CORPVS IVRIS CIVILIS *RECONCINNATVM.*

SPECIATIM

D. JVSTINIANI

SACRATISSIMI PRINCIPIS

INSTITVTIONVM

SIVE

ELEMENTORVM JVRIS,

CVM CODICE ET NOVELLIS, ALIISQVE IMPERATORVM CONSTITVTIONIBVS,

QVOAD TITVLOS PARALLELOS

SYSTEMATICE CONIVNCTORVM,

LIBRI QVATVOR.

AVCTORE

EVSEBIO BEGERO, I. V. LIC.

ET SACRI IMPERII ROMANI LIBERAE REIPVBLICAE VLMENSIS CONSILIARIO.

PARS SECVNDA.

FRANCOFVRTI ET LIPSIAE,

PROSTAT AP. AVG. LEB. STETTIN, BIBLIOP. VLM. MDCCLXVII.

M. TVLL. CICERO, de *Oratore* L. I. Operum omnium, ex recensione IAC. GRONOVII, cura IO. AVG. ERNESTI, Tom. I. p. m. 388. sq. n. 190.

Si enim aut mihi facere licuerit, quod jam diu cogito, aut alius quispiam, aut me impedito, occuparit, aut mortuo effecerit, vt primum omne IVS CIVILE *in genera digerat*, quae perpauca sunt; deinde eorum generum quasi quaedam *membra* dispertiat; tum propriam cuiusque vim *definitione* declaret; *perfectam artem* IVRIS CIVILIS habebitis, magis magnam, atque vberem, quam difficilem, atque obscuram. Atque *interea* tamen, *dum haec, quae dispersa sunt, coguntur, vel passim licet carpentem, et colligentem vndique, repleri iusta* IVRIS CIVILIS SCIENTIA.

D. JVSTINIANI, SACRATISSIMI PRINCIPIS, INSTITVTIONES, SIVE ELEMENTA JVRIS. LIBRI QVATVOR.

PROOEMIVM. DE CONFIRMATIONE INSTITVTIONVM.

IN NOMINE DOMINI NOSTRI JESV CHRISTI.

Imperator CAESAR FLAVIVS JVSTINIANVS, *Alemanicus, Gothicus, Francicus, Germanicus, Anticus, Alanicus, Vandalicus, Africanus, pius, felix, inclytus, victor, ac triumphator, semper Augustus,* cupidae legum juuentuti. [S. D.]

IMPERATORIAM MAJESTATEM *non solum armis decoratam, sed etiam legibus oportet esse armatam:* vt vtrumque tempus, et bellorum, et pacis, recte possis gubernari; et Princeps Romanus non solum in hostilibus praeliis victor existat, sed etiam per legitimos tramites calumniantium iniquitates expellat; et fiat tam juris religiosissimus, quam victis hostibus triumphator [magnificus.]

§. 1. Quorum vtramque viam cum summis vigiliis, summaque prouidentia, annuente DEO perfecimus. † Et bellicos quidem sudores nostros Barbaricae *gentes, sub juga nostra redactae,* cognoscunt: et tam Africa, quam aliae innumerae prouinciae, post tanta temporum spatia, nostris victoriis à coelesti Numine praestitis, iterum ditioni Romanae, nostroque additae imperio, protestantur. † *Omnes* vero *populi legibus* tam à nobis promulgatis, quam compositis, *reguntur.*

§. 2. Et cum sacratissimas Constitutiones, antea confusas, in luculentam ereximus *consonantiam* a): tunc nostram extendimus curam ad immensa *veteris Prudentiae volumina*, et opus desperatum, quasi per medium profundum euntes, coelesti fauore jam adimpleuimus.

 §. 3.

a) Coll. Const. III. de non. Cod. fac. etc. supr. P. I. p. 1-3.

§. 3. Cumque hoc, DEO propitio, peractum est: TRIBONIANO, viro magnifico, Magistro, et Exquaestore sacri palatii nostri, [et Exconsule], nec non THEOPHILO et DOROTHEO, viris illustribus, antecessoribus, (quorum omnium solertiam, et legum scientiam, et circa nostras jussiones fidem, jam ex multis rerum argumentis accepimus) conuocatis, mandauimus specialiter, vt ipsi nostra auctoritate, nostrisque suasionibus INSTITVTIONES componerent: vt liceat vobis prima legum cunabula *non ab antiquis fabulis* discere, sed ab Imperiali splendore appetere; et tam aures, quam animi vestri, nihil inutile, nihilque perperam positum, *sed quod in ipsis rerum obtinet argumentis*, accipiant: et quod priore tempore vix post quadriennium [prioribus] contingebat, [vt tunc Constitutiones Imperatorias legerent]: hoc vos à primordio ingrediamini, digni tanto honore, tantaque reperti felicitate, vt et initium vobis, et finis legum eruditionis à voce Principali procedat.

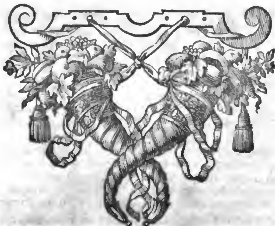
§. 4 Igitur post libros quinquaginta DIGESTORVM seu PANDECTARVM, (*in quibus omne jus antiquum collectum est* b), quod per eundem virum excelsum, TRIBONIANVM, nec non caeteros viros illustres et facundissimos confecimus), in quatuor libros easdem INSTITVTIONES partiri jussimus, vt sint totius legitimae scientiae prima elementa.

§. 5. In quibus breuiter expositum est, et quod antea obtinebat, et quod postea desuetudine inumbratum, Imperiali remedio illuminatum est.

§. 6. Quas ex omnibus antiquorum INSTITVTIONIBVS, et praecipue ex commentariis CAJI nostri, tam INSTITVTIONVM, quam Rerum quotidianarum, aliisque multis commentariis compositas, cum *tres viri prudentes praedicti nobis obtulerunt: et legimus, et recognouimus, et plenissimum nostrarum Constitutionum robur eis accommodauimus.*

§. 7. Summa itaque ope, et alacri studio has leges nostras accipite, et vosmet ipsos sic eruditos ostendite, vt spes vos pulcherrima foueat, toto legitimo opere perfecto, posse etiam nostram Rempublicam in partibus ejus vobis credendis, gubernari. D. CP. XI. Calend. Decembr. D. JVSTINIANO, PP. A. 3. Cos. 533.

b) Cod. I. T. 17. de vet. jur. enucl. supr. P. I. p. 3-10.

INSTI-

INSTITVTIONVM JVRIS
LIBER PRIMVS.

TIT. I.
DE JVSTITIA ET JVRE.

JVSTITIA est constans et perpetua voluntas jus suum cuique tribuendi.

§. 1. *JVRISPRVDENTIA est diuinarum atque humanarum rerum notitia, justi atque injusti scientia.*

§. 2. His igitur generaliter cognitis, et incipientibus nobis exponere jura populi Romani: ita videntur posse tradi commodissime, si primo leui ac simplici via, post deinde diligentissima atque exactissima interpretatione, singula tradantur: alioqui, si statim ab initio rudem adhuc et infirmum animum studiosi, multitudine ac varietate rerum onerauerimus: duorum alterum, aut desertorem studiorum efficiemus, aut cum magno labore, saepe etiam cum diffidentia, (quae plerumque juuenes auertit), serius ad id perducemus, ad quod, leuiore via ductus, sine magno labore, et sine vlla diffidentia, maturius perduci potuisset.

§. 3. *Juris praecepta* sunt haec: *honeste viuere, alterum non laedere, suum cuique tribuere.*

§. 4. *Hujus studii duae sunt positiones, publicum et priuatum. Publicum* jus est, quod ad statum rei Romanae spectat. *Priuatum*, quod ad singulorum vtilitatem. *Dicendum est igitur de* JVRE PRIVATO, *quod tripartitum est: collectum est* enim *ex naturalibus praeceptis, aut gentium, aut ciuilibus.*

TIT. II.
DE JVRE NATVRALI, GENTIVM ET CIVILI.

JVS NATVRALE *est, quod natura omnia animalia docuit:* nam jus istud non humani generis proprium est sed omnium animalium, [quae in coelo], quae in terra, quae in mari nascuntur. Hinc descendit maris atque foeminae conjunctio, quam nos matrimonium appellamus; hinc liberorum procreatio, hinc educatio: videmus etenim, caetera quoque animalia istius juris peritia censeri.

§. 1. JVS *autem* CIVILE *à* JVRE GENTIVM *distinguitur:* quod omnes populi, qui legibus et moribus reguntur, partim suo proprio, partim communi omnium hominum jure vtuntur: nam *quod quisque populus ipse sibi jus constituit, id ipsius proprium ciuitatis est, vocaturque jus ciuile,* quasi jus proprium ipsius ciuitatis; quod vero naturalis ratio inter omnes homines constituit, id apud omnes peraeque custoditur, vocaturque JVS GENTIVM, *quasi quo jure omnes gentes vtantur.* Et populus itaque Romanus partim suo proprio, partim communi omnium hominum jure vtitur. Quae singula qualia sint, suis locis proponemus.

§. 2. Sed jus quidem ciuile ex vnaquaque ciuitate adpellatur, veluti Atheniensium: nam si quis velit Solonis, vel Draconis leges, appellare jus ciuile Atheniensium, non errauerit: sic enim et jus, quo Romanus populus vtitur, jus ciuile Romanorum appellamus, vel jus Quiritum, quo Quirites vtuntur. Romani enim [à ROMVLO], Quirites à QVIRINO, appellantur. Sed quoties non addimus nomen, cujus sit ciuitatis, nostrum jus significamus: sicuti cum Poëtam dicimus, nec addimus nomen, subauditur apud Graecos egregius HOMERVS; apud nos VIRGILIVS. † *Jus* autem *gentium omni humano generi commune est:* nam vsu exigente, et humanis necessitatibus, gentes humanae [jura] quaedam sibi constituerunt. Bella etenim orta sunt, et captiui-

 tate

tates sequutae, et seruitutes, quae sunt naturali juri contrariae. Jure enim naturali omnes homines ab initio liberi nascebantur. Et ex hoc jure gentium omnes pene contractus introducti sunt, vt emptio [et] venditio, locatio [et] conductio, societas, depositum, mutuum, et alii innumerabiles.

§. 3. Constat autem *jus nostrum*, quo vtimur, aut *scripto*, aut *sine scripto:* vt apud Graecos τῶν νόμων οἱ μὲν ἔγγραφοι, οἱ δὲ ἄγραφοι, id est, legum aliae [sunt] scriptae, aliae non scriptae. *Scriptum* autem *jus est* LEX, PLEBISCITVM, SENATVSCONSVLTVM, PRINCIPVM PLACITA, MAGISTRATVVM EDICTA, RESPONSA PRVDENTVM.

§. 4. LEX *est, quod populus Romanus senatorio magistratu interrogante* (veluti Consule) *constituebat.* † PLEBISCITVM *est, quod plebs plebejo magistratu interrogante* (veluti Tribuno) *constituebat.* Plebs autem à populo eo differt, quo species à genere: nam appellatione populi, vniuersi ciues significantur, connumeratis etiam patriciis et senatoribus: plebis autem appellatione sine patriciis et senatoribus caeteri ciues significantur. Sed et plebiscita lege Hortensia lata, non minus valere, quam leges coeperunt.

§. 5. SENATVSCONSVLTVM(α) *est, quod senatus jubet, atque constituit.* Nam cum auctus esset populus Romanus in eum modum, vt difficile esset in vnum eum conuocari, legis sanciendae causa: aequum visum est, senatum vice populi consuli.

§. 6. Sed et *quod* PRINCIPI PLACVIT, LEGIS (β) *habet vigorem:* quum lege Regia quae

(α)

De SENATVSCONSVLTIS.
(Cod. I. T. 16.)

1. *Imppp.* (*) VALENTINIANVS, THEODOSIVS et *ARCADIVS* AAA. *ad Senatum.*

Quamuis Senatusconsultum perpetuam per se obtineat firmitatem, tamen nostris legibus etiam idem prosequimur: adjicientes, vt si quisquam speciali supplicatione eliciendum aliquod Rescriptum tentauerit, vt transire ei formam liceat statutorum, tertia patrimonii parte multetur, et damnatus ambitus crimine, maneat infamis. Dat. 7. Cal. Aug. *Heracleae*, Richomere et Clearcho Coss. 384.

a) *Ne amplius* SENATVSCONSVLTA *fiant.*
(Nouell. Leon. 78.)

Imp. LEO A. *eidem Styliano.*

Quemadmodum et in aliis Legibus, quae ad communem rerum vsum nihil conferrent, fecimus, vt eas tanquam superuacaneas è Legum corpore subduceremus: ita hic quoque facientes, eam Legem, quae Senatui ferendarum Legum potestatem facit, à Legum quasi Republica seceuni sancimus. Nam, cum, ex quo Senatoriam administrationem Imperatoria Majestas sibi vindicauit, inutilem illam esse judicari debeat: si cum vtilibus conjungeretur, et ineptum et supernacuum esset.

(β)

De MANDATIS PRINCIPVM.
(Cod. I. T. 15.)

1. *Imppp.* GRATIANVS, VALENTINIANVS et THEODOSIVS AAA. *ad Eusignium (P. P.)* * *Proconf. Africae.*

Si quis adferat eum mandatis nostris secretis se venisse: omnes sciant, nemini quicquam, nisi quod scriptis probauerit, esse credendum: nec vltius dignitate terreri, siue ille Tribuni, siue Notarii, siue Comitis proferat dignitatem: sed Sacras nostras litteras esse quaerendas. Dat. 16. Calend. Jul. *Heracleae*, Merobaude 2. et Saturnino Coss. * 383.

2. *Impp.* JVSTINVS et JVSTINIANVS AA.

Sancimus, ne quis clarissimorum nostrorum Magistratuum maximorum, vel mediorum in suis sententiis adscribat, nos diuino verbo jussisse aliquem in jus duci aut exhiberi, aut aliquid diuersum judicari ab iis, quae apud ipsos fiunt: nisi si de judicis adsessoris datione quaestio sit, aut de recte ferenda sententia. Id, si acciderit, volumus, vt judices in suis sententiis mentionem faciant, se non de scripto, sed ore tantum illa aut à nobis accepisse, aut à gloriosissimo Quaestore nostri palatii, aut aliquo spectabilium referendariorum. His tantum casibus sine scripto aliquo, jussioni nostrae fidem adhiberi volumus. * 527.

b) De MANDATIS Principum.
(Auth. Collat. 3. T. 4.)
(Nouell. Const. 17.)

Imp. JVSTINIANVS A. *Triboniano Quaestori sacri nostri Palatii et Exconsuli.*

PRAEFATIO LATINA.

Ex libris antiquis, qui jura Romani nominis continebant, non ignorat tua Sublimitas, quanta de Mandatis Principum Legumlatores in suo quisque volumine conscripserunt. Quia igitur nobis reparantibus omnem vetustatem jam deperditam ac diminutam, placuit etiam omnibus judicibus nostris, qui minores vel medias administrationes gerunt, siue inter Correctores, siue inter Consulares, siue inter spectabiles ordinentur, non solum codicillos praestare, sed etiam Mandata dare, quibus inspectis omnia gubernare laudabiliter possint: ideo librum Mandatorum composuimus, qui subter per vtramque linguam annexus est: vt detur Administratoribus nostris secundum locorum qualitatem, in quibus Romana vel Graeca lingua frequentatur, scire eorum sanctionem: vt nihil ex his audeant praeterire, sed saluberrimas dispositiones nostras

quae de ejus imperio lata est, populus ei, et in eum omne imperium suum et potestatem concedat.

nostras obseruantes, in perpetuum nostras prouincias, nostroque imperio subjectos gubernare festinent. † *Illustris igitur Auctoritas tua, ad quam Quaestoria pertinet censura, eadem Mandata et in libris legum transcribi, et in sacro laterculo deponi praecipiat: quatenus ex his vna cum codicillis suscipiendis, Administratores,* quemadmodum *possint Reipublicae subuenire, non ignorent. Dat. 16. Cal. Maji, post Consulatum Belisarii, V. C.*

In Nomine Domini JESU CHRISTI DEI nostri.

Imp. CAESAR FLAVIUS JUSTINIANUS, A. *Alemanicus, Gothicus, Francicus, Germanicus, Anthicus, Alanicus, Vandalicus, Africanus, pius, felix, gloriosus, Victor, Triumphator, semper adorandus Augustus.*

Jam quidem in generali nostrae pietatis lege omnia declarata sunt, in quibus conueniens est administrationes accipientes, eas gubernare, memorantes jusjurandum, *quod super his praestatur. Necessarium tamen existimauimus etiam nunc percipienti tibi administrationem, designare quod à progenitoribus Reipublicae nostrae adinuentum est: qui ad administrationes directis certa praecepta dabant,* Mandata Principum* *ea vocantes, secundum quae oporteret eos gubernare administrationes.*

(* *Exempla sequuntur varii argumenti.*)

CAP. I.

Vt gratis creati Magistratus, gratuitas quoque manus seruent erga Deum, Imperatorem, et Legem.

Oportet igitur te pure sumentem administrationem, et sine omni suffragio, prae omnibus aliis mandas seruare Deo nobisque et Legi manus, et nullum contingere lucrum, neque majus, neque minus; neque captiosum quiddam contra subjectos facere negotiatione: sed contentum esse solis à fisco tibi ministratis, et tam per te, quam per eos, qui circa te sunt, purum eis vndique seruare jus: et festinare. † Primum quidem fiscalia tributa exigi vigilanter, nihil diminuens circa publicam curam requirere, ne forte fiscus inde minuatur, et saluare ei vndique, quae propria sunt. Sicut enim priuatos injustitiam passos adjuuamus, sic et publicum illaesum manere volumus. Collatores namque omni alia calumnia liberi conseruati, facile et in promptu soluent tributa: et qui in furta prius dantes, manebant debentes adhuc fiscalia, ex nunc ipsis fiscalibus exsoluentes, liberabunt facile se tributis. (vid. P. I. S. I. de Comit. liaur. C. I.)

CAP. II.

Vt caueant Magistratus, ne quae seditiones excitentur, et quieti publicae omnium ordinum inuigilent.

Deinde conueniens est te prouidere, vt nulli populi ciuitatum alterutris seditiones faciant, sed omnem pacem esse Dei ciuitatibus, dum aequitas etiam hinc nostris subjectis seruatur, et neque lucri, neque passionis alicujus causa ad aliquam partium declinatur. (v. P. I. S. I. Voc. Praesid.)

CAP. III.

Vt breuiores et villores causae sine scripto decidantur: et sportularum modus seruetur.

Sit tibi quoque tertium studium, lites cum omni aequitate audire, et omnes quidem breuiores, et quaecunque maxime vilium sunt, ex non scripto decidere, et judicare, et liberare omnes alterna contentione, et non permittere in aliquo vltra quam continetur sacra nostra Constitutione, occasione cansalium expensarum damnificari, si tamen sufficientes in datione consistant: alioqui etiam gratis lites audire, et non permittere ex negligentia de prouincia alicujus Praesidis quemquam ad hanc currere felicissimam ciuitatem, et nobis molestum esse. Scito namque, quia si quis veniat, et aditionem nobis faciat, et à nobis interrogatus, si prius te adiit, deinde te dicat adiisse, et quod justum est, non impetrasse, et hoc verum inueniamus, in te indignationem conuertemus. † Si vero cum te non adierit, venire ad hanc regiam praesumpserit ciuitatem, et remittemus eum cum omni correctione, et responsum non dabimus.

(CAP. IV. v. supr. P. I. S. III. p. 180. Voc. Superexact.)

CAP. V.

De Criminibus.

Non permittas priuilegiis aliquibus vti nocentes; sed illud solum eis in auxilium obseruabis, vt vndique puri horum, quae eis inferuntur, et innoxii videantur. Homicidia autem, et adulteria, virginumque direptiones, et inuasiones, et oppressiones, ea cum vehementia corrige, puniens delinquentes secundum nostras leges, vt paulatim suppliciam alios omnes faciat saluos. §. 1. Praecipue vero Officiales tuos retinebis, non permittens eis subjectos nostros depraedari: neque vt illi officiales videantur quidem subjecti tibi, pro veritate autem tuae praesint voluntati. §. 2. Festinabis etiam Consiliarium, et quicunque fuerit circa te, assumere virum optimum, et purum vndique, et contentum iis, quae à fisco dantur, et si quid praeter spem accesserit, et non inueneris eum custodientem tibi fidem justam: illum quidem expelles: alio vero vteris Consiliario, legem et justitiam cum puris seruante manibus.

§. 3. Talem vero praebebis temetipsum omnibus et publice, et priuatim, vt terribilia quidem sis delinquentibus, et indeuotis circa fiscalia: mansuetissimus autem et mitis omnibus placidis et deuotis, et paternam eis exhibens prouidentiam. (v. infr. L. IV. T. XVIII. de public. Judiciis.)

(CAP. VI. et VII. P. I. S. IV. p. 275. CAP. VIII. P. I. Sect. III. p. 168.) CAP. IX. et X. XI. P. I. Sect. I. Lit. P. pag. 69.

CAP. XII.

De capitali crimine damnatis, vt bona eorum non publicentur, sed propinquis relinquantur.

Oportet autem te et in hoc omnem ponere prouidentiam, cum aliquis dignus apparuerit poena, illum quidem punire, res autem ejus non contingere, sed finere eas generi et legi, et secundum illam ordini. Non enim res sunt, quae delinquunt, sed qui res possident: at illi reciprocant ordinem: eos quidem, qui digni sunt poena, dimittunt: illorum autem auferunt res, alios pro illis punientes, quos lex forte ad illorum vocauit successionem. (v. infr. §. 12. d. T. de public. Judic.)

CAP. XIII.

De injustis patrociniis prohibendis.

Patrocinia quoque injusta, quae cognoscimus in nostris prouinciis fieri, omnibus corrige modis, non sinens vlli aliorum

dat. Quodcunque ergo IMPERATOR *per* EPISTOLAM (γ) *constituit, vel cognoscens* DECREVIT

rum vitas in se suscipere, non ampliare sibi praedia nullo modo ei competentia, non in aliorum laesionem promittere patrocinium, non quemadmodum fraudant fiscum, suam virtutem objicere. Neque sit tibi cura cujuslibet sint haec agentes dominii: sufficit enim per omnia tibi ad perfectam fortitudinem et lex, et imperii fauor. (vid. infr. L. IV. T. X.)

CAP. XIV.

De alienis colonis, et capite censitis, vt nemo eos suscipere audeat.

Sed etiam suscipientes alienos agricolas sic odio habebis, sic compelles vitio reddere, quod suscipiunt male, vt si plurimum manserint inobedientes, omne, quicquid in onus prouinciae est, illorum possessionibus hoc impones. Si vero in aliis prouinciis agricolae dicantur esse constituti, literis vteris publicis ad prouinciarum Praesides, vt in eas fugientes agricolas consiten... aut conuictos tradant possessionibus, et reuocentur ad prou...iam, cui praesides, et inobedientes vehementer corripies minus idoneorum adjectione. Competens enim est, talia studentem ... onus, et ... diminutionem in sua facultate cognoscere, vt minoratus cognoscat, quantum est laedere, et delinquere in alios. Sed hoc ipsum age siue praedia possidentes in prouincia sint, siue aliquorum aliis competentium gubernatores sint. Oportet enim et possessores illa solum habere, quae eis dat lex, et gubernatores alienarum illis praeesse solummodo, quae per conductionem, aut alium legitimum eis sunt tradita modum, extraneis autem abstinere: et non prouidere quidem aliis, laedere vero alios, et sibimet lucrum impium ex hoc acquirere. (vid. supr. P. I. S. III. Lit. C. p. 164. seqq.)

CAP. XV.

De titulis affixis alienis praediis.

Titulos autem imponere praediis alienis, aut ergasteriis in ciuitatibus constitutis, et superscribere sua voceabula ita praesumentibus periculosum esse scias, vt agnoscant, quia haec agentes ipsi suam substantiam applicabunt fisco. Si enim causam soli Imperio et fisco datam tentauerit aliquis arripere, in suis agnoscat experimentum: et suis rebus titulis impositis publicis, fiat aliis exemplum abstinentiae: qui, si iisdem implicentur malis, similibus subdentur poenis. Haec igitur omnia, obserua, sciens nostram circa te voluntatem atque sententiam, qualis quidem erit delinquente te, qualis autem probato, et nostra sequente praecepta, ac leges. (vide supr. P. I. S. III. Lit. T. p. 180. et infr. ad Lib. IV. T. X.)

(CAP. XVI. P. I. S. I. p. 69.)

CAP. XVII.

De armis.

Haec enim conseruata apud te faciunt praesentem tibi cingulum diuturniorem, et gloriosiorem, si quidem super alia, neque armis vel non militantem permittes aliquem. † Haec te et Deo, et legibus, et nobis carissimum constituunt. † Sed et illud prouidebis, vt, si quis eorum, qui populum in turbas solicitant, tentarit aliquando ab hac magna ciuitate fugere aut solus, aut cum aliis, et venerit in prouinciam, cui praees: quatenus inuestigare de hoc, et examinare cum omni subtilitate et cautela [cures] et vbi constiterit, nunciare hoc, si forte dignae inquisitione sint personae, et adduci ad hanc felicissimam ciuitatem, et poenas sustentare, quas lex de talibus constituit. Dat. 16. Cal. Maji, *Const.* Belisario V. C. Cos. 535. (vid. supr. P. I. S. II. Lit. A. p. 110. et infr. L. IV. T. XVIII. §. 8.)

(γ)

DE DIVERSIS RESCRIPTIS ET PRAGMATICIS SANCTIONIBUS.
(Cod. I. T. 23.)

1. *Imp.* ALEXANDER A *Supero.*

Si libellum de communi causa, tu fraterue tuus dedistis: quamuis Rescriptum ad vnius personam directum sit, vtrique tamen prospectum est. Datum Id. Jul. Alexandro A. 2. et Marcello Coss. 227. (* 226.)

2. *Imp.* CLAVDIVS A. *Epagato.*

Falso adseueratur, auctoritatem Rescriptorum deuoluto spatio anni obtinere firmitatem suam non oportere: cum ea, quae ad jus rescribuntur, perennia esse debeant: si modo tempus, in quo allegari vel audiri debent, non sit comprehensum. Dat. 7. Calend. Nou. Antiochiano et Orphito Coss. 271. (* 270.)

3. *Impp.* DIOCLETIANVS et MAXIMIANVS AA. *Crispino Praesidi Prouinciae Phoeniciae.*

Sancimus, vt authentica ipsa atque originalia Rescripta et nostra etiam manu subscripta; non exempla eorum insinuentur. Dat. Prid. Cal. April. Annibaliano et Asclepiodoto Coss. 292.

4. *Imp.* CONSTANTINVS A. *ad Lusitanos.*

Si qua beneficia personalia sine die et Consule fuerint deprehensa, auctoritate careant. Dat. 5. Cal. Aug. *Samoriae*, Probiano et Juliano VV. CC Coss. 322.

5. *Imppp.* VALENTINIANVS, THEODOSIVS et ARCADIVS AAA. *ad Nicentium Praefectum Annonae.*

Sacrilegii instar est, super quibuscunque administrationibus vel dignitatibus promulgandis, diuinis obuiare beneficiis. Dat. Cal. Febr. *Mediolani*, Arcadio A. et Bautone Coss 385.

6. *Impp.* LEO et *ANTHEMIVS AA. Hilariano Magistro Officiorum et Patricio.*

Sacri affatus, quoscunque nostrae mansuetudinis in quacunque parte paginarum scripserit auctoritas, non alio vultu penitus, aut colore, nisi purpurea tantummodo inscriptione lustrentur: scilicet vt cocti muricis, et triti conchilii ardore signentur: Eaque tantummodo fas sit proferri vel dici Rescripta in quibuscunque judiciis, quae in chartis siue membranis subnotatio nostrae subscriptionis impresserit. Hanc autem sacri encausti confectionem nulli sit licitum aut concessum habere, aut quaerere, aut à quocunque sperare: eo videlicet, qui hoc aggressus fuerit Tyrannico spiritu, post proscriptionem bonorum omnium capitali non immerito poena plectendo. Dat. 6. Cal. April. Jordane et Seuero Coss 470.

7. *Imp* ZENO A. *Sebastiano P. P.*

Vniuersa Rescripta, siue in personam precantium, siue ad quemlibet Judicem manauerint; quae vel adnotatio, vel quaeuis pragmatica sanctio nominentur: sub ea conditione proferri praecipimus. Si preces veritate nitantur: Nec aliquem fructum precator oraculi percipiat impetrati, licet in judicio

VIT (*d*), *vel* EDICTO *praecepit* (*e*), LEGEM *esse* constat: haec sunt, quae *Constitutiones* appellantur. Plane ex his *quaedam* sunt *personales*, quae nec ad exemplum trahuntur: [quoniam non hoc Prin-

judicio adferat veritatem, nisi quaestio fidei precum Imperiali beneficio monstretur inserta. Nam et vir magnificus Quaestor, et viri spectabiles Magistri scriniorum, qui sine praefata adjectione qualecunque diuinum responsum dictauerint; et judices, qui susceperint, reprehensionem subibunt: Et qui illicite dictata scribere ausi fuerint, cujuscunque scrinii memoriales, seu pragmaticarii, vel adjutores primicerii, amissione cinguli feriantur. §. 1. Pragmaticas praeterea sanctiones non ad singulorum preces super priuatis negotiis proferri: sed si quando corpus, aut schola, vel officium, vel curia, vel ciuitas, vel prouincia, vel quaedam vniuersitas hominum ob causam publicam fuderit preces, manare decernimus: vt in his etiam veritatis quaestio referuetur. Dat. 10. Cal. Jan. *Constantinop.* post Consulatum Basilici 2. et Armatii. 477.

In AVTHENT. *Vt diuinae jussiones subscriptionem habeant gloriosiss. Quaest. Coll.* 8. *Tit.* 15. *al.* 10. Nouell. 114. Cap. 1.

Gloriosissimi quoque Quaestoris subscriptio est necessaria: in qua contineatur, et inter quos, ad quem judicem, et per quem sacrum dirigatur oraculum: alioquin à nullo judice suscipiatur, et qui contra fecerit, 20. lib. auri plectatur, et ejus officium simili poena percellatur.

(P. I. Sect. I. Lit. Q. v. supr. p. 102. sq.)

e) Vt DIVINAE JVSSIONES subscriptionem habeant gloriosissimi QVAESTORIS.
(*Auth. Collat.* 8. *T.* 15.)
(Nouell. Const. 114.)

Imp.* JVSTINIANVS A. *Theodoto sacrorum Praetoriorum Praefecto.

PRAEFATIO.

*Nostrae Serenitatis solicitudo remediis inuigilat subjectorum, nec cessamus inquirere, si quid sit in nostra Republica corrigendum. Ideo namque **voluntarios labores appetimus, vt quietem aliis praeparemus.** Vnde ad vniuersorum vtilitatem pertinere perspeximus, si sacras etiam jussiones cum competenti jubeamus cautela procedere, ne aliquibus liceat eas pro sua voluntate proferri.*

CAP. I.

Nam praesenti lege decernimus, nullam diuinam jussionem neque per Viri magnifici Quaestoris adjutores, neque per aliam cujuslibet militiae, aut dignitatis, aut officii personam, cuicunque judici confectam, à quolibet suscipi cognitore, cui magnifici Viri Quaestoris annotatio subjecta non fuerit, qua contineatur, et inter quos, et ad quem judicem, vel per quam fuerit directa personam: quatenus omni posthac ambiguitate submota, nulla cuilibet excusationis relinquatur occasio: scientibus Judicibus vel Administratoribus vniuersis, quod si in quolibet negotio sacram susceperint jussionem, nisi cui Quaestoris Viri magnificentissimi fuerit subjecta annotatio, mulcta viginti librarum auri, et officium eorum simili poena plectetur: quibus jubemus, si qua talis jussio ad eos peruenerit, mox ad praedictum Virum magnificum Quaestorem referre, aut eum illo, qui haec ingerit, destinare: vt in eum vindicta procedat, quam in falsarios jura nostra constituerunt, Theodote, parens charissime, atque amantissime.

EPILOGVS.

† *Quam Legem perpetuo valituram Celsitudo tua ad vniuersorum faciat peruenire notitiam.*

Ejusdem breue argumentum.

*Omnis sacra jussio Quaestoris subscriptionem habeto: et quibus de rebus publicetur, qualemque judicem det, manifestator. Non repugnat, quod jubetur, omne Principis rescriptum Principis manu omnino subsignari debere. Nam **praesens Constitutio non tollit et abrogat, quod in Cod. dictum est, sed addit, quod hic statuitur, videlicet, quae à Principe subsignari non oporteret** * 541.*

d) Ne SACRAE FORMAE, quae de Causis procedunt publicis, aliter robur accipiant, quam si gloriosissimorum Praetoriorum Praefectis INSINVATAE sint, vel fuerint, illicque habeantur ratae.
(*Auth. Collat.* 9. *T.* 35.)
(Nouell. Const. 152.)

Imp.* JVSTINIANVS A. *Joanni gloriosissimo Praetoriorum Praefecto.

PRAEFATIO.

*Dantes operam, vt diuino cooperante auxilio, cum summa diligentia res Imperii, à Domino **Deo** nobis concrediti gubernentur: jubemus ne aliter forma de publicis confecta causis ad magnificentissimum Ducem, aut etiam Augustalem, aut clarissimos Prouinciarum Praesides valeat, nisi prius insinuata fuerit judicio Excellentiae tuae: quae vero insinuatae non fuerint, nullam firmitatem habeant. Absurdum etenim fuerit, sacram formam pro publicis confectam causis, non prius insinuari throno Excellentiae tuae, atque ita transmitti in Prouincias, finique contradi.*

CAP. I.

Si quid igitur hucusque ad detrimentum Reipublicae factum est, jubemus hoc irritum esse: sancientes, vt quaeuis de caetero sacrae formae pragmaticae, siue ad Augustalem, siue ad Ducem, siue ad reliquos Prouinciarum Praesides conficiantur, occasione (vt dictum est) causarum publicarum: omnino insinuentur judicio Excellentiae tuae, eoque pacto vti dictum est) cum jussionibus Excellentiae tuae mittantur in Prouinciam: vt quae quidem sacrae formae ad detrimentum Reipublicae factae non sunt, hae et suscipiantur, conjiciianturque in praeceptiones, et ab Excellentia tua mittantur in Prouincias, quatenus certo fini tradantur, quae vero ad detrimentum Reipublicae per obreptionem fiunt: has quidem sacras formas tua suscipiat Excellentia: non tamen prius, quae inibi sunt reposita, faciat, quam ad nos relationem ea de re pertulerit: quo magis, si quid (vt potest fieri) ad detrimentum factum est Reipublicae, id corrigamus. Quaecunque enim sacra pragmatica forma publicarum causarum nomine facta, throno Excellentiae tuae insinuata non fuerit, hanc nullo valere tempore volumus. * 534.

e) Vt

Princeps vult.] Nam quod alicui ob meritum indulsit, vel si quam poenam irrogauit, vel si cui

e) Vt factae NOVAE CONSTITVTIONES post INSINVATIONES earum, post duos menses valeant. Parcit autem non custodientibus subtilitatem Constitutionum super testamentis in relinquendo quadrante, aut non subscribendo nomen heredis, aut non dicendo.

(*Auth. Collat. 5. T. 21.*)
(Nouell. Const. 66.)

Imp.* JVSTINIANVS A. *Joanni gloriosissimo sacrorum per Orientem Praetoriorum Praefecto, iterum Exconsuli et Patricio.

PRAEFATIO.

Semper legum nobis occasiones motorum negotiorum praebuerunt causae. Pluribus enim nobis aditionibus factis occasione nostrarum Constitutionum, quas super successionibus scripsimus: (quale est, ***vt oporteat testatorem propria manu heredis scribere nomen, et ex quantis vnciis reputare oporteat Falcidiam, quam filiis parentes relinquunt, siue ex tribus, siue ex quatuor, siue etiam ex pluribus*** *et multis propter hoc periclitantibus testamentis cadere, ne complerentur quae in eis scripta sunt: quia licet factae sint leges, tamen non sint cognitae aut prouincialibus, aut etiam hic nondum forte propositae nullique manifestatae: necessarium existimauimus talia lege breui corrigere.*

CAP. I.

Sancimus igitur ex illo nostras Constitutiones, quae pro testamentis sunt, valere, ex quo in commune factae sunt manifestae. In Prouinciis autem, ex quo discretae per Metropolitas palam factae sunt vel postea factae fuerint: ne legum ignorantia (secundum quod dudum tenuit) testamenta homines facientes, videantur praeuaricari legem. Vt autem apertius adhuc causa declaretur, sancimus, si scripta fuerit hujusmodi lex, hanc post duos menses dati ei temporis valere, et in Republica tractari, siue in hac felicissima Ciuitate, siue in Prouinciis, post insinuationem sufficienti hoc tempore omnibus manifestam eam constituere, et tabellionibus ejus cognoscentibus virtutem, et subjectis agnoscentibus, legemque seruantibus. Sic nulli omnino erit declinatio, vt nostram custodiat legem. Non enim volumus deficientium infringi voluntates, omnibus siquidem studemus modis ratas eas constituere. Cur enim culpabimus eos, qui positas nostras ignorauerint Constitutiones: vel si post paululum forte, quam scripta lex est, et adhuc ignorata, decesserint testatores, et propterea in testamentis, aut non scripserint propria manu heredum nomina, aut etiam tres vncias solum reliquerint filio, et non quatuor: in quo legem aut non positam esse contingit, aut positam, et eo, quod nondum proposita fuerit, juste ignoratam?

§. 1. Igitur etiam hactenus, licet antiqua constitutio sit, et in cognominis nostri posita Constitutionum Codice, quae scribi propria manu heredis nomen disposuit, tamen plurimi praeter ejus testati sunt virtutem, ignorantes ejus legislationem: et hactenus talia pratermissa denunciantur nostrae potestati; et omnibus semper talia poscentibus, veniam dedimus, quoniam nondum fieri has manifestas euenerat: et sacras super his fecimus formas justam eis largientes veniam. Ne igitur importunitatem patiamur de his per singulos dies et formas scribere cogamur: propterea sancimus (sicuti dictum est) seniorem quidem in Justinianeo positam Codice legem valere, hic quidem, ex quo insinuata est: in Prouinciis antem, ex quo directa et palam facta est in vnaquaque Metropoli aut alia Ciuitate. Tempore namque plurimo transeunte, et nostro Codice vbique directo, non recte ignorabitur. §. 2. Alteram vero Nouellam, quae inter Constitutiones post Codicem posita est, decernentem, quod filiis relinquatur, valere et in hac felicissima Ciuitate, et in Prouinciis post duos menses insinuationis, sicuti praediximus: eo quod factis à nobis vniformibus Constitutionibus de mensura institutionis filiorum, alia quidem Graecorum lingua conscripta, propter multitudinis frequentiam, alia vero Latina, quae etiam firmissima propter Reipublicae figuram est: illa quidem Calendarum Martiarum habet conscriptionis tunc diem: non autem tunc insinuata est: alia vero est Latina voce conscripta ad Salomonem gloriosissimum apud Afros sacrum Praesulem tunc Praetoriorum, Calendis Aprilis. §. 3. Quia vero neque Graeca lingua conscripta, mox palam facta est et directa, denique etiam, quae hic ad gloriosissimos Praefectos sacrorum nostrorum Praetoriorum conscripta est, id est, Graeca lingua, Majo mense insinuata est in eadem sede atque directa: ideo sancimus, oportere ejus legislationem, quae de mensura institutionis filiorum aloquitur, valere hic quidem ex Calendis Majis, vt duos menses ei seruemus: in Prouinciis autem, ex quo haec palam facta est, etiam ibi duobus mensibus post insinuationem seruandis. Si vero nondum hactenus in omnibus Prouinciis destinata est: velociter et eam et alias, quae forte non missae sunt adhuc, aut etiam postea comitante Deo à nobis faciendas mitti nunc vel mittendas esse: quatenus nostrae Constitutiones in Metropolitanis Ciuitatibus fiant vel faciendae sint manifestae. Prouinciarum vero Praesides ipsos mittere eas, et missuros esse per omnes Ciuitates sub vnaquaque Prouincia constitutas: vt nullus de caetero occasionem sumat cujuslibet ignorationis.

§. 4. Vnde praeteritum omne justam habeat veniam, valeantque defunctorum voluntates et dispositiones, vel si nuper factae sunt, sicut eas illi fecerunt: vel si secundum prius tenentem legislationem literis propriis non scripserunt heredum appellationes, aut testibus eas non fecerunt manifestas, aut tres vncias et non amplius reliquerunt filiis. Non enim infringi (sicuti praediximus) defunctorum volumus dispositiones: sed ratas eas esse per omnia declaramus: vt si vel proxime scripta sint testamenta post positionem legis, nondum vero contigerit Constitutiones factas innotuisse: et superuiuentibus forte testatoribus non sunt mutata: maneant etiam sic institutiones, quae ab initio secundum tunc certas extantes factae sunt leges, propriam virtutem habentes, et non accusandae, eo quod tempore, quo superuixerunt illi, eas non mutauerunt. Non enim omnia sunt in nobis, nec semper quibusdam tempus sit testandi repente; plerumque enim incidunt hominibus mortes, testandi eis potestatem auferentes. Quamobrem ab initio factum recte, eo quod non fuerit mutatum, non arbitramur postea mutari, aut aliquo modo infringi: sed immutilatam manere, quae tunc placuit testatoribus sententiam, valideque seruari. Erit namque absurdum, vt quod factum est recte, ex eo, quod tunc non erat factum postea mutetur. §. 5. Collectiue igitur dicendum, percipiant filii relictas sibi (si ita contigerit) à patribus tres vncias ex testamentis ita factis, aut ante legis positionem, aut post positionem legis, antequam haec tamen apud judices innotescerent. Si vero adjectum sit testamentis, oportere

cui fine exemplo fubuenit: perfonam non transgreditur. *Aliae* autem, quum *generales* fint, omnes procul dubio tenent.

§. 7.

tere quod reliquum eft, eis impleri, fecundum quod tunc legibus debebatur: hoc percipiendum fecundum antiquas leges: vt fi quid deeft tribus vnciis, fecundum illas fupplementum fiat, non in quadriuncio, quod poftea quidem fancitum eft, nondum tamen tunc agnitum.

EPILOGVS.

† *Quae igitur placuerunt nobis, et per hanc facram declarata funt legem: praeceptis propriis tua Eminentia omnibus faciat manifefta, et qui in hac maxima ciuitate, et qui foris inhabitant: quatenus omnibus fiant palam, quae à nobis pro omnium cautela fancita funt. Dat. Calend. Mart.* Conftantinop. *Dom.* JVSTIN. *PP. Aug. Anno* 11. *Joan. V. C. Conf.* * 538.

(δ)

SI CONTRA JVS VEL VTILITATEM PVBLICAM, VEL PER MENDACIVM FVERIT ALIQVID POSTVLATVM VEL IMPETRATVM.

(Cod. I. T. 22.)

1. *Impp.* DIOCLETIANVS et MAXIMIANVS AA. et CC. *Gregorio.*

Non ideirco minus is, cui ex noftro Refcripto cognitio delata eft, judicare poteft, quod ex geftis quaedam in precibus omiffa proponis. Dat. 5. Non. Maji, Diocletiano 4. et Maximiano 3. AA. Coff. 290.

2. *Iidem* AA. et CONSTANTIVS et MAXIMIANVS CC. *Statiae.*

Praefcriptione mendaciorum oppofita: fiue in juris narratione mendacium reperiatur, fiue in facti, fiue in tacendi fraude: pro tenore veritatis, non deprecantis affirmatione datum judicem cognofcere debere, et fecundum hoc de caufa conuenit ferre fententiam. Dat. Cal. Dec. *Sirmii,* CC. Coff. 294.

3. *Imp.* CONSTANTIVS A. *ad Baffum P. P.*

Puniri jubemus decem librarum auri multa judices, qui veruerint precum argui falfitatem. Dat. Cal. Oct. Conftant. 3. [et Licinio * *A.*] *A.* 3. Coff. * *313.*

4. *Idem* A. *ad Pompejanum Confularem Campaniae.*

Etfi non cognitio, fed executio mandatur, de veritate precum inquiri oportet: vt, fi fraus interuenerit, de omni negotio cognofcatur. Dat. 3. Id. Nou. *Aquis,* Dalmatio et Zenophilo Coff. 333.

5. *Impp.* THEODOSIVS et VALENTINIANVS AA. *ad Senatum.*

Et fi legibus confentaneum facrum oraculum mendax precator attulerit, careat penitus impetratis: et fi nimia mentientis inueniatur improbitas, etiam feueritati fubjaceat judicantis. Dat. 7. Id. Nou. Theodofio 12. et Valentiniano 2. AA. Coff. 426.

6. *Imp.* ANASTASIVS A. *Matroniano P. P.*

Omnes cujuscunque majoris vel minoris adminiftrationis vniuerfae noftrae Reipublicae judices monemus: vt nullum Refcriptum, nullam pragmaticam fanctionem, nullam facram adnotationem, quae generali juri vel vtilitati publicae aduerfa effe videatur, in difceptationem cujuslibet litigii patiantur proferri: fed generales facras Conftitutiones modis omnibus non dubitent obferuandas. Dat. Cal. Jui. *Conft.* †

f) In medio litis non fieri Sacras formas, aut SACRAS JVSSIONES: fed fecundum antiquas leges generales lites decidi.

(*Auth. Collat.* 8. *T.* 14.)
(Nouell. Conft. 113.)

Imp. JVSTINIANVS A. *Theodoto facrorum Praetoriorum Praefecto.*

PRAEFATIO.

Omnia fecundum noftras leges agi volentes, et harum virtutem feruari ftudentes, perfpeximus praefentem fcribere legem, ad ipfarum legum obferuationem. Agnouimus enim, quoniam quidam judicum volentes eis, qui caufas dicunt, tergiuerfari, et celare fuas feftinantes dilationes, excufant fe frequenter, dicentes, quod facrae formae aut facrae juffiones aut difpofitiones fpectabilium noftrorum Referendariorum infinuatae eis funt, tanquam difponentes, quemadmodum oporteat negotium examinari aut judicari.

CAP. I.

Et propterea fancimus, vt dum lis examinatur, fiue in pecuniariis, fiue in criminalibus, aut aliis quibuscunque emergentibus caufis apud judices, fiue hic, fiue in Prouinciis, neque pragmaticum typum, neque aliam praefcriptionem, neque facram noftram quamlibet ex fcripto aut non fcripto juffionem aut difpofitionem in hac regia ciuitate fpectabilium noftrorum Referendariorum, aut alterius cujuslibet, difponentem eos, quomodo decet inchoatum examinare aut judicare negotium: infinuare judicantibus, aut infinuatam valere: fed fecundum generales noftras leges caufas examinari et decidi. Quod enim in legum pofitum eft poteftate, non egebit aliqua extrinfecus difpofitione. Si quod enim ad nos negotium, apud judicem jam dictum, aut antequam hoc principium fumat, perfpeximus nos hoc per proprium noftrum judicium difponere et dicere: hoc nequaquam alterius judicis egebit judicio. Sicut enim à nobis per facrum, (ficut dictum eft) judicium difpofita aut decifa, non egebunt aliorum examinatione, aut judicio, aut retractatione aliqua: fic nos (quibus DEVS fanciendi poteftatem donauit) fi aliquod judicium in quolibet negotio protulerimus, non alii judici hoc committimus fine per formas, fiue per difpofitiones fpectabilium noftrorum Referendariorum, aut alterius cujuslibet, quomodo conuenit hoc negotium examinari aut judicari: vtpote quia à nobis femel judicatum eft, quod retractari à nullo valeat: his videlicet tenentibus, quando fcripta talis aliqua noftra procedit fententia. Si vero aliqua dubitatio judici de aliqua fiat lege: nunciet ad noftram poteftatem, et à nobis expectet caufae fcriptam declarationem aut interpretationem, et fecundum eam decidat litem. §. 1. Si vero, dum caufa dicitur, pragmatica noftra forma, aut difpofitio fpectabilium noftrorum Referendariorum, aut alterius cujuslibet, aut aliud aliquid horum, quae dicta funt, omnium, judicantibus infinuetur, ordinans in his examinationem, aut fententiam: jubemus judicem quidem omnino non refpicere: fed his vacantibus, et nullam penitus habentibus virtutem, fecundum generales noftras leges caufam examinare, et legitimo fini contradere. Si autem hoc non cuftodierit judex, decem librarum auri eum fubjacere poenae: vt etiam aliam noftram majorem indignationem experiatur: eidem

poenae

§. 7. PRAETORUM quoque EDICTA non modicam obtinent juris auctoritatem. Hoc etiam JUS HONORARIUM solemus appellare: quod qui honores gerunt, id est, magistra-

poenae subjecto et eo, qui praesumet talem aliquam dictare formam, et ministrantibus ei, et talem aliquam dispositionem facientibus spectabilibus nostris Referendariis. Et haec dicimus siue ex sacra nostra sanctione judicare quispiam deputatus est, siue ex praecepto judiciali, siue secundum arbitrium, aut compromissariorum schema quaestionem audit: siue scripto, siue sine literis. Sed vel si quis judicum propriam despiciens salutem ex aliquo tali praesumpserit sententiam proferre: hanc ita infirmam esse volumus, vt neque appellatione indigeat, neque ex compromisso inferatur poena. Nos enim omnes judices, secundum generales nostras leges, examinationes et sententias ferre volumus. Illud quoque indubitatum erit, quia neque judicialis quaelibet valebit jussio, extra quod ordinatum est hac nostra lege.

CAP. II.

Super hoc autem et illud judices nosse opus est, quia competens est eos, et quae adhuc et nunc mouentur quaestiones, secundum generales determinare leges, vel si quispiam praecessit impetrans sanctionem, disponentem judicantis examinationem, aut sententiam. Ei enim, qui tale aliquid impetrauit jam, sententiamque definitiuam nondum promeruerit, nihil ex iis, quae impetrauit, prodesse volumus. Si enim semel peruenit sententia definitiua data: nequaquam hanc ex nostra hac perscrutari lege jubemus: licet appellatio subsecuta sit, aut retractationis est aliqua species contra sententiam. Eam autem jussionem, quae non disponit quidem judicantem, aut judicare futurum, quomodo oporteat quaestionem fieri, aut judicium inferri: causam vero fini studiose tradi legitimo vult: aut actorum imponet editionem, aut judicem coget legitimam proferre sententiam, aut simul alium judicem secundum nostras praestitutas leges et fieri, et valere, et scripto et sine scriptura non prohibemus.

CAP. III.

Vt autem omnes nostri subjecti, et maxime, qui litibus atteruntur, nostram pro se nouerint prouidentiam, et nullus hanc sacram nostram circumueniat legem, neque ignorantiam in ea proponat: sancimus in vnoquoque negotio initium apud judicem accipere ex prooemiis mox, et ante ipsam personarum firmationem inscribi eam, et monumentorum fieri partem: sic enim gestis praefulgens prohibebit ea, quae praeter ejus virtutem tentantur circa eam, et circa ipsam forsan personarum firmationem: et praeuaricari eam nitentibus per multa intermінata refrenabit à talibus eos praesumptionibus, et propriis tempus non finet fieri poenis. Vt enim iniquitatem simul et injustitiam per omnia expellamus, propterea praesentem posuimus legem, vndique eam, et per eam alias cautas et incircumuenіendas custodientes Reipublicae leges, secundum quas et nos ipsi imperium, quod DEO dante suscepimus, custodire, nostramque Rempublicam ab his legibus muniri semper optamus.

EPILOGVS.

† *Quae igitur placuerunt nobis, et per hanc sacram declarata sunt Legem, tua Celsitudo seruare quidem student, omnibus autem palam faciat, proponens quidem eam in hac felicissima Ciuitate, praeceptis autem solennibus vtens ad Prouinciarum Praesides, vt omnes homines sciant eam, quam super eos habemus, prouidentiam. Dat. IO. Calend. Decembr. CP.* DN. JVSTIN. PP. *Aug. Anno 15. Basilio, V. C. Conf.* * 541.

g) Vt Judices non expectent SACRAS JVSSIONES, sed quae videntur eis, decernant.
(*Auth. Collat.* 9. *T.* 8.)
(Nouell. Const. 125.)

Imp. JVSTINIANVS A. *Gabrieli gloriosissimo Praetoriorum Praefecto.*

PRAEFATIO.

Quoniam quidam judicantium, post multa litis certamina, et plurima à litigantibus facta dispendia in negotiis apud eos motis, suggestionibus vtuntur ad nostram Tranquillitatem: praesenti generali Lege hoc perspeximus emendare, ne dilationes negotiis ex hoc fiant, et aliud rursus principium examinationis accipiant.

CAP. I.

Jubemus igitur nulli judicantium quolibet modo vel tempore pro causis apud se propositis nuntiare ad nostram tranquillitatem, sed examinare perfecte causam: et quod eis justum legitimumque videtur, decernere: et, si quidem partes cessauerint in iis, quae decreta sunt, executioni tradi sententiam secundum Legum virtutem. Si autem aliquis putauerit ex prolata nouissima sententia se laesum, appellatione vtatur legitima: et hoc secundum ordinem Legibus definitum examinetur, et perfectum suscipiat terminum. Si autem duo vel amplius fuerint cognitores litis, et aliqua inter eos emergat dissonantia: etiam sic jubemus vnumquemque eorum secundum quod videtur ei, dare suam sententiam.

EPILOGVS.

† *Quae igitur per praesentem Legem in perpetuum valituram nostra Tranquillitas definiuit, tam tua Celsitudo, quam omnes alii judices majores et minores custodire festinent: vt nullus penitus ignoret, quae pro vtilitate nostrorum collatorum à nobis disposita sunt: ita tamen, vt vniuersis interdicatis proprio praecepto, quatenus sine vllo injusta dispendia nostris collatoribus insinuatio Legis praesentis fiat. Datum Id. Octobr.* Constantinop. DN. JVSTIN. PP. *Aug. Basilio, V. C. Conf.* * 541.

h) IMPERATORIS LEONIS AVGVSTI NOVELLAE CONSTITVTIONES: AVT, CORRECTORIAE LEGVM REPVRGATIONES.

Henrico Agilaeo, Interprete.

PROOEMIVM.

Rerum humanarum vicissitudo, vitaeque inconstans atque multiformis status, permultis ac omne genus Legibus ortum praebuere: quae Leges, quia sua multitudine ad quascunque se facile res protendunt, quum illas sibi admouent, quidquid recte aut secus sese habeat, dijudicant. Sunt itaque tanquam custodes quidam vitae nostrae et medici, dum mala, partim ne oriantur ac in communem vitam permaneant, impediunt: partim vero,

giſtratus, auctoritatem huic juri dederunt. Proponebant et Aediles Curules edictum de quibusdam cauſis, quod et ipſum juris honorarii portio eſt.

§. 8.

ro, quae mala occulta ſunt, inſinuanterque irrepſerunt, eorum noxam corrigunt, ac velut radicitus vitioſitatem euellunt, eamque non ſinunt corroborari. **Atqui earundem humanarum rerum curſus velutique reciprocus quidam aeſtus, dum ſurſum deorſum omnia vertit ac voluit, et multa, quae recte conſtituta eſſent, in pejus commutat, permulta item obliuione obruit, vt perinde, ac ſi in rerum natura viſa nunquam eſſent, incognita ſint:** non mediocrem illis labem intulit, has profunda ſilentia tegendo, in illis vero, vt inter ſeſe diſſentiant, efficiendo: Idque alias, dum illi ipſi, qui illas tulerunt, in priore ſententia ac voluntate non perſiſtunt, verum ſibi ipſi contradicunt: alias dum illi ipſi, qui illas tulerunt, in priore ſententia ac voluntate non perſiſtunt, verum ſibi ipſi contradicunt: alias etiam, dum poſteriores modo conſuetudine, modo Lege illis contraria ſuſtiuent, **vt hinc confundi Leges,** nec exiguum rebus mortalium inferri detrimentum contingat, **aliis cum aliis commutatis, talorumque inſtar huc illuc temere voluentibus.** Illas itaque res, ex quarum tranquillo et imperturbato ſtatu ſalus Reipublicae dependet, in tanta confuſione perturbationeque verſari, indignum neglectu rati, quam accuratiſſima Leges inſpectione ac conſideratione dignati ſumus: et quas obtinere conducibile fore animaduertimus, illis ſelectis, ſcripto Imperatoriae noſtrae Majeſtatis decreto in Republica authoritatem confirmauimus: vtque controuerſias dijudicarent, inſuper etiam ſciuimus: quas vero inutiles judicauimus, harum nonnullas in perpetuum ſilentium conjectas, decreto et ipſas à Legum honore atque ordine exulare juſſimus: quarum autem nullam prorſus mentionem fecimus, has etiam, hoc ipſo quod earum non meminerimus, juxta atque illas in exilium ejecimus. Denique quoniam et **inter receptas conſuetudines nonnullas ratione non deſtitui,** talesque, quales prudens aliquis non contemnat, vidimus, has quoque Legis praerogatiua honeſtantes, ex inſcriptae conſuetudinis ſtatu **ad Legis imperium atque honorem eueximus.** Quum ergo haec ita à nobis comparata ſint, ſciat quisque, quod quae Leges per ſcriptum Imperatoriae noſtrae Majeſtatis decretum auctoritatem nactae, aut quae conſuetudines Legis dignitate honoratae fuerint: hae et in Republica obtinebunt, et controuerſias in ſe ſuſpenſas habebunt: quae autem ab illis in contrarium vergunt, aut mentione ſempiternam illis taciturnitatem injungente, citraue hanc etiam, vt quae cum deſpectis ejusdem conditionis ſint, eadem decore dignae habitae ſunt: hae vero dehinc et rejectae, et à Republica exules atque extorres erunt. * 889-911.

Quod vnumquemque, qui Judicandi praerogatiuam acceperit, quemadmodum LEGALIVM CAPITVLORVM *à nobis habitus* DELECTVS *ſtatuerit, dirimere controuerſias oporteat: quae vero inter* REPROBATA *habita ſunt, vti ex illis nulla litis ambiguitas dijudicetur.*

(Nouell. Leon. 1.)

In Nomine ejus, qui vniuerſo humano Generi ſalutares Leges tulit, CHRISTI veri DEI noſtri.

Imp. CAESAR FLAVIVS LEO A. *pius, felix, inclytus, Victor, Triumphator, omni aeuo venerabilis, Auguſtus, fidelis Rex: Styliano illuſtriſſimo ſacrorum noſtrorum officiorum Magiſtro.*

Celeberrimi ille inter Imperatores nominis JVSTINIANVS, quum animo eſſet erga Rempublicam et optimo, et ejus vtilitatum ſtudioſiſſimo, velut ſyluam quandam, Conſtitutiones in Romano Imperio inde ab initio vsque ad ſuam aetatem diuerſis temporibus editas accipiens, quo bene de ſubditis mereretur, induſtria et laboribus ſuis **opus admiratione dignum, vniuerſarum nempe Legum illam incorporationem, ſumma cum contentione efficere eſt conatus.** Si quid contrarium, aut inconueniens appareret, repurganit: ex quibus vero compoſitum Reipublicae ac decorum ſtatum extiturum crederet, haec in vnum contexuit, atque velut in artem aliquam informauit, quaſique in vna juſtitiae libra, à qua juſtum à diuerſo et injuſto diſcerneretur, conſtituit et collocauit. Atqui (vt conſtat) vbique eſt pulcherrimum, **Vt ne quid nimis.** Quum namque in multas partes diuiſam Legum ſubſtantiam ac materiam in vnum Corpus tanta cum laude coagmentaſſet, praeterea etiam, quae legalis regiminis ordinem et conuenientiam ſaepenumero labefactarent, in concordiam redegiſſet: itaque quod ad haec ſola omnes ſententiae ferendae eſſent, in vnum conſenſum judices compuliſſet, eosque ad pacifice judicandum, legalibus capitulis in tranquillo et ab omni contentione libero ſtatu conſtitutis, inter ſe conciliaſſet: his ille non contentus, ſed **praeſtantius quippiam in Reipublicae gratiam poſtmodum conficere cogitans, imprudens iis, quas poſtea ſtatuit, primum opus euertit. neque alterum vituperationi non obnoxium fecit, cum ex poſteriore ipſius inſtituto non paucae aduerſus prius ſuſcitatae contradictiones et controuerſiae ſint. Atque ad hunc ſane modum ipſe JVSTINIANVS à ſe ipſo vitium paſſus eſt.** Certe quidem cum vsque ad hodiernum diem nunc ex recentioribus Sanctionibus, nunc ex inſcriptis, et non aliunde, quam quod multitudini placeant, auctoritatem prae ſe ferentibus conſuetudinibus, permulta ab illo tempore innouata ſint: **parum abeſt, quin res legalis prorſus turbata confuſaque ſit, et communis vitae negotia ſurſum deorſum ſubſultim ferantur.** Quapropter cum ſi quid aliud, hoc certe, quod opitulatricе noſtra induſtria et cura neceſſario potiatur, dignum ſit †† tractatum inſuper et conſuetudinibus, quae ad rerum gubernationem deueniſſent, diligenter excuſſis, **Legum inter ſe contradictionem ſuſtulimus:** quicquid aduerſarium et ad praeſentem rerum conſtitutionem rationemque illicitum eſſet, huic legalem auctoritatem abrogantes: quaecunque vero conſuetudines non male, neque noxie de rebus conſtituere viderentur, has non amplius inſcriptas et neglectas conſuetudines manere ſiuimus, ſed ad Legis vim ac poteſtatem extulimus: alicubi autem et ad ſacuitiam quiddamque praefractius ſpectantem, ac ceu juſtitiae penitus oblitam Legem ad ſuum decentemque modum Legibus debita cum aequabilitate contraximus. His itaque hoc pacto diſpoſitis et conſtitutis, omnibus, quibus juſtitiae trutinae commiſſae ſunt, et Magiſtratibus et judicibus mandamus, **vt, quae Leges** ab Imperatoria noſtra Majeſtate à legali ſolo exulare juſſae ſunt, has inutiles judicantes, dehinc in omne aeuum rejici ſinant: ſecundum reliquas vero ſcriptas atque veteres, et quae haud ita pridem à ſempiternae memoriae Patre noſtro, atque nunc à nobis ſelectae, ont latae ſunt, controuerſiis dijudicationes ſuppeditent, **neminique poſthac ad aliquam à legali auctoritate exterminatam juris ſpeciem declinare, neque ad conſuetudinem, quae quampiam accepta praerogatiua pro eo, quod conſuetudo eſſet, ac diceretur, ad Legis**

§. 8. RESPONSA PRVDENTVM *sunt sententiae et opiniones eorum, quibus permissum erat de jure respondere:* nam antiquitus constitutum erat, vt essent, qui jura publice interpretarentur, quibus

gis majestatem et honorem à Potentia nostra subucsta non sit, recurrere permittatur.

i) DE PRECIBVS IMPERATORI OFFERENDIS: ET DE QVIBVS REBVS SVPPLICARE LICEAT, VEL NON.
(Cod. 1. T. 19.)

1. *Impp.* DIOCLETIANVS et MAXIMIANVS AA. *Firminae.*

Licet seruilis conditio deferendae precis facile capax non sit: tamen admissi sceleris atrocitas et laudabilis fidei exemplum super vindicanda caede domini tui, nobis hortamento fuit, vt Praefecto praetorio juxta annotationis nostrae decretum demandaremus, (quem adire cura) vt auditis his, quae in libello contulisti, et reos inuestigare, et feuerissimam vindictam juxta Legum censuram exigere curet. Dat. 8. Id. Octobr. Diocletiano 4. et Maximiano 3. AA. Coss. 290.

2. *Imp* CONSTANTINVS A. *Seuero PF. U.*

Quoties Rescripto nostro moratoria praescriptio permittitur, aditus supplicanti pandatur. Quod autem totius negotii cognitionem tollit, et vires principalis negotii exhaurit: sine graui partis alterius dispendio conuelli non potest. Nec praescriptionis igitur peremptoriae relaxatio petatur. Dat. 10. Calend. Jun. *Nicene*, Paulino et Juliano Coss. 325.

3. *Imp.* CONSTANTIVS * A. *ad populum.*

Nec damnosa fisco, nec juri contraria postulari oportet. Dat. Prid. Cal. Octobr. Constantio A. 7. et Constantino Caes. 3. Coss. 354.

4. *Imppp.* GRATIANVS, VALENTINIANVS et THEODOSIVS AAA. *Floriano P. P.*

Vniuersa Rescripta, quae in debitorum causis super praestandis dilationibus promulgantur; non aliter valeant, nisi fidejussio idonea super debiti solutione praebeatur. Dat. 8. Cal. Mart. *Constantinop.* Antonio et Syagrio Coss. 382.

5. *Impp.* VALENTINIANVS et VALENS AA. *ad Volusianum P. V.*

Si quis aduersus Praefectorum Praetorio sententias duxerit supplicandum, victusque defuerit: nullam habebit licentiam iterum super eadem causa supplicandi. Dat. 15. Cal. Octob. *Romae*, Valentiniano et Valente AA. Coss. 365.

In AVTHENT. *Vt sponsal. largit.* §. *aliud. Coll. 9. Tit. 2. seu* Nouell. 119. Cap. 5.

Quae *supplicatio* gloriosissimis Praefectis, vel eorum consiliariis, vel causas introducentibus *intra decem dies post sententiam offerenda est.* Quo subsecuto, sententia non aliter executioni mandabitur, nisi victrix pars dignam fidejussionem praebuerit tantum restituendi cum legitimis augmentis, quantum fuerit in condemnatione, si legitima retractatione sententia resoluatur. Nisi sub hac forma supplicatio porrigatur: executio causae sine fidejussione procedet: *retractationis jure* illi seruando, qui se grauatum putauerit, *vt intra biennium supplicare* possit Imperatori.
(Nouell. 119. CAP. V.)

De retractationibus sententiarum P. Praetorio.

Aliud ad hoc capitulum nostra indigens prouidentia prospeximus emendare. Quia enim nostrae Leges decernunt, si quando gloriosissimi Praefecti sacrorum Praetoriorum sententiam protulerint, nullam appellationem aduersus eam offerri: sancimus, quoties sententia gloriosissimorum Praefectorum cujuscunque regionis proferatur, et vnus forsan litigantium putauerit se grauari, habere eum licentiam petitionem offerre gloriosissimis Praefectis, qui sententiam protulerunt, aut eorum Consiliariis, aut causas introducentibus, intra decem dierum inducias post prolatam sententiam: vt hoc subsecuto, non aliter executioni sententia contradatur, nisi prius fidejussiones dignas praebuerit victrix pars, tantae quantitatis, quantae fuit condemnatio: vt si post hanc retractationem modo legitimo procedente sententia resoluatur, res ei cum augmentis legitimis restituatur. Si vero intra memoratas decem dierum inducias post prolatam sententiam non obtulerit libellum is, qui putat se laesum: jubemus causae executionem sine fidejussore procedere, retractationis jure seruando illi, qui se grauatum putauerit.

6. *Impp.* HONORIVS et THEODOSIVS AA. *Isidoro P. P.*

Vniuersis simul hanc obseruantiam remittimus: vt à quocunque liberae conditionis constituto, vel seruo supplicante impetratum fuerit Rescriptum, minime requiratur, per quem preces oblatae sint. Dat. 3. Id. Nou. Theodosio A. 7. et Palladio Coss. 416.

7. *Impp.* THEODOSIVS et VALENTINIANVS AA. *ad Senatum.*

Rescripta contra jus elicita, ab omnibus judicibus refutari praecipimus: nisi forte sit aliquid, quod non laedat alium, et prosit petenti, vel crimen supplicantibus indulgeat. Dat. 8. Id. Nouemb. *Rauennae*, Theodosio 12. et Valentiniano 2. AA. Coss. 426.

8. *Iidem* AA. *Florentio P. P.*

Instrumentorum exempla non prosit precibus adjunxisse: sed necesse sit eorum in supplicatione vim exprimi, vt responsuro Principi vera precatio rem aperiat cognoscendam: [his] solis (cum necessitas exegerit) verbis precibus inserendis, quorum de sensu inter partes ita dubitari contigerit, vt etiam merito nostrum expectetur judicium. Dat. 6. Calend. April. *Constantin.* Florentio et Dionysio Coss. 429.

k) VT LITE PENDENTE, VEL POST PROVOCATIONEM, AVT DEFINITIVAM SENTENTIAM, NVLLI LICEAT IMPERATORI SVPPLICARE.
(Cod. 1. T. 21.)

1. *Imp.* ALEXANDER A. *Caperio.*

Licet postquam supplicasti, prius quam Rescriptum impetrares, Praeses Prouinciae vir clarissimus pronunciauerit: cum tamen à sententia non prouocaueris, Rescriptum, quod postea secutum esse suggeris, ad retrahenda ea, quae decreto terminata sunt, non patrocinatur. Dat. Calend. Mart. Lupo et Maximo Coss. 233. * (232.)

2. *Imp.* CONSTANTINVS A. *Probiano suo salutem.*

Supplicare, causa pendente non licet, nisi vel actorum communium vel pronunciationis editio denegetur. Qui autem termi-

quibus à Caeſare jus reſpondendi datum eſt, qui Jurisconſulti appellabantur: quorum omnium ſententiae et opiniones eam auctoritatem tenebant, vt judici recedere à reſponſo eorum non liceret, vt eſt conſtitutum.

§. 9.

terminatam Reſcripto, vel conſultatione quaeſtionem, exquiſito ſuffragio, refricare conabitur: in omnem litis aeſtimationem aduerſario ſuo protinus condemnetur: omni venia deneganda, ſi quis contra haec ſupplicare tentauerit. Dat. Id. Aug. *Arelate*: PP. Id. Octobr. *Thebeſte*, Sabino et Ruffino Coſſ. 316.

3. *Idem* A. *ad vniuerſos Prouinciales.*

Qui licitam prouocationem omiſerit, perpetuo ſilere debebit: nec à nobis impudens petere per ſupplicationem auxilium: Quod ſi fecerit, deſiderio ſuo carebit, et ignominiae poena notabitur. Dat. Calend. Auguſt. PP. Cal. Septemb. Baſſo et Ablabio Coſſ. 331.

l) QVANDO LIBELLVS PRINCIPI DATVS LITIS CONTESTATIONEM FACIAT. (Cod. 1. T. 20.)

1. *Impp.* ARCADIVS et HONORIVS AA. *Remigio P. P.* * *Auguſtali.*

Dubium non eſt, conteſtationem [litis] intelligi, etiam ſi noſtrae fuerint tranquillitati preces oblatae: easque aduerſus heredem quoque ejus, in quem porrectae ſunt, vel ab herede ejus, qui meruit, exerceri. Dat. 3. Calend. April. CP. Arcadio 4. et Honorio 3. AA. Coſſ. 396.

2. *Imp.* JVSTINIANVS A. *Mennae P. P.*

Temporales actiones, quae per oblationem precum, et ad eas reſcriptionem perpetuantur, definire neceſſarium eſſe duximus, ne quis putet ad alias etiam, quae certis taxantur temporibus, hoc pertinere. Sciant igitur omnes, eas tantummodo per oblationem precum, et ad eas Reſcripta perpetuari, quae à Praetore conſtitutae annali tempore coarctatae ſunt. Dat. Calend. Apr. *Conſtantinop.* Decio V. C. Coſ. 529.

(*s*)

DE LEGIBVS, ET CONSTITVTIONIBVS PRINCIPVM, ET EDICTIS. (Cod. 1. T. 14)

1. *Imp.* CONSTANTINVS A. *Baſſo, Praefecto Vrbi.*

Inter aequitatem, jusque interpoſitam Interpretationem nobis ſolis et oportet et licet inſpicere. Dat. 3. Non. Decembr. Sabino et Rufino Coſſ. 316.

2. *Impp.* THEODOSIVS et VALENTINIANVS * *AA. ad Senatum.*

Quae ex relationibus vel ſuggeſtionibus Judicantium, vel conſultatione in commune florentiſſimorum ſacri noſtri palatii procerum auditorium introducto negotio ſtatuimus, vel quibuslibet Corporibus, aut Legatis, aut Prouinciae, vel Ciuitati, vel Curiae donauimus: nec generalia jura ſint, ſed leges faciant his duntaxat negotiis atque perſonis, pro quibus fuerint promulgata, nec ab aliquo retractentur, notam infamiae ſubituro eo, qui vel aſtute ea interpretari voluerit, vel impetrato impugnare Reſcripto, nec habituro fructum per ſurreptionem eliciti: Et Judice, ſi diſſimulauerit, vel vlterius litigantem audierit, vel aliquid allegandum admiſerit, et ſub quodam ambiguitatis colore ad nos retulerit, triginta librarum auri condemnatione plectendo. Dat. 8. Id. Nou. Theodoſio A. 11. et Valentinano Caeſare Coſſ. 425.

3. *Iidem* AA. *ad Senatum.*

Leges vt generales ab omnibus aequabiliter in poſterum obſeruentur, quae vel miſſae à nobis ad venerabilem coetum Oratione conduntur, vel inſerto Edicti vocabulo nuncupantur: ſine eas nobis ſpontaneus motus ingeſſerit, ſiue precatio, ſiue relatio, vel lis mota legis occaſionem poſtulauerit. Nam ſatis eſt Edicti, eas nuncupatione cenſeri, vel per omnes populos judicum programmatibus diuulgari: vel expreſſius continere, quod Principes cenſuerint ea, quae in certis negotiis ſtatuta ſunt, ſimilium quoque cauſarum fata componere. † Sed et ſi generalis lex vocata eſt, vel ad omnes juſſa eſt pertinere, vim obtineat Edicti: interlocutionibus, quas in vno negotio judicantes protulimus, vel poſtea proferemus, non in commune praejudicantibus: nec his, quae ſpecialiter quibusdam conceſſa ſunt Ciuitatibus, vel Prouinciis, vel Corporibus, ad generalitatis obſeruantiam pertinentibus. Dat. 8. Id. Nou. *Rauennae*, Theodoſio A. 12. et Valentiniano A. 2. Coſſ. 426.

4. *Iidem* AA. *ad Voluſianum P. P.*

Digna vox eſt Majeſtate Regnantis, legibus alligatum ſe Principem profiteri: Adeo de auctoritate juris noſtra pendet auctoritas. Et reuera majus Imperio eſt, ſubmittere legibus Principatum. Et oraculo praeſentis Edicti, quod nobis licere non patimur, [aliis] indicamus. Dat. 3. Id. Jun. *Rauennae*, Florentio et Dionyſio Coſſ. 429.

5. *Iidem* AA. *Florentio P. P.*

Non dubium eſt, in legem committere eum, qui verba legis amplexus, contra legis nititur voluntatem. Nec poenas inſertas legibus euitabit, qui ſe contra juris ſententiam ſaeua praerogatiua verborum fraudulenter excuſat. † Nullum enim pactum, nullam conuentionem, nullum contractum inter eos videri volumus ſubſecutum, qui contrahunt lege contrahere prohibente. Quod ad omnes etiam legum interpretationes tam veteres, quam nouellas trahi generaliter imperamus: vt legiſlatori quod fieri non vult, tantum prohibuiſſe ſufficiat: caeteraque, quaſi expreſſa ex legis liceat voluntate colligere: hoc eſt, vt ea, quae lege fieri prohibentur, ſi fuerint facta, non ſolum inutilia, ſed pro infectis etiam habeantur: licet legiſlator fieri prohibuerit tantum, nec ſpecialiter dixerit inutile eſſe debere, quod factum eſt: Sed et ſi quid fuerit ſubſecutum ex eo, vel ob id, quod interdicente lege factum eſt, illud quoque caſſum atque inutile eſſe praecipimus. §. 1. Secundum itaque praedictam regulam, qua vbicunque [non] ſeruari factum lege prohibente cenſuimus, certum eſt, nec ſtipulationem hujusmodi tenere, nec mandatum vllius eſſe momenti, nec ſacramentum admitti. Datum 7. Id. April. *Conſtantinop.* Theodoſio A. 17. et Feſto Coſſ. 439.

6. *Iidem* AA. *Florentio P. P.*

Quod fauore quorundam conſtitutum eſt, quibusdam caſibus ad laeſionem eorum nolumus inuentum videri. Dat. Calend. Auguſt. Theodoſio A. 17. et Feſto Coſſ. 439.

7. *Iidem*

§. 9. SINE SCRIPTO *jus venit, quod vsus approbauit:* nam DIVTVRNI MORES (ζ) consensu vtentium comprobati, *legem imitantur.*

§. 10.

7. *Iidem* AA. *Cyro P. P. et Consuli designato.*

Leges et Constitutiones futuris certum est dare formam negotiis, non ad facta praeterita reuocari: nisi nominatim, et de praeterito tempore, et adhuc pendentibus negotiis cautum sit. Dat. Non. April. *Constantinop.* Valentiniano A. 5. et Anatolio Coss. 440.

8. *Iidem* AA. *ad Senatum.*

Humanum esse probamus, si quid de caetero in publica priuataue causa emerserit necessarium, quod formam generalem, et antiquis legibus non insertam exposcat, id ab omnibus antea tam proceribus nostri palatii, quam gloriosissimo coetu vestro, Patres Conscripti, tractari: et si vniuersis tam judicibus, quam vobis placuerit, tunc legata dictari: et sic ea denuo collectis omnibus recenseri; et cum omnes consenserint, tunc demum in sacro nostri numinis consistorio recitari: vt vniuersorum consensus nostrae Serenitatis auctoritate firmetur. Scitote igitur, Patres Conscripti, non aliter in posterum legem à nostra Clementia promulgandam, nisi supradicta forma fuerit obseruata. Bene enim cognoscimus, quod cum vestro consilio fuerit ordinatum, id ad beatitudinem nostri Imperii, et ad nostram gloriam redundare. Dat. 16. Calend. Nou. Aetio 3. et Symmacho Coss. 446.

9. *Impp.* VALENTINIANVS et MARTIANVS AA. *ad Palladium P. P.*

Leges sacratissimae, quae constringunt hominum vitas, intelligi ab omnibus debent, vt vniuersi praescripto earum manifestius cognito, vel inhibita declinent, vel permissa sectentur. Si quid vero in iisdem legibus latum fortassis obscurius fuerit, oportet id [ab] Imperatoria interpretatione patefieri, duritiamque legum nostrae humanitati incongruam emendari. Dat. 6. Id. Febr. Anthemio Cos. * 454.

10. *Impp.* * LEO et ANTHEMIVS AA.

Omnes legibus regantur, etiam si ad diuinam domum pertineant. Dat. 8. Id. Febr. Anthemio A. 2. Cos. * 468.

11. *Impp.* LEO et ZENO AA.

Cum de nouo jure, quod inueterato vsu non adhuc stabilitum est, dubitatio emergat: necessaria est tam suggestio judicantis, quam sententiae Principalis auctoritas. Datum 10. Cal. Maji, Leone Juniore A. Cos. 474.

12. *Imp.* JVSTINIANVS A. *Demostheni P. P.*

Si Imperialis Majestas causam cognitionaliter examinauerit, et partibus cominus constitutis sententiam dixerit: omnes omnino Judices, qui sub nostro imperio sunt, sciant, hanc esse legem non solum illi causae, pro qua producta est, sed et omnibus similibus. Quid enim majus, quid sanctius Imperiali est Majestate? vel quis tantae superbiae fastidio tumidus est, vt Regalem sensum contemnat: cum et veteris juris conditores, Constitutiones, quae ex Imperiali decreto processerunt, legis vim obtinere, aperte dilucideque definiant? §. 1. Cum igitur et hoc in veteribus legibus inuenimus dubitatum, si Imperialis sensus legem interpretatus est, an oporteat hujusmodi Regiam interpretationem obtinere: eorum quidem vanam subtilitatem tam risimus, quam corrigendam esse censuimus. Definimus autem omnem Imperatorum legum interpretationem, siue in precibus, siue in judiciis, siue alio quocunque modo factam, ratam et indubitatam haberi: Si enim in praesenti leges condere soli Imperatori concessum est, et leges interpretari solo dignum imperio esse oportet: Cur autem ex suggestionibus procerum, si dubitatio in litibus oriatur, et sese non esse idoneos vel sufficientes ad decisionem litis illi existiment, ad nos decurratur? et quare omnes ambiguitates judicum, quas ex legibus oriri euenit, aures accipiunt nostrae, si non à nobis interpretatio mera procedit? vel quis legum aenigmata soluere, et omnibus aperire idoneus esse videbitur, nisi is, cui soli legislatorem esse concessum est? Explosis itaque his ridiculosis ambiguitatibus, tam conditor, quam interpres legum solus Imperator juste existimabitur: nihil hac lege derogante veteris juris conditoribus: quia et eis hoc majestas Imperialis permisit. Dat. 6. Cal. Nou. Decio V. C. Coss. 529.

(ζ)

QVAE SIT LONGA CONSVETVDO.
(Cod. 8. T. 53.)

1. *Imp.* ALEXANDER A. *Apro.*

Praeses prouinciae probatis his, quae in oppido frequenter in eodem controuersiarum genere seruata sunt, causa cognita statuet. Nam et consuetudo praecedens et ratio, quae consuetudinem suasit, custodienda est. Et ne quid contra longam consuetudinem fiat, ad sollicitudinem suam reuocabit Praeses prouinciae. PP. 6. Calend. April. Juliano 2. et Crisp. Coss. 225.

2. *Imp.* CONSTANTINVS A. *ad Proculum.*

Consuetudinis vsusque longaeui non vilis auctoritas est: verum non vsque adeo sui valitura momento, vt aut rationem vincat, aut legem. Dat. 7. Calend. Maji, *Constantinop.* PP. A. 5. et Licinio C. Coss. 319.

3. *Impp.* LEO et ANTHEMIVS AA. *Alexandro.*

Leges quoque ipsas antiquitus probata et seruata tenaciter consuetudo imitatur, et retinet: et quod officiis, Curiis, Ciuitatibus, Principiis, vel Collegiis praestitutum fuisse cognoscitur, perpetuae legis vicem obtinere statuimus. Datum 7. Id. Sept. Martiano et Zenone Coss. 469.

m) DE JVRIS ET FACTI IGNORANTIA.
(Cod. 1. T. 18.)

1. *Imp.* ANTONINVS A. *Maximo Militi.*

Quamuis, cum causam tuam ageres, ignorantia juris propter simplicitatem armatae militiae allegationes competentes omiseris: tamen si nondum satisfecisti, permitto tibi, si coeperis ex sententia conueniri, defensionibus tuis vti. Dat. 7. Cal. Maji, duobus Asperis Coss. (213.) * 212.

2. *Imp.* GORDIANVS A. *Juuenali.*

Cum ignorantia juris facile excusari non possis, si major annis [viginti quinque] hereditati matris tuae renunciasti, sera prece subueniri tibi desideras. Dat. 13. Calend. Maji, Ariano et Papo Coss. * 243.

3. *Imp.* PHILIPPVS A. *Marcellae.*

Si emancipata à patre, intra annum bonorum possessionem petere cessasti: praetendere juris ignorantiam nullis rationibus potes. Dat. 16. Cal. Jul. Peregrino et Aemiliano Coss. 245.

4. *Imp.*

§. 10. Et non ineleganter in duas species jus ciuile distributum esse videtur: nam origo ejus ab institutis duarum ciuitatum, Athenarum sc. et Lacedaemoniorum, fluxisse videtur. In his enim ciuitatibus ita agi solitum erat, vt Lacedaemonii quidem magis ea, quae pro legibus obseruabant, memoriae mandarent: Athenienses vero ea, quae in legibus scripta comprehendissent, custodirent.

§. 11. Sed † *naturalia* quidem *jura*, quae apud omnes gentes peraeque obseruantur, diuina quadam prouidentia constituta, semper firma atque *immutabilia* permanent: ea vero, quae ipsa sibi quaeque ciuitas constituit, saepe mutari solent, vel tacito consensu populi, vel alia postea lege lata.

§. 12. Omne autem JVS, quo vtimur, vel ad PERSONAS pertinet, vel ad RES, vel ad ACTIONES. Et prius de personis videamus: nam *parum est jus nosse, si personae, quarum causa constitutum est, ignorentur.*

TIT. III.

DE JVRE PERSONARVM.

Summa itaque diuisio de JVRE PERSONARVM haec est: quod omnes homines, aut LIBERI sunt, aut SERVI.

§. 1. Et LIBERTAS quidem (ex qua etiam liberi vocantur) est naturalis facultas ejus, quod cuique facere libet, nisi, si quid vi aut jure prohibetur.

§. 2. *Seruitus* autem est constitutio juris gentium, qua quis dominio alieno contra naturam subjicitur.

§. 3.

4. *Impp.* DIOCLETIANVS et MAXIMIANVS AA. *Julianae.*

Si post diuisionem factam, testamenti vitium in lucem emerserit: ex his, quae per ignorantiam confecta sunt, praejudicium tibi non comparabitur. Ostende igitur hoc apud Correctorem Virum Clarissimum amicum nostrum, testamentum vel fide veri deficere, vel juris ratione stare non posse: vt infirmata scriptura, quae testamenti vice prolata est, solidam successionem obtineas. Dat. 8. Id. Jul. Diocletiano 4. et Maximiano 3. AA. Coss. 290.

5. *Iidem* AA. et CONSTANTIVS et MAXIMIANVS *Nobilissimi Caess. Martiali.*

Cum falsa demonstratione mutari substantia veritatis minime possit: respondendo id, quod paternum erat, ex maternis esse bonis, nihil egisti. Dat. Prid. Cal. Januar. Diocletiano 5. et Maximiano 4. AA. Coss. 293.

6. *Iidem* AA. et CC. *Tauro et Pollioni.*

Si non transactionis causa, sed indebitam, errore facti, olei materiam vos Archantico stipulanti spospondisse Rector prouinciae animaduerterit, reddito quod debetis, residui liberationem condicentes audiet. Dat. 5. Cal. Maji, CC. Coss. 294.

7. *Iidem* AA. et CC. *Zoae.*

Error facti, necdum finito negotio, nemini nocet: Nam causa decisa velamento tali non instauratur. Dat. 6. Non. Jul. CC. 3. Coss. 300.

8. *Iidem* AA. et CC. *Dionysiae.*

Cum testamentum nullo jure constiterit: ex ejus, qui ab intestato successit, professione sola, veluti ex testamento libertos per errorem profitentis, orcini vel proprii liberti, si non ipsius accessit judicium, (cum errantis voluntas nulla sit) effici non potuerunt. Dat. 5. Cal. Septemb. CC. 4. Coss. 302.

9. *Iidem* AA. et CC. *Cajo et Anthemio.*

Non idcirco minus, quod à vobis velut à liberis debitam accepisse pecuniam Sanius dicitur, (cum nullus sit errantis consensus) mouere status quaestionem prohibentur ejus heredes. Dat. 6. Id. Decemb. CC. Coss. 305.

10. *Iidem* AA. et CC. *Araphiae.*

Cum quis jus ignorans, indebitam pecuniam soluerit: cessat repetitio. Per ignorantiam enim facti tantum repetitionem indebiti soluti competere tibi notum est. Dat. 5. Cal. Januar. CC. 6. Coss. 306.

11. *Imp.* CONSTANTINVS A. *Valeriano agenti Vicariam praefecturam.*

Quamuis in lucro nec foeminis jus ignorantibus subueniri soleat: attamen contra aetatem adhuc imperfectam locum hoc non habere, retro Principum statuta declarant. Dat. 3. Calend. Maji, Gallicano et Symmacho Coss. 330.

12. *Imppp.* VALENTINIANVS, THEODOSIVS et ARCADIVS AAA. *Flauiano PF. Illyrici et Italiae.*

Constitutiones Principum nec ignorare quenquam, nec dissimulare permittimus. Datum 6. Calend. Jan. *Vincentiae*, Tatiano et Symmacho Coss. 391.

13. *Impp.* LEO et ANTHEMIVS AA. *Erythrio. P. P.*

Ne passim liceat mulieribus omnes suos contractus retractare, in his, quae praetermiserint, vel ignorauerint: statuimus, si per ignorantiam juris damnum aliquod circa jus vel substantiam suam patiantur, in his tantum casibus, in quibus praeteritarum legum auctoritas eis suffragatur, subueniri. Dat. Cal. Julii, Martiano et Zenone Coss. 469.

§. 3. *Serui* autem ex eo appellati sunt, quod imperatores captiuos vendere, ac per hoc seruare, nec occidere solent: qui etiam mancipia dicti sunt, [eo] quod ab hostibus manu capiuntur.

§. 4. *Serui* autem aut *nascuntur*, aut *fiunt*: *nascuntur* ex ANCILLIS (α) nostris: *fiunt* aut jure gentium, id est, ex *captiuitate*, aut jure ciuili, cum liber homo major XX. annis ad pretium participandum sese *venundari passus* est.

§. 5.

(α)

Vt ANCILLARVM *Partus apud alium editus, ipsius dominum sequatur.*

(Nouell. Leon. 29.)

Imp.* LEO A. *eidem Styliano.

Quemadmodum hunc sermonem, qui nullam prae se fert mendacii peruersitatem, verum esse atque rectum scimus: ita etiam veram Legem, quae iniquitate peruerti non deprehenditur. Atque adeo, si qua id non obseruat, ea Lex non est, quamuis ea appellatione digna habita sit. Si enim hoc **Legis est, vt cuique jus suum tribuat**, *quomodo, quae hoc non praestat, Lex erit?* **At, cum aliae etiam** *nomine tenus Leges in id committere deprehensae sunt, tum vero illa maxime, quae partum ancillae, quae non apud dominum, sed furto alioue modo subducta, apud alium quempiam pepererit, postquam facinus innotuit, non cum matre ad suum dominum abire, sed ab hoc, quem alieni mancipii dominum fuisse constat, detineri jubet. Hac itaque, quia non recte se habere visum est, conuenienti medela nos dignati, vti suus matrem partus sequatur, jubemus. Non enim quia fur, quae lex domino persolui debere decernit, obtinet, idcirco etiam ille ancillae suae partu priuari, cumque alius lucrari debet. Ad lucrum autem huic satis sit, quod illa ad ministerium pro arbitrio vsus est. At dixerit aliquis: Sed si quid in illam, dum possedit, impenderit, oportet et ipsum ex pretio lucrari: ideoque alienum non est partum apud ipsum permanere. Atqui si quisquam ad detinendum foetum hoc rationem praebere putat, quomodo, vt ille matrem sequi debeat, à domina persolutum pretium, non majorem praebebit? Quin quomodo conuenientius non est, si qui perdidit, indeque dolores in corde pertulit, ex accessione deliuimentum sentiat: quam si ille eam habeat, qui, praeterquam quod nihil amisit (ab illo enim, qui furto subductam ancillam ipsi vendidit, pretium recuperare licet) ancillae etiam ministerium lucratus est?* **Neutiquam ergo** *(quomodo diximus)* **detineatur partus**, *sed* **quemadmodum matrem, sic etiam filium prior dominus habeat.** *Sive enim qui furtum commisit, diues sit, tumque ipsi quod male accepit, ejus pretium reddat, nihil amplius negotii restet: siue mortuus, aut viuus adhuc inopia laboret, vt quae lex à furibus exigit, exsoluere nequeat, tum vero quoque, qui ancillam amisit, ejus calamitatem filii cum matre receptione deliniri aequius sit.*

a) *De* SERVIS, *qui* LIBERIS *in Matrimonium conjunguntur.*

(Nouell. Leon. 100.)

Imp.* LEO A. *eidem Styliano.

Leges, quia ex benigno judicio prognatae sunt, bona sua ordinatione et moderamine iis etiam controuersiis, quae non admodum crebro in res humanas incidunt, auxilium ferre instituunt. At vero, quum tantae benignitatis sint, quomodo non longe magis eorum, quae in hominum vita assidue versantur, curam suscipient? Si enim medicus quispiam iis, quae minus angunt, curam adhibeat, quae vero magis angunt, negligat: id, quod minus angit, non per peritiam et prudentiam curare videatur? Ea propter Legum dignitati plus Majestatis attribuentes, quod hactenus ex consuetudine dijudicatum est, de iis nempe, qui ex inaequali fortuna (libera videlicet et seruili) amore instigante in matrimonium conjungi contendunt, in Legem includimus, ac sancimus, vt, si homo liber seruilis personae nuptias sectetur, sub duplici hac conditione matrimonium ineatur, vt is aut aequalem cum seruili persona, cui per amorem associatur, fortunam suscipiat; aut pretium, quo illa seruitute liberata in libertatem perueniat, soluere promittat. Atque hoc quidem, tanquam inaequalis matrimonii arrham quandam, eum, qui consuetudinis societatem cum seruili persona init, persoluere oportebit. Statuimus vero etiam, ne domini hac in re se inhumaniter gerant: et, si persona, quae seruum in matrimonium delegit, seruire nolit, vtriusque seruitus domini morte terminetur: eaque vbi inciderit, cum liberis, si quos ipsis matrimonium largitum est, dimittuntur liberi: sin in seruitutem non consentiat, neque in promptu habeat, vnde pretium plene persoluat, libertate per vim mulctetur: sed seruiens apud eundem dominum, mercede quotannis binis solidis aestimanda, seruitutem tot annis duret, quot pacta pretio in plenam summam deducta dominum satis pro seruo accepisse, neque justam causam ad detinendum amplius habere, sunt ostensuri.

b) *De* SERVIS *conjugalibus, si alter illorum* LIBERTATE *donetur.*

(Nouell. Leon. 101.)

Imp.* LEO A. *eidem Styliano.

Non solum quod inter personam liberam et seruilem ab initio contrahitur matrimonium, sed quod communiter in seruitute degentes in pari fortuna contraxerunt, hoc etiam, altero illorum forte à domino libertate donato, altera vero in seruitute retenta, ad inaequalitatem redactum, ex istiusmodi causa valde contentiosas ambiguitates et quaestiones, eo quod lege dijudicatum non sit, persaepe exsuscitare conspicitur. Quum itaque hoc quoque à nostra Majestate Lege conceptum, conuenienter distingui deberet, hanc, per quam recte dijudicetur, Legem accepit. At vero, quae illa Lex? Jubemus, vt, si seruitute liberata persona conjunctioni ejus, quae in seruitute relicta est, acquiescat, secundum formam de personis liberis, et seruilibus matrimonio conjungendis Lege comprehensam, matrimonium indisruptum maneat. Oportet enim, vt aut datam sibi libertatem non vsurpet, et aequaliter cum altera, libertate non donata, seruitutis jugum subeat, donec extremus vitae dies domino obueniat: aut, si quidem libertatis dignitatem exuere nolit, pro adjuncta sibi persona pretium se soluturam promittat. Caeterum, si hoc negliget, et ex libertate sua occasione arrepta, in seruitute relictam personam in vitae suae statum abripere conetur,

non

§. 5 In seruorum conditione nulla est differentia: *in liberis* autem multae: aut enim sunt *ingenui*, aut *libertini*.

TIT.

nou solum non hac arrogantia quicquam efficiat, neque alteri libertatem donandi potestatem habeat: verum etiam ipsa, quam libertatem nacta est, hac excidat, rursumque seruitutis jugo collum subdat: vtpote quae ingrato animo benignae domini sui ac beneficae voluntati injuriam intulerit, ejusque judicium, quod reuereri et venerari debebat, tanquam per rebellionem contemnere cogitarit.

c) (*Imp.* ALEXII COMNENI Constit. 9.)

De testibus, et benedictione MATRIMONII SERVORVM.

Lege etiam Nouellam Imperatoris Domini ALEXII COMNENI, *quae edita est de non admittendis testibus, qui contra opponuntur, quando testes adducuntur ab eo, qui ad libertatem proclamat: et de eo, quod liberi serui non fiant, qui sacram benedictionem acceperint, quae his verbis haec persequitur.* ***Duo*** *haec ad aures mei Imperii peruenerunt, sanctissime Domine, quosdam eorum, qui ad sanctum et magnum diuini verbi sapientiae templum accedunt, ad libertatem proclamantes, et genus suum ad libertatis ostensionem allegantes: (dicunt enim se ex liberis parentibus esse natos, Bulgaris forte, vel aliquibus aliis, quos in seruitutem nostra accepit Respublica) ea quidem, quae dicunt demonstrare permitti: et postquam testes omni exceptione majores, et in quos nulla cadit criminatio, adduxerint, ad alios eis testes opponendos eorum dominos procedere. Et sic eos, qui proclamant, quum semper in judiciis subsistere non possint, seruilis conditionis onere rursus opprimi. Et quando matrimoniales fiunt seruorum conuentiones, et conjunctiones in nostra Republica, eas tamen sacram non sequi benedictionem, cauentibus dominis,* ***ne seruos inter se inuicem cum sacra benedictione conjungant, et ex eo ad libertatem perueniant.*** *Eorum vtrumque conuenienti correctione opus habere censuit, et propterea hanc Constitutionem magna cum cautione et obseruatione edidit, per quam statuitur de iis, qui ad libertatem proclamant seruis, ne ii, qui contra adducuntur testes, vim vllam, locumue habeant, in quocunque seu ciuili, seu ecclesiastico judicio: sed ii soli, qui proclamant, legitimas probationes afferant: et si ii quidem testibus abundent, qui jure sunt recipiendi, neque calumnia inducti, testium jurejurando judicium soluatur. Sed non aliorum etiam testium aduersus haec productiones eorum dominis permittantur: ne magna aduersariorum inaequalitas sit inferioribus damni causa: sed quemadmodum in iis, qui idem tributum soluunt,* ***Lex*** *beatissimi Domini* BASILII ***potentibus aduersus pauperes contrarias productiones non permisit:*** *sic et hic dominis aduersus seruos vis contrariae productionis extincta erit: et sola apud eos valebit aduersus testes illata criminatio, contraria productione non omnino iis excisa, qui ad libertatem proclamant, quando ii, qui trahunt in seruitutem, eos aduersus illos, qui jure sunt liberi, produxerint. Inferioribus enim et imbecillis praesens Constitutio gratificatur, et, quod eos juuet, subministrat: non autem pro majoribus et potentioribus editur. Adjicit autem,* ***et benedictiones non solum in liberis, sed etiam in seruis valere.*** *Et nuptias non alioqui legitimas et Christiana institutione dignas esse et existimari, nisi etiam benedictio eos, qui conjunguntur, obliget.* ***Absurdum*** *enim es-* ***set, cum vna in omnibus Christiana fides valeat, et vnus sit in confesso Baptismus, per quem ad dominum deducti sumus, et eadem salus à nobis omnibus speretur, nonnullis hanc obortam esse suspicionem, quod serui sint boni minus participes, et liberi quidem matrimonio inuicem conjungantur prius oratione colligati: serui autem à tali bono excidant: et*** DEVM ***non assumant in congressus benedictione, vel metuant, si eum assumpserint, ne herus in dominio injuria afficiatur, illorum seruitio priuatus.*** *Si hoc autem locum habuerit, sanctum quoque Baptismum timere oportet, ne serui à dominis alienentur: sed etiam immaculatorum Mysteriorum assumptionem, ne per eam ab illis quoque alienentur, qua fiet, vt in seruis intereat magnum et venerabile diuinae fidei nomen: et non solum hominum, sed etiam diaboli serui fient homines. Eorum autem domini in periculum quoque venient, ne dum ministerio hominum priuari formidant, à* DEI *gloria se ipsos abalienare sustineant. Sed neque hoc est rationi consentaneum, et sacram benedictionem in seruis quoque valere, aequum, et Christiana institutione dignum est. Verum enim vero fortuna nouit in hominibus diuersa esse dominium, et seruitutem. Et quae nostra accepit Respublica, ea in iis quoque valere oportet.* ***Vnus*** *autem* ***Dominus omnium, vna fides, vnum Baptisma, et, quod ad fidem quidem attinet, dominii et seruitutis differentiam non cognouimus. Omnes enim sumus ex aequo serui ejus, qui nos suo diuino et viuifico sanguine redemit.*** *Et quoniam haec sic recte et vtiliter constituta sunt: oportet magnam tuam Sanctitatem haec omnia in omnibus Ecclesiis manifesta reddere: vt, qui eis praesunt, ea, quae ad libertatem pertinent, sic examinantes, contrarias testium productiones aduersus seruos dominis non permittant, et omnibus in suis prouinciis manifestum efficiant, eos, qui non cum sacra benedictione seruos inuicem conjungunt, non* DEO *gratum inter eos matrimonium constituere, sed fornicatorium coitum et stuprum confirmare. Quos enim non conjungit* DEVS *per sacram benedictionem assumptus, hi omnes ad peccatum conueniunt: et sicubi hoc ab aliquo, quicunque is sit, factum renunciatum fuerit, sciant domini, se non solum irae diuinae fore obnoxios, sed à seruis quoque abalienatum iri, eis abductis in libertatem. Cum eis enim liceat seruos suos jure inuicem conjungere, et integrum in eos habere dominium, nisi hoc fecerint, jure omnino ab eorum dominio excident: praesens autem Constitutio non solum debet in Ecclesiis, quae vbique sunt, promulgari, sed in omni etiam ciuili foro deponi, tradi autem etiam iis, qui in Prouinciis Magistratus gerunt. Quoniam autem in personis seruilem fortunam habentibus nuptiae prius factae sunt, et nuptiae conuenienter iniquae, quae hucusque inualuit, consuetudini processerunt: oportet in iis quoque sacram benedictionem fieri, vt per eam, etiamsi tarde fiat, id, quod est colendum, ac venerandum, habeant, superioribus obseruationibus etiam in hoc conjugio obtinentibus.*

❊ ❊ ❊

R. A. d. A. 1232. 1235. n. 9. 1303. n. 7. 1333. 1340. A. B. d. A. 1356. tot. inpr. C. XVI. 1431. C. I. II. III. 1512. P. II. §. 17. **von Pfahlbürgern**, Landfried König Albrechts d. A. 1303. d. n. 8. Kaysers SIGISMVNDI d. A. 1431. C. V. *de hominibus propriis*. d. A. 1442. §. 6. *de Agricolis*.

TIT. IV.

DE INGENVIS.

INGENVVS (a) *est is, qui statim vt natus est, liber est:* siue ex duobus ingenuis matrimonio editus est, siue ex libertinis duobus, siue ex altero libertino, et altero ingenuo. Sed et si quis ex matre nascitur libera, patre vero seruo, ingenuus nihilominus nascitur: quemadmodum qui ex matre

(a)
De LIBERALI Causa.
(Cod. 7. T. 16.)

1. *Imp.* ANTONINVS A. *Saturnino.*

Rem quidem illicitam, et inhonestam admisisse te confiteris, quia proponis filios ingenuos *à te venundatos. Sed quia factum tuum filiis obesse non debet, adi competentem judicem, (si vis,) vt causa agatur secundum ordinem juris.* PP. 5. *Id. Februar.* *

2. *Idem A. Veroniano.*

Si hi, quos seruos tuos esse, *dicis, liberi esse à diuersa parte dicantur: de statu eorum more solito quaeri oportet. Nec enim res judicata, qua de proprietate eorum pronunciatum est, opponi causae liberali potest. Dat. Non. Februar.* Romae, Messala et Sabino Coss. 215.

3. *Imp.* ALEXANDER A. *Quirino.*

Si liber homo alienae ancillae contubernium sequatur: licet ei fuerit denunciatum, vt se abstineret, *seruus domini mulieris non fit. PP. Non. Februar.* Fusco et Dextro Coss. 226.

4. *Idem A. Jocundo.*

Si is, quem in seruitutem petebas, *liber (quamuis absente te) causa cognita pronunciatus est: secunda in seruitutem petitio ejus dari tibi non debet. Sed si postea, quam cognouisti, de sententia judicis appellasti, an jure lata sit, in auditorio quaeretur.*

5. *Idem A. Sabino.*

Non ideo minus in libertatem proclamare potest ea, quam ancillam tuam esse dicis, *quod eam vendente fisco comparasti. Sed nec hodie ad praescriptionem operatur, quod venditionis tempore major viginti annis fuerit: cum actatis allegatio non alias possit praescriptionem aduersus ciuem Romanum accommodare, quam si participandi pretii gratia consensum seruituti dedisse probetur.* † *Probationis saue onus, cum ex seruitute in libertatem adseritur, ad se recipit: quae si affirmationem suam non impleat, inconcussum possessionis jus obtinebis.*

6. *Imppp.* VALERIAN. et GALLIENVS AA. et VALERIANVS *Nobilissimus Caes. Versimeno.*

Nec si volens scripsisses seruum te esse, non liberum, *praejudicium juri tuo aliquod comparasses: quanto* [nunc] *magis, cum eam scripturam dare compulsum te esse testaris?*

7. *Imp.* AVRELIANVS A. *Secundo.*

Si ab eo, cujus seruus fuisti, manumissus es: frustra libertatis controuersiam sustines, maxime ab herede ejus, qui [te] *manumisit: cum, etsi jure libertas non processerit, respectu tamen aditae hereditatis voluntatem defuncti suo consensu firmare debuit.*

8. *Impp.* DIOCLETIANVS et MAXIMIANVS AA. et CC. *Verinae.*

Cum adfirmes placuisse quondam domino tuo, vt pro te, et pro filia tua dato nummo certae quantitatis vos manumitteret, *et te tautummodo liberauit: aditus Rector Prouinciae hortabitur eum, salua reuerentia, quam patrono liberti solent exhibere, placito suo stare. Datum Prid.* * Maximo 2. et Aquilino Coss. * 286.

9. *Iidem* AA. et CC. *Proculo.*

Cum precum tuarum conceptio, licet eum, contra quem supplicas, ex ancilla natum esse expresserit, *tamen nomini cognomen, quo liberi duntaxat nuncupantur, addiderit, et non seruum esse, sed seruili macula adspersum comprehenderit: contra eum, qui seruus non est, supplicasse te intelligis.*

10. *Iidem* AA. et CC. *Stratonico.*

Liberos priuatis pactis, vel actu quocunque administrationis, non posse mutata conditione seruos fieri, certi juris est.

11. *Iidem* AA. et CC. *Faustino.*

Non mutant serui statum, si ad ciuiles honores illicite atque improbe adspirauerint. Vnde si status moueatur quaestio; intelligere vobis licet, nihil prodesse posse, quod pater vester ciuiles honores gessit. Solennibus itaque ordinatis, apud Praesidem Prouinciae de statu vestro cognoscetur.

12. *Iidem* AA. et CC. *Proculo.*

Si [ex] *liberta te natum aliquis comparauerit: statum retines, quem antea habuisti.* † *Si vero ex ancilla editum naturalis pater, idemque dominus distraxerit, ac post emptori pretium soluisti: non idcirco libertatem consecutus es.* PP. 18. *Cal. Maji.*

13. *Iidem* AA. et CC. *Paulo.*

Principaliter de statu defuncti agi non potest. Si vero ex peculio quondam ejus, quem tu bona reliquisse commemoras, res vindicentur, vel ejus filiis moueatur status quaestio: haec omnia solenniter Praesidiali notione decidi debent. Dat. 5. Cal. Maji.

14. *Iidem* AA. et CC. *Quintiano.*

Lite ordinata in possessione libertatis, is, de cujus libertate quaeritur, constituitur, et interim pro libero habetur. Dat. 4. Cal. Maji, Heracleae, AA. Coss. * 287.

15. *Iidem* AA. et CC. *Palladio.*

Nec omissa professio probationem generis excludit, nec falsa simulatio veritatem minuit. *Cum itaque ad examinationem veri, omnis jure prodita debeat admitti probatio: aditus Praeses Prouinciae, solennibus ordinatis, prout juris ratio patitur, causam liberalem inter vos decidi prouidebit.*

16. *Iidem*

matre libera et incerto patre natus est, quoniam vulgo conceptus est. Sufficit autem liberam fuisse matrem eo tempore, quo nascitur, licet ancilla conceperit. Et è contrario, si libera conceperit,

16. *Iidem* AA. et CC. *Diogeniae.*

Si ministerium tuum quasi libera exhibuisti; ac te nesciente quasi ancilla in dotem data, conscriptum instrumentum est: nihil haec libertati tuae nocere potuerunt: maxime cum te minorem aetate fuisse commemores, et placuerit, minores viginti annorum nulla ratione mutare statum [posse,] ac pro liberis servos fieri: ne ante libertatem inconsulte amittant, quam alii propter aetatis rationem sine consilio praestare non possunt. PP. 6. *Id. Maji,* Hadrianop. AA. Coss. * 290.

17. *Iidem* AA. et CC. *Resino.*

Multis rationibus natalibus ingenuis fratribus natis, post delictis, vel casibus intervenientibus, singulorum causae status separantur. Nihil itaque prohibet eundem, et tibi non movere quaestionem [status,] et eos, quos fratres tuos adseveras, in servitutem vindicare, sive retinere. Igitur ad demonstrandam fratrum tuorum libertatem, aliae sunt probationes necessariae: nam quod tibi non movetur quaestio libertatis, eorum non idoneam constat habere probationem.

18. *Iidem* AA. et CC. *Zotico.*

Ad probationem ingenuitatis ab eo, contra cujus successores postulas, facta tibi locatio non sufficit: nec tamen hoc solum ad servitutis vinculum argumentum est idoneum. S. *Id. Jul.* Philippopoli, AA. Coss. * 290.

19. *Iidem* AA. et CC. *Paulo.*

Principaliter causam ejus, de quo supplicas, esse, quam tuam perspicimus: nam cum te eum ad libertatem perduxisse profitearis, illius interest magis solenniter suum tueri statum: et consequenter tua etiam agetur causa: nam si ab eo, contra quem fundis preces, servus dicatur, eique libertas ex manumissione tua vindicetur: probatio servitutis originis, et beneficium manumissionis libertatem illi adsignans, tuum etiam jus patronatus tuetur. Si vero consentiat servituti, tunc jure concesso, adito Praeside Provinciae, eum invitum etiam defendere poteris.

20. *Iidem* AA. et CC. *Aeternali.*

Sicut semel praestitam libertatem revocari non licet: sic per ea, quae non manumittendi causa domini cum servis [propriis] agunt, nihil sibi detrahunt. S. 6. *Cal. Septembr.* AA. Coss. * 290.

21. *Iidem* AA. et CC. *Thrasyllae.*

Eum, quae in possessione libertatis non sine dolo malo reperitur, in servitute constitutae simile habere praejudicium, Edicto perpetuo cavetur. [Sed] si controversia erit, utrum ex servitute in libertatem petatur, an ex libertate in servitutem, sui conceptione manifeste probatur: nec quicquam juris ancillae dolus proprii domini aufert. S. *Non. Octobr.* Sirmii, AA. Coss. * 290.

22. *Iidem* AA. et CC. *Pardalae.*

Parentes, natales, non confessio adsignat. Quapropter si ex ancilla nata, post ad libertatem manumissa pervenisti: te servam professa velut ex ancilla altera natam, hujusmodi simulatione vel errore quaesitam manumissione libertatem amittere minime potuisti: cum servi nascantur ratione certa, non confessione constituantur. Dat. 5. *Cal. Decembr.* AA. Coss. * 290.

23. *Iidem* AA. et CC. *Musciae.*

Si tibi testamento directo libertas à domino relicta est, et ex eo successerunt scriptae filiae: non idcirco quod secundum ejus voluntatem, vel contra de filiabus vui praestas obsequium, caeterae filiae tuam rescindere possunt libertatem.

24. *Iidem* AA. et CC. *Sebastiano.*

Interrogatam, et professam apud acta, se esse ancillam, *hujusmodi factum defensionem libertatis non excludit.*

25. *Iidem* AA. et CC. *Licentiano.*

Sicut instrumenta praetermissa manumissionis recte factae nullum adferunt praestitae libertati praejudicium: ita si servum ad libertatem perduxisti, instrumentorum amissio nihil ei nocere potest. S. 5. Id. *Februarii,* CC. Coss.

26. *Iidem* AA et CC. *Modesto.*

Sicut datam libertatem manumissis adimere patronus non potest: ita manumissionis instrumentum praestare cogitur.

27. *Iidem* AA. et CC. *Austerio.*

Arrianus mota sibi quaestione à Leonide, liber fuit pronunciatus: *in servitutem à ficto iterum non recte petitus est. Coheres etiam tibi ab Arriano datus, colludens cum eo, sine heredibus ipsius; qui status [ei] moverat quaestionem, nihil tibi obfuit: nec ea, quae in confessione inter eos venerunt, statum veritatis, vel nomen substantiae defuncti mutare potuerunt.*

28. *Iidem* AA. et CC. *Eurymedonti.*

Avi paterni Magistratu functi dignitas, ad libertatis probationem nihil nepoti prodest: si quidem in liberali causa matris, non patris inspicitur conditio. Sed nec materni avi sola sufficit: cum licet avia quoque libera probari possit, multis tamen ex causis status mutari consuevit. Sirmii, 4. *Id. April.* AA. Coss. * 293.

29. *Iidem* AA. et CC. *Troillae.*

De ancilla matre natam, et ab eo redemptam, in cujus fuit contubernio, si non manumittitur, in servitute permanere non ambigitur.

30. *Iidem* AA. et CC. *Eutychiae.*

Solo obsequii non praestiti velamento, data libertas rescindi non potest.

31. *Iidem* AA. et CC. *Cassianae.*

Si tibi servitutis improbe moveatur quaestio, solemnibus ordinatis, de calumnia, vel injuria (prout vindictae viam elegeris) habita contestatione, posteaquam servus non esse fueris pronunciatus, adversus eam sententiam postulare potes: tunc demum etiam de his, quae direpta probaveris, restitutionem (cum pro libertate fuerit pronunciatum) petiturus. S. 5. *Id. Oct.* * Const. et Maximiano Coss. * 294.

32. *Iidem* AA. et CC. *Athenaidi.*

Subscriptio filii domini manumittentis, nec addere secuta, nec omissa detrahere libertati quicquam potest.

33. *Iidem* AA. et CC. *Melitianae.*

Licet accepta pecunia dominus te manumisit: tamen tributa libertas rescindi non potuit. S. 4. *Id. Novembr.* * iisdem CC. Coss. * 294.

34. *Iidem* AA. et CC. *Eronoviae.*

Libera concubinatus ratione non constituitur ancilla. Datum Id. Novembr. * iisdem CC. Coss. * 294.

35. *Iidem*

ceperit, deinde ancilla facta pariat, placuit eum, qui nascitur, liberum nasci: quia *non debet calamitas*

35. *Iidem* AA. et CC. *Attalo.*

Non idcirco minus, quod pupilli res velut tutor administrasse dicitur, ex ejus persona seruitutis pati quaestionem potest.

36. *Iidem* AA. et CC. *Theodoro.*

Post certi temporis ministerium ancillae, liberam eam esse cum ea paciscendo, *conuentionis obtemperandi legi domina nullam habet necessitatem: utque hoc verum est, ita è contrario, si filios suos constituta cum his, libera in ministerium tibi tradere promisisse probetur, parere placitis non compellitur.*

37. *Iidem* AA. et CC. *Olympio.*

Si filium tuum liberum genero vendidisti; qui tam proxima necessitudine conjunctus, conditionis ignorantiam simulare non potest, utrisque sociis criminis accusator deest.

38. *Iidem* AA. et CC. *Philesarpho.*

Non idcirco minus, quod te Limenarcha creato nemo contradixit reipublicae nomine, moueri tibi status quaestio potest. Dat. 16. Calend. Januar. Nicomediae, * iisdem CC. Coss. * *300.*

39. *Iidem* AA. et CC. *Potesemico.*

Liberos, velut seruos se profitentes, *statum eorum mutare non posse, constat* S. 6. *Calend. Januar.* Sirmii, * iisdem CC. Coss. * *300.*

40. *Exemplum sacrarum literarum* AA. et CC. *ad Verutum.*

Juxta Edicti nostri continentiam in liberalibus quoque negotiis, siue de libertinitate, siue de ingenuitate [quaestio] moueatur, absente nihilominus vna parte causam discuti, et pro justitiae ratione sententiam proferri, nihil prohibet.

41. *Impp.* CONSTANTINVS et LICINIVS AA. *ad Euthymium Praesidem Cappadociae.*

Jubemus omnes epistolas actricis, quas ad Aelium tanquam principalem *fecerat, inanes ac vacuas esse, atque in irritum deuocari: ac de ingenuitate ejusdem Aelii requiri: nec mulieri id obesse,* quod ad eum tanquam decurionem ac principalem scripserit, *vel id, quod idem si finxerit decurionem, vel principatem: maxime cum non solum testium professione, et cognationis ejus jugum seruile cognoscitur, verum etiam voce propria ejusdem Aelii apud aliud judicium patuerat, quod condisionis seruilis videretur.*

42. *Imp.* CONSTANTINVS A. *ad Maximum P. P.*

Placuit eos, qui nascuntur, matrum conditionibus uti, quarum mox visceribus exponuntur. Ante vero litem nati, suo nomine omnes in quaestionem vocentur: quoniam hos solos, qui in lite nati erunt, omnem fortunam matrum complecti oportet, aut justis tradi dominis, aut libertate cum lucis auctoribus frui. Dat. Prid. Id. Julii.

a) DE ADSERTIONE TOLLENDA.

(Cod. 7. T. 17.)

1. *Imp.* JVSTINIANVS A. *Mennae P. P.*

Lites super seruili conditione mouendas, ad clementiorem tam examinationem, quam terminum transferimus: jubentes, si quis vel adhuc seruiens liberum se esse dixerit, vel in libertate commorans, ad seruitutem vocatus fuerit: adsertoris difficultatem in utroque casu cessare, ipsumque per se [et] ad intentionem ejus, qui dominum sese adserit, respondere: et si ex possessione libertatis ad seruitutem ducitur, etiam procuratorem dare minime prohiberi: quod his, qui ex seruitute ad libertatem prosiluerint, penitus interdicimus: illis legibus, quae dudum et secunda, et tertia vice adsertorias lites examinari praecipiebant, in posterum conquiescentibus: cum sit justum, primam definitionem in suis manere viribus, cum pronocatio nulla oblata fuerit: qua porrecta, ad similitudinem aliorum negotiorum judex, ad quem res ex prouocatione deducitur, eam examinabit: cujus et ipsius judicium ad secundam exquisitionem minime deducetur occasione legum, quae super adsertoriis litibus positae sunt. §. 1. Super peculio etiam eorum, vel aliis rebus, aut causis veterem defensionis obseruationem tollimus: praecipientes illorum tantummodo peculia, qui ex possessione seruitutis super libera conditione litigant, aliasque res, quae vindicantur, in tuto pro dispositione judicis collocari.

§. 2. *Omnes vero, qui pro libertate periclitantur, si quidem possint fidejussorem, eum dare exigi. Sin vero reuera datio ejus impossibilis eis sit, hocque judici manifeste ostendatur: juratoriae cautioni committi. Scientes, quod si post hujusmodi expositionem absfuerint, et Edictis citati, in absentia nihilominus per vnum annum durauerint, omnimodo seruituti obnoxii erunt, et ejus dominio, qui litem eis intulit, sine vlla dubitatione adsignabuntur.*

§. 3. *Scire vero eos volumus, qui aliquem ad seruitutem vocant, quod si post primam accusationem in quocunque judicio, vel ex diuali jussione factam, et [post] admonitionem ei oblatam, qui seruus esse dicitur, in alio judicio eum accusauerint: praeterquam si ejus occasionem ipse, qui seruus esse dicitur, praestiterit: etsi domini sint, suo jure priuabuntur. Datum 3. Id. Decembr. Dom.* *

2. *Idem* A. *Joanni P. P.*

Expeditam antea quaestionem, in praesenti autem ex nostra lege, quam de adsertione tollenda posuimus, in quandam difficultatem incidere periclitantem, compendioso remedio fulciendam esse censemus. Cum etenim per adsertores super libertate judicium agitabatur, si in medio adsertore litem agente, adsertus ab [hac] luce fuerat subtractus, necessitas imponebatur nihilominus adsertori litem implere: ut emptor, si victus erat, et pro libertate fuerat pronunciatum, habeat regressum aduersus venditorem: ut ei, quasi liberae personae venditor reddat id, quod emptionali instrumento *continebatur, vel natura contractus exigebat. In praesenti autem, quia adsertorum vana nomina rejecta sunt: si persona, pro cujus conditione lis agitur, mortua fuerit: quemadmodum judicium potest adimpleri, vna tantum persona in judicium veniente? Sancimus itaque in praesenti casu licentiam esse emptori aduersus suum auctorem venire, quatenus vel ostendat venditor seruum se vendidisse: vel si non potuerit, quasi libera persona vendita, euictionis periculum ad eum reuertatur.*

b) QVI-

nitas matris ei nocere, qui in ventre est. Ex his illud quaesitum est, si ancilla praegnans manumissa sit, deinde

b) Quibus ad LIBERTATEM proclamare non licet: et de rebus eorum, qui ad libertatem proclamare non prohibentur.

(Cod. 7. T. 18.)

1. *Imp.* GORDIANVS A. *Proculo.*

Dispar causa est ejus, qui dissimulata conditione sua distrahi se passus est, et ejus, qui pretium participatus est. Nam superiori quidem non denegatur libertatis defensio: posteriori autem, et si ciuis Romanus sit, et participatus est pretium, libertas denegatur. † *Eandemque [et] in eo distinctionem adhibendam, cui fideicommissaria libertas debetur, meritissimi juris auctores responderunt.* PP. *Cal. Maji,* Gordiano A. et Auiano Coss. 240.

2. *Impp.* DIOCLETIANVS et MAXIMIANVS AA. et CC. *Melanae.*

De latronum familia descendentibus, ex largitione Principali, vel auctoritate fiscali seruis factis, retro Principes libertatem denegari decreuerunt.

3. *Imp.* CONSTANTINVS A. *ad Maximum P. P.*

Si quis in libertatem proclamauerit, id, quod apud se esse ejus, qui se dominum dicit, profitebitur, quoniam non de eo dubitabatur, reddi ac referri *Iudex protinus pronunciabit.* † *Quod vero petitur, si fuerit negatione dubium, per cautionem conseruabitur, ac petitio differetur: vt si fuerit approbata libertas (quoniam et ipsis, qui his rem commiserunt, medendum est) gestarum rerum ab eodem ratio, atque omne, quod debetur, reposcatur: vt seruitute depulsa, qui pro domino quondam fuerat, habeat, quod vt seruo dominii jure largitus est, et quae ex earum rerum quaestu ac fructibus congregata sunt, et quae de furtiuis compendiis obscure capta ac parata sunt: cum liberum esse non oporteat, quod apud seruum dominus peculii nomine collocauerat. Ea vero, quae testamento, vel donatione quaesita sunt, aut quae ex earum rerum emolumentis empta confectaque sunt, eidem ingenuo deputentur: quae tamen vniuersa exacto libertatis judicio, quatenus à supradictis rebus discernuntur, in sequestro esse oportet: vt his ab vtroque deductis, atque in medio collocatis, ad eorum proprietatem vterque contendat. Dat.* 15. *Cal. Martii,* Thessalonicae, Seuero et Rufino Coss. 323.

c) De ORDINE cognitionum.

(Cod. 7. T. 19.)

1. *Imp.* ALEXANDER A. *Vitalio.*

Cum et ipse confessus es, status te controuersiam pati: *qua ratione postulas, prinsquam de conditione constaret tua, accusandi tibi tribui potestatem contra eum, qui te seruum esse contendit? Cum igitur (sicut allegas) statu tui generis fretus es: juxta jus ordinarium Praesidem pete, qui cognita* prius liberali causa, *ex euentu judicii, quid de crimine statuere debeat, non dubitabit.* PP. *Id.* * Maximo 2. et Aeliano Coss. 224.

2. *Idem A. Gallo.*

Si de hereditate et libertate controuersia est: [prius] agi causa libertatis debet; sed si de hereditate agetur: ordinanda prius quidem est causa libertatis: sed sufficit ei, qui libertate vtitur, ad victoriam de hereditate secundum eum esse pronunciatum. PP. 5. *Id. Aug.* Maxim. 2. * et Aeliano Coss. 224.

3. *Idem A. Valerio.*

Si crimen aliquod inferatur ei, quam ingenuam esse dicis: *ante liberalis causa suo ordine agi debet, cognitionem suam Praeside praebente: quoniam necesse est ante sciri, si delictum probatum fuerit, (vtrum) vt in liberam et ingenuam, an vt in ancillam constitui oporteat (judicium.)*

4. *Imp.* GORDIANVS A. *Menedemo.*

Si status controuersiam pateris: lite prius liberali terminata, si pro te fuerit pronunciatum, agere etiam aduersus eum, qui se dominum tuum esse contendit, non prohiberis. Quod si ideo te ab accusatione elidat, quasi seruum non proprium, sed alienum: liberale quidem judicium cessat: causae autem examinatio apud eum, qui judicat, ostendet, vtrumne accusatio induci debeat propter statum personae, an euanescat. Dat. 10. *Cal. Decembr.* Gordian. A. et Auiola Coss. 240.

5. *Impp.* DIOCLETIANVS et MAXIMIANVS AA. et CC. *Alpheno.*

Cum status quaestionem tibi moueri, et te debita velle petere commemores: ordinarium est, prius solennibus interpositis (si hoc juris admiserit ratio) causam liberalem apud Praesidem prouinciae decidi: vt si liber fueris, vel seruus non esse pronunciatus: tunc tibi jure debita restitui jubeat: cum hoc incerto, vtrumne tibi libero constituto: an domino tuo (si seruum te sententia declarauerit,) debeatur, ad solutionem debitorem tuum vrgeri non oporteat. S. *Prid. Cal. Maji,* Beraci, AA. Coss. * 287.

6. *Iidem* AA. et CC. *Alexandriae.*

Si res tuas raptas, vel amotas esse dicis ab his, quos seruos tuos esse contendis, *hique in libertatem proclamauerint: causa liberalis prius aduersus eos, et tunc damni dati, rerumque amotarum lis apud Praesidem prouinciae contestanda est: vt, si quidem liberi, vel serui non esse pronuncientur, tunc demum damni dati, et amotarum rerum procedere possit adhibita probatione condemnatio. Si vero secus, quaestio rerum amotarum euanescat.* Datum 3. * *Jan* Sirmii, AA. Coss. * 290.

7. *Imp.* CONSTANTINVS A. *ad Bassum P. P.*

Si quando negotium status fuerit exortum, [si quidem] ab ejus parte, qui dicitur seruus, *aliquid dicatur dominus abripuisse: prius considerari placet, vtrum de possessione seruitutis in libertatem reclamandum putet, an vero ex possessione libertatis in seruitutem vocetur. At si eum de obsequiis seruilibus libertatem constiterit flagitare: ante decidi status conuenit causam, atque ita praeberi direptorum negotiorum (si res exegerit) audientiam. Quod si ei,* qui ad seruitutem vocatur, *quicquam direptum esse memoretur: vniuersa, quae constiterit ablata, ita demum reddi conuenit ei, qui seruus esse contenditur, si modo saluam rem futuram per idoneos fidejussores promiserit. Nam si tales dare non potuerit: tunc ea conuenit, de quibus in judicio tractabitur, sequestrari in eum diem, [in] quo controuersia sopiatur, ita vt ex iisdem (si aliqua alia facultas esse non poterit) tantum litis sumptus, et alimoniae homini subministretur, quantum moderato judicis arbitrio fuerit aestimatum. Cum autem*

necdum

deinde ancilla postea facta pepererit, liberum, an seruum pariat? Et MARTIANVS probat, liberum nasci: sufficit enim ei, qui in vtero est, liberam matrem vel medio tempore habuisse, [vt liber nascatur]: Quod et verum est.

§. 1.

necdum lite de statu mota, res ab aliquo direptae sint, et sententia de restituenda possessione rerum lata, ille ne [huic] sententiae satisfieret, de statu controuersiam mouit, necessitatem habebit et sine satisdatione easdem res reddere, et tunc causam liberalem secundum juris ordinem exercere.

d) DE COLLVSIONE DETEGENDA.
(Cod. 7. T. 20.)

1. *Impp.* DIOCLETIANVS et MAXIMIANVS AA. [et CC.] *Theodoro.*

Cum seruum matris tuae et stupro violasse dominam suam, et turpis conjunctionis maculam excogitandae ingenuitatis collusione, ac falsae captiuitatis velamento, apud competentem Judicem obtegere voluisse proponas, nec libertatem ei matrem tuam dedisse, sed in solam ingenuitatem eum undae voluntatis mendacio perducere nisam adseueres: seruum esse, palam est: quando etiam Diui PII rescriptum super captiuitate emissum, quam non intercessisse significas, ingenuum fecisse non videatur: nec assenératio consensus tui, ingenuitatis jus tribuere potuerit. PP. 14. Calend. Jul. Dioclet. et Maxim. 3. AA. Coss. 290.

2. *Iidem* AA. et CC. *Milesio.*

Libertinae conditionis, constitutis priuatis pactis, immutare statum suum non licere, Numiano Senatusconsulto, *contra collusorem poena statuta, praemioque detegenti promisso, manifeste declaratur.* Dat. 5. Cal. Dec. * Conss. et Maxim. CC. Coss. * 294.

e) NE DE STATV DEFVNCTORVM POST QVINQVENNIVM QVAERATVR.
(Cod. 7. T. 21.)

1. *Impp.* SEVERVS et ANTONINVS AA. *Niconi.*

Aditus competens Judex causam praescriptionis examinabit: et si Domitiae patronum, qui [vt] ciuis Romanus [vsque] in diem mortis vixit, annos quinque, antequam lis bonorum mulieris incohoaretur, vita decessisse constiterit: libertae status ex persona manumissoris non retractabitur.

2. *Iidem* AA. et CC. *Maximo.*

Si is, qui te heredem fecit, propter matris conditionem seruus dicitur, et mater ante quinque annos litis motae vita decessit, praescriptioni locus erit: cum quaeri de statu non possit, nisi de conditione matris tractetur. Hoc ita, si quamdiu vixit, sine interpellatione vt ciuis Romana egit. P. D. S. Antonino A. 2. et Geta C. 2. Coss. 206.

3. *Imp.* ALEXAND. A. *Olympiadi.*

Quamuis defunctus sit maritus quondam tuus, cui status quaestio inferebatur: causa tamen [etiam] post obitum ejus propter emolumentum successionis durat, eamque apud eum, qui de hereditate, vel singulis rebus judicaturus est, decidi oportet.

4. *Idem* A. *Martiano.*

Si is, quem seruum tuum fuisse, et à fratre tuo manumissum, atque heredem scriptum [esse] proponis, vt ciuis Romanus vixit, nec intra quinquennium post mortem ejus, status quaestionem mouere coepisti: intelligis, neque heredibus ab eo scriptis, neque his, quos liberos esse voluit, controuersiam [te] contra formam Senatusconsulti facere posse. Quod si prius, quam id temporis spatium excederet, agere coepisti: et peculium ejus more judiciorum persequi, et cum manumissis ordinata lite, secundum formam Edicti experiri non prohiberis. PP. 5. * Jun. Modesto et Probo Coss. 229.

5. *Imp.* GORDIANVS A. *Seuero.*

Quod est constitutum, post quinquennium de statu defunctorum quaestionem incipere non posse, ad speciem emancipationis, jure, necne perfecta sit, minime pertinet.

6 *Impp.* VALERIANVS et GALLIEN. AA. *Pollae.*

Si mater tua quasi ingenua communi opinione vixit, et quinquennium à die mortis ejus excessit: potes Rempublicam, et pupillos, si tibi status quaestionem mouere tentauerint, nota praescriptione repellere. An autem pro ingenua in die mortis egerit, in judicio requiretur. Quod si varietas interueniat, posteriora tempora spectari conuenit. PP. 6. Id. Jun. Seculare 2. et Donato Coss. 261.

7. *Impp.* DIOCLETIANVS et MAXIMIANVS AA. et [CC.] *Heliodoro.*

Si pater tuus velut ingenuus vixit, nec status controuersiam, quasi fisci seruus esset, apud Praesidem prouinciae, qui super hujusmodi quaestionibus judicare solet, sed apud Procuratorem Reipublicae, non competentem judicem passus est, postque ejus mortem quinquennium effluxerit: status tuus ex praescriptione, quae ex Senatusconsulto emanat, protectus est.

8. *Iidem* AA. *Theodorae.*

Repetitio peculii rerum serui tui, si nullo justo titulo intercedente corpora possideantur ab aliquo, nulla temporis praescriptione mutilabitur. Nec enim Senatusconsultum, quod super non retractandis defunctorum statibus sancitum est, interuenit, si defunctus in fugam conuersus, atque latitans decessit. Datum 10. Calend. Dec. Mediolani, Dioclet. et Maximian. AA. Coss. * 287.

f) DE LONGI TEMPORIS PRAESCRIPTIONE, QVAE PRO LIBERTATE, ET NON ADVERSVS LIBERTATEM OPPONITVR.
(Cod. 7. T. 22.)

1. *Impp.* DIOCLETIANVS et MAXIMIANVS AA. et CC. *Mutiano.*

Mala fide morato in libertate diu, prodesse non potest, [longi] temporis praescriptio. Vnde cum confitearis, fuga te ab eo, cujus meministi, recessisse: intelligis ex hoc solo, sine dolo malo in possessione te libertatis non esse.

2. *Iidem* AA. et CC. *Carcino.*

Praestat firmam defensionem libertatis ex justo initio longo tempore obtenta possessio. Fauor enim libertati debitus, et salubris jam pridem ratio suasit, vt his, qui [bona fide] in possessione libertatis per viginti annorum spatium sine interpellatione morati essent, praescriptio aduersus inquietudinem status eorum

§. 1. Cum autem ingenuus aliquis natus sit, non officit ei in seruitute fuisse, et postea manumissum esse: saepissime enim constitutum est, NATALIBVS (β) non officere *manumissionem.*

TIT.

eorum prodesse debeat, vt et liberi, et ciues Romani fiant. Dat. Cal. Jul. *Antiochiae*, Constantio *3. et Maximiano *3. *CC.* Coss. 300.

3. Exemplum sacrarum literarum CONSTANTINI et LICINII AA. *ad Dionysium Vicariam Praefecturam agentem.*

Sola temporis longinquitate, etiamsi sexaginta annorum curricula excesserit, libertatis jura minime mutilari oportere, congruit aequitati. Dat. 4. Cal. Maji, Volusiano et Anniano Coss. 314.

(β)
De Jure AVREORVM ANNVLORVM, et de NATALIBVS RESTITVENDIS.

(Cod. 6. T. 8.)

1. *Impp.* DIOCLETIANVS et MAXIMIANVS AA. *Philadelpho.*

Natales antiquos, et jus ingenuitatis non ordo praestare Decurionum, sed à nobis peti potuit. Dat. 15. Cal. April. *Rauennae*, ipsis AA. Coss. *287.

2. *Iidem* AA. et CC. *Eumeni.*

Aureorum vsus annulorum beneficio Principali tributus, libertinitatis, quoad viuunt, imaginem, non statum ingenuitatis praestat. Natalibus autem antiquis restituti liberti, ingenui nostro constituuntur beneficio. Dat. 13. Cal. † *Sirmii*, * *Const. et Maxim.* CC. Coss. *302.

In AVTHENT. *vt liberti de caetero.* §. 1. *et* §. *illud Coll. 6. Tit. 7. al. 6. Nouell.* 78. Cap. 1. et 2.

Sed hodie, quia manumittentes seruos suos, ciues denunciant Romanos: [non enim aliter licet] ex ipsa manumissione aureorum annulorum et regenerationis jus habent: vt sint quidem liberi et ingenui, sed jure patronatus illaeso.

a) Vt LIBERTI de caetero AVREO non indigeant ANNVLO: et vt pristinis restituantur NATALIBVS. Et de celebratione dotalium instrumentorum in libertis mulieribus facta, et hoc ipso etiam nuptias legitimas fieri, et filios suos: si nuper etiam ANCILLA fuerit, et ipsam liberam esse celebratione dotis, et nuptias legitimas: et qui ex ea processerint filios suos.

(*Auth. Collat.* 6. *T.* 7.)
(Nouell. Const. 78.)

Imp. JVSTINIANVS A. *Joanni gloriosissimo Orientalium Praetoriorum Praefecto, iterum Exconsuli ordinario et Patricio.*

PRAEFATIO.

Perfectis nobis omnibus bonis à magno DEO *datis, existimauimus oportere et ipsas seruorum libertates (cum à priore conditione à dominis liberantur) eis omnino puras et infucatas et perfectas efficere: et propterea etiam dedititiorum injuria liberauimus libertates: et latinitatis velut imperfectas exclusimus: et iterationes superfluas demonstrauimus: et Juniam Legem et* Largianum *odiuimus* Senatusconsultum, *vtpote in initio inaniter introductum, et recte postmodum reprobatum: solamque valere Romanam Ciuitatem in libertatibus voluimus, non locis, non aetatibus, non alio quodam causam discernentes. Quoniam autem semper aliquid melius de nostris subjectis tractamus, etiam ipsum, quod perfectius datum est à majoribus, existimauimus oportere adjectionibus ampliare.*

CAP. I.

De jure ANNVLORVM AVREORVM omnibus LIBERTIS generaliter concesso.

Propterea sancimus, si quis manumittens seruum aut ancillam suam, Ciues denunciauerit Romanos, *(neque enim aliter licet) sciat ex hac lege, quia qui libertatem acceperit, habebit subsequens mox, et aureorum annulorum et regenerationis jus, et non jam ex necessitate hoc à Principibus postulabit: neque indigebit omnino vlla scrupulositate: sed libertatis virtute haec omnia subsequentur: hac nostra lege ex praesenti die incboante. Non enim aliquid horum, quae prius facta sunt, perscrutamur. Firmamus igitur omnia praecedentia: vt valeant secundum eos, per quos facta sunt modos: sed haec quidem sic habere sancimus.*

CAP. II.

De reuerentia et obsequio patronis à LIBERTIS praestandis, etc.

Illud vero adjicimus, vt nihil neque post hanc legem nostram laedantur patronatus jura, illa vero, quae nos sancimus, in quibuscunque omnino haec personis seruabimus, nisi tamen etiam ab his libertum, qui libertatem donauit, absoluerit, aut per fideicommissum hoc relinquens, aut in ipsa libertate hoc adjiciens: nam si hoc ille dederit, omnino, qui manumittitur, absoluetur etiam à patronatus jure, eo quod ille hoc expresserit. Habeant itaque haec omnia, qui libertatem meruerunt: verumtamen seruent etiam post hanc nostram Constitutionem eis, qui ad talem eos perduxerunt honorem, omnem reuerentiam, et hoc quod vocatur obsequium et reuerentiam recte legibus introductam: quin etiam abstineant aut manibus, aut insidiis, aut aliis, ex quibus liberti tale aliquid agentes rursus et seruitutem sustinent secundum de his scriptas leges, et restituuntur priori conditioni. Nam si nullum penitus ingratum esse circa donatorem permisimus, licet fuerit bene natus, sed donationes infirmas pronunciauimus in iis, quae dudum à nobis scriptae sunt, legibus, et in iis, quae à nobis quotidie praecipiuntur, quomodo patiemur manumissorem, qui aequalis patri circa libertum factus est, ab eo aliquid pati malignum, aut injurias forsitan asperas et indecentes, seu plagas, aut maxime intolerabilia sustinere dispendia? Sed si quid horum legitimis probationibus conuicerit passum se, qui libertatem dedit, vel ejus filios: post praedictas probationes libertum in priori restitutimus habitu: nominum quidem perscrutatione, et propter hoc dispendiis, omnes eripientes, justitiam autem vbique et aequitatem: et quod legislatorem decet, et quod placet Deo, et liberto, et dudum domino conseruantes.

TIT. V.

DE LIBERTINIS.

LIBERTINI (a) *sunt, qui ex justa servitute manumissi sunt.* Manumissio autem est de manu datio. Nam quamdiu aliquis in servitute est, manui et potestati suppositus est: et manumissus, libera-

§. 1. Quapropter fiut quidem et liberti et ingenui, sive ii, qui dudum manumissi sunt, et evidenter eis hoc largitum est: sive illi, qui post hanc legem nostram ad ingenuitatem venientes, tanquam bene nati jam facti vivant, et debitum honorem manumissoribus reddant: vt non denuo et libertate et benenatione cadant, tanquam indevoti ingratique convicti, et à lege damnati. Erunt namque ita perpetue liberi et ingenui, si manumissoribus eorumque filiis inconfusam et liberam suam venerationem et reverentiam devotionemque servaverint: quibus videlicet conservatis, nunquam ad priorem relabentur fortunam.

CAP. III.

Si LIBERTAM suam patronus vxorem habere maluerit.

Si quis autem libertam ducere voluerit, aut legitimam facere conjugem, cujuslibet dignitatis existens, nuptialia *conficiat* documenta, (*hanc enim solam post manumissionem observationem adjicimus*) *et fiut etiam praecedentes filii, sicut et qui post dotalia nati sunt, liberi et ingenui et sui, et patris successores, et à postulatione annulorum aureorum et pristinorum natalium liberati, nullamque penitus habentes differentiam ad caetera ingenuorum matrimonia. Libertas enim matris insuper et documentum nuptiale, sobolem liberam et ingenuam et patri succedentem demonstrabunt.*

CAP. IV.

Si quis ex ANCILLA sua LIBEROS habuerit.

Et ita rebus et veritate toti efficimur, vt si cui etiam ex serviente muliere procreentur filii, et voluerit ille postea mulierem manumittere, et dotalia conficere documenta: mox cum ipsa dotis inscriptione et filiis competet libertatis simul et suorum jus: non requirentibus nobis specialem libertatem in filiis fieri, et simul manumitti cum matre, aut postea, vel ante eam forte libertatem accipere: sed conscriptione sola nuptialium documentorum mox eis etiam libertatem donamus. Quod enim majus vtique ostensurus est pater libertatis filiorum indicium, quam vxorem ostendere, liberamque simul et legitimam nuptialium documentorum conscriptione? Si enim miles relinquens legatum alicui suorum servorum, ipsa donatione legati et libertatem dare videatur: quomodo non multo magis pater, si documentum nuptiale conscripserit, habebit proprios filios ex hoc solo et liberos et legitimos successores? Neque enim quilibet eum putaturus erit voluisse filiorum quidem matrem legitimam esse, et hoc tam magnum ei donasse opus libidinis: proprios autem filios ex suo natos semine, adhuc relinquere servituros. §. 1. Hoc similiter quidem pro manumissoribus, similiter autem et pro manumissis sancimus. Nam si ea, quae in praecedentibus dicta sunt, manumissoribus non servamus: segniores forsan homines circa libertatis largitatem efficiemus. Nobis autem omne extat studium subsistere libertates atque valere, et in nostra florere et augeri Republica. Etenim hujus causae desiderio et in Lybia, et in Hesperia tanta suscepimus bella, pro recta scilicet ad DEVM religione, et pro subjectorum pariter libertate.

CAP. V.

Ratio Constitutionis.

Facimus autem novum nihil, sed egregios ante nos Imperatores sequimur. Sicut enim ANTONINVS Pius cognominatus, (ex quo etiam ad nos appellatio haec pervenit) *jus Romanae Civitatis prius ab vnoquoque subjectorum petitus et taliter ex iis, qui vocantur peregrini, ad Romanam ingenuitatem deducens, hoc ille omnibus in commune subjectis donavit, et THEODOSIVS Junior post CONSTANTINVM maximum sanctissimae hujus Civitatis Conditorem, filiorum prius jus petitum in commune dedit subjectis: sic etiam nos hoc videlicet regenerationis et aureorum annulorum jus, vnicuique petentium datum, et damni et scrupulositatis praebens occasionem, et manumissorum indigens auctoritate: omnibus similiter subjectis ex hac lege damus: restituimus enim naturae, ingenuitate dignos, non per singulos de caetero, sed omnes deinceps, qui libertatem à dominis meruerint: vt hanc magnam quandam et generalem largitatem nostris subjectis adjiciamus.*

EPILOGVS.

† *Quae igitur pro indulgentia subjectorum nostrae placuerunt Clementiae per hanc legem, haec tua Celsitudo cognoscens, nostris subjectis faciat manifesta per Programmata propria et hic, et in Provinciis: vt discant, quia nostrorum subjectorum per omnia curam habemus, ea, quae pro vtilitate eorum sunt, sancientes. Valebit* autem haec lex in subsequentibus omnibus, *et eis, qui postea emerserint casibus: quod enim recessit, non perscrutamur. Datum 15. Cal. Febr. CP. Imper. DN. JVSTIN. PP. A. Anno 15. Apione V. C. Cos.* * 539.

b) DE INGENVIS MANVMISSIS.

(Cod. 7. T. 14.)

1. *Imp.* ALEXANDER A. *Phileto.*

Si ingenuum te ex testamento manumissum esse dicas: apud suos judices causam agere debes, si tamen justum contradictorem habes, id est, eum, qui se patronum tuum esse dicit: memor Senatum censuisse, vt qui post manumissionem originem repetierint: ea, quae de domo manumissoris habent, ibi relinquant. In qua causa etiam legata, vt liberto data esse, Juris prudentibus placuit.

2. *Imp.* GORDIAN. A. *Pompejae.*

Ingenuam natam, neque nutrimentorum sumptus, neque servitutis obsequium faciunt ancillam, neque manumissio libertinam. PP. 5. Id. Maji, Sabino 2. et Venusto Coss. 241.

3. *Imp.* PHILIPPVS A. *Felicissimo.*

Si aviam tuam vti ancillam manumissam, postea ingenuam [esse] solenniter constiterit, statumque ejus justae sententiae tuetur

liberatur potestate. Quae res à jure gentium originem sumpsit: vtpote cum jure naturali omnes liberi

tuetur auctoritas: filios ejus, quamuis ante sententiam susceptos, ingenuam libertatem non immerito flagitare, si eum peritioribus tractatum habuisses, facile cognosceres.

4. *Impp.* DIOCLETIANVS et MAXIMIANVS AA. et CC. *Agrippae.*

Cum cognatum tuum ingenuum natum [ex] Palmyrenae factionis dominatione redemptum, velut captiuum distractum esse dicas, Praeses prouinciae ingenuitati suae reddi eum efficiet.

5. *Iidem* AA. et CC. *Crescenti.*

Diffamari statum ingenuorum, seu errore, seu malignitate quorundam, periniquum est: praesertim cum affirmes, diu Praesidem vnum atque alterum interpellatum à te, vocitasse diuersam partem, vt contradictionem faceret, si defensionibus suis confideret; vnde constat, merito Rectorem prouinciae commotum allegationibus tuis, sententiam dedisse, ne de caetero inquietudinem sustineres. Si igitur adhuc diuersa pars perseuerat in eadem obstinatione; aditus Praeses Prouinciae ab injuria temperari praecipiet. Dat. Prid. Non.

6. *Iidem* AA. et CC. *Dionysio.*

Scientis conditione liberum non posse fieri seruum, euidentissimi juris est. Cum igitur proponas patrem pupillorum, quorum precibus fecisti mentionem, velut liberum te penes se habuisse [in] ministerium, licet in actu longi temporis: non praecedente vero titulo, quo dominia quaeri solent, mutare tuam conditionem minime potuit. S. 7. Cal. Maji, AA. Coss. * 287.

7. *Iidem* AA. et CC. *Matronae.*

Si te et filios tuos ingenuos esse constat, natalium veritas vos tuetur: nam qui seruitutis mouerat quaestionem, apud acta causae renunciando, ad ingenuitatis probationem nec nocere quicquam, nec prodesse potest.

8. *Iidem* AA. et CC. *Callimorpho*

Ingenui nascuntur, libertini manumissione tantum constituuntur, pactum autem nec seruis, nec libertinis ingenuitatem adsignat: nec his, qui transactioni non consenserunt, quicquam praejudicare potest.

9. *Iidem* AA. et CC. *Potamoni.*

Libertina matre procreatam, ingenuam nasci natalibus, euidentis ac manifesti juris est. Cum igitur te matre libertina editam, deinde ab hostibus captam, postliminio reuersam proponas, et nunc tibi seruitutis moueri quaestionem: consequens est adiri Praesidem prouinciae, qui de causa liberali cognoscet, jure laturus sententiam: sciens neque hujusmodi matris conditionem, neque captiuitatem reuersis de statu pristino quicquam posse detrahere.

10. *Iidem* AA. et CC. *Athenodorae.*

Ad recognoscendos singulos nomina comparata, publico consensu, ob celandos natales ingenuis, si mutentur, minime nocet: natosque (licet in ministerio seruitutis) liberae conditionis, non seruos possessio; sed status ingenuos edi perficit.

11. *Iidem* AA. et CC. *Maximae.*

Si vestram possessionem nullus praecessit titulus, sed ingenui constituti operas mercede placita locastis: nec statui [vestro] quicquam derogatum est, nec ad conuentionis implendam fidem solenniter agere prohibemini. S. Non. Mart. * *Const. et Maxim.* CC. Coss. * 294.

12. *Iidem* AA. et CC. *Quietae.*

Ad mutandum liberae statum, commissum plagii nihil promouet: sed abductam natales, quibus nata est, post hunc etiam casum obtinere conuenit. S. 3. Cal. Decembr. AA. Coss. * 299.

13. *Iidem* AA. et CC. *Melandro.*

Ingenuum se contendendo, nec probando, non amittit libertinitatem. S. 7. Id. Decembr.

14. *Iidem* AA. et CC. *Aristoteli.*

Statui ingenuae ex eo solo, quod velut ancilla sponsaliorum nomine data proponitur, praejudicari nulla ratione potest. S. 7. Cal. Januar.

(α)

De LIBERTIS et eorum liberis.

(Cod. 6. T. 7.)

1. *Imp.* ANTONINVS A. *Daphno.*

Non est ignotum, quod ea, quae ex causa fideicommissi manumisit, vt ingratum libertum accusare non potest: cum id judicium extra ordinem praebeatur ei, qui [voluntate] seruo suo libertatem gratuitam praestitit, non qui debitam restituit. PP. 5. *Calend. Maji*, Messala et Sabino Coss. 215.

2. *Imp.* CONSTANTINVS A. *ad Maximum Praefectum Vrbi.*

Si manumissus ingratus circa patronum suum extiterit, et quadam jactantia, vel contumacia ceruicem aduersus eum erexerit, aut leuis offensae contraxerit culpam: à patrono rursus sub imperium ditionemque mittatur, si in judicio, vel apud pedaneos judices patroni querela extorta ingratum eum ostendat: filiis etiam, qui postea nati fuerint, seruituris: quoniam illis delicta parentum non nocent, *quos tunc esse ortos constiterit, dum libertate illi potirentur.* † *Sane si is, qui in nostro consilio vindicta liberatus est, post coercitionem [ex] poenitentia dignum se praestiterit, vt ei ciuitas Romana reddatur: non prius fruetur beneficio libertatis, quam si hoc patronus ejus oblatis precibus impetrauerit. Dat. Idib. April.* Romae, Constantino A. 6. et Constantino C. Coss. * 320.

3. *Impp.* HONORIVS et THEODOSIVS AA. *ad Senatum.*

Liberti non modo aduersus patronos non audiantur, verum etiam eandem, quam patronis ipsis [debent,] reuerentiam praestent heredibus patronorum: quibus ingrati actio, sicut ipsis manumissoribus, deferetur, si illi datae sibi libertatis immemores, nequitiam receperint seruilis ingenii. Datum 8. *Idib. August.* Rauennae, Mariniano et Asclepiodoto Coss. 423.

4. *Impp.* HONORIVS et THEODOSIVS AA. *Basso P. P.*

Libertinae conditionis homines, vel eorum filii, etiamsi militantes [docebuntur] ingrati: ad seruitutis nexum proculdubio reducentur. Dat. 3. *Calend. Aprilis*, Rauennae, Theodos. * *A.* 11. et Valentin. (AA.) C. Coss. 425. (* C. Th. Theod. A. XII. et Valentin. A. 2. Coss. 426.)

a) . De operis LIBERTORVM.

(Cod. 6. T. 3.)

1. *Impp.* SEVERVS et ANTONINVS AA. *Romano.*

Si tempore manumissionis operae tibi impositae sunt, scis, te eas praestare debere. Solet autem inter patronos, et

liberi nascerentur, nec esset nota manumissio, cum seruitus esset incognita. Sed postquam jure gentium

et libertos conuenire, vt pro operis aliquid praestetur, *licet pretium peti non possit, nisi quando propter inopiam pro alimentis id extra ordinem peti necessitas suaserit: cum etsi operae non erant impositae, defectis tamen facultatibus patroni, eum alere cogebaris.* PP. 3. *Calend. Jan.* Chilone et Libone Coss. 205.

2. *Iidem* AA. *Eutycheti.*

Manumissionis causa traditus, neque in seruitutem reduci à manumissore potest, neque impositas operas praestare cogitur. PP. 6. *Calend. Maji*, Antonino A. 2. Geta 2. Coss. 226.

3. *Iidem* AA. *Quintiano.*

Qui nummis acceptis ab extraneo, seruum suum manumisit, et pro operis pecuniam ab eo accepit: siue fuerant operae impositae, siue non, vt indebitam solutam reddere cogitur. PP. *Cal. Non.* Albino et Aemiliano Coss. 207.

4. *Imp.* ANTONINUS A. *Valeriano.*

Si quam tibi pecuniam à liberto tuo ex venditione operarum deberi probaueris: restitui tibi a liberto tuo Praeses jubebit: Ex hoc enim liberam testamenti factionem libertus habet, modo si non onerandae libertatis gratia emissam [esse] cautionem probabitur. PP. 14. *Calend. Maji*, Duobus Aspris Coss. 213.

5. *Idem* A. *Terentio.*

Mater tua ab eo, quem ex causa fideicommissi manumisit, operas impositas petere non potest: nisi ejus tantum temporis, quo eum ante manumisit, quam dies fideicommissae libertatis existeret. Sed nisi ei honorem patronis debitum exhibuerit: adeat competentem judicem pro modo admissi vindicaturum. PP. 3. *Id. Maji*, Duobus Aspris Coss. 213.

6. *Imp.* ALEXANDER A. *Minicio.*

Nec patronis pro operis mercedem accipere licet: quamuis si indictae operae praestitae non sint, ad pecuniae exactionem obsequii non praestiti aestimatio conuertatur. §. 1. Qui autem duos filios in potestate, vel diuersis temporibus habuit, Lege Julia de maritandis ordinibus obligatione operarum liberatur. *Dat.* 12. *Cal. Jun.* Juliano 2. et Crispino Coss. 225.

7. *Idem* A. *Augustino.*

Si tuis nummis emptus es ab eo, à quo manumissus es: nec operas ei debes, nec puniri ab eo, vt ingratus, potes: patronum *tamen tuum esse eum, negari non oportet.* *Dat.* 3. *Id. Sept.* Juliano 2. et Crispino Coss. 225.

8. *Idem* A. *Lictorio.*

Libertae tuae, ducendo eam vxorem, dignitatem auxisti: et ideo non est cogenda operas tibi praestare, cum possis Legis beneficio contentus esse, quod inuito te alii non possit juste nubere. *Dat.* 10. *Calend. Mart.* Fusco et Dextro Coss. 226.

9. *Idem* A. *Herculiano.*

Titius, si (cum) testamentum faceret, seruo suo Cajo libertatem cum conditione hac dedit: Cajum seruum meum à die mortis meae annis tribus peractis manumitti volo: ita (tamen,) vt praestet heredibus meis, sicut me viuo praestabat: *et cum idem seruus testatori diurnum quiddam praestaret, et post mortem ejus vsque ad diem praestandae libertatis etiam heredibus praestiterit: manifestum est, quod adeptus libertatem, ad eandem praestationem compelli non possit.* *Datum* 7. *Idib. Aug.* Fusco et Dextro Coss. 226.

10. *Idem* A. *Caecilio.*

Liberti libertaeque defunctorum. operas neque extraneis heredibus patronorum, neque maritis patronarum debent. PP. *Calend. Non.* Alexandro A. * 2. et *Marcello* Coss. 227.

11. *Imp.* GORDIANUS A. *Africano.*

Quod ex liberta muliere nascitur, ingenuum est. §. 1. Is autem, qui libertae suae nubendi commodauit adsensum, quamuis operas ab ea exigere non possit, jura (tamen) patronatus non amittit. PP. 3. *Non. August.* Pio et Pontiano Coss. 239.

12. *Impp.* DIOCLETIANUS et MAXIMIANUS AA. *Veneriae.*

Qui manumittuntur, liberum, vbi voluerint, commorandi arbitrium habent: nec à patronorum filiis, quibus solam reuerentiam debent, ad seruiendi necessitatem redigi possunt: nisi ingrati probentur: cum neque cum patrono habitare libertos jura compellant. S. 9. *Cal. Jun. ipsis* AA. Coss. * 290.

13. *Imppp.* VALENTINIANUS, VALENS et GRATIANUS AAA. *ad Probum P. P.*

In redhibitione operarum maneat poena in eum, qui libertum alienum recipiendum esse duxerit. *Dat.* 3. *Id. Jul.* Gratiano A. 2. et Probo Coss. 371.

b) De bonis LIBERTORUM, et jure PATRONATUS.

(Cod. 6. T. 4.)

1. *Impp.* SEVERUS et ANTONINUS AA. *Secundae.*

Multum interest, vtrum quis suis nummis emptus ac manumissus sit ab emptore, an à domino suo data pecunia mereatur libertatem? Priore enim casu ad [bona] ejus contra tabulas admitti patronum non placet; posteriore [vero] omnia jura patronatus retinet. Et ideo cum Sabiniani patroni filii, qui plenum [jus] habuit, vt hostis publici bona fisco vindicata sint: secundum ea, quae diuo PERTINACI placuerunt, et nos secuti sumus, in jura libertorum ejus fiscus [noster] successit. PP. 5. Nonas Jul. Faustino et Rufino Coss. * *210. al. 211.*

2. *Imppp.* VALENTINIANUS, VALENS et * GRATIANUS AAA. *ad Florianum Comitem Rerum priuatarum.*

Si liberti conuenientibus patronis consortium cum ancillis colonisue nostris elegerint: sciant [illi] se deinceps commoda patronatus amissuros. Dat. 3. Idib. Octobr. *Treueri*, Lupicino et Jouino VV. CC. Coss. 367.

3. *Imp* JUSTINIANUS A. *Demostheni P. P.*

Si quis patronorum in posterum hujusmodi narrationem conceperit, vel in libertatibus, quae inter viuos actitantur, vel in his, quae ex testamento, vel codicillis scriptis [vel sine scriptis] habitis proficiscuntur, vt liberti eorum à jure patronatus liberentur: antiqua interpretatione semota, non dubitet etiam patronatus jus ex sola tali verborum conceptione libertis esse remittendum: nec [eorum] successionibus, quae ab intestato descendunt, quas veteres

gentium Seruitus inuasit: sequutum est beneficium manumissionis; et cum vno communi nomine omnes

veteres etiam post hujusmodi actus seruari in libertorum bonis decreuerunt, à nobis patronis integris reseruandis. Sed quemadmodum in natalium restitutione omne jus tollitur patronatus, ita et in hujusmodi verbis eandem vim esse obseruandam omnes non ignorant. Idemque juris est, si inter viuos manumissione imposita, in vltimis voluntatibus concessio data fuerit patronatus: ita tamen, vt in omnibus natalium restitutiones, ex quibus pene solis ingenuitas mera libertis competit, tam obtineant, quam in nostra Republica pollcant: cum nobis cordi est, ingenuis magis hominibus, quam libertis eam frequentari. Reuerentia tamen, quae à libertis [patronis] debetur, et jure, quod aduersus ingratos libertos patronis competit, integris reseruandis, et si per verborum conceptionem secundum à nobis inductum modum jus patronatus fuerit amissum: cum etiam haec ingenuitatis praemio tollantur, quam pene sola natalium restitutio inducit: his videlicet casibus, per quos poenalibus modis jus patronatus quasi ab indignis patronis eripitur, in suo robore duraturis. Recitata septies in nouo Consistorio palatii JVSTINIANI. Dat. 3. Cal. Nou. Decio V. C. Cos. 529.

4. Αὐτοκράτωρ ΙΟΥΣΤΙΝΙΑΝΟΣ.

deest.

Varia capita Graece Constitutionis JVSTINIANI de jure patronatus ex variis locis in vnum congesta per Ant. Contium.

§. 1. Multi modi in ea enumerabantur, quibus cessat jus patronatus: vt passim ajunt Graeci Interpretes.

§. 2. Volens patronus remittit ei, qui manumittitur, jura patronatus. lib. 48. *βασιλικ.* tit. vlt.

§. 3. Qui suis nummis est emptus, liber fit, et solutus omni jure patronatus etiam jure veteri, lib. 48. *βασιλικ.* *Ὁ κλέψας ἀλλότρια πράγματα, καὶ διὰ τῶν τοιούτων κλοπιμαίων πραγμάτων Ι. συναγαγὼν, καὶ δοὺς ταῦτα ὑπὲρ τῆς ἑαυτοῦ ἐλευθερίας ἐλευθεροῦται. ὁ δὲ Ι. κλέψας, οὐ δύναται δοῦναι ταῦτα καὶ ἐλευθεροῦσθαι, ἀλλὰ δοῦλος μένει, καὶ τούτων ἀφαιρουμένων ἀπ' αὐτοῦ.*

Id est,

Qui alienas res furatus est, et ex earum distractione decem puta redegit, eaque dedit pro sua libertate, liber fit: qui vero decem furatus est, non potest ipsa dare: et liber fieri, sed seruus manet etiam iisdem decem ei ablatis.

§. 4. *Ὁ ἀπρονόητος ἐλευθεροῦται, ἀπρονόητος καὶ ἐστὶν, ὁ ὁ μηδένα τὸν προνοούμενον ἔχων αὐτοῦ, ὁ ὁ μὴ δυνάμενος ἑαυτοῦ προνοεῖσθαι, ὁ ποιός ἐστιν ὁ παράφρων καὶ ὁ μαινόμενος.*

§. 5. Seruus aegrotus; nisi ejus curam dominus gerat, fit liber, et dominus amittit in eo jus patronatus. Item ne filii adoptiui patroni libertos patris adoptiui habeant.

§. 6. *Δοῦλος στρατευόμενος εἰδότος τοῦ οἰκείου δεσπότου ἐλευθεροῦται.* i. e. Seruus sciente domino militiam adeptus, potestate domini liberatur, et ingenuus fit cessante jure patronatus. † Idem cautum fuisse videtur de seruo Episcopatum vel Clericatum, vel aliquam dignitatem scienta domino adepto, ita vt concipi debeat haec epitome: (vid. supr. P. I. Sect. IV. p. 205. et 225.)

Δοῦλος στρατευόμενος ἢ ἀξιωματικὸς γενόμενος εἰδότος, etc.

§. 7. Ancillas nostras in concubinatu habere possumus. Qui habet vxorem legitimam, non potest habere concubinam. Si quis sine vxore constitutus ancillam suam sub nomine habeat concubinae, et in eadem vsque ad mortem suam consuetudine perseuerauerit: illa cum liberis suis in ingenuitatem rapietur, et supra legitimam portionem peculium, quod dominus, cum moreretur, habebat, capiet: neque liberi aut heredes, aut cognati defuncti in illam jus patronatus habebunt. §. 8. Intestato liberto mortuo ad ejus successionem primum vocantur descendentes, id est, veteri quidem jure liberi post libertatem parentum concepti: ex hac vero lege etiam liberi in seruitute parentum concepti, et postea manumissi, et post liberos hujusmodi vocantur: deinde caeteri ascendentes, et parentes liberti, et fratres, si modo sint liberi, id est, manumissi, patronatus jure in hac parte sopito.

§. 9. Placebat in eo genere percipiendarum hereditatum (loquitur de legitimis hereditatibus) successionem non esse, id est, vt quamuis proximus, quis secundum ea, quae diximus, vocatur ad hereditatem, aut spreuerit hereditatem, aut antequam adeat, decesserit, nihilomagis legitimo jure sequentes admittantur. Quod iterum Praetores imperfecto jure corrigentes, non in totum sine adminiculo relinquebant: sed ex cognatorum ordine eos vocabant, vtpote agnationis jure eis recluso. Sed nos nihil perfectissimo juri deesse cupientes, nostra Constitutione, quam de jure patronatus humanitate suggerente protulimus, sancimus, successionem in agnatorum hereditatibus non esse eis denegandam: cum satis absurdum erat, quod cognatis à Praetore apertum est, hoc agnatis esse reclusum: maxime cum in onere quidem tutelarum, et primo gradu deficiente, sequens succedit: et quod in onere obtinebat, non erat in lucro permissum. §. 10. Illud certum est, ad seruiles cognationes illam partem Edicti, qua proximitatis nomine bonorum possessio promittitur, non pertinere: nam nec vlla antiqua lege talis cognatio computabatur. Sed nostra Constitutione, quam pro jure patronatus fecimus (quod jus vsque ad nostra tempora satis obscurum, atque nube plenum, et vndique confusum fuerat) et hoc humanitate suggerente concessimus, vt si quis in seruili constitutus consortio, liberum vel liberos habuerit, siue ex libera, siue ex seruilis conditionis muliere, vel contra serua mulier ex libero vel seruo habuerit liberos cujuscunque sexus, et ad libertatem his perueniientibus, et ii, qui ex seruili ventre nati sunt, libertatem meruerint: vel dum mulieres liberae erant, ipsi in seruitute eos habuerint, et postea ad libertatem peruenerint, vt hi omnes ad successionem patris, vel matris veniant, patronatus jure in hac parte sopito. Hos enim liberos non solum in suorum successionem, sed etiam alterum in alterius successionem mutuam vocauimus, ex illa lege specialiter eos vocantes, siue soli inueniantur, qui in seruitute nati, et postea manumissi sunt: siue vna cum aliis, qui post libertatem parentum concepti sunt, siue ex eodem patre, vel eadem matre, siue ex aliis qualicunque copulatione nati sunt, ad similitudinem eorum, qui ex justis nuptiis procreati sunt. §. 11. Sed nostra constitutio, quam pro omni natione Graeca lingua compendioso tractatu habito composuimus, ita hujusmodi causam definiuit, vt si quidem libertus, vel liberta minores centenariis sint, id est, minus centum aureis habeant substantiam (sic enim legis Papiae summam intrepretati sumus, vt pro mille sestertiis vnus aureus computetur) nullum locum habeat patronus in eorum successione, si tamen testamentum fecerint. Sin autem intestati decesserint nullo liberorum relicto, tunc patronatus jus (quod erat ex Lege duodecim Tabularum) integrum reseruauit. Cum vero majores centenariis sint, si heredes, vel bonorum possessores liberos habeant, siue vnum, siue plures cujuscunque sexus, vel gradus, ad eos successiones parentum

omnes homines appellarentur, iure gentium tria [hominum] genera esse coeperunt: liberi, et his contrarium serui, et tertium genus libertini, qui desierant esse serui.

§. I.

tum deduximus, patronis omnibus modis vna cum sua progenie semotis. Sin autem sine liberis decesserint, si quidem intestati, ad omnem hereditatem patronos patronasque vocauimus. Si vero testamentum quidem fecerint, patronos autem et patronas praeterierint, cum nullos liberos haberent, vel habentes eos exheredauerint, vel mater siue auus maternus eos praeterierint, ita vt non possint argui inofficiosa eorum testamenta: tunc ex nostra constitutione per bonorum possessionem contra tabulas non dimidiam, vt antea, sed tertiam partem bonorum liberti consequantur, vel quod deest, eis ex constitutione nostra repleatur, si quando minus tertia parte bonorum suorum libertus vel liberta eis reliquerit, ita sine onere, vt nec liberis liberti libertaene ex ea parte legata, vel fideicommissa praestentur, sed ad coheredes eorum hoc onus redundet: multis aliis casibus à nobis in praefata constitutione congregatis, quos necessarios esse ad hujusmodi dispositionem juris perspeximus, vt tam patroni patronaeque, quam liberi eorum, necnon qui ex transuerso latere veniunt, vsque ad quintum gradum ad successionem libertorum libertarumque vocentur, sicut ex ea constitutione intelligendum est: et si ejusdem patroni vel patronae, vel duorum duarumque pluriumue liberi sint, qui proximior est, ad liberti, vel libertae vocetur successionem: et in capita, non in stirpes diuidatur successio: eodem modo et in iis, qui ex transuerso latere veniunt, seruando. Pene enim consonantia jura ingenuitatis et libertinitatis in successionibus fecimus. Cumque antea fuerat septimo loco bonorum possessio, tum quem ex familia: et octauo, vnde patroni, patronaeque, et parentes eorum: vtramque per constitutionem nostram, quam de jure patronatus fecimus, penitus euacuauimus. Cum enim ad similitudinem successionis ingenuorum, libertinorum successiones posuimus, quas vsque ad quintum gradum tantummodo coarctauimus, vt sit aliqua inter ingenuos et libertinos differentia, sufficit eis, tam contra tabulas bonorum possessio, quam vnde legitimi, et vnde cognati: ex quibus possunt jura soa vindicare omni scrupulositate et inextricabili errore istarum duarum bonorum possessionum resoluta.

c) Si in FRAVDEM PATRONI a libertis alienatio facta sit.
(Cod. 6. T. 5.)

1. *Impp.* DIOCLETIANVS et MAXIMIANVS AA. et CC. *Claudio.*

Si in fraudem patroni libertus aliquid alienauerit: quatenus legitima pars deminuta est, reuocandi tributam conuenit esse potestatem. Dat. Cal. Nou. *Sirmii*, * *Constantio et Maximiano* CC. Coss. * 294.

2. *Iidem* AA. et CC. *Juliae.*

Defuncto quidem liberto patronus intestato succedens, per actionem Caluisianam in ejus fraude alienata reuocare potest. Verum cum patronum post liberti sui mortem ab eo fundi collatam donationem habuisse ratam adseueras: manumissoris factum infirmare successores ejus minime possunt. Dat. 8. Cal. Jan. *Sirmii*, * *iisdem* CC. Coss. * 294.

d) De obseqviis PATRONO praestandis.
(Cod. 6. T. 6.)

1. *Imp.* ALEXANDER A. *Zotico.*

Contra patronum tuum famosam actionem instituere non potes. PP. 2. Idus Maji, Maximo 2. et Aeliano Coss. 224.

2. *Idem* A. *Leontogono.*

Libertae, quae voluntate patroni, aut jure nuptae sunt: non coguntur officium patronis suis praestare. Dat. 14. Cal. Aug. Maximo 2. et Aeliano Coss. 224.

3. *Idem* A. *Xantho.*

Etiam, qui pactione data à dominis manumittuntur, mero jure omne eis obsequium debent.

4. *Idem* A. *Victorino.*

Si manumissori tuo vim, et audaciam objecisti, ei, qui te beneficio suo ea seruitute liberando, vt aduersarium [te] haberet, fecit: Praeses prouinciae, quatenus coërcere ejusmodi temerariam licentiam debeat, aestimabit. Nam si qua tibi pecunia debebatur, siue de rebus aduersus patronum disceptatio fuerat: non protinus ad litigandum currere debueras: maxime autem si hoc facere auderes, sine atrocitate [certe] verborum aequitatem petitionis tuae commendare Judici potuisti, omni honore patrono debito reseruato. PP. 2. Cal. Oct. Juliano 2. et Crispino Coss. 225.

5. *Imp.* GORDIANVS A. *Sulpitiae.*

Etiam liberis damnatorum consuetum obsequium libertos paternos praestare debere, in dubium non venit. Proinde si non agnoscunt reuerentiae debitae munus: non immerito videntur ipsi aduersus se prouocare seueritatem. PP. Non. Sept. Sabino 2. et Venusto Coss. 241.

6. *Idem* A. *Cornelio.*

Libertos, sine libertas, maximae quibus impositae operae non sunt, consuetum potius obsequium, quam seruile ministerium manumissoribus exhibere debere, neque vincula perpeti, non est opinionis incertae. Dat. 3. Cal. April. Attico et Praetextato Coss. 243.

7. *Impp.* DIOCLETIANVS et MAXIMIANVS AA. *Metrodoro.*

Neque libertis nouercae, injuriae inferendae priuignis ejus libera facultas esse debet, paternos etiam libertos (sicut dicis) injuriosos tibi fuisse, ferendum non est. Praeses igitur prouinciae vindictam tibi personarum conditioni congruentem impertiri non dubitabit. Dat. 5. Id. Maji, Maximo 2. et Aquilino Coss. 286.

8. *Iidem* AA. *Hermiae.*

Neque patronae tuae obsequiis refragari te fas est. Datum 12. Calend. Februar. Diocletiano et Maximiano AA. Coss. 287.

(β) De

§. 1. *Multis* autem *modis* MANVMISSIO *procedit:* aut enim ex sacris constitutionibus *in sacrosanctis Ecclesiis*, aut VINDICTA (β) manumittitur, aut inter amicos, aut per epistolam, aut per *testamentum*, aut per *aliam quamlibet vltimam voluntatem.* Sed et aliis multis modis libertas seruo competere potest, qui tam ex veteribus, quam ex nostris constitutionibus introducti sunt.

§. 2.

(β)

DE VINDICTA LIBERTATE, ET APUD CONCILIVM MANVMISSIONE.
(Cod. 7. T. 1.)

1. *Imp.* ANTONINVS A. *Tertio.*

Eorum, qui apud concilium manumittuntur, post causam à Judicibus probatam, et manumissionem secutam, non solet status in dubium reuocari, si dicantur falsa demonstratione liberati.

2. *Impp.* DIOCLETIANVS et MAXIMIANVS AA. CC. *Sallustio.*

Nihil ciuitati Romanae semel praestitae, vel addere, vel detrahere secundam manumissionem potuisse certissimum est. Dat. Prid. Cal. Maji, AA. et CC. * 287.

3. *Iidem* AA. et CC. *Attonitae.*

Ne mulierem per maritum, nec alium per procuratorem [vindicta] manumittere posse non est ambigui juris.

4. *Imp.* CONSTANTINVS A. *Maximo P. P.*

Apud concilium [nostrum,] vel apud Consules, Praetores, [Praesules,] Praesides, Magistratusue earum ciuitatum, quibus hujusmodi jus est, adipisci potest patronorum judicio sedula seruitus libertatem.

e) DE TESTAMENTARIA MANVMISSIONE.
(Cod. 7. T. 2.)

1. *Impp.* SEVERVS et ANTONINVS AA. *Primo.*

Si codicillos major viginti annis fecisset, confirmationis tempus libertati non nocere, certum est: nec enim potestas juris, sed judicii consideratur.

2. *Iidem* AA. *Phileto.*

Ex testamento defuncti libertates praestari non possunt hereditate non adita, vel si rei memoria propter crimen, quod morte non intercidit, damnata est.

3. *Iidem* AA. *Euphrosino.*

Libertas testamento (defuncti) data, adita hereditate contingit, et licet heres scriptus per in integrum restitutionem abstinuerit hereditate, (tamen) nihil ea res libertati obest. S. 17. Cal. Maji, Apro et Maximo Coss. 208.

4. *Iidem* AA. *Archelao.*

Cum testamento directam libertatem pater tuus sit consecutus: quamuis ei heres extiteris, frustra tamen rationes, quas tempore seruitutis gessit, vt reddas, compelleris, cum non ea conditione acceperit libertatem. Is antem, cui libertas seu fideicommissaria, seu directa, si rationes reddidisset, relicta est: ante reliqua illata, et ea, quae malo consilio amota sunt, ad libertatem non potest peruenire. Sin autem non debitor ex rationibus fuerit repertus: post aditam hereditatem quasi puram libertatem consequitur. Proposita 7. Cal. Dec. Laeto 2. et Cereale Coss. 216.

5. *Imp.* ALEXANDER A. *Quintiliano.*

In fraudem creditorum testamento datae libertates, quamuis debitori heres, qui soluendo est, extiterit, per legem Aeliam Sentiam non valent.

6. *Imp.* GORDIANVS A. *Pisistrato.*

Si hereditas ejus, à quo testamento dicis te esse manumissum, ob aes alienum spernitur ab heredibus: conseruandae libertatis gratia non injusta ratione creditoribus hereditariis satis offerens, judicium testatoris obseruari tibi postulabis: maxime cum id etiam à Diuo MARCO consultissimo Principe sit constitutum, quod in extranei quoque persona obseruari oportet.

7. *Idem* A. *Justae.*

Contra voluntatem matris tuae, libertatem in eum conferre, quem illa liberum fieri prohibuit, non debes, ne videaris jura pietatis violare.

8. *Imp.* PHILIPPVS A. et PHILIPPVS C. *Tremellio.*

Cum testator libertatem tempore nuptiarum filii sui, vel filiae, seruo dari jussit: non tempus praestandae libertatis praestitnit: sed potius conditioni locum fecit, vt non insecutis nuptiis libertas jure posei non possit.

9. *Imppp.* CARVS, CARINVS et NVMERIANVS AAA. *Mauro.*

Seruo tuo defunctus, licet te heredem scripsisse proponitur, directam tamen libertatem non potuit dare: jure enim directo libertatem seruis alienis nemo potest dare.

10. *Impp.* DIOCLETIANVS et MAXIMIANVS AA. et CC. *Germano.*

Directis verbis jure data libertate, non solum impositione pilei, sed et adita hereditate, si nulla juris impediat constitutio) liberti constituuntur Orcini.

11. *Iidem* AA. et CC. *Laurinae.*

Si jure non subsistit testamentum: in hoc nec libertates (cum non fuisset adjectum, vt pro codicillis scriptum valeret, proponas) recte datas constabit.

12. *Iidem* AA. et CC. *Rhyso.*

Si heredes jure facto testamento solenniter adierint hereditatem: ex testamento tibi libertas quaesita postea colludentibus tam scriptis heredibus, quam ab intestato vindicantibus successionem, adimi non potuit. Quod si sponte repudiauerint sibi delatam successionem: omnia, quae [in] testamento fuerant scripta, defecisse conuenit. Si vero, vt vos defraudarent (heredes libertate, collusisse eos Praeses animaduerterit, secundum haec, quae D. PIVS ANTONINVS constituit, libertatibus consuli prouidebit.

13. *Iidem* AA. et CC. *Martiali.*

Statu liberis datam libertatem adimi ab herede non posse, certum est: nec alienatio, nec vsucapio statulibero, quominus existente conditione libertatem consequatur, nocere potest.

14. *Impp.* THEODOSIVS et VALENTINIANVS AA. *Florentino P. P.*

Directas libertates Graecis verbis liceat in testamentis relinquere,

§. 2. Serui [vero] *à dominis semper manumitti solent: adeo, vt vel in transitu manumittantur, veluti cum Praetor, aut Praeses, aut Proconsul in balneum, vel in theatrum eant.*

§. 3.

quere, vt ita libertates directe datae videantur, ac si legitimis verbis eas testator dari jussisset.

15. *Imp* JUSTINIANUS A. *Joanni P. P.*

Cum constitutio Diui MARCI declaret, si quis [condito] testamento, vel fine testamento moriens, vt locus fiat ab intestato successioni, libertates reliquerit: nemo autem adire velit defuncti hereditatem, eo quod suspecta esse videatur, et fuerint libertates forsitan, et fine scriptis fideicommissariae relictae; licere vel cuilibet extraneo, vel vni ex seruis, qui et ipse libertate donatus est, et pro sua periclitatur conditione, adire hereditatem sub [hac] conditione et satisdatione, quod et creditoribus omnibus satisfaciat, et libertates imponat his, quibus voluit testator: variae dubitationes ex hac constitutione emerserunt: nam si res hereditariae herede minime inuento venierint, an et post venditionem earundem rerum possibile sit, vel seruum, vel quemlibet alium adire, et recuperare quidem ab emptoribus res, satisfacere autem libertatibus, et creditoribus, quaerebatur: et licet D. SEVERUS, semel rebus venditis hoc non admisit, nobis tamen Vlpiani sententia admodum placuit, maxime propter libertates, ne depereant, et post venditionem rerum annale remedium dare Diui MARCI constitutioni, intra quod et creditoribus omnibus satisfiat, et emptores nihil noui patiantur, qui annalem saepe sentiebant rescissionem [et] licere seruo, qui libertate donatus est, vel alii cuidam extraneo, vel ante venditionem rerum, vel post venditionem, intra annale tamen tempus adire hereditatem, et res recuperare, prius satisdatione danda, vt tam libertatibus, quam creditoribus satisfiat.

§. 1. Sin autem libertatibus quidem omnibus satisfacere quis polliceatur, creditoribus autem non in solidum, sed in partem soluere creditum, illi autem hujusmodi pactionem admiserint: sancimus, et in hujusmodi casu consultissimi Principis locum habere constitutionem, et eum modis omnibus admittendum [esse] censemus: maxime cum ex voluntate creditorum haec interponitur; nolentibus etenim creditoribus, admitti talem pactionem nullo modo concedimus. §. 2. Sin vero quidam ex seruis libertatem amplexi fuerint, alii autem censuerint esse respuendam: et in hunc casum extendenda est Diui MARCI oratio: et proculdubio et in hac specie audiendus est petitor hereditatis: et maneat liberum arbitrium seruorum, siue ad libertatem venire volunt, siue in seruitute remanere. Licet enim Romanam ciuitatem recusare nemini seruorum licitum sit: tamen in hoc casu, ne propter quorundam indeuotionem alii maneant in seruitute, volentibus quidem omnibus seruis licere in libertatem peruenire, nolentibus autem quibusdam, vel recusantibus, spontaneam seruitutem imminere oportet, et quem patronum habere noluerint, dominum suum, et forsitan acerbum sentiant. §. 3. Sin vero non omnes libertates adimplere pollicitus fuerit, sed certum numerum seruorum ex his, qui ad libertatem venire [jure] sunt jussi: melius est, si quidem res hereditariae sufficiunt ad implendos creditores, etiam omnibus seruis dare libertatem, etsi hoc pollicitus non est. Sin autem deest [aliquid] in exsoluendis creditoribus, humanius est, vt panel saltem perueniant ad libertatem. §. 4. Sed hoc quidem antiquis dubitationibus remedium inuenimus: bellissimam autem repletionem praefatae constitutioni donantes, sancimus, vt si non vnus veniat hereditatis petitor, sed plures quidem vno momento, vterque, vel ampliores: omnibus detur licentia communiter hereditatem adire, prius satisdatione ab omnibus danda, vt creditoribus et libertatibus satisfaciant. Sin autem per interualla temporum hoc fiat: qui primus venit, habeat praerogatiuam, si etiam satisdationem praestare potest. Illo autem cessante hoc facere, alii gradatim secundum tempora petitionis succedant, et hoc intra annale tempus obseruetur.

§. 5. Sin autem vno pollicente quosdam liberos facere, non autem totos, alius emerserit, satisdationem paratus idoneam praestare, quod omnibus creditoribus et omnibus libertatibus satisfaciat: aequissimum est eum admitti, vt omnes libertates indistincte celebrentur. Quod priuilegium damus, non solum seruo, qui libertate donatus est, sed etiam ei, cui nulla libertas relicta est: vt aliquid venustum eueniat: vt per eum, cui relicta libertas non est, aliis libertas imponatur. §. 6. Sed si quidem, antequam prior hereditarias res et libertatem accipiat, hoc eueniat: secundo petitori, vel tertio, vel deinceps ampliores libertates pollicentibus fieri locum censemus. Sin autem jam rebus seruo, qui primus petiit hereditatem, datis, et libertatibus ab eo quibusdam seruis hereditariis impositis, quidam seruus alius hereditarius, vel liber extraneus hoc facere maluerit: licebit quidem [hoc] ei impetrare, et sub majoribus pollicitationibus et satisdationibus hereditatem accipere. Sed prior in libertate petitor maneat, licet res ab eo distrahantur, his omnibus intra annum (secundum quod dictum est) celebrandis, ex quo prior petitor judicem adierit.

f) DE FIDEICOMMISSARIIS LIBERTATIBUS.
(Cod. 7. T. 4.)

1. *Impp.* SEVERUS et ANTONINUS AA. *Primo.*

Cum proponas hereditatem ejus (testatoris) aditam non esse, à quo tibi fideicommissariam libertatem relictam dicis, et ab intestato alium, quam qui scriptus est, hereditatem possedisse: si non à legitimo quoque herede fideicommissaria libertas repetita est, nullo jure praestari eam ab eo, qui rogatus non est, desideras. Plane, si pecunia accepta heredem institutum omisisse hereditatem docueris, libertatem tibi praestare cogetur. PP. 13. Cal. Mart. Laterano et Rufino Coss. 198.

2. *Imp.* ANTONINUS A. *Valerio.*

Quamuis codicilli, quibus auunculo defunctae legatus esse videris, falsi pronunciati sunt: tamen si ante motam criminis quaestionem, justam libertatem ex à legatario consecutus, posterior euentus non infirmat ita datam libertatem. Plane, secundum D. HADRIANI Constitutionem datur heredi viginti aureorum repetitio.

3. *Imp.* ALEXANDER A. *Lucio.*

Cum libertatem mulieribus sub conditione datam proponas: quid dubium est, eos, qui ex his ante impletam eam eduntur, seruos nasci, et pertinere ad heredes jure dominii? His enim demum succursum est, qui post moram praestandae libertatis progeniti sunt, vt liberi (et) ingenui nati videantur.

4. *Idem* A. *Hadriano.*

Si voluntate domini in libertate est morata, cui fideicommissaria libertas relicta fuit: secundum Senatusconsultum et con-

§. 3. Libertinorum *autem status tripartitus antea fuerat. Nam qui manumittebantur, modo majorem et justam libertatem consequebantur, et fiebant ciues Romani: modo minorem, et* Latini *ex lege Junia Norbana*

sonstitutiones ad id pertinentes ciuis Romana facta ingenuos peperit. Sed si nunquam ab ea libertas petita est, sibimet imputare debet, cur interea progeniti ex ea serui sunt.

5. *Idem* A. *Dionysio.*

Minor annis lege definitis, nec per fideicommissum libertatem supremis suis (elogiis relinquere potest, nisi his, quorum causam probare potest.

6. *Idem* A. *Maximo.*

Deberi etiam alienae ancillae fideicommissariam libertatem placuit: nec deficit hoc debitum, si interim domina si modo nihil ex judicio ejus, qui, quae reliquit libertatem, perceperit) noluit vendere: quia possit tempore procedente, vbicunque occasio redimendae ancillae fuerit, praestari libertas.

7. *Idem* A. *Nicomedi.*

Hi, quibus per fideicommissum libertas supremis judiciis relinquitur, eorum liberti efficiuntur, à quibus manumittuntur. PP. Cal. April. Fusco et Dextro Coss. 226.

8. *Idem* A. *Eutycheti.*

Cum proponas fideicommissariam libertatem ita tibi datam, si vxori testatoris placuisset: licet (ea) non adeunte hereditatem, pertinere coeperit ad filium solida hereditas: non refragante tamen vxore testatoris, potes petere libertatem.

9. *Impp.* VALERIANVS et GALLIENVS AA. *Daphnidi.*

Etsi non adscripta libertate testator seruum suum tutorem filiis suis dederit: receptum est (tamen) et libertatis et pupillorum fauore, vt per fideicommissum manumisisse eum videatur. Etsi non suum proprium, sed alienum seruum, conditionem ejus sciens, tutorem adscripserit: aeque fideicommissariam libertatem datam (nisi aliud euidenter defunctum sensisse appareat) Prudentibus placuit.

10. *Iidem* AA. *Mercuriali.*

Fideicommissaria quidem libertas ita tibi relicta, cum testatoris filius ad annum vigesimum quintum peruenerit, non intercidit, licet heredem intra praestitutam aetatem decessisse proponas: tempore quippe, quo, si viueret, praefinitam aetatem impleturus foret, spem libertatis non intereidere, vetus placitum est.

11. *Impp.* DIOCLETIANVS et MAXIMIANVS AA. (et CC.) *Flauiano.*

Si seruus fuisti, ac tibi per fideicommissum libertas relicta fuit, pervides sine manumissione te ad libertatem peruenire non potuisse. Quapropter si verbis precariis constitutus seruus libertatem accepisti: adire Praesidem Prouinciae te oportet, vt causa cognita, si tibi deberi libertatem perspexerit, ad manumittendum eum, qui debet, vrgeat; vel si latitet, contra latitantem interposito decreto tibi prospiciat.

12. *Iidem* AA. *et* CC. *Hyrenio.*

Ex verbo, Commendo, testamento, vel Codicillis non videri fideicommissariam libertatem relictam (esse,) auctoritate juris declaratur.

13. *Iidem* AA. *et* CC. *Pythagoridae.*

Si te donatam ante matrimonium vxori suae, postea ei legato relicto, testamento manumitti, seu codicillis, seu verbis precariis à successoribus voluit: tam eos ad redemptionem et manumissionem, quam eam, quae in capiendis relictis defuncti consensit judicio, teneri, tibique fideicommissariam deberi libertatem, non ambigitur.

14. *Imp.* JVSTINIANVS A. *Juliano P. P.*

Cum inter veteres dubitabatur, si fideicommissariam libertatem possibile esset relinqui seruo, qui adhuc in ventre portaretur, et homo fieri speraretur? Nos vetus jurgium decidentes, libertatis fauore censemus et fideicommissariam, necnon directam libertatem suam firmitatem habere, siue in masculo, siue in foemina, qui, quaeue adhuc in ventre vehitur, vt cum libertate solem respiciat, etsi mater sua adhuc in seruitute constans eum, vel eam ediderit. Sin autem plures creati, vel creatae sint, siue vnius fecit mentionem, siue pluraliter nuncupanit: nihilominus omnes ad libertatem à primis veniant cunabulis: cum in ambiguis sensibus melius sit et maxime in libertate, fauore ejus) humaniorem amplecti sententiam. Dat. Calend. Octobr. Lampadio et Oreste VV. CC. Coss. 530.

15. *Idem* A. *Juliano P. P.*

Ancillam, siue seruum, cum fideicommissaria libertas ei relicta sit, sancimus, si mora libertatis à debitore facta fuerit, sententia Praesidis eripi in libertatem, et nullo facto, aut voluntate ab herede exspectanda: sed talem habere eos libertatem, quasi ab ipso testatore directis verbis fuerint libertatem consecuti, cum satis impium atque absurdum sit, heredes testatoris differre voluntatem, maxime eum ad libertatem respiciat.

16. *Idem* A. *Juliano P. P.*

Si quis in testamento suo rogauerit suum heredem, ex liberis ancillae suae, quam nominauerit, vnum, quem elegerit, ad libertatem perducere: et cum ancilla vnum, vel plures enixa est, heres neque dum superest, in libertatem aliquem adduxerit; vel eum deliberat, quis ad libertatem perducendus est, ab hac luce fuerit subtractus: dubitabatur ab Antiquis, vtrumne omnes, an quidam, an nemo ex his ad libertatem perueniat? Sed veteris quidem juris altercatio multa sane super hujusmodi casibus resonuit. Nos autem heredis coërcentes malignitatem, si non voluntatem testatoris adimpleuerit, et mox cum potuerit, non elegerit vnum ex liberis ancillae, et cum libertate donauerit, sancimus, compelli non solum eum, sed etiam heredes, vel successores ejus, omnes ancillae liberos in libertatem perducere: (neque enim) hoc contrarium est sententiae testatoris. Cum (enim) omnimodo quendam ex his liberum esse disposuerit, et non ad certum corpus, sed ad omnes respexerit: si non pareatur ejus voluntati, sine dubio ex sententia testatoris omnes ad libertatem perueniunt. Similemque esse definitionem censemus, et si non ab herede, sed à legatario, vel fideicommissario testator rogauerit libertatem imponi. Sic etenim justo timore heredes et legatarii, vel fideicommissarii perterriti et voluntatem testatoris adimplere procurent, et sibi non ex omnium libertate quandam afferri patiantur jacturam. Quod si reclamauerint: sibi tale dispendium imputent, non ex nostra lege, sed ex sua lugentes instantia. Dat. 15. Calend. Decembr. *Constantinop.* Lampadio et Oreste Coss. 530. * *al.* 532.

17. *Idem* A. *Juliano P. P.*

Cum quidam seruum suum ita legauerit, (vt) legatarius libertatem ei imponat, et heres ad hujusmodi legatum improbe versatus, seruum dare legatario dedignatus est, vt etiam lite pulsetur, et judex non in ipsum seruum, sed in aestimationem

bana fiebant: modo inferiorem, et fiebant ex lege Aelia Sentia DEDITITII (γ). Sed quoniam dedititiorum quidem pessima conditio jam ex multis temporibus in desuetudinem abierat, Latinorum vero nomen non frequentabatur: ideoque nostra pietas omnia augere, et in meliorem statum reducere desiderans, duabus constitutionibus hoc emendauit, et in pristinum statum reduxit: quia et à primis vrbis Romae cunabulis vna atque simplex libertas competebat, id est, eadem, quam habebat manumissor, nisi quod scilicet libertinus sit, qui manumittitur, licet manumissor ingenuus sit. Et dedititios quidem per Constitutionem nostram expulimus, quam promulgauimus inter nostras Decisiones: per quas, suggerente nobis TRIBONIANO viro excelso, Quaestore [nostro], antiqui juris altercationes placauimus. LATINOS (δ) autem Junianos, et omnem, quae circa eos fuerat, obseruantiam,

nem litis condemnationem proferat: veteris juris interpretes dubitabant, ne quod obstaculum libertati ex hac causa procedat. Et si placuerit eandem deberi libertatem, à quo danda sit, vtrumne ab herede, an à legatario? Et si heres imponat libertatem, an legatarius, quod ex pecuniaria condemnatione accepit, firmiter detineat, sine in totum, siue ex parte, siue etiam nihil? Talem itaque altercationem resecantes, miramur quare Judex, qui praepositus est in praedicta causa, non omnimodo condemnationem in seruum, sed in aestimationem ejus fecerit: cum ipsius vitium etiam hujusmodi praebuit altercationi occasionem. Vnde si talis quaestio emerserit, nullum quidem judicem ita esse stultum putamus, vt hujusmodi proferat condemnationem: sed si legatarius immineat, quatenus ei seruus restituatur, et post litem contestatam duorum mensium spatium effluxerit, censemus illico ad libertatem eripi seruum, et illum quidem liberum esse, heredem autem pro sua indeuotione in omnes expensas, quas legatarius in lite fecit, in quadruplum ei condemnari: jure patronatus integro legatario seruando.

(γ) De DEDITITIA LIBERTATE TOLLENDA.

(Cod. 7. T. 5.)

1. *Idem A. Juliano P. P.*

Dedititia conditio nullo modo in posterum nostram Rempublicam molestare concedatur, sed sit penitus deleta: quia nec in vsu esse reperimus, sed vanum nomen hujusmodi libertatis circumducitur. Nos enim, qui veritatem colimus, ea tantummodo volumus in nostris esse legibus, quae re ipsa obtinent.

(δ) De LATINA LIBERTATE TOLLENDA, ET PER CERTOS MODOS IN CIVITATEM ROMANAM TRANSFVSA.

(Cod. 7. T. 6.)

1. *Imp.* JVSTINIANVS A. *Joanni P. P.*

Cum dedititii liberti jam sublati sint: eapropter imperfecta Latinorum libertas incertis vestigiis titubat, et quasi per satyram inducta adhuc remanet, et non inutilis quidem pars ejus diminuitur: quod autem ex re ipsa rationabile est, hoc in jus perfectum deducitur. Cum enim Latini *liberti ad similitudinem antiquae Latinitatis, quae in colonis missa est, videntur esse introducti, ex qua nihil aliud Reipublicae, nisi bellum accessit ciuile: satis absurdum est, ipsa origine rei sublata, ejus imaginem derelinqui. Cum igitur multis modis et pene innumerabilibus Latinorum introducta est conditio, et Leges diuersae, et Senatusconsulta introducta sunt, (et) ex his difficultates maximae emergebant tam ex lege Junia, quam ex* Largiano *Senatusconsulto, nec non ex Edicto diui TRAJANI: quorum quidem plenae fuerant nostrae leges, non autem in rebus (eorum) fuerat experimentum, studiosissimum (nobis) visum est, haec quidem omnia et Latinam libertatem resecare, certos autem modos eligere, ex quibus antea quidem Latina competebat libertas, in praesenti autem Romana defertur Conditio vt his praesenti lege enumeratis, et ciuibus Romanis nascentibus, caeteri omnes modi, per quos Latinorum nomen inducebatur, penitus conquiescant, et non Latinos pariant, sed pro nullis habeantur. Quis enim patiatur talem esse libertatem, ex qua ipso tempore mortis in eandem personam simul et libertas, et seruitus concurrant, et qui quasi liber moratus est, eripiatur non solum in mortem, sed etiam in seruitutem?*

§. 1. *Sancimus itaque, si quis* per epistolam *seruum suum in libertatem perducere maluerit, licere ei hoc facere quinque testibus adhibitis, qui post ejus literas, sine in subscriptione positas, siue per totum textum effusas, suas literas supponentes, fidem perpetuam possint chartulae praebere. Et si hoc fecerit, siue per se scribendo, siue per tabularium, libertas seruo competat quasi ex imitatione codicilli delata: ita tamen, vt ipso patrono viuente et libertatem, et ciuitatem Romanam habeat.* §. 2. *Sed et si quis* inter amicos *libertatem dare seruo suo maluerit; liceat ei similiter quinque testibus adhibitis suam explanare voluntatem, et, quod liberum (eum) esse voluerit, dicere: et hoc siue inter acta fuerit testificatus, siue testium voces attestationem sunt amplexae, et literas tam publicarum personarum, quam testium habeant, simili modo serui ad ciuitatem Romanam perducantur, quasi ex codicillis similiter libertatem adipiscentes.* §. 3. *Sed scimus hoc etiam esse in antiqua Latinitate, ex Edicto diui CLAVDII introductum,* quod si quis seruum suum aegritudine periclitantem [a] sua domo publice ejecerit, neque ipse eum procurans, neque alii eum commendans, cum erat ei libera facultas, si non ipse ad ejus curam sufficeret, in Xenonem eum mittere, vel quo poterat modo eum adjuuare: hujusmodi seruus in libertate Latina antea morabatur: et quem ille morientem antea dereliquit; ejus bona iterum, cum moreretur, accipiebat. *Talis itaque seruus libertate necessaria, domino etiam nolente, re ipsa donatus, fiat illico ciuis Romanus, nec aditus in jura patronatus, quondam domino reseruetur. Quem enim à sua domo suaque familia publice repulit, neque ipse eum procurans, neque alii commendans neque eum in venerabilem Xenonem mittens, neque consueta ei praebens salaria: maneat ab eo ejusque substantia penitus segregatus tam in omni tempore vitae liberti, quam cum moriatur, necnon postquam jam in fata sua concesserit.* §. 4. *Simili-*

que

tiam, alia constitutione per ejusdem Quaestoris suggestionem correximus, quae inter Imperiales radiat sanctiones. Et omnes libertos, nullo nec aetatis manumissi, nec domini manumittentis, nec in manumissionis modo discrimine habito, (sicut jam antea obseruabatur), ciuitate Romana decorauimus: multis modis additis, per quos possit libertas seruis cum ciuitate Romana, quae sola est in praesenti, praestari.

TIT.

que modo, si quis ancillam suam sub hac conditione alienauerit, ne prostituatur, nouus autem dominus impia mercatione eam prostituendam esse tentauerit; vel si pristinus dominus injectionem manus in tali alienatione [sibi] reseruauerit, et cum ad eum fuerit reuersa (ipse) ancillam prostituerit: illico in libertatem Romanam eripiatur: et qui eam prostituerit, ab omni jure patronatus repellatur. Quis enim ita (demum) degener et impius constitutus est, vt talem exerceat mercationem, quomodo dignus est vel ancillam, vel libertam eam habere? §. 5. Sed et qui domini funus pileati antecedunt, vel in ipso lectulo stantes cadauer ventilare videntur, si hoc ex voluntate fiat vel testatoris, vel heredis: fiant (illico) ciues Romani. Et ne quis vana liberalitate jactare se concedatur, vt populus quidem eum quasi humanum respiciat, multos pileatos in funus procedentes adspiciens, omnibus autem deceptis maneant illi in pristina seruitute, publico testimonio defraudati: fiant itaque et (hi ciues) Romani: jure tamen patronatus patronis integro reseruato. §. 6. Illo proculdubio obseruando, vt si quis siue in testamento, siue vindicta quendam manumiserit, licet hoc dixerit vel scripserit, quod voluerit (eum) esse Latinum; superuacua adjectio Latinitatis aboleatur, (et) ita fiat ciuis Romanus; ne modi, qui ab antiqua obseruatione in ciuitatem Romanam homines perducebant, per priuatorum voluntates diminui videantur. §. 7. Sed et si sub conditione quidem libertatem seruo suo reliquerit, et adhuc pendente conditione extraneus heres libertatem ei imposuerit: non vt antea Latinus, sed ciuis fiat Romanus. Et si quidem conditio defecerit, ipsius heredis, qui libertatem imposuerit, maneat libertus. Sin autem fuerit adimpleta conditio:) ne eripiatur liberis forsitan, et cognatis jus patronatus, Orcinus libertus videatur, et ad eum jura patronatus perueniant, cui leges concedunt. §. 8. Illud etiam satis acerbum nobis visum est, quod putabat antiquitas, si in liberali judicio superatus fuerat seruus à domino, deinde serui pretium ab aliquo ei persolutum est, in Latinitate eum remorari: quemadmodum enim rationabile est, et pretio eum perfrui, et mortis liberti tempore denuo eum in seruitutem deducere, cum non sint ambo casus sibi consentanei? Et in praesenti igitur casu libertas Romana ei accedat, jure patronatus minime ei subnixo: quia ipse quodammodo sibi libertus invenitur. § 9. Sed et si quis homini libero suam ancillam in matrimonium collocauerit, et dotem pro ea conscripserit: (quod solitum est in liberis personis solum procedere) ancilla non Latina, sed ciuis efficiatur Romana. Si enim hoc, quod frequentissime in ciues Romanos, et maxime in nobiles personas fieri solet, id est, dotalis instrumenti conscriptio, et in hac persona adhibita est: necessarium est, consentaneum effectum hujus scripturae obseruari.

In AVTHENT. de nupt. §. si vero ab initio. et §. adscriptitio. Coll. 4. Tit. 1. Nouell. 22. Cap. 10. et 17.

Ad hoc qui suam ancillam credenti tradidit in matrimonium tanquam liberam: siue confecerit dotalia instrumenta, siue non; aut sciens eam duci, tacuit ex studio: dominium ejus amittit, eaque ad ingenuitatem rapitur. Idem dicitur de seruo. Si vero nec domini voluntas, nec taciturnitas studiosa interueniat, et quis credidit liberas se jungi personae, illa vero famula existere declaretur: ipso jure matrimonium non tenet. Adscriptitio autem alieno nubere liberam non licet ignorante, vel sciente, nec consentiente domino: immo datur licentia domino per se, vel per Praesidem abstrahere adscriptitium suum, et plagis mediocribus eum castigare.

(Nouell. 22. CAP. X.)

De iis, qui ancillam duxerunt, putantes esse liberam.

Si vero ab initio putauerit aliquis liberae jungi personae, illa vero famula postea declaretur existens: non dicimus solui matrimonium, sed ab ipso initio neque matrimonium fieri, secundum prius à nobis dictam causam, propter inaequalitatem fortunae: vnde neque lucrum ex matrimonio contemplandum esse, neque aliquid tale, sed puram rerum competentium per congruas actiones redditionem. † Haec autem decernimus: et tale non esse dicimus matrimonium, si causam animus incertus disponat solum, neque consensu domini, neque malignitate ejus aliqua, neque negligentia conuicta.

(Nouell. 22. CAP. XVII.)

De Adscriptitio, qui liberam mulierem habere non potest.

Adscriptitio autem alieno nubere liberam non licet, neque ignorante, neque sciente, neque consentiente possessore: sed licet aliquid tale ab adscriptitio geratur, licebit domino, et ipsi per se, et per Prouinciae judicem, castigare plagis mediocribus hoc agentem adscriptitium, et abstrahere ab ea, quae frustra ei conjuncta est: vnde neque nuptiae sunt, quod factum est, nec oblatio dotis, nec antenuptialis donationis: sed pura facti mali correctio. §. 1. Sic itaque matrimonia dissoluuntur viuentibus adhuc iis, qui ea contraxerunt: et pecuniariae poenae circa dotem et sponsalitiam consistunt donationem.]

§. 10. Similique modo si dominus inter acta quendam seruum filium suum nominauerit, voci ejus, quantum ad liberam conditionem, credendum est: si enim ipse tali affectione fuerit accensus, vt etiam filium suum seruum nominare non indignetur; et hoc non secreto, neque inter solos amicos, sed etiam actis interuenientibus, et quasi in judicis figura nominauerit: quomodo potest eum seruum iterum saltem morientem habere? sed perducatur et ipse in ciuitatem Romanam, vera libertate, et non falso sermone domini sui sustentatus. §. 11. Ille autem nouissimus antiquae Latinitatis modus in ciuitatem Romanam translatus eligendus est, si quis instrumenta, ex quibus seruus ostendebatur, vel dederit seruo, vel corruperit. Sed ne furandi occasio seruis forsitan detur, et sua malignitate in libertatem perueniant: talis modus certa, et indubitata probatione manifestetur, vt testibus praesentibus non minus quinque dominus instrumenta vel det famulo suo, vel deleat, aut alio modo corrumpat. Ex eo igitur modo ciuitatem Romanam ei

TIT. VI.

QVIBVS EX CAVSIS MANVMITTERE NON LICET.

Non *tamen* cuicunque volenti manumittere (*a*) licet: *nam is*, *qui* in fraudem creditorum *manumittit*, *nihil agit*: *quia* lex Aelia Sentia *impedit libertatem*.

§ 1. *Licet autem domino, qui soluendo non est*, [*in testamento*] *seruum suum cum libertate heredem instituere, vt liber fiat, heresque ei solus et necessarius: si modo ei nemo alius ex eo testamento heres extiterit: aut quia nemo heres scriptus sit, aut quia is, qui scriptus est, qualibet ex causa heres ei non extiterit. Idque eadem lege Aelia Sentia prouisum est, et recte. Valde enim prospiciendum erat, vt egentes homines, quibus alius heres extiturus non esset, vel seruum suum necessarium heredem haberent, qui satisfacturus esset creditoribus, aut hoc eo non faciente, creditores res hereditarias serui nomine vendant, ne injuria defunctus afficiatur.*

§. 2.

ei competere censemus, saluo jure patronatus tam in hac specie, quam in caeteris: nisi vbi specialiter hoc patronis denegauimus

§. 12. *His tantummodo casibus ex omni jure Latinitatis antiquae electis, caeteri omnes modi, qui in libris prudentium, vel Constitutionibus enumerati sunt, penitus conquiescant: nec Latini ab eis procedant, sed maneant (vt dictum est) serui in sua conditione, nec tali remedio abuti concedantur: et ne in posterum aliquod jus Latinae libertatis nostris legibus incurrat, lex Junia taceat: Largiano Senatusconsulto cessante, sileat dictum diui Trajani, quod (ex) ea sequebatur: et si qua alia lex, vel Senatusconsultum, vel etiam Constitutio loquitur de Latinis; ea inefficax, quantum ad eam partem, remaneat: et triplex antea via libertatis, quae multiplices introducebat ambages, vno directo tramite discat ambulare. Quod si aliqua lex vel Constitutio libertatis faciat mentionem, non autem Latinitatis: ea pro ciuitate Romana loqui intelligatur.*

§. 13. *Sed si quidam liberti jam mortui sunt, et bona eorum quasi Latinorum his, quorum intererat, aggregata sunt, vel adhuc viuunt, nihil ex hac lege innouetur: sed maneant apud eos jure antiquo firmiter detenta, et vindicanda. In futuris autem libertis praesens Constitutio locum sibi vindicet. Dat. Cal Nou* Constantinop. post Consulatum Lampadii et Orestis 1. Coss. * *531. al. 533.*

g) De senatusconsulto CLAVDIANO tollendo.
(Cod. 7. T. 24.)

1. *Imp.* JVSTINIANVS A. *Hermogeni Magistro officiorum.*

Cum in nostris temporibus, in quibus multos labores pro libertate subjectorum sustinuimus, satis esse impium credidimus, quasdam mulieres libertate sua fraudari, et quod ab hostium ferocitate contra naturalem libertatem inductum est, hoc ad libidinem nequissimorum hominum inferri: Claudianum SC. et omnem ejus obseruationem circa denunciationes, et Judicum sententias conquiescere in posterum volumus: ne (ea) quae libera constituta est, semel decepta, vel infelici cupidine capta, vel alio quocunque modo contra natalium suorum ingenuitatem deducatur in seruitutem, et fit pessimum dedecus cognationis suae fulgori: vt quae forsitan decoratos dignitatibus habeat cognatos, haec in alienum cadat dominium, et dominum pertimescat forsitan cognatis suis inferiorem. † *Quod et in libertis* obseruari *oportet: semel etenim libertate potitam, per tale dedecus in seruitutem deduci, religio temporum meorum nullo patitur modo.* † *Sed ne* serui, *vel* adscriptitii, *putent sibi impunitum esse tale conamen (quod maxime in adscriptitio adferendum est, ne liberarum mulierum nuptiis ab his excogitatis, paulatim hujusmodi hominum conditio decrescat) sancimus, si quid tale fuerit, vel à seruo, vel ab adscriptitio perpetratum, habere liberam potestatem dominum ejus, siue per se, siue per Praesidem prouinciae, talem seruum, vel adscriptitium castigatione competenti corrigere, et abstrahere à muliere tali. Quod si neglexerit; sciat, in suum damnum hujusmodi desidiam reuersuram.*

b) De nudo Jure QVIRITVM tollendo.
(Cod. 7. T. 25.)

1. *Imp.* JVSTINIANVS A. *Juliano P. P.*

Antiquae subtilitatis ludibrium per hanc decisionem expellentes, nullam esse differentiam patimur inter dominos, apud quos vel nudum ex jure Quiritum *nomen, vel tantum* in bonis *reperitur: quia nec hujusmodi volumus esse distinctionem, nec* ex jure Quiritum *nomen, quod nihil ab aenigmate discrepat, nec vnquam videtur, nec in rebus apparet, sed* vacuum est et superfluum verbum, per quod animi juuenum, qui ad primam Legum veniunt audientiam, perterriti ex primis eorum cunabulis inutiles legis antiquae dispositiones accipiunt: *sed sit plenissimus et legitimus quisque dominus, siue serui, siue aliarum rerum ad se pertinentium.*

(*a*) Qui MANVMITTERE non possunt, et ne in fraudem creditorum MANVMITTATVR.
(Cod. 7. T. 11.)

1. *Imp.* ALEXANDER A. *Antiocho.*

Certum jus est, non alias directas libertates per legem Aeliam Sentiam, quae sunt in fraudem creditorum manumissorum (datae) reuocari, nisi et consilium fraudis, hoc est animus manumittentis, et euentus damni suum recipere volentium sequatur.

† *Inter creditores autem etiam eos numerandos esse, quibus fideicommissum debetur, olim placuit. PP. 3. Id. Nouembr.* Maximo 2. et Aeliano Coss. 224.

2. *Idem*

§. 2. *Idemque juris est, et si sine libertate seruus heres institutus est. Quod nostra constitutio non solum in domino, qui soluendo non est, sed generaliter constituit, noua humanitatis ratione: vt ex ipsa scriptura institutionis etiam libertas ei competere videatur: quum non sit verisimile, eum, quem heredem sibi elegit, si praetermiserit libertatis dationem, seruum remanere voluisse, et neminem sibi heredem fore.*

§. 3.

2. *Idem* A. *Nataliano.*

Seruos meos, nec per interpositam personam ad libertatem perducere bominnes peculii sui posse, mandatis [*Principum*] *comprebenditur.*

3. *Idem* A. *Justinae.*

Diuo MARCO auctore amplissimus Ordo censuit, ne quis in spectaculo, quod edatur, actorem suum, alienumque seruum manumitteret: et si factum esset, pro infecto haberetur.

4. *Idem* A. *Felicissimo.*

Si minor annis viginti ad libertatem praestandam homines tradidisti: Senatusconsulto, quod gestum est, irritum constituitur.

In AVTHENT. *vt sponf. larg.* §. *et hoc quoque Coll.* 9. *Tit.* 2. Nouell. 119. Cap. 2.

Sed hodie ex quo testari possunt, et libertates possunt relinquere, antiqua lege cessante.

(Nouell. 119. CAP. II.)

Minor in testamento seruos manumittere potest.

Et hoc quoque praesenti Constitutione sancimus: vt licentia sit minoribus in ipso tempore, in quo licet eis testari de alia substantia, etiam suos seruos in vltimis voluntatibus manumittere nullo eis impedimento aetatis faciendo: sed vacante lege, quae hoc primitus probibebat.]

5. *Idem* A. *Prisco.*

Si in fraudem eorum, quae fisco debebantur, probari potest libertas data: non valet. Sed si pecuniam is, quem patrem tuum appellas, emptori dedit, et ab eo redemptus, ad libertatem perductus est: nihil videtur bonis defuisse ejus, qui fisci debitor dicitur.

6. *Impp.* DIOCLETIANVS et MAXIMIANVS AA. et CC. *Olympio.*

Nec fideicommissariam libertatem à pupilla sua seruis debitam tutorem posse praestare, certi juris est. Vnde si hos, quos tu rogata fueras manumittere tempore certo aetatis tuae, ad libertatem non perduxisti, sed tutor manumisit, remanserunt in seruitute.

7. *Iidem* AA. et CC. *Zotico.*

Si debitor ex administratione curae dominus tuus non soluendo constitutus, fideicommissariam tibi reliquit libertatem: cum in fideicommissariis libertatibus euentum inspici tantum obtinuerit, nihil ejus voluntas tibi prodesse potest.

a) DE COMMVNI SERVO MANVMISSO.

(Cod. 7. T. 7.)

1. *Imp.* JVSTINIANVS A. *Juliano P. P.*

In communes seruos, eorumque libertates, et quando cuidam domino pars libertatem imponentis accrescit, necne, et maxime inter milites, qui hujusmodi imponunt libertates, ambiguitas multa exorta est apud veteres juris autores: et inuenta est Constitutio apud Martianum *in Constitutionibus diui SEVERI per quam idem Imperator disposuit necessitatem imponi heredibus militis comparare partem socii, et seruum libertate donare. Sed et alia Constitutio* [*diuorum*] *SEVERI et ANTONINI Principum reperta est, ex qua generaliter necessitas imponebatur socio, partem suam socio vendere, quatenus libertas seruo imponatur: licet nihil lucri ex substantia socii morientis alii socio accedat: pretio videlicet arbitrio Praetoris constituendo, secundum ea, quae* [*et*] Vlpianus lib. 6. fideicommissorum, *et* Paulus lib. 3. fideicommissorum refert. *Vbi ex hoc relatum est, quod et* Sextus Aelius *juris antiqui conditor definiuit, socium per Praetorem compelli, suam partem vendere, quatenus liber seruus efficiatur, quod et* Marcellus *apud* Julianum in ejus Digestis *notat: hocque* Marcellum, *cum* Julianum *notaret, retulisse palam est.*

§ 1. *His itaque apud veteres juris auctores inuentis decidentes tales altercationes, generaliter sancimus, vt nulla inducatur differentia militis seu priuati in seruis communibus: sed in omnibus communibus famulis, siue inter viuos, siue in vltima dispositione libertatem quis legitimam imponere communi seruo voluerit, hoc faciat: necessitatem habente socio vendere partem suam, quantam in seruo possidet, siue dimidiam, siue tertiam, siue quantamcunque. Et si plures sint socii, vno ex his libertatem imponere cupiente, alios omnes necessitatem habere partes suas, quas in seruo possident, vendere ipsi, qui libertatem seruo imponere desiderat, vel heredi ejus: licet et ipse communis seruus heres institutus sit, et hoc moriturus dixerit: ita tamen, vt omnimodo ipse, qui partes alias comparauerit, vel heredes ejus libertatem imponant.* §. 2. *Sin autem socius vel socii recusauerint pretium accipere: licentiam ei damus offerre hoc per publicas personas; et sigillo impresso in aedem sacram deponere, et sic habere facultatem seruum libertate donare, et eum habere plenissimam libertatem, et ciuitate Romana perfrui, et nullum timere ex sociis: sibimet enim imputent, si, cum liceret* [*eis*] *lucrari pretium, hoc accipere distulerunt.* §. 3. *Sed ne circa peculium serui aliqua fiat dubitatio: peculium ejus in omnes socios peruenire jubemus ex partibus, pro quibus quisque dominium serui possidet. Licentia concedenda ei, qui libertatem moriens imponit, etiam ejus peculium, quod ei attingit, liberto concedere. Jura autem patronatus proculdubio pro suo ordine ad eum venire, qui libertatem donauit.*

§ 4. *Sin autem seruus ratiociniis suppositus est: ne ratiocinia pereant, vel libertas impediatur, Praesidem Prouinciae, vel competentem judicem tempus statuere* [*oportet.*] *intra quod debeat ratiociniis antea factis et debitis, quae ex his apparuerint, redditis, ita ad libertatem venire.* §. 5. *Ne autem quantitas seruilis pretii sit incerta, sed manifesta: sancimus, serui pretium siue ancillae, si nulla arte sunt imbuti, viginti solidis taxari: his videlicet, qui vsque ad decimum annum suae venerint aetatis, in decem tantummodo solidis ponendis.* † *Sin autem aliqua arte praediti sunt, exceptis Notariis et Medicis, vsque ad triginta solidos*

§. 3. *In* fraudem *autem* creditorum manumittere videtur, *qui vel jam eo tempore, quo manumittit, soluendo non est, vel qui datis libertatibus, desiturus est soluendo esse. Praeualuisse tamen videtur, (nisi animum quoque fraudandi manumissor habuerit). non impediri libertatem quamvis bona [ejus] creditoribus non sufficiant:* saepe *enim* de facultatibus suis amplius, quam in his est, sperant homines. *Itaque tunc intelligimus impediri libertatem, cum vtroque modo fraudantur creditores, id est, et consilio manumittentis, et ipsa re, eo quod ejus bona non sunt suffectura creditoribus*

§. 4. *Eadem lege Aelia Sentia domino minori viginti annis non aliter manumittere permittitur, quam si vindicta apud consilium, justa causa manumissionis adprobata, fuerint manumissi.*

§. 5.

dos pretium eorum redigi siue in masculis, siue in foeminis. † Sin autem notarius *sit, vel* medicus, *siue masculus, siue foemina: notarius quidem vsque ad quinquaginta, medicus autem vsque ad sexaginta taxetur. † Sin vero* eunuchi *sint serui communes, majores decem annis: si quidem sine arte sint, in quinquaginta solidos computentur: si autem artifices, vsque ad septuaginta. Minores etenim decem annis eunuchos non amplius triginta solidis aestimari volumus, et eorum partem competentem socii accipient, et libertatem eis per competentes judices imponere compellentur §. 6. Sin autem vno ex sociis libertatem siue imponere, siue relinquere seruo cupiente, et pretium dante, alter, vel alteri ex his ipsi se velle dixerint libertatem imponere, et pretium dare: melior quidem causa erit ejus, qui primus ad hanc rationem pietatis peruenit. Si tamen sub obtentu libertatis, et ipsi ad hoc prosilierint: tunc judicem competentem omnes compellere sine pretio ei libertatem imponere: peculio quidem in omnes secundum partem dominii distribuendo: jura autem patronatus secundum sui naturam omnibus, qui libertatem imposuerint, aequaliter habentibus. § 7. Jus autem accrescendi, quod antiqua jura in communibus seruis manumittendis introducebant, nullius esse momenti, nec in posterum frequentari penitus concedimus. Dat. Cal. April.* Lampadio et Oreste Coss. 530. (* 532.)

2. *Idem* A. *Juliano P. P.*

Cum apud omnes Jurisperitos hoc placitum est, vt seruus communis apud vnumquemque dominum partim sit proprius, partim alienus, vt ex hac causa possit et ipse legato honorari, et ipse legari, hujusmodi incidit quaestio: Duo, vel plures Domini communem seruum habebant, sed vnus ex his ipsi seruo suam partem, quam in eo habebat, legauit. Et semel accepta dubitationis occasione, hoc vetustas in magnum extulit certamen Nos igitur sensum hujus legati crebra indagatione aggredientes, duplicem eum esse opinamur: aut enim putauit testator liberum fieri posse ex parte seruum, qui hujusmodi legatum ei reliquit: aut, si hoc minime cogitauit, affectus socii fecit, vt ei acquiratur: heredes autem suos eundem seruum possidere minime voluit: vt sit manifestum à suo patrimonio penitus esse eum alienatum. In tali itaque comparatione nos, qui fautores libertatis sumus, sic ambiguam testatoris interpretamur voluntatem, tanquam si voluerit eum libertate in sua parte donare. Et cum jam de communibus seruis manumittendis statuimus, quid in hujusmodi casibus fieri oporteat, ex illius sanctionis tenore et hujusmodi species sit definita. Fiat itaque liber ex parte quidem testatoris, secundum [ejus] voluntatem: ex altera autem parte, ex nostra definitione, pretio secundum praedictae Constitutionis tenorem, [vel socio,] vel sociis ab herede praestando: vel si accipere noluerint, tam [eam] offerendo, quam consignando, et periculo eorum deponendo: cum satis abundeque imperiale est, humaniorem sententiam pro durioribus sequi.

b) De SERVO PIGNORI DATO MANVMISSO.

(Cod. 7. T. 8.)

1. *Impp.* SEVERVS et ANTONINVS AA. *Proculo.*

Licet dotale mancipium vir, qui soluendo est, possit manumittere: tamen si te pignori quoque datum mulieri apparuerit, inuita ea non posse libertatem adsequi, non ambigitur.

2. *Iidem* AA. *Abascanto.*

Libertas à debitore fisci seruo data, qui pignori non est ex conuentione speciali, sed tantum priuilegio fisci obligatus, non aliter infirmatur, quam si hoc fraudis consilio effectum detegatur.

3. *Iidem* AA. *Antonio.*

Ab eo, qui bona sua pignori obligauit, quae habet, quaeque habiturus esset, *posse seruis libertatem dari, certum est. Non idem juris est in his seruis, qui pignoris jure specialiter traditi, vel obligati sunt.*

4. *Imp.* ALEXANDER A. *Sabiniano.*

Si vt (proponis) consentiente creditore, cui pignoris jure cum aliis mancipiis obligatus fuisti, à debitore manumissus es: potuisti ad libertatem peruenire. PP. 6. *Idib. Maji,* Alexandro A. Cos. 223.

5. *Idem* A. *Extritatiano.*

Si creditoribus satisfactum fuerit: ancillae, quae pignori obligatae à debitore manumissae erant, liberae sunt. Nam ipse manumissor si fraudem se fecisse creditoribus, vt reuocet libertates, audeat dicere: audiri non debet, nec heredes ejus.

6. *Idem* A. *Auctioni.*

Si tutor tuus de pecunia tua seruos emptos manumisit: quoniam hujusmodi serui, sicut caeterae res pupillaribus pecuniis emptae jure pignoris ex Constitutione Diuorum Parentum meorum obligati sunt, fauore pupillorum liberi facti non sunt.

7. *Imp.* GORDIANVS A. *Julianae.*

Siue cum nupsisses, mancipia in dotem dedisti, siue post datam dotem de pecunia dotis maritus tuus quaedam comparauit: justis rationibus dominia eorum ad eum peruenerunt: ideoque frustra quaestionem super statu manumissorum conaris inferre: qui ejus facti, qui comparauit, vel in dotem accepit, ab eo jure potuerunt manumitti.

c) De

§. 5. *Iustae autem manumissionis causae hae sunt: veluti, si quis patrem aut matrem, filium filiamue, aut fratres sororesque naturales, aut paedagogum, aut nutricem, aut educatorem, aut alumnum alumnamue, aut collactaneum manumittat: aut seruum, procuratoris habendi gratia: aut ancillam, matrimonii [habendi] causa, dum tamen intra sex menses in vxorem ducatur, nisi iusta causa impediat, et [seruus], qui manumittitur procuratoris habendi gratia, non minor decem et septem annis manumittatur.*

§. 6.

c) DE SERVIS REIPVBLICAE MANVMITTENDIS.
(Cod. 7. T. 9.)

1. *Imp.* GORDIANVS A. *Epigono.*

Si ita vt lege municipali, Constitutionibusque Principum comprehenditur, cum seruus publicus esses, ab ordine (consentiente etiam Praeside Prouinciae) manumissus es: non ex eo, quod is, quem dederas vicarium, in fugam se conuertit, iugo seruitutis, quod manumissione euasisti, iterato cogeris succedere.

2. *Idem A. Hadrianae.*

Si decretum ordinis auctoritas Rectoris Prouinciae comprobauit, quo is libertatem acceperat, cui postea fueras (ut proponis) matrimonio copulata: Natam ex huiusmodi matrimonio et ciuem Romanam esse, et in patris potestate, non est opinionis incertae.

3. *Impp.* DIOCLETIANVS et MAXIMIANVS AA. et CC. *Philadelpho.*

Titulis non praecedentibus, quibus dominia seruorum quaeri solent, municipum libertus seruus non efficitur. Si itaque secundum legem Vectibulici (cuius [legis] potestatem Senatusconsulto Iubentio Celso *iterum, et* Neratio Marcello *Consulibus facto, ad Prouincias porrectam constitit) manumissus, ciuitatem Romanam consecutus es: post vero vt libertus tabulariam administrando, libertatem, quam fueras consecutus, non amisisti: nec actus tuus filio ex liberis ingenuo suscepto, quominus decurio esse possit, obsuit.*

d) DE HIS, QVI A NON DOMINO MANVMISSI SVNT.
(Cod. 7. T. 10.)

1. *Imp.* ANTONINVS A. *Cornelio.*

Eum, qui seruos alienos, ac si suos manumittit, vt pretium eorum dominis, si hoc elegerint, dependat, [vel] quanti sua interest, saepe rescriptum est, teneri PP. Calend. Mart. Antonino A. 4. et Balbino Coss. 214.

2. *Imp.* ALEXANDER A. *Mercuriali.*

Felicissima, quam mandante te seruum emisse dicis, si dominium serui, quem manumisit, nondum ad te transtulerat: frustra petis, vt denegata libertate eius, quem manumissum dicis, possessio tibi tradatur.

3. *Idem A. Pompejo.*

Qui tibi hereditatem vendidit, antequam res hereditarias traderet, dominus earum perseuerauit: et ideo manumittendo libertatem seruo hereditario praestitit. PP. 6. Cal. August. Agricola et Clem. Coss. 231.

4. *Impp.* VALERIANVS et GALLIENVS AA. *Zoilo.*

Si non proprietatem donaueras, sed ministerium ancillae dederas: libertatem mancipio dando, ea, quae precarium vsum habebat, dominio tuo nihil praeiudicauit. Nemo enim alienum seruum, quamuis vt proprium manumittat, ad libertatem perducere potest.

5. *Impp.* DIOCLETIANVS et MAXIMIANVS AA. et CC. *Marcellinae.*

Si tradita sunt ex donatione mancipia, ius manumittendi donatrix non habuit.

6. *Iidem* AA. et CC. *Milio et aliis.*

Si pater seruum vestrum licet vobis minoribus viginti annis consentientibus manumisit: ei libertatem praestare non potuit.

7. *Imp.* CONSTANTINVS A. *ad Bassum P. P.*

Si à non dominis libertas detur mancipio alieno: si quidem ab his iudicibus impetrabitur, quibus dandi ius est: sine vlla trepidatione poenae facilis difficultatio est. Si vero iubentibus nobis, quicquam lege actum esse doceatur, et non dominus, vt alienum mancipium manumitteretur, petiisse [probetur:] tunc eodem, qui in conspectu nostro libertatem monstrabitur [à non domino] consecutus, et protinus, ad cuius proprietatem pertinet, restituto: is, qui mancipium alienum fallendo Principis conscientiam manumisit, mancipia duo cogatur domino eius dare, eiusdem sexus, aetatis, atque artis, [cuius] constiterit esse manumissum, et alia tria [fisco] eadem ratione similia. Quae multa non semper imponitur, sed potius conquiescit, si forte manumissus inferentem sibi quaestionem status, obiecta legitima praescriptione potuerit excludere: cum sibi amissi mancipii damna debeat imputare [is,] qui in perniciem suam gesta taciturnitate firmauit. PP. Id. Jul. Constantino A. 5. et Licinio C. Coss. 319.

e) QVI NON POSSVNT AD LIBERTATEM PERVENIRE.
(Cod. 7. T. 12.)

1. *Impp.* SEVERVS et ANTONINVS AA. *Torquato.*

Cum D. CLAVDIVS *Pater meus constituerit, à Praesidibus Prouinciarum, vel qui coërcendorum maleficiorum potestatem habent,* in perpetua vincula damnatos *ad libertatem perduci non posse: hi, qui intra tempora poenae liberi, et heredes esse iussi sunt, aut legatum, fideicommissumue acceperunt: neque libertatem adipisci, neque quicquam eorum, quae his data sunt, capere possunt. Quod si poenae tempus compleuerint: iam omni vinculo exsoluti, et quasi ad pristinam, vel simplicem seruitutis conditionem redacti, et libertatem, et si quae testamentis dominorum illo tempore defunctorum acceperunt, sine vlla quaestione poenae praeteritae consequantur.*

2. *Impp.* VALERIANVS et GALLIENVS AA. *Theodoro.*

Is quidem, qui [in] testamento vetitus est manumitti, *ad libertatem non potest peruenire: sed in proposito interest, vtrumne eos, quos cum filio educatos esse testator expressit,*

propter

§. 6. *Semel autem causa adprobata, siue vera sit, siue falsa, non retractetur.*

§. 7. *Cum ergo certus modus manumittendi minoribus viginti annis dominis per legem Aeliam Sentiam constitutus esset: eueniebat, vt qui quatuordecim annos expleuerat, licet testamentum facere, et in eo sibi heredem instituere, legataque relinquere posset: tamen si adhuc minor esset viginti annis, libertatem seruo dare non posset.* Quod

propter familiare ministerium, et vsum filiorum necessarium et venire, et manumitti vetuerit, au quasi male meritis poenam irrogauerit. Nam priore casu morte ejus, cui consulebatur, obsequii necessitate finita, libertas potest peruenire: posteriore [autem casu] id, quod poenae causa in seruos statutum est, necesse est, vires suas obtinere: quando Diuis Parentibus meis placuerit hujusmodi testamentorum leges perpetuam seruitutem male meritis seruis irrogare, vt nec per suppositum emptorem ad libertatem perduci possint.

f) Pro quibus causis SERVI PRO PRAEMIO LIBERTATEM ACCIPIVNT.

(Cod. 7. T. 13.)

1. *Impp.* DIOCLETIANVS et MAXIMIANVS AA. *Firmino [seruo.]*

Quoniam religiosa solicitudo ad augendam, prouocandamque fidei obseruationem, juris praemio adfici debet, si ad vlciscendam caedem domini, incorruptis probationibus, ac strenuo nisu constiteris, libertatem, quam his, qui dominorum caedem vindicant, jampridem Senatusconsultis, et Statutis Principum praestari sancitum est: etiam tu pro tam ingentibus meritis, non ex ipso facto, sed aditione, et sententia Praesidis reportabis. PP. 7 Id Decembr. * Constantio et Maximiano * CC. Coss. * *294.*

2. *Imp.* CONSTANTINVS A. *ad Januarium.*

Serui, cui Monetarios adulterinam monetam clandestinis sceleribus exercentes, in publicum detulerint: ciuitate Romana donentur, vt eorum domini pretium à fisco percipiant. Dat. 15 *Cal. Decembr.* Romae, Crispo 2. et Constantino 2. CC. Coss. 321.

3. *Idem A. ad Populum.*

Si quis seruus Raptus *[virginis] facinus dissimulatione praeteritum, aut pactione transmissum, detulerit in publicum: libertate donetur. Dat. Prid Cal. April.* Aquil. Constantino A. 7. et Constantino C. 4. Coss. 326.

4. *Imppp.* GRATIANVS, VALENTINIANVS et THEODOSIVS, AAA. *ad Syagrium P. P.*

Si Desertorem *militiae seruus prodiderit, libertate donetur.* * *Id. Jul* Romae.

g) De PECVLIO ejus, qui LIBERTATEM meruit.

(Cod. 7. T. 23.)

1. *Impp.* DIOCLETIANVS et MAXIMIANVS AA. *Rufino.*

Longe diuersam causam eorum, qui à superstitibus manumittuntur, item illorum, quibus testamento libertas relinquitur, esse dissimulare non debueras: cum superiore qui dem casu concessum tacite peculium, si non adimatur: posteriore vero, nisi specialiter fuerit datum, penes successores remanere, juris sit euidentissimi.

b) COMMVNIA de MANVMISSIONIBVS.

(Cod. 7. T. 15.)

1. *Imp.* JVSTINIANVS A. *Juliano P. P.*

Sancimus, si proprietarius seruo, cujus vsusfructus ad alium pertinebat, libertatem imposuerit, non secundum antiquam obseruationem, et libertate carere, et eum sine domino esse intelligi: sed nec inueniri personam, cui res ad se venientes acquirat. Sed si tam proprietarius, quam vsufructuarius libertatem ei [consentientes] imposuerint, pleno jure liberum [eum] effici: et si quid postea (sibi) acquisierit, hoc in bonis suis habere. Sin autem proprietarius solus libertatem imposuerit, vsufructuario minime consentiente: sit quidem ille, qui libertatem à proprietario accepit, inter libertos proprietarii connumeratus: et si quid in medio possidet, hoc sibi acquirat, sibique habeat, et suae posteritati relinquat saluo patronatus jure per omnia custodiendo, nisi et hoc ex legibus fuerit remissum Ipse tamen libertus quasi seruus apud vsufructuarium permaneat, donec vsufructuarius viuit, vel vsusfructus legitimo modo peremptus est Etenim si finem vsusfructus quocunque modo accipiat: tunc facultas ei tribuatur, quo maluerit degere modo. Si vero adhuc superstite vsufructuario ab hac luce fuerit libertus exemptus; hereditas ejus legitimum tramitem sequatur. Sin autem vsufructuarius tantummodo libertatem imposuerit: si quidem hoc modo, vt cedat vsumfructum proprietario: plenissimum jus habeat in seruo proprietarius: vt omnia ei seruus acquirat secundum ea, quae generaliter in seruos, et dominos constituta sunt. Sin vero gratiis agendo vsufructuarius eum ab vsufructu liberauerit, et libertate donauerit: tunc maneat quidem seruus proprietario suo annexus: sed non necessitas ei imponatur, donec viuit vsufructuarius, vel vsusfructus constare potest, obseruare proprietarium, et quaedam ministeria (ei) adimplere, sed Judices nostri eum in quiete tueantur. Post vsufructuarii autem mortem, vel vsusfructus quocunque modo interemptionem: tunc seruiat quidem domino, et omnia, quae in medio ad eum peruenerint, haec suo domino acquirat. Et sit ex nostra Constitutione haec separatio inter seruos et liberos: et non secundum jus antiquum idem seruus remaneat, et nullum respiciat dominum §. 1. *Illud quoque huic legi adjicimus, vt explosa antiqua personarum differentia, liceat parentibus tam masculis, quam foeminis, filiis filiabusue suis in sacris constitutis, siue emancipatis, cujuscunque gradus, mandatum imponere, quatenus seruos in libertatem perducant, siue apud Judicem, siue in sacris Ecclesiis, siue secundum alium, quem mandator voluerit, legitimum modum; cum enim et in successionibus, et in aliis penè omnibus nulla est inter liberos discretio: oportet hoc obseruari et in praesenti casu, maxime pro libertate, quam et fouere, et tueri Romanis legibus, et praecipue nostro Numini peculiare est. Dat.* 15. *Calend. April.* Lampadio et Oreste Coss. 530.

2. *Idem*

Quod non erat ferendum: nam cui totorum suorum bonorum in testamento dispositio data erat: quare non similiter ei, quemadmodum alias res, ita de seruis suis in vltima voluntate disponere, quemadmodum voluerit, permittimus, vt et libertatem eis possit praestare? Sed cum libertas inaestimabilis res *sit, et propter hoc ante XX. aetatis annum antiquitas libertatem seruo dare prohibebat: ideo nos mediam quodammodo viam eligentes, non aliter minori viginti annis libertatem in testamento dare seruo suo concedimus, nisi decimum septimum annum impleuerit, et decimum octauum attigerit. Quum enim antiquitas hujusmodi aetati, et pro aliis postulare concesserit: cur non etiam sui judicii stabilitas ita eos adjuuare credatur, vt ad libertatem dandam seruis suis possint peruenire?*

TIT. VII.

DE LEGE FVSIA CANINIA TOLLENDA.

LEGE FVSIA CANINIA (a) *certus modus constitutus erat in seruis testamento manumittendis: quam, quasi libertates impedientem, et quodammodo inuidam, tollendam esse censuimus: quum satis fuerat inhumanum, viuos quidem licentiam habere totam suam familiam libertate donare, nisi alia causa impediat libertatem, morientibus autem hujusmodi licentiam adimere.*

TIT. VIII.

DE HIS, QVI SVI, VEL ALIENI JVRIS SVNT.

Sequitur de JVRE PERSONARVM alia diuisio. Nam *quaedam* personae *sui juris* sunt, *quaedam alieno juri subjectae.* Rursus earum, quae alieno juri subjectae sunt, aliae sunt in *potestate parentum:* aliae in *potestate dominorum.* Videamus itaque de his, quae alieno juri subjectae sunt, nam, si cognouerimus, quae istae personae sunt: simul intelligemus, quae sui juris sunt, ac prius inspiciamus de his, quae in potestate dominorum sunt.

§. 1. In potestate itaque dominorum sunt serui: quae quidem potestas, juris gentium est. Nam apud omnes peraeque gentes animaduertere possumus, dominis in seruos vitae, necisque potestatem fuisse, et quodcunque per seruum adquiritur, id domino adquiri.

§. 2.

2. *Idem* A. *Juliano P. P.*

Si quis seruo suo libertatem imponat, siue in Ecclesia, (siue in aede sacra,) siue ad qualecunque tribunal, vel apud eum (Judicem) qui libertatem imponere legibus habet licentiam, siue in testamento, vel alio vltimo elogio, directam, vel fideicommissariam: nullo coërceatur modo eorum, qui ad libertatem veniunt, aetatem requirere: neque enim (eum) tantummodo ciuitatem Romanam adipisci volumus, qui major triginta annis existit: sed quemadmodum in Ecclesiasticis libertatibus non est hujus aetatis differentia, ita in omnibus libertatibus, quae à dominis imponuntur, siue extremis dispositionibus, siue per Judices, vel alio legitimo modo, hoc obseruari sancimus, vt sint omnes ciues Romani constituti: ampliandam enim (magis) ciuitatem nostram, quam minuendam esse censemus.

3. *Idem* A. *Joanni P. P.*

Si quis sine vxore constitutus, ancillam suam (sub) nomine habeat concubinae, et in eadem vsque ad mortem suam consuetudine permanserit, et forsitan liberos ex ea sustulerit: sancimus omnimodo non concedi heredibus defuncti eandem, vel liberos ejus, si etiam liberos habuerit, in seruitutem deducere: sed post mortem domini sub certo modo eripiatur in libertatem vna cum sobole sua, si etiam eam forsitan habuerit. Ipsi etenim domino, dum superest, damus licentiam, quomodo voluerit vti tam ancilla sua, quam etiam ex ea progenita sobole, (et) in suo vltimo elogio quicquid voluerit contra eos disponere, id est, quasi seruos eos aliis legare, siue in seruitutem heredum nominatim relinquere. Sin autem taciturnitate eos praeterierit: tunc post mortem ejus ad libertatem eripiantur: vt sit mors domini, libertatis eorum exordium. Hominibus etenim vxores habentibus: concubinas vel libertas, vel ancillas habere, nec antiqua jura, nec nostra concedunt. Dat. Cal. Nouembr. Constantinop. post Consulatum Lampadii et Orestis * *VV. CC.* 1. 531.

(a)

De LEGE FVSIA CANINIA TOLLENDA.

(Cod. 7. T. 3.)

1. *Imp.* JVSTINIANVS A. *Mennae P. P.*

Seruorum libertates in testamento relictas, tam directas, quam fideicommissarias ad exemplum inter viuos libertatum indistincte valere censemus, Lege Fusia Caninia de caetero cessante, nec impediente testantium pro suis seruis clementes dispositiones effectui mancipari. Dat. Cal. Jun. * A. Cos. * *528.*

§. 2. Sed *hoc tempore nullis* hominibus, qui ſub Imperio noſtro ſunt, *licet ſine cauſa* legibus cognita, *in ſeruuos ſuos* [ſupra modum] *ſaeuire*. Nam ex Conſtitutione diui ANTONINI, qui ſine cauſa *ſeruum ſuum occiderit*, non minus *puniri jubetur*, quam ſi alienum ſeruum occiderit. Sed et major aſperitas dominorum ejusdem Principis conſtitutione coërcetur: nam [ANTONINVS] conſultus à quibusdam praeſidibus prouinciarum *de his ſeruis, qui ad aedem ſacram*), vel ad ſtatuam Principum confugiunt* (a), praecepit, vt, ſi intolerabilis videatur ſaeuitia dominorum, cogantur ſeruos ſuos bonis conditionibus vendere, vt pretium dominis daretur, et recte: *expedit* enim *reipublicae, ne ſua re quis male vtatur.* Cujus reſcripti ad AELIVM MARTIANVM emiſſi verba ſunt haec: *Dominorum quidem poteſtatem in ſeruos ſuos illibatam eſſe oportet*, nec cuiquam hominum jus ſuum detrahi: *ſed dominorum intereſt, ne auxilium contra ſaeuitiam, vel famem, vel intolerabilem injuriam denegetur iis, qui juſtè deprecantur. Ideoque cognoſce de querelis eorum, qui ex familia Julii Sabini* ad ſtatuam confugerunt, *et ſi vel durius habitos, quam aequum eſt, vel infami injuria adfectos eſſe cognoveris: venire jube, ita vt in poteſtatem domini non reuertantur. Quod ſi meae conſtitutioni fraudem fecerit, ſciat hoc me admiſſum (aduerſus ſe) ſeuerius executurum.*

TIT. IX.

DE PATRIA POTESTATE.

In poteſtate noſtra ſunt liberi noſtri, quos ex juſtis nuptiis procreauimus.

§. 1. Nuptiae autem, ſiue matrimonium, eſt viri et mulieris conjunctio, indiuiduam vitae conſuetudinem continens.

§. 2. JUS autem POTESTATIS, quod *in liberos* (a) habemus, *proprium eſt ciuium Roma-*

*) Cod. I. T. 12. de his qui ad Eccleſiam confugiunt, vel ibi exclamant, et ne quis ab eccleſia extrahatur. vid. ſupra P. I. Sect. IV. p. 274.

(a)

DE HIS, QVI AD STATVAS CONFVGIVNT.

(Cod. 1. T. 25.)

1. *Imppp.* VALENTINIANVS, THEODOSIVS et ARCADIVS AAA. *Cynegio P. P.*

Qui ad ſtatuas, (*vel*) vitandi metus, *vel creandae inuidiae cauſa confugerint, ſi certas habuerint cauſas, quibus confugere ad* Imperatoria ſimulachra *debuerint: jure ac legibus vindicentur. Sin vero probati fuerint artibus ſuis inuidiam inimicis creare voluiſſe: vltrix in eos ſententia proferatur. Datum Prid. Non. Jul.* Conſtantinop. Honorio N. P. et Euodio * *V. C.* Coſſ. 386.

a) DE STATVIS ET IMAGINIBVS.

(Cod. I. T. 24.)

1. *Impp.* ARCADIVS et HONORIVS AA. *Theodoro P. P.*

Si quis Judicum accepiſſe aeneas, vel argenteas, vel marmoreas ſtatuas, extra Imperiale beneficium, in adminiſtratione poſitus, detegetur: emolumenta, quae accepit in ea poſitus dignitate, quam polluit, cum extortis titulis, vel praeſumptis in quadruplum fiſco noſtro inferat: ſimulque nouerit exiſtimationis ſuae poenam ſe ſubiturum. † Nec eos ſane à periculo pudoris haberi volumus immunes, qui adulandi ſtudio, aut metu inconſtantis ignauiae tranſire, quae ſunt interdicta, tentauerint. Dat. 12. Calend. Jun. *Mediolani*, Honorio A. 4. et Eutychiano Coſſ. 398.

2. *Impp.* THEODOSIVS A. (*) et VALENTINIANVS C. *Aetio P. P.*

Si quando noſtrae ſtatuae, vel imagines eriguntur: ſiue diebus [vt adſolet] feſtis, ſiue communibus, adſit Judex ſine adorationis ambitioſo faſtidio, vt ornamentum diei et loco, et noſtrae recordationi ſui probet acceſſiſſe praeſentiam. Dat. 3. Non. Maji, Theod. A. 11. et Valentin. Caeſare Coſſ. 425.

3. *Impp.* * *THEOD. et VALENT. AA. Florentio P. P.*

In noſtrae Serenitatis imaginibus, ac ſtatuis erigendis priuatae collationis injuriam propulſari praecipimus, ne quid in eis ſuum collator cognoſcat. Dat. 3. Non. Aprilis, Theodoſio A. 17. et Feſto Coſſ. 439.

4. *Iidem AA. ad Nonum Comitem, et Magiſtrum officiorum.*

Et virtutum praemia tribui merentibus conuenit, et aliorum honores aliis damnorum occaſionem fieri non oportet. Idcirco, quoties vel judicibus noſtris, vel cuilibet alii ſtatua fuerit à quocunque collegio, ſeu officio, vel in hac ſacratiſſima ciuitate, vel in prouinciis poſtulata: nequaquam ex deſcriptione ſumptus colligi patimur; ſed ejus, cujus ad honorem petitur, expenſis propriis ſtatuam collocari praecipimus. Dat. 5. Cal. April. Theodoſio A. 18. et Albino Coſſ. 444.

(a)

DE PATRIA POTESTATE.

(Cod. 8. T. 47.)

1. *Impp.* ANTONINVS et VERVS AA. *Titio.*

Si filium tuum in poteſtate tua eſſe dicis, Praeſes prouinciae aeſtimabit, an audire te debeat: cum diu paſſus ſis,

Romanorum (β): nulli enim alii sunt homines, qui talem in liberos habeant potestatem, qualem nos habemus.

§. 3.

sis, ut patrisfamilias res ejus agi per eos, qui testamento matris tutores nominati fuerunt. PP. sine die et Consule.

2. *Imp.* ANTONINUS A. *Maroniae.*

Ejus, quod in potestate patris agens habuisti, dominium ad patrem tuum pertinuit, extra ea, quae non acquiruntur. PP. 15. *Cal Mart.* Laeto 2. Cereale Coss. 216.

3. *Imp.* ALEXANDER A. *Artemidoro.*

Si filius tuus in potestate tua est, res acquisitas tibi alienare non potuit. Quem, si pietatem patri debitam non agnoscit, castigare jure patriae potestatis non prohiberis: acriore remedio usurus, si in pari contumacia perseueraverit; eumque Praesidi prouinciae oblaturus, dicturo sententiam, quam tu quoque dici volueris. PP. 6. *Idib. Decembr.* Albino (* *al. Balbino*) et Maximo Coss. 228.

4. *Impp.* VALERIANUS et GALLIENUS AA. *Calae.*

Congruentius quidem videtur, intra domum inter te ac filios tuos, si quae controuersiae oriuntur, terminari. *Sed si ita res fuerit, ut (pro) injuriis eorum et ad jus experiendum, et ad vindictam processeris, aditus Praeses prouinciae super disceptationibus quidem pecuniariis consuetum exerceri jubebit ordinem juris: reuerentiam autem debitam exhibere matri filios coget. Et si prouectam ad inclementiores injurias improbitatem deprehenderit, laesam pietatem seuerius vindicabit.* PP. 15. *Cal. Jun.* Aemiliano et Basso Coss. 260.

5. *Impp.* DIOCLETIANUS et MAXIMIANUS AA. *Donato.*

Filia tua *non solum* reuerentiam, *sed etiam* subsidium vitae ut exhibeat tibi, *Rectoris prouinciae auctoritate compelletur.* PP *Cal. Mart.* Diocletiano 3. et Maximiano AA. Coss. 287.

6. *Iidem* AA. *Hermogeni.*

Abdicatio, *quae Graeco more ad alienandos liberos usurpabatur, et ἀποκήρυξις dicebatur, Romanis legibus non comprobatur.* PP. 12. *Cal. Dec.* Maximiano A. 2. et Januario Coss. 288.

7. *Iidem* AA. et CC. *Duplianae.*

Si maritus tuus, licet militans, in patria potestate constitutus filium (ex) legitimis suscepit nuptiis; eum in potestate aui perseuerasse non ambigitur. S. 2. *Non. April.* * *Const. et Maximiano* CC. Coss. * 294.

8. *Iidem* AA. et CC. *Aemilianae.*

Libertos exemplo ingenuorum filios tuos post libertatem ex legitimis nuptiis natos, in potestate habere, non est prohibitum. S. 19. *Calend. Maji*, Sirmii, * *iisdem* CC. Coss. * 294.

9. *Iidem* AA. et CC. *Nicomagorae.*

Nec filium negare *cuiquam esse liberum, Senatusconsulta de partu agnoscendo, ac denunciata poena, item, praejudicium Edicto perpetuo propositum, et remedium alimentorum apud Praesidem majori trimo petenti, nomine ejus monstratum, jure manifesto declarant.* S. 5. *Cal. Maji*, Sirmii, * *iisdem* CC. Coss. * 294.

10. *Imp.* CONSTANTINUS A. *ad Maximum P. V.*

Libertati à majoribus tantum impensum est, ut patribus, quibus jus vitae in liberos, necisque potestas (olim) erat permissa, libertatem eripere non liceret. Dat. 15. *Calend. Jun.* Thessalonicae, Seuero et Rufino Coss. 323.

(β) DE PATRIBUS, QUI FILIOS SUOS DISTRAXERUNT.

(Cod. 4. T. 43.)

1. *Impp.* DIOCLETIANUS et MAXIMIANUS AA. *Papinianae.*

Liberos à parentibus neque venditionis, neque donationis titulo, neque pignoris jure, aut alio quolibet modo, nec sub praetextu ignorantiae accipientis in alium transferri posse, manifestissimi juris est.

2. *Imp.* CONSTANTINUS A. *Prouincialibus* * *Italiis suis salutem.*

Si quis propter nimiam paupertatem egestatemque victus causa filium filiamue sanguinolentos vendiderit, *venditione in hoc tantummodo casu valente, emptor obtinendi ejus seruitii habeat facultatem: Liceat autem ipsi, qui vendidit, vel qui alienatus est, aut cuilibet alii ad ingenuitatem eum propriam repetere: modo si aut pretium offerat, quod potest valere, aut mancipium pro ejusmodi praestet.* * *Prop.* 15. *Cal. Sept.* Serdicae, Constantino A. 8. et Constantino C. 6. Coss. 329.

a) DE INGRATIS LIBERIS.

(Cod. 8. T. 50.)

1. *Imppp.* VALENTINIANUS, VALENS et GRATIANUS AAA. *ad Praetextatum P. P.*

Filios, [et filias, caeterosque liberos] contumaces, qui parentes, vel acerbitate conuicii, vel cujuscunque atrocis injuriae dolore pulsassent, leges emancipatione rescissa damno libertatis immeritae multari voluerunt. Dat. 12. Cal. Sept. *Mediolani*, Lupicino et Jouin. Coss. *367.

b) DE INFIRMANDIS POENIS COELIBATUS, ORBITATIS ET DE DECIMARIIS SUBLATIS.

(Cod. 8. T. 58.)

1. *Imppp.* CONSTANTINUS (CONSTANTIUS et CONSTANS AA.) A. *ad Populum.*

Qui jure veteri coelibes habebantur, imminentibus legum terroribus liberentur: atque ita viuant, ac si numero maritorum matrimonii foedere fulcirentur. Sitque omnibus aequa conditio capessendi, quod quisque mereatur. † Nec vero quisquam orbus habeatur, et proposita huic nomini damna non noceant. † Quam rem et circa foeminas existimamus, earumque ceruicibus imposita juris imperia, velut quaedam juga, soluimus promiscue omnibus. Dat. Prid. Calend. April. *Romae*, Constantio 2. et Constante AA. Coss. 339.

 2. *Impp.*

§. 3. Qui igitur ex te (γ) et vxore tua nascitur, in tua potestate est. Item qui ex filio tuo et

2. *Impp.* HONORIVS et THEODOSIVS AA. *Isidoro Praefecto Vrbi.*

Inter virum et vxorem rationem cessare ex Lege Papia decimarum: et quamuis non interueniant liberi, ex suis quoque eos solidum capere testamentis, (nisi forte Lex alia imminuerit derelicta) decernimus. Tantum igitur posthac maritus vel vxor sibi inuicem derelinquant, quantum superstitis amor exegerit. Dat. PP. Non. Sept. Varana Cos. 410.

c) DE JVRE LIBERORVM.
(Cod. 8. T. 59.)

1. *Impp.* HONORIVS et THEODOSIVS AA. *Isidoro Praefecto Vrbi.*

Nemo posthac à nobis jus liberorum petat: quod simul hac lege omnibus concedimus. Dat. PP. Non. Sept. Varana Cos. 410.

2. *Imp.* JVSTINIANVS A. *Mennae P. P.*

Illam injuriam, quae contra matrem defuncti, vel defunctae praeteritis fiebat temporibus, pro justitiae ratione (amputamus) et legitima jura, quae ex TERTVLLIANO Senatusconsulto ei praestantur, omnimodo eam habere sancimus: licet tres liberos ingenua, vel libertina quatuor minime pepererit. Dat. Cal. Jun. *Constantinop.* ipso A. 2. Cos. 528.

d) DE BONIS, QVAE LIBERIS IN POTESTATE PATRIS CONSTITVTIS, EX MATRIMONIO VEL ALIAS ACQVIRVNTVR, ET EORVM ADMINISTRATIONE.
(Cod. 6. T. 61.)

1. *Impp.* THEODOSIVS et VALENTINIANVS AA. *ad Senatum Vrbis Romae, post alia.*

Cum venerandae leges vetuerint patribus jure potestatis acquiri, quidquid eorum filiis auus, auia, proauus, proauia, à linea materna venientes quocunqua titulo contulissent: hoc quoque conuenit obseruari, vt quicquid vel vxor marito non emancipato, vel maritus vxori in potestate positae, quocunque titulo vel jure contulerit, siue transmiserit; hoc patri nullatenus acquiratur: atque ideo in ejus tantum, cui delatum est, jure durabit. Dat. 3. Id. Nouembr. *Rauennae,* Theodosio 12. et Valentiniano 2. AA. Coss. 426.

2. *Iidem* AA. *Hierio P. P.*

Constitutionis nouae capitulum clariore interpretatione sancimus, vt quae per filios, nepotes, pronepotes, itemque filias, neptes, proneptes, quamuis in potestate sint, minime acquiri [patri] decreuimus, à marito, vel vxore quocunque titulo collata, siue vltima transmissa voluntate: nullus ad id quoque pertinere existimet, quod ab ipso parente datum, [vel dotis] vel ante nuptias donationis causa, pro vna ex memoratis personis praestitum fuerat, vt minime ad eum, si casus tulerit, reuertatur. Prospiciendum est enim, ne hac injecta formidine, parentum circa liberos munificentia retardetur: sed vt his potestatis jure ad parentes reuersis, caeterarum rerum, quae ex substantia speciali conjugis ad superstitem deuenerant, quamuis idem in sacris sit, fructu tamen solo atque vsu parentibus deputato, dominium ei, qui à conjuge, vel quae à marito meruit, reseruetur: parente propter emancipationis beneficium, si voluerit, sicut in maternis rebus, vel quae per eandem lineam veniunt, praemium habituro. Datum 10. Calend. Mart. Felice et Tauro Coss. 428.

3. *Iidem* AA. *Florentino P. P.*

Quod scitis prioribus continetur, nec à filia, quae in potestate est, donationem ante nuptias patri, nec à filio dotem acquiri, eo addito confirmamus, vt defunctis his adhuc in potestate patris, si liberis extantibus moriantur, ad liberos eorum eaedem res jure hereditatis, non ad patres jure peculii transmittantur, nec per nepotes auo videlicet adquirendae. Sin autem idem nepos superstitibus tam patre, quam auo paterno diem suum sine liberis obierit: eorum dominium, quae ad ipsum ex matre, vel ab ejus linea peruenerint, non ad auum, sed ad patrem ejus perueniat: vsufructu videlicet in hujusmodi casibus auo, dum superer it) reseruando. Dat. 7. Id. Sept. *Constantinopoli,* Theodosio A. 17. et Festo Coss. 439.

4. *Impp.* LEO et ANTHEMIVS AA. *Erythrio P. P.*

Quaecunque res ad filium vel filiam, nepotes siue pronepotes vtriusque sexus in potestate constitutos, ex priore, vel secundo, aut tertio, seu numerosiore conjugio peruenerint, ex dote, vel quacunque donatione, seu hereditate, vel legato vel fideicommisso: earum rerum vsque in diem vitae suae pater, vel auus, vel proauus vsumfructum habeant, easdem res quocunque modo alienandi, vel pignoris seu hypothecae jure obligandi facultate eis penitus interdicta: dominio videlicet earum apud filios et nepotes siue pronepotes vtriusque sexus permanente, etiamsi ex eodem matrimonio procreati non sint, ex quo eaedem res ad parentes eorum, qui quaeue in potestate sunt, fuerint deuolutae: Eo videlicet obseruando, vt morientium fratrum sororumue portiones, qui quaeue ex eodem matrimonio progeniti vel progenitae sunt, primo quidem ad liberos eorum, (vt dictum est,) si tamen fuerint, deinde his non extantibus, ad superstites tantummodo fratres vel sorores eorum perueniant, aut ad superstitem, si ex iisdem fratribus aut sororibus vnus vnaue remanserit. Omnibus autem, qui ex eodem conjugio fuerint procreati, defunctis: tunc demum ad eos, qui ex alio sunt matrimonio editi, easdem res pro virili peruenire statuimus: nulla autem ex memoratis personis existente, parentes eorum eas percipere. Parentibus vero, quorum sub potestate sunt, vsumfructum duntaxat habituris, memoratas res jure potestatis alienandi vel obligandi licentiam denegamus: non prohibendis iisdem liberis quandocunque sui juris fuerint, nulla temporali praescriptione obsistente, easdem res omnibus modis vindicare: nisi forte postquam potestate parentum eos contigerit liberari, tantum temporis effluxerit, vt ex continua et inconcussa tenentis possessione eorum intentio excludatur. Dat. 5. Cal. Mart. Martiano et Zenone Coss. 469.

5. *Iidem* AA. *Nepotiano Magistro militum Dalmatiae.*

Non sine ratione de negotio, quod inter matremfamilias, cujus vestra suggestio meminit, et germanum ejus vertitur, magnitudo tua diuersis legibus ex vtraque parte prolatis, nostram credidit consulendam esse Clementiam; cum mulier diuersis juris lectionibus idem intelligi maritum, et sponsum niteretur probare: germanus [autem] mariti nomen illi soli, qui nuptias contraxisset, ex recitatione Constitutionis diuorum retro Principum THEODOSII et VALENTINIANI (qua cauetur,

et vxore ejus nascitur, id est, nepos tuos et neptis, aeque in tua sunt potestate, et pronepos, et prone-

netur, quicquid maritus, vel vxor in potestate constituti inuicem sibi reliquerint, non patri acquiri, sed ad eorum jus pertinere) imponere. Quamuis ergo significatione nominis, maritus vel vxor post coeptum matrimonium intelligatur, ex quo videlicet inducta est dubietas: attamen quia consequens est, ambiguas atque legum diuersis interpretationibus titubantes causas benigne atque naturalis juris moderamine temperare: non piget nos in praesenti quoque negotio, de quo sublimitas tua suggessit, aequitati conuenientem JVLIANI tantae existimationis viri atque disertissimi Jurisperiti opinionem sequi: qui quidem de dotali praedio tractatu proposito; idem jus tam de vxore, quam de sponsa obseruari arbitratus est: licet lex Julia de vxore tantum loquatur. Qua ratione tam sponsalitiam donationem, quam hereditatem, quam memoratus sponsus suam sponsam lucrari voluit, non acquiri patri, sed ad eam peruenire, benignius esse perspicimus. Dat. Cal. Jun. Leone A. 5. Coss. 473.

6. *Imp.* JVSTINIANVS A. *Demosth. P. P.*

Cum oportet similem prouidentiam tam patribus, quam liberis deferri: inuenimus autem in veteris juris obseruatione multas esse res, quae extrinsecus ad filiosfamilias veniunt, et minime patribus acquiruntur: quemadmodum in maternis bonis, vel quae ex maritali lucro ad eos perueniunt, ita et in his, quae ex aliis causis filiisfamilias acquiruntur, certam introducimus definitionem. Si quis itaque filiusfamilias, vel patris sui, vel aui, vel proaui in potestate constitutus, aliquid sibi acquisierit, non ex ejus substantia, cujus in potestate sit, sed ab aliis quibuscunque causis, quae ex liberalitate fortunae, vel laboribus suis ad eum peruenerint: eas suis parentibus non in plenum, sicut antea fuerat sancitum, sed vsque ad vsumfructum solum acquirat, et eorum vsusfructus quidem apud patrem, vel auum, vel proauum, quorum in sacris sit constitutus, permaneat: dominium autem filiisfamilias inhaereat, ad exemplum tam maternarum, quam ex nuptialibus causis filiisfamilias adquisitarum rerum. Sic etenim et parenti nihil derogabitur, vsumfructum rerum possidenti: et filii non lugebunt, quae ex suis laboribus sibi possessa sunt, ad alios transferenda adspicientes, vel ad extraneos, vel ad fratres suos, quod etiam grauius multis esse videtur: exceptis castrensibus peculiis, quorum nec vsumfructum patrem, vel auum, vel proauum habere, veteres leges concedunt: in his enim nihil innouamus, sed vetera jura intacta seruamus: eadem obseruando etiam in his peculiis, quae quasi castrensia peculia ad instar castrensis peculii accesserunt.

In AVTHENT. *ut lic. matr. et auiae in princ. Coll.* 8. *Tit.* 18. *al.* 13. Nouell. 117. Cap. 1.

Excipitur, quod eis datur, vel relinquitur ab aliquo parentum, conditione hac adjecta, ne ad patrem perueniat vsusfructus.

Vt liceat Matri et auiae, et aliis Parentibus post legitimam partem liberis derelictam, quomodo voluerint residuam facultatem suam disponere; et alia capitula plura.

(*Auth. Collat.* 8. *T.* 18.)

(Nouell. Const. 117.)

Imp. JVSTINIANVS A. *Theodoto Orientalium Praetoriorum Praefecto.*

PRAEFATIO.

Diuersis capitulis ad nos relatis, necessariam esse perspeximus generali hac Lege disponere.

CAP. I.

Si quis filiumfamilias heredem instituerit, vt pater ipsius vsumfructum hereditatis non habeat.

Sancimus igitur licentiam esse et matri et auiae, aliisque parentibus, postquam reliquerint filiis partem, quae lege debetur: quod reliquum est suae substantiae, siue in solidum voluerint, siue in partem, filio vel filiae, nepoti vel nepti, et deinceps descendentibus donare, aut etiam per vltimam relinquere voluntatem, sub hac definitione atque conditione, si voluerint, vt pater, aut qui omnino eos habent in potestate, in his rebus neque vsumfructum, neque quodlibet penitus habeant participium. Haec enim et extraneis relinquere poterant, vnde nulla parentibus vtilitas nasceretur. Hoc itaque non solum parentibus, sed etiam omni personae licere praecipimus. §. 1. Res autem ita relictas siue donatas positis sub potestate personis, si quidem perfectae sint aetatis: licet sub potestate sint, licentiam habeant, quo volunt modo disponere. Si vero aetate minores sint: per quem perspexerit testator, aut donator, haec gubernentur, donec illi, quibus donata sunt aut relicta, ad perfectam aetatem veniant: licentiam habente testatore, vel donatore, et matri et auiae horum, quibus res collatae sunt, ipsarum rerum si voluerint gubernationem committere, licet maritis junctae sint memoratae mulieres: ita tamen, si et ipsae hujusmodi gubernationem suscipere voluerint. Si vero forsan is, qui relinquit, aut donat, nullum his dispensatorem ordinauerit, aut ab eo datus hujusmodi gubernationem subire noluerit, aut non potuerit, aut moriatur, antequam illi perfectae fiant aetatis: tunc jubemus judicem competentem curatorem fida dignum cum legitima fidejussione rebus talibus ordinare, qui debeat relictam talibus personis substantiam gubernare atque custodire, donec illi ad perfectam (sicut dictum est) aetatem perueniant. In illis enim casibus legem, quae vsum parentibus praebet, volumus custodiri, quibus non inest specialiter hujusmodi conditio.

CAP. II.

De eo, qui in aliquo instrumento nominatus est filius.

Ad hoc autem et illud sancire perspeximus: vt si quis filium aut filiam habens de libera muliere, cum qua nuptiae consistere possunt, dicat in instrumento, siue publica, siue propria manu conscripto, et habente subscriptionem trium testium fide dignorum, siue in testamento, siue in gestis monumentorum, hunc aut hanc filium suum esse, aut filiam et non adjecerit naturalem: hujusmodi filios esse legitimos, et nullam aliam probationem ab iis quaeri, sed omni frui eos jure, quod legitimis filiis nostrae conferunt leges: vtpote ipso patre (sicut dictum est filios proprios eos vocante: ex hoc enim et cum eorum matre monstratur legitimum habuisse matrimonium: vt neque ab ea pro nuptiarum fide alia probatio requiratur. Si autem pater ex ipsa muliere multos filios habens, vni ex eis testimonium quodlibet ex praedictis praebuerit modis: sufficere ex eadem muliere natis, ad legitimorum jura patris testimonium vni datum.

 CAP.

pronepotis, et deinceps caeteri. Qui autem ex filia tua nascuntur, in potestate tua non sunt, sed in patris eorum.

TIT.

CAP. III.

De muliere, quae sine dotalibus instrumentis nupsit.

Hoc quoque praesenti Constitutioni perspeximus adjiciendum: vt si quis ex non scripto per affectum nuptialem vxorem acceperit, et ex ea filios procreauerit: soluto autem matrimonio contingat eum etiam aliam ducere conjugem cum dotalibus instrumentis, et ex ea similiter filios procreare: nullum circa paternam hereditatem aliis filiis ex indotata conjuge natis praejudicium fieri: sed eum aliis filiis ex secunda natis vxore, quae cum dotalibus instrumentis copulata est, ad patris etiam illos hereditatem vocari, eum etiam ex solo affectu possit consistere matrimonium. Quod similiter valere volumus, etiam si prius quidem cum dotalibus instrumentis jungatur aliquis vxori, post illam vero alteram ducat solo nuptiali affectu.

CAP. IV.

De nuptiis Illustrium, vt cum dotalibus instrumentis fiant.

Quia vero legem dudum protulimus jubentem, aut dotalia fieri documenta, aut alias probationes procedere factas apud Ecclesiae defensores, per quas nuptias competat confirmari, aut certe sacramenta praeberi: in praesenti perspeximus melius disponere ea, quae de his pridem sancita sunt. Et propterea jubemus eos, qui maximis dignitatibus decorati sunt, vsque ad Illustres, non aliter nuptias celebrare, nisi dotalia scribantur instrumenta: nisi tamen aliquis, antequam mereretur hujusmodi dignitates, ex affectu solo duxit vxorem. Tales enim nuptias ante dignitates factas, et post dignitates, legitimas manere praecipimus, et ex his natos legitimos esse filios. Postquam vero honorati fuerint aliqui hujusmodi dignitatibus: non aliter ducere vxores, nisi cum dotalibus instrumentis. Hanc autem legis subtilitatem concedimus subjectis nostrae Reipublicae Barbaris, licet dignitatibus hujusmodi decorati sint, vt etiam sub affectu possint ipsi volentes contrahere nuptias. Reliquos autem omnes praeter eos, qui maximis (sicut dictum est) dignitatibus decorati sunt, cujuslibet sint dignitatis, aut militiae, aut studii, si quidem voluerint, aut potuerint, non prohibemus eos cum dotalibus instrumentis ducere vxores. Si autem etiam hoc non custodierint, et ex solo affectu celebratas nuptias firmas esse sancimus, et ex eis natos, legitimos esse filios jubemus.

CAP. V.

Vt cum matrimonium est sine dote, et conjux superstes inops, mortui quartam partem accipiat.

Quia vero legem dudum posuimus praecipientem, vt, si quis vxorem aliquando sine dotalibus acceperit, cum affectu solum nuptiali, et hanc sine causa legibus agnita projecerit. accipere eam quartam partem substantiae ejus: et aliam post hanc sancimus legem decernentem: si quis indotatam vxorem per affectum solum acceperit, et vsque ad mortem cum ea viuens, praemoriatur, accipere similiter et eam quartam illius substantiae portionem: ita tamen, vt non transcendat hoc centum librarum auri quantitatem. In praesenti melius vtramque legem disponentes, sancimus in vtroque casu ex talibus matrimoniis natos filios, legitimos esse, et ad paternam vocari hereditatem: vxorem autem ex vtroque horum casuum, si quidem vsque ad tres habuerit filios ejus vir siue ex ea, sine ex alio matrimonio, quartam partem ex substantia viri accipere. Si autem amplius fuerint filii: tantum in vtroque similiter casu accipere jubemus mulierem, quantum vni competit filiorum: ita quippe, vt vsum solum in talibus rebus mulier habeat: dominium autem illis filiis seruetur, quos ex ipsis nuptiis habuerit. Si vero talis mulier filios ex eo non habuerit: jubemus etiam dominii jure habere eam res, quas ex viri facultatibus ad eam venire per praesentem jussimus legem. Quae tamen irrationabiliter exclusa est: in ipso tempore expulsionis partem jubemus accipere, quae continetur hac lege. Virum enim in talibus casibus quartam, secundum priorem nostram legem, ex substantia mulieris accipere, modis omnibus prohibemus.

CAP. VI.

De Leoniana et Constantiniana Constitutione.

Illo indubitanter obseruando, vt LEONIS piae memoriae Constitutio in omnibus aliis casibus, qui non continentur praesenti lege, propriam habeat fortitudinem. CONSTANTINI vero piae memoriae legem ad Gregorium scriptam, et super ea factam interpretationem à MARTIANO piae memoriae, per quam mulierum conjunctiones, quas CONSTANTINI lex abjectas vocauit: ad quosdam dignitatibus decoratos prohibentur, nullo penitus modo valere permittimus: sed licentiam volentibus praebemus, etsi quibuslibet magnis dignitatibus decorentur, hujusmodi mulieres cum dotalibus instrumentis sibimet copulare. Reliqui vero citra eos, qui majoribus dignitatibus decorati sunt, licentiam habeant hujusmodi mulieres accipere, siue scripto voluerint, siue solo affectu nuptiali: si tamen liberae sint, et cum quibus liceat nuptias celebrare.

(Reliqua Capita vid. infr. T. de Repud. et Diuort.)

EPILOGVS.

† *Quae igitur per praesentem et in perpetuum valituram Legem nostra definiuit Tranquillitas, in omnibus praedictis casibus valere volumus: nisi tamen nondum aut judiciali decreto, aut amicabili conuentione decisa sunt: quae suum robur habere sancimus. Gloriosa igitur et eminentissima auctoritas tua in hac quidem inclyta Ciuitate Edictis propositis ad notitiam perducat vniuersorum: in Prouinciis autem per Praecepta ad clarissimos prouinciarum Judices destinata haec omnibus facere manifesta festinet: vt nullus penitus ignoret, quae pro vtilitate nostrorum collatorum à nobis disposita sunt: ita tamen, vt omnibus per propria Praecepta pronunciet: quatenus sine quolibet injusto dispendio nostris collatoribus praesentis Legis fiat insinuatio. Dat. 15. Cal. Jan. Dom. JVSTIN. PP. Augusti. Anno 15. Basil. V. C. Cos.* * 541.

In AVTHENT. *de heredib. ab intest. ven. §. si vero cum. Coll. 9. Tit.* 1. Nouell. 118. Cap. 2.

Item hereditas fratris, sororisue, ad quam vna cum patre admittitur, et forsan si aliunde quaeratur lege praedicta.

In

TIT. X.

DE NVPTIIS.

Iustas autem *nuptias* inter se ciues Romani contrahunt, qui *secundum praecepta legum (α) coëunt, masculi* quidem *puberes, foeminae* autem *viri potentes*, siue patres familiarum sint, siue filii familiarum:

In AVTHENT. *vt nulli jud. §. quia vero. Coll. 9. Tit. 17. al. 9.* Nouell. 134. Cap. 11.

Idem est in his, quae ex lege deferuntur liberis, parentibus praesumentibus soluere matrimonium sine causis legedefinitis. §. 1. Sub hac tamen definitione hunc legis articulum inducimus, [vt] in successione quidem earundem rerum, quae extrinsecus filiisfamilias acquiruntur, jura eadem obseruentur, quae in maternis, et nuptialibus rebus statuta sunt. §. 2. Non autem hypothecam filiifamilias aduersus res patris viuentis adhuc, seu jam mortui sperare audeant, nec ratiocinia ei super administratione inferre: sed tantummodo alienatione, vel hypotheca suo nomine patribus denegata, rerum habeat parens plenissimam potestatem, vti fruique his rebus, quae per filiosfamilias secundum praedictum modum adquiruntur, et gubernatio [rerum] earum sit penitus impunita: et nullo modo audeat filiusfamilias, vel filia, vel deinceps persona vetare eum, in cujus potestate sunt, easdem res tenere, aut quomodo voluerit, gubernare: vel si hoc fecerint, patria potestas in eos exercenda est: sed babeat pater, vel aliae personae, quae superius enumeratae sunt, plenissimam potestatem vti frui, gubernareque res praedicto modo acquisitas. † Et si quid [ex] vsu earum pater, auus vel proauus collegerit: habeat licentiam, quemadmodum cupit, hoc disponere, et in alios heredes transmittere: vel si ex earum [rerum[fructibus res mobiles, vel immobiles, vel se monentes comparauerit, eas etiam quomodo voluerit, babeat, et transmittat, et in alios transferat, siue extraneos, siue liberos suos, seu quamlibet personam. † Sin autem res sibi memorato modo acquisitas parens noluerit retinere, sed apud filium aut filiam, vel deinceps personas reliquerit: nullam post obitum ejus licentiam habeant heredes alii patris, vel aui vel proaui eundem vsumfructum, vel quod ex hoc ad filiosfamilias peruenit (vtpote patri debitum) sibi vindicare: sed quasi dinturna donatione in filium celebranda, qui vsumfructum detinuit, quem patrem ejus babere oportuerat, ita causa intelligatur, vt eundem vsumfructum post obitum patris ipse lucretur: parente jus exactionis, quasi sibi debitae à filio, qui vsumfructum consensu ejus possidebat, suae posteritati, vel successioni minime transmittente: quatenus in omni pace inter se successio ejus permaneat, nec altercationis cujusdam (maxime inter fratres) oriatur occasio. §. 3. Cum autem Constantiniana lege cautum erat, si filiifamilias ab his, qui eos in potestate babent, nexu paterno per emancipationem liberentur, debere patrem tertiam partem bonorum, quae acquiri non solent, quasi remunerationis gratia à filio accipere, vel retinere, et ex hac causa iterum pars non minima substantiae liberorum adimebatur: sancimus hujusmodi casu interueniente, et emancipatione liberis imposita, non tertiam partem dominii rerum minime acquisitarum, sed dimidiam vsusfructus apud majores, qui emancipationem donant, residere: exceptis et in hoc casu castrensibus, et quasi castrensibus tantummodo peculiis, quibus nihil ex hac causa diminuitur. Sic enim nec liberis cujuscunque sexus aliquid dominii auferetur, et patribus amplioris patrimonii vsusfructus adsignabitur. Hoc obtinente, et si in emancipatione sibi parentes hoc minima seruauerint: sed nisi specialiter vel in emancipatione huic praemio renunciauerint, vel donatione facta sese et ab hujusmodi beneficio alienauerint, et in liberos hoc transtulerint: manere apud eos etiam tacentes jus, et beneficium vsusfructus retinendi: vt post obitum eorum vsusfructus in omnibus memoratis causis ad eos perueniat, quorum dominium est: scilicet, secundum quod jam diximus: in successionibus eorum omnibus seruandis, quae [de] maternis, et nuptialibus bonis consultissimis legibus definita sunt. §. 4. Sed cum tacitas hypothecas tam veteres leges in quibusdam certis casibus introduxerunt, quam nos in maternis, caeterisque donationibus, quas seruare necesse est, et dubitabatur, ex quo tempore hypothecas competere oportet, vtrumne ab initio, an ex eo [tempore,] ex quo male aliquid gestum est? compendiosa narratione interpretamur, initium gerendae, vel deferendae administrationis, vel obseruationis esse spectandum, et non tempus, ex quo male aliquid gestum fuerit. Recitata in nouo consistorio palatii DN. JVSTINIANI. Dat. 3. Cal. Nou. Decio V. C. Cos. 529.

7. *Idem* A. *Juliano P. P.*

Cum multa priuilegia Imperialibus donationibus jam praestita sunt, dignum incrementum et his conferre nostra dignata est Clementia. Si quis igitur à Serenissimo Principe, vel à piissima Augusta, siue masculus, siue foemina donationes sit consecutus, vel consecuta, siue mobilium, siue immobilium, siue se mouentium rerum, filiusfamilias tamen constitutus, vel constituta, habeat hujusmodi res omni acquisitione absolutas, et nemini eas acquirat, neque earum vsumfructum pater, vel auus, vel proauus sibi vindicet, sed ad similitudinem castrensis peculii omnem facultatem in eas filii, vel filiaefamilias habeant. Vt enim Imperialis fortuna omnes supereminet alias, ita oportet et Principales liberalitates culmen habere praecipuum. Dat. proposita 12. Cal. April. *Constantinop.* Lampadio et Oreste VV. CC. Coss. 530.

8. *Idem* A. *Joanni P. P.*

Cum non solum in maternis rebus, quae filiisfamilias deferuntur, sed etiam de aliis omnibus, quae acquisitionem effugiunt (et maxime post nouellam nostri numinis legem [quae] omnia, quae extrinsecus ad filiosfamilias perueniunt, [et] non ex paterna substantia [sunt,] non esse acquirenda patruis statuit, nisi tantummodo ad vsumfructum) variae altercationes exortae sint, et varius euentus, variusque continetur tractatus, at semper in judiciis versantur: necesse est vtiliter, et apertissime omnia dirimere. † Sancimus itaque, in omnibus rebus, quas effugiunt quidem dominii acquisitionem, sed vsusfructus tantummodo patri offertur: vel aliis parentibus à filiosfamilias cujuscunque gradus vel sexus, siue pater adire filiumfamilias integrae aetatis compellit, et ille reclamandum existimat, siue filiusfamilias adire cupit, et pater in contrarium inclinat: liberam habere licentiam, et patrem ipsum sibi adire hereditatem recusante filio, et omne siue damnum, siue lucrum in suam habere

liarum: dum tamen si filii familiarum sint, *consensum* habeant *parentum*, quorum in potestate sunt. Nam

habere fortunam, nullo ex hoc praejudicio filio generando. † Siue è contrario patre recusante filius adire hereditatem voluerit: nullam acquisitionem, nec vsumfructum patri offerri, sed ipsum filium sibi imputare, si quid ex hoc contigerit: nulla actione neque contra patrem danda, vbi aduersus ejus voluntatem filius hereditatem, vel legatum, vel fideicommissum, vel aliud quicquam ea quocunque titulo, siue donationis, siue contractus [alterius] sibi acquirere maluerit: neque aduersus filium simili modo actione extendenda, vbi recusante eo, pater sua auctoritate haec sibi vendicet: hujusmodi aditionis tramite ex praesenti lege patri competente: sed habeat pater omnem licentiam et actiones mouere, et ab aliis pulsari, vbi ad eum totum commodum aduenit, et filius simili modo in agendo, et pulsando solus habeat et detrimentum, et commodum. Necessitate per officium [Judicis] patri imponenda tantummodo filio consentire vel agenti, vel fugienti, ne judicium sine patris voluntate videatur consistere. Et hoc quidem si plenae aetatis filius est, qui paternam voluntatem sequi non patitur. §. 1. Sin autem in secunda aetate adhuc filius est, et hereditate ei delata pater consentire adeunti hereditatem noluerit, vel patre volente ipse reclamauerit: si quidem recusauerit filius, licentiam damus patri simili modo hereditatem adire, et eam pleno jure habere, his omnibus, quae superius diximus, locum habentibus. Sin autem patre recusante filius adire maluerit; damus quidem licentiam ei hoc facere. Nolente autem patre res filii gubernare propter causae necessitatem, habeat facultatem filius adire competentem Judicem, et ab eo petere curatorem hereditati dari, per quem gubernatio rerum ad eum delatarum procedat; in vtroque casu in integrum restitutionis auxilio minime ei denegando. §. 2. Similique modo et in milite filiofamilias, qui recusauerit aditionem hereditatis, quae ei ex castrensibus occasionibus veniat; patri danda licentia adire hereditatem, vt ad ipsum perueniat pleno jure, tam per vsumfructum, quam per dominium eandem hereditatem possessurum, quasi ipse pater ab initio fuisset heres institutus, eo videlicet subjacente omnibus oneribus hereditariis, et omnia commoda habituro, et ad filium nullo periculo redundante. Et haec quidem in his casibus obseruanda sunt, quibus discordia inter patrem et filium vertitur. §. 3. Vbi autem in vnum voluntas eorum concurrit, et pater vsumfructum, et filius habeat proprietatem: et in agentibus, et fugientibus pater quidem suscipiat actiones, et moueat, cujuscunque aetatis filius inueniatur. Adhibeatur autem etiam filiorum consensus, nisi adhuc in prima aetate sunt constituti, vel longe absunt, sumptibus videlicet à patre propter rerum incrementa faciendis: cum enim nuda proprietas apud filium inueniatur, ea qua substantia possibile est eum sumptus litis dependere? §. 4. Sin autem aes alienum ex defuncti persona descendit, cum etiam apud veteres haec esse substantia intelligatur, quae post detractum aes alienum superfederit: habeat pater licentiam ex rebus hereditariis (primum quidem mobilibus, sin autem non sufficiunt, ea immobilibus) sufficientem partem nomine filii venundare, vt illico reddatur aes alienum, et non vsurarum onere praegrauetur. Quod si pater hoc facere supersederit, ipse vsuras vel ea reditibus, vel ex substantia sua omnimodo dare compelletur. Sin autem legata, vel fideicommissa, siue annalia, siue semel relicta imminent hujusmodi personis: si quidem tales reditus sunt, qui sufficiunt ad annalia legata, pater ex hujusmodi reditibus hoc dependere compelletur. Sin autem non habeat substantia sufficientem reditum ad legatorum, vel fideicommissorum praestationem, vel minime reditus, vel alias accessiones contineat, sint tamen res mobiles, vel immobiles, steriles quidem, non tamen inutiles, veluti domus in prouinciis pretiosae, vel vbicunque posita [aedificia, vel] suburbana, ex quibus hujusmodi legata possint explicari: licentia dabitur patri sufficientem partem eorum similiter filii nomine vendere, et satisfacere legatis. † Hoc proculdubio obseruando, vt et mancipia ipse vsufructuarius alere debeat, et omnia circa vsumfructum facere, quae nullo modo proprietatem possint deteriorem facere: paterna reuerentia eum excusante, et à ratiociniis, et à cautionibus, et ab aliis omnibus, quae ab vsufructuariis extraneis à legibus exiguntur secundum nostrae Constitutionis tenorem, quam super hujusmodi casibus tulimus. §. 5. Ipsum autem filium vel filiam, filios vel filias, et deinceps, alere patri necesse est, non propter hereditates, sed propter ipsam naturam, et leges, quae et à parentibus alendos esse liberos imperauerunt, et ab ipsis liberis parentes, si inopia ex vtraque parte vertitur. Sed pater quidem in praedictis tantummodo causis habeat licentiam [rite] res filiorumfamilias vendere filii nomine: vel si emptorem non inuenerit, [rite pignori] supponere, nullo modo licentia concedenda filiis easdem venditiones, vel hypothecas retractare. Non autem licentia parentibus danda extra memoratas causas, res, quarum dominium apud eorum posteritatem est, alienare, vel pignori vel hypothecae titulo dare: sed si hoc fecerint, sciturus quod necesse est eos in legum laqueos incidere, quibus hujusmodi venditiones, vel hypothecae sunt interdictae: exceptis videlicet [rebus] mobilibus, vel immobilibus illis, quae onerosae hereditati sunt, vel quocunque [modo] damnosae, quas sine periculo vendere patri eum paterna pietate licet: vt pretium earum vel in res, vel in causas hereditarias procedat, vel filio seruetur.

† Filiis autem familias in his [duntaxat] casibus, in quibus vsusfructus apud parentes constitutus est, donec parentes viuunt, nec de iisdem rebus testari permittimus, neque citra voluntatem eorum, quorum in potestate sunt, vlla licentia eis concedenda dominium rei ad eos pertinentis alienare, vel hypothecae titulo dare, vel pignori adsignare. Melius enim est coarctare juueniles calores, ne cupidini dediti tristem exitum sentiant, qui eos post dispersum expectat patrimonium. Cum enim (sicut dictum est) parentes alere eos secundum leges et naturam compellantur, quare ad venditionem rerum suarum prosilire desiderant? §. 6. Vbi autem puerilis aetas patri licentiam praestat etiam sine consensu filii hereditatem nomine ejus adire: si hoc fecerit [pater,] damus quidem filio in integrum restitutionem, postquam patria fuerit potestate liberatus, vel adoleuerit: patrem autem [omnibus oneribus hereditariis, licet nomine filii adiit, modis omnibus illigamus. Quare enim talem hereditatem adiit: qualem nec ipse, nec nunc filius idoneam sibi esse existimat? Non autem filio damus licentiam, si in integrum restitutionem petat, respuendam credens esse hereditatem, adhuc minoribus curriculis instantibus, iterum per aliam restitutionem adire praefatam hereditatem, ne ludibrio leges ei fiant: saepius eandem et amplecti, et respuere hereditatem cupienti. Si enim quod pater fecit, [filius] ratum non habuit, et propter hoc restitutus est: quomodo ferendus videatur iterum judicium amplectens, quod post patris volun-

Nam hoc fieri debere, et ciuilis et naturalis ratio suadet: in tantum, vt iussus parentis praecedere

voluntatem contraria affectione aspernandum esse existimauit? † Sin vero pater quidem hereditatem repudiauerit infante filio constituto, ipse autem filius postea vel adhuc in sacris constitutus, vel patria potestate liberatus; adeundam esse crediderit eandem hereditatem: licentiam damus ei, vel si sui juris efficiatur, tutoribus ejus, vel curatoribus hereditatem adire, nullo praejudicio ex recusatione paterna ei generando: simili modo et in hac parte nulla ei, vel tutoribus, vel curatoribus ejus licentia concedenda contra priorem suam voluntatem in integrum restitutionem petere. † Quae et in legatis, et in fideicommissis tam specialibus, quam per vniuersitatem relictis, et in aliis causis, quas supra enumerauimus, similibusque eis, obseruanda sunt. In seruis autem, qui filiis, [vel filiabus familias] donantur, siue constante matrimonio, siue ab extraneis sub ea conditione, vt statim eos in libertatem perducant: nullum impedimentum paterna faciat anctoritas. Qualis enim vsusfructus potest ei acquiri, qui momentarius esse ostenditur? Si enim in ipso momento necesse habeat eum et possidere, et libertate donare, in talem hominem, qualis vsusfructus patri potest acquiri?

e) De BONIS MATERNIS, ET MATERNI GENERIS.

(Cod. 6. T. 60.)

1. Imp. CONSTANTINVS A. Consulibus, Praetoribus, Tribunis plebis, et Senatui S.

Res, quae [ex] matris successione, siue ex testamento, siue ab intestato fuerint ad filios deuolutae, ita sint in parentum potestate, vt [vtendi] fruendi [duntaxat] habeant in diem vitae facultatem, dominio videlicet earum ad liberos pertinente.

† Parentes autem, penes quos maternarum rerum vtendi, fruendique [tantum] potestas est, omnem debent tuendae rei diligentiam adhibere: et quod jure filiis debetur, in examine [per se, vel per procuratorem] poscere: et sumptus ex fructibus impigre facere, et litem inferentibus resistere: atque ita omnia agere, tanquam solidum perfectumque dominium [eis acquisitum fuisset,] et personam gerant legitimam: Ita, vt, si quando rem alienare voluerint, emptor, vel is, cui res donatur, obseruet, ne vnquam partem earum rerum, quas alienari prohibitum est, sciens accipiat, vel ignorans: docere enim pater debet, proprii juris eam rem esse, quam donat, aut distrahit: et emptori, si velit, fidejussorem licebit accipere: quia nullam poterit praescriptionem opponere filiis quandocunque rem suam vindicantibus. Datum 15. Calend. August. Aquilejae, Sabino et Rufino Coss. 316. Recitata apud Vectium Rufinum P. V. in Senatu, Non. Sept. Constant. 5. A. P. et Licinio * C. Coss. 319. In AVTHENT. de nupt. §. si vero expectet. vers. interminatur. Col. 4. Tit. 1. Nouell. 22. Cap. 23.

Nisi tricennale tempus transeat, quo possessor dominus fit, et detentatio accipientes dominos faciat, vel constituat: tempore incipiente filiis currere, ex quo suae potestatis esse apparuerint: nisi tamen aliquem impuberem aetas adjuuet.

(Nouell. 22. CAP. XXIII.)

Si mulier ad secundas nuptias post annum luctus transierit, et de lucro dotis et ante nuptias donationis.

Si vero expectet quidem tempus mulier, et propterea effugiat praedictas poenas: ad secundum vero veniat matrimonium, priores negligens nuptias: si quidem non habeat filios (dicatur etiam denuo) sine periculo est totum ex hoc. † Si vero sit soboles, et filios ex hoc exhonoratos viderit lex: tunc omni largitate à viro ad eam veniente, eam secundum proprietatis priuat partem, solum ei derelinquens vsumfructum. Et haec sancita sunt etiam super antenuptiali donatione, et super omni largitate: siue cum viueret, à viro ad eam veniente, aut etiam ex testamento, aut mortis causa donatione: siue institutionis sit pars, siue legatum, siue fideicommissum. † Et generaliter dicendum est, quod omnis eam deserit proprietatis modus, in iis, quae à priori viro in eam venerunt: et filii ea percipient, et proprietatis erunt domini, secundum tempus mox, quo mater conjuncta est alii viro. † Et haec communis mulieris, et viri mulcta sit posita: nam si et ille filios habens, secundam eis superinduxerit vxorem: non ex dote fruetur lucris secundum proprietatis rationem: nam largitatem aliam à muliere percipiens, hanc habebit firmam: praeterquam quod licet vti et frui, donec aduixerit solum: et ii quoque filii, licet sub potestate constituti sint, sed tamen domini secundum proprietatem talium erunt venientium mox in eos simul cum secundae vxoris conjunctione. † Et non discernimus de dote et ante nuptias donatione, vtrum ipsi hanc dederint pro se contrahentes, an aliqui alii pro eis hoc egerint, siue ex genere, siue etiam extrinsecus, licet videatur quodammodo comprehensa et antenuptialis donatio in dote.

2. Impp. ARCADIVS et HONORIVS AA. (Florentio P. P.) * Florentino P. V in Cod. Theod.

Quidquid auus, auia, proauus, proauia [ex materna linea venientes] nepoti, nepti, pronepoti, pronepti testamento, fideicommisso, legato, donatione, vel alio quolibet titulo largitionis, vel etiam intestati successione contulerint: pater filio, filiaeue integra illibataque custodiat, vt vendere, donare, relinquere, alteri obligare [sicut nec materna bona,] non possit, [vsufructu duntaxat ad eum pertinente:] ita vt, quemadmodum ipse super his [rebus] licentiam totius potestatis amittit: defuncto eo, filio, filiaeue praecipua computentur, nec ab illis, qui ex parte sunt coheredes, vindicentur. Datum Id. Octobr. Mediol. Olybrio et Probino Coss. 395.

3. Impp. THEODOSIVS et VALENTINIANVS AA. ad Senatum vrbis Romae.

Si viua matre emancipati sunt filii, et postea decessit mater: quoniam omni commodo destituitur pater, neque retinet vsumfructum, viriles ei inter filios (siue vnus, siue plures sint) vsusfructus tribuimus portiones. Sin vero mulier moriens alios ex filiis emancipatos à patre, alios in patria potestate dimiserit, in [hoc] casu dispari vtetur maritus defunctae beneficio. Quo casu vtrique praescripsimus, id est, circa eorum quidem portionem, qui adhuc in sacris retinentur, vsumfructum ex legum anthoritate retinebit [pater:] et praemium delatae emancipationis, cum volet, accipiet: in eorum vero parte, quos extitisse de potestate viua matre constiterit, vsumfructum virilis inter eos portionis secundum praescripta percipiet. † In nepotibus etiam, vel neptibus hoc obseruandum esse censemus, vt maritus, qui vxore mortua non extantibus filiis cum solis nepotibus, vel neptibus ex hac lege ad emolumentum vocandus est: si vnus, vel vna, pluresue nepotes ex filio vno, vel pluribus, qui in potestate defecerunt, procreati sunt, hoc jure vtatur, quod de filiis constitutum est. Nam licet hoc nouum praesens lex constituat in nepotes: non tamen abs re est, vt in hoc casu deteriores esse nepo-

dere debeat. Vnde quaesitum est, an *furiosi filia* nubere, aut furiosi filius vxorem ducere possit? Cum-

nepotibus filii non finantur. Habeat igitur auus veniens cum nepotibus in potestate durantibus, vsumfructum bonorum omnium, qu... ex defunctae auiae fuccessione delata funt. Cum vero his quoque libertatem emancipatione largitur: similiter et ab ipsis (ficut de filiis constitutum est) praemium manumissionis accipiat; vel si ex pluribus alteros manumittit, alteros retinet, ex parte manumissorum legitimum praemium; ex parte vero in potestate manentium retineat vsumfructum. † Quod si nepotes sint neptesue, aut ex emancipato filio, aut ex filia procreati, aut ab ipso auia viuente faeris dimissi, idem auus virilis cum ipsis portionis habeat vsumfructum. Si vero ex nepotibus neptibusue tempore, quo in auiae fuccessionem vocantur, alii in aui sint potestate, id est, mariti defunctae, alii sui juris sint: circa personas quidem eorum, qui in potestate consistuut, et in vsufructu consequendo, et in emancipationis praemio conquirendo, ratio supradicta feruetur. In his vero, qui sui juris sunt, facultas capiendi vsusfructus virilis inter eos portionis habeatur. † Eadem autem et de pronepotibus vtriusque fexus fancimus: manente definitione, quae de singulis sancita est, si filii sint pariter ac nepotes. Dat. 7. Id. Nou. Theodosio 13. et Valentiniano 3. AA. Coss. * 430.

4. *Impp.* LEO * et *ANTHEMIVS* AA. *Callistrato P. P. per Illyricum.*

Omnem ambiguitatis confusionem amputantes, hac liquida et compendiosa lege fancimus, circa vsumfructum maternarum rerum nullam esse differentiam, siue in priore matrimonio pater, ex quo filios habuit, permanere voluerit, siue nouercam filiis superinduxerit: legibus, quae de maternis bonis latae sunt, suam habentibus firmitatem. Patres igitur vsumfructum maternarum rerum, etiamsi ad fecundas migrauerint nuptias, sine dubio habere debebunt: nec vllam filiis, vel quibuslibet ex persona eorum contra patres improbam vocem accusationemque posse competere. Dat. Calend. Sept. Anthemio A. 2. Cof. 468.

(γ)

Quibus modis NATVRALES FILII efficiantur LEGITIMI et SVI, supra illos modos, qui in superioribus Constitutionibus continentur.

(Auth. Collat. 6. T. 3.)
(Nouell. Const. 74.)

Imp. JVSTINIANVS A. *Joanni gloriosissimo sacrorum per Orientem Praetoriorum Praefecto iterum Exconsuli ordinario et Patricio.*

PRAEFATIO.

Recte dictum est à praedecessoribus nostris, et ante omnes à JVLIANO sapientissimo, quia nulla Lex neque Senatusconsultum prolatum in Republica Romanorum, videtur ad omnia sufficienter ab initio promulgatum, sed multa indigere correctione, vt ad naturae varietatem et ejus machinationes sufficiat. Igitur de iis, qui ex naturalibus ad suorum jus perueniunt, et multas et varias conscripsimus Leges. Ex his autem, quae à natura rerum per singula moliuntur, inuenientes aliquid deesse iis, quae jam statuta sunt: hoc in praesenti corrigimus. Sancitum namque est, vt si quis habens mulierem puro sibi affectu consternatam, deinde filios procreauerit, et postea etiam nuptialia fecerit instrumenta, et legitimos ex ea procreauerit filios: neque ii, qui prius nati sunt, maneant naturales: sed et illi connumerentur fuis, eo quod occasio omnino eis sunt nasci legitimis. Sed habuit etiam ista Lex correctionem: nam quia fecundi et post dotem nati mortui sunt, ideo volebant quidam nequaquam priores à non existentibus adjuuari: et hoc emendauimus, et dedimus eis etiam sic, vel si mortui sunt ii, qui fecundi fuerunt fratres, habere jura legitima. Illud quoque adjicientes, (quoniam et hoc dubitatum est) vt vel si aliqui filii post dotalia non nascantur, attamen praecedentes licet ante dotalia nati sunt, inter suos adscribi, patre quippe ad hoc festinante. §. 1. Sed et aliud quiddam tale occurrit: ex hujusmodi namque consuetudine nati filii erant alicui: at ille eos volebat à nobis adinuento modo facere suos, nuptialium confectione documentorum: deliberante autem hoc patre, mortua est mulier, et constitutionis eum deseruit modus. Non enim erat, ad quam oporteret nuptiale confici documentum, et naturales manebant filii inuito patre. Et quiddam etiam fecundum tale exortum est apud v... neque nobis cognitos. Procreauit enim quidam filios non legitime, et filios quidem vltra quam diligebat, et legitimos sibi fieri secundum Legem volebat. Ea autem, quae sunt mulieris, non erant omnino sine peccato, neque dignam eam existimauit legitimo quodam nomine, quae etiam semetipsam injuriauerat; sufficit enim hoc tantum dicere. Quapropter fecundus iste modus est, qui filios grauat: in priori quidem post mortem matris: in fecundo vero per id, quod illa peccauit. §. 2. Nouimus autem etiam quendam tertium modum: Pater namque volebat legitimos facere filios: et ad ea, quae de dotibus fancita sunt à nobis, respiciebat: filii vero sentientes, quoniam quaedam inopinate euenissent ad matrem eorum (licet vxorem non legitimam existentem, à quodam cognata diuite) maligne simul et dolose agentes, matrem occultauerunt, ne eos facere legitimos esset patri possibile, et moriente forte matre, maternarum rerum frueretur vsufructu hoc quod patribus dat beneficiens Lex. Talibus itaque resistere artibus, Legis est proprium subtilis, quam in praesenti fancimus.

CAP. I.

De variis modis legitimandorum filiorum naturalium, ET DE LEGITIMATIONE PER MATRIMONIVM, seu de contracto cum matre naturalium liberorum matrimonio ab ipso patre naturali.

Si quis fane non habens filios legitimos, naturales autem tantummodo, ipsos quidem suos facere voluerit, mulierem vero aut non habet penitus, aut quae non sine delicto sit, aut quae non appareat, habeat autem fecundum quandam Legem ad matrimonium praepeditam: damus ei fiduciam noua quadam et nunc adinuenta à nobis via ad legitimorum jus perducere naturales, procul dubio fuis in talibus casibus non existentibus filiis. Sicut enim quidam à praecedentibus nos adinuentus modus est, qui libertos ad ingenuitatem deducit, praemandans quidem eos alio quodam actu, et dans eis aureorum jus annulorum, postea vero ad ipsam deducens naturam, quae ferunm et liberum ab initio non discreuit, fed liberam hominis fecit prolem: fic et nos huuc modum adinuenimus causae: et licebit id patri, vt in iis, qui dudum à nobis dicti sunt, modis, vel etiam si quis alter occurrerit talis: multae namque, ficut praediximus, naturae sunt nouitates. Liceat igitur, (sicuti praediximus) patri, si legitimam non habeat fobolem, filios restituere naturae, et antiquae ingenuitati, si ex libera ei fiant, et suos de caetero et fub potestate habere: neque

Cumque super filio variabatur, nostra processit decisio, qua permissum est ad exemplum filiae furiosi

que enim à principio, quando sola natura sanciebat, hominis (antequam scriptae prouenirent Leges) fuit quaedam differentia naturalis atque legitimi, sed antiquis parentibus antiqui filii mox vt procedebant, fiebant legitimi. Et sicut in liberis natura quidem liberos fecit omnes, bella vero seruitutem adinuenerunt, sic etiam hinc natura quidem legitimas produxit soboles: attamen ad concupiscentiam diuersio naturales eis immiscuit: tanquam ergo similibus passionibus factis, oportet etiam medelam ex qualitatibus inueniri: illam quidem à praedecessoribus nostris, hanc vero à nobis.

CAP. II.

De legitimatione ex testamento.

Sit igitur licentia patri matrem in priori statu relinquenti, si ex veritate aliquid circa thorum apparuerit deliquisse, (aliter namque fieri hoc in talibus casibus non permittimus) et si quaedam circumuentio est, aut non est, aut lateat, aut aliquid etiam aliud fiat circa eam, aut quod prohibeat venire ad viam ducentem ad dotalia: etiam sic prouidere filiis, et offerre Imperatori precem hoc ipsum dicentem, quia vult naturales suos filios restituere naturae, et antiquae ingenuitati, et legitimorum juri, vt sub potestate ejus consistant, nihil à legitimis filiis differentes: et hoc facto exinde filios frui tali solatio: et neque fraudare posse patrem, et celantes matrem, et jus legitimorum abjicere. Vno enim hoc modo omnibus hujusmodi naturae excessibus et adinuentionibus, in iis, qui legitimos non habent filios, medemur, ita breui solatio tantum naturae impetum corrigentes. §. 1. Si vero solummodo naturalium filiorum pater hoc quidem propter quasdam fortuitas circumstantias non agat: moriens vero sub quodam praedictorum casuum scripserit testamento, velle sibi eos legitimos esse filios successores: etiam hujus rei damus licentiam: supplicantibus tamen etiam sic filiis post mortem patris, et hoc dicentibus, et ostendentibus patris testamentum, et heredibus existentibus, in quantum pater eos scripserit: et ab imperio hoc percipientibus: vt in vno codemque hoc, quod agitur, sit donum patris et principis: id est dicere, naturae simul et Legis: et hoc dicimus nullum anteriorem legitimum perimentes modum: sed etiam hunc addentes, in quibus illos accipere non licet; omnino enim suis existentibus, deinde naturalibus procreatis, aut primitus natis, nequaquam legitimorum jus eis adjicitur: nisi forsitan per Constitutiones nostras, quae dotalium instrumentorum introduxerunt modum.

CAP. III.

De legitimatione per adoptionem.

Et nos non latuit, quia etiam adoptionis modus erat antiquitus ab aliquibus ante nos Imperatoribus super naturales ad legitimos transferendos non improbabilis existimatus: sed aeque piae memoriae noster Pater, et Constitutio ab illo prolata, talia reprehendit. Manere ergo et illam in suis terminis volumus: quoniam castitatem diligenter considerauit: et incompetens est, quae bene exclusa sunt, rursus ad Rempublicam reuocare.

CAP. IV.

Qui sine dotalibus instrumentis nuptias contrahere non possunt. JVLIANVS hic num. 243.

Illud quoque melius arbitramur constituere competenter, quod ex plurimo causarum experimento cognouimus: multae quidem et continuae lites nunciatae nostrae Majestati, ad opus nos deduxerunt hujus Legis. Quia enim et antiquis promulgatum est legibus, et à nobis ipsis sunt haec eadem constituta, vt etiam nuptiae extra dotalia documenta ex solo affectu valeant et ratae sint: sed falsatis contractibus nostra ex hoc est completa Respublica: nam introeuntes testes sine periculo mentientes, quia vir vocabat Dominam eohaerentem, et ista illum similiter nominabat: et sic eis finguntur matrimonia non pro veritate confecta) hoc existimauimus oportere secundum naturales definire Leges. Nouimus etenim, etsi castitatis sumus amatores, et hoc nostris sancimus subjectis, sed nihil esse furore amoris vehementius: quem retinere Philosophiae est perfectae, monentis etiam et insilientem atque inhaerentem concupiscentiam refraenantis, vt il, qui hoc tali detinentur, si abstinebunt sermone ad eas, quas amant, quae eis non per blandimenta conferunt: denique in tantum etiam ante nos legislatores tales fecerunt animorum affectus, vt etiam donationes constante matrimonio prohiberent: vt non concupiscentiae magnitudine victi, latenter paulatim conjuges semetipsos priuarent sua substantia. Haec ergo casta Lege sancire bene se habere credidimus. §. 1. In majoribus itaque dignitatibus, et quaecunque vsque ad nos et Senatores, et magnificentissimos illustres, neque fieri haec omnino patimur: sed sit omnino et dos, et antenuptialis donatio: et ad omnia, quae honestiora decet nomina. Quantum vero in militiis honestioribus et negotiis, et omnino professionibus dignioribus est: si voluerit legitime vxori copulari, et non facere nuptialia documenta: non sic quomodocunque et sine cautela effuse, et sine probatione hoc agat, sed veniat ad quandam orationis domum, et fateatur sanctissimae illius Ecclesiae defensori: ille autem adhibens tres aut quatuor exinde reuerendissimorum Clericorum, attestationem conficiat declarantem, quia sub illa indictione, illo mense, illa die mensis, illo imperii nostri anno, Consule illo, venerunt apud eum in illam Orationis domum ille, et illa, et conjuncti sunt alterutri: et hujusmodi protestationem, si quidem accipere volunt aut ambo conuenientes, aut alteruter eorum, et hoc agant, et subscribant ei, et sanctissimae Ecclesiae defensor, et reliqui tres, aut quantoscunque voluerint. non tamen minus trium literis hoc significantibus. §. 2. Si vero etiam hoc illi non egerint: ille tamen talem reponat chartam venerabilis illius Ecclesiae Defensor in ejusdem sanctissimae Ecclesiae Archiuis (hoc est, vbi venerabilia vasa seruantur) praedictas subscriptiones habentem: vt reconditum sit omnibus ex hoc munimen, et non aliter videatur nuptiali affectu eosdem conuenisse, nisi tale aliquid agatur, et omnino ex literis causa testimonium habeat: his ita gestis, et nuptias, et ex eis sobolem esse legitimam. Haec autem dicimus, vbi non dotis, aut antenuptialis donationis fit documentum: fidem enim in solis testibus suspectam habentes, ad praesentem venimus dispositionem. §. 3. Quisquis autem in abjecta degit vita, paruae quidem substantiae dominus consistens, in nouissima vero vitae parte jacens, habeat etiam in his licentiam. Sed neque agricolas aut milites armatos, et quos Lex Caligatos appellat, hoc est, viliores et obscuriores) perscrutamur, quibus ciuilium causarum ignorantia est, et solius circa terram operationis, et circa bella concupiscentiae causa est studiosa, et juste laudabilis: sic vt in vilibus personis, et in militibus armatis obscuris et agricolis licentia sit eis et ex non scripto conuenire, et matrimonia cele-

riosi, filium quoque [furiosi] posse et sine patris interuentu matrimonium sibi copulare, secundum datum ex nostra constitutione modum.

§. 1.

brare inter altervtros: sintque filii legitimi, qui patrum mediocritatem, aut militares, vel rusticas occupationes et ignorantias adjuuent.

CAP. V.

Si diuinis tactis Euangeliis jurauerit quis in domo priuata aliquam vxorem fore.

Quoniam autem interpellationibus, quae nobis fiunt semper, omnium tamen assidue mulieres audiuimus ingemiscentes et dicentes, quia quidam earum concupiscentia detenti, ducant eas in domibus suis sacra tangentes eloquia, aut in orationis domibus jurantes, habituros se eas legitimas vxores: taliter eas habentes tempore multo, et forte suscipientes filios, deinde dum se satiauerint earum desiderio, aut extra filios, aut cum filiis, eas projicientes de suis domibus: judicauimus etiam hoc oportere sancire: Vt si mulier ostendere potuerit modis legitimis, quia secundum hanc figuram vir eam acceperit domi, vt eam vxorem legitimam haberet, et filiorum legitimorum matrem, nequaquam penitus licentiam esse ei hanc de domo praeter ordinem Legis expellere: sed habere eam legitimam, et filios suos esse ei: et illam, si quidem indotata sit, nostrae Constitutionis vti bonis, quartam substantiae viri percipientem, sine expellatur, siue prius moriatur vir: non perscrutantibus nobis sine repudio vtens dimittat eam, siue etiam sine hoc: neque enim verisimile est eum mittere repudium, qui et ipsas nuptias denegat: sed si eam irrationabiliter expellat de domo, hoc ipsum fit aduersus virum justa causatio, et mulier hoc facto repudium ei mittat, et exigat quartam, si vxor ostensa fuerit extitisse: licet extra dotem conuenerit, viri jurijurando credens. Quid enim agat aliud, quae ad dotem non est idonea, quam vt semetipsam pro omni dote contradat? §. 1. Sit autem et soboles legitima etiam inuito patre. Qui enim ad hoc nuptias fecit, et filios procreauit, vt mulier legitimorum ei filiorum fieret mater: non potest ex tali natos germine, rursus vt naturales abjicere: neque quasdam postea forte nuptias post mortem vxoris, aut repudium contrahens, eos, qui ex illis nascuntur nuptiis, velle habere eos solos esse legitimos: nisi ēis etiam illi priores fuerint copulati, quorum similiter pater est, teste existente nuptiarum priorum quidem DEO, secundarum autem Lege. Eadem nobis Lex pro cautela sit nuptias contrahentium promulgata: et si filii quidem ex talibus processerint nuptiis, erunt sui: et his legibus, quae sunt de suis positae, fruentur.

CAP. VI.

Qui sint filii legitimi, naturales, et neutrum, id est, ex damnato coitu.

Si quid autem praeter haec fiat, non tamen ex conscripta procedat copulatione, erunt naturales: et quae à nobis largita sunt naturalibus, siue ex testamento, siue ab intestato, potientur. Eos enim, qui semel ex odibilibus nobis, et propterea prohibitis nuptiis procedunt, neque naturales vocari, neque participanda eis vllā clementia est: sed sit supplicium etiam hoc patrum, vt agnoscant, quia neque quicquam peccatricis concupiscentiae eorum habebunt filii.

EPILOGVS.

† *Quae igitur placuerunt nobis, et ad hominum medelam, et naturae plenitudinem per hanc legem statuta sunt, tua Celsitudo manifesta faciat vniuersis, programmatibus propositis, per quae omnibus Lex erit aperta, cognoscentibus secundum quem circa talia conuersentur modum, et nostram considerantibus prouidentiam: quia omni occupationi alteri eorum vtilitatem praeponimus: Dat. Nonis Junii,* Constantinop. *Imper. DN. JVSTINIANO PP. August. Anno 11.°* Joanne V. C. *Cos. Indict.* ... *Ivst.* ° 538.

(*a*)

DE SPONSALIBVS, ET ARRHIS SPONSALITIIS, ET PROXENETICIS.

(Cod. 5. T. 1.)

1. *Impp.* DIOCLETIANVS et MAXIMIANVS AA. et CC. *Annonariae.*

Alii desponsatae renunciare conditioni, et nubere alii non prohibentur.

2. *Impp.* CONSTANTINVS A. (et CONSTANS C.) *ad Pacatianum P. P.*

Si is, qui puellam suis nuptiis pactus est, intra biennium exequi nuptias in eadem prouincia degens supersederit, ejusque spatii fine decurso, in alterius postea conjunctionem puella peruenerit, nihil fraudis ei fit, quae nuptias maturando, vota sua diutius eludi non passa est. [Dat. Prid. Idib. April. *Martianopoli*, Pacatiano et Hilariano Coss.] 332.

3. *Imppp.* GRATIANVS, VALENTINIANVS et THEODOSIVS AAA. *Eutropio P. P.*

Arrhis sponsaliorum nomine datis, si interea sponsus, vel sponsa decesserit, quae data sunt, jubemus restitui, nisi causam, vt nuptiae non celebrarentur, defuncta persona jam praebuit. Dat. 15. Cal. Jul. *Thess.* Gratiano A. 5. et Theodosio A 1. Coss. 380.

4. *Impp.* HONORIVS et THEODOSIVS AA. *ad Martianum P. P.*

Si pater pactum de filiae nuptiis inierit, et humana sorte consumptus, ad vota non potuerit peruenire, id inter sponsum et sponsam firmum ratumque permaneat, quod à patre docebitur destinatum: nihilque permittatur habere momenti, quod cum defensore, ad quem minoris commoda pertinebant, docebitur fuisse transactum. Periniquum est enim, vt contra paternam voluntatem, redempti forsitan tutoris, aut curatoris admittatur arbitrium: cum † plerumque etiam ipsius foeminae aduersus commoda propria inueniatur laborare consilium. Dat. 3. Non. Nouembr. Honor. 13. et Theod. 10. AA. Coss. 422.

5. *Impp.* LEO et ANTHEMIVS AA. *Erythrio P. P.*

Mulier juris sui constituta arrharum sponsalium nomine vsque ad duplum teneatur, id est, in id, quod accepit, et aliud tantundem, nec amplius, si post completum vicesimum quintum annum, vel post impetratam veniam aetatis, atque in competenti judicio comprobatam, hujusmodi arrhas suscepit. In simplum autem, id est, tantummodo in id] quod accepit, si minoris aetatis est: siue virgo, sine vidua sit, siue per se, siue per tutorem, aut curatorem, vel aliam personam easdem arrhas acceperit. † Patrem vero, vel matrem legitimae aetatis constitutos, siue simul, siue separatim arrhas pro filia susceperint: auum etiam, vel proauum, si pro nepte vel pronepte, in duplum

§. 1. Ergo non omnes nobis vxores ducere licet, nam à quarundam NVPTIIS (β) *abstinen-*

plum tantummodo conuenit teneri. Quae ita custodiri censemus, si non propter personam, vel conditionem, vel aliam caussam legibus, vel generalibus constitutionibus interdictam, futurum matrimonium constare prohibetur: Tunc enim quasi nullo facto, vtpote sine caussa easdem arrhas praestitas, tantummodo reddi consequens esse praecipimus. † His [illud] quoque adjicimus: vt etiamsi legibus prohibitae non sint speratae nuptiae, post arrhas autem sponsalitias sponsa conjugium sponsi propter turpem, (vel prodigam,) vel impudicam conuersationem, aut religionis, vel sectae diuersitatem recusauerit, vel eo quod quasi vir coitum (ex quo spes sobolis oritur) facere non potuerit, vel ob aliam justam excusationis caussam: si quidem probatum fuerit, ante datas easdem arrhas sponsalitias hoc idem mulierem, vel parentes ejus cognouisse, sibi debeant imputare. Sin vero horum ignari sponsalitias arrhas susceperint, vel post arrhas datas aliqua justa caussa poenitentiae intercesserit: eisdem tantummodo redditis, super alterius simpli poena liberi custodiantur. † Quae omnia simili modo etiam de sponsis super recipiendis, necne arrhis praestitis custodiri censemus: quadrupli videlicet poena, quae in anterioribus legibus definita erat, in qua et arrharum quantitas imputabatur, cessante: nisi specialiter aliud ex communi consensu inter contrahentes de eadem quadrupli ratione placuerit. † Extra definitionem (autem) hujus legis, si cautio poenam stipulationis continens fuerit interposita, ex vtraque parte nullas vires habebit: cum in contrahendis nuptiis libera potestas esse debeat. Dat. Calend. Jul. Martiano et Zenone Coss. 469.

Hujus legis epitomen retulerat ex HARMENOPVLO CONTIVS, *sed eam integram ex Basilicis edidit* CVJAC. *Lib. 2. obs. Cap. 18.*

6.

Constitutio vult, ne proxeneta, seu conciliator nuptiarum quidquam capiat. Si tamen omnino sustineat aliquid accipere, si quidem nihil da ea re conuenerit, nihil omnino consequatur: sin pactum intercesserit, non vltra vicesimam partem dotis, et ante nuptias donationis exigat, si dos ad ducentas vsque libras auri pertingit: minus autem, si quidem volet, vt accipiat; liberum ei facit.

† Sin vero cujuscunque [majoris] quantitatis dos fuerit, vltra decem libras auri proxenetam accipere non permittit, neque si perfecta est dos, vel ante nuptias donatio. † Quod si praeter haec aliquis pactus sit, ne exigatur, sed et solutum reddatur, siue pecuniam accepit, sine res, datane est el confessio debiti, aut omnino accepit aliquid mobile, vel immobile, vel se mouens: intentatis actionibus non solum contra accipientem, sed etiam contra ejus heredes: nec solum ab eo, qui dedit, sed etiam ab ejus heredibus, poena decem librarum auri definita aduersus eos, qui praeter haec [aliquid] agere tentauerint.

a) *Ne intra septimum Aetatis Annum* SPONSALIA *ineantur, neque ante decimum quintum Maribus, aut decimum tertium Foeminis Matrimonium consecretur.*

(Nouell. Leon. 109.)

Imp. LEO A. *eidem Styliano.*

Quum suum cuique rei tempus esse Sapiens tradat, idque communis omnium, qui modo mentis compotes sunt, sententia tum amplectatur, tum probet: in omni actione tempus obseruare, longe pulcherrimum fuerit. Quod si fortasse alibi, in contrahendis certe matrimoniis negligi non debet. Oportet enim, vt, quo ea res in communi vita magis necessaria est, eo prudentius cautiusque ad illam procedatur. Quam sane nos ob caussam secundum veteres, qui recte hac de re Lege lata statuerunt, sancimus: **ne quo** *modo ante septimum aetatis annum sponsalia constituantur, neque matrimonium, sponsa duodecim, sponsa vero quatuordecim annis minore, sacris ceremoniis confirmetur. Atque hoc quidem, quantum ad communem publicumque Reipublicae vsum attinet, ita vetitum sit. Verum si imperator (vt saepe accidit) nouam familiam conficiens, et sponsalia, et consecratione peragendam conjunctionem intra praestitutos annos desponsandis Decreta permittat, id nihil Legi aduersabitur. Licitum enim est, vt, quibus* DEVS *vniuersi terrarum orbis, tanquam familiae cujuspiam, administrationem demandauit, hi secus, quam Lex, quae subditos deuincit, praescribat, familias cogant.*

b) *De* SPONSALIBVS *Nouella celebrandi Imperatoris Domini* ALEXII COMNENI, *emissa mense Julio, Indictione septima, anni (ab orbe condito)* 6592.

(*Imp.* Alexii Comnani Const. 3.)

Sponsalium nuptiarumque terminos vetusta superiorisque aetatis Legislatio longe separauit: horumque internallum magis quam Mysorum et Phrygum prouerbium notum fecit. Verum quae sub felicis memoriae Patriarcha Domino **Joanne Xiphilino** *Synodi opera confecta est subnotatio (cui etiam perpetua inter Imperatores celebrandum Dominum* NICEPHORVM BOTONIATEM, *per Aureae Bullae scripturam, auctoritatem largitum esse compertum est) quae multum inter se distabant, in vnum contraxisse cernitur. Qua ratione quod* **synodica decisio** *de nuptiis promulgarat, hoc ille disertis verbis de sponsalibus censet,* **duobus fratribus duos patrueles sponsare non permittens.** *Atque promiscua quidem plebs indiscriminatim rem aggrediens, et se in synodalis statuti sensum mergere prorsus nequiens, sine ratione, quidnam sponsalia essent, fingebat, neque quo pacto cautius firmarentur, exacte constituere valebat. Interdum etiam mentis sane inconsiderantiam aduersus absolutam Ecclesiae normam venditabat. Verum Imperatoriae nostrae Majestatis pietas peritius consideratione auspicata, vbi apparentem contrarietatem recte dijudicasset, per praesentem Legislationem, optimam adinuenit consonantiam. Posteaquam enim vetus Lex sponsalia in sola contrahentium voluntate constituit, nihilque amplius quam de consensu, instrumentis, atque sponsalitiis arrhis elaborat: nobis autem vitae negotia ad longe ornatius, magisque sacrum diuina gratia deuenerunt incrementum, atque hinc non nuptiae solum, verum etiam sponsalia peragendam sacram benedictionem sibi conjunctam habent: ac certum tempus primae conjugum conjunctioni per recentiorem sapientissimi Imperatoris Domini* LEONIS *Sanctionem est promulgatum* **(in maribus** *nempe* **annus aetatis decimus quintus, in foeminis decimus tertius: quod profecto tempus ad perfectam conjugum cohabitationem vetus Lex sufficiens esse jussit)** *necessarium esse Patentia nostra judicauit, vt per praesens oraculum firmiter definiat, proprie illa esse sponsalia, et venera secundum exactae synodalis normae considerationem cum nuptiis aequipollere, quaecunque tempus, quod Imperatoris Domini* LEONIS *Sanctio determinauit, integrum sibi habuerunt, et sacra benedictio confecta*

ſtinendum eſt. Inter eas enim perſonas, quae parentum liberorumue locum inter ſe obtinent (γ), contrahi nuptiae non poſſunt: veluti inter patrem et filiam, vel auum et neptem, vel matrem et filium, vel auiam et nepotem, et vsque in infinitum. Et ſi tales perſonae inter ſe coïerint, nefarias atque

ta eſt, atque in illis ſynodalis deciſionis obſeruationem valere debere. Si namque contrahentium alteram partem morte forte aliaue fortunae caſu, aut ſententiae mutatione recedere, ad aliudque vitae conſortium transferri contingat: non exiguus hic abſurditatis tractus exiſtet, ſi praeambulae nuptiarum preces in ſponſalibus peractae, tanquam vanum aliquid et temere accumulatum reputentur, et indiſcriminatim ea res intelligatur, quaſi DEVS per ſponſalia inter conjungendas perſonas introductus non eſſet. Hac autem commemoratus celebris Imperator recte ſequutus, ſancti vniuerſalisque ſexti Concilii Canonem, qui ſponſam, dum ſponſus adhuc in viuis eſt, cum alio in matrimonii conſuetudinem coire vetuit, adulterinm rem manifeſte ſtatuens, cum aperta veteris Legis contrarietate pulchre conciliauit. Quoniam poſt benedictionem ſponſis factam, ſeparatio ea ſecundum ejus vocem juſtorum ſponſaliorum eſt ſolutio. Quod ſi ſponſalia quaedam ſecundum multorum conſuetudinem congruenter jam contracta fuerint, et inſtrumenta confecta ſint, nondum autem ſtatutum tempus, quo Chriſtianis debita benedictio fieri conſueuit, aduenerit, neque ſolennes ſuper deſponſatis preces per Sacerdotem pronunciatae fuerint: haec ſponſalia quantum ad exactam Eccleſiae diſſertationem, neque eſſe, neque dici juſta poſſunt? neque vero aduerſus haec ſynodalis ſubnatatio efficaciam habet, ſed tanquam hominum placita ſimpliciter per ſtipulationes confirmata auctoritatem ferunt, vetusque Legislatio in illis firmitatem obtinet. Hoc enim pacta cum vetuſta Lex, quae antea de ſponſalibus promulgata eſt, integra conſeruabitur: tum Synodi judicium ſecundum hic (poſitam) obſeruationem et intellectum, et interpretatum, intactum atque intentatum cuſtodietur. Quandaquidem vero haec ita ſunt explicata, et haec vera ſponſalia deſignata ſunt, quae cum ſacra benedictione, ſtatutoque tempore peracta eſſe noſcuntur: quae vera ſecundum antiquiorem Legislationem ſiunt, veluti hominum placita ſtipulationibus conſtabilita vim habere, atque ſoli priſcae Legi, quae certae perſonas ad ſejunctam ſponſam ingredi prohibitas recenſuit, in his valere conceſſum eſt, quiddam cum conueniente Chriſtianis honeſtate conjunctum, praeſenti oraculo nunc etiam addi oportet. Quia enim non ſecundum exactam conuenientemque rationem veteris, nouaeque Legislationis Decreta peragebantur, ſed promiſcuum vulgus antiquiori Legum auctoritati adhaereſcens, poſt ſeptennale tempus citra dilationem ſponſalia celebrabat: ac pro arbitrio quisque ad deſponſatas ingrediebatur, continua conſuetudine atque libertate congreſſus ad colloquia amoris flammam accendens: ſacratior autem pars Nouellam Imperatoris juſſionem ſecuta, inter ſponſalia et nuptias diſtinctionem ponebat, primum preces ſponſalitias, ac deinde matrimoniales conjungendas accinens: atque conjunctim ſimul et eodem tempore, quando interea vel minimum quidquam incideret, iſthaec perficiebantur, et ſponſalia nuptiaeque vno ſpatio peragebantur: hoc tanquam ſine diſquiſitione fiat, noſtra pietas corrigens per praeſentem generalem juſſionem ſancit, vt qui ad annum contrahentium ſeptimum, et deinceps vsque ad decimum quartum, aut duodecimnis velut imaginarii ſponſaliorum contractus ſiunt, legitimorum firmorumque ſponſaliorum vicem non obtineant: ſed tantum tanquam confirmatae ſtipulationes habeantur, atque ſecundum aliorum contractuum naturam operentur. Et ad hunc quidem modum apud omnes ſubditos noſtros illa obtineant: vt tamen interim vetus Lex, quae de ſponſalibus promulgata eſt, in perſonas ad ſejunctam ſponſam ingreai prohibitas plenam efficaciam habere debeat: idque quo is ſtatus, quem in Chriſtianorum Republica vigere conueuit, augmentum nccipiat. Nam tametſi ea res ſecundum exactam rationem perfecta ſponſalia non ſint: attamen quia quod agitur, ſponſaliorum propoſitum habere videtur, atque inde nuptiarum fundamentum jaci incipit: magna profecto ratio eſt, quamobrem à Lege prohibitae perſonae iterum impediantur, adeoque nemo impudenter procari praeſumat, vt in vxorem aſſumere audeat, quam vetus Lex ſponſam alicujus factam, diremptis ſponſalibus in alterius manum conuenire non ſinebat. Veruntamen vbi id tempus aduenerit, quod ſponſalibus ſimul et nuptiis conuenire judicauimus (vbi nempe foemina duodecimum annum, maſculus vero decimum quartum exceſſerit) tunc in primis ſponſalia decantandis ſacris precibus, illorumque ſolennibus (arrha videlicet, gratoque deſponſatis oſculo) obſeruandis perficiantur: atque deinde exiguo longioreue tempore, quomodo contrahentibus viſum fuerit, intermiſſo, citra recuſationem legitimae etiam nuptiae procedant: non autem multum disjunctae res ſimul vno die, et ſaepe vna hora effectum ſortiantur. Taliter enim ordine in nuptiis procedente, cum Lex vetus, quae prohibitarum perſonarum catalogum fecit, illis non permittens ad ſejunctam cognatae perſonae ſponſam ingredi, obſeruabitur: tum ſapientiſſimi Imperatoris Nouella juſſio decore in omnibus et valere et in Republica obtinere conſpicietur; quin et contrahentes perſonae ab intempeſtiuis et indecoris congreſſibus coërcitae, caſtam vitam ducent, opportuno tempore, quando ſponſalia nuptiasque ipſis perfici conueniet, cum ſacra inuocatione inuicem congreſſurae. Quod ſi quis contra, atque praeſenti Potentiae noſtrae Conſtitutione prohibitum eſt, ſponſalia conficere praeſumpſerit, neque haec generaliter et aduerſus omnes promulgata, quae in poſterum obtinere debent, ab ipſis Calendis ineuntis menſis Julii inſtantis 7. Indictionis Anni 6592. ſequi viſus fuerit, et ante legitimum tempus, ſacramque benedictionem arrhas paciſci fuerit auſus, aut etiam in mutuum conſpectum contrahentibus perſonis conuenire, atque inter ſe promiſcua omnia habere permiſerit: Tabellio, qui arrhabonicum contractum conſcripſerit, à ſua ſtatione remouebitur; qui vera ante tempus ſponſalia confecerint, humanae diuinaeque irae ſe obnoxios reddent. Fiſcus namque propter pruefentis juſſionis contemptum per rerum domeſticarum Secretarium poſitam ex ſtipulatione in inſtrumentis poenam ab ipſorum ſingulis integram exiget. Credimus vero etiam ipſum DEVM aduerſus hos inſurrecturum, quod inter juuenes nequitiam palam, et deſtinato introducere non erubuerint. Etenim ſi vetus Lex irrita facta eſt, et perfecta ſponſalia confici nequeunt: verum recentioris Legislationis praeſcriptum ad effectum deducere contrahentes recuſant? quid aliud faciunt, quam homines ſibi mutuo ſecundum Legem non obſtrictos, contra Legem, inter ſe corrumpi ſinunt, juuenumque animis laſciuos amores per pollutam conuerſationem ingenerant?

De SOLVTIONE SPONSALIVM.

(Imp. Alexii Comneni Conſt. 4.)

Menſe Martio, Indictione decima quinta, Anno 6600. ſuggeſtio Curopalatae et magni Drungarii Vigiae Dom. Joh. Thra-

que incestas nuptias contraxisse dicuntur. Et haec adeo vera sunt, vt, quamuis per adoptionem parentum liberorumue loco sibi esse coeperint, non possint inter se matrimonio jungi: in tantum, vt etiam dissoluta adoptione, idem juris maneat. Itaque eam, quae tibi per adoptionem filia vel neptis esse coeperit, non poteris vxorem ducere, quamuis eam emancipaueris.

§. 2.

Thracensis, *ex qua declaratio facta est Imperatoris D. ALEXII COMNENI, praecedentem ipsius Nouellam de nuptiis confirmans, ac statuens ne dissolui possint sponsalia, quae sacra benedictione munita sunt. Domine mi sancte, cum quidam nuptiarum repromissiones liberorum suorum nomine contraxissent, deinde displicerent conuenta, et sponsaliorum contractum rescindere conarentur, cumque supplicassent sanctae tuae Majestati, et ad forum hippodromi remissi, in eo insisterent, vt poenae instrumento sponsaliorum comprehensae praestarentur, et sponsalia dirimerentur. Cum autem alii contradicerent, oportere haec indissoluta manere, non vt antea, datione poenae dissolui, et Nouellam tui imperii Constitutionem de sponsalibus, ante aliquod tempus emissam in auxilium suum allegarent: quae à veteribus Legibus recedens, fecit, ne aliter perficerentur sponsalia, quam si mas decimum quartum aetatis annum excessisset, faemina autem duodecimum, solita precatione in sponsalibus facienda, cum aliis solennibus obseruationibus, nimirum arrbabone et osculo: vt inclyta Imperatori D. LEONI Philosopho constitutum est; et breui temporis spatio, vel etiam majusculo, vt iis, qui contrahunt, placuerit, nuptias differri; non eadem die vel hora concurrere: diuisum est judicium in diuersas sententias. Sunt enim, qui censeant praestandas esse poenas, et sponsalia solui debere: allegantes, si id non procedat, nullam inter nuptias et sponsalia fore differentiam, si quidem nuptiarum praerogatiua sponsalia ornentur. Praesertim cum arrhabonis ea sit natura (quemadmodum Lex ait) vt si is, qui dedit, non impleat ea, de quibus conuenit, amittat datum: sin autem is, qui accepit, reddat in duplum. Alii è contraria indissoluta manere sponsalia putant: dicentes, non esse consentaneum, vt, quae post liberorum perfectam aetatem simul parentibus placuerunt, eorum consensu et sacris precibus obsignata, datione poenae rescindantur: hoc enim conueniens esse, et accidere, quando nudum vinculum processerit, aut etiam sponsalia post septimum annum initiata fuerint juxta veterem ritum, quae nec sponsalia esse tuae Majestatis Lex demonstrat. Sic igitur diuisis judicum sententiis, tuae Majestati vilis seruus ejus refero, quaerens, vtri sententiae adjicere se oporteat. Vtraque enim pars probabilia proferre videtur. Et per venerandum* **rescriptum dari** *mihi postulo* **interpretationem**, *quae dilucide pureque dubitationem soluat. Legis enim vigorem obtinebit in posterum: et oportet certam puramque esse sententiam, ne postea amplius in controuersiam reuocetur. Et interrogationem quidem meam sancta tua Majestas aequi bonique consulat. Ego vero audacter etiam de tempore refero. Vilis enim seruus tuus arbitror justum non esse, vt eodem tempore sponsalia et nuptiae definiantur: sed paruam aliquam praerogatiuam vsi in tempore habeant nuptiae, et à sponsalibus differant, quae in eo nuptiis sint inferiores. Etenim hoc valde profuturum spero Reipublicae. Nam parentes amore, quo in liberos affecti sunt, victi, et quamprimum iis prouidere festinantes, et securitatem adipisci, temporis angustiis impediti, moleste et grauiter ferunt. Sunt autem, qui et ex contemptu mentiuntur annos, amore liberorum ad perjuria impulsi, quod si sublatum fuerit, et diminuatur sponsaliorum tempus, tum et quae ex contemptu vecordia parentum sanabitur, et quae ex hac contingere suspicamur mala, mendacium et perjurium, conuenienter reprimentur. Et sanctum Imperium tuum gloriae, magnificentiae et honoris fructum ineffabilem percipiet, et assiduas intensasque preces, quandoquidem subditis conducibilia, vtilia et salutaria semper procurat.* **Si imperium nihil aliud est, quam legitima Praefectura: Leges autem Rempublicam tuentur indemnem, procul expellentes et ejicientes ea, quae ciuili administrationi officiunt: Regibus autem permissa est Legis ferendae potestas: opus sane regium ad communem Reipublicae vtilitatem, Legum interpretationem ab iis, qui rerum potiuntur, fieri, et earum, quae deficiunt, ad implementum solidi, et ad earum, quae obscurae sunt, dijudicationem, quas vel ipsi sanciuerunt, vel ante latas offenderunt, ab his exponi.** *His conuenienter cum nostra Majestas Julio mense praecedentis sextae Indict. anno 6592. Legem fecisset, et Nouella Constitutione D. LEONIS Philosophi et Imperatoris fundaretur, definiente,* **vt prima contrahentium conuentio sacra benedictione initiaretur**, *ipsa videlicet sponsalia, et tempus certum, quod vtique et ad nuptialem conjunctionem sufficere Lex antiqua statuit: instituit ea esse proprie sponsalia, et vere nuptiarum potestatem habere, quae et tempus LEONIS Nouella definitum integrum habent, et subsequentem sacram benedictionem nouerunt: et in his sponsalibus synodalis decisionis obseruationem in nuptiis obtinere, quemadmodum et quae tempore Beati Patriarchae Domini* **Joannis Xiphilini** *ex synodali consultatione emissa declarauit annotatio. Cui et inter principes inclytus D. NICEPHORVS BOTONIATA robur inuenitur tribuisse. Diserte namque pronunciat: duos fratres non adsciscere sibi duas consobrinas per sponsaliorum conciliationem, neque etiam conjungi vetitis personis synodica decisione hujusmodi sponsalia contrahere licere. Quin potius etsi personae hujusmodi sponsalia contraxerint, quae alterius forte partium morte dissoluta sint, superstes alia sponsalia prohibebitur contrahere cum ea persona, cum qua, si nuptiarum societas ei processisset cum defuncta persona, contractum inire non posset. Et secundum ea, quae in hac ab imperiali nostro Culmine de his praescripta sunt, gubernari constituit eos, qui nostrae orthodoxae et Christianae Reipublicae sunt subjecti,* **neque omnino sponsalia initiari vnquam, aut actum proprie sponsaliorum nomen sortiri, nisi in iis sacra peragatur benedictio, et nuptiis praestitutum tempus habeant.** *Etenim, quae aliter factae fuerint, non sponsalia proprie, sed hominum placita per stipulationem confirmata censeri, et tanquam talia effectum sortiri, veteremque Legislationem in his vim suam obtinere. Et haec quidem ab imperio meo accurate tunc constituta sunt. Caeterum, quia nihil de eo, quod magnifice suggessisti, edictum est, quae dictae Nouellae Constitutioni desunt, nostra adjicit Potentia, et definit, talia sponsalia, quae proprie sponsalia sunt, immota manere et inconcussa, ac indissolubilia, vtpote DEO inter eos, qui conjunguntur, interueniente, et primam vitae conciliationem confirmante, corroboranteque per sacrarum precum recitationem. Nunquam vero ipsa poenarum resoluentur dationibus. Neque enim haec ex hoc tempore contrahentium instrumentis adscribentur. Nam quando solis poenis corroborabantur, et eae adscribebantur, datione etiam earum infirmabantur dissoluebanturque: nunc autem, cum DEVS disjuncta conjungens, sponsalia roborat et constabilit, indissolubilia prorsus remane-*

§. 2. Inter eas quoque personas, quae *ex transuerso gradu* cognationis junguntur, est quaedam similis obseruatio, sed non tanta. Sane enim *inter fratrem sororemque nuptiae probibitae sunt, siue ab eodem patre eademque matre nati fuerint, siue ex altero eorum.* Sed si qua per adoptionem soror tibi esse coeperit, quamdiu quidem constat adoptio, sane inter te et eam nuptiae consistere non possunt:

bunt, quin facimus, vt horum solutio perfecti matrimonii esse censeatur. **Perfecti enim matrimonii dissolutionem facere videbuntur, qui haec sponsalia dirimere conabuntur. Sic igitur probabiliter et cognatae personae, prohibitae cum sponsa, vel sponsae sorore nuptias, aut sponsalia primas coëuntium conuentiones contrahere, ab hujusmodi contractibus arcebuntur.** Siquidem nuptiae juxta tempus antiquis et recentioribus Legibus, nostraque Nouella Constitutione praestitutum seruabuntur cum solitis his obseruationibus. Nec licebit cuiquam eorum, qui in Republica nostra degunt, praeter ea, quae praesenti **Majestatis nostrae** Constitutione vetita sunt, peragere quidquam, nisi Imperator (vt saepe accidit) sponsalia, et ex sacra benedictione conciliationem intra definitos annos per **dispensationem** quandam sponsis permiserit. **Licet** enim **quibus à DEO rerum humanarum dispensatio commissa est, supra Leges dispensare, vt Philosophorum Summus, et veteres Legislationes dicunt. Licebit** igitur **Principibus, quando voluerint, in angustum cogere et contrahere per dispensationem et vtraque sponsalia:** nimirum, quae secundum antiquam Legem praescribuntur fieri non minoris aetatis, quam annorum septem, quae et imperfecta sponsalia censentur: et ea, quae juxta Imperatoris D. LEONIS Philosophi summi Legem cum sacrarum precum recitatione celebrantur, et perfecta sponsalia existunt, vtpote cum nuptiis concurrens tempus habentia, et conjunctionem sponsorum, quae per sacram benedictionem fit, nimirum perfectas nuptias intra praestitutos ipsis annos circumscribere, ante hanc lata Constitutione ab Imperatore Philosopho summo. Nam vt et sponsalia et ex sacra benedictione conjunctionem sponsis intra praefinitos annos Princeps decerneret, ab eo constitutum est. Quod si sponsalia non sint perfecta, quae per precationes in ipsis arrhis sponsalitiis confirmationem non acceperint, neque definitum nuptiis tempus consentaneum acquisierint, qui sponsis conuentionem ex sacra nuptiarum benedictione decreta suo permittit, puberibus hanc et impuberibus sponsis omnino decernere. Et haec quidem ab Imperatoribus per dispensationem quandam efficientur. **Non permittent tamen naturalem concubitum,** sed ab eo repellent tam eos, qui per sponsalium sacram precationem initiandi sunt, quam qui per diuinum carmen nuptialium precum conjunctionem suscipiunt, intra annos declaratis sponsalibus et nuptiis praestitutos, et tam juxta Leges antiquas, quam Nouellas Philosophi Regis Constitutiones. Tunc enim naturalis coitus his concedetur, quando et ab initio Lege definitum est: nimirum mare decimum quartum annum excedente, et foemina duodecimum. Donec autem vel ambo, vel alter eorum definitum annorum spatium percurrerit, eis non dabitur conjunctionis naturalis potestas, illo a parentibus exigendo, ne circa hujus rei custodiam negligenter et segniter se gerant: ne praeter decorum et ab initio definitum naturali coitui tempus ad se inuicem conueniant. Si enim per eorum incuriam hoc perpetratum fuerit, tam qui perpetrauerit, quam parentes ejus, subjicientur poenis legitimis eorum, qui virginem intra praestituta nuptiis tempora corruperunt. Sed et si cum Princeps per dispensationem aliquam tempus sponsaliorum, vel nuptiarum praeciderit, contigerit ante benedictionem nuptiarum et coronarum, post sponsalia sacris precibus initiata, sponsos morte separari, superstes persona contrahere nuptias probibebitur, cum quibus contrahere prohibetur jam dicta synodali consultatione. Nam erit enim superstitibus permissum ad hujusmodi personas ingredi, quod tempus perfectorum sponsaliorum non inuenitur concurrens. Nam quae per Imperatoriam dispensationem peraguntur, id ipsum dispensationem pro tempore ferunt auxiliantem. Leges enim, vt saepe dictum est, Legem condere et dispensare Imperatoribus permiserunt. Nam etsi in imperfecta aetate sponsalia, et nuptiae fiant, cum talibus certe personis contrahere prohibebuntur, cum quibus contrahere perfectae nuptiae, et perfecta sacris initiata sponsalia non fiunt. Et haec obtinebunt etiam in his quasi perfecta aestimentur contrahanturque, quae et in perfectis nuptiis obtinent, quae sine Principis dispensatione fiunt. Constitutione igitur ante promulgata Junio mense, 7. Indict. anni 6592. juxta omnia, quae ita disposita sunt, inuiolabiliter obtinente; nulla enim modo per praesentem Constitutionem mutilata est, quin potius repletur et ad integritatem reducitur. Quae vero nunc per praesentem et in perpetuum valituram Constitutionem nostra definiit Serenitas, omnibus omnino manifesta quam primum fieri curato, illustrissime Curapalata, et magne Drungarie Viglae: vt nemo eorum, qui sub ditione nostra sunt, ignoret ea, quae pro ipsarum vtilitate à nobis sancita et constituta sunt. Nam omnem Christianissimam multitudinem praesenti Constitutione frui volumus, ne quis ex omnibus ignorantiam hujus constituti juris vnquam praetendat: cui debes auxilio esse in omnibus judiciis, et omnibus, quae nostri Imperii sunt, Prouinciis, et apud omnium Ecclesiarum, quae in iis sunt Praesules, eosque, qui obseruantur ab omni Christiana ciuilitate. Actum Martio mense, praesentis 15. Indict. anni 6600. Excepto eo, quod **etsi sponsalia sacra precatione initiata debeant indissolubilia manere, non omnino tamen nuptiae posthac indissolubiles seruabuntur.** Sed quibus ex causis hae solutionem **admittunt, iisdem et sponsalia dissoluentur.** Mense Martio Indict. 15. rubris literis.

c) *Vt, si* SPONSA *ex alio grauida deprehendatur, sponsalia rescindi possint.*

(Nouell. Leon. 93.)

Imp. LEO *A. eidem Styliano.*

Quandoquidem veteres, qui de sponsalibus tractarunt, quo nescia modo, ea de re non absolute procceperunt (siue quod hoc, de quo nunc sanciturí sumus, inter causas dissoluendorum sponsaliorum comprehendere noluerint, siue quod tale quiddam, quale impraesentiarum exortum Legis promulgationem requirit, tum nondum inciderit) nos, quod hac in parte deest, adimplentes, sponsaliorum tractatum ad justam absolutionem deducimus. Vetus autem Constitutio **sponsalia dirimit**, aliis atque aliis de causis: **ob diuersam** videlicet **de religione opinionem**, et si **alter insaniae morbo** capiatur, ac insuper ob nonnullas alias, atque harum vtramlibet vtercunque desponsatorum haberet, sponsalia diuelli jubet. Quod vero nunc in considerationem nostram venit, siue tunc temporis, vti diximus, nondum euenerit, siue Legislatores non euenturum arbitrati sint, siue qua alia causa ejus silentio praetereundi fuerit, inter dictas causas non commemoratur. Est autem ist.us-

funt: cum vero per emancipationem adoptio fit diffoluta, poteris eam vxorem ducere. Sed et fi tu emancipatus fueris, nihil eft impedimento nuptiis. Et ideo conftat, fi quis generum adoptare velit, debere eum antea filiam fuam emancipare: et fi quis velit nurum adoptare, debere eum antea filium fuum emancipare.

§. 3.

iftiusmodi: fponfam quandam furtiuis complexibus ab alio effe grauidatam, cum illa interim fponfalem prae fe caftimoniam ferret, fponfaliorum tempore compertum eft. Atque hoc quidem illud eft, quod veteribus Legibus comprehenfum non eft. Nos igitur, quod defit, adjicientes, decernimus, **vt non modo** *propter diuerfitatem religionis, neque propter mentis emotionem, aut alias ob caufas: verum etiam propter hoc, quo nihil magis matrimonio aduerfatur, quos fponfaliorum opinio, non veritas copulauit, disjunguntur.* ***Quomodo enim vera fponfalia funt, in quibus nihil verum, neque genuinum confpicitur? vbi meretricium fe offert fcelus, vbi caufae funt diffidiorum et odii, vbi animorum alienatio:*** *(quae mala acernatim omnia pariter cum peregrino, alienoque femine fufcipiuntur)* ***quomodo ibi matrimonialis concordia, quomodo purus fponfalisque eft amor?*** *Quin vt quispiam alterius foetum fibi fubjiciat, id vero ratio non patitur. Neque item juftum eft, vt, qui fpe honeftae cafti matrimonii oblectationis fponfam in domicilium fuum recipere conftituerit, fi illa matrimonii Legibus infultet, et cum aliis lafciuiendo, oblectationis fpem euanidam ipfi reddat, in meretricia illa facilitate ipfam vxorem agnofcere debeat.*

d) *Vt in* SPONSALIBVS *conftituta poena exigatur.*

(Nouell. Leon. 18.)

Imp. LEO A. *Styliano excellentiffimo facrorum officiorum Magiftro.*

In omnibus rebus et dictis, quod praeftantius fit, feligi, reprehendendum non eft. Atque tunc quidem, vt aliquid fequare, aut declinandum cenfeas, non eorum, qui aliquid aut faciunt, aut dicunt, habendo ratio: fed eorum, quae fiunt ac dicuntur, cognofcendus ftatus eft. Idcirco, quod confuetudini placuit, ***vt in fponfaliorum*** *reprobationibus poenae imminerent iis, qui reprobare inftituerent, id in Legis auctoritatem collocamus. Arbitror enim, id quod confuetudini vifum eft, ea Lege, quae de hujusmodi rebus lata eft, nihil improbabilius effe, ne res ipfas referre in melius. Nam quum Lex arrhae perditione, aut in duplum reftitutione folum temeritatem puniat, haec definitam pactoque conftitutum in fponfaliorum refciffione fubiri damnum vult. Ac fane, ne (vt fieri affolet) fponfalia furfum deorfum ferantur, hoc mihi (quemadmodum dixi) majorem obtinere vim videtur.* ***Solius*** *enim* ***arrhae perditio,*** *quae in eum, qui dedit, ac deinde fponfalibus non acquiefcit, conftituta eft:* ***ejusque in duplum reftitutio, quam mulctam is, qui arrham cepit, deindeque in pacto conuento non perfiftit, fuftinet: vt propter poenae lenitatem ad pactorum refciffionem, qui id facere cogitant, facilius ferantur, facit.*** *At ex pacto definitae poenae grauius damnum fibi obuenire videns inconftans ille,* ***tardior omnino ad diuellenda fponfalia fiet.*** *Quod fane nos etiam nuptialibus contractibus magis conducibile fore animaduertentes, quod ex confuetudine fieri folet, in legitimam conftitutionem traducimus.* † *Ex arrhae fiquidem perditione faciles fponfaliorum euerfiones video: ex poenae perfolutione non item. Nam grauius difpendium (pacto enim conftituta poena, arrha major prorfus atque grauior eft) vel inuitum inhibens, animi inconftantiam acquiefcere* *illis, quae antea de fponfalibus placuerunt, compellet. Sic igitur, quod à confuetudine confirmatum eft, quemadmodum hactenus, ita deinceps et obtineto, et caufas dijudicato: tum etiam, qui fponfalia euertit, poenae exactione feritor.*

e) *Ne ante legitimum Matrimonii Tempus* FVTVRIS CONJVGIBVS BENEDICATVR.

(Nouell. Leon. 74.)

Imp. LEO A. *eidem Styliano.*

Quoniam in iis, quae à facra magnaque fexta Synodo de nuptiis in duodecentefimo Canone praecipiuntur, quiddam ciuilis juris placitis contrarium exiftere videtur (Synodus enim, ***ne fponfa, viuente adhuc fponfo, in matrimonium alteri conjungatur,*** *in vniuerfum prohibet,* ***eamque rem pro adulterio habet:*** *Ciuilis autem Lex nequaquam talem diffolutionem magnum aliquod effe crimen judicat: fed fi maturius, quam pro connubiali tempore folennis nuptialis benedictio celebretur, in folis arrhis, et quicquid poenae nomine promiffum fuerit, dependendis, poenam circumcludit.) Quoniam itaque ipfum contrarietatis velut vulnus bino acrior ratio confpicit quod enim poft benedictionem dirimantur, in eo vera fponfaliorum diffolutio ftatuenda eft) fancimus, ne prius benedictiones celebrentur, quam* ***legitimum matrimonii aduenerit tempus, quod in maribus decimum quintum, in foeminis decimum tertium expectat annum.*** *Sic enim et benedictio tempeftiue fiet: et defponfatis à fe inuicem diuertentibus, quod perfectum matrimonium dirimant, à ciuili Lege judicium, quod Ecclefiae placitis non aduerfetur, obueniet.*

f) DE DONATIONIBVS ANTE NVPTIAS, VEL PROPTER NVPTIAS; ET SPONSALITIIS.

(Cod. 5. T. 3.)

1. *Impp.* SEVERVS et ANTONINVS AA. *Metrodoro.*

Multum intereft, fi ea, quae donat vir futurus, tradiderit vxori, et poftea in dotem acceperit: an vero donandi animo dotem auxerit, vt videatur accepiffe, quod non accepit: priore enim cafu donatio non impeditur, et res, quae in ea caufa funt dotis effectae, judicio de dote peti poffunt: pofteriore (autem cafu) nihil actum eft donatione: et quod in dotem datum non eft, repeti non poteft.

2. *Imp.* ALEXANDER A. *Attalo.*

Si Praefidi prouinciae probaueris, vt Eutychiam vxorem duceres, munera te parentibus ejus dediffe: nifi Eutychia tibi nupferit, (tibi) reftitui, quod dedifti, jubebit.

3. *Idem A. Marcellae.*

Pollicitatione à fratre quondam tuo fponfalium caufa facta, etfi in ftipulationem deducta fit, ideo praeftanda non fuit, quoniam in dote uxor maritum fefellit: Exceptionem (itaque doli) aduerfus actionem ex ftipulatu recte objicies.

4. *Imp.* GORDIANVS A. *Marcello.*

Quod fponfae ea lege donatur, vt (tunc) dominium ejus adipifcatur, cum nuptiae fuerint fecutae, fine effectu eft.

§. 3. *Fratris vero, vel sororis filiam uxorem ducere non licet, sed nec neptem fratris vel sororis* quis ducere potest, quamuis quarto gradu sint: cujus enim filiam vxorem ducere non licet, neque ejus neptem permittitur. Ejus vero mulieris, quam pater tuus adoptauit, filiam non videris impediri vxorem ducere: quia neque naturali, neque ciuili jure tibi conjungitur.

§. 4.

5. *Impp.* VALENTINIANVS et GALLIENVS AA. *Theodorae.*

Ea, quae tibi vt sponsae daturum se promisit is, qui te ficto coelibatu, cum aliam matremfamilias domi reliquisset, sollicitauit ad nuptias, petere cum effectu non potes: cum tu sponsa, vxore domi posita, non fuisti.

6. *Imp.* AVRELIANVS A. *Donatae.*

Cum iu te simplicem donationem dicas factam esse die nuptiarum, et in ambiguum possit venire, vtrum à sponso, an à marito donatum sit: sic distinguendum est, vt, si in tua domo donum acceptum est, ante nuptias videatur facta esse donatio: Quod si penes se dedit sponsus, retrahi possit: vxor enim fuisti.

7. *Imppp.* CARVS, CARINVS et NVMERIANVS AAA. *Lucianae.*

Si, cum ante nuptias munera darentur, ita conuentum est, atque hujusmodi conscripta est pactio, Vt, si qua sors extitisset contra voluntatem ejus, et matrimonium distraxisset, tunc quae data erant, apud eum, qui dedisset, heredemue ejus remanerent: potest, qui hereditatem ejus accepit, cui pacta puella munera lege praedicta susceperat, eadem jure postulare.

8. *Impp.* DIOCLETIANVS et MAXIMIANVS AA. et CC. Euphrosynae.

Si ante matrimonium major quinque et viginti annis constitutus, sponsaa suae, licet ante sponsalia, fundum donauit, eamque in vacuam induxit possessionem: postea nullo titulo superstitem, vel testamento eundem relinquentem, alienare potuisse, certi ac manifesti juris est.

9. *Iidem* AA. et CC. *Juliano.*

Cum te sponsae filii tui quaedam donasse confitearis, perfectam donationem rescindi, nec nostro oportet Rescripto, quam tua voluntas jurisque auctoritas fecit ratam.

10. *Iidem* AA. et CC. *Dionysio.*

Si filiae tuae sponsus, ei mancipium donauit, ac tu in eum jumenta liberalitatis ratione contulisti, nec nuptiis secutis, contra juris rationem, quod dederat, abstulit: non inuicem datorum restitutio, sed ejus, quod illicite rapuit, repetitio competit.

11. *Iidem* AA. et CC. *Neae.*

Si tibi res proprias liberalitatis causa sponsus tuus tradidit, eo quod ab hostibus postea interfectus est, irrita donatio fieri non potest.

12. *Iidem* AA. et CC. *Timotheae et Cleotimae.*

Si mater vestra filiae suae sponso, vel marito praedia sine vlla repetendi lege donauit, et eum in vacuam possessionem induxit: nuptiis dinortio solutis, perfecta non dissoluitur donatio.

13. *Iidem* AA. et CC. *Alexandro.*

De rebus in sponsam donationis gratia collatis, creditores mariti facti, si non prius obligatas eas sibi probent, eam conuenire minime possunt.

14. *Iidem* AA. et CC. *Aureliae.*

Si consentiente matre sua sponsus filiae tuae mancipia donauit: et, his acceptis in dotem non aestimatis, in matrimonio post decessit: mater eademque heres ejus pretium offerens, restitutionem eorum improbe recusat.

15. *Imp.* CONSTANTINVS A. *ad Maximum Praefectum Vrbi.*

Cum veterum sententia displiceat, quae donationes in sponsam nuptiis quoque non secutis decreuit valere, ea, quae largiendi animo inter sponsos, et sponsas jure celebrantur, redigi ad hujusmodi conditiones jubemus: vt siue (adfinitatis coeundae causa, siue non ita,) vel in potestate patris degentes, vel vllo modo proprii juris constituti, tanquam futuri causa matrimonii aliquid sibi ipsi, vel consensu parentum mutuo largiantur: si quidem sponsus, (vel) parentes ejus (sortiri) filium (noluerint) vxorem: id, quod ab eo donatum fuerit, nec repetatur traditum: et si quid apud donatorem resedit, ad sponsam, (et heredes ejus) summotis ambagibus transferatur. Quod si sponsa, vel is, in cujus agit potestate, causam non contrahendi matrimonii praebuerit: tunc sponso, ejusque heredibus sine aliqua diminutione (per condictionem, aut per vtilem actionem in rem) redhibeantur. Quae similiter obseruari oportet, et si ex parte sponsae in sponsum donatio facta sit. Dat. 16. Cal. Nouembr. PP. 16. Cal. Sept. *Romae*, Constantino A. 5. et Licinio C. Coss. 319.

16. *Idem* A. *ad Tiberianum Vicarium Hispaniarum.*

Si à sponso rebus sponsae donatis interueniente osculo, ante nuptias hunc vel illam mori contigerit, dimidiam partem rerum donatarum ad superstitem pertinere praecipimus, dimidiam ad defuncti, vel defunctae heredes, cujuslibet gradus sint, et quocunque jure successerint: vt donatio stare (pro) parte dimidia, et resolui pro parte dimidia videatur. Osculo vero non interueniente, siue sponsus, sine sponsa obierit, totam infirmari donationem, et donatori sponso, vel heredibus ejus restitui. Quod si sponsa interueniente, vel non interueniente osculo, donationis titulo (quod raro accidit) fuerit aliquid sponso largita, et ante nuptias hunc, vel illam mori contigerit: omni donatione infirmata, ad donatricem sponsam, siue ejus successores, donatarum rerum dominium transferatur. Dat. Id. Jul. CP. Accept. 13. Cal. Maji, *Hispali*, Nepotiano et (Pacato) * *Cod. Th. Facundo* Coss. 336.

17. *Impp.* THEODOSIVS et VALENTINIANVS AA. *Hierio P. P.*

Minoribus aetate foeminis, etiam actorum testificatione (in ante nuptias donatione ad eas facta) omissa, si patris auxilio destitutae sint, juste consulitur, vt firma donatio sit. Dat. 10. Calend. Mart. *Constantinop.* Tauro et Felice Coss. 428.

18. *Imp.* ZENO A. *Sebastiano P. P.*

Si liberis ex priore matrimonio procreatis, pater ad secundas migrauerit nuptias, vel non migrauerit: nihil omnino filiis prioris conjugii ex donatione ante nuptias, quam ipse, vel alius pro ipso vxori quondam ejus matri communium liberorum donauerit, seruare cogitur: quoniam et mater liberis ex priore matrimonio extantibus, post secundas nuptias, multoque amplius, si non fuerit alteri marito sociata, nihil iisdem filiis ex dote, quam patri eorum ipsa, vel alius pro ea obtulerit, seruare compellitur.

19. *Imp.*

§. 4. Duorum autem fratrum vel sororum liberi, vel fratris et sororis, conjungi possunt.

§. 5. Item *amitam*, licet adoptiuuam, ducere vxorem non licet, item nec *materteram*: quia *parentum loco habentur*. Qua ratione verum est, magnam quoque amitam, et materteram magnam prohiberi vxorem ducere.

§. 6.

19. *Imp.* JVSTINVS A. *Archelao P. P.*

Si constante matrimonio consilium augendae dotis inierit vel vxor forte, vel ejus nomine quilibet alius: nihilominus marito quoque liceat, seu pro marito cuilibet alii, tanto donationem ante nuptias additamento majorem facere, quanto dotis augetur titulus. Nec obsit in hujusmodi munificentiis interdictas esse liberalitates tempore nuptiarum: Indulgendum est namque consensui communi partium: ne, cum negetur augendae potestas donationis, dotis etiam pigrius constituatur augmentum. Idemque licere praecipimus, etiam in his matrimoniis, in quibus interdum accidit ante nuptias quidem donationem nullam esse, solam vero dotem marito mulierem abtulisse: vt etiam tunc muliere dotem augente, liceat marito quoque donationem in vxorem suam ejusdem quantitatis facere, quantum aucta dos continere dignoscitur: pactis videlicet de redhibitione, vel retentione auctae dotis, vel donationis (prout partes consenserint) pro jam statuto modo ineundis, sine injungendis veteribus pactis, quae initio nuptiarum de ante nuptias donatione, et dote principaliter constituenda inita sunt. Jura etiam hypothecarum, quae in augenda dote vel donatione fuerint, ex eo tempore initium accipiant, ex quo eaedem hypothecae contractae sunt, et non ad prioris dotis, vel ante nuptias donationis tempora referantur.

† Sed et si è contrario maritus et vxor ad diminuendam dotem, et ante nuptias donationem consenserint: licere eis ad similitudinem diminutionis, quae in dote fit, etiam ante nuptias minuere donationem: vt pacta de amborum diminutionibus ineunda, firma et legitima esse intelligantur: exceptis videlicet his casibus, in quibus aut maritus ex priore matrimonio liberos habens, ad secundas migranerit nuptias: aut vxor similiter ex anteriore matrimonio liberis extantibus, secundo marito se junxerit: in hoc enim secundo matrimonio, vel à parte mariti vel à parte mulieris, vel ab vtraque (si hoc etiam acciderit) interdictam esse diminutionem dotis, vel ante nuptias donationis, ne aliquid aduersus filios prioris matrimonii machinari videatur, censemus.

In AVTHENT. *De aequal. dot. et propter nupt. don.* §. *aliud. Coll.* 7. *Tit.* 9. *al.* 8. Nouell. 97. Cap. 2.

Sed jam necesse est, si alia pars augmentum praestat, alteram quoque partem incrementum celebrare: et si quidem vir alieno aere non impediatur, in rebus quibuslibet procedat augmentum. At si debitor sit, ne fraudis erga creditores suspicio subesse possit, omnino res immobiles incremento dotis proficiant. Si enim mulier immobilis substantiae domina, res immobiles in augmentum dederit: in hac parte dotis nullo vtetur aduersus alios creditores priuilegio.

(Nouell. 97. CAP. II.)

De augmento dotis et donationis propter nuptias.

Aliud quoque, quod circa nuptiales oblationes fit, inspeximus atque consideravimus: dicimus autem de augmento. Quia enim et ab ante nos legislatoribus, et à nobis ipsis, de augmentis dictum est: plurima autem à nobis et non facile enumeranda, etiam in his super antiquitate philosophata sunt adinuentas ab aliquibus circumscriptiones perimentes, et parum justitiam seruari volentes, etiam illud corrigimus. Priuilegium enim dedimus dotibus, vt contra antiquiores hypothecas habeant honorabiliora jura, vtpote dum contrahentes cum viris eorum credant substantiis, et non mulierum: et quae forte tunc neque competebant iis, qui prius contraxerunt. Dedimus autem licentiam (hoc videlicet, quod antiquitus) et augmenta facere permittentes et viro et mulieri, sine ambo voluerint, sine etiam horum alter celebrare augmentum. Primum quidem illud sancimus, ne aliqua fiat circumscriptio: siue augere voluerit dotem, aut propter nuptias donationem, non licere alii quidem facere, alii autem in prioribus manere: sed vtrumque celebrare omnino augmentum: et non in electione, sicuti prius, sed in necessitate causam consistere, omnino tamen quantitate aequali: hoc quod etiam nostri Patris dicit Constitutio. Et ne contingat augmentum non ipsa fieri veritate, sed schematicum, et maxime in parte mulieris, et ne viri creditores circumscribat, priuilegio vtens: si quidem habuerit vterque immobiles res; melius est in immobilibus fieri oblationem: quatenus sit palam et indubitatum, quod quidem ab initio fuit, quod autem postea additum est. Si autem non vtrinque immobiles res fuerint: mulierem omnino per immobiles res celebrare augmentum, vt et dos et augmentum similiter habeat aduersus antiquiores creditores priuilegium, vndique indubitato augmento existente: vir autem etiam in rebus mobilibus faciat augmentum: nulla enim bino orietur laesio: si autem mulier immobilium habens rerum substantiam, in rebus mobilibus scribat augmentum: sciat priuilegium non habituram, nisi in antiqua sola dote, non in figurato existente augmento. Quod enim ab initio factum est, in toto sine suspicione est: quod autem postea machinatum est contra creditores, hoc ipso introducit meditationem: et laedi homines ex dato à nobis dotibus priuilegio, nullo volumus modo. Si vero non fuerit debitum contra virum vllum, neque suspicio contra creditores circumuentionis, tunc et in pecuniis; et vt volunt, augmentum fiat ab eis: vtrique tamen augmento sic faciendo, et aequalitatem habente, vt aequitatem seruemus. Quae enim erit circumuentionis suspicio, viro obligato nulli existente, et praeterea augmentis sine tergiuersatione factis?

20. *Imp.* JVSTINIANVS A. *Joanni P. P.*

Cum multae nobis interpellationes factae sint aduersus maritos, qui decipiendo suas vxores, faciebant donationes, quas ante nuptias antiquitas nominauit, insinuare autem eas actis interuenientibus supersedebant, vt infectae maneant, et ipsi quidem dotis commoda lucrentur, vxores autem sine nuptiali remedio relinquantur; Sancimus, nomine prius emendato, ita rem corrigi, et non ante nuptias donationem eandem vocari, sed propter nuptias [donationem.] Quare enim dotem quidem etiam constante matrimonio mulieri marito dare conceditur: donationem autem marito, nisi ante nuptias facere non permittatur? et quae hujus rei differentia rationabilis potest inueniri: cum melius erat mulieribus propter fragilitatem sexus, quam maribus subueniri? sicut enim dos propter nuptias fit, et sine nuptiis quidem nulla dos intelligitur, sine

dote

§. 6. *Adfinitatis* quoque veneratione à quarundam nuptiis abstinere necesse est: vt ecce, *priuignam* aut *nurum* vxorem ducere non licet: quia *vtraeque filiae loco sunt.* Quod ita scilicet accipi debet, si fuit nurus aut priuigna tua. Nam si adhuc nurus tua est, id est, si adhuc nupta est filio tuo,

dote autem nuptiae possunt celebrari: ita et in donationibus, quas mariti faciunt, vel pro his alii, debet esse aperta licentia, et constante matrimonio talem donationem facere: quia quasi antipherna haec possunt intelligi, et non simplex donatio. Ideo enim et antiqui iuris conditores inter donationes etiam dotes connumerant. Si igitur et nomine et substantia nihil distat à dote ante nuptias donatio: quare non etiam ea simili modo et matrimonio contracto dabitur? Sancimus itaque, omnes licentiam habere, siue prius quam matrimonia contraxerint, siue postea, donationes mulieribus dare propter dotis donationem: vt non simplices donationes intelligantur, sed propter dotem, et propter nuptias factae.

In AVTHENT. *vt immob. antenupt. don.* §. *Si quis. Coll.* 5. *Tit.* 16. *al.* 14. Noueli. 61. Cap. 1.

Permissa est et in rem actio pro tali donatione mulieri adversus omnes possessores. † Simplices etenim donationes non propter nuptias fiunt, sed propter nuptias vetitae sunt: et propter alias causas, et libidines forsitan, vel vnius partis egestatem, non propter ipsarum nuptiarum affectionem efficiuntur. Si igitur dote jam praestita, maritus nulla ante nuptias donatione facta donare mulieri res maluerit, ita tamen, vt dotis quantitatem non excedant, et hoc ipsum significauerit, quod non simplicem faciat donationem, sed propter dotem jam conscriptam, et ipse ad donationem venerit, licebit hoc ei facere, et supponatur pactis dotalibus hujusmodi donatio: et si quidem hoc specialiter fuerit expressum, pacta conuenta seruari oportet. † Sin [autem] donatio quidem talis facta sit, vtpote dotali instrumento antecedente, nulla autem pacta tali donationi post nuptias inferantur: re ipsa videatur hoc esse pactum, vt secundum dotales conuentiones intelligantur, et in tali donatione pacta fuisse conuenta, vt aequis passibus vtraque ambulet, tam dos, quam donatio: ita tamen, vt Leoniana constitutio (quae super exaequatione pactionum loquitur, non in quantitate, sed in partibus) maneat in his casibus intacta, et non solum ea immutilata custodiatur, sed etiam nostra, quam de interpretatione ejus fecimus, ambiguitatem ejus tollentes; disparibus enim pactionibus factis, majorem lucri partem ad minorem deducendam esse censemus, vt eodem modo vterque minorem partem lucretur.

Vt Immobilia ANTENVPTIALIS DONATIONIS neque Hypothecae dentur, neque omnino alienentur à Viro, nec consentiente Vxore, nisi postea satisfieri possit vxori: haec vero etiam in dote valere.

(*Auth. Collat.* 5. *T.* 16.)
(Nouell. Const. 61.)

Imp. JVSTINIANVS A. *Joanni gloriosissimo sacrorum Orientalium Praetoriorum Praefecto, iterum Exconsuli et Patricio.*

PRAEFATIO.

Causam miserandam fieri cognoscentes, coram nobis ipsis negotio moto: illud quidem correximus competenti modo, lege autem generali emendamus hujusmodi negotia (hoc quod moris est nostri.)

CAP. I.

Vt immobilia propter nuptias donationis neque hypothecae dentur, neque omnino alienentur.

Et sancimus, si quis conscripserit antenuptialem aut propter nuptias donationem, (sic enim eam oportere magis vocari decreuimus) siue ipse pro se hoc faciens, siue etiam altero scribente, aut patre, aut matre, aut cognatis, aut extraneis forte: Si quis igitur tale aliquid fecerit, et scripserit donationem, in qua etiam aliquid immobilium est: interdicimus ei aut de caetero supponere rem conscriptam in antenuptiali donatione, aut alienare omnino. Quod enim semel vinculis sponsalitiae largitatis obligatum est, non erit conueniens alienari: vt mulier eueniente forsitan lucro, quod ei confert antenuptialis donatio, difficultatem patiatur, non inueniens rem in viri substantia, cum sit alienata aliis, aut supposita, vt potentibus forte personis, quatenus illi propter hujusmodi causas aut sit omnibus modis inadibilis vindicatio aut difficilis, et litibus egeat, dum ex hoc ipso sit adjuuanda.

§. 1. *Quapropter hoc obseruetur, et qui posthac contraxerit, sciat, quia siue emptionem, siue hypothecam habeat, nihil horum vtilitatis habebit omnino, sed aequalia erunt non scriptis, nec dictis, quae super hoc scripta sunt, aut conuenerunt: vt seruetur vxori lucrum. Non enim videntur nobis immoderate fecisse quidam nostrorum judicum, qui etiam ipsam in rem actionem mulieribus post matrimonii transactionem in sponsalitia largitate dederunt, quod recte incohoatum, deinde à posteris judicibus quasi pro superuacanea quadam subtilitate contemptum est, et non quaslibet vias et artificiosas inueniant, sumentes hypothecas praeparando mulieres consentire, et ita proprio cadere jure. Consensus etenim in talibus aut in hypothecam, aut in venditionem, aut in aliam alienationem conscriptus, percipienti omnino non proderit, si semel consensus fiat: sed sicut in intercessionibus scripsimus, vt oporteat biennii tempore existente et rursus aliam professionem scribi confirmantem consensum: et tunc ratum esse, quod factum est: sic et in hoc fiat.*

§. 2. *Et si consentiat mulier secundum speciem in intercessionibus, sit omnino indemnis, nisi etiam secundum (sicuti praediximus) celebrauerit consensum: plura namque ex primo mox auditu delinquuntur:* muliere *quippe* mariti seductionibus facile decepta, et propria negligente jura. *Cum vero plurimo tempore cogitauerit pro negotio, fiet forsan cautior.* §. 3. *Verumtamen neque hoc simpliciter damus*, sed tunc mulierem ex secundo consensu damno submittimus, dum sunt aliae res, ex quibus possibile est ei satisfieri pro re vel rebus immobilibus, quae in antenuptiali donatione continentur, *et quae ab alio detinentur, propter alienationis aut suppositionis modum: alioquin si nihil aliud superfit, neque sic laesionem sustinere mulierem permittimus: sed licet secundo vel frequenter consentiat, causa ad intercessionis feratur rationem, et sit omnino ei lucrum sub cautela positum: nisi apparuerit relictum aliud sufficiens ad antenuptialis*

tuo, alia ratione vxorem eam ducere non poteris: quia eadem duobus nupta esse non potest. Item si adhuc priuigna tua est, id est, si mater ejus tibi nupta est, ideo eam vxorem ducere non poteris, quia *duas vxores eode n tempore babere non licet.*

§. 7.

ptialis largitatis quantitatem. Et baec dicimus non solum parcentes mulieribus, sed multo potius viris talia facientibus: siquidem et multis, et pene pluribus casibus communibus filiis antenuptiali; donationis seruantur res: et rursus bae remanent apud substantiam viri, ejusque successionem, ex bac obseruatione: ideoque vtilis est lex vxori et marito secundum bas ratiocinationes. Et multo potius baec in dote valebunt, si quid dotis aut alienetur, aut supponatur: jam enim baec sufficienter delimata atque sancita sunt. §. 4 Sed neque ipsos contrabentes omnino neglexi. mus: nam si etiam super bis obligationem, quantum ad mulieres, neque dictam neque scriptam esse volumus: tamen ipsos viros in aliis earum rebus obligari volumus occasione alienationis aut bypotbecae, mulieribus quidem seruantes in ipsis immobilibus rebus sponsalitiae largitatis jus innouatum: illis autem competens jus ex documentis, quantum in aliis ejus rebus: omnibus priuilegiis jam dotis datis à nobis in sua firmitate manentibus, quando mulier mouerit; aliis enim omnibus praeter mulierem, bujusmodi priuilegia, nec ex antiquo dedimus, neque nunc damus.

EPILOGVS.

† *Tua igitur Eminentia, quae placuerunt nobis. et per banc sacram declarata sunt legem, omnibus faciat manifesta secundum solennem modum Edictis (praeceptis) per Prouincias vtens, vt nullam gentium lateant, quae à nobis sancita sunt: in bac enim felicissima Ciuitate gloriosissimus Praefectus vrbis baec proponet.* • *537.*

In AVTHENT. *vt exact. inst. dot.* §. *illud. Coll. 7. Tit. 3. al. 5.* Nouell. 91, Cap. 2.

Dos data donationem propter nuptias meretur: praeterea si para mulieris dotem soluere sit parata, cum ex diuerso recusetur, et mulier hoc contestetur: cumque sit res mobilis, signaculo imposito recondat, aut ingrediens judicium hoc petat fieri, vt parti viri denuncietur: et sic nequaquam declinanda est donationis exactio. At si per dilationem dos viro non detur: etiam donatio prorsus denegetur. §. 1. Similique modo, si facta quidem fuerit talis donatio, quae antea quidem ante nuptias vocabatur, nunc autem propter nuptias, non autem fuerit actis interuenientibus insinuata: licebit etiam constante matrimonio eam insinuare, nullo penitus obstaculo ex nuptiarum interuentu faciendo, si enim fieri eas post nuptias conceditur, multo magis insinuari. Similique modo et ea constitutio, quam pro augendis tam dotibus, quam ante nuptias donationibus fecimus, intacta illibataque conseruetur: Omnibus videlicet, quae de simplicibus donationibus inter maritum, et vxorem constante matrimonio, vel à veteribus, vel à nobis statuta sunt, in suo robore duraturis.

(Nouell. 91. CAP. II.)

Si per maritum steterit, quo minus dos ei solueretur.

Illud quoque adjicere legi bonum est, quod mota quaestio similiter necessarium nobis ad legislationem fecit. Si enim debeat dotem mulier, et illa quidem dare voluerit ipsa forsan, aut qui pro ea promisit illam, quicunque fuerit aut proximorum, aut extraneorum: aut profectitia aut aduentitia sit dos: (haec enim verba legis sunt) vir autem, aut ejus pater forsan aut anus suscipere eam nolit: pars autem mulieris contestetur, et parata sit hoc soluere, aut etiam aliquid majus peragere, et offerat forsan, et si mobilis sit, signacula etiam imponat, et secundum leges recondat: aut secundum vnam partem ingrediens in judicium, petat hoc fieri: et pergentes ex judicio quidam denuncient haec ad partem viri: at ille permaneat ita differens: non poterit soluto matrimonio antenuptialis donationis exactionem declinare, tanquam dote non data. Qui enim dare voluit: dum perceptionem recusat is, qui suscipere postulatur, proximus est danti. Et hoc cum aliis in dote valeat. Sicut enim nisi dederit, per dilationem dotis, negationem ei antenuptialis donationis inferimus: ita vel si voluerit dare, et percepturus ex studio recusauerit perceptionem, damus ei antenuptialis donationis matrimonio soluto petitionem: licet dotem propter viri causam non intulerit.

In AVTHENT. *vt spons. larg. in princ. Coll. 9. Tit. 2.* Nouell. 119. Cap. 1. *et in* AVTHENT. *vt frat. filii.* §. *illud quoque. Coll. 9. al. 2. Tit. 7.* Nouell. 127. Cap. 2.

Eo decursum est, vt sponsalitia largitas specialis sit contractus, nec insinuationem desideret, etiamsi ab alio detur, licet in viri personam donatio fiat, quatenus ipse in hunc contractum conscribat, hoc quantum ad mulierem. At si vir, vel alius, qui dederit eam, non insinuet, cum ea sit quantitas, et pacta dotalium concedant parti viri: nullam super eis habeat vir actionem.

Pater donationem propter nuptias, quam contulit in vxorem, non cogitur seruare liberis prioris matrimonii; etsi ad secundas nuptias migrauerit: Aliud est, si apud maritum aliquid ex dote, vel apud mulierem ex donatione resedit. Illud enim seruare liberis prioris matrimonii debet.

(Nouell. 127. CAP. II.)

Quando donatio propter nuptias insinuationi subjaceat.

Illud quoque dignum correctione aliqua esse judicantes, partem hoc praesentis facimus Legis: ex ipso enim rerum inuenientes experimento, necessarium esse mulieribus, actis monumentorum antenuptiales donationes insinuari, vt vel si principalia instrumenta pereant, (quod facile est,) per monumenta matrimonii ejus probatio maneat: sancimus necessitatem habere viros ipsos, aut etiam qui pro eis antenuptiales donationes scribunt, si quingentorum solidorum transcendit quantitatem, insinuare eam in actis monumentorum, in regia quidem Ciuitate apud Magistrum census: in Prouinciis autem apud vniuscujusque ciuitatis defensorem, aut apud quos omnino talia documenta confici possunt. Si vero non insinuent eas: quantum quidem ad partem mulieris, etiam sic eas valere jubemus, et si tempus fiat exactionis, donationis, et partis ejus: non opponi mulieri non insinuatam fuisse donationem. Si vero dotalium pacta et horum euentus parti viri concedunt actionem dotis, aut etiam ejus partis: nullam eum habere jubemus actionem, si

§. 7. *Socrum* quoque et *nouercam* prohibitum est vxorem ducere: *quia matris loco sunt.* Quod et ipsum dissoluta demum adfinitate procedit: alioquin si adhuc nouerca est, id est, si adhuc patri tuo nupta est: communi jure impeditur tibi nubere, quia eadem duobus nupta esse non potest. Item

non donationem insinuauit in actis monumentorum, sicut dictum est; viris autem habentibus potestatem insinuare donationes, pro non insinuatis periculum mulieribus imminere, ineptum nobis esse videtur.

In AVTHENT. *de aequalit. dot.* §. *aliud. Coll.* 7. *Tit.* 10. *al.* 8. Nouell. 97. Cap. 2.

Nunc inhibetur deminutio, ne fraus fiat liberis prioris matrimonii, quorum vnicuique, etiam cui minus datum est, dare tantum cogitur, quantum secundae vxori, ita etiam à parte vxoris.

(Nouell. 97. CAP. II. vid. supra p. 59.)

g) Vt SPONSALITIA LARGITAS specialis sit contractus: et de diuersis capitulis.

(*Auth. Collat.* 9. *T.* 2.)
(Nouell. Const. 119.)

Imp. JVSTINIANVS A. *Petro gloriosissimo Orientalium Praetoriorum Praefecto.*

CAP. I.

Donatio propter nuptias insinuanda non est.

Sponsalitiam largitatem contractum specialem esse, et judicari, et non aliis donationibus eam connumerari, per praesentem sancimus Legem: quoniam pro ea aequalitas dotis offertur. Sine igitur fiat sub gestis monumentorum ejus insinuatio, siue etiam non: jubemus eam per omnia suum robur habere tam apud mulierem, quam apud virum, siue ab ipso viro, siue ab altero aliquo mulieri detur seu conscribatur, vel in viri personam donatio fiat, quatenus ipsas res in nuptialem donationem conscribat. Et hoc valere praecipimus cujuscunque sit donatio quantitatis, vel si non (sicuti dictum est) insinuetur.

(CAP. II. vid. supr. P. II. L. I. T. VI. p. 37.)

CAP. III.

Vt non aliter credatur instrumento de altero instrumento facienti mentionem, quam si idipsum probetur.

Et hoc insuper jubemus: vt si quis in aliquo documento alterius faciat mentionem documenti: nullam ex hac memoria fieri exactionem, nisi aliud documentum, cujus memoria in secundo facta est, proferatur: aut alia secundum leges probatio exhibeatur, quia et quantitas, cujus memoria facta est, pro veritate debetur: hoc enim etiam in veteribus legibus inuenitur.

CAP. IV.

De appellationibus.

Hoc quoque sancimus: vt si quando appellatione sequuta, in nouissima induciarum die, aut pars vtraque, aut solus, qui appellatione vsus est, occurrerit, et suam praesentiam manifestauerit Judici futuro appellationis examinare judicium, aut Consiliariis ejus, aut qui lites intromittunt, eum in definitis diebus suscipere differat: nullum praejudicium partibus aut vni earum ex hoc penitus fieri, sed et post hoc examinari appellationes hujusmodi, et sententia legitima terminari.

(CAP. V. vid. supr. P. II. L. I. p. 14.)

CAP. VI.

Si minor viginti quinque annis restitutionem aduersus aditionem hereditatis petere voluerit.

Ad haec quoque sancimus: vt si contigerit minores velle se abstinere ab hereditate in se deuoluta, et à se suscepta: si quidem omnes creditores praesentes fuerint in illis locis, in quibus in integrum restitutio postulatur, vocentur à judice creditores: et praesentibus omnibus, ab hujusmodi hereditate se minores abstineant. Si vero omnes aut aliqui creditorum absentes fuerint: jubemus minores volentes hoc agere, locorum judicem, in quibus ipsi degunt, adire: illum vero per consuetas citationes vocare creditores: et, si intra spatium trium mensium nusquam appareant creditores, licet minoribus sine periculo ab hujusmodi hereditate abscedere: judice prouidente, apud quem agitur in integrum restitutio, vbi debeant hereditariae res mobiles et immobiles custodiri: quantitate quippe harum, publica descriptione sub gestis monumentorum manifestanda.

CAP. VII.

(De praescriptionibus, alias, de mala fide possessoris res alienantis.

Rursus sancimus: vt si quis mala fide rem possidens, aut per venditionem, aut per donationem, aut aliter hanc rem alienet: qui vero putat easdem res competere sibi, hoc agnoscens, intra decem annos inter praesentes, et viginti inter absentes, non contestatus fuerit secundum leges emptorem, aut donationem accipientem, aut illum, ad quem res alio quolibet modo translatae sunt: eum, qui tales res habet, firme eas habere, post decennii videlicet inter praesentes, et vicennii inter absentes decursum: Si autem ignorat verus alienatarum rerum dominus, et quia res ei competunt, et quia alienatio facta est: non aliter hunc excludi, nisi per tricennalem praescriptionem: non valente dicere eo, qui res hoc modo possidet, quia ipse bona fide possidet, quando ipse à mala fide possidente hoc accepit.

CAP. VIII.

De absentibus et praesentibus in decennii praescriptione.

De praescriptione vero decennii hoc ordinare prospeximus vt: si quando quispiam in praedicta decennii temporali praescriptione in quibusdam quidem annis praesens sit, in quibusdam vero absens: alios tantos ei annos super decennium adjici, quantos ex ipso decennio absens fuit. Haec autem omnia, quae de temporali praescriptione decreuimus, non in praeteritis, sed in futuris, et tantum post praesentem legem negotiis atque causis valere praecipimus.) (v. infr. P. II. L. II. T. VI.)

CAP. IX.

De testatore non cogendo propria manu nomina heredum scribere.

Quia vero ante hanc legem protulimus, vt testator aut manu propria, aut per testes, nomina heredum scribat in testamento: agnouimus autem ex hujusmodi subtilitate plurima testamenta destructa, non testatoribus valentibus hujusmodi custodire subtilitatem, aut forsan nolentibus scire aliquos suam volun-

Item si adhuc socrus est, id est, si adhuc filia ejus tibi nupta est: ideo impediuntur tibi nuptiae, quia duas vxores habere non potes.

§. 8.

voluntatem: jubemus licentiam quidem esse volentibus hoc seruare in propriis testamentis: si enim hoc non obseruant, sed secundum priscam consuetudinem testentur, etiam sic firmum testamentum esse sancimus, siue per se aliquis, siue per alterius personam nomen heredis inscripserit: si omnino reliquam legitimam obseruationem in testamento testator obseruauerit. (vid. supra P. II. L. I. T. II. p. 10.)

(CAP. X. vid. supr. P. I. S. IV. p. 293.)

CAP. XI.

De Lege Falcidia in rebus alienari prohibitis cessante.

Si quando autem aliquis testamentum faciat, et aliquam rem immobilem suae familiae aut alteri cuicunque personae nomine legati reliquerit, et specialiter dixerit, nullo tempore hanc rem alienari, sed aut apud heredes, aut apud successores illius, cui relicta est, permanere: in hoc legato jubemus Falcidiam Legem locum penitus non habere: quoniam alienationem ejus testator ipse prohibuit. Haec autem obtinere praecipimus in illis casibus, qui nondum judiciali decreto, aut per amicabilem conuentum, aut quolibet modo legitimo decisi sunt. (vid. infra P. II. L. II. T. XXII.

EPILOGVS.

† *Eminentia igitur tua, quae per praesentem Legem in perpetuum valituram nostra sanxit Tranquillitas, edictis quidem in hac regia Ciuitate propositis, praeceptis autem ad omnium prouinciarum judices destinatis, ad omnium notitiam venire procuret. Dat. 13. Cal. Februar. CP. Dom.* **Justin. PP. August. Anno** *† Basil. Cons. * 541.*

b) Vt fratrum filii succedant pariter ad imitationem fratrum etiam ascendentibus extantibus. Et vt mulieres NON INSINVATA ANTE NVPTIALI DONATIONE non laedantur: non insinuans autem vir, vel si competat nuptiale lucrum, eo non fruatur. Et rursus, vt mulieres NON SECVNDO NVBENTES, DOMINAE sint PARTIS SPONSALITIAE LARGITATIS, quantum pars facit vnius filii. Et vt similes sint poenae vtriusque sexus, dum sine causa rationabili REPVDIVM mittitur.

(*Auth. Collat. 9. T. 10.*)
(Nouell. Const. 127.)

Imp. JVSTINIANVS A. *Basso Praefecto Praetoriorum.*

PRAEFATIO.

Nostras leges emendare nos non piget, vbique vtilitatem subjectis inuenire volentes. Meminimus igitur scripsisse Legem, per quam jussimus, vt si quis moriatur relinquens fratres, et alterius fratris filios praemortui: ad similitudinem fratrum, et praemortui fratris filii ad hereditatem vocentur, paternum adingredientes gradum, et illius ferentes portionem. Si vero moriens relinquat ascendentium aliquos, et fratres ex vtrisque parentibus conjunctos sibi, et filios ex praemortuo fratre: **fratres** *quidem jussimus per ipsam Legem cum parentibus vocari: fratris vero filios exclusimus.*

CAP. I.

Vt fratrum filii succedant etiam ascendentibus primi gradus extantibus.

Hoc itaque juste corrigentes sancimus, vt si quis moriens relinquat ascendentium aliquem, et fratres, qui possint cum parentibus vocari, et alterius praemortui fratris filios: cum ascendentibus et fratribus vocentur etiam praemortui fratris filii: et tantam accipiant portionem, quantam eorum futurus erat pater accipere, si vixisset. Hoc vero sancimus de illis filiis fratris, quorum pater ex vtroque parente jungebatur defuncto, et absolute dicimus: ordinem, quando cum solis vocantur fratribus, eundem eos habere jubemus, et quando cum fratribus vocantur aliqui ascendentium ad hereditatem, (hoc jubentes ex Cal. Jan. praesentis indictionis vndecimae.)

(CAP. II. vide supra p. 61.)

CAP. III.

Vt mulier, quae ad secundas non transit nuptias, tantum habeat, quantum vnus filiorum.

Quia vero mulieres ad secundas nuptias non venientes, portione aliqua dignas vltra eas, quae secundo nubunt, esse putamus; si qua amisso viro, alterius abstineat nuptiis, habere quidem eam vsum antenuptialis donationis, sicut prius sancinimus: habere vero eam et proprietatis tantum, quantum filiorum quantitas faciat: vt secundum proprietatis rationem vnius et ipsa filii personam obtinere videatur. Haec verò valere non in matribus solis jubemus, sed etiam in patribus, et aliis ascendentibus volumus, ad secundas nuptias non venientibus.

CAP. IV.

Matrimonium sine causa dissoluendum non esse.

Quia vero interdiximus dudum per nostram Legem et viris et mulieribus repudia et mittere, et transigere matrimonia, (nisi tamen quaedam sit causa nostrae Legi cognita) et poenas hoc facientibus et viris et mulieribus imposuimus: mutationem quandam circa poenas viri ac mulieris facientes, et ad melius hoc transformantes, sancimus nullam esse differentiam quantum ad poenam inter virum et mulierem hoc praesumentes; sed iisdem poenis, quae contra mulieres à nobis definitae sunt, si sine causa nostrae Legi cognita matrimonia distrahant, etiam viros subdi hoc praesumentes, et similes poenas esse in viro, et in muliere: in delicto enim aequali similes eis imminere poenas, justum esse putamus.

EPILOGVS.

† *Praesentem igitur generalem Legem nostram manifestam tua Gloria faciat per Edicta solennia et iis, qui hanc maximam Ciuitatem, et qui Prouincias habitant: vt nullus hominum, quae ad salutem communem sancita sunt à nobis, ignoret. Dat. 5. Cal. Sept.* Constantinopoli, *DN. JVSTINIAN. PP. Aug. Anno 22. post Cons. Basilii V. C. Anno 7. * 548.*

§. 8. *Mariti* tamen *filius ex alia vxore*, *et vxoris filia ex alio marito*, vel contra, *matrimonium recte contrahunt*: licet habeant fratrem sororemue ex matrimonio postea contracto natos.

§. 9.

i) De PACTO PATERNO *ex aequo heredem futurum filium.*
(Nouell. Leon. 19.)

Imp. LEO A. *Styliano excellentissimo sacrorum officiorum Magistro.*

Non contemnendi alios studio (vt et antea à nobis dictum est) neque, vt gloriam nobis paremus, ad Legum correctionem processimus: sed vt, quod conducibile non est, quoad ejus fieri potest, à subditorum consortio remoueamus: id scientes, ad moderandam Rempublicam Legum rectam constitutionem omnium esse praestantissimam. Nam, **qui Leges Reipublicae oculos esse dixerit,** *is profecto mea sententia illas ita vocans, nihil indecens pronunciauerit.* **Quemadmodum enim res maxime necessaria est animali non titubans oculus, ita et Reipublicae Legum aequus et rectus status.** *Hujus ergo nos curam gerentes, posteaquam in selecto Codice Legem esse cognouimus, (quae propter euidentem absurditatem in hominum animis neutiquam locum inuenit, vt susciperetur: nedum vim aliquam et efficaciam habet. Contraria enim statuit naturali, quae à parentibus liberis debetur, aequabilitati, aduersusque filium patri ad iniquitatem fenestram aperit: quin et parentem, vt illi morem gerat, abstrictam mendacio, doloque obnoxium facit) postcaquam, inquam, istiusmodi quandam esse Legem animaduertimus, tametsi etiam ante nostram Sanctionem, ipsam, ne susciperetur, excluserit communis hominum voluntas: tamen nos nihilominus omnem illi prorsus functionem et vsum decreto adimimus. At quid dicit? Etiamsi, inquit, pater, quum in matrimonium collocaret filium, illum post decessum suum ex aequa parte cum aliis fratribus paternorum bonorum heredem fore pacto promiserit, in potestate tamen illius, si velit, erit, vt pactum ejusmodi negligat, aliisque liberis amplius attribuat: et illi, cui aequam portionem in hereditate pactum concedebat, minorem assignet. Hoc itaque, quanquam alioqui (quomodo diximus) in Republica nullum locum habeat, nostro etiam decreto velut in exilium ejectum, omnibus modis in Rempublicam ingressu prohibemus. Statuimus vero,* **vt parentum nemo jura filiorum,** *quibus cum reliquis liberis aequalem hereditatis portionem seruatum iri in nuptialibus contractibus spoponderit,* **innouare tentet.** *At si quis pactiones suas aspernari, et illius, cui tantundem, quantum alii fratres habituri sunt, promiserit, portioni detrahere compertus fuerit: sciat is, poenitentia mutatam voluntatem inualidam atque vanam habendam. Ex aequo enim cum aliis fratribus secundum initum pactum filius in bona succedet. Neque vero mendacium veritati praeferri vlla ratio patitur, nec aequum est,* **neque rationabili animali conuenit pacta conuenta per improbationem adulterari.** *Atqui si quod aliud,* **hoc certe hominem decet, vt verbis suis fidem praestet:** *nisi mendaciis veritatem corrumpendo, destitutus ratione, eorum albo, quae ratione praedita sunt, excidere velit. Quinimo nec illud consentaneum est, vt parentes iis, qui pariter ex ipsis nati sunt, non parem curam exhibeant, neque aequabiliter ipsorum vitae prospiciant: sed alios quidem vberiores facultates habere, aliis vero nihil parcere, neque illorum misereri, tametsi inopes in miseria victuri sint, velint.* **Caeterum aequum est, vt, quemadmodum omnibus liberis ex aequo vitam impertiti sunt, ita etiam ad hanc facultates impertiuntur: nequaquam vero, velut ancipiti libra his leuius** *quiddam, illis vero grauius, pro inaequabilitate animi sui attribuant.*

k) Vt ne maritus, quemadmodum Vxor, illa praemoriente, praeter DONATIONEM PROPTER NVPIAS *quicquam capiat.*
(Nouell. Leon. 20.)

Imp. LEO A. *Styliano excellentissimo sacrorum officiorum Magistro.*

Cum vetustis Legibus, quae de pactionibus nuptialibus tractant, tum in prima matrimonii coitione, tum in ejus dissolutione, quam mors in alterum conjugum irruens efficit, aequabilitatem et viro, et mulieri assignare visum sit: haud scio, qua re moti, quibus postmodum Leges condere studio fuit, diuersis constitutionibus has subjecerint. Etenim vetustiores Leges mox à conjugii coitione aequales esse collationes, tum muliebrem, tum virilem, et vt altero vita defuncto, quum liberi nulli superessent, nec pactum, in quo quippiam de lucro significaretur, subesset, ex aequa ad vtrumque sua reuerterentur, constituerunt. Si vero de lucro pactum initum esset, tunc vt, vtercunque vita excessisset, qui superstes esset, receptis rebus suis, insuper, quantum pacto comprehensum esset, lucraretur, et in ambobus lucri aequalitas seruaretur: ita vt, viro praemortuo, mulier dotem, propterque nuptias donationis partem aliquam, eamue totam, si ita conuenisset, asportaret: et, si mulier ante virum in mortem incidisset, vir donationem propter nuptias conseruaret, illumque lucrum, siue dos tota, siue ejus pars, prout pacta vellent, sequeretur. Atque haec quidem, quum vetustioribus placuissent, posterioribus displicuerunt. Quapropter et contra statuunt: quanquam non recte. Statuunt autem, vti statim ab initio conjugii inaequales procedant collationes, et major dos sit, donatio vero propter nuptias contractior, ejusque vxor ab eo die, qua matrimonium contractum est, sit domina, quanquam (vt fieri assolet) alterius viri consortio postmodum se mancipet. Et inique judicantes, vbi matrimonium morte distractum fuerit, mulieris moestitiam lucro consolantur: viri vero supra amissionem vxoris, dispendio rerum ipsius moerorem adaugent. Jubent enim, vti mulier superstes cum sua dote vniuersam propter nuptias donationem auferat, et ad haec ex reliqua mariti substantia tantum, quantum dotis donationisque propter nuptias in vnam summam contractarum quadrans conficit, ceu heres capiat. Quod si mulier ante maritum mortem obeat, tum vt illius heredes vna cum dote donationem propter nuptias lucrentur: maritus autem nihil aliud, quam quantum dotis donationisque propter nuptias quadrans facit, habeat: vtique res eum ad modum procedat, siue subsit pactum, siue nihil hujusmodi inter ipsos conuenerit. Sed haec quomodo non iniqua? quomodo pro jure haec non extrema injuria est? **Quae quidem praemortuo marito mulier accipit, in his fortasse aliqua ratio: quae vero illa praemortua ad ejus heredes deuoluuntur: in his quomodo non omnis injustitia et enormitas inest?** *Ea propter decenter valde sapienterque perpetuo ille memorandus Imperator, et qui ex ipsius lumbis natus post ipsum* **rebus praeest,** *fecit, qui veteribus Legibus auctoritatem conseruandam, quaeque peruerse contra statuerunt, eas è Republica in exilium ejiciendas putauit. At enim refractaria contentiosaque consuetudo est, ac frequenter absurda aliqua opinio, vbi in hominum animis (eorum*

prae

§. 9. Si vxor tua post diuortium ex alio filiam procreauerit, haec non est quidem priuigna tua: sed JVLIANVS ab hujusmodi nuptiis abstineri debere ait: nam constat, nec sponsam filii

praesertim, quibus recto judicio illam expendere curae non est) altas velut radices egit, haud facile extirpari nequit. ***Qui homines anticipatam opinionem, quamuis friuola sit, amplexantur, noluntque sequi meliora.*** *Adeo, vt ne nunc quidem in aeternum commemorandi Patris nostri Constitutio, quae ad veteres Leges nuptialium pactionum rationem reducit, absurdam Constitutionem missam esse faciendam persuaserit, atque in quae ille exilium decreuerat, in publico haec etiamnum vsu sint. Quid nos igitur?* ***Postquam semel*** *praeualere visum est, ne in matrimonii coitione ex aequo collationes fiant, sed major donatione propter nuptias dos sit, hoc in Republica obtineto, et si mors matrimonium dirimat, tum, si maritus sine liberis decedat, pactumque non subsit, vxor dotem donationemque propter nuptias, nihil autem amplius auferto: si vero mulierem mors abripiat, dotem heredes ejus capiunto: maritus autem suis rebus ne priuator, neque, quae ipsius sunt, alii sed ipse habeto. Quomodo enim iniquum non est, alios ex illius rebus lucrum sentire: ipsum vero, supra amissionem conjugis, bonis etiam suis, siue donatione propter nuptias priuari?*

l) Si rector prouinciae, vel ad eum pertinentes SPONSALITIAS dederint (ARRHAS.)

(Cod. 5. T. 2.)

1. *Imppp.* GRATIANVS, VALENTINIANVS et THEODOSIVS AAA. *Eutropio P. P.*

Si quis in potestate publica positus, atque honore administrandarum prouinciarum, qui parentibus, aut tutoribus, aut curatoribus, aut ipsis, quae matrimonium contracturae sunt, potest esse terribilis, arrhas sponsalitias dederit, jubemus, vt deinceps, siue parentes, siue eaedem mutauerint voluntatem: non modo juris laqueis liberentur, poenaeque [statutae] expertes sint: sed extrinsecus data pignora lucratiua habeant, si ea non putent esse reddenda. Quod ita late patere volumus, vt non solum circa administrantes, sed etiam circa administrantium filios, nepotes ac propinquos, [et] participes [id est, consiliarios,] domesticosque locum habeat: quibus tamen administrator operam dederit. † Impleri autem id postea matrimonium non vetamus, quod tempore potestatis ob eas personas, de quibus locuti sumus, arrhis fuerat obligatum, si sponsarum consensus accedat. Dat. 15. Cal. Jul. *Thessalonicae*, DD. NN. Gratiano A. 5. et Theodosio A. *1. Coss. 380.

m) Ne Praesides in prouinciis suis DOMESTICA SPONSALIA *contrahant.*

(Nouell. Leon. 23.)

Imp. LEO A. *eidem Styliano.*

*Dignum hercle humano ingenio Magistratuumque virtute esset, si, qui in Magistratum assumuntur, eo quod supra multos alios gloria et honore fruuntur, religiose praecepta DEI obseruarent, et custodirent, prouideque subditorum res curarent; nequaquam vero illos graui manu opprimerent. At quia sunt, quos ferox iniquusque animus è recta praeceptorum semita exorbitans, in peruersam tyrannicamque cupiditatem ducit, et pro Reipublicae cura efferati animi propositum exhibere facit, tanquam illos refrenatura Lex vetus statuit, ne Praesides in suis Prouinciis contractus et sponsalia ineundi facultatem haberent. Atque hanc quidem juris rationem, quum in filiis, nepotibus, et aliis constituisset, filiarum elocationem non prohibuit. Hoc igitur nos, tanquam quod desit, optimae Legi adjicientes, statuimus, vt; qui*bus **Praesidatus obuenit**, *quemadmodum filios, aliosque virilis sexus cognatos et domesticos, ita quoque filias aliasque foeminini sexus personas, in suis quique Prouinciis in matrimonium collocare prohibeantur. Quid enim causae est, quare filius et si quis alius virilis sexus est, decreto obnoxius sit, filia vero à Legis obseruatione libera permanent? quum praesertim virilis sexus saepenumero multis et modis, et exercitiis sibi, conjugi, aliisque, quos affinitas conjunxit, vtilis esse possit. Nam dignitates fortasse consecutus, aut mercatura aliqua instituta, aliaue sustentandae vitae cura suscepta, neque sibi (quomodo dixi,) neque aliis propinquis inutilis fuerit. Quae vt muliebris sexus subeat, non fere idoneus est.*

(β) DE NVPTIIS.

(Cod. 5. T. 4.)

1. *Impp.* SEVERVS et ANTONINVS AA. *Portio.*

Cum de nuptiis puellae quaeritur, nec inter tutorem et matrem, et propinquos de eligendo futuro marito conuenit: arbitrium Praesidis prouinciae necessarium est.

2. *Iidem* AA. *Trophimae.*

Si nuptiis pater tuus consensit: nihil oberit tibi, quod instrumento ad matrimonium pertinenti non subscripsit.

3. *Iidem* AA. *Valeriae.*

Libertum, qui patronam, seu patroni filiam, vel conjugem, vel neptem, vel proneptem vxorem ducere ausus est; apud competentem judicem accusare poteris, moribus temporum meorum congruentem sententiam daturum, quae hujusmodi conjunctiones odiosas esse merito duxerunt.

4. *Imp.* ALEXANDER A. *Perpetuo.*

Liberi concubinas parentum suorum [vxores] ducere non possunt: quia minus religiosam et probabilem rem facere videntur. Qui si contra hoc fecerint, crimen stupri committunt.

5. *Idem* A. *Maximae.*

Si (vt proponis) pater quondam mariti tui, in cujus fuit potestate, cognitis nuptiis vestris, non contradixit: vereri non debes, [ne] nepotem suum non agnoscat.

6. *Imp.* GORDIANVS A. *Valeriae.*

Et si contra mandata Principum contractum sit in prouincia consentiente muliere matrimonium, tamen post depositum officium, si in eadem voluntate perseuerauerit, justae nuptiae efficiuntur: et ideo postea liberos susceptos, natosque ex justo matrimonio, legitimos esse, responsum viri prudentissimi Pauli declarat.

7. *Idem* A. *Apro.*

Si (vt proponis) post querelam de marito à filia [tua] ad te delatam, dissolutum est matrimonium, nec te consentiente ad eundem regressa est: minus legitima conjunctio est, cessante patris voluntate, in cujus est potestate: atque ideo non petente filia, petitionem dotis repetere non prohiberis.

8. *Idem* A. *Romano.*

In copulandis nuptiis, nec curatoris, qui solam rei familiaris sustinet administrationem, nec cognatorum vel adfinium

filii nurum esse, nec patris sponsam nouercam esse: rectius tamen et jure facturos eos, qui ab hujusmodi nuptiis abstinuerint.

§. 10.

finium vlla auctoritas potest interuenire: sed spectanda est ejus voluntas, de cujus conjunctione tractatur.

Quidam ajunt, se hanc Constitutionem in quibusdam exemplaribus reperiisse. Quam tametsi in nullis libris reperi, nec Graeci eam habuerint, ne quid desideretur, adscripsi.

Idem A. *Rationalibus.*

Manifestum est, nuptiis contra mandata contractis, dotem, quae data illo tempore, cum traducta est, fuerat, juxta sententiam D. SEVERI fieri caducam; nec, si consensu postea coepisse videatur matrimonium, in praeteritum commisso vitio potuit mederi. Dat. Cal. April. *Antiochiae*, Gordiano A. et Auiola Coss. 240.

9. *Imp.* PROBVS A. *Fortunato.*

Si vicinis, vel aliis scientibus, vxorem liberorum procreandorum causa domi habuisti, et ex eo matrimonio filia suscepta est: quamuis neque nuptiales tabulae, neque ad natam filiam pertinentes factae sunt, non ideo minus veritas matrimonii, aut susceptae filiae, suam habet potestatem.

10. *Impp.* DIOCLETIANVS et MAXIMIANVS AA. et CC. *Paulinae.*

Cum te non ex Senatore patre procreatam, sed ob matrimonium cum Senatore contractum, clarissimae foeminae nomen adeptam dicas: claritas, quae beneficio mariti tibi parata est, si secundi ordinis virum postea sortita es, redacta ad prioris dignitatis statum deposita est.

11. *Iidem* AA. et CC. *Alexandro.*

Si inuita detinetur vxor tua à parentibus suis: interpellatus Rector prouinciae amicus noster, exhibita muliere, voluntatem ejus secutus, desiderio tuo medebitur.

12. *Iidem* AA. et CC. *Sabino.*

Nec filium quidem familias inuitum ad vxorem ducendam cogi, legum disciplina permittit. Igitur, sicut desideras, obseruatis juris praeceptis sociare conjugio tuo, quam volueris, non impedieris: ita tamen, vt contrahendis nuptiis patris sui consensus accedat.

13. *Iidem* AA. et CC. *Onesimo.*

Neque sine nuptiis instrumenta facta ad probationem matrimonii sunt idonea, diuersum veritate continente: neque non interpositis instrumentis, jure contractum matrimonium, irritum est: cum omissa quoque scriptura, caetera nuptiarum indicia non sint irrita.

14. *Iidem* AA. et CC. *Titio.*

Neque ab initio matrimonium contrahere, neque dissociatum reconciliare quisquam cogi potest: vnde intelligis, liberam facultatem contrahendi, atque distrahendi matrimonii transferri ad necessitatem non oportere.

15. *Iidem* AA. et CC. *Tatiano.*

Vxorem libertam suam manumissori, si non sit ex his personis, quae specialiter prohibentur, ducere non est interdictum, et ex eo matrimonio justos patri filios nasci certissimum est.

In AVTHENT. *vt liberti de caetero.* §. *si quis autem. Coll. 6. Tit. 7. al. 6.* Nouell. 78. Cap. 3.

Sed nouo jure nulla dignitas prohibet cum liberta nuptias contrahi, dotalibus instrumentis confectis.

(Nouell. 78. CAP. III. vid. supr. P. II. L. I. T. IV. p. 26.)

16. *Iidem* AA. et CC. *Rhodoni.*

Patrem, qui filiam exposuit, hanc nunc adultam sumptibus et labore [tuo] factam, matrimonio conjungi filio tuo desiderantis fauere voto conuenit: qui si renitatur, alimentorum solutioni [in hoc solummodo casu] parere debet.

17. *Iidem* AA. et CC.

Nemini liceat contrahere matrimonium cum filia, nepte, vel pronepte: itemque cum matre, auia, vel proauia: et ex latere amita, ac matertera, sorore, sororis filia, et ex ea nepte: praeterea fratris [tui] filia, et ex ea nepte, itemque ex affinibus, priuigna, nouerca, nuru, socru, caeterisque, quae jure antiquo prohibentur, à quibus cunctos volumus [se] abstinere. Dat. Cal. Maji, *Damasco*, Tusco et Anulino Coss. 295.

18. *Imppp.* VALENTINIANVS, VALENS et GRATIANVS AAA. *ad Senatum.*

Viduae intra quintum et vicesimum annum degentes, etiamsi emancipationis libertate gaudent, tamen in secundas nuptias sine patris sententia non conueniant. † Quod si in conuentionis delectu, mulieris voluntas patris repugnat sententiae, et propinquorum: placet admodum (vt in virginum conjunctionibus sancitum est,) habendo examini auctoritatem quoque judiciariae cognitionis adjungi: vt, si pares sint genere ac moribus competitores, is potior existimetur, quem sibi consulens mulier approbauerit.

† Sed ne forte hi, qui gradu proximo ad viduarum successionem vocantur, etiam honestas nuptias impediant, si hujus rei suspicio praecesserit, eorum volumus auctoritatem judiciumque succedere, ad quos etiam si fatalis sors intercesserit, tamen hereditatis commodum peruenire non possit. Dat. 17. Cal. Aug. Gratiano A. 2. et Probo Coss. 371.

19. *Impp.* ARCADIVS et HONORIVS AA. *Eutychiano P. P.*

Celebrandis inter consobrinos matrimoniis licentia legis hujus salubritate indulta est: vt reuocata prisci juris auctoritate, restinctisque calumniarum fomentis, matrimonium inter consobrinos habeatur legitimum: siue ex duobus fratribus, siue ex duabus sororibus, siue ex fratre et sorore nati sunt: et ex eo matrimonio editi, legitimi, et suis patribus successores habeantur. Datum Stilicone 2. et Anthemio Coss. 405.

20. *Impp.* HONORIVS et THEODOSIVS AA. *ad Theodorum P. P.*

In conjunctione filiarum in sacris positarum, patris expectetur arbitrium. Sed si sui juris puella sit: intra quintum et vicesimum annum constituta: ipsius quoque adsensus exploretur Si patris auxilio destituta, matris et propinquorum, et ipsius quoque requiratur adultae judicium. Si (vero) vtroque orbata parente, sub curatoris defensione constituta sit, et inter honestos competitores matrimonii oriatur forte certamen, vt quaeratur, cui potissimum puella jungenda sit, si puella cultu verecundiae propriam noluerit voluntatem depromere, coram positis propinquis, judici deliberare permissum est: cui melius adulta societur.

21. *Impp.*

§. 10. Illud certum est, seruiles quoque cognationes impedimento nuptiis esse: si forte pater et filia, aut frater et soror manumissi fuerint.

§. 11.

21. *Impp.* THEODOSIVS et VALENTINIANVS AA. *Basso P. P.*

A caligato milite vsque ad Protectoris personam sine aliqua solennitate matrimoniorum, liberam cum ingenuis duntaxat mulieribus contrahendi conjugii permittimus facultatem.

22. *Iidem* AA. *Hierio P. P.*

Si donationum ante nuptias, vel dotis instrumenta defuerint, pompa etiam, aliaque nuptiarum celebritas omittatur: nullus existimet ob id deesse recte alias inito matrimonio firmitatem, vel ex eo natis liberis jura posse legitimorum auferri: inter pares honestate personas nulla lege impediente consortium, quod ipsorum consensu, atque amicorum fide firmatur. Datum 10. Cal. Mart. *Constantinop.* Felice et Tauro Coss. 428.

23. *Imp.* JVSTINIANVS A. *Demostheni P. P.*

Imperialis beneuolentiae proprium hoc esse judicantes, vt omni tempore subjectorum commoda tam inuestigare, quam eis mederi procuremus; lapsus quoque mulierum, per quos indignam honore conuersationem imbecillitate sexus elegerint, competenti moderatione subleuandos esse censemus, minimeque eis spem melioris conditionis adimere: vt ad eam respicientes, improuidam, et minus honestam electionem facilius derelinquant. Nam ita credimus DEI beneuolentiam, et circa genus humanum nimiam elementiam (quantum nostrae naturae possibile est) imitari, qui quotidianis hominum peccatis semper ignoscere dignatur, et poenitentiam suscipere nostram, et ad meliorem eam statum deducere. Quod si circa nostro subjectos imperio nos etiam facere differamus: nulla venia digni esse videbimur. §. 1. Itaque cum injustum sit, seruos quidem libertate donatos posse per diuinam indulgentiam natalibus suis restitui, postque hujusmodi Principale beneficium ita dedere, quasi nunquam seruilissent, sed ingenui [nati] essent: mulieres antem, quae scenicis [quidem] ludis sese [ante] immiscuerunt, postea vero spreta mala conditione, ad meliorem migrauere sententiam, et inhonestam professionem effugerunt, nullam spem Principalis habere beneficii, quod eas ad illum statum reduceret, in quo si nihil inhonesti peccatum esset, commorari potuerunt: Praesenti sanctione elementissima Principale beneficium eis sub ea lege condonamus, vt, si derelicta mala et inhonesta conuersatione commodiorem vitam amplexae fuerint, honestatique se dederint, liceat eis nostro supplicare numini, vt diuinos affatus sine dubio mereantur, ad matrimonium eas venire permittentes legitimum: his, qui eis conjungendi sunt, nullo timore tenendis; ne feitis praeteritarum legum infirmum esse videatur [tale] conjugium, sed ita validum hujusmodi permanere matrimonium confidentibus, quasi nulla praecedente inhonesta vita vxores eas duxerint, siue dignitate praediti sint, siue alio modo scenicas in matrimonium ducere prohibeantur: dum tamen dotalibus omnimodo instrumentis non sine scriptis tale probetur conjugium. Nam omni macula penitus direpta, et quasi suis natalibus hujusmodi mulieribus redditis, neque vocabulum inhonestum eis inhaerere de caetero volumus; neque differentiam aliquam eas habere cum his, quae nihil simile peccauerunt. §. 2. Sed et liberos ex tali matrimonio procreandos, suos et legitimos patri esse: et licet alios ex priore matrimonio legitimos habeat: vt bona ejus tam ab intestato, quam ex testamento isti quoque sine vllo impedimento percipere possint.

§. 3. Sed et si tales mulieres post diuinum Rescriptum ad preces earum datum, ad matrimonium venire distulerint, saluam eis nihilominus existimationem seruare praecipimus, tam in aliis omnibus, quam ad transmittendam, quibus voluerint, suam substantiam, et suscipiendam competentem sibi legibus ab aliis relictam, vel ab intestato delatam hereditatem.

In AVTHENT. *Scenicas non solum si fidejussores* §. 2. *Coll.* 5. *Tit.* 6. *al.* 4. Nouell. 51.

Quod eis permittetur, etiamsi jurauerint in tali professione se perseueraturas: quia legibus expressum est, illicitae rei jusjurandum seruari non oportere: et poena perjurii, si qua est, in eum conuertenda est, qui exigit.

§. 4. Similes vero tale merentibus ab Imperatore beneficium mulieribus, illas etiam esse volumus, quae dignitatem aliquam [habent,] etsi non Serenissimo Principi supplicauerint, vltroneam tamen donationem ante matrimonium meruerint: ex qua dignitate, et aliam etiam omnem maculam, per quam certis hominibus legitime conjungi mulieres prohibentur, aboleri penitus oportet.

§. 5. His illud adjungimus, vt et filiae hujusmodi mulierum, si quidem post expurgationem prioris vitae matris suae natae sint, non videantur scenicarum esse filiae, nec subjacere legibus, quae prohibuerunt filias scenicarum certos homines in matrimonium ducere. Sin vero ante procreatae sint, liceat eis preces offerentibus inuictissimo Principi, sacrum sine obstacnlo vllo mereri Rescriptum: per quod eis ita nubere permittatur, quasi non sint scenicae matris filiae: nec jam prohibeantur illis copulari, quibus scenicae filias, vel dignitatis, vel alterius causae gratia vxores ducere interdicitur: vt tamen omnimodo dotalia inter eos etiam instrumenta conficiantur.

§. 6. Sed et si à scenica matre procreata, quae vsque ad mortem suam in eadem professione durauerit, post ejus obitum preces Imperatoriae elementiae obtulerit, et diuinam indulgentiam meruerit, liberationem maternae injuriae, et nubendi licentiam sibi condonantem: istam quoque posse sine metu priorum legum in matrimonio illis copulari, qui dudum scenicae filiam vxorem ducere prohibebantur. §. 7. Immo etiam illud remonendum esse censemus, quod in priscis legibus (licet obscurius) constitutum est: vt matrimonia inter impares honestate (personas) contrahenda, non aliter quidem valeant, nisi dotalia instrumenta confecta fuerint: his vero (etiam non) intercedentibus, omnimodo firma sint, sine aliqua distinctione personarum: si modo liberae sint, et ingenuae mulieres, nullaque nefariarum, vel incestarum conjunctionum suberit suspicio. Nam nefarios, et incestos coitus omnibus modis amputamus, sicut et illos, qui praeteritarum legum sanctione specialiter vetiti sunt: exceptis videlicet his, quos praesenti lege permittimus, legitimique matrimonii jure muniri praecipimus.

SCENICAS non solum, si Fidejussores praestent, sed etiam si jusjurandum dent, SINE PERICVLO DISCEDERE.

(*Auth. Collat.* 5. *T.* 6.)
(Nouell. Const. 51.)

Imp. JVSTINIANVS A. *Joanni Praefecto Praetorio, iterum Exconsuli et Patricio.*

§. 11. Sunt et aliae personae, quae propter diuersas rationes *nuptias contrahere prohibentur* (δ) quas in libris Digestorum, seu *Pandectarum, ex vetere jure collectarum*, enumerari permisimus.

§. 12.

PRAEFATIO.

Nouimus pridem facientes legem interdicentem **nullis licentiam esse in scena detentas mulieres fidejussores exigere, quia obseruabunt et impiam complebunt operationem**, *poenitentiae tempus non habentes, et poenas interminantem nouissimus his, qui tales fidejussores exigunt: insuper et ipsos fidejussores sine obligatione excedere, et nullam inferri vis necessitatem personarum harum praesentationis. Sed in praesenti comperimus crudelem quandam et importabilem calumniam contra studendam à nobis fieri castitatem. Quia enim nos fidejussores accipere prohibuimus, inuenisse illos aliam viam ad impietatem deducentem majorem: jusjurandum enim eas exigere*, **quia nunquam ab impia illa et turpi operatione cessabunt:** *mulieres autem existentes miseras, et sic male seductas, pie agere se putare, si impie egerint, et vt custodiant jusjurandum, propterea suam prostituere castitatem: cum oporteret agnoscere, quia hujusmodi transgressiones magis placent DEO, quam jurisjurandi obseruationes. Non enim si quis ab aliquo jusjurandum acceperit:* **quia occidet forsitan, aut adulterabitur, aut aliquid aget tale illicitum,** *oportet seruari jusjurandum: vtpote cum sit ita turpe et illicitum, et ad perditionem ducens. Ideoque* **liceat mulieri, licet hujusmodi jusjurandum jurauerit, recedere à jurisjurandi hujus amaritudine, et caste viuere sine periculo perjurii: magis autem DEO amabiliter poena perjurii** (*si qua omnino est poena*) **contra eum, qui jusjurandum exigit, conuertenda.**

CAP. I.

Vnde etiam nos repente inferimus decem librarum auri poenam, exigentes eum, qui praesumpserit omnino tale jusjurandum accipere: et hanc scilicet quantitatem ipsi infelici dari mulieri sancimus ad reliquam bonae figurae vitam, exigendam per administrationem prouincialem, et dandam ei: sciente Judice, quia si neglexerit, tenebitur ab ea deponens administrationem, heredesque ejus et successores et ejus substantia, eo quod actionem piam agere neglexerit. §. 1. Si autem ipse prouinciae Praeses jusjurandum exegerit, ipse etiam memoratam decem librarum auri poenam exigatur: si quidem militaris judex sit in illa prouincia, per illum danda, sicut dictum est mulieri. Si vero non habeat militarem judicem, Metropoleos illius prouinciae Episcopus hoc prouideat, causam etiam ad nos, si probauerit, referens: et insuper ex vicinis majoribus singulis: et vndique hoc agentem, siue judex, siue priuatus sit, memorata castigari poena, et dari hanc ei, quae quantum ad illum neque caste viuere valeat vlterius: vt non videatur quasi perjurasse.

EPILOGVS.

† *Quae igitur placuerunt nobis, et per praesentem sacram declarata sunt legem: tua Celsitudo praeceptionibus propriis omnibus faciat manifesta: vt cognoscant nostri imperii circa castitatem studium. Dat. Cal. Sept. Imp. JVST. PP. A. Anno* XI. *post Belis. V. C. Conf. Anno* 2. * 537.

In AVTHENT. *vt liç. matr. et aulae.* §. *quia vero legem. Coll.* 8. *Tit. vlt.* Nouell. 117. Cap. 4.

Maximis decorati dignitatibus vsque ad Illustres, nonnisi dotalibus instrumentis conscriptis, rite contrahunt nuptias: licet ante contractas retineant: exceptis Barbaris reliqui omnes affectu solo recte contrahunt matrimonium. §. 1. His itaque per hanc generalem legem ita constitutis, et de caetero conseruandis, praeteritas etiam hujusmodi conjunctiones ex subjecto tempore factas secundum praedictam dispositionem judicari praecipimus: vt si quia talem vxorem ab initio nostri Imperii (prout dictum est) jam duxerit, et liberos ab ea procreauerit, justos eos et legitimos, et tam ab intestato, quam ex testamento patris successores habeat, et legitima in posterum nihilominus ea vxore permanente, procreati quoque liberi legitimi sint. (Nouell. 117. CAP. IV. vid. supr. P. II. L. I. T. IX. p. 46.)

24. *Idem* A. *ad Senatum.*

Sancimus, si quis nuptiarum fecerit mentionem in qualicunque pacto, quod ad dandum, vel ad faciendum, vel non dandum, vel non faciendum concipitur, et siue nuptiarum tempus dixerit, siue nuptias nominauerit: non aliter intelligi conditionem esse adimplendam, vel (non) extenuandam, nisi ipsa nuptiarum accedat festiuitas: et non esse tempus inspiciendum, in quo nuptiarum aetas, vel foeminis post duodecimum annum accesserit, vel maribus post quartum decimum annum completum, sed ex quo vota nuptiarum re ipsa processerint: Sic enim et antiqui juris contentio dirimetur, et immensa librorum volumina ad mediocrem modum tandem peruenient.

25. *Idem* A. *Juliano P. P.*

Si furiosi parentis liberi, in cujus potestate constituti sunt, nuptias possint contrahere, apud veteres agitabatur: et quidem filiam furiosi marito posse copulari, omnes pene juris antiqui conditores admiserunt: sufficere enim putauerunt, si pater non contradicat. In filio autem familias dubitabatur: et VLPIANUS quidem retulit Constitutionem Imperatoris MARCI, quae de furioso non loquitur, sed generaliter de filiis mente captis, siue masculi, siue foeminae sint, qui nuptias contrahunt: vt hoc facere possint etiam non adito Principe. Et aliam dubitationem ex hoc emergentem, si hoc, quod de mente capto constitutio induxit, etiam in furiosis obtinendum sit, quasi exemplo mente capti et furiosi filios adjuuantes. His itaque dubitatis, tales ambiguitates decidentes, sancimus, hic repleri, quod Diui MARCI constitutioni deesse videtur, vt non solum dementis, sed etiam furiosi liberi cujuscunque sexus possint legitimas contrahere nuptias, tam dote, quam ante nuptias donatione à curatore eorum praestanda, aestimatione tamen in hac regia vrbe excellentissimi Praefecti Vrbis; in prouinciis autem virorum clarissimorum earum Praesidum, vel locorum Antistitum, tam opinione personae, quam moderatione dotis et ante nuptias donationis constituenda, praesentibus tam curatoribus dementis, vel furiosi, quam his, qui ex genere eorum nobiliores sunt: ita tamen, vt nulla ex hac causa oriatur vel in hac regia vrbe, vel in prouinciis jactura substantiae furiosi, vel mente capti, sed gratis omnia procedant: ne tale hominum infortunium etiam expensarum detrimento praegrauetur.

26. *Idem* A. *Juliano P. P.*

Si quis alumnam suam libertate donauerit, et in matrimonio suo collocauerit: dubitabatur apud antiquos, vtrumne hujusmodi nuptiae legitimae esse videantur, an non? Nos itaque vetustam ambiguitatem decidentes, non esse vetitum matrimonium censemus: si enim ex affectu omnes introducuntur nuptiae,

§. 12. Si aduersus ea, quae diximus, aliqui coïerint (a): nec vir, nec vxor, nec nuptiae, nec

ptiae, et nihil impium, nec legibus contrarium in tali copula expectamus: quare praedictas nuptias inhibendas existimemus? nec enim homo sic impius inuenitur, vt quam ab initio loco filiae habuit, eam postea in suo collocet matrimonio: sed ei credendum est, quia eam et ab initio non vt filiam educauit, et libertate donauit, et dignam esse postea suo putauit matrimonio. † Ea videlicet persona omnimodo ad nuptias venire prohibenda, quam aliquis, siue alumna sit, siue non, à sacrosancto suscepit baptismate: cum nihil aliud sic inducere potest paternam affectionem, et justam nuptiarum prohibitionem, quam hujusmodi nexus; per quem DEO mediante animae eorum copulatae sunt.

27. *Idem* A. *Joanni P. P.*

Sancimus, nuptias, quae inter masculos et foeminas majores, vel minores sexagenariis, vel quinquagenariis, lege Julia, vel Papia prohibitae sunt, homines volentes contrahere, et ex nullo modo, vel ex nulla parte tales nuptias impediri.

28. *Idem* A. *Joanni P. P.*

Si libertam quis vxorem habeat, deinde inter Senatores scribatur dignitate illustratus: an soluatur matrimonium, apud Vlpianum quaerebatur: quia lex Papia inter Senatores et libertas stare connubia non patitur. Nos igitur DEI sequentes judicium, non patimur in vno eodemque connubio mariti felicitatem vxori fieri infortunium: vt quantum vir in altum tollatur, tantum et conjux ejus decrescat, imo magis penitus depereat: absit itaque à nostro tempore hujusmodi asperitas, et firmum maneat matrimonium, et vxor marito concrescat, et sentiat ejus fulgorem: stabileque maneat matrimonium [ex] hujusmodi superuentu minime diminutum. Simili modo, si priuati hominis filia ad liberti veniat connubium, et postea pater mulieris ad Senatoris dignitatem fuerit elatus, taceat Papiae legis crudelissima sanctio: et neque per hunc modum dissoluatur matrimonium inter facti Senatoris filiam et libertum, ne soceri prosperitas sine genero inueniatur. Melius enim est, legis Papiae seueritatem in vtroque casu compescere, quam, eam sequendo, hominum matrimonia dispergere, non ex vitio mulieris et mariti, sed ex prospera alterutrius patris fortuna; cum enim ex vna radice vitium nascitur, consequens est, vt vna lege tollatur.

29. *Idem* A. *vbique terrarum constitutis religiosissimis Episcopis.*

Sacram fecimus constitutionem, nemini permittentes, neque inuitam mulierem ancillam aut liberam, in scenam aut orchestram pertrahere, neque conuerti volentem, prohibere eam eius fidejussores, quasi super hoc ipso certum auri modum promissum repetendo: sed si quid tale factum fuerit, prohiberi haec et à clarissimis prouinciarum Praesidibus, et à ciuitatum religiosissimis Episcopis constituimus, dantes licentiam religiosissimis Episcopis vna cum clarissimo prouinciae Praeside, etiam inuitos trahere ad se eos, qui compulerint, aut qui mutari seu conuerti ab ea actione prohibuerint, et publicam quidem fieri eorum substantiam, ipsos vero ciuitate expelli. Si vero qui prouinciam regit, ipse sit, qui eas compulerit, aut à praedicta actione conuersionem seu resipiscentiam prohibuerit, damus licentiam et solos religiosissimos Episcopos adire eam, quae talia patitur, aut ejus fidejussorem, hunc vero [Episcopum] aduersari Magistratum habenti, et non permittere injuste agere, aut si minus fuerint ad id consequendum potentes, indicare id nostro imperio, vt à nobis competens exerceatur poena: fidejussionibus simul liberandis, et fidejussoribus indemnibus conseruandis: licentiam dantes conuersis hujusmodi mulieribus liberis et ingenuis existentibus ad matrimonium transire legitimum, etiamsi contigerit honestissimis dignitatibus, qui illas duxerint, decorari, non amplius indigentibus Imperialibus Rescriptis, sed sua potestate nuptias celebrantibus, nuptialibus nimirum instrumentis omni modo inter ipsos factis: eademque et de filiabus scenicarum constituentes.

§. 1. Hanc autem dictam constitutionem et in quinto libro omnium constitutionum hujus scilicet nostrae pietatis cognominis libri, ad ciuiles magistratus rescriptam posuimus. Quoniam enim oportebat per praesentem sanctionem, et vobis vbique terrarum positis religiosissimis Episcopis haec facere manifesta, propterea congregantes, quae ad ipsam pertinent expositione latiore sancita, eandem diuinam constitutionem fecimus etiam ad vos, vt sacerdotalem conseruantes reuerentiam et continentiae studiosi, haec custodiatis, tam magni DEI metum, quam Imperialem indignationem, si quid horum praetermiseritis, considerantes. Dat. Cal. Nou. CP. D. N. Justiniano A. 4. et Paulino Coss. 534.

n) De NVPTIIS.
(*Auth. Collat.* 4. *T.* 1.)
(Nouell. Const. 22.)

Imp. JVSTINIANVS A. *Joanni gloriosissimo sacrorum per Orientem Praetorium Praefecto, iterum Exconsuli et Patricio.*

PRAEFATIO.

Plurimae quidem jam variaeque positae sunt Leges à nobis vnicuique parti prius à nobis sancitarum quidem aut dispositarum, visorum aut nobis habere non recte, ad meliora dantes viam, et exponentes subjectis, quo competat degere modo: hoc autem, quod nunc à nobis fit, lex quaedam est communis omnibus et propria, rebus competentem ordinem ponens. ***Si enim matrimonium sic est honestum, vt humano generi videatur immortalitatem artificiose introducere, et ex filiorum procreatione renouata genera manent: jugiter DEI clementia, quantum est possibile, nostrae immortalitatem donante naturae, recte nobis studium est de nuptiis. Alia namque omnia, quae sancita sunt à nobis, non omnibus competunt, nec hominibus nec rebus, nec temporibus: studium vero nuptiarum totius est*** *(vt ita dicatur)* ***humanae sobolis: ex quo etiam renouatur solo: et ampliori, quam alia solicitudine dignum est.*** † *Antiquitas equidem non satis aliquid de prioribus aut secundis perscrutabatur nuptiis:* ***sed licebat et patribus et matribus et ad plures venire nuptias, et lucro nullo priuari:*** *et causa erat in simplicitate confusa.* † *Majoris autem THEODOSII temporibus amplior solicitudo facta est circa hujus rei tractatum, donec circumiens per caeteros Imperatores, in LEONEM piae memoriae peruenit, virum fortiter atque viriliter etiam de istis plerumque sancientem. Nos autem in Constitutionum compositione multa quidem et alia de istis decreuimus: existimauimus autem oportere nunc consiliis perfectioribus causam considerantes etiam quaedam corrigere, non aliorum solummodo, sed etiam quae à nobis ipsis sancita sunt.* ***Non enim erubescimus, si quid melius etiam horum, quae ipsi prius diximus, ad-***

nec matrimonium, nec dos intelligitur. Itaque ii, qui ex eo coïtu nascuntur, in potestate patris non

inueniamus, hoc sancire, et competentem prioribus imponere correctionem, nec ab aliis expectare corrigi legem.

CAP. I.

Vt haec Constitutio in futurum valeat, non in praeteritum.

Duo igitur haec praemittantur huic Legi. † Et primum illud; vt omnia quidem, quaecunque in prioribus sancita sunt, siue à nobis, siue à prioribus nostris, haec valeant singula secundum propria tempora non habentia vllam ex praesenti Lege nouitatem: sed in suis casibus valitura atque tractanda: et suos euentus ex iis, quae jam positae sunt, legibus expectantia, et nihil communicantia praesenti Legi. Praesentem vero legem ex nunc valere volumus in omnibus futuris casibus, et in omnibus postea nuptiis, siue prioribus, siue deinceps, et in posteris aut futuris, siue nuptialibus lucris, siue successionibus, quae ex filiis sunt: etenim, quod quidem omne jam praecessit, conscriptis relinquimus legibus: quod vero futurum est, per praesentem munimus legem. Vnde siue secundae prouenerint nuptiae, siue parentibus successiones ex prioris matrimonii filiis, siue lucra ex dotibus, aut antenuptialibus donationibus, aut ex alia causa: siue existentibus ex secundo matrimonio filiis, siue etiam non: in prioribus temporibus haec seruentur secundum sua singula tempora: et fruantur tam viri, quam mulieres prioris legis latione, siue ad alias venerint nuptias, siue etiam vsque ad priores steterint: siue successerint filiis, siue aliquid omnium egerint priores sequentes leges. Illis enim credentes, et ita contrahentes nullus culpabit, quare non futurum sciuerunt. et hoc, quod videbatur quidem et tractabatur, omnibus modis crediderunt: quod vero nondum factum erat, non formidauerunt. Vnde illa quidem omnia maneant suum seruantia ordinem: deinceps vero tempus in posterioribus pariendis casibus omnia in vna hac lege posita atque collecta respiciat, quaecunque de futuris (sicut dictum est) nuptiis competunt valere. Vnum itaque hoc praemittatur legi.

CAP. II.

Vt poenam hac Lege secundis nuptiis constitutam, Conjuges Testamento sibi remittere possint.

Secundum vero illud: vt omnia, quaecunque ex hodierna die testator disposuerit de talibus, siue vir, siue mulier consistat, haec valeant. Disponat itaque vnusquisque super suis, vt dignum est, et fit lex, ejus voluntas: sicut et antiquissima nobis lex et prima pene Reipublicae Romanorum disponens ait, (dicimus autem duodecim Tabularum) secundum antiquam et patriam linguam ita dicens. Vti legassit quisque de sua re, ita jus esto, nullo valente citra illius voluntatem, nec si sacram impetret formam, nec si quidpiam aliud omnium; aliquid aliter disponere in rebus alienis.

§. 1. Si vero nihil testator dixerit aut disposuerit, quod non jam positis et valentibus praeoccupatum sit legibus, nec aliquid contra vniuersales leges ordinauerit: tunc haec nobis lex posita sit, omnia quantum est homini possibile comprehendens et transiens in breui, et ea, quae in prioribus erant corrigens nuptiis, et quae in secundis: et ea, quae in successionibus et in solutionibus nuptiarum, siue ex morte, siue ex separatione: et ea, quae ante luctuosum tempus sunt, et post illud, et vnam quandam continuationem faciens totius hujus conscriptionis atque legislationis: olim quidem inchoatam, ex quinque vero praecipue et quinquaginta et centum annis frequentius motam, et particulariter correctam simul, et paulatim colligatam ad semetipsam et cohaerentem, et confusam in plurimis, et quandam semper egentem correctione, puramque et consonam sibi omnino declarans.

CAP. III.

Efficiens Nuptiarum, et quae res constituat Nuptias, quae dissoluat.

Nuptias itaque affectus alternus facit, dotalium non egens augmento: cum enim semel conuenerint sub puro nuptiali affectu, siue etiam oblatione dotis, et propter nuptias donationis: oportet causam omnino sequi etiam solutionem aut innoxiam, aut cum poena: quoniam eorum, quae in hominibus subsequuntur, quicquid ligatur, solubile est. Vt autem etiam super indotatis matrimoniis distractione facta, poena merito subsequatur; hoc nos adinuenimus primi.

(CAP. IV. cum sqq. vid. infr. T. de diuort. etc.)

o) *Ne* MATRIMONIA *citra sacram benedictionem confirmentur.*

(Nouell. Leon. 89.)

Imp. LEO A. *eidem Styliano.*

Quemadmodum adoptionem promiscue habitam neglexit vetustas, quam tametsi sine precibus sacrisque ceremoniis peragi Lege permitteret, non tamen illam se parui pendere putabat: ita et absolutam matrimonii constitutionem, dum id citra jam receptam benedictionem iniri fineret, neglexisse videtur. Sed veteribus istius voluntatis fortasse ratio inueniri possit: à nobis vero, cum diuina gratia ad honestius multo sanctiusque vitae institutum jam res comparatae sint, neutrum dictorum negligi conuenit. Itaque **quemadmodum** *adhibitis sacris deprecationibus* **adoptionem** *perfici praecipimus:* **sic** *sane etiam sacrae benedictionis testimonio* **matrimonia confirmari** *jubemus. Adeo vt, si qui citra hanc matrimonium ineant, id ne ab initio quidem ita dici, neque illos in vitae illa consuetudine matrimonii jure potiri velimus. Nihil enim inter coelibatum et matrimonium, quod reprehendi non debeat, medium inuenias. Conjugalis vitae desiderio teneris? Conjugii Leges serues necesse est. Displicent matrimonii molestiae? Coelebs viuas, neque matrimonium adulteres, neque falso coelibatus nomine culpam praetexas.*

(γ)

DE INCESTIS ET INVTILIBVS NVPTIIS.

(Cod. 5. T. 5.)

1. *Imp.* ALEXANDER A. *Amphigono.*

Liberta, eademque vxor tua, si à te inuito discessit, connubium cum alio non habeat, si modo vxorem eam habere velis.

2. *Impp.* DIOCLETIANVS et MAXIMIANVS AA. *Sebastianae.*

Neminem, qui sub ditione sit Romani nominis, binas vxores habere posse, vulgo patet: cum etiam in Edicto Praetoris hujusmodi viri infamia notati sint. Quam rem competens judex inultam esse non patietur.

3. *Imp.*

non sunt: sed tales sunt, (quantum ad patriam potestatem pertinet), quales sunt ii, quos mater vulgo

3. *Imp.* CONSTANTINUS A. *Patroclo.*

Cum ancillis non potest esse connubium: nam ex hujusmodi contubernio servi nascuntur: ideoque praecipimus, ne Decuriones in gremia potentissimarum domorum libidine seruarum ducente confugiant. Si enim Decurio clam actoribus, et procuratoribus nescientibus, alienae fuerit seruae conjunctus: et mulierem in metallum detrudi per sententiam judicis jubemus: et ipsum Decurionem in insulam deportari: omnibus bonis ejus ciuitati, cujus Curialis fuerat, mancipandis, si patria potestate fuerit liberatus, nullosque habeat liberos, vel parentes, vel etiam propinquos, qui secundum legum ordinem ad ejus successionem vocentur. † Quod si actores vel procuratores loci, in quo flagitium admissum est, fuerint conscii, vel compertum facinus promere noluerint: metallo eos conuenit implicari. † Si vero dominus [loci] hoc fieri permisit, vel postea cognitum celauit, si quidem in agro id factum est, fundus cum mancipiis et pecoribus, caeterisque rebus, quae cultui rustico sustinentur, fisci juribus vindicetur. Sin vero in ciuitate id factum est: dimidiam bonorum omnium partem praecipimus confiscari: poenam augentes, quoniam intra domesticos parietes scelus admissum est, quod noluit mox cognitum publicare. * *Dat. Cal. Jul. Aquil. Constant. A. 5. et Licinio Caes. Coss. 319.*

4. *Imppp.* VALENTINIANUS, THEODOSIUS et ARCADIUS AAA. *ad Andromachum Comitem Rerum priuatarum.*

Qui contra legum praecepta, vel contra mandata constitutionesque Principum nuptias forte contraxerit: nihil ex eodem matrimonio, siue ante nuptias donatum, siue deinceps quoquo modo datum fuerit, consequatur: idque totum, quod ab alterius liberalitate in alterum processerit, vt indigno indignaeue sublatum fisco vindicari sancimus: Exceptis tam foeminis, quam viris, qui aut errore acerrimo, non affectato, insimulatoue, neque ex vili causa decepti sunt, aut aetatis lubrico lapsi: Quos tamen ita demum legis nostrae laqueis eximi placuit, si aut errore comperto, aut vbi ad legitimos peruenerint annos, conjunctionem hujusmodi sine vlla procrastinatione diremerint.

5. *Iidem* AA. *Cynegio.*

Fratris vxorem ducendi, vel duabus sororibus conjungendi penitus licentiam summouemus, nec dissoluto quocunque modo conjugio. * *Dat. 17. Cal. Jun. CP. DD. NN. Honorio 10. et Theodosio 6. AA. Coss. 415.*

6. *Impp.* ARCADIUS et HONORIUS AA. *Eutychiano P. P.*

Si quis incesti vetitique conjugii sese nuptiis funestauerit: proprias, quamdiu vixerit, teneat facultates: sed neque vxorem, neque filios ex ea editos habere credatur. † Nihil prorsus praedictis, neque per interpositam quidem personam, vel donet superstes, vel moriturus derelinquat: dos si qua forte solenniter aut data, aut promissa fuerit, juxta jus antiquum fisci nostri commodis cedat: testamento suo extraneis nihil derelinquat: sed (siue testato, siue intestato) legibus ei et jure succedant, si qui forte ex justo et legitimo matrimonio editi fuerint: hoc est, de descendentibus filius, filia, nepos, neptis, pronepos, proneptis: de ascendentibus autem pater, mater, auus, aula: de latere, frater, soror, patruus, amita. † Testandi sane ita demum habeat facultatem, vt his tantummodo personis pro juris ac legum, quod voluerit, arbitrio relinquat, quas succedere imperialis praecepti tenore mandauimus: ita tamen, vt [ab] hereditate defuncti penitus arceatur, si quis ex his, quos memorauimus in contrahendis incestis nuptiis consilium iniisse monstrabitur, successuro in locum illius, qui post eum gradu proximus inuenitur. Ea sane, quae de viris cauimus, etiam de foeminis, quae praedictorum sese consortiis commaculauerint, custodiantur. † Memoratis vero personis non extantibus, [nostro] fisco locus pateat. Dat. 6. Id. Dec. *Constantinopoli,* Arcadio 4. et Honorio 3. AA. Coss. 396.

In AUTHENT. *de incestis et nefariis nuptiis* §. 1. *Coll.* 2. *Tit.* 7. *al.* 6. Nouell. 12. Cap. 1.

Incestas nuptias contrahentis poena est confiscatio bonorum, tam caeterorum, quam dotis: exilium etiam et cinguli (si quo potitur) spoliatio: verberatio quoque, si vilis est; foemina quoque talia scienter peccante, simili poenae subjuganda. Substantia sic amissa, liberis hoc ipso sui juris effectis, si quos habet legitimos, applicetur: vt tamen pater ab eis alatur: quibus non extantibus, fisco defertur.

(Nouell. 12. CAP. I.)

De INCESTIS et nefariis NUPTIIS.

Sancimus igitur de caetero, si quis illicitas et contrarias naturae (quas lex incestas, et nefandas, et damnatas vocat) contraxerit nuptias, si quidem non habuerit filios ex prioribus legitimis et inculpabilibus sibi contractis nuptiis, mox ei suarum rerum casum imminere: simul autem et eorum, quae nomine dotis data sunt ei, in nullo potiri: sed omnia aerario adsignari: eo quod, dum licuerit nuptias facere legitimas, contra leges amauerit: et confuderit quidem sobolem, nocuerit autem et generi: egerit vero, quae impia sunt et scelesta, et talia concupierit, qualia plurima etiam irrationabilia amouent animalia, sitque ei poena non confiscatio solum, sed etiam cinguli priuatio, et exilium: et si vilis fuerit, etiam corporis verberatio, quatenus discat caste viuere, et intra naturam se continere, non autem delectari, et amare vltra terminum traditum nobis à natura, (etiam his legibus repugnare.) Muliere quoque, si legem sciens, hanc quidem neglexerit, incestis autem semetipsam tradiderit nuptiis, sub eadem constituenda poena.

In AUTHENT. *quib. mod. naturales effic. sui.* §. *fin. Coll.* 7. *Tit.* 1. Nouell 89. Cap. vltimo.

Ex complexu nefario aut incesto, seu damnato liberi, nec naturales sunt nominandi, omnis paternae substantiae indigni beneficio, vt nec alantur à patre.

(Nouell. 89. CAP. XV.)

Vt filii ex damnato coitu nati, nec alimenta à parentibus consequantur.

Vltima siquidem nos pars legis expectat, vt ipsa competentem suscipiat ordinem, et enumeremus, qui neque ipso naturalium nomine digni sunt. Primum quidem omnis, qui ex complexibus, (non enim hoc vocamus nuptias) aut nefariis, aut incestis, aut damnatis processerit, iste neque naturalis nominatur, neque alendus est à parentibus, neque habebit quoddam ad praesentem legem participium. Vnde etsi certa à CONSTANTINO piae memoriae in Constitutione ad Gregorium scripta, quaedam de talibus dicta sunt filiis: haec non recipimus: quoniam et non vtendo perempta est. Phoenicarchorum

vulgo concepit. Nam nec hi patrem habere intelliguntur, cum et his pater incertus sit: vnde solent

chorum enim, et Syriarchorum, et Magistratuum, et insignium meminit, et clarissimorum: et neque naturales esse vult ex his procedentes: amouens eis etiam imperialis munificentiae mansuetudinem. Quam videlicet Constitutionem omnino perimimus. §. 1. Haec à nobis sancita sunt, et nulla penitus ignorantia nostrarum erit legum, nec qui sunt legitimi, qui vero naturales, nec quomodo eis legitima iura dantur: aut quomodo etiam naturales permanentes promerentur humanitatem: et quomodo etiam ipsi competenter honorati sunt, ab eorum, qui neque naturales dici digni sunt, communione segregati.

7. **Impp.** VALENTINIANVS et MARTIANVS AA. *Palladio P. P.*

Humilem vel abjectam foeminam minime eam judicamus intelligi, quae licet pauper, ab ingenuis tamen parentibus nata sit. Vnde licere statuimus Senatoribus, et quibuscunque amplissimis dignitatibus praeditis, ex ingenuis parentibus natas, quamuis pauperes, in matrimonium sibi accipere, nullamque inter ingenuas et opulentiores ex diuitiis et opulentiore fortuna esse distantiam. Humiles vero abjectasque personas eas tantummodo mulieres esse censemus; ancillam, ancillae filiam, libertam, libertae filiam [scenicam, scenicae filiam, tabernariam, tabernarii vel] lenonis aut arenarii filiam; aut eam, quae mercimoniis publice praefuit. Ideoque hujusmodi inhibuisse nuptias Senatoribus harum foeminarum, quas modo enumerauimus, aequum est. Dat. Prid. Non. April. *Constantinopoli*, Aetio et Asterio *al. *Studio* Coss. 454.

8. *Imp.* ZENO A. *Epinico P. P.*

Licet quidam Aegyptiorum idcirco mortuorum fratrum sibi conjuges matrimonio copulauerint, quod post illorum mortem mansisse virgines dicebantur, arbitrati scilicet, (quod certis legum conditoribus placuit) cum corpore non conuenerint, nuptias non videri [re] esse contractas; et hujusmodi connubia tunc temporis celebrata, firmata sunt: tamen praesenti lege sancimus, si quae hujusmodi nuptiae contractae fuerint, eas earumque contractores, et ex his progenitos, antiquarum legum tenori subjacere, nec ad exemplum Aegyptiorum (de quibus supra dictum est) eas videri fuisse firmas, vel esse firmandas.

9. *Imp.* ANASTASIVS A. *Seueriano P. P.*

Ab incestis nuptiis vniuersi, qui nostro reguntur imperio, nouerint temperandum: nam rescripta quoque omnia, vel pragmaticas formas aut constitutiones impias, quae quibusdam personis tyrannidis tempore permiserunt scelesto contubernio matrimonii nomen imponere, vt fratris filiam, vel sororis, vel eam, quae cum fratre quondam nuptiali jure habitauerat, vxorem legitimam turpissimo consortio liceret amplecti, aut vt alia hujusmodi committerentur, viribus carere decernimus: ne dissimulatione culpabili nefanda licentia corroboretur.

p) De INCESTIS et nefariis NVPTIIS.

(*Auth. Collat.* 2. *T.* 6.)
(Nouell. Const. 12.)

Imp. JVSTINIANVS A. *Floro gloriosissimo Comiti vbicunque positae diuinae rei priuatae.*

PRAEFATIO.

Pro incestis dudum nuptiis scriptas ab Imperatoribus **Leges non perfecte habere** *judicamus: quae eos quidem, qui incestis copulantur nuptiis, impunitos sinunt; ex iis autem procedentem sobolem, vtique inculpabilem existentem, priuant rebus patris, et necessitas fit eos quidem,* **qui peccant, sine reatu esse: eos autem, qui innoxii sunt, tanquam peccantes puniri.**

(CAP. I. v. supra P. II. L. I. T. X. p. 71.)

CAP. II.

Vt liberi legitimi incestuosorum supplicio patris sui juris fiant, et res patris accipiant.

Si vero contigerit ex prioribus nuptiis inculpabilibus filios esse ei, aut nepotes forte, aut vlterius, paternam mox illi accipiant successionem, suae quidem potestatis patris supplicio facti, pascentes autem eum, et alia necessaria praebentes. Nam licet legum contemptor et impius sit, tamen pater est.

CAP. III.

Intra quod tempus huic Constitutioni locus sit, et quid incestuosi filii juris habeant in bonis patris.

Et hoc quidem sequens tempus habeat post praesentem nostram Constitutionem currens: nullo contristando si caste vixerit: licebit enim nihil peccantes sub hac lege non subdi. Quod vero jam transactum est, nec omnino relinquimus innoxium: nec omnibus modis sub acerbam indignationem submittimus: sed si quae incestae factae sunt nuptiae, si quidem contigerit eas quolibet modo dissolui, sine reatu sint. † Si vero haec nostra lex inuenerit aliquem post tales nuptias, licentiam ille habeat, ex quo omnibus insinuata est, intra duos annos sic sibi copulatam dimittere conjugem, non reuersuram vlterius ad eum: neque separatam quidem figuraliter, pro veritate vero conjunctam: forsan enim sic prioribus satisfaciat, sola quarta ejus substantiae parte ad fiscum deferenda, et ad filios omni alia substantia: quam eis tanquam innoxiis concedimus: vt si quidem soli, et non cum aliis, et ipsis legitimis sint, ex aliis nuptiis inculpabilibus existentibus: non priuentur paterna successione: nisi juste eos odio habens pater, propter aliam quandam legitimam offensionem à sua excludat successione.

§. 1. Si vero etiam nuptiae sint aliae prius factae, et non offendentes legem, et filii inde oriantur: tres quidem partes hereditatis vndique inculpabilibus, et innoxiis relinqui filiis: nisi aliquid offendant aliud, quod eos indignos patris secundum legem successione demonstret: quartam vero filiis injuriam quidem passis, innoxiis tamen relinquere liceat, et ipsis inculpabilibus per omnia alia circa patrem visis, scilicet et percepta ex paterna substantia quarta parte, quam fisco dari praecipimus. † Damus autem eis non ex testamento solo, sed etiam ab intestato genitorum secundum prius à nobis dictum modum fieri heredes: hoc eodem valente, si etiam postquam prius dimiserit conjugem inceste sibi commissam vel copulatam, alteram duxerit secundum legem vxorem, filiis ei ex priore existentibus, et postea ex legitima procreatis, sic enim prius tempus clementiae vincimus, dote quippe praecedenti mulieri danda. † Si autem vxorem non dimiserit intra duos annos, ex quo lex fuerit publice insinuata, et ipse cadat sua substantia, et mulier dote, et supradicta fiat poena: tales quoque filii nihil ex paterna substantia habebunt, neque ex materna dote. † Sed si qui fuerint ex prioribus nuptiis innoxii filii ei procreati: illi res accipian-

(post

solent spurii appellari, παρὰ τὴν σπορὰν, id est, à satione, et ἀπάτορες, quasi sine patre filii. Sequitur

(post quartam quippe partem, quae ad fiscum defertur) suae potestatis effecti, et patrem alentes, et aliam ei praebentes sufficientem sanationem, sicut praediximus: dote etiam hic incestae conjugis sub fisco facienda. † Si vero filii non sint ex prioribus inculpabilibus nuptiis hoc agenti procreati: tunc totius ejus substantiae dominus erit fiscus: haec enim etiam in postea nubentibus inceste, sancimus, sub aequalitate per omnia ponentes eum, qui non dimittit intra praedictum à nobis tempus incestam conjugem, cum eo, qui post hanc nostram legem incestas et odibiles quasdam nuptias elegerit.

CAP. IV.

De naturalibus liberis ante dotalia instrumenta natis.

Dubitatum itaque etiam in quibusdam gentibus aliquid de legitimis filiis ex nostra Constitutione factis, existimauimus recte se habere nos tanquam legis patres et adjicere ei, et soluere dubitationem. Etenim cum tali intellectu ab initio legem posuimus: nam et si legitimorum quisquam sit pater, et abeunte ejus vxore ex hominibus, aut etiam legitime transigente, habuerit quandam consuetudinem ad aliam mulierem, quam licebat etiam legitime ducere vxorem, et fuerint ei filii, aut ante dotalia documenta, si tamen ea fecit, aut etiam postea, vel etiam soli maneant ante dotalia filii, secundis autem non procreatis, aut etiam postquam nati sunt morientibus: existimauerunt quidam non posse secundos esse legitimos: quoniam praeexistant ex priori conjuge alii legitimi et proprii filii, quod nullam rectam et consequentem habet consonantiam. Si enim hujusmodi filios nos legitimos et proprios demonstrauimus, dotalium documentorum contenti confectione: legitimi vero etiam primi constituti sunt in omnibus: legitimus etiam pater moritur, et iis, qui ex prima fuerunt, et qui de secunda, licet ante dotalia documenta procreati sunt, et nullus post eos post documentum dotis natus est, aut etiam natus et mortuus, et licentiam lex ei praestat, quo vult testari modo, in suam sobolem, vt tamen non offendat in aliquo leges, quae mensura certa successionis omnes filios vocant. Venient igitur etiam ab intestato et ex testamento (sicut et pater et lex permittit) proprii existentes atque legitimi: alterutrisque succedent. Quid enim aliud decernimus, cum sufficiat legitima et suorum appellatio sub potestate eos ostendere, et dare etiam contra testamentum, quae leges praebent, et omnia habere, quaecunque hujusmodi appellationem decent?

EPILOGVS.

† Tua igitur Eminentia, quae placuerunt nobis, et per hanc legem declarata sunt, agnoscens, operi effectuique tradere festinet, praecepto vtens apud gentium Praesides, vt et qui foris sunt homines, agnoscant, quia sobolis innoxiae et purae curam habuerimus, et alienigenas atque nostris odibiles legibus auersamur copulationes. Dat. 6. Id. Oct. Constant. Belisario V. C. C. Indictione XIII. 535.

q) *De nuptiis* AMITAE *et* FRATRIS FILIAE *cum* FILIO FRATRIS *et* PATRVO.

(Alexii Comneni Const. 2.)

Imp. ALEXIVS COMNENVS A.

Extat jussio semper celebrandi Imperatoris Domini ALEXII COMNENI, ad suggestionem praedicti illius et hetaeriarchi Bardae Zeri, *mense Martio, Indictione decimaquinta edita, et ad illius temporis sanctissimum Patriarcham Dominum* Nicolaum, *ac sanctam diuinamque Synodum missa, quae* amitam et fratris filiam cum patruo et fratris filio, *tametsi sexti gradus cognationem ex affinitate obtineant,* citra impedimentum jungi statuit. *Quam jussionem Synodali subnotatione, quae in memorati Patriarchae Domini* Nicolai *Codice reperitur, insertam legas.*

(8) DE INTERDICTO MATRIMONIO INTER PVPILLAM ET TVTOREM SEV CVRATOREM, FILIOSQVE EORVM.

(Cod. 5. T. 6.)

1. *Impp.* SEVERVS et ANTONINVS AA. *Marino.*

Senatusconsulti auctoritatem, quo inter pupillam et tutoris filium connubium salubierrime sublatum est, circumueniri rusticitatis et imperitiae velamentis non oportet.

2. *Imp.* ALEXANDER A. *Byrrho.*

Mater pupillae cum tutore filiae suae, vel filio tutoris nuptias contrahere non prohibetur.

3. *Idem* A. *Rogatiano.*

Cum proponas, ei, quam matrimonio tuo junctam suggeris, post liberos susceptos curatorem patrem tuum datum, quem contendis, nec te in potestate habuisse: cum rite contractum matrimonium ex post facto vitiare non potuerit, justam interpretationem mettere non debes, ne liberi, quos habetis, non ex justo matrimonio suscepti videantur. Vt autem omnis scrupulus auferatur, insistere pater tuus debet, necnon et vxor tua, vt alius loco ejus detur: habebit enim facultatem repetendae rationis negotiorum gestorum ab eo, qui fuerit substitutus.

4. *Imp.* PHILIPPVS A. *Higinae.*

Libertinum, qui filio suo naturali, quem in seruitute susceperat, postea manumisso pupillam suam, eandemque patroni sui filiam in matrimonio collocauit; ad sententiam amplissimi Ordinis, qui hujusmodi nuptiis interdicendum putauit, pertinere, dubitari non oportet.

5. *Idem* PHILIPPVS A. et PHILIPPVS C. *Apulejo.*

Curatorem adulto suo filiam suam nuptui collocare non posse, falso tibi persuasum est.

6. *Impp.* VALERIANVS et GALLIENVS AA. *Lucio.*

Si patris tui pupillam nondum reddita tutelae ratione, vel post redditam nondum exacto quinto et vicesimo anno, necnon vtili anno, vxorem duxisti; nec matrimonium cum ea habuisse, nec filium ex hujusmodi conjunctione procreasse videri potes. Sane, si hoc pater puellae, cum decederet, postulauit, et nuptiae rite contractae, et filius videtur jure susceptus.

7. *Impp.* DIOCLETIANVS et MAXIMIANVS AA. et CC. *Paragonio.*

Si tutor, vel curator pupillam, vel adultam quondam suam sibi, vel filio suo, nullo diuino impetrato beneficio, in matrimonio collocauerit: manet infamia contra eum, veluti confessum de tutela: quia hujusmodi conjunctione fraudem administrationis tegere laborauit: et dos data per condictionem repeti potest.

quitur ergo, vt *dissoluto* tali coïtu, *nec dotis, nec donationis exactioni locus sit.* Qui autem *prohibitas* nuptias contrahunt, et alias poenas patiuntur, quae sacris constitutionibus continentur.

§. 13.

8. *Impp.* LEO et ANTHEMIVS AA. *Erythrio P. P.*

Si quis tutoris vel curatoris nomine vsurpato, id est, pro tutore seu curatore negotiorumue gestore res pupillae administrauerit, eamque sibi filioue suo copulauerit: tales nuptias stare, et non ad exemplum tutorum infirmari sancimus: ne ex hujusmodi subtili, vel maligno tractatu matrimonia, seu proles ex his progenita, vel dos super his data, vel promissa, aliquam laesionem, vel calumniam patiantur.

r) SI QVACVNQVE PRAEDITVS POTESTATE, VEL AD EVM PERTINENTES AD SVPPOSITARVM JVRISDICTIONI SVAE ADSPIRARE TENTAVERINT NVPTIAS. (Cod. 5. T. 7.)

1. *Imppp.* GRATIANVS, VALENTINIANVS et THEODOSIVS AAA. *Theodoro P. P.*

Si quis ordinaria, vel qualibet praeditus potestate, circa nuptias inuitis ipsis, vel parentibus [earum] contrahendas (siue pupillae, siue apud patrem virgines, siue viduae erunt, siue sui juris viduae, denique cujuscunque sortis) occasione potestatis vtatur, et minacem seruorem suum inuitis his, quorum vtilitas agitur, exhibere, aut exhibuisse detegatur: hunc, licet prohibitas nuptias non peregerit, attamen pro tali conamine multae librarum auri decem obnoxium statuimus, et cum honore abierit, peractam dignitatem vsurpare prohibemus, tali scilicet poena, vt si circa honorem eum, quo male vsus est, vindicandum, et nostris statutis parere noluerit: eam prouinciam in qua sibi vsurpauerit, habitare per juge biennium non sinatur. Illo videlicet adjiciendo, vt et in potestate adhue constituto, liceat personae, quam hujusmodi ambitu circumuenire tentauerit, confestim contestatione proposita, cum sua suorumque domo jurisdictionem ejus euitare: curaturis hoc vniuscujusque ciuitatis defensoribus, et ejusdem judicis apparitoribus. Et quidem si haec prauitas Ordinarii judicis erit, vniuersa domus ejus ratio, atque omnia, vel ciuilia, vel criminalia negotia, quamdiu idem in administratione fuerit, Vicario competant. Sin autem Vicarius, vel similis potestatis, vim [in] hujusmodi matrimonio contrahendo molietur: vicissim ordinarius judex intercessor existat. Sin [autem] erunt vtrique suspecti, ad illustrem Praefecturam specialiter talium domorum, quamdiu ibidem administrauerint, tuitio pertineat. Dat. 15. Cal. Jul. *Thessalon.* Gratiano A. 5. et Theodosio A. 1. Coss. 380. (* *add. supr. p. 65.*

s) SI NVPTIAE EX RESCRIPTO PETANTVR. (Cod. 5. T. 8.)

1. *Impp.* HONOR. et THEOD. AA. *Theodoro P. P.*

Quidam vetusti juris ordine praetermisso, obreptione precum nuptias, quas se intelligunt non mereri, à nobis existimant postulandas, saepe habere [puellae] consensum confingentes. Quapropter tale sponsalium genus praesentis legis definitione prohibemus. Si quis igitur contra hanc definitionem nuptias precum subreptione meruerit: amissionem bonorum, et poenam deportationis subiturum se esse non ambigat, et amisso jure matrimonii, quod prohibita vsurpatione meruerit, filios se ex hac conjunctione susceptos, justos non habiturum, nec vaquam postulatae indulgentiae, annotationisue indulto efficacem se veniae effectum meruisse: exceptis his, qui parentum sponsionem de nuptiis filiarum implere desiderant, vel sponsalitia, hoc est arrharum data nomine, reddi sibi praecepto Legum cum statuta poena deposcunt. Dat. Cal. Febr. Honorio 8. et Theodosio 3. AA. Coss. 409.

2. *Imp.* ZENO A. *Basilio P. P.*

Nefandissimum scelus fratris sororisue filiae nuptiarum, quod sacratissimis Constitutionibus sub grauissimae poenae interminatione damnatum est, iterato praesentis diuinae Sanctionis tenore, modis omnibus prohibemus. Precandi quoque in posterum super tali conjugio (imo potius contagio) cunctis licentiam denegamus: vt vnusquisque cognoscat impetrationem quoque rei, cujus est denegata petitio, nec si per subreptionem post hanc diem obtinuerit, sibimet profuturam.

t) Indulgentia ILLICITE contractarum NVPTIARVM. (*Auth. Collat.* 9. *T.* 22.) (Nouell. Const. 139.)

In nomine Domini JESV CHRISTI DEI nostri.

Imp. CAESAR FLAVIVS JVSTINIANVS A. *Floro.*

PRAEFATIO.

Retulit ad nos Gloria tua, incolas Syndios pagi, neque non Hebraeos in Tyro insula, illicitis contractis nuptiis in sacram nostram incidisse Constitutionem, nec secundum ea, quae de hoc constituta sunt, quartam bonorum suorum partem inferre: jamque ex iis nonnullos in tertia aetate consistere, et filiorum Patres esse, ac propterea cum lacrymis supplicasse, ne nunc tandem vxores à se dimittere compellantur: sed vt tam ipsas retineant, quam qui ex ipsis procreati sunt filii, aut procreabuntur, successores eorum existant; neque vllam exinde reuereantur poenam.

CAP. I.

Sancimus igitur, vt pro hujusmodi indulgentia propter praefatas causas singuli denas auri libras praebeant, ipsisque vel solis major illa poena remittatur, et tam vxores, quam qui exinde nati sunt, et (vt potest fieri) postea nascentur, successores habeant, neque id à nobis in exemplum aliis sancitum intelligatur: sed quocunque alio sciituro, quod si quid tale petierit: vltra hoc, quod petitis non potietur, etiam facultates amittet, atque insuper corporalibus poenis exceptus, perpetuum incolet exilium. Nemo autem his, qui à nobis nostra dignati sunt indulgentia, aut eorum vxoribus existentibusue vel futuris filiis, aut bonis, siue ex judiciaria sententia, siue alio quocunque modo inquietudinem inferat.

EPILOGVS.

† *Quae igitur nobis placuerunt, et per hanc sacram nostram declarantur Legem, quae et vigorem habet specialis nostri indulti: ea studeto Gloria tua effectui et fini tradere* * 541.

u) De his, qui in Osdroena ILLICITAS contrahunt NVPTIAS. (*Auth. Collat* 9. *T.* 36.) (Nouell. Const. 154.)

Imp.

§. 13. *Aliquando autem euenit, vt liberi, qui statim, vt nati sunt, in potestate parentum non sunt, postea*

Imp. JVSTINIANVS A. *Floro Comiti sacrarum rerum priuatarum.*

PRAEFATIO.

Praeter opinionem incertus ad nos rumor peruenit: quod hi, qui Mesopotamiam et Osdroenam Prouincias incolunt, illicitis se jungere ausint nuptiis: et Romanas Leges, neque non interminatas in iis poenas veteres simul et nouas transgrediantur, in illicitas ac prohibitas incidentes nuptias, dum vicinis et adjacentibus populis morem gerunt. Caeterum nos nihil quicquam horum credidimus. Neque enim arbitramur homines esse, qui quidem, cum portio sint nostrae Reipublicae, tale quid facere audeant, quo facto et progeniem suam dehonestent, et confundant nomina.

CAP. I.

Vnde et peruestigare ea volumus, et si omnino hujus generis aliquid factum sit, extremum delinquentibus inferre supplicium. Sed quia et longum tempus est, neque credimus hujusmodi aliquid delicti admissum esse, vt maxime hujusmodi quid contigerit, tamen, quod praeteriit, quocunque se modo habeat, his, qui Osdroenam et Mesopotamiam Prouincias incolunt, propter diuersas hostium irruptiones, quae quotidie in ipsis fiunt, indulgemus, maxime vero, quia agrestis vt plurimum multitudo haec fertur delinquere: finimusque ea manere sub praesente forma; haud scrupulosius nimisque anxie haec inquirentes, quae vsque ad Nouellam sacram de hoc nostram (vt potuit fieri) Constitutionem perperam admissa fuerunt: sed omnem hujusmodi de hoc inquisitionem contra personas, et res ad earum Prouinciarum incolas pertinentes prohiberi sancientes. Post nostram vero Legem, quae nuper de hoc fuit proposita, si quis praesumpsit, aut etiam praesumpserit tale quid facere: volumus, vt is extremis subdatur poenis, sciturus, quod non intra pecuniarias poenas resistemus, sed tam ipsum, quam vxorem, et liberos ex illicitis procreatos nuptiis post nostram Constitutionem digna animaduersione persequemur, et periculum capitis simul atque bonorum ademptionem irrogabimus: nulli parcentes, siue majoris, siue minoris status, aut conditionis, aut (quod multo etiam difficilius est) Sacerdotii sit, sed omnibus plectendis solennem et Romanis Legibus decentem ordinem conseruabimus; non tantummodo partem bonorum ablaturi, sed et cum toto patrimonio partem corporis: et si importunius illicitas contractas nuptias deprehenderimus, ne ipsam etiam vitam quoquam saluare queunte: vt per omnia poenae consectaneae sint delictis. Oportet enim recta pariter ac conuenientia sapere, et alios ad earundem rerum aemulationem excitare: non vero ipsos perpetrare Legibus contraria, et ex mutua vitiorum imitatione refugium quaerere. Haec igitur conseruari in praedictis Prouinciis volumus: tam ciuilibus, quam militaribus Magistratibus idipsum custodientibus, et vt poenas delinquentibus imponantur, procurantibus. Atque hoc mandato tuo volumus ibi locorum programmatis per proprios Magistratus manifestum fieri: nisi et ipsi extremis subdi velint suppliciis, simul et Magistratuum ac bonorum amissionibus, si quid horum per negligentiam omiserint.

EPILOGVS.

† *Quae igitur nobis placuerunt, et per hanc sacram pragmaticam declarantur formam: ea studeto Gloria tua effectui et fini tradere* 541.

x) *De iis, qui in* OSDROENA *et Mesopotamia* ILLICITAS NVPTIAS *contraxerunt.* (Justini Const. 3.)

Imp. JVSTINVS A. *Petro sacri aerarii Comiti.*

PRAEFATIO.

Legum seueritati interdum Imperatoriam Clementiam immisceri conuenit, praecipue vero, quando subditos multis damnis atque incommodis ea res eximit: quale profecto quiddam in praesentia nostrae Potentiae facere visum est. A Patre enim **nostro, qui vna cum aliis virtutibus pudicitiam mirifice amplexatus est,** *conscripta Lex est, quae eos, qui illicita matrimonia ineunt, et punit, et mulctat, et ad honestatem reducit, vt ne quas extra ipsius naturae fines posita sunt, concupiscant. Ac sane perpulchra ea Lex est, mirumque in modum nobis placet: adeo vt eam et ratam habeamus, et omnibus modis vigorem suum obtinere jubeamus. Verum multi ex Mesopotamia, Osdroena quoque et Euphratica Prouincia nos adierunt, qui docerent, quomodo nonnulli, dum consuetudinem cum* **Persis,** *(à quibus hae Prouinciae non multum distant) et qui inter illos sunt,* **Saracenis** *habent, partim per ignorantiam Legis, partim* **amoris affectu victi, illorum imitatione illegitimis matrimoniis conjuncti** *fuerint, ita vt nonnullis horum liberi atque nepotes nati sint:* **quomodo item** *nonnulli, hac cupiditatis suae occasione capta, quod paulatim quiddam pro acceptis jussionibus, quae istiusmodi inuestigari atque vindicari velint, Gloriae tuae Magistratui quotannis dependuri sint; post hujus rei faciendae commissionem* **turpis lucri causa** *per calumniam multos injuria afficiant, vexent, ac innocentibus negotium facessant: adeo vt saepe mortuis illis, qui illicite inter se juncti fuerant, ab horum filiis, nepotibus, et vlterioris seriei liberis, qui nihil deliquerint, quod parentes majoresque ipsorum illicite in matrimonium coierint, poenas exigant. Atque haec quidem quum dicerent, simul à Potentia nostra Clementiam petierunt.*

CAP. I.

Nos igitur horum precibus admissis, statuimus, vt nullus omnino eorum in **tribus istis Prouinciis,** *qui ante eum diem, quo* DEVS *nobis Romanorum Imperium est largitus, in illicitas nuptias inciderit, ob id negotiis irretiatur, vel difficultatibus ac dispendiis subdatur. Quamquam enim sacratissimum nostrum aerarium ita damno afficiatur, et iis, quae ex Lege per hanc occasionem ipsi dabantur, priuetur; nihilominus tamen quod praeteriit, ex speciali beneficio vsque ad id tempus condonamus. Quod profecto facimus, non quasi pudicitiam, aut quae de hac lata Lex est, negligamus: sed quo iis, qui paruo redempta talia ex fisco subtrahunt, multorumque facultates ac substantias in dictis Prouinciis quassant, et communes calamitates cient, omnem quaestus occasionem succidamus. Quocirca sane Legem illam, et quae in illa aduersus eos, qui illicite nuptias contrahunt, poenae constitutae sunt, vbique per nostram Rempublicam, et in paulo ante dictis Prouinciis inde ab initio Imperii nostri* **vim et authoritatem habere** *jubemus. Prouinciis autem istis ideo benignitatem simul et* **veniam elargiti sumus, quod,** *qui in illis habitant, Persis, et qui sub ipsis agunt, barbaris* **Saracenis finitimi et vicini sint, itaque humanis affectibus tacti, illos imitati sint, neque naturae motum atque vim superare valuerint.**

postea redigantur in potestatem patris: qualis est is, qui dum naturalis fuerat, postea curiae datus, potestati patris

EPILOGVS.

† *Proinde quod nobis visum est, et per hanc sacram pragmaticam declaratur formam: Gloria tua, quisque pro tempore eidem Magistratui praeerit, effectui atque fini tradere et observare studeto.* Dat. Cal. Jan. Constantinop. Imp. DN. JVSTINO, PP. A. Anno I. * 569.

y) De CONNVBIO *Persarum cum Romanis.* (Theophili Const. 3.)

Imp. THEOPHILVS A.

Persae hunc **Theophobum**, *Constantinopoli abducere, Regemque suum facere cupientes, ejus causa aliquoties ad* **Theophilum** *Legatos miserant, pacta simul pacis afferentes. Neque tamen persuaserant Imperatori, vt* **Theophobum** *ipsis dederet: sed eum potius Patricii dignitate ornatum, sorori suae matrimonio copulavit: Lege etiam lata, quae Persis conjugiorum cum Romanis licentiam concederet.*

z) De Rusticis, qui in ALIENIS PRAEDIIS NVPTIAS contrahunt. (Auth. Collat. 9. T. 39.) (Nouell. Const. 157.)

Imp. JVSTINIANVS A. *Lazaro Comiti Orientis.*

PRAEFATIO.

Ex his, quae diversa modo ad nos relata sunt, didicimus, in Mesopotamia et Osdroena Provinciis quidpiam delinqui, nostris plane temporibus indignum. Consuetudinem etenim apud ipsos esse, vt, **qui ex diversis originem trahant praediis, nuptias inter se contrahant.** *Inde sane* **conari dominos, de facto jam contractas nuptias dissoluere, aut procreatos filios à parentibus abstrahere**, *exindeque totum illum locum misere effligi, dum et rusticani viri et mulieres ex vna parte distrahuntur, et proles his adimitur, qui in lucem produxerunt, et sola nostra opus esse providentia.*

CAP. I.

Sancimus igitur, vt praediorum domini de caetero rusticos suos, prout voluerint, conferuent: neque quisquam eos, qui jam conjuncti sunt, possit secundum consuetudinem prius obtinentem divellere, aut compellere, vt terram ad ipsos pertinentem colant, abstraherene à parentibus filios praetextu conditionis colonariae. Sed et, si quid hujusmodi forte jam factum est: corrigi hoc simul, et restitui efficies, sive filios abstrahi contigerit, sive etiam mulieres, nempe vel à parentibus, vel contubernii consortibus: eo, qui reliquo deinceps tempore hujusmodi aliquid facere praesumpserit, etiam de ipso praedio in periculum vocando. Quare libera sunto contubernia metu, qui dudum ipsis immittitur, et parentes habento ex hac jussione filios suos: nequeuntibus praediorum dominis subtilibus contendere rationibus, et vel nuptias contrahentes, vel filios abstrahere. Qui enim tale quid facere praesumpserit: etiam de ipso praedio in periculum veniet, cui eos vindicare rusticos attentat.

EPILOGVS.

† *Quae igitur nobis placuerunt, et per sacram hanc pragmaticam declarantur formam: ea providentiam habeto Magnificentia tua, tibique obtemperans cohors, et qui pro tempore eundem Magistratum geret, vt ad effectum deducantur conferuenturque: trium librarum auri poena imminente ei, qui vllo vnquam tempore haec transgredi attentauerit.* Dat. Cal. Maii, Constantinop. DN. JVSTINIANO, PP. Aug. BELISAR. V. C. Cons. * 535.

aa) De PROLE PARTIENDA inter Rusticos. (Auth. Collat. 9. T. 38.) (Nouell. Const. 156.)

Imp. JVSTINIANVS. A.

PRAEFATIO.

Docuerunt nos, qui sacrosanctae Apamiensis Ecclesiae negotia gerunt, quod ad alios quosdam pertinentes rustici cum rusticanis mulieribus suis se conjunxerint, exindeque procreaverint filios: petieruntque, vt et rusticos ipsis adsignarent, et horum filios maternum sequentes vterum. Sed, qui haec petunt, hi sane Constitutionem nostram, quae nuper prodiit, intelligere non videntur, quid ea sibi velit.

CAP. I.

Nam si liberi aliqui se adscriptitiis conjungant: secundum rationes constitutione comprehensas, infantes matrem sequentur, vnde ad libertatem non perveniunt. Si vero rustici sint, non amplius constitutioni illi per omnia locus sit: sed, quemadmodum nuper decrevimus, et Lege cavimus, proles dividitur in partes. Et, si quidem aequalis sit natorum numerus: in duas partes dividitur; si inaequalis, aut etiam vnus tantum natus sit: tunc, quod redundat, venter habet, propterea quod et amplius laboraverit: et vnus quidem si sit, matrem sequetur, si vero tres nati fuerint: duo quidem duaeue matrem sequentur, vnus autem ad proprietatem paterni dominii perventurus est: atque ita semper (vt praediximus) id, quod impar est, habebit venter. Et secundum haec Apamienses quoque prolem partiendam esse cognoscunto: vt, quod multis retro temporibus in controversia fuit positum, intelligant denuo sub nostram redactum Sanctionem. * 535.

bb) NE FILII NATVRALES CVM ADOPTIVIS *Matrimonium contrahant.* (Nouell. Leon. 24.)

Imp. LEO A. *eidem Styliano.*

Multi, dum prisca tempora laudibus celebrant, prima illis in ordinandis constituendisque rebus tribuere volunt. Atque illa in plerisque recentiora vincere, scio quidem et ego: veruntamen in nonnullis vinci etiam video. Et cum non pauca sint, in quibus à recentioribus temporibus illa superentur, tum vero maxime in **adoptionibus** *id fieri conspicitur: quas illa adoptiones neutiquam decenti cum ritu et ornatu faciebant: dum citra divinum sacrificium divinosque cantus faciebant: et qui adoptari vellent, id illis simpliciter fieri Lex permittebat. Vnde vsu veniebat persaepe, vt sororis appellatio in vxoris transiret, et quae puella paulo ante filia dicta esset, nurus nomine compellaretur; aut filius qui esset, pro eo gener agnosceretur: quando videlicet naturalis quemque adoptio in filiorum ordinem collocarat, matrimoniali commercio inter se jungerentur: ac susque deque isthaec actio haberetur; quod cum sacrum*

patris subjicitur: nec non is; qui à muliere libera procreatus, cujus matrimonium minime legibus interdictum fuerat,

ministerium non interuenisset, nullum inde ad matrimonialem consuetudinem existeret obstaculum. Caeterum olim, quum decenti ratione non adoptaretur, quanquam matrimonium infame quiddam complecteretur, non tamen nefarium aliquid continebat. Verum **nunc**, quum adoptio secundum ritus tum decoros, tum justas fiat, et per sacrosanctum sacrificium hi **in parentum locum** illi vero in filiorum jus **subeant**, nulla amplius reliqua ratio est, vt filii adoptiui cum naturaliter genitis in matrimonium connectantur. Quocirca etiam statuimus, vt, qui eo modo fratrum nomen subierint, iis nequaquam mutato fraternitatis jure in matrimonium jungi liceat.

cc) NE VXORIBVS CAPTIVORVM *aliis nubere liceat.*

(Nouell. Leon. 33.)

Imp. LEO A. *eidem Styliano.*

Si qui olim Leges tractarunt, eo fuisse animo, vt prorsus sua, quanquam in illis correctione nonnulla indigerent, corrigi tamen nollent, suspicatus essem: fortasse nunquam hoc consilium suscepissem, vti Leges, quae sese recte non haberent, corrigere tentarem, et tametsi arcta Reipublicae cura, qua videlicet recte illa administraretur, necessario correctionem injunxisset: vt ne tamen primos Legislatores contristare videremur, qui nos in hoc impetus ferret, inhibuissemus. At quoniam illis quoque ipsis, si etiamnum in viuis essent, non modo illorum institutum, qui corrigere conantur, non displiciturum, sed eosdem etiam, qui ita faciendum censerent, his gratias acturos arbitror, (non enim gloriae causa, sed quod Reipublicae commoda curae haberent, Leges edidere) age, quae Reipublicae conducant, neque illis ipsis veteribus Legislatoribus displiceant, facientes, exactiore consideratione, seu medicamento quodam Paeonio, Legum morbos propitio DEO curemus. Supra caetera etiam, vbi de captiuis sanxerunt, hoc caput, in quo de matrimonii dissolutione statuerunt, valde rationi esse dissentaneum videtur. Sic autem et in haec verba ajunt, **siue** marito captiuitatis infortunium accidat, manente vxore in ciuitate: siue quum vxor in jus captiuitatis peruenit, maritus in ciuitate permaneat: exquisita quidem et subtilis ratio distrahit matrimonium. Semel enim seruitute alteri superueniente, conditionis inaequalitas aequalitatem, quae in nuptiis spectatur, permanere non patitur. Nos tamen humanius talia contemplantes, **donec certum est superesse maritum vel vxorem, pro non solutis matrimonia haberi sinimus: neque ad alias migrabunt nuptias vel mariti, vel vxores, nisi petulanter id egisse videri velint, et in poenas incidere, ille quidem exactionis donationis ante nuptias, haec vero dotis.** Hi ergo istiusmodi de captiuorum matrimonio pronunciarunt sententiam. Nobis autem neque causa, quam exquisita (vt ipsi loquuntur) subtilisque ratio suppeditat, rationi esse consentanea: neque humanitas, quae dirimendi matrimonii facultatem praebet, dum ipsos damno subjicit, sincera videtur. Si enim (quemadmodum inquiunt) durare matrimonium fortunae non permittit inaequalitas, quomodo, si ad libertatem reuocetur captiuus, quum post matrimonii dissolutionem ad aequabilitatem fortuna redeat, amboque in libertate viuant, ad aequalitatem matrimonium non redibit? Quae vero illa sincera humanitas, quae amicissimorum membrorum subtractione damnum inferre, aliocunque substitutione id quasi sarcire conatur? Quomodo item, etsi vsque ad vtilissima quaeque captiuorum substantia jure statuque ipsorum integro taxetur, illos non ita praestantiori parte (sui nempe membri conseruatione) atque eorum suarum jure periclitari velle, immensumque damnum fore, si altera pars membrum suum negligere in animum inducat, non perquam est manifestum? Quid igitur ego? **Si**, quum **altera pars in captiuitate** sit, **altera**, quae à captiuitate **libera** mansit, ad alterius conjugium respexerit; **postliminio** vero reuertatur, quae in captiuitate detenta fuit: vt illi, si velit, **suum membrum recipiendi facultas sit**, ac nequaquam, quod alteri conjunctum fuerit, prius matrimonium innouetur. Si enim conjugium cum altero postmodum initum videbitur aliquibus dissolui non oportere, quomodo non nequius fuerit, si primus matrimonii nexus in suum statum reuertatur? Et si, eo quod alienae parti conjunctum sit, id quispiam auelli non permittat: quomodo quod à sua parte abruptum sit, id in suum locum restitui, rationi non fuerit consentaneum? At dixerit aliquis: Sed in lucrum captiuis cedit, quod propter alterum temeritate contractum matrimonium, per compensationem poenae nomine introductum est. Verum hunc sermonem non dico non labris exprimi, sed ne in mentem quidem auctoribus ejus venire melius fuerit. Nam quomodo ille, qui membrum suum pecuniis commutat, non extrema mentis infelicitate et penuria laborat? Sancimus itaque, **vt nequaquam** amplius, **quae pars à seruitute intacta mansit, ad alterius conjugium procedat**: sed **quotcunque annis** altera in seruitutis miseria detinebitur, tametsi inde nullam neque de scripto, neque citra scriptum, significationem accipiat, illam **expectet**. Et quod si praeter hanc Legem alterius matrimonii commercio à priore abrumpi aliqui velint, idque non secundum obseruationem in **Nouella centesima decima septima** de vxoribus eorum, qui in expeditione sunt, celatum, fiat: sciunto illi, quod positis in dicta constitutione poenis subjacebunt. Insuper etiam (quemadmodum diximus) vt, si qui seruitatis aerumnas sustinet, liberetur, suum, si velit, membrum recipiat, licebit.

dd) *De* TVTORE, *qui* PVPILLAM *suam* VITIAT.

(Nouell. Leon. 34.)

Imp. LEO A. *eidem Styliano.*

Nefaria res est, si illi, de quibus ea expectatio fuerat, quasi probi futuri essent, quum ab illis, qui talem de ipsis opinionem conceperant, jam aliqua fide digni habiti sint, pro bonis atque fidis inimicos et infidos se exhibeant. In illis autem, quibus pupillorum obuenit cura, si, cum pupillis salutariter prospicere debeant, ipsorum euersores existant, tanto id scelus grauius est, quanta illorum fides ab iis, qui id ipsis injunxerunt, major judicata est. Constat enim, quod parens persuasum habens, quos pupillaris aetatis relinquit liberos, ab eo, cui cura committenda est, paternum patrocinium sensuros, eam, cui ita fidit, demandat. Recte igitur superiores fecere, qui pro patre conseruatoreque pupillae deprehensum vitiatorem punierunt. Deportationi enim hunc subjiciunt, ac bonorum priuatione multant. Verum in decora specie decorum non seruarunt, neque ullam injuria affectae, grauiaque passae puellae, vt illius infortunio succurrerent, suscepisse curam videntur, dum vitiatoris bona in fiscum statuunt esse inferenda: non animaduertentes hinc fieri, vt vlcisci quidem injuriam velle, sed in proposito non persistere existimentur. **Vbi** enim **injuriae vltio, quando injuria affecto damnum injuria datum non resarcitur**, neque qui tenetur calamitatem Legis auxilio effugit? Quale autem calamitatis puellae est effugium, quando non modo infortunii compensa-

fuerat, sed ad quam pater consuetudinem habuerat, postea ex nostra constitutione dotalibus instrumentis *compositis*

pensationem non inuenit, sed lucrum etiam progressu aetatis ex suo dedecore atque infamia paratam esse videt? Vt igitur hoc Lege, tanquam probrum aliquod reprehensione affricatum purgemus, vt vitiatoris bona *in fiscum* deferantur, *abrogamus: iubemus autem, vt eo concedant,* quo ipsorum dominus injuriam *et infortunium* projecerit.

e) De poena EVNVCHORVM, *si vxores ducant.*
(Nouell. Leon. 98.)
Imp. LEO A. *eidem Styliano.*

Legum ortus, tum vt Respublica recte constituatur, hunc sibi finem proponit, tum interdum naturae injuriis affectae auxilium offert. Justum est ergo, vt nunc etiam de hoc specie, an eunuchos in matrimonium conjungi liceat, in quaestionem ducta, Lex enascatur. Sed priusquam illa proponatur, rem examinare, et an istiusmodi conjunctio matrimonium appellari possit; imo an omnino, quae in matrimonio peraguntur, (quae sunt sacrae preces, sacrificium, carnalis oblectatio ac voluptas, et quaecunque in matrimonio fiunt) fas sit in illa perfici. Sacerdos igitur ad imitationem coelestis à Conditore (qui sexus ad multiplicationem copulauit) pronunciatae benedictionis verba sacra effatur. Humani autem ingenii voluptas et laetitia ad geniales complexus, et vtriusque sexus foetum respiciens, progressum facit. Sponsarum enim parentes, dum se viscerum suorum visuros foetum, et sponsi ipsi, dum se in lucem edituros generis successores sperant, multiplici voluptate perfunduntur. At hic nihil tale subest. Quali enim cum oblectatione illi conueniant? quale sacrificium eorum aggregationem stabiliat? Quum autem illorum conjunctio adeo omni oblectamento vacet, et consecrationis, sacrificiorum, benedictionisque adeo non capax sit, quomodo in ipsas matrimonii appellatio quadrabit? Imo quomodo non aliqua, quae nefariis debetur, idque ex Lege ipsas poena sequetur? Atque, quod ne ab initio quidem matrimonium vocari possit, breuiter ita dictum sit. Sed magis exactiusque rei indignitatem oratio exploret. Rerum Conditor, quum initio marem et faeminam consociaret, ad largum, quod inde exiturum esset, incrementum respiciens, consociationem illam faciebat. Quin et naturae quae tanquam famula, quantum potest, à Conditore tradita praecepta obseruat) vt in hoc matrimonii consuetudo ineatur, quo sobolis procreatio procedat, quoad quidem ab ipsa tale ministerium Conditor praestari velit, propositum est. Si igitur vel hic, quod naturae Conditor, ipsaque natura voluit, apparet, quod prohibendum ducimus, ne prohibeatur: sin minus, (vt certe nihil istiusmodi est, sed contraria omnia, et nulla ad implendam Domini voluntatem vis, et ejus generis quiddam, quod natura non agnoscat) quare non omnibus modis prohibebitur? Quod si quis contentionibus gaudens, dicat, si propter sterilitatem eunuchi à conjugiis secluduntur, multis etiam aliis conjugium interdici debere, quum non omnes, quicunque in conjugium coëunt, foetificos se praestent: ad contentionem in promptu est responsio, quod, tametsi nullus ex iis factus gignatur, non tamen in hoc congregati sint, ne quam communi vitae vtilitatem conjugalis copulae adferant: quum potius contra procreandorum liberorum desiderio congregatos constet, quos effectum desiderio responsurum opinantes, in euentu spes fefellerit: hic vero vt tale aliquid dici possit, permultum absit, quum, qui ad peregrinam illam commistionem conuenerunt, liquido scientes se steriles ac ad gignendum inutiles conuenire, naturae quasi insidiati sint. Ac sane ob hoc duntaxat odio etiam ambo digni sunt: mulier, quod, cum conjugalis consuetudinis cupida foecundo se jungere potuisset, infoecundum et sterilem praetulerit: eunuchus vero, quod, vt in vanum Dominus benediceret, impotentia sua effecerit. Si quis porro fundum, ex quo alius aliquis fructus metat, vastet, et incultum relinquat, an hunc tanquam malum, atque perniciosum odio habebimus, ejusque, si fieri potest, institutum reprimemus: illi vero, qui fundum, ex quo ratione praeditum germen pullulet, desolat, et inutilem reddit, tanquam nihil indignitatis committat, id facere permittemus? Et sane, quid quisquam dicat? Sed PAVLVS, inquiunt, ait, Matrimonium contrahere, quam vri satius est: *quapropter naturalis feruoris contemplatione conjunctio prohiberi non debet. Sed tu, qui Paulum laudas, ad Pauli verba attende. Matrimonium contrahere, inquit, id est, per matrimoniale commercium cum muliere conjungi. Si igitur tua cum muliere commistio, consociatio matrimonialis, et benedictione, quae in matrimonium coeuntibus debetur, digna est, matrimonium illam nomina, et obserua vxorem: sin ne tantillae quidem benedictionis vnquam capax fueris, (quae enim aut qualis consecratio in iis, qui simul contra Conditoris decretum, simul contra naturae Legem conjunguntur, locum habeat?) quid Paulum in approbationem coelibis tui et peregrini matrimonii pertrahere audes? Ad hoc vero, si qui ipsis naturalem et propriam marium potentiam exsecant, hoc consilio id faciunt (tametsi vitiose, ac quadam in DEVM rebellione id faciunt) ne amplius viros se exhibere queant, sed quantum ad libidinis stimulos attinet, prorsus elanguescant, cubilisque fidi, et, in quos suspicio non cadat, custodes sint, (quod sane ipsa vocis sonus promittit) quomodo in hoc nou justam aduersum se indignationem cudent, quod non solum inimicam naturae voluntatem capessunt: verum etiam illis, qui licet malitiose, quomodo tamen ipsis viderentur, vtiles illos reddere studio habuerunt, aduersari deprehendantur? et quum nouum atque peregrinum secum repraesentent, non tamen se neque initia attributae naturae, neque, qua transformati sunt, malitiosae arti accommodent? Propterea sancimus, vt, si quis eunuchorum ad matrimonium procedere comperiatur, et ipse stupri poenae obnoxius sit: et qui Sacerdos istiusmodi conjunctionem profanato sacrificio perficere ausus fuerit dignitate denudetur.*

*) vid. etiam P. I. S. IV. p. 245. et P. II. L. I. T. III. pag. 18. a)

(s)
DE SECVNDIS NVPTIIS.
(Cod. 5. T. 9.)

1. *Imppp.* GRATIANVS, VALENTINIANVS et THEODOSIVS AAA. *Entropio P. P.*

Si qua mulier nequaquam luctus religionem priori viro nuptiarum festinatione praestiterit: ex jure quidem nouissimo sit infamis: praeterea secundo viro vltra tertiam partem bonorum in dotem non det, neque ei ex testamento plus quam tertiam partem relinquat. Omnium praeterea hereditatum, legatorum, fideicommissorum suprema voluntate relictorum, mortis causa donationum sit expers: haec namque omnia ab heredibus, vel coheredibus, aut ab intestato succedentibus vindicari jubemus: ne in his, in quibus correctionem morum induximus, fisci videamur habere rationem. His etiam amittendis, quae prior maritus ei suprema voluntate reliquerit: quanquam haec, quae mulieri à priori viro relinquuntur, et per immaturum matrimonium vacuata esse coeperunt, primo à decem personis Edicto Prae-

stis, in potestate patris efficitur. Quod et aliis liberis, qui ex eodem matrimonio postea fuerint procreati, similiter nostra constitutio praebuit.

TIT.

Praetoris enumeratis, id est, ascendentibus, et descendentibus, ex latere autem vsque ad secundum gradum, scilicet gradibus seruatis, deinde praesumi à fisco jubemus. Eandem quoque mulierem infamem redditam, hereditatea ab intestato, vel legitimas, vel honorarias, non vltra tertium gradum finimua vindicare. PP. 15. Cal. Jan. Gratiano 5. et Theodosio AA. Coss. 380.

In AVTHENT. *de nupt.* §. *si autem tutelam. Coll.* 4. *Tit.* 1. Nouell. 22. Cap. 40. et 2. *pars hujus* AVTHENT. *habetur Coll.* 4. *T.* 18. *al. Tit.* 16. *de restit. et ea, quae parit vndecimo mense* §. *fin.* Nouell. 39. Cap. 2.

Eisdem poenis subjicitur etiam ea quae parit intra luctus tempus, si modo indubitatum sit, sobolem hanc ex defuncto non existere: nam et vsufructu antenuptialis donationis priuatur. Item et ea, quae suscepta liberorum tutelae, contra sacramentum, secundo nubit, non prius tutorem petens, et rationem reddens, et exsoluens omne, quicquid debet. Sed hodie vlteriore jure sacramentum ab ea non exigitur, sed *contractis nuptiis à tutela repellitur.*

De Restitutionibus, et ea, quae parit vndecimo Mense post Mortem Viri.

(*Auth. Collat.* 4. *T.* 18.)
(Nouell. Const. 39.)

Imp. JVSTINIANVS A. *Joanni gloriosissimo sacrorum per Orientem Praetoriorum Praefecto: iterum Exconsuli et Patricio.*

PRAEFATIO.

Decursio et varietas humanae naturae paulatim egens curatione, non aliter ad bene se habendum reuocatur: (licet prima ejus gubernentur principia) nisi etiam quod particulariter ei resistit, corrigatur, sicque constituatur sub tranquillitate et quiete, vt Legi conueniens est: quale scilicet quiddam etiam nunc emergens, ad Legis nos apus adduxit. Scimus enim, quod etiam dudum **de restitutionibus dubitabatur : et si contigisset quasdam hypothecas obligari ejus, qui restitutione grauabatur**, *plurimae contentionis erat negotium, siue oporteret etiam res, quae restitui jussae fuerant, periculum pati, siue solas ejus, qui grauabatur restitutione: et multa quoedam erat etiam circa ipsom verborum differentiam quaestio:* **vtrum defunctus praecepisset, quae res manerent post mortem ejus, qui grauabatur restitutione, oportere restitui: an** *absolute restitui, quod relictum erat,* **post detentionem legitimae juberet :** *et introducebantur etiam* **fideicommissi persecutiones**, *et ex inopia in rem missiones, et plurimi alii, et varii, et insolubiles pene praedictae in rem missionis circuli. Sed tanquam nos dudum hoc sanantes, Legem scripsimus,* **modis omnibus prohibentes restitutione grauatas res aut alienari aut obligari, sed cum propria ambulare fortuna: et apud quemcunque fuerint, non manere firme, sed reuerti ad illum, cui dari jussae fuerunt.** *Et facta Lex jam quodammodo longaeua est, et in judicio approbata frequentatur: sed futurum erat, quod praediximus: (vt quod* **ferre omnia consueuit) tempus** *ostenderet indigere quadam exceptione necessaria Legem. Adierunt enim nos viri et mulieres ex his laesi. Moriente namque viro, vxor quidem et dotem exigebat, et donationis ante nuptias factae partem, seu propter nuptias, quam viri mors ei dabat: defuncti vero frater aliunde vindicabat res, et patris proferebat voluntatem, et trahebat mulieris res, dicens fratrem quidem suum eas expendisse: se vero apud mulierem videre paternas res, quas pater non existentibus filiis restitui praeceperat ei: et recipere ex omnibus eas instabat, neque cessabat, donec satisfactio Legi nostrae per omnia proueniret. Sed* **ingemiscebat** *juste* **mulier**, *et dicebat, injustum esse quasi per deceptionem* **dominum quidem virum fieri dotis totius**: *et si praemori mulierem contigisset,* **lucrum habere** *secundum pactum: quia vero vir mortuus est se ignorante restitutionem,* **amissionis periculum** *sustinere. Sed huic quidem data est negotio forma, quam bene se habere putauimus. Rursus autem alter supplex apparuit, dicens vxoris patrem substantiam ejus substituisse aliis suis filiis: paruamque partem solam apud eam jussisse manere: et magnum sibimet imminere periculum, si suae quidem substantiae periculum pateretur et circa* **dotis restitutionem**, *et circa totum ex dotalibus instrumentis super* **antenuptiali donatione pactum**, *sibi vero nihil liceret promereri horum propter sublationem et restitutionem. Haec nos merito commouerunt: et in melius arbitrati sumus nostram corrigere Legem, quam subjectos despicere periculum sustinentes, maxime in* **nuptiis: quarum nihil est hominibus vtilius, tanquam solis facere homines valentibus.**

CAP. I.

Si quis vnum ex liberia suis heredem instituerit, vel extraneam personam.

Quamobrem praesentem ponimus Legem, omnia quidem alia prioria à nobis positae Constitutionis rata manere volentes: hoc vero innouantes solummodo: vt si quis de caetero restitutionem fecerit suarum rerum: primum quidem seruet filio legitimsm partem, non quartam, (hoc enim emendauimus, inopiam ejus plurimam reprehendentes) sed tertiam modis omnibus, aut mediam secundum filiorum numerum. Deinde ex reliqua substantiae parte, si non suffecerit legitima pars ad dotis aut antenuptialis donationis oblationem: honeste et secundum personarum qualitatem et merita excipere etiam hoc ad restitutionem, secundum quod adjectum legitimae parti, dotem aut antenuptialem facit donationem. Sancimus enim secundum hunc modum excipi modis omnibus ad restitutionem nuptialia documenta, et super his factas alienationes, aut hypothecas: et vel si grauata sit persona aut viri, aut mulieris restitutione tali, liceat ei etiam nuncupatam antenuptialem, seu propter nuptias donationem offerre, nihil quantum in illis rebus restitutione valente; et si mulier restitutione grauetur, non impedimentum ad dotis oblationem fieri: ea enim, quae communiter omnibus prosunt, iis, quae specialiter quibusdam vtilia sunt, praeponimus. Sitque hoc nuptialibus donationibus et harum exactionibus priuilegium. Si enim et ante nos ex generalibus hypothecis plurima per praesumptionem exceperunt, (cum vtique non ita nobis necessaria consistant) quomodo non nos ex majore et meliore sententia nuptialium lucrorum exceptionem faciemus? §. 1. Haec igitur omnia futuro conferimus tempori, et faciendis restitutionibus post hanc Legem: non enim illam concedimus fieri laesionem, vt si qua mulier paruam habens dotem, deinde Legem cognoscens nostram, aut

TIT. XI.

DE ADOPTIONIBVS.

Non solum autem naturales liberi, secundum ea, quae diximus, in potestate nostra sunt: verum etiam ii, quos adoptamus.

§. 1.

aut si quis vir mediocrem fecerit antenuptialem donationem, ad circumuentionem Legis velit augmentum aut dotis, aut antenuptialis donationis facere: et hoc trahere ad insidias restitutionum: hanc enim perimimus circumuentionem, nullam vtilitatem habere concedentes facientibus augmentum, quantum ad restitutionis laesionem, puram futuro tempori nostram seruantes Legem. Vnum siquidem hoc capitulum est praesentis Legis.

CAP. II.

De muliere, quae peperit vndecimo mense.

Secundum vero illud de mulieribus, quae post priores nuptias ad secundum venerunt matrimonium, antequam annus expleretur, quem lugubrem Leges appellant, quas puniebant Constitutiones tres ante nos Imperantium: et nos nuper de his scribentes Legem, cum quibusdam correctionibus, etiam super his sancita in breui quadam parte nostrae legislationis tetigimus: sed impudentissimum quoddam nunc accessit, quod in nostris prouenire temporibus nolebamus. Quamobrem nobis recte placuit emendatione dignum existimare, mulier enim ad virum veniens, hunc extulit, vt appareat, etiam superstite eo non caste viuere cogitans: nondum enim completo anno, vndecimo mense perfecto peperit, vt non esset possibile dicere, quia de defuncto fuisset partus: neque enim in tantum tempus conceptionis extensum est. Et quoniam etiam haec vna est poenarum earum, quae acerbas nuptias faciunt, vt vxor mox cadat antenuptiali donatione à viro data, et repente eam amittat, et neque vsum habeat: recte filii sic mirabili matris partu injuriati, antenuptialem patris poscebant accipere donationem, et non lucrari valere mulierem per virum, quem sic velociter dehonestauit. At illa (sed quomodo dicamus verba illius, erubescimus) non dignam se dicebat esse, vt caderet: quia Legem nosceret de legitimis loquentem nuptiis: sibi vero non fuisse nuptias, nisi primas: porro partum hunc esse opus naturalis concupiscentiae. Sed quia haec etiam decies millies aliis subjacere castigationibus committendo stuprum, indubitatum est, et poenis illis eam non priuabimus. Interim tamen (parcimus enim defuncti filiis) inferimus ei antenuptialis donationis amissionem, et in hoc casu, quam constituit Lex super eis, quae ad legitimas accedunt nuptias intra lugubre tempus. Si enim illas Lex inultas non relinquit, licet legitimas nuptias celebrantes, eo quod forte suspicio fuerit, ne qua praeextiterit suspicionis malignae causa ad secundum maritum, eo quod velociter ad nuptias festinauit: quomodo non hic, vbi causa non per suspicionem est solam, sed hoc ipso increpatio manifesta et indubitata praebita est delicto, omnium impiissimus iste partus, innoxiam eam relinquemus? §. 1. Vnde sancimus, si quid tale contigerit, et ante luctus tempus pepererit mulier circa terminum anni, vt indubitatum sit, sobolem non ex priori consistere matrimonio: modis omnibus eam priuari ante nuptiali donatione, et secundum proprietatem, et secundum vsum: subdendam quoque aliis omnibus poenis, ac si secundas eam contigisset ante luctus tempus legitimas celebrasse nuptias. Non enim aliquid amplius habebit castitate luxuria: sed subjiciatur quidem et ipsa poenis, periculumque sustineat etiam circa spem scripturae propter stuprum: vt neque nuptias intempestiuas desideret, neque legitimas nuptias majore malo circumveniat.

EPILOGVS.

† *Quae igitur placuerunt nobis, et per hanc sacram declarata sunt Legem, tua Celsitudo cognoscens, solenniter per programmata propria, manifesta faciat vniuersis.* ***Lex scripta est Joanni gloriosissimo sacrorum per Orientem Praetoriorum Praefecto, iterum Exconsuli et Patricio.*** *Dat. Cal. Jan.* Constantinopoli, *Praefect.* *Belisario V. C.* * 535.

2. *Iidem* AAA. *Eutropio P. P.*

Si qua ex foeminis perdito marito, intra anni spatium alteri festinauerit nubere, (paruum enim tempus post decem menses seruandum adjicimus: tametsi id ipsum exiguum putemus) probrosis inusta notis honestioris nobilisque personae decore, et jure priuetur: atque omnia, quae de prioris mariti bonis, vel jure sponsalium, vel judicio defuncti conjugis consecuta fuerat, amittat. Dat. 3. Cal. Jun. *Constantinopoli*, Eucherio et Syagrio Coss. 381.

3. *Iidem* AAA. *Floro P. P.*

Foeminae, quae susceptis ex priore matrimonio filiis, ad secundas [post tempus luctui statutum] transierint nuptias, quicquid ex facultatibus priorum maritorum sponsalium jure, quicquid etiam nuptiarum solennitate perceperint, aut quicquid mortis causa donationibus factis, aut testamento jure directo, aut fideicommissi, vel legati titulo, vel cujuslibet munificae liberalitatis praemio ex bonis [vt dictum est] priorum maritorum fuerint adsecutae: id totum ita, vt perceperint, integrum ad filios, quos ex praecedente conjugio habuerint, transmittant, vel ad quemlibet ex filiis (dummodo ex his tantum [sit,] quos tali successione dignissimos judicamus) in quem contemplatione meritorum liberalitatis suae judicium mater crediderit dirigendum. Nec quicquam eaedem foeminae ex iisdem facultatibus alienandum in quamlibet extraneam personam, vel successionem ex alterius matrimonii conjunctione susceptam, praesumant: atque habeant potestatem possidendi tantum [atque fruendi] in diem vitae, non etiam alienandi facultate concessa. Nam si quid ex iisdem rebus in alium quemlibet fuerit ab ea translatum: ex maternis redintegrabitur facultatibus, quo illibata ad eos, quos statuimus liberos, bona et incorrupta perueniant. §. 1. Illud etiam addimus [huic] legi, vt si aliquis ex iisdem filiis, quos ex priore matrimonio susceptos esse constabit, forte decesserit, matre jam secundis nuptiis funestata, aliis etiam ex eodem matrimonio progenitis liberis superstitibus, id, quod per eandem successionem ab intestato, vel ex testamento suae posteritatis mater videbitur consecuta, in diem vitae suae pro sibi debita portione sola tantum possessione delata, omne his, qui supererunt, ex priore susceptis matrimonio filiis relinquat: nec super istiusmodi facultatibus testandi in quamlibet extraneam personam, vel quicquam alienandi habeat potestatem. † Quod si

§. 1. ADOPTIO (a) autem duobus modis fit, aut Principali rescripto, aut imperio magi-

si nullam ex priore matrimonio habuerit successionem, vel natus natiue decesserit: omne, quod quoquo modo perceperit, pleno proprietatis iure obtineat, atque in his nanciscendi dominii, et testandi circa quem voluerit, liberam habeat facultatem. Dat. 6. Cal. Jun. *Constantinopoli*, Antonio et Syagrio *al. Euagrio* Coss. 382.

In AVTHENT. *de nupt.* §. *si vero expectet. Col.* 4. *Tit.* 1. Nouell. 22. Cap. 23.

In donatione propter nuptias, etiamsi alius pro viro dederit, defert eam proprietas.

In AVTHENT. *Coll. constitut. et* §. *quibus supra. versic. venient autem talia.* Nouell. *eod.* Cap. 25.

Lucrum hoc aequaliter inter liberos lege distribuitur, non arbitrio parentis permittitur.

In AVTHENT. *de nupt.* §. *hinc nos Collat.* 4. *Tit.* 1. Nouell. 22. Cap. 46. *et, de non elig. secund. nubent.* §. *cum igitur. Coll.* 1. *Tit.* 2. Nouell. 2. Cap. 3.

Ex testamento quidem succedit mater liberis suis, quae conuolauit ad secundas nuptias, sicut institutus quilibet. Ab intestato quoque vocatur, siue ante mortem filii, siue postea secundas ineat nuptias: Sed ab intestato eorum solum vsumfructum percipit, quae ex paterna substantia ad filium peruenerunt: Quantum vero ad antenuptialem donationem pertinet, erit similiter, vt in residuis: omnino ingratitudine, et hoc contra matrem fratresque inspecta.

(Nouell. 2. CAP. III.)

De successione si filius intestatus mortuus fuerit, vel qualiter secundo nubentes ad filiorum hereditatem vocentur.

Cum igitur reliquum sit cogitare de hereditatibus filiorum, pro quo etiam praesens est dubitatio: oportere credimus generali lege et praesentem quaestionem dirimere et determinare, et in futuro mouendis omnibus dare decisionem. Et sancimus alias res post antenuptialem donationem ad filios venientes, si quidem filius masculus, aut foemina forte testetur, secundum legem venire ad scriptos heredes: hic matre non prohibita scribi à filio herede: sed etiam contra testamentum ei datis allegationibus, si forte filius eam praetermiserit, aut irrationabiliter exheredatam fecerit. Si vero intestatus decesserit, reseruamus illius partem, si quidem habuerit filios proprios, ad filios venire; sin autem non habuerit quidem filios proprios, sit fratrum vocatio et matris vna cum fratribus (secundum quod à nobis sancitum est) ad hereditatem venientis, et eam firme habentis, siue ad secundas vellet venire nuptias, siue non. Nec enim majores poenas aduersus mulieres, quae ad secundas veniunt nuptias, faciemus, neque ex hoc eas ad necessitatem deducemus amaram, et nostrorum temporum indignam, vt metu castarum nuptiarum (licet secundae sint) ab his quidem abstineant, et descendant ad quasdam interdictas permixtiones, et forsan etiam ad seruorum corruptiones: et, quoniam non licet legaliter caste viuere, contra leges luxurientur. Nequaquam igitur valere volumus, neque in lib. 5. Cod. cognominis nostrae pietatis positam constitutionem, decernentem de hereditatibus filiorum, quos matres ad secundas nuptias venientes viderunt praeobeuntes; neque in lib. 6. ejusdem conscriptionis sub Titulo Tertulliani, quae de mulieribus dispu-tat, secundis quidem nuptiis junctis, ante secundam tamen copulationem filios amittentibus: sed vocetur ad filii hereditatem modis omnibus mater cum fratribus, et hanc habeat firme, nihil ex secundis laedenda nuptiis, quod et in subjecta quaestione, quae legem hanc mouit, obtineat, et mater vna cum filia succedat hereditati: aut etiam succedens hanc irrefragabiliter habeat, nihil ex spe secundarum laedenda nuptiarum, sed domina ejusdem hereditatis cum filia absolute consistens. Optimum itaque est, atque laudabile, et dignum oratione, vt mulieres ita se honeste tractent, quatenus quae semel ad virum venerunt, seruent inuiolatum morientium torum: et hujusmodi mulierem et miramur pariter, et laudamus, et non procul à virginitate ponimus. † Sin autem non voluerit, (cum forsitan et juuenis hoc non patiatur, nec possit contra feruorem naturae resistere) non est torquenda propter hoc, nec interdicendae sunt ei communes leges: sed ad viri alterius veniat nuptias honeste, et omni luxuria abstineat: et fruatur successione filiorum. Sic enim eos adhuc amplius diliget, et non quasi quosdam odibiles respiciet, poenis subdita sic amaris. Sicut enim patres, si ad secundas veniant nuptias, non fraudamus filiorum suorum successione, nec quaelibet est lex aliquid tale dicens: sic neque matres priuabimus filiorum successione, si matres ad virum veniant secundum, licet ante nuptias secundas, aut post secundas filii moriantur. Alioqui ex absurditate legis, licet praemoriantur filii omnes, non relinquentes filios aut nepotes, nihilominus supplicium manet, et non succedit eis mater, nec si sine filiis moriantur: sed inhumane ab eorum expellitur successione, frustra quidem pariens, frustra simul et nutriens propter legales nuptias subjecta poenis, et succedent quidem illis aliqui ex longa cognatione: mater autem irrationabiliter expelletur. Quapropter et ipsa succedat filiis, et sit haec lex clemens, et mitis, matres filiis concilians. † Colligentes igitur hujus legis partes, sancimus, quoniam matrem (secundum quod jam dudum diximus) assimilamus patri in antenuptiali donatione: et ipsam sustinere quidem poenas, sicut sustinet pater in dote: in hereditatem autem filiorum sine tergiuersatione veniant et pater et mater secundum subjectas vtrique casui quaestiones. Proinde quod patres habent sine ad secundas venientes nuptias, siue non, hoc etiam matres habeant, vocetur que mater ad filii hereditatem, siue jam ad secundas venit nuptias, siue postea veniat.

§. 1. Antenuptiali vero donatione, ad secundum veniens consortium, neque secundum quantum heres existet filii, fruatur: sed hoc filiorum sit solum lucrum, eis à lege datum, et non videatur esse pars hereditatis filii: sed adhuc antenuptialis donationis non abjiciens naturam. Quae competit tenere etiam circa eas, quae nunc jam sunt viduatae mulieres, et propriis successerunt filiis: et quae nondum ad secundas veniunt nuptias, licet postea veniant. Quod igitur hic habetur, sic omni tempore sanciatur.

In AVTHENT. *de non elig.* §. *hoc autem. Collat.* 1. *Tit.* 2. Nouell. 2. Cap. 2. *et de nupt. Collat.* 4. *Tit.* 1. §. *quoniam autem infirmas.* Nou. 22. Cap. 26.

Sed et si quis ex his praemoriatur absque progenie, redit ad matrem dominium: quantum acquiritur ex pacto non existentium liberorum: residuum autem conceditur quibuslibet defuncti heredibus. Si quid ergo ex his alienauerit

magistratus. IMPERATORIS auctoritate *adoptare* quis potest *eos easue, qui quaeue sui juris sunt:* *quae*

nauerit: pro suprascripta portione confirmatur alienatio: quare si sola heres extiterit, in solidum ad ipsam redit, vel alienationem sequitur.

4. *Impp.* HONORIVS et THEODOSIVS AA. *Mariniano P. P.*

Cum aliis sanctionibus jussserimus, materna bona integra ad liberos peruenire, quod tamen mulier mariti largitate percepit, [id] ex eo tantum liberi conjugio procreati sibi speciale tanquam paternum nouerint [patrimonium] vindicandum. Itaque si habens filios ad secundas nuptias fortasse transierit: sponsalitiam largitatem, quam vir secundus contulit in vxorem, tantummodo filii, qui ex secundo matrimonio suscepti sunt, pro soliditate possideant; nec prosit liberis ex priore susceptis matrimonio, quod mulier ad tertia minime vota migrauerit. Quod si posterior vir sine liberis ex eodem matrimonio susceptis decesserit, quicquid ab eo ex sponsalium largitate vxor fuerit consecuta, id sibi jurique suo sciat esse collatum, etiamsi ex priore matrimonio donator filios reliquisse doceatur. Ad maternas sane veniens, vel ex hoc, vel ex quolibet alio titulo facultates omnis posteritas, ex quocunque suscepta viro, pro debita sibi portione, vt à matre, vel à spontanea largitate, vel per testamentum ejus fuerit collata, possideat. Nos enim hac lege id praecipue custodiendum esse decernimus, vt ex quocunque conjugio suscepti filii, patrum suorum sponsalitias retineant facultates. Datum 3. Non. Nou. *Rauennae*, Honorio 13. et Theodosio 10. AA. Coss. 422.

Vt mater transiens ad secunda vota, lucra prioris matrimonii tenetur reseruare filiis ejusdem matrimonii: ita vir quoque transiens ad secunda vota, tenetur reseruare filiis ejusdem matrimonii lucra dotis. BALD.

5. *Impp.* THEODOSIVS et VALENTINIANVS AA. *Florentio P. P.*

Generaliter censemus, quocunque casu Constitutiones ante hanc legem mulierem liberis communibus, morte mariti matrimonio dissoluto, quae de bonis mariti ad eam deuoluta sunt, seruare sanxerunt: iisdem casibus maritum quoque, quae de bonis mulieris ad eum deuoluta sunt, morte mulieris matrimonio dissoluto, communibus liberis seruare. Nec interest, si alter pro marito donationem ante nuptias, vel pro muliere dotem crediderit offerendam. Hoc obseruare praecipimus, licet res ante nuptias donatae (vt adsolet fieri) in dotem à muliere redigantur. Dominium autem rerum, quae liberis per hujus legis, vel praeteritarum Constitutionum auctoritatem seruantur, ad liberos pertinere decernimus. Itaque defuncto eo, qui eas liberis seruabat, extantes ob omni possessore liberi vindicabunt: consumptas [vero] ab heredibus ejus exigent, qui eas seruare debuerant. Alienandi sane, vel obligandi suo nomine eas res, quae liberis seruari praeceptae sunt, eis qui reseruatori sunt, adempta licentia est. Negotia vero liberorum patri vtiliter administrare concedimus. Diuidendi quoque res inter eos liberos ipsis parentibus pro suo arbitrio, vel eligendi quem voluerint, licent non denegamus. §. 1. In his autem casibus, in quibus res vt paternas mater liberis communibus seruare praecepta est, (hoc est, vbi morte mariti matrimonio dissoluto, mulier ad alias nuptias peruenerit,) vel vbi [res] vt maternas patrem liberis communibus seruare censuimus: hoc est, (vbi morte mulieris matrimonio dissoluto, vir ad alias nuptias venerit) si hereditatem ejus parentis, qui prior mortuus est, non adierint liberi, licebit eis tanquam ejus tantum res fuerint, qui posterior moritur, ea sibimet vindicare, scilicet si ejus, qui posterior moritur, hereditatem crediderint adeundam: ne quod fauore liberorum inductum est, quibusdam casibus ad laesionem eorum videatur inuentum.

In AVTHENT. *de nupt.* §. *si vero expectet. et* §. *quoniam autem. et* §. *soluto. Coll.* 4. *Tit.* 1. Nouell. 22. Cap. 23. 26. *et* 20.

Hae res lucro cedunt liberis, licet heredes non sint patris, aut matris, aut vtriusque, nisi fuerint ingrati, et probetur ingratitudo.

§. 2. Illud etiam humanis sensibus huic legi credidimus inserendum, vt eo quoque casu, quo lucratur, vel mulier res, quae ad eam à marito perueniunt, vel maritus eas, quae ex bonis mulieris ad eum transeunt: hoc est, vbi primum matrimonium alterius morte dissoluitur, nec superstes ad secundas nuptias peruenit, si res vel maritus, vel vxor, hoc est, qui superstes est, non consumpserit, vel alienauerit, (quod eis ad secundas nuptias non venientibus, quasi rerum dominis concessum esse non dubium est) liberis liceat res à patre profectas, vt paternas, à matre, vt maternas accipere. Dat. 7. Id. Sept. CP. Theodosio A. 18. et (Festo) * *Albino V. C.* Coss. 444.

In AVTHENT. *neque virum quod ex dote.* §. *propterea igitur. Coll.* 7. *Tit.* 10. *al. Coll.* 8. *Tit.* 1. Nouell. 98. Cap. 1.

Vxore mortua, quod vir ex dote lucratur, filiis communibus omnimodo reseruatur, quantum ad proprietatem, vsufructu patri concesso. Idem est ex parte mulieris, si lucretur ex sponsalitia largitate. Item si aliter matrimonium soluatur, super iisdem lucris loquitur haec eadem constitutio.

(Nouell. 98. CAP. I.)

Vt proprietas dotis et propter nuptias donationis seruetur filiis.

Propterea igitur sancimus, si mulier moriatur, et eueniat lucrum fieri viro, dotem hanc omnino seruare filiis, siue ad secundas veniat nuptias, siue etiam non. Et ex diuerso, si mortuus fuerit vir, mulierem antenuptialis donationis lucra propriis filiis seruare: vsum quidem lucrorum ex nuptiis apud eos constitutum, proprietatem vero eorum filiis omnino seruandam: his, quae super parentibus ad secundas venientibus nuptias sancita sunt, in suo ordine seruandis: et hoc valere, matrimoniis quocunque modo solutis, ab hodierna die, et in omne, quod sequitur: et his matrimoniis, quae jam soluta sunt quidem siue morte, sine quolibet alio modo, adhuc autem pendente, eo quod vnus superstes sit. Nam si ambo defuncti sint, hoc heredibus non damus: sed tanquam semel terminatum, veteribus relinquimus legibus: illud certum est, quia dum semel fuerit filiorum, et proprietatem lex deferens eis praestiterit: tunc in successionibus et aliis accessionibus, ita et in his erit, sicut et in prioribus sancitum est filiis, qui propter secundas nuptias parentum, lucrum aliquod ex legibus sunt potiti.

In AVTHENT. *vt fratrum filii.* §. *quia vero mulieres. Coll.* 9. *Tit.* 10. *al.* 7. Nou. 127. Cap. 3.

Si tamen abstineat mater à secundis nuptiis, habebit et ipsa proprietatis portionem pro numero liberorum. Idem

quae species adoptionis dicitur ADROGATIO. Imperio magistratus adoptamus eos easue, qui quaeue in

Idem in patre obtinet, et in omnibus ascendentibus à secundis nuptiis abstinentibus.

(Nouell. 127. CAP. III. v. supr. P. II. L. I. T. X. p. 63.)

6. *Impp.* LEO et ANTHEMIUS AA. *Erythrio P. P.*

Hac edictali lege in perpetuum valitura sancimus, si ex priore matrimonio procreatis liberis pater materue ad secunda, vel tertia, aut vlterius repetiti matrimonii vota migrauerit: non sit ei licitum nouercae, vel vitrico, testamento, vel sine scriptura, seu codicillis, hereditatis jure, siue legati, siue fideicommissi titulo plus relinquere, nec dotis, aut ante nuptias donationis nomine, seu mortis causa habita donatione, conferre, nec inter viuos conscribendis donationibus, quae etsi constante matrimonio ciuili jure interdictae sint, morte tamen donatoris ex certis causis confirmari solent) quam filio, vel filiae, si vnus, vel vna extiterit. † Quod si plures liberi fuerint, singulis aequas partes habentibus minime plus, quam ad vnumquemque eorum peruenerit, ad eorum liceat vitricum nouercamue transferri. Sin autem non ex aequis portionibus ad eosdem liberos memoratae transierint facultates: tunc quoque non liceat plus eorum nouercae, vel vitrico testamento relinquere, vel donare, seu dotis, vel ante nuptias donationis titulo conferre, quam filius, vel filia habet, cui minor portio vltima voluntate derelicta, vel data fuerit, aut donata: ita tamen, vt quarta pars, quae eisdem liberis debetur ex legibus, nullo modo minuatur, nisi ex his causis, quae de inofficioso excludunt querelam. Quam obseruationem in personis etiam aui, [vel auiae,] proaui, et proauiae, nepotum, vel neptium, item pronepotum, vel proneptium, fine in potestate, siue emancipati emancipataeue sint, ex paterna, vel materna linea venientibus, custodiri censemus. † Sin vero plus, quam statutum est, [aliquid] nouercae, vel vitrico relictum, vel donatum, aut datum fuerit, tanquam non scriptum, neque derelictum, vel donatum, aut datum sit, ad personas deferri liberorum, et inter eas diuidi jubemus: omni circumscriptione, si qua per interpositam personam, vel alio quocunque modo fuerit excogitata, cessante.

§. 1. His illud adjungimus, vt mulier in his casibus, in quibus ante nuptias donationes, caeteras etiam res à marito ad se deuolutas, secundum priorum legum statuta liberis communibus, vt paternas, seruare compellitur: hoc est, vbi morte mariti matrimonio dissoluto, ad alias nuptias venerit, immobilium rerum et mancipiorum, annonarum quoque ciuilium vsufructu duntaxat vitae suae temporibus potiatur, alienatione earum penitus interdicta. Mobilium vero rerum, justis pretiis aestimatione habita per eos, quos vtraque pars elegerit arbitros judicaturos, interposito sacramento, simili modo vsumfructum habeat, si idoneam fidejussionem praebuerit, quod easdem res mobiles, vel earum pretium filiis et filiabus ex eodem matrimonio procreatis, vel post mortem eorum nepotibus et neptibus ex iisdem liberis procreatis, siue omnibus, siue vno vnaue superstite mori contigerit, secundum legum modum restituat: vel certe si fidejussiones idoneas praestare distulerit, aut nequiuerit; praedictae res mobiles nondum matri à liberis traditae, apud eosdem maneant. Solutae vero eidem matri, vel ab eadem detentae restituentur liberis, si tamen ab his fidejussio idonea matri fuerit oblata, qua caueri debet: Quod eidem superstiti pro vsufructu earundem rerum mobilium, vel pretio, quo taxatae sunt, vsurarum nomine centesimae partem tertiam annuis quibuscunque temporibus praestare non different: ita [tamen,] vt in eadem fidejussione hoc quoque caueatur. Quod à filiis filiabusue, vel ex his progenitis liberis, si ante eandem matrem omnes eos obire contigerit, omnes res praedictae mobiles secundum legum moderationem matri, vt ad eandem luctuosum lucrum redeat, restituantur. † Erit itaque licitum vtrilibet parti, quae fidejussionem praebuerit, si sibi commodum esse perspexerit, his rebus mobilibus vti frui, easdemque dare mutuo, vel obligare, vel vendere, vt ex his maxime liberi acquirentes possint materno affectui sine suo incommodo deseruire. † Sin autem vtraque pars praedictam fidejussionem dissimulauerit, aut forte offerre nequiuerit: eaedem res apud mulierem vsque in diem vitae suae manebunt.

In AUTHENT. *de non eligend.* §. *aliud. Coll.* I. *Tit.* 2. Nouell. 2. Cap. 4. *et in* AUTHENT. *de nupt.* §. *et quia parum. Coll.* 4. *Tit.* I. Nou. 22. Cap. 45.

Sed si aurum fuerit in donatione propter nuptias scriptum: cautio vsurarum exponitur, non autem aurum exigitur: nisi forte viri substantia habeat aurum, et caetera, quae scripta fuere.

§. 2. Omnibus videlicet iisdem maritalibus facultatibus, his etiam, quas habet habiturae est tanquam si jure pignoris, vel hypothecae suppositae sint, super eadem ante nuptias donatione, vel rebus aliis ad eam ex mariti substantia deuolutis, ex eo die, quo eaedem res ad eam peruenerint, liberis obligatis: vt si quis post traditas matri, vel detentas ab ea res (si ita contigerit) contractum aliquem cum eadem muliere inierit, quae se repetitis nuptiis copulauerit: in vindicandis iisdem suppositis rebus posteriores habeantur, liberis, qui ex eodem matrimonio procreati sunt, et nepotibus neptibusque, qui ex iisdem liberis geniti sunt, sine dubio praeponendis.

§. 3. Sin vero liberorum suorum affectione seruata, pater, materue ad alias nuptias migrare noluerit: neque vir his, quae de bonis vxoris ad se transeunt, neque mulier rebus, quae ex substantia mariti ad se peruenerunt, pro suo arbitrio vti, vel eas vendere, aut quocunque jure, vel modo alienare, vel pignoris jure, seu hypothecae, si voluerint, obligare, vtpote domini earum prohibebuntur. Extantes autem praedictas res, si non fuerint alienatae, vel consumptae, vel suppositae, licebit liberis vindicare, etiam non adeuntibus hereditatem parentum. Dat. 2. Cal. Mart. Martiano et Zenone Coss. 469.

Filius transmittit ad descendentes jus vindicandi lucrum sibi proueniens propter secundas nuptias patris, vel matris, ascendentibus et collateralibus exclusis: sed electionem habet, in quem volet liberorum suorum lucrum illud transferendi. Non est igitur haec lex abrogata Nouell. 2. JUSTINIANI, quae matri electionem adimit, non autem ejus filio. CHAR.

7. *Imp.* ZENO A. *Sebastiano P. P.*

In quibus casibus pater dotem, mater ante nuptias donationem, vel alias res ad se ex altera parte deuolutas, filiis vtriusque sexus seruare praecepti sunt: si quem ex filiis vel filiabus ante patris, vel matris obitum mori contigerit, (siue ante secundas nuptias, siue postea) filio vel filia, nepote vel nepte; vel pluribus, patre suo adhuc viuo, vel matre superstite, derelictis: portionem, quae defuncto filio, vel filiae debebatur, vel lucrum ex ea, non ad fratres, vel sorores mortui, sed

in poteftate parentum funt: fiue primum gradum liberorum obtineant: qualis eft filius, filia; fiue inferiorem: qualis eft nepos, neptis, pronepos, proneptis.

§. 2.

ad filios ejus, vel filias, vel nepotes vtrinsque fexus, aut pronepotes, auis, vel proauis fuperftitibus, peruenire decernimus: eligendi videlicet, quos voluerint ex liberis fuperftitibus, non adempta licentia. Dat. Cal. Mart. Ello V. C. Cof. 478.

8. *Imp.* JVSTINIANVS A. *Mennae P. P.*

Si quis prioris matrimonii filiorum ante fecundas nuptias patris, vel matris mortuus fuerit, filiis à fe, vel nepotibus, vel pronepotibus relictis, partem ejus non ad fratres, vel, fi nullus alius frater, vel foror fit, ad patrem, vel matrem ejus peruenire, fed ad filios, vel nepotes, vel [pronepotes] ejusdem mortuae perfonae, fancimus: vt fiue vnus, fiue plures fint, eam tantummodo partem vindicare poffint, quae mortuo competiit. §. 1. Illud etiam certa fanctione definire cenfemus, vt fi quis, vel fi qua ex alio matrimonio filiis procreatis, minime ad fecundas nuptias venerit, eodem modo liceat quidem genitori [vel genitrici] res ex priore conjugio fibi acquifitas, quomodo voluerit, alienare, vel adminiftrare: Si quae vero earum minime fint alienatae, poffint liberi etiam non adeuntes paternam, vel maternam hereditatem, eas vindicare.

§. 2. Certum effe fancimus, quod etiam illa de caetero videbitur earundem fuiffe rerum alienatio, quae in teftamento genitoris, vel genitricis, vel fpecialiter relinquendo, vel generaliter heredem inftituendo, facta fit.

In AVTHENT. *de nupt.* §. *deinceps. et* §. *folut. Coll.* 4. *Tit.* 1. Nouell. 22. Cap. 20.

Nunc autem, nifi expreffim transponat in alios, praefumitur ipfis conferuare talia lucra.

§. 3. Talem vero licentiam [datam] filiis, vt etiam non adeuntes paternam, vel maternam hereditatem, lucra vindicarent, quae parens eorum ex matrimonio, quod fecundo toro minime mutauit, fibi adquifita non alienauit, nullo modo eis concedimus, fi paternam vel maternam hereditatem ab inteftato ex parte (fi forte alii etiam ex anteriore matrimonio morienti parenti filii funt) fibi acquifierint. §. 4. In illo etiam veterem fanctionem adimplentes, praecipimus exemplo matris, cujus res poft fecundas nuptias filiis ex priore matrimonio natis [in hypotheca] fuppofitae funt, ad conferuanda eis lucra, quae ex priore matrimonio ad eam peruenerunt: patris quoque bona, quae habet habiturusque eft, filiis ex priore matrimonio natis poft fecundas ejus nuptias, ad ea conferuanda, quae ex eorum matre lucratus eft, fuppofita effe. §. 5. Illius etiam patris, qui in fua poteftate talem liberum, vel liberos habens, maternam eis fubftantiam, vel ex materna linea ad eos deuolutam feruare compellitur: bona iisdem liberis fuppofita effe ad conferuandas easdem maternas res decernimus: ita tamen, vt occafione talium hypothecarum, neque patris, neque matris adminiftrationem filii valeant perfcrutari, vel aliquam eis mouere fuper hoc quaeftionem: cum perfpicui fit juris, etiamfi alienata fuerint eorum bona, quae extra memorata lucra, vel maternas res funt, jus hypothecae integrum iisdem manere filiis. Dat. 3. Id. Dec. D. N. Juftiniano A. 2. Cof. 528.

9. *Idem* A. *Mennae P. P.*

Quoniam praeteritae leges omnia, quae liberis ex priore matrimonio procreatis, mulier quidem fecundo marito, vir autem fecundae vxori dotis, vel ante nuptias donationis nomine, vel alio quocunque modo dederit, vel reliquerit, his ampliora, quae vni filio, vel filiae ex anteriore matrimonio progenitis danda vel relinquenda funt, reuocata ad folos filios, [vel filias] ex anteriore matrimonio natos peruenire conftituerunt, nullaque in hac parte filiorum ex fecundo matrimonio natorum mentio facta eft: hoc quoque corrigentes, omnia, quae memorato modo reuocantur, non folum ad filios prioris matrimonii, fed etiam ad eos, qui ex fecundis nuptiis nati fuerint, pertinere, et in capita inter omnes diuidenda fancimus. §. 1. Ad haec lucra, quae marito, vel vxori ex dote, vel ante nuptias donatione occafione repudii accedunt, indiftincte poft fecundas eorum nuptias liberis ex priore conjugio procreatis ad fimilitudinem matrimonii morte diffoluti feruari, nec de caetero repudii caufam requiri, vel aliam in ea [re exquifitionem] fieri. Dat. Id. April. *Conftantinopoli*, Decio V. C. Cof. (486.) *529.

In AVTHENT. *de nupt.* §. 1. *et* §. *nec illud. et* §. *optime. Col.* 4. *Tit.* 1. Nou. 22. Cap. 1. 29. *et* 27.

Ad eos folos etiam nunc pertinet: et fi quis ex eis praemoritur relicta fobole, portio ejus ad eam defertur.

10. *Idem* A. *Demoftheni P. P.*

Cum apertiffime legibus caueatur, ingratos liberos à majorum fuorum hereditate merito effe repellendos, fi hoc idem in fuis elogiis confcripferint, et reuera hoc fuerit reuelatum: reclamare videtur hujusmodi fanctioni diualis Conftitutio LEONIS inclytae recordationis, quam fuper filiis ex priore matrimonio procreatis confcripfit. Nam cum neceffitas eft patri, vel matri, qui ad fecunda vota migrauerit, tantum praeftare per quamcunque caufam fecundo marito, vel nouercae, quantum filio, vel filiae ex anterioribus nuptiis progenitis, qui partem minimam habiturus eft, reliquerit: maxima iniquitas ex hac Sanctione contra genitores efficiebatur. Liberi etenim fcientes, quod omnimodo aliquid fibi à genitoribus fuis etiam nolentibus relinquendum eft, et tantum, quantum fecundus maritus, vel nouerca acceperit, omni licentia et lafciuia fuos genitores injuriis adficiebant. Quapropter fancimus, ingratos reuera liberos neque hoc beneficium, quod diualis conftitutio LEONIS Auguftae memoriae eis praeftitit, in pofterum poffe fibi vindicare, fed quafi ingratos ab omni hujusmodi lucro repelli.

† Quam obferuationem in perfonis, etiam aui et auiae [proaui et proauiae,] nepotum, vel neptium, item pronepotum vel proneptium, fiue in poteftate, fiue emancipati emancipataeue fint, ex paterna vel materna linea venientibus, cuftodiri cenfemus. † Sed quemadmodum genitoribus prouidemus, ita et innocuam pofteritatem nullis affici injuriis patimur: vt non genitores, qui fefe fecundis nuptiis deuouerint, irrationabile odium ad priores liberos forfitan habentes, fine jufta ratione eos ingratos [vocare] concedantur.

† Eos etenim liberos hujusmodi beneficio defraudari volumus, qui re ipfa ingrati circa fuam antiquitatem ab heredibus genitorum liquidis, et indubitatis probationibus conuicti fuerint, ex hujusmodi cafibus, qui antea prifcis legibus enumerati funt. Dat. 15. Cal. Oct. *Chalcedone*, Decio V. C. Cof. (486.) *529.

In 28. lib. *βασιλικῶν* fit mentio XJ. Conftitutionis hujus tituli, quae ipfius quidem eft JVSTINIANI, fed ab eo abrogata Nouell. 2. In qua etiam illius meminit: illam vero tum ex ipfo *βασιλ.* libro, tum ex Nouella JVSTINIANI fuiffe conftat de hereditatibus filio-

§. 2. Sed hodie ex nostra constitutione, cum filiusfamilias à patre naturali extraneae personae

filiorum, quorum matres ad secundas venerant nuptias, si ipsi ante eas intestati decesserint. † In eodem βασιλ. libro fit etiam mentio XIV. Constitutionis hujus tituli, quae ipsius est JVSTINIANI; eam CVJACIVS Latinam edidit in comment. ad Nouell. JVSTINIANI: quem secuti, illam sic restituimus. CHAR.

II. *Idem A.* †

Si filii, quorum parentes ad secundas venerant nuptias, ante eos decesserint, proprietas lucrorum nuptialium ad filiorum heredes etiam extraneos testamento scriptos peruenict: deducto eo quod in casum orbitatis parentem lucrari conuenit; quod etiam pro rata obseruatur vno ex pluribus filiis ante parentem mortuo. Sed si parens lucra nuptialia alienauerit, et ad secundas nuptias venerit, nec eum liberi heredem instituerint, valebit alienatio ad finem ejus, quod in casum mortis liberorum lucrari parens, qui alienanit, debuit, et reliquum reuocabitur ab heredibus defunctorum liberorum. Dat. †

Cum recitat primum hujus legis caput CVJACIVS, haec adjicit: quae tamen potius pro interpretatione accipienda videntur:

Nam pars, quae ei competebat, transit ad heredes ejus, sive fratres sint, sive extranei, deducto tantum eo pro rata, quod apud parentem ex casu orbitatis sive mortis liberorum remanere debet.

Verum Graecam quoque hujus Constitutionis epitomen ab ANT. AVGVSTINO editam relinquimus. CHAR. Graeca Constitutio. Ejus particulam hanc retulit

ANT. AVGVST.

Secundo nubens, aut vxorem ducens, prioris matrimonii lucra ipsius liberis praemortuis habeat, et vindicet ab his, qui habent.

ff) SI SECVNDO NVPSERIT MVLIER, CVI MARITVS VSVMFRVCTVM RELIQVIT.

(Cod. 5. T. 10.)

1. *Imppp.* VALENTINIANVS, THEODOSIVS et ARCADIVS AAA. *ad Tatianum P. P.*

Si vsumfructum maritus rerum suarum decedens vxori reliquerit, eaque in secundas nuptias, consortiumque conuenerit: vsumfructum, quem ex priore marito consecuta fuerit, amittat: atque eum filiis ex eo die, quo nupserit, mature restituat. Quod si liberos ex priore matrimonio adhuc imbecillitas habebit infantiae, nec muniat [eos] tutoris auxilium, ac per hujusmodi occasionem mater ea, quae relicta fuerant, vsurpauerit: omnia legitime repetantur, [et] cum competentibus fructibus ad liquidum deducta ratione restituat. Haec de vsufructu, quem vir extremam constituens voluntatem, de rebus propriis vxori reliquerit. † De vsufructu vero rerum ante nuptias donatarum, ea obseruari, quae anteriores Constitutiones decreuerunt, sancimus. Dat. Idib. Martiis, Arcadio A. 2, et Rufino Coss. 392.

In AVTHENT. *de nupt. §. si vero solum. Coll. 4. Tit. 1, ex Nouell. 22. Cap. 32.*

Hoc locum habet, si datus vel relictus fuerit ea lege, vt ex secundis nuptiis interiret: alioquin perseuerat, siue relictus esset, siue donatus, quibus casibus licuit. Sed vsusfructus in dote, siue ante nuptias donatione lege permissus, non potest à testatore derogari.

gg) De non eligendo SECVNDO NVBENTES MVLIERES: et alienatione et lucro antenuptialis donationis: et de successionibus earum et filiis suis.

(*Auth. Collat.* 1. *T.* 2.)
(Nouell. Const. 2.)

Imp. JVSTINIANVS A. *Hermogeni gloriosissimo Magistro sacrorum officiorum, Exconsuli et Patricio.*

PRAEFATIO.

Et ante nos Legislatoribus Romanis continuam legislationis *occasionem emergentium causarum dabat* varietas, *et nos omnem partem legislationis ornantes Reipublicae: cunctam pene correctionem, aliquando quidem pro egentium interpellationibus, aliquando vero in judicialibus quaestionibus celebrauimus: et multas leges hinc subjecit nostris conscripsimus: quale est, quod etiam nunc emergens ad hanc nos vocauit legem.* §. 1. Gregoria *enim supplicauit, dicens, habuisse se dudum virum, et duos fecisse filios, masculum et foeminam, et extulisse quidem maritum: plurimum vero à filio experta fauorem, existimauit oportere, ne relinqueret eum sine remuneratione, nec extra competentem honorem dimitteret. Igitur* antenuptialem *donationem, licet non veniens ad secunda vota, tamen restituit, et dedit filio, qui tamen non viuens ei permansit, sed abiit ex hominibus, antequam ad secundas venire vellet nuptias mater: et lex tam antiqua, quam nostra, vocauit ambas, et filiam et matrem ad minoris successionem. Et si quidem in prioribus mater nuptiis permansisset, nulla quaestio fuerat: sed illa quidem ad virum descendit secundum, vsumfructum, qui fuerat, omnem habens antenuptialis donationis: (sic enim eam etiam omnem donauit,* vt vsus quidem apud eam remaneret, proprietas autem fieret apud filium) *omnem vero proprietatem filia percipere minabatur, non secundum quantum heres erat fratris, sed secundum quantum pater dederat matri, dicens nullam fiduciam habere matrem ad secunda vota migrantem, proprietatem habere donationis quacunque ratione: verum mater nequaquam hoc* antenuptialem *esse donationem omnino affirmabat, sed* permixtam jam rebus filii, *et tanquam hereditatis, non adhuc tanquam donationis existentis, competere ei sex vnciarum, et proprietatem et vsum habere.* † *Et non solum hoc dubitabatur, sed etiam de ipsa hereditate fratris contra eam filia reluctabatur, matre quidem petente ejus hereditatem pro media parte, secundum quam eam nos ad hereditatem filii vocauimus, vna existente sorore, moriente (vero) filio, cum ea vocata; filia vero obtinere hereditatem fratris valde fortiter ex prioribus sanctionibus insistente, et dicente,* quia mater, *si quidem ad secundas nuptias non venisset,* recte vindicaret hereditatem filii: venientem vero ad virum alterum, omnino priuari iis, quae ex paterna substantia filius acquisiuit; quia si post secundas nuptias filius mortuus esset, vndecunque acquisita esset ei substantia, ipsa esset domina: haec constitutionibus ambabus volentibus, quae ta ia decernunt. *Mater quidem valde crudeliter* habere constitutiones illas, et indignas clementia nostrorum temporum affirmabat: *veruntamen vsa est à nobis posita constitutione, dicens* hanc non subdi constitutionibus prioribus, atque

sonae in adoptionem datur: jura patris naturalis minime dissoluuntur, nec quicquam ad patrem adopti-

atque matres quidem nondum ad virum secundum venientes, cum filiis vocari: quae vero secundis copulantur nuptiis, nequaquam: hic autem etiam aliquid adesse peregrinum: se enim in filium largitatem conferentem occasione electionis, rursus de donatione potius recepisse videri, quam sic simpliciter lucrum irrationabile habere. Haec nos diu perscrutantes, et omnem talium electionum et hereditatum contemplationem considerantes, oportere credidimus communem super his scribere legem, secundum quam et praesens quaestio suscepit terminum.

CAP. I.

De electione sublata.

Prospeximus itaque non confusum hoc electionibus indiscretumque relinquere, sed hujusmodi dare ordinem causae: Matre semel ad secundas nuptias veniente, lucrum mox omnium filiorum proprietatem antenuptialis fieri donationis: et nullam esse licentiam matri, alios quidem filiorum eligere: alios autem exhonorare: quoniam omnibus simul secundis nuptiis fecit injuriam: quapropter et in praesenti proprietas antenuptialis donationis tota ad filium veniet: usu apud matrem, donec vivet, servando, et secundum nostram Constitutionem, (si quidem mater praemoriatur) filiae tota antenuptialis donatio competit: si vero filia, manet quidem apud matrem lucrum ex pacto non existentium filiorum; reliquum vero erit filiae, et moriens hoc transmittet ad suos heredes, qui ex lege vocantur.

CAP. II.

De alienatione dotis, aut propter nuptias donationis extraneo facta.

Hoc autem quod fit quidem semper, expressim, vero nondum lege determinatum est, hoc ad melius incrementum, et interpositionem damus huic legi. Nam si non filio forte, sed alieni extraneo mater adhuc secundas non experta nuptias, partem quandam antenuptialis donationis, aut aliquam rem ex ea, vel totam donet, aut per alium forte alienet modum, deinde ad maritum veniat secundum: palam est, quia supervenientibus secundis nuptiis alienatio evacuatur; nec hoc omnibus modis, sed in suspenso et alienatio et evacuatio manet. Nam si manserint superstites filii, evacuabitur omnino quod factum est, lege proprietatem antenuptialis donationis ad filios deducente, et non respiciente mulierem, si quid egerit in laesionem filiorum. Si vero praemoriantur omnes matris filii, erit contractus firmus, non in totum, sed secundum pactum non existentium filiorum: quod nos introduximus primi, et statuimus nuper de hoc scribentes legem. Et secundum quandam quidem partem erit contractus firmus, secundum quandam vero infirmus apparebit: hoc est, secundum hoc quidem, quod permanet apud matrem, occasione pacti filiorum non existentium, valebit: secundum hoc vero, quod transmittitur ad filii successores, infirmus erit: ut si mater sola filio succedens inveniatur, omnis contractus rursus firmus erit. §. 1. Quia vero contra binubos poenae communes et viri sunt et mulieris: ille quidem in dote ad secundas veniens nuptias, periculum sustinebit: haec autem in antenuptiali seu propter nuptias donatione. Et haec lex in utraque sit posita persona; haec et de electione, et de alienatione, et de lucro sanciens.

(CAP. III. vid. supr. P. II. I. I. T. X. p. 81.)

CAP. IV.

De administratione donationis propter nuptias, si mulier ad secundas nuptias transierit.

Aliud vero quiddam occasione secundo nubentium mulierum, et antenuptialis donationis, adjicere prioribus, bene se habere credimus. Priscis namque constitutionibus praebentibus electionem mulieri, quae ad secunda vota descendit, si vellet accipere ante nuptias donationem, secundum quod ei permittunt pacta, et exponere filiis cautionem: quia moriens haec restitueret: sive cum non valet dare cautionem, aut nollet forte, manerent quidem res apud filios antenuptialis donationis: solverent autem ei etiam tertiam partem centesimae usurae: Nos ex quaestionum emergentium varietate moti, quoniam invenimus minores in hoc periculum patientes, antenuptiali donatione in pecuniis existente: et alios aurum quidem non habentes, coactos autem omnia paterna vendere, quatenus exsolveretur antenuptialis donationis debitum, ad eos utique secundum legem antenuptiali donatione veniente: propterea judicavimus oportere hunc dari ordinem causae; Ut si quis contulerit res secundum antenuptialem donationem, si quidem omnes immobiles sint, maneat harum usus apud matrem: et ipsa eum colligat, et non respuat: neque exigat filius pro harum aestimatione usuras: sed et diligentiam earum habeat, sicut lex jubet; usu quidem existentibus dominis et custodiat eas secundum leges antiquas filiis superstitibus: aut si omnes moriantur, secundum nostram legem,, in casum quidem non existentium filiorum matri: reliquum vero filiorum heredibus conservandum. † Si autem omnis forte consistat in pecuniis, aut aliis mobilibus rebus antenuptialis donatio: tertiam usurarum partem percipientem matrem eum cautione jam definita, non exigere a filiis aurum: nisi forte idonea sit viri substantia, et habeat aurum et argentum et vestem, et quicquid conscriptum fuerit matri: tunc enim electionem matri dabimus, sive voluerit res percipere, et praebere cautionem: sive justam, quam diximus, usuram accipere, et secundum priores leges et secundum nostram. † Si vero permixtae sint res, et donatio ante nuptias, aliud quidem in pecuniis, aliud vero in immobilibus habeat rebus: immobilia quidem modis omnibus manere apud matrem, ut alimentum habeat inde: porro de mobilibus haec valere, quae sancivimus prius, si essent in rebus mobilibus omnia antenuptialis donationis consistentia.

CAP. V.

De dote scripta et non numerata vel praestita.

Illud quoque dudum acerbe quidem sancitum, raro autem in judicio examinatum, existimamus oportere clara lege complecti, et tradere usui, et deducere ad judicia, pro communi positum adjutorio. Si enim conjungantur aliqui alterutris cum dotis et antenuptialis donationis documentis: deinde vir quidem antenuptialem praebeat donationem, mulier autem scribat dotem, aut ipsa praebente eam, aut dante patre, aut quolibet extraneo: postea appareat matrimonii tempore dos non data marito, sed sustineat onera matrimonii, et matrimonium morte viri solvatur: non est justum, omnino mulierem, dotem non dantem marito, antenuptialem accipere donationem. Sin autem etiam non totam dedit dotem: et ipsa pro tanto exigat donationem, in quantum dederit dotem: aequalitatis enim et justitiae sumus

adoptiuum transit, nec in potestate ejus est, licet ab intestato jura successionis ei à nobis tributa sint.

sumus amatores, quam in omnibus aliis et in consortiis volumus obtinere. Quapropter quae mulier nil omnino dat, nil omnino percipiat; quae vero minus, quam professa est, dedit, tantum recipiat solum, quantum obtulit, sitque etiam hoc optimum in praesenti lege incrementum, plurima decernente, quae semper in dubitatione sunt, vix autem modo ad legislationem deducta. Hanc autem valere volumus legem et in casu dante ei principium, et in pendentibus litibus, et in omnibus de caetero prouenientibus.

EPILOGVS.

† *Quae igitur placuerunt nobis, tua Sublimitas operi effectuique contradere festinet, et manifesta vniuersis per programmata propria faciat; quatenus in omnibus ciuitatibus, quas nostra ditio continet, haec valeant, et certa omnibus fiant, secundum quod à nobis dispositum est.* * 535.

bb) (Nouell. 22. CAP. XXII.)

De secundis nuptiis.

Si qui vero prioribus non contenti nuptiis, etiam ad secundas venerint: necesse est legi hos se supponere, aut sine filiis existentes ex prioribus, ex secundis autem filios habentes: aut etiam ex diuerso sine filiis quidem ex secundis, parentes autem ex primis: aut sine filiis ex ambabus: aut parentes ex vtrisque. † Si igitur sine filiis manserint ex prioribus, aut etiam ex ambabus nuptiis, nulla perscrutatio circa nuptias secundas est: sed viri quidem ibunt omnino omni obseruatione liberi: mulieribus autem solummodo imminebit metus, vt non ante annale tempus ad secundum veniant matrimonium: aut sciant, quia si quid tale gesserint, et immaturas contraxerint nuptias, subibunt poenas: alias quidem, si sine filiis ex prioribus sint matrimoniis: majores autem, si etiam filii sint. Si enim non est soboles, infamia mox sequetur: et erit omnino mulier propter nuptiarum festinationem infamis, et neque percipiet aliquid horum, quae à priore relicta sunt ei consortio: neque fruetur sponsalitia largitate: neque marito secundarum nuptiarum vltra tertiam suae substantiae offeret partem: sed neque extrinsecus sentiet largitatem: neque percipiet penitus ab vllo extraneorum, non hereditatem, non fideicommissum, non legatum, non mortis causa donationem: sed haec veniant aut maneant apud heredes defuncti, aut coheredes ejus, si poterat heres esse; vtpote ea nullam vtilitatem habente. Sed si scripti et alii sint heredes, sine etiam ab intestato vocentur: ad illos venient, quae tali mulieri derelicta sunt: non enim fiscus haec vindicabit: (ne aliquo modo videamur talia corripientes fisci prouidere vtilitati) sed illa quidem, quae extrinsecus ei derelicta sunt, ad alios venient. Quae vero à priore marito sunt ab ea sublata, venient ad decem personas relinquentis cognationis, quae Edicto continentur: hoc est, ascendentes et descendentes, et ex latere vsque secundum gradum: gradibus in suo seruandis ordine. Quibus non existentibus, ad aerarium venient.

§. 1. Sed neque longius hereditas ab intestato propriorum ejus veniet cognatorum, sed vsque ad tertium gradum inspiciendum vndique statut solum successio ejus: longius autem existentes, alios habebunt heredes: et quae prae aliis ei poenis infertur, dicimus autem infamiam, si quidem sine filiis ex prioribus fuerit nuptiis, soluitur Imperatoris literis jubentibus. † Si vero ei filii fuerint cujuscunque sexus, licebit quidem ei Imperatori pro infamia supplicare: non tamen vtilitatem aliquam Rescriptorum habere. Si tamen voluerit ex imperio habere vtilitatem, et aliis liberari poenis; ex priore matrimonio filiis mediam suae substantiae donet portionem pure, et sine omni conditione, et neque vsum retineat: sed omnis substantiae, quam habuerit, quando ad secundas veniebat nuptias, mediam, (sicut diximus) cedens partem prius procreatis filiis. Et diuident haec filii omnes ex aequo: et filios quidem habentes, ad suos transmittent filios (oportet enim aliquid etiam veteribus adjici legibus) si vero non habuerint defuncti filios: defunctorum portiones accipient omnino proportione eorum fratres: si vero omnes defuncti sint: habeat consolationem suae infelicitatis mater, vt ea rursus recipiat: et hoc dicimus, si intestati moriantur filii: non enim in iis, quae semel facta sunt, prohibemus eos testamenta conscribere, aut superstites quo volunt, hoc modo disponere. † Igitur imminentes poenas ante luctus nubentibus tempus, tales quodammodo sunt: et tres pro his Constitutiones prius scriptas, vna quadam hac interpositione, haec nobis lex competenti protulit adjectione.

(CAP. XXIII. vid. supr. P. II. L. I. T. IX. p. 49.)

CAP. XXIV.

Sed quod sancitum est super lucris hinc venientibus ad nubentes, etiam sic ratum sit: et ita certa talium lex eis erit cauens, vt neque alienationem vllam permittat parentibus in talibus, neque hypothecam: sed vel si quid egerint parentes, mox eorum obligat eis substantiam: non vt prohibeat eos aliquid agere in iis, quae voluerint: erubescit enim lex castigatores filios genitoribus statuere. Illos quidem erubescit: interminatur autem accipientibus tanquam nihil eis, quod accipiunt, prosit: et sciant ex hac nostra lege, quia vel si quam à talibus parentibus comparationem fecerint, vel si acceperint donationem, vel si quid omnium egerint: tale erit, quale nec gestum, nec scriptum, quod factum est. † Vindicabunt enim ea omnino filii heredesque eorum et successores, ab heredibus illorum et successoribus non aliter excludendi, nisi tricennale transeat tempus, et detentatio dominos accipientes constituat: incipiente filiis tempore currere, ex quo suae potestatis apparuerint existentes, aut facti, nisi tamen aliqua impubes aetas adjunet adhuc.

CAP. XXV.

Venient autem talia lucra ad filios omnes ex prioribus nuptiis. Non enim permittimus parentibus, non recta introductam electionem in eos, neque aiii quidem filiorum dare, alium vero exhonorare: omnes enim secundis similiter exhonorati sunt nuptiis. Sed quemadmodum omnium filiorum similiter heredes existunt parentes, et non alii quidem succedunt, alii vero non: cur non similiter et ipsi omnibus ex aequo quantum ad hoc conferant, sed alios quidem eligant, alios vero despiciant? Ideoque secundum portionem vnusquisque hoc lucretur? et si habeat filios, ad eos haec transmittat: illi vero haec inter alterutros partiantur: ipsi quidem secundum mensuram quanti consistant, non tamen patris transcendentes portionem.

CAP.

sint. Si vero pater naturalis non extraneo, sed auo filii sui materno, vel si ipse pater naturalis fuerit

CAP. XXVI.

De lucro dotis et ante nuptias donationis ex pacto non existentium liberorum, vide supra Nouell. 2. Cap. 2.

Quoniam autem infirmas declarauimus alienationes à parentibus super talibus factas: subtiliorem imponere conuenit causae ordinem. Si enim omnes superfint filii ex prioribus nati nuptiis, et praemoriatur eis parens: infirma omnino manebit alienatio, secundum quod prius à nobis dictum est. † Si vero moriantur omnes, et rursus ad orbitatem causa veniat: tunc ex affectu ratum erit, quod alienatum est. Quis enim hoc etiam infringat filiis, (quibus videlicet solis hoc seruauimus) non existentibus? † Sed hic quidam nobis pridem ingressus est sensus subtilis et solicitus, et medium vtrorumque casuum pertractans. Quia enim omnibus quidem existentibus filiis, et praemoriente genitore, nulla relinquebatur pars eis ex lucratis rebus: omnibus autem morientibus, totum in eos reuertebatur: cogitauimus medium quendam causae ordinem inuenire: vnde si pluribus existentibus filiis moriatur vnus: si quidem habet filios ad illos ferri hereditatem: hoc quod saepe diximus. Si vero non habeat filios, non omnino ad fratres totum venire: sed quantum ex pacto non existentium filiorum acquirebatur generanti, hoc eum lucrari, reliquum vero concedere in filii venire successores, siue fratres sint, siue extranei forte, (quod maxime in matre contingit) siue disponant suas substantias, siue etiam intestati moriantur. Et hoc nos scripsimus in nostra lege, cogitantes illud, et inuenientes primi, et clementer sancientes. Quapropter etiam si haec alienauerit parens, antequam ad secundas veniat nuptias, deinde moriatur vnus filiorum: in tantum valet solummodo, quod alienatum est, quantum ad alienantem ex pacto non existentium filiorum peruenit: alioquin secundum alias partes, quaecunque ad filii heredes veniunt, omnino infirma erunt: vnde alienatione facta manet causa in suspenso, sequentibus committenda fortunis, et aut perfecte ab initio infirmanda alienatione, aut perfecte valente, aut particulatim quidem infirmanda alienatione, particulatim vero constante. §. 1. Et super iis quoque lucris, quaecunque ad secunda venientibus vota parentibus percipiunt, non perscrutamur, vtrum heredes existant aut praemorientis parentis, aut secundi morientis, nec si alii quidem heredes existant, alii vero non: sed, sicut superius diximus, praemium eis damus hoc, siue heredes fiant, siue etiam non: et hoc ex aequo percipiant ipsi quidem superstites: cum eis autem et defuncti filii, genitoris accipientes partem. † Vbique tamen ingratitudine (sicut praediximus impedimenta ad tale lucrum faciente hujusmodi filio. Contra ingratos enim positas non transcendimus leges, taliter et parentes honorantes, et filios ad pietatem deducentes. Sicut enim electionem prohibemus, et denuo omnibus similiter damus talia praemia: sic ea, quae de ingratitudine sunt, non interimimus. † Palam vero est, quia ingratum intelligi eum oportet, qui circa ambos parentes, aut omnino circa posterius morientem factus aperte monstratur.

CAP. XXVII.

De non alienanda nisi portione vnius.

Optime vero nobis LEO diuae memoriae videtur cogitasse de oblationibus, quas in secunda faciunt matrimonia, qui ea contrahunt. Ait enim, quia si ex priori matrimonio filios habeant parentes, deinde ad secundum, aut deinceps veniant matrimonium: non possunt neque in nouercam patres, neque in vitricum matres, secundum vitae tempus quamlibet facere largitatem, aut in morte relinquere, nisi tantum, quantum vnus filius, aut filia, solus existens ex generante habeat. Si vero multi filii sunt, et vnusquisque aequalem habet portionem: non amplius, quam ad singulos venit, aut vitricus, aut nouerca percipiat. † Si vero inaequalia, quae relinquuntur, fuerint: tantum necesse est solum ad nouercam aut vitricum venire ex quaecunque largitate parentis, in quantum, qui minus habet filius, ex illius substantia percepit, aut ex nouissima voluntate dimissum, aut in vita datum: quippe dudum quarta, nunc autem tertia, aut media secundum nostram legem portione omnino filio relinquenda, aut danda, nisi rursus ingratitudinis ratio contradicat. † Hoc idem obseruando et in auo, et in auia, et proauo, et proauia, et nepotibus masculis aut foeminis, et pronepotibus similiter: siue sub potestate forsan, siue emancipati consistant, ex paterna vel materna linea descendentes. Et hoc decernens recte intulit: quia, quod plus est in eo, quod relictum aut datum est, omnino aut nouercae aut vitrico, ac si neque scriptum, neque relictum, aut datum, vel donatum, competit filiis: et inter eos solos ex aequo diuiditur, vt oportet. Namque ex secundis nuptiis filios participari etiam horum, scriptum quidem in quadam Constitutione est: non tamen etiam nunc nobis placet: sed ex priori matrimonio filiis, propter quos et obseruatum est, detur solis: nulla machinatione neque per suppositas personas, neque per aliquam aliam causam interponi valente. Hoc autem quod plus est, diuident adinuicem grati filii parentibus: non ingrati circa hos approbati, per ingratitudinem hujusmodi obnoxii constituti qualem leges quaerunt: tales namque etiam hac vtilitate priuamus, ne forte propter spem hujus possessionis contra parentes accedant, et proterui sint, et naturae injurientur leges. Palam quoque est, quoniam et hic, si quis horum moriatur, ad quos, quod plus est, deducebatur, filiis existentibus, defuncti filii hoc accipient secundum propriam quidem multitudinem, ad defuncti vero partem.

CAP. XXVIII.

Quia vero hactenus legibus indiscretum est, quando conueniat, quod plus est inspicere, vtrum secundum oblationis tempus, an secundum matrimonii solutionem: optimum nobis visum est esse, mortis binubi parentis obseruari tempus. Scribunt itaque homines et horum, quae habent amplius, scribunt autem et minus: euenientes autem fortunae contrarios euentus saepius operantur. Vnde vt non circa hoc erremus, tempus illud considerandum est, secundum quod binubus moritur, et portio inde sumenda: et secundum eam id, quod plus est contemplantes, auferre, quod transcendit, oportet, et filiis applicare: in omnibus talibus non ab initio donatione, aut scriptura respicienda, sed qui vocatur euentus, considerandus est.

CAP. XXIX.

Vt primi matrimonii filii cum aliis filiis capiant lucra.

Nec illud quoque nobis relinquendum est, quod recte habendum THEODOSIVS piae memoriae junior constituit, dicens: quia si mulier filiis procreatis ad secundas veniat nuptias

fuerit emancipatus, etiam auo vel proauo simili modo paterno vel materno, filium suum dederit in

ptias, et exinde ei nascantur alii filii: deinde etiam secundus vir moriatur: ejus quidem proprias res ex ambobus matrimoniis percipient filii intestata matre moriente, ex aequa et simili diuisione: antenuptialem vero donationem vtraque soboles proprii accipiet patris: et ex solido quidem prioris matrimonii filii illius lucrabuntur donationem: ex solido quoque ex secundis nati feminibus, ab illo facta fruentur munificentia, licet non ad tertium illa mulier matrimonium venerit. Quid enim hoc prioribus prosit? quid autem inuideant priores filii secundis, si non et illi tertiis injuriam passi sunt nuptiis? Et absolute vnaquaeque soboles proprii parentis accipiat sponsalitiam largitatem: et omnino prioribus filiis propter secundas nuptias accipientibus, et secundi liberi modis omnibus eam habeant: quamuis quae secundas contraxit nuptias, ad tertia minime migrauerit vota. Ex rerum vero consequentia hoc ipsum et in patribus sit secundas nuptias facientibus: et seruetur quidem ex priori matrimonio filiis propter secunda vota lucrata dos: secundis quoque licet non ad tertia pater peruenerit vota. §. 1. Reliqua vero, quaecunque in talibus lucratus est pater aut mater ex secundis nuptiis, aut per legatum forsitan, siue fideicommissum, non tamen ad tertias venerunt nuptias: haec commixta eorum substantiae, et à tertiis non mutilata matrimoniis, maneant apud eos immota: et ad eorum, velut propria, successiones perueniant, aut etiam à superstitibus quo volunt disponantur modo.

CAP. XXX.

Vt quoquo modo per diuortium solutum sit matrimonium, lucra omnia primi matrimonii seruentur filiis illius matrimonii.

Quia vero lucra vbique secundum rationis frequentiam in disjunctiones ex morte sanciuimus: breui quodam sermone et illud adjicimus, quia quaecunque lucrati fuerint parentes repudio soluto matrimonio, siue bona gratia misso, siue etiam aliter, siue per dotis, siue per sponsalitiae largitatis occasionem: haec ad instar ex morte lucrorum omnia seruentur filiis: hoc idem custodiendo etiam super indotatis vxoribus, vbi à nobis posita Constitutio procacitatem punit. † Et non discernimus ex cujus culpa matrimonium repudio sit solutum. † Quocunque enim modo se habeat causa, seruatur etiam, quod lucratum est ex illis nuptiis, filiis, qui ex his processerunt, siue prima soluta sint matrimonia repudio, siue etiam secunda, licet tertiae non secutae sint nuptiae.

CAP. XXXI.

Vt liceat augere vel deminuere dotem vel donationem propter nuptias primi matrimonii; secundi vero, si non supersint liberi ex primo.

De augmentis autem aut deminutionibus dotium aut antenuptialium donationum dictum est quidem aliquibus prioribus legibus: à nobis autem perfectius perscrutatum est: qui etiam consistentibus matrimoniis propter nuptias donationes non augeri solum, sed etiam à principio dari praecipimus: et sicut augeri permisimus, ita quoque minui contrahentibus volentibus concessimus.

† Sed hoc, quod de deminutione dictum est, si secundae fiant nuptiae, non permittemus, vt non aliquo modo LEONIS piae memoriae offendamus Constitutionem, cum filii ex prioribus fuerint nuptiis. Si enim immensam obtulerit dotem, aut antenuptialem donationem parens, aut aliquid largiatur aliud: deinde sentiens, quo ferat lex, abbreuiet quod factum est, et deminuat dotem aut antenuptialem donationem, nequaquam lucrum erit filiis, quod datum est, sed licebit lucrari aut vitricum, aut nouercam filiis secundum hoc laesis.

CAP. XXXII.

De vsufructu vxori à marito relicto, vel donatione ante contractum matrimonium.

Si vero solum vsumfructum rerum aut vir vxori, aut conjux marito per nouissimam dederit voluntatem: ante nos quidem dicebat lex, si ad secundas veniret nuptias aut pater, aut mater, statim relicto vsu cadere, sicut prius cadebat proprietate, et repente illum filiis restitui: si vero impuberes forsan filii fuissent, etiam cum medii temporis fructibus: hoc enim videbatur legi. Nobis autem non satis hoc placuit: sed volumus, vel si vsusfructus detur per largitatem, aut mortis causa donationem factam inter viuos, in quibus licet etiam donari, si relinquatur, et accipiens ad secundas veniat nuptias, manere sic quoque vsum, donec superstit, qui hunc habet vsumfructum: nisi expressim ille, qui donationem (sicut dictum est) fecit, aut hunc reliquit, siue masculus, siue foemina, dixerit velle, ad secundas veniente nuptias eo, qui vsumfructum accepit, solui eum, et ad suam reuerti proprietatem. Sed haec quidem de iis, quae per largitatem dantur, diximus.

CAP. XXXIII.

Si vsusfructus dotis nomine vel propter nuptias donationis constituatur.

Si autem in dotem aut in sponsalitiam largitatem rerum vsusfructus detur, nihil penitus innouamus: sed dudum sancita teneant, et maneant apud accipientes, donec viuunt, licet decies millies contrarium aliquid velint morientes. Quod enim ex lege datum est lucrum, priuatus auferre modis omnibus non valebit.

CAP. XXXIV.

De rebus maternis vel nuptialibus lucris, vt in his pater non amittat vsumfructum.

Quoniam omnino ad memoriam de vsufructu legum venimus: illud quoque misceri legi bonum est, quod tribus pridem dictum est Constitutionibus, quod omnium pater horum, quae ad filios veniunt, siue ex materna linea, siue ex nuptiali filiorum causa, siue aliunde vsumfructum habeat, licet ad secundas veniat nuptias. Vsum namque eorum donec viuunt, manere sine casu etiam ante nos omnes volunt leges et in maternis, et in aliis omnibus: et nos similiter dicimus.

† Castrensium vero et quasi Castrensium jam peculiorum excipiatur ratio.

CAP. XXXV.

Si mulier res, quas filiis donauerit, quasi ab ingratis post secundas nuptias reuocare voluerit.

Mater tamen donans aliquid filio de suo, si ad secundas venerit nuptias, non poterit per occasionem ingratitudinis reuo-

in adoptionem: in hoc casu, quia concurrunt in vnam personam et naturalia, et adoptionis jura, manet

reuocare, quod datum est. Non enim ex pura videtur voluntate ingratitudinem introducere, sed secundas nuptias considerans, ad hanc venisse cogitationem putabitur: nisi tamen aperte filius aut circa vitam ipsam insidiaus matri, aut manus inferens impias, aut circa substantiae totius ablationem agens aduersus eam aliquid declaretur.

CAP. XXXVI.

Vt secundo marito copulata mulier, prioris viri dignitatibus vel priuilegiis non vtatur.

Non tamen permittimus mulieribus ad secundas venientibus nuptias, adhuc velle priorum maritorum dignitatibus aut priuilegiis vti: sed ad quale post prius venerint matrimonium, illius amplectantur fortunam: quae enim priorum oblita est, non rursus ex prioribus adjuuabitur.

CAP. XXXVII.

De libertinis mulieribus, quae patronis suis conjunctae sunt.

Iucundum quoque illud, et non extra pietatem, à diuae memoriae ALEXANDRO super alios plurimos antiquorum legislatorum determinatum est; Vt si quis manumiserit ancillam, deinde eam ducat vxorem, at illa (vt videtur) elata et epulata soluerit circa manumissorem matrimonium: non finit lex ad secundas nuptias venire, inuito priore marito; sed deinceps nuptias, fornicationem judicat et corruptionem, sed non nuptias nec matrimonium, ex quo injuriae non decentes ei, qui libertatem imposuit, fiunt.

CAP. XXXVIII.

Ejusdem quoque Principis illud inuenientes, dignum putauimus partem nostrae facere sanctionis, quoniam omnium mater fide dignior ad filiorum educationem videbatur, dat ei etiam hoc haec lex, nisi ad secundas accesserit nuptias.

CAP. XXXIX.

Si adhuc constante matrimonio dotem maritus vxori suae persoluerit.

Dotes autem, quas acceperint contrahentes, non dabunt facile mulieribus, constantibus adhuc matrimoniis, nisi tantum ex causis, quas lex enumeranit: alioqui, si quid tale gesserint, instar donationis, quod agitur, hoc ipso esse videtur. Et si moriatur mulier, recipient dotes, qui dederunt eas immaturae mulieribus mariti, ab heredibus mulierum, cum medii temporis fructibus, ipsi et heredes eorum, et habebunt in lucrum secundum pactum. Et si ad secundas venerint nuptias viri, seruabunt sine alienatione haec filiis: hoc videlicet quod generaliter constitutum est. Si vero non contigerit accipere contrahentes dotes, adhuc constante matrimonio: etiam post mortem vxorum secundum legem ab illarum percipient heredibus, sicut scriptura vult dotis.

CAP. XL.

Si mulier filiorum suorum tutelam administrauerit, et ad secundas migrauerit nuptias.

Si autem tutelam gerat mulier filiorum, palam est, quia impuberum existentium, jurans non ad secundas venire se nuptias, deinde contemnens et prius connubium et jusjurandum ad maritum veniat secundum, non prius tutorem petens, et rationem reddens, et exsoluens omne, quicquid hinc debet: non solum quae ejus sunt, in hypothecam habere lex permittit filiis: sed etiam mariti substantiam trahit eius hypothecis: ipsi quoque interdicit filii successionem impuberis morientis, licet ex substitutione pater eam venire ad filii dixerit successionem. Sed hoc quidem priores nostri. Nos autem miramur, quod mulierem sic impiam constitutam, vt etiam hoc ipso jusjurandum negligeret, et sic ad immaturas nuptias deueniret, tribus maximis neglectis, Deo, et defuncti memoria, et charitate filiorum; ita paruis subdiderunt poenis: et illam quidem, quae ante luctuosum nubit tempus, et nec omnino mater filiorum consistit, puniunt amare: et licet filios non habeat, propter solam honestatem hoc agunt: mulierem vero sic effusam concupiscentiis, vel non ipsis subdiderunt poenis, quas sustinent, quae ante lugubre tempus ad secunda vota declinauerunt. Ideoque sancimus, eas, quae sic pejerare de caetero praesument mulieres: super dudum praecedentes poenas et has sustinere omnes, quas primitus diximus super his mulieribus, quae ante lugubre tempus nubunt: et infamiam et omnia alia his inferentes: et solutionem poenarum eis dantes, eandem quam etiam illis, vt supplicent Imperatori, et mediam portionem dent filiis suarum rerum, neque vsufructu apud eas manente: et simpliciter aequalem eam ponimus propter nuptiarum immaturitatem ei, quae ante lugubre tempus nupserit. Si vero etiam naturalium tutelam gerat filiorum, (nam hoc quoque praebuimus ei) tamen ad virum veniens, et non haec agens, quae prius dicta sunt, iisdem subjaceat poenis. Prouidentia vero sit per prouincias quidem agentium Praesidibus, hic autem gloriosissimo Praefecto felicissimae hujus vrbis vna cum Praetore, cui hujus vrbis cura est, vt volente ad nuptias venire tutelam gerente muliere, et ordinetur minoribus tutor, et rationes suscipiantur: et quod mater debet, occasione gubernationis, hoc reddatur.

CAP. XLI.

Si sub conditione pater vel mater legatum liberis suis reliquerit, confirmat legem Zenonianam. CONT.

Placet quoque nobis ZENONIS piae memoriae Constitutio, volens, patrem, si jubeatur proprio filio legatum sub conditione aut die dare, non aliter exigi pro donatione legatorum cautionem hanc, videlicet quae legatorum seruandorum causa vocatur, nisi secundas pater contraxerit nuptias: sit enim et haec secundo nubentibus poena.

(CAP. XLII. P. I. Sect. IV. p. 198.)

CAP. XLIII.

Si maritus ita reliquerit vxori, si ad secundas nuptias non transeat, et ad legem Juliam Miscellam.

Quae vero nunc sequitur causa, est antiqua, et multas quidem suscipiens correctiones non ab aliis solum, sed etiam à nobis, non tamen ad summam sui veniens rectitudinem: quam nunc sectantes, praesentia sancimus. Lex enim, quae vocatur Julia Miscella, lex antiqua, lex vetusta, filiorum procreationis praeponens studium, permittebat mulieribus, licet vir prohiberet, et aliquid ob hoc relinqueret, quatenus non ad secundas veniret nuptias, tamen et ad virum venire, et jurare, quia

manet stabile jus patris adoptiui, et naturali vinculo copulatum, et legitimo adoptionis modo constitutum, vt et in familia, et in potestate hujusmodi patris adoptiui fit.

§. 3.

quia ex filiorum causa hoc ageret, et quod relictum erat, acciperet; et hanc quidem in annum dabat mulieribus licentiam. Eo autem transeunte si vellet accipere relictum, non aliter licebat mulieri hoc accipere, antequam cautionem exponeret, quod ad secundas non veniret nuptias. Sed hanc quoque adjectionem ipse Julius Miscellus haud inuenit, sed Quintus Mutius Scaeuola hoc praesanciuerat, super omnibus quippe pendentibus in causarum prohibitionibus hujusmodi adinueniens cautionem. Nos igitur videntes plurimas mulieres desiderio nuptiarum non propter filiorum procreationem, sed propter necessitatem et jurantes et nubentes, et transcendentes morientium voluntates, existimauimus prius interim sacratiorem mederi partem, et perjurium eis cohibere, nec sinere talia subire juramenta, in quibus omnino perjurium promptum est. Nam nec illud inerat legi, vt oporteret sine filiis existentes mulieres hoc jurare sacramentum; sed etiam filios habentibus hoc adjacebat jusjurandum, quod Deum simul, et defuncti animam contristaret: cum vtique perjurium quidem esset in promptu: filiorum vero procreatio in fortunae muneribus jaceret. Quia igitur hac nostra sancimus lege jusjurandum eis auferentes, et talem permittentes relictorum perceptionem considerauimus (quoniam alterum quoque à nobis praetermissum est) oportere et defuncti animae mederi. Quapropter praesentem ponimus legem: non enim volumus deficientium nihil illicitum habentes voluntates frustrari. Si enim diceremus oportere mulierem omnino viro praecipiente non nubere, hoc custodire: pro amaritudine habuisset hoc merito lex: nunc autem cum secundo praesto sit lex, sc. vt si voluerit nubere, accipiat quod relictum est: nouissimi sceleris est despicere voluntatem defuncti ita fluctuantem, vt ei detur licentia nubendi, et accipiendi, quod relictum est, et per omnia contristandi priorem maritum.

CAP. XLIV.

Vnde sancimus: Si quis prohibuerit vxorem ad aliud venire matrimonium, siue etiam vxor maritum: (idem namque est vtrinque) et pro hoc aliquid reliquerit: vnam ex duabus conditionem habere contrahentium alterum: aut ad nuptias venire, et abrenunciare praeceptioni, aut, si hoc noluerit, sed honorat defunctum, omnino abstinere de caetero nuptiis. §. 1. Sed vt non causa suspensa sit, et post tempora forsitan longa reuertatur rursus exactio: propterea bene nobis visum est, hujus rei determinare causam, et vsque ad annum quidem non esse penitus petitionem relicti: nisi tamen modus sacerdoti adueniens alteri personarum statim praebeat exceptionem: vtpote nequaquam nuptiarum existente spe. §. 2. Si vero transire contigerit annale tempus: damus quidem personae huic accipere, quod relictum est: non absolute tamen, nec simpliciter: sed si quidem immobilis fuerit res, non aliter hanc accipere, nisi juratoriam cautionem exposuerit, et supposuerit suas res, (hoc quod tacite ex hac lege damus) vt si ad secundas venerit nuptias, reddat quod datum est, tale quale percepit restituens, et quos accepit in medio fructus. §. 3. Si vero mobilis fuerit res: si quidem idoneam habeat substantiam persona volens accipere, dari quod relictum est sub eadem cautione et iisdem hypothecis. Sed si quidem aliquid aliud mobilium fuerit: tale restitui, quale recepit, aut diminutionis medeatur partem. §. 4. Si vero pecuniae fuerint etiam cum vsuris, quas inde percipere valuerit: jurejurando restituendis hoc judicando. Si vero non mutuauerit quidem, sed vsus est: tertiae centesimae reddat vsuras. §. 5. Si vero non valde locuples fuerit: etiam fidejussorem hunc exigi. Si autem non valuerit fidejussorem dare, tunc sub juratoria cautione, et hypotheca (secundum quod dictum est) suarum rerum accipiat quidem, quod relictum est.

§. 6. Mox autem, vt ad secundas nuptias venerit, hoc ab eo, qui dedit, vindicetur, apud quamcunque apparuerit personam, tanquam si ab initio neque datum fuisse videretur: quod in omni restitutionis casu, siue mobile, siue immobile sit, quod futurum est reddit valere sancimus. §. 7. Si vero aurum fuerit, quod relinquitur: minus idonee vero se habeat ad fidejussionem: et nec ipse dignus sit, cui hoc credatur: manere quidem apud illum, à quo relictum est: tertiam vero centesimae ejus vsuram praestari: quam vsque tunc soluat, donec aut secundas ille contrahat nuptias (quando et restitutio praestitarum vsurarum suscipiet facultatem) aut fiat manifestum, nullatenus posse istum ad nuptias peruenire, siue secundum modum sacerdotii (tunc enim ei dabit, quod relictum est) siue morte: accipient enim hoc omnino ejus heredes, nihil neque de datis vsuris reddentes. §. 8. Hanc ipsam autem introducimus obseruantiam, et eundem intellectum, etiamsi non conjuges alterutrum sub tali reliquerint conditione: sed aliquis alius extraneus siue viro, siue mulieri sub tali conditione dari quid voluerit, sc. fortuitorum casuum: secundum suam naturam lege super his tam in praestandis, quam in restituendis conseruata. Haec igitur ex jam nuper factis à nobis occasione Juliae Miscellae Constitutionibus retribuimus: alia vero sint firma secundum terminos et casus, secundum quod haec exposuimus. §. 9. Praefatae autem à nobis obseruationes dentur, (si institutionis sit pars aut legatum) heredibus aut substitutis, aut illis, à quibus haec relicta sunt: si quidem mortis causa donatio: omnino heredibus. Si vero ex asse secundum talem conditionem conscribatur quis heres; substitutis si fuerint, aut omnino iis, qui ab intestato vocantur ad hereditatem, hujusmodi obseruationes praestentur, vt vndique lex habeat propriam perfectionem: nisi forte testator et hoc praecipiat, dicens, licentiam habere eum, cui dereliquit, siue per institutionem particularem, siue ex asse, aut per legatum, vel fideicommissum, siue per mortis causa donationem, et accipere quod relictum est, et nullam cautelam dare: tunc enim sequenda est defuncti voluntas: studii enim nostri est, defunctorum conseruare secundum legem voluntates.

CAP. XLV.

De administratione donationis propter nuptias. Idem dictum fuit supra Nouell. 2. Cap. 4.

Et quia parum antea de cautela rerum ediximus, et LEONIS nouimus diuae memoriae Constitutionem de secundis nuptiis, si ad eas veniens mulier non valeat dare fidejussionis cautelam, quia filiis restituat res, tertiam partem centesimae accipere: nos causam adhuc melius ab ea constituimus, illius super hoc statutis competentem adjicientes subdiuisionem. §. 1. Et sancimus (hoc quod pridem à nobis in quadam dictum est Constitutione) vt si quis offerat res propter antenuptialem donationem:

§. 3. Cum autem impubes per Principale reſcriptum *adrogatur*, cauſa cognita adrogatio fieri per-

tionem: ſiquidem omnes immobiles conſtitutae ſunt, maneat earum vſus apud matrem ad ſecundas venientem nuptias: et eadem haec eligat, et non recuſet, neque exigat à filiis pro aeſtimatione earum vſuras: ſed diligentiam earum habeat ſecundum quod lex dat vſus dominis conſtitutis: conſeruet autem haec ſecundum leges filiis ſuperſtitibus: aut ſi omnes moriantur, ſecundum noſtram legem, caſu filiorum non exiſtentium, matri, reliquo remanentibus filiorum heredibus conſeruando.

§. 2. Si vero vniuerſa conſtituta eſt forte in pecuniis, aut aliis mobilibus rebus antenuptialis donatio: tertiam partem vſurarum accipiente matre, cum prius ſancita cautela non exigi à filiis aurum, niſi forte ſine inuidia ſit viri facultas, et habeat aurum, et argentum, et veſtes, et quicquid conſcriptum eſt matri, damus etenim tunc electionem matri ſi velit res accipere, et dare fidejuſſoriam cautionem, ſiue praedictas accipere vſuras: dicimus autem ex tertia parte centeſimae tam ſecundum anteriores leges, quam etiam ſecundum noſtras. §. 3. Si vero permixtae ſint res, et donatio tam in pecuniis, quam in immobilibus rebus ſit, immobiles quidem omnino manere apud matrem: propter quod alimenta habeat exinde: in rebus vero mobilibus illa tenere, quae pridem ſanciuimus, ſi contigerit in mobilibus rebus omnia antenuptialis donationis eſſe conſtituta: prouidente muliere, quod non negligat immobilia, neque imminuta haec faciat, ſed qualia accepit, reſtituat.

CAP. XLVI.

De ſucceſſione matrum in bonis filiorum pro qua parte fiat, et quomodo.

Hinc nos alia euocat ratio, quae de filiorum ſucceſſione eſt: quam accipient, quae ad ſecundas veniunt nuptias. Jampridem enim de his ſcripta eſt lex à nobis ad Hermogenem glorioſae memoriae Magiſtrum ſacrorum noſtrorum factum officiorum reſcripta, Beliſarii glorioſi praecedens Conſulatum, ſeptimo decimo Calend. Aprilis, per quam ſanciuimus, matres ad filii non relinquentis liberos, cum ejus, qui mortuus eſt, fratribus, ſine cautione vocari ſucceſſionem: et ejus cum vſu etiam proprietatem habere firmam: ſiue priusquam heres relinquatur, ſiue poſtea ad ſecundas venerit nuptias: auferentes leges, quae de his contrarium quid praecipiebant. † Hanc autem noſtram ſanctionem firmam etiam modo manere ſuper ſolas perſonas parentum, quae dudum ad ſecundum venerint matrimonium, ſancimus: et quasdam propriorum accipientes filiorum, firme ei ſeruantes, et ſecundum deinceps tempus: ſiue ante nuptias, ſiue poſt nuptias hereditatem in eas filii deſcendiſſe contigerit. † De his autem, quae poſt haec ad ſecundum veniunt virum, ita nobis praeſens lex diſponatur, et ſanciatur. Ergo neceſſe eſt filio moriente, ſiue maſculo, ſiue foemina, ſiue teſtatus moriatur, ſiue etiam ſine hoc: interim ea, quae ex teſtamento ſunt dicentes, ita ad ordinem, qui ab inteſtato eſt, veniamus.

§. 1. Si igitur legitime filius teſtatus fuerit, et relinquat matri ſubſtantiam, ſiue partem ejus aliquam: hanc illa accipiat per ſcripturam (quia vbique cuſtodire morientium volumus voluntates) et habeat quod dimiſſum eſt, aut datum, et ſecundum proprietatem, et ſecundum vſum. Sicut enim licebat relinquere alicui extraneorum, et nihil heredi ſecundae mulieris nocebant nuptiae: ita et matri relinquens, ſiue inſtitutionem, ſiue legatum, recte derelinquat et dominium, et vſum, ſiue ex rebus, quae extrinſecus aduenerunt, fuerit facultas, ſiue ex paternis: nihil ex hoc fratribus contradicere valentibus. §. 2. Si autem inteſtatus filius moriatur jam ad ſecundas veniente matre nuptias, aut poſtea veniente: vocetur quidem et ipſa cum filii aut filiae fratribus ſecundum noſtram Conſtitutionem ab inteſtato ad ejus ſucceſſionem. Sed quanta quidem ex paterna ſubſtantia ad filium peruenerunt, eorum ſolummodo habeat vſum ad ſecundas omnino, ſiue prius, ſiue poſtea veniens nuptias: in reſiduis vero omnibus rebus, quae aliunde erant filio praeter paternam ſucceſſionem, veniat ſecundum vocationem noſtram, quam ſtatim dicemus, quadam correctione et ea indigere. Et haec dicimus in rebus, quae extra nuptialem donationem ſunt. Quae enim in illis ſancita ſunt à nobis, et à LEONIS dinae memoriae Conſtitutione, integra conſeruamus: in quibus ſolum mater habeat vſumfructum. §. 3. Sed in aliis rebus haec ſancimus, et deinceps ipſi tradimus, quaecunque poſt nuptialem donationem ſunt à patre venientia filio, aut ex aliis cauſis, tam ex teſtamento, quam ab inteſtato ſucceſſionibus: ratione contra ingratos filios vndique et ſuper iſtis rebus ſeruata, quando manifeſtae cauſae ingratitudinis demonſtrantur: aliorum omnium, quae de ſucceſſionibus dicta ſunt parentum in filiis, aut filiorum in parentibus, intactis manentibus. §. 4. Ingratitudinem autem hic conſideramus, non ſolum ad matrem, ſecundum pridem à nobis dictum: ſed etiam aduerſus eundem ipſum fratrem defunctum.

CAP. XLVII.

Et quoniam ſcimus multas fratribus ad inuicem factas contentiones: illum ſolum, tanquam ingratum circa fratrem effectum, participari hoc lucrum non concedimus, qui mortem voluit fratri, aut criminalem inducere contra eum inſcriptionem, aut ſubſtantiae ei properauit inferre jacturam: ejus enim portio, tam ad reliquos fratres, quam ad matrem veniat. Et haec lex ſupra filiorum ſucceſſionibus, quibus cum matre ſuccedunt filii, maneat, illam, quae à nobis facta eſt, ſubdiniſionem introducens iis, quae futuro tempore matrimonio ſecundo ſunt ſociandae viris. Quae enim jam ad ſecundum matrimonium peruenerunt, [et beneficio memoratae noſtrae legis potitae ſunt] his liceat ſucceſſionem, ſiue per teſtamentum, ſiue ab inteſtato habere firme, et ſecundum dominium, et ſecundum vſumfructum, et alienare, et teſtari, et transmittere ſecundum quem voluerint modum, nihilque ſit eis impedimento quolibet tempore ex praeſenti conſtituta lege.

§. 1. Illud autem firmum ex primo matrimonio filiis maneat, quod ſuper his per praedictam à nobis conſtitutum eſt ſanctionem. † Quod ſi antenuptialem donationem, quam mater moriente marito lucrabatur, contigerit ad morientem filium peruenire, et propterea partem ei illius fieri hereditatis: matrem neque ſecundum quod ſuccedit filio, dominium eorum, ſcilicet antenuptialis donationis rerum perfrui: ſolum autem habere horum: quamdiu ſupereſt, vſum et vſumfructum. † Maneat igitur et hoc his, qui ex prioribus nuptiis ſunt, filiis condonatum: niſi forte ante praedictam Conſtitutionem judicialis ſententia et transactio inter partes facta de his aliquid ſtatuerit.

§. 2. Et quoniam mater excludebatur quidem à filio maſculo, hoc faciente Senatusconſulto, quod TERTVLLIANVM vocant: filiabus autem commiſcebatur: nos non quaerentes filiorum jus, ſed exinde et legitima jura dantes, vocamus quidem eam etiam cum maſculis fratribus morientis in tantum, in-

permittitur, et exquiritur causa adrogationis, an honesta sit, expediatque pupillo? Et cum quibus-

in quantum numerus filiorum fuerit: quatenus et ea partem habeat tantam, quantam vnusquisque fratrum. Si vero permixti masculi et foeminae fuerint: hoc ipsum disponentes. Si vero mater et filiae solae consistant, ibi Senatusconsultum mediam quidem partem dabat matri: residuam vero mediam sororibus, quantaecunque extitissent. Quod quoniam non primitus correximus, modo adducimus ad competentem correctionem, et in isto casu vocantes eam pro rata filiarum: quatenus quantum vnaquaeque filiarum habet, tantum solummodo et ea accipiat: et in omni casu hic relato, in virilem portionem (hoc quod legis est) etiam mater veniat: siue consistant soli masculi, siue solae foeminae, siue etiam permixta vtraque soboles.

CAP. XLVIII.

Vt parentes studeant aequalitatem inter liberos primi et secundi matrimonii seruare.

Illud quoque super hoc adjicere legi justum existimauimus. Si enim moriatur vir aut mulier filios habentes et ex prioribus et ex secundis nuptiis, quas post hanc nostram controxerint legem: (in his enim praesentia disponimus) quae quidem super lucris ex nuptiis seruari oportet, hoc sanximus: insuper et decreuimus portiones, quas necesse est parentes legitimis et non ingratis relinquere filiis, ipsos tamen genitores non erit justum ad secundam omnino declinare proiem, et quod ex lege est, tantummodo relinquentes prioribus alia omnia ad secundos deducere, sed aliquid et prioribus adjicere. Nam si aliquem ex secundis habeant nuptiis, aut etiam ex primis forsan, ita festiuum, ita dilectum, vt velint praeponere eum aliis in possessione, damus licentiam hoc agendi: non tamen omnino priores quidem filios minuere, secundos autem augere: sed neque vehementer magnificare augmentum, nec omnino obliuisci priorum matrimoniorum, neque infirmare ea, quae à praecedentibus nos de talibus dicta sunt: sed prouidere quidem et secundis, prouidere autem et primis: cogitantes, quoniam ambo filii sunt: et ita facientes successionum in testamentis diuisionem. Si enim intestatis eis mortuis lex omnes ex aequo vocat: competens est eos imitantes legem, non vehementer magnis eos abbreuiare minutionibus, erubescentes legem: sic enim erunt boni patres, et nostra digni legislatione: et justi quidem erunt solam legem custodientes. Si quid autem etiam supra legem reliquerint: erunt justi simul et humani patres: et non haec dicimus inter gratos et ingratos filios, (de ingratis enim jam saepius dictum est) sed de iis, qui magis aut minus diliguntur: cum vtique multa differentia sit ingratitudinis, et gratiarum actionis, et dissimilis honoris. Hanc itaque partem de aequitate filiorum ex priore et secundo matrimonio venientium, adhortantes potius, quam sancientes dicimus: alioqui semel augentes ab intestato partem omnino filiis relinquendam: et vsque ad quatuor quidem filios, quatuor vncias omnino definientes; si autem vltra quatuor sint, vsque ad mediam substantiae partem: idoneum jam dedimus filiis solatium, non ex parua mensura antiquam eorum angustiam resoluentes.

§. 1. Sit igitur praesens lex futuro tempori sanciens, sicut saepius dicentes praeuenimus, et nihil priorum tangens, sed collecta vndique et complexa sub vna continuatione: et omnia pene de secundis pronuncians nuptiis: et priora quidem prioribus in sua virtute seruans: quae vero ab ea disposita sunt, futuris secundis explanans nuptiis, et nouam quandam vndique ac subtilissimam introducens quaerentibus vtilitatem: omnibus, quae super talibus positae sunt Constitutionibus, in futuris post hanc nostram legem nuptiis, et quae ex his euenerint, vacantibus, hac videlicet vna Constitutione futuro tempori, secundum quod à nobis definitum est, in iis, qui continentur in ea casibus, pro cunctis sufficiente.

EPILOGVS.

† *Haec igitur tua Celsitudo omnibus gentibus, quae sub tuo sunt cingulo, solenni modo manifesta fieri praecipiat: vt omnes agnoscentes, quia majorem laborem sustinentes, quam oportet Imperialibus incurrere cogitationibus, tamen nihil prius illorum duximus salute, ne vndique emendicent, quod justum est, sed omnes videntes in vnum collectam de hac legislatione partem, sciant quia et priorem iis, quae jam posita sunt, seruauimus legem: et futuro tempori competentem posuimus congruentiam.* Dat. 15. Cal. Aug. Constantinop. *post Belisarii V. C. Cons. Scriptum exemplum Patricio gloriosissimo Praefecto hujus almae vrbis. Scriptum exemplum* Basilidae *gloriosissimo Magistro sacrorum officiorum Expraefecto, Exconsuli, et Patricio. Scriptum exemplum* Triboniano *gloriosissimo Quaestori, iterum et Exconsuli. Scriptum exemplum Germano gloriosissimo Magistro equitum sacri Praesentis, Exconsuli et Patricio. Scriptum Exemplum* Tzigae *gloriosissimo Magistro peditum sacri Praesentis, Exconsuli et Patricio. Scriptum exemplum* Floro *gloriosissimo Comiti sacrarum rerum priuatarum et Exconsuli.* † *Tua igitur Excellentia cognoscens ea, quae nobis placuerunt, in judicio tuo insinuet tam Aduocatis, quam aliis, quibus praeest, secundum hanc nostram Constitutionem sufficientibus his, quae hoc de re à nobis scripta sunt ad* Joannem *gloriosissimum sacrorum per Orientem Praetoriorum Praefectum, iterum Exconsulem et Patricium.* Datum 15. Cal. April. Constantinop. *post Belis. V. C. Cons.* * 536.

ii) *Vt* MVLIER, *quae* MATRIMONIVM NON ITERAT, *vnius liberorum portionem proprietatis jure capiat: similiter et pater.*

(Nouell. Leon. 22.)

Imp. LEO A. *Styliano excellentissimo sacrorum officiorum Magistro.*

Sicut in plerisque aliis, quando absurdi nihil incideret, neque rebus noxium quicquam inferretur, consuetudini cessimus: quin et Legis praerogatiuam illi dedimus: quum jam plebs assuefacta illi esset, nec ab illa se auelli sineret: ita etiam in parte donationis propter nuptias, quam mulier liberos habens, nec animo alteris nuptiis applicito sponsalem torum commiscens accipit, faciendum putauimus. Quum enim antiquior Lex id donum ita circumscribat, vt donatione propter nuptias mulieri in vsumfructum data, illa praeter vsumfructum ex eadem propter nuptias donatione, vnius liberorum portionem proprietatis jure capiat: ac deinde posterior Lex rursum hanc vnius liberorum portionem non ex donatione propter nuptias duntaxat lucrum mulieri afferre: sed in alia etiam mariti bono procedere illam velit. His ita per Leges constitutis, consuetudo neutram Legem directe, sed partim hanc, partim illam sequens, neque ex sola donatione propter nuptias, neque ex aliis extra donationem consistentibus mariti facultatibus

busdam conditionibus adrogatio fit, id eſt, vt caueat adrogatur perſonae publicae, ſi intra pubertatem

tatibus, vnius liberorum portionem mulieri dari dignum putat: verum immutata illo portione, omnium ſimul ipſius bonorum illi partem largitur. **Hanc igitur conſuetudinem**, *quoniam acerbam eſſe rebus mortalium non videmus, vt in aliis etiam faciendum putauimus,* **Legis dignitate honeſtamus**: *illaque quidem dehinc vim Legis, non autem conſuetudinis obtineto. Ac ſi quidem omnes mariti facultates in ſola donatione propter nuptias numerentur, cum hujus liberis ſuperſtes mater portionem, quae ad ipſam pertinet, pleno dominio accipiet, reſiduique vſumfructum habebit. At ſi ad donationem propter nuptias, facultates non ſufficiant, non pro quantitate imminutae donationis portionem mulier accipiet, ſed quae tantundem habeat, quantum haberet, ſi nihil imminuta et plena donatio propter nuptias eſſet. Hujuſmodi igitur portione mulieri data, reliqua liberorum ſunto: et, ſi nihil ſuperfuerit, tanquam hereditatem, ſucceſſionis priuationem et egeſtatem illi auferunto. Atque haec quidem de muliere. Vir autem ſi liberos non habeat (quo modo alibi correctum et conſtitutum eſt) nihil neque accipiet, neque perdet: ſi habeat, neque alteris nuptiis vxoris deſiderium inaniat, liberorum educationis exhibitueque priori matrimonio reuerentiae et honoris gratia, et ipſe vnius liberorum portionem capiet.*

kk) *Vt patres, qui* NVPTIAS NON ITERANT, *vnius liberorum portionem capiant.*

(Nouell. Leon. 85.)

Imp. LEO A. *eidem Styliano.*

Quoniam maritis cum liberis ab vxoribus relictis, quid de donatione propter nuptias ſtatui debeat, non praeſcripſimus: illam autem, donante conſuetudine, praemorientes vxores capiunt, nihil in hoc nos conſuetudinem innouandam putantes, ſtatuimus, vt, **quemadmodum** *hactenus comparatum Legibus fuit, mulieribus donatio propter nuptias detur: viris autem, ſi iterum matrimonium contrahant, nihil accipere liceat: ſin prius matrimonium venerentur, in remunerationem hujus honorificae voluntatis, ipſis* **vnius liberorum portio** *ſecernutur: idque hac ratione, vt, ſi illa donationem propter nuptias vel aequet, vel exſuperet, eo quod aut lucrum, aut* **ſaltem** *nullum damnum ſentiatur,* **hac accepta illi contenti** *ſiat: ſi vero non exaequet, atque minor ſit, neque de ſuo quicquam dent, neque è* **diuerſo** *ex mulieris bonis quicquam accipiont.*

ll) *Vt, qui* TERTIVM MATRIMONIVM *contrahunt, ſacri Canonis poenae obnoxii ſint.*

(Nouell. Leon. 90.)

Imp. LEO A. *eidem Styliano.*

Oportebat nos, cum diuina manu formati, menteque ac ratione praediti ſimus, quorundam brutorum praeſtantiae non cedere. Non enim illa imbecillitas reprehenſione vacat, neque à juſtis vituperationibus libera eſt: ſed tanto obnoxior, quantum brutali naturae rationabilis prudentia antecellit. **Oportebat** *(inquam)* **homines, cum in aliis, tum praecipue in caſtitate matrimoniali à brutis non vinci.** *Multa autem brutorum animantium genera, conjuge mortuo, perpetuam viduitatem amplectuntur, alterisque nuptiis priores, velut congeſta terra, obtegere nolunt. Verum quoniam hanc imbecillitatem turpem non eſſe (quanquam turpiſſima ſit) exiſtimans natura, primo matrimonio contenta non eſt, ſed nullo pudore tacta ad ſecundum etiam procedit, quin cum illam hic ſaltem ſiſtere deberet, non tamen id facit: et, quanquam per ſocram Legem non liceat, à ſecundo matrimonio ad tertium prorumpit: haud dubie conſtitutam in tertium matrimonium poenam, quod non exerceatur, contemptui habens: idque eo etiam magis, quod ciuilis Lex, qua neſcio de cauſa, Spiritus poenam conſtituentis Decreta non conſentiat, ſed hos à reprehenſione porro liberat, qui poſt alterum matrimoniale conſortium à matrimoniis abſtinere nolint: idcirco nos, quae Spiritui placent, ſequentes, ſtatuimus, vt, qui ad tertium matrimonium peruenerint, poenae, quam in ipſos ſacer Canon promulgauit, obnoxii ſint.*

(ζ)

DE DOTIS PROMISSIONE ET NVDA POLLICITATIONE.

(Cod. 5. T. 11.)

1. *Imp.* ALEXANDER A. *Claudio.*

Fruſtra exiſtimas actionem tibi competere, quaſi promiſſa dos tibi, nec praeſtita ſit, cum neque ſpecies vlla, neque quantitas promiſſa ſit, ſed hactenus nuptiali inſtrumento adſcriptum: Quod ea, quae nubebat, dotem dare promiſerit. PP. Cal. Aug. Pompejano et Peligno * *al. Feliciano* Coſſ 232.

2. *Imp.* GORDIANVS A. *Herodoto P. P.*

Si pro dote promiſſas vſuras dare ſocer tuus ſpopondit: id, quod deberi oſtenderis, competens judex ſolui tibi praecipiet. PP. 12. Cal. Septembr. Pio et Pontiano Coſſ. 239.

3. *Idem* A. *Claudio* [*P. P.*]

Si quum ea, quae tibi matrimonio copulata eſt, nuberet, is, cujus meminiſti, dotem tibi non addita quantitate, ſed quodcunque arbitratus fuiſſet, pro ea daturum ſe rite promiſit, et interpoſitae ſtipulationis fidem non exhibet: competentibus actionibus vſus, ad repromiſſi emolumentum jure judiciorum peruenies. Videtur enim boni viri arbitrium ſtipulationi inſertum eſſe. PP. Calend. Januar. Sabino et Venuſto Coſſ. 241.

4. *Impp.* DIOCLETIANVS et MAXIMIANVS AA. et CC. *Rufo.*

Si voluntate dotantis in dotali inſtrumento plura tibi tradita ſcripſiſti quam ſuſcepiſti: intelligis de his, quae deſunt, petendis, pactum eſſe conſecutum. S. Non. Aprilis, AA. Coſſ. * *293.*

5. *Iidem* AA. et CC. *Daſumianae.*

Si pater marito tuo ſtipulanti promiſerit dotem, non tibi, ſed marito contra ſucceſſores ſoceri competit actio. Dat. 8. Cal. Decembr. AA. Coſſ. * *293.*

6. *Impp.* THEODOSIVS et VALENTINIANVS AA. *Hierio P. P. poſt alia.*

Ad exactionem dotis, quam ſemel praeſtari placuit, qualiacunque ſufficere verba cenſemus, (ſiue ſcripta fuerint, ſiue non) etiam ſi ſtipulatio in pollicitatione rerum dotalium minime fuerit ſubſecuta. Dat. 10. Calend. Mart. *Conſtantinopoli*, Felice et Tauro Coſſ. 428.

7. *Imp.* JVSTINIANVS A. *Joanni P.P.*

Si pater dotem pro filia ſimpliciter dederit, vel [pro] filio ante nuptias donationem fecerit, habeat autem filius, vel in poteſtate conſtitutus, vel forte emancipatus res maternas, vel [ex] alio modo tales, quae acquiſitionem effugiunt, quarum vſusfructus ſolus apud patrem remanet, vel quocunque modo poterat

tatem pupillus decesserit, restituturum se bona illis, qui, si adoptio facta non esset, ad successionem

poterat quasdam actiones contra patrem habere: dubitabatur apud veteres, vtrumne videretur pater ex ipso debito, dotis vel ante nuptias donationis fecisse promissionem, vel dationem, vt sese ab hujusmodi nexu liberaret; an debitum quidem remaneret in sua natura, liberalitas autem paterna dotem, vel ante nuptias donationem dare suggessisset. Et in tali dubitatione multa pars legumlatorum sese diuisit, alio etiam incremento hujusmodi quaestioni addito, si forte dixerit in instrumento dotali, ex rebus paternis et maternis dotem, vel ante nuptias donationem dare: vtrum pro dimidia parte videatur datio, vel promissio facta esse, an pro rata portione vtriusque substantiae? Vtramque igitur dubitationem certo fini tradentes, sancimus, si quidem nihil addendum existimauerit, sed simpliciter dotem vel ante nuptias donationem dederit, vel promiserit: ex sua liberalitate hoc fecisse intelligi, debito in sua figura remanente. Neque enim leges incognitae sunt, quibus cautum est, omnino paternum esse officium, dotem vel ante nuptias donationem pro sua dare progenie. Liberalitas itaque talis remaneat vera et irreuocabilis, vt puro nomine et liberalitas et debitum suam sequantur fortunam.

† Vbi autem ex rebus tam suis, quam maternis, vel aliis, quae non acquiruntur, vel ex suis debitis dixerit se fecisse hujusmodi liberalitates: tunc si quidem penitus inopia tentus est, ex illis videri rebus dotem vel ante nuptias donationem esse datam, quae ad filios vel filias pertinent. Si vero et ipse substantiam idoneam possidet, in hoc casu quasi de suo patrimonio dotem, vel ante nuptias donationem dedisse intelligatur. Poterat enim secundum suas vires dotem pro filia, vel ante nuptias donationem pro filio dare, et consentire filiis suis, quando voluerint partem, vel forte totam suam substantiam, quam habent, paternae liberalitati pro dote, vel ante nuptias donatione aggregare: vt reuera appareat, quid ipse velit dare, et quid de substantia filiorum proficiscatur: ne dum effuso sermone sese jactet, in promptum incidat sui periculum. Datum Calend. Nouembr. Lampadio et Oreste, Coss. 530.

mm) **De JVRE DOTIVM.**
(Cod. 5. T. 12.)

1. *Impp.* SEVERVS et ANTONINVS AA. *Nicephoro.*

Euicta re, quae fuerat in dotem data, si pollicitatio vel promissio fuerit interposita: gener contra socerum, vel mulierem, seu heredes eorum, condictione, vel ex stipulatione agere potest. Sin autem nulla pollicitatio, vel promissio intercesserit: post euictionem ejus, si quidem res aestimata fuerit, ex empto competit actio. [Sin vero hoc non est factum: si quidem bona fide eadem res in dotem data est, nulla marito competit actio.] Dolo autem dantis interposito, de dolo actio aduersus eum locum habebit: nisi à muliere dolus interpositus sit: tunc enim, ne famosa actio aduersus eam detur, in factum actio competit. PP. Dat. Calend. August. Mutiano et Fabiano Coss. 202.

2. *Imp.* ANTONINVS A. *Alluuiadi.*

Si stipulatio de restituenda portione dotis datae subjecta est, conditioque ejus extitit: habet ex ea actionem is, in cujus personam vtiliter concepta commissaque est: Secundum quod si Polla soror tua de restituenda sibi parte dotis habet actionem, eo quod mater vestra donandi animo passa est partem dimidiam dotis post obitum matris filiam stipulari: metuere non debet doli exceptionem quod matri suae, quae pactum interposuit, heres ex minore, quam dimidia portione extitit: nisi liquido probatum fuerit, matrem ejus mutasse dotis pacti voluntatem, contentamque esse [voluisse] filiam [suam] pro portione hereditatis praelegationibus, maritumque suum exactione liberari voluisse. PP. Dat. 3. Cal. August. Antonino A. 4. et Balbino, Coss. 214.

3. *Imp.* ALEXANDER A. *Euphemio.*

Et si dotis exactio, defuncta in matrimonio filia, potuisset ad patrem pertinere: dotalibus tamen seruis maritus testamento directam et fideicommissam libertatem jure dedit, et praestita reuocari non debuit: cum et inter viuos manumittendi mancipia dotalia constante matrimonio, liberam habeat maritus facultatem. PP. 6. Idib. Decembr. Antonino 4. et Alexandro C. Coss. 223.

4. *Idem* A. *Valenti.*

Nulla lege prohibitum est, vniuersa bona in dotem marito foeminam dare. PP. 4. Id. Jul. Maximo 2. et Aeliano Coss. 224.

5. *Idem* A. *Statiae.*

Quoties res aestimatae in dotem dantur: maritus dominium consecutus, summae velut pretii debitor efficitur. Si itaque non conuenit, vt soluto matrimonio restituerentur, et jure aestimatae sunt: retinebit eas, si pecuniam tibi offerat. Dat. 5. Id. April. Alexandro A. 2. et Marcello Coss. 227.

6. *Imp.* MAXIMINVS A. *Sulpitio.*

Quia tua eorum, quae pro filia tua in dotem dedit, etsi verborum obligatio non intercessit, actionem ex fide conuentionis ad te, si heres extitisti, transmittere potuit. Nec enim eadem causa est patris et matris paciscentium: quippe matris pactum actionem praescriptis verbis constituit: patris, dotis actionem profectitiae nomine competentem conuentione simplici minime creditur innouare. Datum 3. Id. Februar. Maximino A. et Africano Coss. 237.

7. *Imp.* GORDIANVS A. *Marco.*

Cum à socero tuo pro vxore dos tibi daretur, si ea in stipulationem deducta non est sub tempore dationis, sed postea: socer tuus tecum paciscendo, si id non ex voluntate filiae suae fecit, conditionem ejus laedere non potuit. Quandoque enim sola de dote experiens, id pactum non debere ad sui dispendium operari, de jure defenditur. PP. Dat. Cal. Octobr. Pio et Pontiano Coss. 239.

8. *Idem* A. *Agrippinae.*

Etiamsi non dotem reddi sibi mater, sed ea, quae in dotem data sunt, vt eam sequerentur, vel ad se pertinerent, in matrimonio defuncta filia, stipulata sit: durante matrimonio filia decedente, actionem ex stipulatu videri quaesitam, aequissimum esse judicamus. Cui consequens est, vt etiam id, quod additamenti causa in dotem datum est, eadem actione repetatur. PP. Calend. Februar. Sabino et Venusto Coss. 241.

9. *Imp.* DECIVS A. et C. *Vrbicanae.*

Dotis tuae potiorem causam magis esse conuenit, quam Reipublicae, cui postea idem maritus obnoxius factus est. PP. 6. Id. Jun. Decio A. 2. et Grato Coss. 251.

10. *Impp.*

nem ejus venturi essent. Item non aliter emancipare eum potest adrogator, nisi causa cognita dignus

10. *Impp.* DIOCLETIANVS et MAXIMIANVS AA. *Ingenuo.*

Cum dotem te aestimatam accepisse profitearis: apparet jure communi per pactum, quod doti insertum est, formato contractu, ex empto actionem esse. Quis enim dubitet, aestimationem à te mulieri deberi, cum periculo tuo res deteriores fiant, vel augmenta lucro tuo recipiantur? PP. 12. Cal. Maji, Maximo 2. et Aquilino Coss. 286.

11. *Iidem* AA. et CC. *Seuerae.*

De his, quae in dotem data ac direpta commemoras, mariti tui esse actionem, nulla est dubitatio. Dat. 10. Calend. Maji, *Heracliae*, AA. Coss. 287.

12. *Iidem* AA. et CC. *Rufinae.*

Ex pecunia dotali fundus à marito tuo comparatus, non tibi quaeritur, cum neque maritus vxori actionem empti possit acquirere: at dotis tantum actio tibi competit. Vnde aditus Praeses prouinciae, si non [te] transegisse repererit, sed ex majore parte dotem consecutam, residuum restitui prouidebit. Dat. 8. Calend. Maji, *Heracliae*, AA. Coss. 287.

13. *Iidem* AA. et CC. *Catulae et Statiae.*

Si à matre vestra superstite aliquid ad vos pertinens, in dotem scienti vitrico vestro datum est: intelligitis nullam firmitatem juris dationem habere, si neque pollicitatio neque stipulatio intercessit. Dat. Prid. Cal. Maji, *Heracliae*, AA. Coss. 287.

14. *Iidem* AA. et CC. *Basilissae.*

Neque mater pro filia dotem dare cogitur, nisi ex magna et probabili causa, vel lege specialiter expressa: neque pater de bonis vxoris suae inuitae vllam dandi habet facultatem. Dat. Non. Nouembr. *Philippopoli*, AA. Coss. 287.

15. *Iidem* AA. et CC. *Vlpiano.*

Cum citra fidem etiam instrumentorum datam dotem aliunde probanti, post diuortium quondam vxoris tuae secundum bonam fidem restitui debere constet: amissis etiam instrumentis, sine dubio caetera probationum indicia jure prodita non habentur irrita. Dat. 8. Cal. August. *Sirmii*, AA. Coss. 287.

16. *Iidem* AA. et CC. Aemilio.

Ante diuisionem soror tua intestato patri etiam ipsa succedens, pro indiuiso portionem fundi communis in dotem dare non prohibetur. Dat. Non. Julii, *Sirmii*, AA. Coss. 293.

17. *Iidem* AA. et CC. *Sabino.*

Res, quas vsufructu sibi deducto socrus in dotem dedit, venundando auferre tibi non potest. Dat. Non. Julii, *Sirmii*, AA. Coss. 293.

18. *Iidem* AA. *Ministrato.*

Si socrus tua fundum deducto vsufructu vxori tuae donanit, tibique in dotem vxor quidem proprietatem, socrus autem vsumfructum dedit: vxore tua rebus humanis in matrimonio exempta, fundum apud te remansisse secundum placiti inter vos fidem, non ambigitur. Nam si acceptura certum quid annuum, filiae suae vsumfructum locauit: mortua conductrice, vsusfructus extingui minime potuit. Dat. 14. Cal. Januar. *Sirmii*, AA. Coss. 293.

19. *Iidem* AA. et CC. *Achilli.*

Cum patrem pro filia dotem tibi dantem, si post mortem suam in matrimonio constituta rebus humanis eadem eximatur, partem dimidiam dotis Amniae reddi, pactum proponas: post vero testamento facto, cum aliis etiam Amniam heredem scripsisse, nec Amniam quicquam ex stipulatu petere velle fanxisse: si quidem hanc sibi reddi secundum fidem pacti stipulatam Amniam non probetur, ex alieno pacto non prorsus ei vlla competit actio. Si vero ex ea verborum conceptione sibi Amnia quaesiuit obligationem, ac tibi testatorem prospexisse probetur: contra eam ex stipulatu post euentum conditionis petentem, quatenus accepit ex defuncti voluntate, quae fuit stipulata, exceptione (salua Falcidia) vti potes. Dat. 13. Cal. Febr. *Sirmii*, AA. Coss. 293.

20. *Iidem* AA. et CC. *Tiberio.*

Pro oneribus matrimonii, mariti lucro fructus totius dotis esse, quos ipse cepit: vel si vxori capere donationis causa permisit, eum, in quantum locupletior facta est, posse agere, manifestissimi juris est. Dat. 5. Cal. Maji, *Sirmii*, AA. Coss. 293.

21. *Iidem* AA. et CC. *ad Geminium.*

Si inter virum et vxorem pactum sit interpositum, vt, si matrimonium intra quinquennii forte tempora quoquo modo esset dissolutum, species aestimatae doti datae, pretiis, quibus aestimatae sunt, redderentur: manifestum est, non pretia specierum dari, sed ipsas species debere restitui: cum in placitis specierum reddendarum idcirco pretiorum nomen videatur annexum, ne, si species aliqua deminuta fuisset, aut perdita, alio pretio, quam quo taxata fuerat, reposceretur. Dat. Nonis August. *Agrippinae*, AA. Coss. 293.

22. *Iidem* AA. et CC. *Libyanae.*

Rem, quam pater in dotem genero pro filia dedit, nec recepit, alienare non potest. Dat. 5. Cal. Decembr. iisdem AA. Coss. 293.

23. *Iidem* AA. et CC. *Diogeni.*

Si praedium vxor tua dotale venundedit: sponte necne contractum ratum habuerit, nihil interest: cum rei tibi quaesitae dominium auferre nolenti minime potuerit. Datum 5. Cal. Octobr. *Viminacii*, AA. Coss. 293.

24. *Iidem* AA. et CC. *Aurelio et Lysimacho.*

Si dotem marito libertae vestrae dedistis, nec eam reddi soluto matrimonio vobis incontinenti pacto, vel stipulatione prospexistis: hanc, culpa vxoris dissoluto matrimonio penes maritum remansisse constitit: licet eam ingratam circa vos fuisse ostenderitis. Dat. 6. Cal. Nou. *Antiochiae*, AA. Coss. 293.

25. *Iidem* AA. et CC. *Eutychiano.*

Si mulier dotem à viro dari stipuletur, vt de ea testari possit: cum ordinationis testamenti cogitatio, mortis antecedens tempus significet, nec conditionem, sed causam contineat, intestata quoque muliere defuncta, stipulationem committi proficiet. Dat. 3. Id. Nou. *Antiochiae*, AA. Coss. * 293.

26. *Iidem* AA. et CC. *Demostheni.*

Si genero dotem dando pro filia pater communis eam reddi tibi extraneo constituto stipulatus est, nec sibi cessante voluntate, nec tibi prohibente jure, quaerere potuit [actionem.] Dat. 6. Cal. Jan. (ipsis) CC. * *Const. et Maxim* Coss. 294.

27. *Iidem* AA. et CC. *Pompejano.*

Licet dos jure penes maritum remanserit: pro rebus tamen hereditariis successores, non maritus quondam solemnibus pensitationibus parere debent. S. 6. Cal. Jan. *Sirmii*, * iisdem CC. Coss. 294.

28. *Imp.*

dignus emancipatione fuerit: et tunc sua bona ei reddat. Sed et si decedens pater eum exheredaverit,

28. *Imp.* ZENO A. *Aeliano P. P.*

Mulier in minori aetate constituta, dotem marito, consentiente generali, vel speciali curatore, recte dare et exigere potest: licet ipse tempore creationis fidejussorem in minorem, quam dos est, quantitatem dicitur praestitisse. † Hoc idem observatur, et si minor ante nuptias donationem consentiente (vt dictum est) curatore fecerit. Dat. Cal. Jan. Basilio 2. et Armatio Coss. 476.

29. *Imp.* JVSTINIANVS A. *Mennae P. P.*

Vbi adhuc matrimonio constituto maritus ad inopiam sit deductus, et mulier sibi prospicere velit, resque sibi suppositas pro dote, et ante nuptias donatione, rebusque extra dotem constitutis tenere, non tantum mariti res ei tenenti, et super his ad judicium vocatae, exceptionis praesidium ad expellendum ab hypotheca secundum creditorem praestamus: sed etiam si ipsa contra detentatores rerum ad maritum suum pertinentium, super iisdem hypothecis aliquam actionem secundum legum distinctionem moueat, non obesse ei matrimonium adhuc constitutum sancimus, sed ita eam posse easdem res vindicare vel à creditoribus posterioribus, vel ab aliis, qui non potiora jura legibus habere noscuntur, vt potuisset, si matrimonium eo modo dissolutum esset, quo dotis et ante nuptias donationis exactio ei competere poterat: ita tamen, vt eadem mulier nullam habeat licentiam eas res alienandi viuente marito, et matrimonio inter eos constituto: sed fructibus earum ad sustentationem tam sui, quam mariti, filiorumque, si quos habet, abutatur. Creditoribus scilicet mariti contra eum, ejusque res, si quas postea forte acquisierit, integra sua jura habentibus: ipsis etiam marito et vxore post matrimonii dissolutionem super dote, et ante nuptias donatione pro dotalium instrumentorum tenore integro suo jure potituris. Dat. 3. Idus Decembr. DN. Justiniano A. 2. Cos. 528.

In AVTHENT. *de aequal. dot. §. illud. Coll. 7. Tit. 9. al. 8.* Nouell. 97. Cap. 6.

Donationem quoque propter nuptias in hoc casu constante matrimonio vindicare potest.

(Nouell. 97. CAP. VI.)

De collatione DOTIS inope moriente marito.

Illud quoque sancire necessarium existimauimus, in plurimis videlicet et innumeris rebus quaesitum. Obtulit enim pater dotem, aut forte mater pro filia sua, hanc autem illa obtulit marito: et defunctus est vir inops, deinde patre et matre mortuis exigitur, quae nupsit, conferre suam dotem, aut minus tanto accipere. Si quidem vir idoneus est: causa vndique absoluta est. Si vero nullius alterius domina consistit illa, nisi actionum, quae contra maritum sunt, at illae minus idoneae sunt: et objicitur mulieri; quod jam data sit dos pro ea: illa vero actionem conferat, nullum habentem penitus effectum legis: causa nobis digna putata est. Et nouimus quidem jam in plurimis judiciis duritiam postea sic judicatam, et mulierem coactam conferre dotem; aut certe reputare pro se datam, ex qua nullum ei omnino contigit effectum in ipsis rebus recipere. Nos autem ex aliis nostris legibus juuamus causam. Quia enim dedimus mulieribus electionem etiam constante matrimonio, si male res maritus gubernet, et accipere eas, et gubernare, et secundum decentem modum, et sicuti nostra Constitutio dicit; si quidem suae potestatis, et perfectae aetatis mulier est, sibimet culpam inferat, cur mox viro inchoante male substantia vti non percepit, et non auxiliata est sibi: (sic enim habitura erat in collationis ratione proprias res vndique et sine deminutione; et in ea minus tanto collationem facere.)

§. 1. Sin autem sub potestate est, et sine patris voluntate hoc agere non poterat, si quidem adiens patrem hoc dixit, et contestata est, vt consentiret ei, et res percipere etiam constante adhuc matrimonio, et secundis temporibus eas seruare, et hoc egit pater; etiam rursus hic integra habebit sua jura, rebus ei suis seruatis: cum etiam antenuptialis donationis res vindicare etiam constante matrimonio dederimus ei, et posteriori periculo omni liberari. Sin autem illa quidem haec contestata est patrem, ille autem neque mouit, neque consensit, et neque dedit licentiam filiae hoc agere, non eam periculum pati, sed et conferri nullam actionem contra inopis mariti res, et fortunam esse communem, et ipsi, et ejus fratribus: non tamen ex collatione damnificari: sed competentem ei partem dari ex paternis rebus: actionem illa quidem conferente, ab omnibus autem mouendam fratribus, et hoc proficiendo vniuersis ipsis, quod fortunae euentus dederit. Sed si quidem pater in talibus casibus obtulerit dotem, et de ejus substantia sperari futura est collatio, hoc valere. Si vero major forte oblatio fuerit, et collatio circa illam vertitur spem ex patris inobedientia neque mouere volentis, neque permittentis ei mouere, tunc etiam per semetipsam filiam mouere, et non habere occasionem, eo quod non potuerit mouere, et sibimet auxiliari, et futurae laesionis ex inopia viri adimere metum. Et nouimus VLPIANVM sapientissimum talia quaesisse, et inope viro comperto, jussisse mulierem, et in quantum vir idoneus est, collationem ei fieri voluisse.

§. 2. Sed quoniam in multitudine legum existentium, antequam eas constitueremus, et ad conspicuum perduceremus ordinem, plurima et necessaria ignorabantur: et decreta, quae contraria vellent, à judicibus posita sunt: ne vlla seductio circa hoc fiat, propterea necessarium putauimus: proinde etiam in medio nostrae positae Constitutionis, quae etiam constantibus matrimoniis mulieri auxiliatur, ad meliorem et magis consequentem viam venientes praesentem ponere legem. Vt autem non per partes enumeremus personas, in quibus valere eam oportet, generali sermone decernimus. Quapropter, in quibus est collationis ratio, in his et Constitutionem valere, siue pater, siue auus, siue mater, siue auia, aut ascendentium aliqua sit persona.

30. *Idem* A. *Demostheni P. P.*

In rebus dotalibus siue mobilibus, siue immobilibus, seu se mouentibus, [si tamen extant,] siue aestimatae, siue inaestimatae sint, mulierem in his vindicandis omnem habere post dissolutum matrimonium praerogatiuam [jubemus,] et neminem creditorum mariti, qui anteriores sunt, posse sibi potiorem causam in his, per hypothecam vindicare, cum eaedem res et ab initio vxoris fuerint, et naturaliter in ejus permanserint dominio. Non enim, quod legum subtilitate transitus earum in patrimonium mariti videatur fieri, ideo rei veritas deleta vel confusa est. Volumus itaque eam in rem actionem in hujusmodi rebus quasi propriis habere, et hypothecariam omnibus anteriorem possidere: vt siue ex naturali jure ejusdem mulieris res esse intelligantur, siue secundum legum

uerit, vel viuus fine justa causa emancipauerit: jubetur quartam partem ei bonorum suorum relin-

legum fubtilitatem ad mariti fubftantiam perueniffe [videantur,] per vtramque viam, fiue in rem, fiue hypothecariam, ei plenisfime confulatur.

† Omnis autem temporalis exceptio, fiue per vfucapionem inducta, fiue per decem, fiue per viginti annorum curricula, [fiue per triginta vel quadraginta annorum metas,] fiue ex alio quocunque tempore majore, vel minore fit introducta: ea mulieribus ex eo [tempore] opponatur, ex quo poffint actiones mouere, id eft, opulentis quidem maritis conftitutis, poft diffolutum matrimonium: minus autem idoneis, ex quo hoc infortunium eis illatum effe claruerit: cum conftante etiam matrimonio poffe mulieres contra maritorum parum idoneorum bona hypothecas fuas exercere, jam noftra lege humanitatis intuitu definitum fit: ficti diuortii falfa diffimulatione in hujusmodi caufa, quam noftra lex amplexa eft, ftirpitus eruenda. Recitata fepties in nouo Confiftorio Palatii JVSTINIANI. Dat. 3. Cal. Nou. Decio V. C. Conf. 529.

31. *Idem A Juliano P. P.*

Cum quidam dotes pro mulieribus dabant, fiue matres, fiue alii cognati, fiue extranei: recte quidem eas mariti fine monumentorum obferuatione fufcipiebant. Cum autem mulier redhibitionem cafus ftipulabatur, et hujusmodi fortuitus cafus euenifset: ipfa mulier, vtpote à fe non facta donatione, propter hoc, quod monumenta deerant, neceffitatem habebat, actiones in hujusmodi cafu ad eum, qui dotem dedit, per ceffionem transferre, vel ipfas res reddere: et ita inueniebatur forfitan poft prolixa matrimonii annorum curricula, et liberos forte editos infelix mulier indotata. Sancimus itaque in [omnibus hujusmodi cafibus] nullis monumentis rem indigere, fed in omni perfona ratas effe hujusmodi donationes: et mulierem ipfam dotem fuam habere, (cum fortuitus cafus hoc lucrum ei addiderit) et firmiter hoc apud eam permanere: nifi ipfe, qui ab initio dotem dedit, fibi dari in hujusmodi cafum ftipulatus fit: tunc etenim cum neque ab initio fufpicio aliqua liberorum concurrit, fed fibi omnem rem ille, qui dotem dedit, pepigerit, hujusmodi tractatus habere locum non poteft: atqui in aliis omnibus cafibus, in quibus ipfe non eft ftipulatus, triftitiae fuae mulier hoc proprium habeat folatium per actionem dotis.

§. 1. Simili quoque modo fi quis extraneorum, (id eft, qui eum, pro quo dat, non in poteftate habeat) pro alio ante nuptias donationem nupturae mulieri dederit, et neceffaria monumenta adhibuerit: cum excedat fummam legitimam donatio, vel non minor materfamilias nuptura fit, non folum ad eam, qui ante nuptias donatio datur, monumenta fuam adhibeant firmitatem, fed etiam ad illum, pro quo dedit: vt fi lucrum ei ex dotalibus pactis acceflerit, hoc non cedat donatori, fed in fuum lucrum hoc maritus conuertat, firmumque, et irreuocabile habeat: nifi donator et hoc [fibi] reddi hujusmodi cafu fuerit ftipulatus, ne et in praefato cafu fimile anteriori vitium oriatur. Sin autem minor quantitas fit, vel ita res gefta fit, vt monumentorum ex omni parte nulla fit vtilitas: tunc et donatio ad vtramque perfonam valeat, et maritus caufam lucretur: nifi et hic donator eam fibi ftipulatus fit.

§. 2. Praeterea fancimus, fi quis in dotem, vel praedia, vel certum reditum, vel aedes, vel panes ciuiles fpofponderit, vel promiferit: fi ex tempore matrimonii biennium transactum fit, illico redituum, vel penfionum, necnon panis ciuilis quaeftum eum praeftare, etiamfi non fuerint adhuc res principales traditae: et fi tota dos in auro fit, itidem poft biennium vfuras vsque ad tertiam partem centefimae praeftari. Sin autem aliae res praeter immobiles, vel aurum fuerint in dotem datae, fiue in argento, fiue in muliebribus ornamentis, fiue in vefte, fiue in aliis quibuscunque, fi quidem aeftimatae fuerint, fimili modo poft biennium, et earum vfuras ex tertia parte centefimae currere: aeftimatione earum (quia et hoc apertius declarari oportet) ea intelligenda, quae pro fingulis fpeciebus facta eft, vel pro vnoquoque genere dotalium fpecierum, id eft, pro argento, vel ornamentis, vel vefte, vel aliis fpeciebus, et non effe expectandam poft fingulas aeftimationes vnam coadunationem totius calculi: quod fatis fcrupulofum, et per nimiam fubtilitatem perniciofum eft. Sin autem minime res mobiles fuerint aeftimatae, ea poft biennium obferuari, quae leges poft litem conteftatam pro omnibus hujusmodi rebus definiunt. † Sin vero res permixtae fuerint, et partim in auro, partim in aliis rebus mobilibus vel immobilibus, pro jam facta diuifione omnia procedere: licentia minime deneganda marito, quando voluerit, dotem petere. † Nec is, qui debet, putet fibi licentiam effe, reditus vel penfiones, vel vfuras, vel alias acceffiones foluenti, dotis folutionem protelare: fed fiue ante biennium, fiue poftea voluerit: dotem pars mariti petere queat, et fecundum leges eam exigere. Dat. 12. Cal. April. Lampadio et Orefte VV. CC. Conf. 530.

nn) De rei vxoriae ACTIONE in EX STIPVLATV actionem transfvsa, et de natvra DOTIBVS praestita.

(Cod. 5. T. 13.)

1. *Imp.* JVSTINIANVS A. *ad Populum Vrbis Conftantinopolitanae, et ad vniuerfos Prouinciales.*

Rem in praefenti non minimam aggredimur, fed in omni pene CORPORE JVRIS effufam, tam fuper rei vxoriae actione, quam ex ftipulatu: earum communiones, et differentias refecantes, et in vnum tramitem ex ftipulatu actionis totum rei vxoriae jus, quod dignum effe valere cenfemus, concludentes. Rei vxoriae itaque actione fublata, fancimus, omnes dotes per ex ftipulatu actionem exigi, fiue fcripta fuerit ftipulatio, fiue non: vt intelligatur re ipfa ftipulatio effe fubfecuta. Eodemque modo et fi inutiliter facta eft ftipulatio: adjuuari enim eam magis, quam euanefcere oportet. Si enim cum vna in inftrumento ftipulatio valida inueniatur, aliis etiam inutilibus fuam nofcitur praeftare fortitudinem: quare non ex noftra lege hujusmodi ftipulationibus robur accedat legitimum? Eft enim confentaneum nobis, qui cenfemus, et vbi ftipulatio fuppofita non eft, intelligi eam fuiffe adhibitam, et multo magis, etiamfi inutilis eft, validam eam effici. §. 1. Et vt plenius dotibus fubueniatur: quemadmodum in adminiftratione pupillarium rerum, et in aliis multis juris articulis, tacitas hypothecas ineffe accipimus: ita et in hujusmodi actione damus ex vtroque latere hypothecam, fiue ex parte mariti pro reftitutione dotis, fiue ex parte mulieris pro ipfa dote praeftanda, vel rebus dotalibus euictis: fiue ipfae principales perfonae dotem dederint, vel promiferint, vel fufceperint, fiue aliae pro his per-

relinquere, videlicet praeter bona, quae ad patrem adoptiuum transtulit, et eorum commodum ei postea acquisiuit.

§. 4

personae: et dos siue aduentitia, siue profectitia sit, secundum veteris juris nominationem. Ita enim et imperitia hominum et rusticitas nihil eis poterit afferre praejudicii: cum nos illis ignorantibus et nescientibus in hoc casu nostram induxerimus prouidentiam. Sicut enim et stipulationes, et hypothecae inesse dotibus intelliguntur, et inutiles stipulationes emendantur: sic et in posterum causa inuenietur valida et perfecta, quasi omnibus dotalibus instrumentis à prudentissimis viris confectis. † Et nemo putet, nos hoc sancire in his tantummodo dotibus, quae in instrumentis receptae sunt: Nihil enim prohibet, et si sine scriptis dos vel detur, vel promittatur, vel suscipiatur: simili modo intelligi factam stipulationem et hypothecam ex vtraque parte, quasi fuerit scripta. Et natura quidem ex stipulatu actionis haec intelligatur: re vxoria in posterum cessante. §. 2. Sed etsi non ignoramus ex stipualtu actionem stricto jure esse valiatam, et non ex bona fide descendere: tamen quia nouam naturam de dote stipulatio sibi inuenit, accommodetur ei natura rei vxoriae, et bonae fidei beneficium: et omnes quidem euentus, quos dos ex stipulatu habet, maneat pro sua natura exercens. Si quid autem optimum ex rei vxoriae actione inuenimus, hoc in praesenti specialiter ei addimus: vt sit et noua ista ex stipulatu, quam composuimus, et non propria tantum, sed etiam veteris actionis pulchritudine decorata. †. 3. Primum itaque quid naturale sit ex stipulatu actionis, exponatur: ita si quid ex actione rei vxoriae superuenerit, addatur. Sciendum itaque est, Edictum Praetoris, quod de alterutro introductum est, in ex stipulatu actione cessare: ita vt vxor et à marito relicta recipiat, et dotem consequatur: nisi specialiter pro dote ei maritus ea dereliquit: cum manifestissimum sit, testatorem, qui non hoc addiderit, voluisse eam vtrumque consequi. §. 4. Maneat ex stipulatu actionis jus ad successores et sine mora transmissionis incorruptum. §. 5. Taceat in ea retentionum verbositas. Quid enim opus est inducere ob mores retentionem, alio auxilio ex Constitutionibus introducto? vel ex qua causa ob res donatas retentio introducatur, cum sit donatori facultas per actionem in rem directam, vel per vtilem, vel per condictionem suo juri mederi? Sed nec retentio ob res amotas necessaria est, cum pateat omnibus maritis rerum amotarum judicium. Sileat ob liberos retentio, cum ipse naturalis stimulus parentes ad liberorum suorum educationem hortetur: ne varium genus culpae mariti contra vxores excogitent, vt possint eadem retentione contra eas vti, cum et jam Imperialibus Constitutionibus statutum sit, si culpa mulieris dissolutum matrimonium fuerit, quid fieri oporteat. Sed nec ob impensas in res dotis factas retentio nobis satis videtur esse idonea. Cum enim NECESSARIAE quidem EXPENSAE dotis minuant quantitatem, VTILES autem non aliter in rei vxoriae actione detinebantur, nisi ex voluntate mulieris: non abs re est, si quidem mulieris voluntas intercedat, mandati actionem à nostra auctoritate marito contra vxorem indulgeri: quatenus possit per hanc, quod vtiliter impensum est, adseruari: vel si non intercedat mulieris voluntas, vtiliter tamen res gesta est, negotiorum gestorum aduersus eam sufficere actionem. Quod si VOLVPTARIAE fiat, licet [ex] voluntate ejus expensae: deductio operis, quod fecit, sine laesione tamen prioris speciei, marito relinquatur: vt sit omnium retentionum expeditus tractatus, et ex stipulatu actio merito secundum sui naturam, nullam accipiat retentionem. §. 6. Illo proculdubio in ex stipulatu actione seruando, vt, si decesserit mulier constante matrimonio, dos non in lucrum mariti cedat, nisi ex quibusdam pactionibus, sed ad mulieris heredes ex stipulatu actio secundum sui naturam transmittatur, siue expressa fuerit, siue ex hac lege inesse intelligatur. §. 7. Cum autem in exactione dotis ex stipulatu quidem actio naturaliter restitutionem dotis à parte mariti vxori illico, et in solidum fieri jubebat, rei vxoriae autem annua, bima, trima die in his, quae pondere, numero, mensura consistunt, exactionem pollicebatur, et non in solidum, sed in quantum maritus facere potest, si non dolo malo suam deminuerit substantiam: in hac parte eadem figuram ex stipulatu damus actione: vt, si matrimonium fuerit dissolutum, nullo pacto adhibito; in tantum quidem maritus condemnetur, in quantum facere potest: quia hoc aequissimum est, et reuerentiae debitum maritali, si non dolo malo versatus est: cautione videlicet ab eo exponenda. Quod si ad meliorem fortunam peruenerit, etiam quod minus persoluit, hoc restituere procuret. † Exactio autem dotis celebretur non annua, bima, trima die, sed omnimodo intra annum in rebus mobilibus, vel se mouentibus, vel incorporalibus: caeteris videlicet rebus, quae solo continentur, illico restituendis: quod commune vtriusque fuerat actionis. † Sin autem supersederit res mobiles, vel se mouentes, vel incorporales post annale tempus restituere, vel caeteras res statim post dissolutum matrimonium: etiam vsuras aestimationis omnium rerum, quae extra immobiles sint, vsque ad tertiam partem centesimae ex bona fide introducendas maritus praestet: fructibus videlicet immobilium rerum parti mulieris ex tempore dissoluti matrimonii praestandis: similique modo pensionibus, vel vectura nauium siue jumentorum, vel operis seruorum, vel quaestu ciuilium annonarum, et aliis, quae sunt eis similia, parti mulieris restituendis. §. 8. Igitur et in sequenti capitulo sua ex stipulatu actio vtatur natura: vt si mulier à marito fuerit heres instituta, et legis Falcidiae ratio emerserit, etiam dotis debitum liceat ei sicuti alia debita ex substantia mariti subtrahere, et sic quartam partem deducere. §. 9. Cumque ex stipulatu actio in his casibus, quos enumerauimus, propriam naturam habeat: necessarium est in sequenti tractatu ea exponere, quae [vel] communia sunt vtriusque actionis, vel quae in solam ex stipulatu actionem colligi oportet: vel propria quidem rei vxoriae actionis, exinde [autem] ex stipulatu actioni accommodanda: Itaque partus dotalium anciliarum, id est, quae aestimatae non sunt, vel quae serui dotales ex quacunque causa (nisi ex re mariti, vel operis suis) acquisierunt: ad mulierem pertinere, vtraque actio similiter voluit. Foetus autem jumentorum, et omnia quae fructuum nomine continentur, ad lucrum mariti pertineant pro tempore matrimonii, siue aestimata, siue non aestimata sint. Sed et nouissimi anni, in quo matrimonium soluitur, fructus pro rata temporis portione vtrique parti debere adsignari, commune vtriusque actionis est, in rebus scilicet non aestimatis. Aestimatarum enim rerum maritus quasi emptor, et commodum sentiat, et dispendium subeat, et periculum exspectet.

§. 10. Cautione videlicet defensionis in specie, in qua dotem suae vxoris, vel nurus, in familiae erciscundae judicio praecipuam filius defuncti detrahit, secundum propriam naturam ex stipulatu actionis coheredibus suis praestanda. §. 11. Videamus igitur, quali incremento ei de rei vxoriae actione accedente, formari decet ex stipulatu actionem: Cumque juris certi atque indubitati sit, si parens per virilem sexum ascendens, dote pro filia vel nepte praestita emancipauerit eam, vel ipse decesserit, in rei vxoriae actione dotem omnimodo ad mulierem pertinere, etiamsi fuerit exheredata: (quod non erat in ex stipulatu actione: ibi etenim velut aliae actiones in omnes coheredes actio diuidebatur) aequissimum nobis visum est, et in ex stipulatu actione mulierem dotem suam praecipuam accipere, etsi emancipata vel exheredata sit: vel cum aliis heredibus scripta.

§. 12. Quo à nobis recepto, et aliae multae species promptum accipient exitum: cum dos possit et de inofficioso actionem excludere, (maxime si sufficit ad quartam) et in collationem ferri, si intestatus paterfamilias decesserit, et testamento facto, quando hoc testator dixerit. Quae omnia ex stipulatu actio à rei vxoriae actione accepit. §. 13. Accedit ei et alia species ab rei vxoriae actione: si quando etenim extraneus dotem dabat, nulla stipulatione, vel pactu pro restitutione ejus in suam personam facto, quisquis is fuerat, mulier habebat rei vxoriae actionem: quod antea in ex stipulatu actione non erat. Stipulatione autem, vel pacto interposito, stipulator, vel is, qui paciscebatur, habebat vel ex stipulatu, vel praescriptis verbis ciuilem actionem. In praesenti autem non sic esse volumus, sed si non specialiter extraneus dotem dando in suam personam dotem stipulatus sit, vel pactum fecerit: tunc praesumatur, mulierem ipsam stipulationem fecisse, vt ei dos ex hujusmodi casu accedat. Neque [enim] in hac specie volumus videri extraneum tacitam stipulationem fecisse: ne quod pro mulieribus introduximus, hoc aduersus mulieres conuertatur. † Imo magis in hujusmodi dotibus; quae ab extraneis dantur, [vel promittuntur] ipsa mulier fecisse videatur tacitam stipulationem: nisi expressim [extraneus] sibi dotem reddi pactus fuerit, vel stipulatus: eum donasse magis mulieri, quam sibi aliquod jus seruasse extraneus non stipulando videatur. † Extraneum autem intelligimus omnem, citra parentem per virilem sexum ascendentem, et in potestate dotatam personam [non] habentem: parenti enim tacitam ex stipulatu actionem damus. §. 14. Et hoc ex rei vxoriae actione simili modo ex stipulatu actioni accommodandum est: si quando etenim post dissolutum matrimonium dos à patre ejus petebatur: si quidem rei vxoriae fuerat actio, non poterat solus pater sine consensu filiae suae agere: et si necdum actione mota ab hac luce fuerat subtractus, et si lis contestata esset, ad filiam quasi proprium patrimonium dos reuertebatur: quod non erat in ex stipulatu actione: ibi enim et solus actionem habebat, consensu filiae non exspectato: et si decedebat, ad suos heredes transmittebat: Sed rei vxoriae jus et in ex stipulatu actionem transponere, satis humanum, satis pium, satis vtile matrimoniis est.

In AVTHENT. *de aequal. dot. §. quia vero jam. Coll. 7. Tit. 9. al.* 8. Nouell. 97. Cap. 5.

Sed quamuis dos potestatis siue pactionis jure ad patrem redeat: non tamen licet ei, filia denuo nubente, deminuere priorem dotis mensuram, nisi forte substantia sua decrescat aliqua fortuita clade: tunc enim amplius secundo marito in dotem praestare non cogitur, nisi quantum facultates ejus patiuntur. §. 15. Et cum lex Julia fundi dotalis Italici alienationem prohibebat fieri à marito, non consentiente muliere, hypothecam autem nec si mulier consentiebat: interrogati sumus, si oporteat hujusmodi sanctionem non super Italicis tantummodo fundis, sed pro omnibus locum habere? Placet itaque nobis eandem obseruationem non tantum in Italicis fundis, sed etiam in prouincialibus extendi. Cum autem hypothecam [ei] etiam ex hac lege donauimus, sufficiens habet remedium mulier, et si maritus fundum alienare voluerit. Sed ne et consensu mulieris hypothecae ejus minuantur, necessarium est, et in hac parte mulieribus subuenire: hoc tantummodo addito, vt fundum dotalem non solum hypothecae titulo dare nec consentiente muliere maritus possit, sed nec alienare: ne fragilitate naturae suae in repentinam deducatur inopiam. Licet enim Anastasiana lex de consentientibus mulieribus vel suo juri renunciantibus loquatur: tamen eam intelligi oportet in rebus mariti, vel dotis quidem aestimatis, in quibus dominium et periculum mariti est. In fundo autem non aestimato, qui et dotalis proprie nuncupatur, maneat jus intactum, ex lege quidem Julia imperfectum, ex nostra autem auctoritate plenum, atque in omnibus terris effusum, non tantum Italicis, et sola hypotheca conclusum. §. 16. Illud etiam generaliter praesenti addere sanctioni necessarium esse duximus, vt, si qua pacta intercesserint, vel pro restitutione dotis, [vel] pro tempore, vel pro vsuris, vel pro alia quacunque causa, quae nec contra leges, nec contra constitutiones sunt, ea obseruentur. Sin autem repudio matrimonium fuerit dissolutum, omnia jura, quae ex Theodosiana, vel nostra lege descendunt, immutilata custodiantur. † Similique modo ea, quae Anastasiana lege pro his, quae bona gratia separantur, enumerata sunt, firma illibataque permaneant. Et generaliter quicquid sacratissimis constitutionibus, vel libris prudentium cautum est, quod non contrarium huic legi inueniatur: et hoc in sua maneat firmitate, et ex stipulatu actioni aggregetur, licet in re vxoria tractatum est. † Quae omnia in his tantummodo dotibus locum habere censemus, quae post hanc legem datae fuerint, vel promissae, vel etiam sine scriptis habitae: instrumenta enim jam confecta viribus carere non patimur, sed suum exspectare euentum. Dat. Cal. Nou. Lampadio et Oreste Coss. 530.

(Nouell. 97. CAP. V.)

De DOTE remeante ad patrem, et rursus data pro eadem filia secundo viro.

Quia vero jam legem scripsimus, vt patres semel offerentes dotem pro filia sub potestate, aut suae quidem potestatis, reuersionem autem in semetipsos facientes, tacitam ex stipulatu actionem haberent: quaesitum est apud aliquos, si competens est moriente genero, et remeante ad patrem dote, quae ab eo data est, hanc patrem semel offerentem, posse ad secundas veniente nuptias filia, minuere, aut hoc non facere, cogitantem, quia semel alienata est ab ejus substantia: sed ipsa mensura ei nubenti rursus dare, tanquam si nec contigisset viduatam: hoc enim nobis nunciatum est, quia triginta librarum auri quidam pater existens obtulit dotem; deinde filia viduata, et ad secundas

tatur: et pro monstro est, vt major sit filius, quam pater. Debet itaque is, qui sibi filium per adoptionem

das veniente nuptias, non jam triginta libras ipse obtulit, sed quinque et decem solas: quoniam contigerat mulierem, lucratam mediam antenuptialis donationis partem, in quinque et decem auri libras existentem: et pater nequaquam de suo obtulit triginta auri libras, sed quinque quidem et decem ipse, quindecim vero ex lucro mulieris. Non justum igitur existimanimus hoc esse: sed similiter in diuisione habere quidem eam praecipuum antenuptialis donationis lucrum, ex paternis autem quinque et decem percipere reliquas: tanquam studuerit pater laedere filiam. Quid enim egisset, si non contigisset secundis eam nuptiis copulari, sed manere eundem generum viuum? Aut quomodo futurus erat minuere dotem jam à se datam, aut proprium illius lucrum, suum facere, et in dotem secundi viri deducere? cum vtique oporteret eam in paraphernis haec habere, et forsan propter hanc causam ditiori nubere viro: non solum triginta librarum auri dominam factam, scilicet quindecim antenuptialis donationis, et quindecim à patre oblatis: sed quadraginta et quinque, lucrum quidem in paraphernis ei constitutum, fortuna ei datum: quod autem ex largitate paterna oblatum est, manente integro. Haec autem sancimus, si et patris substantia manserit in ipsa figura, in qua prius fuit. Sin autem fortuita quaedam clades imminuerit ejus substantiam, vt neque volenti sit possibile aequae mensurae, qua prius dare rursus dotem, et probetur à patre fortuita deminutio patris substantiae: tunc non amplius cogi patrem dare secundo filiam jungentem, nisi in quantum substantiae virtus est: sed lucrum quidem prioris antenuptialis donationis habere integrum, tantum vero percipere à parte in secundo ordine dotem, quantum substantiae ejus mensura susceperit. Palam enim est, quia hoc lucrum, quod ex antenuptiali dicimus aequatione, (cujus solum ei vsum damus) ex omni necessitate moriens restituet filiae, proprietatis antenuptialis donationis dominae omnibus modis factae.

oo) DE PACTIS CONVENTIS TAM SVPER DOTE, QVAM SVPER DONATIONE ANTE NVPTIAS, ET PARAPHERNIS.

(Cod. 5. T. 14.)

1. *Impp.* SEVERVS et ANTONINVS AA. *Nicae.*

Legem, quam dixisti, cum dotem pro alumna dares, seruari oportet: nec obesse tibi debet, quod dici solet, ex pacto actionem non nasci: tunc enim hoc dicimus, cum pactum nudum est: alioquin cum pecunia datur, et aliquid de reddenda ea conuenit, vtilis est condictio. PP. 7. Cal. Febr. Albino et Aemiliano Coss. 207.

2. *Imp.* ANTONINVS A. *Theodotae.*

Fructus praediorum in dotem datorum, si secundum pactum sumptibus tuis tuorumque seruierunt, repeti non posse, ambigere non debes. Dat. 11. Cal. April. Antonino A. 4. et Balbino Coss. 214.

3. *Imp.* GORDIANVS A. *Torquatae.*

Quamuis pater tuus, cum te nuptui collocaret, pactus sit, vt si maritus tuus superstitibus filiis communibus in matrimonio decessisset, pars dotis liberorum nomine retineatur: ejusmodi [tamen] conuentio, quo minus actionem integrae dotis habeas, proficere non potest. Dat. 6. Id. Januar. Gordiano A. et Auiola Coss. 240.

4. *Idem* A. *Agatho.*

Pactum dotale, quo matrem conuenisse eum patre tuo proponis, vt, si in matrimonio decessisset, tibi et fratribus tuis dos restitueretur: si stipulatio ex persona vestra, cum in potestate patris constituti non essetis, minus legitima intercessit, defuncta ea in matrimonio actionem vobis quaerere non potuit. [Sed] si obligatione verborum rite intercedente, dotis petitionem habere potuisti, maxime si adhuc vinculis potestatis patriae non attingeris, petitionem exequi non prohiberis. P. P. 5. Idib. Jun. Sabino et Venusto Coss. 241

5. *Impp.* DIOCLETIANVS et MAXIMIANVS AA. *Claudio.*

Hereditas extraneis testamento datur. Cum igitur adfirmes, dotali instrumento pactum interpositum esse vice testamenti, [vt] post mortem mulieris bona ejus ad te pertinerent, quae dotis titulo tibi non sunt obligata: intelligis nulla [te actione] posse conuenire heredes seu successores ejus, vt tibi restituantur, quae nullo modo debentur. P. P. Non. Febr. ipsis AA. Coss. * 293.

6. *Iidem* AA. et CC. *Rufo.*

Si conuenit, vt in matrimonio vxore defuncta, dos penes maritum remaneret: profectitiae dotis repetitionem hujusmodi pactum inhibuisse, explorati juris est: cum deteriorem causam dotis, in quem casum soli patri repetitio competit, pacto posse fieri, auctoritate juris saepissime sit responsum. Dat. 5. Non. Maji, ipsis AA. Coss. * 293.

7. *Iidem* AA. et CC. *Phileto.*

Pater pro filia dotem datam genero; ea prius in matrimonio defuncta, nepotibus pactus restitui: licet his actionem quaerere non potuit, tamen vtilis eis ex aequitate accommodabitur actio. Dat. 14. Cal. Jan. *Nicomediae*, * *Constantio et Maximiano* CC. Coss. 294.

8. *Impp.* THEODOSIVS et VALENTINIANVS AA. *Hormisdae P. P.*

Hac lege decernimus, vt vir in his rebus, quas extra dotem mulier habet, quas Graeci parapherna dicunt, nullam vxore prohibente habeat communionem, nec aliquam ei necessitatem imponat: Quamuis enim bonum erat, mulierem, quae se ipsam marito committit, res etiam ejusdem pati arbitrio gubernari: attamen quoniam † conditores legum aequitatis conuenit esse fautores, nullo modo (vt dictum est,) muliere prohibente, virum in paraphernia se volumus immiscere. Dat. Idib.

9. *Impp.* LEO et ANTHEMIVS AA. *Nicostrato P. P.*

Ex morte cujuscunque personae, siue mariti, siue mulieris, eandem partem, non pecuniae quantitatem, tam virum ex dote, quam mulierem ex ante nuptias donatione lucrari decernimus: veluti si maritus mille solidorum ante nuptias donationem confecerit, licebit mulieri et minoris et amplioris quantitatis dotem offerre, et marito similiter ante nuptias donationem.

† Hoc autem obseruandum est, vt quantam partem mulier stipuletur sibi lucro cedere ex ante nuptias donatione, si priorem maritum mori contigerit, tantam et maritus ex dote partem, non pecuniae quantitatem stipuletur sibi, si constante matrimonio prior mulier in fata collapsa fuerit, et si pactum contra vetitum fuerit subsecutum: infirmum atque inualidum hoc esse, vt nulla ex eo procedere possit exactio, praecipimus. Eadem

nem vel adrogationem facit, plena pubertate, id est, decem et octo annis praecedere.

§. 5.

dem custodiri censemus, siue pater pro filio, siue mater, siue ipse ducturus vxorem sui juris constitutus, siue qnilibet alius pro eo ante nuptias donationem nuptnrae dederit, [seu promiserit.] Similique modo, siue pater pro filia, siue mater, siue ipsa pro se, sui juris videlicet constituta, siue quilibet alius pro ea vxorem ducturo dotem dederit, seu promiserit, quoniam et alio pro ea offerente dotem, ipsa eam pro se videtur offerre. † Quod adeo verum est, vt [et] ipsa ab alio pro se oblatam dotem in lucrum suum reposcat: nisi forte is, qui eam obtulerit, statim (id est, tempore oblationis seu promissionis) stipulatus vel pactus sit, vt sibi dos praedicta reddatur. Dat. 15. Sept. Anthemio A. 2. Cos. 468.

In AVTHENT. *de aequal. dot.* §. 1. *Coll.* 7. *Tit.* 9. *al.* 8. Nouell. 97. Cap. 1.

Aequalitas omnimodo seruanda est in dote et in donatione antenuptiali: non tantum in lucris exinde prouenturis, sed etiam in praestatione et constitutione vtriusque. † Augmentum quoque vel prorsus non fiat, vel ab vtraque parte celebretur, pari scilicet quantitate: ne vel eo modo subuertatur aequalitas.

(Nouell. 97. CAP. I. vid. infr. huj. Part. p. 104.)

In AVTHENT. *de non elig. secundo nubentes.* §. *fin. Coll.* 1. *Tit.* 2. Nouell. 2. Cap. 5.

Sed quae nihil ex dote conscripta praestitit, nihil omnino viro mortuo percipiet ex donatione. † Item, quae minus, quam professa est, dedit: pro quantitate praestita et lucrum sentiat.

(Nouell. 2. CAP. V. siv. vlt. vid. supr. huj. Part. p. 86.)

10. *Imp.* JVSTINIANVS A. *Mennae P. P.*

Lege LEONIS diuae memoriae, pacta lucrorum dotis et ante nuptias donationis paria esse sanciente, nec adjiciente, quid fieri oporteat, si hoc minime obseruatum sit: nos omnia clara esse cupientes, praecipimus, disparibus eis factis, majorem lucri partem ad minorem deduci, vt eo modo vterque minorem partem lucretur. Dat. 8. Idus April. *Constantinopoli*, Decio V. C. Cos. 529.

11. *Idem* A. *Joanni P. P.*

Si mulier marito suo nomina (id est, foeneratitias cautiones,) quae extra dotem sunt, dederit, vt loco paraphernorum apud maritum maneant, et hoc dotali instrumento fuerit adscriptum; vtrumne habeat aliquas ex his actiones maritus siue directas, siue vtiles, an penes vxorem res omnes remaneant, et in quem euentum dandae sint marito actiones, quaerebatur? Sancimus itaque, si quid tale euenerit, actiones quidem omnimodo apud vxorem manere, licentiam autem marito [dari] easdem actiones mouere apud competentes judices, nulla ratihabitione ab eo exigenda: et vsuras quidem eorum circa se et vxorem expendere: pecunias autem sortis, quas exegerit, seruare mulieri, vel in causas, [ad] quas ipsa voluerit, distribuere: et si quidem in dotali instrumento hypothecae [pro bis] nominatim à marito scriptae sint, his esse mulierem ad cautelam suam contentam. † Sin autem minime hoc scriptum inueniatur: ex praesenti nostra lege habeat hypothecam contra res mariti, ex quo pecunias ille exigit. Ante enim habeat mulier ipsa facultatem, si voluerit, siue per maritum, siue per alias personas easdem mouere actiones, et suas pecunias [percipere,] et ipsas cautiones à marito recipere, securitate ei competente facienda.

† Dum autem apud maritum remanent eaedem cautiones: et dolum et diligentiam maritus circa eas praestare debet, qualem et circa suas res habere inuenitur: ne ex ejus malignitate, vel desidia aliqua mulieri accedat jactura. Quod si euenerit, ipse eandem de proprio resarcire compelletur. Dat. Cal. Nou. Lampadio et Oreste VV. CC. Coss. 530.

pp) DE DOTE CAVTA NON NVMERATA. (Cod. 5. T. 15.)

1. *Impp.* SEVERVS et ANTONINVS AA. et CC. *Dionysiae.*

Dotem numeratio, non scriptura dotalis instrumenti facit, et ideo non ignoras, ita demum te ad petitionem dotis admitti posse, si dotem à te re ipsa datam probatura es. Dat. 13. Cal. Aug. Chilone et Libone Coss. 205.

2. *Imp.* ALEXANDER A. *Papinianae.*

Quod de suo maritus constante matrimonio donandi animo in in dotem adscripsit: si eandem donationem legitime confectam non reuocauit, qui incrementum doti dedit, et durante matrimonio mortem obiit: ab heredibus mariti, quatenus liberalitas interposita munita est, peti potest. P. P. Non. Dec. Alexandro A. 3. et Dione * 2. Coss. 230.

3. *Imp.* JVSTINIANVS A. *Mennae P. P.*

In dotibus, quas datas esse dotalibus instrumentis conscribi moris est, eum adhuc nulla datio, sed pollicitatio tantum subsecuta sit, liceat non numeratae pecuniae exceptionem opponere, non solum marito contra vxorem, vel ejus heredes, morte mulieris, vel repudio dissoluto matrimonio, sed etiam heredibus mariti, cujus morte dissolutum est matrimonium: socero etiam, vel ejus heredibus, si cum filio suo dotem suscepisse dotalibus instrumentis scriptum sit: omnique personae, quam dotem suscepisse vna cum marito conscribitur, et ejus similiter heredibus, ita tamen, vt intra annum tantum continuum à morte mariti, vel mulieris, vel missione repudii computandum, ea licentia detur. Dat. Cal. Jul. DN. Justiniano A. 2. Cos. 528.

In AVTHENT. *de temp. non solut. pec. super dote* §. *generaliter. Collat.* 8. *Tit.* 1. *al. Collat.* 7. *Tit.* 10. Nouell. 100. Cap. 1.

Quod locum habet, si intra biennium soluatur matrimonium: si autem vltra biennium vsque ad decimum annum extendatur: et ipsi marito et heredi ejus intra tres menses querela permittitur. Sed si decennium transcurrerit, omnino querela denegatur, permissa restitutione in integrum praefinita: et specialiter si minor aetas interueniat.

(Nouell. 100. CAP. II.)

Generaliter igitur dicendum est, intra biennium quidem matrimonio soluto siue morte, siue repudio, et ipsi marito, de non numerata pecunia licere queri, et heredi ejus intra alium annum. Si vero vltra biennium vsque ad decem annos matrimonium extendatur: marito damus querelam, et heredi ejus intra menses tres. Si vero transcurrerit decennium: tunc neque marito, neque heredibus ejus querela erit, tempore ad omnia sufficiente mulieri. Et si quidem intra aetatem maritus sit, et non queratur, tantum ad in integrum restitutionem ei damus tempus, vt non transcendat duodecim annos à tempore nuptia-

§. 5. Licet autem et in locum nepotis vel neptis, pronepotis vel proneptis, vel deinceps aooptare, quamuis filium quis non habeat.

§. 6.

nuptiarum. Nouimus enim eos, qui vehementer citius contrahunt nuptias, non minus quindecim annorum ad hoc procedentes, qua de re transit quintum et vicesimum annum: et erit possibile intra vicesimum septimum annum queri de non numerata pecunia dotis: moriente quoque eo intra praedictum tempus, heredes habere annum ad querelam. §. 1. Si autem minores sint non querentis heredes, siue majoris, siue minoris: quinquennium habeant solummodo ad mouendam querelam non numeratae pecuniae, sufficiente tempore, et non expectante exitum omnium minorum temporum: quod nos ad praesentem Legem mouit, muliere namque conjuncta quarto et decimo anno post vicesimum annum mortis patris, abutens minori aetate, mouebat quidem contra matrem non numeratae pecuniae objiciens rationem post quartum et vicesimum nuptiarum annum, quod nos judicantes curauimus: et propter has circumstantias, et aetatem minorum in quinquennium in praesenti decernimus Lege, illo videlicet non numeratam pecuniam objiciente, qui scriptus fuerit dotem suscepisse, et secundum sua tempora, siue perfectae aetatis sit, siue minoris, causa judicanda. Valente hac Lege super iis, quae postea futurae sunt nuptiis: super iis enim, quae constant, si quidem residuum est decennium, aut non minus biennio, hoc habeat tempus in non numerata pecunia, quod ei etiam post transmissionem dabit. Si vero aut minus ei biennio reliquum est tempus, aut etiam excessit totum decennii tempus: tunc ipsis quidem biennium damus ad querelam non numeratae pecuniae: eorum autem heredibus, et post solutionem matrimonii intra tres menses: vt per omnia eis justitiam seruemus.

qq) NE PRO DOTE MVLIERIS, BONA QVONDAM MARITI ADDICANTVR, ID EST, IN SOLIDVM DENTVR.
(Cod. 5. T. 22.)

1. *Impp.* DIOCLETIANVS et MAXIMIANVS AA. *Apollinariae.*

Vt vxori pro dote addicantur bona quondam mariti, jure prohibitum est. Sane si nullo relicto successore non idoneus decessit: secundum juris formam, quatenus successionis modus patitur, indemnitati tuae consulere non probiberis. Dat. 5. *Non. Decembr.* AA. Coss. * 287.

rr) DE FVNDO DOTALI.
(Cod. 5. T. 23.)

1. *Impp.* SEVERVS et ANTONINVS AA. *Didiae.*

Si aestimata *praedia in dotem data sunt, et conuenit*, vt electio mulieri seruetur; *nihilominus lex Julia locum habet.* Est *autem* alienatio, omnis actus, per quem dominium transfertur. *PP. Dat.* 12. *Calend. Mart.* Antonino A. 4. et Balbino * 2. Coss. 214.

2. *Imp.* GORDIANVS A. *Domitiae.*

Mariti, *qui fundum communem cum alio in dotem inaestimatum acceperunt*, ad communi diuidundo judicium prouocare non possunt, *licet ipsi possint prouocari. PP.* 5. *Non. Octobr.* Gordiano A. 2. et Pompejano Coss. 242.

ss) Vt exactione instante DOTIS PRIMAE et SECVNDAE, viro ad secunda vota migranti praeponatur vxor prima, vel ex priori matrimonio filii: et si voluerit vxor, aut is, qui pro ea dotem scripserit, dare viro, quae scripta sunt, distulerit autem vir suscipere: SOLVTO MATRIMONIO exigi eum ab ea etiam conscriptam antenuptialem donationem.
(*Auth. Collat.* 7. *T.* 3.)
(Nouell. Const. 91.)

Imp. JVSTIN. A. *Joanni gloriosissimo Orientalium Praetoriorum Praefecto, iterum Exconsuli ordinario et Patricio.*

Vt dos primae vxoris praeferatur doti secundae vxoris, siue ipsa, siue liberi ejus agant.

PRAEFATIO.

Dudum judicantibus nobis in dubitationem venit causa multa correctione digna, et legislatione clariori non indigna. Et enim quidam prioris factus vxoris vir, cum eam extulisset, deinde secundae dotem suscipiens, et filios ex priore relinquens, obiit adhuc secunda superstite. Volebat igitur secunda vxor dotem à se datam exigere, priuilegio vtens à nobis dato: contradicebant autem ex priori matrimonio filii, et ipsi maternam objicientes dotem. Et dubium erat, vtrum etiam non superstite vxore priori, oporteret suscipi filios contra secundae dotem litigantes. Non enim aliis dedimus dudum et damus hoc priuilegium, aut heredibus, aut creditoribus, sed solis filiis. Plurimae siquidem dubitationes extiterunt in hac causa, dicente secunda, quoniam expendisset, antequam ad ejus venisset matrimonium, prioris vxoris dotem: et non esse justum, suam quidem, quod tantum inuentus est reliquisse vir, quantum sufficeret soli secundae, dotem eam perdere: illos autem expensam jam dotem percipere. Sed filii hypothecas proponebant, quoniam omnino rebus existentibus morienti hypothecae seniores potiores, quam secundae essent.

CAP. I.

His igitur in dubitationem venientibus, illud certum etiam à nobis sancitum est, quia si aliquid appareat rerum prioris aut secundae dotis, hoc necessarium filios prioris aut secundae dotis habere: aut si moriatur etiam illa, filios ejus singulos, quod proprie habendum suum ostenderint. Hinc enim et in rem, quae de proprietate est, competit pure, et vnumquemque, quod suum est, habere, nullo priuilegio indigens. Si vero nihil appareat vtriusque rerum, aut aliqua quidem appareant, aliqua vero desint: siue superstites sint mulieres, repudio forsan priori matrimonio dissoluto: competere mulieri dotem: siue defunctae sint filiis existentibus ambae, aut etiam vna harum: in iis, quae desunt, superiorem esse priorem, et filios ex ea, antiquiorem dotem praeponentes, id est, dicere nepotes et pronepotes, et deinceps successores, cujuscunque naturae fuerint. Sicut enim si duo debita publica fuissent, necessario antiquum praeponeretur posteriori: ita et hic priuilegia necessarium est priori doti dare priora: et ita secundae: et dotem non praeponere doti,

§. 6. Et tam filium alienum quis in locum nepotis adoptare poteſt, quam nepotem in lo-
cum filii.

§. 7.

ti, nec hypothecam hypothecis: ſed quod antiquius eſt tempore, amplius manere proprium robur habens et priuilegium. *Tempora namque hypothecarum permutare, aut interimere vel minuere, nullo modo patimur. Et hoc dicimus non ignorantes, quoniam jam et in alia quadam nostra legi latione hoc decreuimus, ſed quoniam omnino motum eſt apud nos, et quandam habuit diuerſas cauſa quaeſtiones: et propterea ad praeſentis legis opus acceſſimus: vt non nunc aliquid prius ſanciremus, ſed vt clariorem eam omnibus conſtitueremus.*

(CAP. II. vid. ſupr. P. II. L. I. T. X. p. 61.)

EPILOGVS.

† *Quae igitur placuerunt nobis, et per hanc ſacram declarata ſunt legem. Eminentia tua aperi effectuique tradere feſtinet. Dat. Cal. Octobr.* Conſtantinop. *DN. JVSTIN. PP. Auguſt. Anno* 13. *Appione V. C. Conſ.* * 539.

tt) De aequalitate DOTIS, ET PROPTER NVPTIAS DONATIONIS: et augmento dotis, et ante nuptias donationis: et de priuilegio dotis, quia aliis praeponetur priuilegiis: et vt excipiantur hoc priuilegio creditores in emptione militiae: et de dote remeante ad patrem, et rurſus data pro eadem filia ſecundo viro: et de dotis collatione, INOPE MARITO moriente.

(*Auth. Collat.* 7. *T.* 9.)
(Nouell. Conſt. 97.)

Imp. JVSTIN. A. *Joanni glorioſiſſimo per Orientem Praetoriorum Praefecto, iterum Exconſuli ordinario et Patricio.*

PRAEFATIO.

Quoniam plurimas in legibus quaeſtiones videmus et circa primas noſtras natiuitates, (id eſt, nuptias, et filiorum procreationes) motas, et circa nouiſſima, quale eſt aliquid voluntatum et teſtamentorum: cogitatio facta eſt nobis nuper perſcrutari et agnoſcere, quid volens nobis antiqua lex ſuper dotis inſtrumentis, menſuram quidem pactionum nuptialium inter alterutras aequam eſſe et maſculos et foeminas vult, et aequalitatem penſat eorum, qui ad inuicem copulantur: non alii quidem mediam forte dat ſtipulari partem, alteri vero tertiam, aut quartam: ſed ex media trahens, aequale vtrinque exigit fieri pactum, aut mediam, dicimus, in vtroque conſtituens, aut tertiam, aut quartam, aut quantamcunque contrahentes voluerint: hoc autem non multa prius quaeſiuit, vt et ipſorum, quae dantur, aequae ſint menſurae: ſed aliis quidem permiſit in mille forſan, aut in duabus millibus aureis facere rationem, aut in quantumcunque voluerint: aliis autem non [in] tantum, ſed in minus: vt aequalitas in verbis ſolis, et literis puris, ſed non in rebus ipſis quaereretur.

CAP. I.

De exaequatione DOTIS et PROPTER NVPTIAS DONATIONIS.

Hoc igitur ante alia vniuerſa corrigimus, aequalia in dotibus eſſe et propter nuptias donationibus, et ea, quae offeruntur, et ea, quae in ſtipulationem deducuntur pacta; et tantam quidem quantitatem conſcribere virum, quantam et mulierem: tantum quoque lucrum ſtipulari, et ex tanta parte, ex quanta voluerit, aequalis tamen menſurae. Non *enim* aliter juſtitiae et aequitatis ſeruabitur ratio, ſi negotiatiue alterutros circumueniant, et videantur quidem aequas facere ſtipulationes, pro vero autem inaequalis maneat effectus, non prius quantitate datorum eadem conſiſtente. *Irrideri videatur vndique lex, ſi ille quidem conſcribat duo millia aureos: mulier autem ſex millia forte in dotem offerat: et ſtipulentur alterutros quartam conſcriptae in lucro percipere. Proinde illo eueniente lucro, illa quidem nihil aliud lucrabitur, niſi quingentos aureos ex quarta: ille autem quingentos et mille ex eadem quarta: et tanquam in aenigmate multo videbitur quarta vnius alterius quarta minor: ex ſuſpecta namque vel aequalitate, quanta inaequalitas ex hoc ipſo procedit. Quae igitur prius expoſita ſunt dotalia, ſecundum quem conſtituta ſunt modum habeantur:* quod *enim* factum eſt, infectum manere impoſſibile eſt. *De caetero autem, in omni datione ſancimus aequas quidem eſſe oblationes: ipſos autem mediocria lucra paciſci: vt per omnia juſtitiam aequitatemque honoremus. Si enim aliquis amplius alio diues eſt, licet ei per alium modum, legitimum tamen et agnitum noſtris legibus, Clementiam praebere alii: non per inaequalitatem redigens ad aequalitatem, lucrum majus alteri acquirere: et haec quidem de hoc lex ita quodammodo habeat, ſuam juſtitiam vniuerſis oſtendens.*

CAP. II. vid. ſupr. P. II. L. I. T. X. p. 59.)

CAP. III.

De priuilegio dotis, et creditorum ex cauſa militiae emptae.

His conſequens eſt et illud decernere, quod in caſibus hujusmodi dubitatum eſt. Nouimus et antiquioribus creditoribus aliquas hypothecas praeponere juniores exiſtentes, ex priuilegiis à legibus datis: quale eſt, quando aliquis propriis pecuniis procurauerit nauem comparare, aut fabricare, aut reparare, aut domum forſan aedificare, aut etiam emi agrum, aut aliquid horum: in his enim omnibus priores exiſtunt poſteriores creditores, quorum pecuniis empta aut renouata res eſt, iis, qui etiam multo antiquiores ſunt. Quaeſitum eſt igitur, ſi mulier praetendens priuilegium ſuper antiqua dote, et augmentum, in quo etiam hoc ſeruatur priuilegium, (ſicuti praedictum eſt prioribus voluerit praeponi creditoribus: veniat autem et alter creditor poſterior quidem, praetendens autem pecuniis ſuis emptam aut reparatam nauem, aut domum, aut agrum, aut competere, eum in his rebus, quae ejus pecuniis emptae aut reparatae ſunt, habere praedictum priuilegium, vtrum oporteat dotem etiam talibus praeponi: in aliis quidem praeualere creditoribus, quicunque non talia praetendunt: his autem cedere, quoniam ex eorum ſubſtantia res acquiſita eſt. Plurimum igitur ſuper his cogitantes, non inuenimus mulierem juſte exiſtentem cedere alicui tali priuilegio. Videbamus enim (quae cauſae a[illegible]ditae eſt) quia aliquis quidem fornicantibus mulieri-

§. 7. Sed si quis nepotis loco adoptet, vel quasi ex filio, quem habet jam adoptatum, vel quasi

lieribus ex proprio corpore aduenit quaestus, et viuunt ex hoc quaestu: aduersantibus autem, et quae semetipsas atque substantiam ad virum introducunt, non solum nullus sit quaestus à viris male degentibus, sed etiam minuantur, et spes eis nulla sit. Volumus igitur secundum hoc, vt si quis domum renouasset, aut etiam agrum emisset, non possit talia priuilegia mulieribus opponere: infirmitatem *namque* muliebris naturae satis nouimus; et quia facile circumuentiones fiunt aduersus eas, *minui autem eis dotem nullo finimus modo: sufficit enim, quod à lucris cadunt, si priora antenuptiali donatione inueniantur, et sufficiens quoddam extet eis ex hoc damnum: non etiam eas volumus et circa ipsam dotem periculum sustinere.*

CAP. IV.

Vt excipiantur hoc priuilegio creditores in emptione militiae.

Quia vero et hujusmodi quaedam aditiones nobis factae sunt, eo quod quidam aliorum militant pecuniis, et oportet eos, qui in has crediderunt causas praeponi: sancimus, si quis crediderit aurum occasione militiae, siue statutum fieri, vel pro aliis quibusdam talibus causis: et expressim hoc ipsum scribatur in instrumento: et in hoc fiat pactum, vt casu proueniente, prior sit solus, qui ad hoc credidit: (*et*) *huic solo casui cedere mulierem: neque facile credendum, neque per testes, sed negotio ex scripto gesto, et testium habente subscriptiones, et ipso opere procedente: tunc enim, si per omnem hujusmodi viam causa procedat, suspicionem non habeat, et competit contrahentes propriis non priuari: aliis omnibus praeualere mulierem, secundum quod jam à nobis eis datum est priuilegium.*

(CAP. V. vid. supr. P. II. L. I. T. X. pag. 100. CAP. VI. ibid. p. 97.

EPILOGVS.

† *Quae igitur placuerunt nobis, et per hanc sacram insinuata sunt Legem, tua Celsitudo per Programmata propria, manifesta facere vniuersis solenniter procuret, et in perpetuum seruare festinet. Dat. 15. Calend. Dec. CP. DN. JVSTIN. PP. Aug. Anno 13. Appione V. C. Conf.* * 539.

uu) Neque virum quod ex DOTE est, neque mulierem ex sponsalitia largitate lucrum proprium habere: sed seruare dominium suis filiis, vel si AD SECVNDAS NVPTIAS non veniant, VSV SOLO in lucro consistente: et vt ex REPVDIO transigentes nuptias, lucrantes aut dotem, aut ante nuptiàs donationem, et ipsis similiter dominium seruent filiis: VSVM HABENTE PERSONA COGENDA FILIOS ALERE. Si vero bona gratia soluantur nuptiae: et videantur occasione damni detineri quaedam: et hac arte perimenda, quae detinentur, et filiis seruentur.

Auth. Collat. 7. T. 10)
(Nouell. Const. 98.)

Imp. JVSTINIANVS *A. Joanni gloriosiss. sacrorum Orientalium Praetoriorum Praefecto, iterum Exconsuli ordinario et Patricio.*

PRAEFATIO.

Ea quidem, quae semper idem se habent, legibus non egent variis, simplicitatem, et quod sine vllius diuersitatis mixtura est, continue possidentia, et vtentia legibus sempiternis ac sacris, nulla correctione egentibus. Quod autem secundum nos est in redundationis comprehensum tumultu, gubernatiua *indiget sapientia,* ex legibus *superueniente negotiis. Vnde quoniam nos neque ad judicia segnes, multis interpellantium causis, singulis quidem medemur: comprehendentes autem vnamquamque quaestionem dubitatam à nobis et judicibus nostris, per legislationem, quae oporteat agi, generaliter in vnaquaque quaestione exponimus. Itaque illud ante omnia visum quidem est forsan esse priscis legislatoribus non sine quadam diuisione: nobis autem putatum est bene se habere temperata lege ad simplicitatem causam transponere, et nunc inchoante, et nihil perscrutante horum, quae prius terminata sunt: quoniam et nobis ipsis pridem non displicentibus de hoc ipso legibus, visa sunt meliora secunda. Nuptialibus namque lucris, si quidem aliquis conjunctorum seruauerit pudicitiam manentibus apud ipsos valide; et eorum substantiis infixis: si vero veniat ad alterius personae conjunctionem, ex prioribus nuptiis filiis seruandis, simplici quadam et meliori lege duplicem hanc placuit interimere. Si enim secundis mixta nuptiis mulier, aut etiam vir forte ad secundam respiciens conjugem: quae ex morte lucrata sunt, aut etiam ex repudio forte seruat filiis, (cum vtique forsan et alii erunt eis filii ex nuptiis sequentibus) quomodo justum est eos, qui in solis filiis legitimis moriuntur, non seruare eis lucra ex mortuis eorum parentibus, sed aliis ea transmittere? Scilicet quid erit pretiosius filiis parentibus non ingratis?*

(CAP. I. vid. supr. P. II. L. I. T. X. p. 82.)

CAP. II.

Vt repudio vel bona gratia soluto matrimonio, id, quod alterutri personae cautum est, filio suo conseruet: et de alendis liberis à parentibus.

Illud quoque ex quadam causa denunciatum à nobis, ad legislationem deducere existimauimus oportere. Quia enim transegerunt quidem inter alterutros et vir et vxor, filios autem, qui eis erant ex matrimonio, despexerunt eos ambo, et circumibant mendicantes: propterea judicauimus vehementiori quidem forte, sed conuertenti ad melius se habens, vti lege: vt timore scilicet poenarum quiescant, aut lucrorum causa injustorum matrimonia dilacerare, aut etiam proprios negligere filios. §. 1. Si enim omnino aut per transactionem, aut per modum alium separetur matrimonium: si quidem non sunt filii, maneant priora in suo ordine. Si vero filiis existentibus fiat hoc: et neque filios erubescentes, dent tamen occasionem spontaneam et transactionis, et per consensum factae, aut etiam inuitae, forsan peccante viro, aut committente digna amissione antenuptialis donationis, aut muliere digna casu dotis: neque vir dotem lucretur, neque mulier antenuptialem donationem: sed repente casu procedente aut dotis, aut antenuptialis donationis, proprietatis lucrum mox ad communes veniat filios, et eorum fiat: vsu solo apud transigentes manente: cogendo tamen eo, qui vsum

quasi ex illo, quem naturalem in sua potestate habet: eo casu et filius consentire debet, ne ei inuito

vsum lucretur, filios ex eo matrimonio et alere, et alia omnia ministrare eis secundum lucratae substantiae mensuram. §. 2. Nouimus autem aliquid etiam tale factum, et quia bona gratia viso dissolui matrimonio, et recedere quidem anteuuptialem donationem ad eum, qui conscripsit, dotem vero ad eam, quae obtulit: tamen occasione quasi damni, et aliarum causarum, auri quantitas non mediocris vtrique data est parti, vt non videretur hoc nuptiale lucrum, neque seruaretur filiis secundum de hoc Leges: sed extrinsecus accedens quasi ex alia causa lucrum, fieret ejus, qui accipere hoc egit. Ideoque ex hac arte factam curantes laesionem, sancimus, vt vel si quid tale fiat, et aduenlat alteri aliquod lucrum: et hoc similiter seruari filiis: proprietate quidem mox veniente ad eos, vsu vero solo apud lucrantem constituto. Sic abstinebunt omni vitio, sic omni desiderio irrationabili: sic nec inuiti, nec sponte, suis nocebunt filiis: sed erunt temperati, maxime quidem circa suam castitatem: deinde etiam circa matrimonii affectum, quem competens est, habere eos, qui semel conjuncti sunt alterutris. Res enim est et castitate plena, et bonis moribus congrua, et paterno, maternoque affectu plena, vt quod eis parentes sponte non seruant, hoc post Deum (qui est communis omnibus pater, dicimus autem, qui imperium habet) per Legem iis, qui à parentibus laesi sunt, seruet: vt hic quoque ea, quae de lucris et successionibus pridem dispofita sunt, teneant: nihil enim eorum innouamus, praeter illa sola, quae expressim in hac Lege conscripsimus.

EPILOGVS.

† *Quae igitur placuerunt nobis, et per banc sacram declarata sunt Legem, tua Celsitudo operi effectuique tradere festinet. Dat.* 15. *Cal. Jan.* Constantinopoli, *DN. JVSTINIANO PP. Aug. Anno* 14. *Justin. V. C. Conf.* * 540.

xx) De tempore non solutae pecuniae super DOTE.

(*Auth. Collat.* 8. *T.* 1.)
(Nouell. Const. 100.)

Imp. JVSTINIANVS A. ***Joanni gloriosissimo per Orientem Praetoriorum Praefecto, iterum Exconsuli ordinario et Patricio.***

PRAEFATIO.

Omnes pecuniae non numeratae replicationes subjectas in aliquibus casibus, non examinatas nostrae reliquerunt Leges: sed prolixitatem earum et effusionem abbreuiauimus ne sua negligentia aut calliditate forsan negotiis fruantur homines, et causas praebeant aliis: non enim sub aequalitate semper probationes erunt eas exhibere volentibus, **multa quoque tempus refutat.** *Quapropter benefacientes abbreuiauimus in quibusdam casibus pecuniae non numeratae querelas, quas licet ex iis, quae à nobis jam sancita sunt, colligere. Quia enim omne tempus matrimonii dabatur viris, donec matrimonium consturet, queri de non data dote: interpositio quoque major facta est etiam post mortem virorum, vt et post repudium intra annum daretur querela: ideo existimauimus breui et compendiosa Lege velocem facere et pecuniae non numeratae super dote querelam, et liberare à probatione mulieres in talibus ex longo tempore.*

CAP. I.

De dote non numerata.

Si ergo annis duobus solummodo habeat aliquis vxorem, aut etiam bis temporibus minus, et non accipiat dotem: nihil ex taciturnitate vir laedatur: neque heredes viri, licet tacuerit ille, sed intra annum alium querela moueatur, breuitas enim matrimonii ad hanc nos legislationem vocat. Si vero majus biennio tempus, minus autem decennio matrimonium protendatur: damus marito queri, et dicere non illatam sibi dotem aut in partem, aut in solidum: et si hoc fecerit, transmittere querelam, semel marito querente, et muliere quia dedit non probante. §. 1. *Si autem neque intra decennium queratur, taciturnitate mariti auferimus querelam; neque ei post decennium hoc agere finemus, nec annum dant vlterius heredibus ejus, sitque in hoc non nostra aduersus aliquos poena, sed libertatis subjectorum diligentia. Vbi enim licet in prolixo sic tempore (decennii dicimus) proponere querelam: si tacere elegerit, palam est voluisse, vel si non accepit dotem, omnino eum, aut suos redders heredes: his valentibus et si repudio solui contingat matrimonium: in nullo discernentibus nobis, siue mulier tanquam dotem offerens conscribat, siue pater, siue alter quispiam pro ea: tempore in omni casu tali, sicuti praediximus, extendente suos effectus, et dante vel perimente querelam. Contestationem vero dicimus non in sermonibus solum: saepe enim indignationis, aut alterius incidens occasio, talia quaedam virum praeparat dicere: aut etiam ille quidem dixit nihil, testes autem redempti hoc mentiuntur) sed oportet contestationem in literis esse. Si autem etiam in judicio eam aliquis forte facere voluerit, oportet omnino innotescere mulieri, aut ei, qui dotem omnino offerre conscripsit. Nam nihil est, quod prohibeat maritum in semetipsum hoc agere, et queri, et quasi partem quidem mulieris quod agitur, ignorare: prouidentiam vero sui etiam ponere nullo valere modo:* **et quia vel ab eo querela facta est,** *nescire.*

(CAP. II. vid. supr. P. II. L. I. T. X. p. 102.)

EPILOGVS.

† *Quae igitur placuerunt nobis, et per banc sacram declarata sunt Legem, tua Celsitudo effectui et fini contradere festinet. Dat.* 13. *Cal. Jan. CP. Dom.* ***JVSTIN. PP. August. Anno*** 13. ***Appione V. C. Conf.*** * 539.

yy) Vt DOTIS *promissio ex paternis, aut maternis bonis facta praestetur.*

(Nouell. Leon. 21.)

Imp. LEO A. ***Styliano excellentissimo sacrorum officiorum Magistro.***

Quemadmodum in libra videmus, eam tum recte ad rerum earum, quae ponderantur, dijudicationem desumi, quando lances aequales sunt, neque vel tantillum in alteram partem proclinant: ita quoque **Lex, quum ne tantillum quidem jus intorquet ac deprauat, digna est, quae ad rerum dijudicationem procedat.** *Illius enim partes sunt, vt aequabilitatem: hujus*

nito suus heres adnascatur. Sed ex contrario, si auus ex filio nepotem det in adoptionem, non est necesse filium consentire.

§. 8.

hujus autem, vt jus stabile conseruet. At quorsum haec? In Codicibus descripta Constitutio est, quae dum à parentibus, qui in matrimonium liberos collocarunt, promissa dotis donationisue propter nuptias nomine facta exigit, haud scio, quomodo jus commisceat. Vult namque, vti pater, qui pro liberis dotem donationemue propter nuptias promiserit, si promissionem indistincte fecerit, illam totam de suo expleat, suisque solis ex bonis persoluat: sin distinxerit, huncque ad modum locutus sit: **Ex meis, filiique bonis promissa exhibebo:** *tum si inops sit, nihil ille in promissum contribuat, sed filii facultates, quas se vna cum filio daturum pollicitus est parens, solae expleant: sed si diues sit, contrarium statuatur, vt ipse solus de suo, quae pollicitus sit, expleat, filiusque nihil cum illo communicet: tametsi non se solum, sed cum filio promissum expleturum pollicitus sit: quod filium, qui ipse non promiserit, dare quippiam indignum putetur. Hoc itaque aequitatis subuersionem esse rati sumus. Nam quantacunque inopia teneatur parens, si filius solus de suo, promissa soluat, nullà justitia Legis apparet: neque rursum, quum satis affluens rerum patri copia est, filium contributionis omninò esse expertem, vniuersumque promissum à parente exhiberi conuenit. Quamobrem etiam statuimus,* **vt secundum parentis verba promissorum solutio procedat,** *ab ipsoque solo, quando se solum daturum pollicitus est, promissum exigatur: quando vero cum filio se daturum promisit, filius etiam solutioni obnoxius sit, eaque ex aequalibus partibus, quando illae definitae non sunt, fiat: ac tum ex inaequalibus etiam, quum vtrique certae partes diuersae assignatae sunt. In hoc nulla aequitatis euersio est, insuperque id ad liberorum vtilitatem spectat, quam in Codicibus edita Constitutia non magnopere curat. Quid ita? Quoniam saepenumero parens, quum ad dispendium respicit, ideoque illud tempus, quod filio efficaciter promittendi potestatem facit, ineunda nuptiali contractui expectat, quod conducibile filia sit, perdit. Vt igitur ea res ambobus commoda felixque sit, neque aequitas iniquo judicia inuoluatur, nec vero denique liberorum vtilitati noceatur, Codicis decretum vacata: hoc vero jam etiam consuetudini cognitum in Republica obtineta. Quum etenim pro decreta Legis in Republica habeatur, jam praelatum est, quae in Codicibus est, Constitutioni.*

zz) *De emancipatione*, et DOTIS *restitutione.*
(Nouell. Leon. 25.)

Imp. LEO A. *eidem Styliano.*

Quae à veteribus Imperatoribus de emancipatione constituta sunt, eximia illa quidem, dignaque, quae ab innouatione libera conseruentur, haud scio, quomodo non decentem reuerentiam obtinuerint: sed, tametsi non omnino, at certe despici tamen cernantur. Non recte sane. Quod enim statuerunt, seruis libertate donatis, non prorsus non auferri munificentiam posse; sed si quis in vnam aliquam vetitarum causarum, quae libertatis dignitatem in seruitutis habitum transformare possunt, malo animo commisisse deprehenderetur, vti tum rursum in seruorum locum deduceretur: illas religiose omnes audiunt, Legisque lationem venerantur. Quod vero liberis parentum potestate semel liberatis, libera animi voluntate per omnia plene vti permittunt: non visum est audiendum, neque, quasi illi improbanda statuissent, decreta acquiescendum. Sed manifestum nunc est, nulla id ratione (neque enim Lege noniter lata reprobatum est) auctoritate priuatum esse. Quidam **saltem judex censuit** *(et miror, quo pacto censuerit) ne, qui liberi sui juris facti essent, simpliciter potestatem, quam cepissent, haberent: sed nisi ipsis liberi essent, liberum arbitrium abrogaretur, rursumque patriae potestati subjicerentur. Neque vero* **ille** *hoc vnum* **censuit**, *sed etiam si quis ex semine suo efflorescentem foetum viderit, ac vero hunc mors toruis oculis inspexerit, itaque ad liberorum arbitatem redactus sit: vt ille pariter cum liberis liberam voluntatem amitteret, neque testamenti factionem haberet, neque, quae donata à parentibus essent, pro arbitrio administrare permitteretur. Atque hoc quidem vbi nonnullis placuisset, facileque à posterioribus susceptum esset, despecta veteri Legislatione, in hodiernum vsque diem in Republica valere conspicitur. Nos itaque pristinam Legum hac de re auctoritatem renouantes, statuimus,* **ne quis** *illorum, qui de datis restitutione disceptant, rejiciatur, infectaque re inanis dimittatur. At quid ajunt illae? si filius liberis orbetur, donum, quod illi à patre processerit, ad donatorem oportere reuerti: quod vero aut à matre, aut ab extraneo quopiam donatum filius habet, non item, nisi reuerti debere id donatores pacto complexi sint. Sed quae filiis patres inter emancipandum dederunt, apud eos, qui acceperunt, irreuocabiliter permanere, illosque de illis testari jubent: nisi pacti cujuspiam, quum pater donaret, initi obstaculum subsit. Nos itaque in harum sententiam pedibus euntes,* **scire omnes** *jubemus, si filius sui juris factus, nullosque liberos habens testetur: parentes illa duntaxat, quae ex Lege Falcidia ad ipsos manant, nisi pactum (quo modo supra dictum est) initum sit, percepturos: reliquos vero cognatos, quanquam ab intestato vocarentur, vt qui de restitutione pactum interponere neglexerunt, omnina nihil. Illud porro annotatu dignum, solius virilis personae in potestate esse filium dici. Caeterum, quoniam praeter alios modos hic quoque sui juris filium esse ostendebat, si qui ipsum in potestate habebat, (siue is pater, siue auus esset,) libertate ipsum suo ore donasset: nos hoc insuper annectimus, vt, si pro sua saltem arbitratu viuere filius videatur, (siue id ejus verbis, cujus sub potestate degit, concessum fuerit, siue verbis quidem concessum non sit, sed consensus tacitus filia vitae rationes separatim instituenti non aduersatus sit, verum ipsum suo modo seorsum viuere permiserit,) tametsi à conjugii commercia liber sit, jus tamen liberi arbitrii ratum illi et confirmatum sit. Etenim,* ***si serui semel jugo emissi, dum mali non apparent, iterum illud trahere non coguntur: quomodo indignum non est, filios patria potestate liberatos, denuo sub jugum mittere, ipsosque perpetua libertate, qua, quomodo dixi, serui etiam fruuntur, expertes esse?***

aaa) DE DONATIONIBVS INTER VIRVM ET VXOREM, ET A PARENTIBVS IN LIBEROS FACTIS, ET DE RATIHABITIONE.
(Cod. 5. T. 16.)

1. *Imp.* ANTONINVS A. *Triphenae.*

Bona quondam mariti tui fiscus, si nemine [ei] successore existente, vt vacantia occupauerit, donationes ab eo factae, si vsque ad finem vitae in eadem voluntate permansit, re-

§. 8. In plurimis autem causis adsimilatur is, qui adoptatus vel adrogatus est, ei, qui ex legitimo

uocari non possunt. PP. 3. Id. Jan. Duobus Aspris Coss. 213.

2. *Idem* A. *Marco militi.*

Si ancillam nummis tuis comparatam esse Praesidi prouinciae probaueris, donationisque causa focariae tuae nomine instrumentum emptionis esse conscriptum: eam [tibi] restitui jubebit. Nam licet cessante jure matrimonii donatio perfici potuerit, milites tamen [meos] à focariis suis hac ratione fictisque adulationibus spoliari nolo. PP. 12. Calend. Mart. Antonino A. 4. et Balbino *2. Coss. *214.

3. *Idem* A. *Epicteto.*

Donatio mancipiorum, aliarumque rerum, quas tibi ab vxore tua donatas dicis: si modo suae potestatis, cum donaret, fuit, vel patris [sui] voluntate id fecit, et [in] eadem voluntate donationis vsque ad vltimum diem vitae perseuerauit: et ex mea, et ex D. SEVERI patris mei Constitutione confirmata est. Sin autem post mortem filiae facta est donatio à quondam socero tuo: etiam inter viuos ea perfici potuit. PP. 4. Non. Mart. Antonino A. 4. et Balbino *2. Coss. *214.

4. *Idem* A. *Claudiano.*

Nec inter eas quidem personas, quarum juri subjecti sunt vir et vxor, [qui] quaeue in eorum potestate sunt, donationes jure ciuili fieri possunt. PP. 3. Idus August. Duobus Aspris Coss. *213.

5. *Imp.* ALEXANDER A. *Quintillae.*

Si (vt proponis) pater tuus, in cujus potestate fuisti, marito tuo genero suo instrumentum debitoris donationis causa dedit, isque matrimonio durante vita functus est, ac postea à marito diuertisti: quod gestum est, non valet. PP. Id. Febr. Albino et Maximo Coss. 228.

6. *Idem* A. *Nepotiano.*

Etiam si vxoris tuae nomine res, quae tui juris fuerant, depositae sunt: causa proprietatis ea ratione mutari non potuit, etsi donasse te vxori res tuas ex hoc quis intelligat, cum donatio in matrimonio facta, prius mortua ea, quae liberalitatem excepit, irrita fit. Nec est ignotum, quod, cum probari non possit, vnde vxor matrimonii tempore honeste quaesierit, de mariti bonis eam habuisse veteres juris auctores merito crediderint. PP. Non. Dec. Alexandro A. 3. et Dione *2. Coss. 230.

7. *Idem* A. *Theodotae.*

Si ex voluntate patris tui, filio tutoris nupta es: collata in maritum donatio ipso jure irrita est. Sed si matrimonium jure non valuit; licet ipso jure donatio tenuerit; quia tamen indigna persona ejus fuit, qui nec maritus potest dici: vtiles actiones super reuocandis his tibi competunt. PP. Cal. Octobr. Lupo et Maximo Coss. 233.

8. *Idem* A. *Leoni.*

Si fructus eorum praediorum, quae in dotem accepisti, matrimonii tempore vxorem tuam percipere passus es, eosque vxor tua consumpsit: restitui tibi post diuortium oportere, nulla ratione contendis. Sin autem ea his locupletior facta est, in tantum potest conueniri. PP. 5. Cal. Octobr. Maximo et Paterno Coss. 234.

9. *Imp.* GORDIANVS A. *Origeni.*

Etsi de tua pecunia mancipia vxori tuae comparata sunt: tamen si ei tradita sunt, eorum dominium non ad te, sed ad eam pertinet: pecuniae autem tantummodo repetitionem habes, siue negotium ejus gerens numerationem fecisti, siue in eam donationem conferens quantitatem pretii largitus es. Etenim vel in solidum, vel quatenus locupletior facta est, actione cum ea competenti experiri poteris. PP. 7. Cal. Octobr. Pio et Pontiano Coss. 239.

10. *Idem* A. *Valeriano.*

Si maritus quondam vxoris tuae, cum sui juris esset, in eam praedia vel donationis titulo contulit, et in ea voluntate vsque ad mortem suam durauit, ex Oratione diui SEVERI confirmata est donatio. At si eas res pater defuncti injuriose abstulit: per Praesidem prouinciae eas restituere cogetur. Nec enim quasi maleficiis ejus sit maritus extinctus, crimen intendens, sub praetextu accusationis, quae donata sunt, auferre debuit: cum causa liberalitatis à criminationa separata sit. PP. 7. Cal. Febr. Ariano et Pappo Coss. 244.

11. *Idem* A. *Maximo.*

Sicut cessat petitio quantitatis, quam de suo maritus vxori in menses singulos, vel annos [singulos] proprii vsus ejus gratia promittit: ita [et] ex ea causa nummi soluti erogatique non dari repetitionem, manifestum est. PP. 5. Calend. Jul. Gordiano A. 2. et Pompejano Coss. 242.

12. *Idem* A. *Secundinae.*

Si maritus tuus creditores sortitus, post factam in te donationem, fundum, quem ex donatione juri tuo vindicas, iisdem specialiter obligauit: eandem obligationem defensionis tuae firmitatem interrumpere, intelligere debes: cum sit manifestum, non solum hujusmodi obligatione, sed etiam donatione, vel venditione, vel alio quolibet modo rebus alienatis, reuocatam esse à viro in mulierem factam donationem. PP. 3. Cal. Febr. Ariano et Pappo Coss. 244.

13. *Impp.* DIOCLETIANVS et MAXIMIANVS AA. *Rufinae.*

Si quidem ante donationem possessionis in te jure (vt dicis) à marito collatam, praedium ab eodem creditori obligatum fuerit: alienationem ejus saluo jure debiti, si tamen juris ratio actionem ejus [creditoris] non excludit, factam esse non dubium est. Quod si donatione jure celebrata, eo quod vel ante nuptias facta est, vel in iisdem casibus, in quibus etiam constante matrimonio donatio procedere potest, obligatio insecuta est: factum mariti, quem diem suum obiisse memorasti, juri tuo officere non posse, certum est. PP. 12. Cal. Julias, Maximo 2. et Aquilino Coss. 286.

14. *Iidem* AA. *Octauianae.*

Ex verbis, quae in postremis judiciis inseruntur, licet ad fideicommissum, vel legatum vtilia sint, non tamen omnino legati vel fideicommissi persecutio datur: sed ita demum, si relinquendi studio hujusmodi verba fuerint adscripta: Vnde te voluntatis, non juris quaestionem in preces tuas contulisse, palam est. Cum igitur testamento lecto animaduertimus, maritum tuum ex praecedente donatione dominium tibi raseruasse, securitatique tuae ad obtinendam proprietatem cauisse: inditorum verborum conceptio non fideicommissum relictum ostendit, sed ex Senatusconsulti auctoritata liberalitatem mariti tui, cui custodiendae etiam moriens prospexerit, quatenus firmare potuit dominium, mortis tempore tibi esse addictam. PP. 3. Non. Octobr. ipsis AA. Coss. 290.

15. *Iidem*

legitimo matrimonio natus est, et ideo, si quis per Imperatorem, vel apud Praetorem, vel Praesidem Prouinciae non extraneum adoptauerit: potest eundem in adoptionem alii dare. §. 9.

15. *Iidem* AA. *Iustinae et aliis.*

Si non verum contractum pater vester gessit, sed sub specie venditionis donationem [possessionis] in matrem vestram contulit, nec ex bonis, quae in persona patris vestri permansisse videbantur, ob primipilum indemnitati fiscali satisfieri potuit: licet in eadem donandi voluntate perseuerauerit: ex eadem tamen possessione ad supplendam pecuniam, quae ex bonis ab eo relictis colligi nequiuerit, conferendum est. Quod si liberalitatis tenorem mutatâ voluntate pater tuus interrupit: in hereditate ejus dominium resedisse, nulli dubium est. PP. 4. Cal. Febr. Tyberiano et Dione Coss. 291.

16. *Iidem* AA. *Theodoro.*

Si filii tui emancipati matris hereditatem sibi acquisierunt, proba apud Praesidem prouinciae non donandi animo te nomine vxoris tuae praedia comparasse, sed nominis duntaxat ejus titulo [vsum] per possessionem rerum à venditoribus tibi traditarum dominum esse effectum, vt comprehensa filiorum tuorum injuria, proprietatis jus incolume perseueret. Nam si largiendi proposito id te fecisse constiterit: pecuniae tibi persecutio competit. PP. Id. Mart. Tyberiano et Dione Coss. 291.

17. *Iidem* AA. et CC. *Capitolinae.*

De his, quae extra dotem [in domum] illata à marito erogata commemoras: si quidem te donante consumpta sunt, intelligis aduersus heredes non nisi in quantum locupletior fuit, habere te actionem: Si vero contra voluntatem tuam: omnia tibi restitui oportere. PP. 8. Cal. Mart. *Heracliae*, AA. Coss. 293.

18. *Iidem* AA. et CC. *Maternae.*

A marito in vxorem donatione collata matrimonii tempore, nec initio dominium transferri potest: nec post, [si] diuortium intercesserit, vel prior persona, quae liberalitatem accepit, rebus humanis fuerit exempta, vel ab eo, qui donauit, fuerit reuocata, potest conualescere. Dat. 4. Cal. Sept. AA. Coss. 293.

19. *Iidem* AA. et CC. *Dionysiae.*

Si constante matrimonio tibi mater domum tradidit: hanc in tuis bonis fecit. Dat. Idib. Jul. *Philippopoli*, * *Constantio et Maximiano* CC. Coss. 294.

20. *Iidem* AA. et CC. *Claudiae.*

Creditor debito soluto de pignore liberato nihil ad vxorem debitoris quondam transferre potuit. Sed nec consensus ejusdem debitoris accedens per eum, [qui] creditor fuit, imaginariae factae venditioni ad dominium transferendum prodesse quicquam potuit: cum tam ea, quae simulate aguntur, quam quae in vxorem à marito donationis causa tempore matrimonii procedunt, propter juris ciuilis interdictum (cum proponas vxorem superstite marito rebus humanis exemptam) pro infectis habeantur. Dat. 5. Id. Aug. *Viminacii*, * *iisdem* CC. Coss. 294.

21. *Iidem* AA. et CC. *Mancaliae.*

Si propriis habitis contractibus, quam acceperas mutuam pecuniam, pro marito donationis causa erogasti: cum haec ad dignitatem profuerit, nec locupletior sit factus: intelligis nullam tibi contra eum competere actionem. Dat. 3. Id. Aug. *Viminacii*, * *iisdem* CC. Coss. 294.

22. *Iidem* AA. et CC. *Archinoae.*

Maritus manumissionis causa seruum mulieri constante matrimonio donare potest. S. Cal. Aug. *Sirmii*, * *iisdem* CC. Coss. 294.

23. *Iidem* AA. et CC. *Caecilianae.*

Si te in vacuam possessionem praedii socrus tua titulo donationis ante matrimonium, vel post induxit: ad rescindendam donationem, poenitentia nihil proficit. S. Cal. Nou. *Brundusii*, * *iisdem* CC. Coss. 294.

24. *Imp.* CONSTANTINVS A. *Petronio Probino.*

Res vxoris, quae vel successione qualibet, vel emptione, vel [etiam] largitione viri in eam ante reatum jure peruenerant, damnato [ac mortuo ex poena marito, vel in seruilem conditionem ex poenae qualitate deducto,] illibatas esse praecipio, nec alieni criminis infortunio adstringi vxorem: cum paternis maternisue, ac propriis bonis frui eam integro Legum statuto religiosum sit: et donatio maritalis ante tempus criminis ac reatus collata in vxorem, quia pudicitiae praemio cessit, obseruanda sit, tanquam si maritum ejus natura, non poena subduxerit. Sin autem aqua et igni ei interdictum erit, vel deportatio illata, non tamen mors ex poena subsecuta: donationes à viro in vxorem collatae, adhuc in pendenti maneant: quia nec matrimonium in hujusmodi casibus dissoluitur, ita vt si vsque ad vitae suae tempus maritus eas non reuocarit, ex morte ejus confirmentur: fisco nostro ad easdem res nullam in posterum communionem habituro. Dat. 3. Cal. Mart. *Sardiniae*, Crispo 2. et Constantio 2. * CC. Coss. 321.

In AVTHENT. *de nupt.* §. *quod autem. Coll.* 4. *Tit.* 1. Nouell. 22. Cap. 8.

Sed hodie nemo bene natus à principio, ex supplicio fit seruus, et ideo matrimonium non dissoluitur.

(Nouell. 22. CAP. VIII.)

De Seruitute Poenae.

Quod autem prius ex legum seueritate introductum est, nos clementi cessione resoluimus. * Si enim ex decreto judiciali in metallum aliquis aut vir, aut mulier dari jussus esset, (quale nunc est in Proconneso et in appellata Gypso) seruitus quidem erat et ab antiquis legislatoribus sancita, et ex supplicio illata: separabatur vero matrimonium, supplicio possidente damnatum, sibique seruientem. Nos autem hoc remittimus: et nullum ab initio bene natorum ex supplicio permittimus fieri seruum. Neque enim mutamus nos formam liberam in seruilem statum: qui etiam dudum seruientium manumissores esse festinauimus. Maneat igitur matrimonium hoc nihil ex tali decreto laesum, vtpote inter personas liberas consistens.

25. *Imp.* JVSTINIANVS A. *Mennae P. P.*

Donationes, quas parentes in liberos cujuscunque sexus in potestate sua constitutos confarunt, vel vxor in suum maritum, vel maritus in suam vxorem, vel alteruter eorum in aliam personam, cui constante matrimonio donare non licet, vel aliae personae in [eam,] cui donare non poterant: ita firmas esse per silentium donatoris, vel donatricis sancimus, si vsque ad quantitatem legitimam, vel eam excedentes, acta fuerint intimatae. Nam amplioris quantitatis donationem mi-

§. 9. Sed et illud vtriusque adoptionis commune est, quod et ii, qui generare non possunt, (quales sunt spadones), adoptare possunt: [CASTRATI (β) autem *non possunt*.]

§. 10.

nime intimatam, nec per silentium ejus, qui donauit, confirmari concedimus. Siu vero specialiter eas in suprema voluntate donator vel donatrix confirmauerit, fine vlla distinctione ratae habebuntur: ita tamen, vt si quidam vltra lege definitam quantitatem expositae, minime in actis insinuatae fuerint: specialis earum confirmatio ex eo tempore vim habeat, ex quo eaedem donationes confirmatae [fuut.] Si vero vel non amplior sit donatio, vel cum amplior esset, in actis insinuata fit: tunc et silentium donatoris, vel donatricis, et specialis confirmatio ad illud tempus referatur, quo donatio conscripta fit: sicut et alias ratihabitiones negotiorum gestorum ad illa reduci tempora oportet, in quibus contracta sunt. Nec in caeterum subtilem diuisionem facti, vel juris introduci posse. Dat. Id. Dec. DN. Justiniano A. 2. Cos. 528.

26. *Idem A. Mennae P. P.*

Donationes, quas diuus IMPERATOR in piissimam Reginam suam conjugem, vel illa in Serenissimum maritum contulerit, illico valere sancimus, et plenissimam habere firmitatem: vtpote Imperialibus contractibus legis vicem obtinentibus, minimeque opitulatione quadam extrinsecus egentibus. Dat. 8. Id. April. Decio V. C. Cos. 519.

27. *Idem A. Joanni P. P.*

Si vnus ex his, qui matrimonio fuerant copulati, in alium donatione facta, ab hostibus captus esset, et in seruitutem deductus, et postea ibi [morte] peremptus: quaerebatur, an hujusmodi liberalitas, quam ante fecit, ex hoc roborari videretur, an vacillare? et iterum, si donator quidem in ciuitate Romana constitutus decessisset, mortis autem ejus tempore is, qui donationem accepisset, in captiuitate degeret, et post reuersus esset, an videretur et tunc donatio rata haberi? Cum itaque in vtroque casu oporteat augusto remedio causam dirimi: cum nihil tamen peculiare sit Imperialis Majestatis, quam humanitas, per quam solam Dei seruatur imitatio, in ambobus casibus firmam esse donationem censemus. Dat. Cal. Dec. Lampadio et Oreste VV. CC. Coss. 530.

(η)
De REPVDIIS, ET JVDICIO DE MORIBVS SVBLATO.
(Cod. 5. T. 17.)

1. *Imp.* ALEXANDER A. *Abutinianae.*

Matrimonium quidem deportatione, vel aquae et ignis interdictione non soluitur, si casus, in quem maritus incidit, non mutet vxoris affectionem. Ideoque dotis exactio ipso jure non competit: sed indotatam eam esse, cujus laudandum propositum est, nec ratio aequitatis, nec exempla permittunt. PP. Nonis Nou. Alexandro A. 3. et Dione * 2. Coss. 230.

2. *Imppp.* VALERIANVS, * et GALLIEN. AA. et VALERIANVS C. *Paulinae.*

Liberum est filiae tuae, si sponsum suum post tres peregrinationis annos exspectandum sibi vltra non putet, omissa spe hujus conjunctionis, matrimonium facere: ne opportunum nubendi tempus amittat: cum posset nuntium remittere, etiam si praesente illo consilium mutare voluisset. PP. 7. Cal. April. Aemiliano et Basso 2. Coss. 260.

3. *Impp.* DIOCLETIANVS et MAXIMIANVS AA. *Tullio.*

Dubium non est, omnia omnino, quae consilio recte geruntur, jure meritoque effectu et firmitate niti. Quare si tu dotem pro muliere dedisti, et ex morte ejus repetitionem stipulatus es, circumscribendi autem tui causa sicto repudio matrimonium breui tempore rescissum est: res dotales, quas ante nuptias obtulisti, Praeses prouinciae recipere te non dubitabit. Certum est enim, daturum operam Moderatorem prouinciae, vt quae contra fas gesta sunt, fructum calliditatis obtinere non possint: cum nobis hujusmodi commenta displiceant. Imaginarios enim nuntios, id est, repudia, nullius esse momenti, siue nuptiis fingant se renunciasse, siue sponsalibus, [etiam veteribus] juris auctoribus placuit. Dat. 2. Cal. Sept. *Tyberiade*, AA. et CC. Coss. * 293.

4. *Iidem* AA. et CC. *Pisoni.*

Filiae diuortium in potestate matris non est. Dat. 3. Calend. Jan. *Sirmii*, * *Constantino et Maximiano* CC. Coss. * 294.

5. *Iidem* AA. et CC. *Schyroni.*

Dissentientis patris, qui initio consensit matrimonio, cum marito concordante vxore filiafamilias, ratam non haberi voluntatem, diuus MARCVS pater noster, religiosissimus Imperator, constituit: nisi magna et justa causa interueniente hoc pater fecerit. Inuitam autem ad maritum redire, nulla juris praecipit constitutio.

† Emancipatae vero filiae pater diuortium in arbitrio suo non habet. Data 5. Calend. Septembr. *Nicomediae*, * *iisdem* CC. Coss. 294.

In AVTHENT. *de nupt.* §. *est quoque. Coll.* 4. *Tit.* 1. Nouell. 22. Cap. 19.

Econtra si filii familias distrahunt parente nolente, quid juris sit, exprimit noua Constitutio de nuptiis, scilicet ne matrimonia distrahantur in laesionem parentum, qui dotem, vel ante nuptias donationem obtulerint, aut susceperint soli, aut cum filiis: quia sicut in contrahendo matrimonio consensus parentum exigitur, ita et in dissoluendo.

(Nouell. 22. CAP. XIX.)

De repudiis, quae à filiis familias mittuntur.

Est quoque quoddam, et aliud à nobis piissimum simul et gratum adinuentum, vbi etiam repudiis missis nuptiae consistunt adhuc. Eorum namque, qui sub potestate sunt, calliditates circa parentes habitas prohibemus: quoniam quosdam inuenimus ex studio repudia scribere festinantes, et mittere suis vxoribus, aut etiam ex diuerso, et nulla rationabili penitus existente causa, soluere matrimonia, vt eorum parentes subjaceant exactioni dotis, aut sponsalitiae largitatis, quasi soluto matrimonio: et ipsi quidem forsan latenter miscentur alterutris: discedunt autem parentes damnificati, et hanc suae ad filios humanitatis habentes recompensationem. Ideoque legem scripsimus, volentem: Neque sub potestate constitutos, neque emancipatos filios, neque masculos, neque foeminas posse distrahere matrimonia in suorum laesionem patrum aut matrum, qui dotes aut antenuptiales donationes obtulerunt, aut susceperunt soli,

§. 10. FOEMINAE (γ) quoque adoptare non possunt, quia nec naturales liberos in sua pote-

soli, aut etiam cum filiis: sed sicut in contractu nuptiarum expectamus patrum consensum, ita neque transigere matrimonia sinimus in parentum laesionem, citra illorum voluntatem: sed si mittatur repudium, competere contra eos exactionem poenarum non sinimus, siue ipsi dederunt hoc, vel susceperunt soli, siue etiam cum aliis susceperunt. Non enim habet rationem, parentem quidem citra voluntatem filii non posse transigere matrimonium: filiis autem permittere forsan, et in minori aetate constitutis, neque, quod vtile sit scientibus, citra patrum voluntatem soluere matrimonium, et ex hoc parentes laedere. † Hoc autem bene quidem inchoans philosophissimus sanciuit MARCVS: DIOCLETIANVS autem hunc secutus est: nos autem similiter approbauimus: sitque terminus nobis hic disjunctionum, quae superstitibus contrahentibus fiunt.

6. *Iidem* AA. et CC. *Phoebo.*

Licet repudii libellus non fuerit traditus, vel cognitus marito, dissoluitur matrimonium. Dat. 18. Cal. Januar. *Nicomediae*, * *iisdem* CC. Coss. 294.

7. *Imp.* CONSTANTINVS A. *Dalmatio.*

Vxor, quae in militiam profecto marito, post interuentum annorum quatuor, nullum sospitatis ejus potuit habere indicium, atque ideo de nuptiis aliis cogitauit, nec tamen ante nupsit, quam libello Ducem super [hoc suo] voto conuenit; non videtur nuptias inisse furtiuas, nec dotis amissionem sustinere, nec capitali poenae esse obnoxia, quae post tam magni temporis jugitatem non temere, nec clanculo, sed publice contestatione deposita nupsisse firmatur. Ideoque obseruandum est, vt, si adulterii suspicio nulla sit, nec conjunctio furtius detegatur, nullum periculum ab his, quorum conjugio erant copulatae, vereatur: eum, si conscientia maritalis tori furtim esset violata, disciplinae ratio poenam congruam flagitaret. Dat. * *Nesso*, Feliciano et Titiano Coss. 337.

In AVTHENT. *vt lic. mat. et auiae.* §. *quod autem à nobis. Coll.* 8. *Tit. vlt.* Nouell. 117. Cap. 11.

Hodie quantiscunque annis maritus in expeditione manserit, mulier sustinere debet, licet neque literas, neque responsum ab eo acceperit.

† Sed si mortuum audierit: non prius nubat, quam per se, vel per alium, eum, sub quo militabat, adiens interrogauit, si pro veritate mortuus est: vt apud gesta deponatur cum jurejurando, si mortuus sit: quo subsecuto, post annum nubat. † Si vero praeter haec nupserit: tam ipsa, quam qui eam duxerit, veluti adulteri puniantur. Sed qui jurauerit, si falso jurasse conuincatur: militia nudatus, decem libras auri soluet illi, quem mortuum fuisse mentitus est: eo licentiam habente, si voluerit, suam vxorem recipere.

(Nouell. 117. CAP. XI.)

Quod tempus expectare maritum in expeditione degentem debeat mulier.

Quod autem à nobis sancitum est de iis, qui in expeditionibus sunt, et in militiis constituti, siue milites sint, siue foederati, siue scholares, siue alii quidam sub aliqua quacunque militia armata constituti: melius ordinare perspeximus, et jubemus, quantoscunque annos in expeditione manserint, sustinere eorum vxores: licet nec literas, nec responsum aliquod à suis maritis susceperint. Si qua vero ex hujusmodi mulieribus suum maritum audierit esse mortuum, neque tunc ad alias eam venire nuptias sinimus, nisi prius accesserit mulier aut per se, aut per suos parentes, aut per aliam quamcunque personam, ad priores numeri chartularios, in quo hujusmodi maritus militabat: et eos, seu Tribunum (si tamen adest) interrogauerit, si pro veritate mortuus est ejus conjux: vt illi sacris Euangeliis propositis sub gestis monumentorum deponant, si pro veritate vir mortuus est. Et postquam haec gesta monumentorum confecta mulier pro suo testimonio perceperit, etiam post hoc jubemus manere eam per vnius anni spatium, vt etiam post hunc decursum liceat legitimas contrahere nuptias. Si autem praeter hanc obseruationem mulier praesumpserit ad aliud venire matrimonium: et ipsa, et qui ducit eam vxorem, velut adulteri puniantur. Si autem qui sub gestis monumentorum cum jurejurando testati sunt, conuincantur etiam falsum postea deposuisse testimonium: ipsi quidem militia denudati, decem auri librarum poenam compellantur exsoluere illi, quem mentiti sunt mortuum esse: ipse vero licentiam habeat, si voluerit, suam vxorem recipere. Si vero scholaris fuerit ille, de cujus morte dubitatio est, à primis scholae et actuario: si autem foederatus, ab optione ejus memoratam depositionem accipere ejus vxorem: his obseruandis et circa alios omnes, qui in armata militia referuntur.

8. *Impp.* THEODOSIVS et VALENTINIANVS AA. *Hormisdae P. P.*

Consensu licita matrimonia posse contrahi, contracta non nisi misso repudio dissolui, praecipimus: solutionem etenim matrimonii difficiliorem debere esse, fauor imperat liberorum.

§. 1. Causas autem repudii hac saluberrima lege apertius designamus. Sicut enim sine justa causa dissolui matrimonia justo limite prohibemus: ita aduersa necessitate pressum vel pressam, quamuis infausto, attamen necessario auxilio cupimus liberari. §. 2. Si qua igitur maritum suum adulterum, aut homicidam, aut veneficum, vel certe contra nostrum imperium aliquid molientem, vel falsitatis crimine condemnatum inuenerit, si sepulchrorum dissolutorem, si sacris aedibus aliquid subtrahentem, si latronem, vel latronum susceptorem, vel abactorem, aut plagiarium, vel ad contemptum [sui] domusue suae ipsa inspiciente cum impudicis mulieribus (quod maxime etiam castas exasperat) coetum ineuntem, si suae vitae veneno, aut gladio, aut alio simili modo insidiantem, si se verberibus (quae ingenuis aliena sunt) afficientem probauerit, tunc repudii auxilio vti necessario ei permittimus libertatem, et causas dissidii legibus comprobare.

In AVTHENT. *vt. lic. mat. et auiae.* §. *causas. Coll.* 8. *Tit. vlt. alias.* §. *quia vero quaedam in fin.* Nouell. 117. Cap. 9. *al.* Cap. 13.

Sed nouo jure vir, qui sine causa hoc fecerit, ex alia substantia sua etiam constante matrimonio tantum dabit vxori, quantum tertia para facit antenuptialis largitatis: sed matrimonium ob id non soluitur.

(Nouell. 117. CAP. IX.)

De justis diuortii causis mulieri concessis.

Causas autem, pro quibus rationabiliter potest viro à muliere mitti repudium, ex quibus potest et dotem recipere, et propter

potestate habent: sed ex indulgentia Principis, ad solatium liberorum amissorum, adoptare possunt.

§. 11.

propter nuptias donationem exigere, similiter filiis servanda donationis proprietate, aut, filiis non extantibus, habere etiam hujusmodi dominium, has esse solas disponimus. §. 1. Si contra Imperium aut ipse cogitaverit aliquid, aut cogitantibus conscius non indicaverit Imperio, aut per se, aut per quamcunque personam. §. 2. Si quolibet modo vir insidiatus fuerit vitae mulieris, aut aliis hoc volentibus sciens non manifestaverit uxori, et studuerit secundum leges ulcisci. §. 3. Si maritus uxoris castitati insidiatus, aliis etiam eam adulterandam tentaverit tradere. §. 4. Si vir de adulterio inscripserit uxorem, et adulterium non probaverit, licere mulieri volenti, etiam pro hac causa repudium destinare viro, et recipere quidem propriam dotem, lucrari autem et antenuptialem donationem: et pro hujusmodi calumnia, si filios non habuerit ex eodem matrimonio, tantum secundum proprietatem accipere mulierem ex alia viri substantia, quantum antenuptialis donationis tertia pars esse cognoscitur. Si autem filios habuerit, jubemus omnem viri substantiam filiis conservari: firmis manentibus, quae de antenuptiali donatione aliis legibus continentur: ita tamen, ut etiam propter illatam adulterii accusationem, et non probatam, illis quoque maritus subdatur suppliciis, quae esset passura mulier, si hujusmodi fuisset accusatio comprobata. §. 5. Si quis in ea domo, in qua cum sua conjuge commanet, contemnens eam, cum alia inveniatur in ea domo manens: aut in eadem civitate degens, in alia domo cum alia muliere frequenter manere convincitur, et semel et secundo culpatus, aut per suos, aut per mulieris parentes: aut per alias aliquas fide dignas personas hujusmodi luxuria non abstinuerit: licere mulieri pro hac causa solvere matrimonium, et recipere datam dotem, et antenuptialem donationem, et pro tali injuria tertiam partem aestimationis, quam antenuptialis facit donatio, ex ejus substantia percipere: ita tamen, ut, si filios habuerit, usu solo mulier potiatur rerum, quas ex antenuptiali donatione, et poena tertiae portionis mariti substantiae acceperit, dominio communibus filiis conservando. Si autem filios non habuerit ex eodem matrimonio, habere eam talium rerum etiam proprietatem praecipimus.

CAP. XIII.

Si mulier sine justa causa marito suo repudium miserit.

Quia vero quaedam mulieres inhoneste volentes vivere, festinant propria matrimonia solvere: sancimus, si quando mulier citra aliquam praedictarum à nobis causarum voluerit matrimonium solvere, licentiam quidem eam non habere hoc agere: si vero permanserit in hujusmodi impia voluntate, et repudium marito transmiserit: jubemus dotem quidem viro dari, communibus filiis secundum legem servandam: si autem filios non habuerit, lucrum fieri marito, mulierem vero periculo judicis negotium audientis tradi Episcopo civitatis, in qua commaniter domicilium habuerint, quatenus illius providentia in Monasterium ipsa mittatur, ut quoad vixerit, debeat ibi consistere: et si quidem filios habuerit hujusmodi mulier, duas partes propriae ejus substantiae dare filiis: tertiam vero Monasterio in quod mittitur, applicare jure proprietatis. Si vero filios non habuerit, sint autem ei parentes: duas partes quidem ipsius substantiae Monasterio praeberi, ubi mittitur, tertiam vero partem illius parentibus dari: nisi tamen sub potestate eam habentes, irrationabili repudio consenserint: in hoc enim consentientes, nihil eos penitus ex substantia filiae habere permittimus: sed haec omnia venerabili Monasterio volumus applicari. Porro neque filiis, neque parentibus existentibus ei, omnem similiter ejus substantiam competere Monasterio. Si vero judex, qui negotium examinat, hoc non fecerit, id est, tradiderit in hoc deprehensam civitatis Episcopo, ut debeat in Monasterium mitti: siquidem in hac felicissima Civitate sit judex, ipse quidem viginti quinque librarum auri poenam exigatur: officium autem ejus alias decem. Si vero in provincia sit hujusmodi judex, et non egerit, quae à nobis in hac jussa sunt, decem librarum auri persoluat poenam, et officium ejus alias quinque. Si vero judex fuerit non habens cingulum: ipse quidem poenam decem librarum auri exigatur, ministrantes autem ei quinque, quatenus mulcta, quae hinc accedit à memoratis personis per Comitem, rerum privatarum, et palatinorum scholam exigatur: et nostro assignetur aerario. Si autem et vir circa mulierem transigere studuerit matrimonium, et irrationabiliter repudium destinarit: jubemus reddere quidem eum, quam susceperit dotem una cum sponsalitia largitate, et tantum ex alia ejus substantia praeberi mulieri, quantum tertiam partem sponsalitiae faciat largitatis: et si quidem ei filii sunt, solum usum et antenuptialis donationis, et à nobis additae tertiae partis mulierem habere: proprietatem vero filiis conservare: filiis autem non existentibus, habere mulierem super usum in ipsis rebus etiam proprietatem: et praedictas quidem dispositiones dissolutis rationabiliter aut etiam irrationabiliter nuptiis ordinamus: et omnia de memoratis casibus secundum hanc nostram Constitutionem judicari et decidi decernimus. (Reliqua Capita huj. Novellae vid. infra huj. Tit.)

§. 3. Vir quoque pari fine claudetur, nec licebit ei sine causis apertius designatis propriam repudiare jugalem. Nec ullo modo expellat, nisi adulteram, vel veneficam, aut homicidam, aut plagiariam, aut sepulchrorum dissolutricem, aut ex sacris aedibus aliquid subtrahentem, aut latronum fautricem, aut extraneorum virorum, se ignorante vel nolente, convivia appetentem, aut ipso invito sine justa et probabili causa foris scilicet pernoctantem, vel Circensibus, vel theatralibus ludis, vel [arenarum] spectaculis [in ipsis] locis, in quibus haec adsolent celebrari, se prohibente, gaudentem, vel sibi veneno, vel gladio, aut alio simili modo insidiatricem, vel contra nostrum imperium aliquid machinantibus consciam, seu falsitatis se crimini immiscentem invenerit, aut manus audaces sibi probaverit ingerentem: tunc enim necessario ei discedendi permittimus facultatem, et causas dissidii legibus comprobare. §. 4. Haec nisi vir et mulier observaverint, vitrice providentissimae legis poena plectentur. Nam mulier si contempta lege repudium mittendum esse tentaverit, suam dotem, et ante nuptias donationem amittat, nec intra quinquennium nubendi habeat denuo potestatem: aequum est enim, eam interim carere connubio, quo se monstravit indignam. Quod si praeter haec nupserit, erit ipsa quidem infamis: connubium vero illud noitumus nuncupari. Insuper etiam arguendi hoc ipsum volenti concedimus libertatem. Si vero causam probaverit intentatam: tunc eam et dotem recuperare, et ante nuptias donationem lucro habere, aut legibus vindicare censemus, et nubendi post annum [ci] (ne quis de prole dubitet, permittimus facultatem.

§. 5.

§. 11. Illud proprium est adoptionis illius, quae per sacrum oraculum fit, quod is, qui liberos

§. 5. Virum etiam, si mulierem interdicta arguerit attentantem; tam dotem, quam ante nuptias donationem sibi habere seu vindicare, vxoremque (si velit statim ducere, hac justa definitione sancimus. Sin autem aliter vxori suae renunciare voluerit, dotem redhibeat, et ante nuptias donationem amittat. §. 6. Seruis etiam seu ancillis puberibus, si crimen adulterii, vel Majestatis ingeritur, tam viri, quam mulieris, ad examinandam causam repudii, quo veritas aut facilius eruatur, aut liquidius detegatur, si tamen alia documenta defecerint, quaestionibus subdendis. Super plagis etiam (vt dictum est) illatis ab alterutro commouendis, easdem probationes (quoniam non facile, quae domi geruntur, per alienos poterunt confiteri) volumus obseruari. §. 7. Si vero filio vel filiis, [filia] vel filiabus extantibus, repudium missum est: omne, quicquid ex nuptiis lucratum est, filio seu filiis, filiae seu filiabus post mortem accipientis seruari: id est, si pater temere repudium miserit, donationem ante nuptias à matre seruari: si mater, dotem ipsam eidem [vel eisdem] filio seu filiae patre moriente dimitti censemus: patri videlicet vel matri in scribendis filiis heredibus, [si] vnum seu vnam vel omnes scribere, vel vni ex his donare velit, electione seruata: nec vllam alienandi seu supponendi memoratas res permittimus facultatem. Sed si aliquid ex iisdem rebus defuerit, ab heredibus, seu earum detentatoribus (si tamen non ipsos heredes scripserit, aut scripti filii non adierint) resarciri praecipimus: vt etiam hoc modo inconsulti animi à repudio mittendo detrimento retrahantur. §. 8. Pactiones sane, si quae aduersus praesentia scita nostrae Majestatis fuerint attentatae, tanquam legibus contrarias, nullam habere volumus firmitatem. Dat. 5. Id. Januar. Protogene et Asterio * *al. Asturio* Coss. 449.

9. *Imp.* ANASTASIVS A. *Theodoro P. P.*

Si constante matrimonio, communi consensu tam viri, quam mulieris, repudium sit missum, quo nulla causa continetur, quae consultissimae constitutioni diuae memoriae THEODOSII et VALENTINIANI inserta est: licebit mulieri non quinquennium expectare, sed post annum ad secundas nuptias conuolare. Dat. 15. Cal. Martii, Anastasio A. 2. Cos. 497.

In AVTHENT. *vt lic. mat. et auiae. §. quia vero ex consensu Coll. 8. Tit. vlt.* Nouell. 117. Cap. 10.

Quod hodie non licet, nisi castitatis concupiscentia hoc fiat: tam dote, quam ante nuptias donatione filiis conseruatis: Quae si alias postea nuptias contrahere, vel luxuriose viuere inueniantur, liberis tradendae sunt earum facultates, delinquentibus earum proprietatem amittentibus: Filiis autem non extantibus, fisco applicantur. Et qui talia deliquerint, legitimis subjiciantur poenis.

(Nouell. 117. CAP. X.)

Vt non liceat consensu matrimonium dissoluere, nisi ex causa probabili.

Quia vero ex consensu aliqui vsque ad praesens altera matrimonia soluebant, hoc de caetero fieri nullo sinimus modo, nisi forte quidam castitatis concupiscentia fecerint. Si autem hujusmodi personae filios habuerint: tam dotem, quam antenuptialem donationem eorum filiis conseruari disponimus. Si quis autem horum aut maritus forsan, aut vxor, postquam propter castitatem ex consensu soluerit matrimonium, inueniatur alias contrahens nuptias, aut luxuriose viuens: jubemus, si quidem (sicuti dictum est) filii fuerint ex memorato conjugio, super dotem et propter nuptias donationem, eis tradi et proprietatem pene substantiae illius, quae conuincitur deliquisse personae. Si vero filii minoris sint aetatis: gubernari eos et pasci ab illo parente praecipimus, qui nihil praesenti legi contrarium egerit. Si autem ambo parentes in hujusmodi vitium incidant, tunc vtriusque parentis substantiam filiis applicari: dispensatorem autem eis, qui in minori sunt aetate constituti, ordinari prouidentia competentis judicis, et aliorum, quibus haec ex nostris legibus sunt commissa. Si autem filii non sint, vtriusque personae substantiam fisci rationibus applicari, et eos, qui talia deliquerunt, legitimis subdi suppliciis. Aliter enim separationem matrimoniorum fieri ex consensu, nulla ratione permittimus.

10. *Imp.* JVSTINIANVS A. *Mennae P. P.*

In causis jam dudum specialiter definitis, ex quibus recte mittuntur repudia, illam addimus, vt, si maritus vxori ab initio matrimonii vsque ad duos annos continuos computandos coire minime propter naturalem imbecillitatem valeat, possit mulier vel ejus parentes sine periculo dotis amittendae repudium marito mittere: ita tamen, vt ante nuptias donatio eidem marito seruetur. Dat. 3. Id. Dec. DN. Justiniano A. 2. Cos. 528.

In AVTHENT. *de nupt. §. per occasionem Coll. 4. Tit. 1.* Nouell. 22. Cap. 6.

Sed hodie non biennium solum, sed triennium enumerari volumus ex ipso tempore copulationis computandum.

(Nouell. 22. CAP. VI.)

De Impotentia.

Per occasionem quoque necessariam et non irrationabilem distrahitur matrimonium, quando aliquis impotens fuerit coire mulieri, et agere, quae à natura viris data sunt: si biennium quidem secundum de hoc à nobis pridem scriptam Legem transcurrat ex nuptiarum tempore: ille vero, quia pro veritate est vir, non ostendat: licebit enim mulieri aut ejus patribus, disjungere matrimonium, et mittere repudium, vel si noluerit hoc maritus: et hic si quidem dos (si quae omnino data sit) sequetur mulierem: et reddet hanc vir, si contigit eam accipi: propter nuptias autem, seu ante nuptias donatio manet apud virum, nihil de suo damnificandum. Hanc itaque legem corrigimus breui quadam adjectione: non enim biennium numerari solum ex ipso tempore copulationis, sed triennium volumus: edocti namque sumus ex iis, quae ante haec prouenerunt, quosdam amplius quam biennium temporis non valentes, postea potentes ostensos ministrare filiorum procreationi.

11. *Idem A. Hermogeni Magistro officiorum.*

Jubemus, vt quicunque mulierem cum voluntate parentum; aut si parentes non habuerit, sua voluntate, maritali affectione in matrimonium acceperit: etiam si dotalia instrumenta non intercesserint, nec dos data fuerit: tanquam si [cum] instrumentis dotalibus tale matrimonium processisset, firmum conjugium eorum habeatur: non enim dotibus, sed affectu matrimonia contrahuntur.

§. 1. Si quis autem eam, quam sine dote vxorem acceperat à conjugio suo repellere voluerit: non aliter ei hoc facere liceat,

liberos in potestate habet, si se adrogandum dederit, non solum ipse potestati adrogatoris subjicitur,

liceat, nisi talis culpa intercesserit, quae nostris legibus condemnatur. Si vero sine culpa [eam] rejecerit, vel ipse talem culpam contra innocentem mulierem commiserit: compellatur ei quartam partem propriae substantiae pro rata portione persoluere: vt, si quidem quadringentarum librarum auri, vel amplius vir substantiam habeat, centum libras auri mulieri praestet, et nihil amplius, etsi quantamcunque substantiam possideat. Si vero minus quadringentis libris auri pura substantia ejus fuerit, tunc quarta pars computatione facta purae substantiae ejus vsque ad minimam quantitatem mulieri detur. Eodem modo seruando et in mulieribus, quae indotatae constitutae, [si] sine culpa mariti constitutionibus cognita eos repudiauerint, vel ipsae culpam innocenti marito praebuerint: vt ex vtraque parte aequa lance, et aequitas et poena seruetur. Hoc lucro quartae partis, filiis quidem non extantibus, ipsi viro et mulieri competente, et ab his quomodo voluerint, disponendo: Filiis autem, et deinceps personis ex eodem matrimonio interuenientibus, eis seruando ad similitudinem dotis, et propter nuptias donationis per omnia, quae super his statuta sunt. §. 2. Inter culpas autem [viri et] vxoris constitutionibus enumeratas, et has adjicimus, si forte vxor sua ope, vel industria abortum fecerit, vel ita luxuriosa est, vt commune lauacrum [cum] viris libidinis causa habere audeat: vel, dum est in matrimonio, alium maritum sibi fieri conata fuerit: et in his enim casibus locum habere constitutiones sancimus, quae de culpa tam mariti, quam vxoris loquuntur: vt, quemadmodum dos, vel donatio propter nuptias perit, ita et mulieres indotatae in quartam partem, quam et viris et mulieribus ex hac lege destinauimus, amissionis periculum sustineant: Judicio de moribus (quod antea quidem in antiquis legibus positum erat, non autem frequentabatur) penitus abolito. Omnibus etenim causis requisitis, et perlectis, quas antiquitas introducebat, nihil validum praeter eas, quas anteriores constitutiones, et praesens dispositio introduxit, inuenimus. Dat. 12. Cal. Dec. DN. Justiniano A. 2. Cos. 528.

12. *Imp.* JVSTINIANVS. A.

Vult constitutio, neque sub potestate constitutos, neque sui juris filios, neque masculos, neque foeminas posse distrahere matrimonia in suorum laesionem patrum aut matrum, qui dotes, aut antenuptiales donationes obtulerunt, vel susceperunt. Sed sicut in contractu nuptiarum expectamus patrum consensum, ita neque transigere matrimonia sinimus in parentum laesionem citra illorum voluntatem. Sed et si mittatur repudium, competere contra eos exactionem poenarum non sinimus, siue ipsi dederint hoc, vel susceperint: sine etiam cum aliis susceperint, parentem quidem contra voluntatem filii non posse transigere matrimonium, filiis autem permittere, et in minori aetate constitutis, et neque quid vtile sit scientibus, citra patrum voluntatem soluere matrimonium, et ex hoc parentes laedere. Hoc autem bene quidem inchoans philosophissimus sanciuit MARCVS: DIOCLETIANVS autem hunc secutus est: nos autem similiter approbauimus.

(Nouell. 22. Praef. CAP. I-III. vid. supra, huj. Part. II. p. 69. et 70.)

CAP. IV.

Contraria Nuptiarum, et de diuortiis bona gratia factis, et aliis modis.

Distrahuntur itaque in vita contrahentium matrimonia: alia quidem consentiente vtraque parte: pro quibus nihil hic dicendum est, pactis causam sicut vtrique placuerit, gubernantibus: alia vero per occasionem rationabilem, quae etiam bona gratia vocatur: alia vero citra omnem causam: alia quoque cum causa rationabili.

CAP. V.

De Monachismo.

Secundum occasionem itaque inculpabilem, quando conuersationem altera elegit pars, ad meliorem migrans vitam, et sub castitate conuersationem concupiscens: tunc enim lex alia nostra dicit, licentiam esse viro et mulieri ad meliora migranti, transigere matrimonium, et abscedere, quodam breui dimisso, ei, qui relinquitur, solatio. Quodcunque enim pacti fuerint contrahentes ex morte fieri lucrum, hoc habere oportet eum, qui dimittitur ab altero, siue vir, siue mulier sit: eo quod et iste, quantum ad matrimonium, videtur morti, aliud pro alio vitae eligens iter.

(CAP. VI. vid supr. P. II. L. I. T. X. p. 113.)

CAP. VII.

De Captiuitate.

Sed etiam Captiuitatis casus talis est, quale est bona gratia distrahere matrimonium, siue enim contingat tale infortunium viro, muliere in Republ. manente, siue rursus mulier quidem in captiuitatem ducatur, maneat autem vir in Republica: scrupulosa quidem et subtilis ratio transigit nuptias: (seruitute namque semel superueniente alteri personae, fortunae inaequalitas aequalitatem ex nuptiis manere non sinit) attamen humanius talia contemplantes, donec quidem est manifestum superesse aut virum, aut vxorem, manere insoluta matrimonia sinimus; et non venient ad secundas nuptias neque mulieres, neque viri, nisi voluerint videri ausu temerario hoc egisse, et poenis succumbere: illum quidem ante nuptias donationis dicimus exactioni, illam vero dotis. † Si vero incertum sit, vtrum superest, an non, quae ad hostes persona deuenit: tunc quinquennium expectandum est siue à viro, siue à muliere, post quod, siue manifestum de morte fiat, siue incertum maneat, nubere licebit sine periculo: hoc enim et in nuncupatis bona gratia transactionibus, à praecedentibus connumeratum est: nos quoque in hoc consentimus, vt hic neque repudio fiat opus, ita personis distantibus ab alterutris, et nullus ex hoc lucrabitur, neque vir dotem, neque mulier antenuptialem donationem, sed vnusquisque in suis manebit.

(CAP. VIII. vid. supr. P. II. L. I. T. X. p. 109.)

CAP. IX.

Seruilis conditionis detectio.

Si vero decretum judiciale libertum, aut libertam, aut horum filios in seruitutem redigat: constat quidem ab initio matrimonium, postea vero apparens seruitus separat eos ab inuicem, tanquam morte secuta: quoniam praecedentes nos dicunt superuenientem seruitutem non procul à morte differre. † Idcirco hoc quidem, quod proprium est, vnusquisque recipiat: placitum vero solum, quod est morte ex, liberis acquiratur: reliqua vero veniant ad eum, qui redigitur in seruitutem.

(CAP.

citur, sed etiam liberi ejus in ejusdem fiunt potestate, tanquam nepotes. Sic etenim diuus AVGVSTVS

(CAP. X. vid. supr. P. II. L. I. T. V. p. 35.)

CAP. XI.

Nam si tradiderit tanquam libertam suam ancillam dominus: ille autem liber existens: et credens tradenti hanc accipit, forsan etiam dotalibus celebratis documentis, aut neque celebratis quidem, ejus autem voluntata causam gubernante: non erit justum, tale non constare matrimonium: sed tacitam libertatem sequi siue virum, siue mulierem. Et cum tale aliquid à domino sit: sancimus, et rapi talem virum aut foeminam ad ingenuitatem, et causam tanquam super liberis, et ingenuis judicari. Si vero ipse quidem non celebrauerit nuptias, alterius personae dominus, sciat autem quod agitur, et ex studio taceat, vt postea causam farciat alteri conjunctorum: vleiscimur hujusmodi, si aperta probetur nequitia: et priuamus dominum ita maligne cogitantem: sitque rursus hoc etiam matrimonium, tanquam si consensisset dominus ab initio: et ille quidem cadat dominio, ad ingenuitatem vero seruilis persona rapiatur: hoc ipso eueniente effectu, siue consensit, siue malignatus est dominus. Palam itaque est, quia etiam filii ex talibus nuptiis, liberi et ingenui secundum hanc nostram erunt legem.

CAP. XII.

De seruo et ancilla aegrotante.

Et multo potius haec valeant, si contigit dudum seruum aut ancillam seu languentes dereliquisse, seu etiam contempsisse eos, aut etiam amisisse super dominio aduersus eos voluntatem. Illi namque vtpote jam constituti liberi, et secundum pro derelicto titulum sui, et non aliorum existentes, non in posterum inquietabuntur ab iis, qui possidere eos olim odio habuaruot.

CAP. XIII.

Deportatio tamen, in quam migrauit, et antiqua ignis et aquae interdictio, quam aqua et igni interdictionem vocant nostrae leges, non soluit matrimonia: haec enim et sacratissimo pridem placuit CONSTANTINO clemens quaedam causa, et à nobis quidem probata est, praesenti vero non copulata legi: vnde neque effectus causae dicendi sunt, cum in suo maneat ordine.

CAP. XIV.

Quintus modus disjungendi matrimonii bona gratia: et de desertione.

Nouimus autem, et hujus nostrae felicissimae Ciuitatis conditorem (diuinae memoriae dicimus CONSTANTINVM) scripsisse legem, secundum quam, si quis in expeditione fuerit, et tacuerit ad vxorem per quadriennium, et nullum ei fiat ab illo signum ejus circa eam affectus, tunc licentia sit mulieri ad secundas nuptias veniendi, offerenti prius libellum militiae Principi, et hoc ipsum testificanti: et si hoc fiat, inculpabiliter mulier ad virum alterum transfier, et non damnificabitur quidem dote: non tamen antenuptialem donationem lucrabitur. Hoc itaque sacratissimus CONSTANTINVS. Vehementer autem nobis immature habere illa Constitutio videtur: actibus enim bellicis occupato marito, vxoris priuationem inferre non minor est poena, quam ab hostibus capi. ideoque non prius ad virum veniat secundum hujusmodi mulier, quam legislator iste proposuit, quam etiam decennii transeat tempus, et haec importuna quidem sit viro mittens literas, aut per aliquos verbis vtens ad eum: ille vero aut aperte renuat nuptias ejus, aut absolute conticeat: tunc quoque libellum offerat, aut gloriosissimo Magistro militum, aut spectabili Duci, aut clarissimo Tribuno, sub quibus ipse miles est: tunc enim licentiam damus, et preces porrigere Imperatori, et inde hoc promereri. Sciat autem, quia si citra hoc aliquid egerit: tanquam temerarie nubens legitimis poenis subjacebit. §. 1. Mitiores itaque nuptiarum solutiones, tanquam generali quadam ratione sub bona gratia factis disjunctionibus, sciendum est tales esse quodammodo.

CAP. XV.

Causae repudiorum.

Caeterae vero causam quaerunt inspicere, aut à viro aut ab vxore factam, vt damnificent temerarium in casu eorum, quae ab eo data sunt: dotis dicimus, aut propter nuptias donationis. † Sed harum causarum antiquiores quidem faciebant plurimos diuersosque tractatus: THEODOSIVS autem junior, alias quidem causas deinde sumens, alias autem et ipse adinueniens, de repudiis scripsit Constitutionem: à nobis autem et aliae quaedam adinuentae sunt causae, quas recte habere perspeximus ad culpam referri ejus, qui succubuerit. §. 1. Si igitur secundum THEODOSII piae memoriae Constitutionem valuerit mulier ostendere maritum aut adulterio delinquentem, aut reum homicidii, aut veneficiis, aut seditionibus occupatum, aut (quod pessimum omnium peccatorum est) communicantem dalicto, (dicimus autem machinatum aliquid contra ipsum Imperium) aut condemnatum falsitatis, aut sepulchra effodientem, aut ex aliqua sacrarum domuum aliquid rapuisse, aut latrocinii sectantem vitam, aut latrocinantes suscipientem, aut vnum eorum, qui appellantur abigei (quibus est cura alienis insidiari animalibus aut jumentis, et ea transponere alibi) aut probet plagiarium esse, aut ita luxuriose viuentem, vt inspiciente vxore cum aliis corrumpatur; quod maxime mulieres nuptas, vtpote circa cubile stimulatas, exasperat, et praecipue castas; aut si insidias se passam à viro probet circa ipsam salutem, aut venenis, aut gladio, aut per alium aliquem talem modum, (multae namque hominibus ad malitiam viae sunt) aut etiam si flagellis super ea vtatur. † Si igitur mulier tale aliquid ostendere potuerit, licentiam ei dat lex repudio vti, et nuptiis abstinere, dotemque percipere, et antenuptialem donationem totam, non solum si omnes simul probauerit causas, sed etiam si secundum sa vnam. §. 2. Et rursus licentiam dat viro mulierem abjicere, si adulteram inueniat, aut veneficam, aut delinquentem homicidium, aut plagiariam, aut sepulchrorum violatricem, aut sacrilegam existentem, aut fauentem latronibus, aut viro nesciente vel etiam prohibente gaudentem conuiuiis aliorum nihil sibi competentium: vel etiam inuito viro citra rationabilem causam foris pernoctantem, aut extra ejus voluntatem Circensibus congaudentem, et spectaculis inhaerentem, aut theatris aduenientem, (dicimus autem, vbi scena, et talia fiunt, aut etiam vbi bestiis aduersus homines pugna est) aut insidias sibi facientem ex venenis, aut gladio, aut alio factas modo, ex quibus circa vitam periculum est, aut etiam conscium tyrannidem meditantibus, aut falsitatis ream constitutam, aut audaces ejus minus

P 2

GVSTVS non ante TIBERIVM adoptauit, quam is Germanicum adoptasset; vt protinus adoptione facta, inciperet Germanicus AVGVSTI nepos esse.

§. 12.

manus inferentem sibi: scilicet tali aliquo facto dat lex haec viro abjicere mulierem, si vel vnam harum, et solam probauerit causam: et lucrari quidem dotem, antenuptialem vero habere donationem. §. 3. Si vero altera harum personarum irrationabiliter repudium miserit, et hoc ipsum soluendi matrimonium sine ratione: subdita erit dudum à nobis dictis poenis. Insuper etiam vxor rea omnino ex memoratis causis pro irrationabilis repudii missione facta, et in quinquennium totum ad secundum venire prohibetur matrimonium, et ante quinquennium nuptias non esse sine reatu, neque legitimas vocari: sed omnia volens adeat, et accuset factum, tanquam contra legem praesumptum.

CAP. XVI.

Si vero etiam rationabiliter mulier repudium miserit, et in certaminibus vicerit, aut vir irrationabiliter eam abjiciens subjacuerit poenis: lucretur quidem lucra primitus dicta: erubescat autem ante annum completum ad secunda vota venire. Quod non obseruandum nobis est in viro irrationabiliter obtinente talia lucra: eum et non obtinenti etiam repente nuptias facere licet: quoniam nulla circa sobolis confusionem rationabilis est suspicio: quod in mulieribus ante anni completionem recte prohibetur: et tanta est prohibitio ex hoc, quia licet bona gratia dissolui matrimonium contingat, tamen etiam ex ANASTASII piae memoriae Constitutione, in annum prohibitio secundarum nuptiarum mulieribus instituta est.

§. 1. Has itaque causas nobis THEODOSIVS explanauit: nos autem ex veteribus sumentes, et alias adjecimus tres. Si enim mulier tanta teneatur nequitia, vt etiam ex studio abortum faciat, virumque contristet, et priuet spe filiorum: vel tanta libido est, vt etiam cum viris voluptatis occasione lauetur: aut etiam dum adhuc constat matrimonium cum viro, ad alios de nuptiis suis loquatur: licentia datur à nobis viris mittere eis repudia, et lucrari dotes, et antenuptiales habere donationes: vtpote etiam his causis rationabiliter soluere valentibus matrimonium: et sub eundem deferentibus ordinem, sub quem et poenas THEODOSII diuinae memoriae definiuit Constitutio.

(CAP. XVII. vid. supr. huj. Part. p. 35.)

CAP. XVIII.

De nuptiis sine dotalibus instrumentis contractis.

Sed à nobis aliquid etiam aliud adinuentum est, vt etiam indotata matrimonia irrationabilibus factis dirisionibus, castigationi tradantur competenti. † Si quis enim duxerit vxorem, aut etiam mulier ad virum veniat, nuptiali quidem assumpta voluntate atque sententia, non tamen secuta dote, aut sponsalitia largitate, (vbi quoque praesumptiue fieri solutiones contingebat, nullo ex hoc contra temerarium sequente periculo) Constitutionem scripsimus dicentem: Si quis sub potestate constitutam mulierem voluntate parentum, aut etiam suae potestatis forte ducat vxorem, neque dote oblata, neque instrumentis dotalibus factis; nuptiae quidem sunt, licet dotalia instrumenta non sint conscripta: vt non ob hoc vir (quod in multis nouimus factum) expellat domo vxorem sine vlla prius dictarum rationabilium causarum, quasque et THEODOSIVS, quasque et nos enumerauimus. Si quid autem tale fiat, et aut sine causa eam abjiciat domo, aut etiam ipse rationabilem causam praestet, vt mulier separetur ab ejus matrimonio: quartam partem propriae substantiae cogatur exsoluere ei: et vsque ad quadringentas quidem auri libras substantiam habens, centum libris damnificabitur, hoc est, quarta substantiae parte: minorem autem hac, in quantum quartae facit quantitas. Si vero etiam majorem praedictae quadringentarum auri librarum quantitatis substantiam habet: non amplius centum auri damnificetur libris: ad maximam namque plerumque respicientes dotem, legem hanc scripsimus: substantiam illam merito secundum nostras leges existimantes esse, quae pura debitis videatur. † Ratio quoque ex ipsis causis è contrario procedat. Et si mulier per culpam propriam separetur à viro indotata existens, aut etiam mittat ei sine aliqua causa rationabili repudium: iisdem in omnibus subjaceat poenis: et si quidem per culpam ejus matrimonium soluatur, quinquennium obseruandum est mulieri, et secundis non copulabitur nuptiis: si vero per causam vel culpam mariti, aut etiam bona gratia distrahatur: merito et hic annum custodiat, propter seminis confusionem; vt per omnia nobis lex perfecta sit.

(CAP. XIX. vid. supra huj. Part. p. 110.)

CAP. XX.

Deinceps autem matrimoniorum terminum: quae omnia similiter soluit, exspectat mors. Vnde siue morte viri soluatur matrimonium, siue sine mulieris, lucrum sit viro quidem in dote secundum quod nuptialium instrumentorum continetur pacto: mulieri vero ex nuptiali donatione, sicut et ibi conuenerit à principio contrahentibus: non prohibendis quidem inaequalibus secundum quantitatem oblationibus: prohibendis autem inaequalibus pactis, hoc quod fortissimus quidem LEO in suis conscripsit legibus; nos autem hoc sumentes, adhuc clarius ordinauimus. Si enim alter quidem amplius, alter vero minus in lucro paciscatur: incertum erit, quale oportet esse, quod teneat, vtrum quod plus, an quod minus, dubitatione ex vtraque similiter insurgente: Vnde nobis placuit immoderationes auersantibus, ad minus pertrahere, quod in pacto plus est, et non alii quidem licere tertiam, alii autem forsan quartam lucri paeisci: sed si quid tale fiat, quarta in vtroque percipienda, et deinceps similiter in partibus; non tamen in constituta ex vtroque quantitate. §. 1. Soluto igitur matrimonio, secundum praedictas omnes disjunctiones, felix quidem et beatum est vtrique contrahentium perdurare in priori conjugio, et non procreatam sobolem sequentibus matrimoniis forsitan contristare. Et si hoc egerint, et in prioribus steterint nuptiis: habebunt quidem propria, hoc est, dotem quidem mulier: sponsalitiam vero largitatem vir: nihil perscrutantibus nobis hoc, quod super secundis est nuptiis. Percipient autem lucra: vir quidem ex dote: mulier autem ex antenuptiali donatione; et erunt haec eis propria, nihil pene ab alia eorum differentia possessione: vnde donec vixerint, omnem licentiam habebunt alienationis super his, sicut in aliis, quae de suo ab initio habuerunt. Si vero etiam moriantur: liceat eis et legatis, et fideicommissis res has in alios migrare: talem quippe alienationem permisimus nos Constitutionem pro his conscribentes. §. 2. Si vero

§. 12. Apud CATONEM bene scriptum refert antiquitas, seruos, si à domino adoptati sint,

vero filios ex aliqua parte scripserint heredes, extraneos autem ex alia: maneant autem tales res, aut etiam quaedam earum non alienatae: non ob hoc alienatae hae videbuntur, quoniam aliquis etiam alter scriptus est heres: sed maneant etiam haec filiis. Non enim si scripserit omnes filios heredes ex inaequalibus partibus, has secundum hereditarias accipient portiones, sed ex aequo diuident secundum numerum suum: sicut etiam si nullum eorum scripserit heredem, sed extraneos omnes, eis per alios modos satisfactione habita, percipient eas, cum vtique non sint heredes parentum. Placuit enim nobis per praesumptionem, quia pater dum non viuens alienauerit, aut expressim obligauerit aliquid harum rerum, aut moriens non expressim in alium eas transposuerit, voluerit magis seruare filiis, tanquam ex causa illorum sibimet acquisitas, et non ad extraneos deducere: et dabuntur haec filiis honore praecipuo ex nostra lege, licet non fiant heredes aut patris, aut matris, aut vtriusque: vel si quidam eorum fiant heredes, alii vero repudient: hoc enim nobis rectius, quam prioribus placuit habere. Vnde si praemium est ex lege descendens in eos: nulla adjectione neque turbetur, neque minuatur, nisi forte causam ipsi dent filii suae diminutionis.

CAP. XXI.
De ingratis Liberis.

Si quis enim ex eis ingratus videtur, praemium hoc aliis damus nihil tale agentibus: vt et alios corripiamus parentes honorare, et ad fratrum exemplum respicere. Vnde si tantum infortunium filiorum sit sobolis, vt omnes ingrati sint: ad heredes venient haec defuncti, tanquam illius substantiae constituta, non valentibus filiis ex parente à se exhonorato praemium habere: quod nos eis propter hanc causam non damus. §. 1. Si vero filiorum alii quidem inter viuos sint, alii vero defuncti quidem sint, filios autem relinquant: defuncti portionem illius damus filiis, si heredes sint patris: alioqui ad fratres deducimus. Et ideo legem nostram perficientes, volumus haec valere non super dote solum, neque super sponsalitia largitate: sed etiam super indotatis matrimoniis: ex Constitutione nostra introductis lucris: nam et illud, nisi ad secundas veniant nuptias parentes, sed seruent, erit filiorum quo dudum diximus modo. Primae siquidem nuptiae, et hine lucra et obseruationes, vsque ad hoc dispositae sint. (Reliqua Capita vide supra huj. Part. p. 88 - 92. de secundis Nuptiis.

(Nouell. 117. Praef. CAP. I - VI. cum Epilogo vide supra P. II. L. I. T. IX. p. 45. et 46.)

CAP. VII.
Soluto per repudium matrimonio quomodo et apud quem liberi alantur.

Illud quoque disponendum esse perspeximus, vt, si quando inter maritum et vxorem nuptias solui contigerit: ex hujusmodi nati filii, nullo modo laedantur ex separatione nuptiarum, sed ad parentum hereditatem vocentur, ex patris substantia indubitanter alendi. Et si quidem pater occasionem separationis praebeat, et mater ad secundas non venerit nuptias: apud matrem nutriantur, expensas patre praebente. Si vero per causam matris ostendatur solutum matrimonium: tunc apud patrem maneant filii, et alantur. Si autem contigerit patrem quidem minus idoneum esse, matrem vero locupletem: apud eam pauperes filios manere, et ab ea nutriri jubemus. Quemadmodum enim filii locupletes coguntur matrem egentem alere: ita justum esse decernimus, et à matre locuplete filios pasci. Quod autem de alenda matre, et filiis indigentibus definiuimus, hoc quoque in omnibus ascendentibus descendentibusque personis vtriusque naturae valere praecipimus.

CAP. VIII.
De justis diuortiorum caussis marito permissis.

Quia vero plurimas in veteribus et nostris legibus inuenimus causas, ex quibus facile nuptiarum solutiones fiunt: ea causa perspeximus ex his abscindere aliquas, quae nobis indignae ad soluendas nuptias visae sunt: et eas solummodo nominatim praesenti inserere legi, pro quibus rationabiliter potest siue vir, siue mulier repudium mittere. Nunc autem causas, ex quibus maritus repudium mittere sine periculo potest, et dotem vxoris lucrari, seruato in ea dominio ex eodem matrimonio filiis aut filiabus, quibus non extantibus, frui etiam proprietate: has esse decernimus.

§. 1. Si contra Imperium cogitantibus aliquibus conscia est mulier, aut etiam viro suo non indicet. Si autem vir hoc à muliere denunciatum tacuerit, liceat mulieri per quamcunque personam hoc declarare Imperio: vt vir nullam ex hac causa repudii inueniat occasionem. §. 2. Si de adulterio maritus putauerit posse suam vxorem conuinci: oportet virum prius inscribere mulierem, aut etiam adulterum: et si hujusmodi accusatio verax esse ostenditur, tunc repudio misso habere virum super ante nuptias donationem, etiam dotem: et ad hoc, si filios non habeat, tantum accipere ex alia vxoris substantia, quantum dotis tertia pars esse cognoscitur: vt ejus proprietati et dos, et à nobis definita poena applicetur. Si enim filios habuerit ex eodem matrimonio: jubemus etiam dotem (secundum quod de hoc censent leges) aliamque mulieris substantiam filiis conseruari: et ita adulterum legitime conuictum, vna cum vxore puniri: et si quidem habeat vxorem adulter, accipere eam et dotem propriam, et propter nuptias donationem; et si filios habeat, solo vsu mulier fruatur donationis, proprietate secundum leges filiis seruanda; aliam vero mariti substantiam ejus filiis ex nostra largitate donamus: filiis autem non existentibus, antenuptialis quidem donationis proprietatem mulieri competere sancimus: aliam vero mariti substantiam omnem fisco secundum antiquas applicamus leges.

§. 3. Si quolibet modo mulier vitae viri fuerit insidiata: aut aliis hoc facientibus consentiens, viro non indicauerit.

§. 4. Si cum viris extraneis nolente marito conuiuatur, aut cum eis lauat. §. 5. Si nolente viro foris domum manserit: nisi forsan apud proprios parentes.

§. 6. Si Circensibus, aut theatris, aut amphitheatris interfuerit ad spectandum, ignorante aut prohibente viro. §. 7. Si vero contigerit, aliquem citra vnam praedictarum causarum vxorem suam à domo propria expellere, et illa non habens parentes, apud quos possit manere, ex necessitate foris habitet nocte: jubemus nullam esse marito licentiam, propter causam hanc repudium mittere vxori, eo quod ipse hujus rei auctor existat.

(CAP. IX. et XI. vid. supr. P. II. L. I. T. X. p. 111. CAP. X. ibid. p. 113.)

 CAP.

sint, ex hoc ipso posse liberari. Vnde et nos eruditi, in nostra Constitutione etiam eum seruum, quem

CAP. XII.

Ex quibus causis matrimonium sine poena soluatur.

Praedictis itaque causis prospeximus etiam has nominatim adjicere, ex quibus matrimonia sine poena licet transigere: hoc est, de iis, qui non potuerunt ab initio nuptiarum misceri suis vxoribus, et quae per naturam viris concessa sunt, agere: insuper de iis viris ac foeminis, qui consistente matrimonio sanctimonialem conuersationem et monasterii habitationem elegerint, et de iis personis, quae in captiuitate aliquanto tempore detinentur: in his enim tribus casibus, quae de iis prioribus nostris legibus continentur, firma esse sancimus. Memoratas igitur omnes causas, quae in praesenti nostra lege continentur, solas sufficere jubemus ad transactionem legitimorum matrimoniorum. Reliquas autem omnes vacare praecipimus, nullamque aliam causam citra eas, quae nominatim insertae sunt huic legi, posse soluere legitimum matrimonium, siue nostris, siue veteribus legibus contineatur.

(CAP. XIII. vid. supr. P. II. L. I. T. X. p. 112.)

CAP. XIV.

Si quis vxorem suam flagellis castigauerit.

Si quis autem propriam vxorem flagellis aut fustibus caeciderit sine aliqua causarum, quas contra vxores ad matrimonii solutionem sufficere jussimus, matrimonii quidem solutionem ex hoc fieri nolumus: virum autem, qui monstratur sine hujusmodi causa vel flagellis, vel fustibus caecidisse vxorem suam, tantum pro hujusmodi injuria ex alia sua dare substantia vxori etiam constante matrimonio, quantum tertia pars antenuptialis facit largitatis.

CAP. XV.

Si quis suspicatus fuerit de aliquo, velle eum pudori vxoris suae illudere.

Hic quoque etiam illud adjicimus, vt si quis forsan suspicatur aliquem velle suae vxoris illudere castitati, et contestationes ei ex scripto tres destinauerit, habentes testimonia trium virorum fide dignorum, et post has tres ex scripto contestationes inuenerit eum conuenientem suae vxori: siquidem in sua domo, aut ipsius vxoris, aut adulteri, aut in popinis, aut in suburbanis: esse licentiam marito propriis manibus talem perimere nullum periculum ex hoc formidanti. Si vero in alio loco talem inuenerit cum sua vxore loquentem: non minus tribus testibus fide dignis conuocatis, per quos probare possit, quod eum cum sua vxore comperit: judici tradere crimina examinanti. Illum vero pro veritate cognoscentem post tres ex scripto contestationes cum tali muliere eum inuentum: talem quidem tanquam ex hoc solo adulterii crimini subjacentem, nulla alia ratione quaesita punire: licentiam autem exequi crimen. §. 1. Quia vero ita comperiuntur aliqui impii, vt etiam in venerandis domibus praesumant in talibus se misceresceleribus, et ibi de peccatis tractare, vbi consueuerunt Deum timentes, peccatorum veniam postulare: jubemus, vt si quis talis inueniatur in locis venerabilibus alienae vxori, de qua in suspicione est, post tres (sicut dictum est) contestationes loqui, licentiam esse ejus marito vtrasque personas Defensori Ecclesiae aut aliis Clericis tradere: vt ad eorum periculum diuisim isti seruentur, donec Judex hoc cognoscens mittat ad Episcopum ciuitatis, quatenus ei isti tradantur, vt debeant sustinere tormentum, secundum leges, quae interdicunt adulteros à sanctissimis Ecclesiis vindicari: nullam neque in hoc aliam judice quaerente de adulterio probationem nisi tres (sicuti jam supra diximus) contestationes: his enim tribus contestationibus ostensis, omnibus modis illi sicuti adulteri puniantur. Non enim debent hujusmodi personae in venerabili loco munimen habere, quem ipsi per scelus proprium despexerunt: nam si eos, qui alibi rapinas mulierum, aut adulteria committunt, et ad orationum domos confugiunt, ab eis vindicari nostrae leges non sinunt: quomodo illis, qui in ipsa Ecclesia tale scelus studuerint perpetrare, permittimus aliquod auxilium ex Ecclesiasticis terminis inuenire? sed omnibus modis judicibus eos tradi, et poenam sustinere, qua digni sunt, qui sanctissima loca violare praesumunt. Quis enim ibi delinquit, vbi salutem petat? Et generaliter disponimus, vt, si quis inuenerit suam vxorem, aut filiam, aut neptem, aut sponsam in venerandis locis cum aliquo loquentem, et suspicatus fuerit turpis gratia causae eos colloqui: tradat eos Defensori, aut aliis sanctissimae ejus Ecclesiae Clericis, vt ipsi suo periculo vtrasque personas diuisim tamdiu custodiant, donec judex eos accipiat, et secundum leges causas decernat. seqq. vid. supr. 46.

bbb) Vt CONSENSU Matrimonium SOLVI possit.

(*Auth. Collat* 9. *T.* 23.)
(Nouell. Const. 140.)

Imp. JVSTIN. A.

PRAEFATIO.

Nihil in rebus mortalium perinde venerandum est, atque matrimonium: quippe ex quo liberi, omnisque deinceps sobolis series existat, quod regiones atque ciuitates frequentes reddat, vnde denique optimae Reipublicae coagmentatio fiat. Quocirca conjugibus matrimonia adeo fortunata optamus, vt nunquam aduerso Numine inita esse videri queant, neque illi citra justam dissoluendi matrimonii causam à se inuicem recedant. Verum, quoniam vt in omnibus hoc seruetur, perquam id difficile est, (vt enim in tanta multitudine non aliquae atroces irreconciliabilesque inimicitiae incidant, prorsus impossibile est) par esse putauimus, vt hujus rei remedium aliquod comminisceremur: praecipue vero, vbi pusillanimitas eo progressa sit, vt, quod odium inter conjuges obortum furrit, mitigari et componi nequeat. Pro veteri sane juris ratione fas atque licitum fuit, vt ejusmodi à se inuicem recederent, dummodo id communi voluntate atque consensu facerent. Adeo vero, vt multae Leges essent, quae hac de re et agerent et constituerent: tum etiam talem matrimonii dissolutionem bona gratia fieri patria lingua dicerent. At postmodum à Patre nostro sacratissimo Principe, (qui pietate atque sapientia omnes, quotquot vnquam imperarunt, superauit,) dum ad benignum suum atque firmum propositum respiceret, necnon ad aliorum etiam miserum et pusillanime consilium oculos conuerteret, scripta Lex est, quae consensu matrimonia solui vetat. Quam sane nos etiam obtinere, atque in suo vigore manere magnopere velimus. Verum permulti nos adierunt, qui matrimonium, quo inter se nexi essent, mutuo odissent atque auersarentur, et, (id, quod dolendum valde, ac alioqui molestiu moeroreque

quem dominus actis interuenientibus filium suum nominauerat, liberum esse constituimus: licet hoc ad jus filii accipiendum non sufficiat.

TIT.

neque plenum est) propterea belligeratum domi pugnatumque esse per criminationem exponerent, ideoque matrimonium solui peterent, tametsi caussas, ob quas tuto id illis facere Lex concederet, nullas afferre possent: nos vero alias monendo, alias minis terrendo, vt à mutuo inter se, eoque citra caussam suscepto odio desisterent, et ad concordiam proclinarent, animisque inter se pacatis essent, illorum in his desiderium festinationemque ad tempus suspendimus. Sed nihil profecimus. ***Eos siquidem, qui violento affectu odioque semel correpti fuerint, perquam est difficile reconciliare.*** *Contigit enim, vt ex his nonnulli ad mutuas insidias procederent, veneuisque, et aliis quibusdam, quae lethalia essent, vterentur: in tantum, vt saepe neque liberi, qui ipsis communiter nati essent, illos in vnam eandemque voluntatem conjungere potuerint.*

CAP. I.

Quum itaque haec à nostris temporibus aliena judicaremus, ad praesentem sacram Legem respeximus, per quam statuimus, vt prout olim juris fuit, matrimoniorum solutiones ex consensu fieri liceat, et ne amplius Patris nostri sanctione in eos, qui consensu matrimonia dirimunt, constitutae poenae in usu sint. Si namque mutua affectio matrimonia conficit, merito diuersa voluntas eadem per consensum dirimit, modo hanc missi repudii libelli satis declarent. Caeterum illud manifestum sit, quod alia omnia, quae Legibus, et praecipue sacris Patris nostri Constitutionibus de matrimoniis liberis, et caussis, per quas dirimere matrimonium permissum est, aut de iis etiam, qui nulla de caussa (non tamen ex communi voluntate et consensu, quomodo praesens nostra Lex constituit) matrimonium soluunt, et de constitutis in illos poenis cauta sunt, ex praesenti etiam nostra Lege obtinebunt, suamque per omnia vim habebunt.

EPILOGVS.

† *Proinde quae à nobis in publicum vsum producta sunt, et per praesentem sacram declarantur Legem, Gloria tua consueta moda per regiam hanc Vrbem omnibus manifesta reddi jubeto. Dat.* 17. *Cal. Octobr.* Constantinop. *Imp. DN. JVSTIN. PP. Aug. Anno* 1. * 528.

ccc) Vt CONSENSV Matrimonium SOLVI possit.

(Justin. Const. 2.)

Imp. JVSTIN. A.

Nihil in rebus mortalium perinde venerandum est, atque matrimonium: quippe ex quo liberi, omnisque deinceps sobolis series existat: (Quae est Praefat. Nouell. 140. *anteced.* *)

*) Nouell. 117. CAP. IV. supra, hac Parte II. p. 63.

ddd) Vt, SI VXOR MENTE CAPIATVR, *idque neque dolo mariti, neque ipso conscio, aliorum maleficio fiat, et* VLTRA TRES ANNOS *id malum duret: matrimonium dirimatur, alteramque vxorem ducere marito liceat.*

(Nouell. Leon. 111.)

Imp. LEO A. *eidem Styliano.*

Nihil adeo ad conseruandum genus humanum esse necessarium, atque quod è costa viro attributum est subsidium, cum artifex ille, qui istud condidit, docet, tum ipsa natura diuina documento attestatur. Quod cum ita sit, par atque conueniens erat, Legis prouidentiam, et si qua aliunde cura mortalium rebus succurrit, istiusmodi de re illa commentari et statuere, quae per omnem vitam illis, qui conjugii nexu vniti sunt, auxilio gaudioque sint: quae initio propositum conjugii finem confirment, non vero contra affligant, et miseriam perpetuumque moerorem adferant. Si ergo conjugium tale esse oporteat, quemadmodum certe oportet,) non sane suscipienda mihi illa Lex videtur, quae, si post initum matrimonium furore vxor corripiatur, maritum illam perpetuo retinere, et furoris incommodum semper ferre cogit. Vbi enim approbetur, vbi rationi consentaneum, aut matrimonialis conuictus solicitudine dignum videatur, vt per totam vitam maritus insanienti vxori alligetur, ejusque foeditatibus conficiatur? Si enim nullus adeo truculentus est, vt vel momenta quemquam cum feris in eundem locum includere sustineat: quomodo Legis benignitate praedita illa Lex est, quae perpetuo efferatae furore conjugi cohabitare maritum jubet? Sed per conjugium, inquiunt, in vnum corpus coïerunt, oportetque membrum alterum alterius morbos perpeti: et diuinum Praeceptum est, quos DEVS junxerit, ne separentur. Praeclara quidem haec et diuina, vtpote quae à DEO pronunciata sint: verum non recte neque secundum diuinum propositum hic in medium adferuntur. Si enim matrimonium talem statum conseruaret, qualem ejus in principio pronuba exhibuisset, quisquis separaret, improbus profecto esset, neque reprehensionem effugeret. Jam vero, quum prae furore ne vocem quidem humanam à muliere audias, nedum aliud quidquam eorum, quae ad oblectamentum et hilaritatem matrimonium largitur, ab illa obtineas, quis adeo acerbum horrendumque matrimonium dirimere nolit? Ea propter sancimus: vt, si quando post initum matrimonium mulier in furorem incidat, ad tres annos infortunium maritus ferat, moestitiamque toleret: et nisi interea temporis ab ista malo illa liberatur, neque ad mentem redeat, tunc matrimonium diuellatur, maritusque ob intolerabili illa calamitate exoneretur. Cui Sanctioni hoc adjicimus, vt furoris caussa inuestigetur, in eamque inquiratur, num forte mariti, aut ipso conscio familiarium ejus, aliorumue quorumlibet technis atque dolo sit conflatus. Quod si sic esse deprehendatur, et quidem maritus maleficii arguatur: vt hic in Monachum transformatus, nolensque volens Monasterio inclusus, nequitiae suae poenas luat, manantique ex sacris Canonibus animae curationi subjectus sit, decernimus. At si à cognatis ipsius, aut aliunde ipso conscio noxa orta sit, †††.

eee) Vt, SI MARITVS *per matrimonii tempus in* FVROREM *incidat,* INTRA QVINQVENNIVM *matrimonium solui nequeat: eo autem elapso, si furor eum adhuc occupet, solui possit.*

(Nouell. Leon. 112.)

Imp. LEO A. *eidem Styliano.*

Veterum Jurisconsultorum sententiam, qua furorem matrimonium impedire, jam initum autem non infirmare constituitur,

TIT. XII.

QVIBVS MODIS JVS PATRIAE POTESTATIS SOLVITVR.

Videamus nunc, quibus modis ii, qui alieno juri sunt subjecti, eo jure liberentur. Et quidem quemadmodum liberentur serui à potestate dominorum, ex iis intelligere possumus, quae de seruis

tur, neque conuellere, neque reprehendere est animus: illosque ipsos ad judicium suum, quo ad id decernendum commoti sunt, expendendum remitto: vt tamen illam aut approbem, aut confirmem; quod id mihi opprobatione indignum videatur, induci nequeo. Nam quum matrimonium, si furor praeueniat, impediatur: at vero, si inito jam matrimonio furor superueniat, illud nihil laedi dicatur, quomodo hinc ad comprobandum illectemur? Si enim hoc in matrimonio spectatur, vt cum vtriusque conjugis commodo contrahatur: quomodo, qui ne id ab initio tanquam inutile consistat, suadet, si, postquam initum erit, eadem calamitas existat, non idem ejus compagem tanquam inutilem dissuadebit? An operam dari oportet, ne quis omnino in mali cujusquam periculum incidat: qui vero jam inciderit, hic sine omni ope relinquendus, ipsiusque calamitatum non miserescendum est? Quod perinde sit, atque si quis, priusquam morbo quispiam corripiatur, adhibendum remedium existimet; at jam correptum negata remedia mori sinat. Veruntamen id, quod dixi, reprehendere Jurisconsultos non est animus: vt tamen ipsis adstipaler, permultum abest. Praesertim vero, quum multi alii modi ad soluendum matrimonium constituti sint, quorum nullus cum furoris malo conferri recte possit. Quomodo namque mariti prodigalitas, aut religionis diuersitas, aut in naturali consuetudine impotentia et imbecillitas, aut, si quid aliud his connumeratur, quod ad dissoluendum matrimonium valeat, (cujusmodi est, si seruilis conditionis conjugem esse appareat, et si quae in pactionibus nuptialibus promissa sunt, propter paupertatem plene praestari nequeant,) haec, inquam, et similia, quibus matrimonia dissoluere Lege tributum est, quomodo tandem cum furoris calamitate comparari possunt? Nos itaque sancimus: vt, si furor post initum matrimonium superueniat, ne intra quinque annos conjuges disjungantur. Etenim quemadmodum, quando per omnem vitam furor duraret, nec tamen matrimonium dirimi posset, id durum et acerbum esse visum est: ita tanto tempore expectare et perseuerare necesse est. At si, postquam tantum temporis decurrerit, malum se non remiserit, neque furiosus resipuerit: cum neutrius commodo, aut incommodo conjugium dirimatur. Atque haec quidem statuimus, non qua superioribus Legislatoribus obtrectemus: sed vt, quam subditis curam debemus, adimpleamus. Jam vero, si **furor ipso nuptiarum die animaduertatur, quominus confestim matrimonium, tametsi sacro ritu confirmatum sit, dissoluatur, nihil obstiterit: perindeque ac si ante nuptias furor animaduersus esset, matrimonium in irritum recidet, atque distrahetur.** *Sed quod post consecrationem disjungendos esse conjuges dicitur, fortasse id nonnullis recto judicio destitui videbitur: quasi posteaquam sacrificio juncti in vnum corpus coïerunt, non dirimi illos, sed vnitos sini oporteat. Et praesertim quidem quum praestantius membrum, adeoque caput maritus sit: neque praecipua corporis membra, si morbo aliquo occupentur, amputari soleant. Atqui haec ratio, dum à conjunctione stare, atque illam defendere se putat, quid sibi benedictio velit, ignorare videtur. Haec enim praestantissima quaeque connubio largiri cogitans, pudicitiam indissolubilique quodam amoris vinculo conjuges deuinciens, propagationem generis, et si quid aliud matrimonium jucundum reddit, consecrat. At furori, quaeso, quomodo cum hoc sacrificii proposito conueniat? Vbi enim pudicitiae integritas, quando mens seipsam non nouit, miserabilisque ignorantiae infortunio premitur? Vnde vero propagatio generis speretur, quum furor spectaculum solo aspectu horrendum miserae vxori miseriorem maritum exhibet, nedum ipsi cum illo consuetudinem habere permittit? Quali porro amoris vinculo colligentur, quum morbus vniuersum hominem efferat, et, vt quiduis potius, quam homo videatur, efficit? At profecto, si forte ex tam infortunato connubio foetus in lucem prodeat, quum natura fructus rebus, vt plurimum, assimilare soleat: quomodo non hic ipse foetus humano generi commune detrimentum adferet? Mihi igitur propter haec etiam, matrimonium post furoris correptionem soluendum esse constituere, justum rationique esse consentaneum, neque ad reprobationem matrimonialis benedictionis, neque ad aliud quodpiam crimen vergere visum est. Quod si quis sanctionem à crimine non liberet, hic apud se furiosi matrimonii vtilitate expensa, quantum momenti judicium suum habeat, cognoscet.*

fff) *De* SOLVTIONE *matrimonii ob* FVROREM *conjugis.*

(Nicephori Botoniatae Const. 1.)

Imp. NICEPHORVS BOTONIATA A.

*At vero (110. et 111.) * 111. et 112. Imperatoris Domini LEONIS Philosophi Nouellae statuunt, vt viro triennium duret, neque intra illud, postquam vxor furere coeperit, conjugium dirimat: mulier autem, nisi quinquennium praeterierit, à furente marito non separetur. Legas quoque Nouellam Imperatoris Domini* Nicephori Botoniatae, *quae de furentibus conjugibus eadem differit.*

*) Nouell. Leon. 93. vid. supra, huj. Part. p. 56.

ggg) *De* MVLIERE, *quae viuo Marito alios de matrimonio compellat.*

(Nouell. Leon. 30.)

Imp. LEO A. *eidem Styliano.*

Vt, quum Leges Reipublicae inutiles deprehenduntur, necessaria illas justa Reipublicae prouidentia in melius transformat: ita quoque ejusdem prouidentiae munus sit, vt Leges recte constitutas, nihilque subditos contristantes à male constitutis, subditosque contristantibus seligat, hisque illas anteponat, praesertim vero quando eadem de re duae inter se pugnantes Leges statuunt. Quomodo enim ratione fultum sit, si quum Duces atque Praefecti ex pejoribus praestantiores eliguntur, et qui in gubernatione ad subditorum vtilitatem omnia facturi putantur, praeponuntur: non item ex Legibus, quibus, donec Respublica consistet, praeesse datur, quum contra temporanea Ducum Praefectura sit, non praestantissimae, sed pejoris notae, quasque neque à principio innotuisse decuisset, ad gubernacula deducantur? At, quorsum haec à nobis dicta sunt? JVSTINIANVS ille, cujus diadema praeter

seruis manumittendis superius exposuimus. Hi vero, qui in potestate parentis sunt, *mortuo eo, sui*

ter religionem subditorum cura etiam decorauit, quum prius de solutione matrimoniorum Sanctionem edidisset: vt, si mulier marito etiamnum superstite de matrimonio cum altero agat, non amplius illam, vt ipsius membrum ipsi jungi liceat, sed ceu insidiatrix ab ipso auellatur: postmodum sibi ipse contradicens, ob hanc causam dirimi non permittit matrimonium. Nos itaque priorem hominis voluntatem, vt quae bis ipsis, quae statuit, roboretur, et aduersus matrimonia insidias praecidat, humanae vitae conducibiliorem esse intelligentes: eam Lege latu in Republica obseruari jubemus: quam vero cantuta palinodia euulgauit, eam in Reipublicae nostrae theatro locum inuenire non permittimus. Si qua igitur marito adhuc viuo, de contrahendo matrimonio cum altero sermonem habuisse deprehendatur, vt, quae seipsa nefario proposito abruperit, et matrimonii solutione ab illo abstrahetur, et profecto etiam pecuniariis poenis, quibus, quae aliis modis à maritis auelluntur, obnoxiae sunt, subjicietur. Quae enim matrimonii compage in vnum carnem cum marito coiit, non acquiescit autem, sed simul ad alium respiciendo, Creatorem, qui illam conjunxit, contumelia afficit, simul in maritum hostili animo est: quomodo non juste haec, quum prius se ipsa à conjunctione prorsus abruperit, abscindetur? Et sane, quando mulier proterno proposito oculum à membro suo auertens, in alienum respicere gestit: quae alia signa et testimonia ipsam in maritum hostilia cogitare desideres?

hhh) Vt, quae mulier mariti odio ABORTAT, repudiari ab illo possit.

(Nouell. Leon. 31.)

Imp. LEO A. *eidem Styliano.*

Qui hominem è terra creauit, costa ipsius in mulierem transformata, adjutricem illi ex ipsius membris conjunxit, quo videlicet suae creationis causam illa cognoscens, vel hinc discat, qua Lege erga conjugem, beneuolentiam atque amorem incontaminatum conseruet. Quae igitur ita animata est, beneuolentiamque suam marito custodit, reuera illa auxiliatrix est, neque Conditoris promissum fallit: quae vero diuerso animo est, non amplius neque hoc esse cognoscitur, neque, quunquam conjugium in vnum illam cum marito cogere auuisum fuerit, caro ex carne, membrumue ipsius est. Idcirco, quum de muliere, quae propter Inimicitias, quas cum marito habet, de industria abortando, neque in vitae lucem foetum producendo, seminis ipsius fructum opprimit, duae Leges latae sint, quarum vna repudiare injuria affectum maritum jubeat, altera vero non permittat: nos, Legi diuortium suadenti assentientes, *illi ut multo vtiliori auctoritatem attribuimus. Alienum enim mihi à ratione, prorsusque iniquum videtur, vt quae tam apertum in maritum odium susceperit, vt ipsius semen disperdat (vt interim omittam, quod communi naturae insidiata sit) ipsi cohabitet. Nam si qui alicui alii operi damnum inferunt, eos tanquam inimicos auersamur: quomodo eam, quae procreandorum liberorum operi, tum maxime necessario, tum praestantissimo noxam fecit, ipse, qui damno affectus est, vt suam apud se habere poterit, nec vt insidiatricem et hostem dimittet? Quod insuper euidentius signum requiras, vt mulierem marito inimicam esse cognoscas? quomodo id inde manifestum non est, quod dum aduersus illum hostilia cogitat, in vitam progressu foetum priuat? Quomodo igitur dictum est: Lex, quae ipsos separat, obtineto, maritusque secedendi à muliere in hoc facinore deprehensa, facultatem habeto. Nam si quae solum extra aedes mansit, aut cum hominibus, cum quibus non deceret, conuiuata est, hanc Lex à nexu matrimoniali separat (quum tamen hic in maritum odii nullum tam euidens testimonium sit, et accidisse id illi citra matrimonii injuriam videri etiam possit) cujus rationis erit, eam, quae tantum, tamque in maritum et naturam injurium odium conceperit, non dissjungere, si ita marito videatur, et jubere ipsum vxorem habere, quae ipsius vitae insidietur?*

iii) SOLVTO MATRIMONIO QVEMADMODVM DOS PETATVR.

(Cod. 5. T. 18.)

1. *Impp.* SEVERVS et ANTONINVS AA. *Gemillae.*

Dubium non est, post aestimationem dotis, pactione vel stipulatione interposita, vt si ipsae res dissoluto matrimonio extarent, vxori reddantur: et ancillas cum partu ex stipulatu judicio restitui oportere. PP. 3. Idus Aprilis, Laterano et Rufino Coss. 198.

2. *Iidem* AA. *Aquiliae.*

Secundum rationem juris existimas restitui tibi debere dotem à fisco, qui bona damnati patris tui suscepit. Licet enim viro quondam tuo pater tuus heres extiterit, attamen juri tuo hoc derogare non potest: cum et ipse pater sine voluntate tua, nec exigere, nec accipere dotem poterat. Dat. Prid. Non. April. Apro et Maximo Coss. 208.

3. *Imp.* ANTONINVS A. *Hostiliae.*

Si ignorans statum Erotis, vt liberum duxisti, et dotem dedisti, isque postea seruus est judicatus; dotem ex peculio recipies, et si quid praeterea eum tibi debuisse apparuerit. Filii autem tui, vt ex libera nati, incerto tamen patre, spurii ingenui intelliguntur. PP. 3. Cal. Sept. Laeto *2. et Cereale Coss. 216.

4. *Imp.* ALEXANDER A. *Apollonio.*

Dos à patre profecta, si in matrimonio decesserit mulier filiafamilias, ad patrem redire debet. PP. 18. Cal. Sept. Fusco *2. *al. Rufo* et Dextro Coss. 226.

5. *Imppp.* VALERIANVS et GALLIENVS AA. et VALERIANVS C. *Tauro.*

Si quidem viuit apud hostes vxor tua: nondum frater ejus quasi heres dotem repetere potest. Si vero diem functa est, et hereditatem ejus possit vindicare: dotis quoque repetitio ei jure competit, cum in stipulatum deducta sit. PP. 2. Nonas Maji, Aemiliano et Basso *2. Coss. 260.

6. *Impp.* DIOCLETIANVS et MAXIMIANVS AA. *Alexandrae et Neroni.*

Si circumscripta matre vestra, viliore pretio dotales res aestimatae sunt: quid super hujusmodi contractuum vitio statutum sit, vulgo patet. Proinde si dolosis artibus mariti circumuentam matrem vestram, inque ea [aestimatione circumscriptam,] apud Praesidem prouinciae euidentibus probationibus ostenderitis: quando vobis possidentibus ad obtinenda praedia etiam doli mali exceptionis potestas opituletur: sciet quatenus religionem judicationis suae temperare debeat. † Sin autem etiam maritus in aestimatione grauatum se alleget: veritate examinata, non amplius, quam pretium justum restituere compelletur. Haec tum locum habent, cum res in natura sunt: si tamen

sui juris sunt, Sed hoc distinctionem recipit. Nam mortuo patre, fane omni modo filii filiaeue sui

tamen extinctae sint, pretium, quod dotali instrumento inditum est, considerabitur. PP. 7. Cal. Nou. ipsis AA. Coss. 287.

7. *Iidem* AA. et CC. *Erotio.*

Filiae pecuniam adimere, quam habes in potestate, minime prohiberis. Nam si pro ea dotem dedisti: hanc constante matrimonio, ne consentiente quidem ipsa: matrimonio autem dissoluto, [eadem] inuita repetere non potes. S. 5. Id. Febr. *Sirmii*, * *Const. et Maxim.* CC. Coss. 294.

8. *Iidem* AA. et CC. *Salustiae.*

Nec maritus, licet post diuortium, in quantum facere possit, condemnandus est; postea idoneus factus, qui non reddiderat integrum, residui probabiliter solutionem recusat. At eum ejus heredes in solidum conueniendos non ambigatur: ne cum his soluendo factis experiri non possis, superstitiosam geris sulicitudinem. Dat. 13. Cal. April. *Sirmii*, * *iisdem* CC. Coss. 294.

9. *Iidem* AA. et CC. *Martiae.*

Dotis actione successores mariti super eo, quod ei dotis nomine fuerat datum, conuenire debes. Ingrediendi enim possessionem rerum dotalium, heredibus mariti non consentientibus, sine auctoritate competentis judicis, nullam habes facultatem. S. Dat. 8. Cal. Nou. * *iisdem* CC. Coss. 294.

10. *Iidem* AA. et CC. *Epigono.*

Si socero filiae tuae dotem dedisti: licet in ejus positus potestate gener tuus rebus humanis exemptus sit: tamen non de peculio, sed in solidum à te, consentiente filia, conuentum eum satisfacere oportet. S. 7. Idus Nou. *Heracliae*, * *iisdem* CC. Coss. 294.

11. *Impp.* HONORIVS et THEODOSIVS AA. *Martiano P. P.*

Si constante matrimonio maritus fatali fuerit sorte consumptus: dos, quae data dicitur, vel promissa, ex ejus vxoris facultatibus, ad eandem reuertatur: nihilque sibi ex hoc defuncti heres audeat vindicare, quod ad mulierem recurrere fecit obitus maritalis. Dat. Non. Dec. *Rauennae*, Honorio 8. et Theodosio 3. AA. Coss. 409.

Hic notatur in vet. lib. manuscr. Graecas constitutiones desiderari, quod etiam ex 28. lib. βασιλ. constat: cum vero earum sententia nondum sit nobis satis perspecta, nec etiam ordo: fatius est expectare à Cujacio ipsorum, quos habet, βασιλικῶν librorum editionem, ex quibus illae, vt aliae plures, quae in hoc codice desunt, peti poterunt.

kkk) Vt mulier SOLVTO MATRIMONIO *dotem suam, propterque nuptias donationem, et reliquam omnem mariti substantiam in commentarium conscribat, ac eo prolato resarciri sibi postulet, si quid damni in rebus suis à marito se passam dicat:* CITRA COMMENTARIVM AVTEM EVIDENTEMVE PROBATIONEM NIHIL PETAT, *aut petendo accipiat.*

(Nouell. Leon. 110.)

Imp. LEO A. *eidem Styliano.*

Quum praeter alia, quae sancte à veteribus de matrimonii rebus tractata sunt, huic quoque tractatui satis prospectum sit: vt nempe mulier soluto matrimonio non quoquo modo res maritales percipiendas et detinendas vendicet; sed, si de illis controuersia moueatur, confectum post mortem mariti de dote sua et donatione propter nuptias, reliquisque maritalibus facultatibus commentarium publice prius exhibeat: et si quid ex dote à marito consumptum esse appareat, id ex ipsius bonis repetat, quum hoc, inquam, quo modo jus atque aequitas postulat, à veteribus constitutum sit, ac vero nunc ejus nulla ratio habeatur: quoniam veterum prudentiae vtilitatem conseruandam ducimus, illorum sanctionem renouantes statuimus, vt dehinc *omnibus modis de dote, propterque nuptias donatione, et aliis quibuscunque maritalibus rebus à* mulieribus commentarius conficiatur: *quo si quando ad istiusmodi controuersiae speciem adigantur, et ad res maritales pro eo, quantum ipsarum res deteriores redditae sunt, procedere velint: ex eo commentario, aut probatione petitionis aequitas cognoscatur, vt tum recte res maritorum vendicent, quando commentario comprehenso ab illis insumpto esse constabit. Citra commentarii autem testimonium, neque petitio locum inueniat, neque illa contentiose petentes aut audiantur, aut quicquam eorum, quae petunt, consequantur. Porro commentarii conficiendi tempus statuimus, vt intra tres menses fiat: et cujusmodi multo à veteribus in tutores constituta est, talis etiam hic procedat.*

*) Nouell. Leon. 25. vide supra, huj. Part. p. 107.

lll) SI DOS CONSTANTE MATRIMONIO SOLVTA FVERIT.

(Cod. 5. T. 19.)

1. *Impp.* HONORIVS et THEODOSIVS AA. *Mariniano P. P.*

Si constante matrimonio à marito vxori dos [sine causa legitima] refusa est, (quod legibus stare non potest, quia donationis instar perspicitur obtinere) eadem vxore defuncta, ab ejus heredibus cum fructibus ex die refusae dotis marito restituatur: ita vt proprietas ejusdem liberis ex eadem susceptis [competens alienari contra leges à marito non possit. Dat. 5. Non. Nou. Honorio 8. et Theodosio 3. AA. Coss. 409.

mmm) NE FIDEJVSSORES [VEL MANDATORES] DOTIVM DENTVR.

(Cod. 5. T. 20.)

1. *Imppp.* GRATIANVS, VALENTINIANVS et THEODOSIVS AAA. *Cynegio P. P.*

Siue ex jure, siue [ex] consuetudine lex proficiscitur, vt vir vxori fidejussorem seruandae dotis exhibeat: [tamen] eam jubemus aboleri. Dat. 8. Non. Sept. Eucherio et Syagrio Coss. 381.

2. *Imp.* JVSTINIANVS A. *Juliano P. P.*

Generali definitione constitutionem pristinam ampliantes, sancimus, nullam esse satisdationem, vel mandatum pro dote exigendum, vel à marito, vel à patre ejus, vel ab omnibus, qui dotem suscipiunt. Si enim eredendam mulier sese, suamque dotem patri mariti existimauit: quare fidejussor, vel alius intercessor exigitur, vt causa perfidiae in connubio eorum generetur? Dat. 10. Cal. Aug. Lampadio et Oreste VV. CC. Coss. 530.

*) Cod. 5. T. 22. vid. supra, huj. Part. p. 103.

nnn)

sui juris efficiuntur: mortuo vero auo, non omnino nepotes neptesque sui juris fiunt; sed ita, si post

mm) De Muliere inope indotata.
(Nouell. 53. Cap. 6.)

Quoniam vero ad Clementiam omnis à nobis aptata est lex, videmus autem quosdam cohaerentes mulieribus indotatis, deinde morientes et filios quidem ex Lege vocatos ad paternam hereditatem, mulieres autem licet decies millies in statu legitimae conjugis manserint, attamen eo, quod non sit facta neque dos, neque antenuptialis donatio, nihil habere valentes, sed in nouissima viventes inopia: propterea sancimus prouidentiam fieri etiam harum et in successione morientis, et hujusmodi vxorem cum filiis vocari, et sient scripsimus Legem volentem, si sine dote existentem vxorem vir dimiserit, quartam partem ejus substantiae accipere eam: sic etiam hic, quoniam contingit forte paucos aut plures esse filios, quartam partem ejus substantiae habere mulierem, siue plures, sine minus filii fuerint. Si tamen Legatum aliquod reliquerit ei vir minus quarta parte, compleri hoc: vt sicut laesas eas juuamus, si forte dimissae fuerint à viris indotatae consistentes: ita vel si perdurauerint semper cum eis, eadem fruantur prouidentia, scilicet omnibus secundum instar illius nostrae Constitutionis, quae quartam decernit eis, etiam hic seruandis similiter quidem in viris, similiter autem in mulieribus: communem namque etiam hanc super eis ponimus Legem, sicut et praecedentem.

§. 1. Si vero quasdam res proprias mulieris in domo viri aut alibi repositas habuit, harum actionem et retentionem habeat omnibus modis imminutam: subjacere hujusmodi rebus viri creditoribus nullo modo valentibus: nisi forte secundum quod in illius jure ex hac Lege heres extiterit. §. 2. Haec itaque dicimus, si conjunctorum alter dotem aut antenuptialem donationem non faciens, inops aut vir aut mulier inueniatur, et moriens quidem aut vir aut mulier locuples sit, ille vero vel illa superstes pauper existat. Nam si aliunde forsan habeat: non offerentem dotem, aut non dantem propter nuptias donationem, non erit justum granare filios per successionem: quoniam Lex alia est nostra, dicens dotem non offerentem, non posse res viri acquirere per antenuptialem donationem, quod etiam volumus hic obtinere: nisi tamen ipse vir aut legatum ei, aut aliquam partem institutionis reliquerit: fieri namque hoc nullo inuidemus modo: vt omnibus modis concordantiae Legum seruentur, et inopia conjugis per diuitias saluetur alterius.

ooo) *De* INDOTATIS MVLIERIBVS, *quantum maritis mortuis ex ipsorum bonis lucrentur.*
(Nouell. Leon. 106.)

Imp. LEO A. ***eidem Styliano.***

Si rem, quae modo aliquo absurda, aequitatique esse dissentaneo apparet, lata de illa Lege ad decentem constitutionem deducamus, operae pretium nos facturos videmur. At, quoe illa tandem est? Quod quae mulieres inopes (id quod non rarum est) locupletibus viris matrimonio junguntur, hae illis defunctis prouenientem ex ipsorum bonis portionem (prouenit autem, si pauciores quatuor liberi sint, cognominis isti numero portio, ***quadrans nempe:*** *sin* **tot**, **aut** *plures, quantum quisque illorum habet) non in perpetuum dominium, neque, vt de illa testari possint: sed ad vitam in vsumfructum tantummodo, et, vt inde vitam sustentent, accipiant: et ipsis mortuis in liberos hujus portionis dominium transferatur: neque illis rebus suis vtendi, quomodo velint, potestas concedatur, extra quam, si nulli liberi supersint, quod infortunium illas rerum dominio beet: vt haud sciam, vtrum mulier ex se fructum videre praeoptet, an vero, ne nascatur aliquis, quo deuoluendae ad ipsam portionis domina fiat, execrabunda precetur. Hanc vero absurditatem Imperatoria nostra Majestas corrigens, sancit, ne istius portionis dominium mulieri auferatur, vtique ipsa, quomodo visum sit, de illa statuat, et nihil aliud liberis, quam, quod ex Falcidia ipsis competit, debeatur: tamen, vt priorum nuptiarum illa non obliuiscatur, neque inducto altero marito, prioris toro contumeliam inferat: quod si contingat, à nobis attributo dominio prorsus excidet: illaque fato functa liberi rerum domini fient.*

ppp) RERVM AMOTARVM.
(Cod. 5. T. 21.)

1. *Imp.* ALEXANDER A. *Polydeucae.*

Compensationis aequitatem jure postulas. Non enim prius exsoiui, quod debere te constiterit, aequum est, quam petitioni mutuae responsum fuerit: eo magis, quod ea te persequi dicis, quae diuortii causa amota quereris. Cum igitur apud competentem judicem ex stipulatu conueniaris: apud eundem doce tui juris res ablatas esse. PP. Dat. 5. Cal. Dec. Alexandro A. 3. et Dione *2. Coss. 230.

2. *Impp.* DIOCLETIANVS et MAXIMIANVS AA. *Sereno.*

Diuortii causa rebus vxoris à marito amotis, vel ab vxore mariti: rerum amotarum Edicto perpetuo permittitur actio. Constante etenim matrimonio neutri eorum neque poenalis, neque famosa actio competit, sed de damno in factum datur actio. Dat. 5. Cal. Oct. ipsis AA. Coss. 287.

3. *Iidem* AA. et CC. *Quartino.*

De rebus, quas diuortii causa quondam vxorem tuam abstulisse proponis, rerum amotarum actione contra successores ejus non in solidum, sed in quantum ad eos peruenit: quod si res extent, dominii vindicatione vti, non prohiberis. Dat. 5. Non. Dec. ipsis AA. Coss. 287.

qqq) DIVORTIO FACTO, APVD QVEM LIBERI MORARI VEL EDVCARI DEBEANT.
(Cod. 5. T. 24.)

1. *Impp.* DIOCLETIANVS et MAXIMIANVS AA. et CC. *Caelestinae.*

Licet neque nostra, neque Diuorum Parentum nostrorum vlla Constitutione caueatur, vt per sexum liberorum inter parentes diuisio celebretur: competens tamen Judex aestimabit, vtrum apud patrem, an apud matrem matrimonio separato filii morari, ac nutriri debeant. S. 8. Cal. Jul. *Veronae*, AA. Coss. 293.

In AVTHENT. *vt liceat matri et auiae. §. illud. Coll. 8. Tit. 18. al. 13.* Nouell. 117. Cap. 7.

Si pater causam diuortii praestiterit, apud matrem ad secundas nuptias non venientem liberi nutriantur patris expensis. Si vero contra, tunc apud patrem, matris locupletis

post mortem aui in potestatem patris sui recasuri non sunt. Itaque si moriente auo pater eorum viuit,

pletis expensis: nisi pater minus idoneus sit: tunc enim apud matrem locupletem nutriantur. Nam quemadmodum locupletes filii matrem alere coguntur egentem: ita justum decernimus, et à matre filios pasci. † Quod de matre, et filiis indigentibus dictum est, hoc quoque in omnibus ascendentibus, et descendentibus personis vtriusque natura decernimus obseruari.

(Nouell. 117. CAP. VII. v. supra, huj. Part. p. 117.)

rrr) DE ALENDIS LIBERIS, AC PARENTIBVS.

(Cod. 5. T. 25.)

1. *Imp.* ANTONINVS PIVS A. *Basso.*

Parentum necessitatibus liberos succurrere, justum est. Sine die et Consule.

2. Diui FRATRES et AA. *Celeri.*

Competens judex à filio te ali jubebit, si in ea facultate est, vt tibi alimenta praestare possit. Datum Id. April. ipsis AA. Coss. 162.

3. *Iidem* AA. *Titianae.*

Si competenti judici eum, quem te ex Claudio enixam esse dicis, filium ejus esse probaneris: alimenta ei pro modo facultatum praeberi jubebit. Idem, an apud eum educari debeat, aestimabit. PP. 13. Cal. Mart. *Romae*, Rustico et Aquilino Coss. *163.

4. *Impp.* SEVERVS et ANTONINVS AA. *Sabino.*

Si patrem tuum officio debito promerueris: paternam pietatem tibi non denegabit. Quod si sponte non fecerit: aditus [competens] judex alimenta pro modo facultatum praestari tibi jubebit. Quod si patrem se negabit: quaestionem istam inprimis idem judex examinabit. PP. Non. Febr. Laterano et Rufino Coss. 198.

(ℨ) DE CONCVBINIS.

(Cod. 5. T. 26.)

1. *Imp.* CONSTANTINVS A. *ad Populum.*

Nemini licentia concedatur, constante matrimonio concubinam penes se habere. Dat. 18. Cal. Jul. Constantinis, patre et filio, Coss. 321. aut 324.

sss) DE NATVRALIBVS LIBERIS, ET MATRIBVS EORVM, ET EX QVIBVS CAVSIS JVSTI EFFICIANTVR.

(Cod. 5. T. 27.)

1. *Imp.* CONSTANTINVS A. *ad Gregorium.*

Senatores seu Praefectos, vel quos in ciuitatibus Duumviritatis, vel Sacerdotii, id est, Phoeniciarchiae vel Syriarchiae ornamenta condecorant: placet maculam subire infamiae, et alienos à Romanis legibus fieri, si ex ancilla, vel ancillae filia, vel liberta, vel libertae filia, vel Scenica vel Scenicae filia, vel tabernaria, vel tabernariae filia, vel humili, vel abjecta [persona.] vel lenonis, aut arenaris filia, vel quae mercimoniis publice praefuit, susceptos filios in numero legitimorum habere voluerint, aut proprio judicio, aut nostri praerogatiua Rescripti: ita vt quicquid talibus liberis pater donauerit, (seu illos legitimos, seu naturales dixerit) totum retractum legitimae soboli reddatur, aut fratri, aut sorori, aut patri, aut matri. † Sed et [si] vxori tali quodcunque [datum quolibet genere fuerit, vel emptione collatum, etiam hoc] retractum reddi praecipimus: ipsas etiam, quarum venenis inficiuntur animi perditorum (si quid quaeritur, vel commendatum dicitur, quod his reddendum est, quibus jussimus, aut fisco nostro) tormentis subjici jubemus. Sine itaque per ipsum donatum est, qui pater dicitur, vel per alium, siue per interpositam personam, siue ab eo emptum, vel ab alio, siue ipsorum nomine comparatum: statim retractum reddatur, quibus jussimus: aut si non existant, fisci juribus vindicetur. Quod si existant, et in praesentia rerum constituti agere noluerint, pacto vel jurejurando exclusi: totum sine mora fiscus inuadat. Quibus tacentibus et dissimulantibus ad defensionem fiscalem duorum mensium tempora limitentur: intra quae si non retraxerint, vel propter retrahendum Rectorem prouinciae [non] interpellauerint; quicquid talibus filiis, vel vxoribus liberalitas impura contulerit, fiscus noster inuadat, *donatas vel commodatas res sub poena quadrupli senera quaestione perquirens. Datum 12. Calend. August.* Carthagine, Nepotiano et Facundo Coss. 336.

In AVTHENT. *vt lic. mat. et auiae. §. quia vero legem. Coll. 8. Tit. 18. al. 13.* Nouell. 117. Cap. 4.

Sed nouo jure hujusmodi mulieres cum omnibus hominibus contrahere nuptias possunt, etiam cum praeditis magnis dignitatibus, dum tamen dotalia instrumenta super hoc conficiantur ab Illustribus. Reliqui vero citra eos, qui majoribus decorati sunt dignitatibus, solo adfectu nuptias contrahere possunt, dum tamen liberae sint, cum quibus licet nuptias celebrare.

(Nouell. 117. CAP. IV. vid. supra, huj. Part. p. 46.)

2. *Impp.* ARCADIVS et HONORIVS AA. *Anthemio P. P.*

Matre, vel legitimis filiis, vel nepotibus, aut pronepotibus, cujuscunque sexus, vno pluribusue existentibus: bonorum suorum vnam tantum vnciam pater naturalibus filiis seu filiabus, eorumque genitrici, vel si sola sit concubina, semunciam largiendi, vel relinquendi habeat potestatem. Quicquid vero vltra modum concessum relictum sit: legitimis filiis, vel matri, vel caeteris successoribus jure reddatur. Dat. Idib. Nouembr. Stilichone 2. et Anthemio Coss. 405.

In AVTHENT. *quib. mod. natur. eff. sui. §. ut igitur. Coll. 7. Tit. 1.* Nouell. 89. Cap. 12.

Nunc soli liberi naturales, et legitimi ad hunc modum coarctant: non etiam mater.

(Nouell. 89. CAP. XII.)

De successione omnium naturalium filiorum.

Discretis igitur et iis, qui facti sunt legitimi, et iis, qui manserunt naturales: ordinandum est jam etiam de successionibus eorum. VALENTI siquidem et VALENTINIANO, et GRATIANO diuae memoriae primis placuit humanum aliquid agere circa naturales. Et si quidem sit

viuit, et in potestate patris sui est: tunc post obitum aui in potestate patris sui fiunt. Si vero is, quo

sit naturalium patri legitima soboles, vna vncia eos dignos esse fecerunt, et hac cum sua matre non donari, neque ex vltima dari voluntate vlterius aliquid permittentes: si vero filii quidem non sint naturales, concubinae vero solummodo iis, qui non habeant vtique conjugem (hoc etenim tantum concubinam habentibus est conscriptum) mediam vnciam solam donantes. Si vero filiorum legitimorum non sint parentes, et neque patrem, neque matrem habeant, vsque ad tres vncias relinquere eis aut donare permissi sunt, et hoc cum matre: et si quolibet modo acceperint aliquid, in hoc reputari solummodo: quod autem plus est, ad eos, qui vocantur ex lege venire, hoc quod THEODOSII *senioris filii, licet non perfecte, sancinerunt.*

§. 1. Nos igitur etsi prius humana vsi lege, pro tribus vnciis, sex vncias eis, filiis legitimis non extantibus, per patrum magnificentiam dedimus: sed tamen ex iis, quae subinde proneniunt causis, perfectius simul clementiusque considerantes, praesentem ponimus legem. Plurima vtique sunt et prius commissa, et nostris temporibus delinquuntur: et ideo ab impietate homines liberamus. Quidam enim non habentes licentiam quantum volunt suis naturalibus filiis relinquendi, eligunt quasi viros, et scribunt heredes, quatenus restituant filiis. At illi aut ex hoc impie agunt, et praenaricantur voluntatem scribentium, aut (quod omninm leuissimum putant) pejerant: et tacemus ea, quae tradita sunt ex memoria nobis, in personis gloriosissimis talia delinquentibu: priscis temporibus.

§. 2. Ne igitur semper tale fieri delictum sinamus: neque, quod agere licet, in extraneis et ignotis, hoc in propriis filiis naturalibus homines agere prohibeamus: propterea praesenti lege sancimus, vt, si quidem quispiam habuerit filios legitimos, non possit filiis eorumque matri vltra vnam relinquere vnciam, aut donare naturalibus, aut concubinae: (hoc enim proprium prioris judicamus esse Constitutionis) sed et si quid amplius dare tentauerit quolibet modo, hoc fieri filiorum legitimorum: vel si filii non sint, concubina vero solummodo, huic mediam vnciam relinqui aut donari concedimus.

§. 3. Si vero filios non habuerit quispiam legitimos, aut quenquam ascendentium, quibus necessitas est legis relinquere partem propriae substantiae competentem: testatori licentia sit etiam in duodecim vncias scribere filios naturales heredes, et diuidere inter eos, quocunque voluerit modo, res, et per donationes aut simplices, aut antenuptiales, aut per dotes: aut per alium quemlibet modum legitimum suas in illos substantias transponere. Sic enim nequaquam egebunt, quibusdam ad impietatem aut perjurium praeparatis: sed ex ipso suam disponent pure sententiam. Si vero habuerint hi, quos praediximus, aliquos ascendentium: legitimam eis relinquant partem, quam Lex et nos constituimus: reliquam vero totam in naturales filios habeant relinquendi licentiam. Et haec dicimus super iis, qui in scriptis et legitimis voluntatibus disponunt suam substantiam. §. 4. Si quis autem defunctus fuerit, legitima ei omnino sobole non extante, filiorum dicimus aut nepotum, vel deinceps successionis) neque legitima conjuge, deinde moriatur non disponens de substantia sua, et veniat cognatio forsan, aut etiam manumissor, vtpote bonorum possessionem mouens et insurgens, aut etiam nostrum aerarium, (nam nec illi, quantum ad hoc, parcimus) sit autem ei, donec vixerit, libera mulier in schemate concubinae sociata, et filii ex ea: (talibus enim solummodo hoc sancimus, vbi omnino indubitatus est et concubinae in domo affectus, et filiorum ibidem proles) et alimentum damus eis, et intestatis parentibus defunctis duas paternae substantiae vncias habere, cum matre partiendas, quanticunque fuerint filii: vt vnius filii portionem mater accipiat Et hoc dicimus, si vni concubinae societur, aut filios ex ea habeat, aut etiam praecedente concubina, morte forsitan, aut separatione filii ei domi sint: tunc enim damus eis ab intestato ad duas vncias vocationem. §. 5. Si vero effusa concupiscentia ei fuerit, et alias superinduxerit priori concubinas, et multitudinem habuerit mulierum fornicantium, (sic enim dicere melius est) et ex eis filios habens moriatur, n[illegible]*l:as simul deserens concubinas: odibilis quidem est iste talis: procul autem hac lege modis omnibus cum talibus filiis et concubinis excluditur. Sicut enim, si quis legitimae copulatus vxori, alias superinducere non poterit matrimonio consistente, et ex his legitimos procreare: ita neque post agnitam quo diximus modo concubinam, et ex illa filios, dabimus, si etiam aliquod opus libidinis aliud fecerit, etiam hos ad successionem ejus introduci, si mortuus fuerit intestatus. Nam si hoc non sancinerimus: indiscreta quidem erunt, quae mulierum sunt, quam potius, aut quam minus amauerit: indiscreta quidem et quae filiorum sunt; et nos non damus luxuriantibus, sed pudicis legem. Non autem differentiam facimus de filiis sine masculi sint, siue foeminae. Sicut enim natura nil circa talia tractat: sic nec nos aliam in masculis, et aliam in foeminis secundum hoc ponimus legem.*

§. 6. Si quis autem (oportet enim per omnem viam subtilitatem simulque pietatem transire) habens filios legitimos, relinquat et naturales, ab intestato quidem nihil eis existere omnino volumus: pasci vero naturales à legitimis sancimus, vt decet eos secundum substantiae mensuram à bono viro arbitratam: quod videlicet apud nostras leges viri boni arbitratu dicitur. Hoc ipso custodiendo vel si conjugem quidem habet, filios autem naturales, et ex defuncta concubina sibi natos, et illi aluntur ab ejus successoribus. De nepotibus enim naturalibus, quae jam à nobis specialiter etiam de ipsis disposita sunt, obtineant.

3. *Impp.* THEODOSIVS et VALENTINIANVS AA. *ad Apollonium P. P.*

Si quis [naturalem duntaxat foecunditatem sortiatur,] seu liber ipse, seu Curiae sit nexibus obligatus, et tradendi filios naturales, vel omnes, vel quos, quemue maluerit: ejus ciuitatis Curiae, vnde ipse oritur, et in solidum heredes scribendi liberam ei concedimus facultatem. † Quod si cui non ex vrbe, sed [ex] vico vel possessione qualibet oriundo naturales liberi contigerint, eosque velit sub definitione praedicta Curiae splendore honestare, et hereditatis opibus adjuuare, ejus ciuitatis adscribendi sunt ordini, sub qua vicus ille ac possessio censetur. † Quod si alterutram Regalium Ciuitatum patriam sortiatur, sit ei liberum, susceptam ex inaequali conjugio sobolem, cujuscunque ciuita- tis

quo tempore auus moritur, aut jam mortuus est, aut [per emancipationem] exiit de potestate patris: tunc ii, qui in potestatem ejus cadere non possunt, sui juris fiunt.

§. 1.

tis decurionibus immiscere: dummodo ciuitas, quae eligitur, totius prouinciae teneat principatum. Indignum enim est, vt qui sacratissimae vrbis vbere gloriatur, naturales suos non illustris ordine ciuitatis illuminet. † Et hoc, sine postrema definiat [voluntate,] siue donatione cujuslibet quantitatis in liberos naturales pater conferat. Et quod de subeunda sorte curiali, seu testamento, seu actorum fide constituit, ita ratum esse, stabiliterque volumus obseruari, vt siue abstinendo [ab] hereditatibus, siue abdicando donationes naturales liberi curialem voluerint euitare fortunam, posteaque paternarum opum, vel in solidum, vel ex parte reperti fuerint possessores, licet eas alienauerint, omnimodo ad conditionem, in qua pater eos amplificatis opibus esse voluit, etiam inuiti cogantur accedere. † Sed et si filiam naturalem vel filias habuit, et eam vel eas curiali, vel curialibus ciuitatis, ex qua oriundus est, vel sub qua vicus, vel possessio, vnde oritur, consistit, vel ejus ciuitatis, quae principatum totius prouinciae tenet, matrimonio collocauit: haec eadem in persona ejus, vel earum ad exemplum marium obtinebunt. Quid enim interest, vtrum per filios, an per generos commoditatibus ciuitatum consulatur? et vtrum nouos lex faciat curiales, aut foueat, quos innenit? Datum 16. Calend. Januar. Constantinop. Eudoxio et Dioscoro Coss. 442.

4. *Impp.* LEO et ANTHEMIUS AA. *Armasio P. P.*

Quoniam desideria morientium [ex arbitrio viuentium] non sine justa ratione colligimus: et is, qui naturalem filium habens, hortantibus legibus vltro ad instar legitimi filii municipalibus eum voluit aggregare muneribus, et donare patriae principalem: manifestauit, notumque fecit sine dubio professione certissima facultatum suarum omnium elegisse se adfectione debita successorem: cum certe hujusmodi personis adeo sacratissima constitutione subuentum sit, vt nec renunciandi eis, aut alienandi, vel repudiandi paternas hereditates aut donationes in fraudem Curiae concedatur facultas, sed muneribus patriae susceptis, patrimonia subire cogantur: nullam è diuerso calumniantium vocem penitus patiemur admitti, sed ipsum Philocalum, et paternorum bonorum omnium ab intestato heredem, et nostrae ciuitatis curiae principalem injuncta, vel injungenda sibi munera subire, ex eoque genitos, vel nascituros filios similiter paternae conditioni subjacere praecipimus. Et hujusmodi formam in omnibus causis, quae similiter in quocunque ciuitatis ordine curiaque contigerint, in posterum decernimus obseruari. Datum Calend. Januar. Constantinop. Jordane et Seuero Coss. 470.

5. *Imp.* ZENO A. *Sebastiano P. P.*

Diui CONSTANTINI *[qui veneranda Christianorum fide Romanum muniuit Imperium] super ingenuis concubinis ducendis vxoribus, filiis quin etiam ex iisdem vel ante matrimonium, vel postea progenitis, suis legitimis habendis, sacratissimam Constitutionem renouantes, jubemus eos, qui ante hanc legem, ingenuarum mulierum nuptiis minime intercedentibus, electo contubernio, cujuslibet sexus filios procreauerint: quibus nulla videlicet vxor est, nulla ex justo matrimonio legitima proles suscepta: si voluerint eas vxores ducere, quae antea fuerant concubinae: tam conjugium legitimum cum hujusmodi mulieribus ingenuis [vt dictum est] posse contrahere, quam filios vtriusque sexus ex earundem mulierum priore contubernio procreatos, mox postquam nuptiae cum matribus eorum fuerint celebratae, suos patri, et in potestate fieri: et cum his, qui postea ex eodem matrimonio suscepti fuerint, vel solos (si nullus alius deinde nascatur) tam ex testamento volentibus patribus etiam ex integro succedere, quam ab intestato petere hereditatem paternam: pactis, quae [matrimonii] tempore super dotibus, vel ante nuptias donationis rebus subsecuta fuerint, etiam ad ipsorum personas pertinentibus: vt vna cum fratribus suis postea ex eisdem parentibus forte progenitis, aut soli (si nullus alius fit procreatus) dotis et ante nuptias donationis pro tenore legum, nec minus pactorum emolumenta percipiant. † Hi vero, qui tempore hujus sacratissimae jussionis necdum prolem aliquam ex ingenuarum concubinarum consortio meruerint, minime hujus legis beneficio perfruantur: cum liceat easdem mulieres sibi prius jure matrimonii copulare, non extantibus legitimis liberis, aut vxoribus, et legitimos filios (vtpote nuptiis praecedentibus) procreare: nec audeant quos ex ingenua concubina dilato post hanc legem matrimonio nasci voluerint, vt justi ac legitimi postea videantur, magnopere postulare. Dat. 10. Cal. Mart.* Basilio 2. et Armatio Coss. 476.

6. *Imp.* ANASTASIUS A. *Sergio P. P.*

Jubemus eos, quibus nullis legitimis existentibus liberis, in praesenti aliquae mulieres vxoris loco habentur, ex his sibi progenitos seu procreandos, suos et in potestate legitimosque habere, propriasque substantias ad eos, vel per vltimas voluntates, vel per donationes, seu alios legi cognitos titulos (si voluerint) transferre: Ab intestato quoque ad eorum hereditatem vocandos, nec aliquas quaestiones seu altercationes exercendi sub qualibet astutia subtilique legum vel constitutionum occasione super his, vel agnatis seu cognatis genitoris eorum, vel quibusdam aliis superesse facultatem: In posterum nihilominus, quisquis hujusmodi mulierem vxoris loco dotalibus instrumentis confectis habuerit, pro ejus sobole similem eandemque formam custodiri: ne adimatur ei licentia sibi quodammodo per liberos proprium suum patrimonium acquirendi. † Filios insuper et filias jam per diuinos adfatus à patribus suis in arrogationem susceptos, vel suceptas, hujus prouidentissimae nostrae legis beneficio et juuamine potiri censemus. Dat. Cal. April. (Anastasio A. 3. * *al. Anatolio* et Agapito Coss. 508.

7. *Imp.* JUSTINUS A. *Marino P. P.*

Legem ANASTASII *diuinae recordationis, quae super naturalibus filiis emissa est, in his valere tantum casibus concedimus, qui nunc vsque subsecuti sunt, pro ejusdem legis tenore in matrimoniis tunc constantibus, vel postea contractis illa tamen, vt non aliunde progenitis subuenisse credatur, quam non ex nefario, nec incesto conjugio. Naturalibus insuper filiis vel filiabus ex cujuslibet mulieris cupidine non incesta, non nefaria procreatis, et in paterna per arrogationem seu per adoptionem sacra susceptis, ex diuinis jussioni-*

§. 1. Cum autem is, qui ob aliquod maleficium in insulam deportatur, ciuitatem amittit: sequitur,

jussionibus; siue antequam eadem lex irrepserit, siue post eandem legem vsque ad praesentem diem, non sine ratione duximus suffragandum; vt adoptio seu arrogatio firma permaneat, *nullis prorsus improbanda quaestionibus: quasi quod impetrauerunt, lege quadam interdictum sit: quoniam et si qua prius talis emergebat dubitatio, remittenda fuit, mouente* misericordia: *qua* † indigni non sunt, qui alieno laborant vitio. *Sint itaque post eandem arrogationem seu adoptionem sui, et in potestate patrum: successionesque tam ab intestato, quam ex testamento capiant, prout in arrogatis seu adoptatis constitutum est. In posterum vero sciant omnes legitimis matrimoniis legitimam sibi posteritatem quaerendam, ac si praedicta constitutio lata non esset. Injusta namque libidinum desideria nulla de caetero venia defendet: nullum subleuabit nonum adminiculum praeter anteriorum dispositionum ordinem, non ante lata sanctio, quam ex hoc die resecandam pia suggerit ratio, non arrogationum vel adoptionum praetextus, quae vlterius minime ferendae sunt, non astutiae, siue diuinis adsectandae literis, siue quibusdam illicitis ambiendae machinationibus,* cum nimis sit indignum, nimis item impium, flagitiis praesidia quaerere *vt et petulantiae seruire liceat, et jus nomenque patris, quod eis denegatum est, id altero legis colore praesumant. Dat.* 5. *Id. Nou.* Justino A. et Eutharico Coss. 519.

8. *Imp.* JUSTINIANUS A. *Mennae P. P.*

Humanitatis intuitu naturalibus patribus hoc indulgemus, vt liceat eis nulla legitima sobole, vel matre subsistente, naturalem vel naturales filios, matremque eorum non tantum ex tribus vnciis, (quod praeteritae leges permittebant) sed etiam ex duplici portione, id est, sex vnciis, heredes scribere, vt licet ab intestato nullam communionem ad patris naturalis successionem habeant, ex suprema tamen (ejus) voluntate permittatur eis vsque ad praedictas sex vncias (si hoc scilicet naturalis pater voluerit) hereditatem ejus capere, ita tamen, vt memoratam sex vnciarum quantitatem in omnibus naturalibus filiis et matre eorum minime testator excedat, quam et in legatis, et in fideicommissis eis relinquendis, et dotibus, et donationibus tam aliis, quam ante nuptias vsque ad sex vnciarum aestimationem liberam (similiter) naturalibus eorum patribus damus potestatem. † *Haec autem in futuris tantummodo testamentis, vel vltimis voluntatibus, vel dotibus, vel donationibus locum habebunt. Dat. Calend. Januar.* Constantinop. DN. Justiniano A. 2. Coss. 528.

In AUTHENT. *quib. mod. naturales effic. sui. §. si vero filios. et §. fin. Coll. 6. Tit.* 1. Nou. 89. Cap. 12. *et* Cap. 15.

Licet patri sine legitima prole seu parente, cui relinqui necesse est, decedenti, naturalibus totam substantiam suam vel inter viuos largiri, vel in testamento transmittere. Quod si parentes duntaxat ei supersint: legitima parte parentibus relicta, reliquum inter naturales distribui permittitur. Ab intestato vero, cum desit soboles ciuilis, nec supersit conjux legitima: si naturales ex concubina extant, quae sola fuerit ei indubitato affectu conjuncta, in duas paternae substantiae vncias succedant, vt matri inter eos virilis portio (si superest) detur. Hujusmodi enim naturales filios pasci boni viri arbitrio est necesse, siue legitimi extant, et succedunt: siue conjuge viua quilibet alii sint heredes. Hi ergo et parentibus parem praestent, si opus sit, pietatem. † Sed qui ex damnato sunt coitu, omni prorsus beneficio secludantur.

(*Nouell.* 89. *CAP. XII. vid. supr. P. II. p.* 124. *CAP. XV. ibid. p.* 71.)

9. *Idem A. Mennae P. P.*

Communium rerum esse vtilitatem recte judicantes, lucidis et omni ambiguitate segregatis legibus vti nostro subjectos imperio, ad praesentem sanctionem venimus, per quam omni dubitatione amputata, quae vsque adhuc obtinebat, certissimum facimus, vt quoties naturales filii curiali fortunae patriae sui genitoris adsignantur, vel adhuc viuente patre, vel post ejus obitum, pro dispositione testamenti ab eo conditi; et eo modo legitima jura in paterna successione adipiscantur, (vt) (quod recte fieri minime dubium est) licet Illustrem dignitatem, ex qua curialis fortunae liberatio competere non potest, naturales filii antea meruerint, ne permittatur eis contra substantiam ab eodem naturali patre descendentium, vel ascendentium, vel ex latere agnationis, vel cognationis jure eidem patri conjunctorum (licet ipsi legitimi successores eidem naturali patri per memoratam fortunam efficiantur) aliquod jus sibi vindicare. † *Quod et in his locum habebit, qui jam a naturali patre curiali conditioni traditi, et adhuc superstites sunt: eodem scilicet modo nec illis contra substantiam ejusdem naturalis filii, vel ex eo descendentium (vel ascendentium,) vel à latere conjunctorum, aliquod sibi jus vindicare valentibus. Sed si quidem iste naturalis filius, siue postquam legitimus successor patri effectus sit, siue in antecedente tempore, filios ex legitimo matrimonio, vel alios descendentes liberos habeat: eos modis omnibus ad ejus successionem, sine testamento morientis vocari, nec curiae locum esse, praeterquam si quarta portio bonorum ejus eidem curiae debeatur, eo quod nullus forte ex mortui liberis curialia munera peragere cogitur: illo videlicet obseruando, vt hi, quos [iste] naturalis filius, posteaquam fortunae curiali datus est, procreauerit, et decuriones sine dubio sint, et curialia peragere munia compellantur.* §. 1. *Si vero* sine liberis *cujuscunque gradus intestatus decesserit: si quidem matre superstite, tertiam quidem partem bonorum ejus matrem habere, duas vero alias partes curiam, cui à patre datus est. Sin autem mater quidem defuncti non superest, alii vero cognati ex materna linea descendentes, vel ascendentes, vel ex latere venientes ad ejus vocentur successionem: tunc ea quidem, quae à patre naturali ad eum peruenerunt, [eidem] curiae competere. Si quid vero filio postea legitimo successori effecto, vel à matre sua, vel aliunde quocunque legitimo modo acquisitum sit, hoc ad proximos maternos ejus cognatos peruenire. Illo videlicet obseruando, vt siue matre ejus superstite, siue ea ante filium mortua, aliquis ex ejus genere ejusdem curiae fortunam subire paratus sit: liceat [ei] offerenti se eidem curiae, bona mortui, quae de substantia patris ad eum peruenerunt, capere, muniaque peragere curialia: quo accidente, mater defuncti [si adhuc superstit] non solum tertiam partem eorum, quae extra paternam substantiam filius alius aliunde acquisiuerit, sed etiam omnia ea, vel ipsa sola, vel cum coheredibus*

fequitur, vt, qui eo modo ex numero ciuium Romanorum tollitur, perinde quafi eo mortuo, definant

redibus suis capiet. §. 2. *Ea vero quae de successione naturalis filii post curialem conditionem morientis constituimus, non tantum in his locum habere debent, qui postea à patre suo naturali curiae dati fuerint: sed etiam in illis, qui jam dati sunt, si tamen adhuc supersunt. Quod si ante praesentem sanctionem mortui sunt, minime ad eorum successionem eandem nostram sanctionem extendimus.* §. 3. *Et quoniam omni modo fauendum est curiis ciuitatum: illud etiam in hanc partem addendum esse censemus, vt liceat patribus naturales filios curiae patriae suae tradere, non solum nulla eis legitima sobole existente, sed etiam si filios, vel alios liberos ex legitimis matrimoniis procreatos habeant, et eo modo naturales quoque filios sibi legitimos successores efficere: ita tamen, vt minime eisdem patribus liceat per donationem, vel ultimam voluntatem amplius (eidem) filio naturali dare, vel relinquere, quam vni filio ex legitimo matrimonio procreato dederit, vel reliquerit, cui minima portio data, vel relicta sit. Dat. Calend Jun.* DN. JVSTINIANO A. 2. Cos. 528.

10. *Idem A. Demostheni P. P.*

Cum quis à muliere libera, et cujus matrimonium non est legibus interdictum, cujusque consuetudine gaudebat, aliquos liberos habuerit, minime dotalibus instrumentis compositis, postea autem ex eadem adfectione, etiam ad nuptialia peruenerit instrumenta, et alios iterum ex eodem matrimonio liberos procreauerit: ne posteriores liberi, qui post dotem editi sunt, sibi omne paternum patrimonium vindicare audeant, quasi justi et in potestate effecti, fratres suos, qui ante dotem fuerant nati, ab hereditate paterna repellentes: hujusmodi iniquitatem amputandam censemus. Cum enim adfectio prioris sobolis, et ad dotalia instrumenta efficienda, et ad posteriorem filiorum edendam progeniem praestiterit occasionem, quomodo non est iniquissimum, ipsam stirpem secundae posteritatis (priorem) quasi injustam excludere: cum gratias agere fratribus suis posteriores debeant, quorum beneficio ipsi sunt justi filii, et nomen et ordinem consecuti? *Neque enim verisimile est, eum, qui postea vel donationem, vel dotem conscripserit, ab initio talem adfectionem circa mulierem non habuisse, quae eam dignam esse vxoris nomine faciebat. Quapropter sancimus in hujusmodi casibus* omnes liberos, siue ante dotalia instrumenta editi sint, siue postea, vna eademque lance trutinari, et omnes (filios) suos in potestate suis existere genitoribus, vt nec prior, nec junior vllo habeatur discrimine: sed qui ex iisdem matrimoniis procreati sunt, simili perfruantur fortuna. *Datum* 15. *Calend. Octobr.* Chalced. Decio V. C. Cos. 529.

11. *Idem A. Juliano P. P.*

Nuper legem conscripsimus, qua jussimus, si quis mulierem in suo contubernio collocauerit, non ab initio adfectione maritali, (eam tamen, cum qua poterat habere connubium) et ex ea liberos sustulerit, postea vero adfectione procedente: etiam nuptialia instrumenta cum ea fecerit, filiosque vel filias habuerit: non solum secundos liberos, qui post dotem editi sunt, justos, et in potestate esse patribus, sed etiam anteriores, qui et his, qui postea nati sunt, occasionem legitimi nominis praestiterunt. Quam legem quidam putauerunt sic interpretari, vt siue non progeniti fuerint, post dotem conscriptam liberi, siue jam ab hac luce subtracti: non anteriores filios justos haberi, nisi vtroque tempore viuentes, et superstites liberi inueniantur: quorum superuacuam subtilitatem penitus inhibendam censemus. Sufficiat etenim talem adfectionem habuisse, vt post liberorum editionem et dotalia efficiant instrumenta, spem tollendae sobolis habeant: licet enim hoc, quod speratum est, ad effectum non peruenerit, nihil anterioribus liberis fortuitus casus derogare concedatur: et multo magis si quis mulierem, quam in contubernio suo habuerat, praegnantem fecerit, postea autem adhuc grauida muliere constituta, dotalia fecerit instrumenta, et puer vel puella editus vel edita sit, justa patri soboles nascatur, et in potestate efficiatur, et heres existat morienti, siue ab intestato, siue ex testamento. Satis enim absurdum est, si filii post dotem progeniti anterioribus liberis adjutorium adferant, et ipsum puerum, vel puellam sibi opitulari non posse. Et generaliter definimus, et quod super hujusmodi casibus variabatur, definitione certa concludimus: vt semper in hujusmodi quaestionibus, in quibus de statu liberorum est dubitatio, non conceptionis, sed partus tempus inspiciatur: *et hoc fauore facimus liberorum, vt editionis tempus statuamus esse inspectandum:* exceptis his tantummodo casibus, in quibus conceptionem magis approbari infantium conditionis vtilitas expostulat. *Datum* 15. *Calend. April.* Lampadio et Oreste VV. CC. Coss. 530.

In AVTHENT. *de incest. nupt.* §. *Dubitatum. Coll.* 2. *Tit.* 7. *al.* Nouell. 12. Cap. 4.

Quod jus locum habet, et si ante hoc consortium, legitimorum pater sit ex alia conjuge, à qua separatus sit legitime, vel ea mortua.

(*Nouell.* 12. *CAP. IV. v supr. P. II. L. I. T. X. p.* 73.)

In AVTHENT. *de trient. et semiss.* §. *penult. Coll.* 3. *Tit.* 5. Nouell. 18. Cap. ult.

Sed noua Constitutio non permittit hoc in ancilla, nisi ei, qui sine legitimis aliis reperitur.

(*Nouell.* 18. *CAP. XI.*)

Quomodo concubinae seruilis conditionis constitutae, legitimae vxores fiant.

Quod autem ab aliquibus maligne dubitatur, in quibusdam nostris Constitutionibus, et in Judiciis quidem plurimis motum est: cum sit justum vlterius non quaeri, praesenti conjungimus Legi. Constituentibus enim nobis, vt si quis respexerit aliquam mulierem clemens, et hanc fortiatur absque dotalibus documentis, deinde faciat filios: postea vero maritalem ad eam receperit affectum, et scripserit hujusmodi instrumenta, et fecerit filios: non solum eos, qui post hoc nati fuerint filii, sed etiam priores esse legitimos, et propter circumuenientium, et maligne interpretantium calliditatem: etiam jam aliam scribentibus Constitutionem: quia haec volumus tenere, licet secundi non sint nati post dotem filii, aut existentes moriantur: adinuenerunt quidam etiam aliam dubitationem, non recipientes haec tenere in iis, qui libertabus copulantur: cum vtique recte conjicientibus nostram intentionem etiam hoc fuerit jam sancitum. Si enim ad libertam non omnino nuptiae prohibeatur: certum fuit,

finant liberi in potestate ejus esse. Pari ratione et si is, qui in potestate parentis sit, in insulam depor-

fuit, quia etiam in illis haec tenere volumus. Sed quoniam vtique hoc dubitatum est; sancimus: Si quis vxorem non habens legitimam, aut filios legitimos, ad ancillam propriam habuerit quandam meliorem sententiam, et filios protulerit ex ea in seruitute constituta: postea vero libertate honorauerit et ancillam et natos, et jus eis aureorum petierit annulorum, et regenerationis, et inter ingenuos secundum justos reduxerit modos, et nuptias consummauerit, postea vero nuptialia conscripserit documenta, et aut fuerint filii postea, aut non fuerint, *vt vtriusque nostrae Constitutionis amplectamur casus)* fit et vxor legitima, et filii sub potestate ipsius, et sui, et ab intestato heredes genitori: *(dicimus autem eos, qui ante nuptias nati sunt)* his vlis, per quas ad ingenuitatem, secundum quod praedictum est, venerunt, et celebratione postea dotalium, jus legitimorum eis praebentibus.

In AVTHENT. *vt lib. de caet. §. si quis autem. Coll. 6. Tit. 7. al. 6.* Nouell. 78. Cap. 3.

Noua alia Constitutio hoc generaliter inducere videtur, et in his, qui ex ancilla sunt, vt ex ipsa dotis inscriptione simul, et libertas tribuatur, et jus suorum.

(Nouell. 78. CAP. III. v. supr. P. II. L. I. T. X. p. 26.)

In AVTHENT. *quib. mod. nat. effic. legit. §. Si vero solummodo. et §. sed et aliud. Coll. 6. Tit. 3. al. 1.* Nou. 74.

Praeterea qui legitimam non habet prolem, sed ex hujusmodi consuetudine duntaxat naturalem: potest ab eo precibus Principi datis, legitimos sibi constituere, et sine matrimonio, si mulier jam defuncta sit, vel deliquerit, vel occultetur, vel alias venire prohibeatur, vel quoquo modo matrimonium impediatur, vt sacerdotio.

In AVTHENT. *quib. mod. nat. effic. legit. §. illud autem. Coll. 6. Tit. 3. al. 1.* Nou. 74. Cap. 2.

Item sine legitimis decedens, in testamento scribens, *velle se naturales filios fore legitimos successores*, licentiam habeat, vt post mortem ejus, filii Principi supplicent, testamentum ostendentes, et Principis, et legis dono fiant heredes: si tamen filii voluntatem patris amplectantur. Quod generaliter obseruatur: Sed si alii quidem volunt legitimi fieri, alii non: volentes fiant, caeteri in jure naturali remaneant.

(Nouell. 74. CAP. II. v. supr. P. II. L. I. T. X. p. 51.)

In AVTHENT. *vt liceat matri et auiae. §. Ad hoc autem Coll. 8. Tit. 18. al. 13.* Nou. 117. Cap. 2.

Si quis liberos habens naturales ex muliere libera, quae vxor ei poterat esse, dicat in instrumento siue publice, siue propria manu conscripto habente subscriptionem trium testium fide dignorum, siue in testamento, siue in gestis monumentorum, hos suos esse, nec adjecerit naturales, hujusmodi filii ei legitimi successores erunt. † Et si vni ex multis filiis testimonium quodlibet ex praedictis modis praebuerit, caeteris ex eadem muliere natis ad legitima jura sufficiet.

(Nouell. 117. CAP. II. v. supr. P. II. L. I. T. IX. p. 45.)

12. *Idem A. Joanni P. P.*

Cuidam, qui justum filium habebat, nepos accessit naturalis. Si nepotis nomen hujusmodi soboli legibus accommodandum esset, quaerebatur. Volebat enim tali naturali nepoti ex suo legitimo filio jam defuncto progenito totam (suam) substantiam relinquere, quasi sacris Constitutionibus tantummodo in filiis naturalibus probibentibus totum patrimonium, siue quantam partem voluerit, eis relinquere, et certo siue partes eorum concludentibus? Hujusmodi autem dubitatio, et in alia (dubitationis) specie ventilata est. Quid enim, si ex naturali filio nepotem habeat auus legitimum patri suo, vel naturalem? In omnibus itaque talibus dubitationibus, cum nulla legitima consequentia in hujusmodi personis custoditur, sed interuentu sobolis naturalis nullum jus legitimum subesse potest, vt necessitas relinquendi aliquid eis ex legibus immineat: liceat eis, quantum voluerint suae substantiae in eos conferre: scilicet nulla legitima sobole subsistente. Filiis enim naturalibus relinqui Constitutiones, quantum voluerint, ideo prohibuerunt, quia vitium paternum refrenandum esse existimauerunt. In nepotibus autem non eadem obseruatio in praefatis speciebus custodienda est, vbi legitima soboles minime facit impedimentum. Ea enim subsistente: veterum Constitutionum tenorem in naturalibus filiis statutum, et in nepotes extendimus. Sed hoc in his tantummodo sancimus, in quibus voluntate aliquid consecuti sunt. Jura *etenim* ab intestato in aui successionem nemini eorum penitus aperimus. *Et haec non solum eis accedere censemus à substantia aui paterni naturalis, sed etiam proaui, vel ejus cognationis: si quis saltem hujusmodi vocabulum in tam degeneres homines extendere maluerit. Dat. Calend. Nou.* Lampadio et Oreste VV. CC. Coss. 530.

*) Nouell. 74. vide supra, huj. Part. II. p. 50. seqq. et Nouell. Leonis 24. ibid. p. 76. et 77.

ttt) Vt CONCVBINAM *habere non liceat.*
(Nouell. Leon. 91.)

Imp. LEO A. *eidem Styliano.*

Neque minus ea Lex, quae probrose cum concubinis immisceri non erubescentibus id permittendum judicauit, honestatem susque deque habuit. Ne ergo hoc Legislatoris erratum dedecore nostram Rempublicam afficere sinamus. Itaque Lex illa in aeternum sileto. Ab illa enim non modo religionis, verum etiam naturae injuria secundum diuina, Christianisque conuenientia Praecepta prohibemur. Et quidem si, cum fontem habeas, sobrie inde haurire diuino Praecepto monearе: qua ratione, cum puras aquas haurire liceat, lutum tu mauis? Tum tametsi fontem non habeas, rebus tamen vetitis vti non potes. Caeterum vitae consortem inuenire difficile non est.

*) vid. infr. P. II. L. II. T. XIX. ibi Nouell. 89. tot.

(α)

De ADOPTIONIBVS.

(Cod. 8. T. 48.)

1. *Imp.* GORDIANVS A. *Martiae.*

Hi, qui in aliena potestate sunt, juxta jus ciuile non nisi apud eum, apud quem plena legis actio est, adoptari possunt. PP. Cal. Jun. Gordiano A. et Auiola Coss. 240.

2. *Impp.*

deportatus fuerit, desinit esse in potestate parentis. Sed si ex indulgentia Principis restituti fuerint: per omnia pristinum statum recipiunt.

§. 2.

2. *Impp.* DIOCLETIANVS et MAXIMIANVS AA. *Timotheo.*

Impnberem, quem ad vicem naturalis sobolis arrogare desideras, si hi, qui sanguinis uecessitudine [sibi] junguntur, id ei expedire apud Praesidem prouinciae confirmauerint, filium habebis: ita vt bonorum tuorum quarta pars tam in postremo judicio tuo, quam si à te emancipatus fuerit, ei praebeatur, et super patrimonio ejus idoneis fidejussoribus datis seruo publico caueatur: ne sub copulandae adoptionis obtentu, in facultates ejus, quae ei diligenti prouisione seruandae sunt, irruas. Arrogatio etenim ex indulgentia Principali facta, perinde valeat apud Praetorem vel Praesidem intimata, ac si per populum jure antiquo facta esset. PP. 5. Id. Mart. Maximo 2. et Aquilino Coss. 286.

3. *Iidem* AA. et CC. *Martiano.*

Cum eum, quem arrogaueris, libertum tuum esse profitearis, nec vllam idoneam causam precibus addideris, id est, quod liberos non habeas: intelligis juris auctoritatem desiderio tuo refragari. PP. 16. Cal. Jul. Maximo 2. et Aquilino Coss. 286.

4. *Iidem* AA. et CC. *Proculiano.*

Adoptio non tabulis, licet per tabellionem conficiendis, sed solenni juris ordine apud Praesidem solet copulari. PP. Cal. Sept. ipsis 4. et 3. AA. Coss. 290.

5. *Iidem* AA. et CC. *Syrae.*

Mulierem quidem, quae nec suos filios habet in potestate, arrogare non posse, certum est. Verum quoniam in solatium amissorum tuorum filiorum, priuignum tuum cupis vicem legitimae sobolis obtinere: annuimus votis tuis secundum ea, quae annotauimus: et eum perinde atque ex te progenitum, ac vicem naturalis legitimique filii habere permittimus. PP. 3. Non. Dec. *Triballis*, Tiberiano * 2. et Dione Coss. 291.

6. *Iidem* AA. et CC. *Meliano.*

Arrogationes eorum, qui sui juris sunt, nec in Regia Vrbe, nec in prouinciis, nisi [ex] Rescripto Principali fieri possunt. PP. 6. Non. April. *Byzantii*, * *Constantio et Maximiano* CC. Coss.

7. *Iidem* AA. et CC. *Attico.*

In adoptionem quidem alienae ciuitatis ciui recte dato additur, non mutatur patria: ac propterea jus originis in honorum ac munerum obsequio per adoptionem non minui, perspicis. PP. 11. Cal. Febr. *Sirmii*, * *iisdem* CC. Coss. * *294.*

8. *Iidem* AA. et CC. *Isioni.*

In adoptionem patre, in cujus est potestate, filiam dante, matris patronus adoptare non prohibetur. Nam sui juris arrogatio foeminae, nisi ex nostro Rescripto, nunquam procedit. S. 5. Id. Febr. * *iisdem* CC. Coss. * *294.*

9. *Iidem* AA. et CC. *Marino.*

Adoptatum, licet ex beneficio nostro, emancipatione solenni, separare à familia sua pater adoptiuus minime prohibetur.

10. *Imp.* JVSTINIANVS A. *Juliano P. P.*

Cum in adoptiuis filiis, qui filiifamilias constituti, à patribus naturalibus aliis in adoptionem dantur: antiquae sapientiae incidit quaedam dubitatio: si oporteret talem filium, qui praeteritus à naturali patre fuerat, habere contra ejus testamentum de inofficioso actionem (quam PAPINIANVS quidem negat, PAVLVS autem sine effectu derelinquit, MARTIANVS vero distinguit, ne ex hac causa vtriusque patris perderet successionem, naturalis quidem, voluntate ejus circumuentus, adoptiui propter egestatem, quam forte habebat (et iterum aliud vitium erat exortum: si enim post patris naturalis obitum, pater adoptiuus per emancipationis modum jus adoptionis dissoluisset, nulla spes ei remanebat: neque [enim] contra patris naturalis voluntatem, quia mortis ejus tempore in aliena fuerat familia constitutus: neque contra adoptiuum patrem, quia per emancipationem ejus familia exemptus est) ideo talem dubitationem [resecantes,] et tale vitium corrigentes, sancimus per adoptionem quidem ad extraneam personam factam, jura naturalis patris minime dissolui, sed ita eum permanere, quasi non fuisset in alienam familiam translatus. Cum enim tanta fragilitas est adoptionis, vt possit in ipso die et filius fieri, et extraneus per emancipationem inueniri: quis patiatur jura patris naturalis nexu diuino copulata, ludibrio defraudari? Cum in hoc casu et contradicendi filio ex jure veteri detur licentia, et inuitus transire ad aliam non cogitur familiam. Omnia igitur (secundum quod jam disposuimus, cum ad extraneum patrem filius per adoptionem transfertur) maneant integra jura, siue ad inofficiosi querelam, siue ad alias omnes successiones, siue ab intestato, siue ex testamento, quae liberis deferuntur: vt ipse possit et prodesse patri naturali, et ab eo naturalia debita percipere. Si vero pater naturalis auo materno filii sui, vel si ipse fuerit emancipatus, [etiam] auo paterno, vel proauo simili modo paterno, vel materno filium suum dederit in adoptionem: in hoc casu, quia in vnam personam concurrunt et naturalia, et adoptionis jura, maneat stabile jus patris adoptiui, et naturali vinculo copulatum, et legitimo adoptionis modo constrictum: et ad eum solum respiciat filius, cui eum et natura aggregauit, et lex per adoptionem assignauit: et PAPINIANI sententia in hac specie procedat, et ad eam tantummodo filius adoptiuus spem totam extendat, et non patris naturalis successionem molestare concedatur: sed auita et proauita tantummodo reuerentia protegatur: eique acquirat, quae possunt acquiri et prodesse. Et is ei solus pater intelligatur, quem lex fecit, et natura non dereliquit. Neque enim MARTIANI distinctioni locum esse in hoc casu inuenimus, vbi nullius circumuentionis suspicio potest aliquam sibi vindicare licentiam, auita et proauita affectione haec omnia resecante: sed haec omnia manere integra, nisi auus et proauus emancipatum fecerint filium adoptiuum: tunc enim necesse est iterum ad patrem naturalem eum reuerti: cum emancipationis interuentu adoptio in quacunque persona facta dissoluitur. §. 1. Sed ne articulum adoptionis in extraneam personam factae, sine Lege relinquamus: licentiam damus tali adoptiuo patri, id est, extraneo, si voluerit, nihil ei testamento suo relinquere, sed quidquid ei reliquerit, hoc liberalitatis sit, [et] non legitimo vinculo adstrictum. Cum enim per omnia naturae suae filium aggregauerimus: manifestissimum est, quod et acquisitiones omnium rerum, quae ad filiumfamilias peruenerint, secundum leges nostras, non adoptiuo extraneo patri, sed naturali vsque ad modum vsusfructus perueniant, et permaneant in sacris patris naturalis, quasi imaginaria quadam et noua affectione ei acquisita, non pristinae cognationis deminutione introducta.

§. 2. Relegati autem patres in inſulam, in poteſtate liberos retinent. Et ex contrario liberi relegati, in poteſtate parentum remanent.

§. 3. Poenae ſeruus effectus, filios in poteſtate habere deſinit. Serui autem poenae efficiuntur, qui in metallum damnantur, et qui beſtiis ſubjiciuntur.

§. 4. Filiusfamilias ſi militauerit, vel ſi Senator, vel Conſul factus fuerit, remanet in poteſtate patris: militia enim, vel conſularis dignitas de patris poteſtate filium non liberat. Sed ex

ducta. Sed ſi quidem remaneat in tali adoptione: nulla interueniente emancipatione, in hoc tantummodo prodeſſe ei volumus adoptionem, vt non ſucceſſione ab inteſtato patris extranei adoptiui defraudetur, ſed habeat acceſſionem fortunae [ex patris naturalis ſibi voluntate acquiſitam.] Neque enim ex veteri jure cognationis nexus naturalis patris per adoptionem filio diſſoluebatur, ſed accedebant jura adoptiua, certis reliquiis ex jure naturali remanentibus: et qui legitimus erat familiae adoptiuae, is naturali fuerat cognatus. Quis enim materna jura poſſet abolere, cum videbatur et ex antiquo jure patrem quidem habere adoptiuum, matrem autem eam, quam natura cognoſcit? Et ideo ſancimus, etſi habeat hujusmodi filius jura integra naturae, attamen, ſi inteſtatus pater [extraneus] adoptiuus deceſſerit, habere eum etiam ſui heredis jus ad ejus tantummodo ſucceſſionem: vt non etiam legitima jura ad familiam extranei patris adoptiui habeat, nec ipſa ad eum communionem aliquam habeat, ſed quaſi extraneus ita ad illam familiam inueniatur. §. 2. Sin autem per emancipationem jura adoptiua fuerint diſſoluta, tunc nullus ei penitus regreſſus ad adoptiuum extraneum patrem, etſi moriatur inteſtatus, relinquatur: ſed maneat tantummodo patrem naturalem cognoſcens, tanquam non fuiſſet ab initio in adoptionem translatus.

§. 3. Quae autem de aliis adoptiuis diximus, haec ſancimus etiam de his, qui ex Sabiniano Senatusconſulto ex tribus maribus fuerant ab extraneo adoptati, nulla penitus differentia inter alios adoptiuos, et eos introducenda. §. 4. Quae in filio diximus in adoptionem à patre dato, haec et in filia, et in nepote, [et] nepte, et deinceps perſonis vtriusque ſexus in ſacris patris conſtitutis extendimus: ſi tamen tempore mortis aui ſui parentes eos, vel eas non antecedant: ſi enim parentes eos antecedant: (vbi nec imponitur neceſſitas auo aliquid nepoti, vel nepti relinquere) maneant omnia jura adoptiua [ei] intacta. Haec enim omnis ſanctio de filio et filia, de nepote et nepte, et deinceps perſonis in ſacris conſtitutis introducta eſt, vbi dubitabatur, quid ſtatuendum eſſet, quaſi duobus patribus ei, vno ex natura, et altero ex lege, impoſitis.

§. 5. Vbi autem homo ſui juris conſtitutus per arrogationem, ex Auguſta liberalitate ſeſe dederit in adoptionem, tunc omnia jura patris adoptiui habeat intacta. Cum enim nullum inter patres inducitur diſcrimen, ſit ſuus heres adoptiuus patri arrogatori, et familiae ejus aggregetur: et omnia, quae ad filium arrogatum veteres legumlatores introduxerunt, intacta illibataque in eorum perſonis reſeruentur. Dat. Cal Septembr. *Conſtantinopoli*, Lampadio et Oreſte VV. CC. Coſſ. 530.

11. *Idem A. Juliano P. P.*

Veteres circuitus in adoptionibus, quae per tres emancipationes et duas manumiſſiones in filiis, aut per vnam emancipationem in caeteris liberis fieri ſolebant, corrigentes ſiue tollentes, cenſemus licere parenti, qui liberos in poteſtate ſua conſtitutos in adoptionem dare deſiderat, ſine vetere obſeruatione emancipationum et manumiſſionum hoc ipſum actis interuenientibus apud competentem Judicem manifeſtare, praeſente eo, qui adoptatur, et non contradicente, nec non eo, qui eum adoptat. Dat. Cal. Nou. *Conſtantinopoli*, Lampadio et Oreſte VV. CC. Coſſ. 530.

(β)

Vt Eunuchi ADOPTARE *poſſint.*
(Nouell. Leon. 16.)

Imp. LEO A. *Styliano excellentiſſimo ſacrorum officiorum Magiſtro.*

Magnum ſane excellensque donum *à DEO creatore ad mortales promananit,* **matrimonium.** *Non modo enim naturae mortis ingluuiei obnoxiae opem fert, humanoque generi perpetuitatem elargitur, id dum ab illa depaſcitur, non omnino deperire ſinens: verum etiam per liberorum procreationem permagna alioqui hominum vitae praeſtat. Nam quid ea, quae ex liberis percipitur, voluptate ad oblectandos hominum animos ſuauius? aut vero quid in humanae vitae negotiis, cum aliis, tum quae in ſenectute nobis ſe offerunt, vtilius?* ***Leuari certe ſenectutis moleſtias liberorum miniſterio videmus.*** *Verum, quoniam eam vtilitatem per matrimonii commercium conſequi non omnes valeant, voluit Lex, et recte quidem, in eos, qui id donum à natura non acceperiſſent, ſua benignitate beneficium conferre. At id propoſitum non ita erga omnes ſeruauit, vt omni defectu vacuum beneficium daret. Aliis enim etiam extra matrimonium acquirendi liberos poteſtatem fecit, alios hujus beneficentiae exortes reliquit. Quanquam ejus Legis, quae in hoc ſemel edita eſſet, vt liberorum orbitate, qui nullos haberent, liberaret, ac ſua ope patres, quibus ex matrimonio id eſſe non contigiſſet, efficeret, pertinere ad omnes beneficentiam conueniebat. Verum illa id ita non vult, ſed rejicit illos, qui lethalia paſſi ſunt: quorum tamen, quod injuria affecti, generandique facultate priuati ſint, miſereri par erat. Repulſae autem cauſam hanc ponit, quod dicat:* ***Quos natura ad generandum non idoneos nouerit, hos neque Legem hoc beneficio affecturam. At vero non natura, ſed hominum injuria his generandi vim ademit.*** *Qui homines, ſi praeter injuriam, quam ab hominibus ſuſtinuerunt, alteram per Leges non ſubirent, dignum fore Imperatoria noſtra Majeſtas rata ſtatuit, vt, ſi adoptare vellent, liberam id faciendi poteſtatem haberent. Exiſtimo enim illic beneficium magis eſſe neceſſarium, vbi ejus impenſius requiritur vtilitas. Eunuchis autem praecipue liberorum acquiſitio, quae per Legem fit, eſt neceſſaria, eoque magis, quod vna hac ratione, vt patres ſint, conſequantur: itaque liberorum miniſterio ipſis frui contingat: quo inhumanum eſſet, ſi, quod genitalibus priuati ſint, inſuper etiam priuarentur.* ***Sed quemadmodum, cui vocis vſus ademptus eſt, quae linguae munia ſunt, per manum adimplere; et qui ſermonem labris fundere nequit, per ſcripturam ad ordinandas res ſuas procedere non prohibetur: ita neque qui, quod genitalibus priuati ſunt, liberos non habent, horum indigentiam alio modo compenſare vetandum eſt.***

(γ)

ex Conſtitutione noſtra *ſumma patriciatus dignitas* *) illico, Imperialibus codicillis praeſtitis, filium à patria poteſtate liberat. Quis enim patiatur, patrem quidem poſſe per emancipationis modum poteſtatis ſuae nexibus filium liberare, Imperatoriam autem celſitudinem non valere eum, quem ſibi patrem elegit, ab aliena eximere poteſtate?

§. 5. Si ab hoſtibus captus fuerit parens, quamuis ſeruus hoſtium fiat, tamen pendet jus liberorum propter jus poſtliminii: quia hi, qui ab hoſtibus capti ſunt, ſi reuerſi fuerint, omnia priſtina jura recipiunt: idcirco reuerſus etiam liberos habebit in poteſtate: quia poſtliminium fingit, cum, qui captus eſt, in ciuitate ſemper fuiſſe. Si vero ibi deceſſerit: exinde, ex quo captus eſt pater, filius ſui juris fuiſſe videtur. Ipſe quoque filius nepoſue, ſi ab hoſtibus captus fuerit: ſimiliter dicimus, propter jus poſtliminii, jus quoque poteſtatis parentis in ſuſpenſo eſſe. Dictum eſt autem *poſtliminium* à limine et poſt. Vnde eum, qui ab hoſtibus [captus eſt, et] in fines noſtros poſtea peruenit, poſtliminio reuerſum, recte dicimus. Nam limina, ſicut in domo finem quendam faciunt, ſic et imperii finem eſſe limen, veteres voluerunt. Hinc et limen dictum eſt, quaſi finis quidam et terminus: ab eo poſtliminium dictum eſt, quia ad idem limen reuertebatur, quod amiſerat. Sed et qui captus victis hoſtibus recuperatur, poſtliminio rediiſſe exiſtimatur.

§. 6.

*) Nouell. 81. vide ſupra P. I. S. IV. p. 205.

(γ)

Vt pariter omnibus ADOPTARE *liceat.*

(Nouell, Leon. 27.)

Imp. LEO A. *eidem Styliano.*

Cum eos, qui ſua induſtria rem aliquam humanae vitae vtilem adinuenire ſtudent, in commune illam proponere, quam certis hominibus deuouere, aliosque ejus expertes relinquere, decentius ſit: tum vero longe magis Legum beneficium communo eſſe conuenit. Nam ſicut ſub Principe, virtute: ſic ſub Legibus, quotquot illis paremus atque ſubditi ſumus, illarum beneficio in commune frui debemus. At, quid ſibi vult hoc prooemium? Quod, quum liberorum orbitate infelices liberare infortunio Lex vellet, adoptare, et quod à natura accipi non poſſet, opinione comparare, jubendo, non erga omnes ſimiliter ſeruarit propoſitum: atque viros quidem et mulieres, quas natura, poſtquam matres noniſſet, ademtione ſobolis ad liberorum orbitatem redegiſſet, adoptandi jure donarit: Eunuchos vero et mulieres, è quarum ſinu nondum vllus foetus efflorniſſet, beneficio indignos cenſuerit, tam viliter neſcio quomodo ratiocinata. Non enim, quia hoc incommodo, vt natura patres eſſe nequeant, eunuchi affecti ſint, continuo, idem incommodum Lege augeri oportet: ſed è diuerſo ejus rei defectum alio modo compenſari non prohibere, longe magis par eſt: quemadmodum aliis membris, quae ad actiones naturales requiruntur (vt manibus, pedibus) mutilatis, aut ſi qua alia parte priuati ſint homines, illi quacunque poſſunt modo, mutilationem ſarcire non prohibentur. Jam vero neque mulieres, quia matres non fuerint, ne adoptent, coërceri, rationi conſentaneum eſt. Quae enim ratio eſt, vt illis, quod liberis orbatae ſint, denuo acquirendorum liberorum jus largiare: has vero, quod hujusmodi poſſeſſionis prorſus inopes fuerint, per omnem vitam in illa inopia viuere velis? Et certe, ſi haec praecipua liberorum vtilitas eſt, vt parentes in ſenia ſuſtentarent: quo pacto non tam his, quam illis, ex aequo vt beneficii participes eſſent, concedere aequum fuit? Sic enim, quibus tenues arctaeque facultates ſunt, filiorum ope et auxilio leuior paupertas eſſet: quae vero illas omni rerum copia affluentes habent, et his adoptio conduceret. Nam qui in filii locum aſſumptus eſſet, is et inſeruiens matri, et pro illa, quae par eſt, filium facere ſedulo exequens, quum bona illius, ita vt in ſuo ſtatu manerent, adminiſtraret: tum cum matre curarum onus partitus, vt illa tranquillius laetiusque viueret efficeret. Noſtra itaque Imperatoria Majeſtas, iis Legibus, quae adoptare his, quos diximus, non permittunt, adminiſtrationem abrogans, edulgat Legem, quae **omnibus, qui** *adoptare velint, ſiue quispiam viri facultate orbatus ſit, ſiue aliquam necdum matrem Sol viderit,* ***ejus faciendi poteſtatem facit:*** *non ſolum autem ob commoditates, quas ex adoptione manare dixi, ſed etiam quod inde virginitatis, decus cohoneſtari animaduertam.* ***Si*** *quidem quae conjugali conſuetudini virginitatem anteponunt, interimque liberorum deſideria pungantur, quum id extra matrimonii conſuetudinem conſequi ſe poſſe videbunt, virginitatis honeſtatem negligere non ſuſtinebunt. Neque porro verum eſt, vt quia mulieri liberos in poteſtate habere permiſſum non eſt, idcirco illi adoptare non liceat. Primum enim, quia ſi quis hoc admittat, non modo mulieres, quae nunquam pepererunt, verum etiam quae matres extiterunt, ab adoptione arcet.* **Foemina** *enim (vt lex inquit)* ***habere in poteſtate non poteſt.*** *Deinde quae hoc ſanxit Lex, loquitur de illis, qui à matribus recedentes ſeorſum ſuo arbitratu viuere malunt: non item vero de iis, qui materna imperio libenter tolerant, ipſarumque praeſcriptis per omnem vitam parere propoſuerunt. Non igitur obedientiam et famulatum voluntarium, quanquam is rarus ſit, Lex prohibet: ſed illic foemina poteſtate priuatur, vbi voluntatis aſſenſus ad obedientiam non coit. Nam ſi hoc ita ſit, quomodo multae matres jam viduae liberos ſecum vna viuentes et ſubditos ad extremum vsque diem habent, et animam in illorum manibus expirantes, maternae benedictiones ſuarumque facultatum illos relinquunt heredes? Porro et illud etiam Imperatoria noſtra Majeſtas benigne ſubditis largitur,* ***vt non modo ab Imperatore*** *(quemadmodum vetuſtiores Leges praecepere)* ***ſed etiam à quocunque, cui cujuscunque loci rectio injuncta erit, qui adoptare volet, id faciendo facultatem accipere poſſit.***

(a)

§. 6. Praeterea EMANCIPATIONE (*a*) quoque desinunt liberi in potestate parentum esse. Sed emancipatio antea quidem vel per antiquam legis obseruationem procedebat, quae per imaginarias venditiones, et intercedentes manumissiones celebrabatur, vel ex Imperiali rescripto: nostra autem prouidentia etiam hoc in melius per Constitutionem reformauit: vt fictione pristina explosa, recta via ad competentes judices, vel magistratus parentes intrent, et filios suos, vel

(*a*)

De EMANCIPATIONIBVS LIBERORVM. (Cod. 8. T. 49.)

1. *Impp.* DIOCLETIANVS et MAXIMIANVS AA. et CC. *Herennio.*

Si lex municipii, in quo te pater emancipauit, potestatem Duumuiris dedit, vt etiam alienigenae liberos suos emancipare possunt: id, quod à patre factum est, suam obtinet firmitatem. PP. 3. Non. Dec. ipsis 4. et 3. AA. 290.

2. *Iidem* AA. et CC. *Gennadiae.*

In emancipationibus liberorum, nec non donationibus, non tam scriptura, quam veritas considerari solet. PP. 5. Id. Mart. Tiberiano *2. et Dione Coss. 291.

3. *Iidem* AA. et CC. *Heliodoro.*

Non nudo consensu patria liberi potestate, sed actu solenni, vel casu liberantur: nec causae, quibus motus pater emancipauit filium, sed actus solennitas quaeritur. S. 14. Cal. Oct. AA. Coss. *293.

4. *Iidem* AA. et CC. *Colonae.*

Nec anus neptem suam liberare potestate cogitur, nec in cujusquam injuriam beneficia tribuere, moris est nostri. Dat. Id. Octobr. *293.

5. *Imp.* ANASTASIVS A. *Constantino P. P.*

Jubemus licere parentibus, id est, patri, auo paterno [seu] proauo, caeterisque vlterius per masculini sexus personas continua generis serie conjunctis, si liberos, quos habent in potestate propria, id est, filium vel filiam, nepotem seu neptem ex filio, pronepotem seu proneptem, caeterosque itidem per masculini sexus personas continua generis linea sibi conjunctos, per emancipationem, vel absentes, et peregre degentes, vel in iisdem locis seu regionibus, vel ciuitatibus commorantes, in judicio vero non praesentes, juris sui constituere maluerint: supplicationibus porrectis mereri super hoc diuinum oraculum: hocque apud competentem judicem, ad cujus jurisdictionem actus emancipationis pertinet, insinuare, superque precibus à semet oblatis apud eum deponere: vt hoc subsecuto, et auctoritate praecedente Principali, plenissimum robur emancipatio sortiatur: et personae, in quas talis liberalitas collata sit, de aliena potestate quasi à parentibus ex emancipatione manumissae liberentur: si tamen ipsae nihilominus sub gestorum testificatione, vel apud eundem judicem, vel apud alium quemlibet proposito parentum suam etiam voluntatem consonare, vel ante preces oblatas, et sacros apices promulgatos, vel postea deposuerunt, nisi infantes sint, qui et sine consensu etiam hoc modo sui juris efficiuntur. Dat. 2. Cal. Aug. *Constantinop.* Probo et Auieno Jun. Coss. 503.

6. *Imp.* JVSTINIANVS A. *Joanni P. P.*

Cum inspeximus in emancipationibus vanam obseruationem custodiri, et venditiones in liberas personas figuratas, et circumductiones inextricabiles et injuriosa rhapismata, quorum nullus rationabilis inuenitur exitus: jubemus hujusmodi circuitu in posterum quiescente, licentiam ei esse, qui emancipare vult, vel ex lege Anastasiana hoc facere, vel sine sacro Rescripto intrare competentis judicis tribunal, vel eos adire Magistratus, quibus hoc facere, vel legibus, vel ex longa consuetudine permissum est: et filios suos, vel filias, nepotes vel neptes, vel deinceps progeniem in potestate sua constitutam, à sua manu dimittere: et legitima jura omnimodo habere, etsi non specialiter hoc sibi seruauerit: et peculium donare, vel alias res liberalitatis titulo in eos transferre: et eas res, quae acquiri indignantur, per vsumfructum secundum nostrae Constitutionis modum detinere, et omnia facere: vana tantummodo (secundum quod jam dictum est) obseruatione sublata. Dat. Cal. Novembr. *Constantinop.* post Consulatum Lampadii et Orestis VV. CC. Coss. 531.

*) Nouell. Leonis 25. vid. supr. huj. Part. II. p. 107.

a) De INFANTIBVS EXPOSITIS LIBERIS ET SERVIS, ET DE HIS, QVI SANGVINOLENTOS NVTRIENDOS ACCEPERVNT. (Cod. 8. T. 52.)

1. *Imp.* ALEXANDER A. *Claudio.*

Si inuito vel ignorante te partus ancillae, vel adscriptitiae tuae expositus sit, repetere eum non prohiberis. Sed restitutio ejus, (si non à fure vindicauetis) ita fiet, vt si qua in alendo eo, vel forte ad discendum artificium juste consumpta fuerint, restituas. PP. 3. Calend. Jun. Jul. 2. et Crisp. Coss. 225.

2. *Imppp.* VALENTINIANVS, VALENS et GRATIANVS AAA. *ad Probum.*

Vnusquisque sobolem suam nutriat. Quod si exponendam putauerit, animaduersioni, quae constituta est, subjacebit. Sed nec dominis vel patronis repetendi aditum relinquimus, si ab [ipsis] expositos quodammodo ad mortem, voluntas misericordiae amica collegerit: nec enim suum (quis) dicere poterit, quem pereuntem contempsit. Dat. 4. Non. Mart. Gratiano A. 3. et Equitio Coss. 374.

3. *Imp.* JVSTINIANVS A. *Demostheni P. P.*

Sancimus nemini licere, siue ab ingenuis genitoribus puer paruulus procreatus, siue à libertina progenie, siue seruili conditione maculatus, expositus sit: eum puerum in suum dominium vindicare, siue nomine dominii, siue adscriptitiae, siue colonariae conditionis. Sed neque his, qui eos nutriendos sustulerunt, licentiam concedimus penitus cum quadam distinctione [ita] eos tollere, et educationem eorum procurare, siue masculi sint, siue foeminae, vt eos vel loco seruorum, aut loco libertorum, vel colonorum, aut adscriptitiorum habeant: sed nullo discrimine habito, hi, qui ab hujusmodi hominibus educati sunt, liberi, et ingenui appareant, et sibi acquirant, et in posteritatem suam, vel in extraneos heredes omnia, quae habuerint, quomodo voluerint, transmittant, nulla macula seruitutis, vel

vel filias, vel nepotes, vel neptes, ac deinceps, à sua manu dimittant. Et tunc ex edicto Praetoris in bonis hujusmodi filii, vel filiae, vel nepotis, vel neptis, qui quaeue à parente manumissus, vel manumissa fuerit, eadem jura praestantur parenti, qui tribuuntur patrono in bonis liberti. Et praeterea si impubes sit filius, vel filia, vel caeteri: ipse parens ex manumissione tutelam ejus nanciscitur.

vel adscriptitiae, aut colonariae conditionis imbuti, nec quasi patronatus jura in rebus eorum his, qui eos susceperint, praetendere concedimus: sed in omnem terram, quae Romanae ditioni supposita est, hoc obtinere. Neque enim oportet eos, qui ab initio infantes abjecerunt, et mortis forte spem circa eos habuerunt, incertos constitutos, si qui eos susceperint, hos iterum ad se reuocare conari, et seruili necessitati subjugare. Neque hi, qui eos pietatis ratione suadente sustulerint, ferendi sunt denuo suam mutantes sententiam, et in seruitutem eos retrahentes, licet ab initio hujusmodi cogitationem habentes ad hoc prosiluerint: ne videantur quasi mercimonio contracto ita pietatis officium gerere. Haec obseruantibus, tam viris clarissimis Praesidibus prouinciarum, quam viris religiosissimis Episcopis, necnon officiis praesidialibus, et patribus, et defensoribus ciuitatum, et omni ciuili auxilio. Dat. 15. Cal. Octobr. *Chalcedone*, Decio V. C. Cos. 529.

In AVTHENT. *Constit. quae ex adscript.* §. 1. *Col.* 5. *Tit.* 9. *al.* 8. Nou. 54. Cap. 1.

Antiqua lex erat, quae dicebat ex persona libera, et altera adscriptitia natos, adscriptitiam sequi conditionem: quod per JVSTINIANVM ad jus commune liberi ventris redactum est.

(Nouell. 54. CAP. I.)

Vt natus ex adscriptitio et libera sit liber.

Ne igitur liceat artibus vti et malignari: et possessionum nocere Dominis talibus interpretationibus, propterea sancimus, omnes qui nati sunt à tempore Legis, hos solutos esse adscriptitia fortuna, si ex liberis nascantur matribus, omne praeteritum antiquae seruando Legi.

EPILOGVS.

† *Tua igitur Eminentia, quae nobis bene et sancte visa sunt, et per hanc sanctam declarata sunt Legem, in omnibus gentibus, quibus praees, per praecepta propria solenniter faciat manifesta. Datum 15. Calend. Sept. CP.* ***Imp. Dom. Justin. Anno*** 11. ***post Belis. V. C. Cons. Anno*** 2. * 537.

(Nouell. 54. Praef. vide supra, P. I. S. III. p. 142. et CAP. II. ibid. S. IV. p. 280.

4. *Imp.* JVSTINIANVS A. †.

Sancimus, vt quoscunque vel in Ecclesiis, vel in vicis, vel aliis locis abjectos constiterit, ii modis omnibus liberi sint: etiamsi certam quandam probationem petitor habeat, qua ostendat, ejusmodi personam ad suum pertinere dominium. Nam si legibus nostris statutum est, vt serui aegrotantes à dominis neglecti, et qui velut desperata eorum valetudine, possessorum curatione digni non censentur, omnino in libertatem abripiantur: quonam pacto in ipsis vitae primordiis aliorum hominum pietati relictos, et ab eis educatos, in seruitutem iniquam pertrahi patiamur? Enimuero liberos esse sancimus, ne illis quidem, qui haec faciunt, irrogandas ex legibus nostris poenas effugientibus; velut omni refertis inhumanitate et crudelitate, quae tanto quouis homicidio pejor est, quanto miserioribus eam inferunt.

§. 7.

b) De INFANTIBVS EXPOSITIS.

(*Auth. Collat.* 9. *T.* 35.)
(Nouell. Const. 153.)

Imp. JVSTINIANVS A. ***Mennae gloriosissimo Praefecto Praetoriorum Illyrici.***

PRAEFATIO.

Crimen à sensu humano alienum, et quod ne ab vllis quidem barbaris admitti credibile est, DEI amantissimus Thessalonicensis Ecclesiae Apocrisiarius **Andreas** *ad nos retulit, quod quidam vix ex vtero progressos infantes abjiciant, inque sanctis eos relinquant Ecclesiis: et postquam educationem atque alimoniam ab hominibus pietatis studia exercentibus promeruerint, hos vindicent, et seruos suos esse pronuncient, cupientes crudelitati suae hoc etiam apponere, vt, quos in ipsis vitae primordiis ad mortem exposuerint, eos, postquam adoleuerint, defraudent libertate. Ex quo igitur hujus generis factum multa simul in se absurda complectitur, eandem videlicet ac calumniam, et quaecunque aliquis in tali actione facile enumerauerit: aequum sane erat, vt, qui talia perpetrarent, vindictam, quae proficiscitur ex Legibus, non effugerent, sed quo magis alii exemplo horum temperatiores fierent, extremis poenis subjicerentur: vt qui per actionis impudentiam sua detulerint flagitia. Id quod in posterum custodiri jubemus.*

CAP. I.

Qui itaque ad eum modum in Ecclesia, aut vicis publicis, aut aliis locis projecti fuisse comprobati erunt: hos omnibus modis liberos esse praecipimus, licet ei, qui praejudicio contendit ad hoc, manifesta existat probatio, et possit ejusmodi personam ad suum pertinere dominium ostendere. Nam si nostris praecipitur Legibus, vt aegrotantes serui à dominis suis pro derelicto habiti, et quasi desperata jam valetudine, cura dominica non dignati, prorsus ad libertatem rapiantur: quanto magis eos, qui in ipso vitae principio aliorum hominum pietati relicti, et ab ipsis enutriti fuerunt, non sustinebimus in injustam seruitutem pertrahi? Quin sancimus, vt tam religiosissimus Thessalonicensium Archiepiscopus, quam sancta DEI sub ipso constituta Ecclesia, et Gloria tua his opem ferat: neutiquam illis, qui haec patrant, Legibus nostris constitutas poenas effugientibus: nimirum, qui omni inhumanitate et crudelitate referti sint, tanto deteriores homicidio pollutis, quanto calamitosioribus id inferunt.

EPILOGVS.

† *Quae igitur nobis placuerunt, et per hanc sacram nostram declarantur Legem: ea tam Gloria tua, quam qui eandem pro tempore Magistratum suscepturi sunt, et obtemperans vobis cohors, effectui ac fini tradere et obseruare studento. Quinque etenim librarum auri poena imminebit tam his, qui haec transgredi pertentauerint, quam qui alios transgredi permiserint.* * 529.

*) Cod. 4. T. 43. et Cod. 8. T. 50. vide supra, huj. Part. p. 43.

§. 7. Admonendi autem sumus, liberum arbitrium esse ei, qui filium, et ex eo nepotem vel neptem in potestate habebit, filium quidem de potestate dimittere, nepotem vero vel neptem retinere: et é conuerso, filium quidem in potestate retinere, nepotem vero vel neptem manumittere, vel omnes sui juris efficere. Eadem et de pronepote, et pronepte dicta esse intelligantur.

§. 8. Sed et si pater filium, quem in potestate habet, auo vel proauo naturali, secundum nostras Constitutiones super his habitas, *in adoptionem dederit:* id est, si hoc ipsum actis interuenientibus apud competentem judicem manifestauerit, praesente eo, qui adoptatur, et non contradicente, nec non eo [praesente], qui adoptat: soluitur quidem jus potestatis patris naturalis, transit autem in hujusmodi parentem adoptiuum, in cujus persona et adoptionem esse plenissimam, antea diximus.

§. 9. Illud autem scire oportet, quod, si nurus tua ex filio tuo conceperit, et filium postea emancipaueris, vel in adoptionem dederis, praegnante nuru tua: nihilominus quod ex ea nascitur, in potestate tua nascitur. Quod si post emancipationem vel adoptionem conceptus fuerit: patris sui emancipati, vel aui adoptiui potestati subjicitur.

§. 10. Et quidem neque naturales liberi, neque adoptiui, vllo pene modo possunt cogere parentes, de potestate sua eos dimittere.

TIT. XIII.

DE TVTELIS.

Transeamus nunc ad aliam diuisionem personarum. Nam ex his personis, quae in potestate non sunt, quaedam vel in tutela sunt, vel in curatione, quaedam neutro jure tenentur. Videamus ergo de his, quae in tutela vel in curatione sunt. Ita enim intelligemus caeteras personas, quae neutro jure tenentur. Ac prius dispiciamus de his, quae in tutela sunt.

§. 1 *Est* autem *tutela*, (vt SERVIVS definiuit,) *vis ac potestas in capite libero ad tuendum eum, qui propter aetatem se defendere nequit, jure ciuile data ac permissa.*

§. 2. Tutores autem sunt, qui eam vim ac potestatem habent, exque ipsa re nomen acceperunt. Itaque appellantur *tutores, quasi tuitores atque defensores:* sicut aeditui dicuntur, qui aedes tuentur.

§. 3. Permissum est itaque parentibus, liberis impuberibus, quos in potestate habent, testamento tutores dare. Et hoc in filios filiasque procedit omnimodo: nepotibus vero neptibusque ita demum parentes possunt testamento tutores dare, si post mortem eorum in potestatem patris sui non sunt recasuri. Itaque si filius tuus mortis tuae tempore in potestate tua sit: nepotes [ex] eo non poterunt ex testamento tuo tutores habere, quamuis in potestate tua fuerint: scilicet, quia mortuo te, in potestatem patris sui recasuri sunt.

§. 4. Cum autem in compluribus aliis causis *posthumi pro jam natis* habeantur, et in hac causa placuit, non minus posthumis, quam jam natis testamento tutores dari posse: si modo in ea causa sint, vt si viuis parentibus nascerentur, sui [heredes,] et in potestate eorum fierent.

§. 5. Sed et si emancipato filio tutor à patre datus fuerit *testamento:* confirmandus est ex sententia Praesidis omnimodo, id est, sine inquisitione.

TIT. XIV.

QVI TESTAMENTO TVTORES DARI POSSVNT.

Dari autem tutor potest TESTAMENTO (a) non solum paterfamilias, sed etiam filiusfamilias.

§. 1.

(a)

DE TESTAMENTARIA TVTELA.

(Cod. 5. T. 28.)

1. *Impp.* SEVERVS et ANTONINVS AA. *Speratae.*

Quem dicis tibi tutorem in testamento patronae datum, si administrationi se non immiscuit, nulla actione tibi tenetur: neque enim jure datus tutor fuit. Quod si administrauerit sponte res tuas: experiri aduersus eum actione negotiorum gestorum potes. PP. Calend. August. Apro et Maximo Coss. 208.

2. *Imp.*

§. 1. Sed et seruus proprius testamento cum libertate recte tutor dari potest. Sed sciendum est, eum et sine libertate tutorem datum, tacite libertatem directam accepisse videri, et per hoc recte tutorem esse. Plane si per errorem, quasi liber, tutor datus sit, aliud dicendum est. Seruus autem alienus pure inutiliter testamento datur tutor: sed ita, *cum liber erit*, vtiliter datur: propriis autem seruus inutiliter eo modo tutor datur.

§. 2. Furiosus vel minor viginti quinque annis tutor testamento datus, tutor tunc erit, cum compos mentis, aut major viginti quinque annis fuerit factus.

§. 3. *Ad certum tempus, vel ex certo tempore, vel sub conditione, vel ante haeredis institutionem posse dari tutorem, non dubitatur.

§. 4. Certae autem rei vel causae tutor dari non potest: quia personae, non causae, vel rei, [tutor] datur.

§. 5. Si quis filiabus suis vel filiis tutores dederit, etiam posthumae vel [posthumo] dedisse videtur: quia *filii vel filiae appellatione et posthumus et posthuma continentur*. Quod si nepotes sint, an appellatione filiorum et ipsis tutores dati sint? Dicendum est, vt et ipsis quoque dati videantur: si modo *liberos* dixerit: caeterum si *filios*, non continebuntur: aliter enim filii, aliter nepotes appellantur. Plane si posteris dederit: tam filii posthumi, quam caeteri liberi continebuntur.

TIT. XV.

DE LEGITIMA AGNATORVM TVTELA.

Quibus autem testamento tutor datus non est, his ex lege duodecim tabularum adgnati sunt tutores, qui vocantur *legitimi*. §. 1.

2. *Imp.* ANTONINVS A. *Sabiniano.*

Et si patre tuo testamento jure tibi tutor datus, eo tempore, quo heres extitisti, in rebus humanis fuit: tamen codicillis alius tutor recte datus est, et vterque propter voluntatem testatoris tutor erit: nisi testamento datum pater alium codicillis dando reprobauerit, tunc enim posterior solus tutor erit. Dat. Id. April. Duobus Aspris Coss. 213.

3. *Imp.* ALEXANDER A. *Gordio et aliis.*

Si tutores testamento vobis dati sunt, quanquam vnus vestrum suae aetatis factus sit, id est, pupillarem aetatem excesserit, tutela tamen vestra ad eum non pertinet. Dat. 5. Calend. Jan. Maximo 2. et Aeliano Coss. 224.

4. *Idem* A. *Felicianae.*

Mater testamento filiis tutores dare non potest, nisi eos heredes instituerit. † Quando autem eos heredes [non] instituerit, solet ex voluntate defunctae datus tutor à Praesidibus confirmari.

† Nullo vero ex his interueniente, si res pupillares, qui dati sunt, administrauerint: pro tutelae actione tenentur. PP. 7. Cal. Jun. Juliano 2. et Crispino Coss. 225.

5. *Impp.* VALERIANVS et GALLIENVS AA. *Daphnae.*

Si pupillorum pater alienum seruum, de quo postulas, et tutorem esse voluerit, et liberum, manente tamen alio tutore pupillis [ante] dato: et redimi, et manumitti hunc apud Praesidem prouinciae, et curatorem adjungi oportet. PP. 3. Cal. Mart. Seculari * 2. et Donato Coss. 261.

6. *Impp.* DIOCLETIANVS et MAXIMIANVS AA. et CC. *Donnae.*

Si tibi pater auunculum testamento recte tutorem dedit, nec is excusatus est: eum tutelae judicio, tam de administratis, quam de neglectis (cum administrari deberent) apud competentem judicem conueni, secundum bonam fidem tibi satisfacere jussurum. Subscripta Non. April. *Sirmii*, * *Const. et Maxim.* CC. Coss. 294.

7. *Iidem* AA. et CC. *Triphenae.*

Tutelae [actione contra tutorem mota, quem [in] testamento patris, in cujus fuisti potestate, datum proponis: reddi tibi, si quid debetur, competens Judex aditus jubebit. Curatorem enim inutiliter [in] testamento dari, non ambigitur. Dat. 17. Cal. Maji, *Sirmii*, * *iisdem* CC. Coss. 294.

8. *Impp.* THEODOSIVS et VALENTINIANVS AA. *Florentio P. P.*

Tutores etiam Graecis verbis licet in testamentis relinquere: vt ita tutores dati videantur, ac si legitimis verbis eos testator dedisset. Dat. Prid. Id. Sept. Theodosio A. 17. et Festo Coss. 439.

a) SI CONTRA MATRIS VOLVNTATEM TVTOR DATVS SIT.
(Cod. 5. T. 47.)

1. *Impp.* SEVERVS et ANTONINVS AA. *Tertio.*

Si contra matris vltimam voluntatem Fuseinium filio communi tutorem datum probaueris: eum sine damno existimationis à tutela remouendum Praetor decernet: Quae rescriptio, si in fraude conuictus fuerit, non suffragabitur. PP. 13. Calend. Mart. Laterano et Rufino Coss. 198.

*) Nouell. Leon. 68. vid. supr. P. I. S. IV. p. 243.

❊ ❊ ❊

Reformat. Polit. August. d. A. 1548. N. XXXI. R. A. zu Speyer, d. A. 1570.

(a)

§. 1. Sunt autem AGNATI (a) [cognati] per virilis sexus cognationem conjuncti, quasi à patre cognati: veluti frater [ex] eodem patre natus, fratris filius neposue ex eo: item *patruus*, et patrui filius neposue ex eo. At qui per foeminini sexus personas cognatione junguntur, agnati non sunt: sed alias naturali jure cognati. Itaque amitae tuae filius non est tibi adgnatus, sed cognatus, et inuicem tu illi eodem jure conjungeris: quia qui [ex ea] nascuntur, patris, non matris familiam sequuntur.

§. 2. Quod autem [lex duodecim tabularum] ab intestato vocat ad tutelam adgnatos: non hanc habet significationem, si omnino non fecerit testamentum is, qui poterat tutores dare, sed si quantum ad tutelam pertinet, intestatus decesserit: quod tunc quoque accidere intelligitur, cum is, qui datus est tutor, viuo testatore decesserit.

§. 3.

(a)

De LEGITIMA TVTELA.

(Cod. 5. T. 30.)

1. *Impp.* DIOCLETIANVS et MAXIMIANVS AA. *Firminae.*

Ad auunculos nec masculorum tutelae ex Lege duodecim Tabularum deferuntur: cum solummodo patruis, si non se excusauerint, id jus tributum sit. PP. 8. Cal. Jun. Ipsis AA. 4. et 3. Coss. 290.

In AVTHENT. *de hered. ab intest.* §. *ex his. Coll.* 9. *Tit.* 1 Nouell. 118. Cap. 5.

Sicut hereditas agnatione non inspecta proximis defertur: sic et tutelae onus comitatur emolumentum, si masculi et perfectae sint aetatis, et nulla lege prohibeantur suscipere. Quod si plures sint ejusdem gradus, et ad tutelam vocantur: jubemus communiter apud judicem conuenientibus, vnum, vel plures eligi, et eum vel eos administrare: vt magis idoneo, vel idoneis committatur tutela, periculo tutelae omnibus imminente, qui ad tutelam vocantur: et substantiis eorum minoribus tacite subjacentibus pro hujusmodi gubernatione.

(Nouell. 118. CAP. V.)

De legitima tutela liberorum, et de matre et auia.

Ex his autem quae de hereditate diximus et disposuimus: et quae de tutela sunt, manifesta consistunt. Sancimus enim, vnumquemque secundum gradum et ordinem, quo ad hereditatem vocatur, aut solum, aut cum aliis, etiam functionem tutelae suscipere: nulla neque in hac parte differentia introducenda de agnatorum seu cognatorum jure: sed omnibus similiter ad tutelam vocandis, quique ex masculorum, quique ex foeminarum prole descendunt minori conjuncti. Haec autem dicimus, si masculi et perfectae aetatis sint, et nulla lege prohibeantur tutelam suscipere, neque excusatione competente sibimet vtantur. Mulieribus enim etiam nos interdicimus tutelae subire officium, nisi mater aut auia fuerit. His enim solis secundum hereditatis ordinem et tutelam subire permittimus, si inter gesta et nuptiis aliis, et auxilio VELLEJANI Senatusconsulti renunciant. Haec enim seruantes, omnibus à latere cognatis quoad tutelam praeponuntur, testamentariis solis tutoribus praecedentibus eas, defuncti namque voluntatem et electionem praeponi volumus. Si autem plurimi eundem cognationis gradum habentes ad tutelam vocantur: jubemus communiter conuenientibus apud judicem, cui hujus partis sollicitudo est, vnum aut plures, quanti ad gubernationem substantiae sufficiant, ex ipsis eligi, et denunciari, et eum vel eos minoris res gubernare: tutelae periculo omnibus imminente, qui ad tutelam vocantur, et substantiis eorum minori aetate tacite subjacentibus pro hujusmodi gubernatione.

2. *Iidem* AA. et CC. *Asclepiodoto.*

Ad agnatos pupilli jure legitimo sollicitudinem tutelae pertinere, nisi capitis diminutionem sustinuerint, manifestissimum est. S. 3. Non. April. AA. Coss. 290.

3. *Impp.* LEO * et ANTHEMIVS AA. *Erythrio P. P.*

Constitutione diuae memoriae CONSTANTINI, lege Claudia sublata, pro antiqui juris auctoritate, saluo manente agnationis jure, tam consanguineus, id est, frater, quam patruus, caeterique legitimi, ad pupillarum foeminarum tutelam vocantur. Dat. Cal. Jul. Martiano et Zenone Coss. 469.

4. *Imp.* ANASTASIVS A. *Polycarpo P. P.*

Frater emancipatus, qui in germani sui vel sororis successione omnes inferiores seu prolixiores gradus, non tantum cognatorum, sed etiam agnatorum antecedere à nobis pro nostra dispositione jussus est; etiam ad legitimam fratrum et sororum, necnon liberorum fratrum tutelam; quasi minime patris potestate per jus emancipationis relaxatus, si non alia juri cognita excusatione munitus sit, vocari: nec sub praetextu capitis diminutionis alienum ab hujusmodi onere semetipsum esse contendere sancimus. Dat. Cal. April. Joanne et Paulino Coss. 498.

5. *Imp* JVSTINIANVS A. *Demostheni P P.*

Nemo neque frater, neque alius legitimus in tutelam siue ingenui, siue liberti vocetur, antequam quintum et vicesimum suae aetatis annum impleat. Immineat enim cuique pro sua tantummodo administratione periculum, ne alieno onere alius praegrauetur. Sic etenim et pupillis, et adultis competens gubernatio inducetur, et naturalis ordo per omnia conseruabitur. Cui enim ferendum est eundem esse tutorem, et sub tutela constitui; et iterum eundem esse curatorem, et sub cura agere? Haec certe et nominum et rerum foeda confusio est. Discretis itaque omnibus, vel datiui, vel legitimi fiant tutores vel curatores hi, qui talis aetatis sunt, cui suarum rerum administratio committitur; quorumque res possunt plenissimo jure hypothecarum teneri. Omnibus, quae de successionibus tam ingenuorum, quam libertorum prioribus legibus disposita sunt, in suo robore duraturis, nec aliquam imminutionem ex praesentis legis sanctione accepturis: maxime in libertorum successionibus: ne videantur ex eo, quod ad tutelae grauamen non veniunt, successionis emolumentum amittere. Recitata septies in nouo consistorio Palatii Justiniani. Dat. 3. Calend. Nouembr. Decio V. C. Cos. 529.

§. 3. Sed agnationis quidem jus omnibus modis capitis deminutione plerumque perimitur: nam agnatio juris [ciuilis] nomen est: cognationis vero jus non omnibus modis commutatur: quia *ciuilis ratio ciuilia quidem jura corrumpere potest, naturalia vero non vtique.*

TIT. XVI.

DE CAPITIS DEMINVTIONE.

Est *autem* capitis deminutio, prioris status mutatio. *Eaque tribus modis accidit. Nam aut maxima est capitis deminutio, aut minor, (quam quidam mediam vocant), aut minima.*

§. 1. Maxima capitis deminutio *est, cum aliquis simul et* ciuitatem et libertatem amittit, *quod accidit in his, qui serui poenae efficiuntur atrocitate sententiae: vel libertis, vt ingratis erga patronos condemnatis:* [*vel his,*] *qui se ad pretium participandum venundari passi sunt.*

§. 2. Minor, siue media *capitis deminutio est, cum ciuitas quidem amittitur,* libertas vero retinetur, *quod accidit ei, cui aqua et igni interdictum fuerit: vel ei, qui in insulam deportatus est.*

§. 3. Minima *capitis deminutio est, cum ciuitas retinetur et libertas, sed* status hominis commutatur, *quod accidit in bis, qui, cum sui juris fuerint, coeperunt alieno juri subjecti esse, vel contra,* [*veluti si filiusfamilias à patre emancipatus fuerit, est capite deminutus.*]

§. 4. *Seruus autem manumissus capite non minuitur: quia nullum caput babuit.*

§. 5. *Quibus autem dignitas magis, quam status permutatur, capite non minuuntur, et ideo, à senatu motos capite non minui, constat.*

§. 6. *Quod autem dictum est, manere cognationis jus etiam post capitis deminutionem: boc ita est, si minima capitis deminutio interueniat; manet enim cognatio: nam si maxima capitis deminutio interueniat, jus quoque cognationis perit, vt puta seruitute alicujus cognati: et ne quidem si manumissus fuerit, recipit cognationem. Sed et si in insulam quis deportatus sit, cognatio soluitur.*

§. 7. *Quum autem ad agnatos tutela pertineat: non simul ad omnes pertinet, sed ad eos tantum, qui* proximiores gradu *sunt; vel si plures ejusdem gradus sunt, ad omnes* [*pertinet, veluti, si plures fratres sunt, qui vnum gradum obtinent, pariter ad tutelam vocantur.*]

TIT. XVII.

DE LEGITIMA PATRONORVM TVTELA.

Ex eadem lege duodecim tabularum libertorum et libertarum tutela ad patronos liberosque eorum pertinet, quae et ipsa legitima tutela vocatur: non quia nominatim [*in*] *ea lege de bac tutela caueatur, sed quia perinde accepta est per interpretationem, ac si verbis legis introducta esset. Eo enim ipso, quod bereditates libertorum libertarumque, si intestati decessissent, jusserat lex ad patronos liberosue eorum pertinere, crediderunt veteres voluisse legem etiam tutelas ad eos pertinere: cum et agnatos, quos ad bereditatem* [*lex*] *vocat, eosdem et tutores esse jusserit: quia plerumque* vbi successionis est emolumentum, ibi et tutelae onus esse debet. *Ideo autem diximus plerumque: quia si à foemina impubes manumittatur, ipsa ad bereditatem vocatur, quum alius sit tutor.*

TIT. XVIII.

DE LEGITIMA PARENTVM (a) TVTELA.

Exemplo patronorum recepta est et alia tutela, quae et ipsa legitima vocatur, nam si quis filium

(a)

QVANDO MVLIER TVTELAE OFFICIO FVNGI POTEST.

(Cod. 5. T. 35.)

1. *Imp.* ALEXANDER A. *Otaciliae.*

Tutelam administrare, virile munus est, et vltra sexum foemineae infirmitatis tale officium est. PP. 10. Cal. Octobr. Juliano 2. et Crispino Coss. 225.

2. *Imppp.* VALENTINIANVS, THEODOSIVS et ARCADIVS AAA. *Tatiano P. P.*

Matres, quae amissis viris tutelam administrandorum negotiorum in liberos postulant, priusquam confirmatio officii talis in eas jure eueniat, fateantur actis [sacramento praestito,] ad

um aut filiam, nepotem aut neptem ex filio, et deinceps impuberes emancipauerit: legitimus eorum tutor erit.

TIT.

ad alias nuptias se non venire. † Sane in optione hujuscemodi nulla cogatur, sed libera in conditiones, quas praestituimus, voluntate descendat: nam si malunt alia optare matrimonia, tutelam administrare non debent. † Sed ne sit facilis in eas post tutelam jure susceptam irruptio: bona ejus primitus, qui tutelam gerentis affectauerit nuptias, in obligationem venire, et teneri obnoxia rationibus paruulorum praecipimus: ne quid incuria, ne quid fraude depereat. His illud adjungimus, vt mulier, si aetate major est, tunc demum petendae tutelae jus habeat, cum tutor, [vel testamentarius vel] legitimus defuerit, vel priuilegio à tutela excusetur, vel suspecti genere summoueatur, vel ne suis quidem pro animi aut corporis valetudine administrandis facultatibus idoneus inueniatur. Quod si foeminae tutelas refugerint, et praeoptauerint nuptias: tunc demum Vir Illustris Praefectus vrbi, adcito Praetore, qui impertiendis tutoribus praesidet, siue Judices, qui in prouinciis jura restituunt, de alio ordine per inquisitionem dari minoribus defensores jubebunt. Dat. 12. Cal. Februar. *Mediolani*, Valentiniano A. 4, et Neotherio Coss. * *390*.

In AVTHENT. *de hered. ab intest.* §. *ex his. Coll.* 9. *Tit.* 1. Nouell. 118. Cap. 5.

Matri et auiae secundum ordinem tutelam etiam ante agnatos subire permittimus, si inter gesta nuptiis aliis, et Senatusconsulti VELLEJANI auxilio renunciauerit: solis testamentariis tutoribus eas praecedentibus, legitimis et datiuis postpositis. Defuncti namque voluntatem praeponi volumus. Praeter has autem aliis mulieribus interdicimus officium tutelae subire.

(Nouell. 118. CAP. V. vide supra, P. II. L. I. T. XIV. p. 137.)

In AVTHENT. *vt sine prohibit. mat. debit.* §. *propterea igitur Coll.* 7. *Tit.* 6. *al.* Nou. 94. Cap. 2.

Sacramentum quidem non exigitur, sed contractis secundis nuptiis expelli eam à tutela conuenit: salua minoribus omni alia (prout juris est) cautela.

In AVTHENT. *Coll. et Const.* vt supra.

Ad haec, et si debitum inter ipsam et filios quoquo modo vertitur, tutela materna non ideo minus admittitur, debito in sua natura durante. Potest etiam mater naturalium filiorum tutelam agere, omnia agens, quaecunque in legitimis definita sunt filiis.

3. *Imp.* JVSTINIANVS A. *Juliano P. P.*

Si pater secundum nostrâm constitutionem naturalibus liberis in his rebus, quae ab eo in eos profectae sunt, tutorem non reliquerit, mater autem voluerit eorum (siue masculi sint, siue foeminae) subire tutelam, ad exemplum legitimae sobolis liceat ei hoc facere, quatenus actis sub competenti Judice interuenientibus, juramentum antea praestet, quod ad nuptias non perueniat, sed pudicitiam suam intactam conseruet, et renunciet Senatusconsulti VELLEJANI praesidio, omnique alio legitimo auxilio, suamque substantiam supponat: et ita filiorum suorum vel filiarum naturalium tutricem [eam] existere sancimus. Omnibus, quae pro matribus et liberis earum ex legitimo matrimonio progenitis, diualibus Constitutionibus cauta sunt, in hujusmodi matribus obseruandis. Si enim in filiis justis, in quibus et testamentariae et legitimae sunt tutelae, et tamen matribus, his deficientibus, ad prouidentiam filiorum suorum venire conceditur: multo magis in his casibus, vbi legitima tutela euanescit, saltem alias eis dare humanissimum est. Dat. 15. Cal. April. *Constantinopoli*, Lampadio et Oreste VV. CC. Coss. 530.

a) Vt sine prohibitione Matres debitrices et creditrices TVTELAM GERANT minorum, neque jusjurandum praestent, quod non venient ad secunda vota.

(*Auth. Collat.* 7. *T.* 6.)
(Nouell. Const. 94.)

Imp. JVSTIN. A. *Joanni gloriosissimo sacrorum per Orientem Praetoriorum Praefecto, iterum Exconsuli et Patricio.*

PRAEFATIO.

Nuper scripsimus legem super cura minorum (malignitates, quae circa eos fiunt ex frequentibus litibus, quae apud nos agitantur, inuenientes) quatenus nullas obligatus existens minoribus, aut obligatos eos habere se dicens, curam exerceat: ne forsan in potestate rerum factus, agat aliquid circa minorem malignitatis: et lex ipsa rata nobis sit, et ex praesenti firmata.

CAP. I.

Quia vero matribus volentibus curam habere minorum, et petentibus secundum veteres et nostras leges curam subire, objecta est contra nostram intentionem ab aliquibus non recte hujusmodi Constitutio: volumus in legem hoc dicentem, matrum excipi personas. Primum quidem causam introductam pro minoribus semper prohibere, nunc ineptissimum existimamus: deinde nullus eandem Constitutionem objiciat matri et aliis: eum illam namque naturae amor pius circa filios, sine suspicione faciat quam plurimum, illis nullam habentibus ad filios fauoris necessitatem: recte non est matribus derogandum; ideoque licentia sit matribus secundum antiquam obseruationem abrenunciantibus et obligantibus suas res, sicuti prius schema fuit, et tueri filios, et talem praescriptionem non formidare: sed ita super his esse, ac si nec ab initio contigisset legem in hoc scribi. Quapropter siue dotes, siue sponsalitiae largitates exiguntur, siue alia debita habeant, siue matres ad minores, siue minores ad matres, ex paternis forsan occasionibus, aut etiam ex propriis: (multa namque quilibet cogitans et considerans adinueniet) sint haec integra vtrique, secundum priores Constitutiones judicanda et tractanda, siue legitimorum, siue naturalium mater filiorum tutelam gerat.

CAP. II.

Quia vero multam habemus formidinem, ne facile jusjurandum per magnum DEVM detur, et hoc praeuaricetur: propterea credimus oportere et hanc emendare legem, quae vult matres, dum suorum filiorum curam gesturae sunt, jusjurandum

TIT. XIX.

DE FIDVCIARIA TVTELA.

Est et alia tutela, quae FIDVCIARIA *appellatur, nam* si pater *filium, vel filiam, nepotem, vel neptem, vel deinceps*, impuberes manumiserit: legitimam nanciscitur eorum tutelam. *Quo defuncto, si* liberi [*ejus*] *virilis sexus existant*, fiduciarii tutores *vel* fratris *vel* sororis *efficiuntur. Atqui patrono legitimo tutore mortuo, liberi quoque ejus legitimi sunt tutores: quoniam filius quidem defuncti, si non esset à viuo patre emanci-*

dum jurare, quod ad secundas nuptias non venient: et toties scimus praeuaricatam legem et jusjurandum perjurum datum, quoties pene datum est: vt peccatum apertissimum esset, quia hoc intulimus jusjurandum ad praeuaricandum: non enim eo quod aliquae seruauerunt jusjurandum, propterea oportet et eas, quae exhonorant eum, habere occasionem impietatis in DEVM. Nam quod raro fit, (sicut etiam vetus sapientia docet) non obseruant legislatores: sed quod fit plerumque, et respiciunt et medentur. Propterea igitur sancimus aliam quidem obseruationem, quam in matribus obseruamus, valere secundum schema, et abrenunciare eas et VELLEJANO SC. et omni auxilio; et omnia agere, quae prius decreta sunt: Jusjurandum vero non praeberi, sed sufficere abrenunciationem solam VELLEJANI, et aliorum omnium: et de secundis nuptiis nullo jurejurando de hoc dando: mox tamen vt secundas contraxerit nuptias, repente expelli à tutela, et ea agi, quae si eam jurare contigisset, perferret, semel in judicium mentita, et praeponens propriae confessioni et depositioni secundas concupiscentias.

EPILOGVS.

† *Haec igitur lex super pietate sit posita: vt enim non injurietur in aliqua honor in* DEVM, *haec à nobis sancita sunt: vt ex nunc valeant, tua Celsitudine manifestam faciente hanc legem in Prouinciis omnibus. Hinc enim gloriosissimo Praefecto hujus felicissimae Ciuitatis, cui haec curae sunt, de his transmisimus legem: vt prouidentia ejus, et viri clarissimi Praetoris, cui hujus partis cura est omni tempore seruari, et ex nunc teneat: quatenus in omni pupillari substantia omnis cautela fiat circa res minorum custodiae, et praecipue, vt cum subtilitate descriptiones fiant, praesente quoque clarissimo scriba, cui de talibus cura commissa est, et aliis, qui consuete talibus interueniunt: subtiliter et fidejussionibus dandis et omnibus agendis, sicut nostris decernitur legibus, prouidentia clarissimi Praetoris, cui hujus partis cura est: proponatque eam ipse in hac regia Ciuitate, vt omnibus sit manifestu, et nullum lateant, quae à nobis sancita sunt. De hac enim legem sicut oportet in Prouinciis seruari, gloriosissimis Praefectis sacrorum nostrorum destinauimus. Dat. 5. Idus Octobr.* DN. Justinian. PP. *A. Anno* 13. *Appione V. C. Cons.* 539.

b) Vt matres etiam TVTELAE rationibus OBNOXIAE SINT.

(*Auth. Collat. 9. T. 38.*)
(Nouell. Const. 155.)

Imp. JVSTINIANVS A. *Belisario.*

PRAEFATIO.

Porrexit Potentiae nostrae supplicationem Martha, *clarissima foemina, qua continebatur, quod magnificae memoriae* SERGIVS *qui pater ejus fuit, cum obiisset mortem, tenera admodum aetate ipsam reliquerit: quodque clarissima mater ejus Auxentia, testatione apud actorum monumenta deposita, non se ad secundas peruenturam nuptias, tutelam ejus subierit; et Legibus nostris de hoc definito jurejurando praestito res administrauerit. His ita ab ea gestis, quasi aeque jusjurandum ab ipsa praestitum, et despicabile patrimonium relictum esset: paucula quaedam in inuentario ab ea confecto designasse: postea etiam secundas elegisse nuptias, cum tutorem ipsi nominasset Petrum. Item è secundo matrimonio duos habuisse filias; et cum recte erga ipsam affecta non esset: institutum quidem ab ea tutorem administratione destitisse, cum ipsa vix decimum tertium apprehendisset annum: petiisseque,* vt secundae aetatis curatorem quaereret; *mox etiam persuasisse, vt pro se acceptilationes conscriberet, et omni actioni, quae secundum Leges ipsi posset competere, per causam tutelarium rationum, in hujusmodi acceptilationibus renunciaret: cum in cubiculo per id tempus esset, neque quicquam sciret eorum, quae gererentur. Neque enim possibile fuit, vt ea, quae apud illam educaretur, neque in vllo contradicere posset his, quae aduersus ipsam gererentur, vt maxime inferri sibi detrimentum sensisset: aliquid ageret eorum, quae prohibere potuissent ad ipsius attentata jacturam. Postquam vero tempus effecerit, vt, quae aduersus ipsum agitata essent consilia, persentisceret: se quidem apud matrem vsam exhortationibus, ne his, quae in fraudem suam gesta essent, perperam vteretur: sed vti matrem deceret, se ostenderet: et quas primum res in bonis habuisse nosceretur, sibi restitueret. Ipsam vero, cum se totam filiis ex secundo matrimonio procreatis exposuisset, neutiquam istiusmodi rationes edidisse, quin è contraria sacram nostram praetendisse sanctionem, qua continetur, non posse restitutionis contra ipsam jura in vsum assumi: tametsi ea nihil ejus generis de matribus, quae filiorum tutelam suscepissent, et secundas exosculatae essent nuptias, sanciret. Atque ea de causa supplicationem nobis porrexit; quo magis et mentem sacrae Constitutionis redderemus manifestam, et extra controuersiam positam: neque si perperam in ea contentis vteretur Auxentia mater ejus, res à patre relictas in lucrum proprium conuerteret.*

CAP. I.

Cum igitur haec in se contineret supplicatio: merito ad sacram hanc pragmaticam formam respeximus. Per quam sancimus, vt, quoniam sacra nostra sanctio nullam mentionem facit earum mulierum, quae suscepta filiorum suorum tutela, secundas amplexae sunt nuptias: non liceat Auxentiae clarissimae foeminae eam sacram nostram Sanctionem perperam in vsum desumere. Propter causas autem praedictas, et quia monumenta actorum, sub quibus Marthae filiae suae tutelam suscepit, ostendunt Legibus definitum ipsam jusjurandum praestitisse, non se ad secundas peruenturam nuptias, et quod jusjurandum aspernata, in matrimonium secundo se marito junxit, et susceptis ex eo liberis, effecit, vt clarissima filia ejus Martha pro rerum restitutione acceptilationes in ipsam exponeret: sum-

emancipatus, post obitum ejus sui juris efficeretur, nec in fratrum potestatem recideret, ideoque nec in tutelam; libertus autem si seruus mansisset, vtique eodem jure apud liberos domini post mortem ejus futurus esset. † *Ita tamen hi ad tutelam vocantur, si perfectae sint aetatis: quod nostra Constitutio in omnibus tutelis et curationibus obseruari generaliter praecepit.*

TIT. XX.

DE ATILIANO TVTORE, ET EO, QVI EX LEGE JVLIA ET TITIA DABATVR.

Si cui nullus omnino tutor fuerat: ei dabatur (a) *in vrbe quidem à* Praetore *vrbano, et majore parte Tribunorum plebis, tutor ex lege Atilia; in prouinciis vero à Praesidibus prouinciarum, ex lege Julia et Titia.*

§. 1.

summam vtique licentiam habere Martham clarissimam foeminam posse sancimus, vt restitutionis in integrum jure vtatur, praesertim cum nondum se vicesimum quintum aetatis suae annum excessisse profiteatur. Sacra Sanctione à nobis proposita, quae sancit, ne filii contra parentes suos, aut liberti contra patronos suos possint restitutionis in integrum jure vti: neutiquam ipsi objicienda, propterea quod nihil Lex de his disputet, quae filiorum suorum tutelam susceperunt, quin contra, eo quod altera post haec sacra nostra processerit Sanctio, quae sancit: Ne, qui tutores constituuntur, aliter filiorum suorum tutelam suscipiant, quam si designationis suae tempore apud acta deposuerint, quod pupillos indefensos non relinquent: et si contingat etiam matrem filiorum suorum tutelam suscipere: vt et ipsa hoc faciat, tutelaribusque rationibus obnoxia sit: et si alium pro se designare tutorem velit, vt suo et subsistentium illi rerum periculo id faciat. Vnde omnibus modis hoc etiam casu conuenit, vt si Martha clarissima foemina comprobauerit, non praeteriisse ea tempora, in quibus restitutoriae ipsi actiones competunt: tam restitutione in integrum vtatur, quam omnibus aliis, per quae leges nostrae minoribus aetate opem et auxilium praebent. Sancit etenim nostra Potentia, vt omnis reuerentia, quae parentibus debetur à liberis, item honor, atque obsequium parentibus conseruetur: dum tamen nihil ab ipsis in illorum detrimentum fiat. Vt vero ex prioribus nuptiis filios despiciamus, neque religioni putamus consentaneum: neque alioqui conuenire, vt res, quae ex paterna ad ipsos peruenerunt substantia, hujusmodi matres possint vel sibi, vel his, qui secunda vice ipsas habent in matrimonio, vel ex istiusmodi matrimonii procreatis liberis, lucrifacere.

EPILOGVS.

† *Quae igitur nobis placuerunt, et per sacram hanc pragmaticam declarantur formam: ea studeto Gloria tua vna cum beatissimo Archiepiscopo Theopolitanae Ecclesiae, effectui et fini tradere. Dat. Cal. Februar.* Constantinop. *DN. JVSTINIANO PP. Aug. et* * *Belisar. V. C. Coss.* * 535.

(a)

QVI DARE TVTORES VEL CVRATORES POSSVNT, ET QVI DARI NON POSSVNT. (Cod. 5. T. 34.)

1. *Imp* ALEXANDER A. *Amphibulo.*

Cum tibi in ea aetate constituto, vt si de statu (tuo) constaret, per tutores siue curatores negotia tua administrari deberent, libertatis controuersiam fieri alleges: non (ideo) oportuit impediri, quo magis liberali causa ordinata, quia interim pro libero habebaris, curator tibi daretur, per quem defendi causa tua potest. PP. Calend. Nouembr. Alexandro A. Coss. 223.

2. *Idem* A. *Artemisiae.*

Maritus, etsi rebus vxoris suae debet affectionem, tamen curator ei ereari non potest. PP. Calend. Jul. Fusco 2. et Dextro Coss. 226.

3. *Impp.* PHILIPPVS A. * *et PHILIPPVS C. Dolenti.*

Luminibus captum curatorem haberi debere, falso tibi persuasum est. PP. 13. Cal. August. Peregrino et Aemiliano Coss. 245.

4. *Idem A. Emerito.*

Militiae armatae muneribus occupatus, neque si legitimus sit, neque si ex testamento datus fuerit, nec alio modo, etsi voluerit, tutor vel curator fieri potest: sed si errore ductus res administrauerit: negotiorum gestorum actione conuenitur. PP. 10. Cal. Aug. Peregrino et Aemiliano Coss. 245.

5. *Impp.* DIOCLETIANVS et MAXIMIANVS AA. et CC. *Aemilianae.*

Neque à Praeside alterius prouinciae, neque à Magistratibus municipalibus tutorem ortum ex alia ciuitate, nec domicilium, vbi nominatur, habentem, jure dari posse ab eo, cujus jurisdictioni subjectus non est, certissimi juris est. Neque cessatio injuncti perperam officii ad periculum ejus pertinet. S. 12. Cal. Maji, AA. Coss. 290.

6. *Iidem* AA. et CC. *Leontio.*

Quod dicis, matrem filiis tutores nolle petere, super hac re adi Praesidem prouinciae: qui si eam neglexisse perspexerit, etiam ipse Magistratus dare tutores, vel nomina mittere, vt ab ipso decreto tribui possint, jure non prohibetur. PP. 2. Cal. Maji, AA. Coss. 290.

7. *Iidem* AA. et CC. *Ruso.*

In seruili conditione constitutum tutorem, [vel curatorem] à Praeside dari non posse, nullam habet juris dubitationem. S. 2. Non. Jul. *Philippopoli*, AA. Coss. 290.

8. *Iidem* AA. et CC. *Euelpisto.*

Creditorem debitoribus tutorem datum, non tantum petitionem non amittere, sed etiam ipsum sibi posse soluere, non ambigitur. PP. 5. Non. Jul. AA. Coss. 293.

§. 1. *Sed et si in testamento tutor sub conditione, aut ex die certo datus fuerat: quamdiu conditio aut dies pendebat, ex eisdem legibus tutor dari poterat. Item si pure datus fuerat, quamdiu ex testamento nemo heres*

In AUTHENT. *ut hi, qui obl. se hab. perh. §. sed et si quis. Coll. 6. Tit. 1. al.* 2. Nouell. 72. Cap. 2.

Minoris debitor, vel is, cui minor tenetur, aut qui minoris res tenet, à curatione prohibetur. Nam et ante curator, si minoris creditor efficiatur, non sine adjuncto curatore administrabit. Hoc autem ab initio vel probet, vel juret se credere minorem obligatum, vel res ejus habere Nam si taceat, actionis sustinebit jacturam. Item si debitor taceat: nec redhibitione, nec alia tempore curationis solutione juuabitur. Sed si actionis cessionem aduersus minorem susciplat, nec post curam quidem depositam ea permittitur vti: nec is, qui cesserit, agere debet: cum in legem commiserit, licet cessio pro justis causis facta sit, sed minor lucrabitur. His valentibus in omni cura prodigorum forte, aut furiosorum, aut dementium, et omnium, quas introducunt leges.

(Nouell. 72. CAP. II.)

Vt Tutori, qui factus est Pupilli Debitor aut Creditor, Curator adjungatur.

Sed et si quis jam curam gerens, obligatum sibi effectum habeat minorem, in se forsan hereditate perlata cujuspiam, qui minorem habuit obligatum, aut alia hujusmodi occasione: non jam solum cum esse fidelem ad impuberum aut adolescentium curam, sed conjungi tutorem alterum aut curatorem, (hoc quod in plurimis Legum casibus inuenimus) vt custodiat ille, ac fiat aduersus adolescentem, aut ejus substantiam, ab eo, qui eum habet obligatum, in medio vlla malignitas: sed hoc ipsum observet, ejusque jusjurandum, jurans in ordinatione, quia hoc custodiet, etiam eam, quae ex proditione ad concuratorem poena est, reformidans.

9. *Iidem* AA. et CC. *Maximiano.*

Si sororis tua: filiis tutore legitimo patruo constituto, nec vllo excusato priuilegio, tutor datus es: cum habenti tutorem, alium dari jura prohibeant: necessitatem administrationis ad eum pertinere, nec te datione teneri, non ambigitur. S. 3. Cal. Febr. *Sirmii,* * *Const. et Maxim.* CC. Coss. 294.

10. *Iidem* AA. et CC. *Florentino* [*Militi.*]

Curatorem habenti neque adjungi nisi causa cognita, neque in locum ejus alium substitui, nisi ante priore remoto, ambigui juris non est: te quoque abfuturum, damni, quod medio tempore negotiis pupillaribus contigit, esse succedaneum: cum actorem periculo tuo constituere debueras: nec jure Magistratum in absentia tua alium creasse, certum est. PP. 3. Cal. April. * *iisdem* CC. Coss. 294.

11. *Impp.* CONSTANT. A et (CONSTANTIN. C.) *ad Bassum Praefectum urbi.* (*P.*)

In vniversis litibus placet, non prius puberem justam habere personam, nisi interposito decreto, aut administrandi patrimonii gratia, aut in litem fuerit curator datus: vt juxta praecedentia nostrae pietatis statuta legitime initiatae litis agitata in judiciis controuersia finiatur. Dat. 3. Id. Oct. *Aquilejae,* Constant. A. * 2. (et Licinio) * *Const. C.* Coss. 312. (* 320.)

12. *Imppp.* VALENTINIANVS, GRATIANVS et THEODOSIVS AAA. *Eutropio.*

Curator adolescenti ordinatus, post inchoatam litem non potest sub praetextu specialis curatoris à se nominati, aut litem contestatam deserere, aut ab administratione se subtrahere. Dat. 4. Cal. Oct. *Constant.* Eucherio et Syagrio Coss. 381.

13. *Impp.* HONORIVS et THEODOSIVS AA. *Monaxio Praefecto Vrbi.*

Ne Magistratuum vlterius procedat licentia: plenius designamus, ne patrimonialem colonum, sine alium, qui priuilegio ab hac nuncupatione defenditur, tutelae muneris adstringat officium. Dat. † Honorio 8. et Theodosio 3. AA. Coss. 409.

a) IN QVIBVS CASIBVS TVTOREM, VEL CVRATOREM HABENTI, TVTOR VEL CVRATOR DARI POTEST.

(Cod. 5. T. 36.)

1. *Imp.* ANTONINVS A. *Tiberiano et Rufo.*

Si in locum ejus tutoris ad tempus dati estis, qui Reipublicae causa aberat, isque jam finito munere, quod ei injunctum est, abesse desiit: quin ad ejus officium curamque pertineant negotia pupillae, ambigere non debetis. Sed consultius feceritis, si Praesidem prouinciae virum clarissimum adieritis, vt is ad administrationem tutelae compellatur. PP. 8. Cal. August. Antonino A. 4. et Balbino * 2. Coss. 214.

2. *Imp.* ALEXANDER A. *Valentiniano.*

Potuit quidem et debuit competens judex in locum excusati tutoris, licet pupillus alios quoscunque haberet tutores, curatorem dare. Quamuis autem curator cum aliis in locum excusati tutoris substitutus sis: tamen periculo administrationis vltra pubertatis tempora non adstringeris. PP. 5. Id. Jun. Modesto et Probo Coss. 229.

3. *Idem* A. *Hylae.*

Propter late diffusum, id est, in diuersis locis constitutum patrimonium, vel quod solus administrationi non sufficiss, an tibi tutelam administranti adjungi aliquos curatores oporteat, Praeses prouinciae, si te non sufficientem deprehenderit, aestimabit. PP. 8. Id. Dec. Pompejano et Peligno * *al. Feliciano* Coss. 232.

4. *Impp.* VALERIANVS et GALLIENVS AA. *Euplojo.*

Licet tutorem habenti tutor dari non potest; tamen certis ex causis alius idoneus substitui sententia competentis Judicis solet in locum suspecti, qui conuictus ac remotus est, et in locum excusati, vel defuncti, vel relegati tutoris. PP. Idib. Mart. Seculare 2. et Donato Coss. 261.

5. *Impp.* DIOCLETIANVS et MAXIMIANVS AA. et CC. *Zenoni.*

Cum ob augmentum facultatum curatores adjungi soleant, non prius dati tutores [ab] administratione eorum liberantur. Sane si is, qui administrauit, tempore finitae tutelae fuit soluendo: secuti temporis periculum ad te pertinere non potuisse, manifestum est. Dat. 3. Cal. April. AA. Coss. 293.

b) DE IN LITEM DANDO TVTORE, VEL CVRATORE.

(Cod. 5. T. 44.)

1. *Imp.* ANTONINVS A. *Miltiadi.*

Si quas petitiones aduersus pupillos tuos habes, dirigere eas potes, adsistentibus causamque defendentibus contutoribus tuis:

res existebat, tamdiu ex eisdem legibus tutor petendus (β) *erat: qui desinebat esse tutor, si conditio extiterat, aut dies venerat, aut heres extiterat.*

§. 2.

tnis: cum et si elios tutores non haberent, ad hoc genus litis defendendae curatores accipere deberent. PP. 13. Cal. August. Antonino A. 4. et Balbino * 2. Coss. 214.

2. *Imp.* ALEXANDER A. *Euaresto.*

An tibi partis fundi paterni vindicatio competat, is, cujus de ea re notio est, aestimabit. Respicere eutem debes officium, in quo te esse tutorem dicis: ne ob ejusmodi petitionem euictione secuta, vltra pretii quantitatem auctoris heredem pupillum tuum oneres, qui laudatus per te defendi debeat: cum eut compensationis rationem habere, eut contrario tutelae judicio experiri possis. Sed ne tuum jus (si quod habes) impediatur, ad eam rem defendendam, quae aduersus te vindicantem agenda erit, curatores pupillo petantur. PP. 12. Cal. Maji, Juliano 2. et Crispino Coss. 225.

3. *Impp.* GALLIENVS * et *VALERIANVS* AA. *Valerio.*

Ad protegendem causam tutor siue curator datus, conueniri non potest administrationis periculo, cum sola suscepti negotii tutele mandata est. Si nihil igitur (vt allegas) praeter negotium gessisti, frustra conueniris. PP. Cal. April. Valeriano * *A.* 2. et Lucillo Coss. 266.

4. *Idem A. Irenaeo.*

Ad litem datus tutor, si quid bona fide erogasti, à contutoribus more solito exigere potes. PP. Cal. Non. Paterno et Arcesilao Coss. 268.

5. *Impp.* DIOCLETIANVS et MAXIMIANVS AA. et CC. *Tigrani.*

Siue ex testamento, siue [ex] jure legitimo, fratris tui filiorum tutelae onus ad te perueniat: vereri non debes de his quaestionibus, quas aduersus fratrem tuum quondam tibi fuisse dicis: eum si qua emerserit lis, procuratore dato, et illis curatore ad litem constituto, et solennitati juris (vbi tutor exigitur) et indemnitati vtrinsque prospici possit. Script. 4. Cal. Maji, * *Const. et Maximian.* CC. Coss. 294.

c) DE TVTORIBVS VEL CVRATORIBVS ILLVSTRIVM, VEL CLARISSIMARVM PERSONARVM.

(Cod. 5. T. 33.)

1. *Imppp.* VALENTINIANVS, THEODOSIVS et ARCADIVS AAA. *Proculo Praefecto vrbi.*

Illustribus Praefectis vrbi, adhibitis decem viris è numerò Senatus Amplissimi, et Praetore Clarissimo viro, qui tutelaribus cognitionibus praesidet, tutores [curatoresue] ex quolibet ordine idoneos faciat retentari, et sane id libero judicio, expertesque damni constituent judicantes. Et si in regendis pupillaribus substantiis singuli creandorum pares esse non possunt, plures ad hoc [secundum veteres leges] conueniet aduocari: vt quem coetus ille administrandis negotiis pupillorum dignissimum judicabit, sole sententia obtineat Praefecturae, [super cujus nomine, solemnitate seruata, postea per Praetorem interponatur decretum:] Itaque hoc modo remoti à metu, qui consilio affuerint, permanebunt: et paruulis adultisque Clarissimis justa defensio sub hac prudentium deliberatione perueniet.

† Quod tamen circa eorum personas ceusuisse nos palam est, quibus neque testamentarii defensores, neque legitimi, vita, aetete, facultatibus suppetunt: Nem vbi forte hujusmodi homines offeruntur, si nihil ad defensionem suis priuilegiis comparabunt, vt teneri possint, jure praeferibimus. Caeterum alia, quae in causis minorum antiquis legibus cauta sunt, manere intemerata decernimus. † In prouinciis autem Curiales in nominandis tutoribus et curatoribus Clarissimarum personarum exhibeant debitam cautionem, et discriminis sui memores, cognoscant indemnitati minorum obnoxias etiam suas deinceps esse facultates. Dat. 3. Cal. Jannar. *Mediolani,* Timasio et Promoto Coss. 389.

2. *Imppp.* VALENTINIANVS, THEODOSIVS et ARCADIVS AAA. *Aureliano Praefecto vrbi.*

Generali lege prospectum est, ne qui ad Illustrium Senatorum tutelam curialibus occupati necessitatibus vocentur. Datum 8. Calend. August. Theodosio A. 3. et Abundantio Coss. 393.

(β) QVI PETANT TVTORES VEL CVRATORES.

(Cod. 5. T. 31.)

1. *Imp.* ANTONINVS A. *Chrysanthae.*

Admone adolescentem, aduersus quem consistere vis, vt curatores sibi dari postulet, cum quibus secundum juris formam consistas: qui si in petendis his cessabit, potes tu competentem judicem adire, vt in dandis curatoribus officio suo fungatur. PP. 2. Non. Februar. Messala et Sabino Coss. 215.

2. *Idem A. Epaphrodito.*

Patroni tui filii si ejus aetatis sunt, vt res eorum per tutores edministrari debeant: eura edire Praetorem, et nomina edere, ex quibus tutores constituantur, ne, si cessaueris, obsequii deserti periculum subeas. PP. 3. Non. Jul. Messala et Sabino Coss. 215.

3. *Idem A. Atalantae.*

In locum tutoris defuncti, vel in perpetuum relegati, alium dari tutorem filiis tuis idoneum ex eadem prouincia à judice competente postule: qui secundum officium suum vtilitatibus eorum prouidebit. PP. 4. Idib. Jul. Laeto 2. et Cereale Coss. 216.

4. *Idem A. Domnino.*

Si filiis debitoris tui non sunt necessarii, qui tutores petant: potes et ipse curare, vt accipiant, per quos legitime defendantur. PP. 3. Id. Jul. Laeto 2. et Cereale Coss. 216.

5. *Imp.* ALEXANDER A. *Fuscianae.*

Amita tutores petere filiis fratris sui non prohibetur. PP. 5. Cal. Jul. Maximo 2. et Aeliano Coss. 224.

6. *Idem A. Otaciliae.*

Matris pietas instruere te potest, quos tutores filio tuo petere debes. Sed et obseruare, ne quid secus quem oportet, in re [filii] tui pupilli agatur. † Petendi autem filiis curatores necessitas matribus imposita non est, cum puberes minores annis viginti quinque ipsi sibi curatores, si res eorum exigit, petere debeant. PP. 10. Cal. Octobr. Juliano 2. et Crispino Coss. 225.

7. *Imp.*

§. 2. *Ab hostibus quoque tutore capto, ex his legibus tutor petebatur: qui desinebat esse tutor, si is, qui captus erat, in ciuitatem reuersus fuerat, nam reuersus recipiebat tutelam jure postliminii.*

§. 3. *Sed ex his legibus tutores pupillis desierunt dari, posteaquam primo Consules pupillis vtriusque sexus tutores ex inquisitione dare coeperunt, deinde Praetores ex Constitutionibus. Nam supradictis legibus neque de cautione à tutoribus exigenda, rem saluam pupillis fore, neque de compellendis tutoribus ad tutelae administrationem, quidquam cauebatur.*

§ 4. *Sed hoc jure vtimur, vt Romae quidem Praefectus urbi, vel Praetor secundum suam jurisdictionem: in prouinciis autem Praesides ex inquisitione tutores crearent, vel magistratus jussu Praesidum, si non sint magnae pupilli facultates.*

§. 5. *Nos autem per Constitutionem nostram hujusmodi difficultates hominum resecantes, nec exspectata jussione Praesidum, disposuimus, si facultates pupilli vel adulti vsque ad quingentos solidos valeant, Defensores ciuitatum vna cum ejusdem ciuitatis religiosissimo Antistite, vel alias publicas personas, id est,* magistratus (γ), *vel Juridicum Alexandrinae ciuitatis*, tutores vel curatores creare: legitima cautela secundum ejusdem Constitutionis normam praestanda, videlicet eorum periculo, qui eam accipiunt.

§. 6. Impuberes autem in tutela esse naturali juri conueniens est: vt is, qui perfectae aetatis non sit, alterius tutela regatur.

§. 7.

7. *Imp.* GORDIANVS A. *Dionysio.*

Admone eam, quae quondam pupilla tua fuit, cum eam non tantum viri potentem esse, sed etiam nupsisse proponas, vt sibi petat curatorem. Quod si ea petere neglexerit: quo maturius possis rationem reddere administrationis, adito eo, cujus super ea [re] notio est, petere curatorem non vetaberis. PP. 6. Id. Januar. Gordiano A. et Auiola Coss. 240.

8. *Impp.* DIOCLETIANVS et MAXIMIANVS AA. *Musico.*

Cum à matribus sedulum petendi tutoris officium exigatur, nec fortuiti casus impedimentis adscribantur; proponasque, procuratorem, qui ad petendum pupillo tutorem à matre fuerat constitutus, à latronibus interfectum, petitionem ex necessitate demoratum esse: ab hereditatis successione matrem repelli, cujus nullum vitium intercessisse asseris, perquam durum est. PP. 5. Id. Mart. Tiberiano et Dione Coss. 291.

9. *Iidem* AA. *Asclepiodoto.*

Cum jure habenti tutorem tutor dari non possit: intelligis, matrem non officium pietatis in petendo tutore deseruisse, sed jure monitam, merito filio suo tutorem non postulare. S. 3. Non. April. *Byzantii*, AA. Coss. 290.

10. *Iidem* AA. et CC. *Prisco.*

Nepotibus fratris tui, si eorum mater in petendis tutoribus debito non fungatur officio, petere tutores solenniter potes. S. Prid. Cal. Maji, *Sirmii*, * *Constant. et Maximian.* CC. Coss. 294.

11. *Imp.* ZENO A. *Dioscoro P. P.*

Matres naturalibus [etiam] filiis ad similitudinem eorum, qui ex justis ac legitimis nuptiis sunt procreati, petendorum tutorum necessitati subjaceant: nulla eis ignorantia juris ad euitanda legibus, vel sacris constitutionibus definita, si petitionem tutorum minus curaueriot, profutura. Dat. Calend. Septembr. *Constantinop.* Zenone A. 2. Coss. 479.

d) VBI PETANTVR TVTORES, VEL CVRATORES.

(Cod. 5. T. 32.)

1. *Imp.* ANTONINVS A. *Aristobulae.*

Magistratus ejus ciuitatis, vnde filii tui originem per conditionem patris ducunt, vel vbi eorum sunt facultates, tutores vel curatores his quamprimum secundum formam perpetuam dare curabunt. Quod si filii tui neque possident quicquam in prouincia, vbi morantur, neque inde originem ducunt: restituti apud patriam suam, et vbi patrimonium habent, morabuntur, et ibi defensores legitimos sortientur. PP. Calend. Octobr. Laeto 2. et Cereale Coss. 216.

(γ) DE CONFIRMANDO TVTORE.

(Cod. 5. T. 29.)

1. *Imp.* ALEXANDER A. *Prisco.*

Testamento matris tutores dati, excusare [se] necesse non habent, nisi decreto secundum voluntatem defunctae, et quidem inquisitione habita, dati fuerint. PP. 3. Non. Mart. Juliano 2. et Crispino Coss. 225.

2. *Idem* A. *Valerio.*

Neque per epistolam, neque ex imperfecto testamento tutorem recte dari, indubitati juris est. Sed voluntas patris in constituendis tutoribus, vel curatoribus in hujusmodi casibus à Judice, ad cujus officium haec res pertinet, seruari solet. Secundum quae vereri non debes, ne tempus, antequam confirmareris, tibi cesserit. PP. Id. August. Alexandro A. 2. et Marcello Coss. 227.

3. *Idem* A. *Sossiano P. P.*

Si (vt proponis) pupillo, cujus meministi, pater inutiliter testamento tutores dedit; et priusquam hi confirmarentur, alii ab eo, cujus interest, dati sunt: id quidem, quod jure gestum est, reuocari non potest. † An autem, qui judicium patris habent, curatores eidem pupillo constitui debeant, aditus competens Judex perspectis vtilitatibus ejus aestimabit. PP. 3. Idib. April. Modesto et Probo Coss. 229.

4. *Imp.* JVSTINIANVS A. *Juliano P. P.*

Naturalibus liberis prouidentes, damus licentiam patribus eorum in his rebus, quas quocunque modo eis dederint, vel reliquerint ([scilicet] intra praefinitum nostris legibus modum) et tutorem eis relinquere: qui debet apud competentem Judicem confirmari, et ita res gerere pupillares. Dat. 15. Calend. April. *Constantinop.* Lampadio et Oreste Coss. 530.

(*a*)

§. 7. Quum ergo pupillorum pupillarumque tutores negotia gerant, post pubertatem tutelae judicio rationem reddunt.

TIT. XXI.

DE AVCTORITATE TVTORVM.

AVCTORITAS (*a*) autem tutoris in quibusdam causis necessaria pupillis est, in quibusdam non est necessaria: vt ecce, si quid dari sibi stipulentur, non est necessaria tutoris auctoritas; quod si aliis promittant pupilli, necessaria est tutoris auctoritas. Namque placuit, meliorem quidem

(*a*)

De AVCTORITATE PRAESTANDA.

(Cod. 5. T. 59.)

1. *Impp.* DIOCLETIANVS et MAXIMIANVS AA. et CC. *Antoniano.*

Neque tutoris, neque curatoris absentia quicquam stipulationi pro pupillo [vel adulto] habitae nocet. Sine die. AA. Coss. * *293.*

2. *Iidem* AA. et CC. *Serenae.*

Neque actiones sine tutoris auctoritate in aetate pupillari constituta remittendo, quicquam amittere poteris. S. 17. Cal. Maji, * *Const. et Maximiano* CC. Coss. 294.

3. *Iidem* AA. et CC. *Cajo.*

Eum, qui à pupillo sine tutoris auctoritate distrahente comparauit, longi temporis spatium non defendet. S. 3. Calend. Decembr. * *iisdem* CC. Coss. 294.

4. *Imp.* JVSTINIANVS A. *Joanni P. P.*

Clarum posteritati facientes, sancimus: omnino debere et agentibus, et pulsatis in criminalibus causis minoribus viginti quinque annis adesse tutores, vel curatores, in quibus casibus [adultos, et] pupillos leges minus accusari concedunt: cum cautius et melius sit cum suasione perfectissima et responsa facere minores, litemque inferre, ne ex sua imperitia vel juuenili calore aliquid vel dicant, vel taceant, quod si fuisset prolatum, vel non expressum, prodesse eis poterat, et à deteriore calculo eos eripere. *Dat.* 10. Calend. *Mart. Constantinop.* post Consulatum Lampadii et Orestis VV. CC. 531.

5. *Idem* A. *Joanni P. P.*

Veterem dubitationem amputantes, per quam testamentarii quidem vel per inquisitionem dati tutoris et vnius auctoritas sufficiebat, licet plures fuerant, non tamen diuersis regionibus destinati: legitimi autem, vel simpliciter dati omnes consentire compellebantur: Sancimus, si plures tutores fueriat ordinati, siue in testamento paterno, siue ex lege vocati, [siue] à judice, vel ex inquisitione, vel simpliciter dati, vnius tutoris auctoritatem [pro] omnibus tutoribus sufficere, vbi nondum diuisa est administratio, vel pro regionibus, vel pro substantiae partibus: ibi etenim necesse est, singulos pro suis partibus vel regionibus auctoritatem pupillo praestare: quia in hoc casu non absimiles esse testamentariis, et per inquisitionem datis legitimos, et simpliciter datos jubemus: eo quod fidejussionis onere praegrauantur, et subsidiariae actionis adminiculum speratur. † Sed haec omnia ita accipienda sunt, si non res, quae agitur, solutionem faciat ipsius tutelae, vt puta, si pupillus in arrogationem se dare desiderat. Etenim absurdum est, solui tutelam non consentiente, sed forsitan ignorante eo, qui tutor fuerat ordinatus: Tunc etenim, siue testamentarii, siue per inquisitionem dati, siue legitimi, siue simpliciter creati sunt: necesse est, omnes suam auctoritatem praestare: Vt quod omnes similiter tangit, ab omnibus comprobetur. † Quae omnia simili modo et in curatoribus obseruari oportet. Dat. Calend. Septembr. *Constantinop.* post Consulatum Lampadii et Orestis VV. CC. 531.

a) QVANDO EX FACTO TVTORIS VEL CVRATORIS MINORES AGERE VEL CONVENIRI POSSVNT.

(Cod. 5. T. 39.)

1. *Imp.* ANTONINVS A. *Septimio.*

Juliana, cujus [tibi] curatores condemnati sunt, si vicesimum quintum annum aetatis egressa est, actio judicati vtilis aduersus ipsam bonaque ejus [tibi] exercenda est. Nam tutores curatoresque finito officio non esse conueniendos ex administratione pupillorum vel adolescentium: saepe decretum est. PP. 8. Cal. Jul. *Romae,* Antonino A. 4. et Balbino Coss. 214.

2. *Imp* ALEXANDER A. *Sorarcho.*

Et si tutores tui, eum pecuniam pupillarem crederent, ipsi stipulati sunt, vtilis actio tibi dabitur.

3. *Imp.* GORDIANVS A. *Prudentiano.*

Si in rem minoris pecunia profecta sit, quae curatori, vel tutori ejus nomine minoris mutuo data est: merito personalis in eundem min[o]rem actio danda est. PP. Non. Sept. Gordiano A. et Auiola Coss. 240.

4. *Impp* DIOCLETIANVS et MAXIMIANVS AA. et CC. *Maximianae.*

Si hi, qui te in pupillari aetate constituta tutores fuerint, postea in administratione perseuerantes, vel curatores constituti, tua praedia locauerint: eos competenter conueni: sed [et] ex eorum contractu vtilis tibi quaeri potuit contra successores conductoris actio. S. 3. Non. Mart. AA. Coss. * *293.*

5. *Iidem* AA. et CC. *Onesimae.*

Per tutorem pupillo actio, nisi certis ex causis, quaeri non potest. Dat. Id. Dec. * *Constant. et Maximiano* CC. Coss. * *294.*

b) DE PRAEDIIS ET ALIIS REBVS MINORVM, SINE DECRETO NON ALIENANDIS, VEL OBLIGANDIS. *

(Cod. 5. T. 71.)

1. *Imp.* ANTONINVS A. *Minutiano.*

Venditio quidem praedii, quod jure pignoris, vel in causa judicati captum et distractum est, ad Senatusconsultum, quod de non alienandis praediis pupillorum, vel adolescentium, nisi auctore Praetore, vel Praeside prouinciae factum est, non pertinet:

quidem conditionem licere eis facere, etiam sine tutoris auctoritate: deteriorem vero non aliter, quam [cum] tutoris auctoritate, vnde in his causis, ex quibus obligationes mutuae nascuntur, vt in emptionibus, venditionibus, locationibus, conductionibus, mandatis, depositis, si tutoris auctoritas non interueniat, ipsi quidem, qui cum his contrahunt, obligantur, at inuicem pupilli non obligantur.

§. 1.

pertinet: sed si etiamnum in ea aetate es, cui subueniri solet, aditus competens judex, an te in integrum restituere debeat, praesente diuersa parte, causa cognita dispiciet. PP. 13. Calend. Decembr. Duobus Aspris Coss. 213.

2. *Imp.* GORDIANVS A. *Clearcho et aliis.*

Non est vobis necessaria in integrum restitutio, si tutores, vel curatores vestri possessionem, licet pignori nexam, vendiderunt [sine decreto]. Quod si creditores id fecerunt: ita demum juxta formam Edicti beneficium tibi impertietur, si fraudulenta venditione, participante consilio emptoris, damnum tibi inflictum esse doceatur. PP. 3. Cal. Febr. Gordiano A. et Auiola Coss. 240.

3. *Impp.* VALERIANVS et GALLIENVS AA. *Theodosiano et aliis.*

Cum emancipatis vobis praedium acquisitum foret, alienari à patre eodemque curatore sine Praesidis auctoritate non potuit: maxime si tanquam [suum esset, non tanquam] pupillare, vendiderit: itaque illibata vobis persecutio ejus manet. PP. 3. Non. Jan. Tusco et Basso Coss. 259.

4. *Iidem* AA. *Mithridati.*

Non solum per venditionem rustica praedia, vel suburbana pupilli, vel adolescentes alienare prohibentur: sed neque transactionis ratione, neque permutatione, et multo magis donatione, vel alio quoquo modo ea transferre sine decreto à dominio suo possunt: igitur, et tu si fratribus tuis per transactionem fundum dedisti, vindicare eum potes: [sed et] si quid inuicem ab eis ex eodem pacto consecutus es, id mutuo restituere debes. PP. 15. Cal. Maji, Seculari 2. et Donato Coss. 261.

5. *Iidem* AA. *Sereno.*

Etsi Praeses prouinciae decreuerit alienandum, vel obligandum pupilli suburbanum, vel rusticum praedium: tamen actionem pupillo, si falsis allegationibus circumuentam religionem ejus probare possit, Senatus reseruauit: quam exercere tu quoque non vetaberis. PP. 3. Cal. Maji, Seculari 2. et Donato Coss. 261.

6. *Imppp.* CARVS, CARINVS et NVMERIANVS AAA. *Varo.*

Minorum possessionis venditio per procuratorem delato ad Praetorem, vel Praesidem prouinciae libello fieri non potuit: cum ea res confici recte aliter non possit, nisi apud acta causis probatis, quae venditionis necessitatem inferant, decretum solenniter interponatur. S. Non. Maji, Caro *2. et Carino AA. Coss. 283.

7. *Iidem* AAA. *Isidoro.*

Si ad resoluendam donationem, quam in emancipatum te pater contulerat, minor viginti quinque annis cautionem ei emisisti: cum hujusmodi scriptura contra Senatusconsulti auctoritatem data sit, non oberit juri tuo. PP. 6. Id. Dec. Caro *2. et Carino AA. Coss. 283.

8. *Impp.* DIOCLETIANVS et MAXIMIANVS AA. *Theodotae.*

Praedia rustica, quae contra Senatusconsultum data esse ante nuptias sponsaliorum nomine, precum tuarum confessio ostendit: cum proprietas ad te propter juris interdictum transire non potuerit, in dominio mariti permansisse palam est. PP. 3. Non. Non. Diocletiano **A.* 2. et Aristobulo Coss. 289.

9. *Iidem* AA. *Mutiano.*

Etsi is, quem praedium rusticum minoris distraxisse affirmas, curatoris officio functus id fecit: venditio tamen contra Diui SEVERI orationem facta, Praesidis sententia non immerito rescissa est. Pignora sane, quae ob euictionis periculum idem curator ex rebus propriis tibi obligauit, non prohiberis persequi. PP. Non. Nou. Diocletiano **A.* 2. et Aristobulo Coss. 285.

10. *Iidem* AA. *Grato.*

Praediorum, quae sine decreto alienata sunt, dominium tibi persequenti praeses opem feret: apud quem si illuxerit, non vniuersa pretia, quae curatori tuo data sunt, in patrimonium tuum processisse, pro ea duntaxat pecuniae parte [te] conueniri permittet, quam in facultates tuas erogatam esse constiterit. S. 6. Id. Aug. ipsis AA. Coss *287.

11. *Iidem* AA. *Trophimo.*

Si quidem sine decreto minor annis patronus tuus rusticum praedium venundedit: superuacuum est de vili pretio tractare, cum Senatusconsulti auctoritas retento dominio alienandi viam obstruxerit. Si vero jure interposito decreto venditionem vili pretio ejus possessionis, cujus vires ignorabat, fecit, juxta perpetui Edicti auctoritatem in integrum restitutio, causa [tamen] cognita, praebetur. S. 11. Cal. Dec. ipsis AA. Coss. *287.

12. *Iidem* AA. et CC. *Leontio.*

Ob aes alienum tantum causa cognita Praesidali decreto praedium rusticum minoris prouinciale distrahi permittitur. Dat. 1. Cal. Maji, *Heracliae*, * *Const. et Maxim.* CC. Coss. * 294.

13. *Iidem* AA. et CC. *Zenophilae.*

Etiam vectigale, vel patrimoniale, siue emphyteuticum praedium sine decreto Praesidis distrahi non licet. Dat: 8. Cal. Sept. *Sirmii*, * iisdem CC. Coss. * 294.

14. *Iidem* AA. et CC. *Phrominio.*

Vtere viri prudentissimi Papiniani responso, caeterorumque, quorum precibus fecisti, mentionem, sententiis, ac doli mali exceptionem oppone, pretium ob eorum debitum solutum probans, si fortem cum vsuris, quae fisco deberentur, pupilli non offerentes, fundos [prouinciales] citra decretum Praesidis venundatos cum fructibus petant. Dat. 9. Cal. Dec. ipsis CC. Coss. * 294.

15. *Iidem* AA. et CC. *Sabino.*

Si minor viginti quinque annis praedium rusticum, cum aliud deberes, sine decreto in solutum dedisti: dominium à te discedere non permittit Senatusconsulti auctoritas. Dat. 8. Cal. Dec. * iisdem CC. Coss. * 294.

16. *Iidem* AA. et CC. *Eutychiae.*

Si praedium rusticum, vel suburbanum (quod ab vrbanis non loco, sed qualitate secernitur) in pupillari aetate constituta, tutore

§. 1. Neque tamen hereditatem adire, neque bonorum possessionem petere, neque hereditatem ex fideicommisso suscipere aliter possunt, nisi tutoris auctoritate (quamuis [illis] lucrosa sit,) ne vllum damnum habeant.

§. 2. Tutor autem statim in ipso negotio praesens debet auctor fieri, si hoc pupillo prodesse existimauerit: post tempus vero, vel per epistolam interposita auctoritas nihil agit.

§. 3.

tutore auctore; vel adulta sine decreto Praesidis prouinciae, in qua situm est, venundedisti: secundum sententiam Senatusconsulti dominium ejus, sine jus à te discedere non potuit, sed vindicationem ejus, et fructuum, vel his non existentibus, condictionem competere constitit. Emptor autem si probare potuerit ex caeteris facultatibus, obedire te muneribus siue oneribus non potuisse, ad vtilitates praeterea tuas cessisse pecuniam, quam pretii nomine sumpseras: doli exceptionis auxilio pretium cum vsuris, quas praestitura esses, et sumptus meliorati praedii seruare tantummodo potest. Dat. 6. Id. April. *Anchialo*, * *iisdem* CC. Coss. * 294.

17. *Iidem* AA. et CC. *Philippo.*

Inter omnes minores nec commune praedium sine decreto Praesidis sententia Senatusconsulti distrahi patitur: nam ad diuisionis causam prouocante tantummodo majore socio, ejus alienationem et sine decreto fieri jampridem obtinuit. Dat. 7. Id. Dec. * *iisdem* CC. Coss. * 294.

18. *Impp.* CONSTANTIN. A. et CONSTANT. C. *ad Senatum.*

Si minores, vel ex patris nomine, vel ex suo, debitis [duntaxat] fiscalibus vrgentibus, vel ex priuatis contractibus reperiantur obnoxii: decreti interpositio [à] CONSTANTINIANO Praetore celebranda est, probatis examinatisque causis: vt patefacta rerum fide, firma venditio perseueret. Dat. 3. Cal. Jan. Probiano et Juliano Coss. 322.

c) QVANDO DECRETO OPVS NON EST. (Cod. 5. T. 72.)

1. *Impp.* SEVERVS et ANTONINVS AA. *Valentino.*

Si probare potes, patrem pupilli, cujus tutores conuenisti, consensisse, vt reddito tibi praedio pretium reciperet: id, quod conuenit, seruabitur. Neque enim in ea re auctoritas Praesidis necessaria est, vt tutorum sollicitudini consulatur, si voluntati defuncti pareant. Dat. 6. Cal. Jan. Antonino * *A.* 2. et Geta * *C.* 2. Coss. 206.

2. *Imp.* AVRELIANVS A. *Pulchro.*

Illud requirendum est, an adito Principe *Saturninus* Vir Clarissimus specialiter jus venditionis acceperit? ad instar enim praesidialis decreti concessio Principalis accedit. Dat. Id. Januarii. †

3. *Impp.* DIOCLETIANVS et MAXIMIANVS AA. et CC. *Stratoniciano.*

Praedium rusticum, vel suburbanum è minore viginti quinque annis alienari sine decreto Praesidis, nisi parentis voluntas, vel testatoris, ex cujus bonis ad minorem peruenit, super alienando eo aliquid mandasse deprehendatur, nulla ratione potest. Dat. 11. Cal. April. *Nicomediae*, AA. Coss. * 287.

4. *Imp.* CONSTANTINVS A. *ad Populum.*

Et sine interpositione decreti tutores et curatores quarumcunque personarum vestes detritas, et superuacua animalia vendere permittimus. Dat. Id. Mart. Constantino A. 7. et Constantio C. 4. Coss. 326.

d) SI QVIS IGNORANS REM MINORIS ESSE, SINE DECRETO COMPARAVERIT. (Cod. 5. T. 73.)

1. *Imp.* GORDIANVS A. *Felici.*

Si ea, quae in jura tutoris, hereditario vel honorario titulo successit, possessionem tuam vendiderit: si vt pupillarem distraxit: emptor, qui sciens à tutoris herede mercatus est, cum officium morte finiatur, alienam rem comparando, de temporis interuallo nullam potuit acquirere defensionem. Si vero vt suam distraxit, ignoransque rem alienam emptor comparauit, neque statim per traditionem possessionis dominus effectus est, sed tantummodo aduersus te statuti temporis (cum te legitimae aetatis esse non diffitearis) potest vti praescriptione. Dat. 5. Id. Sept. Pio et Pontiano Coss. 239.

2. *Idem* A. *Crispinae.*

Si contra amplissimi Ordinis decretum possessiones tuae distractae sunt, conueni earum possessorem, vt (si ita probaueris gestum) et possessio retrahatur, et fructus vniuersi reuocentur, si non bona fide emptorem fuisse, qui emit, constiterit. Dat. 16. Cal. † Gordiano A. 2. et Pompejano Coss. 242.

3. *Impp.* DIOCLETIANVS et MAXIMIANVS AA. *Agathae.*

Possessiones [tuae] rusticae, vel suburbanae sine cognitione causae et interpositione decreti contra Senatusconsultum alienatae, nec à secundo emptore recte tenentur, nisi statutum temporis spatium intercesserit. Dat. Id. Febr. *Nicomediae*, * *Const. et Maxim.* CC. Coss. * 294.

4. *Iidem* AA. et CC. *Alexandro.*

Quoniam aduersus emptorem, ad quem ex persona ejus, cui contra Senatusconsultum donata res est, justo titulo interueniente ea res, de qua lis est, transitum fecit: requirere oportebit, an praesente priore domino, et majore effecto, sine controuersia bona fide decennio, vel absente viginti annis, qui quaestionem patitur, possessor fuisse monstretur. Quod si apud grauitatem tuam manifeste constiterit: sine vlla cunctatione, habita longi temporis praescriptione, petitorem oportebit excludi. Dat. 6. Id. Jun. *Dorostoli*, * *iisdem* CC. Coss. * 294.

e) SI MAJOR FACTVS ALIENATIONEM FACTAM SINE DECRETO RATAM HABVERIT. (Cod. 5. T. 74.)

1. *Imp.* GORDIANVS A. *Liciniae.*

Cum proponas, curatorem patris tui non interposito Praesidis decreto praedium rusticum heredi creditoris, seu tutori ejus destinasse venundare, eamque venditionem deceptum patrem tuum ratam habuisse, si minore pretio distractum est praedium, et inconsulto errore lapsum patrem tuum, perperam venditioni consensum dedisse constiterit, non abs re erit, superfluum pretii in compensationem deduci, quod Praesidis prouisione fieri conuenit, cujus solertiae congruum est, si diuersa pars bonam fidem non amplectatur, in arbitrio ejus ponere, an velit possessionem

§. 3. Si inter tutorem pupillumque judicium agendum fit: quia ipfe tutor in rem fuam auctor effe non poteft, non praetorius tutor (vt olim) conftituitur, fed CVRATOR (β) in locum ejus datur: quo [curatore] interueniente, judicium peragitur, et eo peracto, curator effe definit.

TIT. XXII.

QVIBVS MODIS TVTELA FINITVR.

Pupilli pupillaeque, cum puberes effe coeperint, [à] tutela liberantur. PVBERTATEM (α) autem veteres quidem non folum ex annis, fed etiam ex habitu corporis in mafculis aeftimari volebant. Noftra autem majeftas dignum effe caftitate noftrorum temporum [exiftimans], bene putauit, quod in foeminis etiam antiquis impudicum effe vifum eft, id eft, infpectionem habitudinis corporis, hoc etiam in mafculos extendere. Et ideo [noftra] fancta Conftitutione promulgata, pubertatem *in mafculis poft decimum quartum annum completum* illico initium accipere difpofuimus: antiquitatis normam *in foeminis* bene pofitam, [in] fuo ordine relinquentes, vt poft *duodecim annos completos viri potentes effe* credantur.

§. 1.

rum fructibus reftituere, ita vt foenebris pecunia cum competentibus vfuris reftituatur. Dat. Non. Oct. Pio et Pontiano Coff. 239.

2. *Idem* A. *Alexandro.*

Si fine decreto Praefidis praedia tua à tutore tuo alienata funt, nec fpeciali confirmatione, vel (fi bona fide poffeffor fuiffet) ftatuti temporis excurfu id, quod perperam eft actum, fuerat ftabilitum, Praefes prouinciae poffeffionem in jus tuum retrahet. Dat. 7. Cal. Jan. Pio et Pontiano Coff. 239.

3. *Imp.* JVSTINIANVS A. *Mennae P. P.*

Si quando fine decreto minorum, vel adhuc fub curatoribus conftitutorum, vel per veniam aetatis eorum curam excedentium, res alienantur, vel fupponuntur, et ad perfectam aetatem iidem minores prouecti, longo filentio querelam hujusmodi tradiderint, vt inutilis alienatio, vel fuppofitio diuturno filentio roboretur, certum tempus ad talem confirmationem praefinitum effe cenfemus. Ideoque praecipimus, fi per quinque continuos annos poft impletam minorem aetatem, id eft, poft viginti quinque annos connumerandos, nihil conqueftus eft fuper tali alienatione, vel fuppofitione is, qui eam fecit, vel heres ejus, minime poffe retractari eam occafione praetermiffionis decreti, fed fic tenere, quafi ab initio legitimo decreto fuiffet res alienata vel fuppofita. † Cum autem donationes à minoribus nec cum decreto celebrari poffint, fi minor vel poft veniam aetatis rem immobilem donationis titulo in alium excepta propter nuptias donatione (tranfcripferit, non aliter hoc firmitatem habebit, nifi poft viginti quinque annos impletos, inter praefentes quidem decennium, inter abfentes autem vicennium donatore acquiefcente effluxerit: vt tamen in heredis perfona illud tantummodo tempus accedat, quod poft ejusdem heredis minoris aetatem filentio transactum fit. Dat. Id. April. Decio V. C. Coff. 529.

(β)

De ACTORE A TVTORE SEV CVRATORE DANDO.

(Cod. 5. T. 61.)

1. *Impp.* DIOCLETIANVS et MAXIMIANVS AA. et CC. *Alphocrationi.*

Si fui juris conftituti filii tui, matri fuccefferunt: licet te tutorem eorum effe probetur, tamen non per procuratorem, fed actorem decreto conftitutum à te, res eorum te abfente peti conuenit. S. Non. Januar. *Sirmii*, * *Conft. et Maximian.* CC. Coff. 294.

*) Cod. 5. T. 36. et T. 44. v. fupr. huj. Part. II. p. 142.

(α)

Vt causae POST PVBERTATEM ADSIT TVTOR.

(Cod. 5. T. 48.)

1. *Impp.* PHILIPPVS A. * *et PHILIPPVS C. Dextro.*

Tutores, qui needum adminiftrationem ad curatores transtulerunt, defenfioni caufarum pupillarium adfiftere oportere, faepe refcriptum eft. Et ideo fi (vt proponis) inftrumenta, quibus afferi poffunt caufae prouocationis, etiamnum hi, quorum meminifti, apud fe detinent: aditus Praefes prouinciae periculi fui eos admoneri praecipiet. PP. 12. Cal. Nou. Philippo A. et Titiano Coff. 246.

a) QVANDO TVTORES VEL CVRATORES ESSE DESINANT.

(Cod. 5. T. 60.)

1. *Imp.* ANTONINVS A. *Herculae.*

Si curatores tutoribus adjuncti funt: pubertate pupilli, tam tutorum, quam [curatorum adjunctorum] officium finiri: ideoque alios propter aetatis infirmitatem curatores effe dandos, manifeftiffimum eft. PP. 4. Cal. Augnft. *Romae*, Antonino A. 4. et Balbino * 2. Coff. 214.

2. *Impp.* DIOCLETIANVS et MAXIMIANVS AA. et CC. *Menippo.*

Tutoris officium ex fola voluntate pupilli non finiri, certiffimum eft. S. 13. Cal. Februar. AA. Coff. 293.

3. *Imp.* JVSTINIANVS A. *Mennae P. P.*

Indecoram in examinanda marium pubertate refecantes, jubemus: quemadmodum foeminae poft [impletos] duodecim annos omnimodo pubefcere judicantur, ita et mares poft exceffum quatuordecim [annorum] puberes exiftimentur, indagatione corporis inhonefta ceffante. Dat. 8. Id. April. *Conftantinop.* Decio V. C. Coff. 529.

(α)

§. 1. Item finitur tutela, si adrogati sint adhuc impuberes, vel deportati: item si in seruitutem pupillus redigatur, vel [si] ab hostibus captus fuerit.

§. 2. Sed et si vsque ad certam conditionem datus sit [tutor] testamento: aeque euenit, vt desinat esse totor existente conditione.

§. 3. Simili modo finitur tutela morte vel pupillorum, vel tutorum.

§. 4. Sed et capitis deminutione tutoris, per quam libertas vel ciuitas amittitur, omnis tutela perit. Minima autem capitis deminutione tutoris, veluti, si se in adoptionem dederit, legitima tantum tutela perit, caeterae non pereunt. Sed pupilli et pupillae capitis deminutio, licet minima sit, omnes tutelas tollit.

§. 5. Praeterea qui ad certum tempus testamento dantur tutores, finito eo, deponunt tutelam.

§. 6. Desinunt etiam tutores esse, qui vel remouentur à tutela ob id, quod suspecti visi sunt: vel qui ex justa causa sese excusant, et onus administrandae tutelae deponunt, secundum ea, quae inferius proponemus.

TIT. XXIII.

DE CVRATORIBVS.

Masculi quidem puberes, et foeminae viri potentes, *vsque ad vicesimum quintum annum completum* curatores accipiunt: quia, licet puberes sint, adhuc tamen ejus aetatis sunt, vt *sua* NEGOTIA (α) *tueri* non possint.

§. 1.

(α)

Quo tempore, et à quibus rerum suarum ADMINISTRATIO ADVLTIS *concedi debeat.*
(Nouell. Leon. 28.)

Imp. LEO A. *Styliano excellentissimo sacrorum Officiorum Magistro.*

Quandoquidem hoc etiam Legislatoribus recte placuit, vt minoribus curatores praeficerentur, qui parentum de illis curam supplentes, et aetatis imbecillitatem curae haberent, et bona conuenienti solicitudine illaesa conseruarent: quod Legislationi recte se habenti deest, ex nobis addendum putauimus. At quis ille defectus est? Quod à solo Imperatore, jussis recedere curatoribus, rerum administrationem tredi minoribus: idque, quum jam praefinitae aetatis modum attigerint, (quem maribus vigesimus, foeminis *vero* decimus octauus annus *tribuit) et tanquam ad hanc aetatem, qua sapere recteque atque vtiliter res suas administrare possunt, jam peruenerint, in plenam rerum suarum potestatem collocari velit. Verum quoniam, vt sapiant,* omnibus non eadem aetate contingit, non ita simpliciter statui, neque ex sola aetate ad rerum suarum gubernationem pariter omnes produci oportebat; *sed erat, quam aetatem cujusque eorum, qui rerum suarum administrationem suscepturi essent, status requireret, inspiciendum. Quid enim? an quum hic, postquam eam aetatem egressus sit, nondum autem satis sapere coeperit, administratione dignus judicatus fuerit, ille, quanquam etiamnum infra eam aetatem sit, prudentia tamen non destituatur, vt recte res suas administrandas suscipere non possit, ab administratione arcendus erit? Quando igitur non minus animo, quam corpore inter sese homines differunt, et alii etiam ante legitimum tempus rationem bene constitutam habent: aliis vero etiam id supergressis mens nondum stabilita est: quod Lex hanc ita vellet, vt defectuosa eadem esset, factum est. Quin et alia hujus Legislationis incommoda sunt. Ac primum quidem, quod difficile, imo vero prorsus impossibile sit, vt ad omnes Legislatoris voluntas pertingat. Quomodo namque, qui longis terrae marisque distinentur interuallis (vt interim alias vitae difficultates, vt morbos, insidiarum hostilium metus, membrorumque mutilationes omittam: quae persaepe difficultates, ne in ipso quidem domicilii loco prodire, nedum longinquam profectionem suscipere permittunt) quomodo, inquam, hisce, sexcentisque, quae mortalium vitam allidunt, rebus aliis adolescentes impediti, rerum suarum administrationem ab vnius Imperatoris nutu petent? Quod ergo (sicut superius diximus) Legislationi deerat, id adimplentes, jubemus, vt, qui puberes imperfectae aetatis tempus jam superarunt (mares nempe annum 20. foeminae vero 18.) animumque ad res gerendas idoneum habent, ac prudentiam, qua administratio refrenata res non labefactet, vt illa nocenter concessa non videatur, collegerunt: his plena rerum suarum auctoritas detur. Accipiunto itaque hi, justaque potestate res suas agunto. At quibus rerum recte gerendarum judicium adhuc deest, eo quod sibi ipsis (vtpote qui, quum gubernare debeant, imprudentiae imperio regantur) damnosi futuri sint, etiamsi id tempus praetergressi fuerint, non percipient. Si quidem si, qui propositus finis erat, vt bona recte administrarentur, is necdum praesens sit, qua ratione, quanquam aetas aduenerit, cum periculo ipsis committentur, quae ipsius procuratione non recte administrabuntur?* Ad hunc *ergo* modum, *qui rebus prudenter praeesse poterunt, tametsi ad administrationis tempus haud dum peruenerint, non prohibebuntur.* Vnum est *enim,* quod requiritur, ne bona labefactentur: quod quum adsit, superuacaneum est aetatem expectare. Et non tantum Imperator rerum suarum procurationem administrationemque concedet, verum etiam *quibus* cujusque loci Magistratus *obtigerit, plenamque jurisdictionem habent. Ita enim Legislatoris prouidentia omnibus, qui indigebunt, vtilis erit, atque Lex vim suam magis exeret.*

*) Vt Monachi et Clerici Tutores esse possint: sed ab Administratione ac Pupillorum Rectione arceantur. Vide supra P. I. Sect. IV. p. 243. Nouell. Leonis 68.

§. 1. Dantur autem curatores ab eiſdem magiſtratibus, à quibus et tutores. Sed curator teſtamento non datur: datus tamen confirmatur decreto Praetoris vel Praeſidis.

§. 2. Item inuiti adoleſcentes, curatores non accipiunt, praeterquam in litem, curator enim et ad certam cauſam dari poteſt.

§. 3. *Furioſi* quoque *et* PRODIGI (β), licet majores viginti quinque annis ſint, tamen in curatione ſunt adgnatorum ex lege duodecim tabularum. Sed ſolent Romae Praefectus vrbi vel Praetores, et in Prouinciis Praeſides ex inquiſitione eis curatores dare.

§. 4. Sed et mente captis, et ſurdis, et mutis, et qui perpetuo morbo laborant, (quia rebus ſuis ſupereſſe non poſſunt,) curatores dandi ſunt.

§. 5.

(β)
De CVRATORE FVRIOSI, VEL PRODIGI.
(Cod. 5. T. 70.)

1. *Imp.* ANTONINVS A. *Marinianae.*

Curatores impleta legitima aetate prodigis vel furioſis ſolent tribui. PP. 4. Calend. Auguſt. Meſſala et Sabino Coſſ. 215.

2. *Imp.* GORDIANVS A. *Auitio.*

Orationis Diui SEVERI beneficium, quo poſſeſſiones ruſticas ſine decreto Praeſidis pupillorum ſeu adoleſcentium diſtrahi, vel obligari prohibitum eſt, non injuria etiam ad agnatum furioſi porrigitur. Si igitur citra decretum Praeſidis fundus mente capti etiam ab agnato ejus tibi pignori nexus eſt, vinculum pignoris in eo non conſiſtit: vtilem tamen aduerſus eum perſonalem actionem, ſi ob ejus vtilitatem pecunia mutua accepta eſt, poteris habere. PP. Calend. Januar. Pio et Pontiano Coſſ. 239.

3. *Idem* A. *Aureliae.*

Si pater tuus mentis compos non eſt, pete ei curatores, per quos, ſi quid geſtum eſt, quod reuocari oporteat, cauſa cognita in priſtinum ſtatum reſtitui poſſit. PP. 7. Id. April. Gordiano et Auiola Coſſ. 240.

4. *Impp.* DIOCLETIANVS et MAXIMIANVS AA. *Aſclepiodoto*

Cum repudiante furioſa ſui juris conſtituta maritum, qui ſolus repudiare potuit, quaedam matrem furioſae, marito quondam ejus inſtrumenta confeciſſe ſignifices: intelligis nihil eam contra furioſam diſponere [potuiſſe,] cum ejus ad eam jure non pertinuerit defenſio. S. Idib. April. *Byzantii*, AA. Coſſ. 287.

5. *Imp.* ANASTASIVS A. *ad Populum.*

Ne iterum quidem antea indebitae ſucceſſionis emancipato, vel emancipatis deputaſſe, nihil vero de oneribus tutelae proſpexiſſe videamur: curatores nihilominus eos pro 12. Tabular. Lege furioſis fratribus et ſororibus vtpote legitimos exiſtere, hac legis ſanctione decernimus.

6. *Imp.* JVSTINIANVS A. *Juliano P. P.*

Cum aliis quidem hominibus continuum furoris infortunium accidat, alios autem morbus non ſine laxamento aggrediatur, ſed in quibusdam temporibus quaedam eis intermiſſio perueniat, et in hoc ipſo multa ſit differentia, vt quibusdam breues induciae, aliis majores ab hujusmodi vitio indueantur: antiquitas diſputabat, vtrumne in mediis furoris interuallis permaneret eis curatoris interceſſio, an cum furore quieſcente finita, iterum morbo adueniente redintegraretur? Nos itaque ejus ambiguitatem decidentes, ſancimus (cum incertum eſt in hujusmodi furioſis hominibus, quando reſipuerint, ſiue ex longo, ſiue ex propinquo ſpatio, et impoſſibile eſt, et in confinio furoris et ſanitatis eum ſaepius conſtitui, et poſt longum tempus ſub eadem eſſe varietate, vt in quibusdam videatur etiam pene furor eſſe remotus) curatoris creationem non eſſe finiendam, ſed manere quidem eam, donec talis furioſus viuit: quia non eſt pene tempus, in quo hujusmodi morbus deſperatur: ſed per interualla, quae perfectiſſima ſunt, nihil curatorem agere, ſed ipſum poſſe furioſum, dum ſapit, et hereditatem adire, et omnia alia facere, quae ſanis hominibus competunt. Sin autem furor ſtimulis ſuis iterum eum accenderit: curatorem in contractu ſuo conjungi, vt nomen quidem curatoris in omne tempus habeat, effectum autem, quoties morbus redierit: ne crebra, vel quaſi ludibrioſa fiat curatoris creatio, et frequenter tam naſcatur, quam deſinere videatur. Dat. Calend. Septembr. Lampadio et Oreſte VV. CC. Coſſ. 530.

7. *Idem* A. *Juliano P. P.*

Cum furioſus, quem morbus detinet perpetuus, in ſacris parentis ſui conſtitutus eſt: indubitate curatorem habere non poteſt: quia ſufficit ei ad gubernationem rerum, quae ex caſtrenſi peculio, vel aliter ad eum peruenerunt, et vel [ante furorem] ei acquiſitae ſunt, vel in furore obueniunt, vel in his, quorum proprietas ei tantummodo competit, paterna verecundia: Quis enim talis adfectus extraneus inueniatur, vt vincat paternum? vel cui alii credendum eſt res liberorum gubernandas, parentibus derelictis? Licet Tertullianus juris antiqui interpres libro ſingulari, quem de caſtrenſi peculio condidit, tali tractatu propoſito videatur obſcure eandem attingere ſententiam, nos tamen hoc apertiſſime introduximus.

§. 1. Sin autem parentes ab hac luce decedere contigerit: noſtra conſtitutio, quam promulganimus de his, quae in teſtamento furioſo relinquenda ſunt, vel ſubſtitutione eorum in ſuo robore permaneat. §. 2. Sin vero perpetuo furioſus ſui juris ſit: tunc in paterna quidem hereditate, quae quaſi debita ad poſteritatem ſuam deuoluitur, nulla eſt juri veterum dubitatio: cum illico appareat, et ſuus heres exiſtat ſuis parentibus. §. 3. Sin autem ex alia quacunque cauſa hereditas ad eum, vel ſucceſſio peruenit: tunc magna et inextricabilis vetuſtiſſimo juri dubitatio exorta eſt: ſiue adire hereditatem, vel bonorum poſſeſſionem petere furioſus poſſit, ſiue non; et ſi curator ejus ad bonorum poſſeſſionem petendam admitti debeat; et juris auctores ex vtroque latere magnum habuere certamen. Nos itaque vtramque auctorum aciem certo foedere compeſcentes, ſancimus: furioſum quidem nullo modo poſſe vel hereditatem adire, vel bonorum poſſeſſionem agnoſcere: curatori autem ejus licentiam damus (immo magis neceſſitatem imponimus,) ſi vtilem [ei] eſſe ſucceſſionem exiſtimauerit, eam bonorum poſſeſſionem agnoſcere, quae antea ex decreto dabatur, et ad ſimilitu-

dinem

§. 5. Interdum autem et pupilli curatores accipiunt: vtputa, si legitimus tutor non sit idoneus: quoniam habenti tutorem, tutor dari non potest. Item si testamento datus tutor, vel à Praetore aut Praeside, idoneus non sit ad administrationem, nec tamen fraudulenter negotia administret: solet ei curator adjungi. Item loco tutorum, qui non in perpetuum, sed ad tempus à tutela excusantur, solent curatores dari.

§. 6. Quod si tutor aduersa valetudine, vel alia necessitate impediatur, quo minus negotia pupilli administrare possit: et pupillus vel absit, vel infans sit: quem velit actorem, periculo ipsius tutoris, Praetor, vel qui prouinciae praeerit, decreto constituet.

TIT.

dinem bonorum possessionis habere: cum petitio bonorum possessionis Constantiniana lege fublata sit, et ab eo introducta obseruatio, [quae pro] antiqua sufficit petitione. §. 4. Sed cum antiquitas in curatore furiosi multas ambages constituit, quemadmodum ab eo cautio, vel satisdatio detur: vel pro quibus rebus, et quibus personis, et si omnis curator talem praestet cautelam: necessarium nobis visum est, vt humano generi consulentes, omnem quidem obscuritatem et inextricabilem circuitum tollamus, compendioso autem, et dilucido remedio totum complectamur. Et prius de creatione curatoris, qui furiosis vtriusque sexus datur, sancientes, tunc et aliis certum finem imponemus. §. 5. Et si quidem parens curatorem furioso, vel furiosae in vltimo elogio heredibus institutis, vel exheredatis dederit, vbi et fidejussionem cessare necesse est, paterno testimonio pro [ejus] satisdatione sufficiente: ipse, qui datus est, ad curationem perueniat: ita tamen, vt in hac florentissima ciuitate apud Vrbicariam Praefecturam deducatur: in prouincia antem apud Praesidem ejus, praesente etiam tam viro religiosissimo locorum Antistite, quam tribus primatibus, et actis interuenientibus, tactis sacrosanctis Euangeliis, edicat: omnia se recte, et cum utilitate furiosi agere, et neque praetermittere ea, quae vtilia furioso esse putauerit, neque admittere, quae inutilia existimauerit.

In AVTHENT. *vt hi, qui obligat.* §. *pen. Coll. 6. Tit.* 1. *al.* 2. Nouell. 72. Cap. vlt.

Quod nunc generale est circa omnes curatores, vt jurent quidem, non tamen à ratiociniis sint exempti. † Idem est in tutore. [Et] inuentario cum omni subtilitate publice scripto, res suscipiat, et eas secundum sui opinionem disponat sub hypotheca rerum ad eum pertinentium, ad similitudinem tutorum et curatorum adulti.

§. 6. Sin autem testamentum quidem parens [ejus] non confecerit, lex autem curatorem vtpote agnatum vocauerit, vel eo cessante, aut non idoneo forsitan existente, ex judiciali electione curatorem ei dare necesse fuerit: tunc secundum praefatam diuisionem in hac quidem florentissima ciuitate apud gloriosissimam Vrbicariam Praefecturam creatio procedat. Sed si quidem nobilis sit furiosi persona: etiam florentissimo Senatu conuocando, vt ex inquisitione curator optimae atque integrae opinionis nominetur. Sin vero non talis persona fit: etiam solo viro gloriosissimo Praefecto Vrbi praesidente hoc procedat. Et si quidem curator substantiam idoneam possideat, eo sufficiente ad fidem gubernationis, et fine aliqua satisdatione nominationem ejus procedere. † Sin autem non talis ejus census inueniatur, et tunc fidejussio, in quantum possibile est, ab eo exploretur, creatione omnimodo Sacris Scripturis propositis in omni causa celebranda: ipso autem curatore, cujuscunque vel substantiae, vel dignitatis est, praefatum sacramentum pro vtiliter rebus gerendis praestante, et inuentarium publice conscribente, quatenus possint vndique res furiosi vtiliter gubernari.

† In prouinciis etiam his omnibus obseruandis, vt apud Praesidem cujuscunque prouinciae, et virum religiosissimum Episcopum ciuitatis, nec non tres primates, memorata creatio procedat: eadem obseruatione et pro jurejurando, et pro inuentario et satisdatione et hypotheca rerum curatoris modis omnibus adhibenda. §. 7. Tali itaque ordinatione in curatore furiosi disposita, si quid postea ad furiosum peruenerit, siue ex hereditate, vel successione, vel legato, vel fideicommisso, vel alio quocunque modo hoc furioso accedat: et cum alia ejus substantia manibus curatoris tradatur, inuentario etiam super his omnibus rebus [scilicet] faciendo: et sub ejus cura custodiatur, quatenus si quidem resipuerit furiosus, et acquisitionem admiserit, ipsi restituatur.

§. 8. Sin autem in furore diem suum finierit, vel ad suam sanitatem perueniens eam repudiauerit: si quidem successio est, ad eos referatur (volentes tamen,) id est, vel ad substitutum, vel ab intestato heredes, vel ad nostrum aerarium: eo scilicet obseruando, vt hi veniant ad successionem, qui mortis tempore furiosi propinquiores existant ei, ad cujus bona vocabuntur, si non in medio esset furiosus, omni satisdatione, vel cautione, quam per inextricabilem circuitum veteris juris actores induxerunt, radicitus excisa: legatis autem procul dubio, et fideicommissis, caeterisque acquisitionibus furioso acquirendis, et substantiae ejus aggregandis. §. 9. Sin autem ipse resipuerit, et ea admittere noluerit, et aperte haec respuerit, vel heres ejus hoc fecerit: à substantia ejus illico separandis, quasi nec fuerint ab initio ad eum deuoluta: et per legitimum tramitem ambulantibus, substantiam furiosi neque praegrauantibus, neque adjuuantibus. §. 10. Sin autem curator furiosi secundum nostram legem nominatus decesserit: sub eodem modo, eademque obseruatione alius creabitur, quemadmodum et si suspectus reperiatur, alter surrogetur: quod et veteribus legibus placuit.

§. 11. Haec autem omnia, quae de creationibus curatorum per nouam definitionem introducta sunt, futuris casibus imponantur: et neque antea facti curatores remoueantur, neque aliquid eis nouum accedat, sed antiquo ordine statuti in antiquos (quantum ad creationem) permaneant terminos: cautione videlicet, vel satisdatione, quae antiquitus fuerat introducta, super postea venientibus ad furiosos successionibus minime praestanda. Dat. Cal. Sept. *Constantinopoli*, Lampadio et Oreste VV. CC. Coss. 530.

(Nouell. 72. CAP. VIII. §. Vlt.)

Si vero tantum solummodo sit minoris annum, cujus vsurae vix eum et qui ejus sunt pascere, et aliquam aliam ei praebere vitae dispensationem sufficiant: tunc necessitatis ratio nos etiam ad hoc vocat, vt curatores respicientes ad DEVM, ita

TIT. XXIV.

DE SATISDATIONE TVTORVM, VEL CVRATORVM.

Ne tamen pupillorum pupillarumue, et eorum, qui quaeue in curatione sunt, negotia à curatoribus, tutoribusque consumantur, vel DEMINVANTVR (a): curet Praetor, vt et tutores, et curatores eo nomine satisdent. Sed hoc non est perpetuum, nam tutores testamento dati, faciant gubernationem tanquam in suis rebus. Etenim volumus, dum celebratur decretum, quod tradit curam ei, qui ad eam accedit, etiam jusjurandum eum dicere sacrosancta DEI Euangelia tangentem: quia per omnem pergens viam, vtilitatem adolescentis aget: quod tamen non excipiet eum à ratiociniis, neque à Legis ordine, sed cautiorem faciet ad rerum gubernationem, timentem semper circa eas, propter jurisjurandi memoriam factam. Haec Lex à nobis pro cautela sit posita horum, qui curatoribus indigent. Si quid vero et aliud adinuenerimus, neque hoc Lege complecti pigebit: vt per omnia patres eorum, qui sibi auxiliari nequeunt, existamus.

(a)

DE ADMINISTRATIONE TVTORVM VEL CVRATORVM, ET PECVNIA PVPILLARI FOENERANDA, VEL DEPONENDA.

(Cod. 5. T. 37.)

In AVTHENT. *vt hi, qui oblig. se hab.* §. *quoniam. Coll.* 6. *Tit.* 1. *al.* 2. Nouell. 72. Cap. 6.

Nouissime cautum est, à curatore pecuniam pupillarem non esse foenerandam: Quod si fecerit, mutui subjacebit periculo: nisi mobilis sit ejus substantia, cujus cura administratur: tunc enim curator illud solum mutuare cogatur, quod ad dispensationem sufficiet adolescentis, ejusque rebus; quod vero plus est, caute recondatur: vel nisi ex necessitate hoc fecerit, veluti propter expensas in pupillum faciendas.

(Nouell. 72. CAP. VI.)

De Administratione PECVNIAE PVPILLI vel Minorum.

Quoniam autem videmus curatores, quicunque DEI memoriam habent, ad curam difficulter accedere (nam plurimis volentibus ea, quae minorum sunt impie in se vertere, amabilis est res et appetibilis) videmus autem praecipue difficilem esse curatorum causam propter foeneratorum necessitatem: sancimus, nullam necessitatem ex Legibus esse curatoribus minorum pecunias foenerare, sed caute reponere et reseruare: quoniam melius est eis in antiquis tutorem tamen manere, quam vsurarum appetitione etiam antiqua pecunia cadere, et periclitari quidem curatorem, si non mutuauerit: rursus autem si mutuauerit, periculum sustinere, facto forsan in debitis detrimento. Si vero ipse sponte mutuare voluerit, sub obligatione forte pignorum, aut sub aliis, quae putantur indubitatae, cautelis: tunc habeat quidem duorum mensium per singulos annos inducias: hoc quod Leges laxamentum vocant: sciat autem mutui periculum omnino ad se venturum.

1. *Impp.* SEVERVS et ANTONINVS AA. *Modesto.*

Frustra times administrare res adolescentis, cujus curator es, ne ex hoc aliquis existimet commune periculum prioris temporis te recepisse: sed ea, quae agenda putas, age, et (quod magis interest omnium partium,) insta, vt Judex inter te, et tutores datus, quamprimum partibus suis fungatur. PP. 12. Cal. Octobr. Albino et Aemiliano Coss. 207.

2. *Iidem* AA. *Timoni et Elpidophoro.*

Aduersus curatorem adolescentis, cui collegae dati estis, quamdiu administratio communis durat, exerceri judicium non potest. PP. 2. Cal. Maji, Apro et Maximo Coss. 208.

3. *Imp.* ANTONINVS A. *Eumoso.*

Sumptus in pupillum tuum necessario, et ex justis honestisque causis Judici, qui super ea re cogniturus est, si probabuntur [facti] accepto ferentur: etiamsi Praetoris decretum de dandis eis non sit interpositum. Id namque, quod à tutoribus siue curatoribus bona fide erogatur, potius justitia, quam aliena auctoritate firmatur. Dat. 14. Cal. Septembr. Duobus Aspris Coss. 213.

4. *Idem* A. *Proculae.*

Nisi eam pecuniam, quam constiterit libertum paternum tutorem filiae tuae rationi ejus debere, vel deposuerit, vel in praediorum comparationem conuerterit, remittitur ad Praefectum Vrbi, secundum ea, quae constituta sunt, arbitrio ejus puniendus. PP. 12. Calend. Octobr. Antonino A. 4. et Balbino * 2. Coss. 214.

5. *Idem* A. *Rufino.*

Frustra tutores quondam adolescentium, quorum curam administras, judicatum [facere] detrectant, cum exacta pecunia possit auctoritate Praesidis in depositi causam haberi. PP. Cal. Jun. Laeto 2. et Cereale Coss. 216.

6. *Imp.* ALEXANDER A. *Paconio.*

Non est ignotum, tutores vel curatores [adolescentum,] si nomine pupillorum vel adultorum scientes calumniosas instituant actiones, eo nomine condemnari oportere: ne sub praetextu nominis eorum propter suas simultates secure lites suas exercere posse existiment. PP. 6. Idib. Maji, Maximo 2. et Aeliano Coss. 224.

7. *Idem* A. *Valerio.*

Tutelam pupillorum tuorum sic administrare debes, ne aedificium, quod his relictum est, contra formam alienandi testamento datam vendas. PP. 6. Idib. Jul. Maximo 2. et Aeliano Coss. 224.

8. *Idem* A. *Aprili.*

Et si scisses te curatorem datum, nec administrasses: caeteris curatoribus, et administrationem peragentibus, et sufficientibus damno praestando, contra te actio dari non potest. Sin autem nescisses te curatorem datum, etiamsi soluendo caeteri non sint, damni periculum ad te non redundat. PP. 7. Calend. Dec. Alexandro A. 3. et Dione * 2. Coss. 230.

9. *Idem* A. *Inclytae.*

Si curatores habes, hique dotare te bonis tuis cessant: adito Praeside prouinciae impetrabis, vt quod moderatum est hoactae

dati, satisdare non coguntur: quia fides eorum et diligentia ab ipso testatore approbata est, item ex inquisitione tutores vel curatores dati, satisdatione non onerantur: quia idonei electi sunt.

§. 1.

nestae personae, praestare cogantur. PP. 17. Calend. Maji, Agricola et Clementino Coss. 231.

10. *Idem A. Rufinae.*

Si liberti ejusdemque curatoris culpa, vel fraude ratio vestra laesa sit: sarciri damnum ab eo, qui dedit, Praeses prouinciae curabit: Non dubitaturus etiam grauiorem executionem adhibere, si quid tam aperta fraude commissum est, vt puniendum in liberto crimen deprehendatur. PP. 2. Calend. Aug. Agricola et Clementino Coss. 231.

11. *Imp.* GORDIANVS A. *Caecilio.*

Si bonam causam ea, cujus tutor es, habuit, et aduersus latam sententiam non appellasti, seu post appellationem prouocationis solennia implere cessaueris: tutelae judicio indemnitatem pupillae praestare debes. PP. Id. August. Gordiano A. et Auiola Coss. 240.

12. *Idem A. Octauianae.*

De his, quae in fraudem administrationis à tutore gesta, vel negligenter acta à curatoribus eorum, quibus successisti, allegas, agere debes: si modo annos legitimae aetatis implesti. Neque [enim] ignoras non multum patrocinari foecunditatem liberorum foeminis ad rerum suarum administrationem, si intra aetatem legitimam sint constitutae. PP. 3. Octobr. Gordiano A. et Pompejano Coss. 242.

13. *Idem A. Longino.*

Tutores debita pupillaria, seu deposita reposcentes, ad satisdationem compelli non posse, manifestum est. PP. 8. Calend. Maji, Ariano et Pappo Coss. 244.

14. *Impp.* PHILIPPVS A. et PHILIPPVS C. *Clementi.*

Rationes curae administratae ante impletum quintum et vicesimum annum durante officio posci jure non posse, manifestum est. PP. Prid. Non. Aug. Philippo A. 2. et Titiano Coss. 246.

15. *Impp.* DIOCLETIANVS et MAXIMIANVS AA. *Licinio.*

Si non subscripsisti quasi fidejussor: frustra vereris, ne ex ea intercessione, qua signasti vt curator, olim liberatus (vt affirmas) sententia Praesidis, ex officio curatoris conueniri possis. PP. Prid. Non. Mart. Diocletiano 3. et Maximiano AA. Coss. 287.

16. *Iidem* AA. et CC. *Proculo.*

Non omni titulo res pupilli potestatem alienandi tutores habent: sed administrationis tantum causa distrahentes, quae eis venundare licet, justam causam possidendi comparantibus praestant. Cum itaque donandi nulla ratione res eorum, quorum administrant negotia, potestatem habeant: vindicare dominium à possidentibus non prohiberis. Dat. 10. Calend. Maji, *Heracliae*, AA. Coss. 287.

17. *Iidem* AA. et CC. *Martiali.*

De successione sua tutores frustra timent: cum his, qui tutelam administrauerunt, testamenti factio non denegetur, nec de bonis suis donare aliquid prohibeantur. S. 16. Calend. Nouembr. *Sirmii*, AA. Coss. * 290.

18. *Iidem* AA. et CC. *Soterico.*

Debitoribus pupillae pro officii ratione tutorem te constitutum asseuerans, ad te nominum periculo pertinente, parere solutioni denuncia. Qui si satis non fecerint: in venditione pignorum vti [communi] jure potes. S. Prid. Calend. Januar. *Sirmii*, AA. Coss. * 293.

19. *Iidem* AA. et CC. *Vindiciano.*

Tutor, licet absens, decreto datus: si sciens solenniter se non excusauerit, administrationi constituitur obnoxius. S. 3. Id. Februar. *Sirmii*, * *Const. et Maxim* CC Coss. 294.

20. *Imp.* CONSTANTINVS A. *Eusemianae.*

Pro officio administrationis tutoris vel curatoris bona, si debitores existant, tanquam pignoris titulo obligata, minores sibimet vindicare minime prohibentur. Idem est, et si tutor, vel curator quis constitutus, res minorum non administrauerit. Dat. 7. Calend. April. *Treueris*, Volusiano * 2. et Anniano Coss. 314.

21. *Idem A. Maximo P. P.*

[Pupillorum seu] minorum defensores, si per eos donationum conditio neglecta est, rei amissae periculum praestent. Dat. 3. Cal. Februar. *Romae*, Sabino et Rufino Coss. 316.

22. *Idem AA ad Populum.*

Lex, quae tutores curatoresque necessitate adstrinxit, vt aurum, argentum, gemmas, vestes, caeteraque mobilia pretiosa, vrbana etiam [praedia,] et mancipia, domos, balnea, horrea, atque omnia, quae intra ciuitatem sunt, venderent, omniaque ad nummos redigerent, praeter praedia et mancipia rustica, multum minorum vtilitati aduersa est. Praecipimus itaque, vt haec omnia nulli tutorum curatorumue liceat vendere: nisi hac forte necessitate et lege, qua rusticum praedium atque mancipium vendere, vel pignorare, vel [in donationem] propter nuptias, vel in dotem dare in praeteritum licebat: scilicet per inquisitionem judicis, et probationem causae, interpositionemque decreti, vt fraudi locus non sit. † Ante omnia igitur vrbana mancipia, quae totius suppellectilis notitiam gerunt, semper in hereditate et in domo retineantur: nam boni serui fraudem fieri prohibebunt: mali, si res exegerit, sub quaestione positi, poterunt prodere veritatem: atque ita omnia obseruabunt, vt nec inuentarium minuere, nec mutare, vel subtrahere aliquid tutor valeat: Quod in veste, margaritis, gemmis, et vasculis, caeteraque suppellectili necessarium est. Et tolerabilius est si ita contigerit seruos mori suis dominis, quam seruire extraneis: quorum fuga potius tutori adscribitur, siue negligentia dissolutam esse patiatur disciplinam, siue duritia, vel inedia, atque verberibus eos affeciat. Nec enim dominos execrantur, sed magis diligunt: ita vt haec lex per hoc quoque melior antiqua sit. Tunc enim remota seruorum custodia, etiam vita minorum saepius prodebatur. † Nec vero domum vendere liceat, in qua defecit pater, minor creuit, in qua majorum imagines aut [non] videre fixas, aut reuulsas videre, satis est lugubre Ergo et domus, et caetera omnia immobilia in patrimonio minorum permaneant: nullumque aedificii genus, quod integrum hereditas dabat, collapsum tutoris fraude depereat. Sed et si parens vel ille, cujuscunque heres est minor, reliquerit deformatum aedificium; tutor testificatione operis ipsius, et multorum fide, id reficere cogatur: ita enim annui reditus plus minoribus conferent, quam per fraudes pretia diminuta. † Serui etiam, qui aliqua sunt arte praediti, operas suas commodo minoris inferant, et reliqui, qui

§. 1. Sed si ex testamento vel inquisitione duo pluresue dati fuerint: potest vnus offerre satis-

qui in vsu minoris domini esse non poterunt, quibusque ars nulla est, partim labore suo, partim alimoniarum taxatione pascuntur: lex enim non solum contra tutores, sed etiam contra foeminas immoderatas atque intemperantes prospexit minoribus: quae plerumque nouis maritis non solum res filiorum, sed etiam vitam addicunt. † Huic accedit, quod ipsius pecuniae (in qua robur omne patrimoniorum veteres posuerunt) foenerandi vsus vix diuturnus, vix continuus, et stabilis est: quo subsecuto; intercidente saepe pecunia, ad nihilum minorum patrimonia deducuntur. † Jam ergo venditio tutoris nulla fit sine interpositione decreti. Exceptis his duntaxat vestibus, quae detritae vsu, seu corruptae seruando seruari non potuerint. † Animalia quoque superuacua, quamuis minorum, quin veneant, non vetamus. Dat. Id. Mart. Constant. A. 7. et Constantino C. Coss. 326.

23. *Idem* A. *Felici.*

Si tutoris, vel curatoris culpa, vel dolo, eo quod vectigal praedio emphyteutico impositum minime dependere voluissent, minoris [praedium] fuerit amissum: damnum, quod ei contigit, ex substantia eorum resarciri necesse est. Dat. 13. Cal. Maji, *Constantinopoli*, Dalmatio et Xenophilo Coss. 333.

24. *Impp.* ARCADIVS et HONORIVS AA. *Eutychiano P. P.*

Tutores, vel curatores, mox quam fuerint ordinati, sub praesentia publicarum personarum inuentarium rerum omnium et instrumentorum solenniter facere curabunt. Aurum, argentumque, et quicquid vetustate temporis non mutatur, si in pupilli substantia reperiatur, in tutissima custodia collocent: ita tamen, vt ex mobilibus aut praedia idonea comparentur; aut si forte (vt adsolet) idonea non potuerint inueniri, juxta antiqui juris formam, vsurarum crescat accessio: quarum exactio ad periculum tutorum pertinet. Dat. 7. Cal. Mart. *Constantinopoli*, Arcadio 4. et Honorio 3. AA. Coss. 396.

25. *Imp.* JVSTINIANVS A. *Joanni P. P.*

Sancimus: creatione tutorum vel curatorum cum omni procedente cautela, licere debitoribus pupillorum vel adultorum ad eos solutionem facere: ita tamen, vt prius sententia judicialis sine omni damno celebrata hoc permiserit: quo subsecuto, si et judex [hoc] pronunciauerit, et debitor persoluerit: sequitur hujusmodi causam plenissima securitas, vt nemo in posterum inquietetur: non enim debet, quod rite, et secundum leges ab initio actum est, ex alio euentu resuscitari. † Non autem hanc legem extendimus etiam in his solutionibus, quae vel ex reditibus, vel ex pensionibus, vel aliis hujusmodi causis pupillo, vel adulto accedunt; sed si extraneus debitor ex foeneratitia forsitan cautione, vel aliis similibus causis solutionem facere, et se liberare desiderat: tunc enim eam subtilitatem obseruari censemus. Dat. 10. Cal. Mart. *Constantinopoli*, post Consulatum Lampadii et Orestis VV. CC. Coss. 531.

26. *Idem* A. *Joanni P. P.*

Cum quaedam mulier testamento condito filium suum praeteriisset, idem autem filius, qui praeteritus erat, vel fratris, vel extranei esset tutor, vel Curator, qui scriptus à matre tutoris fuerat heres: in praesenti specie manifestissimum erat, stare tutorem, vel curatorem in praecipiti loco: siue enim auctoritatem suam, vel consensum de adeunda hereditate praestare pupillo, aut adulto minime voluerit, ne ex hac causa sua jura aliquod patiantur praejudicium, satis enim imminet periculum tutelae, vel vtilis negotiorum gestorum actionis, ne pupillus, vel adultus, vtpote ex illius tarditate laesus, litem ei ingerat) siue hujusmodi timore perterritus auctor fuerit pupillo vel adulto, periculum emergebat: dum enim alii consentit, ipse sua jura perdit: videbatur etenim confirmare matris suae judicium, quod oppugnandum esse existimabat: et multae aliae insuper species oriuntur, ex quibus verendum est tutori, vel curatori circa suas res praejudicium [parari:] puta in hypothecis, et aliis variis causis. Inuenimus autem generaliter definitum, post officium depositum omnes actiones, quas tutor, vel curator ex necessitate officii subierit, in quondam pupillum, vel adultum transferri. Quare tam optimo exemplo argumentati, [necnon] et aliis omnibus casibus, in quibus veretur tutor vel curator, ne praejudicium ei aliquod fiat, timorem ejus remouemus. Damus igitur eis cum summa fiducia res pupillorum, vel adultorum gubernare: scituris, quod lex nostra sua eis jura immutilata reseruat, nihil ex hujusmodi auctoritate, vel consensu praejudicii subituris. Dat. 10. Cal. Septembr. CP. post Consulatum Lampadii et Orestis VV. CC. 531.

27. *Idem* A. *Joanni P. P.*

Constitutionem, quam nuper fecimus, disponentes, quemadmodum debent solutiones in contractibus minorum fieri, siue ex reditibus, siue ex pensionibus, siue ex aliis similibus causis, etiam in vsuras extendimus: quae tamen non summatim, neque ex multis annis collectae jam debentur, bienniales metas, et centum solidorum quantitatem minime excedentes. Dat. 10. Cal. Nou. *Constantinopoli*, post Consulatum Lampadii et Orestis VV. CC. 531.

28 *Idem* A. *Joanni P. P.*

Sancimus, neminem tutorum vel curatorum pupilli, vel adulti, vel furiosi, aliarumque personarum, quibus tam ex veteribus, quam ex nostris [legibus vel] constitutionibus creantur curatores, defensionem, quam pro lite susceperint, recusare: sed ab initio litis modis omnibus memoratas personas defendere, et litem praeparatam secundum leges instruere: scientes, quod hoc munus necessarium est, tam tutelae, quam curationi. Et si hoc recusauerint, vel subire distulerint: non solum vtpote suspecti amoueantur, amissa eorum existimatione, sed etiam ex substantia sua omne detrimentum, quod ante latae personae ex recusatione defensionis sustinent, resarcire cogantur. §. 1. Sed et si quis ex quadam interpellatione admonitus pro litis instructione consuetam cautelam exposuerit, vel post litem contestatam, quam per se, non per procuratorem susceperit, vel demens, vel furiosus factus fuerit: sancimus, continuo curatorem ei in competenti judicio ordinari, cura et prouisione tam Judicis, sub quo lis vertitur, quam cognatorum et propinquorum, et actoris, si voluerit: vt non ab eo instituta lis diutius protrahatur: necessitatem habente creato curatore defensionem subire, et caetera litis adimplere.

§. 2. Personis etiam, quae periculo proprio, vel suae substantiae tutores, vel curatores petierunt (siue matres [forte] fuerint, siue quidam alii) compellendis eos, quos ordinauerint tutores vel curatores, praeparare talem subire defensionem: vel si illi noluerint hoc facere, et propter hujusmodi defensionis recusationem à tutela, vel curatione remoueantur: necessitatem imponimus memoratis personis alios tutores, vel curatores ordinare in ipsis gestis, in quibus tutores vel curatores creantur,

ex

satisdationem de indemnitate pupilli vel adolescentis, et contutori suo vel concuratori praeferri, vt

ex sua confessione declarantes talem subire defensionem. Ne autem tales personae sine prouisione debita relinquantur, vel contra eos agentium jura diutius protelentur: sancimus, continuo, id est, post recusationem defensionis, in casibus videlicet, in quibus (sicut dictum est) hoc fieri possit, creationem aliorum tutorum, vel curatorum celebrari: cognatis, aliisque propinquis et adfinibus, vel creditoribus, vel aliis, quorum interest, adeuntibus, vel admonentibus eos, qui secundum leges jus habent tutores, vel curatores constituere.

§. 3. Defensionem autem, et nomen ejus in hoc casu apertius declarantes, ne forte putauerint tutores, vel curatores grauamen sibimet imponi, illam decernimus defensionem eos subire, quae non satisdatione pro euentu litis constituitur, sed vt tantummodo litem secundum legum ordinem pro pupillo, vel adulto aliisque personis instruant, licentiam ex hac nostra auctoritate habentes, sine decreto res, quarum gubernationem gerunt, pro cautela litis subsignare. §. 4. Omnem autem dubitationem pro defensione pupillorum et adultorum, aliarumque personarum penitus amputantes, sancimus, omnes tutores vel curatores non alias creari, nisi prius cum aliis solennibus verbis, quae pro gubernatione rerum, tam in gestis, quam in cautionibus ab his conscribuntur, et hae specialiter expresserint, quod omnino sine vlla dilatione defensionem pro pupillis, et adultis aliisque supra memoratis personis subire eos necesse est.

§. 5. Hisque adjicimus, nullam [neque] in hoc capitulo ambiguitatem relinquentes, tutoribus et omnibus curatoribus licere fructus, siue qui ex reditibus praediorum colliguntur, siue qui ex substantia personarum, quarum gubernationem habent, inuenti fuerint, (id est, vinum, oleum, et frumentum, vel cujuscunque speciei sunt) sine decreto distrahere justo pretio, quod in his locis, in quibus venditio celebratur, tunc temporis noscitur obtinere, et quae ex venditione eorundem fructuum colliguntur, pecuniae, cum alia pupillorum vel adultorum aliarumque personarum substantia administrentur. Dat. 12. Cal. Nou. *Constantinopoli*, post Consulatum Lampadii et Orestis VV. CC. 531.

a) Vt hi, qui obligatas se habere perhibent res minorum, aut OBLIGATI SVNT eis, ad eorum gubernationem penitus non accedant: et CVRATORES nullo modo suscipiant CESSIONES aduersus eos, quorum curationem agunt, aut egerunt: haec autem generaliter valebunt in omni curatione, in quibus personis Leges curatores praebent: et de GVBERNATIONE PECVNIARVM competentium eis, quorum negotia administrantur: et QVANDO EAS RECONDI AVT MVTVARI oportet, aut ex eis reditus comparari.

Auth. Collat. 6. T. 1.)
(Nouell. Const. 72.)

Imp. JVSTINIANVS A. *Joanni gloriosissimo sacrorum per Orientem Praetoriorum Praefecto, iterum Exconsuli ordinario et Patricio.*

PRAEFATIO.

Omnia quidem legislatori Reipublicae in magna cura sunt, quemadmodum optime se habeant, et peccati nihil relinquatur: praecipue autem instrumenta minorum, et quae circa eos curatio est, studiosa cura est eis, qui proferendi Leges à DEO licentiam perceperunt: dicimus autem de eo, qui imperat. Multas itaque causas audiuimus, vbi administrantibus curatoribus cessiones factae sunt aduersus minores, siue puberes, siue impuberes quidem, in secunda tamen aetate constitutos: et mox efficiuntur eorum domini facultatum, aut non existentia forsitan debita subeuntes, aut paruo pretio cessiones accipientes eorum, quae sunt vndique fragiles aut etiam celantes desuscepta *existentia in minorum rebus, et ita cessiones accipientes secundum multas et plures occasiones. Quid enim homo ad malitiam semel deditus non adinueniat, vt minorum res proprias faciat.*

CAP. I.

Qui tutores vel curatores pupillo vel adolescenti esse non possint.

Haec omnia Lege corrigere volumus, et praecipue illud, vt si quis obligatum habuerit minorem, aut ejus res: hunc non omnino ad curationem ejus, vel si à legibus vocetur, accedere: quid enim non agat pro se dominus ejusdem existens, et aduersarii rerum detentator nuper effectus? propter hoc enim et illud sancimus, vt si apertissime manifestum est, quia is, qui sit administrator, ipse est juri minoris obnoxius: neque ipse curator erit, necubi aut cautionem furetur, aut alias probationes, quae erant minoris, corrumpat: et curatio fiat et rerum interitus propriarum. Hoc itaque Lege tutissima colligetur, vt nullus eorum, qui obligatas perhibent habere res defuncti, ipsumque minorem et ejus res, aut etiam qui aperte obligatus existit, ad curationem ejus accedat: neque habeat licentiam tale aliquid agere.

(CAP. II. vide supra, P. II. L. I. T. XX. p. 142.)

CAP. III.

Vt à tutela vel cura nullus debiti praetextu excusetur, nisi hoc probauerit.

Vt autem non demus recusationem omnibus hominibus tutelae vel curae, si dicant, quia obligatas habent res adolescentium, aut aperte obligati sunt, sancimus, si quis dixerit obligatum se habere minorem, aut ejus res, aut etiam minoris parentes, mox ostendere hoc ipsum recusationis tempore apud eum, qui dedit curatorem, et absolui: aut si incertum est hoc, praebeat ad sancta eloquia jusjurandum, quia ex veritate obligatum eum se habere credens recusat: et si hoc factum fuerit, tutelam non contingere, neque curam: sed eum ab ea re procul expelli, ne ex hoc ipso hostem, et non curatorem adolescentulo praebeamus.

CAP. IV.

Si tutor vel curator se debitorem vel creditorem esse ab initio tacuerit.

Si vero tacuerit in initio hoc, et factus fuerit curator: sciat omni actione aduersus minorem, si vera fuerit, se casurum, propter hoc, quod ex studio aduersus hanc nostram Legem firmetur. Sed si quis aperte obligatus existens tacuerit, sciat etiam iste, quia sustinebit poenam, quod non possit redhibititionibus-

vt solus administret: vel vt contutor [aut concurator] satis offerens praeponantur ei, vt et IPSE SOLVS (β) administret. Itaque per se non potest petere satisdationem à *contutore* suo vel concuratore: sed offerre debet, vt electionem det concuratori vel contutori suo, vtrum velit satis accipere, an satisdare. Quod si nemo eorum satis offerat: si quidem adscriptum fuerit à testatore, quis gerat, ille gerere debet. Quod si non fuerit adscriptum: quem major pars elegerit, ipse gerere debet: vt edicto Praetoris cauetur. Sin autem ipsi tutores dissenserint circa eligendum

nibus aut aliis solutionibus debiti se miscere tempore curationis forsan arte compositis.

CAP. V.

Vt curatores nullo modo cessiones suscipiant aduersus minores.

Quod si quis (sicuti dictum est) factus curator, deinde minoris res fuerit perscrutatus, et cessiones in semetipso, aut per donationem, aut per venditionem, aut alio quolibet egerit modo: sciat omnino infirmum esse, quod ab eo fuerit factum: et neque per se, neque per interpositam personam tale aliquid agi: sed vndique inualida haec talia fieri: tanquam si neque ab initio facta fuerint. Manifestum est namque, quia si in talem cogitationem inciderit, omnia agi et disponi ad interitum suae animae, et ad rerum, quae ejus quasi videntur, vtilitatem.

§. 1. Et non solum donec fuerit curator, prohibemus eum ab hujusmodi cessione: sed neque postea gerere concedimus: ne forsan hoc considerans, abscondat rem, et praeordinans illud male, postmodum dum à cura cessauerit, et latere fecerit, quod maligne egerit, forte jam nunc non curator existens, cessionem accipiat, et rem maligne disponat. Tunc enim infirmum esse volumus, quod agitur, et non posse vllam actionem valere cessam aduersus eum, cujus prius curam administrauerat, sed pro non facto id esse, et lucrum fieri adolescentis: licet haec cessio pro veris causis facta sit: non vt remeet rursus ad eum, qui cessit, tanquam si nihil quasi in medium contra Legem visum fuerit actum: sed cadat ab eis, quae ex hoc sunt quaesita propter transgressionem nostrae Legis, et haec minorem lucrari. Nam si non hanc imposuerimus poenam: facilia erunt ea quae sunt malignitatis, et eum, qui cessit, faciet iterum mouere: et per medium ea, quae sunt cessionis, recipiet, Legem per suam malignitatem circumueniens. Et haec dicimus in omni curatore, in quibus omnino curas aliquorum introducunt Leges, prodigorum forte, aut furiosorum, aut amentium, aut si quid aliud jam Lex dixit, aut si quid inopinabile natura adinuenerit.

(CAP. VI. vide supra, P. II. L. I. T. XXIV. p. 152.)

CAP. VII.

Si vero habeat reditus sufficientes, is, cujus cura administratur, eos expendat. Si vero plus sit, quam sufficiat, quod plus est, reponat. Quod si mobilis forte ejus, cujus cura administratur, substantia est: tunc illud solum mutuare curator, cogatur, quantum ad dispensationem sufficiet adolescenti, ejusque rebus: quod vero plus est, caute recondatur. Licebit autem ei cum omni subtilitate perscrutari, si aliquos forsan inuenire caute potuerit reditus, et comparare minori ex abundantibus pecuniis, modicis functionibus publicis obligatos: venditorem vero habentes idoneum, et opulentos reditus existentes: damus eosm ei licentiam et hoc agere: scienti, quia si quid horum neglexerit, hujusmodi emptionis ipsum respiciet periculum.

(CAP. VIII. vide supra, P. II. L. I. T. XXIII. p. 151.)

EPILOGVS.

† *Tua igitur Eminentia, quae visa sunt nobis, Edictis per prouincias, quibus praees, vtens, omnibus faciat manifesta: vt nullum lateant, quae à nobis pie et pro subjectorum prouidentia sancita sunt. Dat. Cal. Jun. CP. Imper. DN. JVSTIN. PP. Aug. Anno 12. Joanne V. C. Conf.* * 538.

b) DE VSVRIS PVPILLARIBVS.

(Cod. 5. T. 56.)

1. *Imp.* ANTONINVS A. *Crescentino.*

Tutorem vel curatorem pecuniae, quam in vsus suos conuertit, legitimas vsuras praestare debere, olim placuit. PP. Non. Jun. Antonino A. 4. et Balbino * 2. Coss. 214.

2. *Imp.* ALEXANDER A. *Ampliato.*

Ejus, quod ex causa tutelae debetur, vsuras praestari oportere, dubium non est: quamuis aliis pro participe muneris necessitas solutionis irrogetur: quia non id alias contingit, quam si cessatio contutoris in suspecto faciendo imputari possit. PP. 13. Cal. Jul. Juliano 2. et Crispino Coss. 225.

3. *Idem* A. *Vitalio.*

Si pecuniam pupillarem neque idoneis hominibus credere, neque in emptionem possessionum conuertere potuisti: non ignorabit judex vsuras ejus à te exigi non oportere. PP. Idib. April. Modesto et Probo Coss. 229.

4. *Impp.* DIOCLETIANVS et MAXIMIANVS AA. et CC. *Ditatio et Aurelio.*

Pupillus agere vobiscum actione tutelae compelli non potest. Verum aduersus futuram calumniam, vt et si quid ei debetis, cursus inhibeatur vsurarum, denunciationibus frequenter interpositis, ad judicium eum prouocare: ac, si rem dissimulatione proferat, actis apud Praesidem prouinciae factis, voluntatis vestrae rationem declarate: quo facto, tam vobis ipsis, quam securitati filiorum vestrorum consuletis. † Quod et in curatoribus locum habet. PP. 3. Calend. Septembr. *Sirmii,* * *Const. et Maxim.* CC. Coss. * 294.

(β.)

SI EX PLVRIBVS TVTORIBVS VEL CVRATORIBVS OMNES, VEL VNVS AGERE PRO MINORE, VEL CONVENIRI POSSINT.

(Cod. 5. T. 40.)

1. *Imp.* ANTONINVS A. *Cassio militi.*

Ab vno ex tutoribus, vel curatoribus causam posse minorum defendi, cum alii tutores, vel curatores eam defendere noluerint, ignorare non debes. PP. Non. Nou. Messala et Sabino Coss. 215.

2. *Impp.* CONSTANTINVS A. et LICINIVS C. *ad Symmachum.*

Si diuisum administrationis periculum per prouincias sit: his tantum omnibus insinuari conuenit, et ab ipsis inferri litem,

dum eum, vel eos, qui gerere debent: Praetor partes suas interponere debet. Idem et in pluribus ex inquisitione datis comprobandum est: id est, vt major pars eligere possit, per quem administratio fiat.

§. 2. Sciendum autem est, non solum tutores vel curatores pupillis, vel adultis, caeterisque personis *ex administratione rerum* TENERI (γ): sed etiam in eos, qui satisdationem accipiunt

tem, qui in ea prouincia tutelae, vel curae officium sustinent, ne de aliis prouinciis defensores minorum ad judicia perducantur. Dat. Prid. Non. Febr. Constantino A. 5. et Licinio C. Coss. 319.

c) De DIVIDENDA TVTELA, et PRO QVA PARTE QVISQVE TVTORVM CONVENIATVR. (Cod. 5. T. 52.)

1. *Imp.* GORDIANVS A. *Optato.*

Si post finitum administrationis officium, collegae tui indemnitati praestandae idonei fuerint, posteaque, dum non conueniuntur, minus idonei effecti sunt, vitium alienae cessationis ad dispendium tuum pertinere, juris ratio non patitur. PP. 6. Id. Mart. Gordiano A. 2. et Pompejano Coss. 241.

2. *Impp.* CARINVS et NVMERIANVS AA. *Primigenio.*

Si diuisio administrationis inter tutores siue curatores in eodem loco, seu prouincia constitutos facta necdum fuerit, licentiam habet adolescens, et vnum eorum eligere), et totum debitum exigere: cessione videlicet ab eo aduersus caeteros tutores, seu curatores actionum ei competentium facienda. † In diuisionem autem administratione deducta, siue à Praeside, siue testatoris voluntate: vnumquemque pro sua administratione conuenire potest: periculum inuicem tutoribus [seu curatoribus] non sustinentibus: nisi per dolum aut culpam suspectum non remouerunt, vel tarde suspicionis rationem mouerunt, cum alter eorum non soluendo effectus sit, vel suspicionis causam agendo sua sponte jura pupilli prodiderunt. Nec prodest eis dicentibus, [eum] contutorem suum non administrasse res pupillares. † Sin vero ipsi inter se res administrationis diuiserunt: non prohibetur adolescens vnum ex his in solidum conuenire, ita vt actiones, quas aduersus alios habet, ad electum transferat. PP. emissa 12. Cal. April. Carino 2. et Numeriano AA. Coss. 284.

3. *Impp.* DIOCLETIANVS et MAXIMIANVS AA. et CC. *Zotico.*

Licet tutorum conuentione mutuum periculum minime finiatur: tamen eum, qui administrauit, si soluendo sit, primo loco, ejusque successores conueniendos esse, non ambigitur. S. 4. Calend. Octobr. * *Const et Maxim.* CC. Coss. * 294.

d) Si TVTOR VEL CVRATOR NON GESSERIT. (Cod. 5. T. 55.)

1. *Imp.* ALEXANDER A. *Zotico.*

Certum est non solum eos, qui gesserunt, sed [etiam] qui gerere debuerunt, tutelae teneri, etiam in ea, quae à contutoribus seruari non potuerunt: si modo cum [eos] suspectos facere deberent, id officium omiserunt. Tu autem etsi contra patronum tuum famosam actionem instituere non potuisti: prouidere tamen ne quid tutelae deesset, necessariis postulationibus apud eum, cujus de ea re jurisdictio fuit, potuisti. PP. 2. Id. Dec. Maximo 2. et Aeliano Coss. 224.

2. *Idem* A. *Justo.*

Qui se non immiscuerunt tutelae vel curae, ex persona eorum, qui gesserunt, et idonei sunt, non onerantur. Si qua vero sunt, quae cum geri deberent, omissa sunt: latae culpae ratio [omnes] aequaliter tenet. PP. 8. Calend. Maji, Juliano 2. et Crispino Coss. 225.

e) De EO, QVI PRO TVTORE NEGOTIA GESSIT. (Cod. 5. T. 45.)

1. *Impp.* VALERIANVS et GALLIENVS AA. *Marcello.*

Etiam mulieres si res pupillares pro tutore administrauerint, ad praestandam rationem tenentur. PP. Aemiliano et Basso * 2. Coss. 260.

2. *Impp.* DIOCLETIANVS et MAXIMIANVS AA. et CC. *Marco.*

Non vtiliter nominatus tutor pupillorum nomine agendo, licet ex eorum persona injunctas impleat intentiones, exceptione (si tutor non est) summouetur. Dat. Non. Decembr. * *Constant. et Maximian.* CC. Coss. * 294.

(γ)

De PERICVLO TVTORVM ET CVRATORVM. (Cod. 5. T. 38.)

1. *Imp.* ALEXANDER A. *Quarto.*

Et qui notitiae causa liberti tutores dantur, quamuis soli administrandorum negotiorum pupillorum siue adultorum facultatem interdum non accipiant, propter tenuitatem sui patrimonii, periculo tamen omnes sunt obligati: siue ea, quae scire debent, ex vtilitate eorum tutores siue curatores dissimulauerint, siue fraudem aliquam adhibuerint, vel cum aliis participauerint, aut cum suspectos facere deberent, vel in officio muneris, vel debito obsequio cessauerint. PP. 9. Calend. Febr. Alexandro A. 2. et Marcello Coss. 227.

2. *Idem* A. *Saturo.*

Ad eos, qui in alia prouincia tutelam administrant, periculum administrationis ex persona tutorum, qui in alia prouincia res pupilli gerunt, non porrigitur. PP. Non. Jul. Alexandro A. 2 et Marcello Coss. 227.

3. *Impp.* PHILIPPVS A. et PHILIPPVS C. *Gratiano.*

Si res pupillares, quas [in] horreo conditas habere, aut etiam venundare debuisti, in hospitio tuo (vt adseueras) vi ignis absumptae sunt: culpam seu segnitiem tuam non ad tuum damnum, sed ad pupilli tui spectare dispendium, minus probabili ratione deposcis. PP. 3. Cal. April. Philippo A. et Titiano Coss. 246.

4 *Iidem*

unt, subsidiariam actionem esse: quae vltimum eis praesidium possit adferre. *Subsidiaria* autem ACTIO

4. *Iidem* A. et C. *Floro.*

Tutoribus vel curatoribus fortuitos casus, aduersus quos caueri non potuit, imputari non oportere, saepe rescriptum est. PP. 12. Calend. Sept. Philippo A. * 2. et Titiano Coss. 246.

5. *Impp.* DIOCLETIANVS et MAXIMIANVS AA. et CC. *Seuero.*

Si tutor petitus, vel testamento datus, tutorem te constitutum esse, non ex remissioris negligentiae vitio, sed iustae ignorationis ratione non didicisti, idque liquidis probationibus ostenderis: periculo ejus temporis, quod ignorante te transmissum est, non teneberis. PP. 3. Id. Sept. ipsis 4. et 3. AA. Coss. 290.

6. *Iidem* AA. et CC. *Epicteto.*

Temporis, quod insequitur post tutelae translationem, administrationis officio finito, ad eos, qui fuerunt tutores, gerendae rei non pertinere periculum, rationis est. S. 5. Calend. Dec. * *Const. et Maxim.* CC. Coss. 294.

f) SI MATER INDEMNITATEM PROMISIT.

(Cod. 5. T. 46.)

1. *Imp.* ALEXANDER A. *Brutiae.*

Suo potius periculo Magistratus tutores, quos petisti, dederunt, quam tu contra sexus conditionem alicui ex ea obligatione obstricta es, quod tuo periculo tutores filiis tuis dari postulasti. PP. 3. Idib. Mart. Maximo 3. et Vrbano Coss. * 235.

2. *Impp.* PHILIPPVS A. et PHILIPPVS C. *Asclepiadi et Menandro.*

Quaedam pupillorum vestrorum à matre, itemque auo materno administrata, eorumque nomine indemnitatem vobis promissam adseueratis: Quae si ita sunt, et iidem pupilli legitimae aetatis effecti, non aduersus matrem suam, neque auum, sed contra vos congredi malunt: non immerito indemnitatem ab his praestari desiderabitis, quos et administrationem suo periculo pridem suscepisse proponitis. PP. 4. Id. Jul. Praesente et Albino Coss. 247.

3. *Impp.* DIOCLETIANVS et MAXIMIANVS AA. *Catano.*

Ob tutorem non idoneum à matre petitum, frustra vobis eam teneri contenditis, cum non nisi specialiter ejus periculo dari decreto fuerit comprehensum, ex ea obligatione obstricta sit. Script. Cal. Decembr. AA. Coss. * 287.

g) DE HEREDIBVS TVTORVM VEL CVRATORVM.

(Cod. 5. T. 54.)

1. *Impp.* SEVERVS et ANTONINVS AA. *Fusciano.*

Heredes tutorum ob negligentiam, quae non latae culpae comparari possit, condemnari non oportet, si non contra tutorem lis inchoata est, neque ex damno pupilli lucrum captatum, aut gratia praestitum sit. PP. 6. Id. Mart. Laterano et Rufino Coss. 198.

2. *Imp.* ANTONINVS A. *Valentino et Materno.*

Pater vester tutor vel curator datus, si se non excusauit, non ideo vos minus heredes ejus tutelae vel vtili judicio conueniri potestis, quod eum tutelam seu curam non administrasse dicitis: nam et cessationis ratio reddenda est. Prius tamen propter actum suum eos conueniendos esse, qui administrauerunt, saepe rescriptum est. PP. 11. Calend. Mart. Antonino A. 4. et Balbino * 2. Coss. 214.

3. *Idem* A. *Vitae.*

Aduersus heredes quondam tutoris tui tutelae actione consiste. In judicium autem veniet etiam id, quod tibi tutor ex causa fidejussionis debuit. PP. 4. Non. Jul. Antonino A. 4. et Balbino * 2. Coss. 214.

4. *Imp.* ALEXANDER A. *Frontino.*

Heredes eorum, qui tutelam vel curam administrauerunt, si quid ad eos ex re pupilli vel adulti peruenerit, restituere coguntur. In eo etiam, quod tutor vel curator administrare debuit, nec administrauit, rationem reddere eos debere, non est ambigendum. PP. 8. Calend. Nouembr. Alexandro * A. 3. et Dione * 2. Coss. 230.

h) DE FIDEJVSSORIBVS TVTORVM VEL CVRATORVM.

(Cod. 5. T. 57.)

1. *Imp.* ALEXANDER A. *Felici.*

Eligere debes, vtrum cum ipsis tutoribus, vel curatoribus, seu heredibus eorum, an eum his, qui pro ipsis se obligauerunt, agere debeas: vel si (ita malis) [diuidere] actionem. Nam in solidum et cum reo et cum fidejussoribus agi jure non potest. PP. 10. Cal. Februar. Juliano et Crispino Coss. 225.

2. *Idem* A. *Prisco.*

Non est ambigui juris, electo reo et soluente, fidejussorem liberari: et ideo si simpliciter acceptus est fidejussor in id, quod tutor seu curator debiturus esset, cum proponas tutorem seu curatorem condemnatum soluisse, quid dubium est fidejussorem liberatum esse? Plane, si stipulatio rem saluam [pupillo] fore, interposita est, vel cautum est in id, quod à tutore vel à curatore seruari non potest, manet fidejussor obligatus ad supplendam tibi indemnitatem. PP. 8. Calend. August. Fusco 2. et Dextro Coss. 216.

i) DE IN LITEM JVRANDO.

(Cod. 5. T. 53.)

1. *Impp.* SEVERVS et ANTONINVS AA. *Asclepio.*

Aduersus heredes tutoris ad transferendam tutelam judicem accipiens, tempore litis instrumenta ad puberem pertinentia restitui desiderabis. Quod si dolo non exhibeantur, in litem jurandi tibi facultas erit: modo si quondam pupillo debitam adfectionem ad vincula quoque religionis extendere volueris. PP. Calend. Aug. Antonino 2. et Geta 2. Coss. 206.

2. *Imp.* ANTONINVS A. *Seuero.*

Is, qui rationem tutelae seu curae reposcit, innitus in litem jurare compelli non potest: sed volens ita demum audiendus est, si heres per longam successionem tutoris instrumenta pupillaria dolo, vel circumueniendi pupilli gratia, exhibere non vult. Sin vero neque dolus, neque lata culpa, neque fraus heredis conuincitur, omissa jurisjurandi facultate, judex de veritate cognoscet: quae etiam argumentis liquidis inuestigari potest. PP. 11. Calend. Octobr. Duobus Apris Coss. 213.

3. *Idem*

ACTIO (*d*) in eos datur, qui aut omnino à tutoribus vel curatoribus satisdari non curauerunt: aut

3. *Idem* A. *Prisciano.*

Summa sententia comprehensa, quam cessantibus curatoribus quondam tuis, judex secutus jurisjurandi à te prolati religionem in condemnationem deduxit, minui pacto non potuit. PP. Cal. Jul. Laeto 2. et Cereale Coss. 216.

4. *Imp.* GORDIANUS A. *Mutiano.*

Alio jure est tutor, alio heres ejus: Tutor enim inuentarium, caeteraque instrumenta si non proferat in litem, jusjurandum aduersus se potest admittere: at enim heres ejus ita demum, si reperta in hereditate dolo malo non exhibeat. Sed cum aduersus ipsum tutorem litem contestatam esse dicatis: transferentibus vobis in heredes ejus actionem, Praeses prouinciae partes suas exhibebit: non ignorans, nisi exhibeantur instrumenta, quatenus juxta formam constitutionum partes suas debeat moderari. PP. 7. Cal. Octobr. Pio * *al. Vlpio* et Pontiano Coss. 239.

5. *Impp.* DIOCLETIANUS et MAXIMIANUS AA. et CC. *Artemidoro.*

Licet aduersus heredes ob non factum Inuentarium jusjurandum in actione tutelae praetermitti placuerit, judicem tamen [datum] velut ex dolo tutoris aliis Iudiciis instructum, aduersus eos ferre sententiam conuenit. Script. 8. Cal. Jan. *Nicomediae*, * *Const. et Maxim.* CC. Coss. 294.

k) ARBITRIUM TUTELAE.

(Cod. 5. T. 51.)

1. *Imp.* ANTONINUS A. *Leoni.*

Cum tutelae administratae ratio à te peti coeperit: neque veritati, neque justis probationibus officit, quod (vt dicis) testator modum patrimonii sui verbis testamenti ampliauit vel minuit. PP. 5. Cal. Octobr. Duobus Aspris Coss. 213.

2. *Idem* A. *Praesentino.*

Nomina paternorum debitorum si idonea fuerint initio susceptae tutelae, et per latam culpam tutoris minus idonea tempore tutelae esse coeperunt: judex, qui super ea re datus fuerit, dispiciet: et si palam dolo tutoris, vel manifesta negligentia cessatum est, tutelae judicio damnum, quod ex cessatione accidisset, pupillo praestandum esse, statuere curabit. PP. Non. Jul. Antonino A. et Balbino * 2. Coss. 214.

3. *Idem* A. *Vitalio.*

Si curator post decretum Praesidis, sublata pecunia, quae ad comparationem possessionis fuerat deposita, sibi praedium comparauit: elige, vtrum malis in emptione negotium tibi eum gessisse, an, quia in vsus suos pecuniae conuersae sunt, legitimas vsuras ab eo accipere: secundum quae Judex tutelae judicio redditus, partem religionis implebit. PP. 3. Cal. Jul. Laeto 2. et Cereale Coss. 216.

4. *Imp.* ALEXANDER A. *Aglao.*

Eum, qui bonis paternis secundum Edicti formam abstentus est, hereditariis actionibus conueniri nulla ratio suadet. Nec ad rem facit, quod aduersus curatores vel tutores, si non consulte abstentus sit, actio ei competat: Nihil quippe in ea [actione,] quae ex officio gesta sunt vel geri debebunt, veniet: sed culpa solummodo, quantique interfuit ejus, non fuisse abstentum, aestimabitur. Cui consequens est, vt si propter eam causam transegisti cum tutoribus vel curatoribus, nulla aduersus te creditoribus patris tui petitio competat. PP. 3. Calend. Maji, Alexandro A. Cos. 223.

5. *Imp.* GORDIANUS A. *Victorino.*

Omnes tutores, seu heredes eorum, qui administrauerunt tutelam, ad eundem judicem ire debere, jampridem constitutum est. Cum igitur patrem tuum cum alio tutelam administrasse alleges: Praeses prouinciae eundem Judicem aduersus te atque heredes contutorum patris tui dare debebit, quatenus quisque condemnari debeat, examinaturum. PP. 10. Cal. Aug. Pio et Pontiano Coss. 239.

6. *Impp.* DIOCLETIANUS et MAXIMIANUS AA. et CC. *Coloni et aliis.*

Cum interdictae venditionis vitium, etiam pretii fraude tutor vester cumulasse proponatur: non dubitabit Praeses prouinciae, quando venditionem confirmare voluistis, residuum pretium cum vsuris venditae à tutore possessionis celeriter vobis restitui jubere. Quod autem petitis ab heredibus ejus, qui vendidit, pretium vobis exsolui, superfluo à nobis desideratis: quia nec Praesidis experientiam possit [hoc] latere, tutores, qui gesserunt, siue eorum heredes ob ea negotia, quae per eos administrata sunt, principali loco conueniri debere: caeteris ob culpae rationem non seruati detrimenti periculo substitutis: vel si pariter administrasse doceantur, etiam aduersus vnum, liberum experiundi arbitrium competere: ita vt actiones, quas aduersus alios habetis, ad electum transferantur. PP. 4. Calend. Sept. ipsis 4. et 3. AA. Coss. 290.

7. *Iidem* AA et CC. *Alexandro.*

Quicquid tutoris dolo, vel lata culpa, aut leui, seu curatoris, minores amiserint, vel, cum possent, non adquisierint: hoc in tutelae seu negotiorum gestorum vtile judicium venire, non est incerti juris. S. Prid. Id. April. AA. Coss. * 293.

8. *Iidem* AA. et CC. *Dalmatio.*

Tutores tutelae conueniri, longi temporis praescriptio non prohibet: Vnde si hic transactione, vel nouatione aut acceptilatione liberationem non praestitisti: apud Rectorem prouinciae, quaecunque tibi debentur, repetere non prohiberis. S. 14. Cal. Maji, AA. Coss. * 293.

9. *Iidem* AA. et CC. *Juliano.*

Tutorem quondam, vt tam rationem, quam si quid reliquorum nomine debet, reddat, apud Praetorem conuenire potes: quamuis enim matrem tuam susceptis bonis vestris indemnitatem pro hac administratione tutori se praestituram promisisse proponatur: tamen aduersus tutorem tibi tutelae, non aduersus matris successores ex stipulatu competit actio. S. Prid. Cal. Jan. AA. Coss. * 293.

10. *Iidem* AA. et CC. *Pomponio.*

Si defunctus tutelam vestram administrauit: non rerum ejus dominium vindicare, vel tenere potes: sed tutelae contra ejus successores tibi competit actio. † Debitum autem aliis judiciis comprobari oportet. Nam quod neque ipse, neque vxor ejus quicquam ante administrationem habuerunt: non idoneum hujus continet indicium. Nec enim pauperibus industria, vel augmentum patrimonii, quod laboribus, et multis casibus quaeritur, interdicendum est. S. 10. Cal. Febr. *Sirmii*, * *Const. et Maxim.* CC. Coss. * 294.

11. *Iidem* AA. et CC. *Chrysiano.*

Tutor post puberem aetatem puellae, si in administratione connexa perseuerauerit, tutelae actione totius temporis ratio-

aut non idoneé passi sunt caueri. Quae quidem tam ex prudentium responsis, quam ex constitutionibus Imperialibus etiam in heredes eorum extenditur.

§. 3.

rationem praestare cogitur. Sin autem post finitam administrationem in iisdem rebus minime se immiscuerit: temporis, quod insequitur, periculum ad eum non pertinet. S. Cal. Dec. *Anchialo*, * *iisdem* CC. Coss. * 294.

12. *Iidem* AA. et CC. *Quintillae.*

Tutelae actio tam heredibus, quam [etiam] contra successores competit. S. 10. Calend. Dec. *Sirmii*, * *iisdem* CC. Coss. * 294.

13. *Imp.* JUSTINIANUS A. *Juliano P. P.*

Veteris juris dubitationem decidentes, sancimus: si quidem tutor, vel curator pro substantia pupilli vel adulti aliquid vbicumque dixerit ad majorem quantitatem eam reducens, siue pro vtilitate pupilli, vel adulti, siue per suam simplicitatem, siue per aliam quamcunque causam: nihil veritati praejudicare, sed hoc obtinere, quod ipsius rei inducit natura, et mensura pupillaris vel adulti ostendit substantiae. † Sin autem inuentario publice facto res pupillares vel adulti inscripserit, et ipse per hujusmodi scripturam confessus fuerit ampliorem quantitatem substantiae: non esse aliud inspiciendum, nisi hoc, quod inscripserit, et secundum vires ejusdem scripturae patrimonium pupilli, vel adulti exigi: neque enim sic homo simplex (immo magis stultus inuenitur, vt in publico inuentario scribi contra se aliquid patiatur. §. 1. Illo procul dubio obseruando, vt non audeat tutor, vel curator res pupillares, vel adulti aliter attingere, vel vllam sibi communionem ad eas vindicare, nisi prius inuentario publice facto, secundum morem solitum res ei tradantur: nisi testatores, qui substantiam transmittunt, specialiter inuentarium conscribi vetuerint: Scituris tutoribus, quod si inuentarium facere neglexerint: et quasi suspecti [ab] officio remouebuntur, et poenis legitimis, quae contra eos interminatae sunt, subjacebunt: et postea perpetua macula infamiae notabuntur, neque ab Imperiali beneficio absolutione hujus notae fruituri. Dat. Id. Aug. *Constantinopoli*, Lampadio et Oreste VV. CC. Coss. 530.

l) DE CONTRARIO JUDICIO TUTELAE.

(Cod. 5. T. 58.)

1. *Impp.* SEVERUS et ANTONINUS AA. *Stratoni.*

Si pro contutore judicato pecuniam soluisti: nullum judicium tibi contra pupillum competit, vt delegetur tibi aduersus liberatum actio. Quod si nomen emisti: in rem suam procurator datus, heredes judicati poteris conuenire. PP. 7. Cal. Mart. Fabiano et Mutiano Coss. 202.

2. *Imp.* ANTONINUS A. *Primitiuo.*

Si non ex propria culpa solus pupillae condemnatus es, sed absens et indefensus acquieuisti: cum ex causa judicati satisfacere coeperis, actiones aduersus contutores tuos mandari tibi à pupilla desiderabis, vel vtili actione vteris. PP. 2. Id. Octobr. Duobus Aspris Coss. 213.

3. *Impp.* DIOCLETIANUS et MAXIMIANUS AA. *Thesidi.*

Si pater tuus, quem priuigni sui tutelam administrasse proponis, testamento recte facto, pupillo etiam quondam suo herede instituto decessit: quoniam nonnisi pro portione hereditaria tutelae petitionem confusione constet extingui, pro residua parte succedentem patri, tutelae te conuenit apud competentem Judicem reddere rationem, qui secundum bonam fidem, eorum etiam, quae patrem tuum in rem ejus erogasse dicis, admissa compensatione, reliqui (si quid amplius debetur faciet condemnationem. Quod si sciens amplius in rem suam erogatum, agendum propterea tutelae non putauerit: eum contrario judicio conuenire potes. S. 18. Cal. Januar. * *Constantio et Maximiano* Coss. 294.

(δ) DE MAGISTRATIBUS CONVENIENDIS.

(Cod. 5. T. 75.)

1. *Imp.* ANTONINUS A. *Mutiano.*

Si Magistratus à tutoribus seu curatoribus, quos tibi dederint, seu nominauerint, stipulati sunt, se eo nomine indemnes futuros, et si quid praestitissent, repetituros, inque eam rem fidejussores acceperunt: extra rem saluam fore satisdationem, actio, quam aduersus tutores seu curatores tuos instituisti, alienam obligationem non resoluit. Sed aduersus Magistratus, qui curatorem dederunt, actio vtilis ita demum competit, si vniuersis bonis excussis, reuocatisque, quae eum in fraudem alienasse constiterit, indemnitati tuae in solidum satisfieri non potuit. Quam si exercueris, mandatis tibi ab eis actionibus aduersus fidejussores, quos acceperunt, consistere potes, licet vtilem actionem sine cessione habeas. Accepta Non. Jan. Duobus Aspris Coss. 213.

2. *Imp.* ALEXANDER A. *Paterno.*

In heredes Magistratus, cujus non lata culpa idonee cautum pupillo non est, non solet actio dari. PP. 3. Non. Jul. Juliano 2. et Crispino Coss. 225.

3. *Imp.* GORDIANUS A. *Probiano.*

Si tu et collega tuus, cum Magistratu fungeremini, minus idoneum tutorem dedistis, cautionemque idoneam non exegistis, nec alias seruari pupillo indemnitas potest, et vtrique soluendo estis, pro virili parte in vos actionem dari, non injuria postulabis. Dat. 8. Cal. Non. Pio et Pontiano Coss. 239.

4. *Idem* A. *Aruntiano.*

Aduersus nominatorem tutoris, vel curatoris minus idonei non ante perueniri potest, quam si bonis nominati, itemque fidejussoris, ejus nec non collegarum, ad quorum periculum consortium administrationis spectat, excussis, non sit indemnitati pupilli, vel adulti satisfactum. PP. Id. Martii, Attico et Praetextato Coss. 243.

5. *Impp.* DIOCLETIANUS et MAXIMIANUS A. *Eugeniae.*

In Magistratus municipales tutorum nominatores, si administrationis finito tempore non fuerint soluendo, nec ex cautione fidejussionis solidum exigi possit, pupillis quondam in subsidium indemnitatis nomine actionem vtilem competere ex Senatusconsulto, quod auctore Diuo TRAJANO, Parente nostro, factum est, constitit. Dat. 7. Idib. Decembr. ipsis AA. Coss. * 293.

6. *Imp.* ZENO A. *Aeliano P. P.*

Cum sit adjecta Praetoris sententia, generalem curatori administrationem mandantis, et quod eam pro more sequitur decretum

§. 3. Quibus constitutionibus et illud exprimitur, vt *nisi* CAVEANT (ε) tutores et curatores, pignoribus captis coërceantur.

§. 4. Neque autem Praefectus vrbi, neque Praetor, neque Praeses prouinciae, neque quisquam alius, cui tutores dandi jus est, hac actione tenebitur: sed hi tantummodo, qui satisdationem exigere solent.

TIT. XXV.

DE EXCVSATIONIBVS TVTORVM, VEL CVRATORVM.

EXCVSANTVR (α) autem tutores et curatores *variis* ex CAVSIS (β): plerumque tamen *propter liberos:* siue in potestate sint, siue emancipati. Si enim *tres liberos* superstites *Romae* quis

decretum pariter sit compositum: manifestum est, non curatoris dationem fuisse inualidam: sed in aestimanda adultae substantia, Scribae vitium, qui tanquam non amplius ducentis libris auri patrimonium valeret, fidejussorem acceperat, intercessisse: in quo casu non curatoris erit ratio reprehendenda, si qua laesio rebus minoris illata fuisse aduersus legum ordinem comprobetur, sed super negligentia vel dolo Scribae, qui veram substantiae taxationem passus est occultari, legibus erit agendum. Dat. 5. Cal. Jan. Basilio V. C. Cos. * 480.

(ε)

De tutore vel curatore, qui satis non dedit.

(Cod. 5. T. 42.)

1. *Impp.* VALERIANVS et GALLIENVS AA. *Titio et Flauiano.*

Si nondum vobis aetas legitima completa est, satisdationem ab his, quos minus idoneos curatores vobis ab aduersario, cum Magistratu fungeretur, datos dicitis, postulate: Prohibentur enim ab administratione, nisi securitati vestrae satisdatione prospexerint. PP. Non. Jul. Aemiliano et Basso * 2. Coss. 260.

2. *Iidem* AA. et VALERIANVS C. *Euplojo.*

Eum tutorem, qui superest, si secundum Praesidis praeceptum et juris formam satis non dat: remoueri à tutela, si inopia hoc faciat, sine infamia: si fraude, etiam cum nota, aditus Rector prouinciae jubebit: et in locum defunctorum alios idoneos substitui praecipiet: praesertim cum patrimonium pupilli noua hereditate auctum esse proponas. Tutores autem dati ab heredibus eorum, quos decessisse dicis, rationem tutelae deposcent. PP. Id. Maji, Seculare * 2. et Donato Coss. 261.

3. *Impp.* DIOCLETIANVS et MAXIMIANVS AA. *Stratonicae.*

In dubium non venit, tutores, qui testamento dati non sunt, administrandi potestatem, nisi satisdatione emissa saluam tutelam fore, non habere. Si igitur tutor, qui pro tutelari officio non cauerat, judicio expertus est: aduersus eum lata sententia juri tuo officere non potuit: nec ea, quae ab eo gesta sunt, vllam firmitatem obtinent. Frustra igitur in integrum restitutionis auxilium desideras, quando ea, quae ab eo gesta sunt, ipso jure irrita sunt. PP. 18. Cal. Jan. *Nicomediae*, Diocletiano 3. et Maximiano AA. Coss. 287.

4. *Iidem* AA. et CC. *Tertullo.*

Non omnium tutorum par similisque causa est. Quapropter cum exemplo testamentarii confirmatum à Praeside, vel datum ex inquisitione, non onerari satisdatione rem pupillorum saluam fore, manifestum sit: pluribus tamen datis ex inquisitione tutoribus, illum, qui satis secundum formam Edicti rem pupilli saluam fore dedit, in administratione praeferri, jamdudum obtinuit. S. Id. Dec. *Nicomediae*, * *Const.* *et Maxim.* CC. Coss. 294.

5. *Impp.* CONSTANTIVS et MAXIMIAN. AA. *Seuero, et Maximo CC.*

Tutor, qui satisdationem, cum satisdare debuit, minime interposuit: nihil omnino ex bonis pupilli alienare potest. Posteaquam autem ad tutelae administrationem electus est, et bonorum possessionem pupilli nomine agnoscere eum potuisse, et caetera [ejus] quae tempore arctarentur, persequi debuisse, aperte claret. Dat. 11. Cal. Jan. Constantio * 5. et Maximiano * 5. AA. Coss. 305.

m) Ne tutor, vel curator vectigalia conducat.

(Cod. 5. T. 41.)

1. *Imp.* ANTONINVS A. *Sexto.*

Competens Judex non ignorat, non esse admittendos ad vectigalia conducenda [eos,] qui pupillorum vel adolescentium tutelam, seu curam administrant, vel qui ejus administrationis rationem nondum reddiderunt. Sed quamuis contra interdictum ad vectigal conducendum accesseris, tamen quoniam vltro me adiisti, si tam vectigali, quam pupillis satisfeceris, falsi crimine carebis. † Cum autem fisco te jam obstrictum postea tutorem esse factum dicas: periculo te excusare poteris. PP. 8. Calend. Aug. *Romae*, Antonino A. 4. et Balbino * 2. Coss. 214.

(α)

De excusationibus tutorum et curatorum, et de temporibus earum.

(Cod. 5. T. 62.)

1. *Impp.* SEVERVS et ANTONINVS AA. *Auiolae.*

Falsa suasione credis te propterea, quod spado sis, immunitatem à tutelis habere. PP. Cal. Maji, Chilone et Libone Coss. * 205.

2. *Iidem* AA. *Habentiano et Cosconio.*

Si curatores dati estis generaliter, nec decreto significatum est, Italicarum tantum rerum vobis munus injunctum: adire debetis competentem judicem, vt vos à prouinciali administratione

quis habeat, vel in Italia quatuor, vel in prouinciis quinque: à tutela vel cura poteſt excuſari, exemplo caeterorum munerum, nam et *tutelam et curam placuit publicum munus eſſe.* Sed adoptiui liberi non proſunt: in adoptionem autem dati, naturali patri proſunt. Item nepotes ex filio proſunt, vt in locum patris ſui ſuccedant: ex filia non proſunt. Filii autem ſuperſtites tantum ad tutelae vel curae muneris excuſationem proſunt: defuncti autem non proſunt. Sed ſi in bello amiſſi ſunt, quaeſitum eſt, an proſint? Et conſtat eos ſolos prodeſſe, qui in acie amittuntur: *hi* enim, *qui pro republica ceciderunt, in perpetuum per gloriam viuere intelliguntur.*

§. 1. Item diuus MARCVS in Semeſtribus reſcripſit, eum, qui res fiſci adminiſtrat, à tutela vel cura, quamdiu adminiſtrat, excuſari poſſe.

§. 2.

tione liberet: Quod ſi factum fuerit, petent ſibi in prouincia curatores adoleſcentes. PP. 8. Cal. Sept. Chilone et Libone Coſſ. *205.

3. *Iidem* AA. *Criſpino.*

Excuſationis quidem tuae, ſi ingenuus libertino tutor datus es, certa cauſa eſt. Sed cum te Praeſes prouinciae audiendum non putauerit propter praeſcriptionem, quaſi tardius adires, nec à decreto prouocaueris: intelligis, parendum eſſe ſententiae. PP. Id. Mart. Albino et Aemiliano Coſſ. 207.

4. *Imp.* ANTONINVS A. *Agatho* [*Daemoni.*]

Ampliſſimi Ordinis conſulto, qui pupillam ſuam vxorem ducit, nuptias contrahere non intelligitur, et tamen infamis conſtituitur. Sed ſi tu Demetriae, cum eam in matrimonio haberes, abſens et ignorans curator conſtitutus es: potes eſſe ſecurus, dum tamen alius ſubſtituatur. Non enim [debet] ignorantiae maritorum, ampliſſimi Ordinis conſulto fraus quaeri. PP. 11. Cal. Jul. Albino et Aemiliano Coſſ. 207.

5. *Imp.* ALEXANDER A. *Baſilio.*

Libertos à tutela vel cura liberorum patroni ſeu patronae nullam excuſationem impetrare [poſſe,] ampliſſimus Ordo, auctore Diuo MARCO, cenſuit. Et ideo nec illud eis prodeſſe debet, quominus curatores etiam inuiti patroni ſeu patronae liberis dentur, quod eorundem tutelam adminiſtrauerunt.

6. *Idem* A. *Maximiano.*

Quinquaginta dies, qui praefiniti ſunt ad profeſſionem excuſationis iis, qui tutores ſeu curatores dati ſunt, ex eo die cedere, ex quo decretum Praetoris, aut teſtamentum parentis notum factum fuerit ei qui ad munus vocatus fuerit, ipſa conſtitutio, quae hoc induxit, ſanxit. Sed ſi quis in ejus temporis computatione ab eo, cujus de ea [re] notio fuerit, injuriam paſſus, non prouocauit: acquieſcere [rebus] judicatis debet. PP. 3. Non. Maji, Juliano 2. et Criſpino Coſſ. 225.

7. *Idem* A. *Antonino.*

Neque à tutela, neque à cura ideo quis excuſatur, quod creditor ſiue debitor ejus eſt, cui tutor ſiue curator datus eſt: ſed participem in munere habere debet, vt, ſi res exegerit, is, qui alieno auxilio eget, defendatur. PP. 3. Id. Jul. Juliano 2. et Criſpino Coſſ. 225.

8. *Idem* A. *Maximo.*

Coloni, [id eſt conductores praediorum ad fiſcum pertinentium] hoc nomine excuſationem à muneribus ciuilibus non habent: ideoque injunctae tutelae munere fungi debent. PP. 4. Cal. Febr. Fuſco et Dextro Coſſ. 226.

9. *Idem* A. *Romano.*

Frater [tuus] non ideo à tutela, vel cura excuſari debet, quod oculum amiſit: proinde intelligis, munus ſuſceptum eum deferere non poſſe. PP. Calend. Febr. Modeſto et Probo Coſſ. 229.

10. *Idem* A. *Criſpino.*

Exactores tributorum tanto tempore, quanto rationem tributariam tractauerint, non ſolum ab oneribus, ſed etiam à tutelis vacationem habere, dubitare non debuiſti. Dat. Id. Aug. Alexandro A. 3. et Dione *2. Coſſ. 230.

11. *Idem* A. *Hylae.*

Teſtamento tutor datus, vt à bonis his excuſareris, quae pupilli tui in alia prouincia, quam vnde es, vbique moraris, poſſident: intra quinquageſimum diem poſtulare debuiſti. Quod ſi facere ceſſaſti: excuſatio quidem temporis praeſcriptione ſummouetur: ſed propter late diffuſum patrimonium, an tibi adjungi aliquos curatores oporteat, Praeſes Prouinciae, ſi te inſufficientem deprehenderit, aeſtimabit. PP. 8. Id. Dec. Pompejano et Peligno Coſſ. 232.

12. *Imp.* GORDIANVS A. *Valentino.*

Voluntariae tutelae munera priuilegiis nihil derogant. PP. 2. Cal. Nouembr. Pio et Pontiano Coſſ. 239.

13. *Idem* A. *Apollinari.*

Ne Senatorum quidem liberti, nedum caeterorum, propterea, quia patronorum negotia gerunt, à muneribus ciuilibus habent immunitatem: tantummodo etenim vnus Senatoris libertus, qui patroni negotia gerit, à tutela ſiue cura vacationem habet. PP. 10. Calend. Februar. Gordiano A. et Auiola Coſſ. 240.

14. *Idem* A. *Heraclidae.*

Seueriter Praeſes prouinciae exequetur, ſi animaduerterit auunculum tuum propterea nominari tutorem, vt metu hujusmodi creationis à Magiſtratibus injuriam redimat. Quin etiam, ſi aliqua ei excuſatio competit, et non alia cauſa nominatus eſt, quam vt lite fatigetur: quod in eam rem abſumptum fuerit, is, qui eum nominauit, juxta formam conſtitutionum ei reddere cogetur. PP. Id. Septembr. Gordiano A. et Auiola Coſſ. 240.

15. *Idem* A. *Tauro.*

Quanquam in tutela detentus, eo quod excuſatio, quam objiciebas, non eſt admiſſa, prouocationis auxilium flagitaueris; et in medio tempore hi, quorum meminiſti, in adulta aetate agere coeperint: tamen non eo minus cauſa interpoſitae prouocationis propter periculum adminiſtrationis ejus temporis judiciorum more examinanda eſt. PP. 8. Cal. Nou. Ariano et Pappo Coſſ. 244.

16. *Imp.* PHILIPPVS A. *Theodoto*

Si (vt allegas) tutor his datus es, cum quibus diſceptationem hereditatis tibi eſſe proponis, et tempora antiquitus excuſationibus praeſtituta, etiam nunc opitulantur: adire Praeſidem prouinciae potes, formae ſuper ea [re] ſtatutorum principalium obtemperari pro ſua grauitate juſſurum. PP. 10. Cal. Auguſt. Peregrino et Aemiliano Coſſ. 245.

17. *Impp.*

§. 2. Item, *qui Reipublicae causa absunt* (γ), à tutela vel cura excusantur. Sed et si fuerint tutores vel curatores [dati], deinde reipublicae causa abesse coeperint: à tutela vel cura excusantur, quatenus reipublicae causa absunt; et interea curator loco eorum datur: qui si reuersi fuerint, recipiunt onus tutelae. Nam nec anni habent vacationem, vt PAPINIANVS *libro quinto Responsorum* scripsit: nam hoc spatium habent ad nouas tutelas vocati.

§. 3. Et qui potestatem aliquam habent, se excusare possunt, vt diuus MARCVS rescripsit: sed susceptam tutelam deserere non possunt.

§. 4. Item *propter litem* *), quam cum pupillo vel adulto tutor vel curator habet, excusari non potest: nisi forte de omnibus bonis, vel hereditate controuersia sit.

§. 5

*) Vt hi, qui obligatas se habere perhibent res minorum, aut obligati sunt eis, ad eorum gubernationem penitus non accedant: et curatores nullo modo suscipiant cessiones aduersus eos, quorum curationem agunt, aut egerunt: haec autem generaliter valebunt in omni curatione, in quibus personis Leges curatores praebent; et de gubernatione pecuniarum competentium eis, quorum negotia administrantur: et quando eas recondi aut mutuari oportet, aut ex eis reditus comparari. Nouell. 72. vid. supra, huj. Part. II. p. 155.

17. *Impp.* GALLIENVS et VALERIANVS AA. *Epagatho.*

Licet Orationis sub Diuo MARCO habitae verba deficiant: is tamen, qui post contractas nuptias nurui suae curator datur, excusare se debet, ne manifestam sententiam ejus offendat, et labem pudoris contrahat. Dat. 6. Id. Januar. Valeriano 2. et Lucillo Coss. * 266.

18. *Impp.* DIOCLETIANVS et MAXIMIANVS AA. et CC. *Sabino et aliis.*

Tutores nominatos appellationem interponere necesse non habere, certissimi juris est. Quapropter licet non appellasti, si quam te excusationem habere confidis, intra tempus, quod Diui MARCI constitutione praescriptum est, hac apud Praesidem prouinciae vti non prohiberis. Nam quod omnium bonorum patrem pupilli vsumfructum reliquisse quondam vxori suae proponis, ad excusandos vos à tutela non est idoneum. Dat. Non. April. * *Const. et Maxim.* CC. Coss. * 294.

19. *Iidem* AA. et CC. *Dionysio.*

Insolitatam rem desideras, de tutela filiae te dimitti postulans, quod te posse contrario tutelae judicio matrem ejus conuenire contendis. (Sine die et) Consulibus * *iisdem CC.* 294.

20. *Iidem* AA. et CC. *Cratino.*

Curator adultis nominatus, quorum tutor antea fueras, inuitus in administratione teneri non potes. Proinde si dies excusationibus praefinitus nondum excessit, vti competenti defensione potes. S. 10. Calend. Decembr. *Nicomediae*, * *iisdem* CC. Coss. * 294.

21. *Iidem* AA. et CC. *Parammoni.*

Quod res cum vterinis fratribus tibi communes esse profitearis, ad excusationem tutelae non est idoneum: cum harum diuisio curatore dato fieri possit. S. 18. Cal. Januar. *Nicomediae*, * *iisdem* CC. Coss. * 294.

22. *Iidem* AA. et CC. *Hermodoro.*

Si tutor nominatus decreto Praesidis, habens excusationem, absolutus es, ad te non pertinere periculum administrationis, manifestum est. Dat. 13. Cal. Januar. *Nicomediae*, * *iisdem* CC. Coss. * 294.

23. *Iidem* AA. et CC. *Neophyto.*

Humanitatis et religionis ratio non permittit, vt aduersus sororem, vel filios sororis actionum necessitates tutelae occasione suscipias; cum et ipsius etiam pupilli, cui tutor datus es, aliud videatur exigere vtilitas: scilicet vt eum tutorem potius habeat, qui ad defensionem ejus non inhibeatur affectu. Juxta formam igitur, quam consulti dedimus, Praetorem adiri oportet: vt et justo tuo desiderio, et pupilli ipsius commodo consulatur. S. 6. Calend. Februar. *Sirmii*, Tusco et Anulino Coss. 295.

24. *Impp.* ARCADIVS et HONORIVS AA. *Flauiano P. P.*

Excusationem nauiculariis tutelae siue curae hactenus ipsis tribuimus, vt in hujusmodi officiis minoribus sui tantum corporis obligentur. Dat. 3. Non. Mart. *Mediolani*, AA. Coss. * 294.

25. *Imp.* ANASTASIVS A. *Antiocho Praeposito sacri cubiculi.*

Viros Clarissimos sacri nostri palatii Silentiarios circa latus nostrum militantes, de tutelis et curationibus excusari sancimus. Dat. Cal. Januar. Joanne et Asclepione Coss. 500.

(β)

QVI NVMERO LIBERORVM SE EXCVSANT.

(Cod. 5. T. 66.)

1. *Impp.* SEVERVS et ANTONINVS AA. *Herodiano.*

Qui ad tutelam vel curam vocantur, Romae quidem trium liberorum incolumium numero, de quorum etiam statu non ambigitur: in Italia vero, quatuor, in prouinciis autem, quinque, habent excusationem. PP. Non. April. Geta et Plautiano * 2. Coss. 204.

2. *Imp.* ANTONINVS A. *Marcello.*

Neque filia amissa numero prodest ad declinanda municipalia munera, neque nepotes numerantur, quorum pater superest: cum suo nomine patri prosint. Dat. Id. Jun. Antonino A. 4. et Balbino * 2. Coss. 214.

(γ)

SI TVTOR VEL CVRATOR REIPVBLICAE CAVSA ABERIT.

(Cod. 5. T. 64.)

1. *Imp.* GORDIANVS A. *Guttio.*

Qui tutores vel curatores dati, Reipublicae causa absuturi sunt, ad tempus se excusare debent à tutela, ne etiam medii

X 2

§. 5. Item *tria onera* TVTELAE (δ) non adfectatae, vel curae, praestat vacationem, quamdiu administrantur: vt tamen plurium pupillorum tutela vel cura eorundem bonorum, veluti fratrum, pro vna computetur.

§. 6. Sed et *propter paupertatem* excusationem tribui, tam DIVI FRATRES, quam per se diuus MARCVS rescripsit, si quis imparem se oneri injuncto possit docere.

§. 7. Item propter *aduersam* VALETVDINEM (ε) propter quam ne suis quidem negotiis interesse potest, excusatio locum habet.

§. 8. Similiter eos, *qui literas nesciunt*, esse excusandos, diuus PIVS rescripsit: quamuis et imperiti literarum possint ad administrationem negotiorum sufficere.

§. 9. Item, si *propter inimicitias* aliquem testamento tutorem pater dederit, hoc ipsum praestat ei excusationem: sicut per contrarium non excusantur, qui se tutelam administraturos patri pupillorum promiserant.

§. 10. Non esse autem admittendam excusationem ejus, qui hoc solo vtitur, quod ignotus patri pupillorum sit, diui fratres rescripserunt.

§. 11. *Inimicitiae*, quas quis cum patre pupillorum vel adultorum exercuit, si *capitales* fuerunt, nec reconciliatio interuenit, à tutela vel cura solent excusare.

§. 12. Item is, *qui status controuersiam* à pupillorum patre *passus* est, excusatur à tutela.

§. 13. Item, *major septuaginta* ANNIS (ζ) à tutela et cura se post excusare: minores autem viginti quinque annis, olim quidem excusabantur, nostra autem constitutione prohibentur ad tutelam vel curam adspirare, adeo, vt nec excusatione opus sit. Qua constitutione cauetur, vt nec pupillus ad legitimam tutelam vocetur, nec adultus: quum sit *inciuile, eos, qui alieno auxilio in rebus suis administrandis egere noscuntur, et ab aliis reguntur, aliorum tutelam vel curam subire.*

§. 14. Idem et *in* MILITE (η) obseruandum est, vt nec volens ad tutelae onus admittatur.

§. 15.

medii temporis periculo obstringantur. Quod quidem si tu fecisti, ejus interualli, quo absuisti, periculum non debes pertimescere. Quod si id praetermisisti, vt priore loco is conueniatur, qui administrauit, [de] jure postulabis. PP. Id. Mart. Gordiano A. et Auiola Coss. 240.

2. *Idem A. Reginio.*

Certum est eos, qui Reipublicae [causa] abesse desierunt, ab omni noua tutela anno vacare debere. PP. 5. Cal. Mart. Gordiano A. 2. et Pompejano Coss. 242.

(δ)
QVI NVMERO TVTELARVM.
(Cod. 5. T. 69.)

1. *Impp.* SEVERVS et ANTONINVS AA. *Pompejano.*

Si tres tutelas vel curas eodem tempore non defunctorie susceptas administras: onere quartae tutelae, seu curationis pupillorum, seu adolescentium non grauaberis. † Finito autem officio pubertate pupillorum, vel aetate adolescentium, aliae substitui possunt licet nondum ratio tutelae seu curae administratae reddita sit. Sed imperfectae diuersae species vacationis, licet permixtae, ad excusationem non proficiunt. † Scire igitur debes eum, qui duos filios habet, et duas tutelas administrat, excusationem non mereri. PP. 4. Id. Octobr. Antonino A. 2. et Geta * C. 2. Coss. 206.

(ε)
QVI MORBO SE EXCVSANT.
(Cod. 5. T. 67.)

1. *Impp.* PHILIPPVS A. et PHILIPPVS C. *Sabino.*

Luminibus captus, aut surdus, aut mutus, aut furiosus, aut perpetua valetudine tentus, tutelae seu curae excusationem habet. PP. 14. Calend. April. Praesente et Albino Coss. 247.

(ζ)
QVI AETATE SE EXCVSANT.
(Cod. 5. T. 68.)

1. *Impp.* SEVERVS et ANTONINVS AA. *Seuero.*

Pater tuus si major est annis septuaginta, ad tutelam seu curam euocatus, excusare se solenniter potest. PP. 5. Id. Septembr. Chilone et Libone Coss. 205.

(η)
DE EXCVSATIONIBVS VETERANORVM.
(Cod. 5. T. 65.)

1. *Imp.* ANTONINVS A. *Saturnino.*

Qui causaria missione sacramento post viginti [annorum] stipendia soluuntur, et integram famem retinent, ad publica priuilegia veteranie concessa pertinent. PP. 7. Id. August. Antonino A. 4. et Balbino * 2. Coss. 214.

2. *Imp.* GORDIANVS A. *Celeri Veterano.*

Quod placuit veteranos [tantummodo] conueterani filiorum seu militum, et quidem vnam tutelam seu curam eodem tempore administrare compelli: eo pertinet, vt, si aliis dati fuerint, intra solennis tempora causas excusationis ad competentem judicem deferant. PP. 3. Calend. Jul. Gordiano A. et Auiola Coss. 240. (* conf. P. I. Sect. V. p. 319. Nouell. 116.)

(θ)

§. 15. Item Romae grammatici, rhetores, et medici, et qui in patria sua has artes exercent, et intra numerum sunt, à tutela et cura habent vacationem.

§. 16. Qui autem vult se excusare, si plures habeat excusationes, et de quibusdam non probauerit: aliis vti intra tempora [constituta] non prohibetur. Qui autem excusare se volunt, non appellant: sed intra quinquaginta dies continuos, ex quo cognouerint se esse tutores vel curatores datos, se excusare debent, cujuscunque generis sint, id est, qualitercunque dati fuerint tutores, si intra centesimum lapidem sunt ab eo loco, vbi tutores dati sunt. Si vero vltra centesimum lapidem habitant: dinumeratione facta viginti millium diurnorum, et amplius triginta dierum, qui tamen (vt SCAEVOLA dicebat) sic debent computari, ne minus sint, quam quinquaginta dies.

§. 17. Datus autem tutor, ad vniuersum patrimonium datus esse creditur.

§. 18. Qui tutelam alicujus gessit, inuitus curator ejusdem fieri non compellitur: in tantum, vt licet paterfamilias, qui testamento tutorem dedit, adjecerit, se eundem curatorem dare: tamen inuitum eum curam suscipere non cogendum, diui SEVERVS et ANTONINVS rescripserunt.

§. 19. Iidem rescripserunt, maritum vxori suae curatorem datum, excusare se posse, licet se immisceat.

§. 20. Si quis autem *falsis* ALLEGATIONIBVS (♆) excusationem tutelae meruerit: non est liberatus onere tutelae.

TIT. XXVI.

DE SVSPECTIS TVTORIBVS, VEL CVRATORIBVS.

Sciendum est, suspecti crimen ex lege duodecim tabularum descendere.

§. 1. Datum est autem jus remouendi tutores suspectos Romae Praetori, et in prouinciis Praesidibus earum, et Legato Proconsulis.

§. 2. Ostendimus qui possint de suspecto cognoscere: nunc videamus, qui suspecti fieri possint. Et *possunt* quidem *omnes tutores fieri* SVSPECTI (α), siue sint testamentarii, siue non sint, sed alterius generis tutores. Quare et si legitimus fuerit tutor, accusari poterit. Quid, si patronus? Adhuc idem erit dicendum: dummodo meminerimus, *famae patroni parcendum esse*, licet vt suspectus remotus fuerit.

§. 3.

(♆)

SI TVTOR VEL CVRATOR FALSIS ALLEGATIONIBVS EXCVSATVS SIT.
(Cod. 5. T. 63.)

1. *Imp.* ALEXANDER A. *Symmacho et Diotimo.*

Si absentibus necessariis personis vel his, qui sua sponte vos defendere volebant, non competentibus allegationibus, qui vobis tutores aut curatores dati erant, liberati esse à munere jussi sunt: ne eis circumuenisse judicis religionem prosit, Praeses prouinciae audiet vos: et si injustum decretum extorsisse eos apparuerit, exinde ad eos periculum administrationis pertinere pronunciabit, ex quo dati sunt. PP. 11. Cal. Maji, Maximo 2. et Aeliano Coss. 224.

2. *Impp.* PHILIPPVS A. et PHILIPPVS C. *Aulizano.*

Tutores, quos, postea quam bona pupillorum administrauerunt, à praeside prouinciae, quasi re integra excusari se impetrasse adseueras, periculum administrationis euitare minime posse, manifestum est. PP. 14. Cal. Jun. Philippo A. et Titiano Coss. 246.

3. *Iidem* A. et C. *Octauio.*

Si, vt proponis, pars diuersa ab administratione tutelae seu curae tuae, itemque fratris tui, ambitione potius, quam juris ratione se excusauit: periculo injuncti muneris minime liberata est. Sine die et Consule.

(α)

DE SVSPECTIS [TVTORIBVS, VEL CVRATORIBVS.]
(Cod. 5. T. 43.)

1. *Imp.* ANTONINVS A. *Domitiae.*

Libertum tuum, et tutorem filii tui, si fraudulenter res ejus administrare existimas, suspectum facere potes, modo si officium ejus pubertate pupilli finitum non est. Nam si eo jure tutor esse desiit, [is] judicio tutelae conueniendus est. PP. Idib. Aug. *Romae*, Duobus Aspris Coss. 213.

2. *Idem* A. *Longino.*

Curatores quidem suo periculo, quanto tardius ad eos tutela transfertur, cessant. Quod si in fraudem id [esse] factum existimas, suspectos eos postula: qui si summoueri meruerint, in locum eorum alios accipies. PP. Id. Januar. Laeto 2. et Cereale Coss. 216.

3. *Imp.*

§. 3. Consequens est, vt videamus, qui possint suspectos postulare. Et sciendum est, quasi publicam esse hanc accusationem, hoc est omnibus patere. Quinimo et mulieres [admittuntur ex rescripto diuorum SEVERI et ANTONINI] sed eae solae, quae pietatis necessitudine ductae, ad hoc procedunt: vtputa *mater* *) nutrix quoque, et auia, potest et soror, sed et si qua alia mulier fuerit, quam Praetor propensa pietate intellexerit, sexus verecundiam non egredientem, sed pietate productam, non sustinere injuriam pupillorum: admittet eam ad accusationem.

§. 4. Impuberes non possunt tutores suos suspectos postulare; puberes autem curatores suos ex consilio necessariorum suspectos possunt arguere: et ita diui SEVERVS et ANTONINVS rescripserunt.

§. 5. † Suspectus autem est, qui non ex fide tutelam gerit, licet soluendo sit: vt JVLIANVS quoque scripsit. Sed et ante, quam incipiat tutelam gerere tutor, posse eum quasi suspectum remoueri, idem JVLIANVS scripsit: et secundum eum constitutum est.

§. 6. Suspectus autem remotus, si quidem ob dolum, famosus est: si ob culpam, non aeque.

§. 7. Si quis autem suspectus postulatur: quoad cognitio finiatur, interdicitur ei administratio, vt PAPINIANO visum est.

§. 8. Sed si suspecti cognitio suscepta fuerit, posteaquam tutor vel curator decesserit: extinguitur suspecti cognitio.

§. 9.

*) Si contra matris voluntatem tutor datus sit. Cod. 5. T. 47. vid. supr. huj. Part. II. p. 136.

3. *Imp.* ALEXANDER A. *Fortunatae.*

Praeses prouinciae tutores filiorum tuorum, strictioribus remediis adhibitis, omnimodo administrationis officium compellet agnoscere. Quod si in eadem contumacia perseuerauerint: suspectos postulare, vt alii in locum eorum petantur, non prohiberis. PP. Id. Januar. Alexandro A. 3. et Dione * 2. Coss. 230.

4. *Idem* A. *Thalidae.*

Etiam testamento patris tutorem datum suspectum postulare potes, si fraudem tutoris argueris. PP. 8. Calend. Januar. Maximo 2. et Paterno Coss. 234.

5. *Idem* A. *Asclepiadi.*

In postulandis suspectis tutoribus seu curatoribus non vires patrimoniorum principaliter, sed an nihil [segniter, nihil] fraudulenter geratur, perpendi oportet. PP. 6. Cal. Jan. Maximo 2. et Paterno Coss. 234.

6. *Imp.* GORDIANVS A. *Felici.*

Pietatis fungeris munere, qui fratris tui filios (vt necessitudo sanguinis suadet) protegere conaris. Si igitur tutores, vel curatores eorum non recte administrant suspectis eis postulatis atque ostensis, vt alii in locum eorum constituantur, facile impetrabis. Quod si nihil in fraudem egerunt, verum ita egeni sunt, vt in eorum administratione fratris tui filiorum substantia periclitetur: an eis adjungendus sit curator, qui idoneus facultatibus sit, Rector prouinciae aestimabit. † Remouendi autem licentia non solum parentibus vtriusque sexus, sed etiam cognatis, et extraneis, et affinibus, et ipsi, cujus res administrantur, si non impubes sit, arbitrio cognatorum bonae opinionis constitutorum conceditur. PP. 5. Id. Nou. Pio et Pontiano Coss. 239.

7. *Idem* A. *Gorgoniae.*

Eum, quem vt suspectum tutorem vel curatorem accusas pendente causa cognitionis abstinere ab administratione rerum [tuarum,] donec causa finiatur, Praeses prouinciae jubebit. Alius tamen interea in locum ejus in administratione rerum ordinandus est. PP. 7. Cal. Mart. Sabino 2. et Venusto Coss. 241.

8. *Impp.* PHILIPPVS A. et PHILIPPVS *Caes. Proculo.*

Si non suspectum contutorem tuum postulare, ac remouere ab administratione bonorum pupilli curaueris: admitti nequaquam potest ratio desiderii tui, jam nunc postulantis tutelam tibi nomine ejusdem pupilli restitui. PP. 14. Cal. Nou. Peregrino et Aemiliano Coss. 245.

9. *Impp.* DIOCLETIANVS et MAXIMIANVS AA. *Ammiano.*

Suspectos tutores ex dolo, non etiam eos, qui ob negligentiam remoti sunt, infames fieri, manifestum est. S. 8. Cal. Maji. * *Const. et Maxim.* CC. Coss. * 294.

(β)

VBI PVPILLI EDVCARI DEBEANT.

(Cod. 5. T. 49.)

1. *Imp.* ALEXANDER A. *Dionysodoro.*

Educatio pupillorum tuorum nulli magis, quam matri eorum, si non vitricum eis induxerit, committenda est. Quando autem inter eam et cognatos et tutores super hoc orta fuerit dubitatio: aditus Praeses prouinciae, inspecta personarum qualitate et conjunctione, perpendet, vbi puer educari debeat. Sin autem aestimauerit, apud quem educari debeat, is necessitatem habebit hoc facere, quod Praeses jusserit. PP. 7. Id. Febr. Maxim. 2. et Aeliano Coss. 224

2. *Impp.* DIOCLETIANVS et MAXIMIANVS AA. et CC. *Gratae.*

Vtrum nepos tuus ex filia apud te, an apud patruum suum morari debeat, ex singulorum affectione, et qui magis ad suspi-

§. 9. Si quis tutor copiam ſui non faciat, vt alimenta pupillo decernantur: cauetur epiſtola diuorum SEVERI et ANTONINI, vt in poſſeſſionem bonorum ejus pupillus mittatur: et quae mora deteriora futura ſunt, dato curatore diſtrahi jubentur. Ergo vt ſuſpectus remoueri poterit, qui *non praeſtat* ALIMENTA (γ).

§. 10. Sed ſi quis praeſens negat propter inopiam alimenta poſſe decerni: ſi hoc per mendacium dicat, remittendum eum eſſe ad Praefectum vrbi puniendum, placuit: ſicut ille remittitur, qui data pecunia miniſterium tutelae adquiſierit, vel redemerit.

§. 11. Libertus quoque, ſi fraudulenter tutelam filiorum vel nepotum patroni geſſiſſe probetur, ad Praefectum vrbi remittitur puniendus.

§. 12. Nouiſſime autem ſciendum eſt, eos, qui fraudulenter tutelam adminiſtrant, etiam ſi ſatis offerant, remouendos eſſe à tutela: quia ſatisdatio tutoris propoſitum maleuolum non mutat, ſed diutius graſſandi in re familiari facultatem praeſtat.

§. 13. Suſpectum etiam eum putamus, *qui moribus talis eſt* *), vt ſuſpectus ſit. Enimuero tutor vel curator, quamuis pauper eſt, fidelis tamen et diligens, remouendus non eſt quaſi ſuſpectus.

*) De Tutore, qui Pupillam ſuam vitiat. Nouell. Leonis 34. vid. ſupr. huj. Part. II. p. 77. et infr. L. IV. T. XVIII. §. 4.

ſuſpicionem ex ſpe ſucceſſionis propior ſit, aeſtimabitur. S. 18. Calend Nouembr. *Nicomediae*, * *Conſt. et Maxim.* CC. Coſſ. 294.

(γ)

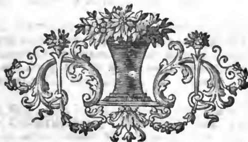
DE ALIMENTIS PVPILLO PRAESTANDIS.
(Cod. 5. T. 50.)

1. *Imp.* ANTONINVS A. *Fauſtino.*

Pupillus, ſi ei alimenta à tutore ſuo non praeſtantur, Praeſidem prouinciae adeat: qui, ne in alimentorum praeſtatione mora fiat, partibus ſuis fungetur. † Idem eſt, et ſi de ſtatu pupilli ſeu adulti, et de bonis ejus controuerſia pendeat. PP. 6. Id. Jul. *Romae*, Laeto 2. et Cereale Coſſ. 216.

2. *Imp.* ALEXANDER A. *Euphido.*

Quod plerumque poſtulatur, vt arbitrio Praetoris alimenta pro modo facultatum pupillis, vel juuenibus conſtituantur, pro officio ſuo, qui aliena negotia gerunt, ne apud judicem controuerſiam habeant, faciunt. Caeterum ſi bonus vir et innocens tutor arbitrio ſuo aluit pupillos (quod interdum etiam neceſſe eſt fieri, ne ſecreta patrimonii et ſuſpectum aes alienum [pandatur:] quod melius eſt interim taceri, quam cum de modo bonorum quaeritur, vltro proferri, et apud acta jus dicentis contra vtilitatem pupillorum deſignari) non dubie accepto ferre debebunt ea, quae vir bonus arbitratur merito ad exhibitionem educationis, miniſteria, ſtudiaque erogata eſſe. Nec ferendus eſt juuenis, qui cum praeſens eſſet, ſtudiisque eruditus atque altus eſſet: ſi ea per alium ſe conſecutum non probet, ſumptus recuſet, quaſi vento vixerit, aut nullo liberi hominis ſtudio imbui meruerit. PP. Non. Dec. Maximo 1. et Aeliano Coſſ. 224.

INSTI-

INSTITVTIONVM JVRIS
LIBER SECVNDVS.

TIT. I.
DE RERVM DIVISIONE, ET ADQVIRENDO IPSARVM DOMINIO.

Superiore libro de *jure personarum* exposuimus: modo videamus de REBVS, quae vel in nostro patrimonio, vel extra patrimonium nostrum habentur. Quaedam enim naturali jure communia sunt omnium, quaedam publica, quaedam vniuersitatis, quaedam nullius, pleraque singulorum, quae ex variis causis cuique adquiruntur, sicut ex subjectis apparebit.

§. 1. Et quidem *naturali jure communia* sunt omnium haec: aër, aqua profluens, et mare, et per hoc littora maris. Nemo igitur ad littus maris accedere prohibetur: dum tamen à villis, et monumentis, et aedificiis abstineat, quia non sunt juris gentium, sicut est mare.

§. 2. Flumina autem omnia, et portus, *publica* sunt, ideoque jus piscandi omnibus commune est in portu fluminibusque.

§. 3. Est autem *littus* maris, quatenus hybernus fluctus maximus excurrit.

§. 4. *Riparum* quoque vsus publicus est jure gentium, sicut ipsius fluminis, itaque naues ad eas appellere, funes arboribus ibi natis religare, onus aliquod in his reponere, cuilibet liberum est, sicut per ipsum flumen nauigare, sed proprietas earum illorum est, quorum praediis haerent: qua de causa arbores quoque in iisdem natae, eorundem sunt.

§. 5. Littorum quoque vsus publicus est, et juris gentium, sicut et ipsius maris, et ob id cuilibet liberum est casam ibi ponere, in quam se recipiat, sicut retia siccare, et ex mari deducere. Proprietas autem eorum potest intelligi nullius esse: sed ejusdem juris esse, cujus et mare, et quae subjacet mari terra vel arena.

§. 6. *Vniuersitatis* sunt, non singulorum, quae in ciuitatibus sunt theatra, stadia, et si qua alia sunt communia ciuitatum.

§. 7. *Nullius* autem sunt res sacrae, et religiosae, et sanctae, † quod enim diuini juris est, id nullius in bonis est.

§. 8. *Sacrae res* sunt, quae rite per Pontifices DEO consecratae sunt: veluti aedes sacrae, et donaria, quae rite ad ministerium DEI dedicata sunt: quae etiam per nostram Constitutionem alienari et obligari prohibuimus; excepta causa redemptionis captiuorum. Si quis autem auctoritate sua quasi sacrum sibi constituerit, sacrum non est, sed profanum. Locus autem, in quo aedes sacrae sunt aedificatae, etiam diruto aedificio sacer adhuc manet, vt et PAPINIANVS scripsit.

§. 9. *Religiosum* (α) *locum* vnusquisque sua voluntate facit, dum mortuum infert in locum suum. [In communem autem locum purum inuito socio inferrre non licet.] in commune vero sepul-

(α)

DE RELIGIOSIS ET SVMPTIBVS FVNERVM.

(Cod. 3. T. 44.)

1. *Imp.* ANTONINVS A. *Doritae.*

Si vi fluminis reliquiae filii tui continguntur, vel alia justa et necessaria causa interuenit: existimatione Rectoris prouinciae transferre eas in alium locum poteris. PP. 8. Calend. Nouembr. Antonino A. 4. et Balbino Coss. 214.

2. *Idem*

sepulchrvm etiam inuitis caeteris licet [inferre]. Item si allenus vsusfructus est, proprietarium placet, nisi consentiente vsufructuario, locum religiosum non facere. In alienum locum consentiente domino licet inferre: et licet postea ratum [non] habuerit, quam illatus est mortuus, tamen locus religiosus fit.

§. 10. *Sanctae* *) quoque res, veluti muri et portae [ciuitatis,] quodammodo diuini juris sunt: et ideo nullius in bonis sunt. Ideo autem muros sanctos dicimus, quia poena capitis constituta est in eos, qui aliquid in muros deliquerint. Ideo et legum eas partes, quibus poenas constituimus aduersus eos, qui contra leges fecerint, sanctiones vocamus.

§. 11. *Singulorum* autem hominum *multis modis res fiunt*, quarvndam enim rerum dominium nancifscimur *jure naturali*, *quod* (sicut diximus) *appellatur jus gentium:* quarundam [vero] jure ciuili. Commodius est itaque à vetustiore jure incipere: palam est autem, *vetustius esse jus naturale, quod cum ipso genere humano rerum natura prodidit. Ciuilia autem jura tunc esse coeperunt, cum et ciuitates condi, et magistratus creari, et leges scribi coeperunt.*

§. 12. *Ferae* †) igitur *bestiae*, et volucres, et pisces, et omnia animalia, quae mari, coelo et terra nascuntur, simul atque ab aliquo capta fuerint, jure gentium statim illius esse incipiunt, quod enim ante nullius est, id naturali ratione *occupanti* conceditur. Nec interest, feras bestias et volucres vtrum in suo fundo quis capiat, an in alieno. Plane qui alienum fundum ingreditur venandi aut aucupandi gratia: potest à domino, si is praeuiderit, prohiberi, ne ingrediatur. Quicqnid autem eorum ceperis, eousque tuum esse intelligitur, donec tua custodia coërcetur. Cum vero tuam enaserit custodiam, et in libertatem naturalem sese receperit, tuum esse desinit, et rursus occupantis fit. Naturalem autem libertatem recipere intelligitur, cum vel oculos tuos effugerit, vel ita sit in conspectu tuo, vt difficilis sit ejus persequutio.

§. 13. Illud quaesitum est, an, si *fera bestia* ita vulnerata sit, vt capi possit, statim tua esse intelligatur? [Et] quibusdam placuit, statim esse tuam; et eousquam tuam videri, donec eam persequaris: quod si desieris persequi, desinere esse tuam, et rursus fieri occupantis. Alii vero putauerunt, non aliter tuam esse, quam si eam ceperis. Sed posteriorem sententiam nos confirmamus, quod multa accidere soleant, vt eam non capias.

§. 14. *Apium* quoque fera natura est. Itaque [apes,] quae in arbore tua consederint, antequam à te alueo includantur, non magis tuae intelliguntur esse, quam volucres, quae in arbore tua nidum fecerint. Ideoque si alius eas incluserit, is earum dominus erit. Fauos quoque, si quos effecerint, eximere quilibet potest. Plane integra re, si praeuideris ingredientem fundum tuum, poteris eum jure prohibere, ne ingrediatur. Examen quoque, quod ex alueo tuo euolauerit: eousque intelligitur esse tuum, donec in conspectu tuo est, nec difficilis persequutio ejus est, alioquin occupantis fit. §. 15.

*) De Statuis et imaginibus, Cod. I. T. 24. et de his, qui ad Statuas confugiunt, Cod. I. T. 25. vid. supr. P. II. L. II. T. VIII. p. 42.

†) De Venatione Ferarum, Cod. II. T. 44. vid. supr. P. I. Sect. I. p. 114.

2. *Idem* A. *Hilariano.*

Inuito, vel ignorante te ab alio illatum corpus in puram possessionem tuam, vel lapidem, locum religiosum facere non potest. Sin autem voluntate tua mortuum aliquis in locum tuum intulerit, religiosus iste efficitur: Quo facto, monumentum neque venire, neque obligari à quoquam prohibente juris religione posse, in dubium non venit. PP. Cal. Maji, Aquilino * *Sabino* 2. et Anulino Coss. 217.

3. *Imp.* ALEXANDER A. *Rimo.*

Legatum à defuncto tibi relictum, et quod in funus vel morbum ejus erogasse te boni viri arbitratu probaueris, Praeses prouinciae solui tibi jubebit. PP. 5. Non. Jul. Maximo 2. et Aeliano Coss. 224.

4. *Idem* A. *Luciano.*

Si sepulchrum monumenti appellatione significas, scire debes, jure dominii id nullum vindicare posse: sed si familiare fuit, jus ejus ad omnes heredes pertinere, nec diuisione ad vnum heredem redigi potuisse. Profana tamen loca, quae circa id sunt, si semper vicinis aedificiis vsui hominum destinatis cesserint, ejus sunt, cui illa, quorum partes esse visae sunt, ex diuisione obtigerunt. PP. 6. Non. Nouembr. Maximo 2. et Aeliano Coss. 224.

5. *Idem* A. *Cassio militi.*

Militis voluntatem, quam circa monumentum sibi faciendum testamento expressit, et pater et mater ejus heredes negligere non debent. Nam etsi delatio hoc nomine praeteritis constitutionibus amota est: inuidiam tamen et conscientiam circa omissum supremum ejusmodi officium, et contemptum judicium defuncti, euitare non possunt. PP. 8. Calend. Maji, Juliano et Crispino Coss. 225.

§. 15. *Pauonum* quoque et *columbarum fera natura* est: nec ad rem pertinet, quod ex consuetudine euolare et reuolare solent, nam et apes idem faciunt, quarum constat feram esse naturam. † Ceruos quoque quidam ita mansuetos habent, vt in syluam ire, et redire soleant: quorum et ipsorum feram esse naturam, nemo negat. In iis autem animalibus, quae ex consuetudine abire et redire solent, talis regula comprobata est, vt eousque tua esse intelligantur, donec animum reuertendi habeant. Nam si reuertendi animum habere desierint, etiam tua esse desinunt, et fiunt occupantium. Reuertendi autem animum videntur desinere habere tum, cum reuertendi consuetudinem deseruerint.

§. 16. *Gallinarum* autem et *anserum non est fera natura*, idque ex eo possumus intelligere, quod aliae sunt gallinae, quas feras vocamus. item alii sunt anseres, quos feros appellamus. Ideoque si anseres tui, aut gallinae tuae, aliquo modo turbati turbataeue euolauerint: licet conspectum tuum effugerint, quocunque tamen loco sint, tui tuaeue esse intelliguntur: et qui lucrandi animo ea animalia detinet, furtum committere intelligitur.

§. 17. Item ea, *quae ex hostibus capimus*, *jure gentium statim nostra fiunt:* adeo quidem, ut et liberi homines in seruitutem nostram deducantur; qui tamen, si euaserint nostram potestatem, et ad suos reuersi fuerint, pristinum statum recipiunt.

§. 18. Item *lapilli*, *et gemmae*, et caetera, quae in littore maris inueniuntur, jure naturali statim inuentoris fiunt.

§. 19. Item ea, quae *ex animalibus* dominio tuo subjectis *nata* sunt, eodem jure tibi acquiruntur.

§. 20. Praeterea quod per ALLVVIONEM (β) agro tuo flumen adjecit, jure gentium tibi adquiritur. † Est autem alluuio incrementum latens. Per alluuionem autem id videtur adjici, quod ita paulatim adjicitur, vt intelligi non possit, quantum quoquo temporis momento adjiciatur.

§. 21. Quod si *vis* FLVMINIS (γ) de tuo praedio partem aliquam detraxerit, et vicini praedio attulerit: palam est, eam tuam permanere. Plane si longiore tempore fundo vicini tui haeserit,

*) Aliquot Constitutiones Justiniani, [Justini et Tiberii], vid. supr. P. I. Sect. V. p. 322. sqq.

6. *Idem* A. *Primitiuo et aliis.*

Monumentorum inscriptiones neque sepulchrorum jura, neque dominium loci puri ad libertos transferent. Praescriptio autem longi temporis, si justam causam initio habuit, vobis proficiet. PP. 8. Calend. Jul. Juliano et Crispino Coss. 225.

7. *Imp.* GORDIANVS A. *Claudio.*

Statuas sepulchro superimponere, vel monumento, quod [a te] extructum profiteris, ornamenta, quae putas, superaddere non prohiberis: cum jure suo eorum, quae minus prohibita sunt, vnicuique facultas libera non denegetur. PP. 3. Calend. August. Gordiano A. 2. et Pompejano Coss. 241.

8. *Imp.* PHILIPPVS A. *Juliae.*

Jus familiarium sepulchrorum ad affines, seu proximos cognatos non heredes institutos minime pertinet. PP. 16. Calend. Jul. Peregrino et Aemiliano Coss. 245.

9. *Idem* A. *et Philippus* C. *Faustinae.*

Locum quidem religiosum distrahi non posse, manifestum est: verum agrum purum monumento cohaerentem profani juris esse: ideoque efficaciter venundari, non est opinionis incertae. PP. 6. Calend. Dec. Philippo A. et Titiano Coss. 246.

10. *Impp.* DIOCLETIANVS et MAXIMIANVS AA. et CC. *Aquilianae.*

Si necdum perpetuae sepulturae corpus traditum est: translationem ejus facere non prohiberis. PP. 8. Id. Febr. Diocletiano 4 et Maximiano 3. AA. Coss. 290.

11. *Iidem* AA. et CC. *Gaudentio.*

Obnoxios criminum digno supplicio subjectos, sepulturae tradi non vetamus. PP. 8. Id. April. ipsis 4. et 3. AA. Coss. 290.

12. *Iidem* AA. et CC. *Victorino.*

Mortuorum reliquias, ne sanctum municipiorum jus polluatur, intra ciuitatem condi, jampridem vetitum est. PP. 3. Cal. Octobr. ipsis 4. et 3. AA. Coss. 290.

13. *Iidem* AA. et CC. *Dionysio.*

Jus sepulchri tam familiaris, quam hereditarii, ad extraneos etiam heredes: familiaris autem ad familiam, etiam si nullus ex ea heres sit, non etiam ad alium quemquam, qui non est heres, pertinere potest. S. 3. Id. Nouembr. *Sirmii*, * *Const. et Maxim.* CC. Coss. 294.

14. *Imppp.* (VALENTINIANVS), THEODOSIVS et ARCADIVS AAA. *Cynegio P. P.*

Nemo humanum corpus ad alium locum [sine Augusti affatibus] transferat. Dat. 3. Calend. Mart. *Constantinop.* Honorio Nobili Puero et Euodio Coss. 386.

In solo AVREDANI *libro manusc. notatur, hic desse Graecam Constitutionem, quam ex Basilicis edidit* CVJAC. *Lib.* 11. *Obseru.* Cap. 21. 15. *

In nullo quopiam loco vectigal ab aliqua persona pro corporibus ex vno in alium locum translatis praestetur.

a) De

haeserit, arboresque, quas secum traxit, in eum fundum radices egerint: ex eo tempore videntur vicini fundo acquisitae esse.

§. 22. *Insula*, quae in mari nata est, (quod raro accidit), occupantis fit: nullius enim esse creditur. At insula in flumine nata, (quod frequenter accidit), si quidem mediam partem fluminis tenet, communis est eorum, qui ab vtraque parte fluminis prope ripam praedia possident: pro modo [scilicet] latitudinis cujusque fundi, quae prope ripam sit. Quod si alteri parti proximior sit: eorum est tantum, qui ab ea parte prope ripam praedia possident. Quod si aliqua parte diuisum sit flumen, deinde infra vnitum, agrum alicujus in formam insulae redegerit: ejusdem permanet is ager, cujus et fuerat.

§. 23. Quod si naturali *alueo* in vniuersum *derelicto*, ad aliam partem fluere coeperit: prior quidem alueus eorum est, qui prope ripam ejus praedia possident, pro modo scilicet latitudinis cujusque agri, quae prope ripam sit: nouus autem alueus ejus juris esse incipit, cujus et ipsum flumen est, id est, publicus. Quod si post aliquod tempus ad priorem alueum reuersum fuerit flumen; rursus nouus alueus eorum esse incipit, qui prope ripam ejus praedia possident.

§. 24. Alia sane causa est, si cujus totus *ager inundatus* fuerit: neque enim inundatio fundi speciem commutat: et ob id, si recesserit aqua, palam est eum fundum ejus manere, cujus et fuit.

§. 25.

a) De debita impensa in EXEQUIIS DEFUNCTORUM.
(Auth. Collat. 5. T. 14.)
(Nouell. Const. 59.)

Imp. JUSTINIANUS A. *Joanni Praefecto Praetorio, iterum Exconsuli et Patricio.*

PRAEFATIO.

Singula bonorum operum à nobis DEI auxilio oportet accipere principium, aut si qua, ea, quae ab aliis facta sunt bonu, secuta est corruptio, hanc emendari à nobis et in antiquum reduci ordinem. Vt nos aut factione rei aut correctione, ad bonos actus studeamus habere semper participium. Quale videlicet aliquid et super exequiis defunctorum factum non recte perspeximus emendare, et donare omnibus, ne duplicem sustineant difficultatem, simul quidem vt, quae sua sunt, amittant, simul autem vt pro se damnificentur. Sed quod CONSTANTINUS piae memoriae recte cogitans disposuit, et post haec ANASTASIUS piae memoriae firmauit, adjiciens etiam reditus causae, hoc nos ipsi cum periculum patiatur cadere, reparare et dare cum omni cautela et terminis competentibus cogimur, illud facientes manere immortale. CONSTANTINO enim piae memoriae nongentis octoginta ergasteriis, ex diuersis corporibus felicissimae hujus vrbis, sine tributis dante sanctissimae majori Ecclesiae; ANASTASIO vero piae memoriae non solum ergasteriis illis quinquaginta et centum adjiciente, sed et reditum certum largiente per duas pragmaticas formas, quatenus quod ex ipso reditu colligitur aurum, proficiat ad ea, quae dantur à DEO amabilibus Oeconomis his, qui ad hoc laborant: plurimi plerumque adierunt nos, dicentes non similiter causam procedere, neque sine mercede fieri defunctorum exequias, sed exigi amare, et inueniri plurima foris nomina et corpora, quae etiam inuitos exigant lugentes, et cogunt dare non habentes: haec omnia justum judicauimus competenti correctione digna facere.

CAP. I.

Primum itaque ea, quae per ergasteria plurimam susceperunt laesionem et deminutionem, ad plenum restituimus sanctissimae majori Ecclesiae, sacram propter hoc scribentes formam ad vrbis Praefecturam, quatenus ipsa cum obediente sibi officio traderet mille centum ergasteria omnibus modis DEO amantissimis Ecclesiae Defensoribus et Oeconomis sanctissimae dictae Ecclesiae: octingentis quidem in corporibus ergasteriorum praebendis DEO amantissimis Defensoribus, trecentis autem DEI cultoribus Oeconomis, vt DEO amabiles Oeconomi habeant quadraginta ergasteria, et reditum ab ANASTASIO diuae memoriae donatum, nequaquam querentes tanquam minus sit, sed supplementum ex trecentorum ergasteriorum datione habentes, facere menstruorum expensas, et decanis, et aliis ordinibus, DEO vero amabiles Defensores habentes octingenta ergasteria et appellatos lecticarios praebere, et aliud ministerium facere, quod defunctorum exequiae volunt, quatenus per hoc damna auferantur lugentium.

CAP. II.

Oportet ergo supradicta mille centum ergasteria custodiri, et DEO amabilibus Oeconomis et Defensoribus semper sine tributis et sine diminutione, et supplenda à gloriosissimo Praefecto felicis hujus vrbis, si quis faciat casus quolibet modo aut mutatio horum faciei aut mercationis, vt DEO amabiles quidem Oeconomi habentes praediorum administrationem, quae sepulchris deputata sunt, habentes etiam sine tributis trecenta ergasteria, Defensores autem octingenta, circa exequias defunctorum faciant gubernationem, ea quidem, quae ex praediorum reditu accedunt, à DEO amabilibus Oeconomis dari sepulturis, sicut descendentes diximus, adjecto etiam ex trecentis ergasteriis cremento, quod etiam ipsum in ipso opere percipere petierunt. Quia igitur mille centum ergasteriorum in hac existentium felici vrbe plurima ceciderunt, praecipimus secundum praesens tempus repleantur, et horum mille centum ergasteriorum numerum imminutum conseruatum et sine tributo, diuisum secundum dictum à nobis modum seruari, et DEO amabilibus Oeconomis et DEI cultoribus defensoribus, vt tamen non minus sint Decani seu laboratores octingentis deputati DEO amabilibus Defensoribus, pro vero trecentis datis DEO amabilibus Oeconomis, licentiam his esse iisdem DEO amabilibus viris si voluerint, in corporibus accipere trecenta ergasteria, aut omnia, aut quaedam ex his, aut percipere occasione appellatorum excusa-

§. 25. Quum *ex aliena materia species aliqua facta* sit ab aliquo, quaeri solet, quis eorum naturali ratione dominus sit: vtrum is, qui fecerit, an potius ille, qui materiae dominus fuerit? vt ecce, si quis ex alienis vuis, aut oliuis, aut spicis, vinum, aut oleum, aut frumentum fecerit: aut ex alieno auro, vel argento, vel aere vas aliquod fecerit: vel ex alieno vino et melle mulsum miscuerit: vel ex medicamentis alienis emplastrum aut collyrium composuerit: vel ex aliena lana vestimentum fecerit: vel ex alienis tabulis nauem, vel armarium, vel subsellia fabricauerit. Et post multam *Sabinianorum* et *Proculianorum* ambiguitatem, placuit media sententia existimantium, si ea species ad priorem et rudem materiam reduci possit, eum videri dominum esse, qui materiae dominus fuerit: si non possit reduci, eum potius intelligi dominum, qui fecerit: vt ecce, vas conflatum potest ad rudem materiam aeris, vel argenti, vel auri reduci; vinum autem, vel oleum, aut frumentum, ad vuas, vel oliuas, vel spicas reuerti non potest; at ne mulsum quidem ad vinum et mel resolui potest. Quod si partim ex sua materia, partim ex aliena speciem aliquam fecerit quis: veluti ex suo vino et alieno melle mulsum miscuerit; aut ex suis et alienis medicamentis emplastrum aut collyrium: aut ex sua lana et aliena vestimentum fecerit: dubitandum non est, hoc casu eum esse dominum, qui fecerit: cum non solum operam suam dederit, sed et partem ejusdem materiae praestiterit.

§. 26. Si [tamen] alienam purpuram vestimento suo quis intexuerit: licet pretiosior sit purpura, tamen accessionis vice cedit vestimento: et qui dominus fuit purpurae, aduersus eum, qui subripuit, habet furti actionem, et condictionem; siue ipse sit, qui vestimentum fecit, siue alius: nam extinctae res, licet vindicari non possint, condici tamen à furibus, et quibusque aliis possessoribus possunt.

§. 27.

cusatorum, pecunias pro cunctis aut pro aliquibus ergasteriis, ipsasque pecunias, quas hactenus non habebant, (sicut et ipsi nostram docuerunt potestatem) expendere circa defunctorum exequias, vt et ex his pecuniis et ex reditibus praediorum distributio fiat et Decanis, et Asceteriis et Canonicis [et Acolythis] sicut descendentes ordinauimus. Iisdem enim DEO amabilibus Oeconomis docentibus, quia jam impossibile est ex praediis de caetero eundem reditum seruari, recte nos trecentorum ergasteriorum crementum distribuimus huic parti, quatenus, quod inculpabiliter hactenus datum est laborantibus, circa funerum exequias, et deinceps detur, hoc est, per singulum mensem quadringentos solidos diuidendos Decanis et Acolythis, et Ascetriis, et Canonicis, secundum eam, quae hactenus apud eos tenuit consuetudo: hoc est, Decanis quidem per singulos menses centum octoginta duos solidos, Ascetriis autem nonaginta [vnum] solidos, et Acolythis nonaginta vnum solidos, et Canonicis triginta et quinque solidos, congregandos quidem ab eisdem DEO amabilibus Oeconomis, soluendos autem in eis, qui consueuerunt accipere, per sex menses.

CAP. III.

Oportet autem competentem quidem anni partem reuerendissimis Ascetriis dari, per DEO amabiles Oeconomos secundum dictas inducias, Eugenio DEO amabili Diacono et Xenodocho Sampsonis sanctae memoriae Xenonis, et ejus, qui per nos constitutus est, et his, qui erunt post eum DEO amantissimi Xenodochi memoratorum Xenodochorum, eo quod Ascetriae ad hoc ministrantes opus sub Xenodochiis per tempus memoratorum venerabilium Xenodochorum constitutae sint: quod autem contingit Acolythos et reuerendissimas Canonicas similiter dari ab eisdem DEO amabilibus Oeconomis, et qui nunc praesunt eis, et quibus per tempus praesulatus earum committitur, vt per eos distributio fiat praedeclaratis, et sub eis constitutis Ascetriis et Canonicis, necnon et Acolythis: Si vero retro fecerint circa talem solutionem DEO amabiles Oeconomi: et hoc palam fiat intra sex menses, in secundo semestre veniente, si nullam fecerint solutionem, tunc omne, quod post primum semestre debetur, exigi semper à DEO amabilibus Oeconomis, cum vsura tertiae partis legitimae centesimae post semestre tempus prouidentiam hujus ponente per tempus sanctissimo Archiepiscopo et Patriarcha felicis hujus vrbis sanctissimae majoris Ecclesiae.

CAP. IV.

Si autem et alter annus transeat, et neque sic aliquid exsoluant DEO amabiles Oeconomi reuerendissimis Mulieribus aut memoratis Decanis, licentiam esse per tempus sanctissimo Patriarchae, non solum exigere DEO amabiles Oeconomos debitum cum dicta vsura, sed etiam dare eos cogere, quaecunque decreta sunt, et (si voluerit sanctissimus Patriarcha expellere eos à gubernatione praediorum, et exigere horum faciem puram ab eis, qualis est. Horum omnium sollicitudinem ponente pro tempore beatissimo Archiepiscopo et vniuersali Patriarcha, sub quo sunt, et DEO amabiles Oeconomi et omnis Clerus et vniuersus sanctissimae majoris Ecclesiae status. §. 1. His ita factis nullum penitus ab inuito percipere pro mortuo corpore tutato quicquam, vt autem discreta sint omnia, sancimus, singulo lecto gratis dato vnum Ascetrium dari, Ascetriarum aut Canonicarum non minus octo mulierum praecedentium lectum et psallentium et tribus Acolythis, qui nihil penitus accipient. Si tamen quis voluerit competentium defuncto et exequias facientium ipse sponte, cogente nullo et aliud Asceterium vnum aut duo, aut etiam amplius assumere: hoc sit quidem ejus munificentiae, tamen nec hoc indefinitum relinquimus, et hic eandem mensuram esse volumus harum, quae per munificentiam assumuntur Ascetriarum seu Canonicarum, et Acolythorum, quam superius definiuimus, non minus octo Ascetrias seu Canonicas esse, quae ex vnoquoque Asceterio assumuntur, et tres Acolythos per singulum Asceterium.

CAP.

§. 27. Si *duorum materiae* ex voluntate dominorum *confusae* sint: totum id corpus, quod ex confusione fit, vtriusque commune est: veluti, si qui vina sua confuderint, aut massas argenti vel auri conflauerint. Sed et si diuersae materiae sint, et ob id propria species facta sit; forte ex vino et melle mulsum, aut ex auro et argento electrum: idem juris est: nam et hoc casu communem esse speciem, non dubitatur. Quod si fortuitu, et non voluntate dominorum, confusae fuerint, vel ejusdem generis materiae, vel diuersae: idem juris esse placuit.

§. 28 Quod si frumentum *Titii* frumento tuo *mistum* fuerit: si quidem ex voluntate vestra, commune est: quia singula corpora, id est, singula grana, quae cujusque propria fuerunt, ex consensu vestro communicata sunt, quod si casu id mistum fuerit, vel *Titius* id miscuerit sine tua voluntate, non videtur commune esse: quia singula corpora in sua substantia durant. Sed nec magis istis casibus commune fit frumentum, quam grex intelligitur esse communis, si pecora *Titii* tuis pecoribus mista fuerint. Sed si ab alterutro vestrum totum id frumentum retineatur: in rem quidem actio pro modo frumenti cujusque competit: arbitrio autem judicis continetur, vt ipse aestimet, quale cujusque frumentum fuerit.

§. 29. Cum *in suo solo* aliquis *ex aliena materia aedificauerit*, ipse intelligitur dominus aedificii: quia † omne, quod solo inaedificatur, solo cedit. Nec tamen ideo is, qui materiae dominus fuerat, desinit dominus ejus esse: sed tantisper neque vindicare eam potest, neque ad exhibendum de ea re agere, propter legem duodecim tabularum, qua cauetur, *ne quis tignum alienum aedibus suis junctum, eximere cogatur*: sed *duplum* pro eo praestet *per actionem*, quae vocatur *de tigno juncto*. Appellatione autem tigni omnis materia significatur, ex qua aedificia fiunt. Quod ideo prouisum est, ne aedificia rescindi necesse sit. Quod si aliqua ex causa dirutum sit aedificium, poterit

CAP. V.

Dare autem Ascetriis seu Canonicis his, quae circa id gratis ministrare sumuntur, si quidem intra nouos muros felicis hujus vrbis sint exequiae, vsque ad ternos solidos, nihil ex hoc Acolythis penitus recipientibus, neque diuidentibus haec cum reuerendissimis Ascetriis aut Canonicis. Acolythis autem, qui praeter tres gratis ministrantes sumuntur, si quidem alii tres sint, fieri contentos siliquis tribus: si vero sex, siliquis sex: et deinceps secundum hunc modum etiam de his gubernari. Certum vero est, quia si et spatium plus consistat, et qui lecto ministrant Decani plures sint, Asceteria plura propter hujus oneris partem, etiam aliquid et ipsis dabitur secundum similitudinem ad Asceteria disciplinae laborantium, vt differentia laboris videantur aliquod et ipsae habere hinc solatium. Videtur autem intra nouos muros et transitus JVSTINIANARVM seu Sycorum, quoniam non longe constitutae (neque) egeret ampliori tempore vel labore ad veniendum ibi. Si vero foris nouos muros felicis hujus vrbis exequiae fiant, aut etiam in alios transitus, citra quam dictum est, tunc Ascetrias quidem seu Canonicas dimidiam partem solidi accipere, neque hic communicantibus penitus vllo modo eis Acolythis. Ipsis autem Acolythis in singulo Asceterio quatuor accipientibus siliquas, et vltra haec nihil, secundum memoratam diuisionem, Asceterio sequente gratis datum lectum cum tribus Acolythis, et ipso omnino veniente, per octo Ascetrias aut Canonicas, et tres (sicut dictum est) Acolythos, et nihil penitus accipientibus, neque per circorum dationem exigentibus, et aliam mensuram adinuenientibus sub alio velamine.

CAP. VI.

Haec itaque omnia definiuimus super his, qui non per munificentiam quaerunt duos majores lectos in venerabili vasorum custodiario positos. Dicimus autem Studii gloriosae memoriae, et Stephani magnificae memoriae. Si quis enim illos voluerit accipere, vtpote et pluribus hominibus egentes; et custodia potiori et omnimoda curiositate egentes, hoc non conjungimus his, quae prius diximus, sed tanquam magnificam exhibens voluntatem, quantumcunque pro labore Decanis aut reuerendissimis Ascetriis vel Canonicis dare placuerit, tantum at praebeat, non tamen valentibus transcendere decem solidorum quantitatem in duobus lectis Studii et Stephani in deaurato autem posito in sanctissima majore Ecclesia, vel vno solido pro eo forsan faciendo quatuor solidorum, Ascetriis autem, et Canonicis, et Acolythis duplicia accipientibus, quam prius de his definiuimus, quippe et ipso Asceterio seu Canonicis gratis in aliis lectis praecedente, eandem accipiente quantitatem, quam et reliqua Asceteria. Hoc ipso et supra Acolythis obseruando, quod praediximus, vt et isti duplum horum, quae jam à nobis ordinata sunt, accipiant: quando vnus tamen horum trium fuerit lectus, in quo funus agitur, id volente, qui hoc celebrat: quippe DEO amabilibus defensoribus necessitatem habentibus corpora Decanorum praebere, ex iis deputauimus octingentis ergasteriis et etiam lectos, non tamen expensas facere aliquos. DEO amabilibus Oeconomis cogendis, vel ex reditu ab ANASTASIO diuae memoriae relicto, vel ex trecentis ergasteriis omnem memoratam expensam fieri circa dictas personas, secundum in omnibus ordinatam à nobis diuisionem. Sic nihil indefinitum erit, sed mediocres sepulturas fieri volentes hac fruentur dispositione, et ad munificentiam respicientes, non magis damnificabuntur, sed erunt cum mediocritate munifici.

CAP. VII.

Haec igitur nos decreuimus, et super ergasteriis, et super reditibus, et super exequiis, vel quae gratis, vel quae per munificentiam fient. Custodes quoque ponimus, vt imminutus semper custodiatur ergasteriorum numerus, non solum gloriosum Praefectum hujus vrbis, et ei obediens officium, sed multo potius tuam Celsitudinem, et qui semper cingulo sunt addendi,

poterit materiae dominus, ſi non fuerit duplum jam conſequutus, tunc eam vindicare, et ad exhibendum de èa re agere.

§. 30. Ex diuerſo, ſi quis in alieno ſolo ex ſua materia domum aedificauerit, illius fit domus, cujus et ſolum eſt. Sed hoc caſu materiae dominus proprietatem ejus amittit: quia voluntate ejus intelligitur eſſe alienata, utique ſi non ignorabat ſe in alieno ſolo aedificare, et ideo licet diruta ſit domus, materiam tamen vindicare non poteſt. Certe illud conſtat, ſi in poſſeſſione conſtituto aedificatore, ſoli dominus petat domum ſuam eſſe, nec ſoluat pretium materiae, et mercedes fabrorum: poſſe eum per exceptionem doli mali repelli: vtique ſi bonae fidei poſſeſſor fuerit, qui aedificauit. Nam ſcienti alienum ſolum eſſe, poteſt objici culpa, quod aedificauerit in eo ſolo quod intelligebat alienum eſſe.

§. 31. Si *Titius* alienam *plantam* in ſolo ſuo poſuerit, ipſius erit. Et ex diuerſo, ſi *Titius* ſuam plantam in *Maeuii* ſolo poſuerit, *Maeuii* planta erit: *ſi* modo vtroque caſu *radices egerit*, ante enim quam radices egerit, ejus permanet cujus fuerat. Adeo autem ex eo tempore, quo radices egerit planta, proprietas ejus commutatur: vt ſi vicini arbor ita terram *Titii* preſſerit, vt in ejus fundum radices egerit, *Titii* effici arborem dicamus: ratio enim non permittit, vt alterius arbor eſſe intelligatur, quam cujus in fundum radices egerit. Et ideo prope confinium arbor poſita, ſi etiam in vicini fundum radices egerit, communis fit.

§. 32.

di, cui nunc ipſe praeſides. Inſuper et poenam definimus et aduerſus officium tuum, ſi quis neglexerit, quinquaginta librarum auri, et aduerſus eos, qui ſemper tuam perceperint ſedem, duplicem, vt non concedatur aliquando memoratorum mille centum ergaſteriorum numerus deficere, ſecundum dictam à nobis diuiſionem: ſed ſi docearis hoc, aut ipſe, aut qui poſt te, hujus omnem ponas prouidentiam, et procures eum imminutum per omnia perdurare: et inconcuſſum et ſine adinuentione, et à tua Celſitudine et ab omni alia perſona, vt non haec fiat occaſio, quatenus contra quod definitum eſt, detur aliqua merces pro funere alicujus perſonae, nulla diſcretione facienda perſonarum defunctarum, ſiue diuites ſint, ſiue pauperes, niſi tantum, ſicuti praecedenter diximus, vnum trium lectorum elegerint, in quibus competentia diſpoſuimus. Et volumus etiam illa tenere ſecundum hunc modum, et eſſe per omnia immutilata et immortalia, hac ſacra pragmatica lege per omnia tenente, donec ſunt homines, donec magnum et valde laudandum Chriſtianorum nomen in hominibus eſt, et quotidie per DEI prouidentiam augetur: prouidente quippe his, ante alios omnes ipſo ſanctiſſimo Patriarcha hujus felicis vrbis, vt cum pontificali dignitate ipſe cauſa vtens, non ſinat ab vlla perſona neque ſacerdotali, neque judiciali, neque aliorum vlla deprauari, quae à nobis ordinata ſunt, ſed et ipſum imperium conjuramus, ad magnum reſpicientes DEVM, vt ſemper ſceptrorum Dominus vigilanter huic rei prouideat. Non enim hoc pro ſolis mortuis, ſed etiam pro viuentibus et maxime imperantium ſalute eſt, pios actus omnino ad effectum adduci, et non praelaborantium bonum opus ſubſequentium deſidia perire. Sicut autem ad mille centum ergaſteria imminuta et ſine tributo ſeruari diſpoſuimus, ita reliqua ergaſteria omnia ſub tributis conſtitui ſancimus, nullo penitus licentiam habente ea excipere à tributis, neque venerabiles domos, neque ex Xenodochiis, neque ex Aſceteriis, vel Monaſteriis, aut alio quolibet, ſed neque ipſa imperiali noſtra domo, aut qui in principatibus vel poteſtatibus ſunt: ſed omnibus ergaſteriis ſimiliter agnoſcentibus tributa, nec paulatim ſingula excuſare, et proprium leuigare, et reliquis paucis exiſtentibus totum imponere pondus, et ex hoc magnum ſuſtinere diſpendium, ferre hoc non valentes.

EPILOGVS.

† *Tua igitur Celſitudo, et qui poſt eandem adminiſtrationem acceperit, et parens tibi officium, quae placuerint nobis per praeſentem diuinam pragmaticam formam, nunc et in reliquum omne tempus ſeruabunt. Datum 3. Non. Nouembr. CP. DN. JVSTINIANO PP. A. An. 11. poſt Beliſ. V. C. Conſ. An. 2. * 537.*

b) Vt defuncti, ſeu FVNERA eorum non injurientur à creditoribus: et vt Conſiliarii non ſuſcipiant cognitiones abſque judicibus.

Auth. Collat. 5. T. 15.)
(Nouell. Conſt. 60.)

Imp. JVSTINIANVS A. *Joanni glorioſiſſimo ſacrorum Praetoriorum per Orientem Praefecto, iterum Exconſuli et Patricio.*

PRAEFATIO.

Qui varietatem cauſarum conjiciunt, non facile ad culpam veniunt, ſi veritatem examinent: quosdam namque veriſimile eſt **multitudinem legum**, *quae* **per** *ſingula à nobis adjiciuntur,* **culpare**, *non conſiderantes, quia opere ſemper vocante, conſonas cauſis ponere leges compellimur: cum ſemper inopinabile emergat, et ab iis, quae jam poſita ſunt, mederi non valeat: quale quidem nuper eſt agnitum. Deberi enim ſibi quidam dicens ab aliquo, dum hominem in morte cognouiſſet eſſe conſtitutum, milites congregans, et ſeruos alios plurimos, ingreſſus eſt ſuper morientem: verum ille anxiatus clamare coepit, donec eum violentia compreſſum reliquiſſet ſpiritus: at ille etiam ſignacula impoſuit rebus ſua poteſtate, praeſente nullo in cingulo conſtituto, aut quolibet omnino legali et ciuili officio obſeruato: et neque ita receſſit, ſed etiam defunctum injuriare eum non piguit, primum quidem inſiſtens non fieri exequias: deinde, cum vix coepiſſet de domo deponi mortuum, inſtabat publice portari lectum non ſinens: neque deducendum dicens, niſi debitum perceperit, donec ſponſorem accepit: et ita jam defunctum tradi terrae permiſit. Negotium ſiquidem, quo haec commiſſa ſunt, competenter diſpoſitum eſt: oportere autem judicamus etiam generali lege haec emendare: non ſinentes haec rurſus committi ſemper ſine legiſlatione manentia.*

CAP.

§. 32. Qua ratione autem plantae, quae terrae coalescunt, solo cedunt, eadem ratione *frumenta* quoque, quae *sata* sunt, solo cedere intelliguntur. Caeterum sicut is, qui in alieno solo aedificauit, si ab eo dominus petat aedificium, defendi potest per exceptionem doli mali, secundum ea, quae diximus: ita ejusdem exceptionis auxilio tutus esse potest is, qui alienum fundum sua impensa [bona fide] conseuit.

§. 33. *Literae* quoque, licet aureae sint, perinde chartis membranisue cedunt, ac solo cedere solent ea, quae inaedificantur, aut inseruntur, ideoque si in chartis membranisue tuis carmen, vel historiam, vel orationem *Titius* scripserit: hujus corporis non *Titius*, sed tu dominus esse videris. Sed si à *Titio* petas tuos libros tuasue membranas, nec impensas scripturae soluere paratus sis: poterit se *Titius* defendere per exceptionem doli mali, vtique si earum chartarum membranarumue possessionem bona fide nactus est.

§. 34. Si quis *in aliena tabula pinxerit*, quidam putant tabulam picturae cedere: aliis videtur, picturam, qualiscunque sit, tabulae cedere: sed nobis videtur melius esse, tabulam picturae cedere. Ridiculum est enim picturam Apellis vel Parrhasii, in accessionem vilissimae tabulae cedere. Vnde si à domino tabulae imaginem possidente, is, qui pinxit, eam petat, nec soluat pretium tabulae: poterit per exceptionem doli mali submoueri. At si is qui pinxit, [eam] possideat, consequens est, vt vtilis actio domino tabulae aduersus eum detur: quo casu si non soluat impensam picturae, poterit per exceptionem doli mali repelli; vtique si bonae fidei possessor fuerit ille,

CAP. I.

De creditoribus, qui mortuis debitoribus imminent, sic JULIANUS.

Sancimus igitur, si quis vllo superstite adhuc quem putat debere sibi, ascendat domum ejus, et molestus sit superstiti homini, aut qui ejus sunt, vxori forte vel filiis, aut domui omnino, aut etiam signacula per propriam potestatem imponere praesumat, non prius decreto et officio legali seruato: post ejus, qui dicitur debere, mortem actione quidem modis omnibus cadat, siue justam habeat hanc, siue non: quantum vero deberi sibi dicit, tantum aliud desuper exigatur et detur injuriati heredibus. Confiscationem quoque in tertiam partem substantiae sustineat, (sicut et MARCUS Philosophus Imperator in suis conscripsit legibus) et infamia feriatur. Qui enim hominis naturam non erubuit, dignus est et pecuniis, et gloria, et aliis omnibus condemnari. §. 1. Si vero etiam moriente quodam, circa funus peccetur aliquid morientis, quod exequias prohibeat: scripta quidem jam lex est, et à nostro patre super hoc: tamen simul etiam ex nostris major sequatur delicti poena, et iisdem subjaceat, quae praesens infert lex eis, qui in viuentem tale aliquid, quale diximus, committunt: hujus rei prouidentiam habente praecipue quidem gloriosissimo Praefecto hujus felicissimae Ciuitatis, cui talium emendationum cura est: nihilominus autem et gloriosissimo sacrorum nostrorum Praetoriorum Praefecto, et gloriosissimo Magistro sacrorum officiorum, et semper his obedientibus officiis. Oportet enim communibus existentibus contra naturam injuriis, communem esse judicibus super his prohibitionem atque vindictam: his non in sola hac felicissima Ciuitate valentibus, sed etiam in omnibus gentibus, quarum nobis principatum alium quidem ab initio dedit DEUS, alium vero adjecit, et adhuc etiam dabit, sicut ait quidam ante nos: Prouinciarum quippe judicibus, siue militaribus, siue ciuilibus, hujus rei prouidentiam habentibus. Sequitur enim hic quidem judices eorumque officia triginta librarum auri poena, si quid horum neglexerint: prouinciales autem quinque, si neque ipsi ad hoc institerint: denunciatione qualibet aut hic aut per Prouincias facta. (add. infr. p. 177. Nouell. 115. Cap. 5.)

CAP. II.

Ne Consiliarii siue Adsessores suscipiant cognitiones absque Magistratibus.

Illud etiam recte se habere perspeximus, non permittere, (sicut ZENONIS piae memoriae dicit Constitutio, et nostra quoque) Consiliarios judicum ipsos causas per se audire, quae apud Administratores aut datos à nobis judices agitantur. Multo namque melius atque perfectius coram ipsis Administratoribus praesentibus illis, quorum interest, causae mouentur, terrore imminente, exhibitis testibus, et omnino causa propriam habente honestatem, quam si apud pedaneos judices talia decernantur, in nullo Consiliariorum officio distante ab illis. Sed quoniam à nobis constituti semper Administratores, occupationibus rerum, nostrarumque jussionum comprehensi, ad hanc necessitatem deponuntur: oportet consonam congruamque legem rebus imponere. §. 1. Sancimus igitur contestationes quidem litium omnibus modis apud ipsos fieri Administratores, siue majores, siue minores sint: sed etiam in mediis litibus introduci rursus apud eos semel moti negotii res, quatenus ea, quae examinantur, agnoscant, cum vero nouissima sententia proferenda est, nullo modo praesumere Consiliarios absque Administratoribus audire, sed eum cum competenti honestate, quam dudum disposuimus, propositis sacrosanctis eloquiis, ipsos Administratores et audire, quae examinata sunt omnia consequenter, et judicare eos negotia, et suscipere appellationes, si quis appellauerit, siue vlla dilatione, vbi lex hoc fieri permittit: et rursus appellationis judices modis omnibus per se audire negotia, nullo agere aliter praesumente: sed si quid tale fiat, ipsis quidem Administratoribus viginti librarum auri formidandibus poenam: Consiliariis autem, qui tale aliquid agere praesumpserint, si quidem Aduocati sunt, expellendis ab eloquentissimorum Aduocatorum collegio: si vero Aduocati non sunt, sed alii quidam: etiam cingulo (si quidem habent) priuandis, et decem librarum auri castigandis poena. Non enim oportet eos, qui ZENONIS piae memoriae contempserint legem, et dudum nostram et praesentem, arbitrari, vt vnquam falsitatis hujus fugiant poenas. Erit enim curae per tempus gloriosissimi Comitis

ille, qui picturam imposuit. Illud enim palam est, quod siue is, qui pinxit, subripuit tabulas, siue alius, competit domino tabularum furti actio.

§. 35. Si quis a non domino, quem dominum esse crediderit, bona fide *fundum emerit*, vel ex donatione, aliaue qualibet justa causa aeque *bona fide* acceperit: naturali ratione placuit *fructus, quos percepit, ejus esse pro cultura et cura*. Et ideo si postea dominus superuenerit, et fundum vindicet, de fructibus ab eo consumptis agere non potest. Ei vero, qui alienum fundum sciens possederit, non idem concessum est: itaque cum fundo etiam fructus, licet consumpti sint, cogitur restituere.

§. 36. Is vero ad quem vsusfructus fundi pertinet, non aliter fructuum dominus efficitur, quam si ipse eos perceperit. Et ideo licet *maturis fructibus, nondum tamen perceptis*, decesserit, ad heredes ejus non pertinent, sed *domino proprietatis adquiruntur*. Eadem fere et de colono dicuntur.

§. 37. In *pecudum fructu etiam foetus est*, sicuti lac, pilus, et lana. Itaque agni, hoedi, et vituli, et equuli et suculi statim naturali jure dominii fructuarii sunt. Partus vero ancillae in fructu non est: itaque ad dominum proprietatis pertinet, *absurdum* enim videbatur, *hominem in fructu esse: cum omnes fructus rerum natura gratia hominis comparauerit.*

§. 38. Sed si *gregis vsumfructum* quis habeat, in locum demortuorum capitum ex foetu fructuarius submittere debet (vt et JVLIANO visum est): et in vinearum demortuarum vel arborum locum, alias debet substituere, recte enim colere, et quasi bonus paterfamilias vti debet.

§. 39. THESAVROS (*d*), quos quis in loco suo inuenerit, diuus HADRIANVS, naturalem aequitatem sequutus, ei concessit, qui [eos] inuenerit. Idemque statuit, si quis in sacro, aut religioso loco fortuito casu inuenerit. At si quis in alieno loco, non data ad hoc opera, sed fortuito inuenerit: dimidium domino soli concessit, et dimidium inuentori. Et conuenien-

tis sacrorum nostrorum priuatorum, hujus rei habere prouidentiam; et exigere poenam, et inferre aerario, dum tale aliquid commissum fuerit: cognoscente etiam ipso, quia de suo fisco complere debeat, nisi hujus rei habuerit competentem prouidentiam.

§. 2. Sed hoc quidem in Administratoribus decernimus: quibus publicae et circa nostras jussiones occupationes, vt non per se audiant causas, concedunt veniam. Alios autem omnes, qui nullam administrationem habent, causas autem ex jussionibus nostris audiuut, aut in hac felicissima Ciuitate, aut in aliis, si tale aliquid egerint, et eos, qui in officio Consiliariorum cum eis audierint, adhuc vehementioribus affligimus poenis, nisi per omnem consequentes litem, ipsi cum suis Consiliariis audiant causam, nam et dignitatum casum eis interminamur, et poenam viccnarum librarum auri: et eorum Consiliarios ex ipsa pelli Ciuitate, in qua hoc egerint: insuper etiam ipsos proprio cadere honore.

EPILOGVS.

† *Tua igitur Eminentia, quae visa sunt nobis, et per hanc diuinam declarata sunt Legem, omnibus faciat manifesta, secundum solennem modum Edictis per Prouincias vtens: vt nullum gentium lateat aliquid, quod à nobis sancitur: in hac enim felicissima Ciuitate gloriosissimus Praefectus vrbis hoc proponet. Dat. Cal. Dec. CP. Imp.* Dom. *JVSTIN. PP. Aug. An.* 11. *post Belis. V. C. Cons. Anno* 2. * 537.

c) *Vt cuique tam intra Ciuitates, quam extra,* MORTVOS SEPELIRE *liceat.*

(Nouell. Leon. 53.)

Imp. LEO A. *eidem Styliano.*

Mea quidem sententia, Leges ciuiles non ea modo, quae communi subditorum vitae prosint, praescribere: verum de iis etiam, qui jam vitam finierunt, humanae commiserationi conuenientia decernere decet. Quae autem defunctorum corpora ignominiae contumelioeque exponunt, ac per quae communi hominum naturae dedecus atque turpitudo concilietur, nequaquam in Leges sunt *includenda. At, quod Lex mortuos non nisi extra ciuitates humari vult, quomodo id humanam naturam dedecore afficere non est? Et quidem si hoc praecipiens, de iis humandis ageret, quibus facilem elationem facultates, quas viui habuerant, suppeditarent, fortasse Lex aliquam ad id jubendum rationem habuisset. Quanquam tunc etiam ad amicorum, cognatorum, necessariorumque defuncti commiserationem respicere oportebat. Quorum dolori atque orbitati magnum sane solatium est, si amici sui sepulchrum amplexari, ac in id lacrymas profundere possint. Quae officia extra ciuitatem sepulto non facile est exsequi. Attamen, si illos solum extra ciuitatem sepeliri vellet, quibus id ipso mortis die per facultates facile esset, ad eam inclementiam aliquam Lex occasionem haberet. Verum nunc, cum inclementia illa simul ad omnes se extendat, quomodo non manifesta est absurditas? Quomodo Legem in naturae opprobrium ferri non est euidens? Qui enim, dum adhuc viuerent, inopes et deserti erant, quomodo mortui ipso mortis die humabuntur? Quomodo item, cum propter paupertatem sepultura non accelerabitur, multis diebus insepulti, non miserabile simul et horrendum spectaculum jacebunt, tabescentemque hominum naturam dedecorabunt? Extra haec autem, cum mortui interdum famuli* DEI *appellentur, propterque coelestem gloriam colantur, ipsorum corpora inhumata abjici, quomodo id vero expiationi etiam obnoxium non est? Ne igitur vllo modo inter ciuiles Leges haec Lex recenseatur, sancimus: quin potius vt à Consuetudine recte contemnitur, sic etiam decreto nostro prorsus reprobator.* Quicunque autem *siue extra muros, siue intra ciuitatem sepelire mortuos* volet, *perficiendae voluntatis* facultatem habeto.

*) De sepulchro violato, Nouell. Leonis 96. vid. infr. huj. Part. II. L. IV. T. XIX.

d) Vt

uenienter, si quis in Caesaris loco inuenerit, dimidium inuentoris, et dimidium esse Caesaris statuit. Cui conueniens est, [vt] si quis in fiscali loco, vel publico, [vel ciuitatis,] inuenerit, dimidium ipsius esse [debeat,] et dimidium fisci, vel ciuitatis.

§. 40. *Per traditionem* quoque jure naturali res nobis ADQVIRVNTVR(c): †*nihil* enim *tam conueniens est naturali aequitati, quam voluntatem domini, volentis rem suam in alium transferre, ratam haberi:* et ideo, cujuscunque generis sit *corporalis res*, tradi potest, et à domino tradita alienatur. Itaque stipendiaria quoque et tributaria praedia eodem modo alienantur. Vocantur autem stipendiaria et tributaria praedia, quae in prouinciis sunt: inter quae, nec non et Italica praedia, ex nostra constitutione nulla est differentia, sed si quidem ex causa donationis aut dotis, aut qualibet alia ex causa tradantur, sine dubio transferuntur.

§. 41. Venditae vero res et traditae, non aliter emptori adquiruntur, quam si is venditori pretium soluerit, uel alio modo ei satisfecerit: veluti expromissore aut pignore dato, quod quanquam cauetur ex lege duodecim tabularum, tamen recte dicitur, et jure gentium, id est, jure naturali, id effici, sed si is, qui vendidit, fidem emptoris sequutus fuerit, dicendum est, statim rem emptoris fieri.

§. 42. Nihil autem interest, vtrum ipse dominus tradat alicui rem suam, an voluntate ejus alius, [cui ejus rei possessio permissa sit.]

§. 43. Qua ratione, si cui libera vniuersorum negotiorum administratio permissa fuerit à domino, isque ex his negotiis rem vendiderit, et tradiderit: faciet eam accipientis.

§. 44. Interdum etiam sine traditione nuda voluntas domini sufficit ad rem transferendam: veluti si rem, quam tibi aliquis commodauerit, aut locauerit, aut apud te deposuerit, postea aut vendiderit [tibi,] aut donauerit, [aut dotis nomine dederit]. Quamuis enim ex ea causa tibi eam

d) Vt non liceat Creditori heredes DEFVNCTI pro debito molestare ante nouem dies.

(Nouell. 115. Cap. 5.)

Haec autem disposuimus, vt et parentes, et filios à testamentorum injuria liberos reddamus. Caeterum, si qui heredes fuerint nominati: etiam si certis rebus jussi fuerint esse contenti, hoc casu testamentum quidem nullatenus solui praecipimus: quicquid autem minus eis legitima portione relictum est, hoc secundum nostras alias leges ab heredibus impleri. Sola enim est nostrae Serenitatis intentio, à parentibus et liberis injuriam praeteritionis, et exheredationis auferre. Considerare namque debent parentes, quia et ipsi filii fuerunt, et eadem à suis parentibus sperauerunt. Et similiter, qui nunc filii sunt, debent studere parentum animos sanare: quia et ipsi parentes fieri desiderant, et à suis filiis optant honorari. Vnde et constat ad vtriusque partis vtilitatem atque cautelam praesentem legem fuisse prolatam: quam ex hac occasione promulgandam esse perspeximus. In aliquo autem negotio disceptantes, inuenimus pulcheriam filiam gratam quidem à sua genitrice fuisse dictam, exheredatam autem testamento nominatam tam in paternis, quam in maternis facultatibus: et talem quidem scripturam, quia dolo eam, et machinatione quorundam compositam fuisse comperimus, nullo modo permisimus obtinere: filiam autem heredem patris ac matris jussimus fieri: sicut et in scriptis prolatum super hac causa nostrum manifestat arbitrium. §. 1. Meminimus insuper, legem à nobis fuisse prolatam, per quam jussimus, nulli penitus esse licentiam corpora defunctorum debiti gratia detinere, aut impedimentum eorum facere sepulturae. Sed in praesenti quendam cognouimus cujusdam mortui genitorem à sepultura sui filii redeuntem nomine debiti tenuisse: ideoque pium, et humanum esse perspeximus talem crudelitatem hac lege piissima coërcere. Sancimus itaque nulli penitus esse licentiam, aut heredes, aut parentes aut liberos, aut conjugem, aut agnatos, vel cognatos, aut alios affines ejus, aut fidejussores, ante nouem dierum spatium, in quibus videntur lugere, conueniendi, aut quocunque modo inquietandi, aut aliquam admonitionem eis offerendi, aut in judicium eos vocandi, siue debiti gratia, quod à defuncto descendit, siue alterius cujuscunque causae nomine ad memoratas personas specialiter pertinentis. Si vero intra nouem dierum spatium aliquis ausus fuerit quamlibet de praedictis personis prehendere aut adoriri, aut aliquam cautionem seu promissionem vel fidejussionem exigere ab ea: haec omnia inualida esse decernimus. Post nouem autem dierum excursum, si quis contra tales personas aliquas habere putauerit actiones, eas secundum leges exerceat, nulla videlicet praejudicio actoribus ex hoc interuallo circa temporalem praescriptionem, aut in alia quacunque legitima allegatione penitus generando.

(β)

DE ALLVVIONIBVS, ET PALVDIBVS, ET PASCVIS AD ALIVM STATVM TRANSLATIS.

(Cod. 7. T. 41.)

1. *Imp.* GORDIANVS A. *Marco.*

Quamuis fluminis naturalem cursum opere manu facto alio non liceat auertere, tamen ripam suam aduersus rapidi amnis impetum munire, prohibitum non est. Et cum fluuius priore alueo derelicto, alium sibi facit: ager, quem circumit, prioris domini manet. Quod si paulatim ita auferat, vt alteri parti applicet: id alluuionis jure ei quaeritur, cujus fundo accrescit.

eam non tradiderit: eo tamen ipso, quod patitur tuam esse, statim tibi adquiritur proprietas, perinde ac si eo nomine tibi tradita fuisset.

§. 45. Item si quis merces in horreo depositas vendiderit, simul atque *claues* horrei *tradiderit* emptori, transfert proprietatem mercium ad emptorem.

§. 46.

2. *Imppp.* ARCADIVS, HONORIVS et THEODOSIVS AAA. *Caesario P. P.*

Hi, quos inundatio Nili fluminis reddidit ditiores, pro terris, quas possident, tributorum praestationem agnoscant. Et qui suum deplorant patrimonium deminutum, alieno saltem functionis onere liberentur, et nostrae Serenitatis largitate defensi, locorum etiam possessione contenti, pro agitandi census examine respondeant deuotioni.

3. *Impp.* THEODOSIVS et VALENTINIANVS AA. *Cyro P. P.*

Ea, quae per alluuionem, [siue in Aegypto per Nilum, siue in aliis Prouinciis per diuersa flumina] possessoribus acquiruntur, neque ab aerario vendi, neque à quolibet peti, nec separatim censeri, vel functionis exigi, hac perpetuo valitura lege sancimus: vel alluuionum ignorate vitia, vel rem noxiam possessoribus videamur inducere. † Similiter nec ea quidem, quae paludibus antea, vel pascuis videbantur adscripta, si sumptibus possessorum nunc ad frugum fertilitatem translata sont, vel vendi, vel peti, vel quasi fertilia separatim censeri, vel functiones exigi concedimus: ne doleant diligentes operam suam agri dedisse culturae, nec diligentiam suam sibi damnosam [judicantes] intelligant. Cujus legis temeratores quinquaginta librarum auri condemnatione coerceri decernimus: Inter quos habendum est Officium quoque tuae Sedis excelsae, si aliquid hujusmodi casus suggesserit disponendum, vel si preces introduxerit petitoris. Dat. 11. Calend. Octobr. *Constantinop.* Valentiniano A. 5. et Anatol. V. C. Coss. 440.

(γ)

De Auulsa Terrae crusta.
(Nouell. Leon. 95.)

Imp. LEO A. *eidem Styliano.*

Antiquioribus, quaeque ante natae sunt, Legibus ortus causam rerum vsus praebuit. Legislatores enim, quae in communem vitam incidunt, singulatim accurate recensentes, pro illorum natura Leges condunt. Quoniam ergo ex communis vitae negotiis (quemadmodum diximus) Legibus nascendi occasio existit, et vero propter nouam quampiam rem, quae ad veterem aliquam Legem referri non potest, Lege opus esse videmus, quo videlicet, si alias quoque istiusmodi aliquid contingat, id legitime dijudicari possit: Legem pro conditione rei in rerum naturam producimus. At quae illa Lex? Quando diuersi dominii agri sibi inuicem adjacent, et alter superiore loco, alter autem depresso et campestri situs est, si superioris et impendentis agri pars aliqua cum arboribus, aut sine his praerupta, subjacentem agrum, qui ruinam excepit, obtegat, ne simpliciter neque inferioris agri dominus auulsam materiam tanquam suam vindicet: neque superioris dominus, qui auulsionem passus est, de finium, qui ruinam inciderunt exceperunt, dominio, illi litem moueat: sed inferioris agri dominus superioris agri domino, si diuulsam materiam fiue arborinis confita sit, fine illis vacet recipere et asportare velit, id permittat: ille autem optionem habeat, vtrum receptam, suisque finibus restitutam materiam, quemadmodum solet obtinere: an vero (si illam asportare nolit) prorsus tum à materia, tum à finibus, qui illam exceperunt, abstinere, neque agri, qui diuulso suscepit, domino negotium facessere velit. Quemadmodum enim quum domus sibi inuicem adjacent, et alterius structura supereminet, alterius humilis et pressa est, si eminentiorem domum in humilem collabi contingat, dominus ejus aut delapsam materiam recipere, aut, si id nolit, illa prorsus cadere: neque domus, quae casum excepit, dominum inquietare debet: ita hic quoque, eo ad consequentiam et exemplum tracto, idem custodiri et obseruari conuenit.

(δ)

De THESAVRIS.
(Cod. 10. T. 15.)

1. *Imp.* LEO A. *Eutychio P. P.*

Nemo in posterum super requirendo in suo, vel alieno loco thesauro, vel super inuento ab alio, vel à se, effusis precibus pietatis nostrae benignas aures audeat molestare.

† Nam in suis quidem locis vnicuique, dummodo sine sceleratis ac puniendis sacrificiis, aut alia qualibet arte legibus odiosa thesaurum, (id est condita ab ignotis dominis tempore vetustiori mobilia, quaerere, et inuento vti, liberam tribuimus facultatem: ne vlterius DEI beneficium inuidiosa calumnia persequatur, vt superfluum sit hoc precibus postulare, quod jam lege permissum est, et Imperatoriae Majestatis videatur peruenire liberalitas postulanda.

† In alienis vero terrulis nemo audeat inuitis, immo nec volentibus, vel ignorantibus dominis opes abditas suo nomine perscrutari. Quod si nobis super hoc aliquis erediderit, [esse] supplicandum, aut praeter hujus legis tenorem in alieno loco thesaurum scrutatus inuenerit, [totum] hoc locorum domino reddere compellatur, et velut temerator legis saluberrimae puniatur. † Quod si forte vel arando, vel alias terram alienam colendo, vel quocunque casu, non studio perscrutandi, in alienis locis thesaurum inuenerit: id, quod repertum fuerit, dimidia retenta, altera dimidia data, cum locorum domino partiatur. Ita enim eueniet, vt vnusquisque suis fruatur, et non inhiet alienis. Dat. 6. Id. Octobr. Leone juniore A. Cos. 474.

e) ## *De inuento* THESAVRO, *cujus esse debeat.*
(Nouell. Leon. 51.)

Imp. LEO A. *eidem Styliano.*

Bonum sane atque salutare esset, si diuinis salutiferisque morem gereremus Legibus. Minime enim tum humanis indigeremus, illarumque lucr tutam viam commonstrantes, humano ex Legibus auxilio nobis non esse opus. Verum quoniam coeno atque luto omnes emergere, diuinisque praeceptis in coelum tollentibus eleuari difficile est: humano generi salutem etiam humana prudentia per Leges suas adinuenit. Quopropter etiam nunc, quum, quonquam Dominus et Seruator noster misericordes esse, *conmnque, qui inopia premuntur, illos, qui ipsius donis fruentes in affluenti rerum copia viuunt, angustiis succurrere* jusserit: nonnulli *tamen ita in Dominum ingrati, ergaque communem hominum*

§. 46. Hoc amplius, interdum et in incertam personam collata voluntas domini transfert rei proprietatem: vt ecce, Praetores et Consules, cum missilia jactant in vulgus, ignorant, quod eorum quisque sit excepturus; et tamen quia volunt, quod acceperit, ejus esse, statim eum dominum efficiunt.

§. 47.

minus cognationem **commiserationis expertes** *sunt, vt non modo non benignam manum egentibus praebeant, verum etiam tanquam* **Solis quoque radiis tetricos thesauros suos aspicere inuideant, in terram illos defodiant:** *de inhumano hoc inuento in medium Legem prodire oportuit. Quae quidem* **Lex,** *cum olim lata fuerit, victa autem postmodum à cupiditate, quae multas egregias res labefactat, ab eademque suo vigore priuata sit: nunc ab Imperatoria nostra Majestate in integrum restituitur. Jubebat autem illa, vt, qui in defossum thesaurum incidisset, si praedium, in quo inuentus esset, ad Principem pertineret, alioquin publicum esset, illum ex aequo cum fisco partiretur: si vero locus, vnde thesaurus in lucem prodiisset, neque ad Principem pertineret, neque publicus, sed alterius cujuspiam esset, is aequalibus partibus inter inuentorem praediique dominum divideretur: denique, si inuentoris praedium esset, ipsi res inuenta vniuersa cederet. Atque haec quidem Lex illa sanciit. Verum peruersa cupiditas, haud scio, quomodo illa circumscripta, iniquoque lucro fisco donato, illi in hunc vsque diem inuentum thesaurum attribuit, Legemque otiosam reddidit. At, quid hinc contingit? Qui alicubi reconditos latere thesauros sciunt, dum alios laboribus suis gauisuros, se autem frustra illos subituros, quin et interdum acerbis examinationibus subjiciendos considerant, illos inuestigare negligunt: itaque in perpetuum recondita manent et pereunt, quae in lucem producta magnam hominibus erant vtilitatem allatura. Jubemus ergo,* **vti deinceps** *secundum veteris Legis aequitatem judicetur: et, quando* **thesaurus** *aliquis inuentus fuerit, si* **locus, vbi inuentus est, in publicis Imperatoriisue fundis sit, inuentor illum cum fisco partiatur: si vero alterius cujuspiam sit,** *simili modo ipsum* **et inuentor, et loci,** *in quo thesaurus inuentus,* **dominus, inter se diuidant.** *Caeterum si improbus esse, neque quidquid repererit, confiteri inuentor omne velit, sed dolo mendaciisque ex re reperta nonnulla detineat: in vanum tunc ille laborarit, et tanquam malitiosus rerumque alienarum occultator et fur, nihil omnino accipiat, ac beneficium loci domino soli cedat.*

(5)

De acqvirenda et retinenda possessione.

(Cod. 7. T. 32.)

1. *Imp.* (*) *ALEXANDER* A. *Attico.*

Per liberam personam ignoranti quoque acquiri possessionem; et postquam scientia interuenerit, vsucapionis conditionem inchoari posse, tam ratione vtilitatis, quam juris prudentia receptum est. PP. 6. Cal. Dec. Fusco et Dextro Coss. 226.

2. *Idem* (*) *ALEXANDER* A. *Mauro.*

Minus instructus est, qui te solicitum reddidit, quasi in vacuam possessionem ejus, quod per procuratorem emisti, non sis inductus: cum ipse proponas, te diu in possessione [ejus] fuisse, omniaque vt dominum gessisse. Licet enim instrumento non sit comprehensum, quod tibi tradita sit possessio: ipsa tamen rei veritate id consecutus es, si sciente venditore in possessione fuisti.

3. *Imp.* DECIVS A. *Rufino.*

Donatarum rerum à quacunque persona infanti vacua possessio tradita, corpore quaeritur. Quamuis enim sint auctorum sententiae dissentientes: tamen consultius videtur interim, [licet animi plenus non fuisset adfectus], possessionem per traditionem esse quaesitam: alioquin sicuti consultissimi viri *Papiniani* responso continetur) nec quidem per tutorem possessio infanti poterit acquiri. PP. 5. Calend. April. Decio A. 2. et Grato Coss. 251.

4. *Impp.* DIOCLETIANVS et MAXIMIANVS AA. *Nepotiano.*

Licet possessio nudo animo acquiri non possit, tamen solo animo retineri potest. Si ergo praediorum desertam possessionem non derelinquendi affectione transacto tempore non coluisti, sed metus necessitate culturam eorum distulisti: praejudicium tibi ex transmissi temporis injuria generari non potest. PP. Cal. August. ipsis 4. et 3. AA. Coss. 290.

5. *Iidem* AA. et CC. *Mennoni.*

Cum nemo causam sibi possessionis mutare possit, propositusque colonum nulla extrinsecus accedente causa excolendi occasione ad iniquae venditionis vitium esse prolapsum: Praeses prouinciae inquisita fide veri, domini tui jus conuelli non sinet.

6. *Iidem* AA. et CC. *Valerio.*

Si nulla justa ex causa ingressum agrum [tuum] siue vineas, eum, cujus meministi, Praeses repererit, nec vlla praescriptione tua interpellatur petitio: restituere tibi possessionem cum omni causa non dubitabit. S. Id. April AA. Coss.

7. *Iidem* AA. et CC. *Asyncrito.*

Improba possessio firmum titulum possidenti praestare nullum potest. Vnde ingredientem in vacuam possessionem alieni fundi non consentiente domino, vel actore, qui ejus rei concedendae potestatem habuit, causam justam possessionis adipisci non potuisse, certum est. PP. 5. Id. Dec. AA. Coss. * *290.*

8. *Iidem* AA. et CC. *Cyrillo.*

Per procuratorem vtilitatis causa possessionem, etsi proprietas ab hac separari non possit, dominium etiam quaeri placuit. PP. 18. Calend. Mart. *Sirmii,* * *Const. et Maximian.* CC. Coss. * *294.*

9. *Iidem* AA. et CC. *Sergio.*

Nec ex vera venditione possessionem, quam non fuerat emptor adeptus, improbe retinere potest: ac multo minus is, qui adseueratione falsa velut emptor, cum sine obligatione pignoris pecuniam mutuo dedisset, fundum irrumpens alienum, retinendi justam causam habet. PP. 3. Non. April. *Sirmii,* * *iisdem* CC. Coss. * *294.*

10. *Imppp.* CONSTANTINVS, (* *LICINIVS et MAXIMINVS*, AAA. *ad Maternum.*

Nemo ambigit, possessionis duplicem esse rationem: aliam, quae jure consistit; aliam, quae corpore: vtramque autem ita demum esse legitimam, cum omnium aduersariorum silentio, et taciturnitate firmatur: interpellatione vero et controuersia progressa, non posse eum intelligi possessorem, qui licet (possessionem) corpore teneat, tamen ex interposita contestatione,

§. 47. Qua ratione verius esse videtur, si *rem pro derelicto* à domino *habitam occupauerit* quis, statim eum dominum effici. Pro derelicto autem habetur, quod dominus ea mente abjecerit, vt id [in numero] rerum suarum esse nolit: ideoque statim dominus ejus esse desinit.

§ 48. Alia sane causa est earum rerum, quae in tempestate leuandae nauis causa ejiciuntur, hae enim dominorum permanent; quia palam est, eas non eo animo ejici, quod quis eas habere nolit, sed quo magis cum ipsa naui maris periculum effugiat. Qua de causa, si quis eas fluctibus expulsas, vel etiam in ipso mari nactus, lucrandi animo abstulerit, furtum committit. Nec longe videntur discedere ab his, quae de rheda currente non intelligentibus dominis cadunt.

TIT. II.

DE REBVS CORPORALIBVS ET INCORPORALIBVS.

Quaedam praeterea res corporales sunt, quaedam incorporales.

§. 1. *Corporales* hae sunt, quae tangi possunt: veluti fundus, homo, vestis, aurum, argentum, et denique aliae res innumerabiles.

§. 2. *Incorporales* autem sunt, quae tangi non possunt: qualia sunt ea, quae *in jure consistunt:* sicut hereditas, vsusfructus, vsus [et] obligationes quoquo modo contractae. Nec ad rem pertinet, quod in hereditate res corporales continentur, nam et fructus, qui ex fundo percipiuntur, corporales sunt: et id, quod ex aliqua obligatione nobis debetur, plerumque corporale est; veluti fundus, homo, pecunia, nam ipsum jus hereditatis, et ipsum jus vtendi fruendi, et ipsum jus obligationis incorporale est.

§. 3. Eodem numero sunt jura praediorum vrbanorum, et rusticorum, quae etiam seruitutes vocantur.

TIT.

statione, et causa in judicium deducta, super jure possessionis vacillet ac dubitet. PP. 11. Calend. Februar. *Triber.* Volusiano et Anniano Coss. 314.

11. *Impp.* ARCADIVS et HONORIVS AA. *Petronio Vicario Hispaniarum.*

Vitia possessionum à majoribus contracta perdurant: et successorem auctoris sui culpa comitatur. Dat. 5. Calend. Januar. Caesario et Attico Coss. 397.

12. *Imp.* JVSTINIANVS A. *Joanni P. P.*

Ex libris Sabinianis quaestionem in diuinas nostri Numinis aures relatam tollentes, definimus, vt siue seruus, siue procurator, vel colonus, vel inquilinus, vel quispiam alius, per quem licentia est nobis possidere, corporaliter nactam possessionem cujuscunque rei dereliquerit, vel alii prodiderit, desidia forte vel dolo, vt locus aperiatur alii eandem possessionem detinere: nihil penitus domino praejudicii generetur, ne ex aliena malignitate alienum damnum emergat: sed et ipse, si liberae conditionis est, competentibus actionibus subjugetur: omni jactura ab eo restituenda domino rei, vel ei, circa quem negligenter, vel dolose versatus est. Sin autem necdum sub manibus procuratoris, vel coloni, vel inquilini, vel serui possessio facta est, sed ipse eam accipere desidia vel dolo supersedit, tunc et ipse, qui eum transmisit, ex mala sua electione praejudicium circa eam possessionem patiatur, ex memoratarum personarum vel machinatione, vel negligentia accedens. Hoc etenim tantum sancimus, vt dominus nullo modo aliquod discrimen sustineat ab his, quos transmiserit: non vt etiam lucrum sibi per eos aliquod acquirat: cum et antiqua regula (juris) quae definiuit deteriorem conditionem per seruum domino nullo modo fieri, tunc locum habeat, cum dominus de damno periclitetur, non cum sibi lucrum per seruum acquiri desiderat. † Salua videlicet in hoc casu domino rei, vel ei, qui ad eam detinendam praefatas transmiserit personas, aduersus eas omni actione, (si qua ex legibus ei competit,) seruata.

Forma P. P. vicesima quarta.

f) Generalis Forma de POSSESSIONE, quomodo oporteat mitti in eam, Bissi gloriosissimi Praefecti.

(*Auth. Collat. 9. T. 40.*)
(Nouell. Const. 167.)

Haec est hujus Constitutionis Sententia.

Imp. JVSTINIANVS A.

Ex sententia judicis non recte apprehenditur nisi possessio vacua, et quam in vrbe quidem vacuam esse exequutorum testimonia adseuerent, in Prouinciis acta defensorum plebis vicinorum testimonio confirmata. Et similiter ex contractu in Prouinciis quoties quis ingredi possessionem desiderat, acta apud defensores ciuitatum fieri debent traditae possessionis, simulac consentientium voluntati tradentis, nouaque domino colonorum, vel actorum possessionis. Si non sit copia defensoris, apud Praesidem: vel etiam, si hic longe absit ab eo loco, quo traditio fit, apud Episcopum.

g) *De Praediorum* ACQVISITIONE.
(Romani Sen. Constit. 1.)

Imp. ROMANVS SENIOR A.

Nouella quoque Caesaris ROMANI *Senioris idem pene statuit: Ne quis vltra conspicuorum et spectabilium Magistrorum, aut Patriciorum, neque eorum, qui Imperiis, potestatibus*

TIT. III.

DE SERVITVTIBVS PRAEDIORVM.

Rusticorum praediorum jura sunt haec: iter, actus, via, aquaeductus. *Iter* est jus eundi, ambulandi hominis, non etiam jumentum agendi [vel vehiculum.] *Actus* est jus agendi vel jumentum, vel vehiculum. Ita qui habet iter, actum non habet: qui actum habet, et iter habet, [eoque vti potest] etiam sine jumento. *Via* est jus eundi et agendi et ambulandi: nam et iter et actum via in se continet. AQVAEDVCTVS (a) est jus aquae ducendae per fundum alienum.

§. I.

bis aut omnino principalibus dignitatibus insigniti sunt et ornati, neque item ciuilium, aut militarium, aut delegatorum Magistratuum, aut his substitutorum, neque Metropolitanorum, aut Archiepiscoporum, aut Praefectorum, aut eorum, qui sueris domibus praesunt, aut denique ad alium quemuis honorem seculi prouecti sunt, **praediorum** *aut fundorum* **possessionem, aut emptione, aut donatione, aut alio quouis modo adeat.** *Eos enim, qui post praesentem Constitutionem, ejusmodi quippiam moliri et aggredi ausi fuerint, inde jubemus absque suae pecuniae restitutione detrudi, propriisque laboribus ac sumptibus fraudari, quas ad rem ornandam et pretiosiorem faciendam contulerunt, atque ipsam praedii aestimationem, si quidem conspicui viri sint et illustres, qui hoc admiserunt, fisco applicari: sin abjectiores sint, et omnino absque vlla pretii restitutione expelli, et meritis insuper poenis castigari.*

(a)

DE SERVITVTIBVS ET AQVA.
(Cod. 3. T. 34.)

1. *Imp.* ANTONINVS A. *Calphurniae.*

Si quas actiones aduersus eum, qui aedificium contra veterem formam extruxit, vt luminibus tuis officeret, competere tibi existimas; more solito [per judicem] exercere non prohiberis: Is, qui judex erit, longi temporis consuetudinem, vicem seruitutis obtinere sciet: modo si is, qui pulsatur, nec vi, nec clam, nec precario possidet. PP. 3. Idib. Nouembr. Gentiano et Basso Coss. 212.

2. *Idem* A. *Martiali.*

Si aquam per possessionem Martialis eo sciente duxisti: seruitutem exemplo rerum immobilium tempore quaesiisti. Quod si ante id spatium ejus vsus tibi interdictus est, frustra sumptus in ea re factos praestari tibi postulas: cum in aliena possessione operis facti dominium, quoad in eadem causa manet, ad eum pertineat, cujus est possessio. PP. Cal. Jul. Laeto et Cereali Coss. 216.

3. *Imp.* ALEXANDER A. *Ricanae.*

Et in prouinciali praedio constitui seruitus aquaeductus, vel aliae seruitutes possunt: si ea praecesserint, quae seruitutes constituunt: tueri enim placita inter contrahentes debent. Quare non ignorabis, si priores possessores aquam duci per praedia prohibere jure non potuerint, cum eodem onere perferendae seruitutis transire ad emptores eadem praedia posse. PP. Cal. Maji, Maximo 2. et Aeliano Coss. 224.

4. *Idem* A. *Corneliano.*

Aquam, quae in alieno loco oritur, sine voluntate ejus, ad quem vsus ejusdem aquae pertinet, Praetoris edictum non permittit ducere. PP. Idib. August. Maximo 2. et Aeliano Coss. 224.

5. *Impp.* PHILIPPVS A. et PHILIPPVS C. *Luciano Militi.*

Si quid pars aduersa contra seruitutem aedibus tuis debitam injuriose extruxit: Praeses prouinciae reuocare ad pristinam formam, damni etiam ratione habita pro sua grauitate curabit. PP. Cal. Febr. Praesente et Albino Coss. 247.

6. *Imp.* CLAVDIVS A. *Prisco.*

Praeses prouinciae vsu aquae, quam ex fonte juris tui profluere allegas, contra statutam consuetudinis formam carere te non permittet: cum sit durum et crudelitati proximum, ex tuis praediis aquae agmen ortum, sitientibus agris tuis ad aliorum vsum vicinorum injuria propagari. PP. 7. Calend. Maji, Claudio A. et Paterno Coss. 270.

7. *Impp.* DIOCLETIANVS et MAXIMIANVS AA. et CC. *Juliano P. P.*

Si manifeste doceri possit, jus aquae ex vetere more atque obseruatione per certa loca profluentis vtilitatem certis fundis irrigandi causa exhibere: Procurator noster, ne quid contra veterem [formam] atque solennem morem innouetur, prouidebit. PP. 4. Non. Maji, Maximo 2. et Aquilino Coss. 286.

8. *Iidem* AA. et CC. *Aniceto.*

Altius quidem aedificia tollere, si domus seruitutem non debeat, dominus ejus minime prohibetur. In pariete vero tuo, si fenestram *Julianus* vi vel clam fecisse conuincatur: sumptibus suis opus tollere, et integrum parietem restituere compellitur. Dat. Cal. Jan. *Sirmii*, AA. Coss. 293.

9. *Iidem* AA. et CC. *Zosimo.*

Si in aedibus vicini tibi debita seruitute, parietem altius aedificanit *Heraclius* nouum opus suis sumptibus per Praesidem prouinciae tollere compelletur. Sed si te seruitutem habuisse non probetur, tollendi altius aedificium vicino non est interdictum. PP. 5. Cal. Julii, *Sirmii*, AA. Coss. 293.

10. *Iidem* AA. et CC. *Nymphidio.*

Si tibi seruitutem aquae [ducendae] deberi Praeses animaduerterit, nec hac te non vtentem spatio temporis amisisse perspexerit, vti te iterum jure proprio prouidebit. Nam si hoc minime probetur, loco proprio facto opere, dominus fundi continere aquam, et facere, quo minus ager tuus irrigari possit, non prohibetur. PP. 11. Cal. Febr. *Sirmii*, * *Const. et Maxim.* CC. Coss. 294.

11. *Iidem* AA. et CC. *Aureliano.*

Per agrum quidem alienum, qui seruitutem non debet, ire vel agere vicino minime licet. Vti autem via publica nemo recte prohibetur. Dat. 11. Cal. Non. *Sirmii*, * *iisdem* CC. Coss. 294.

12. *Iidem* AA. et CC. *Valerio.*

Non modus praediorum, sed seruitus aquae ducendae terminum facit. PP. 3. Cal. Jan. * *iisdem* CC. Coss. 294.

§. 1. Praediorum *vrbanorum seruitutes* sunt hae, *quae aedificiis inhaerent:* ideo vrbanorum praediorum dictae, quoniam aedificia omnia, vrbana praedia appellamus, etsi in villa aedificata sint. Item vrbanorum praediorum seruitutes sunt: vt vicinus onera vicini sustineat: vt in pa-rietem

13. *Imp.* JUSTINIANUS A. *Joanni P. P.*

Sicut vsumfructum, qui non vtendo per biennium in soli rebus, per annale autem [tempus] in mobilibus vel se mouentibus diminuebatur, non passi sumus hujusmodi sustinere compendiosum interitum, sed ei decennii vel viginti annorum dedimus spatium: ita et in caeteris seruitutibus obtinendum esse censuimus, vt omnes seruitutes non vtendo amittantur, non biennio, (quia tantummodo soli rebus annexae sunt) sed decennio contra praesentes, vel viginti spatio annorum contra absentes: vt sit in omnibus hujusmodi rebus causa similis, explosis differentiis. Dat. 15. Cal. Nou. *Constantinopoli*, post Consulatum Lampadii et Orestis VV. CC. Coss. 531.

14. *Idem* A. *Joanni P. P.*

Cum talis quaestio in libris Sabinianis verteretur: quidam enim pactus erat cum vicino suo, vt liceret ei, vel per se, vel per suos homines per agrum vicini transitum facere, iterque habere vno tantummodo die per quinquennium, quatenus ei licentia esset in suam syluam inde transire, et arbores excidere, vel facere, quidquid (necessarium) ei visum fuisset: et quaerebatur, quando hujusmodi seruitus non vtendo amitteretur? Et quidam putarent, si in primo vel secundo quinquennio per eam viam itum non esset, eandem seruitutem penitus tolli, quasi per biennium ea non vtendo deperdita, singulo die quinquennii pro anno numerando. Aliis [autem] aliam sententiam eligentibus, nobis placuit ita causam dirimere, vt, quia jam per legem latam à nobis prospectum est, ne seruitutes per biennium non vtendo depereant, sed per decem vel viginti annorum curricula, et in proposita specie, si per quatuor quinquennia, nec vno die vel ipse, vel homines ejus eadem seruitute vsi sunt, tunc eam penitus amittat viginti annorum desidia. Qui enim in tam longo prolixoque spatio suum jus minime consecutus est, sera poenitentia ad pristinam seruitutem reuerti desiderat. §. 1. Cum autem apertissimi juris est, fructus aridos conculcatione, quae in area fit, suam naturam et vtilitatem ostendere: aliquis vicinum suum vetabat, ita aedificium extollere juxta aream suam, vt ventus excluderetur, et paleae ex hujusmodi obstaculis secerni à frugibus non possent, quasi vetito vento suam vim per omnem locum inferre ex hujusmodi aedificatione, cum secundum situm regionis, [et] auxilium venti aream accedit. Sancimus itaque nemini licere sic aedificare, vel alio modo versari, vt idoneum ventum et sufficientem ad praefatum opus infringat, et inutilem domino aream, et fructuum inutilitatem faciat. Dat. 11. Cal. Nou. *Constantinopoli*, post Consulatum Lampadii et Orestis VV. CC. 531.

a) De Aqvaedvctv.
(Cod. 11. T. 42.)

1. *Imp.* CONSTANTINUS A. *ad Maximilian. Consularem.*

Aquarum possessores, per quorum fines formarum meatus transeunt, ab extraordinariis oneribus volumus esse immunes: vt eorum opera aquarum ductus sordibus oppleti, mundentur: nec ad alind superindictae rei onus iisdem possessoribus attinendis: ne circa res alias occupati, repurgium formarum facere non curent. Quod si neglexerint, amissione possessionum multabuntur: nam fiscus praedium ejus obtinebit, cujus negligentia perniciem formae congesserit. † Praeterea scire eos oportet, per quorum praedia aquaeductus commeat, vt dextra laeuaque ex ipsis formis quindecim pedibus intermissis arbores habeant, obseruante officio Judicis, vt, si quo tempore pullulauerint, excidantur: ne earum radices fabricam formae corrumpant. Dat. 15. Cal. Jun. Gallicano et Symmacho Coss. 330.

2. *Imppp.* VALENTINIANUS, THEODOSIUS et ARCADIUS AAA. *Pancratio P. V.*

Si quis de caetero vetiti furoris audacia florentissimae vrbis commoda voluerit mutilare, aquam ad suum fundum ex aquaeductu publico deriuando: sciat eundem fundum fiscalis tituli praescriptione signatum, priuatis rebus nostris aggregandum. Datum 8. † *Constantinop.* Timasio et Promoto Coss. 389.

3. *Iidem* AAA. *Albino P. V. Romae.*

Eos, qui aquae copiam, vel olim, vel nunc per nostra indulta meruerunt, vsum aut ex castellis, aut ex ipsis formis jubemus elicere, neque earum fistularum quas matrices vocant, cursum ac soliditatem attentare, [vel ab ipso aquaeductu trahere]. Quod si quis aliter fecerit: non solum id, quod prius jure beneficii fuerat consecutus, amittet: verum pro conditione quoque personae, seuerissima poena plectetur. Dat. 5. Calend. Septembr. *Romae*, Timasio et Promoto Coss. 389. et PP. 4. Cal. Jun. *Constant.* Olybrio et Probino Coss. 395.

4. *Impp.* ARCADIUS et HONORIUS AA. *Asterio Comiti Orientis.*

Vsum aquae veterem, longoque dominio constitutum, singulis ciuibus manere censemus, nec vlla nouatione turbari: ita tamen, vt quantitatem singuli, quam veteri licentia percipiunt, more vsque in praesentem diem perdurante, percipiant: mansura poena in eos, qui ad irrigationes agrorum, vel hortorum delicias furtiuis aquarum meatibus abutuntur. Dat. Cal. Nouembr. Caesario et Attico Coss. 397.

5. *Impp.* THEODOSIUS et VALENTINIANUS AA. *Cyro P. P.*

Si quis per diuinam liberalitatem meruerit jus aquae, non viris clarissimis Rectoribus prouinciarum, sed tuae praecellentissimae sedi coelestes apices intimare debebit: condemnatione contra illum, qui preces moderatoribus insinuare conatur, quinquaginta librarum auri, et contra vniuersos administratores, qui rescriptum per surreptionem elicitum suscipere moliuntur, proponenda: apparitoribus nihilominus eorundem virorum clarissimorum prouinciam moderatorum animaduersionibus, pro vigore tui culminis subjugandis: et amplissima tua sede dispositura, quid in publicis thermis, quid in nymphaeis pro abundantia ciuium conueniat deputari: quid his personis, quibus nostra Serenitas indulsit, ex aqua superflua debeat impartiri.

6. *Iidem* AA. *Cyro P. P.*

Omnis seruitus aquarum aquaeductus HADRIANI siue domorum, siue possessionum, siue suburbanorum, siue balneorum, vel per diuinos afflatus intimatos in quolibet judicio, vel per vsurpationem impertitos, penitus exprobretur: malu-mus

rietem ejus liceat vicino tignum immittere: vt stillicidium, vel flumen recipiat quis in aedes suas, vel in aream, vel in Cloacam: ne altius quis tollat aedes suas, ne LVMINIBVS (β) vicini officiat.

§. 2.

mus etenim praedictum aquaeductum nostri palatii, publicarum thermarum ac nymphaeorum commoditatibus inseruire, et decernimus hanc dispositionem modis omnibus in posterum seruari: nemini licentia tribuenda, ab eodem aquaeductu precibus oblatis vsum aquae petere, vel [eum] audere perforare: scientibus his, qui qualibet ratione putauerint ad hujusmodi molimen accedere, vel Officio, si ausum fuerit instruere, vel minus instructis precibus parere, centena pondo auri multae nomine fiscalibus rationibus se esse illaturos. † Super his sancimus sulcum publicum aquarum nullis intra decem pedes arboribus coarctari: sed ex vtroque latere decempedale spatium integrum illibatumque seruari. † Praeterea de plumbeis fistulis ducentibus ad thermas, quae Achilleae nuncupantur, quas prouidentiae tuae magnificentia factas fuisse cognouimus, eandem formam seruari censemus: etenim memoratas fistulas thermis tantum, et nymphaeis, quibus eminentia tua deputauerit, volumus inseruire: facultate praebenda tuae sublimitatis apparitoribus circumeundi sine formidine domus, suburbana, balnea, ad requirendum, ne qua deceptio, vel suppressio, vel insidiae contra publicam vtilitatem, à quoquam penitus attententur.

7. *Iidem AA. Eutychiano P. P.*

Ad reparationem aquaeductuum hujus almae vrbis omnia vectigalia, quae colligi possunt ex vniuersis scalis hujus inclytae vrbis, et ex operariis, qui Cyziceni dicuntur, ad refectionem ejusdem aquaeductus procedere. Illo videlicet obseruando, vt nemo eorum, qui [jus] aquae possident, quamcunque descriptionem sustineat: nam execrabile videtur, domos hujus almae vrbis aquam habere venalem.

8. *Imp.* ZENO A. *ad Amantium P. V.*

Hac lege sancimus, vt si quis amplissimam Praefecturam gubernans, aurum aquaeductui deputatum, ad alterum quodlibet opus non aquaeductibus, vel aquae publicae competens exstruendum, vel curandum putauerit conuertendum: de suis facultatibus eandem summam aquaeductus titulo repensare cogatur. Separatus vero arcarius aurum aquaeductus suscipiat gloriosissimorum Consulum liberalitate, vel ex aliis titulis ad aquas publicas pertinentibus collectum, vel postea colligendum.

9. *Idem A. Poratio.*

Diligenter inuestigari decernimus, qui publici ab initio fontes, vel cum essent ab initio fontes priuati, postquam publice vsum praebuerunt, ad priuatorum vsum conuersi sunt, siue sacris apicibus per correptionem impetratis, ac multo amplius, si auctoritate illicita, nec appetito colore sacri oraculi hujusmodi aliquid pertentatum fuisse dignoscitur: vt jus suum regiae ciuitati restituatur, et quod pul licum fuit aliquando, minime fit priuatum, sed ad communes vsus recurrat: sacris oraculis vel pragmaticis sanctionibus aduersus commoditatem vrbis quibusdam impertitis, jure cassandis, nec longi temporis praescriptione ad circumscribenda ciuitatis jura profutura.

10. *Idem A. Pontio.*

Decernimus, ne quid à quacunque persona qualibet dignitate praedita contra minuscularios aquaeductus, vel fontes publicos, qui ad aquaeductus confluunt, pertentetur. Sed et si quis clam, vel palam, auctoritate confisus, de iisdem paragogiis, vel fontibus aquam traduxerit, vel clandestinis insidiis forte surripuerit, publicis aquaeductibus eam restituere compellatur. † Hoc etiam praecipimus, ne in posterum à quolibet juxta eosdem aquaeductus plantari qualescunque arbores possint: ne ex stirpibus labefactentur parietes aquaeductuum. Quod antiquis etiam constitutionibus interdictum esse dignoscitur: scientibus vniuersis, quod in posterum super hujusmodi commissis, suburbanum, vel praedium, vel balneum, vel aquae mola, vel hortus, ad cujus vsum aqua publica fuerit deriuata, vel si quid ex his juxta aquaeductum positum ad eum pertinet, qui plantanit arbores aquaeductibus noxias, ad quemcunque pertineat locum, vel hominem, vel domum, proscriptionis titulo subjacebit, et fisci juribus vindicetur: nulli super hujusmodi poena, nec per sacros apices venia tribuenda. † Vniuersos autem aquarios, vel aquarum custodes (quos hydrophylacas nominant,) qui omnium aquaeductuum hujus regiae vrbis custodes deputati sunt: singulis manibus eorum felici nomine pietatis nostrae impresso signari decernimus: vt hujusmodi adnotatione manifesti sint omnibus, nec à procuratoribus domorum, vel quolibet alio ad vsus alios auellantur, vel angariarum, vel operarum nomine teneantur. Quod si quem ex iisdem aquariis mori contigerit, eum nihilominus, qui in locum defuncti surrogatur, signo eodem notari praecipimus: vt militiae quodammodo sociati, excubiis aquae custodiendae incessanter inhaereant: nec muneribus aliis occupentur.

11. *Imp.* ANASTASIVS A. *Seruo P. P.*

Diuinam dispositionem ab inclytae recordationis Principe THEODOSIO, super his, qui aquam sibi de publicis aquaeductibus seu fontibus praeberi desiderant, promulgatam, hac etiam lege in sua firmitate durare sancimus: quatenus nemo vel in hac sacratissima ciuitate, vel in prouinciis sine diuinis apicibus de sacro epistolarum scrinio more solito edendis, et judicio tuae Celsitudinis, vel aliis, quorum interest, intimatis, vel intimandis, aquam de publico aquaeductu, seu fonte trahere permittatur: his, quicunque nostra jussa violauerint, seu violare concesserint, denarum librarum auri condemnatione, aliaque grauissima indignatione feriendis.

(β)

Generalis Forma de PROSPECTV IN MARE, scripta *Dominico*, gloriosissimo Praetoriorum Praefecto.

(*Auth. Collat.* 9. *T.* 48.)
(Nouell. Const. 165.)

Imp. JVSTINIANVS A.

Docuit nos mater, etc. Prospectus in mare, qui intra centum esse pedes solet, non solum per directum, sed ne per transuersum quidem, impediri nouo debet opere: hoc enim praesens forma adjicit, tum ZENONIS Constitutionem custodiens, tum Nouellam interpretans.

Hactenus editae Nouellae extant, aut apud veterem Interpretem, aut HALOAND. aut SCRIMG. aut JVLIANVM. Trium sequentium titulos ex HALOANDRO,

§. 2. Inter RVSTICORVM (γ) praediorum feruitutes quidam computari recte putant aquae hauftum, pecoris ad aquam adpulfum, jus pafcendi, calcis coquendae, arenae fodiendae.

§. 3.

ANDRO, aut AVGVSTINO: verba vero, ac quid fibi fingulae breuiter velint, quando à nullo adhuc conuerfas certum eft, ex doctiffimo CVJACIO hic excudi curauimus.

b) De noui Operis NVNCIATIONE Maritimi Afpectus.
(Auth. Collat 5. T. 18.)
(Nouell. Conft. 63.)

Imp. JVSTINIANVS A. *Longino hujus Almae Vrbis Praefecto.*

PRAEFATIO.

Caufam, quae dolofe fit in hac regia Ciuitate circa domuum aedificia, cohibere et emendare juftum credimus. Quia enim **certis menfuris diftare domos ab inuicem, ZENONIS piae memoriae Conftitutio dicit:** *nos etiam aliquid tale fancimus. Sequitur autem* **in hac regia Vrbe non poffe aliquid vltra centum pedes prohibere maris afpectum, rem omnium gratiffimam.** *Oportebat quidem forfan et exampliari menfura afpectus ejus partem, et non eos prohibere. Sed tamen hoc inopinabili quadam machinantur arte. Quidam enim centum pedum relinquentes menfuram, vt etiam parum aliquid huic addentes, deinde aedificant: nihil aliud habentes, fed tanquam aliquod velum tetenderint: et cum abftulerint maris afpectum per omnem poteftatem, et non repugnantes legi propter centum pedum fpatium, interim aedificant fine prohibitione, et dum, quod quaerunt, potiuntur, deponunt illud, quod propter vtilitatem ab eis injunctum eft. Sed ita fchema circumuenientes omni voluntate, extraneas poffefforum conftituunt domos: quod de caetero fieri nullo modo volumus inuentum.*

CAP. I.

Sed fi quis voluerit tale aliquid excogitare et malignari, non taliter ludat: fed fi hoc egerit, pro veritate domum totam aedificet: et vsque ad fpatium totum (centum dicimus pedum) tendat, aedificia faciens tanquam neceffaria fibi, et ineuitabilia futura, non autem propter vicini laefionem conftruat parietes, et velut ex quadam pictura talem extendens machinationem, priuationem afpectus arripiat. Sicut enim eis, qui aliena diripiunt, directe aduerfamur, et poenis dignos putamus: ita et haec molientes, nihilominus in malitiam eorum, qui alienas res abripiunt, aeftimauimus. Vnde fi paruam aliquam rem per modum abreptionis auferre praefument, beneficio, Vi bonorum raptorum conquadruplatur poena: quomodo non hunc neceffe eft, qui tale aliquid agit, et cogit, quod ab eo factum eft, alia majori poena multari? hoc eft, decem librarum auri inferendarum theatralibus tuae Celfitudinis, vt non malus vicinus (hoc, quod in fermone) conftitutus vadat deridens legem, tanquam non valentem eum propriis inhibere difpofitionibus.

EPILOGVS.

† *Quae igitur placuerunt nobis, et per hanc facram declarata funt legem: tua Celfitudo in hac feliciffima Ciuitate operi terminoque contradere, et in perpetuum vna cum obedienti officio feruari feftinet, eadem decem librarum imminente poena contra haec praeuaricantes, aut praeuaricari fuentes. Datum 7. Id. Mart. CP. Imp. Domino JVSTINIANO PP. Aug. Anno XI. Joan. V. C. Conf.* ° 538.

c) De NOVIS OPERIBVS.
(Zenonis Conft.)

Imp. CAESAR ZENO *pius, Victor, Triumphator, femper maximus et venerandus, Auguftus, Adamantio Praefecto Vrbis.*

Quandoquidem fubditos noftros tam judiciorum quiete frui(s)ci, quam ab externis bellis liberari volumus, aequitatis illos et juftitiae identidem admonere eft animus. *Quapropter etiam praefentem ferimus Legem, quae fufficienter oftendat, quomodo et tua Magnificentia ad juftitiam nos inftruat,* **et nos, quae ad tollendas difficultates faciant, prudenter decernamus.** *Verum ab elegantioribus, Reique publicae conuenientioribus verbis paulum recedentes, vulgo notioribus vfuri fumus, ne qui in Legem incidet, adjutore opus habeat in illa intelligenda. Cognouimus igitur ex illis, quae à Magnificentia tua ad nos relata funt, propter perperam interpretantium opiniones, quibusdam locis ambiguam videri facram illam Legem, quam immortalis nominis Pater nofter LEO de iis tulit, qui in inclyta hac Vrbe aedificare vellent: ac jubemus, vt, qui fuas aedes renouant, nequaquam veterem modum excedant: ne, qui ° dificant, vicinorum luminibus et profpectui, contra quam antea res illae fe habuiffent, officiant. Non addiderim tamen id obtinere debere, qualecunque jus, qui aedificat, habeat, quod ex pacto, aut ftipulatione peculiariter ipfi competens, veterem formam fi velit, mutare permittat. Tunc enim ftatuimus, vt fi pactum aut ftipulatio aedificantem juuet, illi fecundum pacti ftipulationisue vim aedificare liceat: tametfi vicinos, quibus pactum aduerfatur, oblaedere ita videatur. Quia vero Patris mei Conftitutio dicit, eum, qui aedificaturus eft, inter fuam et vicini domum duodecim pedum interftitium relinquere oport.re, et pius aut minus addit, quod nimirum maximam certitudinem facit, (nam quod huc atque illuc inclinat, et anceps eft, id ad tollendam ambiguitatem non idoneum eft,) luculenter jubemus, vt inter vtramque domum duodecim pedum intercapedo fit, quae à ftructura fundamenta contingenti inchoët, atque vsque ad fummam altitudinem conferuetur: tum qui in pofterum hoc obferuabit, vt ei fiue nouam domum aedificare, fiue veterem renouare, fiue ex incendio collapfam inftaurare velit, fecundum facram legislationem in quantamcunque velit altitudinem, domum fuam tollere, et feneftras perfpectiuas, vt vocantur, et luminis tantummodo caufa parandas facere liceat: vt tamen ipfi ex hoc interuallo non permittatur vicinum priuare* **afpectu in mare recto,** *neque coacto, quem is quocunque latere domus in proprio ftans, aut etiam fedens habet,* **atque ita quidem habet: vt inter profpiciendum** *fe in obliquum inflectere,* **fibique, vt mare videat, vim inferre non cogatur.** *De hortis autem et arboribus in priore Legislatione nihil tractatum eft, neque quicquam praefenti addetur, neque conuenit etiam. Nulli vero aedificaturo domum, fi in medio angiportus, aut platea duodecim pedibus latior fit, propterea partem plateae, aut angiporti adimere, et fuo aedificio applicare fas efto. Non enim quod, quae ad Rempublicam pertinent, oblaedere, et aedificantibus attribuere velimus, duodecim*

§. 3. Ideo autem hae seruitutes praediorum appellantur, quoniam sine praediis constitui non possunt. Nemo enim potest seruitutem adquirere vrbani vel rustici praedii, nisi qui habet praedium.

§. 4.

decim pedum interstitium inter domos esse debere constituimus: sed vt, ne angustiora inter oedes essent interstitia, et ampliora etiam, si ampliora essent, haberentur, oc essent, vt essent, quum vetus spatium imminui non sinamus, vt Ciuitati sua jura conseruentur. Si vero vetus aedificium ita constitutum erat, vt minus duodecim pedibus inter vtromque domum interuallum esset, fas non sit, vt vltra veterem statum et formam, aut extollatur aedificium, aut fenestroe fiant, nisi decem pedum spatium in medio sit. Tunc enim, vt dictum est, prospectitias, quae olim non fuerint, aedificator facere non poterit. Fenestras autem, luminis duntaxat caussa parondas, faciet ab area sex pedum interstitio in altitudinem, vt tamen luminari fenestra ad dictum sex pedum in oltitudinem proescriptum confecta nequoquam in sua oedificio id, quod fictitio area dicitur, facere, et Legem circumuenire oudeat. Si enim hoc liceot, rursum luminores fenestrae per fictitiam aream prospectitiarum vsum explebunt, ac vicino incommodabunt: quod fieri prohibemus: vt tamen nusquam ex pactis, aut stipulationibus aedificatoribus competens ouxilium, si quidem omnino tale aliquid sit, perimamus. Insuper, quum prior Lex jubeat, vt domos antea incendio consumptas, tametsi olteri prospectus in more praestringatur, centum pedes in altum attolli liceot: et hanc ambiguitotem tollentes sancimus, vt hoc ipsum obtineat, similiter in exustis oedibus et renouandis, et quae prius non fuerint, nunc primum extruendis: vt id posthac etiam in iis, quae ignis nocumentum non senserint, sed propter vetustotem, aut etiam quamcunque aliam caussam ruinosae nutent, obseruetur, et à quacunque aedificanda domo in medio controuersorum locorum centum pedum sit interuallum, itaque citra vllum impedimentum structura procedat, etiamsi cujuspiam ad olios pertinentis domus prospectus in mare corrumpatur. Qui vero è solis coquinis, aut (vt vocantur) latrinis, siue od naturae necessitatem secessibus, ont è scala etiom, ont pontibus parietalibus ad transitum solummodo vtilibus, out ex iis denique, quae βασίτρια multi vocant, prospectus in mare est, ei impedimentum adferri liceat, si quis intro centum pedes aedificare velit, dummodo duodecim pedes in medio sint. Atque haec quidem obseruari placet, quando pactum alicui non suppetit, quod aedificare permittat. Qui vero ex pacto cum vicino inito aedificant, his in eo, quod vtrinque placuit, persistendum est. Tunc enim non obseruato interualla, od pactum structuras tolli sinimus: tametsi illis, qui pacti sunt, aut qui in ipsorum domus successerunt, in moris prospectu noceatur: propterea quod quae jam ex pactis alicui jura suppeditant, ea per generales Leges perimi non conueniat. Insuper placet, vt quae solaria vocantur, post praesentem Legem non ex solis lignis et asseribus fiant, sed Romanensium, (quae vocantur,) specie aedificentur: vt etiam inter duo solaria sibi inuicem opposita decem pedum interuallum intersit. Quod si propter loci angustiam possibile non sit, alternatim solaria fiant. At si ipse angiportus decem pedibus latior non sit, neutra pars solaria, siue moeniana facere aggrediatur. Et quidem quae, quo dictum modo est, fiunt, ea jubemus, vt à solo quindecim pedum interstitio in altum distent, et nequaquam ipsis columnae aut lapideae, out ligneae ad perpendiculum in solo substituantur, aut muri substruantur: quo ne qui subsolariis in altitudine, vt dictum est, factis aër existit, is obstruatur, neque inde angustior angiportus publicusque transitus fiat. Vetamus vero etiam, scalas, quae à solo incipiunt, et in solaria ducant, in angiportis fieri: quo videlicet ex cautiore structura, eoque quod non ita inter se solaria propinqua sint, leniora aliquando rarioraque, et quae facilius restinguantur, ex igne ciuitati, iisque, qui domos habent, pericula abueniont. Quod si contrà nostram Legem solarium aut scala fiat, nedum quod factum est, refringetur, verum etiam aedium dominus decem librarum ouri mulctam sustinebit: et architectus aut redemptor, qui opus informauit, alteras decem auri libras dependet: et artifex, qui fecit, si ob paupertatem mulctam exsoluere nequeat, vbi in corpore verbera exceperit, ab vrbe propelletur. Ad haec jubemus, vt nulli liceat multas deinceps columnas in publicis porticibus à Milio (quod vocatur) vsque ad Capitolium (quod vocant) aut domunculis, aut aliis etiam, quae inter columnas fabricari solent, ex solis asseribus obstruere: sed vt istiusmodi domunculae cum parietibus latitudine plateam versus sex pedes, altitudine vero septem non superent: tum etiam, vt per quatuor omnino columnarum interordinia liberi à porticibus in plateas transitus relinquantur: et istiusmodi domunculae, siue officinae extrinsecus marmoribus adornentur; quo ornamento sint ciuitati, et oblectamento praetereuntibus. Quae vero in aliis Vrbis partibus inter columnas officinae constituuntur, eas ad eam mensuram, eumque modum confici placet, quam mensuram quemque modum conducere ciuitati Magnificentia tua judicabit: tamen vt aequalitas omnibus modis conseruetur, ne, quod aliquibus permissum est, aliis prohibeatur. Illud item Lege complecti visum est, ne probi viri calumniatorum subdolis commentis oblaedantur. Multi enim inuidia, non vero quod injuria afficiantur, iis, qui aedificare volunt, litem texentes, procrastinandae aedificationis necessitatem inferunt: ita, vt qui oedificare coeperit, deinde prohibitus, opusque intermittere coactus, et in judicium tractus, qua pecunia domum se erecturum sperosset, eam in litem insumat, et (quod omnium absurdissimum est) vbi victricem sententiam obtinuit, velut indissolubilibus aliquibus vinculis irretiatur, dum qui nouum opus nunciasset, obtentu prouocatione vadimonio expectat, et quod aedificationem impediat, ex vicini incommodis voluptatem capit. Jubemus itaque, si in istiusmodi controuersiis aduersus decreta judicis prouocatio instituatur, vt simulatque subsidioria actio, siue scripto comprehensa forma à judice data fuerit, etiam vadimonia non obseruato, victori vna cum victo, aut seorsum soli, ad Magnificentiae tuae tribunal ingredi: et aduersario, si absit, pro consuetudine vocato sententiam judicis monifestam facere liceat: quo omni dilatione succisa, legitimae controuersiae imponatur finis: neque si forte hiems adsit, aut appropinquet, dum longa constitutorum dierum tempora expectentur, qui aedificare voluisset, et non jure prohibitus esset intolerabilia damna sustineat. Similiter etiam, vt, si quis in tali controuersia, Magnificentiae tuae judicio non acquiescens, prouocare voluerit, confestim consultatio (quomodo vocatur,) fiat, nullaque intermissa dilatione, in sacro nostro palatio, et ipsi, et victori, prout fieri consueuit, sententia consideranda detur. Sciant vero omnes, qui nouum opus nunciare aedificatoribus tentant, quod si caussa cadant, ipsis et omnia damna, quae obuenerint, et materiarum, quas litis tempore forte corruptas, aut deteriores factas esse constabit, pretium refundent. Qui autem non jure ad aedificandum aggressi fuerint, hi, si judicio superabuntur, isti, qui opus nouum nunciauerint, eaque de re judicium illos sustinere coegerit, damna resarcient. Caeterum omnes istiusmodi lites vnius Magnificentiae tuae tribunalis sententia dijudicari

§. 4. Si quis velit *vicino aliquod* JVS (*δ*) *constituere*, pactionibus atque stipulationibus id efficere debet. Potest etiam testamento quis heredem suum damnare, ne altius tollat aedes suas, ne luminibus aedium vicini officiat: vel vt patiatur eum tignum in parietem suum immittere, stillicidiumue aduersus eum habere: vel vt patiatur eum per fundum ire, agere, aquamue ex eo ducere.

TIT.

dicari jubemus: et ne alius quisquam gloriosorum Magistratuum istiusmodi controuersiam audiat: neque eorum aliqui, qui de istiusmodi contrauersia contendunt, militia aut fori praescriptione vtantur: quo videlicet litigare, aut multas, quas gloriosissimi Praefecti Vrbis, datiue ab ipso judicis sententia dare jusserit, perfundere non cogantur. Verum, qui judicia superatus est, per cohortem Magnificentiae tuae exactionem sustineat, ita, vt in hoc nullus fori praescriptione vti possit. Hoc vero Magnificentia tua prouideat, ne, qui operum redemptores aut **artifices, vbi opus aliquod inchoarint, id imperfectum re inquant, sed ipsum, qui inchoarit, aut capta mercede perficere opus, aut quod inde aedificatori obuenerit, damnum, quantique ipsius interest opus absolutum non esse illi dare cogat.** *At si forte pauper sit, qui id delinquit, verberibus caesus ejiciatur vrbe. Nec vero alius ejusdem artis, quod ab alio coeptum est, adimplere prohibeatur. Quod saue artifices redemptores aduersus aedificatores ausos esse intelleximus: qua re intolerabile damnum aedificatoribus machinantur et inferunt, dum neque ipsi, qui opus facere coepissent, huic finem imponant, neque alios id ipsum opus consummare sinant.* ***Qui vero coeptum ab alio opus ob hoc ipsum, quod ab alio coeptum sit, absoluere recusat, similem et ipse cum illo, qui opus incorruptum reliquit, poenam sustineat.*** ** 474.*

d) *De iis, qui in Locis arabilibus, aut vineis* AEDIFICATVRI *sunt.*

(Nouell. Leon. 71.)

Imp.* LEO A. *eidem Styliano.

Praestantissimum illud aequissimumque Patris nostri sempiternae gloriae Principis placitum, quanto videlicet à vicini finibus spatio abstinere debeant, qui in locis, quos hactenus aratrum secarit, inue quibus vineae constiterint, nouiter domus **assignandas muneribus publicis** *aedificare velint: quoniam ab ipso in Legum corpus transcriptum non est, Legis auctoritate decorari oportere judicauimus. Statuimus itaque, vt, qui in locis ad sementem excultis nouas aedes construere volunt, si loci amplitudo ferat, secundum illius placitum à vicini finibus* **tanto spatio aedificent, in quantum arcus iterata vice telum ejaculetur:** *sin tantum spatium interstitia loci angustia non praebeat, vna etiam arcus jacta hoc constituatur. Intra dictum autem spatium nouum domum extruendi nemini facultas sit. Cujus ratio euidentior est, quam vt exprimi opus sit. Qua enim aedificium propius vicini fruges ponitur, eo illi etiam noxa propinquior est.*

e) *Vt, quemadmodum in aliis* STRVCTVRIS *Lege cautum est: ita etiam subdialium ambulacrorum structurae, quae solaria appellantur, decem pedibus à vicinorum* AEDIFICIIS *distent.*

(Nouell. Leon 113.)

Imp.* LEO A. *eidem Styliano.

Quae veteres de damnum alioqui parietum structuris tractauere, perbelle illa se habent, et vicina aedificia decem inter se pedibus distare debere, ab iisdem recte constitutum est. Verum quoniam de subdialibus deambulationibus, et [quomodo aliquis fortasse vocet] prosceniis spectatoriis, quae ad apricandi vsum, et eum quidem solum, excogitata sunt, atque à Sole nomen acceperunt, (solaria enim appellantur,) in Lege nulla mentio facta, nihilque constitutum est: Decreta, quod de illis statuat, quaeque subinde, vt verisimile est, de iisdem contentiones emergunt, dirimat, opus est. Decernimus igitur, vt et in his structuris, solariorum nempe, inter vicinos tantum interstitium seruetur, quantum in aliis constitutum est. Etenim quemadmodum in illis conspectus prohibendi causa decem pedum interstitium statutum est: ita hic quoque merito idem spatium eadem de causa praescribetur; praesertim vero, cum conspectus majorem etiam distantiam hic requirere videatur. Nam si, ne se inuicem vicini conspiciant, inter alia aedificia decem pedum intercapedo relinquitur: hic tanto id magis fieri debet, quanto hujusmodi structurae conspectui magis sunt expositae. Constat enim, sedentem quippiamue facientem in aedibus aliquem quod multo septorum obstacula intersint, non ita facile posse conspici. In prosceniorum vero, de quibus agitur, operibus, (aut quomodo multi dicere malint) moenianis, quo minus in quamcunque partem circumspectes nihil abstet. Ea propter sancimus, ne aliter cuiquam talem structuram fabricari liceat, quam si decem pedibus à vicinarum structuris abstineat. Similiter, si quis aedium suarum fastigium mutans, marmoreas crustas obducat: hic etiam non aliter id faciat, quam si dictum decem pedum interstitium inter se et vicinum relinquat †††, *aut alius quispiam modus auxilium ferat: longi temporis praescriptio nempe, si, ex quo opus constitit, à Legibus praefinitum tempus decurrerit, aut pactum asseruetur, ex quo quis facultate accepta ad aedificandum accesserit: jubemus, vt in suo statu structura maneat, tametsi à vicini structura decem pedibus non distet.*

(Finis Constitutionum Leonis Imperatoris.)

(*γ*)

Forma PP. secunda.

De Hominibus, qui EIDEM DOMINO SVBJECTA PRAEDIA possident.

(*Auth. Collat.* 9. *T.* 11.)

(Nouell. Const. 168.)

***Imp.* JVSTINIANVS A.**

Haec est περὶ ὁμοδούλων, id est, de praediis hominibusue praediorum ratione eidem domino seruientibus. His solent accrescere inuitis defecta desertaue praedia ejusdem substantiae, vt diximus Nouell. 128. et 166. denique ἐπιβολή. onus est ὁμοδούλων ὁ ὁμοκήνσων, et irrogatur rusticis praediis tantum. Nam et haec sola referuntur in censum, non annonae ciuiles, non aedes. Et ideo in tit. DIG. de censibus. agrorum tantum censendorum mentio fit: ac quod est de seruis, l. 4. §. in seruis, id de rusticis tantum accipio, qui pars agrorum sunt, vt dixi supra Nouell. 7. Sed et quod dicitur de tributo capitis l. 3 id in agris tantum locum habet, non in vrbibus aut Metrocomiis, l. 1. C. de cap. ciu. l. 8. C. de exact. trib. Praediis

TIT. IV.

D E   V S V F R V C T V.

VSVSFRVCTVS (*a*) est jus alienis rebus vtendi, fruendi, salua rerum substantia. Est autem jus in corpore: quo sublato, et ipsum tolli necesse est.

§. 1. Vsusfructus à proprietate separationem recipit: idque pluribus modis accidit: vt ecce, si quis vsumfructum alicui legauerit: nam heres nudam habet proprietatem, legatarius vero vsumfructum. Et contra, si fundum legauerit, deducto vsufructu, legatarius nudam habet proprietatem, heres vero vsumfructum: item alii vsumfructum, alii deducto eo fundum legare potest. Sine testamento [vero] si quis velit vsumfructum alii constituere: pactionibus et stipulationibus id efficere debet. Ne tamen in vniuersum inutiles essent proprietates, semper abscedente vsufructu: placuit certis modis extingui vsumfructum, et ad proprietatem reuerti.

§. 2.

diis igitur vrbanis, aut annonis ciuilibus non irrogatur agrorum ἐπιβολή, quia nec sunt ὁμόδουλα, nec satis est, si sint ejusdem originis.

(*Finit Nouellarum.*)

*) De Adjectionibus, id est, de Praediorum Sterilium ad fertiles Impositionibus, Nouell. Justiniani 166. vid. supr. P. I. Sect. III. p. 147. add. dict. P. I. Sect. II. p. 121.

(*δ*)

De ORIS *Maritimis.*

(Nouell. Leon. 56.)

Imp. LEO A. *eidem Styliano.*

Hoec etiam Lex, quae maritimorum pruediorum jus tollit, eorum vnde apud oras mare conspicitur: quaeque insuper illorum dominum, si illic piscari volentes probibeat, injuriarum actioni subjicit: nobis uoo oequa statuere visa est. Quicquid enim non iniquo titulo, in cujuspiam dominium deoenit, siue pareotum hereditas, laborumque emolumentum, siue alio quocunque non illegitimo moda poratum sit: quae causo est, quomabrem id non ab eo, qui in dominio babet, administretur, et illi non longe potius, quam alteri cuipiam vtilitatem praebeat? Non est igitur Legis, quoe quidem aequitatem spectet, vt alios ad vtilitatem rei, in quam nibil juris babent, introducat: illos vero, qui aut solutum pretium, aut cognationis jus, out denique oiium aliquem possidendae rei non illegitimum titulum loudant, illa priuet. Jam vero quod, quum ab illo, tunquam loci illius domino, auuuum tributum exigatur, expellere inde illum, qui praeter ipsius voluntatem loci commodis vti veiit, non possit: sed si boc faciat, injuriarum actionibus tenetur: quomodo id, praeterquam quod iniquum est, non omnibus modis absurdum est etiam? Quid? si praedii dominus piscatoriae artis non ignarus sit, num ipsi otioso dormiendum erit, aliisque orarum emolumento venori permittere debebit? aut, si otiom aon amplectetur, in aliorum oris errobundus piscobitur, in suis autem id ipsi non licebit? At, quare ita fieri debeat, nullam equidem rationem video. Sancimus itaque, vt quisque oras suas inconcusso jure possideat, illorumque dominus sit: et, si qui sioe ipsius permissu illorum emolumento frui velint, bos propellere possit. Nam, quemadmodum terrenis locis juris est, vt quicunque domus dominus sit, is praeter illius vsum, vestibulum quoque atque atrium possideat: vt ita etiam in maritimis obtineat, rationi esse consentaneum putamus. Et sicut terrenis locis praeter voluntatem domini ex alieno fructus percipere nemini conceditur: sed, si quis fructus ex alieno colligit, eos vel benignitate domini percipiat, vel pro loci vsu vectigal soluat, necesse est: sic etiam in maritimis obseruari praecipimus.

f) *Quantum* IN PISCATIBVS REMORAE PISCATORIAE *inter se distare debeant.*

(Nouell. Leon. 57.)

Imp. LEO A. *eidem Styliano.*

Quandoquidem, quum plurimae leges de piscatione statuant, illud, quod ἐποχή, *nominandum putarunt, adbuc Lege definitum non est, (quippe quod, vt videtur, quo tempore Leges illae promulgabantur, nondum id institutum innotuisset) boc quoque Legis constitutionem afferre volumus. Quam itaque juris rationem in boc piscationis instituto pro legitimo decreto obtinere consuetudini visum est, (vt nempe interstitiorum modus ad trecentas sexaginta quinque passus protendatur) boc nos, quod extra conuenientem modum non feratur, Legis dignitote bonorantes, debinc Legem esse sancimus. Nam, tametsi citra boc priuilegium, vt remorae piscatoriae ad banc rationem disponantur, praesentis oeui bominibus bonum videatur: quo tamen id firmius sit, cautiusque in aeternum obseruetur, Lex esto, remoraeque illae trecentorum sexaginta quinque passuum interuallo à consuetudine approbato, inter sese distanto: idque ita, vt ab vtraque parte bic interualli modus desumatur: vt videlicet centum octaginta duo, et semis, ab vnius partis finibus exporrigantur, residuum vero ad vicinam vsque pertingat. Atque baec quidem de constituendis introducendisque post banc Legem remoratoriis dicimus. Quae vero boc decretum praeuenerunt, tametsi praestituto boc interuallo non distent, ex ejus praescripto tamen nibil nouabitur: permanebuntque illa, vt initio constituta sunt.*

g) *De praediis Maritimis, ad* REMORAS PISCATORIAS *constituendas, seorsum non sufficientibus: et,* vt INVITVS *etiam ad* SOCIETATEM *adigatur.*

(Nouell. Leon. 102.)

Imp. LEO A. *eidem Styliano.*

Multa cumulatim boni mortalium vitae confert prudenter et cum ratione instituta rerum communia. Etenim, qui viribus valet, si cum altero, qui similiter viribus valeat, communicet,

 longe

§. 2. Conſtituitur autem vſusfructus non tantum in fundo et aedibus, verum etiam in ſeruis, et jumentis, et caeteris rebus: [exceptis iis, quae ipſo vſu conſumuntur] Nam hae res neque naturali ratione, neque ciuili recipiunt vſumfructum, quo in numero ſunt vinum, oleum, frumentum, veſtimenta: quibus proxima eſt pecunia numerata. Namque ipſo vſu aſſidua permutatione quodammodo extinguitur. Sed vtilitatis cauſa ſenatus cenſuit, poſſe etiam earum rerum vſumfructum conſtitui: vt tamen eo nomine heredi vtiliter caueatur. Itaque ſi pecuniae vſusfructus legatus ſit: ita datur legatario, vt ejus fiat, et legatarius ſatisdet heredi de tanta pecunia reſtituenda, ſi morietur, aut capite minuetur. Caeterae quoque res ita tradantur legatario, vt ejus fiant: ſed aeſtimatis his, ſatisdatur, vt ſi moriatur, aut capite minuatur, tanta pecunia reſtituatur, quanti hae fuerint [aeſtimatae] Ergo ſenatus non fecit quidem earum rerum vſumfructum, (nec enim poterat), ſed per cautionem quaſi vſumfructum conſtituit.

§. 3.

praeſtantiores atque vtiliores ejus vires fuerint; et diuites, ſi diuitias communes faciant, majorem ex diuitiis voluptatem capiant: denique ſi paupertas prem at, operarum communio conſolatione, qua paupertatis acerbitas mitigetur, non indigebit. Verum quum adeo commoda atque vtilis in communi vita communio et ſocietas ſit, mirabilis quaedam hominum animos ſubiens prauitas, nedum aliis ad vtilitatem impedimento eſt, verum etiam, qui ipſam fouent, vt rebus ſuis noceri, quam vt inita cum vicinis ſocietate ipſis aliquid lucri accedat, permittere malint, perſuadet. Ac tale quiddam certe de nonnullis audiuimus, qui quum maritima praedia habeant, quae per ſe non ita multum lucri adferant, cum vicina autem et adjacente praedio communicatione conjuncta, vberiorem vtilitatem reddant: ſocietatem inire, neque illa cum vicinis praediis commiſcere (qua ratione ambo aliquid lucrari poſſent) per malignitatem nolunt: ſed contra, ſeipſos etiam damno afficere malunt, dummodo vicino nocumento ſint. Verum enim vero, tametſi damnum ſuum tales agnoſcere nolint, ſuaque male adminiſtrantes, vtilitatem per improbitatem negligant, tanquam immanes belluae, vt propinquos laedant, in ſua vulnera proruentes: non tamen iſtiusmodi malignitatem in communi vita Imperatoria noſtra Majeſtas inſoleſcere patitur: neque, quia illi vtili cura digni non ſunt, auxilio vacuos relicturi ſumus. Quare ex parte aliqua ipſis, praecipue vero vicino, quem iſta inhumanitas male torquet, proſpicientes ſancimus, vt, ſi iſtiusmodi praedia mare verſus, non adeo ſingula lata ſint, vt ſepti remoratorii conſtituendi jus habeant, ejus juris conſequendi cauſa communionem conjungantur: quo per iſtiusmodi communionem domini ex ſuis poſſeſſionibus vtilitatem ſentire poſſint: et, ſi dominorum alter communionem facere nolit, ad illam inuitus etiam compellatur. Quum enim, quamuis inuitus aliquis beneficii particeps ſit, id benignitatem etiam eſſe perſuaſum habemus. Hic autem longe major ſe exerit benignitas, vbi non ſolum, qui beneficium non agnoſcit, illo tamen afficitur: verum etiam, qui illo inique priuabatur, id ſentit et percipit.

b) De iis, qui de Maritimis Praediis, ad conſtituendas REMORAS PISCATORIAS, *ſocietatem ineunt.*

(Nouell. Leon 103.)

Imp. LEO A. *eidem Styliano.*

In ſocietatibus vſitatum eſt, vt fere qui plus contulit, idem plus lucri ſentiat. Et recte ſane negotium inſtituunt, inter quas ita conuenit. Veruntamen de maritimis praediis ſocietate inita, non ideo recte, cujus praedium latius eſt, eo cujus arctius eſt, majus lucrum auferat. Exempli gratia, hujus praedium centum paſſus latum ſit, illius vero longe anguſtius, ſi haec conjungens communio inde vtilitatem ſuppeditet, vt aequaliter, non autem ſecundum cujusque portionem, prouentus inter ſocios diuidatur, rationi conſentaneum eſt. Quid ita? quia in aliis negotiis (in collatione pecuniarum nempe, aut pecorum, aut etiam, ſi quis ita velit, terreſtrium locorum vnoquaeque res, quae in communionem coiit, per ſe domino, quantum eius natura fert, vtilis eſſe poſſit: in maritimis vero praediis id ſimiliter ſe non habeat. Num non quemadmodum illa, ſic quoque maritimi juris portio in ſe conſiderata, peculiare lucrum habet. Non enim praeda ibidem ſemper loci conſiſtit, tanquam venatores expectans. Alioqui vero, etiam quod major portio, propter minoris defectum inutilis ſit. Quis enim ex re imperfecta vſus, aut vtilitas? Additio autem minoris quum imperfectionem expleat, quodque per ſe ad nihil conducat, vtile reddat, rationi conſentaneum ſit, vt vtilitatis ex majore portione, quae citra acceſſionem minoris nihil emolumenti adferat, prouenientis aequalem partem domino ſuppeditet. Propterea igitur Legem etiam, quae deinceps juſte hoc gubernet, Imperatoria noſtra Majeſtas profert. Statuimus vero, vt, ſi duarum maritimarum portionum, quarum altera major, altera vero minor ſit, ad conſtituendas remoras piſcatorias in communionem conjunctio fiat, vtriusque portionis domini ex aequo inter ſe lucrum diuidant.

i) De PISCATORIIS REMORIS, *inter quas legitimum interſtitium non eſt.*

(Nouell. Leon. 104.)

Imp. LEO A *eidem Styliano.*

Quandoquidem ſaepe vſu venit, vt, quum legitimo interuallo vicinae inter ſe remorae piſcatoriae non diſtent, contentiones atque lites exſuſcitentur: de iis etiam controuerſiis ſtatuimus, vt reus, vbi legitime conuictus fuerit, ſi loci ſpatium patiatur eo remoras transferat, vbi tanquam Legis praeſcriptum deſpiciat, litem ſubiturus non eſt: ſi vero, quo transferat, locus non ſit, annorum curriculum obſeruetur, quot in litigioſo loco remorarum ſeptum fixum fuerit: et, ſi actore praeſente, nullamque proteſtationem interponente, decem annos conſtiterit, immotum eodem in loco permaneat: at, ſi actor peregre ſit, vt ſeptum non moueatur, decennium non ſufficiat, ſed alterum annumerari oporteat, vt vnum omnes viginti ſint. Atque hoc quidem praeſcriptum in profanis obtinent. Eccleſiae vero et Monaſterio, et ſi qua alia venerabilis domus, tum denique quaecunque ad fiſcum referuntur, quum ipſis ad annum quadrageſimum jura conſeruentur, dictum tempus deſpicient. Ac, ſic quidem de remorarum ſtatione, quae propter temporis longitudinem moueri non poſſint, ſancientes jubemus, ne actor maritimae orae emolumento priuetur: tametſi quod tempus elapſum ſit, obtinere litem non potuerit.

§. 3. Finitur autem vsusfructus morte vsufructuarii, et duabus capitis diminutionibus, maxima et media, et non vtendo per modum et tempus: quae omnia nostra statuit Constitutio. Item finitur vsusfructus, si domino proprietatis ab vsufructuario cedatur: (nam cedendo extraneo nihil agitur): vel ex contrario, si vsufructuarius proprietatem rei adquisierit, quae res *consolidatio* appellatur. † Eo amplius constat, si aedes incendio consumptae fuerint, vel etiam terrae motu, vel vitio suo corruerint: extingui vsumfructum, et ne areae quidem vsumfructum deberi.

§. 4. Cum autem finitus fuerit totus vsusfructus: reuertitur scilicet ad proprietatem, et ex eo tempore nudae proprietatis dominus incipit plenam in re habere potestatem.

TIT. V.

DE VSU, ET HABITATIONE.

Iisdem illis modis, quibus vsusfructus constituitur, etiam nudus vsus constitui solet: iisdemque illis modis finitur, quibus et vsusfructus desinit.

§. I.

(*)

DE VSUFRUCTU ET HABITATIONE, ET MINISTERIO SERVORUM.

(Cod. 3. T. 33.)

1. *Impp.* SEVERVS et ANTONINVS AA. *Posidonio.*

Si vsusfructus omnium bonorum testamento vxoris marito relictus est: quamuis cautionem à te prohibuerit exigi, [tamen] non aliter à debitoribus solutam pecuniam accipere poteris, quam oblata secundum formam Senatusconsulti cautione. PP. G. Cal. Oct. Anulino * 2. et Frontone Coss. 202.

2. *Iidem* AA. *Felici.*

Verbis testamenti, quae precibus inseruisti, vsumfructum legatum tibi animaduertimus. Quae res non impedit proprietatis dominum obligare creditori proprietatem, manente scilicet integro vsufructu tui juris. PP. 6. Id. Maji, Antonino A. 2. et Geta 2. Coss. 206.

3. *Imp.* ANTONINVS A. *Antoniano.*

Si patri tuo vsusfructus legatus est, defuncto eo nihil ad te pertinet: cum morte ejus, cui fuerat legatus, vel alio modo acquisitus, ad proprietatem regredi soleat. §. 1. Vsufructuario autem superstite, licet dominus proprietatis rebus humanis eximatur, jus vtendi fruendi non tollitur. PP. 3. Cal. Aug. Antonino A. 4. et Balbino Coss. 214.

4. *Imp.* ALEXANDER A. *Verbicio.*

Vsufructu constituto, consequens est, vt satisdatio boni viri arbitratu praebeatur ab eo, ad quem id commodum pertenit, quod nullam laesionem ex vsu proprietati adferat. Nec interest, sine ex testamento, sine ex voluntario contractu vsusfructus constitutus est. PP. G. Id. Mart. Alexandro A. 2. et Marcello Coss. 227.

5. *Idem* A. *Euocato et aliis.*

Si pater vsumfructum praediorum in tempus vestrae pubertatis matri vestrae reliquit: finito vsufructu postquam vos adoleuistis, posterioris temporis fructus perceptos ab ea repetere potestis, quos nulla ratione sciens de alieno percepit. PP. Cal. April. Alexandro A. 2. et Marcello Coss. 227.

6. *Idem* A. *Stratonicae*

Interest, vsumfructum solum maritus tuus in dotem acceperit, an proprietas quidem doti data sit, verum pactum intercessit, vt moriente eo tibi eadem possessio redderetur: nam vsufructuarius quidem proprietatem pignorare non potuit: qui autem proprietatem aestimatam in dotem accepit, non ideo minus obligare eam potuit: quoniam soluto matrimonio restituenda tibi aestimatio ejus fuit. PP. Cal. Jul. Agricola et Clementino Coss. 231.

7. *Imp.* GORDIANVS A. *Vlpiano Militi.*

Eum, ad quem vsusfructus pertinet, sarta tecta suis sumptibus praestare debere, explorati juris est. Proinde si quid vltra, quam impendi debeat, erogatum potes docere, solenniter reposces. PP. Cal. Febr. Ariano et Pappo Coss. 244.

8. *Impp.* DIOCLETIANVS et MAXIMIANVS AA. et CC. *Etheroni.*

Neque fructuarium ad obtinendam proprietatem rerum, quarum vsumfructum habet, neque successores ejus, vlla temporis ex ea causa tenentes praescriptio munit. PP. 6. Cal. Jul. AA. Coss. 293.

9. *Iidem* AA. et CC. *Auxanusae.*

Vsufructu matri tuae praediorum, et mancipiorum relicto, tam alienatio, quam manumissio interdicta est. Sane mancipia, quorum testamento ministerium matri relictum est, cum in his dominium non habeat, nec tradendo cuiquam, nec manumittendo ad testatoris heredem pertinentia, quicquam facit. Dat. Cal. Dec. AA. Coss. 293.

10. *Iidem* AA. et CC. *Pomponio.*

Si domina proprietatis vxori tuae vsumfructum locauit sub certa annua praestatione: morte conductricis, ei quae locauit, etiam vtendi fruendi causa non est deneganda. 13. Cal. Jan. *Sirmii*, AA. Coss. 293.

11. (**) *Imp.* *JVSTINIANVS A. Theodoro.*

Habitatio morte finitur: nec proprietatem, qui habitationem habuit, legando, dominii vindicationem excludit. Dat. 15. Cal. Nou. *Constantinopoli*, post Consulatum Lampadii et Orestis VV. CC. 531.

12. *Idem* A. *Juliano P. P.*

Ambiguitatem antiqui juris decidentes, sancimus, siue quis vxori suae, siue alii cuicunque vsumfructum reliquerit sub certo tempore, in quod vel filius ejus, vel quisquam alius peruenerit, stare vsumfructum in annos [singulos,] in quos testator statuit: siue persona, de cujus aetate compositum est, ad eam peruenerit, siue non. Neque enim ad vitam hominis respexit, sed ad certa curricula: nisi ipse, cui vsusfructus legatus sit, ab hac luce fuerit subtractus: tunc enim ad posteri-

tatem

§. 1. Minus autem juris est in vsu, quam in vsufructu. Nam is, qui fundi nudum habet vsum, nihil vlterius habere intelligitur, quam vt oleribus, pomis, floribus, foeno, stramentis, et lignis ad vsum cotidianum vtatur: in eoque fundo hactenus ei morari licet, vt neque domino fundi molestus sit, neque iis, per quos opera rustica fiunt, impedimento: nec vlli alii jus, quod habet, aut locare aut vendere, aut gratis concedere potest, [quum is, qui vsumfructum habet, possit haec omnia facere.]

§. 2. Item is, qui aedium vsum habet, hactenus jus habere intelligitur, vt ipse tantum inhabitet: nec hoc jus ad alium transferre potest et vix receptum esse videtur, vt hospitem ei recipere liceat; et cum vxore, liberisque suis, item libertis, nec non personis aliis liberis, quibus non minus, quam seruis vtitur, habitandi jus habeat: et conuenienter, si ad mulierem vsus aedium pertineat, et cum marito ei habitare liceat.

§. 3. Item is, ad quem serui vsus pertinet, ipse tantum opera atque ministerio ejus vti potest: ad alium vero nullo modo jus suum transferre, ei concessum est. Idem scilicet juris est et in jumento.

§. 4.

tatem ejus vsumfructum transmitti non est [penitus possibile: cum morte vsumfructum penitus extingui, juris indubitati sit. † Sin antem talis fuerit inserta conditio: Donec in furore filius, vel alius quisquam remanserit: vel in aliis similibus casibus, quorum euentus in incerto sit: si quidem resipuerit filius, vel alius, pro quo hoc dictum est, vel conditio extiterit, vsumfructum finiri: Sin autem adhuc is in furore constitutus decesserit, tunc quasi in vsufructuarii vitam eo relicto, manere vsumfructum apud eum. Cum enim possibile erat vsque ad omne vitae tempus vsufructuarii non ad suam mentem venire furentem, vel conditionem impleri: humanissimum est, ad vitam eorum vsumfructum extendi. Quemadmodum etenim si decesserit vsufructuarius ante impletam conditionem, vel furorem finitum, extinguitur vsusfructus: ita humanum est, extendi eum in vsufructuarii vitam, etsi antea decesserit furiosus, vel alia conditio defecerit. Dat. Cal. Aug. *Constantinopoli*, Lampadio et Oreste VV. CC. Coss. 530.

13. *Idem* A. *Juliano P. P.*

Cum antiquitas dubitabat, vsufructu habitationis legato, et primo quidem, cui similis esset, vtrumne vsui, vel vsufructui, an neutri eorum, sed jus proprium, et specialem naturam sortita esset habitatio; postea autem, si posset is, cui habitatio legata esset, eandem locare, vel dominium sibi vindicare: auctorum jurgium decidentes, compendioso responso omnem hujusmodi dubitationem resecamus. † Et, si quidem habitationem [quis] reliquerit, ad humaniorem declinare sententiam nobis visum est, et dare legatario etiam locationis licentiam. Quid enim distat siue ipse legatarius maneat, siue alii cedat, vt mercedem accipiat? Et multo magis, si habitationis vsumfructum reliquerit: cum et nimiae subtilitati satisfactum videatur, etiam nomine vsusfructus addito. In tantum etenim valere habitationem volumus, vt non antecellat vsumfructum: nec dominium habitationis speret legatarius, nisi specialiter euidentissimis probationibus ipse legatarius possit ostendere, et dominium ejus domus [sibi] esse relictum: tunc etenim voluntati testatoris per omnia obediendum est. † Quam decisionem locum habere censemus in omnibus locis, quibus habitatio constitui potest. Dat. 18. Cal. Oct. Lampadio et Oreste VV. CC. Coss. 530.

14. *Idem* A. *Juliano P. P.*

Antiquitas dubitabat, si quis fundum vel aliam rem cuidam testamento relinqueret, quatenus vsusfructus apud heredem maneret, si hujusmodi constaret legatum? Et quidam inutile legatum esse existimabant: quia vsusfructus nunquam ad suam rediret proprietatem, sed semper apud heredem remaneret: [et forsitan hoc existimabant, quia et secundus heres, et deinceps successores vnius esse videantur:] nec possit hujusmodi vsusfructus secundum veterem distinctionem solitis modis extingui. Alii autem hujusmodi legatum non esse respuendum existimauerunt. Tales altercationes decidentes, sancimus et hujusmodi legatum firmum esse, et talem vsumfructum vna cum herede finiri: et illo moriente, vel aliis legitimis modis eum amittente, expirare. Quare enim iste vsusfructus sibi tale vindicet priuilegium, vt [a] generali interemptione vsusfructus ipse solus excipiatur? quod ex nulla induci rationabili sententia manifestissimum est. Et propter hoc et vsumfructum finiri, et ad proprietatem suam redire, et vtile esse legatum sancientes, hujusmodi paucissimis verbis totam eorum ambiguitatem deleuimus. Dat. 15. Cal. Oct. Lampadio et Oreste VV. CC. Coss. 530.

15. *Idem* A. *eidem Juliano P. P.*

Inter antiquam prudentiam dissensio incidit; si per seruum vsusfructus domino fuerit acquisitus, et ex quibusdam casibus (multi enim [casus] rebus incidunt mortalium) pars hujus serui ad alium perueniat: vtrum omnis vsusfructus, qui antea per seruum ad aliquem peruenerit, apud eum remaneat, an totus tollatur, vel ex parte diminuatur, ex parte autem apud eum resideat. Et super hujusmodi dubitatione tres sententiae vertebantur. Vna, quae dicebat, ex particulari alienatione serui totum [vsumfructum] diminui. Alia, in tantum vsumfructum diminui, in quantum et seruus alienaretur. Tertia, quae definiebat partem [quidem] serui posse alienari: totum autem vsumfructum apud eum remanere, qui antea seruum in solidum habebat. Et in nouissima sententia summum auctorem juris scientiae SALVIVM JVLIANVM esse inuenimus. Nobis autem haec decidentibus placuit, SALVII JVLIANI admitti sententiam, et aliorum, qui in eadem fuerunt opinione, quibus humanius visum est, non interemptionem vsusfructus studiosam esse, sed magis retentionem: quatenus, etsi pars serui alienetur, tamen neque pars vsusfructus depereat, sed maneat secundum suam naturam integer atque incorruptus: et quemadmodum ab initio fiaus est, ita et conseruetur, ex hujusmodi casu nullo deterioratus modo. Dat. 10. Cal. Octobr. Lampadio et Oreste VV. CC. Coss. 530.

16. *Idem*

§. 4. Sed et ſi pecorum, vel ouium vſus legatus ſit: neque lacte, neque agnis, neque lana vtetur vſuarius: quia ea in fructu ſunt: Plane ad ſtercorandum agrum ſuum pecoribus vti poteſt.

§. 5. Sed ſi cui habitatio legata, ſiue aliquo modo conſtituta ſit: neque vſus videtur, neque vſusfructus, ſed quaſi proprium aliquod jus: quanquam habitationem habentibus, propter rerum vtilitatem, ſecundum MARCELLI ſententiam noſtra deciſione promulgata permiſimus non ſolum in ea degere, ſed etiam aliis locare.

§. 6. Haec de ſeruitutibus, et *uſufructu*, et vſu, et *habitatione* dixiſſe ſufficiat. De hereditatibus autem et obligationibus, ſuis locis proponemus. Expoſuimus ſummatim quibus modis jure gentium res adquiruntur: modo videamus, quibus modis legitimo et ciuili jure adquiruntur.

TIT. VI.

DE VSVCAPIONIBVS (a), ET LONGI TEMPORIS PRAESCRIPTIONIBVS.

Jure ciuili conſtitutum fuerat, vt qui bona fide ab eo, qui dominus non erat, cum crederet eum dominum eſſe, rem emerit, vel ex donatione, aliaue quauis juſta cauſa acceperit, is eam, rem,

16. *Idem A. Juliano P. P.*

Corruptionem vſusfructus multiplicem eſſe veteribus placuit, vel morte vſufructuarii, vel capitis diminutione, vel non vtendo, vel aliis quibusdam non ignoratis modis. Sed de vſufructu quidem hoc indubitatum fuerat: de perſonali autem actione, quae ſuper vſufructu naſcitur, ſiue in ſtipulationem vſusfructus deductus ſit, ſiue ex teſtamento relictus, dubitabatur: morte quidem vſufructuarii, et capitis diminutione eam tolli omnibus concedentibus: non vtendo autem, ſi per annum vel biennium forſitan [eundem] vſumfructum non petierit vſufructuarius, ſi perſonalis actio tollatur, altercantibus. §. 1. Sed nos hoc decidentes ſancimus, non ſolum actionem, quae de vſufructu naſcitur, ſed nec ipſum vſumfructum non vtendo cadere, niſi tantummodo morte vſufructuarii, et ipſius rei interitu: ſed vſumfructum, quem ſibi aliquis adquiſiuit, hunc habeat, dum viuit intactum: cum multae, et innumerabiles cauſae rebus incidant mortalium, per quas homines jugiter retinere, quod habent, non poſſunt: et eſt ſatis durum, per hujusmodi difficultates amittere, quod ſemel poſſeſſum eſt: niſi talis exceptio vſufructuario opponatur; quae, etiamſi dominium vindicaret, poſſet eum praeſentem vel abſentem excludere. §. 2. Sed neque per omnem capitis diminutionem hujusmodi detrimentum imminere noſtris patimur ſubjectis. Quare enim ſi filiusfamilias fuerit is, qui vſumfructum habet, forte ex caſtrenſi peculio, vbi nec patri vſusfructus acquiritur, ei poſſeſſum, per emancipationem eum amittat? Sed ſecundum quod definitum eſt, tunc eum tantummodo deſinere, cum vſufructuarius, vel res pereat, et tantummodo eum cum anima vel rei ſubſtantia expirare: niſi praedictae exceptionis vigor reclamauerit: excepta videlicet tali capitis diminutione, quae vel libertatem vel ciuitatem Romanam poſſit adimere: tunc etenim vſusfructus omnimodo ereptus, ad ſuam reuertatur proprietatem. Dat. Cal. Oct. *Conſtantinopoli*, Lampadio, et Oreſte VV. CC. Coſſ. 530.

17. *Idem A. Joanni P. P.*

Ex libris Sabinianis quaeſtio nobis relata eſt, per quam dubitabatur: Si vſusfructus per ſeruum acquiſitus, vel per filiumfamilias, capitis diminutione filii magna, vel media, vel morte, vel emancipatione, vel ſerui quacunque alienatione, vel morte, vel manumiſſione poſſit adhuc remanere? Et ideo ſancimus in hujusmodi caſibus, neque ſi ſeruus vel filiusfamilias in praefatos caſus inciderit, interrumpi patri, vel domino vſumfructum, qui per eos acquiſitus eſt, ſed manere intactum. Neque ſi pater magnam capitis diminutionem vel mediam paſſus fuerit, vel morte ab hac luce fuerit exemptus, vſumfructum perire: ſed apud filium remanere, etiamſi heres à patre non relinquatur: Vſumfructum enim per eum acquiſitum, apud eum remanere etiam poſt patris calamitatem oportet: cum plerumque veriſimile ſit teſtatorem contemplatione [magis filii,] quam patris, vſumfructum ei reliquiſſe. Dat. 15. Cal. Nou. *Conſtantinopoli*, poſt Conſulatum Lampadii, et Oreſtis VV. CC. 531.

(a)

COMMVNIA DE VSVCAPIONIBVS.

(Cod. 7. T. 30.)

1. *Imp.* ALEXANDER A. *Sabino.*

Qui ex conducto poſſidet, quamuis corporaliter teneat, non tamen ſibi, ſed domino rei creditur poſſidere: neque enim colono, vel conductori praediorum longae poſſeſſionis praeſcriptio acquiritur. PP. 7. Calend. April. Alexandro A. * 2. et Marcello Coſſ. 227.

2. *Idem A. Oneſimae.*

Jampridem quidem mancipium, de quo ſupplicas, comparaſſe te dicis: ſed ſi cogitaueris rem fiſci mei vſucapi non poſſe, reſpondere te actionibus fiſci mei intelligis: nec alias poſſe [rei] proprietatem obtinere, quam ſi non ex ancilla fiſcali natum fuiſſe conſtiterit.

3. *Impp.* PHILIPPVS A. et C. *Pantino.*

Si mala fide ſeruum tuum ſciens Antiochus tenuit, intentionem tuam contra ſucceſſorem ejus, licet bona fide poſſidet, propter initii vitium vſucapio non abſumpſit.

a) DE

rem, si mobilis erat, anno vbique vno: si immobilis, biennio tantum in Italico solo vsucaperet, *ne rerum dominia in incerto essent*. Et quum hoc placitum erat, putantibus antiquioribus, dominis sufficere ad inquirendas res suas praefata tempora: *nobis melior sententia resedit, ne domini maturius suis rebus defraudentur*, neque certo loco beneficium hoc concludatur, et ideo Constitutionem super hoc promulgauimus, qua cautum est, vt *res* quidem *mobiles per triennium*, *immobiles* vero *per* LONGI TEMPORIS POSSESSIONEM (β) (id est, *inter praesentes decennio*, *inter absentes viginti*

a) DE VSVCAPIONE TRANSFORMANDA, ET DE SVBLATA DIFFERENTIA RERVM MANCIPI ET NEC MANCIPI.
(Cod. 7. T. 31.)

1. *Imp.* JVSTINIANVS A. *Joanni P. P.*

Cum nostri animi vigilantia ex jure Quiritium nomen et substantiam sustulerit, et communes exceptiones in omni loco valeant: decem, vel viginti, vel triginta annorum, vel si quae sunt aliae majoris aeui, continentes prolixitatem: satis inutile est, vsucapionem in Italicis quidem soli rebus admittere, in prouincialibus autem recludere. Sed et si quis res alienas, Italicas tamen, bona fide possidebat per biennium, miseri rerum domini excludebantur: et nullus eis ad eas reseruabatur regressus: quae et nescientibus dominis procedebant, quo nihil inhumanius erat, si homo absens et nesciens tam angusto tempore suis cadebat possessionibus. Ideo per praesentem Legem et in Italicis soli rebus, quae immobiles sunt, vel esse intelliguntur, sicut annalem exceptionem, ita et vsucapionem transformandam esse censemus: vt tantummodo et his decem, vel viginti, vel triginta annorum, et aliarum exceptionum tempora currant, hujusmodi angustiis penitus semotis. † Cum autem antiqui et in rebus mobilibus, vel se mouentibus, quae fuerant alienatae, vel quocunque modo (bona fide tamen) detentae, vsucapionem extendebant non tantum in Italico solo nexu, sed in omni orbe terrarum, et hanc annali tempore concludebant: et eam duximus esse corrigendam: vt si quis alienam rem mobilem, seu se mouentem in quacunque terra, siue in Italica, siue prouinciali bona fide per continuum triennium detinuerit, is firmo jure eam possideat, quasi per vsucapionem eam acquisitam. † [Hoc] tantummodo obseruando, vt in his omnibus casibus ab initio eam bona fide capiat, secundum quod exigit longi temporis praescriptio: et vt continuetur ei possessio etiam anterioris justi possessoris, et connumeretur in decennium, vel viginti annorum spatium; vel tricennium. Quod et in rebus mobilibus obseruandum esse censemus, vt in omnibus justo titulo possessionis antecessoris justa detentio, quam in re habuit, non interrumpatur ex posteriore forsitan alienae rei scientia, licet ex titulo lucratiuo ea coepta est. Ita etenim ampliatur quidem longi temporis materia, quae ei subdita est, minuitur autem vsucapionum compendiosa dominis jactura, et ejus jura nocentia: cum [etiam] res diuidi mancipi et nec mancipi sane antiquum est: et merito antiquari oportet, vt sit rebus et locis omnibus similis ordo, inutilibus ambiguitatibus et differentiis sublatis. Dat. Cal. Non. *Constant.* post Consulatum Lampadii et Orestis VV. CC. 531.

(β)
DE PRAESCRIPTIONE LONGI TEMPORIS DECEM, VEL VIGINTI ANNORVM.
(Cod. 7. T. 33.)

1. *Impp.* SEVERVS et ANTONINVS AA. *Juliano P. P.*

Cum post motam et omissam quaestionem res ad nouos dominia bona fide transierint, et exinde noui viginti anni intercesserint sine interpellatione, non est inquietanda, quae nunc possidet, persona: quae sicut accessione prioris domini non vtitur, qui est inquietatus: ita nec impedienda est, quod ei mota controuersia sit. Quod si prior possessor inquietatus est: etsi postea per longum tempus sine aliqua interpellatione in possessione remansit: tamen non potest vti longi temporis praescriptione, quod etiam in Republica seruari oportet.

In AVTHENT. *vt sponf. larg.* §. *rursus. Col.* 9. *Tit.* 2. Nouell. 119. Cap. 7.

Malae fidei possessore alienante, cessat longi temporis praescriptio, si verus dominus ignoret suum jus, et alienationem factam: spectatur ergo triginta annorum defensio. Si vero is, qui putabat easdem res sibi competere, hoc cognoscens, intra decem annos inter praesentes, et viginti inter absentes litem non fuerit contestatus: possessor praescriptione munitus, firmiter eas habebit.

In AVTHENT. *vt sponf. larg.* §. *De praescriptione. Col.* 9. *Tit.* 2. Nouell. 119. Cap. 8.

Quod si quis quibusdam annis praesens sit quibusdam absens, adjiciuntur ei super decennium tot anni, quot annis ex decennio fuit absens.

(Nou. 119. CAP. VII. et VIII. v. supr. P. II. L. I. T. X. p. 61.)

2. *Impp.* DIOCLETIANVS et MAXIMIANVS AA. et CC.

Longi temporis praescriptio his, qui bona fide acceptam possessionem, et continuatam, nec interruptam inquietudine litis tenuerunt, solet patrocinari. PP. 5. Calend. Dec. Maximo 2. et Aquilino Coss. 286.

3. *Iidem* AA. et CC. *Antonino.*

Si vineae, quas mater tua vitrico tuo in dotem dedit, tuae proprietatis sunt, nec vlla praescriptio ex transacti temporis prolixitate adoleuit: Praeses prouinciae restituit tibi eas efficiet.

4. *Iidem* AA. et CC. *Hermogeni.*

Diutina possessio tantum jure successionis sine justo titulo obtenta, prodesse ad praescriptionem hac sola ratione non potest. PP. *Sirmii*, 4. Id. April. AA. Coss. * 287.

5. *Iidem* AA. et CC. *Soterico.*

Nec petentem dominium ab eo, cui petentis solus error causam possessionis sine vero titulo praestitit, silentii longi temporis praescriptione repelli, juris euidentissimi est. S. *Sirmii*, 11. Cal. Maji, AA. Coss. * 287.

6. *Pars ex Epistola eorundem* AA. et CC. *ad Primosum Praesidem Syriae.*

Si fraude et dolo (licet inter majores viginti quinque annis) facta venditio est, hanc confirmare non potuit consequens tempus: cum longi temporis praescriptio in malae fidei contractibus locum non habeat.

7. *Iidem*

viginti annis) vsucapiantur: et his modis non solum in Italia, sed etiam in omni terra, quae nostro Imperio gubernatur, dominia rerum, iusta causa possessionis praecedente, adquirantur.

§. 1. Sed aliquando, etiamsi maxime quis bona fide rem possederit, *non* tamen illi VSVCAPIO (γ) vllo tempore *procedit:* veluti, si quis *liberum hominem*, vel *rem sacram*, vel religiosam, vel seruum fugitiuum possideat.

§ 2.

7. *Iidem* AA. et CC. *Antheae.*

Longi temporis possessione munitis, instrumentorum amissio nihil iuris aufert: nec diuturnitate possessionis partam securitatem maleficium alterius turbare potest. Dat. Prid. Cal. Jan. AA. Coss. * 290.

8. *Iidem* AA. et CC. *Celso.*

Si is, contra quem supplicas, matris tuae quondam mancipia quasi filius ex causa tantum adoptionis defendit: affectio destinatae, ac illicitae adoptionis ad horum dominium ei quaerendum sola non sufficit. Quapropter mancipia petere non prohiberis, nullam timens [temporis] praescriptionem: si hoc tantum initio praecedente is, contra quem supplicas, horum possessionem adeptus est.

9. *Iidem* AA. et CC. *Demostheni.*

Emptor bona fide contra praesentem decennii praescriptione, (in) cujus initio contestationem haberi sufficit, posteaquam suam impleuerit intentionem petitor, adhibita probatione iustae possessionis defensus, absolui recte postulat.

10. *Iidem* AA. et CC. *Rhegino*

Nec bona fide possessionem adeptis longi temporis praescriptio post moram litis contestatae completa proficit: cum post motam controuersiam in praeteritum aestimetur. Dat. Id. Decembr. CC. Coss. * 294.

11. *Imp.* JVSTINIANVS A. *Mennae P. P.*

Super longi temporis praescriptione, quae ex decem, vel viginti annis introducitur, perspicuo iure sancimus, vt siue ex donatione, siue ex alia lucratiua causa, bona fide quis per decem, vel viginti annos rem detinuisse probetur, adjecto (scilicet) tempore etiam prioris possessoris: memorata longi temporis exceptio sine dubio ei competat, nec occasione lucratiuae causae repellatur. Dat. Calend. Jul. DN. Justin. PP. A. * 2. Cos. * 528.

12. *Idem* A. *Joanni P. P.*

Cum in longi temporis praescriptione tres emergebant veteribus ambiguitates: prima, propter res, vbi positae sunt: secunda, propter personas, siue vtriusque, siue alterutrius praesentiam exigimus: et tertia, si in eadem prouincia, vel in eadem ciuitate debent esse personae, tam petentis, quam possidentis, et res, pro quibus certatur: omnes (eas) praesentis legis amplectimur definitione, vt nihil citra eam relinquatur. † Sancimus itaque, debere in hujusmodi specie vtriusque personae, tam petentis, quam possidentis spectari domicilium: vt tam is, qui dominii vel hypothecae quaestionem inducit, quam is, qui res possidet, domicilium habeat in vno loco id est, in vna prouincia: hoc etenim magis nobis eligendum videtur: vt non [in] ciuitate concludatur domicilium, sed magis prouincia: et si vterque domicilium in eadem habeat prouincia, causam inter praesentes esse videri, et decennii (magis) praescriptione agentem excludi. † De rebus autem, de quibus dubitatio est, nulla erit differentia, siue in eadem prouincia sint, siue in vicinia, vel trans mare positae, vel longo spatio separatae. Sin autem non in eadem prouincia vterque domicilium habeat, sed alter in alia, alius in altera: tunc vt inter absentes causam disceptari, et locum esse viginti annorum exceptioni. Nihil enim prohibet, siue in eadem prouincia res constitutae sint, siue in alia, super his controuersiam in judicio prouinciali moueri, et multo magis in hac florentissima ciuitate. Quid enim prodest in ipsa prouincia esse possessionem, an in alia: cum jus vindicationis incorporale est, et vbicunque res positae sunt, et dominium earum, et vinculum ad dominum, vel creditorem possit reuerti? Ideo enim nostri majores subtilissimo animo, et diuino quodam motu ad actiones, et earum jura peruenerunt, vt incorporales constitutae possint vbicunque jus suum et effectum corporalem extendere. Sit igitur secundum hanc definitionem causa perfectissime composita, et nemo posthac dubitet, neque inter praesentes, neque inter absentes, quid statuendum sit: vt bono initio possessionem tenentis, et vtriusque partis domicilio requisito sit expedita quaestio pro rebus vbicunque positis: nulla scientia, vel ignorantia exspectanda, ne altera dubitationis inextricabilis oriatur occasio. † Eodem obseruando, et si res non soli sint, sed incorporales, quae in jure consistunt, veluti vsusfructus, et caeterae seruitutes.

b) De PRAESCRIPTIONE XXX, vel XL. annorum.

(Cod. 7. T. 39.)

1. *Impp.* DIOCLETIANVS et MAXIMIANVS AA. *Arianae.*

Cum adseueres, te absente, eos, qui oculos praediis tuis imposuerant, operam dedisse, vt annonariae collationis praetextu, vili pretio ab officio Praesidiali praedia tua distraherentur; si legitimi temporis spatium ex venditionis die fluxit: qui prouinciam regit, inter vos cognoscet, et quod publico jure praescriptum est, statuet. Sin autem nondum ex die publicae venditionis legitimum tempus transmissum sit: Judex examinatis allegationibus tuis, quod rei qualitas dictauerit, sequetur: non ignarus, si injustam esse emptionem perspexerit, pretium, quod pro vitioso contractu datum est, secundum principalium statutorum tenorem malae fidei emptoribus restitui non oportere

2. *Impp.* VALENTINIANVS et VALENS AA. *ad Volusianum P. P.*

Male agitur cum dominis praediorum, si tanta precario possidentibus praerogatiua defertur, vt eos post quadraginta annorum spatia qualibet ratione decursa inquietare non liceat: cum lex CONSTANTINIANA jubeat ab his possessoribus initium non requiri, qui sibi potius, quam alteri possederunt. Eos autem possessores non conuenit appellari, qui ita tenent, vt ob hoc ipsum solitam debeant praestare mercedem. Nemo igitur, qui ad possessionem conductor accedit, diu alienas res tenendo, jus sibi proprietatis vsurpet: ne cogantur domini aut amittere, quae locauerunt, aut conductores vtiles sibi fortassis excludere, aut annis omnibus super dominio suo publice protestari. Dat. 8. Cal. August. Valentiniano et Valent. AA. Coss. 365.

§. 2. *Furtiuae* quoque res, et quae *vi possessae* sunt, nec si praedicto longo tempore bona fide possessae fuerint, vsucapi possunt: nam furtiuarum rerum lex duodecim tabularum, et lex Atilia inhibent vsucapionem; vi possessarum, lex Julia et Plautia.

§. 3.

3. *Impp.* HONORIUS et THEODOSIUS AA. *Asclepiodoto P. P.*

Sicut in rem speciales, ita de vniuersitate, ac personales actiones vltra triginta annorum spatium minime protendantur: sed si qua res, vel jus aliquod postuletur, vel persona qualicunque actione, vel persecutione pulsetur: nihilominus erit agenti triginta annorum praescriptio metuenda. † Eodem etiam [jure] in ejus persona valente, qui pignus, vel hypothecam non à suo debitore, sed ab alio [per longum tempus] possidente nititur vindicare. † Quae ergo antea non motae sunt actiones, triginta annorum jugi silentio, ex quo jure competere coeperunt, viuendi vlterius non habeant facultatem: nec sufficiat precibus oblatis speciale quoddam (licet per annotationem promeruisse responsum, vel etiam [in] judiciis allegasse: nisi allegato sacro Rescripto, aut in judicio postulatione deposita, fuerit subsecuta [per executorem] conuentio: non sexus fragilitate, non absentia, non militia contra hanc legem defendenda, sed pupillari aetate duntaxat (quamuis sub tutoris defensione consistat huic eximenda sanctioni. Nam cum ad eos annos peruenerint, qui ad sollicitudinem pertinent curatoris, necessario eis similiter; vt aliis annorum triginta internalla seruanda sunt. † Hae autem actiones annis triginta continuis extinguantur, quae perpetuae videbantur, non illae, quae antiquis temporibus limitabantur. Post hanc vero temporis definitionem nulli mouendi vlterius facultatem competere censemus, etiamsi se legis ignorantia excusare tentauerit. Dat. 8. Calend. Decembr. *Constantinop.* Victore et * *Castino VV. CC.* (Symmacho) Coss. * *424.*

4. *Imp.* ANASTASIUS A. *Matroniano P. P.*

Omnes nocendi quibuslibet modis artes omnibus amputantes, cunctas quidem temporales exceptiones, quae ex vetere jure, vel ex Principalibus decretis descendunt, tanquam si per hanc legem specialiter, ac nominatim fuissent enumeratae, cum suo robore durare, et suum cunctis, quibus competunt, vel in posterum competere valuerint, pro suo videlicet tenore praesidium in perpetuum deferre decernimus. Quicquid autem praeteritarum praescriptionum, vel verbis, vel sensibus minus continetur, implentes, per hanc in perpetuum valituram legem sancimus, vt si quis contractus, vel si qua sit actio, quae cum non esset expressim supradictis temporalibus praescriptionibus concepta, quorundam tamen vel fortuita, vel excogitata interpretatione saepe dictarum exceptionum laqueos euadere posse videatur, huic saluberrimae nostrae sanctioni succumbat, et quadraginta annorum curriculis proculdubio sopiatur: nullumque jus priuatum, vel publicum in quacunque causa, vel quacunque persona, quod praedictorum quadraginta annorum extinctum est jugi silentio, moueatur: sed quicunque super quolibet jure, quod per memoratum tempus inconcussum, et sine vlla se ipsa illata judiciaria contentione possedit, superque sua conditione, qua per idem tempus absque vlla judiciali sententia simili munitione potitus est, sit liber, et praesentis saluberrimae legis plenissima munitione securus. Dat. 4. Calend. † *Constantinop.* † Olyb. V. C. Cos. * *491.*

5. *Idem* A. *ad Thomam P. P. per Illyricum.*

Praescriptionem quadraginta annorum ab his, qui ad curialem conditionem vocantur, opponi non patimur, sed genitalem statum semper eos agnoscere compelli sancimus. Sacra etenim nostrae pietatis lex de aliis loquitur conditionibus: nec anterioribus constitutionibus, per eandem nouellam legem derogatur, quae manifestissime curiales, et liberos eorum, explosis temporalibus praescriptionibus, patriis suis reddi praecipiunt.

6. *Idem* A. *Leoni P. P.*

Comperit nostra Serenitas, quosdam sacratissimam nostrae pietatis constitutionem, quae de annorum quadraginta loquitur praescriptione, ad praejudicium etiam publicarum functionum solutionis trahere conari: et, si quidem per tanti vel amplioris temporis lapsum minime, vel minus, quam oportuerat tributorum nomine solutum est, non posse requiri, seu profligari contendere: cum hujusmodi conamen manifestissime sensui propositoque nostrae legis obuiare noscatur: Ideoque jubemus eos, qui rem aliquam per continuum annorum quadraginta curriculum sine quadam legitima interpellatione possederint, de possessione quidem rei, seu dominio nequaquam remoueri: functiones autem, seu ciuilem canonem, vel aliam quampiam publicam collationem eis impositam dependere compelli, nec huic parti cujuscunque temporis praescriptionem oppositam admitti.

7. *Imp.* JUSTINUS A. *Archelao P. P.*

Cum notissimi juris sit, actionem hypothecariam in extraneos quidem suppositae rei detentatores annorum triginta finiri spatiis, si non interruptum erit silentium, vt lege cautum est, id est, etiam per solam conuentionem, aut si aetas impubes excipienda monstretur, in ipsos vero debitores, aut heredes eorum primos vel vlteriores nullis exspirare lustrorum cursibus, nostrae prouisionis esse perspeximus, hoc quoque emendare, ne possessores ejusmodi prope immortali timore teneantur. §. 1. Quamobrem jubemus hypothecarum persecutionem, quae rerum mouetur gratia, vel apud debitores consistentium, vel apud debitorum heredes, non vltra quadraginta annos, ex quo competere coepit, prorogari, nisi conuentio, aut aetas (sicut dictum est) intercesserit: vt diuersitas vtriusque rerum persecutionis, quae in debitorem, aut heredes ejus, quaeque mouetur in extraneos, in solo sit annorum numero: verum in aliis omnibus ambae similes sint: in actione scilicet personali his custodiendis, quae prisca Constitutionum sanxit justitia. §. 2. Sed cum illud etiam in forensibus controuersiis ventilabatur, an creditor anteriora jura praetendens, potest posteriorem creditorem hypothecam tenentem etiam vltra triginta annos inquietare, vtpote imaginem debitoris obtinentem, eique possidentem: necessarium duximus, et hoc dirimere. Et sancimus, donec communis debitor viuit, non posse creditori anteriori triginta annorum exceptionem opponi, sed locum esse quadraginta annorum praescriptioni: quia dum ille viuit, merito anterior creditor confidit, vtpote apud debitorem ejus possessione per posteriorem creditorem constituta. Ex quo autem in fata sua debitor decesserit, ex eo quasi suo nomine possidentem posteriorem

§. 3. Quod autem dictum eſt, furtiuarum et vi poſſeſſarum rerum vſucapionem per leges prohibitam eſſe, non eo pertinet, vt ne ipſe fur, quiue per vim poſſidet, vſucapere poſſit (nam his alia ratione vſucapio non competit, quia ſcilicet mala fide poſſident); ſed ne vllus alius, quam-

riorem creditorem merito poſſe triginta annorum opponere praeſcriptionem; et ſecundum hanc diſtinctionem computationem temporum adhibendam, vt ex perſona quidem ſua poſterior creditor triginta annos, [per] quos ipſe poſt mortem debitoris poſſedit, opponat. Sin autem conjungere voluerit ſuae poſſeſſioni, quam poſt mortem debitoris habuit, etiam tempus, quo viuente debitore vel ipſe creditor, vel communis debitor detinuit, tunc quadraginta annorum exceptionis jura tractari, et quantum deeſt, ad quadraginta annorum poſſeſſionem, per quam et ipſe debitor creditorem repellere poterat, hoc ſe poſſediſſe oſtendat. §. 3. Eodem jure pro temporum computatione obſeruando, et ſi poſterior creditor anteriori creditori offerre debitum paratus eſt, et is creditor longaeuam poſſeſſionis praeſcriptionem ei opponere conatur. §. 4. Illud autem plus quam manifeſtum eſt, quod in omnibus contractibus, in quibus ſub aliqua conditione, vel ſub die certa, vel incerta, ſtipulationes, et promiſſiones, vel pacta ponuntur, poſt conditionis exitum, vel poſt inſtitutae diei certae, vel incertae lapſum, praeſcriptiones triginta, vel quadraginta annorum, quae perſonalibus, vel hypothecariis actionibus opponuntur, initium accipiunt. Vnde euenit, vt in matrimoniis, in quibus redhibitio dotis, vel ante nuptias donationis in diem incertam mortis, vel repudii differri ſolet, poſt conjugii diſſolutionem earundem curricula praeſcriptionum perſonalibus itidem actionibus, vel hypothecariis opponendarum initium accipiant. §. 5. Immo et illud procul dubio eſt, quod, ſi quis eorum, quibus aliquid debetur, res ſibi ſuppoſitas ſine violentia tenuerit: per hanc detentionem interruptio fit praeteriti temporis, ſi minus effluxit triginta, vel quadraginta annis: et multo magis, quam ſi eſſet interruptio per conuentionem introducta: cum litis conteſtationem imitetur ea detentio. Sed et ſi quis debitorum ad agnoſcendum ſuum debitum ſecundam cautionem in creditorem expoſuerit: tempora memoratarum praeſcriptionum interrupta eſſe videbuntur, quantum ad priorem cautionem pertinet, quae ſcilicet innouata permanſit tam in perſonalibus, quam in hypothecariis actionibus. Namque improbum eſt, debitorem hunc contradicere, qui ne ſub accuſatione creditoris more debitoris fiat, ſecundam in eum ſuper eodem debito cautionem expoſuit.

§. 6. In his etiam promiſſionibus, vel legatis, vel aliis obligationibus, quae dationem per ſingulos annos, vel menſes, aut aliquod ſingulare tempus continent, tempora memoratarum praeſcriptionum non ab exordio talis obligationis, ſed ab initio cujusque anni, vel menſis, vel alterius ſingularis temporis computari manifeſtum eſt: nulla ſcilicet danda licentia vel ei, qui jure emphyteutico rem aliquam per quadraginta, vel quoscunque alios annos detinuerit, dicendi ex transacto tempore dominium ſibi in iisdem rebus quaeſitum eſſe: cum in eodem ſtatu ſemper manere datas jure emphyteutico res oporteat: vel conductori, ſeu procuratori rerum alienarum dicendi ex quocunque temporum curriculo non debere ſe domino volenti poſt completa conductionis tempora poſſeſſionem recipere, eandem reddere. Dat. Cal. Decembr. Philoxeno et Probo Coſſ. 525.

8. *Imp.* JUSTINIANUS A. *Mennae P. P.*

Si quis emptionis, vel donationis, vel alterius cujuscunque contractus titulo rem aliquam bona fide per decem, vel viginti annos poſſederit, et longi temporis exceptionem contra dominos ejus, vel creditores hypothecam ejus praetendentes ſibi acquiſierit, poſteaque fortuito caſu poſſeſſionem ejus rei perdiderit: poſſe eum etiam actionem ad vindicandam rem eandem habere ſancimus: hoc enim et veteres leges (ſi quis eas recte inſpexerit) ſanciebant.

§. 1. Quod ſi quis eam rem deſierit poſſidere, cujus dominus, vel is, qui ſuppoſitam eam habebat, exceptione triginta vel quadraginta annorum expulſus eſt: praedictum auxilium non indiſcrete, ſed cum moderata diuiſione ei praeſtari cenſemus: vt ſi quidem bona fide ab initio eam rem tenuerit, ſimili poſſit vti praeſidio: ſin vero mala fide eam adeptus eſt, indignus eo videatur: ita tamen, vt nouus poſſeſſor, ſi quidem ipſe rei dominus ab initio fuit, vel ſuppoſitam eam habebat, et memoratae exceptionis neceſſitate expulſus eſt; commodum detentionis ſibi acquirat. Sin vero nullum jus in eadem re quocunque tempore habuit, tunc licentia ſit priori domino, vel creditori, qui nomine hypothecae rem obligatam habuit, et heredibus eorum ab injuſto detentatore eam vindicare: non obſtante ei, quod prior poſſeſſor triginta, vel quadraginta annorum exceptione eum remouerat: niſi ipſe injuſtus poſſeſſor triginta, vel quadraginta annorum, ex eo tempore computandorum, ex quo prior poſſeſſor, qui euincit, ea poſſeſſione excidit, exceptione munitus eſt. §. 2. Sed haec ſuper illis detentatoribus cenſemus, qui ſine violentia eandem rem nacti ſunt. Nam ſi quis violenter eam, abſtulerit, omnimodo licebit priori poſſeſſori ſine vlla diſtinctione eam vindicare. §. 3. Sed et ſi quis non per vim, ſed per ſententiam Judicis eam obtinuerit, ea tantum occaſione, quod abſens prior poſſeſſor ad litem vocatus minime reſponderit: licebit ei, et ad ſimilitudinem caeterorum, qui rei dominium habent, intra annum ſe offerenti, cautionemque ſuſcipiendae litis danti, eandem rem recipere, ſuperque ea cognitionalia ſubire certamina.

§. 4. Exceptionem etiam triginta, vel quadraginta annorum in illis contractibus, in quibus vſurae promiſſae ſunt, ex illo tempore initium capere ſancimus, ex quo debitor vſuras minime perſoluit. Dat. 3. Id. Decembr. *Conſtantinop.* DN Juſtin. * *A. 2. Coſ.* 528.

9. *Idem* A. *Demoſtheni P. P.*

Saepe quidam ſuos obnoxios in judicium vocantes, et judicialis certaminibus ventilatis, non ad certum finem lites perducebant; ſed taciturnitate in medio tempore adhibita, propter potentiam forte fugientium, vel ſuam imbecillitatem, vel alios quoscunque caſus (cum ſortes humanae multae ſint) qui nec dici, nec numerari poſſunt, deinde jure ſuo lapſi eſſe videbantur, eo quod poſt cognitionem nouiſſimam triginta annorum ſpatium effluxerit, et hujusmodi exceptione oppoſita, ſuas fortunas ad alios translatas videntes, merito quidem ſine remedio ante lugebant. Quod nos corrigentes, eandem exceptionem, quae ex triginta annis oritur, in hujusmodi caſu opponi minime patimur. Sed licet perſonalis actio ab initio fuerit inſtituta, eam tamen in quadrageſimum annum extendimus: cum non ſimilis ſit, qui penitus ab initio tacuit, ei, qui et poſtulationem depoſuit, et in judicium venit, et ſubiit certamina, litem autem implere per quosdam caſus praepeditus eſt. Sed licet ipſe actor defecerit, tamen ſuae poſteri-

quamuis ab eis bona fide emerit, vel ex alia causa acceperit, vsucapiendi jus habeat. Vnde in *rebus mobilibus* non facile procedit, vt bonae fidei possessoribus vsucapio competat. Nam qui [sciens] *alienam rem vendiderit, vel ex alia causa tradiderit, furtum ejus committit.*

§. 4. Sed tamen id aliquando aliter se habet, nam si heres rem defuncto commodatam, aut locatam, vel apud eum depositam, existimans hereditariam esse, bona fide accipienti vendiderit, aut donauerit, aut dotis nomine dederit, quin is, qui acceperit, vsucapere possit, dubium non est:

steritati hujus causae cursum eum relinquere posse definimus, vt ejus heredibus, vel successoribus liceat eam adimplere, nullo modo triginta annorum exceptione sublata. Quod tempus (id est, quadraginta annorum spatium) ex eo numerari decernimus, ex quo nouissima processit cognitio, postquam vtraque pars cessauit.

c) De ANNALI EXCEPTIONE ITALICI CONTRACTVS TOLLENDA, ET DE DIVERSIS TEMPORIBVS, ET EXCEPTIONIBVS, ET PRAESCRIPTIONIBVS, ET INTERRVPTIONIBVS EARVM.

(Cod. 7. T. 40.)

1. *Imp.* JVSTINIANVS A. *Juliano P. P.*

Super annali exceptione, quae ex Italicis contractibus oritur, tantae moles altercationum in omnibus judiciis exortae sunt, quantas et enumerari difficile, et explanari impossibile est. † Primum etenim natura ejus obseruationis cum omni serupulositate, et difficultate composita est, cum multa concurrere debeant, vt ea nascatur. Deinde illud spatium annale alii quidem ita effuse interpretabantur, vt possit vsque ad decennium extendi. Alii judicantes vsque ad quinquennium standum esse putauerunt. Et in nostris temporibus saepius super hujusmodi calculo à judicibus variatum est: vnde nec facile suum effectum in litigiis ostendere hujusmodi exceptio valuit. Cum itaque nobis aliae temporales exceptiones, vel praescriptiones sufficiant: hujusmodi difficultatibus illigari nostro subjectos imperio minime patimur. Ideoque memorata annali exceptione penitus quiescente, aliae omnes legitimae exceptiones, et praescriptiones in judiciis suum vigorem ostendant: siue quae super decennio, vel viginti, vel triginta, vel quadraginta annis introductae sunt, siue quae minoribus spatiis concluduntur.

§. 1. Ad haec eum nihil prohibet etiam ea, quae aliquam dubitationem acceperunt, clarioribus, et compendiosis sanctionibus renouari: jubemus omnes personales actiones, quas verbosa quorundam interpretatio extendere extra metas triginta annorum conabatur, triginta annorum spatiis concludi: nisi legitimus modus, qui et veteribus, et nostris legibus enumeratus est, interruptionem temporis introduxerit, sola hypothecaria [actione] quadraginta annorum vtente curriculis. Nemo itaque audeat, neque actionis familiae ercifcundae, neque communi diuidundo, neque finium regundorum, neque pro socio, neque furti, neque vi bonorum raptorum, neque alterius cujuscunque personalis actionis vitam longiorem esse triginta annis interpretari: sed ex quo ab initio competit, et semel nata est, et non iteratis fabulis saepe recreata, quemadmodum in furti actione dicebatur, post memoratum tempus finiri: exceptis omnibus actionibus, licet personales sint, quae in judicium deductae sunt, et cognitionalia acceperunt certamina, et postea silentio traditae sunt: in quibus non triginta, sed quadraginta annos esse expectandos, ex quo nouissimum litigatores tacuerunt, lex nostra antea promulgauit. §. 2. Ne autem imperfecta sanctio videatur, cum in maternis quidem rebus filiisfamilias tempora exceptionum currere dispositum erat, ex quo sacris paternis absoluti sunt, in aliis autem, quae minime acquiri possunt, hoc non fuerat specialiter constitutum: apertissima definitione sancimus, filiisfamilias in omnibus his casibus, in quibus habent res minime patribus suis acquisitas, nullam temporalem exceptionem opponi, nisi ex quo actionem mouere potuerint, id est, postquam manu paterna, vel ejus, in cujus potestate erant constituti, fuerint liberati. Quia enim incusare eos poterit, si hoc non fecerint, quod etsi maluerint, minime adimplere lege obuiante valebant? Dat. 15. Cal. April. *Constantinopoli*, Lampadio et Oreste VV. CC. Coss. 530.

2. *Idem* A. *Juliano P. P.*

Vt perfectius omnibus consulamus, et nemini absentia, vel potentia, vel infantia penitus aduersarii sui noceat, sed sit aliqua inter desides, et vigilantes differentia: sancimus, si quando absuerit is, qui res alienas, vel creditori obnoxias detinet, et desiderat dominus rei, vel creditor suam intentionem proponere, et non ei licentia sit absente suo aduersario, qui rem detinet, vel infantia, vel furore laborante, et neminem tutorem, vel curatorem habente, vel in magna potestate constituto, sua auctoritate [eas res vsurpare: licentia ei detur adire Praesidem [Prouinciae,] vel libellum ei porrigere, et hoc in querimoniam deducere intra constituta tempora, et interruptionem temporis facere, et sufficere hoc ad plenissimam interruptionem. Sin autem nullo potuerit modo Praesidem adire, saltem ad locorum Episcopum eat, vel Defensorem ciuitatis, et suam manifestare voluntatem in scriptis deproperet. Sin autem absuerit vel Praeses, vel Episcopus, [vel Defensor ciuitatis:] liceat ei proponere publice, vbi domicilium habet possessor, seu cum Tabulariorum subscriptione: vel, si ciuitas Tabularios non habeat, cum trium testium subscriptione: et hoc sufficere ad omnem temporalem interruptionem, siue triennii, siue longi temporis, siue triginta, vel quadraginta annorum sit. Omnibus aliis, quae de longi temporis praescriptione, vel triginta, vel quadraginta annorum curriculis constituta sunt, siue ab antiquis legum conditoribus, siue à nostra Majestate, in suo robore duraturis.

3. *Idem* A. *Joanni P. P.*

Si ex multis causis quidam obnoxium habens, et maxime ex similibus quantitatibus, in vnius quidem causae summa libellum conuentionis composuerit, causam tamen non expresserit: apud veteres agitabatur, an videatur omnes causas in judicium deduxisse, an vetustissimam earum, aut omnino nihil fecisse, cum ejus sensus incertus esse appareat? Sed et in judiciis in multis casibus tales altercationes ventilatas inuenimus, et maxime propter longi temporis interruptionem. Si cuim personalis forte fuerat mota actio, hypothecariae autem actionis nulla mentio procedebat: quidam putabant, personalem quidem esse temporis interruptione perpetuatam, hypothecariam autem euanescere taciturnitate sopitam. Et si quis generaliter dixerat, obno-

est: quippe cum ea res in furti vitium non ceciderit; quum vtique heres, qui bona fide tanquam suam alienauerit, furtum non committat.

§. 5. Item si is, ad quem ancillae vsusfructus pertinet, partum suum esse credens VENDIDERIT (δ), aut DONAVERIT (ε), furtum non committit: furtum enim sine affectu furandi non committitur.

§. 6.

obnoxium sibi aliquem constitutum, aliae dubitationes emergebant, si omnes ei competentes actiones hujusmodi narratione continari eredantur: an vero quasi silentio circa eas habito tempore expirare, nullo ex incerta libelli confectione adminiculo ei adquisito. Sancimus itaque, nullam in judiciis in posterum locum habere talem confusionem: sed qui obnoxium suum in judicium clamauerit, et libellum conuentionis ei transmiserit, licet generaliter nullius causae mentionem habentem, vel vnius quidem specialiter, tantummodo autem personales actiones vel hypothecarias continentem, nihilominus videri jus suum omne eum in judicium deduxisse, et esse interrupta temporum curricula: cum contra desides homines, et sui juris contemptores, odiosae exceptiones oppositae sint. Dat. *Constantinopoli*, post Consulatum Lampadii et Orestis VV. CC. 531.

*) De Praescriptione XL. Annorum, Imp. Basilii Porphyrogennetae, vid. supr. P. I. Sect. IV. p. 306.

(γ)

IN QVIBVS CAVSIS CESSAT LONGI TEMPORIS PRAESCRIPTIO.

(Cod. 7. T. 34.)

1. *Impp.* DIOCLETIANVS et MAXIMIANVS AA. et CC. *Marcellinae.*

Si is, cui colendum fundum dedisti, post instrumenta, quibus dominium ad te pertinere probari posset, per nouercam tuam subtraxit: hoc sola praescriptione [longi] temporis defendi non potest.

2. *Iidem* AA. et CC. *Dionysio.*

In seruorum proprietatis negotio cum vsucapio locum habeat, ad quaestionem longi temporis praescriptionis superfluo peruenitur.

3. *Iidem* AA. et CC. *Apollinari.*

Vnus indiuiduum commune pro solido possidens, interuallo [longi] temporis, quominus socius portionem vindicare, vel eum communi diuidundo judicio prouocare possit, non defenditur: cum neque familiae ercifcundae judicium, neque communi diuidundo actio excludatur longi temporis praescriptione. 3. Cal. April. *Sirmii*, * *Const. et Maxim.* CC. Coss. * 294.

4. *Iidem* AA. et CC. *Libroae.*

Hereditatem quidem petentibus longi temporis praescriptio nocere non potest: verum his, qui nec pro herede, nec pro possessore, sed pro empto, vel donato, seu alio titulo res, quae ex hereditate sunt, vel fuerunt, possident: cum ab his successio vindicari non possit, nihil haec juris definitio nocet. 3. Id. Septembris.

5. *Iidem* AA. et CC. *Hosimo.*

Si puerum non pro derelicto habitum, sed ab hostibus vulneratum, sumptibus tuis sicut adseueras) liberum existimans curasti: longi temporis praescriptione, quominus dominus ejus offerens erogata recte vindicet, defendi non potes.

d) QVIBVS NON OBJICITVR LONGI TEMPORIS PRAESCRIPTIO.

(Cod. 7. T. 35.)

1. *Imp.* ALEXANDER A. *Venulejo.*

Tempus expeditionis aduersus petitiones, si quae competisse juste probari possunt, praescriptionem non parit. 6. Non. Jul. Jul. et * *Crispino* Coss. 225.

2. *Impp* DIOCLETIANVS et MAXIMIANVS AA. et CC. *Aurelio* [*Archiatro.*]

Cum per absentiam tuam eos, de quibus quereris, in res juris tui irruisse adseueres, teque ob medendi curam à Comitatu nostro discedere non posse, palam fit. Praefectus praetorio noster accersitis bis, quos causa contingit, inter vos cognoscet. Non necessario autem petis ex longi temporis diuturnitate praescriptionem tibi non opponi, quando justae absentiae ratio, et necessitatis publicae obsequium ab hujusmodi praejudicio te defendat. PP. 15. Cal. Mart. *Nicomediae*, Maximo 2. et Aquil. Coss. * 286.

3. *Iidem* AA. et CC. *Numidio Correctori Italiae.*

Non est incognitum, id temporis, quod in minore aetate transmissum est, longi temporis praescriptioni non imputari: ea enim tunc currere incipit, quando ad majorem aetatem dominus rei perueneril. PP. 4. Idib. Septembr. ipsis 4. et 3. AA. Coss. 290.

4. *Iidem* AA. et CC. *Crispino.*

Si possessio inconcussa sine controuersia perseuerauit: firmitatem suam teneat objecta praescriptio, quam contra absentes, vel Reipublicae causa, vel maxime fortuito casu, nequaquam valere decernimus. PP. 6. Calend. Mart. Annibaliano et Asclepiodoto Coss. 292.

5. *Iidem* AA. et CC. *Januario.*

Neque mutui, neque commodati, aut depositi, seu legati, vel fideicommissi, vel tutelae, seu alii cuilibet personali actioni longi temporis praescriptionem objici posse, certi juris est. S. Cal. Februar. AA. Coss. * 293.

6. *Iidem* AA et CC. *Dulcio.*

Ab hostibus captus, ac postliminio reuersus, actione in rem directa, vel qualibet alia dominium vindicando, temporis aduersarii possessionem frustra times: cum aduersus eos, qui restitutionis auxilio quacunque ratione juuantur, hujusmodi factum non opituletur.

7. *Iidem* AA. et CC. *Cassandro.*

Praescriptione bona fide possidentes aduersus praesentes annorum decem, absentes autem viginti muniuntur. Quod si ex alicujus persona de petitorum parte restitutionis praetendatur auxilium: deducto eo, quod si quid fuerit gestum, succurri solet, residuum computari, rationis est.

8. *Imp.* JVSTINIANVS A. *Mennae P. P.*

Sancimus his solis militibus, qui expeditionibus occupati sunt, ea tantummodo tempora, quae, in eadem expeditione percurrunt, in exceptionibus declinandis opitulari: illis temporibus, per quae citra expeditionum necessitatem in aliis locis,

§. 6. Aliis quoque modis accidere poteſt, vt quis, ſine vitio furti, rem alienam ad aliquem transferat, et efficiat, vt à poſſeſſore vſucapiatur.

§. 7. Quod autem ad eas res, quae ſolo continentur, expedit: jus ita procedit, vt ſi quis *loci vacantis poſſeſſionem* propter abſentiam aut negligentiam domini, aut quia ſine ſucceſſore deceſſerit, ſine vi nanciſcatur, quamuis ipſe mala fide poſſideat, (quia intelligit ſe alienum fundum occupaſſe), tamen ſi alii bona fide accipienti tradiderit, poterit ei longa poſſeſſione res adquiri: quia nec furtiuum, neque vi poſſeſſum acceperit. Abolita eſt enim quorundam veterum ſententia, exiſtimantium etiam fundi lociue furtum fieri, et eorum vtilitati, qui res ſoli poſſident, principalibus conſtitutionibus proſpicitur, ne cui longa et indubitata poſſeſſio debeat auferri.

§. 8.

vel in ſuis aedibus degunt, minime eos ad vindicandum hoc priuilegium adjuuantibus. Dat. Cal. April. *Conſtantinopoli*, Decio Coſ. 529.

e) Ne rei dominicae vel templorum vindicatio temporis PRAESCRIPTIONE svbmoveatvr. (Cod. 7. T. 38.)

1. *Impp.* VALENS et VALENTINIANVS AA. *ad Probum P. P. Galliae.*

Saepenumero praeceptum eſt, vt ſerui atque liberti, colonique praeterea rei noſtrae, necnon etiam eorum ſoboles, ac nepotes, quicunque de noſtris poſſeſſionibus receſſiſſent, ac ſe ad diuerſa militiae genera contuliſſent: cingulo, in quod obrepſerant fraudulenter, exuti, ſi ad aliquas fortaſſe tranſcenderint dignitates, omni temporis definitione ſubmota, noſtro patrimonio reddantur.

2. *Imppp.* VALENTINIANVS, THEODOSIVS et ARCADIVS AAA. *Dextro Comiti rerum priuatarum.*

Vniuerſas terras, quae à colonis, ſiue emphyteuticariis dominici juris, Reipublicae, vel juris ſacrorum templorum, in qualibet prouincia venditae, vel vllo alio pacto alienatae ſunt, ab his, qui perperam atque contra leges eas detinent, nulla longi temporis praeſcriptione officiente, jubemus reſtitui: ita vt nec pretium quidem iniquis comparatoribus repoſcere liceat. Dat. 5. Nonas Jul. *Conſtantinopoli*, Valentiniano A. 4. et Eutropio Coſſ. 387.

3. *Impp.* ARCADIVS et HONORIVS AA. *ad Paulinum Com. dominicae rei.*

Si qua [vnquam] loca ad ſacrum dominium pertinentia cujuslibet temeritas occupauerit: ſecundum veteris cenſus ſidem in ſua jura retrahantur. Reſcripta igitur obreptionibus impetrata, cum praeſcriptione longi temporis, et noui cenſus praejudicio ſubmouebit auctoritas tua: atque ita omnia ſuo corpori, quae ſunt auulſa, reſtituet: neque enim incubatio diuturna, aut nouella profeſſio, proprietatis noſtrae priuilegium abolere poterit. Dat. 5. Calend. April. Arcadio * 4. et Honorio 3. AA. Coſſ. 396.

*) Nouell. 9. et 111. v. ſupr. P. I. Sect. IV. p. 305. Nouell. 36. d. P. I. Sect. V. p. 322. Nouell. 119. Cap. 7. et 8. v. ſupr. h. P. II. L. I. T. X. p. 62. Nouell. 23. Cap. 1. et Nouell. 93. Cap. 1. v. infr. h. P. II. L. IV. T. XVII.

(*d*)
De VSVCAPIONE PRO EMPTORE VEL TRANSACTIONE.
(Cod. 7. T. 26.)

1. *Imp.* ANTONINVS A. *Flauiano.*

Mancipia tua, ſi ab eis diſtracta ſunt, qui jus vendendi non habuerunt, vindicare ea potes. Nec enim vſucapi ab emptoribus potuerunt, cum illicita venditione furtum contractum ſit. Prid. Id. Aug. Antonino A. 4. et Balbino * 2. Coſſ. 214.

2. *Imp.* ALEXANDER A. *Marcellino.*

Si contra defuncti voluntatem ſeruos, quos propter perfectae artis peritiam heredibus ſuis defunctus ſeruari teſtamento praecepit, tutores vendiderunt, vſucapi non potuerunt. Dat. 5. Non. Mart. Juliano 2. et Criſpino Coſſ. 225.

3. *Idem* A. *Nepotillae.*

Si matrem ejus, cujus nomine [te] quaeſtionem pati dicis, bona fide emptam poſſidere coepiſti: etiam ſi ipſa in cauſam furtiuam inciderit, tamen poſtea conceptum apud te partum vſucapere potuiſti.

4. *Idem* A. *Achilleo.*

Venditioni ancillae, ſi conſenſum dediſſe diuerſam partem probaueris: retractando contractum, quem ipſa ratum habuit, non audietur. [Sed] et hac probatione ceſſante, ſi bona fide emptam ancillam à venditore bona fide diſtrahente [longi] temporis ſpatio vſuceperis, intentio proprietatem vindicantis tenere non poteſt.

5. *Imp* GORDIANVS A. *Marino.*

Si partem poſſeſſionis malae fidei poſſeſſor vendidit: id quidem, quod ab ipſo tenetur, omnino cum fructibus recipi poteſt: portio autem, quae diſtracta eſt, ita demum recte petitur à poſſidente, ſi ſciens alienam comparauit, vel bona fide emptor nondum impleuit vſucapionem. Violenter enim poſſeſſione amiſſa, priusquam in domini poteſtatem perueniat, vſucapio emptori (etſi bona fide mercatus eſt) non competit.

6. *Imp.* PHILIPPVS A. *cum Coelio collocutus dixit.*

Cum ſit probatum, rem pignori fuiſſe obligatam, et poſtea à debitore diſtractam: palam eſt, non potuiſſe eam quaſi furtiuam vſucapi. Sine die et Conſule.

7. *Idem* A. et C. *Compedi.*

Sciens ſeruum alienum contra domini voluntatem venundans, furtum committit. Quod rei vitium priusquam ad dominum ejus reuertatur poſſeſſio, non permittit vſucapionem fieri, licet bona fide poſſideatur. Dat. 5. Id. Febr. * *A. et* C. Coſſ. 248.

8. *Idem*

§. 8. Aliquando etiam furtiua, vel vi possessa res vsucapi potest: veluti, si in domini potestatem reuersa fuerit, tunc enim vitio rei purgato, procedit ejus vsucapio.

§. 9. *Res fisci* nostri *vsucapi non potest.* Sed PAPINIANVS scripsit, bonis vacantibus fisco nondum nunciatis, bonae fidei emptorem traditam sibi rem ex his bonis vsucapere posse: et ita diuus PIVS, et diui SEVERVS et ANTONINVS rescripserunt.

§. 10. Nouissime sciendum est, rem talem esse debere, vt in se non habeat vitium, vt à bonae fidei emptore vsucapi possit, vel qui ex *alia justa causa possidet.*

§. 11. Error autem falsae causae vsucapionem non parit: veluti, si quis cum non emerit, emisse se existimans, possideat: vel cum ei donatum non fuerit, quasi ex donatione possideat.

§. 12. *Diutina possessio* *), quae prodesse coeperat defuncto, et heredi et bonorum possessori continuatur: licet ipse sciat praedium alienum esse, quod si ille initium justum non habuit: heredi et bonorum possessori licet ignoranti, possessio non prodest. Quod nostra Constitutio similiter et in vsucapionibus obseruari constituit, vt tempora continuentur.

§. 13. Inter venditorem quoque et emptorem conjungi tempora, diui SEVERVS et ANTONINVS rescripserunt.

§. 14.

*) De acqnirenda et retinenda Possessione, Cod. 7. T. 32. vid. supr. h. P. II. L. II. T. I. §. 40. p. 179.

8. *Idem* A. et C. *Seuero.*

Ex causa transactionis habentes justam causam possessionis, vsucapere possunt.

9. *Idem* A. et C. *Cajo.*

Eum, qui à pupillo sine tutoris auctoritate distrahente comparauit, nullum temporis [longi] spatium defendit. Sed si locupletior emptoris pecunia factus, post pubertatem occasionem juris ad iniquum trahat compendium: doli mali submouetur exceptione. * *iisdem A. et C.* Coss. * *248.*

f) SI ADVERSVS CREDITOREM PRAESCRIPTIO OPPONATVR.
(Cod. 7. T. 36.)

1. *Imp.* GORDIANVS A. *Veneriae.*

Diuturnum silentium longi temporis praescriptione corroboratum, creditoribus pignus persequentibus inefficacem actionem constituit: praeterquam si debitores, vel qui in eorum jura successerunt, obligatae rei possessioni incumbant. Vbi autem creditori à possessore longi temporis praescriptio objicitur, personalis actio aduersus debitorem salua ei competit.

2. *Impp.* DIOCLETIANVS et MAXIMIANVS AA. et CC. *Marcellae.*

Si debitori heres non extitisti, sed justa viginti annorum possessione collata in te donatio corroborata est: neque personali actione, quia debitori non successisti, conueniri te juris ratio permittit: neque data pignori praedia post internallum longi temporis tibi auferenda sunt: quando etiam praesentibus creditoribus decem annorum praescriptionem opponi posse, tam Rescriptis nostris, quam priorum Principum statutis probatum sit.

(ε)
DE VSVCAPIONE PRO DONATO.
(Cod. 7. T. 27.)

1. *Imp.* ALEXANDER A. *Macedonio*

Sine fuerit dominus, qui tibi loca, de quibus supplicasti, donauit: siue à non domino bona fide donata suscepisti, eaque vsucepisti: auferri tibi, quod jure quaesitum est, non potest. P. 5. Id. Mart.

2. *Impp.* DIOCLETIANVS et MAXIMIANVS AA. et CC. *Capitonio*

Donantem ancillam alienam nihil domino deminuere, non est ambigui juris: furtum etiam contrahere citra voluntatem domini contrectantem, vt ejus rei nec vsucapio possit procedere. S. 5. Id. April. AA. Coss. **287.*

3. *Iidem* AA. et CC. *Rhodano.*

Irritam facere donationem perfectam nemini licet. Vtique hoc verum est, si error falsae causae ratione bonae fidei non defenditur. Quod et in dominio pru vsucapione quaerendo seruatur.

(ζ)
DE VSVCAPIONE PRO DOTE.
(Cod. 7. T. 28.)

1. *Imp.* ALEXANDER A. *Taurino.*

Res mobiles in dotem datae, quamuis alienae, si sine vitio tamen fuerint, à bonae fidei accipiente pro dote acceptae, vsucapiuntur.

g) DE VSVCAPIONE PRO HEREDE.
(Cod. 7. T. 29.)

1. *Imp.* ANTONINVS A. *Theophilo.*

Cum pro herede vsucapio locum non habeat: intelligis, neque matrem tuam, cui heres extitisti, neque te vsu mancipia ex ea causa capere posse. PP. 7. Cal. Jul. *Romae*, Laeto * 2. et Cereale Coss. 216.

2. *Impp* DIOCLETIANVS et MAXIMIANVS AA. et CC. *Maurinae.*

Nihil pro herede posse vsucapi, suis heredibus existentibus, magis obtinuit.

3. *Iidem* AA. et CC. *Diodoro.*

Opinione falsa mortis pro herede possessio rerum absentis procedere non potest.

4. *Iidem* AA. et CC. *Serapioni.*

Vsucapio non praecedente vero titulo, procedere non potest: nec prodesse neque tenenti, neque heredi ejus potest: nec obtentu velut ex hereditate esset, quod alienum fuit, domini intentio vllo temporis longi spatio absumitur. Dat. 7. Cal. Jan. * *Const. et Maxim.* CC. Coss. **294.*

(η)

§. 14. Edicto diui MARCI cauetur, eum, *qui à fisco rem alienam emit*, si post venditionem quinquennium praeterierit, posse dominum rei exceptione repellere. Constitutio autem diuae memoriae ZENONIS bene prospexit iis, qui à FISCO (η) per venditionem, aut donationem, vel alium titulum accipiunt aliquid: vt ipsi quidem *securi statim fiant*, et victores existant, siue experiantur, siue conueniantur: *aduersus* autem sacratissimum *aerarium vsque ad quadriennium liceat iis intendere, qui pro dominio vel hypotheca earum rerum, quae alienatae sunt, putauerint sibi quasdam competere actiones*. Nostra autem diuina Constitutio, quam nuper promulgauimus, etiam de iis, qui à nostra vel venerabilis Augustae domo aliquid acceperint, haec statuit, quae in fiscalibus alienationibus praefatae Zenonianae Constitutionis continentur.

TIT. VII.

DE DONATIONIBVS.

Est et alius genus adquisitionis, donatio. Donationum autem duo sunt genera: mortis causa, et non mortis causa.

§. 1. MORTIS CAVSA (a) DONATIO est, quae propter mortis fit suspicionem: cum quis ita donat, vt si quid humanitus ei contigisset, haberet is, qui accepit: sin autem superuixisset, is, qui donauit, reciperet; vel si eum donationis poenituisset: aut prior decesserit is,

(η)

De QVADRIENNII PRAESCRIPTIONE.

(Cod. 7. T. 37.)

1. *Imp.* CONSTANTINVS A. *ad Orphitum P. V.*

Notum est, à fisco quaestionem post quadriennium [continuum] super bonis vacantibus inchoandam non esse. Additum est, et eos, qui nostra largitate nituntur, nulla inquietudine lacessendos: nec his à fisco nostro controuersiam commouendam, qui quoquo modo, aut titulo easdem res possederint.

2. *Imp.* ZENO A. *Aeneae Comiti rerum priuatarum.*

Omnes, qui quascunque res mobiles, vel immobiles, seu se mouentes, vel in actionibus, aut quocunque jure constitutas, à sacratissimo aerario comparauerint: eos quin etiam, quibuscunque res mobiles, seu immobiles, seu se mouentes, aut in actionibus, vel quocunque jure constitutae, munificentiae principalis nomine datae fuerint: omnibus pariter priuilegiis, quae ex diuinis sanctionibus inclytae recordationis LEONIS, et nostrae pietatis super certis patrimoniis antea emptores consecuti sunt, perpotiri [sancimus:] et ita cunctos hujusmodi beneficiis, seu priuilegiis perfrui, tanquam si super singulis substantiis seu patrimoniis etiam nunc, vel postea data fuisset hujusmodi dispositio: nec posse contra emptores praedictarum rerum factos jam, [vel futuros,] vel contra eos, quibus super hujusmodi rebus largitas nostra delata est, vel fuerit, aliquas actiones in rem dominii, vel hypothecae gratia, vel in personam ciuiles, seu praetorias, vel ex legibus, seu sacratissimis Constitutionibus descendentes, vel quaslibet alias (licet nominatim praesenti sanctione non sint comprehensae) moueri: data volentibus licentia intra quadriennium contra sacratissimum aerarium, si quas sibi competere actiones existimant, exercere: ita tamen, vt post elapsum quadriennium, nec sacratissimum fiscum licere sibimet quibuslibet actionibus pulsare cognoscant. §. 1. Ad haec fiscalium rerum emptoribus cum ratione justitiae consulentes jubemus, quoties competens scrinium gestis interuenientibus distractarum rerum pretia sese deposuerit suscepisse, minime post hujusmodi solutae pecuniae depositionem emptores, quasi non numeratis pecuniis molestari, vel necessitatem iisdem emptoribus imponi (licet non solennem consecuti fuerint securitatem) soluta fuisse pretia probare. Sed cum sit in arbitrio pretia suscipientis, minime deponere, sese, quod non acceperit, suscepisse: ita conuenit nec emptores plenissimam ex hujusmodi depositione super pretii solutione securitatem consecutos, vllum [sicut dictum est) vlterius probationis grauamen penitus formidare.

3. *Imp.* JVSTINIANVS A. *Floro Comiti rerum priuatarum, et Curatori dominicae domus, et Petro viro illustri Curatori diuinae domus Serenissimae Augustae, et Macedonio viro illustri Curatori et ipsi dominicae domus [Serenissimae Augustae.]*

Bene à ZENONE diuae memoriae fiscalibus alienationibus prospectum est, ne homines, qui ex nostro aerario donationis, vel emptionis, vel cujuslibet alienationis titulo quicquam accipiunt, si quid circa contractum contrarium emerserit, vel euictionis, vel alterius inquietudinis gratia, ad dominium, vel hypothecam respiciens, aliquod sustineant detrimentum, sed aduersus emptores quidem, vel donationem accipientes, vel per alios titulos alienationis quicquam detinentes, minime quaecunque actiones moueantur: sed tantummodo contra aerarium vsque ad quadriennium tantum: quo translapso, neque aduersus fiscum aliqua remaneat actio. Sed scimus hoc quidem in fiscalibus alienationibus gnauiter obseruari: sed non simili modo rem fuisse obseruatam circa eas res, quae à Sacratissimis Imperatoribus, non à fiscalibus rebus, sed ex priuata eorum substantia procedunt: quod satis irrationabile est. Quae enim differentia introducitur, cum omnia Principis esse intelligantur, siue ex sua substantia, siue ex fiscali fuerit aliquid alienatum? Eodemque modo, et si à Serenissima Augusta aliquid alienetur, quare non eadem vtatur praerogatiua? sed Curatores nostri, per quos solemus substantiam nostram gubernare, necesse habeant in venditionibus rerum, et euictionem, et alia, quae sunt priuatae vtilitatis pacta, emptionalibus instrumentis addere, vel quasdam

is, cui donatum fit. Hae mortis caufa donationes ad exemplum legatorum redactae funt per omnia: nam cum prudentibus ambiguum fuerat, vtrum donationis, an legati inftar eam obtinere oporteret, et vtriusque caufae quaedam habebat infignia, et alii ad aliud genus eam retrahebant: à nobis *conftitutum* eft, *vt per omnia fere legatis connumeretur*, et fic procedat, quemadmodum noftra conftitutio eam formauit. † Et in fumma, mortis caufa donatio eft, cum magis fe quis velit habere quam eum, cui donat: magisque eum, cui donat, quam heredem fuum, fic et apud HOMERVM *Telemachus* donat *Piraeo*.

Πείραι; ὐ γὰρ τ᾽ ἴδμεν ὅπως ἔςαι τάδε ἔργα,
Εἴκεν ἐμὲ μνηςῆρες ἀγήνορες ἐν μεγάροισι
Λάθρη κτείναντες πατρώϊα πάντα δάσονται,
Αὐτὸν ἔχοντά σε βύλομ᾽, ἐπαυρέμεν, ἤ τινα τῶν δὲ.
Εἰ δε κ᾽ ἐγὼ τύτοισι φόνον καὶ κῆρα φυτεύσω,
Δὴ τότε μοι χαίροντι φέρειν πρὸς δώματα χαίρων.

Id eft:

Piraee, incertus quoniam rerum exitus harum eft,
Si tacita incautum ftolidi me forte necare
Morte proci poterunt, et opes vexare paternas:
Haec ego te malo, quam illorum quempiam habere.
Sin ego eos jufta meritos affecero clade,
Tum mihi tu laeto reddes illa omnia laetus.

§. 2.

dum tales obligationes in alienationum inftrumentis agnofcere, vel in permutationibus, vel in transactionibus, fi et hoc fuerit celebratum: hoc enim eft eorum, qui nec Majeftatem Imperialem agnofcunt, nec quantum inter priuatam fortunam, et Regale culmen medium eft, et qui noftros Curatores, per quos res diuinarum domuum aguntur, aliquibus injuriis, vel damnis afficere conantur. Quae omnia refecantes, per hanc generalem, et in perpetuum valituram legem fancimus, omnes alienationes de aula procedentes, fiue à noftra clementia, fiue à Sereniffima Augufta conjuge noftra, fiue ab his, qui poftea digni fuerint nomine Imperiali, fiue jam alienatum quiddam eft, fiue poftea fuerit: fine omni inquietudine permanere, fiue res eis per nosmetipfos, fiue per procuratores (ex epiftalmate tamen noftro) fuerint adfignatae. Et nemo audeat eos, qui res accipiunt per quemcunque titulum alienationis, fiue mobiles, fiue immobiles, feu fe mouentes, vel jura incorporalia, vel panes ciuiles, judiciis adficere, vel fperare aliquam contra eos effe fibi viam apertam: fed omnis aditus praecludatur, omnis motus, et fpes hujus petulantiae. Sed aduerfus domos noftras habeant intra quadriennium tantum fecundum imitationem fifci, quas exiftimant poffe fibi competere actiones in rem, vel hypothecariam: vt ex noftra juffione caufa moueatur, et competentem mereatur effectum. Quod fi quadriennium fuerit emenfum: nec aduerfus domum noftram habeat quis quamcunque actionem. Quia igitur multa fcimus, tam nosmetipfos, quam Sereniffimam Auguftam conjugem noftram variis perfonis jam donaffe, et vendidiffe, et per alios titulos adfignaffe, et maxime facrofanctis Ecclefiis, et xenonibus, et ptochotrophiis, et Epifcopis, et monachis, et aliis innumerabilibus perfonis: et eandem liberalitatem ex noftra fubftantia, fiue Sereniffimae conjugis noftrae effe confectam: fancimus etiam eos firmo jure habere, quod confecuti funt; ita vt contra illos quidem nulla moueatur actio: intra quadriennium autem ex praefenti die numerandum p tcat omnibus aditus contra noftras diuinas do .os, fuas actiones fuper eisdem rebus mouere: fcituris, quod praefato quadriennio finito, neque aduerfus domos noftras aliquis eis referuetur regreffus. Cum enim multa priuilegia Augufta fortuna meruit, et in donationibus fine infinuatione geftorum omnem firmitatem habentibus, et fuper rebus, quas pro tempore Sereniffimus Princeps diuinae Auguftae conftante matrimonio donauerit, vel ipfe à Sereniffima Augufta per donationis titulum confequatur, vt maneat illico donatio plena, nullo alio confirmationis tempore expectando: ita et hoc videatur Imperiale effe priuilegium. Qui enim fuis confiliis fuisque laboribus pro toto orbe terrarum die nocteque laborant, quare non habeant dignam fua praerogatiua fortunam? Quae ergo pro Augufto honore, et cautela res accipientium, noftra ftatuit aeternitas, haec tam Sublimitas tua, quam caeteri omnes Judices noftri obferuare feftinent, ex eo tempore valitura, quo nutu Diuino Imperiales fufcepimus infulas. Datum 5. Calend. Decembr. *Conftantinopoli*, poft Confulatum Lampadii et Oreftis VV. CC. 531.

(*a*)

De donationibvs CAVSA MORTIS.

(Cod. 8. T. 57.)

1. *Imp.* ALEXANDER A. *Daphnae.*

Si donatione continetur, vt altero defuncto, ad alterum portio eorum, quae donabantur, pertineret; exiftente conditione, fi mortis caufa donatio perficiebatur, fideicommiffi actio competit. PP. 4. Cal. Octobr. Maximo 2. et Aeliano Coff. 224.

2. *Imp.* GORDIANVS A. *Zoilo.*

Inteftata mortua quondam nuru tua, neptis tua quae ex ea filioque tuo quaefita eft, quandoque poteft ad ejus venire fucceffionem: nec tamen ea poft mortem filii tui, ex quo quaefierat filiam, alii nuptui fe collocando dotem dans prohibeatur, quam v.lit con-

§. 2. Aliae autem DONATIONES sunt, quae sine vlla mortis cogitatione fiunt, quas INTER VIVOS β) appellamus: quae non omnino comparantur legatis, quae si fuerint perfectae, temere REVOCARI (γ) non possunt. Perficiuntur autem, cum donator suam voluntatem scriptis aut sine scriptis manifestauerit. Et ad exemplum venditionis nostra Constitutio eas etiam in se habere necessitatem traditionis voluit: vt etiamsi non tradantur, habeant plenissimum et perfectum robur, et traditionis necessitas incumbat donatori. Et cum retro Principum dispositiones insinuari eas actis interuenientibus volebant, si majores fuerant ducentorum solidorum: constitutio nostra eam quantitatem vsque *ad quingentos* SOLIDOS (δ) ampliauit, quam *stare etiam sine insinuatione statuit:* sed et quasdam donationes inuenit, quae penitus insinuationem fieri minime desiderant, sed in se plenissimam habent firmitatem. † Alia insuper multa ad vberiorem exitum donationum inuenimus: quae omnia ex nostris constitutionibus, quas super his exposuimus, colligenda sunt. Sciendum est tamen, quod etsi plenissimae sint donationes, si tamen ingrati existant homines, in quos beneficium collatum est, donatoribus per nostram constitutionem licentiam praestitimus certis ex causis eas reuocare: ne illi, qui suas res in alios contulerint, ab his quandam patiantur injuriam vel jacturam, secundum enumeratos in constitutione nostra modos.

§. 3.

conditionem eidem doti dicere. Sed si mortis causa donationem in fratrem suum conferens, in causam mortis suae eam [dotem] eundem fratrem suum stipulari passa est, cum Diui SEVERI Constitutione etiam in mortis causa donationibus, si de caetero patrimonio quantum Falcidia jubet, heres non habet, prouisum sit: is qui nurui tuae heres extiterit, ejus Constitutionis beneficium non prohibetur postulare. PP. 10. Calend. Febr. Gordiano A. et Auiola Coss. 240.

3. *Impp.* DIOCLETIANVS et MAXIMIANVS AA. et CC. *Heredi.*

Nec fratris sui mortis causa recte factam donationem sorori rescindere licet. S. 3. Cal. Januar. *Sirmii*, AA. Coss. *287.

4. *Imp.* JVSTINIANVS A. *Juliano P. P.*

Cum de mortis causa donatione dubitabatur; et alii quidem inter vltimas voluntates eam posuerunt, et legatis aggregandam esse censuerunt; alii autem inter donationes, quae inter viuos consistunt, eam posuerunt: dubietate eorum explosa, sancimus omnes mortis causa donationes, siue juxta mortem facientis fuerint celebratae, siue longiore cogitatione mortis subsecutae sint, actis minime indigere: neque expectare publicarum personarum praesentiam, et ea, quae super hujusmodi monumentis solent adhiberi: sed ita res procedat, vt si quinque testibus praesentibus, vel in scriptis, vel sine literarum suppositione aliquis voluerit mortis causa donationem facere: et sine monumentorum accessione res gesta maneat firmitate vallata, et nullam in ea calumniam accipiat, neque propter hoc, quod gesta non accesserunt, inefficax esse atque inutilis videatur: et omnes effectus sortiatur, quos vltimae habent liberalitates: neque ex quacunque parte absimilis [eis] intelligatur. Dat. Cal. Septembr. *Constantinopoli*, Lampadio et Oreste VV. CC. Coss. 530.

*) De Mortis Causa Donatione Curialium, vid. supr. P. I. Sect. IV. Voc. Decurion. p. 39.

a) De Donationibus a CVRIALIBVS factis, siue ab intestato vel testamento, eorum successoribus.

(Auth. Collat. 8. T. 2.)
(Nouell. Const. 101.)

Imp. JVSTINIANVS A. *Joanni gloriosissimo per Orientem Praetoriorum Praefecto, iterum Exconsuli ordinario et Patricio.*

PRAEFATIO.

Bonae nobis sanctionis occasionem interpellatio quorundam curialium dedit. Et hanc Legem facimus non ad quosdam curiales sed ad omnes, qui nobis obediunt: dicimus autem quantum quidem ad Orientem est, et quantum Occidens sol respicit, et quantum ex vtrisque lateribus est. Quoniam enim solicitudo fuit eis, qui ante nos fuerunt, de curialibus et de collationibus in curias, quidam autem sunt, qui trahuntur ad curiam, quidam vero liberantur, illud sancimus, licentiam esse curialibus non solum ejusdem ciuitatis curiales heredes instituere, (hoc enim hactenus licitum fuit) sed etiam quosdam liberos à curia, si voluerint instituere heredes, hoc agere, sub hac videlicet conditione, vt offerat modis omnibus se heres, siue heredes conditioni curiae defuncti, id est, ex qua ille progressus est, et curialis fit particeps functionis, et hereditatem nullo impediente percipiat. Scientes enim, quia haec res erit in praesenti correctio; quoniam nunc quidem adjicitur curiae ex istis modis in pecunia vtilitas, ex futura vero legislatione, et curialis, et substantia proficiet, et florebit curia corporibus pluribus, et substantias habebit eorum.

CAP. I.

Propterea sancimus, licentiam esse eis, qui curiales sunt, dum testamenta condent, vti heredibus siue curialibus ejusdem ciuitatis voluerint (hoc Lege permittentes) siue quibusuis ex suo genere, siue extraneis: siue curiales fuerint, siue non, siue in portionem non minus nouem vnciarum, vel certe in integrum, dantibus se tamen curiae, et vnitis ejus corpori, et explentibus inculpabiliter functiones. Hoc valente circa ipsos filios, et nepotes, et residuos successores, non tamen secundum modum, secundum quem ante paulullum Constitutio promulgata circa eos, qui se curiae offerunt, praeceperat, prolem eorum, qui se obtulerunt ad conditionem non trahens, sed tanquam si ab initio fuissent constituti curiales, ita et ipsi cum propria prole curiae vniti et albo et corpori. Neque enim quicquam differt, aut eum, qui est curialis ejusdem ciuitatis, scribere heredem, aut eum, qui mox erit.

CAP. II.

§. 3. Est et aliud genus inter viuos *donationis*, quod veteribus quidem prudentibus penitus erat incognitum, postea autem à junioribus diuis principibus introductum est, quod *ante nuptias* *) vocabatur: et tacitam in se conditionem habebat, vt tunc ratum esset, cum matrimonium esset insequutum. Ideoque *ante nuptias* appellabatur, quod ante matrimonium efficiebatur, et nunquam post nuptias celebratas talis donatio procedebat. Sed primus quidem diuus JVSTINVS pater noster, cum augeri dotes et post nuptias fuerat permissum, si quid tale eueniret, et ante nuptias augeri donationem, et constante matrimonio, sua constitutione permisit: sed tamen nomen inconueniens remanebat, cum *ante nuptias* quidem vocabatur, post nuptias autem tale accipiebat incrementum. Sed nos plenissimo fini tradere sanctiones cupientes, et consequentia nomina rebus esse studentes, constituimus, vt tales *donationes* non augeantur tantum, sed sed etiam constante matrimonio initium accipiant: et non *ante nuptias*, sed *propter nuptias* vocentur: et dotibus in hoc exaequentur, vt quemadmodum dotes constante matrimonio non solum augentur, sed etiam fiunt: ita et istae donationes, quae propter nuptias introductae sunt, non solum antecedant matrimonium, sed eo etiam contracto augeantur, et constituantur.

§. 4.

*) De Donationibus ante Nuptias, vel propter Nuptias; et Sponsalitiis, Cod. 5. T. 3. v. supr. h. P. II. L. I. T. X. p. 57. sqq.

CAP. II.

Sed et si quis consanguineus curialis existens, vel aliter ab eadem conditione liber ad successionem curialis defuncti fuerit vocatus, tanquam ejus, qui non scripserit testamentum, voluerit autem et ille seipsum dare curiae, licere ipsi hoc agere, et suam voluntatem in actis indicare intra menses sex: et pariter curialem cum suis successoribus atque substantia pariter, et fieri heredem: nihil omnino ex eadem substantia expetendo occasione quartae portionis seu nouem vnciarum, semel eo, qui successerit in hereditatem aut curiali existente, aut mox extituro, et re ac substantia rursus ad curiam veniente. Sed et si quis donauerit res propriae facultatis, aut multas, aut omnino non minus nouem unciarum, vel curiali ejusdem ciuitatis existenti, vel alii cuidam, offerens tamen se et propriam substantiam atque prolem siue quae est, siue quae erit, et residuam successionem curiae, cujus est, qui donationem fecit, sancimus valere factam sub hac conditione largitatem. Omnimodo enim nobis studii dignum est videre, vt nullo modo substantiae curialium alienentur à curia illius ciuitatis, cujus sunt curiales.

CAP. III.

Vt autem non ad collusionem haec fieri videantur, et quidam domini effecti hereditatum curialium aut per donationes, aut per testamentum, (secundum quod praediximus) aut ab intestato deferantur, et propter hanc oblationem, et rebus quidem frui velint, oblationem autem suam non faciant: Sancimus, si quidem per donationem, hoc quod praedictum est, dederit, non prius traditionem fieri rerum, sed hoc manere apud donatorem, donec is, qui donationem accepit, inter gesta confecta apud judicem prouinciae, gratis et citra omnem dationem secundum praedictum modum, datus fuerit curiae, et mox conscriptus albo, tunc enim etiam res ei dari volumus. Quod si donator tradiderit res, et nec dum confessione facta, quae accipientem societ curiae, etiam sic defendi, quae donata sunt curiae, vsque ad nouem vncias, in quibus omnino vocari curiam censemus.
§. 1. *Quod si ex testamento, aut per vocationem Legis, qui non est curialis, ad successionem peruenitat curiam, tunc mox à morte curialis concurrere curiam, et vna cum defensore ciuitatis, praeter laesionem futuram rerum defuncti, descriptionem fieri rerum, praesente etiam eo, qui ad haec vocatur, et res tradi curiae sub facto signaculo tam defensoris, quam* DEO *amabilis Episcopi, et dum praedicta actio gestorum facta fuerit apud judicem prouinciae, et data fuerit curiae, secundum quod frequenter dictum est, cum substantia, et prole, quae est et quae fuerit, tunc eum, et res percipere, et esse eum dominum, secundum quod et prior ille curialis fuit, nihil ab eo differre visus. His gestis sine dubio apud judicem prouinciae habitis praeter omne lucrum et dispendium. Neque enim ad illusionem vel ad dispendium curiae, sed ad vtilitatem hanc proferimus sanctionem, vt in perpetuum valeat, augens et corporibus et pecuniis curialium facultates, atque substantias. Si vero is, qui ab intestato vocatur curialis heres, non tamen existens et ipse curialis, noluerit adire et se dare curiae, curia quidem teneat nouem vncias, tantummodo autem ipse dominus efficietur trium vnciarum, quas ei dat anterior Lex vel si non fuerit curialis. Quod si plures fuerint ejusdem gradus, qui vocantur ad curialis hereditatem, et quidam dederint se, quidam recusauerint, nouem quidem vncias accipere eum vel eos, qui se dederint curiae; tres autem vncias residuos, qui ex lege vocantur, accipere heredes. Studium enim nobis est omnimodo nouem vncias ad curiales ejusdem ciuitatis peruenire.*

CAP. IV.

Sin autem defunctus fuerit quidam superstite filia, si nupta quidem fuerit curiali ejusdem ciuitatis, dubium non est, quia praeter calumniam habebit paternas res, aut in integro, aut omnimodo nouem vncias, si forte ad alium quendam pater voluerit tres vncias peruenire, sed et si non ab initio existenti curiali nupta fuerit, accesserit autem quidam ad ejus nuptias, volens eam ad hoc accipere, vt fit curialis et dare se curiae, et stabiles ei nuptiae fuerint: etiam sic habere nouem vncias sine calumnia, occasione bonae circa curiam voluntatis: et qui curialis offertur rebus et gubernabit eas, propter quod et omnimodo mulieri dari eas volumus. Quod si plures fuerint filiae, et quaedam ex his nuptae

§. 4. Erat olim et alius modus ciuilis adquisitionis, per *jus adcrescendi*, quod est tale: si communem seruum habens aliquis cum *Titio*, solus libertatem ei imposuerit vel vindicta, vel testamento, eo casu pars ejus amittebatur, et socio adcrescebat. Sed cum pessimum fuerat exemplo, et libertate seruum defraudari, et ex ea humanioribus quidem dominis damnum inferri, saeuioribus autem dominis lucrum accedere: hoc quasi inuidia plenum, pio remedio per nostram

nuptae fuerint curialibus aut existentibus, aut per oblationem factis, nouem vnciae quidem inter eas diuidendae sunt: ad residuas autem tres unciae quidem venient: illi autem, qui vxores eas acceperint, vsuri sunt rebus ipsis ad curiales causas, licet in dominio sint vxoris. Propterea enim eis dedimus res patris, vt exinde conjuges earum impleant curiae functiones. Quod si contigerit deficere eam, quae nupta fuerit illi, qui se curiae tradidit, si quidem filios masculos de eo habuerit, apud filios erunt res, et ipsi erunt in curia, et nulla tergiuersatione res indigebit.

§. 1. Quod si foeminae fuerint, quae natae sunt, et si ipsae quibusdam nuptae fuerint, aut curialibus ejusdem ciuitatis, aut qui se ipsos dederint curiae ejusdem ciuitatis, similiter et ipsae eas habebunt sine vlla molestia, subjectas curiae functionibus per proprios viros. Quod si non nuptae fuerint curialibus, aut qui sunt, aut fuerint, tunc secundum datam olim diuisionem, nuptae quidem curialibus nouem vncias habebunt, propter quas functiones curiae compleantur, residuis autem sufficient tres vnciae. Quod si neque masculi neque foeminae eis erunt, quousque vir superest, habeat earum vsum, explens in eis curiae functiones. Et si quidem ad secundas venerit nuptias, et filiorum fuerit effectus pater masculorum seu foeminarum, et has conjunxerit curialibus, rursus similiter curiae seruabuntur corpori: quod si mortuus fuerit, aut ad secundas nuptias non venerit, aut filias non procreans, eas non sociauerit curialibus vel qui sunt, vel qui fuerint, tunc recto ordine curia has res accipiet: neque enim vnquam hanc partem curialium copiarum et functionum alienari concedimus: vel si ad plurimos redactum fuerit genus successionis, quatenus per omnes, hac linea descendentes, siue per masculos liberos curialium, siue per generos dantes se curiis, nouem vnciae curiae seruentur. Quam Legem valere volumus in omni deinceps tempore, et in causis adhuc etiam nunc pendentibus, et quae consecutae non sunt judiciali sententia aut amicabili interuentu absolutionem.

EPILOGVS.

*Quae igitur visa nobis sunt, et hac sacra Lege declarata, tua Excellentia custodire festinet, maxime omnium vtilitatis publicae prouidentiam omnem faciens. Dat. Cal. April. CP. DN. JVSTIN. PP. Aug. Appione, V. C. Cons. * 539.*

(β)

De DONATIONIBVS.

(Cod. 8. T. 54.)

1. *Impp.* SEVERVS et ANTONINVS AA. *Lucio.*

Emptiorum mancipiorum instrumentis donatis, et traditis, et ipsorum mancipiorum donationem, et traditionem factam intelligis: et ideo potes aduersus donatorem in rem actionem exercere. PP. 5. Cal. Jul. Faustino et * *Rufiniano* Coss. 211.

2. *Imp.* GORDIANVS A. *Leonidae.*

Si nominis persecutionem in te emancipatum pater tuus titulo donationis transtulit, frustra praetendit, qui debitori tuo heres extitit, consensum fuisse debitoris necessarium: cum satis fuerit actiones eo nomine tibi mandatas fuisse. PP. 2. Id. Mart. Gordiano A. 2. et Pompejano Coss. 242.

3. *Imp.* DECIVS A. *Marcellino.*

Spem futurae actionis plena intercedente donatoris voluntate posse transferri, non immerito placuit. PP. Non. Mart. Decio A. * 2. et Grato Coss. 251.

4. *Imp.* PROBVS A. *Marsiae.*

Si functiones, [exactiones, vel tributa] per eum, cui donata res non erat, vel ab actoribus ipsius nomine celebratae sunt, tibi obesse non potest. PP. 5. Cal. Januar. Messala et Grato Coss. 280.

5. *Impp.* CARINVS et NVMERIANVS AA. *Flaconillae.*

Si donatio per epistolam facta non apparet: verba tamen testamenti, quibus liberalitas testatricis confirmata est, fideicommissum continere non ambigitur. PP. 6. Calend. Februar. *Romae*, Carino 2. et Numeriano AA. Coss. 284.

6. *Impp.* DIOCLETIANVS et MAXIMIANVS AA. *Christianae.*

Nec ambigi oportet, donationes etiam inter absentes (et maxime si ex voluntate donantium possessiones, hi, quibus donatum est, nanciscantur) validas esse. PP. 3. Id. Febr. Maximo 2. et Aquilino Coss. 286.

7. *Iidem* AA. et CC. *Julio.*

Censualis quidem professio domino praejudicare non solet. Sed si in censum, velut sua mancipia deferenti priuigno tuo consensisti, donationem in eum contulisse videris. PP. Id. Jul. ipsis AA. 4. et 3. Coss. 290.

8. *Iidem* AA. CC. *Florae.*

Si Praeses prouinciae non donandi voluntate filiorum tuorum nomine praedia in censum detulisse te manifestis probationibus cognouerit, quod fides veri suggesserit, id statuet. PP. 8. Id. Sept. ipsis AA. 3. et 4. Coss. 290.

9. *Iidem* AA. et CC. *Augustianae.*

Legem, quam rebus tuis donando dixisti, siue stipulatione tibi prospexisti, ex stipulatu: siue non, incerto judicio, id est, praescriptis verbis, apud Praesidem prouinciae debes agere, vt hanc impleri prouideat. PP. 16. Cal. Maji, AA. Coss. * 293.

10. *Iidem* AA. et CC. *Hermoniae.*

Nec ignorans, nec inuitus quisquam donat. Vnde si de hoc fundo non cogitasti, cujus velut donationi te consensisse continetur instrumento: majores veritate rei, quam scriptura vires obtinente, intelligi, de quo non cogitasti, nec specialiter subscripsisti, nihil te perdidisse. S. 5. Calend. Maji, * *AA.* Coss. * 293.

11. *Iidem* AA. et CC. *Sabino.*

Cum de bonis tuis partem quidem penes te retinuisse, partem vero in eum, quem in potestate habes, donatio-

nis

ſtram Conſtitutionem mederi neceſſarium duximus. Et inuenimus viam, per quam et manumiſſor, et ſocius ejus, et qui libertatem accepit, noſtro beneficio fruantur: *libertate*, cum effectu procedente *(cujus fauore antiquos legumlatores multa etiam contra communes regulas ſtatuiſſe manifeſtum eſt)*; et eo, qui eam libertatem impoſuit, ſuae liberalitatis ſtabilitate gaudente: et ſocio indemni conſeruato, pretiumque ſerui ſecundum partem dominii, quod nos definiuimus, accipiente.

TIT.

nis titulo contuliſſe commemores: non eſt incerti juris in eum, qui in ſacris familiae tuae remanet, deſtinationem magis paternae voluntatis factam, quam perfectam donationem perueniſſe. † Delegationes autem nominum in emancipatum collatae, perfectam donationem actionum efficiunt. S. a. Calend. Maji, * *AA.* Coſſ. * 293.

12. *Iidem* AA. et CC. *Aureliano.*

Portionem propriam, rebus nondum diuiſis, nemo prohibetur titulo donationis in alium transferre. Dat. 17. Cal. Jun. AA. Coſſ. * 293.

13. *Iidem* AA. et CC. *Vraniae.*

Si aliquid per epiſtolam donatum tibi probetur, breuitas chartulae, donationi (ſi haec recte facta probetur) nihil quicquam derogat. Dat. 15. Calend. Jan. *Sirmii*, AA. Coſſ. * 293.

14. *Iidem* AA. et CC. *Ideo.*

Si filius tuus res ad te pertinentes ſponſae ſuae te non conſentiente donauit: ad eam, quod non habuit, transferre non potuit. S. 13. Cal. Octobr. AA. Coſſ. * 293.

15. *Iidem* AA. et CC. *Seuerae.*

Aeris alieni, quod ex hereditariae cauſa venit, non ejus, qui donationis titulo poſſidet, ſed totius juris ſucceſſoris onus eſt. Si itaque nemini obligata praedia per donationem conſequuta es, ſuperuacuam geris ſolicitudinem, ne vel heredes donatricis, vel ejus creditores te jure poſſint conuenire. S. 15. Cal. Dec. AA. Coſſ. * 293.

16. *Iidem* AA. et CC. *Theodoro.*

Senectus ad donationem faciendam ſola non eſt impedimento. Dat. 5. Cal. Decembr. AA. Coſſ. * 293.

17. *Iidem* AA. et CC. *Hermiae.*

Siue emancipatis filiis res donaſti, ſine in poteſtate conſtitutis, et ſui juris effectis, ac tenentibus non ademiſti: blandiri [tibi] non debes, velut res donatas ex poenitentia liceat auferre. † Sane, ſi ea, quae in tua poſitis poteſtate donaueras, poſt emancipationem contra tuam tenuerint voluntatem: horum penes te dominium remanſit: ſi quidem nec tempore, quo voluiſti, propter vinculum poteſtatis ſibi quicquam quaerere, nec poſt te inuito de rebus tuis potuerunt. S. 6. Calend. Jan. AA. Coſſ. * 293.

18. *Iidem* AA. et CC. *Audiano.*

Si donationis cauſa furti actionem tibi remiſſam probetur: ſuperuacuam geris ſolicitudinem. S. 5. Calend. Jannar. AA. Coſſ. * 293.

19. *Iidem* AA. et CC. *Alexandriae.*

Si cuia veſtra proprias res quacunque ratione factas titulo liberalitatis in eum, contra quem preces funditis, contulit: quominus haec rata maneant, quod ex origine patris, vel aui veſtri deſcenduut, nihil prodeſt. S. 16. Calend. Febr. *Sirmii*, * *Conſtant. et Maxim.* CC. Coſſ. * 294.

20. *Iidem* AA. et CC. *Helinio.*

Vice donatricis alio voluntate ejus ſubſcribente, jure facta donatio non habetur irrita. S. 7. Calend. Febr. * *iisdem* CC. Coſſ. * 294.

21. *Iidem* AA. et CC. *Antoniae.*

Conſtante matrimonio dotem penes maritum ſuum conſtitutam, cuie tua tibi donare non potuit. S. 5. Idus Mart. * *iisdem* CC. Coſſ. * 294.

22. *Iidem* AA. et CC. *Diomedi.*

Cum res filio [tuo] emancipato ea conditione, vt creditoribus tuis ſolueret, te donaſſe proponas: ſi ſtipulatione, vel in continenti habito pacto huic rei proſpexiſti, creditoribus quidem non contra eum ex placito veſtro, ſed aduerſus te competit actio. Eum autem, cui certa lege praedia donaſti, incertae ciuili actione ad placitorum obſequie vrgeri, ſecundum legem donationibus dictam conuenit. S. 7. Cal. April. *Sirmii*, * *iisdem* CC. Coſſ. * 294.

23. *Iidem* AA. et CC. *Olympiadi.*

Si ea, quae donaueras, poſteriori placito, qui acceperat, dono tibi reddidit: donationis antecedentis inſtrumentum actis ſequentibus nihil obeſſe poteſt. Subſcriptum 5. Calend. Octobr. * *iisdem* CC. Coſſ. * 294.

24. *Iidem* AA. et CC *Macario.*

Si patri tuo heres non extitiſti, ex facta ab eo liberalitate titulo donationis non poſſe jura tua laedi, manifeſtiſſimi juris eſt. PP. Non. Febr. *Antiochiae*, Diocletiano 9. et Maximiano 8. AA. Coſſ. 304.

25. *Imp.* CONSTANTINVS A *ad Maximum P. P.*

Donatio ſiue directa ſit, ſiue mortis cauſa inſtituta, ſiue conditione faciendi, aut non faciendi ſuſpenſa, ſiue ex aliquo notato tempore promiſſa, ſiue animo dantium, accipientiumue ſententiis (quantum jus ſinit) cognominata, ſub hac fieri debet obſeruatione, vt quas leges indulgent actiones, conditiones, pactionesque contineat. Iisque penitus cognitis vel recipiantur, ſi complacitae ſunt: vel rejiciantur, ſi ſunt moleſtae: In conſcribendis autem donationibus, nomen donatoris, jus, ac rem notari oportet: neque id occulte, aut priuatim, ſed aut tabula, aut quodcunque aliud materiae [genus] tempus dabit, vel ab ipſo, vel ab eo, quem ſors miniſtrauerit, perſcribatur: actis etiam annectendis, quae apud Judicem, vel Magiſtratus conficienda ſunt, vbi hoc leges expoſtulant. Dat. 3. Non. Febr. *Romae*, (Seuero et Rufino Coſſ. 313.) * *Sabino et Rufino Coſſ 316.*

26. *Idem A.* * *Aconio Catulino Proconſuli Africae.*

Si quis in emancipatum minorem, prius quam fari poſſit, aut habere rei, quae ſibi donetur, adfectum, fundum crediderit conferendum: omne jus compleat inſtrumentis ante praemiſſis. Quod jus per eum ſeruum, quem idoneum eſſe conſtiterit, tranſigi placuit: vt per eum infanti acquiratur. Dat. 12. Cal. Maji, *Serdicae*, Sabino et Rufino Coſſ. * 316.

27. *Idem A. ad Seuerum Comitem Hiſpaniarum.*

Data jampridem lege ſtatuimus, vt donationes interueniente actorum teſtificatione conficiantur: quod vel maxime inter neceſſarias conjunctasque perſonas conuenit cuſtodiri. Si quidem clandeſtinis ac domeſticis fraudibus facile quiduis pro negotii opportunitate confingi poteſt: vel id, quod vere

TIT. VIII.

QVIBVS ALIENARE LICET, VEL NON.

Accidit aliquando, vt qui dominus fit, alienare non poffit: et contra, qui dominus non fit, alienandae rei poteftatem habeat. † Nam *dotale praedium maritus* inuita muliere per Legem Juliam *prohibetur alienare:* quamuis ipfius fit, dotis caula ei datum, quod nos, Legem Juliam corrigentes, in meliorem ftatum deduximus. Cum enim Lex in folis tantummodo rebus locum habebat, quae Italicae fuerant; et alienationes inhibebat, quae inuita muliere fiebant, hypothecas autem earum rerum, etiam volente ea: vtrique remedium impofuimus, vt etiam in eas res, quae in prouinciali folo pofitae funt, interdicta fit alienatio vel obligatio; vt neutrum eorum neque confentientibus mulieribus procedat, ne fexus muliebris fragilitas in perniciem fubftantiae earum conuertatur.

§. I.

vere geftum eft, aboleri: Cum igitur nec liberos quidem ac parentes lex noftra ab actorum confectione fecernat: id, quod neceffario fuper donationibus apud acta conficiendis jampridem ftatuimus, vniuerfos teneat: gefta autem confici fuper rebus [etiam] alibi collatis, vbicunque fufficit. Dat. 3. Non. Maji, Dalmatio et Zenophilo Coff. 333.

28. *Impp.* HONORIVS et THEODOSIVS AA. *Monaxio P. P.*

Quisquis rem aliquam donando, vel in dotem dando, [vel vendendo,] vfumfructum ejus retinuerit: etiamfi ftipulatus non fuerit, eam continuo tradidiffe credatur, nec quid amplius requiratur, quo magis videatur facta traditio: fed omnimodo idem fit in his caufis vfumfructum retinere, quod tradere. Dat. 2. Id. Mart. Honorio A. 11. et Conftantio C. 2. Coff. 417.

29. *Impp.* THEODOSIVS et VALENTINIANVS AA. *Hierio P. P.*

In extraneos, et faepe ignotos, donationem collatam valere, receptum eft: et fi fine fcripto donatum quid fuerit, adhibitis aliis idoneis documentis, hoc, quod geritur, comprobatur. Dat. 11. Cal. Maji, Felice et Tauro Coff. 428.

30. *Impp.* LEO * et *MAJORIANVS* AA. *Conftantino P. P.*

In hac facratiffima vrbe confcriptae donationes vbicunque pofitarum rerum, apud Magiftrum cenfus infinuentur. † In aliis vero ciuitatibus, fiue abfens, fiue praefens Rector prouinciae fit, fiue eadem ciuitas habeat Magiftratus, fiue non habeat, et Defenfor tantummodo fit: donator habeat liberam facultatem donationes rerum fuarum vbicunque pofitarum, fiue apud moderatorem cujuslibet prouinciae, fiue apud Magiftratus, fiue apud Defenforem cujuscunque ciuitatis prout maluerit, publicare. † Atque vt ipfa donatio fita eft in voluntate donantis, ita ei liceat donationem fuam apud quemcunque ex memoratis voluerit intimare: et hae donationes, quae in diuerfis prouinciis et ciuitatibus apud quemlibet ex praedictis fuerint publicatae, obtineant inconcuffam, ac perpetuam firmitatem. Dat. 5. Non. Mart. *Conftantinopoli*, Patricio et Richomere Coff. 459.

31. *Imp.* ZENO A. *Sebaftiano P. P.*

In donationibus, quae actis infinuantur, non effe neceffarium judicamus vicinos, vel alios teftes adhibere. Nam fuperfluum eft priuatum teftimonium, cum publica monumenta fufficiant. Verum et illas donationes, quas geftis non eft neceffarium alligari, fi forte per tabellionem, vel alium fcribantur, et fine teftium fubnotatione valere praecipimus: ita tamen, fi ipfe donator, vel alius voluntatem ejus fecundum folitam obferuationem fubfcripferit: donationibus, quae fine fcriptis conficiuntur, fuam firmitatem habentibus, fecundum Conftitutionem THEODOSII, et VALENTINIANI ad Hierium Praefectum praetorio promulgatam. Dat. Cal. Mart. *Conftantinopoli*, Ello V. C. Cof 478.

32. *Imp.* ANASTASIVS A. *Euphemio P. P.*

Secundum Diui LEONIS Conftitutionem donationes apud virum clariffimum Magiftrum cenfus tantummodo infinuari praecipimus: Hujusmodi forma in illis inftrumentis obferuanda, quae in hac Regia vrbe confecta, feu celebrata fuerint: nec concedi quenquam vel apud Defenfores, feu Magiftratus aliarum ciuitatum, vel in aliis quibuscunque locis praeter memoratum judicium infinuare: fcientibus, tam his, qui ad hujuscemodi infinuationem peruenerint, quam his, qui eam fufceperint, necnon tabellionibus, quicunque teftimonium fuum non in competenti (vt dictum eft) loco vel judicio praebuerint, vicenarum librarum auri multa, et alia grauiffima indignatione fe effe feriendos. S. Dat. Prid. Cal. Maji, Paulo V. C. Cof. 496.

33. *Imp.* JVSTINIANVS A. *Mennae P. P.*

Illam fubtilem obferuationem amputamus, per quam donationis titulo ceffiones actionum accipientes, non aliter fuis eas transmittere heredibus poterant, nifi litem ex his conteftati effent, vel jus conteftationis diuino refcripto meruiffent. Nam ficut venditionis titulo ceffas actiones etiam ante litis conteftationem ad heredes transmitti permittitur, fimili modo et donatas ad eos transferri volumus: licet nulla conteftatio vel facta, vel petita fit. Quod et in procuratore conftituendo ad mouendas easdem ceffas actiones fimiliter obferuandum erit, vt minime quis impediatur procuratorem ceffarum fibi fuper donatione actionum dare, licet nulla litis conteftatio facta vel petita fit. Quae in his tantummodo perfonis locum habere cenfemus, quae fufceptis per donationem ceffionibus, adhuc fupereffe nofcuntur: nam jam mortuis hujuscemodi perfonis, vetera jura fuper iisdem ceffionibus pofita feruari concedimus. Dat. Cal. Jun. *Conftantinopoli*, Juftiniano A. PP. 2. Cof. 528.

34. *Idem* A. *Demofthenì P. P.*

Sancimus, omnem donationem, fiue communem, fiue ante nuptias factam, vsque ad trecentos folidos cumulatam, non indigere monumentis, fed communem formam habere: vt non vsque ad ducentorum folidorum fummam teneat: fed in hujusmodi obferuatione fimiles fint tam communes, quam ante nuptias donationes. † Si quid autem fupra legitimam definitionem fuerit donatum: hoc, quod fuperfluum eft, tantummodo

§. 1. Contra autem *creditor pignus* ex pactione, quamuis ejus ea res non sit, *alienare potest.* Sed hoc forsitan ideo videtur fieri, quod voluntate debitoris intelligitur pignus alienari: quia ab initio contractus pactus est, vt liceret creditori pignus vendere, si pecunia non soluatur. Sed ne creditores jus suum persequi impedirentur; neque debitores temere suarum rerum dominium amittere viderentur: nostra constitutione consultum est, et certus modus impositus, per quem *pignorum distractio* possit procedere, cujus tenore vtrique parti, creditorum et debitorum, satis abunde prouisum est.

§. 2. Nunc admonendi sumus, *neque pupillum*, *neque pupillam*, *rem vllam sine tutoris auctoritate alienare posse.* Ideoque si mutuam pecuniam sine tutoris auctoritate alicui dederit: non contrahit obligationem, quia pecuniam non facit accipientis, ideoque vindicari nummi possunt, sicubi extant. Sed si nummi, quos mutuo minor dederit, ab eo, qui accepit, bona fide consumpti sunt: condici possunt, si mala fide: ad exhibendum de his agi potest. At ex contrario, omnes res pupillo,

modo non valere: reliquam vero quantitatem, quae intra legis terminos constituta est, in suo robore perdurare: quasi nullo penitus alio adjecto, sed hoc pro non scripto, vel non intellecto esse credatur. † Exceptis donationibus, tam Imperialibus, quam iis, quae in causas piissimas procedunt: quarum Imperiales quidem donationes merito indignari sub obseruatione monumentorum fieri, tam à retro Principibus, quam à nobis sancitum est, sed firmam habere propriam majestatem.

In AVTHENT. *vt non fiant pign.* §. 2. *alias* §. *illud quoque.* *Coll.* 5. *Tit.* 7. *al.* 5. Nouell. 52. Cap. 2.

Item et à priuatis in Principem etiam cessantibus actis sit donatio. §. 1. Alias vero, quae ad pietatem respiciunt, vsque ad quingentorum solidorum summam, et sine monumentis esse validas censemus His insuper ante nuptias donationibus, quae in adultas minores sui juris constitutas cujuscunque summae procedunt, secundum veterum legum scita etiam, nisi actis interuenientibus corroboratae sunt, suam retinentibus firmitatem. Sin autem non in auro res donationis fuerint datae, sed per res mobiles, vel immobiles, vel se mouentes; quantitatem earum aestimari; et si quidem vsque ad legitimam solidorum summam erigatur, validam eam esse, et sine monumentis conseruari. Sin autem amplioris summae inueniatur, et minime actis comprobata est, superfluum tantum vacuari. §. 2. Ne autem communione inducta, donatori, et ei, qui liberalitatem suscepit, aliqua oriatur contentio; electionem damus ei, qui ampliorem summam in re donata habuerit, reliquam aestimationis quantitatem offerre ei, qui minorem causam habuit, et totum possidere. Sin autem hoc minime facere maluerit, tunc omnimodo res diuidi secundum quantitatem vtrique parti competentem, si res diuidi sine suo periculo possibilis est. Sin autem in hujusmodi casibus, in quibus partitio vtiliter celebrari minime potest, amplioris summae dominus noluerit offerre aestimationem: tunc licebit etiam ei, qui minoris summae habet potestatem, offerre pretium, et totum sibi vindicare. §. 3. Si quis autem per diuersa tempora in eandem personam multas faciat liberalitates, quarum singulae quidem legitimam quantitatem non excedunt: in vnum autem compositae, et praedicto modo exaggeratae redundare videntur, et majoris esse quantitatis: non videatur eas oportere in vnum coadunare, et introducere modos, per quos non valeant, et in irritum reuocentur: sed è contrario, et plures intelligantur, et singulae secundum sui naturam obtineant, et monumentorum obseruatione non indigeant. Cum enim [à] veteribus super hac re variatum est, aliis multas, aliis vnam esse definientibus: nobis causa placuit humanior, vt et multae intelligantur, et omnes validae, et hi, qui liberalitates accipiunt, sciant veros, non falsos suos esse donatores. §. 4. Si quis autem talem acceperit donationem, in qua stipulatus fuerit annuam quandam sibi praestari quantitatem tantae summae, quae non excedit legitimum donationis modum: variabatur, vtrum enim ex particulari donatione multas fecisse donationes existimandum sit, et eas actis non indigere: an ex totius stipulationis fundamento, et fonte ejus, ex quo annuae donationes profluxerunt, et vnam esse eam donationem putandam, et proculdubio monumentorum obseruatione vallandam: quod veteres quidem satis abundeque variauerunt. Nos autem [omnia] certa diuisione concludimus, vt si hujusmodi quidem fuerit donatio, vt intra vitam personarum stetur vel dantis, vel accipientis: et multae intelligantur donationes, et liberae à monumentorum obseruatione. Incertus etenim fortunae exitus hoc nobis suggessit: vt possibile sit vnius anni tantummodo, vel breuioris, vel etiam amplioris temporis metas superuiuere vel donatorem, vel eum, qui donationem accepit, et ex hoc inueniri etiam totam summam donationis non excedere legitimam quantitatem. † Sin autem etiam heredum ex vtraque parte fuerit mentio, vel adjiciatur tempus vitae, vel donatoris, vel ejus, qui donationem accepit: tunc ei quasi perpetuata donatione et continuatione ejus magnam, et opulentiorem eam efficiente, et una intelligatur [donatio,] et quasi densioribus donationibus cumulata, excedere legitimum modum, et omnimodo acta deposcere, et aliter minime conualescere. Recitata septimo in nono consistorio palatii Justiniani. Dat. 3. Cal. Nou. Decio V. C. Cos. 529.

(Nouell. 51. CAP. II.)

Vt donationes Imperatori à priuato homine factae non egeant insinuatione.

Illud quoque perspeximus huic adjicere legi: Vt sicut ab Imperio in alios factae donationes non egent gestis monumentorum, sed ex hoc ipso habent virtutem, ita neque à priuatis Imperatoribus factae nisi tantummodo pro veritate fiant in publico à tabellionibus completae, subscriptionem habentes et ejus, qui fecit, et testium, et aliam donationum obseruationem non egebunt gestis monumentorum, cujuscunque quantitatis sint. Non enim consequens est, vt nec his fruatur imperium à priuatis, quae ab eo praebentur illis. Haec autem inaequalitas facta est ex nouitate, quam ZENONIS piae memoriae introduxit Constitutio, vt imperiales donationes non egeant monumentis. Quia igitur imperfectius causa prius apparuit: propterea nos perfectionem imponentes ei, ex vtroque

pupillo, et pupillae, ſine tutoris auctoritate recte dari poſſunt. Ideoque ſi debitor pupillo ſoluat, *neceſſaria eſt debitori tutoris auctoritas*, alioqui non liberabitur. Sed hoc etiam euidentiſſima ratione ſtatutum eſt in Conſtitutione, quam ad Caeſarienſes Aduocatos ex ſuggeſtione TRIBONIANI viri eminentiſſimi, Quaeſtoris ſacri palatii noſtri, promulgauimus: qua diſpoſitum eſt, ita licere tutori vel curatori debitorem pupillarem ſoluere, vt prius judicialis ſententia ſine omni damno celebrata, hoc permittat, quo ſubſequuto, ſi et judex pronunciauerit, et debitor ſoluerit, ſequatur hujusmodi ſolutionem pleniſſima ſecuritas. Sin autem aliter, quam diſpoſuimus, ſolutio

que tenere hoc volumus, et in his donationibus, quae ab Imperatoribus in priuatos fiunt, et quae à priuatis in Imperatorem: vt ex aequalitate juſtitia cauſae adjiciatur.

(Nouell. 52. Praef. Cap. I. et Epilog. v. ſupr. P. I. S. III. p. 184.)

35. *Idem* A. *Juliano P. P.*

Si quis argentum donauerit, certumque pondus nominauerit, non autem alias, vel generaliter, vel ſpecialiter expreſſerit: neceſſitatem ei imponimus omnimodo praefatum pondus argenti dare, ſiue in vaſis, quibus voluerit, non tamen pejoribus aeſtimatione maſſae, ſiue in ipſa aeſtimatione, quae pro maſſa rudi in illis locis frequentata eſt. §. 1. Si vero reditum certum ex poſſeſſionibus donauerit, non tamen nomina poſſeſſionum edixerit: neceſſe habere de ſua ſubſtantia fundos tradere, tantum reditum inferre valentes, quantum in donatione poſuerit: in talibus tamen agris, qui nec omnibus, quos habet in poſſeſſione, anteponuntur: nec deteriores omnibus ſunt, ſed ſtatus mediocris inueniuntur. §. 2. Similique modo, ſi quis certum numerum ſeruorum donauerit, non tamen et hic nominatim ſeruos inſcripſerit: et hic mediocris figurae ſeruos tradere, et neque tales, quos non habere magis, quam habere prodeſt: nec iterum eos, qui omnem ſeruorum familiam donatoris antecellunt, ſed et hic mediocritas ſpectetur. §. 3. Sin autem donator neque argentum, neque ſeruos habens, vel non tantum, quantum donauit, fecerit eorum donationem: aeſtimationem in his celebrari pro eo, quod deeſt: ita tamen, vt argenti quidem (ſecundum quod praediximus) aeſtimatio detur; in ſeruis autem non amplius, nec minus quindecim ſolidis quantitas pro ſingulis detur. In reditibus autem in quindecim annos aeſtimationem praeſtet. Sed in his omnibus, ſi quidem intra legitimam ſummam donatio fiat, nulla monumenta requirantur. Sin autem amplioris ſummae, tunc ad acta publica recurratur: ita vt in his, quae amplioris ſunt aeſtimationis, ſecundum noſtram legem non totum, ſed ſolum ſuperfluum euaneſcat. §. 4. Sed et ſi quis vniuerſitatis faciat donationem, ſiue beſſis, ſiue dimidiae partis ſuae ſubſtantiae, ſiue tertiae, ſiue quartae, ſiue quantaecunque, vel etiam totius, ſi non de inofficioſis donationibus ratio in hoc reclamauerit, coarctari donatorem legis noſtrae auctoritate tantum, quantum donauit, praeſtare: obſeruatione et hic monumentorum (ſecundum quod jam ſanximus) omnimodo requirenda.

§. 5. Sed ſi quidam in omnibus ſupradictis caſibus vſusfructus fuerit à donatore retentus, et traditionem jure intelligi fieri. Sin autem hoc minime donator expreſſerit; ſi quidem ſtipulatio donationi inſerta ſit, ex ejus auctoritate traditionem compelli fieri. Sin vero et hoc praetermiſſum ſit, et vſumfructum minime detinuerit, nihilominus ex lege noſtra neceſſitatem ei imponi etiam tradere hoc, quod donare exiſtimauit: vt non ex hoc inutilis ſit donatio, quod res non traditae ſunt: nec confirmetur ex traditione donatio: ſed liberalitatem plenam, et ſecundum legem noſtram perfectiſſimam conſtitutam neceſſarius traditionis effectus ſequatur, et neceſſitatem habeat donator omnimodo, vel res, vel partem ſubſtantiae, quam nominauerit, vel totam ſubſtantiam tradere. Cum enim in arbitrio cujuscunque ſit hoc facere, quod inſtituit: oportet eum vel minime ad hoc proſilire, vel cum ad hoc venire properauerit, non quibusdam excogitatis artibus ſuum propoſitum defraudare, tantamque indeuotionem quibusdam quaſi legitimis velamentis protegere. † Tantoque magis haec firma eſſe, ſi piis actibus, vel religioſis perſonis donatio deputata ſit: monumentorum obſeruatione [in his modis] ſecundum quod ſpecialiter à nobis in hujusmodi caſibus praedictum eſt, obſeruanda: ne in praefatis [piis] cauſis ex quibusdam machinationibus non ſolum indeuotus, ſed etiam impius donator intelligatur: poenasque non ſolum legitimas, ſed etiam coeleſtes exſpectet, resque donatas in omnibus ſupradictis caſibus non ſolum eos, dum ſuperſunt, ſed etiam eorum ſucceſſores reddere compelli non tantum his, in quos donatio facta eſt, ſed etiam eorum heredibus. Dat. 15. Cal. April. *Conſtantinopoli*, Lampadio et Oreſte VV. CC. Coſſ. 530.

36. *Idem* A. *Joanni P. P.*

Si quis pro redemptione captiuorum pecunias dederit, ſiue per cautionem dare promiſerit, cujuscunque quantitatis: cognoſcat ſe neque repetitionem habere, neque exactionem cautionis poſſe declinare, vtpote geſtis (ſicut in donationibus) non ſubſecutis ſuper inſinuatione ejusdem quantitatis: eo videlicet qui pecunias accepit, vel prima vice, vel poſt cautionem, neceſſitatem habente piiſſimam adminiſtrationem adimplere: nulla ei moleſtia, vel inquietudine inferenda, vel ab eo, qui pecunias praebuit, vel ab aliis ex auctoritate legum permiſſis hoc requirere: ſed tantummodo ſacramentum praeſtare, quod reuera omnem quantitatem ſine dolo malo vel aliqua deminutione ad redemptionem dederit captiuorum. §. 1. Simili etiam modo à geſtorum abſoluimus ordinatione donationes rerum mobilium, vel ſeſe mouentium, quas viri glorioſiſſimi Magiſtri militum fortiſſimis praeſtant militibus, tam ex ſua ſubſtantia, quam ex ſpoliis hoſtium, ſiue in ipſa bellorum occupatione, ſiue in quibuscunque locis degere noſcuntur. §. 2. Eandemque liberalitatem noſtrae legis indulgemus etiam his, quorum domus incendio vel ruina corruptae ſunt: quibusdam forte pecunias cujuscunque quantitatis praebentibus, vel cautionem conficientibus, vt et ipſi nec repetitionem timeant, verum etiam exactionem pecuniarum confeſſioni inſertarum facere poſſint, licet geſta non fuerint ſubſecuta; nulla eis licentia danda pecunias ad alias cauſas, niſi ad refectionem domorum erogare. Quod ſi aliqua dubitatio orta fuerit, vtrum tota quantitas, an pars ejus in aedificiis expenſa ſit, haec domini domus ſacramento dirimetur. §. 3. Caeteris etiam donationibus, quae geſtis interuenientibus minime ſunt inſinuatae, ſine aliqua diſtinctione vsque ad quingentos ſolidos valituris: hoc etenim tantum-

solutio facta fuerit; pecuniam autem saluam habeat *pupillus*, aut ex ea *locupletior fit*, et adhuc eandem pecuniae summam petat: *per exceptionem doli mali poterit submoueri.* Quod si male consumpserit, aut furto, [aut vi] amiserit: nihil proderit debitori doli mali exceptio, sed nihilominus condemnabitur; quia temere sine tutoris auctoritate, et non secundum nostram dispositionem soluerit. Sed ex diuerso, pupilli vel pupillae soluere sine tutoris auctoritate non possunt: quia id, quod soluunt, non fit accipientis: cum scilicet nullius rei alienatio eis sine tutoris auctoritate concessa sit.

TIT.

tantummodo ad augendas hujusmodi donationes addendum esse ex praesenti lege decernimus, anteriore tempore nostra lege praecedente moderando, qua vsque ad trecentos solidos factae donationes, et sine insinuatione firmitatem obtinere jussae sunt. Dat. 15. Calend. Nouembr. *Constantinopoli*, post Consulatum Lampadii et Orestia VV. CC. 531.

37. *Idem A. Joanni P. P.*

Verba superflua, quae in donationibus poni solebant, scilicet sestertii, nummi vnius, assium quatuor, penitus esse rejicienda censemus. Quid enim verbis opus est, quae rerum effectus nullus sequitur? Sancimus itaque nullo modo eorum verborum mentionem vel [in] Imperialibus donationibus, vel in omnibus aliis de caetero fieri: sed et, si quisquam per verbositatem aliquid tale inscripserit, siue remiserit, nulla differentia sit.

b) DE DONATIONIBVS, QVAE SVB MODO, VEL CONDITIONE, VEL CERTO TEMPORE CONFICIVNTVR.

(Cod. 8. T. 55.)

1. *Impp.* VALERIANVS et GALLIENVS AA. *Gamicae.*

Si doceas (vt affirmas) nepti tuae ea lege esse donatum à te, vt certa tibi alimenta praeberet: vindicationem etiam [in hoc] casu vtilem eo, quod legi illa obtemperare noluerit, impetrare potes: id est, actionem, qua dominium pristinum tibi restituatur. Nam [non solum] condictio quidem tibi in hoc casu, id est, in personam actio jure procedit, verum etiam vindicationem quoque diui Principes in hoc casu dandam esse sanxerunt. PP. 6. Cal. Decembr. Tusco et Basso Coss. 259.

2. *Impp.* DIOCLETIANVS et MAXIMIANVS AA. et CC. *Zenoni.*

Si rerum tuarum proprietatem [dono] dedisti, ita vt post mortem ejus, qui accepit, ad te rediret, donatio valet: cum etiam ad tempus certum, vel incertum ea fieri potest, lege scilicet, quae ei imposita est, conseruanda. PP. 5. Idib. Mart. Maximo 2. et Aquilino Coss. 286.

3. *Iidem* AA. et CC. *Marcellae.*

Quoties donatio ita conficitur, vt post tempus id, quod donatum est, alii restituatur: veteris juris auctoritate rescriptum est, si is, in quem liberalitatis compendium conferebatur, stipulatus non sit: placiti fide non impleta ei, qui liberalitatis auctor fuit, vel heredibus ejus condictitiae actionis persecutionem competere. Sed cum postea benigna juris interpretatione diui Principes ei, qui stipulatus non sit, vtilem actionem juxta donatoris voluntatem competere admiserint: actio, quae sorori tuae, si in rebus humanis ageret, competebat, tibi accommodabitur. PP. 11. Calend. Octobr. ipsis 4. et 3. Coss. 290.

4. *Iidem* AA. et CC. *Idae.*

Perfecta donatio conditiones postea non capit. Quare si pater tuus donatione facta quasdam post aliquantulum temporis fecisse conditiones videatur, officere hoc nepotibus ejus fratris tui filiis minime posse, non dubium est. Datum Calend. Octobris, Tiberiano * 2. et Dione Coss. 291.

5. *Iidem* AA. et CC. *Dexippo.*

Si quid mater filiae suae in potestate patris constitutae sub hac conditione, si fuerit intra biennium emancipata, donauerit: licet hoc matris voluntate sui juris effecta non tenuit, tamen prius marito defuncto, sui juris quocunque modo effecta, ad similitudinem legati ita relicti, rem donatam firmiter habere, vel vindicare potest. S. Id. Decembr. *Nicomediae*, * *Constant. et Maximian.* CC. Coss. * 294.

c) Sacra forma transmissa *Dominico* gloriosissimo Praefecto, de diuersis capitulis.

(*Auth. Collat.* 9. *T.* 45.)
(Nouell. Const. 162.)

Antonio Contio Interprete.

Imp. JVSTINIANVS A.

PRAEFATIO.

Percontata nos est tua Gloria, de quibusdam controuersiis apud disertissimos ejus, quod apud Illyrios est, fori causarum certatores, quae quidem dixisti nostra dijudicatione egere, vt non perpetuo dissentiant.

CAP. I.

De DONATIONIBVS.

Primum igitur capitulum tale erat: Mulier quaedam super his, quae ei à conjuge donatae fuerant rebus, non tamen traditae, volebat mortuo viro, et qui silentium egerat super donatione, res persequi, vt domina harum tam donatione, quam silentio viri facta. Opponebatur à detentoribus, exceptionem ipsam solam habere conuentam, si detineret, non tamen et ab alio posse ipsa vindicare. Quod igitur controuersum fuit, tale erat. Nos vero recordati sumus Constitutionis nostrae, dicentis, donantem, et si non fit stipulatus traditionem, necessitatem habere tradere donatum. Non enim ad defraudationem, neque vt literae sint nudae, interpositum conuenit conficere instrumentum. Animum quoque aduertimus et ad Cinciae Legis veteris legislationem (quam bene faciens à sua legislatione remouit dudum Respublica) talia Lege includentem seu tractantem qualia in praesenti controuersia fuerunt. §. 1. Et sancimus: si quemadmodum prius à nobis dictum est, perfecte omnia se habeant ita, quae ad talem donationem pertinent: tam secundum mensuram, quam secundum insinuationem, valere ipsam ex modo omni, per viri silentium illico ab initio, (secundum nostram Constitutionem) ex quo facta fuit, ita vt quamuis postea vir in hypothecam dederit rem, vel in pignus tradiderit, non tamen prae-

TIT. IX.

PER QVAS PERSONAS CVIQVE ADQVIRITVR.

Adquiritur vobis non folum per vosmetipfos, fed etiam per eos, quos in poteftate habetis: [*item per feruos alienos, in quibus vfumfructum habetis:*] *item per homines liberos, et per feruos alienos, quos bona fide poffidetis. De quibus fingulis diligentius difpiciamus.*

§. 1. Igitur liberi veftri vtriusque fexus, quos in poteftate habetis, olim quidem quicquid ad eos peruenerat (exceptis *videlicet* caftrenfibus peculiis) *hoc parentibus fuis adquirebant fine vlla diftinctione: et hoc ita parentum fiebat, vt etiam effet eis licentia, quod per vnum vel vnam eorum adquifitum effet, alii filio, vel extraneo donare, vel vendere, vel quocunque modo voluerant, applicare. Quod nobis inhumanum vifum eft: et generali Conftitutione emiffa, et liberis pepercimus, et patribus honorem debitum referuauimus. Sancitum etenim à nobi: eft, vt fi quid ex re patris ei obueniat, hoc fecundum antiquam obferuationem totum parenti adquiratur. Quae enim inuidia eft,* quod ex patris occafione profectum eft, hoc ad eum reuerti? Quod autem ex alia caufa fibi filius familias adquifiuit, hujus vfumfructum patri quidem adquirat, dominium autem apud eum remaneat: ne quod ei fuis laboribus vel profpera fortuna acceflerit, hoc in alium perueniens, luctuofum ei procedat.

§. 2.

praealienaffe viderit ipfum, quamdiu fuperftes erat, filentem, et traditionem ipfam fiue interuenit) dare ipfi exceptionem, fiue non interuenit, praebere et exactionem, fi quidem ftipulatio interuenit, per ex ftipulato: fin minus, per ex Lege condictitiam ad confequendum id, quod donatum eft. §. 2. Et illud etiam conftituere juftum duximus: Vt fi quidem infinuatae fuerint ab initio donationes in geftis, omnibus modis ipfas filentio confirmari. Si vero minime infinuatae manferint, excefferint autem menfuram indigentem infinuatione, vsque ad tantum duntaxat ipfas valere, vsque ad quantum et non infinuatas donationes validas effe à nobis conftitutum eft. Hoc enim in extremo conftituentes, obtinere idem volumus, et non propter adjectionem quantitatis, excidere et id, quod recte fe habere poterat. Quod quidem et fuper vniuerfitatis donationibus jam Lex noftra dicit. His obtinentibus non folum in viro et vxore, fed etiam in aliis perfonis, inter quas, quae in matrimonio fiunt donationes, prohibentur.

CAP. II.

Secundum etiam infuper capitulum à tua Excellentia interrogati fumus: An poft Conftitutionem noftram volentem ex libera et infcriptitio natos quospiam poftea liberos propter matris conditionem exiftentes, oportere exiftimare, tametfi nec adfcriptitii facti fint fecundum [jus] antiquum, tamen omnino colonos factos effe: propterea quod alia noftra Conftitutio etiam colonorum liberos non permittit relinquere terram, fed manere colonos, et multo magis hoc effe oporteat, quandoquidem eft in his perfonis prorfus infcriptitiorum profapia. Haec igitur in interrogatione erant tua, et hoc erat dictum capitulum. Oporteat autem, noftram confiderantes mentem, noffe, quia nunquam nos liberum ventrem parere infcriptitium conceffimus, fed fymbolum fane et hoc fignum fuperponi oportet genito, poft ftatim pofitam Legem, hoc ipfum fcilicet, nempe libertatem conuenire ex libera natis matre. Si igitur ex libera quis et infcriptitio nafcatur: manet quidem liber, et maternam non abjicit vllo modo ingenuitatem. Indicat autem à nobis pofita Conftitutio, quae vult tales habitatores regionum manere, et agrorum cultores, tanquam ibi natos. Hoc enim coloni vult appellatio. Non concedimus igitur ipfis licentiam, relinquere quidem regionem, ad alia vero fe recipere: fed fi quidem omnino nati foerint quidam in aliquo praedio, fi quidem ex adfcriptitia matre, manifeftum eft, eos omnino infcriptitios fore: fi vero ax libera, manent quidem liberi: et, quae ab his adquifita funt, fub illis erunt, neque peculium fient dominorum; non egredientur vero ex eo praedio, fed illud colent; neque erit eis licentia hoc quidem relinquere, alia vero circumire aliena, nifi fi domini fiant poffeffionis cujusdam propriae, fufficientia eos ibi occupatos alere circa feipfam, et non concedentis, et alia colere, et in ea migrare: quandoquidem omnibus modis ipfos manere fancimus in praedio, liberos quidem conftitutos, habitatione tamen detentos: et hoc quidem hactenus conftitutum efto.

CAP. III.

Sed neque extra modum vifum eft nobis, et illud quaefitum noftra dijudicatione dignari. Si enim infcriptitia mulier ad infcriptitium alicujus praedii ad alium pertinentem venerit conjugium, quaefitum eft de prole, fi liberi ex his nafcantur, vtrum deceat ad dominum viri, an dominum mulieris pertinere prolem. Sancimus igitur, fi quid tale fiat, et conueniant adinuicem diuerforum dominorum adfcriptitii, quandoquidem ea, quae ad fortunam eorum pertinent, non fint in controuerfia pofita, ventre non libero exiftente, fint quidem progeniti, adfcriptitii: non tamen omne dabimus matri neque ejus domino, fed fi quidem vnus genitus fuerit filius, venter femini praefertor, fitque domini matris id, quod erit progenitum. Sin duo forte contigerint filii, diuidantur ambo, electione per fortem dirimenda. Sin impar fit liberorum numerus: majorem obtinear matris finus, ita, vt fi tribus exiftentibus, duo quidem fint matris, vnus vero patris: et rurfum fi quinque, tres quidem ex genitis fint domini matris, duo vero patris: et fecundum hoc incrementum, numerus progrediatur, id quidem, qnod in aequalitatem diuidi poteft, diuidens ex aequo: quod vero exfuperat, tanquam gratiofius illud diftribuens matri. Oportet enim ipfam dignari majore ftudio, vt quae et parturierit et pepererit, et nutrierit, fupra eum, qui voluptatis fuperfluum, pueri fecerit originem. (* v. fupr. Part. I. Sect. III. Voc. Adfcriptit. p. 142.)

EPI-

§. 2. Hoc quoque à nobis dispositum est et in ea specie, vbi parens emancipando (liberos suos) ex rebus, quae adquisitionem effugiebant, sibi tertiam partem retinere (si voluerat) licentiam ex anterioribus Constitutionibus habebat, quasi pro pretio quodammodo emancipationis: et inhumanum quiddam accidebat, vt filius rerum suarum ex hac emancipatione dominio pro parte [tertia] defraudaretur, et quod honoris ei ex emancipatione additum erat, quod sui juris effectus esset, hoc per rerum diminutionem decresceret. Ideoque statuimus, vt parens pro tertia parte dominii, quam retinere poterat, dimidiam non dominii rerum, sed vsusfructus retineat. Ita etenim res intactae apud filium remanebunt, et pater ampliore summa fruetur, pro tertia dimidia potiturus.

§. 3. Item vobis adquiritur, quod serui vestri ex traditione nanciscuntur: siue quid stipulentur, siue ex donatione, vel ex legato, vel ex qualibet alia causa adquirant. Hoc enim vobis ignorantibus et inuitis obuenit. Ipse enim seruus, qui in potestate alterius est, nihil suum habere potest. Sed si heres institutus sit. non alias nisi vestro jussu hereditatem adire potest. Et si vobis jubentibus adierit, vobis hereditas adquiritur, perinde ac si vos ipsi heredes instituti essetis. Et conuenienter scilicet vobis legatum per eos adquiritur. † Non solum autem proprietas per eos, quos in potestate habetis, vobis adquiritur, sed etiam possessio. Cujuscunque enim rei possessionem adepti fuerint, id vos possidere videmini. Vnde etiam per eos vsucapio, vel longi temporis possessio vobis accidit.

§. 4. De iis autem seruis, in quibus tantummodo vsumfructum *habetis, ita placuit, vt quicquid ex re vestra, vel ex operis suis adquirant, id vobis adjiciatur: quod vero extra eas causas consequuti sunt, id ad dominum*

EPILOGVS.

Quae igitur hac sacra pragmatica forma comprehensa sunt, tua Gloria in similibus casibus custodire festinet. Etenim et communem de hoc scribimus Legem, ipsa quidem et alia quaedam reformantes, quae quidem necessariae Legislationis esse credimus. Dat. 5. Idus Septembr. Constantinop. *DN. JVST. PP. Aug. Appione, V. C. Conf.* * *539.*

(γ)

DE REVOCANDIS DONATIONIBVS.

(Cod. 8. T. 56.)

1. *Imp.* PHILIPPVS A. * *cum Filio PHILIPPO A. Cosmino.*

Etsi perfectis donationibus in possessionem inductus libertus quantolibet tempore ea, quae sibi donata sunt, pleno jure vt dominus possederit, tamen si ingratus sit, omnis donatio mutata patronorum voluntate reuocanda est. Quod obseruabitur et circa ea, quae libertorum nomine, pecunia tamen patronorum et beneficio comparata sunt. Nam qui obsequiis suis liberalitatem patronorum prouocauerunt, non sunt digni, quo eam retineant, cum coeperint obsequia negligere: cum magis in eos collata liberalitas ad obsequium [eos] inclinare deberet, quam ad insolentiam erigere. † Hoc tamen jus stabit inter ipsos tantum, qui liberalitatem dederint: Caeterum, neque filii eorum, neque successores ad hoc beneficium pertinebunt. Neque enim fas est vllo modo inquietari donationes, [quas] is, qui donauerat, in diem vitae suae non retractauit. Dat. 15. Cal. Jul. Aemiliano et Aquilino Coss. 250.

2. *Imp.* PROBVS A. *Felici.*

Si apud prouinciae Praesidem auiam filiae tuae quasi poenitentia ductam subtracta instrumenta donationum igne exussisse constiterit: vereri te non oportet, ne id, quod jure vires acceperat, ex post facto possit in dubium reuocari. PP. 3. Non. Maji, *Sirmii*, Probo A. * 3. et * *Paterno* Coss. 279.

3. *Impp.* CARINVS et NVMERIANVS AA. *Januario et Felicio.*

Possessionem, quam in vos emancipatos per donationem mater contulit, ex poenitentia sola alienare non potuit. PP. 2. Id. Januar. Carino 2. et Numeriano Coss. 284.

4. *Impp.* DIOCLETIANVS et MAXIMIANVS AA. et CC. *Proculae.*

Cum profitearis in fraudem te alterius donasse: professionem inhonestam continere intelligis. Itaque si donationem perfecisti, eam reuocare non potes ex memorata allegatione, sub obtentu poenitentiae. PP. Cal. April. *Heracliae*, AA. Coss. * *287.*

5. *Iidem* AA. et CC. *Epagatho.*

Si donationem rite fecisti, hanc auctoritate Rescripti nostri rescindi non oportet. S. 5. Calend. Maji, *Heracliae*, AA. Coss. * *287.*

6. *Iidem* AA. et CC. *Herenniae.*

Velles necne filio tuo praedia itemque mancipia donare, fuit in initio tibi liberum. Desine itaque postulare, vt donatio, quam perfeceras, reuocetur praetextu mariti et liberorum absentiae: cum hujus firmitas ipsorum praesentia non indigeat. S. 5. Calend. Octobr. *Viminacii*, * *Constantio et Maximiano* CC. Coss. * *294.*

7. *Impp.* * *CONSTANTIVS et CONSTANS AA. ad Philippum PP.*

His solis matribus, quae non in secundi matrimonii foedus nupserint, sed vnius tantum matrimonii sunt, reuocandarum donationum, quas in filios fecerint, ita decernimus facultatem, si eos ingratos circa se esse ostenderint. Quicquid igitur is, qui à matre impietatis arguitur, ex titulo donationis tenet, eo die, quo controuersiae qualecunque principium jussu judicantis datur, matri cogatur reddere. Caeterum ea, quae adhuc matre pacifica jure perfecta sunt, et ante inchoatum coeptumque jurgium vendita, donata, permutata, in dotem data; caeterisque causis legitime alienata: minime reuocamus. Actionem vero matris ita personalem esse volumus, vt vindicationis tantum habeat effectum: nec in heredem detur, nec tribuatur heredi. † De caeteris autem, quae portentosae (vilitatis) abjectaeque pudicitiae sunt, satis etiam tacitae cautum putamus. Quis est enim, qui his aliquid arbitretur tribuendum esse: cum etiam illis, quae jure secundas tantum contraxerunt nuptias, nihil ex his priuilegiis tributum esse

minum proprietatis pertineat. Itaque si is seruus heres institutus sit, legatumue quid ei, aut donatum fuerit: non vsufructuario, sed domino proprietatis adquiritur. † *Idem placet et de eo, qui à vobis bona fide possidetur, siue is liber sit, siue alienus seruus. Quod enim placuit de vsufructuario, idem placet et de bonae fidei possessore. Itaque quod extra istas duas causas adquiritur, id vel ad ipsum pertinet, si liber est: vel ad dominum, si seruus est.* † *Sed bonae fidei possessor cum vsuceperit seruum, (quia eo modo dominus fit) ex omnibus causis per eum sibi adquirere potest. Fructuarius vero vsucapere non potest: primum, quia non possidet, sed habet jus vtendi fruendi: deinde, quia scit seruum alienum esse. Non solum autem proprietas per eos seruos, in quibus vsumfructum habetis, vel quos bona fide possidetis, aut per liberam personam, quae bona fide vobis seruit, vobis adquiritur: sed etiam possessio. Loquimur autem in vtriusque persona secundum distinctionem, quam proxime exposuimus: id est, si quam possessionem ex re vestra, vel ex suis operis adepti fuerint.*

§. 5. *Ex his itaque apparet, per liberos homines, quos neque vestro juri subjectos habetis, neque bona fide possidetis: item per alienos seruos, in quibus neque vsumfructum habetis, neque possessionem justam: nulla ex causa vobis adquiri posse. Et hoc est, quod dicitur, per extraneam personam nihil adquiri posse: excepto eo, quod* per liberam personam, veluti per procuratorem, placet, non solum scientibus, sed et ignorantibus vobis adquiri possessionem, *secundum diui* SEVERI *Constitutionem: et per hanc possessionem etiam dominium, si dominus fuerit, qui tradidit: vel vsucapionem, aut longi temporis praescriptionem, si dominus non sit.*

§. 6.

esse velimus? Dat. 12. Calend. Octobr. Limenio et Catulino Coss. 349.

In AVTHENT. *de nupt.* §. *mater tamen. Coll.* 4. *Tit.* 1. Nouell. 22. Cap. 35.

Quod mater filio donat, ex ingratitudine non reuocatur, postquam transit ad secundas nuptias, nisi ex tribus causis. Prima, si vitae ejus insidiatur. Item, si manus impia in eam intulerit. Tertia, si totius substantiae molitus est jacturam.

(Nou. 22. CAP. XXXV. v. supr. h. P. II. L. I. T. X. p. 89.)

8. *Iidem* AA. *ad Orphitum P. P.*

Si vnquam libertis patronus filios non habens bona omnia vel partem aliquam facultatum fuerit donatione largitus, et postea susceperit liberos: totum quicquid largitus fuerat, reuertatur in ejusdem donatoris arbitrio ac ditione mansurum. Dat. 5. Calend. April. Arbetione et Lolliano Coss. 355.

9. *Impp.* THEODOSIVS et VALENTINIANVS AA. *ad Senatum post alia.*

Donationes circa filium filiamue, nepotem neptemue, vel pronepotem proneptemue emancipatos celebratas pater, vel auus, vel proauus reuocare non poterit, nisi edoctis manifestissimis causis, quibus eam personam, in quam collata donatio est, contra ipsam venire pietatem, et ex causis, quae legibus continentur, fuisse constabit ingratam. Dat. 5. Id. Nou. *Rauennae*, Theodosio 17. et Valentiniano 3. AA. Coss. 430.

10. *Imp.* JVSTINIANVS A. *Juliano P. P.*

Generaliter sancimus, omnes donationes lege confectas, firmas illibatasque manere, si non donationis acceptor ingratus circa donatorem inueniatur, ita vt injurias atroces in eum effundat, vel manus impias inferat, vel jacturae molem ex insidiis suis ingerat, quae non leuem sensum substantiae donatoris imponat, vel vitae periculum aliquod ei intulerit, vel quasdam conuentiones, siue in scriptis donationi impositas, siue sine scriptis habitas, quas donationis acceptor spopondit, minime implere voluerit. † Ex his enim tantummodo causis, si fuerint in judicium dilucidis argumentis cognitionaliter approbatae, etiam donationes in eos factas euerti concedimus: ne sit cuiquam licentia, et alienas res capere, et frugalitatem irridere donatoris, et ipsum iterum donatorem suasque res perdere: et praefatis malis ab ingrato donationis acceptore affici. Hoc tamen vsque ad primas personas tantummodo stare censemus, nulla licentia concedenda donatoris successoribus hujusmodi querimoniarum primordium instituere. Etenim si ipse, qui hoc passus est, tacuerit; silentium ejus maneat semper: et non à posteritate ejus suscitari concedatur, vel aduersus eum, qui ingratus esse dicitur, vel aduersus ejus successores. Dat. 15. Calend. April. Lampad. et Oreste VV. CC. Coss. 530.

(8)

De IMMENSIS DONATIONIBVS in filios factis.

(*Auth. Collat.* 7. *T.* 4.)
(Nouell. Const. 92.)

Imp. JVSTINIANVS A. *Joanni gloriosissimo per Orientem Praetoriorum Praefecto, iterum Exconsuli ordinario et Patricio.*

PRAEFATIO.

Dudum de Falcidia et illius parte decreuimus, augentes eam non ignobili incremento: quod enim nimis inaequale est, non valde placet nobis, sed oportere quidem praeponi filios, quos pater voluerit, non tamen in tantum minui aliis, ut importabilis sit eis imminutio.

CAP. I.

Posita igitur à nobis lege in sua virtute manente, illud volumus: Vt si quis donationem immensam in aliquem aut aliquos filiorum fecerit, necessarium habeat in distributione hereditatis, tantam vnicuique filiorum seruare ex lege partem, quanta fuit, priusquam donationem pater in filium aut filios, quos ea honorauit, faceret. Sic enim nihil vlterius in donationibus querentur, qui habent quidem in omni substantia patris, quod legitimum est: in tantum autem aucta quantitate, quantum habuit substantia patris, antequam donationibus exhauriretur: non valentibus filiis, qui donationibus honorati sunt, dicere, contentos se quidem esse immensis his donationibus, videri autem absti-

§. 6. *Hactenus tantisper admonuisse sufficiat; quemadmodum singulae res vobis adquirantur: nam legatorum jus, quo et ipso singulae res vobis adquiruntur, item fidei commissorum, vbi singulae res vobis relinquuntur, opportunius inferiore loco referemus.* † *Videamus itaque nunc,* quibus modis per vniuersitatem res vobis adquirantur. *Si cui ergo* heredes facti *sitis,* siue *cujus* bonorum possessionem petieritis, *vel si quem adrogaueritis, vel si cujus bona libertatum conseruandarum causa vobis addicta fuerint: ejus res omnes ad vos transeunt. Ac prius de hereditatibus dispiciamus, quarum duplex conditio est: nam vel* ex testamento, vel ab intestato *ad vos pertinent. Et prius est, vt de his dispiciamus, quae ex testamento vobis obueniunt: qua in re necessarium est, initium de ordinandis Testamentis exponere.*

TIT. X.

DE TESTAMENTIS ORDINANDIS.

Testamentum ex eo appellatur, quod TESTATIO MENTIS (*a*) fit.

§. 1. *Sed vt nihil antiquitatis penitus ignoretur, sciendum est, olim quidem duo genera testamentorum in vsu fuisse: quorum altero in pace et otio vtebantur, quod* calatis comitiis *appellabant; altero, cum in praelium exituri essent, quod* procinctum *dicebatur. Accessit deinde tertium genus testamentorum, quod dicebatur* per

abstinere paterna hereditate: sed neque cogendis quidem si contenti sunt donationibus, suscipere hereditatem: necessitatem autem habentibus omnibus modis complere fratribus, quod haec desert secundum quam scripsimus mensuram, vt non minus habeant illi, quam quod ex legibus eis debetur, propter factam in donationibus immensitatem: dum liceat patri mediocriter sapienti circa omnem prolem, etiam iis, qui ab eo potius diliguntur, donare aliquid amplius, et non caeteros filios per immensitatem in illos factam laedere, et nostram transcendere intentionem. Et haec quidem nostra ab initio cogitatio fuit. Differentes autem illud dudum, et humanarum experti animarum, quoniam videbamus eos in hujusmodi passionibus labefactari, atque descendere: propterea nunc augmentum illi legi hoc facimus. §. 1. Haec itaque dicimus de filiis gratis existentibus eis, non de ingratis, et quibus pater justam et legitimam ingratitudinem infert, nam si hoc ita se habere apparuerit, et approbentur ingratitudinis causae, sint ea, quae in lege de ingratis posita sunt, rata: nihil hac nostra legislatione minuenda.

EPILOGVS.

† *Quae igitur placuerunt nobis, et per hanc sacram nostram declarata sunt legem, tua Celsitudo operi effectuique tradere festinet.* * *539.*

d) *Vt* DONATIONES, *quae in Literas relatae non sunt,* AD QVINGENTOS VSQVE AVREOS *valeant.*

(Nouell. Leon. 50.)

Imp. LEO A. *eidem Styliano.*

Quandoquidem multi alias gratias relaturi, alias benigno duntaxat proposito moti, dona in nonnullos conferunt: et de hoc sapiste distincte tradendum esse visum est, quales donationes non euerti, qualesque contra irritas esse oporteat. Atque veteres quidem hac de re tractantes pronunciarunt, illam donationem concidere, ne firma sit, quae quingentorum aureorum summam exsuperat, nisi in acta publica relata sit: quanquam etiam donatarius donationis certam probationem propria donatoris manu priuatim scriptam abstulerit. At nescio, quid sibi illi superflua hac subtilitate velint. Quando enim donatio scripto comprehensa, eique justam testimonium adhibitum esset, quorsum amplius accurate finire oportebat? Nobis itaque exacta hac definitione, quam neque de donationibus dictam esse omnino scimus, per sanctionem consopita, illud proponere visum est, vt, si donatio, *quae* quingentos aureos excedit, *in literas relata sit,* rata permaneat: *quae vero scripto comprehensa non est, pro eo modo, qui quingentos aureos excedit, irrita sit: tametsi donatarius praesentibus testibus rem donatam adeptus sit. Etenim donatio, cujus aestimatio quingentos aureos non superat, etsi conscripta non sit, dummodo tribus testibus confirmetur, rata judicatur. Ad hanc ergo formam examinatae donationes aut valeant, aut irritae sint.*

(*a*)

SI QVIS ALIQVEM TESTARI PROHIBVERIT, VEL COEGERIT.

(Cod. 6. T. 34.)

1. *Imp.* ALEXANDER A. *Seuerae.*

Ciuili disceptationi crimen adjungitur, si testator non sua sponte testamentum fecit, sed compulsus ab eo, qui heres est institutus, vel à quolibet alio, quos noluerit, scripsit heredes. S. 15. Cal. Januar. * (*Antonino 4.*) Alexandro A. (C.) Cos. 223.

2. *Impp.* DIOCLETIANVS et MAXIMIANVS AA. et CC. *Nicagorae.*

Eos, qui ne testamentum ordinaretur, impedimento fuisse monstrantur, velut indignas personas à successionis compendio semoueri, celeberrimi juris est. PP. Calend. Jan. Diocletiano 2. et Aristobulo Coss. 285.

3. *Iidem* AA. et CC. *Eutychidi.*

Judicium vxoris postremum in se prouocare maritali sermone, non est criminosum. Dat. 5. Cal. Januar. * *Constant. et Maximian.* CC. Coss. * *294.*

per aes et libram: *scilicet quod per emancipationem, id est, imaginariam quandam venditionem agebatur*, quinque testibus et libripende, *ciuibus Romanis puberibus praesentibus, et eo, qui familiae emptor dicebatur. Sed illa quidem priora duo genera testamentorum ex veteribus temporibus in desuetudinem abierunt: quod vero per aes et libram fiebat, licet diutius permanserit, attamen partim et hoc in vsu esse desiit.*

§. 2. *Sed praedicta quidem nomina testamentorum ad Jus ciuile referebantur: postea vero ex edicto Praetoris forma alia faciendorum testamentorum introducta est. Jure enim bonorario nulla emancipatio desiderabatur; sed* septem testium *signa sufficiebant, cum Jure ciuili signa testium non essent necessaria.*

§. 3. Sed cum paulatim tam ex vsu hominum, quam ex Constitutionum emendationibus coepit in vnam consonantiam Jus ciuile et praetorium jungi: constitutum est, vt vno eodemque tempore (quod Jus ciuile quodammodo exigebat,) *septem* TESTIBVS (β) adhibitis, et subscriptione testium (quod ex Constitutionibus inuentum est, et ex edicto Praetoris) signacula testamentis imponerentur. Ita, vt hoc jus tripartitum esse videatur: et testes quidem et eorum praesentia, *vno contextu* testamenti celebrandi gratia, à Jure ciuili descendant: subscriptiones autem testatoris et testium, ex sacrarum Constitutionum obseruatione adhibeantur: *signacula* autem, et *testium numerus* ex edicto Praetoris

§. 4. Sed his omnibus à nostra Constitutione propter testamentorum sinceritatem, *vt nulla fraus adhibeatur*, hoc additum est, vt *per manus testatoris* vel testium *nomen heredis exprimatur* *), **et omnia secundum illius Constitutionis tenorem procedant.**

§. 5.

*) Nouell. 66. Cap. I. vid. supr. h. Part. II. L. I. T. II. p. 10. et Nouell. 119. Cap. VII. et VIII. v. supr. h. Part. II. L. II. T. X. p. 61.

(β)

Vt in Ciuitatibus QVINQVE, *in itineribus vero et agris* TRES TESTES *ad testamentorum fidem sufficiant.*

(Nouell. Leon. 41.)

Imp. LEO A. ***eidem Styliano.***

Cum omnibus humanae vitae negotiis, quae testium fidem requirunt, inde robur adesse oporteat: tum vero maxime, quae vltimi vitae nostrae diei contemplatione dispositiones fiunt, istiusmodi corroboratione indigent. Nullus enim reliquus modus est, qui recte ipsis jus dictet, nisi ipsis à testibus praesidium adsit. Oportebat itaque, quo magis necesse est, statuta hominum è vita decedentium firma esse, eo quoque magis eadem per testimonia stabiliri. Verum quoniam frequenter res propter eorum, quae strictius requiruntur penuriam, ad possibilem modum deduci videmus (cum namque stricto jure vti non datur, quemque quo modo potest vti necessitas est) de testium numero, quo testamentis adesse debeant, statuere non alienum à prouidentia nobis visum est. Atque hoc quidem etiam sempiternae memoriae Patri nostro in mentem venit: verum quod statuit, non valde id exacte statutum esse judicatum est. Quum enim superiorum Legislatorum alius septem, alius vero quinque assumendos esse testes censuisset, (septem quidem in ciuitatibus, quippe vbi propter hominum multitudinem, vt consentaneum est, testes defuturi non sunt: in agris vero et itineribus, quinque, quod magna illic plerumque hominum fide dignorum raritas sit) cum hoc (inquam) ita de illis constitutum esset, pater noster exsuperantem numerum despiciens, simul in ciuitatibus, simul in agris et itineribus per quinque testes testamentis vigorem attribuit: idque ideo (mea quidem sententia (quod, quanta nunc virtutis inopia humanam vitam occupet, considerarit. Attamen (id, quod dictum est,) non admodum exacta ratione placitum illud nititur. Dicat enim fortasse aliquis, aequalem numerum attribui non oportuisse; atque testimonium, quod in agris et itineribus adhibetur, arctius contrahendum fuisse. Nos igitur, quod ille neglexit, non negligendum putantes, sancimus, **vt in ciuitatibus quinque** *testibus stabilitum testamentum approbetur:* **in itineribus** *vero* **et agris**, *aliisque inhabitatis locis,* **trium testium** *confirmatio suscipiatur.*

a) *Vt* SVFFICIENS NVMERVS TESTIVM *Testamentum ratum faciat, tametsi id neque illorum subscriptiones, neque signacula habeat.*

(Nouell. Leon. 42.)

Imp. LEO A. ***eidem Styliano.***

Quae in verbis residet obscuritas, multum, quod tractatur, inuoluere videtur: quippe quae, tanquam expansa quaedam nubes, tum intelligendi vim animo auferat, tum à recta rerum administratione auertat. Hanc igitur obscuritatis caliginem, vbi illis constitutionibus, quae de testamentis agunt, neque mediocrem noxam rebus adferunt, circumfusam esse cognouimus: pulchrum fore rati sumus, si illas repurgaremus, quomodoque testamenta confirmari, aut non oporteat, Lege non ambigua, neque quae varie apprehendi possit, definiremus. Qui ante nos de testamentis tractarunt, bifariam illa diuiserunt, et alia quidem scriptis, alia vero sine scriptis confici tradiderunt. Quin et modum, quo vtrumque testamentum, et scriptum nempe, et non scriptum ratum fiat, subjecerunt: vt scripta confirmatio in eo consistat, quod viuente etiamnum testatore testium subscriptione obsignationeque omnibus numeris absolutum sit: nuncupatiui vero, siue non scripti, quod septem non indigni fide testes se audiuisse, cum ita testator lingua sua de rebus suis pronunciaret, confiteantur. Atque his hunc ad modum constitutis, annectunt scriptum testamentum, nisi ad scripturae, qua testatoris voluntas significatur, perfectionem simul omnia conueniant, et testium subscriptiones, nempe quae illis de sinceritate testimonio sint, et signacula, quae subscriptionibus fidem praebeant: nisi haec simul omnia (inquam) priusquam is, cujus

id

§. 5. Possunt autem omnes testes et *vno* ANNVLO (γ) signare testamentum: quid enim si septem annuli vna sculptura fuerint, secundum quod PAPINIANO visum est? Sed et *alieno quoque annulo* licet signare [testamentum].

§. 6. *Testes* autem adhiberi possunt ii, cum quibus testamenti factio est Sed *neque mulier, neque impubes, neque seruus, neque furiosus, neque mutus, neque surdus,* neque is, *cui bonis interdictum* est: neque ii, quos leges jubent improbos intestabilesque esse, possunt in numerum testium adhiberi.

§. 7. Sed cum aliquis ex testibus testamenti quidem faciendi tempore liber existimabatur, postea autem seruus apparuit, tam diuus HADRIANVS CATONI, quam postea diui SEVERVS et ANTONINVS rescripserunt, subuenire se ex sua liberalitate testamento: vt sic habeatur [firmum], ac si, vt oportebat factum esset: cum eo tempore quo testamentum signaretur, omnium consensu hic testis liberi loco fuerit; neque quisquam esset, qui status ei quaestionem moueret.

§. 8. *Pater*, nec non is, qui in potestate ejus est, item *duo fratres*, qui in ejusdem patris potestate sunt, vtique testes in vno testamento fieri possunt: quia nihil nocet, ex vna domo plures testes *alieno negotio* adhiberi.

§. 9. In testibus autem non debet esse is, qui in potestate testatoris est. † Sed si filiusfamilias de castrensi peculio post missionem faciat testamentum: nec pater ejus recte adhibetur testis, nec is, qui in potestate ejusdem patris est. *Reprobatum est enim in ea re domesticum testimonium.*

§. 10. Sed *neque heres scriptus*, neque is, qui in potestate ejus est, neque pater ejus, qui eum habet in potestate, neque fratres, qui in ejusdem patris potestate sunt, testes adhiberi possunt: quia

id testamentum est, è vita excedat, concurrant, omnino id irritum esse, vt neque tanquam scriptum, neque tanquam nuncupatiuum valeat. *Ex quo sane praeoccupatiuo placito, quum non admodum caute (ne interim dicam male) conceptum sit, confusio atque ambiguitas rem testamentariam inuadit. Aliis enim videtur testamentum velut adulterina semina, prorsus abjiciendam: vt aliis quidem ex bonis vtilitatem capere permittatur, defunctis vero ne minimum quidem vtilitatis ex rebus suis accedat: si tamen defuncti vtilitatem aliquam sentiunt. Sentiunt autem, quum ex ipsorum morte per beneficii erogationem nonnulli reuiuiscunt. Atque hi quidem (quomodo dixi) hunc in modum à rerum suarum vtilitate hominem prorsus arcere volunt. Quibus vero benignior sententia animo residet, hi testamento, quod sigillorum impressione perfectionem non accepit, si non vt scriptum censeatur, certe tamen, qualem non scriptum et nuncupatiuum accipit, talem vigorem tribuunt. Nos itaque perplexitatem hanc adeo rebus humanis esse nocumento videntes, ea benigniorum judicum sententiam pedibus imus, veterisque Legis caliginem et ambiguitatem in simplicem atque apertam cognitionem conuertimus, ac sancimus,* ***vt, quod testamentum, respectu eorum, quae scripto testamento adesse debent, imperfectum est:*** *si tamen* ***nuncupatiui testamenti testimonio non indigeat, vigore nuncupatiui testamenti firmum sit:*** *sin testium fide indigeat, vt, quod nihil ad faciendam fidem idoneum habeat; in irritum concidat. Quae enim ratio est, imo quomodo non omnino absurdum nimisque crassum est, alias testes istiusmodi approbatione dignari, vt, quae nulla sui parte scripta mandata sunt, confirment? alias vero quasi, qui per scripturam declarata confirment, indigni sint: ita illos vilipendere, praesertim vero, cum hic aliquo etiam modo fides corroboretur. Quomodo insuper id detestandam inuerecundamque aequitatis proditionem non continet?* ***Quid si testamentum scripto tradi coeperit, quodque constitutum est, dignorum fide testium auribus insonuerit, deinde vero aut scribam morbus corripuerit, aut mors etiam ipsum sustulerit, et mox testator quoque enectus sit:*** *(vt multa hominibus ex improuiso contingunt)* ***num propterea, quos is moriens beneficio dignos censuit, illi eo priuati injuriam sustinebunt?*** *Et vero, quod indignissimum est, non modo non cum vita id mali testatorem deserit, verum etiam mortuum insectatur, priuatque (quantum quidem ad eorum, qui testamentum irritum faciant, sententiam attinet) misericordis DEI commiseratione, cujus participem illum fore, ex eo, quod ipso defuncto alii beneficiis subleuentur, spes est. Idcirco simulatque nostra potestas haec animaduertit, euidentem atque indubitatam formam sanciit,* ***vt, si testes tantum dicant illius hominis proprium id esse testamentum, id non improbetur,*** *sed firmum atque ratum sit: tametsi non solum signacula, sed etiam cum illis testium subscriptiones desint.*

(γ)

A quibus OBSIGNARI *Testamenta oporteat.*

(Nouell. Leon. 44.)

Imp. LEO A. *eidem Styliano.*

Cum omnes alii hominum actus ac negotia, quae in literas referuntur, necessario exquisitum testimonii subsidium requirant: tum maxime id faciunt, quae homines natura sua ad interitum vergente, discessuque è carne imminente literis exponunt, his in ipso è vita excessu rationes suas et voluntatem committentes. Quae enim inter viuos conscripta sunt, quanquam obsignata sint, nihilominus tamen illorum vitia ex verborum ejus, qui scripsit, eorumque, de quibus scriptum confectum est, examinatione deprehenduntur. Quae vero à morientibus scripto constituuntur, ea se minus recte habere, si nullum certum testium suffragium adsit, impossibile discere est. Verum enim vero et hic tractatus longe optime à Legislatore conscriptus est, dum saepe testamentorum testes ad jusjurandum adigi nolens, illis census Magistri, qui nunc generalis appellatur, sigillo parari firmitatem jubet. Etenim quod tanquam leuem promptumque ad jurandum aditum non praebet, insignique sigillo ambiguis testamentis vigorem tribuendo, vt juramenta reprimerentur, fecit: ea sane res et prudentissimi consilii, ei

quia hoc totum negotium, quod agitur testamenti ordinandi gratia, creditur hodie inter testatorem et heredem agi. † Licet autem totum jus tale conturbatum fuerat, et veteres quidem familiae emptorem, et eos, qui per potestatem ei conjuncti fuerant, à testamentariis testimoniis repellebant, heredi [autem], et iis, qui per potestatem ei conjuncti fuerant, concedebant testimonia in testamentis praestare; licet ii, qui id permittebant, hoc jure minime abuti eos debere suadebant: tamen nos eandem obseruationem corrigentes, et quod ab illis suasum est, in legis necessitatem transferentes, ad imitationem pristini familiae emptoris, merito nec heredi (qui imaginem vetustissimi familiae emptoris obtinet), neque aliis personis, quae ei (vt dictum est) conjunctae sunt, licentiam concedimus, sibi quodammodo testimonia praestare. Ideoque nec ejusmodi veteres Constitutiones nostro Codici inseri permisimus.

§. 11. *Legatariis* autem et fideicommissariis, quia non juris successores sunt, et aliis personis eis conjunctis *testimonium non denegamus*: imo in quadam nostra Constitutione et hoc specialiter eis concessimus. Et multo magis iis, qui in eorum potestate sunt, vel qui eos habent in potestate, hujusmodi licentiam damus.

§. 12. Nihil autem interest, TESTAMENTVM (*d*) in tabulis, an in chartis, membranisue, vel in alia materia fiat.

§. 13.

et praestantissima est. Atque hoc quidem obtinuit olim. Postmodum autem consuetudo id mutauit, ut supra testes, ejus qui ad Quaestoris dignitatem peruenisset, sigillum testamento testimonium ferret. Et quidem illa etiam confirmatio majoribus nostris optima visa est. Quot et nos sequentes, quo illa validior fit, jubemus, **ut sigillo** *Magistri census, (quod nunc ad illum neque Legum cura, neque administratio pertineat) nihil prorsus in obsignatione testamentorum juris, nec commercii sit (quemadmodum neque nunc id illa obsignat) sed pro illo* **Quaestoris** *sigillum obsignet: neque vero hoc solum testamenta obsignet: verum etiam magnificentissimi nostri Magistri et Patricii, Praefecti Vrbis etiam, aliique, qui judiciis praesunt, sigillis suis illa fidei commendent †. Verum hi in Vrbe: in aliis autem locis et ciuitatibus Praefecti, et in quaque Provincia Praesides hoc sciunto et faciunto.*

(*d*)

DE TESTAMENTIS, ET QVEMADMODVM TESTAMENTA ORDINENTVR.
(Cod. 6. T. 23.)

1. *Imp.* HADRIANVS A. *Catonio Vero.*

Testes, serui an liberi fuerint, non in hac causa tractari oportet: cum eo tempore, quo testamentum signabatur, omnium consensu liberorum loco habiti sint, nec quisquam eis vsque adhuc status controuersiam mouerit. Sine die et Consule.

2. *Imp.* ALEXANDER A. *Expedito.*

Publicati semel testamenti fides, quamuis ipsa materia, in qua primum à testatore scriptum relictum fuit, casu, qui probatur, intercidit, nihilominus valet. PP. Calend. Januar. Fusco 2. et Dextro Coss. 226.

3. *Idem* A. *Antigono.*

Ex imperfecto testamento nec Imperatorem hereditatem vindicare posse, saepe constitutum est. Licet enim Lex Imperii solennibus juris Imperatorem soluerit: nihil tamen tam proprium Imperii est, quam legibus viuere. PP. 11. Cal. Jan. Lupo et Maximo Coss. 233.

4. *Imp* GORDIANVS A. *Rufino.*

Si in nomine, vel praenomine, seu cognomine [seu agnomine] testator errauerit, nec tamen de quo senserit, incertum sit: error hujusmodi nihil officit veritati. PP. 11. Calend. Januar. Gordiano A. et Auiola Coss. 240.

5. *Impp.* VALERIANVS et GALLIENVS AA. *Lucullo.*

Neque professio, neque adseueratio nuncupantium filios, qui non sunt, veritati praejudicat: et quae vt filiis testamento relinquuntur, juxta ea, quae à Principibus statuta sunt, non deberi, certi juris est. Accep. 6. Non. Jul. Valeriano et Gallieno AA. 3. et 2. Coss. 256.

6. *Impp.* DIOCLETIANVS et MAXIMIANVS AA. et CC. *Terentiae.*

Verba testamenti, quibus mater vestra decedens, nihil se cuiquam donasse significauit: si res se aliter habeat, fidem veri non perstringunt. PP. 3. Non. Nou. Diocletiano A. et Aristobulo Coss. 285.

7. *Iidem* AA. et CC. *Rufinae.*

Errore scribentis testamentum juris solennitas mutilari nequaquam potest, quando minus scriptum, plus nuncupatum videtur: et ideo recte testamento condito, quanquam desit, heres esto: consequens est, existente herede legata seu fideicommissa juxta voluntatem testatoris oportere dari. PP. 17. Cal. Febr. ipsis AA. 4. et 3. Coss. 290.

8. *Iidem* AA. et CC. *Marcellino.*

Casus majoris ac noui contingentis ratione, aduersus timorem contagionis, quae testes deterret, licet aliquid de jure laxatum est: non tamen prorsus reliqua testamentorum solennitas perempta est. Testes enim hujusmodi morbo oppressos eo tempore jungi atque sociari remissum est: [non etiam] conueniendi numeri eorum obseruatio sublata est. Dat. 19. Cal. Jul. ipsis 4. et 3. AA. Coss. 290.

9. *Iidem* AA. et CC. *Patrocliae.*

Si non speciali priuilegio patriae tuae juris obseruatio relaxata est, et testes non in conspectu testatoris testimoniorum officio functi sunt: nullo jure testamentum valet. PP. 10. Cal. Jul. ipsis 4. et 3. AA. Coss. 290.

10. *Iidem* AA. et CC. *Menophelimo.*

Si testamentum jure factum sit, et heres sit capax, auctoritate Rescripti nostri rescindi non oportet. Dat. 15. Cal. Aug. AA. Coss. * 290.

11. *Iidem*

§. 13. Sed et vnum teſtamentum pluribus codicibus conficere quis poteſt, ſecundum obtinentem tamen obſeruationem omnibus factis, quod interdum etiam neceſſarium eſt: veluti, ſi quis nauigaturus et ſecum ferre et [domi] relinquere judiciorum ſuorum conteſtationem velit, vel propter alias innumerabiles cauſas, quae humanis neceſſitatibus imminent.

§. 14. Sed haec quidem de teſtamentis, quae ſcriptis conficiuntur, [ſufficiunt]. Si quis autem *ſine ſcriptis* voluerit ordinare Jure ciuili teſtamentum: ſeptem teſtibus adhibitis, et ſua voluntate coram eis nuncupata, ſciat hoc perfectiſſimum teſtamentum Jure ciuili, firmumque conſtitutum.

TIT. XI.

DE MILITARI TESTAMENTO.

Supradicta diligens obſeruatio in ordinandis teſtamentis, militibus propter nimiam imperitiam eorum, conſtitutionibus [Principalibus] remiſſa eſt. Nam *quamuis ii neque legitimum numerum teſtium adhibuerint, neque aliam teſtamentorum ſolennitatem obſeruauerint: recte nihilominus teſtantur, videlicet cum in expeditionibus occupati* ſunt (*a*): quod merito noſtra Conſtitutio introduxit. Quoquo enim modo

11. *Iidem* AA. et CC. *Zenoni.*

Non idcirco minus jure factum teſtamentum ſuas obtinet vires, quod poſt mortem teſtatoris ſubtractum probatur. S. Dat. Prid. Id Nou. AA. Coſſ. * *290.*

12. *Iidem* AA. et CC. *Matronae.*

Si vnus de ſeptem teſtibus defuerit, vel coram teſtatore omnes eodem loco teſtes ſuo, vel alieno annulo non ſignauerint, jure deficit teſtamentum. De his autem, quae interleta ſiue ſupraſcripta dicis, non ad juris ſolennitatem, ſed ad fidei pertinent quaeſtionem, vt appareat, vtrum teſtatoris voluntate emendationem meruerint, vel ab altero inconſulto deleta ſint, an ab aliquo falſo haec fuerint commiſſa. S. Dat. Prid. Non. Jul. *Philippopoli*, AA. Coſſ. * *293.*

13. *Iidem* AA. et CC. *Euriphidae.*

Teſtandi [cauſa] de pecunia ſua Legibus certis facultas eſt [permiſſa:] non [autem] Juriſdictionis mutare formam, vel juri publico derogare cuiquam permiſſum eſt. * *293.*

14. *Iidem* AA. et CC. *Achilleo.*

Non codicillum, ſed teſtamentum auiam veſtram facere voluiſſe, inſtitutio et exheredatio facta probant euidenter. Subſc. Id. Dec. * *Conſt. et Maxim.* CC. Coſſ. * *294.*

15. *Imp.* CONSTANTINVS A. *ad Populum.*

Quoniam indignum eſt ob inanem obſeruationem irritas fieri tabulas et judicia mortuorum: placuit ademptis his, quorum imaginarius vſus eſt, inſtitutioni heredis verborum non eſſe neceſſariam obſeruantiam, vtrum imperatiuis et directis verbis fiat, aut inflexis: nec enim intereſt, ſi dicatur, heredem facio, vel inſtituo, vel volo, vel mando, vel cupio, vel eſto, vel erit: ſed quibuslibet confecta ſententiis, vel [in] quolibet loquendi genere formata inſtitutio valeat: ſi modo per eam liquebit voluntatis intentio: nec neceſſaria ſunt momenta verborum, quae forte ſeminecis et balbutiens lingua profudit. Et in poſtremis ergo judiciis ordinandis amota erit [ſolennium] verborum neceſſitas: vt qui facultates proprias cupiunt ordinare, in quacunque inſtrumenti materia conſcribere, et quibuscunque verbis vti, liberam habeant facultatem. S. Dat. Cal. Febr. *Serdicae*, Conſtantio A. 2. et Conſtante A. (CC.) Coſſ. *339.*

16. *Imppp.* GRATIANVS, VALENTINIANVS et THEODOSIVS AAA. *Eutropio.*

Non dubium, nec incertum eſt, ſicut imperatoribus, ita qualibet dignitate, vel poteſtate decoratis viris, tam hereditatem, quam legatum ſeu fideicommiſſum relinqui poſſe. §. 1. Illud etiam adjiciendum eſt, vt qui ex teſtamento vel ab inteſtato heres extiterit: etſi voluntas defuncti circa legata, ſeu fideicommiſſa, ſeu libertates legibus non ſit ſubnixa, tamen ſi ſua ſponte agnouerit, implendi eam neceſſitatem habeat. S. Dat. 15. Cal. Jul. *Theſſal.* Gratiano 5. et Theodoſio AA. Coſſ. 380.

17. *Impp.* ARCADIVS et HONORIVS AA. *Aeternali Proconſuli Aſiae.*

Teſtamentum non ideo infirmari debebit, quod diuerſis hoc deficiens nominibus appellauit, cum ſuperflua non noceant. Namque neceſſaria praetermiſſa imminuunt contractus, et teſtatoris officiunt voluntati, non abundans cautela. Dat. 12. Cal. April. Arcadio 4. et Honorio 3. AA. Coſſ. 396.

18. *Iidem* AA. *Africano Praefecto Vrbi.*

Teſtamenta omnia, caeteraque, quae apud officium cenſuale publicari ſolent, in eodem [loco] reſeruentur, nec vnquam permittatur fieri vlla translatio: Mos namque retinendus eſt fideliſſimae vetuſtatis; quem ſi quis in hac vrbe voluerit mutare, irritam mortuorum videri faciet voluntatem. Dat. 12. Cal. Octobr. *Conſtantinopoli*, Caeſario et Attico Coſſ. 397.

19. *Impp.* HONORIVS et THEODOSIVS AA. *Joanni P. P.*

Omnium teſtamentorum ſolennitatem ſuperare videtur, quod inſertum mera fide precibus inter tot nobiles probatasque perſonas etiam conſcientiam Principis tenet. Sicut ergo ſecurus erit, qui actis cujuscunque judicis, aut municipum, aut auribus priuatorum mentis ſuae poſtremum publicauit judicium: ita nec de ejus vnquam ſucceſſione tractabitur, qui nobis mediis, et toto jure (quod in noſtris eſt ſcriniis conſtitutum) teſte ſuccedit. Nec ſane illud heredibus nocere permittimus, ſi Reſcripta noſtra nihil de eadem voluntate reſponderint: Voluntates etenim hominum audire volumus,

modo voluntas ejus suprema inueniatur, siue scripta, siue sine scriptura: valet testamentum ex voluntate ejus. Illis autem temporibus, per quae citra expeditionum necessitatem in aliis locis vel suis aedibus degunt, minime ad vindicandum tale priuilegium adjuuantur. Sed testari quidem, etsi filiifamiliarum sint, propter militiam conceduntur: *jure tamen communi eadem obseruatione et in eorum testamentis adhibenda*, *quam in testamentis paganorum proxime exposuimus.*

§. 1.

non jubere: ne post sententiam nostram inhibitum videatur commutationis arbitrium: cum hoc ipsum, quod per supplicationem nostris auribus intimatur, ita demum firmum sit, si vltimum comprobetur, nec contra judicium suum defunctus postea venisse detegatur. Ne quid sane praetermisisse credamur: hujusmodi institutionis successoribus designatis, omnia, quae scriptis heredibus competunt, jubemus eos habere, nec super bonorum possessianis petitione vllam controuersiam nasci: cum pro herede agere cuncta sufficiat, et jus omne ipsa complere aditio videatur. Omnibus etenim praestandum esse censemus, vt libero arbitrio, cui testandi facultas suppetit, successorem suum oblatis precibus possit declarare: et stabile sciat esse, quod fecerit. Nec institutus heres pertimescat, cum oblatas preces secundum voluntatem defuncti idoneis testibus possit approbare, si ei alia nocere non possunt. Dat. 12. Calend. Mart. *Rauennae*, post Consulatum Honorii * *9.* et Theodosii 5. AA. Coss. * *413.*

20. *Eorundem* AA. *Edictum ad Populum Vrbis Constantinopolitanae, et omnes Prouinciales.*

Nolumus conuelli deficientium scriptas jure ac solenniter voluntates, dum quoddam morientis supremum, et non scriptum processisse confirmatur arbitrium, tanquam patrimonium suum ad nos deficiens maluerit pertinere. Omnibus enim priuatis, et militantibus interdicimus, ne hujusmodi perhibeant testimonia: et falsi criminis reos teneri praecipimus, si eum scriptae jure ac solenniter deficientium extiterint voluntates, non scriptum aliquid sub nostrorum nominum mentione falso adstruere moliantur. Nemo itaque relictus heres, vel legibus ad successionem vocatus, nostrum, vel potentium nomen horrescat: nemo ferre testimonia in hunc modum, vel suscipere [in] gestis hujusmodi voces audeat nostro, vel etiam priuatorum potentium nomine. Dat. 7. Id. Mart. *Constantinopoli*, Theodosio A. 7. et Palladio Coss. * *416.*

21. *Impp.* THEODOSIVS et VALENTINIANVS AA. *Florentio P. P.*

Hac consultissima lege sancimus, licere per scripturam conficientibus testamentum, si nullum scire volunt [ea] quae in eo scripta sunt, consignatam, vel ligatam, vel tantum clausam inuolutamque proferre scripturam, vel ipsius testatoris, vel cujuslibet alterius manu conscriptam, eamque rogatis testibus septem numero, ciuibus Romanis, puberibus, omnibus simul offerre signandam, et subscribendam: dum tamen testibus praesentibus testator suum esse testamentum dixerit, quod offertur, eique ipse coram testibus sua manu in reliqua parte testamenti subscripserit: quo facto et testibus vno eodemque die ac tempore subscribentibus et consignantibus testamentum valere: nec ideo infirmari, quod testes nesciant, quae in eo scripta sunt testamento. † Quod si literas testator ignoret, vel subscribere nequeat: octauo subscriptore pro eo adhibito, eadem seruari decernimus. † In omnibus autem testamentis, quae praesentibus, vel absentibus testibus dictantur, superfluum est vno, eodemque tempore exigere testatorem, et testes adhibere, et dictare suum arbitrium, et finire testamentum. Sed licet alio tempore dictatum, scriptumue proferatur testamentum, sufficiet vno [tempore,] eodemque die, nullo actu [extraneo,] interueniente, testes omnes, videlicet simul, nec diuersis [temporibus] scribere signareque testamentum. Finem autem testamenti subscriptiones, et signacula testium esse decernimus.

† Non subscriptum autem à testibus, ac [non] signatum testamentum, pro infecto haberi conuenit. §. 1. Ex imperfecto autem testamento voluntatem tenere defuncti, nisi inter solos liberos [à parentibus vtriusque sexus] habeatur, non volumus. [Si vero in hujusmodi voluntate liberis alia sit extranea mixta persona: certum est, eam voluntatem defuncti, quantum ad illam duntaxat permixtam personam, pro nullo haberi, sed liberis adcrescere.] . . . .

In AVTHENT. *de testam. imperfectis.* §. *nos igitur omnia Coll.* 8. *Tit.* 8. *al.* 3. Nouell. 107. Cap. 1.

Quod sine subscriptione ita procedit, si parens literas edoctus, manu propria, non signis, sed literarum consequentia declaret et tempus, et liberorum nomina, item, et vnciarum numerum, seu signa rerum specialium: in quo et aliis legari, et fideicommitti, et libertas relinqui potest.

In AVTHENT. *de testament. imperfectis.* §. *et siquidem Coll.* 8. *Const.* 3.

Hoc inter liberos testamentum ita infirmatur, si parens septem testibus adhibitis declaret: se nolle tale testamentum valere, et aliam disponat voluntatem, vel in testamento perfecto, vel in non scripta perfecta voluntate. §. 2. Per nuncupationem quoque, hoc est, sine scriptura, testamenta non alias valere sancimus, quam si septem testes (vt supra dictum est) simul vno eodemque tempore collecti testatoris voluntatem, vt testamentum sine scriptura facientis audierint. §. 3. Si quis autem testamento jure perfecto, postea ad aliud venerit testamentum, non alias, quod ante factum est, infirmari decernimus, quam si id, quod secundo facere testator instituit, jure fuerit consummatum. Nisi forte in priore testamento scriptis his, qui ab intestato ad testatoris hereditatem, vel successionem venire non poterant, in secunda voluntate testator eos scribere instituit, qui ab intestato ad ejus hereditatem vocantur: eo enim casu, licet imperfecta videatur scriptura posterior, infirmato priore testamento, secundam ejus voluntatem non quasi testamentum, sed quasi voluntatem vltimam intestati valere sancimus: in qua voluntate quinque testium juratorum depositiones sufficiunt: quo non facto, valebit primum testamentum, licet in eo scripti videantur extranei. §. 4. Illud etiam huic legi prospeximus inserendum, vt etiam Graece omnibus liceat testari. Dat. Id. Sept. Theodosio A. 17. et Festo Coss. 439.

De

§. 1. Plane de testamentis militum diuus TRAJANUS Catilio Seuero ita rescripsit: ***Id priuilegium, quod militantibus datum est, vt quoquo modo facta ab his testamenta rata sint, sic intelligi debet, vt vtique prius constare debeat, testamentum factum esse; quod et sine scriptura, et à non militantibus quoque fieri potest. Si ergo miles, de cujus bonis apud te quaeritur, conuocatis ad hoc hominibus, vt voluntatem suam testaretur, ita loquutus est, vt declararet, quem vellet sibi heredem esse, et cui libertatem tribueret:***

De TESTAMENTIS IMPERFECTIS a parentibus in filios factis: et de diuisione rerum à filiis coram parente, et de ejus facultatibus facta et subscripta.

(*Auth. Collat.* 8. *T.* 8.)

(Nouell. Const. 107.)

Imp. **JUSTINIANUS A.** ***Basso magnificentissimo Comiti deuotiss. Domesticorum locum obtinenti Joannis gloriosiss. Praetoriorum Praefecti, iterum Exconsuli et Patricio.***

PRAEFATIO.

A CONSTANTINO diuae memoriae lex scripta est per antiquae conjecturae simplicitatem: porro causarum varietas et natura eas frequenter mutans, egere leges illas emendatione nostra praeparauit. Dicit itaque lex, oportere morientium voluntates, quando sunt parentes, omnibus modis inter filios tenere, et tamen eos erubescit parentes existentes, quia eis et claram rerum concedit significationem, dicens, et si non manifestae sint eorum dispositiones, apparuerint autem ex quibusdam indiciis et conjecturis, et qualibet scriptura; et sic eas valere, et hoc in suis et emancipatis filiis. Insuper et THEODOSIUS decreuit non in patribus solum hoc disponens, sed etiam in matribus et ascendentibus vtriusque naturae. Hanc apprehendentes licentiam homines in tantam ingressi sunt obscuritatem, et diuinantibus magis, quam interpretantibus haec egerent. Itaque neque personas scribentes, neque rerum dicentes notitiam, et forte nec quantitatem, tamen dignantur conjecturis, et verisimilium ratione talia permittere.

CAP. I.

De voluntatibus parentum in distributione patrimonii facienda.

Nos igitur omnia clara et aperta consistere volentes, (quid enim sic proprium est legum, sicut claritas, maxime super defunctorum dispositionibus) volumus, si quis literas sciens, inter suos filios voluerit facere dispositionem, primum quidem ejus subscriptione tempus declaret: deinde quoque filiorum nomina propria manu: ad hoc vncias, in quibus scripsit eos heredes, non signis numerorum significandas, sed per totas literas: declarandas: vt vndique clarae et indubitatae consistant. Si vero etiam rerum voluerit facere diuisionem, aut in quibusdam rebus certis aut omnes aut quasdam institutiones statuere, et harum inscribat significationes: vt ejus literis omnia declarata, nullam vlterius contentionem filiis derelinquant. Si tamen aut vxori aut extraneis personis aliquibus voluerit relinquere legata, aut fideicommissa, aut libertates, et haec propria scripta manu, dictaque à testatoribus coram testibus, quoniam omnia consequenter in dispositione posita ipsi et scripserunt, et volunt valere, sint firma: nihilo minuenda eo, quod videantur io charta scripta, reliquam obseruationem testamentorum non suscipientia: sed hoc solum immutetur, quod ejus manus et lingua habet omnem virtutem chartae praebitam.

CAP. II.

Et si quidem vsque ad mortem maneat hoc schema, nullus postea deducet testes, quia voluit forte talem voluntatem commutare, aut conuertere, aut aliquid tale facere, cui licuit rumpere, quod factum est, et aliam facere voluntatem, declarantem perfectam ejus sententiam, quam competit valere, hoc enim concedimus ei agere, hoc ipsum expressim significantem sub praesentia testium septem, quia et si fecerit quandam talem voluntatem, non tamen eam valere vlterius vult, sed rursus vult aliam facere: et hanc aut in testamento perfecto faciat, omnia testamentorum habente signa, aut in non scripta perfecta voluntate: videri eum defunctum esse prioribus infirmis factis ex secunda ejus, secundum perfectum testamentum, aut voluntatem, dispositione.

CAP. III.

Quia vero nouimus aliquos diuisiones facientes inter proprios filios, et praeparantes eos his subscribere: et hoc schema suscepimus. Si quis enim diuidat proprias res, et ipsos filios euocans faciat subscribere diuisionibus ipsis, et ratas eas judicare, et profiteri filios hoc secundum hunc habere modum: sit et hoc firmum in hujusmodi rerum diuisione secundum nostram Constitutionem, quam ob hoc posuimus: quam in omnibus, quae in ea continentur, firmam esse per hanc legem sancimus. Si autem et in diuisione ipse subscripserit, et clara omnia per subscriptionem suam fecerit, sit et hoc ratum: quoniam et hoc jam nostra legislatione continetur. Palam vero est, quia in talibus casibus valebit haec lex, quoscunque postea moueri contigerit.

EPILOGUS.

† *Quae igitur placuerunt nobis, et per hanc sacram declarata sunt Legem, tua Gloria cognoscens, omnibus faciat manifesta: vt nullum lateant, quae recte et prouidenter pro nostris subjectis sancita sunt. Dat. Cal. Jan.* Constant. *Dom.* ***JUSTIN. PP. Aug. Imperii Anno*** * *15. Basilio V. C. Conf.* * *541.*

22. ***Imp.*** ZENO A. ***Sebastiano P. P.***

Dictantibus testamenta, vel aliam quamlibet vltimam voluntatem, legatum, vel fideicommissum, vel quodcunque aliud, quolibet legitimo titulo testatorem posse relinquere, minime dubitandum est. † Testibus etiam ad efficiendam voluntatem adhibitis pro suo libitu, quod voluerit testator relinquere non prohibetur. Dat. Cal. Maji, *Constantinopoli*, Basilio juniore V. C. Cos. 480.

23. ***Imp.*** JUSTINUS A. ***Archelao P. P.***

Consulta diualia, quibus considerate prospectum est, ne voluntates vltimae deficientium in hac Regia Vrbe confectae, apud alium aperiri possint, quam [apud] Virum Clarissimum pro tempore censui Magistrum, monumentis interuenientibus pro juris ordine: nene in hereditate, cujus summa centum aureorum pretium non excedit, mercedis quicquam, aut sumptuum, censum administrantes, aut censualis apparitio super intimandis iisdem elogiis audeant adsequi, firma nunc quoque dicimus: ac

ret: potest videri sine scripto hoc modo esse testatus, et voluntas ejus rata habenda est. Caeterum si (vt plerumque sermonibus fieri solet) dixit alicui, ego te heredem facio, aut bona mea tibi relinquo: non oportet hoc pro testamento obseruari. Nec vllorum magis interest, quam ipsorum, quibus id priuilegium datum est, ejusmodi exemplum non admitti. Alioqui non difficulter post mortem alicujus militis testes existerent, qui adfirmarent se audisse dicentem aliquem, relinquere se bona cui visum sit, et per hoc vera judicia subuerterentur.

§. 2. Quinimo *et mutus et surdus miles* testamentum facere potest.

§. 3.

repetita promulgatione, non solum judices quorumlibet tribunalium, verum etiam defensores Ecclesiarum, quos turpissimum intimationis genus irrepserat, praemonendos censemus, ne rem attingant, quae nemini prorsus omnium secundum constitutionum praecepta, quam census Magistro competit. Absurdum est namque, † si promiscuis actibus rerum turbentur officia, et aliis creditum alius subtrahat: et praecipue clericis, quibus opprobrium est, si peritos se velint disceptationum esse forensium. † Poena etiam temeratoribus praesentis sanctionis feriendis quinquaginta librarum auri. Nec enim concedendum est, vt suprema vota deficientium, euersionis quicquam ex incongrua insinuatione, contrahant, dum res ab incongruis vsurpantur audacter. Dat. 3. Cal. Dec. *Constantinopoli*, A. 2. et Opilione Coss. 524.

24. *Imp.* JVSTINIANVS A. *Mennae P. P.*

† Ambiguitates, quae vel imperitia, vel desidia testamenta conscribentium oriuntur, resecandas esse censemus: † et siue institutio heredum post legatorum donationes scripta sit, vel alia praetermissa sit obseruatio, non ex mente testatoris, sed vitio tabellionis, vel alterius, qui testamentum scribit: nulli licentiam concedimus per eam occasionem testatoris voluntatem subuertere, vel minuere. Dat. Cal. Jan. DN. Justiniano A. PP. 2. Cos. 528.

25. *Idem* A. *Mennae P. P.*

Praeposteri reprehensionem, quam nouella Constitutio [diui LEONIS] in dotalibus instrumentis sustulisse noscitur, in aliis quoque omnibus tam contractibus, quam testamentis tollimus: vt tali exceptione cessante, et stipulatio, et alii contractus, et testatoris voluntas indubitate valeant: exactione videlicet post conditionem, vel diem competente. S. Dat. 7. Id. Dec. DN. Justiniano A. PP. 2. Cos. 528.

26. *Idem* A. *Mennae P. P.*

In testamentis sine scriptis faciendis omnem formalem obseruationem penitus amputamus, vt postquam septem testes conuenerint, satis sit voluntatem testatoris, vel testatricis simul omnibus manifestari, significantis ad quos substantiam [suam] peruenire velit, vel quibus legata [dare,] vel fideicommissa, vel libertates disponere: etiam si non ante hujusmodi dispositionem praedixerit testator, vel testatrix illa formalia verba, ideo eosdem testes conuenisse, quod sine scriptis suam voluntatem, vel testamentum componere censuit. S. Dat. 4. Id. Dec. CP. DN. Justiniano A. PP. 2. Cos. 528.

27. *Idem* A. *Juliano P. P.*

Sancimus, si quis legitimo modo condidit testamentum, et post ejus confectionem decennium profluxerit, si quidem nulla innouatio, vel contraria voluntas [testatoris] apparuerit, hoc esse firmum. Quod enim non mutatur, quare stare prohibetur? Quemadmodum enim qui testamentum fecit, et nihil voluit contrarium, intestatus efficitur? Sin autem in medio tempore contraria testatoris voluntas ostenditur: si quidem perfectissima est secundi testamenti confectio: ipso jure prius tollitur testamentum: sin autem testator tantummodo dixerit, non voluisse prius stare testamentum, vel aliis verbis vtendo contrariam aperuerit voluntatem, et hoc vel per testes idoneos non minus tribus, vel inter acta manifestauerit, et decennium fuerit emensum: tunc irritum est testamentum, tam ex contraria voluntate, quam ex cursu temporali. Aliter etenim testamenta mortuorum per decennii transcursionem euanescere nullo patimur modo: prioribus constitutionibus, quae super hujusmodi testamentis euacuandis latae fuerant, penitus antiquandis. Dat. 15. Cal. April. *Constantinopoli*, Lampadio et Oreste VV. CC. Coss. 530.

28. *Idem* A. *Juliano P. P.*

Cum antiquitas testamenta fieri voluerit nullo actu interueniente, et hujusmodi verborum compositio non rite interpretata pene in perniciem et testantium, et testamentorum processerit: sancimus in tempore, quo testamentum conditur, vel codicillus nascitur, vel vltima quaedam dispositio secundum pristinam obseruationem celebratur, (nihil enim ex ea penitus immutandum esse censemus) ea quidem, quae minime necessaria sunt, nullo procedere modo: quippe causa subtilissima proposita, ea, quae superflua sunt, minime debent intercedere. Si quid autem necessarium euenerit; et ipsum corpus laborantis respiciens contigerit; id est, vel victus necessarii, vel potionis oblatio, vel medicaminis datio, vel impositio, quibus relictis ipsa sanitas testatoris periclitetur, vel si quis necessarius naturae vsus ad depositionem superflui ponderis immineat, vel testatori, vel testibus: non esse ex hac causa testamentum subuertendum, licet morbus comitialis, (quod et factum esse comperimus) vni ex testibus contigerit: sed eo quod vrget, et imminet, repleto, vel deposito, iterum solita per testamenti factionem adimpleri. Et si quidem à testatore aliquid fiat testibus paulisper separatis, cum coram his facere aliquid naturale testator erubescat: iterum introductis testibus consequentia factionis testamenti procedere. Si tamen in quendam, vel quosdam testium aliquid tale contingat: si quidem ex breui temporis interuallo necessitas potest transire: iterum eorundem testium reuersum expectari, et solennis peragi [sancimus.] Sin autem longiore spatio refectio fortuiti casus indigeat, [et] maxime si salus testatoris periclitantis immineat: tunc illo, vel illis testibus, circa quos aliquid tale euenict, separatis, alios surrogari, et ab eo, vel ab eis, tam testatorem, quam alios testes sciscitari, si ea, quae eorum praesentiam antecedunt, [omnia] coram his processissent. Et si hoc fuerit vndique manifestum: jubemus, tunc eos, vel cum vna cum aliis testibus, ea, quae oportet, facere, etsi in medio subscriptionis testium jam fuerant subsecutae. Sic enim et naturae medemur, et mortuorum elogia in suo statu facimus permanere. §. 1. Cum autem constitutione, quae de testamentis ordinandis processit, cauetur, quatenus septem testium prae-

§. 3. Sed hactenus hoc illis à Principalibus conſtitutionibus conceditur, quatenus militant, et in caſtris degunt. Poſt miſſionem vero veterani, vel extra caſtra [alii] ſi faciant adhuc militantes teſtamentum: communi omnium ciuium Romanorum jure id facere debent. Et quod in caſtris fecerint teſtamentum non communi jure, ſed quomodo voluerint: poſt miſſionem intra annum tantum valebit. Quid ergo, ſi intra annum quis deceſſerit, conditio autem heredi adſcripta, poſt annum extiterit? an quaſi militis teſtamentum valeat? et placet valere, quaſi militis.

§. 4

praeſentia in teſtamentis requiratur, et ſubſcriptio à teſtatore fiat, vel ab aliquo pro eo, et conſtitutio ſic edixit: octauo ſubſcriptore adhibito: et quidam teſtamentum ſuum omne manu propria conſcripſit, et poſt ejus literas teſtes adhibiti [ſuas] ſubſcriptiones ſuppoſuerunt, aliaque omnia ſolenniter in teſtamento peracta ſunt, et teſtamentum ex hoc dubitabatur, an irritum factum eſſet: eandem Conſtitutionem corrigentes ſancimus, ſi quis ſua manu totum teſtamentum, vel codicillum conſcripſerit, et hoc ſpecialiter in ſcriptura repoſuerit, quod haec ſua manu confecit: ſufficiat ei totius teſtamenti ſcriptura, et non alia ſubſcriptio requiratur [neque ab eo,] neque pro eo ab alio: ſed ſequantur hujusmodi ſcripturam et literae teſtium, et *omnis*, quae expectatur obſeruatio: et ſic teſtamentum validum, et codicillus, ſi quinque teſtium literae teſtatoris ſcripturae coadunentur, in ſua firmitate remaneant, et nemo callidus machinator hujusmodi iniquitatis in poſterum inueniatur. Dat. 6. Cal. April. *Conſtantinopoli*, Lampadio et Oreſte VV. CC. Coſſ. 530.

29. *Idem* A. *Joanni P. P.*

Jubemus, omnino teſtatorem, ſi vires habeat ad ſcribendum, nomen heredis, vel heredum in ſua ſubſcriptione, vel in quacunque parte teſtamenti ponere: vt ſit manifeſtum, ſecundum illius voluntatem hereditatem eſſe transmiſſam. Sin autem forſitan ex morbi acerbitate, vel literarum imperitia hoc facere minime potuerit: teſtibus teſtamenti praeſentibus, nomen, vel nomina heredis, vel heredum ab eo nuncupari, vt omnimodo ſciant teſtes, qui ſint ſcripti heredes: et ita certo heredis nomine ſucceſſio procedat. Si enim talis eſt teſtator, qui neque ſcribere, neque articulate loqui poteſt: mortuo ſimilis eſt, et falſitas in elogiis committitur. Quam, vt exul fiat à Republica noſtra, maxime in teſtamentorum confectione, cupientes, hanc edictalem legem in orbem terrarum ponimus. Quod ſi non fuerit obſeruatum, et nomen heredis, vel heredum non fuerit manu teſtatoris ſcriptum, vel voce coram teſtibus nuncupatum: hoc teſtamentum [ſtare] minime patimur, vel in totum, ſi tota heredum nomina fuerint praetermiſſa: vel in ejus heredis inſtitutionem, cujus nomen neque lingua, neque manus teſtatoris ſignificauit † Sed ne aliqua forſitan obliuio teſtium animis incumbat, pluribus interdum nominibus [heredum] expreſſis: ipſi teſtes in ſuis ſubſcriptionibus (cum teſtator haec non ſcripſerit, ſed nuncupauerit) eorum nomina ſubſcribere non differant ad aeternam rei memoriam. Sin vero ipſe teſtator in qualicunque parte teſtamenti nomina heredum (ſicut dictum eſt) ſcripſerit: ſuperuacuum eſt [poſtea] teſtes in ſua ſubſcriptione haec exprimere: cum forſitan nec eos ſcire teſtator ſuos heredes voluerit, et ſemel cauſa ex ipſius teſtatoris ſcriptura appareat. Oportet enim omnimodo vel ex literis teſtatoris, vel ex voce quidem teſtatoris, literis autem teſtium, qui ad elogium conficiendum fuerint conuocati, nomina manifeſtari heredum. Quemadmodum enim in elogio, quod ſine ſcriptura conficitur, neceſſe eſt, teſtatorem voce exprimere nomen, vel nomina heredum: ita et in teſtamentis per ſcripturam conficiendis, cum ipſe teſtator manu ſua ſcribere heredes vel noluerit, vel minime potuerit, voce tamen ejus eos manifeſtari oportet. Quae in poſterum tantummodo obſeruari cenſemus: vt quae teſtamenta poſt hanc Nouellam noſtri Numinis legem conficiuntur, haec cum tali obſeruatione procedant. Quid enim antiquitas peccauit, quae praeſentis legis inſcia, priſtinam ſecuta eſt obſeruationem? Scituris, et tabellionibus, et his, qui conficienda teſtamenta procurant, quod ſi aliter facere auſi fuerint, poenam falſitatis non euitabunt, quaſi doloſe in tam neceſſaria cauſa verſati. Dat. Cal. Mart. *Conſtantinopoli*, poſt Conſulatum Lampadii et Oreſtis VV. CC. Coſſ. 531.

In AVTHENT. *vt ſponſal. larg.* §. *quia vero. Coll.* 9. *Tit.* 2. Nouell. 119. Cap. 9.

Et non obſeruato eo, ſubuenitur teſtamentis, ſiue per ſe, ſiue per alium quis inſcribat nomen heredis.

(Nouell. 119. CAP. IX. vid. ſupr. P. II. L. II. T. VI. p. 62.)

30. *Idem* A. *Joanni P. P.*

Noſtram prouiſionem, maxime circa vltima elogia defunctorum, nunc [etiam] extendi properamus. Vnde cum inuenerimus quasdam controuerſias veteribus juris interpretatoribus exortas, propter teſtamentum, quod legitimo modo conditum, ſeptemque teſtium ſigna habens, poſtea fortuito caſu, vel [per] ipſius teſtatoris operam lino toto, vel plurima ejus parte inciſa, in ambiguitatem incidit: ſolitum ei praebemus remedium, ſancientes, † ſi quidem teſtator linum, vel ſignacula inciderit, [vel abſtulerit,] vtpote ejus voluntate mutata, teſtamentum non valere. Sin autem ex alia quacunque cauſa hoc contigerit: durante teſtamento ſcripto [heredes] ad hereditatem vocari: † maxime cum noſtra Conſtitutio, quam pro tuitione teſtamentorum promulgauimus, teſtatorem diſpoſuerit, vel ſua manu nomen heredis ſcribere, vel ſi imperitia literarum, vel aduerſa valetudine, ſeu alio modo hoc facere non poſſit: teſtes ipſos audito nomine heredis, ſub praeſentia ipſius teſtatoris nomen heredis ſuis ſubſcriptionibus declarare. Dat. 15. Cal. Nou. *Conſtantinop.* poſt Conſulatum Lampadii et Oreſtis VV. CC. 531.

31. *Idem* A. *Joanni P. P.*

Et ab antiquis legibus, et à diuerſis retro Principibus ſemper ruſticitati conſultum eſt, et in multis Legum ſubtilitatibus ſtricta obſeruatio eis remiſſa, quod ex ipſis rerum inuenimus documentis. Cum enim teſtamentorum ordinatio ſub certa definitione Legum inſtituta ſit: homines ruſtici, et quibus non eſt literarum peritia, quomodo poſſunt tantam legum ſubtilitatem cuſtodire in vltimis ſuis voluntatibus? Ideoque ad DEI humanitatem reſpicientes, neceſſarium duximus per hanc legem eorum ſimplicitati ſubuenire. Sancimus itaque, in omnibus quidem ciuitatibus, et in caſtris Orbis Romani, vbi et

§. 4. Sed et si quis *ante militiam* non jure fecit testamentum, et miles factus et in expeditione degens resignauit illud, et quaedam adjecit, siue detraxit; vel alias manifesta est militis voluntas hoc valere volentis: *dicendum est valere hoc testamentum, quasi ex noua militis voluntate.*

§. 5. Denique et si in adrogationem datus fuerit miles, vel filiusfamilias emancipatus est, testamentum ejus quasi ex noua militis voluntate valet, nec videtur capitis deminutione irritum fieri.

§. 6.

Leges nostrae manifestae sunt, et literarum viget scientia, omnia quae in libris nostrorum Digestorum, seu Institutionum, et Imperialibus sanctionibus, nostrisque dispositionibus † in condendis testamentis cauta † sunt, obseruari, nullamque ex praesenti Lege fieri innouationem. † In illis vero locis, in quibus raro inueniuntur homines literati, per praesentem legem rusticanis concedimus † antiquam eorum consuetudinem legis vicem obtinere: † ita tamen, vt vbi scientes literas inuenti fuerint: septem testes (quos ad testimonium conuocari necesse est) adhibeantur, vt vnusquisque pro sua persona subscribat. Vbi autem non inueniuntur literati, septem testes etiam sine scriptura testimonium adhibentes admitti. † Sin autem in illo loco minime inuenti fuerint septem testes: † vsque ad quinque modis omnibus testes adhiberi jubemus: minus autem nullo modo concedimus. Si vero vnus, aut duo, vel plures fuerint literati, † liceat eis pro ignorantibus literas, praesentibus tamen subscriptionem suam interponere: † sic tamen, vt ipsi testes cognoscant testatoris voluntatem: et maxime quem, vel quos heredes sibi relinquere voluerit: et hoc post mortem testatoris jurati deponant. Quod igitur quisque rusticorum (sicut praedictum est) pro suis rebus disposuerit, hoc omnimodo, Legum subtilitate remissa, firmum validumque consistat. Dat. 3. Non. Jul. *Constantinop.* DN. Justiniano A. 4. et Paulino V. C. Coss. 534.

(*s*)

De EXECVTORIBVS *Testamentorum.*
(Manuelis Comneni Constit. 1.)

Imp. EMANVEL COMNENVS A.

Mense autem Martio, Indict. 14. facta est Nouella sancti nostri Imperatoris Domini MANVELIS COMNENI, quae partim haec statuit: **Cum** *his hoc etiam iis, quae ante scripta sunt, sanciendo conjungimus. Multi homines in extremis suis dispositionibus procuratores, siue executores eorum, quae praescripserunt, relinquunt, iisque CHRISTO, dulci isto ac mundo salutari nomine, herede scripto, rerum suarum dispensationem atque administrationem injungunt. Hoc autem videntur facere, cum pauperibus substantias suas diuidi praecipiunt. Quum enim mendicans accipit, adstat CHRISTVS, ac vna cum illo manum porrigit. Quatenus namque, inquit, vni ex minimis hisce fratribus fecistis, mihi fecistis. Jubemus igitur, vt, quando hujusmodi procuratoriae dispensationes, et in pias causas distributiones, quae ad animae rectum ductum ac pupillorum, senum atque pauperum educationem et exhibitionem tendunt, proponuntur, in his judiciorum protelationes, atque, qui hinc existunt, inanes temporum decursus, locum non habeant, Contingit enim hinc, vt defunctorum animae damnum subeant, et communis omnium boni vtilitatisque causa latae Leges commutentur in contrariam. Tum aeque justum esse Imperatoria mea Majestas judicat, vt, qui ordo in reliquis judiciis obtinet, etiam in istiusmodi vsurpetur: sed, vt talium specierum ambiguitates confestim soluantur; neque libellus detur, et cognitio in tres, aut summum quatuor dies differatur, nulla judiciaria dilatione introducenda, quid cuique jure competat, disquiratur: citra omnem dilationem vtraque pars accersatur; atque vt, quid juris se habere putet, proponat, exigatur: tumque demum per breue tempus, in mensem forte vnum, aut etiam alterum extendendam, res in controuersiam deducta, prout judici visum fuerit, conuenienter dirimatur: in sua sede ac soliditate firmiter maneant Leges, quae non mox à defuncti morte, sed post aliquos dierum decursum successores ipsius in judicium trahi statuunt: quemadmodum, quae huc pertinent, fusius in Basilicis tractata sunt. Si vero procurator ad dilationem vergere videatur, eaque euertere dolo deprehendatur, nec quemadmodum testator praecepit, procrastinationes nectendo faciat: à rerum defuncti procuratione ac dispensatione remoueatur; eaque, quibus Imperator statuerit, injungatur; aut, si is forte peregre sit, Praefectus Vrbis vna cum sanctissimae Ecclesiae Oeconomo res illas procuret ac dispenset: qui de his, quae in hujusmodi speciebus administrarunt, Imperatori, aut (si fortassis hic peregre erit) sanctissimo Patriarchae rationem reddere debebunt. Non tamen, prout Imperator jusserit, defuncti voluntas adimplebitur.*

(*a*)

De TESTAMENTO MILITIS.
(Cod. 6. T. 21.)

1. *Imp.* ANTONINVS A. *Floro militi.*

Frater tuus miles si te specialiter in bonis, quae in paganico habebat, heredem fecit: bona, quae in castris reliquit, petere non potes, etiamsi is, qui eorum heres institutus est, adire ea noluerit, sed ab intestato succedentes veniunt: modo si in ejus locum substitutus non es, et liquido probetur, fratrem tuum castrensia bona ad te pertinere noluisse. Nam voluntas militis [in expeditione occupati] pro Jure seruatur. *Accepta 5. Id. Septembr.* Duobus Aspris Coss. 213.

2. *Idem A. Septimo militi.*

Miles si castrensium tantummodo bonorum commilitonem suum instituit heredem: caetera bona ejus, vt intestati defuncti, mater ejus jure possidebit. Quod si extraneum scripsit heredem, isque adiit hereditatem: bona ejus in te transferri non jure desideras. PP. 11. *Cal. Mart.* Antonino A. 4. et Balbino * 2. Coss. 214.

3. *Idem A. Vindiciano.*

Quamquam militum testamenta juris vinculis non subjiciantur, *cum* propter simplicitatem militarem, *quomodo velint, et quomodo possint, ea facere his concedatur: tamen in* Valeriani *quondam Centurionis testamento institutio etiam jure communi accepit auctoritatem. Nam cum paterfamilias filiam ex duabus vnciis, vxorem ex vncia heredes scripserit, nec de residuis portionibus quicquam significauerit: in tres partes diuisisse eum apparet hereditatem, vt duas habeat, quae sextantem accepit, tertiam, quae*

ex

§. 6. Sciendum tamen est, quod cum ad exemplum castrensis peculii, tam anteriores leges, quam Principales constitutiones quibusdam quasi castrensia dederant peculia, et horum quibusdam permissum fuerat, etiam in potestate degentibus testari: nostra [id] Constitutio latius extendens, permiserit omnibus in hujusmodi peculiis testari quidem, sed jure communi. Cujus Constitutionis tenore perspecto licentia est, nihil eorum, quae ad praefatum jus pertinent, ignorare.

TIT.

ex vucia heres est instituta. PP. Calend. Nou. Antonino A. 4. et Balbino * 2. Coss. 214.

4. *Imp.* ALEXANDER A. *Junio.*

Si Rufinus, Vir Clarissimus Tribunus, laticlavius major annis [lege] definitis faciens testamentum, te manumisit: justam tibi libertatem competisse, scire debes. Quod si minor annis *ex lege constitutus fuerit, cum faceret testamentum: lege impediente nullam libertatem adeptus es,* quae in hac parte nec militibus remissa est. *Quod si idem testator causam manumittendi te habuit, quae probabili vino manumittente consilio futura esset: quia per fideicommissum data libertas à quolibet minore annis est, cujus causa probari potuit, praestari debet: ex testamento militis hujusmodi seruis justam libertatem competere consequens est. Dat. 16. Cal. Decembr.* Alexand. A. Cos. * 223.

5. *Idem* A. *Sozomeno.*

Ex testamento militis, siue adhuc in militia, siue intra annum missus honeste decessit, hereditas et legata omnibus, quibus relicta sunt, debentur: quia inter caetera, quae militibus concessa sunt, liberum arbitrium, quibus velint, relinquendi supremis (judiciis suis) concessum est: nisi lex specialiter eos prohibuerit. Datum 17. Calend. Februar. Jul. 2. et Crispino * (CC.) Coss. 225.

6. *Idem* A. *Valentino.*

In testamento quidem ejus, qui non miles fuit, si duobus heredibus institutis, altero, cui potuit vsque ad tempus pubertatis parens facere testamentum, altero, cui, posteaquam heres extitit, substituere non potuit, inuicem substitutio eisdem verbis facta est: in eum solum casum eam locum habere, sententiis prudentium virorum, et Constitutionibus Diuorum Parentum meorum placet, quo vtrique pari ratione potuit substitui. Sed cum ex testamento militis controuersiam esse proponas, defuncta paruula ejus filia, posteaquam heres extitit patri, cum qua simul aequis partibus heres institutus eras, substitutione inuicem facta: et mater quidem intestatae filiae sibi successionem defendat, tu autem ex substitutione ad te pertinere contendas, juris quidem ratio manifesta est, licere militibus proprio priuilegio etiam heredibus extraneis, postequam heredes extiterint, mortuis substituere: *Sed tibi probandum est, an ita frater tuus senserit? PP. 11. Cal. Maji,* Fusco 2. et Dextro Coss. 226.

7. *Idem* A. *Fortunato.*

Ex his verbis, Fortunato liberto meo do, lego, *vindicare tibi libertatem non potes, si pagani testamentum proponatur. At enim cum testatorem militem fuisse proponas: si non errore ductus libertum (te) crediderit, sed dandae libertatis animum habuerit: libertatem equidem directam competere tibi, sed et legati vindicationem habere te, praerogativa* militaris priuilegii *praestat. Dat. 12. Cal. Januar.* Alexandro A. 2. et Marcello Coss. 227.

8. *Imp.* GORDIANUS A. *Aeterno militi.*

Certi juris est, militem ad tempus etiam heredem instituere *posse. PP. 3. Calend. Octobr.* Pio et Pontiano Coss. 239.

9. *Idem* A. *Valerio.*

Sicut cert. juris est, militem, qui scit se filium habere, *aliosque scripsit heredes, tacite eum exheredare intelligi: ita si ignorans se filium habere, alios scribat heredes, non obesse filio ademptam hereditatem, sed minime valente testamento, si sit in potestate, eum ad successionem venire, in dubiis non habetur. PP. 5. Non. Octobr.* Pio et Pontiano Coss. 239.

10. *Impp.* PHILIPPUS A. et PHILIPPUS C. *Justino militi.*

Si, cum vel in vtero haberetur filia inscio patre milite, *ab eo praeterita sit: vel, cum in rebus humanis eam non esse, falso rumore perlato, pater putauit, nullam ejus (in) testamento fecit mentionem: silentium hujusmodi, exheredationis notam nequaquam infligit. Is autem miles, qui testamento* filiam suam *appellauit, eique legatum dedit: non instituendo eam heredem exheredauit. PP. 12. Calend. Jun.* Praesente et Albino Coss. 247.

11. *Iidem* A. et C. *Aemiliano militi.*

Captatorias institutiones *etiam in militis testamento nullius esse momenti, manifestum est. PP. 7. Calend. Jul.* Praesente et Albino Coss. 247.

12. *Iidem* A. et C. *Domitiae.*

In testamento militis Legem Falcidiam, *et in legatis, et in fideicommissis* cessare, *explorati juris est. Sane si quid vltra vires patrimonii postulatur: competenti defensione tueri te potes. PP. 6. Non. Jul.* Praesente et Albino Coss. 247.

13. *Impp.* VALERIANUS et GALLIENUS AA. *Claudiae.*

Et militibus nostris, Centurionibus quoque ob flagitium militare damnatis, non aliarum, quam castrensium rerum testamentum facere permittitur, et intestatis jure proprio succeditur à fisco. Prop. Non. Aug. Valeriano et Gallieno AA. 3. et 2. Coss 256.

14. *Impp.* DIOCLETIANUS et MAXIMIANUS AA. *heredibus Maximi.*

Si à fratre suo militante mater supra scripta heres successionem (ejus sibi) quaesivit: quamuis testamenti scriptura non continet juris obseruationem, hanc (tamen) hereditatem fratrem testateris, vel ejus filios ab intestato euincere non potuisse, jure consistit. PP. 5. Non. Maji, ipsis AA. Coss. * 290.

15. *Imp.* CONSTANTINUS A. *ad Populum.*

Milites in expeditione degentes, *si vxores, aut filios, aut amicos, aut commilitones suos, postremo cujuslibet generis homines amplecti voluerint supremae voluntatis affectu:*

TIT. XII.

QVIBVS NON EST PERMISSVM FACERE TESTAMENTVM.

Non tamen omnibus licet facere TESTAMENTVM (a). *Statim enim ii, qui alieno juri subjecti sunt, testamenti faciendi jus non habent: adeo quidem, vt quamuis parentes eis permiserint, nihilo magis jure testari possint: exceptis iis, quos antea enumerauimus; et praecipue militibus, qui in potestate parentum sunt; quibus de eo, quod in castris adquisierunt, permissum est ex Constitutionibus Principum testamentum facere. Quod quidem jus ab initio tantum militantibus datum est, tam ex auctoritate D. AVGVSTI, quam NERVAE, nec non optimi Imperatoris TRAJANI: postea vero subscriptione D. HADRIANI, etiam*

ftu: quomodo possint, ac velint, testentur: nec vxorum aut filiorum eorum, cum voluntatem patris repertam erint, meritum, aut libertas dignitasue quaeratur. Proinde sicut juris rationibus licuit, ac semper licebit, si quid in vagina, aut clypeo literis sanguine suo rutilantibus annotauerint, aut in puluere inscripserint gladio suo, ipso tempore, quo in praelio vitae sortem derelinquunt, hujusmodi voluntatem stabilem esse oportet. *Dat. 3. Id. August. Nicomediae,* Optato et Paulino Coss. 334.

16. *Imp.* ANASTASIVS A. *Hierio P. P.*

Scriniarios vel apparitores, qui Virorum Magnificorum Magistrorum militum jussionibus vel actibus obtemperant: etsi nomina eorum matriculis militaribus referri videantur, nullatenus (tamen) in vltimis à se conficiendis voluntatibus juris militaris habere facultatem decernimus. Dat. Id. Febr. Constantinop. Paulo V. C. Cos. 496.

17. *Imp.* JVSTINIANVS A. *Mennae P. P.*

Ne quidam putarent in omni tempore licere militibus testamenta, quoquo modo voluerint, componere: sancimus his solis, qui in expeditionibus occupati sunt, *memoratum* indulgeri *circa vltimas voluntates conficiendas* beneficium. *Datum 4. Id. April.* Decio V. C. Cos. 529.

18. *Idem A. Joanni P. P.*

Licet antiquis legibus permittebatur pupillis, *si Tribunatum numerorum merebantur,* vltimum elogium conficere posse: *attamen indignum nostris temporibus (esse) videtur, eum, qui* stabilem mentem nondum adeptus *est, propter priuilegia militum, sapientium hominum jura pertractare, et* in (tam) tenera aetate ex tali licentia parentibus forte suis, vel aliis propinquis nocere, propriam substantiam extraneis relinquendo. *Ideoque hoc fieri nullo modo concedimus. Dat. Calend. Nouembr* post Consulatum Lampadii et Orestis. VV. CC. Anno 2. 532.

(a)

QVI TESTAMENTA FACERE POSSINT, VEL NON.

(Cod. 6. T. 22.)

1. *Imp.* GORDIANVS A. *Petronio militi.*

Quanquam omnium bonorum socer tuus, itemque frater ejus socii fuerint: tamen non eo minus idem frater ejus cum fati munus impleret, testamento suo potuit sibi heredem instituere, quem vellet. † Item non ideirco minus is testamenti factionem habet, quod indiuisam successionem cum sorore sua dicatur habuisse. PP. 12. Cal.] August. Ariano et Pappo Coss. 244.

2. *Impp.* DIOCLETIANVS et MAXIMIANVS AA. et CC. *Viatori et Pontiae.*

Si is, qui te cum vxore tua heredem scripsit, quando testamentum ordinauit, sanae mentis fuit, nec postea alicujus sceleris conscientia obstrictus, sed aut impatiens doloris, aut aliqua furoris rabie constrictus, se praecipitem dedit, ejusque innocentia liquidis probationibus commendari potest à te, adscitae mortis obtentu, postremum ejus judicium conuelli non debet. Quod si futurae poenae metu, voluntaria morte supplicium anteuerterit, ratam voluntatem ejus conseruari leges vetant. PP. Cal. Decembr. ipsis AA. Coss. * 287.

3. *Iidem* AA. et CC. *Licinio.*

Senium quidem aetatis, vel aegritudinem corporis, sinceritatem mentis tenentibus, testamenti factionem certum est non auferre.

§. 1. Filium autem, qui in potestate est, testamentum facere non posse, indubitati juris est. Datum 4. Non. April. *Sirmii,* * *Const. et Maxim.* CC. Coss. * 294.

4. *Iidem* AA. et CC. *Radoni.*

Si frater patruelis tuus ante decimum quartum aetatis suae annum decessit, cum facere non potuit testamentum: nihil recte ex ejus postremo judicio postulatur. Nam si hanc aetatem egressus, licet vigoris nondum emersissent vestigia, suum solenniter ordinauit judicium: hoc euellere frustra conaris. S. 6. Id. Nouembr. *Pantichi,* * iisdem CC. Coss. * 294.

5. *Imp.* * (*CONSTANTIVS*) *A. ad Rufinum P. P.*

Eunuchis liceat facere testamentum, componere postremas exemplo omnium voluntates, conscribere codicillos, salua testamentorum obseruantia. Datum 5. Calend. Mart. *Sirmii,* * (*Constantio*) *A.* 5. et Constante C. Coss. (339.) * 352.

6. *Idem* A. *ad Volusium Praefectum Vrbi.*

Si quis Imperatorem forte heredem instituerit, habeat mutandi judicii facultatem, et quemcunque voluerit, secundum leges in testamento suo heredem scribendi. Dat. 12. Calend. Mart. *Mediolani,* * *Arbetione* et Lolliano Coss. 355.

7. *Imppp.* VALENTIANVS, VALENS et GRATIANVS AAA. *Maximo.*

Cum heredes instituuntur Imperator seu Augusta: jus commune cum caeteris habeant. Quod et in codicillis, et fideicommissariis epistolis jure scriptis obseruandum erit. † Et sicuti priscis legibus cautum est, Imperatori quoque et Augustae testamentum facere liceat, et mutare. Datum 7. Id. August. Gratiano A. 2. et Probo Coss. 371.

8. *Imp.* JVSTINVS A. *Demostheni P. P.*

Hac consultissima lege sancimus, vt carentes oculis, seu morbo [vitiove,] seu ita nati, per nuncupationem suae con-

etiam dimissis à militia, id est, veteranis concessum est. Itaque siquidem fecerint de castrensi peculio testamentum: pertinebit hoc ad eum, quem heredem reliquerunt, si vero intestati decesserint, nullis liberis vel fratribus superstitibus, ad parentes eorum jure communi pertinebit. Ex hoc intelligere possimus, quod in castris adquisierit miles, qui in potestate patris est, neque ipsum patrem adimere posse, neque patris creditores id vendere, vel aliter inquietare, neque patre mortuo cum fratribus commune esse; sed scilicet proprium ejus esse, qui id in castris adquisierit: quanquam jure ciuili omnium, qui in potestate parentum sunt, peculia perinde in bonis parentum computentur, ac seruorum peculia in bonis dominorum numerantur: exceptis videlicet iis, quae ex sacris Constitutionibus, et praecipue nostris propter diuersas causas non adquiruntur. Praeter hos igitur, qui castrense peculium vel quasi castrense habent, si quis alius filiusfamilias testamentum fecerit, inutile est, licet suae potestatis factus decesserit.

§. 1.

condant moderamina voluntatis: [scilicet] praesentibus septem testibus, quos aliis quoque testamentis interesse juris est: tabulario etiam, vt cunctis ibidem collectis, primum ad se conuocatos omnes, vt sine scriptis testentur, edoceant: deinde exprimant nomina specialiter heredum, et dignitates singulorum, et indicia, ne sola nominum commemoratio quicquam ambiguitatis pariat: et ex quanta parte, vel ex quot vnciis in successionem admitti debeant: et quid vnumquemque legatarium seu fideicommissarium adsequi velint: omnia denique palam edicant, quae vltimarum capit dispositionum series lege concessa. Quibus omnibus ex ordine peroratis, vno eodemque loco, et tempore, sed et tabularii manu conscriptis sub obtutu septem (vt dictum est) testium, et eorundem testium manu subscriptis, dehinc consignatis tam ab eisdem testibus, quam à tabulario, plenum obtinebit robur testantis arbitrium. Quae in eundem modum erunt obseruanda, quamuis non heredes instituere, sed legata solum vel fideicommissa, et in summa, quae codicillis habentur congrua, duxerint ordinanda. † At cum humana fragilitas mortis praecipue cogitatione perturbata, minus memoria possit res plures consequi: patebit eis licentia, voluntatem suam, siue in testamenti, siue in codicilli tenore compositam, cui velint scribendam credere: vt in eodem [loco] postea conuocatis testibus, et tabulario, re etiam (vt dictum est) patefacta, cujus causa conuocati sunt, etiam chartula promatur, quam susceptam testatori recitabit tabularius, simul et testibus: vt vbi tenor eorum cunctis innotuerit, elogium ipse suum profiteatur agnoscere, et ex animi sui, quae lecta sunt, dispofuisse sententia; et in fine subscriptio sequatur testium, necnon omnium signacula tam testium (prout dictum est,) quam tabularii. Sed quia tabulariorum copia non in omnibus locis datur quaerentibus: jubemus, vbi tabularius reperiri non possit, octauum adhiberi testem: vt quod tabulario pro supradicto modo commisimus, id per octauum testem effectum capiat: libera potestate concedenda voluntates suas in praedictum modum ordinantibus, chartulam ita subscriptam, ita denique consignatam, vt antelatae formae declarant, cui velint ex testibus custodiendam (mandare). Sic namque fieri confidimus, vt non recipiat se tantum in caecis testandi licentia, sed ne locum quidem vllum relinquat insidiis, tot oculis spectata, tot insinuata sensibus, tot insuper in tuto locata manibus. Datum Calend. Jun. *Constantinop.* Justiniano et Valerio Coss. 521.

9. Imp. JUSTINIANUS A. *Juliano P. P.*

Furiosum in suis induciis vltimum condere elogium posse, licet ab antiquis dubitabatur, tamen et retro Principibus et nobis placuit. † Nunc autem hoc decidendum est, quod simili modo antiquos animos mouit, si coepto testamento furor eum inuasit. Sancimus itaque (tale) testamentum hominis, qui in ipso actu testamenti aduersa valetudine tentus est, pro nihilo esse. Si vero voluerit in dilucidis interuallis aliquod condere testamentum, vel vltimam voluntatem, et hoc sana mente inceperit facere, et consummauerit, nullo tali morbo interueniente: stare testamentum siue quamcunque vltimam voluntatem censemus: si et alia omnia accesserint, quae in hujusmodi actibus legitima obseruatio requirit. Dat. Calend. Septembr. *Constantinop.* Lampadio et Oreste VV. CC. Coss. 530.

10. *Idem A. Joanni P. P.*

Discretis surdo et muto, quia non semper hujusmodi vitia sibi concurrunt: sancimus, si quis vtroque morbo simul laboret, id est, vt neque audire, neque loqui possit, et hoc ex ipsa natura habeat: neque testamentum facere, neque codicillos, neque fideicommissum relinquere, neque mortis causa donationem celebrare concedatur, nec libertatem siue vindicta, siue alio modo imponere: eidem legi tam masculos, quam foeminas obedire imperantes. † Vbi autem et hujusmodi vitii non naturalis, siue masculo, siue foeminae accidit calamitas, sed morbus postea superueniens et vocem abstulit, et aures conclusit: si ponamus hujusmodi personam literas scientem: omnia, quae priori interdiximus, haec ei sua manu scribenti permittimus. † Sin autem infortunium discretum est, quod ita raro contingit: et surdis, licet naturaliter hujusmodi sensus variatus est, tamen omnia facere et in testamentis, et in codicillis, et in mortis causa donationibus, et in libertatibus, et in omnibus aliis permittimus. Si enim vox articulata ei [à] natura concessa est: nihil prohibet eum omnia, quae voluerit facere: quia scimus quosdam Jurisperitos et hoc subtilius cogitasse, et nullum esse expofuisse, qui penitus non exaudiat, si quis supra cerebrum illius loquatur, secundum quod Juventio Celso placuit. In eo autem, cui morbus postea superueniens auditum tantummodo abstulit, nec dubitari potest, quin possit omnia sine aliquo obstaculo facere. Sin vero aures quidem apertae sint, et vocem recipientes, lingua autem ejus penitus praepedita: licet à veteribus saepius de hoc variatum est: attamen si hunc peritum literarum esse proponamus, nihil prohibet eum scribentem haec omnia facere, siue naturaliter, siue per interuentum morbi hujusmodi infortunium ei accesserit: nullo discrimine, neque in masculis, neque in foeminis in omni ista constitutione seruando. Dat. 15. Calend. Mart. *Constantinop.* post Consulatum Lampadii et Orestis VV. CC. 531.

11. *Idem A. Joanni P. P.*

Nemo ex lege, quam nuper promulgauimus, in rebus, quae parentibus acquiri non possunt, existimet aliquid esse innouan

§. 1. Praeterea testamentum facere non possunt *impuberes:* quia nullum eorum animi judicium est. † Item furiosi: quia mente carent. Nec ad rem pertinet, si impubes, postea pubes; aut furiosus, postea compos mentis factus fuerit, et decesserit. *Furiosi* autem, si per id tempus fecerint testamentum, quo furor eorum intermissus est, jure testati esse videntur: certe eo, quod ante furorem fecerint, testamento valente. Nam neque testamentum recte factum, neque vllum aliud negtium recte gestum, postea furor interueniens perimit.

§. 2.

nouandum aut permissum esse filiisfamilias cujuscunque gradus, vel sexus testamenta facere, siue sine patris consensu bona possideant secundum nostrae legis distinctionem, siue [cum] eorum voluntate. Nullo etenim modo hoc eis permittimus: sed antiqua lex per omnia conseruetur, quae filiisfamilias, nisi in certis casibus, testamenta facere nullo modo concedit, et in his personis, quae hujusmodi facultatem habere jam concessae sunt. S. Dat. Cal. Septembr. *Constantinop.* post Consulatum Lampadii et Orestia VV. CC. 531.

12. *Idem* A. *Joanni P. P.*

Omnes omnino, quibus quasi castrensia peculia habere [ex legibus] concessum est, habeant licentiam in ea tantummodo vltimas voluntates condere, secundum nostrae Constitutionis tenorem, quae talibus testamentis de inofficiosi querela immunitatem praestitit. Dat. 3. Non. Decembr. *Constantinop.* post Consulatum Lampadii et Orestis VV. CC. 531.

α) *Vt* IMPERATORIS SERVI *de Rebus suis, quomodo velint, statuere possint.*
(Nouell. Leon. 38.)

Imp. LEO A. *eidem Styliano.*

Hac quoque, quanquam plausibilem prae se speciem (legalem nempe ordinationem) ferat: aequitatem mihi tamen excedere videtur. Dica autem, quod seruis de rebus suis statuere non permittitur: sed quae laboribus suis, arduisque (vt conjicere licet) molestiis quaesierint, ea cujusque domini manus colligunt. Ac saue mirari subit, quomoda ab initio lata Lex nihil moderationis, neque aequitatis huic rei attribuerit. Verumtamen ii, è quibus nata ista Lex est, atque adeo Lex ipsa ab aliis, vt cujuscunque voluntas feret, adprobantor. **Ego autem** *nequaquam illos probo, neque illud placitum in seruis meis obtinere sinam: sed contra, plenam ipsis administrandarum rerum suarum potestatem facia. Ex hoc itaque tempore in omnem posteritatem Imperatoris serui rerum suarum reuera domini sunto: ita sane, vt siue saui sint, siue aegroti, mortem imminere putent, de rebus suis pro arbitria statuendi, potestate non priuentur: neque seruitutis nomine ex rerum, quas possederint, dominio expellantur. De Imperatoris igitur seruis haec nouiter lata Lex esto, vigoremque habeta. Magistratibus autem, reliquaeque promiscuae plebi, si huic nostro placito acquiescere nolint, ad veterem de seruilibus bonis Legem respicere fas esto.*

b) *Vt Domini Testamento* MANVMISSVS, *si illum decessisse, aditamque ejus hereditatem esse ignoret, testari possit.*
(Nouell. Leon. 37.)

Imp. LEO A. *eidem Styliano.*

Praesenti etiam Legi plena absolutione deficienti, ejus, quod deest, additione decoram formam imponimus. Ait autem, seruum qui quum domini sui testamento liber esse jussus sit, id ignorat, ideoque incertis rationibus libertatem obtinet, interea nequaquam propter ignorantiam libertate priuari, sed in libertate viuere: vt autem tanquam liber testetur, ipsum potestatem non habere: quasi videlicet illum poeniteat, quam libertatem dedit, hanc ipsi perpetuo competere. Quum enim illi, vt libera, de rebus suis testandi facultas non sit, quomodo non ad pristinam seruitutem redit? Nos itaque dicimus, posteaquam gradum statumque vitae liberum praebuit Lex, illam etiam alia, quae libertatem comitantur praebiturum. Nam si ipsum facere, quae hominibus liberis duntaxat licent, prohibere oportebat, ipsa vero id non prohibuit, sed dignum illum, qui istbaec faciat, judicauit: quare item istis actionibus, quae proprie libertatis dignitati competunt, illum non dignabitur? **Esto igitur** *libertate donatus, reuera liber, statutoque de rebus, quas illi dominus eximias dedit, quomodocunque visum sit. Non decet enim, vt, qui libertatis dignitatem manifeste accepit, ob incertam suspicionem ignominia afficiatur, atque à testando arceatur.*

*) Vt Monachus de acquisitis testari possit, Nouell. Leon. 5. v. supr. P. I. Sect. IV. p. 254. et 255. Nouell. Const. 76. CAP. I. vid. supr. P. I. Sect. IV. p. 252. Ne propter quamlibet causam Episcopus ad secularem Judicem trahatur, Nouell. 123. CAP. VIII. vid. supr. P. I. Sect. IV. p. 199.

(β)

Vt PRODIGVS, *quae ex re ipsius sint, facere possit.*
(Nouell. Leon. 39.)

Imp. LEO A. *eidem Styliano.*

Mortalium nemo ad eam absolutionem peruenit, vt non obnoxie aliquando res suas gerat; neque quisquam *(ni fallor)* ***ita desipit, quin crebro sibi vtilis esse possit. Neque enim, qui in omnibus prudentiae suae fidit, hunc omnia irreprehensibiliter facere sinit*** **DEVS:** ***neque idem, cum creator, creaturaeque suae curator sit, mentis inopem per omnia ex imprudentia frustrari permittit.*** *Praefatus hoc sum propter illam Legem, quae prodigum de rebus suis quicquam aut velle, aut statuere omnibus modis prohibet. Quam quidem Legem, conjectis in res gestas oculis, pro illarum ratione, non autem ita simpliciter sancire: et, si quid inutiliter gestum esset, non admittere: in quo vero aliqua vtilitas verteretur, id suscipere oportebat. Nunc vero nihil istiusmodi praescribit, sed in vniuersum prodiga de rebus suis consultandi potestatem adimit. Id nos recto judicio non conuenire suspicati, Legem illam relaxantes, statuimus,* **vt, quae judicium erroneum,** *quodque prodigum desiguet,* **dictet,** *neque approbatione,* **neque confirmatione digna habeantur:** **quae** *vero* **ad vtilitatem** *spectent, suscipiantur, atque* **nequaquam reprobentur.** *Quid enim, si prodigus aut hereditatem necessariis suis relinquere, aut pauperibus sua distribuere, aut denique grauem seruitutis torquem seruarum ceruicibus adimere velit? An ideo, quod prodigus est, id illi non licere velle dicendum?*

Quid,

§. 2. Item *prodigus*, cui bonorum ſuorum adminiſtratio interdicta eſt, teſtamentum facere non poteſt: ſed id quod ante fecerit, quam interdictio bonorum ſuorum ei fiat, ratum eſt.

§. 3. Item ſurdus et mutus non ſemper teſtamentum facere poſſunt. Vtique autem de eo *ſurdo* loquimur, *qui omnino non exaudit*, non qui tarde exaudit: nam et mutus is intelligitur, qui eloqui nihil poteſt, non qui tarde loquitur, ſaepe enim etiam literati et eruditi homines variis caſibus et audiendi et loquendi facultatem amittunt. Vnde noſtra Conſtitutio etiam his ſubuenit, vt certis

Quid, ſi quum praedium damnoſum habeat, alter quiſpiam, qui vitio mederi poſſit, majore pretio, quam quanti praedium ſit, id emere, ipſumque damno leuare velit? An prodigalitas, quo minus ille ſibi conſulat, vtiliterque negotietur, impediet? At rationem non video. Quod itaque dixi, rerum geſtarum conditio obſeruator: et, ſi in ea prodigi mores non conſpiciantur, quod actum eſt, ratum eſto: ſi vero à prudenti rerum geſtione aberratum eſſe appareat, id neque approbatione, neque confirmatione dignum habetor.

(7)

CAECOS *ſecreto Teſtamentum facere poſſe.*

(Nouell. Leon. 69.)

Imp. LEO A. *eidem Styliano.*

Quandoquidem de eo, quomodo caecos teſtari oporteat, dubitatur, eaque dubitatio ex locis legalibus (quod ea de re Leges inter ſe diuerſa ſtatuant) et ex ea, quae nunc obtinet, conſuetudine exiſtit: neque hoc altius expendere atque repurgare inconueniens, aut alienum putaui. Etenim alia Lex prohibet, ne caecus arcano modo teſtamentum condat: et ne aliter id vim habeat, ſtatuit, quam ſi teſtes, quae conſtituta ſunt, à caeci ore proceſſiſſe, ſuisque auribus inſonuiſſe, aſſerant: atque per ſolum tabularium illorum fidem communiri non vult. Alia autem latam quandam ad arcanum teſtandi modum mulieribus, et illiteratis hominibus viam aperit, dum nullam aliam obſeruationem praeſcribit, quam vt, ſi teſtator literarum non omnino ignarus ſit, ſua ſubſcriptione teſtamentum corroborare debeat: ſi vero id praeſtare non poſſit, pro ſe alium ad ſubſcribendum aſſumat. Atque ſic quidem **ex Legibus illae inter ſe res diſſideant.** *Quomodo enim, ſi mulieres rudesque literarum, quam pauciſſimis voluntatis ſuae conſciis, teſtamenta condent, quam fides in ſolo tabulario fluctuet, non ex eodem cauſa caecus liberam teſtamenti factionem habeat? Jam vero et conſuetudo, non ſolum autem alterius Legis ratio, cum Lege pugnat. Etenim placet huic, ne mulierum, et imperitorum literarum, caecorumue teſtamenta arcane facta vigore priuentur. Quod cum ita ſit, nos quoque, vt ſecreto confecta teſtamenta, ſiue caecorum, ſiue aliorum quorumuis ſint, auctoritatem obtineant, ſancimus: illudque inſuper ſtatuendo addimus, vt, antequam teſtes jurent, ſubſcriptiones eorum, qui teſtamenta conſcripſerunt, in medium proponantur,* **quae ſonent, quod** *reuera illa ſcripſerint, quae ipſa* **teſtatoris lingua** *dictante audiuerunt. Et ſi quidem falſum commiſſum eſſe poſtmodum probetur, ipſos, ſi diuites ſint, bonorum ademptio: ſin pauperes, vehementia verbera et exilium in delicti poenam maneant. Quibus hoc inſuper annectimus, vt ſi quando ad ſui confirmationem (quod frequenter incidit) juramentis teſtamento opus ſit: ipſi etiam, qui teſtamentum conſcripſerunt, vna cum juraturis teſtibus rei fidem et veritatem corroborent.*

(8)

Vt CAPTIVI *Teſtamenti factionem habeant.*

(Nouell. Leon. 40.)

Imp. LEO A. *eidem Styliano.*

Qui olim edendis Legibus operam nauauere, cum multa ad res humanas recte moderandas in medium protulerint, locupleſque benignitatis ſuae teſtimonium (Leges nempe, ſecundum quas Reſpublica concinno in ſtatu conſeruatur) reliquerint: tum haud ſcio, qua ratione fecerint, vt de captiuis tractatus, quibus de rebus ſuis ſtatuendi poteſtatem non faciunt, reliquae ipſorum benignitati non reſponderet. Quae enim de teſtamentis ipſorum Legiſlatio complectitur, valde comiter ac benigne conſtituta ſunt. Nam quod ſtatuerunt, **vt interdum, quando inopia teſtium laboraretur, à minore etiam teſtium numero teſtamentum obſignaretur: quin et nullis adhibitis teſtibus, perſaepe tamen teſtamentum ratum haberetur, quemadmodum de iis, qui in acie occumbunt, conſtitutum eſt:** *permagnum ſane benignitatis eſt argumentum. At de captiuis placitum jam dictorum non eſſe ſimile, neque ex eadem benignitate prognatum videtur. Quod namque de rebus ſuis conſtituere illis non permittunt: non ſolum non benignum aliquid de ipſis decreuerunt, verum etiam ipſam captiuitatem alio modo intendunt. Quomodo enim rurſum illos in captiuitatem non ducunt? aut quomodo malum irrecreabiliſque triſtitia non adaugetur, et morte acerbiorem in corde captiuus non circumferens aculeum, rebus excedit humanis: quando non modo in captiuitate vitam finit, verum etiam, ſi qua apud contribules bona habet, de his illi conſtituendi poteſtas non eſt: ſed ſuis rebus, tanquam alienis, expellitur: et quae ſuis laboribus quaeſierit, proque quibus ſuſcepto periculo in captiuorum infortunium incidit, ab horum diſpenſatione ejicitur? Quomodo item, ſi quos neceſſarios captiuus habet, vt liberos, vxorem, fratres, aut alios, quos ad ipſius hereditatem Lex vocat, ii non ſimiliter omnes obuerſis in hereditatem ab inteſtato ad ſe deuoluendam oculis, curam liberandi captiui, illius conſequendae ſpe non omittent? Nouimus ſiquidem res humanas, vt pauci admodum verum amorem conſeruent, ejusque vnius gratia ad opitulandum calamitate implicitis perpaucorum animus excitetur. At qui ſpe nanciſcendae cujusdam remunerationis ad ferendum indigentibus auxilium procedunt, horum ſane longe maximus eſt numerus. Qua re itaque moti cognatus aliusque quiſpiam captiuorum ſuſcipiant curam? Si quidem ſtatuendi facultas de rebus ſuis ipſis eſſet, nonnulli laborem damnoſum ſibi non futurum reputantes, non ſegniter illum ſuſcepturi eſſent. Cogitarent etenim (vt veriſimile eſt) ſi aut conatus ipſorum ad finem deducerentur, captiuique libertatem conſequerentur, ſe munus aliquod eſſe pro opera ſua et labore accepturos; aut etiamſi conatus finem mors praeueniens, captiuum de medio tolleret, illum in teſtamento ſuo eum, qui ipſius curam habuiſſet, majore portione, quam illos, qui ipſum neglexiſſent, dignaturum. Non enim immemorem fore ipſum, neque labores nihili facturum arbitrarentur. Hac igitur ratione (quemadmodum dixi) futurum eſſet, vti aliqui non indiligenter ad liberandorum captiuorum curam ſeſe erigerent. Nunc vero cum hi teſtari prohibeantur, illi autem ab inteſtato heredes in bona concedant: haud ſcio, ſi, qui pro liberatione labores ſuſcipiat, quiſquam inueniri poſſit. Succeſſionis enim ab inteſtato* ſpes,

certis casibus et modis secundum normam ejus possint testari, aliaque facere, quae eis permissa sunt. Sed si quis post testamentum factum, aduersa valetudine, aut quolibet alio casu mutus aut surdus esse coeperit: ratum nihilominus manet ejus testamentum.

§. 4. *Caecus* autem non potest facere testamentum, nisi per obseruationem, quam lex diui JVSTINI patris nostri introduxit.

§. 5. *Ejus*, qui apud hostes est, *testamentum, quod ibi fecit, non valet, quamuis redierit sed quod, dum in ciuitate fuerat, fecit, siue redierit, valet jure* postliminii; *siue illic decesserit, valet ex lege Cornelia.*

TIT.

spes, **metusque ne in vanum laboretur**: *si forte liberationem mors proueniat, captiuumque rebus humanis eximat,* **homines tardiores** *(vt, ne prorsus animo alienos dicam ad id aggrediendum* **facit.** *Quod sane non itidem contingeret, si Lex illorum testamenta irrita non faceret. Jam vero, si liberandae animae pretium propriae cujusque facultates sunt, quomodo non in hoc etiam captiui injuriam longe maximam sustinent, quod dum non sinuntur à Lege de rebus suis statuere, etiamsi velint, pro animabus suis nihil rerum suarum erogare possint? Ad haec porro cum liberationis ratio hinc absurditatem contrahat, tum vero multo absurdissimum est, quod dum testandi facultas captiuis non datur, frequenter illi, qui inimicissimi fuissent, quosque ipsi, si viuerent, ne aspicere quidem sustinerent, illorum facultatum domini existant. Qua quaeso re quid p. ssit esse turpius? Hoc igitur cum hunc ad modum sese habeat, non negligi debere, Majestati nostrae visum est: sed quemadmodum in aliis p a viribus diuinitus nobis datis, vt recte Respublica nostra gub rnetur, solicite egimus: sic et de captiuis tractatum in melius corrigere decreuimus. Sancimus autem,* **vt dehinc captiui**, *quae ipsos à testando arcet, Legi neutiquam obnoxii sint: sed vt ipsis (si possibile sit)* **quinque**, *sin minus, tribus* **testibus** *praesentibus,* **extremam voluntatem**, *siue literis commendare, siue sine scripto pronunciare* **liceat**: *tamen, vt, qui ad testimonium assumpti sunt, reuera illam defuncti voluntatem esse jurejurando affirment: idque siue quum liberi subsint, illos bonorum suorum heredes relinquunt, siue, quum liberos non habeant, alios in hereditatem introducunt. Aequum enim non putamus, vt, qui communis Reipublicae nominis aequaliter participes sunt, ejusdemque esse gentis censentur: non aequabili ex Lege jure honorentur: vt videlicet, qui liberi à seruitute sunt, statuendi de rebus suis, vti visum est, potestatem habeant: quibus vero illa manus intulit, quasi culpam commiserint, quod pro tribulibus propugnando in captiuitatis necessitatem deuenerint, non item. Caeterum, si captiuorum quispiam aut sua sponte, aut eorum, quorum in potestate est, vi adactus, hoc in animum inducat, vti res suas ad hostes concedere testamento jubeat: nequaquam tunc placitum ipsius ratum sit: quasi ne non pro decoro Reipublicae Christianae testamentum factum sit, in irritum concidat. Atque haec quidem de iis, qui vitae finem testamento anteuerterunt, sancita sunto.* **Si vero ultimus** *vitae* **dies subito** *illi* **superueneri***), *atque intestatus de medio sublatus sit: tum, si qui, ad quos hereditas pertinet, siue ascendentes, siue descendentes supersint, ad hos illa se conferet: si vero nulli sint, ad quos bonorum defuncti captiui successio spectet (dico quos neque ascendentes, neque descendentes defuncti familia agnoscit) primum considerari, an aliquibus debeat, deindeque deducto aere alieno reliqua bifariam in trientem et bessem diuidi, ac trientem demum in erogationem pro anima faciendam separari, alteram autem partem in fiscum recipi jubemus: tamen vt serui his non immisceantur. Hos enim, nisi aes alienum exsolui non possit, omnes libertate honorari volumus. Quae eadem rerum disponendarum forma custodienda erit, quando nihil aeris alieni fuerit, seruitutique obnoxius (quemadmodum dictum est) sine heredibus decesserit. Quae itaque nobis ejus Legislationis, quae captiuos contristabat, in mentem correctio venit, per sacram hanc exposita est Legem. Tua autem Magnificentia Sanctionem subditis notam facito: quo, cum innotuerit, omnes de rebus suis, etiam quos captiuitas detinet, quocunque modo velint, statuant.*

c) *Vt per* SCRIBENDI *ignaros Testamenta etiam confirmentur.*

(Nouell. Leon. 43.)

Imp. LEO A. *eidem Styliano.*

Non quod superiores, quia communis vitae negotiis diligentem cautionem attulerunt, reprehendere velimus, Legem proferimus: sed potius, vt exacta ipsorum ratio in vsum recipiatur, operam damus, resque ipsas (quod illas exacto ipsorum praescripta respondere impossibile sit) ne, quoad ejus fieri potest, debito suo statu excidant, Sanctione cauemus. At, quid est, quod dico? Decretum est à veteribus de testamentis tractantibus, vt per septem testes, minimum autem per quinque defunctorum statutis auctoritas accedat. Neque vero id simpliciter, sed ne ignari literarum testes essent, si quidem in ciuitatibus, vbi non fere peritorum penuria est, testamenta facta sint: sed si aliis in locis, in quibus literarum studia disciplinaeque non admodum vsitatae sunt, illic testium non exacte haberetur ratio: neque illi soli, qui ad literarum studium educati sunt, quaererentur, sed ad testandum et literarum rudibus aditus esset. Quod itaque illis in locis, in quibus hominum scribendi peritorum abundantia non est, Lex fieri statuit: id consuetudo omnibus vbique locis et ciuitatibus, quanquam magna doctorum hominum copia esset, ita facere volentibus concessit. Quod sane et Imperatoriae nostrae Majestati Legum auctoritate dignandum esse placuit. Sancimus igitur, **vt quocunque in loco** *et ciuitate, etiam ab imperitis testamenta confirmentur, dummodo mores* **testium fidem** *mereantur. Quin et numerum non solum ad quinque contrahimus, sed iis in locis,* **in quibus raros fide dignos** *prodire constat,* **tres quoque admitti**, *ac testimonium illorum non reprobari volumus.*

*) De Samaritis, Nou. 129. vid. supr. P. I. Sect. IV. p. 272. et de Samaritanis Nou. 144. ibid. p. 272.

TIT. XIII.

DE EXHEREDATIONE LIBERORUM.

Non tamen, vt omnino valeat testamentum, sufficit haec obseruatio, quam supra exposuimus: sed qui filium in potestate habet, curare debet, vt eum heredem instituat, vel exheredem eum nominatim faciat, alioqui si eum silentio PRAETERIERIT (α), *inutiliter testabitur: adeo quidem, vt si viuo patre filius mortuus sit, nemo heres ex eo testamento existere possit: quia scilicet ab initio non constiterit testamentum.* † *Sed non ita de filiabus et aliis per virilem sexum descendentibus liberis vtriusque sexus antiquitati fuerat obseruatum: sed si non fuerant scripti heredes scriptaeue, vel exheredati exheredataeue, testamentum quidem non infirmabatur,*

(α)
DE LIBERIS PRAETERITIS, VEL EXHEREDATIS.
(Cod. 6. T. 28.)

1. *Imp.* ANTONINUS A. *Fauiano.*

Cum post omnes heredum gradus exheredatio scribitur, si adjiciat testator ab omnibus se gradibus exheredare: non dubitatur juri satisfactum [esse]. Et ideo, etiamsi [id] non adjiciatur, appareat tamen, eum id eo consilio scripsisse, vt ab omnibus exheredaret: recte factum testamentum videtur. Proinde cum paterfamilias filiis institutis, et inuicem substitutis, filium exheredauerit, intelligendus est, exheredationem ab vtroque gradu fecisse. Nam cum iidem heredes instituti sunt: nulla ratio reddi potest, quare videatur in posteriore tantum casu exheredare voluisse. PP. 6. Calend. Jun. Chilone et Libone Coss. 205.

2. *Imp.* ALEXANDER A. *Heraclidae.*

Si auus tuus, qui patrem tuum et nouercam aequis portionibus heredes instituit, cum te quoque haberet in potestate, testamento nominatim non exheredauit: mortuo patre tuo viuo auo, sine impedimento legis Velleiae succedendo in patris tui locum rupisti aui testamentum, et ad te hereditas ejus tota pertinuit. PP. 6. Id. April. Fusco 2. et Dextro Coss. 226.

3. *Imp.* JUSTINIANUS A. *Joanni P. P.*

Si quis filium proprium ita exheredauerit, Ille filius meus alienus meae substantiae fiat: talis filius ex hujusmodi verborum conceptione non praeteritus, sed exheredatus intelligitur. Cum enim manifestissimus est sensus testatoris: verborum interpretatio nusquam tantum valeat, vt melior sensu existat. Dat. 10. Calend. Martii, *Constantinop.* post Consulatum Lampadii et Orestis VV CC. 531.

4. *Idem A. Joanni P. P.*

[Maximum] vitium antiquae subtilitatis praesenti lege corrigimus, quae putauit alia esse jura obseruanda in successione parentum, si ex testamento veniant, in masculis, et [alia] in foeminis, cum ab intestato simile [jus] vtrique sexui seruauerint. Et aliis verbis exheredari filium debere sanxerunt, et aliis filiam: et inter nepotes exheredandos alia jura ciuilia, alia praetoria introduxerunt: et si praeteritus fuerat filius, vel ipso jure testamentum euertebat, vel contra tabulas bonorum possessionem in totum accipiebat: filia autem praeterita jus accrescendi ex jure vetere accipiebat, vt eodem momento et testamentum patris quodammodo ex parte jure accrescendi euerteret, et ipsa quasi scripta legatis supponeretur: ex Praetore autem habebat contra tabulas bonorum possessionem in totum. † Constitutio autem Magni Antonini eam in tantum coarctabat, in quantum jus accrescendi competebat. Qui enim tales differentias inducunt, quasi naturae accusatores existunt, cur non totos masculos generauit, vt vnde generentur, non fiant. Nam hoc corrigentes, majorum nostrorum sequimur vestigia, qui eandem obseruationem colere manifestissime visi sunt. Scimus etenim antea simili modo, et filium, [et filiam] et [alios omnes inter caeteros exheredatos scribere esse concessum. [Tum etiam] Centumuiri aliam differentiam introduxerunt: et ex hac iniquitate vitium emersit, quale ex libris VLPIANI, quos ad edictum Praetoris fecit, inuentum à Triboniano viro gloriosissimo nostro Quaestore caeterisque viris facundissimis compositoribus juris enucleati ad nostras aures relatum est. Nam cum vltimum adjutorium de inofficiosi querela positum esset, et nemo ex alio ortus praesidio ad hanc decurrere posset: inuenta fuerat filia praeterita minus habens, quam filia exheredata. Cum enim per contra tabulas bonorum possessionem, vel jus accrescendi semissem substantiae filia praeterita accipiebat, et omnibus legata praestare compellebatur, scilicet vsque ad dodrantem suae portionis, remanebat ei sescuncia [tantummodo] in sua successione. Quod si fuisset exheredata, quarta pars omnimodo totius substantiae ei relinqui debebat: et quam injuria dignam pater existimabat, amplius habebat ea, quam taciturnitate in institutione praeteriit. Et si secundum nostrae Constitutionis definitionem, quam de supplemento quadrantis disposuimus, repletio fuerat introducta: simili modo exheredatae in quartam partem repletio accedebat, et ita vitium permansit, vt nec ex nostra Constitutione emendationem aliquam sentiret. † Sancimus itaque, quemadmodum in successionibus parentum, quae ab intestato deferuntur, aequa lance et mares et foeminae vocantur: ita et in scriptura testamentorum eas honorari, et similibus verbis exheredationes nominatim procedere, et contra tabulas bonorum possessionem talem habere, qualem filius, vel suus vel emancipatus haberet: vt et ipsa si fuerit praeterita, ad instar filii emancipati, vel sui, vel testamentum ipso jure euertat, vel per contra tabulas bonorum possessionem stare hoc non patiatur. Et haec non solum in filiabus obtinere, sed etiam in nepotibus, et neptibus, et deinceps obseruari censemus, si tamen ex masculis progeniti sunt.

† Sed quia et aliud vitium fuerat sub obtentu differentiae introductum, et alia jura exheredationis in posthumis, alia in jam natis obseruabantur: cum necesse fuerat, posthumam inter caeteros exheredatam etiam legato honorari, filiam autem jam progenitam etiam sine datione legati: et hoc breuissimo incremento verborum ad planissimam definitionem deduximus, sancientes eadem jura obtinere et in posthumis exheredandis, siue masculini, siue foeminini sexus sint, quae in filiis, et filiabus jam statuimus: vt etiam ipsi, vel ipsae nominatim exhe-

tur, jus tamen adcrescendi eis ad certam portionem praestabatur, sed nec nominatim eas personas exheredare parentibus necesse erat, sed licebat inter caeteros hoc facere.

§. 1. *Nominatim autem quis exheredari videtur, siue ita exheredetur,* Titius filius meus exheres esto: *siue ita,* Filius meus exheres esto, *non adjecto proprio nomine, scilicet, si alius filius non exstet.* † *Posthumi quoque liberi, vel heredes institui debent, vel exheredari. Et in eo par omnium conditio est, quod et filio posthumo, et quolibet ex caeteris liberis, siue foeminini sexus, siue masculini, praeterito: valet quidem testamentum, sed postea adgnatione posthumi siue posthumae rumpitur, et ea ratione totum infirmatur. Ideoque si mulier, ex qua posthumus, aut posthuma sperabatur, abortum fecerit: nihil impedimento est scriptis heredibus ad hereditatem adeundam. Sed foeminini quidem sexus personae, vel nominatim, vel inter caeteros exheredari solebant: dum tamen, si inter caeteros exheredarentur, aliquid eis legaretur, ne viderentur praeteritae esse per obliuionem. Masculos vero posthumos, id est, filios et deinceps, placuit non aliter recte exheredari, nisi nominatim exheredarentur: hoc scilicet modo,* quicunque mihi filius genitus fuerit, exheres esto.

§. 2. POSTHVMORVM (β) *autem loco sunt et hi, qui in sui heredis locum succedendo, quasi adgnascendo fiunt parentibus sui heredes, vt ecce, si quis filium, et ex eo nepotem neptemue in potestate habeat: quia filius gradu praecedit, is solus jura sui heredis habet, quamuis nepos quoque et neptis ex eo in eadem potestate sint. Sed si filius ejus viuo eo moriatur, aut qualibet alia ratione exeat de potestate ejus: incipit nepos neptisue in ejus locum succedere, et eo modo jura suorum heredum quasi adgnatione nanciscuntur. Ne ergo eo modo rumpatur ejus testamentum, sicut ipsum filium vel heredem instituere, vel nominatim exheredare debet testator, ne non jure faciat testamentum; ita et nepotem neptemue ex filio necesse est ei vel heredem instituere, vel exheredare: ne forte eo viuo, filio mortuo, succedendo in locum ejus nepos neptisue, quasi adgnatione rumpat testamentum. Idque lege Julia Velleja prouisum est, in qua similis exheredationis modus ad similitudinem posthumorum demonstratur.*

§. 3.

exheredentur, id est, posthumi, vel posthumae facta mentione. Dat. Cal. Septembr. *Constantinopoli*, post Consulatum Lampadii et Orestis VV. CC. 531.

In AVTHENT. *vt cum de app. cog. §. aliud quoque capitulum. cum seq. §§. Coll. 8. Tit. 16. al. 12.* Nou. 115. Cap. 3.

Non licet parenti aliquem ex liberis exheredare, vel praeterire, nisi is probetur ingratus, et ingratitudinis causas nominatim inferat testamento. Causae vero ingratitudinis noua constitutione expressae sunt quatuordecim. *)

(Nouell. 115. CAP. III. Prooem.)

Quae sunt justae Exheredationis Liberorum Causae.

Aliud quoque capitulum praesenti legi addendum esse perspeximus. Sancimus igitur non licere penitus patri vel matri, auo vel auiae, proauo vel proauiae suum filium vel filiam, vel caeteros liberos praeterire, aut exheredes in suo facere testamento, nec si per quamlibet donationem, vel legatum, vel fideicommissum, vel alium quemcunque modum eis dederit legibus debitam portionem: nisi forsan probabuntur ingrati: et ipsas nominatim ingratitudinis causas parentes suo inseruerint testamento. Sed quia causas, ex quibus ingrati liberi debeant judicari, in diuersis legibus dispersas, et non aperte declaratas inuenimus: quarum aliquae nec dignae nobis ad ingratitudinem visae sunt: ideo necessarium esse perspeximus eas nominatim praesenti lege comprehendere: vt praeter ipsas nulli liceat ex alia lege ingratitudinis causas opponere, nisi quae in hujus Constitutionis serie continentur. Causas autem justas ingratitudinis has esse decernimus.

In AVTHENT. *vt cum de appell. cog. §. aliud et sequenti. et §. fine igitur, et §. haec autem. in fin. Col. 8. Tit. 16. al. 12.* Nou. 115. Cap. 3.

Ex causa exheredationis, vel praeteritionis irritum est testamentum, quantum ad institutiones: caetera namque firma permanent.

*) Dictas XIV. Causas justas Exheredationis Liberorum vid. supr. P. I. Sect. IV. p. 213. sq. tot. et T. XVIII. sq. de inoffic. Testam.

(β)
DE POSTHVMIS HEREDIBVS INSTITVENDIS, VEL EXHEREDANDIS, VEL PRAETERITIS.
(Cod. 6. T. 29.)

1. *Imp.* ANTONINVS A. *Brutatio.*

Si post testamentum factum, quo posthumorum suorum nullam mentionem testator fecit, filium filiamue suscepit, intestato vita functus est: cum agnatione posthumi, vel posthumae, cujus non meminit, testamentum ruptum sit. Ex rupto autem testamento nihil deberi, neque peti posse, explorati juris est. Dat. et PP. 4. Calend. Jul. Antonino A. 4. et Balbino * 2. Coss. 214.

2. *Impp.* DIOCLETIANVS et MAXIMIANVS AA. et CC. *Soterico.*

Vxoris abortu testamentum mariti non solui: posthumo vero praeterito, quamuis natus illico decesserit, non restitui ruptum juris euidentissimi est. S. 12. Calend. Mart. *Sirmii*, * *Constantio et Maximiano* CC. Coss. * 294.

3. *Imp.* JVSTINIANVS A. *Joanni P. P.*

Quod certatum est apud veteres, nos decidimus. Cum igitur is, qui in ventre portabatur, praeteritus fuerat, qui si ad lucem fuisset redactus, suus heres patri existeret, si non alius eum antecederet, et nascendo ruptum testamentum faceret:

§. 3. *Emancipatos liberos Jure ciuili neque heredes instituere, neque exheredare necesse est: quia non sunt sui heredes. Sed Praetor omnes, tam foeminini sexus, quam masculini, si heredes non instituantur, exheredari jubet: virilis sexus nominatim, foeminini vero inter caeteros, quia si neque heredes instituti fuerint, neque ita (vt diximus) exheredati, permittit eis Praetor contra tabulas testamenti bonorum possessionem.*

§. 4. *Adoptiui liberi, quamdiu sunt in potestate patris adoptiui, ejusdem juris habentur, cujus sunt justis nuptiis quaesiti: itaque heredes instituendi, vel exheredandi sunt, secundum ea, quae de naturalibus exposuimus. Emancipati vero à patre adoptiuo, neque Jure ciuili, neque [eo] Jure, quod ad edictum Praetoris attinet, inter liberos connumerantur. Qua ratione accidit, vt ex diuerso (quod ad naturalem parentem attinet) quamdiu quidem sunt in adoptiua familia, extraneorum numero habeantur; vt eos neque heredes instituere, neque exheredare necesse sit: cum vero emancipati fuerint ab adoptiuo patre, tunc incipiant in ea causa esse, in qua futuri essent, si à naturali patre emancipati fuissent.*

§. 5. *Sed haec quidem vetustas introducebat.* Nostra vero Constitutio inter masculos et foeminas in hoc jure nihil interesse existimans: quia *vtraque persona in hominum procreatione simili naturae officio fungitur*, et Lege antiqua [12. tabularum] omnes similiter ad successionem ab intestato vocabantur, quod et Praetores postea sequuti esse videntur: ideo simplex ac simile jus, et in filiis, et in filiabus, et in caeteris descendentibus per virilem sexum personis, non solum jam natis, sed etiam posthumis introduxit: vt omnes, siue sui, siue emancipati sint, vel heredes instituantur, vel nominatim exheredentur; et eundem habeant effectum circa testamenta parentum suorum infirmanda, et hereditatem auferendam, quem filii sui, vel emancipati habent, siue jam nati sint, siue adhuc in vtero constituti, postea nati sint. Circa adoptiuos autem [filios] certam induximus diuisionem, quae in nostra Constitutione, quam super adoptiuis tulimus, continetur.

§. 6.

ret: si posthumus in hunc quidem orbem deuolutus est, voce autem non emissa ab hac luce subtractus est, dubitabatur, si is posthumus ruptum facere testamentum posset? [Et] veterum animi turbati sunt, quid de paterno elogio statuendum sit. Cumque Sabiniani existimabant, si viuus natus esset, et si vocem non emisit, rumpi testamentum: apparetque, quod et si mutus fuerat, hoc ipsum faciebat: eorum etiam nos laudamus sententiam: et sancimus, si viuus perfecte natus est: licet illico postquam in terram cecidit, vel in manibus obstetricis decessit: nihilominus testamentum rumpi, hoc tantum modo requirendo, si viuus ad orbem totus processit, ad nullum declinans monstrum, vel prodigium. Dat. 15. Calend. Dec. *Constantinop.* Lampadio et Oreste VV. CC. Coss. 530.

4. *Idem A. Joanni P. P.*

Quidam cum testamentum faciebat, his verbis vsus est: Si filius, vel filia intra decem mensium spatium post mortem meam editi fuerint, heredes sunto: Vel ita dixit: filius, vel filia [qui] intra decem menses proximos mortis meae nascentur, heredes sunto: jurgium antiquis interpretatoribus legum exortum est, an videantur non contineri testamento, et hoc ruptum facere? Nobis itaque eorum sententiam decidentibus, cum frequentissimas leges posuimus testatorum voluntates adjuuantes: ex neutra hujusmodi verborum compositione ruptum fieri testamentum videtur: sed siue viuo testatore, siue post mortem ejus intra decem menses à morte testatoris numerandos, filius, vel filia fuerint progeniti: maneat testatoris voluntas immutilata, nec poenam patiatur praeteritionis, qui suos [filios] non praeteriit. Dat. 17. Cal. Decembr. *Constantinop.* Lampadio et Oreste VV. CC. Coss. 530.

*) De Testamentis imperfectis à Parentibus in Filios factis: et de Diuisione Rerum à Filiis coram Parente, et de ejus Facultatibus facta et subscripta, Nouell. 107. vid. supr. h. P. II. L. II. T. X. p. 219.

a) De Jurejurando a moriente praestito propter mensuram suae substantiae.

(*Auth. Collat. 5. T. 3.*)
(Nouell. Const. 48.)

Imp. JVSTINIANVS A. *Joanni Praefecto Praetorio, iterum Exconsuli et Patricio.*

PRAEFATIO.

Semper hanc vnam habemus intentionem, dispositiones morientium esse firmas: nisi resultent legi, et aperte contrariae sint iis, quae illi placent. Scimus igitur motum et annunciatum nobis, quia cum testaretur quidam, cum jurejurando suam substantiam omnem dixit, et quia hanc solam reliquit suis heredibus, aliqui vero eorum heredum ad hoc resultant, non juste facientes: quia substantiae quidem illius heredes fiunt, et in hoc acquiescunt iis, quae ab eo disposita sunt: quae vero dixit cum jurejurando, nequaquam haec rata manere, neque custodire ea secundum competentem modum volunt: cum vtique nostris videtur legibus vnam quodammodo esse personam heredis, et ejus, qui in eum transmittit hereditatem: ideoque nullus eidem sibimet edicit reluctari, et quod dixit atque jurauit ratum esse, hoc nolle valere, sed contra proprios reluctari sermones.

CAP. I.

Sancimus igitur, si quis descriptionem faciens, siue propria manu, siue per alterius quidem scripturam, à se autem subscriptam, aut in suis testamentis substantiae suae mensuram faciat manifestam, heredibus forte aliis quidem praesentibus, aliis vero absentibus, aut etiam omnibus praesentibus: non licere heredibus contra hoc resultare, neque dicere, quia aliquis heredum celauerit res extra ea, quae dicta sunt à defuncto. Sed si quidem jusjurandum moriens praebuerit, et jurauerit secundum sua testamenta, quia nihil est aliud ei praeter haec:

hos

§. 6. Sed si in expeditione occupatus miles testamentum faciat, et liberos suos jam natos, vel posthumos nominatim non exheredauerit, sed [silentio] praeterierit, non ignorans, an habeat liberos: silentium ejus pro exheredatione nominatim facta valere, Constitutionibus Principum cautum est.

§. 7. Mater, vel auus maternus, necesse non habent liberos suos aut heredes instituere, aut exheredare: sed possunt eos silentio omittere, nam silentium matris, aut aui materni, et caeterorum per matrem ascendentium, tantum facit, quantum exheredatio patris. Neque enim matri filium familiamue, neque auo materno nepotem neptemue ex filia, si eum eamue heredem non instituat, exheredare necesse est: siue de Jure ciuili quaeramus, siue de Edicto Praetoris, quo [Praetor] praeteritis liberis contra tabulas bonorum possessionem promittit, sed aliud eis adminiculum seruatur: quod paulo post vobis manifestum fiet.

TIT. XIV.

DE HEREDIBVS INSTITVENDIS.

HEREDES INSTITVERE (a) *permissum est tam liberos homines, quam seruos: et tam proprios, quam alienos. Proprios autem olim quidem secundum plurium sententias non aliter, quam cum libertate, recte*

hoc amplecti heredes, siue filii, siue etiam extranei sint, et neque tergiuersari, neque calumniari suos coheredes, neque ob hoc seruos quaerere ad tormenta deducere, et alia similia discutere et perscrutari, quae solius sunt contentionis, alterius autem penitus nullius, vtpote dum substantia videatur esse tanta, quantam testator jurans, hanc solam apud heredes inueniri voluit.

§. 1. Sed haec quidem inter heredes, qui curiosi videntur in defuncti esse substantia, valere volumus: non tamen hoc ratum esse et inter creditores: eo quod nostris declaratum est legibus, quaecunque quilibet pro se dixerit, aut scripserit, haec nihil ei prodesse, neque creditoribus praejudicare: sed illis licentia sit omnia perscrutari, quo volunt modo: heredes autem contentos esse iis, quae à testatore dicta sunt. Sitque poena negotii inter heredes, vt qui aduersatur iis, quae relicta sunt, eis non possit omnino frui: necessitate imminente aut obedire omnibus, aut vniuersa contemnere, et non haec quidem eligere, his vero resultare, sed defuncti voluntatem ab ejus successoribus ita seruari, vt in nullo ei contradici praesumatur. His valentibus in reliquo tempore vniuerso, et in omni negotio nondum moto in judicio, neque judiciali sententia aut internuentione amicabili transacto.

EPILOGVS.

† *Tua igitur Eminentia, quae placuerunt nobis et per hanc sacram declarata sunt legem, cognoscens, solenniter per programmata propria manifesta faciat vniuersis. Dat. 15. Calend. Sept.* Constantinop. *post Consulatum Belis. V. C. Anno 2.* °537.

(a)

DE HEREDIBVS INSTITVENDIS, ET QVAE PERSONAE HEREDES INSTITVI NON POSSVNT.

(Cod. 6. T. 24.)

1. *Imp.* TITVS AELIVS ANTONINVS A. *Antestiano.*

Qui deportantur, si heredes scribantur, tanquam peregrini capere non possunt, sed hereditas in ea causa est, in qua esset si scripti non fuissent. Sine die et Consule.

2. *Imp.* ANTONINVS A. *Caelicio.*

Pater tuus, si ex residua parte heres institutus est, quam alter heres scriptus capere non poterat, isque ad nullam partem hereditatis per conditionem suam admitti potuit: ex asse heres extitit: Nam residui commemoratio etiam totum admittit. PP. 15. Cal. Julii, *Romae*, Duobus Aspris Coss. 213.

3. *Imp.* ALEXANDER A. *Vitali militi.*

Cum proponas Alexandrum equitem testamento primo loco Julianum, vt libertum suum heredem instituisse, eique substituisse his verbis, quod si ex aliqua causa primus heres hereditatem meam adire noluerit, vel non potuerit: tunc in locum ejus secundum heredem substituo Vitalem: post mortem autem testatoris Julianum seruum communem fuisse defuncti militis, et Zoili fratris ejus apparuerit: an tu ex substitutione admittaris, voluntatis est quaestio. Nam si credens eum proprium, et suum libertum heredem instituit, nec per eum ad alium quemquam hereditatem pertinere voluit, extitit conditio substitutionis: tibique hereditas delata est. Quod si verba substitutionis subscriptae ad jus retulit, vt si nec per semetipsum alium fecisset heredem, (potuit enim, quamuis jubente domino, nolle adire) ita demum substitutus vocaretur, si tamen paruerit domino, et adierit, substitutioni locus non est. PP. 6. Cal. Maji, Maximo 2. et Aeliano Coss. 224.

4. *Imp.* GORDIANVS A. *Vlpio.*

Si pater tuus eum quasi filium [suum] heredem instituit, quem falsa opinione ductus suum esse credebat, non instituturus, si alienum nosset, isque postea subditus esse ostensus est: auferendam ei successionem, Diuorum SEVERI, et ANTONINI placitis continetur. PP. Pridie Non. Octobr. Pio et Pontiano Coss. 239.

5. *Idem A. Cassiano*

Non ideo minus vxor tua jure heres videtur instituta, quod non vxor, sed affinis testamento nominata est. PP. 5. Cal. Octob. Gordiano A. 2. et Pompejano Coss. 242.

6. *Impp.* PHILIPPVS A. et PHILIPPVS C. *Antonio.*

Si compensandi debiti gratia vxor maritum fecit heredem: desiderio

recte instituere licebat: hodie vero etiam sine libertate, ex nostra Constitutione heredes eos instituere permissum est. Quod non per innouationem induximus, sed quoniam aequius erat, et Attilicino *placuisse* Paulus *suis libris, quos tam ad* Masurium Sabinum, *quam ad* Plautium *scripsit, refert. Proprius autem seruus etiam is intelligitur, in quo nudam proprietatem testator habet, alio vsumfructum habente.* † *Est tamen casus, in quo nec cum libertate vtiliter seruus à domina heres instituitur, vt Constitutione diuorum* SEVERI *et* ANTONINI *cauetur, cujus verba haec sunt:* Seruum adulterio maculatum non jure testamento manumissum ante sententiam ab ea muliere videri, quae rea fuerat ejusdem criminis postulata, rationis est. *Quare sequitur, vt in eundem à domina collata heredis institutio, nullius momenti habeatur.* † *Alienus seruus etiam is intelligitur, in quo vsumfructum testator habet.*

§. 1. Seruus *autem à domino suo heres institutus, si quidem in eadem causa manserit: fit ex testamento liber heresque ei necessarius. Si vero à viuo testatore manumissus fuerit: suo arbitrio adire hereditatem potest; quia non fit* HERES NECESSARIVS (β), *cum vtrumque ex domini testamento non consequatur. Quod si alienatus fuerit: jussu noui domini adire hereditatem debet, et ea ratione per eum dominus fit heres. Nam ipse alienatus, neque liber, neque heres esse potest, etiamsi cum libertate heres institutus fuerit, destitisse enim à libertatis datione videtur dominus, qui eum alienauit. Alienus quoque seruus heres institutus, si in eadem causa durauerit, jussu ejus domini adire hereditatem debet, si vero alienatus fuerit ab eo, aut viuo testatore, aut post mortem ejus, antequam adeat: debet jussu noui domini adire. At si manumissus est viuo testatore, vel mortuo antequam adeat: suo arbitrio adire potest hereditatem.*

§. 2.

siderio tuo praeter portionem hereditatis debitum [quoque] restitui postulantis, non tantum juris seueritas, verum etiam defunctae voluntas refragatur. PP. 12. Cal. Mart. Praesente et Albino Coss. 247.

7. *Impp.* DIOCLETIANVS et MAXIMIANVS AA. *Zinoni.*

Nec apud peregrinos fratrem (sibi) quisquam per adoptionem facere poterat. Cum igitur, quod patrem tuum voluisse facere dicis, irritum sit: portionem hereditatis, quam is, aduersus quem supplicas, velut adoptatus frater heres institutus tenet, restitui [tibi] Praeses prouinciae curae habebit. PP. 3. Non. Decembr. Diocletiano 2. et Aristobulo Coss. 285.

8. *Iidem AA. Hadriano.*

Collegium, si nullo speciali priuilegio subnixum sit, hereditatem capere non posse, dubium non est. PP. 10. Calend. Jun. ipsis 4. et 3. AA. Coss. * 290.

9. *Iidem* AA. et CC. *Juliae.*

Extraneum etiam, cum (quis) moreretur, heredem scribi [sibi] placuit. PP. 16. Calend. Nou. *Sirmii*, AA. Coss. * 293.

10. *Iidem* AA. et CC. *Asclepiadae.*

Neque per se heredes institutos, quibus hoc concessum non est, neque per seruos proprios hereditatem posse quaerere, juris dictat ratio. S. 16. Cal. Sept. *Sirmii*, * *Const. et Maximiano* CC. Coss. * 294.

11. *Impp.* THEODOSIVS et VALENTINIANVS AA. *Hierio P. P.*

Extraneum etiam penitus ignotum heredem quis instituere potest. Dat. 11. Calend. Mart. *Constant.* Felice et Tauro Coss. * 428.

12. *Impp.* LEO * *et* ANTHEMIVS AA. *Erythrio P. P.*

Hereditatis, vel legati, seu fideicommissi, aut donationis titulis domus, aut annonae ciuiles, aut quaelibet aedificia, vel mancipia, ad jus inclytae vrbis vel alterius cujuslibet ciuitatis peruenire possunt. Dat. 5. Cal. Mart. Martiano et Zenone Coss. 469.

13. *Imp.* JVSTINIANVS A. *Mennae P. P.*

Quoties certi quidem ex certa re scripti sunt heredes, vel certis rebus pro sua institutione contenti esse jussi sunt, quos legatariorum loco haberi certum est: alii vero ex certa parte, vel sine parte, qui pro veterum Legum tenore ad certam vacuam institutionem referuntur: eos tantummodo omnibus hereditariis actionibus vti, vel conueniri decernimus, qui ex certa parte, vel sine parte scripti fuerint, nec aliquam deminutionem earundem actionum occasione heredum ex certa re scriptorum fieri. Dat. 8. Id. April. *Constant.* Decio V. C. Coss. 529.

14. *Idem* A. *Joanni P. P.*

Cum in libris Vlpiani, quos ad Masurium Sabinum scripsit, talis species relata sit: hane apertius expedire nobis visum est. Quidam testamentum faciens ita instituit, Sempronius Plotii heres esto: Veteres quidem existimabant, errorem nominis esse, et sic institutionem valere, quasi testator Plotius nominaretur, et Sempronium [sibi] scripsisset heredem. Sed hujusmodi sententiam crassiorem esse existimamus: neque enim sic homo supinus, imo magis stultus inuenitur, vt suum nomen ignoret: sed si quidem ipse testator Plotio cuidam heres extitit: manifestum est, sibi Sempronium heredem instituisse, vt per mediam ipsius testatoris personam Plotii heres efficiatur. Et hoc argumentamur ex antiqua regula, quae voluit, heredem heredis, [testatoris] esse heredem. Sin autem nihil tale factum est, supervacuam et inanem hujusmodi institutionem esse: nisi prius herede Plotio sibi instituto, sic adjecerit, Sempronius Plotii heres esto: tunc etenim existimandum est, eum dixisse, si non Plotius heres sibi fuerit; tunc Sempronium in totum partemue Plotii ex substitutione vocari; ita, vt ex consequentia verborum Plotius quidem institutus, Sempronius autem substitutus inueniatur. Sin autem neque ipse testator Plotio heres extitit, neque Plotium heredem antea scripsit; et sic Sempronium Plotio heredem esse voluit: nullius esse momenti talem institutionem; cum non est verisimile, in suum nomen [quemquam] errasse. Dat. 3. Cal. Aug. post Consulatum Lampadii et Orestis VV. CC. 531.

α) De

§. 2. *Seruus etiam alienus post domini mortem recte heres instituitur: quia et cum hereditariis seruis est testamenti factio.* Nondum *enim* adita hereditas personae vicem sustinet, non heredis futuri, sed defuncti: *cum etiam ejus, qui in vtero est, seruus recte heres instituatur.*

§. 3. *Seruus [autem] plurium, cum quibus testamenti factio est, ab extraneo institutus heres, vnicuique dominorum, cujus jussu adierit, pro portione dominii adquirit hereditatem.*

§. 4. Et vnum hominem, et plures vsque in infinitum, quot quis heredes velit, facere licet.

§. 5. HEREDITAS (γ) plerumque diuiditur in duodecim vncias, quae assis appellatione continentur. Habent autem et *hae partes propria nomina* ab vncia vsque ad assem, vt puta haec: sextans, quadrans, triens, quincunx, semis, septunx, bes, dodrans, dextans, deunx. Non autem vtique [semper] duodecim vncias esse oportet, nam tot vnciae assem efficiunt, quot testator voluerit: et si vnum tantum quis ex semisse (verbi gratia) heredem scripserit, totus as in

a) De Heredibus.
(*Auth. Collat. 9. T. 47.*)
(Nouell. Const. 164.)

(*Imp.* JVSTINIANVS A.)

PRAEFATIO.

DEO simul et justitia nihil majus existit: absque his enim nihil vnquam commode geri potest, et praecipue in nostra hac Republica. Exinde enim et recte regnare, et subditos ad beneuolentiam, neque non ad summam licet attrahere deuotionem. Ea propter cum et nos diuinitus, perque justitiam Imperii sceptra susceperimus, tametsi multis vndique curis implicamur, qua magis et Romani quotidie virtutibus reddantur auctiores, et Barbari deuicti succumbant: non tamen penitus à solicitudine nostra secludimus, ne non in his, quae primatim vsui esse possint subditis, competens accommodetur prouidentia. Ac cum multa, quae prius confusa erant, ad meliorem statum creauerimus: conueniens esse putauimus et id, quod longo jam tempore in successionibus neglectui fuit habitum, ad actionem DEO placentem reducere. Cognouimus enim, quod quidam oberrantes defunctorum perturbant patrimonia, sed neque testamenta valere sinunt, neque item ab intestato successiones locum capere, mobilibus quidem rebus immittentes signacula, immobilibus vero imponentes titulos: vt hac ratione ipsis illorum successio adcrescat, inque ea decentem aliquem ordinem occupent. Quoniam vero impossibile est in tanta multitudine exacte ea, quae singulatim in talibus eueniunt perdiscere: perpulchrum nobis visum est, si generali haec Lege ad certam redigeremus formulam.

CAP. I.

Propterea sancimus, vt vniuersi citra inuidiam et rebus juribusque suis perfruantur, et ad suos ista transmittant heredes. Penitus autem nemo omnium illorum inuadat patrimonia, aut horum successores damnis implicet, aut titulos siue signacula rebus praeter Legum nostrarum placitum imponat. Nam et successiones ab intestato, quo quisque vocatur ordine, confirmamus: et vltimas horum voluntates legitime consistentes non subuertimus. Si enim sedulo aduigilamus, sumusque soliciti, vt collatores bonis gubernentur Legibus; et de eorum incolumitate multo maximam Potentia nostra curam sustinet: quomodo non in hanc quoque partem prouidentiam ipsis accommodauerimus, et alacriter nostrum ipsis impertiamur beneficium? haec etenim placere DEO persuasissimum habemus, et hoc justitiae munus esse asserimus persuasissimum quoque est, Imperium per haec nobis vndique munitum et quietum futurum. Connumerator itaque et haec nostra Lex caeteris praeclaris nostris facinoribus: et subditi pristinis liberati molestiis, et tanta à Potentia nostra dignati prouidentia, DEO simul et post illum nobis gratias agant: diuinum Numen placantes precibus, vt deuictis hostibus, aliam insuper et majorem ipsis securitatem impertiamur.

EPILOGVS.

† *Quae igitur nobis placuerunt, et per hanc sacram declarantur Legem: ea conseruanto tam gloriosissimi sacrarum domuum Curatores, quam quibus vel maximorum vel etiam minorum gerendorum Magistratuum cura, siue in alma hac Vrbe, siue item in Prouinciis commissa est, publicationem bonorum juxta et supplicium formidantes capitis, si sancita nostra transgressi fuerint. Praesentem itaque sacram nostram Legem Gloria tua in insignioribus locis hujus almae Vrbis proponet, sed et vsa ad hoc jussionibus transmittet in Prouincias.* (*539.) * *eadem TIBERIO tribuitur* *infr. p. 238.* *576.

(β)

De NECESSARIIS [SERVIS] Heredibus instituendis, vel substituendis.
(Cod. 6. T. 27.)

1. *Imp.* PERTINAX A. *Lucretio.*

Is, qui soluendo non est, heredem necessarium etiam in fraudem creditorum relinquere potest. *Sed si pignori datus fuisti, et in eadem causa permansisti: ne ab eo quidem debitore, qui soluendo non fuit, liber et heres necessarius existere potuisti.* PP. 11. *Cal April.* Falcone et Claro Coss. * *194.*

2. *Imp.* ANTONINVS A. *Aufidio et aliis.*

Cum serui constituti, sub appellatione libertorum heredes scripti essetis, ea scriptura benigna interpretatione perinde habenda est, ac si liberi et heredes instituti fuissetis. † *Quod in legato locum non habet. Accepta 7. Calend. Mart.* Prisco et Apollinare Coss. 170.

3. *Impp.* DIOCLETIANVS et MAXIMIANVS AA. et CC. *Felici.*

Si tutor ancillam tuam contubernio suo conjunxit, ac post heredem eam instituit: neque dominium ex hujusmodi facto tibi auferri potuit: et vt ejus aditione jussu tuo tibi per hanc successio quaeratur (jure) concessum habes facultatem. S. 16. Cal. Januar. Sirmii, AA. Coss. 293.

4. *Imp.* JVSTINIANVS A. *Juliano P. P.*

Cum quidam suum pupillum heredem instituit, et seruo directis verbis libertatem reliquit, et in secundo gradu, in quo pupillarem substitutionem faciebat, ipsum seruum sine liber-

in semisse erit. *Neque* enim *idem*, *ex parte testatus*, *et ex parte intestatus decedere potest*: nisi sit miles, cujus sola voluntas in testando spectatur. *Et è contrario potest quis in quotcunque voluerit plurimas vncias suam hereditatem diuidere.

§. 6. Si plures instituantur heredes: ita demum in hoc casu partium distributio necessaria est, si nolit testator eos ex aequis partibus heredes esse: satis enim constat, nullis partibus nominatis, ex aequis partibus eos heredes esse. Partibus autem in quorundam personis expressis, si quis alius sine parte nominatus erit: si quidem aliqua pars assi deerit: ex ea parte heres fit. Et si plures sine parte scripti sunt, omnes in eandem partem concurrunt. Si vero totus as completus sit, ii, qui nominatim expressas partes habent, in dimidiam partem vocantur: et ille vel illi omnes in alteram dimidiam. Nec interest, primus, an medius, an nouissimus sine parte heres scriptus sit: ea enim pars data intelligitur, quae vacat.

§. 7.

libertate pupillo suo substituit: Quaerebatur *inter Prudentes, si ex hujusmodi substitutione heres necessarius pupillo existeret? Causa enim altercationis ex veteri regula orta est, qua omnibus placuerat hunc seruum necessarium heredem domino fieri, cui in eodem gradu et hereditas et libertas relinquebatur. In praesenti autem non in vnum tam libertas, quam substitutio congregata est, sed in alium et alium gradum. Nobis itaque eandem altercationem decidentibus mirabile visum est, si quis putet ex hujusmodi scrupulositate impediri testatoris voluntatem, maxime domini, et existimet non fieri seruum heredem necessarium, sed ei licentiam praestet, et libertatem consequi, et hereditatem respuere et domini voluntati reclamare. Qui si hoc facere tentauerit, etiam puniendus est. Sit itaque et viuo pupillo liber, quia testator hoc voluit, et mortuo pupillo necessarius heres, quia et hoc voluit testator. Dat. 15. Calend. Dec. Constantinop.* Lampadio et Oreste VV. CC. Coss. 530.

5. *Idem A. Joanni P. P.*

Quidam cum testamentum conderet, duobus heredibus scriptis, vnum quidem ex parte instituit, seruum autem suum, cujus et nomen addidit, ex reliqua parte sine libertate scripsit heredem, et postea eundem seruum alii leganit, vel post institutionem heredis seruum per legatum alii assignauit, et tunc heredem eum sine libertate instituit: Dubitabatur, *si hujusmodi legatum, vel institutio aliquas vires posset habere, et cui acquiratur legatum, vel institutio? Dubitationis autem materia erat, quod adhuc seruum suum constitutum heredem sine libertate scripserat: et tanta inter veteres exorta est contentio, vt vix possibile sit videri eandem decidere.* Sed antiquitatem quidem *haec* altercantem relinquendo, à nobis alius modus hujus decisionis inuentus est: quia semper vestigia voluntatis sequimur testatorum. *Cum igitur inuenimus nostro jure hoc esse inductum, vt si quis seruum suum tutorem filiis suis reliquerit sine libertate, ex ipsa tutelae datione praesumatur, etiam libertatem ei fauore pupillorum imposuisse: quare non hoc etiam in hereditate et humanius,* et fauore libertatis inducimus, vt si quis seruum suum scripserit heredem sine libertate, omnino ciuis Romanus efficiatur: *quo inducto neque acquisitio, neque tam effusus veterum atque inextricabilis tractatus locum habeat? Neque enim ferendum est supponere quosdam esse ita supinos, vt eundem seruum et heredem instituant sine libertate, et iterum alii per legatum eundem seruum assignent.* §. 1. *Sed cum veteres et aliam proposuerunt ambiguitatem, dicentes, si quis seruum suum in testamento quidem heredem ex parte sine libertate scripserit, in codicillis autem libertatem ei reliquerit: si possit institutio valere, et ille tam heres, quam liber fieri,* ne videatur per codicillos hereditas confirmari, in quibus *(hereditas)* dari *secundum* veteres *regulas* non potest. *Nos (itaque) in tali dispositione,* licet in codicillis fuerit scripta, *et libertatem (et) hereditatem simul seruis per nostram liberalitatem et benignam interpretationem indulgemus, vt gratulentur, cum non serui remaneant, sed et liberi et heredes efficiantur: cum tanta in eos nostri Numinis beneuolentia effusa est, vt (et) si libertas eis neque testamento, neque codicillis data sit: tamen hereditate seruis relicta, quasi injunctam esse libertatem videri (possit.)*

§. 2. *Illo videlicet obseruando, vt si legatum, vel fideicommissum eis sine libertate relinquatur, maneant in seruitute: non tamen ita impii heredes existant, vt liberalitatem testatoris, et seruiles labores debita remuneratione defraudare conentur, et non derelictum, licet adhuc seruis constitutis, donent.* §. 3. *Quae juris nostri definitio etiam ad aliam speciem dubitatam benigne extendatur. Si quis etenim testamento principali seruum suum cuidam legauerit, in pupillari autem substitutione eundem seruum filio suo sine libertate substituerit:* Quaerebatur, *siue vtilis esset talis substitutio, et per seruum legatum substitutio post mortem pupilli legatario acquiratur: siue inutilis esset hujusmodi substitutio, quia sine libertate in seruum proprium facta est? Melius itaque nobis videtur, legatario eum non statim acquiri sancire, sed expectandum esse substitutionis euentum: et si quidem pupillo mortuo, locus fuerit substitutioni, et liber et heres efficiatur: sin autem substitutio minime locum habuerit, forsitan pupillo jam in pubertatem perueniente: tunc ad legatarii dominium transeat. Quemadmodum enim veteres, si cum libertate substitutio fuisset, hoc inducebant,* quatenus in suspenso fiat libertas, et statu liber intelligatur: *ita et ex nostra interpretatione, et sine adjectione libertatis in substitutione et liber, et heres pupillo existat. Dat. 2. Cal. Maji, Constantinop.* post Consulatum Lampadii et Orestis VV. CC. 531.

6. *Idem A. Joanni P. P.*

Decisione nostra, quam fecimus, sancientes eum, qui à domino suo sine libertate heres *instituitur, videri libertatem accepisse, in propria firmitate durante: si quis seruum suum pure quidem heredem instituerit, libertatem autem* sub conditione *ei donauerit: si quidem conditio talis sit, quae in* potestate *serui posita est, ille autem eam neglexerit, minimeque compleuerit: et libertate eum, et hereditate sua culpa defraudari.* † *Sin autem* casualis *conditio*

est,

§. 7. Videamus, si pars aliqua vacet, nec tamen quisquam sine parte sit heres institutus, quid juris sit: veluti si tres ex quartis partibus heredes scripti sunt. Et constat, vacantem partem singulis tacite pro hereditaria parte accedere, et perinde haberi, ac si ex tertiis partibus heredes scripti essent, et ex diuerso, si plures heredes scripti in portionibus sint, tacite singulis decrescere: vt si (verbi gratia) quatuor ex tertiis partibus heredes scripti sint, perinde habeantur, ac si vnusquisque ex quarta parte heres scriptus fuisset.

§. 8. Et si plures vnciae, quam duodecim distributae sunt: is, qui sine parte institutus est, quod dupondio deest, habebit. Idemque erit, si dupondius expletus sit. Quae omnes partes ad assem postea reuocantur, quamuis sint plurium vnciarum.

§. 9. Heres et *pure* et *sub conditione* *) institui potest: ex certo tempore, aut ad certum tempus non potest; veluti, *post quinquennium quam moriar:* vel *ex calendis illis*, vel *vsque ad calendas illas heres esto.* Denique *diem* adjectum haberi pro superuacuo placet: et perinde esse, ac si pure heres institutus esset.

§. 10. *Impossibilis* conditio in institutionibus et legatis, nec non in fideicommissis et libertatibus *pro non scripta* habetur.

§. 11.

*) De Conditionibus insertis tam legatis, quam Fideicommissis, et Libertatibus, Cod. *6.* T. *46.* et de his, quae sub Modo Legata, vel Fideicommissa relinquuntur, Cod. *6.* T. 45. vid. infr. h. P. II. L. II. T. XXI.

est, et ex fortunae insidiis defecerit: tunc humanitatis intuitu libertatem quidem ei omnimodo competere: hereditatem autem, si quidem soluendo sit, ad alios venire, quos Leges vocant, si non aliquis fuisset substitutus. † Sin autem soluendo non sit: vt necessarius heres institutus, simul et libertatem et hereditatem obtineat. Tunc enim secundum definitionem tam veteris, quam nostrae decisionis, et liber, et heres necessarius existat. Dat 2. Cal. August. Constantinop. post Consulatum Lampadii et Orestis VV. CC. 531.

(γ)

De PETITIONE HEREDITATIS.

(Cod. 3. T. 31.)

1. *Imp.* * *M. AVRELIVS* ANTONINVS A. *Augurino Proconsuli Africae.*

Senatusconsultum auctore Diuo HADRIANO auo meo factum, quo cautum est, quid et ex quo tempore euicta hereditate restitui debeat, non solum ad fisci causas, sed etiam ad priuatos hereditatis petitores pertinet. §. 1. Vsuras vero pecuniarum ante litis contestationem ex die venditionis hereditariarum rerum ab eo factae, qui antea possidebat, collectas, nec non etiam fructus bonae fidei possessorea reddere cogendi non sunt, nisi ex his locupletiores extiterint. Post autem litem contestatam, tam fructus [non] venditarum rerum, non solum quos perceperunt, sed etiam quos percipere poterant, quam vsuras pretii rerum ante litis contestationem venditarum, ex die contestationis computandas, omnimodo reddere compellantur. PP. *6.* Cal. Februar. Claro et Cethego Coss. 171.

2. *Impp.* SEVERVS et ANTONINVS AA. *Marcello Militi.*

Si post motam controuersiam Meneratis bonorum partem dimidiam Musaeus ab herede scripto quaestionis illatae non ignarus comparauit: tam ipse quasi malae fidei possessor, quam heredes ejus fructus restituere coguntur. Si vero venditionem lite antiquiorem esse, liquido probetur, ex eo die fructus restituantur, ex quo lis in judicium deducta est. Fructibus enim augetur hereditas, cum ab eo possidetur, à quo peti potest. Emptor autem, qui proprio titulo possessionis munitus est, etiam singularum rerum jure conuenitur. Dat. Cal. Jul. Seuero A. 2. et Victorino Coss. 201.

3. *Iidem* AA. *Epictesidi P.*

Hereditas materterae petita non infringit alterius hereditatis petitionem, quae venit ex alia successione. Sed et si quaestionis titulus prior inofficiosi testamenti causam habuisset: judicatae rei praescriptio non obstaret eandem hereditatem ex alia causa vindicanti. PP. 5. Id. Aug. Geta et Plautiano Coss. 204.

4. *Imp.* ANTONINVS A. *Vitaliano.*

In restituenda hereditate compensatio ejus habebitur, quod te in mortui infirmitatem, inque sumptum funeris bona fide ex proprio tuo patrimonio erogasse probaueris. PP. Cal. Martii, Antonino A. 4. et Balbino Coss. 214.

5. *Idem* A. *Posthumianae.*

De hereditate, quam bona fide possidebas, si contra te pronunciatum est: in restitutione ejus detrahetur, quod creditoribus ejusdem hereditatis exsoluisse te bona fide probaueris: nam repeti à creditoribus, qui suum receperunt, non potest. PP. 6. Cal. Junii, Antonino A. 4. et Balbino Coss. 214.

6. *Imp.* ALEXANDER A. *Firmino.*

Si putas non jure tutores datos nepotibus tuis, eo quod eos dicas in tua esse potestate: petere ab his hereditatem filii tui emancipati non moreris, cujus commodum ad te pertinere dicis, judice statuturo, an à Praesidialibus actis discedendum sit, qui eis tutores dedit, cum in tua potestate negarentur esse. PP. 10. Cal. Jul. Juliano 2. et Crispino Coss. 225.

7. *Impp.* DIOCLETIANVS et MAXIMIANVS AA. et CC. *Restitutae.*

Hereditatis petitionem, quae aduersus pro herede, vel [pro] possessore possidentes exerceri potest, praescriptione longi temporis non submoueri, nemini incognitum est: cum mixtae personalis actionis ratio hoc respondere compellat. A caeteris autem tantum specialibus in rem actionibus, vindicare posse manifestum est, si non agentis intentio per vsuca-

§. 11. Si plures conditiones in institutionibus adscriptae sunt: siquidem conjunctim, vtputa *si illud et illud factum fuerit:* omnibus parendum est: si separatim, veluti *si illud aut illud factum erit*, cuilibet [conditioni] obtemperare satis est.

§. 12. Ii, quos nunquam testator vidit, heredes institui possunt: veluti, si fratris filios peregrinantes, ignorans qui essent, heredes instituerit: ignorantia enim testantis inutilem institutionem non facit.

TIT. XV.

DE VVLGARI SVBSTITVTIONE.

Potest autem quis in testamento suo plures gradus heredum facere: vt puta, *si ille heres non erit, ille heres esto:* et deinceps, in quantum velit testator, SVBSTITVERE (*a*) potest; vt nouissimo loco in subsidium vel seruum necessarium heredem instituere [possit.]

§. 1. Et plures in vnius locum possunt substitui, vel vnus in plurium, vel singuli in singulorum, vel inuicem ipsi, qui heredes instituti sunt

§. 2. Et si ex disparibus partibus heredes scriptos inuicem substituerit, et nullam mentionem in substitutione partium habuerit: eas videtur in substitutione partes dedisse, quas in institutione expressit, (et ita D. PIVS rescripsit.)

§. 3.

vsucapionem, vel longum tempus explosa sit. PP. 2. Calend. Aug. * *Constantio et Maximiano* CC. Coss. 294.

8. *Iidem* AA. et CC. *Hasterio.*

Liber necne fuerit testator, ante omnia disquiri debet, cum hereditas petitur. Dat. 4. Cal. April. * *iisdem* CC. Coss. 300.

9. *Iidem* AA. et CC. *Demophiliae.*

Si scripti heredes delatam sibi successionem cognati [tui] repudiauerunt, et hanc honorario, vel ciuili jure quaesisti: res hereditarias, quae in eadem causa durant, hereditatis petitione vindicare potes. Dat. 3. Cal. Dec. *Nicomediae*, * *iisdem* CC. Coss. 300.

10. *Iidem* AA. et CC. *Theodosiano.*

Si filiusfamilias delatam sibi hereditatem per longum tempus detinuit: eo ipso (vtpote agnita hereditate) patri suo ejus commodum acquisiisse videtur. Dat. 13. Cal. Jan. * *iisdem* CC. Coss. 300.

11. *Impp* ARCADIVS et HONORIVS AA. *Aeternali Proconsuli Asiae.*

Cogi possessorem ab eo, qui expetit, titulum suae possessionis dicere, inciuile est, praeter eum scilicet, qui dicere cogitur, vtrum pro possessore, an pro herede possideat. Dat. 12. Calend. April. Arcadio 4. et Honorio 3. AA. Coss. * *396.*

12. *Imp.* JVSTINIANVS A. *Juliano P. P.*

Cum hereditatis petitioni locus fuerat, exceptio adsumebatur, quae tuebatur hereditatis petitionem, ne fieret ei praejudicium. Magnitudo etenim et auctoritas centumuiralis judicii non patiebatur, per alios tramites viam hereditatis petitionis infringi. Cumque multae varietates et controuersiae veterum exortae sint, eas certo fine concludentes, sancimus: si quis hereditatis petitionem [vel susceperit] vel suscipere sperat, vel mouere: alius autem superueniens, vel ex deposito, vel ex commodato, vel ex legato, vel ex fideicommisso, vel ex aliis causis inquietare, vel reum, vel agentem ex persona defuncti crediderit sibi esse necessarium: si quidem pro legato, vel fideicommisso hoc faciat, rem expeditae quaestionis esse, cum possit scriptus heres cautione interposita non differre hanc petitionem, sed recte exigi, vel legatum, vel fideicommissum sub ea cautela, vel satisdatione pro qualitate personarum. Quod si non obtinuerit ejus jura, restituit legatarius, vel fideicommissarius ei datam pecuniam cum vsuris ex quarta centesimae parte currentibus, vel agrum cum fructibus, quos percepit, vel domum cum pensionibus; scilicet in vtroque eorum expensis antea necessariis et vtilibus deductis: vel, si ipse maluerit litem quidem contestari, expectare autem hereditatis petitionis euentum, hoc ei liceat facere, vt restitutio, si competeret cum legitimis augmentis legatario, vel fideicommissario accedat. §. 1. Sin autem ex contractibus defuncti agatur contra possessorem hereditatis, vel ejus rei, de qua agitur: si quidem res sint vel depositae, vel commodatae, vel pignori datae, vel aliae, quae extant: non differri sub praetextu hereditatis petitionis memoratum judicium: quemadmodum si pro foenerata pecunia, vel alia personali actione agatur contra possessorem, vel petitorem, non debet judicium differri, sed exitum suum accipere. Postquam enim hereditatis petitionis judicium finem accipiat: tunc inter petitorem hereditatis, et possessorem rationibus contractis, non aliter possessor, si victus fuerit, hereditatem restituere compellitur, nisi pro omnibus, quae rite ab eo gesta sunt, petitor ei satisfaciat. Quod si petitor victus fuerit, simili modo à possessore judicis officio ei satisfiat, vel, si hoc fuerit praetermissum, negotiorum gestorum, vel ex lege condictione.

§. 2. Sin autem libertates, vel à possessore, vel à petitore fideicommissariae petantur, vel directae ipso jure dicantur competere: annale tantummodo spatium expectetur à morte testatoris numerandum. Et si quidem hereditatis petitionis judicium intra id spatium terminum accipiat, secundum euentum judicii, et libertates vel effectum habeant, vel euanescant. Sin autem tempus annale emanauerit, tunc libertatis fauore et humanitatis intuitu competant quidem directae libertates: ex fideicommissariis autem in libertatem serui eripiantur: ita tamen, si non falsum testamentum approbetur: sub ea scilicet conditione, vt, si actores sint, vel alias ratiociniis suppositi, etiam postquam peruenirint in libertatem, necessitas eis imponatur res hereditarias-

§. 3. Sed si instituto heredi, coherede substituto dato, alius ei substitutus fuerit, Diui SEVERVS et ANTONINVS sine distinctione rescripserunt, ad vtramque partem substitutum admitti.

§. 4. Si seruum alienum quis patremfamilias arbitratus, heredem scripserit: et si heres non esset, Maeuium ei substituerit, isque seruus jussu domini adierit hereditatem: [Maeuius] substitutus in partem admittitur. Illa enim verba, *si heres non erit*, in eo quidem, quem alieno juri subjectum esse testator scit, sic accipiuntur, si neque ipse heres erit, neque alium heredem effecerit: in eo vero, quem patremfamilias esse arbitratur, illud significant, si hereditatem sibi, vel ei, cujus juri postea subjectus esse coeperit, non adquisierit. Idque TIBERIVS Caesar in persona *Parthenii* serui sui constituit.

TIT. XVI.

DE PVPILLARI SVBSTITVTIONE.

Liberis suis IMPVBERIBVS (a) quos in potestate quis habet, non solum ita, vt supra diximus, substituere potest, id est, vt si heredes ei non exstiterint, alius sit eis heres; sed eo amplius, vt si heredes ei exstiterint, et adhuc impuberes mortui fuerint, sit eis aliquis heres: veluti si quis dicat hoc modo, *Titius filius meus heres mihi esto, et, si filius meus heres mihi non erit: siue heres erit, et prius moriatur quam in suam tutelam venerit: tunc Sejus heres esto:* quo casu, siquidem non exstiterit heres filius, tunc substitutus patri sit heres; si vero exstiterit heres filius, et ante pubertatem decesserit, ipsi filio sit heres substitutus, nam moribus institutum est, vt quum ejus aetatis filii sint, in qua ipsi sibi testamentum facere non possunt, parentes eis faciant.

§. 1.

rias et rationes reddere: jure patronatus videlicet competente ei, qui ex legibus ad id possit vocari.

§. 3. Illo ne in posterum dubitetur) obseruando, vt [et] ipsa hereditatis petitio omnimodo bonae fidei judiciis connumeretur. Dat. Calend. Sept. *Constantinopoli*, Lampadio et Oreste Coss. 530.

b) *De* HEREDIBVS.
(Tiberii Coust. 2.)
Imp. TIBERIVS A.

DEO simul et justitia nihil majus existit: absque bis enim nihil vnquam commode geri potest, et praecipue in nostra hac Republica. Exinde enim et recte regnare, et subditos ad beneuolentiam, neque non ad summam licet attrahere deuotionem. Eapropter cum et nos diuinitus, perque justitiam, Imperii sceptra susceperimus: quae est Praef. Nou. 164. *supr. h.* P. II. *p.* 234.

(*a*)

DE INSTITVTIONIBVS ET SVBSTITVTIONIBVS, ET RESTITVTIONIBVS SVB CONDITIONE FACTIS.

(Cod. 6. T. 25.)

1. *Impp.* SEVERVS et ANTONINVS AA. *Alexandro.*

Cum anum maternum ea conditione filiam tuam heredem instituisse proponas, si Anthylli filio nupsisset: non prius eam heredem existere, quam conditioni paruerit, aut Anthylli filio recusante, matrimonium impeditum fuerit, manifestum est. PP. Cal. Octobr. Anulino et Frontone Coss. * 2*c*0.

2. *Imp.* ANTONINVS A. *Cassiae.*

Conditioni, sub qua testamento matris tuae heres instituta es, si non paruisti: locum habet substitutio. Nec enim videri potest sub specie turpium nuptiarum viduitatem tibi indixisse, cum te filio sororis suae consobrino tuo probabili consilio matrimonio jungere voluerit. Nec extraordinario auxilio indiges: cum ex his [precibus,] quas libello complexa es, declaretur, non per eum stetisse, quo minus supremae voluntati matris tuae testatricis satisfieret. PP. 8. Id. Mart. *Romae*, Antonino A. 4. et Balbino * 2. Coss. 214.

3. *Idem* A. *Maxentio et aliis.*

Si mater vos sub conditione emancipationis heredes instituit, et prius quam voluntati defunctae pareretur, sententiam [deportationis] pater meruit, vel aliter defunctus est: morte ejus, vel alio modo patria potestate liberati, jus adeundae hereditatis cum sua causa quaesiistis. S. Prid. Cal. *Maji*, Sabino * 2. et Anulino Coss. 217.

4. *Imp.* ALEXANDER A. *Aemiliano.*

Si pater filium, quem in potestate habebat, sub conditione, quae in ipsius potestate non erat, heredem scripsit: nec in defectum ejus exheredauit: jure testatus non videtur. † Cum autem trans mare et longe te agentem sub hac conditione heredem scriptum esse dicas, si in patriam, quae in prouincia Mauritaniae erat, regressus fuisses; nec exheredatum te alleges, si in eum locum non rediisses: manifestum est multis casibus non voluntariis, sed fortuitis euenire potuisse, vt eam implere non posses: et ideo adire hereditatem non prohiberis. PP. Cal. April. Juliano 2. et Crispino Coss. 225.

5. *Impp.* VALERIANVS et GALLIENVS AA. *Maximae.*

Reprehendenda tu magis es, quam mater tua: Illa enim si heredem te sibi esse vellet, id, quod est inutile, matrimonium te dirimere cum viro, non juberet: tu porro voluntatem ejus diuortio comprobasti. Oportuerat autem, etsi conditio hujusmodi admitteretur, praeferre lucro concordiam maritalem.

§. 1. Qua ratione excitati etiam *Constitutionem posuimus in nostro Codice*, qua prospectum est, vt si qui *mente captos* habeant filios, vel nepotes, vel pronepotes, cujuscunque sexus vel gradus, liceat eis, et si puberes sint, *ad exemplum pupillaris substitutionis*, certas personas substituere: sin autem resipuerint, eandem substitutionem infirmari sancimus; et hoc ad exemplum pupillaris substitutionis, quae, postquam pupillus adoleuerit, infirmatur.

§. 2. Igitur in pupillari substitutione secundum praefatum modum ordinata, *duo quodammodo sunt testamenta:* alterum patris, alterum filii, tanquam si ipse filius sibi heredem instituisset: aut certe vnum testamentum est duarum causarum, id est, duarum hereditatum.

§. 3. Sin autem quis ita formidolosus sit, vt timeat, ne filius suus pupillus adhuc, ex eo, quod palam substitutum acceperit, post obitum ejus periculo insidiarum subjaceat: vulgarem quidem substitutionem palam facere, et in primis testamenti partibus [ordinare] debet: illam autem substitutionem, per quam, si heres exstiterit pupillus, et intra pubertatem decesserit, substitutus vocatur, separatim in inferioribus partibus subscribere debet, eamque partem *proprio lino, propriaque cera consignare; et in priore parte testamenti cauere, ne inferiores tabulae viuo filio et adhuc impubere aperiantur.* Illud palam est, non ideo minus valere substitutionem impuberis filii, quod in eisdem tabulis scripta sit, quibus sibi quisque heredem instituisset: quamuis pupillo hoc periculosum sit.

§. 4. *Non solum autem heredibus institutis impuberibus liberis ita substituere parentes possunt*, vt si heredes eis exstiterint, et ante pubertatem mortui fuerint, sit eis heres is, quem ipsi voluerint: *sed etiam exheredatis.* Itaque eo casu, si quid [exheredato] pupillo ex hereditatibus, legatisue, aut donationibus propinquorum atque amicorum adquisitum fuerit: id omne ad substitutum pertinebit. † Quaecunque diximus de substitutione impuberum liberorum, vel heredum institutorum, vel exheredatorum, eadem etiam de *posthumis* intelligimus.

§. 5.

lem. Enimuero cum boni mores haec obseruari vetent: sine vllo damno conjunctionem retinere potuisti. Redi igitur ad maritum, sciens hereditatem matris, etiamsi redieris, retenturam: quippe quam retineres, licet prorsus ab eo non recessisses. PP. 12. Calend. Decembr. Valeriano 4. et Gallieno 3. AA. Coss. 528.

*6. Imp. * JVSTINIANVS A. ad Senatum.*

Generaliter sancimus, si quis ita verba sua composuerit, vt edicat, si filius, vel filia intestatus, vel intestata, vel sine liberis [aut sine testamento,] vel sine nuptiis decesserit: et ipse, vel ipsa liberos sustulerit, siue nuptias contraxerit, siue testamentum fecerit: firmiter res possideri, et non esse locum substitutioni eorum, vel restitutioni. Si enim nihil ex his fuerit subsecutum, tunc valere conditionem, et res secundum verba testamenti restitui, vt incertus successionis morientis exitus videatur certo substitutionis, vel restitutionis fine concludi. Cui enim ferendus est intellectus, si forsitan testamentum quidem non fecerit, posteritatem autem habuerit: propter hujusmodi verborum angustias liberos ejus omni pene fructu paterno defraudari? Viam itaque impiam obstruentes, vt ne quis alius deuiet, hujusmodi facimus sanctionem: et hanc legem in perpetuum valituram inducimus, tam patribus, quam liberis gratam: quo exemplo etiam aliis personis, licet extraneae sint, de quibus hujusmodi aliquid scriptum fuerit, medemur. † Cum autem inuenimus excelsi ingenii Papinianum in hujusmodi casu, in quo pater filiis suis substituit, [nulla] liberorum ex his procreandorum (adjectione habita optimo intellectu disposuisse, euanescere substitutionem, si is, qui substitutione praegrauatus est, pater efficiatur, et liberos sustulerit: intelligentem, non esse verisimile, patrem, si de nepotibus cogitauerit, talem fecisse substitutionem: humanitatis intuitu hoc et latius et pinguius interpretandum esse credidimus, (vt) et si quis naturales filios habeat, et partem eis reliquerit, vel dederit vsque ad modum, quem nos statuimus, et substitutioni eos subjugauerit, nulla liberorum eorum mentione facta: et hic intelligi euanescere substitutionem, liberis eam excludentibus, et intellectu optimo his, qui ad substitutionem vocantur, obsistente, et non concedente ad eos eam partem venire: sed ad filios vel filias, nepotes vel neptes, pronepotes vel proneptes morientis transmittente, et non aliter substitutione locum accipiente, nisi ipsi liberi sine justa sobole decesserint: vt quod inter justos liberos sancitum est, hoc et in naturales filios extendatur. † Quae omnia et in legatis, et fideicommissis specialibus locum habere sancimus. Datum 11. Calend. Augusti, *Constantinop.* Lampadio et Oreste VV. CC. Coss. 530.

7. Idem A. Joanni P. P.

Si quis heredem scripserit sub tali conditione, si ille Consul factus fuerit, vel Praetor: vel ita filiam suam instituerit heredem, si nupta fuerit: viuo autem testatore vel ille Consul processerit, vel Praetor fuerit factus, vel filia ejus nupta fuerit, vel adhuc viuo testatore Consulatum quidem, vel Praeturam ille deposuerit, filia autem ejus (à marito) diuerterit: omni veterum dubitatione explosa, sancimus, quandocunque impleta fuerit conditio, siue viuo eo, siue mortis tempore, siue post mortem; conditionem videri esse completam. Quod et in legatis, et fideicommissis, et libertatibus obtinendum esse censemus, ne, dum nimia vtimur circa hujusmodi tenuis subtilitate, judicia testantium defraudentur. Dat. 9. Calend. Aug. *Constantinop.* post Consulatum Lampad. et Orestis VV. CC. 531.

8. Idem A. Joanni P. P.

Si testamentum ita scriptum inueniatur, ille heres esto secundum conditiones infra scriptas, si quidem nihil est adjectum, neque aliqua conditio in testamento posita est, supervacuam esse conditionum pollicitationem sancimus, et testamentum

§. 5. Liberis autem suis testamentum nemo facere potest, nisi et sibi faciat: nam *pupillare testamentum, pars et sequela est paterni testamenti;* adeo, vt si patris testamentum non valeat, nec filii quidem valebit.

§. 6. Vel singulis liberis, vel ei, qui eorum nouissimus impubes morietur, substitui potest: singulis quidem, si neminem eorum intestatum decedere voluerit; nouissimo, si jus legitimarum hereditatum integrum inter eos custodiri velit.

§. 7. *Substituitur* autem impuberi *aut nominatim*, veluti, *Titius: aut generaliter*, vt, *quisquis mihi heres erit.* Quibus verbis vocantur ex substitutione, impubere mortuo filio, illi, qui et scripti sunt heredes, et exstiterunt, et pro qua parte heredes facti sunt.

§. 8. *Masculo* igitur *vsque ad quatuordecim annos substitui* potest; *foeminae vsque ad duodecim annos:* et si hoc tempus excesserint, substitutio euanescit.

§. 9. *Extraneo* vero, vel filio puberi heredi instituto, ita *substituere nemo potest*, vt si heres exstiterit, et intra aliquod tempus decesserit, alius ei sit heres: *sed* hoc *solum* permissum est, vt eum *per fideicommissum testator obliget*, *alii hereditatem ejus*, *vel totam*, *vel pro parte restituere:* quod jus quale sit, suo loco trademus.

TIT.

tum puram habere institutionem. Et argumento vtimur, quod Papinianus respondit: Vicos Reipublicae relictos, qui proprios fines habebant, non ideo ex fideicommisso minus deberi, quod testator fines eorum, et certaminis formam, quod celebrari singulis annis voluit, alia scriptura se declaraturum promisit, ac postea morte praeuentus non fecit. Sin autem conditiones quasdam in quauis parte testamenti posuit; tunc videri ab initio conditionalem esse institutionem, et sic omnia compleri, tanquam si testator ipsas institutiones eisdem conditionibus copulasset, quae infra conscriptae sunt. Datum 6. Calend. *Constantinop.* post Consulatum Lampadii et Orestis VV. CC. 531.

9. *Idem* A. *Joanni P. P.*

Cum quidam praegnantem habens conjugem, scripsit heredem ipsam quidem suam vxorem ex parte, ventrem vero ex alia parte, et adjecit, si non posthumus natus fuerit, alium sibi heredem esse: posthumus autem natus impubes decessit: dubitabatur, quid juris sit, tam Vlpiano, quam Papiniano viris disertissimis voluntatis esse quaestionem scribentibus: cum opinabatur Papinianus eundem testatorem voluisse posthumo nato, et impubere defuncto, matrem magis ad ejus venire successionem, quam substitutum. Si enim suae substantiae partem vxori dereliquit: multo magis et luctuosam hereditatem ad matrem venire curauit. Nos itaque in hac specie Papiniani dubitationem resecantes, substitutionem quidem in hujusmodi casu, vbi posthumus natus adhuc impubes viua matre decesserit, respuendam esse censemus. Tunc autem tantummodo substitutionem admittimus, cum posthumus minime editus fuerit, vel post ejus partum mater prior decesserit. Dat. 3. Calend. Aug. *Constant.* post Consulatum Lampadii et Orestis, VV. CC. 531.

(a)

De Impuberum, et aliis Substitutionibus.

(Cod. 6. T. 26.)

1. *Imp.* * *M. AVRELIVS* ANTONINVS A. *Secundo.*

Cum heredes ex disparibus partibus instituti, et inuicem substituti sunt, nec in substitutione facta est vllarum partium mentio: verum est, non alias partes testatorem substitutioni tacite inseruisse, quam quae manifeste (in) institutione expressae sint. Dat. Claro 2. et Seuero (* *Cethego*) Coss. 171.

2. *Impp.* SEVERVS et ANTONINVS AA. *Frontiniae.*

Hereditatem quidem defuncti intestati filii delatam tibi, dubitari non oportet: substitutio enim testamento patris facta, ad pubertatis tempora porrigi non potest: quia ipso et aliis non ejusdem conditionis heredibus institutis, et inuicem substitutis, propter eorum personam, quibus in vnum casum duntaxat substitui potest, etiam in filio idem debere seruari, et ratio suadet, et Diuus MARCVS pater constituit. PP. 6. Calend. Aug. Chilone et Libone Coss. 205.

3. *Imp.* ALEXANDER A. *Achillae.*

Heres instituta matris testamento, si successionem ex testamento omisisti, et ab intestato bonorum possessionis jus habere voluisti: substituto locum quin feceris, in dubium non venit. Proinde, si substitutus hereditatem amplexus est, actionibus, quae (tibi) aduersus matrem competebant, ipsum conuenire, non successionem ab intestato potes vindicare. PP. 2. Calend. Sept. Maximo 2. et Aeliano Coss. 224.

4. *Idem* A. *Firmiano.*

Quamuis placuerit, substitutionem impuberi, qui in potestate testatoris fuerit, à parente factam ita, si heres non erit, porrigi ad eum casum, quo posteaquam heres extitit, impubes decessit, si modo non contrariam defuncti voluntatem extitisse probetur: cum tamen proponas, ita substitutionem factam esse, si mihi Firmianus filius, et Aelia Vxor mea (quod abominor) heredes non erunt, in locum eorum Publius Firmianus heres esto: manifestum est, in eum casum factam substitutionem, quo vtrique heredum substitui potuit. PP. 4. Calend. Jul. Fusco 2. et Dextro Coss. 226.

5. *Impp.* DIOCLETIANVS et MAXIMIANVS AA. *Hadrianae.*

Post aditam hereditatem directae substitutiones non impuberibus filiis factae, expirare solent. PP. 10. Cal. Jun. ipsis 4. et 3. AA. Coss * 290.

6. *Iidem* AA. et CC. *Quintiano.*

Testamento (jure) facto, multis institutis heredibus, et inuicem substitutis: adeuntibus suam portionem, etiam inuitis coheredum repudiantium accrescit portio. Sine die et Consule.

7. *Iidem*

TIT. XVII.

QVIBVS MODIS TESTAMENTA INFIRMENTVR.

Testamentum jure factum vsque eo valet, donec rumpatur, irritumue fiat.

§. 1. Rumpitur *autem* testamentum, cum in eodem statu manente testatore, ipsius testamenti jus vitiatur. *Si quis enim post factum testamentum adoptauerit sibi filium per Imperatorem, eum, qui est sui juris; aut per Praetorem secundum nostram Constitutionem, eum, qui in potestate parentis fuerit: testamentum ejus rumpitur,* quasi adgnatione sui heredis.

§. 2. *Posteriore* quoque *testamento*, quod jure perfectum est, superius *rumpitur:* nec interest, exstiterit aliquis heres ex eo, an non: hoc enim solum spectatur, an aliquo casu exstitere potuerit. Ideoque si quis aut noluerit heres esse; aut viuo testatore, aut post mortem ejus, antequam hereditatem adiret, decesserit; aut conditione, sub qua heres institutus est, defectus sit: in his casibus paterfamilias intestatus moritur. Nam et *prius testamentum non valet, ruptum à posteriore: et posterius aeque nullas babet vires, cum ex eo nemo* HERES (a) *exstiterit.*

§. 3.

7. *Iidem* AA. et CC. *Feliciano.*

Si testamento [jure] facto, intra pupillarem aetatem et in sua potestate constitutae filiae, si intra pubertatem decesserit, directis verbis pater substituit: heredem te factum ex testamento post euentum conditionis intestati successionem exclusisse constat. S. Cal. Jan. *Sirmii*, AA. Coss. 293.

8. *Iidem* AA. et CC. *Patronae.*

Precibus tuis manifestius exprimere debueras, maritus quondam tuus miles defunctus, quem testamento facto heredem communem filium vestrum instituisse proponis, et secundum heredem scripsisse: vtrumne in primum casum, an [in] secundum filio suo, quem habuit in potestate mortis tempore, si intra decimum quartum suae aetatis annum, aut postea decesserit, substituerit. Nam non est incerti juris, quod si quidem in patris militis positus potestate: primo tantum casu babuit substitutum, et patri heres extitit: eo defuncto ad te omnimodo [ejus] pertineat successio. Si vero substitutio in secundum casum vel expressa, vel compendio, non vsque ad certam aetatem facta reperiatur: si quidem intra pubertatem decesserit, eos habeat heredes, quos pater ei constituit, et adierint hereditatem. Si vero post pubertatem, [tunc] ejus te successionem obtinente, veluti ex causa fideicommissi, bona, quae cum moreretur, patris ejus fuerint, à te peti possunt. S. 5. Id. April. AA. Coss. 293.

9. *Imp.* JVSTINIANVS A. *Mennae P. P.*

Humanitatis intuitu parentibus indulgemus, vt si filium, nepotem, vel pronepotem cujuscunque sexus habeant, nec alia proles descendentium eis sit, iste tamen filius vel filia, nepos vel neptis, pronepos vel proneptis mente captus, vel mente capta perpetuo sit, vel si duo vel plures isti fuerint, nullus vero eorum sapiat: liceat hisce parentibus legitima portione ei, vel eis relicta, quos voluerint his substituere: vt occasione hujusmodi substitutionis ad exemplum pupillaris, querela nulla contra testamentum eorum oriatur: ita tamen, vt si postea [resipuerit, vel] resipuerint, talis substitutio cesset. Vel si filia, aut alii descendentes ex hujusmodi mente capta persona sapientes sint: non liceat parenti, qui, vel quae testatur, alios, quam ex eo descendentes, vnum, vel certos, vel omnes substituere.

† Sin vero etiam liberi testatori, vel testatrici sint sapientes; ex his vero personis, quae mente captae sunt, nullus descendat: ad fratres eorum vnum, vel certos, vel omnes eandem fieri substitutionem oportet. Datum 3. Id. Dec. *Constantinop.* DN. Justiniano A. PP. 2. Cos. 528.

10. *Idem* A. *Joanni P. P.*

Cum quidam duobus impuberibus filiis suis heredibus institutis adjecit, si vterque impubes decesserit, illum sibi heredem esse: dubitabatur apud antiquos legum auctores, vtrumne tunc voluerit substitutum admitti, cum vterque filius ejus in prima aetate decesserit: an alterutro decedente, illico substitutum in ejus partem succedere. [Et] placuit Sabino, substitutionem tunc locum habere, cum vterque decesserit: cogitasse enim patrem primo [filio] decedente, fratrem suum in ejus portionem succedere. Nos ejusdem Sabini veriorem sententiam existimantes, non aliter substitutionem admittendam esse censemus, nisi vterque eorum (in prima aetate decesserit. Dat. 6. Cal. Aug. *Constantinop.* post Consulatum Lampadii et Orestis VV. CC. 531.

11. *Idem* A. *Joanni P. P.*

Si quis duobus heredibus institutis filio suo impuberi eos vna cum alio tertio substituerit, et verba testamenti ita composuerit: Quisquis mihi heres erit, et Titius filio meo heres esto, secundum quod apud Vlpianum inuenimus, mortuo impubere filio, quaerebatur, quomodo ad substitutionem vocentur tres substituti: vtrumne duo priores, qui et patri heredes fuerant scripti, in dimidiam vocentur, tertius in reliquam dimidiam? an tres substituti, vnusquisque ex triente, ad substitutionem vocentur? Alia applicata dubitatione, si quis heredem ita scripserit, Titius vna cum filiis (suis) et Sempronius heredes mihi sunto: et in praesenti [enim] specie quaerebatur secundum Vlpianum, voluntas testantis vtrumne Titium vna cum filiis suis in dimidiam vocet, et Sempronium in aliam dimidiam: an omnes [in] virilem portionem? Nobis autem in prima quidem specie videtur tres substitutos, vnumquemque in trientem vocari: in secunda autem specie, cum et natura pater et filius eadem esse persona pene intelligantur, dimidiam quidem partem (Titio) cum filiis suis, alteram autem partem Sempronio adsignari. Dat. 7. Cal. Aug. *Constantinop.* post Consulatum Lampadii et Orestis VV. CC. 531.

§. 3. Sed et si quis priore testamento jure perfecto, posterius aeque jure fecerit: etiamsi ex certis rebus in eo heredem instituerit, superius tamen testamentum sublatum esse, divi SEVERVS et ANTONINVS rescripserunt: cujus constitutionis verba [et hic] inseri jussimus, quum aliud quoque praeterea in ea constitutione expressum sit. *Imperatores SEVERVS et ANTONINVS* Coccejo Campano. *Testamentum secundo loco factum, licet in eo certarum rerum heres scriptus sit, perinde jure valere, ac si rerum mentio facta non esset: sed et teneri heredem scriptum, vt contentus rebus sibi datis, aut suppleta quarta ex lege Falcidia, hereditatem restituat his, qui in priore testamento scripti fuerant, propter inserta fideicommissi verba, quibus vt valeret prius testamentum, expressum est: dubitari non oportet.* Et ruptum quidem testamentum hoc modo efficitur.

§. 4. Alio *autem* modo *testamenta jure facta* infirmantur: *veluti cum is, qui fecit testamentum,* capite deminutus sit; *quod quibus modis accidat, primo libro retulimus.*

§. 5. *Hoc autem casu irrita fieri testamenta dicuntur: quum alioqui et quae rumpuntur, irrita fiant; et ea, quae statim ab initio non jure fiunt irrita sint: sed et ea, quae jure facta sunt, et postea per capitis deminutionem irrita fiunt, possumus nihilominus rupta dicere. Sed quia sane commodius erat, singulas causas singulis appellationibus distingui: ideo* quaedam non jure facta dicuntur, quaedam jure facta RVMPI, vel IRRITA FIERI. (β)

§. 14.

(α)

DE CADVCIS TOLLENDIS.

(Cod. 6. T. 51.)

1. *Imp.* JVSTINIANVS A. *Senatui Vrbis Constantinopolitanae.*

Et nomen et materiam caducorum ex bellis ortam et auctam ciuilibus, quae in se Populus Romanus mouebat, necessarium duximus, Patres Conscripti, in pacificis nostri Imperii temporibus ab Orbe Romano recludere: vt quod belli calamitas introduxit, hoc pacis lenitas sopiret. Et quemadmodum in multis capitulis lex Papia ab anterioribus Principibus emendata fuit, et per desuetudinem abolita: ita et à nobis circa caducorum obseruationem inuidiosum suum amittat vigorem, qui et ipsis prudentissimis viris displicuit, multas inuenientibus vias, per quas caducum non fieret. Sed et ipsis testamentorum conditoribus sic grauissima caducorum obseruatio visa est, vt et substitutiones introducerent, ne fiant caduca: et si facta sint, ad certas personas recurrere disponerent: vias recludentes, quas lex Papia posuit in caducis: quod et nos fieri concedimus. Et cum lex Papia jus antiquum, quod ante eam in omnibus simpliciter versabatur, suis machinationibus et angustiis circumcludens, solis parentibus et liberis testatoris vsque ad tertium gradum, si scripti fuerant heredes, suum imponere jugum erubuit, jus antiquum intactum eis conseruans: nos omnibus nostris subjectis sine differentia personarum hoc concedimus. §. 1. Cum igitur materiam et exordium caducorum lex Papia ab aditionibus, quae circa defunctorum hereditates procedebant, sumpsit, et ideo non à morte testatoris, sed ab apertura tabularum dies cedere legatorum Senatusconsulta, quae circa legem Papiam introducta sunt, censuerunt; vt, quod in medio deficiat, hoc caducum fiat: primum hoc corrigentes, et antiquum statum renouantes, sancimus, omnes habere licentiam à morte testatoris adire hereditatem: similique modo legatorum, vel fideicommissorum pure vel in diem (certam) relictorum diem à morte testatoris cedere. §. 2. Et cum tripl[ic]i modo ea, quae in vltimis elogiis relinquuntur, contingebat deficere; consentaneum est, et tempora eorum, et nomina manifeste exponere: vt quod vel tollitur, vel reformatur, non sit incognitum. † Ea etenim vel his relinquebantur, qui in rerum natura tunc temporis, cum condebantur vltima elogia, non fuerant (forte hoc ignorantibus testatoribus:) et ea pro non scriptis esse leges existimabant: vel viuo testatore is, qui aliquid ex testamento habuit, post testamentum ab hac luce subtrahebatur: vel ipsum relictum expirabat, (forte quadam conditione, sub qua relictum fuerat, deficiente:) quod veteres appellabant in causa caduci: Vel mortuo jam testatore hoc, quod relictum erat, deficiebat, quod aperta voce Caducum nuncupabatur. §. 3. In primo itaque ordine, vbi Pro non scriptis efficiebantur ea, quae personis jam ante testamentum mortuis testator donasset, statutum fuerat, vt ea omnia bona manerent apud eos, à quibus fuerant derelicta: nisi vacuatis vel substitutus suppositus, vel conjunctus fuerat aggregatus: tunc enim non deficiebant, sed ad illos perueniebant, nullo grauamine (nisi perraro) in hoc Pro non scripto superueniente: quod et nostra Majestas quasi antiquae beneuolentiae consentaneum, et naturali ratione subnixum, intactum atque illibatum praecepit custodiri in omne aeuum valiturum. §. 4. Pro secundo vero ordine, in quo ea vertuntur, quae in causa caduci fieri contingebant, vetus jus corrigentes, sancimus, ea, quae ita euenerint, simili quidem modo manere apud eos, à quibus sunt derelicta, heredes forte, vel legatarios, vel alios, qui fideicommisso granari possunt: nisi et in hunc casum vel substitutus, vel conjunctus eos antecedat. Sed omnes personas, quibus lucrum per hunc ordinem defertur, eas etiam grauamen, quod ab initio fuerat complexum, omnimodo sentire: siue in dando sit constitutum, siue in quibusdam faciundis, vel in modo, vel conditionis implendae gratia, vel alia quacunque via excogitatum. Neque enim ferendus est is, qui lucrum quidem amplectitur, onus autem ei annexum contemnit. §. 5. In nouissimo autem articulo, vbi proprie Caduca fiebant, secundum quod praediximus, etiam clausis tabulis tam existere heredes, quam posse adire, siue ex parte sint, siue ex asse instituti, censemus, et dies legatorum et fideicommissorum (secundum quod praediximus) à morte defuncti cedere. Hereditatem etenim, nisi fuerit adita, transmitti nec veteres concedebant, nec nos patimur: exceptis

videlicet

§. 6. *Non tamen per omnia inutilia sunt ea testamenta, quae ab initio jure facta, per capitis deminutionem irrita facta sunt. Nam si septem testium signis signata sunt, potest scriptus heres secundum tabulas testamenti bonorum possessionem agnoscere; si modo defunctus et ciuis Romanus, et suae potestatis mortis tempore fuerit. Nam si ideo irritum factum sit testamentum, quia ciuitatem, vel etiam libertatem testator amisit; aut quia in adoptionem se dedit, et mortis tempore in adoptiui patris potestate sit: non potest scriptus heres secundum tabulas bonorum possessionem petere.*

§. 7. Ex eo autem solo *non potest infirmari testamentum, quod postea testator id noluerit valere:* vsque adeo, vt et si quis post factum prius testamentum posterius facere coeperit, et aut mortalitate praeuentus, aut quia eum ejus rei poenituit, id non perfecerit, Diui PERTINACIS Oratione cautum sit, ne alias tabulae priores jure factae irritae fiant, *nisi sequentes jure ordinatae et perfectae fuerint; nam imperfectum testamentum sine dubio nullum est.*

§ 8. Eadem Oratione expressit, non admissurum se hereditatem ejus, qui *litis causa Principem reliquerit heredem:* neque tabulas non legitime factas, in quibus ipse ob eam causam heres institutus erat, probaturum: neque ex nuda voce heredis nomen admissurum: neque ex vlla scriptura, cui juris auctoritas desit, aliquid adepturum. Secundum hoc diui SEVERVS et ANTONINVS saepissime rescripserunt. *Licet* enim (inquiunt) *legibus soluti sumus, attamen legibus viuimus.*

TIT.

videlicet liberorum personis, de quibus Theodosiana lex super hujusmodi casibus introducta loquitur: his nihilominus, quae super his, qui deliberantes ab hac luce migrant, à nobis constituta sunt, in suo robore mansuris.

§. 6. Libertatibus proculdubio [et] post praesentem sanctionem propter sui naturam, quae aditionem heredis expectant, ab adita hereditate vna cum aliis, quae seruis in testamento manumissis, vel aliis legatis relicta sunt, competentibus. † Excepto etiam vsufructu, qui sui natura ad heredes legatarii transmitti non patitur: quia neque à morte testatoris, neque ab adita hereditate, quantum ad transmissionem, dies ejus cedit. † Sed haec omnia in his obseruari sancimus secundum praefatam dispositionem, quae pure, vel in diem certum relicta fuerint. §. 7. Sin autem aliquid sub conditione relinquatur vel casuali, vel potestatiua, vel mixta: quarum euentus ex fortuna, vel ex honoratae personae voluntate, vel ex vtroque pendeat, vel sub incerto die: expectari oportet conditionis euentum, sub qua fuerit derelictum, vel diem; vt tunc cedat, cum vel conditio impleatur, vel dies incertus extiterit. Quod si in medio is, qui ex testamento lucrum sortitus est, decedat, vel eo superstite conditio defecerit, hoc, quod ideo non praeualuit, manere disponimus simili modo apud eos, à quibus relictum est: nisi et hic vel substitutus relictum accipiat, vel conjunctus; siue heres, siue legatarius hoc sibi acquirat: cum certi juris sit, et in institutionibus, et legatis, et fideicommissis, et mortis causa donationibus posse substitui.

§. 8. Sed vt manifestetur, pro qua parte manere oportet hoc, quod fuerit defectum, apud eos, à quibus sit derelictum: sancimus, si quidem ad heredes lucrum perueniat, pro parte hereditaria fieri ejus distributionem: cum et ab ipsis simili modo si valuisset, praestaretur, nisi nominatim ab vno, vel à certis heredibus fuerit derelictum: tunc enim quemadmodum solus, vel soli praestabunt, ita et lucrum sentient. Sin autem legatarii, vel fideicommissarii sint, vel mortis causa donatione honorati, vel alia forte persona, quae fideicommisso pragrauari potest, et hoc euanescat: manere hoc apud enumeratas personas sancimus pro virili omnimodo portione, id est, pro numero personarum. §. 9. Ne autem hoc, quod non inelegantèr summi ingenii Vir Vlpianus in hac parte cum omni subtilitate disposuit, praetereatur: sanctione nostra hoc apertius inducimus. Cum enim jam statuimus hoc cum suis oneribus ad eum, qui lucratur, peruenire: sancimus, si quidem conditio, vel aliud grauamen in dando sit constitutum: hoc omnimodo lucrantes pro modo lucri agnoscere. Sin autem in faciendo aliquid impositum est: si quidem hoc per alium impleri possit, simili modo et à lucrante agnosci: puta, si honorata persona jubeatur insulam, vel monumentum, vel aliud tale suis sumptibus facere, vel heredi, vel legatario, vel alii forte, cui testator voluerit: vel rem ab herede testatoris emere, vel locationem, vel fidejussionem subire, et si quid hujusmodi facti simile sit: nihil enim refert, siue per eum, de quo testator locutus est, siue per alium ejusdem lucri successorem adimpleatur. Sin vero talis est verborum conceptio, et facti natura, vt, quod relictum est, ab alio impleri non possit: tunc etsi lucrum ad aliquem peruenerit, non tamen et grauamen sequi: quia hoc neque ipsa natura concedit, neque testator voluit. Quid enim si (testator) jusserit eum in certum locum abire, vel liberalibus studiis imbui, vel domum suis manibus extruere, vel pingere, vel vxorem ducere? quae omnis testatoris voluntas in ipsius solius persona intelligitur conclusisse, cui et suam munificentiam relinquebat. Hoc videlicet in omnibus obtinente, vt pro simili parte et lucrum sentiant, et grauamen, vbi hoc possit procedere, subeant. Et (hoc) locum habente omni quidem modo in his, quae in causa caduci, vel caduca (secundum quod supra dictum est) fiebant in pro non scriptis autem, non omnibus, sed quibusdam: quia eorum quaedam, etsi talia sint, tamen cum suo onere veniebant: quae (et) nos in noui juris compositione specialiter enumerari jussimus, ne quis veteris juris prolixitatem quasi rebus necessariam, vel pro eorum reuoluat scientia. §. 10. His ita definitis, cum in superiore parte nostrae sanctionis in plurimis locis Conjuncti fecimus mentionem: necessarium esse duximus omnem inspectionem hujus articuli latius, et cum subtiliori tractatu dirimere, vt sit omnibus et hoc apertissime constitutum. Non enim tantum conjunctiuo modo quaedam relinquuntur, sed etiam disjunctiuo. † In his itaque, si quidem coheredes sunt omnes con-

TIT. XVIII.

DE INOFFICIOSO TESTAMENTO.

Quia plerumque parentes ſine cauſa liberos ſuos exheredant, vel omittunt: inductum eſt, vt *de* INOFFICIOSO TESTAMENTO (a) agere poſſint liberi, qui queruntur, aut inique ſe exheredatos, aut inique praeteritos; hoc colore, quaſi non ſanae mentis fuerint, cum teſta-

conjunctim vel omnes disjunctim, et vel inſtituti, vel ſubſtituti: hoc, quod fuerit quoquo modo euacuatum, ſi in parte hereditatis vel partibus conſiſtat, aliis coheredibus cum ſuo grauamine pro hereditaria parte, etiam ſi jam defuncti ſunt, acquiratur: et (hoc nolentibus ipſo jure accreſcat, ſi ſuas portiones jam agnouerint: cum ſit abſurdum, ejusdem hereditatis partem quidem agnoſcere, partem vero reſpuere, ſecundum quod in diuini noſtri numinis deciſionibus ſtatutum eſt.

† Sin vero quidam ex heredibus inſtitutis (vel ſubſtitutis) permixti ſunt, et alii conjunctim, alii disjunctim nuncupati: tunc, ſi quidem ex conjunctis aliquis deficiat, hoc omnimodo ad ſolos conjunctos cum ſuo veniat onere, id eſt, pro parte hereditatis, quae ad eos peruenit. † Sin autem ex his, qui disjunctim ſcripti ſunt, aliquid euaneſcat: hoc non ad ſolos disjunctos, ſed ad omnes tam conjunctos, quam etiam disjunctos ſimiliter cum ſuo onere pro portione hereditatis perueniat. Hoc ita tam varie; quia conjuncti quidem propter vnitatem ſermonis quaſi in vnum corpus redacti ſunt, et partem conjunctorum ſibi heredum quaſi ſuam praeoccupant: disjuncti vero ab ipſo teſtatoris ſermone apertiſſime ſunt diſcreti, vt ſuum quidem habeant: alienum autem non ſoli appetant, ſed cum omnibus coheredibus ſuis accipiant. Et haec in heredibus tantummodo ſtatuenda ſunt. §. 11. Vbi autem legatarii, vel fideicommiſſarii duo forte, vel plures ſunt, quibus aliquid relictum ſit; ſi quidem hoc conjunctim relinquatur: et omnes veniant ad legatum, et pro ſua portione quisque hoc habeat. Si vero pars quaedam ex his deficiat, ſancimus eam omnibus, ſi habere maluerint, pro virili portione cum omni ſuo onere adcreſcere: vel ſi omnes noluerint, tunc apud eos remanere, à quibus derelictum eſt. Cum vero quidam voluerint, quidam noluerint: volentibus ſolummodo id totum accedere. Sin autem disjunctim fuerit relictum: ſi quidem omnes hoc accipere et potuerint, et maluerint, ſuam quisque partem pro virili portione accipiat: et non ſibi blandiantur, vt vnus quidem rem, alii autem ſinguli ſolidam ejus rei aeſtimationem accipere deſiderent: cum hujusmodi legatariorum auaritiam antiquitas varia mente ſuſceperit, in vno tantummodo (genere) legati eam accipiens, in aliis reſpuendam eſſe exiſtimans. Nos autem omnimodo repellimus, vnam omnibus naturam legatis, et fideicommiſſis imponentes, et antiquam diſſonantiam in vnam trahentes concordiam. Hoc autem ita fieri ſancimus, niſi teſtator apertiſſime et expreſſim diſpoſuerit, vt vni quidem res ſolida, aliis autem aeſtimatio rei ſingulis in ſolidum praeſtetur. Sin vero non omnes legatarii, quibus ſeparatim res relicta ſit, in ejus acquiſitionem concurrant, ſed vnus forte eam accipiat: haec ſolida ejus ſit: quia ſermo teſtatoris omnibus prima facie ſolidum adſignare videtur, aliis ſuperuenientibus partes à priore abſtrahentibus, vt ex aliorum quidem concurſu prioris legatum minuatur. Sin vero nemo alius veniat, vel venire potuerit: tunc non vacuatur pars, quae deficit, nec aliis accreſcit, vt ejus, qui primus accepit, legatum augere videatur: ſed apud ipſum, qui habet, ſolida remaneat: nullius concurſu deminuta. Et ideo ſi onus fuerit in perſona ejus, apud quem remanet legatum adſcriptum: hoc omnimodo impleat, vt voluntati teſtatoris pareatur. † Sin autem ad deficientis perſonam [hoc] onus fuerit collatum: hoc non ſentiat is, qui non alienum, ſed ſuum [tantum] legatum imminutum habet. Sed et varietatis non in occulto ſit ratio; cum ideo videatur teſtator disjunctim hoc reliquiſſe, vt vnusquisque ſuum onus, non alienum agnoſcat: Nam ſi contrarium volebat, nulla erat difficultas conjunctim ea diſponere.

§. 12. Quae autem antiquis legibus dicta ſunt de his, quae vt indignis auferuntur, et nos ſimili modo intacta ſeruamus: ſiue in noſtrum fiſcum, ſiua in alias perſonas perueniant. §. 13. Cum autem in ſuperiore parte legis non aditam hereditatem minime, niſi quibusdam perſonis, ad heredes [defuncti] transmitti diſpoſuimus: neceſſe eſt, ſi quis ſolidam hereditatem non adiarit, hanc ſi quidem habeat ſubſtitutum, ad eum, ſi voluerit et potuerit, peruenire. Quod ſi hoc non ſit: vel ab inteſtato ſucceſſores eam ſuſcipiant: vel ſi nulli ſint, vel accipere nolint, vel aliquo modo non capiant: tunc ad noſtrum aerarium deuoluatur. §. 14. Haec autem omnia locum habere cenſemus tam in teſtamentis, ſiue in ſcriptis, ſiue ſine ſcriptis habitis, quam in codicillis, et omni vltimo elogio, vel ſi quid ab inteſtato fuerit derelictum, nec non in mortis cauſa donationibus. Tantum etenim nobis ſupereſt clementiae, quod ſcientes etiam fiſcum noſtrum vltimum ad caducorum vindicationem vocari, tamen nec illi pepercimus, nec Auguſtum priuilegium exercemus: ſed quod communiter omnibus prodeſt, hoc [rei] priuatae noſtrae vtilitati praeferendum eſſe cenſemus, noſtrum eſſe proprium ſubjectorum commodum imperialiter exiſtimantes. §. 15. Locum autem huic legi conſtituimus in his defunctorum elogiis, quae poſthac compoſita fuerint: anteriores etenim caſus ſuo marte diſcurrere concedimus. §. 16. Haec omnia ad vos, Patres Conſcripti, duximus eſſe ſancienda: (ſcilicet) vt nemini maneat incognitus noſtrae beneuolentiae labor: ſed Edictis ex ſolennitate à noſtris Magiſtratibus propoſitis, omnibus innoteſcat. Dat. Calend. Junii, *Conſtantinop.* DN. Juſtin. A. PP. 4. et Paulo V. Coſſ. 534.

a) *De* TESTAMENTO RESIGNATO.
(Nouell. Leon. 82.)

Imp. LEO A. *eidem Styliano.*

Quae fortuito quodam caſu contingunt, eorum permulta nondum expenſa criminis nomine notantur: quae eadem accuratius poſtmodum perſpecta, à nota abſoluuntur. At, quale eſt, quod dico? Perſaepe non de induſtria, ſed fortuito aut ferri, aut lapidis jactu aliquis laeditur. Eo necdum diſcuſſo, qui jaculatus eſt, ſons judicatur: diligenti autem de eodem examine habito, quare culpetur, nulla juſta ratio inuenitur. Quamobrem, quae caſu eueniunt, ex circumſtantiis magis, quam è rei natura, judicari

testamentum ordinarent. Sed hoc dicitur, non quasi vere furiosus sit, sed recte quidem fecerit testamentum, non autem ex officio pietatis. Nam si vere furiosus sit, nullum testamentum est.

§. 1. Non autem LIBERIS (β) tantum permissum est, *testamentum parentum* inofficiosum accusare: verum etiam *liberorum* PARENTIBVS. (γ) *Soror* autem et FRATER (δ) *turpibus personis scriptis heredibus*, ex sacris Constitutionibus praelati sunt. Non ergo contra omnes heredes agere possunt. *Vltra fratres igitur et sorores**) *cognati nullo modo* aut *agere possunt*, aut agentes vincere.

§. 2.

*) Vt Fratrum Filii Incedant pariter ad imitationem Fratrum etiam ascendentibus extantibus, Nouell. 127. Praef. et Cap. I. vid. supr. h. P. II. L. I. T. X. p. 63.

cari conuenit. *Verum, quorsum haec dicuntur? Quoniam* ***testamentum postulante necessitate apertum,*** *quum interdum denuo resignatum relinqui contingat, aut ipsum tempus (quod fieri assolet) sigillum consumat, fide, quam signatum haberet, destituatur, indeque incertitudo quaedam istiusmodi testamento insidietur: testamentis alio modo ad fidem confirmatis subuenire visum est, ac sanximus, ut,* ***licet ad fidem faciendam illis sigillum saluum non sit, subscriptiones tamen, ut rata maneant, testimonio praestent.*** *Quemadmodum enim testamenta nondum aperta, quanquam (ut fit facile) sigillum illaesum seruatum non sit, subscriptiones confirmant: sic illa etiam, quae postmodum aperta sunt, aut negligentia non obsignata manserunt, aut, quibus diuturnitate temporis sigilla perierunt, ne fide priuentur,* ***dummodo ex subscriptionibus fides illis supersit, iustum putamus.*** *Illud porro insuper sancimus, ut, si iudicis socordia, ne testamentum denuo obsignaretur, factum sit, ipsi in socordiae poenam duodecim librarum multa imponatur.*

(a)

De INOFFICIOSO TESTAMENTO.

(Cod. 3. T. 28.)

1. *Impp.* SEVERVS et ANTONINVS AA. *Victorino.*

Cum de inofficioso matris suae testamento filius dicere velit aduersus eum, qui ex causa fideicommissi hereditatem tenet: non est iniquum, hoc ei accommodari, vt perinde fideicommissarius teneatur, ac si pro herede, aut pro possessore possideret. PP. 5. Calend. Jul. Falcone et Claro Coss. 194.

2. *Iidem* AA. *Lucretio.*

Quamuis de inofficioso testamento acturum te, bonorum possessionem accepisse proponas, tamen scriptis heredibus auferri possessionem, inciuile est. Dat. 4. Calend. Decembr. Dextro et Prisco Coss. 197.

3. *Iidem* AA. *Januario.*

Si mater filiis duobus institutis, tertio post testamentum suscepto, cum mutare idem testamentum potuisset, hoc facere neglexisset: merito vtpote non justis rationibus neglectus, de inofficioso querelam instituere poterit. Sed cum eam in puerperio vita decessisse proponas: repentini casus iniquitas per conjecturam maternae pietatis emendanda est. Quare filio tuo, cui nihil praeter maternum fatum imputari potest, perinde virilem portionem tribuendam esse censemus, ac si omnes filios heredes instituisset. Sin autem heredes scripti extranei erant; tunc de inofficioso testamento actionem instituere non prohibetur. PP. 8. Calend. Jul. Laterano et Rufino Coss. 198.

4. *Iidem* AA. *Soterico et aliis.*

Cum ex causa fideicommissi secundum Praetoris decretum in libertate morati sitis, filios etiam suscepistis: quamuis postea domini vestri testamentum inofficiosum sit pronunciatum, agente filio: non est aequum, fieri vobis libertatis quaestionem. PP. 6. Id. Mart. Antonino 2. et Geta 2. Coss. 206.

5. *Imp.* ANTONINVS A. *Helio.*

Si pater tuus post litem contestatam, vel postquam propositum habuisset inofficiosum fratris testamentum, dicere, te herede relicto decessit: causam coeptam vel quocunque modo illi placitam exequi non prohiberis. PP. 4. Non. Octobr. Gentiano et Basso Coss. 212.

6. *Idem* A. *Ingenuo.*

Cum quaeritur, an filii de inofficioso patris testamento possint dicere, si quartam bonorum partem mortis tempore testator reliquit, inspicitur. PP. 7. Calend. Jul. *Romae*, duobus Aspris Coss. 213.

In AVTHENT. *de triente et semisse.* §. 1. *Coll.* 3. *Tit.* 5. Nouell. 18. Cap. 1. AVTHENT. ex Nou. 18. Cap. 1.

Nouissima lege cautum est, vt si quatuor sint filii vel pauciores, ex substantia deficientis triens: si plures sint, semis debeatur eis quoquo relicti titulo, ex aequo scilicet inter eos diuidendus: cujus portionis nec vsufructu defraudari liberi à parentibus possunt.

(Nouell. 18. CAP. I.)

De legitima portione liberis relinquenda, id est, triente, si intra quaternarium numerum consistant: aut semisse, si quaternarium numerum excedant.

Haec nos mouerunt corrigere legem, et non eam despicere semper erubescentes: talique modo determinare causam, vt si quidem vnius est filii pater aut mater: aut duorum vel trium, vel quatuor: non triuncium eis relinqui solum, sed etiam tertiam propriae substantiae partem: hoc est, vncias quatuor: et hanc esse definitam mensuram vsque ad praedictum numerum. Si vero vltra quatuor habuerint filios, mediam eis totius substantiae relinqui partem, vt sexuncium sit omnino, quod debetur, singulis ex aequo quadriuncium vel sexuncium diuidendo: et hoc non sub injusta circumstantia rerum (forsan enim ob hoc etiam alii injustitiam patiuntur, et aliis quidem meliora, aliis vero deteriora percipientibus) sed quod contigerit vnumquemque per omnia aequum esse in qualitate et quantitate, siue quis illud institutionis modo, siue per legati, idem est dicere, et si per fideicommissi relinquat occasionem: licebit enim ei reliquum octuncium forte aut sexuncium habere; et largiri, sicut voluerit, filiis ipsis, aut cuilibet extraneorum: et natura primo curata competenter, sic ad extraneas largitates accedere: hoc obseruando in omnibus personis, in quibus ab initio antiquae quartae ratio de inofficioso lege decreta est.

In AVTHENT. *de immensis donation.* §. 1. *Coll.* 7. *Tit.* 4. *al.* 3. Nouell. 92. Cap 1.

Vnde

§. 2. Tam autem NATVRALES LIBERI (1), quam secundum nostrae Constitutionis diuisionem adoptati, ita demum de inofficioso Testamento agere possunt, si nullo alio jure ad defuncti bona venire possint. Nam qui ad hereditatem totam vel partem ejus alio jure veniunt, de

Vnde et si parens in quendam liberorum, vel in quosdam *donationem immensam* fecerit: quisque tantum feret ex hereditate nomine Falcidiae, quantum poterat ante donationem deberi. Licet autem ei, qui largitatem meruit, abstinere ab hereditate, dummodo suppleat ex donatione (si opus sit) caeterorum portionem.
(Nouell. 92. CAP. I. v. supr. h. P. II. L. II. T. VII. p. 212.)

7. *Idem A. Secundo.*

Neptem defuncti actione de inofficioso testamento, quamuis pater ejus emancipatus fuerit defunctus, experiri posse, ignorare non debes. PP. 6. Cal. Jul. *Romae*, Laeto * 2. et Cereali Coss. 216.

8. *Imp.* ALEXANDER A. *Florentino.*

Parentibus arbitrium diuidendae hereditatis inter liberos adimendum non est: dummodo non minus is, qui pietatis sibi conscius est, partis, quae intestato defuncto potuit ad eum pertinere, quartam ex judicio parentis obtineat. §. 1. Qui autem agnouit judicium defuncti, eo quod debitum paternum pro hereditaria parte persoluit, vel alio legitimo modo satisfecit: etiamsi minus, quam ei debebatur, relictum est, si is major viginti quinque annis est, accusare vt inofficiosam voluntatem patris, quam probauit, non potest. PP. 7. Id. Februar. Maximo 2. et Aeliano Coss. 224.

9. *Idem A. Romanae.*

De inofficioso testamento militis, vel jure militari, vel ciuili facto, vel Centurionis, vel Tribuni numeri, nec filios posse queri, jus certum est. PP. Idus Maji, Maximo 2. et Aeliano Coss. 224.

10. *Idem A. Quintiniano.*

Si heredum Quintiniani, quem patrem tuum esse dicis, aduersus quos de inofficioso testamento acturus eras, jure successionis bona ad fiscum pertinent, vel ipsius Quintiniani bona, vtpote vacantia, fiscus tenet: causam apud Procuratorem nostrum agere potes. PP. 2. Id. Aug. Maximo 2. et Aeliano Coss. 224.

11. *Idem A. Ingenuo.*

In arenam non damnato, sed sua sponte arenario constituto, legitimae successiones integrae sunt, sicuti ciuitas et libertas manet. Sed si testamentum parens ejus fecit: neque de inofficioso testamento accusatio, neque bonorum possessio ei competit: nam talem filium merito quis indignum [sua] successione judicat: nisi et ipse similis conditionis sit. PP. 4. Cal. Jan. Juliano et Crispino Coss. 225. * v. Nou. 115. C. 3. §. 10. h. T. (2)

12. *Idem A. Liciniano et Diogeni.*

Si pater puellae (cujus vos curatores esse dicitis) filio ex semisse, ipsa autem ex triente, et vxore ex reliquo sextante scriptis heredibus, fidei filiorum commisit, vt si quis eorum intra viginti quinque annos aetatis decederet, superstitibus portionem [suam] restitueret: praeterea vxori, vt id, quod ex causa hereditatis ad eam peruenisset, filiis post mortem suam restitueret, fideicommisit: calumniosam inofficiosi actionem aduersus justum judicium testatoris instituere non debetis: cum ex hujusmodi fideicommissaria restitutione tam matris, quam fratris ejus portio ad eam poterat peruenire. PP. Non. Dec. Alexandro A. 3. et Dione * 2. Coss. * 230.

13. *Imp.* GORDIANVS A. *Prisciano.*

Cum duobus heredibus institutis, vno ex quinque, altero ex septem vnciis, aduersus eum, qui ex septem vnciis heres scriptus fuerat, justa querela contendisse, ab altero autem victum te fuisse alleges: pro ea parte, qua resolutum est testamentum; cum jure intestati, qui obtinuit, succedat, neque legata, neque fideicommissa debentur: quamuis libertates et directae competant, et fideicommissariae praestari debeant. PP. 3. Cal. Febr. Gordiano A. et Auiola Coss. 240.

14. *Idem A. Prisco.*

Eum, qui inofficiosi querelam delatam non tenuit, à falsi accusatione non submoueri placuit. Idem obseruatur, et si è contrario falsi crimine instituto victus, postea de inofficioso actionem exercere maluerit. PP. 6. Cal. Dec. Gordiano A. et Auiola Coss. 240.

15. *Imp.* PHILIPPVS A. *Aphrodisiae.*

Filiam praeteritam à matre, ad successionem ejus citra inofficiosi querelam adspirare non posse, explorati juris est. PP. 5. Cal. Aug. Philippo A. et Titiano Coss. 246.

16. *Impp.* VALERIANVS et GALLIENVS AA. (* et *VALERIANVS N. Caes.*) *Theodorae.*

Contra majores viginti quinque annis duplicem actionem inferentes, primam, quasi testamentum non sit jure perfectum, alteram, quasi inofficiosum, licet jure perfectum, praescriptio ex prioris judicii mora quinquennalis temporis non nascitur, quae officere non cessantibus non potest. PP. Id. Aug. Tusco et Basso Coss. 259.

17. *Impp.* CARINVS et NVMERIANVS AA. *Florae.*

Cum filium tuum, te praeterita, sororem heredem instituisse proponas: inofficiosi querelam apud Praesidem prouinciae persequi potes. PP. Id. Febr. Carino 2. et Numeriano AA. Coss. 284.

18. *Impp.* DIOCLETIANVS et MAXIMIANVS AA. et CC. *Faustinae.*

Cum te pietatis religionem non violasse, sed mariti conjugium, quod fueras sortita, distrahere noluisse, ac propterea offensum atque iratum patrem ad exheredationis notam prolapsum esse dicas: inofficiosi testamenti querelam inferre non vetaberis. S. Cal. Maji, Maximo 2. et Aquilino Coss. 286.

19. *Iidem AA. et CC. Apollinari.*

Si filiam tuam, eo quod turpiter, et cum flagitiosa foeditate viuit, à successione tua excludendam putes: si non inconsulto calore, sed ex meritis ejus ad id odium incitatus es, postremi judicii liberum arbitrium habebis. Dat. 15. Cal. Jul. *Sirmii*, ipsis AA. Coss. 293.

In AVTHENT. *ut cum de app. cog.* §. *Si vero vsque ad viginti quinque. Coll.* 8. *Tit.* 16, *al.* 12. *Nou.* 115, *Cap.* 3. §. 11.

Sed si post viginti quinque annos te differente filiam marito copulare, ea in suum corpus peccauerit, vel sine consensu tuo, marito se, libero tamen, copulauerit, eam exheredare non potes. * v. Inst. h. T. ad §. 1. (2)

20. *Iidem AA. et CC. Saniano.*

Filia in orbitate patris relicta, cum marito, cui matre volente nupsit, colens concordiam, justas offensionis post ejusdem matris

de inofficioso agere non possunt. *Posthumi quoque*, qui nullo alio jure venire possunt, *de inofficioso agere possunt.*

§. 3.

matris poenitentiam causas non praestat: nec ex momentariis voluntatibus matris nupta atque vidua jure esse compellitur. Dat. Non. Jan. *Sirmii*, * *Const. et Maxim.* CC. Coss. 294.

21. *Iidem* AA. et CC. *Alexandro.*

Fratris, vel sororis filii, patrui vel auunculi, amitae etiam et materterae testamentum inofficiosum frustra dicunt: cum nemo eorum, qui ex transuersa linea veniunt, exceptis fratre et sorore, ad inofficiosi querelam admittatur. † De falso sane per accusationem criminis queri non prohibentur. Dat. * *iisdem* † CC. Coss. 294.

22. *Iidem* AA. et CC. *Tantillae.*

Si maritus tuus facto testamento te quidem ex asse scripsit heredem: filia autem, quam habuit in potestate, exheredata [jure] facta minime perhibetur; nihilque ei relictum est, neque justas offensae causas praestitisse [expresse] conuincitur: eam de inofficioso testamento patris querentem, totam hereditatem obtinere posse non ambigitur. Quod si jam obtinuit, vel postea euincat: quodcunque maritus mortis suae tempore debuisse tibi perhibetur, id ab ea reddi oportet. Dat. Id. Febr. *Sirmii*, * *iisdem* CC. Coss. 294.

23. *Iidem* AA. et CC. *Philippo, et aliis.*

Testamenti factionem per testationem vos interdixisse matri profitentes, justam causam offensae manifeste testamini. Dat. 5. Id. Sept. * *iisdem* CC. Coss. 294.

24. *Iidem* AA. et CC. *Successo.*

Testamentum militis filiifamilias in castrensi peculio factum, neque à patre, neque à liberis ejus per inofficiosi querelam rescindi potest. Dat. 3. Non. Dec. *Nicomediae*, * *iisdem* CC. Coss. 294.

25. *Iidem* AA. et CC. *Menodoto.*

Filiis matrem, quae de mariti moribus secus suspicatur, ita posse consulere Jure compertum est, vt eos sub hac conditione instituat heredes, si à patre emancipati fuerint, atque eo pacto secundum tabulas bonorum possessionem patrem cum re accipere non videri, qui conditioni minime obtemperauerit: neque ei nomine filiorum inofficiosi eo modo actionem posse competere, quibus nullam injuriam fecerit mater, sed potius putauerit prouidendum, et ideo restituere debet. Dat. 4. Non. Jul. *Antiochiae*, Titiano * 2. et Nepotiano Coss. 301.

26. *Iidem* AA. et CC. *Serapioni suo Salutem dicunt.*

Ex tribus vnciis herede instituto filio, intra pubertatis annos directam non inutiliter à patre fieri substitutionem, certum est. Dat. 5. Cal. Sept. *Nicomediae*, * *Constant. et Maxim.* CC. * 3. Coss. 302.

27. *Imp.* CONSTANTINVS A. *Verino.*

Fratres, vel sorores vterini ab inofficiosi actione contra testamentum fratris, vel sororis penitus arceantur: consanguinei autem, durante agnatione, [vel non] contra testamentum fratris sui, vel sororis de inofficioso quaestionem mouere possunt, si scripti heredes infamiae, vel turpitudinis, vel leuis notae macula adspergantur: vel liberti, qui perperam, et non bene merentes, maximisque beneficiis suum patronum adsecuti, instituti sunt: excepto seruo necessario herede instituto. Dat. Id. Aug. *Sirmii*, Constantino A. 5. et Licinio C. Coss. 319. * vid. §. 1. h. T. XVIII. (*a*)

28. *Idem* A. *ad Claudium Praesidem Prouinciae Daciae.*

Liberi de inofficioso querelam contra testamentum parentum mouentes, probationem debent praestare, quod obsequium debitum jugiter, prout ipsius naturae religio flagitabat, parentibus adhibuerint: nisi scripti heredes ostendere maluerint, ingratos liberos contra parentes extitisse. Sin autem mater contra filii testamentum inofficiosi actionem instituat, inquiri diligenter jubemus, vtrum filius nulla ex justa causa laesus matrem [in] nouissima laeserit voluntate, [eo quod] neque luctuosam ei et legitimam reliquerit portionem: vt testamento rescisso, matri successio deferatur. † Si tamen mater inhonestis factis, atque indecentibus machinationibus filium forte obsedit, insidiisque eum vel clandestinis, vel manifestis appetiit, vel inimicis ejus suas amicitias copulauit, atque in aliis sic versata est, vt inimica ejus potius, quam mater crederetur: hoc probato, etiam inuita acquiescat filii voluntati. Dat. 3. Id. Febr. * *Serdicae*, Crispo 2. et Constantino C. * 2. Coss. 321.

29. *Imp.* ZENO A. *Sebastiano P. P.*

Quoniam Nouella Constitutio Diui LEONIS ante nuptias donationem à filio conferri ad similitudinem dotis, quae a filio confertur, praecepit: etiam ante nuptias donationem filio in quartam praecipimus imputari. Eodemque modo cum pater, vel mater pro filia dotem, vel pro filio ante nuptias donationem, vel auus paternus aut maternus, vel auia paterna aut materna pro sua nepte, aut pro suo nepote, vel proauus itidem paternus aut maternus, vel proauia paterna aut materna pro sua pronepte, vel pro suo pronepote dederit: non tantum eandem dotem vel donationem conferri, verum etiam in quartam partem ad excludendam inofficiosi querelam, tam dotem datam, quam ante nuptias donationem praefato modo volumus imputari, si ex substantia ejus profecta sit, de cujus hereditate agitur. Dat. Cal. Maji, ipso A. 2. Cos. 479.

30. *Imp.* JVSTINIANVS A. *Mennae.*

Omnimodo testatorum voluntatibus prospicientes, magnam et innumerabilem occasionem subuertendae eorum dispositionis amputare censemus: et in certis casibus, in quibus de inofficiosis defunctorum testamentis, vel alio modo subuertendis moueri solebat actio, certa et statuta lege tam mortuis consulere, quam liberis eorum vel aliis personis, quibus eadem actio competere poterat: vt, siue adjiciatur in testamento de adimplenda legitima portione, siue non, firmum quidem sit testamentum, liceat vero his personis, quae testamentum quasi inofficiosum, vel alio modo subuertendum queri poterant, id quod minus portione legitima sibi relictum est, ad implendam eam sine vllo grauamine, vel mora exigere: si tamen non ingrati legitimis modis arguantur, cum eos scilicet ingratos circa se fuisse testator dixerit: Nam si nullam eorum quasi ingratorum fecerit mentionem, non licebit ejus heredibus ingratos eos nominare, et hujusmodi quaestionem introducere.

† Et haec quidem de his personis statuimus, quarum mentionem testantes fecerint, et aliquam eis quantitatem in hereditate, vel legato, vel fideicommisso, licet minorem legitima portione, reliquerint. §. 1. Sin vero vel praeterierint aliquam eorum personam jam natam, vel ante testamentum quidem conceptam, adhuc vero in ventre constitutam; vel exheredatione, vel

alia

§. 3. Sed haec ita accipienda sunt, si nihil eis penitus à testatoribus testamento relictum est: quod nostra Constitutio ad verecundiam naturae introduxit. Sin vero *quantacunque pars hereditatis*

alia eorum mentione facta, nihil eis penitus reliquerint: tunc vetera jura locum habere sancimus, nullam ex praesente promulgatione nouationem, vel permutationem acceptura. §. 2. Imputari vero filiis aliisque personis, quae dudum ad inofficiosi testamenti querelam vocabantur, in legitimam portionem et illa volumus, quae occasione militiae ex pecuniis mortui iisdem personis acquisita, posse lucrari eas manifestum est: eo quod talis sit militia, vt vendatur, vel mortuo militante certa pecunia ad ejus heredes perueniat: ita tamen, vt ille gradus ejusdem militiae inspiciatur, quem in morte testatoris militans obtinet; vt tanta ei pecunia in legitimam portionem computetur, quantam dari constitutum est, si in eo gradu mortuus esset is, qui militiam ex pecuniis testatoris adeptus est: exceptis solis Viris Spectabilibus Silentiariis sacri nostri palatii, quibus praestita jam specialia beneficia, tam de aliis capitulis, quam de pecuniis super memorata militia à parentibus eorum datis, ne in legitimam portionem eis computentur, rata esse praecipimus; in caeteris vero personis praedictam obseruationem tenere volumus. Dat. Cal. Jun. *Constantinop.* Justiniano A. 2. Cos. 528.

31. *Idem* A. *Mennae P. P.*

Quae nuper ad testamenta conseruanda, nec facile retractanda sanciuimus, vt ratione Falcidiae minime illis personis derelictae, quae ad inofficiosi testamenti querelam ex prioribus vocabantur legibus, non periclitentur testamenta, sed quod deest legitimae portioni, id est, quartae parti scil. ab intestato successionis, tantum repleatur; exceptis illis, quibus nihil in testamento derelictum est, in quibus prisca jura illibata seruamus: etiam ad testamenta sine scriptis facienda locum habere sancimus. Dat. 2. Id. Decembr. DN. Justiniano A. 2. Cos. 528.

32. *Idem* A. *Mennae P. P.*

Quoniam in prioribus sanctionibus illud statuimus, vt, si quid minus legitima portione his derelictum sit, qui ex antiquis legibus de inofficioso testamento actionem mouere poterant, hoc repleatur, ne occasione minoris quantitatis testamentum rescindatur: hoc in praesenti addendum esse censemus: Vt, si conditionibus quibusdam, vel dilationibus, aut aliqua dispositione moram, vel modum, vel aliud grauamen introducente, eorum jura, qui ad memoratam actionem vocabantur, imminuta esse videantur: ipsa conditio, vel dilatio, vel alia dispositio moram, vel quodcumque onus introducens tollatur: et ita res procedat, quasi nihil eorum testamento additum esset. Dat. 2. Cal. April. Decio V. C. Cos. 529.

33. *Idem* A. *Demostheni P. P.*

Si quis suo testamento maximam quidem portionem libero relinquat, minusculam autem alii, vel aliis de stirpe [sua] progenitis, ipsam tamen legitimam, siue in hereditate, siue in legato, vel fideicommisso, vt non possit locus inofficiosi testamenti querelae fieri, et ille quidem, qui ex paruulo genitoris sui consequitur substantiam, eam suscipere maluerit; qui autem ex majore parte eam amplexus est, (siue vnus, siue plures sint) non statim, et sine contentioso proposito, vel vlla mora eam restituere voluerit, sed expectato judiciorum strepitu, et multis variisque certaminibus habitis, post longum tempus ex sententia judicis vix eam reddiderit; crudelitatem ejus competenti poena aggredimur: vt, si haec fuerint subsecuta, non tantum in id, quod testator voluit eum restituere, condemnetur; [sed etiam aliam tertiam] partem quantitatis quae fuerat in testamento derelicta, modis omnibus reddere cogatur: vt auaritia ejus legitimis ictibus feriatur: Aliis omnibus, quae in eodem testamento, vel elogio scripta sunt, pro sui tenore ad effectum perducendis. §. 1. Legis autem veteris iniquitatem tollentes, vt non diutius erubescat lex posita, (quam Julius Paulus in suis scripsit Quaestionibus) hanc piissimam aggredimur sanctionem: Cum enim infantem suum non posse ingratum à matre sua vocari scripsit, neque propter hoc ab vltima suae matris hereditate repelli, nisi hoc odio fecerit sui mariti, ex quo infans progenitus est: hoc iniquum judicantes, vt alieno odio alius praegrauetur, penitus delendum esse sancimus: et hujusmodi causam liberis non tantum infantibus, sed etiam quamcunque aetatem agentibus opponi minime concedimus; cum possit sub conditione emancipationis hereditatem suam mater filio derelinquens, et patris odium punire, et juri filii sui minime nocere, nec suam naturam fallere. Satis enim crudele nobis esse videtur, eum, qui non sentit, ingratum existimari. Dat. 12. Cal. Octobr. Decio V. C. Cos. 529.

34. *Idem* A. *Joanni P. P.*

Si quis filium suum exheredatum fecerit, alio scripto herede; reliquerit autem ex eo nepotem (vel) viuum, vel in ventre nurus suae constitutum: deliberante vero scripto herede filius (exheredatus) decesserit, nulla hereditatis petitione ex nomine de inofficioso constituta, vel praeparata, omne adjutorium nepotem dereliquit: neque enim pater nepoti aliquod jus, cum decesserit, contra patris (sui) testamentum dereliquit: quia postea et adita est ab extraneo hereditas, et superuixit ano pater ejus: vt neque ex lege Velleja possit in locum patris sui succedere, et rescindere testamentum. Et hoc nonnulli Jurisconsulti in medium proponentes inhumaue reliquerunt. Sed nos (qui omnes subjectos nostros et filios, et nepotes habere existimamus, affectione paterna et imitatione) secundum quod possibile est, omnium commodis prospicientes, jubemus, in tali specie eadem jura nepoti dari, quae filius habebat: etsi praeparatio facta non est ad inofficiosi querelam instituendam, tamen posse nepotem eandem causam proponere: et si non heres apertissimis probationibus ostenderit ingratum patrem nepotis circa testatorem fuisse; testamento remoto, ab intestato eum vocari, nisi certa quantitas patri ejus minor parte legitima relicta est: tunc etenim, secundum nouellam nostri numinis Constitutionem, repletio quartae partis nepoti superest, si qua patri ejus competebat, vt perfruatur nostro beneficio à vetustate quidem neglectus, à nostro autem vigore recreatus, nisi pater adhuc superstes, vel repudiauit querelam, vel quinquennio tacuit, scilicet post aditam hereditatem. Dat. 3. Calend. August, Lampadio et Oreste Coss. 530.

35. *Idem* A. *Juliano P. P.*

Si quando talis concessio Imperialis processerit, per quam libera testamenti factio conceditur; nihil aliud videri Principem concedere, nisi, vt habeat legitimam, et consuetam testamenti factionem. neque enim credendum est, Romanum Principem, qui jura tuetur, hujusmodi verbo totam obseruationem testamentorum multis vigiliis excogitatam atque inuentam velle euerti. §. 1. Illud etiam sancimus: Vt si quis à patre certas res

reditatis vel res eis *fuerit relicta*, de inofficioso querela quiescente, *id, quod eis deest, vsque ad quartam legitimae**) *partis repleatur;* licet non fuerit adjectum, boni viri arbitratu debere eam compleri.

§. 4.

*) Vt liceat Matri et Auiae, et aliis Parentibus post legitimam partem liberis derelictam, quomodo voluerint residuam facultatem suam disponere; Nouell. 117. vid. supr. h. P. II. L. I. T. IX. p. 45. sqq.

res vel pecunias accepisset, et pactus fuisset, quatenus de inofficioso querela aduersus testamentum paternum minime ab eo moueretur; et post obitum patris filius, cognito paterno testamento, non agnouerit ejus judicium, sed oppugnandum putauerit, vetere jurgio exploso, hujusmodi pacto filium minime granari, secundum Papiniani responsum, in quo definiuit, meritis magis filios ad paterna obsequia prouocandos, quam pactionibus adstringendos. Sed hoc ita admittimus, nisi transactiones ad heredes paternos filius celebrauerit, in quibus apertissime judicium patris agnouerit. §. 2. Et generaliter definimus: quando pater minus legitima portione filio reliquerit, vel aliquid dederit, vel mortis causa donatione, vel inter viuos, sub ea conditione, vt haec inter viuos donatio in quartam ei computetur: si filius post obitum patris hoc, quod relictum vel donatum est, simpliciter agnouerit, forte et securitatem heredibus fecerit, quod ei relictum vel datum est, accepisse, non adjiciens, nullam sibi superesse de repletione quaestionem: nullum sibi filium facere praejudicium, sed legitimam partem repleri: nisi hoc specialiter siue in apocha, siue in transactione scripserit, vel pactus fuerit, quod contentus relicta vel data parte de eo, quod deest, nullam habeat quaestionem: tunc enim, omni exclusa querela, paternum amplecti compelletur judicium. §. 3. Quae omnis sanctio suas radices extendat non solum ad filium vel filiam, sed etiam ad omnes personas, quae de inofficioso querelam contra mortuorum vltima elogia possunt mouere. Dat. Cal. Sept. Lampadio et Oreste Coss. 530.

36. *Idem A. Joanni P. P.*

Scimus, antea Constitutionem relatam fuisse, qua cautum est: Si pater minorem debita portione filio suo reliquisset, omnimodo, etsi non adjiciatur, viri boni arbitratu repleri filio, attamen ipso jure inesse eandem repletionem. Quaerebatur itaque, si quis rem donatam, vel inter viuos, vel mortis causa, (vel in legatis,) vel in testamento relictam agnouerit, et pro parte sua habuerit: deinde eadem res euicta vel tota, vel pro parte fuerit; an debeat ex nostra Constitutione pars legitima post euictionem suppleri: vel si ex lege Falcidia minuantur legata, vel fideicommissa, vel mortis causa donationes, debeat tamen ex hoc casu supplementum introduci; ne, dum totam Falcidiam accipere heres nititur, etiam totum commodum hereditatis amittat? Sancimus itaque in omnibus istis casibus, siue in totum euictio subsequatur, siue in partem, emendari vitium, (et) vel aliam rem, vel pecunias restitui, vel repletionem fieri, nulla Falcidia interueniente: vt siue ab initio minus fuerit derelictum, siue extrinsecus qualiscunque causa interueniens, aliquod grauamen imponat, vel in quantitate, vel in tempore: hoc modis omnibus repleri, et nostrum juuamen purum filiis inferri. Repletionem autem fieri ex ipsa substantia patris, non si quid ex aliis causis filius lucratus est, vel ex substitutione, vel ex jure accrescendi, (vt) puta vsusfructus: Humanitatis etenim gratia sancimus, ea quidem omnia quasi jure aduentitio (eum) lucrari: repletionem autem ex rebus substantiae (patris) fieri.

§. 1. Cum autem quis, extraneo herede instituto, restituere eum filio suo hereditatem suam, cum moriatur, disposuerit, vel in tempus certum restitutionem distulerit: quia nostra Constitutio, quae antea composita est, omnem dilationem, omnemque moram censuit esse subtrahendam, vt quarta pars pura mox filio restituatur, in hujusmodi specie, quid faciendum sit, dubitatur. Sancimus itaque quartae quidem partis restitutionem jam nunc celebrari, non expectata nec morte heredis, nec temporis interuallo: reliquum autem, quod post legitimam portionem restat, tunc restitui, quando testator disposuit. Sic etenim filius suam habebit portionem integram, et qualem leges, et nostra constitutio definiuit: et scriptus heres commodum, quod ei testator dereliquit, cum legitimo moderamine sentiet. §. 2. Illud praeterea sancimus, vt tempora inofficiosi querelae ab edita hereditate secundum Vlpiani opinionem currant, Herennii Modestini sententia recusata, qui à morte testatoris illico cursum de inofficioso querelae temporibus dabat: vt non liceat heredi, quando voluerit adire: ne per hujusmodi tramitem interim filius defraudetur debito naturali. Sancimus itaque, vbi testator decesserit alio scripto herede, et speratur de inofficioso querela: necessitatem habere scriptum heredem, si quidem praesto est in eadem commanens prouincia intra sex mensium spatium: sin autem seorsum vtraque pars in diuersis prouinciis degit, tunc intra annale tantummodo spatium simili modo per continuum à morte testatoris numerandum, omnimodo adire hujusmodi hereditatem, vel manifestare suam sententiam, quod hereditatem minime admittat: expeditus etenim ita tractatus inducitur filio memoratam mouere querelam. Sin vero scriptus heres intra statuta tempora minime adierit: per officium quidem judicis heredem scriptum compelli hoc facere: in medio tamen tempore, id est, à morte quidem testatoris, sed ante aditam hereditatem, si decesserit filius, hujusmodi querelam (licet se non praeparauerit) ad suam posteritatem transmittet: ad extraneos vero heredes tunc tantummodo, quando antiquis libris insertam faciet praeparationem. Datum Cal. Sept. *Constantinop.* post Consulatum Lampadii et Orestis VV. CC. 531.

37. *Idem A. Joanni P. P.*

Cum antiquis legibus declaratum est, vt militaria testamenta de inofficioso querelam euadant: multi alii casus emergunt, in quibus dubitationes exortas sopiri necesse est. In castrensibus etenim peculiis introducta est et alia subdiuisio, et peculii triplex inuenitur causa. Vel enim paganum est peculium, vel castrense, vel quod medietatem inter vtrumque obtinet: quod quasi castrense nuncupatur. † In tali igitur peculio, quod quasi castrense appellatur, quibusdam personis licentia conceditur condere quidem testamenta, sed non quasi militibus, quo voluerint modo, sed communi et licito et consueto ordine obseruando, quemadmodum constitutum fuerat in Proconsulibus, et Praefectis legionum, et Praesidibus prouinciarum, et omnibus generaliter, qui in diuersis dignitatibus, vel administrationibus positi à nostra consequuntur manu, vel ex publicis salariis quasdam largitates. † Sed hae quidem personae testamenti faciendi habent potestatem in ipsis tantummodo peculiis, quae jam enumerata sunt, id est, quasi castrensibus. † Sed et Veterani, qui tempore quidem militiae sibi peculium

§. 4. Si *tutor nomine pupilli*, cujus tutelam gerebat, ex testamento patris sui legatum acceperit,

culium acquisiuerunt, militiam autem deposuerunt; testari, licito tamen modo, non prohibentur. In his itaque omnibus quasi castrensibus peculiis dubitabatur, si contra hujusmodi testamenta de inofficioso querelam extendi oporteret: Sed prior quaestio erat, si omnes, qui quasi castrense peculium habeant, testari in hoc possint: quia non omnibus passim, sed quibusdam personis hoc priuilegii loco concessum est: quia militibus quidem et veteranis testamenta facere in castrensi peculio vndique concessum fuerat: sed militibus quidem in expeditione constitutis jure suo; veteranis autem jure communi: de aliis autem personis omnibus, quae non per speciale priuilegium hoc acceperunt, si possint testari, dubitatum fuerat: vtputa viris disertissimis patronis causarum, virisque deuotissimis Memorialibus, et Agentibus in rebus, necnon Magistris studiorum liberalium, Archiatris quoque et [aliis] omnibus omnino, qui salaria vel stipendia percipiunt publica.

§. 1. In his itaque omnibus sancimus, (quia ad imitationem peculii castrensis quasi castrense peculium superuenit omnes, qui tale peculium possident, super ipsis tantummodo rebus, quae quasi castrensis peculii sunt, vltima condere (secundum leges tamen) posse elogia: hoc nihilominus ei addito priuilegio, vt neque eorum testamenta inofficiosi querela expugnentur. Si enim patronus aduersus res, quas libertus ejus ex castria acquisiuit, sui juris indubitanter constitutus, etsi praeteritus fuerit ab ingrato liberto, tamen contra hujusmodi peculium contra tabulas bonorum possessionem non habet secundum veterum legum sanctionem: quemadmodum oportet praefata peculia, quae ad instar castrensis peculii introducta sunt, de inofficioso querelae esse supposita. §. 2. Sed hoc obtinere oportet, donec in sacris parentum suorum constituti sunt hi, qui quasi castrense peculium possident: Si enim sui juris efficiantur, procul dubio est, eorum testamenta, et pro ipsis rebus, quas antea ex quasi castrensi peculio habebant, posse de inofficioso querelam sustinere: cum neque nomen peculii permanet, sed aliis rebus confunditur, et similem fortunam recipit, quemadmodum et caeterae res eorum, quae in vnum congregantur ex omnibus patrimonium. Dat. Calend. Sept. *Constantinop.* post Consulatum Lampadii et Orestis VV. CC. Anno secundo 532.

(β)

Quae sint JUSTAE Exheredationis Liberorum CAUSAE.

(Novell. 115. Cap. III.)

Causas autem justas ingratitudinis has esse decernimus. I.) Si quis parentibus suis manus intulerit. II.) Si grauem et inhonestam injuriam eis ingesserit. III.) Si eos in criminalibus causis accusauerit, quae non sunt aduersus Principem, siue Rempublicam. IV.) Si cum maleficis hominibus vt maleficus conuersatur. V.) Vel vitae parentum suorum per venenum, aut alio modo insidiari tentauerit. VI.) Si nouercae suae, aut concubinae patris, filius sese immiscuerit. VII.) Si delator contra parentes filius extiterit, et per suam delationem grauia eos dispendia fecerit sustinere. VIII.) Si quemlibet de praedictis parentibus inclusum esse contigerit, et liberi, qui possunt ab intestato ad ejus successionem venire, petiti ab eo vel vnus ex his in sua eum noluerit fidejussione suscipere, vel pro persona, vel pro debito, in quantum esse, qui petitur, probatur idoneus, hoc tamen, quod de fidejussione censuimus, ad masculos tantummodo liberos volumus pertinere. IX.) Si conuictus fuerit aliquis liberorum ex eo, quia prohibuerit parentes suos condere testamentum: vt, si quidem postea facere potuerint testamentum, sit eis pro tali causa filium exheredandi licentia. Si autem in ipsa prohibitione, sine testamento aliquis ex parentibus decesserit, et alii, siue qui ab intestato ad hereditatem defuncti, aut cum ipso filio, qui testamentum fieri prohibuit, aut post illum vocantur, siue illi, quos heredes, aut legatarios habere volebat, vel qui laesionem aliquam ex prohibitione testamenti sustinuerunt, hoc ipsum approbauerint: secundum alias leges super hoc positas talia negotia terminentur. X.) Si praeter voluntatem parentum inter arenarios vel mimos sese filius sociauerit, et in hac professione permanserit: nisi forsitan etiam parentes ejusdem professionis fuerint. XI.) Si alicui ex praedictis parentibus volenti suae filiae vel nepti maritum dare, et dotem secundum vires substantiae suae pro ea praestare, illa non consenserit, sed luxuriosam degere vitam elegerit. Si vero vsque ad viginti quinque annorum aetatem peruenerit filia, et parentes distulerint eam marito copulare, et forsitan ex hoc contigerit in suum corpus eam peccare, aut sine consensu parentum marito se, libero tamen, conjungere: hoc ad ingratitudinem filiae nolumus imputari: quia non sua culpa, sed parentum id commisisse cognoscitur. XII.) Si quis de praedictis parentibus furiosus fuerit, et ejus liberi vel quidam ex his, aut liberis ei non existentibus, alii ejus cognati, qui ab intestato ad ejus hereditatem vocantur, obsequium ei et curam competentem non praebuerint: siquidem à tali sanatus fuerit infirmitate, erit ei potestas, vtrum velit negligentem filium vel filios, aut cognatos, ingratum vel ingratos in suo scribere testamento. Si autem aliquo furoris morbo eum detentum extraneus aliquis viderit à suis neglectum liberis vel cognatis, aut aliis ab eo scriptis heredibus, et pro misericordia voluerit eum procurare: damus ei licentiam attestationem eis, qui ab intestato, vel ex testamento jam facto ad furiosi hereditatem vocantur, scriptis dirigere, vt eum procurare festinent. Si autem post hujusmodi attestationem neglexerint, et extraneus in suam domum furiosum susceptum sumptibus propriis vsque ad finem vitae ipsius procurasse monstratus fuerit: eum, qui obsequium ac diligentiam furioso exhibuit, licet extraneus sit, ad ejus successionem peruenire decernimus, euacuata institutione eorum, vtpote indignorum, qui furioso (sicut diximus) curam praebere neglexerint: ita tamen, vt caetera testamenti capitula in sua maneant firmitate. XIII.) Si vnum de praedictis parentibus in captiuitate detineri contigerit, et ejus liberi, sine omnes, sine vnus, non festinauerint eum redimere: siquidem valuerit calamitatem captiuitatis euadere, in ejus sit potestate, vtrum hanc causam ingratitudinis testamento suo velit adscribere. * *Si autem per liberorum negligentiam vel contemptum non fuerit liberatus, et in captiuitate decesserit, illos ad successionem ejus venire non patimur, quia non festinauerunt ejus redemptionem citius procurare: sed omnibus liberis in hoc negligentibus res vniuersas ab eodem relictas, Ecclesiae ciuitatis, ex qua oritur, applicari, inuentario scilicet sub publica attestatione celebrando, ne quid ex ejus facultatibus pereat: ita, vt quicquid exinde ad Ecclesiam peruenerit, captiuorum redemptioni proficiat. Sed haec quidem, quantum ad personas, dicta sunt, quas exheredare*

rit, cum nihil erat ipsi tutori relictum à patre suo; nihilominus poterit nomine suo de inofficioso patris testamento agere.

§. 5.

Aare non licet, nisi ingratitudinis causas vbique approbari contigerit. Occasionem autem nobis ad generalem Legem promulgandam haec praesens causa noscitur obtulisse. Sed vniuersaliter jubemus, vt si ille, qui in captiuitate detentus fuerit, liberos non habuerit, et aliis, qui ad ejus hereditatem vocati sunt, eum redimere non festinantibus, in captiuitate defunctus fuerit, nullus ex iis, qui neglexerit, ad hereditatem ejus perueniat, licet ante captiuitatem testamentum forsan ab eo fuisset conscriptum, in quo memoratas personas scripsit heredes: sed hac quoque institutione heredum infirmata, et caeteris testamenti capitulis in suo robore permanentibus, substantiae talium personarum simili modo Ecclesiis Ciuitatum, ex quibus orti sunt, applicentur, et nullis aliis causis, quam in captiuorum redemptionibus expendantur? vt vnde illi à suis non sunt redempti, aliorum redemptio procuretur, et ipsorum quoque animae ex hac causa piissima subleuentur. Hoc eodem obseruando, et si aliam extraneam personam ante captiuitatem scripsit heredem; et illa sciens se ab eo heredem scriptam, eum redimere à captiuitate neglexerit. Hanc autem poenam contra illos valere jubemus, qui octauum et decimum suae aetatis annum compleuerint. In hujusmodi vero causis, quando pro captiuorum redemptione necessarium fuerit dare pecunias, si quis proprias pecunias non habuerit, licentia erit ei, si memoratae sit aetatis, mutuandi pecunias, et res mobiles vel immobiles supponendi, siue propriae ipsius sint, siue illius, qui in captiuitate detinetur: quoniam in praedictis omnibus, quae pro captiuorum redemptione data vel expensa probabuntur, contractus hujusmodi tanquam à persona suae potestatis et legitimae aetatis factos, ita firmos esse decernimus: nullo eis, qui cum hujusmodi personis in memoratis causis, quo praedictum est modo contraxerint, praejudicio generando: ***necessitatem scilicet habente eo, qui ex captiuitate redierit, tales contractus ratos habere, et eis tanquam suis debitis obligari.*** XIV.) Si quis de praedictis parentibus orthodoxus constitutus senserit suum filium vel liberos non esse Catholicae fidei *), nec in sacrosancta Ecclesia communicare, in qua omnes beatissimi Patriarchae vna conspiratione et concordia fidem rectissimam praedicant, et sanctas quatuor Synodos, Nicaenam, Constantinopolitanam, Ephesinam primam, et Chalcedonensem amplecti seu recitare noscuntur: licentiam habeant pro hac maxime causa ingratos eos et exheredes in suo scribere testamento. Et haec quidem pro ingratitudinis causa decernimus. * *Generalem autem prouidentiam liberis Catholicis deferentes, jubemus saluis legibus, quae jam de aliis haereticis sunt prolatae et circa* Nestorianos *et* Acephalos, *haec obseruari, vt, si quando parentes inuenti fuerint siue Judaico* Nestorii *furori dediti, siue* Acephalorum *amplectentes insaniam, et ideo ab Ecclesiae Catholicae communione separati, non liceat eis alios heredes sibi instituere, nisi liberos orthodoxos et Ecclesiae Catholicae communicantes, vel liberis non existentibus agnatos, vel cognatos, qui scilicet Catholici sint. Quod si forte ex filiis alii quidem sunt orthodoxi, et Ecclesiae Catholicae communicantes, alii vero ab ea separati, omnem parentum substantiam ad filios tantum Catholicos peruenire sancimus: licet vltimas voluntates hujusmodi personae fecerint contra tenorem hujus nostrae Constitutionis aliquid disponentes. Si vero postbac fratres ab Ecclesia separati, ad eam conuersi fuerint, pars eis competens, in statu, in quo inuenta fuerit tempore, quo redditur, eis praebeatur, vt nullam de fructibus aut gubernatione medii temporis inquietudinem vel molestiam Catholici patiantur, qui ante praedictas res detinebant: quoniam hujusmodi rerum, quas ex fratrum parte non communicantium, Catholici possidebant, sicut alienationem vetamus, ita praeteritorum temporum fructus aut gubernationem nullatenus ab his, à quibus detenti sunt, exigi vel retractari permittimus. Si autem vsque ad finem vitae suae in eodem errore sua non communicantes permanserint: tunc Catholicos fratres, vel heredes ipsorum plenissimo jure dominii easdem res possidere decernimus: quod si filii quidem omnes peruersi, et ab Ecclesiae Catholicae communione alieni inuenti fuerint, alii autem propinqui* **agnati** *vel cognati religionem Catholicam colentes, et communicatores esse fuerint approbati: eos* **liberis haereticis anteponi**, *et eorum hereditati succedere. Si vero liberi et propinqui agnati vel cognati ab orthodoxae religionis communione sunt extranei: tunc siquidem schema Clericorum parentes eorum habuerint: ad Ecclesiam Ciuitatis, vbi domicilium habebant, res eorum volumus pertinere: ita, vt si Ecclesiastici intra annale spatium hujusmodi personarum vindicare res neglexerint: earum dominium nostri fisci juribus vindicetur. Si autem Laici sunt, sine aliqua distinctione substantias eorum ad res priuatas nostras similiter peruenire sancimus. Quae obtinere decernimus, etiamsi testamento non facto tales personae decesserint: omnibus, quae contra caeteros haereticos in aliis Constitutionibus disposita sunt, et contra* Nestorianos *et* Acephalos, *et alios omnes, qui Catholicae Ecclesiae, (in qua praedictae quatuor Synodi, et Patriarchae recitantur) non communicant, et successiones eorum, similiter obseruandis.* Si enim pro causis corporalibus cogitamus: quanto magis pro animarum salute prouidentia est nostrae solicitudinis adhibenda? Siue igitur omnes memoratas ingratitudinis causas, siue certas ex his, siue vnam quamlibet parentes in testamento suo inseruerint, et scripti heredes nominatam, vel nominatas causas, vel vnam ex his veram esse monstrauerint, testamentum suam habere firmitatem decernimus. Si autem haec obseruata non fuerint, nullum exheredatis liberis praejudicium generari: sed quantum ad institutionem heredum pertinet, testamento euacuato, ad parentum hereditatem liberos tanquam ab intestato ex aequa parte peruenire, ne liberi falsis accusationibus condemnentur, vel aliquam circumscriptionem in parentum substantiis patiantur. Si vero contigerit in quibusdam talibus testamentis quaedam legata, vel fideicommissa, aut libertates, aut tutorum dationes relinqui, vel quaelibet alia capitula concessa legibus nominari: ea omnia jubemus adimpleri, et dari illis, quibus fuerint derelicta, et tanquam in hoc non rescissum obtineat testamentum. Et haec quidem de parentum ordinauimus testamentis.

*) **Instrument. Pac. Westphal. Art. VII. §. 2. in fin. junct. Art. V. §. 1. 29. inprimis §. 35.**

(γ)

Quae sint JVSTAE Exheredationis Parentum CAVSAE.

(Nouell. 115. Cap. IV.)

Justum autem perspeximus, et è contrario de liberorum testamentis haec eadem cum aliqua distinctione disponere. Sancimus itaque non licere liberis parentes suos praeterire,

§. 5. Sed si è contrario pupilli nomine, cui nihil relictum fuerat, de inofficioso egerit, et superatus est: ipse [tutor], quod sibi in testamento eodem legatum relictum est, non amittit.

§. 6.

aut quolibet modo à rebus propriis, in quibus habent testandi licentiam, eos omnino alienare: nisi causas, quas enumerauimus, in suis testamentis specialiter nominauerint. Has autem esse decernimus. I.) Si parentes ad interitum vitae liberos suos tradiderint: citra causam tamen, quae ad Majestatem pertinere cognoscitur. II.) Si venenis aut maleficiis, aut alio modo parentes filiorum vitae insidiati probabuntur. III.) Si pater nurui suae, aut concubinae filii sui sese immiscuerit. IV.) Si parentes filios suos testamentum condere prohibuerint in rebus, in quibus habent testandi licentiam: omnibus videlicet in hujusmodi testamentorum prohibitione seruandis, quae in parentum persona distinximus. V.) Si contigerit autem virum vxori suae ad interitum, aut alienationem mentis dare venenum, aut vxorem marito, vel alio modo alterum vitae alterius insidiari: tale quidem vtpote publicum crimen constitutum, secundum leges examinari, et vindictam legitimam promereri decernimus: liberis autem esse licentiam, nihil in suis testamentis de facultatibus suis illi personae relinquere, quae tale scelus noscitur commisisse. VI.) Si liberis, vel vno ex his in furore constituto, parentes eos curare neglexerint: omnia et hic obseruari praecipimus, quae de parentibus furiosis superius disposuimus. VII.) His casibus etiam cladem captiuitatis adjongimus: in qua si liberos detineri, et per parentum contemptum vel negligentiam non redemptos ab hoc luce transire contigerit, nullatenus eorum parentes ad facultates perueniant liberorum, de quibus filii testari potuerant: sed omnia in hoc quoque capitulo seruentur, quae et de parentibus vel cognatis atque agnatis, qui ab intestato ad talium personarum jura vocantur, aut de extraneis scriptis heredibus supra censuimus. VIII.) Si quis praedictis liberis orthodoxus constitutus senserit suum parentem vel parentes non esse Catholicae fidei: haec in eorum persona tenere, quae supra de parentibus jussimus. IX.) Si tales igitur causas, vel certas, aut vnam ex his liberi suis testamentis inscripserint, et scripti ab eisdem heredes, aut omnes, aut certas, aut vnam ex his probauerint: testamentum in sua firmitate manere praecipimus. Si autem haec omnia non fuerint obseruata, nullam vim hujusmodi testamentum, quantum ad institutionem heredum; habere sancimus: sed rescisso testamento, eis, qui ab intestato ad hereditatem defuncti vocantur, res ejus dari disponimus: legatis videlicet vel fideicommissis et libertatibus et tutorum dationibus, seu aliis capitulis, sicut superius dictum est, suam obtinentibus firmitatem. Si quid autem pro legatis, siue fideicommissis, et libertatibus, et tutorum dationibus, aut quibuslibet aliis capitulis, in aliis legibus inuentum fuerit huic Constitutioni contrarium: hoc nullo modo volumus obtinere. Et hoc quidem exheredationis aut praeteritionis poenae, quantum ad ingratitudinis causas, contra praedictas personas statuendae sunt: si quae autem ex his inter crimina reputantur, earum authores etiam alias poenas sentiant legibus definitas.

(β)
De JVSTIS CAVSIS Exheredationis Fratrum et Sororum.

(Nouell. 22. Cap. 47. Prooem.)

Et quoniam scimus multas fratribus ad inuicem factas contentiones: illum solum, tanquam ingratum circa fratrem effectum, participari hoc lucrum non concedimus, I) qui mortem voluit fratri, II) aut criminalem inducere contra eum inscriptionem, III) aut substantiae ei properauit inferre jacturam: ejus enim portio, tam ad reliquos fratres, quam ad matrem veniat. Reliq. vid. supr. h. P. II. Inst. I. T. X. pag. 92.

a) De consanguineis et vterinis FRATRIBVS.
(Auth. Collat. 6. T. 13.)
(Nouell. Const. 84.)

Imp.* JVSTINIANVS A. *Joanni gloriosiss. per Orientem Praetoriorum Praefecto, iterum Exconsuli ordinario et Patricio.

PRAEFATIO.

Multis vndique natura nouitatibus vtens (dictum est in legibus hoc saepe prooemium, dicitur autem et iterum, donec illa, quae sua sunt, operatur) ad opus multarum nos pertrahit legum. Legitimas autem et cognatiuas successiones dicunt quidem nobis et veteres, et qui ex antiquissimo jure haec sumentes, descenderunt vsque ad nos, qui plurima horum correxionis, peruenit autem ad nos aliquid tale. §. 1. *Duxit quidam vxorem, et filii ex eadem sunt noti; deinde moriente illo duxit rursus aliam, ex qua noti sunt filii ei, prioribus consanguinei solum, non autem vterini? deinde etiam tertium introduxit matrimonium? fecitque filios ex eo: post mortem vero ejus ad secundum mulier descendit virum: ex quo alios fecit filios, iis, qui ex priore viro fuerant, vterinos solum, non tamen consanguineos: moriente igitur matre, postea mori vnum Frotrum ex tertio matrimonio contigit sine filiis, et sine testamento, multos fratres relinquentem, alios quidem consanguineos, alios autem vterinos, alios vero simul et consanguineos, et vterinos. Et quae quidem adinuenta est naturae nouitas, talis quodammodo fuit. Licebit autem tali principio dato nobis, ab eo et alios quosdam opinari casus tale aliquid proferre volentes, sine morte viri, sine morte mulieris, siue alia legitimo separatione nuptiis diuersis hoc facientibus. Quaestio igitur illa erat, si ad mortui fratris hereditatem oporteret omnes vocari, et consanguineos, et vterinos, et simul quidem consanguineos, simul autem vterinos fratres.*

CAP. I.

Quia igitur considerantes leges omnes, quas congregauimus, et veteres omnes, et nostras, hujusmodi non inuenimus emersisse quaestionem: congruum est, eam sero tandem refrenare lege, et considerare, quia fratribus sunt ad defunctum aliis quidem cognationis jura, quae nos legitimia copulauimus: aliis autem hoc ipso legitima: communicabant enim aliquid ei circa paternam prolem, sicut alii circa maternam: alii autem illud pure habebant, et lege et natura juuante se, eo quod ex iisdem erant procedentes matrum sinibus, eratque eis patris semen vnum: et vndique veluti quoddam signum eis germanitatis resplendebat. Si igitur hujusmodi Frater litibus liberare et legem et dubitantes voluisset, ad testamentum venerat: et suam sententiam fecerat manifestam: et per scripturam honorati ad hereditatem vocarentur. Quia vero hoc agere noluit, aut non potuit, (multae namque sunt homini et anxietates innumerae, et repentinae mortes) haec nostra lex causam determinet.

§. 1.

§. 6. Igitur *quartam quis debet habere, vt de inofficioso agere non possit:* siue iure hereditario, siue iure legati, vel fideicommissi, vel si mortis causa ei quarta DONATA (ζ) fuerit; vel inter vi-uos,

§. 1. Vult autem haec lex, ex vtroque decoratos, et simul quidem consanguineos, simul autem vterinos Fratres, ad successionem morientis meliores esse quam illos, qui solummodo consanguinei, aut solummodo vterini sunt, et nos non faciat haesitare naturae varietas: sed nos hujusmodi adinuentiones ostendimus legitimas, atque decernimus, perfectioribus distribuentes, quae meliora sunt, et minores exaequari eis non patientes.

§. 2. Plurima namque ad hoc nos inuitauerunt. Primum quidem altera nostra lex, si filius moriatur non habens filios: deinde existentibus ita forte maternis rebus, aut ex nuptiali, aut etiam ex alia causa, quae non adquiruntur, prius ex iisdem nuptiis Fratres ad hereditatem vocari: deinde ex aliis, et post hos patrem, quod probatio erat ex eo, quod dudum talia nostra legislatio concessisset. Nam si etiam patre existente, suo patri, et iis, qui sunt ex aliis nuptiis, praeponi consanguineos et vterinos Fratres contingit: consequens est, licet Pater non existat, sed Fratres solummodo, praeponi iis, qui ex vno parentum solummodo copulantur morienti, eos, qui similiter quidem consanguinei, similiter autem vterini sunt, et his conueniens erit illud, quod dudum et in maternis, et in iis, quae ex nuptiali causa, aut aliter non acquirantur, sancitum est, hoc etiam in reliquis morientis rebus valere atque tractari. Haec igitur lex in isto casu data sibi occasione, sicuti dictum est, posita sit. Et quia ex tribus matrimoniis hoc processit, nouitas naturae nihil prohibet, vel si quis proponat et in duobus solummodo matrimoniis alios quidem esse solum vterinos, alios autem consanguineos simul et vterinos, vel si quis extendi dicat matrimonia, et adhuc amplius tale aliquid fieri. Et sic in hujusmodi casibus, vbi tales quidam introducuntur ordines fratrum, lex habeat suam virtutem: et excludant duplici vtentes jure eos, qui vno solo vti possunt.

CAP. II.

Si vero non talis est casus, sed solummodo constituti sunt vterini, aut consanguinei, et moriatur aliquis fratrum: haec prioribus subjaceant legibus, quae eorum successiones dispusuerunt. Locum tamen haec lex habeat non solum in hoc casu, qui quaestionem mouit: sed etiam in iis, qui postea futuri sunt. Quocirca priora si aut judicis sententia, aut pactionum expedita sunt formis, habeant propriam decisionem, hujus legis judicio non egentia.

EPILOGVS.

† *Tua igitur Eminentia, quae placuerunt nobis, et per hanc sacram manifestata sunt legem, per literas proprias declarare cunctis et in perpetuum obseruare festinet. Dat. 15. Cal. Jun.* Constantinop. *Imp. Dom.* JVSTIN. *Aug. Anno* 15. *Apione V. C. Conf.* *539.

(ı)

De triente et semisse, et successionibus Filiorvm et nepotum natvralivm: et collationibus, vel distributionibus, necnon et literarum aut numerationum, atque rerum, ex quibus detinent, inficiationibus.

(*Auth. Collat.* 3. *T.* 5.)
(Nouell. Const. 18.)

Imp. JVSTINIANVS A. *Joanni gloriosissimo Praefecto sacrorum per Orientem Praetoriorum, iterum Exconsuli et Patricio.*

PRAEFATIO.

Jam quidem magnae huic, et vt ita quis dicat, bene à DEO *constitutae Reipublicae dicimus Romanorum plurima de testamentis disposita sunt, et pleni legum Codices de talibus consistunt: et non solum sapientes antiqui haec scripserunt, aut piorum potestas Imperatorum: sed etiam à nobis jam non aliquo priorum principum minus legislationes prolatae sunt:* DEVM *vero semper considerantes, et quatenus ei placiti videamur, et aliquid bonorum dignum in nobis agamus: nitimur aliquid adinuenire semper, et naturae consequens, et quod possit priora corrigere.* † *Frequenter igitur et alia vice moroti sumus, quomodo legitimis et beneuolis filiis, quibus agunt gratias parentes, quibusque* quod relinquitur, *jam etiam* debitum *vocant: solum triuncium definierunt ex necessitate relinqui: reliquum vero jacet in voluntate parentum: et capiunt quidem cognati omnia, et extranei, vel cum libertate serui, filii vero licet multi consistant: etiamsi nihil offenderint parentes: confunduntur: et triuncium diuidunt solum, vel si decem forte aut amplius fuerint: et pauperes erunt filii patris, donec vixerit, idonei.*

(CAP. I. vid. supr. h. P. II. L. II. T. XVIII. p. 245.)

CAP. II.

Vt legitima portio Filiorum curialium sit dodrans.

Excipiatur autem à nobis de curialibus nuper posita lex, quae filiis curialibus aut filiabus curialibus nubentibus noniuncium omnino dari vult, reliquo triuncio à parentibus secundum potestatem dispensando: omnibus aliis de inofficioso positis legibus, et praecipue nostris, in sua virtute seruandis, et de ingratis filiis, et de naturalibus praeter solam quantitatem, quam ad praesens auximus secundum omnes praedictas definitiones.

CAP. III.

Si liberis suis Pater nudam proprietatem, et Vxori vsumfructum omnem reliquerit.

Prohibemus autem et illud graue existens, et habens quidem aliquam legalem occasionem, in duram tamen incidens crudelitatem et amaritudinem. Nouimus enim aliqua testamenta, secundum quae morientes, non paterne, nec vt viros oportebat, sed nimis molliter atque remisse fecerunt institutiones vxoribus, siquidem illis omnem reliquerunt suarum rerum vsumfructum, filiis autem proprietatem nudam. Quamobrem arbitror studium esse hujusmodi testamentis, vxores etiam proprietatem acquirere, filiis forte fame peremptis. Vnde enim et in medio gubernentur, et quotidianum habeant cibum, nihil eis derelicto, vxoris ira, forsan et irrationabili, intercedente, quae eis etiam quotidianam gubernationem abripiat? Non licebit igitur de caetero viri omnino filios habenti, tale aliquid agere, sed modis omnibus eis hujus legitimae partis, quam nunc deputauimus, et vsumfructum, insuper et proprietatem relinquat, si vult filiorum non repente fame morientium, sed viuere valentium vocari pater. † Et haec omnia dicimus non in patre solo, sed et in matre, et auo, et proauo, et

nos, in iis tantummodo caſibus, quorum mentionem facit noſtra Conſtitutio, vel aliis modis, qui [in noſtris] Conſtitutionibus continentur. Quod autem de quarta diximus, ita intelligendum eſt: vt

et adjunctis vnicuique foeminarum perſonis, id eſt, avia et proauia, ſiue paternae, ſiue maternae ſint,

CAP. IV.

Quemadmodum liberi ab inteſtato per foemininum ſexum deſcendentes, ſuccedere debeant.

Neque illo de caetero ſeruando in nepotibus, et pronepotibus non ſuis, et ſub poteſtate conſtitutis, minus tertia parte eos habere, quam eorum parentibus viuentibus oportebat relinquere teſtatores. Non enim excipimus vlterius nepotes, qui ex filio paternis auis accreſcunt, vt illi quidem integram accipiant partem, quantam eorum acciperet pater viuens: nepotes autem ab auo per mediam filiam vinientes, aut auia paterna vel materna minus tertia accipiant: ſed vnum ordinem in omnibus ponimus nepotibus, et pronepotibus, non ferentes foeminam à maſculo in talibus minui. Neque enim maſculus ipſe in ſe, neque foemina ſolum ad natiuitatis propagationem ſufficiens eſt: ſed ſicut vtrumque eorum coaptauit DEVS ad generationis opus, ita etiam nos eandem vtriſque ſeruamus aequalitatem. §. I. Sed nec vsque in hoc ſtatuimus legem. Haec enim dicimus, et in illis filiis, qui ex nuptiis ſunt legitimi, licet non ſint ſecutae nuptias dotes, ſed affectus indubitatus, et manifeſtus inter conjuges exiſtens filios praeſtet eſſe legitimos. Dotem etenim celebrant nuptiae: nuptias autem dotes non faciunt, ſed conjunctorum affectus. † Hoc idem obtineat et in iis, qui ex poſteriori affectu cum dotibus ſecundum noſtras Conſtitutiones, legitimi fiunt: et haec ſit ſanctio legitimae ſoboli.

CAP. V.

De concubinis et naturalibus liberis, quomodo hi ab inteſtato ſuccedant.

Conſideremus autem aliquid ad ſolam naturam elemens. Multi namque moleſti ſunt nobis ſemper, preceſque crebrae, et flentes filii. Et ſemper equidem clemens aliquid definimus: ſed quia non hoc cum lege agimus, erubeſcimus: ideoque cauſae etiam legem adjicientes, ipſi quidem populos remonebimus: dabimus autem omnibus habere ex lege remedium. † Quia enim teſtari naturalium filiorum patribus etiam ipſis dedimus, legitima quidem exiſtente prole, vsque ad vnam ſolam vnciam, quam habebunt vna cum matre: (hoc quod etiam prius fuit) filiis autem non exiſtentibus legitimis, vsque ad medietatem totius ſubſtantiae: hoc dicunt à nobis poſitae leges non in teſtamentis ſolum patribus concedentes hoc agere, ſed etiam aliis munificentiis, quas et ſuperſtites donant, praeſens autem lex de iis, quae ab inteſtato ſunt, loquitur, et noui aliquid introducit. † Nunc enim ſi quis moriens legitima ſibi penitus ſobole non exiſtente (filiorum dicimus, aut nepotum, aut caeterae ſucceſſionis) neque vxore legitima, proinde moriatur, non diſpoſita ſubſtantia, et veniat cognatio forſan, aut certe manumiſſor bonorum poſſeſſionem mouens, et inſurgens, aut etiam noſtrum aerarium: (nec enim illi, quantum ad hoc, parcimus) ſit autem ei domi donec viuit, libera mulier in habitu concubinae cum eo degens, et filii ex ea: (talibus enim ſolis haec ſancimus, vbi omnino indubitatae ſunt ſine concubinae in domo habitae, ſiue naturalium ibidem proles) et nutrimentum damus eis, et inteſtato patentibus morientibus duas habere vncias paternae ſubſtantiae, cum matre partiendas, quanticumque fuerint filii, ita vt pro portione vnius filii et mater accipiat. Et haec dicimus, ſi vni concubinae cohabitauerit, et filios ex ea habuerit, aut praecedente concubinae morte forſan aut diuiſione, filii domi ſint: tunc enim damus eis ab inteſtato duarum vnciarum ſucceſſionem. † Si autem confuſa concupiſcentia ita ſiat, vt alias ſuperinducat priori concubinas, et multitudinem habeat concubinarum fornicantium (ſic enim dicere melius eſt) et ex eis filios faciens moriatur, multas ſimul relinquens concubinas: odibilis quidem nobis eſt iſte, qui talis eſt: procul autem omnibus modis ab hac Lege expellatur. Sicut enim quis legitimae vxori conjunctus alias ſuperinducere non poterit matrimonio conſiſtente, et ex eis legitime filios procreare; ſic neque poſt cognitam (quemadmodum diximus) concubinam, et ex illa filios dabimus, ſi aliud opus libidinis egerit, etiam hoc ad ſucceſſionem ejus introduci, ſi mortuus fuerit inteſtatus. Nam ſi hoc non conſtituimus indiſcretae erunt mulieres, quam magis, aut quam minus amauerint: indiſcreti etiam filii: et nos non praebemus luxuriantibus, ſed caſte viuentibus Legem. † Non autem diſtinguimus de filiis ſiue maſculi, ſiue foeminae ſint. Sicut enim natura nihil circa hoc arte ratiocinatur: ita nec nos alteram in maſculis, et alteram in foeminis ſecundum hoc ponimus Legem. † Valebit itaque haec lex nobis in futuris, et maxime omnium haec: quoniam earum, quae dudum non recte tenebant plurima et emendauit, et explanauit: et quod praeteriit, non poteſt ab ea, quae nondum erat, regulae ſubjici. Haec à nobis de praedictis ſucceſſionibus ſunt ſancita.

CAP. VI.

De collationibus dotis, vel donationis propter nuptias.

Illud quoque bene ſe habere credimus hac Lege complecti: prioribus enim Legibus volentibus, in collationibus ſi quidem ſine teſtamento morerentur parentes, collationes ſecundum earum virtutem fieri: ſi vero teſtati nihil dicentes de eis, locum non fieri collationibus, ſed res habere per dotem forte, aut alio modo datas: et quae ſunt relicta defendere: Nos ſancimus, non eſſe omnino talem opinionem: ſed ſiue quiſpiam inteſtatus moriatur, ſiue teſtatus, quoniam incertum eſt, ne forſan oblitus datorum, àut prae tumultu mortis anguſtiatus, hujus non eſt memoratus, omnino eſſe collationes, et exinde aequalitatem, ſecundum quod olim diſpoſitum eſt, niſi expreſſim deſignauerit ipſe ſe velle non fieri collationem, ſed habere eum, qui cogitur ex Lege conferre, et quod jam datum eſt, et ex jure teſtamenti: omnibus, quae prius de collationibus à nobis ſanſita ſunt, in ſua virtute manentibus.

CAP. VII.

Si res ſuas Pater inter liberos diſtribuere voluerit.

Et quod ſaepe nobis judicantibus placuit, neceſſarium eredimus nunc partem fieri praeſentis Legis. Frequenter enim quidam plurimorum filiorum conſtituti patres, deinde putantes mox ſubſtantiam diuidere, vt à fraterno certamine eos praeſeruent: ad majores adhuc et ſaeuiores eos contentiones adducunt. Cum enim oporteret, ſi hoc vellent, aut aperte omnia diuidere in

vt ſiue vnus fuerit, ſiue plures, quibus agere de inofficioſo teſtamento permittitur, vna quarta eis dari poſſit, vt ea pro rata eis diſtribuatur.

TIT.

in teſtamentis ſuis, aut ſi non hoc velient, partes facere, et eas ſubſcribere, et ſic indubitatam dare filiis diuiſionem: at illi non hoc faciunt, ſed partem quidem aliquam per ſe ipſi ſcribunt, et neque hanc continue, ſed forte interſcriptam alterius cujuspiam literis, et in deſcriptione abjecta, et nulla cuſtodia digna poſitam: reſidua vero pars nequaquam illorum eſt manus, ſed ſubſcriptoris cujuspiam forte corrupti, aut cujuscunque: et hinc illis litium occaſiones decies millies, vtrum haec voluntate geſta ſint patris, an alienjus artificis operarii certaminis et contentionis, et ad fauorem partis alicujus ſcribentis. † Haec nos moleſtare de caetero noſtros ſubjectos nolentes ſancimus: Si quis voluerit ſuas res filiis aut diuidere, aut omnes, aut etiam aliquas forte relinquere praecipuas: has maxime quidem, ſi poſſibile eſt, dicat in teſtamento, et indubitatam det filiis hinc vtilitatem. Si autem hoc non agat, propter aliquas neceſſitates, quae plurimae circumaſſiſtunt hominibus: licet tamen deſcriptiones facere rerum, quas partiri voluerit: et ſubſcribere omnibus aut ipſum, aut filios vniuerſos ſubſcribere praeparare, inter quos res diuidet, et ex hoc cauſae dare indubitatam fidem, et quod ſecundum hanc ſit ſpeciem, ratum ſit atque firmum, aliaque cautela non indigens. Si vero aliquis hoc non egerit, ſed diſperſam (ſicut plerumque) ſine teſtimonio ſubſcriptionem fecerit: ſciat nihil hinc filiis ſeſe praebiturum vtilitatis: ſed quaſi nihil ſit factum, diuident ſubſtantiam filii, incertas et plerumque ſine teſtimonio conſcriptiones non ſequentes: neque judicibus cauſae (quos judices familiae erciſcundae Leges appellant) has ſequi cogendis. Oportet enim prouidere ſubtiliter cautelae filiorum, et non aliud quidem minuere, aliud ſub errore relinquere, quod difficilium inſuper et inſolubilium, crebro etiam crimina ferentium cauſarum occaſionem praeſtat. De ſucceſſionibus itaque et collationibus, et aliis, quae praedicta ſunt, vsque in hoc ſancitum ſit.

CAP. VIII.

Si quis prolatam manum ſuam negauerit.

Studium vero maleuolentiae, quod ſit ab aliquibus, neceſſariam nobis fecit plebis denuo legislationem approbare: quam per quendam ſuorum protulit tribunorum, et quae Aquiliae nuncupationem ab illo ſuſcepit: ſecundum quam pro abnegatione duplicibus ſubdebat exactionibus maleuolentes, et abnegare tentantes, vbi etiam aliae quaedam actiones ad eundem cooptatae ſunt ordinem, ſed paulatim mutata clementia, ablata eſt, quae conſueuit iniquorum enutrire maleuolentiam. Quamobrem etiam nobis neceſſarium viſum eſt, indecentes et turpes abnegationes praedictae poenae ſubjicere: Si enim protulerit aliquis ſcripturam, alter autem eam negauerit, cum haec literas ejus habeat, ita vt neceſſitatem patiatur actor cauſas pati circa probationem ejus, aut literas quidem ſuſcipiat; dicat autem: Non ſolutum debitum ſibi, et probauerit, hoc legitimis modis actor: condemnationem aduerſus eum duplicem in vtroque caſu fieri ſancimus: non quia amarioribus Legibus delectamur, ſed quia lites eorum minores efficimus: quatenus timore poenae citius dicant, quod confiteri competit. In talibus itaque omnibus modis condemnationem hoc fieri volumus modo: et ſi praeter haec egerit, judicem ſcire, quia tranſcendens legem ipſe tenebitur his poenis. Haec autem dicimus, niſi probationibus actor abrenuncians, ſacramento rei vsque nunc abnegationem factam ſolui voluerit. Si enim tale aliquid egerit: ſi quidem mox ab initio poſt abnegationem intulerit jusjurandum, et ille continuo confeſſus fuerit, quod in negationem deductum erit: ſine periculo erit quantum ad duplum. † Si vero longiori facta lite, tunc actor inferat ſacramentum, at ille etiam ſic, quod infertur, profiteatur, de dupli quidem eum eximimus poena: omnes vero expenſas, quae vsque tunc factae ſunt propter probationes, actori jurejurando ejus definitas, exſoluere eum, qui ab initio quidem negauit, poſtea vero confeſſus eſt, jubemus. † Si quis autem adnumerationem in ſe factam pecuniarum negans, poſtea vtatur ſolutionibus à ſe factis: tali homini nullam vtilitatem horum, quae vere ſoluta ſunt, eſſe ſancimus, ſed totum eum debitum exigi praecipimus, et hanc ſolam ſuſtinere negationis poenam: hoc, quod, etiam quidem ante nos Imperator conſtituit: nullo judicantium neque in hoc flectendo, ſed integritatem Legis cuſtodiente. † Si autem etiam reus proferat literas actoris, deinde ille eas neget, at ille probet eas, non ſolum illud repetetur, de quo negotiatio fuit, ſed etiam tantum aliud adjiciatur. Hic quoque de jurisjurandi datione ſimiliter etiam in actore introducatur ratio.

CAP. IX.

De tutore, vel curatore inficiatore.

Si vero lis agatur per curatores nimirum pertinens ad perſonas, quae curatoribus indigent, hujusmodi negationis poenam (quando in ipſorum curatorum fuerit literis) non aduerſus eos, quorum ſunt curatores, ſed aduerſus eos fieri, qui turpem et indecentem hanc negationem fecerint. Si vero aliud condemnationis augmentum aut in duplum, aut in triplum, aut in quadruplum ab antiquis Legibus; aut Principum introductum eſt Conſtitutionibus: maneat quidem illud ſecundum propriam formam, ſicut nos illud in noſtris Inſtitutis et Digeſtis et Conſtitutionum libro ſancimus: hoc autem nunc augmentum priorum ſit.

CAP. X.

De improbis poſſeſſorum exceptionibus.

Illud quoque in Judiciis arbitramur oportere melius, quam omnes ante nos determinare, et conſtituere. Si quis enim conuentus fuerit res habere alterius: ille vero dicat res non eſſe illius, de quo dicit actor, et cogatur, qui actionem infert, aut documentis, aut teſtibus, aut aliis vti laboribus, vt oſtendat, res illius eſſe: poſtea vero is, qui ſemper abnegauerat illius hoc non fuiſſe: vti voluerit illius jure, et dicere, quia ex hypotheca aut aliis cauſis in illam perſonam relatis propinquior eſt, quam ille, qui cauſam mouet: aliae quidem ſententiae vacent, quae prioribus noſtris placuerunt: mediocris autem quaedam, et clemens, et ipſi cauſae conueniens poena abnegantibus inferatur: pro abnegatione namque circa hoc, et actoris laboribus, dum adhuc cauſa dicitur, ad actorem transferatur rerum, de quibus eſt quaeſtio facta, poſſeſſio: licentiam habente eo, qui hanc reddet, ſi qua jura habeat ex illa perſona, de qua prius negationem paſſus eſt, competentia ſibi haec proponere, et Legum juſtitiam promereri, poena in ſola tranſlatione poſſeſſionis conſti-

TIT. XIX.

DE HEREDVM QVALITATE ET DIFFERENTIA.

Heredes autem aut neceffarii dicuntur, aut fui et neceffarii, aut extranei.

§. 1. Neceffarius heres eft, feruus heres inftitutus. *Ideoque fic appellatur, quia fiue velit, fiue nolit, omnino poft mortem teftatoris protinus liber et neceffarius heres fit. Vnde qui facultates fuas fufpectas habent, folent feruum fuum primo, aut fecundo, aut etiam vlteriore gradu heredem inftituere; vt fi creditoribus fatis*

conftituta. † Haec à nobis pro fucceffionibus, et collationibus, et diftributionibus, et litigantium cautela, et vt multitudo litium minuatur, et inuenta funt, et fancita: et de caetero tenebunt: quatenus et fucceffiones agnofcant, et collationes non ignorent: fed circa diftributiones non refultent, et neque petulantes fuarum literarum abnegationibus infiliant malignari volentes, neque annumerationes abnegent, neque poftea forfan folutionibus vtantur, neque res, ex quibus detinent, abnegent perfonis, fed medioeres, et mites ex caufis oftenfi, mediocri etiam potiantur judicio.

(CAP. XI. vid. fupr. P. II. L. I. T. X. p. 218.)

EPILOGVS.

† *Tua igitur Excellentia, quae bene nobis et fancte vifa funt, et pro noftrorum quiete adinuenta, omnibus gentibus, quibus praees, per praecepta propria faciat manifefta: vt agnofcant, quia nulla maxima cura, per quam femper aliquid adjicit DEVS noftris fceptris, extra nos confiftit pro eorum folicitudine et prouidentia. Datum Calendis Maji,* Conftantinopoli, ***poft Confulatum Belifarii V. C.*** * 536.

b) De Filiis ante dotalia inftrumenta natis.

(Auth. Collat. 3. T. 6.)
(Nouell. Conft. 19.)

Imp.* JVSTINIANVS A. *Joanni gloriofiffimo facrorum per Orientem Praetoriorum Praefecto, iterum Exconfuli et Patricio.

PRAEFATIO.

Peruenit ad nos, dubitationem vanam quibusdam incidiffe, fi quod fancitum eft à nobis de filiis procreatis ante dotalium celebrationem, poftea dotalibus factis, non etiam in praeteritum feratur in iis, quae non decreto aut transactione funt terminatae quaeftionibus. Nobis vtique cum particulariter poneremus Leges, expreffim in primo Conftitutione, quae hoc fanciuit memorantibus, vt fiue fuperfint eis patres, fiue defuncti fint, nondum tamen hujusmodi quaeftiones aut fententiis, aut transactionibus fufceperunt terminum: omnino ita judicari, ficut noftra dicit Lex, quam complentes, etiam fecundam pofuimus Legem, eadem valere fancientes, etiamfi non poft dotes procreentur filii, aut procreati moriantur, nihilominus et ante dotes natos legitimos effe: et in hanc quoque fecundam noftram Conftitutionem fimiliter adjecimus, oportere ejus legiflationem et ad feniora referri tempora, exceptis illis caufis, quas aut judicialis fententia, aut transactio terminauit. † *Sed quoniam quidam poft has noftras claras Leges anduci mente noftram praefumpferunt male interpretari legislationem et fenfum: tertiam coacti fumus exponere Conftitutionem, per quam juffimus, fi quis legitimam vxorem habens, et legitimos ex ea filios: de ea moriente, aut matrimonio repudio foluto, habuerit filios ex aliqua, ad quam nuptiae non interdicuntur: poftquam vero hi nati funt, dotalia confecerit in eam documenta: legitimos etiam ita ei natos filios exiftere. Sed quia in ipfa noftra Conftitutione non adjecimus aperte valere hujusmodi legislationem, etiam in illis, quorum patres adhuc fuperfunt, aut defuncti quidem funt, contentio autem neque judiciali fententia, neque amicabili interuentione decifa eft: hinc quidam arbitrati funt, nos nullatenus velle ea, quae in memoratis continentur legislationibus de filiis, qui ante celebrationem dotium nati funt, valere etiam in illis, qui ante hujusmodi legislationem nati funt, et maxime eo quod hujus pars in prima et fecunda Conftitutione pofita, ablata fit à nobis in Codicis compofitione. Quod abfurde arbitrati funt. Juftiffime namque et primae et fecundae hoc fubtraximus Conftitutioni, et tertiae non adjecimus. In particularibus namque pofitis legislationibus neceffarium erat forte hanc accipere in praeterito legislationis relationem: in omni vero coacervatione legum Codicis cognominis noftri recte abfcindere talia propofuimus: quatenus non multitudo fuperflua in Codice fcriberetur.* † *Tertia vero Conftitutione non adjecimus aliquid de temporibus, cum omnibus manifeftum fit, oportere ea, quae adjecta funt, per interpretationem in illis valere, in quibus interpretatis legibus fit locus.*

CAP. I.

Vt caput vltimum Nouell. XII. ad praeterita pertineat nondum judicata, aut transacta.

Quia vero omnino emerferunt quidam et de fie manifeftis fe dubitare contendentes, vel errantes, hanc adjecimus legem, fancientes in praedictis tribus Conftitutionibus factam a nobis legislationem, valere, in quibus etiam expreffim primae pofitae à nobis legi adfcripfimus: hoc eft, fiue fupereffe contigerit talium filiorum patres, fiue mori; nondum vero hujusmodi negotio aut decreto aut transactione finis acceptus eft: fecundum haec tales caufae ad leges à nobis pofitas deducantur: exceptis illis negotiis, quae contigit ante leges à nobis pofitas aut decreto judicum, aut transactione determinari.

EPILOGVS.

† *Quae igitur nobis placuerunt, et praefente facra declarata funt lege, tua Sublimitas manifefta omnibus facere ftudeat. Dat. 15. Calend. Augufti.* Conftantinopoli, ***poft Confulatum Belifarii V. C.*** * 536.

(ζ)

De Inofficiosis DONATIONIBVS.

(Cod. 3. T. 29.)

1. *Imp.* PHILIPPVS A. *Nicanori et Papianae.*

Si (vt allegatis) mater veftra ad eludendam inofficiofi querelam, pene vniuerfas facultates fuas, dum ageret in rebus humanis,

satis non fiat, potius ejus heredis bona, quam ipsius testatoris à creditoribus possideantur, vel distrahantur, vel inter eos diuidantur. Pro hoc tamen incommodo illud ei commodum praestatur, vt ea, quae post mortem patroni sui sibi adquisierit, ipsi reseruentur. Et quamuis bona defuncti non sufficiant creditoribus: [iterum] tamen ex ea causa res ejus, quas sibi adquisierit, non veneunt.

§. 2. SVI (a) autem *et necessarii heredes sunt*, veluti *filius, filia*, nepos, neptisue ex filio, et deinceps caeteri liberi, qui *in potestate morientis* modo fuerint. Sed vt nepos neptisue sui heredes sint, non sufficit eum eamue in potestate aui mortis tempore fuisse: sed opus est, vt pater ejus

humanis, factis donationibus, siue in quosdam liberos, siue in extraneos exhausit: ac postea vos ex duabus vnciis fecit heredes, easque legatis et fideicommissis exinanire gestiuit: non injuria juxta formam de inofficioso testamento constitutam subueniri vobis, vtpote quartam partem non habentibus, desideratis. PP. 14. Calend. Septembr. Philippo A. et Titiano Coss. 246.

2. *Impp.* VALERIANVS et GALLIENVS AA. *Acriae.*

Si Pater omne patrimonium suum impetu quodam immensae liberalitatis in filium effudit, aut in potestate [ejus] is permansit: et arbitri familiae ercifcundae officio congruit, vt tibi quartam [partem] debitae ab intestato portionis praestet incolumen: aut si emancipatus is fuit, [et] quia donatio non indiget alieno adminiculo, sed suis viribus nititur juxta constitutiones: is, qui prouinciam regit, ad similitudinem inofficiosi testamenti querelae, auxilium tibi aequitatis impertiet. PP. 6. Calend. Aug. Maximo 2. et Glabrione Coss. 257.

3. *Iidem* AA. *Aeliano.*

Precibus quidem tuis proposita Rescripta eos patentes denotant, qui [cum] testamento facto viui patrimonium suum immensis donationibus exinanissent, inane nomen heredum liberis reliquerunt: sed ad intestatos quoque eadem ratio aequitatis extenditur. PP. 10. Calend. Nouembr. ipsis 4. et 3. Coss. 258.

4. *Impp.* DIOCLETIANVS et MAXIMIANVS AA. *Aristinae.*

Si filius tuus immoderatae liberalitatis effusione patrimonium suum exhausit: Praesidis prouinciae auxilio vteris: qui discussa fide veri, si in integrum restitutionem ex filii persona tibi competere ob improbabilem donationis enormitatem animaduerterit; in remouendis his, quae perperam gesta sunt, tibi subueniet: ideoque non est tibi necessarium aduersus immodicas donationes auxilium ad instar inofficiosi testamenti. Dat. 6. Id. Febr. Maximo 2. et Aquilino Coss. 286.

5. *Iidem* AA. *Cottabeo.*

Si totas facultates tuas per donationes vacuas fecisti, quas in emancipatos filios contulisti: id, quod ad submouendam inofficiosi testamenti quereiam non ingratis liberis relinqui necesse est: ex facta donationibus detractum, vt filii, vel nepotes postea ex quocunque legitimo matrimonio nati, debitum bonorum subsidium consequantur, ad patrimonium tuum reuertetur. Dat. 2. Cal. Mart. Maximo 2. et Aquilino Coss. 286.

6. *Iidem* AA. *Demetrianae.*

Cum donationibus in fratrem tuum collatis facultates patris tui exhaustas esse, eundemque patrem vestrum ea, quae superfuerant codicillis inter vos diuisisse proponas, si voluntatem ejus non agnouisti, nec beneficio aetatis aduersus haec juuari poteris, nec tantum dos à patre data, et fideicommissum continent, quantum ad submouendam querelam sufficiat, de enormitate donationum ad exemplum inofficiosi testamenti Praeses prouinciae jurisdictionis suae partes exhibebit. PP. Cal. Maji, Maximo 2. et Aquilino Coss. 286.

7. *Iidem* AA. *Ammiano.*

Si mater tua patrimonium suum ita profunda liberalitate in fratrem tuum euisceratis opibus suis exhausit, vt quartae partis dimidium, quod ad excludendam inofficiosi testamenti querelam aduersus te sufficeret, in his donationibus, quas tibi largita est, non habeas: quod immoderate gestum est, reuocabitur. PP. 5. Id. Maji, Maximo 2. et Aquilino Coss. 286.

8. *Iidem* AA. *Auxanoni.*

Si liqueat, matrem tuam interuertendae quaestionis inofficiosi causa patrimonium suum donationibus in vnum filium collatis exhausisse, cum aduersus eorum cogitationes, qui consiliis supremum judicium anticipare contendunt, et actiones filiorum exhauriunt, aditum querelae ratio deposcat: quod donatum est, pro ratione quartae ad instar inofficiosi testamenti conuicti diminuetur.

§. 1. Nam quod vxor à marito in se matrimonii tempore donationis causa collatum, emancipato filio communi, consentiente domino donauit; velut ex bonis patris (de cujus substantia prohibente matrimonio non potuit exire) datum accipi, rationis est: in cujus bonis, si idem consilium et euentus comprehendatur, lex, quam de patrimonio matris ediximus, obseruabitur. PP. 3. Id. Sept. * *Constantio et Maximiano* CC. Coss. 294.

9. *Impp.* CONSTANTIVS A. et JVLIANVS C. *Olybrio.*

Non conuenit dubitari, quod immodicarum donationum omnibus querela ad similitudinem inofficiosi testamenti legibus fuerit introducta: vt sit in hoc actionis vtriusque vel vna causa, vel similis existimanda, vel idem [et] temporibus et moribus. Dat. 14. Cal. Jul. Tauro et Florentio Coss. 361.

*) De immensis Donationibus in Filios factis, Nouell. 92. v. supr. h. P. II. L. II. T. VII. p. 212.

c) De INOFFICIOSIS DOTIBVS.
(Cod. 3. T. 30.)

1. *Imp.* CONSTANTIVS A. *ad Maximum Praesidem Ciliciae.*

Cum omnia bona à matre tua in dotem dicantur exhausta, [legea] legibus concordare promptum est: vt ad exemplum inofficiosi testamenti aduersus dotem immodicam exercendae actionis copia tribuatur, et filiis conquerentibus emolumenta debita conferantur. Dat. 4. Cal. Junii, Tatiano et Cereali Coss. 358.

(a)

ejus viuo patre ſuo deſierit ſuus heres eſſe, aut morte interceptus, aut qualibet alia ratione liberatus à patris poteſtate: tunc enim nepos neptisue in locum patris ſui ſuccedit. Sed *ſui* quidem heredes ideo appellantur, quia domeſtici heredes ſunt, et viuo quoque patre quodammodo domini exiſtimantur. Vnde etiam, ſi quis inteſtatus moriatur, prima cauſa eſt in ſucceſſione liberorum.

Neceſſarii

(*α*)

DE SVIS, ET LEGITIMIS LIBERIS, ET EX FILIA NEPOTIBVS AB INTESTATO VENIENTIBVS.

(Cod. 6. T. 55.)

1. *Impp.* SEVERVS et ANTONINVS AA. *Criſpinae.*

Si fratri tuo legitima heres eſſe potes, centum dierum praefinitione non excluderis ab acquirenda hereditate. PP. 3. Non. Nou. Antonino A 2. et Geta * *C.* 2. Coſſ. 206.

2. *Impp.* DIOCLETIANVS et MAXIMIANVS AA *Auiae.*

Nepotes ex diuerſis filiis varii numeri auo ſuccedentes ab inteſtato, non pro virilibus portionibus, ſed ex ſtirpibus ſuccedunt. S. 3. Cal. Martii, *Hadrianopoli*, ipſis AA. 4. et 3. Coſſ. 290.

3. *Iidem* AA. et CC. *Frontoni.*

Vt inteſtato defuncti filius ac nepos ex alio, qui mortis ejus tempore in rebus humanis non inuenitur, manentes in ſacris pariter ſuccedant: euidenter Lege duodecim Tabularum cauetur. Quod et honorarii juris obſeruatio ſequitur. S. 15. Calend. Jul. AA. Coſſ. * *290.*

4. *Iidem* AA. et CC. *Marcellae.*

Inteſtato [quidem] defuncto poſthumum ſuum heredem, quam ſororem, licet conſanguineam, haberi potiorem, ordo ſucceſſionum Lege duodecim Tabularum ſactus, nimis euidenter demonſtrat. S. 6. Id. Decembr. AA. Coſſ. * *290.*

5. *Iidem* AA. et CC *Appiano.*

Si te parens, in cujus fuiſti poteſtate, ſolenniter in adoptionem dedit: eum filiis naturalibus adoptiui patris ante, vel poſt quaeſitis, defuncto inteſtato ſuccedere potes. Dat. 6. Cal. Mart. * *Conſt. et Maxim.* CC. Coſſ. * *294.*

6. *Iidem* AA. et CC. *Poſidonio.*

Ex libera conceptus et ſeruo, velut ſpurius habetur: nec vt decurionis filius (quamuis Pater ejus [naturalis] manumiſſus, et natalibus ſuis reſtitutus hunc adeptus fuit honorem) defendi poteſt. Suppoſita 6. Id. Februar. * *iisdem* CC. Coſſ. * *294.*

7. *Iidem* AA. et CC. *Aemilianae.*

Filium habere ſuum libertus in poteſtate non prohibetur, eum ob praeteritum ſtatum ex legitimis nuptiis ingenuorum exemplo filios habere liberto non ſit interdictum. S. 16. Calend. Mart. * *iisdem* CC. Coſſ. * *294.*

8. *Iidem* AA. et CC. *Catoniae.*

Apud hoſtes patre defuncto, filia communia vobis, quo caſu mortis ſcientia non poſtulatur, heres extitit ſua, et ad te tranſmiſit ſucceſſionem. S. 12. Cal. Dec. *Nicomediae*, * *iisdem* CC. Coſſ. * *294.*

Auo, vel auiae ab inteſtato morienti ſuccedunt nepotes ex filia cum auunculis et materteris, cum deminutione tertiae partis ejus portionis, in qua parens ſuccederet, ſi viueret. SALYC.

9. *Imppp.* VALENTINIANVS, THEODOSIVS et ARCADIVS AAA. *Conſtantino P. P.*

Si defunctus cujuscunque ſexus, aut numeri reliquerit filios, et ex filia diem functa, cujuscunque ſexus aut numeri nepotes, ejus partis, quam defuncta filia ſuperſtes patri inter fratres ſuos fuiſſet habitura, duas partes conſequantur nepotes ex eadem filia: tertia pars fratribus, ſororibusue ejus, quae defuncta eſt, id eſt, filiis, filiabusque ejus, de cujus bonis agitur, auunculis ſcilicet, ſiue materteris eorum, quorum commodo legem ſancimus, accreſcat. † Haec eadem, quae de aui materni bonis conſtituimus, et de auiae maternae, ſiue etiam paternae ſimili aequitate ſancimus: niſi forte auia elogia inurenda impiis nepotibus juſta ſemotis ratione dixerit, [et hoc fuerit legibus approbatum]. Non ſolum autem ſi inteſtatus auus, auiaue deceſſerit, haec nepotibus, quae ſancimus, jura ſeruamus; ſed et ſi auus, vel auia, quibus hujusmodi nepotes erunt, teſtati obierint, et praeterierint nepotes, aut exheredauerint. Eadem et de injuſto auorum teſtamento. Et ſi quae filiae poterant vel de re, vel de lite competere actiones, nepotibus deferimus ſecundum juſtum noſtrae legis modum, quae de parentum inofficioſis teſtamentis competunt filiis. Dat. 5. Calend. Mart. *Mediolani*, Timaſio et Promoto Coſſ. 389.*

10. *Impp.* THEODOSIVS et VALENTINIANVS AA. *Maximo P. P.*

Vbi auiarum ſucceſſio morte interueniente diſcutitur, capitis diminutio (paterna) (* *materna*) quaerenda non eſt. Tunc enim in hujusmodi hereditatibus filiorum ſtatus, aut perſona ſpectatur, quotiens de ejus bonis, qui poteſtatem familiae potuit habere, tractatur. Datum 15. Calend. Octobr. *Rauennae*, Theodoſio 13. et Valentiniano 3. AA Coſſ. 430. * *in Theodoſiano Cod. Theod. IX. et Conſtantino 3. Coſſ. 420.*

11. *Impp.* THEODOSIVS et VALENTINIANVS AA. *ad Senatum Vrbis Romae.*

Si matre ſuperſtite filius, vel filia, qui quaeue moritur, filios dereliquerit: omnimodo patri ſuo, matrine [ſuae] ipſo jure ſuccedant: quod ſine dubio et de pronepotibus obſeruandum [eſſe] cenſemus. Dat. Id. Nou. Theodoſio 15. et Valentiniano * 4. AA Coſſ. 435.

12. *Imp.* JVSTINIANVS A. *Mennae P. P.*

Quoties aliquis, vel aliqua, inteſtatus, vel inteſtata, mortuus, vel mortua fuerit, nepotibus, vel pronepotibus cujuscunque ſexus, vel deinceps aliis deſcendentibus derelictis, quibus vnde liberi bonorum poſſeſſio minime competit, et inſuper ex latere quibuscunque agnatis: minime poſſint iidem agnati, quartam partem hereditatis mortuae perſonae, ſibi vindicare, ſed deſcendentes ſoli ad mortui ſucceſſionem vocentur. Quod tantum in futuris, non etiam praeteritis negotiis ſeruari decernimus. Datum Calend. Jul. *Conſtantinop.* DN. Juſtiniano A. PP. 2. Coſ. 528.

In AVTHENT. *de heredibus ab inteſtato.* §. 1. *Coll.* 9. *Tit.* 1. *ex* Nouell 118. Cap. 1.

In ſucceſſionem mortui patrisfamilias, ſiue filiifamilias liberi ejus, ſi ſunt, omnibus aliis praelati ſuccedunt. Primi

quidem

Necessarii vero ideo dicuntur, quia omnino, siue velint, siue nolint, tam ab intestato, quam ex testamento [ex Lege duodecim tabularum] heredes fiunt: sed his Praetor *permittit* VOLENTIBUS ABSTINERE (β) *hereditate*, vt potius parentis, quam ipsorum bona similiter à creditoribus possideantur.

§. 3.

quidem gradus aequaliter succedunt: nepotes et vlteriores in stirpes: non distinguendo sexum, vel jura potestatis, sed sola naturali causa inspecta.

(Nouell. 118. CAP. I.)

De Descendentium Successione.

Si quis igitur descendentium fuerit ei, qui intestatus moritur, cujuslibet naturae aut gradus, siue ex masculorum genere, siue ex foeminarum descendens, et siue suae potestatis, siue sub potestate sit: omnibus ascendentibus et ex latere cognatis praeponatur. Licet enim defunctus sub alterius potestate fuerit: tamen ejus filii, cujuslibet sexus sint aut gradus, etiam ipsis parentibus praeponi praecipimus, quorum sub potestate fuerit, qui defunctus est, in illis videlicet rebus, quae secundum nostras alias leges patribus non acquiruntur. Nam in vsu harum rerum, qui debet acquiri, aut seruari, nostras de his omnibus leges parentibus custodimus: sic tamen, vt si quem horum descendentium filios relinquentem mori contigerit, illius filios aut filias, aut alios descendentes, in proprii parentis locum succedere, siue sub potestate defuncti, siue suae potestatis inueniantur: tantam de hereditate morientis accipientes partem, quanticunque sint, quantam eorum parens, si viueret, habuisset: quam successionem in stirpes vocauit antiquitas. In hoc enim ordine gradum quaeri nolumus: sed cum filiis et filiabus ex praemortuo filio aut filia, nepotes vocari sancimus: nulla introducenda differentia siue masculi, siue foeminae sint, et seu ex masculorum seu foeminarum prole descendant, siue suae potestatis, siue sub potestate sint constituti. Et haec quidem de successionibus descendentium dispofuimus. Consequens autem esse perspeximus et de ascendentibus constituere, quomodo ad descendentium successionem vocentur. (infr. L. III. T. I. h. P.)

a) Quibus modis NATVRALES EFFICIVNTVR SVI, et de eorum ex Testamento siue ab intestato successione.

(Auth. Collat. 7. T. 1.)
(Nouell. Const. 89.)

Imp. JVSTINIANVS A. ***Joanni gloriosissimo per Orientem Praetoriorum Praefecto, iterum Exconsuli ordinario et Patricio.***

PRAEFATIO.

***Naturalium nomen Romanae legislationi dudum non erat in studium, nec quaelibet circa hoc fuerat humanitas, sed tanquam alienigenum aliquid et omnino alienum à Republica putabatur: à Constantini** vero piae memoriae temporibus in Constitutionum scriptum est libris. Deinde paulatim in mediocritatem clementiorque sententiam Imperatores transeuntes, Leges posuerunt: alii quidem et dari et relinqui aliquid eis à patribus concedentes: aliqui autem etiam adinuenientes modum, per quem naturali jure priore liberati, legitimi fierent, et paternae substantiae successores: paulatimque etiam ad nepotes processerunt hujusmodi legislationes: et quoniam in nostra tempora venerunt, et eorum, qui paulo ante nos fuerunt, multam varietatem causa suscepit. Nos enim duplex habuimus studium, et plurimos in libertatem perducere homines ex priore seruitute, et ex naturalibus ad legitimos eleuare: non enim vitio et interdictio despicienda est: sed **quod est in necessitate, curandum est: et diffugiendum quidem, quod malum est, inueniendum vero vndique, quod melius est.** Quia igitur aliqua quidem in Constitutionum **Codice**, quem ex omni priorum Imperatorum legislatione collegimus, de naturalibus scripta sunt filiis: quaedam vero in libro **Institutionum:** de his autem nos constituimus, aut jam perfecta comperimus, et nos ipsi plurimas fecimus de his Constitutiones, alias quidem in praedictarum collectione Constitutionum, alias autem etiam postea: ne causa sit dispersa, bene se habere credidimus, in vna Constitutione totum colligere, quae pro omnibus sufficiat ea, quae de naturalibus sunt, corrigere atque sancire.*

CAP. I.

De Liberis naturalibus.

Palam namque est, quia hominum alii quidem liberi simul consistunt, et inter legitimos sunt: alii vero hoc prius non habentes, postea fiunt, et ex seruis ad liberos ascendunt, et ex naturalibus ad legitimos. Alii vero ex ipso hoc naturales sunt, et quaedam eis successiones existunt: alios autem neque naturales esse decet, sed etiam hoc monstrantur indigni. Oportet igitur nos ita facere Constitutionem, vt nullus ignoret, quae possunt in naturalibus valere: dicimus autem inchoantes Legem, qui consistunt naturales, quibusque modis procedant ad legitimos, (quorum plurimos inuenimus nos,) et quae sunt horum successiones, et quomodo quidem vetustas vsa est his amarè, quomodo nos humanè. Nec illud quoque relinquitur, qui nec naturalium digni sint, sicuti diximus, appellatione. Natura siquidem ab initio, dum de filiorum procreatione sanciret, scriptis nondum positis legibus, omnes similiter quidem liberos, similiter autem produxit ingenuos. Primis namque parentibus primi filii, similiter quidem liberi, similiter autem legitimi à creatura fiebant: bella vero et lites, atque libidines et concupiscentiae causam deposuerunt ad aliud schema. Seruitutem namque inuenit bellum: naturales autem castitatis casus: Lex autem rursus hujusmodi delicta curans, libertatem seruis molita est, et multum de his tractauit, modos introducens dena millia: imperatoriae vero Constitutiones aperuerunt eis, quae non recte facta sunt, ad jus legitimum vias: quod non transitorie neque nos fancimus, neque subjectos hanc Legem negligenter audire praecipimus.

§. 1. Legitimi siquidem successores procedunt hominibus ex nuptiis, quas contrahunt aut cum dotalibus, instrumentis, aut etiam absque eis, sic ad foeminas masculis conuenientibus, vt ab initio habeant ad eas legitimarum nuptiarum affectum. Et hoc enim in calumnia positum nos respicientes, Lege decreuimus, quid in iis quidem, qui fortunaa dignitate prouecti sunt, quid autem in mediocri hominum statu agendum sit ad demonstrationem legitimarum nuptiarum: quid vero deinceps permissum est plebi. Quapropter nuptiis procedentibus, ex hoc ipso sunt successiones certae: et si inter legitimos connumerentur, mox Lex introducit successionum modos, plurimum de his tractans.

§. 3. *Caeteri, qui testatoris juri subjecti non sunt, extranei heredes appellantur.* Itaque liberi quoque nostri, qui in potestate nostra non sunt, heredes à nobis instituti, extranei heredes nobis videntur. Qua de causa, et qui heredes à matre instituuntur, eodem numero sunt: quia foeminae in potestate liberos non habent. Seruus quoque heres à domino institutus, et post testamentum factum ab eo manumissus, eodem numero habetur.

§. 4.

stant. Legitimum igitur jus sic se habet. Quod vero non est hujusmodi, sed liberum quidem, non tamen ex nuptiis procedens legitimis, aut etiam in seruitute natum: si libertatem quidem meruerit, manserit autem naturale: hoc modi varii ad jus legitimum ferunt, quos enumerantes, sic etiam reliqua sanciemus.

CAP. II.

De primo (hoc est, per oblationem Curiae) modo legitimationis.

Primus itaque modus est legitimi juris existens ciuitatibus mox vtilis, quem THEODOSIVS piae et nouae introduxit memoriae. Sancitum namque est ab eo, vt possit naturales filios, aut omnes, aut aliquos offerre curiis, aut filias curialibus copulare: et quoniam modus iste non simplicem habuit legislationem, sed varie et de oblationibus dictum est, et successionibus, quomodo ipsi, et quorum heredes existant, et de qui rursus ad jus eorum hereditarium accedant: justum credimus hoc primum legislationis disponentes capitulum, ita ad reliquos modos, qui ad legitimorum jus ferunt, accedere. Quae enim inde sunt, facile omnino est dicere.

§. 1. Si quis igitur fuerit naturalium filiorum Pater, siue curialis existens, siue liber à curia, licentiam habebit, omnes, aut quosdam ex eis, siue legitimorum sit filiorum Pater, siue etiam non, sed solummodo naturalium, offerre curiae, licet forte illustris dignitatis sint filii suscepti: nisi tamen dignitas intercesserit talis, quae homines, licet curiales sint, ab hac fortuna liberos facit. Oblationis autem modus siue fiat à patre adhuc superstite, cum quispiam in commune filium offerret, hoc namque gestum est in Philocalo naturali filio, curiali à patre in Bostrenorum ciuitate) et hoc ipsum dicit secundum inspectionem ibi factam, et ita eum offert, sicut à LEONE piae memoriae scripta dicit Constitutio: siue ergo secundum hunc modum fiat aliquis à patre pronunciatus curialis, siue eum Pater sub gestis monumentorum offerat, siue moriens in Testamento conscribat oportere fieri curialem: deinde ille amplectatur scripturam: legitimus mox fiet, naturalium jure omnino liberatus: siue etiam mortuo patre semetipsum filius aut filii offerant: non existente quidem legitima sobole, etiam sic erunt legitimi et curiales. Proinde Pater quidem etiam existentibus legitimis, offert curiae non legitimos filios: qui vero per semetipsum ad hoc procedit, tunc solummodo auditur, cum nullius legitimorum filiorum existit. Hoc itaque de oblationibus sit, quod indifferenter sancitum est à nobis, in hac praesenti Lege reconditum: non autem simpliciter neque fortunae oblatione: oportet enim et modos facere manifestos, secundum quos offerantur.

§. 2. Si quis igitur ex qualibet oriatur ciuitate, sine curialis, siue etiam liber hujusmodi sit fortuna: licebit ei suum naturalem offerre filium curiae illius vnde oritur ciuitatis. Si vero nec ciuis ipse consistat: sed ex villa quadam aut vico sit oriundus: illi à patre offeratur Ciuitati, aut semetipsum offerat, sub qua ciuitate villa aut vicus tributa persoluit. Palam vero est, quia siquidem Pater eum, aut auus offerat, aut aliquis ascendantium parentum, et liberos habens filios: hoc agere poterit: si vero ipse quispiam semetipsum offerat, hoc permittimus, cum non alii legitimi sunt fratres.

§. 3. Si tamen aliquis offerre volentium suos naturales curiis, aut ex maxima hac oriatur Ciuitate, aut ex seniore Roma, huic damus licentiam, in quam voluerit metropolim oblationem celebrare, et hanc esse regulam etiam in filiabus, vt jungat eas curialibus aut ex Ciuitate ipsa, ex qua orti sunt, aut sub qua villa, aut vicus tributa persoluit, aut si quis liber simul et Romanus, aut Byzantius fuerit, cuicunque curialium alterius cujuspiam, metropolis tamen. Sic itaque nobis curialium diligentia est, et iste modus placet juris legitimi, quia damus curialium naturalium existenti solummodo filiorum patri, licet ex ancilla eos habeat, et liberos facere, et offerre curiae, secundum quod praedictum est. Et adhuc amplius sancimus de causa, vt vel si non Pater offerat, liber autem semel filius fiat: possit et semetipsum offerre curiae, etiam hic legitima non existente prole.

CAP. III.

De Successione Curialium.

Et quoniam varie etiam de hujusmodi personarum successione sancitum est: non videtur absurdum nobis et de successione, sicut praediximus, terminare. Si quis igitur naturalis secundum hoc schema, (id est, oblationis,) fiat curialis: erit patri et ab intestato Successor, et ex voluntate: nihil dissimilis legitimis, et ex donatione percipere poterit patris: ita tamen, vt non amplius habeat vno borum, qui ab initio legitimi sunt, et inter omnes minus habente. Cum semel autem illi susceperint oblationem, et propterea ad jus legitimorum ascenderint: non sinimus eos abstinere se patrum hereditate, aut videri quasi donationem in se factam, et ratam habitam ab eis, relinquere, et fortuna recedere. Manentes itaque curiales, relictam aut donatam (sicuti dudum à nobis dictum est) habebunt mensuram.

§. 1. Si vero ab initio refutauerint oblationem, manere liberi praeponentes, licet naturales, quam fieri ditiores et curiales: deinde videantur postea aut in totum, aut ex parte possidere res donatas, aut relictas sibi, aut etiam alienare: tenebuntur omnino curiali fortuna etiam inuiti, vt non adulterari nobis videantur legislationem, et lucra quidem veneutur, quae occasione oblationis sint: repellant autem fortunam, propter quam lucra promeruerunt. Et hoc similiter sancimus et in masculis oblatis curiae, et in filiabus nubentibus curialibus: nulla existente differentia, siue per masculos quispiam curiae munera agat, siue per generos curiam in filiabus augere voluerit, et per illorum filios nouos adjicere prioribus curialibus filios eorum.

CAP. IV.

Filium vero per hujusmodi causam factum legitimum, ipsi soli genitori legitimum facimus, non etiam extraneae cognationi patris, dicimus autem et ex quibus ille natus est, et qui ex vtroque sunt, et qui ex eo processerunt) facimus eum velut ex quadam machinatione cognatum. Sancimus enim oblatum curiae

§. 4. In *extraneis* heredibus illud obseruatur, vt *sit cum eis testamenti factio:* siue heredes ipsi instituantur, siue hi, qui in potestate eorum sunt, et id duobus temporibus inspicitur: *testamenti* quidem [facti] *tempore*, vt constiterit institutio; *mortis* vero *testatoris*, vt effectum habeat. Hoc amplius, et cum adit hereditatem, esse debet cum eo testamenti factio, siue pure, siue sub conditione heres institutus sit: nam jus heredis eo maxime tempore inspiciendum est, quo adquirit heredi-

riae naturalem filium solummodo patri legitimum fieri successorem, nullum tamen habere participium ad ascendentes, aut descendentes, aut ex latere agnatos vel cognatos patris: aut illos aliquod habere participium ad illorum successiones: aequum etiam ei dantes priuilegium, vt, sicut nec cognatis patris nec illis sit iste Successor, sic nec illi ad ejus vocentur successionem, nisi forte scripserit aut ipse illos, aut ab illis scribatur; soli enim patri fiunt legitimi, et cognati esse creduntur.

CAP. V.

Ergo sanciendum est, qui factis ita legitimis efficiantur successores. Et si quidem habuerit filios, qui talis est, aut nepotes de legitimis sibi procreatos vxoribus, et merito etiam curiales constitutos: modis omnibus ei succedant: quid enim legalius est proprio filio ad paternam successionem? si vero filios habuerit non curiales quandoque sibi progenitos, tunc legitima mensura veniat ad fiscum et curiam: reliquum vero, quantumcunque fuerit, ad illos filios, qui curiales non sunt, accedat. Si vero etiam generaliter nulla ei sit proles, et moriatur intestatus: nouem quidem vncias curia et fiscus habeat: secundum quod dudum à nobis sancitum est: in reliquis autem tribus vnciis, qui ex lege vocantur, omnibus modis venient: aut si testatus fuerit, ad scriptos descendent heredes. Semel autem factum curialem Lex suscipiens, et inscribens curiae, et successiones, et aliam omnem ordinatam dedit vitae successionem et quaestum. Si quis autem vel ex genere, vel extraneus, scriptus forsan, aut etiam non scriptus, voluerit adire imperium, et semetipsum offerre curiae: licentiam habeat hoc agendi, et distributam curiae partem accipiens, fieri curialis, et tam fortunae, quam functionum successor, si hoc Imperium annuerit.

CAP. VI.

Si quis autem legitimos quidem filios non habeat, naturales autem ei solummodo sint: liceat ei curiae honore scribere eos heredes: et scriptura pro omni oblatione consistat, et non egeat hoc antiquarum legum alia adjectione, neque oblatione, dum superstites essent: sed ex hoc ipso scripti, si liberi sint, curiales simul et heredes fiant, et habeant ipsi substantiae nouem vncias, sicut pater eis distribuerit; sin autem etiam totum eis relinquere voluerit, adhuc faciet melius: verumtamen vsque ad nouem vncias omnimodo eis relinquat, sciens, quia si reliquerit minus, à lege modis omnibus supplementum substantiae fiet: illi vero, si voluerint, curiales fiant. Si vero aliqui quidem eligant, aliqui vero refutent: ad eos, qui eligunt, refutantium veniant portiones. Si vero omnes renuerint, tunc tanquam filiis non existentibus, ita ad curiam veniant nouem vnciae omnes. Si vero ille quidem tacuerit, filiorum vero legitimorum ei non sit proles: tunc legitima quidem pars ad heredes ab intestato veniat: filii vero naturales, si voluerint semetipsos offerre curiae, hoc faciant, sicuti voluerint, siue omnes, siue quidam ex eis: et modis omnibus nouem vnciae substantiae ad curiales ut curialem perueniant. Si vero etiam ex ancilla ei nati sunt, si eos manumiserit aut viuens, aut in testamento obtulerit eos, etiam sic suscipiantur, et sint curiales, sicut testator voluit, aut sicut eorum desiderium fuit; offerentes enim semetipsos curiae, percipient (sicuti dictum est) nouem vncias: vndique enim volumus, vel si testetur, vel si non facta voluntate decesserit, eos, qui ad curiam veniunt, nouem vncias accipere. Si vero manumiserit quidem solummodo, non tamen obtulerit, aut illi etiam sic volunt, aut quidam ex eis ad curiam respicere: etiam tunc nouem vnciae curiam agenti vel agentibus secundum quantitatem dentur. Si vero nullus naturalium aut velit, aut offeratur, tunc nouem vncias curia percipiat. Palam quippe est, quia simul sequitur vbique fiscus secundum Constitutionem de hoc à nobis positam. De naturalibus itaque, qui per transitum ad curiam fiunt legitimi, et de modo, secundum quem offeruntur, et successionibus, haec à nobis pure sancita sunt.

CAP. VII.

Tribus autem aliis Constitutionibus scriptis, ZENO quidem piae memoriae, non de futuris aliquid plene sanciuit, sed de jam praeteritis: quam scribi ideo solummodo permisimus, vt eos, quibus illa forte Constitutio prodest, quod descendit eorum exinde proles, non hac vtilitate priuaremus. Sicut etiam ANASTASII piae memoriae, quae naturales adoptare contribuit, non esse importunam de caetero nostris subjectis permittimus, nisi ad hoc positam solummodo sinimus, vt si qua vtilitas aliquibus exinde reposita est, hanc non videamur per nostras amputare leges. Oportet enim semper aliquod inchoare bonum, non ea, quae à quibusdam praeexistunt, destruere: nostri enim Patris approbamus Constitutionem, temperate quidem introductam, et ordinate positam: quae adoptiones naturalium prohibuit, multam absurditatem habentes, et indiscrete velut aduenas quosdam legitimis naturales superinducentes.

CAP. VIII.

De secundo Legitimationis Modo per Instrumenta dotalia.

Reliqui igitur sunt modi, qui à nobis inuenti sunt, quos percurremus, legitimum jus praebentes eis, qui erant primitus naturales: circa quorum successionem non laborauimus: semel enim eos efficientes legitimos, damus habere etiam successiones illas, quas habent ii, qui ab initio legitimi sunt. Si quis igitur dotalia scripserit ad liberam in principio, sine ad libertam mulierem, cui omnino licet copulari, in concubinae schemate sibi, aut legitimorum filiorum jam pater existens, aut etiam filiorum naturalium pater, legitimas esse nuptias, et filios vel praecedentes, vel conceptos, legitimos ei esse sancimus, et licet postea non nascantur filii ei, aut etiam nati moriantur, nihilominus prior soboles legitima consistit. Affectus enim circa filios ita ei procedens, qui eum etiam ad dotale prouocauit instrumentum, ipse dedit secundis filiis occasionem, qui postea nati sunt, legitimi juris. Quapropter absurdum erat, benignam occasionem, quam posteri sibi filii inuenerunt ex prioribus sumentes: eam non etiam prioribus legitimum jus simul et sine calumnia circa patrum dare successiones. Palam enim est, quia juni-

hereditatem. Medio autem tempore inter factum testamentum, et mortem testatoris, vel conditionem institutionis existentem: mutatio iuris non nocet heredi: quia [vt diximus] tria tempora inspici debent. Testamenti autem factionem non solum is habere videtur, qui testamentum facere potest: sed etiam qui ex alieno testamento vel ipse capere potest, vel alii adquirere, licet non possit facere testamentum. Et ideo furiosus, et mutus, et posthumus, et infans, et filiusfamilias, et seruus alienus testamenti factionem habere dicuntur. Licet enim testamentum facere non possint, attamen ex testamento vel sibi vel alii acquirere possunt.

§. 5.

juniores filii ex lege facti sunt sui, hoc initium dotalibus praebentibus. Quapropter vnum amborum fecimus ordinem, et de caetero calumnias plurimis abstulimus Constitutionibus; illud dicentes: Vt vel si non habuerit filios postea pater, dotalia tamen exposuerit instrumenta: etiam sic nihilominus suos habeat filios. Vt enim nascerentur ei filii alii, casus quidem forte potestatem et licentiam habuit: sicut etiam natos auferre: affectionis vero probationem, quae in prioribus fuit natis, hoc est, ante dotalia instrumenta, praebentem legitimum jus, nihil tale fuit, quod auferre omnino potuerit.

§. 1. Insuper etiam ex rationalibus hoc adjectum est causis, quod si ante dotalia conceptus quidem est filius, natus autem post dotalia: auxiliator sui sit: quia etiam ex prioribus Constitutionibus hoc facere potuit, et quaedam à nobis inuenta est ratio regularis optime narrans de ordine nascentium. Cum enim dubitaretur, vtrum oporteat conceptus, an partus respici tempus, sancimus, vt non tempus conceptus, sed partus inspiciatur, propter filiorum vtilitatem. Si vero contigerit tales aliquas excogitari circumstantias casuum, in quibus est vtilius conceptionis tempus, quam partus: tempus illud valere magis praecipimus, quod vtilius sit nascenti.

CAP. IX.

De tertio Modo Legitimationis per Principis Rescriptum.

Illud tamen à nobis sancitum est: Vt si quis voluerit legitimam suam facere sobolem, et non habuerit vxorem talium filiorum matrem, aut filios quidem valde diligat, mulier autem non sine peccato sit apud eum, neque digna sit qualibet legitimo nomine: et propterea aut moriente muliere, aut legitimo jure non digna in matrimonio putanda, aut causa à filiis maligne tractata, aut ex studio muliere celata, aut à filiis, aut forte aliter ei diuitiis accedentibus, ne jure legitimorum vsum pater et fructum defuncta matre tanquam sub potestate filiis constitutis habeat. Si quis ergo filios legitimos non habens, sed tantummodo naturales, ipsos quidem legitimos facere voluerit, mulierem vero in promptu non habeat omnino; aut habeat quidem, non tamen sine peccato: aut si non appareat, aut aliter dotalium instrumentorum non habeat facultatem: (quid enim si ad sacerdotium alter eorum ascendat?) damus ei fiduciam (hoc quod dudum gessimus) ad legitimum jus filios educere naturales, legitimis, sicuti praediximus, non existentibus, per quandam hujusmodi viam. Sicut enim sunt modi, qui seruos ad libertatem simul et ad ingenuitatem deducunt, et naturae restituunt: ita si pater non habuerit legitimam prolem, et voluerit eos restituere naturae et antiquae ingenuitati, siue ex ingenua nascantur ei, siue ex liberta, et legitimos de caetero et sub potestate habere: hoc agat per nostrum Rescriptum, non enim fuit in principio, quando natura hominibus sanciebat sola, antequam scriptae procederent leges, quaedam differentia naturalis atque legitimi: sed primis parentibus primi filii (sicut praesentem inchoantes diximus legem) etiam ipso processu nati, legitimi fiebant, et sicut in liberis natura quidem fecit liberos omnes, bella vero seruitutem adinuenerunt: sic etiam hinc nobis natura legitimas protulit soboles: ad concupiscentiam vero facta conuersio, naturale jus eis inseruit. Quapropter similibus passionibus exortis conuenit curam ex aequalibus inueniri, aliam quidem à prioribus nostris, aliam vero à nobis.

§. 1. Sit igitur licentia patri in praedictis casibus matrem in priore schemate relinquenti, Imperio preces offerre, hoc declarantes, quia vult naturales suos filios restituere naturae et antiquae ingenuitati, et juri legitimo: vt sub potestate ejus consistant, nihil à legitimis filiis differentes: quo facto, ex hoc filios frui hujusmodi adjutorio. Vna namque hoc modo omnes hujusmodi naturae digressiones et opiniones in his, qui legitimos non habent filios, curamus: sic breui solatio tantum impetum naturae corrigentes.

CAP. X.

De quarto Modo Legitimationis per TESTAMENTVM Patris à Principe confirmatum.

Si vero is, qui solummodo naturalium filiorum est pater, per quosdam fortuitos casus non valuerit hoc agere, moriens autem sub quodam praedictorum casuum scripserit testamentum, volens sibi legitimos esse filios successores: et in hoc damus ei licentiam et fiduciam, supplicantibus tamen etiam sic filiis post mortem patris, et hoc dicentibus, et ostendentibus patris testamentum, et heredibus existentibus secundum legem: hoc quoque donum habeant patris et Principis, id est dicere, naturae simul et legis.

CAP. XI.

Generaliter autem in omnibus, qui per praedictos modos deducuntur ad legitimum jus, tunc hoc volumus obtinere, dum et filii hoc ratum habuerint. Nam si soluere jus patriae potestatis inuitis filiis non permissum est patribus, multo magis sub potestatem redigere inuitum filium et nolentem, siue per oblationem ad curiam, siue per instrumentorum celebrationem, siue per aliam quamlibet machinationem, tanquam sortem metuentem paternam, justum non est: neque imperii et legislatoris ponimus proprium.

§. 1. Si vero plurimis existentibus filiis, alii quidem eligant, alii respuant: hi, qui volunt legitimi fieri, fiant; aliis in jure naturali manentibus: et hoc dicimus, nullum priorum legitimorum perimentes modum, sed hunc adjicientes aliis, in quibus illos accipere non licet. Omnino enim legitimis existentibus, deinde naturalibus prouenientibus, nequaquam jus legitimorum eis adjicitur, nisi omnino aut per curiam, aut per nostras Constitutiones, quae dotalium instrumentorum introduxerunt modum.

§. 2. Adoptionis autem modum, qui fuit olim à quibusdam ante nos Imperatoribus super naturalibus putatus non improbus,

§. 5. *Extraneis* autem heredibus DELIBERANDI POTESTAS (γ) est de adeunda hereditate, vel non adeunda. Sed siue is, cui abstinendi potestas est, immiscuerit se bonis hereditatis; siue extraneus, cui de adeunda hereditate deliberare licet, adierit: postea relinquendae hereditatis facultatem non habet, nisi minor sit viginti quinque annis. Nam hujus aetatis hominibus, sicut in caeteris omnibus causis deceptis, ita et si temere damnosam hereditatem susceperint, Praetor succurrit.

§. 6.

probus, inuenientes: secundum paternae Constitutionis virtutem et nos (sicuti dictum est,) excludimus, quoniam castitatem non perfecte considerauit. Et non erit decens, vt quae bene exclusa sunt, in Rempublicam rursus introducantur. Quapropter his à nobis sancitis atque manifestatis quo conueniat modo ad Ciuitatem Romanam legitimorumque jus transire: nihil de successione super talibus est dicendum. Nam sicut in caeteris ab initio legitimis, oportet etiam in his fieri successiones.

(CAP. XII. v. supr. h. P. II. L. I. T. X. p. 124.)

De Successione omnium naturalium Filiorum.

CAP. XIII.

In quibus autem casibus naturales filios vocauimus ad successionem, in iis quoque et ipsi decentem naturalibus patribus deuotionem seruent: eademque mensura sicut parentes prospiciunt naturalibus filiis secundum nostram legem, et ipsi parentibus compensent siue in successionibus, siue in alimentis, sicut superius sancivimus.

CAP. XIV.

Quoniam vero et dudum in quibusdam Constitutionibus dictum est, oportere, in quibus patres donant filiis aut relinquunt, in his etiam curatores eis praebere, confirmandos tamen: hoc ratum esse etiam nunc ponimus, dantes et matri (secundum quod jam de his dispositum est) et naturalium tutelam agere filiorum, omnia agenti, quaecunque in legitimis definita sunt filiis.

(CAP. XV. v. supr. h. P. II. L. I. T. X. p. 71.)

Vt Filii ex damnato Coitu nati, nec Alimenta à Parentibus consequantur.

EPILOGVS.

† *Quae igitur placuerunt nobis, et ad hominum medelam atque naturae supplementum per hanc legem decreta sunt, tua Sublimitas faciat omnibus manifesta, Programmatibus propositis, per quae omnibus Lex erit aperta, cognoscentibus quomodo in talibus conuersentur, et nostram considerantibus prouidentiam, qui omni alii occupationi eorum praeponimus vtilitatem. Dat. Calend. Sept. CP. Imp. Dom.* JVSTINIAN. *PP. Aug. Anno* 13. *Appione V. C. Conf.* * 539.

*) Quibus Modis naturales Filii efficiantur legitimi et sui, supra illos Modos, qui in superioribus Constitutionibus continentur, Nouell. 74. v. supr. h. P. II. L. I. T. IX. pag. 50.

(β)

DE REPVDIANDA, VEL ABSTINENDA HEREDITATE.

(Cod. 6. T. 31.)

1. *Imp.* ANTONINVS A. *Mutatio.*

Si paterna hereditate te abstinuisse constiterit, et non vt heredem in domo, sed vt inquilinum, vel custodem, vel ex alia justa ratione habitasse liquido fuerit probatum: ex persona patris conueniri te Procurator meus prohibebit. PP. Id. Jul. Messala et Sabino Coss. 215.

2. *Idem* A. *Seuero.*

Si paterna hereditate [te] abstinuisti: non ideo, quod à creditoribus fundos comparasti, si modo id bona fide fecisti) à posterioribus, qui sub eisdem obligationibus pecuniam patri crediderunt, jure conueniris. S. PP. 5. Calend. Julii, Laeto 2. et Cereale Coss. 216.

3. *Impp.* DIOCLETIANVS et MAXIMIANVS AA. et CC. *Theodosiano.*

Suus heres exceptione pacti, qui Testamentum injustum adseuerans, postea, nihil se de paterna successione petiturum non ex causa donationis, sed transigendi animo in jure professus est: cum respuere quaesitam nequiret hereditatem, et transactio nullo dato, vel retento, seu promisso minime procedat, submoueri non potest. Sine die * *Constant. et Maxim.* CC. Coss. * 294.

4. *Iidem* AA. et CC. *Modestino militi.*

Sicut major viginti quinque annis, antequam adeat, delatam repudians successionem, post quaerere non potest: ita quaesitam renunciando nihil agit, sed jus, quod habuit, retinet: nec quod confessos in jure pro judicatis haberi placuit, ad vocem repudiantis hereditatem, sed ad certam quantitatem deberi confitentem pertinet. S. Cal. Jan. *Sirmii*, AA. Coss. * 299.

5. *Iidem* AA et CC. *Claudianae.*

Pupillorum repudiatio delatae hereditatis sine tutore auctore facta nihil eis nocet. S. 2. Cal. Jan. *Sirmii*, AA. Coss. * 299.

6. *Imp.* JVSTINIANVS A. *Joanni P. P.*

Si quis suus recusauerit paternam hereditatem, deinde maluerit eam adire: cum fuerat indistincte ei remissum, donec res paternae in eodem statu permanent, hoc facere, et post multum temporis licebat ei ad eandem hereditatem redire: hoc corrigentes, sancimus, si quidem res jam venditae sunt, vt nullus aditus ei ad hereditatem reseruetur: quod et antiquitas obseruabat. Sin autem [res] alienatae non sunt: si quidem major annis constitutus est, et tempora restitutionis nulla ei supersunt, intra trium annorum spatium tantummodo hujusmodi ei detur licentia. † Sin autem vel minor est, vel in vtili tempore constitutus: tunc post impletum quadriennium (quod spatium pro vtili anno, qui restitutionibus dabatur, praestitutum est) aliud triennium ei indulgeri, intra quod potest rebus in suo statu manentibus adire hereditatem, et suam abdicationem reuocare. Quo tempore transacto, nullus aditus penitus ad paternam [hereditatem] ei reseruetur: nisi forte [adhuc] eo in minore aetate constituto, res venditae sint. Tunc etenim per in integrum restitutionem non denegatur ei adire hereditatem, et res recuperare, et creditoribus paternis satisfacere. Dat. 15. Cal. Nonembr. *Constantinop.* post Consulatum Lampadii et Orestis. VV. CC. Anno secundo * 532. *al.* 534.

b)

§. 6. Sciendum est tamen, Diuum HADRIANVM (δ) etiam maiori viginti quinque annis veniam dedisse, cum post aditam hereditatem grande aes alienum, quod aditae hereditatis tempore latebat, emersisset. Sed hoc quidem Diuus HADRIANVS cuidam speciali beneficio praestitit: Diuus autem GORDIANVS postea militibus tantummodo hoc concessit. Sed nostra beneuolentia commune omnibus subiectis imperio nostro hoc beneficium praestitit: et Constitutio-

b) QVEMADMODVM TESTAMENTA APERIANTVR, INSPICIANTVR, ET DESCRIBANTVR.
(Cod. 6. T. 32.)

1. *Imp.* ALEXANDER A. *Proculae.*

Vt Testamentum, quod dicis factum, proferatur, et publice recitetur, competens Judex iubebit. PP. 2. Calend. April. Maximo 2. et Aeliano Coss. 224.

2. *Impp.* VALERIANVS et GALLIENVS AA. *Alexandro.*

Testamenti tabulas ad hoc tibi à patre datas, vt in patriam perferantur, affirmans: potes illuc perferre, vt secundum leges, moresque locorum insinuentur: Ita scilicet, vt testibus non praesentibus, adire prius vel pro tribunali, vel per libellum Rectorem prouinciae procures, ac permittente eo, honestos viros adesse facias, quibus praesentibus aperiantur, et ab his rursum obsignentur. PP. 12. Calend. Jan. Maximo 2. et Glabrione Coss. 257.

3. *Impp.* DIOCLETIANVS et MAXIMIANVS AA. et CC. *Aristoteli.*

Ejus, quod ad causam nouissimi patris vestri iudicii pertinet, de calumnia tibi juranti, praeter partem, quam aperiri defunctus vetuit, vel ad ignominiam alicuius pertinere dicitur, inspiciendi, ac describendi, praeter diem, et consulem, Rector prouinciae facultatem fieri iubebit. Datum 6. Calend. Maji, * *Const. et Maxim* CC. Coss. * 294.

4. *Imppp.* GRATIANVS, VALENTINIANVS et THEODOSIVS AAA. *ad Hesperium P. P.*

Codicillos, seu scripturam quolibet tenore formatam, ea oportebit obseruatione in publicum proferri, qua testamenta panduntur. Dat. 3. Calend. August. *Mediolani*, Ausonio et Olybrio Coss. 379.

c) SI OMISSA SIT CAVSA TESTAMENTI.
(Cod. 6. T. 39.)

1. *Imp.* (**) (* *ALEXANDER A.*) *Januariae.*

Si in fraudem legatorum transmissam hereditatem ad substitutum probatura es: vtilis actio aduersus eum, cum quo fraudis consilium participatum est, tibi competit. Plane, si pecunia accepta omisit aditionem, lagata et fideicommissa praestare cogitur. Accept. Cal. Octobr. Fusco et Dextro Coss. (226.)

2. *Impp.* PHILIPPVS A. et PHILIPPVS C. *Victoriae.*

Eum, qui cum testamento posset obtinere hereditatem, ab intestato jus successionis voluit amplecti, libertatibus eodem testamento datis obesse non posse, jampridem placuit. Quod si, cum jam neque adiri ex testamento hereditas, neque bonorum possessio peti possit: judicium defuncti non vsurpabitur, sed ad irritum juris ratione reuocatum est: petitio relictorum nullo jure procedit. Si vero jure facto testamento: cessante herede scripto, alter ab intestato adiit hereditatem, neque libertates, neque legata ex testamento posse praestari, manifestum est. PP. Cal. Jan. Philippo A. et Titiano Coss. 246.

3. *Impp.* DIOCLETIANVS et MAXIMIANVS AA. et CC. *Apro et Piae.*

Si Proculiana patri vestro, cujus estis heredes, testamento quid reliquit, et scripti jure secundum ejus judicium, vel omissa causa testamenti successerunt ab intestato: aditus competens judex, quatenus legis Falcidiae modus patitur, vobis relicta restitui jubebit. Dat. 15. Calend. Jan. *Sirmii*, AA. Coss. * 287.

(γ)
DE JVRE DELIBERANDI, ET DE ADEVNDA, VEL ACQVIRENDA HEREDITATE.
(Cod. 6. T. 30.)

1. *Imp.* ANTONINVS A. *Titiae.*

Si à patre emancipata, eo defuncto bonorum possessionem non agnouisti: frustra vereris, ne hereditati paternae sis obligata, quod seruum ejus nullo jure manumisisti, res quoque, et mancipia quaedam propter funeris impensas distraxisti. PP. Cal. Jul. Messala et Sabino Coss. 215.

2. *Imp.* ALEXANDER A. *Florentino militi.*

Cum debitum paternum te exsoluisse alleges: pro portione hereditaria agnouisse te hereditatem defuncti non ambigitur. PP. 6. Id. Februar. Maximo 2. et Aeliano Coss. 224.

3. *Imp.* GORDIANVS A. *Florentino militi.*

Si fratris tui filius mortis tempore in patris sui fuit potestate: siue ex asse heres institutus est, etiam clausis tabulis heres potuit existere: siue ex parte, nihilominus statim suus ei heres extitit: nec ea propter quod intra paucos dies mortis patris sui concessit in fatum, tu ad ejusdem fratris tui potes accedere successionem. Quod si cum juris sui esset, ante aditam hereditatem decessit, tuque fratri tuo legitimus heres extitisti; siue intra tempora Edicto praefinita, bonorum possessionem agnouisti: quae hereditariarum facultatum sunt, vel quae ab alio injuria detinentur, Praesidis diligentia tibi restituentur. PP. 15. Cal. Septembr. Gordiano A. 2. et Pompejano Coss. 242.

4. *Imp.* DECIVS A. *Athenaidi.*

Filiofamilias delata hereditate si Pater pro herede voluntate filii gessit: solennitati juris satisfactum videri, saepe rescriptum est. PP. 10. Cal. Mart. Decio A. * 2. et Grato Coss. 251.

5. *Impp.* VALERIANVS et GALLIENVS AA. *Paulo.*

Potuit pupillus pro herede, tutore auctore, gerendo consequi successionem: sed ipsius actus et voluntas fuit necessaria. Nam si quid nesciente eo tutor egit, illi hereditatem non potuit acquirere. PP. 16. Cal. Jul. ipsis 4. et 3. AA. Coss. 258.

6. *Impp.* DIOCLETIANVS et MAXIMIANVS AA. *Philippae.*

Si auia tua patrem tuum ex duabus vnciis scripsit heredem: ex sola animi destinatione Pater tuus heres fieri poterat. Igitur

stitutionem tam aequissimam, quam nobilissimam scripsit, cujus tenorem si obseruauerint homines, licet eis adire hereditatem, et in tantum teneri, quantum valere bona hereditatis contingit: vt ex hac causa neque deliberationis auxilium sit eis necessarium, nisi omissa obseruatione nostrae Constitutionis, et deliberandum existimauerint, et sese veteri grauamini aditionis supponere maluerint.

§. 7.

Igitur si Testamento [suo] easdem vncias ad te pertinere decreuerit, apud Rectorem prouinciae duarum vnciarum jus persequi poteris. PP. 16. Calend. August. *Sirmii*, ipsis 4. et 3. AA. Coss. * 290.

7. *Iidem* AA. et CC. *Eusobino*.

Quoniam sororem tuam prius defunctam esse proponis, quam agnosceret, an à fratre sibi aliquid hereditatis suisset relictum: manifestum atque euidens est, antequam pro herede gereret, vel bonorum possessionem admitteret, defuncti successionem eam non potuisse ad heredes suos transmittere. PP. Cal. Maji, *Phiralli*, AA. Coss. * 293.

8. *Iidem* AA. et CC. *Claudio*.

Licet in continenti sui heredes se paternis non immiscuerint bonis: tamen ignorantes delatam sibi esse hereditatem: longi temporis praescriptione, quominus hanc recte vindicent, excludi non possunt. S. 17. Calend. Januar. *Sirmii*, AA. Coss. * 293.

9. *Iidem* AA. et CC. *Platoni*.

Si curatoris quondam tui Testamento jure facto, vel ab intestato legitima delata est successio: hoc casu ei, qui non repudiauit hereditatem, eam licet adire. Rector igitur prouinciae aditus, si hereditati necdum sunt obligati, eos, an heredes sint, interrogare debebit: ac si tempus ad deliberandum petierint, moderatum statuet. S. 16. Cal. Januar. *Sirmii*, AA. Coss. * 293.

10. *Iidem* AA et CC. *Sabinae*.

Si te bonis paternis major [quinque et viginti] annis immiscuisti: neque inopia patris te excusat, neque vis fratris portionem tuam, vel testamentum eripientis, arcere de exactione creditorum, qui jure ciuili pro hereditaria portione te conueniunt, potest. S. 16. Cal. Jan. *Sirmii*, * *Constantio et Maximiano* CC. Coss. * 294.

11. *Iidem* AA. et CC. *Philumenae*.

Renitente te pater tuus, in cujus fuisti potestate, neque spem delatae tibi legitimae quaerendae successionis absumere, neque hereditarios manumittendo seruos, his praestare libertatem potuit. S. 6. Id. Febr. *Sirmii*, * *iisdem* CC. Coss. * 294.

12. *Iidem* AA. et CC. *Antonino*.

Puberem agnoscentem bonorum possessionem, postea quam ei fuerit hereditas delata, pro herede gerere non ambigitur. S. 3. Cal. Dec. * *iisdem* CC. Coss. * 294.

13. *Iidem* AA. et CC. *Sclepolidi*.

Suum heredem omissa bonorum possessione, paternam successionem obtinere potuisse, certi juris est. S. 3. Id. Dec. *Nicomediae*, * *iisdem* CC. Coss. * 294.

14. *Iidem* AA. et CC. *Flauiae*.

Si sorori suae frater tuus ciuili, vel honorario successit jure: licet res ex ejus bonis descendentes, non probetur tenuisse, heres tamen effectus, contra possidentes experiri potest. S. 12. Cal. Jan. *Nicomediae*, * *iisdem* CC. Coss. * 294.

15. *Imp.* CONSTANTIVS A. *ad Leontium Comitem Orientis*.

Non est dubium, si priusquam filius jussu patris adierit hereditatem, propriae potestatis effectus sit, arbitrio suo eundem hanc sibi potuisse quaerere. Dat. 17. Cal. April. Limenio et Catulino Coss. 349.

16. *Impp.* ARCADIVS et HONORIVS AA. *Annodio*.

Nec emere, nec donatum adsequi, nec damnosam quisquam hereditatem adire compellitur. Dat. 6. Cal. Jan. Olybrio et Probino Coss. 395.

17. *Iidem* et THEODOSIVS AAA. *Anthemio P. P.*

Cretionum scrupulosam solennitatem hac lege penitus amputari decernimus. Dat. 5. Cal. Aprii *Constantinopoli*, Honorio 7. et Theodosio * 2. AA. Coss. 407.

18. *Impp.* THEODOSIVS et VALENTINIANVS AA. *ad Senatum*.

Si infanti (id est, minori septem annis) in potestate patris, vel aui, vel proaui constituto, vel constitutae, hereditas sit derelicta, vel ab intestato delata à matre, vel linea, ex qua mater descendit, vel aliis quibuscunque personis: licebit parentibus ejus, sub quorum potestate est, adire ejus nomine hereditatem: vel bonorum possessionem petere. §. 1. Sed si hoc parens neglexerit, et in memorata aetate infans decesserit: tunc parentem quidem superstitem omnia ex quacunque successione ad eundem infantem deuoluta, jure patrio quasi jam infanti quaesita capere.

§. 2. Parente vero non subsistente, si quidem post ejus obitum tutor infanti sit, vel datus fuerit: posse [eum] etiam adhuc infante pupillo constituto, ejus nomine adire hereditatem, siue viuo parente, siue post mortem ejus ad eum deuolutam: vel bonorum possessionem petere, et eo modo eidem infanti hereditatem quaerere. §. 3. Sin vero vel non sit tutor, vel cum sit, ea facere neglexerit: tunc eodem infante in ea aetate defuncto, omnes hereditates ad eum deuolutas, et non agnitas ita non intelligi, quasi ab initio non essent ad eum delatae: et eo modo ad illas personas perueniant, quae vocabantur, si minime hereditas infanti fuisset delata. Ea vero, quae de infante in potestate parentum constituto statuimus, locum habebunt, et si quacunque causa sui juris [idem] infans inueniatur.

§. 4. Si autem septem annos aetatis pupillus excesserit, et priore parente mortuo, in pupillari aetate fati munus impleuerit: ea obtinere praecipimus, quae veteribus continentur legibus: nulla dubietate relicta, quin pupillus post impletos septem annos suae aetatis ipse adire hereditatem, vel bonorum possessionem petere, consentiente parente, si sub ejus potestate sit, vel cum tutoris auctoritate, si sui juris sit, possit: vel si non habeat tutorem, adire Praetorem, et ejus decreto hoc jus consequi. Dat. 6. Id. Nou. *Rauennae*, Theodosio 1. et Valentiniano 2. AA. Coss. 426.

§. 7. Item extraneus heres testamento institutus, aut ab intestato ad legitimam hereditatem vocatus, potest aut pro herede gerendo, aut etiam nuda voluntate suscipiendae hereditatis heres fieri. † *Pro herede* autem *gerere* quis videtur, si rebus hereditariis tanquam heres vtatur, vel vendendo res hereditarias, vel praedia colendo locandoue, et quoquo modo voluntatem suam declaret vel re, vel verbo de adeunda hereditate: dummodo sciat eum, cujus in bonis pro herede gerit, testatum intestatumue obiisse, et se ei heredem esse. Pro herede enim gerere, est pro domino gerere: veteres enim heredes pro dominis appellabant. † Sicut autem nuda voluntate extraneus heres fit: ita contraria destinatione statim ab hereditate repellitur. Eum, qui surdus vel mutus natus, vel postea factus est, nihil prohibet pro herede gerere, et acquirere sibi hereditatem: si tamen intelligit, quod agit.

TIT.

19. *Imp.* JVSTINIANVS A. *Demostheni P. P.*

Cum in antiquioribus Legibus, et praecipue in Quaestionibus Julii Pauli inuenimus, filiosfamilias paternam hereditatem deliberantes posse et in suam posteritatem hanc transmittere; et aliis [etiam] quibusdam adjectis, quae in hujusmodi personis praecipua sunt: eam deliberationem et in omnes successores, siue cognatos, siue extraneos, duximus esse protelandam. Ideoque sancimus, si quis vel ex testamento, vel ab intestato vocatus, deliberationem meruerit: vel si hoc quidem non fecerit, non tamen successioni renunciauerit, vt ex hac causa deliberare videatur: sed nec aliquid gesserit, quod aditionem, vel pro herede gestionem inducat: praedictum arbitrium in successionem suam transmittat: ita tamen, vt vnius anni spatio eadem transmissio fuerit conclusa. Et si quidem is, qui sciens hereditatem vel ab intestato, vel ex testamento sibi esse delatam, deliberatione minime petita, [intra annale tempus] decesserit: hoc jus ad suam successionem intra annale tempus extendat. Si enim ipse, postquam testamentum fuerit insinuatum, vel ab intestato, vel ex testamento, vel aliter ei cognitum sit, heredem eum vocatum fuisse, annali tempore translapso nihil fecerit, ex quo vel adeundam, vel renunciandam hereditatem manifestauerit: is cum successione sua ab hujusmodi beneficio excludatur. Sin autem instante annali tempore decesserit, reliquum tempus pro adeunda hereditate suis successoribus sine aliqua dubietate relinquat: quo completo nec heredibus ejus alius regressus in hereditatem habendam seruabitur. Recitata septimo in nouo Consistorio palatii JVSTINIANI. Dat. 3. Cal. Nou. Decio V. C. Cos. *529.

20. *Idem* A. *Joanni P. P.*

Quidam elogio condito heredem scripsit in certas vncias, et post certa verba testamenti eundem in alias vncias, vel tantas, vel quantascunque, et tertio, vel in aliam partem hereditatis, vel in quendam vnciarum modum: ille autem vnam institutionem, vel duas admittens, vnam vel duas, vel quantascunque respuendas esse censuit: quaerebatur apud veteres, si hoc ei facere permittatur. † Similique modo dubitabatur, si impuberem quis filium suum heredem ex parte instituit, et quendam extraneum in aliam partem, quem pupillariter substituit: et postquam testator decessit, pupillus quidem patri [ejus] heres extitit, extraneus autem hereditatem adiit: et postea adhuc in prima aetate pupillus constitutus ab hac luce subtractus est, et pupillaris substitutio locum sibi vindicauit: Cumque substitutus eandem partem admittere noluit, quaesitum est, si potest jam heres ex principali testamento factus, pupillarem substitutionem repudiare? Vtramque igitur dubitationem simul decidendam esse censemus. Placuit enim nobis, siue in institutione, siue in pupillari substitutione, vt vel omnia admittantur, vel omnia repudientur, et necessitas imponatur heredi particulari facto, vel aliam, aut alias partes hereditatis admittere, vel etiam substitutionem pupillarem. Dat. Prid. Cal. Maji, *Constantinopoli*, post Consulatum Lampadii et Orestis VV. CC. 531.

21. *Idem* A. *Joanni P. P.*

Cum aliquis scripsit heredem eum, qui de sua conditione ei, qui dominium ejus vindicabat, in judicio aduersabatur: is autem, qui dominum se esse dicebat, adire eum hereditatem imperabat, vt acquisitio hereditatis per eum celebraretur, indignatus est, quasi domino ei parere; dubitatio veteribus exorta est, si qua poena imponatur hujusmodi insolentiae? Veteres in multas trahuntur sententias, sed nos eorum discordiam sic esse decidendam censemus, vt distinctio subtilis causae [ei] imponatur: vt, si quidem ita scripta est institutio, illum seruum illius heredem instituo: quia apertissimum est, intuitu domini institutionem esse conscriptam, necesse sit omnimodo per competentem Judicem eum compelli adire quidem hereditatem et eam acquirere: nulli autem ex postfacto subjici grauamini, si liber pronuncietur: sed omne siue lucrum, siue dammum ad eum redundare, qui in seruitutem eum trahebat, et denegari ei et aduersus eum omnes hereditarias actiones, nullo ei ex hoc praejudicio generando.

† Sin autem quasi liber institutus est, nulla domini, vel serui mentione in institutione habita, tunc nullo compelli modo eum adire hereditatem: nec denegari ei liberale judicium: sed [et hereditatem per suum jus decurrere, et liberale judicium suam expectare sententiam, siue agente eo, siue pulsato: vt, si quidem seruus pronuncietur, tunc domino suo hereditatem acquirat: sin autem liber, eam adipiscatur: si adire maluerit. Dat. 2. Cal. Maji, *Constantinopoli*, post Consulatum Lampadii et Orestis VV. CC. 531.

22. *Idem* A. *ad Senatum.*

Scimus jam duas esse promulgatas à nostra Clementia Constitutiones: vnam quidem de his, qui deliberandum pro hereditate sibi delata existimauerint: aliam autem de improuisis debitis, et incerto exitu per diuersas species eis imposito. Sed et veterem Constitutionem non ignoramus, quam Diuus GORDIANVS ad Platonem scripsit, de militibus, qui per ignorantiam hereditatem adierunt: quatenus pro his tantummodo rebus conueniantur, quas in hereditate defuncti inuenerint: ipsorum autem bona à creditoribus hereditariis non inquietentur. Cujus sensus ad vnam praefatarum Constitutionum à nobis redactus est. Arma etenim magis, quam jura scire milites, sacratissimus Legislator existimauit. Ex omnibus itaque istis vnam Legem colligere,

TIT. XX.

D E L E G A T I S.

Poſt haec videamus de legatis, quae pars juris extra propoſitam quidem materiam videtur: (nam loquimur de iis juris figuris, quibus per vniuerſitatem res nobis adquiruntur) ſed cum omnino de teſtamentis, et de heredibus, qui in teſtamento inſtituuntur, loquuti ſimus: non ſine cauſa ſequenti loco poteſt haec juris materia tractari.

§. 1. LEGATVM (*a*) *itaque eſt donatio quaedam à defuncto relicta, ab herede praeſtanda.*

§. 2. *Sed olim quidem erant* legatorum genera quatuor: per vindicationem, per damnationem, ſinendi modo, per praeceptionem, *et certa quaedam verba cuique generi legatorum adſignata erant, per*

colligere, nobis apparuit eſſe humanum: et non ſolum milites adjuuare hujusmodi beneficio, ſed etiam ad omnes hoc extendere: non tantum ſi improuiſum emerſerit debitum, ſed etiam ſi oneroſam quis inueniat eſſe, quam adiit hereditatem: ita enim nec ſatis neceſſarium deliberationis erit auxilium, niſi hominibus formidoloſis, qui et ea timent, quae nulla digna ſunt ſuſpicione. §. 1. Cum igitur hereditas ad quendam, ſiue ex teſtamento, ſiue ab inteſtato ſit delata, ſiue ex aſſe, ſiue ex parte: ſi quidem recta via adire maluerit hereditatem, et ſpe certiſſima hoc fecerit, vel ſeſe immiſcuerit, vt non poſtea eam repudiet: nullo indiget inuentario, cum omnibus creditoribus ſuppoſitus ſit: vtpote hereditate ei ex [ſua] voluntate infixa. † Similique modo, ſi non titubante animo reſpuendam, vel abſtinendam eſſe crediderit hereditatem, et apertiſſime intra trium menſium ſpatium, ex quo ei cognitum fuerit ſcriptum ſe eſſe, vel vocatum heredem, [ei] renunciet: nullo nec inuentario faciendo, nec alio circuitu expectando, ſit alienus [ab] hujusmodi hereditate, ſiue oneroſa, ſiue lucroſa ſit.

§. 2. Sin autem dubius eſt, vtrumne admittenda ſit, necne defuncti hereditas: non putet ſibi eſſe neceſſariam deliberationem, ſed adeat hereditatem, vel ſeſe immiſceat; omni tamen modo inuentarium ab ipſo conficiatur: vt intra triginta dies poſt apertas tabulas, vel poſtquam nota fuerit ei apertura tabularum, vel delatam ſibi ab inteſtato hereditatem cognouerit, numerandos, exordium capiat inuentarium ſuper his rebus, quas defunctus mortis tempore habebat: et hoc inuentarium intra alios ſexaginta dies modis omnibus impleatur ſub praeſentia tabulariorum, caeterorumque, qui ad hujusmodi confectionem neceſſarii ſunt: ſubſcriptionem tamen ſupponere heredem neceſſe eſt, ſignificantem et quantitatem rerum, et quod nulla malignitate circa eas ab eo facta, vel facienda, res apud eum remaneant: vel ſi ignarus ſit literarum, vel ſcribere praepediatur, ſpeciali tabulario ad hoc ſolum adhibendo, vt pro eo literas ſupponat, venerabili ſigno antea manu heredis propoſito, teſtibus videlicet adſumendis, qui heredem cognoſcant, et jubente eo tabularium pro ſe ſubſcribere, interfuerint. §. 3. Sin autem [à] locis, in quibus res hereditariae, vel maxima pars earum poſita eſt, heredes abeſſe contigerit: tunc eis vnius anni ſpatium à morte teſtatoris numerandum damus ad hujusmodi inuentarii conſummationem: ſufficit enim praefatum tempus, etſi longiſſimis ſpatiis diſtant: tamen [placuit] dare eis facultatem inuentarii conſcribendi, vel per ſe vel per inſtructos procuratores in loca, vbi res poſitae ſunt, mittendos. §. 4. Et ſi praefatam obſeruationem inuentarii faciendi ſolidauerint: hereditatem ſine periculo habeant, et Legis Falcidiae aduerſus legatarios vtantur beneficio: vt in tantum hereditariis creditoribus teneantur, in quantum res ſubſtantiae ad eos deuolutae valeant: et eis ſatisfaciant, qui primi veniant creditores: et ſi nihil reliquum eſt, poſteriores venientes repellantur: et nihil ex ſua ſubſtantia penitus heredes amittant: ne dum lucrum facere ſperant, in damnum incidant. Sed et ſi legatarii interea venerint: eis ſatisfaciant ex hereditate defuncti, vel ex ipſis rebus, vel ex earum forſitan venditione. §. 5. Sin vero creditores, qui poſt emenſum patrimonium necdum completi ſunt, ſuperueniant: neque ipſum heredem inquietare concedantur, neque eos, qui ab eo comparauerint res, quarum pretia in legata, vel fideicommiſſa, vel alios creditores proceſſerunt. Licentia creditoribus non deneganda aduerſus legatarios venire, vel hypothecis, vel indebiti condictione vti, et haec, quae acceperint, recuperare: cum ſatis abſurdum ſit, creditoribus quidem jus ſuum perſequentibus legitimum auxilium denegari, legatariis vero, qui pro lucro certant, ſuas partes leges accommodare. §. 6. Sin vero heredes res hereditarias creditoribus hereditariis pro debito dederint in ſolutum: vel per dationem pecuniarum ſatis eis fecerint: liceat aliis creditoribus, qui ex anterioribus veniunt hypothecis, aduerſus eos venire, et [à] poſterioribus (creditoribus) ſecundum leges eas abſtrahere, vel per hypothecariam actionem, vel per condictionem ex lege, niſi voluerint debitum eis offerre. §. 7. Contra ipſum tamen heredem (ſecundum quod ſaepius dictum eſt) qui quantitatem rerum hereditariarum expendit, nulla actio extendatur. §. 8. Sed nec aduerſus emptores rerum hereditariarum, quas ipſe (heres) pro ſoluendis debitis, vel legatis vendidit, venire alii concedatur: cum ſatis anterioribus creditoribus à nobis prouiſum eſt, vel ad poſteriores creditores, vel ad legatarios peruenientibus, et ſuum jus perſequentibus.

§. 9. In computatione autem patrimonii damus ei (licentiam) excipere et retinere, quicquid in funus expendit, vel in teſtamenti inſinuationem, vel in inuentarii confectionem, vel in alias neceſſarias cauſas hereditatis approbauerit ſeſe perſoluiſſe. Si vero et ipſe aliquas contra defunctum habebat actiones: non hae confundantur, ſed ſimilem (cum aliis creditoribus per omnia habeat fortunam: temporum tamen praerogatiua inter creditores ſeruanda.

§. 10. Licentia danda creditoribus, ſeu legatariis, vel fideicommiſſariis, ſi majorem putauerint eſſe ſubſtantiam à defuncto derelictam, quam heres (in) inuentario ſcripſit, quibus voluerint legitimis modis, quod ſuperfluum eſt, approbare, vel per tormenta forſitan ſeruorum hereditariorum ſecundum anteriorem noſtram legem, quae de quaeſtione ſeruorum loquitur, vel per ſacramentum illius, ſi aliae probationes defe-

per quae singula genera legatorum significabantur. *Sed ex constitutionibus diuorum Principum solennitas hujusmodi verborum penitus sublata est.* Nostra autem Constitutio, quam cum magna fecimus lucubratione, defunctorum voluntates validiores esse cupientes, et non verbis, sed voluntatibus eorum fauentes, disposuit, vt *omnibus legatis vna sit natura*, et quibuscunque verbis aliquid relictum sit, liceat legatariis id *persequi*, *non solum per actiones personales*, *sed etiam per in rem*, *et per hypothecariam.* Cujus Constitutionis perpensum modum ex ipsius tenore perfectissime accipere possibile est.

§. 3. Sed non vsque ad eam Constitutionem standum esse existimauimus. Cum enim antiquitatem inuenimus legata quidem stricte concludentem; fideicommissis autem, quae ex voluntate magis descendebant defunctorum, pinguiorem naturam indulgentem: necessarium esse duximus, *omnia legata fideicommissis exaequare*, *vt nulla sit inter ea differentia;* sed quod deest legatis, hoc repleatur ex natura fideicommissorum; et si quid amplius est in legatis, per hoc crescat fideicom-

cerint: vt vndique veritate exquisita, neque lucrum, neque damnum aliquod heres ex hujusmodi sentiat hereditate: illo videlicet obseruando, vt si ex hereditate aliquid heredes surripuerint, vel celauerint, vel amouendum curauerint, postquam fuerint conuicti, in duplum hoc restituere, vel hereditatis quantitati computare compellantur. §. 11. Donec tamen inuentarium conscribitur: vel si res praesto sint, intra tres menses: vel si absfuerint, intra annale spatium secundum anteriorem distinctionem, nulla erit licentia neque creditoribus, neque legatariis vel fideicommissariis eos vel inquietare, vel ad judicium vocare, vel res hereditarias quasi ex hypothecarum auctoritate vindicare: sed sit hoc spatium ipso jure pro deliberatione heredibus concessum: nullo scilicet ex hoc interuallo creditoribus hereditariis circa temporalem praescriptionem praejudicio generando. §. 12. Sin vero postquam adierint, vel sese immiscuerint, praesentes vel absentes inuentarium facere distulerint, et datum jam à nobis tempus ad inuentarii confectionem effluxerit: tunc ex eo ipso, quod inuentarium secundum formam praesentis Constitutionis non fecerint, et heredes esse omnimodo intelligantur: et debitis hereditariis in solidum teneantur, nec legis nostrae beneficio perfruantur, quam contemnendam esse censuerunt. §. 13. Et haec quidem de his sancimus, qui deliberationem nullam petendam (esse) curauerint: quam putamus quidem penitus post hanc legem esse superuacuam, et debere ei derogari. Cum enim liceat eis et adire hereditatem, et sine damno ab ea discedere ex praesentis legis auctoritate: quis locus deliberationi relinquitur? † Sed quia quidam vel vana formidine, vel callida machinatione, pro deliberando nobis supplicandum necessarium esse existimant, quatenus eis liceat annale tempus tergiuersari, et hereditatem inspicere, et alias contra eam machinationes excogitare, et eandem deliberationem flebilibus adsertionibus repetita prece saepius accipere: ne quis nos putauerit antiquitatis penitus esse contemptores, indulgemus quidem eis petere deliberationem, vel à nobis, vel à nostris judicibus: non tamen amplius ab Imperiali quidem culmine vno anno, à nostris vero judicibus nouem mensibus? vt neque ex Imperiali largitate aliud tempus eis indulgeatur: sed et si fuerit datum, pro nihilo habeatur. Semel enim, et non saepius eam peti concedimus. §. 14. Sin autem hoc aliquis fecerit, et inuentarium conscripserit, (necesse est enim omnimodo deliberantem inuentarium cum omni subtilitate facere) non liceat ei post tempus praestitutum, si non recusauerit hereditatem, sed adire maluerit, nostrae legis vti beneficio: sed in solidum secundum antiqua jura omnibus creditoribus teneatur. Cum enim gemini tramites inuenti sint, vnus quidem ex anterioribus, qui deliberationem dedit, alter autem rudis, et nouus à nostro Numine repertus; per quem adeuntes sine damno conseruantur: electionem ei damus, vel nostram Constitutionem eligere et beneficium ejus sentire: vel si eam aspernandam existimauerit, et ad deliberationis auxilium conuolauerit, ejus effectum habere: et si non intra datum tempus recusauerit hereditatem, omnibus in solidum debitis hereditariis teneatur: et non secundum modum patrimonii; sed etiam si exiguus sit census hereditatis, tamen quasi heredem eum in totum obligari: et sibi imputet, qui pro nouo beneficio vetus elegerit grauamen: et ideo ad ipsam deliberationis dationem, et diuinum Rescriptum super hac promulgatum, hoc adjici volumus, vt sciant omnes, quod omnimodo post petitam deliberationem, si adierint, vel pro herede gesserint, vel non recusauerint hereditatem, omnibus in solidum hereditariis oneribus teneantur. Si quis autem temerario proposito deliberationem quidem petierit, inuentarium autem minime conscripserit, et vel adierit hereditatem, vel minime eam repudiauerit: non solum creditoribus in solidum teneatur, sed etiam Legis Falcidiae beneficio minime vtatur. Quod si post deliberationem recusauerit inuentario minime conscripto: tunc res hereditarias creditoribus, vel his, qui ad hereditatem vocantur, legibus reddere compelletur: quantitate earum sacramento res accipientium manifestanda, cum taxatione tamen à judice statuenda. §. 15. Notissimum autem est hac Constitutione, quae omnes casus continet, nostris Constitutionibus jam pro eisdem capitulis promulgatis esse derogatum, quarum altera etiam GORDIANAE Constitutionis sensus continebatur. Cum enim ampliore tractatu habito, melior exitus inuentus sit, et tribus Constitutionibus in vnum congregatis, vnus appareat et in milites, et in alios omnes juris probabilis articulus; ea propter ex anterioribus inquietari nostro subjectos Imperio non patimur: scilicet vt milites, etsi propter simplicitatem praesentis Legis subtilitatem non obseruarint, in tantum tamen teneantur, quantum in hereditate inuenerint. Quam, Patres Conscripti, in hujusmodi casibus in posterum obtinere sancimus. Dat. 5. Cal. Dec. *Constantinopoli*, post Consulatum Lampadii et Orestis VV. CC. 531.

d) DE HIS, QVI ANTE APERTAS TABVLAS HEREDITATEM TRANSMITTVNT.

(Cod. 6. T. 52.)

1. *Impp.* THEODOSIVS et VALENTINIANVS AA. *Hormisdae P. P.*

Per hanc jubemus sanctionem, in posterum (valituram,) filios, seu filias: nepotes aut neptes, pronepotes aut proneptes,

commissorum natura. Sed ne, in primis legum cunabulis permistim de his exponendo, studiosis adolescentibus quandam introducamus difficultatem:. operae pretium esse duximus,. interim separatim prius de legatis, et postea de fideicommissis tractare, vt natura vtriusque juris cognita facile possint permistionem eorum eruditi subtilioribus auribus accipere.

§. 4. Non solum autem testatoris vel heredis *res*, sed *etiam aliena legari* potest: ita, vt heres cogatur redimere eam, et praestare: vel si eam non potest redimere, aestimationem ejus dare. Sed si talis sit res, cujus commercium non est, [vel adipisci non potest]: nec aestimatio ejus debetur: veluti si campum Martium, vel basilicas, vel templa, vel quae publico vsui destinata sunt, legauerit, nam nullius momenti [tale] legatum est. Quod autem diximus, alienam rem posse legari, ita intelligendum est, si defunctus sciebat alienam rem esse, non si ignorabat, forsitan enim, si sciuisset alienam rem esse, non legasset, et ita Diuus PIVS rescripsit. Et verius est,

neptes, à patre, vel matre; auo, vel auia; proauo, vel proauia scriptos heredes: licet non sint inuicem substituti, seu cum extraneis, seu soli sint instituti, et ante apertas tabulas defuncti (siue se nouerint scriptos heredes, siue ignorauerint) in liberos suos, cujuscunque sint sexus, vel gradus, derelictam sibi hereditariam portionem posse transmittere: memoratasque personas (si tamen hereditatem non recusant) nulla hujusmodi praescriptione sibi obstante, eam tanquam debitam vindicare. Quod scilicet etiam super legatis, seu fideicommissis à patre, vel à matre; auo, vel auia, proauo, vel proauia derelictis locum habet. Siquidem perindignum est, fortuitas ob caussas, vel casus humanos, nepotes aut neptes, pronepotes aut proneptes, auita vel proauita successione fraudari, aliosque aduersus auitum, vel proauitum desiderium, vel institutum insperato legati commodo, vel hereditatis gaudere. Habeant vero solatium tristitiae suae, quibus est merito consulendum.* Dat. 3. Non. April. post Consulatum Protogenis et Asterii 450.

c) Vt DELIBERANDI JVS ETIAM AD IMPVBERES TRANSMITTATVR.

(*Auth. Collat.* 9. *T.* 41.)
(Nouell. Const. 158.)

Imp. JVSTINIANVS A.

PRAEFATIO.

Oblatae nobis à Thecla, quae et Manno appellatur, preces sunt, quae declarant, Theclam quandam è vita decessisse, relicta Sergia filia impuberem aetatem agente: cumque vix sedecim dies matri superuixisset filia, abiisse et ipsam mortem in contagione illa, quae nuperrime homines inuaserat. Eam vero, quae nobis preces porrexerit, inquit, Sergiae patri Sororem exstitisse. Cosmam autem Theclae fratrem Sergiae hereditatem vindicasse, dictasseque eo nomine judicium. Rursum hanc, ne non recte contentiones sereret, abiisse ad **Joannem** *prouincialis fori* **Aduocatum**, *percontatum de Legibus, quae hanc caussam concernerent. Illumque responsum in scriptis edidisse, eo ipsa significantem, quod Sergiae ad ipsam delata esset hereditas. Atque ea sane de caussa controuersiae judicem delegisse ipsum* **Joannem**, *Cosmae partes agente Aesculapio quadam* **Scriniario** *per Orientem magisterii militum. Sed* **Joannem** *contrariam edidisse sententiam his, quae in scriptis responderat, vsurpata ad hoc in sententia Lege justissimi Principis THEODOSII, quae dicit, non posse eum, qui nondum septem annorum natus sit, maternam vindicare hereditatem, nisi tutorem habeat: sed vt ad illos ea deferatur, quibus competitura esset, et si defunctus impubes ad hereditatem Legibus vocatus non esset. Neque haec tantum protulisse in sententia: sed et effecisse, vt, quae nobis supplicaret, consequenter secundum sententiam pacta iniret, et eadem denuo dictaret Aesculapio, qui pro Cosma caussam egerat. Petiitque nos, vt ipsam tam misere affectam injuria respiceremus: et maxime, cum Lex in Codice, qui de nostro nostra nomine cognomen accepit, posita sit, quae innuat,* **recte maternam hereditatem vindicare eum, qui fari possit:** *et rursus alia à nobis Lege proposita, quae vult, vt, si quis hereditate ad ipsum delata, antequam eam vindicet, aut contrariam ea in re sententiam suam ostendat, ex hac vita emigret: super ea hereditate deliberandi jus ad heredes suos transmittat. Porro eam Legem, quae nuper à nobis proposita sit, qua idem in hereditatibus ordo adgnatis pariter et cognatis tribuitur, locum in hac controuersia non habere, cum antiquior sit nostra, cujus occasione Lex illa valere jussa est.*

CAP. I.

Sancimus igitur, vt Gloria tua, si haec ita se habere compererit: opem ferat supplicanti, et Legem nostram illi conseruet, quae deliberandi jus ei tribuit, nimirum Sergia ante excessum anni post matrem suam demortua, volentique maternam Sergiae hereditatem vindicare, ejus agendi copiam praebeat. Neque enim pugnare inter se aliquis THEODOSII sapientissimi Principis et nostram Legem dixerit: cum in eodem vtraque volumine sit posita, et nos per Constitutionem, quam pro eo posuimus, obfirmauerimus, nihil in eo residere contrarii. Sed obtineto quidem Lex nostra in praesenti controuersia, et omnibus casibus in quaestionem deducto assimilibus: obtineto autem THEODOSII sacratissimi Principis Lex, in quibus annum praeterire contigit, et deliberandi tempus elapsum est. Pacta enim post sententiam conscripta cum altero inita, qui obligationem adquirere non potuit: manifestum est, quod nullam actionem Cosmae de his, quae inibi confessa fuerunt, dederint. Datum Prid. Id. Jul. *Constantin.* DN. Just. PP. Aug. * 535.

(d)

De Edicto divi HADRIANI tollendo, et quemadmodum SCRIPTVS HERES in possessionem mittatur.

(Cod. 6. T. 33.)

1. *Impp.* SEVERVS et ANTONINVS AA. *Lucillo.*

Cum inter institutum, et substitutum controuersia moueatur: eum, qui primo loco institutus est, induci in possessionem oportet. PP. 12. Cal. Decembr. Dextro et Prisco Coss. * 197.

2. *Imp.*

est, ipsum qui agit, id est, legatarium probare oportere, sciuisse alienam rem legare defunctum: non heredem probare oportere, ignorasse alienam: quia *semper necessitas probandi incumbit illi, qui agit.*

§. 5. Sed et si *rem obligatam* creditori aliquis legauerit, necesse habet heres [eam] luere. Et [in] hoc quoque casu idem placet, quod in re aliena: vt ita demum luere necesse habeat heres, si sciebat defunctus rem obligatam esse, et ita Diui SEVERVS et ANTONINVS rescripserunt. Si tamen defunctus voluerit legatarium luere, et hoc expresserit: non debet heres eam luere.

§. 6. Si res aliena legata fuerit, et ejus rei viuo testatore legatarius dominus factus fuerit: siquidem ex causa emptionis, ex testamento actione pretium consequi potest, si vero ex causa lucratiua, veluti ex donatione, vel ex alia simili causa, agere non potest, nam traditum est, *duas lucratiuas causas in eundem hominem, et eandem rem concurrere non posse.* Hac ratione, si ex duobus testamentis eadem res eidem debeatur, interest, vtrum rem, an aestimationem ex testamento consecutus sit: nam si rem habet, agere non potest, quia habet eam ex causa lucratiua; si aestimationem, agere potest.

§. 7. Ea quoque *res, quae in rerum natura non est, si modo futura* est, recte legatur: veluti fructus, qui in illo fundo nati erunt, aut quod ex illa ancilla natum erit.

§. 8. Si eadem res duobus legata sit, siue *conjunctim*, siue *disjunctim:* si ambo perueniant ad legatum, scinditur inter eos legatum: si alter deficiat (quia aut spreuerit legatum, aut viuo testatore

2. *Imp.* ALEXANDER A. *Eutacto.*

Quamuis quis se filium defuncti praeteritum esse alleget, aut falsum, vel inofficiosum Testamentum, seu alio vitio subjectum, vel seruus defunctus esse dicatur: tamen scriptus heres in possessionem mitti solet. PP. 6. Cal. Nou. Maximo 2. et Aeliano Coss. 214.

3. *Imp.* JVSTINIANVS A. *Juliano P. P.*

Edicto Diui HADRIANI, quod sub occasione vicesimae [partis] hereditatis introductum est, cum multis ambagibus, et difficultatibus, et indiscretis narrationibus penitus quiescente, quia et vicesima hereditatis ex nostra recessit Republica: antiquatis nihilominus et aliis omnibus, quae circa repletionem vel interpretationem ejusdem Edicti promulgata sunt, sancimus, vt si quis ex asse vel ex parte institutus, competenti judici Testamentum ostenderit non cancellatum, neque abolitum, neque ex quacunque suae formae parte vitiatum, sed quod [in] prima figura sine omni vituperatione appareat, et depositionibus testium legitimi numeri vallatum sit: mittatur quidem in possessionem earum rerum, quae testatoris mortis tempore fuerunt, non autem legitimo modo ab alio detinentur, et eam testificatione publicarum personarum accipiat. Sin autem aliquis contradictor extiterit: tunc in judicio competenti, causae in possessionem missionis, et subsecutae contradictionis ventilentur: et [ei] possessio acquiratur, qui potiora ex legitimis modis jura ostenderit, siue qui missus est, siue qui antea detinens contradicendum putauit, nullis angustiis temporum hujusmodi missione coarctanda: sed siue tardius, siue praemature aliquis missus est, legis tantummodo arbitrium requiratur, et causa, vnde vel missio vel contradictio exoritur. Siue enim post annale tempus, siue post majoris aeui curricula aliquis fuerit missus, si tamen ex legitime formato Testamento missio procedat, nullum ei temporis obstaculum objiciatur: nisi tantum temporis effluxerit, quod possit vel possessori plenissime securitatem super dominio praestare, vel ipsi, qui missus est, omnem intentionem excludere. Si enim vel ex vna parte, vel ex vtroque latere temporis prolixitas occurrerit, manifestissimum est, non solum missionem, sed etiam ipsam principalem causam esse sopitam. Dat. 11. Cal. April. *Constantinop.* post Consulatum Lampadii et Orestis VV. CC. 531.

(a)

DE LEGATIS.

(Cod. 6. T. 37.)

1. *Imp.* ANTONINVS PIVS A. *libertis Sextiliae.*

Quamuis verbis his, quoad cum Claudio Justo morati estis, alimenta vobis, et vestiarium legatum sit: tamen hanc fuisse defuncti cogitationem interpretor, vt et post mortem Justi [Claudii] eadem vobis praestari voluerit. Sine die et Consule.

2. *Impp.* SEVERVS et ANTONINVS AA. *Sabiniano.*

Quamuis heres institutus hereditatem vendiderit, tamen legata et fideicommissa ab eo peti possunt: et quod eo nomine datum fuerit, venditor ab emptore vel fidejussoribus ejus petere poterit. PP. 10. Calend. Septembr. Laterano et Rufino Coss. 198.

3. *Iidem* AA. *Victorino.*

Qui post testamentum factum praedia, quae legauit, pignori, vel hypothecae dedit, mutasse voluntatem circa legatariorum personam non videtur. Et ideo, [etiam] si in personam actio electa est: recte placuit ab herede praedia liberari PP. 6. Cal. Maji, Gentiano et Basso Coss. 212.

4. *Imp.* ANTONINVS A. *Sulpitio.*

Seruis testamento dominorum non data libertate, legatum seu fideicommissum relictum non valet: nec conualescere potest, licet post mortem testatoris libertatem aliqua ratione consecuti sint. PP. 5. Cal. Jul. Antonino A. 4. et Balbino * 2. Coss. 214.

5. *Idem* A. *Donato.*

Non est dubium denegari actionem legatorum ei pro portione competenti in his rebus, quas subtraxisse eum de hereditate apparuerit. PP. 5. Id. Septembr. Antonino A. 4. et Balbino * 2. Coss. 214.

6. *Idem* A. *Juliano.*

Si legata relicta primus legatarius agnouit: substitutio eorum in persona Pontianae facta euanuit. PP. 8. Calend. Maji, *Romae*, Laeto 2. et Cereale Coss. 216.

7. *Idem*

-statore decesserit, vel alio quoquo modo defecerit), totum ad collegatarium pertinet. Conjunctim autem legatur, veluti si quis dicat, *Titio et Sejo hominem Stichum do, lego:* disjunctim ita, *Titio hominem Stichum do, lego: Sejo hominem Stichum do, lego.* Sed et si expresserit eundem hominem Stichum, aeque disjunctim legatum intelligitur.

§. 9. Si cui FVNDVS (β) alienus legatus sit, et emerit proprietatem deducto vsufructu, et vsusfructus ad eum peruenerit, et postea ex testamento agat: recte eum agere, et fundum petere, IVLIANVS ait: quia vsusfructus in petitione seruitutis locum obtinet. Sed officio judicis continetur, vt deducto vsufructu, jubeat aestimationem praestari.

§. 10. Sed si rem legatarii quis ei legauerit, inutile est legatum: quia *quod proprium est ipsius, amplius ejus fieri non potest*, et licet alienauerit eam, non debetur nec ipsa res, nec aestimatio ejus.

§. 11. Si quis *rem suam* quasi alienam legauerit, valet legatum: nam plus valet quod in veritate est, quam quod in opinione. Sed et si legatarii esse putauit, valere constat: quia exitum voluntas defuncti habere potest.

§. 12 Si rem suam legauerit testator, posteaque eam alienauerit. Celsus putat, si non adimendi animo vendidit, nihilominus deberi. Idemque Diui SEVERVS et ANTONINVS rescripserunt. † Iidem rescripserunt, eum, qui post testamentum factum praedia, quae legata erant, pignori dedit, ademisse legatum non videri: et ideo legatarium cum herede [ejus,] agere posse,

7. *Idem A. Fausto.*

Si Fortidianum fundum primo Pater tuus fratribus per praeceptionem, ac mox tibi legauit, concursu dominium ejus tibi quoque quaeritur. §. 1. Error autem nominum in scriptura factus, si modo de mancipiis, vel possessionibus legatis non ambigitur, jus legati dati non minuit. PP. 5. Id. Jul. Laeto 2. et Cereale Coss. 216.

8. *Idem A. Demetrio.*

Ab administratione tutelae religio sacramenti Marcellum, quem vobis à patre tutorem datum [testamento] proponitis, eripit. Quae res, quominus legatum consequatur, non impedit. Nec enim juste ab ea petitione repellitur: cum etiamsi vellet tutelam administrare, prohibeatur. PP. 8. Idus Martii, *Romae*, Sabino 2. et Anulino Coss. 217.

9. *Imp.* ALEXANDER A. *Antiocho.*

Si in fraudem eorum, quae testamento relicta sunt, admissus est accusator, qui testamentum falsum diceret: Praeses prouinciae secundum jurisdictionis formam solui legata jubebit, interposita cautione, si euicta fuerit hereditas, ea restituturum: quamuis alias tunc cautioni locus sit, cum sine controuersia legata soluantur. PP. 7. Id. Februar. Maximo 2. et Aeliano Coss. 224.

10. *Idem A. Ingenuae.*

Cum alienam rem quis reliquerit, si quidem sciens: tam ex legato, quam ex fideicommisso ab eo, qui legatum, seu fideicommissum meruit, peti potest. Quod si suam esse putauit: non aliter valet relictum, nisi proximae personae, vel vxori, vel alii tali personae datum sit, cui legaturus esset, et si scisset rem alienam esse. PP. 5. Calend. Febr. Albino et Maximo Coss. 228.

11. *Idem A. Albiano.*

Filia legatorum non habet actionem, si ea, quae ei [in] testamento reliquit [viuus] Pater, postea in dotem dederit, PP. 5. Non. Mart. Pompejano et Peligno * *al. Feliciano* Coss. 232.

12. *Imp.* GORDIANVS A. *Mutiano.*

Cum responso viri prudentissimi Papiniani, quod precibus insertum est, praeceptionis legatum et omissa parte hereditatis vindicari posse declaretur: intelligis desiderio tuo juxta juris formam esse consultum. † Verba vero responsi haec sunt: Filiae mater praedium ita legauit: Praecipito, sumito extra partem hereditatis. Cum hereditati matris filia renunciasset, nihilominus eam recte legatum vindicare visum est. P. Constitutio 5. Id. Jul. Sabino 2. et Venusto Coss. 241.

13 *Impp.* DIOCLETIANVS et MAXIMIANVS AA. *Senerae.*

Proprias tuas res legari, vel fideicommitti tibi non potuisse, certum est. PP. 15. Cal. Maji, Maximo 2. et Aquilino Coss. 286.

14. *Iidem* AA. *Tatiano.*

Monumenta quidem legari non posse manifestum est: jus autem mortuum inferendi, legare nemo prohibetur. PP. 2. Calend. Sept. Maximo 2. et Aquilino Coss. 286.

15. *Iidem* AA. *Terentio et aliis.*

Si vniuersae facultates, quas Pater vester reliquit, debito fiscali, aut priuato absumuntur: nihil ex his, quae testamento ejus adscripta sunt, valere potest. Quod si deducto debito, in relictis bonis superfluum est, libertates impediri juris ratio non permittit: quin etiam legata, necnon fideicommissa, salua lege Falcidia, praestanda sunt. PP. 3. Calend. Octobr. ipsis 4. et 3. AA. Coss. 290.

16. *Iidem* AA. et CC. *Syllae.*

Creditor, si à debitore suo rem, quam pignoris nomine susceperat, legatam sibi contendit: etiam debito ab heredibus ejus oblato, quo minus restituat, defendi potest. S. 18. Cal. Februar. *Sirmii*, * *Const. et Maximian* CC. Coss. * 294.

17. *Iidem* AA. et CC. *Eutychiano.*

Datum legatum adimi tam pure, quam sub conditione, non libertis tantum, sed etiam ingenuis placuit. Dat. 3. Non. Mart. * *iisdem* CC. Coss. * 294.

18 *Iidem* AA. et CC *Justino.*

Ex legato nominis, actionibus ab his, [qui] successerunt, non mandatis, directas quidem actiones legatarius habere non potest: vtilibus autem suo nomine experietur. Dat. 6. Id. Dec. * *iisdem* CC. Coss * 294.

19 *Iidem* AA. et CC. *Niconi.*

Non tantum duorum mensium, sed et minoris temporis maritus vxori testamento scriptus succedit: nec legata, vel fidei-

posse, vt praedia à creditore luantur. † Si vero quis partem rei legatae alienauerit, pars, quae non est alienata, omnino debetur: *pars* autem *alienata ita debetur, si non adimendi animo alienata fit.*

§. 13. Si quis *debitori suo liberationem* legauerit: legatum vtile est, et neque ab ipso debitore, neque ab herede ejus potest heres petere, neque ab alio, qui heredis loco sit, sed et potest à debitore conueniri, vt liberet eum. Potest etiam quis vel ad tempus jubere, ne heres petat.

§. 14. Ex contrario, si debitor creditori suo quod debet, legauerit: inutile est legatum, si nihil plus est in legato, quam in debito: quia nihil amplius per legatum habet. Quod si in diem, vel sub conditione debitum, ei pure legauerit: vtile est legatum, propter repraesentationem. Quod si viuo testatore *dies venerit*, vel CONDITIO(y) *extiterit:* PAPINIANVS scripsit, vtile esse nihilominus legatum, quia semel constitit, quod et verum est. Non enim placuit sententia existimantium, extinctum esse legatum, quia in eam causam peruenerit, à qua incipere non potest.

§. 15. Sed si *vxori maritus dotem legauerit:* valet legatum, quia plenius est legatum, quam de dote actio. Sed si quam non accepit dotem legauerit: Diui SEVERVS et ANTONINVS rescripserunt, siquidem simpliciter legauerit, inutile esse legatum: si vero certa pecunia, vel certum corpus, aut instrumenta dotis in praelegando demonstrata sunt, valere legatum. §. 16.

fideicommissa, seu donationes temporis hujus angustia capi prohibet. Dat. 5. Id. Dec. *Nicomediae*, * *iisdem* CC. Coss. * *294*.

20. *Iidem* AA. *Eutychiano.*

Vxor patrui tui, si testata decesserit: res tuas, tantum vsumfructum earum habens, legare non potuit. Dat. 8. Cal. Jan. * *iisdem* CC. Coss. * *294*.

21. *Imppp.* CONSTANTINVS, CONSTANTIVS et CONSTANS AAA. *ad Populum.*

In legatis, vel fideicommissis necessaria non sit verborum obseruantia: ita vt nihil prorsus intersit, quis talem voluntatem verborum casus exceperit, aut quis loquendi vsus effuderit. Datum Calend. Februar. Constantio 2. et Constante * *AA.* Coss. 339.

22. *Imp.* JVSTINIANVS A. *Mennae P. P.*

In annalibus legatis, vel fideicommissis, quae testator non solum certao personae, sed et ejus heredibus praestari voluit, eorum exactionem omnibus heredibus, et eorum heredum heredibus seruari pro voluntate testatoris praecipimus. Dat. 3. Id. Decembr. *Constantinop.* DN. Justiniano AA. PP. 2. Cos. 528.

23. *Idem* A. *Juliano P. P.*

Cum quaestio talis de significatione verborum [animos] veterum mouit, si quis cuidam agrum Cornelianum puta, vel alium quempiam in solidum legauerit, deinde alii partem ejus dimidiam: quantam portionem primus, quantam secundus legatarius consequitur? Simili dubitatione et in hereditate, et in fideicommissis habita. Cumque computationes multae introducebatur, et multis ratiocinationibus dignae: nos hujusmodi computationes quasi superfluas, et contrarias voluntati testatoris, omnes esse sopiendas censemus. Cum enim manifestum est, eum, qui ab initio duodecim vncias rei cuidam reliquit, alii autem postea sex, recessisse quidem à priore voluntate, voluisse autem minui eam sex vnciis, cum alii eas obtulit: et praesens casus exitum apertissimum inueniet. † Si quis itaque vel agrum, vel hereditatem reliquerit, primo quidem in totum, secundo autem in partem dimidiam: vtrumque in sex vncias esse, vel dominum rei legatae, vel heredem. Et si tota re primo relicta, tertiam partem secundo reliquerit: secundum praedictum modum octo quidem vncias vel agri, vel hereditatis apud primum remanere, tertiam autem partem, vel quatuor vncias ad secundum migrare. Et sic in omnibus statuendum est, id est, in hereditatibus, vel legatis, vel fideicommissis: vestigia enim voluntatis testatoris non aliter, nisi per hujusmodi viam aestimanda sunt. §. 1. Sed et aliam disceptationem juris antiqui non absimilem constitutam decidere nobis humanum esse apparuit. Agitabatur enim, si quis agrum Cornelianum, vel forte alium, vel quandam rem cuidam legauerit: et postea iterum, vel saepius ei eandem rem per legatum, vel fideicommissum dederit, post talia autem verba testamenti, Sempronio eundem agrum, vel aliam rem legauerit, vt saepius quidem fuisset Titii mentio, semel autem Sempronii: quid statuendum est? et quid juris sit, si conjunctim, aut separatim eis relinquatur, siue in legato hoc consistat, siue in hereditate? Hujusmodi igitur decidentes antiquam controuersiam sancimus, cuicunque sit hereditas, vel ager in memoratis casibus, siue conjunctim, siue soli, siue saepius eidem relictus: aequa lance et hereditatem, et agrum, et aliam quamcunque rem diuidi, et ad dimidiam partem vnumquemque vocari: nisi specialiter expresserit, et dixerit testator, tantas quidem partes velle vnum, tantas autem alterum habere. In omnibus etenim testatoris voluntatem, quae legitima est, dominari censemus. Dat. 15. Calend. Dec. Lampadio et Oreste VV. CC. Coss. 530.

24. *Idem* A. *Joanni P. P.*

Cum quidam suum filiumfamilias impuberem exheredatum fecit, aliis heredibus scriptis, eidem autem pupillo alium substitutum reliquit, maximam scilicet ostendens ad filium suum affectionem, cui nihil quidem emolumenti reliquit, sed post exheredationis injuriam etiam substitutionem ei addidit, et [à] substituto legatum reliquit. Quaerebatur, si hujusmodi legatum, vel fideicommissum posset valere? Sed et si legatum eidem exheredato filio Pater reliquerit, et substituerit ei exheredato facto aliquem extraneum: iterum certabatur, si saltem per eundem modum fideicommissum posset relinquere? Cum igitur antiquitas quidem hoc diuerse tractare maluerit, nobis autem hujusmodi jurgia superuacua esse videantur: sancimus, nullo legato, nullo fideicommisso hujusmodi substitutum, qui exheredato pupillo datus est, praegrauari, nec si ipsam rem, quam pupillo legauit, à substituto ejus vel legare, vel fideicommittere voluit, Dat. 2. Calend. Maji, *Constantinop.* post Consulatum Lampadii et Orestis VV. CC. * *531*.

25. *Idem* A. *Joanni P. P.*

Si legatarius [vel fideicommissarius] celauerit testamentum, et postea hoc in lucem emerserit, an posset legatum sibi relictum is, qui celauerit, ex [eo] testamento vindicare, dubitabatur? Quod omnimodo inhibendum esse censemus, vt non accipiat

§. 16. Si *res legata* ſine facto heredis *perierit: legatario decedit.* Et ſi ſeruus alienus legatus ſine facto heredis manumiſſus fuerit: non tenetur heres. Si vero heredis ſeruus legatus ſit, et ipſe eum manumiſerit: teneri ipſum JVLIANVS ſcripſit: nec intereſt, ſciuerit, an ignorauerit à ſe eum legatum eſſe. Sed et ſi alii donauerit ſeruum, et is, cui donatus eſt, eum manumiſerit: tenetur heres, quamuis ignorauerit, a ſe eum legatum eſſe.

§. 17. Si quis *ancillas* cum ſuis natis legauerit: etiamſi ancillae mortuae fuerint, *partus legato cedunt.* † Idem eſt, et ſi ordinarii ſerui cum vicariis legati fuerint: quia licet mortui ſint ordinarii, tamen vicarii legato cedunt. † Sed ſi ſeruus fuerit cum peculio legatus: mortuo ſeruo, vel manumiſſo, vel alienato, peculii legatum extinguitur. † Idem eſt, ſi *fundus inſtructus*, vel cum inſtrumento legatus fuerit. Nam fundo alienato, et inſtrumenti legatum extinguitur.

§. 18. Si *grex* legatus fuerit, et poſtea ad vnam ouem peruenerit: quod ſuperfuerit, vindicari poteſt. Grege autem legato, etiam eas oues, quae poſt teſtamentum factum gregi adjiciuntur, legato cedere, JVLIANVS ait. Eſt autem gregis vnum corpus ex diſtantibus capitibus ſicut aedium vnum corpus eſt, ex cohaerentibus lapidibus.

§. 19.

cipiat fructum ſuae calliditatis, qui voluit heredem hereditate ſua defraudare: ſed hujusmodi legatum illi quidem auferatur, maneat autem quaſi pro non ſcripto apud heredem, vt qui alii nocendum eſſe exiſtimauit, ipſe ſuam ſentiat jacturam: quemadmodum ſi legatarius, cui propter tutelam gerendam aliquid relictum ſit, non ſubierit tutelam: ei quidem legatum auſertur, pupillo autem adſignatur, cui illa vtilis eſſe noluit. Dat. Cal. Nou. *Conſtantinop.* poſt Conſulatum Lampadii et Oreſtis VV. CC. 531.

26. *Idem* A. *Joanni P. P.*

Illud, quod de legatis, vel fideicommiſſis temporalibus, vtpote irritis, à legum conditoribus definitum eſt, emendare proſpeximus: ſancientes etiam talem legatorum, vel fideicommiſſorum ſpeciem valere, et firmitatem habere. Cum enim jam conſtitutum ſit, fieri poſſe temporales donationes, et contractus: conſequens eſt etiam legata, et fideicommiſſa, quae ad tempus relicta ſunt, ad eandem ſimilitudinem confirmari: poſt completum videlicet tempus ad heredem iisdem legatis, vel fideicommiſſis remeantibus, neceſſitatem habente legatario, vel fideicommiſſario cautionem in perſonam heredis exponere, vt [ei] poſt tranſactum tempus res non culpa ejus deterior facta reſtituatur. Dat. 15. Calend. Nou. *Conſtantinop.* poſt Conſulatum Lampadii et Oreſtis VV. CC. Anno 2. 532.

(β)

De verborvm et rervm significatione.
(Cod. 6. T. 38.)

1. *Imp.* ANTONINVS A. *Antipatrae.*

Praediis inſtructis legatis, quamuis ex fructibus vinum et oleum in eodem fundo habuit: tamen ſi id venale fuit: item ea, quae ad tempus propter incurſionem latronum tutelae cauſa in praedium translata ſunt, legato non cedere, juris auctoribus placuit. † Vinum vero quod in apothecis ſuit, ſi ideo illic habuit, vt cum in praedium veniſſet, materfamilias eo vteretur, legato cedere, ignorare non debes. PP. 6. Id. Auguſt. Antonino A. 4. et Balbino * 2. Coſſ. 214.

2. *Impp.* DIOCLETIANVS et MAXIMIANVS AA. et CC. *Rufino.*

Fundo, ſicut inſtructus eſt, legato, ſiue per fideicommiſſum relicto, villicum quidem hominesque, et omnia, quae vel ipſe paterfamilias, cum ibi ageret, vel vt fundus eſſet inſtructus, non temporis cauſa, in eo habuit, relicta eſſe, juris auctoritate definitum eſt: ea etiam, quae tam fructuum colligendorum, quam ſeruandorum, item pecora ſtercorandi, vel paſcendi cauſa ibi conſtituta, vt de his fructus capiantur, vel vt fundus ſit inſtructus: fideicommiſſo cedere, certi juris eſt. Dat. Non. Octobr. *Sirmii*, AA. Conſulibus * 287.

3. *Imp.* JVSTINIANVS A. *Juliano P. P.*

Sancimus cautionis nomine, vel ἀσφαλείας, id eſt, ſecuritatis, non eſſe fidejuſſoris dationem interpretandam: niſi hoc ſpecialiter vel in Graecis, vel in Latinis verbis ſcriptum fuerit. Niſi enim vel generaliter de ſatiſdatione, vel fidejuſſione ſpecialiter ſit nominatum, cautione, vel ἀσφαλεία minime fidejuſſionem, ſed nudam promiſſionem ſignificari. Dat. Calend. Mart. *Conſtantinop.* Lampadio et Oreſte VV. CC. Coſſ. 530.

4. *Idem* A. *Joanni P. P.*

Cum quidam ſic vel inſtitutionem, vel legatum, vel fideicommiſſum, vel libertatem, vel tutelam ſcripſiſſet, ille, aut ille mihi heres eſto: vel, illi, aut illi do, lego: vel dari volo: vel illum, aut illum liberum: aut tutorem eſſe volo, vel jubeo; dubitabatur, vtrumne inutilis ſit hujusmodi inſtitutio, et legatum, et fideicommiſſum, et libertas, et tutoris datio? an occupantis melior conditio ſit? an ambo in hujusmodi lucra, vel munera vocentur? et an ſecundum aliquem ordinem admittantur? an vterque omnimodo? cum alii in inſtitutionibus primum quaſi inſtitutum admitti, ſecundum quaſi ſubſtitutum, alii in fideicommiſſis poſteriorem ſolum accepturum fideicommiſſum exiſtimauerint, quaſi recentiore voluntate teſtatoris vtentem. Et ſi quis eorum altercationes ſigillatim exponere maluerit, nihil prohibet non leue libri volumen extendere, vt ſic explicari poſſit tanta auctorum varietas: cum non ſolum juris auctores, ſed etiam ipſae Principales Conſtitutiones, quas ipſi auctores retulerunt, inter ſe variaſſe videntur. Melius itaque nobis viſum eſt, omni hujusmodi verboſitate exploſa, conjunctionem Aut, pro Et accipi: vt videatur copulatiuo modo eſſe prolata, et magis ſit παραδιαζευκτικός. vt et primam perſonam inducat, et ſecundam non repellat. Quemadmodum enim (verbi gratia) in Interdicto, Quod vi, aut clam, aut conjunctio pro et apertiſſime poſita eſt: ita et in omnibus hujusmodi caſibus, ſiue inſtitutionum, ſiue legatorum, ſiue fideicommiſſorum, vel libertatum, ſeu tutelarum hoc eſt intelligendum,

§. 19. *Aedibus* denique *legatis*, columnas et marmora, quae post testamentum factum adjecta sunt, legato [dicimus] cedere.

§. 20. Si *peculium legatum* fuerit: sine dubio quicquid peculio accedit, vel decedit viuo testatore, legatarii lucro vel damno est. Quod si post mortem testatoris ante aditam hereditatem [aliquid] seruus adquisierit: IVLIANVS ait: si quidem ipsi manumisso peculium legatum fuerit, omne quod ante aditam hereditatem adquisitum est, legatario cedere; quia hujusmodi legati dies ab adita hereditate cedit, sed si extraneo peculium legatum fuerit, non cedere ea legato, nisi ex rebus peculiaribus auctum fuerit peculium. † Peculium autem, nisi legatum fuerit, manumisso non debebetur, quamuis, si viuus manumiserit, sufficit, si non adimatur: et ita Diui SEVERVS et ANTONINVS rescripserunt. † Iidem rescripserunt, peculio legato, non videri id relictum, vt petitionem habeat pecuniae, quam in rationes dominicas impenderit. † Iidem rescripserunt, peculium videri legatum, cum rationibus redditis liber esse jussus est, et ex eo reliqua inferre.

§. 21. *Tam* autem *corporales res legari possunt, quam incorporales*, et ideo quod defuncto debetur, potest alicui legari, vt actiones suas heres legatario praestet: nisi exegerit viuus testator pecuniam, nam hoc casu legatum extinguitur. † Sed et tale legatum valet, *Damnas esto heres meus domum illius* REFICERE (*d*): *vel illum Aere alieno liberare*.

§. 22. Si generaliter seruus vel res alia legetur: electio legatarii est, nisi aliud testator dixerit.

§. 23.

dum, vt ambo veniant aequa lance ad hereditatem, ambo legata similiter accipiant: fideicommissum in vtrumque diuidatur: libertas vtrumque capiat: tutoria ambo fungantur officio: [vt] sic nemo defraudetur à commodo testatoris, et major prouidentia pupillis inferatur: ne dum dubitatur, apud quem debeat esse tutela, in medio res pupillorum depereant. Sed haec quidem sancimus, cum in personas hujusmodi proferatur scriptura. Sin autem vna quidem est persona, res autem ita derelictae sunt, illam, aut illam rem illi do, lego, vel per fideicommissum relinquo: tunc secundum veteres regulas et antiquas definitiones, vetustatis jura maneant incorrupta, nulla innouatione eis ex hac Constitutione introducenda. Quod etiam in Contractibus locum habere censemus. Dat. Prid. Calend. Maji, *Constantinop.* post Consulatum Lampadii et Orestis VV. CC. 531.

5. *Idem* A. *Joanni P. P.*

Suggestioni Illyricianae Aduocationis respondentes, decernimus, familiae nomen talem habere vigorem, parentes et liberos, omnesque propinquos, et substantiam: libertos etiam et patronos, nec non seruos per hanc appellationem significari: et si quis per suum elogium fideicommissum familiae suae reliquerit, nulla speciali adjectione super quibusdam certis personis facta: non solum propinquos, sed etiam his deficientibus, generum et nurum. Eos enim nobis humanum esse videtur ad fideicommissum vocari: ita videlicet, si matrimonium morte filii, vel filiae fuerit dissolutum: nullo etenim modo possunt gener, vel nurus filiis viuentibus ad tale fideicommissum vocari: cum hi proculdubio eos antecedant: et hoc videlicet gradatim fieri, vt post eos liberti veniant. † Hoc eodem valente et si quis rem immobilem euidam legauerit, vel fideicommiserit, eamque alienare prohibuerit, adjiciens, vt, si hoc fideicommissarius praeterierit, familiae suae res acquiratur. † In aliis autem casibus nomen familiae pro substantia oportet intelligi: quia et serui, et aliae res in patrimonio vniuscujusque esse putantur. Dat. 15. Cal. Nouembr. *Constantinop.* post Consulatum Lampadii et Orestis VV. CC. Anno secundo. 532.

(γ)

De CONDITIONIBVS INSERTIS TAM LEGATIS, QVAM FIDEICOMMISSIS, ET LIBERTATIBVS.

(Cod. 6. T. 46.)

1. *Impp.* SEVERVS et ANTONINVS AA. *Claudiae.*

Cum testatorem fideicommissum Tralliano ab eo, quem pro parte heredem instituerat, ita reliquisse proponas, si sine liberis institutus diem obiisset: isque nepotem, quem ex filia susceperat, heredem instituerit: conditionem adscriptam fideicommisso defecisse, manifestum est: nisi alia defuncti voluntas euidenter probetur. PP. Non. Decembr. Laterano et Rufino Coss. 198.

2. *Iidem* AA. *Galliano.*

Cum patremfamilias fideicommissi nomine, quod in diem certam reliquit, ita cauere praecepisse proponas, si a marito non diuertisset: jurisdictionis originem perinde seruari aequum est, ac si nihil super ea re scriptum fuisset. Nec exemplum legati, vel hereditatis, in quibus conditio diuortii nonnunquam remitti solet, huic rei comparandum est: cum absurdum sit, ideo perpetui Edicti negligi formam, quia patris sui voluntati non obtemperatur. *PP. Antiochiae*, 11. Cal. Aug. Antonino A. 2. et Geta * *C.* 2. Coss. 206.

3. *Imp.* ANTONINVS A. *Aurelio Militi.*

Si ea conditione Aulazanus legata testamento praestari voluit, si cum focaria sua matreque ejus moraretur, et per eum stetit, quominus voluntati testatoris pareret: cum [sua] sponte scripturae testantenti non obtemperauerit, ad petitionem non admittitur. PP. 6. Id. Jul. Laeto 2. et Cereale Coss. 216.

4. *Imp.* ALEXANDER A. *Liciniae.*

Legatum, siue fideicommissum à patruo tuo relictum tibi sub conditione, si filio ejus nupsisses: cum mortuo filio, priusquam matrimonium cum eo contraheres, conditio defecerit, nulla

§. 23. *Optionis legatum;* [id est,] vbi testator ex seruis suis, vel aliis rebus optare legatarium jusserat, habebat olim in se conditionem: et ideo, nisi ipse legatarius viuus optasset, ad heredem legatum non transmittebat, sed ex Constitutione nostra, et hoc in meliorem statum reformatum est: et data est licentia heredi legatarii optare [seruum], licet viuus legatarius hoc non fecerit. Et diligentiore tractatu habito, et hoc in nostra Constitutione additum est; siue plures legatarii extiterint, quibus optio relicta est, et dissentiant in corpore eligendo; siue vnius legatarii plures heredes [sint], et inter se circa optandum dissentiant, alio aliud corpus eligere cupiente: ne pereat legatum (quod plerique Prudentium contra beneuolentiam introducebant) fortunam esse hujus optionis judicem, et sorte hoc esse dirimendum, vt ad quem sors peruenerit, illius sententia in optione praecellat.

§. 24. Legari autem illis solum potest, cum quibus testamenti factio est.

§. 25. INCERTIS vero PERSONIS (*c*) neque legata, neque fideicommissa olim relinqui concessum erat. Nam ne miles quidem incertae personae poterat relinquere, vt Diuus HADRIANVS rescripsit. Incerta autem persona videbatur, quam incerta opinione animo suo testator subjiciebat: veluti si quis ita dicat, *quicunque filio meo filiam suam in matrimonium dederit, ei heres meus illum fundum dato.* Illud quoque quod iis relinquebatur, *qui post testamentum scriptum primi Consules designati essent,* aeque incertae personae legari videbatur, et denique multae aliae hujusmodi species sunt. Libertas quoque incertae personae non videbatur posse dari: quia placebat nominatim seruos liberari. Sub certa vero demonstratione, id est, ex certis personis incertae

nulla ratione deberi tibi existimas. PP. Calend. Dec. Alexandro A. 2. et Marcello Coss. 227.

5. *Impp.* DIOCLETIANVS et MAXIMIANVS AA. et CC. *Faustino.*

Si vxorem tuam tempore nuptiarum in patria potestate fuisse monstretur, fideicommissi commodum ei relictum, cum nupserit, nullo alio diem ejus cedere prohibente, patri quaesitum non ambigitur. † Quod si à patre ante nuptias emancipata fuerit, ac postea decesserit, superstite patre, et marito, ac liberis: actionem fideicommissi sibi competentem ad heredes suos transmisit. S. 6. Cal. Februar. *Sirmii,* * *Constant. et Maximian.* CC. Coss. * 294.

6. *Imp.* JVSTINIANVS A. *Joanni P. P.*

Si plures personae voam conditionem implere fuerint jussae, apud Vlpianum dubitabatur, vtrumne omnes simul eandem facere debeant, an singuli quasi soli implere eam compellantur? Videtur autem nobis, vnumquemque necessitatem habere conditionem implere, et proportione sibi contingente accipere, quicquid ex hoc commodi est: vt hi quidem, qui compleuerint jussa, ad lucrum vocentur; qui autem neglexerint, sibi imputent, si ab hujusmodi commodo repellantur. Dat. 3. Cal. August. *Constantinop.* post Consulatum Lampadii et Orestis VV. CC. 531.

7. *Idem* A. *Joanni P. P.*

Cum quidam testamento condito libertatem seruo suo dereliquit sub conditione, si suo heredi certum numerum solidorum praestaret, vel aliam quandam speciem, vel vicarium seruum: Ille autem seruus non in eodem loco constitutus, vbi etiam heres fuerat, herili testamento cognito properabat ad heredem cum ipso, quod jussus erat dare heredi; sed in medio latronum, vel hostium incursione, (vel alio fortuito casu) peremptum est, quod portabat: Quaerebatur inter Antiquos, si praepediretur libertas, quia hoc dare seruus non potest propter memoratum fortuitum casum? Itaque veterum dubietate quiescente, nobis placuit, vt et libertas omnimodo competat, et commodum, quod heredi, vel extraneo relinquitur, non abstrahatur. Ex quacunque igitur causa impediatur, siue per heredem, siue per eum, cui dare [aliquid] jussus est, siue per fortuitos casus, in libertatem quidem ipse omnimodo perueniat, nisi ipse seruus noluerit adimplere conditionem: obnoxius tamen constituatur post libertatem heredi, vel ei, cui dare aliquid jussus est, (nisi et ipse obiatas pecunias non susceperit: quod enim semel repudiatum ab eo est, redintegrari minime concedimus) quatenus hoc, quod dare jussus est, omnimodo implere compellatur: vel ipso mancipio [praestando] si existat: vel in aestimatione ejus, non amplius, quam in quindecim solidos computanda: vel in alia re, si et ipsa appareat: vel si non existat, vera ejus aestimatione praestanda. Dat. Prid. Cal. Maji, *Constantinop.* post Consulatum Lampadii et Orestis VV. CC. Anno 2. 532.

(*d*)

DE HIS, QVAE SVB MODO LEGATA, VEL FIDEICOMMISSA RELINQVVNTVR.

(Cod. 6. T. 45.)

1. *Imp.* ANTONINVS A. *Saturninae.*

In legatis quidem, et fideicommissis etiam modus adscriptus pro conditione obseruatur. Sed si per te non stat, quominus voluntati testatoris pareas, sed per eum, cui nubere jussa es, quo minus id, quod tibi relictum est, obtineas, non oberit. PP. 5. Calend. Jan. Gentiano et Basso Coss. 212.

2. *Imp.* GORDIANVS A. *Ammonio P. P.*

Ex his verbis, Titio decem millia, vel insulam relinquo, ita vt quinque millia ex his, vel eandem insulam *Maevio* restituat: licet antea neque legati, neque fideicommissi petitio nascebatur, tamen in libertate à D. SEVERO hoc admissum est. Sed et in pecuniariis causis voluntatis tuendae gratia non immerito recipiendum est, vt etiam ex hujusmodi verbis, siue ad conditionem, siue ad modum respiciant, siue ad dandum, vel faciendum aliquid: fideicommissi actio omnifariam nascatur, videlicet in conditionibus post exitum earum. Sin vero legato, aut fideicommisso relicto, testator legatarium, seu fideicommissarium

tae personae recte legabatur: veluti, *ex cognatis meis, qui nunc sunt, si quis filiam meam vxorem duxerit, ei heres meus illam rem dato. Incertis* autem *personis legata* vel fideicommissa relicta, et per errorem *soluta, repeti non posse*, sacris Constitutionibus cautum erat.

§. 26. *Posthumo** quoque alieno inutiliter [antea] legabatur. Est autem alienus posthumus, qui natus inter suos, heres testatori futurus non est. Ideoque ex emancipato filio conceptus nepos, extraneus erat posthumus auo.

§. 27. Sed nec hujusmodi species penitus est sine justa emendatione relicta: quum in nostro Codice Constitutio posita sit, per quam et huic parti medemur, non solum in hereditatibus, sed etiam in legatis et fideicommissis: quod euidenter ex ipsius Constitutionis lectione clarescit. *Tutor* autem nec per nostram Constitutionem *incertus* dari debet, *quia certo judicio debet quis pro tutela suae posteritati cauere.*

§. 28. Posthumus autem alienus heres institui et ante poterat, et nunc potest: nisi in vtero ejus sit, quae jure nostro vxor esse non potest.

§. 29. Si quidem *in nomine*, cognomine, praenomine, [agnomine] legatarii testator *errauerit: cum de persona constat, nihilominus valet legatum.* Idemque in heredibus seruatur: et recte. *Nomina* enim *significandorum hominum gratia reperta sunt:* qui si alio quolibet modo intelligantur, nihil interest.

§. 30. Huic proxima est illa juris regula, *falsa demonstratione legatum non perimi:* veluti si quis ita legauerit, *Stichum seruum meum vernam do, lego.* Licet enim non verna, sed emptus fit: si tamen de seruo constat, vtile est legatum. Et conuenienter, si ita demonstrauerit, *Stichum seruum, quem à Sejo emi,* sitque ab alio emptus: vtile est legatum, si de seruo constat.

§. 31. Longe magis *Legato* FALSA CAVSA (ζ) [*adjecta*] *non nocet:* veluti cum quis ita dixerit, *Titio, quia me absente negotia mea curauit, Stichum do, lego:* vel ita, *Titio, quia patrocinio ejus capitali crimine liberatus sum, Stichum do, lego.* Licet enim neque negotia testatoris vnquam gesserit Titius, neque patrocinio ejus liberatus sit, legatum tamen valet. Sed si conditionaliter enunciata fuerit causa, aliud juris est: veluti hoc modo, *Titio, si negotia mea curauerit, fundum meum do, lego.*

§. 32.

sarium prohibuerit, vel heredem suum, vel alium quendam debitum exigere: habet debitor aduersus legatarium, seu fideicommissarium agentem, vsque ad quantitatem [relicti, siue] fideicommissi, sine legati exceptionem. PP. *6.* Id. Aug. Sabino 2. et Venusto Coss. 241.

(ε)

De INCERTIS PERSONIS.

(Cod. 6. T. 48.)

1. Ἀυτοκράτωρ Ἰουστινιανός.

Hujus Constitutionis meminit JVSTINIANVS Instit. de legatis. §. posthumo.* et Instit. de bon. possess. in princ. ex quibus locis hoc argumentum confeci.

A. Cont.

Cum olim incertis personis nec legata, nec fideicommissa relinqui possent, nec libertas, neo posthumo alieno, qui nec institui poterat, haec omnia correxit JVSTINIANVS, ita tamen, vt incertus tutor nec hodie dari possit.

Photius quoque et Balsamon in Nomocanone non vno in loco ejus meminerunt, ajuntque esse Tit. 48. Lib. *6.* constitutionem vnam. Ex his igitur et sequentes quoque epitomas confeci.

Numerat haec Constitutio varia themata, variasque species, quibus docet id, quod illicito collegio relictum est, non valere, nisi singulis è collegio legatum sit: contra autem quidquid licito collegio legatur, valere. Nomocanonis Tit. 12. Cap. 9.

Item aliud argumentum.

Dicit] Constitutio, valere, quod relinquitur licito collegio, aut corpori, vel Clericis, vel collegiis, vel curiae, vel cohorti Praesidis, vel medicis, vel doctoribus, vel aduocatis, vel militibus, vel ejusdem artificii opificibus; seu artificibus, vel sacerdotibus, vel cuipiam alii corpori: et ait, relictum diuidi viritim, et ex aequis partibus inter eos, qui tempore mortis testatoris fuerint descripti in albo, praeterquam si certam quantitatem testator vnicuique attribuerit. † Dicit quoque ad extremum ea Constitutio, quod si semel, aut annuum quid in pios vsus relictum sit, aut ecclesiis, aut xenonibus, aut ptochiis, aut venerabilibus domibus, aut communi clericorum, aut ad captiuorum redemptionem, aut ipsis pauperibus, vel captiuis, valeat defuncti voluntas. Nomocanonis Tit. 2. Cap. 1.

(ζ)

De FALSA CAVSA adjecta legato, vel fideicommisso.

(Cod. 6. T. 44.)

1. *Imp.* ANTONINVS A. *Septimo.*

Verba testamenti, quae inseruisti, aut solutam pecuniam debitam testatori declarant, aut voluntatem ejus liberare volentis debitorem manifeste ostendunt. Et ideo aut peti, quod solutum est, non potest: aut ex causa fideicommissi, aut debitor liberetur, agendum est: nisi liquido probari possit, cum non liberari debitorem voluisse, sed errore lapsum, solutam

sibi

§. 32. *An seruo heredis recte legemus, quaeritur. Et constat, pure inutiliter legari, nec quicquam proficere, si viuo testatore de potestate heredis exierit: quia quod inutile foret legatum, si statim post factum testamentum decessisset testator, hoc non debet ideo valere, quia diutius testator vixerit. Sub conditione vero recte legatur* [*seruo*], *vt requiramus, an quo tempore dies legati cedit, in potestate heredis non sit.*

§. 33. *Ex diuerso, herede instituta seruo, cuius domino recte etiam sine conditione legetur, non dubitatur. Nam etsi statim post factum testamentum decesserit testator: non tamen apud eum, qui heres sit, dies legati cedere intelligitur: cum hereditas à legato separata sit, et possit per eum seruum alius heres effici. Si prius, quam jussu domini adeat, in alterius potestatem translatus sit vel manumissus: ipse heres efficitur: quibus casibus vtile est legatum. Quod si in eadem causa permanserit, et jussu legatarii adierit: euanescit legatum.*

§. 34. Ante heredis institutionem inutiliter antea legabatur: scilicet, quia testamenta vim ex institutione heredis accipiunt, et ob id veluti caput atque fundamentum intelligitur totius testamenti heredis institutio. Pari ratione nec libertas ante heredis institutionem dari poterat. Sed quia inciuile esse putauimus, scripturae ordinem quidem sequi, (quod et ipsi antiquitati vituperandum fuerat visum,) sperni autem testatoris voluntatem: per nostram Constitutionem et hoc vitium emendauimus, vt liceat et ante heredis institutionem, et inter medias heredum institutiones legatum relinquere, et multo magis libertatem, cujus vsus fauorabilior est.

§. 35. Post mortem quoque heredis aut legatarii simili modo inutiliter legabatur veluti si quis ita dicat, *cum heres meus mortuus fuerit, do, lego.* Item: *Pridie quam heres aut legatarius morietur.* Sed simili modo et hoc correximus, firmitatem hujusmodi legatis ad fideicommissorum similitudinem praestantes: ne in hoc casu deterior causa legatorum, quam fideicommissorum inueniatur.

§. 36. POENAE quoque NOMINE (r) inutiliter [antea] legabatur, et adimebatur, vel transferebatur. Poenae autem nomine legari videtur, quod coërcendi heredis causa relinquitur, quo magis aliud faciat, aut non faciat: veluti si quis ita scripserit, *heres meus si filiam suam in matrimonium Titio collocauerit:* vel ex diuerso, *si non collocauerit, dato decem aureos Sejo*, aut si ita scripserit, *heres meus si seruum Stichum alienauerit:* vel ex diuerso, *si non alienauerit, Titia decem aureos data.* Et in tantum haec regula obseruabatur, vt quam plurimis Principalibus Constitutionibus significaretur, nec Principem agnoscere, quod ei poenae nomine legatum sit, nec ex militis quidem testa-

sibi pecuniam existimasse. PP. 7. Calend. Martii, Antonino A. 4. et Balbino * 2. Coss. 214.

2. *Imp.* ALEXANDER A. *Faustinae.*

Etiamsi veritas debiti non subest, falsa tamen demonstratio non perimit legatum, et ex testamento ejus quoque nomine competit actio. PP. 7. Id. Non. Alexandro A. Cos. 223.

3. *Idem A. Verinae.*

Si non designata certa quantitate dotem tibi legauit maritus, sed quodcunque ad eum dotis nomine peruenisset, peruenturumue esset, et id ex testamento petis: necessaria probatio est numeratae pecuniae. Quod si quantitatem expresserit, debetur, et si in dotem datum non est: quasi aliud legatum, non eo jure, quo dos fungitur. PP. Non. Maji, Maximo 2. et Aeliano CC. Coss. 224.

4. *Imp.* GORDIANVS A. *Alexandro.*

Si dotem (vt proponis) defuncta in matrimonio vxore tua, patri ejus reddidisti, vel etiam ea non reddita, testamenti verbis (vt adseueras) munitus es, quibus se recepisse dotem vniuersam quondam socer tuus significauit: ne hoc nomine conueniaris, solicite agere non debes: cum aut soluta dote, nulla superfit actio: aut non reddita, aduersus petentem juxta defuncti voluntatem, parata sit exceptio. PP. 15. Calend. Jun. Sabino 2. et Venusto CC. Coss. 241.

5. *Impp.* DIOCLETIANVS et MAXIMIANVS AA. et CC. *Seuerae.*

Refert largiter, [an] dotem tibi reddi maritus, an quae instrumento dotali conscripta sunt, legati seu precariis verbis statuit: quippe [enm] superiore quidem casu datum probanti repeti tantum; posteriore vero nihil nocente falsa demonstratione [quod] significatum [est] instrumento, postulari possit. S. 14. Calend. Decembr. * *AA.* Coss. 293.

(r)

De his, quae POENAE NOMINE in Testamento, vel codicillis [scribvntvr, vel] relinqvvntvr.

(Cod. 6. T. 41.)

1. *Imp.* JVSTINIANVS A. *Menuae P. P.*

Superuacuam obseruationem veterum [legum;] per quam testatorum voluntates ad effectum duci impediebantur, amputamus: praecipientes, nullum valere dicendo poenae nomine quaedam esse relicta, vel adempta in supremis testantium voluntatibus, eas infirmare: sed licere testanti pro implenda sua voluntate, vel pecunias dari praecipere, vel aliam pecuniariam poenam inferre, quibus voluerit, tam in adimendis hereditatibus, vel legatis, vel fideicommissis, vel libertatibus, quam in praecipiendo ad alias personas eas transferri ab eo, cui relicta ab initio sunt, vel aliquid aliis ab eo dari, si minus dispositionibus suis heres, vel legatarius, vel libertate donatus paruerit. Quod si aliquid facere, vel legibus interdictum, vel alias probrosum, vel etiam impossibile jussus aliquis eorum fuerit: tunc sine vllo damno, etiam neglecto testatoris praecepto

testamento talia legata valebant, quamuis aliae militum voluntates in ordinandis testamentis valde obseruabantur, quin etiam nec libertates poenae nomine dari posse placebat: eo amplius nec heredem poenae nomine adjici posse, Sabinus existimabat: veluti si quis ita dicat, *Titius heres esto. Si Titius filiam suam in matrimonium Sejo collocauerit, Sejus quoque heres esto.* Nihil enim intererat, qua ratione *Titius* coërceretur, vtrum legati datione, an cofleredis adjectione. Sed hujusmodi scrupulositas nobis non placuit, et generaliter ea, quae relinquuntur, licet *poenae nomine* fuerint *relicta*, vel adempta, vel in alium translata: *nihil distare à caeteris legatis constituimus*, vel in dando, vel in adimendo, vel in transferendo, exceptis videlicet iis, quae *impossibilia* sunt, vel *legibus* INTERDICTA (♃), *aut alias probrosa.* Hujusmodi enim testamentorum dispositiones valere, secta meorum temporum non patitur.

TIT. XXI.

DE ADEMPTIONE LEGATORVM.

ADEMPTIO (*) LEGATORVM, siue eodem testamento adimantur, siue codicillis, firma est: sed et siue contrariis verbis fiat ademptio; veluti, si quis ita quid legauerit, *do, lego*, ita adimatur, *non do, non lego:* siue non contrariis, sed et aliis quibuscunque verbis.

§. 1.

cepto seruabitur. Dat. Cal. Januar. *Constantinop.* Domino nostro Justin. A. PP. 2. Cos. 528.

(♃)

DE INDICTA VIDVITATE, ET LEGE JVLIA MISCELLA TOLLENDA.
(Cod. 6. T. 40.)

1. *Imp.* GORDIANVS A. *Bono.*

Legatum alii sub conditione sic relictum, si Vxor nuptui se post mortem mariti non collocauerit, contractis nuptiis conditione deficit, ideoque peti nequaquam potest. PP. 13. Calend. August. Gordiano A. 2. et Pompejano Coss. 242.

2. *Imp.* JVSTINIANVS A. *Joanni P. P.*

Ambiguitates legis Juliae Miscellae generali lege tollentes, nullum concedimus fieri juramentum secundum praedictam legem, sed penitus ea vna cum Mutiana cautione super hac causa quiescente, licere mulieribus etiam maritorum suorum interminatione spreta, quae viduitatem eis indicit, et non dato sacramento, procreandae sobolis gratia tantum ad secundas migrare nuptias, poena hujusmodi cessante, siue habeat liberos, siue non: et ea percipere, quae maritus dereliquit: quorum omnium manifestissimum est, dominium minime eas liberis existentibus habere, vsufructu tantummodo apud eas remanente, et ad liberos prioris tori proprietate eorum deferenda, secundum ea, quae de secundis nuptiis, et lucris, quae ex his mulieribus [obueniunt,] statuta sunt: ne ex necessitate legis, et sacramento colorato perjurium committatur. Cum enim mulieres ad hoc natura progenuerit, vt partus ederent, et maxima eis cupiditas in hoc constituta sit: quare scientes prudentesque perjurium committi patimur? Tale igitur juramentum conquiescat, et lex Julia Miscella cedat cum Mutiana cautione super hoc introducta, à [nostra] Republica separata. Augeri etenim magis nostram Rempublicam, et multis hominibus legitime progenitis frequentari, quam impiis perjuriis affici volumus: cum satis esse inhumanum videatur, per leges, quae perjuria puniunt, viam perjuriis aperiri. Dat. 10. Calend. Mart. *Constant.* post Consulatum Lampadii et Orestis VV. CC. 531.
In AVTHENT. *de nupt.* §. *quae vero nunc sequitur. Coll.* 4. *Tit.* 1. Nouell. 22. Cap. 43.

Cui relictum quid fuerit à conjuge, vel à qualibet persona, ne secundas ineat nuptias: intra annum quidem non petat, nisi spes nuptiarum deficiat: post annum vero capiat, praestita cautione rei eum fructibus restituendae, si contra fecerit. Pro re immobili juratoria cautio fiat cum hypothecis; pro mobili (si persona sit idonea) eadem sit cautio: alioquin et fidejussor exigitur, si praestari potest. Contractis nuptiis res data vindicari potest: quod sic admittitur, ac si ei relictum, vel ordinatum non esset. * infr. h. pag.

3. *Idem* A. *Joanni P. P.*

Legem Juliam Miscellam quemadmodum in foeminis sustulimus, ita et in masculis esse sublatam, pertinere quidem ad sensum nostrae legis, quam super hoc promulgauimus, non est incertum: Ne tamen quaedam ambiguitas simplices animos moueat, etiam expressim sancimus, legem Juliam Miscellam, et Senatusconsultum, quod circa eam factum est, nec non Mutianam cautionem, quae super talibus nuptiis introducta est, non solum in foeminis, sed etiam in masculis cessare. † Sed quia apud Vlpianum in libris Sabiniania inuenimus quaedam verba, quae effugiunt legis Miscellae obseruationem: ne quis et ea sublata esse putauerit, sancimus, eum hujusmodi verbis mulieribus aliquid relinquatur, si vidua erit, vel quoties vidua erit, vel cum vidua erit: vel è contrario maribus, si amiserint vxores, vel quando ad coelibatum peruenerint: non vetari ea vindicare, vel legitimo modo sumere, quae eis derelicta sunt. Neque enim vt permaneant vel foeminae in viduitate, vel masculi in coelibatu, videtur esse relictum, vt locum ante nostram legem habeat lex Julia Miscella, quae jam perempta est: sed cum primum hoc euenerit, illico competat talibus personis ejus, quod relictum est, persecutio: quia sub conditione relictum esse videtur, siue semel, siue in annos singulos haec liberalitas fuerit conscripta, quasi pro solatio suae tristitiae. Dat. Calend. Nouembr. *Constantinop.* post Consulatum Lampadii et Orestis VV. CC. 531.

*) Nouell. 22. CAP. 43. et 44. vid. supr. h. P. II. L. I. T. X. p. 90. et 91. Si maritus ita reliquerit vxori, si ad secundas nuptias non transeat, et ad legem Juliam Miscellam.

(*)

§. 1. Transferri quoque legatum ab alio ad alium potest: veluti, si quis ita dixerit, *hominem Stichum, quem Titio legaui, Sejo do, lego:* siue in eodem testamento, siue in codicillis hoc fecerit: quo casu simul [et] *Titio* adimi videtur, et *Sejo* dari.

TIT. XXII.

DE LEGE FALCIDIA.

Superest, vt de LEGE FALCIDIA (*a*) dispiciamus, qua modus nouissime legatis impósitus est. Cum enim olim lege duodecim tabularum libera erat legandi potestas, vt liceret vel totum patrimonium legatis erogare: quippe cum ea lege ita cautum esset: *uti quisque legasset suae rei, ita jus esto*, visum est hanc legandi licentiam coarctare: idque ipsorum testatorum gratia prouisum est, ob id, quod plerumque intestati moriebantur, recusantibus scriptis heredibus pro nullo, aut minimo lucro hereditates adire. - Et cum super hoc tam *lex Furia*, quam lex *Voconia* latae sunt, quarum neutra sufficiens ad rei consummationem videbatur: *nouissime lata est lex Falcidia, qua cauetur, ne plus legare liceat, quam dodrantem totorum bonorum;* id est, vt siue vnus heres institutus sit, siue plures, apud eum eosue *pars quarta remaneat.*

§. 1.

(*a*)

De his qvibvs, VT INDIGNIS hereditates avfervntvr, et ad Senatvsconsvltvm Silanianvm.

(Cod. 6. T. 35.)

1. *Impp.* SEVERVS et ANTONINVS AA. *Celeri.*

Heredes, quos necem testatoris inultam omisisse constiterit, fructus integros cogantur reddere. Neque enim bonae fidei possessores ante controuersiam illatam videntur fuisse, qui debitum officium pietatis scientes omiserunt. Ex hereditate autem rerum distractarum, vel à debitoribus acceptae pecuniae post motam litem bonorum vsuras inferant. Quod in fructibus quoque locum habere, quos in praediis hereditariis inuentos, aut exinde perceptos vendiderint, proculdubio est. Vsuras autem semisses dependere, satis est. Dat. 15. Calend. April. Chilone et Libone Coss. 205.

2. *Iidem* AA. *Vero.*

Polla quidem liberam habuit administrandi patrimonii sui potestatem: nec idcirco, quod pupillus illi heres extitit, ea, quae ab ipsa finita sunt, reuocari in disceptationem oportet. Sed si pupilli nomine falsum dicere vis testamentum, de quo per Pollam transactum est, potes experiri: dum memineris, si in causa non obtinueris, et portionem, quam ex eo testamento pupillus habet, te ei saluam facturum, quam adimi pupillo necesse erit secundum juris formam,) et de calumnia tua Praesidem deliberaturum, quamuis pupilli nomine agere videaris, cum retractas ea, quae finita sunt per coheredem. PP. 7. Cal. Maji, Antonino A. * 3. et Geta * *C* 3. Coss. 209.

3. *Imp.* ALEXANDER A. *Antiochiano.*

Si ea quaestio infertur filiis ejus, quam consobrinam tuam dicis, quod tabulae testamenti patris eorum, qui à familia interfectus dicebatur, priusquam quaestio de seruis haberetur, apertae et recitatae sunt: propter amplissimi Ordinis Consultum hereditas à fisco vindicatur: et ideo agi causa apud Procuratorem meum debet: quia non eo tempore pupilli fuerunt. PP. 2. Non. April. Alexandro A. Cos. 223.

4. *Idem* A. *Philomuso.*

Hereditas in testamento data per epistolam, vel codicillos, adimi [verbis directis] non potuit. Quia tamen testatrix voluntatem suam non mereri vnum ex heredibus suis declarauit, merito ejus portio non jure ad alium translata, fisco vindicata est. Libertates autem in eadem epistola datae peti potuerunt. PP. 5. Calend. Dec. Maximo 2. et Aeliano Coss. 224.

5. *Idem* A. *Tyranno.*

Non oportet, vt indignis heredibus successiones auferri praetextu, quod in sepultura supremis [judiciis, vel voluntatibus] defunctorum obtemperatum non fuisset. PP. 7. Id. Mart. Juliano 2. et Crispino Coss. 225.

6. *Idem* A. *Venusto et Clementino.*

Minoribus viginti quinque annis heredibus non obesse crimen inultae mortis placuit. Cum vos autem etiam accusationem pertulisse, et quosdam ex reis punitos proponatis: licet is, qui mandasse caedem dicitur, prouocauerit, vereri non debetis, ne quam hereditatis paternae quaestionem à fisco meo patiamini. Conuenit enim pietati vestrae respondere causam appellationis reddenti. Quod si majoris aetatis fuissetis, etiam ex necessitate prouocationis certamen implere deberetis, vt possetis adire hereditatem. PP. 15. Calend. Jul. Alexandro A. 3. et Dione * 2. Coss. 230.

7. *Idem* A. *Vitaliae.*

Si ideo vltio necis testatoris non est desiderata, quia caedis auctores reperiri non potuerint: obesse heredibus, ex quo nulla eorum culpa detegitur, non oportet. PP. Id. Martii, Lupo et Maximo Coss. 233.

8. *Imp.* GORDIANVS A. *Tatiae.*

Alia causa est ejus, qui falsi instituta accusatione, ad finem vsque, quod insimulabat, perduxit, et contrariam sententiam meruit: alia ejus, qui inchoatam accusationem non pertulit: cum in illius [quidem] partem succedat fiscus, hic autem, qui contrariam Judicis sententiam non sustinuit, suae partis non perdat persecutionem. PP. 15. Calend. Febr. Gordiano A. et Auiola Coss. 240.

9. *Impp.*

§. 1. Et cum quaesitum esset, duobus heredibus institutis (veluti *Titio* et *Sejo*,) si *Titii* pars aut tota exhausta sit legatis, quae nominatim ab eo data sunt, aut supra modum onerata; à *Sejo* vero aut nulla relicta sint legata, aut quae partem ejus duntaxat in partem dimidiam minuant: an, quia is quartam partem totius hereditatis aut amplius habet, *Titio* nihil ex legatis, quae ab eo relicta sunt, retinere liceat, vt quartam partem suae patris saluam habeat? *Placuit, posse retinere: etenim in singulis heredibus ratio legis Falcidiae ponenda est.*

§. 2.

9. *Impp.* DIOCLETIANVS et MAXIMIANVS AA. et CC. *Aelianae.*

Cum fratrem tuum veneno peremptum esse adseueres, vt effectus successionis ejus tibi non auferatur, mortem ejus vlcisci te necesse est. Licet enim hereditatem eorum, qui clandestinis insidiis perimuntur, hi, qui jure vocantur, adire non vetantur: tamen si interitum non fuerint vlti, successionem obtinere non possunt. PP. † Tiberiano * 2. et Dione Coss. 191.

10. *Iidem* AA. et CC. *Syluanae.*

Sororem fratris necem jure lieito vindicantem, euincere ab vxore [recte] scripta successionem non conuenit. Secundum quae si fiduciam innocentiae geris, et neque dolo malo tuo maritum necatum, neque alias indignam te successione probari [posse] confidis: aduersus omnem calumniam maximam habes securitatem. Dat. 11. Cal. Maji, *Sirmii*, * *Constant. et Maximiano* CC. Coss. * 294.

11. *Imp* JVSTINIANVS A. *Joanni P. P.*

Cum Silanianum Senatusconsultum à nobis, tam laudandum, quam corroborandum est; necnon D. MARCI Oratio, quae circa id facta est: innenimus autem nullam in ea mentionem libertatis factam, et veteres mouit quaedam de libertatibus relictis in testamento necati testatoris quaestio: necessarium nobis visum est, et hanc dirimere. Ili enim, qui libertate fuerant in hoc testamento donati, si eam accepissent, luerum, quod eis in medio [tempore] accidit, poterant sibi acquirere: Interea autem procrastinatione propter necis vindictam habita, hoc minime ad eos peruenit, et postea in libertatem deducti periclitabantur. [Sed] ne medium tempus fieret eis damnosum, et maxime, si ancillae in medio peperenint, et postea hereditas adita fit: bellissimum nobis videtur, Diui MARCI, prudentissimj Principis Orationem, et in libertatibus producere, ne Princeps philosophiae plenus aliquid videatur imperfectum sanxisse: sed ita in hereditatibus, et legatis, et fideicommissis, et maxime in libertatibus, quas semper philosophia amplectitur, extendatur ejus oratio, vt et lucrum, quod in medio accidit, eis post libertatem acceptam restituatur: et partus liber, et ingenuus esse intelligatur: nullaque machinatione hujusmodi praepeditio damnum aliquod irrogare concedatur, [vt] et libera eorum posteritas, si in medio fuerint ab hac luce subtracti, suorum genitorum commodum consequatur. Merito enim nobis sacratissimi MARCI per omnia Constitutionem replere placuit: nihil etenim actum esse credimus, dum aliquid addendum superest. Dat. 2. Cal. Maji, *Constantinop.* post Consulatum Lampadii et Orestis VV. CC. 531.

12. *Idem* A. *Joanni P. P.*

Talis de antiquo jure dubietas nostrae Serenitati suggesta est propter Senatusconsultum Silanianum, et seruos, qui supplicio afficiuntur, sub eodem tecto commorantes, et non suum auxilium domino per insidias oeciso praebentes. Veteres enim certum non faciunt, quis intellectus de verbis, sub eodem tecto, significatur: siue in eodem cubiculo, siue in triclinio, vel porticu, vel in aula haec appellatio accipi debeat: adjicientes, si dominus in via, vel in agro fuerit interfectus, eos seruos puniri, qui praesto erant, et non auxilium ad prohibendum periculum praebuerunt, nulla distinctione super qualitate praesentiae vtentes. Nos igitur omnem eis occasionem ad declinanda supplicia super negligentia salutis domini sui amputantes, sancimus, omnes seruos, ex quocunque loco, siue in domo, sine in via, [siue in agro,] possint clamorem exaudire, vel insidias sentire, et non auxilium tulerint: supplicio Senatusconsulti subjacere. † Oportet enim eos, vbicunque senserint dominum periclitantem, ad prohibendas insidias concurrere. Dat. 15. Cal. Non. *Constantinopoli*, post Consulatum Lampadii et Orestis VV. CC. Anno secundo 532.

(*a*)

AD LEGEM FALCIDIAM.

(Cod. 6. T. 50.)

1. *Impp.* SEVERVS et ANTONINVS AA. *Prisco.*

Scire debes, omissa Falcidia, quo pleniorem fidem restituendae portionis exhiberes, non videri plus debito solutum esse. PP. 3. Id. Maji, Laterano et Rufino Coss. 198.

2. *Iidem* AA. *Sallviano.*

Falcidiae rationem aduersus omnes pro modo legatorum, et fideicommissorum locum habere, certi et explorati juris est. PP. Calend. Jul. Laterano et Rufino Coss. 198.

3. *Imp.* ALEXANDER A. *Hermagorae.*

Etiamsi tacitum fideicommissum heredem administrasse apparuerit, legata tamen, seu fideicommissa, quae testamento relicta sunt, praestanda esse, ambigi non oportet: ad eum videlicet modum, quem lex Falcidia patitur: cum quartam, quae aufertur heredi, qui contra legem fidem suam obtulit, legatariis proficere non placuit. PP. Id. Octobr. Alexandro A Cos. 223.

4. *Idem* A. *Philetiano.*

Et in legatis Principi datis Legem Falcidiam locum habere, merito Diuo HADRIANO placuit. PP. 5. Calend. Jan. (* *Antonino A.* 4) Alexandro A. Cos. 223.

5. *Idem* A. *Damasatae.*

Si mortis causa immodicas donationes in sororem tuam matrem contulisse, probare potes: Legis Falcidiae ratione secundum Constitutionem Diui SEVERI aui mei vti [merito] potes. PP. 15. Cal. Nonembr. Maximo 2. et Aeliano Coss. 224.

6. *Idem* A. *Secundinae.*

In imponenda ratione Legis Falcidiae omne aes alienum deducitur, etiam quod ipsi heredi mortis tempore debitum fuerit, quamuis aditione heredis confusae sint actiones. §. 1. Omnia autem legata, quamuis in operibus publicis conficiendis statuisque ponendis data sint, ad contributionem dodrantis pro rata suae cujusque quantitatis reuocantur. §. 2. Nec si quid vltra solidum heres praestiterit, aut perfecerit, legitimae computationi praejudicatur. S. 5. Calend. Januar. Maximo 2. et Aeliano Coss. 224.

7. *Idem*

§. 2. *Quantitas* autem *patrimonii*, *ad quam ratio legis Falcidiae redigitur*, *mortis tempore spectatur.* Itaque (verbi gratia) si is, qui centum aureorum patrimonium in bonis habeat, centum aureos legauerit: nihil legatariis prodest, si ante aditam hereditatem per seruos hereditarios, aut ex partu ancillarum hereditariarum, aut ex FOETV PECORVM (β) tantum accesserit hereditati, vt centum [aureis] legatorum nomine erogatis, heres quartam partem hereditatis habiturus sit: sed necesse est, vt nihilominus quarta pars legatis detrahatur. Ex diuerso, si septuaginta quinque lega-

7. *Idem* A. [*Primo et*] *Pomponio.*

In Testamento quidem militis jus Legis Falcidiae cessat. Sed si ea, quae ad vos pertinent, defunctus tenuit, bonorum ejus videri minime possunt: et ideo recte rationem eorum, vt aeris alieni, haberi desiderabitis. PP. Cal. Maji, Alexandro A. 2. et Marcello Coss. 227.

In AVTHENT. *de hered. et Falcidia.* §. *hinc nobis.* *et* §. *seq.* *Coll.* 1. *Tit.* 1. Nouell. 1. Cap. 2. et 3.

Sed cum testator hoc expressim vetuit, non ignarus, quis modus sit sui patrimonii, cessat Falcidia: et si heres in hoc defuncto non pareat, defertur hereditas personis enumeratis sub titulo de legatis, et fideicommissis

† Item si heres quaedam legata, substantiae suae mensuram subtiliter agnoscens, praestat in solidum: neque ex his repetitio, nec ex aliis permittitur retentio, nisi inopinatum quid emergat. † His cessantibus locus est Falcidiae, si fiat inuentarium secundum modum, tempusque statutum in aditione: Hac quoque adhibita obseruatione, vt in praesentia omnium ipsius ciuitatis, in qua fiat, legatariorum, aut pro eis agentium, si personae ratio sit habenda, perficiatur: vel si quis absit ex ipsis, aut interesse noluerit, succedat praesentia trium testium, itidem ipsius ciuitatis locupletum, et bonae opinionis, absque praejudicio tamen veritatis inquirendae per seruorum quaestionem, et heredis, testiumque jusjurandum. Quo non obseruato, solida legata praestet, etsi fines hereditarios excedant. Nulla autem quaestionum talium, vel litium excedat annum. Anno enim culpa heredis transacto cadet à relictis.

(Nou. 1. CAP. I. et II. vid. infr. h. Tit. p. 282.)

In AVTHENT. *vt sponsal. larg.* §. *si quando.* *Coll.* 9. *Tit.* 2. Nou. 119. Cap. 11.

Sed et in ea re cessat Falcidia, quae ita relicta est, ne alienetur, sed permaneat apud successores ejus, cui relicta est.

(Nouell. 119. CAP. XI. v. supr. P. II. L. II. T. VI. p. 63.)

In AVTHENT. *de eccl. Tit.* §. *si autem heres.* *Coll.* 9. *Tit.* 14. Nouell. 131. Cap. 12.

Similiter Falcidia cessat in his, quae ad pias causas relicta sunt.

(Nouell. 131. CAP. XII. v. infr. h. Tit. p. 285).

8. *Idem* A. *Aurelio.*

Irritum quidem propterea testamentum fratris tui esse non potest, quod ex causa fideicommissi obligatus fuit, vt, si sine liberis prior decederet, paternam tibi hereditatem redderet: Sed licet te heredem scripserit, in imponenda tamen legatorum ratione, quibus te oneratum esse suggeris, fideicommissum debitum aeris alieni loco deduci oportet: insuperque in residuo Legis Falcidiae beneficium vindicabis. PP. Id. Septembr. Maximo 2. et Paterno Coss. 234.

9. *Imp.* GORDIANVS A. *Mestriano.*

Error facti, quartae ex causa fideicommissi non retentae repetitionem non impedit. Is autem, qui sciens se posse retinere, [vniuersum restituit,] condictionem non habet: Quin etiamsi jus ignorauerit, cessat repetitio. PP. 15. Cal. Nou. Pio et Pontiano Coss. 239.

10. *Idem* A. *Diogenio.*

Quanquam pater tuus fratrem tuum rogauerit, vt si sine liberis diem suum fungeretur, portionem hereditatis tibi restitueret; tamen intestato eo diem suum functo, id, quod beneficio Legis Falcidiae habere potuit, ad successorem intestati pertinere: ideoque non immerito sororem tuam, quae simul tecum ab intestato ei successit, emolumenti, quod retinere potuit, portionem sibi vindicare, manifestum est. PP. 5. Id. Nouembr. Gordiano A. 2. et Pompejano Coss. 242.

11. *Idem* A. *Maximae.*

Si (vt allegas) pater tuus eam portionem, ex qua te fecit heredem, fratribus tuis restituere jussit, certisque speciebus pro Falcidia praecepit esse contentam: auxilium Legis Falcidiae quod imploras, apud suum Judicem non prohiberis flagitare. PP. 7. Cal. Nou. Arriano et Pappo Coss. 244.

12. *Impp.* DIOCLETIANVS et MAXIMIANVS AA. et CC. *Justino.*

In donationibus inter virum, et vxorem factis [legem] Falcidiam habere locum, quando fideicommissi partibus funguntur, nonnullis juris placitis comprehensum est. PP. 16. Cal. Jul. ipsis AA. 4. et 3. Coss. 290.

13. *Iidem* AA. et CC. *Zetho.*

Si ea, cujus filium tuum seruum significas, ex judicio defuncti, quem dicis fideicommissariam libertatem ei reliquisse, aliquid consecuta est: ad restituendam fideicommissariam libertatem non immerito obnoxia constituta debet vrgeri. Nam fideicommissum ei relictum vsque ad eum modum potest petere, quem deducto pretio seruorum, quos fuerat rogata manumittere, relictorum substantia patitur. S. Cal. Maji, *Heracliae*, AA. Coss. 293.

14. *Iidem* AA. et CC. *Faustinae.*

Licet adieris patris hereditatem, et confusione pro parte, qua eidem successeris, extinguatur actio, quam tibi [adseris] competere, eo quod ex administratione tutelae multa eum debuisse contendis, pro residuis tamen partibus coheredes conuenire non prohiberis: et fundum à te relictum eatenus, quoad deducta quarta residui substantia patitur, praestare necesse habes. Dat. 6. Cal. Oct. *Viminacii*, AA. Coss. 293.

15. *Iidem* AA. et CC. *Pomponio.*

Si praediorum dotis apud te jure remanentis instrumenta verbis precariis, vel testamento, vel codicillis vxor tibi dari mandauit, ejus judicium successores implere compellentur: cum instrumentis praediorum domino relictis, Falcidiae nulla possit interuenire quaestio. Supposita 16. Cal. Febr. *Sirmii*, * *Constantio et Maximiano* CC. Coss. 294.

16. *Iidem* AA. et CC *Diomedi.*

Successores legata, vel fideicommissa, si aes alienum hereditarium defuncti substantiae fines occupauerit, legis Falcidiae jussio peti, item Trebelliani Senatusconsulti praeceptum exigi non concedit. S. 16. Cal. Febr. *Sirmii*, * *iisdem CC.* Coss. 294.

legauerit, et ante aditam hereditatem in tantum decreuerint bona (incendiis forte, aut naufragiis, aut morte seruorum) vt non amplius, quam septuaginta quinque [aureorum substantia,] vel etiam minus relinquatur: solida legata debentur. Nec ea res damnosa est heredi, cui liberum est non adire hereditatem: quae res efficit, vt sit necesse legatariis, ne destituto testamento nihil consequantur, cum herede in portione pacisci.

§. 3. Cum autem ratio legis Falcidiae ponitur, *ante deducitur aes alienum, item funeris impensa,* et pretia seruorum manumissorum, *tunc* demum *in reliquo ita ratio habetur, vt ex eo quarta pars apud heredem*

17. *Iidem* AA. et CC. *Cajo.*

A coheredibus relicta legata, quatenus modus Legis Falcidiae praestitutus patitur, posse peti, certissimi juris est. Supposita 5. Cal. Nou. *Anchiali,* * *CC.* Coss. 300.

18. *Imp.* JVSTINIANVS A. *Joanni P. P.*

Si quis quadringentorum forte solidorum habens substantiam, jusserit, heredem non aliter adire hereditatem, nisi prius trecentos octoginta solidos cuidam persoluat, vel vllam quantitatem, quae diminuere Falcidiae rationem potest: sancimus, heredem, si adierit, Legis Falcidiae beneficio sustentatum, replere quidem, quod ad Falcidiam deest: et prius eo dato vel retento, siue vna datio est, quae celebrari disposita fuerit, siue in multas diuiditur personas, praefatae legis immutilatum habere beneficium. Si enim cum mortis causa donatio procedat, et haec modum Legis Falcidiae excedat, heres post aditionem repetit eam pecuniam, quae vltra modum Legis Falcidiae corporaliter quidem data est, lege autem in patrimonio testatoris permansit: quare non in praesenti casu et viuentibus et morientibus prouidemus, et eorum vltima elogia conseruantes: et commodum hereditarium non minuentes? Dat. Cal. Non. *Constant.* post Consulatum Lampadii et Orestis VV. CC. 531.

19. *Idem* A. *Joanni P. P.*

Cum certum sit, heredem, qui plenam fidem testatori exhibet, in solidum legata dependentem, non posse postea rationem Legis Falcidiae praetendentem repetitione vti, quia videtur voluntatem testatoris sequi: jubemus hoc simili modo firmum haberi, et si cautionem super integra legatorum solutione fecerit: quod veteribus legibus in ambiguitatem deductum est. In vtroque etenim casu; id est, siue soluerit, siue super hoc cautionem fecerit, aequitatis ratio similia suadere videtur. Dat. 15. Cal. Non. *Constantinopoli,* post Consulatum Lampadii et Orestis VV. CC. Anno secundo 532.

AVTHENTICAE,

SEV

NOVELLAE CONSTITVTIONES

D. JVSTINIANI,

SACRATISSIMI PRINCIPIS.

a) De Heredibus et FALCIDIA.

(*Auth. Collat.* I. *T.* I.)

(Nouell. Const. I.)

Imp. JVSTINIANVS A. *Joanni gloriosissimo sacrorum per Orientem Praetoriorum Praefecto, iterum Exconsuli et Patricio.*

PRAEFATIO.

Occupatis nobis circa totius Reipublicae curas, et paruum nihil eligentibus cogitare, sed quatenus Persae quidem conquiescant, Vandali vero cum Mauris obediant, et Carchedonii antiquam recipientes habeant libertatem, Tzani autem nunc primum sub Romanorum facti Republica, inter subjectos habeantur: (quod nondum hactenus, nisi sub imperio nostro dedit Romanis DEVS) incurrunt etiam propriae solicitudines à nostris subjectis semper nunciatae, quarum quidem singulis damus competentem formam. Quaecunque vero frequenti quidem potiuntur per partes auxilio, possibilia tamen sunt scripta lege, vt communem omnibus praestent, (in quibus opus habent) vtilitatem: haec oportere putauimus et lege sancire, et tradere subjectis per se juuantia, et non semper jussione Imperatorum egentia.

§. 1. *Semper igitur nobis importuni sunt, alii quidem nos pro legatis relictis, non tamen praebitis, adeuntes: alii vero pro libertatibus: alii ob aliud quiddam: quod transmittentes quidem hereditates, dari quibusdam aut fieri constituerunt: indeuote autem et res adeunt, et eas percipiunt: et quod est jussum, non faciunt; cum vtique etiam à veteribus legislatoribus dictum sit, competentes deficientium dispositiones, quaecunque non repugnant legibus, omnibus modis impleri.* † *Sed quoniam ita positas leges jam plerunque neglectas inuenimus: reparare eas judicauimus oportere: et tam viuentibus praebere ex eis cautelam, quam morientibus hinc exhibere honorem.*

§. 2. *Primum itaque illud est cogitandum, quia* ***testantibus*** *aliis quidem* ***necessitatem imponit lex distribuere quandam partem personis quibusdam, tanquam hoc secundum ipsam naturam eis debeatur, quale est filiis et nepotibus, et patribus, atque matribus, interdum vero etiam fratribus,*** *et si quam hujusmodi personam, aut in iis, qui ex nobis sunt, aut ex quibus nos sumus, enumerauerunt leges. Aliis autem nulla consistit necessitas partem dare quamlibet propriae substantiae: sed sua potestas eis largitur, ad quoscunque Testator voluerit, proferenda.*

CAP. I.

Si heres LEGATA soluere noluerit.

His igitur à nobis praeordinatis sancimus eos, qui ab aliquibus scripti sunt heredes, aut meruerunt fideicommissa, per vniuersitatem forsan, aut per speciem, aut legatum, necessitatem habere, quaecunque testator et honorans eos, disposuerit, omni modo ea complere, si quod praecipitur, legitimum sit, aut si non illud aliqua Lex prohibeat, vel si non fiat ab eo, qui honoratus est, tamen ratum esse expresse jam demonstrat. §. 1. Si quis autem non implens, quod dispositum est, sed dum competat ei, qui honoratus est, quod relictum est, etiam ex decreto Judicis admonitus, annum totum protraxerit, non agens hoc, quod praeceptum est, si quidem aliquis illorum fuerit, qui necessario ex lege percipiunt, in plus autem, quam quod lex ei dari vult, scriptus est heres: tantum accipiat solum, quantum lex ei dare secundum quartam ab intestato partem concedit: aliud vero totum auferri. Et si quidem etiam alii quidam scripti sunt

heredem remaneat, tres vero partes inter legatarios diſtribuantur, pro rata ſcilicet portione ejus, quod cuique eorum legatum fuerit. Itaque ſi fingamus, quadringentos aureos legatos eſſe, et patrimonii quantitatem, ex qua legata erogari oportet, quadringentorum eſſe: quarta pars legatariis ſingulis debet detrahi. Quod ſi trecentos quinquaginta legatos fingamus: octaua debet detrahi. Quod ſi quingentos legauerit: initio quinta, deinde quarta detrahi debet. *Ante* enim *detrahendum eſt, quod extra bonorum quantitatem eſt, deinde quod ex bonis apud heredem remanere oportet.*

TIT.

ſunt heredes, accreſcere illis ſecundum partem inſtitutionis, quae vnicuique diſtributa eſt. Si vero nullus alter ſit heres: aut ſint quidem ſcripti quidam, non autem adeant hereditatem: tunc quod auſertur, adjiciatur aliis rebus: et licentia praebeatur et legatariis, et fideicommiſſariis, et ſeruis libertate honoratis, adire, et haec acquirere: Ita vt omnibus modis, quod praeceptum eſt, [per teſtantem] impleatur: cautione videlicet prius ab eis facta, ſecundum quod perſonarum vel rerum receperit modus: quia res accipientes, agent in eis, quae recte voluerunt teſtatores. † Si vero nullus horum, de quibus teſtamento memoria facta eſt, voluerit adire: (hoc eſt, coheres, aut legatarius, aut fideicommiſſarius, aut ſeruus libertate honoratus:) tunc ad alios, quos lex ab inteſtato vocat, poſt eum quidem, qui ſcriptus eſt, et legitima per hanc legem parte excluſus, deferri res: et ſimiliter praebentes cautionem, quia complent, quae teſtamento continentur. † Inordinatum vero nihil neque confuſum, nec in his fieri volumus: ſed primus ſecundum ordinem vocatus, poſt eum, qui jam excluſus eſt à lege noſtra, Ita vocetur prior: deinde qui poſt illum eſt: ita de caetero, donec vltimus relictus locum faciat etiam alicui exterius venientium, et adire, et quae relicta ſunt implere: poſt quos etiam fiſcum, ſi voluerit, ponimus: Etenim in legatariis et fideicommiſſariis hunc eſſe volumus ordinem, vt detur licentia aditionis priori per vniuerſitatem fideicommiſſario: aut, multis exiſtentibus, majorem partem habenti: quoniam et in ſimilitudinem heredis conſiſtit, et maxime apud nos, qui Trebelliano ſoli dogmati dedimus in talibus fideicommiſſis locum, Pegaſiani circuitiones odio habentes, et expellentes. Si vero aut non fuerit quiſpiam per vniuerſitatem honoratus: aut fuerit, ſed noluerit agere, quod juſſum eſt: ad eos, qui majoribus propriis legatis aut fideicommiſſis honorati ſunt, hujusmodi venire fiduciam: ſic quoque ſeruis dari tempus, qui libertate honorati ſunt, et adire, et liberis cautum eſſe, et res percipere, et complere, quae juſſa ſunt, cum praedicta dudum cautione. Si vero nullus fuerit legatariorum vel fideicommiſſariorum per vniuerſitatem, aut per ſpeciem majori parte aut in legato, aut in fideicommiſſo honoratus, ſed omnes aequalem habuerint fortunam: tunc praeponi quidem etiam ſic per vniuerſitatem fideicommiſſarios, propter dictam jam dudum rationem, aut eum, qui ex eis voluerit implere quod praeceptum eſt: reliquos autem legatarios vel fideicommiſſarios, quicunque nihil alterutros in hoc, quod relictum eſt, antecedunt, etiam omnes, ſi voluerint, vocari, aut qui ex eis voluerint. Si vero nullus legatarius et fideicommiſſarius elegerit hoc agere: damus ſeruis licentiam libertate honoratis, ſecundum ordinem denominationis, per quam eos dominus denominauerit, ſecundum hoc habere in alterutros praepoſitionem. §. 2. Et haec quidem omnia ſancimus, vbi neceſſaria quaedam ſubjacet datio in aliquo, cui ex natura debetur quaedam ſucceſſio à teſtatore et moriente. Si vero nulla ſubeſt hujusmodi perſona in inſtitutionibus, ſed ſpontanea largitas diſpoſitionis à teſtatore fiat; deinde ſcriptus heres non compleat, quod praecipitur, intra praedictum à nobis dudum tempus: illum quidem priuari omnibus relictis, nihil penitus neque per Falcidiae occaſionem, neque per aliam cauſam percipere valentem: ſimiliter autem talia obtinere: et ſi quidem ſint coheredes, hos vocari volumus: alioqui ad fideicommiſſarios, et legatarios, et ſeruos et omnes ab inteſtato, ſecundum prius à nobis traditum ordinem, res venire, vbique onere cohaerente, quatenus oporteat compleri ea, quae teſtator ſecundum legem (ſicut prius diximus) imperauerit. §. 3. Si vero inſtitutio eam ſubſtitutionem habuerit: certum eſt, quin prius ad ſubſtitutum volentem venient omnes res ſecundum legem complentem, quae relicta ſunt: et ſic illo nolente, tunc ad coheredes et legatarios, et ſeruos, et qui ab inteſtato, et qui extra ſunt, et fiſcum, ſecundum à nobis datam obſeruationem, ea, quae auferuntur: venient: complentes vbique deficientium legitimas diſpoſitiones: propterea namque etiam ad tantas reſpeximus ſucceſſiones, vt non remaneat ſine aditione ipſius morientis hereditas. §. 4. Exheredatos autem liberos (ſi juſte à patre excluſi ſint, et nihil ex patris habeant voluntate) non vocamus, neque reſpicimus, licet decies millies velint. Vna eſt enim legis intentio: vt quae diſpoſita ſunt à morientibus, impleantur: eum enim, qui ab ipſo teſtatore propria ſubſtantia pulſus eſt, quomodo erit juſtum vocare ad res, quarum eum ille per exheredationem factam in eum, expreſſim fieri participem noluit? Si vero ablatam partem à non complente morientis voluntatem, prius deduximus ad ſubſtitutos, deinde ad coheredes, et poſt illos ad legatarios, et fideicommiſſarios, nec non et ad ſeruos, et ita ad eos, qui ab inteſtato vocantur, et ad extraneos atque ad fiſcum venimus: non abſurde hoc factum eſt, nec inaniter, nec quaſi aliquem lateat quod decet, ſed ex prouidentia, et ſecundum legem: vt finitis primum omnibus ſecundum teſtamenta perſonis, deinde abrenunciantibus, ita ad eam, quae ab inteſtato vocationem, et alios veniremus. † In omnibus autem caſibus, in quibus ſcriptis non complentibus, vocamus aut ex teſtamento perſonas, aut ab inteſtato, et caeteros extraneos, et fiſcum: damus omnibus talibus perſonis fieri heredes, et aditionis, aut pro herede geſtionis habere jus (haec enim legis verba ſunt) et tanquam heredes omnia gerere et conuentos et conuenientes. Haec quidem etiam antiquiſſimae leges ex propria auctoritate praeſtabant: et heredes faciebant eos, qui neque ſcripti heredes, neque ab inteſtato ad hereditatem vocabantur. His omnibus obtinentibus, licet non ab herede, ſed à legatario aut fideicommiſſario, aut mortis cauſa percipiente, dari aliquid aut fieri Teſtator voluerit: eodem ordine in occaſione ablatarum rerum ſeruando, et inchoante quidem à ſubſtitutis legatariis: terminante vero in fiſco. † Et nullus hanc legem duram habeat, tanquam relictis priuatus, ſed conſiderans, quia omnibus hominibus terminus vitae eſt mors: et non ſolum ab aliis ipſe ſe percipere contempletur, ſed cogitet, quia et ipſe aliis moriens imperabit: et ſi non hujus legis mereatur auxilium, nihil horum, quae omni (cum) ſtudio diſpoſue-

TIT. XXIII.

DE FIDEICOMMISSARIIS HEREDITATIBVS, ET AD SENATVSCONSVLTVM TREBELLIANVM.

Nunc transeamus ad *fideicommissa*: sed prius est, vt de hereditatibus fideicommissariis videamus.

§. 1. *Sciendum itaque est, omnia fideicommissa primis temporibus infirma fuisse: quia* nemo inuitus cogebatur praestare id, de quo rogatus erat. *Quibus enim non poterant hereditatem, vel legata relinquere, si relinquebant*, fidei committebant *eorum, qui capere ex testamento poterant [hereditatem]. Et ideo*

FIDEI-

spofuerat, ad effectum perducet. Non enim iis, qui sub nobis, neque qui nunc solum sunt hominibus, sed omni etiam post hoc currenti tempori legem ponimus.

CAP. II.

De Lege Falcidia et Inuentario.

Hinc nobis ingressa est cura, et quaedam consideratio Falcidiae legis, quae etiam inuitia testatoribus (si extendantur res per legata) praebet etiam retinere heredes, quantum eis impleat quartam substantiae. Et hic enim repugnare quidam videntur voluntati deficientis, et incumbere legi talia permittenti. Sancimus igitur, quoniam tuenda nobis vbique est deficientium voluntas, heredes, si voluerint hac vtilitate potiri, puram seruare legis potestatem: et non per ea, quae forte subripiunt, aut malignantur, introducere pertentent Falcidiam, cum vtique si nihil malignati essent, non forte competeret. §. 1. Fiat igitur Inuentarium ab herede, metuente, ne forte non habeat post debita et legata Falcidiam, secundum modum et tempora, per quae dudum sancinimus, quando homines excepimus ex damno rerum suarum, in aditionibus statuentes onera vsque ad substantiae relictae mensuram: illo adjecto solo, vt oporteat bujusmodi heredem, qui non creditores solum, sed etiam legatarios et fideicommissarios veretur, et metuit non damnificari solum, sed etiam non lucrari, conuocare omnes legatarios et fideicommissarios, quanticunque in eadem ciuitate sunt constituti, aut quosdam pro eis agentes, si forte personarum natura, aut dignitas, aut qualitas, aut aetas, aut quaelibet necessitas facultatem eis non dat ad inuentarii praesentiam. † Si vero absunt aliqui, interesse testes in ipsa ciuitate fide dignos, et possidentes substantiam, et optimae opinionis existentes, non minus tres: tabulariis enim solis, quantum ad hoc competit, non credimus: coram quibus conuenit fieri inuentarium, ita vt superuenientibus legatariis, et querentibus forsan subreptum aliquid rerum, aut non manifestatum: licentia sit, non solum per seruorum examinationem causam quaerere: (nam etiam hoc praebuimus per prolatam dudum à nobis in seruilibus examinationibus obseruationem;) sed etiam per jusjurandum heredis, et jusjurandum testium dicentium, se et affuisse iis, quae gesta sunt, et vidisse, quae tunc agebantur, et in nullo conscios esse factae ab herede malignitatis, sicque in iis, quae relicta sunt à testatoribus, inuenire veritatem: nisi forte praesentes legatarii omnes, aut quidam Constitutione sibi praemissa noluerint venire: nec adesse inuentario. Tunc enim licentia erit heredi, etiam non aduenientibus legatariis, contentum esse testium praesentia, et facere descriptionem: reposito etiam sic legatariis, et jurejurando heredis, et seruorum examinatione, et his omnibus obseruatis habere ex Falcidia praesidium. Sic enim non videbitur, neque legem ita hactenus approbatam minuere, neque injustitiam facere morienti. Si enim omnino quidem sibi vult aliquos fieri heredes, et habere quandam consolationem ex sua successione, et arbitratur sufficientem se habere substantiam, non tamen hoc causae veritas ostendit: certum est, quia non haec contrarietas erit sententiae morientis, sed ignorantiae puritas illius. §. 2. Si vero non fecerit inuentarium secundum hanc figuram, sicut praediximus, non retinebit Falcidiam: sed complebit legatarios, et fideicommissarios: licet purae substantiae morientis transcendat mensuram legatorum datio. Et hoc dicimus, non nostram minuentes legem, quam posuimus, vt nihil de proprio damnificentur heredes creditoribus, sed dabit eis poenam exactio suae malignitatis, cur transcenderit leges, ex quibus caute omnia agens nihil poterat damnificari, sed ex diuerso etiam, quae sunt ex Falcidia lege, lucrari. Haec autem dicimus: vbi errans testator de sua substantia hoc egit: aut forte cum debuisset etiam ampliorem quantitatem heredi relinquere, pro minore disposuit: etenim etiam hoc errantis sententiae est, et non purae et integrae designationis. Si vero expressim designauerit, non velle heredem retinere Falcidiam: necessarium est, testatoris valere sententiam: et aut volentem eum parere testatori, forsan etiam quaedam juste et pie relinquenti, lucrum non in percipiendo, sed solummodo pie agendo habentem: et non videri sine lucro hujusmodi esse hereditatem: aut si parere noluerit, eum quidem recedere ab hujusmodi institutione, locum vero fieri (sicut dudum praediximus) substitutis et coheredibus, et fideicommissariis, et legatariis, et seruis, et iis, qui ab intestato sunt, et aliis secundum prius à nobis inuentam in talibus viam.

CAP. III.

De Legatorvm Exaequatione.

Non autem dabimus licentiam heredi, mensuram substantiae subtiliter agnoscenti, soluere quidem mox ab initio quibusdam integra legata, et ad plenum sententiam testatoris seruare, (quod etiam praecedentium nos dicunt constitutiones) ab aliquibus autem retinere velle: neque ex parte quidem complere testatoris sententiam, ex parte vero eam minuere: sed omnino non errantem circa substantiae quantitatem, sed agnoscentem, et mox sequentem sententiam testatoris, per omnia eam sequi, et non ad pejora poenitere: neque enim hoc erit pure sequentis [heredis.] Sed neque concedimus eis ab initio scientibus quidem, et incaute soluentibus, postea lites percipientibus inferre, et recipere velle ab eis quodcunque contigerit exsoluisse eos. Oportet enim ante actionem cogitare, et agere, et non cogitantem

recte

FIDEICOMMISSA (*a*) *appellata sunt, quia nullo vinculo juris, sed tantum pudore eorum, qui rogabantur, continebantur. Postea diuus AVGVSTVS primus, semel iterumque gratia personarum motus, vel quia per ipsius salutem rogatus quis diceretur, aut ob insignem quorundam perfidiam, jussit Consulibus auctoritatem suam interponere. Quod quia justum videbatur, et populare erat: paulatim conuersum est in assiduam jurisdictionem: tantusque eorum fauor factus est, vt paulatim etiam Praetor proprius crearetur, qui de fideicommissis jus diceret, quem fideicommissarium appellabant.*

§. 2. *Imprimis igitur sciendum est*, opus esse, vt aliquis recto jure testamento heres instituatur; ejusque fidei committatur, vt eam hereditatem alii restituat: alioqui inutile est testamentum, in quo nemo heres instituitur. *Cum igitur aliquis scripserit*, Lucius Titius heres esto; *potest adjicere*, rogo te Luci Titi, vt, cum primum poteris hereditatem meam adire, eam Cajo Sejo reddas,

recte, deinde transferri ad indeuotionem: nisi forte justa quaedam causa hoc introduxerit, inopinabili quodam [aere alieno] apparente, quod minuat substantiam, et locum receptioni faciat.

CAP. IV.

Vt LEGATA intra Annum [Modis omnibus] praestentur.

Illud quoque prospeximus, ne tempus fiat longum in talibus quaestionibus. Nullam enim tallum quaestionum aut litium transcendere anni tempus sancimus: necessitatem imponentes omnino intra annum post aditionem et legata solui, et quae à testatore sunt relicta, compleri, secundum sui naturam, et omnia agi, quaecunque prius ediximus. Initium autem anno damus, sicut prius jam diximus, admonitionem ex judiciali decreto. Anno enim per culpam heredis transacto, tunc ille quidem cadet relictis, alii vero ad haec venient, quos prius vocauimus. §. 1. Pupillis autem et minoribus aetate, nihil nostra praejudicat lex. Est enim eis, si quidem etiam secundum dictas à nobis causas laedantur, duplex quoddam subsidium: et per restitutiones, et per viam contra negligentes tutores vel curatores. Non autem excipimus à lege neque patronatus successiones, et ibi enim legitima eis seruata parte, quam nos definiuimus, quicquid vltra hanc eis relictum fuerit, et aliquid à libertis petiti fuerint, illi complere deinde noluerint: hunc ordinem tenere sancimus, quem inchoantes sacram nostram hanc Constitutionem diximus, ita, vt legalis quidem pars maneat apud eos pura talibus, reliqua vero veniat secundum viam à nobis nunc apertam in talibus: maxime, quoniam in ipsa de jure patronatus posita à nobis Constitutione, ad similitudinem pene ingenuorum etiam libertinitates ordinauimus. §. 2. Quia vero duplex est testamentorum modus, aut in scriptam delatus dispositionem, aut in non scriptam voluntatem: haec omnia obtinere similiter, et secundum aequam obseruationem, et in non scriptis testamentis, et in omni vltima voluntate sancimus, et in omni persona, siue priuata, siue militari, siue sacerdotali, siue imperiali, siue alterius cujuslibet. Communem namque omnibus hominibus hanc legem ponimus.

EPILOGVS.

Haec nos, vt communiter omnibus prosint hominibus, scripsimus: quatenus et viuentes relictis potiantur, et deficientes cum securitate moriantur: scientes quia lex eis etiam sepultis administrabit, et quaecunque illi disposuerint, ad effectum ipsa perducet.

§. 1. *Quamobrem (quoniam communis haec vtilitas omnibus est hominibus) fiant quidem à tua Eminentia hinc praecepta cunctis declarantia legis virtutem: dirigantur autem et per prouincias in omnibus gentibus, quae dudum fuerunt, et nunc à DEO per nos sunt adjectae Principatui Romanorum. Metropolitani vero judices haec sumentes (sicut dudum sancitum à nobis est) vnicuique dirigant ciuitati: nullusque manebit non audiens legem, quae neque in paupertate viuere, neque mori in anxietate permittit. Dat. Cal. Jan.* Constantinopoli, *Flauio Belisario V. C. Cos. Indictione decima tertia.* * 535.

*) De Lege Falcidia in Rebus alienari prohibitis cessante, Nouell. 119. Cap. 11. v. supr. h. P. II. L. II. T. X. p. 63.

b) De ECCLESIASTICIS Titulis, et PRIVILEGIIS, aliisque Capitulis.

Auth. Collat. 9. T. 14.)
(Nouell. Const. 131.)

(Praef. CAP. I - III. v. supr. P. I. Sect. IV. p. 192. CAP. IV. ib. p. 224. CAP. V. ib. p. 304. CAP. VI. ib. p. 285. CAP. VII. ib. p. 286. CAP. VIII. ib. p. 303.)

CAP. IX.

Vt LEGATVM DEO relictum, illi Ecclesiae deputetur, vbi Testator Domicilium habet.

Si quis in nomine magni DEI, et Saluatoris nostri JESV CHRISTI hereditatem, aut legatum reliquerit, jubemus Ecclesiam loci illius, in quo testator domicilium habuerit, accipere, quod dimissum est. Si quis autem vnum Sanctorum heredem scripserit, aut legatum ei reliquerit, et non specialiter nominauerit locum, in quo est venerabilis domus, inueniantur autem in eodem loco, aut ciuitate plura Oratoria ejusdem Sancti: illi magis domui, quae pauperior est, quod relictum est, praebeatur. Si autem non est in ciuitate basilica nominati Sancti, inueniatur autem in territorio ejus, illi detur. Si autem neque in territorio ejus reperitur hujusmodi domus, tunc Ecclesiae ciuitatis, in qua testator domicilium habuerit, quod dimissum est, praebeatur.

(CAP. X. v. supr. P. I. Sect. IV. p. 303. CAP. XI. ib. p. .01.)

CAP. XII.

Vt in piis Legatis cesset FALCIDIA.

Si autem heres, quae ad pias causas relicta sunt, non impleuerit, dicens relictam sibi substantiam non sufficere ad ista: praecipimus omni Falcidia vacante, quicquid inuenitur in tali substantia, proficere prouisione sanctissimi locorum Episcopi ad causas, quibus relictum est. Si autem legatum ab aliquo ad pias relinquitur causas: jubemus intra sex menses ab insinuatione testamenti numerandos, hoc modis omnibus praeberi, quibus relictum est. Si autem distulerint, qui in hoc onerati sunt, hujus-

das, restituas. † *Potest autem quisque et de parte restituenda heredem rogare.* † *Et liberum est*, vel pure, vel sub conditione relinquere fideicommissum, vel ex certo die.

§. 3. Restituta autem hereditate, is quidem, qui restituit, nihilominus heres permanet: is vero, qui recipit hereditatem, aliquando heredis, aliquando legatarii loco habetur.

§. 4. *Et NERONIS quidem temporibus*, Trebellio Maximo *et* Annaeo Seneca *Consulibus*, *Senatusconsultum factum est: quo cautum est, vt si hereditas ex fideicommissi causa restituta sit, omnes actiones, quae jure ciuili heredi, et in heredem competerent, ei et in eum darentur, cui ex fideicommisso restituta esset hereditas. Post quod Senatusconsultum* Praetor vtiles actiones ei, et in eum, qui recepit hereditatem, quasi heredi et in heredem, dare coepit.

§. 5. *Sed quia heredes scripti, cum aut totam hereditatem, aut pene totam plerumque restituere rogabantur, adire hereditatem ob nullum vel minimum lucrum recusabant, atque ob id extinguebantur fideicommissa: postea VESPASIANI Augusti temporibus*, Pegaso *et* Pusione *Consulibus*, *Senatus censuit*, vt ei, qui rogatus

hujusmodi praebere legatum: et fructus, et vsurae, et omne legitimum exigatur augmentum à tempore mortis ejus, qui hoc reliquit. Si autem annale legatum cuilibet venerabili domui relinquatur: si quidem qui hoc dare jussi sunt, aut locus, ex quo jussum est hoc praeberi, in ipsa, aut vicina prouincia fuerit: jubemus nullo modo legatum alienari. Si vero loca aut personae, ex quibus hoc dari praeceptum est, longius fuerint: tunc liceat illis, quibus hoc relictum est, si etiam pars obligata consentit, commutare legatum, et pro eo percipere reditus idoneos, et cum augmento non minus quartae partis relictae quantitatis, et neque plurimis tributis fiscalibus praegrauatos: aut vendere, si voluerint, hujusmodi legatum, et non minus pro pretio percipere, quam ex tali legato intra viginti quinque annos colligitur; ita tamen, vt hujusmodi pretium ad vtilitatem praedictae venerabilis domus vbi relictum est, proficiat.

(CAP. XIII. v. supr. P. I. Sect. IV. p. 205. CAP. XIV. ib. p. 270.

CAP. XV.

Vt Orphanotrophi sint Tutoribus similes, et ad instar eorum inuentarium conficiant.

Orphanotrophi vero, tutorum et curatorum funguntur officio: ita tamen, vt etiam sine satisdatione et conueniant, et conueniantur de rebus orphanotrophiis, et ipsis propriis orphanis competentibus. Res autem competentes alicui orphanorum, publicis praesentibus tabulariis, aut sub gestis monumentorum in hac quidem regia Ciuitate apud Magistrum census habitis: in Prouinciis autem apud Judices earum, aut defensores locorum, Orphanotrophiis accipere et custodire: et si necessarium putauerint, etiam alienare, et pretia earum orphanis conseruare, aut alias res pro illis emere: non autem subjacere tutelaribus aut curatoriis rationibus: seruari autem jubemus venerabili Orphanotrophio hujus regiae Vrbis, et Xenodochio, quod vocatur sanctae Mariae Sanso, et sub ejus gubernatione constitutis Oratoriis aut Xenonibus, aut venerabilibus domibus omnia priuilegia, quaecunque habet major sanctissima Ecclesia Constantinopolitana.

EPILOGVS.

† *Quae igitur per praesentem Legem in perpetuum valituram nostra sanxit tranquillitas, tua Celsitudo Edictis solenniter in hac regia Vrbe propositis, ad omnium studeat peruenire notitiam. Nos enim prouidebimus, quatenus sine collatorum dispendio fiat etiam in Prouinciis manifesto. Dat. 15. Cal. April.* Constantinop. *DN. JVSTIN. PP. Aug. et Basilio V. C. Coss.* * 541.

(β)

De vsvris et frvctibvs legatorvm, sev FIDEICOMMISSORVM.

(Cod. 6. T. 47.)

1. *Impp.* SEVERVS et ANTONINVS AA. *Maximo.*

Legatorum, seu fideicommissorum vsuras ex eo tempore, quo lis contestata est, exigi posse, manifestum est: Sed et fructus rerum, et mercedes seruorum, qui ex testamento debentur, similiter praestari solent. Proposita Prid. Cal. August. (Aemiliano) * *Anullino* 2. et Frontone Coss. 200.

2. *Imp.* ANTONINVS A. *libertis Cassiani.*

Aduersus eos, qui sub obtentu Legis Falcidiae legata morantur, notissimum est juris auxilium. Si igitur proposita stipulatione cauere cum satisdatione potestis vos restituturos, quanto amplius, quam per eam legem licet, acceperitis: Judex, qui de fideicommissis jus dicit, solida vobis legata praestari jubebit. Quod si satisdationem implere non potueritis; arbitro dato certum diem vobis praefiniet, intra quem altera parte cessante partibus suis fungetur. Et si constiterit, Legi Falcidiae locum non esse, et vsuras et fructus post litem contestatam percipietis. PP. 16. Cal. Jun. Duobus Aspris Coss. 213.

3. *Imp.* ALEXANDER A. *Paterno.*

Si homines certi per fideicommissum tibi relicti fuerint, post moram periculo debitoris fideicommissi sunt. Proposita 12. Calend. April. Juliano 2. et Crispino Coss. 225.

4. *Imp.* GORDIANVS A. *Dionysio.*

In legatis et fideicommissis fructus post litis contestationem, non ex die mortis consequuntur, siue in rem, siue in personam agatur. PP. Non. Septembr. Gordiano A. et Auiola Coss. 240.

(α)

De FIDEICOMMISSIS.

(Cod. 6. T. 42.)

1. *Imp.* ANTONINVS A.

Si probaueris Demetrium petiisse de matre heredeque sua, vt tibi alimenta menstrua, et vestiarium annuum praestaret, eamque secutam voluntatem filii sui per multum temporis, id est, non minus in tali causa triennio, ea praestitisse, vt in futurum quoque ea, praestentur, et si qua in praeteritum praestita non sunt, vt exsoluantur, impetrabis. PP. 17. Calend. Septembr. Duobus Aspris Coss. 213.

2. *Idem*

rogatus esset hereditatem restituere, perinde liceret quartam partem retinere, atque ex lege Falcidia ex legatis retinere conceditur, *ex singulis quoque rebus, quae per fideicommissum relinquuntur, eadem retentio permissa est.* † *Post quod Senatusconsultum ipse heres onera hereditaria sustinebat: ille autem, qui ex fideicommisso recipiebat partem hereditatis, legatarii partiarii loco erat, id est, ejus legatarii, cui pars bonorum legabatur, quae species legati, partitio vocabatur: quia cum herede legatarius partiebatur hereditatem. Vnde quae solebant stipulationes inter heredem et partiarium legatarium interponi, eaedem interponebantur inter eum, qui ex fideicommisso recepit hereditatem, et heredem: id est,* vt lucrum et damnum hereditarium pro rata parte inter eos commune esset.

§. 6 *Ergo si quidem non plus, quam dodrantem hereditatis scriptus heres rogatus sit restituere: tunc ex Trebelliano SC. restituebatur hereditas, et in vtrumque actiones hereditariae pro rata parte dabantur: in heredem quidem jure ciuili; in eum vero, qui recipiebat hereditatem, ex SC. Trebelliano tanquam in heredem. At si plus, quam dodrantem, vel etiam totam hereditatem restituere rogatus esset: locus erat Pegasiano SC.* et

2. *Idem* A. *Eupatrio.*

Et si inutiliter fideicommissum relictum sit: tamen si heredes, comperta voluntate defuncti, praedia ex causa fideicommissi suo tuo praestiterunt: frustra ab heredibus ejus de ea re quaestio tibi mouetur, cum non ex ea sola scriptura, sed ex conscientia relicti fideicommissi defuncti voluntati satisfactum esse videatur. PP. 6. Cal. August. Laeto 2. et Cereale Coss. 216.

3. *Idem* A. *Rufino.*

Cum secundum voluntatem defunctae, Chrysidem puellam ab heredibus manumissam, eamque, priusquam ei restitueretur hereditas, intestato vita functam proponas: ad manumissores ejus successio pertinet. Qui si adierint ejus hereditatem, confusis actionibus, fideicommisso sunt liberati. PP. 5. Id. Dec. Laeto 2. et Cereale Coss. 216.

4. *Imp.* ALEXANDER A. *Victorino.*

Voluntas patris prohibentis liberos fundos extra familiam vendere, vel pignori dare, fratrem sorori donare prohibuisse non videtur. PP. 5. Calend. Jul. Maximo 2. et Aeliano Coss. 224.

5. *Idem* A. *Reginae.*

Si Frater tuus, postquam patri heres extitit, pubes jam [factus,] sine liberis decessit: ex pupillari substitutione tibi hereditas ejus delata non est. Sed si verbis fideicommissi aliqua parte testamenti confirmata est: fideicommissum ab heredibus petere non prohiberis. PP. 15. Cal. Februar. Juliano 2. et Crispino Coss. 225.

6. *Idem* A. *Nilio.*

Praedia obligata per legatum, vel fideicommissum relicta, heres luere debet: maxime cum Testator conditionem eorum non ignorauit: aut, si scisset, legaturus tibi aliud, quod non minus esset, fuisset. Si vero à creditore distracta sunt, pretium heres exsoluere cogitur, nisi contraria defuncti voluntas ab herede ostendatur. PP. 16. Calend. Mart. Julliano 2. et Crispino Coss. 225.

7. *Idem* A. *Septimo.*

Voluntatis defuncti quaestio in aestimatione Judicis est. PP. 15. Cal. Mart. Fusco 2. et Dextro Coss. 226.

8. *Idem* A. *Masculo.*

Qui fideicommissariam libertatem meruit, legata seu fideicommissa à defuncto sibi data suo jure persequitur. PP. 15. Cal. Jun. Fusco 2. et Dextro Coss. 226.

9. *Imp.* GORDIANUS A. *Paulinae.*

Ab eo, qui neque legatum, neque fideicommissum, neque hereditatem, vel mortis causa donationem accepit, nihil per fideicommissum relinqui potest. PP. 17. Calend. Octobr. Pio et Pontiano Coss. 237.

10. *Idem* A. *Firmo.*

Verbum, volo, licet desit, tamen quia additum perfectum sensum facit, pro adjecto habendum est. Dat. 3. Id. Decembr. Gordiano A. et Auiola Coss. 240.

11. *Idem* A. *Papyriano.*

Quoties ab omnibus, qui alienatione facta ad fideicommissi petitionem adspirare possunt, venditio celebratur, aut quibusdam vendentibus alii consenserint: contractus auctoritas conuelli nequaquam potest. PP. 2. Cal. Jan. Gordiano A. 2. et Pompejano Coss. 241.

12. *Impp.* PHILIPPVS A. et PHILIPPVS C. *Rufino.*

Post mortem suam rogatam restituere hereditatem, defuncti judicio, et antequam fati munus impleat, posse satisfacere, id est, restituere hereditatem quarta parte vel retenta, vel omissa, si voluerit, explorati juris est. PP. Id. Octobr. Peregrino et Aemiliano Coss. 245.

13. *Iidem* A. et C. *Sempronio.*

Quoties principali loco heres institutus testatori succedit: legata seu fideicommissa à substituto data posci jure non possunt. PP. 8. Calend. Mart. Praesente et Albino Coss. 247.

Verbis precariis substituti, si intra pubertatem heres institutus decedat, eo intra pubertatem mortuo, fideicommissum petere possunt ab ejus heredibus, si adita hereditate decesserit, vel à legitimis testatoris heredibus, si heres institutus decesserit non adita hereditate. CHAR.

14. *Impp.* VALERIANVS et GALLIENVS AA. *Falconi.*

Eam, quam Frater tuus instituerat, sine quaesita, sine non quaesita hereditate decesserit: cum tamen simpliciter, antequam duodecimum aetatis annum impleuisset, verbis precariis testamento facto nonnullos ei voluerit substitutos: nihil prohibet fideicommissum petere, vel ab ipsius heredibus, [vel ab his,] qui bona intestati tenent. Tunc enim locum habet, quod regulariter traditur, ea, quae in testamento relinquuntur, si ex Testamento non adeatur hereditas, non valere: cum verbis relicta [directis] adiri potuit hereditas, non cum illa ipsa sic data est, vt esset ab intestato successoribus postulanda. Quod rescripsimus sequentes adseuerationem tuam, quasi scripta heres non fuerit jure adoptata: alioquin si in familia relicta heres facta decesserit: et consequenter ipsius heredes petitioni fideicommissi

et heres, qui semel adierat hereditatem (si modo sua voluntate adierat), siue retinuerat quartam partem, siue retinere noluerat, ipse vniuersa onera hereditaria sustinebat. Sed quarta quidem retenta, quasi partis et pro parte stipulationes interponebantur, tanquam inter partiarium legatarium et heredem: si vero totam hereditatem restitueret, emptae et venditae hereditatis stipulationes interponebantur. Sed si recusabat scriptus heres adire hereditatem ob id, quod diceret eam sibi suspectam esse, quasi damnosam: cauebatur Pegasiano SC. vt desiderante eo, cui restituere rogatus esset, jussu Praetoris adiret, et restitueret hereditatem, perindeque ei et in eum, qui reciperet hereditatem, actiones darentur, ac juris est ex Trebelliano SC. quo casu nullis stipulationibus est opus: quia simul et huic, qui restituit, securitas datur, et actiones hereditariae ei et in eum transferuntur, qui recepit hereditatem, vtroque SC. in hac specie concurrente.

§. 7. Sed quia stipulationes ex SC. Pegasiano descendentes, et ipsi antiquitati displicuerunt, et quibusdam casibus captiosas eas homo excelsi ingenii PAPINIANVS appellat, et nobis in legibus magis simplicitas, quam difficultas placet: ideo omnibus nobis suggestis tam similitudinibus, quam

missi respondere coguntur. PP. 14. Calend. Septembr. Valeriano 3. et Gallieno 2. AA. Coss. 256.

15. *Iidem* AA. *Philocrati.*

Quamuis simpliciter te ac fratrem tuum aliquis instituerit heredes, ejusque hereditatis commodum Pater ex tua fratrisque persona pro portionibus vestris potestatis ratione quaesierit: tamen quia inferioribus verbis testamenti vos sui juris facere testator curauit, intelligi potest restituendae hereditatis commodo fideicommisso patrem obstrictum esse. PP. 6. Id. Oct. *Romae*, * *Valerio* Maximo 2. et Glabrione Coss. 257.

16. *Imppp.* CARVS, CARINVS et NVMERIANVS AAA. *Isidorae.*

Cum virum prudentissimum Papinianum respondisse non ignoremus; etiam legata hujusmodi fideicommisso contineri, id est, vbi heres rogatus fuerit, quidquid ex hereditate ad eum peruenerit, post mortem restituere: animaduertimus etiam praeceptionis compendium testatoris verbis comprehensum esse. † Sane quoniam in fideicommissis voluntas magis, quam verba plerumque intuenda est: si quas pro rei veritate praeterea probationes habes, ad commendandam hanc patris voluntatem, quam fuisse adseueras, apud Praesidem [pronineiae] eaperiri non vetaris. PP. Prid. Id. Nouembr. Caro et Carino * *AA.* Coss. 283.

17. *Impp.* DIOCLETIANVS et MAXIMIANVS AA *Fortunato.*

Si creditoris voluntas jure subnixa liberari te debito volentis doceri potest: etiam antequam solenniter tibi liberatio à successore praestetur, exceptionem tibi ex voluntate defuncti descendentem competere manifestum est. PP. 12. Calend. Maji, Maximo 2. et Aquilino Coss. 286.

18. *Iidem* AA. *Apolausto.*

Cum necessitatem reddendae rationis defunctus remittendam tibi esse petierit, manifesti juris est, voluntatem defuncti immutatam esse debere. PP. Id. Mart. ipsis 4. et 3. AA. Coss. 290.

19. *Iidem* AA. *Ampliato.*

Clari et aperti juris est, in fideicommissis posteriores voluntates esse firmiores. PP. 8. Id. Septembr. ipsis AA. 4. et 3. Coss. 290.

20. *Iidem* AA. *Juliano.*

Etiam à pupillorum tutoribus, velut ab ipsis relicta fideicommissa debentur. PP. 3. Non. Dec. ipsis 4. et 3. * *AA.* Coss. 290.

21. *Iidem* AA. et CC. *Tiberio.*

Si in personam patris tui, cui te successisse proponis, fideicommissi dies vtiliter cessit: licet tempore, quo fuerat datum, necdum te natum [fuisse] probetur: vxorem patrui [tui,] quem contendis rogatum fuisse patri tuo, si sine liberis decesserit, ab auo [tuo] relicta restituere: si ei successerit, de fideicommisso conuenire debes. Nam si patrui etiam hereditas tibi quaesita est, non de fideicommisso quaerendum, sed hereditas ab ea vindicanda est. Dat. 6. Id. Febr. AA. Coss. 293.

22. *Iidem* AA. et CC. *Plautiano.*

Et in epistola, vel libello, vel sine scriptura, imo etiam nutu fideicommissum relinqui posse adhibitis testibus, nulla dubitatio est. Dat. Id. April. *Byzantii*, AA. Coss. 293.

23. *Iidem* AA. et CC. *Stratonico.*

Si veritas, vel solennitas juris deest, nec amplexus parentis voluntatem relicta dedisti, vel transactionis causa stipulantibus promisisti, negotiumque integrum est: ad solutionem vrgeri non potes. Dat. 5. Cal. Februar. AA. Coss. 293.

24. *Iidem* AA. et CC. *Menostrato.*

Instrumenta praediorum per fideicommissum relictorum, quae ad probationem originis eorum pertinent, heredes praestare necesse non habent: cautionem tamen praestare debent: quod si opus fuerit, legatario seu fideicommissario ipsa, si habeant, proferant. Dat. Cal. Decembr. *Sirmii*, AA. Coss. 293.

25. *Iidem* AA. et CC. *Julianae.*

Heredum etiam res proprias per fideicommissum relinqui posse, non ambigitur. Dat. 2. Cal. Mart. * *Constantio et Maximiano* CC. Coss. * *294.*

26. *Iidem* AA. et CC. *Fortunato, alias Cajano.*

Ex repudiatione fideicommissi, doli mali exceptio justa causa intercedente tunc oponitur, quando ipse, cui fideicommissum relictum est, repudiatione vsus fuerit. Vnde cum hoc non te, sed patrem fecisse adseueres, qui tibi nocere non potuit, nihil tibi obesse potest. Dat. 2. Id. April. *Sirmii*, * *iisdem* CC. Coss. * *294.*

27. *Iidem* AA. et CC. *Olympiadi.*

Fideicommissum ejus, qui reliquerat, poenitentia probata, successores nunquam praestare compelluntur. Dat. 5. Cal. Octobr. *Viminacii*, * *iisdem* CC. Coss. 294.

28. *Iidem* AA. et CC. *Tiberio.*

Ex fideicommisso sub conditione sine libertate seruis propriis inutiliter dato, libertas peti non potest. Dat. 15. Calend. Nouembr. *Trans mare*, * *iisdem* CC. Coss. * *294.*

29. *Iidem*

quam differentiis vtriusque SC. *placuit exploso SC. Pegasiano, quod postea superuenit, omnem auctoritatem* TREBELLIANO (β) SC. *praestare*, vt ex eo fideicommissariae hereditates restituantur: siue habeat heres ex voluntate testatoris quartam, siue plus, siue minus, siue nihil penitus, vt tunc, quando vel nihil, vel minus quarta apud eum remanet, liceat ei vel quartam, vel quod deest, ex nostra auctoritate retinere, vel repetere solutum, quasi ex Trebelliano SC. *pro rata portione actionibus tam in heredem, quam in fideicommissarium competentibus*: si vero totam hereditatem sponte restituerit, omnes hereditariae actiones fideicommissario, et aduersus eum competant. Sed etiam id, quod praecipuum Pegasiani SC. fuerat, vt, quando recusaret heres scriptus sibi datam hereditatem adire, necessitas ei imponeretur, totam hereditatem volenti fideicommissario restituere, et omnes ad eum et contra eum transferre actiones: et hoc transposuimus ad SC. Trebellianum, vt ex hoc solo necessitas heredi imponatur, si ipso nolente adire, fideicommissarius desideret restitui sibi hereditatem, nullo nec damno nec commodo apud heredem remanente.

§. 8.

29. *Iidem* AA. et CC. *Achilleo.*

Ex Testamento, quod jure non valet, nec fideicommissum quidem, si non ab intestato quoque succedentes rogati probentur, peti potest. Dat. 8. Calend. Decembr. * *iisdem* CC. Coss. * *294.*

30. *Imp.* JVSTINIANVS A. *Demostheni P. P.*

Cum acutissimi ingenii vir, et merito ante alios excellens Papinianus in suis statuerit Responsis: si quis filium suum heredem instituit, et restitutionis post mortem oneri subegit, non aliter hoc videri disposuisse, nisi cum filius ejus sine sobole vitam suam reliquerit: nos hujus sensum merito mirati, plenissimum ei donamus euentum: vt si quis haec disposuerit, non tantum filium heredem instituens, sed etiam filiam, vel ab initio nepotem vel neptem, pronepotem vel proneptem, vel aliam deinceps posteritatem, et eam restitutionis post obitum grauamini subjugauerit: non aliter hoc sensisse videatur, nisi li, qui restitutione onerati sunt, sine filiis vel filiabus, nepotibus vel neptibus, pronepotibus vel proneptibus fuerint defuncti: ne videatur testator alienas successiones propriis anteponere. Recitata septimo in nono consistorio palatii JVSTINIANI. Datum 3. Cal. Nouembr. Decio V. C. Cos. 529.

31. *Idem* A. *Joanni P. P.*

Quidam filium suum à sacris paternis remisit, et postea testamento condito eum praeteriit, nullo ei penitus relicto, aliis heredibus derelictis, ipsum autem, quem neque heredem, neque exheredatum fecit, fideicommisso praegrauauit: Quaerebatur, si vtile esset hujusmodi fideicommissum? Tota igitur antiqua dubietate super hoc explosa nobis in hoc casu placuit, vt emancipatus (vtpote injuria à patre adfectus) non compellatur fideicommissum à sua persona relictum praestare. † Quod etiam in aliis personis, quas exheredari necesse est, locum habere censemus. Dat. Prid. Calend. Mart. *Constantinop.* post Consulatum Lampadii et Orestis VV. CC. 531.

32. *Idem* A *Joanni P. P.*

Quaestionem ex facto emergentem resecantes, et voluntati mortuorum prospicientes, sancimus: si sine scriptura et praesentia testium fideicommisso derelicto fideicommissarius elegerit heredis juramentum, vel forsitan legatarii, vel fideicommissarii, quoties ab eo relictum est fideicommissum, siue vniuersitatis, siue speciale: necesse habere heredem vel legatarium, seu fideicommissarium, prius jurejurando de calumnia praestito, vel sacramentum subire, et omni inquietudine sese relaxare: vel si recusandum existimauerit sacramentum, aut certam [partem, vel] quantitatem manifestare fideicommissario derelictam noluerit, si forsitan majorem fideicommissarius expetat: omnimodo exactioni fideicommissi subjacere, et eum ad satisfactionem compelli: cum ipse sibi judex, et testis inueniatur, cujus religio, et fides à fideicommissario electa est, nullis testibus, nullisque aliis adnentitiis probationibus requisitis. Sed siue quinque sint testes, siue minores, vel nemo: causam per illius sacramentum vel dandum, vel recusandum suam habere tam firmitatem, quam exactionem, siue Pater sit, qui fideicommissum dederit, siue extraneus: vt aequitatis ratio communiter in omnes procedat. Cum enim res per testium solennitatem ostenditur: tunc et numerus testium, et nimia subtilitas requirenda est. Lex etenim, ne quid falsitatis incurrat per duos forte testes compositum testamentum, majorem numerum testium expostulat: vt per ampliores homines perfectissima veritas reueletur. Cum autem is, qui aliquid ex voluntate defuncti lucratur, (et maxime ipse heres, cui summa auctoritas totius causae commissa est) dicere compellitur veritatem per sacramenti religionem: qualis locus testibus relinquatur, vel quemadmodum ad extraneam fidem decurratur, propria, et indubitata [fide] relicta? cum et in leges respeximus, quae justis dispositionibus testatorum omnimodo heredes obedire compellunt: et sic strictius causam exigunt, vt etiam amittere lucrum hereditatis faciant eos, qui testatoribus suis minime paruerint.

In AVTHENT. *de hered. et Falcid.* §. *si quis autem non implens Coll.* I. *Tit.* I. Nouell. I.

Hoc amplius, qui defuncti judicium lege non repraesentatum monitus à judice intra annum non implet, excluditur eo, quod praeter debitum naturale perceperit ex eodem judicio. † Hoc autem cum onere suo, danda super hoc cautione, defertur primo substitutis, mox ordine seruato coheredibus adeuntibus, vel generali fideicommissario, vel legatario soli, vel ex pluribus in parte potiori, vel speciali fideicommissario, vel legatario majoris emolumenti, vel omnibus, vel volentibus, vel libertate in Testamento donatis, prout quisque eorum prior nominatus est: exheredatis ne hic quidem respectis: postremo defertur extraneo, vel fisco.

a) COMMVNIA DE LEGATIS ET FIDEICOMMISSIS ET DE IN REM MISSIONE TOLLENDA.

(Cod. 6. T. 43.)

1. *Imp.*

§. 8. Nihil autem interest, vtrum aliquis ex asse heres institutus, aut totam hereditatem, aut pro parte restituere rogatur: an ex parte heres institutus, aut totam eam partem, aut partem partis restituere rogatur. Nam et hoc casu eadem obseruari praecipimus, quae in *totius hereditatis* RESTITVTIONE (γ) diximus.

§. 9. Si quis vna aliqua re deducta, siue praecepta, quae quartam continet (veluti fundo, vel alia re) rogatus sit restituere hereditatem: simili modo ex Trebelliano SC. restitutio fiet, perinde ac si quarta parte retenta, rogatus esset rel quam hereditatem restituere. Sed illud interest, quod altero casu, id est, cum deducta siue praecepta aliqua re restituitur hereditas, in solidum ex eo SC. actiones transferuntur; et res, quae remanet apud heredem, sine vllo onere hereditario apud eum remanet, quasi ex legato ei adquisita: altero vero casu, id est, cum quarta parte retenta rogatus

1. *Imp.* JVSTINIANVS A. *Demostheni P. P.*

Cum hi, qui legatis vel fideicommissis honorati sunt, personalem actionem plerumque habere noscantur: quis vel vindicationis, vel sinendi modo, aliorumque generum legatorum subtilitatem prono animo admittat quam posteritas optimis rationibus vsa nec facile suscepit, nec inextricabiles circuitus laudauit? quis in rem missionis scrupulosis vtatur ambagibus? Rectius igitur esse censemus, in rem quidem missionem penitus aboleri: omnibus vero tam legatariis, quam fideicommissariis vnam naturam imponere, et non solum personalem actionem praestare, sed et in rem, quatenus eis liceat easdem res, siue per quodcunque genus legati, siue per fideicommissum fuerint derelictae, vindicare in rem actione instituenda, et insuper vtilem Seruianam, id est, hypothecariam super his, quae fuerint derelicta, in res mortui praestare. Cum enim jam hoc jure nostro increbuit, licere testatori hypothecam rerum [suarum] in testamento quibus voluerit dare, et iterum nouellae Constitutiones in multis casibus, et tacitas hypothecas introduxerunt: non abs re est, etiam nos in praesenti casu hypothecariam donare [actionem,] quae [etiam] nullo verbo praecedente possit ab ipsa lege induci. Si enim Testator ideo legata vel fideicommissa reliquit, vt omnimodo personae ab eo honoratae ea percipiant: apparet, ex ejus voluntate etiam praefatas actiones contra res testatoris esse instituendas, vt omnibus modis voluntati ejus satisfiat, et praecipue cum talia sint legata vel fideicommissa, quae piis actibus sunt deputata. Et haec disposuimus, non tantum si ab herede fuerit legatum derelictum vel fideicommissum, sed et si à legatario vel fideicommissario vel alia persona, quam grauare fideicommisso possumus, fideicommissum cuidam relinquatur. Cum enim non aliter valeat, nisi aliquid lucri adferat ei, à quo derelictum est, nihil est graue, etiam aduersus eum non tantum personalem, sed etiam in rem et hypothecariam extendere actionem in rebus, quas à testatore consecutus est. † In omnibus autem hujusmodi casibus in tantum et hypothecaria vnumquemque conueniri volumus; in quantum personalis actio aduersus eum competit: et hypothecam esse non ipsius heredis, vel alterius personae quae grauata est fideicommisso, rerum, sed tantummodo earum quae à testatore ad eum peruenerint. Dat. 15. Cal. Octobr. *Chalcedone*, Decio V. C. Cos. 529.

2. *Idem* A. *Juliano P. P.*

Omne verbum significans testatoris legitimum sensum, legare vel fideicommittere volentis, vtile atque validum est, siue directis verbis, quale est jubeo forte: siue precariis vtatur testator, quale est rogo, volo, mando, fideicommitto: siue juramentum interposuerit: cum et hoc nobis audientibus ventilatum est, testatore quidem dicente, ὀμνύω: partibus autem hujusmodi verbum huc atque illuc lacerantibus. Sit igitur (secundum quod diximus) ex omni parte verborum non inefficax voluntas secundum verba legantis, vel fideicommittentis, et omnia, quae naturaliter insunt legatis, et fideicommissis inhaerere intelligantur: et contra quidquid fideicommittitur, hoc intelligatur esse legatum, et si quid tale est, quod non habet naturam legatorum, hoc ei ex fideicommissis accommodetur: et sit omnibus perfectus euentus, et ex omnibus nascantur in rem actiones, et ex omnibus hypothecariae, ex omnibus personales. Vbi autem aliquid contrarium in legatis et fideicommissis eueniet, hoc fideicommisso quasi humaniori aggregetur, et secundum ejus dirimatur naturam. Et nemo moriens putet legitimam voluntatem reprobari, sed nostro semper vtetur adjutorio: et quemadmodum viuentibus prouidimus, ita et morientibus prospiciatur; et si specialiter legati tantum faciat testator mentionem, hoc et legatum et fideicommissum intelligatur; et si fidei heredis, vel legatarii aliquid committatur, hoc et legatum esse videatur. Nos enim non verbis, sed ipsis rebus leges imponimus. Dat. 10. Cal. Mart. *Constantinopoli*, post Consulatum Lampadii et Orestis VV. CC. 531.

3. *Idem* A. *Joanni P. P.*

Si duobus vel tribus hominibus, vel pluribus forte optio serui vel alterius rei fuerit relicta, vel, [si] vni quidem legatario optio serui, vel alterius rei relicta est, ipse autem moriens plures sibi reliquerit heredes: dubitabatur inter veteres, si inter legatarios, vel heredes legatarii fuerit certatum, et alter alterum seruum, vel alteram rem eligere velit, quid sit statuendum? † Sancimus itaque, in omnibus hujusmodi casibus rei judicem fortunam esse, et sortem inter altercantes adhibendam: vt quem sors praetulerit, is quidem habeat potestatem eligendi, caeteris autem aestimationem praestet contingentium eis partium, id est, seruis quidem et ancillis majoribus decem annis, si sine arte sint, viginti solidis aestimandis: minoribus vero decem annis, non amplius, quam in decem solidos computandis: sin autem artifices sint, vsque ad triginta solidos aestimatione eorum procedente, siue masculi, siue foeminae sint: exceptis notariis, et medicis vtriusque sexus: cum notarios quinquaginta solidis aestimari velimus; medicos autem et obstetrices sexaginta. Eunuchis minoribus quidem decem annis vsque ad triginta solidos valentibus, majoribus vero vsque ad quinquaginta: sin autem artifices sint, vsque ad septuaginta.

§. 1. Sed et si quis optionem serui vel alterius rei reliquerit non ipsi legatario, sed quem Titius forte elegerit, Titius autem vel noluerit eligere, [vel non potuerit,] vel morte fuerit praeuentus, et in hac specie dubitabatur apud veteres, quid statuendum sit: vtrumne legatum exspiret, an aliquod ei inducatur

rogatus est heres restituere hereditatem, et restituit: scinduntur actiones, et pro dodrante quidem transferuntur ad fideicommissarium, pro quadrante remanent apud heredem. Quin etiam licet vna re aliqua deducta, aut praecepta, restituere aliquis hereditatem rogatus sit, in qua maxima pars hereditatis contineatur: aeque in solidum transferuntur actiones, et secum deliberare debet is, cui restituitur hereditas, an expediat sibi restitui. Eadem scilicet interueniunt, et si duabus pluribusue deductis praeceptisue rebus, restituere hereditatem rogatus sit. Sed et si certa summa deducta praeceptaue, quae quartam vel etiam maximam partem hereditatis continet, rogatus sit aliquis hereditatem restituere: idem juris est. Quae [autem] diximus de eo, qui ex asse institutus est, eadem transferimus et ad eum, qui ex parte heres scriptus est.

§. 10.

catur adjutorium, vt viri boni arbitratu procedat electio? Censemus itaque, si intra annale tempus ille, qui eligere jussus est, hoc facere supersederit, vel minime potuerit, vel quandocunque decesserit: ipsi legatario videri esse delatam electionem: ita tamen, vt non optimum ex seruis, vel aliis rebus quidquam eligat, sed mediae aestimationis, ne dum legatarium satis esse fouendum existimamus, heredis commoda defraudentur. §. 2. Sed quia nostra majestas per multos casus legatariis, et fideicommissariis prospexit, actionesque tam personales, quam in rem et hypothecarias dedimus, et in rem missionis tenebrosissimus error abolitus est: et ad hanc legem peruenimus. Nemo itaque [heres] ea, quae per legatum vel pure, vel sub certo die relicta sunt, vel quae restitui aliis disposita sunt, vel substitutioni supposita, secundum veterem dispositionem putet in posterum alienanda, vel pignoris, vel hypothecae titulo adsignanda, vel mancipia manumittenda: sed sciat [hoc] quod alienum est, non ei licere, vtpote sui patrimonii existens, alieno juri applicare: quia satis absurdum est, et irrationabile, rem, quam in suis bonis pure non possidet, eam ad alios posse transferre, vel hypothecae, pignorisue nomine obligare vel manumittere, et alienam spem decipere. §. 3. Sin autem sub conditione, vel sub incerta die fuerit relictum legatum vel fideicommissum vniuersitatis, vel speciale, vel substitutione, vel restitutione: melius quidem faciet, si et in his casibus caneat ab omni venditione, vel hypotheca, ne se grauioribus oneribus euictionis nomine supponat.

† Sin autem auaritiae cupidine propter spem conditionis minime implendae, ad venditionem, vel hypothecam prosiluerit: sciat, quod conditione impleta ab initio causa in irritum deuocetur: et sic intelligenda est, quasi nec scripta, nec penitus fuerit celebrata: vt nec vsucapio, nec longi temporis praescriptio contra legatarium, vel fideicommissarium procedat. † Quod similiter [obtinere] censemus in hujusmodi legatis siue pure, siue sub die certo, siue sub conditione, siue sub incerta die relicta sint. Sed in his omnibus casibus legatario quidem, vel fideicommissario omnis licentia pateat rem vindicare, et sibi adsignare, nullo obstaculo ei à detentoribus opponendo.

In AVTHENT. *de restit. et ea, quae parit.* §. *quamobrem praesentem. Coll.* 4. *Tit.* 18. *al.* 6. Nouell. 39. Cap. 1.

Res, quae subjacent restitutioni, prohibentur alienari quidem, vel obligari. Sed si liberis portio legitima non sufficiat ad dotis, siue donationis propter nuptias obligationem: permittitur res praedictas in eam causam alienare, vel obligare pro modo honestati personarum congruo. Ea enim, quae communiter omnibus prosunt, his quae specialiter quibusdam vtilia sunt, praeponimus.

§. 4. Emptor autem sciens rei grauamen, aduersus venditorem actionem habeat tantum ad restitutionem pretii, neque duplae stipulatione, neque melioratione locum habente: cum sufficiat ei saltem pro pretio, quod sciens dedit pro aliena re, sibi satisfieri. Creditori nihilominus pignoratitia contraria actione aduersus debitorem competente: vt ex omni parte omnique studio id, quod semper properamus, ad effectum perducatur, et vltima elogia defunctorum legitimum finem sortiantur, bonae fidei proculdubio emptoribus integra jura, et nullo modo ex hac constitutione deminuta contra venditores habentibus. Dat. Cal. Sept. *Constantinopoli*, post Consulatum Lampadii et Orestis VV. CC. 531.

b) VT IN POSSESSIONEM LEGATORVM, VEL FIDEICOMMISSORVM SERVANDORVM CAVSA MITTATVR, ET QVANDO SATISDARI DEBEAT. (Cod. 6. T. 54.)

1. *Diuus* ANTONINVS A. PIVS, *Saluio.*

Quoniam nihil actor amplius postulat, quam vt fideicommissi nomine satisdetur: non debet is, qui juri dicundo praeest, subtiliter cognoscere, debeatur necne fideicommissum, sed tantum decernere, vt satisdetur. Sine die et Consule.

2. *Diuus* MARCVS *Stratonicae.*

Ipsis rerum experimentis cognouimus ad publicam vtilitatem pertinere, vt satisdationes, quae voluntatis defunctorum tuendae gratia in legatis, et fideicommissis introductae sunt, eorundem voluntate remitti possint. Quocunque enim judicio voluntatis cautio legati vel fideicommissi remitti potest. Sine die et Consule.

3. *Impp.* SEVERVS et ANTONINVS AA. *Symphoro.*

Si, postquam seruandi legati, seu fideicommissi gratia in possessionem inductus es, pignoris obligatio, aut venditio ab herede interuenerit: praecedere causam tuam, quam jure praetorio veluti pignus habuisti, manifestum est. PP. XI. Calend. Dec. Dextro * 2. et Prisco Coss. 197.

4. *Imp.* ANTONINVS A. *Protagorae.*

Cum Artemidoram patri pupillorum tuorum heredem extitisse proponas: quamuis vt fideicommissam hereditatem his, cum moreretur, restitueret, petita sit, nullam tamen aduersus debitores hereditarios habent pupilli tui actionem. Plane, vt satis fideicommissorum nomine Artemidora det, (si modo Testator id fieri non prohibuerit) apud suum Judicem conueni. PP. 3. Calend. Julii, Laeto 2. et Cereale Coss. 216.

§. 10. Praeterea *intestatus* quoque *moriturus, potest rogare eum*, ad quem bona sua, vel legitimo jure, vel honorario, pertinere intelligit, vt *hereditatem suam* totam, partemue ejus, aut rem aliquam (veluti fundum, hominem, pecuniam) *alicui restituat;* cum alioqui legata, nisi ex testamento, non valeant.

§. 11. *Etiam quoque, cui aliquid restituitur, potest rogare, vt id rursum alii aut totum, aut partem, vel etiam aliquid aliud restituat.*

§. 12.

5. *Imp.* ALEXANDER A. *Paulinae.*

Qui legati, siue fideicommissi seruandi causa in possessionem mittuntur, non proprietatem nanciscuntur, sed jus pignoris. Vt autem et post acceptum pignus satisfiat defuncti voluntati, competens Judex te adeunte, prouidebit. PP. 3. Id. August. Juliano 2. et Crispino Coss. 225.

6 *Idem* A. *Donato.*

Certa est forma jurisdictionis, qua fideicommissi seruandi causa in possessionem rerum, quae in causa hereditaria sunt, aut dolo malo esse desierunt, is, cui legati, vel fideicommissi nomine satis non datur, mittitur; vel in proprias res heredis, si fideicommisso satis non fit post sex menses, quam peti coeperit, secundum Diui ANTONINI patris mei constitutionem. PP. 6. Id. Januar. Fusco 2. et Dextro Coss. 226.

7. *Idem* A. *Proculiano.*

Scire debetis, fideicommissi [quidem,] et legati satisdationem remitti posse, Diuum MARCVM et D. COMMODVM constituisse. Vt autem boni viri arbitratu is, cui vsusfructus relictus est, vtatur fruatur: minime satisdationem remitti Testamento posse. PP. 10. Cal. Mart. Fusco 2. ex Dextro Coss. 216.

8. *Impp.* DIOCLETIANVS et MAXIMIANVS AA. et CC. *Zenodoro.*

Contra eos, siue successores eorum, qui Rempublicam administrantes per officii necessitatem ciuitati sub conditione relicti fideicommissi satis accipere debuerunt: quanti Reipublicae intererit satis acceptum non esse, dirigendam certum est actionem. Suppos. 7. Calend. Mart. * *Constantio et Maximiano* CC. Coss. * 294.

(β)

AD SENATVSCONSVLTVM TREBELLIANVM.

(Cod. 6. T. 49.)

1. *Impp.* SEVERVS et ANTONINVS AA. *Probo.*

Si ex Senatusconsulto quartam partem hereditatis retinuisti, et dodrantem fideicommissario restituisti: quod creditoribus hereditariis pro nouem vnciis praestiteris, à fideicommissario petere potes. PP. 15. Cal. April. Laterano et Rufino Coss. 198.

2. *Impp.* PHILIPPVS A. et PHILIPPVS C. *Juliano.*

Ad eum, cui ex Trebelliano Senatusconsulto pars hereditatis restituitur, successionis onera, seu legatorum praestationem pro competenti portione spectare, indubitati juris est. PP. 13. Cal. Nou. Peregrino et Aemiliano Coss. 245.

3. *Imppp.* CARVS, CARINVS et NVMERIANVS AAA. *Zotico et aliis.*

Si per fideicommissum hereditas Reipublicae relicta est, ex Trebelliano Senatusconsulto, (quod ab intestato quoque locum habet) quartae partis, et fructus ejus vobis restitutio competit. Sine die et Consule. (* 283.)

4. *Impp.* DIOCLETIANVS et MAXIMIANVS AA. et CC. *Quintianae.*

Non justam te gerere solicitudinem per fideicommissum relictae portionis hereditatis perspicimus, verentem, ne fructum amittas relicti fideicommissi, quoniam auia testatoris ex parte heres scripta, et tibi rogata restituere, calliditate ac fraude repudiauit, vt ad alium nepotem eundemque coheredem deuoluatur portio, à quo tibi nominatim non fuerat fideicommissum relictum, et coacta, suspectam hereditatem adire, priusquam pro herede gereret, rebus sit humanis exempta: cum diuo ANTONINO parenti nostro deberi etiam à substitutis fideicommissum contemplatione judicii testatoris, quasi tacite ab his repetitum, jamdudum placuerit. Neque enim quartae retentionem, quam illa, quae repudiauit, hereditatem adire coacta, vt suspectam retinere non potuit, timere debes. S. 6. Id. Jul. *Philippopoli*, AA. Coss. * 290.

5. *Iidem* AA. et CC. *Verissimo.*

Et sine scriptura per fideicommissum hereditas recte relinquitur. Igitur si vxor tua te, et priuignum suum in discrimine mortis constituta designauit, velle successionem obtinere vsque ad dodrantem; ejus voluntatem ratam seruari conuenit: cum [ab] intestato ei succedentes, de restituendo fideicommisso conuentos, vltra quartam, aere alieno deducto, quantum penes eos sententia SC. relinqui praecepit, tantum obtinere posse praestiterit. S. 5. Cal. Maji, *Sirmii*, * *Constantio et Maximiano* CC. Coss. * 294.

6. *Imp.* ZENO A. *Dioscorio P. P.*

Jubemus, quoties pater, vel mater, filio seu filia, filiis vel filiabus ex aequis, vel inaequis partibus heredibus institutis, inuicem seu simpliciter quosdam ex his, aut quendam rogauerit, qui prior sine liberis decesserit, portionem hereditatis suae superstiti seu superstitibus restituere: vt omnibus modis retenta quarta pro auctoritate Trebelliani SC. non per imputationem redituum (licet hoc testator rogauerit vel jusserit) sed de ipsis rebus hereditariis, dodrans restituatur. † Idemque in retinenda Legis Falcidiae portione obtinere jubemus: et si pater vel mater filio seu filia institutis (sicut supra dictum est) heredibus, rogauerit eos casue nepotibus vel neptibus, pronepotibus vel proneptibus suis, ac deinceps restituere hereditatem.

§. 1. In supradictis autem casibus fideicommissorum seruandorum satisdationem cessare jubemus, si non specialiter eandem satisdationem testator exigi disposuerit: et cum pater vel mater secundis existimant nuptiis non abstinendum. In his enim duobus casibus, id est, cum testator specialiter satisdari voluerit, vel cum secundis se pater vel mater matrimoniis junxerit, necesse est, vt eadem satisdatio pro legum ordine praebeatur. §. 2. Sin autem is, qui fideicommissaria restitutione grauatus est, vno filio superstite, vel nepote ex filio

sui

§. 12. Et quia prima fideicommissorum cunabula à fide heredum pendent, et tam nomen, quam substantiam acceperunt: ideo D. AVGVSTVS ad necessitatem juris ea retraxit. Nuper et nos eundem Principem superare contendentes, ex facto, quod Tribonianus, vir excellentissimus, Exquaestor sacri palatii suggessit, Constitutionem fecimus, per quam disposuimus, si testator fidei heredis sui commisit, vt vel hereditatem, vel speciale fideicommissum restituat; et neque ex scriptura, neque ex quinque testium numero (qui in fideicommissis legitimus esse noscitur) possit res

seu filia nato, vel pronepote, vel posthumo relicto decesserit: non videtur extitisse conditio; et ideo deficit fideicommissi petitio. §. 3. Illud etiam admonemus, ea, quae de Falcidiae portione non per reditus, sed per ipsas res hereditarias retinenda, et de satisdatione fideicommissorum (sicut supradictum est) concedenda diximus; non vlterius quam in his personis et casibus, quorum superius mentio facta est, oportere produci. PP. Cal. Sept. *Constantinopoli*, Probino et Eusebio Coss. 489.

In AVTHENT. *de sanct. Episc.* §. *sed et hoc praesenti. al.* §. *et si quis sub conditione. Coll.* 9. *T.* 6. *al.* 15. Nouell. 123. Cap. 37.

Nisi rogati restituere datum dotis causa, vel propter nuptias donationis, vel relictum sub conditione nuptiarum, vel liberorum, monasterium, vel alium locum venerabilem ingredi[illegible]tur: siue restitutio, aut substitutio fiat, sub praedictis conditionibus, siue in redemptionem captiuorum, seu in egentium alimenta.

(Nouell. 123. CAP. XXXVII. v. supr. P. I. Sect. IV. p. 248.)

In AVTHENT. *de restit.* §. *nobis ergo recte. Coll.* 8. *T.* 9. *al.* 4. Nouell. 108. Cap. 1.

Contra cum rogatus fuerit quis, vt sine liberis decedens, quod tunc ex hereditate superest, restituat, vel alila hujusmodi fideicommissi verbis grauatus, quartam institutionis fideicommissario restituere cogitur. Super hoc igitur et cautionem, nisi à defuncto remissa sit, exponet. Quod si contingat eam diminui, aut ex ipsius substantia suppletur, aut ea deficiente, in rem actione et hypothecaria fideicommissario vti permittitur aduersus rerum acceptores. Ex causa tamen dotis, seu propter nuptias donationis, seu captiuorum redemptionis, vel si non habeat, vnde faciat expensas, hujus quartae permittitur diminutio.

7. *Imp.* JVSTINIANVS A. *Juliano P. P.*

Sancimus, licentiam esse etiam soli tutori, recte fieri fideicommissi nomine vniuersitatis restitutionem, quod pupillo relictum est, et sine onere fidejussionis: vbi tamen pupillus fari non possit, vel abesse noscitur: ne dum nimia subtilitate vtimur circa res pupillares, ipsa subtilitas ad perniciem eorum reuertatur. † Idemque juris esse oportet, et si furioso fideicommissaria debeatur hereditas: vt restitutio curatori ejus soli nomine scilicet furiosi celebretur. Quis enim sensus, quae vox certa furiosi esse intelligitur, cum [in] vtroque casu restituentes plenissimam consequantur ex nostra Lege securitatem? Hoc eodem obseruando, et si ipsi pupilli vel furiosi restitutione grauati sunt. §. 1. Cum autem aliquis hereditatem restituere jussus est, et dolo malo, vel post litem contestatam, vel antea sese contumaciter celauerit: vel si suppositus fideicommissariae restitutioni, antequam restitueret hereditatem, ab hac luce subtractus est, nullo herede, vel successore [el] existente: vel fideicommissarius, cui restituta est ex Trebelliano SC. hereditas, alii per fideicommissum restituere jussus fuerit res hereditarias: quemadmodum actionum translatio celebretur in tribus istis casibus, apud veteres dubitabatur? et Domitius Vlpianus constituendum esse super his putanit. Sancimus itaque vt siue per contumaciam absuerit is, cui restitutio imposita est, siue morte praeuentus nullo relicto successore fuerit, siue à primo fideicommissario in secundum translatio celebrari jussa est: ipso jure vtiles actiones transferantur. Dat. 20. Cal. Nou. *Constantinopoli*, Lampadio et Oreste VV. CC. Coss. 530.

8. *Idem* A. *Joanni P. P.*

Quidam testamento condito, jussit heredem omnem hereditatem, quam ei dereliquit; alii restituere: speciale etiam fideicommissum alteri adscripsit: et quaerebatur, specialis fideicommissarius, id, quod ei relictum est, à quo consequi debeat: vtrumne ab herede, vt post restitutionem ejus alias res vniuersitatis fideicommissarius accipiat? an vna cum aliis rebus oporteat et hoc generali fideicommissario aggregari, vt ipse speciali fideicommissario hoc tradat, siue in rebus, siue in pecuniis fideicommissum [relictum sit?] Sancimus itaque totam quidem substantiam secundum Senatusconsulti Trebelliani auctoritatem restitui generali fideicommissario: illum autem speciali fideicommissario id, quod ei derelictum est, dependere. Dat. 15. Cal. Nou. *Constantinopoli*, post Consulatum Lampadii et Orestis VV. CC. Anno secundo 532.

(γ)

De RESTITVTIONIBVS.

(*Auth. Collat.* 2. *T.* 9.)

(Nouell. Const. 108.)

Imp. JVSTINIANVS A. *Basso magnificentiss. Comiti deuotiss. Domesticorum, locum tenenti Joannis gloriosissimi sacrorum Praetoriorum Praefecti.*

PRAEFATIO.

Negotium audiuimus pro Testamento dubitato, quod etiam interpretari justum existimauimus, et lege comprehendere certissima: hoc, quod nostrae consuetudinis est, in negotiis motis ex legibus optimis accipere occasiones.

§. 1. *Filios enim quidam suos instituens heredes, deinde alterutris eos, filiis non existentibus, substituere volens, jussit, si contigerit aliquem ejus filiorum, et heredem futurum, sine filiis humanam soluere vitam post exceptionem horum, quae ex lege debentur ei, ex eis, quae ab eo relinquebantur ei, rebus, reliquas omnes res, et jura, quaecunque apud eum in tempore mortis inuenirentur, venire et restitui ex his superstiti, aut ejus filiis, si etiam ipse moreretur: omni cessante inter eos propter memoratam substitutionem cautione et fidejussione in his. Eo moriente, et vno quidem ejus filiorum et heredum filios habente, alio vero manente sine filiis, prohibet eum, qui sine filiis est, is qui filios habet, vti rebus, vtpote eas deterentem. At ille vtens verbis testamenti, quia quicquid inueniretur in tempore mortis apud eum, hoc eum restituere jussit: secundum hoc vult schema licentiam habere vti rebus sicut voluerit, nulla prohibitione de eorum gubernatione illata ei.*

 §. 2.

res manifestari, sed vel pauciores quam quinque, vel nemo penitus testis interuenerit: tunc siue pater heredis, siue alius quicunque sit, qui fidem heredis elegerit, et ab eo restitui aliquid voluerit: si heres perfidia tentus adimplere fidem recusat, negando rem ita esse subsequutam, si fideicommissarius jusjurandum ei detulerit, cum prius ipse de calumnia jurauerit: necesse eum habere vel jusjurandum subire, quod nihil tale à testatore audiuerit, vel recusantem ad fideicommissi vel vniuersalis, vel specialis solutionem coarctari, ne depereat vltima voluntas testatoris fidei heredis commissa. Eadem obseruari censuimus, et si à legatario vel fideicommissario aliquid similiter relictum sit. Quod si is, à quo relictum dicitur, [postquam negauerit,] confiteatur quidem aliquid à se relictum esse, sed ad legis subtilitatem recurrat, omnino soluere cogendus est.

TIT.

§. 1. *Nos igitur sumentes ex hoc occasionem, existimauimus oportere et antiquam definitionem, et deinceps discretionem hanc quidem definire, hanc autem puram hominibus reponere, et propterea lege causam comprehendere, vt discant homines omnem legis ordinem, cum quo competit talia et discere et judicare. Nouimus igitur apud* Papinianum *sapientissimum dictum in decimo nono libro ejus Quaestionum, vbi permittit alienationes in tali casu: illud solum velut ex studio in aenigmate proponens, vt tunc oporteret prohibere alienationes, cum ad soluendum fideicommissum, ex studio qui hoc oneratus est, ad alienationem venit. Et tanquam philosophatus inter Imperatores MARCVS tali quodam proposito casu, viri boni arbitratum videri inesse talibus verbis disposuit.*

CAP. I.

Nobis ergo recte visum est, hanc ita disponere legislationem, vt si quidem vniuersaliter aliquis dicat restitutionem fideicommissi: haec tenere, quae in talibus decreta sunt, et à nobis jam sancita. Sin vero tale sit fideicommissum, quale subjacet: et ea, quae inueniuntur seu remanent in tempore mortis, Testator submittat sola in fideicommissum: tunc indefinite dictum prioribus, sub quadam legitima deducere diuisione et ordine. Si quis enim haec, aut etiam aliquid aliud tale dixerit: sancimus vsque ad Falcidiam solum suae institutionis necessitatem habere seruare eum, qui oneratus est fideicommissi restitutione, et non posse aliquid penitus ex illa minuere sufficiens existens: sed heredi quidem supersint tres partes, illi autem quartae solius relinquatur ratio. Non enim concedimus ei, qui grauatus est, etiam donationibus vti aliquibus, et forsan ex studio (quod Papinianus dicebat) interuertendi fideicommissi causa, vt etiam quarta minuatur institutionis ejus: sed hoc omnino relinquere fideicommissum: aliis omnibus in ejus positis potestate: et licentiam habere cum his, sicut voluerit, vti, quemadmodum perfectis dominis competit. Si vero et ipsam quartam is, qui grauatus est, contingat, necessarium est perscrutari causam, secundum quam hoc egit: et si quidem aut dotem voluerit dare, aut sponsalitiam largitatem, aliam non habens substantiam: oportet ei hoc permitti agere, hoc videlicet, quod nostra continetur jam lege, in qua ei omnino non negauimus talem deminutionem. Si vero et in captiuorum redemptionem (hanc enim excipimus, et dicamus DEO causam) et hoc licentiam eum habere facere, et minuere etiam quartam pietatis ratione: quod omnium nobis pretiosius videtur.

CAP. II.

Si vero contigerit neque ipsum habere ex aliquibus causis vnde faciat expensas, ex tali restitutione etiam has facere damus ei licentiam (hoc quod et Testator permisit) quod relinquetur, omnino hoc volens ad restitutionem trahi, et quasi aliquis dicat, ex hoc, quod remaneret, ei restitutionem fieri. Si autem nulla talis subjacet occasio, necessitatem habere omnino quartam partem propriae institutionis seruare, et tali et aliis restitutionem donare. Si tamen aliquid expenderit, habens vnde supplementum faciat: ex illo suppleri quartam, et per nullam causam hanc minui. Si vero contigerit quartam, et non habeat ad supplementum aliam substantiam: tunc damus ei et contra emptores, aut aliter accipientes res, in rem et hypothecas ex authoritate hujus legis, vt liceat complere sibi fideicommissum ex rerum vindicatione, hoc quod in legatis jam dedimus, et ex Constitutione in rem ei donantes, et fideicommissi persecutionem. Vnde et cautionem fideicommissarius dabit non minus quartam seruare: nisi et ipsam Testator, sicut in pronunciato nobis facto, prohibuit. Cum enim ipse Testator omnem non fidejussionem solum, sed etiam cautionem relaxauerit, nos aliter disponere, non est morientis conjicere voluntatem.

EPILOGVS.

† *Haec igitur sit causis decisio ipsi, qui praebuit quaestionem, et aliis omnibus, in quibus pendere contigerit casus testamentorum quidem factorum, et testatorum quippe defunctorum: nondum autem tali locum accipiente fideicommisso, sed adhuc eo, qui grauatus est, superstite. Et haec dicimus non in filiis solum, sed etiam in aliis cognatis et extraneis agere, in quibus omnino tale fideicommissum relinqui contigerit. Tua igitur Gloria omnibus haec manifesta faciat nostris subjectis, vt sciant, quemadmodum competat et viuere eos, et mori, et testari, et fideicommissa relinquere, et alia agere, quae in talibus sunt sancita. Dat. Calend. Febr. CP. Dom.* JVSTIN. *PP. Aug. Anno* * 15. *Basil. V. C. Consule.* * 541.

c) Vt Restitutiones FIDEICOMMISSI vsque ad vnum gradum consistant.

(*Auth. Collat.* 9. *T.* 42.)
(Nouell. Const. 159.)

Imp. JVSTINIANVS A. *Petro gloriosissimo sacrorum Praetoriorum Praefecto, iterum Exconsuli et Patricio.*

PRAEFATIO.

Tantum nobis benignitatis adest, vt ne priuatas quidem causas, quae judicum nobis inquisitionem superare videntur, Legibus nostris definire indignum putemus, ne, si quando priuata causa audientiam in judicium deferri solitam excedat, longa mora eos, qui in jure controuerso haerent, atterat. Aliquoties igitur gloriosissimus vir ALEXANDER ad nos retulit, gloriosae memoriae patrem suum Hierium, *cum Testamenti tabulas conscriberet, hisce*

TIT. XXIV.

DE SINGVLIS REBVS PER FIDEICOMMISSVM RELICTIS.

Potest tamen quis etiam *singulas res* per fideicommissum relinquere: veluti *fundum, argentum, hominem, vestem,* [et] *pecuniam numeratam:* et vel ipsum heredem rogare, vt alicui restituat, vel legatarium, quamuis à legatario legari non possit.

§. 1. *Potest* autem non solum *proprias res* testator per fideicommissum *relinquere:* sed *et heredis, aut legatarii, aut fideicommissarii, aut cujuslibet alterius.* Itaque et legatarius et fideicommissarius non solum de ea re rogari potest, vt eam alicui restituat, quae ei relicta sit: sed etiam de alia, siue

ce verbis vsum esse: *Volo ac jubeo, vt heredes mei,* CONSTANTINVS *quidem clarissimus vir deputatam sibi domum cum omnibus (vt praescriptum est) cohaerentibus illi juribus, et suburbium in Copariis appellatum, item cum omnibus (vt praescriptum est) juribus ad ipsum pertinentibus, et domum Antiochiae sitam, emptam ab Ammiano: Anthemius vero dulcissimus suburbium in Blachernis dictum, redemptum à gloriosae memoriae viris* Eugenio *et* Juliano, *et suburbium in promontorio sinus* Sosthenii, *quod olim in dominio* Ardaburii *gloriosae memoriae fuit:* Callipius *autem clarissimus vir suburbium Bytharium siue Philotei nuncupatum: et* ALEXANDER *clarissimus vir suburbium in Venetis, neque per venditionem. neque donationem, neque permutationem, neque quocunque tandem titulo in alium transferant, rejiciantue, aut eam domum seu praescripta quinque suburbia è meo nomine et mea familia alienent: sed si quidem (quod* DEVS *faxit) nascantur filii, et relictis post se filiis aut nepotibus, siue legitimis, siue etiam naturalibus moriantur: vt pro se quisque deputatum sibi suburbium aut domos tam in hac regia Vrbe, quam Antiochiae positas filiis ac nepotibus legitimis, aut etiam naturalibus suis relinquant. Persuasum etenim habeo, quod neque in naturalibus liberis ac nepotibus dispositionem voluntatemque hanc meam negligent. Si vero in vniuersum omnes aut aliqui aut vnus ex iis* (quod abominor) *sine liberis decedat: volo et jubeo, ut, qui liberis orbi, aut orbus mortem obierit, superstitibus aut superstiti ex ipsis fratri praescriptas domos, tam quae in hac Vrbe, quam quae Antiochiae est, et item prius declarata quinque suburbia cum omnibus eorum juribus, et omnibus denique rebus ac personis, quae iis continentur, citra ullam exceptionem restituat: cessante videlicet inter eos fideicommissorum seu legatorum seruandorum causa satisdatione. Volo etenim ac jubeo, ne quisquam ab alio hujus generis satisdationem expetat: iis vel eo, qui praeter paternam et pietatis erga ipsos plenissimam intentionem meam à fratribus suis satisdationem in rebus abalienari prohibitis expetere pertentauerint vel pertentauerit: omni modo ejus fideicommissi amissionem sustinentibus, vel sustinente.* Atque haec quidem ipsum protulisse in testamento conscripsisse autem et Codicillum, in quo talibus propemodum verbis vsus sit: *Manifestum plane facio, quod pridem Testamentum per scripturam fecerim, et, quae in eo conscripta sunt, ex animi mei sententia composuerim: voloque ac jubeo, vt omnia, quae in eo Testamento continentur, omnimodo firmitatem obtineant: his solis exceptis, per quae forte in hoc meo codicillo vel aliquid mutauero, vel relicta alicui legata ademero. Volo igitur ac jubeo, vt suburbium illud meum, quod Coparia appellitant, quod in proposito Testamento magnificentissimo filio meo* Constantino *reliqui, detur et pleno proprietatis atque possessionis jure ad clarissimum pariter et gloriosissimum nepotem meum,* Constantini *magnificentissimi filii mei filium* Hierium *simul vniuersum pertineat, cum omnibus Praetoriis, quae in eo sunt, et omnibus scalis, et quae vel intra vrbem, vel extra vrbem pro pensione elocantur, aedibus atque officinis, et balneo et hortis, tam intra, quam extra muros existentibus, et hippodromo, neque non horto, qui in ipso est, et cisterna, atque omni denique jure, quod vllo modo in eo mihi suburbio competit. Idipsum vero suburbium tunc demum praedicto clarissimo nepoti meo* Hierio *dari volo, cum primum post meam mortem patris sui potestate solutus, per emancipationem sui juris factus erit: nulla licentia eidem generosissimo nepoti meo concedenda, vt praefinitum rei terminum excedat: aut iis, qui vel ex hoc meo, vel ejusdem clarissimi nepotis Testamento in eadem jura successerint, vt idem suburbium, vel partem ejus aliquam, vel jus diuendant, permutentue, aut alicui donent, aut quocunque titulo denique abalienent: propterea quod hoc ipsum suburbium, et aedes situm sitasue intra portam muri ficulnei, qua via ducit ad sacrosanctum Martyreum sanctae* Theclae. *per omnia et perpetuo velim permanere in familia mea, neque vnquam de meo nomine egredi. Volo autem et jubeo, si quidem eueniat, vt gloriosissimus nepos meus* Hierius *vel intra pubertatem, vel etiam post pubertatem, sine liberis tamen legitimo matrimonio procreatis moriatur: vt ejus suburbii siue aedium possessio simul et proprietas perueniat, et deferatur, aut restituatur magnificentissimo patri ejus* Constantino *sub eadem conditione, ne vnquam de familia mea meoque nomine abalienentur.* His ita confectis, ipsum quidem è rebus humanis abiisse; Hierium vero gloriosae memoriae domum quidem Theopoli sitam, quae successione paterna ad ipsum peruenerat, aliis personis vendidisse: ipsam autem domum, quae in hac alma Vrbe est, et insuper suburbium, quod illi codicillo datum erat, in quibus omnibus interdicta fuerat alienatio, ad Constantem gloriosae memoriae filium suum transmisisse. Illumque rursus, praegnante vxore relicta, vitam finiisse: scripto prius testamento, in quo disposuerit, vt, *si puer vel natus non esset. vel natus ante pubertatem mortuus esset: tam gloriosissima ejus Mater Maria, quam inclyta etiam Vxor ejus, altera Maria ad successionem ejus vocarentur.* Postea vero quam nata filia in ipsa infantia et teneram adhuc aetatem agens, humanis rebus excessit: cum reliquam substantiae partem, tum etiam domum in ampla hac Vrbe, et insuper

super

ſiue ipſius, ſiue aliena ſit. † Hoc ſolum obſeruandum eſt, ne plus quiſquam rogetur alicui reſtituere, quam ipſe ex teſtamento ceperit: nam quod amplius eſt, inutiliter relinquitur. † Cum autem aliena res per fideicommiſſum relinquitur, neceſſe eſt ei, qui rogatus eſt, aut ipſam redimere et praeſtare, aut aeſtimationem ejus ſoluere.

§. 2. Libertas quoque ſeruo per fideicommiſſum dari poteſt: vt heres eum rogetur manumittere, vel legatarius, vel fideicommiſſarius. Nec intereſt, vtrum de ſuo proprio ſeruo teſtator roget, an de eo, qui ipſius heredis, aut legatarii, vel etiam extranei ſit. Itaque et alienus ſeruus redimi et manumitti debet. Quod ſi dominus eum non vendat, ſi modo nihil ex judicio ejus, qui reliquit libertatem, perceperit: non ſtatim extinguitur fideicommiſſaria libertas, ſed differtur, quia poſſit, TEMPORE (a) *procedente*, vbicunque occaſio ſerui redimendi fuerit, praeſtari libertas. Qui autem ex fideicommiſſi cauſa manumittitur, non teſtatoris fit libertus, etiamſi teſtatoris ſeruus ſit: ſed ejus, qui manumittit. At is, qui directo ex teſtamento liber eſſe jubetur, ipſius teſtatoris libertus fit; qui etiam *Orcinus* appellatur. Nec alius vllus directo ex teſtamento liberta-

ſuper ſuburbium, quod expreſſit verbis **Hierio** *glorioſae memoriae in codicillo relictum fuit, ad inclytas mulieres deuoluta eſſet: meritoque tam ex teſtamento, quam ex verbis codicilli, domum juxta et ſuburbium vindicandi ſibi locum datum, vtpote qui ſolus hoc tempore ex* **Hierii** *glorioſae memoriae liberis ſuperſtes permanſerit, et primum gradum in nomine familiae obtineat. Verum, qui pro* **Maria** *et* **Maria** *glorioſiſſimis foeminis faciebant verba, hi agebant, neque teſtamenti verbis vllum locum factum eſſe. Neque enim* **Conſtantem** *glorioſae memoriae abſque liberis ex rebus humanis abiiſſe, vt vtrarumque aedium reſtitutioni locus ſit. Sed neque ſuburbii nomine rite, ſecundumque Leges* **Alexandrum** *glorioſiſſimum virum haſce adoriri: cum et ipſe ſuburbium, quod ipſi relictum fuerat, in quo communis Pater aeque, vt in caeteris, alienationem illi prohibuit, ante id tempus alienauerit: ſed et alios fratres idem hoc feciſſe. Et Leges noſtras, ſiquidem omnes ordine, in quibus hujusmodi aliquid definitum ſit, defuncti voluntatem transgrediantur: ex aequo omnibus reſtitutionem adimere: ne ſi viciſſim alter alterum mutua petitione in jus vocent,* **multis in vna cauſa ſubdantur judiciis**, *Legesque de hoc propoſitas nobis reuocarunt in memoriam.* **Alexander** *autem glorioſiſſimus vir, recte ſe actionem intentare ajebat, et maxime de vtrisque aedibus: defunctum enim ſatis manifeſte ſuam in codicillo ſententiam de iis rebus declaraſſe, cum res familiae conſeruari vol rit: ſed multo juſtioribus ſe rationibus inniti in ſuburbio. Neque enim recte illas ſibi alienationem exprobrare, cui ex Imperiali juſſione hoc facere indultum fuerit. Ac prolixis in ea cauſa diſputationibus vtraque pars vſa eſt, nunc teſtatoris interpretando voluntatem, nunc noſtras vſurpando Leges, quas in rem quaeque ſuam facere arbitrabatur.*

CAP. I.

Nos igitur cum et Legum, et teſtamenti interpretationem perſpectam haberemus: non nuda ſententia, ſed Lege ejus cauſae deciſionem complectendam duximus, ſimul vt praeſentem dirimeremus controuerſiam, ſimul vt caeteris mouendae de his contentionis anſam praeriperemus. Vnde ſubtilius pariter et exactius teſtamenti verbis innixi, deprehendimus, ipſis quidem filiis hereditatem capeſſentibus alienationem interdictam, ſi ſine liberis vita functuri eſſent, non vlterius vero his etiam, qui eis filiis ſuccederent: ſed contentum fuiſſe defunctum, ſi inter filios duntaxat alienationis interdictum conſtitueret: neque enim, ſi et ipſi relictis filiis decederent, majore ipſum cura perquiſiiſſe, cui aut quomodo res relinqueretur: nec voluiſſe alienationis interdictum vltra filiorum vitam extendere. Enimuero codicillum, qui de ſuburbio duntaxat factus fuit, interdixiſſe his etiam, qui ex teſtamento glorioſae memoriae Hierii (de juniore loquimur) res per ſucceſſionem cepiſſent, ne ſuburbium alienarent, et quod conſequenter inducitur, in his quoque defunctum voluiſſe, vt id perpetuo in familia permaneret. Et quidem, quae in controuerſiam deducta ſunt, ejusmodi fuerunt.

CAP. II.

Nos vero, cum totam cauſam cum diligentia, qua decet, penitius intueremur: In aliis quidem rebus, quarum ſane Conſtantinus glorioſae memoriae, Hierii ſenioris filius, ex paterni teſtamenti tabulis dominus factus fuit, praeclare nullam quaeſtionem excitandam rati ſumus, arcendumque in his actione, non ſolum Alexandrum glorioſiſſimum virum, ſed etiam omnem reliquam familiam: cum et teſtamenti verba prohibitionem inter ſolos conſtituant filios, et ipſi glorioſae memoriae Hierii filii, per quos, qui poſt eos illius familiae portio exſtiterunt, Hierii ſibi jura vindicant, nonnullas apud ſe conſtitutas res alienauerint, perinde quaſi ex vna voluntate ſubſtitutionem interdixerit: quod autem ad ſuburbium attinet, cujus dominum codicillus oſtendit eſſe glorioſae memoriae Hierium, praeter modum ſcrupuloſa nobis diligentia plenum viſum eſt, ſi poſt quatuor demum generationes hujusmodi quaeſtionem produceremus in medium. Nunc certe, cum Maria et Maria glorioſiſſimae foeminae etiamnum ſuperſint, quas alicubi et ipſas noſtrae Leges in familiam reponunt, vt quae ſponſas quoque hac appellatione dignentur: neque recte, neque ordine Alexander glorioſiſſimus vir litem à ſe praetenſam inſtituit. Quin vt maxime hae deceſſiſſent: tamen quod quatuor jam generationes praeteriiſſe viderentur, haud ſuſtineremus tam obſoletam cauſam denuo tradi judiciis, et maxime cum Conſtantis filia in pupillari adhuc aetate vitam finierit. Vnde, tametſi teſtamentum ille non confeciſſet, ſuburbium tamen ad matrem ejus perueniſſet: non ipſa pupilla, ſed ipſa quodammodo Lege horum cauſa exiſtente: quamuis nemo ſucceſſorum glorioſae memoriae Hierii circa voluntatem ejus deliquiſſet. Licet enim Conſtans, cum teſtamenti tabulas conſcriberet, ſubſtitutiones quasdam fecerit, filia intra pubertatem mortua: nihil tamen inde excellens introducitur: cum et ipſa Lex pupillae ſubſtantiam matri, quaſi ea ſine teſtamenti tabulis deceſſiſſet, per ſe praebitura eſſet.

CAP. III.

Sancimus igitur, vt neque glorioſiſſimus vir Alexander, aut ejus filii, neque reliqui ſenioris Hierii glorioſae memoriae liberi

libertatem habere potest, quam qui vtroque tempore testatoris fuerit, et quo faceret testamentum, et quo moreretur. Directo autem libertas tunc dari videtur, cum non ab alio seruum manumitti rogat, sed velut ex suo testamento libertatem ei competere vult.

§. 3. *Verba* autem *fideicommissorum* haec maxime in vsu habentur: *Peto*, *rogo*, *volo*, *mando*, *fidei tuae committo*, quae perinde singula firma sunt, atque si omnia in vnum congesta essent.

TIT. XXV.

DE CODICILLIS.

Ante AVGVSTI tempora constat CODICILLORVM (α) *jus* in vsu non fuisse: sed primus Lucius Lentulus (ex cujus persona etiam fideicommissa [esse] coeperunt) codicillos introduxit. Nam cum decederet in Africa, scripsit codicillos testamento confirmatos, quibus ab AVGV-

liberi, neque alius quisquam omnium, qui genus suum in eorum familiam referunt, vel Mariam et Mariam gloriosissimas foeminas occasione rerum apud ipsas consistentium, vel alios, apud quos aut hoc tempore res existant, aut ad quos sequente tempore peruenturae sint, in quibus alienationem forte Hierius gloriosae memoriae prohibuit, adoriantur judicio, aut omnino mentionem de caetero prohibitionis et familiae nominis faciant, et aliquod sibi exinde jus adquirant: vtpote cum et alii Hierii gloriosae memoriae filii res suas abalienauerint, et reliquorum quodammodo alienationibus consenserint, ac per has, neque non alias, quas praediximus rationes, quae ad hujusmodi judicationem et legislationem abunde nobis sufficiunt, sibi pariter, et successoribus suis actiones, quae ipsis potuissent competere, sustulerint. Atque haec non tantum praesentis causae decisio esto, sed et reliquarum, in quibus hujusmodi prohibitione facta, tot successiones praeterierint, et vltimus heredum per interuenientem aliquem in medio impuberem hereditatem capessat. Tunc enim his etiam, qui sunt extra familiam ejus, qui primus prohibuit, per praesentem nostram Legem transmittendarum rerum licentiam habebit. Si quidem in commune hanc Legem, tam de praesenti casu, quam de omnibus posthac futuris ad eum modum prohibitionibus protulimus, simul contentionem componentes, quae hoc tempore euenerat, simul (vt probabile est) futuras praecidentes.

EPILOGVS.

† *Quae igitur nobis placuerunt, et per hanc sacram declarantur Legem: ea proponere Gloria tua in alma hac Vrbe, et effectui ac fini tradere studeto, atque obseruari praecipito.* * 535.

*) Si quis vnum ex Liberis suis Heredem instituerit, vel extraneam Personam, Nouell. 39. Praef. et Cap. I. v. supr. h. P. II. L. I. T. X. p. 79.

(α)

QVANDO DIES LEGATI, VEL FIDEICOMMISSI CEDIT.

(Cod. 6. T. 53.)

1. *Impp.* SEVERVS et ANTONINVS AA. *Agrippae.*

Si competenti Judici annua legata, vel fideicommissa tibi relicta probaueris, ab initio cujusque anni exigendi ea habebis facultatem. Supposita 3. Cal. Jun. Saturnino et Gallo Coss. 199.

2. *Iidem* AA. *Prisco.*

Agrum pluribus relictum nominatim animaduertimus: et cautum esse, vt ad eum, qui superfuisset, pertineret. Quicunque igitur is fuerit: ad heredem suum dominium transmittit, nec tali fideicommisso adstringitur. PP. 5. Cal. August. Chilone et Libone Coss. 205.

3. *Iidem* AA. *Aeliae.*

Si Pontionilia ad eam aetatem peruenerit, cui legatum, vel fideicommissum relictum erat: petitionem ad heredes transmisit, licet ante decesserit, quam consequeretur legatum, vel fideicommissum. PP. 5. Cal. Aug. Chilone et Libone Coss. 205.

4. *Iidem* AA. *Ammiae.*

Cum vxori vsusfructus fundi legatur, et ejus proprietas, cum liberos habuerit; nato filio statim proprietatis legati dies cedit: Nec quicquam obest, si is decedat. PP. Cal. Aug. Antonino A. 3. et Geta item * *C.* 3. Coss. 209.

5. *Imp.* ALEXANDER A. *Maximo.*

Ex his verbis, do, lego, Aeliae Seuerinae filiae meae, et Secundae decem: quae legata accipere debebit, cum ad legitimum statum peruenerit: non conditio fideicommisso, vel legato inserta, sed petitio in tempus legitimae aetatis dilata videtur. Et ideo, si Aelia Seuerina filia testatoris, cui legatum relictum est, die legati cedente, vita functa est: ad heredem suum actionem transmisit, scilicet vt eo tempore solutio fiat, quo Seuerina, si rebus humanis subtracta non fuisset, vicesimum quintum annum aetatis impleisset. Non coeptum enim annum, sed impletum, si de emolumento relicti fideicommissi tractetur, expectandum esse [juris] prudentibus placuit. PP. 13. Cal. Jan. Alexandro A. 2. et Marcello Coss. 227.

6. *Impp.* DIOCLETIANVS et MAXIMIANVS AA. et CC. *Eusebio.*

Si fideicommissum ab intestato fuerit sorori tuae relictum codicillis, et posteaquam dies fideicommissi cessit, (rebus humanis, licet) ignorans fideicommissum, excesserit: actionem hujusmodi acquiri potuisse, dissimulare non poteris: salua scilicet ab intestato succedenti quarta portione. Supposita Calend. Maji, *Trallis*, AA. Coss. * 287.

(α)

DE CODICILLIS.

(Cod. 6. T. 36.)

1. *Imp.* ALEXANDER A. *Mocimo et aliis.*

Rupto quidem testamento posthumi agnatione, codicillos quoque ad testamentum pertinentes non valere, in dubium non

AVGVSTO petiit per fideicommiſſum, vt faceret aliquid. Et cum D. AVGVSTVS voluntatem ejus impleſſet: deinceps reliqui ejus auctoritatem ſequuti, fideicommiſſa praeſtabant: et filia Lentuli legata, quae jure non debebat, ſoluit. Dicitur autem AVGVSTVS conuocaſſe ſapientes viros, interque eos *Trebatium* quoque, cujus tunc auctoritas maxima erat, et quaeſiſſe, an poſſet recipi hoc, nec abſonans à juris ratione codicillorum vſus eſſet: et *Trebatium* ſuaſiſſe AVGVSTO, quod diceret vtiliſſimum et neceſſarium hoc ciuibus eſſe propter magnas et longas peregrinationes, quae apud veteres fuiſſent, vbi ſi quis teſtamentum facere non poſſet, tamen codicillos poſſet. Poſt quae tempora, cum et *Labeo* codicillos feciſſet: *jam nemini dubium erat, quin codicilli jure optimo admitterentur.*

§. 1. *Non tantum* autem *teſtamento* facto poteſt quis codicillos facere, *ſed [et] inteſtatus* quis decedens *fideicommittere codicillis poteſt.* Sed cum *ante teſtamentum factum codicilli facti* erant: PAPINIANVS ait; *non aliter vires habere, quam ſi ſpeciali poſtea voluntate confirmentur.* Sed Diui SEVERVS et ANTONINVS reſcripſerunt: ex iis codicillis, qui teſtamentum praecedunt, poſſe fideicommiſſum peti: ſi appareat, eum, qui teſtamentum fecit, à voluntate, quam in codicillis expreſſerat non receſſiſſe.

§. 2. *Codicillis autem hereditas neque dari, neque adimi poteſt: ne confundatur jus teſtamentorum et codicillorum, et ideo nec exheredatio ſcribi. Directo autem hereditas codicillis neque dari, neque adimi poteſt: nam per fideicommiſſum hereditas codicillis jure relinquitur. Nec conditionem heredi inſtituto codicillis adjicere, neque ſubſtituere directo [quis] poteſt.*

§. 3. Codicillos autem etiam plures quis facere poteſt, et nullam ſolennitatem ordinationis deſiderant.

INSTI-

non venit. Sed cum poſt ruptum teſtamentum patrem pupillorum veſtrorum literas emiſiſſe proponatis, quibus praecedens judicium confirmauit: Praetor nihil contra jus fecit, ſi nouiſſimam ejus voluntatem ſecutus, relictum teſtamento Reipublicae fideicommiſſum, vt ex codicillis relictum, praeſtandum eſſe pronunciauit. PP. 3. Cal. Jul. Maximo 3. et Paterno Coſſ. 234.

2. *Impp* PHILIPPVS A. et PHILIPPVS C. *Aſclepiodotae.*

Hereditatem quidem neque dari, neque adimi codicillis poſſe, manifeſtum eſt. Verbis tamen precariis per hujusmodi etiam nouiſſimi judicii ordinationem jura non faciunt irritas voluntates. Vnde inefficaciter te codicillis rogatam eſſe, vt quibusdam rebus contenta, portionem, quam teſtamento fueras conſequuta, aliis reſtitueres, falſo tibi perſuaſum eſt. PP. Id. Octobr. Peregrino et Aemiliano Coſſ. 245.

3. *Impp.* DIOCLETIANVS et MAXIMIANVS AA. *Hyacintho et aliis.*

Cum proponatis, pupillorum veſtrorum matrem diuerſis temporibus ac diſſonis voluntatibus duos codicillos ordinaſſe: in dubium non venit id, quod priori codicillo inſcripſerat, per eum, in quem poſtea ſecreta voluntatis ſuae contulerat, ſi à prioris tenore diſcrepat, et contrariam voluntatem continet, reuocatum eſſe. PP. 6. Id. Sept. ipſis 4. et 3. AA. Coſſ. 290.

4. *Iidem* AA. et CC. *Stratonico.*

Non idcirco minus, quod inteſtato te abſente codicillos mater tua fecit, hi, quibus precariis verbis adſcripta ſunt, relicta capiunt. Sine die et Conſule.

5. *Iidem* AA. et CC. *Flauiae.*

Ne codicillos quidem furentem poſſe facere, certiſſimi juris eſt. Si igitur ſcriptura velut codicillorum patris tui fuit prolata, vt aliquid ex hac peti poſſit: adſeuerationi tuae mentis eum compotem fuiſſe negantis, fidem adeſſe probari conuenit. Dat. 6. Cal. Dec. *Diuelli*, * *Conſtantio et Maximiano,* CC. Coſſ. * *294.*

6. *Iidem* AA. et CC. *Demoſtheni.*

Sine initio, quae fuerat codicillis relicturus generaliter, ſiue nouiſſime relicta ſeruari mandauerit, confirmatione munitus, nullam juſtam gerere ſolicitudinem potes. Dat. 3. Id. Dec. *Nicomediae,* * *iisdem* CC. Coſſ. 294.

7. *Imp.* CONSTANTINVS A. *ad Maximum P. P.*

Si idem Codicilli, quod teſtamenta poſſent, cur diuerſum his inſtrumentis vocabulum mandaretur, quae vis, ac poteſtas vna ſociaſſet? Igitur ſpecialiter codicillis inſtituendi, ac ſubſtituendi poteſtas juris autoritate data non eſt. Dat. † 3. Jun. Pacatiano et Hilariano Coſſ. 332.

8. *Imp.* THEODOSIVS A. *Aſclepiodoto P. P.*

Si quis agere ex teſtamento quolibet modo, ſiue ſcripto, ſiue ſine ſcriptura confecto, de hereditate voluerit: ad fideicommiſſi perſecutionem adſpirare cupiens, minime permittatur. Tantum enim abeſt, vt aditum cuiquam pro ſuo migrandi deſiderio concedamus: vt etiam illud ſanciamus. Si teſtator faciens teſtamentum, in eodem pro codicillis etiam id valere complexus ſit: qui hereditatem petit ab ipſis intentionis exordiis, vtrum velit, eligendi habeat poteſtatem, ſciens ſe vnius electione alterius ſibi aditum praecluſiſſe: ita vt ſiue bonorum poſſeſſionem ſecundum tabulas, ſiue ſecundum nuncupationem, caeterasque ſimiles poſtulauerit, aut certe mitti ſe in poſſeſſionem ex more petierit: ſtatim inter ipſa hujus juris auſpicia propoſitum ſuae intentionis explanet. §. 1. Illud quoque pari ratione ſeruandum eſt, vt teſtator, qui decreuit facere teſtamentum, ſi id adimplere nequiuerit, inteſtato videatur eſſe defunctus, nec transducere liceat ad fideicommiſſi interpretationem, velut ex codicillis vltimam voluntatem: niſi id ille complexus ſit, vt vim etiam codicillorum ſcriptura debeat obtinere: illo ele-

ctionis

INSTITVTIONVM JVRIS
LIBER TERTIVS.

TIT. I.
DE HEREDITATIBVS, QVAE AB INTESTATO DEFERVNTVR.

Intestatus decedit, qui aut omnino testamentum non fecit: aut non jure fecit: aut id, quod fecerat, ruptum irritumue factum est: aut si ex eo nemo heres extiterit.

§. 1. *Intestatorum autem hereditates, ex Lege duodecim tabularum*, primum ad suos herodes *pertinent*.

§. 2. Sui *autem* heredes existimantur, *(vt supra diximus)* qui in potestate morientis fuerint; veluti FILIVS FILIAVE *(a)*, *nepos neptisue ex filio, pronepos proneptisue ex nepote, ex filio nato prognatus prognataue. Nec interest, vtrum naturales sint liberi, an adoptiui. Quibus connumerari necesse est etiam eos, qui ex legitimis quidem [nuptiis vel] matrimoniis non sunt progeniti, curiis tamen Ciuitatum dati, secundum*

ctionis videlicet jure perdurante, vt qui ex testamento agere voluerit, ad fideicommissum migrare non possit. §. 2. Si quis vero ex parentibus vtriusque sexus, ac liberis vsque ad quartum gradum agnationis vinculis alligatus, vel cognationis nexu constrictus vsque ad tertium, scriptus heres fuerit, vel nuncupatus, in eo videlicet testamento, quod testator vicem quoque codicillorum voluit obtinere: licebit ei, si de hereditate ex testamento secundum mortui voluntatem agens fuerit superatus, vel certe ipse sponte voluerit, ad fideicommissi subsidium conuolare: non enim par eademque ratio videtur, admittere debita, et lucra non capere. §. 3. In omni autem vltima voluntate, excepto testamento quinque testes, vel rogati, vel qui fortuitò venerint, in vno eodemque tempore debent adhiberi: siue in scriptis, siue sine scriptis voluntas conficiatur: testibus videlicet, quod in scriptis voluntas componitur, subnotationem suam accommodantibus. Dat. 15. Cal. Mart. *Constantinopoli*, " *Castino et* Victore VV. CC. Coss. 424.

(a)

DE HEREDIBVS AB INTESTATO VENIENTIBVS: et de agnatorum jure sublato.

(*Auth. Collat. 9. T. 1.*)
(Nouell. Const. 118.)

Imp. JVSTINIANVS A. *Petro gloriosissimo Praefecto sacrorum Praetoriorum Orientis.*

PRAEFATIO.

Plurimos et diuersas leges veteribus temporibus prolatas inuenientes, per quas non juste differentia ab intestato successionis inter cognatos ex masculis et foeminis introducta est, necessarium esse perspeximus, omnes simul ab intestato cognationum successiones per praesentem Legem clara compendiosaque diuisione disponere: itaque prioribus legibus pro hac causa positis vacantibus, de caetero ea sola seruari, quae nunc constituimus. Quia igitur omnis generis ab intestato successio tribus cognoscitur gradibus, hoc est, ascendentium, et descendentium, et ex latere: (quae in agnatos cognatosque diuiditur) primam esse disponimus descendentium successionem.

(CAP. I. v. supr. h. P II. L. II. T. XIX. p. 259.) *De Descendentium Successione.*

CAP. II.
De Ascendentium Successione.

Si igitur defunctus descendentes quidem non relinquat heredes, Pater autem aut Mater, aut alii *Parentes*, ei superfint, omnibus ex latere *cognatis* hos *praeponi sancimus*, exceptis solis fratribus ex vtroque parente conjunctis defuncto, sicut per subsequentia declarabitur. Si autem plurimi ascendentium viuunt, hos praeponi jubemus, *qui proximi gradu reperiuntur*, masculos et foeminas, siue paterni, siue materni sint. Si autem eundem habeant gradum, ex aequo inter eos hereditas diuidatur: vt medietatem quidem accipiant omnes a patre ascendentes, quanticunque fuerint medietatem vero reliquam à matre ascendentes, quantocunque eos inueniri contigerit. Si vero cum ascendentibus inueniantur *fratres aut sorores ex vtrisque parentibus conjuncti defuncto cum proximis gradu ascendentibus vocabuntur:* si autem Pater aut Mater fuerint, diuidenda inter eos quippe hereditate secundum personarum numerum, vti et ascendentium et fratrum singuli aequalem habeant portionem: nullum vsum ex filiorum aut filiarum portione in hoc casu valente patre sibi penitus vindicare; quoniam pro hac vsus portione, hereditatia jua et secundum proprietatem per praesentem dedimus legem: differentia nulla seruanda inter personas istas, siue foemi

secundum Diualium Constitutionum, quae super his positae sunt, tenorem, [heredum] suorum jura nanciscuntur: nec non eos, quos nostrae amplexae sunt Constitutiones, per quas jussimus, [vt] si quis mulierem in suo contubernio copulauerit non ac initio affectione maritali, eam tamen, cum qua poterat habere conjugium, et ex ea liberos sustulerit; postea vero affectione procedente, etiam nuptialia instrumenta cum ea fecerit, et filios vel filias habuerit: non solum eos liberos, qui post dotem editi sunt, justos et in potestate patris esse; sed etiam anteriores, qui et iis, qui postea nati sunt, occasionem legitimi nominis praestiterunt, quod obtinere censuimus, et si non progeniti fuerint post dotale instrumentum confectum liberi, vel etiam nati ab hac luce fuerint subtracti. Ita demum tamen nepos neptisue, pronepos proneptisue suorum heredum numero sunt, si praecedens persona desierit in potestate parentis esse: siue morte id acciderit, siue alia ratione; velut emancipatione. Nam si per id tempus, quo quis moritur, filius in potestate ejus sit, nepos ex eo suus heres esse non potest. Idque et in caeteris deinceps liberorum personis dictum [esse] intelligimus. Posthumi quoque, qui si viuo parente nati essent, in potestate (ejus) futuri forent, sui heredes sunt.

§. 3. Sui *autem* heredes fiunt etiam ignorantes, et licet furiosi sint, heredes possunt existere: *quia quibus ex causis ignorantibus nobis acquiritur; ex his causis et furiosis acquiri potest.* Et statim à morte parentis quasi continuatur dominium: *et ideo nec tutoris auctoritate opus est pupillis; cum etiam ignorantibus acquiratur suis heredibus hereditas: nec curatoris assensu acquiritur furioso, sed ipso jure.*

§. 4. *Interdum autem, licet in potestate [parentis] mortis tempore suus heres non fuerit, tamen suus heres parenti efficitur; veluti [si] ab hostibus quis reuersus fuerit post mortem patris [sui]: jus enim postliminii hoc facit.*

§. 5. *Per contrarium [autem hoc] euenit, vt licet quis in familia defuncti sit mortis tempore, tamen suus heres non fiat; veluti si post mortem suam pater judicatus fuerit perduellionis reus, ac per hoc memoria ejus damnata fuerit: suum enim heredem habere non potest, cum fiscus ei succedat, sed potest dici ipso [quidem] jure suum heredem esse, sed desinere.*

§. 6. Cum filius filiaue, et ex altero filio nepos neptisue existunt: pariter ad hereditatem [aui] vocantur; nec qui gradu proximior est, vlteriorem excludit. Aequum enim esse videtur, nepotes neptesue in patris sui locum succedere. Pari ratione et *si nepos* neptisue sit ex filio, et ex nepote pronepos proneptisue, simul vocantur, et quia placuit nepotes neptesue: item pronepotes proneptesue in

foeminae, siue masculi fuerint, qui ad hereditatem vocantur: et siue per masculi, siue per foeminae personam copulantur: et siue suae potestatis, siue sub potestate fuerit is, cui succedunt. Reliquum est, vt tertium ordinem decernamus, qui vocatur ex latere, et in agnatos et cognatos diuiditur: vt etiam hac parte disposita, vndique perfecta lex inueniatur.

CAP. III.

De Successione ex latere venientium.

Si igitur defunctus neque descendentes, neque ascendentes reliquerit, *primos* ad hereditatem *vocamus fratres et sorores* ex eodem patre et ex eadem matre natos: quos etiam cum patribus ad hereditatem vocauimus. His autem non existentibus, in secundo ordine illos fratres ad hereditatem vocamus, qui ex vno parente conjuncti sunt defuncto, siue per patrem solum, siue per matrem. Si autem defuncto fratres fuerint, et alterius fratris aut sororis praemortuorum filii, vocabuntur ad hereditatem isti cum de patre et matre thiis masculis et foeminis; et quanticunque fuerint, tantam ex hereditate percipient portionem, quantam eorum parens futurus accipere si superstes esset. Vnde consequens est, vt si forte praemortuus Frater, cujus filii viuunt, per vtrumque parentem nunc defunctae personae jungebatur, superstites autem fratres per patrem solum forsan, aut matrem ei jungebantur: praeponantur istius filii propriis thiis, licet in tertio sint gradu, (siue à patre, siue à matre sint thii, et siue masculi, siue foeminae) sicut eorum parens praeponeretur, si viueret. Et ex diuerso siquidem superstes Frater, ex vtroque parente conjungitur defuncto, praemortuus autem per vnum parentem jungebatur: hujus filios ab hereditate excludimus, sicut ipse, si viueret, ab hereditate excludebatur. Hujusmodi vero priuilegium in hoc ordine cognationis solis praebemus fratrum masculorum et foeminarum filiis aut filiabus, vt in suorum parentum jura succedant. Nulli enim alii omnino personae ex hoc ordine venienti, hoc jus largimur. Sed et ipsis fratrum filiis tunc hoc beneficium conferimus, quando cum propriis judicantur thiis masculis et foeminis, siue paterni, siue materni sint. Si autem cum fratribus defuncti etiam ascendentes (sicut jam diximus) ad hereditatem vocantur: nullo modo ad successionem ab intestato fratris aut sororis filios vocari permittimus: neque si ex vtroque parente eorum Pater aut Mater defuncto jungebatur. Quandoquidem igitur *fratris et sororis filiis* tale priuilegium dedimus, vt *in propriorum parentum succedentes locum, soli in tertio constituti gradu, cum iis, qui in secundo gradu sunt, ad hereditatem vocentur*, illud palam est, quia thiis defuncti masculis et foeminis, siue à patre, siue à matre, praeponuntur, si etiam illi tertium cognationis similiter obtineant gradum. §. 1. Si vero neque fratres, neque filios fratrum

in parentis sui locum succedere: conueniens esse visum est, *non in capita, sed in stirpes hereditatem diuidi,* vt filius partem dimidiam hereditatis habeat, et ex altero filio duo pluresue nepotes alteram dimidiam. Item si *ex duobus filiis nepotes* *) *neptesue* existant, ex altero vnus forte aut duo, ex altero tres aut quatuor: ad vnum aut duos dimidia pars pertineat, ad tres vel ad quatuor altera dimidia.

§. 7. *Cum autem quaeritur, an quis suus heres existere possit: eo tempore quaerendum est, quo certum est aliquem sine testamento decessisse, quod accidit et destituto testamento Hac ratione, si filius exheredatus fuerit, et extraneus heres institutus, et filio mortuo, postea certum fuerit heredem institutum ex testamento non fieri heredem, aut quia noluit esse heres, aut quia non potuit: nepos auo suus heres existet, quia, quo tempore certum est intestatum decessisse patremfamilias, solus inuenitur nepos, et hoc certum est.*

§. 8. *Et licet post mortem aui natus sit: tamen auo viuo conceptus, mortuo patre ejus, posteaque deserto aui testamento, suus heres efficitur. Plane, si et conceptus et natus fuerit post mortem aui, mortuo patre suo, desertoque postea aui testamento: suus heres auo non existet, quia nullo jure cognationis patrem sui patris attigit. Sed nec ille est inter liberos aui, quem filius emancipatus adoptauit. Hi autem, cum non sint sui (quantum ad hereditatem) liberi: neque bonorum possessionem petere possunt quasi proximi cognati.* Haec de suis heredibus.

§. 9. Emancipati *autem liberi, Jure ciuili nihil juris habent, neque enim sui heredes sunt, qui in potestate parentis esse desierunt, neque vllo alio jure per Legem duodecim tabularum vocantur: sed* praetor *naturali aequitate motus,* dat eis bonorum possessionem. Vnde liberi: *perinde ac si in potestate parentis tempore mortis fuissent: siue soli sint, siue cum suis heredibus concurrant. Itaque duobus liberis existentibus, emancipato vno, et eo, qui tempore mortis in potestate fuerit, sane quidem is, qui in potestate fuit, solus Jure ciuili heres est, et solus suus heres: sed cum emancipatus beneficio Praetoris in partem admittitur, euenit, vt suus heres pro parte heres fiat.*

§. 10. *At hi, qui emancipati à parente in adoptionem se dederunt, non admittuntur ad bona naturalis patris quasi liberi: si modo, cum is moreretur, in adoptiua familia fuerint. Nam viuo eo emancipati ab adoptiuo patre*

*) Vt Fratrum Filii succedant etiam Ascendentibus primi Gradus extantibus, Nouell. 127. Cap. 1. v. supr. h. P. II. L. I. T. X. p. 63. De Laicis, qui intestati moriuntur absque Liberis, Constit. 2. D. Constantini Porphyrogennetae, v. supr. P. I. Sect. IV. p. 299.

trum (sicut diximus) defunctus reliquerit: omnes deinceps à latere cognatos ad hereditatem vocamus, secundum vniuscujusque gradus praerogatiuam, vt *viciniores gradu, ipsi reliquis praeponantur*, si autem *plurimi ejusdem gradus* inueniantur, secundum personarum numerum *inter eos hereditas diuidatur:* quod *in capita* nostrae leges appellant.

CAP. IV.

De Agnatorum jure in hereditate sublato.

Nullam vero volumus esse differentiam in quacunque successione aut hereditate inter eos, qui ad hereditatem vocantur, masculos ac foeminas, quos ad hereditatem communiter definiuimus vocari, siue per masculi, siue per foeminae personam defuncto jungebantur: sed in omnibus successionibus agnatorum cognatorumque differentiam vacare praecipimus, siue per foemineam personam, siue per emancipationem, siue per alium quemlibet modum prioribus legibus tractabatur, et omnes sine qualibet hujusmodi differentia, secundum proprium cognationis gradum ad cognatorum successionem ab intestato venire praecipimus.

(CAP. V v. supr. h P. II. L. I T. XIV. p. 137)
De legitima tutela liberorum, et de Matre et Auia.

CAP. VI.

De vi et potestate hujus Constitutionis in personis et in rebus.

Haec autem omnia, quae de successionibus generis sancimus, obtinere in illis volumus, qui catholicae fidei sunt: in haereticis autem jam à nobis positas leges firmas esse praecipimus, nullam nouitatem aut immutationem ex praesenti introducentes lege. Quae igitur per hanc Constitutionem in perpetuum obseruandam sanciuit nostra Tranquillitas, in illis volumus obtinere casibus, qui à principiis Julii mensis praesentis sextae indictionis seu euenerunt, seu posthac emerserint Praecedentes namque casus, qui vsque ad memoratum tempus pertransierunt, secundum veteres leges decidi praecipimus.

EPILOGVS.

† *Tua igitur Gloria, per praesentem Legem à nobis disposita, ad omnium cognitionem venire procuret; in hac quidem regia Ciuitate edictis consuete propositis: in prouinciis autem praeceptis dirigendis ad clarissimos Praesides earum: vt nulli nostri Imperii subjectorum sit ignota nostrae circa eos mansuetudinis prouidentia: ita tamen, vt sine omni dispendio ciuium, aut prouincialium, in omni loco praesentis Legis fiat insinuatio. Dat. 7. Cal. August. Septimiliario in nouo palatio DN. JVSTIN. PP. Aug. Imperii ejus Anno 18. post Consulatum Basilii, V. C. Anno tertio.* 544.

patre, perinde admittuntur ad bona naturalis patris, ac si emancipati ab ipso essent, nec vnquam in adoptiua familia fuissent. Et conuenienter, quod ad adoptiuum patrem pertinet, extraneorum loco esse incipiunt. Post mortem vero naturalis patris emancipati ab adoptiuo patre, et quantum ad hunc adoptiuum patrem pertinet, aeque extraneorum loco fiunt, et quantum ad naturalis patris bona pertinet, nihilo magis liberorum gradum nanciscuntur. Quod ideo sic placuit, quia iniquum erat, esse in potestate patris adoptiui, ad quos bona naturalis patris pertineant, vtrum ad liberos ejus, an ad agnatos.

§. 11. *Minus ergo juris habent* adoptiui [*filii*], *quam naturales: namque naturales emancipati, beneficio Praetoris gradum liberorum retinent, licet Jure ciuili perdant; adoptiui vero emancipati, et Jure ciuili perdunt gradum liberorum, et à Praetore non admittuntur, et recte.* Naturalia *enim* jura ciuilis ratio perimere non potest, *nec, quia desinunt sui heredes esse, possunt desinere filii filiaeue, aut nepotes neptesue esse: adoptiui vero emancipati, extraneorum loco incipiunt esse; quia jus nomenque filii filiaeue, quod per adoptionem consequuti sunt, alia ciuili ratione, id est, emancipatione perdunt.*

§. 12. *Eadem haec obseruantur, et in ea bonorum possessione, quam contra tabulas testamenti parentis liberis praeteritis, id est, neque heredibus institutis, neque vt oportet exheredatis, Praetor pollicetur. Nam eos quidem, qui in potestate mortis tempore fuerint, et emancipatos, vocat Praetor ad eandem bonorum possessionem: eos vero, qui in adoptiua familia fuerint per hoc tempus, quo naturalis parens moreretur, repellit. Item adoptiuos liberos emancipatos ab adoptiuo patre, sicut ab intestato, ita longe minus contra tabulas testamenti ad bona ejus* [*non*] *admittit, quia desinunt* [*in*] *numero liberorum* [*ejus*] *esse.*

§. 13. *Admonendi tamen sumus, eos, qui in adoptiua familia sunt, quiue post mortem naturalis parentis ab adoptiuo patre emancipati fuerint, intestato parente naturali mortuo, licet ea parte Edicti, qua liberi ad bonorum possessionem vocantur, non admittantur, alia tamen parte vocari, scilicet, qua cognati defuncti vocantur. Ex qua parte ita admittuntur, si neque sui heredes liberi, neque emancipati obstent, neque adgnatus quidem vllus interueniat.* Ante *enim* Praetor liberos vocat, tam suos *heredes*, quam emancipatos: deinde legitimos heredes; deinde proximos cognatos.

§. 14. *Sed ea omnia* ANTIQVITATI (β) [*quidem*] *placuerunt: aliquam autem emendationem à nostra Constitutione acceperunt, quam super iis personis composuimus, quae à patribus suis naturalibus in adoptionem aliis dantur. Inuenimus etenim nonnullos casus, in quibus filii et naturalium parentum successionem* propter

(β)

COMMVNIA DE SVCCESSIONIBVS.
(Cod. 6. T. 59.)

1. *Impp.* DIOCLETIANVS et MAXIMIANVS AA. et CC. *Varaniae.*

Scire debuisti, fratre emancipato potiorem eam, quae in familia mansit, in alterius emancipati bonis non haberi: sed eos pariter, si solenniter petierint bonorum possessionem, succedere. S. 15. Calend. Jun. Sirmii, * Const. et Maxim. CC. Coss. * *294,*

2. *Iidem* AA. et CC. *Apollinari.*

Si Pater tuus propius sobrino tuo agnato constituto, et intestato defuncto, ciuili jure adita hereditate; vel hoc ab initio non interueniente, seu capitis diminutione perempto, solenniter bonorum possessione admissa, successit; ac tibi patris tui quaesita hereditas est: adire Praesidem prouinciae debes, ac tutorem ejus de tutela conuenire. Datum 14. Calend. Jun. Veronae, AA. Coss. * *297.*

3. *Iidem* AA. et CC. *Vlpianae.*

Vitrico priuigni successionem intestato ciuili, vel honorario jure non deberi, certissimum est. *S. 15. Cal. Mart. Sirmii,* * Const. et Maxim. CC. Coss. * *300.*

4. *Iidem* AA. et CC. *Asterio.*

Seruus successores habere non potest. Datum Non. April. * *Iisdem* CC. Coss. * *300.*

5. *Iidem* AA. et CC. *Justinae.*

Amitae, cui successisse filios suos proponis, hereditatem tuo nomine non recte petis. Sed quoniam hos (etiam) intestatos diem functos adseueras: si quidem hi, quos priuignos ejusdem amitae dicis, eorum consanguinei fuerint, fratres tam agnationis, quam cognationis jure secundo gradu constitutos tibi praeferri non ambigitur. Nam si amitinis tuis alio etiam patre natis, nunquam eorum matris priuigni sunt: admisisse te bonorum possessionem probans, eorum vindica successionem. S. 12. Calend. Mart. * *iisdem* CC. Coss. * *300.*

6. *Iidem* AA. et CC. *Publiciano.*

Auunculo priori, qui est (in) tertio gradu, quam consobrino, qui sequentem occupat, deferri successionem intestati, certi juris est. Supposita Calend. * *iisdem* CC. Coss. * *300.*

7. *Iidem* AA. et CC. *Nicolao.*

Adfinitatis jure nulla successio permittitur. *Sup. Idib. Octobr.* * *iisdem* CC. Coss. * *300.*

8. *Iidem* AA. et CC. *Justae.*

Antequam scriptus (heres) cujuscunque portionis capax repudiet hereditatem, vel alia ratione quaerendae facultatem amittat: ei qui testamentum reliquit, intestato nemo succedit. Igitur perspicis, quod testamentariae successionis spe durante, intestato bona defuncti non recte vindicentur. *S. 6. Id. Mart. Retiariae,* * *iisdem* CC. Coss. * *300.*

9. Iidem

propter adoptionem amittebant, et adoptione facile per emancipationem soluta, ad neutrius patris successionem vocabantur. Hoc solito more corrigentes, Constitutionem scripsimus, per quam definimus, quando parens naturalis filium suum adoptandum alii dederit, integra omnia jura ita seruari, atque si in patris naturalis potestate permansisset, nec penitus adoptio fuisset subsequuta: nisi in hoc tantummodo casu, vt possit ab intestato ad patris adoptiui venire successionem. Testamento autem ab eo facto, neque Jure ciuili, neque praetorio, ex hereditate ejus aliquid persequi potest, neque contra tabulas bonorum possessione agnita, neque inofficiosi querela instituta: cum nec necessitas patri adoptiuo imponatur, vel heredem eum instituere, vel exheredatum eum facere, vtpote nullo vinculo naturali copulatum, neque si ex Sabiniano Senatusconsulto *ex tribus maribus fuerit adoptatus. Nam et in ejusmodi casu, neque quarta ei seruatur, neque vlla actio ad ejus persequutionem ei competit. Nostra autem Constitutione exceptus est is, quem parens naturalis adoptandum susceperit. Vtroque enim jure tam naturali, quam legitimo in hanc personam concurrente, pristina jura tali adoptioni seruamus: quemadmodum si paterfamilias sese dederit adrogandum, quae specialiter et singulatim ex praefatae Constitutionis tenore possunt colligi.*

§. 15. *Item* vetustas ex masculis progenitos plus diligens, *solos nepotes vel neptes, qui [quaeue] ex virili sexu descendunt, ad suorum vocabat successionem, et jure agnatorum eos anteponebat: nepotes autem, qui ex filiabus nati sunt, et pronepotes ex neptibus cognatorum loco connumerans, post agnatorum lineam eos vocabat tam in aui vel proaui materni, quam in auiae vel proauiae, siue paternae, siue maternae successionem.* Diui *autem* Principes *non passi sunt talem contra naturam injuriam sine competenti emendatione relinquere: sed* cum nepotis et pronepotis nomen commune sit vtrisque, tam qui ex masculis, quam qui ex foeminis descendunt: ideo eundem gradum et ordinem successionis eis donauerunt. *Sed vt amplius aliquid sit eis, qui non solum naturae, sed etiam veteris Juris suffragiis muniuntur: portionem nepotum vel neptium, vel deinceps (de quibus supra diximus) paulo minuendam esse existimauerunt: vt minus tertia parte acciperent, quam mater eorum, vel auia fuerat acceptura, vel pater eorum, vel auus paternus, siue maternus, quando foemina mortua sit, cujus de hereditate agitur: iisque (licet soli sint) adeuntibus agnatos minime vocabant. Et quemadmodum* Lex duodecim tabularum *filio mortuo nepotes, vel neptes, pronepotes vel proneptes in locum patris sui ad successionem aui sui vocat: ita et principalis dispositio in locum matris suae vel auiae, eos cum jam designata partis tertiae diminutione vocat.*

§. 16.

9. *Iidem* AA. et CC. *Spatro.*

*Ancillae dominus, liberi hominis, cum quo contubernium haec habuit, per hanc conjunctionem successionem vindicare non potest. S. 15. Cal. Jan. Nicomediae, * iisdem* CC. Coss. * 302.

10. *Iidem* AA. et CC. *Danubio.*

Nutritoribus hoc nomine, nec ciuili nec honorario jure defertur hereditas. S. 16. *Cal. Jan.* * iisdem CC. Coss. * 302.

In AVTHENT. *de statut. et consuet.* §. *omnes peregrini,* 10. *Coll.* 10. *Const. fin.*

Omnes *peregrini et aduenae libere hospitentur, vbi voluerint.* Et hospitati, *si testari voluerint, de rebus suis liberam ordinandi habeant facultatem, quorum ordinatio inconcussa seruetur.* Si vero *intestati decesserint,* ad hospitem nihil pertinenlet; sed bona ipsorum per manus *Episcopi loci, si fieri potest, heredibus tradantur,* vel in pias causas erogentur. Hospes vero si aliquid ex talium bonis contra hanc Constitutionem nostram habuerit: Episcopo triplum restituat, quibus visum ei fuerit, adsignandum, *non obstante statuto aliquo, aut consuetudine, seu priuilegio,* quae hactenus contrarium inducebant. Si qui autem contra hanc nostram Constitutionem venire praesumpserint, eis de rebus suis testandi interdicimus facultatem, vt in eo puniantur, in quo deliquerunt: alias, prout culpae qualitas exegerit, puniendi.

(*Const.* Friderici II. *vid. supr. P. I. S. IV. p. 307.*)

11. *Imp* JVSTINIANVS A. *Demostheni P. P.*

Sancimus, quemadmodum de his rebus, quae liberis in sacris constitutis ex occasione maritali acquisitae sunt, certus destinatus est ordo; vt si quis ex his ab hac luce fuerit subtractus, pars ejus, quam lucratus fuerat, ad liberos ejus, vel nepotes concedatur; quibus non extantibus, ad fratres suos ex eodem matrimonio progenitos; vel si etiam non supersint, ad fratres ex aliis nuptiis procreatos: cumque nemo eorum fuerit relictus, tunc ad patrem perueniet: ita et de his, quae materna linea per quamcumque occasionem, vel inter viuos, vel per vltimas dispositiones, vel ab intestato descendunt, similis ordo seruetur: primo in filii, vel filiae successionem posteritate ejus vocanda: eaque non inuenta, fraterno consortio ejusdem, vel alieni matrimonii secundum praedictum ordinem arcessito: tunc ad vltimum locum Pater à legibus conclametur, et sui filii non gratam hereditatem relictam, sed triste lucrum sibi lugeat acquisitum. *In omnibus videlicet (capitis) in superstite sobole liberorum, et fratribus adhuc viuentibus, qui ad hereditatem defuncti patrem antecedunt,* vsusfructu rerum, *quarum dominium ad eos peruenit,* apud parentes remansuro. *Dat.* 15. *Cal. Octobr. Chalced.* Decio V. C. Cos. 529.

In AVTHENT. *de consang. et vter. frat.* §. 1. *Coll.* 6. *Tit.* 13. *al.* 12. Nouell. 84. Cap. 1.

Itaque mortuo patrefamilias, si filius decedat intestatus sine liberis, relictis fratribus et sororibus, aliis consanguineis,

§. 16. *Sed nos, cum adhuc dubitatio maneret inter agnatos et memoratos nepotes, quartam partem substantiae defuncti agnatis sibi vindicantibus ex cujusdam Constitutionis auctoritate,* memoratam *quidem* constitutionem a nostro codice segregavimus, neque inseri eam ex Theodosiano codice in eo concessimus: *nostra autem constitutione promulgata, toti juri ejus derogatum est; et sanximus, talibus nepotibus ex filia, vel pronepotibus ex nepte, et deinceps superstitibus, agnatos nullam partem mortui successionis sibi vindicare;* ne hi, qui ex transuersa linea veniunt, potiores iis habeantur, qui recto jure descendunt. *Quam Constitutionem nostram obtinere secundum sui vigorem et tempora, et nunc* sancimus. Ita tamen, *vt quemadmodum* inter filios et nepotes ex filio antiquitas statuit, non in capita, sed in stirpes diuidi hereditatem: similiter nos inter filios et nepotes ex filia, distributionem fieri jubeamus, vel inter omnes nepotes et neptes, et inter pronepotes et proneptes, et alias deinceps personas: vt vtraque progenies, matris vel patris, auiae vel aui portionem sine vlla diminutione consequatur: vt si forte vnus vel duo ex vna parte, ex altera tres aut quatuor extent, vnus aut duo dimidiam, alteri tres aut quatuor alteram dimidiam hereditatis habeant.

TIT. II.

DE LEGITIMA AGNATORVM SVCCESSIONE.

Si nemo suus heres, vel eorum, quos inter suos heredes Praetor, vel constitutiones vocant, existat, qui successionem quoquo modo amplectatur: tunc ex Lege 12. tab. ad agnatum proximum pertinet hereditas.

§. 1. *Sunt autem* AGNATI (*a*) (*ut primo quoque libro tradidimus*) [*cognati*] *per* virilis sexus personas cognatione conjuncti, *quasi a patre connati. Itaque* [*ex*] *eodem patre nati fratres, agnati sibi sunt, qui et consanguinei vocantur: nec requiritur, an etiam eandem matrem habuerint. Item patruus fratris filio, & inuicem is illi agnatus est. Eodem numero sunt fratres patrueles, id est, qui ex duobus fratribus procreati sunt, qui etiam consobrini vocantur. Qua ratione etiam ad plures gradus agnationis peruenire poterimus.* † *Ii etiam, qui post mortem patris nascuntur, jura consanguinitatis nanciscuntur.* † *Non tamen omni-*

guineis, aliis vterinis, et quibusdam ex vtroque parente conjunctis: *in eos solos* transmitti hereditatem, *qui ex vtroque latere connexi* sunt.

(*Nou.* 84. *CAP. I. v. supr. P. II. L. II. T. XVIII. p.* 252.)

(*a*)

DE LEGITIMIS HEREDIBVS.

(Cod. 6. T. 58.)

1. *Imp.* ALEXANDER A. *Cassio et Hermionae.*

In successione, quae titulo consanguinitatis, vel in bonorum possessione, quae proximitatis nomine competit, tam fratres, quam sorores pari jure esse, licet non (*ex*) *eadem matre suscepti sunt, jus certum est. Nec huic derogatur, quod amitas vestras ab auo vestro dotatas fuisse proponitis.* PP. *Non. Maji,* Maximo 2. et Aeliano Coss. 224.

2. *Imp.* GORDIANVS A. *Tatianae, et aliis.*

Si ejus, quae vos heredes instituit, patri hereditatem non quaesistis, posteaque mortuo patre, ac repudiata ejus hereditate, defunctae successionem agnouistis: ea, quae bonorum sunt defunctae, ab his separari, quae patris vestri fuerunt, Praeses prouinciae non ignorabit. PP. 6. *Id. April.* Gordiano A. et Auiola Coss. 240.

3. *Imp.* DECIVS A. *Asclepiodotae.*

Consanguinitatis jure et foeminas ad intestatorum successionem admitti posse, explorati juris est. Proinde cum fratris tui intestato mortui ad te consanguinitatis jure hereditas pertineat: nulla ratione alterius fratris tui filii ad eandem successionem adspirare desiderant: nam et cessante jure agnationis in persona omnium, Praetorii juris beneficio ad te potius, quae secundum gradum obtines, hereditas pertinet, quam ad fratris tui filios, qui in tertio gradu constituti sunt. PP. 2. *Non.* Dec. Decio A. 2. et Grato Coss. 251.

In AVTHENT. *de hered. ab intestato venient.* §. *reliquum. Coll.* 9. *Tit.* 1. Nouell. 118. *Cap.* 2. *et vt fratrum fil.* §. 1. *Coll.* 9. *Tit.* 10. *al.* 7. Nou. 127. Cap. 1.

Cessante successione lineae descendentis, et ejus, quae sola fit ascendentis, vocantur primo fratres, fratrisque praemortui filii in stirpes nunc. Dico autem de fratre, ejusque fratris filiis, qui ex vtroque parente contingunt eum, de cujus hereditate nunc agitur: quae personae veniunt, et sine defunctae nunc personae parentibus, et cum proximis gradu ascendentibus. Et quidem praedicti fratris filius, et si tertio gradu sit, praefertur fratribus defuncti, qui ex vno tantum parente cognati sunt. In hac successione omnis differentia sexus, et emancipationis cessat.

(Nouell. 118. *CAP. II. vid. supr. P. II. L. III. T. I. p.* 300. Nou. 127. *CAP. I. v. supr. h. P. II. L. I. T. X. p.* 63.)

In AVTHENT. *de hered. ab intest.* §. *his autem non. et illud. Coll.* 9. *Tit.* 1. Nou. 118. Cap. 3.

Post fratres autem ex vtroque parente, et eorum filios admittuntur ex vno latere fratres, sororesue: cum quibus et filii eorum, si qui ex eis jam decesserint. † Hi autem fratrum filii cum pares sint defuncti fratribus, praeferuntur

omnibus simul agnatis dat lex hereditatem: sed iis, qui tunc proximiores gradu *sunt, cum certum esse coeperit aliquem intestatum decessisse.*

§. 2. *Per adoptionem quoque agnationis jus consistit: veluti inter filios naturales, et eos, quos pater eorum adoptauit. Nec dubium est, quin improprie consanguinei appellentur. Item si quis ex caeteris agnatis [tuis], veluti frater, aut patruus, aut denique is, qui longiore gradu est, adoptauerit aliquem: agnatus inter suos heredes esse non dubitatur.*

§. 3. *Caeterum inter masculos quidem agnationis jure hereditas etiamsi longissimo gradu sint, vltro citroque capitur.* † *Quod ad foeminas vero attinet, ita placebat vt ipsae consanguinitatis jure, tantum capiant hereditatem, si sorores sint: vlterius non capiant. Masculi autem ad earum hereditates, etiamsi longissimo gradu sint, admittantur. Qua de causa fratris tui, aut patrui tui filiae, vel amitae tuae hereditas ad te pertinebat: tua vero ad illas non pertinebat. Quod ideo* ita constitutum *erat, quia commodius videbatur ita jura constitui*, vt *plerumque* hereditates ad masculos confluerent. † *Sed quia sane iniquum erat, in vniuersum eas quasi extraneas repelli: Praetor eas ad bonorum possessionem admittit, ea parte, qua proximitatis nomine bonorum possessionem pollicetur: ex qua parte ita scilicet admittuntur, si neque agnatus vllus, neque proximor cognatus interueniat.* † *Et haec quidem Lex duodecim tabularum nullo modo introduxit: sed* simplicitatem legibus amicam *amplexa, simili modo omnes agnatos, siue masculos, siue foeminas, cujuscunque gradus, ad similitudinem suorum inuicem ad successionem vocabat. Media autem jurisprudentia, quae erat quidem Lege duodecim tabularum junior, Imperiali autem dispositione anterior, subtilitate quadam excogitata, praefatam differentiam inducebat, et penitus eas à successione agnatorum repellebat, omni alia successione incognita: donec* Praetores *paulatim* asperitatem Juris ciuilis corrigentes, *siue, quod deerat, implentes, humano proposito, alium ordinem suis Edictis addiderunt: et cognationis linea, proximitatis nomine introducta, per bonorum possessionem eas adjuuabant, et pollicebantur his* bonorum possessionem, *quae* vnde cognati *appellatur.* † *Nos vero Legem duodecim tabularum sequentes, et ejus vestigia in hac parte conseruantes: laudamus quidem Praetores suae humanitatis, non tamen eos in plenum [huic] causae, mederi inuenimus. Quare etenim, vno eodemque gradu naturali concurrente, et agnationis titulis tam in masculis, quam in foeminis aequa lance constitutis, masculis quidem dabatur ad successionem venire omnium agnatorum; ex agnatis autem mulieribus nulli penitus, nisi soli sorori, ad agnatorum successionem patebat aditus? Ideo [nos] in plenum omnia reducentes, et ad Jus duodecim tabularum eandem dispositionem*

runtur proculdubio ejusdem defuncti patruis, et aliis similibus: et in his successionibus omnino cessat sexus et agnationis ratio.

In AVTHENT. *de hered. ab intest. venient.* §. *Si vero neque. Coll.* 9. *Tit.* 1. Nouell. 118. Cap. 3.

Post fratres, fratrumque filios vocantur quicunque gradu sunt proximiores: vt pares in gradu pariter admittantur, sublata differentia masculorum, et foeminarum. Sola namque cognatio spectatur in talibus. Fiet autem diuisio in capita et non in stirpes.

(Nouell. 118. *CAP. III. vid. supr.* P. II. *Lib. III. T. I. p.* 300.

4. *Impp.* DIOCLETIANVS et MAXIMIANVS AA. et CC. *Caecilio.*

Si aut nullum Testamentum nepos patrui tui ordinauit, aut intra quatuordecim annos constitutus fecit, ex agnationis jure successio ejus tibi delata est: etiam citra bonorum possessionis subsidium legitimo jure subnixus es. PP. Id. Jul. ipsis AA. 4. et 3. Coss. 290.

5. *Iidem* AA. et CC. *Cupillae.*

Ad intestati successionem agnationis, quam proximitatis jure venientes haberi potiores certum est. Supp. 16. *Cal. Jul. Sirmii,* AA. Coss. * 290.

6. *Iidem* AA. et CC. *Claudianae.*

Defunctis suis extantibus heredibus, et abstinentibus, vel repudiantibus hereditatem, Frater jure consanguinitatis succedere potest. Suppos. Cal. Januar. AA. Coss. * 293.

7. *Iidem* AA. et CC. *Amiano.*

Patruo, ac materterae tertio constitutis gradu non pariter intestati successio defertur; sed patris Frater agnationis jure sorori matris anteponitur. Suppos. 17. *Calend. Mart. Sirmii,* * *AA.* Coss. * 293.

8. *Iidem* AA. et CC. *Silano.*

Si his, de quorum successione agitur, apud hostes defunctis, secundum legis Corneliae beneficium jure agnationis adita hereditate, vel petita bonorum possessione successisti, eorum substantiam vindicare non prohiberis. S. Non. Jul. Sirmii, AA. Coss. * 293.

9. *Iidem* AA. et CC. *Demagorae.*

In successione intestatae, sororem quam auiam, vel auum maternum, haberi potiorem, non ambigitur. S. 6. *Cal. Jul. Nicomediae,* * *Constantio et Maximiano* Coss. * 294.

10. *Impp.* THEODOSIVS et VALENTINIANVS AA. *ad Florentinum P. P.*

Sciant, qui ad successionem vocantur pupilli mortui, si defuncto ejus patre, tutorem ei secundum legem non petierint intra annum, omnem eis, siue ab intestato, siue jure substitutionis, successionem ejus, si impubes moritur, denegandam esse. Dat. 5. *Id. Jul. Constantinop.* Theodosio A. 17. et Festo Coss. 439.

11. *Imp.*

dispositionem exaequantes, nostra Constitutione sancimus, omnes legitimas personas, id est, per virilem sexum descendentes, siue masculini generis, siue foeminini sint, simili modo ad jura successionis legitimae ab intestato vocari secundum sui gradus praerogatiuam: nec ideo excludendas, quia consanguinitatis jura, sicut germanae, non habent.

§. 4. *Hoc etiam addendum nostrae Constitutioni existimauimus, vt transferatur vnus tantummodo gradus à jure cognationis in legitimam successionem: vt non solum fratris filius et filia (secundum quod jam definiuimus) ad successionem patris sui vocentur; sed etiam germanae consanguineae, vel sororis uterinae filius et filia soli, et non deinceps personae vna cum his ad jura auunculi sui perueniant, et mortuo eo, qui patruus quidem est sui fratris filiis, auunculus autem sororis suae soboli: simili modo ab vtroque latere succedant, tanquam si omnes ex masculis descendentes, legitimo jure veniant, scilicet, vbi frater et soror superstites non sunt. His etenim personis praecedentibus et successionem admittentibus, caeteri gradus remanent penitus semoti: videlicet hereditate non in stirpes, sed in capita diuidenda.*

§. 5. *Si plures sint gradus agnatorum: aperte Lex duodecim tabularum* proximum *vocat. Itaque si (verbi gratia) sint defuncti frater: et alterius fratris filius, aut patruus: frater potior habetur. Et quamuis singulari numero vsa Lex [duodecim tabularum]* proximum *vocet, tamen dubium non est, quin si plures sint ejusdem gradus, omnes admittantur. Nam et proprie proximus ex pluribus gradibus intelligitur: et tamen non dubium est, quin licet vnus sit gradus agnatorum, pertineat ad eos hereditas.*

§. 6.

11. *Imp.* ANASTASIVS A. *Constantino P. P.*

Si ab eo, qui ex sacro Rescripto secundum nostram Constitutionem fieri postulauerit emancipationem liberorum, petitum sit, quatenus ei, qui emancipandus emancipandaue est, minime legitima jura per emancipationem extinguantur: eadem jura tam emancipato vel emancipatae contra personas alias hoc modo sibi conjunctas, quam aliis itidem contra eum vel eam in hereditatibus, vel in successionibus, et tutelis, necnon caeteris seruentur intacta: collationibus *tamen ab his secundum ea, quae super emancipatis statuta sunt, quoties talis casus emerserit, vtpote peracta emancipatione,* faciendis. *Dat.* 15. *Calend. August.* Probo et Auieno Jun. Coss. 503.

12. *Imp.* JVSTINIANVS A. *Joanni P. P.*

Si major quinquagenaria partum ediderit, *si debet hujusmodi soboles suo patri succedere, et hereditatem ejus nancisci, à Caesariana aduocatione interrogati sumus. Et sancimus,* licet mirabilis hujusmodi partus inueniatur, et raro contingat: nihil tamen eorum, quae probabiliter à natura noscuntur esse producta, respui; *sed omne jus, quod ex quacunque lege liberis praestitum est, hoc verum atque immutilatum hujusmodi filiis, vel filiabus seruari in omnibus successionibus, siue ex testamento, siue ab intestato: et summatim,* non absimiles aliis fiant, quos similes natura efficit: *maxime cum et anteriore nostra lege hujusmodi nuptias permisimus, impares eas videri minime concedentes. Dat. 9. Cal. Nou. Constantinop.* post Consulatum Lampadii et Orestis VV. CC. Anno secundo. 532.

13. *Idem A. Joanni P. P.*

De emancipatis filiis, qui (ex) *sacro Rescripto patribus impertito hoc à suis genitoribus meruerunt, dubitatum est.*

§. 1. *Cum* (enim) Anastasiana *lex jura fratribus legitima noscitur seruare: si quis ex his sine testamento et liberis decesserit, vtrumne ad fratrem, vel ad sororem ejus successio deuoluatur: an ad superstitem patrem, (dubitabatur,) hujusmodi dubitationem compendioso responso duximus esse finiendam. Ideoque sancimus, ad similitudinem maternarum rerum aliarumque, de quibus jam à nobis lex posita est, etiam hujusmodi hereditatem jure quidem dominii ad fratres, vel sorores in totum peruenire, vsumfructum autem (ejus) patri totum siue priorem totum seruauerit, siue ad secundas migrauerit nuptias, adquiri: siue per sacrum oraculum emancipatio procedat, siue alio legitimo modo à sacris paternis fuerint absoluti.* §. 2. *Cum enim et Pater vtitur vsufructu, et votum ejus est, ad alios filios suas res peruenire: ea propter, cum ex lege* Anastasiana *in alium articulum fratribus prospectum est, nunc à nobis in hac specie plenius (eis) subuenitur: vt Pater habeat vsumfructum, fratres autem vel sorores dominium rerum relictarum; exceptis maternis rebus, in quibus, si ex eadem matre fratres vel sorores sint, eos solos vocari oportet. Sin autem non supersint, tunc ad similitudinem aliarum rerum in totam fraternitatem dominium earum cedere, vt sit apertissimus in omnibus tractatus, et non per differentiam personarum, vel rerum vacillare noscatur. Dat. Cal. Nouembr. Constantinop.* post Consulatum Lampadii et Orestis VV. CC. Anno secundo 532.

14. *Idem A. Joanni P. P.*

Lege duodecim Tabularum bene humano generi prospectum est, quae vnam consonantiam tam in maribus, quam in foeminis legitimis, et in eorum successionibus, necnon et in liberis obseruandam esse existimauit: nullo discrimine in successionibus habito, cum natura vtrumque corpus ediderit, vt maneat suis vicibus immortale, et alterum alterius auxilio egeat, et vno semoto et alterum corrumpatur. Sed posteritas dum nimia vtitur subtilitate, non piam induxit differentiam, sicut Julius Paulus *in ipso principio libri singularis, quem ad Senatusconsultum* Tertullianum *fecit, apertissime docuit. Cui enim ferendum est, ab intestato successionibus suas quidem filias ad similitudinem masculae sobolis in parentis vocari successionem, et iterum germanas jure consanguinitatis eandem sibi vindicare praerogatiuam, deinceps autem legitimas foeminarum personas, si jura consanguinitatis non possident (à) successione legitima repelli, cum maribus*

§. 6. Proximus autem, si quidem nullo testamento facto quisquam decesserit, per hoc tempus requiritur, quo mortuus est is, cujus de hereditate quaeritur, † Quod si facto testamento quisquam decesserit: per hoc tempus requiritur, quo certum esse coeperit, nullum ex testamento heredem extiturum; tunc enim proprie quisque intestatus decessisse intelligitur. Quod quidem aliquando longo tempore declaratur. In quo spatio temporis saepe accidit, vt proximiore mortuo, proximus esse incipiat, qui moriente testatore non erat proximus.

§. 7. Placebat autem, in eo genere percipiendarum hereditatum successionem non esse: id est, vt quamuis proximus, qui secundum ea, quae diximus, vocatur ad hereditatem, aut spreuerit hereditatem, aut antequam adeat decesserit: nihilo magis legitimo Jure sequentes admittantur. Quod iterum Praetores imperfecto Jure corrigentes, non in totum sine adminiculo relinquebant: sed ex cognatorum ordine eos vocabant, vtpote agnationis jure eis recluso. Sed nos nihil perfectissimo Juri deesse cupientes, nostra Constitutione, quam de jure patronatus humanitate suggerente protulimus, [sancimus] successionem in agnatorum hereditatibus non esse eis denegandam: cum satis absurdum erat, quod cognatis à Praetore apertum est, hoc agnatis esse reclusum: maxime cum in onere quidem tutelarum et primo gradu deficiente sequens succedit, et quod in onere obtinebat, non erat in lucro permissum.

§. 8. Ad legitimam successionem nihilominus vocatur etiam parens, qui contracta fiducia filium vel filiam, nepotem vel neptem, ac deinceps emancipat, quod ex nostra Constitutione omnino inducitur, vt emancipationes liberorum semper videantur quasi contracta fiducia fieri: cum apud veteres non aliter hoc obtinebat, nisi specialiter contracta fiducia parens manumisisset.

TIT.

ribus eadem successio pateat? Quare enim patris soror non ad successionem filii fratris sui vna cum masculis vocatur, sed aliud jus in amitis, aliud in patruis obseruatur? Vel qua ratione fratris filius ad successionem patrui vocatur, germana autem ejus ab eadem successione recluditur? Hujusmodi itaque legis antiquae reuerentiam et nos anteponi nouitati legis censemus: et sancimus, omnes legitimas personas (id est, per virilem sexum ascendentes) siue masculini, siue foeminini generis sint, simili modo ad jura legitimae successionis ab intestato vocari secundum gradus sui praerogatiuam; non ideo excludendas, quia consanguinitatis jura secundum germanae obseruationem non habeant. Cum enim vnius sanguinis jura remaneant per virilem sexum incorrupta: quare naturam offendimus, et legitimo juri derogamus? cum et aliam maximam injuriam res in se continet, plerisque quasi vulnus intestinum incognitum. Cum enim, et ad ipsarum mulierum successionem masculi jure agnationis vocantur: quis patiatur earum quidem hereditatem ad eos legitimo jure deferri; ipsas vero nec inuicem sibi, nec masculis eodem jure posse succedere: sed propter hoc solum puniri, quod foeminae natae sunt, et paterno vitio (si hoc vitium est) prolem innocentem grauari?

§. 1. In his igitur casibus Legem duodecim Tabularum sequentes, et nouum jus nouissimo jure corrigentes, etiam vnum gradum pietatis intuitu transferri à jure cognationis in legitimam volumus successionem: vt non solum fratris filius, et filia (secundum quod jam definiuimus) ad successionem patrui sui vocentur: sed etiam germanae consanguineae, vel sororis vterinae filius, et filia soli, et non deinceps personae vna cum his ad jura auunculi sui perueniant: et mortuo eo, qui patruus quidem est fratris sui filiis, auunculus autem sororis suae soboli, simili modo ex vtroque latere succedant, tanquam (si) omnes legitimo jure veniant: scilicet vbi Frater, et Soror superstites non sunt. His enim personis praecedentibus, et hereditatem admittentibus, caeteri gradus remaneant penitus semoti. † Illo proculdubio obseruando, vt successio non in stirpes, sed in capita diuidatur, et is gradus in ordinem legitimum transferatur: caeteris omnibus successionibus secundum jus vsque ad praesens tempus obseruatum in suo statu manentibus. Si qui autem casus jam euenerunt: secundum quod pristina jura volebant, eorum fiat distributio. Dat. 5. Cal. Decembr. post Consulatum Lampadii et Orestis VV. CC. 532.

15. Idem A. Joanni P. P.

Meminimus, antea diuinam (nos) promulgasse Constitutionem, per quam ad vestigia Legis duodecim Tabularum totam progeniem ex legitima sobole descendentem, siue masculinam, siue foemininam, legitimo jure hereditatem adipisci sanximus: vt quemadmodum ipsis à legitimis personis succeditur, ita et ipsae legitimarum personarum amplectantur successionem. In qua Constitutione vnum gradum ex cognatis in jus legitimum reduximus, id est, germanae (consanguineae) filios et filias, et sororis vterinae filios, ac filias. Quam Constitutionem in suo robore permanere censemus, cum et in nostris Institutionibus tenor ejus à nobis relatus est. Sed subtiliore tractatu habito, necessarium duximus, et si quid ex Praetoria jurisdictione frugi inuentum est, et hoc cum perfectissima definitione disposito nostras Leges ampliari. §. 1. Cum igitur Praetorem filium emancipatum, licet subtili jure capite fuerat deminutus, attamen in patris successionem sine vlla deminutione vocare, manifestum est: non eodem autem jure etiam ad fratrum suorum successiones ab eo vocabatur, sed nec filii ejus jure legitimo suis patruis succedebant: necessarium duximus hoc primum corrigere, et legem Anastasianam justo incremento perfectam ostendere: vt emancipati filius et filia, non solum in paternis (bonis) ad suorum similitudinem succedant: sed etiam in fratrum, vel sororum suarum successione (siue omnes sui, siue omnes emancipati sint, siue mixti) aequo jure inuicem sibi succedant, et non secundum legem Anastasianam parte aliqua deminuta. Et haec quidem de filiis emancipatis sancire, bellissimum nobis visum est. §. 2. Sed nec fratrem, vel sororem vterinos concedimus in cognationis loco relinqui: cum enim tam proximo gradu sunt, merito eos sine

TIT. III.

DE SENATVSCONSVLTO TERTVLLIANO.

Lex duodecim tabularum ita stricto jure vtebatur, et praeponebat masculorum progeniem: *et eos, qui per foeminini sexus necessitudinem sibi junguntur, adeo expellebat, vt ne quidem inter matrem et filium filiamue vltro citroque hereditatis capiendae jus daret: nisi quod Praetores ex proximitate cognatorum eas personas ad successionem, bonorum possessione*, vnde cognati, *accommodata, vocabant.*

§. 1. *Sed hae juris angustiae postea emendatae sunt. Et primus quidem Diuus* CLAVDIVS *matri ad solatium liberorum amissorum, legitimam eorum detulit hereditatem.*

§. 2. *Postea autem* SC. TERTVLLIANO (a) *quod Diui* HADRIANI *temporibus factum est, plenissime de tristi successione matri, non etiam auiae deferenda, cautum est: vt mater ingenua trium liberorum jus habens, libertina quatuor, ad bona filiorum filiarumue admittatur intestato mortuorum, licet in potestate parentis sit: vt scilicet cum alieno juri subjecta est, jussu ejus adeat* [*hereditatem*], *cujus juri subjecta est.*

§. 3. *Praeferuntur autem matri liberi defuncti, qui sui sunt, quiue suorum loco sunt, siue primi gradus, siue vlterioris. Sed et filiae suae mortuae filius, vel filia praeponitur ex Constitutionibus matri defunctae, id est, auiae suae. Pater vero vtriusque, non etiam auus et proauus matri anteponitur, scilicet cum inter eos solos de hereditate agitur. Frater autem consanguineus, tam filii, quam filiae excludebat matrem: soror autem consanguinea pariter cum matre admittebatur. Sed si fuerant frater et soror consanguinei, et mater liberis onerata: frater quidem matrem excludebat, communis autem erat hereditas, ex aequis partibus, fratribus et sororibus.*

§. 4. Sed *nos* Constitutione, quam in Codice nostro nomine decorato posuimus, *matri subueniendum esse existimauimus: respicientes ad naturam, et puerperium, et periculum, et saepe mortem ex hoc casu matribus illatam.* Ideoque impium esse credidimus, casum fortuitum in ejus admitti detrimentum, si enim ingenua ter, vel libertina quater non peperit, immerito defraudabatur successione suorum liberorum: quid enim peccauit, si non plures, sed paucos peperit? Et *dedimus jus legitimum plenum matribus* (siue ingenuis, siue libertinis), et si non ter enixae fuerint, vel quater, sed eum tantum, vel eam, qui quaeue morte intercepti sunt, *vt sic vocentur in liberorum suorum legitimam successionem.*

§. 5. Sed cum antea Constitutiones jura legitimae successionis perscrutantes, partim matrem adjuuabant, partim eam praegrauabant, nec in solidum eam vocabant; sed in quibusdam casibus tertiam ei partem abstrahentes, certis legitimis dabant personis, in aliis autem contrarium faciebant: nobis visum est recta et simplici via, matrem omnibus personis legitimis anteponi, et sine vlla deminutione filiorum suorum successionem accipere: excepta fratris et sororis

vlla differentia, tanquam si consanguinei fuerant, cum legitimis fratribus et sororibus vocandos esse sancimus: vt secundo gradu constituti, et legitima successione digni reperti, aliis omnibus, qui sunt vlterioris gradus, licet legitimi sint, praecellant. Et haec quidem de secundi gradus successione satis abundeque à nobis cum summa vtilitate disposita sunt. §. 3. Cum autem tertio gradui ex transuersa linea fuerit locus, vbi patruis, et filiis fratrum, et sororum (locum) antiquitas dedicauit: vna cum illis tam emancipati fratris, quam emancipatae sororis filium tantummodo, et filiam, siue emancipatos, siue suos patribus (suis) constitutos, et neminem alium vlterius: necnon fratris vterini et sororis germanae, vel vterinae filium et filiam tantummodo ex legitima linea inuicem vocari censemus, sicut jam sanximus: vt omnes, qui vel ab antiquo jure, vel à nostra liberalitate in legitimorum quidem positi sunt praerogatiua, et eodem tertio gradu sunt, simili jure vocentur. Successionis videlicet jure et in hac parte seruando: vt et si qui ex secundo gradu vocati renunciauerint hereditati, et noluerint eam adire, nullusque alius sit in secundo gradu, qui succedere potest, et vult: tunc hi, quos praesenti lege enumerauimus ex tertio gradu, in locum recusantium succedant. † *Illo etiam obseruando, vt successio non in stirpes, sed in capita diuidatur: caeteris omnibus successionibus secundum jus vsque ad praesens tempus obseruatum procedentibus, et nullo ex cognatis supra memoratos gradus ad juris agnatitii formam redigendo, sed suum ordinem suamque proximitatem retinente incorruptam. §. 4. Quas autem personas ex jure cognationis in legitimas successiones transueximus, eas etiam tutelae grauamini vicissim supponimus, scilicet si masculi sint, et perfectae aetatis, secundum nostrae Constitutionis tenorem:* vt non solum lucrum sentiant, sed etiam grauamini subjugentur. *§. 5. Si qui autem casus jam euenerunt, et per judicialem sententiam, vel amicabilem transactionem sopiti sint, nullam sentiant ex hac lege retractationem. Dat Id. Octobr. Constantinop.* DN. Justiniano A. PP. 4. et Paulino V. C. Coss. 534.

(a)

ris persona, siue consanguinei sint, siue sola cognationis jura habentes, vt quemadmodum eam toti alii ordini legitimo praeposuimus, ita omnes fratres et sorores, siue legitimi sint, siue non, ad capiendas hereditates simul vocemus; ita tamen, vt si quidem solae sorores agnatae vel cognatae, et mater defuncti vel defunctae supersint: dimidiam quidem mater, alteram vero dimidiam partem omnes sorores habeant, si vero matre superstite et fratre, vel fratribus solis, vel etiam cum sororibus, siue legitima, siue sola cognationis jura habentibus, intestatus quis vel intestata moriatur, in capita distribuatur ejus hereditas.

§. 6. Sed quemadmodum nos matribus prospeximus, , ita eas oportet suae soboli consulere: scituris eis, quod si tutores liberis non petierint, vel in locum remoti vel excusati, intra annum petere neglexerint, ab eorum impuberum morientium successione merito repellentur.

§. 7. Licet autem vulgo quaesitus sit filius filiaue: potest tamen ad bona ejus mater ex Tertulliano Senatusconsulto admitti.

TIT. IV.

DE SENATVSCONSVLTO ORPHITIANO.

Per contrarium autem liberi ad bona matrum intestatarum admittuntur ex SC. ORPHITIANO (a): *quod* Orphitio *et* Rufo *Consulibus effectum est, diui MARCI temporibus, et data est tam filio, quam filiae legitima hereditas, etiam si alieno juri subjecti sint: et praeferuntur consanguineis et agnatis defunctae matris.*

§. 1. *Sed cum ex hoc SC.* nepotes [et neptes *)] *ad auiae successionem legitimo jure non vocarentur, postea hoc constitutionibus principalibus emendatum est, vt ad similitudinem filiorum filiarumque et nepotes et neptes vocentur.*

§. 2. *Sciendum autem est, hujusmodi successiones, quae ex* Tertulliano *et* Orphitiano *Senatusconsultis deferuntur, capitis deminutione non perimi; propter illam regulam, qua nouae hereditates legitimae capitis deminutione non pereunt, sed illae solae, quae ex Lege duodecim tabularum deferuntur.*

§. 3. *Nouissime sciendum est, etiam illos liberos, qui vulgo quaesiti sunt, ad matris hereditatem ex hoc Senatusconsulto admitti.*

§. 4. *Si ex pluribus legitimis heredibus quidam omiserint hereditatem, vel morte, vel alia causa impediti fuerint, quo minus adeant, reliquis, qui adierint, adcrescit illorum portio: et licet ante decesserint, ad heredes tamen eorum pertinet.*

TIT.

*) De suis et legitimis Liberis, et ex Filia Nepotibus ab intestato venientibus, Cod. 6. T. 55. vid. supr. h. P. II. L. II. T. XIX. p. 258. De Bonis maternis, et materni generis, Cod. 6. T. 60. vid. supr. h. P. II. L. I. T. IX. p. 49.

(a)

AD SENATVSCONSVLTVM TERTVLLIANVM.

(Cod. 6. T. 56.)

1. *Impp.* DIOCLETIANVS et MAXIMIANVS AA. et CC. *Viuianae.*

Licet liberi matribus ab intestato ita demum per se heredes existant si fari possint: tamen matres liberis, etiamsi infantes naturae concesserint, posse succedere, nulla dubitatio est. PP. 10. *Cal. April.* Tiberiano * 2. et Dione Coss. 291.

2. *Iidem* AA. et CC. *Rhesae.*

In successione filii vel filiae communis, sine liberis et fratribus et sororibus morientis, Pater manumissor, quia ei sit vetus jus seruatum, matri praefertur. Sup. 6. Id. Decembr. * Const. et Maxim. CC. Coss. 294.

3. *Imp.* CONSTANTIVS A. *Catulino Proconsuli Africae.*

Matres, quae puberes amiserunt filios, licet impuberibus (eis) tutores non petierint, praescriptione (tamen) non petiti tutoris ad excludendam eorum successionem, minime debere praescribi, certum est. Dat. 6. Calend. August. Constantio A. 7. et Constantio * *C.* 3. Coss. 354.

4. *Imppp.* GRATIANVS, VALENTINIANVS et THEODOSIVS AAA. *Eutropio.*

Si qua mulier nequaquam religionem priori viro, ex quo filios, seu filias non habet, nuptiarum festinatione praestiterit, ex jure quidem notissimo infamis sit, nisi hujusmodi maculam Imperiale beneficium ei remittat: sin autem ei filii erunt, seu filiae, et impetrauerit indulgentiam, infamiae abolitionem permittimus, et caeterarum poenarum antiquationem, si facultatum omnium, quae fuerunt tempore nuptiarum, medietatem filio vel filiae, filiis seu filiabus donauerit, quos habebat ex viro priore susceptos, pure scilicet et omni donationis solennitate completa, nec retento quidem vsufructu. Quem quidem semissem si duobus filiis, seu filiabus, pluribusue donauerit, et forte fatali vnus, vel vna, seu alius,

TIT. V.

DE SVCCESSIONE COGNATORVM.

Post suos heredes, eosque, quos inter suos heredes Praetor et Constitutiones vocant, et post legitimos (quo numero sunt agnati, et hi, quos in locum agnatorum tam supradicta Senatusconsulta, quam nostra erexit Constitutio) proximos cognatos Praetor vocat.

§. 1. *Qua parte naturalis cognatio spectatur: nam agnati capite deminuti, quique ex his progeniti sunt, ex Lege duodecim tabularum inter legitimos non habentur, sed à Praetore tertio ordine vocantur: exceptis solis tantummodo fratre et sorore emancipatis (non etiam liberis eorum), quos Lex Anastasiana cum fratribus integri juris constitutis, vocat quidem* ad legitimam FRATRIS (a) hereditatem, *sive sororis, non aequis tamen partibus, sed cum aliqua deminutione, quam facile est ex ipsius Constitutionis verbis colligere. Aliis vero agnatis inferioris gradus, licet capitis deminutionem passi non sunt, tamen anteponit eos, et procul dubio cognatis.*

§. 2. *Eos etiam, qui per foeminini sexus personas ex transuerso cognatione junguntur, tertio gradu proximitatis nomine Praetor ad successionem vocat.*

§. 3. *Liberi quoque, qui in adoptiua familia sunt, ad naturalium parentum hereditatem hoc eodem gradu vocantur.*

§. 4. Vulgo quaesitos, nullos habere agnatos, manifestum est: cum agnatio à patre sit, cognatio à matre: hi autem nullum patrem habere intelligantur. *Eadem ratione ne inter se quidem possunt videri consanguinei esse: quia consanguinitatis jus species est agnationis. Tantum ergo cognati sunt sibi, sicut et matri cognati sunt. Itaque omnibus [istis ex] ea parte competit bonorum possessio, qua proximitatis nomine cognati vocantur.*

§. 5. *Hoc loco et illud necessario admonendi sumus: agnationis quidem jure admitti aliquem ad hereditatem, etsi* decimo gradu *sit; siue de Lege duodecim tabularum quaeramus, siue de Edicto, quo Praetor legitimis heredibus daturum se bonorum possessionem pollicetur. † Proximitatis vero nomine iis solis Praetor promittit bonorum possessionem, qui vsque ad* sextum gradum *cognationis sunt, et ex* septimo sobrino *sobrinaque nati nataeue.*

TIT. VI.

DE GRADIBVS COGNATIONVM.

Hoc loco necessarium est exponere, quemadmodum *gradus cognationis* numerentur. Quare in primis admonendi sumus, cognationem aliam supra numerari, aliam infra, aliam ex transuerso, quae etiam à latere dicitur. *Superior cognatio est parentum, inferior liberorum: ex transuerso fratrum sororumue*, et eorum, qui quaeue ex his generantur, et conuenienter patrui, amitae, auunculi materterae. Et superior quidem et inferior cognatio, à primo gradu incipit: at ea, quae ex transuerso numeratur, à secundo.

§. 1. *Primo gradu* est supra pater, mater: infra filius, filia.

§. 2.

alius, vel alia ex iisdem intestatus, vel intestata obierit; semper ad superstites fratres, vel sorores volumus pertinere. † Sin autem vniuersi vel vniuersae intestati diem obierint, durae fortunae ad matrem solatia ex integro reuertantur: ita scilicet, vt hunc semissem, quem filiis, vel filiabus donauerat intestato diem obeuntibus, rursus ipsa separatim ab vltimi filii, vel filiae hereditate praesumat. PP. 15. Calend. Januar. Gratiano 5. et Theodosio AA. Coss. 380.

5. *Impp.* THEODOSIVS et VALENTINIANVS AA. *Senatui Vrbis Romae.*

Mater, quae defuncto filio, filiaeue sine liberis, ex testamento, vel ab intestato succedit, si matrimonium secundum post mortem filii, vel filiae non contraxerit, omnia filii (seu filiae) morte delata, vel derelicta pleno jure acquirat. Sin vero alterius mariti conjugium elegerit, extrinsecus quidem quaesita filio, filiaeue, simili firmitate possideat: rerum vero paternarum defuncti solo vsufructu humanitatis contemplatione potiatur, proprietatem (et sororibus, et) fratribus transmissura defuncti. Dat. 7. Id. Nouembr. Rauennae, Theodosio 12. et Valentiniano 2. AA. Coss. 426.

6. *Iidem* AA. *Florentino P. P.*

Omnem (matri) siue ab intestato, siue jure substitutionis, si filius impubes moritur, denegandam volumus successionem, si ea legitima liberorum tutela suscepta, ad secundas contra sacramentum praestitum adspirauit nuptias, antequam ei tutorem alium fecerit ordinari, eique, quod debetur ex ratione tutelae gestae, persoluerit. Dat. 7. Id. Jul. Constantinopoli, Theodosio A. 16. et Festo Coss. 438.

7. *Imp.*

§. 2. *Secundo gradu* supra auus, auia: infra nepos, neptis: ex transuerso frater, soror.

§. 3. *Tertio gradu* supra proauus, proauia: infra pronepos, proneptis: ex transuerso fratris sororisque filius, filia, et conuenienter patruus, amita, auunculus et matertera. Patruus est frater patris, qui graece πατράδελφος appellatur; Auunculus est frater matris, qui graece μητράδελφος dicitur: et vterque promiscue θεῖος appellatur, Amita est patris soror, [quae graece πατραδέλφη appellatur]; Matertera vero matris soror, [quae graece μητραδέλφη dicitur]: et vtraque promiscue θεία appellatur.

§. 4. *Quarto gradu* supra abauus, abauia: infra abnepos, abneptis: ex transuerso fratris sororisque nepos, neptisue, et conuenienter patruus magnus, amita magna, id est, aui frater et soror. Item auunculus magnus, et matertera magna, id est, auiae frater et soror; consobrinus, consobrina, id est, qui quaeue ex sororibus aut fratribus procreantur. Sed quidam recte consobrinos eos proprie dici putant, qui ex duabus sororibus progenerantur, quasi consororinos eos vero, qui ex duobus fratribus progenerantur, proprie fratres patrueles vocari; si autem ex duobus fratribus filiae nascuntur, sorores patrueles appellari, at eos, qui ex fratre et sorore progenerantur, amitinos proprie dici [putant]. Amitae tuae filii consobrinum te appellant, tu illos amitinos.

§. 5. *Quinto gradu* supra adauus, adauia: infra adnepos, adneptis, ex transuerso fratris sororisque pronepos, proneptis, et conuenienter, propatruus, proamita, id est, proaui frater et soror, [et proauunculus et promatertera, id est, proauiae frater et soror]. Item fratris patruelis, vel sororis patruelis, consobrini et consobrinae, amitini et amitinae filius, filia. Propius sobrino, propius sobrina: hi sunt patrui magni, amitae magnae, auunculi magni, materterae magnae filius, filia.

§. 6. *Sexto gradu* supra tritauus, tritauia, infra trinepos, trineptis: ex transuerso fratris sororisque abnepos, abneptis, et conuenienter abpatruus, abamita, id est, abaui frater et soror; abauunculus, abmatertera, id est, abauiae frater et soror. [Item propatrui, proamitae, proauunculi, promaterterae filius, filia. Item propius sobrino sobrinaue filius, filia;] item sobrini, sobrinae, id est, qui quaeue ex fratribus vel sororibus patruelibus, vel CONSOBRINIS (*a*) vel amitinis progenerantur.

§. 7. Hactenus ostendisse sufficiat, quemadmodum gradus cognationis numerentur. Namque ex his palam est intelligere, quemadmodum vlteriores quoque gradus numerare debeamus: quippe *semper generata persona gradum adjicit*, vt longe facilius sit respondere, quoto quisque gradu sit, quam propria cognationis appellatione quemquam denotare.

§. 8. Agnationis quoque gradus eodem modo numerantur.

§. 9. Sed cum magis veritas oculata fide, quam per aures animis hominum infigatur: ideo necessarium duximus post narrationem graduum, eos etiam praesenti libro inscribi, quatenus possint et auribus et oculorum inspectione adolescentes perfectissimam graduum doctrinam adipisci.

TIT.

7. *Imp.* JVSTINIANVS A. *Mennae P. P.*

Si quis, vel si qua, matre superstite, et fratre vel legitimo, vel sola cognationis jura habente, intestatus vel intestata decesserit: non excludi à filii successione matrem, sed vna cum fratre mortui, vel mortuae, si superstes vel filius, vel priuignus ipsius sit, ad eam peruenire, ad similitudinem sororum mortui, vel mortuae: ita tamen, vt si quidem solae sorores agnatae, vel cognatae, et mater defuncti, vel defunctae superfint: pro veterum legum tenore dimidiam quidem Mater, alteram vero dimidiam (partem) omnes sorores habeant. Sin vero matre superstite et fratre, vel fratribus solis, vel etiam cum sororibus intestatus quis, vel intestata moriatur, in capita distribuatur ejus hereditas: nec liceat matri occasione sororum mortui, vel mortuae ampliorem partem sibi vindicare, quam rata portio capitum exigit: patruo scilicet mortui, vel mortuae, et ejus filio, vel nepote, nullum jus ad ejus hereditatem (matre [ejus] herede existente) habentibus: nec ex veteribus legibus, vel ex constitutionibus partem matris minui.

§. 1. *Sin autem defuncta persona non solum matrem, et fratres, et sorores superstites habeat, sed etiam patrem: si quidem sui juris decessit, quia patris persona interueniens matris jura superare videtur: omnibus pio animo prouidentes, sancimus, fratres quidem, et sorores mortuae personae ad successionem proprietatis solos pro virili portione vocari: patri autem, et matri vsumfructum totius successionis pro besse competere, aequa lance inter patrem et matrem diuidendum, reliqua parte vsusfructus apud fratres et sorores remanente. Sin vero defuncta persona in sacris patris constituta decesserit: Pater quidem vsumfructum, quem*

et

TIT. VII.

DE SERVILI COGNATIONE.

Illud certum est, ad seruiles cognationes illam partem Edicti, qua proximitatis nomine bonorum possessio promittitur, non pertinere: nam nec vlla antiqua lege talis cognatio computabatur. Sed nostra Constitutione, quam pro jure patronatus fecimus, (quod jus vsque ad nostra tempora satis obscurum, atque nube plenum et vndique confusum fuerat), et hoc humanitate suggerente concessimus, vt si quis in seruili constitutus consortio, liberum vel liberos habuerit, siue ex libera, siue ex seruilis conditionis muliere, vel contra serua mulier ex libero, vel seruo habuerit liberos cujuscunque sexus: et ad libertatem his peruenientibus, ii, qui ex seruili ventre nati sunt, libertatem meruerint, vel dum mulieres liberae erant ipsi in seruitute eos habuerint, et postea ad libertatem peruenerint: vt hi omnes ad successionem patris vel matris veniant, patronatus jure in hac parte sopito. Hos enim liberos non solum in suorum parentum successionem, sed etiam alterum in alterius successionem mutuam vocauimus: ex illa lege specialiter eos vocantes, siue soli inueniantur, qui in seruitute nati, et postea manumissi sunt; siue vna cum aliis, qui post libertatem parentum concepti sunt; siue ex eodem patre, siue ex eadem matre, siue ex aliis nuptiis ad similitudinem eorum, qui ex justis nuptiis procreati sunt.

§ 1. *Repetitis itaque omnibus, quae jam tradidimus, apparet non semper eos, qui parem gradum cognationis obtinent, pariter vocari: eoque amplius, ne eum quidem, qui proximior sit cognatus, semper potiorem esse. Cum enim prima causa sit suorum heredum, et eorum, quos inter suos heredes enumerauimus: apparet pronepotem vel abnepotem defuncti potiorem esse, quam fratrem aut patrem, matremque defuncti: cum alioqui pater quidem et mater, (vt supra quoque tradidimus) primum gradum cognationis obtineant, frater vero secundum, pronepos autem tertio gradu sit cognationis, et abnepos quarto. Nec interest, in potestate morientis fuerit, an non; quod vel emancipatus, vel ex emancipato, aut ex foemineo sexu propagatus est. Amotis quoque suis heredibus, et quos inter suos heredes vocari diximus: agnatus, qui integrum jus habet agnationis, etiamsi longissimo gradu sit, plerumque potior habetur, quam proximior cognatus. Nam patrui nepos vel pronepos auunculo vel materterae praefertur. Toties igitur dicimus aut potiorem haberi eum, qui proximiorem gradum cognationis obtinet, aut pariter vocari eos, qui cognati sunt: quoties neque suorum heredum, quique inter suos heredes sunt, neque agnationis [jure] aliquis praeferri debeat, secundum ea, quae tradidimus: exceptis fratre et sorore, emancipatis, qui ad successionem fratrum vel sororum vocantur: qui etsi capite deminuti sunt, tamen praeferuntur caeteris vlterioris gradus agnatis.*

TIT.

et viuente filio habebat, teneat, donec viuat, incorruptum: Mater autem, quia (hanc) vsumfructum habere, viuente patre, non potest, totum apud patrem constitutum, vna cum fratribus defunctae personae ad proprietatem vocetur, scilicet cum sororibus sola in dimidiam, cum fratribus, vel promiscui generis secundum supradictam distributionem in virilem portionem: Omnibus videlicet, quae de mulieribus ad secundas nuptias migrantibus sancita sunt, in suo statu durantibus. Dat. Cal. Jun. Constantinop. DN. Justinian. A. PP. 2. Cos. 528.

In AVTHENT. *de nupt.* §. *et quoniam mater. Coll.* 4. *Tit.* 1. Nouell. 22. Cap. 47.

Et cum solis fratribus, et cum solis sororibus, et cum permixtis, vocantur matres in virilem portionem.

(Nouell. 22. *CAP. XLVII. vid. supr. P. II. L. I. T. X. p.* 92.)

In AVTHENT. *vt cum de appellat. cogn.* §. *sancimus itaque. et* §. *si vero contigerit. Coll.* 8. *Tit.* 16. *al.* 12. Nouell. 115. Cap. 4.

In Testamento quoque non licet liberis parentes excludere, nisi justa causa exheredationis inferatur, quae septenario numero noua constitutione distribuitur: alioquin rescinditur testamentum circa institutiones: nam in caeteris perseuerat.

(Nouell. 115. *CAP. IV. vide supra*, *P. II. L. II. T. XVIII. p.* 151.)

In AVTHENT. *de hered. ab intestat. venient.* §. *consequens. et* §. *sequenti Coll.* 9. *T.* 1. Nouell. 118. Cap. 2.

Defuncto sine liberis filio, parentes, si soli sunt, succedunt salua gradus sui praerogatiua: si pari gradu sunt, pariter succedunt: paternis quidem dimidia, maternis vero alia dimidia delata, licet sit dispar eorum numerus. † Sed si cum parentibus fratres et sorores vtrinque defuncto conjuncti supersint: vocantur cum ascendentibus gradu proximis, ita vt viriles portiones fiant, exclusa prorsus omni differentia sexus et patriae potestatis, vbi nulla secundarum nuptiarum fit mentio.

(Nouell. 118. *CAP. II. vide supra*, *P. II. L. III. T. I. p.* 299.)

(a)

AD SENATVSCONSVLTVM ORPHITIANVM.

(Cod. 6. T. 57.)

1. *Imp.* ALEXANDER A. *Euangelo.*

Si intestatae mulieri consanguinei existant, et mater, et filia: ad solam filiam ex Senatusconsulto Orphitiano hereditas

TIT. VIII.

DE SVCCESSIONE LIBERTORVM.

Nunc de libertorum bonis videamus. Olim itaque licebat liberto patronum suum impune testamento praeterire: nam ita demum Lex duodecim tabularum ad hereditatem liberti vocabat patronum, si intestatus mortuus esset libertus, herede suo nullo relicto. Itaque intestato mortuo liberto, si is suum heredem reliquisset: patrono nihil in bonis ejus juris erat. Et siquidem ex naturalibus liberis aliquem suum heredem reliquisset, nulla videbatur querela: si vero adoptiuus filius fuisset, aperte iniquum erat, nihil juris patrono superesse.

§. 1. *Qua de causa postea Praetoris edicto haec juris iniquitas emendata est: siue enim faciebat testamentum libertus, jubebatur ita testari, vt patrono partem dimidiam bonorum suorum relinqueret; et si aut nihil, aut minus parte dimidia reliquerat, dabatur patrono contra tabulas testamenti partis dimidiae bonorum possessio: siue intestatus moriebatur, suo herede relicto filio adoptiuo, dabatur aeque patrono contra hunc suum heredem, partis dimidiae bonorum possessio.* † *Prodesse autem liberto solebant ad excludendum patronum naturales liberi, non solum quos in potestate mortis tempore habebat, sed etiam emancipati, et in adoptionem dati: si modo ex aliqua parte scripti heredes erant, aut praeteriti contra tabulas bonorum possessionem ex edicto [Praetorio] petierant: nam exheredati nullo modo repellebant patronum.*

§. 2. *Postea [vero] Lege Papia adaucta sunt jura patronorum, qui locupletiores libertos habebant. Cautum est enim,* vt ex bonis ejus, qui sestertium centum millium patrimonium reliquerat, et pauciores, quam tres liberos habebat: siue is testamento facto, siue intestatus mortuus erat, virilis pars patrono deberetur. *Itaque cum vnum [quidem] filium filiamue heredem reliquerat libertus, perinde pars dimidia debebatur patrono, ac si is sine vllo filio filiaue intestatus decessisset: cum [vero] duos duasue heredes reliquerat, tertia pars debebatur patrono: si tres reliquerat, repellebatur patronus.*

§. 3. *Sed nostra Constitutio, quam pro omni natione, Graeca lingua compendioso tractatu habito composuimus, ita hujusmodi causam definiuit, vt si quidem libertus vel liberta minores centenariis sint, id est, minus centum aureis habeant substantiam (sic enim Legis Papiae summam interpretati sumus, vt pro mille sestertiis vnus aureus computetur) nullum locum habeat patronus in eorum successione: si tamen testamentum fecerint, sin autem intestati decesserint, nullo liberorum relicto: tunc patronatus jus (quod erat ex lege duodecim tabularum) integrum reseruauit. Cum vero majores centenariis sint, si heredes vel bonorum possessores liberos habeant, siue vnum, siue plures, cujuscunque sexus vel gradus: ad eos successiones parentum deduximus, patronis omnibus modis*

ditas pertinet. PP. 15. *Calend. Februar.* Fusco 2. et Dextro Coss. 226.

2. *Impp.* DIOCLETIANVS et MAXIMIANVS AA. et CC. *Metrodorae.*

Non pro numero superstitum mortis matris tempore, sed succedentium, materna scinditur hereditas. Quapropter si Mater vestra te, et vno fratre emancipatis, duobus autem aliis in patria positis potestate superstitibus, diem functa est: et hi, qui in potestate patris fuerant, prius quam maternam hereditatem sibi quaererent, rebus humanis exempti sunt: inter duos tantum viriles non ambigitur factas portiones. S. 7. *Calend. April. Sirmii*, AA. Coss. * 287.

3. *Iidem* AA. et CC. *Julianae.*

Matri intestato defunctae secundum Orphitianum Senatusconsultum, citra bonorum possessionem filia pro herede gerendo, succedere non prohibetur. S. 12. *Cal. Nouembr.* AA. Coss. * 287.

4. *Imppp.* GRATIANVS, VALENTINIANVS et THEODOSIVS AAA. *ad Hilarianum P. V.*

Quoties de emancipati filii, filiaeue successione tractatur: filiis ex his genitis deferatur intacta pro solido successio; neque vlla (defuncti) defunctaeue patri, matriue

concedatur intestatae successionis hereditas. *Dat.* 15. *Cal. Mart. Mediolani*, Merobaude 2. et Saturnino Coss. * 383.

5. *Imp.* JVSTINIANVS A. *Demostheni P. P.*

Si qua illustris mulier filium ex justis nuptiis procreaverit, et alterum spurium habuerit, cui Pater incertus sit: quemadmodum res maternae ad eos perueniant, sine tantummodo ad liberos justos, siue etiam (ad) spurios, dubitabatur. Sancimus itaque, vt neque ex testamento, neque ab intestato, neque ex liberalitate inter viuos habita, justis liberis existentibus, aliquid penitus ab illustribus matribus ad spurios perueniat: cum in mulieribus ingenuis et illustribus (quibus castitatis obseruatio praecipuum debitum est) *nominari spurios, satis injuriosum, satisque acerbum, et nostris temporibus indignum esse judicemus. Et hanc legem ipsi pudicitiae, quam semper colendam censemus, merito dedicamus.* † *Sin autem concubina liberae conditionis conssituta filium, vel filiam ex licita consuetudine ab homine libero habita procreauerit: eos etiam cum legitimis liberis ad materna venire bona, quae jure legitimo in suo patrimonio possidet, nulla dubitatio est.* *Dat.* 15. *Calend. Octobr. Chalced.* Decio V. C. Cos. * 529.

6. *Idem* A. *Juliano P. P.*

Quidam ancillae suae per fideicommissum libertatem reliquit; eo autem, à quo libertas relicta est, moram in liber-

modis vna cum sua progenie semotis: sin autem sine liberis decesserint, siquidem intestati, ad omnem hereditatem patronos patronasque vocauimus: si vero testamentum quidem fecerint, patronos autem aut patronas praeterierint, (cum nullos liberos haberent, vel habentes, eos exheredauerint, vel mater siue auus maternus eos praeterierint, ita quod non possint argui inofficiosa eorum testamenta): tunc ex nostra Constitutione per bonorum possessionem contra tabulas, non dimidiam (vt antea) sed tertiam partem bonorum liberti consequantur; vel quod deest, eis ex Constitutione nostra repleatur, si quando minus tertia parte bonorum suorum libertus, vel liberta eis reliquerit; ita sine onere, vt nec liberis liberti libertaeue ex ea parte legata vel fideicommissa praestentur, sed ad coheredes eorum hoc onus redundet: multis aliis casibus à nobis in praefata Constitutione congregatis, quos necessarios esse ad hujusmodi dispositionem juris perspeximus, vt tam patroni patronaeque, quam liberi eorum, necnon qui ex transuerso latere veniunt, vsque ad quintum gradum ad successionem libertorum libertarumue vocentur, sicut ex ea Constitutione intelligendum est: et si ejusdem patroni vel patronae, vel duorum duarumque pluriumue liberi sint, qui proximior est, ad liberti vel libertae vocetur successionem, et in capita, non in stirpes diuidatur successio: eodem modo et in iis, qui ex transuerso latere veniunt, seruando. Pene enim consonantia jura ingenuitatis et libertinitatis in successionibus fecimus.

§. 4. *Sed haec de iis libertinis hodie dicenda sunt, qui in ciuitatem Romanam peruenerunt: cum nec sint alii liberti, simul et Dedititiis et Latinis sublatis; cum Latinorum legitimae successiones nullae penitus erant. Quia licet vt liberi vitam suam peragebant, attamen ipso vltimo spiritu simul animam atque libertatem amittebant, et quasi seruorum, ita bona eorum jure quodammodo peculii ex* Lege Junia [Norbana] *manumissores detinebant. Postea vero SC.* Largiano *cautum fuerat,* vt liberi manumissoris non nominatim exheredati facti, extraneis heredibus eorum in bonis Latinorum praeponerentur. *Quibus etiam superuenit Diui TRAJANI Edictum, quod eundem hominem, si inuito vel ignorante patrono ad ciuitatem Romanam venire ex beneficio Principis festinarat, faciebat quidem viuum ciuem Romanum, Latinum vero morientem. Sed nostra Consti-*

libertate praestandā faciente, peperit ancilla, et esse [eum] quidem ingenuum puerum, vel puellam, qui post moram nati sunt, omnes veteris juris auctores consentiunt: dubitabatur autem inter eos, si matri morienti possit succedere. Hujusmodi itaque dubitationem eorum decidentes, vlterius eam procedere non patimur: sed sancimus eandem matris progeniem heredem ab intestato ei posse existere: saluo jure legitimo ex auctoritate Senatusconsulti Orficiani proli seruando, et tam matre ex Senatusconsulto Tertulliano, quam prole ex Orficiano Senatusconsulto inuicem ad suas hereditates venientibus. *Dat. Cal. Octobr. Constantinop.* Lampadio et Oreste, VV. CC. Coss. 530.

*) *Vnde Liberi, Cod. 6. T. 14. v. infr. h. Lib. T. X. sq.*

❦ ❦ ❦

R. A. d. A. 1521. §. 18. Edict. von dem Reichs=Regiment zu Nürnberg 1521. R. A. zu Freyburg. 1498. §. 37. = = zu Augsp. 1500. §. XIX. = = = = 1529. §. 31.

(α)

VNDE LEGITIMI, ET VNDE COGNATI.

(Cod. 6. T. 15.)

1. *Imp.* ALEXANDER A. *Kipio.*

Consobrinorum tuorum intestatorum bona si ad prioris necessitudinis neminem jure pertinuerint: tu, qui eorum possessionem agnouisti, persequi non prohiberis. Dat. 3. Id. Aug. Juliano 2. et Crispino Coss. 225.

2. *Impp.* DIOCLETIANVS et MAXIMIANVS AA. *Zenoni.*

Cum propiorem sobrinum (id est, natum [à] consobrina) rebus humanis intestatum defunctum proponas: intelligis sine auxilio bonorum possessionis ejus te successionem vindicare non posse. Dat. 7. Calend. Jun. Laodiceae, AA. Coss. * 287.

3. *Iidem* AA. et CC. *Felici.*

Nepotibus aui materni pro virili portione etiam jure honorario successio defertur. Datum Id. Octobr. Sirmii, * Const. et Maximiano CC. Coss. * 294.

4. *Iidem* AA. *Syristae.*

Non hoc, an tenuerit quis res hereditarias, necne [sine voluntate adquirendae sibi hereditatis,] quaerendum est: sed an admiserit hereditatem, vel bonorum possessionem. Datum 2. Calend. Januar. Sirmii, * iisdem CC. Coss. * 294.

5. *Iidem* AA. *Platoni.*

Certum quidem est, cognationis jure citra admissionem bonorum possessionis neminem posse succedere: defuncti vero cognati succedere nolentes, bonorum possessionem petere non vrgentur. Dat. 12. Cal. Mart. Sirmii, * iisdem CC. Coss. * 294.

*) *De Consanguineis et vterinis fratribus,* Nouell. 84. *vid. supr. P. II. L. II. T. XVIII. p. 252.)*

(α)

De Synodica subnotatione Patriarchae Lucae de Nuptiis SEPTIMI GRADVS *cognationis.*

(Manuelis Comneni Const. 3.)

Imp. MANVEL COMNENVS A.

Facta est autem etiam postea jussio potentis et sancti Imperatoris nostri et Domini, emissa mense Majo ejusdem Indictionis, quae haec in ejus parte decreuit. Nostra itaque Imperatoria Sublimitas hoc synodale de quaesito responsum, vel, vt vere dicam, Decretum consequenter diuinis Canonibus Legibusque ciuilibus editum,

Constitutione propter hujusmodi conditionum vices, et alias difficultates, cum ipsis Latinis etiam Legem Juniam, et Senatusconsultum Largianum, et Edictum Diui TRAJANI in perpetuum deleri censuimus: vt omnes liberti ciuitate Romana fruantur, et mirabili modo quibusdam adjectionibus ipsas vias, quae in Latinitatem ducebant, ad ciuitatem Romanam capiendam transposuimus.

TIT. IX.

DE ADSIGNATIONE LIBERTORVM.

In summa (quod ad bona libertorum [attinet]) admonendi sumus, censuisse Senatum, vt quamuis ad omnes patroni liberos, qui ejusdem gradus sunt, aequaliter bona libertorum pertineant: tamen liceret parenti, vni ex liberis adsignare libertum, vt post mortem ejus solus is patronus habeatur, cui adsignatus est; et caeteri liberi, qui ipsi quoque ad eadem bona nulla adsignatione interueniente pariter admitterentur, nihil juris in his bonis habeant, sed ita demum pristinum jus recipiant, si is, cui adsignatus est, decesserit nullis liberis relictis.

§. 1. *Nec tantum libertum, sed etiam libertam, et non tantum filio, nepotiue, sed etiam filiae neptiue adsignare permittitur.*

§. 2. *Datur autem haec adsignandi facultas ei, qui duos pluresue liberos in potestate habebit, vt eis, quos in potestate habet, adsignare libertum libertamue liceat. Vnde quaerebatur, si eum, cui adsignauit, postea emancipauerit: num euanescat adsignatio? Sed placuit euanescere, quod et* Juliano *et aliis plerisque visum est.*

§. 3. *Nec interest, [an] testamento quis adsignet, an sine testamento: sed etiam quibuscunque verbis patronis hoc permittitur facere, ex ipso Senatusconsulto, quod CLAVDIANIS temporibus factum est,* Sabellio Rufo *et* Asterio Scapula *Consulibus.*

TIT.

tum, in posterum obseruandum, et perpetuo immobile ac immutabile futurum judicauit, eandem de proposita quaestione habens sententiam, quam sanctiss. D. et vniuersalis Patriarcha, et sancta ac diuina Synodus.

a) De Decisione Sisinnii de Nuptiis duorum Fratrum cum DVABVS CONSOBRINIS.
(Manuelis Comneni Const. 4.)

Imp. MANVEL COMNENVS A.

Cum haec ita se habeant, et de ejusmodi contractu exorta esset controuersia, emissa est Nouella Constitutio potentis et sancti nostri Imperatoris et Domini mense Junio, Indictione octaua, quae haec in fine prosequitur. Itaque, vt vtraque recte seruentur et colantur, Imperialium et Sacerdotalium jussionum Majestas, Legumque et Canonum subtilitas, nec decisio omnino soluenda est, nec rursus permittendum, vt omnino exerceatur. Sed media quadam et regia, vt ajunt, via est incedendum: et vtrumque est conseruandum, nempe, et reuerentia, quae debetur Antistiti, qui illam decisionem conscripsit: et Imperatoribus, qui illius decisionis meminerunt: et videndum, ne quid, quod à Legibus Canonibusque discrepet, suadeatur, quod haec induxit decisio. Oportet enim contractum ea decisione introductum jam quidem etiam ante interrogationem perfectum non dissolui, sed eos, qui sic matrimonio conjuncti sunt, poenis impositis grauari, judicio et examinatione illius loci Antistitis, et conseruari conjugium. Quod si prius sciscitatum accesserint, non concedere sine conuenientibus poenis et mandatis propter eam, quae superius dicta est, reuerentiam: Nec libere ac secure, nullaque ad eos retardandos allata causa sciscitantibus permittere, sed cum mandato, vel ipsos potius ab Ecclesia, dictae decisionis, et eorum, quae in illa decernuntur, commemorationem accipere. Et si Decretum quidem honorare volentes, quae etiam in eo comprehensa sunt, velint incon-cussa manere, sunt omnino laudandi: sin autem, quod ab eo vetitum est, velint agere, hoc eis facere permittetur, conuenientibus tamen eis prius poenis impositis.

b) De Nuptiis cum duabus SOBRINIS.
(Manuelis Comneni Const. 5.)

Imp. MANVEL COMNENVS A.

Quia autem aliquando ad Imperatoris tribunal agitatum est, an posset vnus et idem duas sobrinas in matrimonio habere: vtpote cum contractus ad 7. affinitatis gradum deducatur, edita est Imperatoris D. EMANVELIS COMNENI jussio, quae statuit, hoc non posse fieri: quoniam maritus censeatur vnius esse gradus cum vxore: et quod contractus ad sextum affinitatis gradum deueniat.

c) De Nuptiis SEPTIMI GRADVS.
(Isaaci Angeli Const. 2.)

Imp. ISAACIVS ANGELVS A.

Scias vero, licet synodalis haec decisio, et ipsam confirmans Imperatoria jussio, consanguineorum in septimo gradu matrimonium minanter prohibeat: Indictione tamen 4. Anno 6694. cum Dominus Basilius Camaterus Patriarcha esset, ab Imperatore nostro sancto Domino ISAACIO ANGELO jussionem esse factam, quae statuit, ne ex dictis actis, matrimonio post illa inter longe felicissimos Caesares, Dominum Joannem Cantacuzenum videlicet, atque germanam Imperatoris sororem, Dominam Irenen, contracto, quanquam in septimum consanguinitatis gradum referatur, praejudicetur: sed quantum ad illos, et quidem solos, quae à Synodo atque Imperatore Domino MANVELE de istiusmodi Nuptiis determinata sunt, inefficacia sint. Quod etiam à Synodo approbatum est.

TIT. X.

DE BONORVM POSSESSIONIBVS.

Jus bonorum possessionis introductum est a Praetore emendandi veteris Juris gratia. Nec solum in intestatorum hereditatibus vetus Jus eo modo Praetor emendauit, sicut supra dictum est: sed in eorum quoque, qui testamento facto decesserint. Nam si alienus posthumus heres fueris institutus: quamuis hereditatem Jure ciuili adire non poterat, cum institutio non valebat: bonorario tamen Jure bonorum possessor efficiebatur, videlicet cum à Praetore adjuuabatur. Sed et is à nostra Constitutione hodie recte heres instituitur, quasi et Jure ciuili non incognitus. Aliquando tamen neque emendandi, neque impugnandi veteris Juris, sed magis confirmandi gratia [Praetor] pollicetur bonorum possessionem. Nam illis quoque, qui recte testamento facto heredes instituti *sunt, dat secundum tabulas bonorum possessionem.* Item ab intestato SVOS HEREDES, et AGNATOS (α) ad bonorum possessionem vocat. *Sed et remota quoque bonorum possessione, ad eos pertinet hereditas Jure ciuili.*

§. 2. *Quos autem solus vocat Praetor ad hereditatem, heredes quidem ipso jure non fiunt; nam* Praetor heredem facere non potest, *per Legem enim tantum, vel similem Juris constitutionem heredes fiunt, veluti per SC. et Constitutiones Principales: sed* cum eis Praetor dat bonorum possessionem, loco heredum constituuntur, et vocantur bonorum possessores. *Adhuc autem et alios complures gradus Praetor fecit in bonorum possessionibus dandis, dum id agebat, ne quis sine successore moreretur. Nam angustissimis finibus constitutum per Legem duodecim tabularum jus percipiendarum hereditatum, Praetor ex bono et aequo dilatauit.*

§. 3. *Sunt autem bonorum possessiones ex testamento quidem hae.* Prima, *quae* praeteritis liberis *datur, vocaturque* contra TABVLAS (β). Secunda, *quam omnibus jure* scriptis heredibus *Praetor pollicetur, ideoque vocatur* secundum TABVLAS (γ). *Et cum de testatis prius loquutus est, ad intestatos transitum fecit. Et* primo *loco suis heredibus, et iis, qui ex Edicto Praetoris inter suos heredes connumerantur,*

(α)

QVI ADMITTI AD BONORVM POSSESSIONEM POSSVNT, ET INTRA QVOD TEMPVS.

(Cod. 6. T. 9.)

1. *Impp.* SEVERVS et ANTONINVS AA. *Macrinae.*

Bonorum possessio filiofamilias delata, cum ignorante quoque patre possit peti emolumentum etiam patri allatura, si ratam petitionem Pater habuerit, amittitur transacto tempore. Sine die et Consule.

2. *Iidem* AA. *Crispino.*

Si bonorum possessio tibi duntaxat competit proximitatis nomine, habuisti spatium centum dierum vtilium, ex quo eum defunctum scisti, ad bonorum possessionem amplectendam. Dat 3 *Non. Nou* Geta * *et Plautiano* 2. Coss. * 204.

3. *Impp.* DIOCLETIANVS et MAXIMIANVS AA. *Crescentio.*

Infantis nomine agnitam bonorum possessionem, et antequam loqueretur diem functi, recte competere, nulla dubitatio est. S. Cal Jan. Maximo 2. et Aquilino Coss. 286.

4. *Iidem* AA. et CC. *Marcello.*

Emancipata si non agnouit intra annum Vnde Liberi *bonorum possessionem: nullam ad heredes vindicationem successionis transmittere potuit Dat 3. Caleud Maji, Heracliae,* * *Const. et Maximiano* CC. Coss. * 294.

5. *Iidem* AA. et CC. *Maximo.*

Quamdiu per facti quaestionem incertum est, vtrumne secundum tabulas, an ab intestato, et ex quo capite possessio sit delata, ne tibi tempus agnoscendae bonorum possessionis praefinitum cedat, superstitiosam geris solicitudinem. * 294.

6. *Iidem* AA. et CC. *Frontinae.*

Juris ignorantiam nec mulieribus prodesse in Edicti perpetui cursu de agnoscenda bonorum possessione, manifestum est. Datum 3. Caleud. Maji, Sirmii, * *iisdem* CC. Coss. * 294.

7. Pars Epistolae * *DIOCLETIANI* et MAXIMIANI AA. et CONSTANTII et MAXIMIANI *Nobilissimorum* CC.

Bonorum quidem possessionem pupilli nomine agnoscere tutorem potuisse, aperte declaratur: ipse autem pupillus bonorum possessionem sine tutoris auctoritate amplecti non potest, nisi etiam impuberi sine tutoris auctoritate hoc postulanti, sciens hoc competens judex dederit bonorum possessionem: tunc enim emolumentum successionis videtur [ei] Praetorio jure quaesitum esse. 6. Idib. Decembr. Constantio et Maximiano Coss. 294.

8. *Imppp.* * *CONSTANTINVS*, CONSTANTIVS * et *CONSTANS AAA. ad Dionysium.*

Quicunque res ex parentum, vel proximorum successione jure sibi competere confidit: sciat sibi non obesse, *si per* rusticitatem, vel ignorantiam *facti, vel absentiam, vel quamcunque aliam rationem intra praefinitum tempus bonorum possessionem minime petiisse noscatur: quoniam haec*

rantur, dat bonorum possessionem, quae vocatur VNDE LIBERI (δ). Secundo, legitimis heredibus. Tertio, decem personis, quas extraneo manumissori praeferebat. Sunt autem decem personae hae: pater, mater, auus, auia, tam paterni, quam materni; item filius filia, nepos neptis, tam ex filio, quam ex filia; frater sororue, consanguinei vel vterini. Quarto, cognatis proximis. Quinto, tanquam ex familia. Sexto, patrono patronaeque, liberisque eorum et parentibus. Septimo, viro et vxori. Octauo, cognatis manumissoris.

§. 4. *Sed eas quidem Praetoria introduxit jurisdictio, à nobis tamen nihil incuriosum intermissum est, sed nostris Constitutionibus omnia corrigentes*, contra tabulas *quidem* et secundum tabulas *bonorum possessiones admisimus, vtpote necessarias constitutas: necnon ab intestato* vnde liberi *et* vnde legitimi *) *bonorum possessiones, quae autem in Praetoris Edicto quinto loco posita fuerat, id est*, vnde decem personae: *eam pio proposito, et compendioso sermone superuacuam ostendimus. Cum enim praefata bonorum possessio decem personas praeponebat extraneo manumissori: nostra Constitutio, quam de emancipatione liberorum fecimus, omnibus parentibus, eisdemque manumissoribus contracta fiducia manumissionem facere dedit: vt ipsa manumissio eorum hoc in se habeat priuilegium, et superuacua fiat supradicta bonorum possessio. Sublata igitur praedicta quinta bonorum possessione, in gradum ejus sextam antea bonorum possessionem induximus: et quintam fecimus, quam Praetor proximis cognatis pollicetur. Cumque antea fuerat septimo loco bonorum possessio*, tanquam ex familia, *et octauo*, vnde patroni patronaeque et parentes eorum: *vtramque per Constitutionem nostram, quam de jure patronatus fecimus, penitus euacuauimus. Cum enim ad similitudinem successionis ingenuorum, libertinorum successiones posuimus, quas vsque ad quintum gradum tantummodo coarctauimus (vt sit aliqua inter ingenuos et libertinos differentia): sufficit eis tam contra tabulas bonorum possessio, quam* vnde legitimi, *et* vnde cognati; *ex quibus possint sua jura vindicare, omni scrupulositate, et inextricabili errore istarum duarum bonorum possessionum resoluta. Aliam vero bonorum possessionem, quae* VNDE VIR et VXOR (ε) *appellatur, et nono loco inter veteres bonorum possessiones posita fuerat, et in suo vigore seruauimus, et altiore loco, id est, sexto eam posuimus. Decima quoque bonorum possessione, quae erat*, vnde cognati manumissoris, *propter*

*) Vnde Legitimi, et vnde Cognati, Cod. 6. T. 15. v. supr. h. L. III. T. V. p. 314.

haec sanctio hujusmodi consuetudinis necessitatem mutauit. Datum Prid. Id. Mart. Heliopoli, Constantio A. * 2. et Constante * *A.* Coss. * 339.

9. *Iidem* * *AAA. ad Populum.*

Vt verborum inanium excludimus captiones: ita hoc obseruari decernimus, vt apud quemlibet judicem, vel (etiam) apud Duumuiros, qualiscunque testatio amplectendae hereditatis ostendatur, statutis prisco jure temporibus coarctanda: eo addito, vt etiamsi intra alienam vicem, id est, prioris gradus, properantius exeratur, nihilominus tamen efficaciam parem, quasi suis sit vsa curriculis, consequatur. Dat. Cal. Februar. Laodiceae.

(β)

De Bonorvm Possessione CONTRA TABVLAS, qvam Praetor Liberis pollicetvr.

(Cod. 6. T. 12.)

1. *Imp.* ALEXANDER A. *Rufo.*

Liberi, contra Tabulas parentum bonorum possessione admissa, solis parentibus et liberis legata praestare secundum Edictum debent. PP. 4. *Id. Octobr.* Maximo 2. et Aeliano Coss. 224.

2. *Idem A. Clarae.*

Posthumo nato, qui neque heres institutus à patre, neque nominatim exheredatus est, Testamentum rumpitur. Et si contra Tabulas bonorum possessio infantis nomine à tutore petita est: secundum Tabulas (bonorum) possessio locum habere non potest. Datum Cal. Mart. Juliano 2. et Crispino Coss. 225.

a) De Bonorvm Possessione CONTRA TABVLAS Liberti, qvae Patronis Liberisqve eorvm datvr.

(Cod. 6. T. 13.)

1. *Imp.* GORDIANVS A. *Herculiano.*

Licet ex causa fideicommissi manumissus sit (is,) quem ex voluntate patris cum sorore (tua) te manumisisse proponis: tamen, si extraneos scripsit heredes, partis legitimae contra Tabulas ejus bonorum possessionem petendo, vel contra nuncupationem, si testamentum sine scriptis conditum est, intra tempora Edicto praestituta eam partem poteris obtinere. PP. 6. *Cal. Dec.* Gordiano A. et Auiola Coss. 240.

2. *Imp.* ANASTASIVS A. *Asclepiodoto.*

Patronus, liberti muneribus electis, et operis, à contra Tabulas bonorum possessione repellitur. Datum 13. *Calend. Mart.* Viatore et Aemiliano Coss. * 495.

(γ)

De Bonorvm Possessione SECVNDVM TABVLAS.

(Cod. 6. T. 11.)

1. *Imp.* ALEXANDER A. *Vitali.*

Pendente appellatione à sententia, qua falsum Testamentum pronunciatum est: incerto adhuc, an defunctus inte-

propter causas enumeratas merito sublata: vt sex tantummodo bonorum possessiones ordinariae permaneant, suo vigore pollentes. † *Septima eas secuta, quam optima ratione Praetores introduxerunt. Nouissime enim promittitur* EDICTO (ζ) *iis etiam bonorum possessio, quibus vt detur Lege, vel SC. vel Constitutione comprehensum est: quam neque bonorum possessionibus, quae ab intestato veniunt, neque iis, quae ex testamento sunt, Praetor stabili jure connumerauit; sed quasi vltimum et extraordinarium auxilium (prout res exegerit) accommodauit, scilicet iis, qui* ex legibus SC. Constitutionibusue *Principum, ex nouo jure (vel ex testamento vel ab intestato), veniunt.* † *Cum igitur plures species successionum Praetor introduxisset, easque per ordinem disposuisset; et in vnaquaque specie successionis saepe plures extent dispari gradu personae: ne actiones creditorum differrentur, sed haberent, quos conuenirent, et ne facile in possessionem bonorum defuncti mitterentur, et eo modo sibi consulerent, ideo petendae bonorum possessioni certum tempus praefiniuit. Liberis itaque et parentibus, tam naturalibus, quam adoptiuis in petenda bonorum possessione anni spatium, caeteris [autem agnatis, vel cognatis,] centum dierum dedit.*

§. 5. *Et si intra hoc tempus aliquis bonorum possessionem* non petierit, *ejusdem gradus personis* ADCRESCIT (η), *vel si nullus sit, deinceps caeteris bonorum possessionem perinde ex* successorio EDICTO (ϑ) *pollicetur, ac si is, qui praecedebat, ex eo numero non esset. Si quis itaque delatam sibi bonorum possessionem* REPUDIAVERIT (ι), *non, quo vsque tempus bonorum possessioni praefinitum excesserit, exspectatur: sed statim caeteri ex eodem edicto admittuntur.*

§. 6. In petenda autem bonorum possessione dies vtiles singuli considerantur.

§. 7. *Sed bene anteriores Principes et huic causae prouiderunt, ne quis pro petenda bonorum possessione curet, sed quocunque modo admittentis eam judicium (intra statuta tamen tempora) ostenderit: plenum habeat earum beneficium.*

TIT.

intestatus decesserit: proximitatis nomine bonorum possessioni locus non est. Datum 3. Calend. Maji, Maximo 2. et Aeliano Coss. 224.

2. *Imp.* GORDIANVS A. *Cornelio.*

Bonorum quidem possessionem ex Edicto Praetoris nonnisi secundum eas tabulas, quae septem testium signis signatae sunt, peti posse, in dubium non venit. Verum si eundem numerum adfuisse sine scriptis Testamento condito, doceri potest: jure ciuili Testamentum (factum) videri, ac secundum nuncupationem bonorum possessionem deferri, explorati juris est. PP. 12. Calend. Mart. Attico et Praetextato Coss. 243.

(δ)

VNDE LIBERI.

(Cod. 6. T. 14.)

1. *Impp.* DIOCLETIANVS et MAXIMIANVS AA. *Sarpedoni.*

Si auus tuus relictis tribus emancipatis filiis decesserit, hique bonorum possessionem vnde liberi *acceperint: pro rata portione heredes eos extitisse, palam est. Dat. 4. Non.* † Maximo 2. et Aquilino Coss. 286.

2. *Iidem* AA. et CC. *Zosimo.*

Ex testamento, vel ab intestato existente filio, vel nepote suo herede, nemo potest ab intestato heres existere. *Dat. 3. Id. Mart.* ipsis AA. (et CC.) Coss. * 287.

3. *Impp.* CONSTANTIVS * et *CONSTANS* AA. *ad Leontium Comitem R. P. Orientis.*

Qui se patris post auum intestatum defuncti negat heredem: mortui aui paterni suscipere facultates non potest: maxime emancipatus, nisi per bonorum possessionem ad hujusmodi beneficium peruenerit. Dat. 8. Idib. April. Limenio et Catulino Coss. 225.

(ε)

VNDE VIR ET VXOR.

(Cod. 6. T. 18.)

1. *Impp.* THEODOSIVS et VALENTINIANVS AA. *Hierio P. P.*

Maritus et Vxor ab intestato inuicem sibi in solidum pro antiquo jure succedant, quoties deficit omnis parentum, liberorumue, seu propinquorum legitima vel naturalis successio, fisco excluso. Datum 12. Calend. Mart. Hierio et Ardaburio Coss. 427.

In AVTHENT. *de exhibend. et introduc. reis. §. quoniam vero. in fin. Coll. 5. Tit. 8. al. 6. et Coll. 8. Tit. 18. al. 13. vt lic. matri et auiae. §. quia vero 2.* Nou. 117. Cap. 5.

Praeterea si matrimonium sit absque dote, conjux autem praemoriens locuples sit: superstes vero laboret inopia: succedat vna cum liberis communibus: alteriusue matrimonii in quartam, si tres sint, vel pauciores. Quod si plures sint, in virilem portionem: vt tamen ejusdem matrimonii liberis proprietatem seruet, si exstiterint: his vero non extantibus, vel si nullos habuerit, potietur etiam dominio, et imputabitur legatum in talem portionem.

(Nouell. 117. *CAP. V. vid. supr. h. P. II. L. I. T. IX. p. 46.*)

(ζ)

De CARBONIANO Edicto.

(Cod. 6. T. 17.)

1. *Impp.* * *DIOCLETIANVS et MAXIMIANVS AA.* et CC. *Florae.*

Si tibi ac filio tuo ab his, contra quos supplicas, status mouetur quaestio perspicis praemature rerum, quas velut de patris successione filius tuus vindicat, restitutionem postu-

TIT. XI.

DE ADQVISITIONE PER ADROGATIONEM.

Est et alterius generis per vniuersitatem successio, *quae neque Lege duodecim tabularum, neque Praetoris Edicto, sed eo* Jure, quod consensu receptum est, introducta est.

§. 1. *Ecce enim, cum paterfamilias sese in adrogationem dat, omnes res ejus corporales et incorporales, quaeque ei debitae sunt, adrogatori antea quidem pleno jure adquirebantur: exceptis iis, quae per capitis deminutionem pereunt, quales sunt operarum obligationes, et jus agnationis: vsus etenim et vsusfructus licet bis antea connumerabantur, attamen capitis deminutione minima eos tolli prohibuit nostra Constitutio.*

§. 2. *Nunc autem nos eandem adquisitionem, quae per adrogationem fiebat, coarctauimus ad similitudinem naturalium parentum: nihil enim aliud, nisi tantummodo vsusfructus tam naturalibus parentibus, quam adoptiuis per filios familiarum adquiritur in iis rebus, quae extrinsecus filiis obueniunt, dominio eis integro seruato. Mortuo autem filio adrogato in adoptiua familia, etiam dominium [rerum] ejus ad adrogatorem pertransit. nisi supersint aliae personae, quae ex Constitutione nostra patrem in iis, quae adquiri non possunt, antecedant.*

§. 3. *Sed ex diuerso, pro eo, quod is debuit, qui se in adoptionem dedit, ipso quidem jure adrogator non tenetur, sed nomine filii conuenitur: et si noluerit eum defendere, permittitur creditoribus per competentes nostros magistratus bona, quae ejus cum vsufructu futura fuissent, si se alieno juri non subjecisset, possidere, et legitimo modo ea disponere.*

TIT.

*postulari: cum si in pupillari permaneat aetate, secundum formam Edicti Carboniani data bonorum possessione, satisdatione impleta, tunc demum in possessionem eum constitui conueniat: vel hac non oblata, portionem ab omnibus, quam vindicat, possideri: seruitutis vero quaestionem in tempus pubertatis differri. Dat. 12. Cal. Nouemb. Sirmii, * Const. et Maximian.* CC. Coss. * 294.

2. *Imppp.* THEODOSIVS, ARCADIVS et HONORIVS AAA. *ad Rufinum P. P.*

Carbonianum Edictum sub personis legitimis (ex) indubitato matrimonio custodito partu, et probata legitima successione, defertur: scilicet, vt in possessione nouus heres constitutus, vsque ad pubertatis annos, sine inquietudine rebus vtatur interdum alienis. Dat. 3. Cal. Octobr. Theodosio A. 3. et Habundantio Coss. * 393.

(*η*)

QVANDO NON PETENTIVM PARTES PETENTIBVS ADCRESCANT.

(Cod. 6. T. 10.)

1. *Imp.* GORDIANVS A. *Marthanae.*

Quoties pluribus liberis, cessante legitima successione, bonorum possessio defertur: (beneficium) Edicti perpetui quibusdam omittentibus, his solis, qui bonorum possessionem agnouerunt, portionem non petentium accrescere, in dubium non venit. Datum Id. Januar. Peregrino et Aemiliano Coss. 245.

(*ϑ*)

DE SVCCESSORIO EDICTO.

(Cod. 6. T. 16.)

1. *Imp.* ALEXANDER A. *Juliano.*

Si Mater tua propter furorem suum patrui sui bonorum possessionem non accepit: tu filius ejus ad eorundem bonorum patrui magni possessionem ex Edicto, quo prioribus non petentibus, sequentibus permittitur, admissus es. PP. 3. Id. Decembr. Maximo 2. et Aeliano Coss. 224.

2. *Impp.* DIOCLETIANVS et MAXIMIANVS AA. *Firmo.*

*Si aniae eorum Frater, de quorum successione agitur, velut ex Testamento adiit hereditatem, quos intestatos decessisse ac falsum testamentum prolatum contendis, et ab intestato non petita bonorum possessione, vita functus est: ac tu, licet quinto gradu constitutus, ex successorio capite petiisti bonorum possessionem, vel necdum exclusus petas: eorum successionem potes vindicare. Nam si is, quem quarto gradu constitutum (esse) non ambigitur, ex Edicto petiit, nec hoc te latuit: frustra nobis supplicasti. Dat. 6. Id. April. Sirmii, * Const. et Maximiano CC.* Coss. * 294.

(*ι*)

DE REPVDIANDA BONORVM POSSESSIONE.

(Cod. 6. T. 19.)

1. *Impp.* DIOCLETIANVS et MAXIMIANVS AA. *Theodosiano.*

Emancipatus, repudiata bonorum possessione, absentiae patroni causae velamento rursus ad eandem redire quaestionem frustra conatur. Sine die et Consule.

2. *Iidem* AA. et CC *Theodoro.*

*Filio delatam bonorum possessionem, patri ad fraudem filii repudiare non licet Dat. 6. Cal. Decembr. Nicomediae, * Constantio et Maximiano* CC. Coss. * 294.

b) DE COLLATIONIBVS.

(Cod. 6. T. 20.)

1 *Imp.* ALEXANDER A. *Deuteriae.*

Emancipatos liberos Testamento heredes scriptos, et ex eo successionem obtinentes, à patre donata fratribus conferre non

TIT. XII.

DE EO, CVI LIBERTATIS CAVSA BONA ADDICVNTVR.

Accessit nouus casus successionis ex Constitutione diui MARCI. *Nam si ii, qui libertatem acceperunt à domino in testamento, ex quo non aditur hereditas, velint bona sibi addici libertatum conseruandarum causa, audiuntur.*

§. 1. *Et ita diui* MARCI *rescripto ad* Pompilium Rufum *continetur. Verba rescripti ita se habent:* Si Verginio Valenti, *qui testamento suo libertatem quibusdam adscripsit, nemine successore ab intestato existente, in ea causa bona [ejus] esse coeperunt, vt venire debeant: is, cujus de ea re notio est, aditus rationem desiderii tui habebit, vt libertatum, tam earum, quae directo, quam earum, quae per speciem fideicommissi, relictae sunt, tuendarum gratia addicantur tibi: si idonee creditoribus caueris de solido, quod cuique debetur, soluendo. Et ii quidem, quibus directa libertas data est, perinde liberi erunt, ac si hereditas adita esset. Ii autem, quos heres manumittere rogatus est, (à te libertatem consequentur: ita autem, vt si non alia conditione velis tibi bona addici, quam vt [ii] etiam, qui directo libertatem acceperunt, tui liberti fiant. Nam huic etiam voluntati tuae, si ii,, quorum de statu agitur, consentiant, auctoritatem nostram accommodamus. Et ne hujus rescriptionis nostrae emolumentum alia ratione irritum fiat: si fiscus bona agnoscere voluerit: et ii, qui rebus nostris attendunt, sciant, commodo pecuniario praeferendam esse libertatis causam: et ita bona cogenda, vt libertas iis salua sit, qui eam adipisci potuerunt, ac si hereditas ex testamento adita esset.*

§. 2. *Hoc rescripto subuentum est et libertatibus, et defunctis, ne bona eorum à creditoribus possideantur et veneant. Certe si fuerint hac de causa bona addicta: cessat bonorum venditio, existit enim defuncti defensor, et quidem idoneus, qui de solido creditoribus cauet.*

§. 3.

non oportere, si Pater, vt hoc fiat, supremis judiciis non cauit, manifesti juris est. PP. 3. Id. Jul. Juliano 2. et Crispino Coss. 225.

In AVTHENT. *de triente, et semiss.* §. *illud quoque bene. Coll.* 3. *Tit.* 5. Nouell. 18. Cap. 6.

Ex Testamento, et ab intestato cessat dotis, et aliorum datorum collatio, ita demum, si parens hoc designauit expressim: aliis, quae de collatione dicta sunt, suum robur obtinentibus.

(Nouell. 18. CAP. VI. vid. supr. h. P. II. L. II. T. XVIII. p. 253.)

2. *Idem* A. *Primo.*

Si Pater intestatus decesserit relictis duobus filiis, et filia, cujus nomine dotem promiserat: portiones hereditatis aequae sunt, et dos nihilominus ita conferenda est, vt pro portionibus Fratres ejus à necessitate praestandae ejus [dotis] liberentur. Dat. 3. Id. Septembr. Jul. 2. et Crispino Coss. 225.

3. *Idem* A. *Alexandro.*

Pactum dotali instrumento comprehensum, vt contenta dote, quae in matrimonio collocabatur, nullum ad bona paterna regressum haberet, juris auctoritate improbatur, nec intestato patri succedere filia ea ratione prohibetur. † Dotem sane quam accepit, fratribus, qui in potestate manserunt, conferre debet. Dat. 14. Calend. Jul. Agricola et Clementino Coss. 231.

4. *Imp.* GORDIANVS A. *Marino.*

Filiae dotem in medium ita demum conferre coguntur, si vel ab intestato succedant, vel contra tabulas petant: nec dubium est profectitiam seu aduentitiam dotem à patre datam vel constitutam, fratribus, qui in potestate fuerunt, conferendam esse. His etenim, qui in familia defuncti non sunt, profectitiam tantummodo dotem post varias prudentium opiniones conferri placuit. PP. 4. Idib. Mart. Gordiano A. et Auiola Coss. 240.

5. *Idem* A. *Alexandro.*

Dotis quidem petitio perseuerante matrimonio tibi non competebat: quamuis enim eam intestato patre defuncto, fratri conferre debueras; non tamen eo nomine aduersus maritum tibi actio potuit esse: cum eo minus (in) partem tibi deiatae successionis patris auferre potueris. Dat. Non. Septembr. Gordiano A. et Auiola Coss. 240.

In AVTHENT. *de aequalitate dotis.* §. *illud quoque Coll.* 7. *Tit.* 9. *al.* 8. Nouell. 97. Cap. 6.

Quod locum habet siue pars viri sit idonea, siue mulieri possit imputari, quare marito ad inopiam vergente, ex Lege JVSTINIANI etiam constante matrimonio non exegerit dotem. Quod ei licet, cum et sui juris sit, et legitimae aetatis, et cum Mater obtulerit dotem, et Pater ei consentiat agenti. His cessantibus, solam actionem (licet inanem) conferens, partem ex hereditate feret: hoc, cum dos parua sit. Sed dotem magnam, quae conferri speratur, inuito etiam patre filia exigere potest. Haec obseruantur, vbicunque collationis ratio emergit, etiamsi auita sit successio.

(Nou. 97. CAP. VI. vid. supr. h. P. II. L. I. T. X. p. 97.)

6. *Idem* A. *Claudio.*

Ea demum ab emancipatis fratribus his, qui remanserunt in potestate, conferri consueuerunt, quae in bonis eorum fuerunt eo tempore, quo Pater fati munus impleuit: exceptis (his) videlicet, quae ab ipsis aliis debentur. Dat. 7. Calend. Maji, Peregrino et Aemiliano Coss. 245.

7. *Imp.* PHILIPPVS A. *Tyranniae.*

Filiam Testamento patris institutam heredem, fratribus iisdemque coheredibus, dotem conferre non oportere, nisi Pa-

tet

§. 3. *Imprimis hoc rescriptum toties locum habet, quoties testamento libertates datae sunt. Quid ergo, si quis intestatus decedens, codicillis libertates dederit, neque adita sit ab intestato hereditas? [an] fauor Constitutionis debebit locum habere? Certe si intestatus decesserit, et codicillis dederit libertatem, competere eam, nemini dubium est.*

§. 4. *Tunc [enim] Constitutioni locum esse, verba ostendunt,, cum nemo successor ab intestato existat. Ergo quamdiu incertum erit, vtrum existat, an non: cessabit Constitutio. Si vero certum esse coeperit, neminem existere, tunc erit Constitutioni locus.*

§. 5. *Si is, qui in integrum restitui potest, abstinuerit hereditate: an, quamuis potest in integrum restitui, possit admitti Constitutio, et bonorum addictio fieri? Quid ergo, si post addictionem libertatum conseruandarum causa factam, in integrum sit restitutus? Vtique non erit dicendum reuocari libertates: quia semel competierunt.*

§. 6. *Haec Constitutio libertatum tuendarum causa introducta est. Ergo si libertates nullae sunt datae: cessat [haec] Constitutio. Quid ergo si viuus dederit libertates, vel mortis causa, et ne de hoc quaeratur, vtrum in fraudem creditorum, an non factum sit, idcirco velint sibi addici bona: an audiendi sint? Et magis est, vt audiri debeant, etsi deficiant verba Constitutionis.*

§. 7. *Sed cum multas diuisiones ejusmodi Constitutioni deesse perspeximus: lata est à nobis plenissima Constitutio, in qua multae species collatae sunt, quibus jus hujusmodi successionis plenissimum est effectum, quas ex ipsius lectione Constitutionis potest quis cognoscere.*

TIT.

ter hoc ipsum specialiter designauerit, explorati juris est. PP. 6. Cal. Maji, Praesente et Albino Coss. 247.

8. *Impp.* DIOCLETIANVS et MAXIMIANVS AA. *Calippo.*

Si Soror tua in paternorum bonorum diuisione te fefellit; nec dotem, quam acceperat à patre vestro intestato diem functo, contulit: Praeses prouinciae, examinatis partium allegationibus, cum bonis dotem confundi jubebit, et quod deducta ratione plus apud eam (esse) animaduerterit, tibi restitui jubebit. Idem est, et si arbitro dato diuisio celebrata est. S. 6. Id. Jul. ipsis AA. Coss. * 293.

9. *Iidem* AA. et CC. *Onesimo.*

Si emancipati vtrique à patre fuistis, collatio cessat. Sin autem Frater tuus in potestate (patris) mortis tempore fuerat, nec vllum Testamentum relictum est, vel nouissimum judicium communis patris, teque emancipatum probatum fuerit: ab intestato [te] ad successionem paternam venientem, ad collationem forma Edicti perpetui certo jure prouocat. S. 6. Calend. Maji, *Heracliae*, * *Constantio et Maximiano* CC. Coss. * 294.

10. *Iidem* AA. et CC. *Hirenae.*

A Patre verbis precariis in codicillis relictum, extero jure capiens filia, ad collationem dotis vrgeri non potest. S. 6. Cal. Dec. *Sirmii*, * *iisdem* CC. Coss. * 294.

11. *Iidem* AA. et CC. *Artemiae.*

Posthumo [praeterito] patris Testamentum rumpenti, atque intestato succedenti, emancipatum petita bonorum possessione conferre debere bona sua, perpetuo Edicto cauetur: eum his etiam, qui sui futuri essent, si viuo patre nati fuissent, conferre debere, manifeste significatur: et emancipatis, si legi datae collationis non pareant, denegandas actiones, non est ambigui juris. 5. Calend. Jan. ipsis (AA. et) CC. Coss. * 294.

12. *Iidem* AA. et CC. *Philanteae.*

Filiae, licet maneat in sacris: si dotem non conferat, quam mortis tempore communis patris habuit, fratribus in eadem familia constitutis, actiones hereditarias denegari non ambigitur. Vnde consulte ac pro juris ratione collationem fratribus tuis, quos in patris communis mortis tempore fuisse potestate proponis, offeres. Cum autem fratres tui durantes in familia patris, peculium (si hoc neque castrense, neque relictum eis doceatur) praecipuum habere non possint, sed in diuisionem paternae veniat hereditatis, nec quicquam mutet, penes quem res ex hoc proficiscentes, et in eadem causa durantes, constitutae reperiantur, absoluti manifestique juris est. Datum 11. Calend. Febr. *Sirmii*, * *iisdem* CC. Coss. * 294.

13. *Iidem* AA. et CC. *Antistiae.*

Si donatione tibi post mortem patris fundum quaesisti, Soror (tua) portionem ejus vindicare non potest. Nam si in filiaefamilias constitutae tibi à patre donatus est: cum sorore patri communi succedens, eum praecipuum habere contra jura postulas. Dat. 6. Id. Februar. *Sirmii*, iisdemque CC. Coss. * 294.

14. *Iidem* AA. et CC. *Stratonicae.*

Si maritus quondam (tuus) ab intestato patri suo heres extitit, et ei posthumus à te editus successit, actiones hereditarias amitae filii vestri, [quas habuit patris sui mortis tempore,] dotem non conferenti, denegare Praeses non dubitabit. PP. 7. Cal. Mart. *Trimontii*, Tusco et Anulino Coss. 295.

15. *Iidem* AA. et CC. *Philippo.*

Nec emancipati post mortem communis patris quaesita conferre coguntur: sed haec retinentes, ejus bona pro hereditaria diuidunt portione. Dat. Idib. Dec. ipsis * *AA.* Coss. * 299.

16. *Iidem* AA. et CC. *Socrati.*

Filiam cum fratribus suis coheredibus intestato patri succedentem, vltra relictum codicillis non conferentem dotem, judicio

TIT. XIII.

DE SVCCESSIONIBVS SVBLATIS, QVAE FIEBANT PER BONORVM VENDITIONES, ET EX SENATVS-CONSVLTO CLAVDIANO

Erant ante praedictam successionem olim et aliae per vniuersitatem successiones: qualis fuerat bonorum emptio, quae de bonis debitoris vendendis per multas ambages fuerat introducta, et tunc locum habebat, quando iudicia ordinaria in vsu fuerant. Sed cum extraordinariis iudiciis posteritas vsa est: ideo cum ipsis ordinariis iudiciis etiam bonorum venditiones exspirauerunt, et tantummodo creditoribus datur, officio iudicis bona possidere, et prout vtile eis visum est, ea disponere, quod ex latioribus Digestorum *libris perfectius apparebit.*

§. 1. *Erat et ex Senatusconsulto Claudiano miserabilis per vniuersitatem adquisitio: cum libera mulier seruili amore bacchata, ipsam libertatem per Senatusconsultum amittebat, et cum libertate substantiam: quod indignum nostris temporibus esse existimantes, et à nostra ciuitate deleri, et non inseri nostris Digestis concessimus.*

TIT.

dicio familiae erciscundae nihil posse consequi, summa cum ratione placuit. Dat. 5. Calend. Jan. ipsis CC. Coss. * 300.

17. *Impp.* LEO * *et* ANTHEMIVS AA. *Erythrio P. P.*

Vt liberis tam masculini, quam foeminini sexus, siue sui juris, siue in potestate constitutis, quocunque jure intestatae successionis, id est, aut Testamento penitus non condito, aut si factum fuerit contra tabulas bonorum possessione petita, vel inofficiosi querela mota rescisso, aequa lance parique modo prospici possit: hoc etiam aequitatis studio praesenti legi credidimus inferendum, vt in diuidendis rebus ab intestato defunctorum parentum, tam dos, quam ante nuptias donatio conferatur, quam Pater vel Mater, auus vel auia, proauus vel proauia, paternus vel maternus dederit vel promiserit pro filio vel filia, nepote vel nepte, pronepote vel pronepte, nulla discretione intercedente, vtrum in ipsas sponsas pro liberis suis memorati parentes donationem contulerint, an in ipsos sponsos earum, vt per eos eadem in sponsas donatio celebretur: vt in diuidendis rebus ab intestato (defuncti) parentis, cujus de hereditate agitur, eadem dos, vel ante nuptias donatio ex substantia ejus profecta conferatur: emancipatis videlicet liberis vtriusque sexus, pro tenore praecedentium legum (ea,) quae in ipsa emancipatione (à parentibus suis) (vt adsolet fieri) consequuntur, vel post emancipationem ab eisdem parentibus acquisierint, collaturis. * Datum 5. Calend. Mart. Busaeo (* *Pusaeo*) et Joanne Coss. 467.

18. *Imp.* ANASTASIVS A. *Constantino P. P.*

Liberos, qui per nostrae legis auctoritatem per oblationem preeum et Imperiale Rescriptum, sui juris effecti fuerint, ad similitudinem caeterorum, qui emancipati ex antiquo jure sunt, collationes facere jubemus compelli secundum ea, quae super caeteria emancipatis statuta sunt. Datum 12. Calend. August. *Constantinop.* Probo et Auieno juniore Coss. 505.

19. *Imp.* JVSTINIANVS A. *Mennae P. P.*

Illam merito dubitationem amputare duximus, quae super collatione dotis, vel ante nuptias donationis, inter certas personas satis jam ventilata est. Nam si intestatus quis defunctus esset, filio vel filiis, (aut) filia vel filiabus relictis, et ex mortua filia (vel filio) cujuscunque sexus, aut numeri nepotibus: vel si qua intestata defuncta esset, filio quidem vel filiis, filia vel filiabus similiter relictis, ex mortuo vero filio vel filia itidem nepotibus cujuscunque sexus aut numeri: de modo quidem successionis minime dubitabatur, sed palam erat, quod hujusmodi nepotes duas partes paternae, vel maternae portionis tantum haberent, tertiam partem patruis suis, vel auunculis, vel amitis, vel materteris, pro jam posita constitutione concedentes: de collatione vero dotis, vel ante nuptias donationis, quam defuncta persona pro filio vel filia superstitibus, et pro mortuo vel mortua filio vel filia dedisset, multa dubitatio orta est: superstitibus quidem filiis defunctae personae non debere se dotem, vel ante nuptias donationem pro se datam à suo patre vel matre, conferre filiis mortui fratris (sui,) vel mortuae sororis suae contendentibus, eo quod nulla constitutio super hujusmodi collatione posita esset: nepotibus vero mortuae personae non tantum huic resistentibus, sed etiam adserentibus, quod onus collationis constitutione ARCADII et HONORII diuae memoriae sibi impositum, in personis tantummodo suorum auunculorum, non etiam patruorum, vel amitarum, vel materterarum locum habere posset. Talem igitur subtilem dubitationem amputantes, praecipimus, tam filios, vel filias defunctae personae dotem, vel ante nuptias donationem à parentibus suis sibi datam conferre nepotibus, vel neptibus mortuae personae: quam eosdem nepotes, vel neptes patruis suis, aut auunculis, amitis etiam et materteris dotem, vel ante nuptias donationem patris sui, vel matris, quam pro eo, vel ea mortua persona dedit, similiter conferre: vt commixtis hujusmodi collationibus cum bonis mortuae personae, duas quidem (partes) nepotes, vel neptes habeant illius portionis, quae patri, vel matri eorum, si superesset, deferebatur: tertiam vero ejusdem portionis partem vna cum (sibi) competentibus portionibus filii vel filiae defunctae personae, cujus de hereditate agitur, capiant. Dat. Cal. Jun. *Constant.* DN. Justiniano A. PP. 2. Cos. 528.

In AVTHENT. *de trient. et semiss.* §. *neque illo. Coll.* 3. *Tit.* 5. *miss.* Nouell. 18. Cap. 4.

Quae tertiae portionis diminutio correctionem nostro jure capit, ad aequalitatis justitiam redacta in omnibus talibus personis.

(Nouell. 18. CAP. IV. vide supra, h. P. II. L. II. T. XVIII. p. 254.)

20. *Idem* A. *Mennae P. P.*

Illud sine ratione à quibusdam in dubietatem deductum, plana sanctione reuelamus: vt omnia, quae in quartam portionem ab

TIT. XIV.

DE OBLIGATIONIBVS.

Nunc transeamus ad Obligationes. OBLIGATIO (*α*) *est juris vinculum, quo necessitate adstringimur alicujus rei soluendae*, secundum nostrae ciuitatis jura.

§. 1. Omnium autem *obligationum* summa *diuisio* in duo genera deducitur: namque *aut Ciuiles* sunt, *aut Praetoriae*. Ciuiles sunt, quae aut Legibus constitutae, aut certo Jure ciuili comprobatae sunt. Praetoriae sunt, quas Praetor ex sua jurisdictione constituit, quae etiam honorariae vocantur.

§. 2. Sequens diuisio in quatuor species diuiditur. *Aut* enim *ex contractu* sunt, *aut quasi ex contractu: aut ex maleficio, aut quasi ex maleficio.* Prius est, vt de iis, quae *ex contractu* sunt, dispiciamus. Harum aeque *quatuor* sunt *species*. *Aut* enim *re* contrahuntur, aut *verbis*, aut *literis*, aut *consensu.* De quibus singulis dispiciamus.

TIT.

ab intestato successionis computantur his, qui ad actionem de inofficioso Testamento vocantur: etiam si intestatus is decesserit, ad cujus hereditatem veniunt: omnimodo coheredibus suis conferant. Quod tam in aliis, quam in his, quae occasione militiae vni heredum ex defuncti pecuniis acquisitae lucratur is, qui militiam meruit, locum habebit: vt lucrum, quod tempore mortis defuncti ad eum peruenire poterat, non solum Testamento condito quartae parti ab intestato successionis computetur, sed etiam ab intestato conferatur. Haec autem regula, vt omnia, quae portioni quartae computantur, etiam ab intestato conferantur: minime è contrario tenebit, vt possit quis dicere etiam illa, quae conferuntur omnimodo in quartam partem his computari, qui ad inofficiosi querelam vocantur. Ea enim tantummodo ex his, quae conferuntur, memoratae portioni computabuntur, pro quibus specialiter legibus, vt hoc fieret, expressum est. §. 1. Ad haec cum ante nuptias donatio, vel dos à patre data, vel matre, vel aliis parentibus pro filio, vel filia, nepote, vel nepte, caeterisque descendentibus conferatur: si vnus, vel vna liberorum ante nuptias tantummodo donationem, vel dotem, non etiam simplicem donationem accepit, vel acceperit, alter vero, vel altera neque dotem, neque donationem ante nuptias à parente suo suscepit, vel susceperit, sed simplicem tantummodo donationem: ne ex eo injustum aliquid oriatur, [si) ea quidem persona, quae ante nuptias donationem, vel dotem suscepit, conferre eam cogenda [sit:] illa vero, quae simplicem tantummodo donationem meruit, ad collationem ejus minime coarctanda est: si quid hujusmodi acciderit, jubemus ad similitudinem ejus, qui ante nuptias donationem, vel dotem conferre cogitur, etiam illam personam, quae nulla dote, vel ante nuptias donatione data, solam simplicem donationem à parentibus suis accepit, conferre eam: nec recusare collationem [ex] eo, quod simplex donatio non aliter confertur, nisi hujusmodi legem donator tempore donationis suae indulgentiae imposuerit. Dat. 8. Id. August. *Constantinop.* Decio V. C. Cos. 529.

21 *Idem A. Joanni P. P.*

Vt nemini de caetero super collatione dubietas oriatur: necessarium duximus, Constitutioni, quam jam fauore liberorum fecimus, hoc addere: vt res, quas parentibus acquirendas esse prohibuimus, nec collationi post obitum eorum inter liberos subjaceant. Vt enim castrense peculium in commune conferre in hereditate diuidenda, et ex prisci juris auctoritate minime cogebantur: ita et alias res, quae minime parentibus acquiruntur, proprias [liberis] manere censemus. Dat. 15. Calend. Nouembr. Lampadio et Oreste VV. CC. Coss. Anno 2. 532.

(*α*)

DE OBLIGATIONIBVS, ET ACTIONIBVS.

(Cod. 4. T. 10.)

1. *Imp.* GORDIANVS A. *Valeriae.*

Data certae pecuniae quantitate ei, cujus meministi, in vicem debiti actionem tibi aduersus debitorem, pro quo soluisti, dicis esse mandatam: et antequam eo nomine litem contestareris, sine herede creditorem fati munus implesse proponis: Quae si ita sunt, vtilis actio tibi competit. PP. 5. Cal. Maji, Attico et Praetextato Coss. 243.

2. *Impp.* VALERIANVS et GALLIENVS AA. *Celso.*

Nominibus in dotem datis, quamuis nec delegatio praecesserit, nec litis contestatio subsecuta sit: vtilem tamen marito actionem ad similitudinem ejus, qui nomen emerit, dari oportere, saepe rescriptum est. PP. 14. Calend. Febr. Seculari * 2. et Donato Coss. * 261.

3. *Impp.* DIOCLETIANVS et MAXIMIANVS AA. et CC. *Rusticiano.*

Ob causam proprii debiti locatoris conueniri colonos pensionibus ex placito satisfacientes, perquam injuriosum est. PP. Prid. Calend. Januar. *Tyberiade*, Maximo 2. et Aquilino Coss. 286.

4. *Iidem* AA. et CC. *Liciniae.*

Bonam fidem in contractibus considerari aequum est. 3. Non. Octobr. AA. Coss. 287.

5. *Iidem* AA. et CC. *Camerino et Martiano.*

Sicut initio libera potestas vnicuique est habendi vel non habendi contractus; ita renunciare semel constitutae obligationi, aduersario non consentiente, nemo potest. Quapropter intelligere debetis, voluntariae obligationi semel vos nexos, ab hac, non consentiente altera parte, de cujus precibus fecistis mentionem, minime posse discedere. Dat. Non. April. *Byzantii*, AA. * *4. et 3.* (CC.) Coss. 290.

6. *Iidem*

TIT. XV.

QVIBVS MODIS RE CONTRAHITVR OBLIGATIO.

Re contrahitur obligatio, [veluti] *mutui datione* *). Mutui autem datio in iis rebus consistit, quae pondere, numero, mensura constant: veluti vino, oleo, frumento, *pecunia numerata* **), aere, argento, auro: quas res aut numerando, aut metiendo, aut adpendendo in hoc damus, vt accipientium fiant. Et quoniam nobis non eaedem res, sed aliae ejusdem naturae et qualitatis redduntur: inde etiam mutuum appellatum est, quia ita à me tibi datur, vt ex meo tuum fiat: et *ex eo contractu nascitur actio*, *quae vocatur* (*a*) *condictio.*

§. 1.

*) De Rebus creditis, et Jurejurando, Cod. 4. T. 1. vid. infr. h. P. II. L. IV. T. XIII. ad §. 4.

**) De non numerata Pecunia, Cod. 4. T. 30. vid. infr. h. P. II. L. IV. T. XIII. ad §. 2.

6. *Idem* AA. et CC. *Mauricio.*

Si in solutum nomen sui debitor tibi dedit tuus, ac te in rem tuam procuratorem fecit: pignora, quae specialiter, vel generaliter habes obligata, persequere. Quod si ab his, quibus fuerant obligata, cum potiores erant, distracta probentur, emptoribus auocari non posse perspicis. Dat. 9. Cal. Jul. *Sirmii*, AA. Coss. 293.

7. *Iidem* AA. et CC. *Dionysio.*

Si à creditore nomen comparasti ea pignora, quae venditor nominis persequi posset, apud Praesidem prouinciae vindica: nam si debitum ex ejus persona res [tibi obligatas tenentes non transferant, jure communi pignora distrahere non prohiberis. Sane, si creditoribus in ordine pignorum antecedentibus venundantibus, qui possident, comparauerunt, vel longi temporis praescriptione muniti perhibentur: pignorum distrahendorum facultatem te non habere perspicis. Subscript. 3. Cal. Januar. *Sirmii*, AA. Coss. 293.

8. *Iidem* AA. et CC. *Crescentio.*

Si quidem donationis causa ei, quem adfectione patris te dilexisse proponis, tuam accipere pecuniam permisisti, et hanc tuam liberalitatem [ille] remunerans te à procuratore suo aliam pecuniam sumere praecepit, rebusque humanis ante perceptionem fuit exemptus: nec quod dederas, recuperare, cum perfectam habuit donationem: nec quod [tibi] dari mandauit, necdum tibi traditum petere potes à procuratore. † Quod si mutuo dedisti, nec à delegato dari nouandi causa stipulatus es, successores ejus solutioni parere compellantur. Dat. 13. Calend. Febr. * *Const. et Maxim.* CC. Coss. 294.

9. *Iidem* AA. et CC. *Glyconi.*

Negantes debitores, non oportet armata vi terreri, sed petitore quidem non implente suam intentionem, vel exceptione submoto, absoluit: conuictus autem condemnari, ac juris remediis ad solutionem vrgeri conuenit. Dat. Id. Febr. * *iisdem* CC. Coss. 294.

10. *Iidem* AA. et CC. *Ruffino.*

Aduersus debitorem electis pignoribus [personalis] actio non tollitur; sed eo, quod de pretio seruari potuit, in debitum computato, de residuo manet integra. Dat. 3. Non. Aprilis, * *iisdem* CC. Coss. 294.

11. *Iidem* AA. et CC. *Paulae.*

Nimia credulitate circumuenta es, cum, quod colonis in rem suam mutuo dedisti, à domino praedii postulare te posse credidisti: Nec ad eum obligandum actorum ipsius adjuuat te praesentia. Dat. 8. Cal. August. * *iisdem* CC. Coss. 294.

12. *Iidem* AA. et CC. *Jouino.*

Ob aes alienum seruire liberos creditoribus, jura compelli non patiuntur. Dat. 13. Cal. Nouembr. * *iisdem* CC. Coss. 294.

In AVTHENT. *vt nulli jud. liceat habere loc. Seruat.* §. *quia vero Coll.* 9. *Tit.* 17. *al.* 9. Nouell. 134. Cap. 7.

Imo à debito creditor cadit, tantundem dando, vel retento, vel ejus parentibus: ipso quoque creditore corporalibus poenis subdendo.

(Nouell. 134. CAP. VII.)

Ne quis Creditor Filium Debitoris pro debito retinere praesumat.

Quia vero et hujusmodi iniquitatem in diuersis locis nostrae Reipublicae cognouimus admitti, quia Creditores filios debitorum praesumunt retinere aut in pignus, aut in seruile ministerium, aut in conductionem: hoc modis omnibus prohibemus, et jubemus: vt, si quis hujusmodi aliquid deliquerit, non solum debito cadat, sed tantam aliam quantitatem adjiciat dandam ei, qui retentus est ab eo, aut parentibus ejus, et post hoc etiam corporalibus poenis ipsum subdi à loci judice: quia personam liberam pro debito praesumpserit retinere, aut locare, aut pignorare.

13. *Iidem* AA. et CC. *Barsumio.*

Eum, cui mutuam dedisti pecuniam, ad solutionem vrgere competenti debes actione: nam aduersos negotiatores, quos ex mercibus pecunias abstulisse tuo debitori proponis, nullam habes actionem. Dat. 10. Cal. April. * *iisdem* CC. Coss. 300.

14. *Iidem* AA. et CC. *Hermodoro et Nicomacho.*

Est in arbitrio vestro, an personali debitoris heredes actione, an eum, qui ab his distracta sibique tradita pignora tenet, in rem Seruiana, si non longi temporis praescriptione munitus sit, an vtrosque conueniatis. Dat. 5. Cal. Decembr. *Nicomediae*, * *iisdem* CC. Coss. 300.

In AVTHENT. *de fidejuss.* §. *sed neque ad res. Coll.* 1. *Tit.* 4. Nouell. 4. Cap. 3.

Sed hodie nouo jure prius conueniendi sunt omnes fidejussores; et mandatores, et sponsores, quam ad pignorum perueniatur possessores.

(Nouell.

§. 1. Is quoque, qui *non debitum* accepit ab eo, qui per errorem soluit, re obligatur: daturque agenti contra eum propter repetitionem condictitia actio. Nam perinde ei condici potest, si apparet, eum dare oportere, ac si mutuum accepisset. Vnde pupillus, si ei sine tutoris auctoritate indebitum per errorem datum est, non tenebitur INDEBITI (β) CONDICTIONE: non magis, quam mutui datione. Sed haec species obligationis non videtur ex contractu consistere: cum is, qui soluendi animo dat, magis voluerit negotium distrahere, quam contrahere.

§. 2. Item is, cui res aliqua vtenda datur, id est, *commodatur*, re obligatur, et tenetur COMMODATI (γ) ACTIONE. † Sed is ab eo, qui mutuum accepit, longe distat: namque non ita res datur, vt ejus fiat, et ob id de ea re ipsa restituenda tenetur. Et is quidem, qui mutuum accepit, si quolibet fortuito casu amiserit, quod accepit: veluti incendio, ruina, naufragio, aut latronum hostiumue incursu: nihilominus obligatus manet. At *is, qui vtendum accepit, sane*

(Nouell. 4. CAP. III.)

De Solutionibus: Vt Debitore aurum aut Pecuniam numeratam non habente, addicantur Creditori res ejus.

Quod autem de caetero humanis auxiliatur curis: licet quibusdam creditoribus non forte sit gratum, à nobis tamen propter clementiam sancitur. Si quis enim mutuauerit aurum, debitoris substantiae credens: at ille ad restitutionem auri non sit idoneus, substantiam autem immobilem habeat, verum Creditor ardeat, aurum omnimodo quaerens: illi vero non sit facile, neque vlla mobilis substantia: damus enim Creditori licentiam volenti immobiles res accipere pro auro) sed si nec quispiam Emptor immobilium ejus rerum adsit, Creditore frequenter etiam diuulgante, quoniam subjacent debitoris res, et ob hoc terrente adire volentes emptionem: tune in hac quidem felicissima ciuitate gloriosissimae nostrae Reipubl. judices secundum vnicuique concessam à lege et à nobis jurisdictionem: in prouinciis autem gentium Praesides praeparent subtili aestimatione facta rerum debitoris, dari secundum quantitatem debiti possessionem immobilem creditoribus, cum tali cautela, cum qua Debitor dare possit. Rerum vero datio sit hujusmodi: quaecunque quidem meliora sunt, dentur creditori: quae vero deteriora, apud debitorem, post debiti solutionem manere sinantur: etenim non erit justum, dantem quidem aurum recipere autem aurum non valentem, sed coactum suscipere possessionem immobilem, non saltem meliora rerum debitoris percipere, et per hoc habere consolationem; quia si aurum non recipit, aut alia rerum, quae portari possunt, tamen licet ei possessionem non inutilem habere: sed hoc quidem sit clementia quadam legis. Agnoscant autem creditores, quia etsi hanc non scripsissamus legem, necessitatis ratio ad hoc causam perduceret. Si enim non sit idoneus pecuniarum Debitor, nec vllus Emptor sit: nihil aliud facturus erat, quam propriis bonis cedere, et rursus res ad creditorem merito venirent, aurum percipere non valentem: quamobrem quod cum injuria et affectu acerbo perduceret creditorem et debitorem: hoc nos clementer simul et legaliter decidentes, et infelicibus debitoribus auxiliamur, et acerbis creditoribus non apparebimus duri, causam eis deputantes, ad quam si permanerent inobedientes, tamen modis omnibus aduenirent. Si itaque Creditor paratus est praeparare quendam emptorem, necessitatem habere debitorem hoc agere, praebentem hujusmodi cautionem arbitrio judicantis, qualem omnimodo est dare possibile: vndique enim ita creditoribus prouidendum est, vt non debitores grauentur.

§. 1. Et absolute creditorem ponimus, antiquas sequentes leges, omnem, qui actionem habere contra aliquem potest, licet non sit mutuum gestum, sed alter quidem contractus consistat: argentariorum quippe sponsionibus propter vtilitatem contrahentium in ordine moderno durantibus.

(α)
SI CERTVM PETATVR.
(Cod. 4. T. 2.)

1. *Impp.* SEVERVS et ANTONINVS AA. *Modestino.*

Neque aequam, neque vsitatam rem desideras: vt aes alienum patris tui non pro portionibus hereditariis exsoluatis tu et Frater coheres tuus, sed pro aestimatione rerum praelegatarum; cum sit explorati juris, hereditaria onera ad scriptos heredes pro portionibus hereditariis, non pro modo emolumenti pertinere. Quod nec tu ipse ignorare videris: cum creditoribus secundum formam [veteris] juris pro portione tua caueris. Dat. Cal. Jul. Chilone et Libone Coss. 105.

2. *Imp.* ANTONINVS A. *Hermogeni.*

Quamuis pecuniam tuam Asclepiades suo nomine crediderit: stipulando tamen, sibi jus obligationis quaesiuit: quam pecuniam vt possis petere, mandatis tibi ab eo actionibus consequeris. PP. 7. Cal. Maji, Messala et Sabino Coss. 215.

3. *Imp.* GORDIANVS A. *Sempronio.*

Eos, qui officia administrant, neque per se, neque per suppositas personas, tempore officii sui in prouincia foenus agitare posse, saepe rescriptum est. PP. 8. Calend. Sept. Gordiano A. et Auiola Coss. 240.

4. *Impp.* PHILIPPVS A. et PHILIPPVS *Caes. Maximo.*

Si absentis pecuniam, nomine ejus, foenori dedisti, ac reprobato nomine, mandatis actionibus experiris: Praeses prouinciae jurisdictionem suam praebebit. §. 1. Idem si cessara mandatum animaduerterit, vtilem tibi aduersus debitorem, actionem eo nomine competere non negabit. Propos. 15. Cal. Mart. Praesente et Albino Coss. 247.

5. *Impp.* DIOCLETIANVS et MAXIMIANVS AA. et CC. *Aristodemo et Proculo.*

Si non singuli in solidum accepta mutua quantitate, vel stipulanti creditori sponte vos obligastis, (licet vni numerata sit pecunia vel intercessionis nomine hanc pro reo suscepistis obligationem: frustra veremini, ne ejus pecuniae nomine vos conuenire possit, quam alii mutuo dedit, si intra praestitutum tempus rei gestae quaestionem detulistis. † Ac multo magis inanem

rem vim majoresue *casus, non tenetur, si modo non ipsius culpa is casus interuenit.* Alioqui si id, quod tibi commodatum est domi, peregre tecum ferre malueris, et vel incursu hostium praedonumue, vel

pro contrahente, aut totum, [aut post ea, quae] post paucas literas illius posita sunt: quatenus nihil omittatur de summa subtilitate.

a) De SVFFRAGIO.
(Cod. 4. T. 3.)

1. *Imppp.* THEODOSIVS, ARCADIVS et HONORIVS AAA. *Rufino P. P.*

Si qui desideria sua explicare cupientes, ferri sibi à quoquam, suffragium postulauerint, et ob referendam vicem se sponsione constrinxerint: promissa restituant; cum ea, quae optauerint, consequantur: si artibus moras nectant, ad solutionem debiti coarctandi sunt. §. 1. Et si quid eo nomine in auro, vel argento, vel caeteris [rebus] mobilibus datum fuerit: traditio sola sufficiet, et contractus habebit perpetuam firmitatem: quoniam collatio rei immobilis inita, integra fide ac ratione cumulatur. §. 2. Quod si praedia rustica, vel vrbana placitum continebit: scriptura, quae ea in alium transferat, emittatur: sequatur [et] traditio corporalis, et rem fuisse completam gesta testentur: aliter enim ad nouum dominum transire non possunt, neque de vetere jure discedere.

§. 3. Quod si quis, dum solo commonitorio suffragio nititur, bona duxerit occupanda; reus temeritatis ac violentiae retinebitur, ac in statum pristinum possessio reducetur, eu à petitione excluso, qui non dubitauit inuadere, quod petere debuisset. Datum 3. Non. Mart. Arcadio 3. et Honorio 2. AA. Coss. 394.

b) De Prohibita SEQVESTRATIONE Pecvniae.
(Cod. 4. T. 4.)

1. *Impp.* HONORIVS et THEODOSIVS AA. *Joanni P. P.*

Quoties ex quolibet contractu pecunia postulatur, sequestrationis necessitas conquiescat. Oportet enim debitorem primo conuinci, et sic deinde ad solutionem pulsari: Quam rem non tantum juris ratio, sed et ipsa aequitas persuadet, vt probationes secum adferat, debitoremque conuincat pecuniam petiturus. Dat. 6. Id. Julii, *Rauennae*, Honorio 13. et Theodosio 10. AA. Coss. 422.

(β)
De CONDICTIONE Indebiti.
(Cod. 4. T. 5.)

1. *Imp.* ANTONINVS A. *Mutiano.*

Pecuniae indebitae per errorem, non ex causa judicati solutae, esse repetitionem jure condictionis, non ambigitur. Si quid igitur probare potueris patrem tuum, cui heres extitisti, amplius debito creditori suo persoluisse, repetere potes. Vsuras autem ejus summae praestari tibi frustra desideras: actione enim condictionis ea sola quantitas repetitur, quae indebita soluta est. PP. 3. Calend. August. Antonino A. 4. et Balbino Coss. * 214.

2. *Idem* A. *Secundinae.*

Si citra vllam transactionem pecuniam indebitam alieno creditori promittere delegata es, aduersus eam, quae te delegauit, condictionem habere potes. PP. 14. Cal. Januar. Antonino A. 4. et Balbino Coss. * 214.

3. *Impp.* DIOCLETIANVS et MAXIMIANVS AA. et CC. *Pamphilo.*

Cum et soluta indebita quantitas ab ignorante repeti possit, multo facilius quantitatis indebitae interpositae scripturae condictio competit, vel doli exceptio agenti opponitur. S. 3. Non. April. *Byzantii*, AA. (et CC.) Coss. 293.

4. *Iidem* AA. et CC. *Heraclio.*

Ea, quae per inficiationem in lite crescunt, ab ignorante etiam indebita soluta repeti non posse, certissimi juris est. Sed et si cautio indebitae pecuniae ex eadem causa interponatur: condictioni locum non esse constat. S. 5. Id. April. *Byzantii*, AA. Coss. 293.

5. *Iidem* AA. et CC. *Attalo.*

Si à patre emancipatus, ei non intra tempora praestituta jure honorario successisti, quidquid indebitum postea per errorem (vtpote patris successor) dedisti, ejus condictionem tibi competere, non est incerti juris. S. 14. Cal. Maji, AA. Coss. 293.

6. *Iidem* AA. et CC. *Mnaseae.*

Si per ignorantiam facti non debitam quantitatem pro alio soluisti; et hoc, adito Rectore prouinciae fuerit probatum: hanc ei, cujus nomine soluta est, restitui eo agente prouidebit. S. 6. Id. Aug. AA. Coss. 293.

7. *Iidem* AA. et CC. *Dionysiae.*

Fideicommissum vel legatum indebitum per errorem facti solutum, repeti posse, explorati juris est. S. 5. Id. Sept. AA. Coss. 293.

8. *Iidem* AA. et CC. *Zyparo.*

Creditoris falso procuratori soluenti, aduersus eum indebiti repetitio, non obligationis liberatio competit. S. Petit. 15. Cal. Nou. AA. Coss. 293.

9. *Iidem* AA. et CC. *Gratianae.*

Indebitum solutum sciens, non [recte] repetit. §. 1. Citra mandatum autem ab alio re distracta dominus euicta re, vel ob praecedens vitium satis emptori faciens, non indebitum praetendere [potest.] sed per hujusmodi factum ratum contractum habuisse probans, à se debitum ostendit esse solutum. S. 4. Non. Dec. *Nicomediae*, * *Constantio et Maximiano* CC. Coss. * 294.

10. *Imp.* JVSTINIANVS A. *Juliano P. P.*

Si quis seruum certi nominis, aut quandam solidorum quantitatem, vel aliam rem promiserit; et cum licentia [ei] fuerat vnum ex his soluendo liberari, vtrumque per ignorantiam dependerit: dubitabatur, cujus rei daretur à legibus ei repetitio, vtrumne serui, an pecuniae: et vtrum stipulator, an promissor habeat hujus rei facultatem? Et Vlpianus quidem electionem ei praestat, qui vtrumque accepit, vt hoc reddat, quod sibi placuerit, et tam Marcellum, quam Celsum sibi consonantes refert. Papinianus autem ipsi, qui vtrumque persoluit, electionem donat: qui et antequam dependat, ipsam habet electionem, quod velit praestare; et hujus sententiae sublimissimum testem adducit Saluium Julianum summae auctoritatis hominem, et Praetorii Edicti [perpetui] ordinatorem. Nobis haec decidentibus, Juliani et Papiniani sententia placet, vt ipse [habeat] electionem recipiendi, qui et dandi habuit. Dat. Calend. Aug.

vel naufragio amiferis: dubium non eft, quin de reftituenda ea re tenearis. † *Commodata* autem *res tunc proprie intelligitur, fi nulla mercede accepta* vel conftituta [res] tibi vtenda data eft: *alioqui* mercede interueniente *locatus tibi vfus* rei videtur. † *Gratuitum enim debet effe commodatum.*

§. 3.

Aug. *Conftantinopoli*, Lampadio et Orefte VV. CC. Coff. 530.

11. *Idem* A. *Juliano P. P.*

Pro dubietate eorum, qui mente titubante indebitam foluerint pecuniam, certamen legumlatoribus incidit; idue, quod ancipiti animo perfoluerint, poffint repetere, an non? Quod nos decidentes, fancimus, omnibus, qui incerto animo indebitam dederint pecuniam, vel aliam quandam fpeciem perfoluerint, repetitionem non denegari, et praefumptionem transactionis non contra eos induci: nifi hoc fpecialiter ab altera parte approbetur. Dat. Cal. Oct. *Conftantinopoli*, Lampadio et Orefte VV. CC. Coff. 530.

c) De CONDICTIONE OB CAVSAM DATORVM.

(Cod. 4. T. 6.)

1. *Imp.* ANTONINVS A. *Callifthenidi.*

Pecuniam, quam te ob dotem accepiffe pacto interpofito (vt fieri, quum iure matrimonium contrahitur, adfolet) proponis, impediente quocunque modo juris auctoritate matrimonium [conftare, nullam de dote actionem habes: et propterea pecuniam, quam eo nomine accepifti,] jure condictionis reftituere debes: et pactum, quod ita interpofitum eft, perinde ac fi interpofitum non effet, haberi oportet. PP. 6. Calend. Auguft. Laeto 2. et Cereale Coff. 216.

2. *Imp.* ALEXANDER A. *Afclepiadi.*

Si (vt proponis) pater tuus ea lege forori tuae praedia, caeteraque, quorum meminifti, donauit, vt creditoribus ipfa fatisfaceret, ac, fi placita obferuata non effent, donatio refolueretur, eaque contra fidem negotii gefti verfata eft, non eft iniquum, actionem condictionis ad repetitionem rerum donatarum tibi, qui patri fucceffifti, decerni. PP. 14. Calend. Dec. Albino et Maximo Coff. 228.

3. *Impp.* VALERIANVS et GALLIENVS AA. *Aurelio et Alexandrae.*

Ea lege in vos collata donatio, vt neutri alienandae fuae portionis facultas vlla competeret, id effecit, ne alterúter veftrum dominium prorfus alienet: fed vt donatori, vel ejus heredi condictio, fi non fuerit conditio feruata, quaeratur. PP. Cal. April. Valeriano 4. et Gallieno 3. AA. Coff. 258.

4. *Iidem* AA. et VALERIANVS C. *Aemiliae.*

Si cum exiguam pecuniam reuera fufciperes, longe majorem te accepiffe cauifti, eo quod tibi patrocinium aduerfarius repromitteret: eum dicas fidem promiffi non fecutam: vt libereris obligatione ejus, quod non acceptum propter fperatum patrocinium fpopondifti, per condictionem confequeris. PP. 5. Cal. Maji, Aemiliano et Baffo Coff. 260.

5. *Impp.* DIOCLETIANVS et MAXIMIANVS AA. et CC. *Martiali.*

Si militem ad negotium [tuum] procuratorem fecifti, eum hoc legibus interdictum fit, ac propter hoc pecuniam ei numerafti: quicquid ob caufam datum eft, caufa non fecuta reftitui tibi competens Judex curae habebit. PP. 10. Cal. Oct. ipfis 4. et 3. AA. Coff. 290.

6. *Iidem* AA. et CC. *Cyrioni et Plotioni.*

Cum ancillam patrem veftrum ei, contra quem fupplicatis, dediffe proponatis: intereft multum, vtrumne donandi animo dederit, an ob manumittendam filiam, quam ancillam exiftimabat: cum perfecta quidem donatio reuocari non poffit, caufa vero donandi non fecuta, repetitio competat. S. 2. Id. Maji, AA. Coff. 293.

7. *Iidem* AA. et CC. *Gerontio.*

Si repetendi, quod donabas vxori ejus, quem ad proficifcendum tecum hujusmodi liberalitate prouocare propofueras, nullam addidifti conditionem, remanet integra donatio: cum leuitati perfectam donationem reuocare cupientium jure occurratur. S. 7. Cal. Sept. AA. Coff. 293.

8. *Iidem* AA. et CC. *Flauiano.*

Dictam Legem donationi, fi non impoffibilem contineat caufam, ab eo, qui hanc fufcepit, non impletam, condictioni facere locum, juris dictat difciplina. Qua propter fi titulo liberalitatis res tuas in fponfam conferendo, certam dixifti legem; nec huic illa, cum poffet, paruit, fucceffores ipfius de repetendis, quae dederas, fi hoc tibi placuerit, conuenire non prohiberis. S. 3. Id. Febr. AA. Coff. 293.

9. *Iidem* AA. et CC. *Bibulo.*

Si liber conftitutus, vt filiae tuae manumittantur, aliquid dedifti, caufa non fecuta, de hoc [tibi] reftituendo condictio competit: nam fi quid feruus de peculio domino dederit, contra eum [quidem] nullam actionem habere poteft: fed dominum, qui femel accipere pecuniam pro libertate paffus eft, aditus prouinciae Rector hortabitur, falua reuerentia, fauore fcilicet libertatis, placito fuo ftare. S. 3. Id. Febr. *Sirmii*, AA. Coff. 299.

10. *Iidem* AA. et CC. *Canonianae.*

Pecuniam à te datam, fi haec caufa, pro qua data eft, non culpa accipientis, fed fortuito cafu non eft fecuta, minime repeti poffe certum eft. S. 3. Non. Dec. *Nicomediae*, * *Conftantio et Maximiano* CC. Coff. 300.

11. *Iidem* AA. et CC. *Stratonicae.*

Aduocationis caufa datam pecuniam, fi per eos, qui acceperant, quo minus fufceptam fidem impleant, ftetiffe probetur, reftituendam effe conuenit. S. 17. Cal. Jan. * *iisdem* CC. Coff. 300.

d) De CONDICTIONE OB TVRPEM CAVSAM.

(Cod. 4. T. 7.)

1. *Imp.* ANTONINVS A. *Ingenuo.*

Si ex cautione tua conueniri coeperis: nullam pecuniam te accepiffe, fed ob turpem caufam, et quam fieri prohibitum eft, interpofitam [cautionem,] ei, qui fuper ea recogniturus eft, probandum eft; et eo impleto abfolutio fequetur. Sine die et Confule.

2. *Idem* A. *Longino.*

Cum te propter turpem caufam, contra difciplinam temporum meorum, domum aduerfariae dediffe profitearis: fruftra eam tibi reftitui defideras, cum in pari caufa poffefforis

conditio

§. 3. Praeterea et is, apud quem res aliqua *deponitur*, re obligatur, (teneturque ACTIONE DEPOSITI (d)): quia et ipse de ea re, quam accepit, restituenda tenetur. † Sed *is ex eo solo tenetur, si quid dolo commiserit: culpae* autem nomine, id est, *desidiae ac negligentiae*, *non tenetur.* Itaque

conditio melior habeatur. PP. 15. Cal. Dec. Laeto 2. et Cereale Coss. 216.

3. *Impp.* DIOCLETIANVS et MAXIMIANVS AA. et CC. *Dizonti Militi.*

Quod euitandi tyrocinii causa dedisse te, apud competentem Judicem, ei, de quo quereris, indubia probationis luce constiterit, instantia ejus recipies. Qui memor censurae publicae, post restitutionem pecuniae, etiam concussionis crimen inultum esse non patietur. PP. 3. Cal. Aug. ipsis 4. et 3. AA. Coss. 290.

4. *Iidem* AA. et CC. *Rufino.*

Quoties accipientis, non etiam dantis turpis inuenitur causa: licet haec secuta fuerit, datum condici tantum, non etiam vsurae peti possunt. S. 7. Id. Jan. *Sirmii*, AA. Coss. 293.

5. *Iidem* AA. et CC. *Bichoporo.*

Mercalem te habuisse vxorem proponis: Vnde intelligis, et confessionem lenocinii preces tuas continere, et cautae quantitatis ob turpem causam exactioni locum non esse. Quamuis enim vtriusque turpitudo versatur, ac solutae quantitatis cessat repetitio, tamen ex hujusmodi stipulatione contra bonos mores interposita denegandas esse actiones juris auctoritate demonstratur. S. 6. Id. Maji, * *Constantio et Maximiano* CC. Coss. 294.

6. *Iidem* AA. et CC. *Eutychiae.*

Ob restituenda [ea,] quae subtraxerat, accipientem pecuniam, cum ejus tantum interueniat turpitudo, condictione conuentum, hanc restituere debere conuenit. Dat. 15. Cal. Jun. * *iisdem* CC. Coss. 294.

7. *Iidem* AA. et CC. *Zenoni.*

Eum, qui ob restituenda, quae abegerat, pecora, pecuniam accepit: tam hanc, quam ea, quae per hoc commissum tenuit, restituere debere conuenit: licet mortua, vel alio fortuito casu periisse dicantur: cum hoc casu in rem mora fiat. Dat. 5. Cal. Dec. *Nicomediae*, AA. Coss. 299.

e) De CONDICTIONE FVRTIVA.
(Cod. 4. T. 8.)

1. *Impp.* DIOCLETIANVS et MAXIMIANVS AA. et CC. *Hermogeni.*

Praeses prouinciae sciens furti quidem actione singulos quosque in solidum teneri, condictionis vero nummorum furtim subtractorum electionem esse; ac tum demum, si ab vno satisfactum fuerit, caeteros liberari, jure proferre sententiam curabit. Dat. Cal. Maji, * *Constant. et Maxim.* CC. Coss. 294.

2. *Iidem* AA. et CC. *Aristaeneto.*

Ante oblationem interemptae rei furtiuae damnum ad furem pertinere, certissimi juris est. Dat. Cal. Maji, * *iisdem* CC. Coss. 294.

f) De CONDICTIONE ex Lege et sine Cavsa, vel injvsta Cavsa.
(Cod. 4. T. 9.)

1. *Impp.* DIOCLETIANVS et MAXIMIANVS AA. et CC. *Vlpio.*

Licet ante tempus debita exigi non possint, tamen si te ex primipilo debitorem constitutum fisci, ac patrimonium tuum exhaustum Praeses prouinciae compererit, vt ad solutionis securitatem solum foenebris pecuniae subsidium superesse videatur: commonebit debitorem tuum, si saltem ipse sit soluendo, vt ante definitum tempus debita repraesentet: vt fisco, cujus ob necessitates publicas causam potiorem esse oportet, debita pecunia exsoluatur. S. 3. Cal. Aug. *Sirmii*, * *Constantio et Maximiano* CC. Coss. 294.

2. *Iidem* AA. et CC. *Sculatio.*

Dissolutae quantitatis retentum instrumentum, inefficax penes creditorem remanere, et ideo per condictionem reddi oportere, non est ambigui juris. S. 3. Non. April. * *iisdem* CC. Coss. 300.

3. *Iidem* AA. et CC. *Galatiae.*

Mala fide possidens, de proprietate victus, [de] extantibus fructibus [rei] vindicatione, [de] consumptis vero condictione conuentus, eorum restitutioni parere compellitur. Dat. Id. Febr. * *iisdem* CC. Coss. 302.

4. *Iidem* AA. et CC. *Alexandro.*

Si non est numeratum, quod velut acceptum te sumpsisse mutuo scripsisti: et necdum transiisse tempus statutum, vel intra hunc diem habitam contestationem monstrando, reddi tibi cautionem Praesidiali notione postulare potes. Dat. 17. Cal. Jan. * *iisdem* CC. Coss. 302.

g) De VSVRIS.
(Cod. 4. T. 32.)

1. *Imp.* ANTONINVS PIVS A. *Euocato.*

Si interrogatione praecedente promissio vsurarum recte facta probetur: licet instrumento conscripta non sit, tamen optimo jure debentur.

2. *Impp.* SEVERVS et ANTONINVS AA. *Lucio.*

Vsuras emptor, cui possessio rei tradita est, si pretium venditori non obtulerit; quamuis pecuniam obsignatam in deposito causam habuerit, aequitatis ratione praestare cogitur.

3. *Iidem* AA. *Juliano.*

Quamuis vsurae foenebris pecuniae citra vinculum stipulationis peti non possint; tamen ex pacti conuentione solutae, neque vt indebitae repetuntur, neque in sortem accepto ferendae sunt.

4. *Iidem* AA. *Honorio.*

Per retentionem pignoris vsuras seruari posse, de quibus praestandis conuenit, licet stipulatio interposita non sit, merito constitutum est, et rationem habet: cum pignora conuentione pacti etiam vsuris obstricta sint. † Sed enim in causa, de qua agis; haec ratio cessat, siquidem tempore contractus de minoribus vsuris petendis conuenit; postea autem, cum se debitor praestiturum majores repromisit, non potest videri rata pignoris retentio: quando eo tempore, quo instrumenta emittebantur, non conuenit, vt pignus etiam ad hanc adjectionem teneatur.

5. *Iidem* AA. et CC. *Sabino et aliis.*

Aduersus creditorem vsuras majores ex stipulatu petentem, si probetur per certos annos minores postea consecutus, vtilis est pacti exceptio: secundum quod tueri causam potestis etiam aduersus defensores ciuitatis majores petentes ex cautione.

Itaque securus est, qui parum diligenter custoditam rem furto amiserit: quia, *qui negligenti amico rem custodiendam tradit*, [*non ei*,] *sed suae facilitati id imputare debet.*

§ 4. Creditor quoque, qui *pignus* accepit, re obligatur; quia et ipse de ea re, quam accepit, restituenda tenetur *actione pignoratitia*. Sed quia PIGNVS (*e*) *vtriusque gratia datur*, et debitoris

si probaueritis semper quincunces amitam pupillorum vestrorum, quae maiores cauerat, dependisse.

6. *Imp.* ANTONINVS A. *Antiateno.*

Si creditrici, quae ex causa pignoris obligatam sibi rem tenuit, pecuniam debitam cum vsuris testibus praesentibus obtulisti: eaque non accipiente, obsignatam eam deposuisti, vsuras ex eo tempore, quo obtulisti, praestare non cogeris: absente vero creditrice praesidem super hoc interpellare debueras.

7. *Idem* A. *Aristeo.*

Creditor instrumentis suis probare debet, quae intendit, et vsuras se stipulatum, si potest. Nec enim si aliquando ex consensu praestitae sunt, obligationem constituunt.

8. *Idem* A. *Theophoro.*

Quamuis Bassa, cum pecuniam mutuam acciperet, minores vsuras Menophani spospondit; et nisi intra certum tempus eas soluisset, ampliores (licitas tamen) promisit: tamen si post tempus cautioni praefinitum creditor easdem accepit, nec maiores sibi dari postulauit, ac per hoc non recessisse eum à minorum praestatione probari potest: eas vsuras computari oportet, quarum in exactione creditor perseuerauit.

9. *Idem* A. *Probo.*

Si per te non stat, quominus intra tempora praefinita pecuniam minorum solueres [vsurarum,] sed per tutores filiorum creditores, qui eam accipere noluerunt, idque apud iudicem datum probaueris: ejus temporis, quo per te non stetisse apparuerit, vsurae majores non exigentur. † Quod si etiam sortem deposuisti, exinde, ex quo id factum apparuerit, in vsuras non conuenieris.

10. *Idem* A. *Donato.*

Vsurae per tempora solutae non proficiunt reo ad dupli computationem. Tunc enim vltra sortis summam vsurae non exiguntur, quoties tempore solutionis summa vsurarum excedit eam computationem.

11. *Idem* A. *Popilio.*

Ex praediis pignori obligatis creditor post oblatam sibi jure pecuniam, quam non suscepit, si fructus accepit, exonerari sortis debitum, certum est.

12. *Imp.* ALEXANDER A. *Tyranno.*

Frumenti, vel hordei mutuo dati accessio, etiam ex nudo pacto praestanda est.

13. *Idem* A. *Eustachiae.*

In bonae fidei judiciis (quale est negotiorum [etiam] gestorum) vsurarum rationem haberi certum est. † Sed si finitum est judicium sententia, quamuis minoris condemnatio facta est, non adjectis vsuris, nec prouocatio secuta est, finita retractanda non sunt: nec ejus temporis, quod post rem judicatum fluxerit, vsurae vllo jure postulantur, nisi ex causis judicati.

14. *Idem* A. *Aurelio.*

Si ea pactione vxor tua mutuam pecuniam dedit, vt vice vsurarum [domum] inhabitaret, pactoque ita, vt conuenit, vsa est, non etiam locando domum pensionem redegit: referri quaestionem, quasi plus domus redigeret, si locaretur, quam vsurarum legitimarum ratio colligit, minime oportet. † Licet enim vberiore forte potuerit contrahi locatio: non ideo tamen illicitum foenus esse contractum, sed vilius conducta habitatio videtur.

15. *Imp.* GORDIANVS A. *Claudio.*

Cum allegas vxorem tuam ea conditione mille aureorum [numero] quantitatem sumpsisse, vt, si intra diem certum debito satis non fecisset, eum poena quadrupli redderet, quod accepit: juris forma non patitur, legem contractus istius vltra poenam legitimarum vsurarum posse procedere.

16. *Idem* A. *Sulpitio.*

Cum non frumentum, sed pecuniam foenori te accepisse alleges, vt certa modiatio tritici praestaretur; ac, nisi is modius sua die fuisset oblatus, mensurarum additamentis in fraudem legitimarum vsurarum grauatum te esse contendas: potes aduersus improbam petitionem competenti vti defensione.

In AVTHENT. *nullum credentem agricolae tenere* §. *sancimus itaque. Coll.* 4. *Tit.* 13. *al.* 5. Nouell. 34. Cap. 1.

Ad haec, qui fructus aridos credidit agricolae, vel pecuniam in vnoquoque anno pro modio octauam partem modii, pro solido siliquam vnam vsurarum nomine accipiens: terram, siue aliquid aliud, quod pignori accepit, omnimodo reddat. Si aliquid praeter hoc commiserit: ab actione cedat omnimodo.

(Nouell. 34. CAP. I. v. infr. b. Tit. p. 332.)

17. *Imp.* PHILIPPVS A. *Euxeno.*

Si ea Lege possessionem mater tua apud creditorem suum obligauit, vt fructus in vicem vsurarum consequeretur, obtentu majoris percepti emolumenti propter incertum fructuum prouentum rescindi placita non possunt.

18. *Idem* A. *Castori.*

Indebitas vsuras, etiamsi ante sortem solutae non fuerint, ac propterea minuere eam non potuerint, licet post sortem redditam creditori fuerint datae, exclusa [veteris] juris varietate repeti posse, perpensa ratione firmatum est.

19. *Idem* A. *Hyreniae.*

Acceptam mutuo sortem cum vsuris licitis creditoribus post contestationem offeras: at si non suscipiant, consignatam in publico depone, vt cursus legitimarum vsurarum inhibeatur: in hoc autem casu publicum intelligi oportet, vel sacratissimas aedes, vel vbi competens judex super ea re aditus deponi eas dispofuerit: Quo subsecuto, etiam periculo debitor liberabitur, et jus pignorum tolletur: cum Seruiana etiam actio manifeste declaret, pignoris inhiberi persecutionem, vel solutis pecuniis, vel si per creditorem steterit, quominus soluantur. † Quod etiam in trajectitiis seruari oportet. † Creditori scilicet actione vtili ad exactionem earum, non aduersus debitorem, nisi forte eas receperit, sed contra depositarium, vel ipsas competente pecunias.

20. *Idem* A. *Aelio.*

Constitutionibus sacris, quae vltra certum modum vsuras foenebris pecuniae exigi prohibent, mandatoribus etiam vel fidejussoribus subuentum est: quibus quasi mandator vel fidejussor conuentus vti potes.

bitoris, quo magis pecunia ei credatur, et creditoris quo magis ei in tuto sit creditum: placuit sufficere, si ad eam rem custodiendam, exactam diligentiam adhibeat: quam si praestiterit, et aliquo *fortuito casu* rem *amiserit*: *securum esse*, nec impediri creditum petere.

TIT.

21. *Idem* A. *Chresimo*

Si vsuras praestari pignore dato conuenerat; et in continenti numeratione facta, postea vel ante, propter quod debitum solutionem feceras, non designasti: habuit creditor in vsuras tibi accepto ferendae solutae quantitatis facultatem.

22. *Idem* A. *Carino.*

Pignoribus quidem interuenientibus, vsurae, quae sine stipulatione peti non poterant, pacto retineri possunt. † Verum hoc jure constituto, cum hujusmodi nullo interposito pacto tantummodo certae summae praestari poenam conuenisse proponas: nec peti, nec retineri quicquam amplius potest, et ad pignoris solutionem vrgeri te disciplina juris perspicis.

23. *Idem* A. *Jasoni.*

Oleo quidem, vel quibuscunque fructibus mutuo datis, incerti pretii ratio, additamenta vsurarum ejusdem materiae suasit admitti.

24. *Idem* A. *Glauciae.*

Si mater tua major annis constituta, negotia, quae ad te pertinent, gesserit: cum omnem diligentiam praestare debeat: vsuras pecuniae tuae, quam administrasse fuerit comprobata, praestare compelli potest.

25. *Imp.* CONSTANTINVS A. *ad Populum.*

Pro auro et argento et veste facto chirographo licitas solui, vel promitti vsuras jussimus.

26. *Imp.* JVSTINIANVS A. *Mennae P. P.*

Eos, qui principali actione per exceptionem triginta, vel quadraginta annorum, siue personali, siue hypothecaria ceciderunt, [jubemus] non posse super vsuris, vel fructibus praeteriti temporis aliquam mouere quaestionem, dicendo ex iisdem temporibus, eas velle sibi persolui, quae non ad triginta, vel quadraginta praeteritos annos referuntur, afferendo singulis annis earum actiones nasci: principali enim actione non subsistente, satis superuacuum est, super vsuris vel fructibus adhuc Judicem cognoscere.

§. 1. Super vsurarum vero quantitate etiam generalem sanctionem facere necessarium esse duximus, veterem duram, et grauissimam earum molem ad mediocritatem deducentes. Ideoque jubemus, illustribus quidem personis, siue eas praecedentibus, minime licere vltra tertiam partem centesimae, vsurarum nomine in quocunque contractu vili, vel maximo stipulari. † Illos vero, qui ergasteriis praesunt, vel aliquam licitam negotiationem gerunt, vsque ad bessem centesimae [vsurarum nomine in quocunque contractu] suam stipulationem moderari. † In trajectitiis autem contractibus, vel specierum foenori dationibus, vsque ad centesimam tantummodo licere stipulari, nec eam excedere; licet veteribus legibus hoc erat concessum.

† Caeteros autem [omnes] homines dimidiam tantummodo centesimae vsurarum [nomine] posse stipulari: et eam quantitatem vsurarum etiam in aliis omnibus casibus nullo modo ampliari, in quibus citra stipulationem exigi vsurae solent. Nec liceat judici memoratam augere taxationem, occasione consuetudinis, in regione obtinentis. † Si quis autem aliquid contra modum hujus fecerit constitutionis, nullam penitus de superfluo habeat actionem: sed et si acceperit, in sortem hoc imputare compelletur. † Interdicta licentia creditoribus ex pecuniis foenori dandis aliquid detrahere, vel retinere siliquarum nomine, vel sportularum, vel alterius cujuscunque causae gratia. Nam si quid hujusmodi factum fuerit, principale debitum ab initio ea quantitate minuetur, vt tam ipsa minuenda pars, quam vsurae ejus exigi prohibeantur. Machinationes etiam creditorum, qui ex hac lege prohibiti majores vsuras stipulari alios medios subjiciunt, quibus hoc non ita interdictum est, resecantes jubemus, si quid tale fuerit attentatum, ita vsuras computari, vt necesse esset, tanquam si ipse, qui alium interposuit, fuisset stipulatus: in quo casu sacramenti etiam illationem locum habere sancimus. Dat. *Constantinopoli*, Justiniano Cos. * *528.*

27. *Idem* A. *Mennae P. P.*

De vsuris, quarum modum jam statuimus, prauam quorundam interpretationem penitus remouentes, jubemus, etiam eos, qui ante eandem sanctionem ampliores, quam statutae sunt, vsuras stipulati sunt, ad modum eadem sanctione taxatum ex tempore lationis ejus suas moderari actiones: scilicet illius temporis, quod ante eam defluxit Legem, pro tenore stipulationis vsuras exacturos.

§. 1. Cursum insuper vsurarum vltra duplum minime procedere concedimus: nec si pignora quaedam pro debito creditori data sint, quorum occasione quaedam veteres Leges et vltra duplum vsuras exigi permittebant. Quod [et] in bonae fidei judiciis, caeterisque omnibus casibus, in quibus vsurae exiguntur, seruari censemus.

28. *Idem* A. *Demostheni P. P.*

Vt nullo modo vsurae vsurarum à debitoribus exigantur, et veteribus quidem legibus constitutum fuerat, sed non perfectissime cautum: si enim vsuras in sortem redigere fuerat concessum, et totius summae vsuras stipulari: quae differentia erat debitoribus, à quibus reuera vsurarum vsurae exigebantur? hoc certe erat non rebus, sed verbis tantummodo Legem ponere. Quapropter hac apertissima Lege definimus, nullo modo licere cuiquam vsuras praeteriti temporis, vel futuri in sortem redigere, et earum iterum vsuras stipulari. Sed et si hoc fuerit subsecutum: vsuras quidem semper vsuras manere, et nullum vsurarum aliarum incrementum sentire: sorti autem antiquae tantummodo incrementum vsurarum accedere.

29.

Vsurae minutim et per interuallum solutae cum duplo compensantur, etiam si non vniuersae simul solutae fuerint.

30.

Praesens constitutio declarat, vsuras particulatim solutas, duplum debitae sortis non excedere. Verum excipitur id, quod positum est in 160. Nouell. * de vsuris pecuniae municipalis. * p. 333. seq.

TIT. XVI.

DE VERBORVM OBLIGATIONIBVS.

Verbis obligatio contrahitur ex interrogatione et refponfione, cum quid dari fieriue nobis STIPVLAMVR (*a*), *ex qua duae proficifcuntur actiones*, *tam condictio (certi,)* fi certa fit ftipulatio, quam ex

b) Ne quis mutuum dans Agricolae, Terram ejus teneat; item, quam magnas VSVRAS Creditores ab Agricolis debeant percipere.

(*Auth. Collat.* 4. *T.* 11.)
(Nouell. Conft. 32.)

Imp. JVSTINIANVS A. *Agerochio Clariffimo Praefidi Aemi montis Thraciae.*

PRAEFATIO.

Rem duram, et quae omnem longe impietatem et auaritiam fuperat, communi **lege quafi medicina** *quadam curare nobis vifum eft, quae non in praefenti tantum neceffitate, fed per omne deinceps aeuum fuo in Republ. munere defungi queat: comperimus enim nonnullos in prouincia, cui praefides non dubitaffe captata ad hoc de induftria fterilitatis frumentariae tempore, fub modica ad modum menfura frugum* mutui *cum aliquibus contractum celebrare, et ex eo vniuerfam illorum terram ad fe recipere, vt plerique ea occafione rufticorum diffugerint, plerique etiam fame perierint, et tetra quaedam lues ac contagia exorta fit, in nullo pene barbarica incurfione inferior.*

CAP. I.

Sancimus igitur, vt quicunque agricolis quantamcunque menfuram quorumcunque aridorum fructuum crediderint, fi ab his receperint, citra vllam exceptionem haec illis reftituant, nemine prorfus audente per caufam praedictorum mutuorum, fiue fcriptura interueniente, fiue fine fcripto celebrata fint, terram penes fe detinere, octauam duntaxat modii partem in fingulos modios per integrum annum vfurarum nomine ferentes, fi fruges mutuo datae erunt: fi vero pecunia numerata, in fingulos folidos fingulas annuas filiquas. Caeterum de reliquo contenti creditores octaua modii parte in fingulos modios per annum, aut quantumcunque maneat, proportione crediti, aut filiqua: omnino reftituant, fiue terram, fiue aliud quiddam, boues forte aut oues, aut mancipia pignori ceperint. Atque haec lex omnibus humanitatis et pietatis de fe fpecimen praebeat, et tam egenorum neceffitati medeatur, quam creditoribus nonnihil afferat folatii.

EPILOGVS.

† *Quae itaque nobis placuerunt, ea Claritas tua effectui finique tradere ftudeto, fciturо creditore, quod fi haec contra facere aliquid aufit, exactione cadet; et qui mutuum accepit, quiue injuriam pertulit, ex eo folatium habebit, quod tum ipfe à faceffendo negatio liberatus fit, tum creditorem in rebus fuis jacturam pati videat. Datum* 15. *Calendas Julii*, Conftantinopoli, ***Belifario V. C. Cof.*** * 535.

i) De his, qui mutuum dant Agricolis.

(*Auth. Collat.* 4. *T.* 12.)
(Nouell. Conft. 33.)

Imp. JVSTINIANVS A. *Dominico Praefecto Praetorio per Illyricum.*

Propter auaritiam creditorum, qui anguftia temporum abutentes, terrulas infelicium agreftium fibi adquirunt, pro pauco frumento omnem illorum fubftantiam retinentes, Legem pofuimus, quam primo quidem in Thraciam, et in omnes ejus prouincias, in praefenti autem et in Illyricanas prouincias direximus. Cujus exemplum fubdi etiam praefenti Legi praecepimus, vt non folummodo priuati homines putent Legem contra fe effe propofitam, fed etiam milites altiore nitentes faftigio, Legem contra fe effe prolatam exiftiment. Vt ergo et tua magnitudo fciat, quod communis haec lex pofita eft, et prouincialibus et militibus, et omni cingulo, nulla excufatione cuiquam competente, ideo ad tuam fublimitatem praefentem Legem deftinauimus, fciturіs militibus, qui praefenti legi non effe obediendum exiftimant, quod cingulo denudati inter priuatos habebuntur, poenis, quas in anteriori Lege pofuimus, prius nihilominus fubjugandi. * 535.

k) Ne quis, quod Agricolae mutuam Pecuniam dedit, illius Terram detineat, et quem VSVRARVM modum Creditores accipere debent ab Agricolis.

(*Auth. Collat.* 4. *T.* 13.)
(Nouell. Conft. 34.)

Imp. JVSTINIANVS A *Agerochio clariffimo Praefidi Aemi Montis in Thracia.*

PRAEFATIO.

Rem duram atque inhumanam, et quae vltra omnem impietatem et auaritiam fit, perfpeximus Lege faluberrima fanare, et communem omnibus deponere medicinam, non tantum in praefentis neceffitatis tempore, fed etiam in omni aeuo futuro. Venit enim ad noftras aures, quosdam in ea ipfa prouincia, quam tu adminiftras, auare temporum neceffitate captata, foeneratorias feciffe contractus, et paucam menfuram dantes, terrulas eorum abftraxiffe, et ex hac caufa quasdam colonarum fugae latebras petiiffe, alios fame effe necatos, et triftiffimam peftem homines inuafiffe, incurfione barbarica non minorem.

CAP. I.

Sancimus itaque, omnes hujusmodi creditores, quantumcunque vel tritici, vel hordei, vel in alia fpecie, quae in fructibus aridis eft, dederint: hoc reddito, in praefenti cum parte modii octaua per fingulos modios in vnoquoque anno praeftanda, terrulas colonis reftituere: nemine penitus eorum audente terrulas detinere fub occafione foeneraticiae cautionis, fiue in fcriptis, fiue fine fcriptis credita fint contracta, Sin autem pecunias dedit, nihil amplius, quam filiquam vnam pro fingulo folido annuam praeftare. Et hanc faluberrimam Legem in omnes extendimus, in praefenti quidem tempore initium accipientem, in omne autem aeuum modis omnibus obferuandam, vt fi quando fuerit vel triticum, vel hordeum foeneratum, vel alii aridi fructus, creditores tam quod dederunt accipientes, quam pro vfuris octauam modii partem annuam pro fingulis modiis, vel filiquam pro fingulo folido, fecundum hunc modum, in quantum foenus

ex stipulatu, si incerta sit; quae hoc nomine inde vtitur, quod stipulum apud veteres firmum appellabatur, forte à stipite descendens.

§. 1. In hac re olim talia verba tradita fuerunt. *spondes? Spondeo. Promittis? Promitto.* [*Fide Promittis? Fide Promitto.*] *Fide Jubes? Fide Jubeo. Dabis? Dabo. Facies? Faciam,* Vtrum autem Latina, an Graeca, vel qualibet alia lingua stipulatio concipiatur, nihil interest: scilicet si

foenus permanserit, percipientes, sine terrulas, sine aliud in pignus acceperunt, boues forte, vel pecora, vel mancipia: haec modis omnibus reddant, et haec lex communis omnibus sit, humanitate et pietate gaudens, neque non omnibus egenis consulens, et creditoribus mediocre solatium afferens.

EPILOGVS.

† *Haec igitur, quae à nobis statuta sunt, Claritas tua in omni prouincia, quae tuo moderamine gubernatur, obseruare festinet. Scituris omnibus creditoribus, quod si aliquid praeter hoc commiserint: exactione cadent: et cui foenus ablatum est, hoc habebit solatium, vt ipse quidem securus degat; quarum autem creditorem videat in suis pecuniis patientem jacturam.* * 535.

l) Vt Particulares Vsvrarvm Solutiones in duplum computentur.
(*Auth. Collat.* 9. *T.* 4.)
(Nouell. Const. 121.)

Imp. JVSTINIANVS A. *Basilio Praesidi Tarsi.*

PRAEFATIO.

Cum Decuriones videamus nobis instare precibus, et libenter iis indulgeamus: merito sane legibus contrarias artes, et per fraudem excogitatas confessiones valere non concedimus.

CAP. I.

Docuerunt enim potentiam nostram Eusebius, et Aphthonius, qui Demetrio nepotes extiterunt, nati ex Palladio Demetrii filio: quod is Demetrius Artemidoro per causam mutui quingentos aureos debuerit, in quam summam etiam vsuras stipulatus sit. Nuper vero sacram prodiisse formam, quae voluerit, si duplum debiti soluatur, vt nulla contra ipsos secundum Leges nostras superfit exactio. Artemidori autem creditoris successores Epimachum, et Artemonem dixisse, mentitos ipsos in precibus, neque nostro dignandos auxilio: cum debito plene satisfactum non fuerit, sed soli nongenti quadraginta nouem aurei persoluti sint. Ajunt enim supplices, patrem suum Palladium vna cum Demetrio patre ejus et Paulo octingentos sexaginta septem soluisse aureos. Sed Artemonem et Priscianam Artemidori filios, qui Epimachi et Artemonis illius alterius auus fuit, dixisse: particularem se solutionem forti non adjungere, sed omnia velle reputari in vsuras; haec item innuere sententiam prouinciae Praesidis, et propterea exegisse Palladium pro priore quingentorum aureorum foeneratitia syngrapha alteram aureorum sexingentorum. Soluisse autem ipsi (inquiunt) diuersis temporibus, et Palladium aureos septuaginta duos, et Eusebium atque Aphthonium decem, vt inde colligatur nongentorum quadraginta nonem aureorum summa. Eum vero, qui controuersiae audientiam praebuerat, cum in animo non reuolueret, quod totius accusationis eadem causa esset: non admisisse ipsos, sed voluisse in sexingentos eos aureos fortis condemnare. Petieruntque, vt hac necessitate eximerentur: et collecto vniuerso debito quingentorum aureorum, si quinquaginta vnum adhuc soluerent, qui reliqui essent ad mille solidorum quantitatem, tam vniuerso debito liberarentur, quam foeneratitiam sexingentorum aureorum syngrapham reciperent.

CAP. II.

Cum igitur leges nostrae nihil vltra duplum solui velint: et nos in hoc tantum differentiam habeamus cum prioribus, quod illae quidem debita constituant vsque ad duplum, si nulla particularis facta fuisset solutio? nos vero recipiamus, vt particulares etiam solutiones debita dissoluant, si vsque ad duplum pertingant: sancimus, vt secundum hoc fiat computatio: et si tantum hi persoluerint: quantum adhuc ad mille aureos deest, recuperent etiam foeneratitiam sexingentorum aureorum syngrapham, ne debitum ex hac causa multipliciter exigi deprehendatur.

EPILOGVS.

† *Quae itaque nobis placuerunt, et per hanc sacram pragmaticam declarantur formam: ea studeto Magnificentia tua effectui et fini tradere, tam ea interpretatione, quae de hac causa in sententiis, quorum supplices meminerunt, facta est, abolita, quam omnibus, quae per obreptionem et ex vna tantum parte confecta sunt, aut conficientur, vacantibus. Diuinitas te seruet per multos annos, Frater jucundissime. Dat.* 17. *Cal. Maji,* Constantinop. *Belis. V. C. Cons.* * 535.

m) De Vsvris supra duplum non computandis.
(*Auth. Collat.* 9. *T.* 21.)
(Nouell. Const. 138.)

Imp. JVSTINIANVS A. *Hermogeni Magistro Officiorum.*

Manifestissima est nostri Numinis Constitutio, quae vsque ad dupli quantitatem et actionem debiti concludit. Si igitur creditores tui quidam in duplum acceperunt, alii adhuc minus consecuti sunt, hi quidem, qui in duplum ex vsurarum quantitate per diuersa tempora consecuti sunt, nullam aduersus te inquietudinem proponere concedantur: alii autem si simili modo repleti fuerint, eo modo silere compelluntur. Et si debita subsecuti fuerint, foeneratitias cautiones recuperare, vel si remanserint, suis viribus vacare, si preces verae sunt, praesentis oraculi sanctione decernimus. * 541.

n) Exemplum Sacrae Pragmaticae formae de Vsvris.
(*Auth. Collat.* 9. *T.* 43.)
(Nouell. Const. 160.)

Imp. JVSTINIANVS A. *Papio.*

PRAEFATIO.

Aristocrates prudentissimus Aphrodisiensis Reipubl. Pater, quique immobilia in ea possident, supplices nobis facti sunt, ajentes

si vterque stipulantium intellectum ejus linguae habeat. *Nec necesse est eadem lingua vtrumque vti; sed sufficit congruenter ad interrogata respondere*, quin etiam duo Graeci latina lingua obligationem contrahere possunt. Sed haec solennia verba olim quidem in vsu fuerunt: postea autem LEONIANA

tes praedictam ciuitatem, etc. Ac principio quidem illud cognoscimus, quod plerique ***Leges nostras ita accipiant atque intelligant, vt vnde minime conueniat, inde injustarum ipsis actionum ansas praebeant.*** *Siquidem à patre Reipubl. edocti fuimus, quod cum bene magna auri summa Aphrodisiensium Reipubl. ex legatis à nonnullis ciuitati relictis collecta esset, ne quando ea deperiret: quidam eorum, qui in Republica cum potestate erant, eam auri summam collocauerint, vt, quamdiu id auri apud ipsum resideret, tamdiu, qui suscepisset, quoqua anno pro eo ciuitati dependeret (siue quis id pactum, siue reditum, siue etiam vsuram appellare velit) quantum ferre ciuitatem aequum esset.* ***Eos, vero, qui aurum susceperunt,*** *postquam Constitutionem protulimus,* ***ne creditoribus permittatur, vt debitum vltra duplum exigere, sed hoc ipso duplo contenti sint, sane legatum ciuitati deperire,*** *et tam calefactiones balnearum publicarum, quae exinde fieri soleant, injuria affici, quam opera publica per Legem nostram labefactari, et illorum interpretationem vitium adferre Reipubl.*

CAP. I.

Vt igitur omnia haec è nostra expellamus Republica, sancimus, vt qui id auri perceperunt in hoc, vt pensionem aliquam pro eo persoluant Reipublicae singulis annis, quoad illud penes se aurum habuerint, inserre compellantur id, quod pro eo se illaturos constituerint, haudquaquam sacra nostra ad hoc Constitutione vsurpata. Illam etenim de creditoribus conscripsimus, et, qui in ea comprehenduntur, casibus. Praesens vero species illam non attingit: siquidem hoc magis annuo reditui, quam vsurarum praestationi simile videtur. Nos autem ex aequo Ciuitatum curam gerere oportet, vt rerum fiscalium. Quod si quis post hanc praesentem nostram formam aliter ea, quae à nobis lege promulgata sunt, acceperit, et defraudare ciuitatem dato auro voluerit; et pro vniuerso tempore, quantum debet, ciuitati persoluet, et praeterea reddet duplum: vt malitiosae interpretationis justam retributionem percipiat: propterea quod cum in manu illi esset, vt bonum se perhiberet ciuem, ita improbus est, vt, quae illum in lucem protulerit, eam non dubitet afficere injuria. * 535.

o) *Vt ad* TRIENTES VSVRAS *Pecunia licite mutuetur.*

(Nouell. Leon. 83.)

Imp. LEO A. *eidem Styliano.*

Si à Spiritus Legibus ita se mortale genus regi sineret, vt humanis praeceptis nihil indigeret, id vero et decorum, et salutare esset: at, quoniam se ad Spiritus sublimitatem eleuare, ***diuinaeque Legis vocem amplecti non cujusque est: ac vero, quos hac virtus ducat, numero valde pauci sunt: bene sese adhuc res haberet, si saltem secundum Leges humanas viueretur.*** *Quae vocantur pecuniae creditae vsurae, vbique à Spiritus Decreto condemnantur. Id sciens Pater noster, aeternae memoriae Princeps, vsurarum solutionem Sanctione sua prohibendam putauit. Atqui propter paupertatem res illa non in melius (quem tamen finem Legislator proposuerat) sed contra in pejus vergit. Qui enim antea vsurarum spe ad mutuandam pecuniam prompti fuerant, post latam Legem, quod nihil lucri ex mutuo percipere possint, in eos, qui pecuniis indigent, difficiles atque immites sunt. Quin etiam ad facile jurandum, quodque id fere consequitur, ad jusjurandum abnegandum, id occasionem praebuit. Breuiter, propter redundantem in humana vita peruersitatem, non modo non profuit Legis virtus, verum etiam obfuit. Quanquam* **igitur** *ex se Legem culpare (quod quidem etiam absit) nequeamus: propterea* **tamen**, *quod humana natura (quomodo diximus) ad illius sublimitatem non perueniat, egregium illud praescriptum abrogamus: ac in contrarium* ***statuimus, vt aeris alieni vsus ad vsuras procedat:*** *idque, quomodo veteribus Legislatoribus placuit, ad* ***trientes centesimas*** *nempe,* ***quae quotannis in singulos solidos singulas foeneratoribus siliquas pariunt.***

p) *De* VSVRA.

(Nicephori Const. 2.)

(*Imp.* NICEPHORVS A.)

Vsuras de nauigiis captatas (cum interim re foenebri aliis omnibus interdixisset) aliaque infinita mala excogitauit.

r) De VSVRIS NAVTICIS.

(*Auth. Collat.* 8. *T.* 7.)

(Nouell. Const. 106.)

Imp. JVSTINIANVS A. *Petro gloriosissimo Praefecto sacrorum Praetoriorum.*

PRAEFATIO.

Nuntium audiuimus à tua Celsitudine, cui occasionem nos ipsi praebuimus. Duos enim istos, ***Petrum et Eulogium*** *supplicasse nostrae sacrae potestati, et per se explanosse dicentes, quod consueuerunt naucleris seu negatiatoribus mutuare, et maxime in mari negotia facientibus, et hanc vitae habere occasionem. Ipsa vero* ***marina credita vocare*** *nostra* ***consueuit lex trajectitia,*** *et metuere eos, vtpote dubitationibus hinc eis exortis, oportere propterea fieri manifestum, quae valeat super his consuetudo, vt et sacra nostra in haec procederet jussio, quae consuetudinem ad certissimam duceret formam. Itaque nos delegantes tibi dubitationis naturam cognoscere, et hanc ad nos deducere: quatenus manifesta nobis facta, quod videretur, lege comprehenderetur perpetua, tuamque Gloriam hoc à nobis agere jussam, conuocasse naucleros, quibus haec mutua curae sunt, et interrogasse, quae aliquando antiqua consuetudo fuit. Illos autem et jusjurandum adjicientes testimonia, perhibuisse* ***modos esse varios talium mutuorum:*** *et si quidem placuerit creditoribus in singulis solidis pecuniarum, quas dederint, vnum tritici modium aut hordei imponere, qui mercedem publicis praeberent teloniariis, sed quantum ad ipsos sine telonio nauigare naues, et hunc habere fructum et harum, quas crediderint, pecuniarum, et insuper etiam pro decem aureis vnum percipere solidum pro vsuris:* ***in ipsos*** *autem* ***creditores respicere*** *ex euentibus* ***periculum.*** *Si vero non erumpant hanc viam creditores: octauam partem percipere pro singulis solidis nomine vsurarum, non in tempus aliquod certum numerandum, sed donec naues reuertantur saluae. Secundum hoc autem schema contingit forsan et in annum extendi tempus, si tantum foris moretur nauis, vt annum aut terminos suos sumat, aut etiam transcendat: citius autem ea remeante, tempus* in

NA Constitutio lata est, quae solennitate verborum sublata, sensum et consonantem intellectum ab vtraque parte solum desiderat, quibuscunque tandem verbis expressum est.

§. 2.

in vnum solum aut duos trahi menses: et ex tribus filiquis vtilitatem habere: vel si ita breue sit tempus, vel si apud alterum extra debitorem maneat debitum, hoc idem valere: aliam rursus negotiatoribus profectionem assumentibus, et per vnumquodque onus definiri schema, secundum quod competit mutuum aut manere aut permutare secundum pactum, quod ob hoc conuenerit partibus. Si tamen ***post reuersionem nauis saluae****, nequaquam nauigare propter tempus valentes, reuertantur: triginta solum dierum inducias dari à creditoribus debitoribus,* ***et nihil pro debitis vsurarum causa exigere, donec vendi contingat onus, parcentes apud alium esse debitum non reddendum, duas partes centesimae dominis pecuniarum dare vsuras, et mutuare, et mox mutuum in terrenum transponere modum: nequaquam maritimis periculis creditoribus molestandis:*** *et haec omnes dixisse cum jurejurando perhibentes testimonium, quae ad nos nunciasti, vt nos sanciremus, quod nobis videretur, et super his dicebas haec nostrae nunciare potestati.*

CAP. I.

Nos igitur et ipsa legentes gesta, et causam edocti, sancimus, secundum quod testatum est coram tua Celsitudine, ita nunc et deinceps in omne tempus tenere, eo quod neque jam positis repugnet legibus, vt oporteat nunc et de caetero secundum quandam propriam legem in naucleris aut negotiatoribus super talium causarum haec seruari litibus, et secundum dictum modum praedictarum pactionum ita fieri etiam euentus, et alia omnia, quaecunque in prioribus testata sunt apud sedem tuam, vnde secundum propriam legem teneant in naucleris aut negotiatoribus. Quod enim longa ita seruatum est temporibus, et tenuit immutabiliter, sicut testimonia apud tuam Gloriam definierunt: quomodo non est justum et in aliis omnibus valere, quae postea erunt, et esse hanc eis rerum transactionem ex propria lege valentem, et altera quadam dispositione non egentem: sed in naucleris seu negotiatoriis occasionibus in omne tempus valentem, vt puta generalem existentem legislationem, et naucleris seu negotiatoribus et eorum contractibus expositam? Quae debet etiam pars fieri jam à nobis positarum legum, et judicantes ad hanc respicientes proferre sententiam.

EPILOGVS.

† *Quae igitur placuerunt nobis, tua Celsitudo jugiter seruare festinet.* * 536.

q) De NAVTICO FOENORE.
(Cod. 4. T. 33.)

1. *Impp.* DIOCLETIANVS et MAXIMIANVS AA. *Honorato.*

Trajectitiam pecuniam, quae periculo creditoris datur, tamdiu liberam esse ab obseruatione communium vsurarum, quamdiu nauis ad portum adpulerit, manifestum est.

2. *Iidem* AA. *Chosimaniae.*

Cum dicas, te pecuniam ea Lege dedisse, vt in sacra Vrbe tibi restitueretur, nec incertum periculum, quod ex nauigatione maris metui solet, ad te pertinuisse profitearis, non est dubium, pecuniae creditae vltra licitum [modum] te vsuras exigere non posse.

3. *Iidem* AA. *Juniae.*

Cum proponas te nauticum foenus ea conditione dedisse, vt post nauigium, quod in Africam dirigi Debitor adseuerabat, in Salonitanorum portum naue delata, foenebris pecunia tibi redderetur, ita vt nauigii duntaxat, quod in Africam destinabatur, periculum susciperes; perque vitium debitoris, nec loco quidem nauigii seruato, illicitis comparatis mercibus, quae nauis continebat, fiscum occupasse; amissarum mercium detrimentum, quod non ex marinae tempestatis discrimine, sed ex praecipiti auaritia, et inciuili debitoris audacia, accidisse adseueratur, adscribi [tibi] juris publici ratio non permittit.

4. *Iidem* AA. *Eucharisto.*

Trajectitiae quidem pecuniae, quae periculo creditoris mutuo datur, casus, antequam ad destinatum locum nauis perueniat, ad debitorem non pertinet. [Sine] hujusmodi vero conuentione, infortunio naufragii Debitor non liberabitur.

r) De Navticis Vsvris.
Auth. Collat. 8. *T.* 11.)
(Nouell. Const. 110.)

Imp. JVSTINIANVS A. *Joanni gloriosiss. sacrorum Orientalium Praetoriorum Praefecto, iterum Exconsuli ordinario et Patricio.*

PRAEFATIO.

Nouimus ex denunciatione tuae Celsitudinis, Legem fecisse jam nos de trajectitiis pecuniis, quae manifesta facta est foro tuo.

CAP. I.

Sed quoniam postea aditionibus nobis factis, percepimus, Legem illam non valere, rescindi eam sperantes ex foro tuo: cognouimus autem eam et in quibuslibet Prouinciis jam insinuatam: propterea sancimus talem legem omnino vacare, et si contigerit etiam per Prouincias eam destinari, nec ibi valere, sed inualidam esse. Sicque non volumus causam procedere, tanquam si nec scripta fuisset memorata lex: sed secundum de talibus positas leges à nobis negotia et aestimatione et sententia potiantur.

EPILOGVS.

† *Quae igitur placuerunt nobis, et per hanc sacram declarata sunt Legem, tua Celsitudo operi effectuique tradere festinet. Dat. 6. Calend. Maji, CP. Dom.* JVSTIN. *PP. Augusti.* (*Belisario,*) * *Basilio V. C. Cons.* * (535.) 541.

*) De Argentariorum Contractibus, Nouell. 136. vid. supr. P. I. Sect. III. p. 151. seqq.

✿ ✿ ✿

R. A. 1498. §. 51. 1500. §. 32. Reform. Polit. 1530. T. XXVI. seq. 1532. Nr. VIII. Reform. Polit. August. Nr. XVII. et XX. 1551. §. 78 - 82. 1576. §. 112 - 120. 1654. §. 170 - 176. Deputations-Abschied, zu Speyer, d. A. 1600, §. 139.

(7)

§. 2. Omnis stipulatio aut pure, aut in diem, aut sub conditione fit. Pure, veluti, *Quinque Aureos Dare spondes?* Idque confestim peti potest. In diem: cum adjecto die, quo pecunia solua-

(γ)

De COMMODATO.

(Cod. 4. T. 23.)

1. *Impp.* DIOCLETIANVS et MAXIMIANVS AA. *Sciolae.*

Ea quidem, quae vi majore auferuntur, detrimento eorum, quibus res commodantur, imputari non solent. Sed cum is, qui à te commodari sibi bouem postulabat, hostilis incursionis contemplatione periculum amissionis, ac fortunam futuri damni in se suscepisse proponatur: Praeses prouinciae, si probaueris, eum indemnitatem tibi promisisse, placitum conuentionis implere eum compellet. Dat. 6. Calend. Jun. ipsis AA. Coss. 287.

2. *Iidem* AA. *Aulizano.*

Cum eum, qui temporalis Ministerii causa suscepit ancillam, ad restitutionem ejus bona fides vrgeat: consequens est, socerum tuum hujus rei causa tradidisse ancillam, adito Praeside prouinciae, probare: vt fidem susceptam is, aduersus quem supplicas, compellatur agnoscere. Datum Prid. Non. Nouembr. ipsis AA. Coss. 287.

3. *Iidem* AA. *Soteriae.*

De restituendis rebus, quas [marito] obligandas pro se dederas, postquam debitum fuerit extenuatum, commodati actionem etiam aduersus heredes ejus exercere potes. Dat. 3. Idib. April. *Sirmii*, ipsis AA. et Coss. 287.

4. *Iidem* AA. et CC. *Faustinae.*

Praetextu debiti restitutio commodati non probabiliter recusatur. Dat. 12. Cal. Decembr. ipsis AA. Coss. 293.

(δ)

DEPOSITI, vel contra.

(Cod. 4. T. 34.)

1. *Imp.* ALEXANDER A. *Mestono.*

Si incursu latronum, vel alio fortuito casu ornamenta deposita apud interfectum perierint: detrimentum ad heredem ejus, qui depositum accepit, qui dolum solum et latam culpam (si non aliud specialiter conuenit) praestare debuit, non pertinet. Quod si praetextu latrocinii commissi, vel alterius fortuiti casus, res, quae in potestate heredis sunt, vel quas dolo desiit possidere, non restituuntur: tam depositi, quam ad exhibendum actio, sed et in rem vindicatio competit.

2. *Imp.* GORDIANVS A. *Celso.*

Vsurae in depositi actione, sicut in caeteris bonae fidei judiciis, ex mora venire solent.

3. *Idem* A. *Austero.*

Si depositi experiaris, non immerito [etiam] vsuras tibi restitui flagitabis: cum tibi debeat gratulari, quod furti eum actione non facias obnoxium. Si quidem qui rem depositam inuito domino sciens prudensque in vsus suos conuerterit, etiam furti delicto succedit.

4. *Idem* A. *Timocrati.*

Si deposita pecunia is, qui eam suscepit, vsus est, non dubium est, etiam vsuras debere praestare. Sed si cum depositi actione expertus es, tantummodo sortis facta condemnatio est: vltra non potes propter vsuras experiri. Non enim duae sunt actiones, alia sortis, alia vsurarum, sed vna: ex qua condemnatione facta, iterata actio rei judicatae exceptione repellitur.

5. *Impp.* VALERIANVS et GALLIENVS AA. et VALERIANVS C. *Claudiano.*

Propter instrumenta quidem, quae te deposuisse cum aduersario tuo dicis, vt residua pecunia, quae ex conductione debebatur soluta, ea reciperes: si id, quod placuerat, implesti, sequestrum potes conuenire: Quamuis autem haec reddita non fuerint: tamen aduersus eum, à quo fundum conduxeras, si omne, quod ex contractu debebatur, reddidisti; ipsis solutionibus tutus es.

6. *Impp.* DIOCLETIANVS et MAXIMIANVS AA. et CC. *Alexandro.*

Is, penes quem vtramque partem transactionis, vel alia instrumenta commendasse dicis, Legem, qua haec suscepit, seruare necesse habet.

7. *Iidem* AA. *Attico.*

Desiderium tuum cum rationibus juris non congruit: nam si custodiam pecuniae suscepisti, quam aliis à te [mutuo] datam, conscriptum instrumentum, quo hanc tibi reddi profiteris, arguit: solutionem ejus competentem improbe recusas.

8. *Iidem* AA. *Alexandro.*

Si is, qui depositam à te pecuniam accepit, eam suo nomine, vel cujuslibet alterius mutuo dedit: tam ipsum de implenda suscepta fide, quam ejus successores teneri tibi certissimum est. Aduersus eum autem, qui accepit, nulla actio tibi competit, nisi nummi extent: tunc enim, contra possidentem vti [rei] vindicatione potes.

9. *Iidem* AA. *Menophilo, et caeteris.*

Cum hereditas personam domini sustineat, ab hereditario seruo, priusquam patri vestro successeritis, res commendatas, secundum bonam fidem ab ejus, qui suscepit, successoribus apud Rectorem prouinciae petere potestis.

10. *Iidem* AA. et CC. *Septimae.*

Qui depositum non restituit, suo nomine conuentus et condemnatus, ad ejus restitutionem cum infamiae periculo vrgetur. Scripta Id. Decembr. *Nicomediae*, * *Constantio et Maximiano* CC. Coss. * 294.

11. *Imp.* JVSTINIANVS A. *Demostheni P. P.*

Si quis vel pecunias, vel res quasdam per depositionis acceperit titulum, eas volenti ei, qui deposuit, reddere illico modis omnibus compellatur: nullamque compensationem, vel deductionem, vel doli exceptionem opponat: quasi et ipse quasdam contra eum, qui deposuit, actiones personales, vel in rem, vel hypothecariam praetendens: cum non sub hoc modo depositum acceperit, vt non concessa ei retentio generetur, et contractus, qui ex bona fide oritur, ad perfidiam retrahatur. Sed et si ex vtraque parte aliquid fuerit depositum: nec in hoc casu compensationis praepeditio oriatur; sed depositae quidem res, vel pecuniae ab vtraque parte quam celerrime sine aliquo obstaculo restituantur, ei videlicet primum, qui primus hoc voluerit, et postea legitimae actiones integrae quoque ei reseruentur. Quod obtinere (sicut jam dictum est) oportet, et si ex vna parte depositio celebrata est, ex altera autem compensatio fuerit opposita: vt, integra omni legitima ratione

soluatur, stipulatio fit: veluti, *Decem Aureos Primis Kalendis Martiis Dare Spondes.* Id autem, quod *in diem* stipulamur, *statim quidem debetur: sed peti prius, quam dies venerit, non potest.* At ne eo quidem

ratione seruata, depositae res vel pecuniae prima fronte restituantur.

§. 1. Quod si in scriptis attestatio non per dolum, vel fraudem fuerit ei, qui depositum suscepit, ab alio transmissa, vt minime depositum restituat; hocque per jusjurandum affirmauerit: liceat ei, qui deposuit, sub defensionis cautela idonea praestita, res depositas quam ocyssime recuperare.

In AVTHENT. *de deposito, et denunciat. inquilinorum.* §. 1. *Coll. 6. Tit. fin.* Nou. 88. Cap. 1.

Sed jam cautum est, ne quis extrinsecus depositario interdicat depositi restitutionem: qua subsecuta, Depositor possidens pulsari poterit ab eo, qui interdixit. † Si contra factum fuerit, damnum, quodcunque acciderit ei, qui vim passus est, praestabitur ab eo, qui interdixit, necnon et tertia centesimae vsurarum nomine, ex quo facta est hujusmodi contestatio. † Quibus poenis subjacet, qui vel inquilino dationem pensionum, vel publicae personae Panis interdicit administrationem.

12. *Idem* A. *Joanni P. P.*

Supernacuam veterum differentiam è medio tollentes, si quis certum pondus auri, vel argenti confecti, vel in massa constituti deposuerit, et plures scripserit heredes: et vnus ex his contingentem sibi portionem à depositario acceperit, alter supersederit, vel alias fortuito casu impeditus hoc facere non potuerit; et postea depositarius in aduersam inciderit fortunam, vel sine dolo depositum perdiderit: sancimus, non esse coheredi ejus licentiam venire contra eum coheredem suum, et ex ejus parte auellere, quod ipse ex sua parte consequi minime potuit, quasi eo quod coheres accepit, communi constituto: cum si certae pecuniae depositae fuerint, et suam partem vnus ex heredibus accepit, nemini veniat in dubium bene eum accepisse partem suam, et non debere aliam partem attingere: nobis etenim non videtur esse homo obnoxius, neque in massa, neque in specie, neque in pecunia numerata, qui suam partem suscepit, ne industria poenas desidiae soluat: si enim et alius heres tempora opportuna, quemadmodum coheres ejus obseruasset: et suam vterque reciperet, et sequentibus altercationibus minime locus relinqueretur.

t) De DEPOSITO, et DENVNCIATIONIBVS INQVILINORVM, et de suspendenda administratione panum.
(Auth. Collat. 7. T. 17.)
(Nouell. Const. 88.)

Imp. JVSTINIANVS A. *Joanni gloriosissimo sacrorum per Orientem Praetoriorum Praefecto, iterum Exconsuli ordinario et Patricio.*

PRAEFATIO.

Litem nuper audientibus nobis (hoc quod in Imperio publice sedentes multoties agimus) orta est aliqua quaestio, quam resoluimus statim: hujusmodi vero discentes contingere multa, communi et generali Lege definire hoc justum esse arbitrati sumus.

CAP. I.

Si enim quis ab aliquo capiat aurum aut res aliquas depositi causa in quibusdam conditionibus, deinde illi agant: necessitatem habeat omne restituere aurum, aut res, conditionibus semel impletis: et nulla omnino licentia sit aliquibus extrinsecus interdictionibus vti, et retinere depositi restitutionem: cum et alia multa priuilegia tam à praecedentibus legislatoribus, quam à nobis ipsis data sunt: licentia enim est prohibenti redditionem, eum quidem, cui creditum est depositum, non molestare: cum vero de rebus, quae in quaestione sunt, qui aurum, aut res aliquas accepturus est, litem fortiri, et justitiam et Legem promereri: sed ne per hanc causam damnis magnis subjiciat eum, qui interdictionem suscepit, et compellatur aut defensiones expetere, aut res habere, et non possit voluntarie cum deponente benigne agere: quod si tale aliquid egerit (omnino enim oportet non sola delictorum nos contentos esse prohibitione: sed etiam timorem inferre justum transgressoribus) siue perditionem contigerit rerum aut pecuniarum fieri, et hoc probetur, siue alium quemcunque casum fortuitum ipsum respicere, qui contestationem dixerit. Insuper etiam ex quo facta est hujusmodi contestatio, vsuras pecuniarum vsque ad tertiam centesimae agnoscere prohibentem accipere propria: non solum si aurum fuerit, quod depositum est, restitui vero prohibitum: sed et si aliae res sint: vt hoc timore stultorum simul, et peruersorum maligne versandi, in depositionibus homines cessent.

CAP. II.

De his, qui DENVNCIANT, ne ciuiles annonae, vel pensiones soluantur.

Sed et totum hoc, quod de mandatis est, et aspicere, et constituere secundum Legem prouidimus. Videmus enim frequentari hoc in regia hac praecipue Ciuitate, et aliquos interdicentes eis, qui ministrant publicas annonas, et tesseras accipiunt ab annonarum Praefecto, volentes suspendi administrationem: et eos, qui ex hoc solummodo forsan nutriuntur, defraudari administratione, per quam eis omnis tribuitur vitae occasio. Huic autem rei fenerius et difficilius illud est: multis enim domos possidentibus in hac felicissima Ciuitate, qui imbarchiti non videntur, mox futuris pensiones ab inquilinis accipere, calumniantur per interdictiones inquilinis dirigentes, vt non inferant eis. Illi vero vltra eas suscipientes, quidam propter inopiam forsan comedunt eas: quidam vero et exules à magna hac fiunt ciuitate, et decidit omnino pensionum administratio iis, qui ex hoc forsan solo nutriuntur, secundum quod occurrentes in ciuilibus annonis diximus.

§. 1. Nemini igitur damus hujusmodi licentiam: sed vnusquisque, si aliquam habeat causam ad obnoxium sibi, non obdormiat: in liberalibus autem peruersitate omni plenius aspiret interdictionibus. Cognoscat enim, quia si tale aliquid egerit, et per occasionem ejus ceciderit, aut administratio panum, aut pensionum datio, ex hoc accidens ipse sustinebit periculum, mox quod interdictionem inquilinis et ministrantibus panem miserit, aut suspenderit annonam: nihil enim horum agi omnino volumus: sed ex quo interdictiones egerit, sancimus eum omne damnum sarcire domino rerum: super hoc et vsuram, et tertiam centesimae agnoscere pecuniarum, aut rerum, quas non accipere

quidem ipso die, in quem stipulatio facta est, peti potest; quia totus is dies arbitrio soluentis tribui debet. Neque enim certum est eo die, in quem promissum est, datum non esse, prius quam is praeterierit.

§. 3.

pere per eum is, qui secundum hunc modum laesus est, valuit. Et neque aliquis opponat defensiones, quia, qui praesens est, ei exactionis domino danti defensionem aut in deposito, aut in aliis recipere rem propriam: non enim omnibus est facile fidejussorem praebere nostris legibus, nullam defensionem omnino ratam esse ponentibus, nisi cum fidejussione fiat: fidejussorem enim omnino dandum idoneum, non facile, neque possibile passim est. Et propterea igitur ad securitatem nostrorum subjectorum volumus hoc custodiri à modo, et de caetero omni tempore, vt immortale sit hujus nostrae sanctionis juuamen Reipublicae, quae judicantibus quidem nobis in mentem venit, praesentem vero Legem commune juuamen nostris peperit subjectis.

EPILOGVS.

† *Tua igitur Eminentia, quae placuerunt nobis, et per hanc diuinam manifestata sunt Legem, operi effectuique tradere, et in perpetuum obseruare festinet.* * 539.

u) De Instrumentorum Cautela et Fide: et primum de DEPOSITO, quemadmodum caute dari potest.

(Nouell. 73. Cap. I.)

Si quis igitur vult caute deponere, non soli credat accipientis scripturae, (hoc quod etiam in judicio quaesitum est, quia enim non professus est is, qui scripsisse dicebatur, suam esse scripturam: magnum res habuit tumultum, et scribere alia coactus est, quae visa sunt veluti similia quidem, non tamen per omnia similia, et quantum ad illam scripturam, sine termino causa permansit) sed is, qui depositum dat, aduocet etiam testes, vt possibile est, honestos et fide dignos, et non minus tribus: vt non in sola scriptura et ejus examinatione pendeamus: sed sit judicantibus etiam testium solatium. Etenim tales testificationes suscipimus, quas praesentes testes dicant: quia his praesentibus subscripsit, qui documentum fecit, et hunc nouerunt. Nam si inuenerimus et tales quosdam testes non minus, quam tres dignos fide existentes: neque talem interdicimus fidem: neque enim vt abbreuiemus probationes ponimus Legem: sed vt esse eas et caute esse faciamus.

(s)

De PIGNORIBVS et HYPOTHECIS.

(Cod. 8. T. 14.)

1. *Impp.* SEVERVS et ANTONINVS AA. *Timotheo.*

Debitor, qui pignoribus profitetur se creditoribus cedere, nihilo magis liberabitur. PP. 5. Cal. Mart. Seuero A. 2. et Albino * C. 2. Coss. 195.

2. *Iidem* AA. *Lucio.*

Quamuis constet spe taliter quaedam et vniuersa bona generaliter aduersarium tuum pignori accepisse, et aequale jus in omnibus habere: jurisdictio tamen temperanda est. Ideoque si certum est, posse eum ex his, quae nominatim ei pignori obligata sunt, vniuersum redigere debitum: ea, quae postea ex eisdem bonis pignori accepisti, interim tibi non auferri Praeses [prouinciae] jubebit. PP. 2. Cal. Jul. Chilone 2. et Libone Coss. 205.

3. *Iidem* AA. *Maximo.*

Creditores, qui non reddita sibi pecunia, conuentionis legem, ingressi possessionem, exercent, vim quidem facere non videntur: attamen auctoritate Praesidis possessionem adipisci debent. PP. Cal. Maji, Antonino A. 2. et Geta * C. 2. Coss. 206.

4. *Iidem* AA. *Bellio.*

Cum te pecuniam accepisse, et agros tuos obligasse fatearis: non habet rationem, quod quereris vi te coactum pignori dare. Si igitur recipere vis rem tuam, solue creditori [tuo] pecuniam debitam. Dat. 3. Cal. Junii, Antonino A. 3. et Geta * C. 3 Coss. 209.

7. *Imp.* ANTONINVS A. *Domitiano.*

Praeses prouinciae vir clarissimus jus pignoris tui exequentem te audiet. Nec tibi oberit sententia aduersus debitorem tuum dicta, si eum collusisse cum aduersario tuo, aut (vt dicis) non causa cognita, sed praescriptione superatum esse constiterit. PP. Idib. Majis, *Romae*, duobus Aspris Coss. 213.

6 *Idem* A. *Quinto.*

In summa debiti computabitur etiam id, quod propter possessiones pignori datas ad collationem viarum muniendarum, vel quodlibet aliud necessarium obsequium praestitisse creditorem constiterit. PP. 3. Cal. Aug. Antonino A. 4. et Balbino * 2. Coss. 213.

7. *Imp* GORDIANVS A *Martiano.*

Vsucapio pignoris conuentionem non extinguit. PP. Non. Sept. Pio et Pontiano Coss. * 239.

8. *Idem* A. *Festo.*

Quamuis personali actione expertus aduersus reum, vel fidejussores seu mandatores ejus feceris condemnationem: pignoris tamen adhuc habes persecutionem. PP. Id. Mart. Gordiano A. et Auiola Coss. 240.

9: *Idem* A. *Attico.*

Si dominium ejus possessionis, quae pignori data esset, à debitrice domina ad te translatum est, eamque postea creditor, vel ejus heredes detinere coeperunt: vindica eam rem, Praeside prouinciae curante, vt fructuum deducta ratione, residuoque à te oblato, si fuerit satisfactum, ea possessio tibi reddatur. PP. 3. Cal. Oct. Gordiano A. et Auiola Coss. 240.

10. *Impp.* DIOCLETIANVS et MAXIMIANVS AA. et CC. *Alexandro.*

Debitores praesentes prius denunciationibus conueniendi sunt. Igitur si conuenti debito satis non fecerint, persequenti tibi pignora seu hypothecas, quas instrumento specialiter comprehensas esse dicis, competentibus actionibus Rector prouinciae auctoritatis suae auxilium impartiri non dubitabit. Dat. 14. Cal. Febr. ipsis 4. et 3 AA. Coss. 290.

11. *Iidem* AA. et CC. *Euphrosino.*

Nominatori pignori capere sine praesidis auctoritate res nominati non licet. S. 3. Id. Mart. AA. Coss. * 290.

12 *Iidem* AA. et CC. *Eusebio.*

Si vxor tua pro pecunia, quam accepit mutuo, res proprias obligauit pignori, eique tu successisti: licet instrumento

ejus

§. 3. At si ita stipuleris, *Decem Aureos Annuos, quoad viuam, dare spondes?* et *pure* facta obligatio intelligitur, et perpetuatur; quia ad tempus non potest deberi: sed heres petendo, pacti exceptione submouebitur.

§. 4.

ejus facti testimonium collatum non sit: soluto [tamen] debito, creditorem de his tibi reddendis solenni jure conuenies. S. 5. Cal. April, AA. Coss. * *290*.

13. *Iidem* AA. et CC. *Matronae.*

Cum dominam non minorem viginti quinque annis ea, quae obligauerat tibi, jure dominii possidere permisisse, et in solutum dedisse, precibus significes: dominae contractus et voluntas ad firmitatem tibi sufficit. S. 4. Cal. Maji, *Heracliae*, AA. Coss. * *290*.

14. *Iidem* AA. et CC. *Apiano.*

Distractis à debitore pignoribus, creditores potestatem habere, vtrumne personali obligatos sibi, an pignora possidentes in rem actione conuenire velint, non est incerti juris. S. Calend. Maji, *Heracliae*, AA. Coss. * *290*.

In AVTHENT. *de litigiosis.* §. *ab hoc autem Coll.* 8. *Tit.* 13. *al.* 28. Nouell. 112. Cap. 1.

Hoc ita, si debitor ei non satisfaciat, ex pretio rei venditae: quod vt fiat, permittitur ei vendere.

(Nouell. 112. CAP. I.)

Quae Res litigiosa sit.

Ideoque sancimus litigiosam dici et intelligi rem mobilem, et immobilem, seseque mouentem, de cujus dominio causa inter petitorem et possidentem mouetur, aut per judiciariam conuentionem, aut per preces Principi oblatas, et insinuatas judici, ac per eum aduersario interpellatoris cognitas: in his enim casibus etiam praeteritam Constitutionem mansuetudinis nostrae per hanc volumus obtinere: in qua scientes et ignorantes emptores discreuimus. Et hoc adjiciendum esse perspeximus, vt, si lite de re litigiosa pendente, pulsatum contigerit ab hac luce recedere, heredes autem ejus velle diuisionem rerum facere, sine aliquo obstaculo liceat eis hoc agere. Quando enim res litigiosae per successionem ad heredes perueniunt, non debet alienatio intelligi earum inter coheredes diuisio. Et hoc autem praesenti nostra lege decernimus, vt, si contigerit vnum pro tali causa litigantem, ab humano consortio recedentem, per vltimam voluntatem res aliquas, de quibus dominii dubitatio vertitur, legati nomine cuicunque relinquere: si quidem heres judiciali sententia dominus earum fuerit demonstratus, tunc legatarius, quod ei relictum est, modis omnibus consequatur. Si vero heres in judicio victus extiterit, non habeat legatarius licentiam aliam rem pro eodem legato heredem exigere: quoniam sciens testator rem litigiosam esse, litis euentum legatario dereliquit. Vnde damus licentiam legatario (si hoc prodesse sibi putauerit) litis participem fieri: vt ne aliquis in forte negligentiam seu proditionem heredi possit objicere. Ab hoc autem litigiosi vocabulo hypotheca separari decernimus, et in his hanc distinctionem tenere: vt si quidem speciales res mobiles, vel immobiles, aut se mouentes nominatim fuerint hypothecae suppositae, liceat quidem debitori eas, cui et quando voluerit vendere: sic tamen vt ex pretio earum vsque ad debiti quantitatem satisfaciat creditori. Si autem hoc debitor non fecerit: damus licentiam creditori, qui rem venditam suppositam habet, eandem rem vindicare, donec ei satis pro debito fiat. Hoc autem praecipimus obseruari, si non forte ante aut per generalem, aut per specialem nominatim hypothecam eadem res aliis fuerit creditoribus obligata. Tunc enim secundum sacrarum nostrarum legum tenorem, temporum priuilegia vnicuique creditorum seruari decernimus. Ex quo jam claret, quod generales hypothecas multo magis litigiosi vocabulo nolumus contineri: sed earum actiones secundum veterum legum constituta examinari, et inde vim praecipimus obtinere. Et haec quidem de litigiosis, et speciali, nec non generali hypotheca disposuimus, vt jam nulla de his in judiciis dubitatio generetur, sed secundum distinctionem hujusmodi certamina terminentur.

15. *Iidem* AA. et CC. *Basilidae.*

Debitorem neque vendentem, neque donantem, neque legantem, vel fideicommissum relinquentem, posse deteriorem facere creditoris conditionem, certissimum est. Vnde si tibi obligatam rem probare posse confidis, pignora persequi debes. S. 5. Non. Maji, *Heracliae*, AA. Coss. * *290*.

16. *Iidem* AA. et CC. *Heroidi.*

Et si frater tuus non suam, sed ad te pertinentem pecuniam mutuam suo nomine dedit, ac pignus accepit: tamen tibi pignoris obligationem quaerere non potuit. S. 3. Idus Maji, *Hadrianopoli*, AA. Coss. * *290*.

17. *Iidem* AA. et CC *Pontiae.*

Quamuis ea pecunia, quam à te mutuo frater tuus accepit, comparauerit praedium: tamen, nisi specialiter vel generaliter hoc tibi obligauerit, tuae pecuniae numeratio in causam pignoris non deduxit: sane personali actione debitum apud Praesidem petere non prohiberis. S. 12. Cal. Jun. AA. Coss. * *290*.

18. *Iidem* AA. et CC. *Euodio.*

Pignoris vel hypothecae persecutio in rem est. S. Cal. Dec. *Sirmii*, AA. Coss. * *290*.

19. *Iidem* AA et CC *Maximo.*

Sicut vim majorem pignorum creditor praestare non habet necesse: ita dolum et culpam, sed et custodiam exhibere cogitur. Dat. 17. Cal. Jan. AA. Coss. * *293*.

20. *Iidem* AA. et CC *Alexandro.*

Creditor ad petitionem [debiti] vrgeri jure minime potest. Quapropter eo, quod vos heredibus Euodiani debere confiditis, oblato, et, si non velint accipere, consignato atque deposito: de reddendo pignore hos Praesidiali notione conuenite. PP. 17. Cal. Febr. AA. Coss. * *293*.

21. *Iidem* AA et CC. *Victo.*

Res obligatas exterus debito soluto liberando, datum petere, non earum dominium adipisci potest. Dat. 2. Cal. Nou. *Retiariae*, * *AA*. Coss. * *293*.

22. *Iidem* AA. et CC. *Antiochiano.*

Secundus creditor offerendo priori debitum, confirmat sibi pignus; et à debitore sortem, ejusque tantum vsuras, quae fuissent praestandae, non etiam vsurarum vsuras accipere potest. PP. 3. Id. Dec. *Nicomediae*, * *AA*. Coss. * *293*.

23. *Iidem* AA. et CC. *Macedoniano.*

Major annis viginti quinque pignoris conuentionem remissam, cum hoc solum pactum, vel jurisdictio secundum

Uu 2 ipsius

§. 4. *Sub conditione* stipulatio fit, cum in aliquem casum differtur obligatio: vt si aliquid factum fuerit, vel non fuerit, committatur stipulatio: veluti, *Si Titius consul fuerit factus, quinque aureos dare spondes?* Si quis ita stipuletur, *si in capitolium non ascendero, dare spondes?* perinde erit, ac si

ipsius voluntatem tueatur, persequi non potest. S. 18. Cal. Jan. *Nicomediae*, * *Constantio et Maximiano* CC. Coss. * *294*.

24. *Iidem* AA. et CC. *Marco.*

Persecutione pignoris omissa, debitores actione personali conuenire creditor vrgeri non potest. S. 15. Cal. Jan. *Nicomediae*, * *iisdem* CC. Coss. * *294*.

In AVTHENT. *de fidejuss.* §. *sed neque ad res. Coll.* 1. *Tit.* 4. Nouell. 4. Cap. 2.

Hoc si debitor possideat, alio vero possidente inhibetur hypothecaria, donec personaliter actum sit cum reo et intercessore. Et si nec ex hypothecis debitoris satisfiat, tunc demum intercessoria hypothecae, si quae sunt, petantur. Quod jus et in heredibus locum habet.

(Nouell. 4. CAP. II.)

Alterum Thema prioris Capitis: vt res apud alium constitutae non possint vindicari, priusquam personalis Actio exerceatur.

Sed neque ad res debitorum, quae ab aliis detinentur, veniat prius, antequam transeat viam super personalibus contra mandatores, et fidejussores, et sponsores: sicque ad res veniens principalis debitoris, siue ab alio detineantur, et detinentes eas conueniens, si neque inde habuerit satisfactionem, tunc veniat aduersus res fidejussorum, et mandatorum, et sponsorum: idem enim est dicere: vel si quosdam habuerint homines ipsis sibimet obligatos, et qui hypothecariis actionibus sibi teneri possint. † Contra principales tamen et existentes apud eos res (siue personalibus, siue hypothecariis mox, siue ambabus, vti voluerit,) omnem ei damus licentiam, quae dudum à nobis data est, et viam et ordinem in aliis personis casibusque sancitam. † Et non solum hoc in creditoribus dicimus, sed etiam, si quis emerit aliquid ab aliquo, deinde acceperit eum, quem vocant confirmatorem, et moueatur in aliquo venditionis conuentio contra venditorem facta, non aduersus confirmatorem mox emptor accedat, neque tenentem aliquid rerum venditoris, sed aduersus venditorem prius, et sic ad confirmatorem, et tertio loco contra detentorem. † Eadem etiam hic existente diuisione super praesentibus et absentibus, quam dudum in fidejussoribus, et mandatoribus, et sponsoribus ac creditoribus causa debitorum sanciuimus. † Similiter obtinente etiam in aliis contractibus, in quibus fidejussores aliqui, aut mandatores, aut sponsores accipiuntur: et in ipsis principalibus ex vtroque latere, et in heredibus eorum, et successoribus. Antiqua si quidem lex haec valeat rursus, et cum hujusmodi justitia atque diuisione nostros subjectos foueat.

25. *Iidem* AA. et CC. *Dracontio.*

Seruo, qui fuerat pignori obligatus, defuncto; debiti permanet integra petitio. Dat. 6. Cal. Jan. *Nicomediae*, * *iisdem* CC. Coss. * *294*.

26. *Iidem* AA. et CC. *Mauritio.*

Si tibi notarium pignoris titulo debitor tuus obligauit: eum, à quo mancipium abreptum proponis, apud Rectorem prouinciae conueni. S. 4. Cal. Jan. *Sirmii*, AA. Coss. * *299*.

27. *Imp.* JUSTINIANUS A. *Mennae P. P.*

Super hypothecis, quas argenti distractores, vel metaxarii, vel alii quarumcunque specierum negotiatores, pecunias sibi credentibus dare solent, hoc specialiter super amputanda omni machinatione sancimus, vt si post hujusmodi contractum liberis suis, vel alio modo cognatis, quamcunque militiam iidem negotiatores acquisierint, eam tamen, quae vendi, vel ad heredes sub certa definitione transmitti potest) liceat creditoribus eorum etiam non probantibus ex pecuniis eorundem negotiatorum liberos eorum, vel cognatos militasse (dum tamen contrarium non probetur, alios ex suo patrimonio dedisse pecunias) creditum ab his, qui militarint, exigere: vel tantum eos efflagitare, quanti vendi eadem militia possit. Quod ita obtinere sancimus, et si extraneis quibusdam iidem negotiatores de suis pecuniis hujusmodi militiam acquisisse probentur: vt quod generaliter in ipsis debitoribus militantibus talem militiam, quae vendi, vel ad heredes transmitti potest, permissum est, vt liceat creditoribus, et adhuc viuentium debitorum jure hypothecae vindicare militias, nisi sibi satisfiat: et post mortem eorum exigere, quod pro iisdem militiis pro tenore communis militantium placiti, vel diuinae sanctionis tale praestandis beneficium, dari solet: hoc in negotiatorum personis, licet ipsi militantes minime debito obnoxii sint, integrum creditoribus eorum seruetur. Quod scilicet in futuris militiis, non etiam in his, quas liberi, vel cognati eorundem negotiatorum, vel extranei pecuniis eorum meruerunt, tenere sancimus. Dat. Cal. Jun. DN. Justiniano A. PP. 2. Cos. 528.

In AVTHENT. *de exhib. et introduc. reis.* §. *optimum quoque. Coll.* 5. *Tit.* 8. *al.* 6. Nou. 53. Cap. 5. *est etiam ex Titulo de aequalitate dotis, et propter nuptias don. Coll.* 7. *Tit.* 9. *al.* 8. §. *quia vero et hujusmodi.* Nouell. 97. Cap. 4. *)

Quod obtinet, si ad hoc mutuauerit pecuniam, vt militia emeretur: alioquin filii, aut vxor defuncti omnibus praeponentur. Sed et si nullus praedictorum fuerit, tunc aliis creditoribus hoc damus.

(Nouell. 53. CAP. V.)

De HYPOTHECIS militiarum ex casu, quae personae, et quando hoc jus habeant.

Optimum quoque est, etiam hoc propter dubitationum quaestionem lege communi determinare. Primum namque fuerunt dubitationes plurimae, vtrum oporteat militias sub hypothecae deduci uinculis, an etiam his liberas esse: sed hoc quidem jam definitum est lege: et certae consistunt militiae, quaecunque vendi aut obligari possunt. Nos autem ex majoribus causam considerantes, scimus, quia ex antiquis temporibus non erat in militiis hypotheca, sed quaedam nomina omnino antiqua et deficientia in talibus efferebantur. Paulatim vero Imperatores interpellantium creditorum miserati: haec praebebant, cum vtique omnis militia publica existeret, nullum quaestum omnino alium, quam ex imperiali munificentia habens. §. 1. Propterea igitur sancimus ea, quae appellantur ex casu, non omnibus prompte subjacere: nisi tamen creditor fuerit, qui ad hoc ipsum mutuauit, vt militia illi emeretur: alioqui aliis credi-

si ita stipulatus esset, cum moreretur sibi dari. *Ex conditionali stipulatione tantum spes est debitum iri: eamque ipsam spem in heredem transmittimus*, si prius, quam conditio extet, mors nobis contigerit.

§. 5.

creditoribus non prompte damus hoc: sed si quidem filii fuerint aut Vxor defuncti, istos omnibus praeponimus modis, vt adeant nos: et secundum jussionem nostram hoc habeant, non tanquam paternam hereditatem, si in aliis inops sit, sed tanquam imperialem munificentiam: vt et substantiam relinquentibus, et non habentibus, merito solatium praebeamus. Si vero nullus eis neque filius, neque Vxor fuerit, neque creditor, qui ad ipsam militiam mutuauit: tunc et aliis creditoribus praebemus hoc, ne videamur inhumanum aliquid facere, et non propter piam et DEO placentem actionem ponere legem. De militia quippe spectabilium Silentiariorum proprie datis et largitis eis priuilegiis in sua virtute manentibus.

*) Vt excipiantur hoc Priuilegio Creditores in Emptione Militiae, Nou. 97. Cap. IV. v. supr. h. P. II. L. I. T. X. p. 205.

x) IN QVIBVS CAVSIS PIGNVS, VEL HYPOTHECA TACITE CONTRAHITVR.
(Cod. 8. T. 15.)

1. *Imp.* ANTONINVS A. *Sperato.*

Vniuersa bona eorum, qui censentur, vice pignorum tributis obligata sunt. PP. Cal. Jun. Antonino A. 4. et Balbino * 2. Coss. 214.

2. *Idem A. Proculo.*

Certum est ejus, qui cum fisco contrahit, bona veluti pignoris titulo obligari, quamuis specialiter id non exprimatur. Dat. 6. Cal. Mart. Messala et Sabino Coss. 215.

3. Pars ex Rescripto ALEXANDRI A. *ad Demosthenem.*

Quamuis fructus pignori datorum praediorum, etsi id aperte non sit expressum, et ipsi pignori credantur tacita pactione inesse: praedia tamen, quae emuntur ex fructuum pretio, ad eandem causam venire, nulli Prudentium placuit. PP. Id. Octobr. Maximo 2. et Aeliano Coss. 224.

4. *Imppp.* CARVS, CARINVS et NVMERIANVS AAA. *Africano.*

Satis notum est, et ratione constitutum, bona earum in dotem data, quae nuptae sunt his, qui primipili sarcinam subeunt, obnoxia necessitati ejus teneri: verum certo ordine, vt scilicet tunc demum ad hoc periculum mulieris patrimonium respiciat, si vniuersis viri ac nominatorum facultatibus exhaustis, nihil residuum inueniatur. Dat. 5. Id. Aug. Caro et Carino AA. Coss. 283.

5. *Impp.* DIOCLETIANVS et MAXIMIANVS AA. et CC. *Corinthiae.*

Si non inducta et illata in fundum, quae pignoris teneri causa placuerat, mancipia fuissent, nec haec specialiter obligata monstrentur: Rector prouinciae ea restitui jubebit. Nec enim praetextu debiti pensionum, restitutionem eorum morari potest: cum, si quid sibi deberi domina fundi ex pensionibus, vel quacunque ratione probare possit, hujus solutionem solenniter fieri conueniat. S. 12. Cal. Febr. * *Constantio et Maximiano* CC. Coss. * 294.

6. *Impp.* THEODOSIVS et VALENTINIANVS AA. *ad Florentinum P. P.*

Si mater legitime liberorum tutela suscepta, ad secundas contra sacramentum praestitum, adspirauerit nuptias, antequam eis tutorem alium fecerit ordinari, eisque, quod debetur ex ratione tutelae gestae, persoluerit: mariti quoque ejus praeteritae tutelae gestae ratiociniis bona jure pignoris tenebuntur obnoxia. Dat. 6. Id. † Theodosio † A. 17. et Festo Coss. 439.

7. *Imp.* JVSTINIANVS A. *Joanni P. P.*

Sancimus, de inuectis à conductore rebus, et illatis, quae domino pro pensionibus tacite obligantur, non solum in vtraque Roma, et territorio earum hoc jus locum habere, sed etiam in nostris prouinciis. Tali enim justa praesumptione etiam omnes nostros prouinciales perpotiri desideramus. Dat. 15. Cal. Nou. post Consulatum Lampadii et Orestis VV. CC. anno secundo, 532.

y) SI ALIENA RES PIGNORI DATA SIT.
(Cod. 8. T. 16.)

1. *Impp.* SEVERVS et ANTONINVS AA. *Carpo.*

Procurator citra domini voluntatem domum pignori frustra dedit: Si tamen pecuniam creditoris in rem domini versam constabit, non inutilis erit exceptio, duntaxat quod numeratum est, exsolui desideranti. PP. 11. Cal. Nou. Seuero A. 2. et Albino * C. 2. Coss. 195.

2. *Iidem* AA. *Latinae.*

Si probaueris Praesidi [praedia vel] hortos, de quibus agebatur, tuos esse, intelligis obligari eos creditori ab alio non potuisse, si non sciens hoc agi, in fraudem creditoris ignorantis dissimulasti. PP. Id Octobr. Antonino A. 2. et Geta * C. 2. Coss. 206.

3. *Imp.* ANTONINVS A. *Martiae.*

Curator adulti, vel tutor pupilli, propriam rem mobilem ejus, cujus negotia tuetur, pignoris jure non obligare potest; nisi in rem ejus pecuniam mutuam accipiat. PP. 6. Cal. Febr. duobus Aspris Coss. 213.

4. *Imp.* ALEXANDER A. *Secundo.*

Nec si major annis viginti quinque fuisset filius tuus, qui in potestate tua erat, te inuito rem tuam obligare potuit. PP. 5. Cal. Nou. Maximo 2. et Aeliano Coss. 224.

5. *Impp.* DIOCLETIANVS et MAXIMIANVS AA. et CC. *Eutychio.*

Cum res, quae necdum in bonis debitoris est, pignori data ab eo, postea in bonis ejus esse incipiat: ordinariam quidem actionem super pignore non competere, manifestum est: sed tamen aequitatem facere, vt facile vtilis persecutio exemplo pignoratitiae detur. PP. 13. Cal. Jun. Maximo 2. et Aquilino Coss. 286.

6. *Iidem* AA. et CC. *Zosimo.*

Quae praedium in filios à se titulo donationis translatum, creditori suo dat pignori, se magis contrario pignoratitio obligat judicio, quam quicquam dominis noceat: cum Serulana etiam actio declaret euidenter, jure pignoris teneri non posse, nisi quae obligantis in bonis fuerint: et per alium rem alienam inuito domino pignori obligari non posse, certissimum est. S. 5. Idib. Jul. *Philippopoli*, AA. Coss. * 287.

§. 5. *Loca etiam inferi stipulationi solent:* veluti, *Carthagini dare spondes?* Quae stipulatio licet pure fieri videatur: tamen re ipsa habet tempus adjectum, quo promissor vtatur ad pecuniam Cartha-

7. *Iidem* AA. et CC. *Corneliae.*

Si in rem suam accepta pecunia mutua tutor mancipium tuum pignori dedit, nec huic post perfectam aetatem consensum accommodasti, pignori res obligari non potuit. S. 6. Cal, Jan. AA. Coss. * 290.

8. *Impp.* HONORIVS et THEODOSIVS AA. *Joanni P. P.*

Nexum non facit praediorum, nisi persona, quae jure potuit obligare. Per seruum autem, aut per Procuratorem, colonumue, actorem, seu conductorem, [vllum] praejudicium possessioni inuito, vel inscio domino imponi non posse, et jure, et legum auctoritatibus declaratur. Dat. Id. Jul. *Ravennae*, Honorio 13. et Theodosio 10. AA. Coss. 414. [* *al.* 422.]

z) Quae Res PIGNORI obligari possunt, vel non, et qualiter PIGNUS contrahatur.

(Cod. 8. T. 17.)

1. *Impp.* SEVERVS et ANTONINVS AA. *Optato.*

Alumnos tuos, et caeteras res, quas neminem credibile est pignori specialiter datarum fuisse, generali pacti conuentione, quae de bonis tuis facta est, in causa pignoris non fuisse, rationis est. PP. 17. Calend. April. Laterano et Rufino Coss. 198.

2. *Iidem* AA. *Rogato.*

Cum constet pignus consensu contrahi: non dubitamus, eum, qui emptiones agrorum suorum pignori posuit, de ipsis agris obligandis cogitasse. PP. 5. Cal. Jul. Apro et Maximo Coss. 208.

3. *Imp.* ANTONINVS A. *Restituto.*

Si monumento corpus filiae tuae intulisti, religiosum id fecisti: quo facto obligari à quoquam, prohibente juris religione non posse, in dubium non venit. PP. 3. Calend. April. Laeto 2. et Cereale Coss. 216.

4. *Imp.* ALEXANDER A. *Euocato.*

Nomen quoque debitoris pignorari et generaliter, et specialiter posse, jampridem placuit. Quare si Debitor is satis non fecerit, cui tu credidisti: ille, cujus nomen tibi pignori datum est, nisi [ei,] cui debuit, soluit, nondum certior à te de obligatione tua factus, vtilibus actionibus satis tibi facere vsque ad id, quod tibi deberi à creditore ejus probaneris, compelletur: quatenus tamen ipse debet. PP. Prid. Calend. Mart. Fusco 2. et Dextro Coss. 226.

5. *Iidem* A. *Septimio.*

Spem eorum praemiorum, quae pro coronis athletis pensitanda sunt, priuata pactione pignorari, minime admittendum est: et ideo, nec si generale pactum de omnibus bonis pignori obligandis interuenerit, tenet. PP. 3. Calend. Maji, Maximo 2. et Paterno Coss. 234.

6. *Impp.* DIOCLETIANVS et MAXIMIANVS AA. et CC. *Rufo.*

Qui filios vestros, vel liberos homines pro pecunis, quam vobis credebat, pignoris titulo accepit, dissimulatione se juris circumuenit: cum sit manifestum, obligationem pignoris non consistere, nisi in his, quae quis de bonis suis facit obnoxia. S. Cal. Maji, *Heracliae*, AA. Coss. * 287.

7. *Impp.* CONSTANTINVS * (*et LICINIVS A.*) A. *ad vniuersos prouinciales.*

Executores à quocunque judice dati ad exigenda debita ea, quae ciuiliter poscuntur, seruos aratores, aut boues aratorios, [aut instrumentum aratorium] pignoris causa de possessionibus non abstrahant, ex quo tributorum illatio retardatur. Si quis igitur intercessor, aut creditor, vel praefectus pagi [vel vici,] vel decurio in hac re fuerit detectus: aestimando à judice supplicio subjugetur. Dat. 3. Non. Jun. *Sirmii*, Constantino A. et Licinio Coss. 315. (* 315.)

8. *Impp.* HONORIVS et THEODOSIVS AA. *Probo Com. sacr. larg.*

Pignorum gratia aliquid, quod ad culturam agri pertinet, auferri non conuenit. Dat. 6. Id. Jun. Constante et Constantio Coss. 414.

In AVTHENT. *Coll.* 10. *de statutis et consuetud. contra Ecclesiae libertatem editis* §. *agricultores* 11. *Et est Constitutio* *FRIDERICI.*

Agricultores circa rem rusticam occupati, dum villis insident, dum agros colunt, securi sint, in quacunque parte terrarum: ita vt nullus inueniatur tam audax, vt personas, boues, et agrorum instrumenta, aut si quid aliud sit, quod ad agrorum operam rusticam pertineat, inuadere, aut capere, aut violenter auferre praesumat. Si quis autem hujusmodi statutum ausu temerario violare praesumpserit, in quadruplum ablata restituat: et infamiae notam ipso jure incurrat: Imperiali animaduersione nihilominus puniendus.

(Const. Friderici. v. P. I. S. IV. p. 307.)

9. *Imp.* JVSTINIANVS A. *Mennae P. P.*

Si quis in cujuscunque contractus instrumento ea verba posuerit, Fide, et periculo rerum ad me pertinentium, vel, per earum exactionem satisfieri tibi promitto: sufficere ea verba ad rerum tam earum, quas in praesenti Debitor habet, quam futurarum hypothecam sancimus: nec ex prioribus sanctionibus minus habere specialis hypothecae memoriam videri: cum sit justum, voluntates contrahentium magis, quam verborum conceptionem inspicere. Super qua generali hypotheca illud quoque ad conseruandam contrahentium voluntatem sancimus, ut si res suas supponere Debitor dixerit, non adjecto, tam praesentes, quam futuras: jus tamen generalis hypothecae etiam ad futuras res producatur. Dat. 3. Id. Decembr. *Constantinop.* DN. Justiniano A. PP. 2. Coss. 528.

aa) Qui potiores in PIGNORE habeantur.

(Cod. 8. T. 18.)

1. *Impp.* SEVERVS et ANTONINVS AA. *Secundo*

Qui pignus secundo loco acceperit, ita jus suum confirmare potest, si priori creditori debitam pecuniam soluerit: aut eam obtulisset, isque accipere noluisset, eam obsignauit, et deposuit, nec in vsus suos conuertit. PP. Cal. Februar. Laterano et Rufino Coss. 198.

2. *Imp.*

Carthagini dandam. Et ideo, si quis Romae ita stipuletur, *hodie Carthagini dare spondes?* inutilis erit stipulatio; cum impossibilis sit repromissio.

§. 6.

2. *Imp.* ANTONINUS A. *Chresto et aliis.*

Si decreto Praetoris, qui de fideicommisso jus dixit, in possessionem fundi hereditarii fideicommissi conditionalis seruandi gratia prius inducti estis, quam aduersarius vester in causam judicati ejusdem fundi pignus occupauerit: jussu ejus, qui jure sententiam exequebatur, tempore potiores estis. Nam cum de pignore vtraque pars contendit, praeualet jure, qui praeuenit tempore. PP. 5. Idus Maji, Duobus Aspris Coss. 213.

3. *Idem A. Syluano.*

Cum Rempublicam Heliopolitanorum propter emolumentum sententiae in rerum tam heredis, quam hereditariarum possessionem missam esse proponas: intelligis, quamuis Pater tuus cum Sosiano contraxerit, tamen si personali actione eum habuit obligatum, praeponi Rempublicam jure pignoris [iu] his, quae ex auctoritate ejus, qui jubere potuit, seruandi judicati causa occupauit. PP. 2. Id. Decembr. Laeto 2. et Cereale Coss. 216.

4. *Idem* A. *Varo.*

Si fundum pignori accepisti, antequam Reipublicae obligaretur: sicut prior es tempore, ita potior es jure. PP. 5. Idus Octobr. Antonino A. 4. et Balbino * 2. Coss. 214.

5. *Imp.* ALEXANDER A. *Septimio.*

Prior quidem creditor compelli non potest tibi, qui posteriore loco pignus accepisti, debitum offerre: sed si tu illi [id] omne, quod debetur, soiueris: [pignoris] tui causa firmabitur. PP. 3. Cal. Maji, Maximo 2. et Paterno Coss. 234.

6. *Impp.* VALERIANVS et GALLIENVS AA. *Philoxeno.*

Si generaliter bona sint obligata, et postea res alii specialiter pignori dentur: quoniam ex generali obligatione potior habetur creditor, qui antea contraxit, si ab illo priore [tempore] tu comparasti: non oportet [te] ab eo, qui postea credidit, inquietari. PP. 2. Id. Maji, Seculare 2. et Donato Coss. 261.

7. *Impp.* DIOCLETIANVS et MAXIMIANVS AA. et CC. *Juliano.*

Licet iisdem pignoribus multis creditoribus diuersis temporibus datis priores habeantur potiores: tamen eum, cujus pecunia praedium comparatum probatur, quod ei pignori esse specialiter [obligatum] statim conuenit, omnibus anteferri juris auctoritate declaratur. Subscripta 16. Cal. Febr. AA. Coss. * 287.

In AVTHENT. *de trient. et semiss. §. illud quoque in judiciis. Coll. 3. Tit. 5.* Nouell. 18. Cap. 10.

Item Possessor pignoris, negans rem ejus, cujus actor eam esse adseuerat: si probata ea intentione nitatur rem retinere, dicens ex hypotheca, vel alia causa in eandem personam delata, se propinquiorem esse, quam qui mouet causam: prius transferat possessionem, quam jus suum proponat.

(Nouell. 18. CAP. X.)

De improbis Possessorum exceptionibus.

Illud quoque in Judiciis arbitramur oportere melius, quam omnes ante nos determinare, et constituere. Si quis enim conuentus fuerit res habere alterius: ille vero dicat res non esse illius, de quo dicit actor, et cogatur, qui actionem infert, aut documentis, aut testibus, aut aliis vti laboribus, vt ostendat, res illius esse: postea vero is, qui semper abnegauerat illius hoc non fuisse: vti voluerit illius jure, et dicere, quia ex hypotheca aut aliis causis in illam personam relatis propinquior est, quam ille, qui causam mouet: aliae quidem sententiae vacent, quae prioribus nostris placuerunt: mediocris autem quaedam, et clemens, et ipsi causae conueniens poena abnegantibus inferatur: pro abnegatione namque circa hoc, et actoris laboribus, dum adhuc causa dicitur, ad actorem transferatur rerum, de quibus est quaestio facta, possessio: licentiam habente eo, qui hanc reddet, si qua jura habeat ex illa persona, de qua prius negationem passus est, competentia sibi haec proponere, et Legum justitiam promereri, poena in sola translatione possessionis constituta. † Haec à nobis pro successionibus, et collationibus, et distributionibus, et litigantium cautela, et vt multitudo litium minuatur, et inuenta sunt, et sancita: et de caetero tenebunt: quatenus et successiones agnoscant, et collationes non ignorent: sed circa distributiones non resultent, et neque petulantes suarum literarum abnegationibus insiliant malignari volentes, neque annumerationes abnegent, neque postea forsan solutionibus vtantur, neque res, ex quibus detinent, abnegent personis, sed mediocres, et mites ex causis ostensi, mediocri etiam potiantur judicio.

8. *Iidem* AA. CC. *Fabricio.*

Diuersis temporibus eadem re duobus jure pignoris obligata, eum, qui prior data mutua pecunia pignus accepit, potiorem haberi, certi ac manifesti juris est: nec alias secundum [creditorem] distrahendi potestatem hujus pignoris consequi, nisi priori creditori debita fuerit soluta quantitas. S. Prid. Cal. Maji, *Heraclio*, AA. Coss. * 287.

9. *Iidem* AA. et CC. *Asclepiodoto.*

Eos, qui acceperunt pignora, cum in rem actionem habeant, priuilegiis, omnibus, quae personalibus actionibus competunt, praeferri constat. Dat. 3. Non. Dec. * *Constantio et Maximiano* CC. Coss. * 294.

10. *Iidem* AA. et CC. *Pollipeucae.*

Cum tibi pro dote, quam acceperat maritus, res obligauit: eo mortuo, hi, quibus easdem pignori dederat, non offerentes debitum, nulla possunt persequi ratione. Nam chirographarios creditores, nec in rem, nec in personam eos, qui debitori non probantur successisse, vlla ratione conueniri posse, manifestum est. PP. Non. Decembr. * *iisdem* CC. Coss. * 294.

11. *Impp.* LEO * et *ANTHEMIVS* AA. *Erythrio P. P.*

Scripturas, quae saepe assolent à quibusdam secrete fieri, interuenientibus amicis necne, transigendi, vel paciscendi, seu foenerandi, vel societatis coëundae gratia, seu de aliis quibuscunque causis, vel contractibus conficiuntur (quae ἰδιόχειρα Graece appellantur:) siue tota series earum manu contrahentium, vel notarii, vel alterius cujuslibet scripta fuerit, ipsorum tamen habeant subscriptiones, siue testibus adhibitis, siue non: licet conditionales sint, (quos vulgo Tabularios appellant,) siue non, quasi publice conscriptas, si personalis actio exerceatur, suum robur habere [decernimus]. Sin autem jus pignoris vel hypothecae ex hujusmodi instrumentis vindicare quis sibi con-

§. 6. *Conditiones, quae ad praesens vel praeteritum tempus* referuntur, aut statim infirmant obligationem, aut omnino non differunt: veluti, *si Titius consul fuit*, vel *si Maevius vivit, dare spondes?*

contenderit: eum, qui instrumentis publice confectis nititur, praeponi [decernimus,] etiamsi posterior is contineatur: nisi forte probatae atque integrae opinionis trium, vel amplius virorum subscriptiones eisdem idiochiris contineantur: tunc enim quasi publice confecta accipiuntur. Dat. Calend. Jul. *Constantinop.* Martiano et Zenone Coss. 469.

In AVTHENT. *de instrum. cautela et fide.* §. *si quis igitur.* et §. *sed et si quis. Coll.* 6. *Tit.* 2. *al.* 3. Nou. 73. Cap. 1. et 2. *quam posuit hic Albericus.*

Si quis vult *caute deponere, non soli credat accipientis scripturae, sed aduocet* etiam *Testes idoneos*, et fide dignos *non pauciores tribus*. Sed et si quis aut mutui instrumentum, aut alterius cujuspiam contractus fecerit, et noluerit hoc specialiter in publico confiteri: non ex ipso videatur credibile, quod scribatur super mutuo documentum, nisi etiam trium testium adhibeatur praesentia fide dignorum, vt siue veniant, et subscriptionibus propriis attestentur, siue alii quidem testificentur, quia eis praesentibus confectum est documentum: fidem eandem ex vtraque causa percipiat. Si tamen quisquam aut deponens, aut mutuans, aut alias contrahens, contentus sit sola scriptura ejus, cum quo contrahit, sciat, scripturam non sufficere ad probationem.

(Nouell. 73. CAP. II.)

Quemadmodum sine tabellione instrumentum mutui vel DEPOSITI caute fieri potest.

Sed et si quis aut mutui instrumentum, aut alterius cujuspiam faciat, et noluerit hoc in publico confiteri, quod et in deposito definiuimus, non ex ipso videatur credibile, quod scribitur super mutuo documentum, nisi etiam testium habeat praesentiam fide dignorum non minus trium: vt siue veniant, et propriis subscriptionibus attestentur: siue alii quidam testificentur, quia praesentibus eis confectum est documentum: fidem causa ex vtroque percipiat, etiam literarum examinatione penitus non repulsa, sed sola non sufficiente, augmento autem testium confirmanda.

12. *Imp.* JVSTINIANVS A. *Joanni P. P.*

Assiduis aditionibus mulierum inquietati sumus, per quas suas dotes deperditas esse lugebant, et ab anterioribus substantias maritorum detentas. Nos itaque ad antiquas leges respeximus, in personalibus actionibus rei vxoriae actioni (quam in praesenti sustulimus, magnam praerogatiuam praestantes, vt contra omnes pene personales actiones habeant priuilegia, et creditores alios antecedant, licet fuerint anteriores. Et hoc cum in personalibus statuerant actionibus, si hypothecam respiciebant, illico justitiae vigorem relaxabant, et senioribus hypothecis nouas mulierum hypothecas, si habebant actiones, expellebant: nec ad fragilitatem muliebrem respicientes, nec quod et corpore, et substantia, et omni vita sua maritus fruitur: cum pene mulieribus tota substantia in dote constituta est. Oportebat enim disponi maritos creditoribus suis ex sua substantia satisfacere, non de dote molieris, quam ad suos victus, sustque alimonias mulier possidet: vel à semetipsa datam, vel pro eà ab alio. §. 1. Ad [haec] omnia respicientes et reminiscentes, quod et alias duas constitutiones fecimus pro dotibus, mulieribus subuenientes, et haec omnia in vnum colligentes, sancimus, ex stipulatu actionem, quam mulieribus jam pro dote instituenda dedimus, cuique etiam tacitam donauimus inesse hypothecam, potiora jura contra omnes habere mariti creditores, licet anterioris sint temporis priuilegio vallati. † Cum enim in personalibus actionibus (secundum quod diximus) tali priuilegio vtebatur res vxoria: quapropter non in hypotheca hoc mulieri etiam nunc indulgemus beneficium, licet res dotales, vel ex his aliae comparatae non extent: sed quocunque modo vel dissipatae, vel consomptae sint, si tamen re ipsa fuerint parti mariti datae? Quis enim earum non misereatur propter obsequia, quae maritis praestant, propter partus periculum, et ipsam liberorum procreationem, pro quibus multa nostris legibus inuenta sunt priuilegia? † Et ideo, quod antiquitas quidem dare incepit, ad effectum autem non pertulit, nos pleno legis articulo consummauimus: et siue liberos habeat mulier, siue ab initio non habuit, siue progenitos amisit, hoc ei priuilegium indulgemus. † Exceptis videlicet contra nouercas anterioris matrimonii filiis, quibus pro dote matris suae jam quidem dedimus hypothecam contra paternas res, vel ejus creditores: in praesenti autem similem eis praerogatiuam seruamus, ne [jus,] quod posteriori datum est vxori, hoc anteriori denegetur: sed sic maneat eis jus incorruptum, quasi adhuc viuente matre eorum. Duabus enim dotibus ab eadem substantia debitis, ex tempore praerogatiuam manere volumus.

§. 2. Haec autem tantum ad dotem sancimus, non ad ante nuptias donationem, quam suo tempori seruire disponimus, et habere inter creditores sui temporis ordinem. Non enim pro lucro fouemus mulieres, sed ne damnum patiantur, suisque rebus defraudentur, curamus. §. 3. Quam legem ex praesenti tempore locum habere sancimus; et non retrorsum referimus. Dat. 5. Cal. Dec. *Constantinop.* post Consulatum Lampadii et Orestis VV. CC. 531.

In AVTHENT. *de aequal. dot. et propter nupt. don.* §. *his consequens.* et §. *seq. Coll.* 7. *Tit.* 9. *al.* 8. Nou. 97. Cap. 3.

Quo jure vtatur et aduersus eos, qui personali priuilegio muniuntur, veluti quorum pecunia res emptae sunt, siue refectae: nisi qui noua constitutione sunt excepti, sicut qui emendae militiae causa marito in scriptis mutuarunt.

(Nou. 97. CAP. III. vid. supr. h. P. II. L. I. T. IX. p. 104.)

In AVTHENT. *vt exact. instant. dot.* §. *his igitur Coll.* 7. *Tit.* 3. *al.* 5. Nou. 91. Cap. 1.

Si quid ex rebus ipsius dotis appareat: mulieri, cui et in rem actio competit, vel filiis ejus seruetur: alioqui siue superfint ambae mulieres, siue defecerint, siue altera duntaxat extet: prior omnino seu quaelibet soboles ejus superior habeatur: quod noua constitutione factum est apertius.

(Nou. 91. CAP. I. vid. supr. h. P. II. L. I. T. X. p. 103.)

bb) DE HIS, QVI IN PRIORVM CREDITORVM LOCVM SVCCEDVNT.

(Cod. 8. T. 19.)

1. *Impp.* SEVERVS et ANTONINVS AA. *Marcellinae.*

Non omnino succedunt in locum hypothecarii creditoris hi, quorum pecunia ad creditorem transit. Hoc enim tunc obser-

des? Nam si ea ita non sunt, nihil valet stipulatio: sin autem ita se habent, statim valet. *Quae* enim *per rerum naturam sunt certa; non morantur obligationem, licet apud nos incerta sint.*

§. 7

obseruatur, cum is, qui pecuniam postea dat, sub hoc pacto credat, vt idem pignus ei obligetur, et in locum ejus succedat. Quod cum in persona tua factum non sit: (Judicatum est enim te pignora non accepisse) frustra putas tibi auxilio opus esse Constitutionis nostrae ad eam rem pertinentis. PP. Id. Jul. Pompejano et Auito Coss. 210.

2. *Imp.* ANTONINVS A. *Felici.*

Cum pro patre, in cujus potestate non eras, pecuniam fisco intulieris, et jure priuilegio ejus successisti, et ejus locum, cui pecuniam numerasti, consecutus es: nec hi creditores patris tui, qui personalem habuerunt actionem vel cum eo postea sub pignoribus contraxerunt, pignora tua te ignorante distrahendo, juri tuo aliquid derogauerunt. Vnde intelligis, si quid tuo nomine te absente ab actoribus tuis solutum est: vt indebitum numeratum restitui, pignoraque tibi nexa persequi te posse. PP. Cal. Oct. *Romae*, Sabino 2. et Anulino Coss. 217.

3. *Imp.* ALEXANDER A. *Valenti.*

Si potiores creditores pecunia tua dimissi sunt, quibus obligata fuit possessio, quam emisse te dicis, ita vt pretium perueniret ad eosdem priores creditores: in jus eorum successisti: et contra eos, qui inferiores illis fuerunt, justa defensione te tueri potes. PP. Cal. Febr. Juliano 2. et Crispino Coss. 225.

4. *Impp.* DIOCLETIANVS et MAXIMIANVS AA. *Carpophoro.*

Si prior Respubl. contraxit, fundusque ei est obligatus, tibi secundo creditori offerenti pecuniam, potestas est, vt succedas etiam in jus Reipubl. PP. 15. Calend. Jun. Maximo 2. et Aquilino Coss. 286.

cc) SI ANTIQVIOR CREDITOR PIGNVS VENDIDERIT.

(Cod. 8. T. 20.)

1. *Imp.* ALEXANDER A. *Athenioni.*

Si vendidisset, qui ante pignus accepit: persecutio tibi hypothecaria superesse non posset. Cum autem Debitor ipsi priori creditori eadem pignora in solutum dederit, vel vendiderit: non magis tibi persecutio adempta est, quam si aliis easdem res Debitor vendidisset. Sed ita persequens res obligatas audieris, si, quod eidem possessori propter praecedentis contractus auctoritatem debitum est, obtuleris. PP. Id. Maji, Agricola et Clementino Coss. 231.

2. *Impp.* DIOCLETIANVS et MAXIMIANVS AA. et CC. *Eudemiae.*

Obligata pignoris jure creditore recte distrahente, post Debitor emptori pretium offerens, vel creditori quod debuit, euincere non potest. S. 16. Cal. Jan. AA. Coss. * 287.

3. *Iidem* AA. et CC. *Theophilo.*

Quo minus creditor, qui antea pignus accepit, distrahat: non offerendo secundus priori debitum, interpellare non potest. Datum 6. Calend. April. AA. Coss. * 287.

dd) SI COMMVNIS RES PIGNORI DATA SIT.

(Cod. 8. T. 21.)

1. *Imp.* ANTONINVS A. *Venusto.*

Frater vester, sicut vobis inuitis portionem vobis competentem obligare non potuit, ita suam dando, obligationem creditori quaesiuit. Vnde intelligitis contractum ejus nullum praejudicium dominio vestro facere potuisse. Accept. 3. Calend. Decembr. Messala et Sabino Coss. 215.

ee) DE PRAETORIO PIGNORE, ET VT IN ACTIONIBVS DEBITORVM MISSIO PRAETORII PIGNORIS PROCEDAT.

(Cod. 8. T. 22.)

1. *Imp.* JVSTINIANVS A. *Mennae P. P.*

Si praetorium pignus quicunque judices dandum alicui perspexerint, non solum super mobilibus rebus, et immobilibus, et se mouentibus, sed etiam super actionibus, quae debitori competunt, praecipimus hoc eis licere decernere. Dat. Calend. April. *Constant.* Decio * *V. C.* Cos. 529.

2. *Idem* A. *Juliano P. P.*

Veteris juris dubitationem decidentes, ad duplum genus hypothecarum respeximus: vnum quidem, quod ex conuentionibus, et pactis hominum nascitur: aliud, quod à judicibus datur: et Praetorium nuncupatur. Et cum inuenimus in conuentionalibus pignoribus, vel hypothecis, non solum tenentem creditorem adjuuari, sed etiamsi ab ea [possessione] cadat, siue sua culpa, siue non, siue fortuito casu: humanius esse perspeximus, et in praetorio pignore dare recuperationem creditori, quocunque modo possessionem amittat, siue culpa sua, siue non, siue fortuito casu. Licet enim debuerat incumbere suo pignori, ne aliquam patiatur [inde] jacturam: tamen nequid amarum in creditoribus consequatur, benignius causam interpretamur, et ei recuperationem donamus. Datum Calend. August. *Constantinop.* Lampadio et Oreste VV. CC. Coss. 530.

ff) SI IN CAVSA JVDICATI PIGNVS CAPTVM SIT.

(Cod. 8. T. 23.)

1. *Imp.* ANTONINVS A. *Gabinio.*

Res ob causam judicati [datas] ejus jussu, cui jus jubendi fuit, pignoris jure teneri, ac distrahi posse, saepe rescriptum est. Nam in vicem justae obligationis succedit ex causa contractus auctoritas jubentis. PP. 5. Calend. August. *Romae*, Antonino A. 4. et Balbino * 2. Coss. 215.

2. *Imp.* ALEXANDER A. *Valeriano.*

Cum in causa judicati aliqua res pignori capitur, per officium ejus, qui ita decreuit, venundari solet, non per eum, qui judicatum fieri postulauit. Et si alio emptore non existente, vel existente quidem, sed non dignum pretium offerente, is, cui judicatus satis non fecit, ad licitationem secundum constituta fuerit admissus, cujuslibet alterius vice ex officio emere debet. PP. 6. Cal. Maji, Maximo 2. et Aeliano Coss. 224.

3. *Imp.* GORDIANVS A. *Antigono.*

In causa judicati pignora ex auctoritate Praesidis capta, potius distrahi, quam jure dominii possideri consueuerunt: Si tamen per calliditatem condemnati emptor inueniri non potest, tunc auctoritate Principis dominium creditori addici solet. PP. Id. August. Gordiano A. et Auiola Coss. 240.

§. 7. *Non solum res in stipulatum deduci possunt, sed etiam facta:* vt si stipulemur aliquid fieri vel

gg) Si PIGNVS PIGNORI datvm sit.
(Cod. 8. T. 24.)

1. *Imp.* GORDIANVS A. *Lamponi, et aliis.*

Etiam id, quod pignori obligatum est, à creditore pignori obstringi posse, jamdudum placuit: scilicet vt sequenti creditori vtilis actio detur, tamdiuque eum is, qui jus repraesentat, tueatur, quamdiu in causa pignoris manet ejus, qui dedit. Sed si vos vsumfructum possessionis tantummodo pignori dedistis, isque, qui accepit, alii eam possessionem, cujus vsumfructum nexum habebat, sine vestra voluntate pignorauerit: creditor ejus id, in quo pignoris vinculum non constitit, distrahens, dominio vos priuare nequiuit. Quod si non fuit vestro creditori vsusfructus, sed ipsa possessio pignorata, et ante exsolutam à domino pecuniam creditor secundus pignus acceptum vendidit, non posse venditionem post solutam pecuniam rescindi, diuorum Principum placitis continetur. PP. Id. Sept. Pio et Pontiano Coss. * 239.

2. *Impp.* DIOCLETIANVS et MAXIMIANVS AA. *Gemello.*

Si creditor possessionem, quae à parentibus tuis pignoris jure fuerat obligata, non vendidit, sed alii creditori pignori dedit: examinata fide veri, poteris eam soluto eo, quod ex hac causa creditori debetur, interceſſu Praesidis prouinciae recuperare. PP. 13. Cal. ipsis 4. et 3. AA. Coss. 290.

hh) De PARTV PIGNORIS et omni Cavsa.
(Cod. 8. T. 25.)

1. *Imp.* ALEXANDER A. *Mestriano.*

Partus pignoratae ancillae in pari causa esse, qua mater est, olim placuit. PP. Id. Maji, Agricola et Clementino Coss. 231.

2. *Impp.* DIOCLETIANVS et MAXIMIANVS AA. *Annoso et Antonino.*

Cum pignoris titulo mancipia vos obligasse pro mutua, quam accepistis, pecunia proponatis, horum mancipiorum operis, quas creditor accepit, vel quas percipere potuit, in vsuras computatis, et post in sortem extenuato debito residuum offerentibus, vel si non accipiat, consignatum deponentibus, mancipia vobis Praeses prouinciae restitui jubebit. S. 5. Cal. Jan. AA. Coss. * 287.

ii) De REMISSIONE PIGNORIS.
(Cod. 8. T. 26.)

1. *Impp.* SEVERVS et ANTONINVS AA. *Proculo.*

Si te manumissum, et in libertate moratum, sciente ea, cui pignoris nomine obligatus dic eris, Praesidi probaueris: ex consensu creditricis remissam pignoris obligationem apparebit: et per hoc jure manumissum, nec ab herede creditricis in seruitutem peti posse, certum est. PP. 11. Cal. Maji, Antonino A. 2. et Geta * C. 2. Coss. 206.

2. *Iidem* AA. *Materno.*

Si probaueris te fundum mercatum, possessionemque ejus tibi traditam, sciente et consentiente ea, quae sibi eum à venditore obligatum dicit, exceptione [eam] remouebis. Nam obligatio pignoris, consensu et contrahitur, et dissoluitur. PP. 2. Id. Febr. Antonino A. 3. et Geta * C. 3. Coss. 209.

3. *Imp.* ALEXANDER A. *Tauro.*

Si ignorante, vel inuito te debitor tuus, qui vniuersa bona sua ob pecuniam debitam tibi obligauerat, cum Republica postea contraxit, jus tuum non laesit. PP. 3. Id. April. Albino et Maximo Coss. 228.

4. *Imp.* GORDIANVS A. *Aquilino.*

Cum te à debitore mercatum proponas eam rem, quae alii pignorata erat, si sciente eo, ac pignus suum remittente, eam mercatus es, cum ejus consensu nexus pignoris euanuerit, si non noua voluntas interceſſerit, quae denuo obligationem pignoris constitueret, ea res velut obstricta non potest vindicari. PP. 11. Cal. Maji, Gordiano A. et Auiola Coss. 240.

5. *Idem* A. *Asclepiadi.*

Debitum, cujus meministi, quod per pacti conuentionem inutiliter factam remisisti, etiam nunc petere non vetaris, et vsitato more pignora vindicare. PP. 6. Id. Sept. Gordiano A. 2. et Pompejano Coss. 242.

6. *Impp.* DIOCLETIANVS et MAXIMIANVS AA. et CC. *Argio.*

Si eo tempore, quo praedium distrahebatur, programmate admoniti creditores, cum praesentes essent, jus suum executi non sunt: possunt videri obligationem pignoris amisisse. PP. 3. Id. Febr. Maximo 2. et Aquilino Coss. 286.

7. *Iidem* AA. et CC. *Paulino.*

Creditricem patrui tui sub obligatione fundi, qui per chirographum nexus pignori fuerat, jubentem eandem cautionem reddi, pignoris etiam jus remisisse videri, manifestum est. PP. 5. Id. Sept. Diocletiano 3. et Maximiano AA. Coss. 287.

8. *Iidem* AA. et CC. *Appollonio.*

Si hypothecas fisco distrahente, creditores silentio tradiderunt negotium: palam est [etiam] actionem suam amisisse eos, quam in rem habebant: nam et fiscalis hastae fides facile conuelli non debet. PP. 13. Cal. Sept. ipsis 4. et 3. AA. Coss. 290.

9. *Iidem* AA. et CC. *Hermiano.*

Cum ex causa mandati pro socero tuo te foenebrem pecuniam exsoluisse proponas, curabit Praeses prouinciae in restituenda pecunia, quam pro eo exsoluisti, nec non etiam in vsuris ejus indemnitati tuae prospicere. Nam si recepta à creditore mancipia, quae pignori fuerant data, hac mente socero tuo tradidisti, vt pignoris vinculum [tuum] dissolnatur: obligatio semel extincta instaurari non potest. PP. 10. Cal. Octobr. ipsis 4. et 3. AA. Coss. 290.

10. *Iidem* AA. et CC. *Quintillae.*

Res pignoris hypothecaeue jure creditoribus obnoxias, citra consensum eorum debitores alienantes, praecedentem non dissoluunt obligationem. Dat. Cal. Dec. AA. Coss. * 290.

11. *Imp.* JVSTINIANVS A. *Joanni P. P.*

Solita prouidentia vtimur etiam de pignoribus, vel hypothecis rerum, quae quibusdam creditoribus suppositae, postea à debitoribus venduntur, vel alio modo transferuntur, creditore suum consensum contractui praebente: et quodam legitimo postea modo [res] ad priorem dominum reuertuntur. In hoc etenim casu diuersae sententiae à legum prudentibus habitae sunt, quibusdam dicentibus jus pignoris creditori renouari, propter verbum

vel non fieri, et in hujusmodi stipulationibus optimum erit poenam subjicere, ne quantitas stipulationis

verbum futurarum rerum, quod in generalibus hypothecis poni solitum est; aliis peoitus extingui. Nobis autem visum est, eum, qui semel consensit alienationi hypothecae, et hoc modo suum jus respuit; indignum esse eandem rem, vtpote ab initio ei suppositam, vindicare, vel tenentem inquietare. Dat. † *Constantinopoli*, post Consulatum Lampadii et Orestis VV. CC. anno secundo 532.

kk) ETIAM OB CHIROGRAPHARIAM PECVNIAM PIGNVS TENERI POSSE. (Cod. 8. T. 27.)

1. *Imp.* GORDIANVS A. *Festo.*

Pignus intercidit, si, nouatione facta, in alium jus obligationis transtulisti, nec vt ea res pignoris nomine teneretur, tibi cautum est: Quod si pactum inter te eumque, qui postea dominus fundi constitutus nouam obligationem susceperat, intercessit, vt idem fundus tibi pignoris nomine teneretur, quamuis personali actione expertus feceris condemnationem, pignoris tamen habes persecutionem. At si in possessione fueris constitutus: nisi ea [quoque] pecunia tibi à debitore reddatur vel offeratur, quae sine pignore debetur, eam restituere propter exceptionem doli mali non cogeris. Jure enim contendis, debitores eam solam pecuniam, cujus nomine ea pignora obligauerunt, offerentes audiri non oportere, nisi pro illa etiam satisfecerint, quam mutuam simpliciter acceperunt: Quod in secundo creditore locum non habet: nec enim necessitas ei imponitur chirographarium etiam debitum priori creditori offerre. PP. Id. Mart. Gordiano A. et Auiola Coss. 240.

ll) DE DISTRACTIONE PIGNORVM. (Cod. 8. T. 28.)

1. *Imp.* ALEXANDER A. *Pacatae.*

Fundum pignori obligatum, si creditor ex fructibus debitum consecutus est, cum ipso jure pignus [ab obligatione liberatum sit, distrahere minime potest. PP. Id. Jan. Maximo 2. et Aeliano Coss. 224.

2. *Idem* A. *Maximae.*

Creditor, qui hypothecae seu pignori rem sibi nexam vendidit, litigiosam rem non videtur vendere: quia precario debitor possidet. PP. 12. Cal. Oct. Maximo 2. et Aeliano Coss. 224.

3. *Idem* A. *Luciano.*

Hypothecis, vel pignoribus à creditoribus venundatis, in id, quod deest, aduersus reum, vel fidejussorem [ejus] actio competit. PP. 3. Non. Non. Maximo 2. et Aeliano Coss. 224.

4. *Idem* A. *Crescenti.*

Creditor hypothecas, siue pignus cum proscribit, notum debitori facere, et sibi bona fide rem gerere, et, quando licet testato dicere debet. Si quid itaque per fraudem in pignore villae venditae commissum probare potes, vt inferatur actio, quae eo nomine competit, adi eum, cujus de ea re notio est. PP. Cal. Jun. Fusco et Dextro Coss. 226.

5. *Idem* A. *Sosiano.*

Si residuum debiti paratus es soluere, Praeses prouinciae dabit [tibi] arbitrum: apud quem quantum sit, quod superest ex debito, examinabitur: et siue ad Judicem venire aduersa pars cessauerit, siue oblato superfluo ad venditionem prosiluerit: improba alienatio proprietatis tuae jus non aufert. PP. 12. Cal. Aug. Pompejano et (Peligno) * *al. Feliciano* Coss. 232.

6. *Imp.* GORDIANVS A. *Rogato.*

Quamdiu non est integra pecunia creditori numerata, etiamsi pro parte majore eam consecutus sit, distrahendi rem obligatam non amittit facultatem. PP. 13. Oct. Sept. Pio et Pontiano Coss. 239.

7. *Idem* A. *Caro*

Si cessante solutione, creditor non reluctante lege contractus, ea, quae sibi pignori nexa erant, distraxit: reuocari venditionem iniquum est: cum, si quid in ea re fraudulenter fecerit: non emptor à te, sed creditor conueniendus sit. PP. 5. Calend. Nou. Pio et Pontiano Coss. 239.

8. *Idem* A. *Maximo.*

Si priusquam distraheretur pignorata possessio, pecuniam creditori obtulisti, eoque non accipiente, facta contestatione eam deposuisti, et hodie [quoque] in eadem causa permanet, pignoris distractio non valet. Quod si prius, quam offerres, legem venditionis exercuit: quod jure subsistit, reuocari non debet. PP. 3. Non. April. Gordiano A. et Auiola Coss. 240.

9. *Impp.* DIOCLETIANVS et MAXIMIANVS AA. et CC. *Cillo.*

Quae specialiter vobis obligata sunt, debitoribus detrectantibus solutionem, bona fide debetis et solenniter vendere. Ita enim apparebit, an ex pretio pignoris debito satisfieri possit. Quod si quid deerit, non prohibemini caetera etiam bona jure conuentionis consequi. PP. 13. Cal. Jun. Diocletiano 3. et Maximiano AA. Coss. 287.

10. *Iidem* AA. et CC. *Rufino.*

Et qui sub imagine alterius personae, quam supposuerat, jugiter tenet: cum sibi negotium gerat, alienasse non videtur. Jure enim pignoris obligatum praedium, neque si per subjectam personam creditor comparauerit, neque si sibi addixerit, debitori affert praejudicium; sed in eadem causa permanet, in qua fuit ante hujusmodi collusionem. Sane si debitore distrahente comparauerit, consensu emptionem perfectam (si neque dolus aduersarii, neque metus causa gesta arguentur) reuocari, exemplo graue est. Si igitur poteris euidentibus probationibus monstrare creditorem per suppositam imaginarii emptoris personam semper possessionem tenuisse, nec vendita bona fide praedia postea sinceriter comparasse: potes oblata pecunia cum vsuris, ad restitutionem creditorem compellere. PP. 3. Non. Octobr. ipsis 4. et 3. AA. Coss. * 290.

11. *Iidem* AA. et CC. *Rufinae.*

Mulier, licet specialiter res pignori dederit pro alio, creditor eas distrahendi non habet facultatem: nisi dissimulatione marito obligante velut proprias, creditoris ignorantiam circumscripserit. PP. 5. Cal. Maji, *Heracliae*, AA. Coss. * 293.

12. *Iidem* AA. et CC. *Zotico.*

Si debitor rem tibi jure pignoris obligatam, te non consentiente distraxit: dominium cum sua causa transtulit ad emptorem. S. Prid. Cal. Maji, *Heracliae*, AA. Coss. * 293.

13. *Iidem* AA. et CC. *Theodotae.*

Qui praedium obligatum à creditore comparauit, si in vacuam possessionem inductus non est, nullam in rem actionem habet.

14. *Iidem*

lationis in incerto fit, ac necesse fit actori probare, quid ejus intersit. Itaque si quis, vt fiat aliquid, stipuletur: ita adjici poena debet, *si ita factum non erit, tunc poenae nomine decem aureos dare spondes?* Sed si quaedam fieri, quaedam non fieri, vna eademque conceptione stipuletur quis: clausula

14. *Iidem* AA. et CC. *Modesto.*

Si in hoc, quod jure tibi debetur, satisfactum non fuerit, debitoribus res obligatas tenentibus: aditus Praeses prouinciae, tibi distrahendi facultatem jubebit fieri. PP. 16. Cal. Dec. *Sirmii*, AA. Coss. * 293.

15. *Iidem* AA. et CC. *Auianae.*

Obligatis pignori mancipiis à creditore distractis ac traditis; si post debitor quondam haec sollicitauerit: non venditori, sed emptori contra possidentem in rem competit actio. Dat. Cal. Mart. *Sirmii*, * *Constant. et Maxim.* CC. Coss. * 294.

16. *Iidem* AA. et CC. *Syluano.*

Vnus ex multis debitoris, qui pignora tradiderat, heredibus, quod ab eo personali actione peti potuit, soluendo, res obligatas distrahendi creditori facultatem non adimit. S. 3. Non. April. * *iisdem* CC. Coss. * 294.

17. *Iidem* AA. et CC. *Agapae.*

Rei creditor obligatae generali sine speciali conuentione, per creditorem alium, cui non fuerat nexa, venundatae, non amittit persecutionem. Dat. Prid. Non. April. * *iisdem* CC. Coss. * 294.

18. *Iidem* AA. et CC. *Cajano.*

Qui à creditore pignori obligatum praedium jure emit, de proprietate vinci non potest. S. 6. Calend. Maji, * *iisdem* CC. Coss. * 294.

19. *Iidem* AA. et CC. *Libyae.*

Si maritus tuus mutuam (licet tuam) dedit pecuniam; eorum, quae pignoris titulo accepit, si ei non successisti, distrahendi nomine tuo nullam habes facultatem. S. 6. Id. Nou. *Heracliae*, * *iisdem CC.* Coss * 294.

20. *Iidem* AA et CC. *Sabinae.*

Secundum placiti fidem, si nihil conuenit specialiter, pignoribus à creditore majore, quam ei debebatur, pretio distractis; licet ex eo fundus comparatus sit, non super hoc in rem, sed in personam, id est, pignoratitia de superfluo competit actio. S. 6. Id. Nou. *Byzantii*, * *iisdem* CC. Coss. * 294.

mm) Debitorem Venditionem PIGNORIS impedire non posse.

(Cod. 8. T. 29.)

1. *Impp.* SEVERVS et ANTONINVS AA. *Marcello.*

Si sunt, qui emere praedia tibi obligata velint, non impediuntur scriptura testamenti, qua complexus est debitor nulla à se praedia venundari, et poenam addidit, vt fisci fierent. Nec enim potuisse eum hujusmodi lege jus creditoris facere deterius, manifestum est. Dat. 6. Cal. Maji, Apro et Maximo Coss. 208.

2. *Imp.* GORDIANVS A. *Nepoti.*

Debitoris denunciatio, qui creditori suo, ne sibi rem pignori obligatam distrahat, vel his, qui ab eo volunt comparare, denunciat: ita demum efficax est, si vniuersum tam sortis, quam vsurarum offerat debitum creditori: eoque non accipiente, idonea fide probationis (ita vt oportet) depositum ostendat. Nam si vel modicum de sorte, vel vsuris in debito perseuerет: distractio rei obligatae non potest impediri: neque ea ratione emptor, tametsi sciat interpositam à debitore creditori denunciationem, malae fidei fit possessor. PP. 3. Non: Aug. Gordiano A. et Auiola Coss. 240.

nn) Si vendito pignore agatur.

(Cod. 8. T. 30.)

1. *Imp.* ALEXANDER A. *Agrippae.*

Praeses prouinciae aditus, si fuerit probatum, tuum creditorem, cui jus distrahendi pignora fuit, dolo malo fundum vendidisse: quanti tua interest, restituere tibi eundem creditorem jubebit. Quod si de bonis creditoris condemnati solui pecunia non potuerit, et probatum fuerit, emptorem mala fide emisse: offerente te pecuniam cum vsuris, quanti fundus venit, restituere tibi fundum cum fructibus malae fidei emptorem jubebit. PP. Cal. Sept. Alexandro A. Cos. 223.

2. *Idem* A. *Aemiliano.*

Seruos, quos nullo jure à creditore venisse dicis, pater tuus, vel tu, si hereditas ejus ad te pertinet, à possessoribus petere potes. Quod si vsucapti sunt, petat pater tuus pretium eorum à creditore, qui non jure eos vendidit. PP. 3. Cal. Jan. (* *Antonino 4.*) *et* Alexandro AA. Coss. * 223.

3. *Idem* A. *Claudio.*

Si vxor tua Praesidi prouinciae probauerit, cum aureos triginta deberet, seruos suos amplioris pretii per gratiam aureis viginti creditorem vendidisse, eumque soluendo non fuisse: jubebit emptores, recepto pretio, restituere seruos. PP. 16. Cal. Oct. Maximo 2. et Aeliano Coss. 214.

4. *Imp.* GORDIANVS A. *Eudemo.*

Cum contra bonam fidem venditionem obligatae possessionis à creditore factam alleges, non obseruatis, quae in distrahendis pignoribus celebrari consueuerunt, adito Praeside prouinciae experire actione competenti non tantum aduersus creditorem, verum etiam aduersus possessorem, si fraudem eum participasse cum creditore docere potueris: vt reuocatis, quae mala fide gesta constiterit, et fructuum ratio, et damni, quod irrogatum apparuerit, haberi possit. PP. Cal. April. Sabino 2. et Venusto Coss. 241.

5. *Impp.* DIOCLETIANVS et MAXIMIANVS AA. et CC. *Noniae.*

Si creditore pignus, priusquam ei satisfieret, distrahente, non per collusionem emptor comparauerit: successor ejus de superfluo, non emptoris heres, qui rem possidet, conueniendus est. S. 16. Cal. Jan. *Nicomediae*, * *Constantio et Maximiano* CC. Coss. * 294.

oo) De luitione PIGNORIS.

(Cod. 8. T. 31.)

1. *Impp.* SEVERVS et ANTONINVS AA. *Antiochiae.*

Qui pro parte heres extitit: nisi totum debitum exsoluat, suam portionem ex pignoribus recipere non potest. PP. 3. Cal. April. Albino et Aemiliano Coss. 207.

2. *Imp.* GORDIANVS A. *Domitio.*

Intelligere debes vincula pignoris durare personali actione submota. PP. 12. Calend. Junii, Sabino * 2. et Venusto Coss. 241.

3. *Impp.*

clausula hujusmodi erit adjicienda, *si aduersus ea factum erit, siue quid ita factum non fuerit: tunc poenae nomine decem aureos dare spondes?*

TIT.

3. *Impp.* DIOCLETIANVS et MAXIMIANVS AA. et CC. *Floro.*

Si reddita debita quantitate, vel rebus in solutum datis siue distractis, et compensato pretio, satis ei, contra quem supplicas, factum esse adito Praeside prouinciae probaueris: vel, si quod residuum debetur, obtuleris, ac, si non acceperit, deposueris consignatum: restitui tibi res pacto pignoris obligatas prouidebit: cum etiam Edicto perpetuo actione proposita, pecunia soluta creditori, vel si per eum factum sit, quominus solueretur: ad reddenda ea, quae pignori acceperat, jure eum satis euidenter vrgeri, manifestum est. S. 6. Id. Octobr. AA. Coss. * 287.

pp) SI VNUS EX PLVRIBVS HEREDIBVS CREDITORIS, VEL DEBITORIS PARTEM SVAM DEBITI SOLVERIT, VEL ACCEPERIT.
(Cod. 8. T. 32.)

1. *Impp.* VALERIANVS et GALLIENVS AA. *Tauro.*

Manifesti, et indubitati juris est, defuncto creditore multis relictis heredibus, actionem quidem personalem inter eos ex Lege 12. Tabularum diuidi: pignus vero in solidum vnicuique teneri. Dat. 12. Calend. Maji, ipsis AA. 4. et 3. Coss. 258.

2. *Impp.* DIOCLETIANVS et MAXIMIANVS AA. et CC. *Claudiae.*

Actio quidem personalis inter heredes pro singulis portionibus quaesita scinditur: pignoris autem jure multis obligatis rebus, quas diuersi possident: cum ejus vindicatio non personam obliget, sed rem sequatur: qui possident, tenentes non pro modo singularum rerum substantiae conueniuntur, sed in solidum: vt vel totum debitum reddant, vel eo, quod detinent, cedant. S. 5. Nouembr. † *Antiochiae*, * 290.

qq) SI PIGNORIS CONVENTIONEM NVMERATIO PECVNIAE SECVTA NON FVERIT.
(Cod. 8. T. 33.)

1. *Impp.* SEVERVS et ANTONINVS AA. *Ilaro.*

Si pecuniam tibi non esse numeratam, atque ideo frustra cautionem emissam adseris, et pignus datum probaturus es, in rem experiri potes: nam intentio dati pignoris, neque redditae pecuniae, non aliter tenebit, quam si de fide debiti constiterit. Eademque ratione veritas seruetur, si te possidente pignus, aduersarius tuus agere coeperit. PP. Calend. Septembr. Laterano et Rufino Coss. 198.

2. *Imp.* ALEXANDER A. *Peregrino.*

Si vt nunc adseueras, nihil creditor numerauit vxori tuae, quae pignus dedit, sed inanem extorsit cautionem: mendaci scriptura contra fidem veritatis obligari ejus res non potest. Sine die et Consule.

rr) DE JVRE DOMINII IMPETRANDO.
(Cod. 8. T. 34.)

1. *Imp.* ALEXANDER A. *Nicolae.*

Dominii jure pignora possidere desiderans, nomina debitorum, quos in solutione cessare dicis, exprimere, et an solennia peregisti, significare debuisti: dummodo scias, omnia bona debitoris, quae pignori dedit, vt vniuersa dominio tuo generaliter addicantur, impetrare te non posse. PP. 14. Calend. Decembr. Alexandro Aug. 3. et Dione * 2. Coss. 230.

2. *Imp.* GORDIANVS A. *Justae.*

Si creditor pignus jure dominii à nostra Serenitate possidere petiit, et post formam Rescripti alio anno vsuras à vobis accepit, à beneficio impetrato recessisse videtur. PP. Prid. Non. Decembr. Pio et Pontiano Coss. 239.

3. *Imp.* JVSTINIANVS A. *Demostheni P. P.*

Vetustissimam obseruationem, quae nullatenus in ipsis rerum claruit documentis, penitus esse duximus amputandam, immo magis clarioribus remediis corrigendam. Igitur in pignoribus quae jure dominii possidere aliquis cupiebat, proscriptio publica, et annus luitionis antiquitus introducti sunt: pignus autem publice proscriptum, neque vidimus, neque (nisi tantummodo ex librorum recitatione) audiuimus.

§. 1. Sancimus itaque, si quis rem creditori suo pignorauerit, si quidem in pactione cautum est, quemadmodum debet pignus distrahi, siue in tempore, siue in aliis conuentionibus, ea obseruari de quibus inter creditorem et debitorem conuentum est. Sin autem nulla pactio intercesserit, licentia dabitur foeneratori ex denunciatione vel ex sententia judiciali, post biennium, ex quo attestatio missa, vel sententia prolata est, numerandum, eam vendere.

§. 2. Sin vero nemo est, qui comparare eam maluerit, et necessarium fiat creditori saltem sibi eam jure dominii possidere: in hujusmodi casibus [hanc] causam esse obseruandam censemus, vt siue praesens sit Debitor, denunciatio ei scilicet post biennium mittatur: siue absuerit, prouinciale tribunal creditor petat, et judicem certiorare festinet: quatenus ille eum requisierit, certo tempore super hoc ab eo statuendo: vt fiat debitori manifestum per apparitionem judicis, quod à creditore petitum est: et certum tempus statuatur, intra quod si fuerit inuentus Debitor, debet is, qui pecunias creditas accepit, debitum offerre, et pignus recuperare.

§. 3. Sin autem nullatenus fuerit inuentus, Judex certum tempus definiat, intra quod ei licentia dabitur sese manifestare, et offerre pecuniam, et pignus à pignoratione liberare. Sin autem tempore statuto, vel minime fuerit inuentus, vel creditam pecuniam totam offerre noluerit: tunc creditor adeat culmen Principale, et precibus porrectis, jure dominii [à nostra Serenitate] habere eandem rem expetat, habeatque ex diuino oraculo eam in suo dominio. † Et postquam hoc fuerit subsecutum, pietatis intuitu habeat Debitor intra biennii tempus in suam rem humanum regressum, ex die sacri oraculi numerandum: et liceat ei creditori, qui jam dominus factus est, offerre debitum cum vsuris, et damnis vitio ejus creditori illatis: quorum quantitatem creditor debet suo juramento manifestare, et suum

TIT. XVII.

DE DVOBVS REIS STIPVLANDI ET PROMITTENDI.

Et stipulandi et promittendi duo, pluresue rei fieri possunt. *Stipulandi ita, si post omnium interrogationem promissor respondeat*, spondeo: *vtputa, cum* DVOBVS (*a*) *separatim* stipulantibus *ita promissor respondeat*, vtrique vestrum dare spondeo. *Nam si prius Titio spoponderit, deinde alii interroganti spondeat: alia atque alia erit obligatio, nec creduntur duo rei stipulandi esse. Duo pluresue rei promittendi ita fiunt*, Maeui decem aureos dare spondes? Et Sei eosdem decem aureos dare spondes? [*si*] *respondeant singuli separatim*, spondeo.

§. 1. *Ex hujusmodi obligationibus et stipulationibus* solidum *singulis* debetur, *et promittentes singuli in solidum tenentur. In vtraque tamen obligatione vna res vertitur; vel* alter debitum accipiendo, vel alter soluendo, omnium perimit obligationem, *et omnes liberat.*

§. 2. *Ex duobus reis promittendi, alius pure, alius in diem, vel sub conditione obligari potest: nec impedimento erit dies aut conditio, quo minus ab eo, qui pure obligatus est, petatur.*

TIT.

suum pignus recuperare. Sin autem biennium fuerit elapsum, pleniffime habeat rem creditor, idemque dominus jam irreuocabilem factam.

§. 4. Sed si quidem minus in pignore, plus in debito inueniatur: in hoc, quod noscitur abundare, sit creditori omnis ratio integra. Sin autem ex vtraque parte quaotitas aequa inueniatur, siue omni dubitatione totam rem antea pignoratam retineat. Sin autem minus quidem in debito, amplius autem in pignore fiat: tunc in hoc, quod debitum excedit, omnia debitori jura integra lege nostra seruabuntur: creditoribus quidem foeneratoris non suppositum, aliis autem debitoris creditoribus, vel ipsi debitori seruatum. Et ne ex communione fiat aliqua difficultas, licentia dabitur creditori, seu domino, aestimationem superflui debitori, vel creditori debitoris cum competenti cautela in eum exponenda offerre.

§. 5. Sin vero creditor, postquam jure dominii hoc possideat, vendere hoc maluerit, liceat quidem ei hoc facere: si quid autem superfluum sit, debitori seruare. Sin autem dubitatio exorta fuerit pro venditione, vtpote viliore pretio facta: sacramenti religionem creditor praestare compellatur, quod nulla machinatione, vel circumscriptione vsus est: sed tanti vendiderit rem, quanti potuerit venire: et hoc tantummodo reddi debitori, quod ex juramento superfluum fuerit visum. Sin autem ex jurejurando [etiam] minus habuisse creditor inueniatur: in residuum habeat integram actionem. §. 6. Aestimationem autem pignoris, donec apud creditorem eundemque dominum permaneat, siue amplioris, siue minoris, quantum ad debitum quantitatis est, judicialis esse volumus disceptationis: vt, quod Judex super hoc statuerit, hoc in aestimationem pignoris obtineat. Dat. 15. Cal. April. *Constantinop.* Lampadio et Oreste VV. CC. Coss. 530.

ss) DE PACTIS PIGNORVM, ET DE LEGE COMMISSORIA IN PIGNORIBVS RESCINDENDA.

(Cod. 8. T. 35.)

1. *Imp.* ALEXANDER A. *Victorino.*

Qui pactus est, nisi intra certum tempus pecuniam, quam mutuam accepit, solueret, cessurum se creditoribus, hypothecae venditionem non contraxit: sed id comprehendit, quod jure suo creditor in adipiscendo pignore habiturus erat. Communi itaque jure creditor hypothecam vendere debet. PP. Id. Octobr. Alexandro A. Cos. 223.

2. *Impp.* DIOCLETIANVS et MAXIMIANVS AA. et CC. *Dionysio.*

Si fundi nomine, quem vendideras, emptori ab alio mota proprietatis quaestione, alterum fundum pro ejus euictione pignoris hypothecaeue titulo emptionis instrumentis ea lege dedisti. Vt quem secundo tradideras, si is, quem vendideras, euictus non fuerit, obtineas: de hoc contra eum, qui mouerat quaestionem lata sententia: emptori parata securitate circa eum, quem obligaueras restituendum: conuentionis fidem impleri (si negotium integrum est) Praeses jubebit. S. Cal. Decembr. *Sirmii*, AA. Coss. * 293.

3. *Imp.* CONSTANTIUS A. *ad Populum.*

Quoniam inter alias captiones praecipue commissoriae [pignorum] legis crescit asperitas, placet infirmari eam, et in posterum omnem ejus memoriam aboleri. Si quis igitur tali contractu laborat, hac sanctione respiret, quae cum praeteritis praesentia quoque repellit, et futura prohibet. Creditores enim re amissa jubemus recuperare, quod dederunt. (Dat. 2. Cal. Februar. *Serdicae*, Constantio A. 7. et Constantio C. * 3. Coss. 354.) * *Constantino A. 6. et Constantio Caes. Coss. 320.*

* De improbis Possessorum Exceptionibus, Nov. 18. Cap. X. vid. supr. h. Tit. p. 343. De prohibita Sequestratione Pecuniae, Cod. 4. T. 4. ib. p. 327.

R. A. d. A. 1654. §. 138. sq.

(a) DE CONTRAHENDA ET COMMITTENDA STIPVLATIONE.

(Cod. 8. T. 38.)

1. *Impp.* SEVERVS et ANTONINVS AA. *Secundo.*

Licet epistolae, quam libello inseruisti, additum non sit, stipulatum esse eum, cui cauebatur; tamen si res inter praesentes gesta est, credendum est, praecedentem stipulationem vocem spondentis subsecutam esse. Accepta 17. Calend. Maji, Seuero * 3. et Victorino Coss. 201.

2. *Iidem*

TIT. XVIII.

DE STIPVLATIONE SERVORVM.

Seruus ex persona domini jus stipulandi habet. Sed et hereditas in plerisque personae defuncti vicem sustinet. *Ideoque quod seruus hereditarius ante aditam hereditatem stipulatur, adquirit hereditati, ac per hoc etiam heredi postea facto adquiritur.*

§. 1. *Siue autem domino, siue sibi, siue conseruo suo, siue impersonaliter seruus stipuletur: domino adquirit. Idem juris est et in liberis, qui in potestate patris sunt, ex quibus causis adquirere possunt.*

§. 2. *Sed cum factum in stipulatione continebitur, omnimodo persona stipulantis continetur: veluti si seruus stipuletur, vt sibi ire agere liceat. Ipse enim tantum probiberi non debet, non etiam dominus ejus.*

§. 3. *Seruus communis stipulando, vnicuique dominorum pro portione dominii adquirit: nisi jussu vnius eorum, aut nominatim alicui eorum stipulatus est: tunc enim soli ei adquiritur. Quod seruus communis stipulatur, si alteri ex dominis adquiri non potest, solidum alteri adquiritur: veluti si res, quam dari stipulatus est, vnius domini sit.*

TIT.

2. *Iidem* AA. *Petronio.*

Si filiae tuae, quam in potestate habebas, pecuniam dari stipulatus es: paratam obligationem exercere non prohiberis. PP. Non. Nouembr. Faustino et Rufino Coss. 211.

3. *Imp.* ANTONINVS A. *Hadriano.*

Si, cum pecuniam tuam crederes accommodato nomine Juliani stipulatio in personam ejus absentis directa est: eum nihil fit actum ea verborum conceptione, intelligis superfuisse tibi rei contractae obligationem. Ac propterea si pecuniam à debitore tuo Julianus exegerit, eamque solutionem ratam habuisti: habes aduersus eum negotiorum gestorum actionem. PP. 6. Cal. Mart. Praesente et Extricato Coss. 218.

4. *Imp.* ALEXANDER A. *Sabinae.*

Secundum responsum Domitii Vlpiani Praefecti annonae Jurisconsulti amici mei, ea, quae stipulata est, cum moreretur, partem dimidiam dotis, cui velit relinquere: reddi sibi, cum moreretur, eam partem dotis stipulata videtur. PP. 2. Calend. April. Alexandro A. Cos. 223.

5. *Impp.* DIOCLETIANVS et MAXIMIANVS AA. et CC. *Isidorae.*

Nuda pollicitatione, secundum ea, quae saepe constituta sunt, ad praestanda ea, quae promiserat, vrgeri quemquam non semper jura permittunt. Verum quoniam praeterea si contra pactum feceris, quanti ea res est, dari tibi stipulanti aduersarium tuum promisisse proponas: hujusmodi etiam obligationis post motam litem extitisse conditionem, et ejus summae, quae in hac quoque stipulatione continetur, petitioni locum factum esse conuenit. S. 5. Cal. Decembr. AA. Coss. * 287.

6. *Iidem* AA. et CC. *Erotio.*

Scire debuisti, quae sub transactione dari placita sunt, certi vel incerti stipulatione subsecuta peti posse. S. 16. Calend. Januar. *Sirmii*, AA. Coss. * 290.

7. *Iidem* AA. et CC. *Antonio.*

Neque tutoris, neque curatoris absentia quicquam stipulationi nocet: cum et foeminam minorem viginti quinque annis absente curatore stipulari posse, non ambigatur. S. 16. Cal. Febr. * *Constantio et Maximiano* CC. Coss. * 294.

8. *Iidem* AA. et CC. *Posidonio.*

Non moriturum praestari seruum, impossibilis promissio est. Post mortem autem ejus stipulatus, recte solutionem postulat. S. 12. Cal. Mart. * *iisdem* CC. Coss. * 294.

9. *Iidem* AA. et CC. *Capitoni.*

Si quidem Zenoni stipulanti mortis, vel cruciatus corporis territus timore spospondisti: aduersus experientem exceptione proposita defendi potes. † Sin vero nihil tale probetur, accusationis institutae, vel futurae praetextu: non ob turpem, sed probabilem causam habita stipulatione, promissio non infirmatur. † Sin autem ob non instituendam accusationem criminis pecunia promissa sit, cum de hujusmodi causis pacisci non liceat petitio denegatur. S. 5. Id. Octobr. *Varnariae*, * *iisdem* CC. Coss. * 294.

10. *Impp.* LEO * *et ANTHEMIVS* AA. *Erythrio P. P.*

Omnes stipulationes, etiamsi non solennibus, vel directis, sed quibuscunque verbis consensu contrahentium compositae sunt, vel legibus cognitae, suam habeant firmitatem. Dat. Cal. Januar. *Constantinop.* Martiano et Zenone Coss. 469.

11. *Imp.* JVSTINIANVS A. *Mennae P. P.*

Scrupulosam [veterum] inquisitionem, vtrum post mortem, an cum moreretur, vel pridie, quam moreretur, stipulatus sit aliquis, vel in testamento legati, vel fideicommissi nomine aliquid dereliquerit, penitus amputantes; omnia, quae vel quocunque contractu, vel stipulati, vel pacti sunt contrahentes, vel Testator in suo Testamento disposuit, etiamsi post mortem, vel pridie, quam moreretur, scripta esse noscuntur; nihilominus pro tenore contractus, vel Testamenti valere praecipimus. Dat. 3. Id. Decembr. *Constantinop.* DN. Justiniano A. PP. 2. Cos. 528.

12. *Idem* A. *Mennae P. P.*

Magnam legum veterum obscuritatem, quae protrahendarum litium magnam occasionem vsque adhuc praebebat, amputantes, sancimus: vt si quis certo tempore facturum se aliquid, vel daturum stipuletur, vel quae stipulator voluit, promiserit, et adjecerit, quod si statuto tempore minime haec perfecta fuerint, certam poenam dabit: sciat minime se posse Debitor ad euitandam poenam adjicere, quod nullus eum admonuit: sed etiam citra vllam admonitionem eidem poenae pro stipulationis tenore fiet obnoxius: cum ea, quae promisit, ipse in memoria sua seruare, non ab aliis sibi manifestari debeat poscere. Dat. 9. Kl. April. *Constantinop.* Decio V. C. Cos. 529.

13. *Idem*

TIT. XIX.

DE DIVISIONE STIPVLATIONVM.

Stipulationum aliae [*sunt*] *judiciales*, *aliae praetoriae*, *aliae conuentionales*, *aliae communes*: *tam praetoriae*, *quam judiciales*.

§. 1. Judiciales *sunt duntaxat*, *quae à mero judicis officio proficiscuntur*: *veluti de dolo cautio*, [*vel de persequendo seruo*, *qui in fuga est*: *restituendoue pretio*.]

§. 2. Praetoriae [*sunt*], *quae à mero Praetoris officio proficiscuntur*, *veluti damni infecti*, [*vel legatorum*.] † *Praetorias autem stipulationes sic exaudiri oportet*, vt *in his etiam contineantur* aedilitiae: *nam et hae à jurisdictione* [*Praetoris*] *veniunt*.

§. 3. Conuentionales *sunt*, *quae ex conuentione* (*vtriusque partis*) *concipiuntur*, [*hoc est*, *neque jussu judicis*, *neque jussu Praetoris*, *sed ex conuentione contrahentium*,] *quarum totidem genera sunt*, *quot* (*pene dixerim*) *rerum contrahendarum*.

§. 4. Communes *sunt*: *velut* rem saluam fore pupillo. *Nam et Praetor jubet rem saluam fore pupillo*, *caueri et interdum judex*, *si aliter haec res expediri non potest*: *vel de rato stipulatio*.

TIT.

13. *Idem* A. *Juliano P. P.*

Veteris juris altercationes decidentes, generaliter sancimus, omnem stipulationem, siue in dando, siue in faciendo, siue mixta ex dando et faciendo inueniatur, et ad heredes, et contra heredes transmitti, siue specialis heredum fiat mentio, siue non. Cur enim, quod in principalibus personis justum est, non ad heredes et aduersus eos transmittatur? Et sic existimentur hujusmodi stipulationes, quasi tantummodo in dando fuerint conceptae, cum nihilominus et heredes factum possint adimplere: illa subtili, et superuacua scrupulositate explosa, per quam putabant, non esse possibile, factum ab alio compleri, quod alii impositum est. Et quare, cum pene similis omnium hominum natura est, non etiam facta omnes, vel plus, vel pauso minus adimplere possint: ne ex hujusmodi subtilitate cadant hominum voluntates? Dat. Cal. Aug. *Constantinop.* Lampadio et Oreste VV. CC. Coss. 530.

14. *Idem* A. *Joanni P. P.*

Optimam quaestionem, et frequenter in judiciis versatam, satis humanum est saltem in praesenti dirimere, ne diutius nostram Rempublicam molestare concedatur. In multis etenim contractibus, et maxime in foeneratitiis cautionibus, solitum est adscribi, stipulationes per certos seruos celebrari: sed quidam indeuotiona tenti, ex hoc materiam altercationis acceperunt: et alii quidem non esse seruum adhibitum contendebant: alii vero non ejus seruum esse, ad quem pertinere scriptura protestabatur. Et si non per seruum, sed inter praesentes celebratam [esse] rem fuerat scriptum, et hoc iterum dubitabatur, debere ostendi partes esse praesentes. Cum itaque satis vtile est in contractibus, et seruos adhiberi, et praesentes esse personas adscribi, forte propter personas dignitate excelsas, vel mulieres, (quas naturalis pudor non omnibus perperam sese manifestare concedit) sancimus, tales scripturas omnifariam esse credendas: et sine adscriptus fuerit seruus: et ad quandam personam dicitur pertinere, credi omnimodo, et seruum adfuisse, et fecisse stipulationem, et eam esse scripto domino acquisitam: et non dubitari, si seruus ipse praesto fuerit, vel ejus dominus, pro quo scriptus est, fecisse stipulationem. Et si inter praesentes partes res acta esse dicitur, et hoc esse credendum: si tamen in eadem ciuitate vtraque persona in eo die commanet, in quo hujusmodi instrumentum conscriptum est: nisi is qui dicit sese, vel aduersarium absfuisse, liquidis, ac manifestissimis probationibus, et melius quidem, si per scripturam, vel saltem per Testes vndique idoneos, et omni exceptione majores ostenderit, sese, vel aduersarium suum eo die ciuitate absfuisse: sed hujusmodi scripturas propter vtilitatem contrahentium esse credendas. Dat. Calend. Nouembr. post Consulatum Lampadii et Orestis VV. CC. 531.

15. *Idem* A. *Joanni P. P.*

Si quis spospondcrit insulam, cum moriebatur, aedificare stipulatori, impossibilis veteribus videbatur hujusmodi stipulatio: sed nobis sensum contrahentium dissentientibus, verisimile esse videtur hoc inter eos actum, vt incipiat quidem contra morientem obligatio, immineat autem heredibus ejus, donec ad effectum perducatur. Nemo enim ita stultus inuenitur, vt tali animo faceret stipulationem, vt putaret posse tantum aedificium in vno momento horae extollere: vel eum, qui moritur, talem habere sensum, quod ipse sufficeret ad hujus operis completionem. §. 1. Sancimus itaque, si quid tale euenerit, heredes ejus teneri, vt factum, quod mortis tempore facere promisit, hoc heredes ejus adimpleant, quasi speciali heredis mentione habita, licet hoc minime fuerit expressum. Quemadmodum enim si in dando concepta fuerit stipulatio, et contra heredes transmittebatur: ita et si in faciendo est, licet in mortis tempore colligatur, attamen ad similitudinem in dando conceptae stipulationis et heredes obligari: vt non discrepet factum à datione, sed sit lex nostra per omnia sibi consentanea. Quod et in legatis simili modo relictis obseruari censemus. Dat. 15. Cal. Nouembr. CP. post Consulatum Lampadii et Orestis VV. CC. Anno secundo 532.

(*a*)
DE DVOBVS REIS STIPVLANDI ET PROMITTENDI.
(Cod. 8. T. 40.)

1. *Impp.* DIOCLETIANVS et MAXIMIANVS AA. *Paulinae.*

Si duo pluresue rei cujusdam traditione conuentionem in solidum inierint, *cuicunque eorum*, *quamdiu res in eadem causa permanserit*, *si casus obtulerit*, *actio in solidum competit.* PP. 3. *Non. Decembr.* Maximo 2. et Aquilino Coss. 286.

2. *Idem*

TIT. XX.

DE INVTILIBVS STIPVLATIONIBVS.

Omnis res, quae dominio nostro subjicitur, in stipulationem deduci potest: siue mobilis sit, siue soli.

§. 1. *At si quis* rem, quae in rerum natura non est, *aut esse non potest, dari* stipulatus *fuerit: veluti Stichum, qui mortuus sit, quem viuere credebat; aut hippocentaurum, qui esse non possit:* inutilis erit stipulatio.

§. 2. *Idem juris est, si* rem sacram *aut religiosam*, quam humani juris esse credebat: *vel rem publicam, quae vsibus populi perpetuo exposita sit, vt forum, vel theatrum: vel liberum hominem, quem seruum esse credebat, vel cujus commercium non habuerit: vel rem suam dari quis stipuletur. Nec in pendenti erit stipulatio ob id, quod publica res in priuatum deduci, et ex libero seruus fieri potest, et commercium adipisci stipulator potest, et res [sua] stipulatoris esse desinere potest: sed protinus inutilis est. Item contra, licet initio vtiliter res in stipulatum deducta sit; si [tamen] postea in aliquam eorum causam, de quibus supra dictum est, sine facto promissoris deuenerit: extinguitur stipulatio. At nec statim ab initio talis stipulatio valebit,* Lucium

2. *Iidem* AA. *Diogeni.*

Creditor prohiberi non potest exigere debitum, cum sint duo rei promittendi ejusdem pecuniae, à quo velit. Et ideo si probaueris te conuentum in solidum exsoluisse, Rector prouinciae juuare te aduersus eum, cum quo communiter mutuam pecuniam accepisti, non cunctabitur. S. 5. Cal. Martii, Diocl. 3. et Maxim. AA. Coss. 287.

In AVTHENT. *de duobus reis. in princ. et §. seq. Coll. 7. Tit. 13. al. 9.* Nouell. 99. Cap. 1.

Hoc ita, si pactum fuerit speciale, vnumquemque teneri in solidum: et si alter inopa sit in solidum, vel in partem, vt id saltem ab altero petatur, vel si absens sit. Cum enim ambo adsunt, per Judicem producuntur, negotiumque communiter examinatur, et sententia communiter infertur. Quod fiet per administratorem, si judex sit delegatus. Sin autem non conuenerint specialiter, ex aequo sustinebunt onus. Sed et si conuenerint, vt vterque eorum sit obligatus: *si ambo praesentes sint, et idonei, simul cogendi sunt ad solutionem.*

3. *Iidem* AA et CC. *Fabiano.*

Exprimere debueras tuis precibus, vtrumne in partem, *an in solidum singuli vos obligaueritis, ac duo rei promittendi extiteritis: cum si quidem ab initio vnusquisque pro parte sit obligatus, egredi contractus fidem non possit. Si vero in solidum, electio rescripto adimi non debeat. S. Id. April. Byzantii*, AA. Coss. * 287.

4. *Iidem* AA. et CC. *Andronico.*

Propter mutuam vni datam pecuniam aliis reis promittendi factis, ob non numeratam sibi pecuniam obligationem remitti desiderio postulantium, jura refragantur. S. 5. Idus Februar. Sirmii, * *Constantio et Maximiano* CC. Coss. * 294.

5. *Imp.* JVSTINIANVS A. *Joanni P. P.*

Cum quidam rei stipulandi certos habebant reos promittendi, vel vnus forte Creditor duos, vel plures debitores habebat, vel è contrario multi creditores vnum debitorem, et alii ex reis promittendi ad certos creditores debitum agnouerunt, vel per solutionem, vel per alios modos, quos in anterioribus sanctionibus interruptionis inuenimus positos: et nos ampliauimus, vel forte ad vnum creditorem quidam ex debitoribus deuotionem suam ostendebant, vel cum plures essent creditores, Debitor, qui solus existeret, ad vnum ex his, vel quosdam debitum agnouit: et quaerebatur, si eis vel ei daretur licentia aduersus alios in deuotionem suam exercere, et quasi tempore emenso exactionem recusare, vel quibusdam ex debitoribus debitum agnoscentibus, vel in judicio pulsatis, deberent et alii ab omni contradictione repelli: nobis pietate suggerente videtur esse, humanum, semel in vno eodemque contractu qualicunque interruptione, vel agnitione adhibita, omnes simul compelli ad persoluendum debitum, siue plures sint rei, siue vnus: siue plures sint creditores, siue non amplius, quam vnus: sancimusque in omnibus casibus, *quos noster sermo complexus est,* aliorum deuotionem vel agnitionem, vel ex libello admonitionem aliis debitoribus praejudicare, et aliis prodesse creditoribus. *Sit itaque generalis deuotio, et nemini liceat alienam indeuotionem sequi, cum ex vna stirpe vnoque fonte vnus effluxit contractus, vel debiti causa ex eadem actione apparuit. Dat. Cal. Septembr. Constantinop.* post Consulatum Lampadii et Orestis VV. CC. 531.

a) De Reis promittendi.

(*Auth. Collat. 7. T. 11.*)
(Nouell. Const. 99.)

Imp. JVSTINIANVS A. *Joanni gloriosissimo per Orientem Praetoriorum Praefecto, iterum Exconsuli ordinario et Patricio.*

PRAEFATIO.

Nouimus pridem ponentes Legem de electione mandatorum, et fidejussorum, et sponsorum, multas habentem et in commune vtiles nostris subjectis legislationes. In praesenti vero et aliud nobis visum est egere quadam explanatione et incremento, non ex genere, neque vsu imperfecto et inutili consistente.

CAP. I.

Si quis enim alterna fidejussione obligatos sumat aliquos: si quidem non adjecerit oportere et vnum horum in solidum teneri: omnes ex aequo conuentionem sustinere. Si vero aliquid etiam tale adjiciatur, seruari quidem pactum: non tamen

Lucium Titium, cum seruus erit, dare spondes? *et similia:* quae *enim* natura sui dominio nostro exempta sunt, in obligationem deduci nullo modo possunt.

§. 3. *Si quis alium daturum, facturumue quid promiserit, non obligabitur: veluti si spondeat Titium quinque aureos daturum. Quod si effecturum se, vt Titius daret, spoponderit: obligatur.*

§. 4. Si quis alii, quam ei, cujus juri subjectus sit, stipuletur: nihil agit. *Plane solutio etiam in extraneam personam conferri potest: veluti si quis ita stipuletur,* mihi aut Sejo dare spondes? *vt obligatio quidem stipulatori adquiratur, solui tamen Sejo, etiam inuito eo, recte possit, vt liberatio ipso jure contingat: sed ille aduersus Sejum babeat mandati actionem.* † *Quod si quis sibi et alii, cujus juri subjectus non sit, dari decem aureos stipulatus est: valet quidem stipulatio, sed vtrum totum debeatur* [*stipulatori*], *quod in stipulationem deductum est, an vero pars dimidia, dubitatum est. Sed placuit, non plus, quam dimidiam partem ei adquiri.* † *Ei* [*vero,*] *qui juri tuo subjectus est, si stipulatus sis, tibi adquiris: quia vox tua, tanquam filii sit; sicuti et filii vox, tanquam tua intelligitur in iis rebus, quae tibi adquiri possunt.*

§. 5. *Praeterea* inutilis est stipulatio, si [quis] ad ea, quae interrogatus fuerit, non respondeat: *veluti, si quis decem aureos à te dari stipuletur, tu quinque promittas, vel contra: aut si ille pure stipuletur, tu sub conditione promittas, vel contra: si modo scilicet id exprimas, id est, si cui sub conditione, vel in diem stipulanti, tu respondeas,* praesenti die spondeo. *Nam si boc solum respondeas,* promitto: *breuiter videris in eandem diem vel conditionem spopondisse.* Neque *enim* necesse est, in respondendo eadem omnia repeti, quae stipulator expresserit.

§. 6. *Item* inutilis est stipulatio, si vel ab eo stipuleris, qui tuo juri subjectus est, vel si is à te stipuletur. *Sed seruus quidem non solum domino suo obligari non potest, sed ne quidem vlli alii:* filii *vero* familiarum aliis obligari possunt.

§. 7. Mutum neque stipulari, neque promittere posse, palam est, quod et in surdo receptum est: *quia et is, qui stipulatur, verba promittentis, et is, qui promittit, verba stipulantis audire debet. Vnde apparet non de eo nos loqui, qui tardius exaudit: sed de eo, qui omnino non audit.*

§. 8. Furiosus nullum negotium gerere potest: *quia non intelligit, quod agit.*

§. 9. Pupillus omne negotium recte gerit: ita tamen, vt vbi tutoris auctoritas necessaria sit, adhibeatur tutor: *veluti si ipse obligetur. Nam alium sibi obligare etiam sine tutoris auctoritate potest.*

§. 10. *Sed quod diximus de pupillis, vtique de iis verum est, qui jam babent aliquem intellectum. Nam infans, et qui infantiae proximus est, non multum à furioso distant: quia bujusmodi aetatis pupilli nullum babent intellectum. Sed in proximis infantiae propter vtilitatem eorum, benignior juris interpretatio facta est: vt idem juris babeant, quod pubertati proximi. Sed qui in potestate parentis est impubes, ne auctore quidem patre obligatur.*

§. 11. Si impossibilis conditio obligationibus adjiciatur: nihil valet stipulatio. *Impossibilis autem conditio babetur, cui natura impedimento est, quo minus existat: veluti si quis ita dixerit,* si digito Coelum attigero, dare spondes? *At si ita stipuletur,* si digito coelum non attigero, dare spondes? *pure facta obligatio intelligitur, ideoque statim peti potest.*

§. 12. *Item* verborum obligatio inter absentes concepta, inutilis est. *Sed cum boc materiam litium contentiosis bominibus praestabat, forte post tempus tales allegationes opponentibus, et non praesentes fuisse vel se, vel aduersarios suos contendentibus: ideo nostra Constitutio propter celeritatem dirimendarum litium introducta est, quam ad Caesarienses Aduocatos scripsimus, per quam disposuimus, tales scripturas, quae praesto esse*

tamen mox ab initio vnumquemque in solidum exigi: sed interim secundum partem, qua vnusquisque obligatus est: cedere autem eum et contra reliquos actionem, si et idonei sunt, et ia eo loco, et si hoc ita se habere videatur: si quidem idonei sint, et praesentes inueniantur, illos periclitari complere, (singulos in propria parte) quod sub alterna promissione creditum est, aut ex quo omnino obligati sunt, et non commune debitum, proprium cujuspiam fieri onus. Si vero minus idonei se habere reliqui videantur, siue omnes, siue quidam: siue in partem, siue in solidum, siue absentes forte: in illud tenere, quod accipere ab aliis non potuit. Sic enim et illis seruabitur pactionis modus, et nullum sustinebit damnum actor, licet aliquid inter se illi pepigerint, ignorante isto, qui habet eos obligatos: et vnusquisque tenebitur in id, quod ab initio scripserit, artibus aut dolis, aut transactionibus praeuaricari, quae constituta sunt, non sinendus.

§. 1. Sin autem in iisdem commorentur, vtrique aut omnes locis: sancimus, negotii judicem deducere illos mox, et com-

esse partes indicant, omnino esse credendas: nisi is, qui talibus vtitur improbis allegationibus, manifestissimis probationibus vel per scripturam, vel per testes idoneos adprobauerit, toto eo die, quo conficiebatur instrumentum, sese vel aduersarium suum in aliis locis fuisse.

§. 13. *Post mortem suam dari sibi nemo stipulari poterat: non magis, quam post ejus mortem, à quo stipulabatur. Ac nec is, qui in alicujus potestate est, post mortem ejus stipulari poterat: quia patris vel domini voce loqui videretur. Sed et si quis ita stipuletur,* Pridie, quam moriar, vel pridie, quam morieris, dare spondes? *inutilis erit stipulatio. Sed cum (vt jam dictum est) ex consensu contrahentium stipulationes valeant, placuit nobis etiam in hunc juris articulum necessariam inducere emendationem, vt siue post mortem, siue pridie, quam moriatur stipulator, siue promissor, stipulatio concepta sit, stipulatio valeat.*

§. 14. *Item si quis ita stipulatus erat,* si nauis [cras] ex Asia venerit, hodie dare spondes? *inutilis erat stipulatio, quia praepostere concepta est. Sed quum LEO inclytae recordationis in dotibus eandem stipulationem, quae praepostera nuncupatur, non esse rejiciendam existimauerit: nobis placuit, et huic perfectum robur accommodare, vt non solum in dotibus, sed etiam in omnibus valeat bujusmodi conceptio stipulationis.*

§. 15. *Ita autem stipulatio concepta, veluti si Titius dicat,* cum moriar, dare spondes? *vel* cum morieris? *et apud veteres vtilis erat, et nunc valet.*

§. 16. *Item post mortem alterius recte stipulamur.*

§. 17. Si scriptum in instrumento fuerit, promisisse aliquem: perinde habetur atque si interrogatione praecedente responsum sit.

§. 18. *Quoties plures res vna stipulatione comprehenduntur, siquidem promissor simpliciter respondeat,* dare spondeo: *propter omnes tenetur. Si vero vnam ex his vel quasdam daturum se spoponderit:* obligatio in iis, pro quibus spoponderit, contrahitur. *Ex pluribus enim stipulationibus vna vel quaedam videntur esse perfectae: singulas enim res stipulari, et ad singulas respondere debemus.*

§. 19. *Alteri stipulari (vt supra dictum est) nemo potest. Inuentae enim sunt bujusmodi [stipulationes vel] obligationes ad hoc, vt vnusquisque adquirat sibi, quod sua interest. Caeterum si alii detur, nihil interest stipulatoris. Plane si quis velit hoc facere, poenam stipulari conueniet: vt nisi ita factum sit, vt est comprehensum committatur poenae stipulatio etiam ei, cujus nihil interest. Poenam enim cum stipulatur quis, non illud inspicitur, quid intersit ejus, sed quae sit quantitas in conditione stipulationis. Ergo si quis [ita] stipuletur,* Titio dari? *nihil agit: sed si adjecerit poenam,* nisi dederis, tot aureos dare spondes? *tunc committitur stipulatio.*

§. 20. *Sed [et] si quis stipuletur alii, cum ejus interesset: placuit stipulationem valere. Nam si is, qui pupilli tutelam administrare coeperat, cesserit administrationem contutori suo, et stipuletur rem pupilli saluam fore: quoniam interest stipulatoris fieri, quod stipulatus est (cum obligatus futurus sit pupillo, si male res gesserit) tenet obligatio. Ergo et si quis* Procuratori suo dari *stipulatus sit: habebit vires stipulatio. Et si* Creditori suo, [*quis stipulatus sit*], *quod sua interest, ne forte vel poena committatur, vel praedia distrabantur, quae pignori data erant: valet stipulatio.*

§. 21. *Versa vice, qui* alium facturum *promisit, videtur in ea esse causa, vt non teneatur, nisi poenam ipse promiserit.*

§. 22. *Item nemo rem suam futuram, in eum casum, quo sua sit, vtiliter stipulatur.*

§. 23. Si de alia re stipulator senserit, de alia promissor: perinde nulla contrahitur obligatio, ac si ad interrogatum responsum non esset: *veluti si hominem Stichum à te quis stipulatus fuerit, tu de Pamphilo senseris, quem Stichum vocari credideris.*

§. 24.

communiter examinare negotium, communiter autem inferre sententiam. Sic enim et rei omnes obligabuntur: et substantiae eorum qualitas examinabitur: et debitum similiter quidem secundum justitiae similiter autem secundum Legum ordinem procedet.

§. 2. Si autem non administrator sit causae judex, sed alter aliquis, damus licentiam aut hic competenti judici interpellationem suscipienti, aut in prouinciis, his denunciatis clarissimo Praesidi, aut competenti judici cogere per suum officium, et illos interesse liti, et partem ejus fieri: vt nullum impedimentum huic nostrae Legi fiat. His omnibus incipientibus in contractibus sequentis temporis, et ab hujus Legis dispositione: quod autem ante eam praeteriit, positis pro his relinquimus legibus.

EPILOGVS.

† *Quae igitur placuerunt nobis, et per hanc sacram declarata sunt Legem, tua quoque Celsitudo operi effectuique contradere festinet. Dat. 15. Calend. Jan. CP. Dom.* IVSTIN. PP. *August. Anno 13. Appione V. C. Cons.* * 539.

§. 24. Quod turpi ex causa promissum est; *veluti si quis homicidium vel sacrilegium se facturum promittat:* non valet.

§. 25. *Cum quis sub aliqua conditione stipulatus fuerit: licet ante conditionem decesserit: postea* existente conditione heres ejus agere potest. † *Idem est ex promissoris parte.*

§. 26. Qui hoc anno, aut hoc mense dari stipulatus est: nisi omnibus partibus anni vel mensis praeteritis, non recte petet.

§. 27. *Si fundum dari stipuleris, vel hominem: non poteris continuo agere: nisi tantum spatium praeterierit, quo traditio fieri possit.*

TIT. XXI.

DE FIDEJVSSORIBVS.

Pro eo, qui promittit, solent alii obligari, qui FIDEJVSSORES (a) *appellantur:* quos homines accipere solent, dum curant, vt diligentius sibi cautum sit. §. 1.

(a)

DE INVTILIBVS STIPVLATIONIBVS.

(Cod. 8. T. 39.)

1. *Imp.* ANTONINVS A. *Paulino.*

Ex stipulatione, in qua impubes sine tutore auctore spopondisti, non es obligatus. PP. Calend. Jul. Romae, Laeto 2. et Cereale Coss. 216.

2. *Imp.* ALEXANDER A. *Menophilo.*

Libera matrimonia esse antiquitus placuit: *ideoque pacta, ne liceret divertere, non valere; et stipulationes, quibus poenae irrogarentur ei, qui [quaeve] divortium fecisset, ratas non haberi constat. PP. 3. Non. Februar.* Maximo 2. et Aeliano Coss. 224.

3. *Impp.* DIOCLETIANVS et MAXIMIANVS AA. et CC. *Isidorae.*

Vt inter absentes verborum obligatio contrahi non potest: ita alteri, cujus juri subjectus non est, aliquid dari, vel restitui (nisi sua intersit) nemo stipulari potest. Cum igitur defuncta in matrimonio filia tua, superstitis filii nomine partem dimidiam dotis à marito detineri, alteram vero partem nepoti tuo, vel si is in rebus humanis non esset, Juliano *restitui per pactum convenisse proponas: praeventoque morte nepote, etiam stipulationem ad* Julianum *factam, ob sententiam ejus non valuisse significes: ac propterea ex persona, ac stipulatione tua, qua restitui cuncta juxta pactorum tenorem provideras, reddi tibi desideres: super stipulatu tuo adi Praesidem provinciae: vt examinatis partium allegationibus, quanti constiterit interesse tua juxta placiti fidem dotis portionem* Juliano *fuisse restitutam, ob incertae actionis effectum concludat condemnationem taxatae quantitatis. PP. Idib. Decembr.* ipsis 4. et 3. AA. Coss. 290.

4. *Iidem* AA. et CC. *Dominae.*

Ex eo instrumento nullam vos habere actionem [in quo] contra bonos mores de successione futura *interposita fuit stipulatio, manifestum est:* cum omnia, quae contra bonos mores, vel in pactum, vel in stipulationem deducuntur, nullius momenti sint. *PP. 3. Calend. Maji,* AA. Coss. * 293.

5. *Iidem* AA. et CC. *Aquilinae.*

Dolo vel metu adhibito, actio quidem nascitur, si subdita stipulatio sit: per doli mali tamen vel metus exceptionem summoveri petitio debet. S. 13. Cal. Octobr. AA. Coss. * 293.

6. *Iidem* AA. et CC. *Septimio.*

*Si avia vestra sibi et Exsolio, quam mutuam dederat pecuniam, dari fuerat stipulata: nihil ei, cujus subjecta juri non fuerit, quaerere potuit. Sane, si ipse, quod ei solvi placuerat, in stipulationem suo nomine deduxerit, obligationem in ejus etiam personam constitisse, non ambigitur S. 5. Cal. Octobr. * Constantio et Maximiano CC.* Coss. 294.

(a)

DE FIDEJVSSORIBVS ET MANDATORIBVS.

(Cod. 8. Tit. 41.)

Impp. SEVERVS et ANTONINVS AA. *Lysiae.*

Si Lysias adempta parte bonorum exulare jussus est, nonnisi pro parte, quam retinuit, creditoribus obligatus est. Verum qui pro eo fidem suam adstrinxerunt, jure pristino conveniri possunt. PP. Idib. Octobr. Severo A. 3. et Victorino Coss. 201.

2. *Iidem* AA. *Plotio.*

Creditori, qui pro eodem debito et pignora, et fidejussorem accepit, licet, si malit, fidejussorem convenire in eam pecuniam, in qua se obligaverit; quod cum facit, debet jus pignorum in eum transferre. Sed cum in alia quoque causa eadem pignora vel hypothecas habet obligatas, non prius compellendus est transferre pignora, quam omne debitum exsolvatur. Dat. 5. Calend. Febr. Apro 1. et Maximo Coss. 208.

3. *Iidem* AA. *Maximo.*

Non recte procuratores nostri, si allegationi tuae fides adesset, audire te noluerunt ex bonis fidejussoris, quae ad fiscum pervenerunt, pecuniam repetentem, sed reum principalem convenire jusserunt: cum electionis potestas permittatur creditori. Sed cum duos fidejussores accepisse te proponas: si alter idoneus est, intelligis te divisa quantitate partem competentem à Procuratore [nostro] petere debere, et adversus alium fidejussorem [ejus] experiri. Nam licet significes adjectum esse in

§. 1. *In omnibus autem obligationibus adsumi possunt:* id est, siue re, siue verbis, siue literis, siue consensu contractae fuerint. At nec illud quidem interest, vtrum ciuilis, an naturalis sit obligatio, cui adjicitur fidejussor: adeo quidem, vt pro seruo quoque obligetur, siue extraneus sit, qui fidejussorem à seruo accipiat, siue ipse dominus in id, quod sibi naturaliter debetur.

§. 2. *Fidejussor non tantum ipse obligatur, sed etiam heredem relinquit obligatum.*

§. 3. *Fidejussor et praecedere obligationem, et sequi potest.*

§. 4. *Si plures sint fidejussores: quotquot erunt numero, singuli in solidum tenentur. Itaque liberum est creditori, à quo velit, solidum petere.* Sed ex epistola diui HADRIANI compellitur creditor à singulis, qui modo soluendo sunt, litis contestatae tempore, partes petere. Ideoque si quis ex fidejussoribus eo tempore soluendo non sit: hoc caeteros onerat. Sed si ab vno fidejussore creditor totum consequutus fuerit: hujus solius detrimentum erit, si is, pro quo fidejussit, soluendo non sit: et sibi imputare debet, cum potuerit juuari ex epistola diui HADRIANI, et desiderare, vt pro parte in se detur actio.

§. 5.

in obligatione, vt singuli in solidum tenerentur: tamen nihil haec res mutat conditionem juris et constitutionem. Nam et cum hoc non adjiciatur, singuli tamen in solidum tenentur; sed vbi sunt omnes idonei, in portionem obligatio diuiditur. PP. 17. Cal. Sept. Antonino A. 3. et Geta * C. 3. Coss. 209.

In AVTHENT. *de fidejuss. et mandat.* §. *si quis igitur. et* §. *non solum. Coll.* 1. *Tit.* 4. Nou. 4. Cap. 1.

Praesente tamen vtroque non permittitur intercessorem conueniri, prius quam reus inuentus est minus idoneus, siue in totum, siue in partem. Absente autem reo, praesens intercessor jure quidem conuenitur: Ipso tamen desiderante judex definiet tempus, intra quod deducat reum primo conueniendum, ipso in subsidium reseruando. Nam transacto tempore compellitur intercessor satisfacere, cessis sibi à creditore actionibus absque distinctione contractus siue intercessionis.

4. *Imp.* ANTONINVS A. *Rufae.*

Nouatione legitime perfecta debiti in alium translati, prioris contractus fidejussores, vel mandatores liberatos esse non ambigitur: si modo in sequenti se non obligauerunt. PP. 15. Cal. Octobr. Antonino A. 4. et Balbino * 2. Coss. 214.

5. *Idem A. Potamoni.*

Jure nostro est potestas creditori, relicto reo, eligendi fidejussores, nisi inter contrahentes aliud placitum doceatur. PP. 6. Nou. Maji, Messala et Sabino Coss. 215.

6. *Idem A. Pollae.*

Si Pater tuus pro Cornelio, cum pecuniam mutuam acciperet, se non obligauit; frustra ex eo, quod tabulas obligationis, vt testis signauit, conueniris. PP. 11. Cal. Jul. Messala et Sabino Coss. 215.

7. *Idem A. Eroti.*

Si creditor conditioni mandato adscriptae, cum pecuniam mutuam daret, in accipiendis hypothecis non paruit: frustra te judicio mandati conuenit, quando non aliter te obligasse intelligaris, quam si pignoribus contraheretur obligatio. PP. Cal. Jul. Laeto 2. et Cereale Coss. 216.

8. *Imp.* ALEXANDER A. *Longo.*

Filiusfamilias, qui pro patre, quamuis in venditione fundi, fidejussit, tenetur. PP. 2. Idus Octobr. Maximo 2. et Aeliano Coss. 224.

9. *Idem A. Aristocrati.*

Etiamsi de jure obligationis pignorum actum fuerit, fidejussoribus liberatio non contingit. PP. 5. Cal. Decembr. Maximo 2. et Aeliano Coss. 224.

10. *Idem A. Vitali.*

Fidejussor, seu mandator, si in vsuras quoque obligatus est, justam causam recusandi eas soluere non habet. §. 1. Vt autem is, qui cum altero fidejussit, non solus conueniatur, sed diuidatur actio inter eos, qui soluendo sunt: ante condemnationem ex ordine postulari solet. PP. †

11. *Idem A. Sallustio.*

Cum alter ex fidejussoribus in solidum debito satisfaciat, actio ei aduersus eum, qui vna fidejussit, non competit. Potuisti sane, cum fisco solueres, desiderare, vt jus pignoris, quod fiscus habuit, in te transferretur: et si hoc ita factum est, cessis actionibus vti poteris. Quod et in priuatis debitis obseruandum est. PP. 7. Cal. Nou. Alexandro A. 3. et Dione * 2. Coss. 230.

12. *Idem A. Theodoto.*

Blanditus tibi est, qui non teneri te persuasit, quod cum pro alio interuenires, ὅτι ἂν θέλεις, ποιῶ. dixisti: cum et his verbis obligationem verborum [posse] contrahi, pridem receptum est. PP. 6. Cal. Sept. Agricola et Clemente Coss. 231.

13. Pars ex Epistola GORDIANI A. *ad Auxium.*

Si Barsatoram latronem Lysanias Decurio inuenturum se spopondisset: aut exhibere compellendus est, aut transmittendus ad Praefectum praetorio, vel ad Praesidem prouinciae.

14. *Idem A. Saluio.*

Mandati actio personalis est, quae si nomine fidejussoris, vel aduersus debitorem, seu heredes ejus competit: Praeses prouinciae, quae deberi compererit, reddi jubebit. Pignora etenim, quae reo stipulandi nexa fuerunt, ita demum ad vos transeunt, si facta nominis redemptione solutio celebrata est, vobisque mandatae sunt actiones. Quod si factum est: ea quoque vobis persequentibus aduersus [pignorum] possessores, extraordinariam jurisdictionem idem Vir Clarissimus impertietur. PP. 3. Non. Julii, Gordiano A. et Auiola Coss. 240.

15. *Idem A. Claudiano.*

Si indebitam pecuniam quasi ex causa fidejussionis obstrictus in cautionem per errorem deduxisti; tam doli mali exceptione vti, quam condicere, vt obligatio tibi accepto feratur, potes.

§. 5. *Fidejussores ita obligari non possunt, vt plus debeant, quam debet is, pro quo obligantur.* Nam eorum obligatio, accessio est principalis obligationis: nec plus in accessione potest esse, quam in principali re. At ex diuerso, vt minus debeant, obligari possunt. Itaque si reus decem aureos promiserit, fidejussor in quinque recte obligatur: contra vero obligari non potest. Item si ille pure promiserit: fidejussor sub conditione promittere potest: contra vero non potest. Non solum autem *in quantitate*, sed etiam *in tempore minus aut plus* intelligitur. *Plus est* enim *statim aliquid dare: minus est, post tempus dare.*

§. 6.

Non est autem dubium, fidejussorem rei promittendi, bonis ad fiscum deuolutis, si idem fiscus ob debitum restituendum fuerit conuentus, et foluerit, liberari. PP. 5. Cal. Decembr. Gordiano Aug. et Auiola Coss. 240.

16. *Idem* A. *Maximo.*

Liberum fuit, antequam lis aduersus omnes fidejussores contestaretur, vnum eorum eligere creditori, si modo caeteros minus idoneos existimaret. At nunc post litis contestationem, petitionem diuisam redintegrari, juris ratio non patitur. PP. 2. Id. Jun. Gordiano A. 2. et Pompejano Coss. 242.

17. *Idem* A. *Brasidae.*

Omissis quoque pignoribus fidejussorem à creditoribus vtiliter conueniri, nisi in id tantum, quod ex his refici non poterit acceptus sit: explorati juris est. PP. 6. Id. Mart. Attico et Praetextato Coss. 243.

18. *Impp.* PHILIPPVS A. * *et PHILIPPVS C. Smyrnae.*

Si (vt proponis) fundum ob debitum obligatum non iusto pretio vendidisti: residuam quantitatem, quam ex pretio ejusdem seruare potuisses, refundi tibi à fidejussore, non jure poscis. PP. 5. Cal. Aug. Peregrino et Aemiliano Coss. 245.

19. *Impp.* DIOCLETIANVS et MAXIMIANVS AA. et CC. *Sabino.*

Si alienam reo principaliter constituto obligationem suscepisti, vel fidejussorio, siue mandatorio, vel quocunque alio nomine pro debitore intercessisti, non posse creditorem vrgeri, eum, qui mutuam accepit pecuniam, [magis] quam te conuenire, scire debueras: cum si hoc initio contractus specialiter non placuit, habeat liberam electionem. S. 2. Cal. Maji, AA. Coss. * 287.

20. *Iidem* AA. et CC. *Aureliano.*

Sententia bonorum omnium ademptionem continente, rei damnati principalis intercessores eligendi creditori potestas non adimitur.

21. *Iidem* AA. et CC. *Juliano.*

Sicut eligendi fidejussores creditor habet potestatem, ita intercessorem postulantem cedi sibi hypothecae, siue pignoris obligata jure, non prius ad solutionem (nisi mandata super hac re fuerit persecutio) conuenit urgeri. S. 11. Calend. Nou. AA. Coss. * 287.

22. *Iidem* AA. et CC. *Hermiano.*

Si vltra hoc, quod accepit ea, pro qua te mandatorio nomine intercessisse commemoras, daturum te scripsisti: Praeses prouinciae ex hoc, quod vltra mandatum tuum numeratum est, à te nihil exigi patietur. S. 11. Cal. Maji; * *Constantio et Maximiano* CC. Coss. * 294.

23. *Iidem* AA. et CC. *Antipatro.*

Reos principales, vel mandatores simpliciter acceptos eligere, vel pro parte conuenire, vel satis non faciente, contra quem egeras primo, post [illum] ad alium reuerti (cum nullus de his electione liberetur) licet. S. Non. Decembr. *Nicomediae*, * *iisdem* CC. Coss. * 294.

24. *Iidem* AA. et CC. *Pergamio.*

Fidejussoris quidem heres exemplo rei principalis tenetur. Sed si idem vtrisque succedat, intercessionis obligatione finita, velut principalis tantum debitoris heres conueniri potest. S. 11. Calend. Januar. * *iisdem* CC. Coss. * 294.

25. *Iidem* AA. et CC. *Philippo.*

Pignoribus datis à reo principali distractis, nec post longi temporis interuallum residuum à fidejussore creditor petere prohibetur. S. 6. Calend. Januar. * *iisdem* CC. Coss. * 294.

26. *Imp.* JVSTINIANVS A. *Juliano P. P.*

Sancimus, si quis pro alio spoponderit, quatenus eum intra certum tempus tradat, vel certam quantitatem pecuniarum pro eo inferat: et tempore statuto jam effluente, non poterit eum repraesentare, non [statim] pecunias pro eo stipulatas inferre, sed competere quidem post temporis lapsum omnimodo poenalem actionem: non autem statim summam, pro qua fidejussor admissus est, profligari. Sed si quidem vsque ad sex mensium spatium, tempus statutum sit, aliud tamen ei indulgeri [sancimus,] intra quod si possit personam exhibere, et eam tradere, poena sit liberatus. Sin autem amplius, quam sex mensium tempus ab initio constitutum est: tunc quantacunque temporis curricula data sunt, tamen post lapsum eorum semestres tantum habere eum inducias, intra quas sit ei licentia personam, et non pecunias reddere. Sin autem, et secunda adjectio temporis excedat: tunc omnimodo poenam pecuniariam persoluat. Sed si quidem post statutum ab initio tempus completum maluerit reum, pro quo conuenitur, defendere: licere ei hoc facere: nisi pacti tenor ad hoc reclamauerit, si forsitan sine defensione facienda pro eo fidejussit. Sed si defensionem subierit, eam vsque ad finem implere: nulla ei licentia concedenda in medio personam tradere, et pecuniarum dationem effugere. Sin autem et secundum tempus effluxerit, nullo modo ei licentia concedatur, nec ad defensionis venire praesidium: sed omnimodo poenam conferat, nisi intra primum tempus, quod statutum est, reus principalis ab hac luce [fuerit] subtractus: tunc enim penitus ab exactione poenae liberum eum custodiri oportet. Quod si secundo tempore instante mortuus fuerit, nihilominus poena jam commissa à fidejussore exigatur: omnibus, quae in fidejussores, quando tali poenae fuerint illigati, statuimus, et in heredes pro vtilitate eorum obtinentibus. Dat. 6. Calend. April. *Constantinop.* Lampadio et Oreste VV. CC. Coss. 530.

27. *Idem* A. *Joanni P. P.*

Si fidejussor nullam quidem cautionem faciat, ostendens se fidejussorem extitisse, praesentibus autem tabulariis hoc confessus est, quod in fide sua eum suscepit: dubitabatur à Palaestina

§. 6. Si quid autem fidejussor pro reo soluerit: ejus recuperandi causa habet cum eo mandati judicium.

§. 7. Graece etiam fidejussor ita accipitur, τῇ ἐμῇ πίςει κελεύω ἐγώ, id est, *mea fide jubeo ego:* [sed et si dixerit] θέλω siue βέλομαι, id est, *volo*, sed et φημὶ, id est, *affirmo* pro eo erit, ac si dixerit λέγω. id est, *dico*.

§. 8. In stipulationibus fidejussorum sciendum est, hoc generaliter accipi: vt quodcunque scriptum sit quasi actum, videatur etiam actum. Ideoque constat, *si quis scripserit se fidejussisse: videri omnia solemniter acta.*

TIT.

laestius aduocatione, vtrumne post duos menses liberetur, quasi sine scriptis fidejussione facta, secundum generalia edicta sublimissimae Praetorianae sedis: an, vtpote scriptura interueniente, teneatur. Et diuisio alia introducebatur, si idem juris esse debeat tam in publicis causis, quam in priuatis. † Sancimus itaque, nisi confessio literis exposita fuerit à fidejussoribus ex repraesentatione personarum, licet attestatio super hoc processerit, attamen [adhuc] sine scriptis esse fidejussionem, videlicet in causis priuatis existimari: et duobus mensibus effluentibus, ab hujusmodi nexu fidejussores liberari: nisi in tempus certum data est fidejussio. Tunc enim in tantum eam extendi, in quantum etiam attestatio fuerit expressa. Sin autem in publica causa [necessitas interueniat,] tunc omnimodo attestationem pro scriptura haberi. Multis etenim priuilegiis propter publicas necessitates publico juri praestitis, non abs re est, et nos hujusmodi praerogatiuam ei condonare. Dat. XI. Calend. Mart. *Constantinop.* post Consulatum Lampadii et Orestis VV. CC. 531.

18. *Idem A. Joanni P. P.*

Generaliter sancimus, quemadmodum in mandatoribus statutum est, vt contestatione contra vnum ex his facta, alter non liberetur: ita et in fidejussoribus obseruari. † Inuenimus etenim, et in fidejussorum cautionibus plerumque ex pacto hujusmodi causae esse prospectum: et ideo generali lege sancimus, nullo modo electione vnius ex fidejussoribus, vel ipsius rei alterum liberari: vel ipsum reum fidejussoribus, vel vno ex his electo, liberationem mereri, nisi satisfiat creditori: sed manere jus integrum, donec in solidum ei pecuniae persoluantur, vel alio modo satis ei fiat.

† Idemque in duobus reis promittendi constituimus, ex vnius rei electione praejudicium creditori aduersus alium fieri non concedentes: sed remanere et ipsi creditori actiones integras, et personales, et hypothecarias, donec per omnia ei satisfiat. Si enim pactis conuentis hoc fieri conceditur, et in vsu quotidiano semper hoc versari adspicimus, quare non ipsa legis auctoritate hoc permittatur, vt nec simplicitas suscipientium contractus ex quacunque causa possit jus creditoris mutilare? Datum 15. Calend. Nouembr. *Constantinop.* post Consulatum Lampadii et Orestis VV. CC. 531.

Lex 19.

Si quis fidejusserit in vsuras, non in biennium tantum, sed in tantum temporis, in quantum cauit, tenetur. Quanto igitur voluerit tempore fidejussor, in vsuris se obliget, modo nec supra dupium teneatur.

a) De Fidejussoribus et Mandatoribus, sponsoribus, et solutionibus.

(*Auth. Collat.* 1. *T.* 4.)

(Nouell. Const. 4.)

Imp. JUSTINIANUS A. *Joanni gloriosiss. Praefect. sacrorum Praet.*

PRAEFATIO.

Legem antiquam positam quidem olim, vsu vero nescimus quemadmodum non approbatam, per causas autem semper exquisitas atque necessarias apparentem, rursus renocare, et ad Rempubl. reducere, bene se habere putauimus, non simpliciter eam, sicut jacebat, ponentes: (erat enim quaedam ejus pars omnino non discreta) sed cum competenti et DEO placito distribuentes augmento.

CAP. I.

Vt Creditores primo loco conueniant principalem.

Si quis igitur crediderit, et fidejussorem, aut mandatorem, aut sponsorem acceperit: is non primum aduersus mandatorem, aut fidejussorem, aut sponsorem accedat: neque negligens, debitoris intercessoribus molestus sit: sed veniat primum ad eum, qui aurum accepit debitumque contraxit: et si quidem inde receperit, ab aliis abstineat; quid enim ei in extraneis erit, à debitore completo? Si vero non valuerit à debitore recipere aut in partem, aut in totum: secundum quod ab eo non potuerit recipere, secundum hoc ad fidejussorem, aut sponsorem, aut mandatorem veniat, et ab illo quod reliquum est, sumat: et si quidem praesentes ei consistant ambo, et principalis, et intercessor, et fidejussor, aut mandator aut sponsor: hoc omni seruetur modo. † Si vero intercessor, aut mandator, aut qui sponsioni se subjecerit, adsit: principalem vero abesse contigerit, acerbum est, creditorem mittere alio, cum possit mox intercessorem, aut mandatorem, aut sponsorem exigere. † Sed et hoc quidem curandum est à nobis possibili modo: non enim erat quoddam hic antiquae legi datum pro sanatione remedium: quamuis Papinianus maximus fuerit, qui hoc primitus introduxit. Probet igitur intercessorem, aut sponsorem, aut mandatorem, et causae praesidens judex det tempus intercessori (idem est dicere, sponsori et mandatori) volenti principalem deducere: quatenus ille prius sustineat conuentionem: et sic ipse in vltimum subsidium seruetur: sitque solatio intercessori, [aut sponsori et mandatori] in hoc quoque judex: fidejussoribus enim et talibus prodesse sancitum est, vt, illo deducto, interim conuentione liberentur, qui pro eo in molestia fuerunt. Si vero tempus in hoc indultum excesserit, (conuenit namque etiam tempus definire judicantem) tunc fidejussor, aut mandator, aut sponsor exequatur litem, et debitum exigatur contra eum, pro quo fidejussit, aut pro quo mandatum scripsit, aut sponsionem suscepit: à creditoribus actionibus sibi cessis.

(CAP. II. v. supr. h. P. II. L. III. T. XV. p. 340.)

Alterum Thema prioris Capitis: vt Res apud alium constitutae non possint vindicari, priusquam personalis Actio exerceatur.

(CAP.

TIT. XXII.

DE LITERARVM OBLIGATIONIBVS.

Olim scriptura fiebat obligatio, quae nominibus fieri dicebatur, quae nomina hodie non sunt in vsu. Plane si quis *debere se scripserit, quod sibi numeratum non est: de pecunia minime numerata* post multum temporis *exceptionem* *) opponere non potest: hoc enim saepissime constitutum est. Sic fit, vt et hodie, dum queri non potest, scriptura obligetur: et ex ea nascatur condictio, cessante scilicet verborum obligatione. Multum autem tempus in hac exceptione antea quidem ex Principalibus Constitutionibus vsque ad quinquennium procedebat: sed ne creditores diutius possint suis pecuniis forsitan defraudari, per Constitutionem nostram tempus coarctatum est, vt *vltra biennii metas hujusmodi exceptio minime extendatur.*

TIT.

*) De non numerata Pecunia, Cod. 4. T. 30. vid. infr. h. P. II. L. IV. T. XIII. §. 1.

(CAP. III. v. supr. h. P. II. L. III. T. XIV. p. 315.)

De Solutionibus: Vt Debitore Aurum aut Pecuniam numeratam non habente, addicantur Creditori res ejus.

EPILOGVS.

† *Quae igitur à nobis pro cautela subjectorum sancita sunt, cognoscens tua Eminentia, solemnibus programmatibus et hic, et in omni ditione fieri manifesta procuret: vt etiam inter gentes agnoscant subjecti, quanta fuerit nobis pro illorum vtilitate providentia. Datum ante diem* 17. *Cal. April. Indict.* 13. *Consulatu Flauii Belisarii V. Clariss.* * 535.

b) De INTERCESSIONIBVS MVLIERVM.

(Nouell. 134. Cap. 8.)

Et illud vero praeuidimus pro subjectorum vtilitate corrigere, vt, si qua mulier crediti instrumento consentiat proprio viro aut scribat, et propriam substantiam aut seipsam obligatam faciat: jubemus nullatenus hujusmodi valere aut tenere, siue semel, siue multoties hujusmodi aliquid pro eadem re fiat: siue priuatum, siue publicum sit debitum: sed ita esse, ac si neque scriptum esset: nisi manifeste probetur, quia pecuniae in propriam ipsius mulieris vtilitatem expensae sunt.

*) Scenicas non solum, si Fidejussores praestent, sed etiam si jusjurandum dent, siue periculo discedere, Nou. 51. vid. supr. h. P. II. L. I. T. 10. p. 67. sq.

c) De CONSTITVTA PECVNIA.

(Cod. 4. T. 18.)

1. *Imp.* GORDIANVS A. *Felici.*

Si pro alieno debito te soluturum constituisti: pecuniae constitutae actio non solum aduersus te, sed etiam aduersus heredes tuos perpetuo competit. Dat. 7. Cal. Jul. *Sirmii*, CC. Coss. †

In AVTHENT. *vt, cum de appell. cog. §. ad hoc, aliud. Coll.* 8. *Tit.* 16. *al.* 12. Nouell 115. Cap. 6.

Si quando quis pro se, vel pro alia persona pecuniam se soluere constituerit, vel spospondεrit: sic dicens, Satisfaciam tibi, tenetur pro quantitate, quam promisit. † Sin autem sic dixerit, Satisfiet à me, et ab illo, et illo: illis quidem, quos nominauit, non consentientibus, solus pro rata tantum portione persoluet. † Sin autem dixerit, Satisfiet, verbo impersonaliter prolato, non tenebitur. † Sin autem sic dixerit, erit tibi satisfactum, aut à me, aut ab illo: illo, quem nominauit, non consentiente, solus in solidum tenebitur.

(Nouell. 115. CAP. VI.)

De CONSTITVTA PECVNIA.

Ad hoc, aliud Capitulum ad pecuniae constitutionem seu promissionem respiciens, hac lege praevidimus definire. Sancimus igitur, si quando aliquis aut pro se, aut pro alia persona pecuniam constituerit, vel spospenderit, dicens forte cuicunque; Satis tibi facio: eum in quantitatem, quam dicit, modis omnibus obligari, atque promissionem seu sponsionem suam adimplere, et debitum compelli persoluere. Si quis autem dixerit; Fiet tibi satis à me, et ab illo, et illo: illis quidem, quos nominauerit, non consentientibus, nullum ex tali voce fieri praejudicium: sed nec ipsum, qui hoc dixerit, pro illis personis, quas nominauit, aliquam exactionem sustinere; pro se autem, quod secundum leges debere monstratus fuerit, pro rata tantum portione persoluere. Si autem dixerit; Fiet tibi satis aut à me, aut ab illo et illo: tunc nominatis quidem simili modo non consentientibus nullum fieri praejudicium: ipsum autem, qui hoc promiserit, integrum quidem debitum cogi persoluere. Si quis autem dixerit; Fiet tibi satis: cum tali verbo, vt impersonaliter dicto, tanquam si nihil promiserit, ita ab omni exactione liberum seruari. Si quam autem contra nominatas personas putauerit sibi actionem competere: eam secundum leges aduersus eos proponere, et legis auxilio perpotiri.

2. *Imp.* JVSTINIANVS A. *Joanni P. P.*

Receptitia actione cessante, quae solennibus verbis composita inusitato recessit vestigio, necessarium nobis visum est, magis pecuniae constitutae naturam ampliare. Cum igitur praefata pecuniae constitutae actio in his tantummodo casibus à veteribus conclusa est, vt exigeret res, quae pondere, numero, mensura consistunt, in aliis autem rebus nullam haberet communionem; et neque in omnibus casibus longaeua esset constituta, sed in speciebus certis annali spatio concluderetur, et dubitaretur, an pro debito sub conditione, vel in diem constituto eam possibile esset fieri, et an pure constituta pecunia contracta valeret: hac apertissima lege definimus, vt liceat omnibus [constituere] non solum res, quae pondere, numero, mensura consistunt, sed etiam alias omnes, siue mobiles, siue immobiles, siue sese mouentes, siue instrumenta, vel alias quascunque res, quas in stipulationem possunt homines deducere: neque sit in quocunque casu annalis: sed siue pro se quis constituat, siue pro

TIT. XXIII.

DE OBLIGATIONIBVS EX CONSENSV.

Consensu fiunt obligationes in emptionibus, venditionibus, locationibus, conductionibus, societatibus, mandatis.

§. 1. *Ideo* autem *istis modis obligatio dicitur consensu contrahi: quia neque scriptura, neque praesentia omnimodo opus est. At nec dari quicquam necesse est, vt substantiam capiat obligatio: sed sufficit eos, qui negotia gerunt,* CONSENTIRE. (a)

§. 2. Vnde inter absentes quoque talia negotia contrahuntur, veluti per epistolam, vel per nuncium.

§. 3. Item in his contractibus alter alteri *obligatur in id, quod alterum alteri ex bono et aequo praestare oportet,* [cum alioqui in verborum obligationibus alius stipuletur, alius promittat].

TIT.

pro alio, sit [et] ipsa in tali vitae mensura, in qua omnes personales actiones positae sunt, id est, [in] annorum metis triginta: et liceat pro debito pure, vel in diem, vel sub conditione constitui: et non absimilem penitus stipulationi habeat dignitatem, suis tamen naturalibus priuilegiis minime defraudata sit: sed [et] heredibus, et contra heredes competat: vt neque receptitiae actionis, neque alio indigeat Respublica in hujusmodi casibus adminiculo, sed sit pecuniae constitutae actio per nostram Constitutionem sibi in omnia sufficiens: ita tamen, vt hoc ei inhaereat, vt pro [jam] debito fiat constitutum: cum secundum antiqnam receptitiam actionem res exigebatur, etiam si quid non fuerat debitum: cum satis absurdum, et tam nostris temporibus, quam justis legibus contrarium sit, permittere per actionem receptitiam res indebitas consequi, et iterum multas proponere condictiones, quae et pecunias indebitas, et promissiones corrumpi et restitui definiunt. Vt non erubescat igitur tale legum jurgium, hoc tantummodo constituatur, quod debitum est: et omnia, quae de receptitia in diuersis libris Legumlatorum posita sunt, aboleantur, et sit pecuniae constitutae actio omnes casus complectens, qui et per stipulationem possunt explicari. §. 1. Et neminem moueat, quod sub nomine pecuniae etiam omnes res exigi definiamus: cum et in antiquis libris Prudentium, licet constituta pecunia nominabatur, tamen non pecuniae tantum per eam exigebantur, sed omnes res, quae pondere, numero, mensura constitutae erant: Sed et possibile est, omnes res in pecuniam conuerti: si enim certa domus, vel certus ager, vel certus homo, vel alia res, quae expressa est, in constituendis rebus ponatur: quid distat à nomine ipsius pecuniae? Sed vt subtilitati eorum satisfiat, qui non sensum, sed vana nominum vocabula amplecti desiderant: ita omnes res veniant in constitutam [actionem,] tanquam si fuisset ipsa pecunia constituta: cum etiam veteres pecuniae appellatione omnes res significari definiant, et hujusmodi vocabulum, et in libris juris auctorum, et in alia antiqua prudentia manifestissime inuentum sit. §. 2. His videlicet, quae argenti distractores, et alii negotiatores indefense constituerint, in sua firmitate secundum morem vsque adhuc obtinentem durantibus. Dat. 10. Cal. Mart. post Consulatum Lampadii et Orestis VV. CC. Coss. 531.

3. *Idem* A. *Joanni P. P.*

Diui HADRIANI epistolam, quae de periculo diuidendo inter mandatores et fidejussores loquitur, locum habere in his etiam, qui pecunias pro aliis simul constituunt, necessarium est: Aequitatis enim ratio diuersas species actionis excludere nullo modo debet. Dat. Cal. Nou. post Consulatum Lampadii et Orestis VV. CC. 531.

(a)

D E P A C T I S.

(Cod. 2. T. 3.)

1. *Impp.* SEVERVS et ANTONINVS AA. *Philino.*

Conditionis incertum inter fratres non iniquis rationibus conuentione finitum est. Cum igitur verbis fideicommissi petitum à patre tuo profitearis, vt, si vita sine liberis decederet, hereditatem Licinio Frontoni restitueret: pactum eo tempore de sextante [Licinio] Frontoni dando, cum liberos Philinus non sustulerit, interpositum, non idcirco potest iniquum videri; quod facta (sicut placuit) diuisione diem suum, te filio ejus superstite, functus esset. PP. 7. Cal. Dec. Seuero A. * 3. et Victorino Coss. 201.

2. *Iidem* AA. *Claudio.*

Post venditionem hereditatis à te factam, si creditores contra emptores actiones suas mouisse probare poteris, eosque eas spontanea voluntate suscepisse: exceptione taciti pacti non inutiliter defenderis. *PP.* Prid. Id. Febr. Seuero 3. et Antonino AA. Coss. 203.

3. *Iidem* AA. *Restituto.*

Seruus creditoris meliorem causam domini facere potest: in deterius autem reformare nouo pacto non potest obligationem recte constitutam. PP. 8. Cal. April. Seuero 3. et Antonino AA. Coss 203.

4. *Iidem* AA. *Valeriae.*

Postquam liti de praedio motae renunciasti, causam finitam instaurari [posse] nulla ratio permittit. PP. 4. Id. Febr. Albino et Aemiliano Coss. 207.

5. *Imp.* ANTONINVS A. *Demagorae.*

Creditori tuo si partem pecuniae casoluisti, de parte vero non petenda inter te et eum conuenit ob causas, negotiaque ejus tuo patrocinio fideque defensa: ea obligatione partim ciuili jure, partim honorario, liberatus es. Nam exceptio perpetua pacti conuenti, vel doli, residui petitionem repellit, cum et solutum per ignorantiam repeti potuisset. PP. 8. Cal. Aug. *Romae*, Antonino A. 4. et Balbino Coss. 214.

6. *Idem* A. *Basiliae.*

Pacta, quae contra leges constitutionesque, vel contra bonos mores fiunt, nullam vim habere, indubitati juris est. PP. Cal. Aug. iisdem Coss. 214.

TIT. XXIV.

DE EMPTIONE ET VENDITIONE.

EMPTIO *et* VENDITIO (*a*) CONTRAHITVR *simul atque de pretio conuenerit: quamuis nondum pretium numeratum sit, ac ne arrha quidem data fuerit.* Nam quod arrhae nomine datur, argumen-

7. *Idem A. Julio Maximo.*

Debitori tuo si heres exstitisti, actio, quam contra eum habuisti, adita hereditate confusa est. Sed si eam hereditatem, posteaquam in judicio obtinuisti, ei tradidisti, quem sententia superaueras: ea conditione pactoque, vt tam caeteris creditoribus, quam tibi in eo, quod tibi deberetur, si eam hereditatem non adiisses, satisfaceret: pacti conuentionisque fides seruanda est: quae si non seruatur, ex stipulatu, si modo pacto subjecta est, dabitur actio: [vel praescriptis verbis, si stipulatio non interuenit.] PP. 3. Cal. Aug. Antonino A. 4. et Balbino Coss. 214.

8. *Idem A. Mucatraulio.*

Si pascenda pecora partiaria (id est, vt foetus eorum portionibus, quibus placuit, inter dominum et pastorem diuidantur), Apollinarem suscepisse probabitur: fidem pacto praestare per judicem compelletur. PP. 4. Cal. Oct. Alexandro A. 2. et Marcello Coss. 227.

9. *Imp.* ALEXANDER A. *Dionysio.*

Cum, posteaquam aduersarius matria tuae victus esset, matrem tuam circumuenerit, vt ei caueret, nullam se controuersiam de seruis moturam, id pactum mala fide factum, irritum est; et cum ex ea conuentione cum matre tua agi coeperit, judex eam liberabit. PP. Prid. Id. Sept. Alexandro A. 2. et Marcello Coss. 227.

10. *Idem A. Nicae.*

Legem, quam dixisti, cum dotem pro alumna dares, seruari oportet. Nec obesse tibi poterit, quod dici solet, ex pacto actionem non nasci: tunc enim hoc jure vtimur, cum pactum nudum est: alioquin cum pecunia datur, et aliquid de reddenda ea conuenit: vtilis est condictio. PP. 3. Cal. Mart. Albino et Maximo Coss. 228.

11. *Idem A. Capitoni.*

Ex conuentione quidem, qua pactam nouercam tuam cum patre duo dicis, cum fundum in dotem daret, vt creditoribus: quibus fuerant praedia obligata, vsuras solueret: actio tibi aduersus eam competere non potest, etsi pactum in stipulationem deductum probetur. Sed si fundus aestimatus (ita vt pars instrumenti significat) in dotem datus est: ex vendito actio, vt placitis stetur, competit. PP. Non. Dec. ipso A. 3. et Dione 2. Coss. 230.

12. *Idem A. Facillae.*

Pacta nouissima seruari oportere, tam juris, quam ipsius rei aequitas postulat. Quapropter si conuentione, quae praecessit, diuersa pars vsuram se non esse consensit, et maxime si (vt proponis) id etiam apud acta Praesidis adseueraverit: actionem, quae super prima conuentione fuerat, exercere non prohiberis. PP. 3. Cal. Martii, Agricola et Clementi. Coss. 231.

13. *Imp* MAXIMINVS A *Mario.*

In bonae fidei contractibus ita demum ex pacto actio competit, si in continenti fiat: Nam quod postea placuit, id non petitionem, sed exceptionem parit. PP. 5. Id. Jan. Maximino A. et Africano Coss. 237.

14. *Imp.* GORDIANVS A. *Caelio Militi.*

Si pacto, quo poenam aduersarium tuum promisisse proponis, si placito non stetisset, stipulatio subjecta est; ex stipulatu agens, vel id, quod in conuentionem deuenerat, vt fiat, consequeris: vel poenam stipulatione comprehensam more judiciorum exiges: nam bona aduersarii tui in te transferri citra solennem ordinem frustra deprecaris. PP. Cal. April. Gordiano A. 2. et Pompejano Coss. 242.

15. *Imppp.* (VALERIANVS) et GALLIENVS AA. et VALERIANVS *Nobiliss. Caes. Pactumejo.*

Pactum, quod dotali instrumento comprehensum est, vt, si pater vita fungeretur, ex aequa portione ea, quae nubebat, cum fratre heres patris sui esset: neque vllam obligationem contrahere, neque libertatem testamenti faciendi mulieris patri potuit auferre. PP. 10. Cal. Martii, Aemiliano et Basso Coss. * 260.

16. *Impp.* DIOCLETIANVS et MAXIMIANVS AA. et CC. *Diaphanto.*

Cum proponas, filios testamento scriptos heredes rogatos esse, vt, qui primus rebus humanis eximeretur, alteri portionem hereditatis restitueret: quoniam precariam substitutionem fratrum consensu remissam adseris, fideicommissi persecutio cessat. PP. 4. Id. Febr. Maximo 2. et Aquiliano Coss. 286.

17. *Iidem* AA. et CC. *Deximacho.*

Pactum, quod bona fide interpositum docebitur, etsi scriptura non existente: tamen, si aliis probationibus rei gestae veritas comprobari potest, Praeses Prouinciae secundum jus custodiri efficiet. PP. 9. Cal. Jul. iisdem Coss. quibus supra 286.

18. *Iidem* AA. et CC. *Julio et Aemilio.*

Si creditores vestros ex parte debiti admisisse quemquam vestrum pro sua persona soluentem probaueritis: aditus Rector Prouinciae, pro sua grauitate, ne alter pro altero exigatur, prouidebit. PP. 7. Id. Jan. Diocletiano 3. et Maximiano AA. Coss. 287.

19. *Iidem* AA. et CC. *Victoriano Militi.*

Licet inter priuatos hujusmodi scriptum, quo comprehenditur, vt is, qui superuixerit, alterius rebus potiatur, ne donationis quidem mortis causa gestae efficaciter speciem ostendat: tamen cum voluntas militum, quae super vltimo vitae spiritu, deque familiaris rei decreto quoquomodo contemplatione mortis in scripturam deducitur, vim postremi judicii obtineat: proponasque, te ac fratrem tuum ad diserimen praelii pergentes, ob communem mortis fortunam inuicem esse pactos, vt ad eum, qui superstes fuisset, res ejus, cui casus finem vitae attulisset, pertinerent: existente conditione intelligitur ex fratris tui judicio, (quod principalium constitutionum prompto fauore firmatur) etiam rerum ejus compendium ad te delatum esse. PP. 15. Cal. Dec. *Sirmii,* ipsis 5. et * 4. AA. Coss. * 293.

20. *Iidem*

argumentum est emptionis et venditionis contractae. Sed hoc quidem de emptionibus et venditionibus, quae *sine scriptura consistunt*, obtinere oportet: nam nihil à nobis in hujusmodi emptionibus et venditionibus innouatum est: in iis autem, quae scriptura conficiuntur, non aliter perfectam esse venditionem constituimus, nisi et *instrumenta* *) emptionis fuerint conscripta, vel manu

*) de Fide Instrumentorum etc. C. 4. T. 21. vid. infr. h. P. II. L. III. post Tit. XXVII.

20. *Iidem* AA. et CC. ***Martiali.***

Traditionibus et vsucapionibus dominia rerum, non nudis pactis transferuntur. PP. Cal. Jan. ipsis 5. et 4. AA. CC. Coss. 293.

21. *Iidem* AA. et CC. ***Eusebio.***

Cum proponas, inter vos sine scriptura placuisse, fratrum tuorum successiones aequis ex partibus diuidi, et transactionis causa probari possit, hanc intercessisse conuentionem: exceptione te tueri potes, si possides: Quod si aduersarius tuus teneat: ex hoc placito nullam actionem natam esse, si tibi stipulatione non prospexisti, debes intelligere: nec aduersario tuo transactione vti concedendum est, nisi ea, quae placita sunt, adimplere paratus sit. PP. Calend. Maji, Fausto 2. et Gallo Coss. 298.

22. *Iidem* AA. et CC. ***Archelao.***

Pactum curatoris recipere minorem quantitatem paciscentis, adultae aetatis suffragium, ne noceat, efficiet: tutores enim et curatores exigentes pupillis et adultis debitum, non etiam remittentes, praestant obligationis liberationem. PP. 18. Cal. Dec. *Sirmii*, ipsis 7. et 6. AA. Coss. 299.

23. *Iidem* AA. et CC. ***Honorato.***

Filius paciscendo, aut debitum accipiendo, nihil detrahit patris obligationi. PP. 17. Cal. Dec. *Sirmii*, ipsis 7. et 6. AA. Coss. 299.

24. *Iidem* AA. et CC. ***Dominae.***

Si actionem legati, vel fideicommissi, quam aduersus heredes mariti quondam tui habuisti, te adfectione heredum aliis remisisse probetur: exceptionem pacti contra debitores instituenti, actiones nocere tibi minime posse intelligis. PP. 17. Cal. Jan. *Sirmii*, * ***Constantio Caes. 3. et Maximiano Caes.*** (CC.) 3. Coss. 300.

25. *Iidem* AA. et CC. ***Euhemero.***

Debitorum pactionibus, creditorum petitio nec tolli, nec mutari potest. S. 4. Cal. Maji, *Sirmii*, * ***iisdem*** CC. 3. Coss. 300.

26. *Iidem* AA. et CC. ***Corneliae.***

Pacto successorum debitoris ex lege duodecim Tabularum aes alienum hereditarium proportionibus quaesitis singulis ipso jure diuisum, in solidum vnum obligare creditori non potest: Quod et in honorario succedentibus jure locum habet. De chirographis itaque communibus exhibendis coheredem, vel non perfectis in diuisione placitis conuenire, quanti tua interest, potes. PP. 3. Id. Oct. *Variani*, * ***iisdem*** CC. Coss. † * *300.*

27. *Iidem* AA. et CC. ***Aurelio Chresimo.***

Petens ex stipulatione, quae placiti seruandi causa secuta est: seu antecessit pactum, seu post statim interpositum fit, recte secundum se ferri sententiam postulat. S. 6. Idib. Nou. *Heracliae*, * ***iisdem*** CC. Coss. † * *300.*

28. *Iidem* AA. et CC. ***Leontio.***

Si certis annis, quod nudo pacto conuenerat, datum fuerit: ad praestandum in posterum indebitum solutum obligare non potuit eum, qui pactum fecit, nisi placitis stipulatio intercesserit. S. 3. Non. Dec. *Burtodizi*, ipsis 8. et 7. AA. Coss. 303.

29. *Imp.* JUSTINIANUS A. ***Joanni P. P.***

Si quis in conscribendo instrumento sese confessus fuerit, non vsurum fori praescriptione propter cingulum militiae suae, vel dignitatis, vel etiam sacerdotii praerogatiuam: licet antea dubitabatur, si oporteret eandem scripturam tenere: et eum, qui hoc pactus est, non debere aduersus suam conuentionem venire: vel licentiam ei praestare, discedere quidem ab scriptura, suo autem jure vti: sancimus, nemini licere aduersus pacta sua venire, et contrahentes decipere: Si enim et ipso Praetoris Edicto, Pacta conuenta, quae neque contra leges, neque dolo malo inita sunt, omnimodo obseruanda sunt: quare et in hac causa pacta non valeant: cum alia sit regula juris antiqui, omnes licentiam habere, his, quae pro se introducta sunt, renunciare? Omnes itaque judices nostri hoc in litibus obseruent: et hujusmodi obseruatio et ad pedaneos judices, et ad compromissarios, et arbitros electos perueniat: scituri, quod si neglexerint, etiam litem suam facere intelligantur. Dat. Cal. Sept. *Constantinopoli*, post Consulatum Lampadii et Orestis VV. CC. 531.

30. *Idem* A. ***Joanni P. P.***

De quaestione tali à Caesariensi aduocatione interrogati sumus: Duabus vel pluribus personis spes alienae hereditatis fuerat ex cognatione forte ad eos deuoluendae: pactaque inter eos inita sunt pro aduentura hereditate, quibus specialiter declarabatur, si ille mortuus fuerit, et hereditas ad eos peruenerit, certos modos in eadem hereditate obseruari: vel, si forte ad quosdam ex his hereditatis commodum peruenerit, certas pactiones euenire. Et dubitabatur, si hujusmodi pacta seruari oporteret. Faciebat autem eis quaestionem, quia adhuc superstite eo, de cujus hereditate sperabatur, hujusmodi pactio processit: et quia non sunt ita confecta, quasi omnimodo hereditate ad eos peruentura, sed sub duabus conditionibus composita sunt, si ille mortuus fuerit, et si ad hereditatem vocentur hi, qui hujusmodi pactionem fecerunt. Sed nobis omnes hujusmodi pactiones odiosae esse videntur, et plenae tristissimi, et periculosi euentus. Quare enim, quodam viuente et ignorante, de rebus ejus quidam paciscentes conueniunt? Secundum veteres itaque regulas sancimus, omnimodo hujusmodi pacta, quae contra bonos mores inita sunt, repelli, et nihil ex his pactionibus obseruari: nisi ipse forte, de cujus hereditate pactum est, voluntatem suam eis accommodauerit, et in ea vsque ad extremum vitae suae spatium perseuerauerit: tunc etenim sublata acerbissima spe, licebit eis illo sciente et jubente hujusmodi pactiones seruare: Quod etiam anterioribus [legibus et] constitutionibus non erat incognitum, licet à nobis clarius est introductum. † Jubemus etenim, neque donationes talium rerum, neque hypothecas penitus esse admittendas, neque alium quemquam contractum: cum in alienis rebus contra domini voluntatem aliquid fieri, vel pacisci, secta temporum nostrorum non patiatur. Dat. Cal. Nou. *Constantinopoli*, post Consulatum Lampadii et Orestis VV. CC. 531.

a) Vt

manu propria contrahentium, vel ab alio quidem scripta, à contrahentibus autem subscripta; et si *per tabellionem* fiunt, nisi et completiones acceperint, et fuerint partibus absoluta. Donec enim aliquid

a) *Vt* PACTA *etiam non constituta Poena valeant.* (Nouell. Leon. 72.)

Imp. LEO *A. eidem Styliano.*

Legali decreto, quod **nudum pactum** *non actionem, sed solum exceptionem parere tradit, nonnullos illudere videmus. Dum enim omne pactum, quod Poena stabilitum non est, nudum esse volunt: etiamsi scripto comprehensum sit pactum, etiamsi, qui pactum inierunt, sua manu sacrosanctae Crucis nota scriptum signarint,* **etiamsi diuini Ternionis appellationes adjectae sint: si tamen poena constituta non sit, id, vt inualidum, contemnunt ac rejiciunt.** *Qui sane male sentiunt, ministeque judicium comprobant, vt, qui rebus diuinis, communes res mortalium longe praeferendas censeant. Quum enim tantam, recto quidem hominum judicio, adjectio poenae, pactis auctoritatem, quantam sacrosanctum signum, diuinitatisque nomenclatura in illis conspecta praebeat?* **Sancimus igitur, vt omne pactum,** *in quo ex diuinis hisce adjumentis idoneum aliquid ad faciendam fidem insit, quamuis de poena nihil scriptum sit,* **firmum solidumque robur habeat.**

b) DE TRANSACTIONIBVS. (Cod. 2. T. 4.)

1. *Imp.* ANTONINVS *A. Celerio.*

Neque pactio, neque transactio cum quibusdam ex curatoribus siue tutoribus facta, auxilio caeteris est in his, quae separatim communiterue gesserunt, vel gerere debuerunt. Cum igitur tres curatores habueris, et cum duobus ex his transegeris: tertium conuenire non prohiberis. Dat. Calend. Maji, Gentiano et Basso Coss. 212.

2. *Idem A. Luctatio.*

Cum te proponas cum sorore tua de hereditate transegisse, et ideo certam pecuniam ei te debere cauisse: etsi nulla fuisset quaestio hereditatis, tamen propter timorem litis transactione interposita, pecunia recte cauta intelligitur: ex qua causa si fisco solulisses, repetere non posses: et, si non soluisses, tamen jure conveniereris. PP. 3. Id. Aug. Antonino A. 4. et Balbino Coss. 214

3. *Imp.* ALEXANDER *A. Tulliae.*

Age cum Geminiano, quod pater ejus curator tibi datus negotia tua gesserit; et si apud judicem negabit se hac actione teneri, quoniam transactio et Aquiliana stipulatio interposita est: judex contemplatione judicii, quod bonae fidei est, quaeret, de quanta pecunia nominatim transactum sit: et si apparuerit de minore transactum, quantam pecuniam reliquam ex administratione curae deberi probatum fuerit, soluere eum jubebit, quod non in stipulationem Aquilianam obligationis jure tantum deductum est, quanta erat quantitas pecuniae, quae debebatur. Dat. Prid. Idib. August. Maximo 2. et Aeliano Coss. 224.

4. *Idem A. Numidio.*

Actione administratae curae ab eo, qui legitimae aetatis annos compleuit, in Aquilianam stipulationem deducta, et per acceptilationem extincta, nullam aliam superesse, nisi de dolo intra concessa tempora, non ambigitur: nisi specialiter etiam de dolo transactum sit. PP. 2. Non. Martii, Alexandro A. 2. et Marcello Coss. 227.

5. *Idem A. Euocato.*

Cum te transegisse cum herede quondam tutoris tui profitearis: si id post legitimam aetatem fecisti, frustra desideras, vt à placitis recedatur. Licet enim (vt proponis) nullum instrumentum intercesserit: tamen si de fide contractus confessione tua constet, scriptura, quae probationem rei gestae continere solet, necessaria non est. PP. Calend. Martii, Albino et Aemiliano Coss. * 228.

6. *Idem A. Pomponiis.*

Cum mota inofficiosi querela matrem vestram cum diuersa parte transegisse, ita, vt partem bonorum susciperet, et à lite discederet, proponatis: instaurari quidem semel omissam querelam per vos, qui matri heredes extitistis, juris ratio non sinit: Verum, si fides placitis praestita non est: in id, quod interest, diuersam partem recte conuenietis. Aut enim stipulatio conuentioni subdita est, et ex stipulatu actio competit: aut, si omissa verborum obligatio est, vtilis actio, quae praescriptis verbis rem gestam demonstrat, danda est. PP. 8. Idib. Januar. Agricola et * *Clementino* Coss. 231.

7. *Imp.* GORDIANVS *A. Junio militi.*

Transactionis placitum ab eo interpositum, cui causae actionem, non decisionem litis mandasti, nihil petitioni tuae derogauit. PP. 14. Calend. Januar. Gordiano A. et Auiola Coss. 240.

8. *Idem A. Licinio.*

De alimentis praeteritis, si quaestio deferatur, transigi potest: De futuris autem sine Praetore, seu Praeside interposita transactio, nulla auctoritate juris censetur. PP. 10. Calend. Jan. (* *Vlpio al.*) Pio et Pontiano Coss. 239.

9. *Idem A. Agrippino.*

Si super possessione, quae tibi quaesita est, cum quaestionem patereris à fratre vxoris tuae, pactum conuentum, et stipulatio inter vos (vt allegas) interposita est, vt, si intra diem certum idem aduersarius tuus decem aureos tibi numerasset, possessione ei cederes: vel, si eam inferre quantitatem non curasset, vlterius quaestionem non patereris: et is, qui ita spospondit, promisso satis non fecit: consequens est, te, ad quem res pertinet, vim ab eo pati non debere. Cujus rei gratia, Vir Clarissimus Praeses prouinciae interpellatus, vim [fieri] prohibebit: praecipue cum, etiam si in rem diuersae parti actio competeret, hujusmodi pactione propter vtilem exceptionem posset submoueri. PP. 6. Idib. April. Gordiano August. 2. et Pompejano Coss. 242.

10. *Imp.* PHILIPPVS *A. Apollophaniae.*

Fratris tui filiis de paterna successione, ac statu etiam nunc contra fidem sanguinis, itemque placitorum, quaestionem inferre parum probe postulas: nullus etenim erit litium finis, si à transactionibus bona fide interpositis coeperit facile discedi. PP. Prid. Calend. April. Peregrino et Aemiliano Coss. 245.

11. *Imppp.* VALERIANVS, [GALLIENVS] AA. et VALERIANVS Nobilis Caesar *Cajano militi.*

De fideicommisso à patre inter te, et fratrem tuum vicissim dato, si alter vestrum sine liberis excesserit vita, interposita transactio rata est: cum fratrum concordia remoto captandae mortis alterius voto improbabili retinetur: et non potest eo casu

aliquid deest ex his: et poenitentiae locus est, et potest emptor vel venditor sine poena recedere ab emptione [et venditione]. Ita tamen *impune* [*eis recedere*] *concedimus*, *nisi jam arrharum nomine aliquid*

casu rescindi, tanquam circumuentus sis: cum pacto tali consenseris: neque eam, cui subueniri solet, aetatem agere te proponas: nec, si ageres, iisdem illis de causis in integrum restitutionis auxilium impetrare deberes. PP. 15. Calend. Decemb. Valeriano et Gallieno AA. vtrisque 2. Coss. 256.

12. *Iidem* AA. *Primo.*

Praeses prouinciae examinabit, vtrum de dubia lite transactio inter te et ciuitatis tuae administratores facta sit: an ambitiose id, quod indubitate deberi posset, remissum sit: nam priore casu ratam manere transactionem jubebit: posteriore vero casu, nocere ciuitati gratiam non sinet. PP. 16. Cal. Mart. Aemiliano et Basso Coss. 260.

13. *Impp.* DIOCLETIANVS et MAXIMIANVS AA. *Probae.*

Interpositas metus causa transactiones ratas non haberi Edicto perpetuo continetur. Nec tamen quilibet metus ad rescindendum ea, quae consensu terminata sunt, sufficit: sed talem metum probari oportet, qui salutis periculum, vel corporis cruciatum contineat. † Ad vim tamen, vel dolum arguendum qualitas causae principalis non sufficit: Vnde, si nihil tale probari potest, consensu quaestiones terminatas minime instaurari oportet. Sed quoniam eum, cum quo te transegisse commemoras, ex ancilla [tua] natum, seruum tuum esse adseueras: si vera sunt, quae precibus complexus es, alia ratio pactum reformat. Nec enim dubii juris est, dominos cum seruis suis paciscentes, ex placitis teneri atque obligari non posse. S. 4. Non. April. *Byzantii*, ipsis 4. et 3. AA. Coss. 290.

14. *Iidem* AA. *Sopatrae.*

Si diuersa pars contra placitum agere nititur, aequitatis ratio suadet, refusa pecunia (eum et tu hoc desideras) causam ex integro agi. PP. 4. Non. Jul. ipsis 4. et 3. AA. Coss. 290.

15. *Idem* A. *Pontio.*

Vt responsum congruens accipere possis, insere pacti exemplum: ita enim intelligemus, vtrum sola conuentio fuerit, an etiam Aquiliana stipulatio, nec non et acceptilatio secuta fuerit, quae si subdita esse illuxerit, nullam aduersariae tuae petitionem hereditatis, vel in rem specialem competere palam est. PP. 15. Cal. Aug. ipsis 4. et 3. AA. Coss. 230.

16. *Iidem* AA. et CC. *Caecilio.*

Causas vel lites transactionibus legitimis finitas Imperiali Rescripto resuscitari non oportet. S. 5. Id. Mart. ipsis 5. et 4. AA. Coss. 293.

17. *Iidem* AA. et CC. *Marcello.*

Cum proponas, ab ea, contra quam supplicas, litem, quam tecum habuit, transactione decisam, eamque acceptis his, quae negotii dirimendi causa placuerat dari, nunc de conuentione resiluisse: ae petas, vel pacto stari, vel data restitui: perspicis, si quidem de his reddendis manente transactionis placito, statim stipulatione, si contra fecerit, prospexisti, et viginti quinque annis major fuerit: quod exceptionem pacti, et actionem datorum habeas. Quod si nihil tale conuenit: exceptio tibi, non etiam eorum, quae dedisti, repetitio competit, parta securitate. PP. 5. Id. Jun. ipsis AA. 5. et 4. Coss. 293.

18. *Iidem* AA. et CC. *Valenti.*

Transigere vel pacisci de crimine capitali, excepto adulterio, prohibitum non est: in aliis autem publicis criminibus, quae sanguinis poenam non ingerunt, transigere non licet, citra falsi accusationem. S. 3. Cal. Sept. AA. Coss. 293.

19. *Iidem* AA et CC *Irenaeo.*

Sub praetextu instrumenti post reperti, transactionem bona fide finitam rescindi, jura non patiuntur. † Sane si per se, vel per alium subtractis instrumentis, quibus veritas argui potuit, decisionem litis extorsisse probetur; si quidem actio superest, replicationis auxilio doli mali pacti exceptio remouetur: si vero jam perempta est, intra constitutum tempus tantum actionem de dolo potes exercere. Dat. 4. Cal. Octobr. *Sirmii*, AA. Coss. 293.

20. *Iidem* AA. et CC. *Antistiae.*

Non minorem auctoritatem transactionum, quam rerum judicatarum esse, recta ratione placuit: siquidem nihil ita fidei congruit humanae, quam ea, quae placuerant, custodiri. Nec enim ad rescindendum pactum sufficit, quod hoc secunda hora noctis intercessisse proponas: cum nullum tempus sanae mentis majoris viginti quinque annis consensum repudiet. S. 4. Cal. Octobr. ipsis AA. Coss. 293.

21. *Iidem* AA. et CC. *Geminiano.*

Cum ea, quae transactionis causa dari aut retineri conuenit, velut emptorem eum, quem accipere placuerat, obtinere praescribitur: his, quae simulate geruntur, pro infectis habitis, frustra ficti pretii postulatur numeratio. S. 5. Non. Octobr. ipsis AA. Coss. 293.

22. *Iidem* AA. et CC. *Alexandro.*

Si major transegisti, ad rescindendam transactionem de dolo contestatio non sufficit. S. Cal. Dec. ipsis AA. Coss. 293.

23. *Iidem* AA. et CC. *Tatiano.*

Nec intentio creditorum Archimedori, cui alios successisse profiteris, si obligatus pro eo non fuisti, tenere te potest: sed hoc integro negotio tractari conuenerat, nam cum jam quaestionem transactione decisam, et à te dari placitam, numeratam pecuniam proponas: hujus indebiti soluti praetextu, improbe tibi petitionem decerni postulas: cum etsi tantum in stipulationem fuisset deducta, indebiti promissi velamento defendi posses. Datum 8. Id. Mart. * *Constantio et Maximiano Caes.* (CC.) Coss. 294.

24. *Iidem* AA. et CC. *Victorino.*

Si quidem ex causa transactionis acceptis [his,] quae instrumento continentur, nihil amplius peti, conuenit, aduersariam tuam exceptionis auxilio defendi perspicis. † Sin vero certam quantitatem, quasi solam ab ea debitam, reddere se debere, sine litis decisione confessa est: tam eam, quam residuam debiti partem petere minime prohiberis. S. 5. Non. Aprilis *Sirmii*, * *iisdem* CC. Coss. 294.

25. *Iidem* AA. et CC. *Marcellae et Quirillae.*

Si majores viginti quinque annis cum patruo sine auunculo vestro transegistis, vel ei debita donationis causa sine aliqua conditione remisistis: non idcirco, quod hoc ejus hereditatis captandae causa, id est, spe futurae successionis, vos fecisse proponatis, aliis ei succedentibus instaurari finita debent. S. 2. Id. April. * *iisdem* CC. Coss. 294.

26. *Iidem* AA. et CC. *Dionysiadae.*

Transactione matris, filios ejus non posse seruos fieri, notissimi juris est. S. Id. April. * *iisdem* CC. Coss. 294.

27. *Iidem*

aliquid fuerit datum: hoc enim subsequuto, siue in scriptis, siue sine scriptis, venditio celebrata est: is, qui recusat adimplere contractum, *si quidem est emptor, perdit quod dedit; si vero venditor, duplum restituere compellitur*, licet super arrhis nihil expressum est.

§. 1.

27. *Iidem* AA. et CC. *Catoni.*

Sanum mente, licet aegrum corpore, recte transigere, manifestum est: nec postulare debueras improbo desiderio, placita rescindi valetudinis corporis aduersae velamento. S. 7. Idus Maji, * *iisdem* CC. Coss. 294.

28. *Iidem* AA. et CC. *Sapparitae.*

Siue apud acta Rectoris prouinciae, siue sine actis scriptura intercedente vel non, transactio interposita est: hanc seruari conuenit. † Sed quoniam vt certum quid accipias, conuenisse te, licet sine scriptura, proponis, nec hujus rei causa stipulationem secutam esse: quamuis ex pacto non potuit nasci actio: tamen rerum vindicatione pendente, si exceptio pacti opposita fuerit, doli mali vel in factum replicatione vsa, poteris ad obsequium placitorum aduersarium tuum vrgere. Dat. 3. Non. Jul. * *iisdem* CC. Coss. 294.

29. *Iidem* AA. et CC. *Martiae.*

Sub praetextu specierum post repertarum, generali transactione finita, rescindi prohibent jura. Error autem circa proprietatem rei apud alium extra personas transigentium tempore transactionis constitutae, nihil potest nocere. S. 4. Cal. Oct. * *iisdem* CC. Coss. 294.

30. *Iidem* AA. et CC. *Antonino.*

Transactione finita, eum ex partibus tuis magis dolum intercessisse, quam eorum, contra quos preces fundis, confitearis, instaurari graue, nec non criminosum tibi est. S. 5. Octobr. *Crebro*, * *iisdem* CC. Coss. * 294.

31. *Iidem* AA. et CC. *Proculo.*

Si de certa re pacto transactionis interposito hoc comprehensum erat, nihil amplius peti: etsi non additum fuerat, eo nomine, de caeteris tamen quaestionibus integra permaneat actio. PP. 4. Id. Oct. *Byzantii*, * *iisdem* CC. Coss. 294.

32. *Iidem* AA. et CC *Cyrillo.*

Si causa cognita prolata sententia, sicut jure traditum est, appellationis vel in integrum restitutionis solennitate suspensa non est: super judicato frustra transigi, non est opinionis incertae. Proinde, si non Aquiliana stipulatione et acceptilatione subsecuta competentem tibi actionem peremisti, Praeses prouinciae vsitato more legum rebus pridem judicatis effectum adhibere curabit. S. 8. Cal. Nou. * *iisdem* CC. Coss. 294.

33. *Iidem* AA. et CC *Euchrusio.*

Si pro fundo, quem petebas, praedium certis finibus liberum dari transactionis causa placuit, nec eo tempore minor annis viginti quinque fuisti, licet hoc praedium obligatum post, vel alienum pro parte fuerit probatum: instaurari decisam litem prohibent jura. Ex stipulatione sane, si placita seruari, secuta est: vel, si non intercesserit, praescriptis verbis actione ciuili subdita, apud Rectorem prouinciae agere potes. Si tamen res ipsas apud te constitutas, ob quarum quaestionem litis intercessit decisio, fiscus vel alius à te vindicauit: nihil petere potes. S. 5. Id. Nou. *Melantiadae*, * *iisdem* CC. Coss. 294.

34. *Iidem* AA. et CC. *Cyrillo et Ptolomaidi.*

Cum donationis, seu transactionis causa administratae tutelae debiti scientes vos obligationem fratri vestro remisisse proponatis, nec vnquam volentibus dolus inferatur: frustra de dolo querimini: Nec ad implendum promissum hereditatis propriae pollicitatione quisquam adstringitur. PP. 6. Id. Nou. * *iisdem* CC. Coss. 294.

35. *Iidem* AA. et CC. *Hammoni.*

Transactionem, quae dominii translatione vel actione peracta seu perempta, finem accepit: eam ea amicis etiam interuenientibus tenera ostenditur processisse, metus velamento rescindi postulantis professio detegit improbitatem. S. 9. Cal. Dec. *Nicomediae*, * *iisdem* CC. Coss. 294.

36. *Iidem* AA. et CC. *Achillae.*

Si major annis viginti quinque transegisti, quamuis dari tibi placita repraesentata necdum probentur: nec offerant hi, qui conueniuntur, ne quid amplius ab his exigi possit, exceptionis proficit aequitas. S. 6. Id. Dec. * *iisdem* CC. Coss. 294.

37. *Iidem* AA. et CC. *Basilicae.*

Promissis transactionis causa non impletis, poenam in stipulationem deductam, si contra factum fuerit, exigi posse constat. S. 12. Cal. Jan. *Nicomediae*, * *iisdem* CC. Coss. 294.

38. *Iidem* AA. et CC. *Theodotioni.*

Transactio nullo dato, vel retento, seu promisso, minime procedit. S. 8. Cal. Januar. *Nicomediae*, * *iisdem* CC. Coss. 294.

39. *Iidem* AA. et CC. *Martianae.*

Quamuis eum, qui pactus est, statim poeniteat, transactio [tamen] rescindi, et lis instaurari non potest: et qui tibi suasit, intra certum tempus licere à transactione recedere, falsum adseuerauit. S. Cal. Jan. *Sirmii*, * *iisdem* CC. Coss. 294.

40. *Imppp.* GRATIANVS, VALENTINIANVS et THEODOSIVS AAA. *Eutropio P. P.*

Vbi pactum vel transactio scripta est, atque Aquilianae stipulationis, et acceptilationis vinculis firmitas juris innexa est: aut subsecutis secundum leges accommodandus est consensus, aut poena vna cum his, quae data probantur, ante cognitionem causae (si aduersarius hoc maluerit), inferenda est. Dat. 3. Non. Jun. *Constantinopoli*, Eucherio et Syagrio Coss. 381.

41. *Impp.* ARCADIVS et HONORIVS AA. *Rufino P. P.*

Si quis major annis [viginti quinque] aduersus pacta vel transactiones nullo cogente imperio, sed libero arbitrio, et voluntate confectas, putauerit esse veniendum, vel interpellando judicem, vel supplicando Principibus, vel non implendo promissa: eas autem, inuocato DEI omnipotentis nomine, eo auctore solidauerit: non solum notetur infamia, verum etiam actione priuatus, restituta poena, quae pactis probatur inserta, et rerum proprietate careat, et emolumento, quod ex pactione, vel transactione illa fuerit consecutus: Itaque omnia eorum mox commodo deputabuntur, qui intemerata pacti jura seruauerint. † Eos etiam hujus legis vel jactura dignos esse jubemus, vel munere, qui nomina nostra placitis inserentes, salutem Principum, confirmationem initarum jurauerint esse pactionum. Dat. 5. Id. Octobr. *Constantinopoli*, Olybrio et Probino Coss. 395.

41. *Impp.*

§. 1. Pretium autem constitui oportet: nam *nulla emptio sine pretio esse potest.* † *Sed et certum esse pretium debet.* Alioqui si inter aliquos ita conuenerit, vt, quanti Titius rem aestimauerit, tanti sit empta: inter veteres satis abundeque hoc dubitabatur, (constaretne venditio, an non). Sed

42. *Impp.* LEO et ANTHEMIVS AA. *Acrochirio P. P.*

Si ex falsis instrumentis transactiones vel pactiones initae fuerint, quamuis jusjurandum [de] his interpositum sit, etiam ciuiliter falso reuelato, eas retractari praecipimus: ita demum, vt, si de pluribus causis vel capitulis eaedem pactiones seu transactiones initae fuerint, illa tantummodo causa vel pars retractetur, quae [ex] falso instrumento composito conuicta fuerit, aliis capitulis firmis manentibus: nisi forte etiam de eo, quod falsum dicitur, controuersia orta decisa sopiatur. Dat. Cal. Jul. *Constantinopoli*, Martiano et Zenone Coss. 469.

43. *Imp.* ANASTASIVS A. *Thomae PF. P. per Illyricum.*

Jubemus, in omnibus litigiis jam motis et pendentibus, seu postea super seruili vel adscriptitia conditione mouendis, transactiones celebrandas, vel jam celebratas (si non alio juri cognito modo eas vacillare contigerit) vires suas obtinere: nec ob hoc videri tenorem earum titubare, quod pro conditione seruili vel adscriptitia confectae sunt. Dat. 15. Cal. Dec. Patritio et Hypatio Coss. (* 501.) *al.* 500.

c) Ne Judex aliquos ad transigendum compellat.
(Nouell. 124. Cap. 4.)

Quia vero Lex tam piae memoriae patris nostri, quam etiam nostrae tranquillitatis dispofuit, nullo modo judices suis sententiis inseribere, tanquam ex imperiali verbo ex non scripto procedente jussum sit aliquos adhiberi, aut praesentari, sed etiam spectabiles Referendarios nostras jussiones secundum quod competit, facere manifestas; easdem leges firmantes, jubemus spectabiles Referendarios in causis, quas docent, seu referunt ad nostram tranquillitatem, nullam habere licentiam eos, aut adjutores eorum, vel per se, vel per aliam quamcunque personam tenere aliquem, aut sub fidejussoribus facere, aut aliquid exigere, aut cogere transactiones, aut pacta quaedam eum suis aduersariis exponere, aut quolibet modo in quacunque causa se permiscere. Nihil enim aliud facere eos concedimus, nisi solas nostras jussiones in quocunque negotio, aut ex scripto, aut non scripto prolatas, competentibus aut deputatis insinuare judicibus. Si quid autem praesenti Legi contrarium aliquis eorum praesumpserit agere: is quidem, qui damnum aliquod aut circumuentionem in suis rebus pertulerit: nullum praejudicium penitus circa jus proprium sustinebit. Qui vero tale aliquid egerit, ex sua substantia damnum laesae personae delatum, per competentem judicem restituere compelletur: et super hoc cinguli et dignitatis sustinebit amissionem. Haec autem omnia jubemus non solum in futuris causis, sed etiam in his, quae jam inchoatae, nondum tamen sunt terminatae, seruari.

Ordnung der Notarien 1512. §. 10. Reichs-Hofraths-Ordnung T. 2. §. 5. n. 12.

(a)

DE CONTRAHENDA EMPTIONE ET VENDITIONE.
(Cod. 4. T. 38.)

1. *Impp.* VALERIANVS et GALLIENVS AA. *Paulo.*

Venditiones, etsi in alio loco, quam [in] quo possessiones constitutae sunt, [fiant,] non ideo irritae esse creduntur.

2. *Impp.* DIOCLETIANVS et MAXIMIANVS AA. *Auito.*

Emptionem et venditionem consensum desiderare, nec furiosi vllum esse consensum, manifestum est. Intermissionis autem tempore furiosos majores viginti quinque annis venditiones; et alios quoslibet contractus posse facere, non ambigitur.

3. *Iidem* AA. *Valeriae.*

Si donationis causa, venditionis simulatus contractus est: emptio [in] sui deficit substantia. Sane si in possessionem rei, sub specie venditionis, causa donationis, vt te aleret, induxisti: sicut perfecta donatio facile rescindi non potest; ita legi, quam tuis rebus donans dixisti parere conuenit.

4. *Iidem* AA. *Luciano.*

Cum res tibi donatas ab herede donatricis [tibi] distractas (esse) proponas, intelligere debueras duplicari tibi titulum possessionis non potuisse, sed ex donatione et traditione dominum factum (te) frustra emisse: cum rei propriae emptio non possit consistere. At tunc demum tibi prosunt, si ex donatione te non fuisse dominum demonstretur. † Sane quoniam omnia bona tibi ab ea donata et tradita dicis: ad hoc et à filio facta venditio rerum maternarum afferre perfecta etiam donatione poterit defensionem, ne vel exemplo inofficiosi testamenti possit haec auocare.

5. *Iidem* AA. *Gratiae.*

Cum ipse Tutor nihil ex bonis pupilli, quae distrahi possunt, comparare palam, et bona fide prohibetur: multo magis Vxor ejus hoc facere potest.

6. *Iidem* AA. *Lucretio.*

Si Gaudentius in matrem tuam titulo venditionis, sine quadam fraude dominium mancipii transtulit: non idcirco, quod postea inter eos matrimonium, et diuortium secutum dicitur, juri ejus quicquam derogatum est: quod vindicare, te matri tuae successisse probans, minime prohiberis.

7. *Iidem* AA. *Pisoni.*

Si ancillam ex emptione sibi quaesitam, Mater tua donatione à secundo marito postea se simulauit accepisse: tituli falsi figmentum, (donationis) dominium ei duplicare, vel auferre non potuit.

8. *Iidem* AA. *Diogeni.*

Si non donationis causa, sed vere vineas distraxisti, nec pretium numeratum est: actio tibi pretii, non eorum, quae dedisti, repetitio competit.

9. *Iidem* AA. *Seuero.*

Empti fides, ac venditi, sine quantitate nulla est. Placito autem pretio, nec numerato, sed solum tradita possessione, istiusmodi

Sed nostra decisio ita hoc constituit, vt quoties sic composita sit venditio: *quanti ille aestimauerit, sub hac conditione staret contractus:* vt si quidem ille, qui nominatus est, pretium definierit, [tunc] omni-

istiusmodi contractus non habetur irritus: nec idcirco is, qui comparauit, minus recte possidet, quod soluta summa, quam dari conuenerat, negatur. Sed (et) si donationis gratia praedii factam venditionem traditio sequatur: actione pretii nulla competente, perficitur donatio.

10. *Iidem* AA. *Georgio.*

Si Mater tua velut ex patris (tui) bonis praedium suum comparauit: cum rei propriae non consistat emptio, et hanc simulatam proponas, hujusmodi placitum mutare substantiam veritatis, et ei nocere non potuit.

11. *Iidem* AA. *Paterio.*

Inuitum comparare, vel distrahere postulantis desiderium, justam causam non continet.

12. *Iidem* AA. *Paterno.*

Non idcirco minus emptio perfecta est, quod emptor fidejussorem non accepit, vel instrumentum testationis vacuae possessionis omissum est: nam secundum consensum auctoris in possessionem ingressus, recte possidet: pretium sane, si eo nomine satisfactum non probetur, peti potest: nec enim, licet in continenti facta, poenitentiae contestatio consensu finita rescindit.

13. *Iidem* AA. *Juliano P. P.*

In vendentis, vel ementis voluntatem collata conditione comparandi, quia non adstringit necessitate contrahentes, obligatio nulla est: Idcirco dominus inuitus ex hujusmodi conuentione rem propriam, vel quilibet alius distrahere non compellitur.

14. *Imppp.* VALENTINIANVS, THEODOSIVS et ARCADIVS AAA. *Fabiano P. P. Illyrici et Italiae.*

Dudum proximis consortibusque concessum erat, vt extraneos ab emptione remouerent, neque homines suo arbitratu vendenda distraherent: sed quia grauis haec videtur injuria, quae inani honestatis colore velatur, vt homines de rebus suis facere aliquid cogantur inuiti: superiore lege cassata, vnusquisque suo arbitratu quaerere, vel probare possit emptorem: (nisi lex specialiter quasdam personas hoc facere prohibuerit). Datum 6. Cal. Junii, *Vincentiae*, Titiano et Symmacho Coss. 391.

15. *Imp.* JVSTINIANVS A. *Juliano P. P.*

Super rebus venundandis, si quis rem ita comparauerit, vt res vendita esset, quanti Titius aestimauerit, magna dubitatio exorta est multis antiquae prudentiae cultoribus: quam decidentes sancimus, cum hujusmodi conuentio super venditione procedat, quanti ille aestimauerit, sub hac conditione stare venditionem, vt, si quidem ipse, qui nominatus est, pretium definierit, omnimodo secundum ejus aestimationem et pretia persolui, et venditionem ad effectum peruenire, siue in scriptis, siue sine scriptis contractus celebretur: scilicet si hujusmodi pactum, cum (in) scriptis fuerit redactum, secundum nostrae legis definitionem per omnia completum, et absolutum sit: Sin autem vel ipse noluerit, vel non potuerit pretium definire: tunc pro nihilo esse venditionem, quasi nullo pretio statuto: nulla conjectura (imo magis diuinatione) in posterum seruanda, vtrum in personam certam, an in boni viri arbitrium respicientes, contrahentes ad haec pacta venerint: quia hoc penitus impossibile esse credentes, per hujusmodi sanctionem expellimus. Quod etiam in hujusmodi locatione locum habere censemus.

a) De HEREDITATE, vel ACTIONE VENDITA.

(Cod. 4. T. 39.)

1. *Impp.* SEVERVS et ANTONINVS AA. *Geminio.*

Aes alienum, hereditate nomine fisci vendita, ad onus emptoris bonorum pertinere, nec fiscum creditoribus hereditariis respondere, certum et absolutum est.

2. *Imp.* ANTONINVS A. *Floriano.*

Ratio juris postulat, vt creditoribus hereditariis, et legatariis seu fideicommissariis te conuenire volentibus, tu respondeas: et eum eo, cui hereditatem venundedisti, tu experiaris suo ordine. Nam vt satis tibi detur, sero desideras: quoniam eo tempore, quo venundabatur hereditas, hoc non est comprehensum. Quamuis enim ea lege emerit, vt creditoribus hereditariis satisfaciat: excipere tamen actiones hereditarias inuitus cogi non potest.

3. *Imp.* ALEXANDER A. *Timotheo.*

Nominis venditio, etiam ignorante, vel inuito eo, aduersus quem actiones mandantur, contrahi solet. PP. 5. Id. Februar. Maximo 2. et Aeliano Coss. 224.

4. *Idem* A. *Diogeni.*

Qui nondum certus de quantitate hereditatis, persuadente emptore, quasi exiguam quantitatem eam vendidit: bonae fidei judicio conueniri, vt res tradat, vel actiones mandet, non compellitur: [nam] suo quoque jure eorum persecutionem habet.

5. *Idem* A. *Onesimo.*

Emptor hereditatis, actionibus mandatis, eo jure vti debet, quo is, cujus persona fungitur, quamuis vtiles etiam aduersus debitores hereditarios actiones emptori tribui placuit.

6. *Idem* A. *Pomponio.*

Qui tibi hereditatem vendidit, antequam res hereditarias traderet, dominus earum perseuerauit, et ideo vendendo eas aliis, dominium transferre potuit. Sed quoniam contractus fidem fregit, ex empto actione conuentus, quanti tua interest, praestare cogetur.

7. *Impp.* DIOCLETIANVS et MAXIMIANVS AA. *Manassae.*

Postquam eo decursum est, vt cautiones quoque debitorum pignori dentur: ordinarium visum est, post nominis venditionem vtiles emptori (sicut responsum est) vel ipsi creditori postulanti dandas actiones.

8. *Iidem* AA. et CC. *Juliano.*

Ex nominis emptione dominium rerum obligatarum ad emptorem non transit, sed vel in rem suam procuratore facto, vel vtilis secundum ea, quae pridem constituta sunt, exemplo creditoris persecutio tribuitur.

9. *Imp.* JVSTINIANVS A. *Joanni P. P.*

Certi et indubitati juris est, ad similitudinem ejus, qui personalem redemerit actionem, et vtiliter eam mouere suo nomine conceditur, etiam eum, qui in rem actionem comparauerit, eadem vti posse facultate. Cum enim actionis nomen generale

omnimodo secundum ejus aestimationem, et pretium persoluatur, et res tradatur, et venditio ad effectum perducatur: *emptore* quidem *ex empto actione*, *venditore ex vendito agente*. Sin autem ille, qui

generale sit omnium, siue in rem, siue in personam actionum, et apud omnes veteris juris conditores hoc nomen in omnibus pateat: nihil est tale, quod differentiam in hujusmodi vtilibus actionibus possit introducere.

b) QVAE RES VENIRE NON POSSVNT: ET QVAE VENDERE VEL EMERE VETANTVR.

(Cod. 4. T. 40.)

1. *Imppp.* GRATIANVS, VALENTINIANVS et THEODOSIVS AAA. *Fausto Comiti sacrarum largitionum*

Fucandae atque distrahendae purpurae, vel in serico, [vel in lana, quae blatta vel oxyblatta atque hyacinthina dicitur, facultatem nullus possit habere priuatus. Sin autem aliquis supradicti muricis vellus vendiderit, fortunarum suarum et capitis sciat se subiturum esse discrimen.

2. *Iidem* AAA. *Toriobando Duci Mesopotamiae.*

Comparandi serici à Barbaris facultatem omnibus (sicut jam praeceptum est,) praeter Comitem commerciorum, etiamnum jubemus auferri.

3. *Impp.* ARCADIVS et HONORIVS AA. *ad Senatum et Populum.*

Quia nonnunquam in diuersis litoribus distrahi publici canonis frumenta dicuntur, vendentes et ementes sciant capitali poenae [se] esse subdendos, et in publicam fraudem commercia contracta damnari. * Dat. 17. Calend. Maji, *Mediol. Caesario et Attico Coss. 397.*

4. *Impp.* HONORIVS et THEODOSIVS AA. *Fausto P. P.*

Ne frumentum, quod deuotissimo exercitui mittitur, in praedam lucrumque vertatur, hac sanctione decernimus; vt quicunque hoc fuerint forte mercati, honestiores quidem stylum proscriptionis, et omnium bonorum amissionem [incurrant:] inferiores autem vilioresque personae capitali supplicio subjaceant.

c) QVAE RES EXPORTARI NON DEBEANT.

(Cod. 4. T. 41.)

1. *Impp.* VALENS et GRATIANVS AA. *ad Theodorum Magistrum militum.*

Ad Barbaricum transferendi vini, olei, et liquaminis nullam quisquam habeat facultatem: nec gustus quidem causa, aut vsus commerciorum.

2. *Imp.* MARTIANVS A. *Aulo P. P.*

Nemo alienigenis Barbaris cujuscunque gentis ad hanc vrbem sacratissimam sub legationis specie, vel sub quocunque alio colore venientibus, aut in diuersis aliis ciuitatibus vel locis, loricas, scuta, et arcus, sagittas et spathas, et gladios, vel alterius cujuscunque generis arma audeat venundare: Nulla prorsus iisdem tela, nihil penitus ferri vel facti jam, vel adhuc infecti, ab aliquo distrahatur. Perniciosum namque Romano imperio, et proditioni proximum est, Barbaros, quos indigere conuenit, telis eos, vt validiores reddantur, instruere. Si quis autem aliquod armorum genus quarumcunque nationum Barbaris alienigenis contra pietatis nostrae interdicta vbicunque venderit: bona ejus vniuersa protinus fisco addici, ipsum quoque capitalem poenam subire decernimus.

d) DE EVNVCHIS.

(Cod. 4. T. 42.)

1. *Imp.* CONSTANTINVS A. *Aurelio Duci Mesopotamiae.*

Si quis post hanc sanctionem in Orbe Romano eunuchos fecerit, capite puniatur: mancipio tali, nec non etiam loco, vbi hoc commissum fuerit, domino sciente et dissimulante confiscando.

2. *Imp.* LEO A. *Viuiano P. P.*

Romanae gentis homines, siue in Barbaro, siue in Romano solo eunuchos factos nullatenus quolibet modo ad dominium cujusquam transferri jubemus: poena grauissima statuenda aduersus eos, qui hoc perpetrare ausi fuerint: tabellione videlicet, qui hujusmodi emptionis siue cujuslibet alterius alienationis instrumenta conscripserit, et eo, qui octauam vel aliquid vectigalis causa pro his susceperit, eidem poenae subjiciendo. † Barbarae autem gentis eunuchos extra loca nostro imperio subjecta factos, cunctis negotiatoribus, vel quibuscunque aliis emendi in commerciis, et vendendi, vbi voluerint, tribuimus facultatem.

*) Tit. XLIII. De Patribus, qui Filios suos distraxerunt, vid. supr. P. II. L. I. T. IX. p. 43.

e) DE RESCINDENDA VENDITIONE.

(Cod. 4. T. 44.)

1. *Imp.* ALEXANDER A. *Maroni.*

Si pater tuus per vim coactus domum vendidit: ratum non habebitur, quod non bona fide gestum est: malae fidei enim emptio irrita est. Aditus itaque nomine tuo Praeses prouinciae, auctoritatem suam interponet: maxime cum paratum te proponas id, quod pretii nomine illatum est, emptori refundere.

2. *Impp.* DIOCLETIANVS et MAXIMIANVS AA. *Lupo.*

Rem majoris pretii, si tu vel pater tuus minoris distraxerit: humanum est, vt vel pretium te restituente emptoribus, fundum venundatum recipias, auctoritate Judicis intercedente: vel si emptor elegerit, quod deest justo pretio, recipias. † Minus autem pretium esse videtur, si nec dimidia pars [veri] pretii soluta sit.

3. *Iidem* AA. *Martianae.*

De contractu venditionis et emtionis jure perfecto, alterutro inuito, nullo recedi tempore bona fides patitur: nec ex Rescripto nostro: Quo jure fiscum nostrum vti, saepe constitutum est.

4. *Iidem* AA. *Eudoxio.*

Ad rescindendam venditionem, et malae fidei probationem, hoc solum non sufficit, quod magno pretio fundum comparatum, minoris distractum esse commemoras.

5. *Iidem* AA. *Rufo.*

Si dolo aduersarii deceptum venditionem praedii te fecisse Praeses Prouinciae aditus animaduerterit: sciens contrarium esse dolum bonae fidei, (quae in hujusmodi maxime contractibus exigitur) rescindi venditionem jubebit. Quod si

qui nominatus est, vel noluerit, vel non potuerit pretium definire: tunc pro nihilo esse venditionem, quasi nullo pretio statuto. Quod jus cum in venditionibus nobis placuit: non est absurdum, et in locationibus; et [in] conductionibus trahere.

§. 2.

si jure perfecta venditio est à majore viginti quinque annis, intelligere debes, consensu mutuo perfectam venditionem rescindi non posse.

6. *Iidem* AA. *Gratiano.*

Non est probabilis causa, propter quam rescindi consensu factam venditionem desideras. Quamuis enim duplum offeras pretium emptori: tamen inuitus ad rescindendam venditionem vrgeri non debet.

7. *Iidem* AA. *Muracolo et aliis Militibus.*

Ratas manere semper factas jure venditiones, vestra etiam interest: nam si obiato pretio rescindere venditionem facile permittatur: eueniet, vt [et] si quid vos [de] laboribus vestris à fisco nostro vel à priuato comparaueritis, eadem lege conueniamini, quam vobis tribui postulatis.

8. *Iidem* AA. *Euodiae.*

Si voluntate tua fundum tuum filius tuus venundedit, dolus ex calliditate atque insidiis emptoris argui debet, vel metus mortis, vel cruciatus corporis imminens detegi, ne habeatur rata venditio. Hoc enim solum, quod paulo minore pretio fundum venditum significas, ad rescindendam venditionem inualidum est. Quod si videlicet contractus emptionis atque venditionis cogitasses substantiam, et quod emptor viliore comparandi, venditor cariore, distrahendi votum gerentes, ad hunc contractum accedant, vixque post multas contentiones, paulatim venditore de eo, quod petierat, detrahente, emptore autem huic, quod obtulerat, addente, ad certum consentiant pretium: profecto perspiceres, neque bonam fidem, quae emptionis atque venditionis conuentionem tuetur, pati, neque vllam rationem concedere, rescindi propter hoc consensu finitum contractum, vel statim, vel post pretii quantitatis disceptationem; nisi minus dimidia justi pretii, quod fuerat tempore venditionis, datum esset, electione [jam] emptori praestita seruanda. Dat. Cal. Dec. * *Constantio et Maximiano* CC. Coss. * 294.

9. *Iidem* AA. *Domitio.*

Pretii causa non pecunia numerata, sed pro ea pecoribus in solutum consentienti datis, contractus non constituitur irritus.

10. *Iidem* AA. *Seuero.*

Dolus emptoris qualitate facti, non quantitate pretii aestimatur. Quem si fuerit intercessisse probatum: non aduersus eum, in quem emptor dominium transtulit, rei vendicatio venditori, sed contra illum, cum quo contraxerat, in integrum restitutio competit.

11. *Iidem* AA. *Magnae.*

Venditor factum emptoris, quod eum tempore contractus latuit, post arguendo, non quod eo tempore felerit, quo id ageretur, et consensit, de dolo queri potest. Igitur cum patrem tuum, vt majus comprehenderetur instrumento pretium, quam rei, quae distrahebatur, esse conuenerat, consensisse profitearis, propter hoc solum de circumscriptione frustra queritur. §. 1. Sane, si placitum pretium non probetur solutum, vel in quantitatem debiti per errorem facti compensari cautum fuerit: hoc reddi recte postulatur.

12. *Iidem* AA. *Antiocho.*

Non idcirco minus venditio fundi, quod hunc ad mutuus sumptibus necessariis vrgentibus, non viliore pretio, vel vrgente debito te distraxisse contendis, rata manere debet. [Ab] illicitis itaque petitionibus abstinendo, ac pretium, si non integrum solutum est, petendo, facies consultius.

13. *Iidem* AA. et CC. *Nicae.*

Si major annis viginti quinque fundum distraxisti: propter hoc solum, quod ementi, ne compararet, socer tuus denunciauit emptionem [factam] à te rescindi bona fides non patitur.

14. *Iidem* AA. et CC. *Basilicae.*

Ea conditione distractis praediis, vt quod Reipublicae debebatur, qui comparauit, restitueret: venditor à se celebrata solutione, quanti interest, experiri potest: non ex eo, quod emptor non satis conuentioni fecit, contractus irritus constituitur.

15. *Imppp.* GRATIANVS, VALENTINIANVS et THEODOSIVS AAA. *ad Hypatium P. P.*

Quisquis major aetate praedia etiam procul posita distraxerit, paulo vilioris pretii nomine repetitionis rei venditae copiam minime consequatur: Neque [enim] inanibus immorari finatur objectis, vt vires locorum sibimet censetur incognitas, qui familiaris rei scire vires vel merita atque emolumenta [ante] debuerat. Dat. 6. Cal. Maji, * *Mediolani*, Merobaude 2. et Saturnino Coss. 383.

16. *Imppp.* VALENTINIANVS, THEODOSIVS et ARCADIVS AAA. *ad Magillum Vicarium Africae.*

Si quos debitorum mole depressos necessitas publicae rationis adstringat, proprias distrahere facultates, rei qualitas, et redituum quantitas aestimetur: nec sub nomine subhastationis publicae locus fraudibus relinquatur, vt, possessionibus viliore [pretio] distractis, plus exactor ex gratia, quam debitor ex pretio consequatur. Hic postremo sub empti titulo, perpetuo dominii jure potiatur, qui tantum adnumerauerit fisco, quantum exegerit vtilitas priuatorum. Etenim periniquum est, vt alienis bonis sub gratiosa auctione distractis, parum accedat publico nomini, cum totum pereat debitori. Dat. 13. Jul. *Aquil.* Acc. Id. Jan. *Hadrumeti*, post Consulatum Titiani et Symmachi VV. CC. 391.

17. *Impp.* ARCADIVS et HONORIVS AA. *Messalae.*

Hi, qui imposita munera ciuitatum fuga destituunt, vel ineundos furtim existimant esse contractus: intelligant, sibi nihil haec profutura esse commenta, et pretio emptorem [fugae conscium] multandum esse, quod dederit. Dat. 12. Cal. Sept. Theodoro V. C. Cos. 399.

18. *Imppp.* ARCADIVS, HONORIVS et THEODOSIVS AAA. *Nestorio Comiti Rerum priuatarum.*

Vestium, auri et argenti, seu mancipiorum coëmendorum, si quando à priuatis nostris ea contigerit venundari, Palatini sciant sibi copiam denegatam: poena in eos amissionis pretii exercenda.

f) QVAN-

§. 2. Item *pretium in numerata pecunia consistere debet.* Nam in caeteris rebus, an pretium esse posset: valde quaerebatur: veluti an homo, aut fundus, aut toga alterius rei pretium esse posset? [Et] *Sabinus* et *Cassius* etiam in alia re putabant pretium posse consistere, vnde illud est, quod

f) QVANDO LICEAT AB EMPTIONE DISCEDERE.

(Cod. 4. T. 45.)

1. *Imp.* GORDIANVS A. *Rufino.*

Re quidem integra ab emptione et venditione, vtrinsque partis consensu recedi potest. Etenim quod consensu contractum est, contrariae voluntatis adminiculo dissoluitur. At enim post traditionem interpositam nuda voluntas non resoluit emptionem: si non actus quoque priori similis retro agens venditionem intereesserit.

2. *Impp.* DIOCLETIANVS et MAXIMIANVS AA. *Felici.*

Perfectam emptionem atque venditionem re integra tantum pacto et consensu posse dissolui constat. Ergo si quidem arrhae nomine aurum datum sit, potes hoc solum secundum fidem pacti recuperare. Sin vero partem pretii persoluisti: ad ea, quae venditorem ex venditione oportet praestare, magis actionem, quam ad pretii quantitatem, quam te dedisse significas, habes.

g) SI PROPTER PVBLICAS PENSITATIONES VENDITIO FVERIT CELEBRATA.

(Cod. 4. T. 46.)

1. *Imp.* ANTONINVS A. *Materno.*

Venditionem ob tributorum cessationem factam reuocari non oportet, neque priore domino pretium offerente, neque creditore ejus jura hypothecae siue pignoris [praetendente.] Potior est enim causa tributorum, quibus priore loco omnia bona cessantis obligata sunt.

2. *Impp.* DIOCLETIANVS et MAXIMIANVS AA. *Plotio.*

Si deserta praedia, ob cessationem collationum, vel reliqua tributorum, ex permissu Praesidis ab his, quibus periculum exactionis tributorum immiuet, distracta sincera fide justo pretio solenniter comparasti: venditio ob solennes praestationes necessitate facta conuelli non debet. Sin autem venditio nulla authoritate Praesidis praecedente facta est, hanc ratam haberi jura non concedunt. Id itaque quod frustra gestum est, reuocari oportet: ita vt indemnitati tributorum omnibus modis consulatur. Quae omnia tractari conuenit praesente eo, quem emptorem extitisse proponis.

3. *Imp.* CONSTANTINVS A. *Faustino Praesidi Beticae.*

Si quis fundum, vel mancipium, [aliamne rem] ob cessationem tributorum, vel etiam ob vestium, auri, argentique debitum, quae annua exactione soluuntur, occupata, conuento debitore, et apud judicem interpellatione celebrata, eum solutio cessauerit, sub hasta distracta comparauerit: perpetuam emptionis accipiat firmitatem. Sin autem minoris forte persona fuerit inserta: necesse sit legitimae defensionis venditioni personam adesse: nihilque intersit, vtrumne officium summae rei Procuratoris, an certe Rectoris prouinciae id, quod debitum fuerit, proposuerit. Dat. Prid. Idus Decembr. Feliciano et Titiano Coss. 337.

h) SINE CENSV VEL RELIQVIS FVNDVM COMPARARI NON POSSE.

(Cod. 4. T. 47.)

1. *Imp.* ALEXANDER A. *Capitoni.*

Ex conuentione quidem, qua pactam nouercam tuam cum patre tuo dicis, cum fundum in dotem daret, vt ipsa tributa agnosceret, actio tibi aduersus eam competere non potest, etiam si pactum in stipulationem deductum probetur. Sed et si fundus aestimatus, ita vt pars instrumenti significat, in dotem datus est: ex vendito actio, vt placitis stetur, non competit. PP. Non. Dec. ipso A. 3. et Dione * 2. Coss. 230.

2. *Imp.* CONSTANTINVS A. *ad Marcellum, * Praef. Prou. Lugdun. primae.*

Rei annonariae emolumenta tractantes, cognouimus hanc esse causam maxime reliquorum, quod nonnulli captantes aliquorum momentarias necessitates, sub hac conditione fundos comparant, vt nec reliqua eorum fisco inferant, et immunes eos possideant. Ideoque placuit; vt, si quem constiterit hujusmodi habuisse contractum, atque hac lege possessionem esse mercatum: tam pro solitis censibus fundi comparati, quam pro reliquis vniuersis ejusdem possessionis obnoxius teneatur: cum necesse sit eum, qui comparauit, censum rei comparatae agnoscere, nec liceat cuiquam rem sine censu comparare vel vendere. Dat. Cal. Jul. *Agrippinae*, Constantino A. 5. et Licinio C. Coss. 319.

In AVTHENT. *de mandat. princ.* §. *non permittas itaque.* *Coll.* 3. *Tit.* 4. Nouell. 17. Cap. 8.

Sed et periculum in se recipere potest, si examinatione ante traditionem facta emptor minus idoneus inuentus fuerit: tunc enim ***venditor apud gesta profiteri cogitur, quia periculo suo transposit[i]o fit fiscalium tributorum.***

(Nouell. 17. CAP. VIII. v. supr. P. I. Sect. III. p. 168.)

3. *Imp.* JVLIANVS A. *Secundo P. P.*

Omnes pro his agris, quos possident, publicas pensitationes agnoscant: nec pactionibus contrariis adjuuentur: si venditor aut donator apud se collationis sarcinam pactione illicita voluerit retinere: et si necdum translata sit professio censualis, sed apud priorem fundi dominum forte permaneat, dissimulantibus ipsis, vt non possidentes pro possidentibus exigantur. Dat. 14. Cal. Mart. *Antiochiae*, Juliano A. 4. et Sallustio Coss. 363.

i) DE PERICVLO ET COMMODO REI VENDITAE.

(Cod. 4. T. 48.)

1. *Imp.* ALEXANDER A. *Apollonio.*

Post perfectam venditionem omne commodum, et incommodum, quod rei venditae contingit, ad emptorem pertinet. Auctor enim ex his tantum causis suo ordine tenetur, quae ex praecedente tempore causam euictionis parant: et ita, si ei denunciatum est, vt causae agendae adesset, et non absente emptore contra eum pronunciatum est.

2. *Idem*

quod vulgo dicebatur, permutatione rerum emptionem et venditionem contrahi: eamque speciem emptionis et venditionis vetustissimam esse. Argumentoque vtebantur Graeco poëta *Homero*, qui

2. *Idem* A. *Juliano.*

Cum conuenit, vt singulae amphorae vini certo pretio veneant: antequam tradantur, imperfecta etiam tunc venditione, periculum vini mutati emptoris, qui moram mensurae faciendae non interposuit, non fuit. Cum autem vniuersum, quod in horreis erat positum, venisse sine mensura, et clauses emptoribus traditas, alleges: post perfectam venditionem, quod vino mutato damnum accidit, ad emptorem pertinet. † Haec omnia locum habent, non solum si vinum, sed etiam si oleum, vel frumentum, vel his similia venierint, et ea aut deteriorata, aut penitus corrupta fuerint.

3. *Idem* A. *Diaphaniae.*

Dolum auctoris bonae fidei emptori non nocere, certi juris est.

4. *Imp.* GORDIANVS A. *Siluro.*

Cum inter emptorem et venditorem, contractu sine scriptis inito, de pretio conuenit, moraque venditoris in traditione non intercessit: periculo emptoris rem distractam esse, in dubium non venit.

5. *Impp.* DIOCLETIANVS et MAXIMIANVS AA. *Leontio.*

Cum speciem venditam per violentiam ignis absumptam dicas: si venditionem nulla conditio suspenderat, amissae rei periculum te non adstringit.

6. *Iidem* AA. *Cerulo.*

Mortis casus ancillae distractae etiam ante traditionem sine mora venditoris dilatam, non ad venditorem, sed ad emptorem pertinet: et hac non ex praeterito vitio rebus humanis exempta, solutionem pretii emptor non recte recusat.

k) De Actionibus Empti et Venditi.

(Cod. 4. T. 49.)

1. *Imp.* ANTONINVS A. *Delianae.*

Aduersus eum cui agrum vendidisti, judicio venditi consiste. Nec enim tibi in rem actio cum emptore, qui personaliter tibi sit obligatus, competit.

2. *Imppp.* VALERIANVS et GALLIENVS AA. et VALERIANVS C. *Domitiano.*

Venditi actionem ad recipiendum residuum pretium intendere aduersario tuo poteris. Nec quod in compensationem venerit, quasi et tu inuicem deberes, id obesse tibi poterit, si in bonae fidei contractu in quo majores etiam viginti quinque annis officio judicis in his, quae dolo commissa sunt, adjuuantur) justo errore te ductum, vel fraude aduersarii captum, quasi debitum id esset, quod reuera non debebatur, pepigisse monstraueris. † Fructus quoque perceptos ante venditionem contractam, quos, cum venditioni non accessissent, eundem emptorem inuasisse proponis, eodem judicio reposces.

3. *Impp.* DIOCLETIANVS et MAXIMIANVS AA. *Serpodoro.*

Ex arrhali pacto personalis duntaxat actio paciscentibus praeparatur.

4. *Iidem* AA. *Mutiano.*

Si traditio rei venditae juxta emptionis contractum procacia venditoris non fiat: quanti interesse compleri emptionem fuerit arbitratus Praeses prouinciae, tantum in condemnationis taxationem deducere curabit.

5. *Iidem* AA. *Decimae.*

Curabit Praeses prouinciae, compellere emptorem, qui nactus possessionem fructus percepit, partem pretii, quam penes se habet, cum vsuris restituere: quas et perceptorum fructuum ratio, et minoris aetatis fauor (licet nulla mora intercesserit,) generauit.

6. *Iidem* AA. *Neratio.*

Venditi actio, si non ab initio aliud conuenit, non facile ad rescindendam perfectam venditionem, sed ad pretium exigendum competit.

7. *Iidem* AA *Diodoro.*

Si seruos distraxisti, ac pretium de peculio eorum, quod ad te pertinebat, nesciens vnde solueretur, accepisti: consequens est, integram te habere actionem pretii: cum proprii venditoris nummi soluti non praestent emptori liberationem.

8. *Iidem* AA. *Eusebio.*

Si pater tuus venundedit portionem suam, nec induxit in vacuam possessionem praedii: jus omne penes se eum retinuisse certum est. Neque enim velut traditionis factae vectigal exsolutum, si simulatum factum intercessit, veritatem mutare potuit. Quapropter aditus Praeses prouinciae, si animaduerterit in vacuam possessionem neque patrem tuum, neque successores ejus emptorem vel heredes ipsius quocunque loco factos induxisse, non dubitabit nihil esse translatum pronunciare. Et si te ex empto ad inducendum [eum] in vacuam possessionem praedii perspexerit conueniri: existimabit, an pretium sit solutum: ac si repererit non esse pretio satisfactum, hoc restitui tibi prouidebit.

9. *Iidem* AA. *Antipatrae.*

Si minor à venditore siue sciente, siue ignorante dicebatur capitatio pretii venditi, et major inuenta sit: in tantum connenitur, in quantum, si scisset emptor ab initio, minus daret pretii. Sin vero hujusmodi onus et grauamen functionis cognouisset, nullam aduersus venditorem habet actionem.

10. *Iidem* AA. *Attalo.*

Cum venditorem carnis, fide conuentionis rupta, tempore placito hanc non exhibuisse proponas: ex empto actione, eum, quanti interfuit tua, si nunc tibi praestita fuisset, apud Praesidem prouinciae conuenire potes.

11. *Iidem* AA. *Bucarpiae.*

Si ancillam tibi ex causa venditionis traditam venditor manumisit: libertatem alienae factae praestare non potuit. Quod si post venditionem ante traditionem manumisit, pleno jure dominus constitutus, Ciuem Romanam facere non prohibetur: tibi personali propter ruptam fidem contra venditorem actione competente.

12. *Iidem* AA. *Crispino.*

Sicut periculum vini mutati, quod certum fuerat comparatum, ad emptorem, ita commodum aucti pretii pertinet. Vtque hoc verum est, si certae qualitatis ac mensurae distracto vino, fidem placiti seruandam esse conuenit. Quo non restituto, non pretii quantitatis, sed quanti interest emptoris, competit actio.

13. *Iidem*

qui aliquam partem exercitus Achiuorum vinum sibi comparasse ait, permutatis quibusdam rebus, his verbis:

Ἐνθεν

13. *Iidem* AA. *Alexandro.*

Fructus post perfectum jure contractum, emptoris spectare personam conuenit, ad quem et functionum grauamen pertinet. Venditor quoque pretium tantum, ac si mora intercessisse probetur, vsuras officio Judicis exigere potest.

14. *Iidem* AA. *Rufoni.*

Emptor seruorum certe de his tradendis, et de eorum fuga, itemque sanitate, erronesque non esse, [aut noxa solutos,] repromitti sibi recte postulat.

15. *Iidem* AA. *Antonio.*

Vltra modum tritici distracti citra pactum, in solutione mora non facta, nihil emptor exigere potest.

16. *Iidem* AA. *Cyrillo.*

Post perfectam venditionem foetus quidem pecorum emptori, venditori vero sumptus, si quos bona fide fecerit, restitui debere notissimum est.

17. *Iidem* AA. *Hermiano et Lupo.*

Expulsos vos de fundo per violentiam à *Nerone* quem habere jus in eo negatis, profitentes: nullam vobis aduersus eum, ex cujus venditione fundum possidetis, actionem competere probatis. Igitur ad instar interdicti seu actionis permissae expeciendum esse perspicitis.

l) Si quis ALTERI, vel SIBI SVB ALTERIVS NOMINE, vel ALIENA PECVNIA emerit.

(Cod. 4. T. 50.)

1. *Imp.* ANTONINVS A. *Secundino.*

Si pecunia patris fundus mancipiaque comparata sunt: tamen, cum emptiones matris tuae nomine factas esse proponas, ignorare non debes, traditione matrem tuam dominam fuisse constitutam. Plane, si pecuniae petitionem competere tibi propter numerationem pretii existimas, ciuiliter contende.

2. *Imp.* ALEXANDER A. *Septimae et aliis.*

Si emancipatis vobis fundos, quos nomine vestro, cum in potestate ageretis, pater emerat, tradidit, vel in possessione eorum voluntate patris fuistis, dominium acquisistis.

3. *Idem* A. *Patrimo.*

Mancipia, quorum meministi, si (vt proponis) nomine tuo, itemque fratris tui, cui successisti, empta vobis tradita sunt: licet instrumento emptionis matrem tuam pecunias numerasse contineatur, persequi ea more judiciorum non prohiberis.

4. *Imppp.* VALERIANVS et GALLIENVS AA. et VALERIANVS C. *Cyrillo.*

Quamuis instrumento emptionis socrus nomen inscripseris: tamen, si possessionem tenens dominus effectus es, ob eam rem frustra calumniam mulieris, quamuis ipsa contractus tabulas habeat, reformidas.

5. *Impp.* DIOCLETIANVS et MAXIMIANVS AA. *Vero.*

Cum propria pecunia tua te comparante possessionem, quondam vxoris tuae nomen tantummodo accommodasse [dicas] eandemque occasione custodiae suae commissorum instrumentorum contra bonam fidem proprietatem ejusdem fundi vsurpasse dicas: Rector prouinciae pro sua exercitatione cognitum habens, donationem à non domina vxore tua in filiam suam collatam, nullum praejudicium dominio tuo attulisse, docenti tibi veritatem precibus tuis adsistere, restituere eandem possessionem, habita etiam fructuum taxatione, curabit.

6. *Iidem* AA. *Dionysio.*

Multum interest, vtrumne vxore tua comparante pecuniam numerasti, eique possessio tradita est: an contractu emptionis à te nomine tuo habito, tantum vxoris nomen post instrumentis inscribi feceris. Nam si quidem vxor tua nomine suo emit, eique res traditae sunt, nec in te quicquam de his processit, non nisi de pretio aduersus eam, in quantum tu pauperior, et illa locupletior facta est, habes actionem. † Quod si tu quidem emisti, et tibi tradita est possessio, tantum autem nomen vxoris quondam tuae instrumento inscriptum est, res gesta potior, quam scriptura habetur. Si vero ab initio negotium vxoris gerens comparasti nomine ipsius, empti actionem nec illi, nec tibi quaesiisti, dum [quae] tibi non vis, nec illi potes. † Quare in dominii quaestione ille potior habetur, cui possessio à domino tradita est.

7. *Iidem* AA. *Gerontio.*

Cum per eos, qui negotia tua gerebant, olei materiam te comparasse, contractusque fidem pretio suscepto rupisse venditorem proponas: si quidem ex empto, his, qui juri tuo subjecti fuerant, contrahentibus: tibi quaesita est actio, vel per te, [vel per eum,] cui mandaueris: sin vero sui juris constituti, secundum mandatum tuum hunc contractum habuerunt, ac sibi empti quaesierunt actionem: per eos, vel quibus illi dederint mandatum, adi competentem judicem, qui secundum bonam fidem, quae in hujusmodi contractibus obseruari solet, satisfieri prouidebit.

8. *Iidem* AA. *Valentinae.*

Qui aliena pecunia comparat, non ei, cujus nummi fuerunt, sed sibi tam actionem empti, quam dominium, si ei fuerit tradita possessio, quaerit. Cum itaque de rebus communibus fratrem patruelem tuum quaedam comparasse contendas; de tua pecunia hunc conueniendo, facies consultius. Nam in rem de rebus ab eo comparatis, tibi contra eum petitio non competit.

9. *Iidem* AA. *Rufinae.*

Nihil prohibet, altero pecuniam numerante, in alium vel vtriusque contrahentis consensu, vel certe venditore tantummodo volente, dominium transferri, eo etiam manifeste constituto, vt inter absentes per mediam personam, veluti per nuntium, vel per epistolam, talis contractus perfici possit.

m) De REBVS ALIENIS non alienandis, et de prohibita rervm alienatione, vel hypotheca.

(Cod. 4. T. 51.)

1. *Imp.* ALEXANDER A *Cantiano.*

Si Praesidi prouinciae probatum fuerit, Julianum nullo jure munitum seruos tuos scientibus vendidisse: restituere tibi emptores seruos jubebit. Quod si ignorauerint, et eorum facti sunt, pretium eorum Julianum tibi soluere jubebit.

2. *Imp.* GORDIANVS A *Graeciae.*

Distrahente marito rem tui juris, si consensum ei non accommodasti: licet sigillo tuo venditionis instrumentum

fraude

Ἔνθεν ἄρ' οἰνίζοντο καρηκομόωντες Ἀχαιοί,
Ἄλλοι μὲν χαλκῷ, ἄλλοι δ' αἴθωνι σιδήρῳ,
Ἄλλοι δὲ ῥινοῖς, ἄλλοι δ' αὐτοῖσι βόεσσιν,
Ἄλλοι δ' ἀνδραπόδεσσι.

Id eſt:

Hinc ſibi certatim gentis de more comati
Vina parant Graii, aere dato, fulgenteque ferro,
Tergoribusque, bobus ſed et ipſis, mancipiisque.

Diuerſae

fraude conquiſita ſignaueris, hujusmodi tamen commentum emptori vſucapione non ſubſecuta, vel longi temporis praeſcriptione minime munito, nullam praeſtitiſſe ſecuritatem poteſt.

3. *Impp.* DIOCLETIANVS et MAXIMIANVS AA. *Valeriano.*

Venditrici ſuccedenti hereditario jure perfectam recte venditionem reſcindere, ac dominium reuocare non licet. † Sed et ſi haec ex perſona ſua vindicet: vel exceptione te doli mali, ſi hanc viam elegeris tueri, vel euicta re, ſi defenſione monſtrata vti nolueris, quanti tua intereſt, poteris experiri.

4. *Iidem* AA. *Affabili.*

Mancipia patris, qui fundum à Philippo conduxerat, ſucceſſione tibi quaeſita, domino fundi pro debitis in ſolutum Mater tua dando, nihil tibi auferre potuit. Ideoque ſi tu major viginti quinque annis effectus, ab ea negotium geſtum non feciſti ratum: oblato debito, ſi non hace locator jure pignoris ſibi obligata vendidit, petere poteris.

5. *Iidem* AA *Aegro.*

Si fundum tuum pater poſt emancipationem te non conſentiente venundedit, neque ei ſucceſſiſti, neque poſſidens longi temporis praeſcriptione munitus eſt: tibi agenti eum Rector prouinciae reddi efficiet.

6. *Iidem* AA. *Rufo.*

Nemo res ad te pertinentes, non obligatas ſibi, nec ex officio vendendi poteſtatem habens, diſtrahendo quicquam tibi nocere potuit.

7. *Imp.* JVSTINIANVS A. *Joanni P. P.*

Sancimus, ſiue lex alienationem inhibuerit, ſiue Teſtator hoc fecerit, ſiue pactio contrahentium hoc admiſerit, non ſolum dominii alienationem, vel mancipiorum manumiſſionem eſſe prohibendam, ſed etiam vſusfructus dationem, vel hypothecam, vel pignoris nexum penitus prohiberi. Similique modo et ſeruitutes minime imponi, nec emphyteuſeos contractum, niſi in his tantummodo caſibus, in quibus conſtitutionum auctoritas, vel teſtatoris voluntas, vel pactionum tenor, qui alienationem interdixit, aliquid tale fieri permiſerit.

n) De COMMVNIVM RERVM ALIENATIONE.

(Cod. 4. T. 52.)

1. *Imp.* ANTONINVS A. *Apollodoro.*

Si nulla vſucapionis praerogatiua, vel diuturni ſilentii praeſcriptio emptorem poſſeſſionis, quam à coheredibus patrui tui diſtractam ſuggeris, pro portione tua munit: in rem actio incolumis perſeuerat. At ſi receptum jus ſecuritatem emptori praeſtiterit, arbitrium eſt tibi liberum conueniendi eos, qui pro portione tua ſatis illicitam venditionem celebrauerunt.

2. *Idem* A. *Terentiano.*

Multum intereſt, vtrum coheredes tui poſſeſſionem communem diſtraxerunt; an vero fiſcus, eum partis dominus eſſet, ſoliditatem juxta proprium priuilegium vendidit. Etenim ſi à fiſco facta ſit venditio: fidem ejus infringi, minime rationis eſt. Si vero coheredes ſoliditatem vendiderunt: licet emptor ab his delegatus, partem pretii fiſco ſoluerit, alteramque in cautionem deduxerit, tamen portioni tuae ea venditio non poteſt obſiſtere.

3. *Impp.* DIOCLETIANVS et MAXIMIANVS AA. *Euſebio.*

Falſo tibi perſuaſum eſt, communis praedii portionem pro indiuiſo, antequam communi diuidundo judicium dictetur, tantum ſocio, non etiam extraneo poſſe diſtrahi.

4. *Iidem* AA. *Vlpiano Militi.*

Portionem quidem tuam militantis Frater tuus alienare non potuit: ejus autem partem pretio ſoluto tibi reſtitui poſtulare, nec militari grauitati conuenit.

5. *Iidem* AA. et CC. *Olympiano.*

Si major annis viginti quinque veluti propria, neſcienti communia cum fratribus tuis praedia diſtraxiſti, licet nullum inſtrumentum interceſſerit, neque quicquam ſpecialiter conuenerit: alienae portionis euictione ſecuta, quanti intereſt, emptori ſolues.

o) REM ALIENAM GERENTIBVS NON INTERDICI RERVM SVARVM ALIENATIONE.

(Cod. 4. T. 53.)

1. *Impp.* SEVERVS et ANTONINVS AA. *Publicae.*

Non eſt interdictum tutoribus vel curatoribus, etſi ex eo titulo judicati debitores ſunt conſtituti, cum ſua cauſa res ſuas alienare. Potuit ergo curator tuus fundum ſuum cum ſuo onere obligare fiſco noſtro: nam et priuato potuiſſet.

p) De PACTIS INTER EMPTOREM ET VENDITOREM COMPOSITIS.

(Cod. 4. T. 54.)

1. *Imp.* ANTONINVS A. *Diotimae.*

Si ea lege praedium vendidiſti, vt, niſi intra certum tempus pretium fuiſſet exſolutum, emptrix arrhas perderet, et dominium ad te pertineret: fides contractus ſeruanda eſt.

2. *Imp.* ALEXANDER A. *Chariſio.*

Si fundum parentes tui ea lege vendiderunt: [Vt] ſiue ipſi, ſiue heredes eorum emptori pretium quandocunque, vel intra certa tempora obtuliſſent, reſtitueretur; teque parato ſatisfacere conditioni dictae, heres emptoris non paret, vt

con-

Diuersae scholae auctores contra sentiebant: aliudque esse existimabant permutationem rerum, aliud emptionem et venditionem: alioqui non posse rem expediri permutatis rebus, quae videatur res venisse, et quae pretii nomine data esse. Nam vtramque videri et venisse, et pretii nomine datam esse, rationem non pati. Sed *Proculi* sententia dicentis: PERMVTATIONEM *(β) propriam esse speciem contractus à venditione separatam, merito praeualuit:* cum et ipse aliis Homericis versibus adjuuabatur, et validioribus rationibus argumentabatur, quod et anteriores diui Principes admiserunt, et in nostris *Digestis* latius significatur.

§. 3. *Quum* autem *emptio et venditio contracta sit* (quod effici diximus, simul atque de pretio conuenerit, cum sine scriptura res agitur) *periculum rei venditae statim ad emptorem pertinet, tametsi adhuc*

contractus fides seruetur, actio praescriptis verbis, vel ex vendito tibi dabitur: habita ratione eorum, quae post oblatam ex pacto quantitatem ex eo fundo ad aduersarium peruenerunt.

3. *Idem* A. *Felici Militi.*

Qui ea lege praedium vendidit, ut nisi reliquum pretium intra certum tempus restitutum esset, ad se reuerteretur: si non precariam possessionem tradidit, rei vindicationem non habet, sed actionem ex vendito.

4. *Idem* A. *Juliano.*

Commissoriae venditionis legem exercere non potest, qui post praestitutum pretii soluendi diem, non vindicationem rei eligere, sed vsurarum pretii petitionem sequi maluit.

5. *Imp.* GORDIANVS A. *Longino.*

Initio venditionis si pactus es, vt is, cui vendidisti possessionem, pretii tardius exsoluti [tibi] vsuras pensitaret: non immerito existimas etiam eas tibi, adito Praeside [prouinciae,] ab emptore praestari debere. Nam si initio contractus non es pactus, si coeperis experiri, deberi ex mora duntaxat vsuras, tam ab ipso debitore, quam ab eo, qui in omnem causam empti suam fidem adstrinxit, de jure postulabis.

6. *Imppp.* CARVS, CARINVS et NVMERIANVS AAA. *Rimulo.*

Cum te fundum tuum certae rei contemplatione inter vos habita, exiguo pretio in alium transtulisse commemores, poterit tibi ea res non esse fraudi: quando non impleta promissi fide, dominii tui jus in suam causam reuerti conueniat. Et ideo aditus competens judex fundum, cujus mentionem facis, restitui tibi cum fructibus suis, sine villa ludificatione, sua auctoritate perficiet: praecipue cum et aduersa pars receptis nummis suis, nullam passa videri possit injuriam.

7. *Impp.* DIOCLETIANVS et MAXIMIANVS AA. *Musaeo.*

Si à te comparauit is, cujus meministi, et conuenit, vt, si intra certum tempus soluta fuerit data quantitas, sit res inempta, remitti hanc conuentionem rescripto nostro non jure petis. Sed si se subtrahat, vt jure dominii eandem rem retineat: denunciationis et obsignationis depositionisque remedio contra fraudem potes juri tuo consulere.

8. *Iidem* AA. et CC. *Auxanoni.*

Tempore contractus inter emptorem et venditorem habitam conuentionem, integram seruari, si ab ea posteriore pacto non recedatur; certum est.

9. *Imp.* JVSTINIANVS A. *Joanni P. P.*

Si quis ita paciscatur in venditionis, vel alienationis contractu, vt nouo domino nullo modo liceat in loco vendito, vel alio modo sibi concesso, monumentum extruere, vel alio modo humano juri eum eximere: Sancimus, licet hoc apud veteres dubitabatur, tale pactum ex nostra lege esse fouendum, et immutilatum permanere. Forsitan enim multum ejus interesat, ne ei vicinus, non solum quem nollet, aggregaretur, sed [etiam] pro quo specialiter interdictum est. Cum etenim venditor, vel alter alienator non alia lege jus suum transferre passus est, nisi tali fretus conuentione: quomodo ferendum est, aliquam captionem ex varia pati eum interpretatione.

q) SI SERVVS EXPORTANDVS VENEAT.

(Cod. 4. T. 55.)

1. *Impp.* SEVERVS et ANTONINVS AA. *Petroniae.*

Lege venditionis exportata mancipia sub denunciatione manus injiciendae, libertatem ab emptore, vel qui successit in locum ejus, antequam fides rumpatur, accipere possunt. Quae tamen à fisco post manumissionem vindicantur, et in perpetuam seruitutem eadem lege veniunt, cum in his ciuitatibus conuersantur, quas contrahentes exceperunt: Ante manumissionem vero injiciendae manus facultas non denegatur, atque ideo non petuntur in publicum.

2. *Iidem* AA. *Nedieno.*

Si, vt manus injectionem haberes, cauisti tibi: jure tuo vti potes. Quod si hoc omisisti, et poenam stipulatus es: homo quidem fisco commissus est, tu vero nactus es ex stipulatu actionem. In omnibus tamen quaeritur, an domini voluntate in locum prohibitum venerit?

3. *Imp.* ALEXANDER A. *Nonio.*

Ancilla, quae exportanda veniit, nec exportata est, sed ab emptore in eadem ciuitate morante empta, et manumissa est: aduersus Legem venditionis libera fieri non potuit: et ideo aditus à te Procurator meus, partibus suis fungetur.

4. *Idem* A. *Papiae.*

Moueor, quod te à seruis tuis dominum eorum veniisse affirmas, sub ea lege, ne in patria moreris, et ab eo, cui te emptor prior vendiderat, manumissum esse dicis: Quare competens Judex aduersus eum, quem praesentem esse dicis, cognitionem suam praebebit: et si veritas accusationis aderit, execrabile delictum in exemplum capitali poena vindicabit. Sed quoadusque probaneris, quae intendis, status tuus esse [is] videtur, qui in te post manumissionem deprehenditur.

5. *Idem* A. *Seraphiano.*

Qui exportandus à domino de ciuitate sua venit, nec in Vrbe Roma morari debet. Qui autem de prouincia certa, nec in Italia. Si itaque contra Legem constitutam factum probare potes, vtere jure, quod propterea tibi competit.

r) SI

huc ea res emptori tradita non sit. Itaque si homo mortuus sit, vel aliqua parte corporis laesus fuerit: aut aedes totae vel aliqua ex parte incendio consumptae fuerint; aut fundus vi fluminis totus

r) Si MANCIPIVM ita venierit NE PROSTITVATVR.
(Cod. 4. T. 56.)

1. *Imp.* ALEXANDER A. *Socrati.*

Praefectus Vrbi amicus noster, eam, quae ita veniit, vt, si prostituta fuisset, abducendi potestas esset, ei, cui secundum Constitutionem diui HADRIANI id competit, abducendi impertiet facultatem. Quod si eum patientiam accommodasse contra Legem, quam ipse dixerat, vt in turpi quaestu Mulier haberetur, animaduerterit: libertate competente secundum interpretationem ejusdem Principis, perduci eam ad Praetorem, cujus de liberali causa jurisdictio est, vt [ibi] lis ordinetur, jubebit. Nec enim tenor Legis, quam semel comprehendit, intermittitur, quod dominium per plures emptorum personas ad primum, qui prostituit, sine lege simili peruenit.

2. *Idem* A. *Seuero P. P.*

Mulierem, quam ita venisse allegas, ne prostitueretur, aut si prostituta fuerit, libera esset: per officium militare exhiberi apud tribunal oportet: vt si controuersia referatur [de] pacto, (quod tamen si verum est, libertas mulieri existente conditione competit) agatur causa apud eum, cujus de ea re notio est. Haec autem lex, et nisi tabulis venditionis inserta sit, quamuis Epistola, vel sine scriptis facta ostenditur, valet.

3. *Idem* A. *Aurelio.*

Eam, quae ita venit, ne corpore quaestum faceret; nec in canpona sub specie ministrandi prostitui, ne fraus legi dictae fiat, oportet.

s) Si MANCIPIVM ita fverit alienatvm, VT MANVMITTATVR, vel contra.
(Cod. 4. T. 57.)

1. *Imp.* ALEXANDER A. *Patricensi.*

Si Patroclus, posteaquam te Hermiae donationis causa dedit lege dicta, vt, si quindecim annis continuis seruiisses, ad libertatem perducereris, ita vt ciuis Romanus esses tempore peracto: si modo Patroclus non contrariae voluntatis fuerat, aut [etiam] si jam decesserat, ad libertatem peruenisti: quoniam placuit non solum ad venditos, sed etiam ad donatos eam Legem, vt manumitterentur, pertinere. Nec te potuit, semel translato dominio in Hermiam, postea alii Patroclus vendere: et ideo non de praestanda tibi libertate, quam ex constitutione jam fueras adeptus, litigare debuisti: sed libertatem, quam obtinueras, defendere.

2. *Idem* A. *Eutychiano liberto.*

Si ea lege Crestes seruum suum, sed naturalem filium venundedit, vt emptor eum manumitteret, quamuis non est manumissus, ex Constitutione diuorum MARCI et COMMODI ad Aufidium Victorinum, liber est.

3. *Idem* A. *Fulginio.*

Si Justa Saturnino puellam, nomine Firmam, agentem tunc annos septem, hac lege vendiderit, vt, cum haberet annos viginti quinque, libera esset: quamuis factum ab emptore praestandae libertatis pacto non sit insertum; sed vt libera esset, expressum: tamen constitutioni Diuorum MARCI et COMMODI in semestribus [scriptae] locus est: ideoque impleto vicesimo quinto anno Firma libera facta est: Nec obest ei, quod vicesimo septimo anno manumissa est, quae jam ex constitutione libera erat. Et is, quem post vicesimum quintum annum ex te conceptum enixa est, Ingenuus est.

4. *Imp.* GORDIANVS A. *Jocundae.*

Si is, qui pretium pro te acceperat, vt statuto tempore [te] libertate donaret, moram repromissae libertati praestitit: ex [eo] tempore [te] liberam esse effectam manifestum est, ex quo, eum posset dari libertas, non est praestita: et ideo ex te natos, ingenuos videri procreatos, non incertae opinionis est.

5. *Idem* A. *Martino.*

Ea quidem mancipia, quorum venditio eam legem accepit, ne ad libertatem perducantur, etiamsi manumittantur, nancisci libertatem non possunt. Neque enim conditio, quae personae ejus cohaesit, immutari facto ejus, qui ea lege comparauit, potest. Nec tamen poenae exactio, si qua addita est conditioni non seruatae, justam exigendi tribuit causam. Qua igitur ratione te poterit reuocare ad officium Procuratoris, qui eam legem venditioni dedit, perspici non potest: cum nec in priuatorum contractibus fiscus se interponere debeat, et literae ad te missae, personae factum, (si non ipse manumiseris), non contineant.

6. *Impp.* DIOCLETIANVS et MAXIMIANVS AA. et CC. *Rufinae.*

Si puellam ea lege vendidisti, vt manumitteretur: et si manumissa non esset, centum aurei praestarentur: non servata fide, nihilominus eam raptam ex vestigio seruitutis ad libertatem, quae praestari potuit, constitit: nec pecunia quasi rupta fide suscepta, recte petetur; eum, [non mutata venditoris voluntate,] conditionis potestatem, post manumittentis factum repraesentari, optima ratione placuit.

t) De AEDILITIIS Actionibvs.
(Cod. 4. T. 58.)

1. *Imp.* ANTONINVS A. *Decensio.*

Si non simpliciter, sed consilio fraudis seruum tibi nescienti fugitiuum, vel alio modo vitiosum quis vendidit, isque [idem] fugitiuus abest: non solum in pretium serui venditorem conueniri, sed etiam damnum, quod per eum tibi accidit, competens judex (vt jampridem placuit) praestari jubebit.

2. *Imp.* GORDIANVS A. *Penthilio.*

Cum proponas seruum, quem pridem comparasti, post anni tempus fugisse: qua ratione eo nomine eum venditore ejusdem congredi quaeras, non possum animaduertere. Etenim redhibitoriam actionem sex mensium temporibus, vel quanto minoris, anno concludi, manifesti juris est.

3. *Impp.* DIOCLETIANVS et MAXIMIANVS AA. *Mutiano.*

Si apud priorem dominum fugisse mancipium non doceatur: fuga post venditionem [interueniens] ad damnum emptoris pertinet. Sin autem venditor non vitiosum etiam in posterum fieri seruum temere promiserit: quamuis hoc impossibile esse videatur, tamen secundum fidem antecedentis, vel in continenti secuti pacti experiri posse non ambigitur. Posteriores enim

tus vel aliqua ex parte ablatus sit, siue etiam inundatione aquae, aut arboribus turbine dejectis longe minor aut deterior esse coeperit: emptoris damnum est, *cui necesse est, licet rem non fuerit nactus,*

enim casus non venditoris, sed emptoris periculum expectant. Verum eum seruum, quem comparaueras, ad eum, qui distraxerat, rediisse contendis: competens judex perspectis omnibus, pro repertae rei qualitate proferre curabit sententiam.

4. *Iidem* A. *Falso.*

Si praedium quis sub ea lege comparauit, vt, si displicuerit, inemptum sit: id, vtpote sub conditione venditum, resolui, et redhibitoriam actionem aduersus venditorem competere, palam est. † Idem obseruatur, et si pestibilis fundus (id est, pestibiles herbas, vel lethiferas habens) ignorante emptore distractus sit: nam et in hoc [etiam] casu per eandem actionem, eum quoque redhibendum esse [constat.]

5. *Impp.* (**) THEODOSIVS * *et ARCADIVS* (*) AA. *Nebridio P. V.*

Habito semel bonae fidei contractu, mancipioque suscepto, et pretio soluto, ita demum repetendi pretii potestas est ei, qui mancipium comparauit, largienda; si illud, quod dixerit fugitiuum, poterit exhibere. Hoc enim non solum in Barbaris, sed etiam [in] prouincialibus seruis jure praescriptum est. Dat. 3. Calend. Jul. CP. Honorio * *N. P.* et Euodio V. C. Coss. * *386.*

u) De MONOPOLIIS et conventu negotiatorum illicito, vel artificio ergolaborum, necnon balneatorum, prohibitis, et pactionibus illicitis.

(Cod. 4. T. 59.)

1. *Imp.* ZENO A. *Constantino P. P.*

Jubemus, ne quis cujuscunque vestis, vel piscis, vel pectinum forte, aut echini, vel cujuslibet alterius ad victum, vel ad quemcunque vsum pertinentis speciei, vel cujuslibet materiae, pro sua autoritate, vel sacro jam elicito, aut in posterum eliciendo Rescripto, aut pragmatica sanctione, vel sacra nostrae pietatis adnotatione, monopolium audeat exercere: neque quis illicitis habitis conuentionibus conjuret, aut paciscatur, vt species diuersorum corporum negotiationis, non minoris quam inter se statuerint, venundentur Aedificiorum quoque artifices, vel ergolabi, aliorumque diuersorum operum professores, et balneatores penitus arceantur pacta inter se componere, vt ne quis, quod alteri commissum sit, opus impleat, aut injunctam alteri solicitudinem alter intercipiat: data licentia vnicuique ab altero inchoatum et derelictum opus, per alterum sine aliquo timore dispendii implere, omniaque hujusmodi facinora denunciandi sine vlla formidine, et sine judiciariis sumptibus. † Si quis autem monopolium ausus fuerit exercere, bonis propriis exspoliatus, perpetuitate damnetur exilii. † Caeterarum praeterea professionum primates, si in posterum aut super taxandis rerum pretiis, aut super quibuslibet illicitis placitis, ausi fuerint conuenientes hujusmodi sese pactis constringere, quadraginta librarum auri solutione percelli decernimus: officio tuae sedis quinquaginta librarum auri condemnatione multando, si in prohibitis monopoliis, et interdictis corporum actionibus commissas forte (si hoc euenerit) saluberrimae nostrae dispositionis condemnationes, venalitate interdum, aut dissimulatione, vel quolibet vitio minus fuerit executum.

R. A. d. A. 1487. n. LXIII. I. Th. Weinordnung. d. A. 1497. §. 18. 27. 1498. §. 41. 50. 1500. §. 24-34. 1512. §. 16-18. Neben-Abschied. 2ter Theil. §. 24. 25. (d. A. 1524. §. 27. von Monopolien. 1530. §. 135-137. et N. XXVIII-XXXII. 1548. T. XVIII. et N. XVI. XIX. XXI-XXIII. et XXXIII. et 1577. N. XVIII.) 1551. §. 73-77. 83-86. 1555. §. 135-137. 1566. §. 178. 1570. §. 153. 1577. T. XVI-XXIV. §. 61-66. 1654. §. 106. seq. Ratisb. d. A. 1671. 1676. 1685. 1704. it. Capitulatio Imp. FRANCISCI I. A. gl. Mem. Art. VII.

x) De NVNDINIS et MERCATIONIBVS.

(Cod. 4. Tit. 60.)

1. *Impp.* VALENS et VALENTINIANVS AA. *ad Probum P. P.*

Qui exercendorum mercatuum, aut nundinarum licentiam, vel veterum indulto, vel nostra autoritate meruerunt: ita beneficio Rescripti potiantur, vt nullum in mercatibus atque nundinis ex negotiatorum mercibus conueniant, vel in venalitiis aut locorum temporali quaestu et commodo priuata exactione sectentur, vel sub praetextu priuati debiti aliquam ibidem concurrentibus molestiam possint inferre.

y) De VECTIGALIBVS et COMMISSIS.

(Cod. 4. T. 61.)

1. *Impp.* SEVERVS et ANTONINVS AA. *Victorino*

Si jure manumissus es ante quaestionem commissi motam: statum tuum vectigalis nomine conuelli non est aequum.

2. *Iidem* AA. *Liuio.*

Neque commissum, quod ante quinquennium factum dicitur, si lite res anticipata non est, vindicari potest: neque pro re, quae in commissi causam cecidit, si ipsa non existat, nec dolo supprimatur, pretium peti potest.

3. *Iidem* AA. *Ingenuo Militi.*

Omnibus militibus nostris prospeximus, ne ob omissas professiones poena commissi tenerentur. Proinde deposito hoc metu, si qua portoria debere te apparuerit, exsolue.

4. *Imp* CONSTANTINVS A. *ad Rufum.*

Penes illum vectigalia manere oportet, qui superior in licitatione exstiterit: ita vt non minus, quam triennii fine locatio concludatur, nec vllo modo interrumpatur tempus exigendis vectigalibus praestitutum. Quo peracto tempore, licitationum jura conductionumque recreari oportet, ac simili modo aliis collocari. Dat. 10. Cal. Jul. Crispo Caes. 2. et Constantino * *C.* 2. Coss. 321.

5. *Idem* A. *Menandro.*

Vniuersi prouinciales pro his rebus, quas ad vsum proprium, vel ad fiscum inferunt, vel exercendi ruris gratia reuehunt, nullum vectigal à stationariis exigatur. Ea vero,

nactus, pretium soluere. Quidquid enim SINE DOLO ET CVLPA VENDITORIS (γ) *accidit, in eo venditor securus est. Sed et si post emptionem fundo aliquid per alluuionem accesserit, ad emptoris com-*

vero, quae extra praedictas caussas, vel negotiationis gratia portantur, solitae [praestationi vel] pensitationi subjungamus: capitali poena proposita stationariis, et [vrbanis] militibus, et caeteris personis, quorum auaritia id tentari firmatur.

6. *Imppp.* VALENTINIANVS, VALENS et GRATIANVS AAA. *ad Florentinum Comitem sacrarum Largitionum.*

Omnium rerum ac personarum, quae priuatam degunt vitam, in publicis functionibus aequa debet esse inspectio. Hoc ideo dicimus, quia nonnulli priuatorum elicitas suffragio proferunt sanctiones, quibus vectigalia, vel caetera hujusmodi, quae inferri fisco moris est, sibi adserant esse concessa. Si quis ergo priuatorum hujusmodi rescriptione nitatur, cassa eadem sit: vectigalium enim non parua functio est, quae debet ab omnibus, qui negotiationis seu transferendarum mercium habent curam, aequa ratione dependi: [exceptis nauicularlis], cum sibi gerere rem probabuntur. Dat. 10. Calend. Mart. Valentiniano * 2. et Valente * 2. AA. Coss. 368.

7. *Iidem* AAA. (*) *ad Archelaum Comitem Orientis.*

Ex praestatione vectigalium nullius omnino nomine quicquam minuatur, quin octauas more solito constitutas omne hominum genus, quod commerciis voluerit interesse, dependat: nulla super hoc militarium personarum exceptione facienda.

8. *Imppp.* GRATIANVS, VALENTINIANVS et THEODOSIVS AAA. *Palladio Comiti sacrarum Largitionum.*

A Legatis gentium deuotarum, ex his tantum speciebus, quas de locis propriis, vnde conueniunt, huc deportant; octauarii vectigal accipiant: quas vero ex Romano solo, quae sunt tamen lege concessae, ad propria deferunt, has habeant à praestatione immunes ac liberas.

9. *Iidem* AAA. *eidem Comiti sacrarum Largitionum.*

Vsurpationem totius licentiae summouemus circa vectigal Arabarchiae per Aegyptum atque Augustaneam constitutum, nihilque super traductione animalium (quae sine prohibitione solita minime permittenda est) temerarie per licentiam vindicari concedimus.

10. *Impp.* ARCADIVS et HONORIVS AA. *Rufino P. P.*

Vectigalia quaecunque quaelibet ciuitates sibi ac suis curiis ad angustiarum suarum solatia quaesierunt, siue illa functionibus curialium ordinum profutura sunt, siue quibuscunque aliis earundem ciuitatum vsibus designantur: firma his atque ad habendum perpetua manere praecipimus, neque vllam contrariam supplicantium super his molestiam formidari.

11. *Iidem* AA. *Lampadio P. P.*

Si quis sine persona mancipum (id est, salinarum conductorum) sales emerit, vendereue tentauerit, siue propria audacia, siue nostro munitus oraculo: sales ipsi [vna] cum eorum precio mancipibus addicantur.

12. *Impp* HONORIVS et THEODOSIVS AA. *Cusoni Comiti sacrarum Largitionum.*

Quicquid contra vectigales largitionalium [titulorum], vel pragmaticis, vel sacris adnotationibus fuerit elicitum, effectu, et viribus carere censemus.

13. *Impp.* THEODOSIVS et VALENTINIANVS AA. *Flauiano P. P.*

Exceptis his vectigalibus, quae ad sacrum patrimonium nostrum quocunque tempore peruenerunt, caetera Reipubl. ciuitatum atque ordinum, aestimatis dispendiis, quae [pro] publicis necessitatibus tolerare non desinunt, referuentur: cum duas portiones aerario nostro conferri prisca institutio dispsuerat: atque hanc tertiam jubemus adeo in ditione vrbium municipumque consistere, vt proprii compendii curam non in alieno potius, quam in suo arbitrio nouerint constitutam. Designatae igitur consortium portionis eatenus juri ordinum ciuitatumque obnoxium maneat, vt etiam locandi, quanti sua interest, licentiam sibi nouerint contributam.

❀ ❀ ❀

R. A. 1. Th. N. XII. C. X. et XIII. Rön. Alb. Landfried. 1303. n. 11-15. 1524. §. 1. 1576. §. 118. Kaysers. Commiss. Decret. A. 1666. Capit. Imp. FRANCISCI I. A. gl. Mem. Art. VIII.

z) VECTIGALIA NOVA INSTITVI NON POSSE. (Cod. 4. T. 62.)

1. *Impp.* SEVERVS et ANTONINVS AA. *Victorino.*

Non quidem temere permittenda est nouorum vectigalium exactio, sed si adeo tenuis est patria tua, vt extraordinario auxilio juuari debeat, allega Praesidi prouinciae, quae in libellum contulisti: qui re diligenter inspecta, vtilitatem communem intuitus, scribet nobis, quae compererit: Et an habenda sit ratio vestri, et quatenus, existimabimus.

2. *Iidem* A. *Callistiano.*

Vectigalia noua nec decreto ciuitatum institui possunt.

3. *Impp.* GALLIENVS et VALERIANVS AA. *Tusco et aliis.*

Non solent noua vectigalia inconsultis Principibus institui. Ergo et exigi aliquid, quod illicite poscatur, competens judex vetabit; et id, quod exactum videtur, si contra rationem juris extortum est, restitui jubebit.

4. *Imp.* CONSTANTINVS A. *ad Felicem P. P.*

Si prouincialium nostrorum querela de conductorum auiditate extiterit, et probatum fuerit vltra antiquam consuetudinem, et nostrae terminos jussionis aliquid eos profligasse, rei tanti criminis perpetuo exilio puniantur. Sub conspectibus autem tuis vel eorum, qui tuae grauitati succedunt, licitationis cura seruetur.

5.

Illorum, qui publica siue fiscalia debent, omnia bona sunt obligata.

aa) DE COMMERCIIS ET MERCATORIBVS. (Cod. 4. T. 63.)

1. *Impp.* VALENTINIANVS et VALENS AA. *ad Julianum Comitem Orientis.*

Negotiatores, si qui ad domum nostram pertinent, potentiorum quoque hominum necessitatem debitam pensionum (vt honestas

commodum pertinet. Nam et commodum ejus esse debet, cujus periculum est. Quod *si fugerit* homo, qui veniit, aut *surreptus* fuerit, ita vt neque dolus, neque culpa venditoris interuenerit: animaduerten-

honestas postulat) agnoscere moneantur: vt per cunctos, qui emolumenta negotiationibus captant, tolerabilis fiat agnoscendae deuotionis effectus. Datum 15. Calend. Maji, *Constantinop.* Diuo Jouiano * *A.* et Varroniano Coss. 364.

2. *Imppp.* GRATIANVS, VALENTINIANVS et THEODOSIVS AAA. *Tatiano Comiti sacrarum Largitionum.*

Non solum Barbaris aurum minime praebeatur: [sed] etiam, si apud eos inuentum fuerit, subtili auferatur ingenio. Sed si vlterius aurum pro mancipiis, vel quibuscunque speciebus ad Barbaricum fuerit translatum à mercatoribus: non jam damnis, sed suppliciis subjugentur. Et si id Judex repertum non vindicat, tegere vt conscius criminosa festinat.

3. *Impp.* HONORIVS et THEODOSIVS AA. *Theodoro P. P.*

Nobiliores natalibus, et honorum luce conspicuos, et patrimonio ditiores, perniciosum vrbibus mercimonium exercere prohibemus, vt inter plebejos et negotiatores facilius sit emendi vendendique commercium.

4. *Iidem* AA *Anthemio P. P.*

Mercatores tam imperio nostro, quam Persarum Regi subjectos, vltra ea loca, in quibus foederis tempore cum memorata natione nobis conuenit, nundinas exercere minime oportet: ne alieni regni (quod non conuenit) scrutentur arcana. † Nullus igitur posthac imperio nostro subjectus, vltra Nisibin, Callinicum, et Artaxatam emendi, seu vendendi species causa proficisci audeat: nec praeter memoratas ciuitates cum Persa merces existimet commutandas. Sciente vtroque, qui contrahit, et species, quae praeter haec loca fuerint venundatae vel comparatae, sacro aerario nostro vindicandas: et praeter earum rerum ac pretii amissionem, quod fuerit numeratum, vel commutatum, exilii se poenae sempiternae subdendum. Non defutura contra judices, eorumque apparitores, per singulos contractus, qui extra memorata loca fuerint agitati, triginta librarum auri condemnatione, per quorum limitem ad inhibita loca mercandi gratia Romanus, vel Persa commeauerint. † Exceptis [videlicet his,] qui legatorum Persarum quolibet tempore ad nostram Clementiam mittendorum iter comitati merces duxerint commutandas: quibus humanitatis [et legationis] intuitu extra praefinita [etiam] loca mercandi copiam non negamus: nisi sub specie legationis diutius in qualibet prouincia residentes, nec legati reditum ad propria comitentur. Hos enim mercaturae insistentes, non immerito vna cum his, cum quibus contraxerint, seu resederint, poena hujus sanctionis persequetur. * *Dat. 8. Cal. Maji, CP. Varrone V. C. Cos. 410.*

5. *Iidem* AA *Aëtio P. P.*

Cessante omni ambitione, omni licentia, quingentorum [sexaginta trium] collegiatorum numerus maneat, nullique his addendi, mutandiue, vel in defuncti locum substituendi pateat copia: ita, vt judicio tuae sedis sub ipsorum praesentia corporatorum, in eorum locum, quos humani subtraxerint casus, ex eodem, quo illi fuerant, corpore subrogentur: nulli alii corporatorum praeter dictum numerum per patrocinia immunitate concessa.

6. *Iidem* AA. *Maximo Comiti sacrarum Largitionum.*

Si qui inclytas nominatim vetustis legibus ciuitates transgredientes ipsi, vel peregrinos negotiatores sine comite commerciorum suscipientes fuerint deprehensi: nec proscriptionem bonorum, nec poenam perennis exilii vlterius euadent. Ergo omnes pariter, siue priuati, siue cujuspiam dignitatis, siue in militia constituti, sciant sibi, aut ab hujusmodi temeritate penitus abstinendum, aut supradicta supplicia subeundum.

bb) *Abrogatio Legis, quae* HOMINEM LIBERVM SE VENDERE *permittit.*
(Nouell. Leon. 59.)

Imp. LEO A. *eidem Styliano.*

Quae Lex hominem liberum, qui tam ignaui atque abjecti animi est, vt libertatis dignitatem dedecore afficiens, quo execrabile pro seruitute persoluendi pretii lucrum participet, suam seruitutem mercetur, non castigat, neque scelus illud corrigit: profecto et illa earum vna est, quas rectum Reipublicae nostrae statum dedecent, ac approbatione indignae sunt, neque auctoritatem et efficaciam accipere debent. Illam *itaque de eo, qui res suas ita gubernat,* latam Legem, *quae dementiam firmam esse permittit, neque euersa indigna illa mercatura, hos, qui per insipientiam talia faciunt, competentibus poenis subjicit,* neque *Legis propositum scimus seruare,* neque, *quae conuenienti Legibus* reuerentia *potiatur,* dignam putamus. *Si enim, quod Pater Filiis est, id idem Leges ciuibus esse oportet, vt in hoc vnum, quod illis conducat ac salutare sit, colliment: quomodo hanc Legem, quae tantum incommodum atque damnum incumbere iis, qui per dementiam in id se conjecerunt, sinit, Legibus annumerari aequum est? Hanc itaque nos Legibus exceptam in exilium mittentes, sancimus,* vt, *si* quis *ita demens sit, vt libertatem seruitute commutans seipsum* vendat, ne is contractus validus *sit, sed euertatur, et simul ipse libertatis suae proditor, simul is, qui cum ipso id facinus designauit, verberibus castigentur, nihiloque minus vesaniae mancipio libertas in pristino suo statu seruetur.*

cc) *Vt* PVRPVRAE SEGMENTA *et Particulae* IN PVBLICS MERCIMONIIS *sint.*
(Nouell. Leon. 80.)

Imp. LEO A. *eidem Styliano.*

Haud scio, qua ratione superioris aeui Imperatores, cum ipsi toti purpuro vestirentur, inducti fuerint, vti, ne qua omnino purpurae particula venundaretur, statuerent, neque cuiquam talem colorem vendere, aut emere permitterent. Ac sane, si integram telam venire illi prohibuissent, aliquam fortasse ejus faciendi, non alienam à ratione, occasionem habuisse videri possent: at, quod segmenta atque frustula, quae vtilitatem atque vsum neque vendenti, neque ementi inconuenientem praebeant, in mercimoniis esse prohibuerunt: id vero quam honestam, et quae subditorum inuidentia vacet, illorum judicio praetendet causam? Nam quod aut Imperatoriae Majestatis aduersetur eminentiae, aut eum in communem vsum deuocet, quid quaeso *hinc existat? Nos itaque isti decreto non acquiescentes, constituimus* vt purpurae *frusta atque segmenta, quae magnificentiae speciem, aliunde non prohibitum*

 vsum

uertendum erit, *an custodiam ejus vsque ad traditionem venditor susceperit.* Sane enim *si susceperit, ad ipsius periculum is casus pertinet:* si non susceperit, securus est. Idem et in caeteris animalibus, caeterisque rebus intelligimus Vtique tamen vindicationem rei et condictionem exhibere debebit emptori; quia sane, qui nondum rem emptori tradidit, adhuc ipse dominus est. Idem etiam est de furti et damni injuriae actione.

§. 4

vsum subditis praebeant, **tam diuendi, quam emi possint.** *Decet enim Imperatoriam Majestatem, cum aliis multis modis subditos beneficiis afficiat, eorundem magnificentiae ne inuideat.*

dd) *Ne ex* AVRO ET PRETIOSIS LAPILLIS *quicquam confieri in vniuersum nefas sit.*

(Nouell. Leon. 81.)

Imp. LEO A. *eidem Styliano.*

Hanc vero etiam Legem, quae **mundo muliebri annulisque exceptis,** *aliquid aliud ex* **auro** *et* **gemmis** *conficiendi omnem prorsus facultatem adimit, ejusdem cum illa, quae* **de purpura** *tractat, esse instituti animaduertentes, in eandem quoque cum illa conditionem reponimus. Non enim simpliciter ex auri materia quicquam in opificium praeberi, sed species operum probiberi oportebat. Quoniam, ne quod omnino ex auro et gemmis opus confiat, vetare, manifesta id se supra omnes efferendi cupiditas est. Jam vero, quod in quacunque re Legem transgressus esse deprebensus, tam grauem poenam sustinet (centum librarum auri mulctam, quodque huic accedit,* **capitale supplicium** *dico)* **vt ea Lex non summae immanitatis esse putetur, qua ratione deuitabitur?** *Quantam autem aliam absurditatem in sacris thesauris aliisque nonnullis rebus effectus poenae designet, non attingo. Nos itaque non simpliciter opus aliquod ex auro et gemmis confici, sed illa opera, quae solis Imperatoribus permittuntur, quorumque vsus magnificentiae Imperatoriae Majestatis, ejusque necessitatibus destinatus est, probibenda judicamus. Quare si quis vel monumentum sacrum, vel aliud* **quiddam, quod supra priuatam dignitatem et honorem non sit, conficere potuerit,** *liberam ejus faciendi voluntatem babeto.*

ee) *De* RESCINDENDA VENDITIONE.

(Romani Senioris Const. 2.)

Imp. ROMANVS SENIOR A.

Nouella quoque Caesaris ROMANI **Senioris** *ita babet: Si deprebensum et exploratum fuerit eos, qui post à se peractam venditionem, si modo testibus peructa comprobetur, ad judicium prouocarunt, intra quadriennium id fecisse ac conquestos esse, citra controuersiam bis succurritur. Succurritur autem, non vt vendita suburbana recipiant: sed vt, si quidem emptor quod reliquum est, justi pretii expletioni praestare voluerit, boc ei facere liceat. Atque ita justum eei pretium supplens ac persoluens, ipsa praedia sibi retineat; et qui de facta venditione queruntur, justum pretium, quanti praedium ipsum aestimatur, accipiant. Sin nolit emptor justum eei aestimationem complere, pecuniam, quam ab iis, qui cum eo expostulant, accepit, vna cum ejus causis ac vsuris restituat: et è praedio decedat venditori restituendo.*

ff) *De* PRAELATIONE.

(Romani Senioris Const. 3.)

Imp. ROMANVS SENIOR A.

Si qui communes aedes, fundum, vineam, aut quamuis aliam rem soli babentes, aut aliter quam communionis jure propinquis praediis aliqua ex parte permixti aut adjacentes, consortes, vel alioquin **vicini** *et proximi* **sua alienare,** *aut venditionis, aut emphyteuseos, aut locationis nomine* **voluerint,** *ne prius baec alii cuiquam alienanto, quam testatum iis fecerint, quos in praerogatiua κατά ταξιν, boc est, ordine, succedentes dicimus. Vt primi, inquam,* **vocentur** *permixtim quoquo gradu juncti cognati, aut* **quibuscum aliquid est commune,** *vt aedes, fundus vinea, aut quaeuis alia res. Ejusmodi siquidem cognatos Lex praefert. Vbi vero cognati communionem in ea non babent, tum anteponuntur, qui aliquid in ea communitatis babent. Quibus ii succedunt, qui tantum permixti sunt, etsi omni ex parte ei, qui rem alienat, sint externi: deinceps et simul juncti consortes. Postremo, qui simpliciter aliqua ex parte* **rei alienandae uniti** *sunt, et* **vicini.** *Consortes porro appellamus, quotquot sub eodem censore perscripti sunt, et in censum publicum relati, etiamsi propria tributa diuersis in locis pensitent. Enimuero cum multi finibus praedii alienandi circumquaque adjaceat, sua cuique ordine testationis praerogatiua tribuatur, vt renuentibus forte iis, qui jure praeferuntur, qui deinceps vocantur, contractum si velint, inire queant. Quod si aequalibus omnes subnixi reperiantur priuilegiis, vt nibil omnino sibi inuicem in bujusmodi vocatione praejudicent, eadem quoque rursus fiat denunciatio, vt intra triginta dies justum pretium, quodue verus emptor baud segniter praestiturus esset, si absque villa mora soluentes pro rata parte vel sponte sua, vel alicujus opera et arbitratu distribuant. Quotquot autem intra praefixum tempus sibi delatam pretii partem non praestiterint, jus praerogatiuae amittent: nisi si quis forte eorum captiuus est, deportatus aut relegatus: aut ob publica priuataue negotia citra dolum absens: aut etiam nondum annum aetatis 25. expleuit. Horum enim, qui administranda negotia susceperunt, intra 4. menses, cum praesentibus nouis emptoribus pro rata portione concurrunt, pretium explentes, quod à minoribus subducta ratione est praestandum, vna cum legitimis vsuris et necessariis sumptibus.* **Externos** *vero* **emptores in totum summouent,** *pretium cum vsuris ac sumptibus ipsis restituentes. Quin et in vniuersitate villarum, quae dicuntur, aut praediolorum (***vniuersitatis** *autem vnius sunt, qui ex eadem sunt villa) longe satius est, vt earum* **habitatores sibi mutuo praeferantur.** *Quod si omnes, quibus in rei distractione praerogatiuae jus datur, recusarint, vel eos exploratum fuerit, ei, qui rem alienat, et eius familiae aut pecuniarii damni, seu multae auctores fuisse, aut ejus corpori ac vitae insidias struxisse, grauissimamque infamiam peperisse, idque non fortuito, sed de industria, aut per se, aut per suos, bos inuito eo, qui talia sit passus, nulla ratione volumus ad ipsius praedia aspirare. Post decennium tamen silentio peractum, aduersus eos, qui quouis modo contraxerint, quiue donatione aut Testamento quippiam fuerint consecuti, nulla omnino ab iis, qui dictis ex causis praerogatiuae jus babent, imo nec à fisco controuersia moueatur. Occasione tamen dotis, aut propter nuptias donationis, ex Testamento vel permutatione, vel transactione et propinquis et externis omnes* **alienent, absque simulatione** *nimirum ac dolo. Si vero, qui in fraudem nostrae Constitutionis alienant,* **aliud quid facere ausi fuerint,** *et aliud aperte simulare, si quidem*

§. 4. *Emptio tam sub conditione, quam pure contrahi potest:* sub conditione, veluti, *si Stichus intra certum diem tibi placuerit, erit tibi emptus aureis tot*

§. 5. *Loca sacra, vel religiosa, item publica* (veluti forum, basilicam) *frustra quis sciens emit:* quae tamen si pro profanis vel priuatis, *deceptus* à venditore, quis emerit: *habebit actionem ex empto:* quod non habere ei liceat, vt consequatur, *quod sua interest eum* DECEPTVM (γ) *non esse.* Idem juris est, si hominem liberum pro seruo emerit.

TIT.

dem post jusjurandum conuicti fuerint, tam ipsi, quam qui ita dolose cum ipsis contraxerunt, et perjurii poenas dabunt, et hi quidem praedio, illi vero clam soluto pretio excident, et vtraque fisco inferentur, vt à fisco propinquis venundentur. Sin vero ante jusjurandum deprehensi fuerint, tale quippiam egisse, et quod actum fuerit, erit irritum, et qui semel fundum praeter juris formulam alienare conatus est, vel inuitus postea cogetur iis vendere, quibus jus praerogatiuae concessimus. Et haec quidem ita de his statuenda. * 919. *al.* 921.

gg) *De Praelatione in* ANTICHRESI.
(Michaelis Constit.)

Imp. MICHAEL A.

Potior *est propinquus externo in rerum soli Antichresi.* * 1056. *al.* 1041.

hh) *De vestibus externis prohibitis.*
(Joannis Ducae Const.)

Imp. JOANNES DVCAS A.

Alterum vero illius Imperatoriae prouidentiae specimen: quod cum videret **Romanas diuitias in peregrinas** *ac sumptuosas* **vestes**, *sericas, Assyrias, Babylonicas, atque Italicas, vario ac solerti artificio confectas,* **effundi**: *decreto sanxit, ne quis subditorum iis vteretur, nisi ipse, quisquis esset, cum omni familia in ordinem cogi, ac notari ignominia vellet: sed iis contenti essent, quas Romanae Prouinciae, ac manus praeberent. Necessariarum enim rerum vsus est immutabilis:* **et subditi quantum licet, Principum sequuntur cupiditates**, *idque Lex eis est et honor, quod Principibus visum fuerit. Proinde cernere erat illa quoque breuissimo tempore viluisse: nobilitatis autem limites Romanis vestimentis definitos: et diuitias domo, quod ajunt, domum ferri.* * 1219. *al.* 1222.

(β)

De RERVM PERMVTATIONE, ET PRAESCRIPTIS VERBIS.

(Cod. 4. T. 64.)

1. *Imp.* GORDIANVS A. *Therasae.*

Si eum patruus tuus venalem possessionem haberet, pater tuus pretii nomine (licet non taxata quantitate) aliam possessionem dedit; idque [quod] comparauit, non injuria judicis, nec patris tui culpa euictum est: ad exemplum ex empto actionis non immerito id, quod tua interest, si in patria jura successisti, consequi desideras. At enim si, cum venalis possessio non esset, permutatio facta est, idque, quod ab aduersario praestitutum est, euictum est: quod datum est, si hoc elegeris, cum ratione restitui postulabis.

2. *Impp.* DIOCLETIANVS et MAXIMIANVS AA. et CC *Primitiuae.*

Permutationem, vtpote [re ipsa] bonae fidei constitutam, sicut commemoras, vicem emptionis obtinere, non est juris incogniti.

3. *Iidem* AA. et CC. *Leontio.*

Ex placito permutationis, nulla re secuta, constat nemini actionem competere: nisi stipulatio subjecta ex verborum obligatione quaesierit partibus actionem.

4. *Iidem* AA. et CC. *eidem Leontio.*

Cum precibus tuis expresseris, placitum inter te, et alium permutationis intercessisse, eumque fundum à te datum vendidisse: contra emptorem quidem te nullam habere actionem perspicis, cum ab eo susceperit dominium, cui te tradidisse titulo permutationis non negas. Sed si secundum fidem placiti stipulatio subjecta est: successores ejusdem, cum quo contractum habuisti, conuenire non prohiberis. Si vero nulla stipulatio intercessit, praescriptis verbis actio est, vt vel fides placiti tibi seruetur, vel quod alterius accipiendi fundi gratia dedisti, causa non secuta restituatur.

5. *Iidem* AA. et CC. *Theodolanae.*

Quoniam adseueras, patrem tuum ei, contra quem preces fundis, hac conditione dedisse fundum, vt inuicem domum certam acciperet, aditus Praeses prouinciae placitis eum parere; vel si causam, propter quam fundus datus est, sequi non perspexerit, conditionis ratione datum [à te] restituere, sicut postulas, jubebit.

6. *Iidem* AA. et CC. *Protogeni.*

Rebus certa lege traditis, si huic non pareatur, praescriptis verbis incertam ciuilem dandam actionem, juris autoritas demonstrat.

7. *Iidem* AA. et CC. *Timotheo.*

Emptionem rebus fieri non posse, pridem placuit. Igitur cum frumenti certam modiationem Callimacho et Acamato te dedisse, vt tibi repraesentent olei designatum pondus, adseueras: si placitis eltra stipulationis solennitatem non exhibeant fidem: quantum dedisti, causa non secuta condicere pro desiderio tuo potes.

8. *Iidem* AA. et CC. *Paulinae.*

Ea lege rebus donatis Candido, vt, quod placuerat, menstruum seu annuum tibi praestaret, cum hujusmodi conuentio non nudi pacti nomine censeatur, sed rebus propriis dictae legis substantia muniatur: ad implendum [tibi] placitum (sicut postulas) praescriptis verbis competit actio.

(γ)

De EVICTIONIBVS.

(Cod. 8. T. 45.)

1. *Impp.* SEVERVS et ANTONINVS AA. *Munitio.*

Emptor hereditatis rem à possessoribus sumptu ac periculo suo persequi debet. Euictio quoque non praestatur in singulis [rebus,] cum hereditatem jure venisse constet, nisi aliud nominatim inter contrahentes conuenit. PP. 6. Cal. Mart. Seuero A. 3. et Victorino Coss. 202.

2. *Iidem*

TIT. XXV.

DE LOCATIONE ET CONDVCTIONE.

LOCATIO et CONDVCTIO *(a)* proxima est emptioni et venditioni, iisdemque juris regulis consistit. Nam vt emptio et venditio ita contrahitur, si de pretio conuenerit: sic et locatio et conductio ita contrahi intelligitur, *si merces constituta sit*, et competit locatori quidem locati actio, conductori vero conducti.

§. 1.

2. *Iidem* AA. *Quartae.*

Quoniam auus tuus, cum praedia tibi donaret, de euictione eorum cauit: potes aduersus coheredes tuos ex causa stipulationis consistere ob euictionem praediorum, pro portione scilicet hereditaria. † Nudo autem pacto interueniente, minime donatorem hac actione teneri, certum est. PP. 2. Calend. Mart. Antonino 2. et Geta * C. 2. Coss. 206.

3. *Iidem* AA. *Aureliano.*

Qui rem emit, et post possidet, quamdiu euicta non est, auctorem suum propterea, quod aliena, vel obligata res dicatur, conuenire non potest. PP. 8. Cal. Aug. Faustino et * *Rufiniano* Coss. 211.

4. *Imp.* ANTONINVS A. *Georgio.*

Si praedium tibi pro soluto datum [est, quod] aliis creditoribus fuerat obligatum: causa pignoris mutata non est. Igitur si hoc jure fuerit euictum, vtilis tibi actio contra debitorem competit. Nam hujusmodi contractus vicem venditionis obtinet. PP. 11. Cal. Aug. duobus Aspris Coss. 213.

5. *Idem* A. *Petroniae.*

Ex [his] praediis, quae mercata es, si aliqua à venditore obligata, et necdum tibi tradita sunt: ex empto actione consequeris, vt ea à creditore liberentur. Idem etiam fiet, si aduersus venditorem ex vendito actione pretium petentem, doli * exceptionem opposueris. PP. 15. Cal. Octobr. duobus Aspris Coss. 213.

6. *Imp.* ALEXANDER. A. *Octauio.*

Non dubitatur, et si specialiter venditor euictionem non promiserit, re euicta ex empto competere actionem. PP. 8. Id. Mart. Alexandro A. Cos. 223.

7. *Idem* A. *Hilariano.*

Auctore laudato, si euicta res est, fidejussorem (etiam si agi causam ignorauerit) conueniri euictionis nomine posse non ambigitur. PP. 3. Non. April. Alexandro A. Cos. 223.

8. *Idem* A. *Clementino.*

Emptor fundi, nisi auctori aut heredi ejus denunciauerit: euicto praedio, neque ex stipulatu, neque ex dupla, neque ex empto actionem contra venditorem vel fidejussorem ejus habet. Sed et si judicio emptor non adfuit, aut praesens per injuriam Judicis victus est, absente auctore vel fidejussore: regressum aduersus eum non habet. PP. 8. Id. Dec. Alexandro A. Cos. 223.

9. *Idem* A. *Terentio.*

Si controuersia tibi possessionis, quam bona fide te emisse allegas, ab aliquo mouetur: auctori heredibusue ejus denuncia: et si quidem obtinueris, habebis, quod emisti. Sin autem euictum fuerit, à venditore successoribusue ejus consequeris, quanti tua interest: In quo continetur etiam eorum persecutio, quae in rem emptam à te, vt melior fieret, erogata sunt. PP. 1. Cal. Jan. Alexandro A. Cos. 223.

10. *Idem* A. *Largo.*

Si fines agri venditor demonstrauit, et legem dixit: intra eos neminem ingressurum: si quid inde euincatur, periculo fit auctoris. Quod si finibus suis, quos demonstrauit, agrum vendidit, lis finalis ad venditorem non pertinet. PP. 7. Cal. Dec. Maximo 2. et Aeliano Coss. 224.

11. *Idem* A. *Clementi.*

Exceptione doli recte eum submouebis, quem ab auctore tuo fidejussorem accepisti, si ejus nomine controuersiam refert, quasi per vxorem suam, antequam tu emeres, comparauerit: qui venditioni adeo consensum dedit, vt se etiam pro euictione obligauerit. PP. Non. Febr. Pompejano et Peligno Coss. 231.

12. *Imp.* GORDIANVS A. *Philippo.*

Siue in libertatem euictus est seruus, quem mercatus es, siue, cum comparares, conuenit, vt si qua quaestio nomine ejus relata esset, et si necdum euictus esset, tu pretium reciperares: Praeses prouinciae, quod tibi praestandum animaduerterit, restitui jubebit. PP. 7. Id. Mart. Gordiano A. et Auiola Coss. 240.

13. *Idem* A. *Zoilo.*

Si ob causam judicati pignora capta sunt ex ejus auctoritate, cui praecipiendi jus fuit, eaque, de quibus complecteris, tu mercatus es: frustra ab ea, quae condemnata est, vel quae in ejus locum successit, eorum refertur quaestio: quandoquidem, et si euictio eorum ab alio subsecuta fuisset, aduersus eos debuisse dari actionem, quibus pretii solutio proficit, rectissime responsum est. PP. 16. Cal. Junii, Gordiano A. et Auiola Coss. 240.

14. *Idem* A. *Secundino.*

Siue possessio venditoris fuit: filius ejusdemque patris heres frustra quaestionem mouet: siue non patria, sed filii ejus possessio fuit, de qua jure hereditario auctor laudari potest, controuersiam mouere non potest. PP. 14. Cal. Aug. Gordiano A. et Auiola Coss. 240.

15. *Impp.* PHILIPPVS A. et PHILIPPVS C. *Menandro.*

Si non injuria Judicantis, sed juris ratione superatus es, pignus ob euictionem acceptum solenniter persequi potes. PP. Cal. Aug. * 245.

16. *Impp* DIOCLETIANVS et MAXIMIANVS AA *Alexandro et Diogeni.*

Super empti agri quaestione disceptabit Praeses prouinciae: et, si portionem diuersae partis esse cognouerit, impensas, quas ad meliorandam rem vos erogasse constiterit, habita fructuum ratione, restitui vobis jubebit. Nam super pretio euictae portionis non eum, qui dominium euicerit, sed auctricem conueniri consequens est. PP. 10. Cal. Jul. ipsis 4. et 3. AA. Coss. 290.

17. *Idem*

§. 1. Et quae supra diximus, si alieno arbitrio pretium promissum fuerit: eadem et de locatione et conductione dicta esse intelligimus, si alieno arbitrio merces promissa fuerit: Qua de causa si fulloni polienda, curandaue, aut sarcinatori sarcienda vestimenta quis dederit, nulla statim mercede constituta, sed postea tantum daturus, quantum inter eos conuenerit: non proprie locatio et conductio contrahi intelligitur, sed eo nomine actio praescriptis verbis datur.

§. 2. Praeterea sicut vulgo quaerebatur, an permutatis rebus emptio et venditio contraheretur: ita quaeri solebat de locatione et conductione, si forte rem aliquam vtendam siue fruendam tibi aliquis dederit, et inuicem à te vtendam siue fruendam aliam [rem] acceperit. Et placuit,

17. *Iidem* AA. *Mutiano.*

Si cum quaestio tibi super eo, quem comparaueras, moueretur, auctorem tuum certum fecisti, nec citra Judicis disceptationem eum, quem emeras, tradidisti: Praeses prouinciae in damnis, quae te tolerasse meministi, medelam juris adhibebit. PP. 5. Id. Nou. ipsis 4. et 3. AA. Coss. 290.

18. *Iidem* AA. et CC. *Eutychio.*

Si status tibi super homine venundato mota quaestio est, solennibus, quae juris admittit ratio, interpositis: si secundum libertatem fuerit lata sententia, poteris de euictione [ejus, quem comparaueras,] si nesciens ejus conditionem comparasti, sine aliqua dubitatione auctorem, vel ejus fidejussores, heredesue eorum conuenire. Quod si fuisse seruum sententia declarauerit, intelligis ad venditorem te reuerti non posse.

19. *Iidem* AA. et CC. *Theodoro.*

Si obligata praedia veuundedisti, et longi temporis praescriptione solita emptores se tueri possunt: euictionis periculum timere non potes. S. 2. Cal. Maji, AA. Coss. * 293.

20. *Iidem* AA. et CC. *Solidio et aliis.*

Si parentes vestri mancipia venundederunt, et quaestio domi-nii mota est: emptoribus adesse ac defendere causam non prohibemini. Quod si eis haec etiam euicta sunt, instauratio litis ex persona vestra, si appellationem non interposuistis, contra jus desideratur. Empti sane judicio pro euictione si conueniri coeperitis, nec vobis negotium, vt defendatis, denunciatum probetur: intelligitis, quatenus vosmetipsos tueri debeatis. S. 6. Cal. Jul. AA. Coss. * 293.

21. *Iidem* AA. et CC. *Heliodoro.*

Empti actio longi temporis praescriptione non submouetur, licet post multa spatia rem euictam emptori fuerit comprobatum. Si itaque is, quem te comparasse commemoras, nunc in libertatem proclamet, interpellare venditorem, siue successorem ejus debes; vt tibi assistant, causamque instruant. Quem si liberum esse, vel seruum non esse fuerit pronunciatum: nec te conuentione remisisse periculum euictionis fuerit comprobatum, Praeses prouinciae, si res integra est, quanti tua interest, restitui tibi prouidebit. S. 11. Cal. Aug. *Serdicae*, AA. Coss. * 293.

22. *Iidem* AA. et CC. *Julio.*

Cum tibi liberum venundatum fundum ab auctore proponas: si ex antecedente obligatione, quod debebatur, jure solnisti, stipulationem, quam subjectam emptioni de indemnitate proponis, ipsius conceptio commissam, manifeste declarat. S. 7. Cal. Sept. *Viminacii*, AA. Coss. * 293.

23. *Iidem* AA. et CC. *Eustochiae.*

Cum successores etiam venditoris pro euictione teneri possint, si velut obligata sibi Respublica Thessalonicensium pignoris instituat jure persequi, quae comparasti, auctoris heredibus quocunque gradu constitutis assistere negotio denuncia. Quod sine praesentibus his fundus, quem emisti, fuerit euictus, siue absentibus postea, quanti tua interest, rem euictam non esse, teneri, non quantum pretii nomine dedisti, si aliud non placuit, publice notum est. S. 2. Cal. Jan. *Sirmii*, AA. Coss. * 293.

24. *Iidem* AA. et CC. *Eutychio.*

Si post perfectam venditionem ante pretium numeratum, rei venundatae mota fuerit quaestio, vel mancipia vendita proclament in libertatem, cum in ipso limine contractus immineat euictio: emptorem, si satis ei non offeratur, ad totius vel residui pretii solutionem non compelli, juris auctoritate monstratur. Vnde cum parte pretii numerata, domus, quam emisti, tibi velut pignoris jure obligatae, ne ad emptionem accederes, denunciatum ab aliquo proponas, Judex tibi, quae ex emptione veniunt, praestari prouidebit. S. 6. Cal. Febr. *Sirmii*, * *Constantio et Maximiano* CC. Coss. * 294.

25. *Iidem* AA. et CC. *Saturninae.*

Si tibi liberam Saturninus, conditionem ejus ignorans distraxit, ac nunc eam defendit in libertatem, hac libera pronunciata, venditorem vel ex stipulatione duplae, quantum in hanc deductum est, vel empti actione, quanti tua interest, conuenire potes. S. Id. Febr. * *iisdem CC* Coss. * 294.

26. *Iidem* AA. et CC. *Neoni.*

Si quis tibi seruum vendidit, postquam is rebus humanis exemptus est, cum euictionis periculum finitum sit, à te conueniri non potest. S. 1. Cal. April. *Sirmii*, * *iisdem* CC. Coss. * 294.

27. *Iidem* AA. et CC. *Theophilo.*

Si fundum sciens alienum, vel obligatum comparauit Athenocles, neque quicquam de euictione conuenit: quod eo nomine dedit, contra juris poscit rationem. Nam si ignorans, desiderio tuo juris forma negantis hoc reddi refragatur. S. 15. Cal. Oct. * *iisdem* CC. Coss. * 294.

28. *Iidem* AA. et CC. *Maximiano, et aliis.*

Emptori etiam venditoris jura prodesse non ambigitur. Si igitur vobis propter rei proprietatem mota fuerit quaestio: tam propriis, quam venditoris defensionibus vti poteris. S. 3. Non. Oct. † *Scuppis*, * *iisdem* CC. Coss. * 294.

29. *Iidem* AA. et CC. *Rhefo.*

Si permutationis gratia praedia curatoribus quondam fratris tui mater tua dedit: his, quae in eorum vicem accepit, postea quam ad defensionem fuerit denunciatum, vel cum eorum non haberet facultatem, euictis, quanti interest, eos conueniri posse, rationis est. S. Id. Dec. *Nicomediae*, * *iisdem* CC. Coss. * 294.

30. *Iidem* AA. et CC. *Hastio.*

Non ex eo, quod duplum [is,] qui à matre [tua] mancipium comparauit, euictionis nomine stipulatus est, alienae rei scientia conuincitur: nec opinio ejus ex hoc laeditur, vt malae fidei

cuit, non esse locationem et conductionem, sed proprium genus contractus: veluti, si cum vnum bouem quis haberet, et vicinus ejus vnum, placuerit inter eos, vt per denos dies inuicem boues commodarent, vt opus facerent, et apud alterum [alterius] bos perierit: neque locati, neque conducti, neque commodati competit actio: quia non fuit commodatum gratuitum: verum *praescriptis verbis* agendum est.

§. 3. Adeo autem aliquam familiaritatem inter se videntur habere emptio et venditio, item locatio et conductio: vt in quibusdam causis quaeri soleat, vtrum emptio et venditio contrahatur, an locatio et conductio? vt ecce, de praediis, quae perpetuo quibusdam fruenda traduntur: id est, vt quamdiu pensio siue reditus pro his domino praestetur, neque ipsi conductori, neque heredi ejus, cuiue conductor heresue ejus id praedium vendiderit, aut donauerit, aut dotis nomine dederit,

fidei emptor existimetur. Aliis itaque hoc indiciis, si vis probare debes. S. Id. Dec. * *iisdem CC.* Coss. * *294.*

31. *Iidem* AA. et CC. *Agathoni.*

Heredem fidejussoris rerum, pro quibus defunctus apud emptorem intercesserat pro venditore, factum ejus, cui successit, ex sua persona dominium vindicare non impedit: scilicet euictionis causa durante actione. S. 18. Cal. Jan. * *iisdem* CC. Coss. * *294.*

ii) CREDITOREM EVICTIONEM PIGNORIS NON DEBERE.

(Cod. 8. T. 46.)

1. *Imp.* ALEXANDER A. *Publicio.*

Cum jure creditoris propter fisci debita praedium obligatum Procurator meus venundedit, euictio non debetur: quia et priuatus creditor eodem jure vtitur: nisi nominatim hoc repromissum à priuato fuerit creditore. Si tamen fiscus in jus alterius creditoris successit, emptori non justa nomine fisci mouetur controuersia: siue quia potior fuerat, quando vendebat, siue quia infirmior: quoniam hoc vtique praestare debet, qui pignoris jure vendit, potiorem se caeteris esse creditoribus. PP. 15. Cal. Non. Maximo 2. et Aeliano Coss. 224.

2. *Imp.* GORDIANVS A. *Sabinae.*

Si à creditrice jure pignoris fundos obligatos pater tuus comparauerat: euictis praediis ita demum petitionem aduersus creditricem habere jure potes, si vel cum vendidit, de euictione rei promisit: vel etiam dolo malo, cum sciens prudensque esset rem sine vitio non esse, eam patri tuo, cui successisti, venundedit. Nam sicuti genus hujusmodi contractus inscium creditorem vinculo euictionis non adstringit: ita eum, qui fraudem admisit, vel decepit, non excusat. PP. 7. Id. April. Sabino 2. et Venusto Coss. 241.

(*a*)

DE LOCATO ET CONDVCTO.

(Cod. 4. T. 65.)

1. *Imp.* ANTONINVS A. *Agrippino.*

Dominus horreorum periculum vis majoris, vel effracturam latronum, conductori praestare non cogitur. His cessantibus, si quid extrinsecus ex depositis rebus, illaesis horreis perierit, damnum depositarum rerum [ei] resarcire debet.

2. *Idem* A. *Epicleto*

Aduersus eos, à quibus exstruenda aedificia conduxisti, ex conducto actione contendens, eo judicio, quod est bonae fidei, debitum cum vsuris solitis consequeris.

3. *Idem* A. *Callimorphoniae.*

Aede, quam te conductam habere dicis, si pensionem domino in solidum soluisti, inuitam te expelli non oportet: nisi propriis vsibus dominus eam necessariam esse probauerit, aut corrigere domum maluerit, aut tu male in re locata versata es.

4. *Imp.* ALEXANDER A. *Sabino.*

Ex Diui ANTONINI Pii literis certa forma est, vt domini horreorum effractorum, ejusmodi querelas deferentibus custodes exhibere necesse habeant; nec vltra periculo subjecti sunt. Quod vos quoque adito Praeside prouinciae impetrabitis. Qui si majorem animaduersionem exigere rem deprehenderit; ad Domitium Vlpianum Praefectum praetorio, et parentem meum, reos remittere curabit. Sed quia domini horreorum nominatim [etiam ipsi] custodiam repromiserunt, idem exhibere debent.

5. *Idem* A. *Petronae.*

Certi juris est, ea, quae voluntate dominorum coloni in fundum conductum induxerint, pignoris jure dominis praediorum teneri. Quando autem domus locatur, non est necessaria in rebus inductis, vel illatis scientia domini: nam ea quoque pignoris jure tenentur.

6. *Idem* A. *Victorino.*

Nemo prohibetur rem, quam conduxit, fruendam alii locare: si nihil aliud conuenit.

7. *Idem* A. *Terentiano.*

Si cum Hermes vectigal octauarum in quinquennium conduceret, fidem tuam obligasti; posteaque spatio ejus temporis expleto, cum idem Hermes in conductione vt idoneus detineretur, non consensisti, sed cautionem tibi reddi postulasti: non oportere te de posterioris temporis periculo adstringi, competens Judex non ignorabit.

8. *Idem* A. *Higinio.*

Licet certis annuis quantitatibus fundum conduxeris: si tamen expressum non est in locatione (vt mos regionis postulabat) vt, si qua lue tempestatis, vel alio coeli vitio damna accidissent, ad onus tuum pertinerent; et quae euenerunt sterilitates, vbertate aliorum annorum repensatae non probabuntur: rationem tui juxta bonam fidem haberi recte postulabis: eamque formam, qui ex appellatione cognoscet, sequetur.

9. *Idem* A. *Fusco.*

Emptorem quidem fundi necesse non est stare colono, cui prior dominus locauit: nisi ea lege emit. Verum si probetur aliquo pacto consensisse, vt in eadem conductione maneat, quamuis sine scripto, bonae fidei judicio, [ei] quod placuit, parere cogetur.

10. *Imp.* GORDIANVS A. *Pomponio.*

Viam veritatis ignoras, in conductionibus non succedere heredes conductoris existimans: cum sive perpetua conductio est

dederit, aliove quocunque modo alienauerit, auferre liceat? Sed talis contractus, quia inter veteres dubitabatur. et à quibusdam locatio, à quibusdam venditio existimabatur: lex Zenoniana lata est, quae EMPHYTEVSEOS (β) CONTRACTVS propriam statuit naturam, neque ad locationem, neque ad venditionem inclinantem, sed suis pactionibus fulciendam, et si quidem aliquid pactum fuerit, hoc ita obtinere, ac si naturalis esset contractus: sin autem nihil de periculo rei fuerit pactum, tunc si quidem totius rei interitus accesserit, ad dominum super hoc redundare periculum: sin autem particularis, ad emphyteuticarium hujusmodi damnum venire. Quo jure vtimur.

§. 4. Item quaeritur, si cum aurifice Titius conuenerit, vt is ex auro suo certi ponderis certaeque formae annulos ei faceret, et acciperet (verbi gratia) decem aureos, vtrum emptio et

est, etiam ad heredes transmittatur: sine temporalis, intra tempora locationis heredi quoque onus contractus incumbat.

11. *Imp.* PHILIPPVS A. *Theodoro.*

Inuitos conductores seu heredes eorum post tempora locationis impleta non esse retinendos, saepe rescriptum est.

12. *Idem* A. *Nicae.*

Damnum, quod per aggressuram latronum in possessionibus locatis rei tuae illatum esse proponis, à domina earundem possessionum, quam nullius criminis ream facere te dicis, resarciri tibi nulla ratione desideras.

13. *Imppp.* VALERIANVS et GALLIENVS AA. et VALERIANVS C. *Heraclidae.*

Si diuisa conductio fuit, et in singulis pro partibus facta: alieno nomine conueniri vos non oportet. Si autem omnes, qui conducebant, in solidum locatori sunt obligati: jus et competens conueniendi, quem velit, non debet auferri. Habetis sane vos facultatem locatori offerendi debitum: et vt transferantur in vos ea, quae ob hanc conductionem ab his, quorum nomine inquietamini, obligata sunt, postulandi.

14. *Iidem* AA. et C. *Juliano et aliis.*

Si hi, qui à vobis redemerant frumentum, et hordeum annonae inferendum, accepta pecunia fidem fefellerunt: ex locato agere cum eis potestis.

15. *Iidem* AA. et C. *Euphrosinae.*

Si de fundo à locatore expulsa es, [cum eo] agere ex conducto potes: poenamque [à locatore], quam praestari rupta conuentionis fide placuit, exigere, aut retinere potes.

16. *Iidem* AA. et C. *Timotheo.*

Legem quidem conductionis seruari oportet, nec pensionum nomine amplius, quam conuenit, reposci. Sin autem tempus, in quo locatus fundus fuerat, sit exactum, et [in] eadem [locatione] conductor permanserit: tacito consensu eandem locationem vna cum vinculo pignoris renouare videtur.

17. *Impp.* DIOCLETIANVS et MAXIMIANVS AA. *Hosalio.*

Praeses prouinciae ea, quae ex locatione debentur, exsolui sine mora curabit: non ignarus, ex locato et conducto actionem, cum sit bonae fidei, post moram vsuras legitimas admittere.

18. *Iidem* AA. *Amno.*

Excepto tempore, quo edaci locustarum pernicie sterilitatis vitium intercessit, sequentis temporis fructus, quos tibi juxta praeteritam consuetudinem deberi constiterit, reddi tibi Praeses prouinciae jubebit.

19. *Iidem* AA. *Valerio.*

Circa locationes atque conductiones maxime fides contractus seruanda est, si nihil specialiter exprimatur contra consuetudinem regionis. Quod si alii remiserint contra Legem contractus, atque regionis consuetudinem, pensiones: [hoc] aliis praejudicium afferre non potest.

20. *Iidem* AA. *Carpophoro.*

Qui rem propriam conduxit, existimans alienam, dominium non transfert, sed inefficacem conductionis contractum facit.

21. *Iidem* AA. et CC. *Antoniae.*

Si olei certa ponderatione fructus anni locasti: de contractu bona fide habito, propter hoc solum, quod alter majorem obtulit ponderationem, recedi non oportet.

22. *Iidem* AA. et CC. *Papiniano.*

Si hi, contra quos supplicas, facta locatione certi temporis, suas tibi locauerint operas: quatenus bona fides patitur, causa cognita, competens judex conuentionem seruari jubebit.

23. *Iidem* AA. et CC. *Prisco.*

Ad probationem rei propriae siue defensionem, non sufficit locatio ei facta, qui post de dominio coeperit contendere: cum inscientia domini proprii, et errantis nullum habeat consensum: sed ex euentu, si victus fuerit, contractus locationis non constitisse magis declaratur: nemo enim sibi jure possessionem mutare potest.

24. *Iidem* AA. et CC. *Antonino.*

Contractus locationis conductionisque, non interuenientibus etiam instrumentis, ratus habeatur: Secundum quod heredes conductoris, etsi non interuenerint instrumenta, non vxorem conuenire debes. Sane de posteriore tempore, quo conductricem ipsam proponis fuisse, adesse fidem precibus tuis probans, pensiones integras ab ea pete.

25. *Iidem* AA. et CC. *Epagatho.*

Si quis conductionis titulo agrum, vel aliam quamcunque rem accepit: possessionem prius restituere debet, et tunc de proprietate litigare.

26. *Iidem* AA. et CC. *Opioni et Hermogeni.*

Si conductionis implestis fidem, ejusdem rei gratia factum instrumentum euanuit. Quod si quid vestrum in fundo fuit, vel vi direptum est, hoc restitui vobis Praeses prouinciae jubebit.

27. *Iidem* AA. et CC. *Neroni.*

Si tibi, quae pro colonis conducti praedii prorogasti, dominus fundi stipulanti dare spospondit, competens Judex reddi tibi jubebit: Nam si conuentio placiti sine stetit: ex nudo pacto perspicis actionem jure nostro nasci non posse.

28. *Iidem* AA. et CC. *eidem Neroni.*

In judicio tam locati, quam conducti, dolum et custodiam, non etiam casum, cui resisti non potest, venire constat.

et venditio, an locatio et conductio contrahi videatur. *Cassius* ait, materiae quidem emptionem et venditionem contrahi: operae autem locationem et conductionem. Sed placuit tantum emptionem et venditionem contrahi. Quod si suum aurum Titius dederit, mercede pro opera constituta: dubium non est, quin locatio et conductio sit.

§. 5. Conductor [autem] omnia secundum legem conductionis facere debet: et si quid in lege praetermissum fuerit, id ex bono et aequo praestare. Qui pro vsu aut vestimentorum aut argenti, aut jumenti, mercedem aut dedit, aut promisit, ab eo custodia talis desideratur, qualem diligentissimus paterfamilias suis rebus adhibet: quam si praestiterit, et aliquo casu [fortuito eam] rem amiserit: de restituenda ea non tenebitur.

§. 6 Mortuo conductore intra tempora conductionis, heres ejus eodem jure in conductione succedit.

TIT. XXVI.

D E S O C I E T A T E.

SOCIETATEM (a) coire solemus aut totorum bonorum, quam Graeci specialiter κοινωνίαν appellant: aut vnius alicujus negotiationis, veluti mancipiorum vendendorum emendorumque, aut olei, aut vini, aut frumenti emendi vendendique.

§. 1.

29. *Iidem* AA. et CC. *Juliano.*

Cum conductorem aedificia, quae suscepit integra, destruxisse proponis, haec etiam heredes ejus Praeses prouinciae instaurare, aedificiorum inter vos habita ratione, jubebit.

30. *Impp.* THEODOSIVS et VALENTINIANVS AA. *Florentio P. P.*

Curialis, neque procurator, neque conductor alienarum rerum, nec fidejussor, aut mandator conductoris existat: alioquin nullam obligationem neque locatori, neque conductori ex hujusmodi contractu competere sancimus.

31. *Imp.* LEO A. *Aspari Magistro Militum.*

Milites nostros alienarum rerum conductores, seu procuratores, aut fidejussores, vel mandatores conductorum fieri prohibemus: ne, omisso armorum vsu, ad opus rurestre se conferant, et vicinis graues praesumptione cinguli militaris existant. Armis autem, non priuatis negotiis occupentur: vt numeris, et signis suis jugiter inhaerentes, Rempublicam, à qua aluntur, ab omni bellorum necessitate defendant.

32. *Imp.* ZENO A. *Adamantio P. P.*

Ne cui liceat, qui aliquam domum alienam, vel locum, aut ergasterium nomine conductionis accepit, alteri, qui post eum domini voluntate ad eandem conductionem accessit, litem inferre, quasi rem illicitam, aut agenti damnosam tentauerit: sed patere facultatem dominis domos [suas] vel ergasteria, vel loca, cui voluerint locandi: ipsis nihilominus, qui conduxerint, ab omni super hoc molestia liberis conseruandis: nisi forte pacta per scripturam specialiter inita cum dominis, vel cum his, qui postea conduxerint, legibus videlicet cognita, agentis intentionibus suffragentur.

† Quod si quis hujusmodi controuersiam sacris jussionibus interdictam crediderit commouendam: si priuatus est, acriter caesus exilii subeat poenam: si militat, decem librarum auri dispendio feriatur.

33.

Haec constitutio permittit vtrique, tam locatori, quam conductori, vt liceat intra annum conductionem soluere, tam in Italia, quam in omnibus prouinciis: ac ne poenam quidem velut ex transgressione praestare: nisi contractus initio specialiter huic legi valedixerint, aut citra scripturam renunciarint.

34. *Idem* A. *Sebastiano P. P.*

Conductores alienarum rerum seu alienam cujuslibet rei possessionem precario detinentes, seu heredes eorum, si non eam dominis recuperare volentibus restituerint, sed litem vsque ad definitiuam sententiam expectauerint: non solum rem locatam, sed etiam aestimationem ejus, victrici parti ad similitudinem inuasoris alienae possessionis praebere compellantur.

35. *Imp.* JVSTINIANVS A. *ad Senatum.*

Licet retro Principes multa de militibus, qui alienas possessiones, vel domos conductionis titulo procurandas suscipiunt, sanxisse manifestum est: tamen quia res sic est contempta, vt neque interminationis sacratissimae constitutionis milites memores, ad hujusmodi sordida audeant venire ministeria, et relictis studiis publicis, signisque victricibus, ad conductiones alienarum rerum prosilire, et armorum atrocitatem non in hostes ostendere: sed contra vicinos, et forsitan etiam aduersus ipsos miseros colonos, quos procurandos susceperint, conuertere: necessarium duximus ad hanc sacratissimam venire constitutionem, altius, et plenius hujusmodi causam corrigentes. Jubemus itaque, omnes omnino, qui armis militant, siue majores, siue minores (Milites autem appellamus tam eos, qui sub excelsis Magistris militum tolerare noscuntur militiam, quam qui in vndecim deuotissimis scholis taxati sunt, nec non eos, qui sub diuersis optionibus Foederatorum nomine sunt decorati) saltem in posterum ab omni conductione alienarum rerum temperare: scituros, quod ex ipso contractu ab initio sine aliquo facto, vel aliqua sententia cadant militia, et non sit regressus eis ad pristinum gradum, neque beneficio Imperiali, neque consensu, vel permissu judicis, sub quo tolerandam sortiti sunt militiam: ne, dum alienas res conductionis titulo esse gubernandas existimant, suas militias suamque opinionem amittant, ex militibus pagani, ex decoratis infames constituti: et quod post hujusmodi conductionem, (quam penitus interdicimus) à publico susceperint, et hoc sine aliqua mora, vel procrastinatione, reddere compellantur.

Scituris

§. 1. Et quidem si nihil de partibus lucri et damni nominatim conuenerit, aequales scilicet partes et in lucro et in damno spectantur. Quod si expressae fuerint [partes]: hae seruari debent. Nec enim vnquam dubium fuit, quin valeat conuentio, si duo inter se pacti sint, vt ad vnum quidem duae partes et lucri et damni pertineant, ad alium tertia.

§. 2. De illa sane conuentione quaesitum est, si Titius et Sejus inter se pacti sint, vt ad Titium lucri duae partes pertineant, damni tertia, ad Sejum duae partes damni, lucri tertia: an rata debeat haberi conuentio? *Quintus Mutius* contra naturam societatis talem pactionem esse existimauit, et ob id non esse ratam habendam. *Seruius Sulpitius* (cujus sententia praeualuit) contra sensit; quia saepe quorundam ita preciosa est opera in societate, vt eos justum sit conditione meliore in societatem admitti. Nam et ita coiri posse societatem non dubitatur, vt alter pecuniam conferat, alter non conferat, et tamen lucrum inter eos commune sit: quia saepe opera alicujus pro pecunia valet. Et adeo contra *Quinti Mutii* sententiam obtinuit, vt illud quoque constiterit, posse conuenire, vt quis lucri partem ferat, de damno non teneatur: quod et ipsum *Seruius* conuenienter [sibi] fieri existimauit. Quod tamen ita intelligi oportet, vt si in alia re lucrum, in alia damnum illatum sit: compensatione facta, solum quod superest, intelligatur lucro esse.

§. 3. Illud expeditum est, si in vna causa pars fuerit expressa, veluti in solo lucro, vel in solo damno, in altera vero omissa: in eo quoque, quod praetermissum est, eandem partem seruari.

§. 4.

Seituris et ipsis, qui suas facultates post hanc legem eis ad conductionem permiserint, nostra lege eorum conamine violata, quod nulla eis exactio contra eas concedatur: [vt] qui alieni appetens constitutus militem procuratorem alegerit, et (à suis) cadat reditibus. † Pateat autem omnibus hujusmodi copia apud competentes judices accusationis, vt qui in hac causa delator existat, laudandus magis, quam vituperandus intelligatur: poena, quam contra milites nostrorum praeceptorum contemptores, et ipsos, qui eis conductiones rerum ad se pertinentium permiserint, statuimus, in futuris causis obtinente. * v. supr. P. I. Sect. V. p. 319.

a) Edictum pientissimi Domini nostri JVSTINIANI de formula artificum.

(*Auth. Collat.* 9. *T.* 5.)

(Nouell. Const. 122.)

Imp. JVSTINIANVS A.

PRAEFATIO.

Cognouimus, quomodo post castigationem Domini DEI benignitate immissam, qui negotiationes et ludos literarios exercent, diuersi etiam generis ***artifices, et agricolae, insuper et nautae, cum potius meliores fieri deberent, lucri cupiditati se dediderint, et duplicia tripliciaque pretia ac mercedes praeter veterem consuetudinem requirant.***

CAP. I.

Visum igitur est per sacrum Edictum omnibus interdicere detestandam istiusmodi auaritiam, et ne quis in posterum cujuscunque disciplinae aut artis Magister, qualiscunque etiam negotiationis negotiator, qualiscunque demum agriculturae agricola, quam vetus consuetudo ferat, plus pretii mercedisue nomine exigat; jubemus vero etiam, et colendae terrae, aliorumque operum mensores nihil amplius operariis imputent, et illis antiquam consuetudinem conseruent. Haec autem obseruare jubemus et eos, qui qualiacunque opera demandant, et eos, qui aliqua redimunt. Si quidem nec ipsis amplius, quam more constitutum sit, dare concedimus. Sciant vero, qui quicquam amplius, quam pro veteri consuetudine requirunt, quod triplicem quantitatem in fiscum inferre cogentur, si supra id, quod ab initio constitutum fuerit, cepisse illos quicquam aut dedisse ostensum sit.

EPILOGVS.

† *Haec porro inquiri ac vindicari jubemus et ab Excellentia tua, et à gloriosissimo felicis hujus Vrbis Praefecto. Volumus enim per vos ab hujus nostri Edicti transgressoribus constitutam multam exigi, poenisque illos subdi: ita, vt quae vobis parent, cohortibus, quinque librarum auri multa incubitura sit, si quid ex iis, quae à nobis constituta sunt, neglectum fuerit. Dat.* 1. *Calend. April. Constantinop. DN.* ***JVSTIN*** *PP. Aug. post* ***Belis.*** *V. C. Cons.* 536. * *Haec Nouella est ipsum sequens.*

Edictum pientissimi Domini nostri JVSTINIANI.

(Edictum 6.)

PRAEFATIO.

Cognouimus, quomodo post castigationem Domini DEI benignitate immissam, qui negotiationes et ludos literarios exercent; diuersi etiam generis artifices et agricolae, insuper et nautae, cum potius meliores fieri deberent, lucri cupiditati se dediderint, et duplicia tripliciaque pretia ac mercedes praeter veterem consuetudinem requirant.

CAP. I.

Visum igitur est per sacrum Edictum omnibus interdicere detestandam istiusmodi auaritiam, et ne quis in posterum cujuscunque disciplinae aut artis Magister, qualiscunque etiam negotiationis negotiator, qualiscunque demum agriculturae agricola, quam vetus consuetudo ferat, plus pretii mercedisue nomine exigat. Jubemus vero etiam, vt aedificiorum, et colendae terrae, aliorumque operum mensores nihil amplius operariis imputent, et illis antiquam consuetudinem conseruent. Haec autem obseruare jubemus et eos, qui qualiacunque opera demandant, et eos, qui aliqua redimunt. Si quidem nec ipsis

amplius,

§. 4. Manet autem societas eo vsque, donec in eodem consensu perseuerauerint. At cum aliquis renunciauerit societati, soluitur societas. Sed plane si quis callide in hoc renunciauerit societati, vt obueniens aliquod lucrum solus habeat: veluti si totorum bonorum socius, cum ab aliquo heres esset relictus, in hoc renunciauerit societati. vt hereditatem solus lucrifaceret: cogitur hoc lucrum communicare. Si quid vero aliud lucrifaciat, quod non captauerit: ad ipsum solum pertinet. Ei vero, cui renunciatum est, quidquid omnino post renunciatam societatem adquiritur, soli conceditur.

§. 5. Soluitur adhuc societas etiam morte socii: quia, qui societatem contrahit, certam personam sibi eligit, sed et si consensu plurium societas contracta sit, morte vnius socii soluitur, etsi plures supersint: nisi in coëunda societate aliter conuenerit.

§. 6. Item si alicujus rei contracta societas sit, et finis negotio impositus est: finitur societas.

§. 7. Publicatione quoque distrahi societatem manifestum est, scilicet, si vniuersa bona socii publicentur. Nam cum in ejus locum alius succedat, pro mortuo habetur.

§. 8. Item si quis ex sociis mole debiti praegrauatus, bonis suis cesserit, et ideo propter publica aut priuata debita substantia ejus veneat: soluitur societas, sed hoc casu, si adhuc consentiant in societatem, noua videtur incipere societas.

§. 9.

amplius, quam more constitutum sit, dare concedimus. Sciant vero, qui quicqtiam amplius, quam pro veteri consuetudine requirunt, quod triplicem quantitatem in fiscum inferre cogentur, si supra id, quod ab initio constitutum fuerit, cepisse illos quicquam, aut dedisse ostensum sit. Haec porro inquiri ac vindicari jubemus et ab Excellentia tua, et à gloriosissimo felicis hujus Vrbis Praefecto. Volumus enim per vos ab hujus nostri Edicti transgressoribus constitutam mulctam exigi, poenisque illos subdi: ita vt, quae nobis parent, cohortibus, quinque librarum auri mulcta incubitura sit, si quid ex iis, quae à nobis constituta sunt, neglectum fuerit. Dat. a. Calend. April. *Constantinop.* DN. Justin. PP. Aug. post Belis. V. C. Cons. * 536.

*) De Hortulanis Constantinopolitanae Ciuitatis, Nouell. 64. v. supr. P. I. Sect. III. p. 171. De Deposito, et Denunciationibus Inquilinorum, et de suspendenda Administratione Panum, Nouell. 88. vid. supr. h. P. II. L. III. T. XV. p. 337. et P. I. Sect. III. Voc. Locatio, p. 174.

(β)
DE JVRE EMPHYTEVTICO.
(Cod. 4. T. 66.)

1. *Imp.* ZENO A. *Sebastiano P. P.*

Jus emphyteuticarium, neque conductionis, neque alienationis esse titulis aujiciendum, sed hoc jus tertium esse constituimus, ab vtriusque memoratorum contractuum societate seu similitudine separatum: conceptionem item definitionemque habere propriam, et justum esse validumque contractum: in quo cuncta, quae inter vtrasque contrahentium partes super omnibus vel etiam fortuitis casibus, pactionibus, scriptura interueniente habitis, placuerint, firma illibataque perpetua stabilitate modis omnibus debeant custodiri: ita, vt si interdum ea, quae fortuitis casibus eueniunt, pactorum non fuerint conuentione concepta, si quidem tanta emerserit clades, quae prorsus etiam ipsius rei, quae per emphyteusin data est, faciat interitum: hoc non emphyteuticario, cui nihil reliquum permansit, sed rei domino, qui quod fatalitate ingruebat, etiam nullo intercedente contractu habiturus fuerat, imputetur. Sin vero particulare, vel aliud leue contigerit damnum, ex quo non ipsa rei penitus laedatur substantia: hoc emphyteuticarius suis partibus non dubitet adscribendum.

2. *Imp.* JVSTINIANVS A. *Demostheni P. P.*

In emphyteuticariis contractibus sancimus, si quidem aliquae pactiones in emphyteuticis instrumentis fuerint conscriptae: easdem et in omnibus aliis capitulis obseruari, et de rejectione ejus, qui emphyteusin suscepit, si solitam pensionem, vel publicarum functionum apochas non praestiterit. † Sin autem nihil super hoc capitulo fuerit pactum, sed per totum triennium neque pecunias soluerit, neque apochas domino tributorum reddiderit: volenti ei licere eum à praediis emphyteuticariis repellere, nulla ei in posterum allegatione nomine meliorationis, vel eorum, quae emponemata dicuntur, vel poena opponenda: sed omnimodo eo (si dominus voluerit) repellendo, neque praetendente, quod non est super hac causa inquietatus: cum neminem oporteat conuentionem, vel admonitionem expectare, sed vltro sese offerre, et debitum spontanea voluntate persolnere, secundum quod et anteriore lege nostri numinis generaliter cautum est. † Ne autem ex hac causa dominis facultas oriatur, emphyteutas suos repellere, et reditum minime velle suscipere, vt ex hujusmodi machinatione triennio elapso, suo jure is, qui emphyteusin suscepit, cadat: licentiam ei concedimus, attestatione praemissa, pecunias offerre, hisque obsignatis, et secundum legem depositis, minime dejectionis timere periculum.

3. *Idem* A. *Juliano P. P.*

Cum dubitabatur, vtrum emphyteuta debeat cum domini voluntate suas meliorationes, quae graeco vocabulo *ἐμπονήματα* dicuntur, alienare, vel jus emphyteuticum in alium transferre, an ejus expectare consensum? Sancimus, si quidem emphyteuticum instrumentum super hoc (casu) aliquas pactiones habeat, eas obseruari.

† Sin autem nullo (modo hujusmodi) pactio interposita est, vel forte instrumentum emphyteuseos deperditum est: minime licere emphyteutae sine consensu domini meliorationes suas aliis vendere, vel jus emphyteuticum transferre. † Sed ne hac occasione accepta, domini minime concedant emphyteutas

§. 9. Socius socio vtrum eo nomine tantum teneatur pro socio actione, si quid dolo commiserit, sicut is, qui deponi apud se passus est; an etiam culpae, id est, desidiae atque negligentiae nomine: quaesitum est? Praeualuit tamen, etiam culpae nomine teneri eum Culpa autem non ad exactissimam diligentiam dirigenda est. Sufficit enim talem diligentiam communibus rebus adhibere [socium], qualem suis rebus adhibere solet. Nam *qui parum diligentem socium sibi adsumit: de se queri, sibique hoc imputare debet.*

TIT. XXVII.

DE MANDATO.

Mandatum contrahitur quinque modis: siue sua tantum gratia aliquis tibi mandet, siue sua et tua, siue aliena tantum: siue sua et aliena, siue tua et aliena. At si tua tantum gratia mandatum sit, superuacuum est mandatum: et ob id nulla ex eo obligatio, nec MANDATI(a*) inter vos *actio* nascitur.

§. 1. Mandantis [tantum] gratia interuenit mandatum: veluti si quis tibi mandet, vt negotia ejus gereres, vel vt fundum ei emeres, vel vt pro eo sponderes.

§. 2.

tas suos accipere pretia meliorationum, quae inuenerunt, sed eos deludant, et ex hoc commodum emphyteutae depereat: disponimus, attestationem domino transmitti, et praedicere, quantum pretium ab alio (reuera) accipi potest. Et si quidem dominus hoc dare maluerit, et tantam praestare quantitatem, quantam ipse reuera emphyteuta ab alio recipere potest, ipsum dominum omnimodo haec comparare. Sin autem duorum mensium spatium fuerit emensum, et dominus hoc facere noluerit: licentia emphyteutae detur, vbi voluerit, et sine consensu domini meliorationes suas vendere: his tamen personis, quae non solent in emphyteuticis contractibus vetari ad hujusmodi venire emptionem. † Necessitatem autem habere dominos, si aliis melioratio secundum praefatum modum vendita sit, accipere emphyteutam: vel si jus emphyteuticum ad personas non prohibitas, sed concessas et idoneas ad soluendum emphyteuticum canonem transponere emphyteuta maluerit: non contradicere, sed nouum emphyteutam in possessionem suscipere, non per conductorem vel procuratorem, sed ipsos dominos per se, vel per literas suas, vel [si hoc non potuerint vel noluerint) per depositionem in hac quidem ciuitate apud virum clarissimum Magistrum censuum, vel praesentibus tabulariis per attestationem, in prouinciis autem per Praesides vel defensores celebrandam.

† Et ne auaritia tenti domini magnam molem pecuniarum propter hoc efflagitent: (quod vsque ad praesens tempus perpetrari cognouimus) non amplius eis liceat pro subscriptione (sua) vel depositione, nisi quinquagesimam partem pretii, vel aestimationis loci, qui ad aliam personam transfertur, accipere. Sin autem nouum emphyteutam, vel emptorem meliorationis suscipere minime dominus maluerit, et attestatione facta, intra duos menses hoc facere supersederit: licere emphyteutae etiam non consentientibus dominis ad alios suum jus, vel emphyteumata transferre. Sin autem aliter fuerit versatus, quam nostra Constitutio disposuit, jure emphyteutico cadat.

*) Quomodo Emphyteusis Ecclesiasticarum Rerum contrahi permittatur, Nouell. 7. Cap. 3. v. supr. P. I. Sect. IV. p. 288. Quibus Poenis subjaceant, qui perpetuam Emphyteusim contraxerint, Nouell. 7. Cap. 7. ib. p. 289.

(a)

PRO SOCIO.

(Cod. 4. T. 37.)

1. *Impp.* DIOCLETIANVS et MAXIMIANVS AA. et CC. *Aurelio.*

Societatem, vno pecuniam conferente, alio operam, posse contrahi, magis obtinuit.

2. *Iidem* AA. et CC. *Pantonio.*

Cum proponas, te praedium, conjuncto dominio cum patrono tuo comparasse, in possessionemque tam te, quam ipsum inductum: juris ratio efficit, vt dominium fundi ad vtrumque pertineat. Sane, quia pretium à te solo numeratum, et solennibus pensitationibus, cessante socio, satisfactum esse dicis: judicio societatis id, quod eo nomine praestari oportuerit, consequeris.

3. *Iidem* AA. et CC. *Victorino.*

Cum in societatis contractibus fides exuberet, conueniatque aequitatis rationibus etiam compendia aequaliter inter socios diuidi: Praeses prouinciae, si patrem tuum salinarum societatem participasse, et non recepta communis compendii portione rebus humanis exemptum esse perspexerit, commodum societatis, quod deberi juxta fidem veri constiterit, restitui tibi praecipiet.

4. *Iidem* AA et CC. *Celeri.*

Si societatis jure, vel transactionis stipulatione subdita bonorum omnium aequis partibus inter te, et Fauiam diuisionem recte fieri placuit: quominus haec rata seruentur, nihil interest, vtrum testatus, qui fuerit obligatus, an intestatus, rebus sit humanis exemptus.

5. *Iidem* AA. et CC. *Theodoro.*

Tamdiu societas durat, quamdiu consensus partium integer perseuerat. Proinde si jam tibi pro socio nata est actio, eam inferre apud eum, cujus super ea re notio est, non prohiberis.

6. *Imp.* JVSTINIANVS A. *Joanni P. P.*

De societate apud veteres dubitatum est, si sub conditione contrahi potest: puta, Si ille Consul fuerit, societatem esse con-

§. 2. Tua gratia et mandantis: veluti si mandet tibi, vt pecuniam sub vsuris crederes ei, qui in rem ipsius mutuaretur: aut si volente te agere cum eo ex fidejussoria causa, mandet tibi, vt cum reo agas, periculo mandantis; vel vt ipsius periculo stipuleris ab eo, quem tibi deleget in id, quod tibi debuerat.

§. 3.

contractam? Sed ne simili modo apud posteritatem, sicut apud antiquitatem hujusmodi causa ventiletur: sancimus, societatem contrahi posse non solum pure, sed etiam sub conditione: voluntates etenim legitime contrahentium omnimodo conseruandae sunt.

7. *Idem* A. *Joanni P. P.*

Sancimus, veterum dubitatione remota, licentiam habere furiosi curatorem dissoluere, [si maluerit], societatem furiosi, et sociis licere ei renunciare. Et quemadmodum in omnibus contractibus aliis legitimam auctoritatem ei dedimus, ita et in hac parte eum permittimus competenter commodis furiosi prouidere. Dat. CP. post Consulat. Lampadii et Orestis 531.

*) De Praediis maritimis, ad Remoras piscatorias constituendas, seorsum non sufficientibus: et, vt inuitus etiam ad Societatem adigatur, Nouell. Leon. 102. vid. supr. h. P. II. L. II. T. III. p. 187. De iis, qui de maritimis Praediis, ad constituendas Remoras piscatorias, Societatem ineunt, Nouell. Leon. 103. ib. p. 188. De piscatoriis Remoris, inter quas legitimum Interstitium non est, Nouell. Leon. 104. ib. eod.

(α*)

MANDATI VEL CONTRA.
(Cod. 4. T. 35.)

1. *Impp.* SEVERVS et ANTONINVS AA. *Leonidae.*

Aduersus eum, cujus negotia gesta sunt, de pecunia, quam de propriis opibus, vel ab aliis mutuo acceptam erogasti, mandati actione pro sorte et vsuris potes experiri. De salario autem, quod promisit, apud Praesidem prouinciae cognitio praebebitur.

2. *Iidem* AA. *Marcello.*

Cum ex causa fidejussionis pecuniam patrem tuum exsoluisse proponas; habes mandati actionem: qua non solum pecuniam, sed etiam pignora in obligationem deducta, potes consequi.

3. *Iidem* AA. *Germano.*

Si Pater tuus tibi sui juris constituto actionem aduersus debitores suos mandauit: potuit et ipse praesens aduersus eos re integra experiri. Si quid itaque ab eo apud judicem actum est, rescindi nulla ratio patitur.

4 *Imp.* ALEXANDER A. *Vulnerato.*

Etiam si contrariam sententiam reportauerunt, qui te ad exercendas causas appellationis procuratorem constituerunt: si tamen nihil culpa tua factum est, sumptus, quos in litem probabili ratione feceras, contraria mandati actione petere potes.

5. *Idem* A. *Guliano.*

Si maritus sororis tuae tibi procurans petere bonorum possessionem noluerit, cum ipso tibi congrediendum est: quam querelam ita eum effectu habes, si mandasse te, vt peteretur bonorum possessio, eumque neglexisse arguas.

6. *Imp.* GORDIANVS A. *Sosibio.*

Si fidejussor pro reo patiente fidem suam adstrinxerit, mandati cum eo post exsolutam pecuniam, vel factam condemnationem, potest actionem exercere.

7. *Idem* A. *Aureliano.*

Si literas ejus secutus, qui pecuniae actor fuerit, ei, qui tibi literas tradidit, pecunias credidisti: tam condictio aduersus eum, qui à te mutuam sumpsit pecuniam, quam aduersus eum, cujus mandatum secutus es, mandati actio tibi competit.

8. *Imppp.* VALERIANVS et GALLIENVS AA. et VALERIANVS C. *Lucio.*

Si tibi pupillorum pater, vt pecuniam in rem suam seruis ejus crederes mandauit, et in hanc rem [aeque] ipso praecipiente pignora sunt obligata et mandati actione pupillos post mortem patris conuenire, et exequi jus obligationis pignorum poteris, si in solutione cessabitur.

9. *Impp.* DIOCLETIANVS et MAXIMIANVS AA. *Marcello.*

Cum per procuratorem causam tuam laesam esse dicas, mandati actio aduersus eum tibi competit.

10. *Iidem* AA *Papio.*

Si pro ea, contra quam supplicas, fidejussor seu mandator intercessisti: et neque condemnatus es, neque bona [sua] eam dilapidare [postea] coepisse comprobare possis, vt [tibi] justam metuendi causam praebeat; neque ab initio ita te obligationem suscepisse, vt eam possis et ante solutionem conuenire: nulla juris ratione, antequam satis creditori pro ea feceris, eam ad solutionem vrgeri certum est. Fidejussorem vero seu mandatorem exceptione munitum, et injuria Judicis damnatum, et appellatione contra bonam fidem minime vsum, non posse mandati agere, manifestum est.

11. *Iidem* AA. *Cajo.*

Procuratorem non tantum pro his, quae gessit, sed etiam pro his, quae gerenda suscepit, et tam propter exactam ex mandato pecuniam, quam non exactam, tam dolum, quam culpam sumptuum ratione bona fide habita, praestare necesse est.

12. *Iidem* AA. *Firmo.*

Cum mandati negotii contractum certam accepisse legem adseneres: eam integram secundum bonam fidem custodiri conuenit. Vnde si contra mandati tenorem procurator tuus ad te pertinentem fundum vendidit, nec venditionem postea ratam habuisti: dominium tibi auferre non potuit.

13. *Iidem* AA. *Zosimo.*

A procuratore dolum et omnem culpam, non etiam improuisum casum praestandum esse, juris autoritate manifeste declaratur.

14. *Iidem* AA. *Hermiano.*

Si secundum mandatum Triphonis et Felicis equos tua pecunia comparatos, vel in solutum à proprio debitore tibi traditos, vni de his vtriusque voluntate dedisti: ad parendum placitis eos mandati judicio conueniri bona fides vrget.

15. *Iidem*

§. 3. Aliena autem [tantum] causa interuenit mandatum: veluti si tibi aliquis mandet, vt Titii negotia gereres, vel vt Titio fundum emeres, vel vt pro Titio sponderes.

§. 4. Sua et aliena: veluti si de communibus suis et Titii negotiis gerendis tibi mandet, vel vt sibi et Titio fundum emeres, vel vt pro eo et Titio sponderes.

§. 5.

15. *Iidem* AA. *Precatio.*

Mandatum re integra domini morte finitur.

16. *Iidem* AA. *Vranio.*

Ad comparandas merces data pecunia, qui mandatum suscepit, fide rupta, quanti interest mandatoris tenetur.

17. *Iidem* AA *Gorgonio.*

Salarium incertae pollicitationis peti non potest.

18 *Iidem* AA. *Tusciano.*

Post solutionem à se factam, qui dari mutuo mandauit, ab eo, pro quo interuenit, vel successoribus ejus, quod solutum est, etiam cum vsuris post moram recte postulat.

19. *Iidem* AA. *Eugenio.*

Pretii rerum distractarum, quas venales praecedente mandato acceperas, vltra licitum vsuras ex stipulatione, vel mora praestare (licet pignora data probentur) compelli non potes.

20. *Iidem* AA. *Epagatho.*

Si contra licitum, litis incertum redemisti: interdictae conuentionis tibi fidem impleri frustra petis. §. 1. Quod si gratuitum mandatum suscepisti, secundum bonam fidem sumptus recte postulas.

21. *Imp.* CONSTANTINVS A. *Volusiano PF. P.*

In re mandata non pecuniae solum, cujus est certissimum mandati judicium, verum etiam existimationis periculum est. Nam suae quidem quisque rei moderator atque arbiter, non omnia negotia, sed pleraque ex proprio animo facit: aliena vero negotia exacto officio geruntur: nec quicquam in eorum administratione neglectum ac declinatum culpa vacuum est.

22. *Imp.* ANASTASIVS A. *Eustachio P. P.*

Per diuersas interpellationes ad nos factas, comperimus quosdam alienis rebus fortunisque inhiantes, cessiones aliis competentium actionum in semet exponi properare: hocque modo diuersis personas litigatorum vexationibus afficere: cum certum sit, pro indubitatis obligationibus eos magis, quibus antea suppetebant, [jura] sua vindicare, quam ad alios ea transferre velle. Per hanc itaque legem jubemus, in posterum hujusmodi conamen inhiberi: nec enim dubium est, redemptores litium alienarum videri eos esse, qui tales cessiones in se confici cupiunt: ita tamen, vt si quis datis pecuniis hujusmodi subierit cessionem, vsque ad ipsam tantummodo solutarum pecuniarum quantitatem, et vsurarum eius actiones exercere permittatur: licet instrumento cessionis, venditionis nomen insertum sit: exceptis scilicet cessionibus, quas inter coheredes pro actionibus hereditariis fieri contingit: et his, quascunque, vel creditor, vel is, qui res aliquas possidet, pro debito, seu rerum apud se constitutarum munimine ac tuitione accepit: nec non his, quas inter legatarios, seu fideicommissarios, quibus debita, vel actiones seu res aliae relictae sunt, pro his fieri necesse fit. Nulla etenim tali ratione intercedente redemptor sicuti superius declaratum est) magis existit, qui alienas pecuniis praestitis subiit actiones. Si autem per donationem cessio facta est: sciant omnes, hujusmodi legi locum non esse: sed antiqua jura esse seruanda: vt cessiones, tam pro exceptis et specialiter enumeratis, quam aliis causis factae seu faciendae secundum actionum, quaecunque cessae sunt, vel fuerint, tenorem, sine quadam imminutione obtineant.

23. *Imp.* JVSTINIANVS A. *Joanni P. P.*

Ab ANASTASIO diuae memoriae Principe justissima Constitutio conscripta est tam humanitatis, quam beneuolentiae plena: Vt ne quis alienum subeat debitum cessione in eum facta, et ne amplius à debitore consequatur his, quae praestitit cessionis auctori, exceptis quibusdam casibus, qui specialiter illa sanctione continentur. Sed cum hi, qui circa lites morantur, eandem piam dispositionem in sua natura remanere minime concesserint, inuenientes machinationem, vt partem quidem debiti venditionis titulo transferant in alium creditorem, reliquam autem partem per coloratam cedant donationem: generaliter Anastasianae Constitutioni subuenientes, sancimus, nulli licere partem quidem debiti cedere pecuniis acceptis, [et] venditione actionum habita; partem autem donationis titulo videri transferre: Sed si voluerit debitum totum purè donare, et per donationem actiones transferre: non occulte, nec per artes clandestinas pecunias suscipere, publice autem simulatam donationem celebrare, sed vndique puram, et non dissimulatam facere donationem: hujusmodi enim cessionibus non aduersamur. §. 1. Si quis autem occulte aliud quidem agere conatur, et pecunias pro parte accipit, et vendit particulatim actiones, partem autem donare simulat, vel ipsi, qui emptionem actionis [partim] subit, vel forsitan alii per suppositam personam, (quia et hoc saepius perpetratum esse didicimus) hujusmodi machinationem penitus amputamus, vt nihil amplius accipiat, quam ipse vero contractu re ipsa persoluit: sed omne, quod superfluum est, et per figuratam donationem translatum, inutile esse ex vtraque parte censemus: et neque ei, qui cessit actiones, neque ei, qui eas suscipere curauit, aliquid lucri, vel fieri, vel remanere, vel aliquam contra debitorem, vel res ad eum pertinentes esse vtrique eorum actionem. §. 2. Sed et si quis donationem quidem omnis debiti facere adsimulauerit, vt videatur esse tota donatio, aliquid autem occulte susceperit: et [in] hoc casu tantummodo exactionem fortiri [ejus,] quod datum esse comprobetur, et si hoc à debitore persoluatur, nulla contra eum vel substantiam ejus ex dissimulata donatione oriatur molestia. §. 3. Et justum quidem fuerat hoc remedium debitoribus ab Anastasianis temporibus impertiri, ex quibus etiam lex data est, quam homines astute lacerandam esse existimauerunt. Sed ne videamur in tanta temporum nostrorum beneuolentia aliquid acerbius admittere: in futuris post praesentem legem casibus [haec] obseruari censemus: vt omne, quod contra legem Anastasianam excogitatum est, hoc in posterum nostro perfruatur remedio.

24.

Praesens Constitutio mentionem facit Constitutionis ANASTASII diuae memoriae, quae facta est de cessionibus, quaeque vult ei, qui pecunias dederit, actiones cedi: nihil tamen amplius exigi permitti, quam quod re ipsa dederit. Inueniens autem in ea quasdam personas exceptas, praecipit, et in iisdem Personis hanc legem obseruari, neque superioris legis exce-

§. 5. Tua et aliena: veluti si tibi mandet, vt Titio sub vsuris crederes: quia si sine vsuris pecuniam crederes, aliena tantum gratia intercedit mandatum.

§. 6. Tua tantum gratia interuenit mandatum: veluti si tibi mandet, vt pecunias tuas in emptiones potius praediorum colloces, quam foeneres; vel ex diuerso: vt pecunias tuas foeneres potius, quam in emptiones praediorum colloces. Cujus generis mandatum, magis consilium, quam mandatum est; et ob id non est obligatorium: quia *nemo ex consilio mandati obligatur, etiamsi non*

exceptione vti, sed vt emptor pecunias recipiat aut vsuras. Quod si donatio simpliciter actionum fiat, lex jubet, cessionem donationum causa factam valere, nisi forte circumueniendi animo facta sit.

a) Si Servus extero se emi MANDAVERIT. (Cod. 4. T. 36.)

1. *Impp.* DIOCLETIANVS et MAXIMIANVS AA. et CC. *Dionysiae.*

Si Seruus extero se mandauerit emendum, quamuis nec ex [persona] serui (quia hoc liber mandare non potest) nec ex domini persona (quoniam qui mandat, vt à se res comparetur, inutiliter mandat) consistere credebatur actio: tamen optima ratione, quia non id agitur, vt ex ipso mandato, sed propter mandatum ex alio contractu nascatur actio, domino quaeri placuit obligationem. Si itaque domino ignorante emi te mandasti, ac te nummos subministrante peculiares soluti sunt: emptori minime liberatio per hujusmodi factum potuit peruenire. Nec tamen si tradita, nec manumissa es: etiam mandati de ancilla, et empti de pretio consequendo contrarias actiones ei exercere concedi placuit. Sane in illius arbitrio relictum est, vtrumne mancipium, an pretium consequi velit, cum ex peculio, quod ejus fuit, solutio celebrata obligationis vinculo emptorem liberare non potuerit.

b) DE PROBATIONIBVS. (Cod. 4. T. 19.)

1. *Impp.* SEVERVS et ANTONINVS AA. *Faustino.*

Vt creditor, qui pecuniam petit numeratam, implere cogitur, ita rursum debitor, qui solutam affirmat, ejus rei probationem praestare debet. PP. Prid. Cal. Julii, Dextro 2. et Prisco Coss. 197.

2. *Imp.* ANTONINVS A. *Aulizano.*

Possessiones, quas ad te pertinere dicis, more judiciorum persequere: Non enim possessori incumbit necessitas probandi eas ad se pertinere: cum te in probatione cessante dominium apud eum remaneat. PP. 15. Calend. Decembr. Laeto et Cereale Coss. 216.

3. *Imp.* ALEXANDER A. *Leaenae et Lupo.*

Ex persona collegae aui vestri conueniri non debetis, si eundem collegam tempore depositi officii [soluendo] fuisse ostenderitis. PP. 5. Calend. Jan. Pompejano et Peligno * *al. Feliciano* Coss. 232.

4. *Idem* A. *Vito.*

Proprietatis dominium non tantum instrumento emptionis, sed et quibuscunque aliis legitimis probationibus ostenditur. PP. Calend. Nouembr. Alexandro A. 3. et Dione Coss. 230.

5. *Impp.* PHILIPPVS A. et PHILIPPVS C. *Sertorio.*

Instrumenta domestica, seu priuata testatio, seu adnotatio, si non aliis quoque adminiculis adjuuentur, ad probationem sola non sufficiunt. PP. 7. Idib. April. Philippo A. et Titiano Coss. 246.

6. *Idem* A. et C. *Romulo.*

Rationes defuncti, quae in bonis ejus inueniuntur, ad probationem sibi debitae quantitatis solas sufficere non posse, saepe rescriptum est. † Ejusdem juris est, et si in vltima voluntate defunctus certam pecuniae quantitatem, aut etiam res certas sibi deberi significauerit. PP. Idib. Martii, Philippo A. et Titiano Coss. 246.

In AVTHENT. *de jurejurando à moriente praestito. §. vlt. Coll. 5. Tit. 3. al. 2.* Nou. 48. Cap. 1.

Quod obtinet omnimodo, si Testator non jurauerit: alioquin heredes necesse habent testatoris religioni stare, aut minime fruentur his, quae relicta sunt: sed creditoribus nihil ex hoc praejudicii comparabitur.

(Nouell. 48. CAP. I. vid supr. h. P. II. L. II. T. XII. p. 231.)

7. *Impp.* GALLIEN. * et *VALERIAN.* AA. *Sabino.*

Exemplo perniciosum est, vt ei scripturae credatur, qua vnusquisque sibi adnotatione propria debitorem constituit. Vnde neque fiscum, neque alium quemlibet ex suis subnotationibus debiti probationem praebere [posse] oportet. PP. 3. Non. Mart. Gallieno A. 7. et Sabino * *al. Sabinillo* Coss. 267.

8. *Impp.* DIOCLETIANVS et MAXIMIANVS AA. et CC. *Publicio et Optato.*

Frustra veremini, ne ab eo, qui lite pulsatur, probatio exigatur. PP. 14. Calend. † Basso * 2. et Quintiano Coss. 289.

9. *Iidem* AA. et CC. *Martianae.*

Cum te minorem quinque et viginti annis esse proponas, adire Praesidem prouinciae debes, et de [ea] aetate probare. Dat. Idib. April. AA. Coss. 293.

10. *Iidem* AA. et CC. *Isidoro.*

Neque natales tui, licet ingenuum te probare possis, neque honores, quibus te functum esse commemoras, idoneam probationem pro filiae tuae ingenuitate continent: cum nihil prohibeat, et te ingenuum, et eam ancillam esse. Dat. 18. Cal. Maji, AA. Coss. 293.

11. *Iidem* AA. et CC. *Antoniae.*

Si scriptum heredem ab amita tua, vel [de] Testamenti vitio, vel quacunque alia ratione non posse obtinere hereditatem, probari à te posse confidis, de hac hereditate apud Rectorem Prouinciae agere potes. S. 5. Calend. Maji, *Heracliae*, (AA. et) * *Const. et Maximiano* CC. Coss. 294.

12. *Iidem* AA. et CC. *Chroniae.*

Cum res non instrumentis gerantur, sed in haec rei gestae testimonium conferatur, factam emptionem, et in vacuam posses-

non expediat ei, cui mandabatur: cum liberum cuique sit apud se explorare, an sibi expediat consilium. Itaque si otiosam pecuniam domi te habentem hortatus fuerit aliquis, vt rem aliquam emeres, vel eam crederes: quamuis non expediat eam tibi emisse vel credidisse, non tamen tibi mandati tenetur. Et adeo haec ita sunt, vt quaesitum sit, an mandati teneatur, qui mandauit tibi, vt pecuniam Titio foenerares? sed obtinuit *Sabini* sententia, obligatorium esse in hoc casu mandatum: quia non aliter Titio credidisses, quam si tibi mandatum esset.

§. 7.

possessionem inductum patrem tuum, pretiumque numeratum, quibus potes, jure proditis probationibus docere debes. Dat. 5. Non. Octobr. AA. Coss. 299.

13. *Iidem* AA. et CC. *Justino.*

Non Epistolis necessitudo consanguinitatis, sed natalibus, vel adoptionis solennitate conjungitur: Nec aduersus absentem hereditatis diuidendae gratia velut contra fratrem pro ancilla petitus arbiter, substantiam perimit veritatis. Sina itaque quasi ad Sororem, quam ancillam te posse probare confidis, Epistolam emisisti, sine familiae ercifcundae, quasi pro coherede petitus arbiter doceatur, fraternitatis quaestio per haec tolli non potuit. Dat. Cal. Dec. AA. Coss. 299.

14. *Iidem* AA. et CC. *Municiano.*

Non nudis adseuerationibus, nec ementita professione (licet vtrique consentiant) sed matrimonio legitimo concepti, vel adoptione solenni filii ciuili jure patri constituuntur. Si itaque hunc, contra quem supplicas, alienum esse [probare] confidis: per te, vel per procuratorem adfirmationem ejus falsam detege. Dat. Cal. Decembr. * *AA.* Coss. 299.

15. *Iidem* AA. et CC. *Antonio.*

Vis ejus, qui se dominum contendit, ad imponendum onus probationis seruo minime prodest. Cum igitur aufugisse te de domo Seueri profitearis, verum nec ab illo justo initio: sed per violentiam adseueras [te] esse detentum, inquisito prius, an in possessione libertatis sine dolo malo constitutus sis, tunc etiam onus probationis quis debeat subire, per hujusmodi euentum declarabitur. Dat. 6. Cal. Jan. * *CC.* Coss. * *300.*

16. *Iidem* AA. et CC. *Philippo et Sebastiano.*

Siue possidetis praedia quae à patre communi sibi Fratres emancipati donata contendentes vindicant: ipsis incumbit facti probationis necessitas: siue ipsis ea praedia quasi à patre vestro sibi donata tenentibus, vos coheredes constituti patris petitis, vt intentionem vestram non constitisse detegant, vnde domini facti sunt, emergente quaestione, docere compelluntur. Dat. 10. Cal. Februar. * *CC* Coss. * *300.*

17. *Iidem* AA. et CC. *Paulinae.*

Matrem tuam consecutam libertatem, ac te post editam, vt ingenua probari possis, ostendi conuenit. Quod enim fratribus tuis nulla moueatur quaestio ad defensionem tuam nihil prodesse potest. Dat. 5. Id. Februar. * *CC.* Coss. * *300.*

18. *Iidem* AA. et CC. *Violantillae.*

Cum precibus tuis significes, ignorante te praedium, cum cujus meministi, sibi velut à te donatum instrumentis inseri fecisse: si vera sunt, (quae precibus indidisti, nec ad nomen factae donationis fundus iste peruenit: vnde adito judice competenti, probare te oportet, contra voluntatem tuam hunc fundum instrumento aduersarium tuum sibi adscribi laborasse: vt secundum tenorem Rescripti nostri possis consequi sententiam. Datum 12. Id. April. *Byzantii*, * *Constantio et Maximiano* CC. Coss. 300.

19. *Iidem* AA. et CC. *Menandro.*

Exceptionem dilatoriam opponi quidem initio, probari vera, postquam actor monstrauerit, quod adseuerat, oportet. Dat. 13. Cal. Aprilis, *Nicomediae*, * *iisdem* CC. Coss. 300.

In AVTHENT. *de testib.* §. *quia vero multi. Coll.* 7. *Tit.* 2. Nouell. 90. Cap. 4.

At qui semel produxerit testes, aut bis, aut ter; et testificata tractauerit, aut ab aduersario hoc faciente disputationem acceperit, et ex hoc testificata didicerit: non habebit licentiam vlterius vti productione testium, ex diuina etiam jussione: Si vero hoc non egerit, tunc danda est *quarta productio* testium. *sacramento* ab eo prius dando: *Quod* neque subtraxerit, *neque percontatus sit ipse testificationes*, vel aliquis Aduocatorum ejus, vel alius pro eo agens: nec per dolum, nec per machinationem, vel artem, *quartam productionem testium* petat fieri.

(Nouell. 90. CAP. IV.)

Vt cognitis testimoniis quartae productioni testium locus non sit: vel, quot et quomodo TESTES producuntur.

Quia vero multi saepe Testes producunt, et tertio hoc agentes, postea mox vt conclnserint, et excepta fuerint testimonia, tentantes interpellationibus nobis importuni esse, et velle etiam quarto deducere Testes: sancimus, nostros judices hoc maxime considerare: et si tertio producti jam sint Testes: et ab eo, qui Testes deduxit, concludente et editum accipiente, iterum petantur Testes: hos omnino non addesse: vtpote suspicione habita, ne forte relictis quidem prioribus, et dudum manifestis propter eorum testimonia factis, ille non productionem testium, sed de praecedentibus aut non testificatis additamentum, aut eorum depositionibus emendationem desideret. Si vero deducens quidem Testes, editionem nondum acceperit, neque perlegerit testationes, neque ipse, neque aliquis Aduocatorum ejus: aduersarius autem ajus acceperit solus, et fecerit disputationem, non tamen eam dederit ei, qui tertio dudum fecit Testium productionem, neque per dispositionem edoctus sit is, qui eos produxerat, quae testimoniis desunt, haec adjici: tunc dandam esse et quartam productionem Testium ei, qui hoc petierit, primitus sacramento dando ab eo, quod neque subtraxit, neque percunctatus est testationes, neque ipse neque aliquis Aduocatorum ejus, aut omnino pro eo agens: neque per aliquem dolum aut machinationem vel artem, quartam productionem petit fieri Testium: sed propterea quod non valuit primitus vel denunciatis testimoniis. Et si hoc factum fuerit: neque jussione pro talibus imperiali egere, sicut pridem erat: sed ex hac lege sufficiant eis haec, quae permissa sunt: et vsque ad quartam Testium productionem licentiam esse testimoniis vti, non tamen per longum interuallum; vt non ex hoc protrahantur lites: sed oportere omnino velocitatem eis imponere; secundum quod judex existimauerit hoc fieri.

§. 1.

§. 7. Illud quoque mandatum non est obligatorium, quod contra bonos mores est: veluti si Titius de furto, aut [de] damno faciendo, aut de injuria facienda mandet tibi: licet enim poenam istius facti nomine praestiteris, non tamen vllam habes aduersus Titium actionem.

§. 8. Is, qui exequitur mandatum, non debet excedere fines mandati. Vt ecce, si quis vsque ad centum aureos mandauerit tibi, vt fundum emeres, vel vt pro Titio sponderes: neque pluris emere debes, neque in ampliorem pecuniam fidejubere. Alioqui non habebis cum eo mandati

§. 1. Illud tamen indubium est, quia etsi semel producens Testes, aut his, aut testificationes tractauerit, aut aduersario hoc faciente, ipse disputationem acceperit, et ex hoc didicerit testificata, non habebit omnino licentiam vllam vlterius vti Testium productione, neque si diuina hoc jussio praeceperit.]

20. *Iidem* AA. et CC. *Phronimae.*

Si de possessione seruitutis, emptionis instrumentis subtractis, in libertatem proclamat Eutychia, cum petitori probationis onus incumbat, intentione sua defecta, bis iuuari minime potest: Nam si in seruitutem petatur, ad emptionis probationem non est indiciis aliis opus, sed instrumentorum furtum monstrare sufficit. 4. Non. Dec. *Nicomediae*, * *iisdem* CC. Coss. 300.

21. *Iidem* AA. et CC. *Crispo.*

Ad probationem dominii, aliena subtrahentes instrumenta, his vti minime possunt: quippe cum horum lectio non recitantem, sed quem tenor scripturae designat, adjuuet. Cum itaque nec caetera probationum indicia reprobentur, jure competenti, praediorum, quae in quaestionem veniunt, dominium ad te ostende pertinere: nam res vindicantem, ab emptore, suos numeratos nummos adseuerantem, erga probationem laborare non conuenit: si quidem hujusmodi, licet probetur factum, [tamen] intentioni nullum praebet adminiculum. S. 6. Idus Dec. *Singiduni*, AA. * *8. et 7.* Coss. 303.

22. *Iidem* AA. et CC. *Agathocleae.*

Ad probationem seruitutis Glyconis, matrem ejus ac fratrem seruilia fecisse ministeria, non sufficit: cum neque ingenuorum conniuentia conjunctis necessitudine praejudicet: neque de seruis ex eadem matre natis libertatem vnus adipisci prohibeatur. Dat. 9. Cal. Jan. ipsis * *AA. 9. et 8.* Coss. 304.

23. *Iidem* AA. et CC. *Menelao.*

Actor, quod adseuerat, probare se non posse profitendo, reum necessitate monstrandi contrarium non adstringit: cum per rerum naturam factum negantis probatio nulla sit. Dat. 8. Cal. Jan. * *AA.* Coss. 304.

24. *Imppp.* VALENS, GRATIANVS et VALENTINIANVS AAA. *ad Antonium Praefectum Praetorio, post alia.*

Jubemus omnes, qui scripturas suspectas comminiscuntur, eum quid in judicio prompserint, nisi ipsi adstruxerint veritatem, vt nefariae scripturae reos, et quasi falsarios esse detinendos. Dat. Prid. Id. Jan. *Tiberiade*, Valente 5. et Valentiniano * 2. Jun. * *AA.* Coss. 376.

25. *Imppp.* GRATIANVS, VALENTINIANVS et THEODOSIVS AAA. *Floro P. P.*

Sciant cuncti accusatores eam se rem deferre in publicam notionem debere, quae munita sit idoneis [testibus, vel] instructa apertissimis documentis, vel indiciis ad probationem indubitatis et luce clarioribus expedita. * *380.*

c) DE TESTIBVS. (Cod. 4. T. 20.)

Hanc legem restituit ex Basilicis CVJACIVS *lib 13. obseruat. cap. 38.* quam ANTONINI esse existimat: illius autem ea est sententia: Ne testes recipiantur aduersus tabulas vel instrumenta, quae etiam testium subscriptionem habent; et eam expressit HARMENOPVLVS his verbis, *lib. 1. tit. 6.* Ἄγραφος μαρτυρία κατ' ἐγγράφου μαρτυρίας ἰσχύειν οὐ δύναται.

1. †

Contra scriptum testimonium, non scriptum testimonium non fertur.

2. *Imp.* ALEXANDER A. *Carpo.*

Si tibi controuersia ingenuitatis fiat, defende causam [tuam] instrumentis et argumentis, quibus potes: Soli enim testes ad ingenuitatis probationem non sufficiunt. PP. 10. Cal. Maji, Maximo 2. et Aeliano Coss. 224.

3. *Impp.* VALERIANVS et GALLIENVS AA. *Rosae.*

Etiam jure ciuili domestici testimonii fides improbatur. PP. 3. Cal. Sept. Valeriano 3. et Gallieno 2. AA. Coss. 256.

4. *Imppp.* CARVS, CARINVS et NVMERIANVS AAA. *Valerio.*

Sola testatione prolatam, nec aliis legitimis adminiculis causam approbatam, nullius esse momenti, certum est. PP. 8. Cal. Dec. Caro et Carino AA. Coss. 283.

5. *Impp.* DIOCLETIANVS et MAXIMIANVS AA. *Candido.*

Eos testes ad veritatem juuandam adhiberi oportet, qui omni gratiae et potentatui fidem religioni judiciariae debitam possint praeponere. PP. 5. Cal. Maji, Maximo 2. et Aquilino Coss. 286.

6. *Iidem* AA. et CC. *Tertullo.*

Parentes et liberi inuicem aduersus se nec volentes ad testimonium admittendi sunt. PP. 4. Non. Dec. *Nicomediae*, * *Constantio et Maximiano* CC. Coss. 294.

7. *Iidem* AA et CC. *Diogeni et Ingenuae.*

Nimis graue est, quod petitis, vrgeri partem diuersam ad exhibitionem eorum, per quos sibi negotium fiat: vnde intelligitis, quod intentionis vestrae proprias afferre debetis probationes, non aduersus se ab aduersariis adduci. Dat. 6. Cal. Maji, * *iisdem* CC. Coss. 294.

8. *Iidem* AA. et CC. *Deruloni.*

Seruos pro domino, quemadmodum aduersus eum, interrogari non posse: pro facto autem suo interrogari posse, non ambigitur. Dat. Cal. Nou. *Nicomediae*, * *iisdem* CC. Coss. 294.

9. *Imp.* CONSTANTINVS A *ad Julianum Praesidem.*

Jurisjurandi religione testes, prius quam perhibeant testimonium, jamdudum arctari praecepimus: et vt honestioribus potius

mandati actionem: adeo quidem, vt *Sabino* et *Cassio* placuerit, etiamsi vsque ad centum aureos cum eo agere volueris, inutiliter te acturum, [sed] diuersae scholae auctores recte vsque ad centum aureos te acturum existimant, quae sententia sane benignior est. Quod si minoris emeris, habebis scilicet cum eo mandati actionem: quoniam qui mandat, vt sibi centum aureorum fundus emeretur, is vtique mandasse intelligitur, vt minoris si possit emeretur.

§. 9.

potius testibus fides adhibeatur. §. 1. Simili modo sanximus, vt vnius testimonium nemo Judicum in quacunque causa facile patiatur admitti. Et nunc manifeste sancimus, vt vnius omnino testis responsio non audiatur, etiamsi praeclarae Curiae honore praefulgeat. Dat. 8. Cal. Sept. *Naisso*, Optato et Paulino Coss. 334.

10. *Imppp.* VALENS, GRATIANVS et VALENTINIANVS AAA. *ad Gracchum P. V.*

Omnibus in re propria dicendi testimonii facultatem jura submonerunt. Dat. 5. Cal. Dec. Valente 5. et Valentiniano Jun. * *AA.* Coss. 376.

11. *Impp.* HONORIVS et THEODOSIVS AA. *Caeciliano P. P.*

Quoniam liberi testes ad causas postulantur alienas, si socii et participes criminis non dicantur, sed fides ab his notitiae postuletur, in exhibitione necessariarum personarum, hoc est testium, talis debet esse cautio judicantis, vt his venturis ad judicium per accusatorem, vel ab his, per quos fuerunt postulati, sumptus competentes dari praecipiat. † Idem juris est, et si in pecuniaria causa testes ab alterutra parte producendi sunt. Dat. 13. Cal. Febr. *Rauennae*, Honorio 8. et Theodosio * 3. AA. Coss. 409.

In AVTHENT. *de testib. §. si vero dicatur. Coll. 7. Tit. 2.* Nouell. 90. Cap. 6.

Si testis productus dicatur seruilis esse fortunae, et testari voluerit, ipse vero se liberum esse affirmet, si quidem ex natiuitate, impleatur testimonium ejus: vt, si is habita disputatione seruus esse apparuerit, respuatur ejus testimonium. Si vero libertinum se dixerit: prius instrumentum suae manumissionis ostendat, quam testificetur: nisi jurauerit se alibi probationes habere: quo facto, testificatio quidem scribatur: sed nisi instrumentum monstrauerit, respuatur testimonium ejus. Si vero dicatur odiosus ex lite criminis inter eos mota, et hoc apparuerit: non ante audiatur, quam de crimine judicetur. Si vero ex lite pecuniaria, vel aliter est odiosus, procedat quidem testatio, tempore vero disputationum seruentur hujusmodi quaestiones.

(Nouell. 90. CAP. VI.)

Vt Testimonium recipiatur ejus, qui Seruus esse dicitur: et de Testium statu.

Si vero dicatur seruilis esse fortunae, qui testari voluerit, is vero Liber affirmet constitutus: si quidem ex natiuitate, impleatur quidem testimonium: disputationum vero de statu seruetur ratio: vt si apparuerit fortunae seruilis esse, ejus testimonium, ac si neque datum fuerit, ita fit. Si vero libertum se dicat, compellatur demonstrare primum instrumentum, in quo libertatem percepit: et sic testetur. Si vero in alia Prouincia libertatem dicat perceptam, aut non esse in promptu sibi probationes, et hoc euidenter jurauerit: testatio quidem scribatur, non monstrato vero manumissionis instrumento, is, qui deduxit eum, non vtetur ejus testimonio.

12. *Iidem* AA. *Georgiae.*

Libertorum aduersus patronos illicitas atque improbas voces poenae objectione praecludimus: atque ita, vt non solummodo sponte prodire non audeant, sed ne vocati quidem in judicium venire cogantur. Dat. 4. Id. Aug. *Rauennae*, Mariniano, et Asclepiodoto Coss. 423.

13. *Imp.* ZENO. A. †

Qui falsa in testimonio protulerit, primum quidem de perjurio, deinde falsi crimine conuenitur. Quod si eum in ipso testimonii tempore mentiri suspicio sit, verberatur. Quod si is, qui ex falso testimonio damnatus est, ciuiliter agere contra testem voluerit: quidquid damni fecit ab eo recipiet, ac praeterea falsus ille testis definitam legibus poenam sustinebit. Quod si etiam in ipsa lite principali conuictus mendacii fuerit, officium judicis esto, vt eum vel in totam litem, quae illi mota est, contra quem testimonium dixit, vel in minus condemnet, vel etiam poenis subjiciat: seruatis omnibus, quae jam statuta sunt de his, qui falsum testimonium perhibent.

14. *Imp.* ZENO A. *Arcadio P. P.*

Nullum penitus, cum semel ad judicem quemlibet, licet non suum dicendi gratia testimonium fuerit ingressus: armatam forte militiam, vel quamlibet aliam fori praescriptionem ad euadendum judicis motum, quem vel testimonii verborum improbitas, vel rei qualitas flagitauerit, posse praetendere praecipimus: sed omnes, qui in ciuili scilicet causa suum praebent testimonium, separato, et tanquam [ante] judicium interim deposito exceptionis fori priuilegio, hujusmodi praesidio denudatos, ita [ad] judicantis intrare secretum, vt quicunque aures ejus offenderint, non dubitent sibimet formidandum: data cunctis judicibus absque vllo praescriptionis obstaculo (sicut saepe dictum est) (in testes,) quorum voces falsitate, vel fraude non carere perspexerint, pro qualitate videlicet delicti, animaduertendi licentia. Dat 12. Cal. Jun. Decio et Longino Coss. 486.

15. *Imp.* ZENO. A.

Hanc Legem restituit ex Basilicis CVJACIVS libro trigesimo tertio obseruationum, capite trigesimo octauo, et illius argumentum his ferè verbis explicat: XV. Graeca, quae dat in primis pedaneis judicibus testes falsos corrigendi, et tormentis subjiciendi, si plebeji sunt, jus potestatemque adhibito Praefecto vigilum. Quod si testes decuriones sunt, vel in aliqua dignitate positi, vt non possit in eos judex pedaneus animaduertere, debet rem omnem ad Magistratum, à quo datus est, referre, ita vt pro insinuatione relationis nihil inferatur; et si res aperta sit, sententiam à Magistratu ferri de testium fide suscipienda vel rejicienda oporteat: sin autem majori indagatione indigere videatur, rursus ejus rei cognitionem judici delegari, non obstante vlla praescriptione fori, vlloue priuilegio. Nam cum vltro testimonium dixerint, suo priuilegio testes renunciasse videntur. §. 1. Qui falso negauit aduersarium suum esse cognatum, exegitque ab eo probationes generis aut gentis, quam

§. 9. Recte quoque mandatum contractum, si, dum adhuc integra res sit, reuocatum fuerit, euanescit.

§. 10. Item si adhuc integro mandato, mors alterutrius interueniat, id est, vel ejus, qui mandauerit, vel illius, qui mandatum susceperit: soluitur mandatum. Sed vtilitatis causa receptum est, si eo mortuo, qui tibi mandauerat, tu ignorans eum decessisse, executus fueris manda-

quam is se habere dicebat: non habeat jus vindicandorum bonorum intestati, (ejus scilicet, quem suum esse cognatum negauit, cum intestatus decesserit.) Sed non audiatur, qui ab aduersario probationes generis exigit, nisi prius ipse juret de calumnia, et jurato conseruetur jus legitimae successionis. Requiruntur vero ad generis probationem testes quinque, si desint instrumenta, vel tres, si illis instrumenta suffragentur. Quod si hujusmodi sint instrumenta, quae omnium probationum vice esse possint, illa etiam sine testibus sufficiunt.

§. 2. Vltimum autem hujus constitutionis caput illud est, vt qui instrumento testis adfuit, et qui deposuit tanquam testis, quae sciebat, post, lite mota, non possit defugere testimonium, et vti praescriptione fori.

16. *Imp.* JVSTINIANVS A.

Constitutio jubet non solum in criminalibus judiciis, sed etiam in pecuniariis vnumquemque cogi testimonium perhibere de his, quae nouit, cum sacramenti praestatione; vel jurare, se nihil compertum habere (exceptis tamen personis, quae legibus prohibentur ad testimonium cogi, et etiam illustribus, et his, qui supra illustres sunt, nisi sacra forma interueniat) et si quidem in Regia vrbe testes habitent, cogit eos propria voce testimonium ferre: si vero non adfuerint, mitti ad eos jubet procuratores partium, vt apud eos deponant, quae nouerint, vel dejerent, quae ignorant. Eodem proculdubio obseruando et in testimonio, quod in gestis fit, nempe vt eaedem personae ab ejus necessitate excipiantur. §. 1. Omnibus autem testibus sine damno et impendio suo vult factas de his interlocutiones et productiones procedere.

17. *Imp.* JVSTINIANVS A. *Mennae P. P.*

Si quis testibus vsus fuerit, iidemque testes aduersus eum in alia lite producantur: non licebit ei personas eorum excipere: nisi ostenderit, inimicitias inter se et illos postea emersisse, ex quibus testes repelli leges praecipiunt: non adimenda scilicet ei licentia, ex ipsis depositionibus testimonium eorum arguere. † Sed et si liquidis probationibus datione vel promissione pecuniarum eos corruptos esse ostenderit, etiam eam allegationem integram ei seruari praecipimus. Dat. 7. Cal. Jun. Dn. Justiniano A. 2. Cos. 528.

18. *Idem* A. *Mennae P. P.*

Testium facilitatem, per quos multa veritati contraria perpetrantur, prout possibile est, resecantes: omnibus praedicimus, [vt qui in scriptis à se debita retulerint, non facile audiantur, si dicant: omnis debiti vel partis solutionem sine scriptis se fecisse, velintque viles et forsitan redemptos testes super hujusmodi solutione producere: nisi quinque testes idonei, et summae atque integrae opinionis praesto fuerint solutioni celebratae, hique cum sacramenti religione deposuerint sub praesentia sua debitum esse solutum: vt scientes omnes ita ea statuta esse, non aliter debitum, vel partem ejus persoluant, nisi vel securitatem in scriptis capiant, vel obseruauerint praefatam testium probationem: His scilicet, qui jam sine scriptis debitum vel partem ejus soluerint, [à] praesenti sanctione merito excipiendis. † Sin vero facta quidem [per scripturam] securitas sit, fortuito autem casu vel incendii, vel naufragii, vel alterius infortunii perempta, tunc liceat his, qui hoc perpessi sunt, causam peremptionis probantibus, etiam [debiti] solutionem per testem probare, damnumque ex amissione instrumenti effugere. Dat. Cal. Jun. DN. Justiniano A. 2. Cos. 528.

In AVTHENT. *de testibus.* §. *et licet. Coll.* 7. *Tit.* 2. Nouell. 90. Cap. 2.

Rogati, vt in testamentis, non fortuiti vel transeuntes veniant.

† Idem est, si post solutionem rogati intersint confessioni creditoris, dicentis pecuniam sibi debitam solutam fuisse.

(Nouell. 90. CAP. II.)

Vt Instrumentis debitae Pecuniae TESTES rogati non fortuiti adhibeantur: seu de testibus instrumentariis.

Et licet dudum nullam in debitis ex scripto factis non scriptarum solutionum probationem per Testes suscipi sancierimus, nisi secundum obseruationem ibi dictam, quam scilicet valere praecipimus: attamen etiam nunc hoc renouamus. Si enim scriptum sit debitum, et non scripta proferatur solutionis à litigantibus per Testes probatio: tunc susceptibilem eam apud judices esse, dum ad hoc ipsum assumantur Testes, vt pro facienda solutione aut memoria factae alicui jam solutionis, et confessione ejus, qui pecunias accepit, testimonium perhibeant viri fide digni constituti: aut etiam causam testimonii forte faciant manifestam. Haec autem inania et ex transitu perhibita testimonia, nulla modia omnibus valere ratione, et hujusmodi quaedam fingere testimonia, vt propter aliud quoddam opus adinueniens, audiat aliquos dicentes accepisse ab aliquo aurum, aut debere alicui. Haec namque aperte nobis suspecta sunt, et nulla digna ratione, dum quando et tale aliquid in judicando inuenimus, eo quod cum multae pecuniae dicantur solutae, tabularii duo tantummodo hoc dixerunt, audisse se, Teste praesente nullo, et debitum in scriptis constitutum, et fatente scribere ex hoc sciente, et valente per proprias literas haec manifesta facere, quod ex illo odio habentes occasionem praesentis accepimus legis. Et iterum adductus est aliquis alius similia calumnianti, et praesentibus testibus ad hoc, et coram tabulario deposuit apud semetipsum debita esse, et is quidem, qui mercede hoc egit, decessit, alius autem exactus est debitum, quod ab alio quodam tanquam ab eo scilicet confessum est, DEO hujusmodi omnino non indulgente occultari.

19. *Idem* A. *Juliano P. P.*

Si quando inuitos testes in pecuniariis causis ex nostra lege aliquis trahere maluerit, si quidem sua sponte fidejussionem suae personae sine damno praestare velint, hoc fieri: sin autem noluerint, non carcerali custodia detrudi, sed sacramento eos committi censemus. Si enim pro toto litis certamine jurisjurando testium credendum esse putauerint hi, qui eos produxerint: multo magis praesentiam suam testibus sacramento eorum credere debent.

mandatum: posse te agere mandati actione. Alioqui justa et probabilis ignorantia tibi damnum adferret. Et huic simile est, quod placuit, si debitores manumisso dispensatore Titii, per ignorantiam liberto soluerint, liberari eos: cum alioqui stricta juris ratione non possent liberari, quia alii soluissent, quam cui soluere debuerint.

§. 11.

debent. † Sed cum minime oporteat testes in hujusmodi casibus protelari, et pro alienis commodis suas inuenire difficultates: disponimus, non amplius testes obseruare compelli judices, postquam fuerint admoniti, nisi tantum quindecim dies: intra quos judices prouideant, quatenus cognitionem suscipiant, in qua testes necessarii visi fuerint: vt omnino licentia eis concedatur, et altervtra parte cessante, et minime eos obseruare volente, si per executores admoniti venire noluerint, testes accipere, et alterutra parte praesente, [illegible] testimonia eorum capere. † His autem diebus effluentibus, liceat quidem testibus discedere [à] judice, nullam habente licentiam eos, postquam absuerint, iterum retrahere. † Ipsum autem judicem, si per eum steterit, quominus testimonium praestetur, parti laesae omnem jacturam pro hujusmodi causa illatam ex suis facultatibus resarcire disposuimus. Dat. 12. Cal. April. Lampadio et Oreste Coss. 530.

In AVTHENT. *de testib. §. et hoc vero, quia multoties. Coll. 7. Tit. 2.* Nouell. 90. Cap. 9.

Sed et si quis ab aliquo aliquid patiatur contra leges, aut aliter laesus, aut damnum patiens, et testes apud judicem producere voluerit, et eorum testimonia publicare: *aduersarius moneatur à judice, et sic eo praesente judex attestationes recipiat. Quod si venire noluerit, etiam eo absente attestationes recipiat: et perinde valebunt, ac si eo praesente receptae fuissent: nec opponere poterit, quod ex vna parte datae sunt.*

(Nouell. 90. CAP. IX.)

Vt Testium productio non nisi praesente fiat aduersario: et quo tempore Testes in Testimonium admittantur.

Et hoc vero quia multoties actum scimus, quod quidam aut apud locorum defensores, aut apud clarissimos Prouinciarum Praesides, aut forte (vt assolet) hic apud virum clarissimum Magistrum census ingrediuntur, et queruntur tanquam ab aliquo sustinentes aliquid contra leges, aut aliter laesi, aut damnificati, Testes volentes producere, vt non imposterum opponantur eis, quae ab vna parte gesta sunt: oportet etiam illum in ea Ciuitate constitutum, in qua testationes dantur, admonitum à judice, siue à defensore, praesentem esse, et audire attestationes. Si vero noluerit aduenire, sed respuerit, vt ex hoc ab vna parte testimonia dentur, vt secundum hoc ipsum inutilia essent: sancimus hujusmodi attestationes ita tenere, ac si non ex vna parte constitutae sint, sed tanquam eo praesente factae sint. Si enim recusauerit, et aduenire noluerit, et audire depositiones, (etenim publicabuntur, et nisi per inexcusabilem aliquam necessitatem deduci non possit, similis aduenienti erit: et nullum juuamen ex sua proteruitate ei efficietur: sed videantur quidem probationes factae: quaecunque vero competierint ei ad disputandum de eis, licebit his vti, solummodo quod videntur esse ex vna parte: propter ejus proteruiam, propterque audaciam minime aduenientis, testationibus opponere non valente. Omnibus aliis, quae de testibus et ab iis, qui ante nos et à nobis ipsis dicta sunt et sancita, fixis manentibus, et à nostris judicibus obseruandis: siue majores, siue minores sint: et siue in hac magna Ciuitate, siue foris in Prouinciis: vt ea, quae de testibus sunt, quantum possibile nobis est, corrigentes, adhuc purius et sanctius lites agi praeparemus: propter quas et cognitiones fieri à judicibus omnibus diuinis propositis Euangeliis sancimus, et jusjurandum subire et pulsantes, et pulsatos, et Aduocatos praecipimus, vbique DEVM inspectorem et eorum, qui judicant, et quibus judicatur, et qui testimonium praebent animabus: vt perennis DEI commemoratio et praesentia, munda litium et citra suspicionem litigantibus fiat. Quam legem tenere volumus de caetero omni tempore.

10. *Idem A. Juliano P. P.*

Cum apud compromissarios judices testes fuissent producti, variatum erat, vtrum deberet eorum despositionibus in judicio litigator vti, an non esset audiendus? Sancimus igitur, si quidem in compromissis aliquid pro hujusmodi causa statutum est, hoc obseruari. † Sin autem nihil conuentum est in hujusmodi casibus: si quidem superfint testes, licentiam habere eum, contra quem depositiones eorum proferuntur, si eas recusauerit, concedere, testes iterum adduci, et non opponi eis, quod jam testimonium suum dederint: Vel si hoc concedere minime maluerit, depositiones eorum quasi factas accipere: omni jure legitimo, quod ei competit aduersus eas, seruato. † Sin autem ab hac luce omnes subtracti sint, tunc necessitatem ei imponi, fide scripturae approbata, in qua depositiones eorum referuntur, eas quasi factas accipere. † Si vero res permixtae fuerint, et quidam ex his mortui, alii viuentes: tunc in superstitum quidem testimoniis eandem electionem seruari litigatori, aduersus quem testimonia proferuntur: in mortuorum autem personas depositiones eorum non esse respuendas: omni (secundum quod jam praediximus) aduersus eas et testes legitimo jure, quod ei competit, aduersus quem proferuntur, integro reseruato. Dat. 6. Cal. April. Lampadio et Oreste Coss. 530.

d) De TESTIBVS.
(*Auth. Collat. 7. T. 2.*)
(Nouell. Const. 90.)

Imp. JVSTINIANVS A. *Joanni gloriosiss. Praetoriorum Orientis Praefecto, iterum Exconsuli ordinario, et Patricio.*

PRAEFATIO.

Testium, propter probationes, vtilitas adinuenta quidem dudum est, ne quid lateat facile actorum: at calliditate plurima hominum adueniente animis periclitatur migrare in contrarium ordo causae. Non enim, vt patefiant, quae gesta sunt, testantur plurimi: sed quatenus adhuc amplius occultentur, nam alia quidem scientes, alia vero pronunciantes, aut quae non sunt, dicentes: hoc ipso confitentur, quia ea, quae vere sciunt, neque volunt patefieri, neque secundum ea proferri judicia: sed quae nunquam facta sunt, haec et pronunciant, et ad judicium deduci quaerunt. Omnino itaque perimere testimonia vsui rerum incautum est, plurimis existenti-

§. II. Mandatum non suscipere, cuilibet liberum est: susceptum autem consummandum est, aut quamprimum renunciandum, vt per semetipsum, aut per alium eandem rem mandator exequatur. Nam nisi ita renuncietur, vt integra causa mandatori reseruetur eandem rem expli-

stentibus, quae non aliter patefiunt, nisi testibus pronunciantibus. Licere autem omnibus etiam valde vilissimis testimonium perhibere, et ante nos prohibuerunt legislatores, scilicet multas exceptiones facientes, et plurimos excludentes etiam ipso testium nomine, vel schemate. Quia vero neque post has prohibitiones adhuc purum est testium opus: existimauimus oportere et nos adjicere aliquid causae subtilitati, et falsa testimonia: quantum est possibile, minorare. Tale enim quiddam etiam nunc apud clarissimum Bithyniae prouinciae judicem gestum inuenimus in Testamento, ostensa testium falsitate pessima aperte conuictorum, et nouissime confessorum, [illegible] eum Testamentum fieret, et fuisset defuncta testatrix, testium quidam tenentes jam mortuae manum, ata per chartam virgam factam, et ex latere ductam traxerunt, et signum venerabile crucis videri scripsisse defunctam praeparauerunt. Nos igitur ad hoc respicientes, alia quidem de modo testium, alia vero de eorum statu existimauimus oportere decernere. Quae itaque dicta sunt ab antiquis legislatoribus in prohibitione horum, quos suspenderunt testimonium perhibere, rata omnia ponimus.

CAP. I.

Vt Testes nonnisi illaesae Existimationis recipiantur, seu de TESTIBVS JVDICIARIIS.

Sancimus autem, et praecipue in hac maxima et felicissima Ciuitate, vbi plurima consistit (DEO fauente sermoni) multorum bonorumque copia virorum, bonae opinionis esse oportere testes, et aut earentes hujusmodi derogatione per dignitatis aut militiae, aut diuitiarum, aut officii causam: aut si non tales consistant, ex vtroque tamen, quia fide digni sunt, testimonium perhibere. Et non quosdam artifices ignobiles, neque vilissimos, neque nimis obscuros ad testimonium procedere, sed, vt si qua de eis dubitatio fuerit, possit facile demonstrari testium vita, quia inculpabilis atque moderata est. **§. I.** Si vero ignoti quidam fuerint vndique, et aliquid apparuerint circa testimonii veritatem corrumpere festinantes: posse eos etiam verberibus subjacere. Et judices, si quidem administratores fuerint, hoc ipsi agant. Si vero alii praeter eos sunt, qui administrationes habent, ipsi quidem assumant apparitorem magnificentissimi Praetoris plebis, in Prouincia vero locorum defensorem: et per eos inferant eis verberum experimentum: quatenus propter hoc nihil celent veritatis, aut etiam capiantur per hanc viam pecuniis testimonium perhibere, aut aliter circa hoc malignantes.

(CAP. II. vid. supr. h. T. p. 392.)

Vt Instrumentis debitae Pecuniae Testes rogati non fortuiti adhibeantur: seu de TESTIBVS INSTRVMENTARIIS.

CAP. III.

Vt Testimonia scriptis redigantur, et quorsum.

Neque igitur hujusmodi credimus testimoniis, aut tabulariorum (sicut praediximus) depositionibus, eo quod literis eruditi sint, qui confiteri volunt apud quem, et scribere, aut in judicio confiteri, et dare rei fidem indubiam: neque manere eas veracibus pestiferas concedimus: neque si tale aliquid factum est, recipimus, sed exigimus, quod deprecatum est ab eo, qui deduxit Testes in hoc ipsum: et hoc per testationes demonstrare necesse est eos (hoc quod in testamentis) rogatos, et bonae opinionis constitutos, et ita cautam suscipere ab eis probationem, et neque attestationem deinceps, neque testium habentem praesentiam, et depositionem, et subscriptionem, tenere. Si vero non hujusmodi constituti Testes sint, quales pridem ediximus, et suppliciis subdi eos praecipimus. Si vero quidam aperte contraria dicant sibi, aut alterutris testificentur maxime judices hoc animaduertere: et si veraciora testificatis aduersitates inuenerint, ejiciant quidem ejusmodi testationes: ea autem, quae à dignioribus fide et pluribus dicta fuerint, confiderent. Si vero astu apparuerint malignantes, et ex hoc incidentes in contrarietatem: neque immunes eos derelinqui, nisi secundum aliquem errorem fortuitum, et non astu contraria dicentes demonstrentur.

(CAP. IV. vid. supr. h. T. p. 393.)

Vt cognitis Testimoniis quartae productioni Testium locus non sit: vel, quot et quomodo Testes producuntur.

CAP. V.

Vt Testes in propria Prouincia examinentur: et quo ex loco trahantur.

Et quoniam scimus dudum factam legem, vt si quis hic litem exerceat, oporteat autem in Prouinciae parte aliqua approbari: licentiam habere, judice hoc decernente, et sufficiens spatium temporis definiente, deducere intra Prouinciam Testes, et huc transmittere litem gestis perlatis: et ab eodem judicari judice. Multae autem hujusmodi interpellationes nobis fiunt, volentibus aliquibus, qui in Prouinciis quidem litigant, hic vero Testes habent, vt teneantur hujusmodi lege: et licentiam esse in Prouinciam judicanti dirigere huc, vt praesententur Testes, aut testificationes omnino dentur, et iterum ad eum referri lites. Et si de Prouincia in Prouinciam haec petantur fieri: sancimus propter probationum abundantiam et hoc valere, et posse etiam à Prouincia huc ab eo, qui judex est in Prouincia, destinari: et ab vno, (qui à nobis definitus fuerit) eloquentissimorum judicum, interlocutione de eo à judice facta, testationes dari: et à Prouincia alia in aliam Prouinciam, aut apud defensorem, aut apud Praesidem testificationibus ex interlocutione judicantis datis: illic videlicet definitiua sententia danda, vbi et lis contestata est: vt, quemadmodum hinc in Prouinciam apud judices aut defensores de productione testium agi sancita sunt, ita et à Prouincia in Prouinciam, et à Prouincia huc teneant: et perfecta per omnia sit probationum omnibus facultas: testimoniis quidem non editis, neque in Prouinciis, sed gestis datis eis, à quibus producuntur, aut eorum aduersariis sub gestis monumentorum signa percipientibus, et ita huc, aut in Prouincias destinandis à judicibus: ne quando forsan et aliis egeat testibus causae natura, et excludatur propter editionem testium adjectio. Haec omnia in pecuniariis quaestionibus intelligentes: in criminalibus enim, in quibus de magnis est periculum, omnibus modis apud judices praesentari Testes: et quae sunt eis cognita, edocere: vbi et tormentorum forsan erit opus, et aliis omnibus obseruationibus.

CAP.

explicandi: nihilominus mandati actio locum habet; nisi justa causa intercesserit, aut non renunciandi, aut intempestiue renunciandi.

§. 12. Mandatum et in diem differri, et sub conditione fieri potest.

§. 13.

(CAP. VI. vid. supr. h. T. p. 395.)
Vt Testimonium recipiatur ejus, qui Seruus esse dicitur: et de Testium statu.

CAP. VII.
Vt Testes propter inimicitiam à dicendo testimonio repellantur: et de testibus inimicis.

Si vero quis dicat odiosum praesentem ad testimonium sibi constitutum, et approbauerit statim quoniam criminalis inter eos lis mouetur: non adsit ad testimonium, qui vsque adeo infestus est, donec de crimine judicetur. Si vero aliter odiosus esse dicatur, aut conuentus pecuniarie: procedat quidem testatio, tempore vero disputationum seruentur hujusmodi quaestiones.

CAP. VIII.
Vt mediatores non nisi de partium consensu Testimonium ferant: et de testimonio proxenetarum.

Quoniam vero legem proposuimus in pecuniariis causis nolentes testificari, illos non compellendos testimonium dare, qui ante mediatores facti sunt ipsis, et quidem abutuntur hoc, et testimonio nolunt vti: sancimus, si vtraque pars consentiat, quod et mediator eorum fiat testificator, (componantur enim ea, quae ab eo dicuntur) compellere eum etiam nolentem testimonium perhibere: prohibitione, propter quam eum nolentem testificari penitus nostra voluit lex, propter consensum vtriusque partis sublata.

(CAP. IX. vid. supr. h. T. p. 396.)
Vt Testium productio non nisi praesente fiat aduersario: et quo tempore Testes in testimonium admittantur.

EPILOGVS.

† *Quae igitur placuerunt nobis, et per hanc diuinam manifestata sunt legem, tua Eminentia operi effectuique tradere festinet. Dat. 5. Cal. Octobr. Imp. DN. JVSTIN. PP. Aug. Anno 13. Appione V. C. Consule.* 539.

e) *Ne Mulieres in contractibus* TESTIMONIVM PRAEBEANT.
(Nouell. Leon. 48.)
Imp. LEO A. *eidem Styliano.*

Haud scio quomodo, re non exactiore judicia disquisita, mulieribus ad dicendum Testimonium procedendi facultatem dederint veteres. Illud saltem vulgo notum, voluntandum animo fuerat, crebrum nempe in virorum oculos occursum mulieri dehonestamento esse: pudicam vero et honestam ejusdem rei fugam efficere. Qua ratione igitur illas ad testimonium assumi permiserint, (vnde fit persaepe, vt in magnis hominum turbis conuersentur, irreuerentiusque, quam mulierum sermo ferat, lingua vtantur) hoc, quemadmodum dixi, mihi dubitare subiit. Quorsum enim hisce visum est, vt in negotia publica mulierum prodiret testimonium, quibus juxta atque viris testari permiserunt, quemadmodum Scythicas mulieres cum maritis ad bella coarmari audimus? Et sane, quomodo praeter absurditatem ingentem, hoc naturae etiam finium, quibus virilis muliebrisque sexus disterminati sunt, tum confusionem, tum euersionem non continet? Quomodo item mulieribus, quas etiam domi obseruanter, nequaquam autem dissolute atque indulgenter, conueniri oportet) debitam non produnt et verecundiam et honestatem? Si quidem ad ferendum testimonium progressio, quum (eo quod multorum illac hominum commiscentur conuentibus, negotiisque implicantur virilibus) ad liberius loquendum, quam mulieribus decorum sit, fenestram aperiat: muliebris sexus submissos mores pudoremque adimit, atque ipsas ad inuerecundiam et procacitatem exercet; jam vero res illa contumeliam aliquo modo etiam viris adfert. Quid enim hoc aliud nisi contumelia, et ea quidem grauissima erit, si, quarum rerum tractatio virorum maxime propria est, ad illas sexus etiam foemineus procederet? Quapropter non minus consuetudinem, quam Legis erratum Majestas nostra corrigens, illis ad testandum praecludit aditum, *ac proposita sententia sua decernit, Legeque prohibet, ne quo modo mulieres ad contractuum testimonia accedant. In rebus autem peculiariter ad ipsas pertinentibus, quibus interesse viris fas non est (de partu loquor, et si cui rei alii sola mulier adhibetur) sua peculiaria virisque occulta testantor.*

f) *Ne Serui ad dicendum* TESTIMONIVM ADMITTANTVR.
(Nouell. Leon. 49.)
Imp. LEO A. *eidem Styliano.*

Testimonium cum magni momenti, necessariaque ad tuenda communis vitae negotia res sit, non à quibuslibet, sed ab iis, qui extra ignominiam viuunt, ferri aequum est. Recte ergo exquisita ratione de hoc disceptant Leges, et non simpliciter ad dicendum testimonium cuique aditum praebent. Verumtamen, quia nonnullae Leges seruilis conditionis hominibus in quibusdam rebus testari concesserunt: visum nobis est, hoc nota inducendum esse, vt, qui liberae vitae participes non sunt, in vniuersum ad testandum non admittantur, Lexque Nouellarum Constitutionum obtineat, et de quocunque simpliciter testimonio statuat, idque in quacunque re, siue testamenta, siue aliam humanae vitae actionem testimonium complectatur. Si enim illis, qui cum liberae vitae sint, vitam ingenue, eaque libertate, quam nacti sunt, digne non degunt, neque, quantum fieri potest, animi magnitudinem à seruitute liberam conseruant, sed in illicitarum actionum seruitutem subiguntur, testimonium dicere non licet: neque his, quorum vitam non esse liberam constat, ferre testimonium concedetur. Nam tametsi alius hic seruitutis modus sit, attamen ea seruitus est, quam libertatis dignitate participem esse indignum sit.

R. A. d. A. 1654 §. 47. 57. et 82.

g) DE FIDE INSTRVMENTORVM, ET AMISSIONE EORVM, [ET DE APOCHIS] ET ANTAPOCHIS FACIENDIS, ET DE HIS, QVAE SINE SCRIPTVRA FIERI POSSVNT.
(Cod. 4. T. 21.)

1. *Imp.* ANTONINVS A. *Septimiae Martiae.*

Debitores tuos quibuscunque rationibus debere tibi pecuniam si probaueris, ad solutionem compellet aditus Praeses Prouinciae: Nec oberit tibi amissio instrumentorum si modo manifestis probationibus eos debitores esse apparuerit. PP. 5. Idus Sept. Antonino A. 4. et Balbino 2. Coss. 214.

2. *Imp.*

§. 13. In summa sciendum est, mandatum, nisi gratuitum sit, in aliam formam negotii cadere. Nam mercede constituta, incipit locatio et conductio esse. Et (vt generaliter dicamus) quibus casibus sine mercede suscepto officio, mandati siue depositi contrahitur negotium: iis casibus

2. *Imp.* ALEXANDER A. *Mabiliano.*

Si vteris instrumento, de quo alius accusatus falsi victus est, et paratus est (si ita visum fuerit,) à quo pecuniam petis, ejusdem criminis te reum facere, et discrimen periculi [poenae] legis Corneliae subire, non oberit sententia, à qua nec is, contra quem data est, appellauit: nec tu, qui tunc crimini non eras subjectus, appellare debuisti. PP. 3. Cal. Oct. Maximo 2. et Aeliano Coss. 224.

3. *Idem* A. *Aeliano.*

Si aduersarius tuus apud acta Praesidis prouinciae, cum fides instrumenti, quod proferebat, in dubium reuocaretur, non vsurum se contestatus est: vereri non debes ne ex ea scriptura, quam non esse veram etiam professione ejus constitit, negotium denuo repetatur. PP. 3. Non. Dec. Maximo 2. et Aeliano Coss. 224.

4. *Imp.* GORDIANVS A. *Marciano.*

Illatae dispensatori pecuniae, si ob amissorum instrumentorum casum probatione defeceris, inspectio rationum fiscalium [fidem] demonstrabit. Dat. 5. Id. Febr. Gordiano A. et Auiola Coss. 240.

5. *Idem* A. *Prisco et Marco Militibus.*

Sicut iniquum est, instrumentis vi ignis consumptis; debitores quantitatum debitarum renuere solutionem: ita non statim casum conquerentibus facile credendum est, intelligere itaque debetis, non existentibus instrumentis, vel aliis argumentis, probare debere [fidem] precibus vestris addesse. PP. 3. Cal. Jun. Sabino 2. et Venusto Coss. 241.

6. *Impp.* DIOCLETIANVS et MAXIMIANVS AA. et CC. *Lucido.*

Statum tuum, natali possessione perdita, mutilatum non esse, certi juris est. Dat. 12. Cal. Febr. *Nicomediae*, Maximo 2. et Aquilino Coss. 286.

7. *Iidem* AA. et CC. *Zinimae.*

Si solennibus stipendiis et honeste sacramento solutus es, licet super hujusmodi instrumenta (vt dicis) facta perdita sint, tamen si aliis euidentibus probationibus veritas ostendi potest, veteranorum priuilegia etiam te vsurpare posse, dubium non est. Dat. 15. Cal. Jun. Maximo 2. et Aquilino Coss. 286.

8. *Iidem* AA. et CC. *Alexandro.*

Si constiterit proprietatem possessionis, de qua agitur, apud vos esse: prouidebit judex ex persona fructuarii nullum praejudicium dominio vestro comparari, propter amissionem instrumentorum. Dat. 15. Cal. Mart. Diocletiano 3. et Maximiano AA. Coss. 287.

9. *Iidem* AA. et CC. *Aristeneto.*

Instrumentis etiam non interuenientibus, semel diuisio recte facta non habetur irrita.

10. *Iidem* AA. et CC. *Victorino.*

Cum instrumentis etiam non interuenientibus venditio facta rata maneat: consequenter amissis etiam, quae intercesserant, non tolli substantiam veritatis placuit. Dat. 8. Cal. Nou. *Retinassi*, AA. Coss. † 290.

11. *Iidem* AA. et CC. *Theagenae.*

Emancipatione facta; etsi actorum tenor non existat, si tamen aliis (indubiis probationibus, vel ex personis, vel ex instrumentorum incorrupta fide factam esse emancipationem probari possit: actorum interitu veritas conuelli non solet. Dat. 3. Id. Nou. AA. Coss. † * 290.

12. *Iidem* AA. et CC. *Dionysiae.*

Non ideirco minus in vacuam inductus praedii possessionem donationis causa, quod ejus facti praetermissum instrumentum adseueratur, hanc obtinere potes. Dat. Id. Dec. *Nicomediae*, AA. Coss. † 290.

13. *Iidem* AA. et CC. *Leontio.*

Apud eos, qui rem gestam ignorauerunt, amissorum instrumentorum habita testatio nihil ad probationem veritatis prodesse potest. Dat. 16. Cal. Jan. *Nicomediae*, AA. Coss. * 293.

14. (*Idem* **) *Impp.* CONSTANTINVS A. et C. *ad Seuerum Comitem Hispaniarum.*

Scripturae diuersae fidem sibi inuicem derogantes, ab vna eademque parte prolatae, nihil firmitatis habere poterunt. (Dat. 4. Cal. Maji, *Viminacii*, * *Const. et Maxim.* CC. Coss. * 294.) * *CP. Dalmatio et Xenofilo Coss.* 333.

15. *Imp.* CONSTANTINVS A. *ad Populum.*

In exercendis litibus eandem vim obtinent tam fides instrumentorum, quam depositiones testium. Dat. *Romae*, 12. Cal. Aug. Gallicano et Basso Coss. 317.

16.

Si conuentus quis negauerit manum propriam prolatam in libello aut alia charta, si quidem ex comparatione is conuincatur, hoc est, alia ejus prolata manu, et comparata cum ea, quae est in libello, det is poenae nomine actori pro mendacio solidos viginti quatuor. Si vero aut tabellio productus fuerit, apud quem instrumentum scriptum est, aut alii quidem testes pro veritate deponentes, tunc ipse praeter poenam viginti quatuor aureorum non possit habere licentiam objiciendae exceptionis pecuniae non numeratae, vt dicat, quamuis instrumentum factum fuerit, ea tamen, quae in eo scripta sunt, non fuisse data? sed omnimodo condemnetur, etiamsi nihil ipsi re vera solutum est. §. 1. Haec quidem obtineant, si conueniatur quis ex proprio contractu. Si vero tutor est, aut curator vnius earum, quae sub cura esse solent personarum, masculus aut foemina secundum Constitutiones tutelam gerens propriorum liberorum, et manum propriam prolatam in contractu eorum, qui sub tutela aut cura sunt, inficiatus fuerit, tunc si quidem ex sola comparatione conuincantur mentiri, praestent ipsi viginti quatuor aureos. Si vero ex productione tabellionis, aut testium, pecuniae quidem non numeratae exceptio ne adimatur his, qui sub tutela vel cura sunt, (neque enim peccarunt illi) sed ipsi tutores aut curatores alios viginti quatuor aureos poenae nomine dent actori, habentibus his, qui sub tutela aut cura sunt, saluam sibi pecuniae non numeratae exceptionem. Neque enim aequum est ipsos ex alienis peccatis damno adfici.

§. 2. Haec de reis conuentis vbi dixit constitutio, transitum fecit et ad agentium personam. Jubens, vt si actor manum propriam inficietur positam in charta contra ipsum prolata, forte in ea, quae de suscepta dicitur confessione, et ipse similiter, si quidem ex sola comparatione conuincatur, praestet viginti quatuor aureos: si vero ex productione tabellionis aut testium, tunc

casibus interueniente mercede locatio et conductio intelligitur contrahi. Et ideo si fulloni polienda curandaue quis dederit vestimenta, aut sarcinatori sarcienda, nulla mercede constituta, neque promissa: mandati competit actio.

TIT.

tunc modis omnibus imputet, et agnoscat contenta in illa charta, etiamsi re vera non sunt accepta ab ipso. Haec si proprio nomine agat. Si vero tutor est aut curator, dat quidem duplam poenam viginti quatuor aureorum: Is vero, qui sub tutela aut cura est, possit objicere probationi exceptionem non numeratae pecuniae.

17. *Imp.* JVSTINIANVS A. *Mennae P. P.*

Contractus venditionum vel permutationum, vel donationum, quas intimari [non] est necessarium: donationis etiam arrharum, vel alterius cujuscunque causae, [quas tamen] in scriptis fieri placuit: transactionem etiam, quas in instrumento recipi conuenit, non aliter vires habere sancimus, nisi instrumenta in mundum recepta, subscriptionibusque partium confirmata; et si per tabellionem conscribantur, etiam ab ipso completa, et postremo à partibus absoluta sint: vt nulli liceat prius, quam haec ita praecesserint, vel à scheda conscripta (licet literas vnius partis vel ambarum habeat) vel ab ipso mundo, quod necdum est impletum vel absolutum, aliquod jus sibi ex eodem contractu vel transactione vindicare: adeo vt nec illud in hujusmodi venditionibus liceat dicere, quod pretio statuto necessitas venditori imponatur, vel contractum venditionis perficere, vel id, quod emptoris interest, ei persoluere. Quae tam in postea conficiendis instrumentis, quam in his, quae jam scripta, nondum autem absoluta sunt, locum habere praecipimus: nisi jam super his transactum sit, vel judicatum, quae retractari non possunt, exceptis emptionalibus tantum instrumentis jam vel in scheda, vel in mundo conscriptis, ad quae praesentem sanctionem non extendimus, sed prisca jura in his tenere concedimus. Illud etiam adjicientes, vt et in posterum, si quae arrhae super facienda emptione cujuscunque rei datae sunt, siue in scriptis, siue sine scriptis: licet non sit specialiter adjectum, quid super iisdem arrhis non procedente contractu fieri oporteat, tamen et qui vendere pollicitus est, venditionem recusans in duplum eas reddere cogatur, et qui emere pactus est, ab emptione recedens, datis à se arrhis cadat, repetitione earum deneganda. Dat. Cal. Jun. Domino nostro Justiniano A. 2. Cos. 528.

18. *Idem* A. *Mennae P. P.*

Judices, siue in hac inclyta vrbe, siue in prouinciis, [secundum] ea, quae disposuimus, vt possint, si hoc perspexerint, occasione testium in aliis locis, degentium litigantes vel procuratores eorum ibi destinare, vt depositionibus sub vtriusque partis praesentia factis, res ad eos referatur; etiam in illis seruare volumus, qui prolatis instrumentis fidem adhibere exiguntur: vt si poposcerint, in aliis locis id eis facere permittatur: et hoc si juste peti judex inuenerit, similis proferatur sententia: vt postquam in locis opportunis fides instrumento data, vel minus data fuerit, referatur negotium ad priorem judicem. Dat. 8. Id. April. Decio V. C. Cos. 529.

In AVTHENT. *de testibus. §. et quoniam. §. haec omnia. Coll. 7. Tit. 2.* Nouell. 90. Cap. 5.

Apud eloquentissimum aliquem judicem vel defensorem ciuitatis, siue à prouincia in prouinciam, vel ab vrbe in vrbem, siue ab vrbe in prouinciam haec petantur: sed hoc in ciuilibus tantummodo causis: nam in criminalibus testes apud judices repraesentandi sunt, et cum res exegerit, tormentis subjiciendi.

(Nouell. 90. CAP. V. v. supr. h. T. p. 398.

19. *Idem* A. *Demostheni P. P.*

Plures apochis, vel redituum, vel vsurarum perceptis, si quando super his fuerit dubitatio exorta: eas habere [se] negando, jus agentium faciunt vacillare, cum coloni aduersus dominum certantes, et sibi iniquam forte libertatem vindicantes, vel debitores creditoribus suis temporalem praescriptionem opponere cupientes, ad easdem inficiationes perueniant. Quod resecantes, jubemus, vt in praefatis casibus, vel aliis praefatis similibus, si voluerit is, qui apocham conscripsit, vel exemplar cum subscriptione ejus, qui apocham suscepit, ab eo accipere, [vel antapocham suscipere] omnis ei licentia hoc facere concedatur, necessitate imponenda apochae susceptori antapocham reddere: Ita tamen, vt si hoc is, qui apocham conscripserit, facere neglexerit, vel non curauerit: nullum ei praejudicium ex eo, quod antapocham non recepit, generetur, cum hoc quod pro quibusdam introductum est, inferre eis jacturam minime rationi conueniat aequitatis. Dat. 12. Cal. Octobr. *Chalcedone,* Decio V. C. Cos. 529.

20. *Idem* A. *Juliano P. P.*

Comparationes literarum ex chirographis fieri, et aliis instrumentis, quae non sunt publice confecta, satis abundeque occasionem criminis falsitatis dare, et in judiciis, et in contractibus manifestum est. Ideoque sancimus, non licere comparationes literarum ex chirographis fieri, nisi trium testium habuerint subscriptiones, vt prius literis eorum fides imponatur, vel [ex] ipsis hoc deponentibus, siue cunctis, siue omnimodo duobus ex his sine comparatione literarum testium procedente: et tunc ex hujusmodi chartula jam probata comparatio fiat: aliter etenim fieri comparationem nullo concedimus modo, licet in semetipsum aliquis chartam conscriptam proferat: sed tantummodo ex forensibus, vel publicis instrumentis, vel hujusmodi chirographis, quae enumerauimus, comparationem trutinandam. Omnes (autem) comparationes non aliter fieri concedimus, nisi juramento antea praestito ab his, qui comparationem faciunt, fuerit affirmatum, quod neque lucri causa, neque inimicitiis, neque gratia tenti, hujusmodi faciunt comparationem: et hoc obseruari tam in omnibus sacris nostris scriniis, quam in apparitione omnis sublimissimae Praefecturae, necnon Magisteriae potestatis, caeterisque omnibus judiciis, quae in orbe nostro constituta sunt, his omnibus in posterum obseruandis. Comparationes enim jam antea factas retractari, extra periculum minime est. Dat. 14. Cal. April. Lampadio et Oreste Coss. 530.

In AVTHENT. *de his, qui ingrediuntur ad appell. §. illud etiam judicauimus. Coll. 5. Tit. 4. al. 11.* Nouell. 49. Cap. 2.

Ad haec, ex his literis, quibus aduersarius tuus vtitur, et profert: recte petis examinationem fieri. Item et charta, quae profertur ex Archiuo publico, testimonium publicum habet.

TIT. XXVIII.

DE OBLIGATIONIBVS, QVAE QVASI EX CONTRACTV NASCVNTVR.

Post genera contractuum enumerata, dispiciamus etiam de iis obligationibus, quae quidem non proprie nasci ex contractu intelliguntur: sed tamen, quia non ex maleficio substantiam capiunt, *quasi ex contractu nasci videntur.*

§. 1.

(Nouell. 49. CAP. II.)

Vt ex solis Documentis publice celebratis Comparationes fiant, exceptis priuatis, quibus Aduersarius pro se vtitur.

Illud etiam judicauimus huic oportere adjici legi: Quia enim dudum scripsimus legem volentem ex propriae manus scriptura nullam fieri comparationem, sed ex solis documentis publice celebratis: videmus autem causarum experimentum egere competenti correctione in lege: et hoc ex ipso litigantium inuenimus experimento: emendare eam secundum hoc volumus schema. Crebro namque proferens quidam cujusdam manus documentum, et ex ea faciens aut conuentionem, aut suarum allegationum probationem: cum ejusdem manus aduersa pars protulisset literas, et legitimam probationem exinde vellet fieri, ex quibus ipse aduersarius illud obtulerat: ille vtebatur lege, quia oportet ex publice confectis documentis fieri comparationem, et non ex aliis, quae à quoquam scribuntur: §. 1. Sancimus, si quando aliquid tale contigerit, et quispiam voluerit secundum eas, quae ab aduersario prolatae sunt literas, fieri examinationem, non accusetur, hoc tanquam non recte sit factum. Cui enim ipse credidit, et quod protulit is contra quem et ex quo suas affirmat allegationes, hoc non accuset: neque prohibeat comparationem literarum ad eum fieri: licet contingat esse documentum manu cujuscunque conscriptum. Neque enim ipse sibi resistit, et quae affirmauit, haec accusabit.

§. 2. Siu vero etiam ex publicis archiuis proferatur charta, velut de suscepto descriptio, mensae gloriosissimorum Praefectorum: (nouimus enim etiam aliquid tale quaesitum) et quod ex publicis archiuis profertur, et publicum habet testimonium, etiam susceptibile hoc esse ad collationes manuum ponimus. Vbique enim falsitatis peccatum odio habentes, et jusjurandum praebere discutientes, et eximentes literas sancimus, et ex publicis solummodo documentis comparationem fieri permisimus. Quapropter valeat per omnia lex illa praesenti subdiuisione delata ei, jurejurando tamen comparantium modis omnibus prohibendo.

In AVTHENT. *de instrumentorum caut. et fid.* §. *oportet vero.* §. *seq. Coll.* 6. *Tit.* 3. *al.* 2. Nouell. 73. Cap. 8. et 9.

At si contractus fiat in ciuitate, et vnam libram auri excesserit: omnimodo collationi adsit argumentum quodlibet, nec credatur ei soli.

(Nouell. 73. CAP. VIII. v. supr. h. P. II. L. III. T. XV. p. 326.)

CAP. IX.

De contractibus sine scripto compositis.

Et haec dicimus super instrumentis ex scripto confectis: nam si quis facere quemlibet contractum ex non scripto voluerit, hoc manifestum est, quia aut per Testes, aut per jusjurandum fidem percipiet: actore quidem Testes deducente, pulsato autem jurante aut referente, sicuti judex negotium dispo-suerit. Vt autem nihil sit neque horum inemendatum: illud quoque adjicere Legi bonum est, vt si vsque ad vnam auri libram fuerit contractus: hujusmodi obseruationem in hoc minime custodiri, sed secundum hoc, quod tunc actum est, causam fieri, vt non de rebus exiguis maximas attritiones homines sustineant. Haec autem omnia tenere in ciuitatibus volumus: nam in agris (vbi multa simplicitas est, et neque scribentium aut testium multorum copia est) quae hactenus apud eos valuerunt, et nunc sint etiam firma: hoc enim et in ipsis testamentis, quibus maxime studemus, jam à nobis sancitum est. Valeat itaque Lex in omnibus, quae post haec facienda sunt instrumentis et contractibus: quod anim jam transiuit, cur quispiam sanciat? Hanc autem Legem peperit contentionum multitudo factarum quidem in litibus, apud nos autem introductarum: quatenus quotidie inter sese contendere homines compesceamus, praeauferentes eis altercationes per legislationis subtilitatem.

11. *Idem A. Juliano P. P.*

Cum quidam instrumentum protulerit, vel aliam chartulam, eique fidem imposuerit, postea autem persona, contra quam ista chartula vel instrumentum prolatum est, quasi falsum hoc constitutum redarguere nitatur: ne diutius dubitetur, vtrum necessitatem ei, qui protulit, imponi oporteat repetita vice hoc proferre, an sufficiat ei fides jam approbata: sancimus, si quid tale eueniat, eum, qui petit iterum eam chartam proferri, prius sacramentum praestare, quod existimans se posse falsum redarguere, quod prolatum est, ad hujusmodi veniat petitionem. Quid enim, si cum nosset deperditam esse chartam, vel forte concrematam, vel alio modo diminutam, hanc requiri adsimulans, et ad difficultatem productionis respiciens, hujusmodi faciat petitionem. † Et postquam hoc ab actore vel petitore fuerit juratum, et inscriptionum pagina apud competentem judicem deposita: tunc necessitatem imponi ei, qui protulit chartam, de qua quaeritur, iterum eam apud judicem criminis proferre, quatenus possit apud eum crimen falsitatis ventilari. Sin autem dicat, non esse sibi possibile eam ostendere, quia per fortuitos casus hujus copia ei abrepta sit: tunc subeat sacramentum. Quod nec habeat eandem chartulam, nec alii eam dederit, nec apud alium voluntate ejus constituta sit, nec dolo malo fecerit, quominus appareat [ea,] sed re [vera] ipsa chartula sine omni dolo sit deperdita, et productio ejus sibi impossibilia sit. et si tale subeat sacramentum, ab hujusmodi necessitate relaxetur.

† Quod si praedictum jusjurandum subire minime maluerit: tunc quasi falsa chartula nullas habeat vires aduersus eum, contra quem prolata est, sed sit penitus euacuata. Neque enim vlterius poenam produci contra eos, qui non jurauerint, volumus:

§. 1. Igitur *cum quis* NEGOTIA (a) *absentis* GESSERIT: vltro citroque inter eos nascuntur actiones, quae appellantur *negotiorum gestorum*. Sed *domino quidem rei gestae aduersus eum, qui gessit*, *directa competit actio: negotiorum autem gestori contraria.* Quas ex nullo contractu proprie nasci, manifestum est: quippe ita nascuntur istae actiones, si sine mandato quisque alienis negotiis gerendis se obtulerit. Ex qua causa ii, quorum negotia gesta fuerint, *etiam ignorantes obligantur.* Idque vtilitatis causa receptum est: ne absentium, qui subita festinatione coacti, nulli demandata negotiorum suorum administratione, peregre profecti essent, desererentur negotia: quae sane nemo curaturus esset, si de eo, quod quis impendisset, nullam habiturus esset actionem. Sicut autem

mus: cum forsitan quidam subtili reuerentia tenti, nec verum sacramentum praestare patiuntur. † Eandem autem copiam ei praestamus, donec causa apud judicem ventilatur. Si enim jam plenissimum finem accepit, et neque per appellationem suspensa est, neque per solitam retractationem adhuc lis viuere speratur: tunc satis durum est hujusmodi querelae indulgeri, ne in infinitum causae retractentur, et sopita jam negotia per hujusmodi viam iterum aperiantur, et contrarium aliquid nostro eueniat proposito. Dat. 5. Cal. Mart. Lampadio et Oreste VV. CC Coss. 530.

22. *Imp.* JVSTINIANVS A. †

Si postuletur ab aliquo in judicio, vt instrumentum non aduersus se ipsum, sed alium quendam producat, quod alteri prosit, idque producere recuset, vt qui damnum inde metuat; verum is, qui exhiberi chartam petit, nequaquam eum laedendum dicat, sed pecuniam ipsum ab illis accepisse, qui per instrumentum exhibendum coarguendi sunt: vult Constitutio, vt is, qui habet instrumentum, id ipsum proferat, si quidem ex illius prolatione nihil ipsa damni sensurus sit. Sin reapse detrimentum ei prolatum instrumentum adferat, nequaquam eum cogi ad proferendum debere: cum ei magis expediet id occultare, quam publicare. Quod si affirmat is, cui opus est instrumento, nihil ei fraudis ex eo futurum; duntaxat jusjurandum praestet. Quod existimando se fidei suae detrimentum pati propter instrumenti exhibitionem, eam ipsam ob causam proferre chartam recuset: Et quoniam sibi damno id fore putat, curiosius sacramentum praestet atque dicat, se non quia pecuniam acceperit, vel quid aliud non proferendae chartae causa, vel quod muneris promissionem habeat, nec metu illius, contra quem instrumentum requiratur, nec ejusdem amore, chartae exhibitionem recusare, sed quia magnum ex eo circa facultates suas detrimentum capiet. Nam quemadmodum is, qui quadam in causa verum scire putatur, inuitus quoque testimonium dicere cogitur, neque si pecuniam promissam habet ob non perhibendum testimonium, neque si aduersus amicos testimonium dicturus venit, recusare testimonium potest, ita nec is recusare potest, à quo instrumenti exhibitio desideratur, vel propterea, quod aliquid acceperit, aut accepturum se speret, vel ob amicitiam cum illo, cui damno futurum est instrumentum. † Sed si quis juret, se instrumentum quod desideratur, non habere; prorsus id proferre, quod non habet, haud cogitur: sin ejusmodi sacramentum praestare non sustinet, omnino cogitur desideratum instrumentum exhibere:. Quod si semet occultauerit, quasi qui nec jurare, nec instrumentum edere velit: omne damnum, quod hinc emerget, ei, cui opus est instrumento, de suo compenset: Iisdem obtinentibus etiam in argentariorum aliorumque breuibus. † Caeterum illi codices, vel instrumenta proferre coguntur, qui et testimonium dicere aduersus aliquem coguntur. Nam in quas personas inuitus quis testimonium non dicit, aduersus easdem nec codices, vel instrumenta, vel quid aliud tale proferre cogitur. Notissimi sunt autem ex legibus, qui aduersus aliquos inuiti testimonium dicere non coguntur, sicut et ii, contra quos aliqui testimonium perhibere non coguntur. † Nec vlli licet aliter cogere, vt exhibeantur instrumenta, nisi eodem in judicio, in quo causa agitur. † Idque sumptibus ejus, qui codicis, aut instrumentorum exhibitionem fieri desiderat. † Oportet autem semel duntaxat eorum ostensionem fieri; ac si prolato semel instrumento, desideret is, cui opus est, exhiberi denuo, si quidem rationi consentaneum visum fuerit judici, vt iterum quoque charta proferatur, ille vero, qui eam jam protulit, secundam exhibitionem recuset, quod se dicat chartam perdidisse, vel alioqui non habere facultatem ejus exhibendi: juramento tantum fidem facito, nec amplius ad proferendum cogitor: Iisdem obtinentibus non in vrbe duntaxat imperatrice, verum etiam in vniuersa Republica.

b) PLVS VALERE, QVOD AGITVR, QVAM QVOD SIMVLATE CONCIPITVR.

(Cod. 4. T. 22.)

1. *Impp.* VALERIANVS et GALLIENVS AA. *Ruffino.*

In contractibus rei veritas potius, quam scriptura perspici debet.

2. *Impp.* DIOCLETIANVS et MAXIMIANVS AA. et CC. *Soteriae.*

Acta simulata, velut non ipse, sed ejus vxor comparauerit, veritatis substantiam mutare non possunt. Quaestio itaque facti per judicem, [vel] Praesidem prouinciae examinabitur. Dat. 10. Cal. Maji, * *Constantio et Maximiano* CC. Coss. * *294.*

3. *Iidem* AA. et CC. *Maximae.*

Emptione pignoris causa facta, non quod scriptum, sed quod gestum est, inspicitur. Dat. Cal. Maji, *Sirmii*, * *iisdem* CC. Coss. * *294.*

4. *Iidem* AA. et CC. *Decio.*

Si quis gestum à se, alium egisse scribi fecerit, plus actum, quam scriptum valet. Dat. 8. Cal. Dec. * *iisdem* CC. Coss. * *294.*

5. *Iidem* AA. et CC. *Victori.*

Si falsum instrumentum emptionis conscriptum tibi velut locationis, quam fieri tibi mandaueras, subscribere non relegentem, sed fidem habentem, suasit: neutrum contractum (in vtroque alterutrius consensu deficiente) constitisse, proculdubio est. Dat. 13. Calend. Januar. * *iisdem* CC. Coss. 294.

i) De

autem is, qui vtiliter gessit negotia, dominum habet obligatum negotiorum gestorum: ita et contra iste quoque tenetur, vt administrationis reddat rationem. Quo casu *ad exactissimam quisque diligentiam compellitur reddere rationem:* nec sufficit talem diligentiam adhibere, qualem suis rebus adhibere solet: si modo alius diligentior [eo] commodius administraturus esset negotia.

§. 2. *Tutores* quoque, qui tutelae judicio tenentur, non proprie ex contractu obligati [esse] intelliguntur, (*nullum* enim *negotium inter tutorem et pupillum contrahitur*): *sed quia sane non ex maleficio tenentur*, *quasi ex contractu teneri videntur.* Hoc autem casu mutuae sunt actiones. Non tantum enim pupillus cum tutore habet *tutelae actionem* *): sed et contra tutor cum pupillo habet contrariam

*) Vid. supr. L. I. T. XXIV. p. 171. seqq.

i) De INSTRVMENTORVM CAVTELA et FIDE, et primum de DEPOSITO, et mutuo, et aliis Documentis PRIVATE quidem scriptis, HABENTIBVS autem TESTES, et de NON HABENTIBVS Testes: et de INSTRVMENTIS PVBLICE CONFECTIS: et de COLLATIONIBVS MANVS PROPRIAE SCRIPTVRAE: et de expositis Instrumentis ab ILLITERATIS, aut paucas literas scientibus, et de NON SCRIPTIS contractibus: et de contractibus vsque ad vnam libram auri: et de contractibus, qui IN AGRIS fiunt: et vt INDOCVMENTIS et CONTRACTIBVS FVTVRIS LOCVM HABEAT LEX.

(*Auth. Collat.* 6. *T.* 2.)
(Nouell. Const. 73.)

Imp. IVSTINIANVS A. *Joanni gloriosissimo Orientalium Praetoriorum Praefecto, iterum Exconsuli, et Patricio.*

PRAEFATIO.

Nouimus nostras Leges, quae volunt, ex collatione literarum fidem dari documentis, et quia quidam Imperatorum super excrescente jam malitia eorum, qui adulterantur documenta, haec talia prohibuerunt: illud studium falsatoribus esse credentes, et ad imitationem literarum semetipsos maxime exercerent, eo quod **nihil est aliud falsitas, nisi veritatis imitatio.** *Quaniam igitur in his temporibus inaumeras inuenimus falsitates in judiciis multis, quorum fuimus auditores, et quoddam inopinabile ex Armenia nobis exortum est. Oblato namque commutationis documenta, et literis dissimilibus judicatis, quoniam postea inuenti sunt ii, qui de documento testati sunt, subscriptianem sabdentes, et eam recognoscentes, fidem suscepis documentum, et quoddam hinc inopinabile occurrit, eo quod literae quidem sine fide visae sunt, licet examinata responsa verorum testium cum veritate concordaaerunt: et hoc per fidem testium, quae videtur quodammodo esse cauta. Videmus tamen naturam ejus crebro egentem rei examinatione, quando* **literarum dissimilitudinem saepe quidem tempus facit, non enim ita quis scribit juuenis et robustus, ac senex et forte tremens, saepe autem et languor hoc facit:** *et quidem hoc dicimus, quando* **calami et atramenti immutatio, similitudinis per omnia aufert puritatem,** *et nec inuenimus de reliquo dicere, quanta natura generans innouat, et legislatoribus nobis praebet causas.*

§. 1. *Quia igitur imperium propterea DEVS de coelo constituit, vt difficilibus imponat, quae apud eum sunt bona, et Leges aptet secundum naturae varietatem: propterea existimauimus oportere et hanc scribere sanctionem, et dare in commune subjectis, quas nobis DEVS et prius tradidit, et paulatim semper adjiciet. Etenim quiddam de deposita in scripto dubitatum et ad contentionem deductum inuenimus, et oportet etiam omnino horum prospicere: itaque illico nobis est à deposito inchoandum.*

(CAP. I. vid. supr. h. P. II. L. III. T. XV. p. 338.)

De Instrumentorum Cautela et Fide: et primum de DEPOSITO, quemadmodum caute dari potest.

(CAP. II. vid. supr. h. P. II. L. III. T. XV. p. 344.)

Quemadmodum sine Tabellione Instrumentum mutui vel DEPOSITI caute fieri potest.

CAP. III.

Si Literarum fides à voce Testium discrepet.

Si vero tale aliquid contigerit, quale in Armenia factum est, vt aliud quidem faciat collatio literarum, aliud vero testimonia: tunc nos quidem existimauimus ea, quae viua dicuntur voce, et cum jurejurando: haec digniora fide, quam scripturam ipsam secundum se subsistere. Veruntamen sit hoc judicantis prudentiae simul atque religionis, vt veracibus potius pro talibus credat: et nos quidem secundum hunc modum existimauimus oportere probari fidelia documenta.

CAP. IV.

De Instrumentis incaute compositis.

Si tamen quisquam aut deponens, aut mutuans, aut aliter contrahens, contentus sit scriptura sola ejus, cum quo contrahit: in ipso erit, vt sciat, quia in illius fide totum ipse suspendit, et quidem, quantum ex scriptura non sufficiens videbitur fides, nisi secundum nostram Legem adjiciatur documento credulitas, aut praesentia testium, coram quibus contractus est factus: aut forsitan nouissimum ejus rei refugium inuenerit: dicimus autem, quod ex jurejurando est: nam non infirmamus, quod factum est: nam falsitates et imitationes metuentes, et nudis eis existentibus non credentes, hujusmodi subtilitatem causae addimus: non vt credentes priuemus fide sua circa amicos, sed vt, quantum possibile est, et perfidiam et negationem multis reconuluncamus modis.

CAP V.

Quomodo Tabelliones caute debeant Instrumenta componere.

Sed et si Instrumenta publice confecta sint: licet Tabellionum habeant supplementum, adjiciatur et eis, antequam compleantur (sicut dictum est) testium ex scripto praesentia.

CAP.

riam tutelae, si vel impenderit aliquid in rem pupilli, vel pro eo fuerit obligatus, aut rem suam creditoribus ejus obligauerit.

§. 3. Item *si inter aliquos communis res sit sine societate,* veluti quod pariter eis legata donataue esset, et alter eorum alteri ideo teneatur *communi diuidundo* *) *judicio*, quod solus fructus ex ea re perceperit, aut quod socius ejus solus in eam rem necessarias impensas fecerit: non intelligitur ex contractu proprie obligatus esse: quippe nihil inter se contraxerunt, sed quia ex maleficio non tenetur: quasi ex contractu teneri videtur.

§. 4

*) Vid. infr. L. IV. T. XVII. §. 5.

CAP. VI.

De Comparatione notarum.

Oportet autem judicantes, et si qua signa inuenerint adscripta chartis etiam haec requirere, et legere niti. Plurima namque nouimus et ex illis apparuisse, et non facile fidem ex literarum aliarum collatione recipere, propter dudum dictas à nobis causas.

CAP. VII.

De Comparatione Literarum.

Si vero moriantur omnes Testes, aut forsan absint, aut aliter non facile fit fidem ex testium subscriptionibus inuenire, neque Tabellio superest, qui compleuit: si quidem publice sit confectum, quatenus testimonium perhibeat pro se, aut non est in ciuitate: sed necesse est omnino collationem literarum suppletiones eorum, qui subscripserint, assumere: tunc competens est, properare quidem ad comparationes, (neque enim eas modis omnibus interdicimus) per omnem autem subtilitatem procedere, et omnino, si putauerit eis judex oportere credi, etiam jusjurandum injicere proferenti. Quia nihil maligni conscius in eo, quod à se profertur, nec quandam artem circa collationem fieri praeparans, sic vtitur eo, quatenus neque perimatur quicquam omnino, et per omnia munitio in rebus fiat. §. 1. In his vero, quae conficiuntur publice documentis, si tabellio venerit, et testimonium perhibuerit cum jurejurando, si quidem non per se scripserit, sed per alium ministrantem sibi, et ille, si viuit, si quidem possibile omnino est eum venire, et nulla causa prohibet ejus aduentum, aegritudo forte valida, aut quaelibet aliarum necessitatum, quae hominibus accidunt. Quod si etiam adnumeratorem habuerit Instrumentum, et ipse adueniat, vt tres sint testificantes, et non vnus. Si vero neque adnumerator assumptus est, et Instrumentum ipse Tabellio totum per se conscripsit, atque suppleuit, aut si etiam, qui hoc conscripsit, non est, aut aliter ipse venire non valet: tamen cum jurejurando propriae completioni attestetur, vt comparationi non fiat locus, sint etiam sic credibilia documenta. Testimonium enim et ex voce complentis factum, et jusjurandum habens adjectum, praebuit quoddam causae munimentum. §. 2. Quod si Tabellio defunctus est, et testimonium perhibeatur suppletioni ex alia collatione: si quidem etiam sic habeat eum, qui conscripsit Instrumentum, viuentem, et adnumeratorem: adueniant et illi, si quidem praesentes sunt, et habeat ex collatione adimpletionum et ex testibus causa fidem. Si vero nullus horum fit, tunc fiat quidem completionum collatio: non autem sola haec ad hoc sufficiat, sed et aliorum subscribentium forte aut contrahentium scripturae examinentur: vt ex plurimis comparationibus, tam completionis, quam subscribentium forte, aut etiam contrahentium, vna quaedam colligatur vndique et efficiatur fides.

§. 3. Si vero nihil aliud inueniatur praeter collationem Instrumentorum: quod hactenus valuit, fiat: vt, qui profert, ad collationis Documentum juret solemniter. Vt autem aliquod omnino causa sumat augmentum ad majorem negotii fidem: et ipse, qui hoc petit fieri, juret: quia non aliam idoneam habens fidem, ad collationem Instrumentorum venit: nec quicquam circa eam egit aut machinatus est, quod possit forte veritatem abscondere: de quibus licebit sese liberare contrahentes, si consenserint vtrique ad hoc venire, vt insinuent instrumenta: et profiteantur ea sub gestis monumentorum ipsi contrahentes, quatenus priuentur nequitia et corruptione et falsitatibus: et quaecunque alia mala corrigentes, praesentem promulgamus Legem: iis, quae dudum à nobis in collationibus literarum factarum, per scripturam propriae manus sancita sunt, in sua virtute manentibus: procul dubio et in iis, qui literas nesciunt, quae olim valent in judiciis, suam habentibus firmitatem: quoniam quidem ex judiciali forma acceperunt examinationem haec talia competentem.

(CAP. VIII. vid. supr. h. P. II. L. III. T. XV. p. 316.)

Imperiti Literarum quomodo caute contrahant.

(CAP. IX. vid. supr. h. Tit. p. 402.)

De Contractibus sine scripto compositis.

EPILOGVS.

† *Quapropter conuenit tuam Eminentiam haec cognoscentem, manifesta omnibus facere subjectis, et qui hic sunt, et qui in gentibus: etenim ad alios gloriosissimos Praefectos, et qui in Hesperia sunt, et in Lybia, et qui in Septentrionalibus (dicimus autem in Illyrico) scripsimus, vt omnis nobis Respublica plena fiat hac Lege subjectorum medente concussionibus. Datum Prid. Non. Jun. CP. Imperat. DN.* JVSTIN. PP. *Anno* 12. Joanne *V. C. Conf.* 538.

k) De TABELLIONIBVS, et vt PROTOCOLLA dimittant in Chartis.

(Auth. Collat. 4. T. 23.)
(Nouell. Const. 44.)

Imp. JUSTINIANUS A. *Joanni Praefecto Praetorio, iterum Exconsuli et Patricio.*

PRAEFATIO.

Litem paulo ante audiuimus praesenti legi praebentem occasionem. Ex persona quidem mulieris cujusdam ferebatur documentum, literas quidem ejus non habens, (*erat enim harum ignara*

§. 4. Idem juris est de eo, qui *coheredi familiae ercifcundae* *) judicio ex his caufis *obligatus* eft.

§. 5. *Heres* **) quoque *legatorum nomine non proprie ex contractu obligatus* intelligitur: (neque enim cum herede, neque cum defuncto vllum negotium legatarius gessisse proprie dici poteft) et tamen quia ex maleficio non eft obligatus, quasi ex contractu debere intelligitur.

§. 6. Item is, cui quis *per errorem non debitum foluit*, [quasi ex contractu debere videtur]. Adeo enim non intelligitur proprie ex contractu obligatus [esse], vt si certiorem rationem fequa-

*) Vid. infr. L. IV. T. XVII. §. 4.

**) Vid. fupr. L. II. T. XIX. p. 256. et fqq.

ignara) completum autem à tabellione et tabulario, fubfcriptionem ejus habens, et teftium oftendens praefentiam: deinde, dum quaedam dubitatio fuper eo fieret, muliere dicente, non effe à fe delegata, quae charta loquebatur: qui litem audiebat, quaerebat à tabellione cognofcere negotii veritatem: denique tabellionem deduxit: at ille literas recognofcere dixit completionis tabellionis, non tamen noffe aliquid horum, quae fecuta funt: nec enim fibi ab initio penitus delegata, fed commififfe cuidam fuorum hoc facere: neque poftea veniffe ad completionem, fed rurfus alii hoc commififfe, et is quidem, qui affuit completioni, venit, nihil nec ipfe dicens fe noffe: etenim neque fcriptor fuit documenti, fed folum docuit, quia praefente fe hoc dimiffum fit, nec cui ab initio delegatum eft, inuentus eft: vnde nifi per Teftes judex valuiffet agnofcere caufam pure, periculum patiebatur, vndique cadente negotii notitia. Et illud quidem competentem meruit examinationem atque decretum.

CAP. I.

Nos autem credimus oportere vniuerfis auxiliari, et communem in omnibus facere legem: quatenus praepofitis operi tabellionum, ipfis per fe omnibus modis injungatur Documentum, vt dum dimittitur, interfit: et non aliter imponatur chartae completio, nifi haec gerantur: vt habeant, vnde fciant negotium, et interrogati à judicibus, poffint, quae fubfecuta funt, cognofcere, et refpondere, maxime quando literas funt ignorantes, qui haec injungunt: quibus facilis eft et inconuincibilis denegatio harum, quae pro veritate fecuta funt.

§. 1. Vt ergo omnia haec prohibeamus, propterea praefentem confcripfimus legem: et haec cuftodiri modis omnibus volumus à tabellionibus, fiue in ipfa feliciffima Ciuitate, fiue in Prouinciis fint: fcientibus, quia fi praeter haec aliquid egerint, cadent omnino iis, quae vocantur ftationibus: et qui ab eis dirigitur ad injungendum Documentum, et intereft, ipfe dominus fuper ftationis auctoritate erit, et mutabitur caufa: et ille quidem de caetero hoc obtinebit officium in ftatione, quale qui in ea primatum tenebat: ille vero cadet ea: aut vnus erit miniftrantium illi: quoniam ille quidem dedignatus eft hoc agere, quod erat conceffum ei, ille vero fecundum illius voluntatem hoc egerit, propterea nos hanc intulimus eis poenam, vt optimi fiant circa documenta, et jufti, et cautiores, et non propter fuam requiem et delicias corrumpant alienas vitas.

§. 2. Si vero indignus fit forte poteftatem in ftationibus fufcipere is, cui Documentum extra ea, quae à nobis difpofita funt per praefentem legem, injungitur, tabellio quidem cadat omnibus modis hac caufa: alter vero pro eo conftituatur: nihil omnino damnificando ex hoc ftationis domino quicunque fuerit extraneorum, et non ipfe tabellio, neque cadente lucris exinde venientibus: fed illo folo, qui talia perpetrauit, et dedignatus eft fuum complere opus, primatu cadente: omnibus quidem aliis fuper ftationis jure integris dominis ejus ab ipfis tabellionibus, qui talia peccauerunt, feruandis. §. 3. Et non fingant tabelliones occafiones, per aegritudinem forte difcedentes, aut occupationes hujusmodi: licebit enim eis, fi quid tale fuerit, euocare eos, qui contrahunt, et per fe caufam complere: proinde haec, quae contingunt raro, non impedimentum facient vniuerfis, eo quod nihil inter homines fic eft indubitatum, vt non poffit (licet aliquid fit valde juftiffimum) tamen fufcipere quandam folicitam dubitationem, fed nec quaeftus eorum minores fieri per hoc, propter contrahentium frequentiam occafionem habentes: cum melius fit pauca agere caute, quam multis intereffe periculofe. §. 4. Vt tamen non vehementer eis dura lex effe videatur: nos conjicientes humanam naturam, mediocres etiam eis leges noftras ponimus: propter tales enim eorum forte dubitationes damus eis licentiam fingulis vnum ad hoc conftitnere (geftis apud clariffimum Magiftrum cenfus feliciffimae Ciuitatis folemniter celebratis) et licentiam ei dare, vt delegentur ei ab iis, qui veniunt ad ejus ftationem et documenta, et dimiffis eis intereffe: et nulli omnino alteri in ftatione exiftenti, licentiam effe, vt aut delegetur ei initium, aut cum dimittuntur, interfit: nifi tabellioni, qui auctoritatem habet, aut qui ab eo ad hoc ftatutus eft. Si vero praeter hoc fiat, et alter delegetur: tunc fubjacet poenae tabellio, qui auctoritatem habet à nobis dudum definitam: ipfis tamen documentis propter vtilitatem contrahentium non infirmandis. Nouimus enim quia legis metu de caetero et ipfi cuftodient, quae à nobis decreta funt, et documenta fub cautela facient.

CAP. II.

Vt Tabelliones in Protocollo defcribant, idque cum die et Confule.

Illud quoque praefenti adjicimus legi, vt Tabelliones non in alia charta pura fcribant Documenta, nifi in illa, quae in initio (quod vocatur Protocollum) per tempora glorioffiffimi Comitis facrarum noftrarum Largitionum habeat appellationem, et tempus, quo charta facta eft, et quaecunque in talibus fcribuntur: et vt Protocollum non incidant, fed infertum relinquant: nouimus enim multas falfitates ex talibus chartis oftenfas et prius, et nunc: ideoque licet aliqua fit charta (nam et hoc fancimus) habens Protocollum non ita confcriptum, fed aliam quandam fcripturam gerens, neque illam fufcipiant, tanquam adulteram, et ad talia non opportunam, fed in fola tali charta, qualem dudum diximus, Documenta fcribant. Haec itaque, quae de qualitate talium chartarum à nobis decreta funt, et de incifione eorum, quae vocantur Protocolla, valere in hac feliciffima folum Ciuitate volumus, vbi plurima quidem contrahentium multitudo, multa quoque chartarum abundantia eft, et licet legali modo intereffe negotiis, et non dare occafionem quibusdam falfitatem committere, cui fe obnoxios exiftere demonftrabunt, qui praeter haec aliquid agere praefumpferint.

EPI-

quamur, magis (vt supra diximus) ex distractu, quam ex contractu possit dici obligatus esse: nam qui soluendi animo pecuniam dat, in hoc dare videtur, vt distrahat potius negotium, quam contrahat. Sed tamen *perinde is, qui accipit, obligatur, ac si mutuum ei daretur:* et ideo *condictione* *) tenetur.

§. 7. Ex quibusdam tamen causis, repeti non potest, quod per errorem non debitum solutum sit, sic namque definierunt veteres: ex quibus causis inficiando lis crescit, ex his causis non

*) Vid. supr. L. III. T. XV. §. 1. p. 325. et 327. sq.

EPILOGVS.

† *Quae igitur placuerunt nobis, et per hanc sanctam declarata sunt legem, tua Celsitudo operi effectuique tradere festinet.* Dat. * 9. Calend. Septembr. Constantinop. *post Belis. V. C. Cons. Anno* 2. * 537.

l) Vt praeponatur NOMEN IMPERATORIS DOCVMENTIS, et vt latinis Literis apertius Tempora inscribantur.

(*Auth. Collat.* 5. T. 2.)
(Nouell. Const. 47.)

Imp. JVSTINIANVS A *Joanni Praefecto Praetorio, iterum Exconsuli et Patricio.*

PRAEFATIO.

Illud omnium honestius esse putandum documentum, et gesta, et quod omnino pro temporis memoria hominibus adinuentum est, quod ipsa quoque commemoratione ornatur imperii. Consules etenim et indictiones, et quodcumque iudicium temporum omnino est apud nos, sunt quidem forsan et haec significatiua horum, quae volunt: non tamen nos aliquod horum perimimus, sed majorem adjectionem eis imponimus: vt ex majoribus et perfectioribus eis temporum designetur cursus. Si quis enim respexerit ad vetustissima hominum, et antiqua Reipublicae: Aeneas *nobis* Trojanus *Rex, Reipublicae princeps: et nos quidem* Aeneadae *ab illo vocamur, siue quis etiam ad secunda principia respexerit, ex quo pure Romanorum nomen apud homines coruscauit, Reges eam constituerunt* ROMVLVS *et* NVMA: *ille quidem ciuitatem aedificans, hic autem eam legibus ordinans et exornans: siue etiam tertia principia sumat quilibet imperii:* Caesarem MAXIMVM, *et* AVGVSTVM PIVM: *et ita Rempublicam nobis inuenirt hanc, quae nunc est, valentem: sitque immortalis ab illis procedens. Erit ergo absurdum in documentis et in iis, quae in judiciis aguntur, et absolute in omnibus, in quibus memoria quaedam fit temporum, non imperium his praeponi.*

CAP. I.

Vnde sancimus eos, quicunque gestis ministrant, siue in judiciis, sibi vbicunque conficiuntur acta, et tabelliones, qui omnino qualibet forma Documenta conscribunt in hac magna ciuitate, siue in aliis gentibus omnibus, quibus nos praesidere dedit DEVS, hoc modo incipere in documentis: Imperii illius sacratissimi Aug. Imperatoris anno toto: est post illa inserere Consulis appellationem, qui in illo anno est: et tertio loco indictionem, mensem, et diem: sic enim per omnia tempus serabitur, et pro Imperii memoria, atque Consulatus ordine, et reliqua obseruatione interposita documentis, inadulterata haec valde constituentur.

§. 1. Si qua vero apud Orientis habitatores aut alios homines obseruatio custodiatur in ciuitatum temporibus, neque huic inuidemus, sed praescribatur quidem Imperium: sequatur vero (sicut dictum est) Consul et indictio, atque mensis, et dies secundum quam geruntur et conscribuntur, quae aguntur: et tunc inseratur etiam ciuitatis omnibus modis annus. Nos enim auferimus quidem priorum nihil, imperiali vero additamento causam augemus. Et inchoetur mox auctore DEO à praecedente prima indictione, ita quodammodo eis scribentibus: Imperii JVSTINIANI sacratissimi Augusti et Imperatoris Anno 2. post Consulatum *Flauii Belisarii* Clarissimi Viri Anno 2. Die autem tot, et tot Cal. sicque in omnibus nominentur imperii anni, et nostri, in quantum eos DEVS elongauerit, et de caetero Imperatorum. Palam namque est, quia nunc quidem Annum XI. nostri scribunt imperii: inchoante vero Aprili Mense, et prima Die, in qua nos DEVS Romanorum superposuit rebus, 12. Annum scribent: et ita de caetero, donec nostrum DEVS imperium extenderit: vt nobis etiam haec causa super leges, et harum celebrationem continue maneat immortalis, dum memoria imperii omnibus simul intersuerit causis atque temporibus.

CAP. II.

Vt tempora, quae Latinis Literis designantur, apertius scribantur.

Illud quoque adjicimus, quoniam hi, qui tempus in judiciis designant, cum incertis illis, et antiquis literis haec declarant, obseruetur in omni judicio, vt post illas literas antiquitatis alias subdant, id est, has communes et omnibus notas, et quae legi ab omnibus facile possint, et significare gestorum tempus, vt non fatigentur requirentes id tempus: deinde errantes expectent, donec hominem quemcunque comperiant literas illas pro veritate lecturum: sed si quidem reliqua etiam post praescriptionem incertarum literarum, si Graecae sint vocis, Graecis literis subdi tempus: si vero Latinus quidem totius chartae consistat ordo, Latinis quidem subscribatur tempus, interpositis istis incertis Elementis: clariorem tamen ordinem habentibus literis, quas liceat omnibus legere omnino syllabarum Latinarum non ignaris.

EPILOGVS.

† *Tua igitur Eminentia, quae placuerunt nobis, et per hanc sacram declarata sunt legem, et in hac maxima ciuitate, et in prouinciis vniuersis, quibus praees, manifesta constituat: vt nullus praesumat aliter aumerare tempus, aut aliud agere, sed ita, sicut dudum decreuimus.* Datum Cal. Sept. Constantinop. *imperante* JVSTINIANO *perpetuo Augusto, Anno* 2. *post Consulatum Belis. V. C. Anno* 2. * 537.

*) Vt non aliter credatur Instrumento de altero Instrumento facienti mentionem, quam si idipsum probetur, Nouell. 119. Cap. 3. v. supr. h. P. II. L. I. T. X. p. 62. De Retractationibus Sententiarum P. Praetorio, vide supra, h. P. II. L. I. T. II. p. 14.

(a)

non debitum solutum repeti non posse: veluti ex lege Aquilia, item ex legato Quod veteres quidem in iis legatis locum habere voluerunt, quae certa constituta, per damnationem cuique legata fuerant: nostra autem Constitutio, cum vnam naturam omnibus legatis et fideicommissis indulsit, hujusmodi augmentum in omnibus legatis et fideicommissis extendi voluit: sed non omnibus legatariis hoc praebuit, sed tantummodo *in iis legatis* et fideicommissis, quae sacrosanctis Ecclesiis et caeteris venerabilibus locis, *quae religionis vel pietatis intuitu honorantur, relicta sunt, quae, si indebita soluantur, non repetuntur.*

TIT. XXIX.

PER QVAS PERSONAS NOBIS OBLIGATIO ACQVIRITVR.

Expositis generibus obligationum, quae ex contractu vel quasi ex contractu nascuntur: admonendi sumus, ADQVIRI *(a*)* nobis non solum per nosmetipsos, sed per eas quoque personas, quae in nostra potestate sunt: veluti per seruos, et filios nostros, vt tamen, quod per seruos

(*a*)
De NEGOTIIS GESTIS.
(Cod. 2. T. 19.)

1. *Impp.* SEVERVS et ANTONINVS AA. *Sopatrae.*

Cum tutores filiorum tuorum suspectos faceres, eisdemque tutores [seu curatores] peteres, munere pietatis fungebaris: quae causa non admittit negotiorum gestorum actionem: vt sumptus, quos in ea lite fecisti, repetere possis: cum etiam si quis pro affectione domestica aliquos sumptus fecerit, nulla ratione eos repetere possit. PP. 3. Non. Octobr. Dextro et Prisco Coss. 197.

2. *Iidem* AA. *Rufinae.*

Contra impuberes quoque, si negotia eorum vrgentibus necessitatis rationibus vtiliter gerantur: in quantum locupletiores facti sunt, dandam actionem, ex vtilitate ipsorum receptum est. Quae tibi quoque jure decernitur, quod sumptus in pupillum, quem Romam tutorum petendorum gratia duxisti, fecisse te allegas: si non matertera ejusdem te facere paratam propriis impendiis ostenderit. PP. 10. Cal. Febr. Laterano et Rufino Coss. 198.

3. *Iidem* AA *Hadriano.*

Siue pro fratre coherede pecuniam soluisti, negotiorum gestorum actione experiri potes: siue pignoris liberandi gratia debitum vniuersum soluere coactus es, actionem eandem habebis, vel judicio familiae erciscundae, si non est inter vos redditum, eam quantitatem assequeris. PP. 8. Cal. Febr. Anulino et Frontone Coss. 200.

4. *Iidem* AA. *Claudio.*

Qui pupillae negotia tutoris mandato suscepit, pro tutore negotia non videtur gessisse, sed negotiorum gestorum actione pupillae tenebitur. PP. 3. Nonas Decemb. Fabiano et Mutiano Coss. 202.

5. *Iidem* AA *Triphonio.*

Officio nec minus obsequio liberti functus, negotiorum gestorum actionem contra patroni filias pupillas habere non potest. PP. 13. Calend. Jul. Geta et Plautiano Coss. 204.

6. *Iidem* AA. *Gallo.*

Curatorem tibi quidem patris Testamento datum dicis, quod non potest videri jure factum: Quod si (vt proponis) administrationi se immiscuit: negotiorum gestorum actio tam aduersus eum, quam contra heredes ejus tibi competit. PP. † Apro et Maximo Coss. 208.

7. *Imp.* ANTONINVS A. *Euphratae.*

Si ab eo, qui negotia tua gessit, heres ex duobus vnciis institutus es: etiamsi adeas hereditatem, in reliquis decem vnciis aduersus coheredem competit tibi petitio, si quam aduersus defunctum habuisti actionem. PP. 6. Id. Mart. *Romae*, Sabino et Anulino Coss. 217.

8. *Idem* A. *Seuero.*

Aduersus eos, qui negotia tua gesserunt, negotiorum gestorum judicio ciuiliter consiste: nec tibi oberit, si propter occupationes militares eam litem tardius fueris executus: cum hoc genus actionis longi temporis praescriptione excludi non possit. PP. 6. Cal. Aug. Antonino et Aduento Coss. 219.

9. *Idem* A. *Sallustio.*

Si pecuniam [tuam] à debitore tuo Julianus exegit, eamque solutionem ratam habuisti: habes aduersus eum negotiorum gestorum actionem. PP. 8. Calend. Mart. Praesente ex Extricato Coss. 218.

10. *Imp.* ALEXANDER A. *Secundo et aliis.*

Si Seruum alienum non inutilem domino constitutum aegrum curastis: negotium vtiliter gessistis, et competenti vobis actione sumptus recuperare potestis. PP. 12. Cal. Decemb. Alexandro A. 2. et Marcello Coss. 227.

11. *Idem* A. *Herenniae.*

Alimenta quidem, quae filiis tuis praestitisti, tibi reddi non justa ratione postulas: cum id exigente materna pietate feceris. Si quid autem in rebus eorum vtiliter, et probabili more impendisti: si non et hoc materna liberalitate, sed recipiendi animo fecisse te ostenderis: id negotiorum gestorum actione consequi potes. PP. 12. Cal. Febr. Albino et Maximo Coss. 228.

12. *Idem* A. *Theophilo.*

Si Filius pro patre suo debitum soluerit, nullam actionem ob eam solutionem habet: siue in potestate patris, cum solueret fuerit, siue sui juris constitutus: si donandi animo pecuniam dedit. Si igitur Pater tuus sui juris constitutus, pro patre suo negotia gerens, non praecedente mandato debitum ejus soluit: negotiorum gestorum agere cum patruis tuis [potes]. PP. Calend. Augusti Agricola et Clementino Coss. 231.

13. *Idem*

seruos [nostros] nobis adquiritur, totum nostrum fiat: quod autem per liberos, quos in potestate habemus, ex obligatione fuerit adquisitum, hoc diuidatur secundum imaginem rerum proprietatis, et vsusfructus: quam nostra decreuit Constitutio: vt, quod ab actione commodum perueniat, hujus vsumfructum quidem habeat pater, proprietas autem filio seruetur, scilicet patre actionem mouente secundum Nouellae nostrae Constitutionis diuisionem.

§. 1. Item per liberos homines, et alienos seruos, quos bona fide possidemus, adquiritur nobis: sed tantum ex duabus causis: id est, si quid ex operis suis, vel ex re nostra adquirant.

§. 2. Per eum quoque seruum, in quo vsumfructum [vel vsum] habemus, similiter ex duabus istis causis nobis adquiritur.

§. 3. Communem seruum pro dominica parte dominis adquirere, certum est: excepto eo, quod nominatim vni stipulando, aut per traditionem accipiendo illi soli adquirit: veluti cum ita stipulatur, *Titio domino meo dare spondes?* Sed si domini vnius jussu seruus fuerit stipulatus: licet antea dubitabatur, tamen post nostram decisionem res expedita est, vt illi tantum adquirat, qui hoc ei facere jussit, vt supra dictum est.

TIT.

13. *Idem A. Aquiliae.*

Quod in vxorem tuam aegram erogasti, non à socero repetere, sed affectioni tuae [debes] expendere. † In funus sane ejus, si quid eo nomine quasi recepturus erogasti: patrem, ad quem dos rediit, jure conuenis. PP. 8. Calend. Non. Agricola et Clementino Coss. 231.

14. *Idem A. Mutiano Rufo.*

Si Mandatum solius mariti secutus, tam ipsius, quam vxoris ejus negotia gessisti, tam tibi, quam mulieri inuicem negotiorum gestorum competit actio. Ipsi sane, qui mandauit, aduersus te mandati actio est: sed et tibi aduersus eum contraria, si quid forte supererogasti. PP. 10. Calend. Mart. Maximo 3. et Vrbano Coss. 235.

15. *Imp.* GORDIANVS A. *Eutychiano.*

Si paterno affectu priuignas tuas aluisti, seu mercedes pro his aliquas magistris expendisti: ejus erogationis tibi nulla repetitio est. Quod si [vt] repetiturus ea, quae in sumptum misisti, aliquid erogasti: negotiorum gestorum tibi intentanda est actio. PP. 6. Id. Jul. Gordiano A. et Auiola Coss. 240.

16. *Impp.* GALLVS et VOLVSIANVS AA. *Eutychiano.*

Si negotium Sororis tuae gerens pro ea tributa soluisti, vel mandante ea, vel rogante id fecisti: negotiorum gestorum actione, vel mandati, id, quod soluisse te constiterit, repetere poteris. PP. 11. Cal. Maji, Gallo * 2. et Volusiano * *AA.* Coss. 253.

17. *Impp.* DIOCLETIANVS et MAXIMIANVS AA. et CC. *Claudiae.*

Curatoris etiam successores negotiorum gestorum vtili conuentos actione tam dolum, quam latam culpam praestare debere, nec ad eos officium administrationis transire, ideoque nullam alienandi eos res adultae potestatem habere conuenit. Dat. 13. Cal. Jan. *Sirmii*, AA. Coss. 293.

18. *Iidem* AA. et CC. *Pomponio.*

Ob negotium alienum gestum, sumptuum factorum vsuras praestari bona fides suasit. Qua jure contra eos etiam, quorum te necessitate compulsum, negotium gessisse proponis, per judicem negotiorum gestorum vteris. Dat. 9. Calend. Jan. AA Coss. 293.

19. *Iidem* AA. et CC. *Alexandro.*

Ab vno herede pro solido re veluti communi venundata, de pretio coheres venditoris negotiorum gestorum [actione] ratam faciens venditionem, agere potest. Dat. Id. Febr. *Sirmii*, CC. Coss. 294.

20. *Iidem* AA. et CC. *Octauianae.*

Tutori, vel curatori similis non habetur, qui citra mandatum, negotium alienum sponte gerit: quippe superioribus quidem necessitas muneris administrationis finem: huic autem propria voluntas facit: ac satis abundeque sufficit, si cui vel in paucis amici labore consulatur. Secundum quae super his quidem, quae nec tutor, nec curator constitutus, vltro quis administrauit, cum non tantum dolum, et latam culpam, sed et leuem praestare necesse habeat: à te conueniri potest, et ea, quae tibi ab eo deberi patuerit, cum vsuris compelletur reddere. De caeteris vero, quae ab aliis tui constituta juris detenta exacta non sunt, ab hoc, qui nec agendi quidem propter exceptionis obstaculum facultatem habere potuit, exigi non potest: et idcirco aduersus eos, quos res tuas tenere dicis, detorquere tuas petitiones debes. Datum 8. Cal. Maji, *Sirmii*, CC. Coss. 294.

21. *Iidem* AA. et CC. *Michrae.*

Si cognati tui Seruos suos manumiserunt: hoc, quod administrasse eos rem tuam contendis, impedimento eorum libertati fieri non potuit. Quin autem ex actu praecedenti post manumissionem, si vtriusque temporis administratio non connexa, sed separata fit: conueniri non posse, proculdubio est. Dat. 6. Cal. Octob. *Viminacii*, CC. Coss. 294.

22. *Iidem* AA. et CC. *Eulogio.*

Negotium gerentes alienum non interueniente speciali pacto, casum fortuitum praestare non compelluntur. Dat. * 2. Calend. Decembr. CC. Coss. 294.

23. *Iidem* AA. et CC. *Theodoro.*

Negotiis gestis, non in rem, sed in personam est actio. Dat. 12. Cal. Decemb. *Nicomediae*, CC. Coss. 294.

24. *Imp.* JVSTINIANVS A. *Joanni P. P.*

Si quis, nolente, et specialiter prohibente domino rerum, administrationi earum sese immiscuit, apud magnos auctores dubitabatur, si pro expensis, quae circa res factae sunt, talis negotiorum gestorum habeat aliquam aduersus dominum actionem. Quam quibusdam pollicentibus directam, vel vtilem:

TIT. XXX.

QVIBVS MODIS TOLLITVR OBLIGATIO.

Tollitur autem *omnis obligatio* SOLVTIONE (α) ejus, quod debetur: vel si quis consentiente creditore, ALIVD PRO ALIO (β) SOLVERIT. Nec interest, quis soluat: vtrum ipse, qui debet, an alius pro eo, liberatur enim et alio soluente; siue sciente, siue ignorante debitore, vel inuito [eo] solutio fiat. Item si reus soluerit: etiam ii, qui pro eo interuenerunt, liberantur. Idem ex contrario contingit, si fidejussor soluerit: non enim ipse solus liberatur, sed etiam reus.

§. 1. Item per ACCEPTILATIONEM (γ) tollitur obligatio. Est autem acceptilatio imaginaria solutio. Quod enim ex verborum obligatione Titio debetur, si id velit Titius remittere, poterit sic fieri, vt patiatur haec verba debitorem dicere: *Quod ego tibi promisi, habesne acceptum?*

lem: aliis negantibus (in quibus et Saluius Julianus fuit) hoc decidentes sancimus, si contradixerit dominus, et eum res suas administrare prohibuerit, secundum Juliani sententiam nullam esse aduersus eum [vel directam, vel vtilem] contrariam actionem, scilicet post denunciationem, quam ei dominus transmiserit, non concedens ei res ejus attingere: licet res bene ab eo gestae sint. Quid deinde, si dominus aspexerit ab administratore multas expensas vtiliter factas, et tunc dolosa adsimulatione habita eum prohibuerit, vt neque anteriores expensas praestet? Quod nullo modo patimur: sed ex quo [ea] testatio ad eum facta est, vel in scriptis, vel sine scriptis sub testificatione aliarum tamen personarum: ex eo die pro faciendis meliorationibus nullam ei competere actionem: super anterioribus autem, si vtiliter factae sunt, habere eum actionem contra dominum concedimus sua natura currentem. Dat. 14. Cal. Dec. Lampadio et Oreste Coss. 530.

(α*)

PER QVAS PERSONAS NOBIS ACQVIRATVR.

(Cod. 4. T. 27.)

1. *Impp.* DIOCLETIANVS et MAXIMIANVS AA. *Marcellae.*

Excepta possessionis causa, per liberam personam, quae alterius juri non est subdita, nihil acquiri posse, indubitati juris est. Si igitur procurator non sibi, sed ei, cujus negotia administrabat, redintegratae rei vindicationem pactus est, idque pactum etiam stipulatio insequuta est, nulla domino obligatio acquisita est. Seruis autem res traditae, dominis acquiruntur. Dat. Cal. Jul. ipsis AA. Coss. * 293.

2. *Imp.* JVSTINIANVS A. *Juliano P. P.*

Cum per liberam personam, si pecunia alterius nomine fuerit numerata, acquiratur [quidem] ei, cujus nomine pecunia credita est, per hujusmodi numerationem condictio; non autem hypotheca, vel pignus eorum, quae procuratori data, vel supposita sunt, dominis contractus acquiritur: talem differentiam expellentes sancimus, et condictionem, et hypothecariam actionem, vel pignus ipso jure, et sine aliqua cessione ad dominum contractus peruenire. † Si enim procuratori necessitas legibus imposita est, domino contractus cedere actionem; quare quemadmodum ab initio in personali actione cessio superuacua videbatur, non etiam in pignoribus et hypothecis simili modo dominus contractus habeat hypothecariam actionem, seu pignoris vinculum, vel retentionem sibi acquisitam? Dat. Cal. Nou. Lampadio et Oreste VV. CC. Coss. 530.

3. *Idem A. Juliano P. P.*

Si duo, vel plures communem seruum habeant, et vnus ex his jusserit, vt suo nomine seruus ab aliquo stipuletur decem (puta) aureos, vel aliam rem: ipse autem seruus non ejus, qui jussit, sed alterius ex dominis suis fecit mentionem, et nomine illius stipulatus est: inter antiquam sapientiam quaerebatur, cui acquiratur actio, vel lucrum, quod ex hac causa accidit? vtrum ei, qui jussit, an ei, cujus seruus fecit mentionem, an ambobus? Cumque ex omni latere magna pars auctorum multum effuderit tractatus: nobis verior eorum sententia videtur, qui domino, qui jussit, afferunt stipulationem, et ei tantummodo acquiri dixerunt, quam aliorum, qui in alias opiniones deferuntur: neque enim malignitati seruorum indulgendum est, vt liceat eis, domini jussione contempta, sua libidine facere stipulationem, et ad alium dominum, qui eum forsitan corrupit, alienum lucrum transferre: quod neque ferendum est; si seruus impius domino quidem, qui jussit, minime obediendum existimauerit, alii autem, qui forsitan ignorat, et nescit, repentinum addneat solatium. Quod enim saepe apud antiquos dicebatur, jussionem domini non esse absimilem nominationi, tunc debet obtinere, cum seruus jussus ab vno ex dominis stipulationem facere sine nomine, stipulatus est. Tunc enim ei soli acquirit, qui jussit. Sin autem expresserit alium dominum: soli illi necesse est acquisitionem celebrari, multo enim amplius oportet valere dominici nominis mentionem, quam herilem jussionem. Dat. 15. Calend. Dec. Lampadio et Oreste VV. CC. Coss. 530.

*) De Bonis maternis, et materni Generis, Cod. 6. T. 60. v. supr. h. P. II. L. I. T. IX. p. 49. De Bonis, quae Liberis in Potestate Patris constitutis, ex Matrimonio, acquiruntur, et eorum Administratione, Cod. 6. T. 61. ib. p. 44. sq. add. infr. L. IV. T. VII. Quod cum eo, qui in aliena Potestate est, Negotium gestum esse dicitur.

(α)

DE SOLVTIONIBVS ET LIBERATIONIBVS.

(Cod. 8. T. 43.)

1. *Imp.* ANTONINVS A. *Aristeneto.*

In potestate ejus est, qui ex pluribus contractibus pecuniam debet, tempora solutionis exprimere, in quam causam reddat. Quod si debitor id non fecit, conuertitur electio ad eum, qui acce-

acceptum? et Titius respondeat, *habeo.* Sed et Graece potest acceptilatio fieri: dummodo sic fiat, vt Latinis verbis solet [exigi], ἔχεις λαβὼν δηνάρια τόσα; ἔχω λαβών, id est, *tot denarios acceptos habes? acceptos habeo.* Quo genere (vt diximus) tantum eae soluuntur obligationes, quae ex verbis consistunt, non etiam caeterae. Consentaneum enim visum est, verbis factam obligationem, aliis posse verbis dissolui. Sed et id, quod alia ex causa debetur, potest in stipulationem deduci, et per acceptilationem dissolui. Sicut autem quod debetur, pro parte recte soluitur: ita in parte debiti acceptilatio fieri potest.

§. 2. Est [autem] prodita stipulatio, quae vulgo Aquiliana appellatur, per quam contingit, vt omnium rerum obligatio in stipulatum deducatur, et ea per acceptilationem tollatur. Stipulatio enim Aquiliana renouat omnes obligationes, et à *Gallo Aquilio* ita composita est: *Quidquid te mibi ex quacunque causa dare facere oportet, oportebitue, praesens, in diemue: Quarumcunque rerum mibi tecum actio est: Quaeque aduersus te petitio, vel aduersus te persecutio est, eritue: Quodue tu meum*

accepit; si neuter voluntatem suam expressit, prius in vsuras id, quod soluitur, deinde in sortem accepto feretur. PP. 2. Non. Nou. duobus Aspria Coss. 213.

2. *Imp.* ALEXANDER A. *Bassae.*

Liberari fidejussores, quoties fiscus tam debitori, quam creditori (licet diuersis stationibus) succedit, jus certum est. Quod et in tua persona Procuratores mei custodient. PP. Cal. Jul. Lupo et Maximo Coss. 233.

3. *Imp* GORDIANVS A. *Apollonio.*

Si cum seruus liberam peculii administrationem haberet, mutuam ab eo accepisti pecuniam, eique ante ademptum peculium, vel prius quam ademptum cognosceres, eam exsoluisti: ea solutione liberatus es. PP. 5. Cal. Oct. Pio et Pontiano Coss. 239.

4. *Idem* A. *Rufinae.*

Nihil interest, vtrum creditori mutuam pecuniam solueris, an ex ejus voluntate seruo numeraueris. Nec enim ex eo, quod creditor concessit in fatum, priusquam instrumenta redderet, euacuatae obligationis vires reparari queunt. PP. 2. Id. Octobr. Pio et Pontiano Coss. 239.

5. *Idem* A. *Celso.*

Nulla tibi aduersus creditorem alienum actio superest, eo quod ei debitam quantitatem offerens, jus obligationis in te transferri desideras: cum ab eo te nomen comparasse non suggeras: licet solutione ab alio facta nomine debitoris, euanescere soleat obligatio. PP. 15. Calend. Nou. Pio et Pontiano Coss. 239.

6. *Idem* A. *Alexandro.*

Si inter patrem tuum, eosque, quos debitores esse dicebas, non de dubia lite transactio facta est, sed parte tantummodo recuperata, vniuersum se recepisse cauit, nec de superfluo eos, quos verbis obligauit, per acceptilationem liberauit, nec donationis causa id factum est: exuberantis debiti integra ei repetitio competit. PP. Id. Febr. Gordiano A. et Auiola Coss. 240.

7. *Impp.* PHILIPPVS A. et PHILIPPVS C. *Antiocho.*

Ejus quantitatis, cujus petitionem ratio compensationis excludit, vsuras non posse reposci, manifestum est. PP. 5. Cal. Aug. Peregrino et Aemiliano Coss. 245.

8. *Iidem* A. et C. *Rufino.*

Vsuras, quae quotannis in Vrbe numerandae sunt, promittere alio loco dependi, nisi ex justa causa exempli ratio minime sinit. PP. 5. Id. Maji, Philippo A. et Titiano Coss. 246.

9. *Impp.* DIOCLETIANVS et MAXIMIANVS AA. *Cassio.*

Obsignatione totius debitae pecuniae solenniter facta, liberationem contingere, manifestum est. Sed ita demum oblatio debiti liberationem parit, si eo loco, quo debetur, solutio fuerit celebrata. PP. 5. Id. Maji, Maximo 2. et Aquilino Coss. 286.

10. *Iidem* AA. et CC. *Ambrosio.*

Successores ejus, qui major viginti quinque annis in solutum pro debito jure mancipia dedit, haec reuocare non posse, constat. S. 5. Id. April. *Byzantii*, AA Coss. * 287.

11. *Iidem* AA et CC. *Capitolinae.*

Cum maritum tuum à debitoribus tuis minoris viginti quinque annis constitutae, veluti ex causa tibi debiti aliquas accepisse quantitates, nec tamen te consensum accommodasse, significes: nullum tibi praejudicium potuit fieri, nisi factam solutionem, post majorem aetatem ratam feceris. S. 5. Calend. Maji, *Heracliae*, AA. Coss. * 287.

12. *Iidem* AA. et CC. *Eutychio.*

Inuito vel ignorante creditore, qui soluit alii, se non liberat obligatione. Quod si hoc vel mandante, vel ratum habente eo, fecerit, non minus liberationem consequitur, quam si eidem creditori soluisset. S. 3. id. Maji, AA. (et CC.) Coss. * 287.

13. *Iidem* AA. et CC. *Philotimo.*

Si obligatum hominem ex causa mandati, non per stipulationem facta nouatione post acceptilationem liberasti, sed tantum receptam ex eadem causa debitam quantitatem false scripsisti: figmento veritatis extingui non potuit obligatio. S. 6. Calend. Jun. AA. Coss. * 287.

14. *Iidem* AA. et CC. *Cohortae.*

Pecuniae solutae professio collata instrumento, majorem rei gestae probationem continet, quam si chirographum acceptae pecuniae mutuae fuisset redditum. S. 5. Id. Jul. AA. Coss. * 287.

15. *Iidem* AA. et CC. *Quartino.*

Quod debitori tuo chirographum redditum contra voluntatem tuam adseueras, nihil de jure tuo diminutum est. Quibuscunque itaque argumentis jure proditis hanc obligationem tibi probanti, eum pro hujusmodi facto liberationem minime consecutum, Judex ad solutionem debiti jure compellet. S. 5. Cal. Sept. AA. Coss. * 287.

16. *Iidem* AA. et CC. *Charidemo.*

Eum, à quo mutuam sumpsisti pecuniam, in solutum nolentem suscipere nomen debitoris tui, compelli juris ratio non permittit.

meum habes, tenes, possides, [*doloue malo fecisti, quo minus possideas*]: *quanti quaeque earum rerum res erit, tantam pecuniam dari stipulatus est Aulus Agerius, spospondit Numerius Nigidius: Quod Numerius Nigidius Aulo Agerio spospondit, id haberetne à se acceptum, Numerius Nigidius Aulum Agerium rogauit, Aulus Agerius Numerio Nigidio acceptum fecit.*

§. 3. Praeterea NOVATIONE (*d*) tollitur obligatio, veluti si id, quod tibi Sejus debebat, à Titio dari stipulatus sis. Nam interuentu nouae personae noua nascitur obligatio, et prima tollitur, translata in posteriorem: adeo, vt interdum, licet posterior stipulatio inutilis sit, tamen prima nouationis jure tollatur: velut si id, quod tu Titio debes, à pupillo sine tutoris auctoritate stipulatus fueris, quo casu res amittitur: nam et prior debitor liberatur, et posterior obliga-

In AVTHENT *de fidejussor. et mandator.* §. *quod autem.* *Coll.* I. *Tit.* 4. Nouell. 4. Cap. 3.

Hoc, nisi Debitor in pecunia vel alia re mobili soluere nequeat: tunc enim res immobilis, quam Debitor habet meliorem, solui potest, facta per Judicem subtili ejus causae aestimatione, vt rem praedictam et debitori soluere, et creditori liceat petere, praestanda creditori cautela de euictione, quae debitori possibilis sit: quod est in omni actione. At si Creditor paratus sit emptorem rei praestare, oportet Debitorem cautela Judicis arbitrio Creditori praebita, rem tunc distrahere, vt satisfiat creditori.

(Nou. 4. CAP. III. vid. supr. h. P. II. L. III. T. XIV. p. 325.)

17. *Iidem* AA. et CC *Cassio.*

Manifesti juris est, tam alio pro debitore soluente, quam rebus pro numerata pecunia consentiente creditore datis, tolli paratam obligationem. S. Calend. Decembr. *Sirmii*, AA. Coss. * 287.

18. *Iidem* AA. et CC. *Domitio.*

Inquisitio veritatis tolli non potuit, quod chirographa, quae fecerat procurator tuus, recepta, tibique restituta ab ipsius herede proponas, eum subscriptione procuratoris significante, quod nihil creditoribus debeatur: cum nihil prohibeat, et creditoribus satisfactum [esse,] et non vestrae pecuniae, sed ipsius, cui negotium gerendum mandaueras, processisse solutionem. S. Id. Febr. * *Constantio et Maximiano* CC. Coss. * 294.

19. *Iidem* AA. et CC. *Diogeni.*

Si actore [Seruo], tam mutuis dandis pecuniis, quam debitis accipiendis praeposito, in hoc, quod susceperas, ejus dominae per ipsum satisfecisti: Instrumentum huius solutione celebrata nihil tibi nocere potest. Aliter enim soluentes Seruo de actione dominae liberare se minime possunt. S. 5. Idib. Oct. * *iisdem* CC. Coss. * 294.

20. *Iidem* AA. et CC. *Eucrati.*

Si operas certi Serui pro pecunia sumpta sibi in debitum compensare placuit creditori: his secundum conuentionis fidem praestitis, de mancipio restituendo pacti tenor seruari debet S. 5. Calend. Nou. *Hadrianopoli*, * *iisdem* CC. Coss. * 294.

21. *Iidem* AA. et CC. *Rufo.*

Interest multum, vtrumne spe futurae nouationis suscepisse te quod Instrumento continetur, scripsisti, an accepta minore quantitate tantum, quantum lectio probat, in scriptura conferri placuit: Nam superiore quidem casu residui petitio debiti manet integra: posteriore vero consensu transactionis finitis stare conuenit. S. 3. Non. Dec. * *iisdem* CC. Coss. * 294.

22. *Iidem* AA. et CC. *Grato.*

Inductum, (id est, cancellatum) necne sit chirographum, vestram solutionem semel debiti causa factam, ei, qui exigendi potestatem habuit, probantium, nihil interest. S. 5. Id. Dec. * *iisdem* CC. Coss. * 294.

23. *Iidem* AA. et CC. *Vacio.*

Si literarum Auxenonis contemplatione, quas ad Aristonem de numeranda tibi pecunia dederat, recepisse te scripsisti debitum ab Aristone, mandato non impleto, cum petitio debiti maneat integra, nihil legitimam exactionem impedire potest. S. 15. Cal. Jan. *Nicomediae*, * *iisdem* CC. Coss * 294.

24. *Iidem* AA. et CC. *Rufino.*

Cum pro pecunia, quam [mutuo] acceperas, secundum placitum Euandro te fundum dedisse profitearis: ejus industriam, vel euentum meliorem tibi, non ipsi prodesse, contrarium non postulaturus, si minoris distraxisset, non juste petis. S. 7. Calend. Jan. *Nicomediae*, * *iisdem* CC. Coss. * 294.

25. *Iidem* AA. et CC. *Aureliano.*

Solutionem asseueranti probationis onus incumbit: quo facto, chirographum condicere potest. S. 3. Calend. Jan. *Nicomediae*, * *iisdem* CC. Coss. * 294.

*) De Solutionibus et Liberationibus Debitorum Ciuitatis. v. supr. P. I. Sect. II. p. 137. De Solutionibus: vt Debitore Aurum aut Pecuniam numeratam non habente, addicantur Creditori res ejus, Nouell. 4. Cap. 3. v. supr. h. P. II. L. III. T. XIV. p. 325. et 360.

(β)
DE COMPENSATIONIBVS.
(Cod. 4. T. 31.)

1. *Imp.* ANTONINVS A. *Dianensi.*

Et Senatus censuit, et saepe rescriptum est, compensationi in causa fiscali, ita demum locum esse, si eadem statio quid debeat, quae petit. Atque hoc juris propter confusionem diuersorum officiorum tenaciter seruandum est. Si quid autem tibi ex ea statione, cujus mentionem fecisti, deberi constiterit: quam primum recipies.

2. *Idem* A. *Asclepiadae.*

Ex causa quidem judicati [si debitum] solutum repeti non potest, ea propter nec compensatio ejus admitti potest. † Eum vero, qui judicati conuenitur, compensationem pecuniae sibi debitae implorare posse, nemini dubium est.

3. *Imp.* ALEXANDER A. *Capitoni.*

In ea, quae Reipublicae te debere fateris, compensari ea, quae [inuicem] ab eadem tibi debentur, is, cujus de ea re notio est, jubebit: si neque ex calendario, neque ex vectigalibus, neque ex frumenti, vel olei publici pecunia, neque tributorum, neque alimentorum, neque ejus, qui statutis sumptibus seruit, neque fideicommissi ciuitatis debitor sis.

4. *Idem*

obligatio nulla est. Non idem juris est, si à seruo quis fuerit stipulatus: nam tunc prior perinde obligatus manet, ac si postea nullus stipulatus fuisset. Sed si eadem persona sit, à qua postea stipuleris: ita demum nouatio fit, si quid in posteriore stipulatione noui sit; forte si conditio aut dies, aut fidejussor adjiciatur, aut detrahatur. Quod autem diximus, si conditio adjiciatur, nouationem fieri: sic intelligi oportet, vt ita dicamus factam nouationem, si conditio extiterit: alioqui si defecerit, durat prior obligatio. Sed cum hoc quidem inter veteres constabat, tunc fieri nouationem, cum nouandi animo in secundam obligationem itum fuerat; per hoc autem dubium erat, quando nouandi animo videretur hoc fieri; et quasdam de hoc praesumptiones alii in aliis casibus introducebant: ideo nostra processit constitutio, quae apertissime definiuit, tunc solum

4. *Idem* A. *Luciano.*

Si constat pecuniam inuicem deberi: ipso jure pro soluto compensationem haberi oportet ex eo tempore, ex quo ab vtraque parte debetur, vtique quoad concurrentes quantitates, ejusque solius, quod amplius apud alterum est, vsurae debentur, si modo petitio earum subsistit.

5. *Idem* A. *Honoratae.*

Etiamsi fideicommissum tibi ex ejus bonis deberi constat, cui debuisse te minorem quantitatem dicis: aequitas compensationis vsurarum excludit computationem. Petitio autem ejus, quod amplius tibi deberi probaueris, sola relinquitur.

6. *Idem* A. *Pollidenti.*

Neque scriptura, qua cautum est accepta, quae negas tradita, obligare te contra fidem veritatis potuit: et compensationis aequitatem jures postulas. Non enim prius exsolui, quod debere te constiterit, aequum est, quam petitioni mutuae responsum fuerit: eo magis, quod ea te persequi dicis, quae à muliere diuortii causa amota quereris. PP. Dat. Cal. Dec. Alexandro A. 3. et Dione Coss. 230.

7. *Idem* A. *Euzosio.*

Si ex venditione pretium venditori debetur: compensationis ratio opponitur. Aduersus fiscum enim solummodo emptores petitioni pretii compensationem objicere prohibentur.

8. *Imp.* GORDIANVS A *Emerito.*

Si propter fructus ex possessione tua perceptos vitricus tuus debitor tibi constitutus est: cum id, quod à matre tua ei legatum est, à te petere coeperit: mutuo debitae quantitatis apud eum, qui super ea re judicaturus est, compensationem non immerito objicies.

9. *Idem* A. *Eumenidi.*

Ejus, quod non ei debetur, qui conuenitur, sed alii, compensatio fieri non potest.

10. *Impp.* DIOCLETIANVS et MAXIMIANVS AA. et CC. *Nicandro.*

Quoniam liberum fundum distractum tibi proponis: post vero, veluti praecedente emptionem obligatione, certum quid soluisse: si debitum à te apud Praesidem prouinciae petatur: compensationem ejus, quod indebite soluisti, potes opponere.

11. *Iidem* AA. et CC. *Juliano et Paulo.*

Si tutores pupillis officio Magistratus vrgente nominastis, ac pro his propter onus primipili pecuniam soluistis, superstitiosam geritis solicitudinem, ne ab ipsis conuenti hanc eis imputare minime possitis, vel à vobis quicquam amplius exigatur, si tantum, quantum eis tutores debuerunt, vel vos nomine ipsorum majorem quantitatem dedisse probetur.

12. *Iidem* AA. et CC. *Corneliano.*

Inuicem debiti compensatione habita, si quid amplius debeas, soluens, vel accipere creditore nolente offerens, et consignatum deponens, de pignoribus agere potes.

13. *Iidem* AA. et CC. *Basso.*

Si velut in id debitum, quod solennium publicarum pensitationum nomine [debueras,] compensaturo tibi, nihil [te] petiturum postea Mutiano scripsisti: redditis his, quae venerant in compensationem, non indebiti soluti repetitio, sed ante debiti competit exactio.

14. *Imp.* JVSTINIANVS A. *Joanni P. P.*

Compensationes ex omnibus actionibus ipso jure fieri sancimus, nulla differentia in rem, vel personalibus actionibus inter se obseruanda. §. 1. Ita tamen compensationes objici jubemus, si causa, ex qua compensatur, liquida sit, et non multis ambagibus innodata, sed possit judici facilem exitum sui praestare: satis enim miserabile est post multa forte variaque certamina, cum res jam fuerit approbata, tunc ex altera parte, quae jam pene conuicta est, opponi compensationem jam certo et indubitato debito, et moratoriis ambagibus spem condemnationis excludi. Hoc itaque judices obseruent, et non procliuiores ad admittendas compensationes existant: nec molli animo eas suscipiant: sed jure stricto vtentes, si inuenerint eas majorem et ampliorem exposcere indaginem, eas quidem alii judicio reseruent: litem autem pristinam jam pene expeditam, sententia terminali componant: excepta actione depositi secundum nostram sanctionem, in qua nec compensationi locum esse disposuimus. §. 2. Possessionem autem alienam perperam occupantibus compensatio non datur.

(γ)

De ACCEPTILATIONIBVS.

(Cod. 8. T. 44.)

1. *Imp.* ANTONINVS A. *Apronio.*

Jam tibi scripsi, posse apud judicem quaeri, an solennibus verbis tutoris auctoritate interueniente, Soror tua acceptilatione debitorem suum liberauit: quare si in repetenda pecunia, quam exsoluit, diuersa pars perseuerauerit: veteris defensionibus competentibus. PP. 3. Id. Febr. Duobus Aspris Coss. 213.

2. *Impp.* DIOCLETIANVS et MAXIMIANVS AA. et CC. *Claro.*

Si donationis gratia nouatione facta per acceptilationem praestitisti liberationem, omnis agendi via perempta est. S. 6. Calend. Januar. AA. (et CC.) Coss. 287.

3. *Iidem* AA. et CC. *Demetriae.*

Per Aquilianam stipulationem pacto subditam, obligatione praecedente sublata, et acceptilatione, quae fuit inducta, per-

solum nouationem prioris obligationis fieri, quoties hoc ipsum inter contrahentes expressum fuerit, quod propter nouationem prioris obligationis conuenerunt: alioqui et manere pristinam obligationem, et secundam ei accedere, vt maneat ex vtraque causa obligatio secundum nostrae Constitutionis definitionem, quam licet ex ipsius lectione apertius cognoscere.

§. 4 Hoc amplius, *eae obligationes, quae consensu contrahuntur, contraria voluntate dissoluuntur.* Nam si Titius et Sejus inter se consenserint, vt fundum Tusculanum emptum Sejus haberet centum aureis; deinde re nondum secuta, id est, neque pretio soluto, neque fundo tradito, placuerit inter eos, vt discederetur ab ea emptione et venditione; inuicem liberantur. † Idem est in conductione et locatione, et in omnibus contractibus, qui ex consensu descendunt, sicut jam dictum est.

INSTI-

perempta: ei, qui ex nulla causa restitui potest, omnis agendi via praecluditur. S. 5. Calend. Decembr. * *Constantio et Maximiano* CC. Coss. * 294.

(*d*)

DE NOVATIONIBVS ET DELEGATIONIBVS.

(Cod. 8. T. 42.)

1. *Imp.* ALEXANDER A. *Timotheo.*

Delegatio debiti, nisi consentiente, et stipulanti promittente debitore, jure perfici non potest. Nominis autem venditio, et ignorante, vel inuito eo, aduersus quem actiones mandantur, contrahi solet. PP. 5. Id. Februar. Maximo 2. et Aeliano Coss. 224.

2. *Imp.* GORDIANVS A. *Firmino.*

Ex contractu pecuniae creditae actio inefficax dirigitur, si delegatione personae rite facta, jure nouationis vetustior contractus euanuit. PP. Calend. Sept. Pio et Pontiano Coss. * 239.

3. *Idem* A. *Mutiano.*

Si delegatio non est interposita debitoris tui, ac propterea actiones apud te remanserunt, quamuis creditori tuo aduersum eum solutionis causa mandaueris actiones, tamen, antequam lis contestetur, vel aliquid ex debito accipiat, vel debitori tuo denunciauerit, exigere à debitore tuo debitam quantitatem non vetaris, et eo modo tui creditoris exactionem contra eum inhibere. Quod si delegatione facta jure nouationis tu liberatus es, frustra vereris, ne eo, quod quasi à cliente suo non faciat exactionem, ad te periculum redundet: cum per verborum obligationem voluntate nouationis interposita, à debito liberatus sis. PP. 5. Id. Jun. Gordiano A. et Auiola Coss. 240.

4. *Idem* A. *Stratonico.*

Non abstulit tibi procurator tuus actionem, si, cum ei mandasses exactionem pecuniae, quam hi tibi debebant, contra quos supplicas, parte accepta, de reliquo eos liberauit: cum neque contra voluntatem tuam nouationem facere, neque in eo, quod non soluebatur, eos liberare potuerit. PP. Id. Nou. Gordiano A. et Auiola Coss. 240.

5. *Impp.* DIOCLETIANVS et MAXIMIANVS AA. et CC. *Septimiae.*

Si Pater tuus, cui te successisse proponis, creditori pro Alexandro suscepto nomine certam pecuniam stipulanti spopondit, licet per improbitatem Alexander ei satis non fecit, tamen summae promissae nimis improbe solutio negatur. S. 2. Id. April. *Sirmii*, * *Constant. et Maximiano* CC. Coss. * 294.

6. *Iidem* AA. et CC. *Dertiparo.*

Nec creditoris creditori quisquam inuitus delegari potest. S. 11. Caleud. Nouembr. *Derostoli*, * *iisdem* CC. Coss. * 294.

7. *Iidem* AA et CC *Zoilo.*

Si soluere tibi pecuniam delegatus Eucarpus dare spospondit: vel debitum constituit, suo nomine conueniri potest: alioquin aduersus eum experiri pro chirographario debitore tuo frustra conaris. S. 7. Cal. Jan. * *iisdem* CC. Coss. * 294.

8. *Imp.* JVSTINIANVS A. *ad Senatum.*

Nouationum nocentia corrigentes volumina, et veteris juris ambiguitates resecantes, sancimus: Si quis vel aliam personam adhibuerit, vel mutauerit, vel pignus acceperit, vel quantitatem augendam, vel minuendam esse crediderit, vel conditionem, seu tempus addiderit, vel detraxerit, vel cautionem minorem acceperit, vel aliquid fecerit, ex quo veteris juris conditores introducebant nouationes: nihil penitus prioris cautelae innouari, sed anteriora stare, et posteriora incrementum illis accedere: nisi ipsi specialiter remiserint quidem priorem obligationem, et hoc expresserint, quod secundam magis pro anterioribus elegerint: Et generaliter definimus, voluntate solum esse, non lege nouandum: et si non verbis exprimatur, vt sine nouatione (quod solito vocabulo ἀνοναιτίως Graeci dicunt) causa procedat, hoc enim naturalibus inesse rebus volumus, et non verbis extrinsecus superuenire. Dat. 11. Calend. Aug. *Constantinop.* Lampadio et Oreste, VV. CC. Coss. 530.

(a)

INSTITVTIONVM JVRIS
LIBER QVARTVS.

TIT. I.
DE OBLIGATIONIBVS, QVAE EX DELICTO NASCVNTVR.

Quum sit expositum superiore libro de obligationibus ex contractu, [et quasi ex contractu]: sequitur, vt de obligationibus ex maleficio, [et quasi ex maleficio] dispiciamus. Sed illae quidem (vt suo loco tradidimus) in quatuor genera diuiduntur: hae vero vnius generis sunt: nam omnes ex re *nascuntur*, id est, *ex ipso maleficio*, veluti *ex furto*, *rapina*, *damno*, *injuria*.

§ 1. FVRTVM (a) est contrectatio fraudulosa, lucri faciendi gratia, *vel ipsius rei*, *vel* etiam *vsus* ejus, possessionisue, quod lege naturali prohibitum est admittere.

§. 2. Furtum autem vel à furuo, id est, nigro dictum est, quod clam et obscure fiat, et plerumque nocte: vel à fraude: vel à ferendo, id est, auferendo: vel à graeco sermone, quod φῶρας appellant fures. Imo et Graeci à ferendo φῶρας dixerunt.

§. 3.

(a)

DE FVRTIS ET SERVO CORRVPTO.
(Cod. 6. T. 2.)

1. *Impp.* SEVERVS et ANTONINVS AA. *Theogeni.*

Si pecunia tua mandantibus Seruis [tuis] quidam praedia comparauerunt: eligere debes, vtrum furti actionem [et condictionem], an mandati potius inferre debeas: neque enim aequitas patitur, vt [et] criminis causam persequaris, et bonae fidei contractum impleri postules. Dat. 11. Calend. Maji, Seuero * *A.* 2. et Albino * *C* 2 Coss 195.

2 *Iidem* AA *Negotiatoribus.*

Inciuilem rem desideratis, vt agnitas res furtiuas non prius reddatis, quam pretium fuerit solutum à dominis. Curate igitur cautius negotiari, ne non tantum in damna hujusmodi, sed etiam in criminis suspicionem incidatis. PP. Calend. Dec. Chilone et Libone Coss 205.

3. *Imp.* ANTONINVS A. *Secundo.*

Si nondum rem templo diuino dedicatam vitricus tuus furto abstulit: habes aduersus eum furti actionem. PP. 6. Id. Sept. Laeto 2. et Cereale Coss 216.

4. *Imp.* ALEXANDER A. *Aurelio* [*Herodi*].

Aduersus eum duntaxat, quem seruum tuum solicitasse dicis, si eum deterioris animi fecerit, Serui corrupti agere potes. Quod si solicitatum occultauerit: etiam furti eum eodem agere potes. Quas actiones etiam per procuratorem exercere minime prohiberis. PP. Idib. Septembr. Alexandro A. Cos. 223.

5. *Idem* A. *Cornelio.*

Ciuile est, quod [à te] aduersarius tuus exigit: vt rei, quam apud te fuisse fateris, exhibeas venditorem: nam à transeunte et ignoto te emisse, dicere non conuenit, volenti euitare alienam bono viro suspicionem. PP. 3. Cal. Maji, Maximo 2. et Aeliano Coss. 224.

6. *Idem* A. *Pythidoro*

Alienum seruum sine voluntate domini qui sciens vendiderit, seu donauerit, vel alio modo alienauerit: nihil domino diminuere potest. Et si contrectet, vel apud se detinuerit, etiam furtum facit. PP. Cal. Maji, Juliano 2. et Crispino Coss. 225.

7. *Idem* A. *Dato.*

Si is, cui te pecuniam ad matrem tuam perferendam dedisse proponis, parua quantitate numerata, reliquam in vsus suos conuertit, furtum fecit. PP. Id. Jun. Modesto et Probo Coss. 229.

8. *Idem* A. *Valentino.*

Etiam furti actione tributorum exactor tenetur, si te non cessante in tributoria exactione, sciens quod nihil debetur, ancillam tui juris abduxit, aut vendidit: quae res facit, vt nec emptor vsucapiat, vindicatioque tibi [ipsius] competat. PP. 10. Calend. Mart. Pompejano et Pelıgno Coss. 232.

9. *Impp.* DIOCLETIANVS et MAXIMIANVS AA. *Aedisio.*

Subtracto furto, vel vi abrepto mancipio, quamuis hoc rebus humanis non oblatum fuerit exemptum: tam ad raptorem, quam ad furem periculum redundabit, et vterque eorum poena legitima coercebitur. S. 7. Cal. Febr. *Sirmii*, † * 287.

10. *Iidem*

§. 3. **Furtorum autem duo sunt genera, manifestum et nec manifestum.** **Nam conceptum** et oblatum, species potius actionis sunt furto cohaerentes, quam genera furtorum, sicut inferius adparebit. † *Manifestus fur* est, quem Graeci ἐπ' αὐτοφώρῳ appellant: nec solum is, qui in ipso furto deprehenditur, sed etiam is, qui in eo loco deprehenditur, quo [furtum] fit: veluti, qui in domo furtum fecit, et nondum egressus januam, deprehensus fuerit: et qui in oliueto oliuarum, aut in vineto vuarum furtum fecit, quamdiu in eo oliueto aut vineto deprehensus fuerit. Imo vlterius furtum manifestum est extendendum, quamdiu eam rem fur tenens visus vel deprehensus fuerit: siue in publico, siue in priuato: vel à domino, vel ab alio, antequam eo peruenit, quo deferre vel deponere destinasset. Sed si pertulit, quo destinauit: tametsi deprehendatur cum re furtiua, non est manifestus fur. Nec manifestum furtum quid sit, ex iis, quae diximus, intelligitur; nam *quod manifestum non est*, *id* scilicet *nec manifestum est*.

§. 4. *Conceptum* furtum dicitur, cum apud aliquem testibus praesentibus furtiua res quaesita et inuenta sit: nam in eum propria actio constituta est, quamuis fur non sit, quae appellatur concepti. † *Oblatum* furtum dicitur, cum res furtiua ab aliquo tibi oblata sit, eaque apud te concepta sit: vtique si ea mente tibi data fuerit, vt apud te potius, quam apud eum, qui dedit, conciperetur. Nam tibi, apud quem concepta sit, propria aduersus eum, qui obtulit, quamuis fur non sit, constituta est actio quae appellatur oblati. † Est etiam *prohibiti furti* actio aduersus eum, qui furtum quaerere testibus praesentibus volentem prohibuerit. † Praeterea poena constituitur Edicto Praetoris per actionem *furti non exhibiti* aduersus eum, qui furtiuam rem apud se quaesitam et inuentam non exhibuit. † Sed hae actiones, scilicet concepti et oblati, et furti prohibiti, necnon furti non exhibiti, in desuetudinem abierunt, cum enim requisitio rei furtiuae hodie secundum veterem obseruationem non fiat: merito ex consequentia etiam praefatae actiones ab vsu communi recesserunt: quum manifestum sit, quod *omnes, qui scientes rem furtiuam susceperint, et celauerint, furti nec manifesti obnoxii sunt.*

§. 5. *Poena manifesti* furti, *quadrupli* est, tam ex serui, quam ex liberi persona: *nec manifesti, dupli.*

§. 6.

10. *Iidem* AA. et CC *Valerio.*

Si abducta mancipia furto vel plagio, venundata Praeses prouinciae perspexerit, cum nec ab emptore propter cohaerens vitium, antequam ad dominum possessio reuertatur, [haec] vsucapi possint: et te ei, cujus fuerint, successisse repererit, restitui tibi prouidebit. Sine die et Consule.

11. *Iidem* AA. et CC. *Demostheni.*

De his, quae subtraxisse nouercam pupilli tui, precibus significas, Rectorem adi prouinciae: qui si eam, posteaquam dominus rerum is, pro quo supplicas, factus est, aliquid furatam cognouerit: non ignorat in quadruplum furti manifesti: nec manifesti [vero], dupli actione furti constituta, condemnationem formari. Dat. 7. Cal. Sept. *Viminacii*, * *Constantio et Maximiano* CC. Coss. * 294.

12. *Iidem* AA. et CC. *Quintae.*

Ancillae subtractae partus apud furem editi, priusquam à domino possideantur, vsucapi nequeunt: matris furem, etiam horum causa furti actione teneri conuenit: quapropter furti actione et condictione, vel aduersus possidentem [rei] vindicatione de mancipiis vti non prohiberis, cum altera poenam continens alterius electione minime tolli possit. Nam extra poenam rei persecutionem esse, nulla juris quaestio est, cum etiam hi, qui aliena mancipia comparauerint, si hanc causam non ignorent, furti actione teneantur. Dat. Idib. Octobr. *Sirmii*, * *iisdem* CC Coss. * 294.

13. *Iidem* AA. et CC. *Domno.*

Post decisionem furti leges agi prohibent. Quod si non transegisti, sed de sublatis partem tantum accepisti, residuum vindicare, vel condicere, et actione furti apud Praesidem [prouinciae] agere potes. Dat. Cal. Dec. *Sirmii*, CC. Coss. * 294.

14. *Iidem* AA. et CC. *Dionysio.*

Eos, qui à seruo furtim ablata scientes susceperint, non tantum de susceptis conuenire, sed etiam poenali furti actione potes. Dat. 8. Calend. Jan. *Sirmii*, CC. Coss. * 294.

15. *Iidem* AA. et CC. *Socratae.*

Furti actione minime teneri successores, ignorare non debueras. De instrumentis autem ablatis, in rem actione tenentes conuenire potes. Dat. 3. Calend. Jan. *Sirmii*, CC. Coss. * 294.

16. *Iidem* AA et CC. *Arthemidoro et aliis.*

Si Seruum vestrum uutriendum, qui susceperat, venundedit: furtum commisit. Dat. Calend. Octobr. *Viminacii*, CC. Coss. * 294.

17. *Iidem* AA. et CC. *Cononi.*

Quamuis [etiam] expilatae hereditatis criminis promiscuus vsus exemplo actionis furti ream vxorem non patiatur: tamen heredes, itemque filii super his, quae de patris bonis posfidet; aduersus eam in rem actione experiri non prohibentur. Dat. Idib. Dec. CC. Coss. * 294.

18. *Iidem* AA. et CC. *Dionysiodoro.*

In eum, qui ex naufragio vel incendio cepisse, vel in his rebus damni quid dedisse dicitur; intra annum vtilem ei, cui res abest, quadrupli: post annum in simplum actionem proditam, praeter poenam olim statutam, Edicti forma perpetui declarat. Dat. Cal. Jan. *Nicomediae*, CC. Coss. * 294.

Noua

§. 6. Furtum autem fit, non solum cum quis intercipiendi cau'a rem alienam amouet: sed generaliter, cum quis alienam rem inuito domino contrectat. Itaque siue *creditor pignore,* siue is, apud quem res deposita est, ea re *vtatur;* siue is, qui rem vtendam accepit, in alium vsum eam transferat, quam cujus gratia ei data est: furtum committit: veluti, si quis argentum vtendum acceperit, quasi amicos ad coenam inuitaturus, et id peregre secum tulerit, aut si quis equum gestandi causa commodatum sibi, longius aliquo duxerit; quod veteres scripserunt de eo, qui in aciem equum perduxisset.

§. 7. Placuit tamen, eos, qui *rebus commodatis aliter uterentur*, quam vtendas acceperint, ita furtum committere, si se intelligant id inuito domino facere, eumque, si intellexisset, non permissurum: at si permissurum credant, extra crimen videri: optima sane distinctione: quia *furtum sine affectu furandi non committatur.*

§. 8. Sed et si credat aliquis inuito domino se rem commodatam sibi contrectare, domino autem volente id fiat: dicitur furtum non fieri. † Vnde illud quaesitum est, cum Titius seruum Maeuii sollicitauerit, vt quasdam res domino subriperet, et ad eum perferret, et seruus eas ad Maeuium pertulerit; Maeuius [autem] dum vult Titium in ipso delicto deprehendere, permiserit seruo quasdam res ad eum perferre: vtrum furti, an serui corrupti judicio teneatur Titius, an neutro? Et cum nobis super hac dubitatione suggestum est, et antiquorum Prudentium super hoc altercationes perspeximus, quibusdam neque furti, neque SERVI CORRVPTI (β) actionem praestantibus, quibusdam furti tantummodo: nos hujusmodi calliditati obuiam euntes per nostram decisionem sancimus, non solum furti actionem, sed et serui corrupti contra eum dari. *Licet* enim [is] *seruus deterior* [à sollicitatore] *minime factus est*, et ideo non concurrant regulae, quae serui corrupti actionem introducunt: *tamen consilium corruptoris ad perniciem probitatis serui introductum est, vt sit ei poenalis actio imposita*, tanquam [si] re ipsa fuisset seruus corruptus: ne ex hujusmodi impunitate et in alium seruum, qui facile posset corrumpi, tale facinus à quibusdam perpetretur.

§. 9.

Noua Constitutio FRIDERICI *Imperatoris de statutis et consuetudinibus contra Ecclesiae libertatem editis tollendis Coll.* 10.

Nauigia quocunque locorum peruenerint, si quo casu contingente rupta fuerint, vel alias ad terram peruenerint, tam ipsa nauigia, quam nauigantium bona illis integra referuentur, ad quos spectabant, antequam nauigia hujusmodi periculum incurrissent: sublata penitus omnium locorum consuetudine, quae huic aduersatur sanctioni: nisi talia sint nauigia, quae piraticam exerceant prauitatem, aut sint nobis, siue *Christiano nomini inimica.* † Transgressores autem hujus nostrae Constitutionis, bonorum suorum publicatione multentur: et si res exegerit, eorum audacia juxta mandatum nostrum modis aliis compescatur.

(Imp. FRIDERICI II. Const. tot. vid. P. I. S. IV. p. 306.)

19 *Iidem* AA. et CC. *Nestiaro.*

Falsus procurator depositum recipiendo, vel aes alienum exigendo citra domini voluntatem, furtum facit; ac praeter rei restitutionem, actione [dupli] nec manifesti furti conuenitur. Sine die et Consule.

20. *Imp.* JVSTINIANVS A. *Juliano P. P.*

Si quis seruo alieno suaserit, vt aliquam rem domini sui surriperet, et ad se deferret, seruus autem hoc domino manifestauerit, et domino concedente, res ejus ad iniquum hujusmodi suasionis auctorem pertulerit, et ipse inuentus fuerit rem detinens: quali teneatur actione is, qui res suscepit, vtrumne pro occasione furti, an pro seruo [corrupto], quia eum corrumpere voluerit, an non solum furti, sed etiam serui corrupti [is] obligetur, veteres dubitauerunt? Nobis itaque eorum altercationes decidentibus placuit, non solum furti actionem, sed etiam serui corrupti contra eum dari: licet enim seruus minime deterior factus est, tamen consilium corruptoris ad perniciem probitatis serui introductum est. Et quemadmodum secundum juris regulas furtum quidem non est commissum, quia is videtur furtum committere, qui contra domini voluntatem res ejus contrectat, ipse autem furti actione propter dolum suum tenetur: ita et serui corrupti contra eum actio propter suum vitium non ab re extendatur, vt sit ei poenalis actio imposita, tanquam reipsa fuisset seruus corruptus, ne ex hujusmodi impunitate, et in alium seruum, qui [facile] possit corrumpi, hoc facere pertentet. Dat. Calend. August. Lampadio et Oreste VV. CC. Coss. 530.

21. *Idem* A. *Juliano.*

Apud antiquos quaerebatur: si Seruus, quem aliquis bona fide possideat, furtum commiserit alienarum rerum, vel ipsius, apud quem constitutus est: an ipse, [qui eum] bona fide detinet, noxalem furti actionem aduersus verum dominum habeat, vel ipse ab eo, qui furtum passus est, praedicta conueniatur actione. Cumque generalis regula ab antiqua prudentia exposita est, hujus hominis gratia, pro quo noxalem furti actionem suscipere quis compellitur, aduersus alium furti actionem habere non concedens, quidam ita eam per conjecturam interpretati sunt, aduersus bonae fidei quidem possessorem nullo modo furti actionem extendi: ipsi autem, si furtum fuerit passus, aduersus verum dominum furti actionem noxalem recte decerni, Tunc autem bonae fidei possessorem furti nomine,

§. 9. Interdum etiam *liberorum hominum* furtum fit: veluti si quis liberorum nostrorum, qui in potestate nostra sunt, subreptus fuerit.

§. 10. Aliquando autem etiam *suae rei furtum* quis *committit:* veluti si *debitor* rem, quam creditori pignoris causa dedit, subtraxerit.

§. 11. Interdum [quoque] furti tenetur, qui ipse furtum non fecit: qualis est is, cujus *ope et consilio* furtum factum est. In quo numero est, qui tibi nummos excussit, vt alius eos raperet: aut tibi obstiterit, vt alius rem tuam exciperet: aut oues tuas, vel boues fugauerit, vt alius eas acciperet; et hoc veteres scripserunt de eo, qui panno rubro fugauit armentum. Sed si quid eorum per lasciuiam, et non data opera, vt furtum admitteretur, factum est: et in factum actio dari debet. At vbi ope Maeuii Titius furtum fecerit: ambo furti tenentur. Ope et consilio ejus quoque furtum admitti videtur, qui scalas forte fenestris supponit, aut ipsas fenestras vel ostium effringit, vt alius furtum faceret; quiue ferramenta ad effringendum, aut scalas, vt fenestris supponerentur, commodauerit, sciens cujus rei gratia commodauerit. Certe, qui nullam opem ad furtum faciendum adhibuit, sed tantum consilium dedit, atque hortatus est ad furtum faciendum, non tenetur furti.

§. 12. Hi, qui in parentum vel in dominorum potestate sunt, si rem eis subripiunt, furtum quidem faciunt, et res in furtiuam causam cadit, (nec ob id ab vllo vsucapi potest, antequam in domini potestatem reuertatur), sed furti actio non nascitur: quia nec ex alia vlla causa potest inter eos actio nasci. Si vero ope et consilio alterius furtum factum fuerit: quia vtique furtum committitur, conuenienter ille furti tenetur: quia verum est, ope et consilio ejus furtum factum esse. ‡

§. 13.

nomine, quod passus est, noxalem actionem contra dominum habere posse, quando seruus sub domini [sui] fuerit constitutus possessione: et pro his rebus posse eum aduersus dominum habere actionem, non solum quas seruus subtraxit jam apud eum constitutus, sed et quas furatus est, quando fugit quidem à bonae fidei possessore, adhuc autem nondum sub manibus domini [sui] fuerat constitutus. Quam interpretationem prisca quidem jura per conjecturam introducebant, nos autem altius, et [verius] ad eam respicientes, generalem regulam sic ab initio esse prolatam accipimus. Cum igitur bonae fidei possessor domini cogitatione furem possidet, merito, donec apud eum constitutus est, et aliis tenetur noxali actione, si extranei furtum à seruo fuerint passi, et ipse aduersus verum dominum non habet actionem, secundum regulam dicentem: Qui habet aduersus alium furti actionem, ipse ea teneri non potest. Sin autem desinat in serui retentione, et ille apud verum dominum fuerit inuentus: tunc ipse quidem noxali furti actione minime potest teneri: aduersus autem verum dominum habet ipse furti noxalem actionem pro rebus, quas vel tunc furatus est, cum est apud verum dominum, vel antea, postquam bonae fidei possessoris retentionem excessit, necdum apud verum dominum factus est. Sic iterum regulae generali casus euenit consentaneus. Qui enim habet tunc furti actionem aduersus dominum, ipse aliis teneri furti actione non potest, et sic ex tempore omnibus discretis, vetustissima dubitatio nostro foedere conquiescat, et bonae fidei possessor in parte certa temporis habeat actionem, et non teneatur [actione]: et ipse dominus in alio tempore non teneatur actione, et in alio sub actione constituatur. † De eo [autem], qui liber constitutus ab alio bona fide tenetur, si furtum commiserit, recte et sine aliqua dubitatione dicitur, posse eum, qui liber est cognitus, et ab ipso, qui bona fide eum detinet, pro furto conueniri: et bonae fidei possessorem, si extraneo furtum liber commiserit, non posse conueniri, sed ipsum pro suo furto respondere: quia generalis regula [de seruo] prolata est: et pro eo, qui non seruus, sed liber, et suae potestatis est, noxalem moueri actionem, impossibile, nostrisque legibus incognitum est. Dat. Cal. Octobr. Lampadio et Oreste VV. CC. Coss. 530.

22. *Idem A. Joanni P. P.*

Manifestissimi quidem juris est, perpetrato furto, ei competere furti actionem, cujus interest, ne furtum committa. Sed quaerebatur apud antiquos legum interpretes, si quis commodauit alii rem ad se pertinentem, et ipsa subtracta est, an furti actio aduersus furem institui possit ab eo, qui rem vtendam suscepit, idoneo scilicet constituto: quia et ipse commodati actione à domino pro ea re conueniri possit? Et hoc quidem pene jam fuerat concessum, vt habeat ipse actionem, nisi inopia dignoscatur laborare: tunc enim furti actionem domino competere dicebant. Sed ea satis increbuit dubitatio, si tempore, quo furtum committebatur, idoneus erat [is], qui rem commodatam acceperat, postea autem ad inopiam peruenit, antequam moueatur actio, quae [ei] antea competebat, an debeat actio, quae semel ei adquisita est, firmiter apud eum manere, vel ad dominum reuerti? Tum et hoc quaerebatur, an in casu furti actio ambulatoria sit, necne? Sed omnem talem tractatum alia sequitur subdiuisio, si ex parte soluendo sit is, qui rem vtendam accepit, vt possit non in totum, sed particularem solutionem ei facere: an habeat furti actionem, vel non? §. 1. Tales itaque ambiguitates veterum, imo magis (quod melius dicendum est) ambages nobis decidentibus, in tanta rerum difficultate simplicior sententia placuit: vt in domini sit voluntate, siue commodati actionem aduersus res accipientem mouere desiderat, siue furti aduersus eum, qui rem surripuit, et alterutra earum electa dominum non posse ex poenitentia ad alteram venire actionem: sed si quidem furem elegerit, illum, qui rem vtendam accepit, penitus liberari: sin autem quasi commodator veniat aduersus eum, qui rem commodatam accepit, ipsi [quidem] nullo modo competere posse aduersus

§. 13. *Furti* autem *actio ei competit, cujus interest rem saluam esse, licet dominus non sit.* Itaque nec domino aliter competit, quam si ejus intersit rem non perire.

§. 14. Vnde constat, creditorem de pignore subrepto furti [actione] agere posse, etiamsi idoneum debitorem habeat: quia expedit ei pignori potius incumbere, quam in personam agere: adeo quidem, vt quamuis ipse debitor eam rem subripuerit, nihilominus creditori competat actio furti.

§. 15. Item si fullo polienda curandaue, aut sarcinator sarcienda vestimenta mercede certa [constituta] acceperit, eamque furto amiserit, ipse furti habet actionem, non dominus: quia domini nihil interest eam rem non perire, quum judicio locati à fullone aut sarcinatore rem suam persequi possit. Sed et bonae fidei emptori subrepta re, quam emerit, quamuis dominus non sit, omnino competit furti actio, quemadmodum et creditori. Fulloni vero et sarcinatori non aliter furti actionem competere placuit, quam si soluendo fuerint: hoc est, si domino rei aestimationem soluere possint. Nam si soluendo non sint: tunc quia ab eis suum dominus consequi non possit, ipsi domino furti competit actio: quia hoc casu ipsius interest rem saluam esse. Idem est, et si in parte soluendo fuerit fullo, aut sarcinator.

§. 16. Quae de fullone et sarcinatore diximus, eadem et ad eum, cui commodata res est, transferenda veteres existimabant. Nam vt ille fullo mercedem accipiendo, custodiam praestat: ita is quoque, qui commodatum vtendi causa accepit, similiter necesse habet custodiam praestare. Sed nostra prouidentia etiam hoc in nostris decisionibus emendauit: vt in domini voluntate sit, siue commodati actionem aduersus eum, qui rem commodatam accepit, mouere desiderat, siue furti aduersus eum, qui rem subripuit:] et alterutra earum electa, dominum non posse ex poenitentia

uersus furem furti actionem: eum autem, qui pro re commodata conuenitur, posse aduersus furem quidem furti actionem habere: ita tamen, si dominus sciens rem esse surreptam, aduersus eum, cui res commodata fuit, perueniat.

§. 2. Sin autem nescius, et dubitans rem non esse apud eum, commodati actionem instituit, postea autem re comperta voluit remittere quidem commodati actionem, ad furti autem peruenire: tunc licentia ei concedatur et aduersus furem venire nullo obstaculo ei opponendo, quoniam [jam] incertus constitutus mouit aduersus eum, qui rem vtendam accepit, commodati actionem: nisi domino ab eo satisfactum est: tunc etenim omnimodo furem à domino quidem furti actione liberari, suppositum autem esse ei, qui [pro] re [sibi] commodata domino satisferit: cum manifestissimum sit, etiamsi ab initio dominus actionem instituit commodati, ignorans rem esse surreptam, postea autem hoc ei cognito aduersus furem transiuit: omnimodo liberari eum, qui rem commodatam susceperit: quemcunque causae exitum aduersus furem dominus habuerit: eadem definitione obtinente, siue in partem, siue in solidum soluendo sit is, qui rem commodatam accepit.

§. 3. Sed cum in secundam dubitationem incidebant, quid statuendum sit, si quis rem commodatam habuerit, quam aliquis furto subtraxerit, et lite pulsatus condemnationem passus fuerit, non tantum in rem furtiuam, sed etiam in poenam furti: et postea dominus rei venerit omnem condemnationem arripere desiderans, vtpote ex suae rei occasione ortam: alia dubitatio incidit veteribus, vtrumne rem tantum suam, vel ejus aestimationem consequatur, an etiam summam poenalem? Et licet ab antiquis variatum est, et ab ipso Papiniano in contrarias declinante sententias: tamen nobis hoc decidentibus, Papinianus, licet variauerit, eligendus est, non in prima, sed in secunda ejus definitione, in qua lucrum statuit minime ad dominum rei peruenire: vbi enim periculum, ibi et lucrum collocetur: ne sit damno tantum deditus, qui rem commodatam accepit, sed liceat ei etiam lucrum sperare. §. 4. Cum autem in confinio earum dubitationum tertia exorta est [quaestio:] quare non et eam decidimus? Cum enim apertissimi juris sit, non posse maritum constante matrimonio furti actionem contra suam vxorem habere, quia lex [ita] atrocem [actionem] dare in personam ita sibi conjunctam erubuit: ejusmodi incidit veterum sensibus quaestio. Quidam etenim re sibi commodata, hujusmodi rei furtum à sua muliere passus est: et dubitabatur, vtrumne domino rei furti actio contra mulierem praestaretur, an propter necessitatem causae, et maritus ejus, vtpote actioni commodati suppositus, possit habere furti actionem? Et auctores quidem juris satis et in hac specie contra se jurgium exercuerunt: ex praesenti autem lege, et anterioribus nostris decisionibus, quae in ista positae sunt constitutione, potest et haec species apertius dirimi. Si enim domino dedimus electionem, ad quem voluerit peruenire: siue ad eum, qui rem commodatam accepit, siue contra eum, qui furtum commisit, et in hac specie maritus quidem propter matrimonii pudorem, non furti, sed rerum amotarum actionem habeat, si ipsum dominus elegerit: Dominus autem omnem licentiam possideat, siue aduersus maritum commodati, siue aduersus mulierem furti actionem extendere; ita tamen, vt si ipse, qui rem commodatam accepit, soluendo sit, nullo modo aduersus mulierem furti actio extendatur: ne ex hujusmodi occasione inter maritum et vxorem, qui non bene secum viuunt, aliqua machinatio oriatur, et forsitan marito volente Vxor ejus extrahatur, et furti patiatur poenalem condemnationem. Dat. 15. Cal. Septembr. Lampadio et Oreste VV. CC. Coss. 530.

a) De POENARVM omnium moderatione.

(Nouell. 134. CAP. 13.)

Quia vero nos oportet humani generis infirmitatem protegere: corporales poenas secundum aliquas partes imminuentes, interdicimus alterutras manus aut pedes abscindi, aut

tentia ad alteram venire actionem. Sed siquidem furem elegerit, illum, qui rem vtendam accepit, penitus liberari. Sin autem commodator veniat aduersus eum, qui rem vtendam accepit, ipsi quidem nullo modo competere posse aduersus furem furti actionem: eum autem, qui pro re commodata conuenitur, posse aduersus furem furti habere actionem: ita tamen, si dominus sciens rem esse subreptam aduersus eum, cui res commodata fuerit, peruenit: sin autem nescius et dubitans rem esse subreptam, apud eum commodati actionem instituerit, postea autem re comperta, voluerit remittere quidem commodati actionem, ad furti autem actionem peruenire: tunc ei licentia conceditur et aduersum furem venire, obstaculo nullo ei opponendo: quoniam incertus constitutus mouit aduersus eum, qui rem vtendam accepit, commodati actionem: nisi domino ab eo satisfactum fuerit, tunc enim omnino furem à domino quidem furti actione liberari; suppositum autem esse ei, qui pro re sibi commodata domino satisfecit: cum manifestissimum sit, etiamsi ab initio dominus actionem commodati instituerit, ignarus rem esse subreptam, postea autem hoc ei cognito, aduersus furem transierit: omnino liberari eum, qui rem commodatam acceperit, quemcumque causae exitum dominus aduersus furem habuerit: eadem definitione obtinente, siue in parte, siue in solidum soluendo sit is, qui rem commodatam acceperit.

§. 17. Sed is, apud quem res deposita est, custodiam non praestat: sed tantum in eo obnoxius est, si quid ipse dolo malo fecerit. Qua de causa si res ei subrepta fuerit: quia restituendae ejus rei nomine depositi non tenetur, nec ob id ejus interest rem saluam esse, furti agere non potest: sed furti actio domino competit.

§. 18. In summa sciendum est, quaesitum esse, an *impubes* rem alienam amouendo, furtum faciat? Et placuit, quia furtum ex affectu [furandi] consistit, ita demum *obligari* eo crimine impuberem, si *proximus pubertati* sit, et ob id intelligat se delinquere.

§. 19. Furti actio, siue dupli siue quadrupli, tantum ad poenae persecutionem pertinet. Nam ipsius rei persecutionem extrinsecus habet dominus, quam aut vindicando, aut condicendo potest auferre. Sed rei vindicatio quidem aduersus possessorem est; siue fur ipse possidet, siue alius quilibet: condictio autem aduersus furem ipsum heredemue ejus, licet non possideat, competit.

TIT.

aut hujusmodi quaedam inferri supplicia, per quae articuli dissoluuntur: quia membrorum dissolutio grauior est vtriusque manus abscissione. Propter quod jubemus, si quidem tale aliquid delinquatur, vnde Leges mortem delinquentibus inferunt, secundum Legum virtutem sustinere eum poenas. Si vero tale fuerit crimen, quod morte dignum non sit, ipse aut castigetur, aut in exilium transmittatur. Si vero criminis qualitas membri abscissionem exigat fieri, vnam solam manum abscindi. Pro furto autem nolumus omnino quodlibet membrum abscindi, aut mori, sed aliter eum castigari. Fures autem vocamus, qui occulte et sine armis hujusmodi relinquunt. Eos vero, qui violenter aggrediuntur aut cum armis, aut sine armis in domibus aut itineribus, aut in mari, poenis eos legalibus subdi jubemus. Vt autem non solum corporales poenae, sed etiam pecuniariae mediocres fiant, sancimus eos, qui in criminibus accusantur, in quibus Leges mortem aut proscriptionem definiunt: si conuincantur, aut condemnentur, eorum substantias non fieri lucrum judicibus aut eorum officiis, sed neque secundum veteres Leges fisco eas applicari; sed si quidem habeant descendentes et ascendentes vsque ad tertium gradum, eos habere. Si vero mulieres habeant, qui condemnati sunt, omnibus modis jubemus istas et dotem et antenuptialem donationem accipere. Si vero sine dote talibus personis conjunctae fuerint: à Legibus definitam partem de tota substantia condemnati eas accipere: siue filios habeant, siue non. Si vero neminem praedictorum habeat, qui deliquit: tunc fisco sociari ejus substantiam. In Majestatis vero crimine condemnatis, veteres Leges seruari jubemus.

❀ ❀ ❀

Imp. CAROLI V. Const. Crim. Art. 43. de *Indiciis* furti. Art. 40. de *Receptatoribus* furum. A. 150. de *Caede* furis *nocturni*. Art. 157. de Furto *simplici, nec manifesto*. Art. 158. de Furto *manifesto*. Art. 159. de Furto *qualificato*. Art. 160. de Furto *primo magno*. Art. 161. de Furto *secundo*. Art. 162. de Furto *tertio*. Art. 163. de Furto *aggrauato per circumstantias*. Art. 164 De Furto *impuberis*. Art. 166. de Furto *necessario*. Art. 167. de Furto frugum. Art. 168. de Furto *lignorum*. Art. 169 de Furto *piscium*. Art. 170. de Furto *vsus rerum depositarum*, et perfidia in genere Art. 209. de *Praescriptione* rei furtiuae. Art. 211-213. de *Foro* rei furtiuae.

(β)

DE SERVIS FVGITIVIS, ET LIBERTIS MANCIPIISQVE CIVITATVM, ARTIFICIBVS, ET AD DIVERSA OPERA DEPVTATIS, ET AD REM PRIVATAM, VEL DOMINICAM PERTINENTIBVS.

(Cod. 6. T. 1.)

1. *Impp.* DIOCLETIANVS et MAXIMIANVS AA. *Aemiliae*.

Seruum fugitiuum sui furtum facere, et ideo non habere locum nec vsucapionem, nec longi temporis praescriptionem, mani-

TIT. II.

DE VI BONORVM RAPTORVM.

Qui res alienas rapit, tenetur quidem etiam furti: (quis enim magis alienam rem inuito domino contrectat, quam QVI VI RAPIT (α)? ideoque recte dictum est, *eum improbum furem esse:*) sed tamen propriam *actionem* ejus delicti nomine Praetor introduxit, quae appellatur *Vi bonorum raptorum:* et est intra annum quadrupli, post annum simpli, quae actio vtilis est, etiamsi quis vnam rem, licet minimam, rapuerit. Quadruplum autem non totum poena est, sicut in actione furti manifesti diximus, sed in quadruplo inest et rei persecutio: vt poena tripli sit, siue comprehendatur raptor in ipso delicto, siue non; *Ridiculum* enim *esset, leuioris conditionis esse eum, qui vi rapit, quam qui* CLAM AMOVET (β).

§. 1. Ita tamen competit haec actio, si dolo malo quis rapuerit. Nam qui aliquo errore ductus, rem suam esse existimans, et imprudens juris, eo animo rapuerit, quasi domino liceat etiam per vim rem suam auferre à possessoribus, absolui debet. Cui scilicet conueniens est, nec furti teneri eum, qui eodem hoc animo rapuit. Sed ne, dum talia excogitantur, inueniatur via, per quam raptores impune suam exerceant auaritiam: melius diualibus Constitutionibus pro hac parte prospectum est, vt nemini liceat vi rapere vel rem mobilem vel se mouentem, licet suam eandem rem existimet, sed si quis contra statuta Principum fecerit, rei quidem suae dominio cadere: sin autem aliena [res] sit, post restitutionem ejus, etiam aestimationem ejusdem rei praestare. Quod non solum in mobilibus rebus, quae rapi possunt, Constitutiones obtinere censuerunt: sed etiam [in] inuasionibus, quae circa res soli fiunt, vt ex hac causa ab omni rapina homines abstineant.

§. 2. Sane in hac actione non vtique expectatur, rem in bonis actoris esse, nam siue in bonis sit, siue non, si tamen ex bonis sit, locum haec actio habebit. Quare siue locata, siue commodata, siue etiam pignorata, siue deposita sit [res] apud Titium, sic vt intersit ejus eam rem [per vim] non auferri (veluti si in deposita re culpam quoque promisit,) siue bona fide possideat

manifestum est: ne seruorum fuga dominis suis ex quacunque causa fiat damnosa. S. Id. Dec. Max. 2. et Aquilino Coss. 286.

2. *Iidem* AA. et CC. *Pompejano.*

Requirendi fugitiuos potestatem fieri dominis, Praesidialis officii est. Dat. Cal. Maji, * *Constantio et Maximiano* CC. Coss * *294.*

3. *Imp.* CONSTANTINVS A. *ad Probum.*

Si fugitiui serui deprehendantur ad Barbaros transeuntes: aut pede amputato debilitentur, aut metallo dentur, aut qualibet alia poena afficiantur. Sine die et Consule.

In AVTHENT. *vt nulli Judicum. §. quia vero nos oportet. Coll. 9. Tit. 1?. al. 6.* Nouell. 134. Cap. vlt.

Sed nouo jure, si criminis qualitas membri abscissionem exigat, vna sola manus abscindetur: sed pro furto nec morietur, nec aliquod membrum abscindetur sed aliter castigabitur. Fures autem *vocantur, qui occulte et sine armis hujusmodi delinquunt. Qui autem violenter aggrediuntur aut cum armis, aut sine armis, aut in domibus, aut in itineribus, aut in mari, poenis legalibus subjiciantur.* (Nouell. 134. CAP. XIII. vid. supr. h. P. II. L. IV. p. 419.)

4. *Imp* CONSTANTINVS A. *ad Valerianum.*

Quicunque fugitiuum Seruum in domum, vel in agrum inscio domino ejus susceperit, eum cum alio pari vel viginti solidis reddat. Si vero secundo, vel tertio eum susceperit, praeter ipsum duos vel tres alios vel praedictam aestimationem pro vnoquoque [seruo] domino repraesentet. In minorum persona tutoribus vel curatoribus poena simili imminente. Quod si ad praedictam poenam soluendam is, qui susceperit, minime sufficiat, aestimatione competentis Judicis castigatio in eum procedat. Quod si Seruus fugitiuus ingenium se esse mentitus, sub mercede apud aliquem fuerit: nihil is, qui eum habuit, poterit incusari. Sane mancipium torqueri oportet, vt manifestet, vtrum propter lucrum capiendum callide [à domino] ad domum, vel ad agrum ejus, qui eum suscepit, immissus sit, an non. Quod si maligne factum esse ex serui interrogatione patuerit, seruo etiam suo eum, qui hoc fecerit, priuari oportet, et ad fiscum pertinere mancipium. Dat. 5. Cal. Jul. Gallicano et Basso Coss. 317.

5. *Idem A. ad Januarium.*

Mancipia diuersis artibus praedita, quae ad Rempublicam pertinent, in iisdem ciuitatibus placet permanere: ita vt si quis tale mancipium solicitauerit, vel auocandum crediderit, cum seruo altero [solicitatum] restituat, duodecim solidorum summa inferenda Reipublicae illius ciuitatis, cujus mancipium abduxerit. Libertis quoque artificibus, si solicitati fuerint, cum eadem forma ciuitati reddendis: ita vt pro fugitiuo seruo, si solicitudine Defensoris non fuerit requisitus et reuocatus, idem Defensor duo vicaria mancipia exigatur: nec beneficio Principali, nec venditione in ejus persona [jam] de caetero valituris. Dat. 16. Cal. Martii, Constantino A. 5. et Licinio C. Coss. * *319.*

6. *Idem* A. *ad Tyberianum Comitem Hispaniarum.*

Cum seruum quispiam repetit fugitiuum, et alius euitandae legis gratia, quae in occultantes mancipia certam poenam statuit,

sideat, siue vsumfructum quis habeat in ea, vel quid aliud juris, vt intersit ejus non rapi: dicendum est, ei competere hanc actionem, non vt dominium accipiat, sed illud solum, [quod] ex bonis ejus, qui rapinam passus est, id est, quod ex substantia ejus ablatum esse proponatur. Et generaliter dicendum est, ex quibus causis furti actio competit in re clam facta, ex eisdem causis omnes habere hanc actionem.

TIT. III.

DE LEGE AQVILIA.

Damni injuriae actio constituitur per LEGEM AQVILIAM (α), cujus primo capite cautum est, *vt si quis alienum hominem alienamue quadrupedem, quae pecudum numero sit, injuria occiderit: quanti ea res in eo anno plurimi fuerit, tantum domino dare damnetur.*

§. 1. Quod autem non praecise de quadrupede, sed de ea tantum, quae pecudum numero est, cauetur: eo pertinet, vt neque de feris bestiis, neque de canibus cautum esse intelligamus; sed de iis tantum, quae [gregatim] proprie pasci dicuntur: quales sunt equi, muli, asini, oues, boues, caprae. † De suibus quoque idem placuit. Nam et sues pecudum appellatione continentur: quia et hi gregatim pascuntur. Sic denique et HOMERVS in *Odyssea* ait (sicut AELIVS MARTIANVS in *suis Institutionibus* refert):

Δήεις τόνγε σύεσσι παρήμενον, οἱ δὲ νέμονται
Πὰρ Κόρακος πέτρῃ ἐπί τε κρήνῃ Ἀρεθούσῃ.

Id est.

Sectantem videas, qui errant per pascua, porcos
Ad Coracis saxum, juxta fontemque Arethusam.

§. 2.

statuit, proprietatem opponit, vel in vocem libertatis eum animauerit: illico nequissimus verbero, super quo ambigitur, tormentis subjiciatur, vt aperta veritate, disceptationis terminus fiat. Quod non solum vtrisque jurgantibus proderit, sed etiam seruorum animos à fuga poterit deterrere. Dat. 15. Cal. Sept. Pacatiano et Hilariano Coss. 332.

7. *Imppp.* VALENTINIANVS, VALENS et GRATIANVS AAA. *ad Felicem Consularem.*

Si quis seruum fiscalem putauerit occultandum, non solum eum restituere, sed etiam duodecim libras argenti poenae [nomine] fisci juribus dependere compellatur. Dat. 2. Id. April. Gratiano * *A.* 2. et Probo Coss. 371.

8. *Imppp.* VALENTINIANVS, THEODOSIVS et ARCADIVS AAA. *Albino Praefecto Vrbi Romae.*

Si qui publicorum seruorum fabricis, seu aliis operibus [publicis] deputati, tanquam propriae conditionis immemores, domibus se alienis, et priuatarum ancillarum consortiis adjunxerint: tam ipsi, quam vxores eorum, et liberi, confestim conditioni pristinae laborique restituantur. Dat. 8. Cal. August. Timasio et Promoto Coss. 389.

(α)

DE VI BONORVM RAPTORVM.

(Cod. 9. T. 33.)

1. *Imp.* GORDIANVS A. *Valerio.*

Vi bonorum raptorum actionem, quae cum poena sua retrahit ablata: potius ad mobilia, mouentiaque, quam ad fundos per injuriam occupatos spectare, explorati juris est. PP. Calend. Mart. Attico et Praetextato Coss. 241.

2. *Impp.* VALERIANVS et GALLIENVS AA. *Longino.*

Si res mobiles, quarum in te fuerat dominium perfecta donatione translatum, violenter heres donatricis abripuit, vi bonorum raptorum actionem, intra annum quidem, quo experiundi potestas fuit, in quadruplum: post annum, in simplum intendere non vetaris. PP. 7. Maji, Seculari * 2. et Donato Coss. 261.

3. *Impp.* DIOCLETIANVS et MAXIMIANVS AA. et CC. *Euelpisto.*

Res obligatas sibi creditorem vi rapientem, non rem licitam facere, sed crimen committere conuenit, cumque etiam vi bonorum raptorum intra annum vtilem in quadruplum, post simpli actione conueniri posse, non ambigitur. S. 7. Calend. Januar. *Sirmii*, AA. Coss. * 287.

4. *Iidem* AA. et CC. *Attalo.*

De his, quae seruus alienus nesciente domino vi rapuisse dicitur, intra annum in quadruplum vi bonorum raptorum, et post in simplum dominus ejus noxali actione apud competentem judicem conueniri potest. S. 2. Cal. Maji, *Heracliae*, AA. Coss. * 287.

5. *Iidem* AA. et CC. *Domnae.*

Siue negotiorum gestorum contra nouercam tuam, siue actione vi bonorum raptorum, (quae in quadruplum intra annum vtilem, ac post in simplum constituta est) putaueris agendum: notione Praesidali poteris experiri. S. 6. Non. Jul. *Philippopoli*, AA. Coss. * 287.

(β)

§. 2. *Injuria* autem *occidere intelligitur, qui nullo jure occidit.* Itaque qui latronem [insidiatorem] occiderit: non tenetur, vtique si aliter periculum effugere non potest.

§. 3. Ac ne is quidem hac lege tenetur, qui *casu* occidit, si modo culpa ejus nulla inueniatur: nam alioqui non minus ex dolo, quam ex culpa quisque hac lege tenetur.

§. 4. Itaque si quis dum *jaculis ludit* *), vel exercitatur, transeuntem seruum tuum trajecerit, distinguitur. Nam si id à milite in eo campo, vbi solitum est exercitari, admissum est, nulla culpa ejus intelligitur: si alius tale quid admiserit, culpae reus est. Idem juris est de milite, si in alio loco, quam qui ad exercitandum militibus destinatus est, id admiserit.

§. 5. Item si *putator ex arbore dejecto ramo* seruum tuum transeuntem occiderit, si prope viam publicam aut vicinalem id factum est, neque proclamauit, vt casus euitari posset, culpae reus est: sed si proclamauit, nec ille curauit praecauere, extra culpam est putator. Aeque extra culpam esse intelligitur, si seorsum à via forte, vel in medio fundo caedebat: licet non proclamauit: quia [in] eo loco nulli extraneo jus fuerat versandi.

§. 6. Praeterea si *Medicus*, qui seruum tuum secuit, dereliquerit curationem [ejus,], et ob id mortuus fuerit seruus, culpae reus erit.

§. 7. *Imperitia* quoque *culpae adnumeratur:* veluti si *medicus* [ideo] seruum tuum occiderit, quia male eum secuerit, aut perperam ei medicamentum dederit.

§. 8. *Impetu* quoque *mularum*, quas mulio propter imperitiam retinere non potuit, si seruus tuus oppressus fuerit, culpae reus est *mulio*, sed et si propter infirmitatem eas retinere non potuerit, cum alius firmior retinere eas potuisset, aeque culpa tenetur. Eadem placuerunt de eo quoque, qui, cum equo veheretur, impetum ejus, aut propter infirmitatem, aut propter imperitiam suam, retinere non potuerit.

§. 9.

*) De Aleatoribus, et Alearum Lusu, Cod. 3. T. 43. vid. infr. h. L. IV. T. XIII. De Ecclesiasticorum Alea Ludentium Poena, vid. supr. P. I. Sect. IV. p. 236.

(β)

De Poena eorum, qui NAVFRAGIVM *suppresserint.*

(Nouell. Leon. 64.)

Imp.* LEO A. *eidem Styliano.

Illud etiam atque etiam admiror, quomodo qui naufragio ejectas res occultat, tantum delinquere videatur, vt id mortem ipsi inferre debeat. Quod autem, qui illos rebus suis defraudat, quibus aliquis misericordia motus, vel de suo sumptus suppeditet, quemque in corde dolorem circumferunt, leniat: (cum praesertim graues cruciatus in bonorum amissione sustineri consentaneum sit) ille non mediocre flagitium audeat, id vero luce clarius est. Atqui quod hos, quas vecors cupiditas huc impulit, vita priuari oporteat, hoc profecto intellectu assequi nequeo. Nam quid tantum ablatum est, vt cum anima conferri possit, qua priuari debere ille condemnatur? Pessimus quidem certe et sacrilegus, qui se istiusmodi lucro mancipat: ac sane ille (id quod ab aliquibus fit) mortuos spoliat. Verumtamen id facinus istiusmodi non meretur poenam. ***Pro re*** *enim* **materiali et fluxa, materiae expertem atque immortalem, animam nempe, capere haud est aequum.** *Nam si persaepe neque in rebus materialibus mulcta illatum damnum longe superat, quo videlicet velut circuitum aliquem iniquitas excessu non conficiat: quamobrem tam inaequalis poena illos, qui naufragorum res occultant, percellat, vt excessus, quem vltio ad facinus refert, exprimi verbis nequeat? Jubemus igitur,* **vt de hoc non amplius ita vindicetur, sed pro re detenta, qui occuluit, quadruplum dependat,** *eaque poena id delictum defungatur.*

*) De Grassationibus, Nouell. Leon. 70 vid. infr. h. L. IV. T. XVIII. §. 8. de Vi publica et priuata.

Imp. CAROLI V. Const. Crim. Art. 38 - 40. et 126. de *Indiciis* Criminis Raptus, et Poena. Art. 41 - 51. et 125. de Incendiariis, eorumque Poena. Imp. FRIDERICI II. d. A. 1235. et Confirmatio Imp. RVDOLFI 1281. C. XX. Landfr. d. A. 1303. N. 18 – 25. 1559. §. 21. 27 - 38.

(α)

DE LEGE AQVILIA.

(Cod. 3. T. 35.)

1. ***Imp.* ALEXANDER A. *Glyconidi.***

Damnum per injuriam datum, immisso in syluam igne, vel excisa ea, si probare potes: actione legis Aquiliae vtere. PP. 7. Id. Nou. Alexandro A. 2. et Marcello Coss. 227.

2. *Imp.* GORDIANVS A. *Mutiano.*

Legis Aquiliae actione expertus aduersus eum, quem domum tuam depofuisse, vel incendio concremasse, damnoque te affixisse proponis, vt id damnum farciatur, competentis Judicis auctoritate consequeris. † Quin etiam, si aqua per injuriam alio deriuata sit, vt in priorem statum restituatur, ejusdem judicis cura impetrabis. PP. 8. Id. Nou. Gordiano A. et Auiola Coss. 240.

3. *Idem A. Dolenti.*

Ex morte ancillae, quam caesam conquestus es, tam legis Aquiliae damni farciendi gratia actionem, quam criminalem accusationem aduersus obnoxium competere [tibi] posse non ambigitur. PP. 5. Calend. April. Gordiano A. 2. et Pompejano Coss. 242.

4. *Impp.*

§. 9. His autem verbis legis, *quanti id eo in anno plurimi fuerit*, illa sententia exprimitur, vt si quis hominem tuum, qui hodie claudus, aut mancus, aut luscus erit, occiderit, qui in eo anno integer, aut pretiosus fuerit, non tanti teneatur, quanti hodie erit: sed quanti in eo anno plurimi fuerit. Qua ratione creditum est, poenalem esse hujus legis actionem: quia *non solum tanti quisque obligatur, quantum damni dederit, sed aliquando longe pluris.* Ideoque constat, in heredem eam actionem non transire, quae transitura fuisset, si vltra damnum nunquam iis aestimaretur.

§. 10. Illud non ex verbis legis, sed *ex interpretatione* placuit, non solum perempti corporis aestimationem habendam esse, secundum ea, quae diximus: sed eo amplius quicquid praeterea, perempto eo corpore, damni vobis illatum fuerit, veluti si seruum tuum heredem ab aliquo institutum, ante quis occiderit, quam is jussu tuo hereditatem adierit: nam hereditatis quoque amissae rationem esse habendam constat. Item, si ex pari mularum vnam, vel ex quadrigis equorum vnum quis occiderit; vel ex comoedis vnus seruus occisus fuerit: non solum occisi fit aestimatio, sed eo amplius, id quoque *computatur, quanti depretiati sunt, qui supersunt.*

§. 11. Liberum autem est ei, cujus *seruus* occisus fuerit, et ex judicio priuato legis Aquiliae damnum persequi, et capitalis criminis [eum reum facere.]

§. 12. Caput secundum legis Aquiliae in vsu non est.

§. 13. Capite tertio de OMNI CAETERO DAMNO (β) cauetur. † Itaque si quis seruum vel eam quadrupedem, quae pecudum numero est, *vulnerauerit*; siue eam quadrupedem, quae pecudum numero non est, veluti canem aut feram bestiam vulnerauerit, aut *occiderit*: hoc capite actio constituitur. † In caeteris quoque omnibus animalibus, item in omnibus rebus, quae anima carent, damnum per injuriam datum hac parte vindicatur. Si quid enim *vstum*, aut *ruptum*, aut *fractum* fuerit: *actio ex hoc capite constituitur*: quanquam poterat sola rupti appellatio in omnes istas causas sufficere. † Ruptum enim intelligitur, quod quoquo modo corru-

4. *Impp.* DIOCLETIANVS et MAXIMIANVS AA. *Zoilo.*

Contra negantem, ex lege Aquilia, si damnum per injuriam dedisse probetur, dupli procedit condemnatio. Dat. 15. Cal. Maji, *Heracliae*, AA. Coss. 293.

5. *Iidem* AA. et CC. *Claudio.*

De pecoribus tuis, quae per injuriam inclusa fame necata sunt, vel interfecta legis Aquiliae actione in duplum agere potes. Dat. 15. Cal. Nou. AA. Coss. 293.

6. *Iidem* AA. et CC. *Plenio.*

De his, quae per injuriam depasta contendis, ex sententia legis Aquiliae agere minime prohiberis. PP. 5. Cal. Nou. *Constantio et Maximiano* CC. Coss. 294.

(β)

De his, qui EVNVCHOS faciunt.

(*Auth. Collat.* 9. *T.* 24.)
(Nouell. Const. 142.)

Imp. JVSTINIANVS A. *Marthanae.*

PRAEFATIO.

Supplicia, quae ab aliquot retro Principibus contra eos, qui eunuchos facere auderent, constituta sunt, omnia sane manifesta existunt. Ex quo enim nonnulli rationem salutis suae non habentes, ante paruum admodum tempus ausi sunt tam impium in se delictum admittere: propterea et nonnulli meritas de se dederunt poenas, alii post irrogata supplicia etiam in exilium missi sunt. Verum enim vero quia ne sic quidem à tam impia actione temperatur, sed in tantam multitudinem hoc flagitii genus excurrit, vt saepenumero è multis vix pauci euadant incolumes, vsque adeo, vt quidam ex his, qui seruati fuerint, sub nostro aspectu deposuerint, è nonaginta aegre tres seruatos esse, quis obsecro in tantum salutis suae contemptor existit, vt haec despiciat, et inulta relinquat? Nam si Leges nostrae eos etiam, qui gladium contra aliquem distringunt, suppliciis subdunt; quomodo impune conniuentibus praeterire oculis possimus tot perpetratas caedes, et factum contra DEVM pariter, et Leges nostras praesumptum? Inde adeo necessarium duximus eos, qui hujusmodi facere ausint, exquisitius per hanc Legem persequi.

CAP. I.

Sancimus igitur, vt, qui in quocunque Reipublicae nostrae loco, quamcunque personarum castrae praesumunt, aut etiam praesumpserint, si quidem viri sint, qui hoc facere praesumpserint, aut etiam praesumunt: idem hoc, quod aliis fecerunt, et ipsi patiantur: et, si incolumes euaserint, tam bona eorum addicantur fisco per eum, qui pro tempore Magistratum obit Gloriae tuae; quam ipsi mittantur in Gypsum, vbi locorum per omne vitae suae tempus esse debebunt. Siu vero mulieres sint, quae id egerint: afficiantur et ipsae supplicio, et bona earum per eum, qui pro tempore gerit Magistratum tuum, addicantur fisco, mittanturque in exilium; vt, ex quo putauerint, aut putant impium se lucrum assecuturas, ex eo supplicia simul et bonorum suorum amissionem sustineant. Porro et eos, qui ad hoc mandatum dederint, obtulerintue personas, aut etiam domos, vel locum aliquem ad hoc praebuerint, aut praebent, siue viri sint, siue mulieres, eadem subire supplicia jubemus, vtpote qui injustae hujus actionis testes facti sunt.

CAP. II.

Verum ipsos castratos, tametsi à vetustioribus temporibus liberos esse oportebat: jubemus tamen, vt, qui jam inde à de-

corruptum est. Vnde non solum fracta, aut vsta, sed etiam scissa; et collisa, et effusa, et quoquo modo perempta, atque deteriora facta, hoc verbo continentur. † Denique responsum est, si quis in alienum vinum aut oleum, id miscuerit, quo naturalis bonitas vini aut olei corrumperetur: ex hac parte legis [Aquiliae] eum teneri.

§. 14.* Illud palam est, sicut ex primo capite ita demum quisque tenetur, si dolo aut culpa ejus homo aut quadrupes occisus occisaue fuerit; ita ex hoc capite, de dolo aut culpa, [et] de caetero damno quemque teneri. † [Ex] hoc tamen capite non quanti in eo anno, sed quanti in diebus triginta proximis res fuerit, obligatur is, qui damnum dederit.

§. 15. At nec *plurimi* quidem verbum adjicitur. Sed *Sabino* recte placuit, perinde habendam aestimationem, ac si etiam hac parte *plurimi* verbum adjectum fuisset: nam plebem Romanam, quae *Aquilio* tribuno interrogante hanc legem tulit, contentam fuisse, quod prima parte eo verbo vsa esset.

§. 16. Caeterum placuit, ita demum directam ex hac lege actionem esse, si quis praecipue corpore suo damnum dederit. Ideoque in eum, qui alio modo damnum dederit, vtiles actiones dari solent: veluti, si quis hominem alienum, aut pecus ita incluserit, vt fame necaretur: aut jumentum ita vehementer egerit, vt rumperetur; aut pecus in tantum exagitauerit, ut praecipitaretur, aut si quis alieno seruo persuaserit, vt in arborem ascenderet, vel in puteum descenderet, et is ascendendo vel descendendo, aut mortuus, aut *aliqua parte corporis laesus* fuerit: vtilis actio in eum datur. † Sed si quis alienum seruum [aut] de ponte, aut de ripa in flumen dejecerit, et is suffocatus fuerit: eo, quod projecit, corpore suo damnum dedisse, non difficulter intelligi potest: ideoque ipsa lege Aquilia tenetur. † Sed si non corpore damnum fuerit datum, neque corpus laesum fuerit, sed alio modo alicui damnum contigerit: quum non sufficiat, neque directa, neque vtilis legis Aquiliae actio, placuit eum, qui obnoxius fuerit, in factum actione teneri: veluti, si quis misericordia ductus, alienum *seruum compeditum soluerit*, vt *fugeret*.

TIT.

à decima indictione nunc incuntis mensis per quemcunque in locis nostrae Reipublicae castrati fuerint, liberi sint, neque vllo modo aut quouis genere contractus in seruitutem retrahantur: neque item instrumentum de ipsis vel publicum, vel priuata manu conscriptum, quocunque tandem modo aut per fraudem factum, aut fiendum, valeat. Sed neque inquirendi illorum status causa cognitiones, quae anacrises dicuntur, de istiusmodi personis interponantur, aut interpositae valeant. Sed et omnes eos, qui tali contractui in posterum ministerium praebent, superius traditas subire poenas jubemus. Praeterea si vsu veniat, vt seruus propter morbum castretur: jubemus, vt et ille libertatem nanciscatur. Qui enim initio liberi erant, eos probabile est, cum in hoc genus morbi inciderint, sui potestatem habuisse, vt, quod vellent, sibi remedium adhiberent. Jubemus igitur, vt in nostra Republica castrati jam inde à memorato tempore, apud quamcunque personam sint, liberali causa adserantur manu, et liberi sint, neque vnquam in seruitutem retrahantur. Caeterum, si qui eorum post praesentem nostram Legem aliquos detinere apud se castratos praesumpserint: damus etiam ipsis castratis licentiam, nimirum qui semel ex praesente nostra Lege libertatem promeruerint: vt hic quidem Majestatem Imperatoriam, et sanctissimum pro tempore Patriarcham odeant, neque non apud gloriosissimos Imperii nostri Proceres relationem ea de re instituant; in Prouinciis vero apud religiosissimos locorum Episcopos et harum Praesides? quo magis prouidentia omnium nostrorum Magistratuum, et Periculo obtemperantium ipsis cohortium (siue Constantinopoli, siue alibicunque locorum nostrae Reipublicae) his secundum libertatem dentur vindiciae, libertasque ex praesente nostra Lege ipsis largita conseruetur. Nam tot caedes conniuentibus oculis accipere per causam eorum, qui talia in nostra praesumunt Republica, neutiquam sustinuerimus. Si enim Barbari, simulatque nostra de hoc audierunt mandata, haec custodierunt: quomodo tandem permittemus, vt post tot retro Principum sanctiones tale quid denuo delinquatur, et inultum relinquatur in nostra Republica.

EPILOGVS.

† *Quae igitur nobis placuerunt, et per hanc sacram generalem declarantur Legem, ea tam hic, quam in Prouinciis Gloria tua manifesta pariter faciet et conseruabit. Dat. 15. Calend. Decembr. Domino* JVSTIN. *Aug. Basil. V. C. Cons.* * 541.

a) *Qua* Poena Castratores *affici debeant.*

(Nouell. Leon. 60.)

Imp. LEO A. eidem Styliano.

Virtutis ad procreandum à DEO naturae inditae exectio non minore cum audacia identidem committitur, quam si apud DEVM nulli poenae obnoxia esset, cum tamen vel maxime sit: et quanquam veteribus Legislatoribus curae fuerit, vt id malum vltrice Lege excideretur, quo Respublica ab istiusmodi inuento munda esset: haud scio tamen, quum si cui alii, huic certe praescripto obtemperari, atque à naturae mutilatione abstineri aequum sit, quamobrem non ita faciant homines: sed tanquam vtilitatem quandam, istiusmodi aduersus generandi vim insidias reputantes, membra, quae homini nascendi causam suppeditant, lancinent, et creaturam aliam, quam qualis conditoris sapientiae placuerit, in mundum introducere contendant. Hoc igitur cum inultum relinquendum non putemus, Lege in id poenam constituentes, quibus adeo

TIT. IV.

DE INJVRIIS.

Generaliter injuria dicitur omne, quod non jure fit: specialiter, alias contumelia, quae à contemnendo dicta est, quam Graeci ὕβριν appellant; alias culpa, quam Graeci ἔγκλημα (* al. ἀδίκημα) dicunt, sicut in lege Aquilia damnum injuria datum accipitur; alias iniquitas et injustitia, quam Graeci [ἀνομίαν καὶ] ἀδικίαν vocant, cum enim Praetor vel judex non jure contra quem pronunciat, injuriam accepisse dicitur.

§. 1. INJVRIA (α) autem committitur, non solum cum quis pugno pulsatus, aut fustibus caesus, vel etiam verberatus erit: sed et si cui conuicium factum fuerit; siue cujus bona quasi debitoris, qui nihil deberet, possessa fuerint ab eo, qui intelligebat nihil eum sibi debere; vel si quis *ad infamiam alicus* LIBELLVM (β) aut carmen, [aut historiam] scripserit, composuerit, ediderit, doloue malo fecerit, quo quid eorum fieret; siue quis matremfamilias aut praetextatum praetextatamue adsectatus fuerit; siue cujus pudicitia attentata esse dicetur, et denique aliis plurimis modis admitti injuriam, manifestum est.

§. 2. Patitur autem quis injuriam non solum per semetipsum, sed [etiam] per liberos suos, quos in potestate habet: itemque per vxorem suam: id enim magis praeualuit. Itaque si filiae alicujus, quae Titio nupta est, injuriam feceris: non solum filiae nomine tecum injuriarum agi potest, sed etiam patris quoque et mariti nomine. Contra autem, si viro injuria facta sit: vxor injuriarum agere non potest. *Defendi* enim *vxores à viris, non viros ab vxoribus aequum est.* Sed et socer nurus nomine, cujus vir in [ejus] potestate est, injuriarum agere potest.

§. 3. Seruis autem ipsis quidem nulla injuria fieri intelligitur, sed domino per eos fieri videtur: non tamen iisdem modis, quibus etiam per liberos et vxores: sed ita, cum quid atrocius commissum fuerit, et quod aperte ad contumeliam domini respicit; veluti, si quis alienum seruum [atrociter] verberauerit; et in hunc casum actio proponitur. At si quis seruo conuicium fecerit, vel pugno eum percusserit: nulla in eum actio domino competit.

§. 4. Si communi seruo injuria facta sit: aequum est, non pro ea parte, qua dominus quisque est, aestimationem injuriae fieri, sed ex dominorum persona: quia ipsis fit injuria.

§. 5. Quod si vsusfructus in seruo Titii est, proprietas Maeuii: magis Maeuio injuria fieri intelligitur.

§. 6.

adeo diuinam creaturam deformare religio non est, eorum audaciam, auxiliante DEO, reprimere conemur. Ac superiorum quidem Legislatorum eos, qui id auderent, ad eandem mutilationem, quam aliis intulerint, adigit, quodque ipsi in aliis videre desiderarint, id, vt itidem in se videant, conficit: idque me judice, non ita praeter aequitatem: quanquam non valde decore. Non enim, quia ille creaturam DEI quasi refingere ausus est, continuo vindicem id imitari, et pariter refingere, aequum est. Veruntamen, quantum ad inuentum attinet, non valde (quemadmodum dixi) id alienum est. Ad hoc autem alio etiam modo, qui impium hoc factum auderent, puniebat. Bona namque publicata, perpetuaque ipsos exilio adjudicabat: et qui injuriam sustinuisset, si Seruus esset, libertate honorabat. Atque Superiorum quidem decretum istiusmodi erat. Nos vero de re illa sententiam pronunciantes, naturae insidiatores simili mutilatione vicissim mutilari prohibemus: aliis autem isti crimini constitutis poenis, (tametsi hoc etiam ad clementiorem sententiam respiciamus) subjacere ipsos non displicet. Sancimus itaque, vt, qui detestandae hujus artis artificem ad castrandum aduocarit, si in albo Imperatorii famulatus sit, primum albo eximatur; ac deinde **decem auri libris in fiscum deferendis multatus, in decennium relegetur.** *Malae vero istius* **artis artifex, et ipse primum flagris cuteque tenus tonsione deformetur, et deinde bonis priuatus, eodem temporis spatio patria exulet:** *qui autem injuriam sustinuit, si seruilis conditionis sit, reliquo vitae suae curriculo ab illa liber erit: sin liberae, tanquam ipse, quod injuriam admisit, ejus sibi auctor sit, quod passus est, suo consensui acceptum feret. Caeterum, si qui exectionem sustinuit, ea illi, (vt saepe fit) remedium attulerit, nihil neque nobis, neque Legi aduersari videtur. Id enim naturam non mutilare, sed illi succurrere est.*

b) *De* POENA *ejus*, QVI *aliquem dedita Opera* EXCAECAVIT.

(Nouell. Leon. 92)

Imp. LEO A. eidem Styliano.

Tametsi aliter, quam veteres Leges sanciant, de eo, qui alteri violentis manibus oculos effodisset, cum ipse judicio interessem à nobis sententia lata sit: nunquam tamen in Legem illam transformare animus fuit. Nonnihil enim misericordia moti (id quod ipsa res etiam indicat) tunc ita judicanimus: Quoniam oculi ei, qui illos amisisset, restitui non possent, eum, qui id damni dedisset, quanquam, qui idem pateretur, dignus esset, in eandem esse

casti-

§. 6. Sed si libero [homini] qui tibi bona fide seruit, injuria facta sit: nulla tibi actio dabitur; sed suo nomine is experiri poterit: nisi in contumeliam tuam pulsatus sit: tunc enim competit et tibi injuriarum actio, idem ergo est et in seruo alieno bona fide tibi seruiente: vt toties admittatur injuriarum actio, quoties in tuam contumeliam injuria ei facta sit.

§. 7. Poena autem injuriarum ex Lege duodecim Tabularum propter membrum quidem ruptum talio erat: propter os vero fractum nummariae poenae erant constitutae, quasi in magna veterum paupertate. Sed postea Praetores permittebant ipsis, qui injuriam passi sunt, eam aestimare: vt judex vel tanti [reum] condemnet, quanti injuriam passus aestimauerit, vel minoris, prout ei visum fuerit. Sed poena quidem injuriae, quae ex Lege duodecim tabularum introducta est, in desuetudinem abiit: quam autem Praetores introduxerunt (quae etiam honoraria appellatur) in judiciis frequentatur. Nam *secundum gradum dignitatis, vitaeque bon statem, crescit aut minuitur aestimatio injuriae:* qui gradus condemnationis et in seruili persona non immerito seruatur: vt aliud in seruo actore, aliud in medii actus homine, aliud in vilissimo vel compedito jus aestimationis constituatur.

§. 8. Sed et *lex Cornelia* de injuriis loquitur, et injuriarum actionem introduxit, quae competit ob eam rem, quod se pulsatum quis, verberatumue, vel domum suam vi introitam esse dicat. Domum autem accipimus, siue in propria domo quis habitet, siue in conducta: siue gratis, siue hospitio receptus sit.

§. 9. *Atrox injuria* aestimatur vel ex facto: veluti, si quis ab alio vulneratus sit, vel fustibus caesus, vel ex loco: veluti, si cui in theatro, vel in foro, vel in conspectu Praetoris, injuria facta sit, vel ex persona: veluti, si Magistratus injuriam passus fuerit, vel si Senatori ab humili persona injuria facta sit, aut parenti patronoue fiat à liberis vel libertis. Aliter enim Senatoris et parentis patronique, aliter extranei et humilis personae injuria aestimatur. † Nonnunquam et locus vulneris atrocem injuriam facit: veluti si in oculo quis percussus fuerit. Parui autem refert, vtrum patri familias, an filio familias talis injuria facta sit: nam et haec atrox injuria aestimabitur.

§. 10. In summa sciendum est, de omni injuria eum, qui passus est, posse vel criminaliter agere, vel ciuiliter. Et si quidem ciuiliter agitur: aestimatione facta secundum quod dictum est, poena reo imponitur. Sin autem criminaliter: officio judicis extraordinaria poena reo irrogatur. † Hoc videlicet obseruando, quod *Zenoniana* Constitutio introduxit, vt viri illustres quique super eos sunt, et per procuratores possint actionem injuriarum criminaliter vel persequi vel suscipere, secundum ejus tenorem, qui ex ipsa manifestius apparet.

§. 11.

caecitatem conjiciendum non putaui. Interim tamen tantam poenam constitui, vt, qui oculos eruit, ejus signu ferat: et cui eruti sunt, in tanta calamitate, adeoque profunda caecitate, ex laboribus ejus, qui illu ipsum affecit, aliquam consolationem habeat. Veruntamen licet ita judicatum esset, ex re judicata Legem facere (quemadmodum dixi) non tamen animus erat. Sed quoniam, qui inter sacra nostra officia relatus est (cujus ego qua ratione postulationem rejiciam?) illam sententiam, quod mitis sit, inter Leges collocari petit, quo deinceps, si quando tale quippiam incidat, qualiter in praesenti in injuriam poena constituta est, taliter ea res dijudicetur: postulato paremus, judicialeque Decretum Legis auctoritate donamus. **Si quis ergo** *cujusquam visum laeserit, hunc,* ***si vnum oculum ademerit, vno similiter eodemque priuari, ac talionis poenam subire jubemus.*** *Si vero ambobus oculis maleficas manus injecerit, quoniam hic poenae aequalitas, neque, cui nocitum est, prosit, (quae enim in hoc caeco vtilitas est, si alius etiam caecus fit) neque poenae obnoxio, tametsi non immerito, tamen acerbius, quam par sit (cum* **caecis nihil miserius sit)** *inferatur: jubemus, ut aequabiliter, sed diuerso modo poena procedat: ita vt et maleficus puniatur, et, qui laesus est, vtilitatis quiddam sentiat. Hunc autem in modum Legem concipimus:* ***Quicunque amborum oculorum jacturam alicui intulerit, quo sceleris sui notam ferat, ipse vno orbator.*** *Et quoniam scelerata manu mutilari ipsum aequum esset,* ***pro manus amissione besse bonorum suorum mulctator:*** *cumque in acerbae vitae consolationem, cui eruti sunt oculi, accipito. Atque sic caecus quidem inde, quod ad sustentandam vitam sumptus accipiat, modicum quodpiam calamitatis lenimentum sentito: ille vero in facinoris sui poenam, vt dictum est, tum altero oculo, tum bonis priuator, pro manuum mutilatione. Et hunc quidem ad modum, si reus diues sit, poena procedito. At, si omnino pauper sit, atque in angustiis vitam agitet, neque quicquam illi, qui ipsius violentia in miserias conjectus est, in compensationem dare possit: similis tum calamitatis et socius, et particeps esto, orbatusque vtroque lumine caecus viuito. Si qui vero in scelere malefico opem tulerint, si quidem manus rei admouerint, simulque oculos effoderint, eundem ad modum et ipsi puniuntor: at si, ne vna manus in oculos conjicerent, cauerint, aliud autem quodpiam auxilium in facinus contulerint: his ad corporis verberationem, cute tenus tonsionem, trientisque bonorum mulctam poena sistitor. Qui vero caecitatis auctores sunt, praedictis poenis subduntor.*

Imp. CAROLI V. Const. Crim. Art. 134.

§. 11. Non solum autem is injuriarum tenetur, qui fecit injuriam, id est, qui percussit: verum ille quoque tenetur, qui dolo fecit [injuriam,] vel qui procurauit, vt cui mala pugno percuteretur.

§. 12. Haec actio dissimulatione aboletur, et ideo si quis injuriam dereliquerit, hoc est, statim passus ad animum suum non reuocauerit: postea ex poenitentia remissam injuriam non poterit recolere.

TIT. V.

DE OBLIGATIONIBVS, QVAE QVASI EX DELICTO NASCVNTVR.

Si *judex litem suam fecerit:* non proprie ex maleficio obligatus videtur. Sed quia neque ex maleficio, neque ex contractu obligatus est, et vtique peccasse aliquid intelligitur, licet per imprudentiam: ideo videtur *quasi ex maleficio teneri;* et in quantum de ea re aequum religioni judicantis videbitur, poenam sustinebit.

§. 1. Item is, *ex cujus coenaculo* vel proprio ipsius, vel conducto, vel in quo gratis habitat, *dejectum effusumue* aliquid est, ita vt alicui noceret, quasi ex maleficio obligatus intelligitur. Ideo autem non proprie ex maleficio obligatus intelligitur, quia plerumque ob alterius culpam tenetur, aut serui, aut liberi. Cui similis est is, qui ea parte, *qua vulgo iter* fieri solet, id *positum aut suspensum* habet, quod potest (si ceciderit) alicui nocere: quo casu poena decem aureorum constituta est. De eo vero, quod dejectum effusumue est, dupli, quantum damni datum sit, constituta est actio. Ob hominem vero liberum occisum, quinquaginta aureorum poena constituitur, si vero viuat, nocitumque ei esse dicatur: quantum ob eam rem, aequum judici videtur, actio datur. *Judex* enim *computare debet mercedes Medicis praestitas*, caeteraque impendia, quae in *curatione facta* sunt: praeterea *operas quibus caruit*, aut cariturus est ob id, quod inutilis factus est.

§. 2.

(*a*)
De INJVRIIS.
(Cod. 9. T. 35.)

1. *Imp.* ALEXANDER A. *Syro.*

Nec seruis quidem alienis licet facere injuriam. PP. XI. Calend. Dec. Alexandro A. Cos. 223.

2. *Idem* A. *Clauo.*

Injuriarum actio tibi duplici ex causa competit, cum et maritus in vxoris pudore; et Pater in existimatione filiarum propriam injuriam pati intelligantur. PP. Prid. Id. Maji, Agricola et * *Clementino* Coss. 231.

3. *Imp.* GORDIANVS A. *Donato.*

Si non es nunciator, vereri non debes, ne ea propter, quod injuriae faciendae gratia quidam te veluti delatorem esse dixerunt, opinio tua maculata sit. Quinimo aduersus eos, qui minuendae opinionis tuae causa aliquid confecisse comperientur, more solito injuriarum judicio experiri potes. PP. 2. Id. Julias, Gordiano A. et Auiola Coss. 240.

4. *Imppp.* VALERIANVS et GALLIENVS AA. et VALERIANVS C. *Vindio.*

Atrocem sine dubio injuriam esse factam manifestum est, si tibi illata est, cum esses in Sacerdotio, et dignitatis habitum, et ornamenta praeferres: et ideo vindictam potes eo nomine persequi. PP. 7. † Aemiliano et Basso * 2. Coss. 260.

5. *Impp.* DIOCLETIANVS et MAXIMIANVS AA. et CC. *Victorino.*

Si non conuicii consilio te aliquid injuriosum dixisse probare potes: fides veri à calumnia te defendit. † Si autem in rixam inconsulto calore prolapsus homicidii conuicium objecisti, et ex eo die annus excessit: cum injuriarum actio annuo tempore praescripta sit, ob injuriae admissum conueniri non potes. PP. 6. Id. Jul. ipsis AA. 4. et 3. Coss. 290.

6. *Iidem* AA et CC. *Flauiano.*

Cum nec patronos injuriam facere libertis, juris aequitas permittat, proponasque patronae heredes eum, qui libertatem à defuncta acceperat, injuriis afficere: curabit Praeses prouinciae contumeliam heredum compescere. PP. Id. Jul. ipsis 4. et 3. AA. Coss. 290.

7. *Iidem* AA. et CC *Potentiano.*

Injuriarum causa non publici judicii, sed priuati continet querelam. S. Idib. Febr. *Sirmii*, AA. Coss. * *293.*

8 *Iidem* AA. et CC. *Martiano.*

Dominum pro atroci injuria, quam seruus ejus passus est, Edicti perpetui actione proposita, qua domini etiam haberi rationem verbis euidenter exprimitur, agere posse conuenit. S. 15. Calend. Nouembr. AA. Coss. * *293.*

9. *Iidem* AA. et CC. [*Nonnae.*]

Qui liberos infamandi gratia dixerint Seruos, injuriarum [actione] conueniri posse, non ambigitur. S. 6. Cal. Dec. *Nicomediae*, AA. Coss. * *293.*

10. *Iidem* AA. et CC. *Paulo.*

Si quidem auiam tuam ancillam (infamandi causa) Reipublicae ciuitatis Comanensium dixit Zenodorus, ac recessit: injuriarum actione statim conueniri potest. Nam si perseueret in ea causa facultatem habens agendi, super hac re deferri querelam, ac tunc demum, si non esse serua fuerit pronunciata, postu-

§. 2. Si filiusfamilias seorsum à patre habitauerit, et quid ex coenaculo ejus dejectum effusumue fuerit; siue quid positum suspensumue habuerit, cujus casus periculosus est: JVLIANO placuit in patrem nullam [esse] actionem, sed cum ipso filio agendum esse. Quod et in filiofamilias judice obseruandum est, qui litem suam fecerit.

§. 3. Item *exercitor nauis, aut cauponae, aut stabuli*, de dolo aut furto, quod in naui aut caupona, aut stabulo factum erit, quasi ex maleficio teneri videtur; si modo ipsius nullum est maleficium, sed alicujus eorum, quorum opera nauem aut cauponam, aut stabulum exercet. Cum enim neque ex maleficio, neque ex contractu sit aduersus eum constituta hic actio, et aliquatenus culpae reus est, quod opera malorum hominum vteretur: ideo quasi ex maleficio teneri videtur. In his autem casibus in factum actio competit: quae heredi quidem datur, aduersus heredem autem non competit.

TIT. VI.

D E A C T I O N I B V S.

Superest, vt de actionibus loquamur. *Actio* autem nihil aliud *est*, quam *jus persequendi in* JVDICIO (α) *quod sibi debetur.*

§. 1. *Omnium* autem *actionum* quibus inter aliquos apud judices ARBITROSVE (β) de quacunque re quaeritur, *summa diuisio* in duo genera deducitur: *aut* enim *in rem sunt*, *aut in personam.* † Namque agit vnusquisque aut cum eo, qui ei obligatus est, vel ex contractu, vel ex maleficio: quo casu proditae sunt actiones in personam, per quas intendit aduersarium ei dare aut facere oportere, et aliis quibusdam modis. Aut cum eo agit, qui nullo jure ei obligatus est, mouet tamen alicui de aliqua re controuersiam: quo casu proditae actiones in rem sunt: veluti si rem corporalem possideat quis, quam Titius suam esse affirmet, possessor autem dominum ejus se esse dicat: nam si Titius suam esse intendat, in rem actio est.

§. 2.

postulari conuenit. S. 15. Cal. Jan. *Nicomediae*, * *Constantio et Maximiano* CC. Coss. * 294.

II. *Imp.* ZENO A. *Alexandro Viro Illustri.*

Si quando injuriarum actio (quam inter priuata delicta veteris juris auctores connumerant) [à] quibuslibet illustribus viris militantibus, seu sine cingulo constitutis, vel vxoribus eorum, vel liberis masculini sexus, vel filiabus (superstitibus videlicet patribus aut maritis illustribus) vel si aduersus aliquam hujusmodi personam criminaliter forte mouetur, ipsos quidem, qui super injuria queruntur, inscribere: aliaque omnia, quae in hujusmodi causis de more procedunt, solenniter obseruare decernimus: licere autem illustri accusatori, vel reo, vel vxori, vel liberis masculini sexus, seu filiae itidem illustris superstitis, causam injuriarum, in quocunque judicio competenti per procuratorem criminaliter suscipere, vel mouere: sententiam Judice contra eum, qui procuratorem dederit etsi ipse non adesset judiciis, sed causam per procuratorem diceret legibus prolaturo: ita tamen, vt nullus alius idem sibi audeat vindicare, vel à nostro numine postulare: sed in caeteris mos judiciorum, qui hactenus obtinuit, in posterum seruetur intactus. Dat. 5. Non. Nou. *Constantinop.* Illo V. C. Cos. 478.

α) De FAMOSIS LIBELLIS.
(Cod. 9. T. 36.)

I. *Impp.* VALENTINIANI et VALENTIS AA.
Edictum.

Si quis famosum libellum siue domi, siue in publico, vel quocunque loco ignarus repererit, aut corrumpat, priusquam alter inueniat, aut nulli confiteatur inuentum. Si vero non statim easdem chartulas vel corruperit, vel igni consumpserit, sed vim earum manifestauerit: sciat se quasi auctorem hujusmodi delicti capitali sententiae subjugandum. Sane, si quis deuotionis suae, ac salutis publicae custodiam gerit: nomen suum profiteatur, et quae per famosum [libellum] persequenda putauerit, ore proprio edicat: ita vt absque vlla trepidatione accedat, sciens (quidem,) quod si adsertionibus (suis) veri fides fuerit opitulata, laudem maximam et praemium à nostra clementia consequetur: Sin vero minime haec vera ostenderit, capitali poena plectetur. Hujusmodi autem libellus alterius opinionem non laedat. PP. 16. Cal. Mart. *Constantinop.* Valentiniano et Valente AA. Coss. 365.

Imp. CAROLI V. Const. Crim. Art. 110. de Famosis Libellis. R. A. 1507. T. VII. VIII. §. 1. 1521. T. XX. 1524. §. 28. 1527. §. 19. 1530. §. 58. Reformat. Polit. Aug. 1548. T. XXXIV. 1567. §. 61-63. 1570. §. 154-159. 1577. T. XXXV. Ratisbon. Dict. d. 6. Sept. 1715. v. T. de Postulando.

(β)
De JVDICIIS.
(Cod. 3. T. 1.)

I. *Impp.* SEVERVS et ANTONINVS AA.
Clementi

Judicio coepto vsurarum stipulatio non est perempta: Superest igitur, vt debitorem ejus temporis, quod non est in judicium

Hhh 3

§. 2. Aeque si agat [quis,] jus sibi esse fundo forte vel aedibus vtendi fruendi, vel per fundum vicini eundi, agendi, vel ex fundo vicini aquam ducendi: in rem actio est. † Ejusdem generis est actio de jure praediorum vrbanorum: veluti si [quis] agat jus sibi esse altius aedes suas tollendi prospiciendiue, vel projiciendi aliquid, vel immittendi tignum in vicini aedes. † Contra quoque de vsufructu et de seruitutibus praediorum rusticorum, item praediorum vrbanorum, inuicem quoque proditae sunt actiones: vt si quis intendat jus non esse aduersario vtendi fruendi, eundi, agendi, aquamue ducendi, item altius tollendi prospiciendiue, vel projiciendi, immittendiue: istae quoque *actiones in rem* sunt, sed *negatiue*. † Quod genus actionis in controuersiis rerum corporalium proditum non est. Nam in his is agit, qui non possidet: ei vero, qui possidet, non est actio prodita, per quam neget rem actoris esse. Sane vno casu qui possidet, nihilominus [is] actoris partes obtinet, sicut in latioribus *Digestorum* libris opportunius apparebit.

§. 3.

dicium deductum, conuenire possis. PP. Cal. April. * *A.* 3. et Geta 2. Coss. 209.

2. *Iidem* AA. *Valerio.*

Licet judice accepto, cum tutore tuo egisti, ipso [tamen] jure actio tutelae sublata non est: et ideo si rursus eundem judicem petieris, contra vtilem exceptionem rei judicatae, si de specie, de qua agis, in judicio priore tractatum non esse allegas, non inutiliter replicatione doli mali vteris. PP. 6. Cal. Jan. Faustino et Rufino Coss. 211.

3. *Imp.* ALEXANDER A. *Faustinae.*

Quoties quaestio status bonorum disceptationi concurrit: nihil prohibet, quo magis apud eum quoque, qui alioquin super causa status cognoscere non possit, disceptatio terminetur. PP. 6. Id. Febr. Juliano 2. et Crispino Coss. 225.

4. *Idem* A. *Popilio.*

Si, cum tibi pretium praediorum à curatoribus comparatorum reputaretur, et instrumenta emptionis traderentur, quaestionem omissae euictionis non mouisti: intelligis, semel finitam litem instaurari non posse. PP. Cal. August. Modesto et Probo Coss. 229.

5. *Imp.* GORDIANVS A. *Marcello.*

A Judice judex delegatus, judicis dandi potestatem non habet: cum ipse judiciario munere fungatur: nisi à Principe judex datus fuerit. PP. 4. Non. Sept. Vlpio et Pontiano Coss. 239.*

In AVTHENT. *vt defunct. seu fun. cor. non. injur. à cred.* §. *illud. Coll.* 5. *Tit.* 15. *al.* 13. *seu* Nouell. 60. Cap. 2.

Ad haec, si Administrator sit, et publicis occupationibus impediatur, litem apud se agitandam saltem in contestatione audiat: et rursus in medio semel, et in fine omnia etiam, quae sunt examinata, consequenter audiat, et sic ferat sententiam: et appellationem, si fiat, suscipiat: caetera licet expediri per Consiliarios. Item judex appellationis rem per se audiat. Delegatus autem omnino per se litem vna cum Consiliariis examinet. Sed si contra hoc factum fuerit, graues poenae sequentur. Nam Administratores et delegati viginti librarum auri multam praestabunt: Consiliarii si quidem Aduocati sint, ab aduocatione expellentur: si vero non sint, sed cingulum habeant: cingulo priuabuntur, et decem libras auri praestabunt.

(Nou. 60. CAP. II. vid. supr. h. P. II. L. II. T. I. p. 174.)

6. *Idem* A. *Juniae.*

Seruus in judicio interesse non potest: nec, si condemnatio aliqua in personam ejus facta sit, quod statutum est, subsistit. Dat. 15. Calend. Septembr. Gordiano A. et Auiola Coss. 240.

7. *Impp.* DIOCLETIANVS et MAXIMIANVS AA. *Hyrinae.*

Cum debitoris tui seruum tibi pignoris jure obligatum, bona domini sui quondam rebus humanis exempti tenere profitearis: aduersus eum dari tibi actiones contra jus postulas: si quidem inter seruum et liberum consistere nullum [possit] judicium. Ad possessionem itaque pignorum magis officio judicis venire te conuenit, quam illicita postulare. S. 14. Cal. Maji, *Sirmii*, CC. * *Constantio et Maximiano* Coss. 294.

8. *Impp.* CONSTANTINVS (* *et LICINIVS A.*) A. *ad Dionysium.*

Placuit, in omnibus rebus praecipuam esse justitiae aequitatisque, quam stricti juris rationem. Dat. Id. Maji, Volusiano et Anniano Coss. 314

9. *Imp.* CONSTANTINVS A. *ad Maximum.*

Judicea oportet imprimis rei qualitatem plena inquisitione discutere, et tunc vtramque partem saepius interrogare, num quid noui addere desideret: cum hoc ipsum ad alterutram partem proficiat, siue definienda causa per judicem, siue ad majorem potestatem referenda sit. Dat. 2. Id. Jan. *Sirmii*, Licinio * *A.* 5. et Crispo * *Caes.* Coss 318.

In AVTHENT. *vt cum de Appel. cog.* §. *sed et hoc. Coll.* 8. *Tit.* 16. *al.* 11. *seu* Nouell. 115. Cap. 2.

Jubemus, vt, si quando vna pars allegationibus suis renunciauerit, alia vero pars se habere aliquid, quod proponat, dixerit: Judex negotii modis omnibus eam partem, quae vtitur dilatione, compellat intra triginta dies, postquam altera pars allegationibus renunciauerit, quicquid velit, sine aliqua intermissione proponere. Quod si non fecerit, tunc ad ejus malitiam superandam alius mensis indulgeatur à judice. Si vero adhuc distulerit, alterius mensis dilatio ei praebeatur: Ita vt si vsque ad praedictos tres menses suas non proposuerit allegationes, causae cognitor non amplius expectans, sententiam omnibus modis, legibus et moribus consonantem proferat: vel, si noluerit, referat: ne litigatoribus male tractantibus liceat causarum exitus vltra protrahere.

(Nouell. 115. CAP. II.)

De his, qui post renunciationem aduersariorum se allegationes habere dicunt.

Sed et hoc praesenti addimus sanctioni. Quia inter litigatores aliquando contingit vnam quidem partem suis allegationibus

§. 3. Sed istae quidem actiones, quarum mentionem habuimus, et si quae sunt similes, ex legitimis et ciuilibus causis descendunt. *Aliae* autem sunt, *quas Praetor* ex sua jurisdictione comparatas habet *tam in rem*, *quam in personam*, quas et ipsas necessarium est exemplis ostendere: [vt] ecce, plerumque ita permittit [Praetor] in rem agere, vt vel actor dicat se quasi vsucepisse, quod non vsuceperit: vel ex diuerso possessor dicat aduersarium suum non vsucepisse, quod vsuceperit.

§. 4. Namque si cui *ex justa causa res aliqua tradita* fuerit (veluti ex causa emptionis, aut donationis, aut dotis, aut legatorum) et necdum ejus rei dominus effectus est: si ejus rei possessionem casu amiserit, nullam habet in rem directam actionem ad eam persequendam: quippe ita proditae sunt jure ciuili actiones, vt quis dominium suum *vindicet*. Sed quia sane durum erat, eo casu deficere actionem: inuenta est à Praetore actio, in qua dicit is, qui possessionem amisit, eam rem se vsucepisse, quam vsu non cepit, et ita vindicat suam esse: quae *actio Publiciana* appellatur, quoniam primum à *Publicio* Praetore in Edicto proposita est.

§. 5.

nibus renunciare, aliam vero scientem se malas causas habere, post cognitionalia certamina, et dilationes, quas probationum causa leges concedunt, nolle confiteri allegationes sibi sufficere, ne cito causae qualitas agnoscatur: jubemus, vt quando vna pars allegationibus renunciauerit, alia vero pars dixerit: se habere aliquid, quod proponat: judex negotii modis omnibus eam partem, quae vtitur dilatione, compellat intra triginta dies, postquam altera pars renunciauerit, quidquid velit, sine aliqua intermissione proponere: quod si non fecerit, tunc ad ejus malitiam conuincendam alius vnus mensis indulgeatur à judice. Si vero et sic distulerit, alterius vnius mensis ei dilatio praebeatur: ita vt si vsque ad praedictos tres menses, quos litigatoribus protrahentibus concessimus, suas non proposuerit allegationes: tunc cognitor causae non amplius expectans, modis omnibus proferat sententiam legibus consonantem: vel si voluerit, referat, ne litigatoribus male certantibus, liceat causarum exitum vltra protrahere.]

10. *Idem A. ad Seuerum Praefectum Vrbi.*

Nulli prorsus audientia praebeatur, qui causae continentiam diuidit, et ex beneficii praerogatiua id, quod in vno eodemque judicio poterat terminari, apud diuersos judices voluerit ventilare: poena ex Officio Judicis imminente ei; qui contra hanc supplicauerit sanctionem: atque alium super possessione, alium super principali quaestione Judicem postulauerit. Dat. 3. Cal. Aug. Paulino et Juliano Coss. 325.

11. Graecae hujus Constitutionis argumentum ex indice Basilicorum et Theod. Hermopolita.

Subtilitatem legum judex curae habeat: non autem his, quae praeter jus dicta, vel prolata sunt ab Imperatore, attendens.

12. *Imp.* ZENO † A.

Omnes Magistratus et diuini judices compendiose lites decidant: et si quis litigantium crebro competentem judicem adiens, sine justa causa differatur, adeat Principem, auxilium ab eo expectans. §. 1. Sin recuset quis judicem bona fide ante litis contestationem, judex alius ei ex diuina aditione dabitur: Quod si et juste recusare videbitur, post contestationem judex alius aut conjudex ne petatur: apud vnum enim Judicem omne moueatur causae negotium, et si incompetens ille super aliquo videatur causae capitulo: ex propria sententia ad competentem judicem illud capitulum remittatur. Secundo enim aut saepius conuentus seu expertus quis: et ex secunda causa in duplum reponet damnum, et sine fidejussoribus, aut ejeratione ex secunda conuentione apud primum intendet judicem.

13. *Imp.* JVSTINIANVS A. *Juliano P. P.*

Properandum nobis visum est, ne lites fiant pene immortales, et vitae hominum modum excedant: (cum criminales quidem causas jam nostra Lex biennio conclusit: et pecuniariae causae frequentiores sunt, et saepe ipse materiam criminibus creare noscuntur) praesentem legem super his per orbem terrarum, nullis locorum vel temporum angustiis coarctandam, ponere. §. 1 Censemus itaque omnes lites super pecuniis, quantaecunque quantitatis, siue super conditionibus, siue super jure ciuitatum, siue priuatorum fuerint illatae, siue super possessione, vel dominio, vel hypotheca, seu super seruitutibus, vel pro aliis quibusdam causis, pro quibus hominibus, inter se litigandum est, exceptis tantummodo causis, quae ad jus fiscale pertinent, vel ad publicas respiciunt functiones) non vltra triennii metas post litem contestatam esse protrahendas: sed omnes judices siue in hac alma Vrbe, siue in prouinciis majorem seu minorem peragant administrationem, siue in Magistratibus positi, vel ex aula nostra dati, vel à nostris Proceribus delegati: non esse eis concedendum vlterius lites, quam triennii spatio, extendere. Hoc etenim judicialis magis esse potestatis, nemo est, qui ignoret: Nam si ipsi noluerint, nullus tam audax inuenitur, qui possit inuito judice litem protelare. §. 2. Et si quidem pars actoris cessauerit, quatenus multiplici dilatione reus fatigetur, et triennii metae post litem contestatam jam prope finem veniant, vt semestre tempus tantum ei supersit: licentia erit judici per executores negotii actorem requirere, parte fugiente ex vna parte actoris absentiam incusante, et judicibus omnimodo suas aures hujusmodi quaestionibus referantibus: et si per tres vices hoc fuerit subsecutum, decem dierum spatio per vnumquemque introitum destinato, et nec ita pars actoria fuerit inuenta, et neque per se, neque per procuratorem instructum peruenerit: tunc judicem negotii acta apud se confecta conspicere [censemus.] Et si quidem nihil sufficiens actitatum est, ex quo possit termino causae certa fieri conjectura: volumus non solum partem fugientem ab obseruatione judicii relaxare, sed etiam in omnia expensas, quae consueto modo circa lites expenduntur, eum condemnare, vera quantitate earum sacramento fugientis manifestanda, et omni cautela, quam super lite reus exposuit, reddenda: quae et si remanserit, viribus euacuabitur. Sin autem ex gestis apud se habitis, parte actoris minime inuenta, possit inuenire viam, qua manifestum ei fiat, quid statuendum sit, etiam absente actore, si eum meliorem causam habere perspexerit, pro eo ferre sententiam non moretur, et praesentem reum absenti actori

con-

§. 5. Rursus ex diuerso, si quis cum Reipublicae causa abesset, vel in hostium potestate esset, rem ejus, qui in ciuitate esset, vsuceperit: permittitur domino, si possessor Reipublicae causa abesse desierit, tunc intra annum rescissa vsucapione eam petere: id est, ita petere, vt dicat possessorem vsu non cepisse, et ob id suam rem esse. Quod genus actionis quibusdam et aliis simili aequitate motus Praetor accommodat, sicut ex latiore *Digestorum* seu *Pandectarum* volumine intelligere licet.

§ 6. Item si quis in fraudem creditorum rem suam alicui tradiderit, bonis ejus à creditoribus possessis ex sententia Praesidis: permittitur ipsis creditoribus, rescissa traditione, eam rem petere, id est, dicere eam rem traditam non esse, et ob id in bonis debitoris mansisse.

§. 7.

condemnare, expensis tantummodo litis, quas reus legitime se expendisse jurauerit, condemnatione excipiendis, quia hanc poenam actori, et meliorem causam habenti propter solam absentiae contumaciam imponimus: nullo penitus ei regressu ad eandem litem consernando. Sed actor contumax cadat omnino de lite, si reus absoluatur. Sin vero aliqua condemnatio contra reum pro absente actore proferatur, quam forsitan non sufficientem sibi actor putauerit fugitiuus, nullo modo iterum eandem litem resuscitare concedimus. Et haec quidem poena actori fiat imposita. §. 3. Sin autem reus abfuerit, et similis ejus processerit requisitio, quemadmodum pro persona actoris diximus, etiam absente eo eremodicium contrahatur, et judex (secundum quod veteribus legibus cautum est) ex vna parte cum omni subtilitate causam requirat: et si obnoxius fuerit inuentus, etiam contra absentem promere condemnationem non cesset, quae ad effectum perducatur; et per res et facultates fugientis victori satisfiet: siue ipse judex ex sua jurisdictione hoc facere potest, siue per relationem ad majorem judicem hoc referatur, et ex eo legitima via contra res contumacis aperiatur: nulla licentia ei, vel alii personam ejus solam praetendenti concedenda contradicendi, eum in possessionem hujusmodi ex causa actor mittitur: nec si reuersus ipse fuerit, et voluerit fidejussores dare, et possessionem recuperare, eudiatur; in hujusmodi etenim casibus omnem ei contradictionem excludimus. §. 4. Cum autem eremodicium ventilatur, siue pro actore, siue pro reo: examinatio causae sine vllo obstaculo celebretur. Cum etiam terribiles in medio proponuntur scripturae, litigatoris absentia Dei praesentia repleetur: nec pertimescat judex appellationis obstaculum, cum ei, qui contumaciter abesse noscitur, nulla sit prouocationis licentia; quod et in veteribus legibus esse statutum, manifestissimi juris est.

§. 5. Hujusmodi autem sententia prope finem triennii proferatur; pro quo et praesentem legem induximus. Si enim in anteriori tempore, in quo larga temporis superest dilatio, et spes absenti relicta fuerit reuertendi, alterutra pars cessauerit; in sola expensarum datione, et absolutiona forsitan praestetur poenalis sententia: non autem tunc mors litis, et condemnatio in absentem introducatur, quae in his tantummodo casibus accidunt, in quibus triennii effluentis imminet formido. §. 6. Siue autem alterutra parte absente, siue vtraque praesente lis fuerit decisa: omnes judices, qui sub Imperio nostro constituti sunt, sciant [victum] in expensarum causa victori esse condemnandum, quentum pro solitis expensis litium jurauerit: non ignorantes, quod, si hoc praetermiserint, ipsi de proprio hujusmodi poenae subjacebunt, et reddere eam parti laesae coarctabuntur. §. 7. Et haec de alterutra parte litigantium contumaciter absente nobis statuere visum est, ad aequitatis rationem omnia corrigentibus, §. 8. Sin autem vtraque parte imminente, et litem peragere cupiente, judex eam accipere noluerit, vel propter amicitias, [vel inimicitias,] vel turpissimi lucri gratie, vel propter aliud quodpiam vitium, quod miserrimis animis hujusmodi judicum innasci potest, litem ipse ausus fuerit protelare, et propter hoc triennium fuerit transactum: Judex, si quidem in Magistratu positus est, vel in majori dignitate vsque ad illustratus gradum, decem libras auri priuatis nostris largitionibus inferre per scholam Palatinam compelletur: Sin autem judex minor fuerit, trium librarum auri multa plectetur per eandem scholam exigenda, et nostro aerario applicanda: et eo remouendo, alter judex in locum ejus subrogabitur sub similis poenae formidine: his omnibus locum habentibus, cum vnus judex vnam causam ab initio peragit. † Sin eutem in medio [triennii,] vel morte judicis, vel alia irrecusabili occasione judicium fuerit mutatum, tunc, si quidem ex triennio annale tempus, vel amplius residet, in quo alius judex [ei] causae imponitur, intra reliquum tempus causa finiatur. Sin autem minus, quam annale sit; tunc omne, quod deest, repleatur, vt non in minore [quam] perfecti anni tempore litem possit subrogatus judex tam discutere, quam terminare. §. 9. Illo proculdubio obseruando, vt, si neque per alterutram litigantium pertem, nec per judicem steterit, quo minus lis suo marte decurrat, sed per petronos causarum: licentia detur judici, et eos duarum librarum auri poena afficere per scholam Palatinam exigenda, et similiter publicis rationibus aggreganda: ipso videlicet judice in sua sententia hoc ipsum manifestante, quod per patronos causarum, vel fugientis, vel agentis diletio facta est, vel per omnes, vel per quosdam ex his: Necessitate Aduocatis imponenda, ex quo litem peragendam susceperint, eam vsque ad terminum (nisi lex, vel justa causa impediet) implere, ne ex eorum recusatione fiat causae dilatio: honorariis scilicet à clientibus, qui dare possunt, disertissimis togatis omnimodo praestandis: et, si cessauerint, per executores negotiorum exigendis; ne per hujusmodi machinationem causae merita protrahantur: nisi ipse litigator alium pro alio patronum eligere maluerit. §. 10. Haec autem omnia in his omnibus à nobis cauta sunt, quibus perfectae aetatis constitutis arbitrium suum pro omnibus causis sufficit. §. 11. Sin vero causae, vel pupillorum, vel adultorum sint, vel aliorum sub cura agentium, masculorum, vel foeminarum: vt per tutores, vel curatores, vel actores, vel eorum procuratores agantur: et eorum desidia triennium fuerit elapsum, et causa ceciderint, litem quidem nihilominus suum habere vigorem: omnem autem jacturam, quae ex hac causa oritur, ad tutores et curatores, aut eorum fidejussores, heredesque, at res eorum, et ad omnes, quorum in hac causa legitime interest, redundare. Sin autem non sufficiat pupillis, vel minoribus eorum substantia, tunc in id, in quo fuerint detrimentum

§. 7. Item *Seruiana et quasi Seruiana* (quae etiam *hypothecaria* vocatur) ex ipsius Praetoris jurisdictione substantiam capiunt. Seruiana autem experitur quis de rebus coloni, quae pignoris ju-e pro mercedibus fundi ei tenentur. † Quasi Seruiana autem est, qua creditores pignora hypothecasue persequuntur. † Inter pignus autem et hypothecam (quantum ad actionem hypothecariam attinet) nihil interest. Nam de qua re inter creditorem et debitorem conuenerit, vt sit pro debito obligata: vtraque hac appellatione continetur, sed in aliis differentia est. Nam pignoris appellatione eam proprie rem contineri dicimus, quae simul etiam traditur creditori, maxime si mobilis sit. At eam, quae sine traditione, nuda conuentione tenetur, proprie hypothecae appellatione contineri dicimus.

§. 8.

mentum perpessi, placuit in integrum restitutionis auxilium eis superesse. Dat. 6. Cal. April. Lampadio et Oreste VV. CC. Coss. 530.

14. *Idem* A. *Juliano PF. P.*

Rem non nouam, neque insolitam aggredimur, sed antiquis quidem legislatoribus placitam: cum vero contempta sit, non leue detrimentum causis inferentem: Cui enim non est cognitum, antiquos judices non aliter judicialem calculum accepisse, nisi prius sacramentum praestitissent, omnimodo sese cum veritate, et legum obseruatione judicium esse disposituros? Cum igitur et viam non inusitatam inuenimus ambulandam: et anteriores leges nostrae, quae de juramentis positae sunt, non minimam suae vtilitatis experientiam litigantibus praebuerunt, et ideo ab omnibus merito collaudantur: ad hanc in perpetuum valituram legem peruenimus, per quam sancimus, omnes Judices, siue majores, siue minores, qui in administrationibus positi sunt, vel in hac regia ciuitate, vel in orbe terrarum, qui nostris gubernaculis regitur, siue eos, quibus nos audientiam committimus, vel qui à majoribus judicibus dantur, vel qui ex jurisdictione sua judicandi habent facultatem, vel qui ex recepto, id est, compromisso (quod judicium imitatur) causas dirimendas suscipiunt, vel qui arbitrium peragunt, vel ex auctoritate sententiarum, et partium consensu electi sunt, et generaliter omnes omnino judices Romani juris disceptatores, non aliter litium primordium accipere, nisi prius ante sedem judicialem Sacrosanctae deponantur Scripturae: et hae permaneant non solum in principio litis, sed etiam in omnibus cognitionibus, vsque ad ipsum terminum, et definitiuae sententiae recitationem. Sic etenim attendentes ad sacrosanctas Scripturas, et Dei praesentia consecrati, ex majore praesidio lites diriment, scituri, quod non magis alios judicant, quam ipsi judicantur, cum etiam ipsis magis, quam partibus terribile judicium est: si quidem litigatores sub hominibus, ipsi autem Deo inspectore adhibito causas proferunt trutinandas. Et hoc quidem jusjurandum judiciale omnibus notum sit, et Romanis legibus optimum à nobis accedat incrementum, et ab omnibus judicibus obseruandum: et, si praetereatur, contemptoribus periculosum sit.

In Authent. *de Defens. Ciuit.* §. *Jusjurandum* 1. *Coll.* 3. *Tit.* 2. *seu* Nouell. 15. Cap. 1. *et in* Authent. *Jusjurandum, quod praest. ab his.* §. *pen. Coll.* 2. *Tit.* 2. *Seu in jurejurando* (* *subjecto*) (* supr. P. I. S. I. *p.* 51.) Nouell. 8.

Hodie jurant se facturos, secundum quod eis visum fuerit justius et melius, exceptis defensoribus ciuitatum, qui jurant, omnia secundum leges, et jura se facturos. §. 1. Patroni autem causarum, qui vtrique parti suum praestantes auxilium ingrediuntur, cum lis fuerit contestata, post narrationem propositam, et contradictionem objectam, in qualicunque judicio majore, vel minore; vel apud arbitros, siue ex compromisso, siue aliter datos, vel electos, sacrosanctis Euangeliis tactis juramentum praestent, quod omni quidem virtute sua omnique ope, quod verum et justum existimauerint, clientibus suis inferre procurabunt: nihil studii relinquentes, quod sibi possibile est: non autem credita sibi causa cognita, quod improba sit, vel penitus desperata, et ex mendacibus allegationibus composita, ipsi scientes prudentesque mala conscientia liti patrocinabuntur: sed et si certamine procedente aliquid tale sibi cognitum fuerit, à causa recedent, ab hujusmodi communione sese penitus separantes. † Hocque subsecuto, nulla licentia concedatur spreto litigatori ad alterius Aduocati patrocinium conuolare: ne melioribus contemptis, improba aduocatio subrogetur.

† Sin autem pluribus patronis adhibitis, et juramento ab omnibus praestito, quidam ex his causa procedente patrocinandum esse crediderint, quidam recusauerint: exeant quidem recusantes: volentes autem remaneant: causae etenim terminus manifestare poterit, qui timidius, quique audacius judicium vel reliquerunt, vel protulerunt: nec in hac parte litigatoribus danda licentia alios pro recusantibus subrogare. Dat. 4. Cal. April. Lampadio et Oreste VV. CC. Coss. 530.

15. *Idem* A. *Juliano P. P.*

Sancimus, omnes judices (siue in hac florentissima ciuitate, siue in prouinciis) si quando absens persona citata postea apparuerit, non aliter ei judicialem aditum reuelare, sed omnem claudere ei judiciorum copiam, nisi prius omnia damna restituat ex hujusmodi vitio aduersariis ejus inflicta, siue circa ingressus litis, siue circa honoraria Aduocatorum, vel alias causas, quae in judicio versantur: aestimatione judicis quantitate eorum definienda; postquam juratum ab eo fuerit, qui fecit expensas: executoribus negotiorum modis omnibus dispositiones eorum adimplentibus; Scituris judicibus nostris [et executoribus,] quod si hoc praetermiserint, ex sua substantia hujusmodi detrimentum laesis resarcire compellentur. † Quod et in pedaneis judicibus obseruari censemus, licet non citati, sed requisiti litigatores mala conscientia absfuerint. Dat. 10. Calend. Maji, Lampadio et Oreste VV. CC. Coss. 530.

In Authent. *de Judic.* §. *oportet. Coll.* 6. *Tit.* 11. *seu* Nouell. 82. Cap. 10.

Post jusjurandum delatum et praestitum non licet judici amplius taxare. Sed et si hodie prius judex taxauerit, et ita secundum quantitatem à judice taxatam juratum fuerit: non habeat licentiam Judex minus, quam juratum fuerit, condemnare. Sed si viderit judex neutrum litigatorum subdi debere rationi sumptuum propter negotii varietatem, sua sententia hoc declaret.

§. 8. In perſonam quoque actiones ex ſua jurisdictione propoſitas habet Praetor: veluti *de pecunia conſtituta*: cui ſimilis videbatur *receptitia.* Sed ex noſtra Conſtitutione (cum [et] ſi quid plenius habebat, hoc in actionem pecuniae conſtitutae transfuſum eſt) [et] ea quaſi ſuperuacua, juſſa eſt cum ſua auctoritate à noſtris legibus recedere. † Item Praetor propoſuit actionem de peculio ſeruorum, filiorumque familiarum; et eam, ex qua quaeritur, an actor jurauerit: et alias complures.

§. 9. De *conſtituta* autem *pecunia* cum omnibus agitur, quicunque pro ſe vel pro alio ſoluturos ſe conſtituerint: nulla ſcilicet ſtipulatione interpoſita: nam alioqui ſi ſtipulanti promiſerint, Jure ciuili tenentur.

§. 10.

(Nouell. 82. CAP. X.)

Vt Judex rationem expenſarum examinet.

Oportet autem expenſarum rationem judices omnino examinare. Et quia hoc bene ZENONIS piae memoriae decreuit ſententia et auctoritas: et nos non dedignati ſumus partem etiam hoc noſtrarum, facere diſpoſitionum. Maneat ergo etiam nunc in eodem ſchemate cuſtoditum: illo ſolo adjecto, ſi jusjurandum intulerit de expenſis Judex victori, ſcilicet cum quantitate, quae viſa erit ei recte ſe habere: quam taxationem vocant leges) deinde ille jurauerit: non habere licentiam judicem minus, quam juratum eſt, condemnare; neque videri clementiorem lege, quae haec diſponit, ſi tamen perſpexerit neutrum ſumptuum ſubdere rationi: et propter negatii forte varietatem, hoc ipſum decernat ſua ſententia. Omnibus aliis ſuper appellationibus, ſicuti praediximus, et excuſationibus, et vt non prompte, et cum neceſſitate fiant litis conteſtationes, ſed habeant viginti dierum inducias, et quidquid aliud judiciale decreuimus: in propria virtute manentibus.

16. *Idem* A. *Juliano P. P.*

Apertiſſimi juris eſt, licere litigatoribus judices delegatos, antequam lis inchoetur, recuſare: cum etiam ex generalibus formis ſublimiſſimae tuae ſedis ſtatutum ſit, neceſſitatem imponi, judice recuſato, partibus ad eligendos arbitros venire, et ſub audientia eorum ſua jura proponere. Licet enim ex imperiali nomine judex delegatus eſt, tamen, quia ſine ſuſpicione omnes lites procedere nobis cordi eſt, liceat ei, qui ſuſpectum judicem putat, antequam lis inchoetur, eum recuſare, vt ad alium curratur, libello recuſationis ei porrecto: cum poſt litem conteſtatam neque appellari poſſe ante definitiuam ſententiam, jam ſtatuerimus, neque recuſari poſſe, ne lites in infinitum extendantur: eodem ſcilicet executore neceſſitatem partibus per ordinarium judicem, et omne ciuile auxilium imponente, et arbitros eligere, et ad eos venire: et ſic litem appetere, quaſi arbitri fuerint ab imperiali culmine delegati. Quod, et ſi ab imperiali Majeſtate judex delegatus non ſit, ſed ab alio culmine, obtinere cenſemus. *Dat.* 6. *Cal. Maji, Conſtantinopoli,* Lampadio et Oreſte VV. CC. Coſſ. 530.

AVTHENT. ex Nouell. 86. Cap. 2.

In AVTHENT. *ut differentes judices audire interpellant. allegat. §. ſi vero contigerit. Coll. 6. Tit. 15. al. Coll. 6. Tit. 10. ſeu* Nouell. 86. Cap. 2.

Si vero contigerit, aliquem ſubjectorum noſtrorum in dubitationem habere judicem: jubemus ſanctiſſimum Archiepiſcopum, vel Epiſcopum locorum audire cauſam vna cum clariſſimo judice; vt ambo aut per amicabilem compoſitionem diſſoluant, quae dubia ſunt, aut per annotationem in ſcriptis factam, aut cognitionaliter judicent inter litigantes: ne prouinciales recedentes à patria, ad longinqua trahantur examina. Si autem judex Epiſcopo parere noluerit: Principi ſcribat, qui de eo judice ſumet vindictam.

(Nouell. 86. CAP. II.)

Si vero contigerit quendam noſtrorum ſubjectorum in dubitationem habere judicem, jubemus ſanctiſſimum Archiepiſcopum audire cum clariſſimo judice: vt ambo per amicabilem conuentum diſſoluant, quae dubia ſunt: vt aut per annotationem ſcriptis factam, aut cognitionaliter judicetur inter litigantes: et forma detur juſtitiae legibusque conueniens: vt non cogantur noſtri ſubjecti propter hujusmodi cauſas recedere à propria patria.

17. *Idem* A. *Joanni PF. P.*

Certi juris eſt, quod conceſſa eſt etiam militaribus hominibus judicandi facultas. Quid enim obſtaculi eſt, homines, qui alicujus rei peritiam habent, de ea re judicare? Cum ſciamus, et militares Magiſtratus, et omnes tales homines per vſum quotidianum jam eſſe approbatos: vt et audiant lites, easque dirimant, et pro ſui, et legis ſcientia hujusmodi altercationibus finem imponant. Dat. Cal. Nou. Lampadio et Oreſte VV. CC. Coſſ. 530.

18. *Idem* A. *Joanni P. P.*

Cum ſpecialis judex, ſiue ab Auguſta fortuna, ſiue à judiciali culmine in aliqua prouincia, in qua incuſatus degit, datus eſt: et vna pars ſuſpectum eum ſibi eſſe dicit: ne forte abſente perſona judicis, et in alia ciuitate ejusdem prouinciae commorante, compellatur longo itinere emenſo recuſationis libellum ei incuſatus offerre: ſancimus, ſi quidem praeſto eſt Praeſes prouinciae in illa ciuitate, vbi de ea re dubitatur, licere ei, qui ſuſpectum ſibi judicem eſſe dicit, ipſum Praeſidem adire, et hoc facere in actis manifeſtum. Si autem non eſt moderator prouinciae in praefato loco: haec eadem apud defenſorem locorum, vel Duumuiros municipales geſtis apud eos habitis et celebrare, et judicem quidem eum recuſare: illico autem, [id eſt] intra triduum proximum, ſine vlla dilatione, compelli arbitrum, vel arbitros eligere, et apud eos litigare: ne et datus judex remoueatur, et alter non eligatur: electione videlicet arbitri, ſi variatum inter partes fuerit, ſimili modo, vel Praeſidis prouinciae, ſi adeſt, vel defenſoris locorum, vel Magiſtratuum municipii arbitrio dirimenda: et executore negotii, cui mandata eſt hujusmodi cauſae examinatio, imminente: et ſtatuta ab arbitris effectui mancipante, niſi fuerit prouocatum: tunc enim ipſe, qui judicem antea dedit, qui ſuſpectus viſus eſt, appellatione trutinata, formam cauſae imponat legitimam. Dat. Id. Nou. Lampadio et Oreſte * *VV. CC.* Coſſ. 530.

§. 10. Actiones autem *de peculio*, ideo aduersus patrem dominumue comparauit Praetor: quia, licet ex contractu filiorum seruorumue ipso jure non teneantur; aequum tamen est *peculio tenus* (quod veluti patrimonium est filiorum filiarumque, item seruorum) condemnari eos.

§. 11. Item si quis postulante aduersario jurauerit, deberi sibi pecuniam, quam peteret. Neque ei soluatur: justissime accommodat ei talem actionem, per quam non illud quaeritur, an ei pecunia debeatur, sed an jurauerit.

§. 12. *Poenales* quoque *actiones* Praetor multas ex sua jurisdictione introduxit: veluti aduersus eum, qui quid ex *albo* ejus *corrupisset;* et in eum, qui patronum, vel parentem in jus vocasset, cum id non impetrasset; item aduersus eum, qui vi exemerit eum, qui in jus vocaretur, cujusue dolo alius exemerit: et alias innumerabiles.

§. 13.

a) DE SPORTVLIS, ET SVMPTIBVS IN DIVERSIS JVDICIIS FACIENDIS, ET DE EXECVTORIBVS LITIVM.
(Cod. 3. T. 2.)

1. *Imppp.* GRATIANVS, VALENTINIANVS et THEODOSIVS AAA. *ad Potitum Vicarium.*

Quisquis fuerit exhibitus vsque ad negotii terminum ab eo apparitore, cui primum traditus fuit, obseruari eum decernimus: Si qua praesumptione fuerit haec mansuetudinis nostrae posthabita praeceptio, primiscrinio, qui jussa temerauerit, quinque librarum auri condemnatione multando. Dat. Calend. Jul. *Mediolani*, Ausonio et Olybrio Coss. 379.

2.

Qui sacra pragmatica, aut edicta perferunt eorum, qui gesturi sunt Magistratum ciuilem, aut militarem, quindecim solos aureos ex prouincia referunto, et nihil amplius: quod si plures recipiant, quadruplum reddant, non valentes ad sui defensionem proponere, quod à volentibus id, quod amplius est, acceperunt. Sed huc vsque generalis est constitutio: Postea vero propriam definit poenam contra Ducem Thebaidos, ad quem rescripta est, et eos, qui post hanc eundem adipiscentur Magistratum, nisi à transgressoribus legis definitam exegerint poenam.

3. *Imp.* (*) *JVSTINIANVS A. Juliano P. P.*

[Omnibus] judicibus licentiam praestamus, (siue his, quibus à nostro numine lites mandantur, Illustribus vel Spectabilibus, vel Clarissimis, vel Togatis fori cujuscunque Praefecturae, vel aliis quibusque: vel his, qui ex nostris judicibus delegandas lites accipiunt) executores si cessauerint, causas eis instructas offerre, et remouere ab executione eos, et alios idoneos supponere, vel etiam multa afficere: si quidem Illustres sunt judices, vsque ad sex solidorum summam: sin autem alii, vsque ad tres tantummodo aureos: et ad judices, quorum interest, referre, quatenus militia exuti poenas luant corporales. Nostris autem amplissimis judicibus licentia sit, et majores poenas, et corporales maculas executoribus imponere, si male fuerint circa lites versati: vt sciant, non esse causas à se deludendas, nec lucri gratia aliquod eis vitium imponendum. Dat. 5. Cal. April. Lampadio et Oreste Coss. 530.

4. *Imp.* JVSTINIANVS. †

Is, cui commissae sunt publicae aut priuatae commoditates (sententiae, aut jussiones forte hoc loco) à Principe, vel aliquo illustrissimorum Magistratuum, conueniat quidem reum, et priusquam insinuet illi hujusmodi jussiones, (interdum enim oportet eas ignorari) neque consuetas sportulas accipiat ab ipso, neque exigat ipsum, nisi exemplum diuinae, aut maximae jussionis ediderit ipse, ex qua commonuit ipsum. † Si vero alterius cujuspiam Magistratus publicam aut priuatam praeceptionem habet, vt Praesidis ejus loci, ne exigat conuentum, neque consueta accipiat: nisi insinuauerit prius Praesidi prouinciae, vt inde possint assumere exemplum hi, qui conuenti sunt, et libellus eis edatur, aut inscriptio, in criminalibus. Si vero non obseruatis his conuentionem obtulerit, aut consueta exegerit executor, liceat conuento repellere eum. §. 1. Neque vero praetextu fidejussionum sine causa damno adficiantur prouinciales ab exactoribus, vel pro constitutione procuratoris: sed si quidem immobilem possessionem habent, juratoriam emittant scripturam; si vero non habent, fidejussorem vsque ad quinquaginta auri libras praestent, indemnitatis gratia. † Controuersia autem orta de persona fidejussoris, vel de tenore juratoriae cautionis: apud Episcopum ciuitatis, et Patrem et Ecdicum, seu defensorem, ea dirimatur, necessitatem habente exactore accipere idoneum ab illis judicatum fidejussorem, aut cautionem acceptam. Si vero ex diuina jussione, aut maxima praeceptione moneatur omnimodo ipsam personam abducere, nec ipsam fidejussori credere, tunc liceat ipsi non accipere fidejussorem, sed ducere personam sine damno, et cum omni moderatione. † DEO vero amabilis locorum Episcopus, si permiserit conculcari legem, aut non minatus fuerit aduersus transgressorem, et DEI offensionem incurrat, et Imperialem experietur animi motum. Similiter vero et Praeses prouinciae si negligat legem, et carebit Magistratu, et publicatus in perpetuum relegabitur. §. 2. Ne accipiant autem exactores, qui edunt libellos, aut inscriptiones et conuentiones, aut instrumenta, vltra quam sequente constitutione permissum est solatii loco, aut, si transgressi fuerint, subjaceant ejus poenis. V. †††. Dat. Calend. Jun. CP. DN. Justiniano perp. A. 3. Cos. 533.

b) Vt LITIGANTES jurent in exordio Litis, quia NEQVE PROMISERVNT DARE JVDICIBVS, neque dabunt: et de SPORTVLIS, et vt, quae jubentur, REFERENDARII compleant, et non misceant semetipsos causae, et per se exequantur.
(*Auth. Collat.* 9. *T.* 7.)
(Nouell. Const. 124.)

Imp. JVSTINIANVS A. *Petro gloriosissimo sacrorum Praetoriorum Praefecto.*

PRAEFATIO.

Praesentem Legem proferimus, vt et judicum paritas appareat, et non valeat litigantium suffragium circumuenire Leges.

§. 13. *Praejudiciales actiones* in rem esse videntur: quales sunt per quas quaeritur, an aliquis liber, an libertus sit, vel *de partu agnoscendo.* Ex quibus fere vna illa legitimam causam habet, per quam quaeritur, *an aliquis liber sit:* caeterae ex ipsius Praetoris jurisdictione substantiam capiunt.

§. 14. Sic itaque discretis actionibus, certum est, non posse actorem suam rem ita ab aliquo petere. *Si apparet eum dare oportere.* Nec enim quod actoris est, id ei dari oportet: scilicet quia *dari cuiquam id intelligitur, quod ita datur, vt ejus fiat. Nec res, quae [jam] actoris est, magis ejus fieri potest.* Plane odio furum, quo magis pluribus actionibus teneantur, effectum est, vt extra poenam dupli aut quadrupli, rei recipiendae nomine fures etiam hac actione teneantur, *si appareat eos dare oportere:* quamuis sit aduersus eos etiam [haec] in rem actio, per quam rem suam quis esse petit.

§. 15.

CAP. I.

Jubemus igitur, quoties apud quoscunque judicantes aut administratores, lites aut appellationes examinantur: prae omnibus principales litigantium personas, aut illos, ad quos in medium negotium forte migrauerit, in praesentia judicum tangentes sancta Euangelia, jurare, quod nihil penitus judicibus, aut patrocinii causa ipsis, vel alii cuicunque personae pro hac causa quolibet modo dederunt, aut promiserunt, aut postea dabunt, vel per se, vel per aliam quamcunque mediam personam: exceptis iis, quae propriis Aduocatis pro patrocinio praestant, aliisque personis, quibus nostrae Leges dari dispofuerunt. Haec autem seruari praecipimus et in sacro nostro Consistorio, quando consultationes intromittuntur, vt sub praesentia sacri Senatus memorata sacramenta praestentur. Si autem (vt contingit) aliqui litigantium nequeunt ad judices venire, tunc jubemus praesentes quidem jurare praedictum jusjurandum: ad absentes autem dirigi ex officiis ministrantibus aliquos cum aduersa parte, vt eis praesentibus memorata sacramenta similiter praebeantur. Si vero mulier fuerit, quae propter honestatem vitae extraneis viris se monstrare non consueuit: tunc et absente aduersario, ex officio missos memorata suscipere sacramenta. Si autem abesse partes in aliis locis contingat, aut vnam earum: praecipimus absentem in Prouincia, in qua degit, jusjurandum modo à nobis dicto sub gestis monumentorum apud Judicem Prouinciae, aut apud locorum Defensorem praebere, illo videlicet generaliter obseruando, vt si quis litigantium absens vel praesens hujusmodi jusjurandum praebere noluerit, et hoc manifestetur judici: per sententiam ejus actor quidem causam actionis, reus autem condemnationem sustineat.

CAP. II.

Si Poenitentia ductus Litigator, personam cui aliquid dedit, proferat.

Si quis autem ex litigatoribus dixerit se dedisse alicui aut promisisse, et personam declarauerit, et hoc probauerit: ipse quidem in euentu litis veniam mereatur: qui vero accepit, aut promissionem suscepit, aut ei probetur: si quidem pecuniaria sit causa, quicquid datur, triplum: quod vero promittitur, duplum à Comite rerum priuatarum exigatur, et dignitatem seu cingulum quod habet, in vtroque casu amittat. Si autem criminalis sit accusatio, confiscationem propriae substantiae patiatur, at mittatur in exilium, qui propter acceptionem alienum crimen in se transponi festinauit. Si autem datum aut promissum litigator probare nequiuerit: juret persona, quae datum aut promissum dicitur suscepisse, quia neque per se, neque per aliam personam aut accepit, aut promissionem habuit: et hoc praebito sacramento, ipse quidem liber sit, litigator autem, qui non potuit ostendere, in pecuniariis quidem causis aestimationem litis à Comite rerum priuatarum exigatur: lite quippe euentum proprium sustinente: in criminalibus autem causis confiscationem suarum rerum sustineat, et causae apud competentes judices secundum ordinem Legum terminentur. Si autem à litigatore manifestetur persona, quae memoratum refutauerit jusjurandum, tam in criminalibus, quam in pecuniariis causis, memoratis subjaceat poenis. Si quis autem litigantium jurauerit non dedisse, aut non promisisse, intra decem vero menses post prolatam sententiam numerandos ostendetur dedisse: memoratae poenae et contra dantes, et contra accipientes habeant locum. In causis autem, quae per tutores aut curatores aguntur, sacramenta quidem tutores aut curatores praestent. Si qua vero memoratarum poenarum locum habuerit per talia sacramenta, hanc tutores aut curatores sustineant, nullo ex hoc praejudicio generando iis, qui sub tutela aut cura esse noscuntur.

CAP. III.

De Illicitis Sportulis prohibendis.

Et hoc quoque praecipimus ab omnibus judicibus, tam militaribus, quam ciuilibus in omni loco nostrae Reipublicae custodiri, vt neque magisterialis, neque praefectianis, neque alii cuicunque executori concedant aliquid amplius à quacunque persona sportularum nomine percipere, quam nostris Legibus declaratum est, nec si saeram nostrae Tranquillitatis proferant jussionem. Sed si quidem inuenerint aliquid amplius exigentem: licentiam habeant et comprehendere hunc, et includere, et quadruplum exigere, quod plus acceperit. vt simplum quidem damnum passo reddatur, triplum vero inferatur aerario. Si autem ciuilis aut militaris judex siue interpellatus, seu quolibet modo neglexerit laesum (sicut diximus) vindicare: ex sue substantia quadruplum secundum praedictum exigetur modum. Ipsam vero poenam exigi jubemus per Comitem nostrarum rerum priuatarum. Et competentes judices si cognouerint aliquos ex suis officiis executores sportularum nomine contra nostras Leges aliquid exigere, et hoc neglexerint vindicare: damus licentiam exactis nihil amplius exigentibus, quam ex nostra Constitutione definitum est, dare: et si quid amplius exigere eos voluerint, licentiam habeant eis resistendi.

(CAP. IV. vid. supr. h. P. II. L. III. T. XXIII. p. 367.)

Ne Judex aliquos ad transigendum compellat.

EPILOGVS.

† *Tua igitur Eminentia praesentem Legem in perpetuum valituram Edictis solennibus in regia Ciuitate propositis, ad omnium noti-*

§. 15. Appellamus autem *in rem* quidem *actiones*, VINDICATIONES: *in personam* vero actiones, quibus dare aut facere oportere intenditur, CONDICTIONES. *Condicere* enim *est denunciare* prisca lingua: nunc vero abusiue dicimus condictionem actionem in personam esse, qua actor intendit dari sibi oportere. Nulla enim hoc tempore eo nomine denunciatio fit.

§. 16. Sequens illa diuisio est, quod quaedam actiones rei persequendae gratia comparatae sunt, quaedam poenae persequendae, quaedam mistae sunt.

§. 17. *Rei persequendae causa* comparatae sunt omnes in rem actiones. † Earum vero actionum, quae in personam sunt, eae quidem, quae *ex contractu* nascuntur, *fere omnes rei persequendae causa comparatae videntur:* veluti quibus *mutuam* pecuniam vel in stipulatum deductam petit actor; item *commodati*, *depositi*, *mandati*, *pro socio*, *ex empto*, *vendito*, *locato*, *conducto*. † Plane si *depositi* agatur

notitiam venire procuret: vt omnes agnoscant, quae pro communi eorum beneficio à nobis disposita sunt. Dat. † *Basilio Cons.* * 541.

*) Vt breuiores et viliores Causae sine scripto decidantur: et Sportularum modus seruetur. Nou. 17. Cap. 3. vid. supr. h. P. II. L. I. T. II. p. 7. Vt Monachi per Procuratorem se defendat: et de quantitate Sportularum. Nouell. 123. Cap. 27. vide supra, P. I. S. IV. p. 253. De modo Sportularum in persona Clericorum. Nouell. 123. Cap. 28. vid. supr. P. I. S. IV. p. 200.

c) De PEDANEIS JVDICIBVS.

(Cod. 3. T. 3.)

1. *Imp.* GORDIANVS A. *Vicariis.*

Procuratori nostro non vice Praesidis agenti, dandi judices inter priuatas personas non competere facultatem, manifestum est: et ideo si (vt allegastis) inter priuatas personas is, cujus meministis, arbitros dandos putauit: sententia ab eis prolata, nullo jure subsistit. PP. Cal. Febr. Attico et Praetextato Coss. 243.

2. *Impp.* DIOCLETIANVS et MAXIMIANVS AA. et CC. *Vicariis.*

Placet nobis, Praesides de his causis, in quibus, quod ipsi non possent cognoscere, ante hac pedaneos judices dabant, notionis suae examen adhibere: ita tamen, vt, si vel propter occupationes publicas; vel propter causarum multitudinem omnia hujusmodi negotia non potuerint cognoscere, judices dandi habeant potestatem. *Quod non ita accipi conuenit, vt in his etiam causis, in quibus solebant ex officio suo cognoscere, dandi judices licentia eis permissa credatur. Quod vsque adeo in Praesidum cognitione retinendum est, vt eorum judicia non diminuta videantur: dum tamen, et de ingenuitate, super qua poterant etiam ante cognoscere, et de libertinitate Praesides ipsi dijudicent. Dat. 15. Cal. Aug.* * *Constantio et Maximiano* CC. Coss. 294.

3. Exemplum sacrarum literarum eorundem AA. et CC. *ad Serapionem.*

Placet vt judicibus (si quos Grauitas tua disceptatores dederit,) insinues, vt delegata sibi negotia lata sententia terminent: nec in his causis, in quibus pronunciare debent, et possunt, facultatem sibi patere remittendi ad judicium Praesidale, cognoscant: maxime cum, et si judicatio alicui litigatorum parti injusta videatur, interponendae pronocationis potestas à sententia ex omni causa prolata libera litigatoribus tribuatur. Dat. 8. Calend. April. Antiochiae, * *iisdem* CC. Coss. 294.

4. *Iidem* AA. et CC. *Firmino.*

Placuit, quoties pedanei judices dati, post litem contestatam, vel ad alind judicium necessario diriguntur, vel publicae vtilitatis ratione in alias prouincias proficiscuntur, vel diem obierunt, atque his rationibus negotiis coeptis finis non potuit adhiberi; alium in locum eorum judicem tribui, qui negotium examinet: ne, hujusmodi casibus interuenientibus, impedimentum aliquod in persequendis litibus afferatur. Dat. 10. Calend. (Tiberio et Maximo) * *Fusco et Anullino* Coss. 295.

5. *Imp.* JVLIANVS A. *Secundo P. P.*

Quaedam sunt negotia, in quibus superfluum est, Moderatorem expectare prouinciae: ideoque pedaneos judices (hoc est, qui negotia humiliora disceptant) constituendi damus Praesidibus potestatem. Dat. 5. Cal. Augusti. Antiochiae, Mamertino et Neuita Coss. 362.

*) Vt Judices non expectent Sacras Jussiones, sed quae videntur eis, decernant. Nouell. 125. tot. vide supra, h. P. II. L. I. T. II. p. 12.

d) Qvi pro sva JVRISDICTIONE JVDICES DARE, DARIVE POSSVNT.

(Cod. 3. T. 4.)

1. *Impp.* THEODOSIVS et VALENTINIANVS AA. *Cyro P. P.*

In causarum delegationibus illud consultissime praecipimus obseruari, vt ita valeant, si ad jurisdictionem pertineant delegantis. Quod si quis alienae jurisdictionis causam crediderit delegandam, nec praecepto cognitorem datum patientiam accomdare censemus. Et si contra leges obtemperauerit deleganti: omnia, quae ab ea delegatione geruntur, ita pro infectis haberi praecipimus, ac si ipsi, qui delegauerant, alienae jurisdictionis judices resedissent: vt ne appellandi quidem necessitas victis aduersus eas sententias imponatur. [Haec teneant,] nisi judices à nobis specialiter delegantibus dati, aliis causas delegauerint judicandas: nam his delegantibus, nullo personarum causarumue habito tractatu, appellationum ad eos jure judicia remeabunt. Datum 13. Calend. Januar. Valentiniano A. * 5. et Anatolio Coss. 440.

(β) De RECEPTIS ARBITRIS.

(Cod. 2. T. 56.)

1. *Imp.* ANTONINVS A. *Nepotianae.*

Ex sententia arbitri ex compromisso jure perfecto aditi, appellari non posse, saepe rescriptum est: quia nec judicati actio inde praestari potest: et ob hoc inuicem poena pro-

agatur eo nomine, quod tumultus, incendii, ruinae, naufragii causa depositum sit: in duplum actionem Praetor reddit: si modo cum ipso, apud quem depositum sit, aut cum herede ejus de dolo ipsius agitur; quo casu mista est actio.

§. 18. Ex maleficiis vero proditae actiones, aliae tantum *poenae persequendae causa* comparatae sunt: aliae tam poenae, quam rei persequendae, et ob id mistae sunt. Poenam tantum persequitur quis *actione furti*, siue enim manifesti agatur, quadrupli; siue non manifesti, dupli: de sola poena agitur. Nam ipsam rem propria actione persequitur quis, id est, suam esse petens: siue fur ipse eam rem possideat, siue alius quilibet. † Eo amplius aduersus furem etiam condictio est [rei.

§. 19.

promittitur, vt metu ejus à placitis non recedatur. Sed si vltra diem compromisso comprehensum, judicatum est, sententia nulla est, nec vllam poenam committit, qui ei non paruerit. PP. 9. Calend. August. *Romae*, Antonino A. 4. et Balbino Coss. * 214.

2. *Imppp.* CARVS, CARINVS et NVMERIANVS AAA. *Clementi.*

Si contra compromissum aduersarius tuus apud electum arbitrum praesentiam sui facere detrectauit, placitae poenae videtur obnoxius. PP. 8. Calend. Jan. Caro et Carino * *AA.* Coss. 283.

3. *Impp.* DIOCLETIANVS et MAXIMIANVS AA. et CC. *Petroniae.*

Arbitrorum ex compromisso sententiae non obtemperans, sordea vel euidena gratia eorum, qui arbitrati sunt, intercessit; aduersus filiam tuam agentem est stipulatu, exceptione doli mali vti poteris: sed ex doli mali clausula, quae compromissi stipulationi subjici solet, filiam tuam conuenire non vetaberis. PP. 3. Id. Jan. ipsis AA. * *5. et 4.* Coss. 293.

4. *Imp.* JVSTINIANVS A. *Demostheni P. P.*

Ne in arbitris cum sacramenti religione eligendis perjurium committatur, et detur licentia perfidis hominibus passim definitiones Judicum eludere: sanctissimo arbitrio et hujusmodi rem censemus esse componendam. §. 1. Si igitur inter actorem et reum, nec non ipsum Judicem fuerit consensum, vt cum sacramenti religione lis procedat, et ipsi quidem litigatores [in scriptis] hoc suis manibus vel per publicas personas [scripserint,] vel apud ipsum arbitrum in actis propria voce deposuerint, quod sacramentis praestitis arbiter electus est, hoc etiam addito, quod et ipse arbiter juramentum praestiterit super lite cum omni veritate dirimenda: ejus definitionem validam omnimodo custodiri censemus; et [neque] reum, neque actorem posse discedere, sed tenere omnifariam, quatenus obedire ei compellantur. §. 2. Sin autem de arbitro quidem nihil tale fuerit vel compositum, vel scriptum, ipsae autem partes literis hoc manifestauerint, quod juramenti nexibus se illigauerint, vt arbitri sententiae stetur, et in praesenti casu omnimodo definitionem arbitri immutatam seruari, literis videlicet eorum similem vim obtinentibus; siue ab initio hoc fuerit ab his scriptum, vel praefato modo depositum, dum arbiter eligebatur, siue post definitiuam sententiam hoc scriptum inueniatur, quod [cum] sacramenti religione ejus audientiam amplexi sint, vel, quod ea, quae statuta sunt, adimplere jurauerint. §. 3. Sed et si ipse solus arbiter hoc litigatoribus poscentibus, vel scriptis, vel depositionibus (vt dictum est) manifestum facientibus, praestiterit juramentum, quod cum omni veritate liti libramenta imponat: similem esse [etiam] in praesenti casu prioribus ejus definitionem, et eam omnimodo legibus esse validatam. §. 4. Et in his omnibus casibus liceat vel in factum, vel condictionem ex lege, vel in rem vtilem instituere actionem, secundum quod facti qualitas postulauerit. §. 5. Sin autem in scriptura quidem aut depositione nihil tale apparuerit: vna autem pars dicat juramentum esse praestitum, quatenus arbitrali stetur sententiae: hujusmodi litigatorum, vel solius arbitri sermones minime esse credendos: cum et si quis juramentum datum esse non judice supposito, nec hoc scirptura partium testante, concesserit: incerti certaminis compositio (quae inter homines imperitos saepe accidit) non aliquid vigoris rebus judicatis inferat, sed in hujusmodi casu haec obtineant, quae Veteres super arbitris eligendis sanxerunt.]

In AVTHENT. *de judicibus* §. *quia vero multae. Coll. 6. Tit.* 11. *al.* 10. *seu* Nouell. 82. Cap. 11.

Decernit jus nouum, nullum sic fieri posse arbitrum, vt cum sacramenti religione judicet: sed poenam statuat, qua praestita liceat à judicatis recedere. Si contra hoc judicatum fuerit, judex, qui male judicat, si dolo facit, poenam à DEO expectet: si ignorantia, nihil praeter sacramentum ei erit, neque litigatores rursus damno afficientur.

§. 6. Si quis autem post arbitri definitionem subscripserit ἐμμένειν (id est, permanere) vel πληροφορεῖν, (id est, implere,) vel διδόναι, (id est, dare:) Graecis enim vocabulis hoc enarrare propter consuetudinem vtilius visum est) etsi non adjecerit ὁμολογῶ, (id est, spondeo:) et sic omnimodo per actionem in factum eum compelli ea facere, quibus consensit: Qualis enim differentia est, si hujusmodi verbis etiam ὁμολογῶ adjiciatur, vel hujusmodi vocabulum omnino omittatur? Si enim verba consueta stipulationum, et subtilis, imo magis superuacua obseruatio ab aula concessit; et nos quidem nuper legibus à nobis scriptis, multa vitia stipulationum, multasque ambages, scrupulososque circuitus correximus: cur non et hujusmodi scriptura totam formidinem veteris juris amputamus; vt, si quis haec scripserit, vel vnum ex his, acquiescere eis compellatur, et ea ad effectum omnimodo perducere? Cum non sit verisimile, haec propter hoc scripsisse, vt tantum non contradicat, sed vt etiam ea impleat, aduersus quae obuiam ire non potest. Dat. 3. Cal. Nouembr. Decio V. C. Cos. * 529.

(Nouell. 82. CAP. II.)

Vt Arbitri per Compromissum, non per Sacramentum, assumantur.

Quia vero multae quaedam nobis fiunt interpellationes, eligentibus quibusdam judices penitus ignorantes leges, et experimentum, et prone jurant judicibus se contentos, quibus nequaquam quispiam quodlibet credat: deinde suadent forsan etiam judicibus quasi sibi praebere jusjurandum juris, neque

quid

§. 19. *Vi* autem *bonorum raptorum actio mista est:* quia in quadruplo rei persecutio continetur, poena autem tripli est. † Sed et *legis Aquiliae* actio de damno injuria [dato], mista est, non solum si aduersus inficiantem in duplum agatur, sed interdum et si in simplum quisque agat; veluti, si quis hominem claudum aut luscum occiderit, qui in eo anno integer et magni pretii fuerit: tanti enim damnatur, quanti is homo eo in anno plurimi fuerit, secundum jam traditam diuisionem. † Item mista est actio contra eos, qui relicta sacrosanctis Ecclesiis, vel aliis venerabilibus locis, legati vel fideicommissi nomine, dare distulerint, vsque adeo, vt etiam in judicium vocarentur. Tunc enim et ipsam rem vel pecuniam, quae relicta est, dare compelluntur, et aliud tantum pro poena: et ideo in duplum ejus fit condemnatio.

§. 20.

quid sit justum, neque ejus obseruationes scientibus: et merito laesi ipsi rursus volunt examinari negotium, obliti jurisjurandi, quod jurauerunt: causa nobis subuersione digna visa est. §. 1. Et quia cognouimus ex rerum experimento incautum hoc esse, sancimus de caetero nullum fieri omnino judicem arbitralem, et cum jurisjurandi cautione judicare: ne ex hoc in perjurium inuitum incidant homines propter judicum ignorantiam pejerari compulsi: sed omnino, qui judicem aut judices eligunt, cum poena eligant eos, quatenus partes ad inuicem coëant, et necessitatem habeant aut contentae esse judicio, aut si retractare voluerit alter, det multam, et sic licentiam habeat discedere reus ab iis, quae judicata sunt, et ad aliud venire auditorium: nostris judicibus si aditi fuerint, exigentibus multam, et iis, qui eam jussi sunt accipere, restitui praeparantibus. Scientibus iis, qui judices eligunt, quia si hoc non egerint, neque stipulati fuerint poenam, sed existimauerint sufficere sibi ex jurejurando cautionem: deinde judices sic electi noceant eis, si quidem ex studio, à Domino DEO poenas perjurii sustinebunt: si autem ex ignorantia hoc passi fuerint, nihil praeter jusjurandum erit eis amplius: quia neque perjurium volumus ab aliquo inferri neque rursus litigantes sustinere damnum magnum propter judicantium ignorantiam citra jurisjurandi reuerentiam permittimus. Omnibus ante sancitis siue ex antiqua legislatione, siue à nobis, de compromissariis judicibus, aut arbitris, extra tamen necessitatem jurisjurandi, in propria virtute manentibus, et nequaquam ex hac nostra lege nouandis.

5. *Idem* A. *Juliano P. P.*

Cum antea sancitum fuerat in arbitris eligendis, quos neque poena compromissi vallabat, neque Judex dederat, sed nulla sententia praecedente communis electio, vt illorum sententiae staretur, procreabat; si quidem pro parte pulsata forma arbitralis procederet, exceptionem ei veluti pacti generali: sin autem pro actore calculus poneretur, nihil ex eo procedere ei praesidii: sancimus in eos arbitros, quos praediximus, et quos talia consensus elegerit, sub eo pacto [vel] in scriptis, vel non in scriptis habito, vt eorum definitioni stetur: si quidem subscripserint, postquam definitio processerit, quod non displiceat ambabus partibus eorum sententia: non solum [reo] exceptionem veluti pacti generari, sed etiam actori ex nostro numine in factum actionem, quatenus possit sententia ejus executioni mandari, in hac quidem Regia ciuitate ab officio eminentissimae Praefecturae, vel ejus, cujus forum pars persequitur fugientis: in prouinciis autem tam per Moderatores, quam per apparitores eorum, vel per Judices, quorum regimen [pars] pertimescit pulsata. Sin autem post sententiam minime quidem subscripserint [se] arbitri formam amplecti, sed silentio eam roborauerint, et non intra decem dies proximos attestatio missa fuerit vel judici, vel aduersario ab altera parte, per quam manifestum fiat, definitionem non esse amplectendam: tunc silentio partium sententiam roboratam esse, et fugienti exceptionem, et agenti memoratam actionem competere. Altera autem parte recusante secundum praefatum modum, et implere statuta minime cupiente: nihil fieri praejudicii, neque parari vel exceptionem reo, vel actori actionem: exceptis videlicet arbitris, qui cum sacramenti religione electi sunt, secundum nouellam nostri numinis Constitutionem: tunc etenim ea omnia seruari [oportet,] quae lege nostra super hujusmodi audientia definita sunt. §. 1. Licet non ignoremus Julii Pauli opinionem, et aliorum certorum prudentium, qui tetigerunt [quidem] hujusmodi quaestionem, quam in praesenti aggredimur, non autem peritissime peregerunt, sed vsque ad quasdam actiones temporales standum esse existimauerunt: plenius tamen, et generaliter definimus, conuentum in scriptis apud compromissarium judicem factum ita temporis interruptionem inducere, quasi in ordinario judicio lis fuisset inchoata. §. 2. Ad haec generaliter sancimus, in his, quae apud compromissarios facta sunt, si aliquid in factum respiciens vel professum est, vel attestatum, posse eo et in ordinariis vti judiciis. Dat. 6. Calend. † Lampadio et Oreste VV. CC. Coss. 530.

6. *Idem* A. *Joanni P. P.*

Sancimus, mulieres suae pudicitiae memores, et operum, quae eis natura permisit, et à quibus eas jussit abstinere, licet summae atque optimae opinionis constitutae in se arbitrium susceperint, vel si fuerint patronae, etiamsi inter libertos suam interposuerint audientiam, ab omni judiciali agmine separari, vt ex earum electione nulla poena, nulla pacti exceptio aduersus justos earum contemptores habeatur. Dat. Cal. Septembr. *Constantinop.* Lampadio et Oreste Coss. 530.

e) NE QVIS IN SVA CAVSA JVDICET VEL JVS SIBI DICAT.

(Cod. 3. T. 5.)

Imppp. VALENS, GRATIANVS et VALENTINIANVS AAA. *ad Gracchum Praefectum Vrbi.*

Generali lege decernimus, neminem sibi esse judicem, vel jus sibi dicere debere: In re enim propria iniquum admodum est, alicui licentiam tribuere sententiae. Dat. Calend. Decembr. Valente 6. et Valentiniano 2. AA. Coss. 378.

f) DE JVRISDICTIONE OMNIVM JVDICVM, ET DE FORO COMPETENTI.

(Cod. 3. T. 13.)

1. *Imp.* ANTONINVS A. *Seuero, et aliis.*

Non quidem fuit competens judex procurator noster in lite priuatorum: sed, cum ipsi eum judicem elegeritis, et is

con-

§. 20. Quaedam actiones *mistam* causam obtinere videntur, tam in rem, quam in personam: qualis est *familiae erciscundae* actio, quae competit coheredibus de diuidenda hereditate. † Item *communi diuidundo*; quae inter eos redditur, inter quos aliquid commune est, vt id diuidatur. † Item *finium regundorum* actio, qua inter eos agitur, qui confines agros habent. In quibus tribus judiciis permittitur judici rem alicui ex litigatoribus ex bono et aequo adjudicare: et si vnius pars praegrauari videbitur, eum inuicem certa pecunia alteri condemnare.

§. 21. Omnes autem actiones, vel in simplum conceptae sunt, vel in duplum, vel in triplum, vel in quadruplum; vlterius autem nulla actio extenditur.

§. 22.

consentientibus aduersariis sententiam tulerit, intelligitis, vos acquiescere debere rei ex consensu vestro judicatae: cum et procurator judicandi potestatem inter certas habeat personas: et vos incongruum eum esse vobis judicem scientes, tamen audientiam ejus elegistis. Quod et in aliis similibus judiciibus, tam in actionem proponentis, quam in exceptionem opponentis persona locum habebit. Dat. 2. Id. Jan. Messala et Sabino Coss. 215.

2. *Impp.* DIOCLETIANVS et MAXIMIANVS AA. *Alexandro.*

Juris ordinem conuerti postulas, vt non actor rei forum, sed reus actoris sequatur: nam vbi domicilium reus habet, vel tempore contractus habuit, licet hoc postea transtulerit, ibi tantum eum conueniri oportet. Dat. 6. Id. Octobr.

3. *Iidem* AA. *Judaeae.*

Priuatorum consensus judicem non facit eum, qui nulli praeest judicio: nec, quod is statuit, rei judicatae continet auctoritatem. Dat. 6. Cal. Jan. AA. Coss. 293.

4. *Imp.* CONSTANTINVS A. *ad vniuersos Prouinciales.*

Nemo post litem contestatem ordinariae sedis declinet examen: nec [prius] Praefecti praetorio, aut Comitis Orientis, vel alterius spectabilis judicis imploret auxilium: sed appellatione legibus facta ad sacrum auditorium veniat. Dat. Cal. Octobr. Basso et Abiabio Coss. 331.

5. *Impp.* ARCADIVS et HONORIVS AA. *Vincentio Praefecto Praetorio Galliarum.*

In criminali negotio rei forum accusator sequatur. §. 1. Is vero, qui suam causam, siue criminalem, siue ciuilem, sine coelesti oraculo, in vetito vocauit examine, aut executionem poposcit militarem: actor quidem propositi negotii actione multetur: reus vero pro condemnato habeatur: et Tribuni siue Vicarii capitalem sibi animaduersionem subeundam esse cognoscant, si vel suam vel militum executionem interdictam praebuerint. Dat. 5. Cal. Januar. *Mediolani*, Caesario et Attico Coss. 397.

6. *Impp.* HONORIVS et THEODOSIVS AA. *Anthemio P. P.*

Magisteriae potestati, inter militares viros, vel priuatum actorem, et reum militarem, etiam ciuilium quaestionum audiendi concedimus facultatem: praesertim cum id ipsum [de] more litigantium esse videatur, consterque militarem reum, nisi à suo judice, nec exhiberi posse, nec, si in culpa fuerit, coërceri. Dat. 5. Cal. Maji, Lucio V. C. (* *et Herodian.*) Coss. * 413.

7. *Imp.* ANASTASIVS A. *Constantino P. P.*

Periniquum et temerarium esse perspicimus, eos, qui professiones aliquas seu negotiationes exercere noscuntur, Judicum, ad quos earum professionum seu negotiationum cura pertinet, jurisdictionem et praeceptionem declinare conari. Quapropter jubemus, hujusmodi hominibus nec cujuslibet militiae, seu cinguli, vel dignitatis praerogatiuam in hac parte suppetere: sed eos, qui statutis in quacunque militia connumerati sunt, vel fuerint, [vel] qui dignitatem aliquam praetendunt, sine aliqua fori praescriptione his judicibus tam in publicis, quam in priuatis causis obedire compelli, ad quorum solicitudinem professionis seu negotiationis, quam praeter militiam, (vt dictum est) exercent, gubernatio videtur respicere: ita tamen, vt ipsis nihilominus judicibus, sub quorum jurisdictione militia, siue dignitas eorum constituta est, proculdubio respondeant, his videlicet, qui contra hujus tenorem legis venire tentauerint, militiae cingulo seu dignitatis honore pro tali conamine spoliandis.

g) *De* JVDICIBVS *et* FORIS *quibusdam: et de* PAVPERIBVS *Lites habentibus.*
(Basilii Const. 1.)

Imp. BASILIVS A.

Operam dedit, vt justitia vigeret: et aequo jure inter se viuerent subditi!, neque à diuitibus inopes opprimerentur: propositis passim decretis, quibus injustitia exterminabatur. Judices quoque constituit, amplisque stipendiis, et honoribus auxit, jussos per diem sedere pro tribunali, et litigantium causas dijudicare. Ad eam rem loca iis designauit commoda, Magnauram, Circum, et Chalcen (aeream portam) quam vetustate laborantem, ruinamque minantem, ad hoc instaurauit atque adornauit. Alimenta etiam pauperioribus, quibus judicio erat disceptandum, ordinauit: ne inopia coacti litibus renunciarent. * 895.

h) *De* JVDICIBVS.
(Leonis et Alexandri Const.)

Impp. LEO et ALEXANDER AA.

Existimo equidem, eorum neminem, qui judiciario funguntur munere, eo vnquam stuporis, aut inscitiae prorupturum, vt aliter quam ex praescripto Legum judicium sententiamue ferre audeat. Quod si quis in tantam euaserit dementiam, reus peractus eas dependet poenas, quae Legibus sunt irrogatae. Sin forte nos effugerit, peruigilem tamen illum atque insomnem oculum, cui nihil non, quamlibet occultum sit, patere potest, effugere non poterit. Tametsi id ipsum imprecationibus quoque dirisque execrationibus stabilire ac firmare non abs re alienum censuimus: Inueniat itaque iste et DEVM, et coelestes omnes atque incorporeas potestates sibi nunquam non aduersantes. Immature ex hac vita excidat potius, quam excedat. Incommodis insuper afficiatur perpetuis, ipsius aedium fundamenta ignis tandem deuoret, et posteritas eo redigatur inopiae, vt panem ostiatim quaeritet. Atque haec jure sunt optimo,

§. 22 *In simplum* agitur, veluti, ex stipulatione, et mutui datione, ex empto, vendito, locato, conducto, mandato: et denique ex aliis quam plurimis caussis.

§. 23. *In duplum* agimus, veluti furti nec manifesti, damni injuriae, ex lege Aquilia, depositi ex quibusdam causis. Item serui corrupti: quae competit in eum, cujus hortatu consilioue seruus alienus fugerit, aut contumax aduersus dominum factus est, aut luxuriose viuere coeperit, aut denique quolibet modo deterior factus sit: in qua actione earum etiam rerum, quas fugiendo seruus abstulerit, aestimatio deducitur. Item ex legato, quod venerabilibus locis relictum est, secundum ea, quae supra diximus.

§. 24.

optimo, propterea quod Leges, quas liberrimas esse oportuit, seruas quodammodo atque captiuas effecit fictorum prauorumque judiciorum. * 907.

*) De Foro Clericorum, et de Judice per Rescriptum prohibito Causam ad se transmissam disceptare, Alexii Comneni Constit. 11. vid. supr. P. I. Sect. IV. p. 243. Apud quos oporteat Causas dicere Monachos et Asectrias, Nouell. 79. ib. p. 255. De Foro Judaeorum, Manuelis Comneni, Constit. 14. ib. p. 262.

g) De ordine JUDICIORUM.
(Cod. 3. T. 8.)

1. *Impp.* SEVERUS et ANTONINUS AA. *Marcellinae, et aliis.*

Adite Praesidem prouinciae, et ruptum esse Testamentum Fabii praesentis, agnatione filii docete: neque enim impedit notionem ejus, quod status quaestio in cognitione vertitur, etsi super status causa cognoscere non possit: pertinet enim ad officium judicis, qui de hereditate cognoscit, vniuersam incidentem quaestionem, quae in judicium deuocatur, examinare: quoniam non de ea, sed de hereditate pronunciat. Dat. 13. Cal. Decembr. Geta et Plautiano Coss. 204.

2. *Imp.* ANTONINUS A. *Magnillae.*

Si quaestio tibi generis ab his, quos Fratres patrueles esse dicis, non fiat, adito Praeside [prouinciae] et accepto familiae erciscundae judicio, experire. Quod si de ea re quaestio erit: prius de natiuitatis veritate secundum juris formam quaeri, idem Vir clarissimus curae habebit. PP. 10. Cal. August. Antonino A. 4. et Balbino Coss. 214.

3. *Impp.* VALERIANUS et GALLIENUS AA. *Demetrio.*

Cum ciuili disceptationi principaliter motae quaestio criminis incidit, vel crimini prius instituto ciuilis causa adjungitur: potest Judex eodem tempore vtramque disceptationem sua sententia dirimere. PP. Non. † Gallieno A. 5. et Faustino Coss. 263.

4. *Imp.* CONSTANTINUS A. *ad Calphurnium.*

Quoniam ciuili disceptatione intermissa, saepe fit, vt prius de crimine judicetur; quod, vtpote majus, merito minori praefertur, ex quo criminalis quaestio quocunque modo cessauerit, oportet ciuilem causam velut ex integro in judicium deductam distingui: vt finis criminalis negotii ex eo die, quo inter partes fuerit lata sententia, initium ciuili quaestioni tribuat. Dat. Id. Mart. Nepotiano et Facundo Coss. 336.

k) QUANDO IMPERATOR INTER PUPILLOS VEL VIDUAS, VEL [ALIAS] MISERABILES PERSONAS COGNOSCAT: ET NE EXHIBEANTUR.
(Cod. 3. T. 14.)

1. *Imp.* CONSTANTINUS A. *ad Andronicum.*

Si contra pupillos, vel viduas, vel [diuturno] morbo fatigatos et debiles impetratum fuerit lenitatis nostrae judicium, memorati à nullo nostrorum judicum compellantur comitatui nostro sui copiam facere: quinimo intra prouinciam, in qua litigator, et Testes vel instrumenta sunt, experiantur jurgandi fortunam: atque omnis cautela seruetur, ne terminos prouinciarum suarum cogantur excedere. Quod si pupilli, vel viduae, aliique fortunae injuria miserabiles, judicium nostrae Serenitatis orauerint, praesertim cum alicujus potentiam perhorrescunt: cogantur eorum aduersarii examini nostro sui copiam facere. Datum 15. Calend. Jul. *Constantinop.* Optato et Paulino Coss. 334.

l) Ubi de CRIMINIBUS agi OPORTEAT.
(Cod. 3. T. 15.)

1. *Impp.* SEVERUS et ANTONINUS AA. *Laurinae.*

Quaestiones eorum criminum, quae legibus, aut extra ordinem coërceentur, vbi commissa, vel inchoata sunt, vel vbi repetiuntur, qui rei esse perhibentur criminis, perfici debere satis notum est. PP. 4. Non. Octobr. Dextro et Prisco Coss. * 197.

2. *Impp.* DIOCLETIANUS et MAXIMIANUS AA. et CC. *Niceae.*

Sciens liberum venundando, plagii crimen committit. Ab eo itaque, qui super hoc queri potest, aditus competens judex, si is, quem puerum ingenuum vendidisse proponis, ibi degit, ibi causam cognoscet. Datum 3. Non. Februar. *Sirmii,* * *Constantio et Maximiano* CC. Coss. 294.

In AUTHENT. *vt omnes obed. judici prouinc.* §. *haec considerantes. Coll.* 5. *Tit.* 24. *al.* 20. Nou. 69. Cap. 1.

Qua in prouincia quis deliquit, aut in qua pecuniarium, aut criminum reus sit: siue de terra, siue de terminis, siue de possessione, siue de proprietate, siue de hypotheca, aut de alia qualibet occasione, vel de qualibet re fuerit reus, illic etiam juri subjaceat: quod jus perpetuum est. Si ergo ambo et actor, et reus sint in prouincia: illic, omni priuilegio cessante; res expediatur. † Eo autem absente, ex cujus domo iniquum quid patior, ipsum, qui id admisit, vel ejus curatorem conueniam, cui datis induciis, licet denunciare domino causae: qui si neque per se veniat, neque mittat, is, qui primo conuentus est, praesentatus condemnetur, in quo sit obnoxius: insuper et is, qui mittere noluit, si tamen omnino appareat obnoxius; nam et de rebus ejus satisfiet, si is, qui praesens est, non sit soluendo. Sed si nec ipse, qui dominum praesentare debuit, compareat: praeconia voce vocatus condemnetur, qui, con-

§. 24. *Tripli* vero [agimus], cum quidam majorem vera aestimatione quantitatem in libello conuentionis inserunt, vt ex hac causa viatores, id est, executores litium, ampliorem summam *sportularum* nomine exigerent, tunc enim id, quod propter eorum causam damnum passus fuerit reus, [in] triplum ab actore consequetur: vt in hoc triplo etiam simplum, in quo damnum passus est, connumeretur. Quod nostra Constitutio introduxit, quae in nostro *Codice* fulget, quam proculdubio certum est ex lege condictitia emanare.

§. 25. *Quadrupli* autem agitur, veluti furti manifesti. Item de eo, quod metus causa factum sit, deque ea pecunia, quae in hoc data sit, vt is, cui datur, calumniae causa, negotium alicui faceret, vel non faceret. † Item, ex lege condictitia nostra Constitutio oritur, in quadruplum condemnationem imponens iis executoribus litium: qui contra nostrae Constitutionis normam à reis quicquam exegerint.

§. 26.

contumacia ejus pro praesentia est. Quod si desiit actor, cum reus venerit, siue miserit: absoluendus est, vt et damna ei resarciantur. † Excipitur hic, si forma pragmatica occasione publicae causae procedens praeceperit, quemquam principali comitatui exhiberi, aut ex lege hoc faciat, quale est super appellationibus. † Induciarum vero tempus noua constitutione varium praefinitum est ex diuersitate locorum: quatuor scilicet mensium, si vicina est prouincia, in qua hoc agitur, vna aut duabus mansionibus in medio prouinciarum constitutis: si vero majus sit spatium, sex: Si vero ex Palaestina, aut Aegypto, aut gentium longinquarum, octo menses sufficiant: Si vero ex Hesperiis gentibus, aut Septentrionalibus, aut Lybia, sufficiens, visum est tempus nouem mensium.

(Nouell. 69. CAP. I.)

Haec considerantes, praesentem ponere legem existimauimus oportere: et praecipimus omnibus in prouinciis judicibus, quicunque nostris obedinnt sceptria in vniuersa ditione, et quae ascendentem videt, et quae occidentem Solem, et quae ex vtroque est latere: vt vnusquisque in qua prouincia delinquit, aut in qua pecuniarum aut criminum reus sit, siue de terra et de terminis, siue de proprietate, siue de possessione, aut hypotheca, vel de qualibet alia occasione: illic etiam juri subjaceat: (hoc enim apud legislatores praecedentes varie quidem dictum est, licet non pure, et sicut nos illud considerauimus) et vltra terminos litigare non quaerat.

§. 1. Siue enim magna delicta sint, siue contractus consistant, oportet omnibus modis super eis et conuentiones esse, et scripturam, si opus fuerit, et examinationem prouincialem propter facilem probationem: siue quidem in paruo quispiam similiter delinquat: siue majus adhuc peccatum fiat: quale est, si nec in paruis jure potiatur, sed expectet venire in extraneae terrae prouinciam: ibique eum conuenire, et de talibus litigare: quem neque praesentem, neque in prouincia forsan, propter virtutem illius, aut infirmitatem suam conuenire poterat competenter. Quid enim erit durius, quam laesum circa sublationem bonis, aut equi, aut jumentorum alicujus, aut pecudum, aut (vt exiguum dicamus) domesticae gallinae hunc cogi non in qua aufertur prouincia litigare, sed alibi currere, et ibi probationes horum, quae pertulit exigi: et aut plures expensas pati, quam rei aestimatio est, aut inopiam ingemiscentem ferre? Hinc nobis multitudo plurima est interpellantium quotidie: et crebro in talibus causis inquietamur paruarum gratia occasionum: et ipsi multas sustinentes importunitates, et videntes plurimam quidem multitudinem virorum, plurimamque mulierum ex propriis locis agitatas, et ad hanc venientes felicissimam ciuitatem: quorum plurimi etiam mendicantes et afflicti hic agunt: interdum quoque hic moriuntur:

m) Vbi de POSSESSIONE agi oporteat.

(Cod. 3. T. 16.)

1. *Impp.* VALENTINIANVS et VALENS AA. *ad Festum Proconsulem Africae.*

Vbi aut vis facta dicitur, aut momentaria possessio postulanda est, ibi loci judicem aduersus eum, qui possessionem turbauit, conuenit judicare. Dat. 8. Calend. Jun. Gratiano * *N. P.* et Dagalaipho, Coss. 366.

n) Vbi FIDEICOMMISSVM peti oporteat.

(Cod. 3. Tit. 17.)

1. *Impp.* SEVERVS et ANTONINVS AA. *Demetrio.*

Fideicommissum ibi petendum esse, vbi hereditas relicta est, dubitari non oportet. PP. 8. Cal. Septembr. Chilone et Libone Coss. 205.

o) Vbi conueniatur, qui CERTO LOCO dare promisit.

(Cod. 3. T. 18.)

1. *Imp.* ALEXANDER A. *Heraclidae.*

Qui certo loco sese soluturum pecuniam obligat, si solutioni satis non fecerit: arbitraria actione et in alio loco potest conueniri: In qua venit aestimatio ejus, quod alterutrius interfuerit suo loco potius, quam in eo, in quo petitur, solui. Dat. 6. Id. Mart. Fusco et Dextro Coss. 226.

p) Vbi IN REM ACTIO exerceri debeat.

(Cod. 3. Tit. 19.)

1. *Impp.* DIOCLETIANVS et MAXIMIANVS AA. et CC. *Pancratio.*

In rem actio non contra venditorem, sed contra possidentem competit. Frustra itaque desideras, non tecum congredi, sed cum auctore tuo dominum vendicantem, cum te possidere contendas. Nam si denunciasti ei, qui tibi vendidit, intelligis euictionis illi periculum imminere. Nec enim jurisdictionis forma in eadem prouincia constitutis tam petitore, quam possessore,

§. 26. Sed furti quidem nec manifesti actio, et serui corrupti, à caeteris, de quibus simul locuti sumus, eo differunt, quod hae actiones omnimodo dupli sunt: at illae, id est, damni injuriae ex lege Aquilia, et interdum depositi, *inficiatione duplicantur*, in confitentem autem in simplum dantur. Sed illa, quae de his competit, quae relicta venerabilibus locis sunt, non solum inficiatione duplicatur, sed etiam, si distulerit relicti solutionem vsque quo jussu magistratuum nostrorum conueniatur. In confitentem vero, ante quam jussu magistratuum conueniatur soluentem, simpli redditur.

§. 27. Item actio de eo, quod metus causa factum sit, à caeteris, de quibus simul locuti sumus, eo differt, quod ejus natura tacite continetur, vt qui judicis jussu ipsam rem actori restituat, absoluatur: quod in caeteris casibus non est ita: sed omnimodo quisque in quadruplum condemnatur, quod est et in furti manifesti actione.

§. 28.

fore, ob auctoris personam, quem in alia prouincia dicis consistere, debet immutari. Dat. Id. April. AA. Coss. 293.

2. *Imp.* CONTANTINVS A. *ad vniuersos prouinciales.*

Si quis alterius nomine quolibet modo possidens immobilem rem, litem ab aliquo per in rem actionem sustineat, debet statim in judicio dominum nominare: vt siue in eadem ciuitate degat, siue in agro, siue in alia prouincia sit; certo dierum spatio à judice definiendo, eoque ad notionem ejus perducendo, vel ipse in loca, in quibus praedium situm est, perueniens, vel procuratorem mittens, actoris intentiones excipiat † Si vero post hujusmodi indultum tempus minime hoc, quod dispositum est, facere maluerit: tanquam lite, quae ei ingeritur, ex eo die, quo possessor ad judicium vocatus est ad interrumpendam longi temporis praescriptionem, contestata: judex, vtpota domino possessionis, nec post hujusmodi humanitatem sui praesentiam faciente, edictis legitimis proponendis eum citare curabit: et tunc in eadem voluntate eo permanente, negotium summatim discutiens, in possessionem rerum actorem mitti non differet: omni allegatione absenti de principali quaestione seruata. Dat. 10. Cal. August. Basso et Ablabio Coss. 331.

3. *Impp.* VALENTINIANVS, THEODOSIVS et ARCADIVS AAA.

Actor rei forum, siue in rem, siue in personam sit actio, sequitur. † Sed et in locis, in quibus res, propter quas contenditur, constitutae sunt, jubemus in rem actionem aduersus possidentem moueri. Datum 10. Cal. Jul. Arcadio et Bautone Coss. 385.

q) Vbi de HEREDITATE agatur, vel vbi Heredes scripti IN POSSESSIONEM MITTI postulare debeant.

(Cod. 3. T. 20.)

1. *Impp.* VALERIANVS et GALLIENVS AA. *Messalae.*

Illic, vbi res hereditarias esse proponis, heredes in possessionem rerum hereditariarum mitti postulandum est. Vbi autem domicilium habet, qui conuenitur, vel si [ibi,] vbi res hereditariae sitae sunt, degit: hereditatis erit controuersia terminanda. Dat. 7. Calend. Maji, Seculari et Donato Coss. 261.

r) Vbi de RATIOCINIIS, tam Publicis, quam privatis agi oportet.

(Cod. 3. T. 21.)

1. *Impp.* DIOCLETIANVS et MAXIMIANVS AA. et CC. *Geruntio.*

Eum, qui aliena negotia sine ex tutela, siue ex quocunque alio titulo administrauit: vbi haec gessit, rationem oportet reddere. Dat. 7. Cal. Aug. Annibaliano et Asclepiodoto Coss. 292.

2. *Impp.* HONORIVS et THEODOSIVS AA. *Macedonio Magistro Militum.*

Nemo post depositum cingulum [suae] priuatae vitae redditus, ob negotium, quod militiae causa est ei exortum, praestandi ratiocinii gratia ejus numeri, in quo militauit, vel quem ipse gessit, à quocunque pulsatus, fori praescriptionibus vtatur: Vnumquemque enim super hujusmodi causis publicis, quas dum militaret, exercuit, vel super ratiociniis militaribus, per quae suos contubernales afflixisse asseritur, in militari oportet judicio respondere: in quo et instructio sufficiens, et nota testimonia, et verissima possunt documenta praestari. Dat. 2. Id. Jun. † Coss. †

s) Vbi CAVSA STATVS agi debeat.

(Cod. 2. T. 22.)

1. *Imp.* ALEXANDER A. *Aurelio Aristocrati.*

Ea, quae à te, cum tibi seruiret, fugit, et in aliam prouinciam se contulit, libertatem sibi vindicans, non injuria eo loco litigare compellenda est, vnde quasi fugitiua recessit. Ideoque remittere eam in prouinciam, in qua seruiuit, Praeses prouinciae, qui in eo loco jus repraesentat, curae habebit: sed non vbi deprehensa est, audiri debet. PP. 13. Cal. Sept. Pompejano et Peligno Coss. 232.

2. *Imp.* DECIVS A. *Felici.*

Procuratores nostros status causas examinare non posse, omnibus notum est. PP. Calend. Decembr. Decio A. 2. et Grato Coss. 251.

3. *Impp.* DIOCLETIANVS et MAXIMIANVS AA. et CC. *Zenoniae.*

Si in possessione libertatis constituta es, cum in status etiam quaestione actor rei forum sequi debeat: ibi causam liberalem agi oportet, vbi consistit, quae ancilla dicitur, licet Senatoria dignitate actor decoretur. Datum 2. Id. Maji, AA. Coss. * 293.

4. *Iidem* AA. et CC. *Sisinniae.*

Si ex possessione seruitutis in libertatem quis proclamet: ibi agi oportere status causam, vbi domicilium constitutum habet, qui se dominum dicit, non est ambigui juris. Dat. 2.

 Nonas

§. 28. Actionum autem quaedam bonae fidei sunt, quaedam stricti juris. *Bonae fidei* sunt hae: ex empto, vendito, locato, conducto, negotiorum gestorum, mandati, depositi, pro socio, tutelae, commodati, pignoratitia, familiae erciscundae, communi diuidundo, praescriptis verbis, quae de aestimato proponitur, et ea, quae ex permutatione competit, et hereditatis petitio. Quamuis enim vsque adhuc incertum erat, inter bonae fidei judicia connumeranda hereditatis petitio esset, an non: nostra tamen Constitutio aperte eam esse bonae fidei dispsosuit.

§. 29. Fuerat antea et rei vxoriae actio vna ex bonae fidei judiciis: sed cum pleniorem esse ex stipulatu actionem inuenientes, omne jus, quod res vxoria antea habebat, cum multis diuisionibus, in actionem ex stipulatu, quae de dotibus exigendis proponitur, transtulerimus: merito, rei vxoriae actione sublata, ex stipulatu [actio], quae pro ea introducta est, naturam bonae fidei judicii tantum in exactione dotis meruit, vt bonae fidei sit. [Sed] et tacitam ei dedimus

Nonas Martias, *Byzantii*, * *Constantio et Maximiano* CC. Coss. 294.

5. *Iidem* AA. et CC. *Diogeni Praesidi Insularum.*

Jamdudum à nobis statutum est: Vt, si quae causae libertinitatis, et seruitutis in prouinciis inter fiscum et priuatos exorirentur, ad Rationalem vel Magistrum rei priuatae, hoc est, vnde motae essent quaestiones, remitterentur: si quae vero ingenuitatis essent, à Rectore prouinciae examinarentur. Dat. 4. Non. August. * *iisdem* CC Coss. 294.

6. *Imp.* JVSTINIANVS A. *Mennae P. P.*

In litibus, in quibus, vtrum ingenuus, an libertinus sit aliquis, quaeritur, quinquennii praescriptionem (post quod diuino adjutorio opus esse veteres leges praecipiebant) in posterum cessare sancimus: et hujusmodi lites etiam post memoratum tempus, ad exemplum caeterarum, vel in prouinciis apud earum moderatores, vel in hac alma Vrbe apud competentes maximos judices examinari. Quod, etiam si clarissima persona super tali conditione vel etiam seruili quaestionem patiatur, tenere censemus. Dat. 3. Non. August. † * 528.

t) VBI QVIS DE CVRIALI VEL COHORTALI, ALIAVE CONDITIONE CONVENIATVR.

(Cod. 3. T. 23.)

1. *Impp.* ARCADIVS et HONORIVS AA. *Floro PF. P.*

Si quis vel curiae, vel officiis judicum, aut aliis quibuscunque corporibus obnoxius, intra prouinciam ab his erit, quos aufugit, comprehensus: non expectata ejusdem judicis notione, sub quo per ambitum coeperat militare, penitusque emendicati honoris praescriptione submota, à judice, qui in locis aditus fuerit, audiatur: manifestarumque rerum probatione conuictus, eorum societati, quos declinauerat, aggregetur. Dat. 12. Calend. August. *Mediolani*, Caesario et Attico Coss. * *397.*

2. *Impp.* THEODOSIVS et VALENTINIANVS AA. *Cyro P. P.*

Hac perpetua lege sancimus, prouincialibus judiciis non posse fori praescriptionem opponere eos, qui ad curias vocantur, vel cohortalibus deberi dicuntur officiis, vel aliis corporibus obnoxii sunt: Eos etiam, qui superexactiones, vel concussiones perpetrasse firmentur: exceptis videlicet his, qui armata militia praediti sunt, vel alias speciali beneficio principali sese defendunt: ita tamen, vt cui ex militaribus viris curiae nomen, vel cohortalis officii quaestio ingeratur, Rector prouinciae super ejus nomine, tam ad Sedem tuae magnificentiae, quam ad Magisteriam, vel competentem referat potestatem: vt hi, qui velut debiti postulentur, prouinciali judicio destinati, ibi euentum judicii expectent, vbi jura moueri praecipiunt hujusmodi quaestiones. † Super publicis autem functionibus et debitis nemini liceat fori praescriptionem opponere, praeter eos, qui specialiter excepti sunt. Caeteros Excelsae tuae sedis, et Rectorum prouinciarum in quolibet negotio declinare minime posse judicium decernimus: Ita vt qui tam saluberrimam legem pertinaciter violare tentauerint, sciant à moderatoribus prouinciarum aduersus se tanquam contumaces sententiam proferendam. Dat. 12. Cal. Octobr. Cyro V. C. Cos. 441.

*) Vbi Senatores, vel Clarissimi ciuiliter, vel criminaliter conueniantur. Cod. 3. Tit. 24. vid. supr. P. I. S. I. p. 112.

u) Vt ab ILLVSTRIBVS, et qui super eam dignitatem sunt, omnimodo super pecuniariis causis, sed et injuriarum CRIMINALITER PER PROCVRATOREM dicantur: CLARISSIMIS autem IN PECVNIARIIS licere eis et per Procuratorem et per se litigare.

(*Auth. Collat.* 5. *T.* 26.)
(Nouell. Const. 71.)

Imp. JVSTINIANVS A. *Joanni gloriosiss. Praetoriorum per Orientem Praefecto, iterum Exconsuli et Patricio.*

PRAEFATIO.

Quaecunque procedunt quidem quasi honoris causa, schematis melioris sunt: quod autem hinc exit, non honorem, sed forsan etiam quandam laesionem inferens, hoc bene habere judicauimus breui mederi lege. Fertur enim quibusdam Constitutionibus, ***vt nulli clarissimorum liceat per se litem exercere, sed per procuratorem omnino.*** *Sed hanc quidem antiquitas pro dignitatum honore scripsit: multos autem conspicimus dignitates quidem adeptos, et inter clarissimos inscriptos, aut Comites, aut Tribunos, vel si qui alii consistunt hujusmodi: substantiae vero minoris dominos, vt penitus non sufficiant ad procuratores ordinandos, et propter hoc agendas expensas.*

CAP. I.

Sancimus igitur vsque ad magnificentissimos Illustres haec valere, et modis omnibus eos per procuratores pecuniarias exer-

dimus hypothecam. Praeferri autem aliis creditoribus in hypothecis tunc cenſuimus, cum ipſa mulier de dote ſua experiatur: cujus ſolius prouidentia hoc induximus.

§. 30. In bonae fidei judiciis libera poteſtas permitti videtur judici ex bono et aequo aeſtimandi, quantum actori reſtitui debeat. In quo et illud continetur, vt ſi quid inuicem praeſtare actorem oporteat, eo compenſato, in reliquum is, cum quo actum eſt, debeat condemnari. Sed et in *ſtricti juris* judiciis, ex reſcripto diui MARCI, oppoſita doli mali exceptione, compenſatio inducebatur. Sed noſtra Conſtitutio easdem *compenſationes* *), quae jure aperto nituntur, latius introduxit, vt actiones ipſo jure minuant, ſiue in rem, ſiue in perſonam, ſiue alias quascunque: *excepta ſola depoſiti actione*, cui aliquid compenſationis nomine opponi, ſane iniquum eſſe credimus: ne ſub praetextu compenſationis, depoſitarum rerum quis exactione defraudetur.

§. 31.

*) de Compenſationibus. Cod. 4. T. 31. vid. ſupr. h. P. II. L. III. T. XXX. p. 412. ſq.

exercere cauſas: nec non etiam injuriarum per procuratorem criminali modo mouere, ſecundum quod datum eſt eis ſuper hoc priuilegium: ne cogantur aut ſedere cum judicibus cum judicant: aut ſtare rurſus tanquam litigantes: ex vtroque enim cauſa videtur incauta, aut dignitatibus injuriam ſuſtinentibus, aut judiciali ſchemate indigne procedente. Poſt magnificentiſſimos igitur Illuſtres, omnibus licentia ſit volentibus procuratores ordinare, et per ſe lites exercere, nulla ex hoc neque prohibitione, neque damno, neque poena inferenda eis.

EPILOGVS.

† *Tua igitur Eminentia, quae viſa ſunt nobis, et per hanc ſacram declarata ſunt Legem, omnibus faciat manifeſta, quae moris ſunt ſuper his agens. Dat. Prid. Non. Jun.* Conſtantinopoli, *PP. Imp. DN. JVSTIN. A. Anno* * 12. *Joanne V. C. Coſ.* * 538.

x) Vt OMNES obediant JVDICIBVS PROVINCIARVM et in CRIMINALIBVS, et in pecuniariis, et ibi negotia examinentur, NVLLO EXCEPTO PER PRIVILEGIVM: nec huc conuenti deducantur, niſi ſacra pragmatica forma exhiberi quempiam juſſerit.

(*Auth. Collat.* 5. *T.* 24.)
(Nouell. Conſt. 69.)

Imp. JVSTINIANVS A. *Conſtantinopolitanis.*

PRAEFATIO.

Vnam quidem eſſe omnium perfectiſſimam virtutem arbitrandum eſt hominibus, quae jura omnibus diſtribuit. haec eſt ex cauſa cognominata juſtitia. Etenim vnamquamque aliarum virtutum niſi ſubſequantur hujus bona, fiet nihil horum, quae competunt: itaque nec fortitudinem, quae non eſt cum juſtitia, laudabimus: cum ſcilicet patria lingua fortitudinem in armis, virtutem appellet ſolum: et ſi quis ab ea juſtitiam ſubtrahat, delictorum ſolummodo, non quorundam bonorum fiet occaſio, quam in noſtris prouinciis intuentes contemni, lege placenti DEO eam corroborare, et ad fortitudinem decentem reducere judicauimus oportere. Plurimorum namque alii quidem literas ſacras, alii priuilegia, alii pragmaticas formas, alii praecepta judicum, quidam alias ex aliis adinuenientes occaſiones ſibi peragunt peccandi: quidam in prouinciis et extra eas litigare ſimulant. Qui enim in quolibet loco male patitur, aut aliquod ſuorum amittit, aut de terminis terrae litigat, aut de proprietate, aut de poſſeſſione, aut de hypotheca, aut de alio quocunque: quomodo valebit in alio loco probationes horum, quae pertulit, exhibere? haec enim agentes, oſtendentesque potentiam ſolam et fortitudinem, ita juſte credentes talia machinantur: et haec homines perpetrant tanquam perpetuam virtutem habituras ſe confidentes, et non reſpiciunt ad millia et decies millia exempla, quia ſero tandem et in perſonis numerabilibus ex potentibus videmus potentes procedere, et ex diuitibus diuites: in omne autem aeuum pene ex potentibus proceſſerunt inanes, ex diuitibus autem pauperes, dum patrum injuſtitiam ſoboles eſt ſecuta: et non cogitant, neque reputant, quoniam, quod ipſi quaſi per ſe machinantur poteſtatibus vtentes, hoc forſan contra eos, qui ex eis procreantur, agunt, non eadem potentia ſequente ſobolem, quae illos ſequitur.

(CAP. I. vid. ſupr. h. T. p. 442.)

CAP. II.

De praeſentibus Reis.

Si igitur fuerint ambo in prouincia et actor et reus, nequaquam ad aliam prouinciam cauſa trahatur, neque ad hanc feliciſſimam ciuitatem, neque ex priuilegio cujuspiam, neque ex juſſione: ſed illic decidatur. Si vero alter quidem adeſt, alter autem abeſt: qui vero praeſens eſt, ex domo abſentis injuſtitiam patiatur: conueniatur omnibus modis ipſe qui injuſtitiam egit, ſiue curator, ſiue conductor, ſiue quicunque ſit ejus: et liceat ei ſecundum prouinciae ſpatium, et ſecundum legem communem antiquitus poſitam inducias accipientem, nunciare, quae de his geſta ſunt, illi, ad quem cauſa refertur.

§. 1. Sed ſi quidem vicina prouincia eſt, in qua hoc agitur, vna aut duabus manſionibus in medio prouinciarum conſtitutis: quatuor ei menſium dare inducias: ſi vero majus ſit ſpatium, ſex. Si vero ex Palaeſtina forſan, aut ex Aegypto, aut ex ſpatio gentium longinquarum, menſes octo ad hoc ſufficient. Si vero ex Heſperiis gentibus, aut Septentrionalibus, aut è Lybia: tunc, quod etiam praecedentibus legislatoribus ſufficiens viſum eſt, eſſe tempus determinatum, hoc eſt, nouem menſium: vt ille (ſi quidem ipſi nuncianti credat) litem illi eam committat. Si vero aliquid aliud de illo ſapit, alium dirigat ſuſcepturum modis omnibus actionem, et completurum omnino, quae decernenda ſunt: niſi appellatio fuerit ſubſecuta, ſiue in majori, ſiue in minori cauſa.

§. 2. Si autem ille quidem nunciet, ille vero non ordinet, et ſtatutum transeat tempus: tanquam firme agentem eum, qui conuentus eſt, et pro abſente perſona, etiam inuitum reprae-

§. 31. Praeterea quasdam actiones *arbitrarias*, id est, ex arbitrio judicis dependentes, appellamus, in quibus, nisi arbitrio judicis is, cum quo agitur, actori satisfaciat: veluti rem restitua., vel exhibeat, vel soluat, vel ex noxali causa seruum dedat: condemnari debeat. Sed istae actiones, tam in rem, quam in personam inueniuntur. *In rem*, veluti Publiciana, Seruiana de rebus coloni, quasi Seruiana, quae etiam hypothecaria vocatur. *In personam*, veluti quibus de eo agitur, quod [vi] aut metus causa, aut dolo malo factum est. Item cum id, quod certo loco promissum est, petitur. Ad exhibendum quoque actio, ex arbitrio judicis pendet. In his enim actionibus et caeteris similibus permittitur judici, ex bono et aequo secundum cujusque rei, de qua actum est, naturam aestimare, quemadmodum actori satisfieri oporteat.

§. 32. Curare autem debet judex, vt omnino quantum possibile ei sit, certae pecuniae vel rei sententiam ferat: etiamsi de incerta quantitate apud eum actum est.

§. 33.

repraesentet negotii judex apud suum Tribunal, et causam examinans praesente eo, qui conuentionem suscepit, condemnet etiam eum, in quo obnoxius apparuerit, et insuper illum post hujusmodi admonitionem mittere in prouinciam non volentem: si tamen omnino obnoxius apparuerit, et si quidem locuples sit: ipse exigatur, quae decreta sunt: si vero minus sit, quod habet, vt non sufficiat in ista condemnatione: tunc et de absentis rebus compleatur victori damnum hujusmodi.

CAP. III.

De absentibus Reis.

Si vero neque ipse apparuerit, qui dominum litis praesentare jussus est, aut qui pro eo legitime cogatur: tunc vocetur quidem legitima voce, non autem obediens condemnetur et absens, secundum schema, quod appellatur eremodicium, id est, desertae causae. Nam qui per contumaciam deserit, in nullo minor praesente putabitur. Si vero ille quidem forsan aduenerit, aut miserit quempiam, accusator autem desit: tunc et absoluere eum, et damna ejus mederi calumniatorem cogat, sic erunt temperatiores: sic peccare cessabunt: sic non putabunt potentiam diuitiarum justitiae praeualere.

§. 1. Nec latet nos, quia forsan nec sufficiat hoc ad perfectissimam causae medelam: cum judicantes potentioribus magis, quam justiora volentibus et ad prouincias venientibus praestent. Sed tamen nouimus plurima injustitiarum curata ab hac legislatione, magis autem, quantum ad nos est, totum erit sanatum. namque non aliter tradimus cingula, nisi prius jusjurandum subierint haec accipientes, juste omnibus judicare, et puras seruare manus, Non puto post praesentem legem altero quolibet egebimus augmento, si illi quidem juste judicent ad legem simul et jusjurandum respicientes.

CAP. IV.

De Fori Praescriptione tollenda.

Arripiat autem nullus prouincialibus cingulis violentos, nullo vtens priuilegio, aut potestate, aut forma: nisi forte sacra nostra pragmatica forma occasione publicae causae praecedens, exhibitum hic quempiam inferri praecipiat: aut ex lege hoc faciat, quale est super appellationibus: licet etiam hoc ex multa parte curauimus, plurimos majorum judicum in prouinciis appellationum constituentes, vt apud illos magis appellatio, quando non de maximo negotio fuerit quaestio, quam in hac examinetur maxima ciuitate.

§. 1. Hanc dicentes justitiae legem, adhuc potius faciemus eam justiorem, si nulli permittamus habere contra eam quaedam priuilegia: neque excipi ab hac lege quolibet priuilegio: nec si cuilibet sanctarum Ecclesiarum * largitum sit, aut alicui venerabilium Xenodochiorum, aut aliis venerabilibus domibus, aut alii cuilibet ipsarum domuum imperialium, aut sacro patrimonio, aut sacris priuatis, quae merito post supremum honorem secundo loco sunt posita: nec si aliquibus judicibus, aut in potentatu positis, aut omnino sub nos constitutis hominibus, sed obediant omnes legi, et succumbentes justitiae sanctioni, honorent eam, et per omnia habeant sortem: non solum in semetipsos respicientes, sed etiam in futuras successiones: et scientes, quia nihil pene in semetipso manet, sed currit natura, semper multas euoluens mutationes, quas neque praeuidere facile est, neque praedicere: solummodo Deo, et Imperatore sequente Deum, haec gubernare mediocriter et mansuete valente.

§. 2. Si vero quisquam vtatur aliquibus sacris formis, siue pragmaticis, siue aliis, de tali commodo sibi largitis: erunt omnino infirmae, judicibus maximam soluentibus poenam, si omnino susceperint: et non hoc, quod sit, solummodo meditabuntur, sed quod etiam faciendum est: etenim si posthac tale aliquid impetretur ab aliquibus nostrorum subjectorum, aut ab alio quolibet, quibus prius interdiximus, inter quos complectimur (sicut dictum est) Ecclesias, et venerabilia Monasteria, et sacras nostras domos, et sacra priuata, et sacrum patrimonium: neque hoc omnino valebit. Erit autem haec lex vbique suam juste extendens virtutem, et simul quidem futura caute constituens, simul autem, quod praeteriit, curans.

§. 3. Scitote igitur omnes subjecti, quos Devs nostris Progenitoribus et nobis donauit, quoniam hanc vobis damus legislationem, omnem vobis cautelam conferentes: et neque itinere fatigabimini longiore, neque aduersus maximos lacrymabitis: neque nos culpabitis tanquam haec non corrigentes: sed vnusquisque de proximo respiciens poenam, in quibus forte damnificatur atque laeditur, et hanc curam videns, magnum et bonum laudabit Devm, qui haec nos sancire bene et juste illuminauit. Sit ergo poena talia committentibus aut suscipientibus judicibus et cinguli casus, et decem librarum auri damnum.

EPILOGVS.

† *Gloriosissimi igitur Praefecti nostrorum sacrorum Praetoriorum, qui per omnem subjectam terram consistunt, legem hanc cognoscentes proponant, et per Dioeceses sub se constitutas, et in omni Italia, et Lybia, et Insulis, et Oriente, et quodcunque in Illyrico est: vt sciant omnes, quomodo eorum curam habemus,* DEO, *qui tanta nobis contulit, offerentes legem: qui magnam nobis*

§. 33. Si quis agens, [in] intentione sua plus complexus fuerit quam ad eum pertineat, à causa cadebat, id est, rem amittebat: nec facile in integrum restituebatur à Praetore, nisi minor erat viginti quinque annis. Huic enim sicut in aliis causis, causa cognita succurrebatur, si lapsus juuentute fuerat: ita et in hac causa succurri solitum erat. Sane, si tam magna causa justi erroris interueniebat, vt etiam constantissimus quisque labi posset, etiam majori viginti quinque annis succurrebatur: veluti, si quis totum legatum petierit, post deinde prolati fuerint codicilli, quibus aut pars legati adempta sit, aut quibusdam aliis legata data sint, quae efficiebant, vt plus petiisse videretur petitor, quam dodrantem, atque ideo Lege Falcidia legata minuebantur. † *Plus* autem *quatuor modis petitur: re, tempore, loco,* [et] *causa.* *Re*: veluti, si quis pro decem aureis, qui ei debebantur, viginti petierit: aut si is, cujus ex parte res est, totam eam, vel majorem partem suam esse intenderit. † *Tempore:* veluti, si quis ante diem vel ante conditionem

nobis pro eis recompensationem dabit, dum talia pro causa subjectorum salutis sancinerimus. Proponatur Constantinop. ciuibus nostris. Dat. Calend. Jan. Constantinopoli, *Imp. JVSTIN. PP. A. Anno* 12. *Joanne V. C. Cos.* * 538.

*) Add. supr. P. I. Sect. I. tot. et *) Sect. IV. ibid.

y) In quibus Causis MILITANTES FORI praescriptione vti non possunt.

(Cod. 3. T. 25.)

1. *Impp.* THEODOSIVS et VALENTINIANVS AA. *Florentio P. P.*

Omnes omnino domesticos [et] agentes in rebus, et quaecunque alia praetendatur militia vel dignitas, sub Moderatoribus prouinciarum pro functionibus publicis respondere, nulla fori praescriptione valitura, sancimus: si hac, qui exiguntur publica debita, vti tentauerint. Immo et in aliis priuatis actionibus occupatos volumus respondere, qui vel per prouincias sociantur, vel conductorum vocabulis, cum non armata militia praediti sint, defenduntur: siue domorum diuinarum, siue virorum potentium, seu cujuslibet conditionis sint conductores: nisi [si] forte commeatum ad rem propriam componendam vnius anni inducias ostenderint se accepisse. Eadem forma seruanda in his etiam, qui mercandi vel militandi sacra beneficia meruerint; vt et ipsi Rectoribus prouinciarum respondeant. Dat. 3. Cal. *Constantinop.* Theodosio A. 17. et Festo Coss. 439.

*) Add. supr. P. I. Sect. V. tot.

z) Vbi CAVSAE FISCALES vel Diuinae Domus, hominumque ejus agantur.

(Cod. 3. T. 26.)

1. *Impp.* SEVERVS et ANTONINVS AA. *Dioscoro.*

Non defensae mortis quaestionem apud procuratores nostros non oportere tractari: nec bona [à] fisco peti posse, prinsquam de crimine constiterit apud eum, cui concictis poenam irrogare licet, quis ignorat? Plane defunctis homicidii reis, apud procuratores quoque causam agendam esse ratio permittit. PP. 7. *Idus Maji*, Laterano et Rufino Coss. 198.

2. *Iidem* AA. *Aristae.*

Non animaduertimus, cur causas ad officium procuratorum nostrorum pertinentes, ad Proconsulis notionem aduocare velis; Nam cum hoc quaeratur, an Pater tuus mortem sibi consciuerit metu alicujus poenae, ac propterea bona à fisco vindicari debeant, jam non de crimine, aut poena mortui, sed de bonis quaerendum est. *Dat.* 12. *Calend. Octobr.* Apro et Maximo Coss. 208.

3. *Imp.* ANTONINVS A. *Helidoro.*

Procurator meus, qui vice Praesidis prouinciae non fungitur, sicut exigere poenam desertae accusationis non potest: ita judicare, vt ea inferatur, *sententia sua non potest. Datum* 10. *Calend. Septembr.* Laeto * 2. et Cereali Coss. 216.

4. *Imp.* ALEXANDER A. *Maximae.*

Cum vendente procuratore meo emisse te praedia dicas: pretium eorum necessario soluere debes. Cum his vero, quibus mandantibus eadem praedia emisse te et tradidisse dicis, agente te, procurator meus (si ejus audientiam elegeris) cognoscet, vt pecuniam, quae pretii nomine tibi debetur, et vsuras, quae fisco soluendae sunt, consequi possis. PP. 4. *Id. Octobr.* Maximo et Paterno Coss. 234.

5. *Imp.* CONSTANTINVS A. *ad Vrsum.*

Ad fiscum pertinentes causas Rationalis decidat, omnibus concussionibus prohibendis. Dat. Non. Febr. Constantinop. Feliciano et Titiano Coss. 337.

6. *Idem* A. *ad Italicum.*

Si quis aduersus conductorem nostrum aliquid agendum crediderit, Viro Illustri Comiti rerum priuatarum referri oportet: ne et judici existimationis, et officio ejus salutis discrimen immineat. Dat. Calend. Februar. † Coss. †

7. *Idem* A. *ad Bulephorum Rationalem summae rei.*

Dominicis colonis et patrimonialibus Grauitatem tuam censemus disceptatricem esse debere. Duces enim et Praepositos militum, et castrorum, et Rectores prouinciarum euocandis et arcessendis colonis abstinere oportet. Dat. 16. *Cal. Mart.* Licinio * *A.* 5. et *Crispo* * *C.* Coss. (318.)

8. *Imp.* CONSTANTIVS * A. *ad Taurum P. P.*

Cum aliquid colonus aut Seruus rei priuatae nostrae contra disciplinam publicam adseratur perpetrare, ad judicium Rectoris prouinciae venire cogendus est: sic videlicet, vt praesente Rationali vel Procuratore domus nostrae, inter eum et accusatorem causa tractetur: et, si facinus fuerit approbatum, juris seueritas exeratur. Datum 5. *Non. Mart Sirmii,* * *Arbitione* et Lolliano Coss. 355.

9. *Impp.* VALENTINIANVS et VALENS AA. *ad Philippum Virum clarissimum.*

Vniuersi fiduciam gerant, [vt.] si quis eorum ab actore rerum priuatarum nostrarum, siue à procuratore vexatus

nem petierit. Qua enim ratione qui tardius ſoluit, quam ſoluere deberet, minus ſoluere intelligitur, eadem ratione qui praemature petit, plus petere videtur. † *Loco* plus petitur: veluti, cum quis id, quod certo loco ſibi [dari] ſtipulatus eſt, alio loco petit, ſine commemoratione illius loci, in quo ſibi dari ſtipulatus eſt: verbi gratia, ſi is, qui ita ſtipulatus fuerit, *Epheſi dare ſpondes?* Romae pure intendat ſibi dari oportere. Ideo autem plus petere intelligitur: quia vtilitatem, quam haberet promiſſor ſi Epheſi ſolueret, adimit ei pura intentione. Propter quam cauſam, alio loco petenti arbitraria actio proponitur: in qua ſcilicet ratio habetur vtilitatis, quae promiſſori competitura fuiſſet, ſi illo loco ſolueret (quo ſe ſoluturum ſpoſpondit.) Quae vtilitas plerumque in mercibus maxima inuenitur: veluti vino, oleo, frumento, quae per ſingulas regiones diuerſa habent pretia. Sed et pecuniae numeratae non in omnibus regionibus ſub eisdem vſuris foenerantur. Si quis tamen Epheſi petat, id eſt, eo loco petat, quo vt ſibi detur ſtipulatus

xatus fuerit [injuriis,] ſuper ejus contumeliis vel depraedationibus deferri querimoniam [ſinceritati tuae, vel Rectori prouinciae] non dubitet, [et ad publicae ſententiam vindictae ſine aliqua trepidatione conuolare:] quae res cum fuerit certis probationibus declarata, ſancimus, (et edicimus,) vt ſi in prouincialem hanc audaciam quisquam moliri auſus fuerit, publice viuus concremetur. Dat. 3. Non. Jul. Heracliae, Valentiniano * 2 et Valente * 2. AA. Coſſ. 368.

10\. *Imppp.* (*) VALENTINIANVS, THEODOSIVS et * *ARCADIVS* AAA. *ad Polemium P P.*

Nullum ex officio Rationalis, qui actioni vel chartis inſeruiat, in aliud judicium adduci oportet: niſi forte cujuspiam caput accuſatio legibus inſtituta pulſauerit. Dat. 3. Cal. Maji, Arcadio et Bautone Coſſ. 385.

11\. *Impp.* THEODOSIVS et VALENTINIANVS AA. *Artaxi Praepoſito ſacri cubiculi.*

Hac lege ſancimus: vt, ſiue agat domorum noſtrarum colonus, inquilinusue aut Seruus, ſiue pulſetur ab aliquo ſuper criminali ſeu ciuili negotio, non alterius, quam tui Culminis ac viri ſpectabilis Comitis domorum petatur examen: nullius allegatione ſuper fori praeſcriptione penitus admittenda. Dat 5. Id Aprilis. †

*) Add. ſupr. P. I. Sect. III. tot.

aa) QVANDO LICEAT VNICVIQVE SINE JVDICE SE VINDICARE, VEL PVBLICAM DEVOTIONEM.

(Cod. 3. T. 27.)

1\. *Imppp.* VALENTINIANVS, THEODOSIVS et ARCADIVS AAA. *ad Prouinciales.*

Liberam reſiſtendi cunctis tribuimus facultatem; vt quicunque militum vel priuatorum ad agros nocturnus populator intrauerit, aut itinera frequentata inſidiis aggreſſionis obſederit, permiſſa cuicunque licentia digno illico ſupplicio ſubjugetur: ac mortem, quam minabatur, excipiat, et id, quod intendebat, incurrat. Melius enim eſt occurrere in tempore, quam poſt exitum vindicare. Veſtram igitur vobis permittimus vltionem, et quod ſerum eſt punire judicio, ſubjugamus edicto, vt nullus parcat militi, cui obuiare telo oporteat, vt latroni. Dat. Calend. Jul. Tatiano et Symmacho Coſſ. 391.

2\. *Imppp.* ARCADIVS, HONORIVS et THEODOSIVS AAA. *Hadriano P. P.*

Opprimendorum deſertorum facultatum prouincialibus jure permittimus. Qui ſi reſiſtere auſi fuerint, in his velox vbique jubemus eſſe ſupplicium. Cuncti etenim aduerſus latrones publicos, deſertoresque militiae, jus ſibi ſciant pro quiete communi exercendae publicae vltionis indultum. Dat. 5. Non. Oct. Theodoſio A. et Rumoridio Coſſ. 403.

bb) QVI LEGITIMAM PERSONAM [STANDI] IN JVDICIIS HABEANT VEL NON.

(Cod. 3. T. 6.)

1\. *Imp.* GORDIANVS A. *Candidae.*

Si, eum eſſes pupillaris aetatis, ſine tutoris auctoritate cum aduerſario tuo conſiſtens, Praeſes prouinciae aduerſus te pronunciauerit: minime auctoritate judicati nititur, quod ſtatutum eſt. Dat. Id. Dec. Gordiano A. * et Auiola Coſſ. 240.

2\. *Impp.* DIOCLETIANVS et MAXIMIANVS AA. et CC. *Gemachae.*

In rebus, quae priuati judicii quaeſtionem habent, ſicut pupillus tutore auctore et agere et conueniri poteſt, ita et adultus curatore conſentiente litem, et intendere, et excipere debet. Dat. 9. Calend. Jan. * *Conſtantio et Maximiano* CC. Coſſ. 294.

3\. *Impp.* HONORIVS et THEODOSIVS AA. *Juliano 2. Proconſuli Africae.*

Momentaneae poſſeſſionis actio exerceri poteſt per quamcunque perſonam: Sub colore autem adipiſcendae poſſeſſionis obreptitia petitio alteri obeſſe non debet: maxime, cum absque conuentione perſonae legitimae initiatum jurgium videatur. Nihil autem opitulatur conuentio circa minorem habita, cum id rectius circa curatorem debuerit cuſtodiri. Datum 2. Non. Martii, *Rauennae,* * *Conſtante et Conſtantio* Coſſ. * 414.

cc) VT NEMO INVITVS AGERE VEL ACCVSARE COGATVR.

(Cod. 3. T. 7.)

1\. *Impp.* (*) * *CARINVS et NVMERIANVS* AA. *Camerio.*

Inuitus agere, vel accuſare nemo cogatur. Dat. Id. Octobris, Carino * *A.* 2. et Numeriano Coſſ. * 284.

dd) DE IN JVS VOCANDO.

(Cod. 2. T. 2.)

1\. *Imp.* ALEXANDER A. *Trophinio.*

Sicut bonis moribus conuenit, reuerentiam manumiſſoris vxori praeberi: ita re exigente, in jus eam ſine permiſſu Praetoria vocari, prohibitum eſt. PP. 4. Calend. April. Agricola et Clementino Coſſ. 231.

2\. *Imp*

stipulatus est: pura actione recte agit: idque etiam Praetor monstrat: scilicet quia vtilitas soluendi salua est promissori. † Huic autem, qui loco plus petere intelligitur, proximus est is, qui *causa plus petit:* vt ecce, si quis ita à te stipuletur, *Hominem Stichum, aut decem aureos dare spondes?* deinde alterum petat, veluti hominem tantum, aut decem aureos tantum. Ideo autem plus petere intelligitur: quia in eo genere stipulationis promissoris est electio, vtrum pecuniam, an hominem soluere malit. Qui igitur pecuniam tantum vel hominem tantum sibi dari oportere intendit, eripit electionem aduersario, et eo modo suam quidem conditionem meliorem facit, aduersarii vero [sui] deteriorem. Qua de causa talis in ea re prodita est actio, vt quis intendat hominem Stichum, aut aureos decem sibi dari oportere: id est, vt eodem modo peteret, quo stipulatus est. Praeterea, si quis generaliter hominem stipulatus sit, et specialiter Stichum petat; aut generaliter vinum stipulatus sit, et specialiter Campanum petat: aut generaliter purpuram stipulatus

2. *Imp.* GORDIANVS A. *Nocturno.*

Venia Edicti non petita, patronum, seu patronam, eorumque parentes, et liberos, heredes insuper, etsi extranei sint, à libertis, seu liberis eorum non debere in jus vocari, jus certissimum est: Nec in ea re rusticitati venia praebeatur, cum naturali ratione honor hujusmodi personis debeatur. Cum igitur consitearis patroni tui filium sine permissu Praesidis te in jus vocasse: poenam Edicto perpetuo praestitutam, Rescripto tibi concedi temere desideras. PP. 8. Id. Non. Gordiano A. et Auiola Coss. 240.

3. *Impp.* DIOCLETIANVS et MAXIMIANVS AA. *Rosanae.*

Qui in potestate patrum agunt, aduersus eos experiri non possunt. Si igitur emancipata es, venia Edicti petita, hoc facere non prohiberis. Quod et in matris persona obseruandum est. PP. 8. Id. Nouembr. Diocletiano * 3. et Maximiano AA. Coss. 287.

4.

Qui semel in jus vocauit aliquem in regia vrbe, vel in prouinciis post libellum ei oblatum, amplius eundem reum ex scripto, vel sine scripto ne peragat: hoc est, ne Judicem sine scripto aduersus eundem adeat, sed apud primum Judicem permaneat. §. 1. Qui libellum accepit, etiamsi in aliud officium translatus sit, miles forte, vel clericus factus, respondeat omnino in primo foro, quod secundum primam ejus conditionem censetur competens, nullam habens fori praescriptionem. §. 2. Qui semel in jus vocauit, si post admonitionem reo oblatam eum ad alium Judicem ob easdem causas vocauerit: et eum indemnem praestet, et causa cadat, etsi justam habuit actionem.

ee) De eo, qui ad primam denunciationem JVDICIO SE NON SISTIT.
(Nouell. Leon. 108.)

Imp. LEO A. *eidem Styliano.*

Neque vero hoc, tametsi neglectum hactenus contemptuique habitum sit, incorrectum relinqui fas est, potiusque vt conuenienti auxilio potiatur, conuenit: vtpote quod humanis rebus multam de se vtilitatem praebeat. Nos itaque, quemadmodum is tractatus, qui litem instituere volentibus formam praescribit, innuatus est, ad consimilem etiam modum hoc innouantes, sancimus, vt qui semel judiciali citatione in Jus vocatus, *neque ipse pareat, neque alium, qui pro ipso in judicio se offerat, mittit, iterum judicii denunciatione impetatur: cui si similiter non obtemperet, neque tertia denunciatione indignus censeatur; et si quidem, quum tam patienter judicialis clementia ipsum expectet, ipse nihilominus tertiam citationem contemnens (quum nulla justa causa comparitionem ejus impediat,) neque per se, neque per alium judicio sistat: tunc omnino* etiam absens condemnetur, *et nequaquam deinceps, vel quaestionem mouere, vel condemnationem subterfugere ipsi permittatur. Atque hoc in vtrumque litigatorem decernimus, siue quis in Jus vocatus comparere negligat: siue quis actione instituta, aduersarioque in judicium producto, deinde ipse molestias protelationesque litis machinans, ab intenta actione dolo desistat. Etenim hic quoque, vbi ter à judice citatus non paruerit, absens condemnabitur, ita tamen (quemadmodum dixi) si* nulla causa, *quae* illum, *qui se in judicio non obtulit,* verisimiliter purget, *ad justam excusationem subsit.*

ff) DE DILATIONIBVS.
(Cod. 3. T. 11.)

1. *Impp.* DIOCLETIANVS et MAXIMIANVS AA. et CC. dicunt:

Quoniam plerumque euenit, vt Judex instrumentorum vel personarum gratia dilationem dare rerum necessitate cogatur; spatium instructionis exhibendae postulatum dari conuenit. Quod hac ratione arbitramur esse moderandum: vt, si ex ea prouincia, vbi lis agitur, vel persona, vel instrumenta poscantur, non amplius, quam tres menses indulgeantur: si vero ex continentibus prouinciis: sex menses custodiri, justitiae est. In transmarina autem dilatione, nouem menses computari oportebit. † Quod ita constitutum judicantes sentire debebunt, vt hac ratione non sibi concessum intelligant dandae dilationis arbitrium, sed eandem dilationem, si rerum vrgentissima ratio flagitauerit, et necessitas desideratae instructionis exegerit, non facile amplius, quam semel, nec vlla trahendi arte sciant esse tribuendam. Dat. 15. Cal. April. * *Constantio et Maximiano* CC. Coss. 294.

2. *Imp.* CONSTANTINVS A. *ad Vrsum Vicarium.*

Si quando quis Rescriptum ad extraordinarium Judicem reportauerit: dilatio ei penitus deneganda est. Illi autem, qui in judicium vocetur, danda est ad improbanda precum mendacia, vel proferenda aliqua instrumenta, vel testes: quoniam instructus esse non potuit, qui praeter spem ad alienum judicium trahitur. Dat. 11. Non. Mart. Volusiano et Aniano Coss. 314.

IN AVTHENT. *de exhib. et introd. reis.* §. 1. *Coll.* 5. *Tit.* 2. *al. Tit.* 6. Nouell. 53. *Cap.* 1.

Quod fieri non debet, nisi actor satisdederit, certam promittens quantitatem se daturum, si litem non exequatur:

stipulatus sit, deinde specialiter Tyriam petat: plus petere intelligitur: quia electionem aduersario tollit, cui stipulationis jure liberum fuit, aliud soluere, quam quod peteretur. Quin etiam licet vilissimum sit, quod quis petat: nihilominus plus petere intelligitur: quia saepe accidit, vt promissori facilius sit illud soluere, quod majoris pretii est. Sed haec quidem antea in vsu fuerant; postea vero Lex Zenoniana et nostra rem coarctauit. Et, siquidem tempore plus fuerit petitum: quid statui oporteat, ZENONIS diuae memoriae loquitur Constitutio. Sin autem quantitate *vel alio modo plus* fuerit *petitum:* [in] omne, si quod forte damnum ex hac causa acciderit ei, contra quem plus petitum fuerit, commissa tripli condemnatione (sicuti supra diximus) puniatur.

§. 34.

tur: aut exequens non vincat causam. Si igitur post tempus à se constitutum intra decem dies reo praesente non occurrat: dimittatur reus, exacto eo, quod promissum est, et si quid circa litem plus impendisse cum taxatione judicis jurauerit.

(Nouell. 53. CAP. I.)

De Reis ab alio Loco in alium retrahendis.

Hoc igitur miserantes, sancimus, si quid fiat tale, et tempus impleatur, quod in cautione exhibitionis aut praesentationis ipse actor constituit, deinde ille quidem obseruet in judicio, actor autem desit, et non intra decem dies, postquam reus venerit in prouinciam, actor occurrerit: reum quidem ingredientem apud judicem, et hoc docentem, repente dimitti, jurejurando autem ejus judicetur de omnibus expensis, quas pertulit circa viam et circa peregrinam habitationem, et his judices addicant actorem conuenientem frustra. Et quoniam mos est non aliter fieri exhibitiones aut praesentationes, nisi actores fidejussores ad certam quantitatem dederint, quia exequentur causam, et suscipient sententiam, hanc quidem quantitatem omnino eos exigi, et dari frustra calumniam passo. Si vero per jusjurandum etiam plus aliquid declarauerit, (certa tamen quantitate definita à judice, quam leges taxationem vocant) etiam hoc superexigi, vt cognoscant non illudere vitas alienas, sed in prouincia eligere judices, et ibi contra suos aduersarios litigare.

3. *Idem* A. *Profuturo Praefecto Pannoniae.*

Siue pars, siue integra dilatio fuerit data: eo vsque Judicis officium conquiescat, donec petiti temporis defluxerint curricula. Feriae autem siue repentinae, siue solennes sint, dilationum temporibus non excipiantur, sed his connumerentur. Dat. 7. Id. Febr. *Sirmii*, Licinio * *A.* 5. et Crispo * *C.* Coss. 318.

4. *Idem* A. *ad Catullianum Proconsulem Africae.*

A procedente Judice dilationem non conuenit postulari, etiam si vtraque parte praesente tribuatur: cum non alias, nisi causa cognita, indulgeri queat: et cognitio causae non interpellatione plenaria, sed confidente magis Judice legitime colligatur: vt, si forte dilationis petitio fuerit improbata, suscepta quaestio per sententiam Judicis dirimatur. Dat. 5. Id. Febr. *Sirmii*, Licinio * *A.* 5. et Crispo * *C.* Coss. 318.

5. *Idem* A. *ad Maximum Praefectum Vrbi.*

Cum à nobis fuerit ad appellationem consultationemue rescriptum: siue sit primo Judicio petita dilatio, et ea tributa non sit; sine ne petita quidem: eam dare cuiquam non licebit, eadem ratione, qua ne in Judiciis quidem cognitionum nostrarum dilatio tribui solet. PP. *Romae*, 8. Cal. April. Probiano et Juliano Coss. 322.

6. *Imppp.* CONSTANTINVS, CONSTANTIVS et CONSTANS AAA. *ad Petronium Vicarium Africae.*

Inter priuatos et fiscum si aliqua lis mota fuerit: vtrique parti petendae dilationis per defensores suos copia deneganda non est, si hoc commoditatis ratio postulauerit. Dat. 3. Id. April. *Aquilejae*, Acyndino et Proculo Coss. 340.

7. *Impp.* ARCADIVS et HONORIVS AA. *Messalae P. P.*

Nec de statu ac patrimonio litigantibus in transmarina etiam dilatione mensium nouem spatia egredi concedatur. Dat. 6. Cal. Dec. Eutropio et Theodoro Coss. 399.

*) De his, qui post Renunciationem Aduersariorum se Allegationes habere dicunt, Nouell. 115. Cap. 2. vid. supr. h. T. p. 430.

gg) DE FERIIS.

(Cod. 3. T. 12.)

1. *Imppp.* (*) * *DIOCLETIANVS* et MAXIMIANVS AA. et CONSTANTIVS et MAXIMIANVS Nobb. CC. *Verino.*

Quoniam consulis, an similis obseruantia à nobis adjicienda rum feriarum, quae rebus feliciter gestis proueniunt, ad appellationum quoque tempora porrigenda sit, Verine charissime: rescribi placuit experientiae tuae, vt in causis prouocationum jugiter, et sine additamento hujuscemodi dierum tempora scias seruari debere, et supradictorum dierum, [obseruationi] in appellationum causis minime fieri adjectionem. * 294.

2. *Imp.* THEODOSIVS A. *Viceno*

Vt in die Dominico emancipare ac manumittere liceat, reliquae causae, vel lites quiescant: et à die octauo Calendarum Julii vsque in Calendas Augusti messis feria concedatur: et à Calend. Augusti vsque in decimum Calendarum Septembris agendarum causarum tribuatur licentia. A decimo autem Calendarum Septembris vsque in Idus Octobris vindemialis feria concedatur. Sanctum quoque diem Paschae, et diem Natalis Domini, et Epiphaniae, et septem qui praecedunt, et septem qui sequuntur, sine strepitu volumus obseruari. Et quod contra hoc factum fuerit, omnibus modis irritatur.

3. *Imp.* CONSTANTINVS A. *Elpidio.*

Omnes judices, vrbanaeque plebes, et cunctarum artium officia venerabili die Solis quiescant. Ruri tamen positi agrorum culturae libere licenterque inseruiant: quoniam frequenter euenit, vt non aptius alio die frumenta sulcis, aut vineae scrobibus mandentur, ne occasione momenti pereat commoditas coelesti prouisione concessa. Dat. Non. Mart. Crispo 2. et Constantino 2. * CC. Coss. 321.

4. *Idem*

§. 34. Si minus in intentione sua complexus fuerit actor, quam ad eum pertineat: veluti, si cum ei decem [aurei] deberentur, quinque sibi dari oportere intenderit; aut si cum totus fundus ejus esset, partem dimidiam suam esse petierit, sine periculo agit. In reliquum enim nihilominus judex aduersarium in eodem judicio ei condemnat ex Constitutione diuae memoriae ZENONIS.

§. 35. Si quis aliud pro alio intenderit: nihil eum periclitari placet, sed in eodem judicio, cognita veritate, errorem suum corrigere [ei] permittitur: veluti, si is, qui hominem Stichum petere deberet: Erotem petierit; aut si quis ex testamento dari sibi oportere intenderit, quod ex stipulatu debetur.

§. 36.

4. *Idem* A. *ad Seuerum.*

A nullo Judice praesumi [debet,] vt auctoritate sua ferias aliquas condat. Nec enim imperiales ferias vocari oportet, quas administrator edixerit: ac per hoc, si nominc eximuntur, etiam fructu carebunt. Dat. Id. April. *Sirmii.* †

5. *Imppp.* VALENTINIANVS, VALENS et GRATIANVS AAA. *ad Olybrium.*

Publicas ac fiscales causas tua sinceritas etiam feriatis geminis mensibus, hoc est, sine aliqua intermissione, distinguat.

§. 1. Pistoriis quoque causis iisdem diebus ratum in futurum examen exhibebit. Dat. 4. Nonas Maji, *Tiberiade*, Valentiniano N. P. (* *et Aurel. Victore*) Coss. * 369.

6. *Iidem* AAA. [(**Albutiano*] *Luciano Vicario Macedoniae.*

Quadraginta diebus, qui auspicio ceremoniarum Paschale tempus anticipant, omnis cognitio inhibeatur criminalium quaestionum. Dat. Cal. April. *Thessalonicae*, * *Gratiano A.* 5. *et Theodosio A* 1. *Coss.* 380.

7. *Imppp.* VALENTINIANVS, THEODOSIVS et ARCADIVS AAA. *Albino P.* [*V.*]

Omnes dies jubemus esse juridicos. Illos tantum manere feriarum dies fas erit, quos geminis mensibus ad requiem laboris indulgentior annus excepit: aestiuos feruoribus mitigandis: et autumnos fructibus decerpendis, Calendarum quoque Januariarum consuetos dies otio mancipamus. His adjicimus Natalitios dies vrbium maximarum Romae, atque Constantinopolis: in quibus debent jura differri, quia et ab ipsis nata sunt. Sacros quoque Paschae dies, qui septeno numero vel praecedunt, vel sequuntur. Dies etiam Natalis, atque Epiphaniarum Christi, et quo tempore commemoratio Apostolicae passionis totius Christianitatis magistrae à cunctis jure celebratur: in quibus etiam praedictis sanctissimis diebus neque spectaculorum copiam reseramus. † In eadem obseruatione numeramus et dies Solis (quos Dominicos rite dixere majores) qui repetito in sese calculo reuoluuntur: in quibus parem necesse est habere reuerentiam: vt nec apud ipsos arbitros, vel à Judicibus flagitatos, vel sponte electos, vlla sit cognitio jurgiorum. Nostris etiam diebus, qui vel lucis auspicia, vel ortus imperii protulerunt. In quindecim autem Paschalibus diebus compulsio annonariae functionis, et omnium publicorum priuatorumque debitorum differatur exactio. Dat. 2. Id. Aug. *Romae*, Timasio et Promoto Coss. 389.

8. *Iidem* AA *Tatiano P. P.*

Actus omnes, seu publici sunt, seu priuati, diebus quindecim Paschalibus conquiescant. † In his tamen et emancipandi, et manumittendi cuncti licentiam habeant: et super his acta non prohibeantur. Dat. Cal. Jan. Arcadio A. 2. et Rufino Coss. 392.

9. † Graeca Constitutio.

Ejus epitomen restituit ANT. AVGVSTINVS. Quia tamen is putat eam potius esse epitomen l. 3. Latinae supra de episcopali audientia, et nos idem arbitramur, ideo eam praetermisimus.

10. *Impp.* HONORIVS et THEODOSIVS AA. *Anthemio P. P.*

Prouinciarum praesides moneantur, vt in quaestionibus latronum, et maxime Isaurorum, nullum quadragesimae [tempus] nec venerabilem Paschae diem existiment excipiendum: ne differatur sceleratorum proditio consiliorum, quae per latronum tormenta quaerenda est: cum facillime et in hoc summi Numinis speretur venia, per quod multorum salus et incolumitas procuratur. Dat. 5. Cal. Mart. Basso et Philippo Coss. 408.

11. *Impp.* LEO et ANTHEMIVS AA. *Armasio P. P.*

Dies festos Majestati altissimae dedicatos, nullis volumus voluptatibus occupari, nec vllis exactionum vexationibus profanari. §. 1. Dominicum itaque diem ita semper honorabilem decernimus, et venerandum, vt à cunctis executionibus excusetur: nulla quemquam vrgeat admonitio: nulla fidejussionis flagitetur exactio, taceat apparitio: aduocatio delitescat: sit ille dies à cognitionibus alienus: praeconis horrida vox silescat: respirent à controuersiis litigantes, et habeant foederia interuallum: ad sese simul veniant aduersarii non timentes, subeat animos vicaria poenitudo: pacta conferant, transactiones loquantur. Nec hujus tamen religiosi diei otia relaxantes, obscoenis quemquam patimur voluptatibus detineri. Nihil eodem die sibi vindicet scena theatralis, aut Circense certamen, aut ferarum lachrymosa spectacula: et, si in nostrum ortum, aut natalem celebranda solennitas inciderit, differatur. Amissionem militiae, proscriptionemque patrimonii sustinebit, si quis vnquam hoc die festo spectaculis interesse, vel cujuscunque Judicis apparitor, praetextu negotii publici, seu priuati, haec, quae hac lege statuta sunt, crediderit temeranda. Dat. Id. Decembr. *Constantinopoli*, Zenone et Martiano Coss. 469.

*) Vt Dominicis Diebus omnes ab Operibus vacent, Nouell. Leon. 54. vid. supr. P. I. Sect. IV. p. 191.

bb) *Celebribus quibusdam in Ecclesia viris* FESTI DIES *constituuntur.*
(Nouell. Leon. 88.)

Imp. LEO A. *eidem Styliano.*

Venerabili sacrosanctorum Apostolorum Decreto (quod promulgatum est ad gloriam et honorem sacratissimorum dierum, quibus omnium Domino feriamur, et illorum, qui horum ipsorum *celebrium*

§. 36. Sunt praeterea quaedam actiones, quibus non [semper] solidum, quod nobis debetur, persequimur: sed modo *solidum persequimur*, *modo minus*: vt ecce, si in peculium filii seruiue agamus. Nam si non *minus in peculio sit*, quam persequimur: in solidum dominus paterue condemnatur. Si vero minus inueniatur: eatenus condemnat judex, quatenus in peculio sit. Quemadmodum autem peculium intelligi debeat, suo ordine proponemus.

§. 37. Item si *de dote* [in] judicio mulier agat: placet *eatenus maritum condemnari* debere, quatenus facere possit, id est, quatenus facultates ejus patiuntur. Itaque si dotis quantitati concurrant facultates ejus: in solidum damnatur; si minus: in *tantum*, *quantum facere potest*: propter retentionem quoque dotis repetitio minuitur. Nam ob *impensas in res dotales factas*, marito [quasi] retentio concessa est: quia ipso jure necessariis sumptibus dos minuitur, sicut ex latioribus *Digestorum* libris cognoscere licet.

§. 38.

celebrium, Legislatorum, aliorumque victoriosorum pugilum, qui morte sua impietatem in fugam verterunt, consecrationem significant) quum hoc, quod conjungatur, dignum sit, vt nempe horum diuiniloquorum virorum etiam, qui post illos in Ecclesia claruerunt, luminariumque instar Ecclesiae firmamentum rebus gestis atque documentis illustrarunt, memoria solenniter celebretur: nos, quod deest, adimplentes, sancimus: Vt horum etiam sacri consecrationis dies conuenientibus honoribus colantur, quorum haec sunt nomina: **Athanasius**, *inclyti ille in principibus DEI Sacerdotibus nominis:* **Basilius**, *regium illud Ecclesiae decus:* **Gregorius**, *cognomine Theologus:* **Gregorius**, *dulcis ille et Illustris Ecclesiae fons:* **Joannes**, *prorsus illud spiritus aureum os: vnaque cum iis* **Cyrillus** *et* **Epiphanius**, *qui praeclaris facinoribus gloriaque illis pares sunt.*

*) De Feriis, Imp. Manuelis Comneni Const. 2. vid. supr. P. I. Sect. IV. p. 191.

ii) De Edendo.
(Cod. 2. T. 1.)

1. *Imp.* ANTONINVS PIVS A. *Aemilio.*

Ipse dispice, quemadmodum pecuniam, quam te deposuisse dicis, deberi tibi probes. Nam quod desideras, vt rationes suas aduersaria tua exhibeat: id ex causa ad Judicis officium pertinere solet. PP. 4. Cal. Octobr. Sabino 2. et Seuero Coss. 156.

2. *Impp.* SEVERVS et ANTONINVS AA. *Fausto.*

Is, apud quem res agitur, acta publica tam ciuilia, quam criminalia exhiberi inspicienda ad inuestigandam veritatis fidem jubebit. PP. Non. Julii, Seuero A. * 2. et Albino * *C.* Coss. 195. * *al.* 194.

3. *Iidem* AA. *Valenti.*

Edita actio speciem futurae litis demonstrat: quam emendari, vel mutari licet, prout Edicti perpetui monet auctoritas, vel jus reddentis decernit aequitas. Dat. 2. Cal. Sept. Seuero 3. et Antonino AA. Coss. 203.

4. *Imp.* ANTONINVS A. *Epaphrodito.*

Qui accusare volunt, probationes habere debent: cum neque Juris, neque aequitatis ratio permittat, aut alienorum instrumentorum inspiciendorum potestas fieri debeat. † Actore enim non probante, qui conuenitur, etsi nihil ipse praestat, obtinebit. PP. 5. Id. Mart. duobus Aspris Coss. 213.

5. *Imp.* ALEXANDER A. *Valentinianae.*

Non est nouum, eum, à quo petitur pecunia, implorare rationes creditoris, vt fides rei constare possit. PP. 7. Id. Mart. Maximo 2. et Aeliano Coss. 224.

6. *Idem* A. *Vranio*

Iustum est desiderium ejus, a quo pecunia petitur, licet nomine publico, vt rationibus publicis exhibitis constet, quantum [sub] nomine suo solutum sit. PP. 16. Cal. Dec. Maximo 2. et Aeliano Coss. 224.

7. *Idem* A. *Valenti.*

Procurator priuatae rationis instrumentorum, quae communia tibi esse cum fisco dicis, describendorum facultatem secundum morem fieri jubebit: et si quando res exegerit, ad fidem petitionis tuae apud alium judicem probandam aliquod eorum proferri, desiderante eo, qui conuenitur, [vt id fiat, praecipiet.] PP. 10. Cal. Mart. Fusco et Dextro Coss. 226.

In AVTHENT. *vt sponsalitia largitas.* §. *et hoc insuper*, 3. *Coll.* 9. *Tit.* 2. *seu* Nouell. 119. Cap. 3.

Si quis in aliquo documento mentionem faciat alterius documenti, nulla ex hac memoria fiat exactio: nisi aliud documentum, cujus memoria in secundo facta est, proferatur, vel alia secundum leges quantitatis debitae probatio exhibeatur: quia et quantitas, cujus memoria facta est, pro veritate debeatur: hoc enim et in veteribus legibus inuenitur.

(Nouell. 119. CAP. III. v. supr. h. P. II. L. I. T. X. p. 62.)

8. *Idem* A. *Floro.*

Et quae à diuo ANTONINO, patre meo, et quae à me rescripta sunt, cum Juris et aequitatis rationibus congruunt: Nec enim diuersa sunt, vel discrepantia: quod multum interest, an ex parte ejus, qui aliquid petit, quique doli exceptione submoueri ab intentione petitionis suae potest, rationes promi reus desideret, quibus se posse instruere contendit, quod vtique ipsa rei aequitas suadet: an vero ab eo, à quo aliquid petitur, actor desideret rationes exhiberi: quando hoc casu non oportet originem petitionis ex instrumentis ejus, qui conuenitur, fundari. PP. Cal. Oct. Fusco et Dextro Coss. 226.

kk) De Litigiosis et de decima Parte Litis ab Actore Cautela praestanda.
(Auth. Coll. 8. T. 13.)
(Nouell. Const. 112.)

Imp. JVSTINIANVS A. *Theodoto Orientalium Praetoriorum Praefecto.*

PRAEFATIO.

Multa quidem de litigiosis tam antiqua legislatorum prudentia, quam Imperialis dispositio promulgauit, sed in praesenti

§. 38. Sed et si quis cum parente suo patronoue agat; item si *socius* cum socio, judicio societatis agat: non plus actor consequitur, quam aduersarius ejus facere potest. † Idem est, si quis ex *donatione* sua conueniatur.

§. 39. *Compensationes* quoque oppositae plerumque efficiunt, vt minus quisque consequatur, quam ei debeatur. Nam ex bono et aequo habita ratione ejus, quod inuicem actorem ex eadem causa praestare oportet, judex in reliquum eum, cum quo actum est, condemnat, sicut jam dictum est.

§. 40. Cum eo quoque, qui creditoribus suis *bonis cessit*, si postea aliquid acquisierit, quod idoneum emolumentum habeat, ex integro in id, quod facere potest, creditores experiuntur: inhumanum enim erat, spoliatum fortunis suis in solidum damnari.

TIT.

senti quidem judices à nostra Clementia petierunt, vt dubietatem discernamus, quae adhuc pro hujusmodi causis in judiciis commouetur, et Leges, nec non Constitutiones super his positas apertius explanemus; vt jam manifestissimum fit, quas res vocari litigiosas oporteat.

(CAP. I. vid. supr. h. P. II. L. III. T. XV. p. 339.)

Quae Res Litigiosa sit.

(CAP. II. vid. supr. h. I. S. IV. p. 200.)

De Cautione, quae ante Reorum Citationem praestari debet ab Actore.

CAP. III.

Vt post annum et tria Edicta in Actorem contumacem Sententia feratur.

Omnem vero causarum finem volentes celeriter peruenire, illorum malignitatibus obuiamus, qui tantummodo proponunt actiones, nolunt autem vsque ad finem exercere judicium, dicentes legem esse, quae decernit neminem actiones suas exercere nolentem compelli. Et hanc igitur prauitatem extinguere festinantes, jubemus memoratae legis auxilio non eos vti, qui contra aliquem suas proposuerint actiones: siue per judiciariam conuentionem, siue per preces Principi oblatas, et judici insinuatas, et per eum ad scientiam aduersarii deductas, vel sub legitimi judicis coeptas examine. Injuste enim agere recusat, qui paratus aduersarium suum ad judicium vocauit: cum excusatio haec pulsato magis, quam actori conueniat. Quamobrem sancimus actorem coeptum negotium vsque ad finem litis exercere. Si vero causam prosequi distulerit: damus pulsato licentiam, judicem, apud quem lis coepta est, postulandi: vt ab eodem judice actor ad judicium aut per se, aut per legitimum procuratorem venire moneatur: et si hoc minime fecerit, propositis tribus vocetur edictis: vnaquaque cautione non minus, quam triginta dierum spatio concludenda. Jubemus enim ordinarios judices non solum praeconum vocibus, sed etiam edictis propositis quamcunque litigatorum partem absentem in judicium vocare. Vocem enim praeconum pauci possunt, qui praesentes inueniuntur, audire: edicta vero per multos dies sic posita, possunt pene omnes agnoscere. Aliis autem omnibus judicibus, qui per Imperialem jussionem causas examinant, ex praesenti lege permittimus partes, quae in judicio non permanent, propositis edictis vocare, ne causae infinitae permaneant. §. 1. Si vero apud judicem initium lis non acceperit, sed tantum conuentionali libello quicunque pulsatus est, aut precibus nostrae oblatis Clementiae: jussio nostra super hoc prolata, siue scriptis, siue per mandata judici fuerit intimata, et ea aduersario per eum cognita: etiam sic licebit pulsato ire ad competentem judicem, et per eum suum aduersarium simili modo vocare; vt, si quidem sui praesentiam actor fecerit, causa secundum legum ordinem examinata, finem legitimum sortiatur.

§. 2. Si vero propositis edictis vocatus ad judicium venire, et suas intentiones aut per se, aut per legitimum (sicut dictum est) procuratorem proponere noluerit: tunc et aliud vnius anni spatium ei concedimus: intra quod, nisi suam intentionem fuerit prosecutus, damus licentiam judici, et absente aduersario, partis permanentis allegationes secundum nostras leges examinare: et veritate subtilius requisita, legitimam proferre sententiam. Si vero intra praedictum anni spatium venerit: et suas intentiones exercere voluerit: jubemus judicem modis omnibus expensas vel sumptus, quos propter litem pulsatus permanens in judicio sustinuerit, ante omnia exigere actorem, et pulsato dare: et sic actorem permanere: donec causa finem secundum leges accipiat. Nam si tantummodo venerit, et expensis sine sumptibus datis solum annale tempus interrumpere voluerit, et iterum à judicio recedens, vsque ad exitum causae non permanserit: jubemus eum post praedictas edictorum et annalis spatii obseruationes ab omni cadere actione, quam sibi competere contra pulsatum existimabat. Deterior namque dolus ejus agnoscitur, qui interruptam iterum litem deseruit, quam qui semel acceptam dereliquit. Legis autem priuilegio, quae nolentibus non imponit necessitatem proprias actiones mouere: illis tantummodo vti concedimus, qui nullam secundum praedictos modos aduersario mouerint quaestionem.

EPILOGUS.

† *Haec autem omnia obtinere decernimus in causis, quae necdum vel judiciali sententia, vel amicabili conuentione, vel alia juri cognita decisione finitae sunt,* Theodote *parens charissime atque amantissime. Illustris itaque et magnifica Auctoritas tua praesentem nostri Numinis Legem in perpetuo valituram edictis in hac regia Vrbe propositis, et praeceptionibus in vniuersis Prouinciis sub tua constitutis jurisdictione directis faciat manifestam: vt omnes ea, quae pro vtilitate eorum sancimus, à se custodienda cognoscant. Dat. 4. Idus Septembr. CP. Imp. DN. JUSTIN. PP. Aug. Anno 15.* *Basilio V. C. Conf.* * 541.

II) De

TIT. VII.

QVOD CVM EO, QVI IN ALIENA POTESTATE EST, NEGOTIVM GESTVM ESSE DICITVR.

Quia [tamen] ſuperius mentionem habuimus de *actione*, qua *in peculium* filiorum familiarum ſeruorumque agitur: opus eſt, vt de hac actione et de caeteris, quae eorundem nomine in parentes dominosue dari ſolent, diligentius admoneamus. Et quia ſiue cum ſeruis negotium geſtum ſit, ſiue cum his, qui in poteſtate parentum ſunt, eadem fere jura ſeruantur: ne verboſa fiat diſputatio, dirigamus ſermonem in perſonam ſerui dominique, idem intellecturi de liberis quoque et parentibus, quorum in poteſtate ſunt. Nam ſi quid in his proprie ſeruetur, ſeparatim oſtendemus.

§. 1. Si igitur juſſu domini cum ſeruo negotium geſtum erit: in ſolidum Praetor aduerſus dominum actionem pollicetur: ſcilicet quia is, qui ita contrahit, fidem domini ſequi videtur.

§. 2.

ll) De Execvtoribvs, et de iis, qui conueniuntur et reconueniuntur.
(*Auth. Collat.* 7. *T.* 8.)
(Nouell. Conſt. 96.)

Imp. IVSTINIANVS A. *Joanni glorioſiſſimo Orientalium Praetoriorum Praefecto, iterum Exconſuli ordinario et Patricio.*

PRAEFATIO.

Quoniam calumniam odimus, et omnem tergiuerſationem auerſamur, propterea hujusmodi actus egere legitimis medelis exiſtimauimus. Didicimus enim, quia quidam non habentes vllam obligationem, ſed vnam ſtatuentes voluntatem cum iis, qui cauſas exequuntur, conueniunt quosdam: deinde libellos dirigunt, et dum damnum pertulerint fugientes, deſerunt eos, et proficiſcuntur: incurabile eis dantes diſpendium: et hoc adhuc amplius in Prouinciis committitur, communione lucrorum ipſis conuenientibus, et cauſarum executoribus proficiente.

CAP. I.

De in Jus vocando: vel vt Actor caueat de conteſtanda Lite intra duos Menſes.

Ne igitur haec jugiter committantur: ſancimus non aliter actores libellos dirigere et damni occaſionem praebere conuentis, antequam cautionem exponant et in fugientem, et in negotii executorem, quia intra duos Menſes omnibus modis litis conteſtationem facient apud judicem: aut ſi hoc non egerint, omne damnum eueniens conuento reſtituent duplum, non tranſcendente cautione triginta et ſex aureos.

CAP. II.

De his, qui conueniuntur et reconueniuntur.

Illud quoque promereri competentem correctionem decet. Adiit nos quidam docens, quia in conuentionem fecit obligatum ſibi apud quendam glorioſiſſimorum noſtrorum judicum: deinde qui factus eſt in conuentione tanquam et ipſe actorem obligatum habens, eum apud alium traxit judicem: et aliquid inopinabile fiebat: quia enim vterque ſeorſum actoris obtinet officium, miſerandum quiddam et riſibile inde veniebat: mox enim cum voluiſſet aliquis propriam mouere litem: repente is, qui ex diuerſo conuenerat, apud alium judicem trahebat eum, apud quem ipſe ſortitus fuerat judicem: et alterutros protrahentes, immortaliter permanſerunt litigantes. §. 1. Sancimus igitur, ſi quis obnoxium arbitratur habere eum, qui contra ſe conuentionem expoſuit, non apud alium judicem, ſed apud eum mox à principio conuenire: et eundem eſſe judicem in vtroque negotio. Si vero forſan diſplicuerit, apud quem litem ſortitus eſt Judex, licet ei etiam hoc emendare, viginti enim dierum inducias dantibus nobis poſt libelli transmiſſionem, poſtquam oportet litem conteſtari: licet intra praedictam ſuſpenſionem refutare quidem illum: alium vero mereri, apud quem iterum ſimiliter vtramque exerceri competit litem: et ejusmodi artes in nullo fieri, ſed vnumquemque proprio jure vti. Si itaque tacuerit, deinde poſtea voluerit cauſam apud alium judicem mouere: neceſſitatem eum habere ſuſtinere terminum ejus litis illatae ſibi ab eo, qui eum in judicium traxit, et dum finem lis acceperit, tunc eum ſuam cauſam apud alium judicem proponere: vt ita tales eorum auferamus artes, et in alterutros calumnias.

EPILOGVS.

† *Quae igitur placuerunt nobis, et per hanc ſacram declarata ſunt legem, tua Celſitudo operi effectuique tradere feſtinet. Dat. Cal. Nouembr. CP. Imp. D.N. JVSTIN. PP. Aug. Anno 13. Appione V. C. Conſule.* * 539.

mm) De exhibendis et introducendis Reis: et vt hi, qvi conveniuntur, poſt viceſimum Diem praeſententur jvdicibvs: et de iis, qvi juratoriam cautionem exponunt, et ante litis contestationem absentes fiunt: et de hypothecis, quae appellantur ex Casv, et quae Perſonae, et quando hoc Jus habent: et de indotatis vxoribvs, vt habeant quartam Partem in Subſtantia Viri, et ipſe Vir in Subſtantia Vxoris, quando inops eſt, cui relinquitur.
(*Auth. Collat.* 5. *T.* 8.)
(Nouell. Conſt. 53.)

Imp. IVSTINIANVS A. *Joanni glorioſiſſimo Praetoriorum per Orientem Praefecto, iterum Exconſuli et Patricio.*

PRAE-

§. 2. Eadem ratione Praetor duas alias in folidum actiones pollicetur: quarum altera *exercitoria*, altera *institoria* appellatur. EXERCITORIA (*a*) tunc habet locum, cum quis feruum fuum magiftrum naui praepofuerit, et quid cum eo ejus rei gratia, cui praepofitus erit, contractum fuerit. Ideo autem exercitoria vocatur, quia exercitor is appellatur, ad quem quotidianus nauis quaeftus pertinet. *Institoria* tunc habet locum, cum quis tabernae forte, aut cuilibet negotiationi feruum fuum praepofuerit, et quid cum eo ejus rei caufa, cui praepofitus erit, contractum fuerit. Ideo autem inftitoria appellatur, quia, qui negotiationibus praeponuntur, inftitores vocantur. Iftas tamen duas actiones Praetor reddit, et fi liberum quis hominem, aut alienum feruum naui, aut tabernae, aut cuilibet negotiationi praepofuerit: fcilicet quia eadem aequitatis ratio etiam eo cafu interueniat.

§. 3. Introduxit et aliam actionem Praetor, quae *tributoria* vocatur. Namque *si feruus in peculiari merce*, fciente domino, *negotietur*, et quid cum eo ejus rei caufa contractum erit: ita Praetor jus dicit, vt quicquid in his mercibus erit, quodque inde receptum erit, id inter dominum, fi quid ei debebitur, et caeteros creditores, pro rata portione diftribuatur: et [ideo tributoria

P R A E F A T I O.

Plurimi adeuntes noftram docent poteftatem, quia exhibentur ab aliquibus, aut etiam in alias pertrahuntur prouincias ex facra noftra juffione aut decretis judicialibus, et ad miferiam quidem per hoc aguntur: coacti vero juffionibus aut decretis exhibentur. Proinde qui eos exhibent, etiam cautiones exigentes, **quia intra certum tempus venient ad determinatum judicium ii, qui ab eis conuenti funt:** *ipfi remaneant in prouincia, affligi in peregrinatione fumptibus exhibitum, aut praefentatum relinquentes.*

(CAP. I. vid. fupr. h. T. p. 450.

De Reis ab alio Loco in alium retrahendis.

CAP. II.

De Cautione praeftanda ab his, qui de proprio Territorio fibi obnoxios abftrahunt.

Quia vero ab actoribus fidejuffiones plerumque nouimus hic datas tanquam in exhibendis perfonis: fi vero in aliam deducantur prouinciam, forte declinare hanc obferuationem: fancimus hic Judicem aut glorioffiffimum Quaeftorem noftrum facris noftris miniftrantem literis, fi quid tale agere jubeatur: non aliter ad aliam exhibere prouinciam reum, antequam fidejufforem praebeat actor in Judicio, in quod futurus eft reum deducere, quia dabit fecundum locorum fpatium aurum, quantumcunque decretum fuerit fugienti, fi non exequatur, aut exequens non vincat caufam: et ibi omnia agi quaecunque in exhibitione decreuimus, definitum vero aurum, à fidejufforibus exigendum, et dandum ei, qui deductus eft: praebendo quoque ab illo etiam jurejurando vsque ad taxationem: vt fi jurauerit, fe etiam amplius expendiffe, et hoc recipiat: vt vndique videantur perfectae noftrae legislationes.

CAP. III.

Vt Reo in Jus vocato poft Libelli Dationem viginti Dierum Induciae dentur.

Illud quoque antiquitas quidem benefaciens difpofuit, nunc autem ftudio machinantur, noftrarum legum Clementiam occafionem facientes fuarum calumniarum. Vetuftate namque volente connentionis factae libellum fufcipientem, diebus aeque decem deliberationem habere, quo poffit difcutere caufam, et forte etiam recognofcere et liberari: poft decem autem dierum inducias tunc et fubfcribere miffo libello, et judiciales implere cautiones. Quidam vero refpicientes ad noftras leges, quae poft litis conteftationem neque refutare Judicem, neque alium petere Judicem permittunt, caufam arte machinantur, et maxime executoribus talia dolofe adinuenientibus, et mox vt oblata fuerit quaelibet admonitio, forte neque libello dato, neque judiciali vlla cautione, deducunt hominem innitum ad Judicem datum; et nihil fcientem compellunt facere litis conteftationem, vt femel fub litis conteftatione conftitutus obligetur, et nullam habeat licentiam neque refutare Judicem: neque alium Judicem petere, eum forte fufpectus Judex fit: et fic agunt, quae volunt: et fub fuis artibus hominem ftatuentes, quo volunt modo de eo agunt. §. 1. Sancimus igitur, dum admonitio oblata fuerit alicui, modis omnibus offerri libellum; et non fecundum antiquitatem decem folummodo dierum habere eum, qui admonetur, inducias: fed duplices, hoc eft, viginti, vt fiue repudiare volnerit, fine etiam cum eo alium Judicem petere, licentiam habeat hoc facere, aut forte cognofcere debitum et liberare fe ab aduerfarii fui contentione amicabiliter, et non per calumniam aut circumuentionem fub Judice conftitui forfan fufpecto et forfan ingrato, plerumque autem aliquid etiam proprium contra eum difpenfante: et eo, qui litem fuftinet, nullum habente tempus ad agnofcendum ea, in quibus connentus occurrit.

§. 2. Sufcepto vero libello, fola perfonali fidejuffione ab eo data, et fportulis fecundum facram noftram praebitis Conftitutionem, fubfcribere libello, qui appellatur refponfionis: et declarare etiam tempus, quo ei libellus datus eft, ne etiam ob hoc ars quaedam fiat: eumque futura eft celebrari conteftatio litis, apud Judicem interrogari fugientem, fi viginti dies tranfierint deliberationis: et illum quidem dicere veritatem: oftendi quoque illud etiam ex die et fubfcriptione libelli, et fi dixerit tranfiiffe viginti dierum numerum, tunc fieri litis conteftationem in medio autem ei licentiam effe repudiare Judicem, et alium petere: aut etiam eum eo Judicem percipere, aut certe abfolui amicabiliter: nihil in medio neque damnificando, neque ab executoribus conturbando: fed et judiciariam cautionem exponentem, ficut qui de his judicat, perfpexerit: et viginti dierum habentem deliberationem. Si vero haec non feruentur: licet videatur quaedam fieri conteftatio litis, pro nihilo eam effe, fed licentiam effe, et poft hujusmodi conteftationem litis intra definitos viginti dies fic omnia agere, tanquam fi neque ab initio facta fit quaedam conteftatio litis.

CAP.

butoria vocatur, quia] ipsi dominò distributionem Praetor permittit. Nam si quis ex creditoribus queratur, quasi minus ei tributum sit, quam opportuerit, hanc ei actionem accommodat, quae tributoria appellatur.

§. 4. Praeterea introducta est actio de peculio, deque eo, quod in *rem domini versum* erit: vt quamuis sine voluntate domini negotium gestum erit, tamen siue quid in rem ejus versum fuerit, id totum praestare debeat; siue quid non sit in rem ejus versum, id eatenus praestare debeat, *quatenus peculium patitur*. In rem autem domini versum intelligitur, quicquid necessario in rem ejus impenderit seruus: veluti, si mutuatus pecuniam creditoribus ejus soluerit, aut aedificia ruentia fulserit, aut familiae frumentum emerit, vel etiam fundum, aut quamlibet aliam rem necessariam mercatus erit. Itaque si ex decem puta aureis, quos seruus tuus à Titio mutuo accepit, creditori tuo quinque aureos soluerit, reliquos vero quinque quolibet modo consumpserit: ipro quinque [quidem] in solidum damnari debes; pro caeteris vero quinque eatenus, quatenus in peculio sit. Ex quo scilicet apparet, si toti decem aurei in rem tuam versi fuerint, totos decem aureos Titium consequi posse. Licet enim vna est actio, qua de peculio, deque eo, quod in rem domini versum sit, agitur: tamen duas habet condemnationes. Itaque judex, apud quem de ea actione agitur, ante dispicere solet, an in rem domini versum sit: nec aliter

CAP. IV.
De juratoriis Cautionibus.

Si vero semel repudians Judicem, alium acceperit: non sinimus ei eum, qui petitus est, rursus repudiare. Sicut enim ejus curam habemus, sic etiam per dilationem agi aliquid aduersus actorem, modis omnibus auersamur: si vero etiam quidam jurant, quia obseruabunt: et antequam contestatio litis fiat, ab hac maxima dispareant ciuitate, licentiam esse etiam non facta litis contestatione adire actorem statutum Judicem, et hoc denunciare. Illum vero (siquidem administrator sit) jubere omnimodo exhiberi reum tanquam perjurum et pene sui accusatorem per fugam factum. Si vero non administrat, sed datus sit à quodam Judice siue ex sacra forma aut jussione, aut etiam ab aliquo administratore: ad illum renunciare, à quo datus est, vt deducatur ab illo: ne causa maneat actori vndique desolata, Judice agere aliquid non valente, eo quod nondum apud eum facta sit litis contestatio: illo contemnente legem et juramentum suum manifestatione sua, et actorem extra omne legitimum adjutorium relinquente. §. 1. Igitur ne latente eo, et tardata exhibitione, causa maneat suspensa: examinet, vt potuerit Judex, in quam terram abiisse dicitur, et det inducias certas, vt, nisi intra eas occurrerit, (liberam tamen hujus rei fiduciam habens, si non forte studio actoris impediatur, aut venire prohibeatur) tunc secundum vnam partem examinet negotium, et in possessionem mittat actorem rerum ejus secundum mensuram declarati debiti: ipsumque in possessionem missum, habere etiam rem debiti seruandi causa: et tunc si ille occurrerit, omne ei prius saluet damnum: et tunc recipiens res, et fidejussorem praestans prosequatur causam.

(CAP. V. v. supr. h. P. II. L. III. T. XV. p. 340.)
De Hypothecis Militiarum ex Casu, quae Personae, et quando hoc Jus habeant.

(CAP. VI. v. supr. h. P. II. L. I. T. X. p. 123.)
De Muliere inope indotata.

EPILOGVS.

† *Quae igitur placuerunt nobis, tua Celsitudo in omnibus valere, effectuique contradere festinet, per praecepta à se conficienda vniuersa faciens manifesta, quatenus ipsi secundum haec viuant etiam, et conuersentur. Dat. 10. Calend. Octobr. Imper. Dom. JVSTIN. PP. A. Anno* 11. *post Consul.* Belis. *V. C. Anno* 2. * 537.

mm) *Vt Actor* ANTE LITIS CONTESTATIONEM PORRECTO LIBELLO *Judici Fidem suam probet.*
(Nouell. Leon. 107.)

Imp. LEO A. *eidem Styliano.*

Si quicquid honestum, vitaeque humanae vtile est, à senio liberum ac semper vernans permaneret, neque vnquam ejus vtilitas deficeret: id vero longe praestantissimum foret. Quamobrem, etiamsi contingat, (vt sane persaepe contingere solet,) vt eo neglecto vtilitas depereat, quorum curae communis vitae bona incumbunt: hi certe, vt ne quid, quod de se multum vtilitatis in commune diffundat, restituere negligant, sane quam conueniens est. Ea propter et nostra Majestas Legem quandam rebus humanis multa quondam vtilissimam, nunc vero velut senio confectam, et, ne prorsus inutilis fiat, periclitantem, ad pristinum robur reducens, senii incommodum quasi abradit, et ad primitiuum ipsius vsum, Reique publicae vtilitatem renouat. **Lex autem** *de illis, qui actionem mouent, agit, vt hi, priusquam ad rei disquisitionem deueniatur, de suo instituto judici fidem faciant, scripta complexi, se nullo dolo malo aduersarium inquietare, neque alio judicio condemnatos esse, neque in praesens scire se nullum ad tribunal aditum habere, et maligno consilia negotium facessere,* **neque** *denique* **mendaciis veritatem interuertere conaturos** *esse. Atque haec quidem Legis praescripta sunt: quae sane recte sese habent, eaque qui transgrederetur, huic* **poena** *infligebatur. Neque vero huic soli, sed* **causarum etiam patronos iisdem dicta** *Lex adjudicabat. Itaque hanc (quemadmodum dix) ceu deperditam prorsusque inutilem redditam, Imperatoria nostra Majestas, tum ad pristinas vires reducit, tum in Rempublicam reditu donat. Ac vero sancimus, vt, qui dehinc in judicium procedere volent, ante introitum, quae à Lege praescribuntur, exhibeant.*

*) De Citatione Absentium, Imp. Manuelis Comneni Constit. 12. vid. supr. P. I. Sect. IV. p. 235.

oo) De

aliter ad peculii aeſtimationem tranſit, quam aut nihil in rem domini verſum intelligatur, aut non totum. Cum autem quaeritur, quantum in peculio ſit: ante deducitur, quicquid ſeruus domino, eiue, qui in poteſtate ejus ſit, debet: et quod ſupereſt, id ſolum peculium intelligitur. Aliquando tamen id, quod ei debet ſeruus, qui in poteſtate domini ſit, non deducitur ex peculiò: veluti, ſi is in ipſius peculio ſit, quod eo pertinet, vt ſi quid vicario ſuo ſeruus debeat, id ex peculio ejus non deducatur.

§. 5. Caeterum dubium non eſt, quin is quoque, qui *juſſu domini* contraxerit, cuique inſtitoria vel exercitoria actio competit, de peculio, deque eo, quod in rem domini verſum eſt, agere poſſit, ſed erit ſtultiſſimus, ſi omiſſa actione, qua facillime ſolidum ex contractu conſequi poſſit, ſe ad difficultatem perducat probandi in rem domini verſum eſſe, vel habere ſeruum peculium, et tantum habere, vt ſolidum ſibi ſolui poſſit. Is quoque, cui tributoria actio competit, aeque de peculio et de in rem verſo agere poteſt. Sed ſane huic modo tributoria expedit agere, modo de peculio, et de in rem verſo. Tributoria ideo expedit agere, quia in ea domini conditio praecipua non eſt, id eſt, quod domino debetur, non deducitur: ſed ejusdem juris eſt dominus, cujus et caeteri creditores. At in Actione de peculio ante deducitur, quod domino debetur: et in id, quod reliquum eſt, creditori dominus condemnatur. Rurſus de peculio ideo expedit

oo) DE LITIS CONTESTATIONE.

(Cod. 3. T. 9.)

1. *Impp.* SEVERVS et ANTONINVS AA. *Valenti.*

Res in judicium deducta non videtur, ſi tantum poſtulatio ſimplex celebrata ſit, vel actionis ſpecies ante judicium reo cognita. Inter litem enim conteſtatam et editam actionem permultum intereſt. Lis enim tunc conteſtata videtur, cum Judex per narrationem negotii cauſam audire coeperit. Dat. Cal. Sept. Seuero 3. et Antonino AA. Coſſ. 201.

In AVTHENT. *de exhib. et introd. reis.* §. *Sancimus. Coll.* 5. *Tit.* 8. *al.* 9. *ſeu* Nouell. 53. Cap. 3.

Offeratur ei, qui vocatur ad judicium libellus: et exinde praebitis ſportulis, et data fidejuſſione, viginti dierum gaudeat induciis: quibus deliberet, cedatne an contendat: aut judici ne alium adſociari petat, vel recuſet eum: niſi ille ſit is, quem ipſe alio recuſato jam petierit. † Denique praeſens interrogetur, an hoc tempus Litis tranſierit: quod non modo ex ipſius reſponſione, ſed etiam ex libelli ſubſcriptione manifeſtetur: quam in initio facere debet. Litis ergo conteſtatio contra hoc indultum habita, pro nihilo habenda eſt.

(Nou. 53. CAP. III. vid. ſupr. h. T. p. 455.)

In AVTHENT. *de Executoribus.* §. 1. *Coll.* 7. *Tit.* 8. *al.* 2. *ſeu* Nou. 96. Cap. 1.

Libellum vero non alias Actor dirigat, niſi prius et in ipſum quem dixi obnoxium, et in negotii executorem exponat cautionem, ſe ſcilicet vel intra duos Menſes litem conteſtaturum, vel omne damnum ei, qui conuenitur, contingens reſtituturum in duplum, cautione tamen non tranſcendente triginta ſex aureos.

(Nouell. 96. CAP. I. vid. ſupr. h. T. p. 454.)

pp) Vt IN CONTESTATIONE LITIS, *et Magiſtratuum initio* JVRETVR.

(Nouell. Leon. 97.)

Imp. LEO A. *eidem Styliano.*

Tametſi Lex, quae in Magiſtratuum initio, litiumque conteſtatione jurandum praecipit, diuino juſſui, qui jusjurandum prorſus euitandum praeſcribit, aliquo modo contradicere videatur: tamen, ſi quis verborum mentem perſpiciat, non in contrarium illam rogatam eſſe, ſed è diuerſo jurisjurandi ſuſceptione idem, quod ejus prohibitione ſacra Lex, efficere conari deprehendat. Etenim haec quidem, quo mendacio prorſus viam praecludat, in vniuerſum jurare vetat: illa vero, dum hoc ipſum vult: ad fugandum mendacium jusjurandum in auxilium aſſumit. Quapropter nobis non in verborum formam, ſed propoſitum illorum finem cogitationes adigentibus, non aſpernari ciuile Decretum, tanquam cum diuino et Domini noſtri mandato pugnet: ſed tanquam eodem vergat, illi honorem conſeruare viſum eſt. Caeteroquin etiam hoc ſentimus, Domini juſſum non ſimpliciter ad moderanda communis vitae negotia, ſed ad conſtituendum illis, qui ad beatam illam ſublimitatem aſcendere deſiderant, in perfectiorem Rempublicam gradum eſſe promulgatum. Cujus ſoue generis nonnulla etiam alia ſunt, vt hoc: Ne ſoliciti ſitis animae veſtrae, quid eſuri ſitis, et, ne reponatis Theſauros in Terra, etc. quae eodem dicta ſunt. Hoec enim et ſimilia ſeorſum perfectioribus demandantur. Ea propter nos ciuili Legi ſuam vim (quomodo diximus,) imminutam conſeruantes, ſancimus, vt, qui Magiſtratum ineunt, litemue conteſtantur, ſe veritatem mendacio praelaturos, nec vllo modo recta via declinata, in obliquam fraudis ſemitam conceſſuros, jurejurando affirment.

*) Quando Libellus Principi datus *Litis Conteſtationem* faciat, Cod. 1. T. 20. vid. ſupr. P. II. L. I. T. II. p. 15. De Precibus IMPERATORI offerendis: et de quibus Rebus ſupplicare liceat, vel non, Cod. 1. T. 19. ib. p. 14. Vt Lite pendente, vel poſt Prouocationem, aut definitiuam ſententiam, nulli liceat IMPERATORI ſupplicare, Cod. 1. T. 21. ib. eod.

R. A. de A. 1654. §. 86. d. A. 1500. §. 13. 1508. §. 1. Ord. Cam. P. II. Art. I. II. *De Judicio Imperiali Aulico.* Reichs-Hofraths-Ordnung, in der Zugabe zu dem IVten Theil der teutſchen Reichsgeſetze. Edit. noviſſ. fol. 44-96. et A. 1342. *De Judicio Imperii Camerali, et Regimento Imperii.* R. H. O. fol. 97-113. P. IV in der Zugabe rc. R. A. d. 1471. 1495. 1497. 1498. 1500. 1501.

expedit agere, quod in hac actione totius peculii ratio habetur: at in tributoria ejus tantum, quo negotiatur. Et potest quisque tertia forte parte peculii, aut quarta, vel etiam m n ma negotiari: majorem autem partem in praediis, vel mancipiis, aut foenebri pecunia habere. Provt ergo expedit, ita quisque vel hanc *actionem*, vel illam *eligere* debet. Certe qui potest probare, in rem domini versum esse: de in rem verso agere debet.

§. *6.* Quae diximus de seruo et domino, eadem intelligimus et de filio et filia, et nepote et nepte; et patre auoue, cujus in potestate sunt.

§. *7.* Illud proprie seruatur in eorum persona, quod **SENATVSCONSVLTVM MACEDONIANVM** (β) prohibuit mutuas pecunias dare eis, qui in potestate parentis sunt: et

1501. 1505. 1507. 1521. 1522. §. 18. sq. 1523. 1524. §. 2-24. 1526. §. 16-24. (1527. d. 28. Nou. Abrogat. per Recess. Imp. d. A. 1654.) 1530. §. 74-98. 1531. 1532. N. III. 1533. 1541. §. 27-40. 1548. §. 21-40. 1551. §. 27-34. 1552. §. 10. 11. 1555. §. 104-114. 1557. §. 73-79. 1559. §. 51. sq. 1566. §. 73-145. 1570. §. 42-104. 1576. §. 52-65. §. 88-110. 1594. §. 49-100. 1598. §. 58-72. Deput. Tag zu Speyer d. A. 1608. 1654. §. 7-35. 141-157. Ratisbon. 1673. 1681. 1689. 1693. 1713. 1719. 1723. 1726. 1727. 1729. 1739. Capitul. Imp. FRANCISCI I. A. glor. Mem. Art. XVI. *De Judiciis Rothwilens. et Sueuico.* d. A. 1435. 1532. T. V. 1570. §. 71. sq. Monita ad Capitulationem perpetuam. Art. XVIII. n. 3. *De Judiciis Westphalicis.* **Westphälische Gerichts-Ordnung** Kön. RVPERTI d. A. 1408. **Westphälische Gerichts-Reformation** Kays. SIGISMVNDI d. A. 1430. R. A. d. A. 1495. §. 14-17. 51. 21. Cammer-Gerichts-Ordnung d. A. 1523. N. VI. de A. 1555. Art. XLI-XLVI. Reichs-Hofraths-Ordnung, T. II. n. 5. in not. Rec. Imp. de A. 1654. §. 35. 46. 84. 103.

qq) De plus PETITIONIBVS.

(Cod. 3. T. 10.)

1. *Imp.* ZENO. A. †

Omnis Actor siue masculus, siue foemina ante definitam dilationem debiti agens, et per hoc reum damno afficiens, aliud tantum expectet tempus, nullam vsuram in medio accipiens, quantum ipse praeuenire definitum solutioni diem conatus est: et hoc vero tempore elapso, non aliter agat, quam si impendia primae instantiae circa litis praemonitionem facta, aduersario soluat. §. 1. Si vero Tutores, aut curatores tempore, aut quantitate in plus enisi fuerint exigere, eorum, qui suae curae commissi sunt Debitores in nullo laedantur, vt qui sub aliorum tutela et cura sint: sed ipsi tutores et curatores agnoscant subinde contingens damnum. §. 2. Qui vero hereditarias Res petunt, aut rationes tutelae, aut curae exigunt, et qui contra minores, aut majores de negotiis gestis, (seu de gesta) intendunt, aut deposita ab aliis data exigunt, vt eorum, qui deposuerunt, successores facti, nihil ex plus petitione damnificentur, veluti qui justam habeant ignorantiae causam. † Tunc vero is, qui plus petit, damnificetur, quando manifeste conuictus fuerit per auaritiam delinquere.

§. 3. Si vero quis minus, quam reuera sit, taxauerit, suam litem nec ad hoc respiciat Judex, sed in veram quantitatem calculum ferat.

2. *Imp.* JVSTINIANVS A. †

ZENONIS Diuae memoriae vestigiis insistentes, praesenti lege decernimus; vt quicunque ante tempus debitum egerit, tanto tempore vltra constitutum tempus manifesta plus petitione sine vsurarum acceptione expectet: nec tunc agere ante potest, quam omnia damna parti diuersae restituat. Tutores vel curatores talia perpetrantes, ipsi damnabuntur: exceptis his, qui Res hereditarias petunt, aut rationes tutelae, vel curae, siue negotiorum gestorum agunt contra minores, seu majores, vel qui depositum repetunt, quasi ex successione. §. 1. Qui autem minus petit in judicio, in nullo laeditur. §. 2. Si quis vero majorem, quam sibi debetur, quantitatem in libello conuentionis inseruerit, in triplum parti aduersae restituere compellatur, quicquid ex hac causa Sportularum nomine executoribus amplius dedit.

Si quis Actor in misso à se libello, majore quantitate inserta, majoris damni causa fuerit ei, quem in Jus prouocat: in triplum reddat damnum, quod propter eum passus fuerit aduersarius. Vera autem quantitas actionis intelligatur, in quam Judex tulerit sententiam.

3. *Imp.* JVSTINIANVS A. *Joanni P. P.*

Odiosas contrahentium calliditates amputare properantes, censemus: Vt si quis, certa quantitate sibimet debita, super ampliore pecunia per dolum et machinationem cautionem exegerit, et ad Judicium debitorem vocauerit: si quidem ante inchoatam litem calliditatis eum poeniteat, et debiti veram quantitatem confessus fuerit, nullo eum dispendio praegrauari: sin autem liti praebuit exordium, et in certaminibus negotii permanens arguatur de adjecta falsa quantitate; non solum ea, sed etiam toto debito eum fraudari: transactionibus scilicet et secundis confessionibus siue insinuatae sint, siue non, etiam in hoc casu suam obtinentibus firmitatem: talibus enim cautionibus hoc objicere non oportet. Dat. 15. Cal. Nouembr. Lampadio et Oreste VV. CC. Coss. 530.

(*a*)
De INSTITORIA et EXERCITORIA Actione.

(Cod. 4. T. 25.)

1. *Imp.* ANTONINVS A. *Hermeti.*

Seruus tuus pecuniam mutuam accipiendo, ita demum te institoria actione obligauit, si cum eum officio alicui, vel negotiationi exercendae praeponeres, etiam vt id faceret, ei permissum à te probetur. Quod si haec actio locum non habeat: si quid in rem tuam versum probabitur, actione in eam rem proposita, cogeris exsoluere. PP. 8. Cal. Sept. Duobus Aspris Coss. 213.

2. *Imp.* ALEXANDER A *Callisto.*

Ex contractibus seruorum, quamuis de peculio duntaxat domini teneantur, de eo tamen, quod in rem eorum versum est, vel cum institore ex causa, cui praepositus fuit, contractum est:

et ei, qui crèdiderit, denegetur actio tam aduerſus ipſum filium filiamue, nepotem neptemue (ſiue adhuc in poteſtate ſint, ſiue morte parentis, vel emancipatione ſuae poteſtatis eſſe coeperint) quam aduerſus patrem auumue (ſiue eos habeat adhuc in poteſtate, ſiue emancipauerit). Quae ideo Senatus proſpexit, quia ſaepe onerati aere alieno creditarum pecuniarum, quas in luxuriam conſumebant, vitae parentum inſidiabantur.

§. 8. Illud in ſumma admonendi ſumus, id, *quod juſſu* patris, dominiue contractum fuerit, quodque in rem ejus verſum erit, directo quoque poſſe à patre dominoue condici, tanquam ſi principaliter cum ipſo negotium geſtum eſſet. Ei quoque, qui *exercitoria* vel *inſtitoria actione* (*) tenetur, directo poſſe condici, placet: quia hujus quoque juſſu contractum intelligitur.

TIT.

eſt: etiam in ſolidum conueniri poſſe dubium non eſt. PP. Calend. Maji, Alexandro A. 2. et Marcello Coſſ. 227.

3. *Idem* A. *Martiae.*

Inſtitoria (*) tibi aduerſus eum actio competit, à quo ſeruum menſae praepoſitum dicis, ſi ejus negotii cauſa, quod per eum exercebatur, depoſitam pecuniam, nec redditam, poteſt probari. PP. Nonis Maji, Agricola et Clementino Coſſ. 231.

4. *Impp.* DIOCLETIANVS et MAXIMIANVS AA. et CC. *Antigonae.*

Et ſi à muliere Magiſter naui praepoſitus fuerit, ex contractibus ejus ea exercitoria actione ad ſimilitudinem inſtitoriae tenetur. PP. 13. Cal. Nouembr. *Sirmii,* * *AA.* Coſſ. 293.

5. *Iidem* AA et CC *Cajo.*

Si mutuam pecuniam accipere à (te) Demetriano Domitianus mandauit, et hoc poſſe probare confidis, ad exemplum inſtitoriae eundem (Domitianum) apud competentem judicem potes conuenire. Dat. 4. Cal. Nouembr. * *Conſtantio et Maximiano* CC Coſſ. 294.

6. *Iidem* AA. et CC. *Oneſimae.*

Qui ſecutus domini voluntatem, cum Seruo ipſius habuit contractum: ad inſtar (actionis) inſtitoriae recte in ſolidum dominum conuenit. Dat. 14. Calend. Decembr. * *iisdem* CC. Coſſ. 294.

(β)

QVOD CVM EO, QVI IN ALIENA POTESTATE EST, NEGOTIVM GESTVM ESSE DICETVR: VEL DE PECVLIO, SIVE QVOD JVSSV, AVT DE IN REM VERSO.

(Cod. 4. T. 26.)

1. *Impp.* SEVERVS et ANTONINVS AA. *Aelio.*

Cum filiusfamilias tutor aut curator datur, Pater tutelae, vel negotiorum geſtorum judicio de peculio et de in rem verſo conueniendus eſt. Quod ſi voluntate ejus filius decurio ſit creatus, et à Magiſtratibus tutor conſtitutus, Pater in ſolidum ſatisfacere cogitur: cum id onus exemplo caeterorum munerum ciuilium introductum intelligatur. Dat. 7. Id. Nouembr. Dextro 2. et Priſco Coſſ. 197.

2. *Iidem* AA. *Annio.*

Ejus rei nomine, de qua cum filiofamilias contractum eſt, ſiue ſua voluntate, ſiue ejus, in cujus poteſtate fuit, ſiue in peculium ipſius, ſiue in rem patris ea pecunia redacta eſt; ſi paterna hereditate abſtinuit, actionem, niſi in id, quod facere poſſit, non dari perpetui Edicti interpretatione declaratum eſt. PP. 8. Calend. Decembr. Dextro 2. et Priſco Coſſ. 197.

3. *Imp.* ANTONINVS A. *Artemoni.*

Etiam ſi non mandante, neque jubente, neque ſubſcribente domina pecuniam mutuam ſeruo Priſcae dediſti, tamen ea quantitas, ſi in rem dominae ejus juſtis erogationibus verſa eſt, de in rem verſo apud ſuum judicem eam conueni: conſecuturus ſecundum juris formam id, quod tibi deberi apparuerit. Datum 3. Calend. Jul. Laeto et Cereale Coſſ. 216.

4. *Idem* A. *Lucio.*

Si ex contractu patris juſſu ejus mutuam pecuniam accepiſti, teque ejus hereditate abſtines, fruſtra vereris, ne à creditoribus ejus conueniaris. Dat. 5. Cal. Januar. Meſſala et Sabino Coſſ. 215.

5. *Imp.* ALEXANDER A. *Aſclepiadi.*

Nulla Res prohibet filiosfamilias, ſi pro aliis majores viginti quinque annis fidejuſſerint, actione competenti aduerſus eos teneri. Sed ſi duntaxat de peculio tecum agatur, defenſionibus, ſi quae tibi competunt, vteris. PP. 6. Id. Dec. Maximo 2. et Aeliano Coſſ. 214.

6. *Imppp.* VALERIANVS et GALLIENVS AA. et VALERIANVS C. *Matrono.*

Si Seruus tuus ſine permiſſu tuo accepta pecunia mutua, in vſurarum vicem habitandi facultatem [creditori] conceſſit: nullo jure aduerſarius tuus hoſpitium ex hac cauſa ſibi vindicat: cum te ſerui factum non obligauerit, et ingrediens rem tuam, contra vim ejus, auctoritate competentis judicis protegeris. Dat. 12. Calend. Jul. Aemiliano et Baſſo Coſſ. 260.

7. *Impp.* DIOCLETIANVS et MAXIMIANVS AA. et CC. *Creſcenti.*

Ei, qui ſeruo alieno dat pecuniam mutuam, quamdiu ſupereſt Seruus, item poſt mortem [ejus intra annum de peculio in dominum competere actionem: vel, ſi in rem domini verſa ſit haec quantitas, poſt annum etiam eſſe honorariam actionem, non eſt ambigui juris. Quapropter ſi quidem in rem domini pecunia verſa eſt: heredes ejus conuenire potes de ea ſumma, quae in rem ipſius proceſſit. Si vero hoc probari non poterit: conſequens eſt, vt ſuperſtite quidem ſeruo dominum de peculio conuenias: vel ſi jam ſeruus rebus humanis exemptus eſt, vel diſtractus, ſeu manumiſſus, nec annus ceſſit: de peculio quondam aduerſus eum experiri poſſis. §. 1. Alioquin, ſi cum libero Res ejus agente, cujus precibus meminiſti, contractum habuiſti, et ejus perſonam elegiſti: peruides contra dominum nullam te habuiſſe actionem, niſi vel in rem ejus pecunia proceſſit, vel hunc contractum ratum habuit. Datum Non. April. *Byzantii,* AA. Coſſ. 287.

8. *Iidem* AA. et CC. *Diogeni Patri.*

Si mandator pro filio tuo extitiſti, vel juſſu tuo cum eo, quem in poteſtate tunc habuiſti, contractum eſt: intelligis et ſorti et vſuris te parere oportere, ſi te his omnibus obligaſti, vt Res,

Mmm 2 quae

TIT. VIII.

DE NOXALIBVS ACTIONIBVS.

Ex maleficiis seruorum (*veluti si furtum fecerint, aut bona rapuerint, aut damnum dederint, aut injuriam commiserint*), NOXALES ACTIONES (a) *proditae sunt, quibus domino damnato permittitur, aut litis aestimationem sufferre, aut ipsum hominem noxae dedere.*

§. 1. *Noxa autem est [ipsum] corpus quod nocuit, id est, seruus: noxia ipsum maleficium, veluti furtum, damnum, rapina, injuria.*

§. 2. *Summa autem ratione permissum est, noxae deditione fungi:* *Namque* erat iniquum, nequitiam eorum vltra ipsorum corpora dominis damnosam esse.

§. 3. *Dominus noxali judicio serui sui nomine conuentus, seruum actori noxae dedendo liberatur: nec minus in perpetuum ejus serui dominium à domino transfertur. Sin autem damnum ei, cui deditus est (seruus) resarcierit quaesita pecunia: auxilio Praetoris inuito domino manumittetur.*

§. 4.

quae pignoris jure detinentur, liberari possint. Quod si fidejussor creditae pecuniae intercessisti: teneri te ex ea obligatione, explorati juris est. Dat. 3. Cal. Maji, * *Constantio et Maximiano* CC. Coss. * 294.

9. *Iidem* AA. et CC. *Isidoro.*

Si ex alio contractu, non ex illicita mutui datione debitor extitisti, vel quod patrem tuum in fidem suscepisti: tam in patris positus potestate jure teneris, quam etiam morte genitoris tui juris effectus. Et si quidem patri heres extitisti, in solidum: alioquin, in quantum facere potes, secundum Edicti formam. Sed et si per emancipationem tui juris effectus es: similiter conueniri te posse, debes intelligere. Dat. 6. Id. April. *Byzantii*, * *iisdem* CC. Coss. * 294.

10. *Iidem* AA. et CC. *Diogeni et Aphrodisio.*

Si liberam peculii administrationem habentes, equas de peculio cum foetu serui vendiderunt, reprobandi contractum dominus nullam habet facultatem. Quod si non habentes liberam peculii administrationem, rem dominicam eo ignorante distraxerunt: neque dominium, quod non habent, in alium transferre possunt, neque conditionem eorum seruilem scientibus [emptoribus] possessionis justum afferunt initium. Vnde non immerito, nec longi temporis praescriptionem hujusmodi possessoribus prodesse manifestum est. † Ideoque res mobiles ementes [à seruo] etiam furti actione tenentur. Dat. 5. Non. Octobr. *Sirmii*, * *iisdem* CC. Coss * 294.

11. *Iidem* AA. et CC. *Attalo.*

Cum ancilla contrahenti (quam jure non obligari [posse] constat) aduersus dominum, in quantum locupletius ejus peculium factum est, ea superstite, ac post mortem [ejus] intra vtilem annum dandam actionem non ambigitur. Dat. Prid. Cal. Dec. * *iisdem* CC. Coss. * 294.

12. *Iidem* AA. et CC. *Victori.*

Dominum per seruum obligari non posse, ac tantum de peculio (deducto scilicet, quod naturaliter seruus domino debet) ejus creditoribus dari actionem, vel si quid in rem ejus versum probetur, de in rem verso, Edicto perpetuo declaratur. Dat. 13. Cal. Febr. *Sirmii*, * *iisdem* CC. Coss. * 295.

13. *Impp.* HONORIVS et THEODOSIVS AA. *Joanni P. P.*

Dominos ita constringi manifestum est actione praetoria, quae appellatur, quod jussu, si certam numerari praeceperint seruo, actoriue pecuniam. Igitur [hac] in perpetuum edictali lege sancimus: Vt qui seruo, colono, conductori, procuratori [actori vel] possessionis, pecuniam mutuam dat; sciat dominos possessionum, cultoresue terrarum obligari non posse: Neque familiares epistolas, quibus homines plerumque commendant absentem, in id trahere conuenit, vt pecuniam, quam rogatus non fuerat, impendisse pro praediis mentiatur: cum nisi specialiter, vt pecuniam praestet, à domino fuerit postulatus: idem dominus teneri non possit. Creditaque quantitate multari volumus creditores, si hujusmodi personis non jubente domino, nec fidejussoribus specialiter acceptis, fuerit credita pecunia. † Sane creditori damus licentiam: vt si liber [à] rationibus, quas gerebat, fuerit inuentus actor seruus, procuratorue praediorum; vtilis actio pateat de peculio. Dat. 5. Id. Jun. *Rauennae*, Honorio 10. et Theodosio 6. AA. Coss. 415.

a) Ad SENATVSCONSVLTVM MACEDONIANVM.

(Cod. 4. T. 28.)

1. *Imp.* AELIVS PERTINAX A. *Attilio.*

Si filius [familias] cum in potestate patris esset, mutuam à te pecuniam accepit, cum se patremfamilias diceret, ejusque affirmationi credidisse te justa ratione edocere potes: exceptio ei denegabitur. PP. 10. Calend. April. Falcone et Claro Coss. 194.

2. *Impp.* SEVERVS et ANTONINVS AA. *Sophiae.*

Zenodorus si, cum sui juris esse publice videretur, aut patris voluntate contraxit, aut in eam rem pecuniam accepit, quae patris oneribus incumberet, vel suae potestatis constitutus nouatione facta fidem suam obligauit, vel alias agnouit debitum: non esse locum decreto amplissimi ordinis, rationis est, PP. 5. Cal. Mart. Saturnino et Gallo Coss. 199.

3. *Iidem* AA. *Macrino.*

Si filiusfamilias aliquid mercatus, pretium stipulanti venditori cum vsurarum accessione spondeat: non esse locum Senatusconsulto, quo foenerare filiisfamil. est prohibitum, nemini dubium est: Origo enim potius obligationis, quam titulus actionis considerandus est. PP. Id. Mart. Saturnino et Gallo Coss. 199.

4. *Iidem* AA. *Cyrillae.*

Si, permittente patre, filiofamilias pecuniam mutuam dedisti: Senatusconsulti potestas non interuenit, et ideo persecu-

§. 4. *Sunt autem constitutae noxales actiones, aut legibus, aut Edicto Praetoris. Legibus: veluti furti ex Lege duodecim Tabularum, damni injuriae ex Lege Aquilia. Edicto Praetoris: veluti injuriarum, et vi bonorum raptorum.*

§. 5. *Omnis autem* noxalis actio caput sequitur. *Nam si seruus tuus noxam commiserit: quamdiu in tua potestate sit, tecum est actio, si autem in alterius potestatem peruenerit: cum illo incipit actio esse. At si manumissus fuerit: directo ipse tenetur, et extinguitur noxae deditio. Ex diuerso quoque directa actio noxalis esse incipit. Nam si liber homo noxiam commiserit, et is seruus tuus esse coeperit (quod quibusdam casibus effici, primo libro tradidimus): incipit tecum esse noxalis actio, quae ante directa fuisset.*

§. 6. *Si seruus domino noxam commiserit: actio nulla nascitur. Namque inter dominum et eum, qui in potestate ejus est, nulla obligatio nasci potest. Ideoque et si in alienam potestatem seruus peruenerit, aut manumissus fuerit: neque cum ipso, neque cum eo, cujus nunc in potestate sit, agi potest. Vnde si alienus seruus noxiam tibi commiserit, et is postea in potestate tua esse coeperit: interdicitur actio: quia in eum casum deducta sit, in quo consistere non potuit. Ideoque licet exierit de tua potestate: agere non potes, quemadmodum si dominus*

secutio pignoris, quod in bonis patris fuit, non denegabitur: praesertim cum et eidem filius heres extiterit: modo si nullus alius jure conuentionis, [vel] ratione temporis et ordinis potior apparuerit. PP. 12. Cal. Maji, Fabiano et Mutiano Coss. 202.

5. *Imp.* ALEXANDER A. *Septimiae Musae.*

Macedoniani Senatusconsulti auctoritas petitionem ejus pecuniae non impedit, quae filiofam. studiorum, vel legationis causa alibi degenti, ad necessarios sumptus, quos patris pietas non recusaret, credita est. Sed ex contractu filii post mortem ejus de peculio actio in patrem competere ita demum poterit, si anni vtilis spatium petitionem non impedit. † Sane si jussu patris datum mutuum probetur: nec in quos vsus versa sit pecunia disquiri necesse est, sed perpetua in patrem etiam mortuo filio, est actio. PP. Prid. Calend. Mart. Agricola et Clementino Coss. 231.

6. *Impp.* PHILIPPUS A. et PHILIPPUS C. *Theopompo.*

Si filius tuus in potestate tua agens, contra Senatusconsultum Macedonianum mutuam sumpsit pecuniam: actio de peculio aduersus te eo nomine efficaciter dirigi nequaquam potest. §. 1. Quod Senatusconsulti auxilium, licet filiifamilias meminerit, et ad nepotes, et pronepotes porrigitur. PP. 6. Non. Mart. Philippo A et Titiano Coss. 246.

7. *Imp.* JUSTINIANUS A. *Juliano PP.*

Si filiusfamilias citra patris jussionem, vel mandatum, vel voluntatem, pecunias creditas acceperit, postea autem Pater ratum contractum habuerit: Veterum ambiguitatem decidentes, sancimus, quemadmodum, si ab initio voluntate patris, vel mandatu filiusfamilias pecuniam creditam accepisset, obnoxius firmiter constitueretur; ita et si postea ratum Pater habuerit contractum, validum esse hujusmodi contractum: cum testimonium paternum respuere satis iniquum sit. Necesse est enim patris ratihabitionem, vel principali mandato patris, vel consensui non esse absimilem: cum nostra nouella lege generaliter omnis ratihabitio prorsus retrotrahatur, et confirmet ea, quae ab initio subsecuta sunt: Et haec quidem de priuatis hominibus sancienda sunt. §. 1. Sin autem miles filiusfamilias pecuniam creditam acceperit, siue sine mandato, siue consensu, vel voluntate, vel ratihabitione patris, stare oportet contractum: nulla differentia introducenda, ob quam causam pecuniae creditae, vel vbi consumptae sint? In pluribus enim juris articulis filiifamilias milites non absimiles videntur hominibus, qui sui juris sunt: et ex praesumtione omnis miles non creditur in aliud quicquam pecuniam accipere et expendere, nisi in causas castrenses. Dat. 12. Calend. August. Lampadio et Oreste VV. CC. Coss. 530.

*) De Filiisfamilias, et quemadmodum pro his Pater teneatur, Cod. 10. T. 60. v. supr. P. I. Sect. II. p. 129.

b) AD SENATUSCONSULTUM VELLEJANUM.

(Cod. 4. T. 29.)

1. *Imp.* ANTONINUS A. *Lucillae.*

Mulieribus [quidem,] quae alienam obligationem suscipiunt, vel in se transferunt, si id contrahentes non ignorent, Senatusconsulto subuenitur, Sed si pro aliis, cum obligatae non essent, pecuniam exsoluerint: intercessione cessante, repetitio nulla est. PP. Non. Dec. Gentiano et Basso Coss. 212.

2. *Idem* A. *Nepotianae.*

Frustra Senatusconsulti exceptione, quod de intercessionibus foeminarum factum est, vti tentasti: quoniam principaliter ipsa debitrix fuisti: ejus enim Senatusconsulti exceptio tunc mulieri datur, cum principaliter ipsa nihil debet, sed pro allo debitore apud creditorem ejus intercessit. Sin autem pro creditore suo alii se obligauerit, vel ab eo se, vel debitorem suum delegari passa est; hujus Senatusconsulti auxilium non habet. PP. 3. Idib. August. Antonino A. 4. et Balbino Coss. 214.

3. *Idem* A. *Seruato.*

Si, cum ipse mutuam pecuniam acciperes, Mater tua contra amplissimi ordinis consultum, fidem suam interposuit: exceptione se tueri potest. PP. 3. Idib August. Antonino A. 4. et Balbino Coss. 214.

4. *Imp.* ALEXANDER A. *Alexandriae.*

Senatusconsultum locum habet; siue eam obligationem, quae in alterius persona constitit, Mulier in se transtulit, vel participauit: siue cum alius pecuniam acciperet, ipsa se ab initio ream constituit: quod in rerum earum [habitis] pro aliis obligationibus admissum est. † Sed si praedia tua annis major viginti quinque vendidisti, et pro marito pecuniam soluisti: deficit auxilium Senatusconsulti. PP. 6. Cal. Jan. Maximo 2. et Aeliano Coss. 224.

5. *Idem* A. *Popiliae.*

Si sine voluntate tua Res à marito tuo pignori datae sunt, non tenentur. Quod si consensisti obligationi, sciente creditri-

 ce:

dominus in seruum suum aliquid commiserit: nec si manumissus aut alienatus fuerit seruus, *vllam actionem contra dominum habere potest.*

§. 7. *Sed veteres quidem hoc in filiisfamiliarum masculis et foeminis admisere: noua autem hominum conuersatio hujusmodi asperitatem recte respuendam esse existimauit, et ab vsu communi hoc penitus recessit.* Quis *enim* patiatur filium suum, et maxime filiam, in noxam alii dare: vt pene per [filii] corpus pater magis, quam filius periclitetur: cum in filiabus etiam pudicitiae fauor hoc bene excludat? *Et* ideo placuit, in seruos tantummodo noxales actiones esse proponendas: *cum apud veteres Legum commentatores inuenerimus saepius dictum*, ipsos filiosfamiliarum pro suis delictis posse conueniri.

TIT. IX.

SI QVADRVPES PAVPERIEM FECISSE DICATVR.

Animalium nomine, quae ratione carent, si qua lasciuia, aut pauore, aut feritate pauperiem fecerint: noxalis actio Lege duodecim Tabularum prodita est. (Quae *animalia si noxae dedantur*,

ce: auxilio Senatusconsulti vti potes. Quod si patientiam praestitisti, [vt] quasi suas Rea maritus obligaret, decipere voluisti mutuam pecuniam dantem, et ideo tibi non succurretur Senatusconsulto; quo infirmitati, non calliditati mulierum consultum est. Dat. 15. Calend. Julii, Juliano 2. et Crispino Coss. 225.

6. *Idem* A. *Torquato.*

Si Mater, cum filiorum suorum patrimonium gereret, tutoribus, eorum securitatem promiserit, et fidejussorem praestiterit, vel pignora dederit: quoniam quodammodo suum negotium gessisse videtur, Senatusconsulti auxilio, neque ipsa, neque Fidejussor ab ea praestitus, neque Res ejus pignoratae adjuuantur.

§. 1. Sin autem tutore se excusare volente, ipsa se interposuit, indemnitatem ei repromittens, auxilio Senatusconsulti vti minime prohibetur. §. 2. Si vero tutores petiit, et sponte periculum suscepit: quominus teneatur, auctoritas eam juris tuetur. PP. 6. Id. Octobr. Modesto et Probo Coss. 229.

7. *Imp.* GORDIANVS A. *Viuiano.*

Si sciens creditor à marito propter proprium debitum obligari fundum mulieris, licet ea consentiente eum pignori acceperit: propter Senatusconsulti auxilium vendendo eum, dominium mulieri auferre nequiuit: nec tibi necesse est, (praestito pretio emptori) vindicare, si matri heres extitisti. PP. 12. Cal. Octobr. Pio et Pontiano Coss. 239.

8. *Idem* A. *Triphoni.*

Si paternam obligationem non tantum masculini sexus filii, verum etiam filiae emancipatae in se receperunt: quamuis filiae virilibus obligationibus eximantur propter exceptionem, quae ex Senatusconsulto Vellejano descendit; tamen filios in id, quod se obligauerunt, teneri, filiarumque subducta persona patrem in id conueniri posse, in quo conueniretur, si filiae non intercessissent, dubium non est. Pignora tamen patris, etsi in posteriore obligatione accepta sunt: sine dubio tenentur. Sed et si in priore fuerint obligatione, quatenus ad patrem per restitutoriam actionem redit, eatenus tenebuntur. PP. Non. Octobr. Pio et Pontiano Coss. 239.

9. *Idem* A. *Proculo.*

Quamuis Mulier pro alio soluere possit: tamen, si praecedente obligatione, quam Senatusconsultum de intercessionibus efficacem esse non sinit, solutionem fecerit, ejus Senatusconsulti beneficio munitam se ignorans; locum habet repetitio. PP. Non. Julii, Gordiano A. et Auiola Coss. 240.

10. *Impp.* PHILIPPVS A. et PHILIPPVS C. *Triphonae.*

Si aduersarius tuus non cum marito tuo, sed tecum negotium gessit: reliqua conductionis, quae dicis esse contracta, obtentu hujusmodi obligationum non potes recusare. Enimuero si cum eosdem fundos non tibi, sed marito tuo locaret, personam tuam vt idoneam secutus est: beneficio amplissimi ordinis, quod factum est de intercessionibus foeminarum, te tueri potes. PP. 18. Calend. Septembr. Peregrino et Aemiliano Coss. 245.

11. *Iidem* A. * *et C. Heborae.*

Etiam constante matrimonio jus hypothecarum, seu pignorum marito remitti posse, explorati juris est. PP. 8. Calend. Octobr. Peregrino et Aemiliano Coss. 245.

12. *Impp.* VALERIANVS et GALLIENVS AA. *Sepidutae.*

Si dotare filiam volens, genero res tuas obligasti: pertinere ad te beneficium Senatusconsulti falso putas. Hanc enim causam ab eo beneficio esse remouendam, prudentes viri putauerunt. PP. 9. Cal. Mart. Tusco et Basso Coss. 259.

13. *Impp.* DIOCLETIANVS et MAXIMIANVS AA. *Condianae.*

Si foenebris pecunia juxta fidem veri à creditore tibi data est; siue tota quantitas foenoris, siue pars ejus in vsum mariti processisse proponatur, decreto patrum non adjuuaris: licet creditor causam contractus non ignorauerit. Dat. 3. Cal. Septembr. Ipsis AA. Coss. 293.

14. *Iidem* AA. et CC. *Basilissae.*

Mulierem contra Senatusconsulti Vellejani auctoritatem non posse intercedere, eademque exceptione fidejussorem ejus vti posse, juris auctoritas probat. Vnde si Mater tua marito quondam suo heres non extitit, satis idoneae exceptionis remedio tuta est. PP. 8. Cal. April. *Byzantii*, * *Constantio et Maximiano* CC Coss. * 294.

15. *Iidem* AA. et CC. *Agrippino.*

Si Vxor pro marito contra Senatusconsultum intercessura, te rogauit mandatario nomine, vt pro ea tuam fidem obstringeres: initio contractus per exceptionis auxilium obligationi tuae adhaesit securitas, qua conuentus defendi potes. PP. 18. Calend. Junii, *Sirmii*, * *iisdem* CC. Coss. * 294.

16. *Iidem*

dantur, proficiunt reo ad liberationem: quia ita Lex duodecim Tabularum scripta est,) vtputa: Si equus calcitrosus calce percusserit, aut bos cornu petere solitus, [cornu] petierit. Haec autem actio in iis, quae contra naturam mouentur, locum habet. Caeterum si genitalis sit feritas: cessat actio. Denique si vrsus fugerit à domino, et sic nocuerit, non potest quondam dominus conueniri: quia desiit dominus esse, vbi fera euasit. Pauperies autem est damnum sine injuria facientis datum. Nec enim potest animal injuriam fecisse dici, quod sensu caret. Haec quidem ad noxalem pertinent actionem.

§. 1. Caeterum sciendum est, *Aedilitio Edicto* prohiberi nos canem, verrem, aprum, vrsum, leonem (*) ibi habere, qua vulgo inter fit: et si aduersus ea factum erit, et nocitum libero homini esse dicatur, quod bonum et aequum judici videtur, tanti dominus condemnetur: caeterarum [vero] rerum, quanti damnum datum sit, dupli. Praeter has autem aedilitias actiones et de pauperie locum habebit. *Nunquam enim actiones, praesertim poenales de eadem re concurrentes, alia aliam consumit.*

TIT.

*) Imp. CAROLI V. A. Const. Crimin. Art. 136.

16. *Iidem* AA. et CC. *Rufino.*

Si Mulier alienam suscepit obligationem: cum ei per exceptionem Vellejani Senatusconsulti succurratur, creditori contra priores debitores rescissoria actio datur. PP. 17. Calend. Februar. *Sirmii, iisdem* CC. Coss. * 294.

17. *Iidem* AA. et CC. *Alexandro et aliis.*

Si cum Pater vester à Callistrato mutuam sumpsisset pecuniam, velut hanc ejus Vxor accepisset, instrumentum conscriptum est: nec ad exceptionis tractatum ex Senatusconsulto venientem peruenire necesse est: cum eam veritatis substantia constituta potius, quam simulata gesta tuetur. 3. Idus Martii, * *iisdem* CC. Coss. * 294.

18. *Iidem* AA. et CC. *Zotico.*

Foeminis alienas [vel] veteres, vel nouas obligationes aliqua ratione suscipientibus, subuenitur: nisi creditor aliqua ratione per mulierem deceptus sit: nam tunc replicatione doli, Senatusconsulti exceptionem remoueri, constitutum est. Dat. 5. Id. Nou. *Antiochiae,* * *iisdem* CC. Coss. * 294.

19. *Iidem* AA. et CC. *Faustinae.*

Cum ad eas etiam obligationes, quae ex mulieris persona calliditate creditoris sumpserunt primordium, decretum patrum, quod de intercessione Foeminarum factum est, pertinere Edicto perpetuo declaratur: Si [tamen] creditor, qui contrahere cum alio proposuerat, mulieris personam elegit: exceptione contra petitores secundum ea, quae asseueras, defendi potes. Dat. 18. Cal. Januar. *Nicomediae,* * *iisdem* CC. Coss. * 294.

20. *Iidem* AA. et CC. *Theodotiano.*

Heredes quoque Mulieris aduersus creditores [eadem] exceptione, quae ex Senatusconsulto introducta est, vti posse, dubium non est. Dat. 9. Cal. Januar. ipsis CC. Coss. * 294.

21. *Imp.* ANASTASIVS A. *Celeri Magistro officiorum.*

Jubemus, licere mulieribus et pro vno contractu, vel certis contractibus, seu, pro vna vel certis personis seu rebus, juri hypothecarum sibi competenti per consensum proprium renunciare: quodque ita gestum sit, hac auctoritate nostra firmum illibatumque custodiri; ita tamen, vt [et] si generaliter tali renunciatione pro vno (vt dictum est contractu, seu certis contractibus, vel ad vnam, vel ad certas res, seu personas consensum proprium accommodantes vsae sunt, vel fuerint: eadem renunciatio ad illos contractus, et illas res seu personas, quibus consensum [suum] proprium accommodauerunt, vel accommodauerint, coarctetur, nec aliis quibusdam contractibus, quibus minime mulieres consenserunt, vel consenserint, praetendentibus eam, opponendi licentia praebeatur. His scilicet omnibus, quae in praesenti per hanc consultissimam Legem statuimus, ad praeteritos nihilominus contractus pro negotiis et controuersiis, needum transactionibus, vel definitiuis sententiis, seu alio legitimo modo sopitis, locum habituris. Dat. Calend. April. Anatolio et Agapito Coss. 508.

In AVTHENT. *vt immobilia antenuptial. donat.* §. *Si quis igitur. Coll.* 5. *Tit.* 16. *al.* 14. Nouell 61. Cap. 1.

Siue à me, siue ab alio pro me fiat donatio propter nuptias: quod ea ex causa est immobile, neque alienare valeo, neque obligare: In hoc ergo contractu mulieris consensus nihil proficit, quo minus demus mulieri in rem actionem in sponsalitia largitate soluto matrimonio: nisi et secundo post biennium profiteatur, et aliae res viro sint, ex quibus ei consuli possit. Absque his enim, neque si frequenter consentiat, laedatur: vir tamen obligabitur in aliis rebus suis hujus obligationis seu alienationis occasione: quae, in quantum ad mulierem, pro non dicta, et pro non scripta habetur.

§. 1. Et multo magis idem in dotibus locum habet, vt non aliquid immobile pro ea alienetur, vel obligetur: omnibus tamen priuilegiis doti datis, in sua firmitate durantibus, siue agat mulier, siue nomine ejus alius.

(Nouell. 61. CAP. I. v. supr. h. P. II. L. I. T. X. p. 60.)

22. *Imp.* JVSTINIANVS A. *Juliano P. P.*

Si mulier perfectae aetatis [constituta,] post intercessionem, vel cautionem conscripserit, vel pignus, aut intercessorem praestiterit: sancimus, antiqua legum varietate cessante, si quidem intra biennale juge tempus post priorem cautionem numerandum, pro eadem causa fecerit cautionem, vel pignus aut intercessorem dederit: nihil sibi praejudicare, quod adhuc ex consequentia suae fragilitatis in secundam jacturam inciderit. Sin autem post biennium haec fecerit: sibi imputet, si, quod saepius cogitare poterat et euitare, non fecit, sed vltro firmauit: videtur etenim ex hujusmodi temporis prolixitate non pro aliena obligatione se illigare, sed pro sua causa aliquid agere: et tam ex secunda cautione sese obnoxiam facere, [in quantum hoc fecit,] quam pignus aut intercessorem vtiliter dare.

In

TIT. X.

DE IIS, PER QVOS AGERE POSSVMVS.

Nunc admonendi sumus agere posse *quemlibet hominem* aut suo nomine, aut alieno. Alieno: veluti, procuratorio, tutorio, curatorio; cum olim in usu fuisset, ALTERIVS NOMINE AGERE (a*) non posse, nisi pro populo, pro libertate, pro tutela. Praeterea Lege Hostilia

In AVTHENT. *vt nulli jud. lic. hab. loci seruat.* §. *et illud.* *Coll.* 9. *Tit.* 17. *al.* 9. Nouell. 134. Cap. 8.

Si qua mulier crediti instrumento consentiat proprio viro, aut scribat, et propriam substantiam, aut se ipsam obligatam faciat: jubemus, hoc nullatenus valere, siue semel, siue multoties hujusmodi aliquid pro eadem re fiat: siue priuatum, siue publicum sit debitum: sed ita esse, ac si neque factum quicquam, neque scriptum esset: nisi manifeste probetur, quod pecuniae in propriam ipsius mulieris vtilitatem expensae sint.

(Nouell. 134. CAP. VIII. v. supr. h. P. II. L. III. T. XXI. p. 360.)

23. *Idem* A. *Juliano P. P.*

Antiquae jurisdictionis retia, et difficillimos nodos resoluentes, et superuacuas distinctiones exulare cupientes, sancimus, mulierem, si intercesserit, siue ab initio, siue postea aliquid accipiens, vt sese interponat: omnimodo teneri, et non posse Senatusconsulti Vellejani vti auxilio: siue sine scriptis, siue per scripturam sese interposuerit. Sed si quidem in ipso instrumento intercessionis dixerit, sese aliquid accepisse, et sic ad intercessionem venisse, et hoc instrumentum publice confectum inueniatur, et à tribus testibus consignatum: omnimodo esse credendum, eam pecunias, vel res accepisse, et non esse ei ad Senatusconsulti Vellejani auxilium regressum. † Sin autem sine scriptis intercesserit, vel instrumento non sic confecto, tunc, si possit stipulator ostendere, eam accepisse pecunias, vel res, et sic subiisse obligationem; repelli eam à SC. juuamine. † Sin vero hoc minime fuerit ab eo approbatum: tunc mulieri superesse auxilium, et antiquam actionem aduersus eum seruari, pro quo mulier intercessit, vel ei actionem parari. §. 1. Sed si minus idoneae mulieri constitutae aliquis pecunias, vel res dederit, vt pro eo sese obligaret: mulieri quidem, quae reuera haec accepit, nullus pateat aditus ad Senatusconsulti auctoritatem, creditori autem liceat aduersus eam venire: et, quod potest, ab ea exigere, et in reliquum, antiquum debitorem aggredi vel in partem, si aliquid à muliere possit accipere: vel in totum, si ea penitus inopia fatigetur. §. 2. Ne autem mulieres perperam sese pro aliis interponant, sancimus, non aliter eas in tali contractu posse pro aliis sese obligare, nisi instrumento publice confecto, et à tribus testibus subsignato, accipiant homines à muliere pro aliis confessionem: tunc enim tantummodo eas obligari, et sic omnia tractari, quae de intercessionibus foeminarum, vel veteribus legibus cauta, vel [ab] Imperiali auctoritate introducta sunt. Sin autem extra eandem obseruationem mulieres acceperint intercedentes: pro nihilo habeatur hujusmodi scriptura, vel sine scriptis obligatio, tanquam nec confecta, nec penitus scripta, [vt] nec Senatusconsulti auxilium imploretur, sed sit libera et absoluta, quasi penitus nullo in eadem causa subsecuto.

14. *Idem* A. *Juliano P. P.*

Veterum ambiguitatem decidentes, sancimus, si quis, vt seruo suo manumissionem imponat, mulierem acceperit obnoxiam sese pro certa quantitate facientem, si in libertatem seruum perduxerit, siue principaliter mulier sese obligauit, siue pro seruo hoc fecit, teneri eam recte omnimodo, Senatusconsultum Vellejanum in hoc casu tacere imperantes. Satis etenim acerbum est, et pietatis rationi contrarium, dominum serui, qui credidit mulieri, siue soli, sine post serui promissionem, et libertatem seruo imponere, et suum famulum perdere, et ea minime accipere, quibus fretus ad hujusmodi venit liberalitatem.

25. *Idem* A. *ad Populum Vrbis Constantinopolitanae, et vniuersos Prouinciales.*

Generaliter sancimus: vt, si quis major viginti quinque annis, siue masculus, siue foemina, dotem pollicitus sit, vel spopónderit pro qualibet muliere, cum qua matrimonium licitum est, omnimodo compellatur suam confessionem adimplere: neque enim ferendum est, quasi casu fortuito interueniente mulierem fieri indotatam, et sic à viro forsitan repelli et distrahi matrimonium. Cum enim scimus, fauore dotium et antiquos juris conditores seueritatem legis saepius mollire: merito et nos ad hujusmodi venimus sanctionem. Nam si spontanea voluntate ab initio liberalitatem suam ostendit, necesse est eum, vel eam suis promissionibus satisfacere: vt quod ab initio sponte scriptum, aut in pollicitationem deductum est, hoc ab inuitis postea compleatur: omni auctoritate Vellejani Senatusconsulti in hac causa cessante.

(a) DE NOXALIBVS ACTIONIBVS.

(Cod. 3. T. 41.)

1. *Imp.* ALEXANDER A. *Marcello.*

Si extat corpus nummorum, quos ablatos ex patris tui hereditate, ab eo, quem liberum esse constiterit, allegas vindicare eos, vel ad exhibendum agere non prohiberis: Nam quamuis alias noxa caput sequatur, et manumissus furti actione teneatur, quae in heredem non competit: cum tamen seruus à domino aliquid aufert, quamuis furtum committat, furti tamen actio non est nata: neque aduersus ipsum, si postea manumissus est, locum habet, nisi furtiuas res, et post manumissionem contrectet. PP. 13. Cal. Dec. Maximo 2. et Aeliano Coss. 224.

2. *Imp.* GORDIANVS A. *Quintiliano et aliis.*

Si serui vestri, nescientibus vobis, vel etiam prohibentibus, furtim arbores caeciderunt, quibus etiam propria poena juxta legem saltui datam fuerat praestituta: frustra veremini, ne ex persona eorum vltra noxae deditionem sitis obstricti: cum ex delictis seruorum domini ignorantes vel prohibentes, si noxali actione conueniuntur, ita condemnari debeant, vt aut noxae dedere, aut condemnationem sufferre habeant in sua potestate. PP. 3. Non. Jun. Gordiano A. et Auiola Coss. 240.

3. *Impp.* DIOCLETIANVS et MAXIMIANVS AA. et CC. *Eutychio.*

Siue seruum plagii paras accusare solenniter: Praesidem prouinciae adire non prohiberis: siue dominum ejus solicitati serui no-

xali

Hostilia permissum erat furti agere eorum nomine, qui apud hostes essent, aut reipublicae causa abessent, quiue in eorum cujus tutela essent. Sed quia hoc non minimam incommoditatem habebat, quod alieno nomine neque agere, neque excipere actionem licebat: coeperunt homines per procuratores litigare. Nam et morbus, et aetas, et necessaria peregrinatio, itemque aliae multae causae saepe hominibus impedimento sunt, quo minus rem suam ipsi exequi possint.

§. 1.

xali judicio, sine furti malueris conuenire: suam tibi notionem Praeses [prouinciae] commodabit: non ignorans: quod si dominum elegeris, et eo non consentiente, quod intendis, commissum probaueris, vel noxae dedendae, vel damni sarciendi, ac poenae praestandae habeat facultatem. PP. 5. Non. Octobr. *Sirmii*, AA. Coss. 293.

4. *Iidem* AA. et CC. *Sosio.*

Si Seruus ignorante domino, vel sciente et prohibere nequeunte, Res tuas vi rapuerit, domi rum ejus apud Praesidem prouinciae, si necdum vtilis annus excessit, quadrupli quod si hoc effluxit tempus, simpli noxali judicio conuenire potes: Qui, si noxae maluerit seruum dedere: nihilominus eum ipso, quantum ad eum peruenit, experiri non prohiberis. † Nam si eo conscio, et prohibere valente: detracta noxae deditione conuentus, ad summam condemnationis soluendam omnino compellendus est. † Sane, si criminis publici accusationem propter vxorem tuam à seruo raptam, intendendam putaueris: non contra dominum sed contra eum seruum, quem facinus commisisse proponis, hanc instituere debes. PP. 18. Cal. Septembr. *Sirmii*, AA. Coss. 293.

5. *Iidem* AA. et CC. *Menophilo.*

Si tibi per furtum nec manifestum ancillam Seruus ope consilioque domini eum aliis rebus subtraxerit, cum inter seruum et liberum ciuile judicium consistere non possit, eum ob hoc delictum dupli poenali actione, et de rebus propriis vindicatione, vel condictione conuenire potes. S. 5. Cal. April. * *Constantio et Maximiano* AA. Coss. 294.

(α*)

De POSTVLANDO.

(Cod. 2. T. 6.)

1. *Imp.* ANTONINVS A. *Artemidoro.*

Cum à Praefecto Aegypti perpetuo Causas agere prohibitus non appellaueris, placitis obtempera. PP. 3. Cal. August. Sabino 2. et Anulino Coss. 217.

2. *Imp.* ALEXANDER A. *Polydoro.*

Nec caeterorum liberti, nedum mei quidem, si ita sunt literis eruditi, vt patrocinia desiderantibus praestare possint, prohibentur id facere. PP. Non. Mart. Juliano 2. et Crispino Coss. 225.

3. *Imp.* GORDIANVS A. *Flauiano.*

Si sub specie honorarii, quod aduocato vsque ad certum modum deberi potuisset, eam quantitatem, quam desiderio tuo complecteris, te daturum cauisti: et, quasi mutuam pecuniam accepisses, eam te redditurum promisisti, nec temporis spatio, gesto negotio consensum ac fidem accommodasti: competenti exceptione non numeratae pecuniae tutus es, et ex hac causa cautionem interpositam, vsitato more potes condicere. PP. 5. Id. Jun. Sabino 2. et Venusto Coss. 241.

4. *Impp.* DIOCLETIANVS et MAXIMIANVS AA. et CC. *Theodotioni.*

Velamento absentis patroni causae, rursus ad finitas quaestiones redire quis frustra conatur. S. 4. Cal. Jan. *Nicomediae*, * *Constantio et Maximiano* CC. Coss. 294.

5. *Imp.* CONSTANTINVS A. *Helladio.*

Si qui aduocatorum existimationi suae immensa atque illicita compendia praetulisse sub nomine honorariorum ex ipsis negotiis, quae tuenda susceperint, emolumenta sibi certae partis cum graui damno litigatoris et depraedatione poscentes fuerint inuenti: placuit, vt omnes: qui in hujusmodi facultate permanserint, ab hac professione penitus arceantur. Dat. 3. Cal. April. Paulino et Juliano Coss. 325.

6. *Impp.* VALENTINIANVS et VALENS AA. *ad Olybrium Praefectum Vrbi.*

Quisquis vult esse causidicus, non idem in eodem negotio sit aduocatus et Judex: quoniam aliquem inter arbitros et patronos oportet esse delectum. §. 1. Ante omnia autem vniuersi aduocati ita praebeant patrocinia jurgantibus: vt non vltra, quam litium poscit vtilitas, in licentiam conuiciandi, et maledicendi temeritatem prorumpant: agant, quod causa desiderat: temperent se ab injuria. Nam si quis adeo procax fuerit, vt non ratione, sed probris putet esse certandum, opinionis suae imminutionem patietur: nec enim conniuentia commodanda est, vt quisquam, negotio derelicto, in aduersarii sui contumeliam aut palam pergat, aut subdole. §. 2. Praeterea nullum cum eo litigatore contractum, quem in propriam recipit fidem, ineat aduocatus: nullam conferat pactionem. §. 3. Nemo ex his, quos licebit accipere, vel decebit, aspernanter habeat, quod sibi semel officii gratia libero arbitrio obtulerit litigator. §. 4. Nemo ex industria protrahat jurgium. §. 5. Apud vrbem autem Romanam etiam honoratis, qui hoc officium putauerint eligendum, eo vsque liceat orare, quousque maluerint, vhiclicet vt non ad turpe compendium stipemque deformem haec arripiatur occasio, sed laudis per eam augmenta quaerantur. Nam si lucro pecuniaque capiantur: veluti abjecti atque degeneres inter vilissimos numerabuntur.

§. 6. Quisquis igitur ex his, quos agere permisimus, vult esse causidicus: eam solam, quam sumet tempore agendi, sibi sciat esse personam, quousque causidicus est: Nec putet quisquam honori suo aliquid esse detractum, cum ipse necessitatem elegerit standi, et contempserit Jus sedendi. PP. 10. Calend. Septembr. Valentiniano et Valente AA. 1. Coss. * 368.

7. *Iidem et* GRATIANVS AAA. *ad Olybrium Praefectum Vrbi.*

Prouidendum est, ne hi, quos in foro aut meritum nobilissimos fecerit, aut vetustas, in vna parte consistant, aliam à rudibus atque tyronibus necesse sit sustineri: atque ideo si in vno adjutorio duo tantum prae caeteris fuerint, vel plures, quorum fama sit hilarior: in judicantis officio sit, vt par causidicorum

§. 1. PROCVRATOR (β) neque certis verbis, neque praesente [semper] aduersario, imo plerumque eo ignorante, constituitur. Cuicunque enim permiseris rem tuam agere aut defendere: is tuus procurator intelligitur.

§. 2. *Tutores* et *curatores* quemadmodum constituantur, *primo libro* expositum est.

TIT.

rum distributio fiat: et exaequetur partibus auxilium singulorum: et aequa diuisio procedat. Si quis vero monitus à judice, ea excusatione, quae nequeat comprobari, cuicunque parti patrocinium denegauerit, careat foro: sciat etiam nunquam sibi ad agendum copiam posse restitui. Si quis autem ex litigatoribus detectus fuerit separatim tractasse cum plurimis, et aduersario suo tali fraude subtraxisse paris defensionis copiam: ostendet proculdubio iniquam à se litem foueri, et auctoritatem judiciariam à se delusam experietur. Dat. Cal. Mart. *Treueris*, Valentiniano et Valente AA. vtrisque 3. Coss. 370.

8. *Impp.* LEO et ANTHEMIVS AA. *Nicostrato P. P.*

Nemo vel in foro magnitudinis tuae, vel in prouinciali judicio, vel apud quemquam judicem accedat ad Togatorum consortium, nisi sacrosanctis Catholicae religionis fuerit imbutus mysteriis. Sin autem aliquid quoquo modo vel quadam machinatione factum, vel attentatum fuerit: Officium quidem sublimitatis tuae centum librarum auri jacturam pro condemnatione sustineat: idem vero, quicunque ausus fuerit contra prouidum nostrae serenitatis decretum officium aduocationis per subreptionem erripere, et prohibitum patrocinium praestiterit, ab aduocationis officio remotus, stylum proscriptionis atque perpetui exilii specialiter sustinebit: scituris etiam prouinciarum Rectoribus, quod is, sub cujus administratione aliquid hujusmodi fuerit attentatum, partis bonorum dimidiae proscriptionem, et poenam exilii per quinquennium sustinebit. Dat. Prid. Cal. April. *Constantinopoli*, Anthemio A. 2. Cos. 468.

β) DE ADVOCATIS DIVERSORVM JVDICIORVM (Cod. 2. Tit. 7.)

1. *Imp.* ANTONINVS A. *Doloni.*

Si patronum causae praeuaricatum putas, et impleueris accusationem, non deerit aduersus eum pro temeritate commissi sententia: atque ita de principali causa denuo quaeretur. Quod si non docueris praeuaricatum: et calumnia notaberis, et rebus judicatis, à quibus non est prouocatum, stabitur. PP. 3. Cal. Oct. Antonino A. 4. et Albino Coss. 214.

2. *Imppp.* VALENS, GRATIANVS et VALENTINIANVS AAA. *ad Antonium P. P.*

Qui necessario patriae suae debent municipio functiones, eos decurionibus aggregatos nolumus euagari: permittentes, vt in negotiis causidicorum fungantur officiis, et in ciuitatibus propriis subeant munera curialium; ita tamen, vt non contra Rempublicam ciuitatis, in qua honorem hunc consecuti sunt, eis adesse permittatur. Dat. 15. Cal. Sept. *Rauennae*, Valente 6. et Valentiniano 3. AA. Coss. 378.

3. *Impp.* ARCADIVS et HONORIVS AA. *ad Africanum P. P.*

Ne quis ex corpore Togatorum [minime curialibus nexibus illigatus] prouinciales suscipiat functiones: scilicet vt ambientibus claudatur ingressus, et inuitis necessitas auferatur. Dat. 3. Non. Aug. *Constantinopoli*, Arcadio *3. et Honorio 2. AA. Coss. 394.

4. *Impp.* HONORIVS et THEODOSIVS AA. *Eustathio P. P.*

Fori tui criminis, et vniuersorum judiciorum aduocati, quicquid ex hujusmodi professione, vel ipsius occasione quaesierint, id [etiam] post patris obitum praecipuum, veluti peculium castrense, ad exemplum militum, proprio dominio valeant vindicare. Dat. 10. Cal. April. *Constantinopoli*, DD. NN. Honorio 13. et Theodosio 10. AA. Coss. 422.

5. *Impp.* THEODOSIVS et VALENTINIANVS AA. *Cyro Praefecto Vrbi.*

Quicquid animi largitate, et munificentia Principali praestitimus Togatis per Orientem eminentissimae praefecturae reuerentia studiorum: id sibi praesenti sanctione praestitum esse cognoscant patroni causarum illustris Vrbicariae praefecturae. Dat. 7. Cal. Jan. *Constantinopoli*, Theodosio 12. et Valentiniano 2. AA. Coss. 426.

6. *Iidem* AA. *ad Florentium P. P.*

Sancimus, vt aduocatis, qui apud tuam magnificentiam causas acturi sunt, à nullo judice, nec ab ipsa eminentissima praefectura solicitudo vlla penitus injungatur: Sed nec aduocatis prouinciarum vel spectabilium judicum quisquam existimet aliquid injungendum. Nulla igitur Togatis inspectio, nulla peraequatio ingeratur, nulla operis constructio, nulla discussio, nullum ratiocinium imponatur, nullum denique aliud eis mandetur, praeter arbitrium in eodem duntaxat loco, vbi aduocationis exerceant officium: quinquaginta librarum auri [poena] officio feriendo, si legis istius regulas temerare tentauerit. Dat. 8. Cal. Mart. *Constantinopoli*, Theodosio A. 17. et Festo Coss. 439.

7. *Iidem* AA. *Thalassio P. P. per Illyricum.*

Iisdem priuilegiis, iisdemque immunitatibus potiri togam illustrissimae per Illyricum Praefecturae, quibus fruitur toga per Orientem Praetorianae sedis excelsae decernimus. Dat. 6. Id. Sept. *Constantinopoli*, Theodosio A. 17. et Festo Coss. 439.

8. *Iidem* AA. *Cyro P. P. Consuli designato.*

Cum aduocatio praetoriana centum quinquaginta numero togatis minime vel minuendo, vel augendo concludatur: jubemus eos, qui ex his ad fisci patronatum peruenerint, à cohortis vel alterius vilioris conditionis nexibus cum liberis quandocunque genitis liberos custodiri: postque tale officium depositum, annumque completum, Aduocatorum consortio abscedere cum Comitiua consistoriana: omneque, quod togatis fori Celsitudinis tuae quolibet casu, quolibet adquiritur titulo, quasi castrense sibimet vindicare: nec patribus, nec auis paternis earum rerum commodum acquirere, legis istius auctoritate decernimus. His omnibus etiam ad Vrbicariae praefecturae aduocationem trahendis. Dat. 3. Cal. Jan. Valentiniano A. 5. et Anatolio Coss. 440.

9. *Iidem*

TIT. XI.

DE SATISDATIONIBVS.

Satisdationum modus alius antiquitati placuit, alium nouitas per vsum amplexa est. Olim enim, si in rem agebatur, satisdare possessor compellebatur: vt si victus [esset], nec rem ipsam restitueret, nec litis aestimationem,

9. *Iidem* AA. *Apollonio P. P.*

Si quis de togatis fori Celsitudiois tuae, vel Illyricanae, seu Vrbicariae praefecturae, siue de his, qui in prouincialibus iudiciis causarum patrocinium profitentur, electione tuae Sedis regendae Prouinciae munus potestatemque susceperit: post peractam integre ac fine vlla opinionis labe administrationem, et ad illud officium, vnde abstractus est, et vnde sibi vitae subsidia comparauit, remeandi habeat facultatem: nec causas orare denuo quadam prohibeatur inuidia. Dat. 12. Cal. Sept. *Constantinopoli*, Eudoxio et Dioscoro Coss. 442.

10. *Impp.* VALENTINIANVS et MARTIANVS AA. *Palladio P. P.*

Binos, qui priores in tui Culminis sede inueniuntur, ad patronatum fisci singulis quibuscunque annis accedere, paribus dignitatis et priuilegiorum insignibus ambiendos [esse] praecipimus, quibus antehac vtebatur is, qui solus fisci creabatur patronus. Dat. 14. Cal. Iul. *Constantinopoli*, Herculano et Asporatio Coss. 452.

11. *Imp.* LEO A. *Viuiano P. P.*

Nemini licere sancimus aliquem sub addiendi colore statutis centum quinquaginta Aduocatis, quos sibi eminentissima Praefectura in consilium assumpserit, aggregare. §. 1. Non aliter vero consortio Aduocatorum tuae Sedis aliquis societur, nisi prius in examine viri clarissimi Rectoris prouinciae, ex qua oriundus est, praesentibus cohortalibus gesta conficiant, quibus aperte pateat cohortali vitae ac fortunae eundem minime subiacere. [Atque haec fieri volumus] si praesens vir clarissimus Rector prouinciae fuerit in ejus examine: si vero absfuerit, apud defensorem sui oppidi gesta conficiant, Jurisperitos etiam eorum doctores iubemus iuratos sub gestorum testificatione depromere, esse eum, qui posthac subrogari voluerit, peritia iuris instructum. Filios autem togatorum excellentiae tuae, qui vel nunc causas agunt, vel futuris temporibus actitauerint, caeteris supernumerariis anteferri. §. 2. Illud insuper decernimus, vt etiam his, qui vltra centum quinquaginta Aduocatos Eminentissimae tuae Sedis reperiuntur liceat et apud Virum spectabilem Proconsulem, vel Praefectum Augustalem, vel Comitem Orientis, apud viros etiam spectabiles Vicarios, et apud Rectores prouinciarum negotia perorare. Dat. Cal. Februar. *Constantinopoli*, Magno et Apollonio Coss. 460.

12. *Idem* A. *Eusebio P. P. Illyrici.*

Sancimus, patronum fisci iudicio Celsitudinis tuae, non iam quotannis, sed biennio pro vetere consuetudine finem officii sui sortiri: saluis eidem consortio priuilegiis omnibus, quae à retro Principibus meruit, manentibus. Dat. 10. Calend. Mart. *Constantinopoli*, Basilio et Viuiano Coss. 463.

13. *Impp.* LEO et ANTHEMIVS AA. *Alexandro Duci Aegyptiaci Limitis, et Praefecto Augustali.*

Petitionem virorum disertissimorum Aduocatorum Alexandrinae splendidissimae ciuitatis, quam de fori sui matricula, et fisci patrono obtulerunt, merito admittentes, hac sanctione decernimus, quinquaginta statutos haberi: eorumque nomina pro tempore matriculae conficiendae inscribi: et eos aduocationis officium in iudicio tam viri spectabilis Praefecti Augustalis, quam viri spectabilis Ducis Aegyptiaci limitis petentibus adhibere: caeteros vero vltra memoratum numerum constitutos, apud alios iudices ejusdem Alexandrinae ciuitatis perorare: Filiis scilicet statutorum in loco deficientium supernumerariis anteponendis. Egredientem autem post biennium fisci patronum, contemplatione laborum, Exconsularis moderatoris prouinciae dignitate decorari: licentia facultateque ei non deneganda, cum vsus exegerit, tam pro se, quam pro filiis, parentibus, et vxoribus, necnon etiam personis ex transuerso latere vsque ad quartum gradum constitutis, patrocinium suum adhibere. Quando autem fisci patronum mori contigerit, gradu eum sequentem sine vlla dilatione in locum ejus subrogari: heredibus defuncti nihil exinde sibi commodi sequiri posse speraturis: cunctis priuilegiis, quae hactenus habuisse noscuntur, necnon his, quae suggestio tuae magnitudinis continet, etiam in posterum intactis inuiolatisque seruandis: quatenus hujusmodi delato eis liberalitate nostrae Serenitatis honore possint in otio, et tranquillitate reliquum vitae suae tempus peragere, nulla eis inuitis ingerenda sollicitudine. * 466.

14. *Iidem* AA. *Callicrati P. P. Illyrici.*

Aduocati, qui dirimunt ambigua fata causarum, suaeque defensionis viribus in rebus saepe publicis ac priuatis lapsa erigunt, fatigata reparant, non minus prouident humano generi, quam si praeliis atque vulneribus patriam parentesque saluarent. Nec enim solos nostro imperio militare credimus illos, qui gladiis, clypeis, et thoracibus nituntur, sed etiam Aduocatos: Militant namque causarum patroni, qui gloriosae vocis confisi munimine, laborantium spem, vitam, et posteros defendunt. Dat. 5. Calend. April. *Constantinopoli*, Zenone et Martiano Coss. 469.

15. *Iidem* (*Impp.* LEO * *et ANTHEMIVS*, AA. *Dioscoro P. P.*

Post duos fisci patronos, qui ex anterioribus constitutionibus iisdem beneficiis muniuntur, sexaginta quatuor togatos, qui in praesenti sunt, à primo vsque ad sexagesimum quartum Imperialibus beneficiis perfrui censemus, quibus fisci patroni liberique eorum honorati fuot. §. 1. His quoque illud adjiciendum esse statuimus: vt, si quis patroni fisci adeptus gradum, fatalem diem obierit, vniuersa totius anni solatia, ex quo hoc idem officium peragere coeperit, ad heredes seu successores suos, siue liberi, siue extranei fuerint, transmittendi tam ex testamento, quam ab intestato liberam habeat facultatem. Dat. 17. Cal. Jan. *Constantinopoli*, Festo et Martiano Coss. 472.

16. *Impp.* LEO IVNIOR et ZENO AA. *Iustiniano Praefecto Vrbi.*

Ad similitudinem sexaginta quatuor Aduocatorum fori amplissimae Praetorianae praefecturae, quindecim tantum ex foro tuae Magnitudinis; qui in praesenti gradus primos obtinent,

tionem, potestas esset petitori, aut cum eo agendi, aut cum fidejussoribus ejus, quae satisdatio appellatur judicatum solui. *Vnde autem sic appelletur, facile est intelligere. Namque stipulabatur quis, vt solueretur sibi, quod fuisset judicatum. Multo magis is, qui in rem actione conueniebatur, satisdare cogebatur, si alieno nomine judicium accipiebat. Ipse autem, qui in rem agebat, si suo nomine petebat, satisdare non cogebatur.* Procurator

nent, post fisci videlicet patronum, eisdem priuilegiis nostrae mansuetudinis beneficio perfruantur, quibus fisci patroni liberique eorum muniuntur. Dat. 17. Cal. April. *Constantinopoli*, Leone juniore A. Cos. 474.

17. *Imp.* ZENO A. *Paulo P. P. per Illyricum.*

Jubemus, aduocationem fori tui Culminis centum quinquaginta (sicut antea constitutum fuerat Aduocatis concludi; eundemque numerum, quoties vel professionis fine, vel morte, vel quocunque fuerit casu imminutus electione magnificae tuae Sedis impleri: ita vt in praesenti quidem, et hinc vsque ad biennium ad impletionem supra definiti numeri subrogandi, sine vlla cohortalis aut cujuslibet deterioris conditionis quaestione succedant; salua videlicet aduersus eos apparitoribus, si qua competit, actione, quam certum est, postquam fisci patronatum officio impleto exegerint, euanescere: post lapsum vero biennium, foro tuae magnificae potestatis inseri postulantes, non aliter, nisi sub gestorum confectione minime eos cohortali conditioni subjacere patefactum fuerit, admittantur.

§. 1. Cuncta sane priuilegia, quae magnificae per Orientem praefecturae Aduocatia ex diuinis retro Principum, seu inclytae recordationis Leonis, vel nostris sanctionibus indulta sunt, tuae quoque gloriosissimae Sedis causidicis absque vlla discretione competere, per hanc in aeternum valituram legem sancimus. Dat. 6. Calend. Jan. *Constantinop.* Decio et Longino Coss. 486.

18.

Nullus multae dictionem habeat in eos Aduocatos, qui intra fori Praetoriani statutum numerum sunt, praeter ipsum Praef. Praet.

19.

Ne ideo lis protrahatur, quod in ea non reperiantur Aduocati tres, cum duo sufficiant.

b) DE ADVOCATIS DIVERSORVM JVDICVM.

(Cod. 2. T. 8.)

1. *Imp.* ANASTASIVS A. *Eusebio Magistro Officiorum.*

Suggestionem Viri Illustris Comitis rerum priuatarum, et Proconsulis Asiae duximus admittendam: per quam nostrae Serenitatis auribus intimauit, fori sui aduocatos communi petitione magnopere postulasse, vt, postquam aduocationis deposuerint officium, dignitate quadam, nostra liberalitate, potiantur. Jubemus itaque post depositum (vt dictum est) praefatum officium, vnumquemque eorum, qui in praesenti sunt, vel postea matriculis eorum pro tempore fuerint inserti, Clarissimi primi ordinis Comitis perfrui dignitate: quatenus et tempore quietis fructum praeteritorum laborum consequantur: proque fide atque industria erga clientes suos comprobata [à] priuatae conditionis hominum multitudine segregati, Clarissimis merito connumerentur. Dat. 2. Cal. Januar. *Constantinop.* Anastasio A. 2. Cos. * 497.

2. *Idem* A. *Thomae P. P per Illyricum.*

Aduocatos [amplissimae] tuae Sedis, qui pro tempore ad fisci patroni gradum et officium prouehuntur, vna cum liberis jam natis, vel postea procreandis, ab omni cohortalis, seu cujuslibet deterioris conditionis vinculo immunes ac liberos cum patrimonio suo conseruari decernimus: [Cum] constet hoc jam pridem tam Aduocatis amplissimae praetorianae per Orientem, quam magnificae Vrbicariae [Praefecturae] sacris Constitutionibus esse indultum: et non dubium sit, non tantum eas, sed etiam sublimissimae tuae Sedis germanas esse potestates. Dat. 11. Cal. Decembr. Patritio et Hypatio Coss. 501.

3. *Idem* A. *Constantino P. P.*

Jubemus pro tempore primatem Aduocatorum fori viri Illustris Comitis Orientis per biennium fisci patroni fungi officio, et solatia sibi communi consensu deputata per idem biennium consequi: hoc quoque transacto, professionem aduocationis deponere: consortio videlicet eorundem Aduocatorum ad quadraginta tantum viros redigendo: ita vt, si qui superflui sunt, jam eidem consortio sociati, de aduocationis officio minime rejiciantur: nemine alio eis adjiciendo; ne quadraginta virorum numerum Aduocatorum consortium excedere contingat. §. 1. Ad haec eos, qui (prout statutum est) fisci patroni deposuerint officium, postea quoque non prohiberi singulos tam pro se, quam pro jugali sua, et socero, et socru, nec non genero et nuru, liberisque propriis, colonis, et seruis ad se pertinentibus aduocationis fungi officio. §. 2. Nec aediculas eorum metatorum onere molestari, si tamen in vna tantummodo suaque domo singuli talem praerogatiuam sibi vindicare maluerint. §. 3. Pro sportulis praeterea modum, quem notitia nobis porrecta declarat, tam pro his, quam pro colonis et eorum seruis custodiri: neminique praeberi licentiam eundem modum circa sportularum exactionem contra eos excedendi. §. 4. Nec de caetero quenquam, antequam per statuta tempora legum eruditioni noscatur inhaesisse, supradicto consortio sociari. §. 5. Et filios Aduocatorum*, vel adhuc in tali constitutorum officio, vel eorum, qui fisci patronatum deposuerint, superstitum vel mortuorum, extraneis ad idem officium accedentibus anteponi: eique gratis, et sine sumptibus sociari: et si ipsi (prout dispositum est) solito tempore legum doctrinam meruerint §. 6. Vt autem his, qui fisci patroni officium adepti sunt, vel fuerint, non tantum superstitibus, sed etiam morte praeuentis prospiciatur: tam ad heredes fisci patroni, qui semel ad talem gradum vocatus sit, solatia ejus transire, hisque seruari: quam ipsos, qui fisci patronatum jam deposuerunt, vel postea deposuerint, minime cujuslibet actus publici solicitudinem nolentes subire compelli, nec exhibitionis seu deductionis onere (nisi speciali auctoritate nostra) molestari: et in prouincia incusandos per sententiam viri spectabilis Comitis Orientis, vtpote competentis Judicis, conueniri atque litigare decernimus. Dat. Calend. Jul. *Constantinop.* Sabiniano et Theodoro Coss. 505.

4. *Idem* A. *Eustathio P. P*

Laudabile vitaeque hominum necessarium Aduocationis officium maxime Principalibus praemiis oportet remunerari. [§. 1. Ideoque jubemus, viros Clarissimos fisci pro tempore patronos fori tuae Celsitudinis, solenni die festiuitatis calendarum Januariarum ipsius tantummodo anni, per quem tale peragunt officium, inter spectabiles sacri nostri Consistorii Comites

rator *vero si in rem agebat*, SATISDARE (*a*) *jubebatur*, rem ratam dominum habiturum. *Periculum enim erat, ne iterum dominus de eadem re experiretur. Tutores [vero] et curatores eodem modo, quo et procuratores satisdare debere, verba Edicti faciebant: sed aliquando his agentibus satisdatio remittebatur. Haec ita [erant,] si in rem agebatur.*

§. 1.

mites diuina nostrae Serenitatis manu puncti consequi solatia. §. 2. Et postquam tale depofuerint officium, si quidem filios ingenuos habeant, eos Clarissimorum Notariorum inseri consortio, Tribunorum sacras solitas epistolas sine qualibet suffragii solutione percepturos. §. 3. Et si quis per sententiam Sublimitatis tuae monitus, super agnito debito, vel agnita causa, quae ingeritur ei, confessionem exponere paratus sit: eam non arbitro delegato, sed tunc temporis fisci patronis, vel alterutri eorum, si alter adesse non possit, pro more tamen solito sub actorum testificatione intimari. §. 4. Quotiesque de nuptiis [quis] sine dotalibus Instrumentis mutuo contrahendi matrimonium animo celebratis; super affectu suo liberis ex hujusmodi conjugio jam extantibus, vel necdum procreatis, legitimis allegationibus uti maluerit, eas apud eosdem pro tempore fisci patronos vel alterutrum eorum, ut dictum est, gestis interuenientibus commendari, ita videlicet, ut juri cognitae allegationes absentibus personis, si quae competunt, seruentur intactae. §. 5. His insuper, quicunque apud viros gloriosos pro tempore Consules mancipia sua libertate donare voluerint; antelatos fisci patronos ad easdem libertates peragendas propriam aduocationis vocem accommodare.

§. 6. Aliis nihilominus priuilegiis, quae jam pridem memoratis vel fisci patronis, vel adhuc aduocationis pro tempore peragentibus officium togatis, diuersis modis indulta sunt, ex hac etiam sanctione nostra in sua stabilitate duraturis. Dat. 1. Calend. Decembr. *Constantinopoli*, Ariouinio (* *Ariobindo*) et Messala Coss. 506.

5. *Idem A. Sergio P. P.*

Petitiones virorum disertissimorum fori Praesidialis secundae Syriae prouinciae Aduocatorum cum competenti moderatione censuimus admittendas: et jubemus, pro tempore primatem eorum per biennium fisci patroni fungi officio, et solatia sibi communi consensu deputata per idem biennium consequi: hocque transacto professionem aduocationis deponere, consortio videlicet eorundem Aduocatorum ad triginta tantummodo viros redigendo: ita ut, si qui superflui sunt jam eidem consortio sociati, de aduocationis officio minime rejiciantur: nemine alio eis adjiciendo, ne triginta virorum numerum Aduocatorum excedere consortium contingat. §. 1. Ad haec [eos,] qui pro ut statutum est) fisci patroni depofuerint officium, postea quoque non prohiberi singulos tam pro se, quam pro jugali sua, et socero et socru, necnon genero et nuru, liberisque propriis, colonis et seruis ad se pertinentibus aduocationis fungi officio. §. 2. Nec aediculas eorum, metatorum onere molestari: si tamen in una tantummodo suaque domo singuli talem praerogatiuam sibi vindicare maluerint.

§. 3. Pro sportulis praeterea modum, quem notitia nobis porrecta declarat, tam pro his, quam pro colonis, et eorum seruis custodiri: neminique praebere licentiam eundem modum circa sportularum exactionem contra eos excedendi. §. 4. Nec de caetero quemquam, antequam per statuta tempora legum eruditioni noscatur inhaesisse, supradicto consortio sociari. §. 5. Et filios Aduocatorum, vel adhuc in tali constitutorum officio, vel eorum, qui fisci patronatum depofuerint, superstitum vel mortuorum, extraneis ad idem officium accedentibus anteponi: eique gratis, et sine sumptibus sociari, si et ipsi (pront dispositum est) solito tempore legum doctrinam meruerint. §. 6. Ut autem his, qui fisci patroni officium adepti sunt, vel fuerint, non tantum superstitibus, sed etiam morte praeuentis prospiciatur: tam ad heredes fisci patroni, qui semel ad talem gradum vocatus sit, solatia ejus transire, hisque seruari: quam ipsos, qui fisci patronatum jam depofuerunt, vel postea depofuerint, minime cujuslibet actus publici solicitudinem nolentes subire compelli, nec exhibitionis seu deductionis onere (nisi speciali auctoritate nostra) molestari: et in prouincia incusandos per sententiam viri clarissimi prouinciam, in qua degunt, moderantis, utpote competentis judicis, conueniri atque litigare decernimus. Dat. Calend. Decemb. (Anatolio et Agapito) * *al. Decio, et Celere* Coss. 508.

6. *Imp.* JUSTINUS A. *Merino P. P.*

Restituendae sunt clarissimis eloquentiae luminibus sexaginta auri librae, quas sub Imperio ZENONIS Diuae memoriae pedaneis deputatas arbitris, necnon fidejussorum vires aestimantibus, tamen auferendas credidit praeparca posterioris subtilitas Principis ut jam liberalitate nostri numinis, viri clarissimi fisci patroni praefatam auri summam sine fraude annis singulis consequantur, ab amplissima tua Sede pari lance in utrunque diuidendam. Nam uniuersis redditur, quod pro voto omnibus primatibus indulgetur. §. 1. Sacras insuper epistolas, quibus approbantur viri clarissimi Tribuni praetoriani et Notarii, non unius tantum nomine, sed alterius quoque utrius praestandas perspicimus, siue suos filios, siue alios quosdam duxerint illustrandos.

§. 2. Ad haec altiore beneficio codicillos, quibus Illustris honoratur dignitas, consequantur: quos unius solum nomine eisdem viris facundissimis daturos nos pollicemur, profuturos scilicet alteri eorum altero concedente: seu qui ex prouinciis suis, vel ex amicis voluerint, in prouinciis tamen degentibus. §. 3. Licentiam eis praeterea facimus binos homines singulis annis itidem offerendi, nostram adoraturos purpuram statutis inferendos praesentialibus domesticis, unum equitum, alterum scholae peditum, in vacantem eorum locum, qui diem functi sunt: nullo, dum supererunt, de militia venundanda pacto cum eis interposito, quorum ejusmodi conuentiones interfunt: ita tamen, ut iidem viri facundissimi, cum offerendos eosdem crediderint homines, bina solidorum pro singulis millia, nihilque amplius, nouerint dependenda viris magnificis Comitibus dicatissimorum domesticorum: id est, equitum quidem pro eo, qui inter equites meriturus est: peditum autem pro eo, qui inter pedites inferendus est: solitis videlicet statim stipendiis, nec non etiam caeteris solatiis iisdem tyronibus deputandis sine quolibet alio dispendio. §. 4. Aliis etiam priuilegiis potiantur, quae diuersis temporibus consecuti sunt, siue per Augustos apices, siue per dispositiones et sententias Amplissimae tuae Sedis: nam qui nobis digni judicati sunt, hi multo magis in anterioribus quoque sunt adjuuandi. Datum Calend. Decembr *Constantinop.* ipso A. et Eutherico Coss. * 519.

7. *Imp*

§. 1. *Si vero in personam: ab actoris quidem parte eadem obtinebant, quae diximus in actione, qua in rem agitur. Ab ejus vero parte cum quo agitur, siquidem alieno nomine aliquis interueniret, omnimodo satisdaret: quia nemo defensor in aliena re sine satisdatione idoneus esse creditur. Quod si proprio nomine aliquis judicium accipiebat in personam:* judicatum solui, *satisdare non cogebatur.*

§. 2.

7. *Idem* A. *Theodoro P. P.*

Per hanc legem decernimus, ne, antequam in octoginta tantum virorum numerum, fori tui Culminis Togatorum collegium deductum fuerit, aspirare quis qualibet arte concedatur, aut possit: nisi vel eorum filii, qui triginta priorum obtinent numerum, facundiae studiis eruditi, gratis videlicet, et sine vllo suffragio; aut fortasse exteri non vltra duos per annos singulos facundia et ipsi conspicui, taxati fuerint: nullo deinceps, postquam in octoginta virorum numerum redacti fuerint, superare qualibet rursus ambitione vel astutia quantitatem aufuro. §. 1. Interdicenda quoque cunctis licentia praeuertendi progressus seriem, quam ipsius temporis ordo suppeditat: et, vt in mercatorum contractibus, loca permutandi: et adhuc tyrones jam interesse veteribus §. 2. Hoc etiam pronunciandum censemus, ne quis ex his in aliis degat regionibus, relicta obseruatione glorificae tuae Sedis. Nouerint etenim, qui, post nomen impetratum patroni litium, vltra trium annorum spatium ex sacratissima hac vrbe morandum duxerint, nec nuncupationem Togati, nec priuilegia virorum hujusmodi concedenda sibi: vt ne repetitis ex industria praedictae Sedis auctoritatibus protrahantur, aut multiplicentur peregrinationis excursus. §. 3. Quorum omnium si quid vel minimum quocunque tempore fuerit violatum: viginti primates ejusdem ordinis, et qui pro tempore solicitudinem ab actis in amplitudinis tuae gerent officio, adjutores etiam eorum denis singuli libris auri ferientur, quod aduersus imperialia consulta Serenitatis nostrae tendentibus non statim objecerint intercessionem Legis praesentis, aut non restiterint, et omnino non probibuerint, ne quid tentaretur contrarium, cum nec in administratores sublimissimae tuae Sedis, si non intente custodierint, dispositio salutaria, et, vt non temerentur, prospexerint, poena deerit decem auri librarum. §. 4. Sexcenti autem aurei, quibus pro tempore fisci patronis fori tuae Celsitudinis, ad exemplum priorum temporum ex arca tui judicii consulatur: ne post decursum celerem aduocationis, et labores gloriosos egeni exeant: non (vt saepe contingit) incerto die praestentur, sed cum [ad] medium iter peruenerint patrociuii rerum fiscalium: Id est, Calendis Octobribus per annos singulos sine cunctatione soluentur.

§. 5. Quidquid insuper priuilegiorum retro Principum sacris affatibus, vel auctoritate tribunalis, cujus interest, huic eidem ordini datum ostenditur, inuiolatum seruari. §. 6. Cumque lite quisquam eorum pulsatus fuerit, seu ciuilis causae certamine, aut criminalis quaestionis obtentu, hic, vel in prouinciis: cum per concessum tempus eorum adesse quenquam euenit, nullas executorca sportulas assequi; nec qui controuersiia mouendis inseruiunt, aut excipiendo, seu praeparando, vel officio quolibet alio, quocunque nomine sumptum exigendum censemus. Dat. Id. Febr. *Constantinopoli,* Justino A. 2. et Opilione Coss. 524.

8. *Idem* A. *Archelao P. P.*

Nemo, excepta Menandri fisci patroni persona, speret de caetero permutationem saltibus superiore gradu captato ruiturum se beneficiis, quae patronis aerarii, seu dum officium exhibent causis fiscalibus, aut post impletum agmen impertita monstrantur. Dat. 11. Cal. Sept. Justino A. 2. et Opilione Coss. 524.

9. *Imp.* JVSTINIANVS A. *Joanni P. P.*

De constitutione diuinae recordationis JVSTINI patris nostri super Togatis amplissimae tuae Sedis prolata, Illyriciani aduocati postulauerunt à nobis [eis] clarum fieri, si locum etiam circa eos possit habere, siue cum commeatu, siue sine commeatu judicio ejusdem sublimitatis [tuae] absfuerint. Sancimus itaque, [talem] Legem generaliter etiam in persona eorum valere, vt si quis sine commeatu vltra continuum bieunium absfuerit, vel cum commeatu vltra quinquennium, de matricula penitus aboleatur: nulla licentia ei danda gradum suum vindicare, nec iterum viris disertissimis Togatis ejusdem Sedis adsistere. Perfruantur igitur Aduocati ejusdem Sublimitatis hac nostra generali sanctione.] * 534.

c) De ADVOCATIS FISCI.

(Cod. 2. T. 9.)

1. *Imp.* ANTONINVS A. *Claudio.*

Cum te fisci causam agitasse proponas, quamuis te salarium percepisse neges, tamen placitis acquiesce. Eos enim, qui causam fisci egissent, prohibitum est aduersus fiscum patrocinium praestare. PP. 13. Cal. Jan. Antonino A. 4. et Balbino Coss. 214.

2. *Impp.* VALERIANVS et GALLIENVS AA. *Frequentio.*

Potes, auctoribus nobis, aduersus fiscum quoque patrocinium exhibere priuatis: dum eam scilicet causam, quam tu, cum fisci aduocatus fueras, forte tractasti, suscipere declines. PP. 6. Cal. Mart. Valeriano 2. et Gallieno AA. Coss. 255.

3. *Imp.* CONSTANTINVS A. *Aeliano Proconsuli Africae, post alia.*

Fisci aduocatus poenas metuens, caueat, ne fiscalia commoda occultet, neue vllo negotio existente, fisci nomine priuatia audeat calumnias commouere. Dat. 6. Id. Nou. *Triumvir.* Constantino A. 4. et Licinio * Caesar. 4. Coss. 315.

4. *Imppp.* GRATIANVS, VALENTINIANVS et THEODOSIVS AAA. *ad Ammianum Comitem Rerum priuatarum.*

Rationales, priuatae rei causis, vel sacris aerariis praesidentes, examen praesente fisci aduocato suscipiant. PP. 17. Cal. Jan. Merobaude 2. et Saturnino Coss. 383.

d) De ERRORE ADVOCATORVM, VEL LIBELLOS SEV PRECES CONCIPIENTIVM.

(Cod. 2. T. 10.)

1. *Imp.* ALEXANDER A. *Aureliae.*

Ea, quae aduocati praesentibus his, quorum causae aguntur, allegant, perinde habenda sunt, ac si ab ipsis dominis litium proferantur. PP. Calend. Mart. Albino et Maximo Coss. 228.

2. *Imp.*

§. 2. Sed hodie haec aliter obseruantur. Siue enim quis in rem actione conuenitur, siue personali suo nomine: nullam satisdationem pro litis aestimatione dare compellitur: sed pro sua tantum persona, quod in judicio permaneat vsque ad terminum litis, vel committitur suae promissioni cum jurejurando (quam *juratoriam cautionem* *) vocant), vel nudam promissionem, vel satisdationem pro qualitate personae suae dare compellitur.

§ 3.

*) De juratoriis Cautionibus, Nouell. 53. Cap. 4. vid. supr. h. P. II. L. IV. T. VI. p. 456.

2. *Imp.* GORDIANVS A. *Rogato militi.*

Errores eorum, qui desideria, id est, preces scribunt, veritati praejudicium afferre non posse, manifestum est. Et ideo si condemnationem, cujus mentionem libello insertam esse proponis, manifeste probare potes non intercessisse: allegationes tuas laedi non oportere, is, qui super negotio disceptaturus est, non ignorabit. PP. 10. Cal. Jul. Pio et Pontiano Coss. 239.

3. *Impp.* DIOCLETIANVS et MAXIMIANVS AA. et CC. *Vlpiae.*

Sententia finita negotia, rescriptis reuocari non oportet. Nec enim, quae constituta sunt, [id est,] vt aduocatorum error litigatoribus non noceat, tibi etiam opitulari possunt: cum te praesente, neque causae palam ex continenti, id est triduo proximo contradixisse, neque post sententiam appellationis remedio (si tibi haec displicebant) vsam esse proponas. Dat. 6. Calend. Sept. *Viminacii*, * *Constantio et Maximiano* CC. Coss. 294.

e) VT QVAE DESVNT ADVOCATIS PARTIVM, JVDEX SVPPLEAT. (Cod. 2. T. 11.)

1. *Impp.* DIOCLETIANVS et MAXIMIANVS AA. et CC. *ad Honoratum.*

Non dubitandum est, Judicem, si quid à litigatoribus, vel ab his, qui negotiis adsistunt, minus fuerit dictum, id supplere, et proferre, quod sciat legibus, et juri publico conuenire. S. 16. Cal. Mart. Diocletiano 5. et Maximiano 4. AA. Coss. 293.

*) De Lucris Aduocatorum, et Concussionibus Officiorum, seu Apparitorum, Cod. 12. Tit. 62. v. supr. P. I. Sect. I. pag. 20.

f) EX QVIBVS CAVSIS INFAMIA IRROGATVR. (Cod. 2. T. 12.)

1. *Impp.* SEVERVS et ANTONINVS AA. *Manilio.*

Infamiae detrimentum minime tibi affertur ob id solum, quod in carcerem conjectus es, vel vincula tibi jussu legitimi Judicis injecta sunt. PP. sine die et Consule.

2. *Iidem* AA. *Venerio.*

Neque furti, neque vi bonorum raptorum, neque peculatus damnatus intelligi potest, qui, cum plus debito nomine debitorum exegisset, in duplum à Praeside condemnatus est. PP. 5. Id. Januar. Laterano et Rufino Coss. 198.

3. *Iidem* AA. *ad Metrodorum.*

Etsi seuerior sententia dici debuit, tamen cum Proconsul Vir clarissimus certis rationibus motus mitiorem sententiam dixerit, et ordine decurionum te biennio abstinere jusserit, transacto tempore non esse te in numero infamium, palam est; eo quod post biennium remisisse tibi prohibitionem decurionatus Judex videtur. PP. 10. Cal. Jan. Laterano et Rufino Coss. 198.

4. *Iidem* AA. *Venustiano.*

Si Posidonium in tempus anni relegatum, sententiam non excessisse Proconsulis probaueris, quinque annis exilio temporali damnandum inter infames haberi non oportet: quoniam sententiae seueritas eum caeteris damnis transigere videtur. PP. 6. Cal. Mart. Saturnino et Gallo Coss. 199.

5. *Iidem* AA. *Ambrosio.*

Decuriones quidem, item filios decurionum fustibus castigari prohibitum est. Verum si injuriam te fecisse Proconsul vir clarissimus pronunciauerit, ignominia notatus es. PP. Cal. Jul. Saturnino et Gallo Coss. 199.

6. *Iidem* AA. *Justo.*

Ad tempus in opus publicum damnati, pristinum quidem statum retinent: sed damno infamiae post impletum tempus subjiciuntur. PP. 7. Id. Decembr. Geta et Plautiano Coss. 204.

7. *Iidem* AA. *Demetrio.*

Nemo ob id, quod bonis paternis se abstinuit, infamis est. PP. 5. Id. Januar. Antonino A. et Geta 2. * vtrisque Coss. 206.

8. *Iidem* AA *Vlpiae.*

Si furti condemnata es, citra verbera quoque fustium, famae damnum subiisti. Quod si res furtiua, quam alter surripuit, apud te ignorantem comperta est: non laesit existimationem tuam durior sententia. PP. 10. Cal. Mart. Antonino A. et Geta vtrisque 2. * *C.* Coss. 206.

9. *Iidem* AA. *Laeto.*

Neminem sequitur infamia ob defensa publica negotia patriae suae. PP. 12. Cal. Mart. Antonino A. et Geta vtrisque 3. * *C.* Coss. 209.

10. *Iidem* AA. *Seuero.*

Injuriarum ex persona quoque serui damnatus, infamia notatur. PP. 4. Cal. Aug. iisdem Coss. 209.

11. *Imp.* ALEXANDER A. *Herennio.*

[Debitores] qui bonis cesserint, licet ex ea causa bona eorum venierint, infames non fiunt. PP. 10. Cal. Maji, Maximo 2. et Aeliano Coss. 224.

12. *Idem* A. *Donato.*

Si te expilasse hereditatem, sententia Praesidis constiterit, non ex eo, quod non et alia poena tibi irrogata est, furti improbioris infamiam euitasti. PP. Cal. Jul. Juliano 2. et Crispino Coss. 225.

13. *Idem* A. *Juuentio.*

Ea, quae pater testamento suo filios increpans scripsit, infames quidem filios jure non faciunt, sed apud bonos et graues opinionem ejus, qui patri displicuit, onerant. 13. Calend. Nou. ipso A. 3. et Dionysio Coss. 230.

14. *Imp.*

§. 3. Sin autem per *procuratorem* (*) lis vel infertur, vel suscipitur; in actoris quidem persona, si non mandatum actis insinuatum est, vel praesens dominus litis in judicio procuratoris sui personam confirmauerit; *ratam rem dominum habiturum satisdationem procurator dare compellitur:* eodem obseruando, et si tutor, vel curator, vel aliae tales personae, quae alienarum rerum gubernationem receperunt, litem quibusdam per alium inferunt.

§. 4.

14. *Imp* GORDIANVS A. *Jonino.*

Nullam existimationis infamiam auunculus tuus pertimescat ictibus fustium subjectus [ob crimen quaestione habita,] si sententia non praecessit, ignominiae maculam irrogans. Dat. Cal. Sept. Pio et Pontiano Coss. 239.

15. *Idem A. Sulpitiae.*

Decreto amplissimi ordinis luctu foeminarum deminuto, tristior habitus caeteraque hoc genus insignia mulieribus remittuntur: non etiam intra tempus, quo his elugere maritum moris est, matrimonium contrahere permittitur: cum etiam, si nuptias alias intra hoc tempus secuta est, tam ea, quam is, qui sciens eam duxit vxorem, etiam si miles sit, perpetuo Edicto labem pudoris contrahat. PP. 17. Cal. Jul. Gordiano A. et Auiola Coss. 240.

16. *Idem A. Domitiano.*

Fustibus caesum, cui per praeconem ita dictum est, *ἐσυκοφάντησας*, [id est, calumniatus es,] vt calumniatorem videri notatum, ideoque esse famosum, manifestum est. PP. 3. Cal. Aug. Sabino et Venusto Coss. 241.

17. *Idem A. ad Magnum.*

Verbum precibus insertum potius verecundiam onerare, quam vllam existimationis maculam videtur aspergere. Etenim cum non causa cogniti dictum est *ἐσυκοφάντησας*, sed ad postulatum patroni, interlocutione Judicis responsum sit: nequaquam hoc infamiam irrogat. PP. 8. Cal. Oct. Attico et Praetextato Coss. 243.

18. *Impp.* VALERIANVS et GALLIENVS AA. *Antiocho.*

Non damnatos quidem duntaxat injuriae, sed pactos quoque perpetuum Edictum infamat. Verum pactos eos demum, qui vllos aduersariis nummos pro mala conscientia ex transactione numerassent, in hac causa placuit intelligi. Caeterum simplex ejus [rei] gratia integram pacti existimationem illibatamque conseruat. Quod si jurejurando decisa contentio sit: nemo dubitauerit, quin religionem absolutio judicantis sequatur. PP. 14. Cal. Jan. Seculare 2. et Donato Coss. 261.

19. *Impp.* CARINVS et NVMERIANVS AA. *Aristocrati.*

Interlocutio Praesidis, quae indicta est, infamem eum, de quo quaeris, fecisse non videtur, cum non specialiter ob injuriam vel admissam vim condemnatus sit, sed ita Praesidis verbis grauatus et admonitus, vt ad melioris vitae frugem se reformet. PP. 17. Cal. Febr. Carino 2. et Numeriano AA. Coss. 284.

20. *Impp.* DIOCLETIANVS et MAXIMIANVS AA. et CC *Fortunato.*

Improbum foenus exercentibus, et vsuras vsurarum illicite exigentibus, infamiae macula irroganda est. S. 17. Cal. Mart. ipsis AA. Coss. * 293.

21. *Iidem* AA et CC. *Statio.*

Si fratres tui minores duntaxat aetate [in] ludicrae artis ostentatione spectaculum sui populo praebuerunt, inuiolatam existimationem obtinent. Dat. 5. Cal. Sept. ipsis AA. Coss. * 293.

22. *Iidem* AA. et CC. *Domitiano.*

Fidem rumpens societatis, cum infamiae periculo, suo nomine pro socio conuentus, ad faciendum satis vrgetur. Dat. 6. Id. Dec. *Nicomediae*, AA. Coss. * 293.

(B)

(*) DE PROCVRATORIBVS.

(Cod. 2. T. 13.)

1. Diuus ANTONINVS PIVS A. *Seuero.*

Cautio ratihabitionis tunc exigitur à Procuratore, quoties incertum est, an ei negotium mandatum sit. PP. 4. Id. Oct. Gallicano et Venusto Coss. (* *al. Glabrione et Antistio Vetere*) 151.

2. Diui FRATRES *Sextiliae.*

Cum rem pecuniariam esse dicas, potes per maritum tuum solemnibus impletis, appellationi aduersariae tuae respondere: cum appellationes pecuniariae etiam per procuratores exerceri ab vtraque parte litigantium possint. Accepta 8. Cal. Aug. ipsis 2. et 3. AA. (* *al. Rustico et Aquilino*) Coss. 163.

3. *Impp.* SEVERVS et ANTONINVS AA. *Pomponio.*

Eum, qui res agit heredum, à quibus tibi deberi fideicommissum dicis, euoca ad Praetorem virum clarissimum: qui aut tibi respondere cogetur, aut ab administratione negotiorum secundum formam jurisdictionis prohibebitur. † Deliberabit autem Praetor, si non defendantur heredes, an mittere te in possessionem debeat, secuturus jurisdictionem, quae exerceri aduersus indefensos solet. PP. 10. Cal. Sept. Chilone et Libone Coss. 205.

4. *Iidem* AA *Saturnino.*

Quia absente te judicatum dicis: aequum est, tibi restitui causae defensionem. † Nec oberit tibi, quod vxor tua interfuit judicio, aut etiam acquieuit sententiae: cum aliena negotia per mulieres non aliter agi possint, nisi in rem suam, et proprium lucrum mandatae sint eis actiones. PP. Prid. Non. Jan. Apro et Maximo Coss. 208.

5. *Imp.* ANTONINVS A. *Pancratiae.*

Actionem ei, qui absentis nomine agere vult, si non eum defendat, denegari oportere, jam Edicto perpetuo expressum est. 4. Cal. Mart. duobus Aspris Coss. 213.

6. *Imp.* ALEXANDER A. *Martiano.*

Reum criminis constitutum defensionem causae suscipere non posse, antequam purget innocentiam suam, incognitum non est. 6. Calend. Mart. Maximo 2. et Aeliano Coss. 224.

7. *Idem A. Macrino.*

Militem nec pro patre, vel matre, vel etiam vxore, nec ex sacro Rescripto, procuratorio nomine experiri oportet: eum neque defensionem alienam suscipere, vel redimere negotia, vel quasi suffragatorem accedere, vtilitate publica permittatur. PP. 8. Id. Mart. Maximo 2. et Aeliano Coss. 224.

8. *Idem*

§. 4. Si vero aliquis conuenitur: siquidem *praesens* procuratorem dare paratus est, potest vel ipse in iudicium venire, et sui procuratoris personam per *judicatum solui* [satisdationem solenni stipulatione] firmare; vel extra iudicium satisdationem exponere, per quam *ipse sui procuratoris fidejussor existat*, *pro omnibus judicatum solui satisdationis clausulis*. Vbi et de hypotheca suarum rerum conuenire compellitur: siue in iudicio promiserit, siue extra judicium cauerit: vt tam ipse, quam heredes

8. *Idem* A. *Mansueto.*

Quod quis sibi debitum exigere tibi mandauit, ante litis contestationem, tu alii petendum mandare non potes. PP. 8. Cal. Sept. Maximo 2. et Aeliano Coss. 224.

9. *Idem* A. *Aufidio.*

Qui stipendia merentur, suis negotiis superesse, inoffensa disciplina, possunt. Nec potast dici eum, qui honesta et verecunda praecedente causa mandatas sibi actiones exercuerit, aliano negotio fungi: cum, licet contentio ex persona alterius bona fida famatur, hunc tamen rem suam garere non ambigatur. Quod militibus meis interdici non modo absurdum, verum etiam iniquum est. Sina die et Consule.

10. *Idem* A. *Castiae.*

Si procurator ad vnam speciem constitutus, officium mandati egressus est, id, quod gessit, nullum domino praejudicium facere potuit.

† Quod si plenam potestatem agendi habuit, rem judicatam rescindi non oportet: cum si quid fraude, vel dolo agerit, conuenire eum more judiciorum non prohibearis. PP. 3. Cal. Mart. Albino et Maximo Coss. 228.

11. *Idem* A. *Sebastiano.*

Neque tutores, neque curatores ex sua persona in rem pupilli, vel adolescentis procuratorem facere possunt, sed actorem constituere debent. † Pupillus autem, vel pupilla, adultus, vel adulta, tam ad agendum, quam ad defendendum, tutore seu curatore interueniente, procuratorem ordinare possunt. Ipsi etiam tutores et curatores post litis contestationem à se factam, ad exemplum procuratorum, qui litem contestati sunt, dare procuratores non prohibentur. PP. Prid. Id. Maji, Alexandro A. 3. et Dione Coss. 230.

12. *Idem* A. *Frontoni.*

Exigendi à filio tuo mandati, qui se defensioni tuae offerebat, duplici ratione necessitas non fuit: aut quod defendere quis, sine libertus, sine extraneus sit, sine mandato potest, satisdatione tamen pro defensione praestita, et alia proculdubio obseruatione subjecta: aut quod filius, etiamsi vltro actionem patris nomina dirigat, mandatum probare non cogitur. † Sane, quod necdum legitimam aetatem idem filius tuus compleuerit, ob hoc quidem depellere à procurationis officio eum judex non injuste potuit: sed multo justius fuit, hujusmodi defensorem audire, quam te absentem quasi contumacem et indefensum graui condemnatione afficere. 5. Cal. Oct. Agricola et Clementino Coss. 231.

13. *Imp.* GORDIANVS A. *Luciano Militi.*

Ita demum super lite persequenda, quam tibi mater mandauit, actionem intentare potes, si, cum primum litem contestareris, non est tibi eo nomine opposita praescriptio militiae: quod nec, cum appellatio agitur, tibi objici potest. Nam si integra res est, ratio perpetui Edicti acceptam tibi non permittit alieno nomine actionem intendere. 3. Idib. Januar. Gordiano A. et Auiola Coss. 240.

14. *Idem* A. *Sabiniano.*

Non eo minus sententia aduersus te lata, juris ratione subsistit, quod aduersaria tua minor viginti quinque annis constituta, causam suam marito sine curatore agendam mandauit. Minoribus enim ae as in damnis subuenire, non [in] rebus prospere gestis obesse consueuit. PP. 3. Non. Octobr. Gordiano A. 2. et Pompejano Coss. 241.

15. *Impp.* DIOCLETIANVS et MAXIMIANVS AA. et CC. *Cornificio.*

Litem te redemisse contra bonos mores precibus manifeste professus es: cum procurationem quidem suscipera (quod officium gratuitum esse debet) non sit res illicita: hujusmodi autem officia non sine reprehensione suscipiuntur. S. 3. Non. April. * *Constantio et Maximiano* CC. Coss. 294.

16. *Iidem* AA. et CC. *Paconiae.*

Procuratorem, vel actorem praedii, si non specialiter distrahendi mandatum accepit, jus rerum dominii vendendi non habere, certum ac manifestum est. Vnde, si non ex voluntate domini, vendantibus his, fundum comparasti, peruidee improbum tuum desiderium esse, dominium ex hujusmodi emptione tibi concedi desiderantis. S. Non. April. *Byzantii*, * *iisdem* CC. Coss. 294.

17. *Iidem* AA. et CC. *Mardonio.*

Inuitus procurationem suscipere nemo cogitur: nec eandem vltra, nisi prouocationis causa, extendere. Sed nec defensionem absentis subira compellitur: cum fidem susceptam implere sufficiat. PP. Non. Jun. *Philippopoli*, (Diocletiano 5. et Maximiano AA. Coss. 293.) * *iisdem CC. Coss* 294.

18. *Iidem* AA. et CC. *Dionysiae.*

Alienam suscipere defensionem, virile est officium, et vltra sexum muliebrem esse constat. Filio itaque tuo, si pupillus est, tutorem pete. S. 14. Cal. Febr. *Sirmii*, * *Constantio et Maximiano* CC. Coss. 294.

19. *Iidem* AA. et CC *Firmo.*

Si pretium quidem actoribus alienum fundum, vel seruum citra mandatum domini tibi distrahentibus dedisti, et neque praecessisse, neque secuta contractum domini declaretur voluntas, in rem autem ejus idem pretium processisse, prouinciae Praeses causa cognita perspexerit, hoc tibi restitui jubebit. Prid. Id. Mart. * *iisdem* CC Coss. 294.

20. *Iidem* AA. * *et CC. ad Verinum Praesidem Syriae.*

Nihil arbitramur interesse, vtrum ab initio, an coepta jam lite, negotium ad personam procuratoris transitum fecerit. Dat. 10. Calend. Octobr. [*Demesso*. * *iisdem* CC. Coss.] * 294.

21. *Imp.* CONSTANTINVS A. *ad Concilium Prouinciae Africae.*

Maritus citra mandatum in rebus vxoris cum solemni satisdatione, ● alia obseruatione interceedendi liberam habeat facultatem: ne foeminae, persequendae litis obtentu in contumeliam matronalis pudoris irreuerenter irruant, et conuentibus virorum, vel judiciis interesse cogantur. † Sin autem mandatum susceperit, licet maritus sit, id solum exequi debet, quod procuratio emissa praescripserit. Dat. 4. Id. Martii, Adru-

heredes ejus obligentur. Alia insuper cautela, vel satisdatione propter personam ipsius exponenda, quod tempore sententiae recitandae (in judicium) veniet: vel si non venerit, omnia dabit fidejussor, quae in condemnatione continentur, nisi fuerit prouocatum.

§. 5. *Si* vero *reus praesto*, ex quacunque causa, *non fuerit*, et alius velit *defensionem* ejus subire: nulla differentia inter actiones in rem vel personales introducenda, potest hoc facere: ita tamen, vt *satisdationem judicatum solui* pro litis aestimatione praestet. *Nemo enim secundum veterem regulam* (vt jam dictum est) *alienae rei sine satisdatione defensor idoneus intelligitur.*

§. 6.

Adrumeti, Constantino A. et Licinio Caesare vtrisque 2. Coss. 312.

22. *Idem A. ad Bassum Vrbi.*

Procuratoribus institutis, et post contestatam litem dominis effectis, hi, qui mandauerant, non habeant facultatem negotia persequendi, nisi capitales inimicitiae, vel morbus, vel alia necessaria causa intercesserit: tunc enim etiam initia his, transferri lis potest. Dat. 13. Calend. Jul. Constantino A. 5. et Licinio Caesare vtrisque Coss. 319.

23. *Imp.* JVLIANVS A. *Secundo P. P.*

Nulla dubitatio est, post causam in judicio agitatam, vtpote dominum litis procuratorem effectum, etiam post excessum ejus, qui agendam, vel defendendam litem mandauerat, posse inchoatam causam jurgiumque finire: quippe cum et procuratorem posse eum instituere, veteris juris voluerint conditores. Lect. 2. Non. Febr. Juliano A. 4. et Sallustio Coss. 363.

24. *Imppp.* GRATIANVS, VALENTINIANVS et THEODOSIVS AAA. *Pancratio Praefecto Vrbi.*

Licet in principio quaestionis persona debeat inquiri procuratoris, an ad agendum negotium mandatum à domino litis habeat: si tamen falsus Procurator inueniatur, nec dici controuersiae solent, nec potest esse judicium. Dat. 2. Calend. April. *Constantinop.* Antonino et Syagrio Coss. 382.

25. *Imppp.* VALENTINIANVS, THEODOSIVS et ARCADIVS AAA. *Tatiano PP.*

Quicunque Praetorianae vel Vrbanae Praefecturae sublime fastigium vel Magisterium militare, vel consistorianae Comitinae insignia meruerit dignitatis, vel Proconsulare jus dixerit, aut Vicarii fuerit administratione suffultus: si quod ab eo vel infertur jurgium, vel refertur, procuratoris personam in negotii sui jura substituat.

† Quod si quis sanctionis hujus statuta transgressus, judiciis sese jurgaturus ingesserit, careat ejus litis forte, cujus non per procuratorem expectauit euentum: Judex nihilominus, qui contra fecerit, nouerit à se viginti libras auri, [item] ab Officio quoque suo tantundem ponderis exigendum. Dat. 18. Calend. Octobr. Arcadio A. 2. et Rufino Coss. 392.

In AVTHENT. *vt ab illustr. Coll. 5. Tit. 26. al. 18. seu* Nouell. 71. Cap. 1. §. 1.

Hoc Jus stabit vsque ad Illustres solos: caeteri enim commune Jus amplectuntur.

(Nou. 71. CAP. I. vid. supr. h. P. II. L. IV. T. VI. p. 444.)

26. *Imppp.* ARCADIVS, HONORIVS et THEODOSIVS AAA. *Anthemio P. P.*

In pecuniariis controuersiis, etsi specialiter hoc praecepti, vel sententiae minime designat auctoritas, passim vnicuique (si tamen ita maluerit) per procuratorem respondendi tribuimus facultatem: nisi forte quosdam, justiores nonnunquam ob causas vehementiores, maximi Judicis vocabit auctoritas. Dat. Prid. Id. Octobr. †

27. *Imp.* ZENO A. ††

Constitutio prohibet duorum judiciorum vnum eundemque publicum procuratorem esse: sed alios quidem esse in maximis judiciis gloriosissimorum Magistratuum procuratores, alios vero, qui eloquentissimis judicibus pedaneis ministrent in litibus: ac neque eum, qui litem inchoauit procuratorem apud Diaetetam, seu pedaneum, eundem ipsum terminare ipsam litem apud gloriosissimum Magistratum, sed nec metentalma, id est, translationem mandati fieri ab ipso ad alium procuratorem, qui apud gloriosissimum Magistratum adsideat: nulla impensa pro permutatione procuratoris facienda in hoc metentalmate, neque communi satisdatione pro hoc metentalmate exigenda, sed at judicatum solui satisdationem, et de ratihabitione cautionem ita ab initio concipi, vt comprehendantur in his et expensae hujus metentalmatia, vt is, à quo exigitur alterutra harum satisdationum, stipuletur, quia spondeo me et hunc, apud Diaetetam procuratorem pro judicatorum solutione aut satisdatione confirmaturum, et si contingat ex relatione Diaetetae, aut ex appellatione data contra ipsius sententiam transferri causam ad maximum judicium, cui subest Diaeteta, etiam tum ex metentalmate futurum procuratorem in maximo judicio simili modo confirmaturum me spondeo. Si non haec omnia obseruata fuerint, si quidem circa maximum judicium lex haec transilita fuerit, competenti scrinio quinque auri libras persoluet poenam. Si vero circa Diaetetas haec lex praetermissa fuerit, is, qui litem adimplet, qui apparet eloquentissimo Diaetetae, vnius auri libras exigetur poenam. Alii vero duo, qui ex officio segregati sunt, et attributi Diaetetae siue ex scholis duarum auri librarum exigentur multam: ipse vero procurator, à quo quid peccatum contra hanc legem fuerit, plagis castigatur à Magistratu aut Diaeteta, interdictus in posterum procuratoris officio fungi in judicio.

28. Constitutionis Argumentum ex Lib. EVSTATHII, περὶ χρονικῶν διαστημάτων.

Si fidejussor procuratoris non definierit tempus, et dixerit forte, ego fidejubeo pro ipso, et si mortuus fuerit, aut amplius non appareat: idque contigerit intra viginti dies, alius fidejussor dandus erit. §. 1. Si moriatur, aut alias non inueniatur is, qui ad litem ab aliquo datus est procurator, post vicesimum diem a judiciali decreto super alterius procuratoris datione interposito, sex mensium accessionem, seu terminum habebit principalis reus peregre degens in remota prouincia, ad alium procuratorem dandum, vel ad veniendum per se in judicium: si enim in proxima, non autem in longinqua prouincia absit, tunc judicis arbitrio terminus, siue dilatio definietur.

g) Ne

§. 6. Quae omnia apertius et perfectius à quotidiano judiciorum vsu in ipsis rerum documentis apparent.

§. 7. Quam formam non solum in hac regia vrbe, sed [etiam] in omnibus nostris prouinciis (etsi propter imperitiam forte aliter celebratur) obtinere censemus: quum necesse sit, omnes prouincias, caput omnium nostrarum ciuitatum, id est, hanc regiam vrbem, ejusque obseruantiam sequi.

TIT

g) NE LICEAT POTENTIORIBVS PATROCINIVM LITIGANTIBVS PRAESTARE, VEL ACTIONES IN SE TRANSFERRE.

(Cod. 2. T. 14.)

1. *Impp.* DIOCLETIANVS et MAXIMIANVS AA. *Aristobulo salutem.*

Diuine admodum constituit D. CLAVDIVS consultissimus Princeps, parens noster, vt jactura causae afficerentur hi, qui sibi potentiorum patrocinium aduocassent: vt, hoc proposito metu, judiciariae lites potius suo marte discurrerent, quam potentiorum domorum opibus niterentur. Quem palam est in tantum prouincialium quaestionibus esse commotum, vt hujus sanctionis Rectores prouinciarum custodes, et contemptae hujus rei vindices fecerit: scilicet, vt in actores seu procuratores in subsidia negotiorum vel vsurpatos gratia, vel redamptos, seuera sententia vindicarent. Quare cum intersit in vniuersum omnium, et praecipue tenuiorum, qui saepe importunis potentium intercessionibus opprimuntur: inter litigatores audientiam tuam impertiri debebis. † Nec metuas, ne praejudices Clarissimie ... cum D. Claudius hujus rei Rectorem prouinciae disceptatorem, et, si res postularet, vltorem specialiter fecerit. Dat. 4. Id. Sept. AA. 3. et 2. Coss. 287.

2. *Imppp.* ARCADIVS, HONORIVS et THEODOSIVS AAA. *Joanni P. P.*

Si cujuscunque modi actiones ad potentiorum fuerint delatae personas, debiti creditores jactura multentur. Aperta enim credentium videtur esse voracitas, qui alios actionum suarum redimunt exactores. Dat. 5. Id. Jul. Honorio 7. et Theodosio 2. AA. Coss. 407. * *in C. Th. 422. Hon. 13. et Theod. X demto Arcadio.*

h) DE HIS, QVI POTENTIORVM NOMINE TITVLOS AFFIGVNT, VEL EORVM NOMINA IN LITEM PRAETENDVNT.

(Cod. 2. T. 15.)

1. *Impp.* ARCADIVS et HONORIVS AA. *Messalae P. P.*

Animaduertimus plurimos injustarum desperatione causarum, potentium titulos, et clarissimae priuilegia dignitatis, his, à quibus in Jus vocantur, opponere. At ne in fraudem legum aduersariorumque terrorem his nominibus abutantur, et titulis, qui hujusmodi dolo scientes conniuerint, afficiendi sunt publicae sententiae nota quod si nullum hac in parte consensum praebuerint, vt libelli aut tituli eorum nominibus, [vel] aedibus affigerentur alienis: eatenus in eos, qui fecerint, vindicetur, vt affecti plumbo perpetuis metallorum suppliciis deputentur. † Quisquis igitur lite pulsatus, (cum ipse et rei sit possessor et juris, et titulum illatae solenniter pulsationis exceperit) contradictoriis libellis, aut titulis alterius nomen crediderit ingerendum: ejus possessionis, aut causae, quam sub hac fraude aut retinere, aut euitare tentauerit, amissione multetur: nec repetendae actionis, etiam si ei probabilis negotii merita suffragantur, habeat facultatem. Eos sane, qui se sponte alienis litibus inseri patiuntur, cum his neque possessio, neque proprietas competat: veluti famae suae prodigos, et calumniarum redemptores, notari oportebit. Dat. 15. Calend. Decembr. *Mel.* Stilichone et Aureliano Coss. 400.

*) Vt nemo priuatus Titulos Praediis suis, vel alienis imponat, vel Vela Regia suspendat, Cod. 2. T. 16. v. supr. P. I. Sect. III. p. 180. De injustis Patrociniis prohibendis, Nouell. 17. Cap. 13. v. supr. h. P. II. L. I. T. II. p. 7. De Titulis affixis alienis Praediis, Nouell. 17. Cap. 15. ib. p. 8. Nouell. 164. Cap. 1. v. supr. h. P. II. L. II. T. XIV.

i) VT NEMINI LICEAT SINE JVDICIS AVCTORITATE SIGNA REBVS IMPONERE ALIENIS.

(Cod. 2. Tit. 17.)

1. *Imp.* PROBVS A. *Octauio.*

Saepe rescriptum est, ante sententiam signa rebus, quas aliquis tenebat, imprimi non oportere. Et ideo ea rebus, aut fructibus apud te constitutis illicite imposita, poteris ipse licite detrahere: vt amotis his, causa, quae ex officio tibi infertur, terminetur. Dat. 4. Calend. Jul. Probo A. 2. et Lupo Coss. 278.

2. *Impp.* DIOCLETIANVS et MAXIMIANVS AA. et CC. *Craugasio.*

Rebus, quas alius detinet, imprimere signa nemini licet, etiamsi suas vel obligatas sibi eas esse aliquis affirmet.

k) NE FISCVS VEL RESPVBLICA PROCVRATIONEM ALICVI PATROCINII CAVSA IN LITE PRAESTET.

(Cod. 2. T. 18.)

1. *Imp.* GORDIANVS A. *Legitimo et aliis.*

Reipublicae juribus adjuuari te sub obtentu quantitatis, quam eidem Reipublicae debes, contra juris rationem desideras. 3. Id. Jan. Gordiano A. 2. et Pompejano Coss. 242.

2. *Idem A. Tertullo.*

Cum allegas, partem rerum vel actionum dimidiam fisco, quo magis ejus juribus protegaris, velle te donare: hujusmodi litium donationem admitti, temporum meorum disciplina non patitur. Vnde Jus tuum, si quod tibi competit, citra inuidiam fisci mei tueri solenniter cura. S. 6. Non. Aug. Gordiano A. 2. et Pompejano Coss. 242.

3. *Impp.*

TIT. XII.

DE PERPETVIS ET TEMPORALIBVS ACTIONIBVS, ET QVAE AD HEREDES ET IN HEREDES (a*) TRANSEVNT.

Hoc loco admonendi sumus, eas quidem *actiones*, quae *ex Lege*, Senatusue consulto, siue ex sacris Constitutionibus, proficiscuntur, *perpetuo solere antiquitus competere*, donec sacrae Constitutiones, tam in rem, quam in personam actionibus certos fines dederunt: eas vero, quae ex propria

3. *Impp.* DIOCLETIANVS et MAXIMIANVS AA. et CC. *Amphioni.*

Abhorret à seculo nostro sub praetextu debiti procurationem contra priuatos fiscum praestare. Dat. 8. Cal. Jan. *Philippopoli*, * *Constantio et Maximiano* CC. Coss. 294.

4. *Iidem* AA. et CC. *Achilli.*

Ad fraudem creditoribus faciendam, inuidiam fiscalium contra seculi nostri tranquillitatem implorari non decet. Redde itaque, quod fisco nostro debes: et, si conuentus velut à creditore fueris, quem tibi numerasse pecuniam negas, exceptione non numeratae pecuniae secundum leges vti potes. Dat. 16. Calend. Jan. *Sirmii*, * *iisdem* CC. Coss. 294.

*) Vt ab Illustribus, et qui super eam Dignitatem sunt, omnimodo super ... Causis, sed et Iniuriarum criminalibus per Procuratorem dicantur. ...issimis autem in pecuniariis licere eis et per *Procuratorem* et per se litigare, Nouell. 71. vid. supr. h. P. II. L. IV. T. VI. p. 444. sq. De Poena Episcoporum, Sacerdotum, et Clericorum, qui se Aduocationibus, Sponsionibus, Redemptionis, aliisue similibus dedunt, Nouell. ... cap. 86. v. supr. P. I. Sect. IV. p. 225. Vt Monachi per Procuratorem se defendant: et de Quantitate Sportularum, Nouell. 123. Cap. 27. ib. p. 253. Vt neque Miles, neque Foederatus obseruetur Domui priuatae, aut Possessioni alicujus, Nouell. 116. ib. Sect. V. p. 329.

R. A. 1495. §. 7-11. 1500. §. VIII. mutat. 1557. §. 48. §. XVII. Conf. 1555. Art. XI. §. 13. 14. 1507. N. 6. 7. 8. tot. 1521. N. XIV. XV. Cammergerichts-Ordnung d. A. 1523. N. VII. tot. Reform. Polit. Aug. 1548. N. XXXII. Cammergerichts-Ordnung de Anno 1555. Art. XI. §. 6. XXIII. §. 2. XVIII-XXV. LII. Reform. Polit. Francof. 1577. Tit. XXXIII. R. A. 1654. §. 96-102. Ratisb. 1713.

Reform. Polit. August. d. A. 1530. N. XXI. XXII. 1548. N. XXXVII. 1559. §. 75-81. 1570. §. 151. Reform. Polit. Francof. 1577. T. XXXVII. XXXVIII. R. A. 1594. §. 125. sq. 1654. §. 106. Dict. Ratisb. Mens. jun. 1731.

(a)
De SATISDANDO.

(Cod. 2. T. 57.)

1. *Impp.* DIOCLETIANVS et MAXIMIANVS AA. et CC.

Non est incerti juris, eum, qui apud acta factus est agentis Procurator, non compelli ratam Rem dominum habiturum satisdare: hoc enim casu veluti praesentis procuratorem interuenire intelligendum est. Itaque etsi postea mutata voluntate procuratorem esse noluerit, tamen judicium, quo quasi Procurator expertus est, Judex ratum habere debebit. Sin autem ei ab aduersario suo opposita fuerit in ipso litis exordio defensionis allegatio: etiam ipse quasi absentis in hac parte Procurator satisdationem super excipienda lite praestare cogitur: qua non praecedente, lis, quae ei data est, vlterius procedere à judice non conceditur. Rei autem Procurator vel Defensor, etiam sub gestorum testificatione factus, in ipso litis limine judicatum solui satisdationem in omnibus causis praestare cogitur. Dat. 9. Calend. Nou. * *Constantio et Maximiano* CC. Coss. 294.

a) De FORMVLIS et IMPETRATIONIBVS ACTIONVM SVBLATIS.

(Cod. 2. T. 58.)

1. *Impp.* CONSTANTIVS * *et CONSTANS* AA. *Marcellino Praesidi Phoeniciae.*

Iuris formulae aucupatione syllabarum insidiantes cunctorum actibus, radicitus amputentur. Dat. 10. Cal. Febr. Constantio 3. et Constante 2. AA. Coss. 342.

2. *Impp.* THEODOSIVS et VALENTINIANVS AA. *Hierio P. V.*

Nulli prorsus non impetratae actionis in majore vel minore judicio agenti opponatur exceptio, si aptam rei, et proposito negotio competentem eam esse constiterit. Dat. 10. Cal. Maji, Felice et Tauro Coss. 428.

(a*)
Vt Actiones et AB HEREDIBVS, ET CONTRA HEREDES INCIPIANT.

(Cod. 4. T. 11.)

1. *Imp.* JVSTINIANVS A. *Joanni P. P.*

Cum stipulationes, et legata, et alios contractus, post mortem compositos, antiquitas quidem respuebat, nos autem pro communi hominum vtilitate recepimus: consentaneum erat etiam illam regulam, qua vetustas vtebatur, more humano emendare. Ab heredibus enim incipere actiones, vel contra heredes, veteres non concedebant, contemplatione stipulationum, caeterarumque causarum post mortem conceptarum. Sed nobis necesse est, ne prioris vitii materiam relinquamus, et ipsam regulam de medio tollere: Vt liceat et ab heredibus, et contra heredes incipere actiones [et obligationes:] ne propter nimiam subtilitatem verborum latitudo voluntatis contrahentium impediatur. Dat. 15. Cal. Nou. *Constantinopoli*, post Consulatum Lampadii et Orestis VV. CC. 531.

a) De

propria *Praetoris* jurisdictione pendent, plerumque *intra annum viuere:* nam et ipsius Praetoris intra annum erat imperium. Aliquando tamen et in perpetuum extenduntur, id est, vsque ad finem ex Constitutionibus introductum: quales sunt eae, quas bonorum possessori, caeterisque, qui *heredis* loco sunt, accommodat. Furti quoque manifesti actio, quamuis ex ipsius Praetoris jurisdictione proficiscatur: tamen perpetuo datur: absurdum enim esse existimauit, anno eam terminari.

§. 1. *Non autem* omnes *actiones*, quae in aliquem aut ipso jure competunt, aut à Praetore dantur: *et in heredem aeque competunt*, aut dari solent. Est enim certissima juris regula, *ex* MALEFICIIS *(β) poenales actiones in heredem [rei] non competere:* [veluti] furti, vi bonorum raptorum, injuriarum, damni injuriae. Sed heredibus hujusmodi actiones competunt, nec denegantur: excepta

a) DE HEREDITARIIS ACTIONIBUS.
(Cod. 4. T. 16.)

1. *Imp.* GORDIANVS A. *Hermeroti.*

Pecuniam, quam tibi à matre debitam fuisse dicis, ab heredibus ejus, coheredibus tuis, pro parte tibi competente petere debes. Sed et res, si quae tibi ob idem debitum obligatae sunt, persequi non prohiberis. PP. 2. Cal. Mart. Gordiano A. 2. et Pompejano Coss. 241.

2. *Imp.* DECIVS A. *Telemachae.*

Pro hereditariis partibus heredes onera hereditaria agnoscere etiam in fisci rationibus placuit: nisi intercedat pignus, vel hypotheca, tunc enim possessor obligatae rei conueniendus est. PP. 14. Cal. Nou. Aemiliano * 2. et Aquilino Coss. 250.

3. *Impp.* DIOCLETIANVS et MAXIMIANVS AA. [et CC.] *Maximae.*

Heredem mariti quondam tui de dote tibi reddenda conueni: personalem [enim] actionem contra debitores hereditarios tibi decerni frustra postulas. PP. 14. Calend. Maji, AA. Coss. 293.

4. *Iidem* AA. et CC. *Crispo.*

Sub praetextu aetatis pupilli debitoris hereditarii creditorum exactionem differri non posse, nimis euidens est. Vnde, cum te tutorem proponas, quemadmodum à pupillis creditoribus satisfiat, eniti debes. Dat. 10. Cal. Dec. *Sirmii*, AA. Coss. 293.

5. *Iidem* AA. et CC. *Julio.*

Vt debitum tibi ante aditam hereditatem soluatur; ac tunc, si ad te pertineret [hereditas] quaeri jubeamus, praepostera petitio est. Etenim cum tibi soceri successionem quaesitam patuerit, debiti petitionem extingui per confusionem non ambigitur. Dat. Prid. Non. Mart. *Sirmii*, * *Constantio et Maximiano* CC. Coss. 294.

6. *Iidem* AA. et CC. *Domino.*

Si adulta, cujus curam geris, pro triente patruo suo, quem etiam tutelam [ejus] administrasse proponis, heres extitit, nec ab eo quicquam exigere prohibita est: debitum à coheredibus ejus pro besse petere non prohibetur; cum vltra eam portionem qua successit, petitio non confundatur. Nam aduersus adultam tuam rescindi postulas testamentum, si quidem coheredes ejus adeuntes hereditatem se etiam obligant; et si non soluendo constituti probentur, postulata separatione, nullum ei damnum [Praeses prouinciae] fieri patietur. Dat. Cal. Dec. AA. Coss. 299.

7. *Iidem* AA. et CC. *Apolausto.*

Creditores hereditarios aduersus legatarios non habere personalem actionem conuenit: quippe cum euidentissime Lex duodecim Tabularum heredes huic rei faciat obnoxios. Dat. 6. Id. Dec. *Nicomediae*, * *Constantio et Maximiano* CC. Coss. 300.

(β)

EX DELICTIS DEFVNCTORVM IN QVANTVM HEREDES CONVENIANTVR.
(Cod. 4. T. 17.)

1. *Impp.* DIOCLETIANVS et MAXIMIANVS AA. et CC. *Macedoni.*

Post litis contestationem, eo, qui vim fecit, vel concussionem intulit, vel aliquid deliquit, defuncto, successores ejus in solidum, alioquin in quantum ad eos peruenit, conueniri, juris absolutissimi est: ne alieno scelere ditentur. Dat. 5. Cal. Maji, *Sirmii*, * *Constantio et Maximiano* CC. Coss. 294.

b) NE VXOR PRO MARITO, VEL MARITVS PRO VXORE, VEL MATER PRO FILIO CONVENIATVR.
(Cod. 4. T. 12.)

1. *Impp.* DIOCLETIANVS et MAXIMIANVS AA. et CC. *Asclepiodotae.*

Frustra disputas de Contractibus cum marito tuo habitis, vtrumne jure steterint, an minime: cum tibi sufficiat, si proprio nomine nullum contractum habuisti, quo minus pro marito tuo conueniri possis: Quod nec si sponte pro eo intercessisses, quicquam à te propter Senatusconsultum exigi jura potuissent. Dat. Prid. Id. April. Diocletiano 3. et Maximiano AA. Coss. 287.

2. *Iidem* AA. *Terentiae.*

Ob maritorum culpam vxores inquietari leges vetant. Proinde Rationalis [noster,] si res, quae à fisco occupatae sunt, dominii tui esse probaueris, jus publicum sequetur. Dat. 3. Non. Sept. Diocletiano * 3. et Maximiano AA. Coss. 287.

3. *Iidem* AA. et CC. *Carpophoro.*

Cum te possessiones non in dotem pro filia tua dedisse, sed ad sustentandam eam extra dotis causam filiae tuae praedia adsignasse proponas: ciuilium munerum vel onerum municipalium obtentu, ex persona mariti ejus, quomodo matres ex persona filiorum, interpellari non possunt: cum neque maritum pro vxoris obligatione conueniri posse constet, nisi ipse pro ea se obne-

excepta injuriarum actione, et si qua alia similis inueniatur. Aliquando tamen etiam EX CONTRACTV (γ) actio contra heredem non competit: veluti, cum testator dolose versatus sit, et ad heredem ejus nihil ex eo dolo peruenit. † Poenales autem actiones, quas supra diximus, *si* ab ipsis principalibus personis fuerint *contestatae: et heredibus dantur, et contra heredes transeunt.*

§. 2. Superest, vt admoneamus, quod si ante rem judicatam is, cum quo actum est, satisfaciat actori: officio judicis conuenit eum absoluere, licet in ea causa fuisset judicii accipiendi tempore, vt damnari deberet. Et hoc est, quod antea vulgo dicebatur, omnia judicia absolutoria esse.

TIT.

obnoxium fecit. Certissimum enim est, ex alterius contractu neminem obligari. 3. Id. Sept. *Sirmii*, AA. Coss. 293.

4. *Iidem* AA. et CC. *Philotetae.*

Cum te ideo ex persona filii tui commemores conueniri, quod pro debitis ejus aliquid intulisse videaris: defensionibus tuis vti apud eum, cujus super ea re notio est, minime prohiberis, vt is ad solutionem alieni debiti vrgeri te non patiatur. Dat. 10. Cal. Sept. Titiano et Nepotiano Coss. 301.

In AVTHENT. *vt non fiant pign. pro aliis.* §. 1. *Coll.* 5. *Tit.* 7. *al.* 5. Nouell. 52. Cap. 1.

Sed omnino, qui alium pro alio secundum formam pignorationis exigit, totum idipsum, quidquid sit, in quadruplum vim passo reddet: necnon et ab actione, pro qua talia praesumit, cadet.

(Nouell. 52. CAP. I. v. supr. P. I. Sect. III. p. 184.)

c) NE FILIVS PRO PATRE, VEL PATER PRO FILIO EMANCIPATO, VEL LIBERTVS PRO PATRONO, VEL SERVVS PRO DOMINO CONVENIATVR.

(Cod. 4. T. 13.)

1. *Imp.* GORDIANVS A. *Candido Militi.*

Neque ex ejus filii persona, qui cum sui juris esset, mutuam pecuniam accepit, pater ejus, si non fidem suam obstrinxit, conueniri potest: neque ex ejus, quem in potestate habet, si sine jussu ejus contractum est: neque, [si] contra SC. Macedonianum mutua [pecunia] data est, amplius [quam] de peculio actionem sustinere cogitur. Quapropter pater tuus, si ei pecunia à creditore fratris tui extorta est, ad quam reddendam non tenebatur, Praesidis prouinciae auctoritate eam recuperabit. PP. 3. Non. Oct. Pio et Pontiano Coss. 239.

2. *Impp.* DIOCLETIANVS et MAXIMIANVS AA. *Neotherio et Eutolmi.*

Ne contra juris auctoritatem ab eo, qui patrem vestrum, à quo emancipatos vos dicitis, ad munus ciuile deuocauerat, inquietimini, Praeses prouinciae prouidebit. Dat. 8. Cal. Febr. Maximo 2. et Aquilino Coss. 286.

3. *Iidem* AA. et CC. *Theogeni.*

Si filiusfamilias inuito patre Decurio creatus sit, pro eo patrem inquietari non posse, jure manifestissimo cautum est. G. 10. Cal. Maji, * *Constantio et Maximiano* CC. Coss. 294.

4. *Iidem* AA. et CC. *Achiuae.*

Patris nomine superstitis filium, nec munerum ciuilium, nec debiti causa, personali posse conueniri actione constat. S. 12. Cal. Mart. *Sirmii*, * *iisdem* CC. Coss. 300.

5. *Iidem* AA. et CC. *Lampetio.*

Ex patroni, vel domini contractu, liberti, vel serui conueniri non possunt. Dat. Id. April. * *iisdem* CC. Coss. 300.

Imp. FRIDERICI I. A. Constitutio noua.

Habita quidem super hoc diligenti inquisitione Episcoporum, Abbatum, Ducum, omnium Judicum, et aliorum Procerum sacri nostri Palatii examinatione, *omnibus, qui causa studiorum peregrinantur, Scholaribus,* et maxime diuinarum, atque sacrarum Legum Professoribus, *hoc* nostrae pietatis *beneficium induigemus, vt ad loca, in quibus literarum exercentur studia, tam ipsi, quam eorum nuncii, veniant, et in eis secure habitent.* † Dignum namque existimamus, vt, cum omnes bona facientes, nostram laudem et protectionem omnimodo mereantur: quorum scientia totus illuminatur mundus, et ad obediendum DEO et nobis ejus ministris, vita subjectorum informatur; quadam speciali dilectione *eos ab omni injuria defendamus. Quis enim eorum non misereatur, qui amore scientiae exules facti, de diuitibus pauperes, semetipsos exinaniunt, vitam suam multis periculis exponunt, et à vilissimis saepe hominibus* (quod grauiter ferendum est) *corporales injurias sine causa perferunt.* † Hac igitur generali, et in perpetuum valitura lege decernimus, vt nullus de caetero tam audax inueniatur, qui aliquam Scholaribus injuriam inferre praesumat, nec ob alterius cujuscunque prouinciae delictum, siue debitum, (quod aliquando ex peruersa consuetudine factum audiuimus) aliquod damnum eis inferat: sciturls hujusmodi sacrae Constitutionis temeratoribus, et etiam ipsis locorum Rectoribus, qui hoc vindicare neglexerint, restitutionem rerum ablatarum ab omnibus exigendam in quadruplum: notaque infamiae eis ipso jure irroganda, dignitate sua se cariturus in perpetuum. † Verum tamen si litem eis quisplam super aliquo negotio mouere voluerit: hujus rei optione data Scholaribus, eos coram domino vel Magistro suo, vel ipsius ciuitatis Episcopo, (quibus hanc jurisdictionem dedimus) conueniat. Qui vero ad alium judicem eos trahere tentauerit, etiamsi causa justissima fuerit, à tali conamine cadat. † Hanc autem legem inter Imperiales Constitutiones, scilicet sub titulo, ne filius pro patre, etc. inseri jussimus. Dat. apud *Roncalias*, Anno Domini 1158. Mense Nouembri.

d) AN SERVVS PRO SVO FACTO POST MANVMISSIONEM TENEATVR.

(Cod. 4. T. 14.)

1. *Impp.* SEVERVS et ANTONINVS AA. *Juuentiano.*

Quamuis cum statulibero contraxeris, tamen ex ante gesto te non habere cum eo, post impletam conditionem libertatis, actionem, scire debes. PP. 4. *Idus Decembr.* Dextro 2. et Prisco Coss. 197.

2. *Imp.*

TIT. XIII.

DE EXCEPTIONIBVS.

Sequitur, vt de exceptionibus dispiciamus. Comparatae autem sunt EXCEPTIONES (α) defendendorum eorum gratia, cum quibus agitur. Saepe enim accidit, vt licet ipsa persecutio, qua actor experitur, justa sit: tamen iniqua sit aduersus eum, cum quo agitur.

§. 1. Verbi gratia, si metu coactus, aut dolo inductus, aut ERRORE LAPSVS (β), stipulanti Titio promisisti, quod non debueras [promittere], palam est, jure ciuili te obligatum esse;

2. *Imp.* ANTONINVS A. *Bexico.*

Creditoribus tuis, qui tibi in seruitute [mutuam] pecuniam crediderunt, nulla aduersus te actio competit: maxime cum peculium tibi non esse legatum proponas. PP. 3. *Cal. Septembr.* Laeto * 2. et Cereale Coss. 216.

3. *Imp.* ALEXANDER A. *Herodi.*

Promissae tibi pecuniae à seruo tuo, vt eum manumitteres, *si posteaquam manumisisti stipulatus ab eo non es, aduersus eum petitionem per in factum actionem habes.* PP. *Id. Septembr.* Alexandro A. * 2. et *Marcello* Coss. 217.

4. *Imp.* GORDIANVS A. *Hieroni.*

Licet seruitutis tempore [ea.] quae pecuniam matris tuae surripuisse dicitur, ob hujusmodi admissum conueniri non poterat: ad libertatem tamen perducta, (nam caput noxa sequitur) *furti actione tenetur.* PP. *Idus Septembr.* Pio et Pontiano Coss. 239.

5. *Idem A. Chresto.*

Si (vt allegas) antequam à domino manumittereris, fundos ejus coluisti, posteaque adempto peculio, libertate donatus es: ob reliqua, si qua pridem contracta sunt, Res bonorum, quas postea propriis laboribus quaesisti, inquietari minime possunt. PP. 16. *Calend. Decembr.* Ariano et Pappo Coss. 244.

6. *Impp.* DIOCLETIANVS et MAXIMIANVS AA. et CC. *Feliciano.*

Siue serui sint hi, quorum precibus fecisti mentionem, domi eos conueni: quia inter dominos ac seruos judicium constare nullum potest: siue post delictum manumissi sint: ex antecedentibus post datam libertatem eos nulla ratio juris à dominis quondam conueniri patitur. † *Sane si post manumissionem quid illicite commiserint, hoc apud Praesidem prouinciae argue, accepturus ex jure sententiam. Dat.* 2. *Id. April. Byzantii*, AA. Coss. 287.

(γ)

QVANDO FISCVS VEL PRIVATVS DEBITORIS SVI DEBITORES CONVENIRE POSSIT VEL DEBEAT.

(Cod. 4. T. 15.)

1. *Impp.* SEVERVS et ANTONINVS AA. *Valeriano.*

Propter aes alienum pupilli, res tutoris, qui nihil ex bonis ejus tenet, pignori capi non oportet. PP. 2. Cal. Junii, Laterano et Rufino Coss. 198.

2. *Imp.* ANTONINVS A. *Marco.*

Si in causa judicati Valentis, quem tibi condemnatum esse proponis, nihil est, quod sine quaestione pignoris loco capi, et distrahi possit: debitores ejus conuenti, ad solutionem auctoritate Praesidis prouinciae compelluntur.

3. *Imp.* GORDIANVS A. *Primanio.*

Si debitum non inficiantur hi, quos obnoxios debitoribus fisci esse proponis: potest videri non esse iniquum, quod desideras, vt ad solutionem per officium Procuratoris compellantur. Nam si quaestio aliqua refertur, id concedi non oportere [etiam] ipse perspicis. PP. 6. Calend. Febr. Sabino * 2. et Venusto Coss. 241.

4. *Impp.* DIOCLETIANVS et MAXIMIANVS AA. et CC. *Zosimo.*

Non prius ad eos, qui debitoribus fisci nostri sunt obligati, actionem fiscalem extendi oportere, nisi patuerit, principales reos idoneos non esse, certissimi juris est. S. 12. Cal. Maji, AA. Coss. 293.

5. *Iidem* AA. et CC. *Nanidae,*

In solutum nomine dato, non aliter nisi mandatis actionibus ex persona sui debitoris aduersus ejus debitores creditor experiri potest: suo autem nomine, vtili actione recte vtetur. Dat. Cal. Jan. * *Constantio et Maximiano* CC. Coss. 294.

(α)

DE EXCEPTIONIBVS SEV PRAESCRIPTIONIBVS.

(Cod. 8. T. 36.)

1. *Imp.* ANTONINVS A. *Claudio.*

Debitores quidem hereditarii vnicuique heredum pro portione hereditaria, antiqua lege obligati sunt. Sed si eis heredibus omnem pecuniam exsoluisti, quibus nomen patris tui Testator in diuisione adscripserat, doli mali exceptione aduersus alios agentes tueri te potes. PP. 10. Calend. August. Duobus Aspris Coss. 213.

2. *Idem* A. *Julio.*

Pro portione tua, qua domum ad te pertinere dicis, si judicatum non est, actionem dirigere potes. Nam exceptio rei judicatae ei demum obstat, vel successoribus ejus, inter quos cognitum super ea re, et pronunciatum est. Dat. 15. Calend. Martii, Antonino 4. et Balbino Coss. 214.

3. *Idem* A. *Vitali.*

Aduersus fratrem tuum quondam tutorem legitimum tutelae judicio si expertus non es, proposita actione consiste: nec timueris exceptionem pacti, si in ea fraudem dolumque admissum probare potes: nam replicatio doli opposita bonae fidei judicium facit, et commentum fraudis repellit.

4 *Imp.* ALEXANDER A. *Juliano et aliis.*

Cum nondum finitam sententia causam, sed dilatam allegetis, non est dubium, omnes integras defensiones [vobis] esse. PP. 2. Non. Octobr. Maximo 2. et Aeliano Coss. 224.

5. *Impp.*

esse; et actio qua intenditur, dare te oportere, efficax est: sed iniquum est te condemnari. Ideoque datur tibi *exceptio, quod metus causa* *), *aut doli mali* **), *aut in factum*, composita ad impugnandam actionem.

§. 2. Idem juris est, si quis [quasi] credendi causa pecuniam à te stipulatus fuerit, neque numerauerit. Nam eam pecuniam à te petere posse eum, certum est: dare enim te oportet, quum ex stipulatione tenearis. Sed quia iniquum est, eo nomine te condemnari: placet EXCEPTIONE PECVNIAE NON NVMERATAE (γ) te defendi debere: cujus tempora nos (secundum quod jam superioribus libris scriptum est) Constitutione nostra coarctauimus.

§. 3.

*) Cod. 2. T. 20. et **) 21. vid. infr. ad Tit. XVII.

5. *Impp.* DIOCLETIANVS et MAXIMIANVS AA. et CC. *Basilio.*

Licet vnde vi interdictum intra annum locum habeat, tamen exceptione perpetua succurri ei, qui per vim expulsus post retinuit possessionem, auctoritate juris manifestatur. 5. Cal. Maji, *Trallis*, AA. Coss. * 287.

6. *Iidem* AA. et CC. *Helenae.*

Si pactum intercessit, in exceptione fine temporis praefinitione de dolo replicare potes. S. Cal. Sept. *Viminacii*, AA. Coss. * 287.

7. *Iidem* AA. et CC. *Menandro.*

Si ex majore debiti quantitate minor tibi soluta est, nec liberationem debitori tuo praestitisti: petere, quod non probatur redditum, contra exceptionem pacti replicatione tuam adjuuans intentionem, minime prohiberis. S. 2. Cal. Mart. * *Constantio et Maximiano* CC. Coss. * 294.

8. *Iidem* AA. et CC. *Aurelio.*

Praescriptionem peremptoriam, quam ante contestari sufficit, omissam, prinsquam sententia feratur, objicere quandoque licet. S. 15. Cal. Nouembr. * *iisdem* CC. * 294.

9. *Iidem* AA. et CC. *Mutiano.*

Si quidem intentionem actoris probatione deficere confidis, nulla tibi defensio necessaria est. Si vero de hac confitendo, exceptione te munitum asseueras, de hac tantum agi conuenit. Nam si etiam de intentione dubitas: habita exceptionis contestatione, tunc demum, cum intentionem [suam] secundum asseuerationem suam petitor probauerit, huic esse locum monstrari conuenit. S. 3. Non. Nouembr. *Burtadici*, * *iisdem* CC. Coss. * 294.

10. *Iidem* AA. et CC. *Aquilinae.*

Non exceptionibus actores, quibus reis auxilium tribuitur certis ex causis, sed replicationibus suam intentionem, si quam habeant, muniant. S. Cal. Decembr. *Nicomediae*, * *iisdem* CC. Coss. * 294.

11. *Iidem* AA. et CC. *Neoni.*

Defensiones sine exceptiones ad intercessores extendi, quibus reus principalis integro manente statu munitus est, constat. * 294.

12. *Imp.* JVLIANVS A. *ad Julianum Comitem Orientis.*

Si quis Aduocatus inter exordia litis praetermissam dilatoriam praescriptionem postea voluerit exercere, et ab hujusmodi opitulatione submotus, nihilominus perseueret, atque praeposterae defensioni institerit: vnius librae auri condemnatione multetur. Dat. 7. Id. Mart. *Antiochiae*, Juliano A. 4. et Salluft. Coss. 363.

13. *Impp.* HONORIVS et THEODOSIVS AA. *Symmacho Proconsuli Africae.*

Praescriptiones fori in principio [litis] à litigatoribus opponendas esse, legum decreuit auctoritas. Dat. 5. Cal. Sept. *Rauennae*, Honorio 10. et Theodosio 6. AA. Coss. 415.

a) DE LITIGIOSIS.

(Cod. 8. T. 37.)

1. *Impp.* SEVERVS et ANTONINVS AA. *Paulinae.*

Cum creditor pignus vendit, non potest videri litigiosae rei emptio contrahi, etsi Debitor interdicat, ne venditio perficiatur. PP. Cal. Maji, Apro et Maximo Coss. 208.

In AVTHENT. *de Litigiosis* §. 1. *Coll.* 8. *Tit.* 13. *al.* 8. Nouell. 112. Cap. 1.

Litigiosa res est, de cujus dominio causa mouetur inter possessorem, et petitorem, judiciaria conuentione, vel precibus Principi oblatis, et Judici insinuatis, et per eum futuro reo cognitis.

(Nouell. 112. CAP. I. vid. supr. h. P. II. L. IV. T. VI. p. 453.)

2. *Imp.* CONSTANTINVS A. *ad Prouinciales.*

Lite pendente actiones, quae in judicium deductae sunt, vel res, pro quibus actor à reo detentis intendit, in conjunctam personam, vel extraneam donationibus, vel emptionibus, vel quibuslibet aliis contractibus minime transferri ab eodem actore liceat: tanquam [si] nihil factum sit, lite nihilominus peragenda. Dat. Calend. Martii, Basso et Ablabio Coss. 331.

3. *Imppp.* GRATIANVS, VALENTINIANVS et THEODOSIVS AAA. *Tatiano P. P.*

Quicunque rem litigiosam, vel ambiguum chirographum, quodlibet denique mobile, vel immobile fisco nostro, vel potentiori, seu aliis personis in Testamento siue codicillo legauerit, fideiue commiserit, aut per hereditatem reliquerit, nullam fiscus noster, vel alia persona licentiam habeat jurgiorum, nec judicium subeat: sed aestimatio ejus litis ineatur, praestanda his, quibus actiones, vel res litigiosae relictae sunt. Eandem litem ipsi heredes peragant, suarum actionum periculo ea, quae litigiosa fuerant relicta, vindicantes. Quod et de chirographis placet, vt heredes relictorum fisco, vel aliis personis praesentem pecuniam numerent, et judicio eos, quos obnoxios existimant, persequantur. Dat. 15. Cal. Jul. *Thessalonicae.* Item rursus *Constantinopoli*, 13. Cal. Januar. Gratiano 5. et Theodosio AA. Coss. 380.

4. *Imp.* JVSTINIANVS A. *Joanni P. P.*

Censemus, [vt] si quis lite pendente, vel actiones, vel res, quas possidet, ad alium quendam transtulerit, sine scientem, siue ignorantem, vitio litigiosi contractus subjacere: distinctione

§. 3. Praeterea debitor si pactus fuerit cum creditore, ne à se pecunia peteretur, nihilominus obligatus manet: quia pacto conuento obligationes non omnino dissoluuntur; qua de causa efficax est aduersus eum actio, quam actor intendit, si apparet eum dare oportere, sed quia iniquum est, contra pactionem eum condemnari: defenditur per exceptionem *pacti conuenti.*

§. 4. Aeque si debitor creditore deferente jurauerit, nihil se dare oportere: adhuc obligatus permanet, sed quia iniquum est de perjurio queri: defenditur per EXCEPTIONEM JVRISJVRANDI (δ). † Et iis quoque actionibus, quibus in rem agitur, aeque necessariae sunt exceptiones: veluti, si petitore deferente possessor jurauerit eam rem suam esse, et nihilominus petitor eandem rem vindicet: licet enim verum sit, quod intendit, id est, rem ejus esse: iniquum tamen est possessorem condemnari.

§. 5.

ctione quadam inter contrahentes obseruanda, vt si quis sciens, vel ad venditiones, vel ad donationes, seu ad alios contractus accesserit, cognoscat se compellendum non tantum rem redhibere, sed etiam pretio ejus priuari, non vt luero cedat ei, qui rem alienauit, sed vt etiam alia tanta quantitas ab eo fisci juribus inferatur.

§. 1. Sin autem ignorans rem litigiosam emerit, vel per aliam speciem contractus eam acceperit: tunc irrita rei alienatione facta, pretium cum alia tertia parte recipiat. Justum est etenim propter dolosam mentem, et absconditam machinationem, cum non emptori manifestauerit rem in judicium deductam fuisse, [in] tertia parte pretii (sicut jam etiam disposuimus) eum puniri: Tali videlicet poena non solum in aliis contractibus, verum etiam in donationibus porrigenda: vt vera aestimatione facta, cum pretii datio non est, rem ad alium transferens, multetur: omnibus instrumentis, quae super hoc conficiuntur, nullam vim obtinentibus: exceptis videlicet hujus sanctionis dispositione his, qui vel dotis nomine, vel ante nuptias donationis, vel transactionis, aut diuisionis rerum hereditariarum factae, vel per legati, vel per fideicommissi causam tales res, vel actiones dederint, vel acceperint. Dat. 15. Calend. Nonembr. *Constantinop.* post Consulatum Lampadii et Orestis VV. CC. Anno secundo 532.

In AVTHENT. *de Litigiosis.* §. *et hoc autem praesenti. Coll. 6. Tit.* 13. *al.* 8. Nouell. 112. Cap. 1.

Nunc si heres in lite victor extiterit, rem ipsam, cujus dominus esse apparet, legatario praestet: qui nihil consequitur, si victus fuerit heres, cum litis euentus ei videatur relictus. Igitur liti adesse potest, ne colludatur.

*) De Litigiosis et de decima Parte Litis ab Actore Cautela praestanda, Noueil. 112. v. supr. h. P. II. L. IV. T. VI. p. 453.

R. A. 1512. N. IV. §. 12.

(β)
De ERRORE CALCULI.
(Cod. 2. T. 5.)

1. *Impp.* DIOCLETIANVS et MAXIMIANVS AA. et CC. *Aureliano Quarto.*

Errorem calculi, siue ex vno contractu, siue ex pluribus emerserit, veritati non afferre praejudicium, saepe constitutum est: vnde rationes etiam saepe computatas denuo tractari posse, si res judicatae non sunt, vel transactio non interuenit, explorati juris est. Sed et si per errorem calculi, velut debitam quantitatem, cum esset indebita, promisisti: condictio liberationis tibi competit. Dat. 6. Cal. Mart. AA. Coss. 287.

(γ)
De NON NVMERATA PECVNIA.
(Cod. 4. T. 30.)

1. *Impp.* SEVERVS et ANTONINVS AA. *Hilario.*

Si pecuniam tibi non esse numeratam, atque ideo frustra cautionem emissam adseris, et Pignus datum probaturus es; in rem experiri potes: nam intentio dati pignoris, nec numeratae pecuniae, non aliter tenebit, quam si de fide debiti constiterit. † Eademque ratione veritas seruetur, si te possidente pignus, aduersarius tuus agere coeperit. [PP. Cal. Sept. Laterano et Rufino Coss.] 198.

2. *Imp.* ANTONINVS A. *Maturio.*

Minorem pecuniam te accepisse, et majoris cautionem interposuisse, si apud eum, qui super ea re cogniturus est, constiterit: nihil vltra quam accepisti cum vsuris in stipulatum deductis restituere te jubebit. * 213.

3. *Idem* A. *Demetrio.*

Si ex cautione tua, licet Hypotheca data, conueniri coeperis, exceptione opposita, seu doli, seu non numeratae pecuniae, compellitur petitor probare, pecuniam tibi esse numeratam: quo non impleto, absolutio sequetur. * 213.

4. *Idem* A. *Bassano.*

Cum fidem cautionis agnoscens, etiam Solutionem portiones debiti, vel vsurarum feceris: intelligis, te de non numerata pecunia nimium tarde querelam deferre. * 213.

In AVTHENT. *de trient. et semiss.* §. *studium vero Collat.* 3. *Tit.* 5. Nouell. 18. Cap. 8.

Contra, qui propriam scripturam, qua conuenitur, abnegat, vel numerationem inficiatur: conuictus in duplum condemnetur: nisi sacramento illato confiteatur: tunc enim non punitur, nisi in expensis circa probationes factas, actoris juramento declarandas. At si post numerationis inficiationem praetendat solutionem: omnino solidum exigitur, nec prodest jam facta solutio. † Contra si actor literas suas à reo prolatas abneget, eadem sit et poenae, et jurisjurandi forma. † Hac poena curatori infligenda, si de suis literis quaestionem referat in causa ejus, quem curat. (Nou. 18. CAP. VIII. vid. supr. h. P. II. L. II. T. XVIII. p. 255.)

5. *Imp.* ALEXANDER A. *Hausiano.*

Aduersus petitiones aduersarii si quid juris habes, vti eo potes. Ignorare autem non debes, non numeratae pecuniae exceptionem ibi locum habere, vbi quasi credita pecunia petitur.

§. 5. Item si in judicio tecum actum fuerit, siue in rem, siue in personam: nihilominus obligatio durat: et ideo ipso jure de eadem re postea aduersus te agi potest: sed debes per *exceptionem rei judicatae* *) *adjuuari.*

§. 6. Haec exempli causa retulisse sufficiat. Alioqui, quam ex multis variisque causis exceptiones necessariae sint, ex latioribus *Digestorum* seu *Pandectarum* libris intelligi potest.

§. 7. Quarum quaedam ex Legibus, vel ex iis, quae legis vicem obtinent, vel ex ipsius Praetoris jurisdictione substantiam capiunt.

§. 8 Appellantur autem exceptiones aliae perpetuae et peremptoriae, aliae temporales et dilatoriae.

§. 9.

*) Infr. T. XVII. ad §. 7.

Cum autem ex praecedente causa debiti in chirographum quantitas redigitur, non requiritur, an tunc, cum cauebatur, numerata sit: sed an justa causa debiti praecesserit. * 223.

6. *Idem* A. *Justino.*

Frustra opinaris exceptione non numeratae pecuniae te esse munitum, quando (vt fateris) in ejus vicem, qui erat obligatus, substitueris te debitorem. * 223.

7. *Idem* A. *Juliano et Ammiano.*

Si quasi accepturi mutuam pecuniam aduersario cauistis, quae numerata non est, per Condictionem obligationem repetere: [et] si actor non petat, vel Exceptione non numeratae pecuniae aduersus agentem vti potestis. * 223.

8. *Idem* A. *Materno.*

Si intra legibus definitum tempus, qui cautionem exposuit, nulla querimonia vsus defunctus est: residuum tempus ejus heres habebit tam aduersus creditorem, quam aduersus [ejus] heredem. † Sin autem questus est, exceptio non numeratae pecuniae heredi, et aduersus heredem ejus perpetuo competit. † Sin vero legitimum tempus excessit, in querimoniam creditore minime deducto, omnimodo heres ejus, etiam si pupillus sit, debitum soluere compellitur. * 223.

9. *Impp.* DIOCLETIANVS et MAXIMIANVS AA. *Zoilo.*

Cum vltra hoc, quod accepit, re obligari neminem posse constet, [et] si stipulatione interposita, placita creditor non dederit: in factum [esse] dandam exceptionem conuenit. Si needum tempus, intra quod hujus rei querela deferri debet, transiit; vel si intra hoc in testando juri paritum sit: nihil vltra hoc, quod accepisti, fortis à te nomine [aditus Rector vel] Praeses prouinciae exigi patietur. * 287.

10. *Iidem* AA. *Mezantio.*

Adseueratio debitum solutum contendentis, temporis diuturnitate non excluditur: nec huic obloquitur, quod exceptio non numeratae pecuniae certa die non delata querela prius euanescat: cum inter eum, qui factum adseuerans, onus subiit probationis, at negantem numerationem, (cujus naturali ratione probatio nulla est) et ob hoc ad petitorem ejus rei necessitatem transferentem, magna sit differentia. * 287.

11. *Iidem* AA. *Eutychiano.*

Si transactionis causa dare Palladio pecuniam stipulanti spopondisti: exceptione non numeratae pecuniae defendi non potes. * 287.

12. *Iidem* AA. *Seueriano.*

Tam mandatori, quam fidejussori non numeratae pecuniae exceptio exemplo rei principalis competit. * 287.

13. *Imp.* JVSTINVS A. *Theodoro P. P.*

Generaliter sancimus: vt, si quid scriptis cautum fuerit, pro quibuscunque pecuniis ex antecedente causa descendentibus, eamque causam specialiter promissor edixerit, non jam ei licentia sit causae probationem stipulatorem exigere, cum suis confessionibus acquiescere debeat: nisi certe ipse è contrario per apertissima rerum argumenta scriptis inserta, religionem judicis possit instruere, quod in alium quenquam modum, et non in eum, quem cautio perhibet, negotium subsecutum sit. Nimis enim indignum esse judicamus, quod sua quisque voce dilucide protestatus est, id in eundem casum infirmare, testimonioque proprio resistere. * 526.

14. *Imp.* JVSTINIANVS A. *Mennae P. P.*

In contractibus, in quibus pecuniae, vel aliae res numeratae, vel datae esse conscribuntur, non intra quinquennium (quod antea constitutum erat) non numeratae pecuniae exceptionem objicere possit, qui accepisse pecunias, vel alias res scriptus sit, vel successor ejus: sed intra solum biennium continuum: vt eo elapso nullo modo querela non numeratae pecuniae introduci possit: his scilicet, qui propter aliquas causas specialiter legibus expressas etiam elapso quinquennio in praeteritis temporibus adjuuabantur, etiam in posterum (licet biennium pro quinquennio statutum est) eodem auxilio potituris. §. 1. Sed quoniam securitatibus, et instrumentis depositarum rerum, vel pecuniarum talem exceptionem opponere litigatores conantur, justum esse perspeximus, hujusmodi potestatem in certis quidem casibus prorsus amputare, in aliis vero breui tempore concludere. Ideoque sancimus instrumento quidem depositionis certarum rerum, vel certae pecuniae, securitatibusque publicarum functionum, siue in solidum, siue ex parte soluta esse conscribantur, illis etiam securitatibus, quae post confectionem dotalium instrumentorum de soluta dote ex parte, vel in solidum exponuntur, nullam exceptionem non numeratae pecuniae penitus opponi. §. 2. Super caeteris vero securitatibus, quae super priuatis debitis à creditore conscribuntur, partem debiti fortis, vel vsurarum nomine solutam esse significantes, vel adhuc foeneratitia cautione apud creditorem manente, solidi tamen debiti solutionem factam esse demonstrantes, vel etiam futuram esse redhibitionem instrumenti foeneratitii promittentes, vel si qua alterius cujuscunque contractus gratia, in quo numeratio pecuniarum, vel datio certarum specierum scripta est, securitas similiter data sit, depensas esse pecunias, vel alias res, vel partem earum significantes: intra triginta tantummodo dies post hujusmodi securitatis expositionem connumerandos, exceptionem non numeratae pecuniae posse objici: vt, si hi transacti fuerint, eadem securitas à judicantibus omnibus modis admittatur: nec ei liceat,

§. 9. *Perpetuae et peremptoriae* sunt, quae semper agentibus obstant, et semper rem de qua agitur, perimunt: qualis est exceptio *doli mali*, et quod *metus causa* factum est, et *pacti* conuenti, cum ita conuenerit, ne omnino pecunia peteretur.

§. 10. *Temporales atque dilatoriae* sunt, quae ad tempus nocent, et temporis dilationem tribuunt: qualis est *pacti conuenti*: cum ita conuenerit, ne *intra certum tempus* ageretur, veluti intra quinquennium: nam *finito eo tempore* non impeditur actor rem exequi. Ergo ii, quibus intra certum tempus agere volentibus objicitur exceptio aut pacti conuenti, aut alia similis; differre debent actionem, et post tempus agere: ideo enim et dilatoriae istae exceptiones appellantur. Alioqui si intra tempus egerint, objectaque sit exceptio: neque eo judicio quicquam consequebantur,

liceat, qui securitatem exposuit, post excessum memoratorum [triginta] dierum non esse sibi solutas pecunias vel alias res dicere. §. 3. Illo videlicet [semper] obseruando: vt, in quibus non permittitur exceptionem non numeratae pecuniae opponere, vel ab initio, vel post taxatum tempus elapsum: in his nec jusjurandum offerre liceat. §. 4. In omni vero tempore, quod memoratae exceptioni taxatum est, ei licebit, cui talis exceptio competit, vel denunciationibus scripto missis querelam non numeratae pecuniae manifestare [ei,] qui numerasse eam, vel alias res dedisse instrumento scriptus est: · vel si abesse eum his locis, in quibus contractus factus est, contigerit, in hac quidem alma vrbe apud quemlibet ordinarium judicem: in prouinciis vero apud viros clarissimos Rectores earum, vel defensores locorum eandem querelam manifestare, eoque modo perpetuam sibi exceptionem efficere. Sed si praesens quidem sit, qui pecunias numerasse, vel alias res dedisse scriptus est, aliquam vero administrationem in hac alma vrbe, vel in prouinciis gerat, vt difficile esse videatur, denunciationem ei mittere: licentiam damus ei, qui memorata exceptione vti velit, alios judices adire vel in hac alma vrbe, vel in prouinciis, et per eos ei manifestare, cui exceptionem hujusmodi objicit, factam à se super non numerata pecunia querelam esse. † Quod si in prouinciis [vel] non sit alius administrator ciuilis, vel militaris, vel propter aliquam causam difficile sit ei, qui memoratam querelam opponit, adire eum, et ea, quae dicta sunt, facere: licentiam ei damus per virum reuerendissimum Episcopum eandem suam exceptionem creditori manifestare, et ita tempus statutum interrumpere. † Quae etiam in exceptione non numeratae dotis locum habere certum est. Dat. Cal. Jul. CP. DN. Justiniano A. 2. Cos. 528.

In AVTHENT. *de temp. non sol. pec. super dot.* §. *fin autem. Coll.* 8. *Tit.* 1. *al. Coll.* 7. *Tit.* XI. Nouell. 100. Cap. 1.

Hanc autem querelam in scriptis fieri oportet, et si quis eam in judicio faciat: oportet eam mulieri, vel omnimodo ei, qui dotem conscripsit, innotescere.

(Nouell. 100. CAP. I. v. supr. h. P. II. L. I. T. X. p. 106.)

15. *Idem* A. *Mennae P. P.*

Si cui non numeratae pecuniae competere possit exceptio: etiam eo supersedente tali auxilio vti, vel praesente, vel absente, creditores ejus (siue ipsi conueniantur, vtpote res ejus detinentes ab his, qui debita ejus exigunt, cui competit hujusmodi exceptio, vel dotis, vel alterius causae nomine: siue contra alios possidentes aliquam actionem ipsi moueant) [possint] in examinando negotio suis aduersariis eandem non numeratae pecuniae exceptionem opponere: nec eo prohibeantur, quod principalis debitor ea nunquam vsus sit: ita tamen, vt neque principali debitori, neque fidejussori ejus aliquod praejudicium generetur, si is, qui eam exceptionem opposuerit, victus fuerit: sed possint illi postea si conueniantur, intra statuta scilicet tempora, eadem se exceptione tueri. * 528.

16. *Idem* A. *Joanni P. P.*

Indubitati juris est, non numeratae pecuniae exceptionem locum habere, et in talibus nominibus, [vel] foeneratitiis, vel aliis cautionibus, quae etiam sacramenti habent mentionem. † Quae enim differentia est in hujusmodi exceptione, siue jusjurandum positum est, siue non, tam in foeneratitiis [cautionibus,] quam in aliis instrumentis, quae talem exceptionem recipiunt. * 531.

*) Si quis prolatam manum suam negauerit, Nouell. 18. Cap. 8. vid. supr. P. II. L. II. T. XVIII. p. 255.

a) DE ALEATORIBVS ET ALEARVM LVSV.

(Cod. 3. T. 43.)

1. Const. Argumentum ex βασιλικῶν lib. 60. tit. 8. de aleatoribus, JACOBO CVJACIO Interprete.

Constitutio prohibet ludos, exceptis quinque: definit etiam multam in aleatores, permittens Praefecto Vrbi, et Praesidibus prouinciarum, et Episcopis ea inquirere et prohibere, et in iis habitos contractus rescindere. Dat et actionem ex quinque concessis ludis, et repetitionem eorum, quae ex ea causa debentur, et statuit decem librarum multam in eos, qui constitutionem violari permiserint.

1. *Imp.* JVSTINIANVS A. *Joanni P. P.*

Victum in aleae lusu, non posse conueniri: et si soluerit, habere repetitionem, tam ipsum, quam heredes ejus aduersus victorem, et ejus heredes, idque perpetuo, et etiam post triginta annos. Quod si vel ipse, vel ejus heredes repetere neglexerint: liceat cuicunque volenti, et praecipue ciuitatis, in qua id factum est, Primati, vel Defensori, repetere, et in opera ciuitatis id expendere. Data autem super alea lusu cautio sit irrita, et sondici possit. † Sed et si quis sub specie alearum victus sit lupinis, vel alia quauis materia, cesset etiam aduersus eum omnis exactio. Data licentia Episcopis haec inquirendi: debentibus etiam Praesidibus, et Primatibus, et Defensoribus ciuitatum eos hac in re adjuuare. † Dumtaxat autem ludere liceat μονόβολον, et item liceat ludere κοντὸν μονόβολον, κονταξ κύνταρα, et item liceat ludere χωρὶς τῆς πόρπης, id est, ludere vibratione Quintiana, absque spiculo, siue aculeo, aut ferro, à quodam Quinto ita nominata hac lusus specie. Liceat item ludere περιχύτην, id est, exerceri lucta: liceat vero etiam exerceri hippice, id est, equorum cursu, seu hippodromo, absque dolo et circumuentione. Et liceat quidem ditioribus ad singulas commissiones, seu ad singulos congressus, aut

bantur, propter exceptionem; neque post tempus olim agere poterant, cum temere rem in judicium deducebant, et consumebant; qua ratione rem amittebant. Hodie autem non ita stricte hoc procedere volumus: sed eum, qui ante tempus pactionis vel obligationis litem inferre ausus sit, *Zenonianae* Constitutioni subjacere censemus: quam sacratissimus Legislator de iis, qui *tempore plus* *) *petierint*, protulit: vt et inducias, quas ipse actor sponte indulserit, vel quas natura actionis continet, si contempserit, in duplum habeant ii, qui talem injuriam passi sunt; et post eas finitas non aliter litem suscipiant, nisi omnes expensas litis antea acceperint: vt actores tali poena perterriti, tempora litium doceantur obseruare.

§. 11. Praeterea etiam *ex persona* sunt *dilatoriae* exceptiones, quales sunt procuratoriae, veluti, si per militem aut mulierem agere quis velit. Nam militibus nec pro patre, vel matre, vel vxore, nec ex sacro Rescripto procuratorio nomine experiri conceditur, suis vero negotiis superesse sine offensa [militaris] disciplinae possunt. † Eas vero *exceptiones*, quae olim *Procuratoribus*

*) De plus Petitionibus, Cod. 3. T. 10. vid. supr. h. Libr. ad T. VI. §. 33. p. 458.

aut vices vnum assem, seu numisma, seu solidum deponere et ludere, caeteris autem longe minori pecunia. Quod si plus lusum fuerit, neque repetitio detur, et solutum repetatur. Curent vero ista Praesides, decem librarum poena imposita, si hanc legem contempserint, vel contemni permiserint.

2. Const. argumentum ex βασιλικῶν lib. 60. Tit. 8. de aleatoribus, JACOBO CVJACIO interprete.

Constitutio prohibet ea, quae dicuntur ξύλινα ἱππικὰ periculi repetitione proposita in lusores, et publicatione domorum, in quibus hujusmodi lusus peracti sunt. Datur et repetitio ei, qui superatus est, et soluit: quod si nolit repetere, id jubet in opera publica ejus ciuitatis erogari.

Aliud argumentum Latine.

Non licere ludere his, qui vocantur equi lignei, neque vlla quauis aleae specie, exceptis ludis, quos in anteriore constitutione permisimus. Loca vero, in quibus hujusmodi equis ligneis lusum fuerit, publicentur: et soluta hujus ludi occasione repetantur; vel si repetere nolent, qui perdiderunt, repetitio fiet per Praefectum et Praesides prouinciarum: et applicabitur hujusmodi pecunia publicis operibus. Prohibeant etiam caetera, quae in hujusmodi ludis fiunt illicita, vt blasphemias, et si quae talia. BALSAMON notat de equi lignei significatione incidisse apud Imperatorem grauem quondam disputationem, quibusdam asserentibus, illum ludum significari, quo pueri extra circum aurigando pro equis vtuntur, hominibus, aliis vero contra contendentibus ligneam esse fabricam per scalas ligneas exaltatam, habentem in medio diuersa foramina: nam qui hoc genere ludebant, quatuor globulos diuersorum colorum superjiciebant ex superiori parte, et qui primus globulorum per foramina ex vltimo foramine egrediebatur, hic victoriam dabat ei, qui projecerat. Nunc veterem harum legum translationem à nobis, quoad fieri potuit, ex libris manuscriptis emendatam subjiciemus. CONT.

3. *Imp.* JVSTINIANVS A. *Joanni P. P.*

Alearum vsus antiqua res est, et extra operas pugnatorias [concessa,] verum pro tempore abiit in lachrymas, multa millia extranearum nationum suscipiens. Quidam enim [nec] ludentes, nec ludum scientes; sed numeratione tantum proprias substantias perdiderunt, die noctuque ludendo, argento, apparatu lapidum, et auro. Consequenter autem ex hac inordinatione blasphemare [DEVM] conantur, et instrumenta conficiunt. Commodis igitur subjectorum prospicientes, hac generali lege decernimus, vt nulli liceat in publicis, vel priuatis domibus vel locis ludere, neque in genere, neque in specie, et si contra factum fuerit, nulla sequatur condemnatio, sed solutum reddatur, et competentibus actionibus repetatur ab his, qui dederint, vel eorum heredibus, aut his negligentibus, à Patre aut Defensoribus illius ciuitatis: vel recipiat fiscus, non obstante nisi quinquaginta annorum praescriptione: Episcopis vero locorum hoc prouidentibus, et Praesidum auxilio vtentibus. † Deinceps vero ordinet quinque ludos, Monobolon, Contomonobolon, Quintanum contacem sine fibula, et perichyten, et hippicem, quibus sine dolo atque callidis machinationibus ludere permittimus. † Sed nec permittimus etiam in his ludere vltra vnum solidum, si multum diues sit: vt si quem vinci contigerit, casum grauem non sustineat. Non enim solum bella bene ordinamus, sed et res [sacras] ludicras. Sed istam interminantes poenam transgressoribus, potestatem dando Episcopis hoc inquirendi, et Praesidum auxilio sedandi. † Prohibemus etiam, ne sint equi [seu equestres] lignei: et vt si quis ex hac occasione vincatur, hoc ipse recuperet domibus eorum publicatis, vbi haec reperiuntur. † Si autem noluerit recipere is, qui dedit, procurator noster hoc inquirat, et in opus publicum conuertat. Similiter et Judices prohibeant, vt à blasphemiis, et perjuriis, quae ipsorum inhibitionibus debent comprimi, omnes homines penitus conquiescant. * *531.* (vid. supr. P. I. Sect. II. p. 114.)

(δ)

DE REBVS CREDITIS, ET JVREJVRANDO.

(Cod. 4. T. 1.)

1. *Imp* ANTONINVS A. *Herculiano.*

Causa jurejurando ex consensu vtriusque partis, vel aduersario inferente, delato et praestito, vel remisso decisa: nec perjurii praetextu retractari potest: nisi specialiter hoc lege excipiatur. PP. 15. Cal. Jul. Antonino A. 4. et Balbino Coss. * *(213. al) 214.*

2. *Imp.* ALEXANDER A. *Felici.*

Jurisjurandi contempta religio satis DEVM vltorem habet. Periculum autem corporis, vel Majestatis crimen secundum constituta Diuorum Parentum meorum, etsi per Principis venerationem quodam calore fuerit pejeratum, inferri non placet. PP. 6. Calend. April. Maximo 2. et Aeliano Coss. 224.

3. *Impp.*

ribus propter infamiam **) vel dantis vel ipsius procuratoris opponebantur, cum in judiciis frequentari nullo modo perspeximus, *conquiescere sancimus*: ne dum de iis altercatur, ipsius negotii disceptatio protele tur.

TIT. XIV.

DE REPLICATIONIBVS.

Interdum euenit, vt exceptio, quae prima facie justa videtur, [tamen] inique noceat, quod cum accidit, alia allegatione opus est, adjuuandi actoris gratia, quae *replicatio* vocatur: quia per eam replicatur, atque resoluitur jus exceptionis, veluti cum pactus est aliquis cum debitore suo, ne ab eo pecuniam petat; deinde postea in contrarium pacti sunt, id est, vt creditori petere liceat: si creditor agat, et excipiat debitor, vt ita demum condemnetur, si non conuenerit, ne eam pecuniam creditor petat, nocet ei exceptio, conuenit enim ita: namque nihilominus hoc verum

**) Vid. supr. h. Libr. T. X. p. 471.

3. *Impp.* DIOCLETIANVS et MAXIMIANVS AA. et CC. *Seuerae.*

In bonae fidei contractibus, necnon [etiam] in caeteris causis, inopia probationum, per judicem jurejurando causa cognita Res decidi oportet. PP. 10. Cal. Sept. Maximo 2. et Aquilino Coss. 286.

4. *Iidem* AA. et CC. *Maximae.*

Si ad excludendam tutelae actionem pupillus jusjurandum tutori detulerit, postea eandem litem exercere non prohibetur. PP. Cal. Jul. ipsis 4. et 3. AA. Coss. 290.

5. *Iidem* AA. et CC. *Juliano.*

Cum etiam à pupillorum tutoribus, velut ab ipsis pupillis relicta fideicommissa videantur, super fideicommissis Praeses prouinciae cognoscet: et, si id tibi relictum esse constiterit, reddi tibi efficiet. Idem, si inficietur, ad jusjurandum (vt desideras) tutorem adiget. PP. 4. Calend. Dec. ipsis 4. et 3. Coss. 290.

6. *Iidem* AA. et CC. *Bessio.*

Cum proponas partibus placuisse, jurisjurandi religione, generia et ingenuitatis quaestionem decidi: Praeses prouinciae juxta decretum arbitri ad voluntatis vestrae placitum amitae tuae filiis consulet. PP. 5. Id. Febr. Tiberiano et Dione Coss. 291.

7. *Iidem* AA. et CC. *Eutychianae.*

Nec Filius, nec quisquam alius, nec litigando, nec paciscendo, sed neque jusjurandum citra voluntatem dominae Rei deferendo, praejudicium ei facere potest. Vnde si citra mandatum tuum aliquid erga Rem tuam Filius tuus gessit, nec hoc ratum habuisti, nihil tibi oberit. S. Idib. Nouembr. AA. Coss. 293.

8. *Iidem* AA. et CC. *Alexandro.*

Actori delato, vel relato jurejurando, si jurauerit, vel ei remissum sit sacramentum, ad similitudinem judicati in factum actio competit. S. 12. Calend. Maji, * *Constantio et Maximiano* CC. Coss. 294.

9. *Iidem* AA. et CC. *Martiano.*

Delata conditione jurisjurandi, Reus (si non per actorem, quominus de calumnia juret, steterit) per judicem soluere, vel jurare, nisi referat jusjurandum, necesse habet. S. 5. Calend. Maji, *Sirmii*, AA. Coss. 299.

10. *Iidem* AA. et CC. *Protogeni.*

In actione etiam depositi, quae super rebus quasi sine scriptis datis mouetur, jusjurandum ad exemplum caeterorum bonae fidei judiciorum deferri potest. S. 5. Cal. Decembr. * *Constantio et Maximiano* CC. Coss. 300.

11. *Imp.* JVSTINIANVS A. *Demostheni P. P.*

Si quis jusjurandum intulerit, et necdum eo praestito, postea (vtpote sibi allegationibus abundantibus) hoc reuocauerit: sancimus nemini licere penitus iterum ad sacramentum recurrere, (satis enim absurdum est redire ad hoc, cui renunciandum putauit, et cum desperauit aliam probationem, tunc denuo ad religionem conuolare) et judices nullo modo [eos] audire ad tales iniquitates venientes. † Si quis autem sacramentum intulerit, et [hoc] reuocare maluerit, licere quidem [ei] hoc facere, et alias probationes, si voluerit, praestare: ita tamen, vt hujusmodi licentia vsque ad litis tantummodo terminum ei praestetur. Post definitiuam autem sententiam, quae prouocatione suspensa non sit, vel quae, postquam fuit appellatum, corroborata fuerit: nullo modo reuocare juramentum, et iterum ad probationem venire cuiquam concedimus: ne repetita lite, finis negotii alterius causae fiat exordium. Dat. 15. Calend. Octobr. *Chalcedone*, Decio V. C. Cos. 529.

12. *Idem* A. *Demostheni P. P.*

Generaliter de omnibus juramentis, quae in litibus offeruntur, vel à judice, vel à partibus, definiendum est. Cum enim jam increbuit judices in plenissima definitione sacramentum imponere: euenit, vt prouocatione lite suspensa, hi quidem, qui jusjurandum praestare jussi sunt, ab hac forte luce subtrahantur, probationes autem rerum cadant: cum multum discrepet juramentum hereditarium à principali sacramento. Necessitate itaque rerum coacti, et probationibus pinguius subuenientes, ab hujusmodi venimus sanctionem. Omne igitur juramentum, siue a judicibus, siue à partibus illatum, vel in principio litis, vel in medio, vel in ipsa definitiua sententia, sub ipso judice detur, non expectata vel vltima definitione, vel prouocationis formidine. §. 1. Sed juramento illato, cum hoc à partibus factum fuerit, et à judice approbatum: vel ex auctoritate judicis cuicunque parti illatum: si quidem is, cui imponitur sacramentum, nihil ad hoc fuerit reluctatus, hoc praestetur, vel referatur: necessitate ei imponenda, cui jure refertur, relationis sacramentum subire: vel si hoc recusauerit, quasi

verum manet, licet postea in contrarium pacti sunt: sed quia iniquum est creditorem excludi, replicatio ei datur ex posteriore pacto conuento.

§. 1. Rursus interdum euenit, vt replicatio, quae prima facie justa est, inique noceat. Quod cum accidit, alia allegatione opus est, adjuuandi rei gratia, quae *duplicatio* vocatur.

§. 2. Et si rursus ea prima facie justa videatur, sed propter aliquam causam actori inique noceat; rursus alia allegatione opus est, qua actor adjuuetur: quae dicitur *triplicatio*.

§. 3. Quarum omnium exceptionum vsum interdum vlterius, quam diximus, varietas negotiorum introducit, quas omnes apertius ex *Digestorum* latiore volumine facile est agnoscere.

§. 4. Exceptiones autem quibus debitor defenditur, plerumque adcommodari solent etiam *fidejussoribus* ejus, et recte: quia quod ab iis petitur, id ab ipso debitore peti videtur; quia mandati judicio redditurus est eis, quod [ii] pro eo soluerint. Qua ratione, et si de non petenda pecunia pactus quis cum reo fuerit, placuit perinde succurrendum esse per exceptionem pacti conuenti illis quoque, qui pro eo obligati sunt, ac si etiam cum ipsis pactus esset, ne ab eis ea pecunia peteretur. Sane quaedam exceptiones non solent his adcommodari. Ecce enim DE-
BITOR

quasi illato sacramento praestito, causa vel capitulum decidatur, nullo loco prouocationi relinquendo. Quis enim ferendus est ad appellationis veniens auxilium in his, quae ipse facienda procurauit? §. 2. Sin autem is, cui sacramentum est illatum, vel à parte, vel à judice, hoc subire minime voluerit, licentiam quidem habeat sacramentum recusare: judex autem, si hoc omnimodo praestandum existimauerit, sic causam dirimat, quasi volente eo sacramentum sit recusatum: et ita caetera siue capitula, siue totius negotii summa examinentur, et lis suo marte percurrat, nullo ei obstaculo obuiante. Ipse autem, qui sacramentum sibi illatum dare recusauerit: vel hoc attestetur, vel, si forte non audeat, habeat sibi in vltima prouocatione repositum auxilium, et si judex appellationi praesidens, bene quidem illatum jusjurandum, non rite autem recusatum pronunciauerit: Res, secundum quod judicatum est, permanebit. Sin autem non rite quidem illatum, recte autem recusatum sacramentum pronunciauerit: tunc ei licebit emendare sententiam judicis, quae quasi ex recusato sacramento processit, et nihil penitus nec praejudicii, nec injusti dispendii cuicunque incurret: sed et causae cursus ab initio vsque ad nouissimum terminum non impedietur, et lis aequa lance trutinabitur.

§. 3. Siue autem illatum juramentum praestitum fuerit, siue recusatum, ipsi parti, quae hoc intulit, nullum prouocationis remedium in hoc reseruabitur? cum nimis crudele est, parti, quae hoc detulit, propter hoc ipsum, quod Judex ejus petitionem secutus est, superesse prouocationem. §. 4. His de praesentibus personis statutis, nec absentes nos fugiunt, sed etiam eos huic legi subjugamus: et si persona praesens non inueniatur, cui sacramentum illatum est, lite forte per procuratorem ventilata, necesse est, vel ipsam principalem personam datis certis induciis ad judicem venire, vt ea, quae de sacramentis statuta sunt, impleat; vel (si Judex existimauerit) in prouincia, vbi degit, sub actorum testificatione juramentum ab ea vel dari, vel referri: vel recusari, hoc procedere: vt singulis casibus euentus jam definitus imponatur: licentia danda etiam parti alteri, vel per se, vel per procuratorem super hoc ipsum ordinatum, adesse his, quae de juramento aguntur: vel si neutrum facere maluerit, et ea vna parte, sub fide tamen gestorum, juramentum praestari, vel referri, vel recusari: expensis propter hujusmodi causam praestandis, officio judicis trutinandis, an ab vtraque parte, an ab altera oporteat eas dependi: nullo tamen ex hoc litibus impedimento generando: sed, donec ea procedunt, aliis vel capitulis, vel litis membris à judice examinandis: et postquam fuerint ei intimata gesta super juramento subsecuta, tunc iterum ad hoc capitulum judice redeunte, et eo adimpleto ad caetera perueniente, omnibus aliis, quae de praesentibus sancita sunt, et in absentium parte obseruandis. §. 5. In omnibus autem casibus in quibus sacramenta praestantur, obseruationem judicialem permanere censemus secundum personarum qualitatem, siue sub ipso judice praestari oportet juramentum, siue in domibus, siue sacris scripturis tactis, siue in sacrosanctis oratoriis. §. 6. Similique modo in sua firmitate manere, quae de calumniae jurejurando *), vel relato sacramento legibus cauta sunt, vel à nobis, vel à retro diuis Principibus introducta: non enim, vt aliquid derogetur antiquioribus legibus, haec prolata sunt: sed vt, si quid deesse eis videatur, hoc repleatur. Recitata septies in nouo consistorio Palatii Justiniani. Dat. 3. Calend. Nou. Decio V. C. Cos. 529. *) vid. infr. h. Libr. T. XVI. §. 1.

13. *Idem* A. *Joanni P. P.*

Cum quis legatum, vel fideicommissum, vtpote sibi relictum exigeret, et Testamento forte non apparente pro eo sacramentum ei ab herede delatum esset, et is religionem suam praestasset, affirmans sibi legatum, vel fideicommissum derelictum esse, et ex hujusmodi Testamento id, quod petebat, consecutus esset: postea autem manifestum esset factum, nihil ei penitus fuisse derelictum: apud antiquos quaerebatur, vtrum jurejurando standum esset, an restituere deberet, quod accepisset: vel, si re vera ei derelictum fuisset legatum, vel fideicommissum, an daremus licentiam heredi Falcidiam, si competat, ex hoc retinere. Nobis itaque melius visum est, reperi ab eo legatum, vel fideicommissum, nullumque ex hujusmodi perjurio lucrum ei accedere. Sed si verum fuerit inuentum: quartae detentionem introduci, si tamen locum habeat: ne cui ex delicto impium sibi lucrum [afferre] nostris legibus concedatur. Dat. 15. Calend. Non. *Constantinop.* post Consulatum Lampadii et Orestis VV. CC. * *Anno* 2. 532.

*) Adde supr. L. IV. T. VI. §. 33. et T. VII.

R. A. 1500. §. 14. 15. 1508. §. IV. V. 1654. §. 38. 40. 85.

(a)

BITOR, SI BONIS SVIS CESSERIT (a), et cum eo creditor experiatur: defenditur per exceptionem, si bonis cesserit. Sed *haec exceptio fidejussoribus non datur*: ideo scilicet, quia qui alios pro debitore obligat, hoc maxime prospicit, vt cum facultatibus lapsus fuerit debitor, possit ab iis, quos pro eo obligauit, suum consequi.

TIT. XV.

DE INTERDICTIS.

Sequitur, vt dispiciamus de Interdictis, seu Actionibus quae pro his exercentur. Erant autem *interdicta* formae atque conceptiones verborum, quibus Praetor aut jubebat aliquid fieri, aut fieri prohibebat: quod tunc *maxime fiebat*, cum *de possessione*, aut quasi possessione intra aliquos contendebatur.

§. 1. Summa autem DIVISIO INTERDICTORUM (a*) haec est: quod aut prohibitoria sunt, aut restitutoria, aut exhibitoria. † *Prohibitoria* sunt, quibus Praetor vetat aliquid

(a)

QVI BONIS CEDERE POSSVNT.

(Cod. 7. T. 71.)

1. *Imp.* ALEXANDER A. *Irenaeo.*]

Qui bonis cesserint, nisi solidum creditor receperit, non sunt liberati. In eo enim tantummodo hoc beneficium eis prodest, ne judicati detrahantur in carcerem. PP. 12. Cal. Decembr. Maximo 2. et Aeliano Coss. 224.

2. *Impp.* PHILIPPVS A. et PHILIPPVS C. *Abascanto.*

Si quantitatem, quam licet Reipublicae condemnatus debebas, inferre paratus es: frustra vereris, ne verbum bonorum cessionis temere à te prolatum, priuare te, necdum distractis facultatibus, juris rationibus possit. PP. 13. Cal. Februar. Philippo A. et * *Titiano* Coss. 246.

3. *Imppp.* VALERIANVS et GALLIENVS *AA. et* VALERIANVS *Nobilissimus Caesar, Juliano Lenissae.*

Si pater tuus bonis cessit propter onera ciuilia, ipsius facultates oportet inquiri: non patrimonium, quod tibi emancipato quaesitum dicis, inquietari. Quod vt fiat, implorare aequitatem Praesidis debes. * 262.

4. *Impp.* DIOCLETIANVS et MAXIMIANVS AA. et CC. *Chiloni.*

Legis Juliae de bonis cedendis beneficium, constitutionibus Diuorum nostrorum Parentum ad prouincias porrectum esse, vt cessio bonorum admittatur, notum est: non tamen creditoribus sua auctoritate diuidere haec bona, et jure dominii detinere; sed venditionis remedio, quatenus substantia patitur, indemnitati suae consulere permissum est. Cum itaque contra juris rationem Res jure dominii teneas, ejus, qui bonis cessit, te creditorem dicens: longi temporis praescriptione petitorem submoueri non posse, manifestum est. Quod si non bonis eum cessisse, sed Res suas in solutum tibi dedisse monstretur, Praeses prouinciae poterit de proprietate tibi accommodare notionem. * 300.

5. *Iidem* AA. et CC. *Myroni.*

Propter honorem municipalem, vel munus, bonis cedentium inuidiosam admitti cessionem, minime conuenit: sed his obnoxios pro modo substantiae fungi. * 300.

6. *Imp.* THEODOSIVS A. [*apud acta*] *dixit:*

In omni cessione [bonorum,] ex qualibet causa facienda, scrupulositate [priorum legum explosa, professio sola quaerenda est.

§. 1. Idem dixit, in omni cessione sufficit voluntatis sola professio. Dat. Calend. Maji, Honorio N. P. et Euodio Coss. 386.

7. *Imp.* JVSTINIANVS A. *Juliano P. P.*

Cum et filiifamilias possint habere substantias, quae patribus acquiri vetitae sunt, necnon peculium, vel castrense, vel quod patre volente possident; quare cessio bonorum eis deneganda sit? cum et [si] nihil in suo censu hi, qui in potestate parentum sunt, habeant, tamen ne patiantur injuriam, debet bonorum cessio admitti. Si enim et paterfamilias admittendus est propter injuriarum timorem ad cessionis flebile veniens adjutorium, quare filiisfamilias vtriusque sexus hoc Jus denegamus? cum apertissimi juris est, et inter patresfamilias et inter alieno juri subjectos, si quid postea eis pinguius accesserit, iterum vsque ad modum debiti posse à creditoribus legitimo modo auelli. Dat. 10. Calend. Mart. *Constantinop.* post Consulat. Lampadii et Orestis, VV. CC. 531.

8. *Idem* A. *Joanni P. P.*

Cum solito more à nostra Majestate petitur, vt ad miserabile cessionis bonorum homines veniant auxilium, et electio detur creditoribus, vel quinquennale spatium indulgere, vel bonorum accipere cessionem, salua eorum videlicet existimatione, et omni corporali cruciatu semoto: quotidie dubitabatur, si quidam ex creditoribus voluerint quinquennales dare inducias, alii autem jam nunc cessionem accipere velint, qui audiendi sint? In tali itaque dubitatione nemini putamus esse ambiguum, quod sentimus, et quod humaniorem sententiam pro duriore eligimus, et sancimus, vt vel ex cumulo debiti, vel ex numero creditorum causa judicetur. Et si quidem vnus creditor aliis omnibus grauior in summa debiti inueniatur, vt omnibus in vnum coadunatis, et debitis eorum computatis, ipse alios antecellat: ipsius sententia obtineat, siue indulgere tempus, siue cessionem accipere desiderat. Si vero plures quidem sint creditores, ex diuersis autem quantitatibus: etiam nunc amplior debiti cumulus minori summae praeferatur, siue par, siue discrepans numerus est creditorum: cum non ex frequentissimo ordine foeneratorum, sed ex quantitate debiti causa

quid fieri: veluti vim sine vitio possidenti; vel mortuum inferenti, quo ei jus erat inferendi; vel in sacro loco *aedificari;* vel in flumine publico ripaue ejus aliquid fieri, quo pejus nauigetur. † *Restitutoria* sunt, quibus restitui aliquid jubet: veluti bonorum possessori possessionem eorum, quae quis pro herede aut pro possessore possidet [ex ea hereditate], aut cum jubet ei, qui vi de possessione fundi dejectus sit, restitui possessionem. † *Exhibitoria* sunt, per quae jubet exhiberi: veluti eum, cujus de libertate agitur; aut libertum, cui patronus operas indicere velit; aut parenti liberos, qui in potestate ejus sunt. † Sunt tamen, qui putent, proprie interdicta ea vocari, quae prohibitoria sunt, quia interdicere sit denunciare et prohibere: restitutoria autem et exhibitoria, propie decreta vocari. Sed tamen obtinuit, omnia interdicta appellari: quia inter duos dicuntur.

§. 2.

causa trutinetur. Pari autem quantitate debiti inuenta, dispari vero creditorum numero: tunc amplior pars creditorum obtineat: ita vt, quod pluribus placeat, hoc statuatur. Sin vero vndique aequalitas emergst tam debiti, quam nnmeri creditorum, tunc eos anteponi, qui ad humaniorem declinant sententiam, non cessionem exigentes, sed inducias: Nulla quidem differentia inter hypothecarios, et alios creditores, quantum ad hanc electionem obseruanda: in rebus autem officio Judicis partiendis, suam vim singulis creditoribus habentibus, quam eis legum praestabit regula: Nullo praejudicio creditorum cuiquam ex quinquennii dilatione circa temporalem praescriptionem generando.

a) Ne quis cogatur BONIS CEDERE.

(*Auth. Collat.* 9. *T.* 18.)
(Nouell. Const. 135.)

Imp. JVSTINIANVS A. *

PRAEFATIO.

Quibus maxime rebus diuinum à nobis Numen placari perhibetur, ea sane inter subditos jugiter incrementum accipere, atque eiucescere contendimus. Zosarius quispiam ex Mysis oriundus cum lacrymis porrectis precibus nos edocuit, quod cum pecuniarum publicarum pariter et priuatarum nomine conueniretur à clarissimo Prouinciae Praeside per contumeliam, et quidem solam. Neque enim credidit de iis pecuniis propriarum rerum suarum persecutionis libellos oblatum iri; id quod injustissimum habetur, et inter ea capitula, quae cum primis adferunt molestiam. Vbi enim locorum justum est, vt is, qui in vniuersum ex accidenti, non supina negligentia Res suas amisisse traditus esset, denuo per vim ad **ignominiosam** *vitam transponatur, et ad* **quotidiani victus**, *neque non (vt licet conjicere)* **amictus corporis inopiam** *adigatur.*

CAP. I.

De his edocti, alacriterque cupientes id, quod deterius est, per melius corrigere, quo magis ea re omnium optimus DEVS conciliatur, neque calamitosi aliquid nostris geratur, inque vsu habeatur temporibus: sancimus, vt nemini gloriosissimorum, aut magnificentissimorum Magistratuum liceat rei causa cessionis bonorum necessitatem alicui eorum inferre, qui de praedictis causis propter pecunias publicas forte, aut etiam priuatas judicium sustinent, aut hujusmodi contumeliis vti, ac praetextibus, perinde quasi dum corporis supplicium ipsi remittitur, maluerit rerum suarum amissionem capessere potius, quam cum inopiae jugo itidem ad mortem vsque premi opprobrio ignominiae. Jusjurandum tamen per adoranda praebeat eloquia, quod nullam rerum causa occasionem, aut aurum reliquum habeat, vnde aeris alieni supplementum faciat. Praeterea, si qua ipsi jura Lex vel ex hereditate: vel cognatorum donatione in rebus mobilibus praestet, in quarum possessione nondum constitutus sit, competere tamen ipsi videantur, possintque creditores vel partem ex iis, vel etiam totum colligere, extra tamen res vxoris, siquidem reuera ad illam pertineant, hoc fiat, creditoribusque hujusmodi actionum vindicandi, et in personam ejus, qui aliquando jurium futurus sit dominus, actiones instituendi, siue praesens Debitor est, siue non, et (vt simpliciter dicamus) quod ad actionem et vindicationem rerum consistendi in persona ejus, qui ita fuerit obnoxius, licentia sit.

EPILOGVS.

† *Diligens itaque et virtutis amans Magnificentia tua, ea, quae tam pie nobis placuerunt, obseruata: decem librarum auri mulctam ei, qui ex iis aliquid, quae de his à nobis sancita sunt, transgredi praesumpserit, irrogans. Neque enim absque periculo erit, sed et vitae periculum inferetur iis, qui vel sola cogitatione tenus ea, quae juste à nobis per hanc sacram exprimuntur Legem, transilire attentauerint. Dat. Cal. Jun.* Constantinop. *Belisario V. C. Cos.* * 535.

*) De Solutionibus: vt Debitore Aurum aut Pecuniam numeratam non habente, addicantur Creditori Res ejus, Nou. 4. Cap. 3. v. supr. h. P. II. L. III. T. XIV. p. 325.

b) DE REVOCANDIS HIS, QVAE IN FRAVDEM CREDITORVM ALIENATA SVNT.

(Cod. 7. T. 75.)

1. *Imp.* ANTONINVS A. *Cassiae.*

Heres, qui post aditam hereditatem ad eum, cui res cessit, corpora hereditaria transtulit: creditoribus permansit obligatus. Si igitur in fraudem tuam id fecerit: bonis ejus excussis, vsitatis actionibus (si tibi negotium gestum fuerit) ea, quae in fraudem alienata probabuntur, reuocabis. PP. 2. Id. Oct. Antonino A. 4. et Balbino *2. Coss. 214.

2. *Imp.* ALEXANDER A. *Symphorianae.*

Si successione patris abstenta fuisti: ob ea, qoae in dotem data sunt, conuenire te creditores nequeunt, quibus pignora in dotem data non docentur: nisi bonis defuncti non sufficientibus, in fraudem creditorum dotem constitutam probabitur. PP. 10. Calend. Julii, (*) * *Lupo* et Maximo Coss. 233.

3. *Impp.* DIOCLETIANVS et MAXIMIANVS AA. et CC. *Acyndino.*

Si paterna hereditate abstinuisti, nec quicquam in fraudem creditorum ex bonis ejus in te donationis jure transscriptum est: à priuatis creditoribus Praeses prouinciae conue-

niri

§. 2. Sequens diuisio interdictorum haec est, quod quaedam adipiscendae possessionis causa comparata sunt, quaedam retinendae, quaedam recuperandae.

§. 3. *Adipiscendae possessionis* causa interdictum adcommodatur bonorum possessori, quod appellatur QVORVM BONORVM (β), ejusque vis et potestas haec est: vt quod ex his bonis quisque, quorum possessio alicui data est, pro herede aut pro possessore possideat: id ei, cui bonorum possessio data est, restituere debeat. † *Pro herede* autem possidere videtur, qui putat se heredem esse: *Pro possessore* is possidet, qui nullo jure rem hereditariam, vel etiam totam hereditatem, sciens ad se non pertinere, possidet. † Ideo autem adipiscendae possessionis vocatur interdictum: quia ei tantum vtile est, qui nunc primum conatur adipisci rei possessionem. Itaque si quis adeptus possessionem, amiserit eam: hoc interdictum ei inutile est. † *Interdictum* quoque, quod

niri te non patietur. PP. 10. Calend. Jul. ipsis 4. et 3. AA. Coss. 290.

4. *Iidem* AA. et CC. *Epagatho.*

Filios debitoris, ei succedentes, veluti in creditorum fraudem alienatorum facultatem reuocandi non habere, notissimi juris est. Subscripta 10. Cal. Maji, AA. Coss. * 290.

5. *Iidem* AA. et CC. *Crescentio.*

Ignoti juris non est, aduersus eum, qui sententia condemnatus, intra statutum tempus satis non fecit, nec defenditur, bonis possessis, itemque distractis: per actionem in factum contra emptorem, qui sciens fraudem comparauit, et eum, qui ex lucratiuo titulo possidet, scientiae mentione detracta, creditoribus suis esse consultum. S. 10. Cal. Non. AA. Coss. * 290.

6. *Iidem* AA. et CC. *Menandrae.*

Si actu solenni praecedentem obligationem peremisti: perspicis aduersus fraudatorem intra annum, in quantum facere potest, vel dolo malo fecit, quo minus possit, Edicto perpetuo tantum actionem permitti. * 290.

c) De PIGNERATITIA ACTIONE.

(Cod. 4. T. 24.)

1. *Impp.* SEVERVS et ANTONINVS AA. *ad Metrodorum.*

Ex pignore percepti fructus imputantur in debitum: qui si sufficiunt ad totum debitum, soluitur actio, et redditur pignus. Si debitum excedunt, qui supererunt, redduntur; videlicet mota actione pigneratitia. PP. Id. Oct. Apro et Maximo Coss. 208.

2. *Imp.* ALEXANDER A. *Demetrio.*

Quod ex operis ancillae, vel ex pensionibus domus, quam pignori detineri dicis, perceptum est: debiti quantitatem releuabit. Dat. Cal. Octobr. (*) Alexandro * *A.* Cos. 223.

3. *Idem* A. *Victorino.*

Creditor, qui praedium pignori sibi nexum detinuit, fructus, quos percepit, vel percipere debuit, in rationem exonerandi debiti computare necesse habet: et si agrum deteriorem constituit, eo quoque nomine pigneratitia actione obligatur. PP. 6. Id. Dec. (*) Alexandro * *A.* Cos. 223.

4. *Idem* A. *Hermeo et Maximillae.*

Pactum vulgare, quod proposuistis, vt, si intra certum tempus pecunia soluta non fuisset, praedia pignori vel hypothecae data vendere liceret: non adimit debitori aduersus creditorem pigneratitiam actionem. PP. 11. Calend. Maji, Maximo 2. et Aeliano Coss. 224.

5. *Idem* A. *Dioscoridae.*

Si creditor sine vitio suo argentum pignori datum perdiderit, restituere id non cogitur: sed si culpae reus deprehenditur, vel non probat manifestis rationibus se perdidisse: quanti debitoris interest, condemnari debet. PP. 13. Cal. Maji, Juliano 2. et Crispino Coss. 225.

6. *Idem* A. *Trophimae.*

Quae fortuitis casibus accidunt, cum praeuideri non potuerint, (in quibus etiam aggressura latronum est) nullo bonae fidei judicio praestantur: et ideo creditor pignora, quae hujusmodi casu interierint, praestare non compellitur: nec à petitione debiti submouetur: nisi inter contrahentes placuerit, vt amissio pignorum liberet debitorem. PP. Id. April. Fusco et Dextro Coss. 226.

7. *Imp.* GORDIANVS A. *Juliano.*

Creditor, qui fundos et domos pignori, vel hypothecae accepit, damnum in decidendis arboribus domibusque destruendis ab eo datum, in rationem debiti deducere cogitur. Et si dolo vel culpa rem suppositam deteriorem fecerit: eo quoque nomine pigneratitia actione tenebitur, vt talem restituat, qualis fuerat tempore obligationis: Creditor autem necessarios sumptus, quos circa res pigneratitias fecit, exigere non prohibetur. PP. 13. Cal. Aug. Gordiano A. 2. et Pompejano Coss. 241.

8. *Impp.* PHILIPPVS A. et PHILIPPVS C. *Saturnino.*

Si nulla culpa seu segnitis creditori imputari potest: pignorum amissorum dispendium ad periculum ejus minime pertinet. † Sane si simulata amissione etiamnum eadem pignora (vt adseueras) à parte diuersa possidentur: aduersus eum experiri potes. PP. 8. Calend. Mart. Praesente et Albino Coss. 247.

9. *Impp.* DIOCLETIANVS et MAXIMIANVS AA. et CC. *Georgio.*

Pignus in bonis debitoris permanere, ideoque ipsi perire in dubium non venit. Cum igitur adseueras in horreis pignora deposita, consequens est, secundum jus perpetuum pignoribus debitori pereuntibus (si tamen in horreis, quibus et alii solebant publice vti, res depositae sint) personalem actionem debiti reposcendi causa integram te habere. PP. 6. Non. Maji, *Mediolani*, AA. Coss. 293.

10. *Iidem* AA. et CC. *Apollodorae.*

Nec creditores, nec qui his successerunt, aduersus debitores pignori quondam res nexas petentes, reddita jure debiti quantitate, vel his non accipientibus, oblata et consignata et deposita: longi temporis praescriptione muniri possunt: Vnde intelligis, quod, si originem rei probare potes, aduersario tenente vindicare dominium debes. Vt autem creditar pignoris defensione

quod appellatur SALVIANVM (γ), adipiscendae possessionis causa comparatum est: eoque vtitur dominus fundi de rebus coloni, quas is pro mercedibus fundi pignori futuras pepigisset.

§. 4. *Retinendae possessionis* causa comparata sunt interdicta VTI POSSIDETIS (δ), et VTRVBI: cum ab vtraque parte de proprietate alicujus rei controuersia sit: et ante quaeratur, vter ex litigatoribus possidere, et vter petere debeat? Namque nisi ante exploratum fuerit, vtrius eorum possessio sit, non potest petitoria actio institui: quia et ciuilis, et naturalis ratio facit,

sione se tueri possit, extorquetur ei necessitas probandi debiti: vel si tu teneas, per vindicationem pignoris, hoc idem inducitur: et tibi non erit difficilis, vel solutione, vel oblatione atque solemni depositione pignoris liberatio. Dat. Non. Maji, * *Constantio et Maximiano* (ipsis) CC. Coss. 294.

11. *Iidem* AA. et CC. *Ammiano.*

Pignoris causa res obligatas, soluto debito restitui debere, pigneratitiae actionis natura declarat: Quo jure, si titulo pignoris obligasti mancipia, per eandem actionem vti potes: nec creditor citra conuentionem, vel Praesidialem jussionem debiti causa, res debitoris arbitrio suo auferre potest. Dat. 6. Cal. Jan. *Sirmii*, (ipsis) * *iisdem* CC. Coss. 294.

12. *Iidem* AA. et CC. *Herisco.*

Quo minus fructuum, quos creditor ex rebus obligatis accepit, habita ratione, ac residuo debito soluto, vel si per creditorem factum fuerit, quo minus solueretur, [oblato, et consignato, et deposito,] pignora, quae in eadem causa durant, restituat debitori: nullo spatio longi temporis defenditur. Dat. 12. Cal. Dec. * *iisdem* CC. Coss. 294.

δ) De PRIVILEGIO DOTIS.

(Cod. 7. T. 74.)

1. *Impp.* SEVERVS et ANTONINVS AA. *Firmo.*

Scire debes, priuilegium dotis, quo mulieres vtuntur in actione de dote, ad heredem non transire. PP. Calend. Maji, Pompejano et Auito Coss. 210.

ε) De PRIVILEGIO FISCI.

(Cod. 7. T. 73.)

1. *Imp.* ANTONINVS A. *Eutropiae.*

Bona mariti tui si ob reliqua administrationis primipilaria à fisco occupata sunt: res, quas tuas esse liquido probaueris, ab aliis separatae tibi restituantur.

2. *Idem* A. *Valerianae.*

Quamnis ex causa dotis Vir quondam tuus tibi sit condemnatus: tamen si, priusquam res ejus tibi obligarentur, cum fisco contraxit: Jus fisci causam tuam praeuenit. Quod si post bonorum [ejus] obligationem rationibus meis coepit esse obligatus: in ejus bona cessat priuilegium fisci. PP. 14. Cal. Nou. Antonino A. 4. et Balbino * 2. Coss. 214.

3. *Idem* A. *Julianae.*

Si cum pecuniam pro marito solueres, neque Jus fisci in te transferri impetrasti, neque pignoris causa domum, vel aliud quid ab eo accepisti: habes personalem actionem: nec potest praeferri fisci rationibus, à quo dicis ei vectigal denuo locatum esse: cum eo pacto vniuersa, quae habet, habuitue eo tempore, quo ad conductionem accessit, pignoris jure fisco teneantur. Salua igitur indemnitate fisci, debitorem tuum pro pecunia, quam pro eo fisco soluisti, more solito conuenire non prohiberis. PP. 3. Calend. Jan. Antonino A. 4. et Balbino * 2. Coss. 214.

4. *Idem* A. *Quinto.*

Si Debitor, cujus fuisse fundum ipse confiteris, prius eum distraxit, quam fisco aliquid debuit: inquietandum te non esse Procurator meus cognoscet. Nam etsi postea Debitor extiterit: non ideo tamen ea, quae de dominio ejus excesserunt, pignoria jure fisco potuerunt obligari. PP. 3. Calend. Jul. Laeto 2. et Cereale Coss. 216.

5. *Imp.* ALEXANDER A. *Mennae.*

Pecunia, quam creditor à debitore suo recepit, si postea ex justa causa fisco restituenda erit, sine vsuris debetur: quia non foenus contractum, sed suum recuperatum extraordinario jure aufertur. PP. 15. Cal. Junii, Fusco ex Dextro Coss. 226.

6. *Imp.* GORDIANVS A. *Seuerianae.*

Cum patrem tuum fisci debitorem fuisse demonstres, cumque jubenti tibi possessionem dedisse alleges: Procuratorem Jus fisci exequentem, eam jure pignoria reuocare potuisse intelligis. PP. Non. Jun. Sabino * 2. et Venusto Coss. 241.

7. *Impp.* VALERIANVS et GALLIENVS AA. et VALERIANVS C. *Diodoro.*

Si in te Jus fisci, cum reliqua [solueres] debitoris, pro quo satisfaciebas, tibi competens Judex adscripsit, et transtulit: ab his creditoribus, quibus fiscus potior habetur, Res, quas eo nomine tenes, non possunt inquietari. PP. 15. Calend. Junii, Aemiliano et Basso Coss. 260.

ζ) De BONIS AVTORITATE JVDICIS POSSIDENDIS, SEV VENVNDANDIS, ET DE SEPARATIONIBVS BONORVM.

(Cod. 7. T. 72.)

1. *Imp.* ANTONINVS A. *Atticae.*

In bonis mortui potiorem esse causam legatariorum, qui eum (vtpote heredem) conuenire potuerunt: quam eorum, quibus ipse [heres] legauit, manifestum est; cum prius legatum quasi aes alienum exigatur: legatum autem à mortuo relictum, post debiti detractionem inducatur.

2. *Imp.* GORDIANVS A. *Aristoni.*

Est jurisdictionis tenor promptissimus, indemnitatisque remedium Edicto Praetoris creditoribus hereditariis demonstratum, vt quoties separationem bonorum postulant, causa cognita impetrent. Reportabis igitur conuenientem desiderii tui fructum, si te non heredum fidem secutum, sed ex necessitate ad judicium eos prouocare demonstraueris.

3. *Idem* A. *Claudianae.*

Ex contractu, qui cessionem rerum antecessit, debitorem contra juris rationem conuenies, eum cum aequitas auxilio exceptionis muniat. At tunc demum iterato possis desiderare conuentionem, cum tantum postea quaesiuit, quod Praesidem ad ejus Rei licentiam debeat promouere.

4. *Impp.*

facit, vt alius possideat, et alius à possidente petat. Et quia *longe commodius est* [*et potius*] *possidere, quam petere*: ideo plerumque et fere semper ingens exstitit contentio de ipsa possessione. Commodum autem possidendi in eo est, quod etiamsi ejus res non sit, qui possidet, si modo actor non potuerit suam esse probare, remanet [in] suo loco possessio: propter quam causam cum obscura sunt vtriusque jura, contra petitorem judicari solet. † Sed interdicto quidem *uti possidetis*, *de fundi vel aedium possessione* contenditur: *vtrubi* vero interdicto *de rerum mobilium possessione*. *Quorum vis ac potestas*

4. *Impp.* DIOCLETIANVS et MAXIMIANVS AA. et CC. *Carianae.*

Inciuile est, quod postulas, vt vnus ex chirographariis creditoribus debitoris bona compellatur suscipere, satis [caeteris] ejus creditoribus facturus.

5. *Iidem* AA. et CC. *Acyndino.*

Si bona debitoris tui vacare constet, et haec à fisco non agnoscantur, in possessionem eorum mitti te à competente Judice, recte postulabis. Dat. 17. Calend. Januar. † * *AA.* Coss. * 287.

6. *Iidem* AA. et CC. *Agathomaro.*

Pro debito creditores addici sibi bona sui debitoris, non jure postulant. Vnde, si quidem debitoris tui caeteri creditores pignori Res acceperunt, potiores eos, quam te chirographarium creditorem haberi, non ambigitur. Quod si specialiter, vel generaliter nemini probentur obligatae, ac sine successore communis debitor, vel ejus heres decessit: non dominii rerum vindicatione, sed possessione bonorum, itemque venditione, aequali portione, pro rata debiti quantitate omnibus creditoribus consuli potest. * 287.

7. *Iidem* AA. et CC. *Domno.*

Si Vxor tua pro triente patruo suo heres exstitit, nec ab eo quicquam exigere prohibita est: debitum à coheredibus pro besse petere non prohibetur: cum vltra eam portionem, qua successit; actio non confundatur. Sin autem coheredes soluendo non sint, separatione postulata, nullum ei damnum fieri patiatur. Datum Cal. Decembr. AA. Coss. * 287.

8. *Iidem* AA. et CC. *Aelidae.*

In possessionem rei seruandae vxor defuncti, vel alii creditores missi, dominium ex ea causa tenentes adipisci minime possunt.

9. *Iidem* AA. et CC. *Teruncio.*

Cum proponas, eum, contra quem supplicas, ex administratione negotiorum tibi obligatum, hunc secundum juris rationem adito Rectore prouinciae potes conuenire. Nam si ad circumscriptionem tui juris latitat, nec defenditur, et eum tuum esse debitorem constat: ad Exemplum Edicti, bonorum ejus possessionem poteris impetrare. Tempore autem transacto, etiam venditionem eorum à competenti Judice postulare non prohiberis. Dat. 14. Calend. Septembr. Diocletiano [et Maximiano] AA. Coss. * 290.

AVTHENT. *de exhib. et introducend. reis.* §. *si vero semel. Collat.* 5. *Tit.* 8. *al.* 6. Nouell. 53. Cap. 4.

Et qui jurat se venturum ad Judicem, si se subtraxerit, Judex ipse, si administrator sit, vel is, qui Judicem dedit, jubeat eum exhiberi. Si vero omnino absit, examinet Judex, vbi sit, induciis datis; intra quas si non occurrat, secundum vnam partem examinato negotio mittet actorem in possessionem rerum ejus juxta mensuram declarati debiti. Quod si redeat, antequam prosequatur causam, resarciat actori omne damnum: praestabitque fidejussorem de lite prosequenda, et res suas suscipiet.

(Nouell. 53. CAP. IV. vid. supr. h. P. II. L. IV. T. VI. p. 456.)

10. *Imp.* JVSTINIANVS A. *Joanni P. P.*

Cum apud veteres quaestionem ortam inuenimus super pecuniis debitis, pro quibus hypothecae non sunt constitutae, propter res ad debitorem pertinentes, dum is seueriores creditores formidans, sese celauerit, et illi de rebus ad eum pertinentibus competentia ingrediantur judicia, postulentque in possessionem rerum sese transmitti: si etiam alii creditores, quibus obnoxius esse videtur, possint quandam habere communionem in rerum possessione: hujusmodi dubitationem amputantes, censemus per praesentem diuinam generalem Constitutionem, vt si non omnes hujusmodi debita praetendentes, sed ex his certi ab judiciali sententia in possessionem rerum mittantur: non solum hi, sed etiam alii omnes talia debita praetendentes, eadem commoditate potiantur, vt possint cum prioribus rerum detentatoribus communionem habere in rebus, de quibus (sicut superius declaratur) prolata fuerit sententia. Quid enim justius est, quam omnes, qui ad res debitoris mitti debent, esse participes hujusmodi commoditatis? Vt autem non in perpetuum aliorum negligentia illi, qui pro suis debitis alacriores creditoribus aliis ostenduntur fuisse, praegrauentur: rectius nobis esse videtur, tunc communionem habere in possessione rerum alios creditores, qui non hoc peregisse noscuntur: cum praesentes quidem in vna eademque degentes prouincia, in qua et possessores rerum commorantur, intra duorum annorum spatia; absentes autem intra quadriennium creditoribus possessionem antelato modo detinentibus suum debitum certum faciant, et expensas secundum quantitatem debitorum persoluant eis, qui sententias consecuti sunt, per sacramentum eorum manifestandas, qui eas adipiscendae gratia possessionis rerum sustinuerunt: quia et secundum debita satis eis fieri, explorati juris est. Post completum autem memoratum tempus, nullam eis esse licentiam, eos, qui possessionem adepti sunt, molestare, vel aliquibus damnis afficere: actiones autem, quas ex legibus sibi competere putauerint, contra suos exercere debitores.

§. 1. Sin autem hi, qui detinent possessiones, vel ex sententia Judicis res vendiderunt, vel alio quocunque legitimo modo omne Jus, quod in iisdem rebus habere noscuntur, in alias personas post definitum à nobis tempus transtulerint, et certas pecunias acceperint: quicquid superfluum inuentum fuerit, et amplius, quam eis debetur, hoc modis omnibus necesse est eos praesentibus tabulariis signare, et in cimeliarchio sanctae Ecclesiae illius ciuitatis, in qua hujusmodi contractus celebratur, deponere: attestatione videlicet prius per memoratos tabularios conscribenda: praesente etiam eo, qui Res eas vendiderit, vel in alias personas transtulerit, vt per eam manifestetur tam quantitas pecuniarum, quae pro venditione rerum, vel translatione praestitae sunt: quam earum, quae superfluae

potestas plurimam inter se differentiam apud veteres habebat. Nam vti possidetis *interdicto is vincebat, qui interdicti tempore possidebat: si modo nec vi, nec clam, nec precario nactus fuerat ab aduersario possessionem: etiam si alium vi expulerat, aut clam arripuerat alienam possessionem, aut precario rogauerat aliquem, vt sibi possidere liceret.* Vtrubi *vero interdicto is vincebat, qui majore parte ejus anni, nec vi nec clam, nec precario ab aduersario possidebat.* Hodie tamen aliter obseruatur. Nam vtriusque interdicti potestas (quantum ad possessionem pertinet) exaequata est: vti ille vincat [et] in re soli, et in re mobili, qui possessionem *nec vi, nec clam, nec precario* ab aduersario litis contestatae tempore detinet.

§. 5.

post dissolutum debitum inueniantur: vt si quis postea creditor apparuerit, et debiti cautionem ostenderit, possit ex his satis sibi facere: prius scilicet Rectore prouinciae sine aliquo damno causae faciente examinationem, et non concedente nec viros reuerendissimos oeconomos, vel cimeliarchas sanctae Ecclesiae, in qua pecuniae deponuntur, aliquod detrimentum, vel dispendium sustinere: per suam autem interlocutionem creditorem praecipiente secundum modum debiti ex depositis pecuniis suum accipere debitum. Vt autem non liceat creditoribus in [venditione, vel] translatione rerum, dolum vel aliquam machinationem, vel circumscriptionem facere: jubemus attestationem super hoc celebrandam, apud defensorem locorum, gestis interuenientibus, insinuari, siue tantum ex pretio, quantum debetur, siue plus, siue minus colligitur: et praesentibus non tantum (sicut dictum est) tabulariis, sed etiam viro reuerendissimo cimeliarcha: Apud quem (si ita contigerit) superfluae pecuniae signatae deponendae sunt: jusjurandum sacrosanctis euangeliis propositis venditore, vel translatore rerum praestante, quod neque per gratiam emptoris, vel ejus, ad quem res jure cessionis transferantur, nec aliquo dolo interueniente minorem justo pretio rerum quantitatem acceperit, sed eam, quam reuera cum omni studio potuerit inuenire. Dat. 15. Calend. Nou. *Constantinopoli*, post Consulatum Lampadii et Orestis VV. CC. Anno secundo, 532.

(*α*)

De INTERDICTIS.

(Cod. 8. T. 1.)

1\. *Imp.* ALEXANDER A. *Exocato.*

Cum proponas, radicibus arborum in vicina Agathangeli area positis crescentibus, fundamentis domus tuae periculum afferri: Praeses, ad exemplum interdictorum, quae in albo proposita habet [Praetor] Si arbor in alienas aedes impendebit: item, si in alienum agrum impendebit: quibus ostenditur, nec per arboris quidem occasionem vicino nocere oportere: rem ad suam aequitatem rediget. PP. 6. Cal. April. Juliano 2. et Crispino Coss. 225.

2\. *Impp.* VALERIANVS et GALLIENVS AA. *Messiae.*

Praeses prouinciae in eum, qui ejusdem prouinciae non est, nec ex interdicto potest cognoscere. PP. 7. Calend. Maji, Seculare * 2. et Donato Coss. 261.

3\. *Impp.* DIOCLETIANVS et MAXIMIANVS AA. et CC. *Pompejano P. P.*

Incerti juris non est, orta proprietatis et possessionis lite, prius possessionis decidi oportere quaestionem competentibus actionibus, vt ex hoc, ordine facto, de dominii disceptatione probationes ab eo, qui de possessione victus est, exigantur. Interdicta autem licet in extraordinariis judiciis proprie locum non habent: tamen ad exemplum eorum res agitur. S. Cal. Jan. *Sirmii*, ipsis AA. Coss. 287.

4\. *Impp.* ARCADIVS et HONORIVS AA. *Aemiliano P. P.*

Si quia quodlibet interdictum efflagitet: ruptis veteribus ambagibus, inter ipsa cognitionum auspicia actionem exprimere, ac suas allegationes jubeatur proponere. Dat. 13. Cal. Aug. *Constantinopoli*, Arcadio A. 6. et Probo Coss. 406.

(*β*)

QVORVM BONORVM.

(Cod. 8. T. 2.)

1\. *Impp.* SEVERVS et ANTONINVS AA. *Justo.*

Hereditatem ejus, quem patrem tuum fuisse dicis, petiturus, judicibus, qui super ea re cognituri erunt, de fide intentionis allega. Quamuis enim bonorum possessionem, vt praeteritus agnouisti: tamen interdicto, quorum bonorum, non aliter possessor constitui poteris, quam si te defuncti filium esse, et ad hereditatem, vel bonorum possessionem admissum probaueris. PP. 8. Cal. Jan. Laterano et Rufino Coss. 198

2\. *Impp.* DIOCLETIANVS et MAXIMIANVS AA. et CC. *Marco.*

Si ex edicto fororis patruelis intestatae sine liberis defunctae, recte petita bonorum possessione, quaesisti successionem, ac negotium integrum est: quae cum moreretur, ejus fuerunt, secundum interdicti, quorum bonorum, tenorem ab his, qui pro herede, vel pro possessore possident, doloue malo fecerint, quo magis desierint possidere, tibi Rector prouinciae restitui efficiet. PP. 6. Calend. April. * *Constantio et Maximiano* CC. Coss. * *294.*

3\. *Impp.* ARCADIVS et HONORIVS AA. *Petronio Vicario Hispaniae.*

Constat virum à bonis intestatae vxoris superstitibus consanguineis esse extraneum: cum prudentium omnia responsa, et lex ipsa naturae successores eos faciant. Ergo jubemus, vt omnibus frustrationibus amputatis, per interdictum, quorum bonorum, in petitorem corpora transferantur, secunda actione proprietatis non exclusa. Dat. 6. Cal. Aug. *Mediolani*, Olybrio et Probino Coss. 395.

a) QVORVM LEGATORVM.

(Cod. 8. T. 3.)

1\. *Impp.* DIOCLETIANVS et MAXIMIANVS AA. et CC. *Latinae.*

Heredi scripto satis idonee lege Falcidia, si exhausta legatis successio probetur, per quartae retentionem prospectum est. Vnde si legatarius, vel fideicommissarius non consentiente patre tuo, quem adseueras testatori successisse, et bonorum possessionem accepisse, relicta sibi legata, vel fideicommissa detinuit:

§. 5. Possidere autem videtur quisque, non solum si ipse possideat: sed et si ejus nomine aliquis in possessione sit, licet is ejus juri subjectus non sit: qualis est colonus et inquilinus. Per eos quoque, apud quos deposuerit quis, aut quibus commodauerit, ipse possidere videtur. Et hoc est, quod dicitur retinere possessionem posse aliquem per quemlibet, qui ejus nomine sit in possessione. † Quin etiam *animo quoque solo retineri possessionem* placet: id est, vt quamuis neque ipse sit in possessione, neque ejus nomine alius, tamen si non relinquendae possessionis animo, sed postea reuersurus inde discesserit, retinere possessionem videatur. † Adipisci vero possessionem per

nuit: secundum sententiam interdicti, quod aduersus legatarios scriptis heredibus propositum est, oblata satisdatione, quam praestari oportet, in possessionem te constitui, vt ita retentione competenti vtaris, experiri potes. Dat. 16. Calend. Jun. AA. Coss. * 287.

(γ)

De PRECARIO et SALVIANO INTERDICTO.

(Cod. 8. T. 9.)

1. *Imp.* GORDIANVS A. *Aristoni.*

Si te non remittente pignus, debitor tuus ea, quae tibi obnoxia sunt, venundedit: integrum tibi jus est ea persequi, non interdicto Saluiano (id enim tantummodo aduersus conductorem, debitoremue competit) sed Seruiana actione, vel quae ad exemplum ejus instituitur, vtilis aduersus emptorem exercenda est. PP. 6. Id. Sept. Pio et Pontiano Coss. 239.

2. *Impp.* DIOCLETIANVS et MAXIMIANVS AA. et CC. *Fabricio.*

Habitantis precario heredes ad restituendum habitaculum teneri, contra eos interdicto proposito, manifeste declaratur. 8. Calend. Decembr. *Sirmii*, AA. Coss. * 287.

(δ)

VTI POSSIDETIS.

(Cod. 8. T. 6.)

1. *Impp.* DIOCLETIANVS et MAXIMIANVS AA. et CC. *Cyrillo.*

Vti possidetis fundum, de quo agitur, cum ab altero, nec vi, nec clam, nec precario possidetis, Rector prouinciae vim fieri prohibebit: ac satisdationis, vel transferendae possessionis Edicti perpetui forma seruata, de proprietate cognoscet. Subscripta 3. Id. Octobr. *Nicomediae*, * *Constantio et Maximiano* CC. Coss. * 294.

ε) De AEDIFICIIS PRIVATIS.

(Cod. 8. T. 10.)

1. *Impp.* SEVERVS et ANTONINVS AA. *Tauro.*

Et balneum (vt desideras) exstruere, et aedificium ei superponere potes: obseruata tamen forma, qua caeteris super balneum aedificare permittitur, id est, vt concameratis superinstruas, et ipsum concameres, nec modum vsitatum altitudinis excedas. PP. Sine die et Consule.

2. *Imp.* ALEXANDER A. *Diogeni.*

Negotiandi causa aedificia demoliri, et marmora detrahere, Edicto Diui VESPASIANI et Senatusconsulto vetitum est. Caeterum de alia domo in aliam transferre quaedam licere, exceptum est. Sed nec dominis ita transferre licet, vt integris aedificiis depositis, publicus deformetur aspectus. PP. 11. Cal. Jun. * Alexandro A. Cos. 223.

3. *Idem* A. *Euocato.*

An in totum ex ruina domus licuerit non eandem faciem in ciuitate restituere, sed in hortum conuertere, et an hoc consensu tunc Magistratuum non prohibentium, item vicinorum factum sit: Praeses probatis his, quae in oppido frequenter in eodem genere controuersiarum seruata sunt, causa cognita, statuet. PP. 7. Cal. April. Juliano 2. et Crispino Coss. 225.

4. *Impp.* PHILIPPVS A. et PHILIPPVS C. *Victori.*

Si (vt proponis) socius aedificii ad refectionem ejus sumptus conferre detrectat: non necessario extra ordinem tibi subueniri desideras. Etenim si solus aedificaueris, nec intra quatuor mensium tempora cum centesimis nummus pro portione socii erogatus restitutus fuerit, vel quominus id fieret, per socium stetisse constiterit, jus dominii pro solido vindicare, vel obtinere juxta placitum antiquitatis poteris. PP. 4. Cal. April. Philippo A. et Titiano Coss. * 246.

5. *Impp.* DIOCLETIANVS et MAXIMIANVS AA. et CC. *Octauio.*

Si is, contra quem preces fundis, sciens prudensque soli partem ad te pertinere, non quasi socius, vel collega communis operis solicitudine; solidam balneorum exstructionem ea mente, vt sumptus pro portione tua [non] reciperet, aggressus est, sed vt totius loci dominium vsurparet, et collapsum balneum refabricare enisus est: cum aedificia, quae alieno loco imponuntur, solo cedant, nec impensae his, qui improbe id fecerint, restitui debeant: antiquato Diui HADRIANI Edicto Praeses prouinciae memor juris publici, in dirimenda disceptatione legum placita custodiet. PP. 6. Non. Octobr. ipsis 4. et 3. AA. Coss. 290.

6. *Imp.* CONSTANTINVS A. *Elpidio Agenti Vicem P. P.*

Si quis post hanc legem ciuitate spoliata, ornatum (hoc est, marmora, vel columnas) ad rura transtulerit: priuetur ea possessione, quam ita ornauerit. Si quis autem ex alia in aliam ciuitatem labentium parietum marmora vel columnas de propriis domibus in proprias transferre voluerit: quoniam vtrobique haec esse, publicum decus est, licenter hoc faciat. Data similiter facultate etiam de possessione ornatum hujusmodi ad possessionem aliam transferendi, quamuis per muros, vel etiam per mediam ciuitatem ea transferri necesse sit: Ita vt ea solummodo, quae illata fuerint ciuitatibus, exporteutur. Dat. 6. Cal. Jun. *Viminacii*, Crispo 2. et Constantino 2. Coss. 321.

7. *Imp.* JVLIANVS A. *ad Vitianum Vicarium Africae*

Nemini columnas, vel statuas cujuscunque materiae ex alia eademque prouincia vel afferre liceat, vel mouere. Dat. 6. Cal. Non. Juliano A. 4. et Sallustio Coss. 363.

 8. *Imppp.*

per quos aliquis potest, secundo libro exposuimus. Nec vlla dubitatio est, quin *animo solo adipisci* *) *possessionem nemo possit.*

§. 6. *Recuperandae possessionis* causa solet interdici, si quis ex possessione fundi vel aedium vi dejectus fuerit. Nam ei proponitur interdictum, VNDE VI (*s*): per quod is, qui dejecit, cogitur ei restituere possessionem: licet is ab eo, qui vi dejecit, vi, vel clam, vel precario possideat.

*) De acquirenda et retinenda Possessione, Cod. 7. T. 32. vid. supr. h. P. II. L. II. T. I. p. 179. sq.

8. *Imppp.* VALENS, GRATIANVS et VALENTINIANVS AAA. *Modesto P. P.*

Singularum vrbium Curiales etiam inuiti, vel reparare intra ciuitates, quas olim habuerunt domos, vel de nouo aedificare cogantur, illic semper muniis inseruituri, et auctori propriarum frequentiam ciuitatum. Possessores vero, qui non erunt Curiales, in vrbibus, in quibus domos possident, easdem domos dirutas neglectasque reparent, judiciaria ad conseruandum hoc praeceptum auctoritate retinendi. Dat. 13. Cal. Nou. Gratiano 4. et Merobaude * *V. C.* Coss. 377.

9. *Imppp.* ARCADIVS, HONORIVS et THEODOSIVS AAA. *Aemiliano Praefecto Vrbi.*

Si cui loci proprietas aedificandi juxta publicas aedes animum dederit, is quindecim pedum spatio interjecto inter publica ac priuata aedificia, ita sibi nouerit fabricandum, vt tali interuallo et publicae aedes à periculo vindicentur, et priuatus aedificator velut perperam fabricato loco, destructionis quandoque futurae non timeat detrimentum. Dat. 10. Calend. Nou. Arcadio A. 6. et Probo Coss. 406.

10. *Impp.* HONORIVS et THEODOSIVS AA. *Monaxio P. P.*

Per prouincias Mesopotamiam, Osdroenam, Euphratensem, Syriam secundam, Phoeniciam, Libanensem, Ciliciam secundam, vtramque Armeniam, vtramque Cappadociam, Pontum Polemoniacum, atque Hellespontum, vbi magis hoc desideratur, caeterasque prouincias cunctis volentibus permittatur, murali ambitu fundos proprios seu loca sui dominii constituta vallare. Dat. 3. Non. Maji, *Constantinopoli*, Theodosio A. 9. et Constantio 3. Coss. 420.

11. *Iidem* AA. *Seuerino P. P.*

Meeniana, quae Graeco vocabulo ηλιακὰς appellant, siue olim constructa, siue in posterum in prouinciis construenda, nisi spatium inter se per decem pedes liberi aëris habuerint, modis omnibus detruncentur. In his vero locis, in quibus aedificia priuatorum horreis publicis videntur objecta, obstructione moenianorum, quindecim pedum interualla seruentur: quem intercapedinis modum aedificaturis quoque proponimus, ita vt si quis intra definitum spatium, id est, decem pedum mensuram aedificare, vel intra quindecim pedum moenianum possidere tentauerit: sciat non solum fabricata demolienda, sed etiam ipsam domum fisco nostro adscribendam. Dat. 3. Cal. Oct. Asclepiodoto et Mariniano Coss. 423.

12. *Imp.* ZENO. A. *Adamantio Praefecto Vrbi.*

Ex quo pace frui coepimus, et litibus et externis bellis populos nostros eximere studentes, variis legibus condendis animum applicuimus; inter quas et hanc quoque referri volumus, dilucide demonstrantem, et quae tua magnificentia suggessit, et cautissime omne ambiguum definientem: Non multum autem à ciuilibus verbis recessimus, sed vulgo notioribus vti maluimus, vt ita quicunque in eam inciderint, alterius interpretis non egeant auxilio. Ex relatione igitur magnitudinis tuae cognouimus, diuinam legem immortalis memoriae patris nostri LEONIS, quam super his posuit, qui in hac gloriosa ciuitate aedificare voluerint, quibusdam sui partibus propter prauas interpretantium opiniones ambiguam esse.

§. 1. Et nos itaque praecipimus, vt qui proprias domos renouare cupiunt, non solum veterem formam non excedant, (sicut nec hi, qui nouas aedificant) aut lumen, vel prospectum vicinis auferant, aduersus ea, quae pridem constituta sunt: verum etiam addimus, quale jus is, qui aedificat, habere debeat, cum facultatem habet ex pacto, vel stipulatione mutandae, si velit, veteris formae. Tunc enim sancimus, vt si pactum vel stipulatio aedificanti suffragetur, liceat ipsi secundum vim pacti et stipulationis aedificare, etiamsi officere vicinis, quibus pactum aduersatur, ita aedificando videatur. §. 2. Sed cum nostra Constitutio dicat, duodecim pedes oportere relinqui ab eo, qui aedificaturus est, inter propriam et vicini domum, et plus vel minus adjiciat: quod magnam sane aedificantibus securitatem praestat: (nihil autem dubium aptum est ad tollendam ambiguitatem) diserte, ac perspicue jubemus, duodecim pedes relinqui inter medios inter vtramque domum, incipientes à superposita fundamentis aedificii parte: eademque obseruatione perseuerante ad summum vsque altitudinis culmen. Et ei, qui hoc in posterum obseruauerit, licere domum in quantam voluerit altitudinem excitare, et attollere, et fenestras fabricare, tam quae prospectiuae dicuntur, quam quae luciferae, secundum diuinam Constitutionem, siue nouam domum velit exstruere, siue veterem instaurare, siue ex incendio collapsam exaedificare: Nulla licentia ex hoc spatio concessa tollendi viciuo directum et omni ex latere domus inuiolatum in mare prospectum: quem domi stans vel sedens habet, non autem detorquendi hunc ipsum prospectum, ita vt cogatur vicinus ex obliquo mare aspicere. Quod autem ad hortos atque arbores attinet: nec aliquid in superioribus Constitutionibus comprehensum est, nec de his hic aliquid addetur: neque enim conuenit.

§. 3. Nulli autem liceat aedificanti domum juxta compitum forte aut angiportum, vel plateam duodecim pedibus latiorem auferre partem plateae, vel compiti, et proprio superaddere aedificio. Non enim quae ad Rempublicam pertinent, minuere, et aedificantibus diuidere volentes, duodecim pedum interuallum in medio domorum definimus, sed ne angustiora sint domorum interualla. Si autem majus sit spatium, maneat vetus distantia: non enim ea minui concedimus, sed seruari vrbi propria jura. Sin autem vetus aedificium secundum veterem formam tale erat, vt minus esset domorum abs se inuicem spatio duodecim pedum interuallum, ne liceat praeter veterem formam in altitudinem aedificium erigere, vel fenestras facere, nisi decem pedes in medio intercedant. Tunc enim prospectiuas is, qui aedificabit, non poterit facere, nisi antea quoque fuerint, vt dictum est. Luciferas vero faciet vtique sex pedum seruato ab imo pauimento in altum interuallo; eo tamen non audente vllo

fideat. Sed ex Constitutionibus facris (vt fupra diximus,) fi quis rem per vim occupauerit: fiquidem in bonis ejus eft, dominio ejus priuatur; fi aliena, poft ejus reftitutionem, etiam aeftimationem [rei] dare vim paffo compellitur. Qui autem aliquem de poffeffione per vim dejecerit: tenetur *lege Julia* de vi priuata, aut de vi publica. Sed *de vi priuata, fi fine armis* vim fecerit: Sin autem *cum armis* eum de poffeffione *vi expulerit*, *de vi publica* [*tenetur*]. *Armorum* autem *appellatione* non folum fcuta, et gladios, et galeas: fed et fuftes, et lapides fignificari inteligimus.

§. 7.

vllo modo facere id, quod vocatur pfeudopatum (id eft, falfum aut fictitium tabulatum, aut pauimentum in ipfo aedificio) et ita ab hoc pfeudopato ad fex pedum altitudinem luciferas feneftras excitare, et fophiftice legem interpretari, et cauillari: Si enim hoc liceat: eueniet iterum, vt luciferae aequent profpectiuarum vtilitatem, et nihil diftent à profpectiuis, et vicino noceant; quod quidem fieri prohibemus, nullatenus competens aedificantibus, vel ex pacto, vel ex ftipulatione jus tollentes, fi quod tale prorfus competat. §. 4. Infuper cum priore lege cautum fit, centum pedes altas domos combuftas inftaurare licere, etiam fi alteri profpectum in mare prohibeant: hanc etiam tollentes ambiguitatem, conftituimus hoc obtinere tam in his, quae poft conflagrationem renouatae funt, quam quae nunquam antea fuerunt, et nunc primum exftruuntur. Sed et in his, quae nullam ignis injuriam fenferunt, vetuftate autem, aut alia quacunque caufa defecerunt, et in omnibus omnino domibus, quae aedificantur, fi centum pedum fpatium relinquatur inter circumjacentia loca, omni impedimento ceffante fiant aedificia, etiamfi aliis domibus profpectum in mare adimant. Profpectum autem hunc liceat auferre à folis culinis, vel latrinis, vel feceffibus, vel fcalis, vel trajectibus ad fola diuerticula vicorum pertinentibus, vel bafterniis, quamuis et intra centum pedes velit quis aedificare, fi modo tamen duodecim pedes in medio intercedant. Haec autem obferuari volumus, quando nullum adeft pactum, quod aedificare volentem adjuuet. Qui autem ex pacto vicini aedificant, intra definitum ab eis modum aedificent: tunc enim et eo non cuftodito fpatio permittimus attollere aedificia, etiam fi profpectum adimant iis, qui confenferunt, et pacti funt, aut qui in eorum domos fucceffe-runt; quandoquidem competentia jam quibusdam ex conuentione jura, per generalem auferri legem non oportet. §. 5. Item illud etiam ftatuimus, ne ea, quae vocantur folaria, poft hanc legem ex folis lignis et tabulis conftruantur, fed ad eorum, quae Romanenfia dicuntur, modum et figuram aedificentur, et inter duo folaria ex aduerfo fefe fpectantia, decem pedes relinquantur. Sin hoc prae loci anguftia fieri non poffit, tunc folaria fiant ἐκ παραλλαγῆς, hoc eft, vt fe inuicem non ex aduerfo vel ἐκ παραλλήλου refpiciant, fed alternis, et ex obliquo atque transuerfo. Si vero fpatium medium decem pedes non excedat, tunc nulla ex parte nec aduerfa, nec transuerfa liceat folaria aut moeniana fabricare. Quae vero fecundum fupra fcriptam formam aedificabuntur, jubemus alta effe ab imo folo pedes quindecim, et eorum quidem columnas lapideas, aut ligneas ita folo imponi jubemus, vt non ad cathetum fiue perpendiculum ftent, ficuti nec muros, vt nec aer, qui eft fub illis in fuperiore parte, vt dictum eft, conftitutis folariis, obturetur, nec ex hoc anguftior fiat angiportus, et publicum iter. Prohibemus autem et fcalas à folo angiportus inchoare, et ad folaria ducere, ita vt tam ex impenfa et praeparatione firmiore, quam quod non ita proxima fint inter fe folaria, breuiora et rariora et extinctu faciliora ex igne pericula ciuitati, et his, qui domos habent, immineant. Sin autem contra noftram hanc legem fiat folarium vel fcala; non id folum, quod factum fuerit, detruncabitur, fed etiam aedificii dominus decem auri librarum poenam exfpectabit: et qui defignauit architectus, aut qui opus recepit, alias decem auri libras perfoluet, et qui fabricauerit artifex, fi prae inopiam non potuerit poenam foluere, corpore luens à ciuitate fiat extorris. §. 6. Praeterea jubemus, nemini licere multas ex ordine collocatas columnas in publicis porticibus et ftationibus ab eo, quod vocatur Milium, vsque ad Capitolium obftruere aedificiis, vel folis etiam tabulis, vel aliis quibusuis rebus in medio columnarum, exftructis: fed ipfa quidem aedificia non excedant in latitudine pedes fex, comprehenfis etiam parietibus plateam verfus: in altitudine vero pedes feptem. Omnimodo autem volumus per quatuor columnarum ordines relinqui à porticibus ad plateas liberum iter: decorari quoque hujusmodi tabernacula fiue officinas exterius faltem marmore: vt et ciuitati fint decori, et transeuntibus voluptati: In reliquis autem ciuitatis regionibus exftructas in mediis columnis officinas, prout vrbi effe vtile, et quatenus et quomodo exiftimaueris, exftrui fancimus, omni aequalitate feruata, ne quod vni permittitur, caeteris prohibeatur.

§. 7. Et hoc quidem conftituimus, vt ne calumniantium dolis et machinationibus, aequis et bonis viris periculum ftruatur. Multi enim aedificaturis lites, non ex injuria aliqua accepta, fed per inuidiam fubftruentes, intermiffionum illis caufam praebent: vt eum, qui jam coeperat aedificare, prohibitum, et opus imperfectum relinquere coactum, et in Jus tractum, pecuniam ad aedificationem repofitam, litigando confumere cogant: et (quod omnium incommodiffimum eft) poftquam victricem fententiam retulit, adhuc quafi indiffolubilibus vinculis obligari contingit, dum appellationis praetextu fatales dies exfpectare cogitur, et ex hac fruftratione, et aedificationis interruptione voluptatem capit ejus aduerfarius. † Adjicimus itaque in ejusmodi cafibus, vt fi appellatio ab his, quae ab arbitrio definita funt, intercefferit, fimul atque miffa fuerit ad judicem relatio, vel forma fcriptis redacta, licere victori et victo, non obferuato legitimo appellationis introducendae tempore, vna cum aduerfario, vel foli ad tuae Magnificentiae tribunal accedere, et aduerfario ex more vocato, fi abfit, terminum rei controuerfae facere: vt omni mora abfciffa, legitimus liti finis imponatur, ne hyeme, fi ita acciderit, praefente vel imminente, dum longos appellationum dies ftatos exfpectare cogitur is, qui injufte ab incepto aedificio prohibitus eft, damna intolerabilia fuftineat. † Quod autem eft proximum, fi etiam quis in hujusmodi controuerfiis appellare voluerit, conquerens de magnitudinis tuae fententia, illico eam, quam dicunt confultationem fieri jubemus; et dari tam victo, quam victori, vt de more fententiam ipfam accuratius expendant, in facro noftro palatio, omni mora ceffante. Nouerint autem, quicunque aedificantes impedire praefumpferint, quod fi victi fuerint, et omne, quodcunque contigerit damnum,

§. 7. Tertia diuisio interdictorum haec est, quod aut simplicia sunt, aut duplicia. † *Simplicia* sunt, veluti in quibus alter actor, alter reus [est:] qualia sunt omnia restitutoria aut EXHIBITORIA (ζ). Nam actor is est, qui desiderat aut exhiberi, aut restitui. Reus autem is

damnum, resarcient, et materiae pretia, quam probabile erit corruptam, aut deterioratam esse inter litium moras, rependent. † Quod autem ad eos, qui injuste aedificare tentauerint, attinet, et hi, si victi fuerint, damna ei, qui aedificium prohibuerit, et causae ideo adesse coactus fuerit, refundent. † Omnem autem hujusmodi controuersiam in solo magnitudinis tuae judicio decidi praecipimus, et neque vlli cuiquam illustrium Magistratuum audire hujusmodi causas, neque ex hac causa litigantes, militiae, vel fori praescriptione ad detrectandum judicium, vel sumptuum, et damnorum, quae sententia gloriosissimi Praefecti vrbis, aut ab ipso dati cognitoris continebuntur, solutionem detrectandam permittimus: sed exactioni eos subjici volumus, qui ex decreto magnificentiae tuae victi fuerint, nemine ad hoc fori praescriptione vtente. §. 8. Prouideat autem magnificentia tua, ne quis redemptorum, aut fabrorum, aut artificum opus à se inchoatum relinquat imperfectum, sed vt accepta mercede opus, quod incepit, perficere cogatur: vel omne damnum, quod inde aedificare volens acceperit, et quidquid omnino dispendii sensit ex eo, quod opus perfectum non fuerit, farciat. Si autem penuria laboret, qui ita deliquerit, fustibus caesus ciuitate ejiciatur. Nullus autem id perficere prohibeatur, quod ab altero coeptum opus fuerit: quod praesumi cognouimus à quibusdam artificibus, vel redemptoribus, nec iis, quae ipsi coeperint, finem imponentibus, nec alios id perficere sinentibus, atque inde damnum intolerabile inferentibus iis, qui domos suas fabricari cupiunt. Qui itaque hoc solo recusat opus perficere, quod ab alio antea inchoatum sit, is eandem poenam excipiat, quam is excepit, qui opus reliquit.

13. *Imp.* JVSTINIANVS A. *Joanni P. P.*

Cum dubitabatur, vtrum Constitutio ZENONIS diuae memoriae ad Amantium Praefectum vrbi scripta, quae de seruitutibus loquitur, localis esset, et huic florentissimae vrbi dedicata, et deberent illius quidem jura in hac obseruari: antiqua vero, quae contraria sunt, locum habere in prouinciis: indignum esse nostro tempore putantes, aliud [jus] in hac regia ciuitate de hujusmodi obseruari, aliud apud nostros esse prouinciales: sancimus eandem Constitutionem in omnibus vrbibus Romani Imperii obtinere, et secundum ejus definitionem omnia procedere: et si quod jus ex ea lege innouatum est à vetere dispositione, hoc et in prouinciis à Praesidibus earum obseruari: caeteris videlicet omnibus, quae non per Zenonianam legem innouata sunt, sed veteribus legibus comprehensa, in sua firmitate in omni loco manentibus. Dat. Calend. Sept. *Constantinopoli*, post Consulatum Lampadii et Orestis VV. CC. 531.

c) De novi OPERIS NVNCIATIONE.

(Cod. 8. T. 11.)

1. *Imp.* JVSTINIANVS A. *Joanni P. P.*

De operis noui nunciatione quandam antiquis ortam fuisse dubitationem nostra cognouit tranquillitas: dicentibus, si quis denunciationem ad inhibendum opus miserit, non posse eum post annum elapsum, ex quo denunciatio missa est, iterum aedificationem prohibere. Quod dupliciter iniquum nobis esse videtur: siue etenim non recte opus prohibuerit, decet non per totum annum hoc impediri: siue recte denunciationem emiserit, etiam post annum licentiam habere aedificationem prohibere. Talem igitur iniquitatem inhibentes, sancimus, si quis denunciationem emiserit, in hac quidem Regia vrbe Praefectum vrbi festinare: in prouincia vero Rectorem ejus intra trium mensium spatium causam dirimere: sin vero aliquod fuerit quocunque modo ad decisionem ambiguitatis impedimentum, licentiam habere eum, qui aedificationem deproperat, opus, de quo agitur efficere, prius fidejussore ab eo dato officio Vrbicariae Praefecturae, vel prouinciali, vt si non recte aedificauerit, omne opus, quod post denunciationem fecerit, suis sumptibus destruet. Sic enim et opera non per inanes denunciationes prohibebuntur, et recte denunciantibus consuletur. Dat. 12. Cal. Nou. *Constantinop.* post Consulatum Lampadii et Orestis VV. CC. Anno secundo, 532.

*) Add. supr. h. P. II. L. II. T. III. p. 184. sqq.

d) De OPERIBVS PVBLICIS.

Cod. 8. T. 12.

1. *Impp.* CONSTANTIVS et CONSTANS AA. *ad Catulinum.*

Plurimi immunitates operum publicorum concessione Judicum adepti sunt: et ideo jubemus in posterum elicitas immunitates nullius esse momenti. Dat. 6. Cal. August. *Sirmii*, Vrso Lupulo et Polemio Coss. 338.

2. *Iidem* AA. *ad Marcellinum Comitem Orientis.*

Quae operibus publicis impensa constiterit, accepto ferri oportere cognoscas. Dat. 5. Non. Octobr. *Constantinop.* Limenio et Catulino Coss. 349.

3. Graecae Constitutionis Epitome.

Neque monachus, neque alius quiuis in loco publico, vel vbi spectacula fiunt, crucem imponat, aut reliquias sanctas.

4. *Imp.* * *JVLIANVS A. Ecdicio Praefecto Aegypti.*

Praetoria Judicum et domus publicas oportet publico juri atque vsui [semper] vindicari. PP. 4. Non. Decembr. *Antiochiae*, Mamertino et Neuita Coss. 362.

5. *Impp.* VALENTINIANVS et VALENS AA. *ad Symmachum Praefectum Vrbis.*

Intra vrbem Romam, [veterem, et nouam] nullus Judicum nouum opus informet, quoties Serenitatis nostrae arbitria cessabunt, [nisi ex suis pecuniis hujusmodi opus construere voluerit]. Ea tamen instaurandi, quae jam deformibus ruinis intercidisse dicuntur, vniuersis licentiam damus. Dat. 8. Calend. Jun. *Philippis*, Diuo Jouiano et Varroniano Coss. 364.

6. *Imppp.* GRATIANVS, VALENTINIANVS et THEODOSIVS AAA. *ad Proculum.*

Praescriptio temporis juri publico non debet obsistere: Sed nec rescripta quidem: atque ideo diruenda sunt omnia, quae per diuersas vrbes, vel in foro, vel in publico quocunque loco [contra ornatum, et commodum, ac decoram faciem] ciuitatis exstructa noscuntur. Datum 3. Idus Jun. *Constantinop.* Merobaude 2. et Saturnino Coss. 383.

7. *Iidem*

is est, à quo desideratur, vt restituat, aut exhibeat. Prohibitoriorum autem interdictorum alia simplicia sunt, alia duplicia. *Simplicia* sunt, veluti cum Praetor prohibet in loco sacro, vel in flumine publico, ripaue ejus aliquid fieri. Nam actor est, qui desiderat, ne quid fiat: reus est, qui aliquid

7. *Iidem* (*) AA. *Cynegio P. P.*

Ad portus, et aquaeductus, [et murorum] instaurationem, [siue exstructionem,] omnes certatim facta operarum collatione instare debent: neque aliquis ab hujusmodi consortio dignitatis priuilegiis excusari. Dat. 15. Cal. Febr. *Constantinop.* Richomere et Clearcho Coss. 384.

8. *Iidem* (*) AA. * *et ARCADIVS A. Cynegio P. P.*

Omnes, quibus vel cura mandata fuerit operum publicorum, vel pecunia ad exstructionem solito more credita, vsque ad annos quindecim ab opere perfecto cum suis heredibus teneantur obnoxii: ita vt, si quid vitii in aedificatione intra praestitutum tempus peruenerit, de eorum patrimonio (exceptis tamen his casibus, qui sunt fortuiti) reformetur. Dat. 3. Non. Februar. *Constantinop.* Arcadio A. 1. et Bautone Coss. 385.

9. *Imppp.* THEODOSIVS, ARCADIVS et HONORIVS AAA *Aureliano Praefecto Vrbi.*

Si quando concessa à nobis licentia fuerit exstruendi: id sublimis Magnificentia tua sciat esse seruandum, vt nulla domus incohandae publicae fabricae gratia diruatur: nisi vsque ad quinquaginta libras argenti pretii aestimatione taxabitur. De aedificiis vero majoris pretii ad nostram scientiam referatur: vt vbi amplior poscitur quantitas, Imperialis extet auctoritas. Dat. 3. Calend. Mart. *Constantinop.* Theodosio A. 3. et Abundantio Coss. 393.

10. *Iidem* AAA. *Rufino P. P.*

Si qui Judices perfecto [publicis pecuniis] operi, suum nomen sine nostri numinis mentione inscripserint, Majestatis teneantur obnoxii. Dat. 3. Non Jul. *Constantinop.* Arcadio 3. et Honorio 2. AA. Coss. 394.

11. *Impp.* ARCADIVS et HONORIVS AA. *Eusebio Comiti sacrarum Largitionum.*

Ne splendidissimae vrbes, vel oppida vetustate labantur, de reditibus fundorum juris Reipubl. tertiam partem reparationi publicorum moenium, et thermarum substitutioni deputamus. Dat. 11. Calend. Jul. *Mediolani*, Olybrio et Probino Coss. 395.

12. *Iidem* AA. *Caesario P. P.*

Omnes prouinciarum Rectores literis moneantur: vt sciant ordines atque incolas vrbium singularum muros, vel nouos debere facere, vel veteres firmius renouare: scilicet hoc pacto impendiis ordinandis, vt adscriptio currat pro viribus singulorum, deinde adscribantur pro aestimatione operis futuri territoria ciuium: ne plus poscatur aliquid, quam necessitas imperauerit, neue minus: ne instans impediatur effectus. Oportet namque per singula [non sterilia] juga certa quoque distribui, vt per cunctis praebendorum sumptuum necessitas imponatur, [nemini excusatione, vel alia praesumptione ab hujusmodi immunitate praebenda]. Dat. 9. Calend. April. Arcadio 4. et Honorio 3. AA. Coss. 396.

13. *Iidem* AA *Theodoro P. P.*

Nemo Judicum in id temeritatis erumpat, vt, inconsulta pietate nostra, noui aliquid operis existimet incohandum: vel ex diuersis operibus ornamenta, aut marmora, vel quamlibet speciem, quae fuisse in vsu et ornatu probabitur ciuitatis, eripere, vel alio transferre sine jussu sublimitatis tuae audeat. Etenim si quis contra fecerit, sex libris auri multabitur. Similis etiam condemnatio ordines ciuitatum manebit, nisi ornamentum genitalis patriae decreti hujusmodi auctoritate defenderint. Horreorum autem, vel stabulorum fabricas arbitratu proprio prouinciarum Judices studio laudandae deuotionis arripiant. Dat. [3.] Cal. Jan. *Mediolani*, Honorio 4. et Eutychiano Coss. 398.

14. *Iidem* AA. *Seuero P. V.*

Aedificia, quae vulgo parapetasia nuncupantur, vel si qua alia opera moenibus, vel publicis operibus ita sociata cohaeserent, vt ex his incendium, vel insidias vicinitas reformidet, aut angustentur spatia platearum, vel minuatur porticibus latitudo; dirui ac prosterni praecipimus. Dat. 6. Id. Octobr. *Constantinop.* Honorio 4. et Eutychiano Coss. 398.

15. *Iidem* AA. *Eutychiano P. P.*

Si aliquando homines emergant, qui à nostra Clementia opus publicum sibi praeberi postulauerint: non nisi diruta penitusque destructa, et quae parum sunt in vsu ciuitatum, percipiant: intimandis hujusmodi rescriptis judicio amplissimae tuae sedis. Dat. Id. Dec. Honorio A. 4. et Eutychiano Coss. 398.

16. *Iidem* AA. *Aemiliano P. P.*

Si quando vsus exegerit vel porticus, vel quaslibet aedes aetatis senio seu fortuitis concussas casibus reparari: liceat, etiam inconsulta Clementia nostra, cum reuerentia sui, imaginem deponere vel nostram, vel retro Principum, reportatamque post refecta aedificia loco proprio denuo collocare. Datum 5. Calend. Jul. *Constantinop.* Arcadio A. 6. et Probo Coss. 406.

17. *Impp.* HONORIVS et THEODOSIVS AA. *Monaxio P. P.*

Quicunque locus in Palatio hujus vrbis priuatis aedificiis incommoda occupatus est: ie quamprimum subrutis omnibus, quae in eo sunt, aedificiis, Palatio reformetur: quod priuatorum non est parietibus coarctandum. Nam imperio magno ab vniuersis secreta debentur, vt hi tantum locum habeant habitandi, quos legitimus Majestatis nostrae vsus, et Reipublicae disciplina delegit: in futurum etiam vniuersis ab hujusmodi vsurpatione prohibendis. Dat. 9. Calend. Mart. *Constantinop.* Honorio 8. et Theodosio 3. AA. Coss 409.

18. *Iidem* AA. *Anthemio P. P.*

Turres noui muri, qui ad munitionem splendidissimae vrbis exstructus est, completo opere praecipimus eorum vsui deputari, per quorum terras idem murus studio ac prouisione tuae magnitudinis ex nostrae Serenitatis arbitrio celebratur: Eadem lege in perpetuum, et conditione seruanda, vt annis singulis hi, ad quorum jura terrulae demigrauerint, proprio sumptu earum instaurationem sibimet intelligant procurandam; earumque vsu publico beneficio potientes, curam reparationis ac sollicitudinem ad se non ambigant pertinere. Ita enim splendor operis, et ciuitatis munitio, cum priuatorum vsu et vtilitate seruabitur. Dat. Prid. Non. April. Lucio V. C. Cos. 413.

19. *Iidem* AA. *Seuerino P. P.*

Quia plurimae domus cum officinis suis in porticibus Zeuxippi esse memorantur: reditus memoratorum locorum pro quantitate, qua placuit, ad praebenda luminaria, et aedificia ac tecta

aliquid facere conatur. † *Duplicia* sunt, veluti, *uti possidetis* interdictum, et *utrubi*. Ideo autem duplicia vocantur, *quia* par vtriusque litigatoris in his conditio est, nec quisquam praecipue reus vel actor intelligitur: sed *vnusquisque tam rei, quam actoris partes sustinet.*

§. 8. De ordine et vetere exitu interdictorum superuacuum est hodie dicere. Nam quoties extra ordinem jus dicitur (qualia sunt hodie omnia judicia,) non est necesse reddi interdictum: sed perinde judicatur sine interdictis, ac si vtilis actio ex causa interdicti reddita fuisset.

TIT.

cta reparanda, regiae hujus vrbis lauacro sine aliqua jubemus excusatione conferri. Dat. 5. Id. Jan. * *Castino et* Victore * *VV. CC. Coss.* 414.

20. *Impp.* THEODOSIVS et VALENTINIANVS, AA. *Cyro Praefecto Vrbi.*

Qui sine auctoritate diuini Rescripti ad judicium tuae celsitudinis destinandi, angiportus integros, vel partes suis domibus incluserunt, seu porticus vsurparunt: proculdubio jura pristina sacratissimae reddere ciuitati [jubemus:] multa [auri] quinquaginta librarum non defutura, si quis posthac in similem audaciam prodire tentauerit. Dat. Cal. Nouembr. Theodosio A. 17. et Festo Coss. 439.

21. *Iidem* AA. *Cyro P. V.*

Basilicam inauratam et marmoribus decoratam, liberam in perpetuum manere, neque alicujus imaginis, aut picturam cujuslibet honoris tabularum obumbratione fuscari jubemus, neque in aliqua parte ejusdem basilicae tabulato quidquam opere stationes, ergasteriaue constitui sancimus. Illud quoque decernimus, ne in eam equos licest intromitti, vel nuptias celebrari. Dat. XI. Cal. Febr. *Constantinop.* Valentiniano A. 5. et Anatolio Coss. 440.

22. *Impp.* LEO * et *ANTHEMIVS* AA. *Erythrio.*

Nemini Judicum licest in hac inclyta vrbe, vel in prouinciis noua opera inchoare, priusquam ea, quae incepta inuenerit à decessore vel praedecessoribus suis, vetustate diruta, aut desidia derelicta, diligenti studio instantiaque compleuerit: cum ex hoc plurimum laudis acquirat, si ea culta et perfecta reddiderit, quae vetusta sunt, et instaurationem requirunt, quaeque ab aliis initiata et imperfecta resederant. Dat. 2. Cal. Martii, *Constantinop.* Martiano et Zenone Coss. 469.

e) De Ratiociniis Operum publicorum, et de Patribus Civitatum. Cod. 8. T. 13.

1. *Imp.* ZENO A. *Arcadio P. P.*

Jubemus prouinciarum quidem Rectores, et singulae Dioeceseos viros spectabiles Judices, id est, Praefectum Augustalem, et Comitem Orientis, et vtrosque Proconsules, et Vicarios, vna cum suis apparitoribus pro tenore generalium magnificae tuae sedis dispositionum, discutiendis publicis operibus, vel aquaeductibus, qui ex ciuilibus reditibus, vel à quolibet spontanea munificentia facti sunt, vel fuerint, modis omnibus abstinere: nec aliquid quolibet modo, vel quolibet tempore in discutiendo ciuiles reditus, vel facta opera, vel quae fieri adsolent, vnam siliquam sibi ex singulis erogandis solidis vindicando, aut quodcunque lucrum captando, cum hujusmodi rebus habere commune, vtpote patribus ciuitatum, et curae earum deputatis. Qui vero opus aliquod pro sua liberalitate se facturos promiserint, licet certum sit, eos [ex sola] pollicitatione, vel pactione ad implendum suae munificentiae opus necessitate juris teneri: nullum tamen eos, vel heredes eorum super facto opere ratiocinium, vel discussionem aliquam, vtpote non integram promissam quantitatem ad id opus erogatam, vel inutiliter facto opere, aut alia quacunque ratione, quocunque modo, quocunque tempore inquietudinem sustinere concedimus. Quod si Vir clarissimus prouinciae moderator, vel ejus officium, reditus publicos, vel opera publica contra vetitum discutiendo, vel vnam siliquam, aut quodlibet ex iisdem reditibus, vel operibus vindicando, sacratissimae nostrae legis praecepta transierit: quinque quidem officii primates exilio damnati perpetuo, bona sua ciuitati, quam laeserint, non dubitent vindicanda: Rector vero prouinciae quinquaginta librarum auri ferietur dispendio: Hae eadem poena Spectabilibus quoque Judicibus (licet illustri dignitate fuerint decorati) et eorum officiis (sicut superius dictum est) imminente. Dat. †

*) Adde supr. P. I. Sect. 2.

(a)

VNDE VI.

Cod. 8. T. 4.

1. *Impp.* DIOCLETIANVS et MAXIMIANVS AA. et CC. *Theodoro.*

Recte possidenti, ad defendendam possessionem, quam sine vitio tenebat, inculpatae tutelae moderatione illatam vim propulsare licet. PP. 15. Cal. Decembr. ipsis 4. et 3. AA. Coss 290.

2. *Iidem* AA. et CC. *Alexandro.*

Vi pulsos restituendos esse interdicti exemplo, si necdum vtilis annus excessit, certissimi juris est: et heredes teneri in tantum, quantum ad eos peruenit. S. AA. Coss. * 290.

3. *Iidem* AA. et CC. *Vlpiae et Proculinae.*

Auctoritatem vobis Rescripti nostri tenendae possessionis, quam vos per violentiam ademptam profitemini, accommodari, nimis improbe postulatis. S. 8. Id. April. * *Constantio et Maximiano* C. Coss. 294.

4. *Iidem* AA. et CC. *Hygino.*

Si de possessione vi dejectus es, eum et lege Julia vis priuatae reum postulare, et ad instar interdicti vnde vi conuenire potes, quo reum causam omnem praestare oportet: in qua fructus etiam, quos vetus possessor percipere potuit, non [tantum] quos praedo percepit, venire non ambigitur. S. 6. Id. Aprilis, *Sirmii*, * *iisdem* CC. Coss. * 294.

5. *Imp.* CONSTANTINVS A. *ad Tertullianum.*

Inuasor locorum poena teneatur legitima: si tamen vi loca eadem inuasisse constiterit. Nam si per errorem aut incuriam domini loca ab aliis possessa sunt: sine poena possessio restitui debet. Dat. 6. Cal. Maji, Gallicano et Symmacho Coss. 330.

6. Imppp.

TIT. XVI.

DE POENA TEMERE LITIGANTIVM.

Nunc admonendi sumus, magnam curam egisse eos, qui jura sustinebant, ne facile homines ad litigandum procederent: quod et nobis studio est. Idque eo maxime fieri potest, quod temeritas tam agentium, quam eorum cum quibus agitur, modo pecuniaria poena, modo *jurisjurandi religione* *), modo *infamiae* metu coërcetur.

§. 1.

*) De Rebus creditis, et Jurejurando, Cod. 4. T. 1. vid. supr. h. Libr. T. XIII. p. 484.

6. Imppp. GRATIANVS, VALENTINIANVS et THEODOSIVS AAA. *Potito P. V.*

Meminerint cuncti, sine vulgato Rescripto mansuetudinis nostrae, sine sententia cujuslibet Judicis vtantur in causis, conueniendos dominos locorum esse: aut si forte defuerint, eorum actores ad insinuandas sententias, procuratoresque esse quaerendos, ne inde injuriarum nascatur occasio, vnde jura nascuntur. Quod si praecepta nostra implere neglexerint: omni negotio, de quo jurgare coeperant, priuabuntur. §. 1. Sin autem habito plerumque colludio, curatores vel tutores minorum his rem debitam ea occasione peruadant, vt pupillis vel adultis jurgandi copia et fructus adimatur: his catenus subuenimus, vt eosdem non atterat damno culpa temeritatis alienae: sed illico quidem possessio ei, à quo est ablata, reddatur: curatores autem vel tutores aeterna deportatione punitos, bonorum quoque publicatio persequatur. Dat. 2. Non. April. Antonio et Syagrio Coss. 382.

7. Imppp. VALENTINIANVS, THEODOSIVS et ARCADIVS AAA. *ad Messianum Comitem Rerum priuatarum.*

Si quis in tantam furoris peruenerit audaciam, vt possessionem rerum apud fiscum, vel apud homines quoslibet constitutarum ante aduentum Judicialis arbitrii violenter inuaserit: dominus quidem constitutus possessionem, quam abstulit, restituat possessori, et dominium ejusdem rei amittat. Si vero alienarum rerum possessionem inuasit; non solum eam possidentibus reddat, verum etiam aestimationem earundem rerum restituere compellatur. Dat. 17. Calend. Jun. *Treueris,* Timasio et Promoto Coss. 389.

8. Impp. ARCADIVS et HONORIVS AA. *Pasiphilo.*

Momentariae possessionis interdictum, quod non semper ad vim publicam pertinet, vel priuatam, mox audiri, interdum etiam sine inscriptione meretur. Dat. 6. Id. Jun. *Mediolani,* Olybrio et Probino Coss. 395.

9. Imp. ZENO A. *Sebastiano P. P.*

Si quando vis in judicio fuerit patefacta, deinde super rebus abreptis, vel inuasis vel damno dato tempore impetus quaestio proponatur: si non potuerit, qui vim sustinuit, quae perdidit, singula comprobare, taxatione à Judice facta pro personarum atque negotii qualitate; sacramento aestimationem rerum, quas perdidit, manifestet: nec liceat ei vltra taxationem à Judice factam jurare: et quod hujusmodi jurejurando dato fuerit declaratum, judicem condemnare oportet. Dat. Id. Dec. *Constantinop.* post Cons. Basilii 2. et Armatii VV. CC. 477.

10. Idem A. *Sebastiano P. P.*

Non abs re est, quemadmodum possessionis alienae Inuasores, tam vetus, quam praesens sacra Constitutio censuit esse puniendos: ita nec conductoribus, et possessionis alienae detentoribus impune procedere, si locatoribus forte vel possessionem rerum suarum, quam apud alios precario modo esse concesserant, recuperare secundum leges volentibus, cum nulla sibimet cognita legibus allegatio competere, duxerint resistendum: et non protinus, id est, non expectato judiciorum ordine, alienam possessionem recte eam recuperantibus, cedere patiantur. Eos namque jubemus pro tanta suae iniquitatis impudentia, si cognitionis judiciariae euentu fuerint condemnati: rei, cujus possessionem sponte restituere vsque ad definitiuam sententiam minime passi sunt, aestimationem victrici parti vna cum ipsa re praebere compelli. Dat. 5. Cal. April. *Constantinop.* Theodorico et Venantio Coss. 484.

11. Imp JVSTINIANVS A. *Joanni P. P.*

Cum quaerebatur inter Illyricianam aduocationem, quid fieri oporteret propter eos, qui vacuam possessionem absentium sine judiciali sententia detinuerunt, quia veteres leges, nec vnde vi interdictum, nec quod vi, aut clam, vel aliam quandam actionem ad recipiendam talem possessionem definiebant, violentis in ablatam possessionem minime praecedente, nisi domino tantummodo in rem actionem exercere permittentes: Nos non concedentes aliquem alienas Res, vel possessiones per suam auctoritatem vsurpare, sancimus, talem possessorem, vti praedonem intelligi, et generali jurisdictione ea teneri, quae pro restituenda possessione contra hujusmodi personas veteribus declarata sunt legibus. Ridiculum etenim est dicere vel audire, quod per ignorantiam alienam rem aliquis quasi propriam occupauerit. † Omnes autem scire debent, quod suum non est, hoc ad alios modis omnibus pertinere: cum talis depositio in furti actione jamdudum veteribus legibus definita est, dicentibus, si quis alienam rem aduersus domini voluntatem attigerit, furti actione teneatur: his videlicet, quae super recipienda possessione à nobis disposita sunt, locum habentibus, si non ex die, ex quo possessio detenta est, triginta annorum excesserint curricula. Dat. 13. Cal. Nouembr. *Constantinop.* post Consulatum Lampadii et Orestis VV. CC. Anno secundo, 532.

f) SI PER VIM, VEL ALIO MODO ABSENTIS PERTVRBATA SIT POSSESSIO. (Cod. 8. T. 5.)

1. Imp. CONSTANTINVS A. *Seuero.*

Judices absentium, qui cujuslibet rei possessione priuati sunt, suscipiant in jure personas, et auctoritatis

 suae

§. 1. Ecce enim JVSJVRANDVM (α) omnibus, qui conueniuntur, ex Constitutione nostra defertur. Nam *reus* non aliter suis allegationibus vtitur, nisi prius *jurauerit*, quod *putans se bona instantia vti*, ad contradicendum peruenit. At aduersus inficiantes ex quibusdam causis dupli [vel tripli] actio constituitur: veluti si damni injuriae, aut legatorum locis venerabilibus relicto-

suae formidabile Ministerium objiciant: atque ita tueantur absentes, vt id solum diligenter inquirant, an ejus, qui quolibet modo peregrinatur, possessio ablata sit, quam propinquus, vel parens, vel proximus, vel amicus, vel colonus, vel libertus seu seruus quolibet titulo retinebat: nec eos, qui dejecti sunt, absentium nomine possidentes, quia minime ipsis decisio causae mandata sit, ab experiunda re secludant: nec si serui sint, eorum rejiciant in jure personas, quia hujusmodi conditionis hominibus causas perorare fas non sit. Sed post elapsa quoque spatia recuperandae possessionis legibus praestituta, litigium eis infesentibus largiri conuenit: vt eos momentariae perinde possessioni [sine vlla cunctatione] restituant, ac si reuersus dominus litigasset. Cui tamen [domino] quolibet tempore reuerso, actionem possessionis recuperandae indulgemus; quia fieri potest, vt restitutio propter seruos infideles, vel negligentes propinquos, vel parentes, vel proximos, vel amicos, vel colonos, vel libertos interea differatur. Absentibus enim officere non debet tempus emensum, quod recuperandae possessioni legibus praestitutum est: sed reformato statu, qui per injuriam sublatus est, omnia, quae supererunt ad disceptationem litigii, immutilata permaneant: judicio seruato justis legitimisque [absentibus] personis: cum valde sufficiat possessionem tenentibus absentium nomine contra praesentium violentiam subueniri. Dat. 10. Cal. Nou. *Constantinopoli*, Constantino 7. et * *Constantino* C. 4. Coss. * 326.

2. *Impp.* ARCADIVS et HONORIVS AA. *Petronio Vicario Hispaniarum.*

Nec imperiale responsum, quod supplicatio litigatoris obtinuit, nec interlocutio cognitoris ex quacunque parte innouare possessionis statum, eo, qui rem tenet, absente, permittit: quia negotiorum merita, partium assertione panduntur. Dat. 15. Cal. Jan. *Mediolani*, Caesario et Attico Coss. 397.

(ζ)

De Tabulis exhibendis.
(Cod. 8. T. 7.)

1. *Impp.* * *VALERIANVS et GALLIENVS AA. Germano.*

Si in potestate patris fuerunt impuberes filii, et vos eis estis substituti, atque ita ad vos intra pubertatem illis decedentibus coepit hereditas pertinere: de exhibendis testamenti tabulis interdicto vti potestis. PP. 7. Cal. Maji, Seculari * 2. et Donato Coss. 261.

ξ) De Liberis exhibendis, seu deducendis, et de Libero Homine exhibendo.
(Cod. 8. T. 8.)

1. *Imp.* ANTONINVS A. *Justino.*

Si (vt proponis) cum tuae potestatis esses, super rebus maternis obtinuisti: potes eos, qui tibi condemnati sunt, conuenire. Quod si extiterit, qui te filium, et in sua potestate esse contendit: Interdicto in eam rem proposito, de fide Intentionis ejus quaeretur. PP. 6. Id. April. duobus Aspris Coss. 213.

2. *Impp.* DIOCLETIANVS et MAXIMIANVS AA. et CC. *Cyrillae.*

Adi Praesidem prouinciae, ac postula filios tuos exhiberi. S. 5. Id. April. *Byzantii*, AA. Coss. * 287.

3. *Iidem* AA. et CC. *Euodiae.*

Si ad instar interdicti de exhibenda filia Philippi eum conueniendum putaueris: Rector prouinciae aditus suam vobis accommodabit notionem. S. 12. Cal. Dec. *Nicomediae*, AA. Coss. * 287.

(α)

De Jurejurando propter Calumniam dando.
(Cod. 2. T. 59.)

1. *Imp.* JVSTINIANVS A. *Demostheni P. P.*

In omnibus causis, siue propter literas fuerit apud te certatum, siue propter instrumenta, siue propter quicquam aliud, in quo necessitas probationis incumbit: sancimus, non aliter easdem probationes praestare compelli, nisi prius, qui eas exposcit, juramentum de calumnia praestiterit, quod non causa differendi hujusmodi proposuit allegationes: nam sacramenti timore contentiosa litigantium instantia compescitur. §. 1. Ne autem perperam in quaestionem seruorum quidam venientes, sui animi crudelitatem exerceant: non aliter concedi eis, qui quaestionem seruorum exposcunt, ad hoc venire, vel à judicibus audiri, nisi prius tactis sacrosanctis Scripturis deponant, quod non odio seruorum, vel propter offensas coheredum ad hoc venerunt: sed quia aliter rerum hereditariarum veritatem exquirere vel ostendere non possunt. Dat. 12. Cal. Octobr. *Constantinopoli*, Decio V. C. Cos. 529.

In AVTHENT. *de his, qui ingred. ad appell.* §. *fin. Coll.* 5. *Tit.* 4. *al. Tit.* 11. *seu* Nouell. 49. Cap. 3.

Hoc sacramentum hodie remittitur, cum in initio juret nihil se calumniose in toto negotio exigere.

(Nouell. 49. CAP. III.)

De Juramento praesentis Hypothesis cum Juramento Calumniae jungendo.

Quia igitur nos pro reuerentia litigantium volumus mox in principio litis jurare litigantes: actores quidem, quia non calumniantes inferant lites: fugientes vero, quia credunt satisfactionem competenter se facere, et non causa contentionis: et hanc communem posuimus legem contra omnem personam, modis omnibus hoc nulli concedentes. Illud quoque adjicimus, vt si quis probationem petierit, quanquam suorum sermonum aut literarum: juret prius, quia non dilationis causa hoc agit: multi namque sola injuriae causa, et maxime super nobilibus mulieribus, siue literarum probatio objicitur, siue alia quaelibet causa, ad jusjurandum hoc concurrunt: vt in vno negotio frequenter jusjurandum praebeatur. §. 1. Sancimus igitur, hanc perimentes injuriam, et nolentes crebro in eodem negotio jusjurandum praeberi: vt vtraque pars

relictorum nomine agatur. Statim autem ab initio pluris, quam simpli est actio: veluti furti manifesti, quadrupli; nec manifesti, dupli. Nam ex his et aliis quibusdam causis (siue quis neget, siue fateatur) pluris, quam simpli est actio. † Item *actoris* quoque *calumnia* coërcetur. Nam etiam actor pro calumnia jurare cogitur ex nostra Constitutione. † Vtriusque etiam partis Aduocati

pars, dum vna quidem de calumnia sacramentum praebuerit, alia vero quia justam putans reluctationem esse litis, adjiciat, quia in tota lite sicubi quaesierit probationes aduersarium suum, non per occasionem dilationis hoc faciat, sed pro veritate: necessariam sibi à suo aduersario exhibendam putans probationem: et si hoc jurauerit sacramentum, nequaquam penitus (licet crebro requirendae sint probationes) ab altera vtra parte expeti sacramentum: sed dari probationes, et non crebro cogi quenquam sacramenta subire, generaliter semel hujusmodi sacramento prohibito.

2. *Idem* A. *Joanni P. P.*

Cum [et] judices non aliter causas dirimere concesserimus, nisi sacrosanctis Euangeliis propositis, et patronos causarum in omni orbe terrarum (qui Romano imperio suppositus est) prius jurare, et ita perferre causas dispofuerimus: necessarium duximus praesentem legem ponere, per quam sancimus, in omnibus litibus, quae fuerint post praesentem legem inchoatae, non aliter neque actorem, neque fugientem in primordio litis exercere certamina, nisi post narrationem et responsionem, antequam vtriusque partis Aduocati sacramentum legitimum praestent, et ipsae principales personae subeant jusjurandum: Et actor quidem juret, non calumniandi animo [litem se] mouisse, sed existimando bonam causam habere: Reus autem non aliter suis allegationibus vtatur, nisi prius et ipse jurauerit, quod putans se bona instantia vti, ad reluctandum peruenerit: et postea vtriusque partis viros disertissimos Aduocatos ([secundum] quod jam dispositum est à nobis) juramentum praestare, sacrosanctis videlicet Euangeliis ante judicem positis.

In AVTHENT. *de his, qui ingred. ad appell. §. fin. Coll. 5. Tit. 4. al. 11. seu* Nouell. 49. Cap. 3.

In isto juramento adjiciendum est, nullam in tota lite exactorum probationem, nisi quam pro veritate putat quis necessario esse exhibendam: ne saepius juretur in causa.

(Nouell. 49. CAP. III. vid. Pag. anteced.)

In AVTHENT. *vt litigantes jurent. §. 1. Coll. 9. Tit. 7. al. 5. seu* Nouell. 124. Cap. 1.

Principales personae, vel illae, ad quas negotium in medio migrauerit, coram judicibus jurent, quod nihil penitus causa patrocinii judicibus vel alii cuicunque personae pro hac causa dederint, vel promiserint, vel postea dabunt, vel per se, vel per aliam mediam personam: exceptis his, quae propria Aduocatis pro patrocinio praestant, aliisque personis, quibus nostrae leges dari disponunt.

§. 1. Sed si in sacro consistorio lites vel consultatione intromittantur, sub praesentia sacri Senatus praedictum jusjurandum praestetur. §. 2. Sed si qui litigantium ad judicem venire nequeunt, praedictum jusjurandum praestent coram officiis ab administrantibus directis ad eos cum aduersa parte.

§. 3. Mulier honestae vitae absente aduersario juret coram Officialibus.

§. 4. Sed si partes in aliis locis abesse contingat, vel vna earum absens fuerit: juret sub gestis monumentorum apud judicem prouinciae, vel apud defensorem locorum.

§. 5. Si quis autem litigantium praedictum jusjurandum praestare noluerit: per sententiam judicis actor casum actionis, reus condemnationem sustineat.

§. 6. Tutores * et curatores in causis, quas agunt, praedictum jusjurandum praestabunt.

§. 1. Sin autem vel dignitas, vel sexus personae non concesserit eam ad judicem peruenire, in domo litigatoria sacramentum procedere; altera videlicet parte vel procuratore ejus praesente. §. 2. * Quod obseruari oportet, et si tutores, vel curatores: vel aliae quaedam sint personae, quae administrationem alienarum rerum auctoritate legitima gerunt. Conuenit enim et ipsos jurejurando affici: Quia ipsi causam scientes, ita ad eam perueniunt: neque enim pupillus, neque adultus, vel aliae hujusmodi personae: sed ipsi, qui pro eis tutelam, vel curam, vel aliam legitimam gerunt administrationem, scire possunt causam, et ita ad judicium peruenire: eo quod ex animi sui scientia jurent. Et licet verae causae natura alia forsitan est: tamen quod quisque credit, et existimat, hoc est jurandum. Omnibus aliis juramentis, quae vel ex praeteritis descendunt legibus, vel à nobis disposita sunt, in sua firmitate duraturis. §. 3. Sin autem absuerit altervtra pars, et per procuratorem causa ejus agitetur: non ante licentiam habeat actor litem exercendam suo procuratori mandare, nisi prius actis interuenientibus in prouincia, in qua degit, sacramentum calumniae subeat. Similique modo si reus absuerit, et forsitan per judicatum solui stipulationem procuratorem ordinauerit, vel defensor pro eo interuenerit: et ipse vel praesente actore per se, vel per instructum procuratorem, vel etiam absente eo (si hoc judex perspexerit) inter acta juramentum praestet, quod reum dare antea dispositum est. §. 4. Sed quia veremur, ne forsitan quidam collusione aliqua vtentes, remittere videantur inter se hujusmodi sacramentum, et ex praedicta dissimulatione nostram sanctionem deludant: sancimus, omnes judices, licet ex compromisso cognoscant, vigorem suum exercentes (quia non pro commodo priuatorum, sed pro communi vtilitate praesentem legem posuimus) minime pati tale sacramentum remitti; sed omnimodo hoc et ab actore, et à fugiente exigi: ne paulatim videatur hujusmodi res defraudari, et sacramentum vel principalium personarum, vel Aduocatorum ex quacunque parte mutilari.

§. 5. Hoc etiam huic legi addendum esse censemus, vt si quis pro alio litem mouere voluerit, et nullo mandato prolato, sed per fidejussionem ratam rem dominum habiturum, suam personam firmauerit: ne vel ex hac machinatione lex circumscribi videatur, sancimus, si quid tale in posterum emerserit, (siue pro vna persona quis litem mouere voluerit, siue pro aliquo corpore, vel vico, vel alia vniuersitate) fidejussionem quidem solitam praestare: litem autem autem vlterius minime procedere, nisi intra à judice statuendum tempus faciat personas principales sacramentum subire, vel praesente aduersario, si hoc maluerit, vel alio pro eo agente, vel penitus altera parte cessante,

uocati jusjurandum subeunt, quod alia nostra Constitutione comprehensum est. † Haec autem omnia pro veteri CALVMNIAE (β) ACTIONE introducta sunt, quae in desuetudinem abiit: quia in partem decimam litis actores multabat, quod nusquam factum esse inuenimus: sed pro his introductum est [et] praefatum jusjurandum, et vt improbus litigator (et damnum, et impensas litis inferre aduersario suo cogatur.

§. 2.

fante, inter acta apud defensorem locorum hujusmodi sacramentum [calumniae,] vel ab ipso, pro quo agitur, vel [à] plurima parte, vel idonea vniuersitatis procedat.

§. 6. Quod si actor noluerit sacramentum calumniae subire, et hoc legitime fuerit approbatum: non liceat ei penitus ad litem peruenire, sed cadat ab instituta actione quasi improbus litigator, et tristitia judicum ei cum summa interminatione occurrat, et à judicio eum quam longissime expellat.
§. 7. Sin autem reus hoc sacramentum subire recusauerit: in his capitulis, quae narratione comprehensa sunt, pro confesso habeatur, et liceat judici sententiam proferre, quemadmodum ei ipsa rei qualitas suggesserit.

§. 8. Sic enim non lites solum, sed etiam calumniatores minuentur: sic pro judiciis putabunt sese homines in sacrariis sisti. Si enim et ipsae principales litigantium partes per juramentum lites exerceant, et causarum patroni praebeant sacramentum, et ipsi judices proposita sacrosancta Scripturis tam totius causae faciant examinationem, quam suum proferant arbitrium: quid aliud, nisi pro hominibus DEVM in omnibus causis judicem esse credendum est? Antiqua itaque calumnia quiescente, et ejus ambagibus, Constitutio nostra dilucida et compendiosa in terris eluceat omnibus, et sit maximum dirimendarum causarum remedium.

§. 9. Sed praedictum sacramentum in litibus quidem, quae needum sunt inchoatae, praestari volumus in ipso litis primordio. Sin autem causae adhue pendentes inueniantur: vel post litem contestatam, et post solidas judiciales cautelas jam praestitas: si quidem praesto fuerit vtraque persona, et in eadem ciuitate, vel in territorio ejus moratur: et in his litibus sacramentum locum habere, et in primo post hanc legem ingressu eum compelli jusjurandum praestare. † Sin autem vna pars absuerit, ne videatur propter absentiam personae lis differri, et aliquod contrarium eueniat nostro proposito, et quod pro compendio litium introductum est, [protinus] hoc in aduersariam figuram transformetur: jubemus praesentem quidem personam omnimodo dare sacramentum, absenti autem in pendentibus duntaxat litibus (secundum quod praedictum est) hoc concedi. Sin autem vtraque principalis persona absuerit, ne diutius lites protelentur, etiam sine datione sacramenti lites pendentes suo decurrant tramite. PP. 4. Cal. Aug. Justiniano A. et Paulino V. C. Coss. 534.

(Nouell. 124. CAP. I. v. supr. h. Libr. T. VI. p. 436.)

3. *Idem* A. †.

Pateat omnibus nostram Rempublicam procurantibus conuenticulum seu conspirationem jurisjurandi religione, vel quoquo modo compositam, à nostra Majestate prohiberi et detestari: Vnde hujus rei fautores et socios ab omni publico honore sibi commisso infamiae nota priuamus: non habentibus autem ad vllum publici honoris gradum accedendi licentiam, penitus amputamus.

a) De his, qui ingrediuntur ad APPELLATIONEM: et quando per Scripturam MANVS PROPRIAE fiat COLLATIO LITERARVM: et de JVREJVRANDO DILATIONIS: et vt conjungatur JVRIJVRANDO CALVMNIAE.
(Auth. Collat. 5. T. 4.)
(Nouell. Const. 49.)

Imp. JVSTINIANVS A. *Joanni Praefecto Praetorio, iterum Exconsuli et Patricio.*

PRAEFATIO.

Volubile hoc et humanum, et quod manere idem nunquam valet, sed sit quidem semper, manet autem nunquam: et legislationibus introducit aliquem tumultum, et iis, quae videntur se habere recte, et firme posita judicantur. Sed et ea, quae subtili obseruatione cauta sunt, plerumque turbauit emergentium varietas causarum. Scimus enim, quia dudum correximus, quod male et dolose circa appellationes agebatur: quia hoc solo vt cognitionem introducerent in judicium appellantes contenti, et personam facientes firmam, aut per vnam partem, aut etiam per cognitionem (hoc enim indifferens est) relinquebant causam: et victori omnino erat inexplicabilis victoria, non valenti neque iis, quae erant judicata, frui propter appellationem, neque appellationem examinari posse propter absentiam appellantis.

§. 1. Haec nos dudum sancientes correximus, annum quidem deputantes appellationem offerenti, siue ipsi secundum se ingredienti, siue communiter: quatenus intra hunc litem exequatur, et mereatur, quae justa sunt, et non relinquat ea sine prouisione, deinde propter clementiam, si per occasionem judicis appellatio prolongetur, aut per aliam quamlibet causam ineuitabilem, etiam alium adjicientes annum: post quem nisi litem compleuerint, ratam manere victoris sententiam sancimus. Haec itaque placuerunt nobis, et communi lege conscripta sunt: et obtinere legem hanc volumus, et obseruationem illius.

§. 2. Sed plurimi interpellauerunt nos, dicentes: se quidem denunciasse appellantibus, et voluisse litem examinari: non tamen ab ipsis judicibus impetrare voluisse, propter quasdam forsan ineuitabiles occupationes. Alii vero etiam ventorum immensitatem accusauerunt: et quia nauigare non licuisset de prouincia, contrariis flantibus ventis: per terram vero venire non valentes propter inopiam, aut certe quia in insula commanentes, aliter nisi per mare venire non poterant: et propterea non valuerunt examinare vsque ad finem negotium, neque secundo anno: et quidam tempestatum acerbitatem, alii languorem ineuitabilem, quae omnia ex ipsis agnoscimus relationibus insinuatis. Vnde nos haec juste monerunt, et legem transcendere nolentes, et iis, qui per talem quandam fortunae circumuentionem laeduntur, dare praesidium possibile cupientes.

CAP.

§. 2. Ex quibusdam judiciis damnati, ignominiosi fiunt: veluti furti, vi bonorum raptorum, injuriarum, de dolo; item tutelae, mandati, depositi, directis, non contrariis actionibus. Item pro socio, quae ab vtraque parte directa est: et ob id quilibet ex sociis eo judicio damnatus, ignominia notatur. Sed furti quidem aut vi bonorum raptorum, aut injuriarum, aut de dolo, non solum damnati *notantur ignominia* *), sed et pacti: et recte. Plurimum enim interest, vtrum ex delicto aliquis, an ex contractu debitor sit.

§. 3.

*) Ex quibus Causis Infamia irrogatur, Cod. 2. T. 12. vid. supr. h. P. II. L. IV. T. X. p. 471.

CAP. I.

Vt imminente biennii fine Appellationis Causa pertractetur.

Quid ergo agere oportebat, nisi ad legem aliam respicere, quae digne causam juuaret? Obseruatio siquidem reliqua praedictae legis nostrae (sicuti praediximus) per omnia custodiatur. Si vero pro veritate ineuitabile quiddam euenerit: et qui appellationis litem exequitur, non obseruet: et licet ingressum et fatalem fecerit, non occurrat: et periclitetur biennii compendio tempus: tunc confirmari victoris sententiam, (quod etiam prior nostra dicit lex) sed cum quadam subdiuisione, quam in praesenti adjicimus. Quia enim victores juuimus immensitatem temporis fingentes iis, qui appellationem quidem et per fatalem ingrediuntur, non tamen vlterius examinationem subire volunt, aut etiam in mediis certaminibus relinquunt eam, propterea paruo quodam victores minuentes, considerauimus bene forte, quod decet. Volumus etenim eum, qui vicit causam, si voluerit pro veritate firmari sententiam: non ex circumuentione, nec tempore quodam, sed ex ipsa rerum veritate (etiam deserente eo, qui appellationem obtulit) ingredi: et hoc ipsum accusare et quaerere desertorem: et siue inuenire eum valuerit, siue ille non appareat, suas allegationes deducere ad medium: quippe biennio instante: ad finem tamen, ita vt vnus forte supersit negotio mensis: et siquidem apparuerit superior, firmam esse sententiam: si vero inferior, circa certamina, etiam eo, qui appellationem obtulit, et fatalem ingressus est, non obseruante causam, suscipiat ex Jure decretum. Illo tantummodo adjecto, vt siue obtineat causam is, qui etiam prius vicit, siue circa eam minor inueniatur, expensas ei modis omnibus post appellationis ingressum factas desertor praestet. Siue namque obtineat causam occasione expensarum: secundum hoc ipsum quod etiam vincit, recte justum est etiam expensas accipere: siue minor inueniatur, eo quod omnino ille deseruit: et contingit eum etiam deserentem vincere: expensas quidem praestet: sententia vero fruatur, gratias agens DEO, et praesenti legi ita justitiam sibi seruanti, et tantummodo in expensas damnificanti: quibus non lex, sed ipse absens se damnificauit. Si vero neuter occurrit, neque victor, neque victus, qui etiam secundum fatalem ingressus postea deseruit, sententia victoris maneat firma: omnibus reliquis super appellationibus scriptis legibus, existentibus et in spatiis temporum, et in aliis; hanc enim legem specialiter super iis, qui post ingressum fatalis factum deseruunt, ponimus: nihil aliarum legum aut temporum appellationum neque perimentes, neque permutantes: firmas igitur eas etiam per hanc ponentes legem. §. 1. Illud quoque determinare optimum est: siquidem victores contingit jam sententiam promereri, firmas declarantem eorum victorias: his eos frui, nihil enim eorum, quae jam determinata sunt, commouemus. Si vero hactenus pendent, biennio instante, et nondum transacto: et nondum decreto firmatae: etiam istae eandem mereantur examinationem: et ita potiantur victores sententiis, si eas recte habere monstrauerint. *) vid. infr. h. I. T. XVII. de appellat.

(CAP. II. vid. supr. h. P. II. L. III. T. XXVII. p. 402.)

Vt ex solis Documentis publice celebratis comparationes fiant, exceptis priuatis, quibus aduersarius pro se vtitur.

(CAP. III. vid. supr. h. T. p. 500.)

De Juramento praesentis Hypothesis cum Juramento Calumniae jungendo.

EPILOGVS.

† *Quae igitur visa sunt nobis, et per hanc sacram declarata sunt legem, tua Celsitudo omnibus faciat manifesta, edictis à se directis, vt omnes agnoscant, quae nobis sunt placita. Dat. 15. Cal. Sept. CP. post Conf. Belis. V. C.* ' 538.

*) Nouell. 114. Cap. 1. vid. supr. h. P. II. L. I. T. I. p. 9. Nouell. 124. Cap. 1. ib. L. IV. T. VI. p. 436.

b) *Vt, qui* JVSJVRANDVM *defert, prior de* CALVMNIA *juret.* (Nouell. Leon. 99.)

Imp. LEO A. *eidem Styliano.*

Quaecunque ad recte cauendum spectant, quaecunque ad bonos mores pertinent, haec et singulis et vniuersae Reipublicae quae à me adinuenienda, dummodo possim, aut ab aliis inuenta in publicum vsum deducenda petant et contendant, in medium pono. Ac idcirco supra alias haec etiam Lex, quae eum, qui aliquem ad Jurandum adigit, se nullo dolo malo, neque fucessendi negotii animo, sed vt rei, cujus ambiguitate ratio ipsius aestuat, veritatem cognoscat, Jusjurandum exigere, prius jurare jubet: quum velut dispierierit: quae reuiuiscat, digna visa est. Quum enim id Decretum recte veterioribus placuisset, recentiores ejus cautionem negligentes, delato Jurejurando, à quo exigitur, hunc id subire volunt: qui vero exigit, de eo nihil soliciti sunt. Statuit igitur nostra Majestas, vt secundum veterum Legislatorum Decretum juramentorum forma seruetur: et qui ab aduersario auferre jusjurandum conatur, quam fidem ex aliis quaerit, de moribus suis prius ipse praestet: **quod nempe non dolo, sed necessario et ineuitabili de causa ad deferendum Jusjurandum procedat.** *Existimo enim, quum ambo ita ad Jurandum adigentur, aut dilucidiorem in juramentis extituram veritatem, aut hos aliquo modo reprimendos, neque tam prompte alacrique gressu, atque nunc progredi videntur, ad deferendum Jusjurandum prodituros.*

*) Vt in Contestatione Litis, et Magistratuum initio juretur, Nouell. Imp. Leon. 97. vid. supr. ad h. L. IV. T. VI. p. 457. Vt non luxurientur Homines contra Naturam, nec

§. 3. *Omnium* autem *actionum instituendarum principium*, ab ea parte Edicti proficiscitur, qua Praetor edicit de *in jus vocando* *). Vtique enim in primis aduerfarius in jus vocandus est: id est, ad eum vocandus, qui jus dicturus sit. Qua parte *Praetor parentibus* et patronis, item parentibus liberisque patronorum et patronarum, hunc *praestat honorem*: vt *non aliter liceat liberis* libertisque *eos in jus vocare*, *quam si id ab ipso Praetore postulauerint, et impetrauerint* **). Et si quis aliter vocauerit: in eum poenam solidorum quinquaginta constituit.

TIT.

*) De in Jus vocando, Cod. 2. T. 2. vid. fupr. h. P. II. L. IV. T. VI. p. 448.

**) De Formulis et Impetrationibus Actionum fublatis, Cod. 2. T. 58. ibid. T. XI. p. 476.

nec jurent per Capillos Dei, aut aliquid hujusmodi, neque blafphementur in Deum, Nouell. 77. vid. fupr. P. I. Sect. IV. p. 190. De Jurejurando à moriente praeftito propter Menfuram fuae Subftantiae, Nouell. 48. v. fupr. h. P. II. L. II. T. XIII. p. 231. Vt arbitri per Compromiffum, non per Sacramentum affumantur, Nouell. 82. Cap. 11. ib. T. VI. p. 438. De juratoriis Cautionibus, Nouell. 53. Cap. 4. ib. p. 456. De Jurejurando à Praefidibus praeftando, quod Pecuniam nec nomine quidem Suffragii dederint, Nouell. 8. Cap. 7. vid. fupr. P. I. Sect. 1. p. 50. Scenicas non folum, fi Fidejuffores praeftent, fed etiam fi Jusjurandum dent, fine periculo difcedere, Nouell. 51. vid. fupr. h. P. II. L. I. T. X. p. 67. fq.

Ordnung der Notarien d. A. 1512. N. III. §. 2. 3. 4. R. Cammergerichts-Perfonen Eyd. Spir. d. A. 1538. it. R. Cammergerichts-Ordnung. 1555. P. I. Art. LVII-LXXXVI. R. A. d. A. 1654. §. 41-44.

(β)

De CALVMNIATORIBVS.
(Cod. 9. T. 46.)

1. *Imp.* ALEXANDER A. *Sabino.*

Calumnia eo tempore coërceri folet, quo de caufa praefente accufatore judicatur: ideoque poftea quam de caufa judicatum eft, contra confuetudinem calumniam accufatoris puniri defideras.

2. *Idem* A. *Apolloniae.*

Mater inter eas perfonas eft, quae fine calumniae timore necem filii fui vindicare poffunt. Idque beneficium Senatusconfulti et in aliis publicis judiciis feruatum eft. † Sed extraneus heres, qui fufpicionem, quam de morte fua habuiffe defunctus cauit, exequitur, hoc nomine à calumnia excufatus eft: cum inter voluntariam accufationem, et officii neceffitatem heredis, multum interfit. PP. 6. Calend. Jul. Juliano et * *Crifpino* Coff. 225.

3. *Idem* A. *Aemilio.*

Qui non probaffe crimen, quod intendit, pronunciatur, fi calumniae non damnetur, detrimentum exiftimationis non patitur. Non enim fi reus abfolutus eft, ex eo folo etiam accufator, qui poteft juftam habuiffe veniendi ad crimen rationem, calumniator credendus eft.

4. *Imppp.* CARVS, CARINVS et NVMERIANVS AAA. *Arcadio.*

Calumniae poena in paternae mortis accufatione ceffat. PP. 11. Calend. Dec. Caro * 2. et Carino AA. Coff. 283.

5. *Impp.* DIOCLETIANVS et MAXIMIANVS AA. *Caefio.*

Qui calumniatores pronunciantur, in publicorum duntaxat judiciorum quaeftionibus, non etiam in liberalibus caufis, quae priuatas difceptationes continent, periclitari folent.

6. *Iidem* AA *Domitio.*

Dominis feruorum per accufatoris calumniam tortorum, aduerfus eum poena dupli, lege Julia prouidetur. S. 15. †

7. *Impp.* VALENTINIANVS et VALENS AA. *ad Valerianum P. V.*

Non prius quenquam finceritas tua ad tuae fedis examen jubebit adduci, quam folemnibus fatisfecerit, qui nititur fidem doloris adferere: cum juxta formam juris antiqui, ei, qui coeperit arguere, aut vindicta propofita fit, fi vera detulerit: aut fupplicium, fi fefellerit. * *Dat. 7. Cal. Dec. Remis Gratiano NP. et Dagalaifo Coff. 366.*

8. *Imppp.* (*) VALENTINIANVS, THEODOSIVS * *et ARCADIVS* AAA. *Menandro Vicario Afiae.*

Noftris, et Parentum noftrorum Conftitutionibus comprehenfum eft, eos, qui accufationem alienis nominibus praefumpfiffent, delatorum numero effe ducendos: atque ideo calumniofiffimum caput, et perfonam judicio irritae delationis infamiae fupplicium fequatur: quo pofthac finguli vniuerfique cognofcant, non licere in eo, quod non poffit oftendi, judicum animos commoueri. Dat. 8. Id. Maji, *Conftantinopoli* Arcadio A. et Bautone Coff. 385.

9. *Iidem* AAA. *Floro P. P.*

Fallaciter incufantibus, maxime poft exhibitionem accufati, nullius juris color veluti deriuata excufatione proficiat: non publica [quidem] abolitio, non priuata talibus proficiat fubueniatque perfonis: non fpecialis indulgentia, nec beneficium quidem eos generale fubducat. Dat. 15. Cal. Jun. *Conftantinopoli*, Anton. et Syagrio Coff. 382.

10. *Impp.* HONORIVS et THEODOSIVS AA. *Coff. Praet. Trib. Pleb. Senatui S D.*

Quisquis crimen intendit, non impunitam fore nouerit licentiam mentiendi: cum calumniantes ad vindictam pofcat fimilitudo fupplicii. Dat. 8. Id. Aug. *Rauennae*, Afclepiodoto et Mariniano Coff. 423.

(a)

TIT. XVII.

DE OFFICIO JVDICIS.

Supereſt, vt de *officio judicis* diſpiciamus. Et quidem in primis illud obſeruare debet judex, NE ALITER JVDICET (a), *quam Legibus aut Conſtitutionibus, aut moribus proditum eſt.*

§. 1. Ideoque ſi noxali judicio aditus eſt, obſeruare debet, vt ſi condemnandus videtur dominus, ita debeat condemnare, *Publium Maeuium Lucio Titio in decem aureos condemno, aut noxam dedere.*

§. 2.

(a)

De JVDICIBVS, et vt nullatenus cum JVREJVRANDO eligatur aliquis Judex, quod permaneat ei, et vt APPELLATIONES accipiant modis omnibus Judices, et vt IN MEDIA LITE factae formae, QVOMODO OPORTEAT DECIDI cognitionem, NON ATTENDANT Judices.
(Auth. Collat. 6. T. 11.)
(Nouell. Conſt. 82.)

Imp. JVSTINIANVS A. *Joanni glorioſiſſimo Praetoriorum Orientis Praefecto, iterum Exconſuli et Patricio.*

PRAEFATIO.

A ZENONE piae memoriae ſcripta eſt lex **de judiciorum ordine**, *multas quidem mutationes ſubſequentibus ſuſcipiens temporibus: ad hoc autem peruenit, vt paulatim pene omnino cederet. Nam et qui in ea conſcripti ſunt* **pedanei judices**, *humanam omnes reliquerunt vitam, et plurimo definiti juris taciti ſunt, et certam non meruerunt memoriam: ſed vſus haec percipiens, in aliam tranſtulit figuram. Nos igitur videntes omnino confuſum judicum ſchema, exiſtimauimus oportere hac lege determinare, quae decentem ordinem imponat cauſae.* **Non enim exiſtimauimus oportere habere judicum quorundam nomina, maxime legum ineruditorum, deinde neque cauſarum habentium experimentum.** *Noſtris enim adminiſtratoribus adſunt modis omnibus etiam Aſſeſſores, et ea, quae legum ſunt explicantes, et accuſationes adimplentes eorum: quoniam multi detenti curis, quas apud nos habent, merito judiciorum complent partem per ſuorum praeſentiam Aſſeſſorum. Illi autem neque cingulum habentes, neque nobis miniſtrantes, niſi potuerint per ſe noſſe, quod juſtum eſt, ſed aliunde emendicare judicandi honeſtatem:* **quomodo non maximum vitium erit Reipublicae, non eis, qui ex ſe, quod agendum ſit ſciant, lites tradere, ſed ſinere eos quaerere alios, à quibus liceat diſcere, quae ipſos in judicando eloqui decet?** *Haec nos merito ad praeſentem erexerunt, noſtrorum ſubjectorum curam agentes, et volentes eis etiam, quae de judiciis ſunt in promptu eſſe atque facilia, et abſque omni dilatione tranſigenda.*

CAP. I.

De Judicibus à JVSTINIANO electis.

Vetus igitur ſchema ZENONIS Conſtitutionis piae memoriae, quae vnicuique Praetorio certos definiuit judices, omnino perimimus: eligere vero perſpeximus in rebus vtilibus habentes atteſtationem, qui communes omnium erunt judices, tanquam vndique electi. Et hoc quidem geſtum eſt: et electi ſunt à nobis judices, Anatolius Vir ſpectabilis jam aduocatione dudum completa, et inter ſpectabiles fiſci Aduocatos deputatus: ac Flauianus, qui nunc Aduocatus fiſci conſiſtit: et Alexander, et Stephanus, et Mennas, eloquentiſſimi Aduocati, et pedanei judices tui fori: et Alexander alter, quem pedaneum judicem eſſe Praetorii glorioſiſſimi Magiſtri ſacrorum officiorum cognouimus: et duo ſubſequentes alii Aduocati tui fori, Victor, et ex Quizico Theodorus. Ex Aduocatis itaque iſti judices praeponantur.

§. 1. Quia vero competens eſt, eſſe etiam majores judices aliquos dignitate prouectos, experimento cauſarum multarum, aut plurimi temporis exercitatos magnis cingulis, aut multitudine horum exercitatos, qui etiam noſtrae obſeruent pietati: ideo perſpeximus ex glorioſiſſimis quidem Patriciis Platonem glorioſiſſimum [Patricium] longum, qui in vrbana Praefectura obtinuit tempus, et ſecundo in illis ſedibus conſtitutus eſt, et Victorem glorioſiſſimum et ipſum, qui tam in magna Hellade, quam in nobili Alexandrinorum ciuitate admiⁿiſtrauit, et Praefecturae Vrbanae tenuit praeſulatum, et neque legum inexpertum: et Focam glorioſiſſimum inter noſtros annumerandum judices, virum quaecunque ſedes nouerit laudatum, quam ſibi praeſtantem, inſuper et quae legum ſunt ſcientem. Inter hos Marcellum quoque magnificentiſſimum, ſemper quidem eum nobis praeſentem et circa juſtitiae miramur obſeruationem, et ab omnibus pene nos adeuntibus propter hoc petitum ſcimus, et conſiliario vtentem laudabili, quatenus diſponere, quae ex legibus ſunt, poſſit; id eſt, Appione viro ſpectabili, et fiſci Aduocato, et in aliis habente teſtimonium optimum tam apud alios, quam à nobis ipſis.

CAP. II.

Vt Judicibus tantum hac Lege datis delegare Cauſas liceat.

Judices itaque poſt noſtros adminiſtratores hos eſſe volumus: et his omnibus negotia, ſecundum quod nobis viſum fuerit, delegamus. Si quis autem noſtrorum judicum deputare voluerit cauſas iis, qui definiti ſunt à nobis, pedaneis judicibus tradat, et alteri omnino nulli, niſi conſiliariis ſuis commiſerit particulares examinationes: ipſe pro omni negotio judicium portaturus.

CAP. III.

De ordine et Tempore, quo Judices ſedere debent.

Sedebunt autem hi pedanei Judices continue, et nunc in regia Baſilica, in quibus et nunc domunculis judicant, matutino mox et meridie et veſpere audientes cauſas, non ſolum quae poſt legem mouendae ſunt apud eos, ſed etiam alias, quaecunque apud alios quidem ſunt ſecundum antiquum motae ſchema, nunc autem à nobis ad eos mutari praecepae ſunt.

§. 2. Et si in rem actum sit [coram judice:] siue contra petitorem judicauerit, absoluere debet possessorem: siue contra possessorem, jubere ei debet, vt rem ipsam restituat cum fructibus

CAP. IV.

De Prouocationibus.

Illo custodiendo: Vt si sub appellatione à pedaneis judicibus aut gloriosissimis viris fiant causae, et ipsae quidem à nobis ipsis delegatae sint secundum quantitatem aut in commune: apud gloriosissimos Judices nostros examinabuntur: aut aliis secundum consuetudinem sacrarum consultationum delegabuntur. Si qui tamen gloriosissimorum nostrorum Judicum causas eis delegauerint: ad eos, qui hos miserunt, eis audientibus appellatio remeabit: ab illis autem rursus secundum praedictum modum talia judicabuntur.

CAP. V.

De Jurisdictione Judicum Pedaneorum.

Audient igitur omnes quidem litem vsque ad trecentos solidos existentem sub schemate annotationis. Sic enim velocius Lites judicabuntur, et circulis cognitionalibus ac temporis contritione omnes litigantes liberabuntur. Palam vero est, quia etsi per annotationem audiunt causas: veruntamen dabunt terminum per scripturam, qui eorum manifestet sententiam: appellationibus in his nulli penitus perimendis: nisi forte tertio appellare voluerit, aut per contumaciam defuerit; talibus enim etiam appellationum perimitur ratio.

CAP. VI.

De Appellationibus, vt Cursum duorum Mensium habeant, nullaque amplius concedatur Reparatio.

Appellationes autem ex hac magna ciuitate à pedaneis Judicibus non vltra duos Menses habere inducias in cursu fatalium volumus: post quos necesse est fatales suum inchoare cursum: ea, quae vocatur à legibus reparatio locum in his nullum habente.

CAP. VII.

Vt Sportularum modus Lege JUSTINIANI introductus seruetur.

Nullo quoque praesumente transcendere, quae in sportulis, aut in litis expensis à nobis dispofita sunt: sed omnibus his contentis, et formidantibus poenam, quam in talibus sacra nostra Constitutio terminauit. §. 1. His, qui causas praeparant, sic existentibus, sicut et militiae figura hactenus definiuit, vnoquoque tamen Judice duobus quidem exceptoribus vtente, et duobus causas praeparantibus et complentibus: non valentibus eis pluribus, quam duobus omnino ministrare judicibus, hos autem omnino locupletes, et probatos esse: vt neque ab eis aliquid peccetur, neque prodatur, neque maligne agatur: sed periculo officiorum, aut scholarum, aut scriniorum praebentium eis super eos electionem simul et ministerium: et vel si quid ab eis peccatur, ad illos, qui deputant eos, referri exinde periculum, qui omne damnum eorum causa factum iis, qui ab eis laesi sunt, curabunt. Necessitatem habentibus etiam competentibus judicibus, si eis interpellatio fiat, praeparare modis omnibus eos, qui ex officiis suis aut scholis aut scriniis eligunt ministrantes, hinc laesis damnum curare. Si vero Judex aliquam senserit malignitatem ab aliquo ministrantium fieri, expellat quidem auditorio suo eos, qui non cum vtili opinione causis vtuntur: alios autem instituat, sententia et electione eorum, quibus hoc (sicuti praediximus) periculi est.

CAP. VIII.

Vt in Locum remoti Judicis alius à Principe subrogetur.

Si quis autem aut gloriosissimorum, aut eloquentissimorum Judicum remoueatur judicare pro qualibet causa vel necessitate: non aliter alter in ejus succedat auditorium, nisi hoc nos decreuentes, alii tradiderimus pro eo causarum examinationem.

CAP. IX.

Vt duos in Exordio et duos in fine Litis Aureos accipiant Pedanei Judices.

Ne autem circa haec labor sine mercede nostris fiat pedaneis, sancimus, eos in vnaquaque dicta apud eos causa, vel si diuinitus fuerit deputata, duos quidem aureos ab vtraque parte in contestatione litis accipere, et duos in fine negotii, et vltra hoc nihil, (quod etiam praedecessores nostri definierunt (sed his contentos esse solis: priuilegiis quippe, quae in diminutione sumptuum quibusdam concessa sunt, omnibus integris secundum suum ordinem conseruandis. Hoc autem dicimus in litibus transcendentibus quantitatem aureorum centum. Si enim vsque ad hoc mensura fuerit litium: nihil eos audientiae causa volumus exigi: qui enim ita paruae quantitatis exactionem facit, pro maxima parte victoria sic pauperem fraudat. Et neque in hoc solummodo stamus, sed etiam de proprio ipsi largimur. Volumus enim vnumquemque istiusmodi pedaneorum, annis singulis à mensa tuae Celsitudinis percipere duas libras auri, et his esse contentum solis, et neque redimi: et aurum omnino despicere. Propterea enim eligimus fiscum minuere, quatenus borum vnusquisque contentus nostra largitate et quaternis aureis, puras DEO et nobis et legi custodiat manus, cogitans, quae à prioribus legislatoribus de his definita sunt.

(CAP. X. v. supr. h. L. T. VI. p. 434.)

Vt Judex Rationem Expensarum examinet.

(CAP. XI. v. supr. h. L. T. VI. p. 438.)

Vt Arbitri per Compromissum, non per Sacramentum assumantur.

CAP. XII.

De Appellationibus, et ne cui eas non recipere liceat.

Nostros tamen judices omnibus modis suscipere appellationes sancimus, et nulli licentiam esse penitus hoc repellere, praeter solam tuam eminentiam: cui hoc ab initio largitur imperium, retractationis introducens auxilium.

CAP. XIII.

De diuersis Rescriptis ad Judices directis.

Omnis autem judex siue cingulum habens, siue aliter judicans custodiat leges, et secundum eas proferat sententias: et vel si contingat jussionem nostram in medium, vel si sacram formam, vel si pragmaticam procedere [sanctionem] dicentem aliter agi, sequatur legem. Nos enim volumus obtinere, quod nostrae

bus. Sed si possessor neget in praesenti se restituere posse, et sine frustratione videbitur TEMPVS RESTITVENDI (β) CAVSA petere: indulgendum est ei: vt tamen de litis aestimatione

nostrae volunt leges. Si enim sub appellatione lis fiat, judex quidem suscipiat modis omnibus oblatam appellationem, nihil penitus excusans, in quibus omnino licet appellare: auxilium vero circa appellationes omnibus adjacet: per quod licet laeso et queri, et mereri correctionem aut ab iis, qui de appellatione judicant: aut à nobis ipsis, si ad nos sententia referatur.

CAP. XIV.

De Relationibus.

Si quid autem audientes judices putauerint esse dubium: damus eis licentiam de his nunciare nobis, et consulere nos, vt discant, quae necessaria sunt, et ita quod agendum est, explicent: et faciant justa simul et rationabilia judicia.

EPILOGVS.

† *Tua igitur Eminentia, quae placuerunt nobis, et propter nostrorum subjectorum vtilitatem gesta sunt, hic et in imperiali proponat* **Basilica**, *et in aliis partibus nostrae regiae Ciuitatis, vt vniuersis haec fiant manifesta, et discant, quia per omnia nobis cura est eorum vtilitatis pariter et aequalitatis. Dat.* **Apione** *V. C. Consule* * *539.*

*) In Medio Litis non fieri sacras Formas, aut sacras Jussiones: sed secundum antiquas Leges generales Lites decidi, Nouell. 113. vid. supr. h. P. II. L. I. T. II. p. 11. sq. Vt Judices non expectent sacras Jussiones, sed quae videntur eis, decernant, Nouell. 125. ib. p. 12.

a) Vt nulli JVDICVM liceat habere LOCI SERVATOREM, nisi certis ex Causis diuina concesserit Jussio.

(*Auth. Collat. 9. T. 17.*)
(Nouell. Const. 134.)

De Vicariis.

In NOMINE DOMINI JESV CHRISTI DEI NOSTRI.

Imp. CAESAR, FLAVIVS, JVSTINIANVS, *Alemanicus, Gotthicus, Francicus, Germanicus, Felix, Pius, gloriosus, Victor, Triumphator, nunquam non colendus, Augustus,* Musonio Praefecto Vrbis.

PRAEFATIO.

Quaecunque ad vtilitatem nostrorum subjectorum intentionem habentes semper, inuenimus diuersas laesiones nostris subjectis inferri ab emissis Vicariis in Prouincias ab aliquibus ciuilibus et militaribus judicibus: et de hoc dudum Legem scripsimus, particularem aliquam facientes rei emendationem.

CAP. I.

Ne vlli Magistratuum liceat constituere Vicarios.

Nunc vero perfecte juuare nostros subjectos studentes, sancimus nullam licentiam habere pro tempore Praefectos tam Orientis, quam Illyrici Praetoriorum aut Comitem Largitionum, aut Comitem priuatarum, locorum seruatores destinare in Prouincias, aut ipsos Prouinciarum judices facere, et proprii eorum loci seruatores emittere. Sed neque vicaneos judices in creditis eis Prouinciis loci seruatores emittere in qualibet ciuitate. Solum vero jubemus esse loci seruatores Praefecturae in Hosdruma, et in Mesopotamia, et, si necessitas vocauerit, in aliis locis tempore expeditionis pro nutrimento eis destinato; et hoc quidem per nostram jussionem. His insuper jubemus, vt neque Magistri militum, neque Duces in Prouinciis, in quibus administrare jussi sunt, loci seruatores, aut biocolytas, aut latronum expulsores habeant. Si vero contigerit, necessitate faciente, siue Magistros militum, siue Duces destinari per nostram jussionem in aliis locis, tunc fieri loci seruatores absentis, et hoc secundum nostram praeceptionem. Nulli vero liceat ciuili, aut militari judici circumire Prouinciam sine causa necessaria. Si vero aliqua necessitas vocauerit tale aliquid fieri: expensis propriis hoc facere jubemus tam judices, quam competens et obediens eis officium. Neque vero angariis, aut iis, quae vocantur epidemiticis, aut alio quolibet dispendio grauare nostros subjectos: neque consuetudines nominare, aut quaerere, quas forsitan aliqui praedictorum in proprium lucrum injuste adinuenerunt. [illegible] enim adinuenta, malaeque consuetudines, neque ex longo tempore, neque ex longa consuetudine confirmantur: scientibus omnibus praedictis judicibus ciuilibus et militaribus, quod si aliquid praeter hoc fiat, et qui facit, si loci seruator est, viginti librarum auri inferet poenam, et cingulo spoliabitur: et qui fieri se aequieuit, cadens propria substantia exilio subjicietur.

CAP. II.

Ad majorem autem nostrae dispositionis cautelam, jubemus per loca Episcopos, et Prouinciarum Rectores, et eos, qui ciuitates habitant, nullum contra praesentem nostram dispositionem suscipere biocolytam, aut latronum persecutores: omnino enim nullum judicum ciuilium aut militarium constitutum in Prouincia, habere loci seruatorem concedimus. Praecipue quidem jubemus Prouinciarum Rectores sie recte conuersari, aut res gubernare, vt non necessitas fiat, de qualibet re debente quaeri, aut gubernari, ad Prouincias aliquem destinari. Si vero opus fuerit transmitti aliquos in Prouincias occasione publicarum exactionum, aut quarumlibet emergentium querelarum, neque ordinem; neque nomen habere loci seruatoris. Destinatus vero in Prouinciam nullum subjectis inferat dispendium: creditum vero sibi opus adimpleat, judice Prouinciae cum et ejus officium adjuuante. Si vero contra ipsum judicem forte accusatum transmittatur: tunc jubemus et prouinciale officium obedire ei. Quemadmodum enim prohibemus loci seruatores fieri: ita omne periculum jubemus habere judices Prouinciarum, et eorum officium: vt sollicitudinem faciant tam publicarum exactionum, quam locorum quietem: et vt omnis injustitia et laesio suspendatur. In quibus vero Prouinciis aut judices, aut exactores sunt fiscalium, et opus habuerint aliquo adjutorio: jubemus judices Prouinciarum et officia eorum omne solatium et studium eis conferre, vt sine impedimento fiscalium exactio procedat. Et omnes, quae motae fuerint siue ciuiles, siue criminales causae, et competentes Prouinciarum judices ipsos jubemus inquirere, et illi proprio periculo has discutiant, et legitimum finem eis imponant. Super hoc autem jubemus Prouinciarum judices mox, qui futuri sunt cingula suscipere, siue praesentes, siue absentes

matione caueat cum fidejussore, si intra tempus quod ei datum est, non restituerit. Et si hereditas

sentes sint, cautelam impendere, tam Praefecturae quam nostris largitionibus, et Comiti priuatarum pro inferendis pecuniis vnicuique praedictarum dignitatum: cum etsi non caueant, tanquam facientes cautelam, ita jubemus eos et eorum officia subjacere praedictis dignitatibus. In illis vero ciuitatibus et Prouinciis volumus judices periclitari pro fiscalibus, et exigi, in quibus neque scriniarii, neque judices, neque alii quidam proprio periculo exactionem faciunt.

CAP. III.

Et hoc peruenit ad nos, quod quidam Prouinciarum judices ita inique agunt, occasione vilium lucrorum, vt neque testamenta concedant facere, neque facta insinuare, neque nuptias aliquas facere, aut super nuptialibus donationibus monumenta componere, neque defunctorum corpora sepulturae tradi: neque rerum descriptionem concedunt fieri, aut aliud quid hujusmodi agi ant ex gestis, aut ex testimoniis. Propterea interdicimus omnibus judicibus tam ciuilibus, quam militaribus et eorum officiis, aut alii cuilibet tale aliquid praesumere. Si vero quidam hujusmodi odibilem rem in quolibet loco nostro Reipublicae praesumpserit agere, aut ministrare ei, qui hoc praesumpserit facere: jubemus hujusmodi extra cingulum factos in exilium destinari: et de substantia eorum eueniens dispendium, laesis in duplum restitui; non sublato ab eis, neque alio quidem ex Legibus adjutorio. Omnem vero damus licentiam locorum sanctissimis Episcopis, et Primatibus ciuitatum, hujusmodi praesumptiones prohibere: et studere, vt haec omnia sine impedimento, et sine dispendio secundum Legum virtutem procedant, et de his nobis nunciare. Illas vero, quae secundum Leges offeruntur, appellationes suscipere volumus omnino judices, et eos, qui secundum nostram jussionem specialiter (quia et à diuinis licet appellare judicibus) audiunt, siue majores, siue minores sint: et edere gesta sine aliqua dilatione litigantibus, vt quaestio legitima de his procedat. Super hoc jubemus appellatione porrecta secundum Leges, neque exactionem fieri, neque possessiones rerum transferri, vsque ad definitum super ea judicium.

CAP. IV.

Quoniam vero contingit adulteria, aut raptus mulierum, aut homicidia, aut alia quaelibet crimina in Prouinciis committi: jubemus Prouinciarum judices omnia secundum Leges vindicare, et peccantes tenere, et non alios pro aliis, aut ex quibus nati sunt vicis, qui crimina praesumpserunt, alium pro alio comprehendere, aut damnum eorum inferre vicis, sed neque pignorationes facere propter peccantem, aut criminis vindictam proprii lucri causa inferre, aut delinquentium res proprium lucrum facere. Nos enim reos quidem ex Legibus poenas sustinere volumus: damna vero subjectis nostris, aut lucrum ex hoc judicibus aut eorum hominibus siue officialibus fieri nullatenus concedimus, vt ne propter rerum desiderium inueniantur injuste aliquos castigantes, aut peccantes vendere. Si enim praeter haec fiat: ipse Prouinciae judex omne ex hoc accidens damnum laesis medebitur: et suppliciis subjectus, exilio tradetur: et consiliarius ejus simile sustinebit supplicium, si factis à judice contra leges, in scriptis consentiat. Officium vero ejus, et alii, qui circa hoc propter lucrum proprium ei obsecundant: non solum damna laesis compellentur restituere: sed culpabiliores eorum legalibus suppliciis subjecti, exilio tradentur.

CAP. V.

Vt Rei Criminum Edictis legitimis euocentur.

Si vero quis comprehensorum criminum latuerit, aut reliquerit Prouinciam illam, in qua crimina deliquit: jubemus legitimis Edictis à judice euocari eum: et si non obediat, illa in eum procedere, quae nostris Legibus definita sunt. Si vero cognoscatur, quod in alia Prouincia degit, jubemus Prouinciae illius judicem, in qua peccari quid hujusmodi contigerit, epistola publica vti ad Prouinciae illius judicem, in qua delinquens persona degit; illum vero, qui publicas susceperit literas, et periculo suo et officii sui comprehendere hujusmodi, et ad judicem Prouinciae transmittere, in qua peccauit, suppliciis legitimis subjiciendum. Si vero, qui publicam epistolam susceperit, neglexerit hoc facere, aut officium ejus tradere, aut imperata neglexerit: tunc et ipsum judicem tres auri libras, et officium ejus alias tres pro poena inferre jubemus. Si vero judex aut aliquis officii ejus propter lucrum hujusmodi personam non comprehendat, aut comprehendens non transmittat, et hoc agens conuincatur: spoliatus cingulo, exilio tradatur.

CAP. VI.

Vt Judex compleat, quod Decessori Mandatum est.

Et hoc vero jubemus obseruari ab omni administratore, vt, si contigerit in scriptis nostram jussionem fieri ad aliquem judicem, et interea iste quiescat ab administratione, is, qui post illum susceperit dignitatem, accipiat eam, et infinuet, et si quidem priuata est causa: et implere eam, et assequi, quemadmodum ad eum promeruerit rescriptum. Si vero hujusmodi in scriptis jussio publicum respicit, inquirat eam: et si quidem non laedatur fiscus, quae in ea comprehensa sunt, adimpleat. Si vero ad laesionem eat fisci, nihil super ea omnino agi: nunciare vero nobis primum, vt secunda nostra fiat de hoc Jussio. Si vero et praecepta cujuslibet judicis sint, et priusquam infinuentur haec, aut praecipientem, aut, ad quem praecepta facta sunt, contigerit remoueri de cingulo: sic, qui factus fuerit judex, haec suscipiat et exigat, si legitime facta sunt: si vero contra legem, aut contra publicum facta sunt, haec pro non scriptis esse jubemus.

(CAP. VII. v. supr. h. P. II. L. III. T. XIV. p. 324.)

Ne quis Creditor Filium Debitoris pro Debito retinere praesumat.

(CAP. VIII. v. supr. h. P. II. L. III. T. XXI. p. 360.)

De Intercessionibus Mulierum.

(CAP. IX. v. supr. P. I. S. I. p. 46.)

Ne Mulieres in Carceribus includantur.

CAP. X.

Quae sit Mulieris adulterae Poena.

Si quando vero adulterii crimen probetur; jubemus illas poenas peccantibus inferri, quas CONSTANTINVS diuae memo-

tas petita sit: eadem circa fructus interueniunt, quae diximus interuenire de singularum rerum petitione.

memoriae disposuit: et illis similibus subjiciendis poenis, qui medii ministri hujusmodi impio criminis facti sunt. De substantia vero adulteri, si habeat vxorem, dotem et propter nuptias donationem ei saluari: aut partem à nostra Lege datam, si dotalia instrumenta non subsequuta sunt: residuam vero ejus substantiam, si quidem sint ascendentes, aut descendentes vsque ad tertium gradum, accipiant hi secundum ordines et gradus. Si vero non sunt hujusmodi aliqui, fisco applicari haec jubemus. Adulteram vero mulierem competentibus vulneribus subactam, in Monasterium mitti: et si quidem intra biennium recipere eam vir suus voluerit, potestatem ei damus hoc facere, et copulari ei, nullum periculum ex hoc metuens: et nullatenus propter ea, quae in medio tempore facta sunt, nuptias laedi. Si vero praedictum tempus transierit, aut vir, priusquam recipiat mulierem, moriatur, tonderi eam, et monachicum habitum accipere, et habitare in ipso Monasterio in omni propriae vitae tempore: et si quidem habeat descendentes, duas partes accipere eos substantiae, secundum Legum ordinem diuisas, reliquam vero tertiam partem Monasterio, in quod mittitur, dari. Si vero descendentes non fuerint, sed ascendentes inueniantur non consentientes hujusmodi iniquitati: quatuor vncias eos secundum Leges diuisas accipere: octo vero vncias dari Monasterio, in quo includitur hujusmodi Mulier. Si vero neque descendentes, neque ascendentes habeat, aut ascendentes consenserint hujusmodi iniquitati: omnem ejus substantiam accipere Monasterium illi conseruandam, vt per omnes casus viro pacta dotalibus illata instrumentis seruentur.

CAP. XI.
Poena injusti Repudii.

Quia vero aliqui nostram Legem transcendere student, in qua euidenter causas enumerauimus, ex quibus solum repudia possunt transmitti aut à viro, aut a muliere: jubemus praeter illas causas nullo modo repudia fieri, aut per consensum nuptias solui, et concedere inuicem delicta. Si vero praeter à nobis definitas causas praesumpserint aliqui soluere matrimonium: jubemus, si quidem descendentes habuerint siue ex ipso, siue ex alio matrimonio, substantiam eorum illis dari secundum Legum ordinem, et tam virum, quam mulierem in Monasterium mitti in omnibus vitae suae temporibus, et de singulorum facultatibus quaternas vncias Monasteriis, in quibus mittuntur, separari: viro nihilominus neque vlum habente datae partis filiis: quoniam pater, rerum filii in potestate positi, non habet vsumfructum. Si vero descendentes non habeant, sed ascendentes inueniantur: tertiam partem substantiae accipere eos, si non iniquitati solutionis matrimonii consenserint: duas vero partes Monasteriis, in quibus vnusquisque mittitur, separari. Si vero neque descendentes, neque ascendentes inueniantur, et ascendentes consenserint facto: jubemus omnem substantiam Monasteriis, in quibus missi sunt, dari: vt non propter hunc contemptum, et DEI judicium contemnatur, et nostra Lex transgrediatur. Sed et ministros talis solutionis nuptiarum, aut qui hujusmodi infanda instrumenta composuerint, corporalibus poenis subjici jubemus, et in exilium destinari. Si vero ii, qui matrimonium soluere praesumpserunt, voluerint iterum sibi conjungi, priusquam mittantur in Monasterium: licentiam eis damus hoc facere, et praedictas poenas concedimus eis, et proprias habere substantias, et ita adinuicem viuere, tanquam si nihil delictum fuisset. Vno vero volente matrimonium reuocare, si non consentiat alia persona: contra eum, qui noluerit, teneant poenae. Haec vero omnia seruari jubemus tam in regia hac Ciuitate, quam in Prouinciis, tam à Comite priuatarum, quam à Palatinorum schola, et Prouinciarum judicibus et officiis eorum; scientibus, quod si neglexerint hujusmodi alicujus delicti, et non omnia haec custodierint, et exilium et proscriptionem bonorum sustinebunt. Haec vero jubemus seruare locorum sanctissimos Episcopos, vt prouidentia eorum traditae personae in Monasteriis mittantur: et de rebus earum, quod à nobis definitum est, Monasteriis vindicetur.

CAP. XII.

Si quis vero accusatus de adulterio, per proditionem judicum, aut alio quolibet modo à Legibus poenas effugerit, et post hoc inueniatur cum muliere, de qua accusatos est, turpiter conuersatus, aut in matrimonium accipere eam, et hoc fiat viuente marito, aut post ejus mortem: neque matrimonium valere jubemus: sed eum, qui hoc delinquere praesumpserit: et si prius profugerit, attamen licentiam damus omni judici, et comprehendere eum, et post tormenta vltimis suppliciis subjicere: nulla alia excusatione aut probatione facienda: et mulierem castigatam, et detrusam Monasterio immitti jubemus: et ibi manere in omne tempus propriae vitae: vtriusque vero substantiam secundum praedictum ordinem diuidi periculo (sicut praediximus) tam Comitis priuatarum, quam judicis loci.

(CAP. XIII. vid. supr. h. L. T. I. p. 419.)

De Poenarum omnium Moderatione.

EPILOGVS.

† *Prouidentiam igitur adhibeto Gloria tua, vt praesentem sacram Legem nostram et in alma hac vrbe proponat, et per Prouincias mittat insinuetque harum Praesidibus, quo magis omnes subditi intelligant, quantam pro ipsis geramus prouidentiam. Dat. Cal. Maji*, Constantinopoli, *Dom. JVSTIN. PP. August. † Basil. V. C. Cos.* * *541.*

*) Vt gratis creati Magistratus, gratuitas quoque Manus seruent erga DEVM, IMPERATOREM, et Legem, Nouell. 17. Cap. 1. vid. supr. h. P. H. I. T. II. p. 7.

* De Judicibus, Const. Impp. Leonis et Alexandri, vid. supr. h. L. IV. T. VI. p. 440.

(β)
VBI, ET APVD QVEM COGNITIO IN INTEGRVM RESTITVTIONIS AGITANDA SIT.
(Cod. 2. T. 47.)

1. *Imp.* ANTONINVS A. *Seuero.*

Si quid à Procuratore meo judicatum est, id per in integrum restitutionem Praesidis sententia non potest rescindi: Princeps enim solus contra sententiam Procuratorum suorum in integrum restituere solet. PP. 6. Cal. Decembr. Laeto et Cereali Coss. 216.

petitione. Illorum autem fructuum, quos culpa sua possessor non perceperit, [siue illorum] quos perce-

2. *Imp.* (**) *JVSTINIANVS A. Aquilinae.*

Quoniam ea, quae in transactione dari placuerat, te tradidisse proponis: consequens est, si de his repetendis per (in integrum) restitutionem, vel quamcunque aliam causam putaueris agendum: ejus adire te prouinciae Praesidem, in qua domicilium habent, quos conuenis. Dat. 3. Cal. Septembr. Cap. post (tertium) Consulatum Lampadii et Orestis 531.

3. *Idem* A. *Joanni P. P.*

Cum scimus esse dubitatum de restitutionibus, quae in integrum postulantur, siue tantummodo apud judicem, cui aliqua jurisdictio est, examinari eas oportet, siue apud pedaneos judices, siue eas minores viginti quinque annis petierunt, siue majores, secundum quod anterioribus sanctionibus, vel Veteris Juris, vel nostris declaratum est: sancimus, non solum apud Judices pro tribunali hujusmodi causae cognitionem proponi, sed etiam apud eos judices, quos Augustalis dederit Majestas, aut nostrae Reipublicae Administratores, vel in hac Regia Vrbe, vel in prouinciis: vt videatur ipse, qui judicem destinauerit, vtpote pro tribunali cognoscens, in integrum dare restitutionem, et causas ejus examinare: sic etenim non difficilis erit causarum examinatio. † Sed ne quis ita effuse intellectum nostrae Constitutionis audeat esse trahendum, vt etiam apud compromissarios Judices, vel arbitros ex communi sententia electos, vel apud eos, qui dantur à judicibus, qui propriam jurisdictionem non habent, sed tantummodo judicandi facultatem, putet hujusmodi extendi sanctionem: hos tantum generaliter volumus tales causas dirimere, qui vel certae administrationi, cui et jurisdictio adhaeret, praepositi sunt, vel ab his fuerint dati: et multo magis si à nostra Majestate delegata eis sit causarum audientia.

† Sed ne quid penitus dubitandum relinquatur, et hoc addendum esse censemus, vt his tantum, quos supra enumerauimus, liceat de in integrum restitutione disceptare, siue hoc specialiter eis fuerit mandatum; quod et Veteribus non fuerat incognitum) vel si generaliter dati sunt judices, vel in aliis speciebus inciderit quaedam quaestio restitutionis. Dat. 3. Calend. Septembr. post Consulat. Lampadii et Orestis VV. CC. 531.

b) DE REPVTATIONIBVS, QVAE FIVNT IN JVDICIO IN INTEGRVM RESTITVTIONIS.
(Cod. 2. T. 48.)

1. *Imp.* ANTONINVS A. *Tatiano.*

Qui restituitur in integrum, sicut in damno morari non debet, ita nec in lucro: et ideo quicquid ad eum peruenit, vel ex emptione, vel ex venditione, vel ex alio contractu: hoc debet restituere. §. 1. Sed et si intercessor minor viginti quinque annis interuenerit, in veterem debitorem debet restitui actio.

§. 2. Sed et eum minor adiit hereditatem, et restituitur: mox quicquid ad eum ex hereditate peruenit, debet praestare: verum et si quid dolo ejus factum est, hoc eum praestare conuenit. Sine die et Consule.

c) ETIAM PER PROCVRATOREM CAVSAM IN INTEGRVM RESTITVTIONIS AGI POSSE.
(Cod. 2. T. 49.)

1. *Imp.* ALEXANDER A. *Licinio.*

Causam in integrum restitutionis, si qua competit, etiam per Procuratorem agi posse placet. Dat. 13. Calend. Octobr. Pompejano et Peligno Coss. 231.

d) IN INTEGRVM RESTITVTIONE POSTVLATA, NE QVID NOVI FIAT.
(Cod. 2. T. 50.)

1. *Imp.* GORDIANVS A. *Secundino Militi.*

Postulata in integrum restitutione, omnia in suo statu esse debere, donec res finiatur, perspicui juris est: Idque curabit is, ad cujus partes ea res pertinet. PP. 12. Calend. Jul. Gordiano A. et Auiola Coss. 240.

e) DE TEMPORIBVS IN INTEGRVM RESTITVTIONIS, TAM MINORVM, ET ALIARVM PERSONARVM, QVAE RESTITVI POSSVNT, QVAM ETIAM HEREDVM EORVM.
(Cod. 2. T. 53.)

1. *Imp.* GORDIANVS A. *Pudenti Militi.*

In his, in quibus laesus es, cum minor annis viginti quinque esses; toto militaris expeditionis tempore auxilium restitutionis postulare potes: tempus etenim post impletam minorem aetatem praestitutum, ex die missionis juxta rationem Juris computari debet. PP. 3. Non. Octobr. Pio * *al. Vlpio* et Pontiano Coss. 239.

2. *Idem* A. *Secundino Militi.*

Si intra legitimam aetatem, vel ea impleta nondum exacto tempore praestituto, pater tuus in fata concessit, tuque ei heres extitisti, et intra viginti quinque annos, vel post eam actatem intra id tempus, quod ad in integrum restitutionem defuncto supererat, nomen militiae dedisti, Praeses prouinciae, causa cognita, per in integrum restitutionem ex persona defuncti subueniri tibi prouidebit. Dat. 11. Cal. Nouembr. Pio et Pontiano Coss. 239.

3. *Idem* A. *Mutiano Militi.*

Si intra annos, quibus in integrum restitutionis auxilium indulgetur, constitutus es, vel eo tempore nomen militiae dedisti, et expeditione occupatus es: continuatum beneficium restitutionis, per vsucapionem, licet ante militiam suppleta sit, non patitur te dispendio rei familiaris affligi. Dat. Calend. Nouembr. Pio et Pontiano Coss. 239

4. *Impp.* DIOCLETIANVS et MAXIMIANVS AA. et CC. *Dionysio.*

Ex persona fratrum, si tibi eorum quaesita est successio, potes, contra quem supplicas, agere: non ignorans, quod si minores viginti quinque annis militauerint fratres tui, atque in militia diem functi sunt: in integrum restitutionis tempus eis non cesserit, sed omne ad successorem transmiserint. S. 8. Calend. Januar. *Philippopoli*, * *Constantio et Maximiano* CC. Coss. * 294.

5. *Imp.* CONSTANTINVS A. *ad Bassum P. P.*

Ea, quae de temporibus in integrum restitutionum legibus cauta sunt, custodiri conuenit: et si forte quis beneficio nostro aetatis veniam fuerit consequutus: ex eo die, quo Indulgentia nostra in judicio competenti fuerit intimata, eique admi-

perceperit, in vtraque actione eadem ratio pene habetur, si praedo fuerit, si vero bonae fidei possess-

administratio rei propriae permissa, ad persequendas in integrum restitutionum, finiendasque causas jure tempus habeat praestitutum: [ita tamen, vt nunquam minoribus viginti quinque annis constitutis, de his, quae ante impetratam veniam aetatis gesserunt, auxilium in integrum restitutionis denegetur]. §. 1. Si quando sane in minoris Jura successerit minor: minime prohibeatur, cum quintum et vicesimum suae aetatis annum transierit, in integrum restitutionis beneficio vti tempore illibato. §. 2. Quod si majoris fuerit minor jura nactus; quantum ad eas pertinet causas, quas ex persona majoris fuerit consecutus: tantum temporis ad exponendas in integrum restitutiones, decidendasque causas accipere debebit, quantum defuncto, cujus heres aut bonorum possessor docebitur extitisse, reliquum fuerat. §. 3. Cum vero major successionem fuerit adeptus minoris: si quidem ciuili Jure ab intestato, vel ex testamento successerit, mox cum fuerit adita hereditas: si vero honorario Jure, ex quo bonorum possessio fuerit accepta, examinando [ac terminando] in integrum restitutionis negotio, solida sine vlla diminutione tempora supputentur. Dat. Non. Octobr. *Romae*, Constantino A. et Licinio Caes. vtrisque 2. Coss. 312.

In AVTHENT. *de temp. non solut. pecuniae super dote.* §. *et generaliter. Coll.* 8. *Tit.* 1. *al. Coll.* 7. *Tit.* 10. *seu* Nou. 100. Cap. 2.

Si minor viginti quinque annis de dote cauta non numerata statim non queritur; restituitur eatenus, vt non transcendat à tempore nuptiarum duodecimum annum. Eo quoque mortuo intra praedictum tempus, indulgetur annus heredi ejus. Sed si heres sit minor majoris seu minoris defuncti, quinque annorum gaudeat spatio, non expectato exitu aetatis ejus.

(Nou. 100. CAP. II. vid. supr. h. P. II. L. I. T. X. p. 101.)

6. *Idem* A. *ad Julianum Praefectum Vrbi.*

Petendae in integrum restitutionis temporibus obseruatis, si dilatio ab actore petatur, quae intra metas restitutionis valet arctari: eandem quocunque flagitante, causis cognitis tribui oportebit. Sin vero ejusmodi postulantur curricula, quae intra spatium receptum angustari nequeunt: (quippe si in confinio legitimi temporis petantur, et ejus terminos prorogabunt) dilationem petitori denegari conueniet: in ejus enim arbitrio fuerat, tunc inferre litigium, cum petitae dilationis mora superstite spatio posset includi.

§. 1. Quod si defensio rei dilationis suffragium postulauerit: eandem afferta causa citra obstaculum temporis differri sancimus: quia nequaquam steterat in ipsius potestate, quando litigio pulsaretur. Dari igitur debet, etsi impetrata dimensio sese vltra temporis definitionem proferat: Qua dilatione, si à reo impetratur, etiam actor in requirendis probationibus vti minime prohibebitur. Dat. 14. Cal. Aug. *Romae*, Constantino * *C.* 5. et (Maximo Coss. (319.) * *327.*

7. *Imp.* JVSTINIANVS A *Joanni P. P.*

Superuacuam differentiam vtilis anni in integrum restitutionis à nostra Republica separantes, sancimus, et in antiqua Roma, et in hac alma Vrbe, et in Italia, et in aliis prouinciis quadriennium continuum tantummodo numerari ex die, ex quo annus vtilis currebat, et id tempus totius loci esse commune: Ex differentia enim locorum aliquod discrimen, satis nobis absurdum visum est. Quod non solum in minorum restitutionibus, (quibus vtilis annus incipit currere, ex quo vicesimi sexti anni dies illuxerit) sed etiam in majorum hoc idem adhiberi sancimus: vt et hic pro vtili anno memorata continuatio temporis obseruetur ad interponendam contestationem, finiendamque litem. §. 1. Et quemadmodum omnis minor aetas excipitur in minorum restitutionibus; ita et in majorum, tempus, in quo Reipublicae causa absuerint, vel aliis legitimis causis, quae veteribus legibus enumeratae sunt, fuerint occupati, omne excipiatur: et non absimilis sit in hac parte minorum et majorum restitutio. Dat. Calend. Septembr. *Constantinop.* post Consulatum Lampadii et Orestis VV. CC. Coss. 531.

f) IN QVIBVS CAVSIS IN INTEGRVM RESTITVTIO NECESSARIA NON EST.

(Cod. 2. T. 41.)

1. *Imp.* ALEXANDER A. *Mutato.*

Minoribus viginti quinque annis (praesertim qui per tutores et curatores non defenduntur) non obesse, si mortem defuncti parentis non vlciscantur, innumeris Diuorum Parentum meorum ac meis Rescriptis continetur. 5. Idus Maji, Alexandro A. 3. et Dione Coss. 230.

2. *Impp.* VALERIANVS et GALLIENVS AA. *Theodorae.*

Adolescentiae tempus non imputari in id quinquennium liberis cujus praescriptio feram inofficiosi quaestionem monentibus opponi solet, manifeste ante descripsimus. Impleta igitur aetate legitima, non est in integrum restitutio necessaria: quia non redintegratio amissae causae his datur, sed integra ipsa causa seruatur. PP. 2. Id. August. Tusco et Basso Coss. * 259.

3. *Impp.* DIOCLETIANVS et MAXIMIANVS AA. et CC. *Decimo.*

In minorum persona re ipsa, [et] ex solo tempore tardae pretii solutionis, recepto Jure moram fieri creditum est: in his videlicet, quae moram desiderant, id est, in bonae fidei contractibus, et fideicommissis, et legatis. * 293.

4. *Iidem* AA. et CC. *Stratonicae.*

Si Tutor tuus, qui pro tutelari officio non cauerat, judicio expertus est; contra eum lata sententia, juri tuo officere non potuit: nec ea, quae ab eo gesta sunt, vllam firmitatem obtinent. Frustra ergo in integrum restitutionis auxilium desideras: quando ea, quae ab eo gesta sunt, qui legitimi administratoris personam sustinere non poruit, ipso jure irrita sunt. S. 18. Cal. Nou. *Nicomediae*, * *Constantio et Maximiano* CC. Coss. 294.

5. *Imp.* JVSTINIANVS A. *Joanni P. P.*

Sancimus fauore imperfectae aetatis exceptionem non numeratae pecuniae ab initio minoribus non currere; ne, dum in integrum restitutionem expectamus, [vel] aliquod emergat obstaculum, per quod hujusmodi beneficio minor vti non possit, vel substantia ejus subuertatur. Sed humanius est, latius eandem legis interpretationem extendere, in omnibus casibus, in quibus vetera jura currere quidem temporales praescriptiones aduersus minores concesserunt; per in integrum autem restitutionem eis subueniebant, eas ipso jure non currere: Melius etenim

possessor fuerit: non habetur ratio [neque] consumptorum, neque non perceptorum. Post inchoa-

etenim est, intacta eorum jura seruari, quam post causam vulneratam remedium quaerere: videlicet exceptionibus triginta, vel quadraginta annorum in suo statu remanentibus. Dat. Calend. Nouembr. *Constantinop.* post Lampadium et Orestem VV. CC. Coss. 531.

g) De IN INTEGRVM RESTITVTIONE Minorvm XXV. Annis.

(Cod. 2. T. 22.)

1. Imp. ALEXANDER A. *Plotianae.*

Illud inspiciendum est, num inofficiosi querelae vel palam, vel tacita dissimulatione sit renunciatum. Nec hoc autem in tuam personam cadere posse auxilium, quod aetati impertitur, ostendit. Dat. 5. Id. Jul. Maximo 2. et Aeliano Coss. 224.

2. Imp. GORDIANVS A. *Alexandro.*

Eo tempore, quo soror tua auxilio aetatis juuabatur, si patris intestati bonorum possessionem accipere debuit: licet quinque filios superstites habuerit, non tamen ideo minus ad Edicti praerogatiuam pertinet: scilicet si nunc per aetatem beneficium restitutionis largitur. PP. 8. Id. Aug. Vlpio et Pontiano Coss. 239.

3. Impp. DIOCLETIANVS et MAXIMIANVS AA. et CC. *Attiano.*

Si curatorem habens minor quinque et viginti annis post pupillarem aetatem res vendidisti, hunc contractum seruari non oportet: cum non absimilis ei habeatur minor curatorem habens, cui à Praetore curatore dato, bonis interdictum est. † Si vero sine curatore constitutus contractum fecisti: implorare in integrum restitutionem, si necdum tempora praefinita excesserint, causa cognita non prohiberis. Dat. 14. Cal. Maji, *Heracliae*, AA. * 5. *et* 4. Coss. 293.

4. *Iidem* AA et CC. *Isidoro.*

Si minorem te quinque et viginti annis fuisse, cum contraheres, ostenderis, et tempora restitutionis praestituta excessisse, ab aduersario tuo comprobatum non fuerit: Praeses prouinciae in integrum restitutionis dare tibi auxilium debet. Dat. 6. Cal. Maji, *Heracliae*, AA. Coss. 293.

5. *Iidem* AA. et CC. *Ruso.*

Minoribus in integrum restitutio, in quibus se captos probare possunt, etsi dolus aduersarii non probetur, competit.

§. 1. Ante impletum etiam quintum et vicesimum annum, de his, in quibus se captos existimant minores, posse in integrum restitutionem implorare, certissimi juris est. Dat. 5. Cal. Maji, *Heracliae*, AA. Coss. 293.

6. *Iidem* AA et CC. *Sententiae.*

Si intra aetatem, cui succurri solet, in integrum restitutionis [auxilio] lis inchoata est, nec ei à te renunciatum est: mors ejus, contra quem haec fuerit implorata, fraudi tibi esse non potest. Dat. 5. Cal. Maji, *Sirmii*, * *Constantio et Maximiano* CC. Coss. 294.

7. *Iidem* AA. et CC. *Seuerae.*

De tuteis uniuscuiusque ejusdemque tutoris, cui falso aetate probata praestitisti liberationem, quem ignarum aetatis tuae non fuisse tam officium tutelae, quam sanguinis proximitas arguit, si necdum statutum tempus excessit, ex causa in integrum restitutionis heredes ejus conuenire potes. Dat. 11. Calend. August. * *iisdem* CC. Coss. 294.

8. **Impp.** HONORIVS et THEODOSIVS AA. *Juliano, Proconsuli Africae.*

Minoribus in his, quae vel praetermiserunt, vel ignorauerunt, innumeris auctoritatibus constat esse consultum. Dat. Non. Mart. * (*Theod. A.* 9. *et* Constantio V. C. Coss. 420.) * *Dat. Prid. Non. Mart. Rauennae, Constantio et Constante VV. CC. Coss.* 414.

9. **Imp.** ZENO A. *Aeliano P. P.*

Non videtur circumscriptus esse minor, qui jure sit vsus communi. Dat. Cal. Jan. Basilio V. C. Cos. 480.

h) De FILIOFAMILIAS Minore.

(Cod. 2. T. 23.)

1. Imp. GORDIANVS A. *Gaudiano Militi.*

Filiusfamilias, si minor viginti quinque annis pro extraneo fidejussit, in integrum restitutionem implorare non prohibetur. Sed et si pro patre suo fidejussor extitit, eique diem suum functo non successit: in integrum restitutionem postulare potest. Dat. Calend. Julii, Gordiano A. 2. et Pompejano Coss. * 242.

2. *Idem* A. *Triphoni Militi.*

Si Frater tuus, cum mutuam pecuniam acciperet, in patris fuit potestate, nec jussu ejus, nec contra Senatusconsultum contractum est: propter lubricum aetatis, aduersus eam cautionem in integrum restitutionem potuit postulare. PP. 3. Non. Octobr. Vlpio (* *al. Pio*) et Pontiano Coss. 239.

i) De FIDEJVSSORIBVS Minorvm.

(Cod. 2. T. 24.)

1. Impp. SEVERVS et ANTONINVS AA. *Mironi.*

Postquam in integrum aetatis beneficio restitutus es, periculum euictionis emptori, cui praedium ex bonis paternis vendidisti, praestare non cogeris. Sed ea res fidejussores, qui pro te interuenerunt, excusare non potest. Quare mandati judicio, si pecuniam soluerint, aut condemnati fuerint, conuenieris: modo si eo quoque nomine restitutionis auxilio non juuaberis. 6. Cal. Octobr. Seuero A. * 2. et Albino Coss. 195.

2. **Impp.** DIOCLETIANVS et MAXIMIANVS AA. *Curioni.*

Si ea, quae tibi vendidit possessiones interposito decreto Praesidis, aetatis tantummodo auxilio juuatur: non est dubium, fidejussorem ex persona sua obnoxium esse contractui. Verum si dolo malo apparuerit contractum interpositum esse: manifesti juris est, vtrique personae, tam venditricis, quam fidejussoris consulendum esse. S. 6. Cal. Maji, Diocletiano * 3. et Maximiano AA. Coss. 287.

k) Si TVTOR vel Cvrator INTERVENERIT.

(Cod. 2. T. 25.)

1. Imp ANTONINVS A *Martianae et aliis.*

Si jam puberes vtriusque sexus parentum hereditatem adiistis, si etiam nunc in ea aetate estis, vt, eo quod paternae hereditati vos obligastis, in integrum restitutionis auxilium accipere debeatis: per procuratores vestros adite Praesidem prouinciae. Quod si legitimam aetatem impletis, idque tempus, quo in integrum restitui potestis, excessistis: curatores vestros, si aduersus

choatam autem petitionem, etiam illorum [fructuum] ratio habetur, qui culpa possessoris percepti non sunt, vel percepti consumpti sunt.

§. 3.

sus eos nondum experti estis, judicio secundum formam Juris conuenite. PP. 2. Non. April. Laeto * 2. et Cereali Coss. 216.

2. *Imp.* ALEXANDER A. *Martianae.*

Minoribus annis viginti quinque etiam in his, quae praesentibus tutoribus, vel curatoribus, in judicio, vel extra judicium gesta fuerint, in integrum restitutionis auxilium superesse, si circumuenti sunt, placuit. PP. 3. Non. Mart. Maximo 2. et Aeliano Coss. 224.

3. *Impp.* DIOCLETIANVS et MAXIMIANVS AA. *Nicomedi.*

Etiam in his, quae minorum tutores vel curatores male gessisse probari possunt: licet personali actione à tutore vel curatore [jus] suum consequi possint, in integrum tamen restitutionis auxilium eisdem minoribus dari jampridem placuit. Dat. 4. Non. Maji, Maximo * 2. et Aquilino Coss. 286.

4. *Iidem* AA. et CC. *Isidoro.*

Si creditor non vestram personam, sed curatorem secutus, cum ipsis contractum habuit, et ab ipsis stipulatus est: nullam ei prorsus aduersus vos actionem competere manifestum est. 5. Cal. Maji, *Heracliae*, AA. * *5. et 4.* Coss. 293.

5. *Iidem* AA. et CC. *Valentino.*

Etiam tutoribus vel curatoribus distrahentibus, vel alias contrahentibus, minores tam restitui rebus propriis, quam tutorum vel curatorum damna sequi, nullo eis praejudicio per electionem generando, placuit. 6. Id. Dec. * *Constantio et Maximiano* CC. Coss. 294.

l) Si Minor AB HEREDITATE SE ABSTINEAT.
(Cod. 2. T. 39.)

1. *Impp.* SEVERVS et ANTONINVS AA. *Florentio et aliis.*

Si vos paternae hereditati non immiscuistis: ob eam rem testificatio necessaria non fuit, cum fides veritatis verborum adminicula non desideret. Quod si pro herede gessistis, vel bonorum possessionem accepistis; propter aetatem, cui subueniri solet, in integrum restitutionis auxilium accipere debetis. PP. 6. Nonas Maji, Saturnino et Gallo Coss. 199.

In AVTHENT. *vt sponſ. larg.* §. *ad haec quoque Coll. 9. Constit.* 11. *Tit.* 2. *seu* Nouell. 119. Cap. 6.

Si omnes creditores praesentes sunt, vbi restitutio postulatur, à judice vocentur: vt intersint, cum minor se abstineat. Sed si omnes absint, vel quidam: solenniter à judice citentur: quibus intra tres menses non apparentibus, minor sine periculo ab hereditate discedat: judice prouidente, vbi et qualiter res hereditariae debeant custodiri, quantitate earum in actis manifestanda.

(Nov. 119. CAP. VI. vid. supr. h. P. II. L. I. T. X. p. 61.)

2. *Imp.* GORDIANVS A. *Herodotae.*

Si, cum aui tui Testamento te heredem reliquissent, hereditates eorum non adiisti: liberum tibi est, repudiata paterna successione, per in integrum restitutionis auxilium (quo te aetatis jure dicis esse munitam) hereditatem parentum tuorum (licet antea non adiisti) nunc obtinere. PP. 3. Nonas Febr. Gordiano A. 2. et Pompejano Coss. 241.

m) SI VT OMISSAM HEREDITATEM VEL BONORVM POSSESSIONEM, VEL QVID ALIVD ACQVIRAT.
(Cod. 2. T. 40.)

1. *Imp.* GORDIANVS A. *Protae.*

Minores viginti quinque annis non tantum in his, quae ex bonis propriis amiserunt, verum etiam si hereditatem sibi delatam non adierint, posse in integrum restitutionis auxilium postulare, jamdudum placuit. PP. Id. Octobr. Vlpio et Pontiano Coss. 239.

2. *Impp* DIOCLETIANVS et MAXIMIANVS AA. et CC. *Sarapiadi.*

Ad bonorum possessionem in paternis rebus omissam minores in integrum restitutionis admitti beneficio jam pridem placuit. Restituti autem decreto, bona, quae habuerunt mortis tempore patris, debent conferre [fratribus]. Dat. 16. Calend. Nouembr. *Sirmii*, * *Constantio et Maximiano* CC. Coss. 294.

*) Si minor viginti quinque Annis Restitutionem aduersus Aditionem Hereditatis petere voluerit, Nouell. 119. Cap. 6. v. supr. h. P. II. L. I. T. X. p. 62. modo alleg.

n) SI ADVERSVS CREDITOREM.
(Cod. 2. T. 38.)

1. *Imp.* ANTONINVS PIVS A. *Prunico.*

Cum et ipse profitearis, cum Zenodora minore viginti quinque annis [te] contraxisse, nec doceri potuisse Praetorem Virum Clarissimum ex eo contractu locupletiorem [eam esse] factam: intelligis eam merito in integrum restitutam. Dat. 6. Non. August. Largo et Messalino Coss. 148.

2. *Imp* GORDIANVS A. *Cajano.*

Si (vt allegas) minor annis pecuniam foenori accepisti, nec ea in rem tuam versa est: aduersus cautionem, per quam eo nomine te obligasti, in integrum restitutionis auxilium potes solenniter postulare. PP. 3. Non. Febr. Gordiano A. 2. * *et Pompejano* Coss. 242.

o) SI ADVERSVS DELICTVM.
(Cod. 2. T. 35.)

1. *Impp.* SEVERVS et ANTONINVS AA. *Longino.*

In criminibus quidem aetatis suffragio minores non juuantur: etenim malorum mores infirmitas animi non excusat. Si tamen delictum non ex animo, sed extra venit: noxia non committitur, etiam si poenae causa pecuniae damnum irrogetur: et ideo minoribus in hac causa in integrum restitutionis auxilium competit. Dat. Idib. Octobr. Seuero A. * 3. et Victorino Coss. 201.

2. *Impp.* DIOCLETIANVS et MAXIMIANVS AA. et CC. *Proculae.*

Licet in delictis aetate neminem excusari constet: matri tamen, quae filiis tutorem aetatis lubrico lapsa non petiit, eorum minime denegari successionem conuenit: cum hoc in majoribus matribus tantum obtineat. S. 5. Nonas Mart. * *Constantio et Maximiano* CC. * *Coss.* 294.

§. 3. Si AD EXHIBENDVM (γ) actum fuerit: non sufficit, si exhibeat rem is, cum quo actum est; sed opus est, vt etiam rei causam debeat exhibere, id est, vt eam causam habeat actor,

p) SI ADVERSVS DONATIONEM.
(Cod. 2. T. 30.)

1. *Impp.* DIOCLETIANVS et MAXIMIANVS AA. *Theodorae.*

Si quae res ante nuptias congruenti moderatione à minore annis viginti quinque marito sponsaliorum tempore, etiam curatore praesente, tibi donatae sunt: obtentu aetatis non reuocabuntur. S. 3. Non. Nouembr. Diocletiano * *A.* 2. et Aristobolo Coss. 285.

2. *Iidem* AA. et CC. *Medeae.*

Si in te ac fratrem tuum emancipatos pater vester donationem fecit: in alium postea transferendo portionem ejus, nihil vobis abstulit: Nec si Frater tuus [sibi] quaesiti praedii rustici partem donanti patri consensit, dominium ab eo discedere potuit propter Senatusconsulti auctoritatem: nec auxilium in integrum restitutionis hac in re necessarium est. In aliis vero rebus, quae etiam sine decreti recitatione alienari possunt, si, postquam sibi donatae fuerint, postea alii donanti eandem patri voluntatem in minori aetate commodauit, nec praestituta tempora restitutionis excessit: hoc auxilium implorare potest. Dat. 8. Cal. Jan. AA. * *5. et 4.* Coss. 293.

q) SI ADVERSVS DOTEM.
(Cod. 2. T. 34.)

1. *Imp.* ALEXANDER A. *Valenti.*

Quoniam circumuentam dicis sororem tuam omnia bona in dotem dedisse: an veritas allegationi [tuae] adsistat; si ad te hereditas sororis tuae, vel bonorum possessio pertinuit, et tempora nondum praeterierint, intra quae legibus conceditur ex persona defuncti postulare in integrum restitutionem; Praeses prouinciae, praesente aduersa parte, examinabit. Dat. *6.* Id. Jul. Maximo * 2. et Paterno Coss. 234.

r) SI ADVERSVS FISCVM.
Cod. 2. T. 37.

1. *Impp.* SEVERVS et ANTONINVS AA. *Longino.*

Si Probus in minore aetate constitutus, circumuentus à Rufino dispensatore nostro, venditionem rei, praecipiti animo, pretio longe minore contrahere festinauit: juris publici fiscus noster in integrum restitutionis jure sequetur auctoritatem. Dat. † Seuero A. * *3.* et Victorino Coss. 201.

2. *Imp.* ALEXANDER A. *Antiocho et aliis.*

Si aduersus priuatos in integrum restitutionem tam tu, quam fratres tui desideratis: Praesidis prouinciae, Viri Clarissimi notio est: isque cognita causa aestimabit, an auxilium, quod imploratis, conferri vobis debeat. Quod si aduersus fiscum id postulatis, intelligitis, Procuratorem meum, vna cum Praeside, praesente fisci patrono, adire vos debere. Dat. Calend. August. Alexandro A. 2. et Marcello Coss. 227.

3. *Impp* DIOCLETIANVS et MAXIMIANVS AA. et CC. *Laurentio.*

Edicto quidem D. MARCI Parentis nostri res minorum exceptae, nihil tuum adiuuant desiderium: siquidem debiti causa patris minoris, vel etiam ipsius praedia venundata quinquennii praescriptionis nullam admittunt quaestionem. Sed quoniam per collusionem siue fraudem tunc temporis Procuratoris nostri nimis exiguo pretio fundum tuum cum mancipiis venundatum asseueras: si aditus Rationalis noster tuis adesse fidem allegationibus, nec seruatam solennitatem hastarum animaduerterit: fisco te satisfaciente, reuocata venditione, fundum tibi restitui jubebit. Dat. Id. Febr. *Sirmii*, * *Constantio et Maximiano* CC. Coss. 294.

s) SI ADVERSVS LIBERTATEM.
(Cod. 2. T. 31.)

1. *Impp.* SEVERVS et ANTONINVS AA. *Hamniae.*

Si post decretum Praetoris viri clarissimi, qui fideicommissariam libertatem deberi pronunciauit, Secundus, (quem conditioni non paruisse conquereris) manumissus non est, aetas tua litis instaurationem admittit. Quod si libertatem (quamuis indebitam) dedisti, non posse eam reuocari intelligis: sed damnum, quod ob eam causam illatum est, judicio negotiorum gestorum à curatoribus tuis esse sarciendum. PP. 2. Cal. Jul. Laterano et Rufino Coss. 198.

2. *Imp.* GORDIANVS A. *Solanoae.*

Et si minor viginti annis, vt allegas, constituta seruum tuum, ab eo circumscripta, in concilio manumisisti: tamen vindictae impositio, qua libertas justa munitur, nec obtentu quidem aetatis rescindi potest: indemnitati vero tuae à manumisso scilicet sarciendae, ab eo, cujus jurisdictio est, quatenus juris ratio permittit, consuli debet. PP. *6.* Id. Mart. Gordiano A. 2. et Pompejano Coss. 242.

3. *Impp.* VALERIANVS et GALLIENVS AA. *Marthonae et Sabinillae.*

Quos retrahi in seruitutem postulatis, si non in concilio causa cognita, cum minores annis viginti fuissetis, manumisistis: non per in integrum restitutionem, sed ipso jure persequi potestis. Quod si probata causa, libertas praestita est: restitutio in integrum contra libertatem locum habere non potest. Si tamen in ea re, culpa seu fraude liberti, ejusdemque curatoria ratio vestra laesa sit: sarciri damnum ab eo, qui hoc intulit, Praeses prouinciae curabit, non dubitaturus etiam grauiorem executionem adhibere, si quid tam aperta fraude commissum est, vt puniendum in liberto crimen deprehendatur. PP. 8. Cal. Oct. Seculare 2. et Donato Coss. 261.

4. *Impp* DIOCLETIANVS et MAXIMIANVS AA. et CC. *Tatiano.*

In judicio de liberali causa sententiam pro libertate latam, ne quidem praerogatiua minoris aetatis sine appellatione posse rescindi, ambigi non potest. Dat. *6.* Id. Jan. ipsis AA. 5. et 4. Coss. 293.

t) SI ADVERSVS REM JVDICATAM RESTITVTIO POSTVLETVR.
(Cod. 2. T. 27.)

1. *Imp.* ALEXANDER A. *Viliis.*

Minus ex tutelae judicio consecuti, de superfluo habere actionem ita potestis, si tempore judicii minores annis fuistis, et nunc beneficium aetatis vobis largitur. Caeterum, si post legitimam aetatem sententia prolata est, iterato eandem actionem de

actor, quam habiturus esset, si, cum primum ad exhibendum egisset, exhibita res fuisset. Ideoque si inter moras [exhibendi] vsucapta sit res à possessore: nihilominus condemnabitur. Praeterea fructuum

de eisdem speciebus inferre non potestis. PP. 5. Calend. Febr. Pompejano et Peligno (* *al. Feliciano*) Coss. * 232.

2. *Imp.* GORDIANVS A. *Serenae.*

Si cum pater tuus te in sua potestate esse, minimeque emancipationem à se factam valere diceret, Proconsul super causa cognoscens, te ejus potestati subjectam pronunciauerit: cum aduersus eam sententiam in integrum restitui postules: is, qui prouinciam regit, in impertienda cognitione suas partes secundum leges exhibebit. PP. 15. Cal. Dec. Vlpio et Pontiano Coss. 239.

3. *Impp.* PHILIPPVS A. et PHILIPPVS C. *Aelianae.*

Aduersus sententiam ejus, qui tunc vice Principis judicauit, in integrum restitutionis auxilium apud Praetorem seu Praesidem prouinciae Clarissimum Virum flagitare nequaquam poteris: Nam aduersus ejus sententiam, qui vice Principis cognouit, solus Princeps restituet. PP. 18. Cal. Nou. Philippo A. et Titiano Coss. 246.

4. *Impp.* DIOCLETIANVS et MAXIMIANVS AA. *Vrbinio et aliis.*

Cum et minores vos esse affirmetis, et indefensos, nullum vobis praejudicium fieri Praeses prouinciae pro sua grauitate curabit. Nam si justa defensione tutorum, vel curatorum vobis assistente, aliquid statutum est: intelligitis in integrum restitutionis auxilium vobis esse necessarium: eodem obtinente, etiamsi per procuratorem vestrum legitime ordinatum lis agitata est. Dat. 16. Cal. Maji, Maximo et Aquil. Coss. 286.

5. *Iidem* AA. et CC. *Martiano.*

In rem pupilli, vel adulti contra tutores seu curatores à Praeside lata sententia, restitutionis auxilium non minus, quam si quid aduersus eos fuisset statutum, implorare minores posse constat. Dat. 10. Cal. Nou. AA. * 5. et 4. Coss. 293.

u) Si adversus SOLVTIONEM a Tvtore vel a se factam.

(Cod. 2. T. 33.)

1. *Impp.* DIOCLETIANVS et MAXIMIANVS AA. et CC. *Sotericae.*

Exemplo caeterorum debitorum Tutores etiam, quae ex administratione tutelae debent, curatoribus soluentes liberantur: sed ante tempus in integrum restitutionis praestitutum Edicto perpetuo permissum beneficium implorari, et an sit tribuendum, per causae cognitionem aestimari potest. Dat. 6. Id. Februar. * *Constantio et Maximiano* CC. Coss. 294.

2. *Iidem* AA et CC. *Laurinae.*

Indebito legato, licet per errorem juris à minore soluto repetitionem ei decerni: si needum tempus, quo restitutionis tribuitur auxilium, excesserit, rationis est. Dat. 15. Cal. April. *Sirmii*, * *iisdem* CC. Coss. 294.

x) Si adversvs TRANSACTIONEM vel DIVISIONEM in integrvm Minor restitvi velit.

(Cod. 2. T. 32.)

1. *Impp.* SEVERVS et ANTONINVS AA. *Antonio.*

Cum in integrum pupilla restituta, rescindi transactionem vel diuisionem placuit: tu quoque actionibus, quas pridem habuisti, vteris. PP. 14. Cal. April. *Sirmii*, AA. Coss. 203.

2. *Impp.* DIOCLETIANVS et MAXIMIANVS AA et CC. *Hymnodae.*

Si ex persona minorum in integrum restitutio aduersus transactum propter aetatis auxilium imploretur; tibi quoque agenti ex integro vel replicatione contra exceptionem pacti, vel, si peremptam esse constet pristinam obligationem, ex instauratione negotii tributa [tibi] actione consulendum est. Dat. Cal. Dec. AA. * 5. et 4. Coss. (203.) * 293.

y) Si adversvs VENDITIONEM.

(Cod. 2. T. 28.)

1. *Imp.* ALEXANDER A. *Florentio Militi.*

Si minor annis viginti quinque emptore praedii cauisti nullam de caetero te esse controuersiam facturum, idque etiam jurejurando corporaliter praestito seruare confirmasti: neque perfidiae, neque perjurii me auctorem [tibi] futurum sperare debuisti. Dat. 6. Cal. Sept. †

Imp. FRIDERICI A. Constitutio noua.

Sacramenta puberum sponte facta super contractibus rerum suarum non retractandis, inuiolabiliter custodiantur. † Per vim autem, vel per justum metum extorta etiam à majoribus, (maxime ne querimoniam maleficiorum faciant) nullius esse momenti jubemus.

2. *Imppp.* CONSTANTINVS, CONSTANTIVS et CONSTANS AAA. *ad Populum.*

In integrum restitutione minoribus aduersus commentitias venditiones, et aduersus tutorum [seu curatorum] insidias, sanctionum praesidio cautum esse non dubium est. Dat. Id. (Aug.) * *Mart. Sirmii*, (Constantio 2. et Constante C. Coss. 339.) * *ipso Aug. 7. et Constantino Caes. 4. Coss.* 326.

z) Si adversvs venditionem PIGNORVM.

(Cod. 2. T. 29.)

1. *Impp.* DIOCLETIANVS et MAXIMIANVS AA. et CC. *Sabinae et aliis.*

Etiam aduersus venditiones pignorum, quae à creditoribus fiunt, minoribus subueniri, (si tamen magno detrimento afficiantur) jampridem placuit. Si igitur pignori captis praediis, ac distractis, enorme damnum ex hujusmodi venditione passos vos ostenderitis: praesertim cum hodie minores vos esse affirmetis, auxilium restitutionis vobis impertietur. Dat. 10. Cal. Dec. *Sirmii*, ipsis AA. * 5. et 4. Coss. 293.

2. *Iidem* AA. et CC. *Seuerae et Clementinae.*

Rem, quam à patre vestro quondam creditor ejus obligatam sibi distraxit, per aetatem vestram postulantium reuocari desiderium non habet rationem: Quod juris est, etiamsi extraneo successistis: Nam si creditor non bona fide versatus est: ipsum magis, vel tutores, siue curatores vestros, qui hanc venundari passi sunt, conuenite. Dat. 13. Cal. Maji, *Sirmii*, * *Constantio et Maximiano* CC. Coss. 294.

fructuum medii temporis, id est, ejus quod post acceptum ad exhibendum judicium, ante rem judica-

aa) Si adversus VSVCAPIONEM.
(Cod. 2. T. 36.)

1. *Impp.* DIOCLETIANVS et MAXIMIANVS AA. et CC. *Isidorae.*

Contra eos, qui res minorum tenent, si usucapione dominium acquisierint, restitutionis auxilium eis decerni debet. Dat. Cal. Maji, *Sirmii,* * *Constant. et Maximiano* CC. Coss. 294.

bb) Si in COMMVNI EADEMQVE CAVSA in integrum Restitutio postuletur.
(Cod. 2. T. 26.)

1. *Impp.* DIOCLETIANVS et MAXIMIANVS AA. et CC. *Aphobio et aliis.*

Nec si major viginti quinque annis soror vestra fuit, vobis non mandantibus, nec ratam transactionem habentibus, de jure vestro quicquam minuere potuit. Nam si cognitis, quae gessit, his consensum post viginti quinque annos (aetatis) commodastis: quamuis illa minor proportione sua restitutionis auxilium implorare possit: vobis tamen, ad communicandum Edicti perpetui beneficium, ejus aetas patrocinari non potest. S. 3. Id. Aug. * *Constantio et Maximiano* CC. Coss. 294.

cc) QVI ET ADVERSVS QVOS in integrum restitui non possunt.
(Cod. 2. T. 42.)

1. *Imp.* ALEXANDER A. *Cononidi.*

In consilio quidem cognoscentis de restitutione in integrum esse oportet, num is, qui se minorem annis laesum esse dicit, diligens Paterfamilias fuerit, actibusque publicis industrium se docuerit, vt lapsum eum per aetatem verisimile non sit. Verum si causa cognita circumuentus deprehendatur: propter hoc solum velut praescriptione à solito auxilio remoueri non debet, scilicet quod vrgentibus patriae necessitatibus decurio minor annis creatus sit, vel propagandae soboli liberorum educatione prospexerit. PP. 10. Cal. Octobr. Lupo et Maximo Coss. 233.

2. *Imp.* JVSTINIANVS A. *Joanni P. P.*

Cum apud veteres dubitabatur, an liberi parentes suos, vel liberti patronos in querimoniam deducere possent, quasi non rite in eos versatos: Et quidam existimabant, nullam esse contra hujusmodi personas in integrum restitutionem, pondere naturali, vel patronali reuerentia hujusmodi petulantiae refragante; nisi vel ex magna causa, vel aduersus turpem eorum personam: Alii autem personarum quidem, vel causae distinctionem respuendam [esse] censuerunt: tunc autem tantummodo dandam esse restitutionem putauerunt, cum minor ex sua simplicitate se deceptum, non ex dolo patris, vel patroni circumscriptum esse diceret. Sed vt maneat in omnibus honor parentibus, et patrono, vel patronae illibatus, atque intactus: sancimus, nullo modo, neque aduersus parentes vtriusque sexus, neque aduersus patronam dari restitutionem: nam personarum reuerentia omnem eis excindit restitutionem: cum proculdubio sit, etiam ipsas personas cauere, ne quid suae opinioni contrarium existat. Dat. Calend. Sept. *Constantinop.* post Consulatum Lampadii et Orestis VV. CC. 531.

dd) Si Minor SE MAJOREM dixerit, vel Major probatus fuerit.
(Cod. 2. T. 43.)

1. *Imp.* ALEXANDER A. *Maximianae.*

Si, cum minor annis viginti quinque esses, tabulis, quae sunt tuarum professionum, obiatis tibi, aetatem quasi major annis viginti quinque decepta probasti: in integrum restitutionem intra statutum legibus tempus, etiam post impletam aetatem, de omnibus intra (eam) aetatem aduersus te gestis, postulare apud eum, cui de ea re jurisdictio est, potes. PP. 12. Cal. April. Maximo et Paterno Coss. 234.

2. *Impp.* DIOCLETIANVS et MAXIMIANVS AA. et CC. *Vitaliano.*

Si is, qui minorem nunc se [esse] adseuerat, fallaci majoris aetatis mendacio te deceperit: cum juxta statuta juris errantibus non etiam fallentibus minoribus publica jura subueniant in integrum restitui non debet. Dat. 3. Calend. Decembr. Diocletiano * 5. et Maximiano * 4. Coss. 293.

3. *Iidem* AA. et CC. *Theodorae.*

Si alterius circumueniendi causa, minor aetate majorem te probare aspectu laboraueris: cum malitia suppleat aetatem, restitutionis auxilium tam sacris Constitutionibus, quam Rescriptorum auctoritate denegari statutum est. Quod si per injuriam, vel circumuentionem aduersarii hoc fuerit factum: durabit beneficium, quo minoribus causa cognita subueniri solet. Aditus itaque Praeses prouinciae, probationis aetatis examinata causa: si tuum dolum non repererit intercessisse, ac te minorem [tunc] fuisse probaueris: causa cognita in integrum restitui prouidebit. Si tamen in instrumento, per sacramenti religionem, majorem te esse adseuerasti: non ignorare debes, exclusum tibi esse in integrum restitutionis beneficium: nisi palam et euidenter ex instrumentorum probatione, non per testium depositiones, te fuisse minorem ostenderis. Hujusmodi autem sacramento corporaliter praestito nullum tibi superesse auxilium, perspicui juris est. Dat. 13. Calend. Octobr. *Sirmii,* * *Constantio et Maximiano* CC. Coss. 294.

4. *Iidem* AA. et CC. *Labio.*

Cum circa probandum annorum numerum, apud Rectorem prouinciae erratum esse proponas, et in hujusmodi causis etiam filiisfamilias minoribus subueniri admissum sit: ea, quae in preces contulisti, Praesidem prouinciae examinare conuenit: qui, si aestimata aetate tua majorem annis falsa opinione te praesumpsisse ex probationum luce cognouerit, erga minoris personam fidem veri sequetur. Dat. 6. Idus Decembr. * *iisdem* CC. Coss. 294.

ee) De his, QVI VENIAM AETATIS impetraverunt.
(Cod. 2. T. 45.)

1. *Imp.* AVRELIANVS A. *Agathocli.*

Eos, qui veniam aetatis [à principali Clementia] impetrauerunt, etiamsi minus idonee rem suam administrare videantur, in integrum restitutionis auxilium impetrare non posse, manifestissimum est: ne hi, qui cum eis contrahunt, principali authoritate circumscripti esse videantur. PP. Cal. Jul. Aureliano A. * 2. et Capitolino Coss. 275.

2. *Imp.*

judicatam intercesserit, rationem habere debet judex. Quod si neget reus, cum quo ad exhibendum

2. *Imp.* CONSTANTINUS A. *ad Verinum P. P.*

Omnes adolescentes, qui honestate morum praediti paternam frugem, vel auorum patrimonia gubernare cupiunt, et super hoc imperiali auxilio indigere coeperunt, ita demum aetatis veniam impetrare audeant, cum vicesimi anni metas impleuerint: ita vt post impetratam aetatis veniam iidem ipsi per se principale beneficium allegantes, non solum per scripturam annorum numerum probent, sed etiam testibus idoneis aduocatis, morum suorum instituta, probitatemque animi, et testimonium vitae honestioris edoceant. §. 1. Foeminas quoque, quas morum honestas, mentisque solertia commendat, cum octauum et decimum annum egressae fuerint, veniam aetatis impetrare sancimus. Sed eas, propter pudorem ac verecundiam foeminarum, coetui publico demonstrari non cogimus: sed percepta aetatis venia annos tantum [aetatis] probari [posse] testibus [quinque] vel instrumentis misso procuratore concedimus: vt ipsae etiam in omnibus negotiis tale jus habeant, quale et mares habere praescripsimus: ita tamen, vt praedia sine decreto non alienent. §. 2. Sed Senatores quidem Clarissimi Viri in hac regia vrbe commorantes apud sublimitatem tuam: caeteri vero apud Praetorem, in prouinciis autem omnes apud earum Rectores de suis moribus et honestate perdoceant. §. 3. Hi vero, qui contra memoratam dispositionem veniam aetatis à principali clementia impetrauerint, sciant eam nullas vires obtinere. Dat. 3. Cal. Jul. *Romae*, Crispo 2. et Constantino 2. Caess. Coss. 321.

3. *Imp.* JUSTINIANUS A. *Mennae P. P.*

Eos, qui veniam aetatis à principali clementia impetrauerunt, vel impetrauerint, non solum alienationem, sed etiam hypothecam minime posse sine decreti interpositione rerum suarum immobilium facere jubemus, in quarum alienatione vel hypotheca decretum illis necessarium est, qui needum veniam aetatis meruerunt: vt similis sit in ea parte conditio minorum omnium, siue petita sit, siue non, aetatis venia. Dat. 7. Id. April. Decio V. C. Coss. 529.

4. *Idem* A. *ad Senatum.*

Si quis aliquid dari vel fieri voluerit, et legitimae aetatis fecerit mentionem, vel [si se] absolute dixerit perfectae aetatis: illam tantummodo aetatem intellectam esse videri volumus, quae et viginti quinque annorum curriculis completur, non quae ab imperiali beneficio suppletur: et praecipue quidem in substitutionibus vel restitutionibus hoc intelligi sancimus: nihilominus tamen et in aliis: nisi specialiter quisquam addiderit, ex venia aetatis velle aliquid procedere. Dat. 9. Cal. April. Lampadio et Oreste VV. CC. Coss. 530.

ff) Si Major factus RATUM HABUERIT.

(Cod. 2. T. 46.)

1. *Impp.* DIOCLETIANUS et MAXIMIANUS AA et CC. *Eutychiano.*

Si inter minores quinque et viginti annis vel scriptura interposita, vel sine scriptura facta sine dolo diuisio est, eamque post legitimam aetatem ratam fecerint: manere integram debere conuenit. S. 8. Cal. Maji, AA. * 5. et 4. Coss. 293.

2. *Iidem* AA. et CC. *Sortiri.*

Qui post vigesimum quintum annum aetatis ea, quae in minore aetate gesta sunt, rata habuerint: frustra rescissionem eorum postulant. Dat. Id. Febr. * *Constantio et Maximiano* CC. Coss. 294.

gg) SI SAEPIUS IN INTEGRUM RESTITUTIO POSTULETUR.

(Cod. 2. T. 44.)

1. *Impp.* SEVERUS et ANTONINUS AA. *Romano et aliis.*

[Si] post sententiam Proconsulis contra vos latam desiderastis in integrum restitui, nec obtinuistis: frustra rursus, vt ea quaestio [in integrum restitutionis] agitetur, desideratis; appellare enim debuistis, si vobis sententia displicebat: Sed si adhuc in ea aetate estis, cui subueniri solet, appellandi jus vobis restituimus. PP. 5. Calend. August. Chilone et Libone Coss. 205.

2. *Imp.* ALEXANDER A. *Justo Militi.*

Quanquam curatores pupillae victi sunt, eum in integrum restitui pupillam desiderabant: eum tamen nouis defensionibus causam instrui posse dicas: adeant curatores vxoris tuae judicem, et petant, vt causas in integrum restitutionis agant. PP. 5. Cal. Aug. Alexandro A. 2. et Marcello Coss. 227.

3. *Imp.* PHILIPPUS A. *Anitiae.*

In vna eademque causa iteratum in integrum restitutionis auxilium non jure, nisi nouae defensiones praetendantur, posci, saepe rescriptum est. PP. 2. Cal. Jul. Peregrino et Aemiliano Coss. 245.

hh) QUIBUS EX CAUSIS MAJORES IN INTEGRUM RESTITUANTUR.

(Cod. 2. T. 54.)

1. *Imp.* ANTONINUS A. *Aemiliano.*

Si propter officium Legationis ad me bona fide factae, absens et indefensus condemnatus es: instaurationem judicii Jure desideras, vt ex integro defensionibus tuis vtaris: nam eos quoque, qui legationis officio funguntur, in eo priuilegio esse, in quo sunt, qui Reipublicae causa absunt, receptum est. PP. 5. Non. Mart. Duobus Aspris Coss. 213.

2. *Idem* A. *Dionysio.*

Si idcirco apud arbitrum praesentiam tui facere non potuisti, quod sub custodia militari Jussu Praesidis detinebaris, idque in veritate esse Praesidi prouinciae probaueris: accipies causae instaurationem. PP. 13. Calend. Octobr. Laeto et Cereali Coss. 216.

3. *Impp.* DIOCLETIANUS et MAXIMIANUS AA. et CC. *Proculo Decurioni.*

In contractibus, qui bonae fidei sunt, etiam majoribus officio Judicis causa cognita publica Jura subueniunt. Dat. Non. August. Diocletiano * 2. et Aristobolo Coss. 285.

4. *Iidem* AA. *Prisciano.*

Respublica minorum jure vti solet: ideoque auxilium restitutionis implorare potest. Dat. 2. Id. Nouembr. Diocletiano * 2. et Aristobolo Coss. 285.

5. *Iidem* AA. *Liciniano.*

Si ab hostibus cum patre ac matre captus, postea his ibi defunctis, legis Corneliae beneficio reuersus, successiones eorum quaesisti: exemplo vtilis actionis, quae in integrum restitutis

dum actum est, in praesenti se exhibere posse, et tempus exhibendi causa petat, idque sine frustratione

tutis datur, eum exceptionis annuae (quae huic objici solet) objectu res vindicare non prohiberis. Dat. 16. Calend. Maji, * *Constantio et Maximiano* CC. Coss. 294.

ii) De ALIENATIONE JVDICII MVTANDI CAVSA FACTA.

(Cod. 2. T. 55.)

1. *Impp.* DIOCLETIANVS et MAXIMIANVS AA. et CC. *Attalo.*

Cum in rem actionem possessio pariat aduersario: alienatione etiam Judicii mutandi causa celebrata, in integrum restitutio Edicto perpetuo permittatur: intelligis, si rem, ne secum ageretur, qui possidebat, venundedit, et emptori tradidit: quem eligeris, conueniendi tibi tributam esse Jure facultatem. Dat. 6. Cal. Decembr. *Viminacii*, * *Constantio et Maximiano* CC. Coss. 294.

kk) De RESTITVTIONIBVS MILITVM, ET EORVM, QVI REIPVBLICAE CAVSA ABSVNT.

(Cod. 2. T. 51.)

1. *Impp.* SEVERVS et ANTONINVS AA. *Chiloni.*

Si Valerianus Centurio cohortis duodecimae Alpinorum ante vita decessit, quam [bonorum] possessionem acciperet: heres ejus ex persona defuncti restitutionis auxilium intra annum vtilem ita recte implorabit, si Valerianus post exactos dies, quibus bonorum possessio defertur, in militia defunctus est. PP. Cal. Nou. Laterano et Rufino Coss. 198.

2. *Imp.* ALEXANDER A. *Petronio Centurioni.*

Si quid de bonis eorum, qui Reipublicae causa absentes sunt, deminutum est, actioneue, qua competente eis, aliquis liberatus fuit: in integrum restitutio perpetua jurisdictione intra annum vtilem permittitur. PP. 13. Calend. Nouembr. Alexandro A. 2. et Marcello Coss. 227.

3. *Idem A. Flauio Aristodemo Militi.*

Quod tempore militiae de bonis alicujus possessom ab aliquo est, postquam is Reipublicae causa abesse desiit, intra annum vtilem amota praescriptione temporis medii possessionem vindicare permissum est: vltra antem Jus possessoris laedere contra eum institutum non oportet. PP. Non. Januar. Maximo 2. et Aeliano Coss. 224.

4. *Imp.* GORDIANVS A. *Mastriano.*

Ignorare non debes, eorum, qui Reipublicae causa sine dolo malo absunt, si absentes boni viri arbitratu non defenduntur, bona tantum possideri: venditionem autem in id tempus differri, quo Reipublicae causa abesse desierint. Dat. 11. Calend. Jan. Gordiano A. et Auiola Coss. 240.

5. *Idem A. Secundino Militi.*

Neque Reipublicae causa absentibus, neque aliis majoribus ad titulum in integrum restitutionis pertinentibus, praescriptionem quadriennii post factam à fisco venditionem obesse [posse] manifestum est. PP. 6. Id. Maji, Sabino * 2. et Venusto Coss. 241.

6. *Impp.* VALERIANVS et GALLIENVS AA. *Germano Centurioni.*

Si, cum militaribus laboribus operam dares, creditoris tui heredes possessiones sibi obligatas distraxerunt: poteris, adito Praeside prouinciae, in integrum restitutionem impetrare, retractataque venditione, recipies possessiones, oblato ante [debito, vel] pretio, si minus debito fuisset. PP. 4. Non. April. Valeriano * 2. et Gallieno AA. Coss. 255.

7. *Impp.* DIOCLETIANVS et MAXIMIANVS AA. et CC. *Marinae.*

[Ea,] quae à patre geruntur, non decet pro disciplina militari à filiis ad irritum reuocari: praesertim, cum neo patrem tuum in rebus humanis agentem affirmes conquestum fuisse super hujusmodi contractu. Datum Non. Febr. * *Constantio et Maximiano* CC. Coss. 294.

8. *Imp.* JVSTINIANVS A. *Mennae P. P.*

Sancimus, his solis, qui in expeditionibus occupati sunt, ea tantummodo tempora, quae in eadem expeditione percurrunt, tam in exceptionibus declinandis, quam in petendis in integrum restitutionibus, eis opitulari: illis temporibus, per quae citra expeditionis necessitatem in aliis locis, vel in suis aedibus degunt, minime eos ad vindicanda memorata priuilegia adjuuantibus. Dat. 6. Id. April. *Constantinopoli*, Decio V. C. Cos. * 529.

ll) De VXORIBVS MILITVM, ET EORVM QVI REIPVBLICAE CAVSA ABSVNT.

(Cod. 2. T. 52.)

1. *Imp.* ALEXANDER A. *Secundinae.*

Temporalibus actionibus exclusis mulieribus, quae cum maritis Reipublicae causa absentibus peregrinatae sunt, ad exemplum militum subueniri solere, non est ignotum. PP. 3. Non. Dec. Alexandro A. 2. et Marcello Coss. 227.

2. *Impp.* DIOCLETIANVS et MAXIMIANVS AA et CC. *Quintiliano.*

Ei, quae diutissime fuit cum marito, qui militiae operam dabat, non officit praescriptio longi temporis: sed quia hujusmodi diutinae absentiae commenta callide adhibita, atque composita obesse omnino non debent: decernimus, vt si talis mulier domum ad se pertinere monstrauerit, quae in absentia ejus vendita est, refuso pretio, quod reuera solutum est, eandem recipiat. Dat. 8. Cal. Dec. ipsis AA. * 5. et 4. Coss. 293.

mm) De HIS, QVAE VIS METVSVE CAVSA GESTA SVNT.

(Cod. 2. T. 20.)

1. *Imp.* ALEXANDER A. *Felici.*

Persecutionem eorum, quae vi vel furto ablata sunt, etiamsi postea interciderint, integram esse, jure responsum est. PP. Cal. Decembr. Maximo 2. et Aeliano Coss. 224.

2. *Idem A. * Alexandro.*

Cum te non solum cauisse, verum etiam soluisse pecuniam confitearis: qua ratione vt vim passus restitui, quod illatum est, postules, perspici non potest: quando verisimile non sit, ad solutionem te properasse omissa querela de chirographo, vtpote per vim extorto, nisi et in soluendo vim te passum dicas. PP. 6. Cal. Jul. Alexandro A. 2. et Marcello Coss. 227.

3. *Imp.* GORDIANVS A. *Cajo.*

Si vi vel metu fundum auus tuus distrahere coactus est, etiamsi maxime emptor eum alii vendidit: si tamen tu auo tuo heres extitisti, vt tibi reddito à te pretio restituatur, postquam placuit

strationc postulare videatur: dare ei debet, vt tamen caueat se restituturum, quod si neque statim

placuit in rem quoque dari actionem secundum formam Perpetui Edicti, adito Praeside prouinciae poteris postulare, si modo qui secundo loco comparauit, longae possessionis praescriptione non fuerit munitus. PP. 6. Id. August. Pio et Pontiano Coss. 239.

4. *Idem* A. *Primo et Euthydico.*

Si per vim vel metum mortis, aut cruciatus corporis venditio à nobis extorta est, et non postea eam consensu corroborastis: juxta Perpetui formam Edicti, intra annum quidem agentes, (quo experiundi potestas est) si res non restituatur, quadrupli condemnationem referetis: scilicet reddito à vobis pretio: post annum vero causa cognita, eadem actio in simplum permittitur. Quae causae cognitio eo pertinet, vt ita demum decernatur, si alia actio non sit. PP. 3. Non. Aug. Gordiano A. et Auiola Coss. 240.

5. *Idem* A. *Rufo Militi.*

Non interest, à quo vis adhibita sit patri et patruo tuo, vtrum ab emptore, an vero sciente emptore ab alio, vt vi metuue possessiones vendere cogerentur. Nam si adhibita vi compulsi sunt, possessiones suas, quae majore valebant, minimo distrahere: Jurisdictionis tenore, vt id, quod improbe factum est, in priorem statum reuoluatur, impetrabunt. PP. 6. Calend. Jan. Gordiano A. et Auiola Coss. 240.

6. *Impp.* DIOCLETIANVS et MAXIMIANVS AA. et CC. *Polliae.*

Ad inuidiam alicui nocere nullam dignitatem oportet: Vnde intelligis, quod ad metum arguendum, per quem dicis initum esse contractum, Senatoria dignitas aduersarii tui sola non est idonea. PP. 3. Cal. Maji, *Heracliae*, * *Constantio et Maximiano* CC. Coss. 294.

7. *Iidem* AA. et CC. *Cotui.*

Si donationis, vel transactionis, vel stipulationis, vel cujuscunque alterius contractus obligationis confectum instrumentum, metu mortis, vel cruciatu corporis extortum, vel capitales minas pertimescendo, adito Praeside prouinciae probare poteris: hoc ratum haberi secundum Edicti formam non patietur. Dat. 2. Non. Jan. * *Diocletiano 7. et Maximiano 6.* AA. Coss. 299.

8. *Iidem* AA. et CC. *Tryphonio.*

Cum te domus et horti venditionem fecisse sub spe recipiendi, quod de frumento feceras, instrumentum, vel timore, ne ad ciuilia munera nominareris, proponas, et rescindi venditionem, veluti metus causa factam, desideres: intelligis, ad ratum non habendum contractum, metum hujusmodi prodesse non posse. Dat. 11. Cal. Septembr. *Viminacii*, * *Constantio 3. et Maximiano 3.* CC. Coss. 300.

9. *Iidem* AA. et CC. *Hymnodae.*

Metum, non jactationibus tantum, vel contestationibus, sed atrocitate facti probari conuenit. Dat. Calend. Decembr. CC. Coss. 300.

10. *Iidem* AA. et CC. *Faustinae.*

Accusationis institutae vel futurae metu alienationem seu promissionem factam rescindi postulantis, improbum est desiderium. Dat. 6. Calend. Februar. * *Constantio 4. et Maximiano 4.* CC. Coss. 302.

11. *Imp.* CONSTANTIVS A. *ad Euagrium P. P.*

Si per impressionem quis aliquem metuens saltem in mediocri officio constitutum, rei suae in eadem Prouincia vel loco, vbi tale officium peragit, sub venditionis titulo fecerit cessionem: et quod emptum fuit reddatur, et nihilo minus etiam pecunia retineatur: simili poena seruanda, si qui vel conjugis vel amici nominibus abutentes, praedam tamen sibi acquirant. 10. Calend. Octobr. *Aquilejae*, Constantio A. * 6. et Constantio Caes. * 2. Coss. 353.

12. *Impp.* HONORIVS et THEODOSIVS AA. *ad Populum.*

Venditiones, donationes, transactiones, quae per potentiam extortae sunt, praecipimus infirmari. Dat. 13. Calend. Mart. ipsis AA. 8. et 3. Coss. 409.

nn) DE DOLO MALO.

(Cod. 2. T. 21.)

1. *Impp.* SEVERVS et ANTONINVS AA. *Clementinae.*

Si fidejussor à creditore pignora emerit: oblata quantitate sortis et vsurarum, tibi dominium cum fructibus, quos bona fide percepit, consultius restituet, ne fidei ruptae gratia de dolo possit actio exerceri. Accepta Dat. 3. Id. Maji, Plautiano et Geta Coss. 204.

2. *Imp.* ANTONINVS A. *Agrippae.*

De dolo actio, cum alia nulla competit, causa cognita permittitur. Dat. Non. Nouembr. Gentiano et Basso Coss. 212.

3. *Imp.* GORDIANVS A. *Aquilino.*

Non possunt obesse tibi tempora, quae in actione de dolo solent computari, quibus Reipublicae causa (vt allegas) occuparis: sed exinde tibi incipiet tempus cedere, ex quo muneribus liberatus, facultatem agendi intra praestituta tempora coeperis obtinere. PP. Id. Aug. Sabino 2. et Venusto Coss. 241.

4. *Impp.* DIOCLETIANVS et MAXIMIANVS AA. et CC. *Menandrae.*

Cum proponas, inter te, et eum, quem in contubernio ancillam tuam sibi conjunxisse memorasti, placuisse, vt tibi pro eadem daret mancipium: intelligis, quod si manumisisti, vel ei tradidisti, et ille manumisit, reuocandae libertatis potestatem non habes, sed solum, si necdum statutum tempus excesserit, et fidem placiti rumpat, desiderare debes, de dolo tibi decerni actionem. Quod si penes te dominium ejus remansit: adito Praeside prouinciae, cum natis ejus hanc potes recuperare, si nulla moneatur status quaestio. Dat. 3. Cal. Maji, *Heracliae*, * *Constantio et Maximiano* CC. Coss. 294.

5. *Iidem* AA et CC. *Amphidrosae.*

Si superstite patre per emancipationem tui juris effecta, matri successisti, rebusque tuis per legitimum tutorem patrem eundemque manumissorem administratis, postea transegisti cum eo bona fide: perspicis, quod si pactum tantum factum sit, petitio tua per exceptionem submouetur: Si vero nouatio legitimo modo intercessit, et acceptilatio subsecuta est: nullam tibi jam superesse actionem. † Sane, si laesa es immodice, liberatione solenniter per nouationem, atque acceptilationem tributa: non de dolo propter paternam verecundiam, sed in factum actio tibi tribuenda est. Dat. Id. Jan. CC. Coss. 294.

6. *Iidem* AA. et CC. *Hymnodae.*

Dolum ex indiciis perspicuis probari conuenit. Dat. Calend. Dec. CC. Coss. 294.

7. *Iidem*

tim jussu judicis rem exhibeat, neque postea exhibiturum se caueat: condemnandus sit in id, quod actoris intererat, si ab initio res exhibita esset.

§. 4.

7. *Iidem* AA. et CC. *Sebastiano.*

Si major quinque et viginti annis hereditatem fratris tui repudiasti: nulla tibi facultas ejus adeundae relinquitur. Sane, si ejus vxoris tibi substitutae dolo factum est, actionem de dolo contra eam exercere potes. Dat. 16. Cal. Maji, CC. Coss. 294.

8. *Imp.* CONSTANTINVS A. *ad Symmachum Vicarium.*

Optimum duximus non ex eo die, quo se quisque admissum dolum didicisse commemorauerit, neque intra anni vtilis tempus, sed potius ex eo die, quo adseritur commissus dolus, intra continuum biennium de dolo actionem moueri: siue absuerit, siue praesto sit is, qui dolum se passum esse conqueritur. † Omnes igitur sciant, neque incipiendae post biennium, neque ante completum biennium coeptae, post biennium [vero] finiendae doli actionis [esse] concessam licentiam. Dat. 8. Cal. Aug. *Nesso*, Constantino A. 5. et Licinio Caes. Coss. 319.

* De receptis Arbitris, Cod. 2. T. 56. vid. supr. h. Libr. T. VI. p. 437.

❀ ❀ ❀

R. A. 1521. N. XXXIII. 1654. §. 168. Cammer-Gerichts-Ordnung P. II. Art. IV. Capitulatio FRANCISCI I. A. glor. mem. Art. XVIII. §. 4.

(γ)

Ad EXHIBENDVM.

(Cod. 3. T. 42.)

1. *Imp.* ALEXANDER A. *Crescenti Militi.*

Si dominium ancillae, de qua agis, ad matrem tuam pertinuit, nec jure à patre tuo venundata est, ejusque proprietatem tibi vindicare paratus es: Praeses prouinciae exhiberi eam jubebit, vt apud judicem de rei veritate quaeratur. PP. Calend. Maji, Alexandro A. Cos. 223.

2. *Idem* A. *Syro.*

Si criminis alicujus reus seruus postulatur, per ad exhibendum actionem produci à domino, non celari debet. PP. 2. Cal. Dec. Alexandro A. Cos. 223.

3. *Idem* A. *Felicissimae.*

Neque ad exhibendum actio, neque proprietatis vindicatio, si nunc competit, propterea perempta est, quod aliquando aduersus te ad exhibendum actione aliter pronunciatum est: quia commutatione litis alia res esse incipit. PP. Cal. Sept. Maximo 2. et Aeliano Coss. 224.

4. *Idem* A. *Flacillae.*

Non ignorabit judex, si instrumenta tui juris, quae penes diuersam partem fuisse probaueris, ab eisdem non exhibeantur, jurisjurandi in litem facultatem deferri tibi oportere. PP. 3. Cal. Mart. Agricola et Clementino Coss. 231,

5. *Imp.* GORDIANVS A. *Sabiniano Militi.*

Ad exhibendum actione non tantum eum, qui possidet, sed etiam eum teneri, qui dolo fecit, quo minus exhiberet, merito tibi à non contemnendae auctoritatis Jurisconsulto Modestino responsum est. PP. 2. Id. Februar. Gordiano A. et Auiola Coss. 240.

6. *Imp.* PHILIPPVS A. *Palemonidi.*

Instrumenta ad jus tuum pertinentia, partem diuersam innasisse adseuerans, si quidem crimen intendis, solennibus accusationibus impletis, sidem adseuerationi tuae facito: siu vero ad exhibendum intendis, judiciorum more experire. PP. 2. Id. Mart. Peregrino et Aemiliano Coss. 245.

7. *Impp.* DIOCLETIANVS et MAXIMIANVS AA. et CC. *Vitalianis.*

Exhibitionis necessitate tenetur, qui facultatem habens, culpam, vel dolum, in expiendo praecepto committit: ita vt si rem deteriorem exhibuit, aequitas exhibitionis perficiat, vt quamuis ad exhibendum agi non possit: in factum tamen actio contra eum detur. PP. 16. Cal. Jun. Maximo 2. et Aquilino Coss. 286.

8. *Iidem* AA. et CC. *Photino.*

Si res tuas commodauit, aut deposuit is, cujus in precibus meministi, aduersus tenentem ad exhibendum, vel vindicatione vti potes. Quod si pactus sit, vt tibi restituantur: si quidem ei, qui deposuit, successisti jure hereditario, depositi actione vti non prohiberis: si vero nec ciuili, nec honorario jure ad te hereditas ejus pertinet: intelligis nullam te ex ejus pacto, contra quem supplicas, actionem stricto jure habere: vtilis autem tibi propter aequitatis rationem dabitur depositi actio. S. 5. Cal. Maji, *Heracliano*, AA. Coss. 293.

9. *Iidem* AA. et CC. *Faustino.*

Si ex quocunque contractu apud Praesidem prouinciae jure debitum, cui oportuerat, te reddidisse probaueris: chirographa tua, ex quibus jam nihil peti potest, et instrumenta ad eum contractum pertinentia, tibi naturaliter liberationem consecuto, exhiberi ac reddi jubebit. S. 8. Cal. Sept. * *Constantio et Maximiano* CC. Coss. 294.

ωω) De REI VINDICATIONE.

(Cod. 3. T. 32.)

1. *Impp.* SEVERVS et ANTONINVS AA. *Caeciliae.*

Etiam per alienum seruum bona fide possessum, ex re ejus, qui eum possidet, vel ex operis serui acquiri dominium, vel obligationem placuit. Quare si tu quoque bona fide possedisti eundem seruum, et ex nummis tuis mancipia eo tempore comparauit: potes secundum juris formam vti defensionibus tuis. §. 1. Mancipium autem alienum mala fide possidenti nihil potest acquirere: sed qui tenet, non tantum ipsum, sed etiam operas ejus, necnon ancillarum partus, et animalium foetus reddere cogitur. PP. 3. Non. Maji, *Eboraci*, Faustino et Rufo Coss. 211.

2. *Imp.* ANTONINVS A. *Aristeneto.*

Si inferiorem partem aedificii, quae solum contingit, ad te pertinere probare potes, eam, quam vicinus [tuus] imposuit, accessisse dominio tuo non ambigitur. Sed et id, quod in solo tuo aedificatum est, quoad in eadem causa manet, jure ad te pertinet. Si vero fuerit dissolutum, ejus materia ad pristinum dominum redit, siue bona fide, siue mala aedificium extructum sit: si non donandi animo aedificio alieno solo imposita sint. PP. 12. Calend. Nouembr. Antonino 4. et Balbino Coss. 214.

3. *Imp.*

§. 4. Si FAMILIAE ERCISCUNDAE (d) [judicio] actum sit; singulas res singulis heredibus adjudicare debet, et si in alterius persona praegrauare videatur adjudicatio; debet hunc inuicem

3. *Imp.* ALEXANDER A. *Dominiae.*

Mater tua, vel maritus fundum tuum inuita, vel ignorante te vendere jure non potuit: sed rem tuam à possessore vindicare etiam non oblato pretio poteris. Sin autem postea de ea venditione consensisti, vel alio modo proprietatem ejus amisisti: aduersus emptorem quidem nullam habes actionem: aduersus venditorem vero de pretio negotiorum gestorum actionem exercere non prohiberis. PP. 3. Cal. Non. Alexandro A. 2. et Marcello Coss. 227.

4. *Imp.* GORDIANVS A. *Muniano Militi Africae.*

Aduersus eos, qui à malae fidei possessoribus fundum bona fide comparauerunt, ita tibi actio competit, si prius, quam vsucapionem implerent, vel longae possessionis praescriptionem adipiscerentur, dominium ad te peruenerit. PP. 12. Cal. Nou. Pio et Pontiano Coss. 239.

5. *Idem A. Herasiano.*

Domum, quam ex matris successione ad te pertinere, et ab aduersa parte injuria occupatam esse ostendis: Praeses prouinciae cum pensionibus, quas percepit, aut percipere poterat, et omni causa damni dati restitui jubebit. Ejus autem, quod impendit, rationem haberi non posse, merito rescriptum est: cum malae fidei possessores, ejus, quod in rem alienam impendunt, non eorum negotium gerentes, quorum res est, nullam habeant repetitionem, nisi necessarios sumptus fecerint. Sin autem vtiles: licentia eis permittitur sine laesione prioris status rei eos auferre. PP. 2. Id. Febr. Gordiano A. et Auiola Coss. 240.

6. *Idem A. Vstronio.*

Si [ex] ea pecunia, quam deposueras, is, apud quem collocata fuerat, sibi possessiones comparauit, ipsique traditae sunt, tibi vel omnes tradi, vel quasdam ex his compensationis causa ab inuito eo in te transferri, injuriosum est. PP. 5. Id. Jul. Gordiano A. et Auiola Coss. 240.

7. *Impp.* PHILIPPVS et PHILIPPVS *Nobiliss. Caes. Antonio.*

Partum ancillae matris sequi conditionem, nec statum patris in hac specie considerari, explorati juris est. PP. 13. Cal. Nou. Philippo A. et Titiano Coss. 246.

8. *Iidem A. et C. Philippo Militi.*

Si (vt proponis) pars aduersa pecunia tua quaedam nomine suo comparauit: Praeses prouinciae vtilem vindicationem obtentu militiae tibi eo nomine impertiri desideranti, partes aequitatis non negabit. Idem mandati quoque, seu negotiorum gestorum actionem inferenti, tibi jurisdictionem praebebit. PP. 2. Non. Mart. Praesente et Albino Coss. 247.

9. *Imppp.* CARVS, CARINVS et NVMERIANVS AAA. *Antonio.*

Dotce ancillam, de qua supplicas, dotalem fuisse in notione Praesidis: Quo patefacto, dubium non erit vindicari ab vxore tua nequiuisse. PP. 3. Cal. Mart. Caro et Carino AA. Coss. 283.

10. *Impp.* DIOCLETIANVS et MAXIMIANVS AA. et CC. *Januario.*

Cum super vernis mancipiis nulla instrumenta te habere adseueres: in judicio, in quo negotium coeptum esse proponitur, id, quod in precem contulisti, postulare debuisti. Judex enim non ignorat seruorum dominia etiam citra instrumentorum exhibitionem aliis probationibus, vel ipsorum interrogatione posse ostendi. PP. G. 2. Id. Febr. ipsis 4. et 3. AA. Coss. 290.

11. *Iidem AA. et CC. Gallano.*

Si quis sciens alienum agrum seuit, vel plantas imposuit: postquam [hae] radicibus terram fuerint amplexae, solo cedere rationis est. Domini enim magis segetem, vel plantas, quam per hujusmodi factum, solum suum facit. Sane eum, qui bona fide possidens, hoc fecerit, per doli mali exceptionem contra vindicantem dominium seruare sumptus, juris auctoritate significatum est. Dat. Cal. Mart. *Sirmii*, AA. Coss. 293.

12. *Iidem AA. et CC. Alexandro.*

Inciuile atque inusitatum est, quod postulas, vt mancipium, quod tradidisti, et eo modo dominium ejus transtulisti, inulto eo, ex nostro Rescripto tibi assignetur. Vnde intelligis, ancillae semel emptoris factae filios etiam postea natos, ejus dominium sequi, cujus mater eorum eo tempore fuerit. Sane de pretio, si non hoc ante probatum fuerit de recepisse, conueni aduersarium tuum. G. Id. April. AA. Coss. 293.

13. *Iidem AA. et CC. Cytichio.*

Ordinarii juris est, vt, mancipiorum orta quaestione, prius exhibitis mancipiis de possessione judicetur, ac tunc demum proprietatis causa ab eodem judice decidatur. Dat. Id. April. AA. Coss. 293.

14. *Iidem AA. et CC. Septianae.*

Cum à matre domum filii, te sciente, comparasse proponas, aduersus eum dominium vindicantem, si matri non successit, nulla te exceptione tueri potes. Quod si venditricis obtinet hereditatem, doli mali exceptione, pro qua portione ad eum hereditas pertinet, vti non prohiberis. Dat. 3. Cal. Jul. AA. Coss. 293.

15. *Iidem AA. et CC. Aureliae Philoxenae.*

Quoties duobus in solidum praedium jure distrahitur: manifesti juris est, eum, cui priori traditum est, in detinendo dominio esse potiorem. Si igitur antecedente tempore te possessionem emisse, ac pretium exsoluisse apud Praesidem prouinciae probaueris: obtentu non datorum instrumentorum expelli te [à] possessione non patietur. Erit sane in arbitrio tuo, pretium, quod dedisti, cum vsuris recipere: Ita tamen, vt perceptorum fructuum ac sumptuum ratio habeatur: cum, et si ex causa donationis vtrique dominium rei vindicetis, eum, cui priori possessio soli tradita est, haberi potiorem conueniat. Dat. 5. Calend. Octobr. AA. Coss. 293.

16. *Iidem AA. et CC. Januario.*

Si in area communi domum aliquis extruxit, hanc vobis communem juris fecit ratio: cujus portionem ab eo, qui bona fide possidens aedificauit, si velis vindicare, sumptus offerre debes, ne doli mali possis exceptione submoueri. Dat. Id. Nouembr. *Sirmii*, AA. Coss. 293.

17. *Iidem AA. et CC. Sabino et aliis.*

Si fundum vestrum, vobis per denunciationem admonentibus volentem ad emptionem accedere, quod distrahentis non fuerit, non recte is, contra quem preces funditis, comparauit, vel alio modo mala fide contraxit: tam fundum vestrum constitutum pro-

inuicem coheredi certa pecunia (ficut jam dictum est) condemnare. Eo quoque nomine coheredi quisque suo condemnandus est, quod solus fructus hereditarii fundi perceperit, aut rem hereditariam corruperit, aut consumpserit. Quae quidem similiter inter plures quoque, quam duos coheredes, subsequuntur.

§. 5.

probantibus, quam fructus, quos eum mala fide percepisse fuerit probatum, aditus Praeses prouinciae restitui jubebit. Dat. 12. Cal. Dec. *Sirmii*, AA. Coss. 293.

18. *Iidem* AA. et CC. *Claro.*

Re tua apud alium manente, proprietatis error nihil tibi nocere potuit: nisi alia contra te causa interuenerit. G. 3. Cal. Jan. * *Constantio et Maximiano* * *CC.* Coss. * 294.

19. *Iidem* AA. et CC. *Callistrato.*

Indicia certa, quae jure non respuuntur, non minorem probationis, quam instrumenta, continent fidem: Quo jure, si de proprietate domus ambigis, negotiumque integrum est, vti non prohiberis. G. 2. Cal. Januar. *Sirmii*, * *iisdem CC.* Coss. * 294.

20. *Iidem* AA. et CC. *Quartillae.*

Non seruam, quem res tuas detinere adsueueras, sed ejus dominum de rebus repetendis conueniendum esse perspicis. G. Cal. Mart. * *iisdem* CC. Coss. * 294.

21. *Iidem* AA. et CC. *Herocli.*

A possidentibus vindicata mancipia, quorum dominum ad vos pertinere intenditis, si, posteaquam impleueritis intentionem, haec non restituantur, jurisjurandi solennitate secuta condemnatio procedere debet. Petita 6. Id. Octobr. * *iisdem* CC. Coss. 294.

22. *Iidem* AA. et CC. *Diodotae.*

Certum est, malae fidei possessores omnes fructus solere cum ipsa re praestare: bonae fidei vero, extantes: post autem litis contestationem, vniuersos. Dat. 3. Calend. Nouembr. * *iisdem* CC. Coss. 294.

23. *Iidem* AA. et CC. *Magnifero.*

Si mancipium tuum per vim, vel furtum ablatum, alii ex nulla justa causa distraxerunt: vindicanti tibi dominium soluendi pretii nulla necessitas irrogetur. 10. Cal. Decembr. * *iisdem* CC. Coss. 294.

24. *Iidem* AA. et CC. *Juliano.*

Nullo justo titulo praecedente possidentes, ratio juris quaerere dominium prohibet. Idcirco cum etiam vsucapio cesset, intentio dominii nunquam absumitur. Vnde hoc casu postliminio reuerso citra beneficium actionis rescissoriae directa permanet integra vindicatio. Dat. 10. Cal. Dec. * *iisdem* CC. Coss. 294.

25. *Iidem* AA. et CC. *Eugnomio.*

Solennibus pensionibus rei pro alio satisfacientem, non interueniente venditione, solutionis causa minime dominum facit. Dat. 16. Cal. Dec. *Nicomediae*, * *iisdem* CC. Coss. 294.

26. *Iidem* AA. et CC. *Heliodoro.*

Morae litis causam possessoris non instruunt ad inducendam longae possessionis praescriptionem, quae post litem contestatam in praeteritum aestimatur. Dat. Id. Decembr. * *iisdem* CC. Coss. 294.

27. *Iidem* AA. et CC. *Philadelpho.*

Seruum emptor non traditum sibi praesentem vindicare non potest. G. 12. Calend. Januar. *Nicomediae*, * *iisdem* CC. Coss. 294.

28. *Iidem* AA. et CC. *Sopatro.*

Res alienas possidens, licet justam tenendi causam nullam habeat, non nisi suam intentionem implenti restituere cogitur. Dat. 8. Cal. Jan. * *iisdem* CC. Coss. 294.

(δ) FAMILIAE ERCISCUNDAE.

(Cod. 3. T. 36.)

1. *Impp.* SEVERUS et ANTONINUS AA. *Martiano.*

Si non omnem paternam hereditatem ex consensu diuisisti, nec super ea re sententia dicta, vel transactio subsecuta est: judicio familiae erciscundae experiri potes. PP. 8. Cal. Octobr. Laterano et Rufino Coss. 198.

2. *Imp.* ANTONINUS A. *Vitiano.*

Vxor tua, si mortuo patre tuo, cui dotem numerauerat, cum heres ei extiteris, adhuc in matrimonio tuo fuerit: familiae erciscundae actionem ad exequendam dotem secundum Juris [pridem] placitum, aduersus coheredes tuos nactus es: eamque retines, etiamsi postea, dum tibi nupta est, decesserit. PP. 2. Id. Februar. †

3. *Idem* A. *Rufo.*

Aduersus coheredes tuos diuidendae hereditatis Judicio secundum Juris formam experire: Judex datus, si quid à coherede etiam tuae portionis ex hereditate sublatum fuerit probatum, factis adjudicationibus secundum Juris formam tibi condemnabit. Expilatae enim hereditatis crimen frustra coheredi intenditur, cum Judicio familiae erciscundae indemnitati ejus prospiciatur.

4. *Imp.* ALEXANDER A. *Antonio.*

Si filiusfamilias fuisti, et res mobiles vel se mouentes, quae castrensis peculii esse possunt, donatae tibi à patre sunt: eas quoque in caeteris peculio castrensi non communes cum fratribus tuis habes.

† Praedia autem licet eunti tibi in castra filio Pater donauerit, peculii [tamen] castrensis non sunt. † Diuerso Jure ea praedia habentur, quae ex occasione militiae filiisfamilias obueniunt: haec enim castrensi peculio cedunt.

5. *Idem* A. *Statiliae.*

In ipsius mariti tui fuit potestate mutare, quod in seruos suos iratus Testamento cauerat, vt vnus quidem in perpetuis vinculis moraretur, alter vero exportandus venundaretur. Proinde si offensam istam clementia flexit; quod licet scriptura non probetur, aliis tamen rationibus doceri nihil impedit, praesertim cum posteriora eorum talia merita deprehenduntur, vt ira domini [potuerit mitigari,] nouissimam ejus voluntatem arbiter familiae erciscundae sequetur.

6. *Imp.* GORDIANUS A. *Pomponio Militi.*

Ea, quae in nominibus sunt, non recipiunt diuisionem: cum ipso jure in portiones hereditarias ex Lege duodecim tabularum diuisa sint.

7. *Idem* A. *Aeliano.*

Si qua fideicommissorum petitio inter coheredes consistat: Praetor vel Praeses prouinciae ejus rei disceptator constitutus;

§. 5. Eadem interueniunt, et fi COMMVNI DIVIDVNDO (s) de pluribus rebus actum fit. Quod fi de vna re, veluti de fundo: fiquidem ifte fundus commode regionibus diuifionem recipiat, partes ejus fingulis adjudicare debet; et fi vnius pars praegrauare videbitur, is inuicem certa pecunia alteri condemnandus eft, quod fi commode diuidi non poffit, veluti fi homo

tus; vel Judex familiae ercifcundae judicio aditus, vt voluntas teftatricis feruetur, fuas partes accommodare debet.

8. *Idem* A. *Telefphoro.*

Bona, quaecunque tibi funt communia cum fratre tuo ex hereditaria fucceffione patris vel matris, cum eodem familiae ercifcundae Judicio experiens, vt diuidantur, impetrabis.

9. *Idem* A. *Verino.*

Non eft ambiguum, cum familiae ercifcundae titulus inter bonae fidei judicia numeretur, portionem hereditatis, fi qua ad te pertinet, incremento fructuum augeri.

10. *Iidem* A. *Telefphoro.*

Quoties inter omnes heredes Teftator fucceffionem [fuam] diuidit: ac fingulos certis poffeffionibus cum mancipiis, quae in eisdem funt conftituta, jubet effe contentos, voluntati ejus (falua legis Falcidiae auctoritate) obtemperandum effe, manifeftum eft. Nec mutat, quod in fequentibus verbis mancipia fua vniuerfa, nulla facta eorum difcretione, commendanda putauerit heredibus: cum vtique bis ea videatur infinuaffe, quibus etiam Teftamento relinquenda effe decreuit.

11. *Impp.* PHILIPPVS A. et PHILIPPVS C. *Antonio P. P.*

Inter filios et filias bona inteftatorum parentum pro virilibus portionibus aequo jure diuidi oportere, explorati juris eft. * *248.*

12. *Impp.* GALLIENVS et VALERIANVS AA. *Rufo.*

Non ideo diuifio inter te, et fratrem tuum (vt proponis) facta, irrita habenda eft, quod eam fcriptura fecuta non eft: cum fides rei geftae ratam diuifionem fatis affirmet. * *262.*

13. *Impp.* DIOCLETIANVS et MAXIMIANVS AA. *Saturnino.*

Certum eft, liberorum peculia poft mortem patris in hereditatem diuidendam, ad communionem effe reuocanda. Frater autem et coheres tuus, ob contractus, quibus viuente patre etiam ignorante ipfo obligatus fuit, conuenire te et alterum fratrem tuum coheredem veftrum vltra non poteft, quam vt de peculio fuo recipiat tantam quantitatem, in quantam condemnatus eft his, cum quibus ipfe contraxit. * *287.*

14. *Iidem* AA. *Hermiano.*

Si familiae ercifcundae judicio, quo bona paterna inter te ac fratrem tuum aequo Jure diuifa funt, nihil fuper euictione rerum fingulis adjudicatarum fpecialiter inter vos conuenit, id eft, vt vnusquisque euentum rei fufcipiat: recte poffeffionis euictae detrimentum fratrem et coheredem tuum pro parte agnofcere, Praefes prouinciae per actionem praefcriptis verbis compellet. Dat. 8. Calend. Septembr. AA. Coff. * *287.*

15. *Iidem* AA. *Theophilo.*

Si diuifionem conuentione factam etiam poffeffio confenfu fecuta, pro folido dominium rerum, quas pertinere ad patrem tuum placuit, [ei firmauit:] earum vendicationem habere potes, fi patri tuo fucceffifti. Si vero placitum diuifionis vsque ad pactum ftetit: arbiter familiae ercifcundae judicio vobis datus, communionem inter vos finiri prouidebit. * *287.*

16. *Iidem* AA. *Heraclio.*

Filii patris Teftamentum refcindendi, fi hoc inofficiofum probare non poffunt, nullam habent facultatem. Sed et fi tam circa Teftamentum, quam etiam codicillos Judicium ejus deficiat, verum quibuscunque verbis voluntas ejus declarata fit: licet ab inteftato ei fuerit fucceffum, ex SC. retentionis modo feruato, familiae ercifcundae Judicio aditum judicem fequi voluntatem [patris] oportere, Juris auctoritate fignificatur. * *287.*

17. *Iidem* AA. et CC. *Commodiano.*

Coheredibus diuifionem inter fe facientibus, juri abfentis, et ignorantis minime derogari, ac pro indiuifo portionem eam, quae initio ipfius fuit, in omnibus communibus rebus eum retinere, certiffimum eft. Vnde portionem tuam cum reditibus arbitrio familiae ercifcundae percipere potes, ex facta inter coheredes diuifione nullum praejudicium timens. Dat. 7. Cal. Dec. *Sirmii*, AA. Coff. 293.

18. *Iidem* AA. et CC. *Dominae.*

Filiae, cujus nomine pater res comparauit, fi non poftea contrarium ejus Judicium probetur, per arbitrium diuidundae hereditatis praecipuas adjudicari faepe refcriptum eft. His itaque, fi patri fucceffifti, quem nomine tuo quaedam comparaffe dicis, aduerfus fororem tuam apud Praefidem prouinciae, fi res integra eft, vti potes.

§. 1. In communi autem hereditate, quin fumptus ab vno facti bona fide, familiae ercifcundae judicio, vel negotiorum geftorum actione feruari poffint, non eft ambiguum. * *293.*

19. *Iidem* AA. et CC. *Lyficrati.*

Incerti Juris non eft, in familiae ercifcundae Judicio earum rerum, quas ex coheredibus quidam de communibus abfumpferunt, vel deteriores fecerunt, rationem [effe] habendam, ejusque rei caeteris praeftandam indemnitatem. Datum 18. Calend. Januar. (* *CC.*) Coff. 294.

20. *Iidem* AA. et CC. *Paftuelae.*

In familiae ercifcundae Judicio ab vno pro folido rei veluti communis venundatae pretium non venit: fed mandati, fi praeceffit, coheres venditoris agere poteft: vel negotiorum geftorum, fi ratam fecerit venditionem. Nam fi velut propriam vnus diftraxerit, ac pretium poffideat, hereditas ab eo petenda eft. † 3. † Februar. * *Conftantio et Maximiano* CC. Coff. 294.

21. *Iidem* AA. et CC. *Fortunato.*

Si, cogitatione futurae fucceffionis, officium arbitri diuidendae hereditatis praeueniendo, Pater communis Judicio fuo, qualicunque Indicio fuam declarauerit voluntatem: inter eos, qui ei fucceflerunt, exemplo Falcidiae retentionis habita ratione, familiae diuidendae caufa datus arbiter: pro virili praeterea portione eorum, quae nulli generaliter, vel fpecialiter adfignauit, facta diuifione, in adjudicando patris fequetur voluntatem. * *294.*

22. *Iidem* AA. et CC. *Dionyfio.*

Seruum communem non confentientibus coheredibus, fed per errorem ad eum, qui poffidet, pertinere credentibus, tenens, cum omnia verus titulus deficiat, fuum non facit; fed in eo portio.

homo forte, aut mulus erit, de quo actum sit: tunc totus vni adjudicandus est, et is inuicem alteri certa pecunia condemnandus est.

§. 6.

portiones hereditarias adsignatas penes singulos successores remanere manifestum est. PP. 5. Nonas Januar. * 294.

23. *Iidem* AA. et CC. *Hermogeni.*

Licet pacto diuisionis aduersus singulos actio pro hereditariis portionibus creditori parata mutari non possit: tamen ad exhibendam fidem his, quae conuenerant, stipulationis et Juris adhibito remedio, qui placitum excedit, vrgeri potest: cum et hoc omisso, si non contrarium conuenisse probaretur, praescriptis verbis conueniri potuisset. * 294.

24. *Iidem* AA. et CC. *Socrati.*

Filium quem habentem fundum, portionem hereditatis fratribus, et quibusdam aliis sub conditione verbis precariis restituere sanxit Testator: post ejus conditionis euentum, hereditaria parte praedii in quartae ratione retenta, compensato praeterea, quod à coheredibus vice mutua percepit, [et] si quid deest, in supplementum deducto, quod à caeteris in eo fundo soluitur, supra quartam habens, reddere compellitur. Dat. 5. Non. Jan. * *iisdem* CC. Coss. 294.

25. *Iidem* AA. et CC. *Diocli.*

Ex causa donationis, vel aliunde tibi quaesita, si aui successionem respueris, conferre fratribus compelli non potes. Dat. Id. April. Tusco et Anulino Coss. 295.

26. *Imp.* CONSTANTINUS A. *ad Bassum P. P.*

Inter omnes duntaxat heredes suos, qui ex quolibet venientes gradu, tamen pares videntur esse, vel emancipatos, quos Praetor ad successionem vocat: siue coeptum neque impletum Testamentum, vel codicillus, seu Epistola parentis esse memoretur, siue quocunque alio modo scripturae quibuscunque verbia, vel indicia inueniantur relictae, judicio familiae erciscundae licet ab intestato ad successionem liberi vocentur) seruato SC. auxilio, defuncti dispositio custodiatur, etiam si solennitate legum hujusmodi dispositio fuerit destituta. Si vero in hujusmodi voluntate designatis liberis alia sit mixta persona: certum est, eam voluntatem, quantum ad illam duntaxat personam permixtam, pro nulla haberi. Dat. *Romae*, Cal. † Crispo 2. et Constantino Caes. 2. Coss. 321.

In AUTHENT. *de trient. et semiss.* §. *et quod saepe*, *Coll.* 3. *Tit.* 5. Nouell. 18. Cap. 7.

Si modo subjiciatur huic scripturae, vel ipsius *parentis*, *vel* omnium, inter quos fit partitio, *liberorum subscriptio.*

(Nou. 18. CAP. VII. v. supr. h. P. II. L. II. T. XVIII. p. 254.)

(s)
COMMUNI DIVIDUNDO.
(Cod. 3. T. 37.)

1. *Imp.* ANTONINUS A. *Lucano.*

Frater tuus si solam portionem praedii ad se pertinentem distraxit, venditionem reuocari non oportet: sed aduersus eum, cum quo tibi idem praedium commune esse coepit, communi diuidundo judicio consiste: et ea actione aut vniuersum praedium, si licitatione viceris, exsoluta socio parte pretii obtinebis: aut pretii portionem, si meliorem alius conditionem obtulerit, consequeris: quod si diuisio praedii sine cujusquam injuria commode fieri poterit, portionem suis finibus tibi adjudicatam possidebis. Hoc videlicet custodiendo, vt post litis contestationem nemo nec partem suam, caeteris ejusdem rei dominis non consentientibus, alienare possit. PP. Cal. Mart. *Romae*, Antonino A. 4. et Balbino * 2. Coss. 214.

2. *Imp.* ALEXANDER A. *Auito Militi.*

Si probatum fuerit Praesidi prouinciae, fratrem tuum vineas communes pignori dedisse, cum partem tuam, quam in vineis habes, creditori obligare non potuerit: Praeses prouinciae restitui tibi eam jubebit cum fructibus, quos creditor de parte tua perceperit. Idem Praeses prouinciae de diuisione vinearum inter te, et creditorem fratris tui cognoscet, et jubebit eum accepta pecunia, quanti statuerit partem fratris tui valere, eam partem, quam de fratre tuo accepit, tibi restituere: aut aestimata tua parte, ad creditorem fratris tui data pecunia, quanti eam aestimauerit, transferre. PP. 2. Id. Sept. Alexandro A. 2. et Marcello Coss. 227.

3. *Idem* A. *Verecundiano.*

Ad officium arbitri, qui inter te et fratrem tuum [pro] diuidendis bonis datus fuerit, ea sola pertinent, quae manent communia tibi et illi. Nam ea, quorum partem is vendidit, cum emptoribus tibi communia sunt, et aduersus singulos arbitrum petere debes, si ab illorum quoque societate discedi placeat. † Cum autem regionibus diuidi [commode] aliquis ager inter socios non potest, vel ex pluribus singuli: aestimatione justa facta, vnicuique sociorum adjudicantur, compensatione pretii inuicem facta, eoque, cui res majoris pretii obuenit caeteris condemnato: ad licitationem nonnunquam etiam extraneo emptore admisso, maxime si se non sufficere ad justa pretia alter ex sociis sua pecunia vincere vilius licitantem profiteatur. PP. 5. Non. Maji, Juliano et Crispino Coss. 225.

4. *Impp.* DIOCLETIANUS et MAXIMIANUS AA. et CC. *Herodae.*

Si major quinque et viginti annis soror tua tecum res communes diuisit: quamuis non instrumentis, sed aliis probationibus earum direptam communionem esse probetur, stari tamen finitis conuenit. Quod si minor fuit, nec tempus in integrum restitutioni praefinitum adhuc excessit, an in integrum propter diuisionem restitui debeat, causa cognita Praeses prouinciae aestimabit. † Idem eorum etiam, quae vobis permanent communia, fieri diuisionem prouidebit: tam sumptuum, (si quis de vobis in res communes fecit) quam fructuum. Item doli, et culpae (cum in communi diuidundo judicio haec omnia venire non ambigatur) rationem, vt in omnibus aequabilitas seruetur, habiturus. Dat. 8. Id. Febr. * *Constantio et Maximiano* CC. Coss. 294.

5. *Iidem* AA. et CC. *Secundino Militi.*

In communione vel societate nemo compellitur inuitus detineri: quapropter aditus Praeses prouinciae, ea, quae communia tibi cum sorore perspexerit, diuidi prouidebit. Dat. 8. Calend. Septembr. * *iisdem* CC. Coss. 294.

pp) COM-

§. 6. Si FINIVM REGVNDORVM (ζ) actum fuerit, dispicere debet judex, an necessaria sit adjudicatio: quae sane vno casu necessaria est, si euidentioribus finibus distingui agros commodius sit, quam olim fuissent distincti. Nam tunc necesse est, ex alterius agro partem aliquam

pp) COMMVNIA VTRIVSQVE JVDICII TAM FAMILIAE ERCISCVNDAE, QVAM COMMVNI DIVIDVNDO.
(Cod. 3. T. 38)

1. *Imp.* ANTONINVS A. *Marco.*

Diuisionem praediorum vicem emptionis obtinere placuit. PP. 6. Cal. Decembr. Gentiano et Basso Coss. 212.

2. *Imp.* ALEXANDER A. *Euphratae.*

Etiamsi is diuisioni arbitrum dedit, cui dandi Jus non fuit: tamen si socii quondam diuisioni consensum dederint; quod quisque eorum secundum placita possidet, pro parte socii dominium nactus est. PP. 16. Cal. Decembr. Alexandro A. 3. et Dione * 2. Coss. 230.

3. *Impp.* DIOCLETIANVS et MAXIMIANVS AA. *Aureliae Septimiae.*

Majoribus etiam, per fraudem vel dolum, vel perperam sine judicio factis diuisionibus, solet subueniri: quia in bonae fidei judiciis, quod inaequaliter factum esse constiterit, in melius reformabitur. PP. 16. Cal. Jul. ipsis AA. (* *et Constantio 3. Caes.*) Coss. 293.

4. *Iidem* AA. et CC. *ad Maximianum.*

Si patruus tuus ex communibus bonis res comparauit, sibi negotium gerens, non omnium bonorum socius constitutus, pro competentium portionum modo indemnitati tuae consuli oportet: et ideo rem emptam communicare cum contra juris formam postulas. PP. 16. Calend. Nouembr. ipsis 4. et 3. A. Coss. 293.

5. *Iidem* AA. et CC. *Frontino et Gasirioni.*

De Instrumentis, quae communia fratrem vestrum tenere proponitis, Rector prouinciae aditus, apud quem haec collocari debeant, existimabit. PP. 6. Idibus Februar. *Sirmii,* * *CC.* Coss. 294.

6. *Idem* AA. et CC. *Thesidianae et aliis.*

Si cum patruo vestro hac conditione diuisionem fecistis, vt se nullum dolum malum adhibuisse juraret, nec fidem placitis exhibuit: quominus res indiuisas requiratis, eorum placitum, quae in diuisionem venerunt, nihil vobis nocere potest. Dat. 5. Calend. April. *Sirmii,* * *Constantio et Maximiano* CC. Coss. 294.

7. *Iidem* AA. et CC. *Seueriano et Flauiano.*

Si Fratres vestri pro indiuiso commune praedium citra vestram voluntatem obligauerunt; et hoc ad vos secundum pactum diuisionis, nulla pignoris facta mentione, peruenit: euictis partibus, quae ante diuisionem sociorum fuerunt, in quibus obligatio tantum consistit, ex stipulatu, si intercessit: alioquin, quanti interest, praescriptis verbis contra fratres agere potestis: nam si fundi, scientes obligationem, dominium suscepistis: tantum euictionis promissionem solennitate verborum, vel pacto promissam probantes, eos conueniendi facultatem habebitis. Dat. 2. Non. Decembr. *Nicomediae,* * *iisdem* CC. Coss. 294.

8. *Iidem* AA. et CC. *Nicomacho et aliis.*

Si inter vos majores annis viginti quinque rerum communium diuisio, relicta, vel translata possessione, finem accepit, instaurari mutuo bona fide terminata consensu minime possunt. Dat. Non. Decembr. * *iisdem* CC. Coss. 294.

9. *Iidem* AA. et CC. *Demetriano.*

Familiae erciscundae, vel communi diuidundo judicio ita demum, si corpora maneant communia, agi potest. Dat. 6. Idib. Decembr. *Nicomediae,* * *iisdem* CC. Coss. 294.

10. *Iidem* AA. et CC. *Gallicano.*

Scriptura Testamenti, qua specialiter omnia diuisa continentur; quo minus res, quarum Testator non fecit mentionem, heredes inquirere possint, nihil impedit. Sine die et Consule.

11. *Imp.* CONSTANTINVS A. *Gerulo Rationali trium Prouinciarum.*

Possessionum diuisiones ita fieri oportet, vt integra apud successorem vnumquemque seruorum, vel colonorum adscripticiae conditionis, seu inquilinorum proximorum agnatio, vel adfinitas permaneat. Quis enim ferat liberos à parentibus, à fratribus sorores, à viris conjuges segregari? [Igitur] si qui [sic sociata] in Jus diuersum mancipia [vel colonos] distraxerint, in vnum eadem redigere cogantur. Dat. 3. Cal. Maji, (*) *Optato* et Paulino Coss. 334.

12. *Imp.* JVSTINIANVS A. *ad Senatum.*

Illud aequitatis fouere rationibus, bene nobis apparuit: Si quis etenim pro filio suo ante nuptias donationem conscripserit, vel dederit, vel pro filia sua dotem, et hoc, quod dedit, iterum ad eum reuertatur, vel stipulatione, vel lege hoc faciente: vel [et si] alio dotem, vel ante nuptias donationem dante, stipulationis paternae tenor, vel forte legis hoc induxerit: ille autem Testamento condito, vel filios suos, vel extraneos scripserit heredes, et nihil de hujusmodi rebus, quae ad eum reuersae sunt, vel peruenerunt, dispofuerit, inueniantur autem alii liberi ejus res à paterna substantia lucrati, vel per ante nuptias donationem, vel dotes, vel militiae causa, quas (vtpote Testamento existente) non coguntur conferre: tunc filius vel filia easdem res, quae ad patrem reuersae sunt, vel peruenerunt, habeant praecipuas, ad simile tamen lucrum computandas, vt in praesenti casu tantum habeat ipse vel ipsa, quantum ejus fratres à patre sunt consecuti, secundum eos modos, quos supra diximus, et quos conferre propter Testamentum non coarctantur. Sin autem nihil tale penitus in fratres eorum à patre collatum est, neque ipsos sibi praecipue hanc partem vendicare, sed quasi paternae facta substantiae sit, inter omnes secundum institutionis tenorem diuidi: Et haec quidem, si inter fratres patris elogium compositum sit.

† Sin autem extranei sint scripti heredes, et nihil in Testamento suo, neque in hac parte Testator dixerit: tunc omnimodo praecipuum habeant filius vel filia, quod ad patrem reuertitur, vel peruenit. Si tamen minus in fratres collatum est, amplius autem ex hujusmodi causa ad patrem peruenit: illo, quod ad similem quantitatem concurrit, excepto, caetera quasi paternae substantiae facta secundum modum institutionum diuidantur. Illo proculdubio obseruando, quod si minus sit id, quod pater ex hujusmodi causa habuit, ea quantitate, quae in fratres collata est; tota hujusmodi portio ad eas personas perueniat, quarum occasione res ad patrem reuertitur. Ea igitur, quae in paterna persona diximus, obtinere volumus etiam in auo,

quam alterius agri domino adjudicari: quo casu conueniens est, vt is alteri certa pecunia debeat condemnari. † Eo quoque nomine condemnandus est quisque hoc judicio, quod forte circa fines aliquid malitiose commisit: verbi gratia, quia *lapides finales* furatus est, vel *arbores finales excidit*. † *Contumaciae* quoque nomine quisque eo judicio condemnatur: veluti si quis jubente judice *metiri agros passus non fuerit*.

§. 7. Quod autem istis judiciis alicui ADJVDICATVM (η) fuerit: id statim ejus fit, cui adjudicatum est.

TIT.

auo, et proauo paterno vel materno, et in matre et in auia, et proauia paterna vel materna. Dat. 2. Cal. August. *Constantinop.* Lampadio et Oreste VV. CC. Coss. 530.

qq) DE CONSORTIBVS EJVSDEM LITIS.
(Cod. 3. T. 40.)

1. *Imp.* JVLIANVS A. *Secundo P. P.*

Explosis atque rejectis praescriptionibus, quas litigatores sub obtentu consortium, studio protrahendae disceptationis excogitare consueuerunt: siue vnius fori omnes sint, siue in diuersis prouinciis versentur, nec adjuncta praesentia consortis, vel consortium, agendi, vel respondendi jurgantibus licentia pro parte pandatur. Dat. 3. Non. Septembr. Mamertino et Neuita Coss. 362.

2. *Impp.* VALENTINIANVS et VALENS, AA. *Sallustio P. P.*

Commune negotium post litem legitime ordinatam etiam quibusdam absentibus [in solidum] agi sine mandato potest, si praesentes rem ratam dominum habiturum cauere parati sint, vel si quid ab his petitur, judicatum solui satisdatione firmauerint. PP. 6. Id. Dec. Diuo Jouiano [A.] et Varroniano Coss. 364.

(ζ)
FINIVM REGVNDORVM.
(Cod. 3. T. 39.)

1. *Impp.* DIOCLETIANVS et MAXIMIANVS AA. et CC. *Nicephoro.*

Regionem certam fundi, propriis finibus ejus mutatis, dominus ejus distrahere ac residuum retinere non prohibetur. Nec amplius emptor, quam quod ratione secundum venditionis fidem ad se peruenit, vindicare potest praetextu terminorum temporis antecedentis venditionem. Dat. Id. Dec. *Nicomediae*, AA. Coss. 293.

2. *Iidem* AA. et CC. *Tatiano.*

Successionum varietas, et vicinorum noui consensus, additiue vel detractis agris alterutro, determinationis veteris monumenta saepe permutant. Dat. 9. Cal. Jan. *Nicomediae*, AA. Coss. 293.

3. *Imp.* CONSTANTINVS A. *ad Tertullianum V. P. Comitem Dioeceseos Asianae.*

Si quis super sui juris locis prior [de finibus] detulerit querimoniam, quae proprietatis controuersiae cohaeret: prius possessionis quaestio finiatur, et tunc agrimensor ire praecipiatur ad loca; vt patefacta veritate hujusmodi litigium terminetur. Quod si altera pars, ne hujusmodi quaestio terminetur, se subtraxerit, nihilominus agrimensor in ipsis locis jussione Rectoris prouinciae vna cum obseruante parte hoc ipsum faciens perueniet. Dat. 16. Cal. Mart. *Veronae*, Gallicano et Symmacho Coss. 330.

4. *Idem* A. *ad Bassum Praefectum Vrbi.*

Si constiterit eum, qui finalem detulerit quaestionem, priusquam aliquid sententia determinetur, rem sibi alienam vsurpare voluisse: non solum id, quod male petebat, amittat, sed (quo magis vnusquisque contentus suo, rem non expetat juris alieni) qui irreptor agrorum fuerit in lite superatus, tantum agri modum, quantum adimere tentauit, amittat. Lecta apud acta 13. Cal. Jul. Gallicano et Symmacho Coss. 330.

5. *Imppp.* (*) THEODOSIVS, ARCADIVS et * HONORIVS AAA *Neotherio P. P.*

Quinque pedum praescriptione submota, finalis jurgii, vel locorum libera peragatur intentio. PP. 7. Calend. Aug. Arcadio A. 2. et Rufino Coss. 392. (* *in Cod. Theod. Arcadio A. et Bautone CC.* 385.)

6. *Imppp.* THEODOSIVS, ARCADIVS et HONORIVS AAA. *Rufino P. P.*

Cunctis molitionibus et machinationibus amputatis, decernimus, in finali quaestione non longi temporis, sed triginta tantummodo annorum praescriptionem locum habere. Dat. 3. Non. Nou. Arcadio A. 2. et Rufino Coss. 392.

(η)
DE SENTENTIIS ET INTERLOCVTIONIBVS OMNIVM JVDICVM.
(Cod. 7. T. 45.)

1. *Impp.* SEVERVS et ANTONINVS AA. *Quintiliano.*

Non videtur nobis rationem habere sententia decessoris tui: qui cum cognouisset inter petitorem, et procuratorem, non procuratorem, sed ipsam dominam litis condemnauit, cujus persona in judicio non fuit. Potes igitur, vt re integra, de causa cognoscere. Dat. 4. Calend. Jun. Antonin. A. 3. et Geta C. * 2. Coss. 209.

2. *Imp.* ANTONINVS A. *Sextilio.*

Si arbiter datus à Magistratibus, cum sententiam dixit, in libertate morabatur, quamuis postea in seruitutem depulsus sit, sententia tamen ab eo dicta habet rei judicatae auctoritatem.

3. *Imp.* ALEXANDER A. *Vectio.*

Praeses prouinciae non ignorat definitiuam sententiam, quae condemnationem, vel absolutionem non continet, pro justa non haberi. PP. Cal. Octobr. Maximo 2, et Aeliano Coss. 224.

4. *Idem* A. *Seuero.*

Prolatam à Praeside sententiam contra solitum judiciorum ordinem, auctoritatem rei judicatae non obtinere, certum est. PP. 15. Cal. Jan. Alexandro A. * 3. et Dione * 2. Coss. 230.

5. *Impp.* PHILIPPVS A. et PHILIPPVS C. *Montano.*

Cum eorum, qui principaliter fisco tenebantur, bona ea lege fidejussoribus Procurator tradi jusserit, vt ipsi indemnitatem

TIT. XVIII.

DE PVBLICIS JVDICIIS.

Publica judicia neque per actiones ordinantur, neque omnino quicquam simile habent [cum] caeteris judiciis, de quibus locuti sumus: magnaque diuersitas eorum est et in instituendo, et in exercendo.

§. I.

tem fisco praestarent, nec à sententia ejus intercesserit prouocatio: consequens est datae formae obtemperari. * 248.

6. *Imppp.* CARVS, CARINVS et NVMERIANVS AAA. *Zoilo.*

Cum sententiam Praesidis irritam esse dicis, quod non publice, sed in secreto loco, officio ejus non praesente, sententiam suam dixit: nullum tibi ex his, quae ab eo decreta sunt, praejudicium generandum esse constat. PP. 5. Calend. Dec. Caro * *A.* et Carino * (*C.*) * *A.* Coss. 283

7. *Impp.* DIOCLETIANVS et MAXIMIANVS AA et CC. *Isidorae*

Ex stipulatione parta actione, pacisci proximis personis suadendo Praeses prouinciae, verborum obligationem, quam certo jure tolli tantum licet, extinguere non potest: nec vox omnis Judicis, judicati continet auctoritatem: cum potestatem sententiae certis finibus concludi, saepe constitutum sit. Quapropter si nihil causa cognita secundum juris rationem tuam pronunciatum est: vox pacisci suadentis Praesidis actionem perimere, si quam habuisti, minime potuit.

8. *Iidem* AA. et CC. *Licinio.*

Libera quidem Theodora, quam ex emptionis causa, vel in solutum creditori traditam proponis, pronunciata: citra prouocationis auxilium sententia rescindi non potest. Verum si mota quaestione, praemissa denunciatione ei, qui auctor hujusmodi mulieris fuit, judicatum processit: quanti tua interest, empti, si emisti: vel ob debitum reddendum, si in solutum data est, repetere non prohiberis.

9. *Iidem* AA. et CC. *Domno.*

Post sententiam, quae finibus certis concluditur, ab eo, qui pronunciauerat, vel ejus successore, de quaestione quae jam decisa est, statuta rei judicatae non obtinent auctoritatem: Nam nec de possessione pronunciata, proprietati vllum praejudicium afferunt, nec causam vllam interlocutiones plerumque perimunt. S. Non. April. * *Constantio et Maximiano* CC. Coss. * 294.

10. *Iidem* AA. et CC. *Menodoro.*

Nulli, qui statuendi non habet facultatem, interdicere patria cuiquam permittitur. 3. Non. †

11. *Iidem* AA. et CC. *Luciano.*

Cum judex in definitiua sententia jusjurandum solummodo praestari praecipiat, non tamen addat, quid ex recusatione, vel praestatione sacramenti fieri oportet: hujusmodi sententiam nullam vim obtinere palam est.

12. *Impp.* ARCADIVS et HONORIVS AA. *Juliano Proconsuli Asiae.*

Judices tam Latina, quam Graeca lingua sententias proferre possunt. Dat. 5. Jan. Caesario et Attico Coss. 397.

13. *Imp.* JVSTINIANVS A *Demostheni P. P.*

Nemo judex, vel arbiter existimet neque consultationes, quas non rite judicatas esse putauerit, sequendum, et multo magis sententias eminentissimorum Praefectorum, vel aliorum procerum (non enim si quid non bene dirimatur, hoc et in aliorum Judicum vitium extendi oportet, cum non exemplis, sed legibus judicandum sit) neque si cognitionales sint amplissimae Praefecturae, vel alicujus maximi Magistratus prolatae sententia: sed omnes judices nostros veritatem, et legum, et justitiae sequi vestigia sancimus. Dat. 3. Cal. Nou.

14. *Idem* A. *Demostheni P. P.*

Cum PAPINIANVS summi ingenii vir, in quaestionibus suis rite disposuerit, non solum judicem de absolutione rei judicatae, sed ipsum actorem, si è contrario obnoxius fuerit inuentus, condemnare: hujusmodi sententiam non solum roborandam, sed etiam augendam esse sancimus, vt liceat judici, vel contra actorem ferre sententiam, et aliquid eum daturum, vel facturum pronunciare: nulla ei opponenda exceptione, quod non competens judex agentis esse cognoscatur. Cujus enim in agendo obseruat arbitrium, eum habere, et contra se judicem in eodem negotio non dedignetur. Dat. 15. Cal. Dec. Lampadio et Oreste VV. CC. Coss. 530.

In AVTHENT. *de executoribus.* §. *fin. Coll.* 7. *Tit.* 8. *al.* 7. Nouell. 96. Cap. 2.

Et consequenter ego ab aliquo conuentus, si vicissim ipsum pulsare velim: statim quidem hoc non licet, nisi apud eundem judicem. Qui si displiceat, intra viginti dies recusari potest, aliusque mereri, apud quem rursus vtrumque negotium ventiletur. Alioqui lite contra me mota prius ventilata, et terminata, tunc demum et ego admittar.

(Nouell. 96. CAP. II. v. supr. h. L. T. VI. p. 454.)

15. *Imp.* JVSTINIANVS A. †

Constitutio jubet, vt si multa sint in lite capita, possit Judex super quibusdam eorum sententiam definitiuam ferre, tuncque iterum de aliis quaerere, et sententiam proferre, quae ipsi videatur: neque compellatur vnam sententiam de omnibus capitibus simul dicere.

16. *Idem* A. *Juliano P. P.*

Cum solitum est in sententiis judicum sic interlocutionem proferri, vt non liceat partibus ante definitiuam sententiam ad appellationis, vel recusationis venire auxilium: quidam putabant non licere ante litem contestatam, nec judicem recusare, quemadmodum nec ab eo appellare. Cum enim simul vtrumque vocabulum ponitur, tam appellationis, quam recusationis, prouocatio autem ante litem contestatam non potest porrigi: putabant, quod nec recusare quidem Judicem cuiquam concedatur ante litem contestatam: quod minime vetitum est. Caueant itaque judices hujusmodi sermonem simul, et sine certa distinctione proferre.

rr) De

§. 1. Publica autem dicta sunt, quod cuius ex populo executio eorum plerumque datur.

§. 2.

rr) De SENTENTIIS Praefectorum Praetorio.
(Cod. 7. T. 42.)

1. *Impp.* ** *THEODOSIVS et VALENTINIANVS AA. Thalassio P. P. Illyrici.*

Litigantibus in amplissimo Praetorianae Praefecturae judicio, si contra Jus se laesos affirment, [non prouocandi, sed] supplicandi licentiam ministramus: licet pro curia, vel qualibet publica vtilitate, [seu alia causa] dicatur prolata sententia: nec enim publice prodest singulis legum adminicula denegari: ita videlicet, vt intra biennium tantum nostro numini contra cognitionales sedis Praetorianae Praefecturae sententias post successionem judicis numerandum, supplicandi eis tribuatur facultas. Dat. 3. Id. Aug. *Constantinopoli*, Theodosio A. 17. et Festo V. C. Coss. 439.

ss) *De* Sententiis Judicum.
(Emanuelis Comneni Const. 6.)

Imp. EMANVEL COMNENVS A.

His sic definitis, quaesierit quispiam, cum praesens Canon definiat in omnibus causis plurium sententiam vincere: Nouella autem Constit. potentis et sancti nostri Domini et Imperatoris *D. EMANVELIS COMNENI Mense Julio 14. Indict. Anno 6674. promulgata, constituat cum aliis et haec nominatim: Si omnes non sint ejusdem sententiae, sed aliqui dissentiant, si, qui dissentiunt, numero sunt aequales, eorum praeferetur sententia, quibus is, qui judicio praeest, consenserit: vtrum sequi debeamus.*

tt) Quomodo et quando Judex SENTENTIAM proferre debeat praesentibus partibus, vel vna parte absente.
(Cod. 7. T. 43.)

1. *Imp.* M. AELIVS ANTONINVS A. *Publicio.*

Non semper compelleris, vt aduersus absentem pronuncies, propter subscriptionem Patris mei, qua significauit, etiam contra absentes sententiam dari solere. Id enim eo pertinet, vt etiam absentem damnare possis, non vt omnimodo necesse habeas. * *182.*

2. *Imp.* GORDIANVS A. *Seuero.*

Cessante quoque causa peremptorii Edicti, aduersus eos, qui admoniti judicio adesse noluerunt, sententiam à judice posse proferri, certum est. Dat. 4. Calend. April. * *Pio* et Pontiano Coss. 239.

3. *Idem* A. *Antistio.*

Ab eo judicato recedi non potest, quod vobis absentibus et ignorantibus atque indefensis dicitis esse prolatum: si vbi primum cognouistis, non illico de statutis querelam detulistis. Ita enim firmitatem sententia, quae ita prolata est, non habebit, si ei non sit accommodatus adsensus. PP. 4. Idib. Jun. Gordiano A. et Auiola Coss. 240.

4. *Imp.* PHILIPPVS A. *Domitiano.*

Si (vt proponis) pars diuersa die feriato, absente, vel ignorante te, à Judice dato, ferri sententiam pro partibus suis, quasi contumaciter deesses, impetrauit: non immerito Praeses denuo negotium alterius Judicis notioni terminandum commisit. PP. 5. Id. Octobr. Peregrino et Aeliano Coss. 245.

5. *Idem* A. et PHILIPPVS C. *Longino.*

Si (vt proponis) Praeses Prouinciae, cum certum locum causae cognoscendae dedisset, alibi per obreptionem aditus sententiam aduersus te absentem protulit: quod ita gestum est, ad effectum Juris spectare minime oportet. * *248.*

6. *Impp.* VALERIANVS et GALLIENVS AA. *Domitiano.*

Si Praeses quasi desertam ab adultis tuis causam appellationis, quae ab adjutore suo facta fuerat, circumduxit eo tempore, quo adulti curatores non habebant: repetitus notionem suam exhibebit. Neque enim debet adultis nocere, quidquid eo tempore statutum est, quo defensione justa, et curatoris auxilio fuerant destituti.

7. *Impp.* DIOCLETIANVS et MAXIMIANVS AA. *Marino.*

Ea, quae statuuntur aduersus absentes non per contumaciam, scilicet denunciationibus nequaquam ex more conuentos, judicatae rei firmitatem non obtinere, certum est. PP. 3. Cal. April. ipsis 5. et 4. AA. Coss. 293.

8. *Iidem* AA. *Claudiae.*

Consentaneum juri fuit, temporibus ad praesentiam partis aduersae praescriptis, Praesidem prouinciae impleta juris solennitate, et aduersario tuo ternis literis, vel vno pro omnibus peremptorio Edicto, vt praesentiam sui faceret, commonefacto, si in eadem contumacia perseuerauerit, praesentis allegationes audire: quod vel successor ejus facere curabit. A quo ter citatus, si contumaciter praesentiam sui facere neglexerit: non abs re erit, vel ad cogendum eum, vt sese repraesentet, vel possessionem bonorum, cui incumbit, ad te transferre, et aduersarium petitorem constituere: vel auditis defensionibus tuis, id, quod juris ratio exegerit, judicare. PP. 3. Calend. Octobr.

In Authent. *de Litigiosis.* §. *omnem. Coll.* 8. *Tit.* 13. *al.* 8. Nouell. 112. Cap. 3.

Qui semel actionem proponit, siue conuentione judiciaria, siue precibus Principi oblatis, judicique insinuatis, et per eum aduersario cognitis: necesse habet vsque ad finem litem exercere. Qui si causam persequi differat, reo postulante, tribus edictis citetur per interualla triginta dierum, quia *vox praeconia paucis innotescit.* Quae citatio et per Principem delegatis permittitur: Quod locum habet, et si lis coepta non sit. Quod si vocatus litem detrectet: ei aliud anni spatium indulgetur, intra quod si cessat, Judex auditis allegationibus praesentis, et perquisita veritate, pronunciet. Sed nec intra annum veniens auditur, nisi prius reo litis expensas, quas sustinuerit, inferat. His quoque praestitis, si interrupto duntaxat anno denuo litem deserit, post trium edictorum, et anni vnius spatii obseruationem ab omni cadat actione.

(Nouell. 112. CAP. III. v. supr. h. L. IV. T. VI. p. 451.)

9. *Iidem* AA. *Leontio.*

Tres denunciationes ad peremptorii edicti vicem aduersus contumaces conualescere, salubriter statutum est. PP. 11. Cal. Nou. ipsis 4. et 3. AA. Coss. 290.

10. *Iidem*

§. 2. PVBLICORVM JVDICIORVM (*a*) quaedam capitalia sunt, quaedam non capita-

10. *Iidem* AA. *Blesio.*

Cum non voluntatis tuae arbitrio, sed necessitate professus sis: quicquid contra te absentem statutum fuerit, quando absentiae causa necessaria fuit, officere tibi juris ratio non permittit. PP. 3. Id. Maji, Tiberiano * 2. et Dione Coss. 291.

11. *Iidem* AA et CC. *Valerio.*

Cum praesentibus partibus litem inchoatam proponas: si, posteaquam contra te, (licet absentem) prounnciatum est, intra praefinitum diem non appellasti: latam sententiam rescindi postulanti, multae sacrae Constitutiones refragantur.

uu) DE SENTENTIIS EX PERICVLO RECITANDIS. (Cod. 7. T. 44.)

1. *Impp.* VALERIANVS et GALLIENVS AA. *Quinto.*

Arbitri nulla sententia est, quam scriptam edidit litigatoribus, si non ipse recitanit. Si igitur nihil fallis: omissa prouocationis mora, ex integro judicari, impetrabis à Rectore prouinciae.

2. *Imppp.* VALENTINIANVS, VALENS et GRATIANVS AAA. *ad Probum P. P.*

Hac lege perpetuo credimus ordinandum, vt Judices, quos cognoscendi, et prouunciandi necessitas tenet, non subitas, sed deliberatione habita post negotium sententias ponderataa sibi ante forment, et emendatas statim in libellum secuta fidelitate conferant, scriptasque ex libello partibus legant. Sed nec sit eis post hac copia corrigendi, vel mutandi: Exceptis tam viris eminentissimis Praefectis praetorio, quam aliis illustrem administrationem gerentibus, caeterisque illustribus Judicibus, quibus licentia conceditur etiam per officium suum, et eos, qui ministerium suum eis accommodant, sententias definitiuas recitare. Dat. 12. Calend. Febr. Gratiano A. 2. et Probo Coss. 371.

3. *Iidem* AAA. *ad Probum P. P.*

Statutis generalibus jussimus, vt vniuersi Judices, quibus reddendi juris in prouinciis permisimus facultatem, cognitis causis, vltimas definitiones de scriptia recitatione proferant. Huic adjicimus sanctioni, vt sententia, quae dicta fuerit, cum scripta non esset, nec nomen quidem sententiae habere mereatur: nec ad rescissionem perperam decretorum, appellationis solennitas requiratur. Dat. 3. Non. Dec. Gratiano A. 3. et Equitio Coss. 374.

In AVTHENT. *de mand. Princ.* §. *sit tibi. Coll.* 3. *Tit.* 4. Nouell. 17. Cap. 3. (*) *et Coll.* 6. *Tit.* 12. *al.* 11. *vt Clerici apud* §. 1. Nouell. 83. in princ.

Nisi breues sint lites, et maxime vilium personarum, vel causarum (tunc enim sine scriptis, et sine aliqua expensa cognoscere Praesidem oportet) et nisi Episcopus cognoscat inter suos subditos.(*) Nou. 17. C. 3. v. supr. h. P. II. p. 7.

(Nouell. 83. v. supr. P. I. Sect. IV. p. 204.)

xx) *Vt* SENTENTIAM *Judices* IN LITERAS *referant, suaque Manu obsignent.* (Nouell. Leon. 45.)

Imp. LEO A. *eidem Styliano.*

Dum vt res judicatae firmae maneant, et ne qua suspicio atque controuersia sententias insequatur, curam gerimus, hoc se nobis constituendum obtulit, vt quibuscunque dijudicare *ac dirimere litis* obtigisset, *de quibus rebus judicium pronunciaturi essent, de iis* sententiam de scripto ferrent, *eamque manibus suis obsignarent: vt ne, si temere judicatum esse postmodum deprehendatur, negare illi suam sententiam possint: neque alii cuipiam supposititia adulterinaque sententiae scriptura efficia, illam in judicum aliquem referre liceat. Quicunque igitur Judicum dignitate honoratus est, dehinc ita facito: ac, quibus de rebus judicauit, decretum scriptum, suaque manu obsignatum edito.*

yy) DE SENTENTIA, QVAE SINE CERTA QVANTITATE PROFERTVR (Cod. 7. T. 46.)

1. *Impp.* SEVERVS et ANTONINVS AA. *Aelianae.*

Cum judicem, quoad pecunia condemnationis soluta fuisset, de pendendis vsuris legem dixisse profitearis: non contra juris formam sententiam datam, palam est.

2. *Imp.* ALEXANDER A. *Marcellino.*

Quamquam pecuniae quantitas sententia Curatoris Reipublicae non continetur: sententia tamen ejus rata est, quoniam indemnitatem Reipublicae praestari jussit.

3. *Imp.* GORDIANVS A. *Aemiliano.*

Haec sententia, omnem debiti quantitatem cum vsuris competentibus solue, Judicati actionem praestare non potest: cum apud Judices ita demum sine certa quantitate facta condemnatio, auctoritate rei judicatae censeatur, si parte aliqua actorum certa sit quantitas comprehensa.

4. *Idem* A. *Saturninae.*

Haec sententia, quae bona accepisti, solue: cum incertum esset, quid accepisset: quantumcunque ab eo peteretur, praesertim cum ipse, qui extra ordinem judicabat, interlocutus sit dotem datam, quae repeteretur, non liquidam esse: judicati auctoritate non nititur. Cum igitur is, qui postea judicabat, contra te certam sententiam protulerit, neque à statutis pronocaueris: ipsa tuo facto confirmasti judicatum.

zz) DE SENTENTIIS, QVAE PRO EO, QVOD INTEREST, PROFERVNTVR. (Cod. 7. T. 47.)

1. *Imp.* JVSTINIANVS A. *Joanni P. P.*

Cum pro eo, quod interest, dubitationes antiquae in infinitum productae sint: melius nobis visum est hujusmodi prolixitatem, prout possibile est, in angustum coarctare. † Sancimus itaque, in omnibus casibus, qui certam habent quantitatem, vel naturam, veluti in venditionibus, et locationibus, et omnibus contractibus, hoc, quod interest, dupli quantitatem minime excedere. † In aliis antem casibus, qui incerti esse videntur, Judices, qui causas dirimendas suscipiunt, per suam subtilitatem requirere, vt hoc, quod re vera inducitur damnum, hoc reddatur, et non ex quibusdam machinationibus, et immodicis peruersionibus in circuitus inextricabiles redi-

capitalia. *Capitalia* dicimus, quae vltimo supplicio afficiunt [homines,] vel [etiam] aquae et ignis

redigatur: ne dum in infinitum computatio reducitur, pro sua impossibilitate cadat: cum sciamus esse naturae congruum, eas tantummodo poenas exigi, quae vel cum competenti moderamine proferuntur, vel à legibus certo fine conclusae statuuntur. † Et hoc non solum in damno, sed etiam in lucro nostra amplectitur Constitutio: quia et ex eo veteres id, quod interest, statuerunt. Et sit omnibus, secundum quod dictum est, finis antiquae prolixitatis, hujus Constitutionis recitatio. Dat. Cal. Sept. *Constantinopoli*, post Consulatum Lampadii et Orestis VV. CC. Coss. 531.

aaa) SI A NON COMPETENTE JUDICE JUDICATUM ESSE DICATUR.
(Cod. 7. T. 48.)

1. *Imp.* ALEXANDER A. *Sabiniano.*

Judex ad certam rem datus, si de aliis pronunciauit, quam quod ad eam rem pertinet, nihil egit. 4. Non. † Maximo 2. et Aeliano Coss. 224.

2. *Imp.* GORDIANVS A. *Liciniae.*

Si militaris judex super ea causa, de qua ciuilibus actionibus disceptandum fuit, non datus à quo dari poterat, cognouit: etiam remota appellatione, id, quod ab eo statutum est, firmitatem judicati non habet.

3. *Impp.* (DIOCLETIANVS et MAXIMIANVS) * *CONSTANTIVS et MAXIMIANVS* AA. *olim* CC. *Philetae.*

Si de proprietate datus judex aduersus te nihil super hoc statuit: Rector prouinciae aditus hanc causam cognoscere, suaque decidere sententia curabit: cum [et] si quid de possessione pronunciatum probetur, hoc causae proprietatis minime noceat. S. Non. Nou. * *Maximiano Herculio* et * *Constant.* C. Coss. 307.

4. *Imppp.* GRATIANVS, VALENTINIANVS et THEODOSIVS AAA. *ad Potitum Vicarium post alia.*

[E]t in priuatorum causis hujusmodi forma seruetur, ne quenquam litigatorum sententia non à suo Judice dicta constringat. Dat. 10. Calend. Octobr. *Romae*, Ausonio et Olybrio Coss. 379.

bbb) DE POENA JUDICIS, QUI MALE JUDICAVIT, VEL EJUS, QUI JUDICEM VEL ADVERSARIUM CORRUMPERE CURAVIT.
(Cod. 7. T. 49.)

1. *Imp.* ANTONINVS A. *ad Gaudium.*

Constitit in quacunque causa, siue priuata, siue publica, siue fiscali, vt cuicunque data fuerit pecunia, vel judici, vel aduersario: amittat actionem is, qui diffidentia justae sententiae in pecuniae corruptelam spem negotii reposuerit. Dat. 14. Cal. Jan. duobus Aspris Coss. 213.

In AUTHENT. *vt litigantes in exordio litis jurent.* §. *si quis autem ex litigatoribus. Coll.* 9. *Tit.* 7. *al.* 5. Nou. 124. Cap. 2.

Nouo jure, qui dicit se dedisse alicui, vel promisisse, et personam declarauerit, et hoc probauerit, veniam meretur. Sed qui accepit, vel promissionem suscepit, si causa pecuniaria sit, dati triplum, promissi duplum à Comite priuatarum rerum exigatur, dignitate seu cingulo amisso. † Si vero criminalis causa fuerit, confiscatis omnibus bonis, in exilium mittatur. Sed si datum vel promissum probare litigator nequiuerit, persona, quae dicitur suscepisse, juret, quod neque per se, neque per aliam personam accepit, aut promissionem habuit, et sic libera sit. Sed litigator, qui ostendere non potuit, in causa pecuniaria aestimationem litis à Comite rerum priuatarum exigatur, lite sustinente proprium euentum: in criminali bonis omnibus confiscatis: causis apud competentem Judicem legitime terminandis. Sed si persona à litigatore manifestata praedictum jusjurandum refutauerit, memoratis subjaceat poenis. Sed si quis litigantium jurauerit se non dedisse, vel promisisse: si intra decem menses post sententiam memoratam ostendatur dedisse, vel promisisse, memoratis poenis dantes et accipientes subjacebunt.

(Nouell. 124. CAP. II. v. supr. h. L. T. VI. p. 436.)

2. *Imp.* CONSTANTINVS A. *ad Felicem Praesid. Corsicae.*

De eo, qui pretio deprauatus, aut gratia perperam judicauerit; ei vindicta, quem laeserit, non solum aestimationis dispendii, sed etiam litis discriminis praebeatur. Dat. 8. Cal. Nou. * *Sirmio*, Constantino A. 5. et Licinio C. Coss. * 319.

ccc) SENTENTIAM RESCINDI NON POSSE.
(Cod. 7. T. 50.)

1. *Imp.* GORDIANVS A. *Secundo.*

Neque suam, neque decessoris sui sententiam quemquam posse retractare, in dubium non venit: Nec necesse esse ab hujusmodi decreto interponere prouocationem, explorati juris est. PP. Cal. Mart. * 237.

2. *Impp.* DIOCLETIANVS et MAXIMIANVS AA. et CC. *Alexandro.*

Peremptorias exceptiones omissas in initio, antequam sententia feratur, opponi posse, perpetuum Edictum manifeste declarat. Quod si aliter actum fuerit, in integrum restitutio permittitur. Nam judicatum contra majores annis viginti quinque non oppositae praescriptionis velamento, citra remedium appellationis, rescindi non potest. 7. Cal. Jan. *Nicomediae*, * *Constantio et Maximiano* CC. Coss. * 294.

3. *Imp.* CONSTANTINVS AA. *ad Proculum.*

Impetrata Rescripta non placet admitti, si decisae semel causae fuerint judiciali sententia, quam prouocatio nulla suspendit: sed eos, qui talia Rescripta meruerunt, etiam lumine judiciorum expelli. Dat. 6. Cal. Jan. Constant. * 2. et Licinio * 2. AA. Coss. 312. (* *Const. A.* 5. *et Licinio C. Coss.* 319.)

*) De Retractationibus Sententiarum P. Praetorio, Nou. 119. Cap. 5. v. supr. h. P. II. L. I. T. II. p. 14.

ddd) DE FRUCTIBUS ET LITIUM EXPENSIS.
(Cod. 7. T. 51.)

1. *Impp.* DIOCLETIANVS et MAXIMIANVS AA. et CC. *Alexandro.*

Hoc FRVCTVVM nomine continetur, quod justis sumptibus deductis superest. 3. Non. April. * *Constantio et Maximiano* CC. Coss. * 294.

2. *Impp.*

ignis interdictione, vel deportatione, vel metallo. *Caetera, si quam infamiam irrogant* cum damno pecuniario: haec *publica quidem sunt, non tamen capitalia.*

§. 3.

2. *Impp.* VALENS et VALENTINIANVS AA. *Olybrio P. P.*

Litigator victus, qui post conuentionem rei incumbit alienae, non in sola rei redhibitione teneatur, nec tantum fructuum praestationem eorum, quos ipse percepit, agnoscat: sed [etiam] eos, quos percipere potuisset, non quos eum redegisse constat, exsoluat, ex eo [tempore], ex quo re in judicium deducta, scientiam malae fidei possessionis accepit. Heredis quoque succedentia in vitium par habenda fortuna est. Dat. 7. Cal. Maji, *Treu.* Valent. N. P. et Victore Coss. *369.*

3. *Impp.* HONORIVS et THEODOSIVS AA. *Asclepiodoto P. P.*

Terminato transactoque negotio, posthac nulli actio neque ex Rescripto super sumptuum petitione praestetur, nisi Judex, qui de principali negotio sententiam promulgauit, cominus partibus constitutis, juridica pronunciatione significauerit victori causae restitui debere expensas, aut super his querelam jure competere. Post absolutum enim dimissumque judicium, nefas est, litem alteram consurgere ex litis primae materia. Dat. 3. Cal. April. *Constantinopoli*, Asclepiodoto et Mariniano Coss. 423.

4. *Impp.* VALENTINIANI et THEODOSII (*) AA. *Edictum ad Populum.*

Non ignoret is, cujus ex interpellatione aliquis secundum datam formam in longinqua protractus fuerit examina, quod si culpa sua fuerit dilata cognitio, vel minime actioni suae adfuerit, vel delata [non] probauerit: pro calumnia quidem poenam luat legibus constitutam: pro pecuniaria vero causa, post sumptus, considerata quantitate postulatorum, vel medii itineris interuallo, condemnationem pro aestimatione judicis sustinebit. Dat. 5. Id. Nou. *Constantinopoli*, Valentiniano A. 7. et Auieno * *V. C.* Coss. 450.

5. *Imp.* ZENO A.

Constitutio praecipit, vt quiuis Judex in sententia sua jubeat victum factos in judicio sumptus praestare. Habet et potestatem Judex transcendendi sumptum ad decimam vsque partem eorum, quae impensa sunt, si eum ad hoc patris ejus, quae sumptum profudit, impudentia permouerit: ita vt ea, quae impensas excedunt, ad fiscales rationes pertineant, nisi forte Judex detrimentum partis victricis sarcire volens, partem aliquam horum ei adsignet. Neque tantum actor atque reus (in expensas) condemnantur, quum judex vtrique competans est; verum etiam quum non est judex actoris competens, qui tamen ex reconuentione victus sit, nec eum judicem recusare possit: sine adeo Praesides, siue dati à Principe arbitri, judices fuerint. Nam et hi suos executores atque compulsores habent. Quod si judex hoc non fecerit, ipse parti victrici damnum illud compensare cogitur. §. 1. Si quis vero conuentus bona fide soluerit, aut actor lite destiterit, aut etiam judex inueniat eum non calumniatorem, sed de re dubia litigantem: hic euitabit impensarum condemnationem. §. 2. Manifestum est autem; quod in judicibus pedaneis Praeses [seu Magistratus] est, qui debet eis assignare officialem [seu apparitorem] haec tractantem [seu dirigentem. Dat. 7. Cal. April. post Consulatum Longini, * et Decii 486.

6. *Imp.* ANASTASIVS A. *Stephano Magistro Militum.*

Cum quidam per leges sacrasque constitutiones, alii per speciales largitates sibi praestita priuilegia praetendunt, tam super sportulis pro conuentionibus vsque ad certam quantitatem praebendis, quam super expensis litium, vel minuendis, vel penitus non agnoscendis: per hanc Legem decernimus, vt quicunque hujusmodi priuilegio munitus est, vel postea talem praerogatiuam quolibet modo meruerit, sciat, et si quos ipse, vtpote obnoxios sibi pro quacunque criminali, vel ciuili causa constitutos, in accusationem deduxerit: hos nihilominus iisdem priuilegiis potituros: quoniam non est ferendum, eos, qui praefatas praerogatiuas (vt [jam] ante latum est) praetendunt, aliquid plus ab aduersariis suis quaerere concedi, quam ipsi ab aliis pulsati facere patiantur: ita scilicet, vt haec quidem forma modis omnibus obseruetur super priuilegiis per liberalitates, vel generaliter quibusdam officiis, aut scholis, seu dignitatibus, vel specialiter certis personis praestitis, vel postea praebendis: siue hoc ipsum expressim principalibus dispositionibus, vel affatibus insertum, siue praetermissum sit, vel fuerit. * 491.

eee) DE RE JVDICATA.
(Cod. 7. T. 52.)

1. *Imp.* ANTONINVS A. *Stellatori.*

Rebus quidem judicatis standum est. Sed si probare poteris eum, cui condemnatus es, id, quod furto amisisse videbatur, recepisse: aduersus judicati agentem, doli exceptione opposita tueri te poteris. 12. Calend. Martii, Antonino A. 4. et Balbino * 2. Coss. * 214.

2. *Idem* A. *Pacatiano.*

Res judicatae si sub praetextu computationis instaurentur, nullus erit litium finis. PP. Prid. Non. † *Romae*, Laeto * 2. et Cereale Coss. 216.

3. *Idem* A. *Demetrio et aliis.*

Si pecuniam, quam mala ratione intercepisse vos apparuerit, jussi sitis inferre cum poena, et comperto praecepto Praesidis non prouocaueritis: vniuersam quantitatem debetis inferre. * 216.

4. *Imp.* GORDIANVS A. *Antonino.*

Sub specie nouorum instrumentorum postea repertorum, res judicatas restaurari, exemplo graue est. Dat. 8. Id. Mart. * 237.

5. *Impp.* DIOCLETIANVS et MAXIMIANVS AA. et CC. *Valentino.*

Ad solutionem dilationem petentem, acquieuisse sententiae manifeste probatur: sicut eum, qui quolibet modo sententiae acquieuerit. Nec enim instaurari finita, rerum judicatarum patitur auctoritas. * 294.

6. *Impp.* HONORIVS et THEODOSIVS AA. *Juliano Proconsuli Africae.*

Gesta, quae sunt translata in publica monumenta, habere volumus perpetuam firmitatem. Neque enim morte cognitoris perire debet publica fides. Datum 3. Calend. Septembr. *Romae*, Constantio et Constante 414.

Xxx 2 fff) DE

§. 3. Publica autem judicia haec sunt: LEX JVLIA MAJESTATIS (β), quae in

fff) DE EXECVTIONE REI JVDICATAE.
(Cod. 7. T. 53.)

1. *Impp.* SEVERVS et ANTONINVS AA. *Justino.*

Nimis propere Judex pignora Marcellae capi, ac distrahi jussit ante rem judicatam. Priua est ergo, vt seruato ordine, actionem aduersus eam dirigas, et causa cognita sententiam accipias. PP. 3. Calend. Februar. Albino et Aemiliano Coss. 207.

2. *Iidem* AA. *Agrippae.*

Si causam judicati non nouasti, rem judicatam Praeses prouinciae etiam pignoribus captis ac distractis ad emolumentum perduci jubebit. Quod si no... a causa est, ex stipulatu tibi actio competit: et Judice accepto secundum juris formam experire.

3. *Iidem* AA. *Agrippae.*

Ordo rei gestae, et mora solutionis, quae intercessit, constantius desiderat remedium. Si itaque Praesidem prouinciae, qui rem judicatam exequi debet, adieris, et allegaueris res soli, quae pignori datae sunt, diu subhastatas, ex compacto, siue ambitione diuersae partis emptorem non inuenire [potuisse,] in possessionem earum te mittet, vt [vel] hoc remedio ses tamdiu protracta ad effectum perducatur. Dat. XI. Cal. Jul. Messala et Sabino Coss. 215.

4. *Iidem* AA *Marcello Militi.*

Stipendia retineri propterea, quod condemnatus es, non patietur Praeses prouinciae: cum rem judicatam possit aliis rationibus exequi. PP. 3. Non. †

5. *Imp.* GORDIANVS A. *Amando.*

Etiam nomen debitoris in causa judicati capi posse, ignotum non est. PP. 3. Id. Octobr. Attico et * *Praetextato* Coss. 243.

6. *Impp.* PHILIPPVS A. et C. *Titiano.*

Si (vt proponis) rerum judicatarum Executor datus partes [sibi] Judicis vindicauit, et contra ea, quae pridem pro partibus tuis fuerunt statuta, aliquid pronunciandum putauit: sententia ab eo dicta vim rei judicatae obtinere nequaquam potest. * 248.

7. *Impp.* DIOCLETIANVS et MAXIMIANVS AA. *Theodoro.*

Si longis apertisque frustrationibus partis aduersae, restitutio remorata est, etiam seruis rebus humanis exemptis: à frustratore aestimatio eorum restituenda est. Animalia quoque cum foetibus tibi intercessu Praesidis repraesentabuntur.

8. *Iidem* AA. et CC. *Nicomacho.*

Executorem eum solum esse manifestum est, qui post sententiam inter partes audita omni et discussa lite prolatam, rei judicatae vigorem ad effectum videtur adducere. Sine die et Consule.

9. *Iidem* AA. et CC. *Glyconi.*

Eos, quos debitores tuos esse contendis, apud Rectorem conueni prouinciae: qui siue debitum confessi, siue negantes et conuicti fuerint, condemnati, nec intra statutum spatium solutioni satisfecerint: cum latae sententiae pignoribus etiam captis, ac distractis, secundum ea, quae saepe constituta sunt, meruerint executionem, juris formam tibi custodiet. S. Non. Nouembr. * *Constantio et Maximiano* CC. Coss. * 294.

ggg) DE VSVRIS REI JVDICATAE.
(Cod. 7. T. 54.)

1. *Imp.* ANTONINVS A. *Procuratoribus Hereditatum.*

Is, qui bona secundum dictam sententiam prosequitur: eas quoque rationes habiturus est, vt qui post legitimum tempus placitis non obtemperauerit, vsuram centesimam temporis, quod postea finxerit, soluat.

2. *Imp.* JVSTINIANVS A. *Mennae P. P.*

Eos, qui condemnati solutionem pecuniarum, quas dependere jussi sunt, vltra quatuor Menses à die condemnationis, vel si prouocatio fuerit porrecta, à die confirmationis sententiae connumerandos distulerint: centesimas vsuras exigi praecipimus: nec priscis legibus, quae duas centesimas [eis] inferebant, nec nostra sanctione, quae dimidiam centesimae statuit, locum in eorum personam habentibus. Dat. 7. Id. April. *Constantinop.* Decio Cos. 529.

3. *Idem* A. *Joanni P. P.*

Sancimus, si quis condemnatus fuerit post datas à nobis quadrimestres inducias, centesimas quidem vsuras secundum naturam judicati eum compelli soluere, sed tantummodo sortis, et non vsurarum, quae ex pristino contractu in condemnationem deductae sunt. Cum enim jam constituimus vsurarum vsuras penitus esse delendas, nullum casum relinquimus, ex quo hujusmodi machinatio possit induci. Si enim sine emendatione relinquatur: aliquid absurdum, atque inelegans necesse est venire: cum [vsurae] vtiliter ex contractibus descendentes, plerumque minores centesimae ex nostra lege factae sunt: et necesse est, minoribus vsuris grauiores supponi. Si enim ex judicati actione centesimae omnimodo currunt vsurae, ex contractibus autem hoc raro contingit: in capitulis lege nostra tantummodo exceptis, hujusmodi iniquitatem ipsa rerum necessitas introducebat. Et ideo pio remedio causam corrigentes, sancimus sortis tantummodo vsuras vsque ad centesimam currentes, ex judicati actione profligari: non autem vsurarum quantascunque vsuras. Si enim nouatur judicati actione prior contractus: necesse est vsurarum quidem, quae anterioris contractus sunt, cursum post sententiam inhiberi: alias autem vsuras ex judicati actione tantummodo sortis procedere; et non ideo, quod forsitan consummata est quantitas sortis, et vsurarum, totius summae vsuras postea colligi, sed sortis tantummodo. §. 1. Et cum antiquitas pessimo exemplo reis quidem condemnatis laxamentum duorum mensium praestabat: fidejussores autem eorum eodem vti beneficio non concedebat, vt liceret victoribus, relictis propter legem condemnatis personis, à fidejussoribus eorum, vel mandatoribus statim pecunias, vel res in condemnatione positas exigere: hujusmodi acerbitatem resecantes, sancimus: quadrimestres inducias, quas dedimus condemnatis, etiam ad fidejussores eorum, et mandatores extendi, ne legi fiat derogatum. Cum enim interuentor soluere compellebatur, et ipse reum coërcebat ad inuitam solutionem, nullum condemnatus habebat sensum nostrae humanitatis: quia per medium fidejussorem statim pecunias persoluere compellebatur.

hhh) Si

in eos, qui contra IMPERATOREM, vel Rempublicam aliquid moliti sunt, suum vigorem exten-

bbb) SI PLVRES VNA SENTENTIA CONDEMNATI SINT.
(Cod. 7. T. 55.)

1. *Imp.* ALEXANDER A. *Victori.*

Si non singuli in solidum, sed generaliter tu, et collega tuus vna, et certa quantitate condemnati estis: nec additum est, vt, quod ab altero seruari non posset, id alter suppleret: effectus sententiae [pro] virilibus portionibus discretus est. Ideoque parens pro tua portione sententiae, ob cessationem alterius ex causa judicati conueniri non potes.

2. *Imp.* GORDIANVS A. *Anniano.*

Quoties à tutoribus singulis procuratoribus datis, sequitur in omnium persona condemnatio, periculum sententiae videtur esse diuisum: ideoque quod ab vno seruari non poterit, à caeteris exigi non posse, explorati juris est.

iii) QVIBVS RES JVDICATA NON NOCET.
(Cod. 7. T. 56.)

1. *Imp.* ALEXANDER A. *Masculino.*

Si neque mandasti fratri tuo defensionem rei tuae, neque quod gestum est, ratum habuisti: praescriptio rei judicatae tibi non oberit. Et ideo non prohiberis causam tuam agere sine praejudicio rerum judicatarum. PP. Non. Maji, Alexandro A. Cos. 223.

2. *Imp.* GORDIANVS A. *Athemio.*

Res inter alios judicatae, neque emolumentum afferre his, qui judicio non interfuerunt, neque praejudicium solent irrogare: Ideoque nepti tuae praejudicare non potest, quod aduersus coheredes ejus judicatum est, si nihil aduersus ipsam statutum est.

3. *Impp.* DIOCLETIANVS et MAXIMIANVS AA. et CC. *Honorato.*

Juris manifestissimi est, et in accusationibus his, qui congressi [in] judicio non sunt, officere non posse, si quid forte praejudicii videatur oblatum.

4. *Iidem* AA. et CC. *Soteriano.*

Nec in simili negotio res inter alios actas absenti praejudicare, saepe constitutum est. Dat. *Sirmii*, 6. Cal. Dec. * *Constantio et Maximiano* CC. Coss. * 294.

kkk) COMMINATIONES, EPISTOLAS, PROGRAMMATA, SVBSCRIPTIONES AVCTORITATEM REI JVDICATAE NON HABERE.
(Cod. 7. T. 57.)

1. *Imp.* ANTONINVS A. *Rogatiano.*

Nec vim stipulationis obtinere potest comminatio Judicis, qui certas vsuras praestituros eos esse dixit, qui intra certum diem debitum non exsoluissent. Prid. Id. Jan. Antonino A. 4. et Balbino * 2. Coss. 214.

2. *Imp.* ALEXANDER A. *Maximo.*

Rei judicatae effectum non habet, quod per epistolam Rector prouinciae soluere vos pecuniam Reipublicae jussit. 4. Id. Mart. Maximo 2. et Aeliano Coss. 224.

3. *Idem* A. *Zotico.*

Ea, quae causa cognita statuuntur, subscriptionibus reuocari non posse, saepe rescriptum est. PP. 6. Id. Septembr. Albino et Maximo Coss. 228.

4. *Imp.* GORDIANVS A. *Asclepiodoto.*

Interlocutio Praesidis apud acta signata, [vt] nisi solutioni debiti is, qui conuenitur, obsequium praestitisset, duplum seu quadruplum inferat: voluntas potius comminantis, quam sententia judicantis est: cum placitum hujusmodi, ne rei judicatae auctoritatem obtineat, juris ratio declarat.

5. *Idem* A. *Jucundo.*

Judex, qui disceptationi locum dederat, partium allegationes audire et examinare debuit: nam subscriptionem ad libellum datam talem, quae diuersam partem in possessionem fundi mitteret, vicem rei judicatae non obtinere, non ambigitur. PP. 11. Cal. Febr. Gordiano A. * 2. et Pompejano Coss. 242.

6. *Impp.* PHILIPPVS A. et PHILIPPVS C. *Cassiano.*

Programma, si quod à Praeside prouinciae propositum est, vim rei judicatae nequaquam obtinere potest: nec comminationem vim rei judicatae obtinere manifestum est.

7. *Impp.* (*) * *CONSTANTIVS et MAXIMIANVS AA. ad Bassum P. P.*

Quod magno conflictu sententia decerni solet, id paucis litteris temere descriptis definiri fas non est. Dat. 15. Cal. April. Constantio 6. et Maxim. * *6. AA.* Coss. 306.

lll) SI EX FALSIS INSTRVMENTIS ET TESTIMONIIS JVDICATVM SIT.
(Cod. 7. T. 58.)

1. *Impp.* SEVERVS et ANTONINVS AA. *ad Bassianum.*

Si tabulas testamenti, quas secutus Proconsul Vir Clarissimus sententiam dixit, falsas dicere vis, praebebit notionem suam non obstante praescriptione rei judicatae, quia nondum de falso quaesitum est.

2. *Imp.* ALEXANDER A. *Optato.*

Et qui non prouocauerunt, si instrumentis falsis se victos esse probare possunt, cum de crimine docuerint, ex integro de causa audiuntur. PP. 16. Cal. Oct. Juliano 2. et Crispino Coss. 225.

3. *Idem* A. *Clementi.*

Falsam quidem testationem, qua diuersa pars in judicio aduersus te vsa est, vt proponis, solito more arguere non prohiberis; sed causa judicati in irritum non deuocatur, nisi probare poteris, eum, qui judicauerat, secutum ejus instrumenti fidem, quod falsum esse constiterit, aduersus te pronunciasse. PP. 7. Calend. Septembr.

4. *Imp.* GORDIANVS A. *Herennio.*

Judicati executio solet suspendi, et soluti dari repetitio, si falsis instrumentis circumuentam esse religionem judicantis, crimine postea falsi illato, manifestis probationibus fuerit ostensum. PP. 5. Id. Sept.

mmm) DE CONFESSIS.
(Cod. 7. T. 59.)

1. *Imp.* ANTONINVS A. *Juliano.*

Confessos in jure pro judicatis haberi placet. Quare sine causa desideras recedi à confessione tua, cum et soluere cogeris. Accept. 3. Cal. Oct. Gentiano et Basso Coss. 211.

 nnn) In-

extendit. Cujus poena animae amissionem sustinet, et memoria rei etiam post mortem damnatur. §. 4.

nnn) INTER ALIOS ACTA VEL JUDICATA ALIIS NON NOCERE.
(Cod. 7. T. 60.)

1\. *Impp.* DIOCLETIANUS et MAXIMIANUS AA. et CC. *Epicrati.*

Inter alios res gestas aliis non posse praejudicium facere, saepe constitutum est. Unde, licet quosdam de heredibus ejus, quem debitorem tuum fuisse significas, solvisse commemores: tamen caeteri non alias ad solutionem urgentur, nisi debitum probatum fuerit. 5. Cal. April. *Byzantii*, AA. Coss. *287.

2\. *Iidem* AA. et CC. *Epicrati.*

Inter alios factam transactionem absenti non posse facere praejudicium, notissimi juris est. Quapropter, adito Praeside provinciae, aviam tuam mancipium tibi donasse proba: ac si hoc jure ad te pertinere perspexerit; restitui tibi providebit. Neque enim, si te absente divisionem ejus fecerunt, aliquid juri tuo derogari potuit. S. Id. Aprilis.

3\. *Iidem* AA. et CC. *Fortunatae.*

Si cum fratre tuo matri successisti: frater pro portione tua cum debitoribus hereditariis paciscendo, vel agendo, non ex tua voluntate, pro hereditaria parte tibi quaesitam obligationem extinguere non potuit. 5. Id. Oct. *Retriae*, AA. Coss. * 287.

ooo) DE RELATIONIBUS.
(Cod. 7. T. 61.)

1\. *Imp.* CONSTANTINUS A. *Profuturo PF. Annonae.*

Si quis judicum duxerit esse referendum, nihil [inter partes] pronunciet: sed magis super quo haesitandum putaverit, nostram consulat scientiam: aut si tulerit sententiam, minime postea, ne à se provocetur, relatione praemissa terreat litigantes: sciens, quod si hoc fecerit, nihilominus jure appellationis res agitabitur. Sed nec ad nos mittatur aliquid, quod plena instructione indigeat. Quoties autem ad nostram scientiam Judex se polliceatur relaturum, consultationis exemplum litigatoribus illico edi apud acta jubeat: ut si cui forte relatio minus plena, vel contraria videatur, is refutatorias preces similiter apud acta sine aliqua frustratoria dilatione offerat. Dat. 4. Cal. Febr. *Sirmii*, Constantino A. * 5. et Licinio * C. Coss. 311. (*319.)

In AUTHENT. *ut judices non exspect. sacras jussiones* §. 1. *Coll. 9. Tit. 8. al.* 4. Nouell. 125. Cap. 1. *)

Novo jure causa perfecte examinata, sententia terminetur: quae executioni legitimae demandatur, nisi ab ea fuerit appellatum.

2\. *Impp.* VALENTINIANUS et VALENS AA. *ad Viventium P. P.*

Super delictis provincialium nunquam Rectores provinciarum ad scientiam Principum putent esse referendum, nisi ediderint prius consultationis exemplum: quippe tunc demum relationibus plena veritas est, cum vel allegationibus repelluntur, vel probantur assensu. Dat. 3. Cal. Jan. *Treu.* Valentiniano et Valente AA. Coss. 365.

3\. *Iidem* AA. *et* GRATIANUS A. *ad Apodemium.*

Si quando ratio, aut necessitas est in negotiis nostra judicia requirendi, expectandique responsa: omnes omnino causas relationis series comprehendat: ut recitata consultatione, quae ita est dirigenda, propemodum actorum recensione non sit opus: actis etiam necessario iociandis. Dat. 6. Id. Maji, *Treu.* Valentiniano N. P. et Victore Coss. 369.

*) Ut Judices nulla Relatione utantur ad Principem, Nouell. 125. Cap. 1. v. supr. h. P. II. L. I. T. II. p. 12.

ppp) DE APPELLATIONIBUS, et INTRA QUAE TEMPORA debeat appellari.
(Auth. Collat. 4. T. 2.)
(Nouell. Const. 23.)

Hanc Legem non habent **Scrimgeriana** et **Haloandrina** editiones, sed ejus tantum Argumentum et summam: quod Argumento est hanc vulgarem translationem ex meliore et integriore archetypo desumptam, quam ullam aliam Editionem, sed et omnea Nouellae Latinae desunt in illis nouis Editionibus.

Imp. JUSTINIANUS A. *Triboniano gloriosissimo Quaestori iterum et Exconsuli.*

PRAEFATIO.

Anteriorum legum acerbitati plurima remedia imponentes, et maxime haec circa appellationes facientes, in praesenti ad hujusmodi beneficium peruenire duximus esse necessarium. Antiquitati etenim cautum erat, ***vt, si quis per se litem exercuerit, et fuerit condemnatus: intra duos dies tantummodo licentiam appellationis haberet; si autem per Procuratorem causa ventilata sit, et in triduum proximum eam extendi.*** *Ex rerum autem experientia inuenimus hoc satis esse damnosum: plures enim homines ignaros legum subtilitatis, et putantes in* ***triduum*** *esse prouocationes porrigendas, in promptum periculum incidisse, et biduo transacto causas perdidisse. Unde necessarium duximus hujusmodi rei competenter mederi.*

CAP. I.

Et sancimus omnes appellationes, sine per se, sine per procuratores, seu per defensores, vel curatores, vel tutores ventilentur, posse intra decem dierum spatium à recitatione sententiae numerandum, judicibus ab iis, quorum interest, offerri: siue magni, sine minores sint, (excepta videlicet sublimissima Praetoriana Praefectura) ut liceat homini intra id spatium plenissime deliberare, sine appellandum ei sit, siue quiescendum: ne timore instante opus appellatorium frequentetur, sed sit omnibus inspectionis copia, quae indiscussos hominum calores potest refrenare.

CAP. II.
De Consultationibus.

Ad haec sancimus, si quando lis speratur in nostrum inferri Consistorium: si forte contigerit Imperatoriam Majestatem occupatam publicis causis ex mundanis prouisionibus, non posse conuocare patres, quatenus causa agitetur, non ex hoc litem periclitari. Quod enim vitium est litigantium: si Culmen imperatorium occupetur? vel quis tantae est auctoritatis, vt nolentem Principem possit ad conuocandos patres caeterosque proceres coarctare? Sed si quid tale euenerit, causa intacta permaneat, donec Imperator sua sponte motus et conuocari proceres jusserit, et litem inferri patiatur, et omnia secundum morem procedere.

CAP.

§. 4. Item lex Julia DE ADVLTERIIS (γ) coërcendis, quae non solum temeratores aliena-

CAP. III.

De Appellationibus in Aegypto, Asia, Ponto, etc.

Illud etiam in tertio capitulo disponendum est, quod antiquitas bene statuit, nouitas autem neglexit. Cum enim veneranda vetustatis auctoritas ita Magistratus digesserit, vt alii majores, alii medii, alii minores sint, et appellationes à minoribus judicibus non solum ad maximos judices remitterentur, sed ad spectabilium judicum tribunal, quatenus et ipsi sacro auditorio adhibito litem exercerent: nouitas antem hoc deliquerit: enenit, vt super minimis causis maximi nostri judices inquietentur: et homines propter minimas causas magnis fatigentur dispendiis, vt forsitan totius litis aestimatio ad sumptus judiciales non sufficeret. Ideoque sancimus, si quando ex Aegyptiaco tractu, vel adjuncta ei vtraque Lybia prouocatio speratur, vsque ad decem librarum auri quantitatem: non in hanc regiam vrbem eam venire, sed ad Praefectum Augustalem, qui audiat, et causam dirimat vice sacri cognitoria, nulla ei [penitus] post definitiuam sententiam appellatione porrigenda. §. 1. Similique modo quoties in Asiana Dioecesi vel Pontica tale aliquid emerserit, vsque ad praedictam quantitatem decem librarum auri appellationes ad viros spectabiles, Comites forte, vel Proconsules, vel Praetores, vel Moderatores, quibus specialiter easdem Lites peragendas deputauimus, remittantur: quatenus et hi ad similitudinem Praefecti Augustalis vice sacri cognitoris intercedant, et causas sine spe quidem appellationis, DEI tamen et legum timore proferant decidendas. † Orientalem autem tractum causas appellatione suspensas, et vsque ad decem librarum auri quantitatem limitatas, ad virum spectabilem Comitem Orientis mittere, simili modo audientiam et finem eis impositurum.

CAP. IV.

Vt à spectabilibus ad Illustres appelletur.

Illo videlicet obseruando, vt viri spectabiles Duces, vel alii spectabiles judices, non ad alios eadem spectabilitate decoratos judices suas transmittant appellationes in litibus, quantaecunque sint quantitatis, (cum non oporteat ad compares judices appellationea referri, sed à minore judicio in majus tribunal ascendere) sed ad Illustrissimam Praefecturam, illorum appellationes, cujuscunque sint quantitatis (vt dictum est) dirigantur, qui vna cum viro excelso pro tempore Quaestore eas dirimat: vtroque Officio subministrante, id est, tam ex sacris scriniis more solito, quam Praefecto Praetorio. Ita tamen haec sancimus, vt nec à Ducibus vel aliis spectabilibus judicibus, quibus forte, etsi priuati sint, imperialis Majestas causas injunxerit, Appellatio ad memoratos spectabiles judices currat: ne causa non gradatim procedere, sed perperam videatur. Sed à Praesidibus quidem prouinciarum, et à judicibus à nobis datis, si non sint spectabiles judices, intra memoratam quantitatem referetur. Si autem vel Illustres sint dati à nobis judices, quibus apices dignitatum super spectabilitatem sunt, vel Duces, qui omnimodo spectabilitate sunt decorati: vel ii, qui à Principe delegati sunt, spectabilem habeant dignitatem: eorum appellationes sub quacunque quantitate in hanc Regiam Vrbem ad competentes antiquo more judices referantur. † Omnibus aliis, quae de appellationibus statuta sunt vel ab antiqua Prosapia, vel ab auctoritate anteriorum Constitutionum, vel à nostra humanitate, intactis illibatisque custodiendis. Datum Calend. Jul. *Constantinopoli*, post Belisarii, V. C. Cons. † * 536.

EPITOME superioris Constitutionis.

De APPELLATIONIBVS, ad quemnam remittantur, si Res, ob quam APPELLATIO INSTITVITVR, non supra Auri Libras decem valeat.

Non principalis litigator duntaxat, verum etiam procurator ejus, defensor quoque et curator, et tutor intra decem dies à lata sententia prouocare potest. † A Praetoriorum Praefectis prouocare non licet.

CAP. I.

Si dum Principi appellationis causam audire non vacat, legitimum tempus decurrat, nullum hinc liti praejudicium gignitur. Quando ad Principem ejusque Consilium prouocatur, si lis ipsa decem libras auri non exsuperet, illam in Aegyptiaco tractu, et adjuncta ei vtraque Lybia Praefectus Augustalis audiet, et cognoscet: in Orientali autem tractu Comes Orientis: in Pontico vero, et Asiatico, spectabiles Comites, Proconsules, Praetores, et denique Moderatores, si quidem hoc specialiter ipsis injunctum fuerit. Qui omnes sacrum habebunt auditorium, neque quisquam eorum sententiam de appellationis causa latam poterit detrectare.

CAP. II.

Quando à spectabilibus Praesidibus prouocabitur, siue res litigiosa plus decem libris auri, siue minus valeat, Praetoriorum Praefectus vna cum Quaestore, ipsis vtraque cohorte ministrante, de illa cognoscito. * 536.

*) De administrantibus Officia in sacris Appellationibus, Nouell. 20. v. supr. P. I. Sect. I. p. 105. Constitutio ad bonum Quaestorem Exercitus ordinat Appellationes à quinque Prouinciis, Caria et Cypro, et Cycladibus Insulis, et Mysia, et Scythia, apud quem oportet eas examinari, Nouell. 50. ibid. eod. De Quaestoribus, id est, Praefectis Insularum, Nouell. 41. ibid. p. 102. De Appellationibus Siciliae, Nouell. 75. ib. p. 94.

qqq) De APPELLATIONIBVS.
(*Auth. Collat.* 7. *T.* 5.)
(Const. Nouell. 93.)

Vt si mota apud Appellationis Judicem Causa Litigatores ad arbitros deueniant, intereaque Temporis biennium decurrat, et contingat denuo Causam ad Appellationis redire Judicem, ne biennii decursus objiciatur.

Imp. JVSTINIANVS A. *Joanni gloriosissimo per Orientem Praetoriorum Praefecto, iterum Exconsuli ordinario et Patricio.*

PRAEFATIO.

Subjectorum nostrorum interpellationes legum nobis praebent occasiones pro salute subditorum conscribendarum. Additionem namque nobis quidam [patronus] fecit: quia lege volente appellantem, et per biennium tacentem, aut certe exercentem quidem, non tamen perexequentem, appellationum cadere certaminibus, et confirmata sententia, non posse vlterius proce-

alienarum nuptiarum gladio punit, sed et eos, *qui cum masculis nefandam libidinem* *) exercere audent. Sed

*) Vid. Nou. 77. supr. P. I. Sect. I. p. 190. et Nou. 141. infr. h. T. XVIII. ad §. 4.

procedere, sed ratam fieri vtrique sententiam. *Hesychium autem et aduersarium ejus exercuisse quidem litem apud Pedaneum judicem: addictum autem eundem Hesychium appellasse: et causam contigit recurrere ad tuam cognitionem: et dum lis in judicio tuae Celsitudinis exerceretur, recessisse quidem à certaminibus apud te gestis, arbitros autem elegisse communes ex conscripta, et apud illos concurrisse, et quaedam exercuisse, postea vero neglexisse quidem electos arbitros, non autem persecutas apud eos motam litem, sed transacta biennia vti aduersarios ejus, quin non possit à condemnato exerceri in tuo judicia talis lis, sed aportet eam confirmari semel biennia transacto: illum vero propterea non persecutum apud tuam gloriam, eo quod litem apud electas diceret arbitras.*

CAP. I.

Sancimus igitur memoratum quidem negotium, ex quo haec nobis sunt nunciata, nihil laedi ex cursu temporis, neque ratam esse judicis sententiam semel appellatione data: sed et exerceri apud tuam Gloriam, et terminum legitimum suscipere: etiamsi decies milles plus quam biennii tempus excesserit aut excedat. Deinceps autem in omni negotio, in quo tale aliquid agitur, et in medio motae causae apud judicem appellationis, aut non motae, si aliqui eligantur alii, et propterea biennium transeat, intra quod oporteat appellationis judices litem decidere: et per quamlibet circumstantiam rursus renertatur ad judices appellationis causa: aliis quidem omnibus liceat vti partibus, tanquam si eos non contigisset deferere quidem appellationis judicium, ad electos autem venisse: non tamen posse vti, quod biennium praeteriit. Nam qui semel judices alios elegit, non est justum, vt taciturnitatem culpet ejus, qui propterea laesus est, quia iis, quae gesta sunt, de electione judicum credidit: et ideo non est executus, neque compleuit litem illic, eo quod apud judices illos sit exercitum negotium.

EPILOGVS.

† *Haec igitur in omni negotio seruari apud tuum forum volumus, et in omni alio, vbi secundum appellationis judicatur schema: quatenus nihil injuste circa nostros subjectos agatur. Si vero etiam, postquam deseruerint electos judices, biennii transeat tempus: tunc confirmari volumus sententiam secundum Constitutiones de hoc factas à nobis, quod etiam deinceps in omnibus futuris secundum hos modos negotiis valere volumus, aliis omnibus, quae de appellationis certaminibus priscis dicta sunt legibus, et à nobis in legum conscriptu sunt codicibus, in propria virtute manentibus.*

539.

*) De Appellationibus, et ne cui eas non recipere liceat, Nouell. 82. Cap. 12. v. supr. h. T. p. 506. De diuersis Rescriptis ad Judices directis, Cap. 13. ib. eod. De Relationibus, Cap. 14. ib. p. 507. Nou. 49. h. P. p. 502. sq.

rrr) Vt cum, DE APPELLATIONE cognoscitur, secundum illas Leges debeat judicari, quae Tempore latae Sententiae obtinebant: NON SECVNDVM EAS, QVAE POSTEA PROMVLGATAE SVNT: et de aliis capitulis.

(Auth. Collat. 8. T. 16.)
(Nouell. Const. 115.)

1. Vt cum de *Appellationibus*, et *Retractationibus*, et *Relationibus* Judicum cognoscitur, secundum illas Leges controuersiae decidantur, quae Tempore latae Sententiae et suggestionis obtinebant, non quae postea promulgatae sunt. 2. Si altera Litigantium pars renunciet, se allegationibus contentam fore, altera vero differat, quasi non contenta: Judex dato vnius, et item alterius, et tertii Mensis dilationem, his autem praeteritis non amplius expectato, sed proferto Sententiam. 3. Quae Causae ingratitudinis rationabiliter filiis objici possint à parentibus. 4. Quae rursum Causae ingratitudinis rationabiliter possint parentibus objici à filiis. 5. Vt lugentes, et qui genere illis proximi sunt, nulla de Causa intra nonum diem prehendatur vocenturque in Jus. 6. De constitutae Pecuniae obligatione et Sponsionibus, si quis ita Pecuniam constituat aut spondeat, satis tibi facio aut satis tibi fiet à me, et hoc, et illo: aut satis tibi fiet à me, aut hoc, aut illo.

Imp. JVSTINIANVS A. *Theodoto Orientalium sacrorum Praetoriorum Praefecto.*

PRAEFATIO.

Peruenit ad scientiam nostrae Serenitatis, quod cum inter Eustathium, *Virum Reuerendissimum* Tholonae *Ciuitatis Episcopum et Pistum, Diaconum Ecclesiae* Thelmissensis *fuisset Causa commota, processit à Rectore Prouinciae definitiua sententia, contra quam Appellatio est porrecta. Judices igitur, apud quos Appellatio ventilabatur, dubitantes, ad nostram Clementiam retulerunt, an secundum Leges, quae obtinebant, quando processit definitiua Sententia, an secundum tenorem illius Legis, quae post definitiuam Sententiam à nobis promulgata est, eandem Causam examinare deberent. Nos itaque justum esse perspeximus. secundum Leges, quae obtinebant tempore latae Sententiae, praedictam Appellationis Causam examinari, et terminum secundum ipsas accipere. Praeuidimus autem et post hanc, si quandocunque dubitatio talis emerserit, eam simili ordine terminare.*

CAP. I.

Vt Causae Appellationum dirimantur ex iis Legibus, quae Tempore latae Sententiae obtinebant.

Ideoque sancimus, si quando de aliqua causa processerit definitiua sententia, et prouocatio fuerit subsequuta: appellationis examinatores secundum leges, quae tempore definitiuae sententiae obtinebant, terminum dare negotio: hoc eodem videlicet obseruando et in retractandis amplissimae praetorianae sententiis, et in suggestionibus judicum, quando vtraeque partes omnibus allegationibus suis renunciauerint, et judices per suas relationes, quid disponi debeat, interrogauerint. In omnibus enim praedictis casibus illas leges à cognitoribus seruari decernimus, quae tempore sententiae, aut certe relationis obtinebunt: tametsi contigerit postea legem promulgari noui aliquid disponentem, et tenorem suum ad praeterita quoque negotia referentem.

(CAP. II. v. supr. h. L. IV. T. VI. p. 430.)

De his, qui post Renunciationem Aduersariorum se Allegationes habere dicunt.

(CAP.

Sed eadem lege Julia etiam *stupri flagitium* punitur, cum quis sine vi vel virginem, vel viduam honeste

(CAP. III. v. supr. P. I. Sect. IV. p. 213. et h. P. II. L. II. T. XIII. p. 230. et ib. T. XVIII. p. 250.)
Quae sunt justae Exheredationis Liberorum Causae.

(CAP. IV. vide supra, h. P. II. L. II. T. XVIII. p. 251.)
Quae sunt justae Exheredationis Parentum Causae.

(CAP. V. v. supr. h. P. II. L. II. T. I. p. 177.)
Vt non liceat Creditori Heredes Defuncti pro Debito molestare ante nouem Dies.

(CAP. VI. v. supr. h. P. II. L. III. T. XXI. p. 360.)
De constituta Pecunia.

EPILOGVS.

† *Haec autem obtinere sancimus in causis omnibus, quae nondum judiciali sententia, vel amicabili conuentione sopitae sunt, parens charissime atque amantissime. Celsitudo itaque tua praesentem nostri numinis generalem Constitutionem Edictis quidem in hac regia Ciuitate more solito proponendis, praeceptionibus autem ad Prouinciarum Rectores dirigendis, ad omnium notitiam faciat peruenire. Dat. Calend. Februar.* Constantinop. *Imp. DN. JVSTIN. PP. Aug. Anno* 15. *Basil. V. C. Consule.* * 541.

*) De Appellationibus, Nouell. 119. Cap. 4. vide supra, h. P. II. L. II. T. VI. p. 62.

sss) Exemplum Sacrae formae DE APPELLATIONIBVS.
(*Auth. Collat.* 9. *T.* 9.)
(Nouell. Const. 126.)

Imp. JVSTINIANVS A. *Petro gloriosissimo Praetoriorum Praefecto.*

PRAEFATIO.

Manifeste Theodosius *et* Valentinianus, *sacratissimi Principes, Lege expresserunt, vt causas Appellationum Quaestor sacri Palatii vna cum Praefecto Orientalium Praetoriorum, qui pro tempore thronum regat Excellentiae tuae, secundum formam sacrarum consultationum examinaret. Inuenimus autem in hujusmodi examinationibus aliquid euenire, quod et Republica et nostro indignum sit imperio. Litigatores enim et Procuratores, et horum Aduocati, et omnes, qui in hujusmodi causis Ministerium suum adhibent, quasi nobis ipsis praesidentibus et audientiam praebentibus, tam veste, quam calceamentis, et verbis apud nostros Magistratus vtuntur, quibus solummodo vti conuenit eos, qui ad Majestatem ingrediuntur imperatoriam. Quin et ipsi Judices non ex propria persona, sed quasi nobis ipsis praesentibus et interloquentibus, ita suas proferunt sententias.*

CAP. I.

Quod de caetero in quocunque judicio fieri prohibemus, sancientes, vt sacri quidem nostri Palatii pro tempore Quaestor quidem vna cum tua Excellentia, siue pro tempore sacrorum Praetoriorum Praefecto hujusmodi causas examinet: non autem ex nostra, sed ex propriis personis interlocutorias proferant, et Legibus cognitam edant sententiam: solitis videlicet feriniis in hujusmodi cognitionibus suum adhibentibus ministerium: scientibus quoque Magistratibus, qui id genus causas dijudicant, quod si quid haec contra quocunque modo de caetero delicti fuerit admissum, crimini perduellionis subjacebunt.

CAP. II.

In omnibus praeterea appellationibus hoc valere jubemus, vt quotiescunque appellatione interposita, intra praefinitum tempus vtraque pars fatalem diem obseruauerit, absque omni dilatione judices tum acta causae, tum judicata examinare studeant, et Legi ac Juri consentaneam depromere sententiam. Sin vero solus is, qui prouocauit, fatali die ingressus fuerit; jubemus, vt judices sub extremum fatalem diem, si vel requisitus victor non inuentus fuerit, examinatis actis causae legitimum assignent terminum. Si solus is, qui victricem retulit sententiam, ingrediatur: qui vero prouocauit, requisitus inuentus non fuerit: praestoleutur judices non solum ad extremum vsque fatalem diem, sed etiam per tempus reparationis, hoc est, tres menses. Quod si ne tunc quidem inuentus fuerit, qui prouocauit: non amplius decursu temporis corroboretur sententia, sed vel vna tantum parte praesentes judices actitata in causa, et judicata examinent. Et si quidem recte prolatam sententiam inuenerint, eam confirment. Si quid in ea per negligentiam omissum est: id corrigant, et legitimam edant sententiam. Simulatque vero semel appellationis causa intra eos dies, qui dilationis causa praefiniti sunt, siue ab vtraque parte, siue ab vna tantum introducta fuerit: non amplius biennii decursu firmitatem de caetero capiat sententia, sed attentis oculis veritate ac jure considerato, terminum hujusmodi causis legitimum adhibeant, siue vna, siue vtraque parte praesente. Ac propterea jubemus, vt in hoc genere causarum non amplius, quemadmodum in praesentem vsque diem obtinuit, in primam appellationem omnes cognitiones conferantur, sed vnaquaeque cognitio suum diem praescriptum habeat.

CAP. III.

Ad haec sancimus, vt omnes judices appellationem quidem, quae intra deputatos dies offertur, neque interdicta est legibus, omnibus modis suscipiant. Intra triginta vero dies, quam oblata fuit appellatio, actitata in causa cum propria subscriptione praebeant litigatoribus, vt illi pro suo haec auxilio competenti possint insinuare Magistratui. Quod si quis judicum hoc facere superfederit: sententia quidem temporis decursu confirmabitur, ipse vero judex, qui ista non obseruauit, quique huic apparent, omne damnum, quod per causam non editorum actorum litigator sustinuerit, ex propriis facultatibus ei resarcire compellentur, et denarum librarum auri poenam nostris inferendam rebus priuatis persoluent.

EPILOGVS.

† *Gloriosa igitur, et magnis rebus gerendis nata Auctoritas tua praesentem Legem et in regia Vrbe proponere studeto, et alibi manifestam facere procurato, vt omnes cognoscant, quid obseruare debeant.* * 541.

ttt) DE APPELLATIONIBVS ET CONSVLTATIONIBVS.
(Cod. 7. T. 62.)

1. Sententia Diui SEVERI A. data in Persona *Marci Prisci.* Idib. Januar. POMPEJANO et AVITO Coss. 210.

Prius de possessione pronunciare, et ita crimen violentiae excutere Praeses prouinciae debuit: quod cum non fecerit, [juste ab eo] prouocatum est.

honeste viuentem stuprauerit. Poenam autem eadem lex irrogat stupratoribus, si honesti sunt, publi-

2. *Imp.* ALEXANDER A. *Plautiano.*

Nouum quod postulas, non est, quod etsi Rescripti mei auctoritas intercesserit, pronocandi tamen facultas tibi non denegetur.

3. *Imp.* GORDIANVS A. *Victori.*

Appellatione interposita, licet à Judice repudiata sit, in praejudicium deliberationis nihil fieri debere, et in eo statu omnia esse, quo tempore pronunciationis fuerunt, saepissime constitutum est. PP. 4.

4. *Impp.* PHILIPPVS A. et PHILIPPVS C. *Probo.*

Si ad scribatum nominatus non pronocasti, connelli statuta non possunt.

5. *Impp.* DIOCLETIANVS et MAXIMIANVS AA. et CC. *Valenti et aliis.*

Praeses prouinciae, ad quem appellasti, si non vitio negligentiae vestrae tempus, quod ad reddendos apostolos praescriptum est, exemptum esse animaduerterit, sed ex fatalis casus necessitate diem functo eo, qui eos perferebat, id accidisse cognouerit, juxta perpetui juris formam desiderio vestro medebitur.

6. *Iidem* AA. et CC. dicunt:

Eos, qui de appellationibus cognoscent, ac judicabunt, ita judicium suum praebere conueniet, vt intelligant, quod, cum appellatio post decisam sententia litem interposita fuerit, non ex occasione aliqua remittere negotium ad judicem suum fas sit, sed omnem causam propria sententia determinare conueniat: cum salubritas legis constitutae ad id spectare videatur, vt post sententiam ab eo, qui de appellatione cognoscit, recursus fieri non possit ad judicem, à quo fuerit prouocatum. Quapropter remittendi litigatores ad prouincias, remotam occasionem atque exclusam penitus intelligant: cum super omni causa interpositam prouocationem, vel injustam tantum liceat pronunciare, vel justam.

§. 1. Si quid autem in agendo negotio minus se allegasse litigator crediderit, quod in judicio acto fuerit omissum, apud eum, qui de appellatione cognoscet, persequatur: cum votum gerentibus nobis aliud nihil in judiciis, quam justitiam locum habere debere, necessaria res forte transmissa non excludenda videatur.

§. 2. Si quis autem post interpositam appellationem necessarias sibi putauerit esse personas, per quas apud Judicem, qui super appellatione cognoscet, veritatem possit ostendere, quam existimauit occultam, hocque fieri Judex perspexerit, sumptus iisdem ad faciendi itineris expeditionem praebere debebit: cum id ipsa justitia persuadeat ab eo hoc recognosci, qui euocandi personas sua interesse crediderit. §. 3. Super his vero, qui in capitalibus causis constituti appellauerint, quos tamen et ipsos, vel qui pro his prouocabunt, non nisi audita omni causa atque discussa, post sententiam dictam appellare conueniet: id obseruandum esse sancimus, vt inopia idonei fidejussoris, retentis in custodia reis, opiniones suas judices, et exempla, ab appellatoribus edita, ac refutatorias eorum ad scrinia, quorum interest, transmittant: quibus gestarum rerum fides manifesta relatione pandatur, vt meritis eorum consideratis, pro fortuna singulorum sententia proferatur. §. 4. Ne temere autem ac passim prouocandi omnibus facultas praebeatur, arbitramur eum, qui malam litem fuerit persecutus, mediocriter poenam à competenti judice sustinere. §. 5. Sin autem in judicio propriam quis fuerit causam persecutus, atque superatus voluerit prouocare: eodem die, vel altero libellos appellatorios offerre debebit. Is vero, qui negotium tuetur alienum, supradicta conditione etiam tertio die prouocabit.

In AVTHENT. *de appell. et intra quae tempora.* §. 1. *Coll.* 4. *Tit.* 2. Nouell. 23. Cap. 1.

Hodie autem cuilibet tribuitur spatium decem dierum, à sententiae reuocatione numerandum. §. 6. Apostolos autem post interpositam prouocationem, etiam non petente appellatore, sine aliqua dilatione judicem dare oportet, cautione videlicet de exercenda prouocatione in posterum minime praebenda. Sine die et Consule.

(Nouell. 23. CAP. I. v. supr. h. T. p. 534.)

7. *Iidem* AA. et CC. *Neroni.*

[Hi,] qui ad ciuilia munera, vel ad decurionatum, vel honores euocantur, licet vacationem à Principibus acceperint, si appellationis auxilio non vtantur, consensu suo nominationem confirmant. Cum igitur ad munus vocatus appellaueris: apud Praesidem prouinciae juste te appellasse, ostende.

8. *Iidem* AA. et CC. *Opimiano.*

Si contra majorem viginti quinque annis sententia prolata, prouocationis secutae tempore praefinito causas non esse repraesentatas, neque appellatione pendente transactione finitum negotium Rector animaduerterit: res judicatas exequi curabit.

9. *Iidem* AA. et CC. *Haberad. chariss. nobis.*

Dominus litis causam appellationis, quam procurator suus litigando interposuit, etiam absente procuratore exequi potest.

10. *Iidem* AA. et CC. *Titiano.*

Si actor à curatore ordinatus deteriorem calculum reportauerit: tam ipse, quam curator ad prouocationis auxilium possunt peruenire: curator vero solus prouocationis litem exercebit. Sin autem interim adolescens veniam aetatis impetrauerit, vel ad legitimam aetatem peruenerit: potest suo nomine appellationem exercere. S. Prid. Cal. Octobr. *Viminacii*, * *Constantio et Maximiano* CC. Coss. * 294.

11. *Iidem* AA. et CC. *Antonino.*

Ciues et incolae manifestas etiam excusationes habentes, [si] sub justa nominatione non appellauerint, ad earum probationem non admittuntur.

12. *Imp.* CONSTANTINVS A. *ad Catulinum post alia.*

Minime fas est, vt in ciuili negotio libellis appellatoriis oblatis, aut carceris cruciatus, aut cujuslibet injuriae genus, seu tormenta, vel etiam contumelias perferat appellator: absque his criminalibus causis, in quibus etiam si prouocare possit, eum tamen statum debet obtinere, vt post prouocationem in custodia (si fidejussoris idonei copiam non habeat) perseueret. Dat. 5. Non. Nou. *Treu.* Acc. 15. Calend. Maji, *Hadrumeti*, Volusiano et Anniano Coss. 314.

13. *Idem* A. *Petronio Probiano suo Salutem dicit.*

Ex illo tempore, [ex] quo in ciuilibus causis, quae inter priuatos mouentur, consultaturum, vel relaturum te esse promiseris, vel appellationis à te interpositae solennia completa fuerint:

publicationem partis dimidiae bonorum: si humiles, corporis coërcitionem cum relegatione. §. 5.

fuerint: nihil posthac tibi quodlibet speciale ac requisitum, vel quibuscunque modis fauoria gratiam praeferens, audiendum est: sed obseruandum, vt juxta priora statuta solennitatis more expleto, gesta ad comitatum omnia dirigantur, etc. Dat. Idib. Aug. Arelato. PP. Id. Oct. *Theuaste*, Sabino et Rufino Coss. 316.

14. *Idem A. ad Bassum P. V.*

Litigatoribus copia est etiam non scriptis libellis illico appellare voce, cum res poposcerit judicata, [tam in ciuilibus, quam in criminalibus causis. Dat. 8. Id. Jun. *Sirmii*, Gallicano et Basso Coss. 317.

15. *Idem A. ad Seuerum Vicarium.*

Ne causas, quae in nostram venerint scientiam, rursus transferri ad judicia necesse sit: instructiones necessarias plene actis inseri praecipimus: nam cogimur à proferenda sententia temperare; quoniam verendum est, ne lis incognito negotio dirimatur, adempta copia conquerendi. Quare perennibus inuretur judex notis, si cuncta, quae litigatores instructionis probationisque causa recitauerint, indita actis, vel subjecta non potuerint inueniri. Dat. 10. Calend. Jul. *Aquilejae*, Constantino * *A*. 5. et Licinio C. Coss. 319.

16. *Idem A. ad Maximum, post alia.*

Eos etiam, qui imaginem principalis disceptationis accipiunt, appellationum adminicula necesse est accipere. Dat. Prid. Id. Jan. *Sirmii*, Crispo 2. et Constant. 2. * *CC.* Coss. 321.

17. *Idem A. ad Julianum Praefectum Vrbi.*

Si apud vtrumque Praetorem, dum quaestio ventilatur, ab aliqua parte auxilium prouocationis fuerit objectum: Praefecturae vrbis judicium sacrum appellator obseruet. Dat. 3. Non. Aug. *Heracleae*, Constantino A. 7. et Constantino C. 3. Coss. 326.

18. *Idem A. Victori Rationali Vrbis Romae.*

Quoniam nonnulli fisci debitores, cum jussi fuerint debitam summam exsoluere, interposito prouocationis auxilio vim executionis eludunt; nec jam opinionis exemplum, nec refutatorias preces curant petere, vel offerre: placuit, vt, si intra dies soleunitatibus praestitutos ad facienda haec appellatoris cura defuerit, deserta ab eo prouocatio existimetur, moxque debitum exigatur. Dat. Prid. Cal. Aug. * *Constantino* et Maximo Coss. 327.

19. *Idem A. ad vniuersos Prouinciales.*

A Proconsulibus, et Comitibus, et his, qui vice Praefectorum cognoscunt, siue ex appellatione, siue ex delegatione, siue ex ordine judicauerint, prouocari permittimus: ita vt appellanti Judex praebeat opinionis exemplum, et acta cum refutatoriis partium suisque literis ad nos dirigat. A Praefectis autem praetorio prouocare non sinimus: Quod si victus oblatam, nec receptam à judice appellationem affirmet: Praefectos adeat, vt apud eos de integro litiget, tanquam appellatione suscepta. Superatus etenim, si injuste appellare videbitur, lita perdita noxtus abscedat. At si vicerit, contra eum Judicem, qui appellationem non receperit, ad nos referri necesse est, vt digno supplicio puniatur. Dat. Cal. Aug. PP. Cal. Sept. *Constantinopoli*, Basso et Ablauio Coss. 331.

20. *Idem A. Albino.*

Et in majoribus, et in minoribus negotiis appellandi facultas est. Nec enim Judicem oportet injuriam sibi fieri existimare, eo quod litigator ad prouocationis auxilium conuolauit. Dat. 7. Idib. April. Marcellino et Probino Coss. * 341. Dat. Cal. Aug. PP. Cal. Sept. *Constantinopoli*, (Basso * *et Ablabio* 331.) * *Constantio C.* et Balbino Coss. * 335.

21. *Impp.* CONSTANTIVS et CONSTANS AA. *ad Lollianum.*

Quoniam Judices ordinarii prouocationes existimant respuendas: placet, vt si quis appellationem suscipere recusauerit, quae non contra executionem, sed aduersus sententiam intentionem jurgiumque terminantem fuerit interposita, triginta auri pondo cogatur largitionibus nostris inferre: triginta alia officio ejus itidem soluturo, nisi ei pertinaciter restiterit, atque actis contradixerit, et quid jure sit constitutum, ostenderit. Dat. 8. Calend. Aug. *Messadensi.* PP. *Capuae*, * *Arbitione* et Lolliano Coss. 355.

22. *Iidem AA. ad Volusianum P. P. post alia.*

Lata sententia, quae pertinet ad bona vacantia, et ad ea, quae [vt] indignis, legibus e gentibus, auferuntur, si quis putauerit prouocandum, vox ejus debebit admitti. Dat. 3. Cal. * *iisdem* Coss. 355.

23. *Iidem AA. ad Senatum.*

Cum appellatio interposita fuerit per Bithyniam, Paphlagoniam, Lydiam, Hellespontum, Insulas etiam, ac Phrygiam salutarem, Europam, ac Rhodopen et Hemum montem, Praefecturae hujus vrbis judicium sacrum appellator obseruet.

24. *Impp.* VALENTINIANVS et VALENS AA. *Salutem dicunt Ordini Ciuitatis Carthaginensis.*

Judicibus non solum appellationis suscipiendae necessitas videtur imposita, verum etiam triginta dierum spatia [ex die sententiae] definita sunt, intra quae gesta vna cum relatione litigatoribus conuenit praestari: judice et officio ejus, si statuta fuerint aliqua parte mutilata, multae subjacentibus. Dat. Prid. Non. Febr. *Mediolani*, diuo Jouiano et Varroniano Coss. 364.

25. *Imppp.* GRATIANVS, VALENTINIANVS et THEODOSIVS AAA. *ad Syagrium P. P. post alia.*

Et in multis à Judicibus inferendis appellationes jubemus admitti. Dat. 14. Cal. Jul. Gratiano 5. et Theodosio 1. AA. Coss. 380.

26. *Iidem* (*) AA. * *et ARCADIVS A. ad Pelagium Com R. P. post alia.*

Cum post sententiam Discussoris, vel Rationalis fuerit prouocatum, ad sinceritatem tuam negotium transferatur: vt si mediocritas negotii, aut longinquitas regionis ad judicium tuum litigatores venire non patiatur, judicio Rectoris prouinciae, quem ipse probaueris, negotium deleges. Datum 15. Calend. Mart. *Mediolan.* Arcadio A. 1. et Bautone Coss. 385.

27. *Impp.* ARCADIVS et HONORIVS AA. *Ennoio Proconsuli Africae post alia.*

Nominationes libellis vel Edictis factae citra concilium publicum non valent: de quibus nec appellare necesse est, si solennitas deest. Dat. 17. Cal. Jun. *Mediol.* Olybrio et Probino Coss. 395.

28. *Iidem AA. Nebridio Proconsuli Asiae.*

Si quis libellos appellatorios ingesserit, sciat se habere licentiam arbitrium commutandi, et suos libellos recuperandi, ne justae poenitudinis humanitas amputetur. Dat. 11. Calend. August. *Constantinop.* Arcadio 4. et Honorio 3. AA. Coss. 396.

29. *Eidem AA. Caesario P. P.*

Addictos supplicio, et pro criminum immanitate damnatos, nulli per vim, atque vsurpationem vindicare liceat, ac tenere: quibus in causa criminali humanitatis consideratione, si tempora suffragantur, interponendae prouocationis copiam non negamus, vt ibi diligentius examinetur, vbi contra hominis salutem per errorem, vel gratiam Cognitoris oppressa putatur esse justitia: ea conditione, vt si Proconsul, vel Comes Orientis, vel [Praefectus] Augustalis, vel Vicarii fuerint cognitores, non tam ad Clementiam nostram, quam ad Amplissimas potestates sciant esse referendum. Eorum enim de his plenum volumus esse judicium, qui (si ita res est, et crimen exegerit) rectius possint punire damnatos. Dat. 6. Calend. August. *Mnizo*, Honorio A. 4. et Eutychiano Coss. 398.

30. *Eidem AA. Theodoro P. P.*

Si quis prouocatione interposita suspecti Judicis velit [prolatam] euitare sententiam, in hac voce liberam habeat potestatem: nec timeat contumeliam judiciorum: cum et ab ipsa injuria possit facile prouocare: et maxime cum à solo tantum Praefecto praetorio, non sine dispendio causae prouocare permissum sit. Sciant igitur cuncti sibi ab injuriis, et suspectis judicibus, et in capitali supplicio, ac fortunarum dispendio prouocationem esse concessam. Dat. 7. Id. Jun. *Mediol.* Theodoro V. C. Cos 399.

31. *Impp.* THEODOSIVS et HONORIVS AA. *ad Asclepiodotum P. P. post alia.*

Si appellationem oblatam, in qua vel tuae amplitudinis, vel Vrbicariae Praefecturae sacrum auditorium postulatur, Judex non susceperit, vel suscepta appellatione apostolorum copiam denegauerit: ad deponendam super hac iniquitate querimoniam, necnon etiam conueniendum aduersarium ex sententia prolata, juxta antiquum Jus anni metas habeat litigator: vel si hujusmodi appellatio suscepta non fuerit, in qua inferiorum Judicum sacra desideratur auditio, ad haec eadem facienda sex Menses habeat litigator. † Si vero arbiter appellationem suscipere, aut relationem dare contempserit, quatuor mensium tempora obseruantur: vt his quae statuimus, actitatis, pareat appellator temporibus, quae de appellationibus definita noscuntur. Datum 3. Calend. April, *Constantinopoli*, Asclepiodoto et Mariniano Coss. * 423.

32. *Impp.* THEODOSIVS et VALENTINIANVS AA. *Cyro P. P.*

Praecipimus ex appellationibus Spectabilium Judicum, quas per consultationes nostri numinis disceptationem implorant, non nostram vlterius audientiam exspectari: ne nostris occupationibus, quibus pro vtilitate mundi à singulorum nonnunquam negotiis auocamur, aliena defraudari commoda videantur. Sed si à Proconsulibus, vel Augustali, vel Comite Orientis, vel Vicariis fuerit appellatum: Virum Illustrem Praefectum praetorio, qui in nostro est comitatu, Virum etiam Illustrem Quaestorem nostri palatii, sacris judiciis praesidentes, disceptationem jubemus arripere eo ordine, ea obseruatione, iisdemque temporibus, quibus caeterae quoque lites fatali die post appellationem in sacris auditoriis terminantur: [et] hoc, licet quidam praedictorum spectabilium judicum jure consessu, vt sacri judices, appellationes acceperint. §. 1. Quod si à Duce fuerit appellatum, si idem et Praeses sit, Praefectura necessario tantum jure ordinario in sacro auditorio judicabit.

§. 2. In his autem omnibus judiciis, quae consultationum introduximus loco, vel Apostolos, vel ea, quae apud eum gesta sunt, contra cujus sententiam dicitur appellatum, suscipere ab appellatoribus, et cognitiones inducere apud Viros Illustres praedictos Judices, et ea, quae geruntur, excipere, scribere, scriptaque litigatoribus edere nostros Epistolares praecipimus: officiis videlicet eorum, cum quibus Vir Illustris Quaestor judicat, exequentibus judicata.

§. 3. Haec si appellatio fuerit oblata Judici, qui non ex delegatione cognoscit: eorum enim sententiis appellatione suspensis, qui ex delegatione cognoscunt: necesse est eos aestimare, juste, necne fuerit appellatum, qui causas delegauerint judicandas.

§. 4. Huic saluberrimae legi illud etiam consultissime credidimus inserendum, vt si priuato non Illustri vni, pluribusue (vt assolet) nostra Serenitas adita delegauerit causam, et ejus, eorumue definitio fuerit appellatione suspensa: Vir quidem Magnificus Praefectus praetorio, qui in nostro est comitatu, cum Viro Illustri Quaestore temporali judicet die. Nostri vero libellenses, quae apud arbitros gesta sunt, suscipiant, cognitiones inducant, et ea, quae geruntur, excipiant, scribant, scriptaque litigatoribus edant: qui etiam apud arbitros (licet Illustres sint) ex delegatione nostra cognoscentes excipiunt, si in sacratissimo nostri numinis comitatu causae dicantur.

§. 5. Sane si Illustrium ac Magnificorum Judicum sententiae fuerint appellatione suspensae, eorum videlicet, quorum sententias licet appellatione suspendi, per consultationem nostram volumus audientiam exspectari, licet antea priuato homini (id est, non Illustri) lite à nobis delegata, is postea tempore definitionis Illustri decoratus dignitate reperiatur. Eodem obseruando, et si alter ei conjunctus sit arbiter, qui non Illustrem meruit dignitatem.

§. 6. Quicquid autem hac lege specialiter non videtur expressum, id veterum legum constitutionumque regulis omnes relictum intelligant.

33. *Eidem A. Cyro P. P.*

Eo casu, qui apparitor Magisteriae potestatis de curia, vel officio cohortali, de statu in prouincia patitur controuersiam, vel vt tributa, vel functiones debens in prouincia detinetur: si sententia Rectoris prouinciae fuerit appellatione suspensa: cum tua sublimitate Viro quoque Magnifico Magistro militum cognoscente, causae jubemus merita ponderari: licet Magister militum Rectori prouinciae causam delegauerit perorandam.

34. *Imp.* JVSTINIANVS A. *Demostheni P. P.*

Jubemus, si qua suggestio majoris, vel minoris Judicis ad nostram referatur clementiam de negotio, quod judicandum ei tradidimus, vel de quo pro sua jurisdictione judicauerit, petentis à nostro numine finem eidem imponi negotio, quod ab eo disceptatum est: sine additum sit eidem suggestioni, quid referenti placeat (dum id partibus per sententiae suae recitationem manifestum non fecit) siue nihil hujusmodi adjectum sit, sed simpliciter nostri numinis responsum exspectat: non prius causam discerni, quam per sacram pragmaticam nostri numinis jussionem duo Magnifici Viri, vel Patricii, vel Consulares, vel Praefectorii, quos [pro tempore] nos elegerimus, jubeantur adjungi

sequitur, vel eos, qui hominis occidendi causa cum telo ambulant. *Telum* autem (vt *Cajus* noster

jungi Viro Illustri pro tempore Quaestori nostri palatii, et vna cum eo in scriptis relationem discernere (siue praesentibus partibus hoc perspexerint, siue absentibus) et responsum relationi dandum sua sententia manifestare: vt tamen dispositio hujusmodi excellentissimorum judicum omnimodo rata sit: nulli danda licentia contra prouocationem eorum proferre sententiam: vel aliam quamcunque dubitationem introducere. Quam obseruationem non solum si vnus judex suggestione, vel relatione vsus fuerit, tenere censemus: sed etiam si duobus, vel amplioribus datis judicibus, in vnam sententiam minime omnes conuenerint: sed diuersas suas sententias vnusquisque nostrae mansuetudini retulerit, vel omnes nos consuluerint, quid decernendum sit.

35. *Idem* A. †

Jam trigesima secunda Constitutione dicente, de omnibus Magistratibus illustribus à quibusdam est appellatio, Principem fore appellationis Judicem, praesens Constitutio inueniens jus certum, quod aduersus sententiam Praefectorum praetorio appellatio quidem non est, retractatio vero est: et si alius quidem sit Praefectus, credibile est, quia rescindet, quae fuerint ab altero judicata: si vero idem ipse fiat Praefectus iterum, is, qui jam sententiam tulit, contra cujus calculum et supplicationes oblatae sunt, quia praesumitur pro vetere sua sententia dicturus, jubet Constitutio, vt Quaestor vna audiat cum ipso iterum, aut tertium Praefecto creato, et examinante suas in priore Magistratu dictas sententias, statuens, vt nulla sit contra hujusmodi sententias retractatio.

36. *Idem* A.

Oportet post omnem litem finitam tunc appellationem reddi: neque enim laeditur quis, si interea facta fuerit interlocutio, quae illi deneget jus competens, id est, vel testium productionem, aut relectionem instrumenti: potest enim in appellatione omnia denudare, seu exercere, ne contra medii temporis interlocutionem, data appellatione, mora injiciatur dilationibus, saepius in eadem causa data appellatione, et examinata, iterum alio capitulo ventilato, et iterum contra etiam ipsum porrecta appellatione. Si vero diaeteta est is, qui in media interlocutione jus aliquod ipsis denegauit, jubet scripto istud insinuent, vt ita in appellatione seruent sibi suam de hoc allegationem impraejudicatam; si vero contra haec fiat, neque recipiat appellationem judex: et ipse, qui appellauit, pro transgressione quinquaginta libras argenti praestet.

37. *Idem* A. *Mennae P. P.*

In offerendis prouocationibus, ex quibus consultationum more negotium in sacrum nostrum palatium introduci solebat, hoc addendum esse censemus: Vt si quidem non excedat litis aestimatio decem librarum auri quantitatem, ex ipsa scilicet sententia judicis decernendam, non duobus (sicut antea) magnificis Judicibus, sed vni tantummodo disceptatio negotii deputetur. Sin vero memoratam excedens quantitatem, viginti libris auri terminetur, duobus tradatur [disceptatio] magnificis Judicibus, viris scilicet deuotis epistolaribus cognitionalia certamina excipientibus: ita tamen, vt si dissentiant, virum illustrem pro tempore Quaestorem adhibeant, vt eo dubietatem dirimente finiatur negotium. His videlicet litibus, quarum aestimatio viginti librarum auri quantitatem excedit, in communo auditorium florentissimorum sacri nostri palatii Procerum introducendis: vt tamen secundum jam statuta liceat quidem non solum victo, sed etiam victori consultationem ad vnum, vel duos judices mittendam, intra biennii tempus ei, vel eis intimare. Post excessum enim memorati temporis hujusmodi licentiam amputamus. Quae vero fuerint ab eo, vel eis decreta, nulla prouocatione suspendantur. Nouas etiam adsertiones à partibus apud eundem, vel eosdem judices addi, ad exemplum consultationis ad sacrum nostrum palatium introducendae permittimus. Dat. 8. Id. April. *Constantinopoli*, Decio Cos. 529.

38. *Idem* A. *Demostheni P. P.*

Si quando Duciano judicio appellatio fuerit oblata: siue ab ipsa qualitate judicis, siue ex diuina delegatione viro spectabili Duci destinata, siue inter spectabiles idem Dux connumeretur, siue illustri dignitate decoretur, siue etiam majore (cum etiam Magisteriae potestatis homines, nec non consulares saepe vtilitate publica poscente ad hujusmodi curam perueniant) nullo discrimine habito, non dignitatem, sed Ducatus Magistratum spectari: et appellationem ex quocunque duce peruenientem, non vt antea erat dispositum, sed apud virum sublimissimum Magistrum officiorum, necnon virum excellentissimum nostri palatii Quaestorem, communi audientia proposita, in sacro auditorio more consultationum, viris deuotis epistolaribus excipientibus ventilari [sancimus:] nulla veteris legis in hac causa obseruatione custodienda, sed apud eosdem tantummodo excellentissimos judices causa trutinanda.

39. *Idem* A. *Juliano P. P.*

Ampliorem prouidentiam subjectis conferentes, quam forsitan ipsi vigilantes inueniunt, antiquam obseruationem emendamus: cum in appellationum auditoriis, is solus post sententiam judicis emendationem meruerat, qui ad prouocationis consolaisset auxilium, altera parte, quae hoc non fecisset, sententiam sequi (qualiscunque fuisset) compellenda. Sancimus itaque, si appellator semel in judicium venerit, et causas appellationis suae proposuerit, habere licentiam, et aduersarium ejus, si quid judicatis opponere maluerit, si praesto fuerit, hoc facere, et judiciale mereri praesidium. Sin autem absens fuerit, nihilominus judicem per suum vigorem ejus partes adimplere. §. 1. In refutatoriis autem libellis, qui solent maxime in sacro auditorio prudentissimorum nostrorum procerum recitari, caueant tam litigatores, quam libellorum dictatores, verbosis vti adsertionibus, et ea, quae jam perorata sunt, iterum resuscitare: sed haec sola eis inscribere, quae compendiosa narratione causas prouocationis possunt explanare, vel aliquid noui continent, vel addere quod derelictum est: sciturí, quod si hoc fuerit praetermissum, non deerit aduersus libellorum conditores amplissimi judicii competens indignatio, quod sufficiant gestorum volumina introducta, et virorum spectabilium Magistrorum scriniorum breues omnia apertissime ostendere.

§. 2. Sed enim scimus legem nostram esse promulgatam, per quam more consultationum in causis quidem, quae vsque ad decem libras auri extenduntur, vnum judicem sancimus supponi: viginti autem duos sublimissimos judices. Sed cum prima quidem facie videbatur, non tantam summam excedere: in definitiua autem sententia apparebat judici, vel judicibus etiam majorem quantitatem debere imponere: non erat eis possibile, formam, qua erant conclusi, excedere. Sed nos definimus, et omnem

ster ex interpretatione Legum duodecim Tabul. scriptum reliquit) vulgo quidem id appellatur, quod

omnem eis damus facultatem, si hoc ita fuerit subsecutum, licere eis et ampliorem summam praefata quantitate, in qua dati sunt judices, excedere: et non ad modum suae rationis, sed ad veritatis indaginem ferre sententiam: ne tanti judices, quasi vinculis praepediti, non possint legum veritati, et judiciali vigori per omnia satisfacere. Dat. 6. Calend. April. *Constantinopoli,* Lampadio et Oreste * *VV. CC.* Coss. 530.

uuu) De TEMPORIBVS et REPARATIONIBVS APPELLATIONVM seu CONSVLTATIONVM.

(Cod. 7. T. 63.)

1. *Imp.* CONSTANTINVS A. *ad Crispinum.*

Si quis per absentiam nominatus (vel ad Duumuiratus, aliorumque honorum insulas, vel munus aliquod euocatus) ad prouocationis auxilium cucurrerit: ex eo die interponendae appellationis, duorum mensium spatia ei computanda sunt, ex quo contra se celebratam nominationem didicisse monstrauerit. Nam praesenti, qui factam nominationem cognouerit, et appellare voluerit: statim debent duorum mensium spatia computari. Dat. 8 *Id. Jul.* Constantino A. 6. et * *Constantino* C. Coss. 320.

2. *Impp.* THEODOSIVS et VALENTINIANVS AA. *Cyro P. P.*

Tempora fatalium dierum pro seculi nostri beatitudine credimus emendanda, vbique dilationum materias amputantes. † Et primi quidem fatalis diei tempora post appellationem, siue à viro Clarissimo Rectore *Prouinciae, siue à* spectabili *judice fuerit appellatum, sex Mensium esse jubemus. Quod si primo fatali die lapsus est appellator, tricesimum primum diem alterum volumus esse fatalem. Quod si eo [quoque] appellator exciderit: tertium similiter totidem diebus intermissis fatalem obseruari decernimus. Quod si tertius quoque lapsus fuerit temporalis, quartum etiam fatalem post tricesimum primum diem similiter obseruari decernimus. Quod si ita contigerit, vt quatuor fatalibus diebus, qui appellauit, exciderit, tunc intra trium aliorum mensium spatium à nostro numine reparationem peti praecipimus: qua petita nec aduersarium decernimus admoneri, nec temporalem diem ad petitionem reparationis numerari, sed trium mensium spatio ex quarto fatali numerando causam induci praecipimus, licet ante vnum diem reparatio fuerit impetrata, licet allegata in judicio Virorum Illustrium Praefectorum non fuerit.* Nec hoc parti nocebit aduersae: cum non dubius, sed notus omnibus dies fatalis appareat. *Et hoc si aduersus Viri Clarissimi Rectoris Prouinciae, vel spectabilium judicum sententias fuerit appellatum. † Quod si ab* Arbitro *in Prouincia ex delegatione sacra disceptante appellatio subsequatur: post priorem fatalem lapsum, tres alii tantum fatales dies similiter (vt supra dictum est) seruabuntur, nulla reparatione à nostro numine postulanda: ita vt nonaginta tribus diebus elapsis, judicata congruae executioni mandentur. † Sin autem ex sententia* Praetorianae Praefecturae, *vel* Magistri officiorum, *vel* ab alio Illustri dignitate decorato *arbiter in hac sacratissima ciuitate fuerit delegatus, et appellatio contra definitionem, vel sententiam ejus subsecuta fuerit: primus quidem fatalis dies duorum Mensium, alii vero tres ad similitudinem supradictorum fatalium numerentur. [Qui vero delegatum vel à Spectabili judice, seu Praeside Prouinciae arbitrum appellauerit: primum quidem fatalem diem duorum Mensium, tres vero alios ad similitudinem praedictorum fatalium dierum habeat. † Illud etiam circa obseruationem fatalium dierum custodiri decernimus, vt, si forte temporales in feriatos dies quoquo modo inciderint, praecedentes eos dies vt temporales à litigantibus obseruentur. Quod si quis secus ac jura praecipiunt, lapsus dies fuerit temporalis, et hoc primo loco vel à praesente aduersario, vel etiam à judice, si solus litigat appellator, fuerit oppositum, probatumque: pro eo habebitur appellator, ac si sententiam quoquo modo non coactus susceperit. Dat.* 12. *Cal. Maji,* † Valentiniano A. 5. et Anatolio Coss. 440.]

In AVTHENT. *de his, qui ingred. ad Appell.* §. 1. *Collat.* 5. *Tit.* 4. *al.* 11. Nou. 49. in Princ.

Ei, qui appellat, impertitur annus, intra quem secundum se communiterue cum aduersario litem exequatur, aut si justa causa intercesserit, alius annus indulgeatur: quo transacto lite non completa, rata manet sententia. Appellatore cessante, cum vnus Mensis superest ex biennio: licet victori ingredi, vt reus quaeratur: quo siue inuento, siue non, suas afferat allegationes, et vel confirmetur, vel rescindatur sententia. in omni casu absente in expensis condemnando secundum tempora fatalium dierum. Neutro vero occurrente, post secundum fatalem permanet sententia rata.

(*Nouell.* 49. *v. supr. h. L. IV. T. XVI. p.* 502.)

In AVTHENT. *de Appellat.* §. 1. *Coll.* 7. *Tit.* 5. *al. Coll.* 8. *Tit.* 2. Nouell. 93. Cap. 1.

Si tamen in medio causae apud Judicem appellationis, vel motae, vel non motae aliqui eligantur arbitri, et propterea *biennium transeat, intra quod oporteat appellationem finiri,* et per quamlibet occasionem ad Judicem appellationis causa reuertatur: non laedatur ex cursu temporis, sed exerceatur, et terminum legitimum suscipiat, etsi decies millies plus quam biennii tempus transierit, nisi biennium cesserit, postquam arbitrium fuerit desertum.

(*Nouell.* 93. *CAP. I. v. supr. h. L IV. T. XVII. p.* 536.)

In AVTHENT. *de Appellat. et intra quae temp.* §. *ad haec sancimus Coll.* 4. *Tit.* 5. *al.* 2. Nouell. 23. Cap. 2.

Sed et iis, quae speratur in Consistorium Principis inferri, absque damno morae maneat intacta, donec ipse faciat eam introduci, et à proceribus secundum morem dirimi.

(*Nouell.* 23. *CAP. II. v. supr. h. L. IV. T. XVII p.* 534.)

In AVTHENT. *vt Sponsal. Larg.* §. *hoc quoque. Coll.* 9. *Tit.* 2. Nouell. 119. Cap. 4.

Si appellatione secuta, nouissimo induciarum die aut pars vtraque, aut solus, qui appellatione vsus est, occurrerit, et suam praesentiam manifestauerit Judici futuro appellationis examinanti negotium, vel ejus consiliariis, aut his, qui lites intromittunt, *et Judex in definitis diebus eum suscipere differat, nullum praejudicium partibus,* aut vni

quod ab arcu mittitur, sed et omne significat, quod manu cujuscunque jacitur: sequitur ergo, vt lignum

vni earum ex hoc penitus *volumus fieri*, sed post hoc examinari appellationes hujusmodi, et legitima sententia terminari.

(*Nouell.* 119. *CAP. IV. vid. supr. h. P. II. L. II. T. X. p. 62.*)

3. *Imp.* JVSTINIANVS A. *Appioni P. P.*

Nemo arbitretur in posterum licentiam futuram consultationibus vltra statuti temporis viuendi spatia, neque per oblationem precum, neque per sacrum Rescriptum super reparatione temporum indulgendum, neque sub praetextu quodam altero, sed omnibus incumbendum esse vigilanti diligentia, quo prouocationes eorum intra statutum Tempus introducantur, *ita vt etiam gesta in judicio, contra quod prouocatum est, non prope finem temporis tradantur scrinio sacrarum Epistolarum:* ne praepediatur per astutias fatalis rei terminus, *sed aut statim, postquam appellatum sit, aut non minus, quam ante dimidiam partem temporis praebeantur scrinio, ne (quod per angustias contingit temporum) tardus appellationis fautor suo dispendio refutetur.*

4. *Idem A. Tatiano Magistro officiorum.*

Per hanc diuinam sanctionem decernimus, vt licentia quidem pateat *in exercendis consultationibus, tam appellatori, quam aduersae parti* nouis etiam assertionibus vtendi, vel exceptionibus, quae non ad nouum capitulum pertinent, sed ex illis oriuntur, et illis conjunctae sunt, quae apud anteriorem judicem noscuntur propositae. *Sed et si qua dicta quidem allegatio monstrabitur, vel instrumentum aliquod prolatum.* probationes *tamen illo quidem defuerint tempore, verum apud sacros cognitores sine procrastinatione praeberi poterunt*, id quoque eos admittere, *quo exercitatis jam negotiis pleniore subueniatur veritatis lumine.*

5. *Idem A. Triboniano Quaestori Sacri Palatii.*

Cum anterioribus legibus ex omni prouincia ad hunc nostrum sacratissimum comitatum similis cursus ad appellationes exercendas impertitus est, necessarium nobis visum est hujusmodi spatiis justum imponere libramentum. † *Sancimus itaque, si quidem ab Aegyptiaco, vel Lybico limite, vel Orientali tractu vsque ad vtrasque Cilicias numerando, vel [Armeniis gentibus] et omni Illyrico causa fuerit more appellationum transmissa: primum semestre spatium in antiqua definitione permanere, et nihil penitus neque diminui, neque accrescere. Sin autem ex aliis nostri imperii partibus, siue Asianae, siue Ponticae, siue Thraciae Dioeceseos lis prouocatione suspensa in hanc regiam Vrbem perueniat: pro semestri spatio trium tantummodo mensium spatium eis indulgeri, aliis trium mensium spatiis, id est, nonaginta et tribus diebus, simili modo sequentibus: siue semestre tempus, siue tres priores menses, secundum locorum definitionem, quam designauimus. Sed et aliis tribus mensibus, qui ex reparatione ab aula concedi solent, in suo robore duraturis et prioribus accedentibus: vt partim annuale numeretur, partim nouem mensium [spatium] consequatur.* §. 1. *Et cum antea in fine cujuscunque temporis vnus fatalis dies ex antiquis legibus constitutus esset, et saepe eueniebat*, cum multae sint occasiones mortales appellationum, *vel aegritudine, vel spatii prolixitate, vel per alias causas, quas nec dici, nec enumerari facile sit: eundem diem fatalem non obseruari, et lites expirare, et hujusmodi luctuosis infelicitatibus patrimonia hominum titubare: propter hoc fortunae releuantes insidias, sancimus, non in vnum diem fatalem standum esse in posterum: sed* siue ante quartum diem fatalis, luminis, et ipsum fatalem, siue post quinque dies, ex quo ortus fatalis effluxerit, appellator venerit, et litem instituendam curauerit, et eam in competens judicium deduxerit: legi videri satisfactum: nec ingemiscat mortuae causae dispendio, sed nostro gaudeat beneficio: *cum nobis cognitum sit, etiam* ex errore calculi dierum, *quem officium habuit*, saepe esse causas periclitatas: *quod in posterum non fieri, ex remedio legis praesentis sperandum est. Eodem beneficio et in omnibus fatalibus aliis, qui vel à pedaneis judicibus, vel ab aliis dantur, quos leges suis sanctionibus enumerauerunt, custodiendo, vel obseruando*, vt decem fatales dies pro vno vbique instituantur.

§. 2. *In his autem casibus, in quibus biennium constitutum est, quatenus more consultationum in regia Vrbe sub communi audientia florentissimorum sacri nostri palatii procerum ventilentur:* biennii metas vnius anni termino coarctamus: *vt intra eum et gesta colligere, et ea viris deuotis epistolaribus tradere, et refutatorios libellos (si voluerint offerre*, et litem *in sacrum nostrum consistorium* introducere cogantur. *Nulli licentia deneganda victrici parti, si voluerit, secundum quod jam constitutum est, etiam praemature causam inducere: neque annali spatio expectato.*

§. 3. *Si tamen in sacro nostro consistorio lis exordium exceperit, etiam si non fuerit in eodem die completa, tamen perpetuari eam concedimus:* cum iniquum *sit* propter occupationes *florentissimi* ordinis, *quas circa nostrae pietatis ministeria habere noscitur*, causas hominum deperire.

§. 4. *Illud etiam merito addendum huic legi censemus, vt si quis fatali die apud appellationis judicem introductus, siue ex parte vna, siue cognitionaliter causae appellationis imponat exordium; deinde relicta ea discedat, et in desidia reliquum tempus permaneat*, et annale Tempus post inchoatam litem praeterierit: *victore neque sententiam ad effectum perducere valente, propter litem jam inchoatam, neque jam terminum accipere inueniente, cum appellatoris absentia eam finiri non facile concedat: hujusmodi iniquitatem amputantes, cum aduersarius potest etiam minime praesente appellatore litem exercere, quia hoc speciale priuilegium ejus est, qui appellationis examinandae praesidet, posse et ex vna parte causam dirimere:* jubemus eundem appellatorem, nisi obseruauerit judicium, et causam vsque ad finem peregerit, sed et si per eum steterit, quo minus omnia litis certamina impleantur, appellatione defraudari, *et sententiam contra eum latam in suo robore durare, et ad effectum perduci, tanquam si ab initio minime fuerit prouocatum:* nisi ipse appellator euidentissimis probationibus possit ostendere, se quidem summa ope nisum, voluisse Litem exercere; *per judicem autem stetisse, vel aliam inexorabilem causam subsecutam, propter quam hoc facere minime valuit. Tunc etenim aliud ei annale tempus indulgemus, quo effluente, et lite minime finem accipiente, cadere eum de appellatorio juuamine disponimus: cum ei sit apertissima facultas et nostram*

adire

lignum et lapis, et ferrum hoc nomine contineatur: dictum ab eo, quod in longinquum mittitur. [a]

adire Majestatem, et tarditatem judicis in querelam deducere, et *nostro beneficio perpotiri*.

§. 5. *Cui consentaneum est, vt et in sententiis omnium amplissimorum Praefectorum praetorio ex diuino oraculo retractandis eadem obseruatio, quae supra dicta est, post ingressum vnius, vel vtriusque partis, tam propter absentiam personarum, quam propter statuta tempora teneat.*

§. 6. *Sin autem partes inter se scriptura interueniente paciscendum esse crediderint, nemini parti licere ad prouocationis auxilium peruenire, vel vllum fatale obseruare: eorum pactionem firmam esse censemus. Legum etenim austeritatem in hoc casu volumus pactis Litigantium mitigari.* Dat. 15. Cal. Dec. Chalcedone, Decio V. C. Cos. 529.

xxx) QVANDO PROVOCARE NON EST NECESSE.

(Cod. 7. T. 64.)

1. *Imp.* ALEXANDER A. *Apollinari et aliis.*

Latam sententiam dicitis, quam ideo vires non habere contenditis, quod contra res prius judicatas, à quibus prouocatum non est, lata sit. Cujus rei probationem si promptum habetis, etiam citra prouocationis adminiculum, quod ita pronunciatum est, sententiae auctoritatem non obtinebit. PP. 8. Cal. April. Alexandro A. Cos. 223.

2. *Idem* A. *Capitaneis.*

Si cum inter te et auiam defuncti quaestio de successione esset, Judex datus à Praeside Prouinciae pronunciauit, potuisse defunctum etiam minorem quatuordecim annis Testamentum facere, ac per hoc auiam potiorem esse: sententiam ejus contra tam manifesti juris formam datam, nullas habere vires palam est: et ideo in hac specie nec prouocationis auxilium necessarium fuit. Quod si, cum de aetate quaereretur, impleſſe defunctum quartum decimum annum, et per hoc, Jure factum Testamentum pronunciauit, nec prouocasti, aut post appellationis impletam causam destitisti: rem judicatam retractare non debes.

3. *Imp.* GORDIANVS A. *Ingenuo.*

Si (vt proponis) suspensa apud Amplissimos Judices cognitione prouocationis, quam te ob id interposuisse dicis, quod Decurio nominatus esses, ad Duumviratum vocatus es: manifestum est praejudicium futurae notioni memoratorum Judicum fieri non potuisse.

4. *Imppp.* VALERIANVS et GALLIENVS AA. et VALERIANVS C. *Juliano*

Cum Magistratus datos Judices, et vnum ex his pronunciasse proponas: non videtur appellandi necessitas fuisse, cum sententia jure non teneat].

5. *Imppp.* CARVS, CARINVS et NVMERIANVS AAA. *Domitiano.*

Certa ratione et fine multare Praesides possunt. Quod si aliter, et contra legis statutum modum Prouinciae Praeses multam vobis irrogauerit: dubium non est, id, quod contra Jus gestum videtur, firmitatem non tenere, et sine appellatione posse rescindi. PP. Id. Jan. Caro et Carino * *AA.* Coss. 283.

6. *Iidem* AAA. *Germano.*

Cum non eo die, quo Praeses Prouinciae praecepit, Judex ab eodem datus pronunciauerit, sed ductis diebus alieniore tempore sententiam dedisse proponatur: ne ambages frustra interpositae prouocationis vlterius negotium protrahant, Praeses Prouinciae, superstitiosa appellatione submota, ex integro inter vos cognoscet.

7. *Impp.* DIOCLETIANVS et MAXIMIANVS AA. *Nicagorae.*

Venales sententias, quae in mercedem à corruptis Judicibus proferuntur, etiam citra interpositae prouocationis auxilium jam pridem à DIVIS PRINCIPIBVS infirmas esse decretum est.

8. *Iidem* AA. *Constantino.*

Si pater tuus, cum Decurio crearéris, non consensit, et decimum quintum annum aetatis agis: aditus Praeses Prouinciae, si inhabilem te ad eundem Decurionatus honorem esse perspexerit: quando hujusmodi aetati etiam praetermissa appellatione subueniatur, iniquam nominationem remouebit.

9. *Iidem* AA. et CC. *Rufinae.*

Veteranis, qui in legione, vel vexillatione militantes, post vicesima stipendia honestam, vel causariam missionem consequuti sunt: onerum, vel munerum personalium vacationem concessimus. Hujusmodi autem indulgentiae nostrae tenore remunerantes fidam deuotionem militum nostrorum, etiam prouocandi necessitatem remisimus.

10. *Imp.* JVSTINIANVS A. *Mennae P. P.*

Omnem honorem saluum Judicibus reseruantes, si quando vna pars quasi laesa per definitiuam eorum sententiam, prouocatione vsa fuerit, interdicimus alteri parti, quae vicit, pro hoc tantummodo, quod nihil capere pro sumptibus litis, vel detrimentis, vel minus, quam oportuerat, jussa est, prouocationem offerre: cum et ipsa decisionem litis recte factam esse confiteatur: Judicibus scilicet, siue florentissimis proceribus sacri nostri palatii, siue his, quibus pro minore litium aestimatione consultationes delegantur, (si perspexerint adjuuandum esse victorem sumptuum perceptione) etiam sine prouocatione ejus, hoc statuentibus, et justam eorundem sumptuum quantitatem definientibus. Sed nec occasione consultationis introducendae victori prouocare concedimus: cum et priscis legibus liceat ei et sine prouocationis auxilio eandem consultationem differente suo aduersario introducere: et nos ei nihilominus hoc permittimus, injuriam ex superuacua prouocatione judicibus fieri prohibentes. Dat. 7. Id. April. *Constantinopoli*, Decio V. C. Cos. 529].

yyy) QVORVM APPELLATIONES NON RECIPIVNTVR.

(Cod. 7. T. 65.)

1. *Imp.* ANTONINVS A. *Sabino.*

Ejus, qui per contumaciam absens: cum [ad] agendam causam vocatus esset, condemnatus est, negotio prius summatim perscrutato, appellatio recipi non potest. PP. Non. Jul. Antonino A. 4. et Balbino * 2. Coss. 214.

2. *Impp.* CONSTANTIVS et CONSTANS AA. *ad Hieroclem Consularem Syriae Coeles.*

Obseruare curabis, ne quis homicidarum, veneficorum, maleficorum, adulterorum, itemque [eorum, qui manifestam violentiam commiserunt,] argumentis conuictus, testibus superatus, voce etiam propria vitium scelusque confessus, audiatur appellans. Sicut enim hoc obseruari dispofuimus

[à] Graeca voce τηλῶ figuratum. Et [sic] hanc significationem inuenire possumus et in Graeco nomine.

sumus, ita aequum est testibus productis, instrumentisque prolatis, aliisque argumentis praestitis, si sententia contra eum lata sit, et ipse, qui condemnatus est, aut minime voce sua confessus sit, aut formidine tormentorum territus, contra se aliquid dixerit, prouocandi licentiam ei non denegari. Dat. 5. Idib. Decembr. Leontio et Sallustio Coss. 344.

3. *Impp.* VALENTINIANUS et VALENS AA. *ad Modestum P. P.*

Nulli Officialium à sententia proprii judicis prouocatio tribuatur: nisi in eo tantum negotio, quod ratione ciuili super patrimonio forte apud proprium Judicem inchoauerit: scilicet vt in eo tantum negotio à sententia ejus, cui paret, Judicis, quisquis velit Officialis appellet: quod per procuratorem etiam persequi jure tribuitur. Dat. 4. Idib. Jun. *Cyzici*, Valentiniano et Valente AA. Coss. 365.

4. *Imppp.* VALENTINIANUS, VALENS, et GRATIANUS AAA. *ad Olybrium P. V.*

Abstinendam prorsus [ab] appellatione sancimus, quoties fiscalis calculi satisfactio postulatur, aut tributariae functionis solenne munus exposcitur, aut publici, vel etiam priuati (dummodo euidentis atque conuicti redhibitio debiti flagitatur: [vt] necessario in contumacem vigor judiciarius excitetur. PP. *Romae*, 15. Cal. Septembr. Valentiniano *2. et Valente 2. AA. Coss. 368.

5. *Imppp* VALENS, GRATIANUS et VALENTINIANUS AAA. *ad Thalassium Proconsulem Africae.*

Ab executione appellari non posse, satis et jure, et constitutionibus cautum est: nisi forte executor sententiae modum judicationis excedat. A quo si fuerit appellatum, executione suspensa decernendum putamus, vt si res mobilis est, ad quam restituendam executoris opera fuit indulta: appellatione suscepta, possessori res eadem detrahatur, et [sequestro] idoneo collocetur, reddenda ei parti, pro qua fuerit cognitor judicauerit. † Quod si de possessione, vel de fundis executio [cessauerit,] et eam suspenderit prouocatio, fructus omnes, qui tempore interpositae prouocationis capti, vel postea nati erunt, in deposito collocentur, jure fundi penes eum, qui appellauerit, constituto. † Sciant autem prouocatores, se vel ab executione appellantes, vel ab articulo, si eos perperam intentionem cognitoris suspendisse claruerit, quinquaginta librarum argenti animaduersione multandos. Dat 3. Cal. Febr. *Treu.* Valente 6. et Valentiniano *3 AA. Coss. 378.

6. *Imppp.* GRATIANUS, VALENTINIANUS et THEODOSIUS AAA. *ad Hypatium P. V.*

Quisquis, ne voluntas defuncti Testamento scripta referetur, vel ne hi, quos scriptos patuerit heredes, [in possessionem mittantur,] ausus fuerit prouocare, interpositamque appellationem is, cujus de ea re notio erit, recipiendam esse crediderit, viginti librarum argenti multa, et litigatorem, qui tam importune appellauerit, et judicem, qui tam ignauam conniuentiam adhibuerit, inuoluat. Dat. Non. April. *Treu.* Ausonio et Olybrio Coss. 379.

7. *Iidem* AA. et ARCADIUS A. *ad Pelagium Comitem Rerum priuatarum.*

Ante sententiae tempus, et ordinem euentus, nec à Discussore, nec à Rationali appellari liceat. Dat. 15. Calend. Mart. *Mediolani*, Arcadio A. 1. et Bautone Coss. 385.

8. *Impp.* ARCADIUS et HONORIUS AA. *Apollodoro Comiti Rerum priuatarum.*

Et publicarum necessitatum, et priuati aerarii deposcit vtilitas, ne commoda, quae domui nostrae debentur, callidis debitorum artibus differantur. Quamobrem appellatione eorum rejecta, qui aperte manifesteque conuicti sunt: hoc obseruari praecepti hujus auctoritate censemus, vt ei, quem constiterit esse publicum debitorem, appellationis beneficium denegetur. Dat. 3. Id. Aug. *Mediolani*, Arcadio 4. et Honorio 3. AA. Coss. 396.

zzz) Si PENDENTE APPELLATIONE MORS INTERVENERIT. (Cod. 7. T. 66.)

1. *Imp.* ALEXANDER A. *Juliano.*

Etiam post mortem ejus, qui appellauit, necesse est heredibus ejus, vel reddere causam prouocationis, vel statutis acquiescere. PP. 3. Non. Dec. Alexandro A. Cos. 223.

2. *Idem* A. *Marcellinae.*

Ejus, qui requirendus annotatus appellauit, et ante actam causam mortuus est, bona ad successores pertinere, parentibus meis placuit. PP. 3. Non. Dec. Alexandro A. Cos. 223.

3. *Idem* A. *Vlpio.*

Si is, qui ademptis bonis in exilium datus est, appellauerit, ac pendente prouocatione defunctus est: quamuis crimen in persona ejus euanuerit, tamen causam bonorum agi oportet. Nam multum interest, vtrum capitalis poena irrogata bona reo quoque adimat, (quo casu morte ejus extincto crimine, nulla quaestio superesse potest: an vero non ex damnatione [capitis,] sed speciali Praesidis sententia bona auferantur: tunc etenim subducto reo, sola capitis causa perimitur, bonorum remanente quaestione. PP. 6. Id. Mart. Modesto et Probo Coss. 229.

4. *Imp.* GORDIANUS A. *Alexandro.*

Si pater tuus ad Decurionatum euocatus appellationem interposuit, eaque pendente concessit in fatum: honoris ejus quaestio morte finita est.

5. *Idem* A. *Felici.*

Quamuis ancilla, de cujus dominio disceptabatur, et à Rectore Prouinciae contra te jus dictatum fuerat, in fatum concesserit: tamen cum appellationem super ea re interpositam fuisse, et in numero cognitionum pendere proponas, ea prouocatio suo ordine propter peculium ancillae audiri debet.

6. *Imp.* CONSTANTINUS A. *ad Bassum Praefectum Vrbi post alia.*

Si vnus ex litigatoribus adhuc pendente appellatione defunctus sit: non residuum tantum temporis heredes ejus habeant, sed etiam alios quatuor menses. Sin autem ad deliberationem hereditatis certum tempus indulgetur, post lapsum ejus temporis quatuor mensium numerabitur [spatium:] ne ignorantes negotium, vel etiam super adeunda hereditate dubitantes, priusquam aliquod commodum sentiant, damnis affici compellantur. PP. 13. Cal. Jun. *Sirmii*, Crispo 2. et Constantino 2. CC. Coss. 321.

nomine. Nam quod nos telum appellamus, illi βέλος appellant. [Admonent nos epigrammata in Xero-

aaaa) DE HIS, QVI PER METVM JVDICIS NON APPELLARVNT.
(Cod. 7. T. 67.)

1. *Impp.* DIOCLETIANVS et MAXIMIANVS AA. et CC. *Dorophani.*

Si contra te jure pronunciatum est, nec appellationis auxilium imploratum est, intelligis acquiescere te statutis oportere. In sacro enim comitatu nostro timere nihil potuisti. S. 15. Cal. Jun. *Philippopoli*, AA. Coss. * 287.

2. *Imp.* JVLIANVS A. *Geminiano.*

Hia, qui tempore competenti non appellant, redintegrandae audientiae facultas denegetur. Omnes igitur, qui contra Praefectos vrbi, [Magistros officiorum,] vel Magistros militum, seu Proconsules, seu Comites, seu Praefectos Orientis, [seu Vicarios Augustales,] vel alium judicem sub specie formidinis prouocationem non arbitrantur interponendam, à reuocanda lite repellantur. † Qui vero vim sustinuerunt, contestatione publice proposita, intra dies videlicet legitimos, quibus appellari licet, causas appellationis euidenti affirmatione distinguant: vt hoc facto tanquam interposita appellatione iisdem aequitatis adminicula tribuantur. Emissa 15. Cal. Jul. Mamertino et Neuita Coss. 362.

bbbb) SI VNVS EX PLVRIBVS APPELLAVERIT.
(Cod. 7. T. 68.)

1. *Imp.* ALEXANDER A. *Licinio.*

Si judici probatum fuerit, vnam eandemque condemnationem eorum quoque, quorum appellatio justa pronunciata est, fuisse, nec diuersitate factorum separationem accipere, emolumentum victoriae secundum ea, quae [saepe] constituta sunt, ad te quoque, [qui nec prouocasti,] pertinere, non ignorabit. PP. 14. Cal. Sept. 2. †

2. *Idem* A. *Sereno.*

Si in vna eademque causa vnus appellauerit, ejusque justa appellatio pronunciata est: ei quoque prodest, qui non appellauerit. Quod si aetatis auxilio vnus contra sententiam restitutionem impetrauerit: majori, qui suo jure non appellauerit, hoc Rescriptum non prodest.

cccc) SI DE MOMENTANEA POSSESSIONE FVERIT APPELLATVM.
(Cod. 7. T. 69.)

1. *Imppp.* VALENTINIAN. THEODOSIVS et ARCADIVS AAA. *ad Eusignium)* * *Eusebium P. P.*

Cum de possessione, et [ejus] momento causa dicitur, etsi appellatio interposita fuerit, tamen lata sententia sortitur effectum. Ita tamen possessionis reformationem fieri oportet, vt integra omnis proprietatis causa seruetur. Dat. 14. Cal. Dec. *Mediolani*, Honorio N. P. et Euodio Coss. 386.

dddd) NE LICEAT IN VNA EADEMQVE CAVSA TERTIO PROVOCARE, VEL POST DVAS SENTENTIAS JVDICVM, QVAS DEFINITIO PRAEFECTORVM ROBORAVERIT EAS RETRACTARE.
(Cod. 7. T. 70.)

1. *Imp.* JVSTINIANVS A. *Mennae P. P.*

Si quis in quacunque lite iterum prouocauerit, non liceat ei tertio in eadem lite super iisdem capitulis pronocatione vti, vel sententias excellentissimorum Praefectorum Praetorio retractare: licentia danda litigatoribus, arbitro dato, ipsius audientiam, qui eum dedit, ante litem contestatam inuocare: et hujusmodi petitione minime prouocationis vim obtinente.

R. A. 1512. N. XXXI. d. A. 1559. §. 150. - 165. 1495. §. 13.-24. 1500 N. XVI-XXI. 1508. N. II. III. Ordnung der Notarien 1512. N. IV. 1517. N. V. §. 3. 1521. N. XXIII-XXV. 1523. N. IV. tot. 1532. § 8-13. 1555. Art. XXVII. sq. - XXXI. Deputations-Abschied zu Speyer. d. A. 1600. §. 18. 13. 14. 1570. 1654. §. 58-123. Reichs-Hofraths-Ordnung. T. II. §. 2. N. IV. de *Reuisione:* R. A. 1654. §. 124-135.

De Restitutione in Integrum, v. supr. h. T. §. 2. p. 509. seqq. ibi quidem de Restitutione Partis jubente Judice, non de hac, quae ex Officio Judicis in integrum fit, agitur.

(*a*)

DE HIS, QVI ACCVSARE NON POSSVNT.
(Cod. 9. T. 1.)

1. *Impp.* SEVERVS et ANTONINVS AA. *Syluano.*

Prius est, vt criminibus, quae tibi vt grauiora ab aduersario tuo objiciuntur, caedis atque vulnerum respondeas: et tunc ex euentu causae Judex aestimabit, an tibi permittendum sit eundem accusare, tametsi prior inscriptionem deposuisti. PP. 5. Id. Mart. Tertullo et Clemente Coss. 196.

2. *Imp.* ANTONINVS A. *Ingenuo.*

Si cautiones, quibus Secundinus solutam Eugenio pecuniam probare se dicit, tutores vel curatores tui suspectas, vel falsas habent: proprio nomine (cum non liceat alieno) non prohibentur in crimine falsi subscribere. Nec enim facile vel tutores, vel curatores, qui ex officio periculo [suo] res pupillorum, vel adolescentium administrant, sententia notantur, nisi euidens eorum calumnia judicanti apparebit. PP. 12. Cal. Octobr. Antonino A. * 2. et Geta * C. 2. Coss. 206.

3. *Imp.* ALEXANDER A. *Rufo.*

Qui crimen publicum instituere properant, non aliter ad hoc admittantur, nisi prius inscriptionum pagina praecesserit; et fidejussor de exercenda lite adhibitus fuerit. Sin vero post satisdationem praesentes non fuerint, [edicto] admonendi sunt, vt veniant ad causam agendam: et si non adfuerint, non solum extra ordinem aestimatione Judicis puniendi sunt, sed etiam sumptus, quos in eam rem, et circa ipsum iter ad litem vocati fecerunt, dependere cogentur. PP. 3. Non. Febr. Alexandro A. Cos. 223.

4. *Idem* A. *Dionysio.*

Vxor tua, si consobrini sui necem vindicandam existimat, adeat Praesidem prouinciae. PP. 16. Cal. Jul. Alexandro A. Cos. 223.

5. *Idem* A. *Marcellinae.*

Senatusconsulto permissum non est mulieri Legis Corneliae crimine reum facere, nisi res ad eam pertineat. Cum igitur

filii

Xerolopho vrbis faustissimae scripta, *)] καὶ τὰ βέλη ὁμοίως ἐφίετο, λόγχαι, τοξεύματα, σφενδόναι πλεῖσαι δὲ

*) al. Admonet nos Xenophon, nam ita scribit:

filii tui tutores vel curatores habeant: ipsi deliberare debent, an instrumenta, ex quibus aduersarium filiorum tuorum obtinuisse dicis falsa esse accusare debeant. PP. Cal. Octobr. Alexandro A. Cos. 223.

6. *Idem* A. *Probo.*

Accusationem, à qua discedere te professus es, repetere non debes. PP. 5. Non. Maji, Juliano 2. et Crispino Coss. 225.

7. *Idem* A. *Felici.*

Si ea, quae crimen intendit, cognitionem moratur: certa perferendae accusationis tempora Judex competens praestet: intra quae si agere supersederit, renunciasse causae intelligitur. PP. 15. Cal. Sept. Agricola et * *Clementino* Coss. 231.

8. *Imp.* GORDIANVS A. *Cajo Militi.*

Non prohibentur milites accusationem, quae publici judicii instar obtinet, intendere, si suam suorumque injuriam exequantur. Ideoque consobrini tui necem defendere tibi permittimus. PP. 17. Cal. August. Pio et Pontiano Coss. 239.

9. *Idem* A. *Seueriae.*

Non ignorat competens Judex, eam, quae vltionem, et mortem filii persequi allegat, non temere ad accusationem esse admittendam, nisi prius matrem se esse probauerit. PP. 6. Non. Mart. Gordiano A. et Auiola Coss. 240.

10. *Idem* A. *Mucatraulo Militi.*

Si crimen ad tuam tuorumque injuriam pertinens exequaris, solennibus te inscriptionibus adstringe, vt Praesidem prouinciae habere judicem possis. PP. Cal. Aug. Gordiano A. et Auiola Coss. 240.

11 *Impp.* PHILIPPVS A. et PHILIPPVS *Caes. Saturnino et aliis*

Data opera partis aduersae res vestras incendio exarsas esse asseuerantes, crimen Legis Corneliae de sicariis exequi potestis. PP. 13. Cal. Jul. Peregrino et Aemiliano Coss. 245.

12. *Impp.* DIOCLETIANVS et MAXIMIANVS AA. et CC. *Corinthiae.*

De crimine, quod publicorum fuerit judiciorum, mulieri accusare non permittitur: nisi certis ex causis, id est, si suam suorumque persequatur injuriam, secundum antiqui juris statuta tantum, de quibus specialiter ei concessum est, non exacta subscriptione. Vnde aditus Praeses prouinciae in primis examinabit, an tale sit crimen, cujus accusationem Mulier subire non prohibeatur. S. 5. Cal. Maji, AA. Coss. * 287.

13. *Iidem* AA. et CC. *ad Asclepium.*

Si magnum et capitale crimen ac non leue Frater contra Fratrem suum instituit, non solum audiendus non est, sed etiam exilii poena plectendus est. Dat. 10. Cal. Februar. * *Constantio et Maximiano* CC. Coss. * 294.

14. *Iidem* AA. et CC. *Aeliae.*

Propter insidias, quas tuae vitae paratas contendis, accusationem apud Praesidem prouinciae contra filium tuum, si pietas et ratio naturalis animi tui non reuocat intentionem, constituere potes. S. 16. Cal. Mart. * *iisdem* CC. Coss. * 294.

15. *Iidem* AA. et CC. *Lugioni.*

Criminis accusationem instituere cum periculo calumniae, si tibi existimatio integra est, minime prohiberis. S. 3. Calend. Mart. * *iisdem* CC. Coss. * 294.

16. *Iidem* AA. et CC. *Callutico.*

Cum rationibus juris congruit desiderium tuum postulantis accusationem tertiam ei, qui duos reos delatos habet, non permitti contra Legis praescripta, nisi suas suorumque injurias quis persequatur. S. 12. Cal. Decembr. *Nicomediae*, * *iisdem* CC. Coss. * 294.

17. Pars sententiae eorundem AA. et CC.

Iniquum et longe à seculi nostri beatitudine esse credimus, vt Thaumasius accusandi ejus accusandi ejus habeat facultatem, in cujus domo eum (licet ingenuum) à prima aetate tamen fuisse constabit. Quare ex nomine Thaumasii mentio super conflictu criminis cum Symmacho conquiescat. † Si quam sane ciuilem petitionem idem Thaumasius sibi competere confidit: judicio Praesidiali poterit experiri. * *Dat. 5. Id. Jan. AA. Coss. 299.*

18. *Iidem* AA. et CC. *Juliano.*

Si sororem [tuam] leuiorum commissorum ream facis, accusationem non prohiberis exercere in judicio Praesidali: quo temerarie commissa, congrua vltione plectantur. Dat. 3. Cal. Mart. Diocletiano 9. et Maximiano 8. AA. Coss. 304

19. *Imppp.* VALENTINIANVS, VALENS et GRATIANVS AAA. *Laodiceo Praefecto Sardiniae*

Neganda est accusatio, qui non suas suorumque injurias exequuntur, licentia criminandi in pari vel minori crimine, priusquam se crimine quo premuntur, exuerint, secundum scita veterum juris conditorum: [ita tamen,] vt et ipsi inscriptiones contra eos etiam pendente accusatione deponere possint. Datum Prid. Id. August. *Carnunti*, Gratiano A. 3. et Equitio V. C. Coss. 374.

20. *Impp.* ARCADIVS et HONORIVS AA. *Eutychiano P. P.*

Si quis ex familiaribus vel ex seruis cujuslibet domus cujuscunque criminis delator atque accusator emerserit, ejus existimationem, caput, atque fortunas petiturus, cujus familiaritati vel dominio inhaeserit: ante exhibitionem testium, atque examinationem judicii, in ipsa expositione criminum, atque accusationis exordio, vltore gladio feriatur. Vocem enim funestam amputari oportet potius, quam audiri. Majestatis autem crimen [tantum] excipimus. Dat. 6. Id. Nouembr. *Constantinop.* Caesario et Attico Coss. 397.

21. *Impp.* HONORIVS et THEODOSIVS AA. *Consulibus, Praetoribus, et Trib. pleb. Senatui S. D.*

Si liberti, accusatores manumissorum heredumue esse praesumpserint: eodem, quo serui supplicio tenebuntur, luituri poenas ante prohibitae delationis exordium. Dat. 7. Id. August. *Rauennae*, Asclepiodoto et Mariniano Coss. 423.

a) DE ACCVSATIONIBVS ET INSCRIPTIONIBVS.

(Cod. 9. T. 2.)

1. *Imp.* ALEXANDER A. *Martiano.*

Eos, qui terminos effoderunt, extraordinaria animaduersione coerceri debere, Praeses prouinciae non ignorabit. PP. 3. Cal. August. Alexandro A. Cos. 223.

2. *Idem* A. *Syro.*

Si cuidam crimini obnoxius seruus postulatur, dominus eum defendere potest, et in judicio sistere, accusatoris intentionibus

ἃς καὶ λίθοι. Id est. *Et hujusmodi tela simul (ab eis) ferebantur, lanceae, spicula, fundae, plurimi autem* et

nibus responsorum. Post probationem autem criminis, non ipse dominus; sed servus pro suo delicto condemnationem sustineat. Ideo enim servum suum domino defendere permissum est, vt pro eo possit competentes allegationes offerre. PP. XI. Calend. Decembr. Alexandro A. Cos. 223.

3. *Idem* A. *Stephanidi.*

Reos capitalium criminum absentes, etiam per procuratorem defendi, Leges publicorum judiciorum permittunt. PP. 4. Non. Nou. Maximo 2. et Aeliano Coss. 224.

4. *Imp.* GORDIANVS A. *Archelao.*

Si accusatoribus absentibus, et non per contumaciam adesse judicio cessantibus, ex vna postulatione aditus Praeses prouinciae non causa cognita sententiam dixit, qua eum, de quo querimoniam detulisti, liberandum existimauit: crimiuatione etiam nunc perseuerante, quae contumacia, vel cessatione accusatorum non interueniente auferri non potuit: causa intentati criminis apud eundem, vel successorem ejus more judiciorum tractabitur. PP. Non. Mart. Gordiano A. 2. et Pompejano Coss. 241.

5. *Idem* A. *Paulino.*

Non ideo minus crimine, siue atrocium injuriarum judicio tenetur is, qui in justam accusationem incidit, quia dicit alium se hujusmodi facti mandatorem habuisse. Namque hoc casu praeter principalem reum, mandatorem quoque ex sua persona conueniri posse, ignotum non est. PP. 3. Id. Sept. Gordiano A. 2. et Pompejano Coss. 242.

6. *Idem* A. *Auidiano.*

Absentem capitali crimine accusari non posse, sed requirendum tantummodo annotari solere, si desit, vetus jus est. Et ideo cum absentem te et ignorantem, cui nunquam vllum crimen denunciatum esset, per injuriam à Praeside prouinciae in metallum damnatum esse dicas: quo magis in praesenti te agente (vt asseneras) jam nunc fides veri possit illuminari, Praefectum praetorio adire cura: qui quidquid nono more et contra formam Constitutionum gestum deprehenderit, pro sua justitia reformabit. PP. 4. Non. April. Ariano et Pappo Coss. 244.

7. *Idem* A. *Proculo.*

Ea quidem, quae per Officium Praesidibus denunciantur, et citra solennia accusationum posse perpendi, incognitum non est. Verum si falsis necne notoriis infimulatus sit, perpenso judicio dispici debet. PP. 8. Id. Januar. Peregrino et Aemiliano Coss. 245.

8. Exemplum sacrarum literarum DIOCLETIANI et MAXIMIANI AA.

Si quis se injuriam ab aliquo passum putauerit, et querelam deferre voluerit, non ad stationarios decurrat, sed Praesidialem adeat potestatem, aut libellos offerens, aut querelas suas apud acta deponens. PP. sine die et Consule. (*287.)

9. *Iidem* AA. *Honorato.*

Qui de crimine publico in accusationem deductus est, ab alio super eodem crimine deferri non potest. Si tamen ex eodem facto plurima crimina nascuntur, et de vno crimine in accusationem fuerit deductus: de altero non prohibetur ab alio deferri. Judex autem super vtroque crimine audientiam accommodabit. Nec enim licebit ei separatim de vno crimine sententiam proferre, priusquam plenissima examinatio super altero quoque crimine fiat. PP. 4. Cal. Sept. Basso 2. et Quintiano Coss. 289.

10. *Iidem* AA. et CC. *Vrsae.*

Qui explicandi negotii spem (cujus finis in Judicis potestate ac motu situs est) pollicetur: non minus ob illicitam sponsionem crimen contrahit, quam qui ad hujusmodi promissionis commercium contra disciplinam publicam adspirat. PP. 3. Cal. Nou. ipsis 4. et 3. AA. Coss. 290.

11. *Iidem* AA. et CC. *Liberis Crispinae charissimae nobis.*

Si quis homicidii crimen existimat persequendum, secundum juris publici formam debebit eum, qui in primordio homicidii postulauerit reum, neque probauerit, ideoque reus absolutus est, praeuaricationis arguere: Id enim salubriter statutis Principum parentum nostrorum jurisque forma praescriptum est. Vel si id non putauerit agendum: ad sequens crimen (id est, pastorum latronumue) descendere eum coges, atque id exequi judicio tuo: eum, siquidem id ab incusato appareat esse commissum, ob vltionem publicam obnoxium legibus fiat. Dat. 8. Id. April. Annibaliano et Asclepiodoto Coss. 292.

12. *Iidem* AA. et CC. *Aurelio.*

Factum sponte se praecipitantis, innocenti criminis periculum afferre non potest. S. 14. Cal. Jun. *Sirmii*, AA. Coss. *293.

13. *Imppp.* VALENTINIANVS, GRATIANVS et THEODOSIVS AAA. *Mariniano Vic. Hispaniae.*

Si quis seruos crediderit accusandos, non prius ad corporum tormenta veniatur, quam se vinculo subscriptionis adstrinxerit. Dat. 6. Cal. Jan. *Patauii*, Merobaude 2. et Saturnino Coss. 383.

14. *Iidem* AA. et ARCADIVS A. *Cynegio P. P.*

Singuli vniuersique [Judices] cognoscant [in publicis criminibus] non oportere emendicatis vti suffragiis decretorum, [aut relationibus à publicis personis destinandis credere:] sed rei veritatem inquirere. Dat. Prid. Cal. Maji, *Constantinopoli*, Arcadio A. 1. et Bautone Coss. 385.

15. *Iidem* AAA. *Tatiano Praefecto Praet. post alia.*

Tunc conuenit potentiores viros adesse judiciis, cum eorum praesentiam [in criminibus publicis] per inscriptionem causa deposcat: [licet in pecuniariis] causis per procuratores litem sustineant. Dat. 15. Cal. Martii, *Mediolani*, Valentiniano A. 5. et Neotherio Coss. 390.

16. *Impp.* ARCADIVS et HONORIVS AA. *Pasiphilo.*

In causis criminalibus dignum est, vt inscriptiones praeponantur, quae magnitudinem videlicet criminis, tempusque designent: vt alterutram partem digna Legum terrere possit auctoritas Quod si fuerit statutum forte contemptum, hi, qui ex Officio ingrediuntur secretarium, quinque librarum auri condemnatione ferientur. Dat. 8. Id. Jan. Olybrio et Probino Coss. 395.

17. *Impp.* HONORIVS et THEODOSIVS AA. *Consulibus, Praetoribus, et Trib. pleb. Senatui S. D.*

Accusationis ordinem jam dudum legibus institutum seruari jubemus: Vt quicunque in discrimen capitis accersitur, non statim reus, qui accusari potuit, existimetur: ne subjectam innocentiam feriamus. Sed quisquis ille est, qui crimen intendit, in judicium veniat, nomen rei indicet, vinculum inscriptionis arripiat, custodiae similitudinem (habita tamen dignitatis aestimatione) patiatur: nec impunitam fore nouerit licentiam mentiendi, cum calumniantes ad vindictam

et lapides. Sicarii autem appellantur à sica, quod significat ferreum cultrum. Eadem lege et *venefici*

dictam poscat similitudo supplicii. Nemo tamen sibi blandiatur objectu cujuslibet criminis, de se in quaestione confessus, veniam sperans propter flagitia adjuncti, vel [pro] communione criminis consortium personae superioris optans, aut inimici supplicio in ipsa supremorum suorum sorte satiandus, aut eripi se posse confidens, aut studio, aut priuilegio nominati: cum veteris juris auctoritas de se confessos, ne interrogari quidem de aliorum conscientia sinat. Nemo igitur de proprio crimine confitentem, super conscientia scrutetur aliena. Dat. 8. Id. Aug. *Rauennae*, Asclepiodoto et * *Mariniano* Coss. 423.

b) DE EXHIBENDIS ET TRANSMITTENDIS REIS.

(Cod. 9. T. 3)

1. *Impp.* VALENTINIANVS et VALENS AA. *Valentino Consulari Picent.*

Si miles in prouincia repertus crimen publicum commiserit, eum Rector prouinciae sub custodia constituat: atque ita vel causae meritum, vel [etiam] personae qualitatem ad Magistrum militum referat. Dat. 12. Cal. Febr. *Mediolani*, Valentiniano et Valente AA. Coss. * 365.

2. *Imppp.* GRATIANVS, VALENTINIANVS et THEODOSIVS AAA. *Eutropio P. P.*

Nullus in carcerem priusquam conuincatur, omnino vinciatur. Ex longinquo si quis est acciendus, non prius insimulanti, [id est, accusatori,] accommodetur adsensus, quam solenni Lege se vinxerit, [et in poenam reciproci stylo trepidante recauerit.] Ei vero, qui reducendus erit, ad disponendas res suas, componendosque moestos penates, spatium eoram loci Judice, aut etiam Magistratibus sufficientium dierum, non minus tamen triginta, tribuatur, nulla remanente apud eum, qui ad exhibendum missus est, copia nundinandi. Qui posteaquam ad judicem venerit, adhibita aduocatione, jus debebit explorare quaesitum: ac tamdiu pari cum accusatore fortuna retineri, donec repererit cognitio celebrata discrimen. Dat. 3. Cal. Januar. *Constantinopoli*, Gratiano 5. et Theodosio AA. Coss. 380.

3. *Imppp.* VALENTINIANVS, THEODOSIVS et ARCADIVS AAA. *Drepanio Proconsuli Africae.*

Neminem [in] judicio exhibendum esse praecipimus, nisi de cujus exhibitione Judex pronunciauerit. Dat. PP. Non. Febr. *Mediolani*, Valentiniano A. * 4. et Neotherio Coss. 390.

*) De exhibendis et introducendis Reis: et vt hi, qui conueniuntur, post vicesimum Diem praesententur Judicibus: et de iis, qui juratoriam Cautionem exponunt, et ante Litis Contestationem absentes fiunt: et de Hypothecis, quae appellantur ex Casu, et quae Personae, et quando hoc Jus habent: etc. Nouell. 53. vid. supr. h. L. IV. T. VI. p. 454. Nouell. 17. Cap. 5. h. P. L. I. T. II. p. 7. Cap. 6. et 7. P. I. Sect. IV. p. 275. Nouell. 134. Cap. 5. Vt Rei Criminum Edictis Legitimis euocentur. h. L. IV. T. XVII. p. 508. Nou. 69. Cap. 3. de absentibus Reis. h. L. IV. T. VI. p. 446. Imp. Manuel. Comneni Const. 12. de Citatione absentium. P. I. Sect. IV. p. 235.

c) DE CVSTODIA REORVM.

(Cod. 9. T. 4.)

1. *Imp.* CONSTANTIVS A. *ad Florentium Rationalem.*

In quacunque causa reo exhibito, siue accusator existat, siue eum publicae sollicitudinis cura produxerit, statim debet quaestio fieri, vt noxius puniatur, innocens absoluatur. † Quod si accusator aberit ad tempus, aut sociorum praesentia necessaria videatur: id quidem debet quam celerrime procurari. Interea vero reum exhibitum non [per] ferreas manicas, et inhaerentes ossibus mitti oportet, sed prolixiores catenas [si criminis qualitas etiam catenarum acerbitatem postulauerit,] vt et cruciatio desit, et permaneat [sub] fida custodia. Nec vero sedis intimae tenebras pati debebit inclusus, sed vsurpata luce vegetari, [ac subleuari:] et vbi nox geminauerit custodiam [in] vestibulia carcerum, et salubribus locis recipi: ac reuertente iterum die, ad primum Solis ortum illico ad publicum lumen educi, ne poenis carceris perimatur: quod innocentibus miserum, noxiis non satis seuerum esse, dignoscitur. † Illud etiam obseruabitur, vt neque his, qui Stratorum funguntur officio, neque ministris eorum liceat crudelitatem suam accusatoribus vendere: et innocentes intra carcerum septa letho dare, aut subtractos audientiae longa tabe consumere. Non enim existimationis tantum, sed etiam periculi metus Judici imminebit, si aliquem vltra debitum tempus inedia, aut quocunque modo aliquis Stratorum exhauserit, et non statim eum, penes quem officium custodiae est, atque ejus ministros capitali poenae subjecerit. Dat. Prid. Cal. Jul. *Serdicae*, Constantio A. 6. et Constantio C. * 2. Coss. 353.

2. *Idem* A. et C. *ad Euagrium P. P.*

Si quis in ea culpa vel crimine fuerit deprehensus, quo dignus claustris carceris, et custodiae squalore videatur, auditus apud acta, cum de admisso constiterit, poenam carceris sustineat: atque ita postmodum eductus apud acta audiatur. Ita enim quasi sub publico testimonio commemoratio admissi criminis fiet, vt judicibus immodice saeuientibus, freni quaedam temperies adhibita videatur. Dat. 3. Non. Febr. *Heracliae*, Constantio A. 7. et Constantio C. * 3 Coss. 354.

3. *Idem* A. *Ascindino P. P.*

Quoniam vnum carceris conclaue permixtos sexu criminosos includit, hac lege sancimus, vt etiamsi poenae qualitas permixtione jungenda est, sexu tamen dispares, diuersa claustrorum habere tutamina jubeantur. Dat. Non. April. Acyndino et Proculo Coss. * (369.) al. 340.

In AVTHENT. *vt null. Judic.* §. *necessarium. Coll. 9. Tit. 17. al. 9.* Nouell. 134. Cap. 9.

Hodie nouo jure nullam Mulierem pro pecunia fiscali, seu priuata causa, aut pro crimine quolibet modo in carcerem mitti, aut includi, aut custodiri concedimus. Sed si pro fiscali aut priuato debito pulsetur, per virum suum, aut quem alium legitime respondeat. Quod si noluerit vel respondere, vel persequi litem suam, legitime in rebus suis executio procedat. Si vero tale sit crimen, vt necesse sit eam custodiri: si quidem fidejussorem dare potest, ipsi credatur: si vero jurauerit fidejussorem dare se non posse, juratoriam cautionem praestet de judicii obseruatione. Sed si crimen grauissimum sit, de quo accusatur, in monasterium vel asceterium mittatur, vel mulieribus tradatur, per quas custo-

nefici capite damnantur, qui artibus odiosis, tam venenis, quam susurris magicis homines occiderint, vel mala medicamenta publice vendiderint.

§. 6.

custodiatur. Judices autem, qui haec non seruant, si majores sint, viginti librarum auri poenam: si minores, decem soluant. Obedientes autem eis in praedictis casibus, spoliati cingulo dentur in exilium.

(Nouell. 134. CAP. IX. vid. supr. P. I. Sect. I. p. 46.)

4. *Imppp.* VALENTINIANUS, VALENS et GRATIANUS AAA. *ad Probum P. P.*

Ad Commentariensem receptarum personarum custodia obseruatioque pertineat: nec putet hominem abjectum atque vilem objiciendum esse Judici, si reus modo aliquo fuerit elapsus. Nam ipsum volumus hujusmodi poena consumi, cui obnoxius docebitur fuisse, qui fugerit. Si vero Commentariensis necessitate aliqua procul ab officio egerit: Adjutorem ejus pari jubemus inuigilare cura, et eadem statuimus legis seueritate constringi. Dat. 3. Cal. Jul. *Contionati*, Gratiano A. * 2. et Probo Coss. 371.

5. *Imppp.* GRATIANUS, VALENTINIANUS et THEODOSIUS AAA. *Eutropio P. P.*

De his, quos tenet carcer inclusos, id aperta definitione sancimus, vt aut conuictos velox poena subducat, aut liberandos custodia diuturna non maceret. Jubemus autem, vt intra tricesimum diem semper Commentariensis ingerat numerum personarum, varietatem delictorum, clausorum ordines, aetatemque vinctorum. [Quod si haec praetermiserit,] officium [quidem] viginti librae auri aerario nostro jubemus inferre: Judicem vero desidem ac resupina ceruice tantum titulum gerentem, extorrem impetrata fortuna, decem auri libris multandum esse censemus. Dat. 3. Cal. Jan. *Constantinop.* Gratiano 5. et Theodosio 1. AA. Coss. 380.

6. Latine ANTONII CONTII.

Neminem oportet injici custodiae absque jussione magnorum Magistratuum, aut locorum defensorum. §. 1. Oportet autem Episcopum per quartam feriam, aut parasceuen inquirere eos, qui sunt in custodia, quam ob causam inclusi sint: et si quidem serui sint, intra viginti dies emittere eos, vel castigatos, atque etiam dominis redditos; aut si non appareant eorum domini, soluere ipsos. Si vero liberi sint pro seditione detenti, confestim judicare ipsos, vel si pro alis quacunque causa, si quidem non habeant fidejussores, et pro criminibus detineantur, excepto crimine homicidii, statim eos judicari; si vero capitale crimen sit, intra triginta dies. §. 2. Si vero majore postea dilatione necessaria existente, is, qui detinetur, non praebeat causam, committatur suae juratoriae cautioni, si absens fuerit. Si vero caedis est causa, si quidem ex delatione publicarum personarum, intra sex Menses judicetur. Scientibus publicis personis, quod si mentitae fuerint, se iisdem subdendos poenis. Si vero accusator, qui se inscripsit, auctor fuit ejus detentionis, detur Reus sub fidejussione: vel si non reperiat fidejussores, maneat quidem in carcere: causa autem intra annum terminetur. §. 3. Facti autem praesumptione, tanquam Reus sit, in custodia maneat, donec causa terminetur. Si vero jam sententia lata est de inclusis, ea executioni mandetur, siue corporalis sit, siue pecuniaria. §. 4. In pecuniaria condemnatione potestatem habentibus cedere bonis. §. 5. Episcopis monentibus Praesides, scituros se, et officium suum illaturos decem libras. §. 6. Habentibus etiam Episcopis potestatem deferendi Principi, negligentiam (hisce in rebus) Praesidum.

d) DE PRIVATIS CARCERIBUS INHIBENDIS.
(Cod. 9. T. 5.)

1. *Imp.* ZENO A. *Basilio P. P.*

Jubemus, nemini penitus licere per Alexandrinam splendidissimam ciuitatem, vel Aegyptiacam Dioecesim, aut in quibuslibet Imperii nostri prouinciis, vel in agris suis, aut vbicunque domi priuati carceris exerceri custodiam, viro Spectabili pro tempore Praefecto Augustali, et viris clarissimis omnium prouinciarum Rectoribus daturis operam, semperque futuris in speculis, vt saepe dicta nefandissimorum hominum arrogantia modis omnibus opprimatur. Nam post hanc saluberrimam constitutionem, et Vir Spectabilis pro tempore Praefectus Augustalis, et quicunque prouinciae moderator, Majestatis crimen proculdubio incursurus est, qui cognito hujusmodi scelere, laesam non vindicauerit Majestatem. † Primatibus insuper officiorum ejusdem criminis laqueis constringendis: qui simul atque nouerint memoratum interdictum facinus in quocunque loco committi, proprios judices de opprimendo nefandissimo scelere non protinus curauerint instruendos. Nam illud perspicuum est, eos, qui hoc criminis genus commiserint, etiam pro veterum legum et constitutionum tenore, tanquam ipsius Majestatis violatores, vltimo subjugandos esse supplicio. Dat. Cal. Jul. *Constantinop.* * *Decio et* Longino V. C. * *Coss.* 486.

Notatur hic deesse Graeca Constitutio. Ejus Epitomen Latine ediderat CONTIUS ex Lib. 60. Basil. Tit. 55. interprete CUJAC.

2. Constitutio jubet priuatas custodias non fieri, et eos, qui fecerint, poenae subjici, et tot dies manere in publico carcere, quot fuerit quis in priuato ab eis inclusus, cujuscunque sint conditionis, vel dignitatis: amittere etiam eos causam, quam habent aduersus inclusos, prouidentia Episcopi, et Praesidis: quod si neglexerit Praeses, et bonorum, et salutis periculum sustinebit.

*) Ne Mulieres in Carceribus includantur, Nouell. 134. Cap. 9. v. supr. P. I. Sect. I. p. 46.

e) SI REUS VEL ACCUSATOR MORTUUS FUERIT.
(Cod. 9. T. 6.)

1. † Epitome ex Lib. 60. βασιλ. Titul. 56. Cap. 1.

Si Miles λιποταξίτης, (id est, Desertor Militiae,) decesserit, soluitur crimen.

2. *Imp.* ANTONINUS A. *Eutychiano.*

Etsi Marcellus, qui crimine falsi postulabatur, vita functus est, ac per hoc crimen in persona ejus sit extinctum, accusatio tamen non est abolita: cum tam vxorem ejus, quam te eodem crimine postulatos esse proponas. PP. 7. Cal. Octobr. Laeto 2. et Cereale Coss. 216.

3. *Idem* A. *Proculo.*

Si is, quem homicidii, seu cujusuis criminis postulasti reum, vita functus est, frustra ob poenam defertae accusationis conueniris: cum morte ejus crimen cum poena sit extinctum, ac per hoc tibi adempta est necessitas accusationis. PP. 4. Cal. Octobr. *Romae*, Sabino * 2. et Anulino Coss. 217.

4. *Imp.*

§. 6. Alia deinde lex asperrimum crimen noua poena persequitur, quae POMPEJA DE PARRI-

4. *Imp.* ALEXANDER A. *Veronitiano.*

Si (vt proponis) causa pecuniaria ad emolumentum tuum spectat, licet (Anianus,) cui falsi crimen auctor tuus intendebat, vita functus sit: non prohiberis, si quis aduersus te instrumento, quod in dubium vocatur, vti coeperit, accusationem instituere. Quamuis enim in persona principalis rei morte subducti jam subsistere non possit; tamen si quis illo vti voluerit, intelligit se periculo criminis esse subjectum. PP. 6. Cal. Jan. Albino et * *Maximo* Coss. 228.

5. *Imp.* GORDIANVS A. *Rufino.*

Defunctis reis publicorum criminum, siue ipsi per se ea commiserunt, siue aliis mandauerunt, pendente accusatione, praeterquam si sibi mortem consciuerint,) bona successoribus eorum non denegari, notissimi juris est. PP. 7. Calend. Nou. Pio et Pontiano Coss. 239.

6. *Idem* A. *Juliano.*

Si quis cum capitali poena, vel deportatione damnatus esset, appellatione interposita, et in suspenso constituta, fati diem functus est, crimen morte finitum est. Idem obseruatur, et si accusator pendente appellationis tempore vltimum diem obiisset. Siu autem relegationis poenam sustinuit, et in parte bonorum damnatus appellatione vsus est, etiam post mortem ejus nihilominus appellationis ratio examinabitur: cum desideretur, vtrum valeat, necne particularis publicatio. PP. 6. Cal. Aug. Gordiano et Auiola Coss. 240.

f) QVANDO CIVILIS ACTIO CRIMINALI PRAEJVDICET; ET AN VTRAQVE AB EODEM EXERCERI POSSIT.

(Cod. 9. T. 31.)

1. *Imppp.* VALENS, GRATIANVS et VALENTINIANVS AAA. *Antonio P. P.*

A plerisque prudentium generaliter definitum est, quoties de re familiari, et ciuilis et criminalis competit actio, vtraque licere experiri: siue prius criminalis, siue ciuilis actio moueatur: [nec si ciuiliter fuerit actum, criminalem posse consumi:] et similiter è contrario. † Sic denique et per vim [de] possessione dejectus, si de ea recuperanda interdicto vnde vi fuerit vsus, non prohibetur tamen etiam Lege Julia de vi publico judicio instituere accusationem. Et suppressa testamento, cum ex interdicto da tabulis exhibendis fuerit actum, nihilominus ex Lege Cornelia testamentaria poterit crimen inferri. Et cum libertus se dicit ingenuum, tam de operis ciuiliter, quam etiam Lege Visellia criminaliter poterit perurgeri. Quo in genere habetur furti actio, et Legis Fabiae constitutio: et plurima alia sunt, quae numerari non possunt: vt, cum altera prius actio intentata sit, per alteram, quae supererit, judicatum liceat retractari. † Qua juris definitione non ambigitur, etiam falsi crimen, de quo ciuiliter jam actum est, etiam criminaliter esse repetendum. Dat. Prid. Cal. Januar. *Treu.* Valente 6. et Valent. * 3. AA. Coss. * 378.

Imp. CAROLI V. Const. Crim. de A. 1532. Art. 1-10. De *Officio Judicis* Criminalis. Art. 11-18. De Inquisitorum *Cautione*. Art. 18-33. De *Indiciis* Criminum *generalibus*. Art. 33-44. De *Indiciis* Criminum specialibus. Art. 53-60. De *Inquisitione*. Art. 61-75. De *Probatione* per Testes. Art. 76-87. De *Judicio* Criminali. Art. 88-90. De Aduocatis siue *Defensoribus*. Art. 149. et 151. De *Inspectione legali*. ibid. De Officio Judicis *circa Defensionem* Reorum. Art. 153. 156. 204. 205. De *sumtibus* Defensionis. Art. 178. De *Conatu*. Art. 179. De *Furiosis*. Art. 177-180. De *Custodia* Reorum. Art. 206. De Bonis absentium. Art. 219. et passim de *Consiliis* requirendis in Criminalibus. Art. 181-190. De Officio *Actuarii*. Art. 191-205. De *Formulis Sententiarum*. Art. 91-95. De *Sententia*. Art. 176. De *Vrpheda*. Art. 215-218. De *Extructione Patibuli* per Opifices. Art. 97. 98. De Officio *Carnificis*.

(β)

SI QVIS IMPERATORI MALEDIXERIT.

(Cod. 9. T. 7.)

1. *Imppp.* THEODOSIVS, ARCADIVS et HONORIVS AAA. *Rufino P. P.*

Si quis modestiae nescius, et pudoris ignarus, improbo, petulantique maledicto nomina nostra crediderit lacessenda, ac temulentia turbulentus obtrectator temporum [nostrorum] fuerit; eum poenae nolumus subjugari, neque durum aliquid, nec asperum [volumus] sustinere: quoniam si id ex leuitate processerit, contemnendum est: si ex insania, miseratione dignissimum: si ab injuria, remittendum. Vnde, integris omnibus, hoc ad nostram scientiam referatur, vt ex personis hominum dicta pensemus, et vtrum praetermitti, an exquiri debeant, censeamus. Dat. Id. Aug. *Constantinopoli*, Theodosio A. * 3. et Abundantio Coss. 393.

g) AD LEGEM JVLIAM MAJESTATIS.

(Cod. 9. T. 8.)

1. *Imp.* ALEXANDER A. *Paulino.*

Etiam ex aliis causis Majestatis crimina cessant meo seculo: nedum etiam admittam te paratum accusare Judicem propterea crimine majestatis, quod contra constitutionem meam [eum] dicis pronunciasse. PP. 3. Id. April. Maximo 2. et Juliano Coss. 224. *

2. *Idem* A. *Faustiniano.*

Alienam sectae meae solicitudinem concepisti, quasi crimen majestatis sustineres, si ferun tuo iratus [esse] non perseueres, quod semper te facturum inconsulte juraueras. PP. 3. Non. Febr. Juliano 2. et Crispino Coss. 225.

3. *Imp.* CONSTANTINVS A. *ad Maximum P. P.*

Si quis alicui majestatis crimen intenderit, cum in hujuscemodi re conuictus, minime quisquam priuilegio dignitatis alicujus à strictiore inquisitione defendatur: sciat se quoque tormentis esse subdendum, si aliis manifestis indiciis accusationem suam non potuerit comprobare, cum eo, qui hujusmodi esse temeritatis [reus] deprehenditur. † Illum quoque tormentis subdi opertet, cujus consilio atque instinctu ad accusationem accessisse videbitur, vt ab omnibus commissi conscii instituta vindicta possit reportari. PP. Cal. Jan. Volusiano et Anniano Coss. * 314.

4. *Imppp.*

PARRICIDIIS (e) vocatur: qua cauetur, vt si quis parentis aut filii, aut omnino adfinitatis ejus,

4. *Imppp.* VALENTINIANVS, VALENS et GRATIANVS AAA. *ad Olybrium P. V.*

Nullus omnino, cui inconsultis, ac nescientibus nobis fidicularum tormenta inferuntur, militiae vel generis, aut dignitatis defensione vti prohibeatur: excepta tantum majestatis causa, in qua sola omnibus aequa conditio est. Dat. 8. Id. Jul. Valentiniano N. P. et Victore Coss. 369.

5. *Impp.* ARCADIVS et HONORIVS AA. *Eutychiano P. P.*

Quisquis cum militibus, vel priuatis, vel barbaris scelestam inierit factionem, aut factionis ipsius susceperit sacramentum, vel dederit, de nece etiam virorum illustrium, qui consiliis, et consistorio nostro intersunt, Senatorum etiam (nam et ipsi pars corporis nostri sunt,) vel cujuslibet postremo, qui nobis militat, cogitauerit: (eadem enim seueritate voluntatem sceleris, qua effectum, puniri jura voluerunt) ipse quidem, vtpote majestatis reus, gladio feriatur, bonis ejus omnibus fisco nostro addictis. §. 1. Filii vero ejus, quibus vitam imperatoria speciali ter lenitate concedimus, (paterno enim deberent perire supplicio, in quibus paterni, hoc est, hereditarii criminis exempla metuuntur) à materna, vel auita, omnium etiam proximorum hereditate, ac fuccessione habeantur alieni, testamentis extraneorum nihil capiant, sint perpetuo egentes, et pauperes, infamia eos paterna semper comitetur, ad nullos prorsus honores, ad nulla sacramenta perueniant: sint postremo tales, vt his perpetua egestate sordentibus, sit et mors solatium, et vita supplicium. §. 2. Denique jubemus etiam eos notabiles esse sine venia, qui pro talibus vnquam apud nos interuenire tentauerint.

§. 3. Ad filias sane eorum, quolibet numero fuerint, Falcidiam tantum ex bonis matris, siue testata, siue intestata decesserit, volumus peruenire, vt habeant mediocrem potius filiae alimoniam, quam integrum emolumentum ac nomen heredis. Mitior enim circa eas debet esse sententia, quas pro infirmitate sexus minus ausuras esse confidimus. §. 4. Emancipationes [quoque,] quae à praedictis siue in filios, post legem duntaxat latam, siue in filias fuerint collatae, non valeant. Dotes, donationes, quarumlibet postremo rerum alienationes, quas ex eo tempore qualibet fraude, vel jure factas esse constiterit, quo primum memorati de ineunda factione ac societate cogitauerint, nullius statuimus esse momenti. §. 5. Vxores sane praedictorum recuperata dote, si in ea conditione fuerint, vt quae à viris titulo donationis acceperunt, filiis debeant referuare, tempore, quo vsusfructus absumitur, omnia ea fisco nostro se relicturas esse cognoscant, quae juxta legem filiis debebantur: [et] Falcidia ex his etiam rebus filiabus tantum, non etiam filiis deputata [videatur.] §. 6. Id, quod de praedictis eorum [que] filiis cauimus, etiam de satellitibus consciis, ac ministris filiisque eorum simili seueritate censemus. §. 7. Sane si quis in exordio initae factionis, studio verae laudis accensus, initam prodiderit factionem, et praemio et honore à nobis donabitur. Is vero, qui vsus fuerit factione, si vel sero (incognita tamen adhuc) consiliorum arcana patefecerit: absolutione tantum, ac venia dignus habebitur. Dat. Prid. Non. Septembr. *Ancyrae*, Caesario et Attico Coss. 397.

6. † Ex Lib. 60 Basilic. Tit. 36.

Majestatis rei etiam post mortem tenentur, et confiscatur eorum substantia: et post mortem hoc crimen moueri incipit, et memoria defuncti damnatur, et res ejus heredibus auferuntur: nam ex eo tempore, quo hanc cogitationem subiit, propter cogitationem dignus est poena. §. 1. Qui vero cidit in hoc crimen, neque vendere potest; neque manumittere, neque vllo modo alienare, nec recte ei solnit debitor. §. 2. Sed et serui in eum torquentur.

§. 3. Et mortuo eo res ejus seruantur, quia existente herede agi oportet.

7. PAVLVS Libro singulari de publicis Judiciis.

Meminisse oportebit, si quid contra majestatem IMPERATORIS commissum dicatur, etiam post rei mortem id crimen instaurari solere, posteaquam Diuus MARCVS Drunciani, vtpote Senatoris, qui Cassiani furoris socius fuerat, bona post mortem fisco vindicari jussit: et nostro tempore multis heredibus ablata sunt. §. 1. In hoc item crimine, quod ad laesam majestatem IMPERATORIS pertinet, etiam in caput domini serui torquentur.

8. MARCIANVS Lib. 1. de Publicis Judiciis ad Legem Juliam Majestatis.

Post D. MARCI constitutionem hoc jure vti coepimus, vt etiam post Mortem nocentium hoc crimen inchoari possit: vt conuicto Mortuo memoria ejus damnetur, et ejus bona successori ejus eripiantur: nam ex quo sceleratissimum quis consilium cepit, exinde quodammodo sua mente punitus est. Sic et Diui SEVERVS, et ANTONINVS constituerunt, ex quo quis tale crimen contraxit, neque alienare, neque manumittere eum posse: nec ei soluere jure debitorem, magnus [etiam] ANTONINVS rescripsit.

§. 1. In hac causa in caput domini serui torquentur, id est, propter causam Majestatis. §. 2. Et si decesserit quis propter incertam personam successoris, bona obseruantur, si in causa Majestatis fuisse Mortuus arguatur: vt SEVERVS et ANTONINVS literis ad Rationales missis rescripserunt. Dat. 3. Non. Mart.

*) De laesa Majestate diuina, siue de Blasphemiis, v. supr. P. I. S. IV. p. 190.

R. A. 1595. von Gotteslästerern. 1500. §. 33. 1512. N. IV. §. 1-10. Reform. Polit. Aug. 1530. N. I-VIII. Reform. Pol. Francofurt. 1577. T. I-V.

Imp. CAROLI V. Const. Crim. Art. 106. de *Blasphemia* Art. 107. de *Perjurii* Poena. Art. 108. de Poena *fractae Vrphedae.*

(7)

AD LEGEM JVLIAM DE ADVLTERIIS ET STVPRO.

(Cod. 9. T. 9.)

1. *Impp.* SEVERVS et ANTONINVS AA. *Cassiae.*

Publico judicio non habere mulieres adulterii accusationem, quamuis de matrimonio suo violato queri velint, lex Julia declarat: quae cum masculis jure mariti accusandi facultatem detulisset, non idem foeminis priuilegium detulit. PP. 13. Calend. August. Laterano et Rufino Coss. 198.

2. Idem

ejus, quae nuncupatione parentum continetur, fata praeparauerit (siue clam, siue palam id ausus fuerit)

2. *Iidem* AA. *Cyro*

Crimen lenocinii contrahunt, qui deprehensam in adulterio vxorem in matrimonio retinuerunt, non qui suspectam adulteram habuerunt. PP. Dat. Cal. Jul. Anulino * 2. et Frontone Coss. 200.

3. *Imp.* ANTONINVS A. *Juliano.*

Non solum (verba) legis Juliae de adulteriis coërcendis, sed etiam sententia, per quaestionem quoque seruorum, siue ancillarum crimen admissum probare volentis, ad earum tantum personarum seruos ei rei exhibendos pertinet, de quibus specialiter comprehendit, id est mulieris et patris ejus, non naturalis, sed justi duntaxat, quos intra sexagesimum diem ex dissolutione matrimonii numerandum, manumitti vel distrahi prohibet; et quorum dominis exoeri praecipit, si defuncti fuerint in quaestione, vel facti deteriores, secuta absolutione. PP. 15. Cal. August. Antonino A. 4. et Balbino * 2. Coss. 214.

4. *Imp.* ALEXANDER A. *Juliano Proconf. Narbon. Prouinciae.*

Gracchus, quem Numerius in adulterio noctu deprehensum interfecit, si ejus conditionis fuit, vt per Legem Juliam impune occidi potuerit: quod legitime factum est, nullam poenam meretur. Idemque filiis ejus, qui patri paruerunt, praestandum est. Sed si legis auctoritate cessante, inconsulto dolore adulterum interemit, quamuis homicidium perpetratum sit, tamen quia et nox, et dolor justus factum ejus releuant, potest in exilium dari. PP. Sine die et Consule.

5. *Idem* A. *Vadanti.*

Adulter post quinquennium, quam commissum adulterium dicitur, (quod continuum numeratur) accusari non potest: easque praescriptiones legibus reo datas auferri non oportet. Id. Jun. Maximo 2. et Aeliano Coss. 224.

6. *Idem* A. *Sebastiano.*

Jure mariti adulterii accusare volenti, sexaginta dies vtiles computantur: quibus in publico ejus facultas fuerit apud quem reus, vel rea postulari potest. Et cum praeterierint dies isti vtiles, maritus quoque Jure extranei agere potest. Et qui confidit accusationi, calumniae notam timere non debet: nam ad probationem sceleris Diui Parentes mei quaestionem de mancipiis eodem modo haberi permiserunt, quasi jure mariti ageretur. PP. 2. Id. Aug. Maximo 2. et Aeliano Coss. 224.

7. *Idem* A. *Herculano.*

Propter violatam virginem adultam, qui postea maritus esse coepit, accusator justus non est, et ideo jure mariti crimen exercere non potest, nisi puella violata sponsa ejus fuerat. Sed si ipsa injurias suas adsistentibus curatoribus, per quos etiam negotia ejus gerenda sunt, persequatur, Praeses prouinciae pro debita tanto delicto, si probetur, seueritate examinabit. PP. 12. Cal. Jun. Maximo 2. et Aeliano Coss. 224.

8. *Idem* A. *Domno.*

Reos adulterii duos simul marem et foeminam ex eadem causa fieri, lex Julia de pudicitia vetat, sed ordine peragi vtrosque licet. PP. Id. Jun. Juliano 2. et Crispino Coss. 225.

9. *Idem* A. *Proculo.*

Castitati temporum meorum conuenit, lege Julia de pudicitia damnatam in poenis legitimis perseuerare. † Qui autem adulterii damnatam, si quocunque modo poenam capitalem euaserit, sciens duxerit vxorem (vel reduxerit,) eadem lege ex causa lenocinii punietur. PP. 7. Cal. Februar. Juliano 2. et Crispino Coss. 225.

10. *Idem* A. *Demetriano.*

De crimine adulterii pacisci non licet, et par delictum est accusatoris praeuaricatoris, et defugientis veritatis inquisitionem. † Qui autem pretium pro comperto stupro accepit, poena legis Juliae de adulteriis tenetur. PP. 5. Non. Maji, Fusco et Dextro Coss. 226.

11. *Idem* A. *Naruano.*

Crimen adulterii maritum retenta in matrimonio vxore inferre non posse, nemini dubium est. PP. Cal. Sept. Alexandro 2. et Marcello Coss. 227.

In AVTHENT. *vt lic. Matri et Auiae.* §. *quia vero plurimas. Coll.* 8. *Tit.* 13. Nouell. 117. Cap. 8.

Sed nouo jure potest: et si accusatio vera esse ostendatur, tunc repudium mittere debet, et in scriptis eam accusare debet. Si vero illatam adulterii accusationem maritus non probauerit, illis subjiciatur suppliciis, quae esset passura Mulier, si accusatio comprobata fuisset.

(Nou. 117. CAP. VIII. vid. supr. h. P. II. L. I. T. X. p. 117.)

12. *Imp.* * GORDIANVS *A. Basso.*

Etsi crimine adulterii damnatus restitutus non esset, vt proponis, si tamen Soror tua, cum qua adulterium commissum dicebatur, non est accusata: nec poenae, nec infamiae subjici potuit, et multo magis, cum et accusatorem vita esse functum proponas. PP. Calend. Jun. Sabino 2. et Venusto Coss. * 241.

13. *Idem* A. *Syluano.*

Adulteram, si, posteaquam crimen contra eam inchoatum est, prouinciam excesserit, etiam absentem inter reos recipi posse, explorati juris est. PP. Non. Mart. Attico et Praetextato Coss. 243.

14. *Idem* A. *Aquiliae.*

Si, dum in tuo matrimonio Vxor tua esset, se adulterio polluit, in ea prouincia, in qua id (ipsum) factum est adulterium, more solito persequi debes. Nec enim ab ea, quae jam nupta (et) adulterium passa est, exordium accusationis sumi potest, si denunciatio criminis nuptias non praecessit. PP. Non. Decembr. Gordiano A. et Auiola Coss. 240.

15. *Idem* A. *Hilarino Militi.*

Si quondam vxor tua, antequam crimine adulterii accusaretur, prouinciam excessit, neque absens accusari potest, neque in eam prouinciam, in qua stipendium facis, transmitti jure deposcitur. Sane cum per occupationem militarem non licuerit accusare eam, solenniter poteris. Nec enim tempus, quo muneribus militaribus occuparis, vindictam tibi, quam maritali dolore percussus deposcis, debet auferre. PP. 4. Id. Mart. Attico et Praetextato Coss. 243.

In AVTHENT. *vt nulli jud.* §. *si vero quis. Coll.* 9. *Tit.* 17. *al.* 1. Noueli. 134. Cap. 3.

Si vero criminis commissi occasione latuerit, aut prouinciam illam reliquerit, in qua deliquit: jubemus legitimis edictis à Judice vocari eum, et si non audiat, illa in eum procedere, quae nostris legibus sunt definita. Si vero cognoscatur, quod in alia prouincia degat, jubemus prouinciae illius judicem, in qua crimen commissum est, epistola publica vti ad prouinciae illius judicem, in qua delinquens degit. Ille vero, qui publicas susceperit literas, periculo

fuerit) [necnon is, cujus dolo malo id factum est, vel conscius criminis existit, licet extraneus sit,]

culo suo, et officii sui comprehendet eum, et ad judicem prouinciae transmittet, in qua peccauit, suppliciis legitimis subjiciendum. Si vero, qui publicam epistolam susceperit, hoc facere, aut officium ejus imperata neglexerit, tunc et ipsum judicem tres libras auri, et officium ejus alias tres pro poena inferre jubemus. Sin autem judex, aut aliquis officialium suorum propter lucrum eum non comprehenderit, aut comprehendens non transmiserit, qui hoc fecisse conuincatur, spolietur cingulo, et exilio tradatur.

(Nouell. 134. CAP. III. v. supr. h. L. IV. T. XVII. p. 508.)

16. ***Impp.*** VALERIANVS et GALLIENVS AA. ***Archesilao.***

Abolitionem adulterii criminis postulans, Praesidem, in cujus officio accusatio fuerit instituta, adire debes. Caeterum erras, tu marite, existimans etiamsi simpliciter, id est, sine abolitione destitisses, Senatusconsulto in persona tua futurum locum non fuisse: diuersum enim Diui PRINCIPES saepe sanxerunt. Quin hoc amplius scias, nullam fuisse tibi vlterius potestatem instituendi hujusmodi accusationes: quia et decreto Patrum, [et] lege Petronia ei, qui jure viri delatum adulterium non peregit, nunquam postea hoc crimen deferre permittitur. PP. 15. Cal. Jun. Maximo * 2. et Glabrione Coss. 257.

17. *Iidem* AA. *Victorino.*

Sine metu legis Juliae de adulteriis coercendis reuocare vxorem in matrimonium potes: cum nihil amplius, quam libellos accusationis obtulisti: quia postea comperisse te affirmas, quod vana indignatione ad accusationem incitatus fueris. Is enim committit in poenam quam lex certo capite denunciat, qui vel publice adulterio damnatam habet: vel adulteram sciens, vt ignorantiam simulare non possit, retinet vxorem. PP. 6. Cal. Aug. ipsis AA. 4. et 3. Coss. 258.

18. *Iidem* AA. et VALERIANVS C. *Theodorae.*

Eum, qui duas simul habuit vxores, sine dubitatione comitatur infamia. In ea namque re non juris effectus, quo cives nostri matrimonia contrahere plura prohibentur, sed animi destinatio cogitatur. Verumtamen ei, qui de ficto coelibatu, cum aliam matremfamilias in prouincia reliquisset, sollicitauit ad nuptias: etiam crimen stupri, à quo tu remota es, quod vxorem te esse credebas, ab accusatore legitimo solenniter inferetur. Caeterum res tuas omnes, quas ab eo interceptas matrimonii simulatione deploras, restitui tibi omni exactionis instantia impetrabis à Rectore prouinciae: nam ea quidem, quae se tibi, vt sponsae daturum promisit, quomodo repetere cum effectu potes, quasi sponsa? Accepta Id. Majis, *Antiochiae*, Tusco et Basso Coss. 259.

19. ***Impp.*** DIOCLETIANVS et MAXIMIANVS AA. *ad Pompejanum.*

Quamuis indubitati juris sit, quoties adulterii crimen intenditur, praesentiam accusatoris praecedere oportere: tamen quoniam ex literis tuis cognouimus materiam propositi viatoris vxorem, habitis quaestionibus, cum Juliano quodam adulterium commisisse, detectam sub ipsa prolatione sententiae, Viatoris ipsius praesentiam postulasse, non putauimus confecto pene judicio, facinore etiam agitata quaestione conuicto, Propositum ab excubiis limitis reuocandum. Dat. S. Non. Dec. AA. Coss. * 287.

20. *Iidem* AA. et CC. *Didymo.*

Foedissimam earum nequitiam, quae pudorem suum alienis libidinibus prosternunt, non etiam earum, quae per vim stupro compressae sunt, irreprehensa voluntate, leges vlciscuntur: quin etiam inuiolatae existimationis esse, nec nuptias earum aliis interdici, merito placuit. PP. 3. Non. Oct. ipsis 4. et 3. AA. Coss. 290.

21. *Iidem* AA. et CC. *Silano.*

Ob commissa adulteria, atque accusandas vxores, certa tempora, quae vtiliter computari solent, praescripta sunt. Si igitur per occupationes publicas accusationem instituere non potuisti, nec ante creditum tibi munus praescripta tempora transacta sunt: post depositam sollicitudinem, qua detineris integram accusandi potestatem habebis: ad quam eum vacare coeperis, properare debebis: nec effrenata licentia ad terrendam aduersariam futurae accusationis speciem praetendas. PP. 14. Calend. Nou. ipsis 4. et 3. AA. Coss. 290.

22. *Iidem* AA. et CC. *Oblimosi.*

Si ea, quae stupro tibi cognita est, et passim venalem formam exhibuit, ac prostitutam meretricio more vulgo se praebuit: adulterii crimen in ea cessat. PP. 12. Cal. Nou. ipsis 4. et 3. AA. Coss. 290.

23. *Iidem* AA. et CC. *Proculo.*

Serui ob violatum contubernium [suum] adulterii crimine accusari non possunt. §. 1. Is autem, qui post dissociatum matrimonium vxorem licito jure duxit, obque intentatae accusationis, ac potentis patrocinii metum, ei, qui accusationem instituerat, aurum et argentum dedit, ad recipiendum id, vleiscendamque turpis lucri cupiditatem, adire Praesidem potest, qui examinatis [partium] allegationibus, et inquisita fide veri, si quidem id ab eo, qui innocens est, ob illati criminis timorem, datum esse cognouerit: quemadmodum sententiam formare debeat, ex euidentibus juris placitis instruetur. Sin vero constiterit corrupti matrimonii velut mercedem ad captandam impunitatem solutam [pecuniam] esse: eum, qui etiam aduersus Senatusconsulti censuram cum [illegible]issimo flagitio accepit, puniri jubebit. PP. Cal. Nou. ipsis 4. et 3. AA. Coss. 290.

24. *Iidem* AA. et CC. *Dionysio.*

Si ejus, à quo nunc adulterii rea postularis, contra juris formam contubernio haesisti, innumeris auctoritatibus te tueri potes.

25. *Iidem* AA. et CC. *Sossiano.*

Etsi libidine intemperatae cupiditatis ex Actorum lectione exarsisse te, cognitum est: tamen cum ancillas compressisse, et non liberas stuprasse detectum sit, ex hujusmodi sententia grauatam potius opinionem tuam, quam infamia afflictam esse, manifestum est. PP. 5. Id. Martii, Tiberiano * 2. et Dione Coss. 291.

26. *Iidem* AA. et CC. *Crispino.*

Quoniam Alexandrum, qui in crimen vocatur, etiam praescriptionem esse pollicitum eo nomine, quod accusator vxorem post deprehensum adulterium penes se habuisse videatur, et de statu suo agere non velle perspeximus: ita ordo quaestionis dirimendus videtur, vt in primis quidem de statu Alexandri quaeratur: ita vt si liberum eum esse adhibita audientia deprehenderis, praescriptionis ei objiciendae facias potestatem. Sin vero eundem esse seruum cognoueris, remotis praescriptionis impe-

sit,] poena parricidii puniatur: et neque gladio, neque ignibus, neque vlli alii solenni poenae subji-

impedimentis, in adulterum crimen protinus debebis inquirere: ac si eum detectum in eo flagitio esse perspexeris, poenam decernere, quam in adulterii crimen legum sanctio statuit. Dat. 5. Cal. Sept. AA. Coss. * 293.

27. *Iidem* AA. et CC. *Phoebo.*

Commissum antea adulterium cum eo, cui se postea nuptiis sociauit, velamento matrimonii non extinguitur. PP. 18. Calend. Jan. * *Constantio et Maximiano* CC. Coss. * *294*.

28. *Iidem* AA. et CC. *Concordio Proconf. Numidiae.*

Ita nobis cordi pudor est, vt remoueamus prisci juris ambages, et constituamus in adulterii quaestione, abolitis de medio caeteris praescriptionibus, praeter quinquennii temporis, et lenocinii, quod marito objicitur, exceptionem, illam etiam, quae post solutum prius matrimonium ante denunciationem nuptae competit, fidem criminis nosci. Indignum est enim, vt vltionem pudoris praestigia versuti juris excludant. PP. Cal. Jun. Tusco et Anulino Coss. 295.

29. *Imp.* CONSTANTINUS A. *Africano* * *V. C.*

Quae adulterium commisit, vtrum domina cauponae, an ministra fuerit, requiri debebit, et ita obsequio famulata seruili, vt plerumque ipsa intemperantiae vina praebuerit: vt si domina tabernae fuerit, non sit à vinculis juris excepta: Si vero potantibus ministerium praebuerit, pro vilitate ejus, quae in reatum deducitur, accusatione exclusa, liberi, qui accusantur, abscedant: cum ab his foeminis pudicitiae ratio requiratur, quae juris nexibus detinentur, et matrisfamilias nomen obtinent. Hae autem immunes à judiciaria seueritate, [et stupri et adulterii] praestentur, quas vitae vilitas digoss legum obseruatione non credidit. Suprascripta. Dat. 3. Non. Febr. *Heracliae*, Constantino A. 7. et Constantio C. Coss. 326.

30. *Idem* A. *ad Evagrium P. P.*

Quamnis adulterii crimen inter publica referatur, quorum delatio in commune omnibus sine aliqua legis interpretatione conceditur: tamen ne volentibus temere liceat foedare connubia, proximis necessariisque personis solummodo placet deferri copiam accusandi, hoc est patri, fratri, necnon patruo et avunculo, quos verus dolor ad accusationem impellit. Sed etiam his personis legem imponimus, vt crimen abolitione (si voluerint) compescant. † In primis maritum genialis tori vindicem esse oportet: cui quidem et ex suspicione ream conjugem facere licet: vel eam, si tantum suspicatur, penes se retinere non prohibetur: nec inscriptionis vinculo contineri, cum jure mariti accusaret, veteres retro Principes annuerunt. † Extraneos autem procul arceri ab accusatione censemus: nam etsi omne genus accusationis necessitas inscriptionis adstringat, nonnulli tamen proterue id faciunt, et falsis contumeliis matrimonia deformant. §. 1. Sacrilegos autem nuptiarum gladio puniri oportet. PP. *Nicomediae*, 7. Cal. Maji, Constantino A. 7. et Constantio C. 4. Coss. 326.

In AVTHENT. *vt nulli jud.* §. *si vero quando: Coll.* 9. *Tit.* 17. *al.* 9. Nouell. 134. Cap. 10.

Sed hodie adultera verberata in monasterium mittatur: quam intra biennium viro recipere licet. Biennio transacto, vel viro, priusquam reduceret ream, mortuo: adultera tonsa monastico habitu suscepto, ibi dum viuit, permaneat: duabus partibus propriae substantiae liberis, si habet, applicandis: tertia monasterio. Sed si liberos non haber, parentibus extantibus, hujusmodi iniquitati non consentientibus, tertia para applicabitur: duae monasterio, quibus praedictis non extantibus, omnis ejus substantia monasterio quaeretur, pactis dotalium instrumentorum in omni casu viro seruandis.

(Nouell. 134. CAP. X. v. supr. L. IV. T. XVII. p. 508.)

In AVTHENT. *vt lic. matri et auiae.* §. *his quoque. Coll.* 8. *Tit. vlt.* Nouell. 117. Cap. 15.

Si quis ei, quem suspectum habet de sua vxore, ter in scriptis denunciauerit sub praesentia trium testium fide dignorum, et post inuenerit eum conuenientem vxori suae in domo sua, vel vxoris, vel adulteri, vel in popinis, aut in suburbanis: sine periculo eum perimat. Si alibi inueniat, tribus testibus conuocatis tradat eum judici: qui nulla alia ratione quaesita habet puniendi licentiam. Si tamen in sacro oratorio colloqui inueniantur, post tres, vt dictum est, denunciationes: liceat marito vtrasque personas defensori ecclesiae tradere, aut aliis clericis, vt ad eorum periculum diuisim isti seruentur, donec judex cognoscens hoc, mittat episcopo ciuitatis, quatenus ei isti tradantur, vt debeant subire tormentum, vt nuncietur per eum ad Praesidem prouinciae, qui secundum leges poenam imponet legitimam.

(Nouell. 117. CAP. XV. v. supr. h. P. II. L. I. T. X. p. 118.)

31. *Impp.* (*) * *CONSTANTIVS* et CONSTANS AA. *ad Populum.*

Cum vir nubit, in foeminam viris porrecturam, quid cupiatur, vbi sexus perdidit locum? vbi scelus est id, quod non proficit scire? vbi Venus mutatur in alteram formam? vbi amor quaeritur, nec videtur, jubemus insurgere leges, armari jura gladio vltore, vt exquisitis poenis subdantur infames, qui sunt, vel qui futuri sunt rei. PP. *Romae*, 17. Cal. Jan. Constantio * *7.* et Constantio * *C.* *3.* Coss. (* *326.*) * *Cod. Th. ibi Gothofr. ad A. 354. f. 357.*

32. *Imppp.* (*) VALENTINIANVS, THEODOSIVS et ARCADIVS AAA. *Cynegio P. P.*

In adulterii quaestione ab omni familia non solum mariti, sed etiam vxoris, (quae tamen tunc temporis domi fuerit, quo adulterium dicatur admissum) quaerendum est sine defensione cujusquam. Dat. 3. Id. Dec. *Constantinopoli*, Arcadio A. 1. et Bautone Coss. 385.

33. *Imppp.* THEODOSIVS, ARCADIVS et HONORIVS AAA. *Rufino P. P.*

Adulterii accusatione proposita, praescriptiones ciuiles, quibus aut dos repeti fingitur, aut ex ratione aliqua debitum flagitatur, quae occurrere, atque perstrepere examini consueuerunt, jussimus sequestrari, nec earum obice aliquid negotio tarditatis afferri: sed accusatione fundata, hoc est, cum constiterit, quo jure, id est, maritine, an extranei, [quoue] tempore accusatio fuerit intromissa: discutiatur crimen, facti qualitas publicetur: cum et jurgia, quae magnitudine superantur, et ciuilis actio criminali jure postponatur, idem tamen, cum competere coeperit, habitura momenti, dum modo non obsit [huic] examini. Dat. 7. Id. Dec. *Constantinopoli*, Arcadio A. 2. et Rufino Coss. 392.

34. *Iidem*

ſubjiciatur, ſed inſutus culleo cum Cane, et Gallo gallinaceo, et Vipera, et Simia, et inter eas ferales

34. *Iidem* AAA. *Rufino P. P.*

Si qui adulterii fuerint accuſati, et obtentu proximitatis intentata depulerint, per commemorationem neceſſitudinis crimini fidem derogando, dum exiſtimatur non debere credi, quod allegatur, vel non potuiſſe committi: hi, ſi poſtmodum in nuptias ſuas, conſortiumque conuenerint, facinus illud, [in] quo fuerint accuſati, manifeſta fide, atque indiciis euidentibus publicabunt. Vnde ſi qui ejusmodi reperti fuerint, juſſimus in eosdem ſeueriſſime vindicari, et veluti conuiĉtum facinus, confeſſumque puniri. Dat. 2. Non. Dec. *Conſtantinopoli*, Theodoſio A. 3. et Abundantio Coſſ. 393.

35. *Impp.* HONORIVS et THEODOSIVS AA. *Palladio P. P.*

Si mulier repudii oblatione ſine vlla legitima cauſa à ſe dati diſceſſerit, ne viduitatem ſtupri procacitate commaculet: accuſationem repudiato marito jure deferimus. Dat. 12. Cal. Mart. *Rauennae*, Euſtachio et Agricola Coſſ. * 421.

36. *Imp.* JVSTINIANVS A. *Joanni P. P.*

Libertatem ſeruorum, qui ad dominium pertinent vxoris, vel mariti, vel parentum eorum: repudio miſſo propter ſuſpicionem criminis adulterii, legum conditores intra duorum menſium ſpatium poſt miſſionem repudii dinumerandum ſuſpendi ſanxerunt, propter tormentorum quaeſtionem (ſi opus exegerit) eis imponendam. Sin vero vxor [tua] matrimonio ſub praefato modo diſſoluto rebus humanis exempta fuerit: nihil de tempore quousque ſeruos eos propter memoratam cauſam permanere deceat, adjicitur. Nobis vero neceſſarium eſſe videtur, certum tempus etiam in hoc caſu ſtatuere propter dotis quaeſtionem, vtrum in lucro marito cedat, an heredibus mulieris reſtituatur. Sancimus itaque duos [etiam] menſes poſt mortem mulieris ſeruari, vt intra eos ante diĉti ſerui permaneant, et facultatem maritus habeat probationes adulterii per eos praeſtare. Tranſacto vero memorato tempore, licentiam habere heredem mulieris libertatem eis imponere: niſi per culpam ejus maritus prohibitus fuerit cauſam adulterii, tempore videlicet imminente, exercere. Dat. 5. Cal. Nou. *Conſtantinopoli*, poſt Conſulatum Lampadii et Oreſtis VV. CC. anno ſecundo, 532.

37. †

Adulteris verberatis, et tonſis nares abſcinduntur. Nuncii vero et impii hujusce facinoris adminiſtri, verberati et tonſi in perpetuum relegantur.

b) Si quis eam, cujus Tutor fuerit CORRVPERIT. (Cod. 9. T. 10.)

1. *Imp.* CONSTANTINVS A. *ad Baſſum Vicarium Italiae.*

Si tutor pupillam quondam ſuam violata caſtitate ſtuprauerit, deportationi ſubjugetur: atque vniuerſae ejus facultates fiſci juribus vindicentur: quamuis eam poenam debuerit ſuſtinere, quam raptori leges imponunt. Dat. Prid. Non. April. Aquil. Conſtantino A. 7. et Conſtantio C. Coſſ. 326.

i) Edictvm de his, qui luxuriantur contra Naturam. (Auth. Collat. 9. T. 24.) (Nouell. Conſt. 141.)

Imp. JVSTINIANVS A. *Conſtantinopolitanis.*

PRAEFATIO.

Cum ſemper omnes benignitate, ac bonitate DEI indigeamus: tum vero maxime hoc tempore, cum propter peccatorum noſtrorum multitudinem variis ipſum modis ad iracundiam prouocauimus. Et quanquam minitatus eſt, et clare oſtendit, quibus ſecundum peccata noſtra digni eſſemus: tamen clementer nobiſcum egit, iramque ſuam in aliud tempus rejecit, noſtram expeĉtans poenitentiam, ut qui nolit mortem noſtram peccatorum, ſed conuerſionem et vitam. *Quapropter juſtum non fuerit, vt omnes nos opulentiam bonitatis, ac tolerantiae, et longanimitatis benigni DEI contemnamus, ne in obduratum et poenitentiam refugiens cor noſtrum, iram nobis in die irae accumulemus: ſed cum omnes improbis ſtudiis, et aĉtionibus abſtineamus, tum vero maxime, qui abominabili illa, et merito DEO exoſa atque impia aĉtione computruerunt. Loquimur autem de ſtupro maſculorum, quod nonnulli mares ſacrilego et impio auſu praeſumunt,* cum maſculis perpetrantes turpitudinem.

CAP. I.

Scimus etenim ſacris Scripturis edoĉti, quam juſtum Devs ſupplicium his, qui olim in Sodomis habitabant, propter hunc ipſum in commiſſione furorem intulerit, vt in hunc vsque diem ea terra igni conflagret inextinguibili: Deo per hoc nos erudiente, vt Legibus contrariam hanc aĉtionem auerſemur. Rurſum ſcimus, qualia de hujusmodi diuus dicat Apoſtolus, qualiaque Reipublicae noſtrae Leges promulgent. Vnde omnes, qui timori Dei intenti ſunt, conuenit, vt à tam impia et ſceleſta aĉtione abſtineant, quam ne in brutis quidem animantibus admiſſam reperire eſt. Et qui quidem nihil tale ſibi conſcii ſunt, hi et in poſterum eo ſe paĉto conſeruent. Qui vero hoc morbi genere contabuerunt: iiii non ſolum de caetero peccare deſinant, ſed etiam rite agant poenitentiam, et coram Deo procidant, et morbum beatiſſimo Patriarchae renuncient, rationemque curationis percipiant, et (prout ſcriptum eſt fruĉtus producant poenitentiae, vt benignus Devs pro opulentia miſerationum ſuarum dignetur nos quoque benignitate: et omnes illi agamus gratias de poenitentium ſalute, quos modo juſſimus, vt etiam Magiſtratus perſequerentur, conciliantes ſibi Devm, qui merito nobis iraſcitur. Et quidem ſcientes prudentesque ad ſanĉtorum dierum reuerentiam benignum Devm obſecramus, vt ita hi, qui implae hujus aĉtionis coeno coinquinati ſunt, poenitentiam capeſſant, ne alia nobis perſequendi ejus flagitii praebeatur occaſio. Praedicimus autem omnibus deinceps, qui hujusmodi alicujus ſibi peccati conſcii ſunt, niſi peccare deſierint, et ſeipſos renunciantes beatiſſimo Patriarchae, ſalutis ſuae curam geſſerint, pro tam impiis aĉtionibus Devm intra ſanĉtum feſtum placantes: quod acerbiora ſibi acceſſent ſupplicia, nimirum qui nulla de caetero venia digni habebuntur. Neque enim de ejus rei inquiſitione ac correĉtione quidquam relaxabitur, negligentiusue traĉtabitur contra eos, qui intra ſanĉtum feſtum ſe non detulerint, aut in tam impia aĉtione perſtiterint: ne, ſi omiſſo circa id animo ſimus, Devm contra nos irritemus, quod caecutientibus oculis transmiſerimus aĉtionem tam impiam, ac prohibitam, et quae maxime idonea ſit, vt bonum illum Devm in omnium perniciem ad iram prouocet. Proponatur Con-

ferales angustias comprehensus, (secundum quod regionis qualitas tulerit) vel in vicinum mare, vel

Constantinopolitanis ciuibus nostris. Dat. Id. Martii, *Constantinopoli*, DN. JVSTIN. PP. August. Anno 32. post Basil. V. C. Cos. Anno 18. * 559.

*) Vt non luxurientur Homines contra Naturam; nec jurent per Capillos DEI; aut aliquid hujusmodi, neque blasphementur in DEVM; Nouell. 77. vide supra, P. I. Sect. IV. p. 190.

k) De LENONIBVS.

(*Auth. Collat.* 3. T. 1.)
(Nouell. Const. 14.)

Imp. JVSTINIANVS A. *Constantinopolitanis.*

PRAEFATIO.

Et antiquis legibus, et dudum imperantibus ***satis odibile visum est esse Lenonum nomen et causam****, in tantum, vt etiam plurimae contra talia delinquentes scriberentur leges. Nos autem et dudum posita contra eos, qui sic impie agunt, supplicia auximus: et si quid relictum est à nostris praedecessoribus, etiam hoc per alias correximus leges: et nuper interpellatione nobis facta rerum impiarum pro talibus negotiis in hoc maxima Ciuitate commissis, causam non despeximus. Agnouimus enim quasdam viuere quidem illicite: ex causis autem crudelibus et odiosis occasionem sibimet nefandorum inuenire lucrorum, et circumire Prouincias et loca plurima, et* ***juuenculas miserandas decipere, promittentes calceamenta et vestimenta quaedam: et his venari eas****, et deducere ad hanc felicissimam Ciuitatem,* ***et habere constitutas in suis habitationibus: et cibum eis miserandum dare, et vestem, et deinceps tradere ad luxuriam eas volentibus:*** *et omnem quaestum miserabilem ex corpore earum accedentem ipsos accipere, et celebrare conscriptiones, quia vsque ad tempus, quod eis placuerit, obseruabunt impiam et scelestam hanc functionem implentes. Quasdam vero earum etiam fidejussores expetere: et in tantum procedere illicitam actionem: vt in omni pene hac Regia Ciuitate, et in transmarinis ejus locis, (et quod deterius est) juxta sanctissima loca et venerabiles domos sint tales habitationes: et causae sic impiae et iniquae sub nostris temporibus praesumuntur: ita vt etiam quosdam miserantes earum, et abducere à tali operatione crebro volentes ad legitimum deducere matrimonium, non sinerent. Aliquos autem sic scelestos existere,* ***vt puellas nec decimum agentes annum ad periculosam deponerent corruptionem:*** *et quosdam aurum dantes non paruum, vix inde redemisse miseras, et nuptiis copulasse castis. Esse etiam decies mille modos, quos nullus praeualeret sermo comprehendere: cum ad infinitam crudelitatem deductum sit tale malum: ita vt primum quidem in vltimis partibus Ciuitatis esset, nunc autem et ipsa, et quae circa eam sunt, omnia plena talium sint malorum. Hoc igitur* ***dudum quidem aliquis nobis secrete denunciauit:*** *deinde etiam nuper magnificentissimi Praetores à nobis talia inquirere praecepti, haec eadem ad nos retulerunt: maxque audiuimus et judicauimus oportere DEO hujusmodi commendare causam, et velociter liberare tali scelere ciuitatem. §. 1. Sancimus igitur omnes quidem,* ***secundum quod possunt, castitatem agere: quae etiam sola DEO cum fiducia potis est hominum animas praesentare,*** *quia vero plurima sunt humanae cum arte et dolo et necessitate quaslibet talium ad luxuriam deduci omnibus prohibemus modis, et nulli fiduciam esse pascere meretricem, et in domo habere mulieres, aut publice prostituere ad luxuriam, et pro alio quodam negotio talia mercari: neque conscriptiones super hoc percipere, neque fidejussores exigere: nec tale aliquid agere, quod cogat miseras et inuitas suam castitatem confundere: neque sperare, quia licebit de caetero eis vestium donatione, aut ornamentorum forsan, aut alimenti decipere, vt etiam inuitae sustineant. Non enim permittimus quicquam fieri tale: sed etiam nunc omnia talia breuiter competenti cura disponimus, statuentes etiam reddi eis omnem, quam contigerit cautionem occasione sceleris hujus exponi: et neque permittimus scelestos lenones, si quid dederunt eis, hoc ab eis auferre: sed etiam ipsos lenones jubemus extra hanc fieri felicissimam Ciuitatem, tanquam pestiferos, et communes castitatis vastatores factos, et liberas ancillasque requirentes et deducentes ad hujusmodi necessitatem, et decipientes, et habentes educatas ad vniuersam confusionem. Praeconizamus itaque, quia si quis de caetero praesumpserit inuitam puellam assumere, et habere ad necessitatem nutritam, et fornicationis sibi deferentem quaestum: hunc necesse esse à spectabilibus Praetoribus populi hujus felicissimae Ciuitatis comprehensum, omnia nouissima sustinere supplicia.* ***Si enim pecuniariorum eos furtorum et latrociniorum emendatores eligimus: quomodo non multo magis castitatis furtum, et latrocinium eos coërcere permittimus?*** *Si quis autem patiatur in sua domo quendam lenonem et hujusmodi praepositum operationis habere, et haec denunciata cognoscens, non etiam domo sua expulerit: sciat se et decem librarum auri sustinere poenam, et circa ipsam periclitaturum habitationem. Si quis autem conscriptionem de caetero in talibus praesumpserit, aut fidejussorem acceperit: sciat nullam quidem se vtilitatem hujusmodi fidejussionis, aut conscriptionis habere. Etenim fidejussor quidem obligatus non erit, conscriptio vero omnino inualida manebit, et ipse (sicut praediximus) in corpore supplicium sustinebit: et à magna hac longissime Ciuitate expelletur. Mulieres itaque caste quidem viuere volumus et oramus: non autem inuitas ad luxuriosam vitam deduci; nec impie agere cogi; omnino enim lenocinium et fieri prohibemus, et factum punimus, praecipue quidem in hac felicissima Ciuitate, et in ejus circuitu: nihilominus autem et in locis foris positis omnibus, et quae ab initio nostrae sunt Reipublicae, et quae nunc à Domino DEO donata sunt nobis: et maxime in illis: eo quod DEI dona, quae circa nostram fecit Rempublicam, volumus conseruari pura ab omni tali necessitate, et Domini DEI circa nos munera esse permanere digna. Credimus enim in Domino DEO etiam ex hoc nostro circa castitatem studio, magnum fieri nostrae Reipublicae incrementum: DEO nobis omnia prospera per talia opera conferente.*

EPILOGVS.

† *Quatenus ergo vos primi nostri Ciues casta hac nostra fruamini dispositione: propterea hac sacra praedicatione vtimur, vt sciatis nostrum circa vos studium, circa castitatem atque pietatem labores nostros, per quos in omnibus bonis custodiri nostram Rempublicam speramus.*

Scriptum Exemplar gloriosissimo Magistro, mutatis ad hunc Modum Verbis.

Vt ergo omnibus haec manifesta fiant in nostra habitantibus Republica, tua sublimitas hanc nostram suscipiens sacram legem, in omni ditione praeceptis propriis eam vniuersis insinuet:

vel in amnem projiciatur; vt omnium elementorum vsu viuus carere incipiat, et ei coelum superstiti

auet: vt non solum in hac felicissima Ciuitate, sed etiam in Prouinciarum custodiatur locis: Domino omnium DEO pro alio quodam odore suauitatis oblata. [Data Constantinopolitanis Ciuibus nostris.] Dat. Cal. Dec. *Constantinopoli*, Belisario V. C. Cos. 535.

l) DE MVLIERIBVS, QVAE SE PROPRIIS SERVIS IVNXERVNT.

(Cod. 9. T. 11.)

1. Imp. CONSTANTINVS A. ad Populum.

Si qua cum seruo [suo] occulte rem habere detegitur, capitali sententiae subjugetur: tradendo ignibus verberone. † Sitque omnibus facultas crimen publicum arguendi, sit Officio copia nunciandi, sit etiam seruo licentia deferendi, cui probato crimine libertas dabitur. Filii etiam, quos ex hac conjunctione habuerit, exuti omnibus dignitatis insignibus, in nuda maneant libertate: neque per se, neque per interpositam personam quolibet titulo voluntatis accepturi aliquid ex facultatibus mulieris. † Successio autem mulieris ab intestato, vel filiis, si erunt legitimi, vel proximis cognatisque deferatur, vel ei, quem ratio juris admittit. † Id autem et quod ille, qui condemnatus est, et quod ex eo suscepti filii quolibet casu in sua videntur habuisse substantia, mulieris dominio sociatam, à memoratis successoribus vindicetur. Dat. 4. Cal. Jun. *Serdicae*, Constantino A. 7. et Constantio C. Coss. 326.

*) De Muliere, quae viuo Marito alios de Matrimonio compellat, Nouell. Leon. 30. v. supr. h. P. II. L. I. T. X. p. 120. Vt, quae Mulier Mariti Odio abortat, repudiari ab illo possit, Nouell. Leon. 31. ib. p. 121.

m) De ADVLTERIS *Manifesto deprehensis.*

(Nouell. Leon. 32.)

Imp. LEO A. eidem *Styliano.*

Adulterii scelus, si quod aliud, grauem horrendamque poenam exigit, et vt puto homicidii poena non minorem. Homicida enim persaepe vnius tantum sanguinaria manu vitam euertit: scelestus vero adulterii perpetrator quamplurimos fere de medio tollit, maritum, liberos, cognatos, aliosque, dum vno vulnere dilacerata matrimonia omnes prosternit. Veruntamen quia, cum olim id faciens morte puniretur, visum est posterioribus mitiorem preferre sententiam: ac vero nos fere ad benigniora trahimur: quam illi constituerunt poenam, vt nempe **nasus detestandis illis ambobus abscindatur**, *hanc et nos statuimus. Atque haec quidem nefarii istius sceleris esto poena. Ac quoniam maritum pro tanta injuria citra consolationem relinqui non oportet, in matrimonii Jus injuriae Mulieris dotem percipiendo se consolator. Insuper* **Mulieri** *ad alteras nuptias prosultare, neque quasi in nasi abscissione praemium acceperit, libere in posterum se cum libidinosis commiscere, nequaquam permittitor: sed* **ob scelus commissum in Monasterium** *(vbi in contritione animae leniorem sibi poenam faciat)* **velut in exilium detruditor.** *Et, si Monasticae vitae desiderio correpta, illam susceperit, quaecunque ipsius bona à dote separata sunt, ea liberi et Monasterium inter se distribuunto: si liberi nulli supersint, pro illis parentes, et si neque hi sint, alii cognati ad diuisionem inducuntor. Quod si in prophano habitu è vita excedat, cum Testamenti factionem omnino habeat, prout illa constituerit, quae bona extra dotem habuit, dispensabuntur.*

*) De justis Diuortiorum Causis Marito permissis, Nou. 117. Cap. 8. vid. supr. h. P. II. L. I. T. X. p. 117. Si quis suspicatus fuerit de aliquo, velle eum Pudori vxoris suae illudere, Cap. 15. ib. p. 118. Quae sit Mulieris adulterae Poena, Nouell. 134. Cap. 10. v. supr. h. L. IV. T. XVII. p. 508. et Cap. XII. ib. p. 509.

n) *De Praefecto Poenam* ADVLTERO *non irrogante.*

(Leonis Armenii Const.)

Imp. LEO ARMENIVS A.

Praeter vigilem accuratamque Reipublicae gubernationem, summa fuit in eo in flagitiosos seueritas, cujus rei exemplum referam. Exeuntem aliquando palatio accessit quidam, querens suam sibi Vxorem à Senatore quodam raptam: idque factum se ad Vrbis Praefectum detulisse, neque tamen suum Jus consequutum. LEO *statim mandauit, vt redeunti sibi sisteretur Senator reus tam atrocis flagitii, et Vrbis Praefectus. Qua facta, actorem proponere suam causam jussit, qui quum rem ab initio ad finem vsque exposuisset, reus conuictus probationibus, quum nullum inficiandi criminis locum inueniret, scelus confessus est: et Praefectus causam interrogatus, cur flagitium digna Poena vltus non esset, inops excusationis obmutuit. Hunc ergo Imperator statim munere suo exuit, et adulterum ex Legibus puniendum dedidit.* * 814.

o) De POLYGAMIS.

(Constantini Porphyrogennetae Const. 2.)

Imp. CONSTANTINVS PORPHYROGENNETA A.

Vnionis vero decisio, quae facta est sub CONSTANTINO PORPHYROGENNETA, *et* ROMANO CONSTANTINO *quidem imperante, socero autem ejus* **Romano** *patris Imperatoris dignitatem obtinente, A. 6429. Indict. 9. et quae singulis annis legitur in suggestu, Mense Julio, haec dicit circa finem. Deinceps autem communi sententia ac judicio pronunciamus ex praesenti Anno, qui est 6429. Indict. 9. neminem oportere se quarto matrimonio jungere, sed esse omnino rejiciendum: et, si quis ad ejusmodi conjugium venire voluerit, esse omni Ecclesiastica congregatione priuatum, et ab ipso in sanctum templum ingressu alienum, donec in conjugio permanserit. Hoc enim etiam sanctis Patribus, qui nos praecesserunt, visum est. Nos vero etiam sententiam apertiorem reddentes, ipsum, vt à Christiana Republica alienum abdicamus. Ac sic quidem* **de quarto matrimonio.** *Vt autem, quae ad alia quoque matrimonia pertinent, decentius constituantur, et non Christiana vita indignam institutionem habeant,* **de tertio** *quoque matrimonio definimus, vt non absolute ac simpliciter et temere perficiatur. Etenim à Patribus quidem, vt sordes, permissum est, non sic tunc quidem, vt nunc, re citra vllum ruborem imprudenter peracta, et indiscriminatim contracta: sed quemadmodum si quis, qui in domo in angulum incidit, multas saepe sordes viderit: nunc autem quando libertatem accepit, et perinde ac si nihil habeat dedecoris et sordis reputatur, recte visum est hoc repurgare, quemadmodum et turpitudinem non in angulum conjectam, sed in aedibus diffusam, nullo modo permitti-*

ſiti, [et] *terra mortuo auferatur.* Si quis autem alias cognatione vel adfinitate perſonas conjunctas necauerit: poenam legis Corneliae de ſicariis ſuſtinebit.

§. 7.

mittimus; ſed repurgamus, et quod moleſtum eſt et indecorum, ab eo rejicimus. Quin etiam humanae cedentes infirmitati, honeſtatis autem Chriſtianae vitae conuenientis curam gerentes, hoc in tertiis nuptiis ſeruandum ſtatuimus, vt ſi quis, qui quadrageſimum annum exceſſerit, et nec naturam reueritus, nec honeſtae vitae, quae in Chriſtianis requiritur, vllam curam gerens, ſed ſola libidinis perturbatione victus, ſe in tertium matrimonium projecerit, is cum omni diligentia et obſeruatione ſit vsque ad quinquennium Sacramenti communionis minime particeps: et nec hoc tempus illi contrahatur. Qui enim poſt Annum 40. *ſordem in Chriſti Eccleſia eſſe vel dici omanit, quod melioris vitae argumentum praebebit, propter quod tempus Sacramentorum participationis ei contrahatur. Sed et poſtquam impolluta participatione dignus habitus fuerit, non erit ei permiſſum in alio tempore ad participationem accedere, quam in ſola ſalutari CHRISTI et* Domini noſtri *reſurrectione, per praecedentis jejuniorum abſtinentiae repurgationem. Haec autem dicimus, quando ex prioribus matrimoniis non fuerint liberi, qui iis poſt quadrageſimum annum tertiam vxorem ducere voluerint. Nam ſi liberos habuerint, eis nullo modo tertium permittitur matrimonium. Eſt enim valde iniquum tempeſtinae libidini indulgere, priorum autem matrimoniorum liberis non proſpicere, vt ſint ſecuri, et à moleſtia et à perturbatione remoti, quae ſolent euenire hominibus ex filiorum multorum ſuſceptione. Quod ſi quis* **triginta annos natus**, *et ex prioribus matrimoniis* ***habens liberos, tertiae mulieri conjunctus fuerit,*** *is quoque nulla ei venia data,* ***ad quartum vsque annum communionis Sacramentorum ſit expers: quia manifeſtum eſt eum ſola intemperantia motum, et quod ſit carnalis libidinis ſeruus, ad hoc ſe matrimonium conferre.*** *Et poſtquam etiam Sacramentorum participatione dignus fuerit habitus, ſemel quidem in ſalutari CHRISTI, et* Domini noſtri *reſurrectione: ſecundo autem in dormitione immaculatae* Dominae noſtrae *DEIparae: et tertio in natali CHRISTI et DEI* noſtri, *quod in his procedat jejunium et ejus vtilitas. Sin autem non ſint liberi (quia liberorum ſuſceptionem deſiderare facile eſt,) condonandum, et ſolo ea poena, quae ab initio et huc vsque ſeruata eſt, in eum animaduertetur. Haec etiam de tertio matrimonio. Atqui nec ſecundum, nec primum extra cautionem adhibitam relinquimus, ſed et illa ſic contrahi ſtatuimus, vt nullam malam cauſam habeant, vel ex raptu, vel ex praecedente clandeſtino concubitu, ſed legitimè et ab iis, qui ab ejusmodi inquinamentis et fornicatorio impuritate mundi ſunt. Si quis ergo praedictis Conſtitutionibus neglectis, ad matrimonii conſuetudinem primam vel ſecundam proceſſerit, dum* Chriſti *Eccleſia, quae eſt pura, immaculata, et ſine ruga, ſalutaribus examinationibus ſubjicit, nec prius ad diuinorum myſteriorum participationem admittit, quam definitum ob fornicationem tempus expleuiſſe cognouerit, niſi forte neceſſarius è vita exceſſus vrgeat, donec ſcilicet ſeptimus annus completus fuerit. Sacerdos autem, qui auſus fuerit, praeter id, quod ſtatutum eſt, diuina participatione aliquem dignari, de proprio gradu in periculum veniet, eo videlicet, qui praeter formam conſtitutam diuina communione dignus eſt habitus, ad excommunicationem redacto, vsque ad ſeptimi anni complementum.* * *908.*

❦ ❦ ❦

Imp. CAROLI V. Conſt. Crim. Art. 120. De Poena *Adulterii.* Art. 121. De Poena Bigamiae. Art. 117. De Poena Inceſtus. Art. 116. De Poena Sodomiae. Art. 119. De Crimine Stupri violenti. Art. 122. 123. De Poena Lenocinii. Reform, Polit. Aug. 1530. Art. XXXIII. et 1548. Nº XXV.

(δ)

AD LEGEM CORNELIAM DE SICARIIS.

(Cod. 9. T. 16.)

1. *Imp.* ANTONINVS A. *Herculiano, et aliis Militibus.*

Frater veſter rectius fecerit, ſi ſe Praeſidi Prouinciae obtulerit. Qui ſi probauerit non occidendi animo hominem à ſe percuſſum eſſe, remiſſa homicidii poena, ſecundum diſciplinam militarem ſententiam proferet: crimen enim contrahitur, ſi et voluntas nocendi intercedat. Caeterum ea, quae ex improuiſo caſu potius, quam fraude accidunt, fato plerumque, non noxae imputantur. PP. 2. Cal. Febr. Laeto 2. et Cereale Coſſ. 216.

2. *Imp.* GORDIANVS A. *Quintiano.*

Is, qui aggreſſorem vel quemcunque alium in dubio vitae diſcrimine conſtitutus occiderit, nullam ob id factum calumniam metuere debet. PP. 3. Nou. April. Ariano et Pappo Coſſ. 244.

3. *Idem* A. *Quintiano.*

Si quis percuſſorem ad ſe venientem gladio repulerit, non vt homicida tenetur: quia defenſor propriae ſalutis in nullo peccaſſe videtur.

4. *Impp.* GALLIENVS * *et VALERIANVS* AA. *Monatio.*

Si (vt allegas) latrocinantem peremiſti: dubium non eſt, eum, qui inferendae caedis voluntate praeceſſerat, jure caeſum videri. PP. 13. Cal. Febr. Valeriano * *A.* 2. et Lucillo Coſſ. 266.

Liceat cuilibet aggreſſorem nocturnum in agris, vel obſidentem vias, atque inſidiantem praetereuntibus, impune occidere, etiamſi miles ſit: melius namque eſt his occurrere, et mederi, quam injuria accepta vindictam perquirere.

5. Exemplum ſacrarum Literarum DIOCLETIANI et MAXIMIANI AA. et CC. *Agatho.*

Eum, qui adſeuerat homicidium ſe non voluntate, ſed caſu fortuito feciſſe, cum calcis ictu mortis occaſio praebita videatur: ſi hoc ita eſt, neque ſuper hoc ambigi poterit, omni metu ac ſuſpicione, quam ex admiſſae rei diſcrimine ſuſtinet, ſecundum id, quod adnotatione noſtra comprehenſum eſt, volumus liberari. Dat. 7. Cal. Dec. *Sirmii*,, ipſis AA. 4. et 3. Coſſ. 290.

6. *Iidem* AA. et CC. *ad Agatium.*

Si quis te reum Legis Corneliae de ſicariis fecerit, innocentia purgari crimen, non adulta aetate defendi conuenit. S. 6. Calend. Nou. *Romae*, * *Conſtantio et Maximiano* CC. Coſſ. * *294.*

7. *Iidem* AA. et CC. *Philiſco.*

Is, qui cum telo ambulauerit hominis necandi cauſa, ſicut is, qui hominem occiderit, vel cujus dolo malo factum erit commiſſum, Legis Corneliae de ſicariis poena coërcetur. S. 7. Cal. Jan. *Nicomediae*, * *iisdem* CC. Coſſ. * *294.*

8. *Impp.*

§. 7. Item LEX CORNELIA DE FALSIS (ζ), quae etiam testamentaria vocatur, poenam

8. *Imppp.* VALENTINIANVS, VALENS et GRATIANVS AAA. *ad Probum P. P.*

Si quis necandi infantis piaculum aggressus, aggressaue sit: sciat se capitali supplicio esse puniendum. PP. 7. Id. Febr. *Romae*, Gratiano A. 3. et Equitio Coss. 374.

9. *Imppp.* (*) VALENTINIANVS, THEODOSIVS et ARCADIVS AAA. *Cynegio P. P.*

Si forte mulier marito mortis parasse insidias, vel quouis alio genere voluntatem occidendi babuisse inueniatur: vel si forte maritus eodem mòdo infectetur vxorem: in eadem quaestione ab omni familia non solum mariti, sed etiam vxoris suae (quae tamen tunc temporis domi fuerit,) quaerendum est, sine cujusqnam defensione. Dat. Id. Dec. Arcadio A. 1. et Bautone Coss. 385.

p) Nouella secunda Constitutio de VOLVNTARIIS HOMICIDIS, *suscipiens quidem eos praeter vim prioris*, ***per commiserationem, damnans autem perpetuo Exilio et bonorum Spolatione.***

(Constantini Porphyrogennetae Const. 3.)

Imp. CONSTANTINVS PORPHYROGENNETA A.

Hoec sancire nunc proposuimus, seueritatem quidem prioris Constitutionis benigniore ecclesiasticorum decretorum censuro commutantes: dissolutoe autem et indulgenti delinquentium disciplinae, eaque de causa ad imitandum facili, non solum vinculo poenarum medentes, sed et totius fere substantioe ad homicidam pertinentis spoliatione; homicidis quidem ipsis de salute, Reipublicae autem, ne quis simili moueatur affectu, vtiliter prospicientes, vt horum vtrumque tam Jus obseruetur, et mognum diuinumque Ecclesiarum conseruetur priuilegium, quam his coutionibus imitationis frequentia coërceatur. Quad igitur attinet ad vitae rationem homicidae, ordinari jubemus, quemodmodum canonica praescripserit disciplino. Nos outem hac Constitutione perpetuo eum damnamus exilio, ab eo loco, in quo scelus perpetratum fuerit. Quo quidem tempore tam punitur reus, quam propinquis occisi non majoris fiet tristitiae et doloris augmentum, quod vtrumque forsau non inutile: ***ne assiduo conspectu ejus, qui dolorem attulit, et defuncti memoria propinqui sponte ad vltionem impulsi, malum malo sanare conentur, et homicidii duplicent infortunium. Omnino igitur homicida perpetuo illinc exulet, nec vnquam eo reuertatur, et terram habitet, quae injuste sublati fratris sanguinem hiscendo suscepit.*** *Et banc primum post Ecclesiasticam censuram candemnationem ferat: praeterea vero bonorum suorum priuationem subeat: ne tamen applicentur fisco. Nam si Vxor sit homicidii damnato, dotem et propria omnia auferre eam oportet, hoc omplius donotionem ante nuptias. Quod si theoretron pacta fuerit, aut aliud quippiam, hujus omnium recuperationem et proprietatem habere, si liberi non subsint. Sin autem subsint liberi, eam habere lucrorum nuptialium vsumfructum, obseruatis omnibus Legum praescriptis; liberi autem in trientem reliquae substantiae paternae succedant. Et si quidem homicida propria motu, aut consilio ac approbatione eorum, à quibus examinatur, ad monasticam vitam (prius sceleris purus effectus) transierit, accipiat Monasterium tertiam partem illius substantiae, reliquo triente reseruato vxori et liberis occisi in parum eorum infortunii solatium. Quod si liberi non supersint occiso, inter vxorem et ascendentes triens illis oequaliter diuidatur. Vxore outem relictis liberis proemoriente prosferantur ii ascendentibus. Sed si nec liberi, nec Vxor, nec ascendentes sint occiso, et alii, qui Lege od successionem vocantur cognati, diligentiam odhibuerint, vt scelus manifestaretur, trientem accipiant ejus, qui injuriam intulit. Sin outem solitariam vitam homicido non appetierit, non triens, sed bes juxto proedictom distinctionem parti ejus, qui interfectus est, distribuatur. Praeterea nemo eorum, qui hujusmodi sceleris conuicti sunt, ciuile officium, aut oliud quodlibet administret vnquom, nec si diuinum rescriptum impetrauerit: sed omnimodo maneant infames, quibus, vt viuerent, tantum benigne concessum est. Caeterum ii omnino tondebuntur, et in numerum Monachorum referentur: qui malitias exuberantia, praemeditati sunt caedem proximi, et eam, prius habito consilio, in animae suae perniciem et fratris sui necem, instructi patrorunt. Nec ad tempus modo poenitentiae praestitutum, sed quamdiu vixerint, in Manosterii regula coërceantur. Nam* ***qui aliter sponte interfecerint, sed lasciuia et impetu irae ratione carentis, non consulto et praemeditate, ac hujus habita deliberatione arguentur occidisse, perpetuo quidem praeter alia omnia subjicientur exilio, non tamen Monasticam vitam eligere cogentur.***

q) *De* HOMICIDIIS VOLVNTARIIS.

(Manuel. Comneni Const. 8.)

Imp. EMANVEL COMNENVS A.

Quia autem de voluntariis homicidiis mense April, Indict. 14. à potentissimo et sancto Imperatore nostro Domino MANVELE COMNENO Nouello edito est, eam mando memoriae, quoe sic hobet, post prooemium sic tractans. Jobet ergo omnibus, qui sunt in regionibus judicibus et militaribus, quoe sunt in eis copiis, et earum ducibus, vbi fuerit caedes voluntaria, et tole quidpiam ousus fuerit aliquis, vt omnes statim excitentur ad apprehendendum homicidam, et eum vinctum mittant ad Imperatoriam circumspectionem: vel, si ea obsit, ad mognae vrbis, quae à DEO custoditur, Praefectum, vt ipse in carcerem publicum introducatur, et tam in corpore, quam in bonis secundum Legum et Nouell. Constit. potestotem puniatur, et alia supplicia subeat. Scientibus his omnibus, si probatum fuerit, potuisse quempiam homicidam apprehendere, et non fecerit, eum non secus condemnandum, quam si Imperio insidiotus fuerit: sin autem latuerit fortasse quispiam, et ***ad** sanctissimam magnam DEI* ***Ecclesiam confugerit,*** *postquam poenae ecclesiasticae oduersus eum processerint, ex legali obseruatione, praesente quidem in regia Vrbe eo, qui Imperium obtinet, ob eo* ***mittetur in Prouinciam,*** *quam censuerit,* ***vt totum vitae suae tempus illic transigat,*** *nec illinc effugiat, vt recurrat in eum locum, in quo facinus execrandum admisit. Absente outem forte Imperatore, à Praefecto, vt dictum est, in aliquom remotiorem regionem exterminabitur, et illic vitae suae tempus peraget. Sin autem non solum voluntarie, sed etiam praemeditato captoque consilio caedem perpetrauerit, non cogetur ex praedicta regio Constitutione tonderi. Si enim* ***eum, qui*** *sua* ***sponte ad tonsuram accedit, non*** *eo ipso* ***statim admittit Canonica subtilitas,*** *sed ei sufficiente tempore attribnto, et per ipsum mente ejus firma sit, an instabilis, examinata, si quidem hominem inuenerit* in

poenam irrogat ei, qui testamentum, vel aliud instrumentum falsum scripserit, signauerit, recitauerit,

in eo, quod primum habuit, proposito perseuerantem, et Monastica habitu, et corporis mortificatione se impigre praeparantem, boni quoque operis ei affert complementum, eo in monasticam institutionem statumque suscepto: quomodo non fuerit à ratione alienum, et à legibus spiritualibus dissidens, aliquem necessario tondere, eumque homicidam, quem DEVS eo vsque reliquit, vt etiam manus fraterna sanguine pollueret? Timendum est etenim, ne inuitus vitam angelicam ingressus, eaque vi suscepta veneranda habitu in ludibrium vtatur. Homines enim leuiores cum in dementiam inciderunt, pessimas et peruersissimas actiones suapte natura aggrediuntur. Loco ergo tonsurae, statuit mea Imperialis Majestas, vt, qui voluntariam caedem capto consilio perpetrauerit, in custodia toto vitae suae tempore degat, vt nec illinc quidem educatur jussu forte Imperatoris per oblinianem exhibito. De eorum autem facultatibus fiat, sicut jussit Imperator memoratus. Quia autem plures homicidae, qui caedem meditato et Consilio capta perpetrant, ad sanctissimam DEI Ecclesiam postea accedentes, non vt facta est à se, sed vt ad suam facit vtilitatem, caedem confitentur, jubet mea Imperialis Sublimitas, vt à sanctissimo hujus temporis Patriarcha ad regionis Antistitem, et, qui ei subest, Clerum, quin etiam Prouinciae judicem cum poena scribat, et, quemadmodum factam esse caedem ex illius Rescripto intellexerit, ita eum quoque persequantur: et non eum, qui capto Consilio caedem facit propter falsam suam confessionem, ad easdem poenas, et eadem supplicia admittat, ad quae, qui fortuito et improuiso in tale aliquod crimen incidit. Si quis autem homicida, qui ad sanctissimam magnam Ecclesiam confugerat, et vel perpetuo exilio condemnatus, vel in vinculis esse, vel in perpetua esse custodia toto vitae suae tempore jussus erat, solutus, inuentus fuerit in loco, vbi caedem perpetrauit, ambulare, vinctus ab exactore, qui est in Prouincia, ad meam Imperialem Sublimitatem mittetur: et quaecunque quidem res tunc ei inuentae fuerint, exactori in lucrum cedent, et ei, qui homicidam indicauit, ex aequo diuisae. Omnino autem curae erit iis, qui sunt in sanctissima magna Ecclesia illorum judicibus, vt eum conueniente Canonica seueritate Crimina caedis puniant, et tempora non temere contrahant, nec plus, quam par sit, in iis, quae non decet, se lenes et clementes praestent. Imperialis autem meae Constitutionis exempla ab iis, qui praesunt judiciis, descripta, missa ad Ecclesias, quae sunt in Prouincia, ibi reponentur, vt eorum, quae sunt constituta omnes scientiam habeant, et faciant, quemadmodum eis comprehenditur. ***Quod si is, qui capto Consilio caedem fecit, tonsuram sua sponte elegerit, non absque probatione inter Monachos cooptabitur: sed sufficienti tempore accuratissime et diligentissime ex Canonicis Constitutionibus examinatus, et probatus, in Monasterio vel inuitus toto vitae tempore manere cogetur, nec ei vnquam exire permittetur. Monasterium autem erit omnino in alia Prouincia, et non in ea terra, quae mortui sanguinem dehiscens male suscepit.***

Imp. CAROLI V. Const. Crim. Art. 33. 34. et 48. de *Indiciis* Homicidii. Art. 135. de *Propricidio*. Art. 137. de Homicidio *Voluntario* Art. 138. de Homicidio *Innoluntario*. Art. 139-145. de moderamine Inculpatae Tutelae. Art. 146. de Homicidio *Casuali*. Art. 148. de Homicidio *in Tumultu*. Art. 149. et 150. de Caede *Furiosi*. Art. 147. de Inspectione Legali.

Pars II.

r) De Maleficis et Mathematicis et caeteris similibus.

(Cod. 9. T. 18.)

1. *Imp.* ANTONINVS A. *Titio.*

Plus est hominem extinguere veneno, quam occidere gladio. PP. Sine die et Consule.

2. *Impp.* DIOCLETIANVS et MAXIMIANVS AA. et CC. *Tiberio.*

Artem geometriae discere atque exercere publice interest. Ars autem mathematica damnabilis est et interdicta omninó. S. 13. Cal. Sept. *Sirmii*, *Constantio et Maximiano* CC. Coss. *294.

3. *Imp.* CONSTANTINVS A. *ad Maximum.*

Nullus aruspex, [nullus sacerdos, nullus eorum, qui huic ritui adsolent ministrare, ad] limen alterius accedat, nec ob alteram causam, sed hujusmodi hominum amicitia (quamuis vetus) repellatur: concremando illo aruspice, qui ad domum alienam accesserit: et illo in insulam deportando post ademptionem bonorum, qui eum aduocauerit, suasionibus vel praemiis. Accusatorem autem hujusmodi criminis, non delatorem esse, sed dignum magis praemio arbitramur. PP. Calend. Febr. *Romae*, Constantino A. 5. et Licinio C. Coss. 319.

4. *Idem* A. *ad Bassum P. V.*

Eorum est scientia punienda, et seuerissimis merito legibus vindicanda, qui magicis accincti artibus, aut contra salutem hominum moliri, aut pudicos animos ad libidinem deflexisse detegentur. † Nullis vero criminationibus implicanda sunt remedia humanis quaesita corporibus, aut in agrestibus locis innocenter adhibita suffragia, ne maturis vindemiis metuerentur imbres, aut ventis grandinisque lapidatione quaterentur: quibus non cujusquam salus, aut aestimatio laederetur, sed quorum proficerent actus, ne diuina munera, et labores hominum sternerentur. Dat. 10. Cal. Jun. *Aquilejae*, Crispo *2 et *Constantino* CC. Coss. 321.

5. *Impp.* CONSTANTIVS A. et JVLIANVS C. *ad Populum.*

Nemo aruspicem consulat, aut mathematicum, nemo ariolum. † Augurum et vatum praua confessio conticescat. † Chaldaei, ac magi, et caeteri, quos maleficos, ob facinorum magnitudinem vulgus appellat, nec ad hanc partem aliquid moliantur. † Sileat omnibus perpetuo diuinandi curiositas. Etenim supplicio capitis ferietur gladio vltore prostratus, quicunque jussis [nostris] obsequium denegauerit. Dat. 8. Calend. Febr. *Mediolani*, Constantio A. 8. et Juliano C. Coss. 356.

6. *Iidem* A. et C. *ad Populum.*

Multi Magicis artibus vsi, elementa turbare, vitam insontium labefactare non dubitant, et manibus accitis, audent ventilare, vt quisque suos conficiat malis artibus inimicos: hos, quoniam naturae peregrini sunt, feralis pestis absumat. Dat. Prid. Non. Dec. *Mediolani*, Constantio A. 9. et Juliano 2. Coss. 357.

7. *Iidem* A. et C. *ad Taurum P. P.*

Etsi excepta tormentis sunt corpora honoribus praeditorum, praeter illa videlicet crimina, quae legibus demonstrantur: etsi omnes magi in quacunque sint parte terrarum, humani generis inimici credendi sunt: quoniam tamen, qui in Comitatu nostro sunt, ipsam pulsant propemodum Majestatem: si quis

 magus

uerit, subjecerit: vel signum adulterinum fecerit, sculpserit, expresserit, sciens dolo maio. Ejusque

magus, vel magicis carminibus adsuetus, qui maleficus vulgi consuetudine nuncupatur, aut aruspex, aut ariolus, aut certe augur, vel mathematicus, aut enarrandis somniis occultans artem aliquam diuinandi, aut certe aliquid horum simile exercens, in Comitatu meo vel Caesaris fuerit deprehensus: praesidio [dignitatis exutus] cruciatus et tormenta non fugiat. † Si [vero] conuictus fuerit, et ad proprium facinus detegentibus repugnauerit, pernegando: sit equuleo deditus, vngulisque sulcantibus latera, perferat poenas proprio dignas facinore. Dat. 3. Non. Julii, *Arimini*, Titiano et Cereale Coss. 358.

8. *Impp.* VALENTINIANVS et VALENS AA. *ad Modestum P. P.*

Culpa similis est, [tam] prohibita discere, quam docere. Dat. Prid. Id. Dec. *Constantinopoli*, Valentiniano et Valente AA. Coss 365.

9. *Imppp.* VALENTINIANVS, THEODOSIVS et ARCADIVS AAA. *Albino P. P.*

Quicunque maleficiorum labe pollutum audierit, deprehenderit, occupauerit, illico ad publicum pertrahat, et Judicum oculis communis hostem salutis ostendat. Quod si quisquam ex agitatoribus, [id est, aurigis,] seu ex quolibet alio genere hominum, contra hoc interdictum venire tentauerit, aut clandestinis suppliciis etiam manifestum reum maleficae artis oppresserit: vltimum supplicium non euadat, geminae suspicioni obnoxius, quod aut publicum reum, ne facinoris socios publicaret, seueritati legum, et debitae subtraxerit quaestioni: aut proprium fortassis inimicum sub hujusmodi vindictae nomine consilio atrociore confecerit. Dat. 17. Calend. Sept. *Romae*, Timasio et Promoto Coss. 389.

s) *De* INCANTATORVM POENA.

(Nouell. Leon. 65.)

Imp. LEO A. *eidem Styliano.*

Qui propter temulentorum incompositum malignumque animum reprobandum esse vinum, ejusque oblectamentum auersandum dicit: nae ille **propter peruersum vsum, rem per se non peruersam suggillat.** *Ego vero promulgatam à veteribus Legislatoribus Legem considerans, eam, quae modo incantamentum malum esse rata, id punit, modo vero admittit et approbat, quanquam id ex vtentium proposito malum non fiat, sed sua natura vitiositate, tanquam sterquilinia graueolentia scaturiat: non tamen illos Legislatores reprehendendos dixerim, sed ne quis Legem (quod merito fiat) vituperet, eam ex Legum quasi fundo tollendam puto. Vult autem puniri incantationes, eo quod modestia animi sublata, stimulis furoreque amatorio rationem ad insaniam adigant: ac approbat rursum illas, tanquam segetes, et fructus curent, aliaque bona (vt quidem videtur) suppeditent. Atque ita quod tanquam insidiosum puniisset, idem rursum tanquam beneficium honorat. Atqui nos istiusmodi* **incantationes perniciosas** *esse persuasum habemus: et vt boni quicquam inde manare credamus, induci non possumus. Ac sane etiam, si boni quippiam producere illas appareat (quomodo quidem approbanti ipsas Legi videtur)* **non id bonum esse, sed illecebram atque nassam, quae illectos in malorum omnium extremum, vbi à summo bono excidant, absorbeat, compertum habemus. Notum enim nobis est, illas, vt qui se ipsis dedunt, prae Creatore et Domino infaustis dirisque daemoniis adhaereant, efficere: et qui illas assectantur, hos per externarum rerum laetam quandam speciem vulnera in animam excipere.** *Quale quiddam inter praeandum meticulosis frequenter accidit: qui, dum ictus in manus excipere nolunt, illis vel caput, vel ventrem exponunt. Sane vero,* **si quis aliquo** *modo* **incantamentis Vsus** *esse deprehensus fuerit,* **siue id restituendae conseruandaeue valetudinis, siue auertendae à rebus frugiferis calamitatis causa fecerit,** *is apostatorum poenam subiens,* **supremum supplicium sustineto.**

Imp. CAROLI V. Const. Criminal. Art. 37. et 50. 122. de indiciis et Poena *Veneficii.* Art. 109. de Crimine Magiae.

(s) DE HIS, QVI PARENTES, VEL LIBEROS OCCIDERVNT.

(Cod. 9. T. 17.)

1. *Imp.* CONSTANTINVS A. *ad Verinum Vicarium Africae.*

Si quis parentis, aut filii, aut omnino adfectionis ejus, quae nuncupatione parricidii continetur, fata properauerit: siue clam, siue palam id enisus fuerit, [poena] parricidii puniatur:] et neque gladio, neque ignibus, neque vlli alii solenni poenae subjungetur, sed insutus culeo [cum cane et gallo gallinaceo, et vipera, et simia,] et inter eas ferales angustias comprehensus, serpentium contuberniis misceatur: et vt regionis qualitas tulerit, vel in vicinum mare, vel in amnem projiciatur, vt omni elementorum vsu viuus carere incipiat, et ei coelum superstiti, terra mortuo auferatur. Dat. 11. Calend. Dec. Licinio * *A.* 5. et Crispo * *C.* Coss. 318 [Accept. Prid. Id. Martii, *Carthagine*, Constantino A. 5. et Licinio C. Coss.] (319.)

*) De Infantibus expositis, Liberis et Seruis, et de his, qui sanguinolentos nutritendos acceperunt, Cod. 8. T. 52. vid. supr. h. P. II. L. I. T. XII. p. 133. De Infantibus expositis, Nouell. 153. ib. p. 134. et p. 121. ib.

Imp. CAROLI V. Const. Crim. Art. 35. 36. de Indiciis *Infanticidii.* Art. 131. de Infanticidio. Art. 132. de Infantibus expositis. Art. 133. de Crimine *Abortus* procurati.

t) DE EMENDATIONE SERVORVM.

(Cod. 9. T. 14.)

1. *Imp.* CONSTANTINVS A. *ad Bassum.*

Si virgis aut loris dominus seruum afflixerit, aut custodiae causa in vincula conjecerit: dierum distinctione siue interpretatione depulsa, nullum criminis metum seruo mortuo sustineat. Nec vero immoderate suo jure vtatur: sed tunc reus homicidii sit, si voluntate eum ictu fustis aut lapidis cecciderit: vel certe telo vsus, lethale vulnus inflixerit, aut suspendi laqueo praeceperit, vel jussione tetra praecipitandum esse mandauerit, aut veneni virus infuderit, vel dilaniauerit poenis publicis corpus, ferarum vnguibus latera persecando, vel exurendo oblatis ignibus membra, aut tabescentes artus atro sanguine permixta

sanie

que legis poena in seruos, vltimum supplicium est, (quod etiam in lege de sicariis et veneficis seruatur:) in liberos vero deportatio.

§. 8.

fanie defluentes, prope in ipsis adegerit cruciatibus vitam relinquere saeuitia immanium Barbarorum. Dat. 5. Id. Maji, *Romae*, Constantino * 2. et Licinio * 2. Coss. 312. (* 319.)

u) De Emendatione Propinqvorvm.
(Cod. 9. T. 15.)

1. *Impp.* VALENTINIANVS et VALENS *ad Senatum*.

In corrigendis minoribus pro qualitate delicti, senioribus propinquis tribuimus potestatem: vt quos ad vitae decora, domesticae laudis exempla non prouocant, saltem correctionis medicina compellat. Neque [tamen] nos in puniendis minorum vitiis potestatem in immensum extendi volumus, sed jure patrio auctoritas corrigat propinqui juuenis erratum, et priuata animaduersione compescat. † Quod si atrocitas facti jus domesticae emendationis excedat, placet enormis delicti reos dedi Judicum notioni. Dat. Prid. Cal. April. Valentiniano et Valente AA. Coss. 365.

(ζ)

Ad Legem Corneliam de Falsis.
(Cod. 9. T. 22.)

1. *Imp.* ANTONINVS A. *Seuerino*.

Si partus subjecti crimen diuersae parti objicitis, causa capitalis in tempus pubertatis pueri differri non debuit: sicut jam pridem mihi et Diuo SEVERO patri meo placuit. Neque enim verisimile est, eam, quae arguitur, non ex fide causam suam defensuram, cum periculum capitis subeat. PP. Non. Martii, duobus Aspris Coss. 213

2. *Imp* ALEXANDER A. *Valerio*.

Satis aperte diuorum Parentum meorum rescriptis declaratum est, cum morandae solutionis gratia, à debitore falsi crimen objicitur, nihilominus salua executione criminis, debitorem ad solutionem compelli oportere. PP. 3. Non. Maji, Maximo 2. et Aeliano Coss. 224.

3. *Idem* A. *Cassio*.

Licet ex tabulis, quas sub nomine patris tui vxorem ejus, id est, nouercam tuam, subrepto vero testamento falsas protulisse allegas, cum crimen admissum ignorares, legatum adscriptum tibi consecutus sis: tamen non impedieris accusationem contra eam impletis solennibus instituere. PP. 11. Cal. Jan. Albino et Maximo Coss. 228.

4. *Idem* A. *Maximo*.

Majorem seueritatem exigit, vt merita eorum, qui falsis rescriptionibus vtuntur, digna coërceantur poena: sed qui deceptus est per alium, si suam innocentiam probat, et cum à quo accepit, exhibet, se liberat. PP. 4. Cal. Jan. Albino et Maximo Coss. 228.

5. *Idem* A. *Petronio*.

Falsi quidem crimen, vel aliud capitale mouere vos matri vestrae, secta mea non patitur: sed ea res pecuniarium compendium non aufert. Si enim de fide scripturae, vnde eadem mater vestra fideicommissum sibi vindicat, dubitatio est: inquiri fides veritatis etiam sine metu criminis potest. PP. 3. Calend. Sept. Agricola et * *Clementino* Coss. 231.

6. *Impp.* PHILIPPVS A. et PHILIPPVS C. *Culpio*.

Qui falsas tabulas dixerit, nec obtinuerit: ad defuncti judicium aspirare non potest. PP. 15. Cal. April. Philippo A. et Titiano Coss. 246.

7. *Imppp.* VALERIANVS et GALLIENVS AA. et VALERIANVS C. *Heliodoro*.

Ipse significas, cum primum aduersarii instrumenta protulerunt, fidem eorum te habuisse suspectam. Facta igitur transactione, difficile est, vt is, qui prouinciam regit, velut falsum, cui semel acquieuisti, tibi accusare permittat. PP. 3. Cal. Jul. Tusco et Basso Coss. 259.

8. *Iidem* AA. et C. *Marino*.

Si falsos codicillos ab his, contra quos supplicas, factos esse contendis: non ideo accusationem euadere possunt, quod se illis negent vti: nam illis prodest instrumenti vsu abstinere, qui non ipsi falsi machinatores esse dicuntur, et quos periculo solus vsus adstrinxerit. Qui autem compositis per scelus codicillis, in seueritatem legis Corneliae inciderunt: non possunt defensiones ejus recusando, crimen euitare. PP. 3. Cal. Jul. Aemiliano et Basso * 2. Coss. 260.

9. *Impp.* CARINVS et NVMERIANVS AA. *Mesio*.

Si docueris apud Praesidem prouinciae, ab intestato te heredem ejus extitisse, qui codicillos scripserat, ordinarium est, vt in hereditatis possessione constitutus, fideicommissa praebeas, quae jure relicta sunt: nisi consilium est codicillos falsos arguere. Quod si criminaliter coeptum [judicium] interuentu indulgentiae sopitum est: habes tamen residuam indagationem, et potes de fide scripturae ciuiliter queri. PP. 3. Cal. April. Carino 2. et Numeriano AA. Coss. 284.

10. *Impp.* DIOCLETIANVS et MAXIMIANVS AA. *Legitimo*.

Cum suppositi partus crimen patrui tui vxori moueas, apud Rectorem prouinciae instituta accusatione id proba. PP. 2. Cal. Oct. Diocletiano A. 2. et Aristobulo Coss. 285.

11. *Iidem* AA. (*) *Isidoro*.

Si lis pecuniaria apud pedaneos judices remissa est, etiam de fide instrumenti ciuiliter apud eos juxta responsum viri prudentissimi Pauli requiretur. PP. 10. Cal. Jul. Diocletiano 3. et Maximiano AA. Coss. 287.

12. *Iidem* AA. et CC. *Primo*.

Querela falsi temporalibus praescriptionibus non excluditur, nisi viginti annorum exceptione: sicut caetera quoque fere crimina. S. 6. Id. Jan. *Viminacii*, * *Constantio et Maximiano CC.* Coss. * 294.

13. *Iidem* AA. et CC. *Marco*.

Qui velut praesentem [scripsisse] res recepisse suas, cum absens esset, conscripserit: non ignoranti quicquam aufert, sed se criminis obligat periculo. PP. 6. Calend. Jan. *Sirmii*, * *iisdem CC.* Coss. * 294.

14. *Iidem* AA. et CC. *Gentianae*.

Eum, qui celauit, vel amouit testamentum, committere crimen falsi, publice notum est. S. Cal. Jan. *Sirmii*, * *iisdem CC.* Coss. * 294.

§. 8. Item LEX JVLIA DE VI PVBLICA SEV PRIVATA (*n*); aduersus eos exori-

15. *Iidem* AA. et CC. *Rufo.*

Si creditor colludens cum debitore suo tibi praedium venundedit, falsum commisit: et tibi nihil offecit, sed se magis criminis accusationi fecit obnoxium. S. 13. Cal. Febr. * *iisdem* CC. Coss. * 294.

16. *Iidem* AA et CC *Fortunato.*

De fide testamenti querenti duplex via litigandi tributa est. Quamuis itaque per procuratorem accusationem persequi non potes, disceptatione tamen priuata de ejusdem fide queri non prohiberis: cum reus ita conuentus, non tantum ab alio juste, sed etiam ab eo, qui ciuiliter egit, solenniter accusari possit. S. 8. Id. Febr. *Sirmii*, * *iisdem* CC. Coss. * 294.

17. *Iidem* AA. et CC. *Menelao.*

Sicut falsi testamenti, vel codicillorum scriptura, temporis interuallo firmari non potest, ita vera, quae jure subsistit, non euanescit. Si itaque de fide delicti, vel per accusationem, vel per priuatum judicium quereris, Rector prouinciae tunc demum eos exhiberi, de quibus interrogatio fieri potest, jubebit, si prius caeteris indiciis fuerit commotus. S. 3, Id. Febr. *Sirmii*, * *iisdem* CC Coss * 294.

18. *Iidem* AA. et CC. *Maximo.*

Ex initio falsi commissi justa possessio non paratur. Vnde contra eos, quos de dominio fundi tecum contendere proponis, accusationem instituere potes. S. 3. Non. Mart. * *iisdem* CC. Coss. * 294.

19. *Iidem* AA. et CC. *Cosmiae.*

Etsi ad te negotium pertinuit: etiam atque etiam tecum deliberare debueras, ne improbam institueres accusationem, hoc instrumentum, in quo subscripseras, falsum arguere contendens. At cum mulieribus in aliena causa falsi non sit concessum accusare, tu autem, haec eadem praedia te prius alii donasse, proponas: fieri tibi facultatem accusandi, contra juris postulas formam. S. 8. Id. Martii, * *iisdem* CC. Coss. * 294.

20. *Iidem* AA. et CC. *Rufino.*

Nec exemplum editionis precum aliter per errorem scriptum, cum non nisi dolo [malo] falsum committentes crimini subjugentur, cognitionem dati judicis muratur. S. 11. Calend. Non. *Dorostoli*, * *iisdem* CC. Coss. * 294.

21. *Imp.* CONSTANTINVS A. *Mechilio Hilariano Correctori Lucaniae et Bruttiorum.* * *Cod. Theod. Brittiorum.*

Si quis Decurio testamentum, vel codicillos, aut aliquam deficientis scripserit voluntatem, vel conscribendis publicis, priuatisque instrumentis praebuerit officium: si falsi quaestio moueatur, Decurionatus honore sepósito, quaestioni (si ita poposcerit causa) subdatur. Sed non statim definit esse decurio, qui in hujusmodi facto fuerit deprehensus. Quantum enim ad municipales pertinet necessitates, decurio permanet: quantum ad rem gestam et veritatem reseruandam, vti Decurionatus honore non poterit. † Nec vero is, qui ante fuerit tabellio, ad eludendam quaestionem super his, quae ante scripserit, factus Decurio, defendi hac poterit dignitate: quoniam scripturae veritas (si res poposcerit) per ipsum debet probari auctorem. Dat. 3. Cal. Febr. Sabino et Rufino Coss. 316.

22. *Imp.* * CONSTANTIVS A. *ad Maximum P. V.*

Vbi falsi examen inciderit, tunc acerrima fiat indago argumentis, testibus, scripturarum collatione, aliisque vestigiis veritatis: Nec accusatori tantum quaestio incumbat, nec probationis ei tota necessitas indicatur: sed inter vtramque personam sit judex medius: nec vlla interlocutione diuulget, quae sentiat: sed tanquam ad imitationem relationis, quae solum audiendi mandat officium, praebeat notionem: postrema sententia, quid sibi liqueat, proditurus. † Vltimum autem finem strepitus criminalis compendioso spatio limitamus, quem litigantem disceptantemque fas non sit excedere: cujus exordium nascetur auspicio contestatae accusationis apud judicem competentem: post probationem supplicio capitali, si id exigat magnitudo commissi; vel deportatione ei, qui falsum commiserit, imminente. PP. 8. Cal. April. *in foro Trajani*, Constantio A. 7. et Constantio C. * 3. Coss. 354.

23. *Imppp* VALENTINIANVS, VALENS et GRATIANVS AAA. *ad Maximinum P. P.*

Damus licentiam litigantibus, si apud judicem proferatur scriptura, de qua oritur aliqua disputatio, profitendi, vtrum de falso criminaliter statuat, qui dubitet de instrumenti fide experiri, an ciuiliter. Quod si expetens vindictam, falsi crimen intenderit, tunc quaestione ciuili per sententiam terminata, criminis fiat indago: vt si quis tabulas testamenti, chirographa, attestationesque, necnon et rationes priuatas, vel publicas, pacta, et Epistolas vel vltimas voluntates, donationes, venditionesue, vel si quid prolatum aliud instituere conabitur: habeat accusandi facultatem. Ciuilis autem inquisitionis inter vtrasque partes contingentium leuior examinatio procedat: cum judex, qui praeerit quaestioni, intentiones [actoris] falsas, et conficta crimina [reorum] ex legibus poenis competentibus possit vlcisci. PP. 16. Cal. Maji, *Romae*, Valentiniano * 2. et Valente * 2. AA. Coss. 368.

24. *Imppp.* VALENTINIANVS, THEODOSIVS et ARCADIVS AAA. *Proculo P. V.*

Praebemus licentiam vt siue ciuiliter, siue criminaliter (vt actor elegerit) super prolatis codicillis, vel aliis instrumentis requiratur: incumbat probatio fidei instrumenti ei primitus, qui scripturam obtulerit, deinde ei, qui stricta instantia falsum arguere paratus sit. Dat. 10. Calend. Febr. Timasio et Promoto Coss. 389.

x) DE HIS, QVI SIBI ADSCRIBVNT IN TESTAMENTO.

(Cod. 9. T. 23.)

1. *Imp.* ANTONINVS A. *Valatio.*

Quamquam ita interpretantur Jurisperiti, vt contra Legem Corneliam videatur se scribere heredem emancipatus filius patre dictante: tamen si cum Testamentum non esset scriptum, justus successor futurus esset accepta bonorum possessione, filius patri: perinde habebitur, atque si sua manu pater tuus te heredem scripsisset, functus dulci officio. Proposita Non. Septembr. Duobus Aspris Coss. 213.

2. *Idem* A. *Atticio.*

Si Testatur codicillis, quos scripsisti, legatum quoque seu Fideicommissum reliquisse tibi, sua manu adscripsit: non videris in poenam Senatusconsulti incidisse. † Quod si Testamentum dictasse codicillis significauit, legato quidem vel fideicommisso abstinere debes: poena vero falsi tibi Principali beneficio remittitur. PP. Id. Dec. Antonino A. 4. et Balbino * 2. Coss. 214.

3. *Imp.*

exoritur, qui vim vel armatam, vel sine armis commiserint. Sed siquidem armata vis arguatur; depor-

3. *Imp.* ALEXANDER A. *Martiali.*

Senatusconsulto, et Edicto Diui CLAVDII prohibitum est, eos, qui ad scribenda testamenta adhibentur, quamuis dictante Testatore aliquod emolumentum ipsis futurum scribere: et poena Legis Corneliae facienti irrogata est: cujus veniam deprecantibus ob ignorantiam, et profitentibus à relicto discedere, ampiissimus Ordo, vel Diui Principes veniam [raro] dederunt. PP. 17. Cal. April. Maximo 2. et Aeliano Coss. 224.

4. *Idem* A. *Crescenti.*

Quae in Testamento vxoris maritus sua manu legata sibi adscripserit, pro non scriptis habentur: et Legis Corneliae poena, si venia impetrata non est, locum habet. PP. 3. Non Febr. Fusco 2. et Dextro Coss. 226.

5. *Idem* A. *Gallieno Militi.*

Quod adhibitus ad Testamentum commilitonis scribendum, jussu ejus seruum tibi adscripsisti, pro non scripto habetur; et ideo id legatum petere non potes: sed secuto tenore indulgentiae meae, poena Legis Corneliae tibi remittitur: in quam credo te magis errore, quam malitia incidisse. PP. 17. Calend. Jun. Fusco 2. et Dextro Coss. 226.

6. *Impp.* DIOCLETIANVS et MAXIMIANVS AA et CC. *Aufidio.*

Si libertatem tibi manu tua imperante domino adscripsisti, cum proponas dominum non subscripsisse, et suis literis tuam libertatem expressim agnouisse: ad impetrandam libertatem Senatusconsulti auctoritas tibi obest: poena tamen falsi tibi remittitur, quoniam non potueras contra domini voluntatem venire. PP. 6. Id. Dec. Ipsis 4. et 3. AA. Coss. 390.

y) *De* Falsariorvm Poena.

(Nouell. Leon. 77.)

Imp. LEO A. *eidem Styliano.*

Cum in plerisque aliis, tum praecipue **in Legum tractatibus reprehendenda obscuritas** *est. Nam sicubi alibi, illic certe distorto intricatoque dicendi genere vacare, rectèque informari orationem (ni fallor) oportet: non enim arcana quaedam Sanctiones Legis sunt, vt à multitudinis intellectu remotae esse debeant: sed* **potius, si fieri posset, neminem illas latere, neque virum, neque puerum, neque mulierem, oportebat** *Quippe quod id ad hominum mores in melius conuertendos, communisque vitae vtilitates vel maxime conduceret. Ob id, cum ad difficilem illum Legalium capitum locum substitissemus, vbi ipsis verbis, quasi Legislator in eo quid diceret, occultare voluisset, ita comprehensum est,* **Falsarius in maximo delicto supplicio capitali afficitor:** *cum, quale tandem maximum illud delictum esse legislator ipse existimarit, non constet, illeque ejus rei intellectum non definitum praecidat: euidenter et definite illam orationem explanare nobis visum fuit. Sancimus igitur, vt, si istiusmodi quaedam falsarius conscripserit, ex quibus* **is, aduersus quem falsum scriptum concinnatum est, mortis poenae subjiciendus sit: ipse Falsarius Poenae, quam in alium machinari cogitarit, traditus decolletur.**

z) *De* Notis Nvmerorvm.

(Basilii Const. 2.)

Imp. BASILIVS A.

Animaduertens occasionem maleficii prauis hominibus eo dari, quod numeri, quibus (verbi gratia) semissis, sextans, vncia, et similia designantur, per notas recepta antiquitus consuetudine scriberentur: **loco notarum literis vti jussit,** *quas etiam rustici legere possent: et de suo sumptus in chartas, literas atque Scribas ipse suppeditauit.* * 867. **al.** 877.

Imp. CAROLI V. Const. Crim. Art. 112. de Falsariis Instrumentorum. Art. 111. de Falsariis Monetarum.

aa) De MVTATIONE nominis.

(Cod. 9. T. 25.)

1. *Impp.* DIOCLETIANVS et MAXIMIANVS AA. et CC. *Juliano.*

Sicut in initio nominis, cognominis, praenominis recognoscendi singulos impositio libera est priuatis: ita eorum mutatio innocentibus periculosa non est. Mutare itaque nomen, vel praenomen, [siue cognomen,] sine aliqua fraude licito jure, si liber es, secundum ea, quae [saepe] statuta sunt, minime prohiberis: nullo ex hoc praejudicio futuro. S. 15. Calend. Januar. AA. Coss. * 287.

bb) Ad LEGEM VISELLIAM.

(Cod. 9. T. 21.)

1. *Impp.* DIOCLETIANVS et MAXIMIANVS AA. et CC. *Baccho.*

Lex Visellia libertinae conditionis homines persequitur, si *ea, quae* ingenuorum *sunt, contra honores et* dignitates ausi fuerint attentare, *vel decurionatum arripere: nisi jure aureorum annulorum impetrato à Principe sustententur. Tunc enim quoad viuunt, imaginem, non statum ingenuitatis obtinent: et sine periculo ingenuorum etiam officia peragunt publica. Qui autem libertinus se dicit ingenuum, tam de operis ciuiliter, quam etiam ex lege Visellia criminaliter poterit perurgeri. † In curiam autem se immiscens, damno quidem cum infamia afficitur: Muneribus vero personalibus in patria patroni, quae congruunt hujusmodi hominibus, singulos pro viribus adstrictos esse, non dubium est.* PP. 2. *Id. Febr. Antiochiae,* * *Constantio et Maximiano* CC. Coss. * 294.

cc) De FALSA MONETA.

(Cod. 9. T. 24.)

1. *Imp.* CONSTANTINVS A. *ad Jannarium.*

Quoniam nonnulli monetarii adulterinam monetam clandestinis sceleribus exercent, cuncti cognoscant necessitatem sibi incumbere hujusmodi homines inquirendi: vt inuestigati tradantur Judici, facti conscios per tormenta illico proditurí, ac sic dignis suppliciis addicendi: Accusatoribus etiam eorum immunitatem permittimus: cujus modus, quoniam dispar patrimonium est, à nobis per singulos statuitur. Si quis autem militum hujusmodi personam suspectam de custodiis exire fecerit, capite puniatur. Appellandi etiam priuato licentia denegetur. Si vero Miles, aut promotus [in gradum] hujusmodi crimen incurrerit, super ejus nomine et gradu ad competentes Judices referatur. Domus vero, vel fundus, in quo haec perpetrata sunt, si dominus in proximo constitutus sit, cujus incuria, vel negligentia punienda est, etsi ignoret, fisco vindicetur: nisi dominus ante ignorans, vt primum repererit, scelus prodiderit

deportatio ei ex lege Julia de vi publica irrogatur; si vero sine armis; in tertiam partem bonorum

derit perpetratum: tunc enim possessio, vel domus ipsius, proscriptionis injuriae minime subjacebit. Sin vero longissime ab ea domo, vel possessione absuerit, nullum sustineat detrimentum: actore videlicet fundi, vel servis, vel incolis, vel colonis, qui ad hoc ministerium praebuerint, cum eo, qui fecit, supplicio capitali plectendis. Viduas autem ac pupillos speciali dignos indulgentia credimus, vt viduae, nec in proximo constitutae, domo sua vel possessione careant, si nulla apud ipsas tam granis conscientiae noxa resideat. Impuberes vero, etiamsi conscii fuerint; nullum sustineant detrimentum: quia actas eorum, quid videat, ignorat. Tutores tamen eorum si in proximo fuerint, quoniam ignorare eos, quid in rebus pupilli geritur, non oportet, haec poena exspectabit, vt de rebus eorum, si idonei fuerint, tantum fisco inferatur, quantum à pupillo fuerat inferendum. Dat. 12. Cal. Dec. *Romae*, Crispo 2. et Constantino 2. CC. Coss. 321.

2. *Idem* A. *ad Tertullum Praefectum Vrbis Africae.*

Si quis nummos falsa fusione formauerit, vniuersas ejus facultates fisco [nostro] praecipimus addici. In monetis etenim tantummodo nostris cudendae pecuniae studium frequentari volumus: cujus obnoxii, Majestatis crimen committunt: et praemio accusatoribus proposito, quicunque solidorum adulter poterit reperiri, vel à quocunque fuerit publicatus, illico omni dilatione summota, flammarum exustionibus mancipetur. Dat. Prid. Non. Jul. *Mediolani*, Constantino A. 7. et Constantino C. 4. Coss. 326.

3. *Imppp.* VALENTINIANVS, THEODOSIVS et * ARCADIVS AAA. *Rufino P. P.*

Si quis super cudendo aere vel Rescripto aliquo, vel [etiam] adnotatione nostra sibi arripuerit facultatem, non solum fructum propriae petitionis amittit, verum etiam poenam, quam meretur, excipiat. Dat. 4. Id. Jul. *Constantinop.* Theodosio A. 3. et Abundantio Coss. 393.

Imp. CAROLI V. Const. Crim. Art. 111. de Falsariis Monetarum. R. A. d. A. 1303. N. 16. 17. 1408. 1497. §. 26-46. 1498. §. 38. 1500. §. XXII. 1512. N. IV. §. 19. 1524 §. 26. 1532. N. IX. 1548. §. 41-44. Münz-Mandat. Tom. I. fol. 634. 1551. §. 35-52. 1557. §. 80-89. 1559. 1566. §. 147-177. 1570. §. 120. 1571. Deputat. Tag. 1576. §. 66. 1582. §. 66-70. 1594. §. 101. 1598. §. 49-52. 1603. §. 48-56. Kayserl. Commissions-Decreta 1666. 1667. 1669. 1676. 1677. 1680. nec non Capitulat. Imp. FRANCISCI I. A. glor. Mem. Art. IX. Neue Kayserl. Commissions-Decreta d. A. 1760-62. et sqq.

(7)

Ad Legem Juliam de Vi Publica vel Privata.

(Cod. 9. T. 12.)

1. *Impp.* SEVERVS et ANTONINVS AA. *Politiae.*

Ob debitum viri, vel ciuile munus, res vxoris qui pignori capiunt, vim contrahere videntur. Dat. Cal. Jul. *Romae*, Antonino A. 2. et Geta * C. 2. Coss. 206.

2. *Imp.* ANTONINVS A. *Vero.*

Tutoris tui lege Julia de vi priuata damnati, si tertia pars bonorum fisco vindicata est, tutelae actionem pro ea portione aduersus fiscum dirige: modo si nulla praescriptio locum habeat. Nam successio pro oneribus portionis suae respondet. PP. 15. Cal. Mart. Antonino A. 4. et Balbino * 2. Coss. 214.

3. *Impp.* DIOCLETIANVS et MAXIMIANVS AA. et CC. *Bianori.*

Si confidis sponsam filii [tui] raptam esse, vel filium tuum inclusum: instituere solenni more legis Juliae de vi accusationem apud Praesidem prouinciae non prohiberis. PP. 8. Cal. Maji, *Veronae*, AA. Coss. * 257.

4. *Iidem* AA. et CC. *Liberatio.*

Si criminis accusationem propter res à servo raptas intentandam putaueris, non contra dominum, sed contra eum, quem facinus commisisse proponis, hanc instituere debes. Sed quoniam à Fiscinulo etiam te verberibus afflictum adseueras: si hominibus coactis hoc fecerit, de hoc etiam, si legis Juliae de vi priuata reum deferendum putaueris, apud Praesidem prouinciae age, non ignarum, quemadmodum criminibus probatis res vindicari debeat. S. 17. Cal. Jul. *Sirmii*, AA. Coss. * 287.

5. *Iidem* AA. et CC. *Oploni.*

In possessionem fundi licet creditor per vim ingrediatur, Juliae legis vis priuatae reus deferri potest. S. 6. Id. Dec. *Nicomediae*, * *Constantio et Maximiano* CC. Coss. * 294.

6. *Imp.* CONSTANTINVS A. *ad Catulinum Proconsulem Africae.*

Quoniam multa facinora sub vno violentiae nomine continentur; cum aliis vim inferre certantibus, aliis cum indignatione resistentibus, verbera caedesque crebro detegantur admissae: placuit, si forte quis vel ex possidentis parte, vel ex ejus, qui possessionem temere tentauerit, interemptus fit: in eum supplicium exerceri, qui vim facere tentauerit, et alterutri parti causam malorum praebuerit: et non jam relegatione, aut deportatione insulae plectatur, sed supplicium capitale excipiat, nec interposita prouocatione sententiam, quae in eum fuerit dicta, suspendat. Dat. Cal. Maji, *Serdicae*, Gallicano et Basso Coss. 317.

7. *Idem* A. *ad Bassum P. V.*

Si quis ad se fundum, vel quodcunque aliud asserit pertinere, ac restitutionem sibi competere possessionis putat: [aut] eiuiliter super possidendo agat, aut impleta solennitate juris crimen violentiae opponat: non ignarus, eam [se] sententiam subiturum, si crimen objectum non potuerit comprobare, quam reus debet excipere. Quod si omissa interpellatione vim possidenti intulerit, ante omnia violentiae causam examinari praecipimus, et in ea requiri, quis ad quem peruenerit possidentem: vt ei, quem constiterit expulsum, amissae possessionis jura reparentur: eademque protinus restituta, [si criminalis quaestio agitetur,] violentus poenae non immerito destinatus in totius litis terminum differatur: vt agitato negotio principali, si contra eum fuerit judicatum, in insulam deportetur, bonis omnibus abrogatis. PP. Prid. Non. Octobr. *Romae*, Constantino A. 5. et Licinio * C. Coss. 319.

8 *Imppp.*

rum [suorum] publicatio imponitur. Sin autem per vim *raptus virginis*, vel viduae, vel sanctimonialis

8. *Imppp.* VALENTINIANVS, THEODOSIVS et ARCADIVS AAA. *ad Albinum P. V.*

Seruos, qui fecisse violentiam confessionibus testium aut propriis docebuntur, si id inscio domino commiserint: postremo supplicio deditos luere perpetrata censemus. Quod si illi metu atque exhortatione dominorum violentiam admiserint, palam est secundum legem Juliam dominum infamem pronunciatum, loci ac originis propriae dignitate non vti: seruos vero, quos furoribus talibus paruisse constiterit, metallo post sententiam dedi.

§. 1. Viles autem, infamesque personae, et hi, qui bis aut saepius violentiam perpetrasse conuincentur, constitutionum dualium poena teneantur. §. 2. Judicem vero nosse oportet, quod graui infamia sit notandus, si violentiae crimen apud se probatum distulerit, seu omiserit, vel impunitate donauerit, aut molliorem, quam praestituimus, poenam protulerit. Dat. Prid. Non. Martii, *Mediolani*, Valentiniano A. 4. et Neoterio Coss. 390.

9. *Impp.* HONORIVS et THEODOSIVS AA. *Aureliano P. P.*

Crimen non dissimile est rapere, et ei, qui rapuit, raptam, [rem] scientem delictum seruare. Dat. 3. Non. Martii, Honorio 9. et Theodosio * 5. AA. Coss. 412.

10. *Impp.* LEO et ANTHEMIVS AA. *Nicostrato P. P.*

Omnibus per ciuitates et agros habendi Bucellarios, vel Isauros, armatosque seruos licentiam volumus esse praeclusam. Quod si quis praeter haec, quae nostra mansuetudo salubriter ordinauit; armata mancipia, seu Buccellarios, aut Isauros in suis praediis, aut juxta se habere tentauerit, post exactam centum librarum auri condemnationem, vindictam in eos feuerissimam proferri sancimus. Viri quoque Clarissimi prouinciarum Rectores in speculis esse debebunt, ne quis audeat haec statuta nostrae mansuetudinis in aliquo violare: scientes, quod ex dissimulatione, dignitatis et administrationis cingulo priuabuntur, et post centum librarum auri multam, salutis vitaeque suae periculum sustinebunt: primatibus videlicet apparitionis suae personis praeter amissionem fortunarum suarum, capitali quoque supplicio feriendis. Dat. 5. Cal. Sept. Anthemio A. 2. Cos. 468.

dd) DE SEDITIOSIS, ET HIS, QVI PLEBEM AVDENT CONTRA REM PVBLICAM COLLIGERE.

(Cod. 9. T. 30.)

1. *Impp.* (*) VALENTINIANVS et THEODOSIVS AA. *Florentio PF. Augustali.*

Si quis contra euidentissimam jussionem, suscipere plebem, et aduersus publicam disciplinam defendere fortasse tentauerit, multam grauissimam sustinebit. Dat. 13. Cal. Jan. *Constantinopoli*, Richomere et Clearcho Coss. 384.

2. *Impp.* LEO * et ZENO AA. *Erythrio P. P.*

In nullis locis aut ciuitatibus tumultuosis clamoribus cujusquam interpellatio contumeliosa procedat, nec ad solam cujusquam inuidiam petulantia verba jactentur: sciturus his, qui hujusmodi voces emiserint, mouerintque tumultus, se quidem fructum ex his, quae postulant, nullatenus habituros, subdendos autem poenis iis, quas de seditionis, et tumultus auctoribus vetustissima decreta sanxerunt. Dat. 2. Non. Martii, *Constantinopoli*, Leone A. 6. Cos. 474.

ee) De REBELLIBVS et SEDITIOSIS anathemate FERIENDIS.

(Constantini Porphyrogennetae Const. 1.)

Imp. CONSTANTINVS PORPHYROGENNETA. A.

Quae autem Mense Julio, 9. Indict. 6534. ab IMPERATORE Domino CONSTANTINO PORPHYROGENNETA facta est Nouella, sanctissimo quoque Patriarcha Domino ALEXIO, et Synodo assentiente, quae decisionis locum obtinet, vt, quae ab IMPERATORE et Synodo descripta est, et quae decernit eos anathematizari, qui defectionem ab IMPERATORE moliuntur, vel tyrannidem, et ea ratione subjectos aduersus eorum Dominos incitant, inter alia hoc quoque circa finem expresse definit. Iis, qui ab hoc deinceps tempore insidias sunt machinaturi, vel tumultum excitaturi, anathema. Iis, qui ipsis opem ferunt, et in defectione sunt socii, anathema. Iis, qui consulunt, vel ad hujusmodi incitant, anathema. Iis, qui ipsos ad poenitentiam suscipiunt, quum defectionis poenitentiam non agant, nec eam relinquant, anathema.

ff) De GRASSATIONIBVS.

(Nouell. Leon. 70.)

Imp. LEO A. *eidem Styliano.*

Quos communio in vnam aliquam eandemque conditionem conjungit, inter hos communes etiam animos esse vbique videas. Ita in negotiationibus socii lucrum damnumque aequaliter inter se partiuntur: ita itinerum comites, quum fortuito in rem aliquam incidunt, tametsi saepe vno illam momento pariter non conspiciant, ejus tamen inter se Jus communicant. Ita vero et commilitones, licet omnes non pari studio et impetu in hostem ferantur, attamen victoriae palmam ex aequo auferunt. Quapropter etiam, vt qui malitioso consensu coitione facta, rem aliquam, in quam à Lege Poena constituta est, inceptant (vtpote si raptus committatur, vel parricidium, alteriusue cujuspiam caedes perpetretur) quamquam non omnes tantundem momenti et operis re peragenda conferant, eandem tamen poenam sustineant: sane quam recte veteri Legislatori placuit. Et nos quoque *idcirco, quae de his, qui simul et communiter latrocinandi animo homines inuadunt, jam olim* sancita *sunt,* approbantes, statuimus, vti omnes, *quotcunque fuerint,* eodem supplicio afficiantur: *tametsi parem operam rei perpetrandae non omnes adhibuerint. Nam enim, si quis ipse manus inferendae ueci non admouerit, continuo insons et à poena immunis esse poterit. Quid enim si pressis ipse manibus, alterius tamen dextram ad caedem intenderit atque confirmarit? Sane, quod manus homicida, à communi peruersitate instigata, rem aggressa sit, constat. Nam nisi aliorum manus huic in subsidium praesto fuissent, non certe ita prompte homicidium perpetrasset. Ac propterea (quemadmodum dictum est* quamquam vno cujuspiam ictu *(quod fieri potest)* mors illata fuerit, aliorumque manus suppetias non tulerint: vt eandem tamen omnes poenam sustineant, decernimus.

Imp.

nialis (*), vel alterius fuerit perpetratus: tunc et raptores, et ii, qui opem [huic] flagitio dederunt, capite

Imp. CAROLI V. Const. Crim. Art. 118. de Crimine *Raptus.* Art. 42. 49. et 124. de Indiciis Criminis Proditionis. Art. 127. 128. de Seditiosis. 129. de Diffidationibus.

R. A. 1235. 1281. C. XIX. 1303. N. 24. Aurea Bulla. d. A. 1356. C. XVII. Imp. ALBERTVS d. A. 1438. 1442. §. 2. 1495. Wormat. §. 1-13. 1512. §. 8. 9. Landfr. 1521. N. I-XX. d. A. 1548. tot. Cammer-Gerichts-Ordnung P. II. Art. VIII-XX. Kayserl. Commissions-Decret. vom Duelliren. d. A. 1668. et 1670.

gg) DE RAPTV VIRGINVM, SEV VIDVARVM NEC NON SANCTIMONIALIVM. (*)
(Cod. 9. T. 13.)

1. Imp. JVSTINIANVS A. *Hermogeni Magistro Officiorum.*

Raptores virginum honestarum, vel ingenuarum, sine jam desponsatae fuerint, siue non, vel quarumlibet viduarum foeminarum, licet libertinae, vel seruae alienae sint, pessima criminum peccantes, capitis supplicio plectendos decernimus: et maxime, si DEO fuerint virgines, vel viduae dedicatae: quod non solum ad injuriam hominum, sed etiam ad ipsius omnipotentis DEI irreuerentiam committitur: maxime cum virginitas, vel castitas corrupta restitui non possit. Et merito mortis damnantur supplicio: cum nec ab homicidii crimine hujusmodi raptores sunt vacui. Ne igitur sine vindicta talis crescat insania, sancimus per hanc generalem Constitutionem, vt hi, qui hujusmodi crimen commiserint, et qui eis auxilium inuasionis tempore praebuerint: vbi inuenti fuerint in ipsa rapina, et adhuc flagranti crimine comprehensi, et à parentibus virginum, vel ingenuarum, vel viduarum, vel quarumlibet foeminarum, aut earum consanguineis, aut [à] tutoribus, vel curatoribus, vel patronis, vel dominis conuicti interficiantur. † Quae multo magis contra eos obtinere sancimus, qui nuptas mulieres ausi sunt rapere: quia duplici tenentur crimine, tam adulterii [scilicet,] quam rapinae: et oportet acerbius adulterii crimen ex hac adjectione puniri. Quibus connumeramus etiam eum, qui saltem sponsam suam per vim rapere ausus fuerit. † Sin autem post commissum tam detestabile crimen, aut potentatu raptor se defendere, aut fuga euadere potuerit: in hac quidem regia vrbe tam viri excelsi Praefecti praetorio, quam vir gloriosissimus Praefectus vrbi; in prouinciis autem tam viri eminentissimi Praefecti praetorio per Illyricum et Africam, quam Magistri militum per diuersas nostri urbis regiones, necnon vir spectabilis Praefectus Aegypti, et Comes Orientis, et Vicarii, et Proconsules, et nihilominus omnes viri spectabiles et Duces, et viri clarissimi Rectores prouinciarum, nec non alii cujuslibet ordinis judices, qui in illis locis inuenti fuerint, simile studium cum magna sollicitudine adhibeant, vt eos possint comprehendere, et comprehensos in tali crimine, post legitimas et juri cognitas probationes sine fori praescriptione durissimis poenis afficiant, et mortis condemnent supplicio. † Quibus, et si appellare voluerint, nullam damus licentiam, secundum antiquae Constantinianae legis definitionem.

§. 1. Et si quidem ancillae, vel libertinae sint, quae rapinam passae sunt, raptores tantummodo supradicta poena plectentur: substantiis eorum nullam deminutionem passuris. Sin autem in ingenuam personam tale facinus perpetretur, etiam omnes res mobiles seu etiam immobiles, et se mouentes, tam raptorum, quam eorum [sodalium, comitum, vel sequentium,] qui eis auxilium praebuerint, ad dominium raptarum mulierum liberarum transferantur prouidentia Judicum, et cura parentum earum, vel maritorum, vel tutorum seu curatorum. Et si non nuptae mulieres alii cuilibet praeter raptorem legitime conjungentur, in dotem mulierum liberarum easdem res, vel quantas ex his voluerint, procedere: siue maritum nolentes accipere, in sua pudicitia manere voluerint, pleno dominio eis sancimus applicari: nemine Judice, vel alia quacunque persona hoc audente contemnere. † Nec sit facultas raptae virgini vel viduae, vel cuilibet mulieri raptorem suum sibi maritum exposcere, sed cui parentes voluerint (excepto raptore) eam legitimo copulent matrimonio: quoniam nullo modo, nulloque tempore datur à nostra Serenitate licentia eis consentire, qui hostili more in nostra Republica matrimonia student sibi conjungere. Oportet etenim, vt quicunque vxorem ducere voluerit, siue ingenuam, siue libertinam: secundum nostras leges, et antiquam consuetudinem, parentes, vel alios, quos decet, petat, vt cum eorum voluntate fiat legitimum conjugium. §. 2. Poenas autem, quas praediximus, id est, mortis et bonorum amissionis, non tantum aduersus raptores, sed etiam contra eos, qui hos comitati in ipsa inuasione, et rapina fuerint, constituimus: caeteros autem omnes, qui conscii, et ministri hujusmodi criminis reperti, et conuicti fuerint, vel qui eos susceperint, vel quicunque opem eis tulerint, siue masculi, siue foeminae sint, cujuscunque conditionis, vel gradus, vel dignitatis, poenae tantummodo capitali subjicimus, vt huic poenae omnes subjaceant, siue volentibus, siue nolentibus virginibus, siue aliis mulieribus tale facinus fuerit perpetratum. Si enim ipsi raptores metu, vel atrocitate poenae ab hujusmodi facinore se temperauerint, nulli mulieri siue volenti, siue nolenti peccandi locus relinquetur: quia hoc ipsum velle mulierum ab insidiis nequissimi hominis, qui meditatur rapinam, inducitur. Nisi etenim eam sollicitauerit, nisi odiosis artibus circumuenerit, non faciet eam velle in tantum dedecus sese prodere: parentibus (quorum maxime vindictae interest) si patientiam praebuerint, ac dolorem remiserint, deportatione plectendis. §. 3. Sed et si quis inter haec ministeria seruilis conditionis fuerit comprehensus, citra sexus discretionem eum concremari jubemus: cum hoc etiam Constantiniana lege recte fuerit prospectum. Omnibus legis Juliae capitulis, quae de raptu virginum, vel viduarum, siue sanctimonialium, siue in antiquis legum libris, siue in sacris Constitutionibus posita sunt, de caetero abolitis, vt haec tantummodo Lex in hoc capite pro omnibus sufficiat, quam de sanctimonialibus etiam virginibus, et viduis locum habere sancimus. Dat. 15. Calend. Decembr. *Constantinopoli*, DN. Justiniano A. PP. 2. Cos. 528.

hh) De

capite puniuntur, secundum nostrae Constitutionis definitionem, ex qua hoc apertius possibile est scire. § 9.

bb) *De* RAPTORIS VIRGINIS, *eorumque, qui in Raptu adfuerint, Poena.*

(Nouell. Leon. 35.)

Imp. LEO A. *eidem Styliano.*

Neque quod ecclesiasticae Legi rebellemus, neque quod ciuilem simpliciter collidamus: hanc aduersus virginis raptorem sententiam proferimus: sed postea quam, velut via quadam rebus humanis conducibili inuestigata, commiseratione sacrae Legis id malum quasi insolescere, ciuilis vero Legis austeritate supprimi, cognouimus: in eam sententiam, unde rerum statui plus subsidii esset, inclinauimus. Vult autem ciuilis Lex, vt non solum, qui per raptum et vim virginem ingenuam stuprauit, morti addicatur, insuperque, supra mortis adjudicationem, bonis priuetur, verum etiam, qui in scelere adjumento fuerunt, eandem et poenam, et multam sustineant: idque tum etiam, quum voluntarie se Mulier raptori dedidit. Quin et ejus patrem, si facti conscius fuerit, deportatione punit. Neque vero tunc solum, sed etiam, si quum, quo tempore raptus committeretur, ejus rei ignarus fuerit, filiolae vitiationem postmodum parui pendat, neque judicium remittat, aut istiusmodi matrimonium approbet, in incuriae poenam deportationem sustinet. Atque haec quidem veteribus placuere. Verum sempiternae Memoriae Pater noster non tantum in Mulieris raptum, verum etiam in circumstantias oculos dirigens, ad illas sententiam accommodat ac sancit, **vt, si cum armis**, *siue gladiis, aliisue nonnullis praeter gladium lethalibus raptus commissus sit; qui raptum fecit,* **gladio puniatur:** *vtpote qui, eo quod cum armis ad id factum processerit, neque ab homicidio immunis sit: qui vero suppetias tulerint, factiuo perpetratores susceperint, naso mutilentur, verberentur, et cute tenus tondeantur. Quando autem arma violentiae adhibita non essent, vt mortem sententia non spectet, quod nempe tunc homicidium locum non habuerit: sed* **raptus auctor manus mutilatione periclitetur.** *Qui vero ministerium praebuerint, alioquin se isti rei immiscuerint, verberibus, tonsura et deportatione poenas pendant. Ac sane corporalis poenae haec est descriptio: Quod vero ad peculiarium attinet, ne à primitiua Legislatione mutetur, ejusque effectum retineat, permittitur. Atque haec quidem Pater noster sancit, quorum et nos approbatricem sententiam suscipientes, Legislationem illam et in praesens, et in futurum auctoritate et effectu absignauimus.*

ii) *De Muliere* RAPTVM *passa.*

(*Auth. Collat. 9. T. 26.*)

(Nouell. Const. 143.)

Imp. JVSTINIANVS A. *Ariobindo gloriosissimo Praetoriorum Praefecto, Expraefecto almae Vrbis, et Exmagistro Militum.*

PRAEFATIO.

Legis interpretationem Culmini tantum Principali competere, nemini venit in dubium: cum promulgandae quoque Legis auctoritatem fortunae sibi vindicet eminentia. *Meminimus itaque pro raptu mulierum, siue jam desponsatae fuerint, vel maritis conjunctae, siue non, vel etiamsi viduae sint, Legem antea posuisse: et capitis subjecisse supplicio non tantum raptores, verum etiam comites eorum: nec non alios, qui eis auxilium tempore inuasionis contulisse noscuntur: et non tantum parentibus mulierum, verum etiam consanguineis, et tutoribus et curatoribus hujusmodi, dedisse per eandem Legem vindictam, et praescriptis poenis locum dedisse, si jam nuptae vel desponsatae mulieres rapiantur: cum non solum raptus mulieris, verum etiam adulterium per hujusmodi temeritatem committitur. Et super alias poenas raptoris etiam, necnon aliorum, qui cum eo fuerint, patrimonium raptae mulieri vindicari, per eandem Legem praecipimus, vt datis etiam marito legitima dandae copia per raptoris ei ministretur substantiam. Illo quoque specialiter adjecto:* **Vt nulla sit mulieri vel virgini raptae licentia, raptoris eligere matrimonium**, *sed, cui parentes voluerint (excepto raptore) legitimo matrimonio copulari: nullo modo, nullo tempore licentia mulieri raptae permissa, raptoris se conjungere matrimonio. Sed parentes etiam, si tali consenserint matrimonio, deportari praecipimus. Sed mirati sumus, quod conati sunt aliqui dicere, raptam mulierem siue volentem, siue nolentem, et si raptoris matrimonium contra nostrae Constitutionis tenorem amplexa sit, debere tamen eam raptoris habere substantiam, vel quasi Legis praemium, vel ex Testamento forte, si hoc etiam factum esse contigerit. Qui enim talia dicere praesumpserunt, hi praedictae Legis seriem intelligere non potuerunt. Qui enim tale stare matrimonium, etsi rapta voluerit, prohibuimus, et ab hoc parentes raptae mulieris deportationis subjecimus poenae, si hujusmodi consenserint matrimonio: quomodo raptas Mulieres, raptorum eligentes connubium, praemiis honorassemus raptae datis Mulieri? Superfluam igitur eorum dubitationem vel in posterum resecantes, priorem per praesentem Legem interpretari censuimus. Sancimus itaque, si rapta Mulier, cujuscunque sit conditionis vel aetatis, raptoris nuptias eligendas esse censuerit, parentibus praesertim non consentientibus: nec ex beneficio Legis, nec ex Testamento raptoris, hereditatem suscipere, vel quocunque modo substantiam vindicare: sed praemium, quod per Legem nostram raptae Mulieri datum est, vt raptoris, et eorum, qui ei auxilium tempore inuasionis praebuerint, bona vindicet: hoc ad parentes, si ambo vel vnus supersit, qui nuptiis specialiter non probantur consensisse, ex tempore raptus ipso jure transferri, et patrimonium raptoris non raptam jam habere Mulierem, quae conjugio se raptoris inquinare non piguit, sed in personas transferri, quas superius nominauimus, ei non consentientes conjugio. Nam nefarios hujusmodi coitus poenis corrigi, non praemiis honorari conuenit. Quod si parentes jam decesserunt, vel hujusmodi sceleri consenserunt: substantia raptoris, necnon et aliorum, qui facinoris fuerint participes, fisci juribus vindicetur. Quam interpretationem non in futuris tantummodo casibus, verum in praeteritis etiam valere sancimus, tanquam si nostra Lex ab initio cum interpretatione tali à nobis promulgata fuisset, Praefecte charissime atque amantissime. §. 1. Quae igitur per hanc Legem nostra statuit Aeternitas, tua Celsitudo effectui mancipari, obseruarique praecipiat.* 541.

kk) *De ea, quae* RAPTORI *suo nubit.*

(*Auth. Collat. 9. T. 33.*)

(Nouell. Const. 150.)

Imp. JVSTINIANVS A.

Praesens Constitutio confirmat poenas in Constitutione ipsam praecedente praedictas. Jubet enim, ne puella raptum passa, raptori suo nubat. Sin vero hoc fecerit: non succedit ei, cujuscunque tandem sectae aut aetatis sit. Nam si ipsi conjuncta non fuerit: capiet omnia bona ejus. Si parens consenserit raptum passae filiae suae, vt raptori suo copuletur, mittetur in exilium. Si mortuus est non praebito consensu, tunc raptoris bona confiscantur, videlicet, cum nefariae sint ejusmodi nuptiae, si denuo raptori suo raptum passa puella copuletur.

§. 9. Item LEX JVLIA PECVLATVS (ϑ) eos punit, qui publicam pecuniam, vel rem facram, vel religiofam furati fuerint. Sed fiquidem ipfi judices tempore adminiftrationis publicas pecunias fubtraxerint: capitali animaduerfione puniuntur; et non folum hi, fed etiam qui minifterium eis ad hoc exhibuerint, vel qui fubtractas ab his fcientes fufceperint. Alii, vero, dum qui in hanc legem inciderint: poenae deportationis fubjugentur.

§. 10. Eft et inter publica judicia LEX FABIA DE PLAGIARIIS (ι), quae intercapitis poenam ex facris Conftitutionibus irrogat, interdum leuiorem.

§. 11.

(ϑ)

De CRIMINE PECVLATVS.

(Cod. 9. T. 28.)

1. *Impp.* HONORIVS et THEODOSIVS (*) AA. *Rufino P. P.*

Judices, qui tempore adminiftrationis publicas pecunias fubtraxerunt, Lege Julia peculatus obnoxii funt, et capitali animaduerfioni eos fubdi jubemus. His quoque nihilominus, qui minifterium eis ad hoc adhibuerunt, vel qui fubtractas ab his fcientes fufceperunt, eadem poena percellendis. Dat. 5. Non. Martii, *Conftantinopoli*, Honorio 10. et Theodofio 6. AA. Coff. 415.

*) Si Magiftratus aliquis Res fifcales furatus effe deprehenfus fit. Nouell. Leon. 105. vid. fupr. P. I. Sect. IV. p. 141. De Poena ejus, qui Rem aliquam publicam vendiderit, Nouell. Leon. 62. ib. p. 142.

II)

De CRIMINE SACRILEGII.

(Cod. 9. T. 29.)

1. *Imppp.* GRATIANVS, VALENTINIANVS et THEODOSIVS AAA. *Eutropio P. P.*

Qui diuinae legis fanctitatem aut nefciendo omittunt, aut negligendo violant et offendunt, facrilegium committunt. Dat. 3. Cal. Mart. *Theffalonicae*, Gratiano A. 5. et Theodofio A. 1. Coff. 380.

2. †

Qui confugientem ad fanctam Ecclefiam fua auctoritate abftraxerit, verberatus, et tonfus deportator.

3. *Iidem* (*) AA. *ad Symmachum P. V.*

Difputare de principali judicio non oportet: facrilegii enim inftar eft, dubitare, an is dignus fit, quem elegerit IMPERATOR. Dat. 5. Cal. Jan. *Mediolani*, Richomere et Clearcho Coff. 384.

4. *Iidem* AA. et ARCADIVS A. *Eutropio P. P.*

Ne quis fine facrilegii crimine defiderandum intelligat gerendae ac fufcipiendae adminiftrationis officium intra eam prouinciam, in qua prouincialis, et ciuis habetur: nifi hoc cuiquam vltronea liberalitate per diuinos affatus IMPERATOR indulgeat. Dat. 16. Cal. Aug. Arcadio A. et Bautone Coff. 385.

Imp. CAROLI V. Conft. Crim. Art. 171 - 175. de Crimine Sacrilegii majoris vel minoris Pretii.

(ι)

Ad Legem Fabiam de PLAGIARIIS.

(Cod. 9. T. 20.)

1. *Imp.* ANTONINVS A. *Placido.*

Pater tuus aduerfus eum, à quo folicitatam ancillam, plagio quoque facto exportatam queritur, apud fuum judicem ciuiliter in rem actione inftituta confiftat. Si [vero] in caufa teneuerit, etiam Legis Fabiae crimen perfequi poterit. Quod fi per violentiam mancipium abreptum eft, accufationem ejus non prohibetur intendere. PP. 11. Cal. April. Antonino A. 4. et Balbino * 2. Coff. 214.

2. *Idem* A. *Aurelio.*

Si ab Aeliano feruum tuum fufceptum, et aliquandiu occultatum, moxque eo fuadente fugae datum, probare potes, Legis Fabiae crimen per te, vel actionem ad eam rem propofitam, id eft ferui corrupti, per procuratorem tuum perfequi potes. PP. 7. Cal. Aug. Antonino A. 4. et Balbino * 2. Coff. 214.

3. *Imp.* ALEXANDER A. *Cornelio.*

Vt Legis Fabiae poena debeatur, in crimine fubfcriptio, et accufatio, et fententia neceffaria eft. PP. 8. Calend. Jul. Juliano 2. et Crifpino Coff. 225.

4. *Imp* GORDIANVS A. *Paulinae.*

Non valet procuratoris fententia, fi vicem praefidis non tueatur, qui Legi Fabiae locum effe pronunciauit: cum ejus legis difceptatio ad praefidis prouinciae pertineat notionem. PP. 3. Non. Dec. Gordiano A. et Auiola Coff. 240.

5. *Imppp.* VALERIANVS et GALLIENVS AA. et VALERIANVS C. *Julianae.*

Si fratrem tuum aduerfarius [tuus] fupprimit, Legis eum Fabiae adito Praefide prouinciae reum debes poftulare. PP. Non. Maji, Aemiliano et Baffo Coff. 260.

6. *Impp.* DIOCLETIANVS et MAXIMIANVS AA. *Martiano.*

In fuga feruum conftitutum, neque vendere, neque donare licet: vnde intelligis te in legem incidiffe, quae fuper hujusmodi delictis certam poenam fifco inferendam ftatuit: exceptis coheredibus, et fociis, quibus in diuifione communium rerum licitationem de fugitiuo feruo inuicem facere permiffum eft. Ita vero liceat fugitiuum [feruum] vendere, et tunc venditio valeat, quando ab emptore requifitus fuerit, et deprehenfus. PP. 3. Id. Mart. AA. Coff. * 287.

7. *Iidem* AA. *Maximo P. V.*

Quoniam feruos à plagiariis alienari ex Vrbe fignificas, atque ita interdum ingenuos homines eorum fcelere afportari folere perfcribis: horum tibi delictorum licentiae majore feueritate occurrendum effe decernimus. Ac propterea fi quem in hujusmodi facinore deprehenderis, capite eum plectere non dubitabis: vt poenae genere deterreri caeteri poffint, quominus iftiusmodi audacia vel feruos, vel liberos, ab vrbe diftrahere atque alienare audeant. Dat. 6. Id. Dec. Diocletiano 3. et Maximiano AA. Coff. 287.

8. *Iidem* AA. et CC. *Confidio.*

Praefes prouinciae, difcreto prius jure dominii, intelligat, an audiendum fit plagii crimen, necne. Nam fi proprietatis tuae mancipium effe conftiterit, expiraffe criminis intentionem, emerfa dominii luce, manifeftabit. Si vero feruum alienum effe

§. 11. Sunt praeterea publica judicia, LEX JVLIA DE AMBITV (κ), LEX JVLIA REPETVNDARVM (λ), et LEX JVLIA DE ANNONA *), et LEX JVLIA DE RESIDVIS, quae de certis capitulis loquuntur: et animae quidem amissionem non irrogant, aliis autem POENIS (μ) eos subjiciunt, qui praecepta earum neglexerint.

§. 12. Sed de PVBLICIS JVDICIIS haec exposuimus, vt vobis possibile sit summo digito, et quasi per indicem ea tetigisse: alioqui *diligentior* eorum *scientia* vobis ex latioribus DIGESTORVM seu PANDECTARVM [* *et CODICIS* (**)] LIBRIS DEO propitio aduentura est.

*) De Annonis Ciuil. etc. Cod. XI. T. 20-25. v. supr. P. I. Sect. II. p. 120. sq. et 136. De his, qui denunciant, ne ciuiles Annonae, vel Pensiones soluantur, Nouell. 88. Cap. 2. v. supr. h. P. II. L. III. T. XV. p. 337.

esse constiterit, [post] disceptatam proprietatis quaestionem, et criminis causam audiet. PP. 9. Cal. Sept. ipsis AA. 4. et 3. Coss. 290.

9. *Iidem* AA. et CC. *Eugenio.*

Eum, qui mancipium alienum celat, Fabiae legis crimine teneri, non est incerti juris. S. 3. Idus Maji, *Heracliae*, AA. Coss. * 293.

10. *Iidem* AA. et CC. *Dizae.*

Comparantem ab eo, qui abduxit plaglo mancipia, si delicti socius non probetur, nullo crimine teneri conuenit. S. Non. Nou. † *Lucione*, AA. Coss. * 293.

11. *Iidem* AA. et CC. *Marpiatae.*

Abducti plaglo facta venditio, statum non mutat: liberae enim personae solicitatione crimen committitur, non conditioni praejudicatur. S. Id. Non. *Lucione*, † AA. Coss. * 293.

12. *Iidem* AA. et CC. *Mutiano.*

Si quis seruum fugitiuum sciens eum rebus furtiuis susceperit, cum horum nomine furti actione tenetur, haec tibi Rector prouinciae cum solita poena restitui efficiet. † Sed etsi criminis plagii accusationem institueris, tibi audientiam praebere non dubitabit. S. Cal. April. *Singiduni*, * *Constantio et Maximiano* CC. Coss. * 294.

13. *Iidem* AA. et CC. *Seuerino.*

Plagii criminis accusatio publici fit judicii. S. 5. Cal. Dec. * *iisdem* CC. Coss. * 294.

14. *Iidem* AA. et CC. *Callistheni.*

Plagii criminis accusatio cessat, si suos seruos, vel liberos adseuerent hi, qui suppressisse dicuntur non commissi velandi causa, sed ad hanc opinionem justa ducti ratione. S. Prid. Non. Dec. *Nicomediae*, * *iisdem* CC. Coss. * 294.

15. *Iidem* AA. et CC. *Pomponio.*

Liberum, sciens conditionem ejus, inuitum venundando, plagii criminis poena tenetur. Dat. 13. Cal. Jan. *Nicomediae*, * *iisdem* CC. Coss. * 294.

16. *Imp.* CONSTANTINVS A. *ad Domitium Celsum Vicarium Africae.*

Plagiarii, qui viuentium filiorum miserandas infligunt parentibus orbitates, metalli poena cum caeteris ante cognitis suppliciis teneantur. † Si quis tamen hujusmodi reus fuerit oblatus, postea quam super crimine claruerit, seruus quidem, vel libertate donatus, bestiis subjiciatur, ingenuus autem gladio consumatur. Dat. Cal. Aug. Constantino A. 4. et Licinio * C. 4. Coss. 315.

mm) *De* PLAGIO.

(Nouell. Leon. 66.)

Imp. LEO A. *eidem Styliano.*

Vt justitiae libram non plus aequo ad misericordiam inclinare, ita neque nimia austeritate delinquentibus grauiorem, quam peccatum requirat, poenam imponi, honestum est. Illud enim (intempestiua commiseratio nempe) in illis, quibus decorum excedere religio non est, contemptum, et ad audenda mala feruentiorem promptitudinem gignat: et grauiore, quam pro merito delictum poena ferire, id vero non justitiae vltio, sed sub specie justitiae rem injustam aggredi est. Nam non pro delicti modo delinquentem punire, injuria afficere, nequaquam vero justitiam exercere est. At, quem in finem hoc dictum est? Quod Lex quo nescio modo est enim hoc constitutum) eum, qui alienum seruum abduxit, morte puniat. In quo illa poenam ad delictum haud dubie non expendit. Quum enim quod recuperari nequeat, amissum nihil sit, mortis poenam illi, qui coepit inferri, irrecuperabilique ito damno subjici, non est aequum. Idcirco itaque ab iis, qui digna morte non commiserunt, tam acerbas poenas exigi, vbi iniquum esse animaduertimus, quam Legem consuetudo contempsit vt quae vita plagiarium non priuet, sed alio modo puniat: eandem nos etiam legalibus Constitutionibus ejicientes, quod consuetudini placuit, Lege confirmamus: ac jubemus, vt, si quis alienum seruum abduxisse deprehensus sit, is eundem, ejusdemque pretium, tum etiam quicquid ex industria ejus ipsi accessit, reddere, et quantum dominus non amisso seruo ejus nomine percipere potuerit, tantundem dependere cogatur: atque vltra haec delinquentibus poena non aggrauetur. Si quidem ita illi, qui seruum amisit, sufficienter damnum resarcitur, furique satis magna poena irrogatur: quippe quum ille seruum cum accessione recipiat: et quam vtilitatem ex seruo non surrepto sensisset, illa non imminuatur, hic vero in duplum seruum surreptum reddere debeat, nihilque ex ipsius seruitute lucretur.

(κ)

AD LEGEM JVLIAM DE AMBITV.

(Cod. 9. T. 26.)

1. *Impp.* ARCADIVS et HONORIVS AA. *Pompejano (P. P.)* * *Proconsuli Africae.*

Nullus omnino principatum, vel numeratum, seu commentariensis gradum, vel caetera officia repetere audeat: cum publicae disciplinae semel gesta sufficiant. At si quispiam promotorum denuo ad munus [etiam] per sacras literas irrepserit, quod ante docebitur gessisse: cassatis, quae hoc modo sunt impetrata, ad solutionem debiti primitus vrgeatur: et qui contra fecerint, poenam deportationis [ad instar legis Juliae ambitus] excipiant. Dat. Prid. Cal. Jun. *Mediolani*, Stilichone et Aureliano Coss. 400.

(λ) AD

(λ)

Ad Legem Juliam Repetundarum.

(Cod. 9. T. 27.)

1. *Imppp.* GRATIANVS, VALENTINIANVS et THEODOSIVS AAA. *Matroniano Duci et Praesidi Sardiniae.*

Vt vnius poena metus possit esse multorum: Ducem, qui male egit, ad prouinciam, quam nudauerit, cum custodia competenti ire praecipimus: vt non solum, quod ejus uon diceam domesticus, sed manipularius et minister acceperit: verum etiam quod ipse à prouincialibus nostris rapuerit, aut sustulerit, in quadruplum exsoluat inuitus. Dat. Prid. Id. Jun. *Constantinopoli*, Antonio et Syagrio Coss. 382.

2. *Iidem* AAA. *Floro P. P.*

Sciant judices super admissis propriis, aut à se, aut ab heredibus suis poenam esse repetendam. Dat. Cal. Sept. Antonio et Syagrio Coss 382.

3. *Iidem* AA. *Marcellino.*

Omnes cognitores, et Judices à pecuniis atque patrimoniis manus abstineant, neque alienum jurgium putent suam praedam. Etenim priuatarum quoque litium cognitor, idemque mereator statutam legibus cogetur subire jacturam. Dat. Prid. Non. April. *Mediolani*, Merobaude 2. et Saturnino Coss. 383.

4. * *Imppp.* VALENTINIANI, THEODOSII et ARCADII AAA. *Edictum ad Prouinciales.*

Jubemus [atque] hortamur, vt si quis forte honoratorum, decurionum, possessorum, postremo etiam colonorum, aut cujuslibet ordinis, à judice fuerit aliqua ratione concussus: si quis scit venalem fuisse de jure sententiam: si quis poenam, vel pretio remissam, vel vitio cupiditatis ingestam: si quis postremo quacunque de causa improbum judicem potuerit approbare: is vel administrante eo, vel post administrationem depositam in publicum prodeat, crimen deferat, delatum approbet: cum probauerit, et victoriam reportaturus, et gloriam. Dat. 10. Cal. Jul. *Constantinopoli*, Honorio N. P. et Euodio Coss. 386

5. *Iidem* AAA. *Seuerino Comiti Rerum priuatarum.*

Vnusquisque procurator, praepositus gynaecio, tabularius, susceptor, colonus, vel quicunque se à Comite domorum meminerit esse concussum: cum ipse, cui pecuniam numerauit, [ab] administratione decesserit, intra anni spatium ad judicium spectabilitatis tuae, quidquid dederit, repetiturus occurrat; vt prosit pensionibus, quidquid ille reddiderit. Si vero ex tempore depositae administrationis praestituti temporis curricula transfluxerint, nulla vox aduocationis emergat: sed ipsos procuratores, praepositos, colonos, tabularios, susceptores, obnoxios ad solutionem volumus coarctari. Dat. Prid. Non. Jun. *Mediol.* Valentiniano A. 4. et Neotherio Coss. 390.

6. *Impp.* THEODOSIVS et VALENTINIANVS AA. *Florentio P. P*

Sancimus ejusmodi viros ad prouincias regendas accedere, qui ad honoris insignia non ambitione, vel pretio, sed probatae vitae, et amplitudinis tuae solent testimonio promoueri: ita sane, vt quibus hi honores per sedis tuae, vel per nostram fuerint electionem commissi, jurati inter gesta depromant, se pro administrationibus sortiendis neque dedisse quidpiam, neque daturos vnquam postmodum fore, siue per se, siue per interpositam [personam] in fraudem legis sacramentique: aut venditionis, donationisue titulo, aut alio velamento cujuscunque contractus: et ob hoc (exceptis [solis] solatiis) nihil penitus tam in administratione positos, quam post depositum officium pro aliquo praestito beneficio tempore administrationis, quam gratuito meruerunt, accepturos. Et licet neminem diuini timoris, contemnendo jusjurandum, arbitramur immemorem: vt saluti propriae vllum commodum anteponat: tamen, vt ad salutis timorem etiam necessitas periculi subjungatur: si quis ausus fuerit praebita sacramenta negligere, non modo aduersus accipientem, sed etiam aduersus dantem, accusandi cunctis tanquam crimen publicum concedimus facultatem: quadrupli poena eo, qui conuictus fuerit, modis omnibus feriendo. Dat. 6. Calend. Dec. *Constantinopoli*, Theodosio A. 17. et Festo Coss. 439.

(μ)

De Requirendis Reis.

(Cod. 9. T. 40.)

1. *Imp.* ANTONINVS A. *Rustico.*

Cum absenti reo grauia crimina intentantur, sententia festinari non solet, sed adnotari, vt requiratur: non vtique ad poenam, sed vt potestas ei sit purgandi se, si potuerit. Postquam vero requirendus factus intra annum redierit: si se crimine purgauerit, res arbitrio Judicis signatas recipiat. Sin vero intra id tempus reuersus, post intimationem suam fuerit defunctus: etsi necdum se purgauerit, ad heredes proprios res transmittat. Datum † * *Gentiano* et Basso Coss. 212.

2. *Imp.* CONSTANTINVS A. *ad Januarium.*

Quicunque ex eo die, quo reus fuerit in judicio petitus, intra anni spatium noluerit adesse judicio, res ejus fisco vindicentur. Et si postea repertus, nocens fuerit deprehensus, seueriori sententiae subjugetur. Sed si argumentis euidentibus et probatione dilucida innocentiam suam purgauerit, nihilominus facultates ejus penes fiscum remaneant. Dat. Id. Januar. * *Accepta 5. Cal. Aug. Corintho.* Constantino A. 5. et Licinio C. Coss. * 319.

3. *Impp.* HONORIVS et THEODOSIVS AA. *Palladio P. P.*

In pecuniariis causis edictum contra latitantem propositum, existimationem ejus non laedit. † Criminalis vero programmatis tenor hanc tantam ferat de jure censuram, vt inter reos adnotati, non tantum patrimonium debeat transferre, sed et famae existimationem laedere. Dat. 7. Calend. Jul. *Rauennae*, Eustachio et Agricola Coss. 421.

*) Nouell. 53. vid. supra, h. P. II. L. IV. T. VI. p. 455. Manuelis Comneni Const. 12. vide supr. P. I. Sect. IV. p. 235.

(μ)

De Abolitionibus.

(Cod. 9. T. 42.)

1. *Impp.* DIOCLETIANVS et MAXIMIANVS AA. (*) *Paternae.*

Praeses prouinciae si perspexerit abolitionem ad omnia crimina, quae mota sunt, pertinentem à se impetratam: ne semel finita instaurentur, intercessione auctoritatis suae prospiciet. Supplicatione vero porrecta nutui Principali, praefata abolitione sopitum crimen ab eadem persona reuocari potest. PP. 15. Cal. Dec. Diocletiano 3. et Maximiano 1. AA. Coss. 287.

2. *Imp.* CONSTANTINVS A. *ad Januarium P V.*

Abolitio praesentibus partibus causa cognita non à Principe, sed à competenti Judice postulari debet: id est, si per errorem

rorem seu temeritatem, seu calorem ad accusationem prosiluerit: hoc enim accusator explanans, abolitioni locum faciet. Sin autem per deceptionem, vel pecuniis à reo corruptus ad postulandam abolitionem venit: redemptae miserationis vox minime admittatur: sed aduersus nocentem reum inquisitione facta, poena competens ingeratur. Hi autem, qui suam suorumque injuriam defendunt, et qui cognatos suos in accusationem deducunt: omnimodo abolitionem petere non prohibentur. Dat. 16. Cal. Dec. *Serdicae*, Const. A. 5. et Licinio * C. Coss. 319.

3. *Impp.* VALENTINIANVS, VALENS * *et* GRATIANVS AAA. *ad Probum.*

Fallaciter incusantibus accusationis abolitio non dabitur. Sin autem sincera mente accusationem instituerint, et reus aliquid injuriae inscriptionibus illatae toleraverit (id est, si vel carceres sustinuerit, vel tormenta, vel verbera, vel catenas) abolitio non petetur: nisi forte ille, qui haec passus est, suum consensum ad petendam abolitionem accommodaverit. Quando autem reus nihil tale passus est: postquam fuerit Officii custodiae traditus, intra dies triginta accusatori petenti, etiam inuito reo, dari permittitur: Post hoc vero tempus, nisi reus consentiat, censemus non esse tribuendam. Quod si ingenuorum, licet plebejorum, qui conscii et participes criminum non erant, testimonii gratia corpora fuerint lacerata verberibus, tormentisque vexata, abolitionem etiam duarum partium consensu petitam, jubemus vigore Judicis denegari: et crimen propositum, cujus examen tormentis jam coeperat agitari. Sin autem testibus tormenta minime sunt illata, etiam sic abolitio non dabitur in illis criminibus (vt in violata Majestate, aut patria oppugnata, vel prodita, aut peculatus admisso, aut sacramentis desertis, omniaque, quae jure veteri continentur) in quibus Judex non minus accusatorem ad docenda, quae detulit, quam reum ad purganda, quae negat, debet vrgere. Dat. 1. Id. Oct. *Treu.* Valentin. NP. et Victore Coss. 369.

oo) De generali Abolitione.

(Cod. 9. T. 43.)

1. *Imp.* ANTONINVS A. *Rutiliano Consulari Ciliciae.*

Qui potentatus, et vis, aliorumque criminum reum fecit, si post abolitionem ex forma solita reorum factam, et post edicta proposita intra diem statutum repetere supersederit: persequi crimina volens non est audiendus. PP. 8. Calend. Maji, Laeto 2. et Cereale Coss. 216.

2. *Impp.* DIOCLETIANVS et MAXIMIANVS AA. *Paulino.*

Cum eo tempore, quo indulgentia nostra crimina extinxit, accusatio à te instituta non fuerit: publicae abolitionis praescriptio cessat. PP. 6. Id. Febr. Maximo 2. et Aquil. Coss. 286.

3. *Imppp.* VALENTINIANVS, VALENS, et GRATIANVS AAA. *ad Senatum.*

Indulgentia, Patres Conscripti, quos liberat, notat: nec infamiam criminis tollit: sed poenae gratiam facit. Dat. 14. Cal. Jun. *Treuiris*, Gratiano A. 2. et Probo Coss. 371.

pp) Vt intra certum Tempus Criminalis Quaestio terminetur.

(Cod. 9. T. 44.)

1. *Imppp.* VALENTINIANVS, THEODOSIVS et ARCADIVS AAA. *Desiderio Vicar. Asiae.*

Quisquis accusator reum in judicium sub inscriptione detulerit, si intra statutum tempus accusationem coeptam persequi supersederit, vel (quod est contumacius) vltima die adesse neglexerit: quarta bonorum omnium parte multatus, aculeos consultissimae legis incurrat: scilicet manente infamia, quam veteres jusserant sanctiones. Dat. 4. Id. Jul. *Treueris*, Arcadio A. 1. et Bautone Coss. 385.

2. *Impp.* HONORIVS et THEODOSIVS AA. *Caeciliano P. P. post alia.*

Nouerint judices, cuilibet culmini, honorive praesidentes, necessariis vtrique parti (si petantur) dilationibus non negatis, praecedentibus scilicet inscriptionibus, intra certum tempus criminales causas limitandas: quo emenso, subeat accusator, qui destitit, poenam legibus constitutam. Et si persona vilior fuerit, cui damnum famae non sit injuria, poenam patiatur exilii, nisi forte intra statuti temporis metas, consensus partium abolitionem poposcerit. Judicum autem debet esse diligentia, vt si nulla rationabilis à reo, vel accusatore dilatio postuletur, vrgeant talium causarum notionem non expectatis moris. Dat. 11. Cal. Febr. *Rauennae*, Honorio 8. et Theodosio 3. AA. Coss. 409.

3. *Imp.* JVSTINIANVS A. *Mennae P. P.*

Criminales causas omnimodo intra duos annos à contestatione litis connumerandos finiri censemus, nec vlla [alia] occasione ad ampliora produci tempora: sed post biennii excessum minime vlterius lite durante, accusatum absolui: scientibus Judicibus eorumque officiis, quod si litigatoribus admonentibus, ipsi litis introductionem vel examinationem distulerint, poena vicenarum librarum auri feriantur. Dat. Cal. April.

qq) Ad Senatusconsultum Turpillianum.

(Cod. 9. T. 45.)

1. *Imp.* ANTONINVS A. *Amato.*

Is demum in Senatusconsultum incidisse videtur, qui crimen publici judicii detulit: et causa criminis ordinata (id est, inscriptionibus depositis, et fidejussore de exercenda lite praestito) eoque, qui accusatur, sub custodia officii facto, non impetrata abolitione ab executione [criminis] destitit.

2. *Imp.* GORDIANVS A. *Appio.*

Si pro eo, qui in crimen subscripsit, fidem tuam adstrinxisti, isque destitit, et commissa stipulatio est: non vltra quantitatem, quam spospondisti, obligatus es: eo qui destitit, infamia nihilominus notando, et extra ordinem secundum judicialem motum puniendo.

3. *Impp.* VALERIANVS et GALLIENVS AA. *Syllano.*

Quamuis eum ordinem scriptura contineat, vt primo abolitio criminis posceretur, et tunc dehinc omnibus placitis obtemperaretur, non obseruantibus tamen aduersariis pactorum fidem, instaurare accusationem minime potes, à qua ipse destitisti. PP. Prid. Non. Jul. Tusco et Basso Coss. 259.

4. *Iidem* AA. *Patrophilo*

Si is, de quo supplicas, contra parentes vestros desertam (vt dicis) accusationem coeperit persequi: praescriptio illi in judicio praesidis, destitutae rei poterit opponi. PP. Prid. Non. Maji, Seculari * 2. et Donato Coss. 261.

5. *Impp.* DIOCLETIANVS et MAXIMIANVS AA. * *et CC. Matronae.*

Si foemina suam suorumque injuriam exequatur, cum ipsa pacto contra vetitum destitisse profiteatur: in Senatusconsulti Turpilliani poenam eam incidisse, certi juris est. S. 7. Non. April. * *Constantio et Maximiano* CC. Coss. * 294.

6. *Iidem* AA. *Lucilio.*

In executionibus criminum obtinuisse videtur, illos destitisse, qui animum accusationis implendae prorsus deseruerunt. Cum igitur aliis ex causis, vel simplicitatis ratione, needum te ad finem vindictae peruenisse, preces tuae testentur: poteris postposita formidine impedimenti super aliquantulo silentio, institutam accusationem secundum leges perferens, quam probabis tibi debitam vindictam reportare. PP. 3. Calend. Jul. Diocletiano A. 6. (*) * et Constantio C. 2 Coss. 296.

rr) DE QVAESTIONIBVS.
(Cod. 9. T. 41.)

1. *Impp.* SEVERVS et ANTONINVS AA. *Antianae.*

Quaestionem de seruis contra dominos haberi non oportet: exceptis adulterii criminibus, item fraudati census accusationibus, et crimine Majestatis, quod ad salutem Principis pertinet. In caeteris autem quanquam ea, quae seruus contra dominum dixit, judicaturi sententiam formare non debeant, tamen si aliis quoque probationibus fides veritatis inuestigetur, praescriptionis inuidia euanescit. † In pecuniariis vero causis nec inopia probationum seruos contra dominum interrogari posse, manifestum est. PP. Cal. Jan. * Prisco 1. et Dextro Coss. 197.

2. *Iidem* AA. *Catulo.*

Insolitum est, et graue exemplo, audiri seruos aduersus tutores, vel matrem dominorum suorum: nisi tutelae agatur. Proposita tertio Id. Sept. Chilone * 2. et Libone Coss. 205.

3. *Imp.* ANTONINVS A.
Cum cognitionaliter audisset, dixit:

Primum serui alieni interrogabuntur, si praestita fuerint ex tanto scelere argumenta, vt videantur accedere ad verisimilia causae crimina. §. 1. Ipsa quoque Mulier torquebitur. Neque enim aegre feret, si torqueatur, quae venenis suis viscera hominis extinxit. PP. 7. Calend. April. Sabino * 2. et Anulino Coss 217.

4. Pars ex Rescripto *Imp.* ANTONINI A.

Sicuti conuictis confessisque ad societatem scelerum vocantibus eos à quibus apprehensi, custoditiue sunt, facile credi non oportet: ita si euidentibus rationibus post commissum communiter facinus, ad euitandam de se sententiam, id fecisse fuerint probati, publicae vindictae non sunt subtrahendi. PP. 5. Cal. Aprilis, Sabino et Anulino Coss. 217.

5. *Imp.* ALEXANDER A. *Respecto.*

Nec si mors testatoris vindicanda est, quaestioni indiscrete subjiciuntur hi, qui libertatem supremo judicio acceperunt. PP. 6. Id. Mart. Juliano 2. et Crispino Coss. 225.

6. *Imp.* GORDIANVS A. *Herodiano.*

Pridem placuit, domestica seruorum seu libertorum propriorum, vel maternorum interrogatione in causis ad dominos, vel patronos pertinentibus, abstinendum esse: vt neque pro his, neque aduersus eos in capitalibus, vel pecuniariis quaestionibus veritatis vim obtinere possit, quod in confessionem ab eis fuerit deductum. PP. 7. Id. Maji, Sabino * 2. et Venusto Coss. 241.

7. *Impp.* DIOCLETIANVS et MAXIMIANVS AA. *Vrbanae.*

Seruos, qui proprii indubitate juris tui probabuntur, ad interrogationem nec offerente te produci sineremus: tantum abest, vt etiam inuito te, contra dominam vocem rumpere cogantur. PP. Cal. Id. Nou. Maximo 2. et Aquilino Coss. 286

8. *Iidem* AA. *ad Salustium Praesidem.*

Milites neque tormentis, neque plebejorum poenis in causis criminum subjungi concedimus, etiamsi non emeritis stipendiis suis videantur esse dimissi: exceptis his, qui scilicet ignominiose sunt soluti: quod et in filiis militum et veteranorum seruabitur. §. 1. Oportet autem judices nec in his criminibus, quae publicorum judiciorum sunt, ad inuestigationem veritatis à tormentis initium sumere: sed argumentis primum verisimilibus probabilibusque vti. Et si his veluti certis indiciis ducti, inuestigandae veritatis gratia ad tormenta putauerint esse veniendum; tunc id demum facere debebunt, si personarum conditio patiatur. Hac enim ratione etiam vniuersi prouinciales nostri fructum ingenitae nobis beneuolentiae consequentur. PP. sine die et Coss.

9. *Iidem* AA. et CC. *ad Clarissimum Praesidem Syriae.*

Super statu ingenuitatis per omnia interrogationum et quaestionum vestigia decurrendum est: ne alienae forte sordidae stirpes splendidis et ingenuis natalibus audeant subrogari: vel propria ac debita, per compositam quaestionem, quibus competit, successio denegetur. Datum 6. Id. Maji, Emissa ipsis 4. et 3. AA. Coss. 290.

10. *Iidem* AA. et CC. *Ptolemaeo.*

Cum Testamentum falsum esse proponas: ad illuminandam veritatem seruos hereditarios (etsi libertas eis ab eo, qui se heredem esse adfirmet, praestita est, etiam per tormenta interrogari, Constitutionibus Principum est permissum. PP. 6. Cal. Septembr. ipsis 4. et 3. Coss. 190.

11. *Iidem* AA. et CC. *Boëtho.*

Diuo MARCO placuit, eminentissimorum quidem, necnon etiam perfectissimorum virorum vsque ad pronepotes liberos, plebejorum poenis, vel quaestionibus non subjici: si tamen propioris gradus liberos, per quos id priuilegium ad vlteriorem gradum transgreditur, nulla violati pudoris macula adspergit. † In Decurionibus autem et filiis eorum hoc obseruari vir prudentissimus Domitius Vlpianus in publicarum disceptationum libris ad perennem scientiam et memoriam refert. PP. 5. Cal. Dec. ipsis 4. et 3. AA. Coss. 290.

12. *Iidem* AA. et CC. *Aspro.*

Quoties de dominio mancipiorum tractatur, si aliis probationibus veritas illuminari non possit: de se ipsa esse cum tormentis interroganda, juris auctores probant. PP. 3. Id. Maji, *Sirmii.* Tiberiano * 2. et Dione Coss. 291.

13. *Iidem* AA. et CC. *Philippae.*

Hoc, quod placet, si de hereditate quaeratur, hereditarios seruos interrogari, tibi opitulari non potest. Vbi enim de dominio incertum est, ad quem hereditas pertineat: merito per interrogationem hereditarii serui ad veritatis indaginem peruenitur. Tu autem adseuerando seruum communem esse, non dubitas portionem ad eum pertinere, contra quem interrogari eum cupis. Quae res quaestionem haberi ab eo non permittit: cum nec communis seruus aduersus dominum communem, qui non occidisse socium [suum] dicatur, interrogari possit. S. 3. Cal. Maji, *Heracliae.* AA. Coss. * 293.

14. *Iidem* AA. et CC. *Constantio.*

Seruos non solum pro dominis, sub quorum dominio sunt constituti, sed nec pro his, quorum antea fuerunt, interrogari posse constat. S. 8. Id. April. * Constantio et Maximiano CC. Coss. * 294.

15. *Iidem* AA. et CC. *Maximo.*

Interrogari seruos de facto suo, non solum in criminali causa, sed etiam in pecuniaria (veluti quando per eos depositi, vel com-

commodati nomine, vel aliis causis legibus cognitis res aliis praestitae sunt) posse, non ambigitur. S. 5. Id. April. * iisdem CC. Coss. * 294.

16. *Imppp.* VALENS, GRATIANVS et VALENTINIANVS AAA. *ad Antonium P. P. Galliarum.*

Decuriones siue ob alienum, siue ob suum debitum exortes omnino earum volumus esse poenarum, quas fidiculae et tormenta constituunt. Quod quidem capitale judici erit, si in contumeliam ordinis exitiumque tentetur. Majestatis tantummodo reos, et (quae nefanda dictu sunt) conscios, aut molientes ex ordine municipali, maneat tam cruenta conditio. Dat. 15. Calend. Octobr. *Treueris*, Valente 5. et Valentiniano * 2. AA. Coss 376.

17. *Impp.* ARCADIVS et HONORIVS AA. *Messalae P. P.*

Nihil sibi deflectens à justitia indignatio cognitorum, nihil venalis exigentium terror in eas, quae aut innocentia securae, aut principali sunt honore munitae, intelligat licere personas, ad inferendas injurias corporales: habeat hanc mercedem laboris multorum munerum testimoniis commendata deuotio. Idemque et si munera Decurionatus quis deposuerit: nam et ipse propter pristinam dignitatem quaestionem non patitur. Dat. 12. Cal. Sept. Theodoro V. C. Cos. * 399.

18. *Imp.* JVSTINIANVS A. *Demostheni P. P.*

De tormentis hereditariorum seruorum sancimus nullo discrimine secundum anteriores leges et constitutiones interposito, siue de jure hereditatis aliqua moueatur inter heredes quaestio, siue de corporibus tantum hereditariis, siue de vtroque eorum: seruos de corporibus tantum hereditariis interrogari, et licere seruos eos tantummodo, qui res gerendas detinent, siue in seruitute relicti sunt, siue libertatem adipisci per vltimam testatoris voluntatem praecepti sunt, in quaestionem rerum hereditariarum deduci, et ex his ea, quae occultata sunt, reuelari: prius tamen sacramento super his à nobis statuto, praestando. Dat. 15. Cal. Octobr. *Chalcedone*, Decio V. C. Cos. 529.

55) DE POENIS.
(Cod. 9. T. 47.)

1. *Imp.* TITIVS AELIVS ANTONINVS A. *Lucio.*

Etiam in opus perpetuum damnati, non dissimilis conditionis sunt ab his, qui deportantur in insulam. PP. sine die et Coss.

2. *Imp.* ANTONINVS A. *Valerio.*

Procurator meus, qui vice Praesidis non fungebatur, exilii tibi poenam non potuit irrogare: ac propterea frustra veteris sententiam, quae nulla juris ratione subnixa est.

3. *Idem* A. *Senatui.*

Decurionem in Opus publicum dari non oportere, manifestum est.

4. *Idem* A. *Marinae.*

Si ante conceptus est puer, de quo libellos dedisti, (quam) Mater ejus in metallum condemnaretur: natus conditionis ejus est, cujus ante condemnationem Mater ejus fuit.

5. *Idem* A. *Senatui.*

Honor veteranis etiam in eo habitus est, vt liberi eorum vsque ad primum duntaxat gradum, poena metalli, vel operis publici non afficiantur, sed in insulam relegentur.

6. *Idem* A. *Alphio.*

Incredibile est, quod allegas, liberum hominem, vt vinculis perpetuis contineretur, esse damnatum. Hoc enim vix in sola seruili conditione procedere potest. PP. 3. Idib. Februar. Messala et Sabino Coss. 215.

7. *Imp.* ALEXANDER A. *Isidoro.*

Impunitas delicti propter aetatem non datur, si modo in ea quis sit, in quam crimen, quod intenditur, cadere potest.

8. *Idem* A. *Victori.*

Deportatorum in insulam ab eo, cui id faciendi jus erat, bona fisco vindicantur: relegatorum autem non, nisi sententia specialiter adempta fuerint.

9. *Idem* A. *Demetrio.*

Si matrem tuam decurionis filiam fuisse probatum fuerit, apparebit eam non oportuisse in ministerium metallicorum, nec in opus metalli dari.

10. *Idem* A. *Catulo.*

Seruus sub poena vinculorum sine temporis praefinitione domino reddi jussus sententia Praesidis prouinciae, perpetuo vinctus esse debet.

11. *Imp.* GORDIANVS A. *Titiano.*

Metalli supplicium tam ad personas liberas, quam etiam ad seruiles pertinet conditiones.

12. *Impp.* DIOCLETIANVS et MAXIMIANVS AA. *in Consistorio dixerunt.*

Decurionum filii non debent bestiis subjici. §. 1. Cumque à populo exclamatum esset, iterum dixerunt: Vanae voces populi non sunt audiendae: nec enim vocibus eorum credi oportet, quando aut noxium crimine absolui, aut innocentem condemnari desiderant.

13. *Iidem* AA. *Vrsino.*

Seruo ex sententia damnato, si quoquo modo ex sententia proprietatis jus amputatum non sit, domino suo obsequi eum par est.

14. *Iidem* AA. et CC. *Vicario.*

Si operis publici temporalis poenae sententia praefinitus nondum excessit dies, hunc expectari conuenit: cum non remitti poenam facile, publice intersit: ne ad maleficia temere quisquam prosiliat.

15. *Iidem* AA. et CC. *Agatho.*

Poenam sua dictam sententia Praesidi prouinciae reuocare non licet.

16. *Imp.* CONSTANTINVS A. *ad Catulinum Proconsulem Africae.*

Qui sententiam laturus est, temperamentum hoc teneat, vt non prius capitalem in quempiam promat seueramque sententiam, quam in adulterii, vel homicidii, vel maleficii crimine, aut sua confessione, aut certe omnium, qui tormentis, vel interrogationibus fuerint dediti, in vnum conspirante concordanteque rei finem, conuictus sit: et sic in objecto flagitio deprehensus, vt vix etiam ipse ea, quae commiserit, negare sufficiat. Datum 3. Non. Nouembr. *Treueris.* Accepta 15. Calend. Maji, *Hadrumeti*, Volusiano et * *Anniano* Coss. 314.

17. *Idem* A. *Eumelio.*

Si quis in metallum fuerit pro criminum deprehensorum qualitate damnatus, minime in ejus facie scribatur: cum et manibus et in suris possit poena damnationis vna inscriptione comprehendi: quo facies, quae ad similitudinem pulchritudinis est coelestis figurata, minime maculetur. Dat. 12. Cal. April. *Cabilluno*, Constantino A. 4. et Licinio 4. Coss. 315.

18. *Impp.*

18. *Impp.* CONSTANTINVS * *et* CONSTANS AA. *Theodoro V. P. Praesidi Arabiae.*

Cum reis manifesta probatione conuictis spatium temporis ante sententiam datur, facultas supplicandi, [vel quibusdam malignis artibus, tam Praesidum, quam Officialium, poenas euitandi] criminosissimis patet; cum et in homicidii crimine, et in aliis detectis grauioribus causis vltio differenda non sit. Igitur de caetero juxta criminis qualitatem legem oportet seruari, et in scelerosos, et noxios proferri juris sententiam. Dat. Id. Oct. Constantio A. * 4. et Constante C. Coss. 342. (* 352.)

19. *Impp.* VALENTINIANVS et VALENS AA. *ad Olybrium P. V.*

Ne quis pro coërcitione delicti, vel pistoribus, vel cuicunque alteri corpori (cum alterius sit corporis) addicatur: sed vnusquisque pro crimine, in quo fuerit deprehensus, motum congruae seueritatis excipiat. Dat. 3. Id. April. Valentiniano et Valente AA. Coss. 365.

20. *Imppp.* GRATIANVS, VALENTINIANVS et THEODOSIVS AAA. *Flauiano P. P. Illyrici et Italiae.*

Si vindicari in aliquos seuerius contra nostram consuetudinem pro causae intuitu jusserimus, nolumus statim eos aut subire poenam, aut excipere sententiam: sed per dies triginta super statu eorum sors, et fortuna suspensa sit. Reos sane excipiat vinciatque custodia, et excubiis solertibus vigilanter obseruet. Dat. 15. Calend. Sept. *Veronae*, Antonio et Syagrio Coss. 382.

21. *Imppp.* VALENTINIANVS, THEODOSIVS et ARCADIVS AAA. *ad Principium P. P.*

Ne diu apparitorum praua admodum venalisque perfidia impune in publica commoda desaeuiat, censemus etiam in absentes eos pro competenti vltione debere consurgi. Dat. Cal. Jun. Arcadio A. et Bautone Coss. 385.

22. *Impp.* ARCADIVS et HONORIVS AA. *Eutychiano P. P.*

Sancimus ibi esse poenam, vbi et noxia est. Propinquos, notos, familiares procul à calumnia submouebimus, quos reos sceleris societas non facit. Nec enim adfinitas, vel amicitia nefarium crimen admittunt. Peccata igitur suos teneant auctores: nec vlterius progrediatur metus, quam reperiatur delictum. Hoc singulis quibusque Judicibus intimetur. Dat. 8. Cal. Aug. *Constantinopoli*, Eutropio et Theodoro VV. CC. Coss. 399.

23. *Impp.* HONORIVS et THEODOSIVS AA. *ad Anthemium P. P.*

Omnes, quos damnationis conditio, diuersis exiliis destinatos, metas temporis praestituti in carceris impleuisse custodia deprehenderit, solutos poena vinculisque laxatos, custodia [liberari] praecipimus, nec formidare miserias vilas exilii. Sit satis immensorum cruciatuum semel luisse supplicia, ne [hi], qui diu priuati sunt aurae communis haustu, et lucis aspectu, intra breue spatium catenarum ponderibus praegrauati, etiam exilii poenam sustinere iterum compellantur. Dat. 14. Cal. Maji, Constante et Constantio VV. CC. Coss. * 414.

24. *Iidem* AA. *Monaxio P. P.*

Rectores prouinciarum conueniri praecipimus, vt hi, qui suo crimine poenam exilii sub certo temporis spatio subire decreti sunt, exacto praefinito tempore, nec claustris carceralibus, nec in locis, quibus exules versati sunt, teneantur. Dat. 3. Cal. Sept. *Eudoxiopoli*, DN. Theodosio A. 7. et Palladio V. C. Coss. 416.

25. *Iidem* AA. *Monaxio P. P.*

His, qui conficiendi naues incognitam ante peritiam Barbaris tradiderint, capitale judicium proponi, decernimus. Datum 8. Calend. Octobr. *Constantinop.* Monaxio * *al. Maximo* et Plinta Coss. 420.

26. Constitutionis Argumentum, quae Lingua Graeca primum fuerat Edita, ex Lib. 60. Basil. Tit. 51. Cap. vlt. JACOBO CUJACIO interprete.

Constitutio jubet, vt ne missi in exilium, eis locis, in quae missi sunt, degant in custodia, et vt ne quis relegetur in propugnaculum Gypsi, vel alia praesidia: sed si quidem morte dignum sit crimen, huic poenae subjiciatur: si exilio perpetuo vel temporario, tum in exilium mittatur: ita tamen, vt non jubeatur esse in custodia eis locis, in quae mittitur: sed in prouinciam eat, quam Judex statuerit, citra ciuitates et prouincias inferius exceptas: cum potestate versandi in tota prouincia, qua tamen exire nequeat: nec manens in ea quicquam seditiose, et inciuiliter agere, nisi velit vltimo supplicio adfici à Praeside prouinciae vel à Praeside illorum locorum, in quibus exulat. §. 1. Et conjecti in carcerem, vt in Regia Vrbe, in eo non sint supra constitutum jam tempus in superiori titulo de custodiis, et simili modo in prouinciis: vt compendio criminum causae finiantur: et reus, si dignus exilio, damnetur, non in custodiam, sed in prouinciam, quae non sit ex prohibitis, ea lege, vt vltimo supplicio adficiatur, si prouincia excesserit, vel ibi inciuiliter quid admiserit. §. 2. Magistratus autem Alexandriae et Thebaidos solos jubet in Gypsum, et in Oasin mittere, vel in sex Menses, vel ad summum, in annum. Quod si perpetuum sit exilium, neque in Gypsum mittere, neque in Oasin, neque in custodiam alterius prouinciae, sed vt dictum est, in prouinciam integram, ea conditione, vt si quid deliquerint, vel si excesserint jussa Praesidum, qui miserunt, vltimo supplicio adficiantur. §. 3. Jubet autem Officiales cujusque Judicii, hujus legis commonefacere Praesides: nec quemquam detinere vltra relegationis tempus, sed statim dimittere sine damno et mora, et eum quidquid ausus fuerit accipere, quadruplum reddere. §. 4. Prohibentur vero Praesides relegare in prouincias et ciuitates Constitutioni subjectas.

*) De Poenarum omnium Moderatione, Nou. 134. Cap. 13. v. supr. h. L. IV. T. I. p. 419. De Modo Multarum, quae à Judicibus infliguntur, Cod. 1. T. 54. vid. supra, P. I. Sect. I. p. 49.

tt) NE SINE JUSSU PRINCIPIS CERTIS JUDICIBUS LICEAT CONFISCARE.

(Cod. 9. T. 48.)

1. *Impp.* THEODOSIUS A. et VALENTINIANUS C. *ad Hierium P. P.*

Nulli Judicum liceat (exceptis, qui in summa administrationis sunt positi potestate) proscriptionis tempestate totius substantiae aliquem percellere, nisi ad nostras aures hoc ipsum referatur. Dat. 10. Calend. Februar. *Constantinop.* Theodosio A. 11. et Valentiniano C. Coss. * 425.

uu) DE BONIS PROSCRIPTORUM SEV DAMNATORUM.

(Cod. 9. T. 49.)

1. *Imp.* ANTONINVS A. *Marco.*

Seruorum capitis crimine damnatorum peculia dominis non auferri, notum est: sed quod seruum dominus habuisse proba-

probauerit recipiet, pretiumque rerum, si quae ab eo distractae sunt. Ipsius quoque praesentiae potestas ei dabitur, quoad rationes per eum administratae reddantur, ac disponantur. Sed meminisse dominum oportebit instare, vt id velocius fiat, vt poenae suae reddi possit.

2. *Imp.* ALEXANDER A. *Frontoni.*

Deportati, nec earum quidem rerum, quas post poenam irrogatam habuerint, heredem habere possunt: sed et hae publicabuntur.

3. *Idem* A. *Juliano.*

Si filius tuus, cum esset in [tua] potestate, in insulam deportari meruit: peculium ejus, nec quod in castris acquisiuit, vel quod ei militaturo donasti, auferri tibi debet. PP. 6. Idib. Sept. Alexandro A. 2. et Marcello Coss. 227.

4. *Imp.* GORDIANVS A. *Callimorpho.*

In metallum damnatus poenae seruus efficitur: et ideo ejusmodi sententiam passi bona vindicantur rationibus fisci. Quare si quid rerum habuit is, quem postea nostra indulgentia liberatum esse proponis: ad jus fisci potius, quam ad ipsius dominium pertinet.

5. *Imp.* PHILIPPVS A. *Arriano.*

Si (vt proponis) bona ejus, qui tutelam tuam administrauit, sententiam passi ad fiscum sunt deuoluta: Procuratorem nostrum adire cura: qui si quid jure posci animaduerterit, non negabit.

6. *Impp.* DIOCLETIANVS et MAXIMIANVS AA. *Gaudentio.*

De bonis matris deportatae filiis nihil deberi, juris absolutissimi est.

7. *Imppp.* VALENTINIANVS, VALENS et GRATIANVS AAA. *ad Probum P. P.*

Si quis intra Prouinciam pro qualitate delicti, stylum proscriptionis incurrerit, per ordinarii officii sollicitudinem bonorum ejus indago diligentissime celebretur: ne quid rei priuatae commodis per gratiam atque colludium furto subducatur: et plena descriptio comprehendat, quod spatium, et quod sit ruris ingenium, quid aut incultum sit, aut colatur, quid in vineis, oliuetis, aratoriis, pascuis, syluis fuerit inuentum: quae etiam gratia, et quae amoenitas sit locorum, quis [in] aedificiis ac possessionibus [sit] ornatus: quotue mancipia in praediis occupatis, vel vrbana, vel rustica, vel quarum artium generibus imbuta teneantur: quot sint censuarii, vel coloni: quot boum exercitiis terrarum atque vomeribus instruentium: quot pecorum et armentorum greges, et in qua diuersitate numerati sint: quantum auri et argenti, et vestium ac monilium, vel in specie, vel in pondere, et in quibus speciebus, quidue in apothecis sit repertum: Tunc demum omnia [ea,] quae velle nos perspicis, inquisitione constricta Rationalis rei priuatae tradantur officio, aut Palatinis super hac causa missis, nostro nectenda patrimonio. Mox vero ad nos sub literis publici Judicis sigillatim de omnibus nominatimque referantur, proculdubio negligentia multanda. Nam si quid post factam à praedicto officio inuestigationem, Rationalis rei priuatae, cui Inquisitio secunda mandata est, amplius fortassis inuenerit, Officium fraudulentum ea condemnatione ferietur, vt aliud tantum, quantum [fuerat] subtractum, ex propriis facultatibus inferat. Dat. 3. Non. Maji, *Treueris*, Valentiniano N. P. et Victore Coss. * *369.*

8. *Imppp.* GRATIANVS, VALENTINIANVS et THEODOSIVS AAA. *Eutropio P. P.*

Si deportatus suos, et emancipatos filios habuerit: pars, quae ex bonis ejus liberis concessa est, ad eos tantum, qui in potestate erant, transferatur: si emancipati ea, quae consecuti erant emancipationis tempore, damno suo existimant conferenda. Sin autem confusionem bonorum, et donationis elegerint: ea omnia, quae fiscus [liberis damnati] concedit, aequae diuisionis partibus sortiantur. † Quae regula etiam in dote filiae, vel neptis ex filio deportati conferenda, custodienda erit. Dat. 15. Calend. Jul. *Thessalonicae*, Gratiano 5. et Theodosio * 1. AA. Coss. 380.

9. *Impp.* ARCADIVS et HONORIVS AA. *Caesario P. P.*

Si quis posthac stylum (quod absit) proscriptionis exceperit: vxor ejus res proprias, ex quocunque titulo sibi quaesitas, veluti manu injecta mox vindicet, aut certe quoquo modo occupatas statim recipiat. Dos etiam, non quae aliquoties inaniter dotalium instrumentorum tenore conscribitur, sed quam se corporaliter tradidisse docuerit, repraesentetur. Ea etiam, quae ab innuxio adhuc marito ante nuptias titulo donationis acceperit, vel durante matrimonio, largitione viri ad eam ante proscriptionem peruenerint, apud eam firmiter permaneant.

§. 1. Si quid etiam in emancipatos liberos ante tempus criminis ac reatus patrem contulisse claruerit, integrum iisdem citra inquietudinem reseruetur. Quod vero nec vxor, nec emancipati liberi potuerint vindicare; captum à publicis personis, ita ad me referri specialiter censeo, vt illud quoque addatur, vtrum filios habeat, qui damnatus est: simulque adjiciatur, vtrum iidem apud se ex causa donationis aliquid vindicauerint. §. 2. Sed in his, qui fiscalibus actibus nexi sunt, et pro ratiociniis proscribuntur, et condemnantur, placuit: si quid proprium vxor habuerit, vel à marito datum ante initium actus, ex quo origo fraudis ac vitii in judicium deducta est, si quid deinde in emancipatos filios donatione collatum est, antequam crimen oriatur, intemeratum apud accipientium jura persistere: nec quicquam fisco in qualibet causa teneatur obnoxium, nisi quod in dominio proprio, cum obligari coepit, habuerit: vel quod agens tam suo, quam vxoris suae, vel filiorum, vel cujuscunque praeterea nomine compararerit: exceptis duntaxat Caesarianis, vel Catholicianis, qui ab omni juris beneficio excluduntur, nisi probata à me purgataque ratiocinia fuerint, vt quod innoxie habuerint, transmittendi copiam habeant. Dat. 3. Non. Aug. *Constantinopoli*, Arcadio 4. et Honorio 3. AA. Coss. 396.

10. *Impp.* THEODOSIVS et VALENTINIANVS AA. *Hierio P. P.*

Quando quis quolibet crimine damnatus capitalem poenam deportationemue sustineat: si quidem sine liberis mortuus sit, bona ejus ad fiscum perueniant. Si vero filii, vel filiae, vel nepotes ex defuncti filio relicti erunt, dimidia parte aerario vindicata, alia eis reseruetur. Idem est et si posthumos dereliquerit. † Decurioni vero, qui hoc incurrerit, si liberos non habeat, succedat curia, bonaque vniuersa detineat aut ipsa per se, aut suo ordinatura periculo munera subitura. † Sin [autem] erit soboles curiali: et si ea needum procreata est, integris patris fortunis fulciatur. Si filia vel filiae fuerint, pars dimidia ad eas deuoluatur facultatum, altera dimidia ad curiam. Sin [autem] mares curiales fuerint intermixti, dimidia pars eis curiae nomine deferatur: et alia, quam in commune omnibus tribuit indulgentia Principalis, pro virili diuidatur portione: excepta sola majestatis quaestione: quam si quis sacrilego animo adsumpserit, juste poenam ad suos etiam posteros transmittet. Dat. 10. Calend. Febr. CP. DN. Theodosio 12. et Valentiniano 2. AA. Coss. 426.

II. Αὐτοκράτωρ † Graeca Constitutio.
Sententia I. vlt. Cod. de Bonis Proscriptorum lib. 9. Cod. Tit. 49. Ex Eustathio.

Quicunque habent, vel detinent bona damnati perduellionis, in Regia quidem Vrbe intra duos menses, in prouincia vero intra octo menses debent ea fisco deferre. Alioquin enim vna cum ipsius bonis quadruplum insuper praestabunt.

Ejusdem Constitutionis Epitome integrior ex Lib. 60. Eclog. Tit. 52. Cap. 15.

Si quis perduellionis crimine conuictus, publicationem bonorum sustineat, ii, qui bona ejus habent, si versantur in Vrbe Regia, intra duos menses: si non versantur in Vrbe Regia intra octo menses ea deferre debent. Quod si non fecerint, eum bonis quadruplum praestant.

In AUTHENT. *vt nulli Jud.* §. *fin. Coll.* 9. *Tit.* 17. *al.* 9. Nouell. 134. Cap. vlt. s. Cap 13.

Bona damnatorum seu proscriptorum non fiunt lucro Judicibus, aut eorum officiis: neque secundum veteres leges fisco applicantur, sed ascendentibus et descendentibus, et ex latere vsque ad tertium gradum, si supersint. Vxores vero eorum dotem et ante nuptias donationem accipiant. Si vero sine dote sint, de substantia mariti accipiant partem legibus definitam, siue filios habeant, siue non. Sed si neminem praedictorum habent, qui deliquerunt, eorum bona fisco socientur. † In Majestatis vero crimine condemnatis veteres leges seruari jubemus.

(Nouell. 134. CAP. XIII. v. supr. h. L. IV. T. I. p. 419.)

xx) De Bonis eorum, qui sibi Mortem consciverunt.

(Cod. 9. T. 50)

1. *Imp.* ANTONINVS A. *Aquiliae.*

Eorum demum bona fisco vindicantur, qui conscientia delati, admissique criminis, metuque futurae sententiae, manus sibi intulerunt. Ea propter fratrem, vel patrem tuum, si nullo delato crimine, dolore aliquo corporis, aut taedio vitae, aut furore, vel insania, aut aliquo casu suspendio vitam finisse constiterit, bona eorum tam ex testamento, quam ab intestato ad successores pertinebunt. PP. 12. Calend. Junii, duobus Aspris Coss. 213.

2. *Imp.* ALEXANDER A. *Rustico.*

Eorum, qui in reatu diem suum functi sunt, si non perduellionis causam sustinuerunt, nec ob metum criminis mortem sibi consciuerunt, bona ad successores transmittuntur. Dat. Id. Maji, Alexandro A. iterum, et Marcello * *V. C.* Coss. 227.

yy) De Sententiam passis et restitutis.

(Cod. 9. T. 51.)

1. *Imp.* ANTONINVS A.

Cum salutatus esset à Gentiano, et Aduento, et Opilio Macrino, Praefectis Praetorio, clarissimis viris: item Amicis, et Principalibus officiorum, et vtriusque ordinis viris, et processisset, oblatus est ei Julianus Licinianus, ab Opilio Vlpiano tunc Legato in insulam deportatus; tunc ANTONINVS Augustus dixit: Restituo te in integrum prouinciae tuae, et adjecit: vt autem scias, quid sit in integrum restituere: honoribus, et ordini tuo, et omnibus caeteris te restituo.

2. *Idem* A. *Quieto.*

Cum patrem tuum in metallum damnatum fuisse proponas, ejus quidem bona merito à fisco occupata sunt: nec ideo, quod ex indulgentia mea poena tantummodo metalli liberatus esset, etiam bonorum restitutionem impetrauit: nisi speciale beneficium super hoc fuerit impetratum.

3. *Imp.* ALEXANDER A. *Stratonico.*

Si debitor poenam sententiae passus est, quam bonorum ademptio secuta est: quamuis postea ciuitati Romanae restitutus, non totam substantiam, sed aliquid ex indulgentia Principis, vt habere:, impetrauit: aeris tamen alieni ax praecedente tempore poena liberatus est. Si vero partem bonorum accepit, pro rata portione ejus tenetur. Quod si ob pecuniam debitam fisco bona ejus occupata sunt, mansit vna cum [suis] fidejussoribus propriis creditoribus obligatus. * 223.

4. *Idem* A. *Valentinae.*

Tutor filiorum [tuorum,] quorum te bonorum possessionem accepisse dicis, in metallum damnatus, et postea ex indulgentia generali regressus, quanquam locupletior sit, actione tutelae administratae tibi non tenetur, si non ex gratia sententiae facta, specialiter statum pristinum cum bonis omnibus recuperauerit.

6. *Idem* A. *Juliano.*

Si ademptis bonis in insulam deportatus sis, quamuis ex indulgentia communi rediisti, actiones tamen, quascunque habuisti, remanent in causa bonorum publicatorum: nec ex ordine est, quod petis, vt contra heredes tutorum actiones tibi praestentur.

6. *Imp.* GORDIANVS A. *Fabiano P. P.*

In insulam deportato filio, hacque ratione vinculo paternae potestatis exempto: si postea ex indulgentia D. ALEXANDRI (vt proponis) reditus in patrium solum, praecedensque dignitas restituta sit, potestas tamen patria repetita non videtur.

7. *Impp.* PHILIPPVS A. et PHILIPPVS C. *Cassio.*

Generalis indulgentia nostra reditum exulibus seu deportatis tribuit: non etiam loca militiae pridem adempta concessit, neque integram atque illibatam existimationem reseruauit. * *248.*

8. *Impp.* VALERIANVS et GALLIENVS AA. *Seleuco P. P.*

Frustra adhuc seruum esse tui juris existimas, qui in metallum damnatus, poena ejus postea liberatus est. Per hujusmodi enim indulgentiae occasionem integrari dominium prius, non placuit: verum idcirco tamen impune tibi eum Praeses prouinciae injuriosum esse non patietur Quod si quid rerum tuarum tenet, Procurator vobis judex erit: fisci enim coepit esse mancipium.

9. *Impp.* DIOCLETIANVS et MAXIMIANVS AA. *Restitutae, et aliis.*

Si pater vester in insulam deportatus, generali indulgentia restitutus est, nec vt liberos in potestatem reciperet, specialiter impetrauit: in dubium non venit, hereditatis commodum per vos ei acquiri, quos sententia contra eum prolata patresfamilias effecit, nequaquam potuisse. * *287.*

10. *Iidem* AA et CC. *Demetrio.*

Cum indulgentia nostra interueniente sis reuersus ad lares tuos, frustra vereris, ne ex annotatione Praesidis, quae jam abolita est, calumniam patiaris. * *294.*

11. *Iidem* AA. et CC. *Philippo.*

Casus ejus, qui fundi mouerat quaestionem, et ex benignitate nostra facta in eum cum bonis restitutio, statum pristinum causae non immutauit. * *294.*

12. *Idem*-

11. *Iidem* AA. et CC. *Tryphoni P. P.*

Si deportationis ſententiae veniam indulgentia noſtra conſecuta, ſuam recepit ſubſtantiam, ſe protegere ſceleris poena contra creditores, quominus jure debitum ſoluat, improbe conatur. * *294.*

13. *Imp.* CONSTANTINVS A. *ad Maximum P. V.*

In quaeſtione teſtamenti, quod deportati filius remeante patre feciſſet, remotis Vlpiani, atque Pauli notis, Papiniani placet valere ſententiam: vt in patris ſit filius poteſtate, cui dignitas, ac bona reſtituta ſunt. §. 1. Ita tamen, vt geſta per filium, cujus conſilia legitima aetas firmauerat, rata ſint, eodem in poteſtatem patriam redeunte, ne eorum reſciſſio efficiat, (quod eſt maxime abſurdum), eodem tempore nec in patris, nec in ſua quemquam fuiſſe poteſtate.

§. 2. Minores enim aetate jure quicquam agere prohibentur. Quibus ſi damnato patre tutor datus eſt, neceſſe eſt, vt ab officio ſuo recedat, regreſſo eo, quem non ſolum nomine redire, ſed etiam officium ſuum nulla prauitate corruptum liberis praebere oportet, vt eorum bona tueatur, et augeat. Nam ſi patria poteſtate ad corrumpendi, atque effundendi patrimonii licentiam abutatur: vt furioſo, ac dementi, itemque prodigo, libidinum omnium vitiorumque ſeruo, non eſt eorum pecunia committenda: [quin] ab adminiſtratione fugiat, neque tutor eſſe definat, omniaque minoris diſpendia ſuis ipſe damnis praeſtet. Sententia vero deportationis nullo patrem praejudicio diminuat. §. 3. Quem ſi comperta integritas, vt naturae, ita officio liberis reſtituerit, ei gubernacula rerum tradenda ſunt, cujus ad imitationem publici juris prouiſa cuſtodia eſt. Quae niſi bonis patribus detur, luctuoſior erit [filiis] reditus, quam diſceſſus. §. 4. Ideoque tantum ad reſtitutionem indulgentia valeat, quantum ad correctionem ſententia valuit. Vtque deportationis ipſum per ſe nomen rerum omnium ſpoliatio eſt: ita indulgentiae reſtitutio, bonorum ac dignitatis, vno nomine amiſſorum omnium ſit recuperatio. Et filii emancipatione à patribus officiis petant: vt libertatem non damnationis, ſed lenitatis paternae teſtem habeant. Dat. 18. Calend. Octobr. *Sirmii*, Criſpo 2. et Conſtantino 2. CC. Coſſ. 321.

(Explicitus) eſt Codicis DN. JVSTINIANI PP. A. Repetitae Praelectionis Liber nonus.

Imp. CAROLI V. Conſt. Criminal. Art. 8. 45-48. de Tortura. Art. 51-61. de Inquiſitione ad Torturam. Art. 101-105. de Poenis. Art. 199-201. de Formulis abſoluendi. Art. 135. de Propricidio. Art. 206-209. de Bonis Reorum abſentium.

R. A. d. A. 1535. et Confirmat. 1281. C. 21. Landfried. d. A. 1303. N. 6. 26. 30. 1500. tot.

APPEN-

(**) APPENDIX,

ad TIT. XVIII. siue potius TIT. XIX.

DE CRIMINIBVS EXTRAORDINARIIS.

a) De ABIGEIS.

(Cod. 9. T. 37.)

1. *Impp.* HONORIVS et ARCADIVS AA. *Pasiphilo.*

Abacti animalis accusatio non solum cum inscriptionibus, sed etiam sine ea obseruatione proponitur. Dat. 8. Caland. Jan. *Mediolani*, Olybrio et Promoto Coss. 395.

b) *De Poena* RAPTORIS EQVI.

(Theophili Const. 5.)

Imp. THEOPHILVS A.

***Miles quidam** manu promptus **equum habuit egregium, qui ipsum saepe ex praelio incolumnem extulerat** Hujus equi amore captus Dux, sub qua is militabat, quum neque pollicitationibus, neque minis impetraret, hominem timiditatis accusatum apud IMPERATOREM exauctorat. Quum autem THEOPHILVS equum insigni virtute cuperet habere, et missis in omnes partes mandatis talem sibi quaeri, atque afferri juberet, eam occasionem nactus Dux iste, Militi ei equum inuito **adimit, et tanquam suum IMPERATORI mittit.** Post, quum necessitas bellica plures Milites requireret, mandatoque IMPERATORIS omnes, qui arma ferre possent, in exercitum allegerentur; ille etiam Miles arma sumpsit, et in praelio fusis suis, quod equum, à quo seruari consueuerat, non haberet, occubuit, Vxore et liberis relictis. Vidua amissi mariti desideria accensa, et quod necessaria pupillis suppeditare nequibat, justitiae IMPERATORIS fama instigante, Constantinopolim venit: THEOPHILVMque ad Templum Blachernense equitantem de more, conspicata mariti sui equo vehi, concitato cursu aggressa frenum equi apprehendit, suum hunc esse vociferans, et non alium, sed ipsum IMPERATOREM caedi mariti sui causam praebuisse. Perterritus IMPERATOR manere eam jubet, dum in palatium ipse rediret, ac reuersus statim ad se vocat, ac de re tota accuratius inquirit. Quam quum ea à principio ad finem vsque recitaret: illico etiam Dux ille sistitur, et Muliere jussu IMPERATORIS occultata, de equa acriter interrogatur: quem quum asseueraret suum fuisse, neque raptu paratum, producitur extra velum Mulier, reum de vi peractura. Qua is conspecta diriguit, et aliquamdiu mutus adstitit: tandemque ad se reuersus, supplex pedibus IMPERATORIS se aduoluit, lacrymans, ac peccatum confitens. Ergo IMPERATOR **ejus facultates viduae, ejusque liberis hereditatis jure addicit, ipsumque dignitate spoliatum exilio perpetuo damnat. Adeo infensus erat iis, qui injuste opes parare intenderent.** * 830.*

c) De CRIMINE EXPILATAE HEREDITATIS.

(Cod. 9. T. 32.)

1. *Impp.* SEVERVS et ANTONINVS AA. *Euphratae.*

Expilatae quidem hereditatis crimen intentare non potes, quando communis arcae rebus inspectis claues traditas coheredi profitearis. Sed cum de his exhibendis apud Judicem quaereretur, rationem compensationis induci non oportuit. Exhibitis enim, quae desiderantur, suis judicibus directa quaestio relinquenda est. PP. 11. Cal. Maji, Antonino A. 2. et Geta 2. * *C.* Coss. 206.

2. *Imp.* ANTONINVS A. *Primo.*

Expilatae hereditatis crimen aduersus vitricum adito Praeside prouinciae non prohiberis persequi. PP. 7. Calend. Mart. Laeto 2. et Cereale Coss. 216.

3. *Idem* A. *Helenae.*

Si aui hereditatem adiisti, expilatae hereditatis criman aduersus nouercam quondam tuam experiri non prohiberis. PP. 3. Non. Januar. Sabino * 2. et Anulino Coss. 217.

4 *Imp* GORDIANVS A. *Basso.*

Aduersus vxorem, (quae socia rei humanae, atque diuinae domus suscipitur mariti diem suum functi successores, expilatae hereditatis crimen intendere non possunt. Et ideo res, quas per eandem abesse quereris, competenti in rem actione, vel si dolo malo fecerit, quominus res mobiles possideret, ad exhibendum persequere. Fructus autem rerum, quas mala fide tenuit, licet expilatae hereditatis non teneatur crimine, suos non facit, sed exstantes quidem vindicari, consumptos vero condici posse, procul dubio est. PP. 16. Cal. Mart. Attico et Praetextato Coss. 243.

5. *Impp.* PHILIPPVS A. et PHILIPPVS C. *Simplicio.*

Obtentu expilatae hereditatis emolumentum legatorum, maxime suspensa cognitione, legatariis iisdemque libertis defuncti auferri non oportet. PP. 15. Caiand. Februar. Philippo * *A.* et Titiano Coss. 246.

6. *Iidem* A. et C. *Basilicae.*

Expilatae hereditatis crimen loco deficientis actionis intendi consueuisse, non est juris ambigui. PP. 10. Cal. Mart. Aemiliano * 2. et Aquilino Coss. 250.

Im.. CAROLI V. Const. Crim. Art. 165.

*) De Mutatione Nominis. Cod. 9. Tit. 25. vid. supr. h. L. IV. Tit. XVIII. p. 565.

d) De his, qui LATRONES vel aliis CRIMINIBVS REOS occultaverint.

(Cod. 3. T. 39.)

1. *Imppp.* VALENTINIANVS, VALENS et GRATIANVS AAA. *Simplicio Vic.*

Eos, qui secum alieni criminis reos occultando eum eamue sociarunt: par ipsos et reos poena expectet: et latrones quis-

quisquis sciens susceperit, et eos offerre Judicibus supersederit, supplicio corporali, aut dispendio facultatum, pro qualitate personae et judicis aestimatione plectetur. PP. *Romae*, 10. Cal. April. Gratiano A. 3. et Equitio V. C. Coss. 374.

2. *Imp.* * THEODOSIUS A *Palladio P. P.*

Si qui latrones, seu aliis criminibus obnoxii in possessione degunt seu latitant: dominus possessionis si praesto est, aut procuratores, si dominus abest, seu primates possessionis vitro eos offerant: aut scientes hoc sponte non fecerint, conueniantur à ciuili officio, vt tradant prouinciali judicio eos, qui requiruntur, sub examine judicis arguendos, et poenas post documenta congruas subituros. Si vero exhibere eos domini, vel procuratores aut primates possessionis distulerint: tunc ad detinendos eos [adito] Rectore prouinciae, omnia ciuilia dirigantur auxilia. † Sin autem propter multitudinem forte eorum, qui in praedio sunt, ciuile adminiculum sufficere non posse constiterit, et memorati audaces executoribus objecerint manus, vel alias parere distulerint: tunc judex prouinciae memor periculi sui, à viro deuoto Tribuno, seu primatibus militum, qui in locis sunt, auxilium postulet: vt per militarem manum correpti accusati, sine damno atque laesione cujuslibet legibus offerantur, et conuicti poenas subeant competentes: non ignaro judice, quod si aduersus innocentem ob aliam causam praeter latronum vel aliorum nocentium inuestigationem, militare auxilium postulauerit, aut dispendiis affici prouinciales concesserit: commotione seuerissima (prout tua celsitudo judicauerit) ferietur. Tribuni etiam sine primates numerorum [vel officiorum] qui in locis sunt, admoniti per literas judicis, si adminiculum [militare] praebere noluerint, aut si ab ipsis militibus damna prouincialibus inflicta fuerint: et damna et laesiones restituent, et acerrima condemnatione pro arbitrio virorum illustrium magistrorum militum ferientur. † Domini etiam praediorum, seu procuratores vel primates possessionum impunes non manebunt, si praesentes et scientes vltro non obtulerint nocentes, vel admoniti eos exhibere distulerint: nam Dominus quidem possessionis dominio priuabitur: Procurator vero seu primates perpetuo exilio subjacebunt. † Ipsi quoque procuratori vel domino, vel primatibus possessionis, si se ad comprimendam multitudinem rusticanorum sufficere non posse firmauerint, et id prouinciali judicio palam fecerint: militare auxilium Rector prouinciae à tribuno vel à primatibus numeri faciet dari, si ciuilia non posse sufficere perspexerit. † Si vero post exhibitionem eorum, qui accusantur, innocentes eos esse, et nihil criminis admisisse patuerit: accusatores poenam, quae in calumniatores exercenda est, subire cogantur. † Exemplo enim graue est, sic latronem requirere, vt innocentibus periculum fiat. Dat. 12. Calend. Jan. *Constantinop.* Mariniano et Asclepiodoto Coss. 423.

Imp. CAROLI V. Const. Crim. Art. 40. Landfried. d. A. 1521. N. VII. §. 8.

e) De Palatiis et Domibus Dominicis.

(Cod. 11. T. 76.)

1. *Impp.* THEODOSIUS et VALENTINIANUS AA. *Joanni Comiti Rerum priuatarum.*

Consecratas nobis aedes, id est, inclyta palatia, ab omni priuatorum vsu, et communi habitatione excipimus.

*) Add. supr. P. I. Sect. III. p. 167. et Sect. IV. p. 295.

f) De Sepulchro Violato.

(Cod. 9. T. 19.)

1. *Imp.* GORDIANUS A. *Zenoni.*

Res religioni destinatas, quinimo jam religionis effectas, scientes, qui contigerint, et emere, et distrahere non dubitauerint: tametsi jure venditio non subsistat, laesae tamen religionis inciderunt in crimen. PP. 3. Calend. Mart. Sabino 2. et Venusto Coss. 241.

2. *Imp.* CONSTANTIUS A. *ad * Tatianum (Trajanum) P. V.*

Si seruus in demoliendis sepulchris fuerit deprehensus, si id sine domini scientia faciat, metallo addicatur: sin vero domini auctoritate, vel jussione urgetur, relegatione plectatur. Et si forte detractum aliquid de sepulchro ad domum ejus villamque prouectum repetitur: villa, siue domus, aut aedificium quodcunque erit, fisci juribus vindicetur. Dat. 7. Id. Jul. * *Mediol.* Acyndino et Proculo Coss. 340.

3. *Idem* A. *ad Limenium P. P.*

Si quis sepulchrum violaturus attigerit, locorum Judices, si hoc vindicare neglexerint: non minus quam viginti librarum auri, in sepulchrorum violatores statuta poena multentur: vt eam largitionibus nostris inferre cogantur. Dat. 5. Calend. April. Limenio et Catulino Coss. 349.

4. *Idem* A. *ad Populum.*

Qui sepulchra violant, domos (vt ita dixerim) defunctorum geminum videntur facinus perpetrare: nam et sepultos spoliant destruendo, et viuos polluunt fabricando. Si quis igitur de sepulchro abstulerit saxa, vel marmora, vel columnas, aliamue quamcunque materiam fabricandi gratia: siue id fecerit venditurus, decem pondo auri cogatur fisco inferre: siue quis propria sepulchra defendens, hanc in judicium querelam detulerit, siue quicunque alius accusauerit, vel ad officium nunciauerit: Quae poena priscae seueritati accedit: Nihil enim derogatum est illi supplicio, quod sepulchrum violantibus videtur impositum. Huic autem poenae subjacebunt et qui corpora sepulta, aut reliquias contrectauerint. Dat. Id. Jun. *Mediolani*, Constantio 9. et Juliano C. * 2. Coss. 357.

5. *Imp.* JULIANUS A. *ad Populum.*

Pergit audacia ad busta defunctorum, et aggeres consecratos: cum et lapidem hinc mouere, et terram euertere, et cespitem euellere, proximum sacrilegio majores [nostri] semper habuerint: sed [et] ornamenta quaedam tricliniis, aut porticibus auferre de sepulchris. Quibus primo consulentes, ne in piaculum incidat contaminata religio defunctorum, hoc fieri prohibemus, poena sacrilegii cohibentes. Dat. Prid. Id. Februar. *Antiochiae*, Juliano A. 4. et Sallustio Coss. 363.

6. *Imp.* JUSTINUS A. *Theodoro.*

Cum sit injustum, et nostris alienum temporibus, injuriam fieri reliquiis defunctorum ab his, qui debitorem sibi esse mortuum dicendo, debitumque exigendo, sepulturam ejus impediunt: ne in posterum eadem injuria procederet, cogendis his, ad quos funus mortui pertinet, sua jura perdere: ea quidem, quae mortuo posito ante sepulturam ejus facta fuerint, vel exigendo, quod debitum esse dicitur, vel confessiones aliquas, aut fidejussorem, aut pignora capiendo, penitus amputari praecipimus. Redditis vero pignoribus, vel pecuniis, quae solutae sunt, vel absolutis fidejussoribus, et generaliter omnibus sine vlla innonatione in pristinum statum reducendis, principale negotium

 ea

ex integro disceptari. Eum vero, qui in hujusmodi fuerit deprehensus flagitio, quinquaginta libras auri dependere; vel si minus idoneus ad eas persoluendas sit, suo corpore sub competenti judice poenas luere. Dat. Calend. Decembr. *Constantinop.* Olybrio V. C. Cos. 526.

In AVTHENT. *vt defuncti, seu fun.* §. *sancimus (igitur.) et si vero. Coll.* 5. *Tit.* 15. *al.* 13. Nou. 60. Cap. 1.

Item qui domum moribundi accedit, ipsum aliosue, qui ejus sunt, molestans, aut in rebus ejus non seruato legali officio, signacula imponit: ab actione post mortem illius cadat, et alterum tantundem exigatur ab heredibus injuriati: publicanda tertia parte bonorum, ipsoque infamia notato. Eisdem poenis subjaceat, qui eo moriente circa funus peccat, cum prohibeat exequias.

(Nou. 60. CAP. I. vid. supr. h. P. II. L. II. T. I. p. 174.)

In AVTHENT. *vt cum de appellat. cogn.* §. *meminimus. Coll.* 8. *Tit.* 16. *al.* 12. Nou. 115. Cap. 5.

Sed neque ante nouem dies ab obitu numerandos, vlla prorsus fiat molestia aduersus quemlibet ex persona defuncti. Si qua enim cautio, si quid simile fiat, inutile erit, ex hoc nullo praejudicio creditori generando.

(Nou. 115. CAP. V. vid. supr. h. P. II. L. II. T. I. p. 177.

g) De SEPVLCHRO VIOLATO.

(Nouell. Leon. 96.)

Imp. LEO A. *eidem Styliano.*

Quae delicta sola animi nequitia committuntur, nullaque naturali necessitate excusari possunt, his neque venia tribuenda, neque inferendae poenae effugium concedendum est. *Quae vero non omnino à malitia procedant, sed mixtam naturae violentiam habent, bis vtique ab illis, qui proposita sibi naturae vi judicare volent, venia non denegabitur. Ex hac ergo ratione ciuile, sacrumque Decretum, dum de sepulchrorum perscrutatoribus statuunt, sibi mutuo non contradicere conjicio. Ciuilis namque Lex, malam voluntatem tantummodo intuens, neguta prorsus venia, id delictum punit: Sacra vero (ad* ***paupertatem, quae humanam vitam misere vexat, saepeque pressos non audenda audere cogit****, vt fallor, respiciens) poenam in deprehensos non constituit. Nos itaque, ad vtrumque Decretum nos accommodantes, ac, quoad fieri potest, poenam atque veniam sese conjungentes, sancimus: vt, qui semel duntaxat id ausi fuerint, leni misericordique sententia feriantur: qui vero ex clementia illa iteratam peccandi occasionem rapiunt, nec inde prudentiores facti à malitia desistunt, nullis precibus admissis poenam sustineant.* ***Illa autem in dorsi verberatione criniumque tonsione consistet.***

*) Add. supr. h. P. II. L. II. T. I. p. 171.

b) DE CRIMINE STELLIONATVS.

(Cod. 9. T. 34.)

1. *Imp.* ALEXANDER A. *Alexandro.*

Improbum quidem et criminosum fateris, easdem res pluribus pignorasse, [dissimulando] in posteriore obligatione, quod eaedem aliis pignori tenerentur. Verum securitati tuae consules, si oblato omnibus debito, criminis instituendi causam peremeris. PP. 5. Id. Febr. Pompejano et Peligno * *al. Feliciano* Coss. 231.

2. *Imp.* GORDIANVS A. *Valenti.*

Si pater tuus in te donationem contulerit, et cum emancipatus esses, traditionibus dominium corporum in te transtulit, posteaque creditorem sortitus, quasdam earum rerum sine voluntate tua velut proprias suas obstrinxit: jus tuum non laesit. Nec tamen injuria stellionatus crimine petetur, cum sciens alienam rem, te non consentiente, velut propriam suo nexuerit creditori. PP. 2. Cal. Jan. Gordiano A. et Auiola Coss. 240.

3. *Idem* A. *Hadriano.*

Stellionatus accusatio inter crimina publica non habetur. PP. Id. April. Attico et Praetextato Coss. 243.

4. *Imp.* PHILIPPVS A. *Euprepio.*

Ignorantia creditoris, cui res pridem apud alios obligatae, pignoris, siue hypothecae jure obligantur, non sine periculo capi consueuit. Etenim hujusmodi fraudes ad extraordinariam criminis executionem spectare, ac stellionatus commissum seuerissime esse vindicandum, saepe rescriptum est: Proinde siue ignorantiam tuam debitor circumuenire tentauerit, siue obligatione rite perfecta, participato fraudis consilio, per subjectam quasi anteriorem personam, dispendium tuum ad occultum compendium suum [trahere] pertentat: adire suum judicem potes, congruentem juri, ac debitae raligioni sententiam relaturum. PP. 6. Id. Maji, Peregrino et Aemiliano Coss. 245.

Imp. CAROLI V. Const. Criminal. Art. 112. sq. Art. 115. Art. 114.

Index omnium Titulorum,

CODICIS et NOVELLARVM CONSTITVTIONVM, Ordini INSTITVTIONVM subordinatarum; quorum illi, Literis quas *Cursorias* vocant, distincti in PARTE PRIMA, reliqui vero omnes in PARTE SECVNDA inueniuntur.

A.

B.

C.

de

Vt

Corrigenda.

Praef §. X. in f. egi, ——— legatur legi
§ XI. in pr. Vicentinus ——— Vincentinus - Vincentiae
Not. q) malitiosa ——— malitioso.
Sextinum ——— Sixtinum
§. XV. pro-imposito ——— proposito
§ XVI. in fin. humana plus quam possit ——— Sapientia plus quam humana possit.
in Diss. Prol. ad §. VI Lit. Y in L: 6. de muner. C. patt. ——— L 6. C. de muner. patrim.
ad §. XVI. Lit. M. vltrae ——— vltra
P. 1. S. 1. p. 12. Cod. 12. T. 17. ——— Cod. 12. T. 1.

V L M A E,

imprimebat Christianus Vlricus Wagnerus,

Cancellariae Typographus, nec non Caesar. Francisc. Artium liberal. Academ. quae Augustae Vindelic. floret, et Ducalis Societatis teutonicae Helmstadiensis Collega.

